ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ.

ARISTOTELES.

PARISIIS. — EXCUDEBANT FIRMIN DIDOT FRATRES, VIA JACOB, 56.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ.

ARISTOTELIS

OPERA OMNIA.

GRÆCE ET LATINE

CUM INDICE NOMINUM ET RERUM

ABSOLUTISSIMO.

VOLUMEN PRIMUM

CONTINENS ORGANON, RHETORICEN, POETICEN, POLITICA.

PARISIIS,
EDITORE AMBROSIO FIRMIN DIDOT,
INSTITUTI IMPERIALIS FRANCIÆ TYPOGRAPHO,
VIA JACOB, 56.

M DCCC LXII.

PRÆFATIO.

Postquam Henrici Stephani Thesaurum, instrumentorum omnium ad græcæ linguæ cognitionem obtinendam longe princeps, non solum repetere typis sed doctissimorum hominum per tria sæcula studiis auctum et ornatum edere cœperamus (*), alia cura subiit animum nostrum neque illo quamvis amplissimo opere satisfactum esse putabamus popularium nostrorum commodis et desideriis eruditorum. Latinorum enim scriptorum non tantum editiones sed vel collectiones aliquot Gallia recens protulerat, verum græcos scriptores plerosque qui legere integros vellet, ei ex Germania Bataviave petenda erant eorum exemplaria. Namque duobus abhinc sæculis Stephanorum, Casaubonorum, Petaviorum ardor ille admirabilis emendandi et explicandi monumenta græca ad vicinos a nobis transmigraverat : qui lampada ab Italis Gallisque traditam ad ipsam prope metam pertulerunt. Nullus est grammaticæ artis aut metrorum scientiæ recessus, quem illi non perlustrarint; propria temporibus, locis, auctoribus singulis scribendi genera accurate distinxerunt; historiæ, antiquitatum, religionum diligenter exploratarum cognitione scripta græca illustrarunt; denique in bibliothecarum omnium quotquot adiri poterant penetralibus conquisitos codices manuscriptos cum veteribus editionibus et inter se contulerunt, quo studio plerumque feliciter eruerunt ac designarunt apographa scriptoris manum præ ceteris fidelissime servantia. Sic in nostra ipsorum bibliotheca Nationali latere illi deprehenderunt Platonis, Thucydidis, Demosthenis et aliorum exemplaria longe omnium integerrima. His artibus, id est antiquitatis amore, studiis indefessis, doctrina, sagacitate, vicini nostri barbariæ situ et vitiis innumeris liberata scripta græca nitide expoliverunt atque editionibus optimis Hellenici ingenii monumenta in clariore luce collocarunt. Atqui editiones illæ, sua quæque laude dignæ, suis quæque dotibus ornatæ, magnam par-

(*) Hæc additamenta novæ editionis quia multum excedunt Stephaniani operis ambitum, fieri non potuit ut propioribus intervallis fasciculi emitterentur. Sed hoc auctumno MDCCCXLVIII ultimi voluminis litteras Υ — Ω complectentis initium prelo subjecimus.

tem communi plurimorum usui non satis respondent. Eas quas vulgo appellamus editiones *criticas* quibusque parandis Immanuel Bekkerus semper virenti laurea nomen suum cinxit, ut verba scriptoris secundum optima quæque documenta fidelissime referunt, ita nihil quicquam adjumenti præbent ad intelligendum, ne in difficillimis quidem locis; contra, qui philologi docte ac diligenter res et verba illustrarunt, eorum multi codicum subsidiis destituti vitia plurima in textu scriptorum reliquerunt. Alii varietatem lectionum, litteras confusas et reliquam criticarum observationum subtilitatem ita immiscent explicationi historicæ et grammaticæ, ut ipsum scriptorem qui intelligere cupiunt lectores misere defatigentur, tandem bonum alioqui librum ob *quisquilias* (aiunt) istas plane abjiciant. Pauca hæc ex multis quæ memorari poterant satis ostendunt quam dispar sit natura et conditio editionum illarum, varia, ut diximus, virtute conspicuarum et suo in genere præstabilium, sed communi plerorumque usui minus accommodatarum. Plerique enim lectores græcorum scriptorum quid cupiunt? quid desiderant? Ante omnia ipsum scriptorem ex probatissimorum documentorum fide diligenter emendatum, abstersis librariorum sordibus neque earum in locum immissis correctionum somniis : ut verbo dicam, ipsam manum scriptoris, quatenus eam prudens et sobria crisis hodie restituere valet. In ipsa lectione autem quando hærent, habere cupiunt unde obscuriorum locorum intelligentiam petant. Ei desiderio qua ratione satisfieri possit *æqualiter in magna lectorum diversitate* cogitantibus nobis unam solam patere viam apparuit qua illuc perveniretur, *versionem latinam.* Ut enim taceam, annotationem æquabili quodam modo scriptam in omnes auctores multum fuisse remoraturam, et fortasse ultra vitæ nostræ terminos prolaturam Collectionis limitem : quocumque modo scribas annotationem, aliis plura, aliis pauciora quam requirunt expones. Latinus vero interpres quum idiomate Græcis cognato, nostris autem hominibus notiore, reddat plane *omnia*, nihil omittens, continuum quendam et perpetuum commentarium scribere censendus est. Quare nos et in delectu versionum, ubi exstabant plures, et in emendatione singularum atque iterata comparatione cum græcis qualia nunc eduntur, magnam et constantem curam posuimus : quædam nunc primum scriptæ sunt; prorsus nova exhibebitur totius Athenæi. Denique (quoniam hoc etiam postulabat communis illa quam spectamus utilitas Collectionis nostræ) indices ple-

nissimos nominum et rerum cuique auctori adjecimus, quorum multi, et poetarum quidem prope omnes, ab nobis primis sunt conditi.

Statueramus igitur patriam nostram collectione græcorum scriptorum (excepto Galeno et loquacitate rhetorum) donare sexaginta voluminibus comprehensa, triplici lege in hoc opere nos obstringentes : primum, ut omnium qui exstant cujusque auctoris *textuum* eligeremus integerrimum; deinde ut translationem latinam adderemus quam emendatissimam; denique indices absolutissimos. Ipsa autem forma collectionis permisit ut uno volumine complecterentur non solum opera omnia vel magnæ molis scriptorum aliquot; velut Xenophontis, Demosthenis, Polybii, Luciani, qui post antiquas illas editiones *in-folio* dictas nunquam uno volumine comprehensi fuerant; sed etiam in simili argumento versati multi, ut poetæ epici, lyrici, didactici, scriptores morales, etc., *eodem velut tecto reciperentur* (*). Hæc typographicæ con-

(*) Henrici Stephani verbo utimur, quem non injucundum erit audire, sicut de rebus omnibus, ita de hac quoque prudenter judicantem. Hæc igitur ille scripsit anno 1567, in præfatione *Medicæ artis Principum :* « Quod autem dispersos variorum medicorum li-« bros in unum velut corpus collegi, non parvam me vel hoc nomine ab eorum amato-« ribus initurum gratiam speravi. Nec vero in hujusmodi duntaxat autoribus, sed in aliis « quoque partim jam feci, partim facere decrevi. Quum enim meis studiis utilissimum « esse semper judicarim ; ejusdem argumenti scriptores si non uno volumine, aut certe « quam paucissimis fieri posset, inclusos habere (adeo ut etiam multos qui seorsum com-« pacti erant, recompingendos, ut aliis sociari possint, curarim), venit mihi tandem ali-« quando in mentem, de meo sensu judicanti, gratissimam me omnibus litterarum studiosis « rem esse facturum, si ejusdem generis scriptores, quorum alii ex Gallia, alii ex Italia, « alii ex Germania, alii aliunde arcessendi essent (ut alias incommoditates omittam), « semel accitos eodem velut tecto reciperem, ita ut una eademque universe invisi et « consuli a quolibet possent. Cui meo consilio acceptum ferri debuit illud poetarum « Græcorum volumen ante menses aliquot editum, itidemque acceptum ferri debebit, « quod propediem Deo favente a me edetur, Historicorum... »

Post alia complura vir egregius addit :

« Sed nondum aliam præterea, et quidem non parvam, voluminis hujus commoditatem « audisti. Ea est in *indice* omnibus qui hoc volumine inclusi sunt scriptoribus communi : « ita ut quacumque quis de re ad hanc artem pertinente dubitet, is indicem adiens, tot « ejus rei quam discere cupit doctores reperturus sit, ut etiam quem primum vel ultimum « consulere debeat, incertus esse possit. »

Eadem ratione utimur et ipsi ubicumque res fert, velut in oratoribus, historicis, geographis : in eorum vero scriptorum indicibus, quibus *scholia antiqua* adjuncta sunt, rem utilem aliam novavimus : uno nimirum indice complectimur et res ab auctore traditas et grammaticorum explicationes, typorum quidem charactere distinctas.

ditionis commoditas et reliqua ad usum commoda quamquam satis commendare videbantur amplam et æquabilem plus quam centum auctorum collectionem, nihilominus neque operæ neque sumptibus peperci quo etiam *singulis* scriptoribus ac poetis nova quædam dos in mea editione ab eruditissimis viris impertiretur. Sic dramatici et bucolici poetæ omnes ex nova recensione prodierunt, item Oppianus, Nicander, Quintus, alii; inter pedestres Herodotus, Pausanias, Josephus, Lucianus, Philostratus, et secundum manuscriptos in nostrum usum collatos Plato, Demosthenes, Plutarchus, Apollodorus, Diogenes Laertius, Maximus Tyrius et alii. Prorsus autem memoranda est singularis cura apud nos in perditorum librorum fragmentis posita; nam tota volumina complent illæ Tragicorum et Historicorum reliquiæ, maximam partem nunc primum vel dispositæ et explicatæ vel collectæ; ex manuscriptis denique inedita magni momenti accesserunt Polybii, Diodori, Dionysii, Nicolai Damasceni et aliorum, quæ ex Hispanico codice nostris sumptibus producenda curavimus.

Sic (quod græco verbo dicitur) omnem lapidem moveo quo Collectio mea emendatissima et quantum nunc fieri potest perfectissima prodeat. In plurimis quidem rebus non nescio meliora usque in lucem proferre industriam humanam et sollertiam, præsertim in scientiarum doctrina : verum post tot hominum ingeniosorum qui per quattuor sæcula quasi manus junxerunt studia in unum scopum tendentia, antiquorum scriptorum hodie talis est conditio, ut in plurimis pauca tantum restent expolienda. Hæc etiam quod sensim in se recipere et ad nitidiorem usque integritatem procedere poterit Collectio mea, debetur patris mei invento, qui stereotyporum et artem orbi literato aperuit et nomen novæ arti posuit.

Excogitavimus denique *commentariorum* rationem prorsus peculiarem, magnæ collectioni aptam et ab levitate æque atque a doctrinæ ab re alienæ ostentatione remotam; quam alio loco vel verbis vel exemplo exponemus. Versabuntur illi in rebus potissimum et sententia scriptorum exponenda et in compositionis arte monstranda, vocabulorum et locutionum explicationem rarius attingentes, quippe quam Thesaurus noster satis copiose persequitur. Curavimus autem ut amica quadam consensione segmenta et numeri Collectionis nostræ cum indicatione locorum qualis fit in Thesauro ubique conspiret, et eædem constanter, non modo hæc modo illa et quas fors obtulit, editiones citentur.

Hæc memoria repetere juvabat duodecimo laborum in hac arena nostrorum anno et in ipso vestibulo maximi scriptoris; sed loquimur non sine timoris quodam sensu, ne forte minor quæ adhuc superest curriculi pars ærumnæ plus quam percursa jam major sit habitura. Quod primitus in Galliæ nostræ usum institueram opus, id per totam Europam magna cum benevolentia exceptum est. At enim multa hodie exagitant Europam et in longum fortasse disturbabunt pacem Musis amicam, antiquitatis studiorum matrem. Speramus tamen et confidimus, nostro quoque tempore Europam, ut antiquam illam truci tauro vectam per undarum tumultus, tandem justum Minoem et sapientissimarum legum semina parituram. Sed jam ad magnum illum in doctrinis legumlatorem convertamur, cujus scripta hîc edimus.

Ut a Græcis ad nos permanasse in confesso est a Græcisque pendere artes, poesin cultiorem, philosophiam totam, rerum publicarum, naturalium et medicarum scientiam, ita nullum est inter hos magistros nomen majus Aristoteleo, cujus viri ingenium prope omnia complectebatur et penitus explorata in rationalis doctrinæ formam redigebat. Plurima quidem eorum quæ divinus hic homo docuit, nunc in omnis generis libros transierunt et ubique leguntur apud logicos, physicos et metaphysicos, rhetoricos et æstheticos, *naturalistas* et *publicistas* : adeo ut multi sint opinaturi scriptorem qui tot prata omnibus patentia ex multis inde sæculis irrigaverit, jam fere pro exhausto habendum esse neque lecturis satis amplum operæ pretium ostendere. Atqui maximo hi opinatores errore tenentur : etiamsi enim concedimus (quod non est concedendum) cuncta quæ Aristoteles docuit in recentes libros diffluxisse, remansit in græcis illa omnia vincentis ingenii imago, quod aspera et difficilia tractat facile et simplicissimis verbis, quod ex indigestis omnibus solo fere dixerim tactu suo κόσμον fingit et lucidum ordinem, cujus vis et potentia quovis motu ac nutu manifestatur. Tale ingenium, si purum cernitur et sua se lingua expromens, bene natos animos omnes suo igne accendit, severioris scientiæ amorem injicit, ex suo robore, sua firmitate aliquid impertit, denique, sicut sana gymnastica corpus, ita mentis vim erigit et corroborat. Aristotelis methodum qui ex ipso gustaverit, is vaga et infirma semper aversabitur, et magistri usque memor, phaleratis ambagibus sæpe occinet : Οἶος πέπνυται, τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσιν. Sed nostrum non est commendare lectionem Aristotelis post eximia illa quæ in hanc rem

scripserunt præcellentes viri *Cousin* et *Barthélemy Saint-Hilaire* : paucis de hac editione dicamus.

Ex more nostro græca fidelissime repræsentavimus secundum optimos manuscriptos constituta, paucissimis tantum in locis, ubi vitio manifesto certa medicina parata erat, de conjectura aliquid mutantes (*). Eadem de causa Politicorum librorum ordinem vertere non sustinuimus, quanquam alia serie melius omnia procedunt, quam in argumentis sequimur ad calcem hujus tomi propositis. Fragmenta *Politiarum*, cujus operis interitu vulnus inflictum est antiquitatis cognitioni omnium longe maximum, jam habes in volumine secundo Historicorum perditorum p. 102 — 188; omnes autem quæ inveniri poterunt perditorum operum Aristotelis reliquiæ in quarto volumine conjunctim ponentur.

Translationes latinas diligenter scrutati unoquoque in opere eam elegimus quam reliquis esse meliorem cognoveramus; electarum autem singulas phrases cum græcis ita contulimus, ut verbum de verbo redditum et in latinis eadem omnia legi atque in græcis spondere possimus. Multæ hoc aliquoties ærumnæ erat, nusquam majoris quam in Eudemicis Moralibus. — Operum ordo quem sequimur explicatione non eget. Asterisci indicant scripta supposita, numeri in margine superiore collocati paginas editionis Bekkerianæ.

Datum Parisiis, m. Novembri, MDCCCXLVIII.

A. F. DIDOT.

(*) Nimirum in locis depravatis si propositæ correctiones vel audaciæ aliquid habere videntur vel non omnes veritatis notas præ se ferre, græca quidem (ut decet) intacta relinquimus, sed in latinis plerumque qua ratione sententia restitui possit significamus vel simpliciter vel emendatione per alium caracterem expressa. Eodem caractere italico utimur ad breves explicationes obscurioribus locis subjiciendas; alia item instituimus quæ pro natura singulorum scriptorum factu utilia esse apparuit, velut in dialogis Platonicis non directis sed qui narratione constant, personas loquentes in latinis ubique indicamus, quippe qui viderimus, ubi paulo plures sunt interlocutores, simplicia illa ἔφη et ἦ δ' ὅς nonnumquam esse ambigua.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΙ.

ARISTOTELIS LIBER DE PRÆDICAMENTIS.

CAP. I.

De homonymis, synonymis et paronymis.

Ὁμώνυμα λέγεται ὧν ὄνομα μόνον κοινόν, ὁ δὲ
κατὰ τοὔνομα λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος, οἷον ζῷον, ὅ τε
ἄνθρωπος καὶ τὸ γεγραμμένον. Τούτων γὰρ ὄνομα
μόνον κοινόν, ὁ δὲ κατὰ τοὔνομα λόγος τῆς οὐσίας ἕτε-
5 ρος· ἂν γάρ τις ἀποδιδῷ τί ἐστιν αὐτῶν ἑκατέρῳ τὸ
ζῴῳ εἶναι, ἴδιον ἑκατέρου λόγον ἀποδώσει. (2) Συν-
ώνυμα δὲ λέγεται ὧν τό τε ὄνομα κοινὸν καὶ ὁ κατὰ
τοὔνομα λόγος τῆς οὐσίας ὁ αὐτός, οἷον ζῷον, ὅ τε ἄν-
θρωπος καὶ ὁ βοῦς. Ὁ γὰρ ἄνθρωπος καὶ ὁ βοῦς
10 κοινῷ ὀνόματι προσαγορεύεται ζῷον, καὶ ὁ λόγος δὲ τῆς
οὐσίας ὁ αὐτός· ἐὰν γὰρ ἀποδιδῷ τις τὸν ἑκατέρου λό-
γον, τί ἐστιν αὐτῶν ἑκατέρῳ τὸ ζῴῳ εἶναι, τὸν αὐτὸν
λόγον ἀποδώσει. (3) Παρώνυμα δὲ λέγεται, ὅσα ἀπό
τινος διαφέροντα τῇ πτώσει τὴν κατὰ τοὔνομα προσ-
15 ηγορίαν ἔχει, οἷον ἀπὸ τῆς γραμματικῆς ὁ γραμματικὸς
καὶ ἀπὸ τῆς ἀνδρείας ὁ ἀνδρεῖος.

HOMONYMA (*æquivoca*) dicuntur, quorum nomen solum commune est, at secundum illud nomen definitio substantiæ diversa, v. c. ζῷον (*animal*) tum hominem *significare potest*, tum picturam. Horum enim nomen solum commune est, at secundum illud nomen definitio substantiæ diversa: nam si quis explicet, quid sit utrique illorum, cujus ratione animal sit, propriam utriusque definitionem afferet. (2) SYNONYMA (*univoca*) autem dicuntur, quorum et commune nomen est, et secundum illud nomen definitio substantiæ eadem, v. c. animal, et hominem et bovem *significare potest*. Homo enim et bos communi nomine animal dicitur, et definitio substantiæ est eadem: nam si quis explicet quid utrique horum sit, cujus ratione animal sit, eandem reddet definitionem. (3) PARONYMA (*denominativa*) vero dicuntur, quæcunque differentia casu ab aliquo secundum nomen appellationem habent, ut a grammatica grammaticus et a fortitudine fortis.

CAP. II.

De iis quæ dicuntur.

Τῶν λεγομένων τὰ μὲν κατὰ συμπλοκὴν λέγεται, τὰ
δ' ἄνευ συμπλοκῆς. Τὰ μὲν οὖν κατὰ συμπλοκήν,
οἷον ἄνθρωπος τρέχει, ἄνθρωπος νικᾷ· τὰ δ' ἄνευ συμ-
20 πλοκῆς, οἷον ἄνθρωπος, βοῦς, τρέχει, νικᾷ. (2) Τῶν
ὄντων τὰ μὲν καθ' ὑποκειμένου τινὸς λέγεται, ἐν ὑποκει-
μένῳ δὲ οὐδενί ἐστιν, οἷον ἄνθρωπος καθ' ὑποκειμένου
μὲν λέγεται τοῦ τινὸς ἀνθρώπου, ἐν ὑποκειμένῳ δὲ οὐ-
δενί ἐστι· τὰ δὲ ἐν ὑποκειμένῳ μέν ἐστι, καθ' ὑποκει-
25 μένου δὲ οὐδενὸς λέγεται (ἐν ὑποκειμένῳ δὲ λέγω, ὃ ἔν
τινι μὴ ὡς μέρος ὑπάρχον, ἀδύνατον χωρὶς εἶναι τοῦ
ἐν ᾧ ἐστίν), οἷον ἡ τὶς γραμματικὴ ἐν ὑποκειμένῳ μέν
ἐστι τῇ ψυχῇ, καθ' ὑποκειμένου δὲ οὐδενὸς λέγεται·
καὶ τὸ τὶ λευκὸν ἐν ὑποκειμένῳ μὲν τῷ σώματί ἐστιν,
30 (ἅπαν γὰρ χρῶμα ἐν σώματι), καθ' ὑποκειμένου δὲ οὐ-
δενὸς λέγεται. Τὰ δὲ καθ' ὑποκειμένου τε λέγεται,
καὶ ἐν ὑποκειμένῳ ἐστίν, οἷον ἡ ἐπιστήμη ἐν ὑποκειμένῳ
μέν ἐστι τῇ ψυχῇ, καθ' ὑποκειμένου δὲ λέγεται τῆς
γραμματικῆς. Τὰ δὲ οὔτε ἐν ὑποκειμένῳ ἐστὶν οὔτε
35 καθ' ὑποκειμένου τινὸς λέγεται· οἷον ὁ τὶς ἄνθρωπος,
καὶ ὁ τὶς ἵππος· οὐδὲν γὰρ τῶν τοιούτων οὔτε ἐν ὑποκει-
μένῳ ἐστὶν οὔτε καθ' ὑποκειμένου [τινὸς] λέγεται.

Eorum quæ dicuntur, alia per conjunctionem dicuntur, alia sine conjunctione. Per conjunctionem, v. c. homo currit, homo vincit; sine conjunctione autem, v. c. homo, bos, currit, vincit. (2) Eorum quæ sunt, alia de subjecto aliquo dicuntur, in subjecto vero nullo sunt; v. c. homo de subjecto dicitur videlicet quodam homine, in subjecto autem nullo est. Alia vero in subjecto quidem sunt, at de subjecto nullo dicuntur; (in subjecto autem esse dico, quod in alio non ut pars illius exsistens, nunquam tamen esse potest separatum ab illo, in quo est;) ut quædam grammatica in subjecto est in anima, at de subjecto nullo dicitur; et quoddam album in subjecto quidem est in corpore (omnis enim color in corpore est), at de nullo subjecto dicitur. Alia de subjecto dicuntur et in subjecto sunt, ut scientia in subjecto est in anima, et de subjecto dicitur de grammatica. Alia denique nec in subjecto sunt, nec de subjecto dicuntur, ut hic ille homo, hic ille equus: nullum enim illorum aut in subjecto est, aut de subjecto quopiam dicitur. Omnino autem individua et quid-

Ἁπλῶς δὲ τὰ ἄτομα καὶ ἓν ἀριθμῷ κατ' οὐδενὸς ὑποκειμένου λέγεται, ἐν ὑποκειμένῳ δὲ ἔνια οὐδὲν κωλύει εἶναι. Ἡ γάρ τις γραμματικὴ τῶν ἐν ὑποκειμένῳ μέν ἐστι, καθ' ὑποκειμένου δὲ οὐδενὸς λέγεται.

[III.] 3. Ὅταν ἕτερον καθ' ἑτέρου κατηγορῆται ὡς καθ' ὑποκειμένου, ὅσα κατὰ τοῦ κατηγορουμένου λέγεται, πάντα καὶ κατὰ τοῦ ὑποκειμένου ῥηθήσεται, οἷον ἄνθρωπος κατὰ τοῦ τινὸς ἀνθρώπου κατηγορεῖται, τὸ δὲ ζῷον κατὰ τοῦ ἀνθρώπου· οὐκοῦν καὶ κατὰ τοῦ τινὸς ἀνθρώπου κατηγορηθήσεται τὸ ζῷον· ὁ γάρ τις ἄνθρωπος καὶ ἄνθρωπός ἐστι καὶ ζῷον. (4) Τῶν ἑτερογενῶν καὶ μὴ ὑπ' ἄλληλα τεταγμένων ἕτεραι τῷ εἴδει καὶ αἱ διαφοραί· οἷον ζῴου καὶ ἐπιστήμης. Ζῴου μὲν γὰρ διαφοραὶ τό τε πεζὸν καὶ τὸ δίπουν, καὶ τὸ πτηνὸν καὶ τὸ ἔνυδρον· ἐπιστήμης δὲ οὐδεμία τούτων· οὐ γὰρ διαφέρει ἐπιστήμη ἐπιστήμης τῷ δίπους εἶναι. (5) Τῶν δέ γε ὑπ' ἄλληλα γενῶν οὐδὲν κωλύει τὰς αὐτὰς διαφορὰς εἶναι· τὰ γὰρ ἐπάνω τῶν ὑπ' αὐτὰ γενῶν κατηγορεῖται· ὥστε ὅσαι τοῦ κατηγορουμένου διαφοραί εἰσι, τοσαῦται καὶ τοῦ ὑποκειμένου ἔσονται.

[IV.] 6. Τῶν κατὰ μηδεμίαν συμπλοκὴν λεγομένων ἕκαστον ἤτοι οὐσίαν σημαίνει, ἢ ποσόν, ἢ ποιόν, ἢ πρός τι, ἢ ποῦ, ἢ ποτέ, ἢ κεῖσθαι, ἢ ἔχειν, ἢ ποιεῖν, ἢ πάσχειν. (7) Ἔστι δὲ οὐσία μέν, ὡς τύπῳ εἰπεῖν, οἷον ἄνθρωπος, ἵππος. Ποσὸν δέ, οἷον δίπηχυ, τρίπηχυ. Ποιὸν δέ, οἷον λευκόν, γραμματικόν. Πρός τι δέ, οἷον διπλάσιον, ἥμισυ, μεῖζον. Ποῦ δέ, οἷον ἐν Λυκείῳ, ἐν ἀγορᾷ. Ποτὲ δέ, οἷον ἐχθές, πέρυσι. Κεῖσθαι δέ, οἷον ἀνάκειται, κάθηται. Ἔχειν δέ, οἷον ὑποδέδεται, ὥπλισται. Ποιεῖν δέ, οἷον τέμνει, καίει. Πάσχειν δέ, οἷον τέμνεται, καίεται. (8) Ἕκαστον δὲ τῶν εἰρημένων αὐτὸ μὲν καθ' αὑτὸ ἐν οὐδεμιᾷ καταφάσει λέγεται ἢ ἀποφάσει· τῇ δὲ πρὸς ἄλληλα τούτων συμπλοκῇ κατάφασις ἢ ἀπόφασις γίνεται. Ἅπασα γὰρ δοκεῖ κατάφασις καὶ ἀπόφασις ἤτοι ἀληθὴς ἢ ψευδὴς εἶναι· τῶν δὲ κατὰ μηδεμίαν συμπλοκὴν λεγομένων οὐδὲν οὔτε ἀληθὲς οὔτε ψευδές ἐστιν, οἷον ἄνθρωπος, λευκόν, τρέχει, νικᾷ.

quid unum numero est, de subjecto quidem nullo dicuntur, in subjecto tamen esse quædam nihil impedit. Hæc enim Grammatica est quidem ex illorum genere, quæ in subjecto sunt, at de subjecto nullo dicitur.

3. Quando unum de altero prædicatur, tanquam de subjecto; quæcunque de illo prædicato dicuntur, illa omnia etiam de subjecto dicentur; velut homo de hoc homine prædicatur, animal autem de homine; ergo et de hoc homine animal prædicabitur; hic enim homo et homo est et animal. (4) Generum diversorum et quorum unum non sub altero positum est, diversæ etiam sunt secundum speciem differentiæ; ut animalis et scientiæ. Animalis enim differentiæ, pedestre et bipes, et volatile et aquatile sunt; scientiæ vero nulla harum *differentia est*. Neque enim differt scientia a scientia, quod *una alterave* bipes sit. (5) Eorum vero generum, quorum unum sub altero ponitur, nihil impedit easdem esse differentias. Superiora enim de generibus quæ sub illis sunt, prædicantur: igitur quotquot sunt prædicati differentiæ, tot etiam subjecti erunt.

6. Eorum quæ sine ulla conjunctione dicuntur, unumquodque aut substantiam significat, aut quantum, aut quale, aut ad aliquid (*relatum*), aut ubi, aut quando, aut situm esse, aut habere, aut agere, aut pati. (7) Est autem substantia, ut universe dicamus, velut homo, equus. Quantum, ut bicubitum, tricubitum. Quale, ut album, grammaticum. Ad aliquid (*relatum*), ut duplum, dimidium, majus. Ubi, ut in Lyceo, in foro. Quando, ut heri, pridie. Situm esse, ut reclinatus est, sedet. Habere, ut calceis indutus est, armatus est. Agere, ut secat, urit. Pati, ut secatur, uritur. (8) Unumquodque eorum, quæ enumerata sunt, ipsum per se nec affirmat quidpiam nec negat, at eorum inter se conjunctione affirmatio constituitur aut negatio. Omnis enim affirmatio aut negatio videtur aut vera aut falsa esse; quæ tamen sine ulla conjunctione dicuntur, eorum nullum vel verum vel falsum est, ut homo, album, currit, vincit.

CAP. III. [V.]

De substantia.

Οὐσία δέ ἐστιν ἡ κυριώτατά τε καὶ πρώτως καὶ μάλιστα λεγομένη, ἣ μήτε καθ' ὑποκειμένου τινὸς λέγεται, μήτε ἐν ὑποκειμένῳ τινί ἐστιν, οἷον ὁ τὶς ἄνθρωπος, ἢ ὁ τὶς ἵππος. (2) Δεύτεραι δὲ οὐσίαι λέγονται, ἐν οἷς εἴδεσιν αἱ πρώτως οὐσίαι λεγόμεναι ὑπάρχουσι· ταῦτά τε καὶ τὰ τῶν εἰδῶν τούτων γένη, οἷον ὁ τὶς ἄνθρωπος ἐν εἴδει μὲν ὑπάρχει τῷ ἀνθρώπῳ, γένος δὲ τοῦ εἴδους ἐστὶ τὸ ζῷον· δεύτεραι οὖν αὗται λέγονται οὐσίαι, οἷον ὅ τε ἄνθρωπος καὶ τὸ ζῷον. (3) Φανερὸν δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι τῶν καθ' ὑποκειμένου λεγομένων ἀναγκαῖον καὶ τοὔνομα καὶ τὸν λόγον κατηγορεῖσθαι τοῦ ὑποκειμένου, οἷον ὁ ἄνθρωπος καθ' ὑποκειμένου λέγεται τοῦ τινὸς ἀνθρώπου, καὶ κατηγο-

Substantia propriissime et primo et maxime sic dicta est, quæ neque de subjecto quopiam dicitur, nec in subjecto quopiam est; ut quidam homo, et quidam equus. (2) Secundariæ autem substantiæ dicuntur, in quibus speciebus primo dictæ substantiæ insunt; hæ quidem et harum specierum genera, velut quidam homo in specie est homine; genus vero speciei est animal: secundariæ igitur hæ dicuntur substantiæ, velut homo et animal. (3) Manifestum autem ex dictis est, quod eorum, quæ de subjecto dicuntur (*prædicatorum*), necesse est et nomen et definitionem prædicari de subjecto; velut homo de subjecto dicitur quodam homine; et prædicatur *de eo* tum nomen; hominem

ρεῖταί γε τοὔνομα· τὸν γὰρ ἄνθρωπον τοῦ τινὸς ἀνθρώπου κατηγορήσεις· καὶ ὁ λόγος δὲ ὁ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τοῦ τινὸς ἀνθρώπου κατηγορηθήσεται· ὁ γάρ τις ἄνθρωπος καὶ ἄνθρωπός ἐστι καὶ ζῷον. Ὥστε καὶ 5 τοὔνομα καὶ ὁ λόγος κατὰ τοῦ ὑποκειμένου κατηγορηθήσεται. (4) Τῶν δ' ἐν ὑποκειμένῳ ὄντων ἐπὶ μὲν τῶν πλείστων οὔτε τοὔνομα οὔθ' ὁ λόγος κατηγορεῖται τοῦ ὑποκειμένου· ἐπ' ἐνίων δὲ τοὔνομα μὲν οὐδὲν κωλύει κατηγορεῖσθαί ποτε τοῦ ὑποκειμένου, τὸν δὲ λόγον, 10 ἀδύνατον, οἷον τὸ λευκὸν ἐν ὑποκειμένῳ ὂν τῷ σώματι κατηγορεῖται τοῦ ὑποκειμένου (λευκὸν γὰρ σῶμα λέγεται), ὁ δὲ λόγος ὁ τοῦ λευκοῦ οὐδέποτε κατὰ σώματος κατηγορηθήσεται. (5) Τὰ δ' ἄλλα πάντα ἤτοι καθ' ὑποκειμένων λέγεται τῶν πρώτων οὐσιῶν, ἢ ἐν 15 ὑποκειμέναις αὐταῖς ἐστι· τοῦτο δὲ φανερὸν ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα προχειριζομένων, οἷον τὸ ζῷον κατὰ τοῦ ἀνθρώπου κατηγορεῖται· οὐκοῦν καὶ κατὰ τοῦ τινὸς ἀνθρώπου κατηγορηθήσεται τὸ ζῷον· εἰ γὰρ κατὰ μηδενὸς τῶν τινῶν ἀνθρώπων, οὐδὲ κατὰ ἀνθρώπου ὅλως. Πάλιν 20 τὸ χρῶμα ἐν σώματι· οὐκοῦν καὶ ἐν τινὶ σώματι· εἰ γὰρ μὴ ἔν τινι τῶν καθ' ἕκαστα, οὐδὲ ἐν σώματι ὅλως. Ὥστε τὰ ἄλλα πάντα ἤτοι καθ' ὑποκειμένων λέγεται τῶν πρώτων οὐσιῶν ἢ ἐν ὑποκειμέναις αὐταῖς ἐστι. Μὴ οὐσῶν οὖν τῶν πρώτων οὐσιῶν, ἀδύνατον τῶν ἄλλων τι 25 εἶναι. (6) Τῶν δὲ δευτέρων οὐσιῶν μᾶλλον οὐσία τὸ εἶδος τοῦ γένους· ἔγγιον γὰρ τῆς πρώτης οὐσίας ἐστίν. Ἐὰν γὰρ ἀποδιδῷ τις τὴν πρώτην οὐσίαν, τί ἐστι, γνωριμώτερον καὶ οἰκειότερον ἀποδώσει τὸ εἶδος ἀποδιδοὺς ἤπερ τὸ γένος, οἷον τὸν τινὰ ἄνθρωπον ἀπο- 30 διδούς, γνωριμώτερον ἂν ἀποδοίη ἄνθρωπον ἢ ζῷον ἀποδιδούς· τὸ μὲν γὰρ ἴδιον μᾶλλον τοῦ τινὸς ἀνθρώπου, τὸ δὲ κοινότερον· καὶ τὸ τὶ δένδρον ἀποδιδούς, γνωριμώτερον ἀποδώσει δένδρον ἀποδιδοὺς ἢ φυτόν. (7) Ἔτι αἱ πρῶται οὐσίαι, διὰ τὸ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν 35 ὑποκεῖσθαι, καὶ πάντα τὰ ἄλλα κατὰ τούτων κατηγορεῖσθαι, ἢ ἐν αὐταῖς εἶναι, διὰ τοῦτο μάλιστα οὐσίαι λέγονται. Ὡς δέ γε αἱ πρῶται οὐσίαι πρὸς τὰ ἄλλα πάντα ἔχουσιν, οὕτω καὶ τὸ εἶδος πρὸς τὸ γένος ἔχει· ὑπόκειται γὰρ τὸ εἶδος τῷ γένει· τὰ μὲν γὰρ 40 γένη κατὰ τῶν εἰδῶν κατηγορεῖται, τὰ δὲ εἴδη κατὰ τῶν γενῶν οὐκ ἀντιστρέφει· ὥστε καὶ ἐκ τούτων τὸ εἶδος τοῦ γένους μᾶλλον οὐσία. (8) Αὐτῶν δὲ τῶν εἰδῶν ὅσα μή ἐστι γένη, οὐδὲν μᾶλλον ἕτερον ἑτέρου οὐσία ἐστίν· οὐδὲν γὰρ οἰκειότερον ἀποδώσεις κατὰ τοῦ τινὸς 45 ἀνθρώπου τὸν ἄνθρωπον ἀποδιδοὺς ἢ κατὰ τοῦ τινὸς ἵππου τὸν ἵππον. (9) Ὡσαύτως δὲ καὶ τῶν πρώτων οὐσιῶν οὐδὲν μᾶλλον ἕτερον ἑτέρου οὐσία ἐστίν· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον ὁ τὶς ἄνθρωπος οὐσία ἢ ὁ τὶς βοῦς. (10) Εἰκότως δὲ μετὰ τὰς πρώτας οὐσίας μόνα τῶν ἄλλων τὰ 50 εἴδη καὶ τὰ γένη δεύτεραι οὐσίαι λέγονται· μόνα γὰρ δηλοῖ τὴν πρώτην οὐσίαν τῶν κατηγορουμένων. Τὸν γάρ τινα ἄνθρωπον ἐὰν ἀποδιδῷ τις, τί ἐστι, τὸ μὲν εἶδος ἢ τὸ γένος ἀποδιδοὺς οἰκείως ἀποδώσει, καὶ γνωριμώτερον ποιήσει ἄνθρωπον ἢ ζῷον ἀποδιδούς·

enim de quodam homine prædicabis; tum definitio hominis de quodam homine prædicabitur; quidam enim homo et homo est et animal. Quare et nomen et definitio *prædicati* de subjecto prædicabitur. (4) Eorum vero quæ in subjecto sunt, in plurimis neque nomen neque definitio prædicatur de subjecto, in nonnullis nomen quidem nihil impedit quominus illud prædicetur aliquando de subjecto; definitionem autem *de subjecto prædicari* impossibile est. Velut album in subjecto quum sit corpore, prædicatur de subjecto; album enim corpus dicitur; at definitio albi nunquam de corpore prædicabitur. (5) Reliqua vero omnia aut de subjectis primis substantiis dicuntur, aut in illis ipsis subjectis sunt: patet autem hoc ex singulis propositis; velut animal de homine prædicatur; ergo et de quodam homine prædicabitur; si enim de nullo singulorum hominum, neque de homine omnino *prædicaretur*. Rursus color in corpore; ergo et in quodam corpore; nam si in nullo particulari corpore, nec in corpore omnino *esset*. Quare reliqua omnia aut de subjectis primis substantiis dicuntur, aut in illis ipsis subjectis sunt. Nisi ergo primæ substantiæ sint, reliquorum quidpiam esse impossibile est. (6) E secundariis autem substantiis magis substantia est species, quam genus; propior enim primæ substantiæ est. Si quis enim explicet primam substantiam, quid sit *ea*, notius et magis proprie respondebit, si per speciem, quam si per genus *eam* explicet; veluti quendam hominem explicans, evidentius explicaverit, si hominem dicat, quam si animal; illud enim magis proprium est cujusdam hominis, hoc vero communius; et quandam arborem explicans, evidentius explicaverit, si arborem dicat, quam si plantam. (7) Porro primæ substantiæ, quia ceteris omnibus subjiciuntur et cetera omnia de illis prædicantur, aut in ipsis sunt, propterea maxime substantiæ dicuntur. Quemadmodum autem primæ substantiæ ad cetera omnia se habent, ita species quoque ad genus se habet; nam species generi subjicitur; genera enim de speciebus prædicantur; species autem non vicissim de generibus; quare et ex his rationibus species magis est substantia, quam genus. (8) Ipsarum vero specierum quotquot non genera sunt, nulla magis substantia est, quam altera; nihil enim convenientius explicabis de quodam homine hominem *eum esse* dicens, quam de quodam equo equum. (9) Sic etiam in primis substantiis nulla *earum* magis est substantia, quam altera; neque enim quidam homo magis substantia est, quam quidam bos. (10) Convenienter vero post primas substantias sola inter reliqua species et genera secundariæ substantiæ dicuntur; sola enim declarant primam substantiam eorum quæ prædicantur (i. e. *prædicatorum*). Nam quendam hominem si quis dixerit, quid sit *ille*, explicando per speciem aut per genus, proprie explicabit, et notius faciet, si per hominem,

τῶν δ' ἄλλων ὅ τι ἂν ἀποδιδῷ τις, ἀλλοτρίως ἔσται ἀποδεδωκώς, οἷον λευκὸν ἢ τρέχει, ἢ ὁτιοῦν τῶν τοιούτων ἀποδιδούς· ὥστε εἰκότως τῶν ἄλλων ταῦτα μόνα οὐσίαι λέγονται. (11) Ἔτι αἱ πρῶται οὐσίαι διὰ τὸ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ὑποκεῖσθαι, κυριώτατα οὐσίαι λέγονται. Ὡς δέ γε αἱ πρῶται οὐσίαι πρὸς τὰ ἄλλα πάντα ἔχουσιν, οὕτω τὰ εἴδη καὶ τὰ γένη τῶν πρώτων οὐσιῶν πρὸς τὰ λοιπὰ πάντα ἔχει· κατὰ τούτων γὰρ πάντα τὰ λοιπὰ κατηγορεῖται. Τὸν γάρ τινα ἄνθρωπον ἐρεῖς γραμματικόν· οὐκοῦν καὶ ἄνθρωπον καὶ ζῷον γραμματικὸν ἐρεῖς. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (12) Κοινὸν δὲ κατὰ πάσης οὐσίας τὸ μὴ ἐν ὑποκειμένῳ εἶναι. Ἡ μὲν γὰρ πρώτη οὐσία οὔτε ἐν ὑποκειμένῳ ἐστὶν οὔτε καθ' ὑποκειμένου λέγεται. Τῶν δὲ δευτέρων οὐσιῶν φανερὸν μὲν καὶ οὕτως, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἐν ὑποκειμένῳ· ὁ γὰρ ἄνθρωπος καθ' ὑποκειμένου μὲν τοῦ τινὸς ἀνθρώπου λέγεται, ἐν ὑποκειμένῳ δὲ οὐκ ἔστιν· οὐ γὰρ ἐν τῷ τινὶ ἀνθρώπῳ ὁ ἄνθρωπός ἐστιν. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ζῷον καθ' ὑποκειμένου μὲν λέγεται τοῦ τινὸς ἀνθρώπου, οὐκ ἔστι δὲ τὸ ζῷον ἐν τῷ τινὶ ἀνθρώπῳ. Ἔτι δὲ τῶν ἐν ὑποκειμένῳ ὄντων τὸ μὲν ὄνομα οὐδὲν κωλύει κατηγορεῖσθαί ποτε τοῦ ὑποκειμένου, τὸν δὲ λόγον, ἀδύνατον. Τῶν δὲ δευτέρων οὐσιῶν κατηγορεῖται καὶ ὁ λόγος κατὰ τοῦ ὑποκειμένου, καὶ τοὔνομα· τὸν γὰρ τοῦ ἀνθρώπου λόγον κατὰ τοῦ τινὸς ἀνθρώπου κατηγορήσεις, καὶ τὸν τοῦ ζῴου ὡσαύτως· ὥστε οὐκ ἂν εἴη ἡ οὐσία τῶν ἐν ὑποκειμένῳ. (13) Οὐκ ἴδιον δὲ τοῦτο τῆς οὐσίας· ἀλλὰ καὶ ἡ διαφορὰ τῶν μὴ ἐν ὑποκειμένῳ ἐστί. Τὸ γὰρ πεζὸν καὶ τὸ δίπουν, καθ' ὑποκειμένου μὲν λέγεται τοῦ ἀνθρώπου, ἐν ὑποκειμένῳ δὲ οὐκ ἔστιν· οὐ γὰρ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐστὶ τὸ δίπουν ἢ τὸ πεζόν. Καὶ ὁ λόγος δὲ κατηγορεῖται ὁ τῆς διαφορᾶς, καθ' οὗ ἂν λέγηται ἡ διαφορά, οἷον εἰ τὸ πεζὸν κατὰ τοῦ ἀνθρώπου λέγηται, καὶ ὁ λόγος ὁ τοῦ πεζοῦ κατηγορηθήσεται τοῦ ἀνθρώπου· πεζὸν γάρ ἐστιν ὁ ἄνθρωπος. (14) Μὴ ταραττέτω δὲ ἡμᾶς τὰ μέρη τῶν οὐσιῶν ὡς ἐν ὑποκειμένοις ὄντα τοῖς ὅλοις, μή ποτε ἀναγκασθῶμεν οὐκ οὐσίας αὐτὰ φάσκειν εἶναι· οὐ γὰρ οὕτω τὰ ἐν ὑποκειμένῳ ἐλέγετο τὰ ὡς μέρη ὑπάρχοντα ἔν τινι. (15) Ὑπάρχει δὲ ταῖς οὐσίαις καὶ ταῖς διαφοραῖς τὸ πάντα συνωνύμως ἀπ' αὐτῶν λέγεσθαι. Πᾶσαι γὰρ αἱ ἀπ' αὐτῶν κατηγορίαι ἤτοι κατὰ τῶν ἀτόμων κατηγοροῦνται, ἢ κατὰ τῶν εἰδῶν. Ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς πρώτης οὐσίας οὐδεμία ἐστὶ κατηγορία· κατ' οὐδενὸς γὰρ ὑποκειμένου λέγεται. Τῶν δὲ δευτέρων οὐσιῶν τὸ μὲν εἶδος κατὰ τοῦ ἀτόμου κατηγορεῖται, τὸ δὲ γένος καὶ κατὰ τοῦ εἴδους καὶ κατὰ τοῦ ἀτόμου. Ὡσαύτως δὲ καὶ αἱ διαφοραὶ κατὰ τῶν εἰδῶν καὶ κατὰ τῶν ἀτόμων κατηγοροῦνται. Καὶ τὸν λόγον δὲ ἐπιδέχονται αἱ πρῶται οὐσίαι τὸν τῶν εἰδῶν, καὶ τὸν τῶν γενῶν· καὶ τὸ εἶδος δὲ τὸν τοῦ γένους. Ὅσα γὰρ κατὰ τοῦ κατηγορουμένου λέγεται, πάντα καὶ κατὰ τοῦ ὑποκειμένου ῥηθήσεται. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸν τῶν διαφορῶν λόγον ἐπιδέχεται τὰ εἴδη καὶ τὰ ἄτομα. Συνώνυμα δέ

quam si per animal explicaverit; reliquorum autem quodcunque aliquis dixerit, non accommodate ille dixerit; velut album, aut currit, aut aliud quodcumque talium dicens; quare convenienter hæc sola inter reliqua [secundariæ] substantiæ dicuntur. (11) Porro primæ substantiæ, quia ceteris omnibus subjiciuntur, propriissime substantiæ dicuntur. Quemadmodum autem primæ substantiæ ad cetera omnia se habent, ita species quoque et genera primarum substantiarum ad reliqua omnia se habent; de his enim omnia reliqua prædicantur. Nam quendam hominem dixeris grammaticum; ergo etiam hominem et animal grammaticum dixeris. Eodem modo etiam in ceteris. (12) Commune vero omni substantiæ est, non in subjecto esse. Nam prima substantia neque in subjecto est, neque de subjecto dicitur. Secundariarum autem substantiarum sic manifestum est nullam in subjecto esse; homo enim de subjecto quodam homine dicitur, in subjecto vero non est; nec enim in quodam homine homo est. Sic et animal de subjecto quidem dicitur quodam homine, non est autem animal in quodam homine. Porro eorum quæ in subjecto sunt, nomen nihil impedit quominus illud aliquando de subjecto prædicetur; definitionem vero *prædicari*, impossibile est. Secundariarum autem substantiarum prædicatur et definitio de subjecto et nomen; nam hominis definitionem de quodam homine prædicabis, et animalis (*definitionem*) similiter: quare substantia non est in eorum numero, quæ in subjecto sunt. (13) Non proprium autem hoc substantiæ est; sed et differentia in eorum numero est, quæ in subjecto non sunt. Pedestre enim et bipes de subjecto quidem dicuntur quodam homine, in subjecto vero non sunt; neque enim in homine est bipes, neque pedestre. Et definitio differentiæ prædicatur de omni, de quo dicitur differentia; veluti si pedestre de homine dicitur, et definitio pedestris prædicabitur de homine; pedestre enim est homo. (14) Ne vero perturbent nos partes substantiarum, ut quæ in subjectis sint tanquam totis, ne aliquando cogamur, non substantias eas dicere; non enim sic res dicebantur in subjecto esse, quæ ut partes insint in aliquo. (15) Est vero hoc substantiarum et differentiarum, quod omnia univoce ab iis dicantur. Omnes enim ab illis prædicationes aut de individuis prædicantur, aut de speciebus. Nam a prima substantia nulla est prædicatio, de nullo enim subjecto *ea* dicitur. Ex secundariis autem substantiis species quidem de individuo prædicatur; genus vero et de speciebus et de individuis. Similiter vero et differentiæ tum de speciebus, tum de individuis prædicantur. Definitionem quoque recipiunt primæ substantiæ et specierum et generum; et species *recipit* definitionem generis. Quæcumque enim de prædicato dicuntur, illa omnia etiam de subjecto dicentur. Similiter vero et differentiarum definitionem recipiunt et species et individua. Univoca (*syno-*

γε ἦν, ὧν καὶ τοὔνομα κοινὸν καὶ ὁ λόγος ὁ αὐτός. Ὥστε πάντα τὰ ἀπὸ τῶν οὐσιῶν καὶ τὰ ἀπὸ τῶν διαφορῶν συνωνύμως λέγεται. (16) Πᾶσα δὲ οὐσία δοκεῖ τόδε τι σημαίνειν. Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν πρώτων οὐσιῶν ἀναμφισβήτητον καὶ ἀληθές ἐστιν, ὅτι τόδε τι σημαίνει· ἄτομον γὰρ καὶ ἓν ἀριθμῷ τὸ δηλούμενόν ἐστιν· ἐπὶ δὲ τῶν δευτέρων οὐσιῶν φαίνεται μὲν ὁμοίως τῷ σχήματι τῆς προσηγορίας τόδε τι σημαίνειν, ὅταν εἴπῃ ἄνθρωπον ἢ ζῷον, οὐ μὴν ἀληθές γε· ἀλλὰ μᾶλλον ποιόν τι σημαίνει· οὐ γὰρ ἕν ἐστι τὸ ὑποκείμενον, ὥσπερ ἡ πρώτη οὐσία, ἀλλὰ κατὰ πολλῶν ὁ ἄνθρωπος λέγεται, καὶ τὸ ζῷον. (17) Οὐχ ἁπλῶς δὲ ποιόν τι σημαίνει, ὥσπερ τὸ λευκόν· οὐδὲν γὰρ ἄλλο σημαίνει τὸ λευκὸν, ἀλλ' ἢ ποιόν. Τὸ δὲ εἶδος καὶ τὸ γένος περὶ οὐσίαν τὸ ποιὸν ἀφορίζει· ποιὰν γάρ τινα οὐσίαν σημαίνει. Ἐπὶ πλεῖον δὲ τῷ γένει ἢ τῷ εἴδει τὸν ἀφορισμὸν ποιεῖται· ὁ γὰρ ζῷον εἰπὼν ἐπὶ πλεῖον περιλαμβάνει ἢ ὁ τὸν ἄνθρωπον. (18) Ὑπάρχει δὲ ταῖς οὐσίαις καὶ τὸ μηδὲν αὐταῖς ἐναντίον εἶναι. Τῇ γὰρ πρώτῃ οὐσίᾳ τί ἂν εἴη ἐναντίον, οἷον τῷ τινὶ ἀνθρώπῳ, ἢ τῷ τινὶ ζῴῳ; οὐδὲν γάρ ἐστιν ἐναντίον· οὐδέ γε τῷ ἀνθρώπῳ ἢ τῷ ζῴῳ οὐδέν ἐστιν ἐναντίον. (19) Οὐκ ἴδιον δὲ τοῦτο τῆς οὐσίας, ἀλλὰ καὶ ἐπ' ἄλλων πολλῶν, οἷον ἐπὶ τοῦ ποσοῦ. Τῷ γὰρ διπήχει ἢ τῷ τριπήχει οὐδέν ἐστιν ἐναντίον, οὐδέ γε τοῖς δέκα, οὐδὲ τῶν τοιούτων οὐδενί· εἰ μή τις τὸ πολὺ τῷ ὀλίγῳ φαίη ἐναντίον εἶναι, ἢ τὸ μέγα τῷ μικρῷ. Τῶν δὲ ἀφωρισμένων ποσῶν οὐδὲν οὐδενὶ ἐναντίον ἐστιν. (20) Δοκεῖ δὲ ἡ οὐσία μὴ ἐπιδέχεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. Λέγω δὲ οὐχ, ὅτι οὐσία οὐσίας οὐκ ἔστι μᾶλλον οὐσία καὶ ἧττον οὐσία (τοῦτο μὲν γὰρ εἴρηται, ὅτι ἐστίν), ἀλλ' ὅτι ἑκάστη οὐσία τοῦθ' ὅπερ ἐστίν, οὐ λέγεται μᾶλλον καὶ ἧττον· οἷον εἰ ἔστιν αὕτη ἡ οὐσία ἄνθρωπος, οὐκ ἔσται μᾶλλον καὶ ἧττον ἄνθρωπος, οὔτε αὐτὸς ἑαυτοῦ, οὔτε ἕτερος ἑτέρου. Οὐ γάρ ἐστιν ἕτερος ἑτέρου μᾶλλον ἄνθρωπος, ὥσπερ τὸ λευκὸν ἕτερον ἑτέρου μᾶλλον ἐστὶ καὶ ἧττον λευκόν, καὶ καλὸν ἕτερον ἑτέρου μᾶλλον καλὸν καὶ ἧττον λέγεται. Καὶ αὐτὸ δὲ αὑτοῦ μᾶλλον καὶ ἧττον λέγεται, οἷον τὸ σῶμα, λευκὸν ὄν, μᾶλλον λευκὸν εἶναι λέγεται νῦν ἢ πρότερον, καὶ θερμὸν ὄν, μᾶλλον θερμὸν καὶ ἧττον λέγεται. Ἡ δέ γε οὐσία οὐδὲν μᾶλλον καὶ ἧττον λέγεται· οὐδὲ γὰρ ἄνθρωπος μᾶλλον νῦν ἄνθρωπος, ἢ πρότερον, λέγεται· οὐδέ γε τῶν ἄλλων οὐδέν, ὅσα ἐστὶν οὐσίαι. Ὥστε οὐκ ἂν ἐπιδέχοιτο ἡ οὐσία τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον. (21) Μάλιστα δὲ ἴδιον τῆς οὐσίας δοκεῖ εἶναι τὸ ταὐτὸν καὶ ἓν ἀριθμῷ ὂν τῶν ἐναντίων εἶναι δεκτικόν, οἷον ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων οὐκ ἂν ἔχοι τις τὸ τοιοῦτο προενεγκεῖν, ὅσα μή εἰσιν οὐσίαι, ὃ ἓν ἀριθμῷ ὂν τῶν ἐναντίων δεκτικόν ἐστιν, οἷον τὸ χρῶμα, ὅ ἐστιν ἓν καὶ ταὐτὸν τῷ ἀριθμῷ, οὐκ ἔσται λευκὸν καὶ μέλαν· οὐδ' ἡ αὐτὴ πρᾶξις καὶ μία τῷ ἀριθμῷ οὐκ ἔσται φαύλη καὶ σπουδαία· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ὅσα μή εἰσιν οὐσίαι. Ἡ δέ γε οὐσία, ἓν καὶ ταὐτὸν ἀριθμῷ ὄν, δεκτικὸν τῶν ἐναντίων ἐστίν, οἷον

nyma) namque erant, quibus et nomen commune est et definitio eadem. Quare omnia a substantiis et differentiis *orta prædicata* univoce dicuntur. (16) Omnis vero substantia videtur hoc aliquid significare. De primis quidem substantiis extra controversiam et verum est, quod illæ hoc aliquid significant. Individuum enim et unum numero est id, quod significatur. In secundis vero substantiis videntur quidem illæ similiter per figuram appellationis hoc aliquid significare, quando quis dixerit hominem aut animal; non tamen verum est; sed magis quale quid significat; non enim unum est subjectum, ut prima substantia, sed de multis dicitur homo et animal. (17) Non simpliciter autem quale quid significant, velut album. Nihil enim aliud significat album, quam quale. Species vero et genus circa substantiam quale denotant; nam aliqualem substantiam significant. Amplior autem genere denotatio fit, quam specie; animal enim dicens plura comprehendit, quam *dicens* hominem. (18) Est quoque substantiis hoc, quod nihil illis contrarium est. Primæ enim substantiæ quid fuerit contrarium, veluti cuidam homini aut cuidam animali? Nihil enim est contrarium: non igitur vel homini vel animali aliquid est contrarium. (19) Non proprium autem substantiæ hoc est, sed et aliis multis, ut Quanto. Nam bicubito aut tricubito nihil est contrarium, nec numero denario, nec horum cuiquam; nisi quis multum pauco contrarium esse dicat, aut magnum parvo. Definitorum autem quantorum nulli ullum contrarium est. (20) Videtur autem substantia non recipere magis aut minus. Dico vero, non, quod substantia substantiâ non sit magis aut minus substantia; hoc enim dictum est, quod sit; sed quod unaquæque substantia id quod est non dicitur magis aut minus; veluti si ipsa substantia est homo, non erit magis et minus homo, nec ipse se ipso, nec alter altero. Nec enim alius alio magis est homo, quomodo album aliud alio magis est et minus album, et pulchrum alterum altero magis et minus pulchrum dicitur; et unum idemque se ipso magis ac minus dicitur, ut corpus quod album est, magis album dicitur nunc, quam antea, et quod calidum est, magis calidum et minus dicitur. Substantia vero nihil magis substantia dicitur, nec minus; neque enim homo magis nunc homo, quam antea, dicitur; nec aliorum quodvis, quæ substantiæ sunt. Quare non recipit substantia magis et minus. (21) Maxime autem proprium substantiæ videtur esse, quod quum idem et unum numero sit, contraria suscipit. Quale quid de ceteris nemo possit affirmare, quotquot non sunt substantiæ, quod quidem unum numero suscipiat contraria: ut color, qui unus et idem est numero, non est albus et niger; nec eadem actio et una numero erit mala et bona; similiter et de aliis, quotquot non sunt substantiæ. Substantia vero, quæ est unum idemque numero, suscipit contraria,

ὁ τὶς ἄνθρωπος, εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ὤν, ὁτὲ μὲν λευκός, ὁτὲ δὲ μέλας γίνεται, καὶ θερμὸς καὶ ψυχρός, καὶ φαῦλος καὶ σπουδαῖος. (22) Ἐπὶ δὲ τῶν ἄλλων οὐδενὸς φαίνεται τὸ τοιοῦτον, εἰ μή τις ἐνίσταιτο τὸν λόγον καὶ τὴν 5 δόξαν φάσκων τῶν ἐναντίων εἶναι δεκτικά. Ὁ γὰρ αὐτὸς λόγος ἀληθὴς καὶ ψευδὴς εἶναι δοκεῖ, οἷον εἰ ἀληθὴς εἴη ὁ λόγος τὸ καθῆσθαί τινα· ἀναστάντος αὐτοῦ, ὁ αὐτὸς οὗτος λόγος ψευδὴς ἔσται. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς δόξης· εἰ γάρ τις ἀληθῶς δοξάζοι τὸ καθῆσθαί τινα, 10 ἀναστάντος αὐτοῦ, ψευδῶς δοξάσει τὴν αὐτὴν ἔχων περὶ αὐτοῦ δόξαν. Εἰ δέ τις καὶ τοῦτο παραδέχοιτο, ἀλλὰ τῷ γε τρόπῳ διαφέρει. Τὰ μὲν γὰρ ἐπὶ τῶν οὐσιῶν αὐτὰ μεταβάλλοντα δεκτικὰ τῶν ἐναντίων ἐστί. Ψυχρὸν γὰρ ἐκ θερμοῦ γενόμενον μετέβαλεν (ἠλλοίω- 15 ται γάρ) καὶ μέλαν ἐκ λευκοῦ, καὶ σπουδαῖον ἐκ φαύλου. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον αὐτῶν μεταβολὴν δεχόμενον τῶν ἐναντίων δεκτικόν ἐστιν· ὁ δὲ λόγος καὶ ἡ δόξα, αὐτὰ μὲν ἀκίνητα πάντῃ πάντως διαμένει· τοῦ δὲ πράγματος κινουμένου, τὸ ἐναντίον 20 περὶ αὐτὰ γίνεται· ὁ μὲν γὰρ λόγος διαμένει ὁ αὐτὸς τοῦ καθῆσθαί τινα, τοῦ δὲ πράγματος κινηθέντος, ὁτὲ μὲν ἀληθής, ὁτὲ δὲ ψευδὴς λέγεται. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς δόξης. Ὥστε τῷ τρόπῳ γε ἴδιον ἂν εἴη τῆς οὐσίας τὸ κατὰ τὴν ἑαυτῆς μεταβολὴν δεκτικὴν τῶν ἐναντίων 25 εἶναι. Εἰ δέ τις καὶ ταῦτα παραδέχοιτο, τὸν λόγον καὶ τὴν δόξαν δεκτικὰ τῶν ἐναντίων εἶναι, οὐκ ἔστιν ἀληθὲς τοῦτο. Ὁ γὰρ λόγος καὶ ἡ δόξα οὐ τῷ αὐτὰ δεδέχθαι τι τῶν ἐναντίων εἶναι δεκτικὰ λέγεται, ἀλλὰ τῷ περὶ ἕτερόν τι τὸ πάθος γεγενῆσθαι. Τῷ γὰρ τὸ πρᾶγμα εἶναι, ἢ μὴ 30 εἶναι, τούτῳ καὶ ὁ λόγος ἀληθὴς ἢ ψευδὴς εἶναι λέγεται, οὐ τῷ αὐτὸς δεκτικὸς εἶναι τῶν ἐναντίων. Ἁπλῶς γὰρ οὐθὲν ὑπ' οὐδενὸς οὔτε ὁ λόγος κινεῖται, οὔτε ἡ δόξα. Ὥστε οὐκ ἂν εἴη δεκτικὰ τῶν ἐναντίων, μηδενὸς ἐν αὐτοῖς γινομένου πάθους. Ἡ δέ γε οὐσία τῷ αὐτὴ τὰ 35 ἐναντία δέχεσθαι, τούτῳ δεκτικὴ τῶν ἐναντίων εἶναι λέγεται· νόσον γὰρ καὶ ὑγίειαν δέχεται, καὶ λευκότητα καὶ μελανίαν· καὶ ἕκαστον τῶν τοιούτων αὐτὴ δεχομένη τῶν ἐναντίων εἶναι δεκτικὴ λέγεται. Ὥστε ἴδιον ἂν οὐσίας εἴη τὸ ταὐτὸν καὶ ἓν ἀριθμῷ ὂν δεκτικὸν 40 εἶναι τῶν ἐναντίων κατὰ τὴν ἑαυτῆς μεταβολήν. Περὶ μὲν οὖν οὐσίας τοσαῦτα εἰρήσθω.

ut quidam homo, unus et idem exsistens, nunc quidem albus, nunc niger fit; et calidus et frigidus; et malus et bonus. (22) In aliis autem nihil tale apparet, nisi forte quis objiciat dicens orationem et opinionem contraria recipere. Nam eadem oratio vera et falsa videtur esse. Veluti si vera est oratio, sedere aliquem; postquam surrexit, eadem hæc oratio falsa erit. Similiter vero et de opinione: si quis enim vere opinetur, sedere aliquem; postquam surrexit, falso opinabitur, eandem de ipso opinionem habens. Si quis autem et hoc admittat, tamen modo *ea* differunt. Nonnulla enim in substantiis, dum ipsa mutantur, contraria recipiunt. Frigidum enim e calido factum mutabatur; alteratum enim est; et nigrum ex albo, et bonum e malo *factum mutabatur*. Similiter et de reliquis quodque illorum, mutationem recipiens, contraria suscipit; at oratio et opinio, ipsa quidem immota omnino permanent; re autem immutata, contrarium circa illa fit: oratio enim manet eadem, sedere aliquem; re autem mota, vera modo, modo falsa dicitur. Sic et de opinione. Quare modo quidem proprium fuerit substantiæ, secundum sui mutationem contraria suscipere. Si quis autem et hæc admiserit, orationem et opinionem recipere contraria, tamen non est illud verum. Oratio enim et opinio, non quod ipsa aliquod receperint, contraria recipere dicuntur, sed quod circa aliud quid affectio fuerit; propterea enim, quod res sit aut non sit, oratio vera aut falsa esse dicitur; non quod ea recipiat contraria. Nam omnino a nullo oratio mutatur aut opinio. Quare non recipiunt contraria, quum nulla in ipsis affectio fiat. Substantia vero, eo quod ipsa suscipit contraria, recipere contraria dicitur; morbum enim et sanitatem recipit, et albedinem et nigredinem; et unumquodque illorum dum recipit, contraria recipere dicitur. Quare proprium substantiæ fuerit, quod idem et unum numero secundum sui mutationem contraria recipiat. De substantia quidem hæc dicta sunto.

CAP. IV. [VI.]

De Quanto.

Τοῦ δὲ ποσοῦ τὸ μέν ἐστι διωρισμένον, τὸ δὲ συνεχές, καὶ τὸ μὲν ἐκ θέσιν ἐχόντων πρὸς ἄλληλα τῶν ἐν αὐτοῖς μορίων συνέστηκε, τὸ δὲ οὐκ ἐξ ἐχόντων θέσιν. (2) Ἔστι 45 δὲ διωρισμένον μέν, οἷον ἀριθμὸς καὶ λόγος, συνεχὲς δέ, οἷον γραμμή, ἐπιφάνεια, σῶμα· ἔτι δὲ παρὰ ταῦτα χρόνος, καὶ τόπος. (3) Τῶν μὲν γὰρ τοῦ ἀριθμοῦ μορίων οὐδείς ἐστι κοινὸς ὅρος, πρὸς ὃν συνάπτει τὰ μόρια αὐτοῦ, οἷον τὰ πέντε εἰ ἔστι τῶν δέκα μόριον, 50 πρὸς οὐδένα κοινὸν ὅρον συνάπτει τὰ πέντε καὶ τὰ πέντε, ἀλλὰ διώρισται· καὶ τὰ τρία γε καὶ τὰ ἑπτὰ πρὸς οὐ-

Quanti autem aliud est discretum, aliud continuum; et aliud quidem ex partibus positionem inter se invicem habentibus constat, aliud vero ex *partibus* non habentibus *inter se invicem* positionem. (2) Est autem discretum, ut numerus et oratio; continuum vero, ut linea, superficies, corpus; præterea, locus et tempus. (3) Nam numeri partium nullus est communis terminus, quo cohæreant partes illius. Velut si Quinque partes sunt numeri denarii, nullo termino communi cohærent quinque et quinque, sed distincta sunt; et tria quoque et septem nullo

δένα κοινὸν ὅρον συνάπτει. Οὐδ' ὅλως ἂν ἔχοις ἐπ' ἀριθμοῦ κοινὸν ὅρον λαβεῖν τῶν μορίων, ἀλλ' ἀεὶ διώρισται· ὥστε ὁ μὲν ἀριθμὸς τῶν διωρισμένων ἐστίν. (4) Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ λόγος τῶν διωρισμένων ἐστίν. 5 Ὅτι μὲν γὰρ ποσόν ἐστιν ὁ λόγος, φανερόν· καταμετρεῖται γὰρ συλλαβῇ βραχείᾳ καὶ μακρᾷ· λέγω δὲ αὐτὸν τὸν μετὰ φωνῆς λόγον γινόμενον. Πρὸς οὐδένα γὰρ κοινὸν ὅρον αὐτοῦ τὰ μόρια συνάπτει. Οὐ γάρ ἐστι κοινὸς ὅρος, πρὸς ὃν αἱ συλλαβαὶ συνάπτουσιν, ἀλλ' 10 ἑκάστη διώρισται αὐτὴ καθ' αὑτήν. (5) Ἡ δὲ γραμμὴ συνεχής ἐστιν· ἔστι γὰρ λαβεῖν κοινὸν ὅρον, πρὸς ὃν τὰ μόρια αὐτῆς συνάπτει, στιγμήν· καὶ τῆς ἐπιφανείας, γραμμήν· τὰ γὰρ τοῦ ἐπιπέδου μόρια πρός τινα κοινὸν ὅρον συνάπτει. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ σώματος ἔχοις 15 ἂν λαβεῖν κοινὸν ὅρον, γραμμὴν ἢ ἐπιφάνειαν, πρὸς ἃ τὰ τοῦ σώματος μόρια συνάπτει. (6) Ἔστι δὲ καὶ ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος τῶν τοιούτων· ὁ γὰρ νῦν χρόνος συνάπτει πρὸς τὸν παρεληλυθότα καὶ τὸν μέλλοντα. (7) Πάλιν ὁ τόπος τῶν συνεχῶν ἐστι· τόπον γάρ τινα τὰ τοῦ σώ- 20 ματος μόρια κατέχει, ἃ πρός τινα κοινὸν ὅρον συνάπτει· οὐκοῦν καὶ τὰ τοῦ τόπου μόρια, ἃ κατέχει ἕκαστον τῶν τοῦ σώματος μορίων, πρὸς τὸν αὐτὸν ὅρον συνάπτει, πρὸς ὃν καὶ τὰ τοῦ σώματος μόρια. Ὥστε συνεχὴς ἂν εἴη καὶ ὁ τόπος· πρὸς γὰρ ἕνα κοινὸν ὅρον αὐτοῦ τὰ μόρια συ- 25 νάπτει. (8) Ἔτι δὲ τὰ μὲν ἐκ θέσιν ἐχόντων πρὸς ἄλληλα τῶν ἐν αὐτοῖς μορίων συνέστηκε, τὰ δὲ οὐκ ἐξ ἐχόντων θέσιν, οἷον τὰ μὲν τῆς γραμμῆς μόρια θέσιν ἔχει πρὸς ἄλληλα· ἕκαστον γὰρ αὐτῶν κεῖταί που· καὶ ἔχοις ἂν διαλαβεῖν καὶ ἀποδοῦναι, ὅπου ἕκαστον κεῖται ἐν τῷ ἐπι- 30 πέδῳ, καὶ πρὸς ποῖον μόριον τῶν λοιπῶν συνάπτει. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ τοῦ ἐπιπέδου μόρια θέσιν ἔχει τινά· ὁμοίως γὰρ ἂν ἀποδοθείη ἕκαστον οὗ κεῖται, καὶ ποῖα συνάπτει πρὸς ἄλληλα. Καὶ τὰ τοῦ στερεοῦ δὲ ὡσαύτως, καὶ τὰ τοῦ τόπου. Ἐπὶ δέ γε τοῦ ἀριθμοῦ οὐκ ἂν ἔχοι 35 τις ἐπιδεῖξαι ὡς τὰ μόρια αὐτοῦ θέσιν τινὰ ἔχει πρὸς ἄλληλα, ἢ κεῖταί που, ἢ ποῖά γε πρὸς ἄλληλα συνάπτει τῶν μορίων. Οὐδὲ τὰ τοῦ χρόνου· ὑπομένει γὰρ οὐδὲν τῶν τοῦ χρόνου μορίων· ὃ δὲ μή ἐστιν ὑπομένον, πῶς ἂν τοῦτο θέσιν τινὰ ἔχοι; ἀλλὰ μᾶλλον τάξιν τινὰ 40 εἴποις ἂν ἔχειν τῷ τὸ μὲν πρότερον εἶναι τοῦ χρόνου, τὸ δὲ ὕστερον. Καὶ ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ δὲ ὡσαύτως, τῷ τὸ ἓν πρότερον ἀριθμεῖσθαι τῶν δύο, καὶ τὰ δύο τῶν τριῶν· καὶ οὕτω τάξιν τινὰ ἂν ἔχοι, θέσιν δὲ οὐ πάνυ λάβοις ἄν. Καὶ ὁ λόγος δὲ ὡσαύτως· οὐδὲν γὰρ ὑπο- 45 μένει τῶν μορίων αὐτοῦ, ἀλλ' εἴρηταί τε καὶ οὐκ ἔστιν ἔτι τοῦτο λαβεῖν· ὥστε οὐκ ἂν εἴη θέσις τῶν μορίων αὐτοῦ, εἴγε μηδὲν ὑπομένει. Τὰ μὲν οὖν ἐκ θέσιν ἐχόντων τῶν μορίων συνέστηκε· τὰ δὲ οὐκ ἐξ ἐχόντων θέσιν. (9) Κυρίως δὲ ποσὰ ταῦτα μόνα λέγεται τὰ εἰρημένα· 50 τὰ δὲ ἄλλα πάντα κατὰ συμβεβηκός· εἰς ταῦτα γὰρ ἀποβλέποντες καὶ τἄλλα ποσὰ λέγομεν, οἷον πολὺ τὸ λευκὸν λέγεται τῷ τὴν ἐπιφάνειαν πολλὴν εἶναι, καὶ ἡ πρᾶξις μακρά, τῷ γε τὸν χρόνον πολὺν εἶναι· καὶ ἡ κίνησις πολλή· οὐ γὰρ καθ' αὑτὸ ἕκαστον τούτων πο-

communi termino cohærent. Neque omnino in numero terminum communem partium sumere possis, sed semper illæ distinctæ sunt; quare numerus ex discretis est. (4) Similiter vero et oratio. Nam, Quantum esse orationem, manifestum *est;* metimur enim eam syllaba brevi et longa : dico autem ipsam orationem voce editam. Nam nullo termino communi ejus partes cohærent. Nec enim est terminus communis, quo syllabæ cohærent, sed unaquæque distincta est ipsa secundum se ipsam. (5) Linea vero continua est : licet enim communem terminum sumere, quo partes ejus cohærent, punctum; et superficiei, lineam; nam plani partes communi termino cohærent. Similiter vero et in corpore sumere poteris communem terminum, lineam aut superficiem, qua corporis partes cohærent. (6) Est autem et tempus et locus in talium numero; præsens enim tempus cohæret cum præterito et futuro. (7) Rursus locus ex continuis est; locum enim quendam corporis partes occupant, quæ communi quodam termino cohærent; ergo loci quoque partes, quas occupat unaquæque corporis pars, eodem termino cohærent, quo et corporis partes. Quare continuus erit et locus; uno enim termino communi partes illius cohærent. (8) Præterea alia *Quanta* ex partibus positionem inter se invicem habentibus constant; alia ex *partibus* non habentibus positionem. Velut lineæ partes positionem habent inter se; quævis enim illarum sita est alicubi; et poteris quidem distinguere et indicare, ubi quæque sita sit in plano, et quanam cum parte e reliquis cohæreat. Eodem modo et plani partes positionem quandam habent; similiter enim indicari poterit, ubi quæque sita sit, et quænam cohæreant inter se. Et corporis *partes* similiter, et *partes* loci. In numero vero non possit quispiam monstrare quod ejus partes positionem quandam habeant inter se, aut sitæ sint alicubi, aut quænam partium inter se cohæreant. Neque quoad partes temporis *quispiam monstrare possit idem;* nulla enim temporis partium permanet; quod autem non est permanens, quomodo illud positionem aliquam habeat? at potius ordinem quendam dixeris *tempus* habere, quo alia temporis pars prior est, alia vero posterior. Et eodem modo in numero, quod unum prius numeretur, quam duo, et duo prius, quam tria; adeoque *numerus* ordinem aliquem habeat; positionem vero *ejus* non sane assumas. Et oratio eodem modo; nihil enim ex partibus ejus permanet; sed dictum est, nec licet deinde illud retrahere; quare non fuerit positio partium illius, si quidem nihil permanet. Alia igitur *Quanta* ex partibus constant positionem habentibus; alia ex *partibus* non habentibus positionem. (9) Proprie vero Quanta dicuntur hæc sola commemorata; reliqua autem omnia secundum accidens; ad hæc enim respicientes et reliqua quanta dicimus. Veluti album dicitur multum, quod superficies ampla sit; et actio longa, quod tempus multum *in ea consumptum* sit; et motus longus; neque enim per se quodcumque horum quantum dici-

σὸν λέγεται. Οἷον ἐὰν ἀποδιδῷ τις, πόση τις ἡ πρᾶξίς ἐστι, τῷ χρόνῳ ὁριεῖ, ἐνιαυσιαίαν ἢ οὕτω πως ἀποδιδούς· καὶ τὸ λευκὸν ποσόν τι ἀποδιδοὺς τῇ ἐπιφανείᾳ ὁριεῖ· ὅση γὰρ ἂν ἡ ἐπιφάνεια ᾖ, τοσοῦτον καὶ τὸ λευκὸν φήσειεν ἂν εἶναι. Ὥστε μόνα κυρίως καὶ καθ' αὑτὰ ποσὰ λέγεται τὰ εἰρημένα· τῶν δὲ ἄλλων οὐδὲν καθ' αὑτό, ἀλλ' εἰ ἄρα, κατὰ συμβεβηκός. (10) Ἔτι τῷ ποσῷ οὐδέν ἐστιν ἐναντίον. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀφωρισμένων φανερὸν ὅτι οὐδέν ἐστιν ἐναντίον, οἷον τῷ διπήχει, ἢ τριπήχει, ἢ τῇ ἐπιφανείᾳ, ἢ τῶν τοιούτων τινί· οὐδὲν γάρ ἐστιν αὐτοῖς ἐναντίον· (11) εἰ μὴ ἄρα τὸ πολὺ τῷ ὀλίγῳ φαίη τις εἶναι ἐναντίον, ἢ τὸ μέγα τῷ μικρῷ. Τούτων δὲ οὐδέν ἐστι ποσόν, ἀλλὰ τῶν πρός τι· οὐδὲν γὰρ αὐτὸ καθ' αὑτὸ μέγα λέγεται ἢ μικρόν, ἀλλὰ τῷ πρὸς ἕτερον ἀναφέρεσθαι, οἷον ὄρος μὲν μικρὸν λέγεται, κέγχρος δὲ μεγάλη τῷ τὴν μὲν τῶν ὁμογενῶν μείζονα εἶναι, τὸ δὲ ἔλαττον τῶν ὁμογενῶν. Οὐκοῦν πρὸς ἕτερον ἡ ἀναφορά, ἐπεὶ εἴγε καθ' αὑτὸ μικρὸν ἢ μέγα ἐλέγετο, οὐκ ἄν ποτε τὸ μὲν ὄρος μικρὸν ἐλέγετο, ἡ δὲ κέγχρος μεγάλη. Πάλιν ἐν μὲν τῇ κώμῃ φαμὲν πολλοὺς ἀνθρώπους εἶναι, ἐν Ἀθήναις δὲ ὀλίγους, πολλαπλασίους αὐτῶν ὄντας· καὶ ἐν μὲν τῇ οἰκίᾳ πολλούς, ἐν δὲ τῷ θεάτρῳ ὀλίγους, πολλῷ πλείους ὄντας. (12) Ἔτι τὸ μὲν δίπηχυ καὶ τρίπηχυ, καὶ ἕκαστον τῶν τοιούτων, ποσὸν σημαίνει· τὸ δὲ μέγα ἢ μικρὸν οὐ σημαίνει ποσόν, ἀλλὰ μᾶλλον πρός τι. Πρὸς γὰρ ἕτερον θεωρεῖται τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν· ὥστε φανερὸν ὅτι ταῦτα τῶν πρός τι ἐστίν. (13) Ἔτι ἐάν τε τιθῇ τις ταῦτα ποσὰ εἶναι ἐάν τε μὴ τιθῇ, οὐκ ἔστιν αὐτοῖς ἐναντίον οὐδέν· ὃ γὰρ μή ἐστιν αὐτὸ καθ' αὑτὸ λαβεῖν, ἀλλὰ πρὸς ἕτερον ἀναφέρεται, πῶς ἂν φαίη τις τούτῳ τι ἐναντίον; (14) Ἔτι δὲ εἰ ἔσται τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν ἐναντία, συμβήσεται τὸ αὐτὸ ἅμα τὰ ἐναντία ἐπιδέχεσθαι, καὶ αὐτὰ ἑαυτοῖς εἶναι ἐναντία· συμβαίνει γάρ ποτε ἅμα τὸ αὐτὸ μέγα τε καὶ μικρὸν εἶναι. Ἔστι γὰρ πρὸς μὲν τοῦτο μικρόν, πρὸς ἕτερον δὲ τὸ αὐτὸ τοῦτο μέγα· ὥστε τὸ αὐτὸ καὶ μέγα καὶ μικρὸν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον εἶναι συμβαίνει· ὥστε ἅμα τὰ ἐναντία ἐπιδέχεσθαι. Ἀλλ' οὐδὲν δοκεῖ ἅμα τὰ ἐναντία ἐπιδέχεσθαι, οἷον ἐπὶ τῆς οὐσίας· δεκτικὴ μὲν τῶν ἐναντίων δοκεῖ εἶναι, ἀλλ' οὔτι γε ἅμα νοσεῖ καὶ ὑγιαίνει· ἀλλ' οὐδὲ λευκὸν καὶ μέλαν ἐστὶν ἅμα· ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδέν ἐστιν ὃ ἅμα τὰ ἐναντία ἐπιδέχεται. Καὶ αὐτὰ δὲ ἑαυτοῖς συμβαίνει ἐναντία εἶναι. Εἰ γάρ ἐστι τὸ μέγα τῷ μικρῷ ἐναντίον, τὸ δ' αὐτό ἐστιν ἅμα μέγα καὶ μικρόν, αὐτὸ ἑαυτῷ εἴη ἂν ἐναντίον. Ἀλλὰ τῶν ἀδυνάτων ἐστὶν αὐτὸ ἑαυτῷ εἶναί τι ἐναντίον. Οὐκ ἔστιν ἄρα τὸ μέγα τῷ μικρῷ ἐναντίον, οὐδὲ τὸ πολὺ τῷ ὀλίγῳ. Ὥστε εἰ καὶ μὴ τῶν πρός τι ταῦτά τις ἐρεῖ, ἀλλὰ τοῦ ποσοῦ, οὐδὲν ἐναντίον ἕξει. (15) Μάλιστα δὲ ἡ ἐναντιότης τοῦ ποσοῦ περὶ τὸν τόπον δοκεῖ ὑπάρχειν. Τὸ γὰρ ἄνω τῷ κάτω ἐναντίον τιθέασι, τὴν πρὸς τὸ μέσον χώραν κάτω λέγοντες, διὰ τὸ πλείστην τῷ μέσῳ διάστασιν πρὸς τὰ

tur. Veluti si quis dixerit, quanta actio sit, tempore definiet, annuam aut simili quodam modo definiens; et album quantum sit indicans, superficie definiet: quanta enim superficies fuerit, tantum etiam album dixerit esse. Quare commemorata sola proprie Quanta per se dicuntur; reliquorum autem nullum per se, sed secundum accidens. (10) Porro, quanto nihil est contrarium; in definitis enim *quantis* manifestum est quod nullum habetur contrarium, ut bicubito, aut tricubito, aut superficiei, aut talium alicui; nihil enim est illis contrarium. (11) Nisi forte multum et parum contraria dicat aliquis, aut magnum et parvum. Horum vero nullum est quantum, sed potius relatum ad aliquid; nam nihil per se ipsum magnum dicitur aut parvum, sed hactenus, quatenus ad aliud refertur. Veluti mons quidem parvus dicitur, milium autem magnum; quod hoc in suo genere reliquis majus sit, ille vero in suo genere reliquis minor. Ergo ad aliud est relatio; quandoquidem si per se parvum aut magnum diceretur, nunquam mons quidem vocaretur parvus, milium autem magnum. Rursus in vico quidem dicimus multos esse homines, Athenis vero paucos, quamvis multo plures *hic* sint; et in domo quidem multos, in theatro vero paucos, quamvis multo plures *in hoc* sint. (12) Porro bicubitum et tricubitum, et quodvis talium, significat quantum; magnum vero aut parvum non significat quantum, sed potius relatum ad aliquid. Nam respectu ad aliud consideratur et magnum et parvum; ita ut appareat, ipsa esse relata ad aliquid. (13) Porro sive quis ponat, quanta esse hæc, sive quis non ponat, non est illis contrarium ullum; nam quod nequit ipsum per se accipi, sed ad aliud refertur, quomodo fuerit huic quidpiam contrarium? (14) Porro, si magnum et parvum contraria erunt, accidet unum et idem simul contraria recipere, et eadem sibi ipsis contraria esse; fit enim ut unum idemque simul magnum et parvum sit. Nam est aliquid respectu ad hoc parvum, ad aliud vero idem hoc magnum; adeo ut idem et parvum et magnum eodem tempore esse, adeoque simul contraria recipere accidat. At nihil videtur simul contraria recipere, ut in substantia; hæc enim capax contrariorum videtur esse: at nemo simul ægrotat et bene valet, nec quidquam simul album est et nigrum; nec reliquorum aliquid contraria simul recipit. Atque eadem sibi ipsis accidit contraria esse. Si enim magnum est parvo contrarium, idem vero simul est magnum et parvum; idem sibi ipsi fuerit contrarium. Verum impossibile est ut idem sibi ipsi contrarium sit. Non est ergo magnum parvo contrarium, neque multa paucis. Quare etiamsi quispiam hæc relata ad aliquid esse negaverit, sed quanta dixerit, nihil tamen ea contrarium habebunt. (15) Maxime vero contrarietas quanti circa locum videtur obtinere. Superius enim inferiori contrarium ponunt, locum versus medium inferiorem dicentes, propterea quod maxima sit distantia a medio ad

πέρατα τοῦ κόσμου εἶναι. Ἐοίκασι δὲ καὶ τὸν τῶν ἄλλων ἐναντίων ὁρισμὸν ἀπὸ τούτων ἐπιφέρειν· τὰ γὰρ πλεῖστον ἀλλήλων διεστηκότα τῶν ἐν τῷ αὐτῷ γένει ἐναντία ὁρίζονται. (16) Οὐ δοκεῖ δὲ τὸ ποσὸν ἐπιδέ-
5 χεσθαι τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, οἷον τὸ δίπηχυ· οὐ γάρ ἐστιν ἕτερον ἑτέρου μᾶλλον δίπηχυ· οὐδ' ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ, οἷον τὰ τρία τῶν πέντε οὐδὲν μᾶλλον τὰ τρία οὐδὲ τὰ πέντε τῶν τριῶν· οὐδὲ χρόνος ἕτερος ἑτέρου μᾶλλον χρόνος εἶναι λέγεται. Οὐδ' ἐπὶ τῶν εἰρημέ-
10 νων ὅλως οὐδενὸς τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον λέγεται. Ὥστε καὶ τὸ ποσὸν οὐκ ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. (17) Ἴδιον δὲ μάλιστα τοῦ ποσοῦ τὸ ἴσον τε καὶ ἄνισον λέγεσθαι· ἕκαστον γὰρ τῶν εἰρημένων ποσῶν ἴσον τε καὶ ἄνισον λέγεται, οἷον σῶμα καὶ ἴσον
15 καὶ ἄνισον λέγεται· καὶ χρόνος, καὶ ἴσος καὶ ἄνισος. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν ῥηθέντων ἕκαστον ἴσον τε καὶ ἄνισον λέγεται. Τῶν δὲ λοιπῶν, ὅσα μή ἐστι ποσά, οὐ πάνυ ἂν δόξαι ἴσα τε καὶ ἄνισα λέγεσθαι, οἷον ἡ διάθεσις οὐ πάνυ ἴση τε καὶ ἄνισος λέγεται,
20 ἀλλὰ μᾶλλον ὁμοία, καὶ τὸ λευκὸν ἴσον τε καὶ ἄνισον οὐ πάνυ, ἀλλ' ὅμοιον. Ὥστε τοῦ ποσοῦ μάλιστα ἂν εἴη ἴδιον τὸ ἴσον τε καὶ ἄνισον λέγεσθαι.

extremos mundi terminos. Videntur autem et reliquorum contrariorum definitionem ab his ducere; nam quæ plurimum in eodem genere distant invicem, ea contraria definiunt. (16) Non videtur autem Quantum suscipere magis et minus, velut bicubitum; nec enim alterum altero magis est bicubitum; neque in numero; velut tria non magis dicuntur esse tria quam quinque *quinque*, nec quinque magis quam tria; neque tempus aliud alio magis tempus dicitur. Nec in commemoratis *quantis* omnino ullum magis et minus *alio quantum* dicitur. Quare quantum non recipit magis et minus. (17) Proprium vero maxime Quanti est, quod id æquale et inæquale dicitur: quodvis enim commemoratorum quantorum æquale et inæquale dicitur. Veluti corpus æquale et inæquale dicitur, et numerus, et tempus, æquale et inæquale dicitur. Sic et in ceteris commemoratis *quantis* quodvis æquale et inæquale dicitur. Ex reliquis, quæcumque non sunt quanta, ea non sane videntur æqualia et inæqualia dici. Velut dispositio æqualis et inæqualis non fere dicitur, sed potius similis et dissimilis. Et album æquale et inæquale non fere *dicitur*, sed potius simile et dissimile. Quare Quanto maxime proprium fuerit, quod id æquale et inæquale dicitur.

CAP. V. [VII.]

De relatis ad aliquid.

Πρός τι δὲ τὰ τοιαῦτα λέγεται, ὅσα αὐτά, ἅπερ ἐστίν, ἑτέρων εἶναι λέγεται, ἢ ὁπωσοῦν ἄλλως πρὸς ἕτε-
25 ρον, (2) οἷον τὸ μεῖζον τοῦθ', ὅπερ ἐστίν, ἑτέρου λέγεται· τινὸς γὰρ λέγεται μεῖζον· καὶ τὸ διπλάσιον τοῦθ', ὅπερ ἐστίν, ἑτέρου λέγεται· τινὸς γὰρ διπλάσιον λέγεται· ὡσαύτως δὲ καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. Ἔστι δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν πρός τι, οἷον ἕξις, διάθεσις, αἴσθησις,
30 ἐπιστήμη, θέσις. Πάντα γὰρ τὰ εἰρημένα αὐτά, ἅπερ ἐστίν, ἑτέρων εἶναι λέγεται, καὶ οὐκ ἄλλο τι. Ἡ γὰρ ἕξις τινὸς ἕξις λέγεται· καὶ ἡ ἐπιστήμη τινὸς ἐπιστήμη· καὶ ἡ θέσις τινὸς θέσις, καὶ τὰ ἄλλα δὲ ὡσαύτως. Πρός τι οὖν ἐστιν, ὅσα αὐτά, ἅπερ ἐστίν, ἑτέρων εἶναι λέγεται, ἢ ὁπωσ-
35 οῦν ἄλλως πρὸς ἕτερον, οἷον ὄρος μέγα λέγεται πρὸς ἕτερον· πρός τι γὰρ μέγα λέγεται τὸ ὄρος· καὶ τὸ ὅμοιον τινὶ ὅμοιον λέγεται, καὶ τὰ ἄλλα δὲ τὰ τοιαῦτα ὡσαύτως πρός τι λέγεται. (3) Ἔτι δὲ καὶ ἡ ἀνάκλισις, καὶ ἡ στάσις, καὶ ἡ καθέδρα, θέσεις τινές· ἡ δὲ θέσις τῶν πρός τι. Τὸ
40 δὲ ἀνακεῖσθαι, ἢ ἑστάναι, ἢ καθῆσθαι, αὐτὰ μὲν οὐκ εἰσὶ θέσεις, παρωνύμως δὲ ἀπὸ τῶν εἰρημένων θέσεων λέγεται. (4) Ὑπάρχει δὲ καὶ ἐναντιότης ἐν τοῖς πρός τι, οἷον ἀρετὴ κακίᾳ ἐναντίον, ἑκάτερον ὂν τῶν πρός τι· καὶ ἐπιστήμη ἀγνοίᾳ. (5) Οὐ πᾶσι δὲ τοῖς πρός τι ὑπάρχει
45 τὸ ἐναντίον· τῷ γὰρ διπλασίῳ οὐδέν ἐστιν ἐναντίον, οὐδὲ τῷ τριπλασίῳ, οὐδὲ τῶν τοιούτων οὐδενί. (6) Δοκεῖ δὲ καὶ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον ἐπιδέχεσθαι τὰ πρός τι. Ὅμοιον γὰρ καὶ ἀνόμοιον μᾶλλον καὶ ἧττον λέγεται, καὶ ἴσον καὶ ἄνισον μᾶλλον καὶ ἧττον λέγεται, ἑκάτερον
50 αὐτῶν πρός τι ὄν· τό τε γὰρ ὅμοιον τινὶ ὅμοιον λέγεται, καὶ τὸ ἀνόμοιον τινὶ ἀνόμοιον. (7) Οὐ πάντα δὲ τὰ πρός

Relata ad aliquid talia dicuntur, quæ ipsa, quidquid sunt, aliorum esse dicuntur, aut quocumque modo aliter ad aliud. (2) Velut majus id, quod est, alterius dicitur; aliquo enim majus dicitur: et duplum id, quod est, alterius dicitur; alicujus enim duplum dicitur: similiter vero et quæcumque alia sunt ejusmodi. Sunt autem hæcce relativa, ut habitus, dispositio, sensus, scientia, situs. Nam omnia hæc dicta, quidquid sunt, aliorum esse dicuntur, aut quocumque modo aliter ad aliud, nec *tamen* aliud quid *sunt*. Habitus enim alicujus habitus esse dicitur; et scientia alicujus scientia; et situs alicujus situs; et reliqua similiter. Relata ad aliquid igitur sunt, quæcumque ipsa, quidquid sunt, aliorum esse dicuntur, aut quocumque modo aliter ad aliud *dicuntur*, ut mons magnus dicitur *relatus* ad alium; ad aliquid enim magnus dicitur mons: et simile alicui simile dicitur, et alia ejusmodi similiter ad aliquid dicuntur. (3) Præterea sunt et reclinatio, et statio, et sessio, situs quidam: situs vero ex relativis est. Recubare autem, aut stare, aut sedere, ipsa quidem non sunt situs, at paronymice a dictis situs speciebus denominantur. (4) Est vero etiam contrarietas in relatis; velut virtus vitio contraria, quod utrumque ex relatis est; et scientia ignorantiæ. (5) Non omnibus autem relatis inest contrarietas: nam duplo nihil est contrarium, neque triplo, nec talium ulli. (6) Videntur autem et magis et minus recipere relata. Simile enim et dissimile magis et minus dicitur; et æquale et inæquale magis et minus dicitur; quod utrumque ex relatis est: nam simile alicui simile dicitur, et inæquale alicui inæquale. (7) Non omnia vero relata recipiunt magis et minus. Du-

τι ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον. Τὸ γὰρ διπλάσιον οὐ λέγεται μᾶλλον καὶ ἧττον διπλάσιον, οὐδὲ τῶν τοιούτων οὐδέν. (8) Πάντα δὲ τὰ πρός τι πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγεται, οἷον ὁ δοῦλος δεσπότου δοῦλος λέγεται, 5 καὶ ὁ δεσπότης δούλου δεσπότης· καὶ τὸ διπλάσιον ἡμίσεος διπλάσιον, καὶ τὸ ἥμισυ διπλασίου ἥμισυ· καὶ τὸ μεῖζον ἐλάττονος μεῖζον, καὶ τὸ ἔλαττον μείζονος ἔλαττον. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, πλὴν τῇ πτώσει ἐνίοτε διοίσει κατὰ τὴν λέξιν, οἷον ἡ ἐπιστήμη ἐπιστη-10 τοῦ λέγεται ἐπιστήμη, καὶ τὸ ἐπιστητὸν ἐπιστήμῃ ἐπιστητόν, καὶ ἡ αἴσθησις αἰσθητοῦ αἴσθησις, καὶ τὸ αἰσθητὸν αἰσθήσει αἰσθητόν. (9) Οὐ μὴν ἀλλ' ἐνίοτε οὐ δόξει ἀντιστρέφειν, ἐὰν μὴ οἰκείως, πρὸς ὃ λέγεται, ἀποδοθῇ, ἀλλὰ διαμάρτῃ ὁ ἀποδιδούς, οἷον τὸ πτερὸν 15 ἐὰν ἀποδοθῇ ὄρνιθος, οὐκ ἀντιστρέφει ὄρνις πτεροῦ· οὐ γὰρ οἰκείως τὸ πρῶτον ἀποδέδοται πτερὸν ὄρνιθος. Οὐ γὰρ ᾗ ὄρνις, ταύτῃ τὸ πτερὸν αὐτοῦ λέγεται, ἀλλ' ᾗ πτερωτόν ἐστι· πολλῶν γὰρ καὶ ἄλλων πτερά ἐστιν, ἃ οὐκ εἰσὶν ὄρνιθες. Ὥστε ἐὰν ἀποδοθῇ οἰκείως, καὶ 20 ἀντιστρέφει, οἷον τὸ πτερὸν πτερωτοῦ πτερόν, καὶ τὸ πτερωτὸν πτερῷ πτερωτόν. (10) Ἐνίοτε δὲ καὶ ὀνοματοποιεῖν ἴσως ἀναγκαῖον, ἐὰν μὴ κείμενον ᾖ ὄνομα, πρὸς ὃ οἰκείως ἂν ἀποδοθείη, οἷον τὸ πηδάλιον τοῦ πλοίου ἐὰν ἀποδοθῇ, οὐκ οἰκεία ἡ ἀπόδοσις γίνεται· οὐ 25 γὰρ ᾗ πλοῖον, ταύτῃ αὐτοῦ τὸ πηδάλιον λέγεται· ἔστι γὰρ πλοῖα, ὧν οὐκ ἔστι πηδάλια· διὸ οὐκ ἀντιστρέφει· τὸ γὰρ πλοῖον οὐ λέγεται πηδαλίου πλοῖον. Ἀλλ' ἴσως οἰκειοτέρα ἂν ἡ ἀπόδοσις εἴη, εἰ οὕτω πως ἀποδοθείη, τὸ πηδάλιον πηδαλιωτοῦ πηδάλιον, ἢ ὁπωσοῦν ἄλλως· 30 ὄνομα γὰρ οὐ κεῖται. Καὶ ἀντιστρέφει γε, ἐὰν οἰκείως ἀποδοθῇ· τὸ γὰρ πηδαλιωτὸν πηδαλίῳ πηδαλιωτόν· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, οἷον ἡ κεφαλὴ οἰκειοτέρως ἂν ἀποδοθείη κεφαλωτοῦ, ἢ ζῴου ἀποδιδομένη· οὐ γὰρ ᾗ ζῷον, κεφαλὴν ἔχει· πολλὰ γὰρ τῶν ζῴων κεφα-35 λὴν οὐκ ἔχει. (11) Οὕτω δὲ ῥᾷστα ἂν ἴσως τις λάβοι, οἷς μὴ κεῖται ὀνόματα, εἰ ἀπὸ τῶν πρώτων, καὶ τοῖς πρὸς αὐτὰ ἀντιστρέφουσι, τιθείη τὰ ὀνόματα, ὥσπερ ἐπὶ τῶν προειρημένων ἀπὸ τοῦ πτεροῦ τὸ πτερωτόν, καὶ ἀπὸ τοῦ πηδαλίου τὸ πηδαλιωτόν. (12) Πάντα οὖν τὰ 40 πρός τι, ἐάνπερ οἰκείως ἀποδιδῶται, πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγεται, ἐπεί, ἐάν γε πρὸς τὸ τυχὸν ἀποδιδῶται, καὶ μὴ πρὸς αὐτό, ὃ λέγεται, οὐκ ἀντιστρέφει. Λέγω δὲ ὅτι οὐδὲ τῶν ὁμολογουμένως πρὸς ἀντιστρέφοντα λεγομένων, καὶ ὀνομάτων αὐτοῖς κειμένων, οὐδὲν ἀντι-45 στρέφει, ἐὰν πρός τι τῶν συμβεβηκότων ἀποδιδῶται, καὶ μὴ πρὸς αὐτὸ ὃ λέγεται, οἷον ὁ δοῦλος, ἐὰν μὴ δεσπότου ἀποδοθῇ, ἀλλὰ ἀνθρώπου, ἢ δίποδος, ἢ ὁτουοῦν τῶν τοιούτων, οὐκ ἀντιστρέφει· οὐ γὰρ οἰκεία ἡ ἀπόδοσίς ἐστιν. (13) Ἔτι δ' ἐὰν μέν τι οἰκείως ἀποδε-50 δομένον ᾖ, πρὸς ὃ λέγεται, πάντων περιαιρουμένων τῶν ἄλλων, ὅσα συμβεβηκότα ἐστί, καταλειπομένου δὲ μόνου τούτου, πρὸς ὃ ἀπεδόθη οἰκείως, ἀεὶ πρὸς αὐτὸ ῥηθήσεται, οἷον ὁ δοῦλος ἐὰν πρὸς δεσπότην λέγηται, περιαιρουμένων τῶν ἄλλων ἁπάντων, ὅσα συμβεβη-

plum enim non dicitur magis aut minus duplum; nec talium ullum. (8) Omnia autem relata conversim dicuntur; ut servus domini servus dicitur, et dominus servi dominus; et duplum dimidii duplum, et dimidium dupli dimidium; et majus minore majus, et minus majore minus. Similiter vero etiam in aliis; præterquam quod casu nonnunquam different secundum dictionem; ut scientia scibilis dicitur scientia; et scibile scientiâ scibile, et sensus *rei* sensibilis sensus; et sensibile sensu sensibile. (9) Enimvero nonnunquam non videbitur reciprocari, si non proprie id, ad quod refertur, expressum fuerit, sed peccaverit proponens. Velut ala si proposita fuerit avis, non reciprocatur avis cum ala; neque enim proprie primum proponitur, ala avis. Non enim, quatenus avis *est*, eatenus ala ejus dicitur, sed quatenus alatum est: multorum enim aliorum quoque alæ sunt, quæ non sunt aves. Quare si proprie expressum fuerit, reciprocatur etiam; velut ala alati ala; et alatum alâ alatum. (10) Nonnunquam vero etiam nomen fingere fortasse necessarium; si non positum sit nomen, ad quod proprie quidem conferatur; ut clavus navis si dicatur, non propria est expressio; (non enim quatenus navis est, eatenus ejus clavus dicitur; nam sunt naves, quibus non sunt clavi; quare non reciprocatur; navis enim non dicitur clavi navis;) sed fortasse convenientior expressio fuerit, si ita dictum fuerit: clavus clavati clavus, aut quocumque modo aliter; nomen enim non positum est; et reciprocatur quidem, si proprie expressum fuerit; nam clavatum clavo clavatum: similiter etiam in aliis; ut caput magis proprie quidem diceretur capitati, quam si animalis dicatur; non enim, quatenus animal est, caput habet; nam multa animalia caput non habent. (11) Sic vero facillime quidem aliquis fortasse constituerit, quibus nomina posita non sunt, si a primis, et ab illis, cum quibus reciprocantur, nomina posuerit; ut in prædictis ab ala alatum, et a clavo clavatum. (12) Omnia igitur relata, si quidem convenienter traduntur, conversim dicuntur; quum, temere ad quodcumque si conferantur, nec ad id ipsum, quod dicuntur, non reciprocentur. Dico autem quod nec eorum, quæ omnium consensu conversim dicuntur, et quibus nomina posita sunt, quidquam reciprocatur, si ad aliquod accidens conferatur, nec ad id ipsum, quod dicitur; ut servus, si non domini servus dictus fuerit, sed hominis, aut bipedis, aut cujuscumque talium, non reciprocatur; non enim propria est expressio. (13) Si tamen proprie expressum fuerit, ad quod dicitur, separatis ceteris, quotquot accidentia sunt, relicto autem illo solo, ad quod collatum sit proprie, semper ad illud dicetur; velut servus si *respectu* ad dominum dicitur, ceteris omnibus, quot-

κότα ἐστὶ τῷ δεσπότῃ, οἷον τὸ δίποδι εἶναι καὶ τὸ ἐπιστήμης δεκτικῷ, καὶ τὸ ἀνθρώπῳ, καταλειπομένου δὲ μόνου τοῦ δεσπότην εἶναι, ἀεὶ ὁ δοῦλος πρὸς αὐτὸ ῥηθήσεται· ὁ γὰρ δοῦλος δεσπότου δοῦλος λέγεται.
5 (14) Ἐὰν δέ γε μὴ οἰκείως ἀποδοθῇ, πρὸς ὅ ποτε λέγεται, περιαιρουμένων μὲν τῶν ἄλλων, καταλειπομένου δὲ μόνου τοῦ πρὸς ὃ ἀπεδόθη, οὐ ῥηθήσεται πρὸς αὐτό. Ἀποδεδόσθω γὰρ ὁ δοῦλος ἀνθρώπου, καὶ τὸ πτερὸν ὄρνιθος, καὶ περιῃρήσθω τοῦ ἀνθρώπου τὸ δεσπότην αὐ-
10 τὸν εἶναι· οὐ γὰρ ἔτι ὁ δοῦλος πρὸς ἄνθρωπον ῥηθήσεται· μὴ γὰρ ὄντος δεσπότου, οὐδὲ δοῦλός ἐστιν. Ὡσαύτως καὶ τοῦ ὄρνιθος περιῃρήσθω τὸ πτερωτῷ εἶναι· οὐ γὰρ ἔτι ἔσται τὸ πτερὸν τῶν πρός τι· μὴ γὰρ ὄντος πτερωτοῦ, οὐδὲ πτερὸν ἔσται τινός. (15) Ὥστε δεῖ μὲν
15 ἀποδιδόναι, πρὸς ὅ ποτε οἰκείως λέγεται. Κἂν μὲν ὄνομα ᾖ κείμενον, ῥᾳδία ἡ ἀπόδοσις γίνεται· μὴ ὄντος δέ, ἀναγκαῖον ἴσως ὀνοματοποιεῖν. Οὕτω δὲ ἀποδιδομένων, φανερὸν ὅτι πάντα τὰ πρός τι πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγεται. (16) Δοκεῖ δὲ τὰ πρός τι ἅμα τῇ φύσει εἶναι,
20 καὶ ἐπὶ μὲν τῶν πλείστων ἀληθές ἐστιν· ἅμα γὰρ διπλάσιόν τέ ἐστι καὶ ἥμισυ, καὶ ἡμίσεος ὄντος, διπλάσιόν ἐστι· καὶ δεσπότου ὄντος, δοῦλός ἐστι· καὶ δούλου ὄντος, δεσπότης ἐστίν. Ὁμοίως δὲ τούτοις καὶ τὰ ἄλλα. Καὶ συναναιρεῖ δὲ ταῦτα ἄλληλα· μὴ γὰρ ὄντος διπλασίου,
25 οὐκ ἔστιν ἥμισυ, καὶ ἡμίσεος μὴ ὄντος οὐκ ἔστι διπλάσιον. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ὅσα τοιαῦτα. (17) Οὐκ ἐπὶ πάντων δὲ τῶν πρός τι ἀληθὲς δοκεῖ τὸ ἅμα τῇ φύσει εἶναι. Τὸ γὰρ ἐπιστητὸν πρότερον ἂν δόξειε τῆς ἐπιστήμης εἶναι· ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολύ, προϋπαρ-
30 χόντων τῶν πραγμάτων, τὰς ἐπιστήμας λαμβάνομεν· ἐπ' ὀλίγων γὰρ ἂν ἢ ἐπ' οὐδενὸς ἴδοι τις ἂν ἅμα τῷ ἐπιστητῷ τὴν ἐπιστήμην γινομένην. (18) Ἔτι τὸ μὲν ἐπιστητὸν ἀναιρεθὲν συναναιρεῖ τὴν ἐπιστήμην, ἡ δὲ ἐπιστήμη τὸ ἐπιστητὸν οὐ συναναιρεῖ· ἐπιστητοῦ μὲν
35 γὰρ μὴ ὄντος, οὐκ ἔστιν ἐπιστήμη (οὐδενὸς γὰρ ἔσται ἐπιστήμη), ἐπιστήμης δὲ μὴ οὔσης, οὐδὲν κωλύει ἐπιστητὸν εἶναι· οἷον καὶ ὁ τοῦ κύκλου τετραγωνισμός· εἴ γέ ἐστιν ἐπιστητόν, ἐπιστήμη μὲν αὐτοῦ οὐκ ἔστιν οὐδέπω, αὐτὸ δὲ ἐπιστητόν ἐστιν. Ἔτι ζῴου μὲν ἀναι-
40 ρεθέντος, οὐκ ἔσται ἐπιστήμη, τῶν δὲ ἐπιστητῶν πολλὰ ἐνδέχεται εἶναι. (19) Ὁμοίως δὲ τούτοις καὶ τὰ ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως ἔχει. Τὸ γὰρ αἰσθητὸν πρότερον τῆς αἰσθήσεως δοκεῖ εἶναι. Τὸ μὲν γὰρ αἰσθητὸν ἀναιρεθὲν συναναιρεῖ τὴν αἴσθησιν· ἡ δὲ αἴσθησις τὸ αἰσθητὸν οὐ
45 συναναιρεῖ· αἱ γὰρ αἰσθήσεις περὶ σῶμα καὶ ἐν σώματί εἰσιν. Αἰσθητοῦ δὲ ἀναιρεθέντος, ἀναιρεῖται καὶ τὸ σῶμα (τῶν γὰρ αἰσθητῶν τὸ σῶμα)· σώματος δὲ μὴ ὄντος, ἀναιρεῖται καὶ ἡ αἴσθησις. Ὥστε συναναιρεῖ τὸ αἰσθητὸν τὴν αἴσθησιν. Ἡ δέ γε αἴσθησις τὸ αἰσθη-
50 τὸν οὐ συναναιρεῖ. Ζῴου γὰρ ἀναιρεθέντος, αἴσθησις μὲν ἀναιρεῖται· αἰσθητὸν δὲ ἔσται, οἷον σῶμα, θερμόν, γλυκύ, πικρόν, καὶ τἆλλα πάντα, ὅσα ἐστὶν αἰσθητά. (20) Ἔτι ἡ μὲν αἴσθησις ἅμα τῷ αἰσθητικῷ γίνεται· ἅμα γὰρ τῷ ζῴῳ γίνεται καὶ αἴσθησις. Τὸ δέ γε αἰ-

quot accidentia sunt domini, (velut esse bipedem, et scientiæ capacem, et hominem,) relicto autem solo, quod sit dominus, semper servus *respectu* ad illum dicetur; servus enim domini servus dicitur. (14) Si vero non proprie designatum fuerit id, ad quod dicitur, separatis reliquis, relicto autem illo solo, ad quod dictum fuerit, non dicetur ad illud. Designetur enim servus hominis, et ala avis, et separetur ab homine, quod dominus ille est: non amplius servus ad hominem dicetur; nam si non sit dominus, nec servus est. Similiter et ab ave separetur alatum esse; non amplius erit alatum inter relativa; nam si non sit alatum, nec ala erit alicujus. (15) Quare oportet designari id, ad quod proprie dicitur. Et si quidem nomen sit positum, facilis est designatio; sin vero minus, necessarium fortasse est nomen fingere. Quæ autem ita si designantur, manifestum est, omnia relativa ad ea dici, quæ reciprocantur. (16) Videntur autem relativa simul naturâ esse; et de plurimis hoc verum est. Simul enim duplum est et dimidium; et dimidium quum est, duplum est; et dominus quum est, servus est; et servus quum est, dominus est. Similiter vero his sese habent et cetera. Et tollunt hæc quoque sese mutuo: si enim non est duplum, nec dimidium est; et si non est dimidium, nec duplum est. Similiter vero etiam in ceteris, quæcumque talia sunt. (17) Non de omnibus autem relatis verum videtur, simul ea naturâ esse. Scibile enim scientia prius forte esse videatur; nam utplurimum, rebus jam exsistentibus, earum scientiam consequimur; in paucis enim aut in nullo viderit aliquis, simul cum scibili scientiam oriri. (18) Porro, scibile quidem sublatum tollit scientiam; scientia vero sublata scibile non tollit: nam si non est scibile, non est scientia; nullius enim amplius erit scientia: si scientia vero non est, nihil prohibet scibile esse; veluti circuli quadratura; si quidem ea scibile est, scientia tamen ejus nondum est, ipsa autem scibile est. Porro, sublato quidem animali, non erit scientia, scibilium vero multa esse possunt. (19) Similiter etiam his se habent, quæ ad sensum spectant; nam sensibile prius videtur esse sensu. Sensibile enim sublatum una tollit sensum; sensus vero sensibile non una tollit: nam sensus circa corpus et in corpore sunt. Sensibili autem sublato, tollitur etiam corpus; (ex rebus sensibilibus enim corpus est;) corpus vero si non est, tollitur etiam sensus. Quare una tollit sensibile sensum. At sensus sensibile non tollit. Nam animali sublato, sensus quidem tollitur; sensibile vero erit, ut corpus, calidum, dulce, amarum, et reliqua omnia, quæcumque sunt sensibilia. (20) Porro sensus quidem simul fit cum eo, quod sentiendi vi præditum est; nam simul cum animale fit etiam sensus. Sen-

σθητόν ἐστι καὶ πρὸ τοῦ ζῴον ἢ αἴσθησιν εἶναι· πῦρ γὰρ καὶ ὕδωρ καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐξ ὧν καὶ τὸ ζῷον συνίσταται, ἔστι καὶ πρὸ τοῦ ζῴον ὅλως εἶναι ἢ αἴσθησιν. Ὥστε πρότερον ἂν τῆς αἰσθήσεως τὸ αἰσθητὸν εἶναι δόξειεν. (21) Ἔχει δὲ ἀπορίαν, πότερον οὐδεμία οὐσία τῶν πρός τι λέγεται, καθάπερ δοκεῖ, ἢ τοῦτο ἐνδέχεται κατά τινας τῶν δευτέρων οὐσιῶν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν πρώτων οὐσιῶν ἀληθές ἐστιν· οὔτε γὰρ τὰ ὅλα οὔτε τὰ μέρη πρός τι λέγεται. Ὁ γάρ τις ἄνθρωπος οὐ λέγεται τινός τις ἄνθρωπος, οὐδὲ ὁ τὶς βοῦς τινός τις βοῦς. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ μέρη· ἡ γάρ τις χεὶρ οὐ λέγεται τινός τις χείρ, ἀλλὰ τινὸς χείρ, καὶ ἡ τὶς κεφαλὴ οὐ λέγεται τινός τις κεφαλή, ἀλλὰ τινὸς κεφαλή. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν δευτέρων οὐσιῶν, ἐπί γε τῶν πλείστων, οἷον ὁ ἄνθρωπος οὐ λέγεται τινὸς ἄνθρωπος, οὐδὲ ὁ βοῦς τινὸς βοῦς· οὐδὲ τὸ ξύλον τινὸς ξύλον, ἀλλά τινος κτῆμα λέγεται. Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν τοιούτων φανερὸν ὅτι οὐκ ἔστι τῶν πρός τι. Ἐπ' ἐνίων δὲ τῶν δευτέρων οὐσιῶν ἔχει ἀμφισβήτησιν, οἷον ἡ κεφαλὴ τινὸς λέγεται κεφαλή, καὶ ἡ χεὶρ τινὸς λέγεται χείρ, καὶ ἕκαστον τῶν τοιούτων, ὥστε ταῦτα τῶν πρός τι δόξεμεν ἂν εἶναι. (22) Εἰ μὲν οὖν ἱκανῶς ὁ τῶν πρός τι ὁρισμὸς ἀποδέδοται, ἢ τῶν πάνυ χαλεπῶν ἢ τῶν ἀδυνάτων ἐστὶ τὸ δεῖξαι, ὡς οὐδεμία οὐσία τῶν πρός τι λέγεται. Εἰ δὲ μὴ ἱκανῶς, ἀλλ' ἔστι τὰ πρός τι, οἷς τὸ εἶναι ταὐτόν ἐστι τῷ πρός τί πως ἔχειν, ἴσως ἂν ῥηθείη τι πρὸς αὐτά. (23) Ὁ δὲ πρότερος ὁρισμὸς παρακολουθεῖ μὲν πᾶσι τοῖς πρός τι, οὐ μὴν ταὐτόν γέ ἐστι τῷ πρός τι αὐτοῖς εἶναι τῷ αὐτά, ἅπερ ἐστίν, ἑτέρων λέγεσθαι. (24) Ἐκ δὲ τούτων δῆλόν ἐστιν ὅτι, ἐάν τις εἰδῇ τι ὡρισμένως τῶν πρός τι, κἀκεῖνο, πρὸς ὃ λέγεται, ὡρισμένως εἴσεται. Φανερὸν μὲν οὖν καὶ ἐξ αὐτῶν ἐστιν· εἰ γὰρ οἶδέ τις, τόδε τι ὅτι ἐστὶ τῶν πρός τι· ἔστι δὲ τὸ εἶναι τοῖς πρός τι ταὐτὸν τῷ πρός τί πως ἔχειν· κἀκεῖνο οἶδε, πρὸς ὃ τοῦτό πως ἔχει. Εἰ γὰρ οὐκ οἶδεν ὅλως, πρὸς ὃ τοῦτό πως ἔχει, οὐδ', εἰ πρός τί πως ἔχει, εἴσεται. (25) Καὶ ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα δὲ δῆλον τὸ τοιοῦτον, οἷον τόδε τι εἰ οἶδε ἀφωρισμένως ὅτι ἐστὶ διπλάσιον, καὶ ὅτου διπλάσιόν ἐστιν, εὐθὺς ἀφωρισμένως οἶδεν· εἰ γὰρ μηδενὸς τῶν ἀφωρισμένων οἶδεν αὐτὸ διπλάσιον, οὐδ', εἰ διπλάσιόν ἐστιν ὅλως, οἶδεν. Ὡσαύτως δὲ καὶ τόδε τι εἰ οἶδεν ὅτι κάλλιόν ἐστι, καὶ ὅτου κάλλιόν ἐστιν, εὐθὺς ἀφωρισμένως ἀναγκαῖον εἰδέναι διὰ ταῦτα. Οὐκ ἀορίστως δὲ εἴσεται, ὅτι τοῦτό ἐστι χείρονος κάλλιον· ὑπόληψις γὰρ τὸ τοιοῦτο γίνεται, οὐκ ἐπιστήμη· οὐ γὰρ ἔτι ἀκριβῶς εἴσεται, ὅτι ἐστὶ χείρονος κάλλιον. Εἰ γὰρ οὕτως ἔτυχεν, οὐδέν ἐστι χεῖρον αὐτοῦ· ὥστε φανερὸν ὅτι ἀναγκαῖόν ἐστιν, ὃ ἂν εἰδῇ τις τῶν πρός τι ἀφωρισμένως, κἀκεῖνο, πρὸς ὃ λέγεται, ἀφωρισμένως εἰδέναι. (26) Τὴν δέ γε κεφαλὴν καὶ τὴν χεῖρα, καὶ ἕκαστον τῶν τοιούτων, ἅ εἰσιν οὐσίαι, αὐτὸ μέν, ὅπερ ἐστίν, ὡρισμένως ἔστιν εἰδέναι. Πρὸς ὃ δὲ λέγεται, οὐκ ἀναγκαῖον· τίνος γὰρ αὕτη ἡ κεφαλὴ ἢ τίνος ἡ χείρ, οὐκ ἔστιν εἰδέναι ὡρισμένως. Ὥστε οὐκ ἂν εἴη

sibile vero est, antequam vel animal sit vel sensus. Ignis enim et aqua, et similia, e quibus etiam animal constituitur, sunt etiam antequam omnino animal constituitur, aut sensus exstat. Quare prius sensu sensibile esse videri possit. (21) Dubitationi autem obnoxium est, utrum nulla substantia inter relata ad aliquid dicatur, quemadmodum videtur, an vero accidat hoc in nonnullis secundarum substantiarum. Nam in primis quidem substantiis verum est, *eas non esse relata;* neque enim Tota, nec partes *primarum substantiarum*, relata ad aliquid dicuntur; quidam enim homo non dicitur alicujus quidam homo, nec quidam bos alicujus quidam bos. Similiter et partes; quædam enim manus non dicitur alicujus quædam manus, sed alicujus manus; et quoddam caput, non dicitur alicujus quoddam caput, sed alicujus caput. Similiter vero et in secundis substantiis, in plurimis sane; ut homo non dicitur alicujus homo, nec bos alicujus bos, nec lignum alicujus lignum, sed alicujus possessio. De talibus igitur manifestum est quod non inter relata ad aliquid sunt. In nonnullis vero secundarum substantiarum dubitationem res affert; ut caput alicujus dicitur caput, et manus alicujus dicitur manus, et unumquodque talium, quare hæc inter relata videantur esse. (22) Si ergo sufficienter relatorum definitio constituta est; aut valde difficile est, aut impossibile, monstrare nullam substantiam relatam ad aliquid dici. Si vero non sufficienter, sed sunt relata, quorum essentia nihil aliud est, quam ad aliquid modo quopiam esse affectum; forte ad hæc aliquid diceretur. (23) Prior autem definitio convenit quidem omnibus relatis. At non idem est, eorum essentiam esse relatam, et ipsa, id quod sunt, aliorum dici. (24) Ex his vero perspicuum est quod, si quis sciat aliquid definite esse relatum, et illud, ad quod dicitur, definite sciet. Manifestum ergo hoc etiam ex illis est : si enim novit quis, hoc aliquid quod relatum est; (est autem relatorum essentia nihil aliud, quam modo quopiam ad aliquid esse affectum;) etiam illud novit, ad quid hoc modo quopiam affectum sit. Si enim nescit omnino, ad quid modo quopiam affectum sit; neque, num ad aliquid modo quopiam referatur, sciet. (25) Et in singulis rebus hoc manifestum est, ut hoc aliquid, si quis sciat definite, esse duplum; etiam, cujus duplum sit, statim definite scit : si enim nullius definitorum scit ipsum esse duplum, nec, num sit duplum omnino, scit. Similiter vero et hoc aliquid, si scit, esse pulchrius, et cujus sit pulchrius, statim definite necesse est *eum* scire eo ipso. Non indefinite autem sciet, esse hoc turpiore pulchrius; suspicio enim tale fit, non scientia : non enim jam accurate sciet, turpiori *illud* pulchrius esse; si enim hoc contingeret, nihil illo *pulchriori* turpius esset; quare manifestum est, necessarium esse, quidquid aliquis e relatis definite sciat, eum illud etiam, ad quod dicitur, definite scire. (26) At caput, et manum, et quodque talium, quæ sunt substantiæ, ipsa, quidquid sunt, definite cognosci possunt. Ad quod vero dicuntur, non est necesse *definite cognosci* : nam cujus hoc caput sit, et cujus hæc manus, definite cognosci non potest. Quare non fuerint hæc relata.

ταῦτα τῶν πρός τι. Εἰ δὲ μή ἐστι ταῦτα τῶν πρός τι, ἀληθὲς ἂν εἴη λέγειν, ὅτι οὐδεμία οὐσία τῶν πρός τί ἐστιν. (27) Ἴσως δὲ χαλεπὸν ὑπὲρ τῶν τοιούτων σφοδρῶς ἀποφαίνεσθαι, μὴ πολλάκις ἐπεσκεμμένον. Τὸ μέντοι διηπορηκέναι περὶ ἑκάστου αὐτῶν, οὐκ ἄχρηστόν ἐστι.

Si vero hæc relata non sunt; verum fuerit, si dicamus, nullam substantiam inter relata esse. (27) Fortasse autem difficile est, de talibus certum quid statuere, qui non sæpe consideraverit. Dubitare tamen et disceptare de singulis eorum non est inutile.

CAP. VI. [VIII.]

De Quali et Qualitate.

Ποιότητα δὲ λέγω, καθ' ἣν ποιοί τινες εἶναι λέγονται. (2) Ἔστι δὲ ἡ ποιότης τῶν πλεοναχῶς λεγομένων. (3) Ἓν μὲν οὖν εἶδος ποιότητος ἕξις καὶ διάθεσις λεγέσθωσαν. (4) Διαφέρει δὲ ἕξις διαθέσεως τῷ πολὺ χρονιώτερον εἶναι καὶ μονιμώτερον. Τοιαῦται δὲ αἵ τε ἐπιστῆμαι καὶ αἱ ἀρεταί· ἥ τε γὰρ ἐπιστήμη δοκεῖ τῶν παραμονίμων εἶναι καὶ δυσκινήτων, ἐὰν καὶ μετρίως τις ἐπιστήμην λάβῃ, ἐάνπερ μὴ μεγάλη μεταβολὴ γένηται ὑπὸ νόσου ἢ ἄλλου τινὸς τοιούτου. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ ἀρετή, οἷον ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ σωφροσύνη καὶ ἕκαστον τῶν τοιούτων, οὐκ εὐκίνητον δοκεῖ εἶναι, οὐδ' εὐμετάβολον. Διαθέσεις δὲ λέγονται ἅ ἐστιν εὐκίνητα καὶ ταχὺ μεταβάλλοντα, οἷον θερμότης καὶ κατάψυξις, καὶ νόσος καὶ ὑγίεια, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. Διάκειται μὲν γάρ πως κατὰ ταύτας ὁ ἄνθρωπος, ταχὺ δὲ μεταβάλλει, ἐκ θερμοῦ ψυχρὸς γενόμενος, καὶ ἐκ τοῦ ὑγιαίνειν εἰς τὸ νοσεῖν· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, εἰ μή τις καὶ αὐτῶν τούτων τυγχάνοι διὰ χρόνου πλῆθος ἤδη πεφυσιωμένη, καὶ ἀνίατος ἢ πάνυ δυσκίνητος οὖσα· ἣν ἄν τις ἴσως ἕξιν ἤδη προσαγορεύοι. (5) Φανερὸν δὲ ὅτι ταῦτα βούλονται ἕξεις λέγειν, ἅ ἐστι πολυχρονιώτερα καὶ δυσκινητότερα· τοὺς γὰρ τῶν ἐπιστημῶν μὴ πάνυ κατέχοντας, ἀλλ' εὐκινήτους ὄντας, οὔ φασιν ἕξιν ἔχειν· καίτοι διάκεινταί γέ πως κατὰ τὴν ἐπιστήμην, ἢ χεῖρον ἢ βέλτιον. Ὥστε διαφέρει ἕξις διαθέσεως τῷ τὴν μὲν εὐκίνητον εἶναι, τὴν δὲ πολυχρονιωτέραν τε καὶ δυσκινητοτέραν. (6) Εἰσὶ δὲ αἱ μὲν ἕξεις καὶ διαθέσεις, αἱ δὲ διαθέσεις οὐκ ἐξ ἀνάγκης ἕξεις. Οἱ μὲν γὰρ ἕξεις ἔχοντες καὶ διάκεινταί γέ πως κατ' αὐτάς, οἱ δὲ διακείμενοι οὐ πάντως καὶ ἕξιν ἔχουσιν. (7) Ἕτερον δὲ γένος ποιότητος, καθ' ὃ πυκτικοὺς ἢ δρομικοὺς ἢ ὑγιεινοὺς ἢ νοσώδεις λέγομεν· καὶ ἁπλῶς, ὅσα κατὰ δύναμιν φυσικὴν ἢ ἀδυναμίαν λέγεται· οὐ γὰρ τῷ διακεῖσθαί γέ πως ἕκαστον τῶν τοιούτων ποιὸν λέγεται, ἀλλὰ τῷ δύναμιν ἔχειν φυσικὴν ἢ ἀδυναμίαν τοῦ ποιῆσαί τι ῥᾳδίως, ἢ μηδὲν πάσχειν, οἷον πυκτικοὶ ἢ δρομικοὶ οὐ τῷ διακεῖσθαί πως λέγονται, ἀλλὰ τῷ δύναμιν ἔχειν φυσικὴν τοῦ ποιῆσαί τι ῥᾳδίως. Ὑγιεινοὶ δὲ λέγονται τῷ δύναμιν ἔχειν φυσικὴν τοῦ μηδὲν πάσχειν ὑπὸ τῶν τυχόντων ῥᾳδίως, νοσώδεις δὲ τῷ ἀδυναμίαν ἔχειν φυσικὴν τοῦ μηδὲν πάσχειν ῥᾳδίως ὑπὸ τῶν τυχόντων. Ὁμοίως δὲ τούτοις καὶ τὸ σκληρὸν καὶ τὸ μαλακὸν ἔχει. Τὸ μὲν γὰρ σκληρὸν λέγεται τῷ δύναμιν ἔχειν τοῦ μὴ ῥα-

Qualitatem vero dico, secundum quam quales aliqui esse dicuntur. (2) Est autem qualitas ex illorum numero, quæ multis modis dicuntur. (3) Una quidem species qualitatis habitus et dispositio nuncupantor. (4) Differt autem habitus a dispositione, quod multo diuturnior sit et firmior. Tales vero sunt scientiæ et virtutes: nam scientia videtur ex eorum numero esse, quæ diutius permanent et difficulter amoventur, si vel mediocriter scientiam aliquis consecutus sit, nisi forte magna mutatio fiat a morbo, aut alio quopiam ejusmodi. Similiter vero et virtus, velut justitia et temperantia et id genus cetera, non videtur facile amoveri aut mutari posse. Dispositiones vero dicuntur, quæ facile amoveri et celeriter mutari possunt; ut calor et frigus, morbus et sanitas, et quæcumque sunt talia. Disponitur enim quodammodo secundum has homo, celeriter autem mutatur, et e calido fit frigidus, e valente ægrotus; similiter vero etiam in aliis; nisi quæpiam harum ipsarum *qualitatum* ob temporis longitudinem in naturam transierit, nec moveri, aut difficulter moveri possit; quam igitur quis fortasse habitum jam appellaverit. (5) Manifestum vero, quod habitus dicere volunt hæc, quæ diuturniora sunt, nec tam facile mutantur: eos enim, qui scientias non satis bene didicerunt, et facile oblivisci possunt, non dicunt habitu præditos, licet aliquo modo dispositi sint ad scientiam, aut deterius, aut melius. Quare differt habitus a dispositione, quod hæc facile amitti potest, ille est diuturnior, nec tam facile amovendus. (6) Sunt autem ipsi quidem habitus quoque dispositiones; dispositiones vero non necessario habitus. Habitu enim præditi dispositi etiam sunt quodam modo secundum illum; qui autem dispositi sunt, non omnino et habitu præditi sunt. (7) Aliud vero genus qualitatis est, secundum quod aptos ad pugilatum aut cursum, aut sanos, aut ægrotos dicimus; et simpliciter, quæcumque secundum potentiam naturalem aut impotentiam dicuntur: non enim, quod aliquo modo dispositum sit, unumquodque horum dicitur, sed quod potentiam habeat naturalem aut impotentiam aliquid facile agendi, aut nihil patiendi. Sic ad pugilatum apti aut ad cursum non dicuntur, quod quodammodo dispositi sint, sed quod facultatem habeant naturalem aliquid facile agendi. Sani vero dicuntur, quod facultatem habent naturalem nihil facile ab accidentibus patiendi; morbidi vero, quod impotentiam habent naturalem nihil facile patiendi ab accidentibus. Similia autem his sunt durum et molle. Durum enim dicitur, quoniam facultatem

δίως διαιρεῖσθαι, τὸ δὲ μαλακὸν τῷ ἀδυναμίαν ἔχειν τοῦ αὐτοῦ τούτου. (8) Τρίτον δὲ γένος ποιότητος παθητικαὶ ποιότητες καὶ πάθη. Ἔστι δὲ τὰ τοιάδε, οἷον γλυκύτης τε καὶ πικρότης καὶ στρυφνότης, καὶ πάντα 5 τὰ τούτοις συγγενῆ· ἔτι δὲ θερμότης καὶ ψυχρότης καὶ λευκότης καὶ μελανία. (9) Ὅτι μὲν οὖν αὗται ποιότητές εἰσι, φανερόν· τὰ γὰρ δεδεγμένα αὐτὰ ποιὰ λέγεται κατ' αὐτάς, οἷον τὸ μέλι τῷ γλυκύτητα δεδέχθαι γλυκὺ λέγεται· καὶ τὸ σῶμα λευκὸν τῷ λευκό-10 τητα δεδέχθαι. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἔχει. (10) Παθητικαὶ δὲ ποιότητες λέγονται, οὐ τῷ αὐτὰ τὰ δεδεγμένα τὰς ποιότητας πεπονθέναι τι· οὔτε γὰρ τὸ μέλι τῷ πεπονθέναι τι λέγεται γλυκύ, οὔτε τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων οὐδέν. Ὁμοίως δὲ τούτοις καὶ ἡ θερμότης 15 καὶ ἡ ψυχρότης παθητικαὶ ποιότητες λέγονται, οὐ τῷ αὐτὰ τὰ δεδεγμένα πεπονθέναι τι· τῷ δὲ κατὰ τὰς αἰσθήσεις ἑκάστην τῶν εἰρημένων ποιοτήτων πάθους εἶναι ποιητικὴν παθητικαὶ ποιότητες λέγονται. Ἥ τε γὰρ γλυκύτης πάθος τι κατὰ τὴν γεῦσιν ἐμποιεῖ, καὶ ἡ θερ-20 μότης κατὰ τὴν ἀφήν· ὁμοίως δὲ καὶ αἱ ἄλλαι. (11) Λευκότης δὲ καὶ μελανία, καὶ αἱ ἄλλαι χροιαί, οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον τοῖς εἰρημένοις παθητικαὶ ποιότητες λέγονται, ἀλλὰ τῷ αὐτὰς ἀπὸ πάθους γεγονέναι. Ὅτι μὲν οὖν γίνονται διὰ πάθος πολλαὶ μεταβολαὶ χρωμά-25 των, δῆλον· αἰσχυνθεὶς γάρ τις ἐρυθρὸς ἐγένετο· καὶ φοβηθεὶς ὠχρός· καὶ ἕκαστον τῶν τοιούτων. Ὥστε καί, εἴ τις φύσει τῶν τοιούτων τι παθῶν πέπονθεν ἔκ τινων φυσικῶν συμπτωμάτων, τὴν ὁμοίαν χροιὰν εἰκός ἐστιν ἔχειν αὐτόν. Ἥτις γὰρ νῦν ἐν τῷ αἰσχυνθῆ-30 ναι διάθεσις τῶν περὶ τὸ σῶμα ἐγένετο, καὶ κατὰ φυσικὴν σύστασιν ἡ αὐτὴ γένοιτ' ἄν, ὥστε φύσει καὶ τὴν χροιὰν ὁμοίαν γίγνεσθαι. (12) Ὅσα μὲν οὖν τῶν τοιούτων συμπτωμάτων ἀπό τινων παθῶν δυσκινήτων καὶ παραμονίμων τὴν ἀρχὴν εἴληφε, παθητικαὶ ποιότητες 35 λέγονται. Εἴτε γὰρ ἐν τῇ κατὰ φύσιν συστάσει ὠχρότης ἢ μελανία γεγένηται, ποιότητες λέγονται (ποιοὶ γὰρ κατὰ ταύτας λεγόμεθα), εἴτε διὰ νόσον μακρὰν ἢ διὰ καῦμα τὸ αὐτὸ τοῦτο συμβέβηκεν ὠχρότης ἢ μελανία, καὶ μὴ ῥᾳδίως ἀποκαθίστανται, ἢ καὶ διὰ βίου 40 παραμένουσι, ποιότητες καὶ αὗται λέγονται· ὁμοίως γὰρ ποιοὶ κατὰ ταύτας λεγόμεθα. Ὅσα δὲ ἀπὸ ῥᾳδίως διαλυομένων καὶ ταχὺ ἀποκαθισταμένων γίνεται, πάθη λέγεται, ποιότητες δὲ οὔ· οὐ γὰρ λέγονται ποιοί τινες κατὰ ταύτας. Οὔτε γὰρ ὁ ἐρυθριῶν διὰ τὸ αἰσχυνθῆ-45 ναι ἐρυθρίας λέγεται, οὔτε ὁ ὠχριῶν διὰ τὸ φοβηθῆναι ὠχρίας, ἀλλὰ μᾶλλον πεπονθέναι τι· ὥστε πάθη μὲν τὰ τοιαῦτα λέγεται, ποιότητες δὲ οὔ. (13) Ὁμοίως δὲ τούτοις καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν παθητικαὶ ποιότητες καὶ πάθη λέγεται. Ὅσα γὰρ ἐν τῇ γενέσει εὐθὺς ἀπό 50 τινων παθῶν δυσκινήτων γεγένηται, ποιότητες λέγονται, οἷον ἥ τε μανικὴ ἔκστασις, καὶ ἡ ὀργή, καὶ τὰ τοιαῦτα· ποιοὶ γὰρ κατὰ ταύτας λέγονται ὀργίλοι τε καὶ μανικοί. Ὁμοίως δὲ καὶ ὅσαι ἐκστάσεις μὴ φυσικαί, ἀλλ' ἀπό τινων ἄλλων συμπτωμάτων γεγένηνται δυσ-

habet naturalem, ut non facile dividatur; molle autem, quoniam impotentiam hujus ejusdem habet. (8) Tertium genus qualitatis patibiles sunt qualitates et passiones. Sunt autem talia, ut dulcedo, amaritudo, acerbitas, et omnia his cognata; præterea etiam calor et frigus, et albedo et nigredo. (9) Quod vero hæ qualitates sunt, manifestum est: nam quæ eas receperunt, qualia dicuntur secundum illas. Velut mel, quia dulcedinem recepit, dicitur dulce; et corpus, album, quia albedinem recepit. Similiter etiam in aliis se habet. (10) Patibiles vero qualitates dicuntur, non quod ea ipsa, quæ qualitates receperunt, passa quidpiam sint; neque enim mel, quod aliquid passum sit, dicitur dulce; nec aliorum talium quidquam. Similiter vero his et calor et frigus patibiles qualitates dicuntur, non quod ipsa, quæ receperunt, aliquid passa sint; sed, quod circa sensus unaquæque harum qualitatum passionem faciat, patibiles qualitates dicuntur. Dulcedo enim passionem quandam circa gustum efficit, et calor circa tactum. Similiter vero et aliæ. (11) Albedo autem et nigredo, et ceteri colores, non eundem ad modum, ut quæ ante commemorata sunt, patibiles qualitates dicuntur, sed quod a passione quapiam ortæ sint; quod quidem per passionem multæ colorum mutationes oriuntur, manifestum est; pudore enim suffusus aliquis erubuit; et timore perculsus expalluit, et quodque ejusmodi. Quare etiam, si quis natura talium quampiam passionum passus est ex naturalibus quibusdam accidentibus, similem colorem habere illum consentaneum est. Nam quæ nunc, dum pudefieret, orta est dispositio circa corpus, secundum constitutionem naturalem eadem quoque oriretur; quare natura etiam similis color oritur. (12) Quotcumque ergo talium accidentium a passionibus quibusdam non facile mobilibus et permanentibus originem sumpserunt, patibiles qualitates dicuntur. Sive enim in constitutione naturali pallor aut nigredo fiat, qualitates dicuntur; nam quales secundum has dicimur: sive per diuturnum morbum aut per inustionem idem hoc nobis accidit, pallor aut nigredo, nec facile depelluntur, aut per totam vitam permanent, et ipsæ qualitates dicuntur; similiter enim secundum has quales dicimur. Quotquot vero a talibus oriuntur passionibus, quæ facile dissolvuntur et celeriter depelluntur, passiones dicuntur, non autem qualitates: non enim dicuntur quales secundum illas; neque enim erubescens, qui pudefit, rubicundus dicitur; nec qui pallet per timorem, pallidus; sed potius *dicitur* aliquid passus esse; quare hæc passiones quidem dicuntur, at non qualitates. (13) Similiter vero ut illa etiam circa animam patibiles qualitates et passiones dicuntur. Quæcumque enim in ortu statim a quibusdam passionibus difficulter mutabilibus oriuntur, qualitates dicuntur; velut amentia, et ira, et talia: quales enim secundum illas dicuntur irati et furiosi. Similiter vero et quæcumque aliæ mentis alienationes non naturales, sed a quibusdam aliis accidentibus ortæ, difficulter depellendæ, aut etiam omnino

ἀπάλλακτοι ἢ καὶ ὅλως ἀκίνητοι, ποιότητες καὶ τὰ τοιαῦτα· ποιοὶ γὰρ κατὰ ταύτας λέγονται. Ὅσα δὲ ἀπὸ ταχὺ ἀποκαθισταμένων γίνεται, πάθη λέγεται, οἷον εἰ λυπούμενός τις ὀργιλώτερός ἐστιν· οὐδὲ γὰρ λέγεται ὀργίλος ὁ ἐν τῷ τοιούτῳ πάθει ὀργιλώτερος ὤν, ἀλλὰ μᾶλλον πεπονθέναι τι· ὥστε πάθη μὲν λέγεται τὰ τοιαῦτα, ποιότητες δὲ οὔ. (14) Τέταρτον δὲ γένος ποιότητος σχῆμά τε καὶ ἡ περὶ ἕκαστον ὑπάρχουσα μορφή· ἔτι δὲ πρὸς τούτοις εὐθύτης καὶ καμπυλότης, καὶ εἴ τι τούτοις ὅμοιόν ἐστι· καθ' ἕκαστον γὰρ τούτων ποιόν τι λέγεται. Τὸ γὰρ τρίγωνον ἢ τετράγωνον εἶναι ποιόν τι λέγεται, καὶ τὸ εὐθὺ ἢ καμπύλον· καὶ κατὰ τὴν μορφὴν δὲ ἕκαστον ποιόν τι λέγεται. (15) Τὸ δὲ μανὸν καὶ τὸ πυκνὸν καὶ τὸ τραχὺ καὶ τὸ λεῖον δόξειε μὲν ἂν ποιόν τι σημαίνειν· ἔοικε δὲ ἀλλότρια τὰ τοιαῦτα εἶναι τῆς περὶ τὸ ποιὸν διαιρέσεως. Θέσιν γὰρ μᾶλλόν τινα φαίνεται τῶν μορίων ἑκάτερον δηλοῦν. Πυκνὸν μὲν γὰρ τῷ τὰ μόρια σύνεγγυς εἶναι ἀλλήλοις· μανὸν δὲ τῷ διεστάναι ἀπ' ἀλλήλων· καὶ λεῖον μὲν τῷ ἐπ' εὐθείας πως τὰ μόρια κεῖσθαι· τραχὺ δὲ τῷ τὸ μὲν ὑπερέχειν, τὸ δὲ ἐλλείπειν. (16) Ἴσως μὲν οὖν καὶ ἄλλος ἄν τις φανείη τρόπος ποιότητος· ἀλλ' οἵ γε μάλιστα λεγόμενοι σχεδὸν οὗτοί εἰσι. (17) Ποιότητες μὲν οὖν εἰσιν αἱ εἰρημέναι, ποιὰ δὲ τὰ κατὰ ταύτας παρωνύμως λεγόμενα, ἢ ὁπωσοῦν ἄλλως ἀπ' αὐτῶν. Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν πλείστων καὶ σχεδὸν ἐπὶ πάντων παρωνύμως λέγεται, οἷον ἀπὸ τῆς λευκότητος λευκός, καὶ ἀπὸ τῆς γραμματικῆς γραμματικός, καὶ ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης δίκαιος· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ἐπ' ἐνίων δὲ διὰ τὸ μὴ κεῖσθαι ταῖς ποιότησιν ὀνόματα οὐκ ἐνδέχεται παρωνύμως ἀπ' αὐτῶν λέγεσθαι, οἷον δρομικὸς ἢ πυκτικὸς ὁ κατὰ δύναμιν φυσικὴν λεγόμενος, ἀπ' οὐδεμιᾶς ποιότητος παρωνύμως λέγεται· οὐ γὰρ κεῖται ὀνόματα ταῖς δυνάμεσι, καθ' ἃς οὗτοι ποιοὶ λέγονται, ὥσπερ ταῖς ἐπιστήμαις, καθ' ἃς πυκτικοὶ ἢ παλαιστρικοὶ κατὰ διάθεσιν λέγονται· πυκτικὴ γὰρ λέγεται ἐπιστήμη, καὶ παλαιστρική· ποιοὶ δ' ἀπὸ τούτων παρωνύμως οἱ διακείμενοι λέγονται. Ἐνίοτε δὲ καὶ ὀνόματος κειμένου οὐ λέγεται παρωνύμως τὸ κατ' αὐτὴν ποιὸν λεγόμενον, οἷον ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ὁ σπουδαῖος· τῷ γὰρ ἀρετὴν ἔχειν σπουδαῖος λέγεται, ἀλλ' οὐ παρωνύμως ἀπὸ τῆς ἀρετῆς. Οὐκ ἐπὶ πολλῶν δὲ τὸ τοιοῦτόν ἐστι. Ποιὰ τοίνυν λέγεται τὰ παρωνύμως ἀπὸ τῶν εἰρημένων ποιοτήτων λεγόμενα, ἢ ὁπωσοῦν ἄλλως ἀπ' αὐτῶν. (18) Ὑπάρχει δὲ καὶ ἐναντιότης κατὰ τὸ ποιόν, οἷον δικαιοσύνη ἀδικίᾳ ἐναντίον, καὶ λευκότης μελανίᾳ, καὶ τἆλλα δὲ ὡσαύτως· καὶ τὰ κατ' αὐτὰς ποιὰ λεγόμενα· οἷον τὸ ἄδικον τῷ δικαίῳ, καὶ τὸ λευκὸν τῷ μέλανι. (19) Οὐκ ἐπὶ πάντων δὲ τὸ τοιοῦτο· τῷ γὰρ πυρρῷ, ἢ ὠχρῷ ἢ ταῖς τοιαύταις χροιαῖς, οὐδέν ἐστιν ἐναντίον, ποιοῖς οὖσιν. (20) Ἔτι δέ, ἐὰν τῶν ἐναντίων θάτερον ᾖ ποιόν, καὶ τὸ λοιπὸν ἔσται ποιόν. Τοῦτο δὲ δῆλον προχειριζομένῳ τὰς ἄλλας κατηγορίας· οἷον, εἰ ἔστιν ἡ δικαιοσύνη τῇ

non amovendæ, qualitates sunt; quales enim secundum illas dicuntur. Quæcumque vero ab accidentibus brevi abeuntibus oriuntur, passiones dicuntur. Velut, si quis tristitia affectus fit iracundior; neque enim dicitur iracundus, qui in tali passione iracundior fit, sed potius *dicitur* aliquid passus esse; quare passiones talia dicuntur, non autem qualitates. (14) Quartum genus qualitatis sunt figura et quæ circa unumquodque est forma; præterea vero rectitudo et obliquitas, et si quid his simile est; nam secundum quodque horum quale quid dicitur. Triangulare enim et quadrangulare esse quale quid dicitur; et rectum aut obliquum; et secundum formam unumquodque quale dicitur. (15) Rarum autem, et densum, et asperum, et læve, videantur forte quale quid significare; apparet tamen, aliena hæc esse a qualitatis divisione. Positionem enim potius quandam partium apparet utrumque significare : densum quidem eo, quod partes inter se proxime junctæ sint; rarum vero eo, quod inter se distent; et læve quidem, quod secundum rectam quodammodo partes positæ sint; asperum vero, quod hæc quidem pars emineat, illa vero subsideat. (16) Fortasse autem etiam alius apparere poterit modus qualitatis; sed maxime fere dici soliti hi sunt. (17) Qualitates ergo sunt, quas diximus, Qualia vero ea, quæ secundum illas denominative dicuntur, aut quocumque alio modo ab ipsis denominantur. Pleraque quidem et fere omnia denominative dicuntur; ut ab albedine albus, et a grammatica grammaticus, et a justitia justus; similiter etiam reliqua. In nonnullis vero, quod mina qualitatibus posita non sunt, non contingit ea denominative ab his dici; ut ad cursum aut ad pugilatum aptus dicitur secundum naturalem potentiam, idem tamen a nulla qualitate denominative dicitur; non enim posita sunt nomina potentiis, secundum quas hi quales dicuntur; sicut scientiis, secundum quas ad pugilatum apti aut palæstrici secundum dispositionem dicuntur; pugilatoria enim scientia dicitur et palæstrica; ita autem dispositi quales ab his denominative dicuntur. Nonnunquam etiam posito nomine *qualitatis* non denominative dicitur, quod ab ipsa quale dicitur; ut a virtute *dicitur* honestus; nam eo, quod virtutem habet, honestus dicitur, sed non denominative a virtute. Non de multis vero hoc valet. Qualia ergo dicuntur, quæ denominative a dictis qualitatibus dicuntur, vel quovis alio modo ab illis. (18) Est autem et contrarietas circa quale, ut justitia injustitiæ contraria, et albedo nigredini, et reliqua similiter; nec non quæ secundum has dicuntur qualia; ut injustum justo, et album nigro. (19) Non in omnibus autem hoc contingit; rufo enim, aut pallido, aut similibus coloribus, nihil est contrarium, licet qualia sint. (20) Porro, si contrariorum unum sit quale, reliquum etiam erit quale. Hoc vero perspicuum est ex singulis percensenti alias categorias. Velut, si est

ἀδικίᾳ ἐναντίον, ποιὸν δὲ ἡ δικαιοσύνη· ποιὸν ἄρα καὶ ἡ ἀδικία· οὐδεμία γὰρ τῶν ἄλλων κατηγοριῶν ἐφαρμόσει τῇ ἀδικίᾳ, οὔτε γὰρ τὸ ποσὸν οὔτε τὸ πρός τι, οὔτε ποῦ, οὔθ' ὅλως τι τῶν τοιούτων οὐδέν, ἀλλ' ἢ ποιόν. 5 Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ τὸ ποιὸν ἐναντίων. (21) Ἐπιδέχεται δὲ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον τὰ ποιά. Λευκὸν γὰρ μᾶλλον καὶ ἧττον ἕτερον ἑτέρου λέγεται, καὶ δίκαιον ἕτερον ἑτέρου μᾶλλον. Καὶ αὐτὸ δὲ ἐπίδοσιν λαμβάνει· λευκὸν γὰρ ὂν ἔτι ἐνδέχεται 10 λευκότερον γενέσθαι. (22) Οὐ πάντα δέ, ἀλλὰ τὰ πλεῖστα. Δικαιοσύνη γὰρ δικαιοσύνης εἰ λέγεται μᾶλλον καὶ ἧττον, ἀπορήσειεν ἄν τις· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων διαθέσεων. Ἔνιοι γὰρ διαμφισβητοῦσι περὶ τῶν τοιούτων· δικαιοσύνην μὲν γὰρ δικαιοσύνης οὐ πάνυ 15 φασὶ δεῖν λέγεσθαι μᾶλλον καὶ ἧττον, οὐδὲ ὑγίειαν ὑγιείας· ἧττον μέντοι ἔχειν ἕτερον ἑτέρου ὑγίειαν, καὶ δικαιοσύνην ἕτερον ἑτέρου, ὡσαύτως δὲ καὶ γραμματικὴν καὶ τὰς ἄλλας διαθέσεις. Ἀλλ' οὖν τά γε κατὰ ταύτας λεγόμενα ἀναμφισβητήτως ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ 20 ἧττον· γραμματικώτερος γὰρ ἕτερος ἑτέρου λέγεται, καὶ ὑγιεινότερος καὶ δικαιότερος, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως. (23) Τρίγωνον δὲ καὶ τετράγωνον οὐ δοκεῖ τὸ μᾶλλον ἐπιδέχεσθαι, οὐδὲ τῶν ἄλλων σχημάτων οὐδέν. Τὰ μὲν γὰρ ἐπιδεχόμενα τὸν τοῦ τριγώνου λόγον ἢ τὸν 25 τοῦ κύκλου, πάνθ' ὁμοίως τρίγωνα ἢ κύκλοι εἰσί. Τῶν δὲ μὴ ἐπιδεχομένων οὐδὲν μᾶλλον ἕτερον ἑτέρου ῥηθήσεται· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον τὸ τετράγωνον τοῦ ἑτερομήκους κύκλος ἐστίν· οὐδέτερον γὰρ ἐπιδέχεται τὸν τοῦ κύκλου λόγον. Ἁπλῶς δέ, ἐὰν μὴ ἐπιδέχηται ἀμφότερα τὸν τοῦ 30 προκειμένου λόγον, οὐ ῥηθήσεται τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου μᾶλλον· οὐ πάντα οὖν τὰ ποιὰ ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. (24) Τῶν μὲν οὖν εἰρημένων οὐδὲν ἴδιον ποιότητος. (25) Ὅμοια δὲ καὶ ἀνόμοια κατὰ μόνας τὰς ποιότητας λέγεται. Ὅμοιον γὰρ ἕτερον ἑτέρῳ οὐκ ἔστι κατ' ἄλλο οὐ-35 δὲν ἢ καθ' ὃ ποιόν ἐστιν· ὥστε ἴδιον ἂν εἴη τῆς ποιότητος τὸ ὅμοιον ἢ ἀνόμοιον λέγεσθαι κατ' αὐτήν. (26) Οὐ δεῖ δὲ ταράττεσθαι, μή τις ἡμᾶς φήσῃ ὑπὲρ ποιότητος τὴν πρόθεσιν ποιησαμένους πολλὰ τῶν πρός τι συγκαταριθμεῖσθαι· τὰς γὰρ ἕξεις καὶ διαθέσεις τῶν πρός 40 τι εἶναι ἐλέγομεν. Σχεδὸν γὰρ ἐπὶ πάντων τῶν τοιούτων τὰ γένη πρός τι λέγεται, τῶν δὲ καθ' ἕκαστα οὐδέν. Ἡ μὲν γὰρ ἐπιστήμη, γένος οὖσα, αὐτό, ὅπερ ἐστίν, ἑτέρου λέγεται (τινὸς γὰρ ἐπιστήμη λέγεται)· τῶν δὲ καθ' ἕκαστα οὐδὲν αὐτό, ὅπερ ἐστίν, ἑτέρου λέγεται· οἷον 45 ἡ γραμματικὴ οὐ λέγεται τινὸς γραμματική, οὐδὲ ἡ μουσικὴ τινὸς μουσική· ἀλλ' εἰ ἄρα κατὰ τὸ γένος καὶ αὗται τῶν πρός τι λέγονται, οἷον ἡ γραμματικὴ λέγεται τινὸς ἐπιστήμη, οὐ τινὸς γραμματική· καὶ ἡ μουσικὴ τινὸς ἐπιστήμη λέγεται, οὐ τινὸς μουσική. Ὥστε αἱ καθ' ἕκαστα 50 οὐκ εἰσὶ τῶν πρός τι. Λεγόμεθα δὲ ποιοὶ ταῖς καθ' ἕκαστα· ταύτας γὰρ καὶ ἔχομεν· ἐπιστήμονες γὰρ λεγόμεθα τῷ ἔχειν τῶν καθ' ἕκαστα ἐπιστημῶν τινά. Ὥστε αὗται ἂν καὶ ποιότητες εἴησαν αἱ καθ' ἕκαστα, καθ' ἅς ποτε καὶ ποιοὶ λεγόμεθα. Αὗται δὲ οὐκ εἰσὶ τῶν πρός

justitia injustitiæ contrarium, justitia vero quale quid, quale ergo et injustitia *erit*; nulla enim reliquarum categoriarum conveniet injustitiæ, nec quantum, nec relatum, nec Ubi, nec omnino talium quidquam, præter quale. Similiter vero et in ceteris circa quale contrariis. (21) Recipiunt vero qualia magis et minus: album enim magis et minus dicitur alterum altero, et justum alterum altero magis et minus dicitur. Et hæc ipsamet intensionem accipiunt: quod enim album est, magis album fieri potest. (22) Non omnia vero, sed plurima *magis et minus recipiunt*. Justitia enim justitiâ si dicatur magis et minus, dubitaverit forte aliquis: similiter vero et in aliis dispositionibus. Quidam enim de talibus ancipites hærent: nam justitiam non omnino volunt magis et minus justitiam dici, nec sanitatem sanitate *magis et minus dici;* minus quidem sanitatis habere alterum altero dicunt, et justitiæ minus alterum altero *habere;* similiter et de grammatica, et aliis dispositionibus. Enimvero quæ secundum has *qualitates* dicuntur *qualia*, sine controversia recipiunt magis et minus; excellentior enim grammaticus alter altero dicitur, et justior esse, et magis valere; et cetera similiter. (23) Trigonum autem et tetragonum non videtur magis et minus recipere, nec aliarum figurarum ulla. Quæcumque enim recipiunt trigoni definitionem, et circuli, ea omnia similiter trianguli et circuli sunt. Quæcumque autem non recipiunt eandem definitionem, eorum nullum altero magis dicetur *tale;* nec enim tetragonum magis, quam id, quod altera parte longus est, circulus est; neutrum enim recipit circuli definitionem. Simpliciter vero, si non recipiant utraque propositi definitionem, non dicetur alterum altero magis; non omnia ergo qualia recipiunt magis et minus. (24) Ex iis, quæ dicta sunt, nullum proprium est qualitatis. (25) Similia autem et dissimilia secundum solas qualitates dicuntur. Simile enim alterum alteri non est secundum aliud quid, quam quatenus quale est; quare proprium fuerit qualitatis, quod simile aut dissimile secundum ipsam dicuntur. (26) Non oportet autem perturbari, ne quis dicat, de qualitate quum agere instituerimus, multa nos e relatis una commemorasse: habitus enim et dispositiones e numero relatorum dicebamus esse. Fere enim omnium talium *qualitatum* genera relata dicuntur; singularium autem nullum. Nam scientia quidem, quum genus sit, id, quod est, alterius esse dicitur; alicujus enim scientia dicitur. Singularium autem nullum id ipsum, quod est, alterius esse dicitur; ut grammatica non dicitur alicujus grammatica, nec musica alicujus musica: sed si forte secundum genus *loquimur*, etiam hæc relata dicuntur; ut grammatica dicitur alicujus scientia, non alicujus grammatica; et musica alicujus scientia, non alicujus musica. Quare singulares *qualitates* non sunt e numero relatorum. Dicimur vero quales per singulares *qualitates*; has enim habemus quoque; nam scientes dicimur, quod ex singulis scientiis hæc vel illa habemus. Quare hæ etiam qualitates fuerint, quæ singulares sunt, secundum quas aliquando etiam quales dicimur. Hæ vero non

τι. Ἔτι, εἰ τυγχάνοι τὸ αὐτὸ πρός τι καὶ ποιὸν ὄν, οὐδὲν ἄτοπον, ἐν ἀμφοτέροις τοῖς γένεσι αὐτὸ καταριθμεῖσθαι.

sunt e relatis. Porro, si contingat, idem et relatum et quale esse, non absurdum, in utrisque illud generibus recenseri.

CAP. VII. [IX.]

De actione, passione et reliquis categoriis.

Ἐπιδέχεται δὲ καὶ τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν ἐναντιότητα, καὶ τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον. (2) Τὸ γὰρ θερμαίνειν τῷ ψύχειν ἐναντίον, καὶ τὸ θερμαίνεσθαι τῷ ψύχεσθαι, καὶ τὸ ἥδεσθαι τῷ λυπεῖσθαι, ὥστε ἐπιδέχεται ἐναντιότητα. (3) Καὶ τὸ μᾶλλον δὲ καὶ ἧττον· θερμαίνειν γὰρ μᾶλλον καὶ ἧττον ἔστι, καὶ θερμαίνεσθαι μᾶλλον καὶ ἧττον. Ἐπιδέχεται οὖν τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον τὸ ποιεῖν καὶ τὸ πάσχειν. Ὑπὲρ μὲν οὖν τούτων τοσαῦτα λέγεται. (4) Εἴρηται δὲ καὶ ὑπὲρ τοῦ κεῖσθαι ἐν τοῖς πρός τι, ὅτι παρωνύμως ἀπὸ τῶν θέσεων λέγεται. (5) Ὑπὲρ δὲ τῶν λοιπῶν, τοῦ τε ποτὲ καὶ τοῦ ποῦ, καὶ τοῦ ἔχειν, διὰ τὸ προφανῆ εἶναι, οὐδὲν ὑπὲρ αὐτῶν ἄλλο λέγεται, ἢ ὅσα ἐν ἀρχῇ ἐρρέθη, ὅτι τὸ ἔχειν μὲν σημαίνει τὸ ὑποδεδέσθαι, τὸ ὡπλίσθαι, τὸ δὲ ποῦ, οἷον ἐν Λυκείῳ, καὶ τὰ ἄλλα δέ, ὅσα ὑπὲρ αὐτῶν ἐρρέθη. (6) Ὑπὲρ μὲν οὖν τῶν προτεθέντων γενῶν ἱκανὰ τὰ εἰρημένα.

Recipit vero et Agere et Pati contrarietatem, et magis ac minus. (2) Nam calefacere et refrigerare sunt contraria, et calefieri et frigefieri, et lætari et dolere; quare recipiunt contrarietatem. (3) *Recipiunt* etiam magis et minus. Potest enim aliquid calefacere magis et minus, et calefieri magis et minus. Recipiunt ergo Agere et Pati magis et minus. De his quidem hæc dicuntur. (4) Dictum vero est et de *eo, quod est*, situm esse in *doctrina de* relatis, quod denominative a positionibus dicatur. (5) Quod vero ad reliquas *categorias attinet*, Quando, et Ubi, et Habere, quod hæc manifesta sunt, nihil de illis aliud dicitur, præter id, quod in principio dictum est, quod Habere quidem significat, indutum esse, armatum esse; Ubi, e. c. Lyceo, et reliqua, quæ de ipsis dicta sunt. (6) De propositis igitur generibus sufficiunt dicta.

CAP. VIII. [X.]

De oppositis.

Περὶ δὲ τῶν ἀντικειμένων, ποσαχῶς εἴωθεν ἀντικεῖσθαι, ῥητέον. (2) Λέγεται δὲ ἕτερον ἑτέρῳ ἀντικεῖσθαι τετραχῶς· ἢ ὡς τὰ πρός τι, ἢ ὡς τὰ ἐναντία, ἢ ὡς στέρησις καὶ ἕξις, ἢ ὡς κατάφασις καὶ ἀπόφασις. (3) Ἀντίκειται δὲ ἕκαστον τῶν τοιούτων, ὡς τύπῳ εἰπεῖν· ὡς μὲν τὰ πρός τι, οἷον τὸ διπλάσιον τῷ ἡμίσει· ὡς δὲ τὰ ἐναντία, οἷον τὸ κακὸν τῷ ἀγαθῷ· ὡς δὲ τὰ κατὰ στέρησιν καὶ ἕξιν, οἷον τυφλότης καὶ ὄψις· ὡς δὲ κατάφασις καὶ ἀπόφασις, οἷον κάθηται, οὐ κάθηται. (4) Ὅσα μὲν οὖν ὡς τὰ πρός τι ἀντίκειται, αὐτά, ἅπερ ἐστί, τῶν ἀντικειμένων λέγονται, ἢ ὁπωσοῦν ἄλλως πρὸς αὐτά· οἷον τὸ διπλάσιον αὐτό, ὅπερ ἐστίν, ἑτέρου διπλάσιον λέγεται· τινὸς γὰρ διπλάσιον· καὶ ἡ ἐπιστήμη δὲ τῷ ἐπιστητῷ, ὡς τὰ πρός τι, ἀντίκειται· καὶ λέγεταί γε ἡ ἐπιστήμη αὐτό, ὅπερ ἐστί, τοῦ ἐπιστητοῦ· καὶ τὸ ἐπιστητὸν δὲ αὐτό, ὅπερ ἐστί, πρὸς ἀντικείμενον λέγεται, τὴν ἐπιστήμην. Τὸ γὰρ ἐπιστητὸν τινὶ λέγεται ἐπιστητόν, τῇ ἐπιστήμῃ. Ὅσα οὖν ἀντίκειται ὡς τὰ πρός τι, αὐτά, ἅπερ ἐστί, ἑτέρων λέγεται, ἢ ὅπως δήποτε πρὸς ἄλληλα, λέγεται. (5) Τὰ δὲ ὡς τὰ ἐναντία, αὐτὰ μέν, ἅπερ ἐστίν, οὐδαμῶς πρὸς ἄλληλα λέγεται, ἐναντία μέντοι ἀλλήλων λέγεται. Οὔτε γὰρ τὸ ἀγαθὸν τοῦ κακοῦ λέγεται ἀγαθόν, ἀλλ' ἐναντίον· οὔτε τὸ λευκὸν τοῦ μέλανος λευκόν, ἀλλὰ ἐναντίον· ὥστε διαφέρουσιν αὗται αἱ ἀντιθέσεις ἀλλήλων. (6) Ὅσα δὲ τῶν ἐναντίων τοιαῦτά ἐστιν ὥστε

De Oppositis vero, quot modis illa opponi soleant, dicendum est. (2) Dicitur autem alterum alteri opponi quadrifariam : aut ut relata ad aliquid, aut ut contraria, aut ut privatio et habitus, aut ut affirmatio et negatio. (3) Opponitur autem unumquodque illorum, summatim ut dicam, ut relata ad aliquid, v. c. duplum dimidio; ut contraria vero, v. c. malum bono; secundum privationem vero et habitum, v. c. cæcitas et visus; secundum affirmationem et negationem, v. c. sedet, non sedet. (4) Quæcumque igitur ut relata opponuntur, ipsa, quidquid sunt, oppositorum esse dicuntur, aut quocumque modo aliter ad ea relata, velut duplum ipsum, quod est, alterius duplum dicitur; alicujus enim duplum *dicitur;* et scientia scibili, ut relatum, opponitur; et dicitur quidem scientia id, quod est, τοῦ scibilis esse; et scibile rursus id, quod est, respectu ad oppositum dicitur, ad scientiam. Scibile enim per aliquid dicitur scibile, per scientiam. Quæcumque ergo opponuntur ut relata, ipsa, quod sunt, aliorum dicuntur, aut quocumque modo respectu ad se invicem dicuntur. (5) Quæ autem ut contraria opponuntur, ipsa, quod sunt, minime invicem alterum alterius dicuntur; contraria vero inter se dicuntur. Neque enim bonum mali dicitur bonum, sed contrarium; neque album nigri album, sed contrarium : quare differunt hæ oppositiones inter se. (6) Quæcumque

ἐν οἷς πέφυκε γίνεσθαι, ἢ ὧν κατηγορεῖται, ἀναγκαῖον αὐτῶν θάτερον ὑπάρχειν, τούτων οὐδέν ἐστιν ἀνὰ μέσον. Ὧν δέ γε μὴ ἀναγκαῖον θάτερον ὑπάρχειν, τούτων ἔστι τι ἀνὰ μέσον πάντως· οἷον νόσος καὶ ὑγίεια ἐν σώματι 5 ζῴου πέφυκε γίνεσθαι· καὶ ἀναγκαῖόν γε θάτερον ὑπάρχειν τῷ τοῦ ζῴου σώματι, ἢ νόσον ἢ ὑγίειαν. Καὶ περιττὸν δὲ καὶ ἄρτιον ἀριθμοῦ κατηγορεῖται· καὶ ἀναγκαῖόν γε θάτερον τῷ ἀριθμῷ ὑπάρχειν, ἢ περιττὸν ἢ ἄρτιον. Καὶ οὐκ ἔστι γε τούτων οὐδὲν ἀνὰ μέσον, 10 οὔτε νόσου καὶ ὑγιείας, οὔτε περιττοῦ καὶ ἀρτίου. Ὧν δέ γε μὴ ἀναγκαῖον θάτερον ὑπάρχειν, τούτων ἔστι τι ἀνὰ μέσον· οἷον μέλαν καὶ λευκὸν ἐν σώματι πέφυκε γίνεσθαι· καὶ οὐκ ἀναγκαῖόν γε θάτερον αὐτῶν ὑπάρχειν τῷ σώματι· οὐ γὰρ πᾶν [σῶμα] ἤτοι λευκὸν 15 ἢ μέλαν ἐστί. Καὶ φαῦλον δὲ καὶ σπουδαῖον κατηγορεῖται μὲν καὶ κατ' ἀνθρώπου καὶ κατὰ ἄλλων πολλῶν· οὐκ ἀναγκαῖον δὲ θάτερον αὐτῶν ὑπάρχειν ἐκείνοις, ὧν ἂν κατηγορῆται· οὐ γὰρ πάντα ἤτοι φαῦλα ἢ σπουδαῖά ἐστι· καὶ ἔστι γέ τι τούτων ἀνὰ μέσον, οἷον 20 τοῦ μὲν λευκοῦ καὶ μέλανος τὸ φαιὸν καὶ τὸ ὠχρόν, καὶ ὅσα ἄλλα χρώματα· τοῦ δὲ φαύλου καὶ σπουδαίου τὸ οὔτε φαῦλον οὔτε σπουδαῖον. (7) Ἐπ' ἐνίων μὲν οὖν ὀνόματα κεῖται τοῖς ἀνὰ μέσον, οἷον λευκοῦ καὶ μέλανος, τὸ φαιὸν καὶ τὸ ὠχρόν, καὶ ὅσα ἄλλα χρώ- 25 ματα. Ἐπ' ἐνίων δὲ ὀνόματι μὲν οὐκ εὔπορον τὸ ἀνὰ μέσον ἀποδοῦναι, τῇ δ' ἑκατέρου τῶν ἄκρων ἀποφάσει τὸ ἀνὰ μέσον ὁρίζεται, οἷον τὸ οὔτε ἀγαθὸν οὔτε κακόν, καὶ οὔτε δίκαιον οὔτε ἄδικον. (8) Στέρησις δὲ καὶ ἕξις λέγεται μὲν περὶ ταὐτόν τι, οἷον ἡ ὄψις καὶ ἡ τυφλότης 30 περὶ ὀφθαλμόν. Καθόλου δὲ εἰπεῖν, ἐν ᾧ ἡ ἕξις πέφυκε γίνεσθαι, περὶ τοῦτο λέγεται ἑκάτερον αὐτῶν. (9) Ἐστερῆσθαι δὲ τότε λέγομεν ἕκαστον τῶν τῆς ἕξεως δεκτικῶν, ὅταν ἐν ᾧ πέφυκεν ὑπάρχειν, καὶ ὅτε πέφυκεν ἔχειν, μηδαμῶς ὑπάρχῃ. Νωδόν τε γὰρ λέγομεν οὐ τὸ 35 μὴ ἔχον ὀδόντας, καὶ τυφλὸν οὐ τὸ μὴ ἔχον ὄψιν· ἀλλὰ τὸ μὴ ἔχον, ὅτε πέφυκεν ἔχειν· τινὰ γὰρ ἐκ γενετῆς καὶ οὔτε ὄψιν ἔχει οὔτε ὀδόντας, ἀλλ' οὐ λέγεται οὔτε νωδὰ οὔτε τυφλά. (10) Τὸ δὲ ἐστερῆσθαι καὶ τὸ τὴν ἕξιν ἔχειν, οὐκ ἔστι στέρησις καὶ ἕξις. Ἕξις μὲν 40 γάρ ἐστιν ἡ ὄψις, στέρησις δὲ ἡ τυφλότης· τὸ δὲ ἔχειν τὴν ὄψιν οὐκ ἔστιν ὄψις, οὐδὲ τὸ τυφλὸν εἶναι τυφλότης· στέρησις γάρ τις ἡ τυφλότης ἐστί· τὸ δὲ τυφλὸν εἶναι ἐστερῆσθαι, οὐ στέρησίς ἐστιν. Ἔτι εἰ ἦν ἡ τυφλότης ταὐτὸν τῷ τυφλὸν εἶναι, κατηγορεῖτο ἂν ἀμφότερα 45 κατὰ τοῦ αὐτοῦ· ἀλλὰ τυφλὸς μὲν λέγεται ὁ ἄνθρωπος, τυφλότης δὲ οὐδαμῶς λέγεται ὁ ἄνθρωπος. (11) Ἀντικεῖσθαι δὲ καὶ ταῦτα δοκεῖ, τὸ ἐστερῆσθαι, καὶ τὸ τὴν ἕξιν ἔχειν, ὡς στέρησις καὶ ἕξις· ὁ γὰρ τρόπος τῆς ἀντιθέσεως ὁ αὐτός. Ὡς γὰρ ἡ τυφλότης τῇ ὄψει ἀντί- 50 κειται, οὕτω καὶ τὸ τυφλὸν εἶναι τῷ ὄψιν ἔχειν ἀντίκειται. (12) Οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ τὸ ὑπὸ τὴν ἀπόφασιν καὶ κατάφασιν, ἀπόφασις καὶ κατάφασις· ἡ μὲν γὰρ κατάφασις λόγος ἐστὶ καταφατικός, καὶ ἡ ἀπόφασις λόγος ἀποφατικός· τῶν δὲ ὑπὸ τὴν κατάφασιν καὶ ἀπό-

autem e contrariis talia sunt, ut, in quibus natura esse possunt, aut de quibus prædicantur, necessarium sit eorum alterutrum adesse; inter hæc nihil est medium. Quorum autem non est necessarium alterutrum adesse, inter hæc utique medium quodpiam est. Velut morbus et sanitas in corpore animalis natura esse possunt; ac necesse est alterutrum in animalis corpore adesse, aut morbum, aut sanitatem. Et impar vero et par de numero prædicantur; ac necesse est alterutrum numero adesse, aut impar, aut par. Neque est inter hæc medium aliquod, nec inter morbum et sanitatem, nec inter impar et par. Quorum autem non est necessarium alterutrum adesse, inter hæc aliquod medium est. Velut nigrum et album in corpore natura esse possunt; nec necessarium tamen alterutrum eorum corpori inesse: non omne enim corpus aut album est aut nigrum. Et turpe quidem et honestum prædicatur et de homine et de aliis multis; non necessarium autem, alterutrum eorum adesse in illis, de quibus prædicatur; nec enim omnia aut turpia sunt, aut honesta; et est inter hæc aliquod medium; velut inter album et nigrum cinericium et pallidum, et quicumque alii sunt colores; inter turpe autem et honestum id, quod neque turpe est neque honestum. (7) In nonnullis quidem nomina posita sunt mediis; velut *medio* inter album et nigrum, cinericium et pallidum, et quicumque alii colores sunt. In nonnullis vero haud facile est nomine medium exprimere; at negatione utriusque extremi medium definitur, ut quod nec bonum est nec malum, nec justum nec injustum. (8) Privatio autem et habitus dicuntur quidem de eodem; ut visus et cæcitas de oculo. In universum vero ut dicamus, in quocumque habitus naturâ inesse potest, de hoc utrumque dicitur. (9) Privatum esse autem tum dicimus quodque eorum quæ habitum recipere possunt, quando, in quo natura inesse debent, et quando natura habere debent, omnino non adsunt. Edentulum enim dicimus non quod dentes non habet, et cæcum non quod visum non habet; sed quod non habet, quando naturâ habere debet: nam quædam a prima nativitate nec visum nec dentes habent, sed non dicuntur edentula aut cæca. (10) Privatum esse autem et habere habitum, non est privatio et habitus. Habitus enim est visus, privatio vero cæcitas; habere autem visum non est visus, nec esse cæcum cæcitas; privatio enim aliqua cæcitas est; cæcum vero esse est privatum esse, non privatio. Porro, si idem esset cæcitas et cæcum esse, prædicarentur utraque de eodem; verum cæcus quidem dicitur homo, at cæcitas nunquam homo dicitur. (11) Opponi vero et hæc videntur, privatum esse, et habitum habere, quemadmodum privatio et habitus; modus enim oppositionis idem est. Quemadmodum enim cæcitas visui opponitur, ita etiam cæcum esse et visum habere sibi invicem opponuntur. (12) Neque etiam id, quod est sub negatione et affirmatione, est negatio et affirmatio: nam affirmatio est oratio affirmativa, et negatio oratio negativa; eorum vero, quæ sub affirmatione et negatione sunt, nullum est

φασιν οὐδέν ἐστι λόγος. (13) Λέγεται δὲ καὶ ταῦτα ἀντικεῖσθαι ἀλλήλοις, ὡς κατάφασις καὶ ἀπόφασις· καὶ γὰρ ἐπὶ τούτων ὁ τρόπος τῆς ἀντιθέσεως ὁ αὐτός. Ὡς γάρ ποτε ἡ κατάφασις πρὸς τὴν ἀπόφασιν ἀντί-
5 κειται, οἷον τὸ κάθηται τῷ οὐ κάθηται· οὕτω καὶ τὸ ὑφ' ἑκάτερον πρᾶγμα ἀντίκειται, τὸ καθῆσθαι τῷ μὴ καθῆσθαι. (14) Ὅτι δὲ ἡ στέρησις καὶ ἡ ἕξις οὐχ ἀντίκειται, ὡς τὰ πρός τι, φανερόν· οὐ γὰρ λέγεται αὐτό, ὅπερ ἐστί, τοῦ ἀντικειμένου· ἡ γὰρ ὄψις οὐχ
10 ἔστι τυφλότητος ὄψις, οὐδ' ἄλλως οὐδαμῶς πρὸς αὐτὸ λέγεται. Ὡσαύτως δὲ οὐδὲ ἡ τυφλότης λέγοιτ' ἂν τυφλότης ὄψεως, ἀλλὰ στέρησις μὲν ὄψεως ἡ τυφλότης λέγεται, τυφλότης δὲ ὄψεως οὐ λέγεται. (15) Ἔτι τὰ πρός τι πάντα πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγεται, ὥστε
15 καὶ ἡ τυφλότης, εἴπερ ἦν τῶν πρός τι, ἀντέστρεφεν ἂν κἀκεῖνο πρὸς ὃ λέγεται· ἀλλ' οὐχ ἀντιστρέφει· οὐ γὰρ λέγεται ἡ ὄψις τυφλότητος ὄψις. (16) Ὅτι δὲ οὐδ' ὡς τὰ ἐναντία ἀντίκειται τὰ κατὰ στέρησιν καὶ ἕξιν λεγόμενα, ἐκ τῶνδε δῆλον· τῶν μὲν γὰρ ἐναντίων,
20 ὧν μηδέν ἐστιν ἀνὰ μέσον, ἀναγκαῖον, ἐν ᾧ πέφυκε γίνεσθαι, ἢ ὧν κατηγορεῖται, θάτερον αὐτῶν ὑπάρχειν ἀεί· τούτων γὰρ οὐδὲν ἦν ἀνὰ μέσον, ὧν θάτερον ἦν ἀναγκαῖον τῷ δεκτικῷ ὑπάρχειν, οἷον ἐπὶ νόσου καὶ ὑγιείας, καὶ περιττοῦ καὶ ἀρτίου. Ὧν δὲ ἔστι τι ἀνὰ
25 μέσον, οὐδέποτε ἀνάγκη παντὶ ὑπάρχειν θάτερον· οὔτε γὰρ λευκὸν ἢ μέλαν ἀνάγκη πᾶν εἶναι τὸ δεκτικόν, οὔτε θερμὸν οὔτε ψυχρόν· τούτων γὰρ ἀνὰ μέσον τι οὐδὲν κωλύει ὑπάρχειν. Ἔτι δὲ καὶ τούτων ἦν τι ἀνὰ μέσον, ὧν μὴ ἀναγκαῖον θάτερον ὑπάρχειν ἦν τῷ δεκτικῷ· εἰ μὴ
30 οἷς φύσει τὸ ἓν ὑπάρχει, οἷον τῷ πυρὶ τὸ θερμῷ εἶναι, καὶ τῇ χιόνι τὸ λευκῇ· ἐπὶ δὲ τούτων ἀφωρισμένως ἀναγκαῖον θάτερον ὑπάρχειν, καὶ οὐχ ὁπότερον ἔτυχεν· οὐ γὰρ ἐνδέχεται τὸ πῦρ ψυχρὸν εἶναι, οὐδὲ τὴν χιόνα μέλαιναν· ὥστε παντὶ μὲν οὐχ ἀνάγκη τῷ δε-
35 κτικῷ θάτερον αὐτῶν ὑπάρχειν, ἀλλὰ μόνον οἷς φύσει τὸ ἓν ὑπάρχει, καὶ τούτοις ἀφωρισμένως τὸ ἕν, καὶ οὐχ ὁπότερον ἔτυχεν. Ἐπὶ δὲ τῆς στερήσεως καὶ τῆς ἕξεως οὐδέτερον τῶν εἰρημένων ἀληθές· οὐδὲ γὰρ ἀεὶ τῷ δεκτικῷ ἀναγκαῖον θάτερον αὐτῶν ὑπάρχειν· τὸ γὰρ
40 μήπω πεφυκὸς ὄψιν ἔχειν οὔτε τυφλὸν οὔτε ὄψιν ἔχον λέγεται· ὥστε οὐκ ἂν εἴη ταῦτα τῶν τοιούτων ἐναντίων, ὧν οὐδέν ἐστιν ἀνὰ μέσον· ἀλλ' οὐδ' ὧν τι ἔστιν ἀνὰ μέσον. Ἀναγκαῖον γάρ ποτε παντὶ τῷ δεκτικῷ θάτερον αὐτῶν ὑπάρχειν. Ὅταν γὰρ ἤδη πεφυκὸς ᾖ ὄψιν
45 ἔχειν, τότε ἢ τυφλὸν ἢ ὄψιν ἔχον ῥηθήσεται· καὶ τούτων οὐκ ἀφωρισμένως θάτερον, ἀλλ' ὁπότερον ἔτυχεν· οὐ γὰρ ἀναγκαῖον ἢ τυφλὸν ἢ ἔχον ὄψιν εἶναι, ἀλλ' ὁπότερον ἔτυχεν· ἐπὶ δὲ τῶν ἐναντίων, ὧν ἔστι τι ἀνὰ μέσον, οὐδέποτε ἀναγκαῖον ἦν παντὶ θάτερον ὑπάρ-
50 χειν, ἀλλὰ τισί, καὶ τούτοις ἀφωρισμένως τὸ ἕν, ὥστε δῆλον, ὅτι κατ' οὐδέτερον τῶν τρόπων, ὡς τὰ ἐναντία, ἀντίκειται τὰ κατὰ στέρησιν καὶ ἕξιν ἀντικείμενα. (17) Ἔτι ἐπὶ μὲν τῶν ἐναντίων, ὑπάρχοντος τοῦ δεκτικοῦ, δυνατὸν εἰς ἄλληλα μεταβολὴν γίνε-

oratio, *sed res.* (13) Dicuntur vero et hæc inter se opponi, ut affirmatio et negatio; etenim et in his modus oppositionis idem est. Nam sicut aliquando affirmatio et negatio invicem opponuntur, ut sedet illi *quod est* non sedet; sic et res, quæ sub utroque sunt, opponuntur, sedere ei *quod est* non sedere. (14) Quod vero privatio et habitus non opponuntur ut relata, manifestum est: non enim dicitur ipsum, quod est, oppositi *esse*; visus enim non est cæcitatis visus, nec alio quocumque modo ad eam dicitur. Similiter vero nec cæcitas dici possit visus cæcitas, sed privatio quidem visus cæcitas dicitur, cæcitas visus vero non dicitur. (15) Porro, relata omnia conversim dicuntur. Quare et cæcitas, si quidem e numero relatorum esset, conversim prædicaretur de eo, ad quod dicitur: at non convertitur; non enim dicitur visus cæcitatis visus. (16) Quod vero nec ut contraria opponuntur ea, quæ secundum privationem et habitum dicuntur, ex hisce manifestum est. Contrariorum enim, inter quæ medium nullum est, semper necessarium est, alterutrum in illis, in quibus natura inesse possunt, aut de quibus prædicantur, inesse: inter hæc enim nullum esse medium vidimus, quorum alterutrum necessarium erat inesse illi, quod ea recipit, ut in morbo et sanitate, in impari et pari. Quorum vero medium aliquod est, nequaquam necessarium est omni inesse alterutrum; nec enim album aut nigrum esse necesse est omne id, quod ea recipit, nec calidum aut frigidum: horum enim nihil impedit medium aliquod inesse. Porro et horum erat aliquod medium, quorum non erat necessarium alterutrum inesse illi, quod ea recipit. Nisi his, quibus natura unum insit, ut igni *inest* calidum esse, et nivi albam; in his, inquam, definite necesse est alterutrum inesse, nec quodcumque contingit; non enim contingit ignem esse frigidum, nivem esse nigram. Quare non est necessarium omni illi, quod *contraria* recipit, eorum alterutrum inesse, sed illis solis, quibus unum natura inest, et his definite unum, nec utrumque contigerit. De privatione vero et habitu nullum eorum, quæ dicta sunt, verum est. Nec enim necessarium est, semper alterutrum illi, quod recipit, adesse: quod enim nondum aptum natum est ut visum habeat, id nec cæcum, nec visum habere dicitur. Quare non fuerint hæc ex illorum contrariorum numero, quæ medium non habent; at nec ex horum numero, quorum aliquod medium est. Necessarium enim est, aliquando tandem omni illi, quod *privationem aut habitum* recipit, alterutrum adesse eorum; nam quando aptum fuerit ut natura visum habeat, tum aut cæcum aut visum habere dicetur; et vero horum non definite alterutrum, sed utrumcumque contigerit. Nec enim necessarium est, aut cæcum esse, aut visum habere, sed utrumcumque contigerit. In contrariis vero, quorum aliquod medium est, nequaquam necessarium erat omni alterutrum inesse, sed quibusdam, et his definite unum. Quare manifestum est quod neutro modo ut contraria opponuntur, quæ secundum privationem et habitum opposita sunt. (17) Præterea, in contrariis, si recipiens adest, mutuo

σθαι, εἰ μή τινι φύσει τὸ ἓν ὑπάρχει, οἷον τῷ πυρὶ τὸ θερμῷ εἶναι· καὶ γὰρ τὸ ὑγιαῖνον δυνατὸν νοσῆσαι, καὶ τὸ λευκὸν μέλαν γενέσθαι, καὶ τὸ ψυχρὸν θερμόν, καὶ ἐκ σπουδαίου γε φαῦλον καὶ ἐκ φαύλου σπουδαῖον δυνατὸν γενέσθαι. Ὁ γὰρ φαῦλος εἰς βελτίους διατριβὰς ἀγόμενος καὶ λόγους, κἂν μικρόν γέ τι ἐπιδοίη εἰς τὸ βελτίων εἶναι· ἐὰν δὲ ἅπαξ κἂν μικρὰν ἐπίδοσιν λάβῃ, φανερὸν ὅτι ἢ τελείως ἂν μεταβάλοι, ἢ πάνυ πολλὴν ἐπίδοσιν λάβοι· ἀεὶ γὰρ εὐκινητότερος πρὸς ἀρετὴν γίνεται, κἂν ἡντινοῦν ἐπίδοσιν εἰληφὼς ἐξ ἀρχῆς ᾖ· ὥστε καὶ πλείω εἰκὸς ἐπίδοσιν αὐτὸν λαμβάνειν· καὶ τοῦτο ἀεὶ γινόμενον τελείως εἰς τὴν ἐναντίαν ἕξιν ἀποκαθίστησιν, ἐάν περ μὴ χρόνῳ ἐξείργηται. Ἐπὶ δέ γε τῆς ἕξεως καὶ τῆς στερήσεως ἀδύνατον εἰς ἄλληλα μεταβολὴν γενέσθαι. Ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς ἕξεως ἐπὶ τὴν στέρησιν γίνεται μεταβολή· ἀπὸ δὲ τῆς στερήσεως ἐπὶ τὴν ἕξιν, ἀδύνατον· οὔτε γὰρ τυφλὸς γενόμενός τις πάλιν ἀνέβλεψεν, οὔτε φαλακρὸς ὢν πάλιν κομήτης ἐγένετο· οὔτε νωδὸς ὢν ὀδόντας ἔφυσεν. (18) Ὅσα δὲ ὡς κατάφασις καὶ ἀπόφασις ἀντίκειται, φανερὸν ὅτι κατ' οὐδένα τῶν εἰρημένων τρόπων ἀντίκειται· ἐπὶ γὰρ μόνων τούτων ἀναγκαῖον ἀεὶ τὸ μὲν ἀληθές, τὸ δὲ ψευδὲς αὐτῶν εἶναι. Οὔτε γὰρ ἐπὶ τῶν ἐναντίων ἀναγκαῖον ἀεὶ θάτερον ἀληθὲς εἶναι, θάτερον δὲ ψεῦδος, οὔτε ἐπὶ τῶν πρός τι, οὔτε ἐπὶ τῆς ἕξεως καὶ τῆς στερήσεως. Οἷον ἡ ὑγίεια καὶ ἡ νόσος ἐναντία, καὶ οὐδέτερόν γε οὔτε ἀληθές, οὔτε ψεῦδός ἐστιν. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ διπλάσιον καὶ τὸ ἥμισυ ὡς τὰ πρός τι ἀντίκειται, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτῶν οὐδέτερον οὔτε ἀληθὲς οὔτε ψεῦδος· οὐδέ γε τὰ κατὰ στέρησιν καὶ ἕξιν, οἷον ἡ ὄψις καὶ ἡ τυφλότης· ὅλως δὲ τῶν κατὰ μηδεμίαν συμπλοκὴν λεγομένων οὐδὲν οὔτε ἀληθὲς οὔτε ψευδός ἐστιν· πάντα δὲ τὰ εἰρημένα ἄνευ συμπλοκῆς λέγεται. (19) Οὐ μὴν ἀλλὰ μάλιστα ἂν δόξειε τὸ τοιοῦτο συμβαίνειν ἐπὶ τῶν κατὰ συμπλοκὴν ἐναντίων λεγομένων. Τὸ γὰρ ὑγιαίνειν Σωκράτην τῷ νοσεῖν Σωκράτην ἐναντίον ἐστίν. Ἀλλ' οὐδὲ ἐπὶ τούτων ἀναγκαῖον ἀεὶ θάτερον μὲν ἀληθές, θάτερον δὲ ψεῦδος εἶναι· ὄντος μὲν γὰρ Σωκράτους, ἔσται τὸ μὲν ἀληθές, τὸ δὲ ψεῦδος· μὴ ὄντος δέ, ἀμφότερα ψευδῆ· οὔτε γὰρ τὸ νοσεῖν Σωκράτην, οὔτε τὸ ὑγιαίνειν ἐστὶν ἀληθές, αὐτοῦ μὴ ὄντος ὅλως τοῦ Σωκράτους. (20) Ἐπὶ δὲ τῆς στερήσεως καὶ τῆς ἕξεως, μὴ ὄντος τε ὅλως, οὐδέτερον ἀληθές· ὄντος τε, οὐκ ἀεὶ θάτερον μὲν ἀληθές, θάτερον δὲ ψεῦδος· τὸ γὰρ ὄψιν ἔχειν Σωκράτην τῷ τυφλὸν εἶναι Σωκράτην ἀντίκειται, ὡς στέρησις καὶ ἕξις· καὶ ὄντος τε, οὐκ ἀναγκαῖον θάτερον ἀληθὲς εἶναι, ἢ ψεῦδος (ὅτε γὰρ μήπω πέφυκεν ἔχειν, ἀμφότερα ψευδῆ) μὴ ὄντος τε ὅλως τοῦ Σωκράτους, καὶ οὕτω ψευδῆ ἀμφότερα, καὶ τὸ ὄψιν ἔχειν, καὶ τὸ τυφλὸν αὐτὸν εἶναι. (21) Ἐπὶ δέ γε τῆς καταφάσεως καὶ τῆς ἀποφάσεως ἀεί, ἐάν τε ᾖ ἐάν τε μὴ ᾖ, τὸ ἕτερον ἔσται ψεῦδος, καὶ τὸ ἕτερον ἀληθές. Τὸ γὰρ νοσεῖν Σωκράτην, καὶ τὸ μὴ νοσεῖν

contrariorum unum in alterum mutari potest, nisi alicui naturâ unum insit, velut igni calidum esse. Namque id, quod valet, potest in morbum incidere, et album nigrum fieri, et frigidum *fieri* calidum, et ex honesto pravum, et ex pravo honestum fieri potest. Pravus enim in familiaritatem ubi bonorum et colloquia admissus fuerit, poterit aliquantulum certe proficere et fieri melior; et si vel parvam semel accessionem acceperit, manifestum est, eum posse aut perfecte immutari aut omnino magnam accessionem accipere: semper enim ad virtutem melius movetur, etiamsi quantulamcumque ab initio *virtutis* accessionem receperit. Quare verisimile est, eum majorem etiam accessionem facturum, et hoc ubi semper factum fuerit, perfecte in contrarium habitum transibit, nisi tempore exclusus fuerit. In habitu vero et privatione mutua transmutatio fieri nequit: ab habitu enim in privationem mutatio fit, e privatione autem in habitum fieri non potest. Nec enim, qui cæcus factus fuerit, iterum visum recepit, nec calvus iterum comatus factus est, nec edentulo iterūm dentes succreverunt. (18) Quæcumque vero ut affirmatio et negatio opponuntur, manifestum est, ea secundum nullum dictorum modorum opponi; nam in his solis necesse est, semper unum eorum verum esse, alterum falsum. Nec enim in contrariis necesse est, semper alterum verum esse, alterum autem falsum; neque etiam in relatis, nec in habitu et privatione; ut morbus et sanitas contraria sunt, et *eorum* neutrum verum est aut falsum. Similiter et duplum ac dimidium ut relata opponuntur, et neutrum eorum verum aut falsum est; neque illa, quæ secundum privationem et habitum dicuntur, ut visus et cæcitas. Omnino autem eorum, quæ secundum nullam conjunctionem dicuntur, nihil verum aut falsum est: quæ autem dicta sunt, ea omnia sine complexione dicuntur. (19) At enim maxime tale quid videtur accidere in contrariis secundum complexionem dictis. Valere enim Socratem illi, quod est ægrotare Socratem, contrarium est. Verum nec in his semper alterum verum, alterum falsum esse, necessarium est. Dum enim vivit Socrates, alterum quidem verum erit, alterum falsum; at e vivis sublato *Socrate*, utraque falsa erunt. Nec enim seu ægrotare seu valere Socratem verum est tum, quum ipse Socrates omnino non est. (20) In privatione vero et habitu, quum *Socrates* omnino non est, neutrum verum est; quum vero est, non semper alterum verum, alterum falsum est; nam visum habere Socratem illi, quod est cæcum esse Socratem, opponitur, ut privatio et habitus; et quidem dum est *Socrates*, non est necessarium, alterum verum esse, alterum falsum (nam quando natura eorum aliquod nondum habet, utraque falsa sunt); dum autem omnino non est Socrates, et sic utraque falsa sunt, tam visum illum habere, quam cæcum esse. (21) In affirmatione autem et negatione semper, sive sit *Socrates*, sive non sit, alterum erit falsum, alterum autem verum. Nam ægrotare Socratem, et non ægrotare Socratem, dum

Σωκράτην, ὄντος τε αὐτοῦ, φανερὸν ὅτι τὸ ἕτερον αὐτῶν ἀληθὲς ἢ ψεῦδός ἐστι, καὶ μὴ ὄντος, ὁμοίως· τὸ μὲν γὰρ νοσεῖν, μὴ ὄντος, ψεῦδος, τὸ δὲ μὴ νοσεῖν ἀληθές. Ὥστε ἐπὶ μόνων τούτων ἴδιον ἂν εἴη τὸ ἀεὶ θάτε- 5 ρον αὐτῶν ἀληθὲς ἢ ψεῦδος εἶναι, ὅσα ὡς κατάφασις καὶ ἀπόφασις ἀντίκειται.

[XI.] 22. Ἐναντίον δέ ἐστιν ἐξ ἀνάγκης ἀγαθῷ μὲν κακόν· τοῦτο δὲ δῆλον τῇ καθ' ἕκαστον ἐπαγωγῇ, οἷον ὑγιείᾳ νόσος, [καὶ δικαιοσύνῃ ἀδικία,] καὶ ἀνδρείᾳ δει- 10 λία· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (23) Κακῷ δὲ ὁτὲ μὲν ἀγαθόν ἐστιν ἐναντίον, ὁτὲ δὲ κακόν· τῇ γὰρ ἐνδείᾳ, κακῷ ὄντι, ἡ ὑπερβολὴ ἐναντίον, κακὸν ὄν· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ μεσότης, ἐναντία ἑκατέρῳ οὖσα, ἀγαθόν. Ἐπ' ὀλίγων δ' ἂν τὸ τοιοῦτον ἴδοι τις· ἐπὶ δὲ τῶν πλεί- 15 στων ἀεὶ τῷ κακῷ τὸ ἀγαθὸν ἐναντίον ἐστίν. (24) Ἔτι ἐπὶ τῶν ἐναντίων οὐκ ἀναγκαῖον, ἐὰν θάτερον ᾖ, καὶ τὸ λοιπὸν εἶναι· ὑγιαινόντων μὲν γὰρ ἁπάντων, ὑγίεια μὲν ἔσται, νόσος δὲ οὔ. Ὁμοίως δὲ καὶ λευκῶν ὄντων ἁπάντων, λευκότης μὲν ἔσται, μελανία δὲ οὔ. 20 (25) Ἔτι εἰ τὸ Σωκράτην ὑγιαίνειν τῷ Σωκράτην νοσεῖν ἐναντίον ἐστί, μὴ ἐνδέχεται δ' ἅμα ἀμφότερα τῷ αὐτῷ ὑπάρχειν, οὐκ ἂν ἐνδέχοιτο, τοῦ ἑτέρου τῶν ἐναντίων ὄντος, καὶ τὸ λοιπὸν εἶναι· ὄντος γὰρ τοῦ Σωκράτην ὑγιαίνειν, οὐκ ἂν εἴη τὸ νοσεῖν Σωκράτην. 25 (26) Δῆλον δὲ ὅτι καὶ περὶ ταὐτὸν ἢ εἴδει ἢ γένει πέφυκε γίνεσθαι τὰ ἐναντία· νόσος μὲν γὰρ καὶ ὑγίεια ἐν σώματι ζῴου πέφυκε γίνεσθαι· λευκότης δὲ καὶ μελανία ἁπλῶς ἐν σώματι, δικαιοσύνη δὲ καὶ ἀδικία ἐν ψυχῇ ἀνθρώπου. (27) Ἀνάγκη δὲ πάντα τὰ 30 ἐναντία ἢ ἐν τῷ αὐτῷ γένει εἶναι, ἢ ἐν τοῖς ἐναντίοις γένεσιν, ἢ αὐτὰ γένη εἶναι. Λευκὸν μὲν γὰρ καὶ μέλαν ἐν τῷ αὐτῷ γένει (χρῶμα γὰρ αὐτῶν τὸ γένος), δικαιοσύνη δὲ καὶ ἀδικία ἐν τοῖς ἐναντίοις γένεσιν· (τοῦ μὲν γὰρ ἀρετή, τοῦ δὲ κακία τὸ γένος)· ἀγαθὸν δὲ 35 καὶ κακὸν οὐκ ἔστιν ἐν γένει, ἀλλ' αὐτὰ τυγχάνει γένη τινῶν ὄντα.

vivit ille, manifestum est, alterum eorum verum aut falsum esse; et quum non est, similiter; ægrotare enim eum, qui non est, falsum est; non autem ægrotare, verum. Quare his solis proprium hoc fuerit, semper alterutrum eorum verum aut falsum esse, quæcumque ut affirmatio et negatio opponuntur.

22. Contrarium vero est necessario bono quidem malum; id vero manifestum est ex singulorum inductione; ut valetudini morbus, [justitiæ injustitia], et fortitudini timiditas; similiter vero et in aliis. (23) Malo autem nonnunquam bonum contrarium est, nonnunquam malum; nam egestati, ut malo, excessus opponitur, qui et ipse malum est. Similiter vero et mediocritas, contraria quum sit utrique, bonum est. In paucis vero tale quid conspexerit aliquis; in plurimis vero semper malo bonum contrarium est. (24) Porro, contrariorum, non est necesse, si unum sit, etiam reliquum esse. Si enim sani sunt omnes, valetudo quidem erit, morbus vero non erit. Sic etiam, si omnes albi sint, albedo quidem erit, at non nigredo. (25) Porro, si Socratem sanum esse, illi, quod est Socratem ægrotare, contrarium est, neque contingit, simul utraque eidem inesse; non contigerit, unum contrariorum quum sit, etiam reliquum inesse. Si enim hoc est, Socratem valere; hoc non erit, Socratem ægrotare. (26) Manifestum vero est, circa idem aut specie aut genere natura fieri contraria. Morbus enim et valetudo in corpore animalis natura esse possunt; albedo vero et nigredo simpliciter in corpore, justitia vero et injustitia in anima hominis. (27) Necesse vero est, omnia contraria aut in eodem genere esse, aut in contrariis generibus, aut ipsa genera esse. Album enim et nigrum in eodem genere sunt; color vero est eorum genus. Justitia vero et injustitia in contrariis generibus sunt : illius enim genus est virtus; hujus autem vitium. Bonum vero et malum ipsa in genere non sunt, sed ipsa genera quorundam sunt.

CAP. IX. [XII.]

De Priori.

Πρότερον ἑτέρου ἕτερον λέγεται τετραχῶς· (2) πρῶτον μὲν καὶ κυριώτατα κατὰ χρόνον, καθ' ὃν πρεσβύτερον ἕτερον ἑτέρου καὶ παλαιότερον λέγεται· τῷ 40 γὰρ τὸν χρόνον πλείω εἶναι καὶ πρεσβύτερον καὶ παλαιότερον λέγεται. (3) Δεύτερον δὲ τὸ μὴ ἀντιστρέφον κατὰ τὴν τοῦ εἶναι ἀκολούθησιν, οἷον τὸ ἓν τῶν δύο πρότερον· δυοῖν μὲν γὰρ ὄντων, ἀκολουθεῖ εὐθὺς τὸ ἓν εἶναι· ἑνὸς δὲ ὄντος, οὐκ ἀναγκαῖον δύο εἶναι· 45 ὥστε οὐκ ἀντιστρέφει ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἡ ἀκολούθησις τοῦ εἶναι τὸ λοιπόν. Πρότερον δὲ δοκεῖ τὸ τοιοῦτον εἶναι, ἀφ' οὗ μὴ ἀντιστρέφει ἡ τοῦ εἶναι ἀκολούθησις. (4) Τρίτον δὲ κατά τινα τάξιν τὸ πρότερον λέγεται, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν λόγων. Ἔν τε γὰρ

Prius alterum altero dicitur quadrifariam. (2) Primo quidem et maxime secundum tempus, secundum quod alterum altero ætate prius et antiquius dicitur; eo enim, quod plus temporis elapsum sit, et ætate prius et antiquius dicitur. (3) Secundo autem, quod non reciprocatur secundum consequentiam, qua rem esse dicimus, ut unum duobus prius; si enim duo sunt, statim sequitur, unum esse; unum autem si est, non est necessarium, duo esse. Quare non reciprocatur ab uno consequentia, qua reliquum esse dicitur. Prius autem videtur illud esse, a quo non reciprocatur consequentia, qua rem esse dicimus. (4) Tertio vero secundum ordinem quempiam prius dicitur, ut in scientiis et orationibus; nam in de-

ταῖς ἀποδεικτικαῖς ἐπιστήμαις ὑπάρχει τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον τῇ τάξει· τὰ γὰρ στοιχεῖα πρότερα τῶν διαγραμμάτων τῇ τάξει· καὶ ἐπὶ τῆς γραμματικῆς τὰ στοιχεῖα πρότερα τῶν συλλαβῶν· ἐπί τε τῶν λόγων 5 ὁμοίως· τὸ γὰρ προοίμιον τῆς διηγήσεως πρότερον τῇ τάξει ἐστίν. (5) Ἔτι παρὰ τὰ εἰρημένα τὸ βέλτιον καὶ τὸ τιμιώτερον πρότερον εἶναι τῇ φύσει δοκεῖ. Εἰώθασι δὲ καὶ οἱ πολλοὶ τοὺς ἐντιμοτέρους καὶ μᾶλλον ἀγαπωμένους ὑπ' αὐτῶν, προτέρους φάσκειν παρ' αὐτοῖς εἶ-10 ναι. Ἔστι μὲν δὴ καὶ σχεδὸν ἀλλοτριώτατος τῶν τρόπων οὗτος. Οἱ μὲν οὖν λεγόμενοι τρόποι τοῦ προτέρου σχεδὸν τοσοῦτοί εἰσι. (6) Δόξειε δ' ἂν παρὰ τοὺς εἰρημένους καὶ ἕτερος εἶναι προτέρου τρόπος. Τῶν γὰρ ἀντιστρεφόντων κατὰ τὴν τοῦ εἶναι ἀκολούθησιν 15 τὸ αἴτιον ὁπωσοῦν θατέρῳ τοῦ εἶναι πρότερον εἰκότως τῇ φύσει λέγοιτ' ἄν· ὅτι δ' ἐστί τινα τοιαῦτα, δῆλον. Τὸ γὰρ εἶναι ἄνθρωπον ἀντιστρέφει κατὰ τὴν τοῦ εἶναι ἀκολούθησιν πρὸς τὸν ἀληθῆ περὶ αὐτοῦ λόγον. Εἰ γάρ ἐστιν ἄνθρωπος, ἀληθὴς ὁ λόγος, ᾧ λέγομεν ὅτι 20 ἔστιν ἄνθρωπος· καὶ ἀντιστρέφει γε· εἰ γὰρ ἀληθὴς ὁ λόγος, ᾧ λέγομεν ὅτι ἐστὶν ἄνθρωπος, ἔστιν ἄνθρωπος. Ἔστι δὲ ὁ μὲν ἀληθὴς λόγος οὐδαμῶς αἴτιος τοῦ εἶναι τὸ πρᾶγμα· τὸ μέντοι πρᾶγμα φαίνεταί πως αἴτιον τοῦ εἶναι ἀληθῆ τὸν λόγον· τῷ γὰρ εἶναι τὸ 25 πρᾶγμα, ἢ μή, ἀληθὴς ὁ λόγος ἢ ψευδὴς λέγεται. Ὥστε κατὰ πέντε τρόπους πρότερον ἕτερον ἑτέρου λέγεται.

monstrativis scientiis inest prius et posterius ordine; nam principia ordine sunt priora ipsis descriptionibus, et in grammatica literæ sunt priores syllabis; et in orationibus similiter; exordium enim ordine prius est expositione. (5) Porro, præter ea quæ dicta sunt, melius et præstantius natura esse prius videtur. Solet enim plebs majore honore dignos magisque dilectos priores apud ipsam esse dicere. Est autem fere alienissimus hic e modis Prioris. Dicti ergo modi Prioris tot fere sunt. (6) Videatur autem præter dictos etiam alius esse Prioris modus: ex iis enim, quæ secundum consequentiam, qua ea esse inferimus, reciprocantur, illud, quod aliquo modo alterius causa est, prius merito natura diceretur. Quod vero talia quædam sint, manifestum est; nam esse hominem reciprocatur secundum consequentiam, qua esse dicimus cum vera de eo oratione. Si enim homo est, et oratio, qua hominem dicimus esse, vera est: et reciprocatur; si enim vera est oratio, qua dicimus hominem esse, homo est. Est autem oratio vera nequaquam causa, ut res sit; at res quodammodo causa videtur esse, ut oratio vera sit; eo enim, quia res est, aut non est, vera oratio aut falsa dicitur. Quare secundum quinque modos alterum altero prius esse dicitur.

CAP. X. [XIII.]

De modis verbi Simul.

Ἅμα δὲ λέγεται ἁπλῶς μὲν καὶ κυριώτατα, ὧν ἡ γένεσίς ἐστιν ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ· οὐδέτερον γὰρ πρό-30 τερον οὐδὲ ὕστερόν ἐστιν αὐτῶν. Ἅμα δὲ κατὰ τὸν χρόνον ταῦτα λέγεται. (2) Φύσει δὲ ἅμα, ὅσα ἀντιστρέφει μὲν κατὰ τὴν τοῦ εἶναι ἀκολούθησιν, μηδαμῶς δὲ αἴτιον θάτερον θατέρῳ τοῦ εἶναί ἐστιν, οἷον ἐπὶ τοῦ διπλασίου καὶ τοῦ ἡμίσεος· ἀντιστρέφει μὲν γὰρ ταῦτα· 35 (διπλασίου γὰρ ὄντος ἐστὶν ἥμισυ καὶ ἡμίσεος ὄντος, διπλάσιόν ἐστιν), οὐδέτερον δὲ οὐδετέρῳ αἴτιον τοῦ εἶναί ἐστιν. (3) Καὶ τὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ δὲ γένους ἀντιδιῃρημένα ἀλλήλοις ἅμα τῇ φύσει λέγεται. Ἀντιδιῃρῆσθαι δὲ λέγεται ἀλλήλοις τὰ κατὰ τὴν αὐτὴν διαίρεσιν, 40 οἷον τὸ πτηνὸν τῷ πεζῷ καὶ τῷ ἐνύδρῳ. Ταῦτα γὰρ ἀλλήλοις ἀντιδιῄρηται, ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους· τὸ γὰρ ζῷον διαιρεῖται εἰς ταῦτα, εἴς τε τὸ πτηνὸν καὶ τὸ πεζὸν καὶ τὸ ἔνυδρον· καὶ οὐδέν γε τούτων πρότερον ἢ ὕστερόν ἐστιν, ἀλλ' ἅμα τῇ φύσει τὰ τοιαῦτα δοκεῖ 45 εἶναι. Διαιρεθείη δ' ἂν καὶ ἕκαστον τῶν τοιούτων εἰς εἴδη πάλιν· οἷον τὸ πεζὸν καὶ τὸ πτηνὸν καὶ τὸ ἔνυδρον. Ἔσται οὖν κἀκεῖνα ἅμα τῇ φύσει, ὅσα ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους κατὰ τὴν αὐτὴν διαίρεσίν ἐστι. (4) Τὰ δὲ γένη τῶν εἰδῶν ἀεὶ πρότερα· οὐ γὰρ ἀντιστρέφει

Simul vero dicuntur ea, simpliciter quidem et strictissime, quorum generatio in eodem tempore est. Neutrum enim illorum prius est aut posterius. Simul vero secundum tempus hæc dicuntur. (2) Natura vero Simul *dicuntur*, quæ reciprocantur quidem secundum consequentiam, qua ea esse dicuntur, quorum tamen alterum nequaquam alteri causa est, ut sit; velut in duplo et dimidio; nam hæc reciprocantur; duplum enim quum sit, dimidium est, et dimidium quum sit, duplum est); neutrum vero alteri causa est, ut sit. (3) Et quæ ex eodem genere per divisionem mutuo sibi opponuntur, simul natura esse dicuntur. Opponi autem per divisionem mutuo dicuntur, quæ secundum eandem divisionem opposita sunt; ut volatile pedestri et aquatico. Hæc enim mutuo per divisionem opposita sunt, ex eodem genere quum sint. Animal enim in hæc dividitur, in volatile, pedestre et aquaticum; et nullum illorum prius est aut posterius, sed natura hæc simul esse videntur. Dividi autem possit unumquodque illorum iterum in species; ut pedestre, et volatile, et aquaticum. Erunt ergo et hæc simul natura, quæcumque ex eodem genere secundum eandem divisionem sunt. (4) Genera vero speciebus semper priora sunt; non

κατὰ τὴν τοῦ εἶναι ἀκολούθησιν, οἷον ἐνύδρου μὲν ὄντος, ἔστι ζῷον· ζῴου δὲ ὄντος, οὐκ ἀνάγκη ἔνυδρον εἶναι. (5) Ἅμα οὖν τῇ φύσει λέγεται, ὅσα ἀντιστρέφει μὲν κατὰ τὴν τοῦ εἶναι ἀκολούθησιν, μηδαμῶς δὲ 5 αἴτιον τὸ ἕτερον τῷ ἑτέρῳ τοῦ εἶναί ἐστι, καὶ τὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους ἀντιδιῃρημένα ἀλλήλοις· ἁπλῶς δὲ ἅμα, ὧν ἡ γένεσις ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ.

enim reciprocantur secundum consequentiam, qua sunt; velut aquaticum si est, animal est; animal vero quum est, non est necesse aquaticum esse. (5) Simul ergo natura esse dicuntur, quæ reciprocantur quidem secundum consequentiam, qua sunt, quorum autem nequaquam alterum alteri causa est, ut sit, et quæ ex eodem genere per divisionem sibi invicem opposita sunt. Simpliciter autem simul esse *dicuntur*, quorum generatio in eodem tempore est.

CAP. XI. [XIV.]

De motu.

Κινήσεως δέ ἐστιν εἴδη ἕξ, γένεσις, φθορά, αὔξησις, μείωσις, ἀλλοίωσις, ἡ κατὰ τόπον μεταβολή. 10 (2) Αἱ μὲν οὖν ἄλλαι κινήσεις, φανερὸν ὅτι ἕτεραι ἀλλήλων εἰσίν· οὐ γάρ ἐστιν ἡ γένεσις φθορά, οὐδέ γε ἡ αὔξησις μείωσις, οὐδὲ ἡ κατὰ τόπον μεταβολή· ὡσαύτως δὲ καὶ αἱ ἄλλαι. (3) Ἐπὶ δὲ τῆς ἀλλοιώσεως ἔχει τινὰ ἀπορίαν, μή ποτε ἀναγκαῖον ᾖ τὸ 15 ἀλλοιούμενον κατά τινα τῶν λοιπῶν κινήσεων ἀλλοιοῦσθαι. Τοῦτο δὲ οὐκ ἀληθές ἐστι· σχεδὸν γὰρ κατὰ πάντα τὰ πάθη, ἢ τὰ πλεῖστα, ἀλλοιοῦσθαι συμβέβηκεν ἡμῖν, οὐδεμιᾶς τῶν ἄλλων κινήσεων κοινωνοῦσιν· οὔτε γὰρ αὔξεσθαι ἀναγκαῖον τὸ κατὰ πάθος 20 κινούμενον, οὔτε μειοῦσθαι· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· ὥσθ' ἑτέρα ἂν εἴη παρὰ τὰς ἄλλας κινήσεις ἡ ἀλλοίωσις· εἰ γὰρ ἦν ἡ αὐτή, ἔδει τὸ ἀλλοιούμενον εὐθὺς καὶ αὔξεσθαι ἢ μειοῦσθαι, ἤ τινα τῶν ἄλλων ἀκολουθεῖν κινήσεων· ἀλλ' οὐκ ἀνάγκη. (4) Ὡσαύ25 τως δὲ καὶ τὸ αὐξανόμενον ἤ τινα ἄλλην κίνησιν κινούμενον, ἀλλοιοῦσθαι ἔδει· ἀλλ' ἔστι τινὰ αὐξανόμενα, ἃ οὐκ ἀλλοιοῦται, οἷον τὸ τετράγωνον, γνώμονος περιτεθέντος, ηὔξηται μέν, ἀλλοιότερον δὲ οὐδὲν γεγένηται· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων. 30 Ὥσθ' ἕτεραι ἂν εἴησαν αἱ κινήσεις ἀλλήλων. (5) Ἔστι δὲ ἁπλῶς μὲν κινήσει ἠρεμία ἐναντία· ταῖς δὲ καθ' ἕκαστα αἱ καθ' ἕκαστα· γενέσει μὲν φθορά, αὐξήσει δὲ μείωσις· τῇ δὲ κατὰ τόπον μεταβολῇ ἡ κατὰ τόπον ἠρεμία. Μάλιστα δὲ ἔοικεν ἀντικεῖσθαι ἡ πρὸς τὸν 35 ἐναντίον τόπον μεταβολή, οἷον τῇ κάτωθεν ἡ ἄνω, τῇ δὲ ἄνωθεν ἡ κάτω. (6) Τῇ δὲ λοιπῇ τῶν ἀποδοθεισῶν κινήσεων οὐ ῥᾴδιον ἀποδοῦναι, τί ποτέ ἐστιν ἐναντίον. Ἔοικε δὲ οὐδὲν εἶναι αὐτῇ ἐναντίον, εἰ μή τις καὶ ἐπὶ ταύτης τὴν κατὰ τὸ ποιὸν ἠρεμίαν ἀντιθείη, ἢ τὴν εἰς 40 τὸ ἐναντίον τοῦ ποιοῦ μεταβολήν· καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ τόπον μεταβολῆς τὴν κατὰ τόπον ἠρεμίαν, ἢ τὴν εἰς τὸν ἐναντίον τόπον μεταβολήν· ἔστι γὰρ καὶ ἡ ἀλλοίωσις μεταβολὴ κατὰ τὸ ποιόν· ὥστε ἀντίκειται τῇ κατὰ τὸ ποιὸν κινήσει ἡ κατὰ τὸ ποιὸν ἠρεμία, ἢ ἡ εἰς 45 τὸ ἐναντίον τοῦ ποιοῦ μεταβολή· οἷον τὸ λευκὸν γίνεσθαι τῷ μέλαν γίνεσθαι· ἀλλοιοῦται γὰρ εἰς τὰ ἐναντία τοῦ ποιοῦ μεταβολῆς γινομένης.

Motus autem species sunt sex: generatio, corruptio, augmentatio, immunitio, alteratio, mutatio loci. (2) Ceteros quidem motus, manifestum est, diversos esse inter se: neque enim generatio est corruptio, neque augmentatio est imminutio, aut mutatio circa locum. Similiter et reliqui. (3) In alteratione vero dubitationem aliquam habet, an non aliquando necessarium sit, id quod alteratur secundum quendam ceterorum motuum alterari. Hoc autem verum non est; fere enim omnibus affectionibus, aut plurimis saltem, alterari accidit nobis, nullo reliquorum motuum participante; nec enim necessarium est augeri, quod secundum affectus movetur, nec minui. Similiter vero etiam in reliquis: quare diversa fuerit a reliquis motibus alteratio; nam si esset eadem, oporteret id, quod alteratur, statim etiam augeri aut minui, aut alium quempiam motum sequi; at non est necesse. (4) Similiter et id, quod augetur, aut alio quopiam motu movetur, oporteret alterari: verum sunt quædam, quæ quum augentur, non tamen alterantur; ut quadratum circumposito gnomone auctum quidem est, alteratum autem non fuit. Similiter et in reliquis talibus. Quare motus inter se diversi fuerint. (5) Motui autem omnino quies contraria est, singulis autem motus speciebus singulæ; generationi quidem corruptio, augmentationi imminutio, mutationi secundum locum quies secundum locum. Maxime autem videtur opposita esse mutatio in contrarium locum, ut illi, quæ est deorsum, hæc, quæ est sursum, et mutationi sursum mutatio deorsum. (6) Reliquo vero motuum definitorum, haud facile est explicatu, quid tandem sit contrarium. Apparet autem nihil illi contrarium esse, nisi quis et in hoc quietem secundum quale opponat, aut mutationem qualis in contrarium; quemadmodum et in mutatione secundum locum, quietem secundum locum, aut mutationem in locum contrarium; etenim est alteratio quoque mutatio secundum quale; quare opponitur motui secundum quale quies secundum quale, aut mutatio in contrarium Qualis; ut illi quod est album fieri, id quod est fieri nigrum. Alteratur enim *res*, facta mutatione Qualis in contraria.

CAP. XII. [XV.]

De modis verbi Habere.

Τὸ δὲ ἔχειν κατὰ πλείονας τρόπους λέγεται. (2) Ἢ γὰρ ὡς ἕξιν καὶ διάθεσιν, ἢ ἄλλην τινὰ ποιότητα· λεγόμεθα γὰρ καὶ ἐπιστήμην τινὰ ἔχειν, καὶ ἀρετήν. (3) Ἢ ὡς ποσόν, οἷον ὃ τυγχάνει τις ἔχειν μέγεθος· λέγεται 5 γὰρ τρίπηχυ μέγεθος ἔχειν, ἢ τετράπηχυ. (4) Ἢ ὡς τὰ περὶ τὸ σῶμα, οἷον ἱμάτιον, ἢ χιτῶνα. (5) Ἢ ὡς ἐν μορίῳ, οἷον ἐν χειρὶ δακτύλιον. (6) Ἢ ὡς μέρος, οἷον χεῖρα, ἢ πόδα. (7) Ἢ ὡς ἐν ἀγγείῳ, οἷον ὁ μέδιμνος τοὺς πυρούς, ἢ τὸ κεράμιον τὸν οἶνον· οἶνον γὰρ 10 ἔχειν τὸ κεράμιον λέγεται, καὶ ὁ μέδιμνος πυρούς. Ταῦτ' οὖν πάντα ἔχειν λέγεται, ὡς ἐν ἀγγείῳ. (8) Ἢ ὡς κτῆμα· ἔχειν γὰρ οἰκίαν ἢ ἀγρὸν λεγόμεθα. (9) Λεγόμεθα δὲ καὶ γυναῖκα ἔχειν, καὶ ἡ γυνὴ ἄνδρα· ἔοικε δὲ ἀλλοτριώτατος ὁ νῦν ῥηθεὶς τρόπος τοῦ ἔχειν· 15 οὐδὲν γὰρ ἄλλο τῷ ἔχει γυναῖκα σημαίνομεν, ἢ ὅτι συνοικεῖ. (10) Ἴσως δὲ ἂν καὶ ἄλλοι τινὲς φανείησαν τοῦ ἔχειν τρόποι· οἱ δὲ εἰωθότες λέγεσθαι σχεδὸν ἅπαντες κατηρίθμηνται.

Habere pluribus modis dicitur. (2) Aut enim ut habitum aut dispositionem, aut ut aliam quandam qualitatem. Dicimur enim habere scientiam aliquam, et virtutem. (3) Aut ut quantum; velut quam aliquis habet magnitudinem. Dicitur enim magnitudinem tricubitam habere, aut quattuor cubitorum. (4) Aut ut aliquid circa corpus; velut vestem, aut tunicam. (5) Aut ut in parte; velut in digito annulum. (6) Aut ut partem; velut manum aut pedem. (7) Aut ut in vase; velut modius triticum, aut lagena vinum; vinum enim habere dicitur lagena, et modius triticum. Hæc ergo omnia ut in vase habere dicuntur. (8) Aut ut possessio; nam domum aut agrum habere dicimur. (9) Dicimur etiam mulierem habere, et mulier virum. Videtur autem alienissimus, qui nunc dictus est, modus *habendi* esse; nihil enim aliud significamus, Habet mulierem dicentes, quam quod ille cohabitet. (10) Forte autem et alii apparuerint modi habendi; dici vero soliti fere omnes sunt enumerati.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΕΡΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ.

ARISTOTELIS LIBER DE INTERPRETATIONE.

CAP. I.

Quid sit interpretatio, de qua agitur, et quid sint rerum notæ.

20 Πρῶτον δεῖ θέσθαι, τί ὄνομα καὶ τί ῥῆμα, ἔπειτα, τί ἐστιν ἀπόφασις καὶ κατάφασις, καὶ ἀπόφανσις καὶ λόγος. (2) Ἔστι μὲν οὖν τὰ ἐν τῇ φωνῇ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων σύμβολα, καὶ τὰ γραφόμενα τῶν ἐν τῇ φωνῇ. (3) Καὶ ὥσπερ οὐδὲ γράμματα πᾶσι 25 τὰ αὐτά, οὐδὲ φωναὶ αἱ αὐταί· ὧν μέντοι ταῦτα σημεῖα πρώτως, τὰ αὐτὰ πᾶσι παθήματα τῆς ψυχῆς, καὶ ὧν ταῦτα ὁμοιώματα, πράγματα ἤδη ταὐτά. Περὶ μὲν οὖν τούτων εἴρηται ἐν τοῖς περὶ ψυχῆς· ἄλλης γὰρ ταῦτα πραγματείας. (4) Ἔστι δ', ὥσπερ ἐν τῇ 30 ψυχῇ ὁτὲ μὲν νόημα ἄνευ τοῦ ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι, ὁτὲ δὲ ἤδη ᾧ ἀνάγκη τούτων ὑπάρχειν θάτερον, οὕτω καὶ ἐν τῇ φωνῇ· περὶ γὰρ σύνθεσιν καὶ διαίρεσίν ἐστι τὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἀληθές. (5) Τὰ μὲν οὖν ὀνόματα αὐτὰ καὶ τὰ ῥήματα ἔοικε τῷ ἄνευ συνθέσεως καὶ διαι- 35 ρέσεως νοήματι, οἷον τὸ ἄνθρωπος, ἢ τὸ λευκόν, ὅταν μὴ προστεθῇ τι· οὔτε γὰρ ψεῦδος οὔτε ἀληθές πω. Σημεῖον δ' ἐστὶ τοῦδε· καὶ γὰρ ὁ τραγέλαφος σημαίνει

Primum oportet ponere, quid sit Nomen et quid Verbum, deinde, quid sit Negatio et Affirmatio, et Enuntiatio et Oratio. (2) Sunt vero voce emissa passionum animæ signa, et scripta, eorum quæ voce emittuntur. (3) Et quemadmodum nec literæ omnibus eædem sunt, *ita* nec voces omnibus eædem: quorum tamen hæc signa primo sunt, ea omnibus sunt eædem passiones animæ; et quorum hæc imagines sunt, ea quoque *omnibus* sunt res eædem. De his quidem dictum est in libris de Anima: sunt enim alienæ tractationis. (4) Quemadmodum autem in anima est aliquando notio veri et falsi expers, aliquando vero talis, cui necesse est alterutrum horum inesse: sic et in voce; nam circa conjunctionem et disjunctionem falsum et verum est. (5) Nomina ergo per se et verba similia sunt notioni absque conjunctione et disjunctione; velut homo, et album, si nihil adjiciatur; neque enim verum neque falsum ullo modo est. Signum autem hujusce rei adest; nam et hircocervus significat quidem aliquid, nequaquam autem

μέν τι, οὔπω δὲ ἀληθὲς ἢ ψεῦδος, ἂν μὴ τὸ εἶναι ἢ τὸ μὴ εἶναι προστεθῇ, ἢ ἁπλῶς ἢ κατὰ χρόνον.

verum aut falsum aliquid, nisi Esse, aut Non esse adjiciatur, aut simpliciter aut secundum tempus.

CAP. II.

De nomine, et nomine infinito et casibus nominis.

Ὄνομα μὲν οὖν ἐστὶ φωνὴ σημαντικὴ κατὰ συνθήκην, ἄνευ χρόνου, ἧς μηδὲν μέρος ἐστὶ σημαντικὸν κε-5 χωρισμένον. (2) Ἐν γὰρ τῷ Κάλλιππος τὸ ἵππος οὐδὲν αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ σημαίνει, ὥσπερ ἐν τῷ λόγῳ τῷ Καλὸς ἵππος. Οὐ μὴν οὐδ', ὥσπερ ἐν τοῖς ἁπλοῖς ὀνόμασιν, οὕτως ἔχει καὶ ἐν τοῖς συμπεπλεγμένοις· ἐν ἐκείνοις μὲν γὰρ τὸ μέρος οὐδαμῶς σημαντικόν, ἐν δὲ τούτοις βού-10 λεται μέν, ἀλλ' οὐδενὸς κεχωρισμένον, οἷον ἐν τῷ ἐπακτροκέλης τὸ κέλης οὐδέν τι σημαίνει καθ' ἑαυτό. (3) Τὸ δὲ κατὰ συνθήκην, ὅτι φύσει τῶν ὀνομάτων οὐδέν ἐστιν, ἀλλ' ὅταν γένηται σύμβολον, ἐπεὶ δηλοῦσί γέ τι καὶ οἱ ἀγράμματοι ψόφοι, οἷον θηρίων, ὧν οὐδέν ἐστιν 15 ὄνομα. (4) Τὸ δὲ οὐκ ἄνθρωπος οὐκ ὄνομα. Οὐ μὴν οὐδὲ κεῖται ὄνομα, ὅ, τι δεῖ καλεῖν αὐτό· οὔτε γὰρ λόγος, οὔτε ἀπόφασίς ἐστιν· ἀλλ' ἔστω ὄνομα ἀόριστον, ὅτι ὁμοίως ἐφ' ὁτουοῦν ὑπάρχει, καὶ ὄντος καὶ μὴ ὄντος. (5) Τὸ δὲ Φίλωνος, ἢ Φίλωνι, καὶ ὅσα τοιαῦτα, οὐκ 20 ὀνόματα, ἀλλὰ πτώσεις ὀνόματος. Λόγος δέ ἐστιν αὐτοῦ τὰ μὲν ἄλλα κατὰ τὰ αὐτά· ὅτι δὲ μετὰ τοῦ ἔστιν, ἢ ἦν, ἢ ἔσται, οὐκ ἀληθεύει ἢ ψεύδεται, τὸ δὲ ὄνομα ἀεί, οἷον Φίλωνός ἐστιν, ἢ οὐκ ἔστιν· οὐδὲν γάρ πω οὔτε ἀληθεύει οὔτε ψεύδεται.

Nomen igitur est vox significans ex consensu, sine tempore, cujus *vocis* nulla pars est significans separata. (2) Nam in *nomine* Κάλλιππος nihil ipsum τὸ ἵππος per se significat, quemadmodum in oratione καλὸς ἵππος. Neque vero, quemadmodum in simplicibus nominibus, sic et in compositis sese habet: in illis enim nequaquam pars est significans; in his vult quidem aliquid significare, at nihil significat separatim; ut in ἐπακτροκέλης nihil τὸ κέλης per se significat. (3) Ex consensu autem *nomen esse vocem significantem diximus*, quod natura nomen nullum est, sed *tum nomen fit*, quando fit symbolum; quum significent etiam aliquid soni illiterati, ut belluarum, quorum nullum est nomen. (4) Τὸ « Non homo » autem non est nomen. At nec nomen positum est, quo id appellari oporteat; nec enim oratio, nec negatio est; sed esto Nomen infinitum, quia similiter cuicumque adest, et illi, quod est, et illi, quod non est. (5) Τὸ Philonis et Philoni autem, et quæcumque talia, non sunt nomina, sed casus nominis. Definitio autem ejus *casus* est eadem quoad reliqua *cum definitione nominis infiniti*: si enim conjungitur *casus* cum Est, aut Erat, aut Erit, nihil veri aut falsi significat; nomen vero semper *verum aut falsum significat;* velut Philonis est, aut non est; nihil enim unquam hoc veri aut falsi significat.

CAP. III.

De verbo, et verbo infinito, et casu verbi, item de verbis, quæ per se dicuntur.

25 Ῥῆμα δέ ἐστι τὸ προσσημαῖνον χρόνον, οὗ μέρος οὐθὲν σημαίνει χωρίς, καὶ ἔστιν ἀεὶ τῶν καθ' ἑτέρου λεγομένων σημεῖον. (2) Λέγω δ' ὅτι προσσημαίνει χρόνον, οἷον ὑγίεια μὲν ὄνομα, τὸ δὲ ὑγιαίνει ῥῆμα· προσσημαίνει γὰρ τὸ νῦν ὑπάρχειν. (3) Καὶ ἀεὶ τῶν 30 καθ' ἑτέρου λεγομένων σημεῖόν ἐστιν, οἷον τῶν καθ' ὑποκειμένου, ἢ ἐν ὑποκειμένῳ. (4) Τὸ δὲ οὐχ ὑγιαίνει, καὶ τὸ οὐ κάμνει, οὐ ῥῆμα λέγω· προσσημαίνει μὲν γὰρ χρόνον, καὶ ἀεὶ κατά τινος ὑπάρχει· τῇ δὲ διαφορᾷ ὄνομα οὐ κεῖται· ἀλλ' ἔστω ἀόριστον ῥῆμα, 35 ὅτι ὁμοίως ἐφ' ὁτουοῦν ὑπάρχει, καὶ ὄντος, καὶ μὴ ὄντος. (5) Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ὑγίανεν, ἢ τὸ ὑγιανεῖ, οὐ ῥῆμα, ἀλλὰ πτώσεις ῥήματος· διαφέρει δὲ τοῦ ῥήματος, ὅτι τὸ μὲν τὸν παρόντα προσσημαίνει χρόνον, τὰ δὲ τὸν πέριξ. (6) Αὐτὰ μὲν οὖν καθ' ἑαυτὰ λεγόμενα 40 τὰ ῥήματα ὀνόματά ἐστι, καὶ σημαίνει τι· (ἵστησι γὰρ ὁ λέγων τὴν διάνοιαν, καὶ ὁ ἀκούσας ἠρέμησεν·) ἀλλ' εἰ ἔστιν, ἢ μή, οὔπω σημαίνει· οὐδὲ γὰρ τὸ εἶναι, ἢ μὴ εἶναι, σημεῖόν ἐστι τοῦ πράγματος· οὐδ' ἐὰν τὸ ὂν εἴπῃς αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ψιλόν· αὐτὸ μὲν γὰρ οὐδέν 45 ἐστι· προσσημαίνει δὲ σύνθεσίν τινα, ἣν ἄνευ τῶν συγκειμένων οὐκ ἔστι νοῆσαι.

Verbum autem est, quod tempus consignificat, cujus pars nihil significat separatim, et semper signum eorum est, quæ de alio dicuntur. (2) Dico autem, quod consignificat tempus; ut Valetudo quidem nomen; at Valet verbum est; consignificat enim, quod nunc adsit. (3) Et semper eorum, quæ de alio dicuntur, signum est; ut eorum, quæ de subjecto *dicuntur*, aut in subjecto sunt. (4) Τὸ Non valet autem, et τὸ Non laborat, verbum non dico; nam consignificat quidem tempus, et semper in aliquo est; differentiæ vero nomen positum non est; esto igitur Verbum infinitum, quod similiter cuicumque adsit, et illi, quod est, et illi, quod non est. (5) Similiter vero et Valuit et Valebit non verbum *dico*, sed casus verbi: differunt autem a verbo; quoniam hoc (*verbum*) tempus, quod adest, consignificat, illi (*casus*) tempus circumcirca (*quo utrimque tempus præsens includitur*). (6) Ipsa ergo per se dicta verba, et nomina sunt et significant aliquid; (constituit enim dicens animi conceptionem, et audiens quiescit;) at, num sit aut non sit, nondum significat *dicens*. Neque enim Esse, aut Non esse, signum est rei, nec si ipsum Ens nude protuleris. Ipsum enim nihil est, consignificat autem compositionem quampiam, quam nemo possit intelligere sine iis quæ componuntur.

CAP. IV.

De oratione et ejus speciebus.

Λόγος δέ ἐστι φωνὴ σημαντικὴ κατὰ συνθήκην, ἧς τῶν μερῶν τι σημαντικόν ἐστι κεχωρισμένον, ὡς φάσις, ἀλλ' οὐχ ὡς κατάφασις, ἢ ἀπόφασις. Λέγω δέ, οἷον ἄνθρωπος σημαίνει μέν τι, ἀλλ' οὐχ ὅτι ἔστιν ἢ οὐκ 5 ἔστιν· ἀλλ' ἔσται κατάφασις ἢ ἀπόφασις, ἐάν τι προστεθῇ. (2) Ἀλλ' οὐχὶ ἡ τοῦ ἀνθρώπου συλλαβὴ μία· οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ μῦς τὸ ῦς σημαντικόν, ἀλλὰ φωνή ἐστι νῦν μόνον· ἐν δὲ τοῖς διπλοῖς σημαίνει μέν, ἀλλ' οὐ καθ' αὑτό, ὥσπερ προείρηται. (3) Ἔστι δὲ λόγος ἅπας 10 μὲν σημαντικός, οὐχ ὡς ὄργανον δέ, ἀλλ' ὡς προείρηται, κατὰ συνθήκην. (4) Ἀποφαντικὸς δὲ οὐ πᾶς, ἀλλ' ἐν ᾧ τὸ ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι ὑπάρχει· οὐκ ἐν ἅπασι δὲ ὑπάρχει, οἷον ἡ εὐχὴ λόγος μέν, ἀλλ' οὔτε ἀληθὴς οὔτε ψευδής. (5) Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι ἀφείσθωσαν· 15 ῥητορικῆς γὰρ ἢ ποιητικῆς οἰκειοτέρα ἡ σκέψις· ὁ δὲ ἀποφαντικὸς τῆς νῦν θεωρίας.

Oratio autem vox est significans ex consensu, cujus aliqua pars significans est separata; ut Dictio, sed non ut affirmatio aut negatio. Dico autem e. c. homo significat quidem aliquid, sed non, quod sit, aut non sit; verum erit affirmatio aut negatio, si adjectum fuerit aliquid. (2) Sed non *vocis* ἀνθρώπου syllaba una *significat aliquid;* neque enim in *voce* μῦς est τὸ ῦς significans, sed vox tantum est; in compositis autem *vocibus* significat quidem *syllaba* aliquid, verum non per se, ut dictum est. (3) Omnis autem oratio significans est, non ut instrumentum, sed (ut dictum est) secundum consensum hominum. (4) Non omnis vero est Enuntians, sed ea tantum, in qua veritas aut falsitas inest: non omnibus autem inest; ut Precatio oratio quidem est, at nec vera nec falsa. (5) Aliæ tamen orationes mittantur; quarum consideratio magis ad Rhetoricen aut Poeticen pertinet: enuntians autem *oratio* hujus est doctrinæ.

CAP. V.

De enuntiatione.

Ἔστι δὲ εἷς πρῶτος λόγος ἀποφαντικὸς κατάφασις, εἶτα ἀπόφασις· οἱ δ' ἄλλοι πάντες συνδέσμῳ εἷς. (2) Ἀνάγκη δὲ πάντα λόγον ἀποφαντικὸν ἐκ ῥήματος εἶναι, 20 ἢ πτώσεως ῥήματος· καὶ γὰρ ὁ τοῦ ἀνθρώπου λόγος, ἐὰν μὴ τὸ ἔστιν, ἢ ἦν, ἢ ἔσται, ἤ τι τοιοῦτον προστεθῇ, οὔπω λόγος ἀποφαντικός. (3) Διότι δὴ ἕν τί ἐστιν, ἀλλ' οὐ πολλά, τὸ ζῷον πεζὸν δίπουν· οὐ γὰρ δὴ τῷ σύνεγγυς εἰρῆσθαι εἷς ἔσται· ἔστι δὲ ἄλλης πραγμα-25 τείας τοῦτο εἰπεῖν. (4) Ἔστι δὲ εἷς λόγος ἀποφαντικὸς ἢ ὁ ἓν δηλῶν, ἢ ὁ συνδέσμῳ εἷς· πολλοὶ δὲ οἱ πολλὰ καὶ μὴ ἕν, ἢ οἱ ἀσύνδετοι. (5) Τὸ μὲν οὖν ὄνομα, ἢ ῥῆμα, φάσις ἔστω μόνον· ἐπειδὴ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν οὕτω δηλοῦντά τι τῇ φωνῇ, ὥστε ἀποφαίνεσθαι, ἢ ἐρωτῶντός 30 τινος, ἢ μή, ἀλλ' αὐτὸν προαιρούμενον. Τούτων δὲ ἡ μὲν ἁπλῆ ἐστιν ἀπόφανσις, οἷον τὶ κατά τινος, ἢ τὶ ἀπό τινος· ἡ δὲ ἐκ τούτων συγκειμένη, οἷον λόγος τις ἤδη σύνθετος. (6) Ἔστι δὲ ἡ ἁπλῆ ἀπόφανσις φωνὴ σημαντικὴ περὶ τοῦ ὑπάρχειν τι, ἢ μὴ ὑπάρχειν, ὡς οἱ 35 χρόνοι διῄρηνται.

Est autem una prima oratio enuntians affirmatio; deinde negatio; reliquæ vero omnes *orationes enuntiantes* conjunctione in unam abeunt. (2) Verum necesse est omnem orationem enuntiantem ex verbo pendere, aut ex casu verbi; nam hominis definitio, nisi Est, aut Erat, aut Erit, aut ejusmodi quidpiam addatur, nondum oratio est enuntians. (3) Cur autem unum quoddam est, nec plura, animal pedestre bipes? — neque enim, quia una pronuntiantur *verba*, unum *revera* erit: sed de hoc dicere, alius est tractationis. (4) Est autem Una oratio enuntians vel ea, quæ unum significat, vel quæ conjunctione una est; Multæ autem sunt, quæ multa nec unum *significant*, aut quæ non conjunctæ sunt. (5) Nomen igitur, aut verbum, Dictio tantum esto, quandoquidem dici nequit, ita aliquid voce exprimentem *enuntiare*, sive is ab aliquo interrogatus sit, sive non, verum ipse sponte *aliquid* proferat. Enuntiationum vero altera est simplex, ut alicujus *enuntiatio* de aliquo, aut ab aliquo; altera est ex his composita, ut oratio quædam jam conjuncta. (6) Est igitur simplex enuntiatio vox significans, inesse aliquid, aut non inesse, ut tempora divisa sunt.

CAP. VI.

De affirmatione, negatione et contradictione.

Κατάφασις δέ ἐστιν ἀπόφανσίς τινος κατά τινος. (2) Ἀπόφασις δέ ἐστιν ἀπόφανσίς τινος ἀπό τινος. (3) Ἐπεὶ δὲ ἔστι καὶ τὸ ὑπάρχον ἀποφαίνεσθαι ὡς μὴ 40 ὑπάρχον, καὶ τὸ μὴ ὑπάρχον ὡς ὑπάρχον, καὶ τὸ ὑπάρχον ὡς ὑπάρχον, καὶ τὸ μὴ ὑπάρχον ὡς μὴ ὑπάρχον, καὶ περὶ τοὺς ἐκτὸς δὲ τοῦ νῦν χρόνους ὡσαύτως, ἅπαν ἂν ἐνδέχοιτο καὶ ὃ κατέφησέ τις ἀποφῆσαι, καὶ ὃ ἀπέφησέ τις καταφῆσαι· ὥστε δῆλον ὅτι πάσῃ καταφάσει ἐστὶν ἀπόφασις ἀντικειμένη, καὶ πάσῃ ἀποφάσει κατάφασις. (4) Καὶ ἔστω ἀντίφασις τοῦτο· κατάφασις

Affirmatio autem est enuntiatio alicujus de aliquo. (2) Negatio autem est enuntiatio alicujus ab aliquo (*aliquid removentis*). (3) Quoniam vero aliquis enuntiare potest id quod est, ac si id non sit, et id quod non est, ac si id sit, et quod est, ac si sit, et quod non est, ac si non sit, et circa tempora extra præsens similiter; omne quidem, quod affirmavit quis, eidem contigerit negare, et, quod negavit, affirmare: quare manifestum fit, omni affirmationi negationem opponi, et omni negationi affirmationem. (4) Et sit hoc Contradictio: affirmatio et negatio

καὶ ἀπόφασις αἱ ἀντικείμεναι. (5) Λέγω δὲ ἀντικεῖσθαι τὴν τοῦ αὐτοῦ κατὰ τοῦ αὐτοῦ, μὴ ὁμωνύμως δέ, καὶ ὅσα ἄλλα τῶν τοιούτων προσδιοριζόμεθα πρὸς τὰς σοφιστικὰς ἐνοχλήσεις.

oppositæ. (5) Dico autem opponi eam (*affirmationem et negationem*), quæ est ejusdem de eodem, non autem æquivoce, et quæcumque alia ejusmodi contra sophisticas importunitates præcipimus.

CAP. VII.

De affirmatione et negationum contrarietatibus et contradictionibus.

Ἐπεὶ δ' ἐστὶ τὰ μὲν καθόλου τῶν πραγμάτων, τὰ δὲ καθ' ἕκαστον (λέγω δὲ καθόλου μὲν ὃ ἐπὶ πλειόνων πέφυκε κατηγορεῖσθαι, καθ' ἕκαστον δὲ ὃ μή, οἷον ἄνθρωπος μὲν τῶν καθόλου· Καλλίας δὲ τῶν καθ' ἕκαστον)· ἀνάγκη δὲ ἀποφαίνεσθαι ὡς ὑπάρχει τι, ἢ μή, ὁτὲ μὲν τῶν καθόλου τινί, ὁτὲ δὲ τῶν καθ' ἕκαστον. (2) Ἐὰν μὲν οὖν καθόλου ἀποφαίνηται ἐπὶ τοῦ καθόλου ὅτι ὑπάρχει τι, ἢ μή, ἔσονται ἐναντίαι αἱ ἀποφάνσεις· λέγω δὲ ἐπὶ τοῦ καθόλου ἀποφαίνεσθαι καθόλου, οἷον πᾶς ἄνθρωπος λευκός, οὐδεὶς ἄνθρωπος λευκός. (3) Ὅταν δὲ ἐπὶ τῶν καθόλου μέν, μὴ καθόλου δέ, αὗται μὲν οὐκ εἰσὶν ἐναντίαι· τὰ μέντοι δηλούμενα ἔστιν εἶναι ἐναντία ποτέ· λέγω δὲ τὸ μὴ καθόλου ἀποφαίνεσθαι ἐπὶ τῶν καθόλου, οἷον ἔστι λευκὸς ἄνθρωπος, οὐκ ἔστι λευκὸς ἄνθρωπος· καθόλου γὰρ ὄντος τοῦ ἄνθρωπος, οὐχ ὡς καθόλου κέχρηται τῇ ἀποφάνσει· τὸ γὰρ πᾶς οὐ τὸ καθόλου σημαίνει, ἀλλ' ὅτι καθόλου. (4) Ἐπὶ δὲ τοῦ κατηγορουμένου καθόλου κατηγορεῖν τὸ καθόλου οὐκ ἔστιν ἀληθές· οὐδεμία γὰρ κατάφασις ἀληθὴς ἔσται, ἐν ᾗ τοῦ κατηγορουμένου καθόλου τὸ καθόλου κατηγορεῖται, οἷον ἔστι πᾶς ἄνθρωπος πᾶν ζῷον. (5) Ἀντικεῖσθαι μὲν οὖν κατάφασιν ἀποφάσει λέγω ἀντιφατικῶς τὴν τὸ καθόλου σημαίνουσαν τῷ αὐτῷ ὅτι οὐ καθόλου, οἷον πᾶς ἄνθρωπος λευκός· οὐ πᾶς ἄνθρωπος λευκός· οὐδεὶς ἄνθρωπος λευκός· ἔστι τις ἄνθρωπος λευκός. Ἐναντίως δὲ τὴν τοῦ καθόλου κατάφασιν, καὶ τὴν τοῦ καθόλου ἀπόφασιν, οἷον πᾶς ἄνθρωπος λευκός, οὐδεὶς ἄνθρωπος λευκός, πᾶς ἄνθρωπος δίκαιος, οὐδεὶς ἄνθρωπος δίκαιος. Διὸ ταύτας μὲν οὐχ οἷόντε ἅμα ἀληθεῖς εἶναι, τὰς δὲ ἀντικειμένας αὐταῖς ἐνδέχεταί ποτε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἅμα ἀληθεῖς εἶναι· οἷον οὐ πᾶς ἄνθρωπος λευκός, καὶ ἔστι τις ἄνθρωπος λευκός. (6) Ὅσαι μὲν οὖν ἀντιφάσεις τῶν καθόλου εἰσὶ καθόλου, ἀνάγκη τὴν ἑτέραν ἀληθῆ εἶναι, ἢ ψευδῆ. (7) Καὶ ὅσαι ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα, οἷον ἔστι Σωκράτης λευκός, οὐκ ἔστι Σωκράτης λευκός. (8) Ὅσαι δὲ ἐπὶ τῶν καθόλου μέν, μὴ καθόλου δέ, οὐκ ἀεὶ ἡ μὲν ἀληθής, ἡ δὲ ψευδής· ἅμα γὰρ ἀληθές ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι ἔστιν ἄνθρωπος λευκός, καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος λευκός· καὶ ἔστιν ἄνθρωπος καλός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος καλός. Εἰ γὰρ αἰσχρός, καὶ οὐ καλός· καὶ εἰ γίνεταί τι, καὶ οὐκ ἔστι. Δόξειε δ' ἂν ἐξαίφνης ἄτοπον εἶναι διὰ τὸ φαίνεσθαι σημαίνειν τὸ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος λευκὸς ἅμα καὶ ὅτι οὐδεὶς ἄνθρωπος λευκός· τὸ δὲ οὔτε ταὐτὸν σημαίνει, οὔθ' ἅμα, ἐξ ἀνάγκης. (9) Φανερὸν δὲ ὅτι καὶ μία ἀπόφασις μιᾶς καταφάσεώς ἐστι· τὸ γὰρ αὐτὸ δεῖ ἀποφῆσαι τὴν ἀπόφασιν, ὅπερ κατέφησεν ἡ κατάφασις, καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ,

Quoniam vero aliæ quidem res sunt universales, aliæ autem singulares (dico autem universale quiddam, quod de pluribus prædicari potest; singulare vero, quod non *de pluribus prædicatur*; ut homo quidem est universale, Callias autem singulare); necesse est quoque enuntiare, quod aliquid inest, aut non *inest*, aliquando quidem universali cuipiam, aliquando singulari. (2) Si ergo universaliter enuntiet quis de universali, quod sit, aut non sit; erunt hæ propositiones contrariæ: dico autem de universalibus universaliter enuntiare; velut Omnis homo est albus, Nullus homo est albus. (3) Si vero de universali quidem, non autem universaliter *aliquid prædicatur*: hæ *propositiones* non sunt contrariæ, licet ita significata aliquando possint esse contraria: dico autem non universaliter enuntiari de universali; velut Est homo albus, Non est homo albus; nam etsi homo sit universale, tamen Non ut universali in enuntiatione usus est *dicens;* etenim τὸ Omnis non significat universale, sed quod *universale* universaliter *sumatur.* (4) De prædicato autem universali prædicare universale, non verum est: nulla enim affirmatio vera erit, in qua de prædicato universali prædicetur universale; velut Omnis homo est omne animal. (5) Opponi igitur affirmationem negationi contradictorie dico eam, quæ universale significat, ei, quæ significat non universale; velut Omnis homo albus, Non omnis homo albus, Nullus homo albus, Quidam homo albus est. Contrarie vero eam, quæ est universalis affirmatio, ei, quæ est universalis negatio; ut Omnis homo albus, Nullus homo albus est; Omnis homo justus, Nullus homo justus est. Quare hæ non possunt simul veræ esse. At quæ his opponuntur, eas contingit aliquando de eodem simul veras esse; ut Non omnis homo albus, et Est quidam homo albus. (6) Quæcumque ergo contradictiones universalium sunt universaliter, earum necesse est alteram veram esse, aut falsam. (7) Et quæcumque de singularibus; ut Est Socrates albus, Non est Socrates albus. (8) Quæcumque autem sunt universalium, non vero universaliter; earum non semper hæc quidem vera, hæc autem falsa est: simul enim verum est dicere, esse hominem album, et non esse hominem album; et Est homo pulcher, et Non est homo pulcher, Quodsi enim deformis, utique non pulcher est; et si Fit aliquid, tamen non Est. Videri autem possit primo intuitu absurdum esse *id, quod modo dictum est;* propterea quod videatur significare, Non est homo albus, simul et hoc, Nullus est homo albus; attamen illud neque idem significat, neque simul, ex necessitate. (9) Manifestum autem est, unam negationem unius affirmationis esse: idem enim oportet negationem negare, quod affirmatio af-

ἢ τῶν καθ' ἕκαστά τινος, ἢ ἀπὸ τῶν καθόλου τινός, ἢ ὡς καθόλου, ἢ ὡς μὴ καθόλου. Λέγω δέ, οἷον ἔστι Σωκράτης λευκός, οὐκ ἔστι Σωκράτης λευκός. Ἐὰν δὲ ἄλλο τι ἢ ἀπ' ἄλλου τὸ αὐτό, οὐχ ἡ ἀντικειμένη, ἀλλ' ἔσται ἐκείνης ἑτέρα. Τῇ δέ, πᾶς ἄνθρωπος λευκός, ἡ, οὐ πᾶς ἄνθρωπος λευκός· τῇ δέ, τὶς ἄνθρωπος λευκός, ἡ, οὐδεὶς ἄνθρωπος λευκός· τῇ δέ, ἔστιν ἄνθρωπος λευκός, ἡ, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος λευκός. (10) Ὅτι μὲν οὖν μιᾷ καταφάσει μία ἀπόφασις ἀντίκειται ἀντιφατικῶς, καὶ τίνες εἰσὶν αὗται, εἴρηται· καὶ ὅτι αἱ ἐναντίαι ἄλλαι, καὶ τίνες εἰσὶν αὗται· καὶ ὅτι οὐ πᾶσα ἀληθὴς ἢ ψευδὴς ἀντίφασις, καὶ διὰ τί, καὶ πότε ἀληθὴς ἢ ψευδής.

firmavit, et de eodem, sive de singulari quodam, sive de universali quodam, universaliter, aut non universaliter *sumpto*. Dico autem, velut, Est Socrates albus, Non est Socrates albus. Si vero aliud quid ab eodem, aut ab alio idem *negatione separatum fuerit*, non est opposita *negatio affirmationi*, sed erit ab ea diversa. Huic vero *affirmationi*, Omnis homo est albus, hæc *negatio* opponitur : Non omnis homo est albus; huic, Quidam homo est albus, hæc, Nullus homo est albus; huic, Est homo albus, hæc, Non est homo albus. (10) Quod ergo una affirmatio uni negationi opponitur contradictorie, et quænam hæ sint, dictum est; et quod contrariæ aliæ sunt, et quænam hæ sint; et quod non omnis contradictio vera est, aut falsa, et cur, et quando vera aut falsa fit.

CAP. VIII.

De oppositione, quando non est una affirmatio aut negatio.

Μία δέ ἐστι κατάφασις καὶ ἀπόφασις ἡ ἓν καθ' ἑνὸς σημαίνουσα, ἢ καθόλου ὄντος καθόλου, ἢ μὴ ὁμοίως, οἷον πᾶς ἄνθρωπος λευκός ἐστιν, οὐκ ἔστι πᾶς ἄνθρωπος λευκός· ἔστιν ἄνθρωπος λευκός, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος λευκός· οὐδεὶς ἄνθρωπος λευκός· ἔστι τις ἄνθρωπος λευκός· εἰ τὸ λευκὸν ἓν σημαίνει. (2) Εἰ δὲ δυοῖν ἓν ὄνομα κεῖται, ἐξ ὧν μή ἐστιν ἕν, οὐ μία κατάφασις, οὐδὲ ἀπόφασις μία· οἷον, εἴ τις θεῖτο ὄνομα ἱμάτιον ἵππῳ καὶ ἀνθρώπῳ, τὸ ἔστιν ἱμάτιον λευκόν, αὕτη οὐ μία κατάφασις, οὐδὲ ἀπόφασις μία. Οὐδὲν γὰρ διαφέρει τοῦτο εἰπεῖν, ἢ ἔστιν ἵππος καὶ ἄνθρωπος λευκός. Τοῦτο δὲ οὐδὲν διαφέρει τοῦ εἰπεῖν, ἔστιν ἵππος λευκός, καὶ ἔστιν ἄνθρωπος λευκός. Εἰ οὖν αὗται πολλὰ σημαίνουσι καὶ εἰσὶ πολλαί, δῆλον ὅτι καὶ ἡ πρώτη ἤτοι πολλὰ ἢ οὐδὲν σημαίνει· οὐ γάρ ἐστιν ὁ τὶς ἄνθρωπος ἵππος. Ὥστε οὐδ' ἐν ταύταις ἀνάγκη, τὴν μὲν ἀληθῆ, τὴν δὲ ψευδῆ εἶναι ἀντίφασιν.

Una autem est affirmatio et negatio, quæ unum de uno indicat, aut de universali ut universaliter *sumpto*, aut non similiter; velut Omnis homo est albus, Non omnis homo est albus; Est homo albus, Non est homo albus; Nullus homo albus *est*, Est quidam homo albus; si album unum quid significat. (2) Si vero duobus unum nomen positum est, e quibus non exsistit unum, non est una affirmatio, nec una negatio; ut, si quis imponat nomen vestis equo et homini, *dicens*, Est vestis alba, hæc non est una affirmatio, nec negatio una. Nihil enim hoc differt ab eo, si dicas, Est homo et equus albus. Hoc vero nihil differt ab eo, si dicas, Est homo albus, et Est equus albus. Si igitur hæ multa significant, et multæ sunt, manifestum est; et primam *propositionem* aut multa aut nihil significare; nec enim Ullus homo equus est. Quare nec in his necesse est, alteram veram, alteram autem falsam esse contradictionem.

CAP. IX.

De oppositionibus in futuris contingentibus.

Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν ὄντων καὶ γενομένων ἀνάγκη τὴν κατάφασιν ἢ τὴν ἀπόφασιν ἀληθῆ ἢ ψευδῆ εἶναι· καὶ ἐπὶ μὲν τῶν καθόλου ὡς καθόλου ἀεὶ τὴν μὲν ἀληθῆ, τὴν δὲ ψευδῆ εἶναι, καὶ ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστα, ὥσπερ εἴρηται, ἐπὶ δὲ τῶν καθόλου μὴ καθόλου λεχθέντων οὐκ ἀνάγκη. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ τούτων. Ἐπὶ δὲ τῶν καθ' ἕκαστα καὶ μελλόντων οὐχ ὁμοίως. (2) Εἰ γὰρ πᾶσα κατάφασις καὶ ἀπόφασις ἀληθὴς ἢ ψευδής, καὶ ἅπαν ἀνάγκη ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν· ὥστε εἰ ὁ μὲν φήσει ἔσεσθαί τι, ὁ δὲ μὴ φήσει τὸ αὐτὸ τοῦτο, δῆλον ὅτι ἀνάγκη ἀληθεύειν τὸν ἕτερον αὐτῶν, εἰ πᾶσα κατάφασις καὶ ἀπόφασις ἀληθὴς ἢ ψευδής. Ἄμφω γὰρ οὐχ ὑπάρξει ἅμα ἐπὶ τοῖς τοιούτοις· εἰ γὰρ ἀληθὲς εἰπεῖν, ὅτι λευκόν, ἢ ὅτι οὐ λευκόν ἐστιν, ἀνάγκη εἶναι λευκὸν ἢ οὐ λευκόν. Καὶ εἰ ἔστι λευκὸν ἢ οὐ λευκόν, ἀληθὲς ἦν φάναι ἢ ἀποφάναι· καὶ εἰ μὴ ὑπάρχει, ψεύδεται· καὶ εἰ ψεύδεται, οὐχ ὑπάρχει. Ὥστε ἀνάγκη, ἢ τὴν κατάφασιν, ἢ τὴν ἀπόφασιν ἀληθῆ εἶναι, ἢ ψευδῆ. (3) Οὐδὲν ἄρα οὔτε ἐστὶν, οὔτε γίνεται, οὔτε ἀπὸ τύχης, οὔθ', ὁπότερ' ἔτυχεν, οὐδὲ

In iis igitur, quæ sunt, et quæ facta sunt, necesse est affirmationem aut negationem veram aut falsam esse, et de universalibus quidem ut universaliter *sumptis* semper alteram quidem veram esse, alteram autem falsam; et de singulis, ut dictum est. De universalibus vero non universaliter enuntiatis non est necesse. Dictum vero est etiam de his. De singularibus autem et futuris non item (*dictum est*). (2) Si enim omnis affirmatio aut negatio vera aut falsa est; omne etiam aut esse, aut non esse, necesse est; nam si hic dixerit, futurum esse aliquid, hic vero dixerit non esse ipsum hoc futurum, apparet, alterum illorum necessario verum dicere, si omnis affirmatio aut negatio vera est aut falsa. Utraque enim non aderunt simul in talibus : si enim verum est dicere quod album sit, aut quod album non sit; necesse est aut esse album, aut non esse album; et album si est aut non est, verum erat affirmare aut negare; et si non adest, falsum dicitur; et falsum si dicitur, non adest Quare necesse est aut affirmationem aut negationem veram esse, aut falsam. (3) Nihil igitur aut est, aut fit, nec a for-

ἔσται, ἢ οὐκ ἔσται, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης ἅπαντα, καὶ οὐχ ὁπότερ' ἔτυχεν· ἢ γὰρ ὁ φὰς ἀληθεύσει, ἢ ὁ ἀποφάς· ὁμοίως γὰρ ἂν ἐγίνετο, ἢ οὐκ ἐγίνετο· τὸ γὰρ ὁπότερ' ἔτυχεν οὐδὲν μᾶλλον οὕτως, ἢ μὴ οὕτως, ἔχει ἢ ἕξει. (4) Ἔτι, εἰ ἔστι λευκὸν νῦν, ἀληθὲς ἦν εἰπεῖν πρότερον, ὅτι ἔσται λευκόν· ὥστε ἀεὶ ἀληθὲς ἦν εἰπεῖν, ὁτιοῦν τῶν γενομένων ὅτι ἔστιν ἢ ἔσται. Εἰ δὲ ἀεὶ ἀληθὲς ἦν εἰπεῖν, ὅτι ἔστιν ἢ ἔσται, οὐχ οἷόντε τοῦτο μὴ εἶναι, οὐδὲ μὴ ἔσεσθαι· ὃ δὲ μὴ οἷόντε μὴ γενέσθαι, ἀδύνατον μὴ γενέσθαι· ὃ δὲ ἀδύνατον μὴ γενέσθαι, ἀνάγκη γενέσθαι· ἅπαντα οὖν τὰ ἐσόμενα ἀναγκαῖον γενέσθαι. Οὐδὲν ἄρα ὁπότερ' ἔτυχεν, οὐδὲ ἀπὸ τύχης ἔσται· εἰ γὰρ ἀπὸ τύχης, οὐκ ἐξ ἀνάγκης. (5) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ὡς οὐδέτερόν γε ἀληθὲς ἐνδέχεται λέγειν, οἷον, ὅτι οὔτε ἔσται, οὔτε οὐκ ἔσται· πρῶτον μὲν γάρ, οὔσης τῆς καταφάσεως ψευδοῦς, ἡ ἀπόφασις οὐκ ἀληθής· καὶ ταύτης ψευδοῦς οὔσης, τὴν κατάφασιν συμβαίνει μὴ ἀληθῆ εἶναι. (6) Καὶ πρὸς τούτοις, εἰ ἀληθὲς εἰπεῖν, ὅτι λευκὸν καὶ μέγα, δεῖ ἄμφω ὑπάρχειν· εἰ δὲ ὑπάρξει εἰς αὔριον, ὑπάρξει εἰς αὔριον· εἰ δὲ μήτε ἔσται μήτε μὴ ἔσται εἰς αὔριον, οὐκ ἂν εἴη τὸ ὁπότερ' ἔτυχεν· οἷον ναυμαχία· δέοι γὰρ ἂν μήτε γενέσθαι ναυμαχίαν αὔριον, μήτε μὴ γενέσθαι. (7) Τὰ μὲν δὴ συμβαίνοντα ἄτοπα ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἕτερα, εἴπερ πάσης καταφάσεως καὶ ἀποφάσεως, ἢ ἐπὶ τῶν καθόλου λεγομένων ὡς καθόλου, ἢ ἐπὶ τῶν καθ' ἕκαστον, ἀνάγκη τῶν ἀντικειμένων εἶναι τὴν μὲν ἀληθῆ, τὴν δὲ ψευδῆ, μηδὲν δὲ ὁπότερ' ἔτυχεν εἶναι ἐν τοῖς γινομένοις, ἀλλὰ πάντα εἶναι καὶ γίγνεσθαι ἐξ ἀνάγκης· ὥστε οὔτε βουλεύεσθαι δέοι ἄν, οὔτε πραγματεύεσθαι· ὡς ἐὰν μὲν τοδὶ ποιήσωμεν, ἔσται τοδί· ἐὰν δὲ μὴ τοδί, οὐκ ἔσται τοδί. (8) Οὐδὲν γὰρ κωλύει καὶ εἰς μυριοστὸν ἔτος τὸν μὲν φάναι τοῦτο ἔσεσθαι, τὸν δὲ μὴ φάναι· ὥστε ἐξ ἀνάγκης ἔσεσθαι, ὁποτερονοῦν αὐτῶν ἀληθὲς ἦν εἰπεῖν τότε. (9) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τοῦτο διαφέρει, εἴ τινες εἶπον τὴν ἀντίφασιν, ἢ μὴ εἶπον· δῆλον γὰρ ὅτι οὕτως ἔχει τὰ πράγματα, κἂν μὴ ὁ μὲν καταφήσῃ τι, ὁ δὲ ἀποφήσῃ· οὐδὲ γὰρ διὰ τὸ καταφαθῆναι ἢ ἀποφαθῆναι ἔσται ἢ οὐκ ἔσται οὐδ' εἰς μυριοστὸν ἔτος μᾶλλον ἢ ἐν ὁποσῳοῦν χρόνῳ. Ὥστε εἰ ἐν ἅπαντι τῷ χρόνῳ οὕτως εἶχεν, ὥστε τὸ ἕτερον ἀληθεύεσθαι, ἀναγκαῖον ἦν τοῦτο γενέσθαι, καὶ ἕκαστον τῶν γενομένων ἀεὶ οὕτως εἶχεν, ὥστε ἐξ ἀνάγκης γενέσθαι. Ὅ τε γὰρ ἀληθῶς εἶπέ τις ὅτι ἔσται, οὐχ οἷόντε μὴ γενέσθαι, καὶ τὸ γενόμενον, ἀληθὲς ἦν εἰπεῖν ἀεὶ ὅτι ἔσται. (10) Εἰ δὴ ταῦτα ἀδύνατα — ὁρῶμεν γὰρ ὅτι ἔστιν ἀρχὴ τῶν ἐσομένων καὶ ἀπὸ τοῦ βουλεύεσθαι, καὶ ἀπὸ τοῦ πρᾶξαί τι, καὶ ὅτι ὅλως ἔστιν ἐν τοῖς μὴ ἀεὶ ἐνεργοῦσι τὸ δυνατὸν εἶναι καὶ μὴ ὁμοίως· ἐν οἷς ἄμφω ἐνδέχεται καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ μὴ εἶναι, ὥστε καὶ τὸ γενέσθαι καὶ τὸ μὴ γενέσθαι· καὶ πολλὰ ἡμῖν δῆλά ἐστιν οὕτως ἔχοντα, οἷον τουτὶ τὸ ἱμάτιον δυνατόν ἐστι διατμηθῆναι, καὶ οὐ διατμηθήσεται, ἀλλ' ἔμπροσθεν κατατριβήσεται· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ μὴ διατμηθῆναι δυνατόν· οὐ γὰρ ἂν ὑπῆρχε τὸ ἔμπροσθεν αὐτὸ κατατριβῆναι, εἴ γε μὴ δυνατὸν ἦν τὸ

tuna, nec ita, ut utrumlibet contingere possit, erit aut non erit, sed ex necessitate omnia, nec utrumlibet acciderit: aut enim affirmans verum dicit, aut negans; similiter enim aut fiebat, aut non fiebat; nam τὸ utrumlibet nihil magis ita, aut non ita, se habet aut habebit. (4) Porro etiam, si nunc est album, verum erat dicere prius, futurum esse album; quare semper verum erat dicere, eorum, quæ fiunt, quodcunque esse aut fore. Si vero semper verum erat dicere, esse *aliquid* aut fore; fieri non potest ut hoc non sit, aut non futurum sit; quod autem non potest non fieri, id impossibile est non fieri; quod autem impossibile est non fieri, id necessario fit; omnia ergo futura necesse est fieri. Nihil igitur utrolibet modo se habet, aut a fortuna erit; nam si a fortuna, non ex necessitate esset. (5) Verum nec, quod neutrum verum sit, dicere licet; ut, quod nec futurum quidpiam sit, neque non futurum: primum enim, si sit affirmatio falsa, negatio vera non erit; et si hæc falsa sit, accidit affirmationem veram non esse. (6) Et præterea, si verum erat dicere quod album simul sit quoque magnum, oportet utrumque adesse; si vero aderit in crastinum, oportebit in crastinum adesse; si vero neque erit neque non erit in crastinum, non fuerit *aliquid contingens* utrumlibet; velut pugna navalis; oportet enim neque fieri pugnam navalem cras, neque non fieri. (7) Accidunt igitur incommoda hæc atque ejusmodi alia, si quidem omnis affirmationis et negationis, sive de universalibus universaliter dictis, sive de singularibus, necesse sit oppositarum alteram veram, alteram falsam esse, nihil autem utrumlibet esse in iis quæ fiunt, sed omnia esse et fieri ex necessitate; ut nec deliberare oporteret, nec agere: quoniam, si hocce fecerimus, hocce fuerit; si non hocce, hocce non fuerit. (8) Nihil enim impedit, vel ad infinita secula, quominus hic quidem dicat, aliquid futurum esse, hic autem dicat, non futurum esse; adeo ut ex necessitate futurum sit, utrumcumque eorum tunc vere dicebatur. (9) At nec hoc interest, sive quidam contradictionem dixerint, sive non dixerint: manifestum enim est sic res se habere, etiamsi hic non affirmaverit aliquid, aut ille negaverit; neque enim propterea, quia affirmatum aut negatum quidpiam est, erit aut non erit, neque magis in infinita secula, quam in quantulocumque tempore. Quare si omni tempore ita se habebat, ut alterum vere diceretur, necessarium erat hoc fieri, et unumquodque eorum, quæ fiunt, semper ita se habebat, ut ex necessitate fieret. Nam quando vere dicebat aliquis, fore *aliquid*, id impossibile erat non fore, et quod factum est vere semper dici poterat futurum esse. (10) Si vero hæc impossibilia sunt — videmus enim principium quoddam esse eorum quæ futura sunt, et a consultatione, et ab actione aliqua; et omnino in iis, quæ non semper operantur, inesse facultatem agendi et non agendi æqualiter; in quibus utrumque contingit et esse et non esse, atque inde etiam fieri et non fieri; et multa esse talia nobis nota, quæ ita se habeant; velut hæcce vestis dissecari potest, et non dissecabitur, verum prius atteretur; similiter vero et ut non dissecetur fieri potest; nec enim illa prius atteri potuisset, nisi fieri potuisset, ut non dissecaretur; ut

μὴ διατμηθῆναι· ὥστε καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων γενέσεων, ὅσαι κατὰ δύναμιν λέγονται τὴν τοιαύτην. Φανερὸν ἄρα ὅτι οὐχ ἅπαντα ἐξ ἀνάγκης οὔτ' ἔστιν οὔτε γίνεται, ἀλλὰ τὰ μὲν ὁπότερ' ἔτυχε, καὶ οὐδὲν μᾶλλον 5 ἡ κατάφασις ἢ ἡ ἀπόφασις ἀληθής, τὰ δὲ μᾶλλον μὲν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ θάτερον· οὐ μὴν ἀλλ' ἐνδέχεται γενέσθαι καὶ θάτερον, θάτερον δὲ μή. (11) Τὸ μὲν οὖν εἶναι τὸ ὄν, ὅταν ᾖ, καὶ τὸ μὴ ὂν μὴ εἶναι, ὅταν μὴ ᾖ, ἀνάγκη· οὐ μὴν οὔτε τὸ ὂν ἅπαν ἀνάγκη εἶναι οὔτε 10 τὸ μὴ ὂν μὴ εἶναι· οὐ γὰρ ταὐτόν ἐστι τὸ ὂν ἅπαν εἶναι ἐξ ἀνάγκης, ὅτε ἔστι, καὶ τὸ ἁπλῶς εἶναι ἐξ ἀνάγκης. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ μὴ ὄντος. (12) Καὶ ἐπὶ τῆς ἀντιφάσεως ὁ αὐτὸς λόγος· εἶναι μὲν ἢ μὴ εἶναι ἅπαν, ἀνάγκη· καὶ ἔσεσθαί γε, ἢ μή· οὐ μέντοι 15 διελόντα γε εἰπεῖν θάτερον ἀναγκαῖον. Λέγω δὲ οἷον ἀνάγκη μὲν ἔσεσθαι ναυμαχίαν αὔριον ἢ μὴ ἔσεσθαι· οὐ μέντοι ἔσεσθαί γε αὔριον ναυμαχίαν ἀναγκαῖον, οὐδὲ μὴ γενέσθαι· γενέσθαι μέντοι, ἢ μὴ γενέσθαι, ἀναγκαῖον. (13) Ὥστ' ἐπεὶ ὁμοίως οἱ λόγοι ἀληθεῖς, 20 ὥσπερ τὰ πράγματα, δῆλον ὅτι, ὅσα οὕτως ἔχει, ὥστε, ὁπότερ' ἔτυχε, καὶ τἀναντία ἐνδέχεσθαι, ἀνάγκη ὁμοίως ἔχειν καὶ τὴν ἀντίφασιν. Ὅπερ συμβαίνει ἐπὶ τοῖς μὴ ἀεὶ οὖσιν, ἢ μὴ ἀεὶ μὴ οὖσιν. Τούτων γὰρ ἀνάγκη μὲν θάτερον μόριον τῆς ἀντιφάσεως 25 ἀληθὲς εἶναι ἢ ψεῦδος, οὐ μέντοι τόδε ἢ τόδε, ἀλλ' ὁπότερ' ἔτυχε· καὶ μᾶλλον μὲν ἀληθῆ τὴν ἑτέραν, οὐ μέντοι ἤδη ἀληθῆ ἢ ψευδῆ· ὥστε δῆλον ὅτι οὐκ ἀνάγκη, πάσης καταφάσεως καὶ ἀποφάσεως τῶν ἀντικειμένων τὴν μὲν ἀληθῆ, τὴν δὲ ψευδῆ εἶναι. Οὐ γάρ, ὥσπερ 30 ἐπὶ τῶν ὄντων, οὕτως ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν μὴ ὄντων μέν, δυνατῶν δὲ εἶναι ἢ μὴ εἶναι, ἀλλ' ὥσπερ εἴρηται.

adeo *idem valeat* de aliis generationibus, quæcumque secundum potentiam talem dicuntur. Manifestum ergo est, non omnia ex necessitate ant esse aut fieri; sed alia quidem ita, ut utrumlibet accidere possit, et nihil magis affirmatio aut negatio vera aut falsa sit; alia vero *magis accidant*, et alterum quidem utplurimum; verumtamen ita, ut contingat etiam alterum fieri, alterum autem non fieri. (11) Esse igitur aliquid, quando est, et non esse, quando non est, necessarium est; non autem omne, quod est, necesse est esse, nec, quod non est, necesse est non esse; non enim idem est, ens omne ex necessitate esse, quando *jam* est, et esse simpliciter ex necessitate. Similiter vero etiam de illo, quod non est. (12) Et contradictionis eadem ratio est: esse quidem omne, aut non esse, necesse est; et futurum esse, aut non futurum esse; non autem, si quis hæc divisim proferat, alterum necesse est. Dico autem, ut necesse est fore pugnam navalem cras, aut non fore; non autem necesse est fieri pugnam navalem cras, neque *necesse est* non fieri; at aut fieri aut non fieri necesse est. (13) Quare quum similiter orationes veræ sint, ut res, manifestum quod, quæcumque sic se habent, ut, utrumlibet accidat, et contraria recipiant, necesse sit similiter sese habere etiam contradictionem. Quod ipsum accidit in his, quæ non semper sunt, et in illis, quæ non semper non sunt. In his enim necesse est alteram partem contradictionis veram esse aut falsam, at non *definite* hanc aut illam, sed utramcumque; et magis quidem veram esse alteram, at non statim eandem veram aut falsam; quare manifestum est quod non est necessarium, omnis affirmationis aut negationis oppositarum alteram veram, alteram falsam esse. Non enim, quemadmodum in iis quæ sunt, sic etiam se habet in iis quæ non sunt, at esse possunt, aut non esse; verum quemadmodum dictum est.

CAP. X.

De oppositione enuntiationum tertii adjacentis.

Ἐπεὶ δέ ἐστί τι κατά τινος ἡ κατάφασις σημαίνουσα, τοῦτο δέ ἐστιν ἢ ὄνομα ἢ τὸ ἀνώνυμον, ἓν δὲ δεῖ εἶναι, καὶ καθ' ἑνός, τὸ ἐν τῇ καταφάσει· (τὸ δὲ ὄνομα 35 εἴρηται καὶ τὸ ἀνώνυμον πρότερον· τὸ γὰρ οὐκ ἄνθρωπος ὄνομα μὲν οὐ λέγω, ἀλλ' ἀόριστον ὄνομα· ἓν γάρ πως σημαίνει καὶ τὸ ἀόριστον· ὥσπερ καὶ τὸ οὐχ ὑγιαίνει, οὐ ῥῆμα, ἀλλ' ἀόριστον ῥῆμα·) ἔσται πᾶσα κατάφασις καὶ ἀπόφασις ἢ ἐξ ὀνόματος καὶ ῥήμα- 40 τος, ἢ ἐξ ἀορίστου ὀνόματος καὶ ῥήματος. (2) Ἄνευ δὲ ῥήματος οὐδεμία κατάφασις οὐδὲ ἀπόφασις· τὸ γὰρ ἔστιν, ἢ ἔσται, ἢ ἦν, ἢ γίνεται, ἢ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, ῥήματα ἐκ τῶν κειμένων ἐστί· προσσημαίνει γὰρ χρόνον. (3) Ὥστε πρώτη ἔσται κατάφασις καὶ ἀπόφασις 45 τὸ ἔστιν ἄνθρωπος, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος. Εἶτα, ἔστιν οὐκ ἄνθρωπος, οὐκ ἔστιν οὐκ ἄνθρωπος. Πάλιν, ἔστι πᾶς ἄνθρωπος, οὐκ ἔστι πᾶς ἄνθρωπος· ἔστι πᾶς οὐκ ἄνθρωπος, οὐκ ἔστι πᾶς οὐκ ἄνθρωπος. Καὶ ἐπὶ τῶν ἐκτὸς δὲ χρόνων ὁ αὐτὸς λόγος ἐστίν. (4) Ὅταν δὲ 50 τὸ ἔστι τρίτον προσκατηγορῆται, ἤδη διχῶς λέγονται αἱ ἀντιθέσεις. Λέγω δὲ οἷον ἔστι δίκαιος ἄνθρωπος,

Quum vero aliquid de aliquo affirmatio significet, id aut nomen est, aut innominatum; unum autem oportet esse, et de uno, quod in affirmatione est; (nomen autem, et infinitum nomen, *quid sit*, ante dictum est; nam τὸ Non homo, nomen quidem non dico, sed infinitum nomen; unum enim quid significat etiam infinitum nomen; sicut etiam τὸ Non valet, non verbum, sed infinitum verbum *dico;*) erit igitur omnis affirmatio et negatio aut ex nomine et verbo, aut ex infinito nomine et verbo. (2) Sine verbo autem nulla est affirmatio aut negatio: nam Est, aut Erit, aut Erat, aut Fit, aut quotcumque alia talia, ex iis sunt, quæ verba esse definivimus; consignificant enim tempus. (3) Quare prima erit affirmatio et negatio, Est homo, Non est homo. Deinde, Est non homo. Non est non homo. Rursus, Est, omnis homo, Non est omnis homo; Est omnis non homo, Non est omnis non homo. Et temporum extra *præsens* eadem ratio est. (4) Quando autem Est tertium insuper prædicatur, jam dupliciter dicuntur oppositiones. Dico autem, velut *in eo*, Est justus homo, τὸ Est tertium appositum esse

τὸ ἔστι τρίτον φημὶ συγκεῖσθαι ὄνομα ἢ ῥῆμα ἐν τῇ καταφάσει· ὥστε διὰ τοῦτο τέτταρα ἔσται ταῦτα, ὧν τὰ μὲν δύο πρὸς τὴν κατάφασιν καὶ ἀπόφασιν ἕξει κατὰ τὸ στοιχοῦν, ὡς αἱ στερήσεις· τὰ δὲ δύο οὔ. Λέγω δ' ὅτι τὸ ἔστιν ἢ τῷ δικαίῳ προσκείσεται ἢ τῷ οὐ δικαίῳ· ὥστε καὶ ἡ ἀπόφασις. Τέτταρα οὖν ἔσται. Νοοῦμεν δὲ τὸ λεγόμενον ἐκ τῶν ὑπογεγραμμένων· ἔστι δίκαιος ἄνθρωπος· ἀπόφασις τούτου, οὐκ ἔστι δίκαιος ἄνθρωπος· ἔστιν οὐ δίκαιος ἄνθρωπος· τούτου ἀπόφασις, οὐκ ἔστιν οὐ δίκαιος ἄνθρωπος. Τὸ γὰρ ἔστιν ἐνταῦθα, καὶ τὸ οὐκ ἔστι, τῷ δικαίῳ προσκείσεται καὶ τῷ οὐ δικαίῳ. Ταῦτα μὲν οὖν, ὥσπερ ἐν τοῖς Ἀναλυτικοῖς εἴρηται, οὕτω τέτακται. (5) Ὁμοίως δὲ ἔχει κἂν καθόλου τοῦ ὀνόματος ᾖ ἡ κατάφασις· οἷον, πᾶς ἐστὶν ἄνθρωπος δίκαιος· ἀπόφασις τούτου, οὐ πᾶς ἐστὶν ἄνθρωπος δίκαιος· πᾶς ἐστιν ἄνθρωπος οὐ δίκαιος, οὐ πᾶς ἐστὶν ἄνθρωπος οὐ δίκαιος. Πλὴν οὐχ ὁμοίως τὰς κατὰ διάμετρον ἐνδέχεται συναληθεύειν· ἐνδέχεται δὲ ποτέ. Αὗται μὲν οὖν δύο ἀντίκεινται. (6) Ἄλλαι δὲ δύο πρὸς τὸ οὐκ ἄνθρωπος, ὡς ὑποκείμενόν τι προστεθέν· ἔστι δίκαιος οὐκ ἄνθρωπος, οὐκ ἔστι δίκαιος οὐκ ἄνθρωπος· ἔστιν οὐ δίκαιος οὐκ ἄνθρωπος, οὐκ ἔστιν οὐ δίκαιος οὐκ ἄνθρωπος. Πλείους δὲ τούτων οὐκ ἔσονται ἀντιθέσεις. Αὗται δὲ χωρὶς ἐκείνων αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς ἔσονται, ὡς ὀνόματι τῷ οὐκ ἄνθρωπος χρώμεναι. (7) Ἐφ' ὅσων δὲ τὸ ἔστι μὴ ἁρμόττει, οἷον ἐπὶ τοῦ ὑγιαίνει καὶ βαδίζει, ἐπὶ τούτων τὸ αὐτὸ ποιεῖ οὕτω τιθέμενον, ὡς ἂν εἰ τὸ ἔστι προσήπτετο, οἷον, ὑγιαίνει πᾶς ἄνθρωπος, οὐχ ὑγιαίνει πᾶς ἄνθρωπος, ὑγιαίνει πᾶς οὐκ ἄνθρωπος, οὐχ ὑγιαίνει πᾶς οὐκ ἄνθρωπος. (8) Οὐ γάρ ἐστι τὸ οὐ πᾶς ἄνθρωπος λεκτέον· ἀλλὰ τὸ οὔ, τὴν ἀπόφασιν, τῷ ἄνθρωπος προσθετέον· τὸ γὰρ πᾶς οὐ τὸ καθόλου σημαίνει, ἀλλ' ὅτι καθόλου. Δῆλον δὲ ἐκ τοῦδε, ὑγιαίνει ἄνθρωπος, οὐχ ὑγιαίνει ἄνθρωπος· ὑγιαίνει οὐκ ἄνθρωπος, οὐχ ὑγιαίνει οὐκ ἄνθρωπος. Ταῦτα γὰρ ἐκείνων διαφέρει τῷ μὴ καθόλου εἶναι. Ὥστε τὸ πᾶς, ἢ οὐδείς, οὐδὲν ἄλλο προσσημαίνει, ἢ ὅτι καθόλου τοῦ ὀνόματος ἢ κατάφασιν ἢ ἀπόφασιν. Τὰ δὲ ἄλλα τὰ αὐτὰ δεῖ προστιθέναι. (9) Ἐπεὶ δὲ ἐναντία ἀπόφασίς ἐστι τῇ, ἅπαν ἐστὶ ζῷον δίκαιον, ἡ σημαίνουσα ὅτι οὐδέν ἐστι ζῷον δίκαιον, αὗται μὲν φανερὸν ὅτι οὐδέποτε ἔσονται οὔτε ἀληθεῖς ἅμα οὔτε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ, αἱ δὲ ἀντικείμεναι ταύταις ἔσονταί ποτε, οἷον, οὐ πᾶν ζῷον δίκαιον, καὶ ἔστι τι ζῷον δίκαιον. Ἀκολουθοῦσι δὲ αὗται, τῇ μὲν πᾶς ἄνθρωπος οὐ δίκαιός ἐστιν, ἡ, οὐδείς ἐστιν ἄνθρωπος δίκαιος· τῇ δὲ ἔστι τις ἄνθρωπος δίκαιος, ἡ ἀντικειμένη, ὅτι οὐ πᾶς ἄνθρωπος ἐστὶν οὐ δίκαιος· ἀνάγκη γὰρ εἶναί τινα. (10) Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν καθ' ἕκαστον εἰ ἀληθὲς ἐρωτηθέντα ἀποφῆσαι, ὅτι καὶ καταφῆσαι ἀληθές· οἷον, ἆρά γε Σωκράτης σοφός; οὔ. Σωκράτης ἄρα οὐ σοφός. Ἐπὶ δὲ τῶν καθόλου οὐκ ἀληθὴς ἡ ὁμοίως λεγομένη· ἀληθὴς δὲ ἡ ἀπόφασις, οἷον, ἆρά γε πᾶς ἄνθρωπος σοφός; οὔ· πᾶς ἄρα ἄνθρωπος οὐ σοφός· τοῦτο γὰρ ψεῦδος· ἀλλὰ τό, οὐ πᾶς ἄρα ἄνθρωπος σο-

nomen aut verbum in affirmatione : quamobrem quattuor erunt ista, quorum duo quidem ad affirmationem et negationem se habebunt secundum consequentiam, ut privationes; duo autem non. Dico autem, τὸ Est aut justo apponi, aut non justo; quare etiam negatio. Quattuor ergo erunt. Intelligimus autem id, quod dictum est, ex subscriptis : Est justus homo; hujus negatio, Non est justus homo. Est non justus homo; hujus negatio, Non est non justus homo. Nam hic τὸ Est, et τὸ Non est, justo et non justo apponetur. Hæc igitur, quemadmodum in Analyticis dictum est, ita disposita sunt. (5) Similiter vero etiam se habet, quando universaliter de nomine sit affirmatio; ut, Omnis homo justus est; negatio hujus, Non omnis homo justus est; Omnis homo non justus est, Non omnis homo non justus est. Præterquam quod non similiter contingit, eas *propositiones*, quæ ex diametro opponuntur, simul veras esse; contingit autem aliquando. Hæ ergo duæ inter se opponuntur. (6) Reliquæ duæ vero ratione τοῦ Non homo, ut subjecti cujusdam appositi *opponuntur*; *velut*, Est justus non homo, Non est justus non homo; Est non justus non homo, Non est non justus non homo. Plures vero his non sunt oppositiones. Hæ autem ab illis separatæ per se eædem erunt, tanquam nomen Non homo assumentes. (7) Quibus autem τὸ Est non convenit, ut in his, Valet, Ambulat, in iis idem efficit ita positum, ac si τὸ Est adjunctum esset; ut, Valet omnis homo, Non valet omnis homo; Valet omnis non homo, Non valet omnis non homo. (8) Non enim est dicendum, Non omnis homo; sed τὸ Non, negatio, τῷ homo apponendum; nam τὸ omnis non universale significat, sed quod universaliter *universale nomen sumatur*. Manifestum vero *id est* ex hoc : Valet homo, Non valet homo; Valet non homo, Non valet non homo. Hæc enim ab illis differunt eo, quod non universaliter sint. Quare τὸ omnis, aut τὸ nemo, nihil aliud consignificat, quam universalem nominis aut affirmationem aut negationem. Ac reliqua eadem oportet *dicentem* apponere. (9) Quoniam vero contraria negatio est illi, Omne animal justum est, ea quæ significat, Nullum animal justum esse; has ipsas quidem manifestum est nunquam fore simul veras, neque de eodem; quæ autem his oppositæ sunt, erunt aliquando *simul veræ*, ut, Non omne animal justum est, et, Est aliquod animal justum. Consequuntur autem etiam hæ : ac illam quidem, Omnis homo non est justus, hæc, Nullus homo justus est; illam vero, Non omnis homo non justus est, hæc opposita, Est quidam homo justus; necesse est enim esse aliquem *justum*. (10) Apparet etiam, de singularibus interrogatum vere aliquid negantem vere etiam affirmare; ut, Estne Socrates sapiens? Non. Socrates ergo est non sapiens. De universalibus autem non est vera *affirmatio*, quæ ita effertur; vera autem est negatio : ut, Estne omnis homo sapiens? Non. Omnis ergo homo non sapiens : hoc autem falsum est; at τό,

φός, ἀληθές· αὕτη δέ ἐστιν ἡ ἀντικειμένη, ἐκείνη δὲ ἡ ἐναντία. (11) Αἱ δὲ κατὰ τὰ ἀόριστα ἀντικείμεναι ὀνόματα καὶ ῥήματα, οἷον ἐπὶ τοῦ μὴ ἄνθρωπος καὶ μὴ δίκαιος, ὥσπερ ἀποφάσεις ἄνευ ὀνόματος καὶ ῥήματος δόξειαν ἂν εἶναι· οὐκ εἰσὶ δέ. Ἀεὶ γὰρ ἀληθεύειν ἀνάγκη ἢ ψεύδεσθαι τὴν ἀπόφασιν· ὁ δ' εἰπὼν, οὐκ ἄνθρωπος, οὐδὲν μᾶλλον τοῦ εἰπόντος, ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ ἧττον ἠλήθευκέ τι ἢ ἔψευσται, ἐὰν μή τι προστεθῇ. (12) Σημαίνει δὲ τὸ, ἔστι πᾶς οὐκ ἄνθρωπος δίκαιος, οὐδεμιᾷ ἐκείνων ταὐτόν· οὐδὲ ἡ ἀντικειμένη ταύτῃ, ἡ, οὐκ ἔστι πᾶς οὐκ ἄνθρωπος δίκαιος· τὸ δὲ, πᾶς οὐ δίκαιος οὐκ ἄνθρωπος, τῷ, οὐδεὶς δίκαιος οὐκ ἄνθρωπος, ταὐτὸν σημαίνει. (13) Μετατιθέμενα δὲ τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ῥήματα ταὐτὸν σημαίνει, οἷον, ἔστι λευκὸς ἄνθρωπος, ἔστιν ἄνθρωπος λευκός. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτό ἐστι, τοῦ αὐτοῦ πλείους ἔσονται ἀποφάσεις· ἀλλ' ἐδέδεικτο, ὅτι μία μιᾶς· τοῦ μὲν γάρ, ἔστι λευκὸς ἄνθρωπος, ἀπόφασις τὸ οὐκ ἔστι λευκὸς ἄνθρωπος· τοῦ δὲ ἔστιν ἄνθρωπος λευκός, εἰ μὴ ἡ αὐτή ἐστι τῇ, ἔστι λευκὸς ἄνθρωπος, ἔσται ἀπόφασις ἤτοι τὸ οὐκ ἔστιν οὐκ ἄνθρωπος λευκός, ἢ τό, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος λευκός. Ἀλλ' ἡ ἑτέρα μέν ἐστιν ἀπόφασις τοῦ, ἔστιν οὐκ ἄνθρωπος λευκός· ἡ ἑτέρα δὲ τοῦ, ἔστι λευκὸς ἄνθρωπος· ὥστε ἔσονται δύο μιᾶς. Ὅτι μὲν οὖν μετατιθεμένου τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ῥήματος ἡ αὐτὴ γίνεται κατάφασις καὶ ἀπόφασις, δῆλον.

non omnis homo sapiens, verum; nam hæc est opposita, illa vero contraria. (11) Quæ vero secundum infinita nomina aut verba oppositæ *propositiones* sunt, ut in, Non homo, et, Non justus, velut negationes sine nomine et verbo videri possint. Non sunt autem. Semper enim necesse est veram aut falsam esse negationem. Qui autem dicit, Non homo, nihil magis *dixit*, quam qui dicit, Homo, quinimo etiam minus verum aut falsum dixit, nisi aliquid apponatur. (12) Significat autem τὸ Est omnis non homo justus, cum nulla illarum *propositionum* idem; nec huic opposita, Non est omnis non homo justus; verum τὸ Omnis non justus non homo est, cum hoc, Nullus justus non homo est, idem significat. (13) Transposita autem nomina et verba idem significant; ut, Est albus homo, Est homo albus. Nisi enim hoc sit, unius et ejusdem plures erunt negationes: atqui declaratum est, quod una unius *sit negatio*; hujus enim, Est albus homo, negatio hæc, Non est albus homo, hujus autem, Est homo albus, si non est eadem cum illa, Est albus homo, erit negatio aut ista, Non est non homo albus; aut ista, Non est homo albus. At altera quidem harum est negatio τοῦ Est non homo albus; altera vero τοῦ Est albus homo: quare erunt duæ *negationes* unius *affirmationis*. Quod igitur transposito nomine et verbo eadem fiat affirmatio et negatio, manifestum est.

CAP. XI.

De enuntiationum conjunctione et divisione.

Τὸ δὲ ἓν κατὰ πολλῶν ἢ πολλὰ καθ' ἑνὸς καταφάναι ἢ ἀποφάναι, ἐὰν μὴ ἕν τι ᾖ τὸ ἐκ τῶν πολλῶν δηλούμενον, οὐκ ἔστι κατάφασις μία οὐδὲ ἀπόφασις. Λέγω δὲ ἓν οὐκ ἐὰν ὄνομα ἓν ᾖ κείμενον, μὴ ᾖ δὲ ἕν τι ἐξ ἐκείνων, οἷον, ὁ ἄνθρωπος ἴσως ἐστὶ καὶ ζῷον καὶ δίπουν καὶ ἥμερον, ἀλλὰ καὶ ἕν τι γίνεται ἐκ τούτων· ἐκ δὲ τοῦ λευκοῦ, καὶ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τοῦ βαδίζειν, οὐχ ἕν· ὥστε οὔτε ἐὰν ἕν τι κατὰ τούτων καταφήσῃ τις, μία κατάφασις, ἀλλὰ φωνὴ μὲν μία, καταφάσεις δὲ πολλαί· οὔτε ἐὰν καθ' ἑνὸς ταῦτα, ἀλλ' ὁμοίως πολλαί. (2) Εἰ οὖν ἡ ἐρώτησις ἡ διαλεκτικὴ ἀποκρίσεώς ἐστιν αἴτησις, ἢ τῆς προτάσεως, ἢ θατέρου μορίου τῆς ἀντιφάσεως, ἡ δὲ πρότασις ἀντιφάσεως μιᾶς μόριον, οὐκ ἂν εἴη ἀπόκρισις μία πρὸς ταῦτα· οὐδὲ γὰρ ἡ ἐρώτησις μία, οὐδὲ ἐὰν ᾖ ἀληθής· εἴρηται δὲ ἐν τοῖς Τοπικοῖς περὶ αὐτῶν. (3) Ἅμα δὲ δῆλον ὅτι οὐδὲ τὸ τί ἐστιν ἐρώτησίς ἐστι διαλεκτική. Δεῖ γὰρ δεδόσθαι ἐκ τῆς ἐρωτήσεως ἑλέσθαι, ὁπότερον βούλεται τῆς ἀντιφάσεως μόριον ἀποφήνασθαι. Ἀλλὰ δεῖ τὸν ἐρωτῶντα προσδιορίσασθαι, πότερον τόδε ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ἢ οὐ τοῦτο. (4) Ἐπεὶ δὲ τὰ μὲν κατηγορεῖται συντιθέμενα, ὡς ἓν τὸ πᾶν κατηγόρημα τῶν χωρὶς κατηγορουμένων, τὰ δ' οὔ· τίς ἡ διαφορά; κατὰ γὰρ τοῦ ἀνθρώπου ἀληθὲς εἰπεῖν καὶ χωρὶς ζῷον, καὶ χωρὶς δίπουν, καὶ ταῦτα ὡς ἕν· καὶ ἄνθρωπον, καὶ λευκόν, καὶ

Unum autem de multis aut multa de uno affirmare et negare, nisi unum aliquod sit per multa significatum, non est affirmatio una aut negatio. Non dico autem unum, si nomen unum positum sit, nec sit unum quid ex illis *conjunctum;* ut homo est fortasse et animal et bipes et cicur; sed et unum quid fit ex his; ex albo autem, et homine, et τῷ ambulare, non *fit* unum; quare nec, si unum quid de his affirmaverit aliquis, una affirmatio erit, sed vox quidem una, affirmationes autem plures; nec si de uno hæc ipsa *aliquis affirmaverit*, *una affirmatio erit,* verum plures similiter. (2) Si ergo interrogatio dialectica responsionis est petitio, aut propositionis, aut alterius partis contradictionis; propositio vero contradictionis unius est particula: non fuerit sane una responsio ad hæc; nec enim interrogatio una fuit, ne si vera quidem sit: dictum est autem de his in Topicis. (3) Simul vero manifestum est, nec τὸ, Quid est? interrogationem esse dialecticam. Nam oportet datum esse, ut ex interrogatione eligere possit, utram quis velit contradictionis partem enuntiare. Verum oportet interrogantem insuper distinguere, utrum hocce sit homo, an hocce non sit. (4) Quoniam vero alia quidem prædicantur conjuncta, ut unum fiat omne prædicatum ex seorsum prædicatis *conjunctum*; alia vero non; quænam est differentia? de homine enim vere dicitur et seorsum animal, et seorsum bipes, et hæc tanquam unum et homo, et albus, et hæc tanquam unum.

ταῦθ' ὡς ἕν. Ἀλλ' οὐχί, εἰ σκυτεὺς καὶ ἀγαθός, καὶ σκυτεὺς ἀγαθός. (5) Εἰ γάρ, ὅτι ἑκάτερον ἀληθές, εἶναι δεῖ καὶ τὸ συνάμφω, πολλὰ καὶ ἄτοπα ἔσται. Κατὰ γὰρ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ ἄνθρωπος ἀληθὲς καὶ τὸ λευκόν· ὥστε καὶ τὸ ἅπαν. Πάλιν, εἰ τὸ λευκὸν αὐτό, καὶ τὸ ἅπαν, ὥστε ἔσται ἄνθρωπος λευκὸς λευκός, καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον. Καὶ πάλιν μουσικός, λευκός, βαδίζων· καὶ ταῦτα πολλάκις πεπλεγμένα εἰς ἄπειρον. Ἔτι, εἰ ὁ Σωκράτης Σωκράτης καὶ ἄνθρωπος, καὶ Σωκράτης Σωκράτης ἄνθρωπος. Καὶ εἰ ἄνθρωπος, καὶ δίπους· καὶ ἄνθρωπος ἄνθρωπος δίπους. Ὅτι μὲν οὖν, εἴ τις ἁπλῶς φήσει τὰς συμπλοκὰς γίνεσθαι, πολλὰ συμβαίνει λέγειν ἄτοπα, δῆλον. (6) Ὅπως δὲ θετέον, λέγωμεν νῦν. Τῶν δὴ κατηγορουμένων, καὶ ἐφ' οἷς κατηγορεῖσθαι συμβαίνει, ὅσα μὲν λέγεται κατὰ συμβεβηκὸς ἢ κατὰ τοῦ αὐτοῦ ἢ θάτερον κατὰ θατέρου, ταῦτα οὐκ ἔσται ἕν, οἷον ἄνθρωπος λευκός ἐστι καὶ μουσικός, ἀλλ' οὐχ ἓν τὸ λευκὸν καὶ τὸ μουσικόν· συμβεβηκότα γὰρ ἄμφω τῷ αὐτῷ. Οὐδ' εἰ τὸ λευκὸν μουσικὸν ἀληθὲς εἰπεῖν, ὅμως οὐκ ἔσται τὸ μουσικὸν λευκὸν ἕν τι· κατὰ συμβεβηκὸς γὰρ τὸ μουσικὸν λευκόν· ὥστε οὐκ ἔσται τὸ λευκὸν μουσικὸν ἕν τι. Διὸ οὐδ' ὁ σκυτεὺς ἁπλῶς ἀγαθός, ἀλλὰ ζῷον δίπουν· οὐ γὰρ κατὰ συμβεβηκός. (7) Ἔτι οὐδ' ὅσα ἐνυπάρχει ἐν τῷ ἑτέρῳ. Διὸ οὔτε τὸ λευκὸν πολλάκις, οὔτε ὁ ἄνθρωπος ἄνθρωπος ζῷόν ἐστιν ἢ δίπουν· ἐνυπάρχει γὰρ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ ζῷον καὶ τὸ δίπουν. (8) Ἀληθὲς δέ ἐστιν εἰπεῖν κατὰ τοῦ τινὸς καὶ ἁπλῶς, οἷον τὸν τινὰ ἄνθρωπον ἄνθρωπον, ἢ τὸν τινὰ λευκὸν ἄνθρωπον ἄνθρωπον λευκόν· οὐκ ἀεὶ δέ. (9) Ἀλλ' ὅταν μὲν ἐν τῷ προσκειμένῳ τῶν ἀντικειμένων τι ἐνυπάρχῃ, ᾧ ἕπεται ἀντίφασις, οὐκ ἀληθές, ἀλλὰ ψεῦδος, οἷον τὸν τεθνεῶτα ἄνθρωπον ἄνθρωπον εἰπεῖν· ὅταν δὲ μὴ ἐνυπάρχῃ, ἀληθές. (10) Ἢ ὅταν μὲν ἐνυπάρχῃ, ἀεὶ οὐκ ἀληθές· ὅταν δὲ μὴ ἐνυπάρχῃ, οὐκ ἀεὶ ἀληθές, ὥσπερ, Ὅμηρός ἐστί τι, οἷον ποιητής· ἆρ' οὖν καὶ ἔστιν, ἢ οὔ; κατὰ συμβεβηκὸς γὰρ κατηγορεῖται τοῦ Ὁμήρου τὸ ἔστι· ὅτι γὰρ ποιητής ἐστιν, ἀλλ' οὐ καθ' αὑτὸ κατηγορεῖται κατὰ τοῦ Ὁμήρου τὸ ἔστιν. (11) Ὥστε ἐν ὅσαις κατηγορίαις μήτε ἐναντιότης ἔνεστιν, ἐὰν λόγοι ἀντ' ὀνομάτων λέγωνται, καὶ καθ' ἑαυτὰ κατηγορῆται, καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκός, ἐπὶ τούτων τὸ τὶ καὶ ἁπλῶς ἀληθὲς ἔσται εἰπεῖν. Τὸ δὲ μὴ ὄν, ὅτι δοξαστόν, οὐκ ἀληθὲς εἰπεῖν ὄν τι· δόξα γὰρ αὐτοῦ οὐκ ἔστιν, ὅτι ἔστιν, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἔστιν.

At non, si coriarius est, et bonus, etiam coriarius bonus. (5) Si enim, quia utrumque verum est, oportet etiam *verum* esse ex utrisque conjunctum, multa eaque absurda erunt. Nam de homine verum est et τὸ homo et τὸ album; quare etiam totum *ex utroque conjunctum verum est.* Iterum, si album idem, et totum; quare erit homo albus albus; et hoc in infinitum. Et iterum, musicus, albus, ambulans; et hæc sæpe conjuncta in infinitum. Porro, si Socrates Socrates est et homo, et Socrates Socrates homo erit. Et si homo et bipes; etiam homo homo bipes erit. Igitur, si quis simpliciter dicat conjunctiones fieri; fore ut multa absurda dicantur, manifestum est. (6) Quomodo autem ponere oporteat, nunc dicamus. Prædicatorum nimirum, et eorum, de quibus aliquid prædicari accidit, quæcumque secundum accidens dicuntur aut de eodem, aut alterum de altero, hæc non erunt unum; ut homo albus est et musicus; at non unum erit album et musicum; accidentia enim utraque sunt eidem. Neque si album vere musicum diceretur, non tamen musicum album unum quid erit; nam per accidens album musicum est; quare non erit album musicum unum quid. Ideo nec coriarius bonus dicitur simpliciter; sed animal bipes *simpliciter dici potest;* non enim secundum accidens *hoc dicitur.* (7) Porro nec quæcumque in alio sunt *cum eodem non conjungenda sunt;* quare nec album sæpius *de eodem prædicari potest*, nec homo homo animal est, aut bipes; inest enim in homine esse animal et esse bipedem. (8) Vere autem dici potest de aliquo et simpliciter; ut de aliquo homine, eum hominem esse; et de aliquo homine albo, eum hominem album esse; non semper vero. (9) Sed quando in adjecto aliquid oppositum inest, ad quod sequitur contradictio, non est verum, sed falsum; ut mortuum hominem hominem dicere: quando autem *contradictio* non inest, verum est. (10) Aut, quando inest quidem *contradictio*, semper non verum est; quando autem non inest, non semper verum est; velut, Homerus est aliquid, e. c. poeta; estne ergo, an non? nam per accidens prædicatur hoc Est de Homero; nam quod poeta sit, non autem per se prædicatur τὸ Est de Homero. (11) Quare in quibuscumque prædicationibus contrarietas non inest, si definitiones pro nominibus dicantur, et per se prædicentur, nec per accidens, de his hoc aliquid et simpliciter verum erit dicere. Quod vero non est, propterea quod opinari illud possumus, id non verum erit dicere ens aliquod. Opinio enim ejus est, non quia illud sit, sed quia non sit.

CAP. XII.

De enuntiationibus modalibus.

Τούτων δὲ διωρισμένων, σκεπτέον ὅπως ἔχουσιν αἱ ἀποφάσεις καὶ καταφάσεις πρὸς ἀλλήλας, αἱ τοῦ δυνατὸν εἶναι καὶ μὴ δυνατόν, καὶ ἐνδεχόμενον καὶ μὴ ἐνδεχόμενον, καὶ περὶ τοῦ ἀδυνάτου τε καὶ ἀναγκαίου· ἔχει γὰρ ἀπορίας τινάς. (2) Εἰ γὰρ τῶν συμπλεκομένων αὗται ἀλλήλαις ἀντίκεινται ἀντιφάσεις, ὅσαι κατὰ τὸ εἶναι καὶ μὴ εἶναι τάττονται, οἷον τοῦ εἶναι

His autem declaratis, considerandum est quomodo se habeant affirmationes et negationes inter se, illæ quibus aliquid possibile et non possibile, contingens et non contingens dicitur, nec non illæ de impossibili et necessario. Habet enim hoc dubitationes aliquas. (2) Nam si in complexis hæ mutuo opponuntur contradictiones, quæcumque secundum Esse et Non esse ponuntur; (ut τοῦ Esse hominem negatio

ἄνθρωπον ἀπόφασις τὸ μὴ εἶναι ἄνθρωπον, οὐ τὸ εἶναι μὴ ἄνθρωπον, καὶ τοῦ εἶναι λευκὸν ἄνθρωπον, τὸ, μὴ εἶναι λευκὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐ τὸ εἶναι μὴ λευκὸν ἄνθρωπον· εἰ γὰρ κατὰ παντὸς ἡ κατάφασις ἢ ἡ ἀπόφασις, τὸ ξύλον ἔσται ἀληθὲς εἰπεῖν εἶναι μὴ λευκὸν ἄνθρωπον· εἰ δὲ τοῦτο οὕτως, καὶ ὅσοις τὸ εἶναι μὴ προστίθεται, τὸ αὐτὸ ποιήσει τὸ ἀντὶ τοῦ εἶναι λεγόμενον, οἷον τοῦ, ἄνθρωπος βαδίζει, οὐ τὸ οὐκ ἄνθρωπος βαδίζει, ἀπόφασις ἔσται, ἀλλὰ τὸ, οὐ βαδίζει ἄνθρωπος· οὐδὲν γὰρ διαφέρει εἰπεῖν, ἄνθρωπον βαδίζειν, ἢ ἄνθρωπον βαδίζοντα εἶναι. Ὥστε, εἰ οὕτως πανταχοῦ, καὶ τοῦ δυνατὸν εἶναι ἀπόφασις ἔσται τὸ δυνατὸν μὴ εἶναι, ἀλλ' οὐ τὸ μὴ δυνατὸν εἶναι. (3) Δοκεῖ δὲ τὸ αὐτὸ δύνασθαι καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι· πᾶν γὰρ τὸ δυνατὸν τέμνεσθαι ἢ βαδίζειν, καὶ μὴ βαδίζειν καὶ μὴ τέμνεσθαι δυνατόν· λόγος δέ, ὅτι ἅπαν τὸ οὕτω δυνατὸν οὐκ ἀεὶ ἐνεργεῖ, ὥστε ὑπάρξει αὐτῷ καὶ ἡ ἀπόφασις· δύναται γὰρ καὶ μὴ βαδίζειν τὸ βαδιστικόν, καὶ μὴ ὁρᾶσθαι τὸ ὁρατόν. Ἀλλὰ μὴν ἀδύνατον κατὰ τοῦ αὐτοῦ ἀληθεύεσθαι τὰς ἀντικειμένας φάσεις. Οὐκ ἄρα τοῦ δυνατὸν εἶναι ἀπόφασίς ἐστι τὸ, δυνατὸν μὴ εἶναι. (4) Συμβαίνει γὰρ ἐκ τούτων ἢ τὸ αὐτὸ φάναι καὶ ἀποφάναι ἅμα κατὰ τοῦ αὐτοῦ, ἢ μὴ κατὰ τὸ εἶναι καὶ μὴ εἶναι τὰ προστιθέμενα γίνεσθαι φάσεις καὶ ἀποφάσεις. Εἰ οὖν ἐκεῖνο ἀδύνατον, τοῦτ' ἂν εἴη αἱρετόν. Ἔστιν ἄρα ἀπόφασις τοῦ δυνατὸν εἶναι τὸ μὴ δυνατὸν εἶναι. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ περὶ τοῦ ἐνδεχόμενον εἶναι· καὶ γὰρ τούτου ἀπόφασις τὸ μὴ ἐνδεχόμενον εἶναι, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων δὲ ὁμοιοτρόπως, οἷον ἀναγκαίου τε καὶ ἀδυνάτου. (5) Γίνεται γάρ, ὥσπερ ἐπ' ἐκείνων τὸ εἶναι καὶ τὸ μὴ εἶναι προσθέσεις, τὰ δ' ὑποκείμενα πράγματα, τὸ μὲν λευκόν, τὸ δὲ ἄνθρωπος· οὕτως ἐνταῦθα τὸ μὲν εἶναι καὶ μὴ εἶναι, ὡς ὑποκείμενον γίνεται, τὸ δὲ δύνασθαι καὶ τὸ ἐνδέχεσθαι, προσθέσεις διορίζουσαι, ὥσπερ ἐπ' ἐκείνων τὸ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ψεῦδος, ὁμοίως αὗται ἐπὶ τοῦ εἶναι δυνατὸν καὶ εἶναι οὐ δυνατόν. (6) Τοῦ δὲ δυνατὸν μὴ εἶναι ἀπόφασις οὐ τὸ οὐ δυνατὸν εἶναι, ἀλλὰ τὸ οὐ δυνατὸν μὴ εἶναι, καὶ τοῦ δυνατὸν εἶναι οὐ τὸ δυνατὸν μὴ εἶναι, ἀλλὰ τὸ μὴ δυνατὸν εἶναι. Διὸ καὶ ἀκολουθεῖν ἂν δόξειαν ἀλλήλαις αἱ τοῦ δυνατὸν εἶναι καὶ δυνατὸν μὴ εἶναι· τὸ γὰρ αὐτὸ δυνατὸν εἶναι καὶ μὴ εἶναι· οὐ γὰρ ἀντιφάσεις ἀλλήλων αἱ τοιαῦται, τὸ δυνατὸν εἶναι καὶ δυνατὸν μὴ εἶναι· ἀλλὰ τὸ δυνατὸν εἶναι καὶ μὴ δυνατὸν εἶναι οὐδέποτε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἅμα ἀληθεύονται· ἀντίκεινται γάρ· οὐδέ γε τὸ δυνατὸν μὴ εἶναι καὶ οὐ δυνατὸν μὴ εἶναι οὐδέποτε ἅμα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀληθεύονται. (7) Ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ ἀναγκαῖον εἶναι ἀπόφασις οὐ τὸ ἀναγκαῖον μὴ εἶναι, ἀλλὰ τὸ μὴ ἀναγκαῖον εἶναι· τοῦ δὲ ἀναγκαῖον μὴ εἶναι, τὸ μὴ ἀναγκαῖον μὴ εἶναι. (8) Καὶ τοῦ ἀδύνατον εἶναι οὐ τὸ ἀδύνατον μὴ εἶναι, ἀλλὰ τὸ μὴ ἀδύνατον εἶναι· τοῦ δὲ ἀδύνατον μὴ εἶναι τὸ οὐκ ἀδύνατον μὴ εἶναι. (9) Καὶ καθόλου δέ, ὥσπερ εἴρηται, τὸ μὲν εἶναι καὶ μὴ εἶναι δεῖ τιθέναι, ὡς τὰ ὑποκείμενα,

est τὸ Non esse hominem, non τὸ Esse non hominem; et τοῦ Esse album hominem, τὸ Non esse album hominem, at non τὸ Esse non album hominem : si enim de quolibet affirmatio aut negatio *vera est*, et lignum vere dicetur esse non album hominem :) quod si autem ita est, etiam in his, quibus τὸ Esse non apponitur, idem efficiet verbum loco τοῦ Esse adhibitum; (ut τοῦ Homo ambulat, non τὸ Ambulat non homo, negatio erit, sed τὸ Non ambulat homo; nihil enim interest, sive quis dicat, hominem ambulare, sive, hominem esse ambulantem;) quare, si hoc ita se habet ubique, et illius, quod est possibile, negatio erit τὸ Possibile esse ut non sit, sed non τὸ Non possibile esse ut sit. (3) Videtur autem idem posse esse et non esse; quidquid enim secari potest, aut ambulare, id etiam potest non secari et non ambulare : ratio vero hujus est, quod quidquid ita possibile est, id non semper actu tale est; quare vera erit etiam de illo negatio; potest enim etiam non ambulare id quod ambulare potest, et potest etiam non cerni id quod cerni potest. At vero de eodem oppositæ affirmatio [et negatio] veræ esse non possunt. Quare non est τοῦ Possibile esse, negatio, Possibile non esse. (4) Sequitur enim hinc, aut idem vere simul affirmari et negari de eodem, aut non secundum apposita, quatenus ea sunt et non sunt, fieri affirmationes et negationes. Si ergo illud fieri nequit (*ut negatio propositionis modalem negativam efficiat*), hoc (*ut negatio modi efficiat modalem negativam*) eligendum fuerit. Est ergo negatio τοῦ Possibile esse, τὸ Non possibile esse, [sed non τὸ Possibile non esse]. Eadem vero ratio est τοῦ, Contingit esse : nam et hujus negatio est τὸ Non contingit esse; et aliorum vero simili modo, ut Necessarii et Impossibilis. (5) Sunt enim, quemadmodum in illis (*simplicibus enuntiationibus*) τὸ Esse et Non esse appositiones *sunt;* subjecta vero res, alterum album, alterum homo; ita hic τὸ Esse et τὸ Non esse velut subjecta sunt; τὸ Posse autem et Contingere appositiones discernentes ut in illis (*simplicibus enuntiationibus*) τὸ Esse et Non esse, verum et falsum, similiter hæ *positæ* in iis in quæ τὸ Esse possibile, et τὸ Esse non possibile cadunt. (6) Τοῦ autem Possibile est non esse negatio est non τὸ Non possibile est esse, sed τὸ, Non possibile est non esse; et τοῦ Possibile est esse non *negatio est* τὸ Possibile est non esse, sed τὸ, Non possibile est esse. Quare etiam consequi videntur inter se hæ : Possibile est esse, et Possibile est non esse; nam idem potest esse et non esse; non enim sibi invicem contradicentes sunt tales, τὸ Possibile est esse, et Possibile est non esse; sed τὸ Possibile est esse, et Non possibile est esse, nunquam de eodem simul vera sunt; opposita enim sunt; neque τὸ Possibile est non esse, et Non possibile est non esse, unquam simul de eodem vera sunt. (7) Similiter vero et τοῦ Necesse est esse negatio est non τὸ Necesse est non esse, sed τὸ Non necesse est esse; τοῦ Necesse est non esse autem, τὸ Non necesse est non esse. (8) Et τοῦ Impossibile esse *negatio est* non τὸ Impossibile est non esse, sed τὸ, Non impossibile est esse; τοῦ Impossibile est non esse autem τὸ Non impossibile est non esse. (9) Omnino autem, ut dictum est, τὸ Esse, et Non esse, oportet poni ut subjecta; affirmationem vero et

κατάφασιν δὲ καὶ ἀπόφασιν ταῦτα ποιοῦντα πρὸς τὸ εἶναι καὶ μὴ εἶναι συντάττειν. Καὶ ταύτας οἴεσθαι χρὴ εἶναι τὰς ἀντικειμένας φάσεις· δυνατόν, οὐ δυνατόν· ἐνδεχόμενον, οὐκ ἐνδεχόμενον· ἀδύνατον, οὐκ ἀδύνατον, ἀναγκαῖον, οὐκ ἀναγκαῖον· ἀληθές, οὐκ ἀληθές.

negationem quæ efficiunt, ea oportet adjungi τῷ Esse et Non esse. Et has oportet haberi opposita affirmationes et negationes: Possibile est, Non possibile est; Contingens, Non contingens est; Impossibile, Non impossibile; Necessarium, Non necessarium, Verum, Non verum.

CAP. XIII.

De consecutionibus enuntiationum modalium.

Καὶ αἱ ἀκολουθήσεις δὲ κατὰ λόγον γίνονται οὕτω τιθεμένοις· τῷ μὲν γὰρ δυνατὸν εἶναι τὸ ἐνδέχεσθαι εἶναι, καὶ τοῦτο ἐκείνῳ ἀντιστρέφει, καὶ τὸ μὴ ἀδύνατον εἶναι καὶ τὸ μὴ ἀναγκαῖον εἶναι· τῷ δὲ δυνατὸν μὴ εἶναι καὶ ἐνδεχόμενον μὴ εἶναι τὸ μὴ ἀναγκαῖον μὴ εἶναι καὶ τὸ οὐκ ἀδύνατον μὴ εἶναι, τῷ δὲ μὴ δυνατὸν εἶναι καὶ μὴ ἐνδεχόμενον εἶναι τὸ ἀναγκαῖον μὴ εἶναι καὶ τὸ ἀδύνατον εἶναι, τῷ δὲ μὴ δυνατὸν μὴ εἶναι, καὶ μὴ ἐνδεχόμενον μὴ εἶναι τὸ ἀναγκαῖον εἶναι καὶ τὸ ἀδύνατον μὴ εἶναι. Θεωρείσθω δὲ ἐκ τῆς ὑπογραφῆς ὡς λέγομεν,

δυνατὸν εἶναι,	οὐ δυνατὸν εἶναι.
ἐνδεχόμενον εἶναι,	οὐκ ἐνδεχόμενον εἶναι.
οὐκ ἀδύνατον εἶναι,	ἀδύνατον εἶναι.
οὐκ ἀναγκαῖον εἶναι,	ἀναγκαῖον μὴ εἶναι.
δυνατὸν μὴ εἶναι,	οὐ δυνατὸν μὴ εἶναι.
ἐνδεχόμενον μὴ εἶναι,	οὐκ ἐνδεχόμενον μὴ εἶναι.
οὐκ ἀδύνατον μὴ εἶναι,	ἀδύνατον μὴ εἶναι.
οὐκ ἀναγκαῖον μὴ εἶναι,	ἀναγκαῖον εἶναι.

(2) Τὸ μὲν οὖν ἀδύνατον καὶ οὐκ ἀδύνατον τῷ ἐνδεχομένῳ καὶ δυνατῷ καὶ οὐκ ἐνδεχομένῳ καὶ μὴ δυνατῷ ἀκολουθεῖ μὲν ἀντιφατικῶς, ἀντεστραμμένως δέ· τῷ μὲν γὰρ δυνατὸν εἶναι ἡ ἀπόφασις τοῦ ἀδυνάτου ἀκολουθεῖ, τῇ δὲ ἀποφάσει ἡ κατάφασις. Τῷ γὰρ οὐ δυνατὸν εἶναι τὸ ἀδύνατον εἶναι· κατάφασις γὰρ τὸ ἀδύνατον εἶναι, τὸ δ' οὐκ ἀδύνατον εἶναι ἀπόφασις. (3) Τὸ δ' ἀναγκαῖον πῶς, ὀπτέον. Φανερὸν δὴ ὅτι οὐχ οὕτως ἔχει, ἀλλ' αἱ ἐναντίαι ἕπονται· αἱ δ' ἀντιφάσεις χωρίς· οὐ γάρ ἐστιν ἀπόφασις τοῦ ἀνάγκη μὴ εἶναι τὸ οὐκ ἀνάγκη εἶναι· ἐνδέχεται γὰρ ἀληθεύεσθαι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἀμφοτέρας· τὸ γὰρ ἀναγκαῖον μὴ εἶναι οὐκ ἀναγκαῖον εἶναι. (4) Αἴτιον δὲ τοῦ μὴ ἀκολουθεῖν τὸ ἀναγκαῖον ὁμοίως τοῖς ἑτέροις, ὅτι ἐναντίως τὸ ἀδύνατον τῷ ἀναγκαίῳ ἀποδίδοται, τὸ αὐτὸ δυνάμενον. Εἰ γὰρ ἀδύνατον εἶναι, ἀναγκαῖον τοῦτο οὐκ εἶναι, ἀλλὰ μὴ εἶναι· εἰ δὲ ἀδύνατον μὴ εἶναι, τοῦτο ἀνάγκη εἶναι· ὥστε εἰ ἐκεῖνα ὁμοίως τῷ δυνατῷ καὶ μή, ταῦτα ἐξ ἐναντίας, ἐπεὶ οὐ σημαίνει γε ταὐτὸν τό τε ἀναγκαῖον καὶ τὸ ἀδύνατον, ἀλλ' ὥσπερ εἴρηται, ἀντεστραμμένως. (5) Ἢ ἀδύνατον οὕτως κεῖσθαι τὰς τοῦ ἀναγκαίου ἀντιφάσεις; τὸ μὲν γὰρ ἀναγκαῖον εἶναι δυνατὸν εἶναι· εἰ γὰρ μή, ἡ ἀπόφασις ἀκολουθήσει· ἀνάγκη γὰρ ἢ φάναι ἢ ἀποφάναι· ὥστ' εἰ μὴ δυνατὸν εἶναι, ἀδύνατον εἶναι· ἀδύνατον ἄρα εἶναι τὸ ἀναγκαῖον εἶναι, ὅπερ ἄτοπον. Ἀλλὰ μὴν τῷ γε δυνατὸν εἶναι τὸ οὐκ ἀδύνατον εἶναι

Et consecutiones quidem secundum rationem fiunt, si ita ponamus. Ad τὸ Possibile est esse sequitur τὸ Contingit esse, et hoc cum illo reciprocatur, et τὸ Non impossibile est esse, et τὸ Non necessarium est esse; ad τὸ Possibile est non esse vero, et τὸ Contingit non esse *sequitur* τὸ Non necessarium est non esse, et τὸ Non impossibile est non esse, ad τὸ Non possibile est esse autem, et τὸ Non contingit esse *sequitur* τὸ Necessarium est non esse, et τὸ Impossibile est esse; ad τὸ Non possibile est non esse denique, et τὸ Non contingit non esse *sequitur*, τὸ Necessarium est esse, et τὸ Impossibile est non esse. Consideretur vero, quod dictum est, ex tabula subjecta:

Possibile est esse,	Non possibile est esse.
Contingit esse,	Non contingit esse.
Non impossibile est esse,	Impossibile est esse.
Non necessarium est esse,	Necessarium est non esse.
Possibile est non esse,	Non possibile est non esse.
Contingit non esse,	Non contingit non esse.
Non impossibile est non esse,	Impossibile est non esse.
Non necessarium est non esse,	Necessarium est esse.

(2) Τὸ Impossibile igitur, et Non impossibile, ad Contingens, et Possibile, et Non contingens, et Non possibile, sequuntur quidem contradictorie, reciproce autem. Nam ad τὸ Possibile est esse negatio Impossibilis sequitur [τὸ Non impossibile est esse]; negationem vero *sequitur* affirmatio. Nam ad τὸ Non possibile est esse *sequitur* τὸ Impossibile est esse; affirmatio enim est τὸ Impossibile est esse; τὸ Non impossibile est esse vero negatio est. (3) Necessarium autem quomodo se habeat, videndum est. Perspicuum nempe est quod non eodem modo se habeat; sed contrariæ sequuntur; contradictiones vero seorsum; non enim est negatio τοῦ Necessarium non est esse τὸ Non necessarium est esse; fieri enim potest ut de eodem utræque *propositiones* veræ sint; nam quod necessarium est non esse, id non necessarium est esse. (4) Causa vero est, cur non sequatur necessarium similiter ut reliquæ *enuntiationes modales*, quod Impossibile contrarie cum Necessario collatum idem valet: quod enim impossibile est esse, necesse est, hoc non, esse, sed non esse; quod autem impossibile est non esse, hoc necesse est esse; quare, si illa (*Contingit esse*, *Non impossibile est esse*, *Non necessarium est esse*) similiter sequuntur ad τὸ Possibile est esse et Non *possibile est esse*, hæc (*Impossibile est esse*, *Necessarium est non esse*, *Impossibile est non esse*, *Necessarium est esse*) e contrario *sequuntur;* neque idem significant τὸ Necessarium et τὸ Impossibile, sed, ut dictum est, reciproce. (5) An impossibile est sic constitui Necessarii contradictiones? nam quod necessarium est esse, id possibile est esse; (nam sin minus, negatio consequetur; necesse enim est aut affirmare, aut negare; quare si non possibile est esse, impossibile est esse; ergo Impossibile est esse, quod necessarium est esse, quod quidem absurdum est;) verum τῷ Possibile est esse τὸ Non impossibile est esse

ἀκολουθεῖ, τούτῳ δὲ τὸ μὴ ἀναγκαῖον εἶναι· ὥστε συμβαίνει τὸ ἀναγκαῖον εἶναι μὴ ἀναγκαῖον εἶναι, ὅπερ ἄτοπον. (6) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὸ ἀναγκαῖον εἶναι ἀκολουθεῖ τῷ δυνατὸν εἶναι, οὐδὲ τὸ ἀναγκαῖον μὴ εἶναι· τῷ μὲν γὰρ ἄμφω ἐνδέχεται συμβαίνειν, τούτων δὲ ὁπότερον ἂν ἀληθὲς ᾖ, οὐκέτι ἔσται ἐκεῖνα ἀληθῆ. Ἅμα γὰρ δυνατὸν εἶναι καὶ μὴ εἶναι· εἰ δ' ἀνάγκη εἶναι ἢ μὴ εἶναι, οὐκ ἔσται δυνατὸν ἄμφω. Λείπεται τοίνυν τὸ οὐκ ἀναγκαῖον μὴ εἶναι ἀκολουθεῖν τῷ δυνατὸν εἶναι. Τοῦτο γὰρ ἀληθὲς καὶ κατὰ τοῦ ἀναγκαῖον εἶναι. Καὶ γὰρ αὕτη γίνεται ἀντίφασις τῇ ἑπομένῃ τῷ οὐ δυνατὸν εἶναι· ἐκείνῳ γὰρ ἀκολουθεῖ τὸ ἀδύνατον εἶναι καὶ ἀναγκαῖον μὴ εἶναι, οὗ ἡ ἀπόφασις τὸ οὐκ ἀναγκαῖον μὴ εἶναι. Ἀκολουθοῦσί τε ἄρα καὶ αὗται αἱ ἀντιφάσεις κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον, καὶ οὐδὲν ἀδύνατον συμβαίνει τιθεμένων οὕτως.

7. Ἀπορήσειε δ' ἄν τις εἰ τῷ ἀναγκαῖον εἶναι τὸ δυνατὸν εἶναι ἕπεται. Εἴ τε γὰρ μὴ ἕπεται, ἡ ἀντίφασις ἀκολουθήσει, τὸ μὴ δυνατὸν εἶναι· καὶ εἴ τις ταύτην μὴ φήσειεν εἶναι ἀντίφασιν, ἀνάγκη λέγειν τὸ δυνατὸν μὴ εἶναι· ἅπερ ἄμφω ψευδῆ κατὰ τοῦ ἀναγκαῖον εἶναι. Ἀλλὰ μὴν πάλιν τὸ αὐτὸ εἶναι δοκεῖ δυνατὸν τέμνεσθαι καὶ μὴ τέμνεσθαι, καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, ὥστε ἔσται τὸ ἀναγκαῖον εἶναι ἐνδεχόμενον μὴ εἶναι· τοῦτο δὲ ψεῦδος. (8) Φανερὸν δὴ ὅτι οὐ πᾶν τὸ δυνατὸν ἢ εἶναι ἢ βαδίζειν καὶ τὰ ἀντικείμενα δύναται, ἀλλ' ἔστιν ἐφ' ὧν οὐκ ἀληθές· πρῶτον μὲν ἐπὶ τῶν μὴ κατὰ λόγον δυνατῶν, οἷον τὸ πῦρ θερμαντικὸν καὶ ἔχει δύναμιν ἄλογον. Αἱ μὲν οὖν μετὰ λόγου δυνάμεις αἱ αὐταὶ πλειόνων καὶ τῶν ἐναντίων, αἱ δ' ἄλογοι οὐ πᾶσαι, ἀλλ' ὥσπερ εἴρηται, τὸ πῦρ οὐ δυνατὸν θερμαίνειν καὶ μή, οὐδ' ὅσα ἄλλα ἐνεργεῖ ἀεί. Ἔνια μέντοι δύναται καὶ τῶν κατὰ τὰς ἀλόγους δυνάμεις ἅμα τὰ ἀντικείμενα δέξασθαι. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν τούτου χάριν εἴρηται, ὅτι οὐ πᾶσα δύναμις τῶν ἀντικειμένων, οὐδ' ὅσαι λέγονται κατὰ τὸ αὐτὸ εἶδος. (9) Ἔνιαι δὲ δυνάμεις ὁμώνυμοί εἰσι. Τὸ γὰρ δυνατὸν οὐχ ἁπλῶς λέγεται, ἀλλὰ τὸ μὲν ὅτι ἀληθὲς ὡς ἐνεργείᾳ ὄν, οἷον δυνατὸν βαδίζειν ὅτι βαδίζει, καὶ ὅλως δυνατὸν εἶναι ὅτι ἤδη ἔστι κατ' ἐνέργειαν ὃ λέγεται εἶναι δυνατόν, τὸ δὲ ὅτι ἐνεργήσειεν ἄν, οἷον δυνατὸν εἶναι βαδίζειν ὅτι βαδίσειεν ἄν. Καὶ αὕτη μὲν ἐπὶ τοῖς κινητοῖς ἐστὶ μόνοις ἡ δύναμις, ἐκείνη δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀκινήτοις. Ἄμφω δὲ ἀληθὲς εἰπεῖν τὸ μὴ ἀδύνατον εἶναι βαδίζειν ἢ εἶναι, καὶ τὸ βαδίζον ἤδη καὶ ἐνεργοῦν καὶ τὸ βαδιστικόν. Τὸ μὲν οὖν οὕτω δυνατὸν οὐκ ἀληθὲς κατὰ τοῦ ἀναγκαίου ἁπλῶς εἰπεῖν, θάτερον δὲ ἀληθές. (10) Ὥστε ἐπεὶ τῷ ἐν μέρει τὸ καθόλου ἕπεται, τῷ ἐξ ἀνάγκης ὄντι ἕπεται τὸ δύνασθαι εἶναι, οὐ μέντοι πᾶν. (11) Καὶ ἔστι δὴ ἀρχὴ ἴσως τὸ ἀναγκαῖον καὶ μὴ ἀναγκαῖον πάντων ἢ εἶναι ἢ μὴ εἶναι, καὶ τἄλλα ὡς τούτοις ἀκολουθοῦντα ἐπισκοπεῖν δεῖ. (12) Φανερὸν δὴ ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι τὸ ἐξ ἀνάγκης ὂν κατ' ἐνέργειάν ἐστιν, ὥστε εἰ πρότερα τὰ ἀΐδια, καὶ ἡ ἐνέργεια δυνάμεως προτέρα. Καὶ τὰ μὲν ἄνευ δυνάμεως ἐνέργειαί εἰσιν, οἷον αἱ πρῶται οὐ-

convenit, huic vero τὸ Non necessarium esse; itaque fit ut τὸ Necessarium esse non Necessarium sit; quod absurdum est. (6) At certe neque τὸ Necessarium est esse sequitur τὸ Possibile est esse, neque τὸ Necessarium est non esse; nam ad τὸ *Possibile est esse* utrumque ut sequatur contingit; horum vero (τοῦ *Necesse est esse, et* τοῦ *Necesse est non esse*), utrumcumque verum fuerit, non amplius erunt illa (*Possibile est esse, et seu* τὸ *Necesse est esse, seu* τὸ *Necesse est non esse*) vera; simul enim aliquid esse potest, et non esse; at si necessarium sit esse, aut non esse, non erit possibile utrumque. Reliquum est igitur, τὸ Non necessarium est non esse sequi τὸ Possibile est esse. Hoc enim verum est et de τῷ Necessarium est esse. Hæc est contradictio ejus *enuntiationis*, quæ sequitur τὸ Non possibile est esse; hoc enim sequitur τὸ Impossibile est esse et τὸ Necessarium est non esse; cujus contradictio est τὸ Non necessarium est non esse. Sequuntur ergo et hæ contradictiones secundum modum prædictum; et nihil impossibile accidit, si ita ponantur.

7. Dubitaverit autem aliquis, num ad τὸ Necesse est esse sequatur τὸ Possibile est esse; nam si non sequitur, contradictio sequetur, τὸ Non possibile est esse; et si quis dixerit hanc non esse contradictionem, necesse est dicere *contradictionem esse* τὸ Possibile est non esse; quæ utraque falsa sunt de τῷ Necessarium est esse. Attamen rursus idem videtur esse possibile, secari et non secari, et esse et non esse; adeo ut τὸ Necessarium est esse contingat non esse; hoc vero falsum est. (8) Manifestum igitur, non omne, quod potest aut esse, aut ambulare, etiam opposita posse. Sed sunt de quibus *oppositum* non est verum. Primum quidem de iis, quæ non secundum rationem possibilia sunt; ut ignis potest calefacere et habet vim irrationalem. Quæ ergo sunt cum ratione potentiæ, illæ plurium sunt et contrariorum; irrationales autem non omnes; sed, ut dictum est, ignis non potest calefacere et non calefacere; nec alia quæcumque semper agunt. Quædam vero *potentiæ* etiam ex his, quæ ut irrationales agunt, possunt simul opposita recipere. Verum hoc quidem hujus causa dictum est, *ut intelligamus*, non omnem potentiam opposita recipere, nec illas, quæcumque secundum eandem speciem dicuntur. (9) Nonnullæ autem potentiæ æquivocæ sunt; nam Possibile non simpliciter dicitur; sed unum quidem, quod verum est, utpote quod actu est; velut, Possibile est ambulare, quod ambulat; et omnino Possibile esse *dicitur*, quia jam actu est id, quod dicitur esse possibile; alterum vero, quod operari forte possit, ut, posse *aliquem* ambulare, quia ambulaverit aliquando. Et hæc quidem in solis mobilibus est potentia; illa vero etiam in immobilibus. Utrumque autem vere dici potest, τὸ Non impossibile esse ut *aliquis* ambulet, aut sit, et τὸ Ambulans jam atque agens, et aptum ad ambulandum. Id quidem, quod ita possibile est, non vere de necessario simpliciter dici potest; alterum autem vere. (10) Quare si quidem ad particulare sequitur universale; ad id, quod ex necessitate est, sequetur τὸ Posse esse, non tamen omne. (11) Et est nimirum principium fortasse τὸ Necesse esse et Non necesse esse omnium τοῦ Esse aut Non esse; et reliqua, ut ad hæc consequentia, considerari debent. (12) Manifestum itaque ex dictis est, quod ex necessitate quidquid est, id actu est. Quare si priora sunt æterna *mutabilibus*, et actus potentia prior est. Et alii actus sine potentia sunt (*ut puri actus*),

σίαι, τὰ δὲ μετὰ δυνάμεως, ἃ τῇ μὲν φύσει πρότερα, τῷ δὲ χρόνῳ ὕστερα, τὰ δὲ οὐδέποτε ἐνέργειαί εἰσιν, ἀλλὰ δυνάμεις μόνον.

videlicet primæ substantiæ; alii vero cum potentia, qui natura sunt priores *potentiis*, tempore vero posteriores; alii denique nunquam actus sunt, sed potentiæ tantum.

CAP. XIV.

De enuntiationibus contrariis.

Πότερον δὲ ἐναντία ἐστὶν ἡ κατάφασις τῇ ἀποφάσει ἢ ἡ κατάφασις τῇ καταφάσει, καὶ ὁ λόγος τῷ λόγῳ, ὁ λέγων ὅτι πᾶς ἄνθρωπος δίκαιος τῷ οὐδεὶς ἄνθρωπος δίκαιος ἢ τὸ πᾶς ἄνθρωπος δίκαιος τῷ πᾶς ἄνθρωπος ἄδικος, οἷον ἔστι Καλλίας δίκαιος, οὐκ ἔστι Καλλίας δίκαιος, Καλλίας ἄδικός ἐστι· ποτέρα δὴ ἐναντία τούτων; (2) Εἰ γὰρ τὰ μὲν ἐν τῇ φωνῇ ἀκολουθεῖ τοῖς ἐν τῇ διανοίᾳ, ἐκεῖ δὲ ἐναντία δόξα ἡ τοῦ ἐναντίου, οἷον ὅτι πᾶς ἄνθρωπος δίκαιος τῇ πᾶς ἄνθρωπος ἄδικος, καὶ ἐπὶ τῶν ἐν τῇ φωνῇ καταφάσεων ἀνάγκη ὁμοίως ἔχειν. Εἰ δὲ μὴ ἐκεῖ ἡ τοῦ ἐναντίου δόξα ἐναντία ἐστίν, οὐδὲ ἡ κατάφασις τῇ καταφάσει ἔσται ἐναντία, ἀλλ' ἡ εἰρημένη ἀπόφασις. (3) Ὥστε σκεπτέον ποία δόξα ἀληθὴς ψευδεῖ δόξῃ ἐναντία, πότερον ἡ τῆς ἀποφάσεως ἢ ἡ τὸ ἐναντίον εἶναι δοξάζουσα. (4) Λέγω δὲ ὧδε. Ἔστι τις δόξα ἀληθὴς τοῦ ἀγαθοῦ ὅτι ἀγαθόν, ἄλλη δὲ ὅτι οὐκ ἀγαθὸν ψευδής, ἑτέρα δὲ ὅτι κακόν. Ποτέρα δὴ τούτων ἐναντία τῇ ἀληθεῖ; καὶ εἰ ἔστι μία, καθ' ὁποτέραν ἡ ἐναντία; (5) Τὸ μὲν δὴ τούτῳ οἴεσθαι τὰς ἐναντίας δόξας ὡρίσθαι, τῷ τῶν ἐναντίων εἶναι, ψεῦδος· τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ ὅτι ἀγαθὸν καὶ τοῦ κακοῦ ὅτι κακὸν ἡ αὐτὴ ἴσως καὶ ἀληθὴς ἔσται εἴτε πλείους εἴτε μία ἐστίν. Ἐναντία δὲ ταῦτα. Ἀλλ' οὐ τῷ ἐναντίων εἶναι ἐναντία, ἀλλὰ μᾶλλον τῷ ἐναντίως. (6) Εἰ δὴ ἔστι μὲν τοῦ ἀγαθοῦ ὅτι ἐστὶν ἀγαθὸν δόξα, ἄλλη δ' ὅτι οὐκ ἀγαθόν, ἔστι δὲ ἄλλο τι ὃ οὐχ ὑπάρχει οὐδ' οἷόντε ὑπάρξαι, τῶν μὲν δὴ ἄλλων οὐδεμίαν θετέον, οὔτε ὅσαι ὑπάρχειν τὸ μὴ ὑπάρχον δοξάζουσιν, οὔθ' ὅσαι μὴ ὑπάρχειν τὸ ὑπάρχον (ἄπειροι γὰρ ἀμφότεραι, καὶ ὅσαι ὑπάρχειν δοξάζουσι τὸ μὴ ὑπάρχον, καὶ ὅσαι μὴ ὑπάρχειν τὸ ὑπάρχον), (7) ἀλλ' ἐν ὅσαις ἐστὶν ἡ ἀπάτη. Αὗται δέ εἰσιν ἐξ ὧν αἱ γενέσεις· ἐκ τῶν ἀντικειμένων δὲ αἱ γενέσεις, ὥστε καὶ αἱ ἀπάται. (8) Εἰ οὖν τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀγαθὸν καὶ οὐ κακόν ἐστι, καὶ τὸ μὲν καθ' ἑαυτό, τὸ δὲ κατὰ συμβεβηκός (συμβέβηκε γὰρ αὐτῷ οὐ κακῷ εἶναι), μᾶλλον δὲ ἑκάστου ἀληθὴς ἡ καθ' ἑαυτό, καὶ ψευδής, εἴπερ καὶ ἀληθής. Ἡ μὲν οὖν ὅτι οὐκ ἀγαθὸν τὸ ἀγαθὸν τοῦ καθ' ἑαυτὸ ὑπάρχοντος, ψευδής, ἡ δὲ τοῦ ὅτι κακὸν τοῦ κατὰ συμβεβηκός. Ὥστε μᾶλλον ἂν εἴη ψευδὴς τοῦ ἀγαθοῦ ἡ τῆς ἀποφάσεως, ἢ ἡ τοῦ ἐναντίου δόξα. Διέψευσται δὲ μάλιστα περὶ ἕκαστον ὁ τὴν ἐναντίαν ἔχων δόξαν· τὰ γὰρ ἐναντία τῶν πλεῖστον διαφερόντων περὶ τὸ αὐτό. Εἰ οὖν ἐναντία μὲν τούτων ἡ ἑτέρα, ἐναντιωτέρα δὲ ἡ τῆς ἀποφάσεως, δῆλον ὅτι αὕτη ἂν εἴη ἐναντία. Ἡ δὲ τοῦ ὅτι κακὸν τὸ ἀγαθὸν συμπεπλεγμένη ἐστί· καὶ γὰρ ὅτι οὐκ ἀγαθὸν ἀνάγκη ἴσως ὑπολαμβάνειν τὸν αὐτόν. (9) Ἔτι δέ, εἰ καὶ ἐπὶ

Utrum vero contraria sit affirmatio negationi, aut affirmatio affirmationi, et oratio orationi, quæ dicit omnem hominem justum esse, dicenti nullum hominem esse justum; aut quæ dicit, Omnis homo est justus, dicenti, Omnis homo est injustus; velut, Est Callias justus, Non est Callias justus, Callias injustus est, utra harum sit contraria, *dispiciendum est*. (2) Si enim, quæ in voce sunt, consequuntur ea quæ sunt in animo; illic autem ea est contraria opinio, quæ contrarii est, velut, quod omnis homo justus est, ei, quod omnis homo injustus est; etiam in affirmationibus voce expressis necesse est similiter rem se habere. Si vero illic contrarii opinio non est contraria, nec affirmatio affirmationi erit contraria, sed quæ dicta est negatio. (3) Quare considerandum est, quænam opinio vera contraria videatur falsæ, utrum quæ est negationis, an quæ contrarium esse opinatur. (4) Dico autem hoc modo. Est quædam opinio vera boni, quod sit bonum; alia vero, quod non sit bonum, falsa; alia vero, quod sit malum. Utra ergo harum contraria veræ? et si una est, secundum utram est contraria? (5) Si quis arbitretur eo contrarias opiniones definiri, quod contrariorum sint, is falsum arbitrabitur; nam de bono, quod bonum sit, et de malo, quod malum sit, eadem fortasse *opinio* et vera est, sive plures sint, sive una sit. Contraria vero hæc sunt. At non eo, quod contrariorum sint, contraria dicuntur; sed potius, quod contrario modo *se habeant*. (6) Si quidem de bono, quod bonum sit, opinio est; alia vero, quod non bonum sit; est vero aliud quid, quod nec inest *bono*, nec inesse potest: e reliquis nulla ponenda est, nec quæ inesse quod non inest, opinantur, nec quæ *opinantur* non inesse quod inest; infinitæ enim utræque sunt, et quæ inesse opinantur quod non inest, et quæ *opinantur* non inesse quod inest: (7) sed *ponendæ sunt*, in quibus est deceptio; hæ vero sunt, e quibus generationes *rerum sunt;* ex oppositis autem generationes *fiunt;* quare etiam deceptiones. (8) Si ergo bonum et bonum et non malum est; et illud quidem (*quod bonum bonum sit*) per se *erit;* hoc vero (*quod bonum non malum sit*) per accidens *erit;* (accidit enim illi, ut non sit malum;) magis de unoquoque *opinio* vera est, quæ per se *vera est* et *magis* falsa *est de unoquoque opinio*, si alias (*contraria*) est quoque vera *per se*. Hæc ergo *opinio*, quod non bonum bonum sit, secundum id, quod est per se, falsa est; hæc vero, quod *bonum* malum sit, est secundum accidens *falsa*. Igitur magis falsa fuerit *opinio* negationis boni, quam contrarii opinio (*bonum malum esse*). Falsus autem maxime est circa unumquodque, qui contrariam fovet opinionem; nam contraria sunt, quæ circa idem maxime distant. Si ergo ex his *opinionibus* contraria est altera, magis contraria autem opinio negationis: manifestum est, hanc ipsam vere contrariam esse. Opinio vero, malum esse bonum, complicita est. Nam et eundem, *bonum* non bonum esse, fortasse necesse est existimare. (9) Præterea, si etiam in aliis similiter oportet

τῶν ἄλλων ὁμοίως δεῖ ἔχειν, καὶ ταύτῃ ἂν δόξειε καλῶς εἰρῆσθαι· ἢ γὰρ πανταχοῦ τὸ τῆς ἀποφάσεως ἢ οὐδαμοῦ. Ὅσοις δὲ μή ἐστιν ἐναντία, περὶ τούτων ἔστι μὲν ψευδὴς ἡ τῇ ἀληθεῖ ἀντικειμένη, οἷον ὁ τὸν ἄνθρωπον οὐκ ἄνθρωπον οἰόμενος διέψευσται. Εἰ οὖν αὗται ἐναντίαι, καὶ αἱ ἄλλαι αἱ τῆς ἀποφάσεως. (10) Ἔτι ὁμοίως ἔχει ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ὅτι ἀγαθὸν καὶ ἡ τοῦ μὴ ἀγαθοῦ ὅτι οὐκ ἀγαθόν, καὶ πρὸς ταύταις ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ὅτι οὐκ ἀγαθόν, καὶ ἡ τοῦ μὴ ἀγαθοῦ ὅτι ἀγαθόν. Τῇ οὖν τοῦ μὴ ἀγαθοῦ ὅτι οὐκ ἀγαθὸν ἀληθεῖ οὔσῃ δόξῃ τίς ἂν εἴη ἡ ἐναντία; οὐ γὰρ δὴ ἡ λέγουσα ὅτι κακόν· ἅμα γὰρ ἄν ποτε εἴη ἀληθής, οὐδέποτε δὲ ἀληθὴς ἀληθεῖ ἐναντία. Ἔστι γάρ τι μὴ ἀγαθὸν κακόν, ὥστε ἐνδέχεται ἅμα ἀληθεῖς εἶναι. Οὐδ' αὖ ἡ ὅτι οὐ κακόν· ἀληθὴς γὰρ καὶ αὕτη· ἅμα γὰρ καὶ ταῦτα ἂν εἴη. Λείπεται οὖν τῇ τοῦ μὴ ἀγαθοῦ ὅτι οὐκ ἀγαθὸν ἐναντία ἡ τοῦ μὴ ἀγαθοῦ ὅτι ἀγαθόν· ψευδὴς γὰρ αὕτη. Ὥστε καὶ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ὅτι οὐκ ἀγαθὸν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ ὅτι ἀγαθόν. (11) Φανερὸν δὲ ὅτι οὐδὲν διοίσει οὐδ' ἂν καθόλου τιθῶμεν τὴν κατάφασιν· ἡ γὰρ καθόλου ἀπόφασις ἐναντία ἔσται, οἷον τῇ δόξῃ τῇ δοξαζούσῃ, ὅτι πᾶν ὃ ἂν ᾖ ἀγαθὸν ἀγαθόν ἐστιν, ἡ ὅτι οὐδὲν τῶν ἀγαθῶν ἀγαθόν. Ἡ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ ὅτι ἀγαθόν, εἰ καθόλου τὸ ἀγαθόν, ἡ αὐτή ἐστι τῇ ὅτι ὃ ἂν ᾖ ἀγαθὸν δοξαζούσῃ ὅτι ἀγαθόν· τοῦτο δὲ οὐδὲν διαφέρει τοῦ ὅτι πᾶν ὃ ἂν ᾖ ἀγαθὸν ἀγαθόν ἐστι. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ μὴ ἀγαθοῦ. (12) Ὥστε εἴπερ ἐπὶ δόξης οὕτως ἔχει, εἰσὶ δὲ αἱ ἐν τῇ φωνῇ καταφάσεις καὶ ἀποφάσεις σύμβολα τῶν ἐν τῇ ψυχῇ, δῆλον ὅτι καὶ καταφάσει ἐναντία μὲν ἀπόφασις ἡ περὶ τοῦ αὐτοῦ καθόλου, οἷον, τῇ ὅτι πᾶν ἀγαθὸν ἀγαθόν, ἢ ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ἀγαθός, ἡ ὅτι οὐδὲν ἢ οὐδείς, ἀντιφατικῶς δὲ ὅτι ἢ οὐ πᾶν ἢ οὐ πᾶς. (13) Φανερὸν δὲ ὅτι καὶ ἀληθῆ ἀληθεῖ οὐκ ἐνδέχεται ἐναντίαν εἶναι οὔτε δόξαν οὔτε ἀπόφασιν. Ἐναντίαι μὲν γὰρ αἱ περὶ τὰ ἀντικείμενα, περὶ ταῦτα δὲ ἐνδέχεται ἀληθεύειν τὸν αὐτόν· ἅμα δὲ οὐκ ἐνδέχεται τὰ ἐναντία ὑπάρχειν τῷ αὐτῷ.

rem se habere, et ab hac parte forte videatur recte dictum esse; aut enim ubique oppositio negationis *locum habebit*, aut nusquam. Quibus autem non sunt contraria, de his etiam *opinio* falsa est veræ opposita; ut, qui hominem arbitratur non esse hominem, fallitur. Si ergo hæ contrariæ sunt, etiam aliæ, quæ negationis sunt, *contrariæ erunt*. (10) Porro, similiter se habet opinio de bono, quod bonum sit, et de non bono, quod non bonum sit; et super his de bono, quod non bonum, et de non bono, quod bonum sit. Opinioni ergo de non bono, quod non bonum sit, utpote opinioni veræ, quænam fuerit contraria? certe non illa, quæ dicit, *non bonum* malum esse; fuerit enim aliquando simul vera; nunquam autem vera *opinio* veræ contraria est. Est enim aliquid non bonum malum. Quare contingit *has opiniones* simul veras esse. Neque illa rursus *contraria est*, *non bonum* non malum esse. Vera enim et hæc; simul enim et hæc fuerint. Relinquitur itaque, opinioni de non bono, quod non bonum sit, opinionem de non bono, quod bonum sit, contrariam esse; nam hæc falsa est. Quare etiam opinio de bono, quod non bonum, sit, *contraria fuerit* opinioni de bono, quod bonum sit. (11) Manifestum igitur est quod nihil referet, etsi universaliter affirmationem constituamus; universalis enim negatio contraria erit, ut, opinioni, quæ opinatur omne, quod quidem bonum sit, bonum esse, opinanti nullum bonorum bonum esse. Opinio enim de bono, quod bonum sit, si universaliter sumatur bonum, eadem est cum illa, quæ, quidquid bonum sit, id opinatur bonum esse; hoc vero nihil differt ab eo, quod omne, quidquid sit bonum, bonum sit. Similiter etiam *judicandum est* de non bono. (12) Igitur si quidem in opinione res ita se habet, affirmationes autem et negationes voce expressæ notæ eorum sunt, quæ in animo sunt: manifestum est, affirmationi contrariam esse negationem de eodem universaliter sumpto; ut *affirmationi*, omne bonum bonum esse, aut omnem hominem bonum esse *negationem*, nihil bonum, neminem bonum esse, contradictorie vero, aut, quod non omne *bonum bonum sit*, aut non omnis *homo bonus*. (13) Manifestum vero est quod veram veræ non contingit contrariam esse nec opinionem, nec negationem. Contrariæ enim sunt, quæ circa opposita sunt; de iisdem vero eundem contingit vera dicere; simul autem contraria inesse eidem non contingit.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΤΕΡΑ.

ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ.

ARISTOTELIS ANALYTICORUM PRIORUM.

LIBER I.

CAP. I.

(24.)

De propositione, termino, syllogismo, ejusque elementis.

Πρῶτον εἰπεῖν περὶ τί καὶ τίνος ἐστὶν ἡ σκέψις, ὅτι περὶ ἀπόδειξιν καὶ ἐπιστήμης ἀποδεικτικῆς. Εἶτα διορίσαι τί ἐστι πρότασις καὶ τί ὅρος καὶ τί συλλογισμός, καὶ ποῖος τέλειος, καὶ ποῖος ἀτελής, μετὰ δὲ ταῦτα τί τὸ ἐν ὅλῳ εἶναι ἢ μὴ εἶναι τόδε τῷδε, καὶ τί λέγομεν τὸ κατὰ παντὸς ἢ μηδενὸς κατηγορεῖσθαι.

2. Πρότασις μὲν οὖν ἐστι λόγος καταφατικὸς ἢ ἀποφατικὸς τινὸς κατά τινος. Οὗτος δὲ ἢ καθόλου ἢ ἐν μέρει ἢ ἀδιόριστος. Λέγω δὲ καθόλου μὲν τὸ παντὶ ἢ μηδενὶ ὑπάρχειν, ἐν μέρει δὲ τὸ τινὶ ἢ μὴ τινὶ ἢ μὴ παντὶ ὑπάρχειν, ἀδιόριστον δὲ τὸ ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν ἄνευ τοῦ καθόλου, ἢ κατὰ μέρος, οἷον τὸ τῶν ἐναντίων εἶναι τὴν αὐτὴν ἐπιστήμην ἢ τὸ τὴν ἡδονὴν μὴ εἶναι ἀγαθόν. (3) Διαφέρει δὲ ἡ ἀποδεικτικὴ πρότασις τῆς διαλεκτικῆς, ὅτι ἡ μὲν ἀποδεικτικὴ λῆψις θατέρου μορίου τῆς ἀντιφάσεώς ἐστιν (οὐ γὰρ ἐρωτᾷ, ἀλλὰ λαμβάνει ὁ ἀποδεικνύων), ἡ δὲ διαλεκτικὴ ἐρώτησις ἀντιφάσεώς ἐστιν. Οὐδὲν δὲ διοίσει πρὸς τὸ γενέσθαι τὸν ἑκατέρου συλλογισμόν· καὶ γὰρ ὁ ἀποδεικνύων καὶ ὁ ἐρωτῶν συλλογίζεται λαβών τι κατά τινος ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν. Ὥστε ἔσται συλλογιστικὴ μὲν πρότασις ἁπλῶς κατάφασις ἢ ἀπόφασίς τινος κατά τινος τὸν εἰρημένον τρόπον· ἀποδεικτικὴ δέ, ἐὰν ἀληθὴς ᾖ καὶ διὰ τῶν ἐξ ἀρχῆς ὑποθέσεων εἰλημμένη· διαλεκτικὴ δὲ πυνθανομένῳ μὲν ἐρώτησις ἀντιφάσεως, συλλογιζομένῳ δὲ λῆψις τοῦ φαινομένου καὶ ἐνδόξου, καθάπερ ἐν τοῖς Τοπικοῖς εἴρηται. Τί μὲν οὖν ἐστι πρότασις, καὶ τί διαφέρει συλλογιστικὴ καὶ ἀποδεικτικὴ καὶ διαλεκτική, δι' ἀκριβείας μὲν ἐν τοῖς ἑπομένοις ῥηθήσεται, πρὸς δὲ τὴν παροῦσαν χρείαν ἱκανῶς ἡμῖν διωρίσθω τὰ νῦν. (4) Ὅρον δὲ καλῶ εἰς ὃν διαλύεται ἡ πρότασις, οἷον τό τε κατηγορούμενον καὶ τὸ καθ' οὗ κατηγορεῖται, ἢ προστιθεμένου ἢ διαιρουμένου τοῦ εἶναι καὶ μὴ εἶναι. (5) Συλλογισμὸς δέ ἐστι λόγος ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει τῷ ταῦτα εἶναι. Λέγω δὲ τῷ ταῦτα εἶναι τὸ διὰ ταῦτα συμβαίνειν, τὸ δὲ διὰ ταῦτα συμβαίνειν τὸ μηδενὸς ἔξωθεν ὅρου προσδεῖν πρὸς τὸ γενέσθαι τὸ ἀναγκαῖον. (6) Τέλειον μὲν οὖν καλῶ συλλογισμὸν τὸν μηδενὸς ἄλλου προσδεόμενον παρὰ τὰ εἰλημμένα πρὸς τὸ φανῆναι τὸ ἀναγκαῖον,

Primum dicendum est, de quo, et cujus *rei* hæc consideratio sit; nimirum quod demonstrationem et demonstrandi scientiam attineat. Deinde definiendum est, quid sit propositio, et quid terminus, et quid syllogismus, et qualisnam perfectus, et qualis imperfectus. Postea vero, quid sit in Toto hoc esse aut non esse aliquid, et quid dicamus τὸ prædicari de omni aut de nullo.

2. Propositio quidem est oratio affirmans aut negans aliquid de aliquo. Hæc autem est aut universalis, aut particularis, aut indefinita. Universale autem appello τὸ omni, aut nulli inesse. Particulare vero τὸ cuidam, aut non cuidam, aut non omni inesse. Indefinitum denique τὸ inesse, aut non inesse, sine universalis, aut particularis *signo*; ut, contrariorum esse eandem scientiam, aut, voluptatem non esse bonum. (3) Differt autem propositio demonstrativa a dialectica; quod demonstrativa quidem sumptio est alterius partis contradictionis; (non enim interrogat, sed sumit demonstrans;) dialectica vero interrogatio est contradictionis. Nihil autem intererit ad conficiendum utriusque (*demonstrativæ et dialecticæ propositionis*) syllogismum: nam et demonstrans, et interrogans, syllogismo colligit sumens aliquid alicui inesse, aut non inesse. Quare erit syllogistica quidem propositio simpliciter affirmatio aut negatio alicujus de aliquo eo, quo dictum est, modo. Demonstrativa autem, si vera sit, et a principio per suppositiones desumpta. Dialectica autem sciscitanti interrogatio contradictionis est; syllogismo vero colligenti sumptio illius quod apparet, aut probabile est, quemadmodum in Topicis dictum est. Jam vero quid sit propositio, et quomodo differant syllogistica, et demonstrativa, et dialectica, diligenter in sequentibus dicetur; ad præsentem usum hæc nobis sufficienter distincta sunto. (4) Terminum autem voco, in quem dissolvitur propositio; ut prædicatum, et id de quo prædicatur, sive adjecto, sive separato τῷ Esse, aut Non esse. (5) Syllogismus vero est oratio, in qua, positis quibusdam, aliud quid a positis necessario sequitur eo, quod illa sunt. Dico autem « quod illa sunt, » quoniam per illa colligatur. Quod autem « per illa colligatur, » *dico*, quoniam nullo externo termino opus est, ut exsistat necessarium (*consecutio necessaria*). (6) Perfectum quidem dico syllogismum, qui nullo alio indigeat præter sumpta, ut

ἀτελῆ δὲ τὸν προσδεόμενον ἢ ἑνὸς ἢ πλειόνων, ἃ ἔστι μὲν ἀναγκαῖα διὰ τῶν ὑποκειμένων ὅρων, οὐ μὴν εἴληπται διὰ προτάσεων. (7) Τὸ δὲ ἐν ὅλῳ εἶναι ἕτερον ἑτέρῳ καὶ τὸ κατὰ παντὸς κατηγορεῖσθαι θατέρου θάτερον, ταὐτόν ἐστι. Λέγομεν δὲ τὸ κατὰ παντὸς κατηγορεῖσθαι, ὅταν μηδὲν ᾖ λαβεῖν τῶν τοῦ ὑποκειμένου, καθ' οὗ θάτερον οὐ λεχθήσεται· καὶ τὸ κατὰ μηδενὸς ὡσαύτως.

necessarium (*consecutio necessaria*) appareat. Imperfectum autem, qui indigeat aut uno aut pluribus, quæ quidem necessaria sunt propter terminos subjectos, nec tamen per propositiones sumpta sunt. (7) In toto autem esse alterum altero, et alterum de altero omni prædicari, idem est. Dicimus autem « de omni prædicari, » quando nihil subjecti sumi potest, de quo alterum non dicatur; et de nullo *prædicari, dicimus* similiter.

CAP. II.

De propositionum simplicium reciprocatione.

Ἐπεὶ δὲ πᾶσα πρότασίς ἐστιν ἢ τοῦ ὑπάρχειν, ἢ τοῦ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν, ἢ τοῦ ἐνδέχεσθαι ὑπάρχειν, τούτων δὲ αἱ μὲν καταφατικαί, αἱ δὲ ἀποφατικαὶ καθ' ἑκάστην πρόσρησιν, πάλιν δὲ τῶν καταφατικῶν καὶ ἀποφατικῶν αἱ μὲν καθόλου, αἱ δὲ ἐν μέρει, αἱ δὲ ἀδιόριστοι, τὴν μὲν ἐν τῷ ὑπάρχειν καθόλου στερητικὴν ἀνάγκη τοῖς ὅροις ἀντιστρέφειν, οἷον εἰ μηδεμία ἡδονὴ ἀγαθόν, οὐδ' ἀγαθὸν οὐδὲν ἔσται ἡδονή· τὴν δὲ κατηγορικὴν ἀντιστρέφειν μὲν ἀναγκαῖον, οὐ μὴν καθόλου, ἀλλ' ἐν μέρει, οἷον εἰ πᾶσα ἡδονὴ ἀγαθόν, καὶ ἀγαθόν τι εἶναι ἡδονήν· τῶν δὲ ἐν μέρει τὴν μὲν καταφατικὴν ἀντιστρέφειν ἀνάγκη κατὰ μέρος (εἰ γὰρ ἡδονή τις ἀγαθόν, καὶ ἀγαθόν τι ἔσται ἡδονή), τὴν δὲ στερητικὴν οὐκ ἀναγκαῖον· οὐ γὰρ εἰ ἄνθρωπος μὴ ὑπάρχει τινὶ ζῴῳ, καὶ ζῷον οὐχ ὑπάρχει τινὶ ἀνθρώπῳ. (2) Πρῶτον μὲν οὖν ἔστω στερητικὴ καθόλου ἡ Α Β πρότασις. Εἰ οὖν μηδενὶ τῷ Β τὸ Α ὑπάρχει, οὐδὲ τῶν Α οὐδενὶ ὑπάρξει τὸ Β. Εἰ γάρ τινι, οἷον τῷ Γ, οὐκ ἀληθὲς ἔσται τὸ μηδενὶ τῶν Β τὸ Α ὑπάρχειν· τὸ γὰρ Γ τῶν Β τί ἐστιν. (3) Εἰ δὲ παντὶ τὸ Α τῷ Β, καὶ τὸ Β τινὶ τῷ Α ὑπάρχει. Εἰ γὰρ μηδενί, οὐδὲ τὸ Α οὐδενὶ τῷ Β ὑπάρξει· ἀλλ' ὑπέκειτο παντὶ ὑπάρχειν. (4) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ κατὰ μέρος ἐστὶν ἡ πρότασις. Εἰ γὰρ τὸ Α τινὶ τῶν Β, καὶ τὸ Β τινὶ τῶν Α ἀνάγκη ὑπάρχειν. Εἰ γὰρ μηδενί, οὐδὲ τὸ Α οὐδενὶ τῶν Β ὑπάρξει. (5) Εἰ δέ γε τὸ Α τινὶ τῶν Β μὴ ὑπάρχει, οὐκ ἀνάγκη καὶ τὸ Β τινὶ τῷ Α μὴ ὑπάρχειν, οἷον εἰ τὸ μὲν Β ἐστὶ ζῷον, τὸ δὲ Α ἄνθρωπος· ἄνθρωπος μὲν γὰρ οὐ παντὶ ζῴῳ, ζῷον δὲ παντὶ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει.

Quoniam vero omnis propositio significat aut τὸ Inesse, aut necessario inesse, aut contingenter esse; earum autem aliæ affirmativæ, aliæ negativæ sunt, secundum unamquamque enuntiandi rationem; et rursus affirmativarum atque negativarum aliæ universales, aliæ particulares, aliæ indefinitæ sunt: necesse est, *propositionem* universalem aliquid esse negantem terminis reciprocari; velut, Si nulla voluptas bonum est, neque bonum ullum erit voluptas; *propositionem* attributivam autem reciprocari quidem necesse est, at non universaliter, sed particulariter; velut, Si omnis voluptas bonum est, et bonum quoddam erit voluptas; e particularibus autem *propositionem* affirmativam necesse est reciprocari particulariter; si enim voluptas quædam bonum est, et bonum quoddam erit voluptas; negativam vero non est necesse *reciprocari*; non enim, si homo non inest alicui animali, et animal non inest alicui homini. (2) Primum ergo sit universalis negans propositio A B. Si quidem nulli B τὸ A inest, nec ulli A τὸ B inerit. Si enim τὸ B insit alicui, ut τῷ C, non verum erit, nulli B inesse A; nam C aliquid τῶν B est. (3) Si vero τὸ A omni B inest, et τὸ B alicui A inerit; nam si nulli insit, nec A ulli B inerit; attamen supponebatur, A omni B inesse. (4) Similiter vero etiam, si particularis sit propositio. Si enim A alicui τῶν B inest, et B alicui τῶν A necesse est inesse. Nam si nulli inest, nec A ulli τῶν B inerit. (5) Si vero A alicui τῶν B non inest, haud necesse et B non inesse alicui A; ut, si B est animal, A vero homo; homo quidem non omni animali, animal vero omni homini inest.

CAP. III.

De propositionum modalium reciprocatione.

Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἕξει καὶ ἐπὶ τῶν ἀναγκαίων προτάσεων. Ἡ μὲν γὰρ καθόλου στερητικὴ καθόλου ἀντιστρέφει, τῶν δὲ καταφατικῶν ἑκατέρα κατὰ μέρος. Εἰ μὲν γὰρ ἀνάγκη τὸ Α τῷ Β μηδενὶ ὑπάρχειν, ἀνάγκη καὶ τὸ Β τῷ Α μηδενὶ ὑπάρχειν· εἰ γὰρ τινὶ ἐνδέχεται, καὶ τὸ Α τῷ Β τινὶ ἐνδέχοιτο ἄν. Εἰ δὲ ἐξ ἀνάγκης τὸ Α παντὶ ἢ τινὶ τῷ Β ὑπάρχει, καὶ τὸ Β τινὶ τῷ Α ἀνάγκη ὑπάρχειν· εἰ γὰρ μὴ ἀνάγκη, οὐδ' ἂν τὸ Α τινὶ τῶν Β ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχοι. (2) Τὸ δ' ἐν μέρει στερητικὸν οὐκ ἀντιστρέφει διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν δι' ἣν καὶ πρότερον ἔφαμεν.

Eundem vero ad modum res se habebit quoque in necessariis propositionibus. Universalis enim negativa universaliter reciprocatur; ex affirmativis autem utraque particulariter. Nam si necesse est τὸ A nulli B inesse, necesse est quoque τὸ B nulli A inesse; si enim τὸ B *alicui* A contingat inesse, etiam τὸ A alicui B inesse contingeret. Sin vero ex necessitate τὸ A omni aut alicui B insit, etiam τὸ B alicui A necesse est inesse; si enim non necesse esset hoc, neque etiam τὸ A alicui τῶν B ex necessitate inesset. (2) Particularis autem negativa non reciprocatur eandem ob causam, ob quam etiam antea *eam non reciprocari* diximus.

3. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐνδεχομένων, ἐπειδὴ πολλαχῶς λέγεται τὸ ἐνδέχεσθαι (καὶ γὰρ τὸ ἀναγκαῖον καὶ τὸ μὴ ἀναγκαῖον καὶ τὸ δυνατὸν ἐνδέχεσθαι λέγομεν), ἐν μὲν τοῖς καταφατικοῖς ὁμοίως ἕξει κατὰ τὴν ἀντιστροφὴν ἐν ἅπασιν. Εἰ γὰρ τὸ Α παντὶ ἢ τινὶ τῷ Β ἐνδέχεται, καὶ τὸ Β τινὶ τῷ Α ἐνδέχοιτο ἄν· εἰ γὰρ μηδενί, οὐδ' ἂν τὸ Α οὐδενὶ τῷ Β· δέδεικται γὰρ τοῦτο πρότερον. (4) Ἐν δὲ τοῖς ἀποφατικοῖς οὐχ ὡσαύτως, ἀλλ' ὅσα μὲν ἐνδέχεσθαι λέγεται ἢ τῷ ἐξ ἀνάγκης μὴ ὑπάρχειν, ἢ τῷ μὴ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν, ὁμοίως, οἷον εἴ τις φαίη τὸν ἄνθρωπον ἐνδέχεσθαι μὴ εἶναι ἵππον, ἢ τὸ λευκὸν μηδενὶ ἱματίῳ ὑπάρχειν. Τούτων γὰρ τὸ μὲν ἐξ ἀνάγκης οὐχ ὑπάρχει, τὸ δὲ οὐκ ἀνάγκη ὑπάρχειν· καὶ ὁμοίως ἀντιστρέφει ἡ πρότασις· εἰ γὰρ ἐνδέχεται μηδενὶ ἀνθρώπῳ ἵππον, καὶ ἄνθρωπον ἐγχωρεῖ μηδενὶ ἵππῳ· καὶ εἰ τὸ λευκὸν ἐγχωρεῖ μηδενὶ ἱματίῳ, καὶ τὸ ἱμάτιον ἐγχωρεῖ μηδενὶ λευκῷ· εἰ γάρ τινι ἀνάγκη, καὶ τὸ λευκὸν ἱματίῳ τινὶ ἔσται ἐξ ἀνάγκης· τοῦτο γὰρ δέδεικται πρότερον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἐν μέρει ἀποφατικῆς. (5) Ὅσα δὲ τῷ ὡς ἐπὶ πολὺ καὶ τῷ πεφυκέναι λέγεται ἐνδέχεσθαι, καθ' ὃν τρόπον διορίζομεν τὸ ἐνδεχόμενον, οὐχ ὁμοίως ἕξει ἐν ταῖς στερητικαῖς ἀντιστροφαῖς, ἀλλ' ἡ μὲν καθόλου στερητικὴ πρότασις οὐκ ἀντιστρέφει, ἡ δὲ ἐν μέρει ἀντιστρέφει. Τοῦτο δὲ ἔσται φανερόν, ὅταν περὶ τοῦ ἐνδεχομένου λέγωμεν. Νῦν δὲ τοσοῦτον ἡμῖν ἔστω πρὸς τοῖς εἰρημένοις δῆλον, ὅτι τὸ ἐνδέχεσθαι μηδενὶ ἢ τινὶ μὴ ὑπάρχειν καταφατικὸν ἔχει τὸ σχῆμα· τὸ γὰρ ἐνδέχεται τῷ ἔστιν ὁμοίως τάττεται, τὸ δὲ ἔστιν, οἷς ἂν προσκατηγορῆται, κατάφασιν ἀεὶ ποιεῖ καὶ πάντως, οἷον τὸ ἔστιν οὐκ ἀγαθόν, ἢ ἔστιν οὐ λευκόν, ἢ ἁπλῶς τὸ ἔστιν οὐ τοῦτο. Δειχθήσεται δὲ καὶ τοῦτο διὰ τῶν ἑπομένων. Κατὰ δὲ τὰς ἀντιστροφὰς ὁμοίως ἕξουσι ταῖς ἄλλαις.

3. In contingentibus autem, (quoniam contingens multis modis dicitur; nam necessarium quoque, et non necessarium, et possibile, contingens dicimus), et quidem in affirmativis similiter reciprocatio fiet in omnibus *his modis*. Si enim A omni aut alicui B contingit, etiam B alicui A contingere possit; nam si nulli *contingat*, neque etiam A ulli B *continget*; hoc enim antea demonstratum est. (4) In negativis vero res non eodem modo se habet; verum quæ ita contingere dicuntur, aut quod necessario non insint, aut quod non necessario insint, similiter *reciprocantur;* v. c. si quis dicat, contingere, hominem non esse equum, aut album nulli vesti inesse. Horum enim illud quidem ex necessitate non inest; hoc vero non ex necessitate inest. Et similiter reciprocatur propositio: si enim nulli homini contingit esse equum, etiam contingit nulli equo, esse hominem; et si nulli vesti contingit esse albam, etiam nulli albo contingit, esse vestem; nam si necessario alicui *albo contingat esse vestem*, etiam album alicui vesti ex necessitate inerit; hoc enim antea demonstratum est. Similiter vero etiam in particulari negativa. (5) Quæcumque autem utplurimum, et quod ita nata sint, dicuntur contingere (secundum quem modum dividimus contingens), non habebunt se similiter in negativis reciprocationibus; sed universalis quidem negativa propositio non reciprocatur; particularis vero reciprocatur. Hoc vero manifestum erit, quando de contingenti dicemus. Nunc autem tantum nobis præter dicta manifestum esto, quod contingere nulli aut alicui non inesse, speciem habeat affirmationis: nam contingere simili ratione cum Esse ponitur; τὸ Est autem, in iis, quibus adjicitur, prædicatis affirmationem semper et omnino facit; velut, Est non bonum, aut Est non album, aut simpliciter, Est non hoc. Monstrabitur vero etiam hoc in sequentibus. Ratione autem reciprocationis similiter sese habebunt, ut reliquæ.

CAP. IV.

De modis syllogismorum utilibus et inutilibus in prima figura.

Διωρισμένων δὲ τούτων, λέγωμεν ἤδη διὰ τίνων καὶ πότε καὶ πῶς γίνεται πᾶς συλλογισμός· ὕστερον δὲ λεκτέον περὶ ἀποδείξεως. Πρότερον δὲ περὶ συλλογισμοῦ λεκτέον ἢ περὶ ἀποδείξεως διὰ τὸ καθόλου μᾶλλον εἶναι τὸν συλλογισμόν· ἡ μὲν γὰρ ἀπόδειξις συλλογισμός τις, ὁ συλλογισμὸς δὲ οὐ πᾶς ἀπόδειξις.

2. Ὅταν οὖν ὅροι τρεῖς οὕτως ἔχωσι πρὸς ἀλλήλους ὥστε τὸν ἔσχατον ἐν ὅλῳ εἶναι τῷ μέσῳ, καὶ τὸν μέσον ἐν ὅλῳ τῷ πρώτῳ ἢ εἶναι ἢ μὴ εἶναι, ἀνάγκη τῶν ἄκρων εἶναι συλλογισμὸν τέλειον. (3) Καλῶ δὲ μέσον μὲν ὃ καὶ αὐτὸ ἐν ἄλλῳ καὶ ἄλλο ἐν τούτῳ ἐστίν, ὃ καὶ τῇ θέσει γίνεται μέσον· ἄκρα δὲ τὸ αὐτό τε ἐν ἄλλῳ ὂν καὶ ἐν ᾧ ἄλλο ἐστίν. (4) Εἰ γὰρ τὸ Α κατὰ παντὸς τοῦ Β, καὶ τὸ Β κατὰ παντὸς τοῦ Γ, ἀνάγκη τὸ Α κατὰ παντὸς τοῦ Γ κατηγορεῖσθαι· πρότερον γὰρ εἴρηται πῶς τὸ κατὰ παντὸς λέγομεν. (5) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὸ μὲν Α κατὰ μηδενὸς τοῦ Β, τὸ δὲ Β κατὰ παντὸς τοῦ Γ, ὅτι τὸ Α οὐδενὶ τῷ Γ ὑπάρξει. (6) Εἰ δὲ τὸ μὲν πρῶτον παντὶ

His autem definitis, jam dicamus, per quæ, et quando et quomodo fiat omnis syllogismus; posterius autem dicendum est de demonstratione: prius autem de syllogismo dicendum est, quam de demonstratione, quia magis universalis sit syllogismus. Demonstratio enim syllogismus quidam est, at non omnis syllogismus demonstratio.

2. Quando ergo termini tres ita mutuo affecti fuerint, ut ultimus in toto sit medio, et medius in toto primo sit, aut non sit, necesse est, extremorum syllogismum esse perfectum. (3) Voco autem medium quidem, quod et ipsum in alio, et aliud in hoc est; quod autem collocatione fit medium. Extrema vero *voco*, quod ipsum in alio est, et in quo aliud est. (4) Si enim A de omni B, et B de omni C prædicetur, necesse est, A de omni C prædicari; prius enim indicatum est, quomodo τὸ de omni dicamus. (5) Similiter vero etiam, si A de nullo B, B autem de omni C prædicetur, quod A nulli C inerit. (6) Si vero primum ex-

τῷ μέσῳ ὑπάρχει, τὸ δὲ μέσον μηδενὶ τῷ ἐσχάτῳ ὑπάρχει, οὐκ ἔσται συλλογισμὸς τῶν ἄκρων· οὐδὲν γὰρ ἀναγκαῖον συμβαίνει τῷ ταῦτα εἶναι· καὶ γὰρ παντὶ καὶ μηδενὶ ἐνδέχεται τὸ πρῶτον τῷ ἐσχάτῳ ὑπάρχειν, ὥστε οὔτε τὸ κατὰ μέρος οὔτε τὸ καθόλου γίνεται ἀναγκαῖον· μηδενὸς δὲ ὄντος ἀναγκαίου, διὰ τούτων οὐκ ἔσται συλλογισμός. Ὅροι τοῦ παντὶ ὑπάρχειν ζῷον, ἄνθρωπος, ἵππος, τοῦ μηδενὶ ζῷον, ἄνθρωπος, λίθος. (7) Οὐδ' ὅταν μήτε τὸ πρῶτον τῷ μέσῳ μήτε τὸ μέσον τῷ ἐσχάτῳ μηδενὶ ὑπάρχῃ, οὐδ' οὕτως ἔσται συλλογισμός. Ὅροι τοῦ ὑπάρχειν ἐπιστήμη, γραμμή, ἰατρική· τοῦ μὴ ὑπάρχειν ἐπιστήμη, γραμμή, μονάς. (8) Καθόλου μὲν οὖν ὄντων τῶν ὅρων, δῆλον ἐν τούτῳ τῷ σχήματι πότε ἔσται καὶ πότε οὐκ ἔσται συλλογισμός, καὶ ὅτι ὄντος τε συλλογισμοῦ τοὺς ὅρους ἀναγκαῖον ἔχειν ὡς εἴπομεν, ἄν θ' οὕτως ἔχωσιν, ὅτι ἔσται συλλογισμός.

9. Εἰ δ' ὁ μὲν καθόλου τῶν ὅρων, ὁ δ' ἐν μέρει πρὸς τὸν ἕτερον, ὅταν μὲν τὸ καθόλου τεθῇ πρὸς τὸ μεῖζον ἄκρον ἢ κατηγορικὸν ἢ στερητικόν, τὸ δὲ ἐν μέρει πρὸς τὸ ἔλαττον κατηγορικόν, ἀνάγκη συλλογισμὸν εἶναι τέλειον· ὅταν δὲ πρὸς τὸ ἔλαττον ἢ καὶ ἄλλως πως ἔχωσιν οἱ ὅροι, ἀδύνατον. (10) Λέγω δὲ μεῖζον μὲν ἄκρον, ἐν ᾧ τὸ μέσον ἐστίν· ἔλαττον δέ, τὸ ὑπὸ τὸ μέσον ὄν. Ὑπαρχέτω γὰρ τὸ μὲν Α παντὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ· οὐκοῦν εἰ ἔστι παντὸς κατηγορεῖσθαι τὸ ἐν ἀρχῇ λεχθέν, ἀνάγκη τὸ Α τινὶ τῷ Γ ὑπάρχειν. Καὶ εἰ τὸ μὲν Α μηδενὶ τῷ Β ὑπάρχει, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ, ἀνάγκη τὸ Α τινὶ τῷ Γ μὴ ὑπάρχειν· ὥρισται γὰρ καὶ τὸ κατὰ μηδενὸς πῶς λέγομεν· ὥστε ἔσται συλλογισμὸς τέλειος. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ ἀδιόριστον εἴη τὸ Β Γ, κατηγορικὸν ὄν· ὁ γὰρ αὐτὸς ἔσται συλλογισμὸς ἀδιορίστου τε καὶ ἐν μέρει ληφθέντος. (11) Ἐὰν δὲ πρὸς τὸ ἔλαττον ἄκρον τὸ καθόλου τεθῇ ἢ κατηγορικὸν ἢ στερητικόν, οὐκ ἔσται συλλογισμός, οὔτε καταφατικοῦ οὔτε ἀποφατικοῦ οὔτε ἀδιορίστου ἢ κατὰ μέρος ὄντος, οἷον εἰ τὸ μὲν Α τινὶ τῷ Β ὑπάρχει ἢ μὴ ὑπάρχει, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ ὑπάρχει· ὅροι τοῦ ὑπάρχειν ἀγαθόν, ἕξις, φρόνησις, τοῦ μὴ ὑπάρχειν ἀγαθόν, ἕξις, ἀμαθία. (12) Πάλιν εἰ τὸ μὲν Β μηδενὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Α τινὶ τῷ Β ἢ ὑπάρχει ἢ μὴ ὑπάρχει ἢ μὴ παντὶ ὑπάρχει, οὐδ' οὕτως ἔσται συλλογισμός. Ὅροι λευκόν, ἵππος, κύκνος· λευκόν, ἵππος, κόραξ. Οἱ αὐτοὶ δὲ καὶ εἰ τὸ Α Β ἀδιόριστον. (13) Οὐδ' ὅταν τὸ μὲν πρὸς τῷ μείζονι ἄκρῳ καθόλου γένηται ἢ κατηγορικὸν ἢ στερητικόν, τὸ δὲ πρὸς τῷ ἐλάττονι στερητικὸν κατὰ μέρος, οὐκ ἔσται συλλογισμὸς ἀδιορίστου τε καὶ ἐν μέρει ληφθέντος, οἷον εἰ τὸ μὲν Α παντὶ τῷ Β ὑπάρχει, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ μή, ἢ εἰ μὴ παντὶ ὑπάρχει· ᾧ γὰρ ἄν τινι μὴ ὑπάρχῃ τὸ μέσον, τούτῳ καὶ παντὶ καὶ οὐδενὶ ἀκολουθήσει τὸ πρῶτον. Ὑποκείσθωσαν γὰρ οἱ ὅροι, ζῷον, ἄνθρωπος, λευκόν· εἶτα καὶ ὧν μὴ κατηγορεῖται λευκῶν ὁ ἄνθρωπος, εἰλήφθω κύκνος καὶ χιών· οὐκοῦν τὸ ζῷον τοῦ μὲν παντὸς κατηγορεῖται, τοῦ δὲ

tremum ad omne medium consequatur, medium autem nulli extremo insit, non est syllogismus extremorum; nihil enim necessario evenit propterea, quod hæc sunt; namque omni et nulli *hac ratione* contingit primum ultimo inesse; quare nec particulariter, nec universaliter exsistit necessarium; quum autem nihil necessario infertur, per hæc non erit syllogismus. Termini, in quibus *primum postremo* insit omni, sunt, animal, homo, equus; *termini*, in quibus *primum postremo* nulli insit, animal, homo, lapis. (7) At quando nec primum medio, nec medium postremo ulli insit, neque sic erit syllogismus. Termini, in quibus *nec primum medio, nec medium postremo, at primum postremo* insit, scientia, linea, ars medica; at in quibus *seu primum medio aut postremo, seu medium postremo* non insit, scientia, linea, unitas. (8) Termini quidem si universales fuerint, manifestum est, in hac figura aliquando futurum esse, et aliquando non futurum esse syllogismum; et, si syllogismus sit, necessarium esse, terminos sic se habere, ut diximus; et si eo modo se habeant *termini* manifestum est fore syllogismum.

9. Si vero terminorum alter quidem universalis, alter vero particularis ratione prioris; si quidem universale positum fuerit ad majus extremum (*majorem terminum*), sive affirmativum, sive negativum, particulare vero ad minus extremum, affirmativum; necesse est syllogismum esse perfectum; quando vero ad minus extremum (*ad minorem terminum*) *universale positum fuerit*, aut etiam aliter se termini habuerint, impossibile est *fieri syllogismum*. (10) Dico autem majus quidem extremum (*majorem terminum*), in quo medium est; minus vero (*terminum minorem*), qui sub medio est. Insit enim A omni B, B autem alicui C: ergo, si id est de omni prædicari, quod ab initio definitum est, necesse est A alicui C inesse. Et, si A nulli B inest, B autem alicui C, necesse est, A alicui C non inesse; definitum enim est etiam, quomodo τὸ dici de nullo intelligamus; quare erit syllogismus perfectus. Similiter vero etiam, si indefinitum sit τὸ B C (B *de* C *prædicatum*), affirmativum; idem enim erit syllogismus, sive indefinite, sive particulariter illud sumptum sit. (11) Si vero ad minorem terminum universale positum fuerit, seu affirmativum, seu negativum, non erit syllogismus nec affirmativi, nec negativi, nec indefiniti, aut particularis (*minoris extremi*). Ut, si A quidem alicui B insit, aut non insit; B autem omni C insit. Termini, quibus inesse significatur, sunt, bonum, habitus, prudentia; quibus non inesse significatur, bonum, habitus, inscitia. (12) Rursus, si B nulli C, A autem alicui B insit, aut non insit, aut non omni insit; neque sic erit syllogismus. Termini, album, equus, cygnus; album, equus, corvus. Iidem vero *termini erunt*, et si A B infinita fuerint (*si* A *insit* τῷ B *infinite*). (13) Nec, quando id, quod majori termino subjicitur, universaliter positum fuerit sive affirmativum, sive negativum; id vero, quod de minori termino prædicatur, negativum particulare fuerit; erit syllogismus, sive indefinite *minor terminus*, sive particulariter sumptus sit. Ut, si A quidem omni B insit, B autem alicui C non insit, aut si non omni insit; cui enim non competit medium, eidem et omni et nulli consequens erit primum. Sint enim termini, animal, homo, album; deinde vero, de quibus, quamvis album de his prædicetur, non prædicatur homo, sumantur cygnus et nix; ergo animal de hoc quidem (*cygno*) prædicatur omni; at de illo,

οὐδενός, ὥστε οὐκ ἔσται συλλογισμός. (14) Πάλιν τὸ μὲν Α μηδενὶ τῷ Β ὑπαρχέτω, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ μὴ ὑπαρχέτω· καὶ οἱ ὅροι ἔστωσαν ἄψυχον, ἄνθρωπος, λευκόν· εἶτα εἰλήφθωσαν, ὧν μὴ κατηγορεῖται λευκῶν ὁ ἄνθρωπος, κύκνος καὶ χιών· τὸ γὰρ ἄψυχον τοῦ μὲν παντὸς κατηγορεῖται, τοῦ δὲ οὐδενός. (15) Ἔτι, ἐπεὶ ἀδιόριστον τὸ τινὶ τῷ Γ τὸ Β μὴ ὑπάρχειν, ἀληθεύεται δέ, καὶ εἰ μηδενὶ ὑπάρχει καὶ εἰ μὴ παντί, ὅτι τινὶ οὐχ ὑπάρχει, ληφθέντων δὲ τοιούτων ὅρων ὥστε μηδενὶ ὑπάρχειν, οὐ γίνεται συλλογισμός (τοῦτο γὰρ εἴρηται πρότερον)· φανερὸν οὖν ὅτι τῷ οὕτως ἔχειν τοὺς ὅρους οὐκ ἔσται συλλογισμός· ἦν γὰρ ἂν καὶ ἐπὶ τούτων. Ὁμοίως δὲ δειχθήσεται καὶ εἰ τὸ καθόλου τεθείη στερητικόν. (16) Οὐδέ γ' ἐὰν ἄμφω τὰ διαστήματα κατὰ μέρος ἢ κατηγορικῶς ἢ στερητικῶς, ἢ τὸ μὲν κατηγορικῶς, τὸ δὲ στερητικῶς λέγηται, ἢ τὸ μὲν ἀδιόριστον, τὸ δὲ διωρισμένον, ἢ ἄμφω ἀδιόριστα, οὐκ ἔσται συλλογισμὸς οὐδαμῶς. Ὅροι δὲ κοινοὶ πάντων, ζῷον, λευκόν, ἵππος· ζῷον, λευκόν, λίθος.

17. Φανερὸν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὡς ἐὰν ᾖ συλλογισμὸς ἐν τούτῳ τῷ σχήματι κατὰ μέρος, ὅτι ἀνάγκη τοὺς ὅρους οὕτως ἔχειν ὡς εἴπομεν· ἄλλως γὰρ ἐχόντων, οὐδαμῶς γίνεται. (18) Δῆλον δὲ καὶ ὅτι πάντες οἱ ἐν αὐτῷ συλλογισμοὶ τέλειοί εἰσι· πάντες γὰρ ἐπιτελοῦνται διὰ τῶν ἐξ ἀρχῆς ληφθέντων. Καὶ ὅτι πάντα τὰ προβλήματα δείκνυται διὰ τούτου τοῦ σχήματος· καὶ γὰρ τὸ παντὶ καὶ τὸ μηδενὶ καὶ τὸ τινὶ καὶ τὸ μή τινι ὑπάρχειν. Καλῶ δὲ τὸ τοιοῦτον σχῆμα πρῶτον.

(*nive*) nullo dicitur; quare non erit syllogismus. (14) Rursus, A insit nulli B, B autem alicui C non insit, et termini ponantur, inanimatum, homo, album; deinde sumantur, de quibus, ut albis, non prædicatur homo, cygnus et nix; inanimatum enim de hoc quidem (*nive*) omni dicetur, at de illo (*cygno*) nullo. (15) Porro, quum indefinitum sit alicui C τὸ B non inesse; (verum autem est, etiamsi nulli insit, et si non omni insit, quia alicui non insit;) sumptis vero talibus terminis, ut nulli insit, non erit syllogismus; (hoc enim prius dictum est). Manifestum igitur est, ita se habentibus terminis, syllogismum non futurum esse; esset enim etiam in his syllogismus, *si ita positi termini syllogismum constituerent*. Similiter vero etiam demonstrabitur, *non fore syllogismum*, etsi universale positum fuerit negativum. (16) Neque vero etiam, si ambo intervalla (*seu propositiones*) particulariter aut affirmative aut negative dicantur; aut hoc quidem affirmativum, illud vero negativum sit; aut hoc quidem indefinitum, illud vero definitum; aut ambo indefinita; ullo modo syllogismus erit. Termini autem his omnibus modis communes sunt, animal, album, equus; animal, album, lapis.

17. Manifestum igitur ex dictis est, quando syllogismus in hac figura particularis fit, necessarium esse, terminos ita se habere, ut diximus; aliter enim si se habent, nequaquam fit *syllogismus*. (18) Manifestum vero etiam est, omnes in hac *figura* syllogismos perfectos esse; omnes enim perficiuntur per ea, quæ a principio sumpta sunt. Et omnia problemata per hanc figuram probari; nam et omni, et nulli, et cuidam, et non cuidam inesse *ea probatur*. Dico autem hanc figuram PRIMAM.

CAP. V.

De syllogismis secundæ figuræ.

Ὅταν δὲ τὸ αὐτὸ τῷ μὲν παντί, τῷ δὲ μηδενὶ ὑπάρχῃ, ἢ ἑκατέρῳ παντὶ ἢ μηδενί, τὸ μὲν σχῆμα τὸ τοιοῦτον καλῶ δεύτερον· (2) μέσον δὲ ἐν αὐτῷ λέγω τὸ κατηγορούμενον ἀμφοῖν, ἄκρα δέ, καθ' ὧν λέγεται τοῦτο· μεῖζον δὲ ἄκρον, τὸ πρὸς τῷ μέσῳ κείμενον, ἔλαττον δέ, τὸ πορρωτέρω τοῦ μέσου. (3) Τίθεται δὲ τὸ μέσον ἔξω μὲν τῶν ἄκρων, πρῶτον δὲ τῇ θέσει. (4) Τέλειος μὲν οὖν οὐκ ἔσται συλλογισμὸς οὐδαμῶς ἐν τούτῳ τῷ σχήματι· (5) δυνατὸς δ' ἔσται καὶ καθόλου καὶ μὴ καθόλου τῶν ὅρων ὄντων. (6) Καθόλου μὲν οὖν ὄντων, ἔσται συλλογισμός, ὅταν τὸ μέσον τῷ μὲν παντί, τῷ δὲ μηδενὶ ὑπάρχῃ, ἂν πρὸς ὁποτερῳοῦν ᾖ τὸ στερητικόν· ἄλλως δὲ οὐδαμῶς. (7) Κατηγορείσθω γὰρ τὸ Μ τοῦ μὲν Ν μηδενός, τοῦ δὲ Ξ παντός· ἐπεὶ οὖν ἀντιστρέφει τὸ στερητικόν, οὐδενὶ τῷ Μ ὑπάρξει τὸ Ν· τὸ δέ γε Μ παντὶ τῷ Ξ ὑπέκειτο· ὥστε τὸ Ν οὐδενὶ τῷ Ξ. Τοῦτο γὰρ δέδεικται πρότερον. (8) Πάλιν εἰ τὸ Μ τῷ μὲν Ν παντί, τῷ δὲ Ξ μηδενί, οὐδὲ τὸ Ξ τῷ Ν οὐδενὶ ὑπάρξει· εἰ γὰρ τὸ Μ οὐδενὶ τῷ Ξ, οὐδὲ τὸ Ξ οὐδενὶ τῷ Μ· τὸ δέ γε Μ παντὶ τῷ Ν ὑπῆρχε· τὸ ἄρα Ξ οὐδενὶ τῷ Ν ὑπάρξει· γεγένηται γὰρ πάλιν τὸ πρῶτον σχῆμα. Ἐπεὶ δὲ ἀντιστρέφει τὸ στερητικόν, οὐδὲ τὸ Ν οὐδενὶ τῷ

Quando vero idem huic quidem omni, illi autem nulli inest; aut utrique omni, aut nulli; figuram quidem hanc dico SECUNDAM. (2) Medium autem in hac dico, quod de utroque *extremo* prædicatur. Extrema vero, de quibus illud *medium* dicitur; Majus autem extremum, quod propius medio positum est; Minus autem, quod longius a medio abest. (3) Ponitur vero medium extra extrema, primum autem collocatione. (4) Perfectus quidem omnino non erit syllogismus in hac figura. (5) Fieri autem potest, et si universalia sunt extrema, et si non universalia. (6) Universales si fuerint termini, erit syllogismus, quando medium huic quidem omni, illi vero nulli inest; utricumque negatio apposita fuerit; aliter vero omnino non *erit syllogismus*. (7) Prædicetur enim M de nullo N, at de omni X; quoniam ergo reciprocatur negativa, nulli quidem M inerit N; at M omni X inesse supponebatur; quare N nulli X inerit. Hoc enim prius demonstratum est. (8) Rursus, si M omni quidem N inest, nulli autem X; neque X ulli N inerit. Nam si M nulli X inest, neque X ulli M inerit; at M omni N inerat; ergo X nulli N inerit; factus enim est iterum syllogismus in prima figura. Quoniam vero reciprocatur negativa, neque N ulli X inerit; quare

Ξ ὑπάρξει, ὥστ' ἔσται ὁ αὐτὸς συλλογισμός. (9) Ἔστι
δὲ δεικνύναι ταῦτα καὶ εἰς τὸ ἀδύνατον ἄγοντας.
(10) Ὅτι μὲν οὖν γίνεται συλλογισμὸς οὕτως ἐχόντων
τῶν ὅρων, φανερόν, ἀλλ' οὐ τέλειος· οὐ γὰρ μόνον ἐκ
5 τῶν ἐξ ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιτελεῖται τὸ ἀναγ-
καῖον. (11) Ἐὰν δὲ τὸ Μ παντὸς τοῦ Ν καὶ τοῦ Ξ
κατηγορῆται, οὐκ ἔσται συλλογισμός. Ὅροι τοῦ
ὑπάρχειν, οὐσία, ζῷον, ἄνθρωπος, τοῦ μὴ ὑπάρχειν,
οὐσία, ζῷον, ἀριθμός· μέσον, οὐσία. (12) Οὐδ' ὅταν
10 μήτε τοῦ Ν μήτε τοῦ Ξ μηδενὸς κατηγορῆται τὸ Μ.
Ὅροι τοῦ ὑπάρχειν, γραμμή, ζῷον, ἄνθρωπος, τοῦ
μὴ ὑπάρχειν, γραμμή, ζῷον, λίθος. (13) Φανερὸν
οὖν ὅτι, ἂν ᾖ συλλογισμὸς καθόλου τῶν ὅρων ὄντων,
ἀνάγκη τοὺς ὅρους ἔχειν ὡς ἐν ἀρχῇ εἴπομεν· ἄλλως
15 γὰρ ἐχόντων οὐ γίνεται τὸ ἀναγκαῖον.

14. Ἐὰν δὲ πρὸς τὸν ἕτερον ᾖ καθόλου τὸ μέσον,
ὅταν μὲν πρὸς τὸν μείζω γένηται καθόλου, ἢ κατηγορι-
κῶς ἢ στερητικῶς, πρὸς δὲ τὸν ἐλάττω κατὰ μέρος καὶ
ἀντικειμένως τῷ καθόλου· (λέγω δὲ τὸ ἀντικειμένως, εἰ
20 μὲν τὸ καθόλου στερητικόν, τὸ ἐν μέρει καταφατικόν· εἰ
δὲ κατηγορικὸν τὸ καθόλου, τὸ ἐν μέρει στερητικόν·
ἀνάγκη γίνεσθαι συλλογισμὸν στερητικὸν κατὰ μέ-
ρος. (15) Εἰ γὰρ τὸ Μ τῷ μὲν Ν μηδενί, τῷ δὲ Ξ
τινὶ ὑπάρχει, ἀνάγκη τὸ Ν τινὶ τῷ Ξ μὴ ὑπάρχειν.
25 Ἐπεὶ γὰρ ἀντιστρέφει τὸ στερητικόν, οὐδενὶ τῷ Μ
ὑπάρξει τὸ Ν· τὸ δέ γε Μ ὑπέκειτό τινι τῷ Ξ ὑπάρ-
χειν· ὥστε τὸ Ν τινὶ τῷ Ξ οὐχ ὑπάρξει· γίνεται γὰρ
συλλογισμὸς διὰ τοῦ πρώτου σχήματος. (16) Πάλιν,
εἰ τὸ μὲν Ν παντὶ τῷ Μ, τῷ δὲ Ξ τινὶ μὴ ὑπάρχει,
30 ἀνάγκη τὸ Ν τινὶ τῷ Ξ μὴ ὑπάρχειν· εἰ γὰρ παντὶ
ὑπάρχει, κατηγορεῖται δὲ καὶ τὸ Μ παντὸς τοῦ Ν,
ἀνάγκη τὸ Μ παντὶ τῷ Ξ ὑπάρχειν· ὑπέκειτο δὲ τινὶ
μὴ ὑπάρχειν. Καὶ εἰ τὸ Μ τῷ μὲν Ν παντὶ ὑπάρχει,
τῷ δὲ Ξ μὴ παντί, ἔσται συλλογισμός, ὅτι οὐ παντὶ
35 τῷ Ξ τὸ Ν. Ἀπόδειξις δὲ ἡ αὐτή. (17) Ἐὰν δὲ τοῦ
μὲν Ξ παντός, τοῦ δὲ Ν μὴ παντὸς κατηγορῆται, οὐκ
ἔσται συλλογισμός. Ὅροι, ζῷον, οὐσία, κόραξ· ζῷον,
λευκόν, κόραξ. (18) Οὐδ' ὅταν τοῦ μὲν Ξ μηδενός, τοῦ δὲ
Ν τινός. Ὅροι τοῦ ὑπάρχειν, ζῷον, οὐσία, μονάς· τοῦ
40 μὴ ὑπάρχειν, ζῷον, οὐσία, ἐπιστήμη.

19. Ὅταν μὲν οὖν ἀντικείμενον ᾖ τὸ καθόλου τῷ
κατὰ μέρος, εἴρηται πότ' ἔσται καὶ πότ' οὐκ ἔσται συλ-
λογισμός· (20) ὅταν δὲ ὁμοιοσχήμονες ὦσιν αἱ προτάσεις,
οἷον ἀμφότεραι στερητικαὶ ἢ καταφατικαί, οὐδαμῶς
45 ἔσται συλλογισμός. (21) Ἔστωσαν γὰρ πρῶτον στερητι-
καί, καὶ τὸ καθόλου κείσθω πρὸς τὸ μεῖζον ἄκρον, οἷον
τὸ Μ τῷ μὲν Ν μηδενί, τῷ δὲ Ξ τινὶ μὴ ὑπαρχέτω· ἐν-
δέχεται δὴ καὶ παντὶ καὶ μηδενὶ τῷ Ξ τὸ Ν ὑπάρχειν.
Ὅροι τοῦ μὲν μὴ ὑπάρχειν, μέλαν, χιών, ζῷον· τοῦ
50 δὲ παντὶ ὑπάρχειν οὐκ ἔστι λαβεῖν, εἰ τὸ Μ τῷ Ξ τινὶ
μὲν ὑπάρχει, τινὶ δὲ μή. Εἰ γὰρ παντὶ τῷ Ξ τὸ Ν,
τὸ δὲ Μ μηδενὶ τῷ Ν, τὸ Μ οὐδενὶ τῷ Ξ ὑπάρξει·
ἀλλ' ὑπέκειτό τινι ὑπάρχειν. Οὕτω μὲν οὖν οὐκ
ἐγχωρεῖ λαβεῖν ὅρους. Ἐκ δὲ τοῦ ἀδιορίστου δει-

erit idem syllogismus. (9) Licet autem hæc demonstrare, etiam si ad impossibile ducamus. (10) Quod igitur fiat syllogismus, terminis ita se habentibus, manifestum est; at non perfectus; nec enim per ea tantum, quæ a principio supposita sunt, sed per alia quoque efficitur necessarium (*conclusum*). (11) Si vero м de omni ɴ et x prædicatur, non erit syllogismus. Termini τοῦ inesse sunt, substantia, animal, homo; τοῦ non inesse, substantia, animal, lapis; medium, substantia. (12) Neque, si nec de ɴ nec de x ullo prædicatur м, *syllogismus erit*. Termini τοῦ inesse sunt, linea, animal, homo; τοῦ non inesse, linea, animal, lapis. (13) Manifestum igitur est quod, si syllogismus sit universalium terminorum, necesse esse, terminos ita se habere, ut ab initio diximus; si enim aliter se habeant, non fit necessarium (*conclusum*).

14. Quando vero alteri *extremorum* universaliter medium junctum fuerit; et quidem si majori termino universale, sive affirmative, sive negative; minori vero particulare, et oppositum universali; (dico autem oppositum; si universale sit negativum, particulare affirmativum; si universale sit affirmativum, particulare negativum); necesse est fieri syllogismum negativum particularem. (15) Nam si м nulli quidem ɴ inest, cuidam vero x; necesse est, ɴ cuidam x non inesse. Quoniam enim negativum *universale* reciprocatur, nulli м inerit ɴ. At м supponebatur cuidam x inesse; quare ɴ cuidam x non inerit; fit enim syllogismus per primam figuram. (16) Rursus, si м quidem omni ɴ inest, cuidam vero x non inest, necesse est, ɴ cuidam x non inesse; si enim omni inest, prædicatur vero м de omni ɴ, necesse est, м omni x inesse; supponebatur autem cuidam non inesse. Et si м omni quidem ɴ inest, non omni autem x, erit syllogismus, non omni x inesse ɴ. Demonstratio vero eadem. (17) Si vero de omni quidem x, de ɴ autem non omni, prædicatur м, non erit syllogismus. Termini sunt, animal, substantia, corvus; animal, album, corvus. (18) Neque *syllogismus erit*, si de nullo x, at de aliquo ɴ *medium dicatur*. Termini τοῦ inesse *majus minori*) sunt, animal, substantia, lapis; τοῦ non inesse, animal, substantia, scientia.

19. Quodsi ergo oppositum fuerit universale particulari, dictum est, quando sit futurus, et quando non futurus sit syllogismus. (20) Quando vero eandem formam habuerint propositiones, ut utræque sint negativæ aut affirmativæ, omnino non erit syllogismus. (21) Ponantur enim primo negativæ, et universale jungatur majori extremo; ut м nulli quidem ɴ, cuidam autem x non insit; contingit ergo et omni et nulli x inesse ɴ. Termini τοῦ nulli *minori majus* inesse sunt, nigrum, nix, animal; τοῦ vero omni inesse *minori majus extremum* sumi non possunt, si м cuidam x quidem inest, cuidam autem non inest. Si enim omni x inest ɴ, м vero nulli ɴ inest, м nulli x inerit; at supponebatur cuidam inesse. Sic ergo termini sumi non possunt. Ex indefinito autem ostendendum est; quandoquidem verum

κτέον· ἐπεὶ γὰρ ἀληθεύεται τὸ τινὶ μὴ ὑπάρχειν τὸ Μ τῷ Ξ καὶ εἰ μηδενὶ ὑπάρχει, μηδενὶ δὲ ὑπάρχοντος οὐκ ἦν συλλογισμός, φανερὸν ὅτι οὐδὲ νῦν ἔσται. (22) Πάλιν ἔστωσαν κατηγορικαί, καὶ τὸ καθόλου κείσθω ὁμοίως, οἷον τὸ Μ τῷ μὲν Ν παντί, τῷ δὲ Ξ τινὶ ὑπαρχέτω. Ἐνδέχεται δὴ τὸ Ν τῷ Ξ καὶ παντὶ καὶ μηδενὶ ὑπάρχειν. Ὅροι τοῦ μηδενὶ ὑπάρχειν, λευκόν, κύκνος, λίθος· τοῦ δὲ παντὶ οὐκ ἔσται λαβεῖν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἥνπερ πρότερον, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀδιορίστου δεικτέον. (23) Εἰ δὲ τὸ καθόλου πρὸς τὸ ἔλαττον ἄκρον ἐστί, καὶ τὸ Μ τῷ μὲν Ξ μηδενί, τῷ δὲ Ν τινὶ μὴ ὑπάρχει, ἐνδέχεται τὸ Ν τῷ Ξ καὶ παντὶ καὶ μηδενὶ ὑπάρχειν. Ὅροι τοῦ ὑπάρχειν, λευκόν, ζῷον, κόραξ, τοῦ μὴ ὑπάρχειν, λευκόν, λίθος, κόραξ. (24) Εἰ δὲ κατηγορικαὶ αἱ προτάσεις, ὅροι τοῦ μὴ ὑπάρχειν λευκόν, ζῷον, χιών, τοῦ ὑπάρχειν λευκόν, ζῷον, κύκνος. (25) Φανερὸν οὖν, ὅταν ὁμοιοσχήμονες ὦσιν αἱ προτάσεις, καὶ ἡ μὲν καθόλου, ἡ δὲ ἐν μέρει, ὅτι οὐδαμῶς γίνεται συλλογισμός. (26) Ἀλλ' οὐδ' εἴ τινι ἑκατέρῳ ὑπάρχει ἢ μὴ ὑπάρχει, ἢ τῷ μέν, τῷ δὲ μή, ἢ μηδετέρῳ παντί, ἢ ἀδιορίστως. Ὅροι δὲ κοινοὶ πάντων, λευκόν, ζῷον, ἄνθρωπος· λευκόν, ζῷον, ἄψυχον

27. Φανερὸν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι, ἐάν τε οὕτως ἔχωσιν οἱ ὅροι πρὸς ἀλλήλους, ὡς ἐλέχθη, γίνεται συλλογισμὸς ἐξ ἀνάγκης, ἄν τ' ᾖ συλλογισμός, ἀνάγκη τοὺς ὅρους οὕτως ἔχειν. (28) Δῆλον δὲ καὶ ὅτι πάντες ἀτελεῖς εἰσιν οἱ ἐν τούτῳ τῷ σχήματι συλλογισμοί (πάντες γὰρ ἐπιτελειοῦνται προσλαμβανομένων τινῶν, ἃ ἢ ἐνυπάρχει τοῖς ὅροις ἐξ ἀνάγκης, ἢ τίθενται ὡς ὑποθέσεις, οἷον ὅταν διὰ τοῦ ἀδυνάτου δεικνύωμεν), καὶ ὅτι οὐ γίνεται καταφατικὸς συλλογισμὸς διὰ τούτου τοῦ σχήματος, ἀλλὰ πάντες στερητικοί, καὶ οἱ καθόλου καὶ οἱ κατὰ μέρος.

est cuidam x non inesse m, quum etiam nulli insit; si vero nulli inesset, non erat syllogismus : hinc manifestum est, ne nunc quidem syllogismum fore. (22) Rursus, ponantur affirmativæ, et universale sit similiter positum; ut m insit omni quidem n, nulli autem x. Contingit ergo n inesse x et omni et nulli. Termini τοῦ inesse nulli sunt, album, cygnus, lapis; at τοῦ inesse omni sumi non poterunt termini eandem ob causam, quam supra indicavimus; sed ex indefinito ostendendum est. (23) Si vero universale minori termino appositum est, et m nulli quidem x, cuidam vero n non inest, contingit, n et omni et nulli x inesse. Termini τοῦ inesse sunt, album, animal, corvus; τοῦ non inesse, album, lapis, corvus. (24) Si vero affirmativæ sunt propositiones, termini τοῦ non inesse sunt, album, animal, nix; τοῦ inesse *majus minori*, album, animal, cygnus. (25) Manifestum igitur est, quando eadem forma fuerint propositiones; et hæc quidem fuerit universalis, illa autem particularis; omnino non fieri syllogismum. (26) At neque *erit syllogismus*, si utrique cuidam *termino* inest *quidpiam*, aut non inest, aut huic quidem inest, illi autem non inest, aut neutri omni, aut indefinite inest. Termini autem communes omnibus (*his posterioribus inutilibus modis*) sunt, album, animal, homo; album, animal, inanimatum.

27. Ex dictis igitur liquet, quod, et si ita mutuo affecti sint termini, ut dictum est, necessario fiat syllogismus, et si sit syllogismus, necesse sit terminos sic se habere. (28) Manifestum autem et hoc est, omnes esse imperfectos in hac figura syllogismos; omnes enim perficiuntur assumptis quibusdam, quæ aut insunt terminis ex necessitate, aut ponuntur tanquam suppositiones, ut, quum per impossibile monstremus; nec non *manifestum est*, non fieri syllogismum affirmativum per hanc figuram; verum omnes sunt negativi, et universales et particulares.

CAP. VI.

De syllogismis in tertia figura.

Ἐὰν δὲ τῷ αὐτῷ τὸ μὲν παντί, τὸ δὲ μηδενὶ ὑπάρχῃ, ἢ ἄμφω παντὶ ἢ μηδενί, τὸ μὲν σχῆμα τὸ τοιοῦτον καλῶ τρίτον· (2) μέσον δ' ἐν αὐτῷ λέγω, καθ' οὗ ἄμφω τὰ κατηγορούμενα· ἄκρα δέ, τὰ κατηγορούμενα· μεῖζον δ' ἄκρον, τὸ πορρώτερον τοῦ μέσου, ἔλαττον δέ, τὸ ἐγγύτερον. (3) Τίθεται δὲ τὸ μέσον ἔξω μὲν τῶν ἄκρων, ἔσχατον δὲ τῇ θέσει. (4) Τέλειος μὲν οὖν οὐ γίνεται συλλογισμὸς οὐδ' ἐν τούτῳ τῷ σχήματι· (5) δυνατὸς δ' ἔσται καὶ καθόλου καὶ μὴ καθόλου τῶν ὅρων ὄντων πρὸς τὸ μέσον. (6) Καθόλου μὲν οὖν ὄντων, ὅταν καὶ τὸ Π καὶ τὸ Ρ παντὶ τῷ Σ ὑπάρχῃ, ὅτι τινὶ τῷ Ρ τὸ Π ὑπάρξει ἐξ ἀνάγκης· ἐπεὶ γὰρ ἀντιστρέφει τὸ κατηγορικόν, ὑπάρξει τὸ Σ τινὶ τῷ Ρ, ὥστ' ἐπεὶ τῷ μὲν Σ παντὶ τὸ Π, τῷ δὲ Ρ τινὶ τὸ Σ, ἀνάγκη τὸ Π τινὶ τῷ Ρ ὑπάρχειν· γίνεται γὰρ συλλογισμὸς διὰ τοῦ πρώτου σχήματος. Ἔστι δὲ καὶ διὰ τοῦ ἀδυνάτου καὶ τῷ ἐκθέσθαι ποιεῖν τὴν ἀπόδειξιν· εἰ γὰρ ἄμφω παντὶ

Quando vero eidem hoc quidem omni, illud autem nulli inest, aut ambo omni aut nulli *insunt*, figuram hanc dico tertiam. (2) Medium autem in illa dico, de quo ambo prædicamus; extrema vero, ipsa prædicata; majus autem extremum, quod a medio remotius est; minus vero, quod medio propius est. (3) Ponitur autem medium extra extrema, ultimum autem est collocatione. (4) Perfectus quidem non fit syllogismus nec in hac figura. (5) Potest autem esse *syllogismus*, et universaliter et non universaliter terminis ad medium affectis. (6) Quum igitur universaliter *termini ad medium affecti* sunt, quando et p et r omni s inest, *erit syllogismus*, quod alicui r inerit p ex necessitate. Nam quoniam reciprocatur affirmativum, inerit s alicui r. Quare quum omni s *inest* p, alicui r autem s, necesse est, p alicui r inesse; fit enim syllogismus per primam figuram. Licet vero etiam per deductionem ad impossibile, et per expositionem, demonstrationem facere.

τῷ Σ ὑπάρχει, ἂν ληφθῇ τι τῶν Σ, οἷον τὸ Ν, τούτῳ
καὶ τὸ Π καὶ τὸ Ρ ὑπάρξει, ὥστε τινὶ τῷ Ρ τὸ Π ὑπάρ-
ξει. (7) Καὶ ἂν τὸ μὲν Ρ παντὶ τῷ Σ, τὸ δὲ Π μη-
δενὶ ὑπάρχῃ, ἔσται συλλογισμὸς ὅτι τὸ Π τινὶ τῷ Ρ οὐχ
5 ὑπάρξει ἐξ ἀνάγκης· ὁ γὰρ αὐτὸς τρόπος τῆς ἀπο-
δείξεως ἀντιστραφείσης τῆς Ρ Σ προτάσεως. Δει-
χθείη δ' ἂν καὶ διὰ τοῦ ἀδυνάτου, καθάπερ ἐπὶ τῶν
πρότερον. (8) Ἐὰν δὲ τὸ μὲν Ρ μηδενί, τὸ δὲ Π παν-
τὶ ὑπάρχῃ τῷ Σ, οὐκ ἔσται συλλογισμός. Ὅροι τοῦ
10 ὑπάρχειν ζῷον, ἵππος, ἄνθρωπος, τοῦ μὴ ὑπάρχειν
ζῷον, ἄψυχον, ἄνθρωπος. (9) Οὐδ' ὅταν ἄμφω κα-
τὰ μηδενὸς τοῦ Σ λέγηται, οὐκ ἔσται συλλογισμός.
Ὅροι τοῦ ὑπάρχειν, ζῷον, ἵππος, ἄψυχον, τοῦ μὴ
ὑπάρχειν, ἄνθρωπος, ἵππος, ἄψυχον· μέσον, ἄψυχον.
15 (10) Φανερὸν οὖν καὶ ἐν τούτῳ τῷ σχήματι πότ' ἔσται
καὶ πότ' οὐκ ἔσται συλλογισμὸς καθόλου τῶν ὅρων
ὄντων. Ὅταν μὲν γὰρ ἀμφότεροι οἱ ὅροι ὦσι κατη-
γορικοί, ἔσται συλλογισμὸς ὅτι τινὶ ὑπάρχει τὸ ἄκρον
τῷ ἄκρῳ, ὅταν δὲ στερητικοί, οὐκ ἔσται. Ὅταν
20 δ' ὁ μὲν ᾖ στερητικός, ὁ δὲ καταφατικός, ἐὰν μὲν
ὁ μείζων γένηται στερητικός, ἅτερος δὲ καταφατικός,
ἔσται συλλογισμὸς ὅτι τινὶ οὐχ ὑπάρχει τὸ ἄκρον τῷ
ἄκρῳ, ἐὰν δ' ἀνάπαλιν, οὐκ ἔσται. (11) Ἐὰν δ' ὁ μὲν
ᾖ καθόλου πρὸς τὸ μέσον, ὁ δ' ἐν μέρει, κατηγορικῶν
25 μὲν ὄντων ἀμφοῖν, ἀνάγκη γίνεσθαι συλλογισμόν, ἂν
ὁποτεροσοῦν ᾖ καθόλου τῶν ὅρων. (12) Εἰ γὰρ τὸ μὲν
Ρ παντὶ τῷ Σ ὑπάρχει, τὸ δὲ Π τινί, ἀνάγκη τὸ Π τινὶ
τῷ Ρ ὑπάρχειν. Ἐπεὶ γὰρ ἀντιστρέφει τὸ καταφατικόν,
ὑπάρξει τὸ Σ τινὶ τῷ Π, ὥστ' ἐπεὶ τὸ μὲν Ρ παντὶ τῷ Σ,
30 τὸ δὲ Σ τινὶ τῷ Π, καὶ τὸ Ρ τινὶ τῷ Π ὑπάρξει· ὥστε
τὸ Π τινὶ τῷ Ρ. (13) Πάλιν εἰ τὸ μὲν Ρ τινὶ τῷ
Σ, τὸ δὲ Π παντὶ ὑπάρχει, ἀνάγκη τὸ Π τινὶ τῷ Ρ
ὑπάρχειν· ὁ γὰρ αὐτὸς τρόπος τῆς ἀποδείξεως.
(14) Ἔστι δ' ἀποδεῖξαι καὶ διὰ τοῦ ἀδυνάτου καὶ τῇ
35 ἐκθέσει, καθάπερ ἐπὶ τῶν προτέρων. (15) Ἐὰν
δ' ὁ μὲν ᾖ κατηγορικός, ὁ δὲ στερητικός, καθόλου δὲ
ὁ κατηγορικός, ὅταν μὲν ὁ ἐλάττων ᾖ κατηγορικός,
ἔσται συλλογισμός. Εἰ γὰρ τὸ Ρ παντὶ τῷ Σ, τὸ δὲ
Π τινὶ μὴ ὑπάρχει, ἀνάγκη τὸ Π τινὶ τῷ Ρ μὴ
40 ὑπάρχειν. Εἰ γὰρ παντί, καὶ τὸ Ρ παντὶ τῷ Σ, καὶ
τὸ Π παντὶ τῷ Σ ὑπάρξει· ἀλλ' οὐχ ὑπῆρχεν. Δείκνυ-
ται δὲ καὶ ἄνευ τῆς ἀπαγωγῆς, ἐὰν ληφθῇ τι τῶν Σ,
ᾧ τὸ Π μὴ ὑπάρχει. (16) Ὅταν δ' ὁ μείζων ᾖ κατη-
γορικός, οὐκ ἔσται συλλογισμός, οἷον εἰ τὸ μὲν Π παντὶ
45 τῷ Σ, τὸ δὲ Ρ τινὶ τῷ Σ μὴ ὑπάρχει. Ὅροι τοῦ
παντὶ ὑπάρχειν, ἔμψυχον, ἄνθρωπος, ζῷον· τοῦ δὲ
μηδενὶ οὐκ ἔστι λαβεῖν ὅρους, εἰ τινὶ μὲν ὑπάρχει τῷ
Σ τὸ Ρ, τινὶ δὲ μή· εἰ γὰρ παντὶ τὸ Π τῷ Σ ὑπάρχει,
τὸ δὲ Ρ τινὶ τῷ Σ, καὶ τὸ Π τινὶ τῷ Ρ ὑπάρξει· ὑπέ-
50 κειτο δὲ μηδενὶ ὑπάρχειν. Ἀλλ' ὥσπερ ἐν τοῖς πρό-
τερον ληπτέον· ἀδιορίστου γὰρ ὄντος τοῦ τινὶ μὴ
ὑπάρχειν, καὶ τὸ μηδενὶ ὑπάρχον ἀληθὲς εἰπεῖν τινὶ μὴ
ὑπάρχειν· μηδενὶ δὲ ὑπάρχοντος, οὐκ ἦν συλλογισμός.
Φανερὸν οὖν ὅτι οὐκ ἔσται συλλογισμός. (17) Ἐὰν

Nam quum utraque insint omni s, si sumptum fuerit aliquid eorum, quæ sunt sub s, ut n, illi et p et r inerit; quare alicui r inerit p. (7) Et si r quidem omni s inest, p autem nulli, erit syllogismus, quod p alicui r non inerit ex necessitate. Idem enim modus erit demonstrationis, conversa propositione r s (*propositione minore, cujus termini sunt* r s). Demonstrari autem etiam possit per impossibile, quemadmodum in prioribus. (8) Si vero r nulli, at p omni s inest, non erit syllogismus. Termini τοῦ inesse *majus extremum minori* sunt, animal, equus, homo; τοῦ non inesse, animal, inanimatum, homo. (9) Neque, si ambo de nullo s dicantur, erit syllogismus. termini τοῦ inesse *majus extremum minori* sunt, animal, equus, inanimatum; τοῦ non inesse, homo, equus, inanimatum; Medium, inanimatum. (10) Manifestum ergo est, quando in hac quoque figura futurus sit, et quando non futurus sit syllogismus, quum termini sint universales Si enim utrique termini sint affirmativi, erit syllogismus, quod alicui insit extremum *majus* extremo *minori*; si autem negativi, non erit. Si autem hic quidem negativus, alter affirmativus fuerit, et major quidem terminus fuerit negativus, alter autem affirmativus, erit syllogismus, quod alicui non insit extremum extremo; si vero vice versa (*major affirmativus, minor negativus fuerit*), non erit *syllogismus.* (11) Si vero hic quidem *terminus* universaliter de medio prædicetur, ille autem particulariter, et affirmativi sint utrique, necesse est fieri syllogismum, utercumque e terminis universalis fuerit. (12) Si enim r omni s inest, p autem alicui, necesse est p alicui r inesse. Nam quoniam reciprocatur affirmativum *particulare*, inerit s alicui p. Quare quum r quidem omni s, s autem alicui p inest, et r alicui p inerit, adeoque etiam p alicui r. (13) Rursus, si r alicui s, omni autem s inest p, necesse est, p alicui r inesse; eadem enim ratio est demonstrationis. (14) Potest autem etiam per impossibile demonstrari, et per expositionem, quemadmodum in prioribus. (15) Si vero hic quidem *terminus* affirmativus sit, ille autem negativus, et universalis affirmativus; si quidem minor sit affirmativus, erit syllogismus. Si enim r omni s, p autem alicui s non inest, necesse est, p alicui r non inesse. Nam si omni *inesset*, etiam r omni s, et p omni s inesset; at non inerat Ostenditur vero etiam sine reductione *ad impossibile*, si quid sumatur sub s, cui p non insit. (16) Si vero major sit affirmativus, non erit syllogismus; ut, si p quidem omni s, at r alicui s non inest. Termini τοῦ inesse *majus minori extremo* omni, sunt: animatum, homo, animal. At τοῦ nulli inesse terminos sumere non licet, si alicui quidem s inest r, alicui autem non inest; si enim p omni s inest, r vero alicui s inest, etiam p alicui r inerit; supponebatur autem nulli inesse. Verum, ut in prioribus, hoc sumendum est: si enim indefinitum sit τὸ alicui non inesse; tum etiam id, quod nulli inest, vere dici possit, alicui non inesse; quum vero nulli insit, non erat syllogismus. Manifestum igitur est, non fore syllogismum. (17) Si vero negativus termi-

δ' ὁ στερητικὸς ᾖ καθόλου τῶν ὅρων, ὅταν μὲν ὁ μείζων ᾖ στερητικός, ὁ δὲ ἐλάττων κατηγορικός, ἔσται συλλογισμός. Εἰ γὰρ τὸ Π μηδενὶ τῷ Σ, τὸ δὲ Ρ τινὶ ὑπάρχει τῷ Σ, τὸ Π τινὶ τῷ Ρ οὐχ ὑπάρξει. Πάλιν γὰρ ἔσται τὸ πρῶτον σχῆμα τῆς Ρ Σ προτάσεως ἀντιστραφείσης. (18) Ὅταν δὲ ὁ ἐλάττων ᾖ στερητικός, οὐκ ἔσται συλλογισμός. Ὅροι τοῦ ὑπάρχειν, ζῷον, ἄνθρωπος, ἄγριον, τοῦ μὴ ὑπάρχειν, ζῷον, ἐπιστήμη, ἄγριον· μέσον ἀμφοῖν τὸ ἄγριον. (19) Οὐδ' ὅταν ἀμφότεροι στερητικοὶ τεθῶσιν, ᾖ δ' ὁ μὲν καθόλου, ὁ δ' ἐν μέρει. Ὅροι, ὅταν ὁ ἐλάττων ᾖ καθόλου πρὸς τὸ μέσον, ζῷον, ἐπιστήμη, ἄγριον· ζῷον, ἄνθρωπος, ἄγριον· (20) ὅταν δὲ ὁ μείζων, τοῦ μὲν μὴ ὑπάρχειν, κόραξ, χιών, λευκόν. Τοῦ δ' ὑπάρχειν οὐκ ἔστι λαβεῖν, εἰ τὸ Ρ τινὶ μὲν ὑπάρχει τῷ Σ, τινὶ δὲ μὴ ὑπάρχει. Εἰ γὰρ τὸ Π παντὶ τῷ Ρ, τὸ δὲ Ρ τινὶ τῷ Σ, καὶ τὸ Π τινὶ τῷ Σ· ὑπέκειτο δὲ μηδενί. Ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀδιορίστου δεικτέον. (21) Οὐδ' ἂν ἑκάτερος τινὶ τῷ μέσῳ ὑπάρχῃ ἢ μὴ ὑπάρχῃ, ἢ ὁ μὲν ὑπάρχῃ, ὁ δὲ μὴ ὑπάρχῃ, ἢ ὁ μὲν τινὶ ὁ δὲ μὴ παντί, ἢ ἀδιορίστως, οὐκ ἔσται συλλογισμὸς οὐδαμῶς. Ὅροι δὲ κοινοὶ πάντων, ζῷον, ἄνθρωπος, λευκόν· ζῷον, ἄψυχον, λευκόν.

22. Φανερὸν οὖν καὶ ἐν τούτῳ τῷ σχήματι πότ' ἔσται καὶ πότ' οὐκ ἔσται συλλογισμός, καὶ ὅτι ἐχόντων τε τῶν ὅρων ὡς ἐλέχθη γίνεται συλλογισμὸς ἐξ ἀνάγκης, ἄν τ' ᾖ συλλογισμός, ἀνάγκη τοὺς ὅρους οὕτως ἔχειν. (23) Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι πάντες ἀτελεῖς εἰσιν οἱ ἐν τούτῳ τῷ σχήματι συλλογισμοί (πάντες γὰρ τελειοῦνται προσλαμβανομένων τινῶν), καὶ ὅτι συλλογίσασθαι διὰ τούτου τοῦ σχήματος οὐκ ἔσται, οὔτε στερητικὸν οὔτε καταφατικόν.

nus sit universalis, [at affirmativus particularis,] si quidem major terminus sit negativus, minor affirmativus, erit syllogismus. Si enim P nulli S, R autem alicui S inest, P alicui R non inerit. Jam enim iterum erit prima figura, si propositio R S (*minor, qua* R *alicui* S *tribuitur*) convertatur. (18) Quando vero minor est negativus, non erit syllogismus. Termini τοῦ inesse *majus minori* sunt, animal, homo, ferum; τοῦ non inesse, animal, scientia, ferum. Medium utrobique, ferum. (19) Neque *erit syllogismus*, si ambo *termini* negativi ponantur, sit autem alter quidem universalis, alter vero particularis. Termini [τοῦ non inesse majus minori] sunt, si minor universaliter de medio prædicetur, animal, scientia, ferum; [τοῦ inesse,] animal, homo, ferum. (20) Quando vero major sit universalis, *termini* τοῦ non inesse *majus minori* sunt corvus, nix, album. Τοῦ inesse autem *terminos* sumere non licet, si R alicui S quidem inest, alicui autem non inest. Nam si P omni R, R autem alicui S inest, P quoque alicui S inerit; supponebatur autem nulli *inesse*. Sed hoc per indefinitum ostendendum est. (21) Neque, si uterque *terminus* cuidam medio *particulariter* insit, aut non insit; aut hic quidem insit, ille non insit; aut hic quidem alicui, ille vero non omni; aut indefinite *alter alteri insit, aut non insit*, erit unquam syllogismus. Termini communes omnium sunt, animal, homo, album; animal, inanimatum, album.

22. Manifestum est igitur in hac quoque figura quando sit futurus, et quando non sit futurus syllogismus, et quod, terminis ita se habentibus ut dictum est, fiat syllogismus ex necessitate, et quod si sit syllogismus necesse sit terminos ita se habere. (23) Manifestum et hoc, quod omnes imperfecti sint in hac figura syllogismi; omnes enim perficiuntur assumptis quibusdam: manifestum est etiam, per hanc figuram universaliter concludi non posse, nec negative, nec affirmative.

CAP. VII.

De tribus figuris, et imperfectorum syllogismorum perfectione.

Δῆλον δὲ καὶ ὅτι ἐν ἅπασι τοῖς σχήμασιν, ὅταν μὴ γίνηται συλλογισμός, κατηγορικῶν μὲν ἢ στερητικῶν ἀμφοτέρων ὄντων τῶν ὅρων, οὐδὲν ὅλως γίνεται ἀναγκαῖον, (2) κατηγορικοῦ δὲ καὶ στερητικοῦ, καθόλου ληφθέντος τοῦ στερητικοῦ ἀεὶ γίνεται συλλογισμὸς τοῦ ἐλάττονος ἄκρου πρὸς τὸ μεῖζον, οἷον εἰ τὸ μὲν Α παντὶ τῷ Β, ἢ τινί, τὸ δὲ Β μηδενὶ τῷ Γ· ἀντιστρεφομένων γὰρ τῶν προτάσεων, ἀνάγκη τὸ Γ τινὶ τῷ Α μὴ ὑπάρχειν. (3) Ὁμοίως δὲ κἀπὶ τῶν ἑτέρων σχημάτων· ἀεὶ γὰρ γίνεται διὰ τῆς ἀντιστροφῆς συλλογισμός. (4) Δῆλον δὲ καὶ ὅτι τὸ ἀδιόριστον ἀντὶ τοῦ κατηγορικοῦ τοῦ ἐν μέρει τιθέμενον τὸν αὐτὸν ποιήσει συλλογισμὸν ἐν ἅπασι τοῖς σχήμασι.

5. Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι πάντες οἱ ἀτελεῖς συλλογισμοὶ τελειοῦνται διὰ τοῦ πρώτου σχήματος. Ἢ γὰρ δεικτικῶς ἢ διὰ τοῦ ἀδυνάτου περαίνονται πάντες· ἀμφοτέρως δὲ γίνεται τὸ πρῶτον σχῆμα, δεικτικῶς μὲν τελειουμένων, ὅτι διὰ τῆς ἀντιστροφῆς ἐπεραίνοντο πάντες, ἡ δ' ἀντιστροφὴ τὸ πρῶτον ἐποίει σχῆμα· διὰ δὲ τοῦ ἀδυνάτου δεικνυμένων, ὅτι τεθέντος τοῦ ψευδοῦς ὁ συλλογισμὸς γίνεται διὰ τοῦ πρώτου σχήματος, οἷον

Manifestum vero est etiam, in omnibus figuris, quandocunque syllogismus non fit, si quidem affirmativi aut negativi sunt utrique termini, nihil omnino fieri necessarium. (2) Si vero affirmativus alter, alter negativus sit, et negativus universaliter sumatur, semper fit syllogismus minoris *extremi* ad majus. Ut, si A quidem omni B, aut alicui, at B nulli C insit; reciprocatis enim propositionibus, necesse est C alicui A non inesse. (3) Similiter vero etiam in reliquis figuris; semper enim fit per reciprocationem syllogismus. (4) Manifestum vero et hoc est, indefinitum pro affirmativo particulari positum, semper eundem effecturum esse syllogismum in omnibus figuris.

5. Manifestum denique etiam est, omnes imperfectos syllogismos perfici per primam figuram: aut enim ostensive, aut per impossibile perficiuntur omnes; utroque autem modo efficitur prima figura. Et ex iis quidem, qui ostensive (*simplici et recta demonstratione*) perficiuntur, *prima efficitur figura*, quod per reciprocationem efficiuntur omnes; reciprocatio autem primam facit figuram. Ex his vero, qui per impossibile ostenduntur, *prima efficitur figura*, quod, posito falso, syllogismus fit per

ἐν τῷ τελευταίῳ σχήματι, εἰ τὸ Α καὶ τὸ Β παντὶ τῷ Γ ὑπάρχει, ὅτι τὸ Α τινὶ τῷ Β ὑπάρχει· εἰ γὰρ μηδενί, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ, οὐδενὶ τῷ Γ τὸ Α· ἀλλ' ἦν παντί. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

6. Ἔστι δὲ καὶ ἀναγαγεῖν πάντας τοὺς συλλογισμοὺς εἰς τοὺς ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι καθόλου συλλογισμούς. (7) Οἱ μὲν γὰρ ἐν τῷ δευτέρῳ φανερὸν ὅτι δι' ἐκείνων τελειοῦνται, πλὴν οὐχ ὁμοίως πάντες, ἀλλ' οἱ μὲν καθόλου τοῦ στερητικοῦ ἀντιστραφέντος, τῶν δ' ἐν μέρει ἑκάτερος διὰ τῆς εἰς τὸ ἀδύνατον ἀπαγωγῆς. (8) Οἱ δ' ἐν τῷ πρώτῳ, οἱ κατὰ μέρος, ἐπιτελειοῦνται μὲν καὶ δι' αὐτῶν, ἔστι δὲ καὶ διὰ τοῦ δευτέρου σχήματος δεικνύναι εἰς ἀδύνατον ἀπάγοντας, οἷον, εἰ τὸ Α παντὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ, ὅτι τὸ Α τινὶ τῷ Γ· εἰ γὰρ μηδενί, τῷ δὲ Β παντί, οὐδενὶ τῷ Γ τὸ Β ὑπάρξει· τοῦτο γὰρ ἴσμεν διὰ τοῦ δευτέρου σχήματος. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ στερητικοῦ ἔσται ἡ ἀπόδειξις. Εἰ γὰρ τὸ Α μηδενὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ ὑπάρχει, τὸ Α τινὶ τῷ Γ οὐχ ὑπάρξει· εἰ γὰρ παντί, τῷ δὲ Β μηδενὶ ὑπάρχει, οὐδενὶ τῷ Γ τὸ Β ὑπάρξει· τοῦτο δ' ἦν τὸ μέσον σχῆμα. Ὥστ' ἐπεὶ οἱ μὲν ἐν τῷ μέσῳ σχήματι συλλογισμοὶ πάντες ἀνάγονται εἰς τοὺς ἐν τῷ πρώτῳ καθόλου συλλογισμούς, οἱ δὲ κατὰ μέρος ἐν τῷ πρώτῳ εἰς τοὺς ἐν τῷ μέσῳ, φανερὸν ὅτι καὶ οἱ κατὰ μέρος ἀναχθήσονται εἰς τοὺς ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι καθόλου συλλογισμούς. (9) Οἱ δ' ἐν τῷ τρίτῳ καθόλου μὲν ὄντων τῶν ὅρων εὐθὺς ἐπιτελειοῦνται δι' ἐκείνων τῶν συλλογισμῶν· (10) ὅταν δ' ἐν μέρει ληφθῶσι, διὰ τῶν ἐν μέρει συλλογισμῶν τῶν ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι· οὗτοι δὲ ἀνήχθησαν εἰς ἐκείνους, ὥστε καὶ οἱ ἐν τῷ τρίτῳ σχήματι οἱ κατὰ μέρος. (11) Φανερὸν οὖν ὅτι πάντες ἀναχθήσονται εἰς τοὺς ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι καθόλου συλλογισμούς.

12. Οἱ μὲν οὖν τῶν συλλογισμῶν ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν δεικνύντες εἴρηται πῶς ἔχουσι, καὶ καθ' ἑαυτοὺς οἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σχήματος, καὶ πρὸς ἀλλήλους οἱ ἐκ τῶν ἑτέρων.

primam figuram; ut in ultima figura, si A et B omni C insint, *syllogismus fit hic*, A alicui B inesse. Nam si A nulli B inest, B autem omni C, nulli C inerit A; at supponebatur omni inesse. Similiter vero etiam in aliis.

6. Possunt autem omnes syllogismi reduci ad primæ figuræ syllogismos universales. (7) Syllogismos enim secundæ figuræ, manifestum est, per illos (*syllogismos universales primæ figuræ* perfici; quamquam non eodem modo omnes; verum universales quidem, reciprocato negativo; at ex particularibus uterque per deductionem ad impossibile. (8) Particulares autem syllogismi primæ *figuræ* perficiuntur quidem per se ipsos; possunt autem per secundam quoque figuram deductione ad impossibile ostendi. Ut, si A insit omni B, B autem alicui C, *syllogismus fit hic*, quod A alicui C inerit. Nam si nulli C *insit* A, omni autem B, nulli C inerit B; id enim scimus per secundam figuram. Similiter vero etiam in negativo *particulari syllogismo* erit demonstratio. Nam si A nulli B, B autem alicui C insit, A alicui C non inerit; si enim omni C *insit* A, B autem nulli *insit* A, nulli C inerit B; hæc autem erat media figura. Quare, siquidem syllogismi in secunda figura omnes reducuntur ad syllogismos universales primæ figuræ; at *syllogismi* particulares in prima *figura* ad syllogismos in secunda: manifestum est etiam particulares *primæ figuræ syllogismos* reduci posse ad primæ figuræ syllogismos universales. (9) In tertia *figura* autem *syllogismi*, si termini universales sunt, statim perficiuntur per illos syllogismos *universales primæ figuræ*; (10) si vero particulariter sumantur *termini*, per particulares syllogismos in prima figura; hi vero (*particulares primæ figuræ syllogismi*) reducti sunt ad illos (*universales primæ figuræ syllogismos*); quare etiam *ad hos reducentur* in figura tertia *syllogismi* particulares. (11) Manifestum igitur est, omnes reduci posse ad syllogismos primæ figuræ universales.

12. Quicunque ergo syllogismi inesse aut non inesse aliquid probant, dictum est quomodo sese habeant, quum per se, qui sunt ex eadem figura, tum ad se invicem, qui sunt ex diversis *figuris*.

CAP. VIII.

De syllogismis ex ambabus propositionibus necessariis.

Ἐπεὶ δ' ἕτερόν ἐστιν ὑπάρχειν τε καὶ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν καὶ ἐνδέχεσθαι ὑπάρχειν (πολλὰ γὰρ ὑπάρχει μέν, οὐ μέντοι ἐξ ἀνάγκης· τὰ δ' οὔτ' ἐξ ἀνάγκης οὔθ' ὑπάρχει ὅλως, ἐνδέχεται δ' ὑπάρχειν), δῆλον ὅτι καὶ συλλογισμὸς ἑκάστου τούτων ἕτερος ἔσται, καὶ οὐχ ὁμοίως ἐχόντων τῶν ὅρων, ἀλλ' ὁ μὲν ἐξ ἀναγκαίων, ὁ δ' ἐξ ὑπαρχόντων, ὁ δ' ἐξ ἐνδεχομένων.

2. Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν ἀναγκαίων σχεδὸν ὁμοίως ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν ὑπαρχόντων· ὡσαύτως γὰρ τιθεμένων τῶν ὅρων ἔν τε τῷ ὑπάρχειν καὶ ἐν τῷ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν, ἢ μὴ ὑπάρχειν, ἔσται τε καὶ οὐκ ἔσται συλλογισμός, πλὴν διοίσει τῷ προσκεῖσθαι τοῖς ὅροις τὸ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν. (3) Τό τε γὰρ στερητικὸν ὡσαύτως ἀντιστρέφει, καὶ τὸ ἐν ὅλῳ εἶναι καὶ τὸ κατὰ παντός, ὁμοίως ἀποδώσομεν. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἄλ-

Quoniam vero aliud est Inesse, et Ex necesitate inesse, et Contingere inesse (multa enim insunt quidem, non tamen ex necessitate; alia vero nec ex necessitate, nec omnino insunt, contingit autem *ea* inesse); manifestum est, etiam syllogismum uniuscujusque horum diversum fore, etiam non eodem modo sese habentibus terminis; sed alium fore ex necessariis *terminis*, alium ex iis, quæ *simpliciter* insunt, alium denique ex contingentibus.

2. In necessariis quidem fere similiter res se habet, ut in iis, quæ *simpliciter* insunt; similiter enim positis terminis et in iis, quæ *simpliciter* inesse, et, quæ ex necessitate inesse, aut non inesse *quidpiam notant*, erit et non erit syllogismus; præterquam quod differentia erit appositione illius ad terminos, quod est necessario inesse, aut non inesse. (3) Negativum enim similiter reciprocatur; et τοῦ in toto esse, et τοῦ de omni *dici*, eadem erit ratio. In aliis ergo eodem modo ostendetur per reciprocationem,

λοις τὸν αὐτὸν τρόπον δειχθήσεται διὰ τῆς ἀντιστροφῆς τὸ συμπέρασμα ἀναγκαῖον, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ ὑπάρχειν· ἐν δὲ τῷ μέσῳ σχήματι, ὅταν ᾖ τὸ καθόλου καταφατικὸν τὸ δ' ἐν μέρει στερητικόν, καὶ πάλιν ἐν τῷ τρίτῳ, 5 ὅταν τὸ μὲν καθόλου κατηγορικὸν τὸ δ' ἐν μέρει στερητικόν, οὐχ ὁμοίως ἔσται ἡ ἀπόδειξις, ἀλλ' ἀνάγκη ἐκθεμένους ᾧτινι ἑκάτερον μὴ ὑπάρχει, κατὰ τούτου ποιεῖν τὸν συλλογισμόν· ἔσται γὰρ ἀναγκαίως ἐπὶ τούτου· εἰ δὲ κατὰ τοῦ ἐκτεθέντος ἐστὶν ἀναγκαῖος, 10 καὶ κατ' ἐκείνου τινός· τὸ γὰρ ἐκτεθὲν ὅπερ ἐκεῖνό τι ἐστίν. Γίνεται δὲ τῶν συλλογισμῶν ἑκάτερος ἐν τῷ οἰκείῳ σχήματι.

conclusionem esse necessariam, quomodo *in iis quoque*, quæ *simpliciter* inesse *concludunt*. In media autem figura, quando universalis *propositio* fuerit affirmans, particularis vero negans; et rursus in tertia, quando universalis fuerit affirmativa, particularis autem negativa, non eodem modo erit demonstratio; sed necesse est, per expositionem ostendentes aliquid, cui neutrum insit, de hoc constituere syllogismum; erit enim de hoc *syllogismus* necessario. Si vero de EXPOSITO *de eo, quod expositionis causa allatum est* necessarius est *syllogismus*, etiam de ILLO ALIQUO (*quod propositum fuit*), *necessarius erit syllogismus;* hoc enim EXPOSITUM est, quod (*pars est*) *illius alicujus*, (*quod ab initio propositum fuit*); fit autem uterque syllogismus in conveniente utrique figura.

CAP. IX.

De syllogismis ex altera propositione necessaria, altera absoluta, in prima figura.

Συμβαίνει δέ ποτε καὶ τῆς ἑτέρας προτάσεως ἀναγκαίας οὔσης, ἀναγκαῖον γίνεσθαι τὸν συλλογισμόν· 15 πλὴν οὐχ ὁποτέρας ἔτυχεν, ἀλλὰ τῆς πρὸς τὸ μεῖζον ἄκρον, (2) οἷον εἰ τὸ μὲν Α τῷ Β ἐξ ἀνάγκης εἴληπται ὑπάρχον ἢ μὴ ὑπάρχον, τὸ δὲ Β τῷ Γ ὑπάρχον μόνον· οὕτως γὰρ εἰλημμένων τῶν προτάσεων, ἐξ ἀνάγκης τὸ Α τῷ Γ ὑπάρξει ἢ οὐχ ὑπάρξει. Ἐπεὶ γὰρ 20 παντὶ τῷ Β ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχει ἢ οὐχ ὑπάρχει τὸ Α, τὸ δὲ Γ τι τῶν Β ἐστί, φανερὸν ὅτι καὶ τὸ Γ ἐξ ἀνάγκης ἔσται θάτερον τούτων. (3) Εἰ δὲ τὸ μὲν Α Β μή ἐστιν ἀναγκαῖον, τὸ δὲ Β Γ ἀναγκαῖον, οὐκ ἔσται τὸ συμπέρασμα ἀναγκαῖον. Εἰ γὰρ ἔσται, συμβήσεται 25 τὸ Α τινὶ τῷ Β ὑπάρχειν ἐξ ἀνάγκης διά τε τοῦ πρώτου καὶ διὰ τοῦ τρίτου σχήματος. Τοῦτο δὲ ψεῦδος· ἐνδέχεται γὰρ τοιοῦτον εἶναι τὸ Β ᾧ ἐγχωρεῖ τὸ Α μηδενὶ ὑπάρχειν. Ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῶν ὅρων φανερὸν ὅτι οὐκ ἔσται τὸ συμπέρασμα ἀναγκαῖον· οἷον, εἰ τὸ μὲν Α 30 εἴη κίνησις, τὸ δὲ Β ζῷον, ἐφ' ᾧ δὲ τὸ Γ ἄνθρωπος· ζῷον μὲν γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἐξ ἀνάγκης ἐστι, κινεῖται δὲ τὸ ζῷον οὐκ ἐξ ἀνάγκης, οὐδ' ὁ ἄνθρωπος. (4) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ στερητικὸν εἴη τὸ Α Β· ἡ γὰρ αὐτὴ ἀπόδειξις. (5) Ἐπὶ δὲ τῶν ἐν μέρει συλλογισμῶν, εἰ μὲν τὸ καθό- 35 λου ἐστὶν ἀναγκαῖον, καὶ τὸ συμπέρασμα ἔσται ἀναγκαῖον· εἰ δὲ τὸ κατὰ μέρος, οὐκ ἀναγκαῖον, οὔτε στερητικῆς οὔτε κατηγορικῆς οὔσης τῆς καθόλου προτάσεως. (6) Ἔστω δὴ πρῶτον τὸ καθόλου ἀναγκαῖον, καὶ τὸ μὲν Α παντὶ τῷ Β ὑπαρχέτω ἐξ ἀνάγκης, τὸ δὲ 40 Β τινὶ τῷ Γ ὑπαρχέτω μόνον· ἀνάγκη δὴ τὸ Α τινὶ τῷ Γ ὑπάρχειν ἐξ ἀνάγκης· τὸ γὰρ Γ ὑπὸ τὸ Β ἐστί, τῷ δὲ Β παντὶ τὸ Α ὑπῆρχεν ἐξ ἀνάγκης. (7) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ στερητικὸς εἴη ὁ συλλογισμός· ἡ γὰρ αὐτὴ ἔσται ἀπόδειξις. (8) Εἰ δὲ τὸ κατὰ μέρος ἐστὶν ἀναγ- 45 καῖον, οὐκ ἔσται τὸ συμπέρασμα ἀναγκαῖον· οὐδὲν γὰρ ἀδύνατον συμπίπτει, καθάπερ οὐδ' ἐν τοῖς καθόλου συλλογισμοῖς. (9) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν στερητικῶν. Ὅροι, κίνησις, ζῷον, λευκόν.

Accidit autem aliquando, ut et, altera tantum propositione necessaria, syllogismus fiat necessarius; non tamen utracunque, sed propositione ad majus extremum (*majori necessaria*), *necessario aliquid inesse concluditur*. (2) Ut, si A quidem sumatur τῷ B necessario inesse aut non inesse; B autem simpliciter τῷ C inesse; sic enim sumptis propositionibus, necessario A inerit τῷ C, aut non inerit. Nam quum omni B necessario insit aut non insit A, C autem aliquid sit sub B; manifestum est, etiam C necessario alterum horum futurum esse. (3) Si vero A B (*propositio major*) non sit necessarium, at B C (*propositio minor*) necessarium, non erit conclusio necessaria. Nam si fuerit, eveniet ut A alicui B necessario insit et per primam et per tertiam figuram. Hoc autem falsum est; accidit enim tale esse B, cui contingat A omnino non inesse. Præterea vero etiam ex terminis manifestum est, conclusionem non fore necessarium; ut, si A sit motus, B autem animal, et C, de quo B dicatur, homo; homo enim est animal necessario; non necessario autem animal movetur, neque homo. (4) Similiter vero etiam, si A B (*major propositio*) negativum fuerit; nam eadem est demonstratio. (5) In particularibus autem syllogismis, si quidem universalis *propositio* fuerit necessaria, et conclusio necessaria erit; si vero particularis *necessaria fuerit*, non est necessaria *conclusio*, sive negans, sive affirmans fuerit universalis propositio. (6) Sit enim primo universale necessarium, et A quidem omni B insit necessario, B autem alicui C insit simpliciter: ergo necesse est, A alicui C necessario inesse; nam C est sub B, at B omni A ex necessitate inerat. (7) Similiter vero etiam, si negativus fuerit syllogismus; eadem enim erit demonstratio. (8) Si vero particularis *propositio* sit necessaria, non erit conclusio necessaria; nihil enim impossibile sequitur, quemadmodum nec in universalibus syllogismis. (9) Similiter vero etiam in negativis. Termini sunt, motus, animal, album.

CAP. X.

De iisdem in secunda figura.

Ἐπὶ δὲ τοῦ δευτέρου σχήματος, εἰ μὲν ἡ στερητικὴ πρότασίς ἐστιν ἀναγκαία, καὶ τὸ συμπέρασμα ἔσται ἀναγκαῖον· εἰ δ' ἡ κατηγορική, οὐκ ἀναγκαῖον. (2) Ἔστω γὰρ πρῶτον ἡ στερητικὴ ἀναγκαία, καὶ τὸ Α τῷ μὲν Β μηδενὶ ἐνδεχέσθω, τῷ δὲ Γ ὑπαρχέτω μόνον. Ἐπεὶ οὖν ἀντιστρέφει τὸ στερητικόν, οὐδὲ τὸ Β τῷ Α οὐδενὶ ἐνδέχεται· τὸ δὲ Α παντὶ τῷ Γ ὑπάρχει, ὥστ' οὐδενὶ τῷ Γ τὸ Β ἐνδέχεται· τὸ γὰρ Γ ὑπὸ τὸ Α ἐστίν. (3) Ὡσαύτως δὲ καὶ εἰ πρὸς τῷ Γ τεθῇ τὸ στερητικόν· εἰ γὰρ τὸ Α μηδενὶ τῷ Γ ἐνδέχεται, οὐδὲ τὸ Γ οὐδενὶ τῷ Α ἐγχωρεῖ· τὸ δὲ Α παντὶ τῷ Β ὑπάρχει, ὥστ' οὐδενὶ τῷ Β τὸ Γ ἐνδέχεται· γίνεται γὰρ τὸ πρῶτον σχῆμα πάλιν. Οὐκ ἄρα οὐδὲ τὸ Β τῷ Γ· ἀντιστρέφει γὰρ ὁμοίως. (4) Εἰ δ' ἡ κατηγορικὴ πρότασίς ἐστιν ἀναγκαία, οὐκ ἔσται τὸ συμπέρασμα ἀναγκαῖον. Ὑπαρχέτω γὰρ τὸ Α παντὶ τῷ Β ἐξ ἀνάγκης, τῷ δὲ Γ μηδενὶ ὑπαρχέτω μόνον. Ἀντιστραφέντος οὖν τοῦ στερητικοῦ, τὸ πρῶτον γίνεται σχῆμα. Δέδεικται δ' ἐν τῷ πρώτῳ, ὅτι, μὴ ἀναγκαίας οὔσης τῆς πρὸς τὸ μεῖζον στερητικῆς, οὐδὲ τὸ συμπέρασμα ἔσται ἀναγκαῖον. Ὥστ' οὐδ' ἐπὶ τούτων ἔσται ἐξ ἀνάγκης. (5) Ἔτι δ', εἰ τὸ συμπέρασμά ἐστιν ἀναγκαῖον, συμβαίνει τὸ Γ τινὶ τῷ Α μὴ ὑπάρχειν ἐξ ἀνάγκης. Εἰ γὰρ τὸ Β τῷ Γ μηδενὶ ὑπάρχει ἐξ ἀνάγκης, οὐδὲ τὸ Γ τῷ Β οὐδενὶ ὑπάρξει ἐξ ἀνάγκης. Τὸ δέ γε Β τινὶ τῷ Α ἀνάγκη ὑπάρχειν, εἴπερ καὶ τὸ Α παντὶ τῷ Β ἐξ ἀνάγκης ὑπῆρχεν. Ὥστε τὸ Γ ἀνάγκη τινὶ τῷ Α μὴ ὑπάρχειν. Ἀλλ' οὐδὲν κωλύει τὸ Α τοιοῦτον ληφθῆναι, ᾧ παντὶ τὸ Γ ἐνδέχεται ὑπάρχειν. (6) Ἔτι, κἂν ὅρους ἐκθέμενον εἴη δεῖξαι ὅτι τὸ συμπέρασμα οὐκ ἔστιν ἀναγκαῖον ἁπλῶς, ἀλλά, τούτων ὄντων, ἀναγκαῖον. Οἷον, ἔστω τὸ Α, ζῷον, τὸ δὲ Β ἄνθρωπος, τὸ δὲ Γ λευκόν, καὶ αἱ προτάσεις ὁμοίως εἰλήφθωσαν· ἐνδέχεται γὰρ τὸ ζῷον μηδενὶ λευκῷ ὑπάρχειν. Οὐχ ὑπάρξει δὴ οὐδ' ὁ ἄνθρωπος οὐδενὶ λευκῷ, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἀνάγκης· ἐνδέχεται γὰρ ἄνθρωπον γενέσθαι λευκόν, οὐ μέντοι ἕως ἂν τὸ ζῷον μηδενὶ λευκῷ ὑπάρχῃ. Ὥστε, τούτων μὲν ὄντων, ἀναγκαῖον ἔσται τὸ συμπέρασμα, ἁπλῶς δ', οὐκ ἀναγκαῖον.

7. Ὁμοίως δ' ἕξει καὶ ἐπὶ τῶν ἐν μέρει συλλογισμῶν. Ὅταν μὲν γὰρ ἡ στερητικὴ πρότασις καθόλου τ' ᾖ καὶ ἀναγκαία, καὶ τὸ συμπέρασμα ἔσται ἀναγκαῖον, ὅταν δὲ ἡ κατηγορικὴ καθόλου, ἡ δὲ στερητικὴ κατὰ μέρος, οὐκ ἔσται τὸ συμπέρασμα ἀναγκαῖον. (8) Ἔστω δὴ πρῶτον ἡ στερητικὴ καθόλου τε καὶ ἀναγκαία, καὶ τὸ Α τῷ μὲν Β οὐδενὶ ἐνδεχέσθω ὑπάρχειν, τῷ δὲ Γ τινὶ ὑπαρχέτω. Ἐπεὶ οὖν ἀντιστρέφει τὸ στερητικόν, οὐδὲ τὸ Β τῷ Α οὐδενὶ ἐνδέχοιτ' ἂν ὑπάρχειν· τὸ δέ γε Α τινὶ τῷ Γ ὑπάρχει· ὥστ' ἐξ ἀνάγκης τινὶ τῷ Γ οὐχ ὑπάρχει τὸ Β. (9) Πάλιν, ἔστω ἡ κατηγορικὴ καθόλου τε καὶ

In secunda autem figura, si negativa propositio est necessaria, conclusio quoque necessaria erit; si vero affirmativa *propositio necessaria est*, non necessaria erit *conclusio*. (2) Sit enim primum *propositio* negativa necessaria, et A nulli quidem B insit, insit autem C simpliciter; quoniam igitur reciprocatur negativa, nec B ulli A inest; A autem omni C inest; ergo nulli C inest B; nam C sub A est. (3) Similiter vero etiam, si ad C apponatur negatio; nam si A nulli C inest, neque C ulli A inest; at A omni B inest; ergo nulli B inest C; fit enim iterum syllogismus primæ figuræ; nec ergo B inest τῷ C; similiter enim reciprocatur. (4) Si vero affirmativa propositio est necessaria, non erit conclusio necessaria. Insit enim A omni B ex necessitate, at C nulli insit tantum. Reciprocata ergo negativa, fit syllogismus primæ figuræ. Demonstratum vero est in prima, *figura*, si major negativa non sit necessaria, nec conclusionem fore necessariam. Quare nec in his (*syllogismis, qui secundæ figuræ sunt*, *affirmativa necessaria*, erit necessaria *conclusio*. (5) Porro etiam, si conclusio est necessaria, accidit, C alicui A non inesse ex necessitate. Nam si B nulli C inest ex necessitate, neque B ulli C inerit ex necessitate. At B necesse est alicui A inesse, si quidem etiam A omni B ex necessitate inerat. Quare C necesse est alicui A non inesse. Sed nihil impedit quominus A tale sumatur, cui τὸ C omni inesse contingat. (6) Porro, etiam terminos exponendo demonstrare quis posset, non esse conclusionem necessariam simpliciter, sed, si illi sint *necessarii*, necessariam esse. Ut, sit A animal; B autem homo; C denique album; et propositiones similiter sumantur. Contingit igitur animal nulli albo inesse. Et homo ergo nulli albo inerit, verum non ex necessitate: contingit enim hominem esse album, non autem *contingit hominem esse album*, quamdiu *verum est hoc*, animal nulli albo inest. Quare, his quidem necessariis, necessaria erit conclusio, at simpliciter, non est necessaria.

7. Similiter vero res se habebit etiam in particularibus syllogismis. Nam si propositio negativa et universalis et necessaria fuerit; conclusio quoque erit necessaria. Si vero affirmativa universalis, at negativa particularis, non erit conclusio necessaria. (8) Sit ergo primum negativa universalis et necessaria, et A nulli quidem B contingat inesse, insit autem alicui C; quoniam ergo negativa reciprocatur, etiam nulli A contigerit inesse B; at A alicui C inest; quare necessario alicui C non inest B. (9) Rursus, sit affirmativa

ἀναγκαία, καὶ κείσθω πρὸς τῷ Β τὸ κατηγορικόν· εἰ δὴ τὸ Α παντὶ τῷ Β ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχει, τῷ δὲ Γ τινὶ μὴ ὑπάρχει, ὅτι μὲν οὐχ ὑπάρξει τὸ Β τινὶ τῷ Γ, φανερόν, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἀνάγκης· οἱ γὰρ αὐτοὶ ὅροι ἔσονται πρὸς τὴν ἀπόδειξιν, οἵπερ ἐπὶ τῶν καθόλου συλλογισμῶν. (10) Ἀλλ' οὐδ' εἰ τὸ στερητικὸν ἀναγκαῖόν ἐστιν ἐν μέρει ληφθέν, οὐκ ἔσται τὸ συμπέρασμα ἀναγκαῖον· διὰ γὰρ τῶν αὐτῶν ὅρων ἡ ἀπόδειξις.

universalis et necessaria, et apponatur ad B affirmativa; si igitur A omni B necessario inest, C autem alicui non inest; quod B alicui C non inerit, manifestum est; at non ex necessitate; nam iidem termini erunt ad demonstrationem, qui et in universalibus syllogismis. (10) At neque, si negativa necessaria particulariter sumatur, conclusio erit necessaria. Nam per eosdem terminos demonstratio conficitur.

CAP. XI.

De iisdem in tertia figura.

Ἐν δὲ τῷ τελευταίῳ σχήματι, καθόλου μὲν ὄντων τῶν ὅρων πρὸς τὸ μέσον, καὶ κατηγορικῶν ἀμφοτέρων τῶν προτάσεων, ἐὰν ὁποτερονοῦν ᾖ ἀναγκαῖον, καὶ τὸ συμπέρασμα ἔσται ἀναγκαῖον· ἐὰν δὲ τὸ μὲν ᾖ στερητικόν, τὸ δὲ κατηγορικόν, ὅταν μὲν τὸ στερητικὸν ἀναγκαῖον ᾖ, καὶ τὸ συμπέρασμα ἔσται ἀναγκαῖον· ὅταν δὲ τὸ κατηγορικόν, οὐκ ἔσται ἀναγκαῖον. (2) Ἔστωσαν γὰρ ἀμφότεραι κατηγορικαὶ πρῶτον αἱ προτάσεις, καὶ τὸ Α καὶ τὸ Β παντὶ τῷ Γ ὑπαρχέτω, ἀναγκαῖον δ' ἔστω τὸ Α Γ. Ἐπεὶ οὖν τὸ Β παντὶ τῷ Γ ὑπάρχει, καὶ τὸ Γ τινὶ τῷ Β ὑπάρξει διὰ τὸ ἀντιστρέφειν τὸ καθόλου τῷ κατὰ μέρος· ὥστ' εἰ παντὶ τῷ Γ τὸ Α ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχει, καὶ τὸ Γ τῷ Β τινί, καὶ τῷ Β τινὶ ἀναγκαῖον ὑπάρχειν τὸ Α· τὸ γὰρ Β ὑπὸ τὸ Γ ἐστι. Γίνεται οὖν τὸ πρῶτον σχῆμα. (3) Ὁμοίως δὲ δειχθήσεται καὶ εἰ τὸ Β Γ ἐστὶν ἀναγκαῖον· ἀντιστρέφει γὰρ τὸ Γ τῷ Α τινί· ὥστ' εἰ παντὶ τῷ Γ τὸ Β ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχει, καὶ τῷ Α τινὶ Β ὑπάρξει ἐξ ἀνάγκης. (4) Πάλιν ἔστω τὸ μὲν Α Γ στερητικόν, τὸ δὲ Β Γ καταφατικόν, ἀναγκαῖον δὲ τὸ στερητικόν· ἐπεὶ οὖν ἀντιστρέφει τινὶ τῷ Β τὸ Γ, τὸ δὲ Α οὐδενὶ τῷ Γ ἐξ ἀνάγκης, οὐδὲ τῷ Β τινὶ ὑπάρξει ἐξ ἀνάγκης τὸ Α· τὸ γὰρ Β ὑπὸ τὸ Γ ἐστίν. (5) Εἰ δὲ τὸ κατηγορικὸν ἀναγκαῖον, οὐκ ἔσται τὸ συμπέρασμα ἀναγκαῖον. Ἔστω γὰρ τὸ Β Γ κατηγορικὸν καὶ ἀναγκαῖον, τὸ δὲ Α Γ στερητικὸν καὶ μὴ ἀναγκαῖον· ἐπεὶ οὖν ἀντιστρέφει τὸ καταφατικόν, ὑπάρξει καὶ τὸ Γ τινὶ τῷ Β ἐξ ἀνάγκης. Ὥστ' εἰ τὸ μὲν Α μηδενὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Γ τινὶ τῶν Β, τὸ Α τινὶ τῶν Β οὐχ ὑπάρξει· ἀλλ' οὐκ ἐξ ἀνάγκης· δέδεικται γὰρ ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι, ὅτι, τῆς στερητικῆς προτάσεως μὴ ἀναγκαίας οὔσης, οὐδὲ τὸ συμπέρασμα ἔσται ἀναγκαῖον. (6) Ἔτι κἂν διὰ τῶν ὅρων εἴη φανερόν. Ἔστω γὰρ τὸ μὲν Α ἀγαθόν, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Β, ζῷον, τὸ δὲ Γ ἵππος· τὸ μὲν οὖν ἀγαθὸν ἐνδέχεται μηδενὶ ἵππῳ ὑπάρχειν, τὸ δὲ ζῷον ἀνάγκη παντὶ ὑπάρχειν· ἀλλ' οὐκ ἀνάγκη ζῷόν τι μὴ εἶναι ἀγαθόν, εἴπερ ἐνδέχεται πᾶν εἶναι ἀγαθόν. Ἢ εἰ μὴ τοῦτο δυνατόν, ἀλλὰ τὸ ἐγρηγορέναι ἢ καθεύδειν ὅρον θετέον· ἅπαν γὰρ ζῷον δεκτικὸν τούτων.

In postrema autem figura, si termini universaliter de medio dicantur, et utræque propositiones affirmativæ sint, utercunque terminus necessarius fuerit, et conclusio erit necessaria; si vero altera quidem *propositio* negativa fuerit, altera affirmativa, quando negativa necessaria fuerit, et conclusio erit necessaria; si vero affirmativa *necessaria fuerit*, non erit necessaria *conclusio*. (2) Sint enim primo affirmativæ utræque propositiones, et quum A tum B omni C insit, necessaria autem sit A C (*propositio major*): quoniam ergo B omni C inest, etiam C inerit alicui B, quod reciprocatur universale cum particulari. Quare si C omni A ex necessitate inest, et C alicui B, etiam A alicui B necessario inest; B enim est sub C. Fit igitur prima figura. (3) Similiter vero ostendetur (*conclusionem sequi de necessario*), etiam si B C (*propositio minor*) insit ex necessitate; reciprocatur enim C cum aliquo A; (*in majore universali affirmativa termini reciprocantur, ut ex universali particularis fiat propositio*): quare, si omni C ex necessitate B inest, etiam alicui A ex necessitate inerit. (4) Rursus sit quidem A C (*major*) negativa at B C (*minor*) affirmativa; necessaria autem negativa; quoniam ergo reciprocatur C cum aliquo B, A autem nulli C ex necessitate *inerit*, nec alicui B ex necessitate inerit A; nam B est sub C. (5) Si vero affirmativa necessaria est, non erit conclusio necessaria. Sit enim B C (*minor*) affirmativa et necessaria; A C autem (*major*) negativa, nec necessaria; quoniam ergo reciprocatur affirmativa *propositio*, inerit etiam C alicui B ex necessitate. Quare si A quidem nulli C; C autem alicui B *inest;* etiam A alicui B non inerit; at non ex necessitate; declaratum est enim in prima figura, quod, si negativa propositio non sit necessaria, nec conclusio necessaria futura sit. (6) Porro vero etiam per terminos hoc manifestum fuerit. Sit enim A quidem bonum; B autem animal; at C equus: ergo quidem bonum contingit nulli inesse equo; at animal necessarium est inesse omni; at non est necessarium, animal quoddam non esse bonum, si quidem contingit omne *animal* esse bonum. Aut si hoc fieri nequit (*ut omne animal sit bonum*), sumatur terminus (*pro termino bonum*), vigilare, aut dormire; nam omne animal horum particeps est.

7. Εἰ μὲν οὖν οἱ ὅροι καθόλου πρὸς τὸ μέσον εἰσίν, εἴρηται πότε ἔσται τὸ συμπέρασμα ἀναγκαῖον. (8) Εἰ δ' ὁ μὲν καθόλου, ὁ δ' ἐν μέρει, κατηγορικῶν μὲν ὄντων ἀμφοτέρων, ὅταν τὸ καθόλου γένηται ἀναγκαῖον, καὶ τὸ συμπέρασμα ἔσται ἀναγκαῖον. Ἀπόδειξις δ' ἡ

7. Si igitur termini universaliter ad medium affecti sint, dictum est quando futura sit conclusio necessaria. (8) Si vero hic quidem universalis, ille autem particularis sit, et utrique sumantur affirmativi, si universale constituatur necessarium, et conclusio erit necessaria. Demonstratio vero

αὐτὴ ἡ καὶ πρότερον· ἀντιστρέφει γὰρ καὶ τὸ ἐν μέρει κατηγορικόν. Εἰ οὖν ἀνάγκη τὸ Β παντὶ τῷ Γ ὑπάρχειν, τὸ δὲ Α ὑπὸ τὸ Γ ἐστίν, ἀνάγκη τὸ Β τινὶ τῷ Α ὑπάρχειν· εἰ δὲ τὸ Β τῷ Α τινί, καὶ τὸ Α 5 τῷ Β τινὶ ὑπάρχειν ἀναγκαῖον· ἀντιστρέφει γάρ. (9) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὸ Α Γ εἴη ἀναγκαῖον, καθόλου ὄν· τὸ γὰρ Β ὑπὸ τὸ Γ ἐστίν. (10) Εἰ δὲ τὸ ἐν μέρει ἐστὶν ἀναγκαῖον, οὐκ ἔσται τὸ συμπέρασμα ἀναγκαῖον. Ἔστω γὰρ τὸ Β Γ ἐν μέρει τε καὶ ἀναγκαῖον, 10 τὸ δὲ Α παντὶ τῷ Γ ὑπαρχέτω, μὴ μέντοι ἐξ ἀνάγκης. Ἀντιστραφέντος οὖν τοῦ Β Γ, τὸ πρῶτον γίνεται σχῆμα· καὶ ἡ μὲν καθόλου πρότασις οὐκ ἀναγκαία, ἡ δ' ἐν μέρει ἀναγκαία. Ὅτε δ' οὕτως ἔχοιεν αἱ προτάσεις, οὐκ ἦν τὸ συμπέρασμα ἀναγκαῖον· ὥστ' οὐδ' ἐπὶ τούτων. 15 (11) Ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῶν ὅρων φανερόν. Ἔστω γὰρ τὸ μὲν Α ἐγρήγορσις, τὸ δὲ Β δίπουν, ἐφ' ᾧ δὲ τὸ Γ, ζῷον· τὸ μὲν οὖν Β τινὶ τῷ Γ ἀνάγκη ὑπάρχειν, τὸ δὲ Α παντὶ τῷ Γ ἐνδέχεται καὶ τὸ Α τῷ Β οὐκ ἀναγκαῖον· οὐ γὰρ ἀνάγκη δίπουν τι καθεύδειν ἢ ἐγρηγορέ- 20 ναι. (12) Ὁμοίως δὲ καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ὅρων δειχθήσεται, καὶ εἰ τὸ Α Γ εἴη ἐν μέρει τε καὶ ἀναγκαῖον. (13) Εἰ δ' ὁ μὲν κατηγορικός, ὁ δὲ στερητικὸς τῶν ὅρων, ὅταν μὲν ᾖ τὸ καθόλου στερητικόν τε καὶ ἀναγκαῖον, καὶ τὸ συμπέρασμα ἔσται ἀναγκαῖον. Εἰ 25 γὰρ τὸ Α τῷ Γ μηδενὶ ἐνδέχεται, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ ὑπάρχει, τὸ Α τινὶ τῷ Β ἀνάγκη μὴ ὑπάρχειν. (14) Ὅταν δὲ τὸ καταφατικὸν ἀναγκαῖον τεθῇ, ἢ καθόλου ὂν ἢ ἐν μέρει, ἢ τὸ στερητικὸν κατὰ μέρος, οὐκ ἔσται τὸ συμπέρασμα ἀναγκαῖον. Τὰ μὲν γὰρ 30 ἄλλα ταὐτὰ ἃ καὶ ἐπὶ τῶν πρότερον ἐροῦμεν· ὅροι δ', ὅταν μὲν ᾖ τὸ καθόλου κατηγορικὸν ἀναγκαῖον, ἐγρήγορσις, ζῷον, ἄνθρωπος· μέσον, ἄνθρωπος· ὅταν δ' ἐν μέρει τὸ κατηγορικὸν ἀναγκαῖον, ἐγρήγορσις, ζῷον, λευκόν· ζῷον μὲν γὰρ ἀνάγκη τινὶ λευκῷ ὑπάρ- 35 χειν, ἐγρήγορσις δ' ἐνδέχεται μηδενί· καὶ οὐκ ἀνάγκη τινὶ ζῴῳ μὴ ὑπάρχειν ἐγρήγορσιν. Ὅταν δὲ τὸ στερητικὸν ἐν μέρει ὂν ἀναγκαῖον ᾖ, δίπουν, κινούμενον, ζῷον· μέσον, ζῷον.

[XII.] 15. Φανερὸν οὖν ὅτι τοῦ μὲν ὑπάρχειν οὐκ ἔστι 40 συλλογισμός, ἐὰν μὴ ἀμφότεραι ὦσιν αἱ προτάσεις ἐν τῷ ὑπάρχειν· τοῦ δ' ἀναγκαίου ἔστι, καὶ τῆς ἑτέρας μόνον ἀναγκαίας οὔσης. (16) Ἐν ἀμφοτέροις δέ, καὶ καταφατικῶν καὶ στερητικῶν ὄντων τῶν συλλογισμῶν, ἀνάγκη τὴν ἑτέραν πρότασιν ὁμοίαν εἶναι τῷ συμπε- 45 ράσματι. Λέγω δὲ τὸ ὁμοίαν, εἰ μὲν ὑπάρχον, ὑπάρχουσαν· εἰ δ' ἀναγκαῖον, ἀναγκαίαν. Ὥστε καὶ τοῦτο δῆλον, ὅτι οὐκ ἔσται τὸ συμπέρασμα οὔτ' ἀναγκαῖον οὔθ' ὑπάρχον εἶναι, μὴ ληφθείσης ἀναγκαίας ἢ ὑπαρχούσης προτάσεως. (17) Περὶ μὲν οὖν τοῦ 50 ἀναγκαίου, πῶς γίνεται, καὶ τίνα διαφορὰν ἔχει πρὸς τὸ ὑπάρχον, εἴρηται σχεδὸν ἱκανῶς.

eadem est, quæ et prius allata fuit; reciprocatur enim particularis quoque affirmativa. Si igitur necessarium est, omni C inesse B; A autem sub C est: necesse est, B alicui A inesse; si vero B alicui A inest, et A alicui B inesse necesse est; reciprocatur enim. (9) Similiter vero etiam, si A C necessarium fuerit, sitque universale; nam B est sub C. (10) Si vero particulare necessarium sit: non erit conclusio necessaria. Sit enim B C particulare et necessarium; A autem omni C insit, at non ex necessitate: reciprocato ergo τῷ B C, prima fit figura; et universalis propositio non necessaria, at particularis necessaria. Quando vero ita se haberent propositiones, non erat conclusio necessaria; quare nec in his *necessaria sequetur conclusio.* (11) Præterea vero ex terminis manifestum est. Sit enim A vigilia; B autem bipes; at de quo *hæc duo prædicantur,* C, animal; igitur B quidem alicui C necesse est inesse, A autem omni C contingit *inesse*, etiam A non necessario τῷ B inerit; neque enim necesse est, bipes aliquod dormire aut vigilare. (12) Similiter vero et per eosdem terminos monstrabitur, etiamsi A C fuerit particulare et necessarium. (13) Si vero hic quidem terminus affirmativus, ille autem negativus, et si universale negativum fuerit et necessarium, etiam conclusio erit necessaria. Si enim A nulli C ex necessitate inest, B autem alicui C inest, A alicui B necesse est non inesse. (14) Quando vero affirmativum ut necessarium positum fuerit, sive universale sit, sive particulare; aut negativum sit particulare: non erit conclusio necessaria. Reliqua enim omnia *impedimenta, quominus necessaria sequi possit conclusio* eadem sunt, quæ et de prioribus dicimus: termini vero, quando universale affirmativum sit necessarium, sunto, vigilia, animal, homo; medium, homo. Quando autem particulare affirmativum necessarium sit, *termini sunto*, vigilia, animal, album; animal enim cuidam albo inest necessario; fit autem ut vigilia nulli *albo* insit; et non est necessarium, alicui animali non inesse vigiliam. Quando autem negativa particularis necessaria sit, *termini sunto*, bipes, motus, animal; medium, animal.

15. Perspicuum est igitur, simpliciter inesse aliquid, syllogismo non probari, nisi utræque propositiones simpliciter aliquid inesse notent; at necessario quidpiam inesse colligitur, etiamsi altera tantum necessaria sit. (16) Utrobique vero, in affirmativis et in negativis syllogismis, necesse est, alteram propositionem similem esse conclusioni. Dico autem *similem*, ut, si conclusio simpliciter aliquid inesse dicat, propositio altera simplex sit; si necessario, necessaria. Quare et hoc manifestum est, conclusionem non fore necessariam, aut simpliciter inesse notantem, nisi altera propositio sumpta sit necessaria, aut simplex. (17) De necessario igitur, quomodo inferatur, et quomodo differat a simplici, dictum est fere sufficienter.

CAP. XII. [XIII.]

De contingenti et propositionibus contingentibus.

Περὶ δὲ τοῦ ἐνδεχομένου μετὰ ταῦτα λέγομεν πότε καὶ πῶς καὶ διὰ τίνων ἔσται συλλογισμός. (2) Λέγω δ' ἐνδέχεσθαι καὶ τὸ ἐνδεχόμενον, οὗ μὴ ὄντος ἀναγκαίου, τεθέντος δ' ὑπάρχειν, οὐδὲν ἔσται διὰ τοῦτ' ἀδύνατον· 5 τὸ γὰρ ἀναγκαῖον ὁμωνύμως ἐνδέχεσθαι λέγομεν. (3) Ὅτι δὲ τοῦτ' ἔστι τὸ ἐνδεχόμενον, φανερὸν ἔκ τε τῶν ἀποφάσεων καὶ τῶν καταφάσεων τῶν ἀντικειμένων· τὸ γὰρ οὐκ ἐνδέχεται ὑπάρχειν, καὶ ἀδύνατον ὑπάρχειν, καὶ ἀνάγκη μὴ ὑπάρχειν, ἤτοι ταὐτά ἐστιν ἢ ἀκολουθεῖ ἀλ- 10 λήλοις, ὥστε καὶ τὰ ἀντικείμενα τούτοις, τὸ ἐνδέχεται ὑπάρχειν, καὶ οὐκ ἀδύνατον ὑπάρχειν καὶ οὐκ ἀνάγκη μὴ ὑπάρχειν, ἤτοι ταὐτὰ ἔσται ἢ ἀκολουθοῦντα ἀλλήλοις· κατὰ παντὸς γὰρ ἡ κατάφασις ἢ ἡ ἀπόφασίς ἐστιν. Ἔσται ἄρα τὸ ἐνδεχόμενον οὐκ ἀναγκαῖον, καὶ τὸ μὴ 15 ἀναγκαῖον ἐνδεχόμενον. (4) Συμβαίνει δὲ πάσας τὰς κατὰ τὸ ἐνδέχεσθαι προτάσεις ἀντιστρέφειν ἀλλήλαις. Λέγω δὲ οὐ τὰς καταφατικὰς ταῖς ἀποφατικαῖς, ἀλλ' ὅσαι καταφατικὸν ἔχουσι τὸ σχῆμα κατὰ τὴν ἀντίθεσιν, οἷον τὸ ἐνδέχεσθαι ὑπάρχειν τῷ ἐνδέχεσθαι μὴ 20 ὑπάρχειν, καὶ τὸ παντὶ ἐνδέχεσθαι τῷ ἐνδέχεσθαι μηδενὶ καὶ μὴ παντί, καὶ τὸ τινὶ τῷ μὴ τινί. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ἐπεὶ γὰρ τὸ ἐνδεχόμενον οὐκ ἔστιν ἀναγκαῖον, τὸ δὲ μὴ ἀναγκαῖον ἐγχωρεῖ μὴ ὑπάρχειν, φανερὸν ὅτι, εἰ ἐνδέχεται τὸ Α τῷ Β 25 ὑπάρχειν, ἐνδέχεται καὶ μὴ ὑπάρχειν· καὶ εἰ παντὶ ἐνδέχεται ὑπάρχειν, καὶ παντὶ ἐνδέχεται μὴ ὑπάρχειν. Ὁμοίως δὲ κἀπὶ τῶν ἐν μέρει καταφάσεων· ἡ γὰρ αὐτὴ ἀπόδειξις. Εἰσὶ δ' αἱ τοιαῦται προτάσεις κατηγορικαὶ καὶ οὐ στερητικαί· τὸ γὰρ ἐνδέχεσθαι τῷ εἶναι ὁμοίως 30 τάττεται, καθάπερ ἐλέχθη πρότερον.

5. Διωρισμένων δὲ τούτων, πάλιν λέγομεν ὅτι τὸ ἐνδέχεσθαι κατὰ δύο λέγεται τρόπους, ἕνα μὲν τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γίνεσθαι καὶ διαλείπειν τὸ ἀναγκαῖον, οἷον τὸ πολιοῦσθαι ἄνθρωπον ἢ τὸ αὐξάνεσθαι ἢ φθίνειν, ἢ 35 ὅλως τὸ πεφυκὸς ὑπάρχειν (τοῦτο γὰρ οὐ συνεχὲς μὲν ἔχει τὸ ἀναγκαῖον διὰ τὸ μὴ ἀεὶ εἶναι ἄνθρωπον, ὄντος μέντοι ἀνθρώπου ἢ ἐξ ἀνάγκης ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ ἐστιν), ἄλλον δὲ τὸ ἀόριστον, ὃ καὶ οὕτως καὶ μὴ οὕτως δυνατόν, οἷον, τὸ βαδίζειν ζῷον ἢ τὸ βαδίζοντος γενέσθαι 40 σεισμόν, ἢ ὅλως τὸ ἀπὸ τύχης γινόμενον· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον οὕτως πέφυκεν ἢ ἐναντίως. (6) Ἀντιστρέφει μὲν οὖν καὶ κατὰ τὰς ἀντικειμένας προτάσεις ἑκάτερον τῶν ἐνδεχομένων, οὐ μὴν τὸν αὐτόν γε τρόπον, ἀλλὰ τὸ μὲν πεφυκὸς εἶναι τῷ μὴ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν (οὕτω γὰρ 45 ἐνδέχεται μὴ πολιοῦσθαι ἄνθρωπον), τὸ δ' ἀόριστον τῷ μηδὲν μᾶλλον οὕτως ἢ ἐκείνως. (7) Ἐπιστήμη δὲ καὶ συλλογισμὸς ἀποδεικτικὸς τῶν μὲν ἀορίστων οὐκ ἔστι διὰ τὸ ἄτακτον εἶναι τὸ μέσον, τῶν δὲ πεφυκότων ἔστι, καὶ σχεδὸν οἱ λόγοι καὶ αἱ σκέψεις γίνονται περὶ τῶν 50 οὕτως ἐνδεχομένων· ἐκείνων δ' ἐγχωρεῖ μὲν γενέσθαι συλλογισμόν, οὐ μὴν εἴωθέ γε ζητεῖσθαι.

Post hæc de Contingenti dicimus, quando, et quomodo, et per quæ futurus sit syllogismus. (2) Dico autem Contingere, et Contingens, quod, quum necessarium non sit, si quidem esse ponatur, nihil inde futurum sit impossibile; nam necessarium æquivoce contingere dicimus. (3) Id vero esse contingens, manifestum est ex negationibus et affirmationibus oppositis. Hoc enim, Non contingit esse, et Impossibile est esse, et Necesse est non esse, aut eadem sunt, aut consequuntur mutuo; quare etiam his opposita, Contingit esse, et Non impossibile est esse, et Non necesse est non esse, aut eadem erunt, aut consequentia mutuo; de unoquoque enim affirmatio aut negatio est. Erit igitur Contingens non necessarium; et Non necessarium *erit* contingens. (4) Fit autem ut omnes de contingenti propositiones mutuo reciprocentur. Dico autem non affirmantes cum negantibus, sed quæcunque affirmativis similes sunt, secundum oppositionem; ut, Contingere *aliquid* esse *reciprocatur* cum illa *propositione*, Contingere non esse; et Contingere omni inesse, cum illa, Contingere nulli inesse, non omni; et Contingere alicui inesse, cum illa, Contingere non alicui inesse. Eodem vero modo etiam in aliis. Quoniam enim Contingens non est necessarium; quod autem non necessarium est, id fieri potest ut non sit; manifestum est, si contingit A inesse τῷ B, contingere etiam non inesse; et si contingit A inesse omni B, contingere etiam omni non inesse. Similiter vero etiam in particularibus affirmationibus; nam eadem est demonstratio. Sunt autem tales propositiones affirmativæ, et non negativæ; nam Contingere simili ratione ponitur, qua Esse, ut ante dictum est.

5. His autem declaratis, notamus iterum, Contingere *aliquid* dici duobus modis; uno quidem, quo ut plurimum fieri aliquid, nontamen necessario, *dicitur;* ut canescere hominem, aut augeri, aut corrumpi, aut omnino, quod natura esse potest (hoc enim non continuam habet necessitatem, quum homo non semper vivat [*ad justam ætatem perveniat*]; si autem vixerit, aut ex necessitate *canescit*, *augetur*, *minuitur*, aut utplurimum *ut id fiat* contingit); altero autem modo *Contingere dicitur* indefinitum, quod et sic et non sic esse potest; ut, animal progredi, et progrediente *animale* terræ motum fieri, aut omnino id quod fortuito fit. Nihil enim magis sic *fieri* natum est, quam ratione contraria. (6) Reciprocatur ergo utrumque contingentium secundum oppositas propositiones; at non eodem modo, sed quod natura esse potest, id *reciprocatur* cum eo, quod non ex necessitate est (sic enim contingit, hominem non canescere); indefinitum autem (*contingens reciprocatur secundum opposilas propositiones*, quia nihil magis sic quam illo modo fieri necesse sit. (7) Scientia vero et syllogismus demonstrativus indefinitorum *contingentium* non est, quia medium est inordinatum; eorum vero *contingentium*, quæ natura esse possunt, est *scientia et syllogismus demonstrativus*; et fere orationes et disquisitiones circa talia contingentia occupantur. De illis autem contingentibus fieri syllogismus potest, at non est usitatum ut quæratur.

8. Ταῦτα μὲν οὖν διορισθήσεται μᾶλλον ἐν τοῖς ἑπομένοις· νῦν δὲ λέγομεν πότε καὶ τίς ἔσται συλλογισμὸς ἐκ τῶν ἐνδεχομένων προτάσεων. (9) Ἐπεὶ δὲ τὸ ἐνδέχεσθαι τόδε τῷδε ὑπάρχειν διχῶς ἔστιν ἐκλαβεῖν (ἢ γὰρ 5 ᾧ ὑπάρχειν τόδε ἢ ᾧ ἐνδέχεται αὐτὸ ὑπάρχειν· τὸ γάρ, καθ' οὗ τὸ Β, τὸ Α ἐνδέχεσθαι τούτων σημαίνει θάτερον, ἢ καθ' οὗ λέγεται τὸ Β ἢ καθ' οὗ ἐνδέχεται λέγεσθαι· τὸ δέ, καθ' οὗ τὸ Β, τὸ Α ἐνδέχεσθαι ἢ παντὶ τῷ Β τὸ Α ἐγχωρεῖν οὐδὲν διαφέρει), φανερὸν ὅτι διχῶς ἂν λέγοιτο 10 τὸ Α τῷ Β παντὶ ἐνδέχεσθαι ὑπάρχειν. Πρῶτον οὖν εἴπωμεν, εἰ καθ' οὗ τὸ Γ τὸ Β ἐνδέχεται, καὶ καθ' οὗ τὸ Β τὸ Α, τίς ἔσται καὶ ποῖος συλλογισμός· οὕτω γὰρ αἱ προτάσεις ἀμφότεραι λαμβάνονται κατὰ τὸ ἐνδέχεσθαι, ὅταν δὲ καθ' οὗ τὸ Β ὑπάρχει τὸ Α ἐνδέχηται, 15 ἡ μὲν ὑπάρχουσα, ἡ δ' ἐνδεχομένη. Ὥστ' ἀπὸ τῶν ὁμοιοσχήμων ἀρκτέον, καθάπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις.

8. Hæc quidem magis declarabuntur in sequentibus : nunc autem dicimus, quando, et quomodo, et quis fiat syllogismus ex contingentibus propositionibus. (9) Quoniam vero Contingere ut hoc illi insit, dupliciter accipi potest (aut enim ita, ut ipsum alteri insit, aut ut ipsum alteri contingat inesse; nam illi, de quo B dicitur, A ut insit, quum Contingere dicimus, id horum alterum significat, aut *ut insit illi*, de quo jam dicatur B, aut de quo contingat dici : hoc ipsum vero quum dicimus, de quo B dicitur, illi A contingere ut insit, et omni B ipsum A contingere si dicamus, nihil interest); manifestum est, dupliciter dici posse, A omni B contingere ut insit. Primum ergo dicamus, si, de quo C, ei B contingere dicitur, et de quo B, ei A dicitur contingere, quis et qualis sit futurus syllogismus. Sic enim utræque propositiones sumuntur contingenter. Quando autem dicimus, cui B inest, eidem A contingere; illa *propositio* simpliciter inesse, hæc autem contingere notat. Quare ab iis, quæ eandem utræque rationem habent, initium faciendum est, ut et in reliquis.

CAP. XIII. [XIV.]

De syllogismis ex ambabus propositionibus contingentibus in prima figura.

Ὅταν οὖν τὸ Α παντὶ τῷ Β ἐνδέχηται καὶ τὸ Β παντὶ τῷ Γ, συλλογισμὸς ἔσται τέλειος ὅτι τὸ Α παντὶ τῷ Γ ἐνδέχεται ὑπάρχειν. Τοῦτο δὲ φανερὸν ἐκ τοῦ 20 ὁρισμοῦ· τὸ γὰρ ἐνδέχεσθαι παντὶ ὑπάρχειν οὕτως ἐλέγομεν. (2) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὸ μὲν Α ἐνδέχεται μηδενὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ, ὅτι τὸ Α ἐνδέχεται μηδενὶ τῷ Γ· τὸ γὰρ καθ' οὗ τὸ Β ἐνδέχεται, τὸ Α μὴ ἐνδέχεσθαι, τοῦτ' ἦν τὸ μηδὲν ἀπολείπειν τῶν ὑπὸ τὸ 25 Β ἐνδεχομένων. (3) Ὅταν δὲ τὸ Α παντὶ τῷ Β ἐνδέχηται, τὸ δὲ Β ἐνδέχηται μηδενὶ τῷ Γ, διὰ μὲν τῶν εἰλημμένων προτάσεων οὐδεὶς γίνεται συλλογισμός· ἀντιστραφείσης δὲ τῆς ΒΓ κατὰ τὸ ἐνδέχεσθαι, γίνεται ὁ αὐτὸς ὅσπερ πρότερον. Ἐπεὶ γὰρ ἐνδέχεται τὸ Β μη- 30 δενὶ τῷ Γ ὑπάρχειν, ἐνδέχεται καὶ παντὶ ὑπάρχειν· τοῦτο δ' εἴρηται πρότερον· ὥστ' εἰ τὸ μὲν Β παντὶ τῷ Γ, τὸ δ' Α παντὶ τῷ Β, πάλιν ὁ αὐτὸς γίνεται συλλογισμός. (4) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ πρὸς ἀμφοτέρας τὰς προτάσεις ἡ ἀπόφασις τεθείη μετὰ τοῦ ἐνδέχεσθαι. Λέγω 35 δ' οἷον εἰ τὸ Α ἐνδέχεται μηδενὶ τῶν Β καὶ τὸ Β μηδενὶ τῶν Γ· διὰ μὲν γὰρ τῶν εἰλημμένων προτάσεων οὐδεὶς γίνεται συλλογισμός, ἀντιστρεφομένων δὲ πάλιν, ὁ αὐτὸς ἔσται ὡς καὶ πρότερον. (5) Φανερὸν οὖν ὅτι, τῆς ἀποφάσεως τιθεμένης πρὸς τὸ ἔλαττον ἄκρον ἢ πρὸς 40 ἀμφοτέρας τὰς προτάσεις, ἢ οὐ γίνεται συλλογισμός, ἢ γίνεται μὲν ἀλλ' οὐ τέλειος· ἐκ γὰρ τῆς ἀντιστροφῆς γίνεται τὸ ἀναγκαῖον.

6. Ἐὰν δ' ἡ μὲν καθόλου τῶν προτάσεων, ἡ δ' ἐν μέρει ληφθῇ, πρὸς μὲν τὸ μεῖζον ἄκρον κειμένης τῆς καθόλου 45 συλλογισμὸς ἔσται τέλειος. (7) Εἰ γὰρ τὸ Α παντὶ τῷ Β ἐνδέχεται, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ, τὸ Α τινὶ τῷ Γ ἐνδέχεται. Τοῦτο δὲ φανερὸν ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ ἐνδέχεσθαι. (8) Πάλιν εἰ τὸ Α ἐνδέχεται μηδενὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β τινὶ τῶν Γ ἐνδέχεται ὑπάρχειν, ἀνάγκη τὸ Α ἐνδέχεσθαί τινι 50 τῶν Γ μὴ ὑπάρχειν. Ἀπόδειξις δ' ἡ αὐτή. (9) Ἐὰν δὲ στερητικὴ ληφθῇ ἡ ἐν μέρει πρότασις, ἡ δὲ καθόλου κα-

Quando ergo A omni B contingit, et B omni C, syllogismus erit perfectus, quod A omni C contingat inesse. Id vero manifestum est ex definitione; omni enim Contingere inesse sic definiebamus. (2) Similiter vero etiam, si A quidem nulli B contingit inesse, at B omni C, *concludetur* A nulli C contingere inesse. Nam id, cui B contingit, ei A non contingere, hoc erat, nihil relinqui ex iis, quæ sub B inesse contingunt (*adeoque nihil relinqui a quibus* A *non contingeret removeri*). (3) Quando vero A omni B contingit, at B nulli C contingit; per has quidem sumptas propositiones nullus fit syllogismus; reciprocata autem *propositione minore* B C secundum reciprocationem contingentium, fit idem syllogismus, ut et antea; nam quoniam contingit B nulli inesse C, contingit etiam omni inesse; hoc enim dictum est antea; quare si B quidem omni inest C, A autem omni inest B, iterum idem fit syllogismus. (4) Similiter vero etiam, si utrisque propositionibus apponatur negatio præposito (*modo*,) Contingit. Dico autem, ut, si A quidem nulli contingit inesse B, et B nulli C. Per has ergo sumptas propositiones nullus fit syllogismus; reciprocatis autem *propositionibus*, iterum idem erit, uti et antea. (5) Perspicuum est igitur, negatione ad minorem terminum apposita, aut ad utrasque propositiones, omnino aut non fieri syllogismum, aut fieri quidem, at non perfectum; nam ex reciprocatione perficitur necessitas *consequentiæ*.

6. Si vero hæc quidem propositio universaliter, altera autem particulariter sumatur, et majoris termini propositio universalis sit, syllogismus erit perfectus. (7) Nam si A omni B contingit, at B alicui C, etiam A alicui C contingit; id vero manifestum est ex definitione τοῦ *omni* contingere. (8) Rursus, si A contingit nulli B, B autem alicui C contingit inesse, necesse est A contingere ut alicui C non insit; demonstratio vero eadem est. (9) Si autem negativa sumatur propositio particularis, universalis vero affirma-

ταφατική, τῇ δὲ θέσει ὁμοίως ἔχωσιν, οἷον τὸ μὲν Α παντὶ τῷ Β ἐνδέχεται, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ ἐνδέχεται μὴ ὑπάρχειν, διὰ μὲν τῶν εἰλημμένων προτάσεων οὐ γίνεται φανερὸς συλλογισμός· ἀντιστραφείσης δὲ τῆς ἐν μέρει καὶ τεθέντος τοῦ Β τινὶ τῷ Γ ἐνδέχεσθαι ὑπάρχειν, τὸ αὐτὸ ἔσται συμπέρασμα ὃ καὶ πρότερον, καθάπερ ἐν τοῖς ἐξ ἀρχῆς. (10) Ἐὰν δ' ἡ πρὸς τὸ μεῖζον ἄκρον ἐν μέρει ληφθῇ, ἡ δὲ πρὸς τὸ ἔλαττον καθόλου, ἐάν τ' ἀμφότεραι καταφατικαὶ τεθῶσιν ἐάν τε στερητικαὶ ἐάν τε μὴ ὁμοιοσχήμονες ἐάν τ' ἀμφότεραι ἀδιόριστοι ἢ κατὰ μέρος, οὐδαμῶς ἔσται συλλογισμός· οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ Β ὑπερτείνειν τοῦ Α καὶ μὴ κατηγορεῖσθαι ἐπ' ἴσων· ᾧ δ' ὑπερτείνει τὸ Β τοῦ Α, εἰλήφθω τὸ Γ· τούτῳ γὰρ οὔτε παντὶ οὔτε μηδενὶ οὔτε τινὶ οὔτε μή τινι ἐνδέχεται τὸ Α ὑπάρχειν, εἴπερ ἀντιστρέφουσιν αἱ κατὰ τὸ ἐνδέχεσθαι προτάσεις καὶ τὸ Β πλείοσιν ἐνδέχεται ἢ τὸ Α ὑπάρχειν. Ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῶν ὅρων φανερόν· οὕτω γὰρ ἐχουσῶν τῶν προτάσεων, τὸ πρῶτον τῷ ἐσχάτῳ καὶ οὐδενὶ ἐνδέχεται καὶ παντὶ ὑπάρχειν ἀναγκαῖον. Ὅροι δὲ κοινοὶ πάντων τοῦ μὲν ὑπάρχειν ἐξ ἀνάγκης ζῷον, λευκόν, ἄνθρωπος, τοῦ δὲ μὴ ἐνδέχεσθαι ζῷον, λευκόν, ἱμάτιον. Φανερὸν οὖν, τοῦτον τὸν τρόπον ἐχόντων τῶν ὅρων, ὅτι οὐδεὶς γίνεται συλλογισμός. Ἢ γὰρ τοῦ ὑπάρχειν ἢ τοῦ ἐξ ἀνάγκης ἢ τοῦ ἐνδέχεσθαι πᾶς ἐστὶ συλλογισμός. Τοῦ μὲν οὖν ὑπάρχειν καὶ τοῦ ἀναγκαίου φανερὸν ὅτι οὐκ ἔστιν· ὁ μὲν γὰρ καταφατικὸς ἀναιρεῖται τῷ στερητικῷ, ὁ δὲ στερητικὸς τῷ καταφατικῷ. Λείπεται δὴ τοῦ ἐνδέχεσθαι εἶναι· τοῦτο δ' ἀδύνατον· δέδεικται γὰρ ὅτι, οὕτως ἐχόντων τῶν ὅρων καὶ παντὶ τῷ ἐσχάτῳ τὸ πρῶτον ἀνάγκη καὶ οὐδενὶ ἐνδέχεται ὑπάρχειν. Ὥστ' οὐκ ἂν εἴη τοῦ ἐνδέχεσθαι συλλογισμός· τὸ γὰρ ἀναγκαῖον οὐκ ἦν ἐνδεχόμενον.

11. Φανερὸν δὲ ὅτι, καθόλου τῶν ὅρων ὄντων ἐν ταῖς ἐνδεχομέναις προτάσεσιν, ἀεὶ γίνεται συλλογισμὸς ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι, καὶ κατηγορικῶν καὶ στερητικῶν ὄντων, πλὴν κατηγορικῶν μὲν τέλειος, στερητικῶν δὲ ἀτελής. (12) Δεῖ δὲ τὸ ἐνδέχεσθαι λαμβάνειν μὴ ἐν τοῖς ἀναγκαίοις, ἀλλὰ κατὰ τὸν εἰρημένον διορισμόν. Ἐνίοτε δὲ λανθάνει τὸ τοιοῦτον.

tiva, et positione (*collocatione terminorum*) similiter se habeant; ut si A quidem omni B contingat, B autem alicui C contingat non inesse; per has quidem sumptas propositiones non fit manifestus syllogismus: si vero particularis reciprocetur, et ponatur B alicui C contingere inesse, eadem erit conclusio, quæ et antea, ut ab initio diximus. (10) Si vero majoris termini propositio particulariter sumatur, minor autem universaliter; sive utræque affirmativæ sint, sive negativæ, sive etiam non sint ejusdem qualitatis; sive utræque indefinitæ, aut particulares sint: nequaquam erit syllogismus; nihil enim impedit, τὸ B excedere A, et non prædicari æqualiter; id autem, cujus ratione B excedat A, sumatur C. Huic enim neque omni, neque nulli, nec alicui, neque alicui non, contingit A inesse; si quidem reciprocantur propositiones, quibus appositus est *modus* Contingit; et B *ponatur* pluribus contingere inesse, quam A. Præterea vero hoc ex terminis etiam manifestum est; nam propositionibus ita se habentibus, fit ut major minori termino nulli et omni inesse necessario contingat. Termini autem communes omnium *horum modorum* sunt τοῦ inesse quidem ex necessitate *majorem minori termino*, animal, album, homo; τοῦ non contingere autem, animal, album, vestis. Manifestum igitur est, hoc modo se habentibus terminis, nullum fieri syllogismum. Aut enim *simpliciter* aliquid inesse, aut ex necessitate inesse, aut contingere ut insit, omni syllogismo colligitur. Τοῦ non inesse *simpliciter* aliquid autem, et τοῦ ex necessitate inesse, manifestum est, non esse syllogismum; affirmativus enim syllogismus tollitur negativo; negativus autem affirmativo; relinquitur ergo, τοῦ contingere inesse *syllogismum esse*; hoc autem impossibile est; demonstratum enim est, ita se habentibus terminis, et si omni insit minori termino major, necesse esse ut nulli contingat inesse. Quare non fuerit τοῦ contingere syllogismus: nam necessarium non erat idem, quod contingens.

11. Manifestum igitur est quod, si termini sint universales in propositionibus contingentibus, semper fieri syllogismum in prima figura, sive illi sint affirmativi, sive negativi; præterquam quod, si sint affirmativi, *syllogismus* erit perfectus; si negativi, imperfectus. (12) Oportet autem τὸ Contingit sumere, non ut in necessariis, sed secundum antedictam distinctionem. Nonnunquam vero latet tale quid.

CAP. XIV.

De syllogismis ex altera propositione simplici, altera contingenti, in prima figura.

Ἐὰν δ' ἡ μὲν ὑπάρχειν ἡ δ' ἐνδέχεσθαι λαμβάνηται τῶν προτάσεων, ὅταν μὲν ἡ πρὸς τὸ μεῖζον ἄκρον ἐνδέχεσθαι σημαίνῃ, τέλειοί τ' ἔσονται πάντες οἱ συλλογισμοὶ καὶ τοῦ ἐνδέχεσθαι κατὰ τὸν εἰρημένον διορισμόν, ὅταν δ' ἡ πρὸς τὸ ἔλαττον, ἀτελεῖς τε πάντες, καὶ οἱ στερητικοὶ τῶν συλλογισμῶν οὐ τοῦ κατὰ τὸν διορισμὸν ἐνδεχομένου, ἀλλὰ τοῦ μηδενὶ ἢ μὴ παντὶ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν· εἰ γὰρ μηδενὶ ἢ μὴ παντὶ ἐξ ἀνάγκης, ἐνδέχεσθαί φαμεν καὶ μηδενὶ καὶ μὴ παντὶ ὑπάρχειν. (2) Ἐνδεχέσθω γὰρ τὸ Α παντὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ κείσθω ὑπάρχειν· ἐπεὶ οὖν ὑπὸ τὸ Β ἐστὶ τὸ Γ, τῷ δὲ Β παντὶ ἐνδέχεται τὸ Α, φανερὸν ὅτι καὶ

Si vero hæc quidem propositio simplex, illa autem contingens sumatur; si quidem major significet contingere, omnes syllogismi erunt perfecti et contingentes secundum dictam definitionem; sin vero minor *contingens fuerit*, et imperfecti erunt omnes, et syllogismi negativi non erunt contingentis, quomodo illud definitum est, sed illius, quod nulli, aut non omni, ex necessitate insit; si enim aliquid nulli, aut non omni, ex necessitate insit, id contingere dicimus et nulli et non omni inesse. (2) Contingat enim A omni B, at B omni C inesse ponatur; quoniam ergo sub B est C, omni B autem contingit inesse A, manifestum est, etiam

τῷ Γ παντὶ ἐνδέχεται. Γίνεται δὴ τέλειος συλλογισμός. (3) Ὁμοίως δὲ καὶ στερητικῆς οὔσης τῆς Α Β προτάσεως, τῆς δὲ Β Γ καταφατικῆς, καὶ τῆς μὲν ἐνδέχεσθαι τῆς δ' ὑπάρχειν λαμβανούσης, τέλειος συλλογισμὸς ὅτι τὸ Α ἐνδέχεται μηδενὶ τῷ Γ ὑπάρχειν.

4. Ὅτι μὲν οὖν τοῦ ὑπάρχειν τιθεμένου πρὸς τὸ ἔλαττον ἄκρον τέλειοι γίνονται συλλογισμοί, φανερόν. (5) Ὅτι δ' ἐναντίως ἔχοντος ἔσονται συλλογισμοί, διὰ τοῦ ἀδυνάτου δεικτέον. Ἅμα δ' ἔσται δῆλον καὶ ὅτι ἀτελεῖς· ἡ γὰρ δεῖξις οὐκ ἐκ τῶν εἰλημμένων προτάσεων. (6) Πρῶτον δὲ λεκτέον ὅτι, εἰ τοῦ Α ὄντος ἀνάγκη τὸ Β εἶναι, καὶ δυνατοῦ ὄντος τοῦ Α δυνατὸν ἔσται τὸ Β ἐξ ἀνάγκης. Ἔστω γάρ, οὕτως ἐχόντων, τὸ μὲν ἐφ' ᾧ τὸ Α δυνατόν, τὸ δ' ἐφ' ᾧ τὸ Β ἀδύνατον. Εἰ οὖν τὸ μὲν δυνατόν, ὅτε δυνατὸν εἶναι, γένοιτ' ἄν, τὸ δ' ἀδύνατον, ὅτ' ἀδύνατον, οὐκ ἂν γένοιτο, ἅμα δ' εἰ τὸ Α δυνατὸν καὶ τὸ Β ἀδύνατον, ἐνδέχοιτ' ἂν τὸ Α γενέσθαι ἄνευ τοῦ Β, εἰ δὲ γενέσθαι, καὶ εἶναι· τὸ γὰρ γεγονός, ὅτε γέγονεν, ἔστιν. (7) Δεῖ δὲ λαμβάνειν μὴ μόνον ἐν τῇ γενέσει τὸ ἀδύνατον καὶ δυνατόν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ἀληθεύεσθαι καὶ ἐν τῷ ὑπάρχειν, καὶ ὁσαχῶς ἄλλως λέγεται τὸ δυνατόν· ἐν ἅπασι γὰρ ὁμοίως ἕξει. (8) Ἔτι τὸ ὄντος τοῦ Α τὸ Β εἶναι, οὐχ ὡς ἑνός τινος ὄντος τοῦ Α τὸ Β ἔσται δεῖ ὑπολαβεῖν· οὐ γὰρ ἔστιν οὐδὲν ἐξ ἀνάγκης ἑνός τινος ὄντος, ἀλλὰ δυοῖν ἐλαχίστοιν, οἷον ὅταν αἱ προτάσεις οὕτως ἔχωσιν ὡς ἐλέχθη κατὰ τὸν συλλογισμόν. Εἰ γὰρ τὸ Γ κατὰ τοῦ Δ, τὸ δὲ Δ κατὰ τοῦ Ζ, καὶ τὸ Γ κατὰ τοῦ Ζ ἐξ ἀνάγκης· καὶ εἰ δυνατὸν δ' ἑκάτερον, καὶ τὸ συμπέρασμα δυνατόν. Ὥσπερ οὖν εἴ τις θείη τὸ μὲν Α τὰς προτάσεις, τὸ δὲ Β τὸ συμπέρασμα, συμβαίνοι ἂν οὐ μόνον ἀναγκαίου τοῦ Α ὄντος καὶ τὸ Β εἶναι ἀναγκαῖον, ἀλλὰ καὶ δυνατοῦ δυνατόν.

9. Τούτου δὲ δειχθέντος, φανερὸν ὅτι, ψεύδους ὑποτεθέντος καὶ μὴ ἀδυνάτου, καὶ τὸ συμβαῖνον διὰ τὴν ὑπόθεσιν ψεῦδος ἔσται καὶ οὐκ ἀδύνατον. Οἷον εἰ τὸ Α ψεῦδος μέν ἐστι, μὴ μέντοι ἀδύνατον, ὄντος δὲ τοῦ Α τὸ Β ἐστί, καὶ τὸ Β ἔσται ψεῦδος μέν, οὐ μέντοι ἀδύνατον. Ἐπεὶ γὰρ δέδεικται ὅτι, εἰ τοῦ Α ὄντος τὸ Β ἔστι, καὶ δυνατοῦ ὄντος τοῦ Α ἔσται τὸ Β δυνατόν, ὑπόκειται δὲ τὸ Α δυνατὸν εἶναι, καὶ τὸ Β ἔσται δυνατόν· εἰ γὰρ ἀδύνατον, ἅμα δυνατὸν ἔσται τὸ αὐτὸ καὶ ἀδύνατον.

10. Διωρισμένων δὴ τούτων, ὑπαρχέτω τὸ Α παντὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ ἐνδεχέσθω· ἀνάγκη οὖν τὸ Α παντὶ τῷ Γ ἐνδέχεσθαι ὑπάρχειν. Μὴ γὰρ ἐνδεχέσθω, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ κείσθω ὡς ὑπάρχον· τοῦτο δὲ ψεῦδος μέν, οὐ μέντοι ἀδύνατον. Εἰ οὖν τὸ μὲν Α μὴ ἐνδέχεται τῷ Γ, τὸ δὲ Β παντὶ ὑπάρχει τῷ Γ, τὸ Α οὐ παντὶ τῷ Β ἐνδέχεται· γίνεται γὰρ συλλογισμὸς διὰ τοῦ τρίτου σχήματος. Ἀλλ' ὑπέκειτο παντὶ ἐνδέχεσθαι ὑπάρχειν. Ἀνάγκη ἄρα τὸ Α παντὶ τῷ Γ ἐνδέχεσθαι· ψεύδους γὰρ τεθέντος καὶ οὐκ ἀδυνάτου, τὸ συμβαῖνόν ἐστιν ἀδύνατον. Ἐγχωρεῖ δὲ καὶ διὰ τοῦ

omni C contingere A. Fit igitur perfectus syllogismus. (3) Similiter vero etiam, si propositio A B negativa sit, at propositio B C affirmativa; et A B quidem sumatur contingens, B C autem simpliciter inesse denotans, perfectus erit syllogismus, quod A contingat nulli C inesse.

4. Posito igitur minore simplici, perfectos fieri syllogismos manifestum est. (5) Quod autem, re contrario modo se habente, syllogismi futuri sint, per impossibile ostendendum est; simul vero erit manifestum, quod etiam imperfecti sint futuri; demonstratio enim non fit ex sumptis *ab initio* propositionibus. (6) Primum vero dicendum est, quod, sicuti, quum A sit, necesse sit B esse, ita quoque, si possibile sit A, B futurum sit possibile ex necessitate. Sit enim, ita sese habentibus *terminis*, hoc quidem, de quo A dicatur, possibile; illud autem, de quo B dicatur, impossibile. Si ergo possibile quidem, quando possibile est fieri, fit; impossibile tamen, quando impossibile est, nequaquam fieri potest ut sit. Simul vero, si A possibile sit, et B impossibile, contingeret sane, A fieri sine B, si autem fieri, etiam esse; quod enim factum est, quando factum est, *revera* est. (7) Oportet autem nos sumere non tantum in *rerum* generatione possibile et impossibile, sed etiam in asserendo vero, et circa τὸ Esse, et quotcunque modis aliter dicitur possibile; in omnibus enim similiter se habebit. (8) Porro, *quando dicitur*, si A sit, B esse, hoc non ita est accipiendum, ac si, quum unum quoddam A sit, B futurum sit; nihil enim est ex necessitate, quum unum quodpiam sit, sed *est aliquid necessario*, quum ad minimum duo sint; ut, si propositiones sic se habeant, quemadmodum dictum est, ad syllogismum *conficiendum*; nam si C de D, D autem de Z *verum est*, et C de Z ex necessitate *verum erit*; et si utrumque possibile est, etiam conclusio erit possibilis. Quemadmodum igitur, si quis ponat A esse præmissas, at B conclusionem; accideret sane non solum, ut, quum A necessario sit, simul B sit necessarium; verum etiam, si *illud* possibile sit, *hoc quoque* sit possibile.

9. Quo autem demonstrato, manifestum est, supposito falso nec tamen impossibili, etiam consequentiam per suppositionem falsam fore, nec tamen impossibilem. Ut, si A falsum quidem est, nec tamen impossibile; quum autem A sit, B est; erit quoque B falsum quidem, nec tamen impossibile. Postquam enim demonstratum fuit quod, si, quum A sit, B sit; etiam, si A possibile sit, B possibile sit; supponitur autem, A possibile esse: ergo B quoque possibile erit; nam si impossibile esset, simul unum et idem possibile et impossibile erit.

10. Declaratis autem his, insit A omni B, at B omni C contingat *inesse*, necesse ergo est ut omni C contingat A inesse; nam si non contingat, at B omni C ponatur inesse; id vero falsum quidem, sed non impossibile; si ergo A non contingit τῷ C, at B omni C inest, A non omni B contingit; fit enim syllogismus per tertiam figuram. At supponebatur contingere ut omni insit; necesse est ergo A omni C contingere. Supposito enim falso, quamvis non impossibili, quod sequitur, est impossibile. Licet autem per primam quoque

πρώτου σχήματος ποιῆσαι τὸ ἀδύνατον, θέντας τῷ Γ τὸ Β ὑπάρχειν. Εἰ γὰρ τὸ Β παντὶ τῷ Γ ὑπάρχει, τὸ δὲ Α παντὶ τῷ Β ἐνδέχεται, κἂν τῷ Γ παντὶ ἐνδέχοιτο τὸ Α. Ἀλλ' ὑπέκειτο μὴ παντὶ ἐγχωρεῖν.

11. Δεῖ δὲ λαμβάνειν τὸ παντὶ ὑπάρχον μὴ κατὰ χρόνον ὁρίσαντας, οἷον νῦν ἢ ἐν τῷδε τῷ χρόνῳ, ἀλλ' ἁπλῶς· διὰ τοιούτων γὰρ προτάσεων καὶ τοὺς συλλογισμοὺς ποιοῦμεν, ἐπεὶ κατά γε τὸ νῦν λαμβανομένης τῆς προτάσεως, οὐκ ἔσται συλλογισμός· οὐδὲν γὰρ ἴσως κωλύει ποτὲ καὶ παντὶ κινουμένῳ ἄνθρωπον ὑπάρχειν, οἷον εἰ μηδὲν ἄλλο κινοῖτο· τὸ δὲ κινούμενον ἐνδέχεται παντὶ ἵππῳ· ἀλλ' ἄνθρωπον οὐδενὶ ἵππῳ ἐνδέχεται. Ἔτι ἔστω τὸ μὲν πρῶτον ζῷον, τὸ δὲ μέσον κινούμενον, τὸ δ' ἔσχατον ἄνθρωπος. Αἱ μὲν οὖν προτάσεις ὁμοίως ἕξουσι, τὸ δὲ συμπέρασμα ἀναγκαῖον, οὐκ ἐνδεχόμενον· ἐξ ἀνάγκης γὰρ ὁ ἄνθρωπος ζῷον. Φανερὸν οὖν ὅτι τὸ καθόλου ληπτέον ἁπλῶς, καὶ οὐ χρόνῳ διορίζοντας.

12. Πάλιν ἔστω στερητικὴ πρότασις καθόλου ἡ Α Β, καὶ εἰλήφθω τὸ μὲν Α μηδενὶ τῷ Β ὑπάρχειν, τὸ δὲ Β παντὶ ἐνδεχέσθω ὑπάρχειν τῷ Γ. Τούτων οὖν τεθέντων, ἀνάγκη τὸ Α ἐνδέχεσθαι μηδενὶ τῷ Γ ὑπάρχειν. Μὴ γὰρ ἐνδεχέσθω, τὸ δὲ Β τῷ Γ κείσθω ὑπάρχον, καθάπερ πρότερον. Ἀνάγκη δὴ τὸ Α τινὶ τῷ Β ὑπάρχειν· γίνεται γὰρ συλλογισμὸς διὰ τοῦ τρίτου σχήματος· τοῦτο δὲ ἀδύνατον. Ὥστ' ἐνδέχοιτ' ἂν τὸ Α μηδενὶ τῷ Γ· ψεύδους γὰρ τεθέντος, ἀδύνατον τὸ συμβαῖνον. (13) Οὗτος οὖν ὁ συλλογισμὸς οὐκ ἔστι τοῦ κατὰ τὸν διορισμὸν ἐνδεχομένου, ἀλλὰ τοῦ μηδενὶ ἐξ ἀνάγκης (αὕτη γάρ ἐστιν ἡ ἀντίφασις τῆς γενομένης ὑποθέσεως· ἐτέθη γὰρ ἐξ ἀνάγκης τὸ Α τινὶ τῷ Γ ὑπάρχειν)· ὁ δὲ διὰ τοῦ ἀδυνάτου συλλογισμὸς τῆς ἀντικειμένης ἐστὶν ἀντιφάσεως. (14) Ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῶν ὅρων φανερὸν ὅτι οὐκ ἔσται τὸ συμπέρασμα ἐνδεχόμενον. Ἔστω γὰρ τὸ μὲν Α κόραξ, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Β διανοούμενον, ἐφ' ᾧ δὲ Γ ἄνθρωπος. Οὐδενὶ δὴ τῷ Β τὸ Α ὑπάρχει· οὐδὲν γὰρ διανοούμενον κόραξ. Τὸ δὲ Β παντὶ ἐνδέχεται τῷ Γ· παντὶ γὰρ ἀνθρώπῳ τὸ διανοεῖσθαι. Ἀλλὰ τὸ Α ἐξ ἀνάγκης οὐδενὶ τῷ Γ· οὐκ ἄρα τὸ συμπέρασμα ἐνδεχόμενον. (15) Ἀλλ' οὐδ' ἀναγκαῖον ἀεί. Ἔστω γὰρ τὸ μὲν Α κινούμενον, τὸ δὲ Β ἐπιστήμη, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Γ ἄνθρωπος. Τὸ μὲν οὖν Α οὐδενὶ τῷ Β ὑπάρξει, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ ἐνδέχεται, καὶ οὐκ ἔσται τὸ συμπέρασμα ἀναγκαῖον· οὐ γὰρ ἀνάγκη μηδένα κινεῖσθαι ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐκ ἀνάγκη τινά. Δῆλον οὖν ὅτι τὸ συμπέρασμά ἐστι τοῦ μηδενὶ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν. Ληπτέον δὲ βέλτιον τοὺς ὅρους.

16. Ἐὰν δὲ τὸ στερητικὸν τεθῇ πρὸς τὸ ἔλαττον ἄκρον ἐνδέχεσθαι σημαῖνον, ἐξ αὐτῶν μὲν τῶν εἰλημμένων προτάσεων οὐδεὶς ἔσται συλλογισμός· ἀντιστραφείσης δὲ τῆς κατὰ τὸ ἐνδέχεσθαι προτάσεως, ἔσται, καθάπερ ἐν τοῖς πρότερον. Ὑπαρχέτω γὰρ τὸ Α παντὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β ἐνδεχέσθω μηδενὶ τῷ Γ. Οὕτω μὲν οὖν ἐχόντων τῶν ὅρων, οὐδὲν ἔσται ἀναγκαῖον· ἐὰν

figuram impossibile colligere, si ponamus, B inesse τῷ C; si enim B omni C inest, at A omni B contingit inesse, omne etiam C contingeret A inesse. At supponebatur, non omni inesse.

11. Oportet autem nos sumere τὸ omni inesse, non ut certo tempore *inesse* dicamus, ut nunc, aut hocce tempore, sed simpliciter; nam per tales propositiones quoque syllogismos constituimus, quum, propositio si ratione præsentis *tantum* temporis sumpta sit, non futurus sit syllogismus; nihil enim fortasse impedit aliquando omni moto hominem inesse; ut si nullum aliud moveatur; at motum contingit omni equo; homo vero nulli equo contingit. Porro, sit primum quidem *extremum*, animal; medium autem, quod movetur; ultimum *extremum*, homo. Propositiones ergo similiter se habebunt, at conclusio necessaria erit, non contingens; necessario enim homo est animal. Manifestum igitur est, universale sumendum esse simpliciter, nec distinguendum tempore.

12. Rursus sit propositio universalis negativa A B, et sumatur A quidem nulli inesse B, at B contingat omni inesse C; his ergo positis, necesse est contingere, A ut nulli insit C: non enim contingat, at B ponatur inesse τῷ C, ut ante; necesse itaque est, A alicui B inesse. Fit enim syllogismus per tertiam figuram; id vero impossibile est. Quare contingere possit, A nulli C inesse. Falso enim supposito, impossibile est quod accidit. (13) Hic ergo syllogismus non est contingentis secundum definitionem, sed τοῦ nulli ex necessitate *aliquid inesse*. Hæc enim est contradictio ante constitutæ suppositionis; nam supponebatur, ex necessitate A alicui C inesse Syllogismus autem per impossibile est oppositæ contradictionis. (14) Porro etiam ex terminis manifestum est, conclusionem non esse contingentem *e talibus propositionibus mixtis*: sit enim loco A, corvus; loco B autem, ratione colligens; loco C denique, homo; nulli itaque B inest A; nullum enim ratione colligens est corvus; B autem omni contingit C: omnem enim hominem contingit ratione aliquid colligere. At A ex necessitate nulli C inest. Non ergo conclusio est contingens. (15) Verum neque necessaria semper est: sit enim A, movens; at B, scientia; loco C autem, homo. A igitur nulli B inerit; B vero omni C contingit; nec erit conclusio necessaria; nam non necessarium est, nullum moveri hominem, verum non necessarium est aliquem *moveri*. Perspicuum igitur est, quod conclusio sit, Nulli ex necessitate inesse. Sumendi autem melius sunt termini.

16. Quodsi vero negatio apponatur minori extremo contingere significanti; ex ipsis quidem sumptis propositionibus nullus futurus est syllogismus; reciprocata autem propositione contingente, erit *syllogismus*, ut et in prioribus. Nam insit A omni B, B autem contingat nulli C. Terminis itaque sic se habentibus, nihil erit necessarium. Si autem

δ' ἀντιστραφῇ τὸ Β Γ καὶ ληφθῇ τὸ Β παντὶ τῷ Γ ἐνδέχεσθαι, γίνεται συλλογισμὸς ὥσπερ πρότερον· ὁμοίως γὰρ ἔχουσιν οἱ ὅροι τῇ θέσει. (17) Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ στερητικῶν ὄντων ἀμφοτέρων τῶν διαστημάτων, ἐὰν τὸ μὲν Α Β μὴ ὑπάρχῃ, τὸ δὲ Β Γ μηδενὶ ἐνδέχεσθαι σημαίνῃ· δι' αὐτῶν μὲν γὰρ τῶν εἰλημμένων οὐδαμῶς γίνεται τὸ ἀναγκαῖον· ἀντιστραφείσης δὲ τῆς κατὰ τὸ ἐνδέχεσθαι προτάσεως, ἔσται συλλογισμός. Εἰλήφθω γὰρ τὸ μὲν Α μηδενὶ τῷ Β ὑπάρχειν, τὸ δὲ Β ἐνδέχεσθαι μηδενὶ τῷ Γ. Διὰ μὲν οὖν τούτων οὐδὲν ἀναγκαῖον· ἐὰν δὲ ληφθῇ τὸ Β παντὶ τῷ Γ ἐνδέχεσθαι, ὅπερ ἐστὶν ἀληθές, ἡ δὲ Α Β πρότασις ὁμοίως ἔχῃ, πάλιν ὁ αὐτὸς ἔσται συλλογισμός. (18) Ἐὰν δὲ μὴ ὑπάρχειν τεθῇ τὸ Β παντὶ τῷ Γ καὶ μὴ ἐνδέχεσθαι μὴ ὑπάρχειν, οὐκ ἔσται συλλογισμὸς οὐδαμῶς, οὔτε στερητικῆς οὔσης οὔτε καταφατικῆς τῆς Α Β προτάσεως. Ὅροι δὲ κοινοὶ τοῦ μὲν ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν λευκόν, ζῷον, χιών· τοῦ δὲ μὴ ἐνδέχεσθαι λευκόν, ζῷον, πίττα.

19. Φανερὸν οὖν ὅτι καθόλου τῶν ὅρων ὄντων, καὶ τῆς μὲν ὑπάρχειν τῆς δ' ἐνδέχεσθαι λαμβανομένης τῶν προτάσεων, ὅταν ἡ πρὸς τὸ ἔλαττον ἄκρον ἐνδέχεσθαι λαμβάνηται πρότασις, ἀεὶ γίνεται συλλογισμός, πλὴν ὁτὲ μὲν ἐξ αὐτῶν, ὁτὲ δ' ἀντιστραφείσης τῆς προτάσεως. Πότε δὲ τούτων ἑκάτερος καὶ διὰ τίν' αἰτίαν, εἰρήκαμεν. (20) Ἐὰν δὲ τὸ μὲν καθόλου τὸ δ' ἐν μέρει ληφθῇ τῶν διαστημάτων, ὅταν μὲν τὸ πρὸς τὸ μεῖζον ἄκρον καθόλου τεθῇ καὶ ἐνδεχόμενον, εἴτ' ἀποφατικὸν εἴτε καταφατικόν, τὸ δ' ἐν μέρει καταφατικὸν καὶ ὑπάρχον, ἔσται συλλογισμὸς τέλειος, καθάπερ καὶ καθόλου τῶν ὅρων ὄντων. Ἀπόδειξις δ' ἡ αὐτὴ ἣ καὶ πρότερον. (21) Ὅταν δὲ καθόλου μὲν ᾖ τὸ πρὸς τὸ μεῖζον ἄκρον, ὑπάρχον δὲ καὶ μὴ ἐνδεχόμενον, θάτερον δ' ἐν μέρει καὶ ἐνδεχόμενον, ἐάν τ' ἀποφατικαὶ ἐάν τε καταφατικαὶ τεθῶσιν ἀμφότεραι, ἐάν τε ἡ μὲν ἀποφατικὴ ἡ δὲ καταφατική, πάντως ἔσται συλλογισμὸς ἀτελής. Πλὴν οἱ μὲν διὰ τοῦ ἀδυνάτου δειχθήσονται, οἱ δὲ διὰ τῆς ἀντιστροφῆς τῆς τοῦ ἐνδέχεσθαι, καθάπερ ἐν τοῖς πρότερον. Ἔσται δὲ συλλογισμὸς διὰ τῆς ἀντιστροφῆς καὶ ὅταν ἡ μὲν καθόλου πρὸς τὸ μεῖζον ἄκρον τεθεῖσα σημαίνῃ τὸ ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν, ἡ δ' ἐν μέρει στερητικὴ οὖσα τὸ ἐνδέχεσθαι λαμβάνῃ, οἷον εἰ τὸ μὲν Α παντὶ τῷ Β ὑπάρχει ἢ μὴ ὑπάρχει, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ ἐνδέχεται μὴ ὑπάρχειν· ἀντιστραφέντος γὰρ τοῦ Β Γ κατὰ τὸ ἐνδέχεσθαι, γίνεται συλλογισμός. (22) Ὅταν δὲ τὸ μὴ ὑπάρχειν λαμβάνῃ ἡ κατὰ μέρος τεθεῖσα, οὐκ ἔσται συλλογισμός. Ὅροι τοῦ μὲν ὑπάρχειν λευκόν, ζῷον, χιών· τοῦ δὲ μὴ ὑπάρχειν λευκόν, ζῷον, πίττα. Διὰ γὰρ τοῦ ἀδιορίστου ληπτέον τὴν ἀπόδειξιν. (23) Ἐὰν δὲ τὸ καθόλου τεθῇ πρὸς τὸ ἔλαττον ἄκρον, τὸ δ' ἐν μέρει πρὸς τὸ μεῖζον, ἐάν τε στερητικὸν ἐάν τε καταφατικὸν ἐάν τ' ἐνδεχόμενον ἐάν θ' ὑπάρχον ὁποτερονοῦν, οὐδαμῶς ἔσται συλλογισμός. Οὐδ' ὅταν ἐν μέρει ἢ ἀδιόριστοι τεθῶσιν αἱ προτάσεις, εἴτ' ἐνδέχεσθαι

reciprocetur *propositio* B C, et sumatur, B omni C contingere, fit syllogismus, ut antea. Similiter enim se habent termini positione. (17) Eundem vero ad modum, etiamsi utræque propositiones sint negativæ, si quidem A B, non inesse, B C autem, nulli contingere, significet; per ipsas quidem sumptas *propositiones* non fit necessarium. At reciprocata propositione contingente, erit syllogismus. Sumatur enim A quidem nulli B inesse, B autem contingat nulli C *inesse*. Per hæc ergo nullum fit necessarium. Si autem sumatur, B omni C contingere, idque verum sit; propositio autem A B similiter se habeat; iterum idem erit syllogismus. (18) Si vero non inesse ponatur B τῷ C, et non *ponatur*, contingere ut non insit; omnino non erit syllogismus nec quum propositio A B sit negativa, nec quum sit affirmativa. Termini autem communes, et quidem τοῦ inesse ex necessitate, sunt album, animal, nix; τοῦ non contingere autem, album, animal, pix.

19. Manifestum est igitur, si termini sint universales, et propositionum altera simpliciter inesse, altera vero contingere sumatur, quando minor propositio contingens sumpta fuerit, semper fieri syllogismum; præterquam quod alias ex ipsis *propositionibus necessitas consequentiæ pendet*, alias reciprocata propositione *contingente*. Quando vero uterque horum fiat, et quam ob causam, diximus. (20) Si vero hæc quidem propositio universaliter, illa autem particulariter sumpta fuerit; si quidem major propositio universalis et contingens posita fuerit, sive negativa, sive affirmativa; particularis autem affirmativa, et simpliciter inesse dicens; erit syllogismus perfectus, ut et si universales sint termini. Demonstratio vero eadem est, quæ et antea. (21) Quando autem major quidem universalis fuerit, at simplex, nec contingens; altera vero (*minor*) particularis et contingens; sive negativæ, sive affirmativæ utræque positæ fuerint; sive etiam hæc quidem negans, illa vero affirmans sit: omnino erit syllogismus imperfectus; præterquam quod hi quidem *syllogismi* per impossibile monstrantur; illi vero per reciprocationem contingentis, sicut in prioribus. Erit autem syllogismus per reciprocationem quoque, quando universalis major significet simpliciter inesse, aut non inesse; particularis autem, negativa, contingere aliquid sumat, ut, si A omni B insit, aut non insit, B autem alicui C contingat non inesse; reciprocata enim *propositione* B C contingente, fit syllogismus. (22) Si vero non inesse sumat particularis propositio, non erit syllogismus. Termini quidem τοῦ inesse, sunt album, animal, nix; τοῦ non inesse autem, album, animal, pix. Per indefinitum enim sumenda est demonstratio. (23) Si vero universalis quidem fuerit minor, at major particularis; sive sit negativa, sive affirmativa, sive contingens, sive simplex alterutra: nequaquam erit syllogismus. Neque si particulares aut indefinitæ ponantur propositiones, sive contingere aliquid sumant, sive

λαμβάνουσαι εἴθ' ὑπάρχειν εἴτ' ἐναλλάξ, οὐδ' οὕτως ἔσται συλλογισμός. Ἀπόδειξις δ' ἡ αὐτὴ ἡ κἀπὶ τῶν πρότερον. Ὅροι δὲ κοινοὶ τοῦ μὲν ὑπάρχειν ἐξ ἀνάγκης ζῷον, λευκόν, ἄνθρωπος· τοῦ δὲ μὴ ἐνδέχεσθαι ζῷον, 5 λευκόν, ἱμάτιον. (24) Φανερὸν οὖν ὅτι, τοῦ μὲν πρὸς τὸ μεῖζον ἄκρον καθόλου τεθέντος, ἀεὶ γίνεται συλλογισμός, τοῦ δὲ πρὸς τὸ ἔλαττον οὐδέ ποτ' οὐδενός.

simpliciter inesse, seu vice versa: neque sic erit syllogismus. Demonstratio autem eadem est, quæ et in prioribus. Termini vero communes sunt, τοῦ inesse quidem ex necessitate, animal, album, homo; τοῦ non contingere autem, animal, album, vestis. (24) Manifestum est igitur, majore posita universali, semper fore syllogismum; minore autem *universali* (*si major particularis fuerit*), nunquam ullo modo.

CAP. XV. [XVI.]

De syllogismis ex altera propositione necessaria, altera contingenti, in prima figura.

Ὅταν δ' ἡ μὲν ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν ἡ δ' ἐνδέχεσθαι σημαίνῃ τῶν προτάσεων, ὁ μὲν συλλογισμὸς ἔσται, τὸν 10 αὐτὸν τρόπον ἐχόντων τῶν ὅρων, καὶ τέλειος, ὅταν πρὸς τῷ ἐλάττονι ἄκρῳ τεθῇ τὸ ἀναγκαῖον· τὸ δὲ συμπέρασμα, κατηγορικῶν μὲν ὄντων τῶν ὅρων, τοῦ ἐνδέχεσθαι καὶ οὐ τοῦ ὑπάρχειν ἔσται, καὶ καθόλου καὶ μὴ καθόλου τιθεμένων· ἐὰν δ' ᾖ τὸ μὲν καταφατικόν, τὸ δὲ στερη- 15 τικόν, ὅταν μὲν ᾖ τὸ καταφατικὸν ἀναγκαῖον, τοῦ ἐνδέχεσθαι καὶ οὐ τοῦ μὴ ὑπάρχειν· ὅταν δὲ τὸ στερητικόν, καὶ τοῦ ἐνδέχεσθαι μὴ ὑπάρχειν καὶ τοῦ μὴ ὑπάρχειν, καὶ καθόλου καὶ μὴ καθόλου τῶν ὅρων ὄντων. Τὸ δ' ἐνδέχεσθαι ἐν τῷ συμπεράσματι τὸν αὐτὸν τρόπον 20 ληπτέον ὅνπερ ἐν τοῖς πρότερον. Τοῦ δ' ἐξ ἀνάγκης μὴ ὑπάρχειν οὐκ ἔσται συλλογισμός· ἕτερον γὰρ τὸ μὴ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν καὶ τὸ ἐξ ἀνάγκης μὴ ὑπάρχειν.

Quando autem altera propositio ex necessitate inesse, altera vero contingere significat, syllogismus erit, eodem modo se habentibus terminis; et perfectus, si minor fuerit necessaria. Conclusio vero, si quidem affirmativi termini fuerint, contingentis et non τοῦ simpliciter inesse erit, sive universales positi fuerint, sive non universales. Si vero hæc quidem *propositio* affirmativa, illa autem negativa fuerit; si quidem affirmativa fuerit necessaria, τοῦ contingere et non τοῦ non simpliciter inesse *conclusio erit*: si autem negativa fuerit necessaria, et τοῦ contingere non inesse, et τοῦ non simpliciter inesse *conclusio erit*; sive universales, sive non universales termini fuerint. Τὸ contingere autem in conclusione eodem modo sumendum est, ut et in prioribus. Τοῦ non inesse ex necessitate autem (*in hac propositionum mixtione*) non erit syllogismus; aliud enim est, non ex necessitate inesse, et ex necessitate non inesse.

2. Ὅτι μὲν οὖν καταφατικῶν ὄντων τῶν ὅρων οὐ γίνεται τὸ συμπέρασμα ἀναγκαῖον, φανερόν. Ὑπαρχέτω 25 γὰρ τὸ Α παντὶ τῷ Β ἐξ ἀνάγκης, τὸ δὲ Β ἐνδεχέσθω παντὶ τῷ Γ· ἔσται συλλογισμὸς ἀτελὴς ὅτι ἐνδέχεται τὸ Α παντὶ τῷ Γ ὑπάρχειν. Ὅτι δ' ἀτελής, ἐκ τῆς ἀποδείξεως δῆλον· τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον δειχθήσεται ὅνπερ κἀπὶ τῶν πρότερον. (3) Πάλιν τὸ μὲν Α ἐνδε- 30 χέσθω παντὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ ὑπαρχέτω ἐξ ἀνάγκης. Ἔσται δὴ συλλογισμὸς ὅτι τὸ Α παντὶ τῷ Γ ἐνδέχεται ὑπάρχειν, ἀλλ' οὐχ ὅτι ὑπάρχει, καὶ τέλειος, ἀλλ' οὐκ ἀτελής· εὐθὺς γὰρ ἐπιτελεῖται διὰ τῶν ἐξ ἀρχῆς προτάσεων. (4) Εἰ δὲ μὴ ὁμοιοσχήμονες αἱ προ- 35 τάσεις, ἔστω πρῶτον ἡ στερητικὴ ἀναγκαία, καὶ τὸ μὲν Α μηδενὶ ἐνδεχέσθω τῷ Β ἐξ ἀνάγκης, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ ἐνδεχέσθω· ἀνάγκη δὴ τὸ Α μηδενὶ τῷ Γ ὑπάρχειν. Κείσθω γὰρ ὑπάρχειν ἢ παντὶ ἢ τινί· τῷ δὲ Β ὑπέκειτο μηδενὶ ἐνδέχεσθαι· ἐπεὶ οὖν ἀντιστρέφει τὸ 40 στερητικόν, οὐδὲ τὸ Β τῷ Α οὐδενὶ ἐνδέχεται· τὸ δὲ Α τῷ Γ ἢ παντὶ ἢ τινὶ κεῖται ὑπάρχειν· ὥστ' οὐδενὶ ἢ οὐ παντὶ τῷ Γ τὸ Β ἐνδέχοιτ' ἂν ὑπάρχειν· ὑπέκειτο δὲ παντὶ ἐξ ἀρχῆς. Φανερὸν δ' ὅτι καὶ τοῦ ἐνδέχεσθαι μὴ ὑπάρχειν γίνεται συλλογισμός, εἴπερ καὶ τοῦ μὴ 45 ὑπάρχειν. (5) Πάλιν ἔστω ἡ καταφατικὴ πρότασις ἀναγκαία, καὶ τὸ μὲν Α ἐνδεχέσθω μηδενὶ τῷ Β ὑπάρχειν, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ ὑπαρχέτω ἐξ ἀνάγκης. Ὁ μὲν οὖν συλλογισμὸς ἔσται τέλειος, ἀλλ' οὐ τοῦ μὴ ὑπάρχειν, ἀλλὰ τοῦ ἐνδέχεσθαι μὴ ὑπάρχειν· ἥ τε γὰρ πρό- 50 τασις οὕτως ἐλήφθη ἡ ἀπὸ τοῦ μείζονος ἄκρου, καὶ εἰς τὸ ἀδύνατον οὐκ ἔστιν ἀγαγεῖν· εἰ γὰρ ὑποτεθείη τὸ

2. Igitur, si termini sint affirmativi, non fieri conclusionem necessariam, manifestum est. Insit enim A omni B ex necessitate, B autem contingat omni C; erit nimirum syllogismus imperfectus, A contingere omni C inesse. Imperfectum autem hunc esse, ex demonstratione manifestum est; eodem enim modo demonstrabitur, quo et in prioribus. (3) Rursus, A contingat omni B, at B omni C ex necessitate insit. Erit itaque syllogismus, quod A omni C inesse contingat, sed non, quod insit; et perfectus, non autem imperfectus; recta enim perficitur per propositiones ab initio *sumptas*. (4) Si vero propositiones non unius formæ sunt; sit primo negativa necessaria; et A quidem nulli contingat B ex necessitate; B autem omni C contingat; necesse est itaque, A nulli C inesse. Ponatur enim inesse aut omni, aut alicui; at nulli B supponebatur contingere *inesse* C. Quoniam ergo reciprocatur negativa, nec B ulli A contingit; A autem omni C aut alicui ponitur inesse; igitur nulli, aut non omni C contingeret B inesse; supponebatur autem ab initio omni C *inesse* B. Manifestum vero est, et τοῦ contingere non inesse fieri syllogismum, si quidem etiam τοῦ non inesse *syllogismus fiat*. (5) Rursus, sit affirmativa propositio necessaria; et A quidem contingat nulli B inesse, at B omni C insit ex necessitate. Syllogismus igitur erit quidem perfectus, sed non τοῦ non inesse, verum τοῦ contingere non inesse; nam propositio (*scil. contingere non inesse* C) sic sumpta erat sub majori termino (*sub.* B): et ad impossibile deducere non licet: si enim

Α τῷ Γ τινὶ ὑπάρχειν, κεῖται δὲ καὶ τῷ Β ἐνδέχεσθαι μηδενὶ ὑπάρχειν, οὐδὲν συμβαίνει διὰ τούτων ἀδύνατον. (6) Ἐὰν δὲ πρὸς τῷ ἐλάττονι ἄκρῳ τεθῇ τὸ στερητικόν, ὅταν μὲν ἐνδέχεσθαι σημαίνῃ, συλλογισμὸς ἔσται διὰ τῆς
5 ἀντιστροφῆς, καθάπερ ἐν τοῖς πρότερον· (7) ὅταν δὲ μὴ ἐνδέχεσθαι, οὐκ ἔσται. Οὐδ' ὅταν ἄμφω μὲν τεθῇ στερητικά, μὴ ᾖ δ' ἐνδεχόμενον τὸ πρὸς τὸ ἔλαττον. Ὅροι δ' οἱ αὐτοί, τοῦ μὲν ὑπάρχειν λευκόν, ζῷον, χιών· τοῦ δὲ μὴ ὑπάρχειν λευκόν, ζῷον, πίττα.

10 8. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἕξει κἀπὶ τῶν ἐν μέρει συλλογισμῶν. Ὅταν γὰρ ᾖ τὸ στερητικὸν ἀναγκαῖον, καὶ τὸ συμπέρασμα ἔσται τοῦ μὴ ὑπάρχειν· οἷον εἰ τὸ μὲν Α μηδενὶ τῶν Β ἐνδέχεται ὑπάρχειν, τὸ δὲ Β τινὶ τῶν Γ ἐνδέχεται ὑπάρχειν, ἀνάγκη τὸ Α τινὶ τῶν Γ μὴ ὑπάρ-
15 χειν. Εἰ γὰρ παντὶ ὑπάρχει, τῷ δὲ Β μηδενὶ ἐνδέχεται, οὐδὲ τὸ Β οὐδενὶ τῷ Α ἐνδέχεται ὑπάρχειν· ὥστ' εἰ τὸ Α παντὶ τῷ Γ ὑπάρχει, οὐδενὶ τῶν Γ τὸ Β ἐνδέχεται. Ἀλλ' ὑπέκειτό τινι ἐνδέχεσθαι. (9) Ὅταν δὲ τὸ ἐν μέρει καταφατικὸν ἀναγκαῖον ᾖ, τὸ ἐν τῷ στερητικῷ συλλογι-
20 σμῷ, οἷον τὸ Β Γ, ἢ τὸ καθόλου ἐν τῷ κατηγορικῷ, οἷον τὸ Α Β, οὐκ ἔσται τοῦ ὑπάρχειν συλλογισμός. Ἀπόδειξις δ' ἡ αὐτὴ ἣ καὶ ἐπὶ τῶν πρότερον. (10) Ἐὰν δὲ τὸ μὲν καθόλου τεθῇ πρὸς τῷ ἐλάττονι ἄκρῳ, ἢ καταφατικὸν ἢ στερητικόν, ἐνδεχόμενον, τὸ δ' ἐν μέρει ἀναγκαῖον
25 πρὸς τῷ μείζονι ἄκρῳ, οὐκ ἔσται συλλογισμός. Ὅροι δὲ τοῦ μὲν ὑπάρχειν ἐξ ἀνάγκης ζῷον, λευκόν, ἄνθρωπος· τοῦ δὲ μὴ ἐνδέχεσθαι ζῷον, λευκόν, ἱμάτιον. (11) Ὅταν δ' ἀναγκαῖον ᾖ τὸ καθόλου, τὸ δ' ἐν μέρει ἐνδεχόμενον, στερητικοῦ μὲν ὄντος τοῦ καθόλου, τοῦ μὲν ὑπάρχειν ὅροι
30 ζῷον, λευκόν, κόραξ· τοῦ δὲ μὴ ὑπάρχειν ζῷον, λευκόν, πίττα· (12) καταφατικοῦ δέ, τοῦ μὲν ὑπάρχειν ζῷον, λευκόν, κύκνος· τοῦ δὲ μὴ ἐνδέχεσθαι ζῷον, λευκόν, χιών. (13) Οὐδ' ὅταν ἀδιόριστοι ληφθῶσιν αἱ προτάσεις ἢ ἀμφότεραι κατὰ μέρος, οὐδ' οὕτως ἔσται συλλογισμός.
35 Ὅροι δὲ κοινοὶ τοῦ μὲν ὑπάρχειν ζῷον, λευκόν, ἄνθρωπος, τοῦ δὲ μὴ ὑπάρχειν ζῷον λευκόν, ἄψυχον. Καὶ γὰρ τὸ ζῷον τινὶ λευκῷ καὶ τὸ λευκὸν ἀψύχῳ τινὶ καὶ ἀναγκαῖον ὑπάρχειν καὶ οὐκ ἐνδέχεται ὑπάρχειν. Κἀπὶ τοῦ ἐνδέχεσθαι ὁμοίως, ὥστε πρὸς ἅπαντα χρήσιμοι οἱ ὅροι.

40 14. Φανερὸν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι, ὁμοίως ἐχόντων τῶν ὅρων ἔν τε τῷ ὑπάρχειν καὶ ἐν τοῖς ἀναγκαίοις, γίνεταί τε καὶ οὐ γίνεται συλλογισμός· πλὴν κατὰ μὲν τὸ ὑπάρχειν τιθεμένης τῆς στερητικῆς προτάσεως, τοῦ ἐνδέχεσθαι ἦν ὁ συλλογισμός, κατὰ δὲ τὸ ἀναγ-
45 καῖον τῆς στερητικῆς, καὶ τοῦ ἐνδέχεσθαι καὶ τοῦ μὴ ὑπάρχειν. (15) Δῆλον δὲ καὶ ὅτι πάντες ἀτελεῖς οἱ συλλογισμοὶ καὶ ὅτι τελειοῦνται διὰ τῶν προειρημένων σχημάτων.

supponatur, A alicui C inesse, ponatur vero etiam, A nulli B contingere inesse, nihil per hæc concluditur impossibile. (6) Si vero minor propositio negativa fuerit, quando quidem contingere aliquid significet, syllogismus erit per reciprocationem, ut in prioribus. (7) Si vero non contingere *significet minor, sed necessaria fuerit;* non erit *syllogismus.* Neque si utræque fuerint negativæ, minor autem non fuerit contingens. Termini vero sunt iidem, τοῦ inesse *majus extremum minori*, album, animal, nix; τοῦ non inesse autem, album, animal, pix.

8. Eodem vero modo res se habebit etiam in particularibus syllogismis. Si enim negativa necessaria sit, tum conclusio quoque erit, quod simpliciter non insit. Ut, si A quidem nulli B contingit inesse, at B alicui C contingit inesse, necesse est, A alicui C non inesse. Si enim omni inest, nulli autem B contingit, neque B ulli A contingit inesse. Quare si A omni C inest, B nulli C *inesse* contingit; at supponebatur alicui contingere. (9) Quando autem particularis affirmativa necessaria fuerit in syllogismo negativo, ut B C (*minor*); aut universalis in *syllogismo* affirmativo, ut A B; non erit syllogismus τοῦ inesse; demonstratio vero eadem est, quæ et in prioribus (10) Si vero universalis fuerit minor, seu affirmativa, seu negativa, et contingens; particularis autem necessaria major : non erit syllogismus. Termini vero sunt, τοῦ inesse quidem ex necessitate, animal, album, homo; τοῦ non contingere autem, animal, album, vestis. (11) Quando vero necessaria fuerit universalis, at particularis contingens; si quidem universalis negativa sit, termini τοῦ inesse *majus extremum minori* sunt, animal, album, corvus; τοῦ non inesse autem, animal, album, pix. (12) Si autem affirmativus *syllogismus fuerit*, τοῦ inesse quidem *termini sunt* animal, album, cygnus; τοῦ non contingere autem, animal, album, nix. (13) Neque si indefinitæ sumantur propositiones, aut utræque particulares : neque sic erit syllogismus. Termini autem communes, τοῦ inesse quidem, animal, album, homo; τοῦ non inesse vero, animal, album, inanimatum. Etenim animal cuipiam albo, et album alicui inanimato, et necessarium est inesse, et non contingit inesse. Et de contingenti, similiter. Quare ad omnia utiles *sunt hi* termini.

14. Perspicuum ergo est ex dictis, similiter se habentibus terminis, et in simplicibus, et in necessariis *propositionibus*, fieri et non fieri syllogismum; nisi quod negativa propositione simpliciter posita syllogismus erat contingentis *conclusionis;* at quum necessaria sit negativa, *syllogismus erat* et quod contingere *aliquid concluderetur*, et quod *concluderetur aliquid*, non inesse. (15) Manifestum vero etiam est, omnes syllogismos esse imperfectos; et perfici per antedictas figuras.

CAP. XVI. [XVII.]

De syllogismis ex ambabus propositionibus contingentibus, in secunda figura.

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ σχήματι ὅταν μὲν ἐνδέχεσθαι λαμβάνωσιν ἀμφότεραι αἱ προτάσεις, οὐδεὶς ἔσται συλλογισμός, οὔτε κατηγορικῶν οὔτε στερητικῶν τιθεμένων, οὔτε καθόλου οὔτε κατὰ μέρος· ὅταν δὲ ἡ μὲν 5 ὑπάρχειν ἡ δ' ἐνδέχεσθαι σημαίνῃ, τῆς μὲν καταφατικῆς ὑπάρχειν σημαινούσης οὐδέποτ' ἔσται, τῆς δὲ στερητικῆς τῆς καθόλου ἀεί. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὅταν ἡ μὲν ἐξ ἀνάγκης ἡ δ' ἐνδέχεσθαι λαμβάνηται τῶν προτάσεων. Δεῖ δὲ καὶ ἐν τούτοις λαμβάνειν τὸ ἐν τοῖς 10 συμπεράσμασιν ἐνδεχόμενον, ὥσπερ ἐν τοῖς πρότερον.

2. Πρῶτον οὖν δεικτέον ὅτι οὐκ ἀντιστρέφει τὸ ἐν τῷ ἐνδέχεσθαι στερητικόν, οἷον εἰ τὸ Α ἐνδέχεται μηδενὶ τῷ Β, οὐκ ἀνάγκη καὶ τὸ Β ἐνδέχεσθαι μηδενὶ τῷ Α. Κείσθω γὰρ τοῦτο, καὶ ἐνδεχέσθω τὸ Β μηδενὶ τῷ Α 15 ὑπάρχειν· οὐκοῦν ἐπεὶ ἀντιστρέφουσιν αἱ ἐν τῷ ἐνδέχεσθαι καταφάσεις ταῖς ἀποφάσεσι, καὶ αἱ ἐναντίαι καὶ αἱ ἀντικείμεναι, τὸ δὲ Β τῷ Α ἐνδέχεται μηδενὶ ὑπάρχειν, φανερὸν ὅτι καὶ παντὶ ἐνδέχοιτο ἂν τὸ Β τῷ Α ὑπάρχειν. Τοῦτο δὲ ψεῦδος· οὐ γὰρ εἰ τόδε τῷδε 20 παντὶ ἐνδέχεται, καὶ τόδε τῷδε ἀναγκαῖον· ὥστ' οὐκ ἀντιστρέφει τὸ στερητικόν. (3) Ἔτι δ' οὐδὲν κωλύει τὸ μὲν Α τῷ Β ἐνδέχεσθαι μηδενί, τὸ δὲ Β τινὶ τῶν Α ἐξ ἀνάγκης μὴ ὑπάρχειν, οἷον τὸ μὲν λευκὸν παντὶ ἀνθρώπῳ ἐνδέχεται μὴ ὑπάρχειν (καὶ γὰρ ὑπάρχειν), 25 ἄνθρωπον δ' οὐκ ἀληθὲς εἰπεῖν ὡς ἐνδέχεται μηδενὶ λευκῷ· πολλοῖς γὰρ ἐξ ἀνάγκης οὐχ ὑπάρχει, τὸ δ' ἀναγκαῖον οὐκ ἦν ἐνδεχόμενον. (4) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐκ τοῦ ἀδυνάτου δειχθήσεται ἀντιστρέφον, οἷον εἴ τις ἀξιώσειεν, ἐπεὶ ψεῦδος τὸ ἐνδέχεσθαι τὸ Β τῷ Α μηδενὶ ὑπάρχειν, 30 ἀληθὲς τὸ μὴ ἐνδέχεσθαι μηδενί· φάσις γὰρ καὶ ἀπόφασις. Εἰ δὲ τοῦτ', ἀληθὲς ἐξ ἀνάγκης τινὶ τῶν Α τὸ Β ὑπάρχειν· ὥστε καὶ τὸ Α τινὶ τῶν Β. Τοῦτο δ' ἀδύνατον· οὐ γὰρ εἰ μὴ ἐνδέχεται μηδενὶ τὸ Β τῷ Α, ἀνάγκη τινὶ ὑπάρχειν. Τὸ γὰρ μὴ ἐνδέχεσθαι μηδενὶ διχῶς 35 λέγεται, τὸ μὲν εἰ ἐξ ἀνάγκης τινὶ ὑπάρχει, τὸ δ' εἰ ἐξ ἀνάγκης τινὶ μὴ ὑπάρχει· τὸ γὰρ ἐξ ἀνάγκης τινὶ τῶν Α μὴ ὑπάρχον οὐκ ἀληθὲς εἰπεῖν ὡς παντὶ ἐνδέχεται μὴ ὑπάρχειν, ὥσπερ οὐδὲ τὸ τινὶ ὑπάρχον ἐξ ἀνάγκης ὅτι παντὶ ἐνδέχεται ὑπάρχειν. Εἰ οὖν τις ἀξιοίη, 40 ἐπεὶ οὐκ ἐνδέχεται τὸ Γ τῷ Δ παντὶ ὑπάρχειν, ἐξ ἀνάγκης τινὶ μὴ ὑπάρχειν αὐτό, ψεῦδος ἂν λαμβάνοι· παντὶ γὰρ ὑπάρχει, εἰ τύχοι, ἀλλ' ὅτι ἐν ἐνίοις ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχει, διὰ τοῦτό φαμεν οὐ παντὶ ἐνδέχεσθαι. Ὥστε τῷ ἐνδέχεσθαι παντὶ ὑπάρχειν τό τ' ἐξ ἀνάγκης τινὶ ὑπάρχειν 45 ἀντίκειται καὶ τὸ ἐξ ἀνάγκης τινὶ μὴ ὑπάρχειν. Ὁμοίως δὲ καὶ τῷ ἐνδέχεσθαι μηδενί. Δῆλον οὖν ὅτι πρὸς τὸ οὕτως ἐνδεχόμενον καὶ μὴ ἐνδεχόμενον, ὡς ἐν ἀρχῇ διωρίσαμεν, οὐ τὸ ἐξ ἀνάγκης τινὶ ὑπάρχειν, ἀλλὰ τὸ ἐξ ἀνάγκης τινὶ μὴ ὑπάρχειν ληπτέον. Τούτου δὲ ληφθέν- 50 τος οὐδὲν συμβαίνει ἀδύνατον, ὥστ' οὐ γίνεται συλλογισμός. Φανερὸν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι οὐκ ἀντιστρέφει τὸ στερητικόν.

In secunda autem figura, quando contingentes sumuntur utraque propositiones, nullus erit syllogismus, neque si affirmativæ, neque si negativæ ponantur, neque si universales, neque si particulares. Sin vero altera quidem simpliciter inesse, altera autem contingere significet, si quidem affirmativa simpliciter inesse significet, nequaquam erit; sin vero negativa universalis *simpliciter inesse quidpiam significet*, semper *erit syllogismus*. Eundem vero ad modum etiam, si hæc quidem propositio sumatur *significans aliquid* ex necessitate *inesse*, altera autem contingere *ut insit*. Oportet nos vero etiam in his sumere contingens, *quod ponitur* in conclusionibus, ut et in prioribus.

2. Primum ergo monstrandum est, negativam in contingentibus non reciprocari; ut, si A contingit nulli B, non necesse est, etiam B nulli A contingere. Ponatur enim hoc et contingat B nulli A inesse. Quoniam ergo reciprocantur in contingentibus affirmationes cum negationibus, et contrariæ, et oppositæ (*contradictoriæ*); B autem nulli A contingit inesse manifestum est quod et omni A contingeret inesse B. Hoc autem falsum est : non enim, si *hoc illi* omni contingit, etiam *illud huic* necessarium est *inesse;* quare non reciprocatur negativa. (3) Præterea vero nihil impedit, A quidem contingere nulli B, B autem alicui A ex necessitate non inesse. Ut, Album quidem omni homini contingit non inesse; nam *contingit* etiam ut insit. Non autem verum est dicere quod hominem contingat nulli inesse albo. Multis enim *albis* ex necessitate non inest *homo;* necessarium vero non erat contingens. (4) Verum enimvero nec per impossibile demonstrabitur, reciprocari *negativam contingentem*. Ut, si quis statuat, quoniam falsum sit nulli A contingere B, verum esse, non contingere *A* nulli *B*; est enim *illa* affirmativa, et *hæc* negativa. At si hoc *est*, verum *est* ex necessitate alicui A inesse B. Quare et A alicui B *inerit*; hoc autem impossibile est. Neque enim, si non contingit nulli A inesse B, necesse est, alicui inesse. Τὸ non contingere enim nulli, duplici modo dicitur : uno, si ex necessitate cuipiam inest; altero, si ex necessitate cuipiam non inest; etenim ex necessitate alicui A non inesse, non est verum dicere, quod omni A contingat non inesse; ut neque, si quid alicui ex necessitate insit, quod omni inesse contingat. Si quis ergo statuat, quoniam non contingit C omni D inesse, ex necessitate alicui non inesse idem, falsum quidem statuerit; omni enim inest, si contingat; verum, quia aliquibus ex necessitate inest, propterea dicimus, non omni contingere. Quare omni contingere ut quidpiam insit, et hoc opponitur, cuidam ex necessitate inesse, et hoc, ex necessitate alicui non inesse. Similiter vero et nulli contingere *opponitur et τῷ ex necessitate non omni contingere, et τῷ ex necessitate alicui contingere.* Perspicuum ergo est, quod ad sic contingens et non contingens, quomodo ab initio definivimus, non tantum τὸ ex necessitate alicui inesse, sed etiam τὸ ex necessitate alicui non inesse, sumendum sit. Hoc vero sumpto, nihil sequitur impossibile; quare non fit syllogismus. Manifestum igitur ex dictis est, negativam non reciprocari.

5. Τούτου δὲ δειχθέντος, κείσθω τὸ Α τῷ μὲν Β ἐνδέχεσθαι μηδενί, τῷ δὲ Γ παντί. Διὰ μὲν οὖν τῆς ἀντιστροφῆς οὐκ ἔσται συλλογισμός· εἴρηται γὰρ ὅτι οὐκ ἀντιστρέφει ἡ τοιαύτη πρότασις. Ἀλλ' οὐδὲ διὰ τοῦ ἀδυνάτου· τεθέντος γὰρ τοῦ Β παντὶ τῷ Γ ἐνδέχεσθαι ὑπάρχειν, οὐδὲν συμβαίνει ψεῦδος· ἐνδέχοιτο γὰρ ἂν τὸ Α τῷ Γ καὶ παντὶ καὶ μηδενὶ ὑπάρχειν. Ὅλως δ' εἰ ἔστι συλλογισμός, δῆλον ὅτι τοῦ ἐνδέχεσθαι ἂν εἴη διὰ τὸ μηδετέραν τῶν προτάσεων εἰλῆφθαι ἐν τῷ ὑπάρχειν, καὶ οὗτος ἢ καταφατικὸς ἢ στερητικός· οὐδετέρως δ' ἐγχωρεῖ. Καταφατικοῦ μὲν γὰρ τεθέντος δειχθήσεται διὰ τῶν ὅρων ὅτι οὐκ ἐνδέχεται ὑπάρχειν, στερητικοῦ δέ, ὅτι τὸ συμπέρασμα οὐκ ἐνδεχόμενον ἀλλ' ἀναγκαῖόν ἐστιν. Ἔστω γὰρ τὸ μὲν Α λευκόν, τὸ δὲ Β ἄνθρωπος, ἐφ' ᾧ δὲ Γ ἵππος· τὸ δὴ Α, τὸ λευκόν, ἐνδέχεται τῷ μὲν παντὶ τῷ δὲ μηδενὶ ὑπάρχειν· ἀλλὰ τὸ Β τῷ Γ οὔτε ὑπάρχειν ἐνδέχεται οὔτε μὴ ὑπάρχειν. Ὅτι μὲν οὖν ὑπάρχειν οὐκ ἐγχωρεῖ, φανερόν· οὐδεὶς γὰρ ἵππος ἄνθρωπος. Ἀλλ' οὐδ' ἐνδέχεσθαι μὴ ὑπάρχειν· ἀνάγκη γὰρ μηδένα ἵππον ἄνθρωπον εἶναι, τὸ δ' ἀναγκαῖον οὐκ ἦν ἐνδεχόμενον. Οὐκ ἄρα γίνεται συλλογισμός. (6) Ὁμοίως δὲ δειχθήσεται καὶ ἂν ἀνάπαλιν τεθῇ τὸ στερητικόν, κἂν ἀμφότεραι καταφατικαὶ ληφθῶσιν ἢ στερητικαί· διὰ γὰρ τῶν αὐτῶν ὅρων ἔσται ἡ ἀπόδειξις. (7) Καὶ ὅταν ἡ μὲν καθόλου ἡ δ' ἐν μέρει, ἢ ἀμφότεραι κατὰ μέρος ἢ ἀδιόριστοι, ἢ ὁσαχῶς ἄλλως ἐνδέχεται μεταλαβεῖν τὰς προτάσεις· ἀεὶ γὰρ ἔσται διὰ τῶν αὐτῶν ὅρων ἡ ἀπόδειξις. (8) Φανερὸν οὖν ὅτι ἀμφοτέρων τῶν προτάσεων κατὰ τὸ ἐνδέχεσθαι τιθεμένων οὐδεὶς γίνεται συλλογισμός.

5. Hoc autem demonstrato, ponatur A nulli quidem B contingere, at C omni. Per reciprocationem ergo non erit syllogismus. Dictum enim est, non reciprocari talem propositionem. At nec per impossibile *erit syllogismus*. Posito enim hoc, B omni C contingere inesse, nihil accidit falsi; contingeret enim forsitan, A τῷ C et omni et nulli inesse. In universum autem, si est syllogismus, manifestum est quod τοῦ Contingere sit (quod neutra propositionum sumpta sit inesse quidpiam significans), et hic (*syllogismus*) aut affirmativus, aut negativus sit; at neutro modo contingit. Si enim ponatur affirmativus, monstrabitur per terminos, quod non contingat inesse; si vero negativus, quod conclusio non sit contingens, sed necessaria. Sit enim A quidem, album; B autem, homo; de quo denique C, equus. Itaque A, ut album, contingit huic quidem omni, illi vero nulli inesse. At B τῷ C nec inesse contingit, nec *contingit* non inesse. Quod ergo inesse non contingat, manifestum est; nullus enim equus, homo est. At quod neque contingat non inesse : necesse est enim, nullum equum esse hominem; necessarium autem non erat contingens. Ergo non fit syllogismus. (6) Similiter vero monstrabitur etiam si transposita fuerit negativa, etiamsi utræque affirmativæ sumptæ sint, aut negativæ; nam per eosdem terminos erit demonstratio. (7) Et si hæc quidem *propositio* universalis, illa vero particularis fuerit, aut utræque fuerint particulares, aut indefinitæ; aut quotiescunque aliter contingit variare propositiones. Semper enim erit per eosdem terminos demonstratio. (8) Manifestum igitur est, si utræque propositiones contingentes positæ fuerint, nullum fieri syllogismum.

CAP. XVII. [XVIII.]

De syllogismis ex altera propositione absoluta, altera contingenti, in secunda figura.

Εἰ δ' ἡ μὲν ὑπάρχειν ἡ δ' ἐνδέχεσθαι σημαίνει, τῆς μὲν κατηγορικῆς ὑπάρχειν τεθείσης, τῆς δὲ στερητικῆς ἐνδέχεσθαι, οὐδέποτ' ἔσται συλλογισμός, οὔτε καθόλου τῶν ὅρων οὔτ' ἐν μέρει λαμβανομένων. Ἀπόδειξις δ' ἡ αὐτὴ καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ὅρων. Ὅταν δ' ἡ μὲν καταφατικὴ ἐνδέχεσθαι, ἡ δὲ στερητικὴ ὑπάρχειν, ἔσται συλλογισμός. (2) Εἰλήφθω γὰρ τὸ Α τῷ μὲν Β μηδενὶ ὑπάρχειν, τῷ δὲ Γ παντὶ ἐνδέχεσθαι· ἀντιστραφέντος οὖν τοῦ στερητικοῦ, τὸ Β τῷ Α οὐδενὶ ὑπάρξει· τὸ δὲ Α παντὶ τῷ Γ ἐνεδέχετο· γίνεται δὴ συλλογισμὸς ὅτι ἐνδέχεται τὸ Β μηδενὶ τῷ Γ διὰ τοῦ πρώτου σχήματος. (3) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ πρὸς τῷ Γ τεθείη τὸ στερητικόν. (4) Ἐὰν δ' ἀμφότεραι μὲν ὦσι στερητικαί, σημαίνῃ δ' ἡ μὲν μὴ ὑπάρχειν, ἡ δ' ἐνδέχεσθαι μὴ ὑπάρχειν, δι' αὐτῶν μὲν τῶν εἰλημμένων οὐδὲν συμβαίνει ἀναγκαῖον, ἀντιστραφείσης δὲ τῆς κατὰ τὸ ἐνδέχεσθαι προτάσεως γίνεται συλλογισμὸς ὅτι τὸ Β τῷ Γ ἐνδέχεται μηδενὶ ὑπάρχειν, καθάπερ ἐν τοῖς πρότερον· ἔσται γὰρ πάλιν τὸ πρῶτον σχῆμα. (5) Ἐὰν δ' ἀμφότεραι τεθῶσι κατηγορικαί, οὐκ ἔσται συλλογισμός. Ὅροι τοῦ μὲν ὑπάρχειν ὑγίεια-ζῷον-ἄνθρωπος, τοῦ δὲ μὴ ὑπάρχειν ὑγίεια-ἵππος-ἄνθρωπος.

Si vero hæc quidem *propositio* simpliciter inesse, altera autem contingere significat; et affirmativa quidem ut simpliciter inesse significans ponitur, negativa autem ut contingere significans : nequaquam erit syllogismus, neque si termini universaliter, neque si particulariter sumantur. Demonstratio vero eadem est, et per eosdem terminos. Quando autem affirmativa contingere *significat*, at negativa simpliciter inesse; erit syllogismus. (2) Sumatur enim A nulli quidem B inesse, at C omni contingere. Reciprocata igitur negativa, B nulli A inerit; A autem omni C contingit : fit igitur syllogismus, B nulli C contingere, per primam figuram. (3) Similiter vero etiam, si *in minore* ad C ponatur negatio. (4) Si vero utræque negativæ sint; significet autem hæc quidem simpliciter non inesse, altera autem contingere non inesse; per ipsas quidem sumptas *propositiones* nihil concluditur necessarium; reciprocata autem propositione contingente, fit syllogismus, B nulli C contingere inesse, ut in prioribus; erit enim iterum prima figura. (5) Si vero utræque positæ fuerint affirmativæ, non erit syllogismus. Termini τοῦ inesse quidem *majorem minori* sunt, valetudo, animal, homo; τοῦ non inesse autem, valetudo, equus, homo.

6. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἕξει κἀπὶ τῶν ἐν μέρει συλλογισμῶν. Ὅταν μὲν γὰρ ᾖ τὸ καταφατικὸν ὑπάρχον, εἴτε καθόλου εἴτ' ἐν μέρει ληφθέν, οὐδεὶς ἔσται συλλογισμός (τοῦτο δ' ὁμοίως καὶ διὰ τῶν αὐτῶν 5 ὅρων δείκνυται τοῖς πρότερον)· (7) ὅταν δὲ τὸ στερητικόν, ἔσται διὰ τῆς ἀντιστροφῆς, καθάπερ ἐν τοῖς πρότερον. (8) Πάλιν ἐὰν ἄμφω μὲν τὰ διαστήματα στερητικὰ ληφθῇ, καθόλου δὲ τὸ μὴ ὑπάρχειν, ἐξ αὐτῶν μὲν τῶν προτάσεων οὐκ ἔσται τὸ ἀναγκαῖον, 10 ἀντιστραφέντος δὲ τοῦ ἐνδέχεσθαι, καθάπερ ἐν τοῖς πρότερον, ἔσται συλλογισμός. (9) Ἐὰν δὲ ὑπάρχον μὲν ᾖ τὸ στερητικόν, ἐν μέρει δὲ ληφθῇ, οὐκ ἔσται συλλογισμός, οὔτε καταφατικῆς οὔτε στερητικῆς οὔσης τῆς ἑτέρας προτάσεως· (10) οὐδ' ὅταν ἀμφότεραι ληφθῶσιν 15 ἀδιόριστοι ἢ καταφατικαὶ ἢ ἀποφατικαὶ ἢ κατὰ μέρος. Ἀπόδειξις δ' ἡ αὐτὴ καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ὅρων.

6. Eundem vero ad modum res se habebit etiam in particularibus syllogismis. Quando enim affirmativa fuerit simplex, sive universaliter, sive particulariter sumpta, nullus erit syllogismus. Id vero similiter et per eosdem terminos ostenditur, per quos et priora *ostendebantur*. (7) Quando autem negativa *simplex fuerit*, erit *syllogismus* per reciprocationem, ut in prioribus. (8) Rursus, si utræque præmissæ negativæ sumptæ fuerint, at, quæ simpliciter non inesse significat, universalis fuerit; ex ipsis quidem propositionibus non sequetur necessarium; reciprocata autem *propositione* contingente, sicut in prioribus, erit syllogismus. (9) Si vero simplex quidem negativa fuerit, at particulariter sumpta sit; non erit syllogismus, sive affirmativa, sive negativa altera propositio fuerit. (10) Neque *erit syllogismus*, si utræque sumptæ sint indefinitæ, aut affirmativæ, aut negativæ, aut particulares. Demonstratio vero eadem est et per eosdem terminos.

CAP. XVIII. [XIX.]

De syllogismis ex altera propositione necessaria, altera contingenti, in secunda figura.

Ἐὰν δ' ἡ μὲν ἐξ ἀνάγκης ἡ δ' ἐνδέχεσθαι σημαίνῃ τῶν προτάσεων, τῆς μὲν στερητικῆς ἀναγκαίας οὔσης ἔσται συλλογισμός, οὐ μόνον ὅτι ἐνδέχεται μὴ ὑπάρ- 20 χειν, ἀλλὰ καὶ ὅτι οὐχ ὑπάρχει, τῆς δὲ καταφατικῆς οὐκ ἔσται. (2) Κείσθω γὰρ τὸ Α τῷ μὲν Β ἐξ ἀνάγκης μηδενὶ ὑπάρχειν, τῷ δὲ Γ παντὶ ἐνδέχεσθαι. Ἀντιστραφείσης οὖν τῆς στερητικῆς, οὐδὲ τὸ Β τῷ Α οὐδενὶ ὑπάρξει· τὸ δὲ Α παντὶ τῷ Γ ἐνεδέχετο· γίνε- 25 ται δὴ πάλιν διὰ τοῦ πρώτου σχήματος ὁ συλλογισμὸς ὅτι τὸ Β τῷ Γ ἐνδέχεται μηδενὶ ὑπάρχειν. Ἅμα δὲ δῆλον ὅτι οὐδ' ὑπάρξει τὸ Β οὐδενὶ τῶν Γ. Κείσθω γὰρ ὑπάρχειν· οὐκοῦν εἰ τὸ Α τῷ Β μηδενὶ ἐνδέχεται, τὸ δὲ Β ὑπάρχει τινὶ τῶν Γ, τὸ Α τῶν Γ τινὶ οὐκ ἐν- 30 δέχεται· ἀλλὰ παντὶ ὑπέκειτο ἐνδέχεσθαι. (3) Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον δειχθήσεται καὶ εἰ πρὸς τῷ Γ τεθείη τὸ στερητικόν. (4) Πάλιν ἔστω τὸ κατηγορικὸν ἀναγκαῖον, θάτερον δ' ἐνδεχόμενον, καὶ τὸ Α τῷ μὲν Β ἐνδεχέσθω μηδενί, τῷ δὲ Γ παντὶ ὑπαρχέτω ἐξ ἀνάγκης. 35 Οὕτως οὖν ἐχόντων τῶν ὅρων οὐδεὶς ἔσται συλλογισμός· συμβαίνει γὰρ τὸ Β τῷ Γ ἐξ ἀνάγκης μὴ ὑπάρχειν. Ἔστω γὰρ τὸ μὲν Α λευκόν, ἐφ' ᾧ δὲ τὸ Β ἄνθρωπος, ἐφ' ᾧ δὲ τὸ Γ κύκνος. Τὸ δὴ λευκὸν κύκνῳ μὲν ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχει, ἀνθρώπῳ δ' ἐνδέχεται μηδενί· καὶ ἄνθρωπος 40 οὐδενὶ κύκνῳ ἐξ ἀνάγκης. Ὅτι μὲν οὖν τοῦ ἐνδέχεσθαι οὐκ ἔστι συλλογισμός, φανερόν· τὸ γὰρ ἐξ ἀνάγκης οὐκ ἦν ἐνδεχόμενον. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τοῦ ἀναγκαίου· τὸ γὰρ ἀναγκαῖον ἢ ἐξ ἀμφοτέρων ἀναγκαίων ἢ ἐκ τῆς στερητικῆς συνέβαινεν. Ἔτι δὲ καὶ ἐγχωρεῖ τούτων 45 κειμένων τὸ Β τῷ Γ ὑπάρχειν· οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ μὲν Γ ὑπὸ τὸ Β εἶναι, τὸ δὲ Α τῷ μὲν Β παντὶ ἐνδέχεσθαι, τῷ δὲ Γ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν, οἷον εἰ τὸ μὲν Γ εἴη ἐγρηγορός, τὸ δὲ Β ζῷον, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Α κίνησις. Τῷ μὲν γὰρ ἐγρηγορότι ἐξ ἀνάγκης κίνησις, ζῴῳ δὲ 50 παντὶ ἐνδέχεται· καὶ πᾶν τὸ ἐγρηγορὸς ζῷον. Φανερὸν οὖν ὅτι οὐδὲ τοῦ μὴ ὑπάρχειν, εἴπερ οὕτως ἐχόντων

Si vero altera propositionum ex necessitate *inesse*, altera autem contingere significet; quum negativa quidem necessaria sit, erit syllogismus, non solum, quod contingat non inesse, sed etiam, quod simpliciter non insit; quum vero affirmativa *sit necessaria, et negativa contingens*, non erit *syllogismus*. (2) Ponatur enim, A nulli B ex necessitate inesse, at C omni contingere. Reciprocata ergo negativa, neque B ulli A inerit, at A omni C contingit. Fit nimirum iterum per primam figuram syllogismus, quod B contingat nulli C inesse. Simul vero perspicuum est, quod *etiam concludatur* B nulli C inesse. Ponatur enim inesse B *alicui* C: ergo, si A nulli B contingit, B autem inest alicui C, A alicui C non contingit. At omni supponebatur contingere. (3) Eundem vero ad modum demonstrabitur etiam si τῷ C (*minori*) apposita fuerit negatio. (4) Rursus, sit affirmativa quidem necessaria, altera vero [negativa et] contingens; et A quidem nulli B contingat, C autem omni insit ex necessitate; terminis igitur sic se habentibus, nullus erit syllogismus; accidit enim ut B τῷ C ex necessitate non insit. Esto enim A quidem, album; de quo autem B, homo; at de quo C, cygnus. Album ergo cygno quidem ex necessitate inest, homini vero contingit nulli; et homo ergo nulli cygno *inerit* ex necessitate. Quare τοῦ contingere (*contingentis conclusionis*) non fore *talem* syllogismum, manifestum est; necessarium enim non erat contingens. At neque τοῦ necessarii (*conclusionis necessariæ*) *talem syllogismum fore, manifestum est*); nam necessarium aut ex utrisque necessariis, aut ex negativa *necessaria* sequebatur. Porro etiam fit ut, his positis, B τῷ C insit; nihil enim impedit, C quidem sub B esse, A autem omni B contingere, ipsi vero C ex necessitate inesse; ut, si C quidem sit vigilans, B autem, animal; de quo denique A, motus. Vigilanti ergo [omni] ex necessitate motus est; animali autem omni contingit; ergo omne vigilans animal est. Manifestum igitur est quod neque τοῦ non inesse *concludetur*; si quidem, ita se habentibus *terminis*, necessarium est inesse. Non

ἀνάγκη ὑπάρχειν. Οὐδὲ δὴ τῶν ἀντικειμένων φάσεων· ὥστ' οὐδεὶς ἔσται συλλογισμός. (5) Ὁμοίως δὲ δειχθήσεται καὶ ἀνάπαλιν τεθείσης τῆς καταφατικῆς. (6) Ἐὰν δ' ὁμοιοσχήμονες ὦσιν αἱ προτάσεις, στερητικῶν μὲν οὐσῶν ἀεὶ γίνεται συλλογισμὸς ἀντιστραφείσης τῆς κατὰ τὸ ἐνδέχεσθαι προτάσεως, καθάπερ ἐν τοῖς πρότερον. (7) Εἰλήφθω γὰρ τὸ Α τῷ μὲν Β ἐξ ἀνάγκης μὴ ὑπάρχειν, τῷ δὲ Γ ἐνδέχεσθαι μὴ ὑπάρχειν· ἀντιστραφεισῶν οὖν τῶν προτάσεων τὸ μὲν Β τῷ Α οὐδενὶ ὑπάρχει, τὸ δὲ Α παντὶ τῷ Γ ἐνδέχεται· γίνεται δὴ τὸ πρῶτον σχῆμα. (8) Κἂν εἰ πρὸς τῷ Γ τεθείη τὸ στερητικόν, ὡσαύτως. (9) Ἐὰν δὲ κατηγορικαὶ τεθῶσιν, οὐκ ἔσται συλλογισμός. Τοῦ μὲν γὰρ μὴ ὑπάρχειν ἢ τοῦ ἐξ ἀνάγκης μὴ ὑπάρχειν φανερὸν ὅτι οὐκ ἔσται, διὰ τὸ μὴ εἰλῆφθαι στερητικὴν πρότασιν μήτ' ἐν τῷ ὑπάρχειν μήτ' ἐν τῷ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τοῦ ἐνδέχεσθαι μὴ ὑπάρχειν· ἐξ ἀνάγκης γὰρ οὕτως ἐχόντων τὸ Β τῷ Γ οὐχ ὑπάρξει, οἷον εἰ τὸ μὲν Α τεθείη λευκόν, ἐφ' ᾧ δὲ τὸ Β κύκνος, τὸ δὲ Γ ἄνθρωπος. Οὐδέ γε τῶν ἀντικειμένων ἀποφάνσεων, ἐπεὶ δέδεικται τὸ Β τῷ Γ ἐξ ἀνάγκης οὐχ ὑπάρχον. Οὐκ ἄρα γίνεται συλλογισμὸς ὅλως.

10. Ὁμοίως δ' ἕξει κἀπὶ τῶν ἐν μέρει συλλογισμῶν· ὅταν μὲν γὰρ ᾖ τὸ στερητικὸν καθόλου τε καὶ ἀναγκαῖον, ἀεὶ συλλογισμὸς ἔσται καὶ τοῦ ἐνδέχεσθαι καὶ τοῦ μὴ ὑπάρχειν (ἀπόδειξις δὲ διὰ τῆς ἀντιστροφῆς)· (11) ὅταν δὲ τὸ καταφατικόν, οὐδέποτε· τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον δειχθήσεται ὃν καὶ ἐν τοῖς καθόλου, διὰ τῶν αὐτῶν ὅρων. (12) Οὐδ' ὅταν ἀμφότεραι ληφθῶσι καταφατικαί· καὶ γὰρ τούτου ἡ αὐτὴ ἀπόδειξις ἣ καὶ πρότερον. (13) Ὅταν δὲ ἀμφότεραι μὲν στερητικαί, καθόλου δὲ καὶ ἀναγκαία ἡ τὸ μὴ ὑπάρχειν σημαίνουσα, δι' αὐτῶν μὲν τῶν εἰλημμένων οὐκ ἔσται τὸ ἀναγκαῖον, ἀντιστραφείσης δὲ τῆς κατὰ τὸ ἐνδέχεσθαι προτάσεως ἔσται συλλογισμός, καθάπερ ἐν τοῖς πρότερον. (14) Ἐὰν δ' ἀμφότεραι ἀδιόριστοι ἢ ἐν μέρει τεθῶσιν, οὐκ ἔσται συλλογισμός. Ἀπόδειξις δ' ἡ αὐτὴ καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ὅρων.

15. Φανερὸν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι τῆς μὲν στερητικῆς τῆς καθόλου τιθεμένης ἀναγκαίας ἀεὶ γίνεται συλλογισμός, οὐ μόνον τοῦ ἐνδέχεσθαι μὴ ὑπάρχειν, ἀλλὰ καὶ τοῦ μὴ ὑπάρχειν, τῆς δὲ καταφατικῆς οὐδέποτε· καὶ ὅτι τὸν αὐτὸν τρόπον ἐχόντων ἔν τε τοῖς ἀναγκαίοις καὶ ἐν τοῖς ὑπάρχουσι, γίνεταί τε καὶ οὐ γίνεται συλλογισμός. (16) Δῆλον δὲ καὶ ὅτι πάντες ἀτελεῖς οἱ συλλογισμοί, καὶ ὅτι τελειοῦνται διὰ τῶν προειρημένων σχημάτων.

ergo oppositarum enuntiationum *erit syllogismus ex talibus propositionibus*. Quare nullus erit syllogismus. (5) Similiter vero monstrabitur, etiamsi transposita fuerit affirmativa. (6) Si vero similes fuerint propositiones, si quidem negativæ fuerint, semper fit syllogismus, reciprocata propositione contingente, quemadmodum in prioribus. (7) Sumatur enim A τῷ B ex necessitate non inesse, τῷ C autem contingere non inesse. Reciprocatis ergo propositionibus, B quidem nulli A inest, A autem omni C contingit; fit igitur prima figura. (8) Etiam si τῷ C apposita fuerit negatio, similiter. (9) Si vero affirmativæ positæ fuerint, non erit syllogismus. Nam τοῦ non inesse, aut τοῦ ex necessitate non inesse, manifestum est non fore *syllogismum*, quia non sit sumpta negativa propositio, nec quæ simpliciter inesse, nec quæ ex necessitate inesse *neget*. At neque τοῦ contingere non inesse *fore syllogismum, manifestum est*; necessario enim, ita se habentibus *terminis*, B τῷ C non erit; ut, si A quidem ponatur album; de quo autem B, cygnus; C denique, homo. Neque vero oppositarum enuntiationum *erit syllogismus*; quum demonstratum sit, B τῷ C ex necessitate non inesse. Omnino ergo non fit syllogismus.

10. Similiter vero res se habebit etiam in particularibus syllogismis. Quodsi enim negativa universalis et necessaria fuerit, semper syllogismus erit etiam τοῦ contingere et τοῦ non inesse. Demonstratio vero fit per reciprocationem. (11) Quando autem affirmativa *necessaria fuerit*, nunquam *erit syllogismus*. Nam eodem modo demonstrabitur, quo et in universalibus, et per eosdem terminos. (12) Neque *erit syllogismus*, si utræque sumptæ sint affirmativæ; nam et hujus eadem est demonstratio, quæ et antea. (13) Quando vero utræque negativæ fuerint, universalis autem et necessaria illa, quæ non inesse significat; per ipsas quidem propositiones sumptas non concludetur necessarium; reciprocata autem propositione contingente, erit syllogismus, ut in prioribus. (14) Quando vero utræque indefinitæ aut particulares positæ fuerint, non erit syllogismus; demonstratio autem est eadem et per eosdem terminos.

15. Manifestum igitur ex dictis est, negativa universali posita et necessaria, semper fieri syllogismum, non solum τοῦ contingere non inesse, sed etiam τοῦ *simpliciter* non inesse; affirmativa autem *necessaria posita*, nunquam *fieri syllogismum*; et, eodem modo sese habentibus terminis tam in necessariis quam in simplicibus propositionibus, fieri et non fieri syllogismum. (16) Perspicuum vero etiam est, omnes imperfectos esse syllogismos, et perfici per dictas figuras.

CAP. XIX. [XX.]

De syllogismis ex ambabus propositionibus contingentibus in tertia figura.

Ἐν δὲ τῷ τελευταίῳ σχήματι καὶ ἀμφοτέρων ἐνδεχομένων καὶ τῆς ἑτέρας ἔσται συλλογισμός. Ὅταν μὲν οὖν ἐνδέχεσθαι σημαίνωσιν αἱ προτάσεις, καὶ τὸ συμπέρασμα ἔσται ἐνδεχόμενον· καὶ ὅταν ἡ μὲν ἐνδέχεσθαι ἡ δ' ὑπάρχειν. Ὅταν δ' ἡ ἑτέρα τεθῇ ἀναγκαία, ἐὰν μὲν ᾖ καταφατική, οὐκ ἔσται τὸ συμπέρασμα

In postrema autem figura, et utrisque propositionibus contingentibus, et altera *tantum contingente*, syllogismus erit. Quandoquidem ergo contingere significant propositiones, conclusio quoque erit contingens; et *tum quoque erit conclusio contingens*, si hæc quidem *propositio* contingere *aliquid*, hæc vero inesse *significat*. Si vero altera ponatur necessaria; si quidem fuerit affirma-

οὔτε ἀναγκαῖον οὐθ' ὑπάρχον· ἐὰν δ' ᾖ στερητική, τοῦ μὴ ὑπάρχειν ἔσται συλλογισμός, καθάπερ καὶ ἐν τοῖς πρότερον. Ληπτέον δὲ καὶ ἐν τούτοις ὁμοίως τὸ ἐν τοῖς συμπεράσμασιν ἐνδεχόμενον.

2. Ἔστωσαν δὴ πρῶτον ἐνδεχόμεναι, καὶ τὸ Α καὶ τὸ Β παντὶ τῷ Γ ἐνδεχέσθω ὑπάρχειν. Ἐπεὶ οὖν ἀντιστρέφει τὸ καταφατικὸν ἐπὶ μέρους, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ ἐνδέχεται, καὶ τὸ Γ τινὶ τῷ Β ἐνδέχοιτ' ἄν. Ὥστ' εἰ τὸ μὲν Α παντὶ τῷ Γ ἐνδέχεται, τὸ δὲ Γ τινὶ τῶν Β, καὶ τὸ Α τινὶ τῶν Β ἐνδέχεται· γίνεται γὰρ τὸ πρῶτον σχῆμα. (3) Καὶ εἰ τὸ μὲν Α ἐνδέχεται μηδενὶ τῷ Γ ὑπάρχειν, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ, ἀνάγκη τὸ Α τινὶ τῷ Β ἐνδέχεσθαι μὴ ὑπάρχειν· ἔσται γὰρ πάλιν τὸ πρῶτον σχῆμα διὰ τῆς ἀντιστροφῆς. (4) Εἰ δ' ἀμφότεραι στερητικαὶ τεθείησαν, ἐξ αὐτῶν μὲν τῶν εἰλημμένων οὐκ ἔσται τὸ ἀναγκαῖον, ἀντιστραφεισῶν δὲ τῶν προτάσεων ἔσται συλλογισμός, καθάπερ ἐν τοῖς πρότερον. Εἰ γὰρ τὸ Α καὶ τὸ Β τῷ Γ ἐνδέχεται μὴ ὑπάρχειν, ἐὰν μεταληφθῇ τὸ ἐνδέχεσθαι ὑπάρχειν, πάλιν ἔσται τὸ πρῶτον σχῆμα διὰ τῆς ἀντιστροφῆς. (5) Εἰ δ' ὁ μέν ἐστι καθόλου τῶν ὅρων, ὁ δ' ἐν μέρει, τὸν αὐτὸν τρόπον ἐχόντων τῶν ὅρων ὅνπερ ἐπὶ τοῦ ὑπάρχειν, ἔσται τε καὶ οὐκ ἔσται συλλογισμός. Ἐνδεχέσθω γὰρ τὸ μὲν Α παντὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ ὑπάρχειν. Ἔσται δὴ πάλιν τὸ πρῶτον σχῆμα τῆς ἐν μέρει προτάσεως ἀντιστραφείσης· εἰ γὰρ τὸ Α παντὶ τῷ Γ, τὸ δε Γ τινὶ τῶν Β, τὸ Α τινὶ τῶν Β ἐνδέχεται. Καὶ εἰ πρὸς τὸ Β Γ τεθείη τὸ καθόλου, ὡσαύτως. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὸ μὲν Α Γ στερητικὸν εἴη, τὸ δὲ Β Γ καταφατικόν· ἔσται γὰρ πάλιν τὸ πρῶτον σχῆμα διὰ τῆς ἀντιστροφῆς. (6) Εἰ δ' ἀμφότεραι στερητικαὶ τεθείησαν, ἡ μὲν καθόλου ἡ δ' ἐν μέρει, δι' αὐτῶν μὲν τῶν εἰλημμένων οὐκ ἔσται συλλογισμός, ἀντιστραφεισῶν δ' ἔσται, καθάπερ ἐν τοῖς πρότερον. (7) Ὅταν δὲ ἀμφότεραι ἀδιόριστοι ἢ ἐν μέρει ληφθῶσιν, οὐκ ἔσται συλλογισμός· καὶ γὰρ παντὶ ἀνάγκη τὸ Α τῷ Β καὶ μηδενὶ ὑπάρχειν. Ὅροι τοῦ ὑπάρχειν ζῷον-ἄνθρωπος-λευκόν, τοῦ μὴ ὑπάρχειν ἵππος-ἄνθρωπος-λευκόν, μέσον λευκόν.

tiva, non erit conclusio aut necessaria, aut simplex; at si negativa *necessaria fuerit*, τοῦ non inesse *simpliciter* erit syllogismus, sicut et in prioribus. Accipiendum vero est in his similiter τὸ contingens in conclusionibus.

2. Sint igitur primum *propositiones* contingentes, et A quidem una cum B omni C contingat inesse. Quoniam ergo reciprocatur affirmativa particularis, et B omni C contingit; etiam C alicui B forte contingat. Quare, si quidem A omni C contingit, at C alicui B, necesse est, etiam A alicui B contingere; fit enim prima figura. (3) Et si A quidem contingit nulli C inesse, B autem omni C, necesse est, etiam A alicui B contingere non inesse; erit enim iterum prima figura per reciprocationem. (4) Si vero utræque negativæ positæ fuerint, ex ipsis quidem sumptis (*propositionibus*) non colligetur necessarium; at reciprocatis propositionibus, erit syllogismus, ut in prioribus. Si enim A et B contingit τῷ C non inesse, si transmutata fuerit *propositio significans* contingere non inesse, iterum erit prima figura per reciprocationem. (5) Si autem hic quidem terminus universaliter, at ille particulariter *sumptus fuerit*; terminis eodem modo sese habentibus, quomodo in *syllogismis* τοῦ *simpliciter* inesse, modo erit, modo non erit syllogismus, Contingat enim A quidem omni C, at B alicui C inesse. Erit nimirum iterum prima figura, particulari propositione reciprocata. Si enim A omni C, at C alicui B *contingit inesse*, etiam A alicui B contingit. Etiam si τῷ B C apponatur universale, similiter *concludetur*. Eodem autem modo quoque, si A C (*propositio major*) fuerit negativa, at B C (*minor*) affirmativa. Nam erit iterum prima figura per reciprocationem. (6) Si vero utræque negativæ positæ fuerint, altera quidem universalis, altera vero particularis; per ipsas quidem *propositiones* sumptas non erit syllogismus; reciprocatis autem *propositionibus*, erit, ut in prioribus. (7) Quando autem utræque indefinitæ aut particulariter sumptæ fuerint, non erit syllogismus. Nam A necesse est et omni B, et nulli B, inesse. Termini τοῦ inesse A τῷ B (*majorem minori*) sunt, animal, homo, album; τοῦ non inesse, equus, animal, album; medium, album.

CAP. XX. [XXI.]

De syllogismis ex altera propositione contingenti, altera absoluta, in tertia figura.

Ἐὰν δὲ ἡ μὲν ὑπάρχειν ἡ δ' ἐνδέχεσθαι σημαίνῃ τῶν προτάσεων, τὸ μὲν συμπέρασμα ἔσται ὅτι ἐνδέχεται καὶ οὐχ ὅτι ὑπάρχει, συλλογισμὸς δ' ἔσται τὸν αὐτὸν τρόπον ἐχόντων τῶν ὅρων ὃν καὶ ἐν τοῖς πρότερον. (2) Ἔστωσαν γὰρ πρῶτον κατηγορικοί, καὶ τὸ μὲν Α παντὶ τῷ Γ ὑπαρχέτω, τὸ δὲ Β παντὶ ἐνδεχέσθω ὑπάρχειν. Ἀντιστραφέντος οὖν τοῦ Β Γ, τὸ πρῶτον ἔσται σχῆμα, καὶ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐνδέχεται τὸ Α τινὶ τῶν Β ὑπάρχειν· ὅτε γὰρ ἡ ἑτέρα τῶν προτάσεων ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι σημαίνοι ἐνδέχεσθαι, καὶ τὸ συμπέρασμα ἦν ἐνδεχόμενον. (3) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὸ μὲν Β Γ ὑπάρχειν, τὸ δὲ Α Γ ἐνδέχεσθαι, καὶ εἰ τὸ μὲν Α Γ στερητικόν, τὸ δὲ Β Γ κατηγορικόν, ὑπάρχοι δ' ὁπο-

Si vero hæc quidem propositio inesse, altera autem contingere *ut insit aliquid alicui* significet; conclusio erit, quod contingat inesse, et non, quod insit. Syllogismus autem erit, eodem modo sese habentibus terminis quo et in prioribus. (2) Sint enim primum affirmativi *termini*, et A quidem omni C insit, B autem omni C contingat inesse; reciprocata igitur B C (*minore propositione*), prima erit figura; et conclusio, quod contingat A alicui B inesse. Nam quando altera propositionum in prima figura significat contingere, etiam conclusio *secundum præcedentes regulas* erat contingens. (3) Similiter vero etiam *contingens concludetur*), si B C (*minor*) simpliciter inesse, at A C (*major*) contingere *inesse significat*; et si A C (*major*) negativa

τερονοῦν, ἀμφοτέρως ἐνδεχόμενον ἔσται τὸ συμπέρασμα· γίνεται γὰρ πάλιν τὸ πρῶτον σχῆμα, δέδεικται δ' ὅτι τῆς ἑτέρας προτάσεως ἐνδέχεσθαι σημαινούσης ἐν αὐτῷ καὶ τὸ συμπέρασμα ἔσται ἐνδεχόμενον. (4) Εἰ δὲ τὸ ἐνδεχόμενον στερητικὸν τεθείη πρὸς τὸ ἔλαττον ἄκρον, ἢ καὶ ἄμφω ληφθείη στερητικά, δι' αὐτῶν μὲν τῶν κειμένων οὐκ ἔσται συλλογισμός, ἀντιστραφέντων δ' ἔσται, καθάπερ ἐν τοῖς πρότερον.

5. Εἰ δ' ἡ μὲν καθόλου τῶν προτάσεων, ἡ δ' ἐν μέρει, κατηγορικῶν μὲν οὐσῶν ἀμφοτέρων, ἢ τῆς μὲν καθόλου στερητικῆς, τῆς δ' ἐν μέρει καταφατικῆς, ὁ αὐτὸς τρόπος ἔσται τῶν συλλογισμῶν· πάντες γὰρ περαίνονται διὰ τοῦ πρώτου σχήματος. Ὥστε φανερὸν ὅτι τοῦ ἐνδέχεσθαι καὶ οὐ τοῦ ὑπάρχειν ἔσται συλλογισμός. (6) Εἰ δ' ἡ μὲν καταφατικὴ καθόλου, ἡ δὲ στερητικὴ ἐν μέρει, διὰ τοῦ ἀδυνάτου ἔσται ἡ ἀπόδειξις. Ὑπαρχέτω γὰρ τὸ μὲν Β παντὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Α ἐνδεχέσθω τινὶ τῷ Γ μὴ ὑπάρχειν· ἀνάγκη δὴ τὸ Α ἐνδέχεσθαι τινὶ τῷ Β μὴ ὑπάρχειν. εἰ γὰρ παντὶ τῷ Β τὸ Α ὑπάρχει ἐξ ἀνάγκης, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ κεῖται ὑπάρχειν, τὸ Α παντὶ τῷ Γ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρξει· τοῦτο γὰρ δέδεικται πρότερον· ἀλλ' ὑπέκειτο τινὶ ἐνδέχεσθαι μὴ ὑπάρχειν. (7) Ὅταν δ' ἀδιόριστοι ἢ ἐν μέρει ληφθῶσιν ἀμφότεραι, οὐκ ἔσται συλλογισμός. Ἀπόδειξις δ' ἡ αὐτὴ ἣ καὶ ἐν τοῖς καθόλου, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ὅρων.

fuerit, B C autem (*minor*) affirmativa, utravis vero simpliciter inesse *significet*; utroque modo contingens erit conclusio; fit enim iterum prima figura; demonstratum autem est quod, si altera propositio contingere significet, in ea (*prima figura*) etiam conclusionem futuram esse contingentem. (4) Si vero contingens negativa ponatur ad minorem terminum (*si minor propositio sit contingens negativa*), sive etiam utræque positæ sint negativæ; per ipsas quidem positas *propositiones* non erit syllogismus; reciprocatis autem illis (*majore simpliciter, minore vero, ut solent contingentes, negativa mutata in affirmativam*), erit *syllogismus*, ut in prioribus.

5. Si vero altera propositionum universalis sit, altera autem particularis, utrisque propositionibus affirmativis; aut universali quidem negativa, at particulari affirmativa; idem erit modus syllogismorum; omnes enim perficiuntur per primam figuram. Quare manifestum est, syllogismum (*ex altera simplici, altera contingenti*) fore τοῦ contingere, et non τοῦ inesse. (6) Si vero affirmativa quidem fuerit universalis, negativa autem particularis; per impossibile erit demonstratio. Insit enim B omni C, A vero contingat alicui C non inesse; ergo necesse est, A contingere alicui B non inesse. Nam si A omni B inest ex necessitate, B autem omni C ponitur inesse, A omni C ex necessitate inerit; hoc enim demonstratum est antea; at supponebatur, contingere, ut alicui non insit. (7) Quando autem indefinitæ aut particulares sumptæ fuerint utræque *propositiones*, non erit syllogismus. Demonstratio vero eadem est, quæ et in universalibus, et per eosdem terminos.

CAP. XXI. [XXII.]

De syllogismis ex altera propositione necessaria, altera contingenti, in tertia figura.

Εἰ δ' ἐστὶν ἡ μὲν ἀναγκαία τῶν προτάσεων ἡ δ' ἐνδεχομένη, κατηγορικῶν μὲν ὄντων τῶν ὅρων, ἀεὶ τοῦ ἐνδέχεσθαι ἔσται συλλογισμός· ὅταν δ' ᾖ τὸ μὲν κατηγορικὸν τὸ δὲ στερητικόν, ἐὰν μὲν ᾖ τὸ καταφατικὸν ἀναγκαῖον, τοῦ ἐνδέχεσθαι μὴ ὑπάρχειν, ἐὰν δὲ τὸ στερητικόν, καὶ τοῦ ἐνδέχεσθαι μὴ ὑπάρχειν καὶ τοῦ μὴ ὑπάρχειν· τοῦ δ' ἐξ ἀνάγκης μὴ ὑπάρχειν οὐκ ἔσται συλλογισμός, ὥσπερ οὐδ' ἐν τοῖς ἑτέροις σχήμασιν. (2) Ἔστωσαν δὴ κατηγορικοὶ πρῶτον οἱ ὅροι, καὶ τὸ μὲν Α παντὶ τῷ Γ ὑπαρχέτω ἐξ ἀνάγκης, τὸ δὲ Β τῷ Γ παντὶ ἐνδεχέσθω ὑπάρχειν. Ἐπεὶ οὖν τὸ μὲν Α παντὶ τῷ Γ ἀνάγκη, τὸ δὲ Γ τινὶ τῷ Β ἐνδέχεται, καὶ τὸ Α τινὶ τῷ Β ἐνδεχόμενον ἔσται καὶ οὐχ ὑπάρχον· οὕτω γὰρ συνέπιπτεν ἐπὶ τοῦ πρώτου σχήματος. (3) Ὁμοίως δὲ δειχθήσεται καὶ εἰ τὸ μὲν Β Γ τεθείη ἀναγκαῖον, τὸ δὲ Α Γ ἐνδεχόμενον. (4) Πάλιν ἔστω τὸ μὲν κατηγορικὸν τὸ δὲ στερητικόν, ἀναγκαῖον δὲ τὸ κατηγορικόν· καὶ τὸ μὲν Α ἐνδεχέσθω μηδενὶ τῷ Γ ὑπάρχειν, τὸ δὲ Β παντὶ ὑπαρχέτω ἐξ ἀνάγκης. Ἔσται δὴ πάλιν τὸ πρῶτον σχῆμα· καὶ γὰρ ἡ στερητικὴ πρότασις ἐνδέχεσθαι σημαίνει. Φανερὸν οὖν ὅτι τὸ συμπέρασμα ἔσται ἐνδεχόμενον· ὅτε γὰρ οὕτως ἔχοιεν αἱ προτάσεις ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι, καὶ τὸ συμπέρασμα ἦν ἐνδεχόμενον. (5) Εἰ δ' ἡ στερητικὴ πρότασις ἀναγκαία, τὸ συμπέρασμα ἔσται καὶ ὅτι ἐνδέχεται τινὶ μὴ ὑπάρχειν καὶ ὅτι οὐχ ὑπάρχει. Κείσθω γὰρ τὸ Α τῷ Γ μὴ ὑπάρχειν

Si vero hæc quidem propositio necessaria est, altera autem contingens, quum termini sint affirmativi, semper τοῦ contingere erit syllogismus. Si vero hæc quidem affirmativa altera autem negativa fuerit; si quidem affirmativa fuerit necessaria, *negativa contingens*, necesse est, τοῦ contingere non inesse *syllogismum fore*; si autem negativa *necessaria fuerit*, et τοῦ contingere non inesse; et τοῦ *simpliciter* non inesse; verum τοῦ ex necessitate non inesse, non erit syllogismus, ut neque in reliquis figuris. (2) Sint ergo affirmativi primum termini, et A quidem omni C insit ex necessitate, B autem omni C contingat inesse; quoniam igitur A omni C ex necessitate, C autem alicui B contingit; etiam A alicui B continget, et non *simpliciter* inerit; ita enim coincidebant *termini* ad primam figuram. (3) Similiter vero monstrabitur etiam, si B C (*minor*) posita sit necessaria, at A C (*major*) contingens. (4) Rursus, sit hæc quidem affirmativa, illa autem negativa; affirmativa autem necessaria; et A quidem contingat nulli C inesse, B autem insit omni C ex necessitate. Erit nimirum iterum prima figura; nam propositio negativa contingere significat; manifestum igitur est, conclusionem fore contingentem; quando enim ita se haberent propositiones in prima figura, etiam conclusio erat contingens. (5) Si vero negativa propositio est necessaria; etiam conclusio erit, tum quod contingat alicui non inesse, tum quod non insit. Ponatur enim A τῷ C non

ἐξ ἀνάγκης, τὸ δὲ Β παντὶ ἐνδέχεσθαι. Ἀντιστραφέντος οὖν τοῦ Β Γ καταφατικοῦ, τὸ πρῶτον ἔσται σχῆμα, καὶ ἀναγκαία ἡ στερητικὴ πρότασις. Ὅτε δ' οὕτως εἶχον αἱ προτάσεις, συνέβαινε τὸ Α τῷ Γ καὶ ἐνδέχεσθαι τινὶ 5 μὴ ὑπάρχειν καὶ μὴ ὑπάρχειν, ὥστε καὶ τὸ Α τῷ Β ἀνάγκη τινὶ μὴ ὑπάρχειν. (6) Ὅταν δὲ τὸ στερητικὸν τεθῇ πρὸς τὸ ἔλαττον ἄκρον, ἐὰν μὲν ἐνδεχόμενον, ἔσται συλλογισμὸς μεταληφθείσης τῆς προτάσεως, καθάπερ ἐν τοῖς πρότερον. (7) Ἐὰν δ' ἀναγκαῖον, οὐκ ἔσται· καὶ 10 γὰρ παντὶ ἀνάγκη καὶ οὐδενὶ ἐνδέχεται ὑπάρχειν. Ὅροι τοῦ παντὶ ὑπάρχειν ὕπνος-ἵππος καθεύδων-ἄνθρωπος, τοῦ μηδενὶ ὕπνος-ἵππος ἐγρηγορὼς-ἄνθρωπος.

8. Ὁμοίως δ' ἕξει καὶ εἰ ὁ μὲν καθόλου τῶν ὅρων ὁ δ' ἐν μέρει πρὸς τὸ μέσον· κατηγορικῶν μὲν γὰρ ὄν-15 των ἀμφοτέρων, τοῦ ἐνδέχεσθαι καὶ οὐ τοῦ ὑπάρχειν ἔσται συλλογισμός, καὶ ὅταν τὸ μὲν στερητικὸν ληφθῇ τὸ δὲ καταφατικόν, ἀναγκαῖον δὲ τὸ καταφατικόν. Ὅταν δὲ τὸ στερητικὸν ἀναγκαῖον, καὶ τὸ συμπέρασμα ἔσται τοῦ μὴ ὑπάρχειν· ὁ γὰρ αὐτὸς τρό-20 πος ἔσται τῆς δείξεως καὶ καθόλου καὶ μὴ καθόλου τῶν ὅρων ὄντων. Ἀνάγκη γὰρ διὰ τοῦ πρώτου σχήματος τελειοῦσθαι τοὺς συλλογισμούς, ὥστε καθάπερ ἐν ἐκείνοις, καὶ ἐπὶ τούτων ἀναγκαῖον συμπίπτειν. (9) Ὅταν δὲ τὸ στερητικὸν καθόλου ληφθὲν τεθῇ πρὸς τὸ ἔλαττον 25 ἄκρον, ἐὰν μὲν ἐνδεχόμενον, ἔσται συλλογισμὸς διὰ τῆς ἀντιστροφῆς, ἐὰν δ' ἀναγκαῖον, οὐκ ἔσται. Δειχθήσεται δὲ τὸν αὐτὸν τρόπον ὃν καὶ ἐν τοῖς καθόλου, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ὅρων. (10) Φανερὸν οὖν καὶ ἐν τούτῳ τῷ σχήματι πότε καὶ πῶς ἔσται συλλογισμός, καὶ πότε 30 τοῦ ἐνδέχεσθαι καὶ πότε τοῦ ὑπάρχειν. Δῆλον δὲ καὶ ὅτι πάντες ἀτελεῖς, καὶ ὅτι τελειοῦνται διὰ τοῦ πρώτου σχήματος.

inesse ex necessitate, B autem omni contingere. Reciprocata ergo (*propositione minore*) B C affirmativa, prima erit figura, et necessaria propositio negativa. Quando autem *in prima figura* ita se haberent propositiones, sequebatur, A alicui C et contingere non inesse et *simpliciter* non inesse. Quare etiam A alicui B necesse est non inesse. (6) Quando vero negatio posita fuerit ad minorem terminum, si quidem contingens *fuerit negativa propositio*, erit syllogismus, transumpta propositione *negativa contingente*, sicut in prioribus. (7) Si vero necessaria *minor propositio negativa fuerit*, non erit *syllogismus*; nam et quod omni necessario *insit major minori*, et quod nulli contingat, *concludi hac ratione posset*. Termini τοῦ inesse omni *minori termino majorem ex necessitate*, somnus, equus, dormiens homo; τοῦ nulli *minori contingere inesse majorem*, somnus, equus, vigilans, homo.

8. Similiter vero res se habebit etiam, si hic quidem terminus universaliter, ille autem particulariter ad medium *affectus fuerit*; affirmativi si utrique sint, τοῦ contingere, et non τοῦ inesse, erit syllogismus. Et quando hæc quidem *propositio* negativa sumpta fuerit; illa autem affirmativa; necessaria vero affirmativa (*quod contingat non inesse*), *erit syllogismus*; quando autem negativa necessaria fuerit, etiam conclusio erit τοῦ *simpliciter* non inesse. Eadem ratio erit demonstrationis, sive universales, sive non universales sint termini. Nam necesse est, per primam figuram perfici syllogismos. Quare, quemadmodum in illis, ita in his quoque necesse est *terminos ad primam figuram* concurrere. (9) Quando vero negativa universaliter sumpta posita fuerit ad minorem terminum (*si minor universalis negativa fuerit*); si quidem contingens fuerit, erit syllogismus per reciprocationem. Si vero necessaria sit *minor negativa*, non erit *syllogismus*. Demonstrabitur autem eodem modo, quo etiam in universalibus *syllogismis demonstratum fuit*, et per eosdem terminos. (10) Manifestum ergo est, quando et quomodo etiam in hac figura futurus sit syllogismus; et quando τοῦ contingere, et quando τοῦ inesse. (11) Manifestum porro etiam est, omnes *syllogismos hujus figuræ* esse imperfectos, et perfici per primam figuram.

CAP. XXII. [XXIII.]

De tribus figuris omnino.

Ὅτι μὲν οὖν οἱ ἐν τούτοις τοῖς σχήμασι συλλογισμοὶ τελειοῦνται διὰ τῶν ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι καθόλου 35 συλλογισμῶν καὶ εἰς τούτους ἀνάγονται, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων· ὅτι δ' ἁπλῶς πᾶς συλλογισμὸς οὕτως ἕξει, νῦν ἔσται φανερόν, ὅταν δειχθῇ πᾶς γινόμενος διὰ τούτων τινὸς τῶν σχημάτων.

2. Ἀνάγκη δὴ πᾶσαν ἀπόδειξιν καὶ πάντα συλλο-40 γισμὸν ἢ ὑπάρχον τι ἢ μὴ ὑπάρχον δεικνύναι, καὶ τοῦτο ἢ καθόλου ἢ κατὰ μέρος, ἔτι ἢ δεικτικῶς ἢ ἐξ ὑποθέσεως· τοῦ δ' ἐξ ὑποθέσεως μέρος τὸ διὰ τοῦ ἀδυνάτου. (3) Πρῶτον οὖν εἴπωμεν περὶ τῶν δεικτικῶν· τούτων γὰρ δειχθέντων φανερὸν ἔσται καὶ ἐπὶ 45 τῶν εἰς τὸ ἀδύνατον καὶ ὅλως τῶν ἐξ ὑποθέσεως.

4. Εἰ δὴ δέοι τὸ Α κατὰ τοῦ Β συλλογίσασθαι ἢ ὑπάρχον ἢ μὴ ὑπάρχον, ἀνάγκη λαβεῖν τι κατά τινος. (5) Εἰ μὲν οὖν τὸ Α κατὰ τοῦ Β ληφθείη, τὸ ἐξ ἀρχῆς ἔσται εἰλημμένον. (6) Εἰ δὲ κατὰ τοῦ Γ, τὸ 50 δὲ Γ κατὰ μηδενός, μηδ' ἄλλο κατ' ἐκείνου, μηδὲ κατὰ τοῦ Α ἕτερον, οὐδεὶς ἔσται συλλογισμός· τῷ γὰρ

Quod ergo in his figuris syllogismi perficiuntur per syllogismos universales in prima figura, et quod illi ad hos reducuntur, ex dictis manifestum est; quod vero omnino omnis syllogismus ita se habeat, nunc erit perspicuum, quando demonstratum fuerit, omnem *syllogismum* fieri per aliquam harum figurarum.

2. Necesse nimirum est, omnem demonstrationem et omnem syllogismum, aut quod aliquid alicui insit, aut quod non insit, demonstrare; idque vel universaliter, vel particulariter; porro aut demonstrative, aut ex hypothesi; syllogismi autem ex hypothesi pars est *syllogismus* per impossibile *demonstrans*. (3) Primum igitur dicamus de *syllogismis* demonstrativis; nam his expositis (*quod illi nimirum per aliquam trium figurarum colligant*), manifestum id erit etiam in his, qui ad impossibile *deducunt*, et omnino in *syllogismis concludentibus* ex hypothesi.

4. Si ergo oporteat A concludi syllogismo de B, quod insit, aut quod non insit, necesse est, aliquid de aliquo sumi. (5) Si igitur A de B sumptum fuerit, *id quod* a principio *demonstrandum petebatur*, sumptum erit. (6) Si vero A *sumptum fuerit* de C, at C de nullo, nec aliud de illo (C), nec de A aliud, nullus erit syllogismus; ex eo enim, quod unum de uno sumatur, nihil sequitur necessario; quare as-

ἓν καθ' ἑνὸς ληφθῆναι οὐδὲν συμϐαίνει ἐξ ἀνάγκης· ὥστε προσληπτέον καὶ ἑτέραν πρότασιν. (7) Ἐὰν μὲν οὖν ληφθῇ τὸ Α κατ' ἄλλου ἢ ἄλλο κατὰ τοῦ Α, ἢ κατὰ τοῦ Γ ἕτερον, εἶναι μὲν συλλογισμὸν οὐδὲν κωλύει, πρὸς μέντοι τὸ Β οὐκ ἔσται διὰ τῶν εἰλημμένων. Οὐδ' ὅταν τὸ Γ ἑτέρῳ, κἀκεῖνο ἄλλῳ, καὶ τοῦτο ἑτέρῳ, μὴ συνάπτῃ δὲ πρὸς τὸ Β, οὐδ' οὕτως ἔσται πρὸς τὸ Β συλλογισμὸς τοῦ Α. Ὅλως γὰρ εἴπομεν ὅτι οὐδεὶς οὐδέποτε ἔσται συλλογισμὸς ἄλλου κατ' ἄλλου, μὴ ληφθέντος τινὸς μέσου· ὃ πρὸς ἑκάτερον ἔχει πως ταῖς κατηγορίαις· ὁ μὲν γὰρ συλλογισμὸς ἁπλῶς ἐκ προτάσεών ἐστιν, ὁ δὲ πρὸς τόδε συλλογισμὸς ἐκ τῶν πρὸς τόδε προτάσεων, ὁ δὲ τοῦδε πρὸς τόδε διὰ τῶν τοῦδε πρὸς τόδε προτάσεων. Ἀδύνατον δὲ πρὸς τὸ Β λαϐεῖν πρότασιν μηδὲν μήτε κατηγοροῦντας αὐτοῦ μήτ' ἀπαρνουμένους, ἢ πάλιν τοῦ Α πρὸς τὸ Β μηδὲν κοινὸν λαμϐάνοντας, ἀλλ' ἑκατέρου ἴδια ἄττα κατηγοροῦντας ἢ ἀπαρνουμένους. Ὥστε ληπτέον τι μέσον ἀμφοῖν, ὃ συνάψει τὰς κατηγορίας, εἴπερ ἔσται τοῦδε πρὸς τόδε συλλογισμός. (8) Εἰ οὖν ἀνάγκη μέν τι λαϐεῖν πρὸς ἄμφω κοινόν, τοῦτο δ' ἐνδέχεται τριχῶς (ἢ γὰρ τὸ Α τοῦ Γ καὶ τὸ Γ τοῦ Β κατηγορήσαντας, ἢ τὸ Γ κατ' ἀμφοῖν, ἢ ἄμφω κατὰ τοῦ Γ), ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ εἰρημένα σχήματα, φανερὸν ὅτι πάντα συλλογισμὸν ἀνάγκη γίνεσθαι διὰ τούτων τινὸς τῶν σχημάτων. (9) Ὁ γὰρ αὐτὸς λόγος καὶ εἰ διὰ πλειόνων συνάπτοι πρὸς τὸ Β· ταὐτὸ γὰρ ἔσται σχῆμα καὶ ἐπὶ τῶν πολλῶν.

10. Ὅτι μὲν οὖν οἱ δεικτικοὶ πάντες περαίνονται διὰ τῶν προειρημένων σχημάτων, φανερόν· (11) ὅτι δὲ καὶ οἱ εἰς τὸ ἀδύνατον, δῆλον ἔσται διὰ τούτων. Πάντες γὰρ οἱ διὰ τοῦ ἀδυνάτου περαίνοντες τὸ μὲν ψεῦδος συλλογίζονται, τὸ δ' ἐξ ἀρχῆς ἐξ ὑποθέσεως δεικνύουσιν, ὅταν ἀδύνατόν τι συμϐαίνῃ τῆς ἀντιφάσεως τεθείσης, οἷον ὅτι ἀσύμμετρος ἡ διάμετρος διὰ τὸ γίνεσθαι τὰ περιττὰ ἴσα τοῖς ἀρτίοις συμμέτρου τεθείσης. Τὸ μὲν οὖν ἴσα γίνεσθαι τὰ περιττὰ τοῖς ἀρτίοις συλλογίζεται, τὸ δ' ἀσύμμετρον εἶναι τὴν διάμετρον ἐξ ὑποθέσεως δείκνυσιν, ἐπεὶ ψεῦδος συμϐαίνει διὰ τὴν ἀντίφασιν. Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ διὰ τοῦ ἀδυνάτου συλλογίσασθαι, τὸ δεῖξαί τι ἀδύνατον διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ὑπόθεσιν. Ὥστ' ἐπεὶ τοῦ ψεύδους γίνεται συλλογισμὸς δεικτικὸς ἐν τοῖς εἰς τὸ ἀδύνατον ἀπαγομένοις, τὸ δ' ἐξ ἀρχῆς ἐξ ὑποθέσεως δείκνυται, τοὺς δὲ δεικτικοὺς πρότερον εἴπομεν ὅτι διὰ τούτων περαίνονται τῶν σχημάτων, φανερὸν ὅτι οἱ διὰ τοῦ ἀδυνάτου συλλογισμοὶ διὰ τούτων ἔσονται τῶν σχημάτων. (12) Ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες οἱ ἐξ ὑποθέσεως· ἐν ἅπασι γὰρ ὁ μὲν συλλογισμὸς γίνεται πρὸς τὸ μεταλαμϐανόμενον, τὸ δ' ἐξ ἀρχῆς περαίνεται δι' ὁμολογίας ἤ τινος ἄλλης ὑποθέσεως. (13) Εἰ δὲ τοῦτ' ἀληθές, πᾶσαν ἀπόδειξιν καὶ πάντα συλλογισμὸν ἀνάγκη γίνεσθαι διὰ τριῶν τῶν προειρημένων σχημάτων. Τούτου δὲ δειχθέντος δῆλον ὡς ἅπας τε συλλογισμὸς ἐπιτελεῖται διὰ τοῦ πρώτου σχήματος καὶ ἀνάγεται εἰς τοὺς ἐν τούτῳ καθόλου συλλογισμούς.

sumenda est altera quoque propositio. (7) Si ergo A sumatur *ut prædicatum* de alio, aut aliud de A, aut de C aliud; esse quidem syllogismum nihil impedit; at de B *syllogismus* non concludet per ea, quæ *hoc modo* sumpta sunt. Neque, si C alteri, idque alteri, et hoc alteri *conjungatur*, non cohæreat autem cum B, neque sic erit syllogismus τοῦ A de B (*qui de* B *concludat* A). Omnino enim dicimus, nullum unquam futurum esse syllogismum unius (*termini*) de altero, non assumpto aliquo medio, qui ad utrumque ratione prædicationis certo modo sit affectus. Nam syllogismus simpliciter ex propositionibus exsistit; syllogismus autem qui ad hoc (*ut propositionem, seu quæstionem concludendam*) *refertur*, ex propositionibus, quæ ad hoc (*ad hanc quæstionem*) *accommodatæ sint*, *conficitur*. At syllogismus hujus de illo (*qui ad* hoc *concludendum de* illo *refertur*), ex propositionibus, quæ hujus ad illud *affectionem indicent*, *conficitur*. Impossibile autem est, sumere propositionem ad B *accommodatam;* quum nihil de illo affirmetur aut negetur; aut contra nihil sumatur, quod τῷ A cum B commune sit, sed uniuscujusque separatim propria quædam (*sine ullo horum inter se nexu*) affirmentur aut negentur. Quare sumendum est medium aliquod inter utrosque *terminos*, quod *utrinque* prædicationes (τοῦ A de B) connectat; si quidem futurus sit syllogismus hujus (A) ad illud (*de illo* B). (8) Si ergo necesse est sumere aliquid commune ad utrosque (A et B); id vero tribus modis fieri potest; aut enim, ut A de C, et C de B prædicemus, aut C de utrisque (et A et B), aut utrosque (A et B) de C; hæc vero sunt dictæ figuræ : apparet igitur, omnem syllogismum necessario fieri per aliquam harum figurarum. (9) Eadem enim ratio est, etiamsi per plura media connectatur A cum B; nam eadem erit figura in pluribus quoque *mediis*.

10. Quod ergo syllogismi demonstrativi omnes perficiantur per figuras ante dictas, manifestum est. (11) Quod vero etiam *syllogismi* ad impossibile ducentes *per aliquam harum trium figurarum concludantur*), perspicuum erit ex his. Omnes enim, qui per impossibile concludunt, falsum quidem syllogismo concludunt; id autem, quod ab initio positum fuit, ex hypothesi demonstrant, quia impossibile quid sequatur, posita contradictione; ut, quod incommensurabilis sit diameter *ad latera*, propterea quia imparia paribus fiant æqualia, si ponatur commensurabilis. Ergo hoc quidem, imparia paribus æqualia reddi, syllogismo colligunt; hoc vero, diametrum esse incommensurabilem, ex hypothesi ostendunt, quoniam falsum accidit per contradictionem. Id enim erat per impossibile colligere, ut impossibile quid monstraretur per primam suppositionem. Quare, quoniam falsum ostendit syllogismus demonstrativus in his, qui ad impossibile deducunt; at id, quod primum positum fuit, ex suppositione ostenditur; syllogismi autem demonstrativi, ut prius diximus, per has figuras concluduntur : manifestum est, syllogismos per impossibile colligentes per easdem fore figuras. (12) Similiter vero etiam alii omnes ex hypothesi *syllogismi se habent*; nam in omnibus syllogismus quidem fit ad assumptum; quod autem ab initio *positum erat*, colligitur per confessionem *ejus, cum quo disputatur*, aut aliam quandam suppositionem. (13) Si hoc autem verum est, omnem demonstrationem omnemque syllogismum necesse est fieri per tres antedictas figuras. Quo autem monstrato, apparet, omnem syllogismum per primam figuram perfici, et reduci ad universales in hac *figura* syllogismos.

CAP. XXIII. [XXIV.]

De qualitate et quantitate syllogismorum.

Ἔτι τε ἐν ἅπαντι δεῖ κατηγορικόν τινα τῶν ὅρων εἶναι καὶ τὸ καθόλου ὑπάρχειν· ἄνευ γὰρ τοῦ καθόλου ἢ οὐκ ἔσται συλλογισμὸς ἢ οὐ πρὸς τὸ κείμενον, ἢ τὸ ἐξ ἀρχῆς αἰτήσεται. Κείσθω γὰρ τὴν μουσικὴν ἡδονὴν εἶναι σπουδαίαν. Εἰ μὲν οὖν ἀξιώσειεν ἡδονὴν εἶναι σπουδαίαν μὴ προσθεὶς τὸ πᾶσαν, οὐκ ἔσται συλλογισμός· εἰ δὲ τινὰ ἡδονήν, εἰ μὲν ἄλλην, οὐδὲν πρὸς τὸ κείμενον, εἰ δ' αὐτὴν ταύτην, τὸ ἐξ ἀρχῆς λαμβάνει. Μᾶλλον δὲ γίνεται φανερὸν ἐν τοῖς διαγράμμασιν, οἷον ὅτι τοῦ ἰσοσκελοῦς ἴσαι αἱ πρὸς τῇ βάσει· ἔστωσαν εἰς τὸ κέντρον ἠγμέναι αἱ ΑΒ· εἰ οὖν ἴσην λαμβάνοι τὴν ΑΓ γωνίαν τῇ ΒΔ μὴ ὅλως ἀξιώσας ἴσας τὰς τῶν ἡμικυκλίων, καὶ πάλιν τὴν Γ τῇ Δ μὴ πᾶσαν προσλαβὼν τὴν τοῦ τμήματος, ἔτι δ' ἀπ' ἴσων οὐσῶν τῶν ὅλων γωνιῶν καὶ ἴσων ἀφῃρημένων ἴσας εἶναι τὰς λοιπὰς τὰς ΕΖ, τὸ ἐξ ἀρχῆς αἰτήσεται, ἐὰν μὴ λάβῃ ἀπὸ τῶν ἴσων ἴσα ἀφαιρουμένων ἴσα λείπεσθαι. Φανερὸν οὖν ὅτι ἐν ἅπαντι δεῖ τὸ καθόλου ὑπάρχειν, καὶ ὅτι τὸ μὲν καθόλου ἐξ ἁπάντων τῶν ὅρων καθόλου δείκνυται, τὸ δ' ἐν μέρει καὶ οὕτως κἀκείνως, ὥστ' ἐὰν μὲν ᾖ τὸ συμπέρασμα καθόλου, καὶ τοὺς ὅρους ἀνάγκη καθόλου εἶναι, ἐὰν δ' οἱ ὅροι καθόλου, ἐνδέχεται τὸ συμπέρασμα μὴ εἶναι καθόλου. (2) Δῆλον δὲ καὶ ὅτι ἐν ἅπαντι συλλογισμῷ ἢ ἀμφοτέρας ἢ τὴν ἑτέραν πρότασιν ὁμοίαν ἀνάγκη γίνεσθαι τῷ συμπεράσματι· λέγω δ' οὐ μόνον τῷ καταφατικὴν εἶναι ἢ στερητικήν, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀναγκαίαν ἢ ὑπάρχουσαν ἢ ἐνδεχομένην. Ἐπισκέψασθαι δὲ δεῖ καὶ τὰς ἄλλας κατηγορίας. (3) Φανερὸν δὲ καὶ ἁπλῶς πότ' ἔσται καὶ πότ' οὐκ ἔσται συλλογισμός, καὶ πότε δυνατὸς καὶ πότε τέλειος, καὶ ὅτι συλλογισμοῦ ὄντος ἀναγκαῖον ἔχειν τοὺς ὅρους κατά τινα τῶν εἰρημένων τρόπων.

Præterea vero in omnibus *syllogismis* alterum terminorum oportet esse affirmativum, et universaliter inesse *significantem*; nam sine universali aut non erit syllogismus, aut non *erit* ad propositum, aut *nulla adducta ratione* petet, quod ab initio *quæsitum fuit*. Ponatur enim, Musicam esse voluptatem honestam. Si quis ergo propositionem constituerit, voluptatem esse honestam, non apponens, Omnem; non erit syllogismus. Si vero *constituerit propositionem*, aliquam voluptatem *esse honestam*; si quidem aliam *voluptatem præter Musicam proposuerit*, nihil *hoc pertinebit* ad propositum; si vero hanc ipsam, id *quod quæsitum fuit* a principio, sumit *tanquam concessum*. Magis autem fit hoc perspicuum in descriptionibus mathematicis; ut, quod æquicruris æquales sint *anguli*, qui ad basin *a duarum linearum æquicruris cum basi connexione oriuntur*. Sint ad centrum ductæ lineæ A B. Si ergo aliquis æqualem sumit angulum A C *angulo* B D, non ponens universaliter omnes semicirculi angulos *æquales esse*, et rursus angulum C angulo D, non sumens omnem segmenti *angulum æqualem esse*; porro etiam, *si ponat*, ab omnibus *his* angulis, ut qui æquales sint, ablatis æqualibus *partibus*, reliquos angulos E Z æquales esse; petet quod a principio quæsitum fuit; nisi sumat *universaliter*, ab æqualibus si æqualia auferantur, quæ remaneant, esse æqualia. Manifestum ergo est, in omnibus (*syllogismis*) oportere universale inesse; et universale ex omnibus terminis universalibus demonstrari; at particulare et hoc modo (*ex utrisque universalibus*) et illo (*si altera propositio sit universalis*). Quare, si conclusio est universalis, etiam terminos universales esse oportet. Si vero termini sint universales, contingit ut conclusio non sit universalis. (2) Manifestum vero etiam est, in omni syllogismo aut utraque, aut altera propositio necesse esse ut fiat similis conclusioni: dico autem non tantum, ut affirmativa sit aut negativa; sed etiam, ut necessaria sit, aut simplex, aut contingens. Considerare vero nos oportet alias quoque categorias. (3) Manifestum etiam est, omnino quando futurus sit et quando non futurus sit syllogismus; et quando potestate bonus (*qui per se sit imperfectus, at perfici possit*), et quando perfectus (*actu bonus*); et quod, si syllogismus sit, necessarium sit, terminos se habere secundum aliquem dictorum modorum.

CAP. XXIV. [XXV.]

De terminis syllogismorum omnino.

Δῆλον δὲ καὶ ὅτι πᾶσα ἀπόδειξις ἔσται διὰ τριῶν ὅρων καὶ οὐ πλειόνων, ἐὰν μὴ δι' ἄλλων καὶ ἄλλων τὸ αὐτὸ συμπέρασμα γίνηται, οἷον τὸ Ε διά τε τῶν ΑΒ καὶ διὰ τῶν ΓΔ, ἢ διὰ τῶν ΑΒ καὶ ΑΓ, καὶ ΒΓ· πλείω γὰρ μέσα τῶν αὐτῶν οὐδὲν εἶναι κωλύει· τούτων δ' ὄντων οὐχ εἷς ἀλλὰ πλείους εἰσὶν οἱ συλλογισμοί. Ἢ πάλιν ὅταν ἑκάτερον τῶν ΑΒ διὰ συλλογισμοῦ ληφθῇ, οἷον τὸ Α διὰ τῶν ΔΕ καὶ πάλιν τὸ Β διὰ τῶν ΖΘ· ἢ τὸ μὲν ἐπαγωγῇ, τὸ δὲ συλλογισμῷ. Ἀλλὰ καὶ οὕτως πλείους οἱ συλλογισμοί· πλείω γὰρ τὰ συμπεράσματά ἐστιν, οἷον τό τε Α καὶ τὸ Β καὶ τὸ Γ. (2) Εἰ δ' οὖν μὴ πλείους ἀλλ' εἷς, οὕτω μὲν ἐνδέχεται γενέσθαι διὰ πλειόνων τὸ αὐτὸ συμπέρασμα. (3) Ὡς δὲ τὸ Γ διὰ τῶν ΑΒ, ἀδύνατον. Ἔστω γὰρ τὸ Ε συμπεπερασμένον ἐκ τῶν ΑΒΓΔ· οὐκοῦν ἀνάγκη τι αὐτῶν ἄλλο πρὸς ἄλλο εἰλῆφθαι, τὸ μὲν ὡς ὅλον, τὸ δ' ὡς μέρος· τοῦτο γὰρ δέδεικται πρότερον, ὅτι ὄντος συλλογισμοῦ ἀναγκαῖον οὕτως τινὰς

Perspicuum vero et hoc est, omnem demonstrationem futuram esse per tres terminos, nec per plures; nisi per alia et alia *media* eadem conclusio fiat; ut, E et per A B, et per C D, aut per A B, et A C, et B C; plura enim media eorundem esse nihil impedit; hæc vero si *plura* sint, non unus, sed plures sunt syllogismi. Aut rursus, si utrumque τῶν A B per syllogismum sumatur; ut, A per D E, et rursus B per Z Θ. Aut hoc quidem inductione; illud vero syllogismo. Verum et hoc modo plures sunt syllogismi: plures enim conclusiones sunt; ut, A et B et C. (2) Si igitur non sunt plures *syllogismi*, sed unus, hac ratione quidem contingit fieri per plures *propositiones et terminos* unam et eandem conclusionem. (3) Qua ratione autem C probatur per A B, impossibile est *esse plures, quam tres terminos*. Sit enim E conclusum ex A B C D. Necesse est ergo, aliquid horum aliud ad aliud assumptum esse; illud quidem, ut totum; hoc vero, ut pars. Id enim monstratum est prius, quod, ubi syl-

ἔχειν τῶν ὅρων. Ἐχέτω οὖν τὸ Α οὕτως πρὸς Β· ἔστιν ἄρα τι ἐξ αὐτῶν συμπέρασμα· οὐκοῦν ἤτοι τὸ Ε ἢ τῶν ΓΔ θάτερον ἢ ἄλλο τι παρὰ ταῦτα. Καὶ εἰ μὲν τὸ Ε, ἐκ τῶν ΑΒ μόνον ἂν εἴη ὁ συλλογισμός. Τὰ δὲ ΓΔ εἰ μὲν ἔχει οὕτως ὥστ' εἶναι τὸ μὲν ὡς ὅλον τὸ δ' ὡς μέρος, ἔσται τι καὶ ἐξ ἐκείνων, καὶ ἤτοι τὸ Ε ἢ τῶν ΑΒ θάτερον ἢ ἄλλο τι παρὰ ταῦτα. Καὶ εἰ μὲν τὸ Ε ἢ τῶν ΑΒ θάτερον, ἢ πλείους ἔσονται οἱ συλλογισμοί, ἢ ὡς ἐνεδέχετο ταὐτὸ διὰ πλειόνων ὅρων περαίνεσθαι συμβαίνει· εἰ δ' ἄλλο τι παρὰ ταῦτα, πλείους ἔσονται καὶ ἀσύναπτοι οἱ συλλογισμοὶ πρὸς ἀλλήλους. Εἰ δὲ μὴ οὕτως ἔχοι τὸ Γ πρὸς τὸ Δ ὥστε ποιεῖν συλλογισμόν, μάτην ἔσται εἰλημμένα, εἰ μὴ ἐπαγωγῆς ἢ κρύψεως ἤ τινος ἄλλου τῶν τοιούτων χάριν. Εἰ δ' ἐκ τῶν ΑΒ μὴ τὸ Ε ἀλλ' ἄλλο τι γίνεται συμπέρασμα, ἐκ δὲ τῶν ΓΔ ἢ τούτων θάτερον ἢ ἄλλο παρὰ ταῦτα, πλείους τε οἱ συλλογισμοὶ γίνονται καὶ οὐ τοῦ ὑποκειμένου· ὑπέκειτο γὰρ εἶναι τοῦ Ε τὸν συλλογισμόν. Εἰ δὲ μὴ γίνεται ἐκ τῶν ΑΒ μηδὲν συμπέρασμα, μάτην τε εἰλῆφθαι αὐτὰ συμβαίνει καὶ μὴ τοῦ ἐξ ἀρχῆς εἶναι τὸν συλλογισμόν. Ὥστε φανερὸν ὅτι πᾶσα ἀπόδειξις καὶ πᾶς συλλογισμὸς ἔσται διὰ τριῶν ὅρων μόνον.

logismus sit, ita aliquos terminorum se habere oporteat. Sit igitur A ita ad B affectum. Est ergo aliqua ex illis conclusio. Adeoque *illa conclusio est* aut E, aut alterum τῶν C D, aut aliud præter illa. Et si quidem E *sit conclusio*, ex solis A B fuerit syllogismus. At C D, si ita *inter se* affecta sint, ut sit hoc quidem velut totum, hoc autem velut pars, erit etiam ex illis aliquid; et aut E, aut alterum ex A B, aut aliud quid præter ista. Et si E, aut alterum τῶν A B, aut plures erunt syllogismi, aut quemadmodum accidere dicebamus, unum et idem per plures terminos concludi contingit. Si vero aliud quid præter illa (*aut* A, *aut* E, *aut* B); plures erunt nec inter se connexi syllogismi. Si vero non sit ita affectum C ad D, ut facere syllogismum possit; frustra illa erunt assumpta, nisi aut inductionis, aut occultationis, aut alius ejusmodi causa *assumpta fuerint*. Si vero ex A B non E, sed alia quædam sequatur conclusio; ex C D vero aut alterutrum horum, aut aliud quid præter hæc, et plures erunt syllogismi, et non ad propositum; supponebatur enim, esse τοῦ E (*tanquam conclusionis*) syllogismum. Si vero nulla fit ex A B conclusio, fit ut et frustra hæc sint assumpta, et non sit illius, quod ab initio propositum est, syllogismus. Quare manifestum est, omnem demonstrationem et omnem syllogismum per tres tantum terminos fore.

CAP. XXV.

De numero propositionum in syllogismo, et de prosyllogismis.

Τούτου δ' ὄντος φανεροῦ, δῆλον ὡς καὶ ἐκ δύο προτάσεων καὶ οὐ πλειόνων· οἱ γὰρ τρεῖς ὅροι δύο προτάσεις, εἰ μὴ προσλαμβάνοιτό τι, καθάπερ ἐν τοῖς ἐξ ἀρχῆς ἐλέχθη, πρὸς τὴν τελείωσιν τῶν συλλογισμῶν. (2) Φανερὸν οὖν ὡς ἐν ᾧ λόγῳ συλλογιστικῷ μὴ ἄρτιαί εἰσιν αἱ προτάσεις δι' ὧν γίνεται τὸ συμπέρασμα τὸ κύριον (ἔνια γὰρ τῶν ἄνωθεν συμπερασμάτων ἀναγκαῖον εἶναι προτάσεις), οὗτος ὁ λόγος ἢ οὐ συλλελόγισται ἢ πλείω τῶν ἀναγκαίων ἠρώτηκε πρὸς τὴν θέσιν.

3. Κατὰ μὲν οὖν τὰς κυρίας προτάσεις λαμβανομένων τῶν συλλογισμῶν, ἅπας ἔσται συλλογισμὸς ἐκ προτάσεων μὲν ἀρτίων, ἐξ ὅρων δὲ περιττῶν· ἑνὶ γὰρ πλείους οἱ ὅροι τῶν προτάσεων. Ἔσται δὲ καὶ τὰ συμπεράσματα ἡμίση τῶν προτάσεων. (4) Ὅταν δὲ διὰ προσυλλογισμῶν περαίνηται ἢ διὰ πλειόνων μέσων μὴ συνεχῶν, οἷον τὸ ΑΒ διὰ τῶν ΓΔ, τὸ μὲν πλῆθος τῶν ὅρων ὡσαύτως ἑνὶ ὑπερέξει τὰς προτάσεις (ἢ γὰρ ἔξωθεν ἢ εἰς τὸ μέσον τεθήσεται ὁ παρεμπίπτων ὅρος· ἀμφοτέρως δὲ συμβαίνει ἑνὶ ἐλάττω εἶναι τὰ διαστήματα τῶν ὅρων), αἱ δὲ προτάσεις ἴσαι τοῖς διαστήμασιν· οὐ μέντοι ἀεὶ αἱ μὲν ἄρτιαι ἔσονται, οἱ δὲ περιττοί, ἀλλ' ἐναλλάξ, ὅταν μὲν αἱ προτάσεις ἄρτιαι, περιττοὶ οἱ ὅροι, ὅταν δ' οἱ ὅροι ἄρτιοι, περιτταὶ αἱ προτάσεις· ἅμα γὰρ τῷ ὅρῳ μία προστίθεται πρότασις, ἂν ὁποθενοῦν προστεθῇ ὁ ὅρος. Ὥστ' ἐπεὶ αἱ μὲν ἄρτιαι οἱ δὲ περιττοὶ ἦσαν, ἀνάγκη παραλλάττειν τῆς αὐτῆς προσθέσεως γινομένης. Τὰ δὲ συμπεράσματα οὐκέτι τὴν αὐτὴν ἕξει τάξιν οὔτε πρὸς τοὺς ὅρους οὔτε πρὸς τὰς προτάσεις· ἑνὸς γὰρ ὅρου προστιθεμένου συμπεράσματα προστεθή-

Hoc vero quum sit manifestum, constat quod etiam ex duabus propositionibus, nec pluribus, *sit omnis syllogismus*; nam tres illi termini duæ sunt propositiones, nisi quid assumatur, quemadmodum ab initio dictum est, ad perfectionem syllogismorum. (2) Manifestum ergo est quod, in quacunque oratione syllogistica non sunt pares propositiones, per quas fiat conclusio principalis, (quasdam enim superiorum conclusionum propositiones esse necessarium est,) talis oratio aut nihil syllogistice inferat, aut plura interroget, quam ad thesin necessaria sint.

3. Igitur secundum principales propositiones sumptis syllogismis, omnis erit syllogismus ex propositionibus quidem paribus, ex terminis autem imparibus; uno enim plures sunt termini, quam propositiones. Erunt autem conclusiones dimidium propositionum. (4) Quodsi vero per prosyllogismos perficiatur *syllogismus*, aut per plura media non continua; ut A B per C D; multitudo terminorum similiter uno excedet propositiones; (aut enim extra, aut intra medium ponetur incidens terminus: utroque autem modo accidit, ut uno pauciora sint intervalla, quam termini;) propositiones autem æquales ipsis intervallis; at non semper hæ quidem (*propositiones*) erunt pares; hi vero (*termini*) impares; verum vicibus commutatis, quando propositiones fuerint pares, impares *erunt* termini; quando autem termini pares, propositiones *erunt* impares. Simul enim cum termino una apponitur propositio, undecunque sane apponatur terminus. Quare, quoniam *in primo syllogismo* hæ quidem (*propositiones*) pares, hi vero (*termini*) impares erant; necesse est, mutata vice variare hæc, eadem appositione facta. Conclusiones vero non eundem amplius habebunt ordinem, nec ad terminos, nec ad propositiones; uno enim termino apposito, conclusiones apponentur

σεται ἑνὶ ἐλάττω τῶν προϋπαρχόντων ὅρων· πρὸς μόνον γὰρ τὸν ἔσχατον οὐ ποιεῖ συμπέρασμα, πρὸς δὲ τοὺς ἄλλους πάντας, οἷον εἰ τῷ ΑΒΓ πρόσκειται τὸ Δ, εὐθὺς καὶ συμπεράσματα δύο πρόσκειται, τό τε πρὸς τὸ Α καὶ τὸ πρὸς τὸ Β. Ὁμοίως δὲ κἀπὶ τῶν ἄλλων. Κἂν εἰς τὸ μέσον δὲ παρεμπίπτῃ, τὸν αὐτὸν τρόπον· πρὸς ἕνα γὰρ μόνον οὐ ποιήσει συλλογισμόν. Ὥστε πολὺ πλείω τὰ συμπεράσματα καὶ τῶν ὅρων ἔσται καὶ τῶν προτάσεων.

uno pauciores, quam qui prius aderant termini; nam ad solum minorem *terminum* non facit quis conclusionem, ad alios vero omnes *conclusionem facit*; ut si τῷ A B C apponatur D, statim etiam duæ conclusiones apponuntur, et quæ ad A, et quæ ad B spectet. Similiter vero etiam in reliquis. Etiamsi vero etiam in medium incidat, eundem ad modum *res se habebit*; ad unum enim solum non faciet syllogismum. Quare multo plures sunt conclusiones, quam vel termini, vel propositiones.

CAP. XXVI.

De problematis in quaque figura adstruendis vel evertendis.

Ἐπεὶ δ' ἔχομεν περὶ ὧν οἱ συλλογισμοί, καὶ ποῖον ἐν ἑκάστῳ σχήματι καὶ ποσαχῶς δείκνυται, φανερὸν ἡμῖν ἐστὶ καὶ ποῖον πρόβλημα χαλεπὸν καὶ ποῖον εὐεπιχείρητον· τὸ μὲν γὰρ ἐν πλείοσι σχήμασι καὶ διὰ πλειόνων πτώσεων περαινόμενον ῥᾷον, τὸ δ' ἐν ἐλάττοσι καὶ δι' ἐλαττόνων δυσεπιχειρητότερον. (2) Τὸ μὲν οὖν καταφατικὸν τὸ καθόλου διὰ τοῦ πρώτου σχήματος δείκνυται μόνου, καὶ διὰ τούτου μοναχῶς· τὸ δὲ στερητικὸν διά τε τοῦ πρώτου καὶ διὰ τοῦ μέσου, καὶ διὰ μὲν τοῦ πρώτου μοναχῶς, διὰ δὲ τοῦ μέσου διχῶς· τὸ δ' ἐν μέρει καταφατικὸν διὰ τοῦ πρώτου καὶ διὰ τοῦ ἐσχάτου, μοναχῶς μὲν διὰ τοῦ πρώτου, τριχῶς δὲ διὰ τοῦ ἐσχάτου· τὸ δὲ στερητικὸν τὸ κατὰ μέρος ἐν ἅπασι τοῖς σχήμασι δείκνυται, πλὴν ἐν μὲν τῷ πρώτῳ ἅπαξ, ἐν δὲ τῷ μέσῳ καὶ τῷ ἐσχάτῳ ἐν τῷ μὲν διχῶς, ἐν τῷ δὲ τριχῶς. (3) Φανερὸν οὖν ὅτι τὸ καθόλου κατηγορικὸν κατασκευάσαι μὲν χαλεπώτατον, ἀνασκευάσαι δὲ ῥᾷστον. Ὅλως δ' ἐστὶν ἀναιροῦντι μὲν τὰ καθόλου τῶν ἐν μέρει ῥᾴω· καὶ γὰρ ἢν μηδενὶ καὶ ἢν τινὶ μὴ ὑπάρχῃ, ἀνῄρηται· τούτων δὲ τὸ μὲν τινὶ μὴ ἐν ἅπασι τοῖς σχήμασι δείκνυται, τὸ δὲ μηδενὶ ἐν τοῖς δυσίν. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον κἀπὶ τῶν στερητικῶν· καὶ γὰρ εἰ παντὶ καὶ εἰ τινί, ἀνῄρηται τὸ ἐξ ἀρχῆς· τοῦτο δ' ἦν ἐν δύο σχήμασιν. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐν μέρει μοναχῶς, ἢ παντὶ ἢ μηδενὶ δείξαντα ὑπάρχειν. Κατασκευάζοντι δὲ ῥᾴω τὰ ἐν μέρει· καὶ γὰρ ἐν πλείοσι σχήμασι καὶ διὰ πλειόνων τρόπων. (4) Ὅλως τε οὐ δεῖ λανθάνειν ὅτι ἀνασκευάσαι μὲν δι' ἀλλήλων ἔστι καὶ τὰ καθόλου διὰ τῶν ἐν μέρει καὶ ταῦτα διὰ τῶν καθόλου· κατασκευάσαι δ' οὐκ ἔστι διὰ τῶν κατὰ μέρος τὰ καθόλου, δι' ἐκείνων δὲ ταῦτ' ἔστιν. (5) Ἅμα δὲ δῆλον ὅτι καὶ τὸ ἀνασκευάζειν ἐστὶ τοῦ κατασκευάζειν ῥᾷον.

6. Πῶς μὲν οὖν γίνεται πᾶς συλλογισμὸς καὶ διὰ πόσων ὅρων καὶ προτάσεων, καὶ πῶς ἐχουσῶν πρὸς ἀλλήλας, ἔτι δὲ ποῖον πρόβλημα ἐν ἑκάστῳ σχήματι καὶ ποῖον ἐν πλείοσι καὶ ποῖον ἐν ἐλάττοσι δείκνυται, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων.

Postquam autem jam intelligimus, de quibus sint syllogismi, et quale quid in unaquaque figura, et quot modis demonstretur; manifestum nobis est etiam, quale problema difficulter, et quale facile probari possit. Quod enim in pluribus figuris et per plures modos concluditur, id facilius est; quod autem in paucioribus *figuris* et per pauciores *modos concluditur*, id difficilius probatu est. (2) Universale ergo affirmativum *problema* per primam figuram monstratur solam, et per hanc uno tantum modo. At negativum *universale* per primam et per mediam *figuram*, et per primam quidem, uno tantum modo; per mediam autem duobus modis. Particulare vero affirmativum per primam et ultimam *figuram*; uno quidem modo, per primam; tribus autem modis, per ultimam. Negativum autem particulare in omnibus figuris monstratur; præterquam in prima semel, in media vero et ultima, in illa quidem, duobus; in hac vero tribus modis. (3) Igitur manifestum est, universale affirmativum *problema* difficillime adstrui, at destrui facillime posse. Omnino autem facilius est destruere universale, quam particulare; nam et, si nulli, et, si alicui non insit, sublatum est *problema*; ex illis vero hoc quidem, alicui non *inesse*, in omnibus figuris ostenditur, at nulli *inesse*, in duabus *figuris ostenditur*. Eundem vero ad modum etiam in negativis. Nam et, si omni, et si alicui *inesse ostendatur*, tollitur id, quod ab initio *positum fuit, videl. negativa universalis*; hoc vero *utrumque* (*et omni inesse in prima tantum, et alicui inesse, in prima et ultima*) in duabus figuris concludebatur. In particularibus autem *affirmativis aut negativis* uno modo, aut omni, aut nulli ostenderet aliquis inesse. Construenti autem faciliora sunt particularia; nam et in pluribus figuris, et per plures modos (*colliguntur*). (4) Omnino autem hoc latere non debet, quod destrui invicem possint et universale per particularia, et hæc per universale. Construere autem non licet universalia per particularia; per illa autem (*universalia*) hæc (*particularia*, *construere* licet. (5) Simul vero manifestum est, quod et destruere facilius sit, quam construere.

6. Quomodo ergo fiat omnis syllogismus, et per quot terminos ac propositiones, et quomodo has inter se affectas esse oporteat; præterea vero, quale in unaquaque figura problema, et quale in pluribus, et quale in paucioribus *figuris* demonstretur, manifestum ex dictis est.

CAP. XXVII.

De inventione propositionum ad syllogismos omnino.

Πῶς δ' εὐπορήσομεν αὐτοὶ πρὸς τὸ τιθέμενον ἀεὶ συλλογισμῶν, καὶ διὰ ποίας ὁδοῦ ληψόμεθα τὰς περὶ ἕκαστον ἀρχάς, νῦν ἤδη λεκτέον· οὐ γὰρ μόνον ἴσως δεῖ τὴν γένεσιν θεωρεῖν τῶν συλλογισμῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν 5 δύναμιν ἔχειν τοῦ ποιεῖν.

2. Ἁπάντων δὴ τῶν ὄντων τὰ μέν ἐστι τοιαῦτα ὥστε κατὰ μηδενὸς ἄλλου κατηγορεῖσθαι ἀληθῶς καθόλου, οἷον Κλέων καὶ Καλλίας καὶ τὸ καθ' ἕκαστον καὶ αἰσθητόν, κατὰ δὲ τούτων ἄλλα (καὶ γὰρ ἄνθρωπος καὶ ζῷον 10 ἑκάτερος τούτων ἐστί)· τὰ δ' αὐτὰ μὲν κατ' ἄλλων κατηγορεῖται, κατὰ δὲ τούτων ἄλλα πρότερον οὐ κατηγορεῖται· τὰ δὲ καὶ αὐτὰ ἄλλων καὶ αὐτῶν ἕτερα, οἷον ἄνθρωπος Καλλίου καὶ ἀνθρώπου ζῷον. (3) Ὅτι μὲν οὖν ἔνια τῶν ὄντων κατ' οὐδενὸς πέφυκε λέγεσθαι, δῆλον· 15 τῶν γὰρ αἰσθητῶν σχεδὸν ἕκαστόν ἐστι τοιοῦτον ὥστε μὴ κατηγορεῖσθαι κατὰ μηδενός, πλὴν ὡς κατὰ συμβεβηκός· φαμὲν γάρ ποτε τὸ λευκὸν ἐκεῖνο Σωκράτην εἶναι καὶ τὸ προσιὸν Καλλίαν. Ὅτι δὲ καὶ ἐπὶ τὸ ἄνω πορευομένοις ἵσταταί ποτε, πάλιν ἐροῦμεν· νῦν δ' ἔστω 20 τοῦτο κείμενον. (4) Κατὰ μὲν οὖν τούτων οὐκ ἔστιν ἀποδεῖξαι κατηγορούμενον ἕτερον, πλὴν εἰ μὴ κατὰ δόξαν, ἀλλὰ ταῦτα κατ' ἄλλων· οὐδὲ τὰ καθ' ἕκαστα κατ' ἄλλων, ἀλλ' ἕτερα κατ' ἐκείνων· τὰ δὲ μεταξὺ δῆλον ὡς ἀμφοτέρως ἐνδέχεται· καὶ γὰρ αὐτὰ κατ' ἄλλων καὶ 25 ἄλλα κατὰ τούτων λεχθήσεται, καὶ σχεδὸν οἱ λόγοι καὶ αἱ σκέψεις εἰσὶ μάλιστα περὶ τούτων.

5. Δεῖ δὴ τὰς προτάσεις περὶ ἕκαστον οὕτως ἐκλαμβάνειν, ὑποθέμενον αὐτὸ πρῶτον καὶ τοὺς ὁρισμούς τε καὶ ὅσα ἴδια τοῦ πράγματός ἐστιν, εἶτα μετὰ τοῦτο ὅσα 30 ἕπεται τῷ πράγματι, καὶ πάλιν οἷς τὸ πρᾶγμα ἀκολουθεῖ, καὶ ὅσα μὴ ἐνδέχεται αὐτῷ ὑπάρχειν· οἷς δ' αὐτὸ μὴ ἐνδέχεται, οὐκ ἐκληπτέον διὰ τὸ ἀντιστρέφειν τὸ στερητικόν. (6) Διαιρετέον δὲ καὶ τῶν ἑπομένων ὅσα τε ἐν τῷ τί ἐστι καὶ ὅσα ὡς ἴδια καὶ ὅσα ὡς συμβεβηκότα κατη- 35 γορεῖται, καὶ τούτων ποῖα δοξαστικῶς καὶ ποῖα κατ' ἀλήθειαν· ὅσῳ μὲν γὰρ ἂν πλειόνων τοιούτων εὐπορῇ τις, θᾶττον ἐντεύξεται συμπεράσματι, ὅσῳ δ' ἂν ἀληθεστέρων, μᾶλλον ἀποδείξει. (7) Δεῖ δ' ἐκλέγειν μὴ τὰ ἑπόμενα τινί, ἀλλ' ὅσα ὅλῳ τῷ πράγματι ἕπεται, οἷον μὴ 40 τί τινι ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ τί παντὶ ἀνθρώπῳ ἕπεται· διὰ γὰρ τῶν καθόλου προτάσεων ὁ συλλογισμός. Ἀδιορίστου μὲν οὖν ὄντος ἄδηλον εἰ καθόλου ἡ πρότασις, διωρισμένου δὲ φανερόν. (8) Ὁμοίως δ' ἐκλεκτέον καὶ οἷς αὐτὸ ἕπεται ὅλοις, διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν. (9) Αὐτὸ δὲ τὸ ἑπόμενον 45 οὐ ληπτέον ὅλον ἕπεσθαι, λέγω δ' οἷον ἀνθρώπῳ πᾶν ζῷον ἢ μουσικῇ πᾶσαν ἐπιστήμην, ἀλλὰ μόνον ἁπλῶς ἀκολουθεῖν, καθάπερ καὶ προτεινόμεθα· καὶ γὰρ ἄχρηστον θάτερον καὶ ἀδύνατον, οἷον πάντα ἄνθρωπον εἶναι πᾶν ζῷον ἢ δικαιοσύνην ἅπαν ἀγαθόν· ἀλλ' ᾧ ἕπεται, ἐπ' 50 ἐκείνου τὸ παντὶ λέγεται. (10) Ὅταν δ' ὑπό τινος περιέχηται τὸ ὑποκείμενον ᾧ τὰ ἑπόμενα δεῖ λαβεῖν, τὰ μὲν

Quomodo autem ipsi ad propositum semper abundemus syllogismis, et qua via sumamus principia circa unumquemque, nunc jam dicendum est: non solum enim forte nos oportet contemplari generationem syllogismorum, verum etiam facultatem habere *syllogismos* conficiendi.

2. Nimirum omnium, quæ sunt, alia quidem talia sunt, ut de nullo alio prædicentur vere universaliter; (ut Cleon, et Callias, et singulare, et sensibile;) de his autem alia *prædicentur*; (nam utrumque horum *et Cleon et Callias* est et homo, et animal); alia vero ipsa quidem de aliis prædicantur, de his autem alia prius non prædicantur; alia vero et ipsa de aliis, et alia de ipsis *prædicantur*, ut de Callia homo, et de homine animal. (3) Quod ergo eorum, quæ sunt, quædam de nullo natura sua prædicari possint, manifestum est; sensibilium enim fere unumquodque tale est, ut de nullo prædicetur, præterquam secundum accidens. Dicimus enim aliquando, album illud esse Socratem; et, quod accedit, Calliam. Quod vero etiam sursum tendentibus aliquando consistendum est, deinceps dicemus: nunc autem hoc positum esto. (4) De his ergo *summis generibus* prædicatum aliud demonstrari non potest, nisi forte ad opinionem; verum hæc de aliis *prædicantur*. Neque vero singularia de aliis, sed alia de ipsis *prædicantur*; quæ autem in medio sunt, manifestum est quod utroque modo contingat *et prædicari ipsa de aliis, et alia de ipsis prædicari*; nam et ipsa de aliis, et alia de ipsis dicentur, et disceptationes ac quæstiones maxime fere de illis sunt.

5. Oportet autem propositiones circa unumquodque ita accipere, proponentem ipsum primum *ipsam rem primo loco* et definitiones, et quæcunque rei propria sunt; deinde vero post hæc, quæcunque rem consequuntur, et rursus, ad quæ res ipsa sequitur, et quæcunque non contingit ipsi *rei* inesse; quibus autem non insit ipsa *res*, id non anquirendum est, quia reciprocatur negativum. (6) Distinguendum autem etiam est inter consequentia, quæ ratione ejus, quid est, et quæ ut propria, et quæ ut accidentia prædicantur; et inter ea, quæ secundum opinionem, et quæ secundum veritatem *dicantur*. Quo enim quisque pluribus talibus abundet, eo citius ad conclusionem perveniet; quo autem verioribus, magis demonstrabit. (7) Oportet nos autem seligere non ea, quæ aliquid (*partem rei*) sequuntur, sed quæ rem totam sequuntur; velut non, quod aliquem hominem, sed, quod omnem hominem sequitur. Per universales enim propositiones est syllogismus. Quodsi ergo indefinitum sit *id quod sequitur*, incertum est, num universalis sit propositio; at si definitum sit, manifestum *hoc est*. (8) Similiter vero etiam eligenda sunt illa, ad quæ tota sequitur ipsa *res*, propter dictam causam. (9) Ipsum autem, quod sequitur, non est sumendum totum sequi; dico autem, ut, hominem *sequi* omne animal, aut Musicam *sequi* omnem scientiam; sed simpliciter tantum sequi, quemadmodum etiam in proposione efferimus; etenim alterum illud inutile et impossibile est; ut, omnem hominem esse omne animal; aut justitiam esse omne bonum; at de illo, ad quod aliud sequitur, omne appositum dicitur. (10) Quando vero sub aliquo comprehendatur subjectum, cujus consequentia sumere oportet, inter hæc, quæ universale sequuntur aut non sequuntur, electio non

τῷ καθόλου ἑπόμενα ἢ μὴ ἑπόμενα οὐκ ἐκλεκτέον ἐν τούτοις (εἴληπται γὰρ ἐν ἐκείνοις· ὅσα γὰρ ζῴῳ, καὶ ἀνθρώπῳ ἕπεται, καὶ ὅσα μὴ ὑπάρχει, ὡσαύτως), τὰ δὲ περὶ ἕκαστον ἴδια ληπτέον· ἔστι γὰρ ἄττα τῷ εἴδει ἴδια παρὰ τὸ γένος· ἀνάγκη γὰρ τοῖς ἑτέροις εἴδεσιν ἴδια ἄττα ὑπάρχειν. (11) Οὐδὲ δὴ τῷ καθόλου ἐκλεκτέον οἷς ἕπεται τὸ περιεχόμενον, οἷον ζῴῳ οἷς ἕπεται ἄνθρωπος· ἀνάγκη γάρ, εἰ ἀνθρώπῳ ἀκολουθεῖ τὸ ζῷον, καὶ τούτοις ἅπασιν ἀκολουθεῖν. Οἰκειότερα δὲ ταῦτα τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐκλογῆς. (12) Ληπτέον δὲ καὶ τὰ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἑπόμενα καὶ οἷς ἕπεται· τῶν γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ προβλημάτων καὶ ὁ συλλογισμὸς ἐκ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ προτάσεων, ἢ πασῶν ἢ τινῶν· ὅμοιον γὰρ ἑκάστου τὸ συμπέρασμα ταῖς ἀρχαῖς. (13) Ἔτι τὰ πᾶσιν ἑπόμενα οὐκ ἐκλεκτέον· οὐ γὰρ ἔσται συλλογισμὸς ἐξ αὐτῶν. Δι' ἣν δ' αἰτίαν ἐν τοῖς ἑπομένοις ἔσται δῆλον.

est instituenda; nam sumpta sunt in illis. Quæcunque enim animal sequuntur, *illa* etiam hominem sequuntur, et quæ *animali* non insunt, similiter *homini et contra non insunt.* At sumenda sunt, quæ circa unamquamque rem propria sunt; sunt enim quædam speciei propria præter genus; nam et reliquis *illius generis* speciebus quædam esse propria necesse est. (11) Neque etiam ad universale eligenda sunt *ea tanquam subjecta*, ad quæ consequitur id, quod continetur; velut ad animal *non eligenda sunt ea tanquam subjecta*, ad quæ consequitur homo. Necesse enim est, si quidem ad hominem animal sequitur, et ad hæc omnia *quæ sub homine sunt* consequi. Magis vero propria essent hæc, si homo eligendus sit. (12) Sumenda vero etiam illa sunt, quæ utplurimum sequuntur, et *illa*, ad quæ *utplurimum* sequuntur; problematum enim illorum, quæ utplurimum *vera sunt et certa*, etiam syllogismus est per propositiones aut omnes, aut aliquas, quæ utplurimum *veræ sint;* uniuscujusque enim *quæstionis* conclusio similis est principiis. (13) Præterea vero, quæ ad omnes res consequuntur, ea non sunt eligenda. Nam non erit syllogismus per illa; ob quam autem causam, in sequentibus erit manifestum.

CAP. XXVIII.

De eodem argumento præcepta specialia.

Κατασκευάζειν μὲν οὖν βουλομένοις κατά τινος ὅλου τοῦ μὲν κατασκευαζομένου βλεπτέον εἰς τὰ ὑποκείμενα, καθ' ὧν αὐτὸ τυγχάνει λεγόμενον, οὗ δὲ δεῖ κατηγορεῖσθαι, ὅσα τούτῳ ἕπεται· ἂν γάρ τι τούτων ᾖ ταὐτόν, ἀνάγκη θάτερον θατέρῳ ὑπάρχειν. (2) Ἦν δὲ μὴ ὅτι παντὶ ἀλλ' ὅτι τινί, οἷς ἕπεται ἑκάτερον· εἰ γάρ τι τούτων ταὐτόν, ἀνάγκη τινὶ ὑπάρχειν. (3) Ὅταν δὲ μηδενὶ δέῃ ὑπάρχειν, ᾧ μὲν οὐ δεῖ ὑπάρχειν, εἰς τὰ ἑπόμενα, ὃ δὲ δεῖ μὴ ὑπάρχειν, εἰς ἃ μὴ ἐνδέχεται αὐτῷ παρεῖναι· ἢ ἀνάπαλιν, ᾧ μὲν δεῖ μὴ ὑπάρχειν, ἃ μὴ ἐνδέχεται αὐτῷ παρεῖναι, ὃ δὲ μὴ ὑπάρχειν, εἰς τὰ ἑπόμενα. Τούτων γὰρ ὄντων τῶν αὐτῶν ὁποτερωνοῦν, οὐδενὶ ἐνδέχεται θατέρῳ θάτερον ὑπάρχειν· γίνεται γὰρ ὁτὲ μὲν ὁ ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι συλλογισμός, ὁτὲ δ' ὁ ἐν τῷ μέσῳ. (4) Ἐὰν δὲ τινὶ μὴ ὑπάρχειν, ᾧ μὲν μὴ ὑπάρχειν, οἷς ἕπεται, ὃ δὲ μὴ ὑπάρχειν, ἃ μὴ δυνατὸν αὐτῷ ὑπάρχειν· εἰ γάρ τι τούτων εἴη ταὐτόν, ἀνάγκη τινὶ μὴ ὑπάρχειν. (5) Μᾶλλον δ' ἴσως ὧδ' ἔσται τῶν λεγομένων ἕκαστον φανερόν. Ἔστω γὰρ τὰ μὲν ἑπόμενα τῷ Α ἐφ' ὧν Β, οἷς δ' αὐτὸ ἕπεται, ἐφ' ὧν Γ, ἃ δὲ μὴ ἐνδέχεται αὐτῷ ὑπάρχειν, ἐφ' ὧν Δ· πάλιν δὲ τῷ Ε τὰ μὲν ὑπάρχοντα, ἐφ' οἷς Ζ, οἷς δ' αὐτὸ ἕπεται, ἐφ' οἷς Η, ἃ δὲ μὴ ἐνδέχεται αὐτῷ ὑπάρχειν, ἐφ' οἷς Θ. (6) Εἰ μὲν οὖν ταὐτό τι ἔσται τῶν Γ τινὶ τῶν Ζ, ἀνάγκη τὸ Α παντὶ τῷ Ε ὑπάρχειν· τὸ μὲν γὰρ Ζ παντὶ τῷ Ε, τῷ δὲ Γ παντὶ τὸ Α, ὥστε παντὶ τῷ Ε τὸ Α. (7) Εἰ δὲ τὸ Γ καὶ τὸ Η ταὐτόν, ἀνάγκη τινὶ τῶν Ε τὸ Α ὑπάρχειν· τῷ μὲν γὰρ Γ τὸ Α, τῷ δὲ Η τὸ Ε παντὶ ἀκολουθεῖ. (8) Εἰ δὲ τὸ Ζ καὶ τὸ Δ ταὐτόν, οὐδενὶ τῶν Ε τὸ Α ὑπάρξει ἐκ προσυλλογισμοῦ· ἐπεὶ γὰρ ἀντιστρέφει τὸ στερητικὸν καὶ τὸ Ζ τῷ Δ ταὐτόν, οὐδενὶ τῶν Ζ ὑπάρξει τὸ Α, τὸ δὲ Ζ παντὶ τῷ Ε. (9) Πάλιν εἰ τὸ Β καὶ τὸ Θ ταὐτόν, οὐδενὶ τῶν Ε τὸ Α ὑπάρξει· τὸ γὰρ Β τῷ μὲν Α παντί, τῷ δ' ἐφ' ᾧ τὸ Ε οὐδενὶ ὑπάρξει· ταὐτὸ γὰρ ἦν τῷ Θ, τὸ δὲ Θ οὐδενὶ τῶν Ε ὑπῆρχεν. (10) Εἰ

Volentibus igitur aliquid confirmare de aliquo toto respiciendum est ad ejus, quod probatur, subjecta, de quibus ipsum dicatur; *quod autem id attinet* de quo aliquid prædicari oportet, *respiciendum est ad ea*, quæcunque hoc sequuntur. Si enim aliquid horum *prædicati subjectorum, et subjecti consequentium* unum et idem fuerit, necessarium est, alterum *prædicatum conclusionis* alteri *subjecto conclusionis* inesse. (2) Si vero *non confirmandum sit*, quod omni *subjecto prædicatum insit,* sed quod alicui; *eligendum est tale*, ad quod utrumque *subjectum et prædicatum conclusionis* sequatur. Nam si talium quid idem *fuerit*, necesse est, alicui inesse. (3) Si vero nulli inesse monstrandum sit; *quod attinet ad id,* cui non oporteat inesse, *respiciendum est* ad *subjecti* consequentia; quod autem oporteat non inesse, *respiciendum est ad ea*, quæ non contingit ei adesse; aut rursus, *quod attinet ad id*, cui quidem oporteat non inesse, *respiciendum est ad ea*, quæ non contingit ipsi adesse; quod autem non insit, *respiciendum est* ad consequentia. Hæc enim si eadem fuerint utrocunque modo, nulli contingit alteri alterum inesse; fit enim alias in prima figura syllogismus, alias autem in secunda. (4) Si vero alicui non inesse *monstrandum sit; quod attinet ad id*, cui quidem oportet non inesse, *respiciendum est ad ea,* quæ *illud* sequitur; quod autem non insit, *respiciendum est ad ea*, quæ non possunt ei inesse. Nam si horum aliquid idem fuerit, necesse est, alicui non inesse. (5) Magis vero fortasse hoc modo unumquodque dictorum manifestum erit. Sint enim ea, quæ sequuntur A = B; ea autem, quæ ipsum (A) sequitur = C; ea vero, quæ non contingit illi (A) inesse = D. Rursus autem *sint ea*, quæ τῷ E insunt = Z; ea autem, ad quæ ipsum (E) sequitur = H; ea denique, quæ non contingit illi (E) inesse = Θ. (6) Si ergo idem erit aliquid τῶν C et alicui τῶν Z, necesse est, A omni E inesse; nam Z omni E, omni autem C inest A; ergo omni E inest A. (7) Si vero C et H idem sint, necesse est, alicui τῶν E inesse A. Nam ad omne C consequitur A, et E ad omne H. (8) Si vero Z et D idem sint, nulli E inerit A ratione prosyllogismi. Quoniam enim negativa reciprocatur, et Z cum D idem est, nulli Z inerit A, Z autem omni E. (9) Rursus, si B et Θ idem sint, nulli E inerit A. Nam B omni A, nulli autem E inerit; B enim et Θ idem erant; Θ autem nulli E inerat. (10) Si vero D et H

δὲ τὸ Δ καὶ τὸ Η ταὐτόν, τὸ Α τινὶ τῶν Ε οὐχ ὑπάρξει· τῷ γὰρ Η οὐχ ὑπάρξει, ὅτι οὐδὲ τῷ Δ· τὸ δὲ Η ἐστὶν ὑπὸ τὸ Ε, ὥστε τινὶ τῶν Ε οὐχ ὑπάρξει. (11) Εἰ δὲ τῷ Η τὸ Β ταὐτόν, ἀντεστραμμένος ἔσται συλλογισμός· τὸ μὲν γὰρ Η τῷ Α ὑπάρξει παντί (τὸ γὰρ Β τῷ Α), τὸ δὲ Ε τῷ Β (ταὐτὸ γὰρ ἦν τῷ Η)· τὸ δὲ Α τῷ Ε παντὶ μὲν οὐκ ἀνάγκη ὑπάρχειν, τινὶ δ' ἀνάγκη διὰ τὸ ἀντιστρέφειν τῇ καθόλου κατηγορίᾳ τὴν κατὰ μέρος.

12. Φανερὸν οὖν ὅτι εἰς τὰ προειρημένα βλεπτέον ἑκατέρου καθ' ἕκαστον πρόβλημα· διὰ τούτων γὰρ ἅπαντες οἱ συλλογισμοί. (13) Δεῖ δὲ καὶ τῶν ἑπομένων, καὶ οἷς ἕπεται ἕκαστον, εἰς τὰ πρῶτα καὶ τὰ καθόλου μάλιστα βλέπειν, οἷον τοῦ μὲν Ε μᾶλλον εἰς τὸ Κ Ζ ἢ εἰς τὸ Ζ μόνον, τοῦ δὲ Α εἰς τὸ Κ Γ ἢ εἰς τὸ Γ μόνον. Εἰ μὲν γὰρ τῷ Κ Ζ ὑπάρχει τὸ Α, καὶ τῷ Ζ καὶ τῷ Ε ὑπάρχει· εἰ δὲ τούτῳ μὴ ἕπεται, ἐγχωρεῖ τῷ Ζ ἕπεσθαι. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐφ' ὧν αὐτὸ ἀκολουθεῖ σκεπτέον· εἰ μὲν γὰρ τοῖς πρώτοις, καὶ τοῖς ὑπ' ἐκεῖνα ἕπεται· εἰ δὲ μὴ τούτοις, ἀλλὰ τοῖς ὑπὸ ταῦτα ἐγχωρεῖ.

14. Δῆλον δὲ καὶ ὅτι διὰ τῶν τριῶν ὅρων καὶ τῶν δύο προτάσεων ἡ σκέψις, καὶ διὰ τῶν προειρημένων σχημάτων οἱ συλλογισμοὶ πάντες. Δείκνυται γὰρ ὑπάρχειν μὲν παντὶ τῷ Ε τὸ Α, ὅταν τῶν Γ καὶ Ζ ταὐτόν τι ληφθῇ. Τοῦτο δ' ἔσται μέσον, ἄκρα δὲ τὸ Α καὶ Ε· γίνεται οὖν τὸ πρῶτον σχῆμα. Τινὶ δέ, ὅταν τὸ Γ καὶ τὸ Η ληφθῇ ταὐτόν. Τοῦτο δὲ τὸ ἔσχατον σχῆμα· μέσον γὰρ τὸ Η γίνεται. Μηδενὶ δέ, ὅταν τὸ Δ καὶ Ζ ταὐτόν. Οὕτω δὲ καὶ τὸ πρῶτον σχῆμα καὶ τὸ μέσον· τὸ μὲν πρῶτον ὅτι οὐδενὶ τῷ Ζ ὑπάρχει τὸ Α, εἴπερ ἀντιστρέφει τὸ στερητικόν, τὸ δὲ Ζ παντὶ τῷ Ε, τὸ δὲ μέσον ὅτι τὸ Δ τῷ μὲν Α οὐδενὶ τῷ δὲ Ε παντὶ ὑπάρχει. Τινὶ δὲ μὴ ὑπάρχειν, ὅταν τὸ Δ καὶ Η ταὐτὸν ᾖ. Τοῦτο δὲ ἔσχατον σχῆμα· τὸ μὲν γὰρ Α οὐδενὶ τῷ Η ὑπάρξει, τὸ δὲ Ε παντὶ τῷ Η. Φανερὸν οὖν ὅτι διὰ τῶν προειρημένων σχημάτων οἱ συλλογισμοὶ πάντες, (15) καὶ ὅτι οὐκ ἐκλεκτέον ὅσα πᾶσιν ἕπεται, διὰ τὸ μηδένα γίνεσθαι συλλογισμὸν ἐξ αὐτῶν. Κατασκευάζειν μὲν γὰρ ὅλως οὐκ ἦν ἐκ τῶν ἑπομένων, ἀποστερεῖν δ' οὐκ ἐνδέχεται διὰ τοῦ πᾶσιν ἑπομένου· δεῖ γὰρ τῷ μὲν ὑπάρχειν τῷ δὲ μὴ ὑπάρχειν.

16. Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι αἱ ἄλλαι σκέψεις τῶν κατὰ τὰς ἐκλογὰς ἄχρειοι πρὸς τὸ ποιεῖν συλλογισμόν, οἷον εἰ τὰ ἑπόμενα ἑκατέρῳ ταὐτά ἐστιν, ἢ εἰ οἷς ἕπεται τὸ Α, καὶ ἃ μὴ ἐνδέχεται τῷ Ε, ἢ ὅσα πάλιν μὴ ἐγχωρεῖ ἑκατέρῳ ὑπάρχειν· οὐ γὰρ γίνεται συλλογισμὸς διὰ τούτων. Εἰ μὲν γὰρ τὰ ἑπόμενα ταὐτά, οἷον τὸ Β καὶ τὸ Ζ, τὸ μέσον γίνεται σχῆμα κατηγορικὰς ἔχον τὰς προτάσεις· εἰ δ' οἷς ἕπεται τὸ Α, καὶ ἃ μὴ ἐνδέχεται τῷ Ε, οἷον τὸ Γ καὶ τὸ Θ, τὸ πρῶτον σχῆμα στερητικὴν ἔχον τὴν πρὸς τὸ ἔλαττον ἄκρον πρότασιν. Εἰ δ' ὅσα μὴ ἐνδέχεται ἑκατέρῳ, οἷον τὸ Δ καὶ τὸ Θ, στερητικαὶ ἀμφότεραι αἱ προτάσεις, ἢ ἐν τῷ πρώτῳ ἢ ἐν τῷ μέσῳ σχήματι· οὕτως δ' οὐδαμῶς ἔσται συλλογισμός.

idem sint, A alicui E non inerit. Nam τῷ H non inerit A, siquidem neque *inerat* τῷ D; at H est sub E; quare alicui E non inerit. (11) Si vero H et B idem sint, inversus erit syllogismus. Nam H quidem omni A inerit, (nam B omni A *inest*, at E *inest* τῷ B; (nam unum idemque erat B cum H;) at A omni E non est necesse inesse, alicui autem necesse est *inesse*, propterea quod reciprocetur universalis prædicatio *affirmativa* cum particulari.

12. Manifestum ergo est, ad ea, quæ dicta sunt, respiciendum esse ab utraque cujusvis problematis parte; per hæc enim *fiunt* omnes syllogismi. (13) Oportet autem nos ex iis, quæ rem consequuntur, et *ex iis*, ad quæ res consequitur, ad prima et universalia maxime respicere. Velut, *ex parte* τοῦ E quidem, magis ad K Z, quam ad Z solum; *ex parte* τοῦ A autem *magis* ad K C, quam ad C solum. Si enim τῷ K Z inest A, etiam τῷ Z et τῷ E inest; si vero ad illud (K Z) non sequitur (A), contingit ut ad Z sequatur. Similiter vero etiam, ad quæ ipsum (E *aut* A) sequitur, considerandum est; si enim ad prima *sequitur*, etiam ad illa, quæ sub primis sunt, sequitur; si vero ad illa non *sequitur*, contingit tamen, ut ad hæc, quæ sub primis sunt, *sequatur*.

14. Perspicuum vero etiam est, per tres terminos et duas propositiones considerationem institui, et per ante dictas figuras syllogismos omnes *concludi*. Ostensum enim est, omni E inesse A, quando aliquid idem cum C et Z sumptum fuerit. Hoc autem erit medium; extrema vero A et E. Fit igitur prima figura. Alicui autem E *inesse* A *monstratur*, quando C et H idem esse sumptum fuerit; hoc vero *fit* ultima figura; fit enim H medium. At nulli E *inesse* A *monstratur*, quando D et Z esse idem *sumptum fuerit*. Sic vero *fit* et prima figura, et media. Prima quidem, quod nulli Z insit A (si quidem reciprocatur negativa), Z autem omni E; media vero, quod D nulli quidem A, at omni E inest. Alicui non inesse *concluditur*, si D et H *esse* idem fuerit sumptum. Hæc autem est ultima figura. Nam A quidem nulli H inerit, E autem omni H. Manifestum igitur est, per antedictas figuras omnes syllogismos *concludi*. (15) Etiam *manifestum est*, non eligenda esse quæ ad omnes res consequuntur, quod nullus ex iis fiat syllogismus. Affirmative enim ex consequentibus omnino colligi non poterat; negative autem, colligi nequit per ea, quæ ad omnes res consequuntur. Necesse est enim, *si quis negative concludere velit, medium* alteri *termino conclusionis futuræ* inesse, alteri non inesse.

16. Manifestum porro est, alias quoque rationes eligendi *medii* inutiles esse ad conficiendum syllogismum; ut, si quæ consequuntur utrumque *terminum*, eadem sunt, aut si *eadem sunt*, ad quæ sequitur A *prædicatum*, et, quæ non contingit inesse τῷ E *subjecto*; aut rursus, quæ non contingit utrique inesse; non fit enim syllogismus per hæc. Nam si, quæ consequuntur *utrumque terminum*, eadem sint, ut B et Z; media fit figura affirmativas habens *utrasque* propositiones. Si vero *eadem sint*, ad quæ sequitur A *prædicatum* et quæ non contingit *inesse* τῷ E *subjecto*, ut C et Θ, prima *fit* figura habens minorem propositionem negativam. Si vero *eadem sint*, quæ non contingit *inesse* utrique, ut D et Θ; negativæ *fiunt* utræque propositiones, aut in prima, aut in media figura; hoc modo autem nequaquam erit syllogismus.

17. Δῆλον δὲ καὶ ὅτι ὁποῖα ταὐτὰ ληπτέον τὰ κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν, καὶ οὐχ ὁποῖα ἕτερα ἢ ἐναντία· πρῶτον μὲν ὅτι τοῦ μέσου χάριν ἡ ἐπίβλεψις, τὸ δὲ μέσον οὐχ ἕτερον ἀλλὰ ταὐτὸν δεῖ λαβεῖν. Εἶτα ἐν ὅσοις καὶ συμβαίνει γίνεσθαι συλλογισμὸν τῷ ληφθῆναι ἐναντία ἢ μὴ ἐνδεχόμενα τῷ αὐτῷ ὑπάρχειν, εἰς τοὺς προειρημένους ἅπαντα ἀναχθήσεται τρόπους, οἷον εἰ τὸ Β καὶ τὸ Ζ ἐναντία ἢ μὴ ἐνδέχεται τῷ αὐτῷ ὑπάρχειν· ἔσται μὲν γὰρ τούτων ληφθέντων συλλογισμὸς ὅτι οὐδενί, τῶν Ε τὸ Α ὑπάρχει, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτῶν ἀλλ' ἐκ τοῦ προειρημένου τρόπου· τὸ γὰρ Β τῷ μὲν Α παντὶ τῷ δὲ Ε οὐδενὶ ὑπάρξει, ὥστ' ἀνάγκη ταὐτὸ εἶναι τὸ Β τινί, τῶν Θ. (18) Πάλιν εἰ τὸ Β καὶ Η μὴ ἐγχωρεῖ τῷ αὐτῷ παρεῖναι, ὅτι τινὶ τῶν Ε οὐχ ὑπάρξει τὸ Α· καὶ γὰρ οὕτως τὸ μέσον ἔσται σχῆμα· τὸ γὰρ Β τῷ μὲν Α παντί, τῷ δὲ Η οὐδενὶ ὑπάρξει, ὥστ' ἀνάγκη τὸ Β ταὐτόν τινι εἶναι τῶν Θ. Τὸ γὰρ μὴ ἐνδέχεσθαι τὸ Β καὶ τὸ Η τῷ αὐτῷ ὑπάρχειν οὐδὲν διαφέρει ἢ τὸ Β τῶν Θ τινὶ ταὐτὸν εἶναι· πάντα γὰρ εἴληπται τὰ μὴ ἐνδεχόμενα τῷ Ε ὑπάρχειν.

19. Φανερὸν μὲν οὖν ὅτι ἐξ αὐτῶν μὲν τούτων τῶν ἐπιβλέψεων οὐδεὶς γίνεται συλλογισμός· ἐὰν δὲ τὸ Β καὶ τὸ Ζ ἐναντία, ἀνάγκη ταὐτόν τινι εἶναι τὸ Β τῶν Θ καὶ τὸν συλλογισμὸν γίνεσθαι διὰ τούτων. Συμβαίνει δὴ τοῖς οὕτως ἐπισκοποῦσι προσεπιβλέπειν ἄλλην ὁδὸν τῆς ἀναγκαίας διὰ τὸ λανθάνειν τὴν ταὐτότητα τῶν Β καὶ τῶν Θ.

17. Manifestum vero etiam est, qualianam oporteat eadem sumi ad inquisitionem *medii*, et non qualia *oporteat sumi* diversa, aut contraria. Primum quidem, quoniam medii causa consideratio instituitur; at medium non diversum, sed idem sumi oportet. Deinde, in quibus etiam accidit fieri syllogismum, quum sumpta sint contraria, aut quæ eidem non contingit inesse, illa omnia ad antedictos reducentur modos; ut, si B et Z sunt contraria, aut non contingit *ea* eidem inesse; nam erit quidem, his sumptis, syllogismus, quod nulli E insit A; at non ex ipsis, verum ex antedicto *universalem colligendi* modo; nam B omni quidem A, nulli autem E inerit; quare necesse est B cum aliquo Θ idem esse. (18) Rursus, si B et H non contingit eidem inesse, *colligitur*, quod alicui E non inerit A; nam sic erit secunda figura; B enim omni quidem A, nulli autem H inerit. Quare necesse est B idem esse cum aliquo Θ; nam quod non contingat, ut B et H eidem insint, nihil interest ac quod B cum aliquo Θ idem sit; omnia enim sumpta sunt *in* τῷ Θ, quæ non contingit τῷ E inesse.

19. Manifestum ergo est, quod ex ipsis his inquisitionibus *medii* nullus fit syllogismus. Si vero B et Z contraria sunt; necesse est, B idem esse cum aliquo Θ, et syllogismum per hæc fieri. Accidit nimirum ita *medium* inquirentibus, ut respiciant aliam viam præter hanc necessariam, propterea quod *quandoque* ignorent, B et Θ idem esse.

CAP. XXIX.

De syllogismis ad impossibile ducentibus et aliis hypotheticis.

Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἔχουσι καὶ οἱ εἰς τὸ ἀδύνατον ἄγοντες συλλογισμοὶ τοῖς δεικτικοῖς· καὶ γὰρ οὗτοι γίνονται διὰ τῶν ἑπομένων καὶ οἷς ἕπεται ἑκάτερον. Καὶ ἡ αὐτὴ ἐπίβλεψις ἐν ἀμφοῖν· ὃ γὰρ δείκνυται δεικτικῶς, καὶ διὰ τοῦ ἀδυνάτου ἔστι συλλογίσασθαι διὰ τῶν αὐτῶν ὅρων, καὶ ὃ διὰ τοῦ ἀδυνάτου, καὶ δεικτικῶς. (2) Οἷον ὅτι τὸ Α οὐδενὶ τῶν Ε ὑπάρχει. Κείσθω γὰρ τινὶ ὑπάρχειν· οὐκοῦν ἐπεὶ τὸ Β παντὶ τῷ Α, τὸ δὲ Α τινὶ τῶν Ε, τὸ Β τινὶ τῶν Ε ὑπάρξει· ἀλλ' οὐδενὶ ὑπῆρχεν. Πάλιν ὅτι τινὶ ὑπάρχει· εἰ γὰρ μηδενὶ τῶν Ε τὸ Α, τὸ δὲ Ε παντὶ τῷ Η, οὐδενὶ τῶν Η ὑπάρξει τὸ Α· ἀλλὰ παντὶ ὑπῆρχεν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων προβλημάτων· ἀεὶ γὰρ ἔσται καὶ ἐν ἅπασιν ἡ διὰ τοῦ ἀδυνάτου δεῖξις ἐκ τῶν ἑπομένων καὶ οἷς ἕπεται ἑκάτερον. (3) Καὶ καθ' ἕκαστον πρόβλημα ἡ αὐτὴ σκέψις δεικτικῶς τε βουλομένῳ συλλογίσασθαι καὶ εἰς τὸ ἀδύνατον ἀγαγεῖν· ἐκ γὰρ τῶν αὐτῶν ὅρων ἀμφότεραι αἱ ἀποδείξεις, οἷον εἰ δέδεικται μηδενὶ ὑπάρχειν τῷ Ε τὸ Α, ὅτι συμβαίνει καὶ τὸ Β τινὶ τῶν Ε ὑπάρχειν, ὅπερ ἀδύνατον· ἐὰν ληφθῇ τῷ μὲν Ε μηδενί, τῷ δὲ Α παντὶ ὑπάρχειν τὸ Β, φανερὸν ὅτι οὐδενὶ τῷ Ε τὸ Α ὑπάρξει. Πάλιν εἰ δεικτικῶς συλλελόγισται τὸ Α τῷ Ε μηδενὶ ὑποθεμένοις ὑπάρχειν τινὶ διὰ τοῦ ἀδυνάτου δειχθήσεται οὐδενὶ ὑπάρχον. Ὁμοίως δὲ κἀπὶ τῶν

Eundem vero ad modum se habent syllogismi ad impossibile deducentes, quo ostensivi; nam et hi fiunt per ea, quæ rem consequuntur, et *ea*, ad quæ utrumque consequitur. Et eadem est consideratio *ad inventionem medii* in utrisque. Quod enim ostenditur recta demonstratione, id etiam per impossibile colligi potest per eosdem terminos; et quidquid per impossibile *colligitur*, etiam recta demonstratione *colligi potest*. (2) Ut, quod A nulli E insit. Ponatur enim, alicui inesse; ergo, quoniam B omni A, A autem alicui E *inest*, B alicui E inerit: at nulli inerat *ex supposito*. Rursus, quod alicui E insit A; si enim A nulli E, E autem omni H *inest*; nulli H inerit A; at omni *ex supposito* inerat. Similiter vero etiam in ceteris problematibus; nam semper erit et in omnibus demonstratio per impossibile ex iis, quæ rem consequuntur, et *ex iis*, ad quæ utrumque *extremorum* sequitur. (3) Et in unoquoque problemate eadem consideratio est et illi, qui recta demonstratione quidpiam ostendere velit, et illi, qui ad impossibile velit deducere; nam ex iisdem terminis utræque *fiunt* demonstrationes. Velut, si ostensum sit, nulli E inesse A, quia *inde* sequatur, etiam B alicui E inesse, quod est impossibile. Si quidem sumptum sit, nulli E, A autem omni inesse B; manifestum est, quod nulli E inerit A. Rursus, si recta demonstratione collectum sit, A nulli E inesse, supponentibus alicui E inesse A, per impossibile monstrabitur, nulli inesse. Similiter vero etiam in reliquis; in omnibus enim necesse-

ἄλλων· ἐν ἅπασι γὰρ ἀνάγκη κοινόν τινα λαβεῖν ὅρον ἄλλον τῶν ὑποκειμένων, πρὸς ὃν ἔσται τοῦ ψεύδους ὁ συλλογισμός, ὥστ' ἀντιστραφείσης ταύτης τῆς προτάσεως, τῆς δ' ἑτέρας ὁμοίως ἐχούσης, δεικτικὸς ἔσται ὁ συλλογισμὸς διὰ τῶν αὐτῶν ὅρων. (4) Διαφέρει γὰρ ὁ δεικτικὸς τοῦ εἰς τὸ ἀδύνατον, ὅτι ἐν μὲν τῷ δεικτικῷ κατ' ἀλήθειαν ἀμφότεραι τίθενται αἱ προτάσεις, ἐν δὲ τῷ εἰς τὸ ἀδύνατον ψευδῶς ἡ μία.

5. Ταῦτα μὲν οὖν ἔσται μᾶλλον φανερὰ διὰ τῶν ἑπομένων, ὅταν περὶ τοῦ ἀδυνάτου λέγωμεν· νῦν δὲ τοσοῦτον ἡμῖν ἔστω δῆλον, ὅτι εἰς ταῦτα βλεπτέον δεικτικῶς τε βουλομένῳ συλλογίζεσθαι καὶ εἰς τὸ ἀδύνατον ἀγαγεῖν. (6) Ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις συλλογισμοῖς ἐξ ὑποθέσεως, οἷον ὅσοι κατὰ μετάληψιν ἢ κατὰ ποιότητα, ἐν τοῖς ὑποκειμένοις, οὐκ ἐν τοῖς ἐξ ἀρχῆς, ἀλλ' ἐν τοῖς μεταλαμβανομένοις ἔσται ἡ σκέψις, ὁ δὲ τρόπος ὁ αὐτὸς τῆς ἐπιβλέψεως. (7) Ἐπισκέψασθαι δὲ δεῖ καὶ διελεῖν ποσαχῶς οἱ ἐξ ὑποθέσεως.

8. Δείκνυται μὲν οὖν ἕκαστον τῶν προβλημάτων οὕτως· ἔστι δὲ καὶ ἄλλον τρόπον ἔνια συλλογίσασθαι τούτων, οἷον τὰ καθόλου διὰ τῆς κατὰ μέρος ἐπιβλέψεως ἐξ ὑποθέσεως. Εἰ γὰρ τὰ Γ καὶ τὰ Η ταὐτὰ εἴη, μόνοις δὲ ληφθείη τοῖς Η τὸ Ε ὑπάρχειν, παντὶ ἂν τῷ Ε τὸ Α ὑπάρχοι· καὶ πάλιν εἰ τὰ Δ καὶ Η ταὐτά, μόνων δὲ τῶν Η τὸ Ε κατηγοροῖτο, ὅτι οὐδενὶ τῶν Ε τὸ Α ὑπάρξει. Φανερὸν οὖν ὅτι καὶ οὕτως ἐπιβλεπτέον. (9) Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἀναγκαίων καὶ τῶν ἐνδεχομένων· ἡ γὰρ αὐτὴ σκέψις, καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ὅρων ἔσται τῇ τάξει τοῦ τ' ἐνδέχεσθαι καὶ τοῦ ὑπάρχειν ὁ συλλογισμός. (10) Ληπτέον δ' ἐπὶ τῶν ἐνδεχομένων καὶ τὰ μὴ ὑπάρχοντα δυνατὰ δ' ὑπάρχειν· δέδεικται γὰρ ὅτι καὶ διὰ τούτων γίνεται ὁ τοῦ ἐνδέχεσθαι συλλογισμός. (11) Ὁμοίως δ' ἕξει καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων κατηγοριῶν.

12. Φανερὸν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων οὐ μόνον ὅτι ἐγχωρεῖ διὰ ταύτης τῆς ὁδοῦ γίνεσθαι πάντας τοὺς συλλογισμούς, ἀλλὰ καὶ ὅτι δι' ἄλλης ἀδύνατον. Ἅπας μὲν γὰρ συλλογισμὸς δέδεικται διά τινος τῶν προειρημένων σχημάτων γινόμενος, ταῦτα δ' οὐκ ἐγχωρεῖ δι' ἄλλων συσταθῆναι πλὴν διὰ τῶν ἑπομένων καὶ οἷς ἕπεται ἕκαστον· ἐκ τούτων γὰρ αἱ προτάσεις καὶ ἡ τοῦ μέσου λῆψις, ὥστ' οὐδὲ συλλογισμὸν ἐγχωρεῖ γίνεσθαι δι' ἄλλων.

est, sumere communem quempiam terminum diversum a subjectis *subjectæ quæstionis terminis*, ad quem *terminum* futurus sit falsum concludens syllogismus. Quare inversa hac propositione, altera vero similiter *ut in priore syllogismo* se habente, syllogismus erit ostensivus per eosdem terminos. (4) Differt autem ostensivus a *syllogismo* ad imposibile ducenti; quod in ostensivo quidem secundum veritatem utræque propositiones ponuntur; in *syllogismo* autem ad impossibile ducenti una falsa ponitur.

5. Hæc vero erunt magis perspicua ex sequentibus, quando de impossibili dicemus; nunc autem hoc tantum nobis notum sit, quod ad eadem respicere oporteat illos, qui rem recta syllogismo ostendere volunt, et qui *volunt* ad impossibile deducere. (6) In aliis autem syllogismis ex hypothesi *concludentibus*, ut quicunque secundum assumptionem, aut etiam secundum qualitatem, in rebus subjectis, non iis, de quibus a principio quærebatur, sed in illis, quæ *in syllogismo hypothetico* subsumuntur, erit *medii* inquisitio; modus vero considerationis idem est. (7) Considerare autem oportet, et dividere, quot modis hypothetici *dicantur syllogismi*.

8. Demonstratur ergo unumquodque problematum hoc modo. Licet autem alio modo quædam ex his concludi; ut universalia per inspectionem particularium ex suppositione. Nam si C et H eadem sint, solis autem H sumatur E inesse, omni sane E inesse possit A. Et rursus, si D et H eadem, E autem de solis H prædicetur, *syllogismus erit*, quod nulli E inerit A. Manifestum igitur est, quod et sic considerare oporteat. (9) Eodem vero modo res se habet etiam in necessariis et contingentibus; eadem enim erit consideratio, et per eosdem terminos ratione dispositionis *terminorum* et τοῦ contingere et τοῦ *aliquid simpliciter* inesse syllogismus. (10) Sumenda autem sunt pro contingentibus etiam illa, quæ non insunt, possunt vero inesse. Nam demonstratum est quod et per hæc syllogismus fit τοῦ contingere. (11) Similiter vero etiam res sese habebit in ceteris categoriis *modis prædicationis*.

12. Apparet igitur ex dictis, quod omnes syllogismi non tantum per hanc viam constituantur, sed et quod per aliam fieri nequeant. Omnis enim syllogismus, ostensum est, quod per aliquam ante dictarum figurarum fiat; at hæ *figuræ* non possunt per alia constitui, nisi per consequentia, et *per ea*, quæ quodque sequitur. Ex his enim *conficiuntur* propositiones, et *ex his est* medii sumptio. Quare neque syllogismus per alia fieri potest.

CAP. XXX.

Quod omnes cujuscunque generis syllogismi exposita methodo contineantur.

Ἡ μὲν οὖν ὁδὸς κατὰ πάντων ἡ αὐτὴ καὶ περὶ φιλοσοφίαν καὶ περὶ τέχνην ὁποιανοῦν καὶ μάθημα· δεῖ γὰρ τὰ ὑπάρχοντα καὶ οἷς ὑπάρχει περὶ ἕκαστον ἀθρεῖν, καὶ τούτων ὡς πλείστων εὐπορεῖν, καὶ ταῦτα διὰ τῶν τριῶν ὅρων σκοπεῖν, ἀνασκευάζοντα μὲν ὡδί, κατασκευάζοντα δὲ ὡδί, κατὰ μὲν ἀλήθειαν ἐκ τῶν κατ' ἀλήθειαν διαγεγραμμένων ὑπάρχειν, εἰς δὲ τοὺς διαλεκτικοὺς συλλογισμοὺς ἐκ τῶν κατὰ δόξαν προτάσεων. (2) Αἱ δ' ἀρχαὶ τῶν συλλογισμῶν καθόλου μὲν εἴρηνται, ὃν τρόπον τ' ἔχουσι καὶ ὃν τρόπον δεῖ θηρεύειν αὐτάς,

Hæc igitur via de omnibus eadem est, et in philosophia, et in quacunque arte ac disciplina. Oportet enim nos, quæ rei insunt, et quibus res inest, circa unumquodque spectare; et horum quam maximam copiam comparare; et hæc per tres terminos considerare, refutantes quidem hoc modo; confirmantes vero illo modo; et secundum veritatem quidem, ex iis, quæ secundum veritatem inesse rei descripta sunt; ad syllogismos autem dialecticos ex propositionibus secundum opinionem *alterum alteri inesse dicentibus*. (2) Principia autem syllogismorum, in universum dictum est, quomodo sese habeant, et quomodo illa investiganda

ὅπως μὴ βλέπωμεν εἰς ἅπαντα τὰ λεγόμενα, μηδ' εἰς ταὐτὰ κατασκευάζοντες καὶ ἀνασκευάζοντες, μηδὲ κατασκευάζοντές τε κατὰ παντὸς ἢ τινὸς καὶ ἀνασκευάζοντες ἀπὸ πάντων ἢ τινῶν, ἀλλ' εἰς ἐλάττω καὶ ὡρισμένα, 5 (3) καθ' ἕκαστον δὲ ἐκλέγειν τῶν ὄντων, οἷον περὶ ἀγαθοῦ ἢ ἐπιστήμης. Ἴδιαι δὲ καθ' ἑκάστην εἰσὶν αἱ πλεῖσται. Διὸ τὰς μὲν ἀρχὰς τὰς περὶ ἕκαστον ἐμπειρίας ἐστὶ παραδοῦναι· λέγω δ' οἷον τὴν ἀστρολογικὴν μὲν ἐμπειρίαν τῆς ἀστρολογικῆς ἐπιστήμης· ληφθέντων γὰρ 10 ἱκανῶς τῶν φαινομένων, οὕτως εὑρέθησαν αἱ ἀστρολογικαὶ ἀποδείξεις. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ ἄλλην ὁποιανοῦν ἔχει τέχνην τε καὶ ἐπιστήμην· ὥστ' ἐὰν ληφθῇ τὰ ὑπάρχοντα περὶ ἕκαστον, ἡμέτερον ἤδη τὰς ἀποδείξεις ἑτοίμως ἐμφανίζειν. Εἰ γὰρ μηδὲν κατὰ τὴν ἱστορίαν 15 παραλειφθείη τῶν ἀληθῶς ὑπαρχόντων τοῖς πράγμασιν, ἕξομεν περὶ ἅπαντος οὗ μὲν ἔστιν ἀπόδειξις, ταύτην εὑρεῖν καὶ ἀποδεικνύναι, οὗ δὲ μὴ πέφυκεν ἀπόδειξις, τοῦτο ποιεῖν φανερόν. (4) Καθόλου μὲν οὖν, ὃν δεῖ τρόπον τὰς προτάσεις ἐκλέγειν, εἴρηται σχεδόν· δι' ἀκριβείας 20 δὲ διεληλύθαμεν ἐν τῇ πραγματείᾳ τῇ περὶ τὴν διαλεκτικήν.

sint; ne *sine discrimine* respiciamus ad omnia, quæcunque *de re* dicuntur, neque ad *eadem* confirmantes et refutantes, neque dum confirmamus de omni, aut de aliquo, et dum refutamus omnino, aut ex parte, sed ad pauciora eaque definita *respiciamus*. (3) Ad unumquodque autem eorum, quæ sunt, *respiciendo*, eligere oportet, ut de bono, aut scientia *si syllogismo aliquid colligere volumus*. Sunt autem propria *principia* circa unamquamque *scientiam* plurima; quare principia circa unumquodque experientiæ est suppeditare. Dico autem, ut astronomica experientia *principium est* scientiæ astronomicæ; observatis enim sufficienter phænomenis, sic inventæ fuerunt astronomicæ demonstrationes. Similiter vero etiam res se habet circa aliam quamcunque artem et scientiam. Quare, si sumpta fuerint ea, quæ circa unumquodque subsistunt, nostrum jam est, demonstrationes prompte conspicuas facere. Si enim nihil quoad observationem omissum fuerit eorum, quæ vere rebus insunt, de omni, cujus quidem est demonstratio, hanc invenire et perficere poterimus; cujus autem nulla est demonstratio, hoc facere perspicuum. (4) Universaliter ergo, quomodo oporteat propositiones seligere, dictum fere est; accurate vero et per singula hoc persecuti sumus in tractatione de Dialectica.

CAP. XXXI.

De divisione.

Ὅτι δ' ἡ διὰ τῶν γενῶν διαίρεσις μικρόν τι μόριόν ἐστι τῆς εἰρημένης μεθόδου, ῥᾴδιον ἰδεῖν· ἔστι γὰρ ἡ διαίρεσις οἷον ἀσθενὴς συλλογισμός· ὃ μὲν γὰρ δεῖ 25 δεῖξαι αἰτεῖται, συλλογίζεται δ' ἀεί τι τῶν ἄνωθεν. (2) Πρῶτον δ' αὐτὸ τοῦτο ἐλελήθει τοὺς χρωμένους αὐτῇ πάντας, καὶ πείθειν ἐπεχείρουν ὡς ὄντος δυνατοῦ περὶ οὐσίας ἀπόδειξιν γίνεσθαι καὶ τοῦ τί ἐστιν· ὥστ' οὔτε ὅ τι ἐνδέχεται συλλογίσασθαι διαιρούμενοι ξυνίεσαν, 30 οὔτε ὅτι οὕτως ἐνεδέχετο ὥσπερ εἰρήκαμεν. (3) Ἐν μὲν οὖν ταῖς ἀποδείξεσιν, ὅταν δέῃ τι συλλογίσασθαι ὑπάρχειν, δεῖ τὸ μέσον, δι' οὗ γίνεται ὁ συλλογισμός, καὶ ἧττον ἀεὶ εἶναι καὶ μὴ καθόλου τοῦ πρώτου τῶν ἄκρων· ἡ δὲ διαίρεσις τοὐναντίον βούλεται· τὸ γὰρ καθόλου 35 λαμβάνει μέσον. Ἔστω γὰρ ζῷον μὲν ἐφ' οὗ Α, τὸ δὲ θνητὸν ἐφ' οὗ Β, καὶ ἀθάνατον ἐφ' οὗ Γ, ὁ δ' ἄνθρωπος, οὗ τὸν λόγον δεῖ λαβεῖν, ἐφ' οὗ τὸ Δ. Ἅπαν δὴ ζῷον λαμβάνει ἢ θνητὸν ἢ ἀθάνατον· τοῦτο δ' ἐστίν, ὃ ἂν ᾖ Α ἅπαν εἶναι ἢ Β ἢ Γ. Πάλιν τὸν ἄνθρωπον ἀεὶ 40 διαιρούμενος τίθεται ζῷον εἶναι, ὥστε κατὰ τοῦ Δ τὸ Α λαμβάνει ὑπάρχειν. Ὁ μὲν οὖν συλλογισμός ἐστιν ὅτι τὸ Δ ἢ Β ἢ Γ ἅπαν ἔσται, ὥστε τὸν ἄνθρωπον ἢ θνητὸν μὲν ἢ ἀθάνατον ἀναγκαῖον εἶναι, ζῷον θνητὸν δὲ οὐκ ἀναγκαῖον, ἀλλ' αἰτεῖται· τοῦτο δ' ἦν ὃ ἔδει συλλογίσασθαι. 45 Καὶ πάλιν θέμενος τὸ μὲν Α ζῷον θνητόν, ἐφ' οὗ δὲ τὸ Β ὑπόπουν, ἐφ' οὗ δὲ τὸ Γ ἄπουν, τὸν δ' ἄνθρωπον τὸ Δ, ὡσαύτως λαμβάνει τὸ μὲν Α ἤτοι ἐν τῷ Β ἢ ἐν τῷ Γ εἶναι (ἅπαν γὰρ ζῷον θνητὸν ἢ ὑπόπουν ἢ ἄπουν ἐστί), κατὰ δὲ τοῦ Δ τὸ Α (τὸν γὰρ ἄνθρωπον ζῷον θνητὸν 50 εἶναι ἔλαβεν)· ὥσθ' ὑπόπουν μὲν ἢ ἄπουν εἶναι ζῷον ἀνάγκη τὸν ἄνθρωπον, ὑπόπουν δ' οὐκ ἀνάγκη, ἀλλὰ

Quod autem divisio per genera parva quædam particula sit dictæ methodi, facile est videre; nam est divisio velut infirmus syllogismus; quod enim debet demonstrare, *id concedi* petit; colligit autem semper aliquid eorum, quæ superiora sunt. (2) Primum autem hoc ipsum latuerat omnes, qui ea *divisione* utebantur; et persuadere conati sunt, quasi possibile sit, ut de substantia demonstratio fiat, et eo, quod sit; quare neque, quid contingat dividendo colligi, intellexerunt; neque quod *ita* contingat, uti nos diximus. (3) In demonstrationibus igitur, quando concludendum sit, aliquid inesse, oportet medium, per quod fit syllogismus, semper esse angustius, nec universalius primo extremorum (*majori termino*); at divisio contrarium requirit; sumit enim medium universale (*ratione utriusque extremi*). Sit enim animal, A; mortale autem, B; et immortale, C; homo vero, cujus definitionem accipere oportet, sit D. Omne ergo animal sumit aut mortale, aut immortale; hoc autem idem est, ac *si dicas* A omne esse aut B, aut C. Rursus hominem semper dividens ponit esse animal; quare τῷ D sumit inesse A. Igitur syllogismus est, quod D omne aut B erit, aut C; quare hominem necesse est aut mortalem aut immortalem esse, animal autem mortale esse non necesse, sed *id* petitur: hoc vero erat, quod syllogismo concludi oportebat. Et rursus ponens aliquis A quidem, animal mortale; B autem pedestre; C denique expes; hominem vero, D; similiter sumit, A quidem aut in B esse; aut in C; (omne enim animal mortale aut pedestre, aut expes est;) at de D *dicitur* A; (hominem enim animal mortale esse sumpsit;) quare necesse est hominem esse animal pedestre aut expes; pedestre autem esse, non est ne-

λαμβάνει· τοῦτο δ' ἦν ὃ ἔδει πάλιν δεῖξαι. Καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἀεὶ διαιρουμένοις τὸ μὲν καθόλου συμβαίνει αὐτοῖς μέσον λαμβάνειν, καθ' οὗ δ' ἔδει δεῖξαι καὶ τὰς διαφορὰς ἄκρα· τέλος δέ, ὅτι τοῦτ' ἔστιν ἄνθρωπος ἢ ὅ τι ποτ' ἂν ᾖ τὸ ζητούμενον, οὐδὲν λέγουσι σαφές, ὥστ' ἀναγκαῖον εἶναι· καὶ γὰρ τὴν ἄλλην ὁδὸν ποιοῦνται πᾶσαν, οὐδὲ τὰς ἐνδεχομένας εὐπορίας ὑπολαμβάνοντες ὑπάρχειν. (4) Φανερὸν δ' ὅτι οὔτ' ἀνασκευάσαι ταύτῃ τῇ μεθόδῳ ἔστιν, οὔτε περὶ συμβεβηκότος ἢ ἰδίου συλλογίσασθαι, οὔτε περὶ γένους, οὔτ' ἐν οἷς ἀγνοεῖται τὸ πότερον ὧδε ἔχει, οἷον ἆρ' ἡ διάμετρος ἀσύμμετρος. Ἐὰν γὰρ λάβῃ ὅτι ἅπαν μῆκος ἢ σύμμετρον ἢ ἀσύμμετρον, ἡ δὲ διάμετρος μῆκος, συλλελόγισται ὅτι ἀσύμμετρος ἢ σύμμετρος ἡ διάμετρος· εἰ δὲ λήψεται ἀσύμμετρον, ὃ ἔδει συλλογίσασθαι, λήψεται. Οὐκ ἄρα ἔστι δεῖξαι· ἡ μὲν γὰρ ὁδὸς αὕτη, διὰ ταύτης δ' οὐκ ἔστιν. Τὸ ἀσύμμετρον ἢ σύμμετρον ἐφ' οὗ Α, μῆκος Β, διάμετρος Γ. (5) Φανερὸν οὖν ὅτι οὔτε πρὸς πᾶσαν σκέψιν ἁρμόζει τῆς ζητήσεως ὁ τρόπος, οὔτ' ἐν οἷς μάλιστα δοκεῖ πρέπειν, ἐν τούτοις ἐστὶ χρήσιμος.

6. Ἐκ τίνων μὲν οὖν αἱ ἀποδείξεις γίνονται καὶ πῶς, καὶ εἰς ὁποῖα βλεπτέον καθ' ἕκαστον πρόβλημα, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων.

esse, sed *hoc* sumit; id vero erat, quod rursus illum oportebat demonstrare. Et hoc modo semper dividentibus accidit, ut universale sumant medium; de quo autem oporteret eos demonstrare, et differentias, *sumunt* extremorum loco; ad postremum vero, quod homo tale quid sit, aut qualecunque sit id quod quæritur, nihil dicunt certum, ut necessarium sit *tale esse*; etenim aliam viam persequuntur omnem, nec quæ alias plurima rei *inesse* contingit inesse subsumentes. (4) Manifestum vero est quod nec refutare per illam methodum liceat, nec de accidente *aliquid* aut proprio syllogistice colligere, nec de genere, nec *de iis*, in quibus ignoratur, utrum hoc, an alio modo sese habeat; ut, num diameter sit *commensurabilis costæ*, *an* incommensurabilis. Nam si sumpserit *aliquis*, omnem longitudinem aut commensurabilem aut incommensurabilem esse, diametrum vero esse longitudinem; jam syllogismo conclusum est, quod aut incommensurabilis sit diameter aut commensurabilis. Si autem sumpserit, *diametrum esse* incommensurabilem; id quod syllogismo oportebat demonstratum esse, sumet. Non licet ergo demonstrare *hoc ipsum syllogismo divisivo*. Nam est quidem via hæc; per eam vero demonstrari nequit. Incommensurabile aut commensurabile sit A, longitudo B; diameter C. (5) Manifestum igitur est quod neque ad omnem *veri* inquisitionem congruat *hic* investigationis modus, nec *ad ea*, quibus maxime convenire videtur, utilis est.

6. Ex quibus igitur demonstrationes fiant, et ad quæ respiciendum sit circa unumquodque problema, ex dictis manifestum est.

CAP. XXXII.

De resolutione syllogismorum in figuras, propositiones et terminos omnino.

Πῶς δ' ἀνάξομεν τοὺς συλλογισμοὺς εἰς τὰ προειρημένα σχήματα, λεκτέον ἂν εἴη μετὰ ταῦτα· λοιπὸν γὰρ ἔτι τοῦτο τῆς σκέψεως. Εἰ γὰρ τήν τε γένεσιν τῶν συλλογισμῶν θεωροῖμεν καὶ τοῦ εὑρίσκειν ἔχοιμεν δύναμιν, ἔτι δὲ τοὺς γεγενημένους ἀναλύοιμεν εἰς τὰ προειρημένα σχήματα, τέλος ἂν ἔχοι ἡ ἐξ ἀρχῆς πρόθεσις· συμβήσεται δ' ἅμα καὶ τὰ πρότερον εἰρημένα ἐπιβεβαιοῦσθαι καὶ φανερώτερα εἶναι, ὅτι οὕτως ἔχει, διὰ τῶν νῦν λεχθησομένων· δεῖ γὰρ πᾶν τὸ ἀληθὲς αὐτὸ ἑαυτῷ ὁμολογούμενον εἶναι πάντῃ.

2. Πρῶτον μὲν οὖν δεῖ πειρᾶσθαι τὰς δύο προτάσεις ἐκλαμβάνειν τοῦ συλλογισμοῦ (ῥᾷον γὰρ εἰς τὰ μείζω διελεῖν ἢ τὰ ἐλάττω, μείζω δὲ τὰ συγκείμενα ἢ ἐξ ὧν), (3) εἶτα σκοπεῖν ποτέρα ἐν ὅλῳ καὶ ποτέρα ἐν μέρει, (4) καὶ εἰ μὴ ἄμφω εἰλημμέναι εἶεν, αὐτὸν τιθέντα τὴν ἑτέραν. Ἐνίοτε γὰρ καθόλου προτείναντες τὴν ἐν ταύτῃ οὐ λαμβάνουσιν, οὔτε γράφοντες οὔτ' ἐρωτῶντες· ἢ ταύτας μὲν προτείνουσι, δι' ὧν δ' αὗται περαίνονται, παραλείπουσιν, ἄλλα δὲ μάτην ἐρωτῶσιν. Σκεπτέον οὖν εἴ τι περίεργον εἴληπται καί τι τῶν ἀναγκαίων παραλέλειπται, τὸ μὲν θετέον τὸ δ' ἀφαιρετέον, ἕως ἂν ἔλθῃ τις εἰς τὰς δύο προτάσεις· ἄνευ γὰρ τούτων οὐκ ἔστιν ἀγαγεῖν τοὺς οὕτως ἠρωτημένους λόγους. (5) Ἐνίων μὲν οὖν ῥᾴδιον ἰδεῖν τὸ ἐνδεές, ἔνιοι δὲ λανθάνουσι καὶ δοκοῦσι συλλογίζεσθαι διὰ τὸ ἀναγκαῖόν τι συμβαίνειν ἐκ τῶν κειμένων, οἷον εἰ ληφθείη μὴ οὐσίας ἀναιρουμένης μὴ ἀναιρεῖσθαι οὐσίαν, ἐξ ὧν δ' ἐστὶν ἀναιρουμένων, καὶ τὸ ἐκ τούτων φθείρεσθαι· τούτων γὰρ τεθέντων

Quomodo autem reducamus syllogismos ad antedictas figuras, post hæc dicendum est; restat enim adhuc hæc disquisitionis pars. Nam si structuram syllogismorum contemplemur, et inveniendi habeamus facultatem, præterea vero *syllogismos* jam factos resolvamus in antedictas figuras, finem sane habeat quod ab initio propositum fuit; accidet autem simul, ut, quæ antea dicta sunt, confirmentur et magis perspicua fiant, quod ita se habeant, per illa, quæ nunc dicentur; oportet enim, quidquid verum est, ipsum sibi undequaque consentire.

2. Primum itaque oportet nos tentare, ut duas syllogismi propositiones excipiamus; facilius enim est in majora dividere, quam in minora; composita vero majora sunt illis, e quibus componuntur. (3) Deinde videndum est, utra *propositio* universalis, et utra particularis sit. (4) Et, si ambæ *propositiones* sumptæ non sint, ipsum addentem alteram *videre oportet*. Nonnunquam enim universalem proponentes, eam quæ sub hac *subsumitur*, non sumunt, nec dum scribunt, nec dum interrogant; aut has quidem sumunt; per quas autem hæ perficiuntur, prætermittunt, alia vero frustra interrogant. Considerandum igitur est, num aliquid superfluum sumptum sit, et num quid necessariorum sit omissum; et hoc quidem, *quod*, *quum necessarium sit*, *omissum est*, ponendum; illud vero, *quod abundat*, tollendum est; donec quis perveniat ad duas propositiones; sine his enim non licet reducere orationes ita propositas. (5) In nonnullis quidem facile est defectum videre. Quædam autem latent, et videntur quidpiam syllogistice inferre, quia necessarium quid sequatur ex iis, quæ posita sunt. Velut, si sumptum sit, illo, quod non sit, de substantia rei sublato, non tolli substantiam; *illis autem*, e quibus *ea* est *constituta*, sublatis, etiam id, quod ex illis *constitutum*

ἀναγκαῖον μὲν τὸ οὐσίας μέρος εἶναι οὐσίαν, οὐ μὴν συλλελόγισται διὰ τῶν εἰλημμένων, ἀλλ' ἐλλείπουσι προτάσεις. Πάλιν εἰ ἀνθρώπου ὄντος ἀνάγκη ζῷον εἶναι καὶ ζῴου οὐσίαν, ἀνθρώπου ὄντος ἀνάγκη οὐσίαν 5 εἶναι· ἀλλ' οὔπω συλλελόγισται· οὐ γὰρ ἔχουσιν αἱ προτάσεις ὡς εἴπομεν. Ἀπατώμεθα δ' ἐν τοῖς τοιούτοις διὰ τὸ ἀναγκαῖόν τι συμβαίνειν ἐκ τῶν κειμένων, ὅτι καὶ ὁ συλλογισμὸς ἀναγκαῖόν ἐστιν. Ἐπὶ πλέον δὲ τὸ ἀναγκαῖον ἢ ὁ συλλογισμός· ὁ μὲν γὰρ συλλο-10 γισμὸς πᾶς ἀναγκαῖον, τὸ δ' ἀναγκαῖον οὐ πᾶν συλλογισμός. Ὥστ' οὐκ εἴ τι συμβαίνει τεθέντων τινῶν, πειρατέον ἀνάγειν εὐθύς, ἀλλὰ πρῶτον ληπτέον τὰς δύο προτάσεις, (6) εἶθ' οὕτω διαιρετέον εἰς τοὺς ὅρους, (7) μέσον δὲ θετέον τῶν ὅρων τὸν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς 15 προτάσεσι λεγόμενον· ἀνάγκη γὰρ τὸ μέσον ἐν ἀμφοτέραις ὑπάρχειν ἐν ἅπασι τοῖς σχήμασιν. (8) Ἐὰν μὲν οὖν κατηγορῇ καὶ κατηγορῆται τὸ μέσον, ἢ αὐτὸ μὲν κατηγορῇ, ἄλλο δ' ἐκείνου ἀπαρνῆται, τὸ πρῶτον ἔσται σχῆμα· ἐὰν δὲ καὶ κατηγορῇ καὶ ἀπαρνῆται 20 ἀπό τινος, τὸ μέσον· ἐὰν δ' ἄλλα ἐκείνου κατηγορῆται, ἢ τὸ μὲν ἀπαρνῆται τὸ δὲ κατηγορῆται, τὸ ἔσχατον. Οὕτω γὰρ εἶχεν ἐν ἑκάστῳ σχήματι τὸ μέσον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐὰν μὴ καθόλου ὦσιν αἱ προτάσεις· ὁ γὰρ αὐτὸς διορισμὸς τοῦ μέσου. (9) Φανερὸν οὖν ὡς ἐν ᾧ λόγῳ 25 μὴ λέγεται ταὐτὸ πλεονάκις, ὅτι οὐ γίνεται συλλογισμός· οὐ γὰρ εἴληπται μέσον. (10) Ἐπεὶ δ' ἔχομεν ποῖον ἐν ἑκάστῳ σχήματι περαίνεται τῶν προβλημάτων, καὶ ἐν τίνι τὸ καθόλου καὶ ἐν ποίῳ τὸ ἐν μέρει, φανερὸν ὡς οὐκ εἰς ἅπαντα τὰ σχήματα βλεπτέον, ἀλλ' ἑκάστου 30 προβλήματος εἰς τὸ οἰκεῖον. Ὅσα δ' ἐν πλείοσι περαίνεται, τῇ τοῦ μέσου θέσει γνωριοῦμεν τὸ σχῆμα.

est, tolli; his enim positis, necessarium quidem est, substantiæ partem esse substantiam; at non syllogismo conclusum est per sumpta, sed deficiunt propositiones. Rursus, si, quum homo sit necesse est animal esse; et *si*, quum animal sit, *necesse est* substantiam esse, quandoquidem homo est, necesse est substantiam esse; at nondum syllogismo conclusum est; non enim se habent propositiones ut diximus. Decipimur autem in talibus, quod necessarium quid accidat ex iis, quæ posita sunt, quoniam etiam syllogismus necessarium quid est. Ad plura autem *se extendit* necessarium, quam syllogismus. Omnis enim syllogismus necessarium quid est; non omne vero necessarium est syllogismus. Quare non, si quid sequatur, positis quibusdam, tentandum est, ut statim reducamus, sed primum sumendæ sunt duæ propositiones. (6) Deinde porro dividendum est in terminos. (7) Medius vero ponendus ipsorum terminorum is, qui in utrisque propositionibus dicatur; necesse est enim, medium in utrisque *propositionibus* esse in omnibus figuris. (8) Si ergo medium *de alio* prædicet, et *aliud de ipso* prædicetur, aut ipsum quidem *de alio* prædicet, aliud vero de ipso negetur, prima erit figura. Si vero et *de alio medium* prædicet, et negetur de aliquo, media *erit figura*. Si vero alia de ipso prædicentur, aut hoc quidem negetur, illud vero prædicetur *de medio*, ultima *erit figura*. Ita enim in quavis figura medium se habebat. Similiter vero etiam, si non universales fuerint propositiones; nam eadem est dispositio medii *ad terminos*. (9) Manifestum igitur est quod, in quacunque oratione non dicitur idem sæpius, non fit *ejus* syllogismus; neque enim medium sumptum est. (10) Postquam vero intelligimus, quale in unaquaque figura concludatur problema, et in quanam universale, et in quanam particulare; manifestum est quod non ad omnes figuras respiciendum sit, sed ad cujusque problematis propriam *figuram*. Quæ autem in pluribus figuris concluduntur, *in iis* medii collocatione figuram deprehendemus.

CAP. XXXIII.

De necessario et terminorum collocatione.

Πολλάκις μὲν οὖν ἀπατᾶσθαι συμβαίνει περὶ τοὺς συλλογισμοὺς διὰ τὸ ἀναγκαῖον, ὥσπερ εἴρηται πρότε-35 ρον, ἐνίοτε δὲ παρὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς τῶν ὅρων θέσεως· ὅπερ οὐ χρὴ λανθάνειν ἡμᾶς. (2) Οἷον εἰ τὸ Α κατὰ τοῦ Β λέγεται καὶ τὸ Β κατὰ τοῦ Γ· δόξειε γὰρ ἂν οὕτως ἐχόντων τῶν ὅρων εἶναι συλλογισμός, οὐ γίνεται δ' οὔτ' ἀναγκαῖον οὐδὲν οὔτε συλλογισμός. (3) Ἔστω 40 γὰρ ἐφ' ᾧ Α τὸ ἀεὶ εἶναι, ἐφ' ᾧ δὲ Β διανοητὸς Ἀριστομένης, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Γ Ἀριστομένης. Ἀληθὲς δὴ τὸ Α τῷ Β ὑπάρχειν· ἀεὶ γάρ ἐστι διανοητὸς Ἀριστομένης. Ἀλλὰ καὶ τὸ Β τῷ Γ· ὁ γὰρ Ἀριστομένης ἐστὶ διανοητὸς Ἀριστομένης. Τὸ δ' Α τῷ Γ οὐχ ὑπάρχει· 45 φθαρτὸς γάρ ἐστιν ὁ Ἀριστομένης. Οὐκ ἄρα ἐγίνετο συλλογισμὸς οὕτως ἐχόντων τῶν ὅρων, ἀλλ' ἔδει καθόλου τὴν Α Β ληφθῆναι πρότασιν. Τοῦτο δὲ ψεῦδος, τὸ ἀξιοῦν πάντα τὸν διανοητὸν Ἀριστομένην ἀεὶ εἶναι, φθαρτοῦ ὄντος Ἀριστομένους. (4) Πάλιν ἔστω τὸ μὲν 50 ἐφ' ᾧ Γ Μίκκαλος, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Β μουσικὸς Μίκκαλος, ἐφ' ᾧ δὲ τὸ Α τὸ φθείρεσθαι αὔριον. Ἀληθὲς δὴ τὸ Β τοῦ Γ κατηγορεῖν· ὁ γὰρ Μίκκαλός ἐστι μουσικὸς Μίκ-

Sæpe ergo fit ut decipiamur circa syllogismos, quia necessarium sequitur *quod tamen syllogistice non sequitur*, ut ante dictum est; nonnunquam vero etiam propter similitudinem collocationis terminorum, quod ipsum non oportet nos latere. (2) Ut si A de B dicitur, et B de C; videatur enim sane, ita se habentibus terminis, esse syllogismus; non sequitur vero neque necessarium quidquam, neque syllogismus. (3) Sit enim A, semper esse; B autem, quem mente quis concipiat, Aristomenes; C vero, Aristomenes. Verum ergo est, A inesse τῷ B; nam est intelligibilis Aristomenes. Verum etiam B *inest* τῷ C; nam Aristomenes intelligibilis est Aristomenes. At A non inest τῷ C; mortalis enim est Aristomenes. Neque enim fiebat syllogismus, sic sese habentibus terminis. Sed oportebat propositionem A B *minorem* universaliter sumptam esse. Id vero falsum est, affirmare, omnem mente conceptum Aristomenem semper esse, quum Aristomenes sit interitui obnoxius. (4) Rursus, sit loco C, Miccalus; loco B autem, musicus Miccalus; at loco A, cras interire. Verum ergo est, si B de C prædices; (nam Miccalus est musicus Miccalus;) sed etiam *verum sit*, *si prædices* A de B; (interire enim

χαλος· ἀλλὰ καὶ τὸ Α τοῦ Β· φθείροιτο γὰρ ἂν αὔριον μουσικὸς Μίκκαλος. Τὸ δέ γε Α τοῦ Γ ψεῦδος. Τοῦτο δὴ ταὐτόν ἐστι τῷ πρότερον· οὐ γὰρ ἀληθὲς καθόλου, Μίκκαλος μουσικὸς ὅτι φθείρεται αὔριον· τούτου δὲ μὴ 5 ληφθέντος οὐκ ἦν συλλογισμός.

5. Αὕτη μὲν οὖν ἡ ἀπάτη γίνεται ἐν τῷ παρὰ μικρόν· ὡς γὰρ οὐδὲν διαφέρον εἰπεῖν τόδε τῷδε ὑπάρχειν ἢ τόδε τῷδε παντὶ ὑπάρχειν, συγχωροῦμεν.

possit cras musicus Miccalus;) at A de C *prædicari*, falsum est. Hoc nimirum *exemplum collectionis syllogisticæ* idem est cum priori; non enim verum est universaliter, Miccalum musicum cras interire; quo tamen non sumpto, non erat syllogismus.

5. Hæc ergo deceptio fit ob exiguum *aliquod discrimen*; ac si enim nil interesset dicere, hoc illi inesse, et hoc illi omni inesse, *nimis faciles* consentimus.

CAP. XXXIV.

De terminis recte exponendis.

Πολλάκις δὲ διαψεύδεσθαι συμπεσεῖται παρὰ τὸ μὴ 10 καλῶς ἐκτίθεσθαι τοὺς κατὰ τὴν πρότασιν ὅρους, οἷον εἰ τὸ μὲν Α εἴη ὑγίεια, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Β νόσος, ἐφ' ᾧ δὲ Γ ἄνθρωπος. Ἀληθὲς γὰρ εἰπεῖν ὅτι τὸ Α οὐδενὶ τῷ Β ἐνδέχεται ὑπάρχειν (οὐδεμιᾷ γὰρ νόσῳ ὑπάρχει), καὶ πάλιν ὅτι τὸ Β παντὶ τῷ Γ ὑπάρχει (πᾶς γὰρ 15 ἄνθρωπος δεκτικὸς νόσου). Δόξειεν ἂν οὖν συμβαίνειν μηδενὶ ἀνθρώπῳ ἐνδέχεσθαι ὑγίειαν ὑπάρχειν. Τούτου δ' αἴτιον τὸ μὴ καλῶς ἐκκεῖσθαι τοὺς ὅρους κατὰ τὴν λέξιν, ἐπεὶ μεταληφθέντων τῶν κατὰ τὰς ἕξεις οὐκ ἔσται συλλογισμός, οἷον ἀντὶ μὲν τῆς ὑγιείας εἰ τεθείη 20 τὸ ὑγιαῖνον, ἀντὶ δὲ τῆς νόσου τὸ νοσοῦν· οὐ γὰρ ἀληθὲς εἰπεῖν ὡς οὐκ ἐνδέχεται τῷ νοσοῦντι τὸ ὑγιαίνειν ὑπάρξαι. Τούτου δὲ μὴ ληφθέντος οὐ γίνεται συλλογισμός, εἰ μὴ τοῦ ἐνδέχεσθαι· τοῦτο δ' οὐκ ἀδύνατον· ἐνδέχεται γὰρ μηδενὶ ἀνθρώπῳ ὑπάρχειν ὑγίειαν. 25 (2) Πάλιν ἐπὶ τοῦ μέσου σχήματος ὁμοίως ἔσται τὸ ψεῦδος· τὴν γὰρ ὑγίειαν νόσῳ μὲν οὐδεμιᾷ ἀνθρώπῳ δὲ παντὶ ἐνδέχεται ὑπάρχειν, ὥστ' οὐδενὶ ἀνθρώπῳ νόσον. (3) Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ σχήματι κατὰ τὸ ἐνδέχεσθαι συμβαίνει τὸ ψεῦδος. Καὶ γὰρ ὑγίειαν καὶ νόσον καὶ ἐπι30 στήμην καὶ ἄγνοιαν καὶ ὅλως τὰ ἐναντία τῷ αὐτῷ ἐνδέχεται ὑπάρχειν, ἀλλήλοις δ' ἀδύνατον. Τοῦτο δ' ἀνομολογούμενον τοῖς προειρημένοις· ὅτε γὰρ τῷ αὐτῷ πλείω ἐνεδέχετο ὑπάρχειν, ἐνεδέχετο καὶ ἀλλήλοις.

4. Φανερὸν οὖν ὅτι ἐν ἅπασι τούτοις ἡ ἀπάτη γίνε35 ται παρὰ τὴν τῶν ὅρων ἔκθεσιν· μεταληφθέντων γὰρ τῶν κατὰ τὰς ἕξεις οὐδὲν γίνεται ψεῦδος. Δῆλον οὖν ὅτι κατὰ τὰς τοιαύτας προτάσεις ἀεὶ τὸ κατὰ τὴν ἕξιν ἀντὶ τῆς ἕξεως μεταληπτέον καὶ θετέον ὅρον.

Sæpe vero accidet falli, quod non recte exponantur termini in propositione. Velut, si A quidem sit sanitas; loco B autem, morbus; loco C vero, homo. Verum enim est dicere, quod A nulli B contingit inesse; (nulli enim morbo sanitas inest;) et rursus, quod B omni C inest; (omnis enim homo potest in morbum incidere;) videtur ergo sequi, nulli homini contingere, ut insit valetudo. Hujus vero *fallaciæ* causa est, quod termini non sint recte expositi secundum dictionem; quum non sit futurus syllogismus eorum, in quibus pro habitu subjectum sumitur; ut, si pro sanitate ponatur id, quod sanum est; pro morbo autem id, quod est ægrum; nam non verum est dicere, quod non contingat ægrotanti inesse valetudinem. Quo tamen non sumpto, non fit syllogismus, nisi τοῦ contingere; hoc vero non impossibile est; contingit enim, nulli homini inesse valetudinem. (2) Rursus in media figura similiter concludetur falsum. Sanitatem enim nulli quidem morbo, homini autem omni contingit inesse; proinde nulli homini *contingit inesse* morbum. (3) In tertia autem figura circa *conclusionem* τοῦ contingere accidit falsum. Nam et valetudinem et morbum, et scientiam et ignorantiam, et omnino contraria eidem contingit inesse; mutuo vero *alterum contrarium alteri inesse*, impossibile est. Hoc autem non conspirat cum ante dictis. Quando enim uni plura contingeret inesse, contingeret quoque mutuo inesse.

4. Manifestum igitur est, in omnibus his deceptionem fieri per terminorum *ineptam* expositionem; si enim pro habitu subjecto aliquid contingere concludatur, nihil infertur falsi. Perspicuum ergo est, circa tales propositiones semper id, quod ab habitu denominatur pro habitu ipso sumendum, et *ita* terminum ponendum esse.

CAP. XXXV.

De recte exponendis syllogismi terminis complexis et obliquis.

Οὐ δεῖ δὲ τοὺς ὅρους ἀεὶ ζητεῖν ὀνόματι ἐκτίθεσθαι· 40 πολλάκις γὰρ ἔσονται λόγοι οἷς οὐ κεῖται ὄνομα. Διὸ χαλεπὸν ἀνάγειν τοὺς τοιούτους συλλογισμούς. Ἐνίοτε δὲ καὶ ἀπατᾶσθαι συμβήσεται διὰ τὴν τοιαύτην ζήτησιν, οἷον ὅτι τῶν ἀμέσων ἐστὶ συλλογισμός. Ἔστω τὸ Α δύο ὀρθαί, τὸ ἐφ' ᾧ δὲ Γ ἰσοσκελές. Τῷ μὲν οὖν Γ ὑπάρ45 χει τὸ Α διὰ τὸ Β, τῷ δὲ Β οὐκέτι δι' ἄλλο· καθ' αὑτὸ γὰρ τὸ τρίγωνον ἔχει δύο ὀρθάς, ὥστ' οὐκ ἔσται μέσον τοῦ Α Β ἀποδεικτοῦ ὄντος. Φανερὸν γὰρ ὅτι τὸ μέ-

Non oportet autem nos tentare, ut terminos semper nomine exponamus. Sæpe enim erunt orationes, quibus non posita sunt nomina. Quocirca difficile est, reducere hujuscemodi syllogismos. Aliquando vero etiam falli continget nos propter ejusmodi inquisitionem; ut, quod immediatorum sit syllogismus. Nam sit A, duæ rectæ; at loco B, triangulus; C autem, æquicrurum. Ergo τῷ quidem C inest A per B; at τῷ B non amplius *inest* A per aliud: per se enim triangulus habet duas rectas; quare non erit medium τοῦ A B, utpote quod demonstrari possit. Manifestum igitur est, medium non semper ita esse sumendum, ut hoc aliquid,

σιν οὐχ οὕτως ἀεὶ ληπτέον ὡς τόδε τι, ἀλλ' ἐνίοτε λόγον, ὅπερ συμβαίνει κἀπὶ τοῦ λεχθέντος.

2. Τὸ δὲ ὑπάρχειν τὸ πρῶτον τῷ μέσῳ καὶ τοῦτο τῷ ἄκρῳ οὐ δεῖ λαμβάνειν ὡς ἀεὶ κατηγορηθησομένων ἀλλήλων ἢ ὁμοίως τό τε πρῶτον τοῦ μέσου καὶ τοῦτο τοῦ ἐσχάτου. Καὶ ἐπὶ τοῦ μὴ ὑπάρχειν δ' ὡσαύτως. Ἀλλ' ὁσαχῶς τὸ εἶναι λέγεται καὶ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν αὐτὸ τοῦτο, τοσαυταχῶς οἴεσθαι χρὴ σημαίνειν καὶ τὸ ὑπάρχειν. (3) Οἷον ὅτι τῶν ἐναντίων ἐστὶ μία ἐπιστήμη. Ἔστω γὰρ τὸ Α τὸ μίαν εἶναι ἐπιστήμην, τὰ ἐναντία ἀλλήλοις ἐφ' οὗ Β. Τὸ δὴ Α τῷ Β ὑπάρχει οὐχ ὡς τὰ ἐναντία, τὸ μίαν εἶναι αὐτῶν ἐπιστήμην, ἀλλ' ὅτι ἀληθὲς εἰπεῖν κατ' αὐτῶν μίαν εἶναι αὐτῶν ἐπιστήμην.

4. Συμβαίνει δ' ὁτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ μέσου τὸ πρῶτον λέγεσθαι, τὸ δὲ μέσον ἐπὶ τοῦ τρίτου μὴ λέγεσθαι, οἷον εἰ ἡ σοφία ἐστὶν ἐπιστήμη, τοῦ δ' ἀγαθοῦ ἐστιν ἡ σοφία, συμπέρασμα ὅτι τοῦ ἀγαθοῦ ἐστιν ἐπιστήμη· τὸ μὲν δὴ ἀγαθὸν οὐκ ἔστιν ἐπιστήμη, ἡ δὲ σοφία ἐστὶν ἐπιστήμη. Ὁτὲ δὲ τὸ μὲν μέσον ἐπὶ τοῦ τρίτου λέγεται, τὸ δὲ πρῶτον ἐπὶ τοῦ μέσου οὐ λέγεται, οἷον εἰ τοῦ ποιοῦ παντός ἐστιν ἐπιστήμη ἢ ἐναντίου, τὸ δ' ἀγαθὸν καὶ ἐναντίον καὶ ποιόν, συμπέρασμα μὲν ὅτι τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶν ἐπιστήμη, οὐκ ἔστι δὲ τὸ ἀγαθὸν ἐπιστήμη οὐδὲ τὸ ποιὸν οὐδὲ τὸ ἐναντίον, ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν ταῦτα. (5) Ἔστι δὲ ὅτε μήτε τὸ πρῶτον κατὰ τοῦ μέσου μήτε τοῦτο κατὰ τοῦ τρίτου, τοῦ πρώτου κατὰ τοῦ τρίτου ὁτὲ μὲν λεγομένου ὁτὲ δὲ μὴ λεγομένου. Οἷον εἰ οὗ ἐπιστήμη ἐστίν, ἔστι τούτου γένος, τοῦ δ' ἀγαθοῦ ἐστὶν ἐπιστήμη, συμπέρασμα ὅτι τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶ γένος. Κατηγορεῖται δ' οὐδὲν κατ' οὐδενός. Εἰ δ' οὗ ἐστὶν ἐπιστήμη, γένος ἐστὶ τοῦτο, τοῦ δ' ἀγαθοῦ ἐστὶν ἐπιστήμη, συμπέρασμα ὅτι τἀγαθόν ἐστι γένος. Κατὰ μὲν δὴ τοῦ ἄκρου κατηγορεῖται τὸ πρῶτον, κατ' ἀλλήλων δ' οὐ λέγεται. (6) Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἐπὶ τοῦ μὴ ὑπάρχειν ληπτέον. Οὐ γὰρ ἀεὶ σημαίνει τὸ μὴ ὑπάρχειν τόδε τῷδε μὴ εἶναι τόδε τόδε, ἀλλ' ἐνίοτε τὸ μὴ εἶναι τόδε τοῦδε ἢ τόδε τῷδε, (7) οἷον ὅτι οὐκ ἔστι κινήσεως κίνησις ἢ γενέσεως γένεσις, ἡδονῆς δ' ἔστιν· οὐκ ἄρα ἡ ἡδονὴ γένεσις. Ἢ πάλιν ὅτι γέλωτος μὲν ἔστι σημεῖον, σημείου δ' οὐκ ἔστι σημεῖον, ὥστ' οὐ σημεῖον ὁ γέλως. (8) Ὁμοίως δὲ κἂν τοῖς ἄλλοις, ἐν ὅσοις ἀναιρεῖται τὸ πρόβλημα τῷ λέγεσθαί πως πρὸς αὐτὸ τὸ γένος. (9) Πάλιν ὅτι ὁ καιρὸς οὐκ ἔστι χρόνος δέων· θεῷ γὰρ καιρὸς μὲν ἔστι, χρόνος δ' οὐκ ἔστι δέων διὰ τὸ μηδὲν εἶναι θεῷ ὠφέλιμον. Ὅρους μὲν γὰρ θετέον καιρὸν καὶ χρόνον δέοντα καὶ θεόν, τὴν δὲ πρότασιν ληπτέον κατὰ τὴν τοῦ ὀνόματος πτῶσιν. (10) Ἁπλῶς γὰρ τοῦτο λέγομεν κατὰ πάντων, ὅτι τοὺς μὲν ὅρους ἀεὶ θετέον κατὰ τὰς κλήσεις τῶν ὀνομάτων, οἷον ἄνθρωπος ἢ ἀγαθὸν ἢ ἐναντία, οὐκ ἀνθρώπου ἢ ἀγαθοῦ ἢ ἐναντίων, τὰς δὲ προτάσεις ληπτέον κατὰ τὰς ἑκάστου πτώσεις· ἢ γὰρ ὅτι τούτῳ, οἷον, τὸ ἴσον, ἢ ὅτι τούτου, οἷον τὸ διπλάσιον, ἢ ὅτι τοῦτο, οἷον τὸ τύπτον ἢ ὁρῶν, ἢ ὅτι

sed aliquando orationem *integram pro medio esse sumendam*, quod etiam accidit in dicto.

[XXXVI.] 2. At inesse primum medio, et hoc extremo non oportet ita sumere, ac si semper alterum de altero prædicandum sit, aut similiter et primum de medio, et hoc de postremo. Et *si* non inesse *dicatur primum medio* similiter. Sed quot modis Esse dicitur, et *quot modis* verum est dicere ipsum hoc, tot modis arbitrari oportet significare τὸ Inesse [et τὸ non Inesse]. (3) Ut, quod contrariorum una sit scientia. Nam sit A, τὸ unam esse scientiam; contraria autem inter se, loco B. Ipsum ergo A inest τῷ B; non, ut contraria, τὸ unam esse eorum scientiam; sed, quod verum sit dicere de illis, unam esse eorum scientiam.

4. Accidit autem aliquando, de medio primum dici, medium autem de tertio non dici; ut, si sapientia est scientia, at boni est sapientia, conclusio *futura est*, quod boni sit scientia; ipsum ergo bonum non est scientia; sapientia vero est scientia. Aliquando autem medium quidem de tertio dicitur; primum vero de medio non dicitur. Ut, si omnium Qualium est scientia, aut *omnis* Contrarii; at bonum et Contrarium est, et Quale; conclusio quidem *futura est*, quod boni sit scientia; non est autem *ipsum* bonum scientia, nec Quale *est scientia*, nec Contrarium *est scientia*; sed bonum est hæc (*et Quale, et quod Contrarium habeat*). (5) Fit autem ut neque primum de medio, neque hoc de tertio *dicatur recta prædicatione*, quum interim primum de tertio aliquando dicatur, aliquando autem non dicatur *recta prædicatione*. Ut, si, cujus est scientia, illius est genus; at boni est scientia; conclusio *futura est*, quod boni sit genus. Prædicatur autem *ex his* nullum de alio. Si vero *dicatur*, cujus est scientia; *hoc* esse genus; at boni est scientia; conclusio *sequetur*, quod bonum sit genus. De extremo ergo (*de minore termino*) dicitur primum (*i. e. major terminus*), at mutuo hæc non dicuntur alterum de altero *recta prædicatione*. (6) Eundem vero ad modum etiam in negativis sumendum est. Non enim semper significat τὸ non Inesse hoc illi Non esse hoc hocce; sed nonnunquam significat Non esse hoc illius, aut hoc illi. (7) Ut, quod non sit *hujus* motus *alius* motus, aut generationis generatio; voluptatis autem est *motus et generatio*: non ergo voluptas est generatio [aut motus]. Rursus, quod est risus signum; signi autem non est signum, quare non signum est risus *ipse*. (8) Similiter vero etiam in aliis, in quibus tollitur problema, quod aliquid de aliquo ut genus dici asserit. (9) Rursus, quod occasio non sit tempus opportunum; Deo enim occasio quidem est, at tempus opportunum non est, quoniam nihil Deo utile est. Termini enim ponendi sunt, occasio, tempus opportunum, et Deus; at propositio sumenda est secundum nominis casum. (10) Universaliter enim hoc dicimus de omnibus, terminos semper collocandos esse secundum appellationes nominum (*nominandi casu*); ut homo, aut bonum, aut contraria; non hominis, aut boni, aut contrariorum; at propositiones sumendas esse secundum uniuscujusque casus; aut enim, quod huic *sit* ut æquale; aut, quod hujus *sit*, ut duplum; aut, quod hoc *sit*, ut τὸ verberans, aut τὸ videns;

οὗτος, οἷον ὁ ἄνθρωπος ζῷον, ἢ εἴ πως ἄλλως πίπτει τοὔνομα κατὰ τὴν πρότασιν.

11. Τὸ δ' ὑπάρχειν τόδε τῷδε καὶ τὸ ἀληθεύεσθαι τόδε κατὰ τοῦδε τοσαυταχῶς ληπτέον ὁσαχῶς αἱ κατηγορίαι διῄρηνται, καὶ ταύτας ἢ πῇ ἢ ἁπλῶς, ἔτι ἁπλᾶς ἢ συμπεπλεγμένας· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ μὴ ὑπάρχειν. Ἐπισκεπτέον δὲ ταῦτα καὶ διοριστέον βέλτιον.

aut, quod hic *sit*, ut homo, animal; aut, si quo modo aliter cadit nomen secundum propositionem.

[XXXVII.] 11. At inesse hoc illi, et verum dici hoc de illo, tot modis sumendum est, quot modis categoriæ divisæ sunt; et has *categorias videre et dividere convenit* aut quadamtenus, aut simpliciter; item aut simplices, aut compositas. Similiter vero etiam in negativis. Consideranda vero hæc et distinguenda sunt melius.

CAP. XXXVI. [XXXVIII.]

De iteratione, et de attributo simplici, vel cum adjectione.

Τὸ δ' ἐπαναδιπλούμενον ἐν ταῖς προτάσεσι πρὸς τῷ πρώτῳ ἄκρῳ θετέον, οὐ πρὸς τῷ μέσῳ. (2) Λέγω δ' οἷον εἰ γένοιτο συλλογισμὸς ὅτι τῆς δικαιοσύνης ἐστὶν ἐπιστήμη ὅτι ἀγαθόν, τὸ ὅτι ἀγαθὸν ἢ ᾗ ἀγαθὸν πρὸς τῷ πρώτῳ θετέον. Ἔστω γὰρ τὸ Α ἐπιστήμη ὅτι ἀγαθόν, ἐφ' ᾧ δὲ Β ἀγαθόν, ἐφ' ᾧ δὲ Γ δικαιοσύνη. Τὸ δὴ Α ἀληθὲς τοῦ Β κατηγορῆσαι· τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ ἐστιν ἐπιστήμη ὅτι ἀγαθόν. Ἀλλὰ καὶ τὸ Β τοῦ Γ· ἡ γὰρ δικαιοσύνη ὅπερ ἀγαθόν. Οὕτω μὲν οὖν γίνεται ἀνάλυσις. Εἰ δὲ πρὸς τῷ Β τεθείη τὸ ὅτι ἀγαθόν, οὐκ ἔσται· τὸ μὲν γὰρ Α κατὰ τοῦ Β ἀληθὲς ἔσται, τὸ δὲ Β κατὰ τοῦ Γ οὐκ ἀληθὲς ἔσται· τὸ γὰρ ἀγαθὸν ὅτι ἀγαθὸν κατηγορεῖν τῆς δικαιοσύνης ψεῦδος καὶ οὐ συνετόν. (3) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὸ ὑγιεινὸν δειχθείη ὅτι ἔστιν ἐπιστητὸν ᾗ ἀγαθόν, ἢ τραγέλαφος δοξαστὸν ᾗ μὴ ὄν, ἢ ὁ ἄνθρωπος φθαρτὸν ᾗ αἰσθητόν· ἐν ἅπασι γὰρ τοῖς ἐπικατηγορουμένοις πρὸς τῷ ἄκρῳ τὴν ἐπαναδίπλωσιν θετέον.

4. Οὐχ ἡ αὐτὴ δὲ θέσις τῶν ὅρων, ὅταν ἁπλῶς τι συλλογισθῇ καὶ ὅταν τόδε τι ἢ πῇ ἢ πῶς, λέγω δ' οἷον ὅταν τἀγαθὸν ἐπιστητὸν δειχθῇ καὶ ὅταν ἐπιστητόν τι ὅτι ἀγαθόν· (5) ἀλλ' εἰ μὲν ἁπλῶς ἐπιστητὸν δέδεικται, μέσον θετέον τὸ ὄν, εἰ δ' ὅτι ἀγαθόν, τὸ τί ὄν. Ἔστω γὰρ τὸ μὲν Α ἐπιστήμη ὅτι τὶ ὄν, ἐφ' ᾧ δὲ Β ὄν τι, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Γ ἀγαθόν. Ἀληθὲς δὴ τὸ Α τοῦ Β κατηγορεῖν· ἦν γὰρ ἐπιστήμη τοῦ τινὸς ὄντος ὅτι τὶ ὄν. Ἀλλὰ καὶ τὸ Β τοῦ Γ· τὸ γὰρ ἐφ' ᾧ Γ ὄν τι. Ὥστε καὶ τὸ Α τοῦ Γ· ἔσται ἄρα ἐπιστήμη τἀγαθοῦ ὅτι ἀγαθόν· ἦν γὰρ τὸ τὶ ὂν τῆς ἰδίου σημεῖον οὐσίας. (6) Εἰ δὲ τὸ ὂν μέσον ἐτέθη καὶ πρὸς τῷ ἄκρῳ τὸ ὂν ἁπλῶς καὶ μὴ τὸ τὶ ὂν ἐλέχθη, οὐκ ἂν ἦν συλλογισμὸς ὅτι ἔστιν ἐπιστήμη τἀγαθοῦ ὅτι ἀγαθόν, ἀλλ' ὅτι ὄν, οἷον ἐφ' ᾧ τὸ Α ἐπιστήμη ὅτι ὄν, ἐφ' ᾧ Β ὄν, ἐφ' ᾧ Γ ἀγαθόν. (7) Φανερὸν οὖν ὅτι ἐν τοῖς ἐν μέρει συλλογισμοῖς οὕτως ληπτέον τοὺς ὅρους.

Quod autem iteratur in propositionibus, id ad majorem terminum ponendum est, non ad medium. (2) Dico autem, ut, si fiat syllogismus, quod justitiæ sit scientia quod bonum *sit*, hoc quia bonum sit, aut quâ bonum, ad majorem terminum ponendum est. Sit enim A, scientia quod bonum *sit*; loco autem B, bonum; loco denique C, justitia: ipsum ergo A verum est de B prædicari; nam boni est scientia, quod bonum *sit*. At etiam B de C *prædicari verum est:* nam justitia *idem est*, quod quidem bonum. Sic igitur fit resolutio. Si vero ad B (*medium terminum*) ponatur τὸ quod bonum *sit*, non erit *syllogismus*; nam A de B verum erit; at B de C non verum erit; nam τὸ bonum, quod bonum *sit*, de justitia dici, falsum est, et intelligi nequit. (3) Similiter vero etiam, si salubre ostendatur scibile esse, quâ bonum; aut hircocervus opinabile, quâ non ens; aut homo *aliquid* interitu obnoxium, quâ sensibile; in omnibus enim, in quibus post verum prædicatum aliud quiddam additur, ipsa iteratio (*reduplicatio*) ad extremum (*seu prædicatum*) ponenda est.

4. Non est autem eadem terminorum collocatio, quando simpliciter quid *inesse* colligitur, et quando hoc aliquid, aut quadamtenus, aut aliquo modo *inesse colligitur*. Dico autem, ut, quando bonum scibile esse demonstratum sit, aut quando *demonstratum sit* scibile quidpiam esse, quod bonum *sit*. (5) Verum si quidem simpliciter scibile esse demonstratum sit, medium ponendum est *simpliciter* Ens. Sin vero *demonstratum sit bonum*, quod bonum *sit*, aliquod *certum seu limitatum* Ens *medii loco sumendum est*. Nam sit A quidem, scientia, quod ens quoddam (*sit*); loco autem B, ens quoddam; loco C vero, bonum: verum nimirum est, A de B prædicari; nam erat scientia alicujus entis, quod aliquod ens *sit*. Quin immo etiam B de C *prædicari verum est*; id enim, quod loco C ponitur, est ens quodpiam. Quare etiam A de C *prædicari verum erit*; erit igitur scientia boni, quod bonum *sit*; nam erat *in hoc syllogismo* hoc ens quidpiam certæ substantiæ signum. (6) Si vero Ens medium positum fuerit, et *majori* extremo Ens simpliciter, et non Hoc Quidpiam Ens appositum fuerit; non erat syllogismus quod sit scientia boni, quod bonum *sit*, sed, quod Ens *sit*. Ut, *sit* loco A, scientia, quod Ens *sit*; loco autem B, Ens; loco C denique, bonum. (7) Manifestum igitur est, in particularibus syllogismis (*in quibus certa ratione restringitur prædicatum*) sic terminos sumendos esse.

CAP. XXXVII. [XXXIX.]

Præcepta ad syllogismorum resolutionem.

Δεῖ δὲ καὶ μεταλαμβάνειν ἃ τὸ αὐτὸ δύναται, ὀνόματα ἀντ' ὀνομάτων καὶ λόγους ἀντὶ λόγων καὶ ὄνομα καὶ λόγον, καὶ ἀεὶ ἀντὶ τοῦ λόγου τοὔνομα λαμβάνειν· ῥᾴων γὰρ ἡ τῶν ὅρων ἔκθεσις. (2) Οἷον εἰ μηδὲν διαφέρει εἰπεῖν τὸ ὑποληπτὸν τοῦ δοξαστοῦ μὴ εἶναι γέ-

Oportet nos autem etiam commutare, quæ idem valent, nomina cum nominibus, et orationes cum orationibus, et nomen et orationem (*alterutrum pro alterutro*) et semper pro oratione nomen sumere; facilior enim erit *hac ratione* terminorum *in syllogismo* expositio. (2) Ut, si nihil intersit, dicere, animi conceptionem non esse genus

νος ἢ μὴ εἶναι ὅπερ ὑποληπτόν τι τὸ δοξαστόν (ταὐτὸν γὰρ τὸ σημαινόμενον), ἀντὶ τοῦ λόγου τοῦ λεχθέντος τὸ ὑποληπτὸν καὶ τὸ δοξαστὸν ὅρους θετέον.

3. Ἐπεὶ δ' οὐ ταὐτόν ἐστι τὸ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγα-5 θὸν καὶ τὸ εἶναι τὴν ἡδονὴν τὸ ἀγαθόν, οὐχ ὁμοίως θετέον τοὺς ὅρους, ἀλλ' εἰ μέν ἐστιν ὁ συλλογισμὸς ὅτι ἡ ἡδονὴ τἀγαθόν, τἀγαθόν, εἰ δ' ὅτι ἀγαθόν, ἀγαθόν. Οὕτως κἀπὶ τῶν ἄλλων.

4. Οὐκ ἔστι δὲ ταὐτὸν οὔτ' εἶναι οὔτ' εἰπεῖν, ὅτι 10 ᾧ τὸ Β ὑπάρχει, τούτῳ παντὶ τὸ Α ὑπάρχει, καὶ τὸ εἰπεῖν τὸ ᾧ παντὶ τὸ Β ὑπάρχει, καὶ τὸ Α παντὶ ὑπάρχει· οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ Β τῷ Γ ὑπάρχειν, μὴ παντὶ δέ. Οἷον ἔστω τὸ Β καλόν, τὸ δὲ Γ λευκόν· εἰ δὴ λευκῷ τινὶ ὑπάρχει καλόν, ἀληθὲς εἰπεῖν ὅτι τῷ 15 λευκῷ ὑπάρχει καλόν· ἀλλ' οὐ παντὶ ἴσως. (5) Εἰ μὲν οὖν τὸ Α τῷ Β ὑπάρχει, μὴ παντὶ δὲ καθ' οὗ τὸ Β, οὔτ' εἰ παντὶ τῷ Γ τὸ Β, οὔτ' εἰ μόνον ὑπάρχει, ἀνάγκη τὸ Α οὐχ ὅτι οὐ παντί, ἀλλ' οὐδ' ὑπάρχειν. (6) Εἰ δὲ καθ' οὗ ἂν τὸ Β λέγηται ἀληθῶς, τούτῳ παντὶ 20 ὑπάρχει, συμβήσεται τὸ Α, καθ' οὗ παντὸς τὸ Β λέγεται, κατὰ τούτου παντὸς λέγεσθαι. (7) Εἰ μέντοι τὸ Α λέγεται, καθ' οὗ ἂν τὸ Β λέγηται, κατὰ παντός, οὐδὲν κωλύει τῷ Γ ὑπάρχειν τὸ Β, μὴ παντὶ δὲ τὸ Α ἢ ὅλως μὴ ὑπάρχειν. (8) Ἐν δὴ τοῖς τρισὶν ὅροις δῆ-25 λον ὅτι τὸ καθ' οὗ τὸ Β, παντὸς τὸ Α λέγεσθαι, τοῦτ' ἔστι, καθ' ὅσων τὸ Β λέγεται, κατὰ πάντων λέγεσθαι καὶ τὸ Α. Καὶ εἰ μὲν κατὰ παντὸς τὸ Β, καὶ τὸ Α οὕτως· εἰ δὲ μὴ κατὰ παντός, οὐκ ἀνάγκη τὸ Α κατὰ παντός.

30 9. Οὐ δεῖ δ' οἴεσθαι παρὰ τὸ ἐκτίθεσθαί τι συμβαίνειν ἄτοπον· οὐδὲν γὰρ προσχρώμεθα τῷ τόδε τι εἶναι, ἀλλ' ὥσπερ ὁ γεωμέτρης τὴν ποδιαίαν καὶ εὐθεῖαν τήνδε καὶ ἀπλατῆ εἶναι λέγει οὐκ οὔσας, ἀλλ' οὐχ οὕτως χρῆται ὡς ἐκ τούτων συλλογιζόμενος. Ὅλως 35 γὰρ ὃ μή ἐστιν ὡς ὅλον πρὸς μέρος καὶ ἄλλο πρὸς τοῦτο ὡς μέρος πρὸς ὅλον, ἐξ οὐδενὸς τῶν τοιούτων δείκνυσιν ὁ δεικνύων, ὥστε οὐδὲ γίνεται συλλογισμός. Τῷ δ' ἐκτίθεσθαι οὕτω χρώμεθα ὥσπερ καὶ τῷ αἰσθάνεσθαι, τὸν μανθάνοντα λέγοντες· οὐ γὰρ οὕτως ὡς ἄνευ 40 τούτων οὐχ οἷόν τ' ἀποδειχθῆναι, ὥσπερ ἐξ ὧν ὁ συλλογισμός.

10. Μὴ λανθανέτω δ' ἡμᾶς ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ συλλογισμῷ οὐχ ἅπαντα τὰ συμπεράσματα δι' ἑνὸς σχήματός εἰσιν, ἀλλὰ τὸ μὲν διὰ τούτου τὸ δὲ δι' ἄλλου. 45 Δῆλον οὖν ὅτι καὶ τὰς ἀναλύσεις οὕτω ποιητέον. (11) Ἐπεὶ δ' οὐ πᾶν πρόβλημα ἐν ἅπαντι σχήματι ἀλλ' ἐν ἑκάστῳ τεταγμένα, φανερὸν ἐκ τοῦ συμπεράσματος ἐν ᾧ σχήματι ζητητέον.

12. Τούς τε πρὸς ὁρισμὸν τῶν λόγων, ὅσοι πρὸς ἕν 5 τι τυγχάνουσι διειλεγμένοι τῶν ἐν τῷ ὅρῳ, πρὸς ὃ διείλεκται, θετέον ὅρον, καὶ οὐ τὸν ἅπαντα λόγον· ἧττον γὰρ συμβήσεται ταράττεσθαι διὰ τὸ μῆκος, οἷον εἰ τὸ ὕδωρ ἔδειξεν ὅτι ὑγρὸν ποτόν, τὸ ποτὸν καὶ τὸ ὕδωρ ὅρους θετέον.

illius, quod est opinabile, aut non esse, quod animi conceptio est, opinabile: eadem enim (*hujus posterioris, quæ prioris orationi*) est significatio; pro dicta oratione animi conceptio et opinabile termini ponendi sunt.

[XL.] 3. Quoniam autem non est idem, voluptatem esse bonum, et voluptatem esse τὸ bonum (*ipsum bonum*), non sunt eodem modo termini ponendi; verum, si quidem sit syllogismus, voluptatem esse τὸ bonum, *ponendus est* terminus τὸ bonum; si vero *syllogismus sit, voluptatem* esse bonum, *terminus ponendus est*, bonum. Eodem autem modo etiam in ceteris.

[XLI.] 4. Non est autem idem, nec secundum rem, nec oratione, quod, cui B inest, illi omni insit A, et si quis dicat, cui omni B insit, illi etiam omni A inesse; nihil enim impedit quominus B insit τῷ C, at non omni; ut, sit B quidem pulchrum *quid*; C vero, album. Nimirum si alicui albo insit pulchrum *quid*; verum est dicere, quod albo insit pulchrum, at non omni æque *inesse verum est*. (5) Si igitur A inest τῷ B, non omni autem, de quo B *prædicatur*; neque si omni C *insit* B, neque si tantum *alicui* insit, necesse est, A non quod non omni, sed nec *omnino* inesse τῷ C. (6) Si vero, de quocunque vere dicatur B, illi omni A insit, accidet, A, de quo omni B dicitur de eo omni etiam ipsum dici. (7) Si quidem ergo A dicitur *de eo*, de quo omni B dicitur; nihil impedit, τῷ C inesse B, non omni autem C *inesse* A, aut etiam, omnino non inesse. (8) In tribus itaque terminis manifestum est, quod *quum dicimus*, de quo B dicitur, de eo omni A dici, hoc sit, de quibuscunque B dicitur, de his omnibus dici etiam A. Et, si quidem de omni *dicatur* B, etiam A eodem modo *dici*. Si vero non *dicatur* B de omni, non est necesse, A omni inesse.

9. Non debemus autem existimare, per expositionem *hanc* (*notarum* A B C) absurdum quidpiam accidere; nequaquam enim ad hanc rem utimur *his notis* A B C, quia hoc aliquid sint, sed quemadmodum geometra pedalem et rectam hanc ac sine latitudine dicit, quum *talis* non sit. Sed non ita utitur, ut inde aliquid demonstraturus. Omnino enim, quod non est *ad quidpiam* ut totum ad partem *affectum* et aliud ad hoc ut pars ad totum, ex nullo talium demonstrat demonstrator; neque enim fit syllogismus; expositione vero *ad hanc rem* ita utimur, ut et sensu, dum discentem instruimus; non enim ita, ac si sine his demonstrari nequeat, quomodo *utimur propositionibus*, ex quibus syllogismus *constat*.

[XLII.] 10. Non lateat autem nos, quod in eodem syllogismo non omnes conclusiones per unam figuram fiant; sed hæc quidem per hanc *fit*, illa vero per aliam. Manifestum ergo est, resolutiones quoque ita esse faciendas. (11) Quoniam vero non omne problema in quavis figura, sed in unaquaque *figura* certa *problemata concluduntur*, manifestum est ex conclusione, in qua figura quærendum sit *problema aliquod*.

[XLIII.] 12. In orationibus vero ad definitiones *rei* spectantibus, quæcunque ad unum quoddam eorum, quæ in definitione sunt, disputando afferuntur, *ad id*, ad quod disputatio directa est, terminus ponendus est, non ad omnem *definitionis* orationem; minus enim perturbari accidet ob prolixitatem. Ut, si aquam demonstraverit *aliquis*, quod humidum potabile sit, termini ponendi sunt, aqua et potabile.

CAP. XXXVIII. [XLIV.]

De resolutione syllogismorum ex hypothesi, et ducentium ad impossibile.

Ἔτι δὲ τοὺς ὑποθέσεως συλλογισμοὺς ἐξ οὐ πειρατέον ἀνάγειν· οὐ γὰρ ἔστιν ἐκ τῶν κειμένων ἀνάγειν. Οὐ γὰρ διὰ συλλογισμοῦ δεδειγμένοι εἰσίν, ἀλλὰ διὰ συνθήκης ὡμολογημένοι πάντες. Οἷον εἰ ὑποθέμενος, ἂν δύναμίς τις μία μὴ ᾖ τῶν ἐναντίων, μηδ' ἐπιστήμην μίαν εἶναι, εἶτα διαλεχθείη ὅτι οὐκ ἔστι μία δύναμις τῶν ἐναντίων, οἷον τοῦ ὑγιεινοῦ καὶ τοῦ νοσώδους· ἅμα γὰρ ἔσται τὸ αὐτὸ ὑγιεινὸν καὶ νοσῶδες. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστι μία πάντων τῶν ἐναντίων δύναμις, ἀποδέδεικται, ὅτι δ' ἐπιστήμη οὐκ ἔστιν, οὐ δέδεικται. Καίτοι ὁμολογεῖν ἀναγκαῖον· ἀλλ' οὐκ ἐκ συλλογισμοῦ, ἀλλ' ἐξ ὑποθέσεως. Τοῦτον μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ἀναγαγεῖν, ὅτι δ' οὐ μία δύναμις ἐστιν· οὗτος γὰρ ἴσως καὶ ἦν συλλογισμός, ἐκεῖνο δ' ὑπόθεσις.

2. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν διὰ τοῦ ἀδυνάτου περαινομένων· οὐδὲ γὰρ τούτους οὐκ ἔστιν ἀναλύειν, ἀλλὰ τὴν μὲν εἰς τὸ ἀδύνατον ἀπαγωγὴν ἔστι (συλλογισμῷ γὰρ δείκνυται), θάτερον δ' οὐκ ἔστιν· ἐξ ὑποθέσεως γὰρ περαίνεται. (3) Διαφέρουσι δὲ τῶν προειρημένων ὅτι ἐν ἐκείνοις μὲν δεῖ προδιομολογήσασθαι, εἰ μέλλει συμφήσειν, οἷον ἂν δειχθῇ μία δύναμις τῶν ἐναντίων, καὶ ἐπιστήμην εἶναι τὴν αὐτήν· ἐνταῦθα δὲ καὶ μὴ προδιομολογησάμενοι συγχωροῦσι διὰ τὸ φανερὸν εἶναι τὸ ψεῦδος, οἷον τεθείσης τῆς διαμέτρου συμμέτρου τὸ τὰ περιττὰ ἴσα εἶναι τοῖς ἀρτίοις.

4. Πολλοὶ δὲ καὶ ἕτεροι περαίνονται ἐξ ὑποθέσεως, οὓς ἐπισκέψασθαι δεῖ καὶ διασημῆναι καθαρῶς. Τίνες μὲν οὖν αἱ διαφοραὶ τούτων, καὶ ποσαχῶς γίνεται τὸ ἐξ ὑποθέσεως, ὕστερον ἐροῦμεν· νῦν δὲ τοσοῦτον ἡμῖν ἔστω φανερόν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀναλύειν εἰς τὰ σχήματα τοὺς συλλογισμούς· καὶ δι' ἣν αἰτίαν εἰρήκαμεν.

Præterea vero syllogismos ex hypothesi *concludentes* ut reducamus *ad trium figurarum aliquam*, non est tentandum. Non enim licet reducere ex positis *concludentes*. Nam non per syllogismum demonstrati sunt, sed omnes per conventionem ex consensu constant. Uti, si quis supponat, si una aliquis facultas non sit contrariorum, neque scientiam esse unam, deinde vero probetur, non esse unam facultatem contrariorum; ut, *si non sit* sani et morbidi *una facultas*; simul enim unum et idem foret sanum et morbidum: quod ergo non sit omnium contrariorum una facultas, demonstratum est; quod vero *una* scientia non sit *contrariorum*, monstratum non est; attamen confiteri *hoc* necessarium est; at non per syllogismum, sed ex hypothesi. Hunc ergo *syllogismum* non licet reducere *ad trium figurarum aliquam*; quod vero non sit una *contrariorum* facultas, *hunc syllogismum reducere* licet; nam hic quidem forte esset syllogismus; ille vero erat hypothesis.

2. Similiter vero etiam in his *syllogismis*, qui per impossibile concludunt; neque enim licet hos resolvere; sed ipsam quidem ad impossibile deductionem potest aliquis *in aliquam figuram resolvere*; syllogismo enim demonstratur; alterum autem *syllogismi per impossibile membrum* non licet *resolvere*; ex hypothesi enim *ejus veritas* probatur. (3) Differunt autem *syllogismi per impossibile* ab ante dictis; quod in illis quidem oportet in priorem partem *aliquem* consensisse, ut *idem* concessurus sit posteriorem; ut, si demonstratum sit, unam esse contrariorum facultatem, *oportet ante aliquem confessum esse* et scientiam esse *contrariorum* eandem; hic vero *in syllogismo per impossibile*, etiamsi de priori parte non consentiant, admittunt tamen *assumtum*, quod manifesta sit *ratione contradictionis* falsitas; ut, posito, diametrum esse commensurabilem *illius*, quod æqualia sint imparia paribus, *contradictoriam admittunt*, *propter ejus, quod propositum ab initio fuit, falsitatem manifestam*.

4. Multi autem etiam alii *syllogismi* probantur ex hypothesi, quos considerare nos oportet, et dilucide denotare. Quænam ergo differentiæ illorum, et quot modis fiant hypothetici *syllogismi*, postea dicemus; nunc autem tantum nobis manifestum esto, quod non liceat in figuras tales syllogismos resolvere; et quam ob causam, diximus.

CAP. XXXIX. [XLV.]

De resolutione syllogismorum ex una figura in aliam.

Ὅσα δ' ἐν πλείοσι σχήμασι δείκνυται τῶν προβλημάτων, ἢν ἐν θατέρῳ συλλογισθῇ, ἔστιν ἀναγαγεῖν τὸν συλλογισμὸν εἰς θάτερον, οἷον τὸν ἐν τῷ πρώτῳ στερητικὸν εἰς τὸ δεύτερον καὶ τὸν ἐν τῷ μέσῳ εἰς τὸ πρῶτον, οὐχ ἅπαντας δέ, ἀλλ' ἐνίους. Ἔσται δὲ φανερὸν ἐν τοῖς ἑπομένοις. (2) Εἰ γὰρ τὸ Α μηδενὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ, τὸ Α οὐδενὶ τῷ Γ. Οὕτω μὲν οὖν τὸ πρῶτον σχῆμα· ἐὰν δ' ἀντιστραφῇ τὸ στερητικόν, τὸ μέσον ἔσται· τὸ γὰρ Β τῷ μὲν Α οὐδενί, τῷ δὲ Γ παντὶ ὑπάρχει. (3) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ μὴ καθόλου ἀλλ' ἐν μέρει ὁ συλλογισμός, οἷον εἰ τὸ μὲν Α μηδενὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ· ἀντιστραφέντος γὰρ τοῦ στερητικοῦ, τὸ μέσον ἔσται σχῆμα.

4. Τῶν δ' ἐν τῷ δευτέρῳ συλλογισμῶν οἱ μὲν καθόλου ἀναχθήσονται εἰς τὸ πρῶτον, τῶν δ' ἐν μέρει ἅτε-

Quæcunque autem problemata in pluribus figuris demonstrantur, si in una syllogismo probata sint, licet syllogismum ad aliam reducere; ut *syllogismum* negativum in prima *figura* ad secundam; et in media *figura* ad primam; non omnes autem *reducere ita licet*, sed nonnullos tantum. Erit autem hoc perspicuum in sequentibus. (2) Nam si A nulli B *inest;* B autem omni C; A nulli *inerit* C. Hoc quidem modo fit prima figura. Si vero reciprocetur negativa, media *figura* erit, nam B nulli quidem A, at omni C inerit. (3) Similiter vero etiam, si non universalis, sed particularis fuerit syllogismus; ut, si A quidem nulli B *insit*, B autem alicui C. Reciprocata enim negativa, media erit figura.

4. Syllogismi vero in secunda figura universales quidem reducentur in primam *figuram;* at e particularibus

ρος μένον. (5) Ἔστω γὰρ τὸ Α τῷ μὲν Β μηδενί, τῷ δὲ Γ παντὶ ὑπάρχον. Ἀντιστραφέντος οὖν τοῦ στερητικοῦ, τὸ πρῶτον ἔσται σχῆμα· τὸ μὲν γὰρ Β οὐδενὶ τῷ Α, τὸ δὲ Α παντὶ τῷ Γ ὑπάρχει. (6) Ἐὰν δὲ τὸ κατηγορικὸν ᾖ πρὸς τῷ Β, τὸ δὲ στερητικὸν πρὸς τῷ Γ, πρῶτον ὅρον θετέον τὸ Γ· τοῦτο γὰρ οὐδενὶ τῷ Α, τὸ δὲ Α παντὶ τῷ Β· ὥστ' οὐδενὶ τῷ Β τὸ Γ· οὐδ' ἄρα τὸ Β τῷ Γ οὐδενί· ἀντιστρέφει γὰρ τὸ στερητικόν. (7) Ἐὰν δ' ἐν μέρει ᾖ ὁ συλλογισμός, ὅταν μὲν ᾖ τὸ στερητικὸν πρὸς τῷ μείζονι ἄκρῳ, ἀναχθήσεται εἰς τὸ πρῶτον, οἷον εἰ τὸ Α μηδενὶ τῷ Β, τῷ δὲ Γ τινί· ἀντιστραφέντος γὰρ τοῦ στερητικοῦ, τὸ πρῶτον ἔσται σχῆμα· τὸ μὲν γὰρ Β οὐδενὶ τῷ Α, τὸ δὲ Α τινὶ τῷ Γ. (8) Ὅταν δὲ τὸ κατηγορικόν, οὐκ ἀναλυθήσεται, οἷον εἰ τὸ Α τῷ μὲν Β παντί, τῷ δὲ Γ οὐ παντί· οὔτε γὰρ δέχεται ἀντιστροφὴν τὸ Α Β, οὔτε γενομένης ἔσται συλλογισμός.

9. Πάλιν οἱ μὲν ἐν τῷ τρίτῳ σχήματι οὐκ ἀναλυθήσονται πάντες εἰς τὸ πρῶτον, οἱ δ' ἐν τῷ πρώτῳ πάντες εἰς τὸ τρίτον. (10) Ὑπαρχέτω γὰρ τὸ Α παντὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ. Οὐκοῦν ἐπειδὴ ἀντιστρέφει τὸ ἐν μέρει κατηγορικόν, ὑπάρξει τὸ Γ τινὶ τῷ Β· τὸ δὲ Α παντὶ ὑπῆρχεν, ὥστε γίνεται τὸ τρίτον σχῆμα. (11) Καὶ εἰ στερητικὸς ὁ συλλογισμός, ὡσαύτως· ἀντιστρέφει γὰρ τὸ ἐν μέρει κατηγορικόν, ὥστε τὸ μὲν Α οὐδενὶ τῷ Β, τὸ δὲ Γ τινὶ ὑπάρξει.

12. Τῶν δ' ἐν τῷ τελευταίῳ σχήματι συλλογισμῶν εἷς μόνος οὐκ ἀναλύεται εἰς τὸ πρῶτον, ὅταν μὴ καθόλου τεθῇ τὸ στερητικόν, οἱ δ' ἄλλοι πάντες ἀναλύονται. (13) Κατηγορείσθω γὰρ παντὸς τοῦ Γ τὸ Α καὶ τὸ Β· οὐκοῦν ἀντιστρέψει τὸ Γ πρὸς ἑκάτερον ἐπὶ μέρους· ὑπάρχει ἄρα τινὶ τῷ Β. Ὥστ' ἔσται τὸ πρῶτον σχῆμα, εἰ τὸ μὲν Α παντὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Γ τινὶ τῶν Β. (14) Καὶ εἰ τὸ μὲν Α παντὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Β τινί, ὁ αὐτὸς λόγος· ἀντιστρέφει γὰρ πρὸς τὸ Γ τὸ Β. (15) Ἐὰν δὲ τὸ μὲν Β παντὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Α τινὶ τῷ Γ, πρῶτος ὅρος θετέος τὸ Β· τὸ γὰρ Β παντὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Γ τινὶ τῷ Α, ὥστε τὸ Β τινὶ τῷ Α. Ἐπεὶ δ' ἀντιστρέφει τὸ ἐν μέρει, καὶ τὸ Α τινὶ τῷ Β ὑπάρξει. (16) Καὶ εἰ στερητικὸς ὁ συλλογισμός, καθόλου τῶν ὅρων ὄντων, ὁμοίως ληπτέον. Ὑπαρχέτω γὰρ τὸ Β παντὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Α μηδενί· οὐκοῦν τινὶ τῷ Β ὑπάρξει τὸ Γ, τὸ δὲ Α οὐδενὶ τῷ Γ, ὥστ' ἔσται μέσον τὸ Γ. (17) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὸ μὲν στερητικὸν καθόλου, τὸ δὲ κατηγορικὸν ἐν μέρει· τὸ μὲν γὰρ Α οὐδενὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Γ τινὶ τῶν Β ὑπάρξει. (18) Ἐὰν δ' ἐν μέρει ληφθῇ τὸ στερητικόν, οὐκ ἔσται ἀνάλυσις, οἷον εἰ τὸ μὲν Β παντὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Α τινὶ μὴ ὑπάρχει· ἀντιστραφέντος γὰρ τοῦ Β Γ ἀμφότεραι αἱ προτάσεις ἔσονται κατὰ μέρος.

19. Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι πρὸς τὸ ἀναλύειν εἰς ἄλληλα τὰ σχήματα ἡ πρὸς τῷ ἐλάττονι ἄκρῳ πρότασις ἀντιστρεπτέα ἐν ἀμφοτέροις τοῖς σχήμασι· ταύτης γὰρ μετατιθεμένης, ἡ μετάβασις ἐγίνετο.

20. Τῶν δ' ἐν τῷ μέσῳ σχήματι ἅτερος μὲν ἀνα-

alter tantum *in primam figuram reducitur.* (5) Sit enim *in secunda figura*, A nulli quidem B, C autem omni inesse. Reciprocata ergo negativa, prima erit figura; B enim nulli A; A autem omni C inerit. (6) Si vero *in secundæ figuræ syllogismo* affirmatio fuerit de B, negatio de C, primus terminus ponendus est C; hoc enim nulli A *inest*; A autem omni B; quare nulli B *inest* C. Neque ergo B ulli C *inest*; nam reciprocatur negativa. (7) Si vero particularis fuerit syllogismus; si quidem negativa *apposita fuerit* majori extremo, resolvetur *syllogismus ille secundæ figuræ* in primam *figuram.* Ut, si A nulli B *inest*, alicui vero C; nam reciprocata negativa, prima erit figura. Nam B quidem nulli A *inest*, A autem alicui C. (8) Quando vero affirmativa *major fuerit, minore negativa*, non resolvetur *syllogismus talis in primam figuram*; ut, si A omni quidem B *inest*, C autem non omni; neque enim recipit reciprocationem A B *propositio universalis affirmativa*; neque, si fiat reciprocatio, erit syllogismus.

9. Rursus, syllogismi quidem in tertia figura non resolventur omnes in primam; *syllogismi* vero in prima omnes *resolventur* in tertiam. (10) Insit enim A quidem omni B, B autem alicui C. Ergo, quum reciprocetur negativa particularis, inerit C *etiam* alicui B; A autem omni inerat B; quare fit tertia figura. (11) Et, si negativus fuerit syllogismus, similiter; reciprocatur enim affirmativa particularis. Quare A quidem nulli B, alicui vero C inerit.

12. Ex syllogismis autem in tertia figura unus solus non resolvitur in primam, quando non universaliter posita fuerit negativa; reliqui vero omnes resolvuntur *in primam figuram.* (13) Dicatur enim de omni C et A et B; ergo reciprocatur C cum utroque particulariter. Inerit ergo A alicui B. Quare prima erit figura, si A quidem C omni, C autem alicui B *inest.* (14) Et *hoc quoque modo erit prima figura* si quidem A *in tertia figura* omni C, B autem alicui C *inerit*; est eadem ratio; nam reciprocatur B cum C. (15) Si vero B quidem C omni, at A alicui C *inest*; major terminus ponendus est B; nam B omni C, C autem cuidam A *inest ob reciprocationem particularis affirmativæ*; quare etiam B alicui A *inerit.* Quoniam autem reciprocatur particularis, etiam A alicui B inerit. (16) Et, si negativus fuerit syllogismus, cum terminis universalibus, similiter sumendum est. Insit enim B omni C, nulli C autem A. Ergo *ob reciprocationem universalis affirmativæ cum particulari affirmativa* alicui B inerit C, A autem nulli C; quare erit medium C. (17) Similiter vero etiam, si negativa quidem universalis, affirmativa autem particularis fuerit. Nam et A quidem nulli C, C autem alicui B inerit. (18) Si vero negativa particulariter sumpta fuerit, non erit *ulla hujus syllogismi* resolutio; ut, si B quidem omni C, A autem alicui C non inest; reciprocata enim B C (*minore*), utraque propositio erit particularis.

19. Manifestum autem est, quod, ut resolvatur una in aliam figura, minor propositio sit convertenda in utrisque figuris; hac enim transposita, transitus fit *ex una in aliam figuram.*

20. Syllogismorum autem in media figura alter quidem

λύεται, ἅτερος δ' οὐκ ἀναλύεται εἰς τὸ τρίτον. (21) Ὅταν μὲν γὰρ ᾖ τὸ καθόλου στερητικόν, ἀναλύεται. Εἰ γὰρ τὸ Α μηδενὶ τῷ Β, τῷ δὲ Γ τινί, ἀμφότερα ὁμοίως ἀντιστρέφει πρὸς τὸ Α, ὥστε τὸ μὲν Β οὐδενὶ τῷ Α, τὸ δὲ Γ τινί· μέσον ἄρα τὸ Α. (22) Ὅταν δὲ τὸ Α παντὶ τῷ Β, τῷ δὲ Γ τινὶ μὴ ὑπάρχῃ, οὐκ ἔσται ἀνάλυσις· οὐδετέρα γὰρ τῶν προτάσεων ἐκ τῆς ἀντιστροφῆς καθόλου.

23. Καὶ οἱ ἐκ τοῦ τρίτου δὲ σχήματος ἀναλυθήσονται εἰς τὸ μέσον, ὅταν ᾖ καθόλου τὸ στερητικόν, οἷον εἰ τὸ Α μηδενὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Β τινὶ ἢ παντί· καὶ γὰρ τὸ Γ τῷ μὲν Α οὐδενί, τῷ δὲ Β τινὶ ὑπάρξει. (24) Ἐὰν δ' ἐπὶ μέρους ᾖ τὸ στερητικόν, οὐκ ἀναλυθήσεται· οὐ γὰρ δέχεται ἀντιστροφὴν τὸ ἐν μέρει ἀποφατικόν.

25. Φανερὸν οὖν ὅτι οἱ αὐτοὶ συλλογισμοὶ οὐκ ἀναλύονται ἐν τούτοις τοῖς σχήμασιν, οἵπερ οὐδ' εἰς τὸ πρῶτον ἀνελύοντο, καὶ ὅτι εἰς τὸ πρῶτον σχῆμα τῶν συλλογισμῶν ἀναγομένων οὗτοι μόνοι διὰ τοῦ ἀδυνάτου περαίνονται.

26. Πῶς μὲν οὖν δεῖ τοὺς συλλογισμοὺς ἀνάγειν, καὶ ὅτι ἀναλύεται τὰ σχήματα εἰς ἄλληλα, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων.

resolvitur, alter autem non resolvitur in tertiam figuram. (21) Quando enim negativa *propositio* universalis fuerit, resolvitur *talis syllogismus in tertiam figuram.* Si enim A nulli B, at alicui C *inest*, utraque extrema similiter ad A convertuntur. Quare B nulli *inerit* A; C autem alicui A; medium ergo erit A. (22) Quando autem A omni B, C autem alicui non insit, non fit resolutio; neutra enim propositio facta conversione *fit* universalis.

23. Et syllogismi ex tertia figura resolventur in mediam, quando fuerit universalis negativa. Ut, si A nulli C *inest*, B autem *inest* alicui C aut omni; nam et C nulli A quidem, alicui autem B inerit. (24) Si vero negativa particularis fuerit, non resolvetur *talis syllogismus*; non enim recipit conversionem negativa particularis.

25. Manifestum igitur est, quod in his figuris (*secunda et tertia*) *ex una in alteram* iidem syllogismi non resolvuntur, qui nec in primam resolvi poterant, et quod, reductis syllogismis ad primam figuram, hi soli per impossibile ostenduntur.

26. Quomodo ergo oporteat syllogismos reducere, et quod mutuo una in aliam figuram resolvatur, ex dictis perspicuum est.

CAP. XL. [XLVI.]

De qualitate et significatione tum finitorum et infinitorum, tum privantium terminorum in syllogismis.

Διαφέρει δέ τι ἐν τῷ κατασκευάζειν ἢ ἀνασκευάζειν τὸ ὑπολαμβάνειν ἢ ταὐτὸν ἢ ἕτερον σημαίνειν τὸ μὴ εἶναι τοδὶ καὶ εἶναι μὴ τοῦτο, οἷον τὸ μὴ εἶναι λευκὸν τῷ εἶναι μὴ λευκόν. Οὐ γὰρ ταὐτὸν σημαίνει, οὐδ' ἔστιν ἀπόφασις τοῦ εἶναι λευκὸν τὸ εἶναι μὴ λευκόν, ἀλλὰ τὸ μὴ εἶναι λευκόν. (2) Λόγος δὲ τούτου ὅδε. Ὁμοίως γὰρ ἔχει τὸ δύναται βαδίζειν πρὸς τὸ δύναται οὐ βαδίζειν τῷ ἔστι λευκόν πρὸς τὸ ἔστιν οὐ λευκόν, καὶ ἐπίσταται τἀγαθόν πρὸς τὸ ἐπίσταται τὸ οὐκ ἀγαθόν. Τὸ γὰρ ἐπίσταται τἀγαθὸν ἢ ἔστιν ἐπιστάμενος τἀγαθόν οὐδὲν διαφέρει, οὐδὲ τὸ δύναται βαδίζειν ἢ ἔστι δυνάμενος βαδίζειν· ὥστε καὶ τὰ ἀντικείμενα, οὐ δύναται βαδίζειν - οὐκ ἔστι δυνάμενος βαδίζειν. Εἰ οὖν τὸ οὐκ ἔστι δυνάμενος βαδίζειν ταὐτὸ σημαίνει καὶ ἔστι δυνάμενος οὐ βαδίζειν ἢ μὴ βαδίζειν, ταῦτά γε ἅμα ὑπάρξει ταὐτῷ (ὁ γὰρ αὐτὸς δύναται καὶ βαδίζειν καὶ μὴ βαδίζειν, καὶ ἐπιστήμων τἀγαθοῦ καὶ τοῦ μὴ ἀγαθοῦ ἐστί)· φάσις δὲ καὶ ἀπόφασις οὐχ ὑπάρχουσιν αἱ ἀντικείμεναι ἅμα τῷ αὐτῷ. Ὥσπερ οὖν οὐ ταὐτό ἐστι τὸ μὴ ἐπίστασθαι τἀγαθὸν καὶ ἐπίστασθαι τὸ μὴ ἀγαθόν, οὐδ' εἶναι μὴ ἀγαθὸν καὶ μὴ εἶναι ἀγαθὸν ταὐτόν. Τῶν γὰρ ἀνὰ λόγον ἐὰν θάτερα ᾖ ἕτερα, καὶ θάτερα. (3) Οὐδὲ τὸ εἶναι μὴ ἴσον καὶ τὸ μὴ εἶναι ἴσον· τῷ μὲν γὰρ ὑπόκειταί τι, τῷ ὄντι μὴ ἴσῳ, καὶ τοῦτ' ἔστι τὸ ἄνισον, τῷ δ' οὐδέν. Διόπερ ἴσον μὲν ἢ ἄνισον οὐ πᾶν, ἴσον δ' ἢ οὐκ ἴσον πᾶν. (4) Ἔτι τὸ ἔστιν οὐ λευκὸν ξύλον καὶ οὐκ ἔστι λευκὸν ξύλον οὐχ ἅμα ὑπάρχει. Εἰ γὰρ ἔστι ξύλον οὐ λευκόν, ἔσται ξύλον· τὸ δὲ μὴ ὂν λευκὸν ξύλον

Interest autem aliquid in confirmando, aut refutando, si quis opinetur aut idem, aut diversum significare τὸ Non esse illud, et Esse non illud; ut, τὸ non esse album, τὸ esse non album. Non enim idem significant; neque τοῦ esse album negatio est τὸ esse non album, sed τὸ non esse album. (2) Ratio autem hujus est hæc. Etenim similiter se habet τὸ potest ambulare ad τὸ potest non ambulare, atque τὸ est album ad τὸ est non album; et τὸ scit bonum ad τὸ scit non bonum. Nam τὸ scit bonum, aut est sciens bonum, nihil differt; neque τὸ potest ambulare, aut est potens ambulare; quamobrem etiam *his* opposita, non potest ambulare, non est potens ambulare, nihil differunt. Si igitur τὸ non est potens ambulare idem significat, quod, est potens non ambulare, aut *omnino* non ambulare, eadem hæc (*non esse potentem ambulare, et esse potentem ambulare*) simul inerunt eidem; (unus enim et idem potest et ambulare, et non ambulare; et intelligens boni etiam non boni *intelligens* est;) affirmatio vero et negatio oppositæ non insunt simul eidem. Quemadmodum ergo non idem est, τὸ non intelligere bonum, et intelligere non bonum; neque, esse non bonum, et non esse bonum, idem est. Eorum enim, quæ eandem rationem habent, si illa fuerint diversa, etiam hæc *erunt diversa*. (3) Neque τὸ esse non æquale, et τὸ non esse æquale, *idem est;* illi enim, quod est non æquale, subjectum est aliquid, et hoc *quod subjectum est* est τὸ inæquale; huic vero (τῷ *non esse æquale*) *subjectum est* nihil. Quare æquale quidem aut inæquale non omne est; æquale autem aut non æquale omne. (4) Porro, τὸ est non album lignum, et τὸ non est album lignum, non simul insunt. Nam si est lignum non album, erit lignum; at quod non est album lignum,

οὐκ ἀνάγκη ξύλον εἶναι. (5) Ὥστε φανερὸν ὅτι οὐκ ἔστι τοῦ ἔστιν ἀγαθόν τὸ ἔστιν οὐκ ἀγαθόν ἀπόφασις. Εἰ οὖν κατὰ παντὸς ἑνὸς ἢ φάσις ἢ ἀπόφασις ἀληθής, εἰ μή ἐστιν ἀπόφασις, δῆλον ὡς κατάφασις ἄν πως εἴη. Καταφάσεως δὲ πάσης ἀπόφασίς ἐστι· καὶ ταύτης ἄρα τὸ οὐκ ἔστιν οὐκ ἀγαθόν. (6) Ἔχει δὲ τάξιν τήνδε πρὸς ἄλληλα. Ἔστω τὸ εἶναι ἀγαθὸν ἐφ' οὗ Α, τὸ δὲ μὴ εἶναι ἀγαθὸν ἐφ' οὗ Β, τὸ δὲ εἶναι μὴ ἀγαθὸν ἐφ' οὗ Γ, ὑπὸ τὸ Β, τὸ δὲ μὴ εἶναι μὴ ἀγαθὸν ἐφ' οὗ Δ, ὑπὸ τὸ Α. Παντὶ δὴ ὑπάρξει ἢ τὸ Α ἢ τὸ Β, καὶ οὐδενὶ τῷ αὐτῷ· καὶ ἢ τὸ Γ ἢ τὸ Δ, καὶ οὐδενὶ τῷ αὐτῷ. Καὶ ᾧ τὸ Γ, ἀνάγκη τὸ Β παντὶ ὑπάρχειν. Εἰ γὰρ ἀληθὲς εἰπεῖν ὅτι οὐ λευκόν, καὶ ὅτι οὐκ ἔστι λευκόν, ἀληθές· ἀδύνατον γὰρ ἅμα εἶναι λευκὸν καὶ εἶναι μὴ λευκόν, ἢ εἶναι ξύλον οὐ λευκὸν καὶ εἶναι ξύλον λευκόν, ὥστ' εἰ μὴ ἡ κατάφασις, ἡ ἀπόφασις ὑπάρξει. Τῷ δὲ Β τὸ Γ οὐκ ἀεί· ὃ γὰρ ὅλως μὴ ξύλον, οὐδὲ ξύλον ἔσται οὐ λευκόν. Ἀνάπαλιν τοίνυν, ᾧ τὸ Α, τὸ Δ παντί· ἢ γὰρ τὸ Γ ἢ τὸ Δ. Ἐπεὶ δ' οὐχ οἷόν τε ἅμα εἶναι μὴ λευκὸν καὶ λευκόν, τὸ Δ ὑπάρξει. Κατὰ γὰρ τοῦ ὄντος λευκοῦ ἀληθὲς εἰπεῖν ὅτι οὐκ ἔστιν οὐ λευκόν· κατὰ δὲ τοῦ Δ οὐ παντὸς τὸ Α· κατὰ γὰρ τοῦ ὅλως μὴ ὄντος ξύλου οὐκ ἀληθὲς τὸ Α εἰπεῖν, ὡς ἔστι ξύλον οὐ λευκόν. Ὥστε τὸ Δ ἀληθές, τὸ δ' Α οὐκ ἀληθές, ὅτι ξύλον λευκόν. Δῆλον δ' ὅτι καὶ τὸ Α Γ οὐδενὶ τῷ αὐτῷ καὶ τὸ Β καὶ τὸ Δ ἐνδέχεται τινὶ τῷ αὐτῷ ὑπάρξαι.

7. Ὁμοίως δ' ἔχουσι καὶ αἱ στερήσεις πρὸς τὰς κατηγορίας ταύτῃ τῇ θέσει. Ἴσον ἐφ' οὗ τὸ Α, οὐκ ἴσον ἐφ' οὗ τὸ Β, ἄνισον ἐφ' οὗ Γ, οὐκ ἄνισον ἐφ' οὗ Δ.

8. Καὶ ἐπὶ πολλῶν δέ, ὧν τοῖς μὲν ὑπάρχειν τοῖς δ' οὐχ ὑπάρχειν ταὐτό, ἡ μὲν ἀπόφασις ὁμοίως ἀληθεύοιτ' ἄν, ὅτι οὐκ ἔστι λευκὰ πάντα ἢ ὅτι οὐκ ἔστι λευκὸν ἕκαστον· ὅτι δ' ἐστὶν οὐ λευκὸν ἕκαστον ἢ πάντα ἐστὶν οὐ λευκά, ψεῦδος. Ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ ἔστι πᾶν ζῷον λευκὸν οὐ τὸ ἔστιν οὐ λευκὸν ἅπαν ζῷον ἀπόφασις (ἄμφω γὰρ ψευδεῖς), ἀλλὰ τὸ οὐκ ἔστι πᾶν ζῷον λευκόν. (9) Ἐπεὶ δὲ δῆλον ὅτι ἕτερον σημαίνει τὸ ἔστιν οὐ λευκὸν καὶ οὐκ ἔστι λευκόν, καὶ τὸ μὲν κατάφασις τὸ δ' ἀπόφασις, φανερὸν ὡς οὐχ ὁ αὐτὸς τρόπος τοῦ δεικνύναι ἑκάτερον, οἷον ὅτι ὃ ἂν ᾖ ζῷον, οὐκ ἔστι λευκὸν ἢ ἐνδέχεται μὴ εἶναι λευκόν, καὶ ὅτι ἀληθὲς εἰπεῖν μὴ λευκόν· τοῦτο γάρ ἐστιν εἶναι μὴ λευκόν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἀληθὲς εἰπεῖν ἔστι λευκὸν εἴτε μὴ λευκὸν ὁ αὐτὸς τρόπος· κατασκευαστικῶς γὰρ ἄμφω διὰ τοῦ πρώτου δείκνυται σχήματος· τὸ γὰρ ἀληθὲς τῷ ἔστιν ὁμοίως τάττεται· τοῦ γὰρ ἀληθὲς εἰπεῖν λευκὸν οὐ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν μὴ λευκὸν ἀπόφασις, ἀλλὰ τὸ μὴ ἀληθὲς εἰπεῖν λευκόν. Εἰ δὴ ἔστιν ἀληθὲς εἰπεῖν, ὃ ἂν ᾖ ἄνθρωπος, μουσικὸν εἶναι ἢ μὴ μουσικὸν εἶναι, ὃ ἂν ᾖ ζῷον, ληπτέον ἢ εἶναι μουσικὸν ἢ εἶναι μὴ μουσικόν, καὶ δέδεικται. Τὸ δὲ μὴ εἶναι μουσικὸν ὃ ἂν ᾖ ἄνθρωπος, ἀνασκευαστικῶς δείκνυται κατὰ τοὺς εἰρημένους τρόπους τρεῖς.

non est necesse esse lignum. (5) Quare manifestum est, quod τοῦ est bonum non sit negatio τὸ est non bonum. Si ergo de omni uno aut affirmatio, aut negatio vera est; si non est *vera* negatio, perspicuum est, affirmationem quodammodo *veram* esse. Omnis autem affirmationis negatio est; et illius *affirmationis* igitur, *est non bonum*, τὸ non est non bonum *negatio est*. (6) Est autem talis inter illas ordo et mutua affectio. Sit τὸ esse bonum, loco A; τὸ non esse bonum autem, loco B; τὸ esse non bonum, loco C, sub B; at non esse non bonum, loco D, sub A. Omni ergo *subjecto* inerit aut A, aut B, et nulli eidem *simul utrumque inerit;* item aut C, aut D, et nulli eidem *simul utrumque inerit.* Et cui *inest* C, ei omni necesse est B inesse. Nam si verum est dicere quod sit non album; etiam, quod non sit album, verum est *dicere.* Nam impossibile est, simul esse album, et esse non album; aut esse lignum non album, et esse lignum album. Quare, si non *inest* affirmatio, negatio inerit. Τῷ B autem non semper *inerit* C. Quod enim omnino lignum non est, id nec lignum erit non album. Vice versa ergo, cui A *inest*, eidem etiam omni *inest* D. Aut enim C, aut D *inerit.* Quoniam vero fieri non potest, ut simul sit non album, et sit album, D inerit. Nam de eo, quod album est, verum est dicere quod non sit non album; de D vero non omni *verum est* A; de illo enim, quod omnino lignum non est, non verum est dicere A, quod sit lignum non album. Quare D verum est, at A non verum, quod lignum sit album. Manifestum vero est, quod nec A et C ulli eidem *simul* insunt, si quidem et B et D contingit alicui eidem inesse.

7. Similiter autem se habent privationes *in propositionibus et syllogismis* ad categorias (*prædicationes*) hac dispositione. *Sit enim* æquale, loco A; non æquale, loco B; inæquale, loco C; non inæquale, loco D.

8. Et de multis vero, quorum *inferioribus* his quidem insit, illis autem non insit idem, negatio similiter vera fuerit, quod non omnia sint alba, aut, quod non sit unumquodque album; quod autem sit non album unumquodque illorum, aut, quod omnia sint non alba, falsum est. Similiter vero etiam τοῦ est omne animal album non negatio est τὸ est non album omne animal; utraque enim falsa sunt; sed *negatio est* τὸ non est omne animal album. (9) Quoniam vero patet quod aliud significet τὸ est non album, et τὸ non est album; et illud quidem affirmatio *sit*, hoc vero negatio; manifestum est quod non sit eadem ratio probandi utrumque. Ut quod, quidquid sit animal, id non sit album, aut contingat non esse album; et quod verum sit dicere non album; hoc enim est esse non album. Sed τοῦ verum dicere quidem, est album, sive, est non album, idem est modus *probandi;* confirmative enim utrumque per primam figuram probatur; nam Verum τῷ Est æqualiter ponitur; nam τοῦ verum dicere album non negatio est τὸ verum dicere non album, sed τὸ non verum dicere album. Si autem verum est dicere, quidquid sit homo, id esse musicum, aut non musicum esse; quidquid sit animal, sumendum est, aut esse musicum, aut non musicum esse; ac demonstratum erit. Τὸ non esse musicum autem, quidquid sit homo, negative ostenditur secundum tres modos ante dictos [*Celarent, Cesare, Camestres*].

10. Ἁπλῶς δ' ὅταν οὕτως ἔχῃ τὸ Α καὶ τὸ Β ὥσθ' ἅμα μὲν τῷ αὐτῷ μὴ ἐνδέχεσθαι, παντὶ δὲ ἐξ ἀνάγκης θάτερον, καὶ πάλιν τὸ Γ καὶ τὸ Δ ὡσαύτως, ἕπηται δὲ τῷ Γ τὸ Α καὶ μὴ ἀντιστρέφῃ, καὶ τῷ Β τὸ Δ
5 ἀκολουθήσει καὶ οὐκ ἀντιστρέψει· καὶ τὸ μὲν Α καὶ Δ ἐνδέχεται τῷ αὐτῷ, τὸ δὲ Β καὶ Γ οὐκ ἐνδέχεται. Πρῶτον μὲν οὖν ὅτι τῷ Β ἕπεται τὸ Δ, ἐνθένδε φανερόν. Ἐπεὶ γὰρ παντὶ τῶν Γ Δ θάτερον ἐξ ἀνάγκης, ᾧ δὲ τὸ Β, οὐκ ἐνδέχεται τὸ Γ διὰ τὸ συνεπιφέρειν τὸ
10 Α, τὸ δὲ Α καὶ Β μὴ ἐνδέχεσθαι τῷ αὐτῷ, φανερὸν ὅτι τὸ Δ ἀκολουθήσει. Πάλιν ἐπεὶ τῷ Α τὸ Γ οὐκ ἀντιστρέφει, παντὶ δὲ τὸ Γ ἢ τὸ Δ, ἐνδέχεται τὸ Α καὶ τὸ Δ τῷ αὐτῷ ὑπάρχειν· τὸ δέ γε Β καὶ τὸ Γ οὐκ ἐνδέχεται διὰ τὸ συνακολουθεῖν τῷ Γ τὸ Α· συμβαίνει
15 γάρ τι ἀδύνατον. Φανερὸν οὖν ὅτι οὐδὲ τῷ Δ τὸ Β ἀντιστρέφει, ἐπείπερ ἐγχωρεῖ ἅμα τὸ Δ καὶ τὸ Α ὑπάρχειν.

11. Συμβαίνει δ' ἐνίοτε καὶ ἐν τῇ τοιαύτῃ τάξει τῶν ὅρων ἀπατᾶσθαι διὰ τὸ μὴ τὰ ἀντικείμενα λαμβάνειν
20 ὀρθῶς, ὧν ἀνάγκη παντὶ θάτερον ὑπάρχειν, οἷον εἰ τὸ Α καὶ τὸ Β μὴ ἐνδέχεται ἅμα τῷ αὐτῷ, ἀνάγκη δ' ὑπάρχειν, ᾧ μὴ θάτερον· καὶ πάλιν τὸ Γ καὶ τὸ Δ ὡσαύτως, ᾧ δὲ τὸ Γ, παντὶ ἕπεται τὸ Α· συμβήσεται γὰρ ᾧ τὸ Δ, τὸ Β ὑπάρχειν ἐξ ἀνάγκης, ὅπερ ἐστὶ
25 ψεῦδος. Εἰλήφθω γὰρ ἀπόφασις τῶν Α Β ἡ ἐφ' ᾧ Ζ, καὶ πάλιν τῶν Γ Δ ἡ ἐφ' ᾧ Θ. Ἀνάγκη δὴ παντὶ ἢ τὸ Α ἢ τὸ Ζ· ἢ γὰρ τὴν φάσιν ἢ τὴν ἀπόφασιν. Καὶ πάλιν ἢ τὸ Γ ἢ τὸ Θ· φάσις γὰρ καὶ ἀπόφασις. Καὶ ᾧ τὸ Γ, παντὶ τὸ Α ὑπόκειται. Ὥστε ᾧ τὸ Ζ, παντὶ
30 τὸ Θ. Πάλιν ἐπεὶ τῶν Ζ Β παντὶ θάτερον καὶ τῶν Θ Δ ὡσαύτως, ἀκολουθεῖ δὲ τῷ Ζ τὸ Θ, καὶ τῷ Δ ἀκολουθήσει τὸ Β· τοῦτο γὰρ ἴσμεν. Εἰ ἄρα τῷ Γ τὸ Α, καὶ τῷ Δ τὸ Β. Τοῦτο δὲ ψεῦδος· ἀνάπαλιν γὰρ ἦν ἐν τοῖς οὕτως ἔχουσιν ἡ ἀκολούθησις. (12) Οὐ γὰρ ἴσως
35 ἀνάγκη παντὶ τὸ Α ἢ τὸ Ζ, οὐδὲ τὸ Ζ ἢ τὸ Β· οὐ γάρ ἐστιν ἀπόφασις τοῦ Α τὸ Ζ. Τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ τὸ οὐκ ἀγαθὸν ἀπόφασις· οὐ ταὐτὸ δ' ἐστὶ τὸ οὐκ ἀγαθὸν τῷ οὔτ' ἀγαθὸν οὔτ' οὐκ ἀγαθόν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν Γ Δ· αἱ γὰρ ἀποφάσεις αἱ εἰλημμέναι δύο εἰσίν.

10. Simpliciter autem [*modo Barbara*], quando sic se habent A et B, ut *utraque* simul eidem non contingat inesse, at illorum alterum omni ex necessitate insit; et rursus, si C et D similiter *ut et* A B *sese habent ad illud tertium;* sequatur autem ad C τὸ A nec convertatur, etiam ad B sequetur τὸ D nec convertetur; et A quidem et D contingit eidem inesse, at B et C non contingit *eidem inesse.* Primum igitur, quod ad B sequatur D, inde perspicuum est. Quoniam enim omni ex C D alterum necessario *inest;* cui autem B *inest*, illi non contingit *inesse* C, quia, *si* C *inesset*, simul *inesse* inferatur etiam A, quum tamen A et B non contingat *inesse* eidem; manifestum est, D *ad* B consecuturum esse. Rursus, quoniam ad A non convertitur C, omni vero aut τὸ C aut τὸ D *inest*, contingit A et D eidem inesse; at B et C non contingit *eidem inesse*, quod simul ad C consequatur A; accidit enim aliquid impossibile. Manifestum igitur est, quod neque B ad D convertatur; quandoquidem evenit una cum D etiam A inesse.

11. Fit autem aliquando, ut etiam in tali terminorum ordine decipiamur, quod non recte sumantur opposita, quorum necesse est omni alterum inesse. Ut, si A et B non contingat simul eidem *inesse;* necesse autem sit, cui alterum non *insit*, *ei* alterum *inesse*; et rursus C et D similiter; cui autem C *insit*, ad omne sequatur A; accidet enim, cui *inest* D, *eidem* B ex necessitate inesse, quod quidem est falsum. Sumatur enim negatio τῶν A B, loco Z; et rursus *negatio* τῶν C D, loco Θ. Necesse est ergo, omni aut A aut Z *inesse;* aut enim affirmationem, aut negationem *veram esse necesse est.* Et rursus, aut C, aut Θ *omni inerit;* affirmatio enim *alterum est*, et *alterum* negatio. Et, cui *insit* C, *eidem* omni *inesse* A supponitur. Quare, cui Z *inest*, *eidem* omni *inerit* Θ. Rursus, quoniam ex Z B alterutrum omni *inest;* et ex Θ D similiter *alterutrum omni inerit;* sequitur autem ad Z τὸ Θ; et ad D sequetur B; hoc enim scimus *ex prioribus*, *quod ad* D *sequatur* B. Si ergo ad C *sequitur* A; etiam ad D *sequetur* B. Id autem falsum est : vice versa enim in his, quæ ita se habent, consecutio fiebat. (12) Non enim æque necesse est, omni τὸ A aut τὸ Z *inesse*, neque τὸ Z aut τὸ B : nam non est τοῦ A negatio τὸ Z; boni enim negatio est non bonum; non est autem idem τὸ non est bonum cum τῷ nec bonum *est*, nec non bonum *est.* Similis vero etiam est ratio τῶν C D. Nam negationes sumptæ sunt duæ.

LIBER II.

CAP. I.

De syllogismis plura concludentibus.

Ἐν πόσοις μὲν οὖν σχήμασι καὶ διὰ ποίων καὶ πόσων προτάσεων καὶ πότε καὶ πῶς γίνεται συλλογισμός, ἔτι δ' εἰς ποῖα βλεπτέον ἀνασκευάζοντι καὶ κατασκευάζοντι, καὶ πῶς δεῖ ζητεῖν περὶ τοῦ προκειμένου καθ' 5 ὁποιανοῦν μέθοδον, ἔτι δὲ διὰ ποίας ὁδοῦ ληψόμεθα τὰς περὶ ἕκαστον ἀρχάς, ἤδη διεληλύθαμεν. (2) Ἐπεὶ δ' οἱ μὲν καθόλου τῶν συλλογισμῶν εἰσὶν οἱ δὲ κατὰ μέρος, οἱ μὲν καθόλου πάντες ἀεὶ πλείω συλλογίζονται, τῶν δ' ἐν μέρει οἱ μὲν κατηγορικοὶ πλείω, οἱ δ' ἀποφατι- 10 κοὶ τὸ συμπέρασμα μόνον. Αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι προτάσεις ἀντιστρέφουσιν, ἡ δὲ στερητικὴ οὐκ ἀντιστρέφει· τὸ δὲ συμπέρασμα τὶ κατά τινός ἐστιν. Ὥσθ' οἱ μὲν ἄλλοι συλλογισμοὶ πλείω συλλογίζονται, οἷον εἰ τὸ Α δέδεικται παντὶ τῷ Β ἢ τινί, καὶ τὸ Β τινὶ τῷ Α ἀναγ- 15 καῖον ὑπάρχειν· καὶ εἰ μηδενὶ τῷ Β τὸ Α, οὐδὲ τὸ Β οὐδενὶ τῷ Α. Τοῦτο δ' ἕτερον τοῦ ἔμπροσθεν. Εἰ δὲ τινὶ μὴ ὑπάρχει, οὐκ ἀνάγκη καὶ τὸ Β τινὶ τῷ Α μὴ ὑπάρχειν· ἐνδέχεται γὰρ παντὶ ὑπάρχειν.

Αὕτη μὲν οὖν κοινὴ πάντων αἰτία, τῶν τε καθόλου 20 καὶ τῶν κατὰ μέρος· (3) ἔστι δὲ περὶ τῶν καθόλου καὶ ἄλλως εἰπεῖν. Ὅσα γὰρ ἢ ὑπὸ τὸ μέσον ἢ ὑπὸ τὸ συμπέρασμά ἐστιν, ἁπάντων ἔσται ὁ αὐτὸς συλλογισμός, ἐὰν τὰ μὲν ἐν τῷ μέσῳ, τὰ δ' ἐν τῷ συμπεράσματι τεθῇ, (4) οἷον εἰ τὸ Α Β συμπέρασμα διὰ τοῦ Γ, ὅσα ὑπὸ τὸ 25 Β ἢ τὸ Γ ἐστίν, ἀνάγκη κατὰ πάντων λέγεσθαι τὸ Α· εἰ γὰρ τὸ Δ ἐν ὅλῳ τῷ Β, τὸ δὲ Β ἐν τῷ Α, καὶ τὸ Δ ἔσται ἐν τῷ Α. Πάλιν εἰ τὸ Ε ἐν ὅλῳ τῷ Γ, τὸ δὲ Γ ἐν τῷ Α, καὶ τὸ Ε ἐν τῷ Α ἔσται. (5) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ στερητικὸς ὁ συλλογισμός. (6) Ἐπὶ δὲ τοῦ δευτέρου 30 σχήματος τὸ ὑπὸ τὸ συμπέρασμα μόνον ἔσται συλλογίσασθαι, οἷον εἰ τὸ Α τῷ Β μηδενί, τῷ δὲ Γ παντί· συμπέρασμα ὅτι οὐδενὶ τῷ Γ τὸ Β. Εἰ δὴ τὸ Δ ὑπὸ τὸ Γ ἐστί, φανερὸν ὅτι οὐχ ὑπάρχει αὐτῷ τὸ Β· τοῖς δ' ὑπὸ τὸ Α ὅτι οὐχ ὑπάρχει, οὐ δῆλον διὰ τοῦ συλ- 35 λογισμοῦ. Καίτοι οὐχ ὑπάρχει τῷ Ε, εἰ ἔστιν ὑπὸ τὸ Α· ἀλλὰ τὸ μὲν τῷ Γ μηδενὶ ὑπάρχειν τὸ Β διὰ τοῦ συλλογισμοῦ δέδεικται, τὸ δὲ τῷ Α μὴ ὑπάρχειν ἀναπόδεικτον εἴληπται, ὥστ' οὐ διὰ τὸν συλλογισμὸν συμβαίνει τὸ Β τῷ Ε μὴ ὑπάρχειν. (7) Ἐπὶ δὲ τῶν ἐν 40 μέρει τῶν μὲν ὑπὸ τὸ συμπέρασμα οὐκ ἔσται τὸ ἀναγκαῖον (οὐ γὰρ γίνεται συλλογισμός, ὅταν αὕτη ληφθῇ ἐν μέρει), τῶν δ' ὑπὸ τὸ μέσον ἔσται πάντων, πλὴν οὐ διὰ τὸν συλλογισμόν, οἷον εἰ τὸ Α παντὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ· τοῦ μὲν γὰρ ὑπὸ τὸ Γ τεθέντος οὐκ ἔσται 45 συλλογισμός· τοῦ δ' ὑπὸ τὸ Β ἔσται, ἀλλ' οὐ διὰ τὸν προγεγενημένον. (8) Ὁμοίως δὲ κἀπὶ τῶν ἄλλων σχημάτων· τοῦ μὲν γὰρ ὑπὸ τὸ συμπέρασμα οὐκ ἔσται, θατέρου δ' ἔσται, πλὴν οὐ διὰ τὸν συλλογισμόν, ᾗ καὶ ἐν τοῖς

In quot ergo figuris, per quales et quot propositiones, et quando, et quomodo fiat syllogismus; præterea vero, ad quænam respiciendum sit refutanti et confirmanti, et quomodo nos oportet *rationes* inquirere de re proposita secundum quamvis methodum, et vero, per quam viam sumpturi simus principia circa unamquamque quæstionem, jam persecuti sumus. (2) Quoniam vero syllogismi alii sunt universales, alii autem particulares; universales quidem omnes semper plura colligunt; at e particularibus affirmativi quidem plura *colligunt præter eam, quæ primo infertur, conclusionem;* negativi autem conclusionem tantum. Etenim reliquæ propositiones reciprocantur; at *particularis* negativa non reciprocatur; conclusio vero est significans aliquid *certi* de aliquo *certo*. Quare reliqui syllogismi quidem *præter negativos particulares* plura concludunt. Ut, si A ostensum sit omni B *inesse*, aut cuidam; etiam B alicui A inesse necessarium est; et si nulli B *insit* A, etiam nulli A *inerit* B. Hoc vero a proximo præcedente diversum est. Si autem A alicui B non inest, non necesse est, etiam B alicui A non inesse; contingit enim, ut omni insit.

Hæc ergo causa est communis omnium *syllogismorum*, et universalium, et particularium. (3) Possumus autem de universalibus etiam aliter dicere. Quæcumque enim aut sub medio, aut sub conclusione sunt, eorum omnium idem erit syllogismus, si illa quidem in medio; hæc vero in conclusione ponantur. (4) Ut, si A B conclusio *probetur* per C; quæcumque sub B aut C sunt, necesse est, de *iis* omnibus dici A; si enim D in toto B, B autem in toto A *inest;* etiam D inerit in toto A. Rursus, si E in toto C, C autem in A *inest*; E quoque in toto inerit A. (5) Similiter vero etiam, si negativus fuerit syllogismus. (6) In secunda autem figura id tantum, quod sub conclusione est, *præter primam conclusionem*, syllogismo infertur. Ut, si A nulli B, C autem omni *inest*, conclusio erit, quod nulli C *insit* B. Si igitur D sub C est, manifestum est, quod illi non insit B. Quod vero iis, quæ sub A sunt, non insit B, non manifestum est per *eundem* syllogismum. Et sane non inest τῷ E, si quidem E sit sub A. Sed τὸ nulli C inesse B, per syllogismum demonstratum fuit. At τὸ B non inesse τῷ A, sine demonstratione sumptum fuit; quare non per syllogismum conclusum est, τὸ B non inesse τῷ E. (7) In particularibus autem *cujuscunque figuræ syllogismis*, eorum, quæ sub conclusione sunt, non erit necessaria illatio *horum concludendorum* (non enim fit syllogismus, quando hæc, *ut propositio major*, sumpta fuerit particulariter); eorum vero, quæ sub medio sunt, omnium erit *quædam illatio*, at non per syllogismum. Ut, si A omni B, at B alicui C *insit;* nam ejus, quod sub C positum est, non erit syllogismus; at illius, quod sub B *positum est*, erit; verum non per eum qui modo constitutus fuit syllogismum. (8) Similiter vero etiam in ceteris figuris; illius enim, quod sub conclusione est, non erit *idem syllogismus*; at alterius, *quod sub medio ponitur*, erit; verum non per *eundem* syllogismum, sed ea ratione, qua etiam in universalibus *syllogismis* ex propositione non demon-

καθόλου ἐξ ἀναποδείκτου τῆς προτάσεως τὰ ὑπὸ τὸ μέσον ἐδείκνυτο· ὥστ' ἢ οὐδ' ἐκεῖ ἔσται ἢ καὶ ἐπὶ τούτων.

strata ea, quæ sub medio erant, ostendebantur; quare aut nec in illis erit (*præter principalem conclusionem*) *eorum, quæ sub medio sunt, illatio quædam*, aut etiam in his *erit*.

CAP. II.

De conclusione vera ex falsis propositionibus in prima figura.

Ἔστι μὲν οὖν οὕτως ἔχειν ὥστ' ἀληθεῖς εἶναι τὰς 5 προτάσεις δι' ὧν ὁ συλλογισμός· ἔστι δ' ὥστε ψευδεῖς, ἔστι δ' ὥστε τὴν μὲν ἀληθῆ τὴν δὲ ψευδῆ· τὸ δὲ συμπέρασμα ἢ ἀληθὲς ἢ ψεῦδος ἐξ ἀνάγκης. (2) Ἐξ ἀληθῶν μὲν οὖν οὐκ ἔστι ψεῦδος συλλογίσασθαι, ἐκ ψευδῶν δ' ἔστιν ἀληθές, πλὴν οὐ διότι ἀλλ' ὅτι· τοῦ 10 γὰρ διότι οὐκ ἔστιν ἐκ ψευδῶν συλλογισμός· δι' ἣν δ' αἰτίαν, ἐν τοῖς ἑπομένοις λεχθήσεται.

3. Πρῶτον μὲν οὖν ὅτι ἐξ ἀληθῶν οὐχ οἷόντε ψεῦδος συλλογίσασθαι, ἐντεῦθεν δῆλον. Εἰ γὰρ τοῦ Α ὄντος ἀνάγκη τὸ Β εἶναι, τοῦ Β μὴ ὄντος ἀνάγκη τὸ Α μὴ 15 εἶναι. Εἰ οὖν ἀληθές ἐστι τὸ Α, ἀνάγκη τὸ Β ἀληθὲς εἶναι, ἢ συμβήσεται τὸ αὐτὸ ἅμα εἶναί τε καὶ οὐκ εἶναι· τοῦτο δ' ἀδύνατον. Μὴ ὅτι δὲ κεῖται τὸ Α εἷς ὅρος, ὑποληφθήτω ἐνδέχεσθαι ἑνός τινος ὄντος ἐξ ἀνάγκης τι συμβαίνειν· οὐ γὰρ οἷόντε· τὸ μὲν γὰρ συμ- 20 βαῖνον ἐξ ἀνάγκης τὸ συμπέρασμά ἐστι, δι' ὧν δὲ τοῦτο γίνεται ἐλαχίστων, τρεῖς ὅροι, δύο δὲ διαστήματα καὶ προτάσεις. Εἰ οὖν ἀληθές, ᾧ τὸ Β ὑπάρχει, τὸ Α παντί, ᾧ δὲ τὸ Γ, τὸ Β, ᾧ τὸ Γ, ἀνάγκη τὸ Α ὑπάρχειν, καὶ οὐχ οἷόντε τοῦτο ψεῦδος εἶναι· ἅμα γὰρ ὑπάρ- 25 ξει ταὐτὸ καὶ οὐχ ὑπάρξει. Τὸ οὖν Α ὥσπερ ἓν κεῖται, δύο προτάσεις συλληφθεῖσαι. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν στερητικῶν ἔχει· οὐ γὰρ ἔστιν ἐξ ἀληθῶν δεῖξαι ψεῦδος.

4. Ἐκ ψευδῶν δ' ἀληθὲς ἔστι συλλογίσασθαι καὶ ἀμφοτέρων τῶν προτάσεων ψευδῶν οὐσῶν καὶ τῆς μιᾶς, 30 ταύτης δ' οὐχ ὁποτέρας ἔτυχεν, ἀλλὰ τῆς δευτέρας, ἐάνπερ ὅλην λαμβάνῃ ψευδῆ· μὴ ὅλης δὲ λαμβανομένης, ἔστιν ὁποτερασοῦν. (5) Ἔστω γὰρ τὸ Α ὅλῳ τῷ Γ ὑπάρχον, τῶν δὲ Β μηδενί, μηδὲ τὸ Β τῷ Γ· ἐνδέχεται δὲ τοῦτο, οἷον λίθῳ οὐδενὶ ζῷον, οὐδὲ λίθος οὐδενὶ ἀν- 35 θρώπῳ. Ἐὰν οὖν ληφθῇ τὸ Α παντὶ τῷ Β καὶ τὸ Β παντὶ τῷ Γ, τὸ Α παντὶ τῷ Γ ὑπάρξει, ὥστ' ἐξ ἀμφοῖν ψευδῶν ἀληθὲς τὸ συμπέρασμα· πᾶς γὰρ ἄνθρωπος ζῷον. (6) Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ στερητικόν. Ἔστω γὰρ τῷ Γ μήτε τὸ Α ὑπάρχειν μηδενὶ μήτε τὸ Β, τὸ μέντοι 40 Α τῷ Β παντί, οἷον ἐὰν τῶν αὐτῶν ὅρων ληφθέντων μέσον τεθῇ ὁ ἄνθρωπος· λίθῳ γὰρ οὔτε ζῷον οὔτε ἄνθρωπος οὐδενὶ ὑπάρχει, ἀνθρώπῳ δὲ παντὶ ζῷον· ὥστ' ἐὰν ᾧ μὲν ὑπάρχει, λάβῃ μηδενὶ ὑπάρχειν, ᾧ δὲ μὴ ὑπάρχει, παντὶ ὑπάρχειν, ἐκ ψευδῶν ἀμφοῖν ἀληθὲς 45 ἔσται τὸ συμπέρασμα. (7) Ὁμοίως δὲ δειχθήσεται καὶ ἐὰν ἐπί τι ψευδὴς ἑκατέρα ληφθῇ. (8) Ἐὰν δ' ἡ ἑτέρα τεθῇ ψευδής, τῆς μὲν πρώτης ὅλης ψευδοῦς οὔσης, οἷον τῆς ΑΒ, οὐκ ἔσται τὸ συμπέρασμα ἀληθές, τῆς δὲ ΒΓ ἔσται. Λέγω δ' ὅλην ψευδῆ τὴν ἐναντίαν, οἷον εἰ μηδενὶ 50 ὑπάρχον παντὶ εἴληπται ἢ εἰ παντὶ μηδενὶ ὑπάρχειν. (9) Ἔστω γὰρ τὸ Α τῷ Β μηδενὶ ὑπάρχον, τὸ δὲ Β τῷ Γ

Potest igitur ita se res habere, ut veræ sint propositiones per quas *fit* syllogismus; fit autem, ut falsæ sint; fit porro, ut altera vera sit, altera falsa; conclusio vero ipsa necessario aut vera, aut falsa est. (2) Ex veris quidem non licet falsum syllogismo colligere. Ex falsis autem verum concludi potest, at non *quoad causam* cur aliquid insit, verum *ratione ejus* quod *res* sit; causæ enim cur aliquid insit, non fit ex falsis syllogismus; cujus rei quæ sit ratio, in sequentibus dicetur.

3. Primum ergo, quod ex veris fieri non possit ut falsum syllogismo colligatur, hinc manifestum est. Si enim, quum A sit, necesse est B esse; quum B non sit, necesse est A non esse. Si ergo verum est A, necesse est etiam B verum esse; aut fiet ut unum et idem simul et sit, et non sit; id vero impossibile est. Neque vero arbitretur aliquis, ideo hoc fieri, quod A unus positus sit terminus, quo, ut uno quodam certo, posito, ex necessitate aliquid accidat; neque enim id fieri potest. Nam id, quod ex necessitate sequitur, conclusio est; per quæ autem illud tanquam minima fit, tres termini sunt, duo autem intervalla et propositiones. Si igitur verum est, cui B insit, *illi* omni A *inesse;* cui autem C *insit*, illi B *inesse*; cui C *inest*, necesse est *illi* A inesse; et fieri non potest ut hoc falsum sit; simul enim idem inesset, et non inesset. A igitur, ut unum quid positum, vicem supplet duarum propositionum simul sumptarum. Similiter autem etiam in negativis se habet; non enim ex veris possumus falsum probare.

4. Ex falsis autem verum syllogismo concludere licet, tum utrisque propositionibus falsis, tum una; hac vero non utracumque, sed minore, si quidem totam sumamus falsam; tota vera non sumpta falsa, ex utracumque *falsa possumus verum concludere.* (5) Sit enim A, quod toti C insit, nulli autem B, *sequitur*, neque τὸ B *inesse* τῷ C. Contingit autem tale quid; ut, lapidi nulli *inest* animal, *et inde sequitur*, quod neque lapis ulli homini insit. Si ergo sumptum sit, A omni B inesse (*ut omnem lapidem esse animal*), et B omni C (*omnem hominem esse lapidem*); tum A omni C inerit *et erit omnis homo animal*) : quare ex utrisque falsis vera erit conclusio; omnis enim homo animal est. (6) Similiter vero etiam in negativis. Ponatur enim, quod nec A nec B ulli C insit, at A tamen omni B insit. Ut, si, iisdem terminis sumptis, medium ponatur homo; lapidi enim nec animal nec homo ulli inest, homini autem omni animal. Quare, si, cui omni inest (*ut omni homini animal*), sumamus nulli inesse (*sit ergo nullus homo animal*); cui autem nulli insit (*ut lapidi homo*), omni inesse (*sitque omnis lapis homo*); ex utrisque falsis vera erit conclusio (*nullus lapis est animal*). (7) Similiter vero monstrabitur, si alterutra *propositio* ex parte falsa sumpta sit. (8) Si autem altera *simpliciter* falsa posita fuerit; et quidem si prima *propositio* tota falsa sit, ut A B, non erit conclusio vera; at si B C (*minor*) *falsa sit*, erit *aliquando conclusio vera*. Dico autem totam falsam illam, quæ *veræ* contraria est; ut, si quod nulli *vere* dicitur inesse, id omni *inesse* sumptum sit; aut, si, quod omni *vere dicitur inesse*, nulli inesse *sumatur*. (9) Sit enim A quod nulli B insit, at B quod omni C. Si ergo propositionem

παντί. Ἂν δὴ τὴν μὲν ΒΓ πρότασιν λάβω ἀληθῆ, τὴν δὲ τὸ ΑΒ ψευδῆ ὅλην, καὶ παντὶ ὑπάρχειν τῷ Β τὸ Α, ἀδύνατον τὸ συμπέρασμα ἀληθὲς εἶναι· οὐδενὶ γὰρ ὑπῆρχε τῶν Γ, εἴπερ ᾧ τὸ Β, μηδενὶ τὸ Α, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ. (10) Ὁμοίως δ' οὐδ' εἰ τὸ Α τῷ Β παντὶ ὑπάρχει καὶ τὸ Β τῷ Γ παντί, ἐλήφθη δ' ἡ μὲν τὸ ΒΓ ἀληθὴς πρότασις, ἡ δὲ τὸ ΑΒ ψευδὴς ὅλη, καὶ μηδενὶ ᾧ τὸ Β, τὸ Α, τὸ συμπέρασμα ψεῦδος ἔσται· παντὶ γὰρ ὑπάρξει τῷ Γ τὸ Α, εἴπερ ᾧ τὸ Β, παντὶ τῷ Α, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ. (11) Φανερὸν οὖν ὅτι τῆς πρώτης ὅλης λαμβανομένης ψευδοῦς, ἐάν τε καταφατικῆς ἐάν τε στερητικῆς, τῆς δ' ἑτέρας ἀληθοῦς, οὐ γίνεται ἀληθὲς τὸ συμπέρασμα. (12) Μὴ ὅλης δὲ λαμβανομένης ψευδοῦς ἔσται. Εἰ γὰρ τὸ Α τῷ μὲν Γ παντὶ ὑπάρχει, τῷ δὲ Β τινί, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ, οἷον ζῷον κύκνῳ μὲν παντί, λευκῷ δὲ τινί, τὸ δὲ λευκὸν παντὶ κύκνῳ, ἐὰν ληφθῇ τὸ Α παντὶ τῷ Β, καὶ τὸ Β παντὶ τῷ Γ, τὸ Α παντὶ τῷ Γ ὑπάρξει ἀληθῶς· πᾶς γὰρ κύκνος ζῷον. (13) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ στερητικὸν εἴη τὸ ΑΒ· ἐγχωρεῖ γὰρ τὸ Α τῷ μὲν Β τινὶ ὑπάρχειν, τῷ δὲ Γ μηδενί, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ, οἷον ζῷον τινὶ λευκῷ, χιόνι δ' οὐδεμιᾷ, λευκὸν δὲ πάσῃ χιόνι. Εἰ οὖν ληφθείη τὸ μὲν Α μηδενὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ, τὸ Α οὐδενὶ τῷ Γ ὑπάρξει. (14) Ἐὰν δ' ἡ μὲν ΑΒ πρότασις ὅλη ληφθῇ ἀληθής, ἡ δὲ ΒΓ ὅλη ψευδής, ἔσται συλλογισμὸς ἀληθής· οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ Α τῷ Β καὶ τῷ Γ παντὶ ὑπάρχειν, τὸ μέντοι Β μηδενὶ τῷ Γ, οἷον ὅσα τοῦ αὐτοῦ γένους εἴδη μὴ ὑπ' ἄλληλα· τὸ γὰρ ζῷον καὶ ἵππῳ καὶ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει, ἵππος δ' οὐδενὶ ἀνθρώπῳ. Ἐὰν οὖν ληφθῇ τὸ Α παντὶ τῷ Β, καὶ τὸ Β παντὶ τῷ Γ, ἀληθὲς ἔσται τὸ συμπέρασμα, ψευδοῦς ὅλης οὔσης τῆς ΒΓ προτάσεως. (15) Ὁμοίως δὲ καὶ στερητικῆς οὔσης τῆς ΑΒ προτάσεως. Ἐνδέχεται γὰρ τὸ Α μήτε τῷ Β μήτε τῷ Γ μηδενὶ ὑπάρχειν, μηδὲ τὸ Β μηδενὶ τῷ Γ, οἷον τοῖς ἐξ ἄλλου γένους εἴδεσι τὸ γένος· τὸ γὰρ ζῷον οὔτε μουσικῇ οὔτ' ἰατρικῇ ὑπάρχει, οὐδ' ἡ μουσικὴ ἰατρικῇ. Ληφθέντος οὖν τοῦ μὲν Α μηδενὶ τῷ Β, τοῦ δὲ Β παντὶ τῷ Γ, ἀληθὲς ἔσται τὸ συμπέρασμα. (16) Καὶ εἰ μὴ ὅλη ψευδὴς ἡ ΒΓ, ἀλλ' ἐπί τι, καὶ οὕτως ἔσται τὸ συμπέρασμα ἀληθές. Οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ Α καὶ τῷ Β καὶ τῷ Γ ὅλῳ ὑπάρχειν, τὸ μέντοι Β, τινὶ τῷ Γ, οἷον τὸ γένος τῷ εἴδει καὶ τῇ διαφορᾷ· τὸ γὰρ ζῷον παντὶ ἀνθρώπῳ καὶ παντὶ πεζῷ, ὁ δ' ἄνθρωπος τινὶ πεζῷ καὶ οὐ παντί. Εἰ οὖν τὸ Α παντὶ τῷ Β, καὶ τὸ Β παντὶ τῷ Γ ληφθείη, τὸ Α παντὶ τῷ Γ ὑπάρξει· ὅπερ ἦν ἀληθές. (17) Ὁμοίως δὲ καὶ στερητικῆς οὔσης τῆς ΑΒ προτάσεως. Ἐνδέχεται γὰρ τὸ Α μήτε τῷ Β μήτε τῷ Γ μηδενὶ ὑπάρχειν, τὸ μέντοι Β τινὶ τῷ Γ, οἷον τὸ γένος τῷ ἐξ ἄλλου γένους εἴδει καὶ διαφορᾷ· τὸ γὰρ ζῷον οὔτε φρονήσει οὐδεμιᾷ ὑπάρχει οὔτε θεωρητικῇ, ἡ δὲ φρόνησις τινὶ θεωρητικῇ. Εἰ οὖν ληφθείη τὸ μὲν Α μηδενὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ, οὐδενὶ τῷ Γ τὸ Α ὑπάρξει· τοῦτο δ' ἦν ἀληθές.

18. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐν μέρει συλλογισμῶν ἐνδέχεται καὶ τῆς πρώτης προτάσεως ὅλης οὔσης ψευδοῦς, τῆς δ' ἑτέ-

quidem B C (*minorem*) sumamus veram; at A B (*majorem*) totam falsam, et omni B inesse A, impossibile est conclusionem veram esse; nulli enim C inerat (A, *ex prioribus veris utrisque præmissis*), si quidem A nulli B; at B omni C *dicebatur vere inesse.* (10) Similiter vero, si A omni B insit et B τῷ C omni; sumebatur autem hæc quidem propositio B C (*minor*) vera, sed A B (*major*) tota falsa, et nulli B *inesse* A; conclusio falsa erit; omni enim C inerit A; si quidem τῷ B omni *insit* A, B autem omni τῷ C. (11) Manifestum igitur est, quod, majore tota falsa sumpta, sive affirmativa, sive negativa, at altera vera, non fit vera conclusio. (12) Si autem non tota falsa sumatur, erit *conclusio vera.* Nam si A omni quidem C inest, alicui autem τὸ B, B autem omni C, ut, animal omni quidem cygno, albo autem alicui, album autem omni cygno; si sumptum sit, A omni B *inesse* et B omni C, A omni C vere inerit; omnis enim cygnus animal est. (13) Similiter vero etiam, si A B (*major*) negativa fuerit; fit enim, ut A alicui B insit, at nulli C, τὸ B autem omni C; ut, animal alicui quidem albo, at nulli nivi; album autem omni nivi. Si ergo sumptum fuerit, A quidem nulli B, B autem omni C *inesse*; A nulli C inerit. (14) Si vero propositio A B (*major*) tota vera sumpta fuerit, B C autem (*minor*) tota falsa; erit syllogismus verus: nihil enim impedit quominus τὸ A et τῷ B et τῷ C omni insit, et tamen B nulli C; ut, *in his* quæ unius generis species sunt non subalternæ; nam animal et equo et homini inest; equus vero nulli homini. Si ergo sumptum sit, τὸ A omni B, et τὸ B omni C *inesse*; vera erit conclusio, quum propositio B C (*minor*) tota falsa sit. (15) Similiter vero etiam, si propositio A B (*major*) negativa sit. Fit enim, ut τὸ A nec τῷ B, nec ulli C insit, neque *igitur* B ulli C *inerit*; ut speciebus ex diverso genere *diversum* genus; animal enim neque musicæ, neque medicinæ inest, neque musica medicinæ. Si ergo sumatur, τὸ A quidem nulli B, τὸ B autem omni C *inesse*, vera erit conclusio. (16) Quin etiam, si propositio B C (*minor*) non tota falsa sit, sed ex parte, etiam hoc modo erit conclusio vera. Nihil enim impedit quominus τὸ A et τῷ B et τῷ C omni insit; at τὸ B nihilominus alicui C; ut, genus speciei, et differentiæ. Nam animal omni homini, et omni pedestri; homo autem alicui pedestri, nec omni *inest.* Si ergo sumptum fuerit, τὸ A omni B, et τὸ B omni C inesse; τὸ A omni C inerit, quod erat verum. (17) Similiter vero etiam si propositio A B (*major*) negativa sit. Contingit enim, ut A neque B ulli, neque C ulli insit; et tamen τὸ B alicui *insit* C; ut, genus diversi generis speciei, et differentiæ, nam animal neque prudentiæ ulli inest, neque contemplatrici *facultati;* at prudentia cuidam contemplatrici. Si igitur sumptum fuerit, τὸ A quidem nulli B, B autem τῷ C omni *inesse*; nulli C inerit A; hoc autem erat verum.

18. In particularibus autem syllogismis contingit etiam, majore propositione tota falsa, minore autem vera, veram

ρας ἀληθοῦς, ἀληθὲς εἶναι τὸ συμπέρασμα, καὶ ἐπί τι ψευδοῦς οὔσης τῆς πρώτης, τῆς δ' ἑτέρας ὅλης ἀληθοῦς, καὶ τῆς μὲν ἀληθοῦς τῆς δ' ἐν μέρει ψευδοῦς, καὶ ἀμφοτέρων ψευδῶν. (19) Οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ Α τῷ μὲν
5 Β μηδενὶ ὑπάρχειν, τῷ δὲ Γ τινί, καὶ τὸ Β τῷ Γ τινί, οἷον ζῷον οὐδεμιᾷ χιόνι, λευκῷ δὲ τινὶ ὑπάρχει, καὶ ἡ χιὼν λευκῷ τινί. Εἰ οὖν μέσον τεθείη ἡ χιών, πρῶτον δὲ τὸ ζῷον, καὶ ληφθείη τὸ μὲν Α ὅλῳ τῷ Β ὑπάρχειν, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ, ἡ μὲν ΑΒ ὅλη ψευδής, ἡ δὲ ΒΓ
10 ἀληθής, καὶ τὸ συμπέρασμα ἀληθές. (20) Ὁμοίως δὲ καὶ στερητικῆς οὔσης τῆς Α Β προτάσεως· ἐγχωρεῖ γὰρ τὸ Α τῷ μὲν Β ὅλῳ ὑπάρχειν, τῷ δὲ Γ τινὶ μὴ ὑπάρχειν, τὸ μέντοι Β τινὶ τῷ Γ ὑπάρχειν, οἷον τὸ ζῷον ἀνθρώπῳ μὲν παντὶ ὑπάρχει, λευκῷ δὲ τινὶ οὐχ ἕπεται,
15 ὁ δ' ἄνθρωπος τινὶ λευκῷ ὑπάρχει, ὥστ' εἰ μέσου τεθέντος τοῦ ἀνθρώπου ληφθείη τὸ Α μηδενὶ τῷ Β ὑπάρχειν, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ ὑπάρχειν, ἀληθὲς ἔσται τὸ συμπέρασμα, ψευδοῦς οὔσης ὅλης τῆς Α Β προτάσεως. (21) Καὶ εἰ ἐπί τι ψευδὴς ἡ Α Β πρότασις, ἔσται τὸ
20 συμπέρασμα ἀληθές. Οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ Α καὶ τῷ Β καὶ τῷ Γ τινὶ ὑπάρχειν, καὶ τὸ Β τῷ Γ τινὶ ὑπάρχειν, οἷον τὸ ζῷον τινὶ καλῷ καὶ τινὶ μεγάλῳ, καὶ τὸ καλὸν τινὶ μεγάλῳ ὑπάρχειν. Ἐὰν οὖν ληφθῇ τὸ Α παντὶ τῷ Β καὶ τὸ Β τινὶ τῷ Γ, ἡ μὲν Α Β πρότασις
25 ἐπί τι ψευδὴς ἔσται, ἡ δὲ ΒΓ ἀληθής, καὶ τὸ συμπέρασμα ἀληθές. (22) Ὁμοίως δὲ καὶ στερητικῆς οὔσης τῆς ΑΒ προτάσεως· οἱ γὰρ αὐτοὶ ὅροι ἔσονται καὶ ὡσαύτως κείμενοι πρὸς τὴν ἀπόδειξιν. (23) Πάλιν εἰ ἡ μὲν Α Β ἀληθής, ἡ δὲ ΒΓ ψευδής, ἀληθὲς ἔσται τὸ
30 συμπέρασμα. Οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ Α τῷ μὲν Β ὅλῳ ὑπάρχειν, τῷ δὲ Γ τινί, καὶ τὸ Β τῷ Γ μηδενὶ ὑπάρχειν, οἷον ζῷον κύκνῳ μὲν παντί, μέλανι δὲ τινί, κύκνος δὲ οὐδενὶ μέλανι. Ὥστ' εἰ ληφθείη παντὶ τῷ Β τὸ Α, καὶ τὸ Β τινὶ τῷ Γ, ἀληθὲς ἔσται τὸ συμπέρασμα, ψευ-
35 δοῦς ὄντος τοῦ ΒΓ. (24) Ὁμοίως δὲ καὶ στερητικῆς λαμβανομένης τῆς Α Β προτάσεως. Ἐγχωρεῖ γὰρ τὸ Α τῷ μὲν Β μηδενί, τῷ δὲ Γ τινὶ μὴ ὑπάρχειν, τὸ μέντοι Β μηδενὶ τῷ Γ, οἷον τὸ γένος τῷ ἐξ ἄλλου γένους εἴδει καὶ τῷ συμβεβηκότι τοῖς αὑτοῦ εἴδεσι· τὸ γὰρ ζῷον
40 ἀριθμῷ μὲν οὐδενὶ ὑπάρχει, λευκῷ δὲ τινί· ὁ δ' ἀριθμὸς οὐδενὶ λευκῷ· ἐὰν οὖν μέσον τεθῇ ὁ ἀριθμός, καὶ ληφθῇ τὸ μὲν Α μηδενὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ, τὸ Α τινὶ τῷ Γ οὐχ ὑπάρξει, ὅπερ ἦν ἀληθές· καὶ ἡ μὲν Α Β πρότασις ἀληθής, ἡ δὲ ΒΓ ψευδής. (25) Καὶ εἰ ἐπί τι
45 ψευδὴς ἡ Α Β, ψευδὴς δὲ καὶ ἡ Β Γ, ἔσται τὸ συμπέρασμα ἀληθές. Οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ Α τῷ Β τινὶ καὶ τῷ Γ τινὶ ὑπάρχειν ἑκατέρῳ, τὸ δὲ Β μηδενὶ τῷ Γ, οἷον εἰ ἐναντίον τὸ Β τῷ Γ, ἄμφω δὲ συμβεβηκότα τῷ αὐτῷ γένει· τὸ γὰρ ζῷον τινὶ λευκῷ καὶ τινὶ μέλανι
50 ὑπάρχει, λευκὸν δ' οὐδενὶ μέλανι. Ἐὰν οὖν ληφθῇ τὸ Α παντὶ τῷ Β καὶ τὸ Β τινὶ τῷ Γ, ἀληθὲς ἔσται τὸ συμπέρασμα. (26) Καὶ στερητικῆς δὲ λαμβανομένης τῆς Α Β ὡσαύτως· οἱ γὰρ αὐτοὶ ὅροι καὶ ὡσαύτως τεθήσονται πρὸς τὴν ἀπόδειξιν. (27) Καὶ ἀμφοτέρων δὲ

esse conclusionem, et prima *propositione majore* ex parte falsa, altera autem (*propositione minore*) tota vera; et illa (*majore*) vera, at particulari falsa, et utrisque falsis. (19) Nihil enim impedit quominus τὸ A nulli quidem B insit, at alicui C, et etiam B alicui C; ut, animal nulli nivi, at albo cuidam inest, adeoque nix albo cuidam. Si ergo medium ponatur nix, primum autem (*major terminus*) animal, et sumatur, A quidem τῷ B toti inesse, B autem alicui C, *propositio* quidem A B tota falsa est; B C autem vera, atque etiam conclusio vera *erit*. (20) Similiter vero etiam, si propositio A B (*major*) sit negativa; fit enim, ut τὸ A omni quidem B insit, at τῷ C cuidam non insit, ipsum tamen B insit alicui C; ut, animal homini quidem omni inest, aliquod autem album non consequitur; homo vero alicui albo inest; quare, si, homine pro medio posito, sumatur, τὸ A nulli B inesse, at B alicui C inesse; vera erit conclusio, quum falsa sit tota propositio A B. (21) Et, si propositio A B ex parte falsa sit, *propositione minore* B C *vera*, erit conclusio vera; nihil enim impedit quominus A insit et B et C alicui, et B insit alicui C; ut, animal insit alicui pulchro et alicui magno, et pulchrum alicui magno. Si ergo sumptum sit, τὸ A omni B, et τὸ B alicui C *inesse*; propositio quidem A B ex parte falsa erit; B C autem vera; et conclusio vera. (22) Similiter vero etiam, si propositio A B sit negativa. Nam iidem erunt termini, et eodem modo positi ad demonstrationem. (23) Rursus, si *propositio major* A B quidem vera est, B C autem falsa; vera erit conclusio. Nihil enim impedit quominus τὸ A omni quidem B insit, τῷ C autem alicui, et τὸ B nulli insit C; ut, animal *insit* omni quidem cygno, nigro autem alicui, cygnus vero nulli nigro. Quare, si sumatur, τὸ A omni B, et B alicui C *inesse*, vera erit conclusio, quum falsum sit B C. (24) Similiter vero etiam, propositione A B negativa sumpta. Fit enim, ut τὸ A nulli quidem B, C autem alicui non insit, B tamen nulli C *insit*; ut, genus diversi generis speciei, et accidenti suarum specierum; nam animal nulli quidem numero inest, albo autem alicui; numerus vero nulli albo *inest*. Si ergo medium ponatur numerus, et sumatur, τὸ A quidem nulli B, B autem alicui C *inesse*; τὸ A alicui C non inerit, quod quidem erat verum; et propositio quidem A B vera *erit*; at B C falsa. (25) Et, si A B ex parte falsa sit, falsa autem etiam B C; conclusio erit vera. Nihil enim impedit quominus τὸ A alicui B et alicui C utrique insit, τὸ B vero nulli C; ut, si contrarium sit B τῷ C, utraque autem accidant uni generi; nam animal alicui albo, et alicui nigro inest, album vero nulli nigro. Si igitur sumatur, τὸ A omni B, et τὸ B alicui C *inesse*, vera erit conclusio. (26) Et si A B sumatur negativa, similiter. Nam iidem termini et eodem modo ponentur ad demonstrationem. (27) Et, si utræque

ψευδῶν οὐσῶν ἔσται τὸ συμπέρασμα ἀληθές· ἐγχωρεῖ γὰρ τὸ Α τῷ μὲν Β μηδενὶ τῷ δὲ Γ τινὶ ὑπάρχειν, τὸ μέντοι Β μηδενὶ τῷ Γ, οἷον τὸ γένος τῷ ἐξ ἄλλου γένους εἴδει καὶ τῷ συμβεβηκότι τοῖς εἴδεσι τοῖς αὐτοῦ· 5 ζῷον γὰρ ἀριθμῷ μὲν οὐδενὶ λευκῷ δὲ τινὶ ὑπάρχει, καὶ ὁ ἀριθμὸς οὐδενὶ λευκῷ· ἐὰν οὖν ληφθῇ τὸ Α παντὶ τῷ Β, καὶ τὸ Β τινὶ τῷ Γ, τὸ μὲν συμπέρασμα ἀληθές, αἱ δὲ προτάσεις ἄμφω ψευδεῖς. (28) Ὁμοίως δὲ καὶ στερητικῆς οὔσης τῆς Α Β. Οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ Α τῷ μὲν Β ὅλῳ 10 ὑπάρχειν, τῷ δὲ Γ τινὶ μὴ ὑπάρχειν, μηδὲ τὸ Β μηδενὶ τῷ Γ, οἷον ζῷον κύκνῳ μὲν παντὶ μέλανι δὲ τινὶ οὐχ ὑπάρχει, κύκνος δ' οὐδενὶ μέλανι. Ὥστ' εἰ ληφθείη τὸ Α μηδενὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ, τὸ Α τινὶ τῷ Γ οὐχ ὑπάρχει. Τὸ μὲν οὖν συμπέρασμα ἀληθές, αἱ δὲ προτάσεις ψευδεῖς.

propositiones falsæ sint, conclusio erit vera; fit enim ut τὸ A nulli quidem B, C autem alicui insit, et tamen τὸ B *insit* nulli C; ut, genus alterius generis speciei, et accidenti suarum specierum. Animal enim nulli numero, albo autem alicui inest, et numerus nulli albo. Si igitur sumatur, τὸ A omni B, et τὸ B alicui C *inesse*, conclusio quidem *erit* vera, propositiones autem utræque falsæ. (28) Similiter vero etiam, si A B sit negativa. Nihil enim impedit quominus τὸ A omni quidem B insit, C autem alicui non insit, neque tamen B ulli *insit* C; ut, animal cygno quidem omni, nigro autem alicui non insit; cygnus vero *insit* nulli nigro. Quare, si sumatur, τὸ A nulli B, B autem alicui C *inesse*; τὸ A alicui C non inest. Conclusio igitur *est* vera; propositiones autem *sunt* falsæ.

CAP. III.

De conclusione vera ex falsis propositionibus in secunda figura.

15 Ἐν δὲ τῷ μέσῳ σχήματι πάντως ἐγχωρεῖ διὰ ψευδῶν ἀληθὲς συλλογίσασθαι, καὶ ἀμφοτέρων τῶν προτάσεων ὅλων ψευδῶν λαμβανομένων καὶ ἐπί τι ἑκατέρας, καὶ τῆς μὲν ἀληθοῦς τῆς δὲ ψευδοῦς οὔσης ὅλης, ὁποτερασοῦν ψευδοῦς τιθεμένης, καὶ εἰ ἀμφότε-20 ραι ἐπί τι ψευδεῖς, καὶ εἰ ἡ μὲν ἁπλῶς ἀληθὴς ἡ δ' ἐπί τι ψευδής, καὶ εἰ ἡ μὲν ὅλη ψευδὴς ἡ δ' ἐπί τι ἀληθής, καὶ ἐν τοῖς καθόλου καὶ ἐπὶ τῶν ἐν μέρει συλλογισμῶν. (2) Εἰ γὰρ τὸ Α τῷ μὲν Β μηδενὶ ὑπάρχει, τῷ δὲ Γ παντί, οἷον ζῷον λίθῳ μὲν οὐδενὶ ἵππῳ δὲ παντί, 25 ἐὰν ἐναντίως τεθῶσιν αἱ προτάσεις, καὶ ληφθῇ τὸ Α τῷ μὲν Β παντί, τῷ δὲ Γ μηδενί, ἐκ ψευδῶν ὅλων τῶν προτάσεων ἀληθὲς ἔσται τὸ συμπέρασμα. (3) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τῷ μὲν Β παντί, τῷ δὲ Γ μηδενὶ ὑπάρχει τὸ Α· ὁ γὰρ αὐτὸς ἔσται συλλογισμός. (4) Πάλιν εἰ ἡ μὲν 30 ἑτέρα ὅλη ψευδής, ἡ δ' ἑτέρα ὅλη ἀληθής· οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ Α καὶ τῷ Β καὶ τῷ Γ παντὶ ὑπάρχειν, τὸ μέντοι Β μηδενὶ τῷ Γ, οἷον τὸ γένος τοῖς μὴ ὑπ' ἄλληλα εἴδεσιν· τὸ γὰρ ζῷον καὶ ἵππῳ παντὶ καὶ ἀνθρώπῳ, καὶ οὐδεὶς ἄνθρωπος ἵππος. Ἐὰν οὖν 35 ληφθῇ τὸ ζῷον τῷ μὲν παντὶ τῷ δὲ μηδενὶ ὑπάρχειν, ἡ μὲν ὅλη ψευδὴς ἔσται ἡ δ' ὅλη ἀληθής, καὶ τὸ συμπέρασμα ἀληθὲς πρὸς ὁποτερῳοῦν τεθέντος τοῦ στερητικοῦ. (5) Καὶ εἰ ἡ ἑτέρα ἐπί τι ψευδής, ἡ δ' ἑτέρα ὅλη ἀληθής. Ἐγχωρεῖ γὰρ τὸ Α τῷ μὲν Β τινὶ ὑπάρχειν, 40 τῷ δὲ Γ παντί, τὸ μέντοι Β μηδενὶ τῷ Γ, οἷον ζῷον λευκῷ μὲν τινί, κόρακι δὲ παντί, καὶ τὸ λευκὸν οὐδενὶ κόρακι. Ἐὰν οὖν ληφθῇ τὸ Α τῷ μὲν Β μηδενί, τῷ δὲ Γ ὅλῳ ὑπάρχειν, ἡ μὲν Α Β πρότασις ἐπί τι ψευδής, ἡ δ' Α Γ ὅλη ἀληθής, καὶ τὸ συμπέρασμα ἀληθές. 45 (6) Καὶ μετατιθεμένου δὲ τοῦ στερητικοῦ ὡσαύτως· διὰ γὰρ τῶν αὐτῶν ὅρων ἡ ἀπόδειξις. (7) Καὶ εἰ ἡ καταφατικὴ πρότασις ἐπί τι ψευδής, ἡ δὲ στερητικὴ ὅλη ἀληθής. Οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ Α τῷ μὲν Β τινὶ ὑπάρχειν, τῷ δὲ Γ ὅλῳ μὴ ὑπάρχειν, καὶ τὸ Β μηδενὶ τῷ Γ, 50 οἷον τὸ ζῷον λευκῷ μὲν τινί, πίττῃ δ' οὐδεμιᾷ, καὶ τὸ λευκὸν οὐδεμιᾷ πίττῃ· ὥστ' ἐὰν ληφθῇ τὸ Α ὅλῳ τῷ Β

1. In media autem figura omnino fieri potest, ut ex falsis verum colligatur, sive utræque propositiones totæ falsæ sumantur; sive ex parte falsa altera; sive hæc quidem vera, hæc autem falsa tota, utracumque falsa ponatur; sive, si utræque ex parte falsæ *ponantur*; sive, si hæc quidem simpliciter vera, illa autem ex parte falsa; sive, si hæc quidem falsa tota, illa autem ex parte vera *ponatur*; et in universalibus, et in particularibus syllogismis. (2) Nam si τὸ A nulli quidem B inest, τῷ C autem omni; ut, animal nulli quidem lapidi, equo autem omni; si contrarie positæ fuerint propositiones, et sumatur, τὸ A omni quidem B, C autem nulli *inesse*, ex totis falsis propositionibus vera erit conclusio. (3) Similiter vero etiam, si τῷ B quidem omni, τῷ C autem nulli inest τὸ A; idem enim erit syllogismus. (4) Rursus, si altera quidem *propositio sit* tota falsa, altera autem tota vera; nihil enim impedit quominus τὸ A et τῷ B et τῷ C omni insit, et tamen τὸ B nulli *insit* C; ut, genus speciebus non subalternis; nam animal et equo omni, et homini *competit;* et tamen nullus homo est equus. Si igitur sumatur, animal huic quidem omni, illi autem nulli inesse; hæc quidem *propositio* tota falsa erit; illa autem tota vera; et conclusio erit vera, utricumque *propositioni* opponatur negatio. (5) Et, si altera *propositio* ex parte falsa, altera autem tota vera est, *conclusio vera esse potest.* Fit enim, ut τὸ A alicui quidem B insit, τῷ C autem omni, et tamen τὸ B nulli *insit* C; ut, animal albo quidem alicui, at omni corvo *inest*, et album nulli corvo. Si igitur sumatur, τὸ A nulli quidem B, τῷ C autem toti inesse; propositio quidem A B (*major*) ex parte erit falsa; A C (*minor*) autem tota vera; et conclusio *erit* vera. (6) Et transposita vero negativa, similiter; nam per eosdem terminos *erit* demonstratio. (7) Et, si affirmativa propositio ex parte falsa est, negativa autem tota vera; *sequetur conclusio vera.* Nihil enim impedit quominus A alicui quidem B insit, τῷ C autem omni non insit, et τὸ B nulli *insit* C; ut animal cuidam albo quidem, nulli autem pici, et album nulli inest pici. Quare, si sumatur, τὸ A omni B inesse, nulli autem

ὑπάρχειν, τῷ δὲ Γ μηδενί, ἡ μὲν Α Β ἐπί τι ψευδής, ἡ δ' Α Γ ὅλη ἀληθής, καὶ τὸ συμπέρασμα ἀληθές. (8) Καὶ εἰ ἀμφότεραι αἱ προτάσεις ἐπί τι ψευδεῖς, ἔσται τὸ συμπέρασμα ἀληθές. Ἐγχωρεῖ γὰρ τὸ Α καὶ τῷ Β καὶ τῷ Γ τινὶ ὑπάρχειν, τὸ δὲ Β μηδενὶ τῷ Γ, οἷον ζῷον καὶ λευκῷ τινὶ καὶ μέλανί τινι, τὸ δὲ λευκὸν οὐδενὶ μέλανι. Ἐὰν οὖν ληφθῇ τὸ Α τῷ μὲν Β παντί, τῷ δὲ Γ μηδενί, ἄμφω μὲν αἱ προτάσεις ἐπί τι ψευδεῖς, τὸ δὲ συμπέρασμα ἀληθές. (9) Ὁμοίως δὲ καὶ μετατεθείσης τῆς στερητικῆς διὰ τῶν αὐτῶν ὅρων.

10. Φανερὸν δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐν μέρει συλλογισμῶν· οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ Α τῷ μὲν Β παντί, τῷ δὲ Γ τινὶ ὑπάρχειν, καὶ τὸ Β τῷ Γ τινὶ μὴ ὑπάρχειν, οἷον ζῷον παντὶ ἀνθρώπῳ, λευκῷ δὲ τινί, ἄνθρωπος δὲ τινὶ λευκῷ οὐχ ὑπάρξει. Ἐὰν οὖν τεθῇ τὸ Α τῷ μὲν Β μηδενὶ ὑπάρχειν, τῷ δὲ Γ τινὶ ὑπάρχειν, ἡ μὲν καθόλου πρότασις ὅλη ψευδής, ἡ δ' ἐν μέρει ἀληθής, καὶ τὸ συμπέρασμα ἀληθές. (11) Ὡσαύτως δὲ καὶ καταφατικῆς λαμβανομένης τῆς Α Β· ἐγχωρεῖ γὰρ τὸ Α τῷ μὲν Β μηδενί, τῷ δὲ Γ τινὶ μὴ ὑπάρχειν, καὶ τὸ Β τῷ Γ τινὶ μὴ ὑπάρχειν, οἷον τὸ ζῷον οὐδενὶ ἀψύχῳ, λευκῷ δὲ τινὶ οὐχ ὑπάρχει, καὶ τὸ ἄψυχον οὐχ ὑπάρξει τινὶ λευκῷ. Ἐὰν οὖν τεθῇ τὸ Α τῷ μὲν Β παντί, τῷ δὲ Γ τινὶ μὴ ὑπάρχειν, ἡ μὲν Α Β πρότασις, ἡ καθόλου, ὅλη ψευδής, ἡ δὲ Α Γ ἀληθής, καὶ τὸ συμπέρασμα ἀληθές. (12) Καὶ τῆς μὲν καθόλου ἀληθοῦς τεθείσης, τῆς δ' ἐν μέρει ψευδοῦς· οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ Α μήτε τῷ Β μήτε τῷ Γ οὐδενὶ ἕπεσθαι, τὸ μέντοι Β τινὶ τῷ Γ μὴ ὑπάρχειν, οἷον ζῷον οὐδενὶ ἀριθμῷ οὐδ' ἀψύχῳ, καὶ ὁ ἀριθμὸς τινὶ ἀψύχῳ οὐχ ἕπεται. Ἐὰν οὖν τεθῇ τὸ Α τῷ μὲν Β μηδενί, τῷ δὲ Γ τινί, τὸ μὲν συμπέρασμα ἔσται ἀληθὲς καὶ ἡ καθόλου πρότασις ἀληθής, ἡ δ' ἐν μέρει ψευδής. (13) Καὶ καταφατικῆς δὲ τῆς καθόλου τιθεμένης ὡσαύτως. Ἐγχωρεῖ γὰρ τὸ Α καὶ τῷ Β καὶ τῷ Γ ὅλῳ ὑπάρχειν, τὸ μέντοι Β τινὶ τῷ Γ μὴ ἕπεσθαι, οἷον τὸ γένος τῷ εἴδει καὶ τῇ διαφορᾷ· τὸ γὰρ ζῷον παντὶ ἀνθρώπῳ καὶ ὅλῳ πεζῷ ἕπεται, ἄνθρωπος δ' οὐ παντὶ πεζῷ. Ὥστ' ἂν ληφθῇ τὸ Α τῷ μὲν Β ὅλῳ ὑπάρχειν, τῷ δὲ Γ τινὶ μὴ ὑπάρχειν, ἡ μὲν καθόλου πρότασις ἀληθής, ἡ δ' ἐν μέρει ψευδής, τὸ δὲ συμπέρασμα ἀληθές. (14) Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι ἐξ ἀμφοτέρων ψευδῶν ἔσται τὸ συμπέρασμα ἀληθές, εἴπερ ἐνδέχεται τὸ Α καὶ τῷ Β καὶ τῷ Γ [τῷ μὲν] ὅλῳ [τῷ δὲ μηδενὶ] ὑπάρχειν, τὸ μέντοι Β τινὶ τῷ Γ μὴ ἕπεσθαι. Ληφθέντος γὰρ τοῦ Α τῷ μὲν Β μηδενί, τῷ δὲ Γ τινὶ ὑπάρχειν, αἱ μὲν προτάσεις ἀμφότεραι ψευδεῖς, τὸ δὲ συμπέρασμα ἀληθές. (15) Ὁμοίως δὲ καὶ κατηγορικῆς οὔσης τῆς καθόλου προτάσεως, τῆς δ' ἐν μέρει στερητικῆς. Ἐγχωρεῖ γὰρ τὸ Α τῷ μὲν Β μηδενί, τῷ δὲ Γ παντὶ ἕπεσθαι, καὶ τὸ Β τινὶ τῷ Γ μὴ ὑπάρχειν, οἷον ζῷον ἐπιστήμῃ μὲν οὐδεμιᾷ, ἀνθρώπῳ δὲ παντὶ ἕπεται, ἡ δ' ἐπιστήμη οὐ παντὶ ἀνθρώπῳ. Ἐὰν οὖν ληφθῇ τὸ Α τῷ μὲν Β ὅλῳ ὑπάρχειν, τῷ δὲ Γ τινὶ μὴ ἕπεσθαι, αἱ μὲν προτάσεις ψευδεῖς, τὸ δὲ συμπέρασμα ἀληθές.

τῷ C; *propositio major* A B quidem ex parte falsa est; A C (*minor*) autem tota vera; et conclusio *erit* vera. (8) Et, si utræque propositiones ex parte falsæ sunt, erit conclusio vera. Fit enim, ut A insit et τῷ B, et τῷ C alicui, τὸ B autem nulli C; ut, animal *inest* et albo cuidam, et nigro cuidam; album autem nulli *inest* nigro. Si igitur sumatur, τὸ A *inesse* omni quidem B, τῷ C autem nulli; utræque propositiones ex parte *erunt* falsæ; conclusio autem *erit* vera. (9) Similiter vero etiam *se res habet*, transposita negativa, per eosdem terminos.

10. Manifestum vero id quoque est in particularibus syllogismis; nihil enim impedit quominus τὸ A omni quidem B, τῷ C autem alicui insit, et tamen τὸ B alicui C non insit; ut, animal omni quidem homini, albo vero alicui *inest*, homo autem alicui albo non inest. Si igitur ponatur, τὸ A inesse nulli quidem B, τῷ C autem alicui inesse; propositio universalis quidem erit falsa; particularis autem vera; et conclusio vera. (11) Similiter vero etiam, si A B (*propositio major*) sumatur affirmativa; fit enim, ut τὸ A nulli quidem B, at alicui C non insit; et τὸ B alicui C non insit; ut, animal nulli inanimato, at alicui albo non inest, et inanimatum non inerit alicui albo. Si ergo ponatur, τὸ A omni quidem B, alicui autem C non inesse; propositio quidem A B (*major*) universalis tota falsa *erit*; at A C (*minor*) vera, et conclusio vera. (12) Et *conclusio sequetur vera*, si universalis (*propositio major*) vera ponatur, particularis autem falsa. Nihil enim impedit quominus τὸ A neque ad τὸ B neque ad τὸ C ullum sequatur, et tamen τὸ B alicui C non insit; ut, animal ad nullum numerum, nec inanimatum, et tamen numerus ad aliquod inanimatum non consequitur. Si igitur positum fuerit, τὸ A nulli quidem B, alicui autem C *inesse;* conclusio quidem erit vera; et propositio universalis vera; particularis autem falsa. (13) Et si universalis affirmativa posita fuerit, similiter. Fit enim, ut τὸ A et τῷ B et τῷ C omni insit, et tamen τὸ B non consequatur ad aliquod C; ut genus ad speciem et differentiam; nam animal ad omnem hominem et omne pedestre sequitur; homo autem non ad omne pedestre. Quare, si sumatur, τὸ A omni quidem B inesse, τῷ C autem alicui non inesse; propositio quidem universalis *erit* vera, particularis autem falsa, et conclusio vera. (14) Manifestum autem est, quod etiam ex utrisque falsis vera possit inferri conclusio; si quidem contingit, τὸ A et τῷ B et τῷ C, illi quidem omni, huic vero nulli inesse, et tamen τὸ B alicui C non inesse. Si enim sumatur, τὸ A nulli quidem B, alicui autem C inesse; utræque propositiones *erunt* falsæ; conclusio autem *erit* vera. (15) Similiter vero etiam, si propositio universalis sit affirmativa; particularis autem negativa. Fit enim, ut τὸ A nulli quidem B, omni autem C insit, et tamen τὸ B alicui C non insit. Ut, animal scientiæ quidem nulli, homini autem omni inest; at scientia non omni homini *inest*. Si igitur sumatur, τὸ A quidem inesse omni B, alicui autem C non inesse; propositiones quidem *erunt* falsæ; conclusio autem *erit* vera.

CAP. IV.

De conclusione vera ex falsis propositionibus in tertia figura.

Ἔσται δὲ καὶ ἐν τῷ ἐσχάτῳ σχήματι διὰ ψευδῶν ἀληθές, καὶ ἀμφοτέρων ψευδῶν οὐσῶν ὅλων καὶ ἐπί τι ἑκατέρας, καὶ τῆς μὲν ἑτέρας ἀληθοῦς ὅλης, τῆς δ' ἑτέρας ψευδοῦς, καὶ τῆς μὲν ἐπί τι ψευδοῦς, τῆς δ' ὅλης 5 ἀληθοῦς, καὶ ἀνάπαλιν, καὶ ὁσαχῶς ἄλλως ἐγχωρεῖ μεταλαβεῖν τὰς προτάσεις. (2) Οὐδὲν γὰρ κωλύει μήτε τὸ Α μήτε τὸ Β μηδενὶ τῷ Γ ὑπάρχειν, τὸ μέντοι Α τινὶ τῷ Β ὑπάρχειν, οἷον οὔτ' ἄνθρωπος οὔτε πεζὸν οὐδενὶ ἀψύχῳ ἕπεται, ἄνθρωπος μέντοι τινὶ πεζῷ 10 ὑπάρχει. Ἐὰν οὖν ληφθῇ τὸ Α καὶ τὸ Β παντὶ τῷ Γ ὑπάρχειν, αἱ μὲν προτάσεις ὅλαι ψευδεῖς, τὸ δὲ συμπέρασμα ἀληθές. (3) Ὡσαύτως δὲ καὶ τῆς μὲν στερητικῆς, τῆς δὲ καταφατικῆς οὔσης. Ἐγχωρεῖ γὰρ τὸ μὲν Β μηδενὶ τῷ Γ ὑπάρχειν, τὸ δὲ Α παντί, καὶ τὸ Α τινὶ 15 τῷ Β μὴ ὑπάρχειν, οἷον τὸ μέλαν οὐδενὶ κύκνῳ, ζῷον δὲ παντί, καὶ τὸ ζῷον οὐ παντὶ μέλανι. Ὥστ' ἂν ληφθῇ τὸ μὲν Β παντὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Α μηδενί, τὸ Α τινὶ τῷ Β οὐχ ὑπάρξει· καὶ τὸ μὲν συμπέρασμα ἀληθές, αἱ δὲ προτάσεις ψευδεῖς. (4) Καὶ εἰ ἐπί τι ἑκατέρα 20 ψευδής, ἔσται τὸ συμπέρασμα ἀληθές. Οὐδὲν γὰρ κωλύει καὶ τὸ Α καὶ τὸ Β τινὶ τῷ Γ ὑπάρχειν, καὶ τὸ Α τινὶ τῷ Β, οἷον τὸ λευκὸν καὶ τὸ καλὸν τινὶ ζῴῳ ὑπάρχει, καὶ τὸ λευκὸν τινὶ καλῷ. Ἐὰν οὖν τεθῇ τὸ Α καὶ τὸ Β παντὶ τῷ Γ ὑπάρχειν, αἱ μὲν προτάσεις 25 ἐπί τι ψευδεῖς, τὸ δὲ συμπέρασμα ἀληθές. (5) Καὶ στερητικῆς δὲ τῆς Α Γ τιθεμένης ὁμοίως. Οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ μὲν Α τινὶ τῷ Γ μὴ ὑπάρχειν, τὸ δὲ Β τινὶ ὑπάρχειν, καὶ τὸ Α τῷ Β μὴ παντὶ ὑπάρχειν, οἷον τὸ λευκὸν τινὶ ζῴῳ οὐχ ὑπάρχει, τὸ δὲ καλὸν τινὶ ὑπάρ- 30 χει, καὶ τὸ λευκὸν οὐ παντὶ καλῷ. Ὥστ' ἂν ληφθῇ τὸ μὲν Α μηδενὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Β παντί, ἀμφότεραι μὲν αἱ προτάσεις ἐπί τι ψευδεῖς, τὸ δὲ συμπέρασμα ἀληθές. (6) Ὡσαύτως δὲ καὶ τῆς μὲν ὅλης ψευδοῦς, τῆς δ' ὅλης ἀληθοῦς λαμβανομένης. Ἐγχωρεῖ γὰρ καὶ τὸ Α 35 καὶ τὸ Β παντὶ τῷ Γ ἕπεσθαι, τὸ μέντοι Α τινὶ τῷ Β μὴ ὑπάρχειν, οἷον ζῷον καὶ λευκὸν παντὶ κύκνῳ ἕπεται, τὸ μέντοι ζῷον οὐ παντὶ ὑπάρχει λευκῷ. Τεθέντων οὖν ὅρων τούτων, ἐὰν ληφθῇ τὸ μὲν Β ὅλῳ τῷ Γ ὑπάρχειν, τὸ δὲ Α ὅλῳ μὴ ὑπάρχειν, ἡ μὲν Β Γ ὅλη ἔσται ἀλη- 40 θής, ἡ δὲ Α Γ ὅλη ψευδής, καὶ τὸ συμπέρασμα ἀληθές. (7) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὸ μὲν Β Γ ψεῦδος, τὸ δὲ Α Γ ἀληθές· οἱ γὰρ αὐτοὶ ὅροι πρὸς τὴν ἀπόδειξιν, μέλαν-κύκνος-ἄψυχον. (8) Ἀλλὰ καὶ εἰ ἀμφότεραι λαμβάνοιντο καταφατικαί. Οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ μὲν 45 Β παντὶ τῷ Γ ἕπεσθαι, τὸ δὲ Α ὅλῳ μὴ ὑπάρχειν, καὶ τὸ Α τινὶ τῷ Β ὑπάρχειν, οἷον κύκνῳ μὲν παντὶ ζῷον, μέλαν δ' οὐδενὶ κύκνῳ, καὶ τὸ μέλαν ὑπάρχει τινὶ ζῴῳ. Ὥστ' ἂν ληφθῇ τὸ Α καὶ τὸ Β παντὶ τῷ Γ ὑπάρχειν, ἡ μὲν Β Γ ὅλη ἀληθής, ἡ δὲ Α Γ ὅλη ψευ- 50 δής, καὶ τὸ συμπέρασμα ἀληθές. (9) Ὁμοίως δὲ καὶ τῆς Α Γ ληφθείσης ἀληθοῦς· διὰ γὰρ τῶν αὐτῶν ὅρων

1. Poterit autem et in tertia figura *vera conclusio colligi* per utrasque propositiones omnino falsas; et utramque ex parte *falsam*; et alteram quidem veram, alteram autem falsam; et alteram ex parte falsam, alteram autem totam veram; et vice versa, ac quotcumque aliis modis propositiones commutari possunt. (2) Nihil enim prohibet quominus neque A neque B ulli C insit, et tamen τὸ A insit alicui B; ut, nec homo, nec pedestre ulli inanimato inest, homo tamen alicui pedestri inest. Si igitur sumatur, τὸ A et τὸ B omni C inesse; propositiones quidem totæ falsæ *erunt*, conclusio autem *erit* vera. (3) Similiter vero etiam, si hæc quidem *propositio* negativa, illa autem affirmativa sit; fit enim, ut τὸ B quidem insit nulli C, τὸ A autem omni C, et τὸ A non insit alicui B; ut, nigrum nulli cygno *inest;* animal autem omni, et animal non omni nigro *inesse accidit*. Quare, si sumatur, τὸ B quidem omni C, τὸ A autem nulli *inesse;* τὸ A alicui B non inerit; et conclusio *erit* vera; propositiones autem *erunt* falsæ. (4) Et, si ex parte utraque falsa fuerit, erit conclusio vera. Nihil enim impedit quominus et τὸ A et τὸ B alicui C insit, et τὸ A alicui B. Ut, album, et pulchrum, alicui animali inest, et album alicui pulchro. Si igitur ponatur, τὸ A et τὸ B omni C inesse; propositiones quidem ex parte *erunt* falsæ; conclusio autem *erit* vera. (5) Et si A C (*propositio major*) negativa ponatur, similiter *conclusio ex utrisque ex parte falsis sequetur vera*. Nihil enim impedit quominus τὸ A quidem alicui C non insit, τὸ B autem alicui C insit, et τὸ A non omni B insit. Ut, album alicui animali non inest, pulchrum autem alicui inest, et album non omni pulchro *inest*. Quare, si sumatur, τὸ A quidem nulli C, τὸ B autem omni C *inesse;* utræque propositiones quidem ex parte *erunt* falsæ; conclusio autem *erit* vera. (6) Similiter vero etiam, si hæc quidem *propositio* omnino falsa, illa autem omnino vera sumatur; fit enim, ut et τὸ A et τὸ B omni C insit; et tamen A alicui B non insit. Ut, animal, et album, omni cygno inest; animal tamen non omni inest albo. Positis ergo his terminis, si sumatur, τὸ B quidem inesse omni C, τὸ A autem omni C non inesse; *minor propositio* quidem B C erit omnino vera; A C autem omnino falsa; et conclusio *erit* vera. (7) Similiter vero etiam, si B C quidem (*minor*) erit falsa, A C autem (*major*) vera; sunt enim iidem termini ad demonstrationem, nigrum, cygnus, inanimatum. (8) Quin immo etiam, si utræque *propositiones* sumantur affirmativæ; nihil enim impedit quominus τὸ B quidem insit omni C, τὸ A autem omni C non insit, et τὸ A alicui B insit; ut, cygno quidem omni animal, nigrum autem nulli cygno, et nigrum inest alicui animali. Quare, si sumatur, τὸ A et τὸ B inesse omni C; *propositio minor* quidem B C *erit* omnino vera; A C (*major*) autem omnino falsa; et conclusio vera. (9) Similiter vero etiam, si *propositio major* AC sumpta fuerit vera, *at minor tota falsa*; *conclusio sequetur*

ἡ ἀπόδειξις. (10) Πάλιν τῆς μὲν ὅλης ἀληθοῦς οὔσης, τῆς δ' ἐπί τι ψευδοῦς. Ἐγχωρεῖ γὰρ τὸ μὲν Β παντὶ τῷ Γ ὑπάρχειν, τὸ δὲ Α τινί, καὶ τὸ Α τινὶ τῷ Β, οἷον δίπουν μὲν παντὶ ἀνθρώπῳ, καλὸν δ' οὐ παντί, καὶ τὸ καλὸν τινὶ δίποδι ὑπάρχει. Ἐὰν οὖν ληφθῇ καὶ τὸ Α καὶ τὸ Β ὅλῳ τῷ Γ ὑπάρχειν, ἡ μὲν Β Γ ὅλη ἀληθής, ἡ δὲ Α Γ ἐπί τι ψευδής, τὸ δὲ συμπέρασμα ἀληθές. (11) Ὁμοίως δὲ καὶ τῆς μὲν Α Γ ἀληθοῦς, τῆς δὲ Β Γ ψευδοῦς ἐπί τι λαμβανομένης· μετατεθέντων γὰρ τῶν αὐτῶν ὅρων ἔσται ἡ ἀπόδειξις. (12) Καὶ τῆς μὲν στερητικῆς, τῆς δὲ καταφατικῆς οὔσης. Ἐπεὶ γὰρ ἐγχωρεῖ τὸ μὲν Β ὅλῳ τῷ Γ ὑπάρχειν, τὸ δὲ Α τινί, καὶ ὅταν οὕτως ἔχωσιν, οὐ παντὶ τῷ Β τὸ Α· ἐὰν ληφθῇ τὸ μὲν Β ὅλῳ τῷ Γ ὑπάρχειν, τὸ δὲ Α μηδενί, ἡ μὲν στερητικὴ ἐπί τι ψευδής, ἡ δ' ἑτέρα ὅλη ἀληθὴς καὶ τὸ συμπέρασμα. (13) Πάλιν ἐπεὶ δέδεικται ὅτι τοῦ μὲν Α μηδενὶ ὑπάρχοντος τῷ Γ, τοῦ δὲ Β τινί, ἐγχωρεῖ τὸ Α τινὶ τῷ Β μὴ ὑπάρχειν, φανερὸν ὅτι καὶ τῆς μὲν Α Γ ὅλης ἀληθοῦς οὔσης, τῆς δὲ Β Γ ἐπί τι ψευδοῦς, ἐγχωρεῖ τὸ συμπέρασμα εἶναι ἀληθές. Ἐὰν γὰρ ληφθῇ τὸ μὲν Α μηδενὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Β παντί, ἡ μὲν Α Γ ὅλη ἀληθής, ἡ δὲ Β Γ ἐπί τι ψευδής.

14. Φανερὸν δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐν μέρει συλλογισμῶν ὅτι πάντως ἔσται διὰ ψευδῶν ἀληθές. Οἱ γὰρ αὐτοὶ ὅροι ληπτέοι καὶ ὅταν καθόλου ὦσιν αἱ προτάσεις, οἱ μὲν ἐν τοῖς κατηγορικοῖς κατηγορικοί, οἱ δ' ἐν τοῖς στερητικοῖς στερητικοί. Οὐδὲν γὰρ διαφέρει μηδενὶ ὑπάρχοντος παντὶ λαβεῖν ὑπάρχειν, καὶ τινὶ ὑπάρχοντος καθόλου λαβεῖν ὑπάρχειν πρὸς τὴν τῶν ὅρων ἔκθεσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν στερητικῶν.

15. Φανερὸν οὖν ὅτι ἂν μὲν ᾖ τὸ συμπέρασμα ψεῦδος, ἀνάγκη, ἐξ ὧν ὁ λόγος, ψευδῆ εἶναι ἢ πάντα ἢ ἔνια, ὅταν δ' ἀληθές, οὐκ ἀνάγκη ἀληθὲς εἶναι οὔτε τὶ οὔτε πάντα, ἀλλ' ἔστι μηδενὸς ὄντος ἀληθοῦς τῶν ἐν τῷ συλλογισμῷ τὸ συμπέρασμα ὁμοίως εἶναι ἀληθές, οὐ μὴν ἐξ ἀνάγκης. (16) Αἴτιον δ' ὅτι ὅταν δύο ἔχῃ οὕτω πρὸς ἄλληλα ὥστε θατέρου ὄντος ἐξ ἀνάγκης εἶναι θάτερον, τούτου μὴ ὄντος μὲν οὐδὲ θάτερον ἔσται, ὄντος δ' οὐκ ἀνάγκη εἶναι θάτερον. (17) Τοῦ δ' αὐτοῦ ὄντος καὶ μὴ ὄντος, ἀδύνατον ἐξ ἀνάγκης εἶναι τὸ αὐτό. Λέγω δ' οἷον τοῦ Α ὄντος λευκοῦ τὸ Β εἶναι μέγα ἐξ ἀνάγκης, καὶ μὴ ὄντος λευκοῦ τοῦ Α τὸ Β εἶναι μέγα ἐξ ἀνάγκης. Ὅταν γὰρ τουδὶ ὄντος λευκοῦ τοῦ Α τοδὶ ἀνάγκη μέγα εἶναι τὸ Β, μεγάλου δὲ τοῦ Β ὄντος τὸ Γ μὴ λευκόν, ἀνάγκη, εἰ τὸ Α λευκόν, τὸ Γ μὴ εἶναι λευκόν. Καὶ ὅταν δύο ὄντων θατέρου ὄντος ἀνάγκη θάτερον εἶναι, τούτου μὴ ὄντος ἀνάγκη τὸ Α μὴ εἶναι. Τοῦ δὴ Β μὴ ὄντος μεγάλου, τὸ Α οὐχ οἷόν τε λευκὸν εἶναι. Τοῦ δὲ Α μὴ ὄντος λευκοῦ, εἰ ἀνάγκη τὸ Β μέγα εἶναι, συμβαίνει ἐξ ἀνάγκης τοῦ Β μεγάλου μὴ ὄντος αὐτὸ τὸ Β εἶναι μέγα. Τοῦτο δ' ἀδύνατον· εἰ γὰρ τὸ Β μὴ ἔστι μέγα, τὸ Α οὐκ ἔσται λευκὸν ἐξ ἀνάγκης. Εἰ οὖν μὴ ὄντος τούτου λευκοῦ τὸ Β ἔσται

vera; nam per eosdem terminos fit demonstratio. (10) Rursus, quum altera quidem *propositio* tota vera sit, altera autem ex parte falsa. Fit enim, ut τὸ B quidem omni C insit, τὸ A vero alicui C, et τὸ A alicui B; ut, bipes quidem omni homini, pulchrum autem non omni, et pulchrum alicui bipedi inest. Si igitur sumatur, et τὸ A et τὸ B omni C inesse; *propositio* B C quidem tota vera; A C autem ex parte falsa est; conclusio tamen vera. (11) Similiter vero etiam, si *propositio* A C quidem vera sit, B C autem ex parte falsa sumatur; *vera erit conclusio.* Transpositis enim terminis iisdem, erit demonstratio. (12) Et, si altera negativa sit, altera vero affirmativa; *altera vera, altera falsa, conclusio sequetur vera.* Quoniam enim fit, ut B quidem insit omni C, τὸ A autem alicui C; quando ita sese habeant termini, non omni B *inerit* τὸ A. Si igitur sumatur, τὸ B quidem inesse omni C, τὸ A autem nulli C; negativa quidem *propositio* ex parte *erit* falsa, altera autem tota vera; et conclusio *erit* vera. (13) Rursus, quoniam demonstratum est, quod, quum τὸ A nulli insit C, at τὸ B alicui C *insit*, fieri possit, ut τὸ A non insit alicui B; manifestum ergo est, quod si *propositio* A C tota quidem sit vera, B C autem ex parte falsa, fiat ut conclusio sit vera. Nam si sumatur, τὸ A quidem nulli C *inesse*, τὸ B autem omni C; *propositio* A C quidem tota vera *erit*; B C autem ex parte falsa.

14. Manifestum vero est etiam in particularibus syllogismis, quod omnino ex falsis verum colligere licet. Nam iidem termini sumendi sunt, qui etiam *sumuntur*, quando universales sint propositiones; in affirmativis quidem affirmativi; in negativis autem negativi. Nihil enim interest, quod nulli insit, *id* sumere omni inesse; et quod alicui insit, *id* sumere universaliter inesse, quoad terminorum *in syllogismo* collocationem. Similiter vero etiam in negativis.

15. Manifestum igitur est, quando sit conclusio falsa, necesse esse, et ea falsa esse, ex quibus argumentatio constat, aut omnia, aut nonnulla; quando autem *conclusio* vera sit, non necesse esse, vera esse, aut aliquid, aut omnia *e quibus argumentatio conficitur*; sed fit, ut nihil sit verum in syllogismo, et nihilominus conclusio vera exsistat; at non ex necessitate. (16) Causa vero *hujus est*, quod si duo ita inter se affecta sint, ut, quum unum sit, alterum esse necesse sit; hoc quidem (*posterius*) quum non sit, nec alterum (*prius*) futurum sit; at quum illud (*posterius*) sit, non tamen necessarium sit hoc (*prius*) esse. (17) Quum autem unum et idem sit, et non sit, impossibile est, ex necessitate esse unum et idem. Dico autem, ut si, quia A (*ut nix*) sit album, τὸ B (*ut hominem*) esse magnum ex necessitate *sequetur*; etiam, quia τὸ A (*ut nix*) non sit album, τὸ B (*ut hominem*) esse magnum ex necessitate. Quoniam enim, quum hoc aliquid sit album, *velut* τὸ A, hoc aliquod necesse est esse magnum, *velut* τὸ B; at quum B sit magnum, τὸ C non sit necesse esse album; necesse est, si A sit album, τὸ C non esse album. Et quando, si duo sint, quum unum sit, alterum esse necesse est; quum hoc non sit, necesse est, τὸ A non esse. Quando igitur B non sit magnum, fieri non potest, ut A sit album. At quum A non sit album, si necesse sit, B esse magnum; accidit ex necessitate, quum B non sit magnum, ut idem B sit magnum: hoc vero impossibile est; nam si B non est magnum, τὸ A non erit album ex necessitate. Si igitur quia hoc (A) non sit album, B erit magnum; accidit, ut, si qui-

μέγα, συμβαίνει, εἰ τὸ Β μή ἐστι μέγα, εἶναι μέγα, ὡς διὰ τριῶν.

dem B non est magnum, *idem* sit magnum, ut *syllogismo* per tres rationes concluso.

CAP. V.

De probatione circulari in prima figura.

Τὸ δὲ κύκλῳ καὶ ἐξ ἀλλήλων δείκνυσθαί ἐστι τὸ διὰ τοῦ συμπεράσματος καὶ τοῦ ἀνάπαλιν τῇ κατηγο- 5 ρίᾳ τὴν ἑτέραν λαβόντα πρότασιν συμπεράνασθαι τὴν λοιπήν, ἣν ἐλάμβανεν ἐν θατέρῳ συλλογισμῷ. (2) Οἷον εἰ ἔδει δεῖξαι ὅτι τὸ Α τῷ Γ παντὶ ὑπάρχει, ἔδειξε δὲ διὰ τοῦ Β, πάλιν εἰ δεικνύοι ὅτι τὸ Α τῷ Β ὑπάρχει, λαβὼν τὸ μὲν Α τῷ Γ ὑπάρχειν τὸ δὲ Γ τῷ Β, καὶ τὸ Α· 10 τῷ Β πρότερον δ' ἀνάπαλιν ἔλαβε τὸ Β τῷ Γ ὑπάρχειν. Ἢ εἰ ὅτι τὸ Β τῷ Γ δεῖ δεῖξαι ὑπάρχον, εἰ λάβοι τὸ Α κατὰ τοῦ Γ, ὃ ἦν συμπέρασμα, τὸ δὲ Β κατὰ τοῦ Α ὑπάρχειν· πρότερον δ' ἐλήφθη ἀνάπαλιν τὸ Α κατὰ τοῦ Β. (3) Ἄλλως δ' οὐκ ἔστιν ἐξ ἀλλήλων δεῖξαι. Εἴτε 15 γὰρ ἄλλο μέσον λήψεται, οὐ κύκλῳ· οὐδὲν γὰρ λαμβάνεται τῶν αὐτῶν· εἴτε τούτων τι, ἀνάγκη θάτερον μόνον· εἰ γὰρ ἄμφω, ταὐτὸ ἔσται συμπέρασμα, δεῖ δ' ἕτερον. (4) Ἐν μὲν οὖν τοῖς μὴ ἀντιστρέφουσιν ἐξ ἀναποδείκτου τῆς ἑτέρας προτάσεως γίνεται ὁ συλλογι- 20 σμός· οὐ γὰρ ἔστιν ἀποδεῖξαι διὰ τούτων τῶν ὅρων ὅτι τῷ μέσῳ τὸ τρίτον ὑπάρχει ἢ τῷ πρώτῳ τὸ μέσον. Ἐν δὲ τοῖς ἀντιστρέφουσιν ἔστι πάντα δεικνύναι δι' ἀλλήλων, οἷον εἰ τὸ Α καὶ τὸ Β καὶ τὸ Γ ἀντιστρέφουσιν ἀλλήλοις. (5) Δεδείχθω γὰρ τὸ Α Γ διὰ μέσου 25 τοῦ Β, καὶ πάλιν τὸ Α Β διά τε τοῦ συμπεράσματος καὶ διὰ τῆς ΒΓ προτάσεως ἀντιστραφείσης, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ Β Γ, διά τε τοῦ συμπεράσματος καὶ τῆς ΑΒ προτάσεως ἀντεστραμμένης. Δεῖ δὲ τήν τε Γ Β καὶ τὴν Β Α πρότασιν ἀποδεῖξαι· ταύταις γὰρ ἀναποδεί- 30 κτοις κεχρήμεθα μόναις. Ἐὰν οὖν ληφθῇ τὸ Β παντὶ τῷ Γ ὑπάρχειν καὶ τὸ Γ παντὶ τῷ Α, συλλογισμὸς ἔσται τοῦ Β πρὸς τὸ Α. Πάλιν ἐὰν ληφθῇ τὸ μὲν Γ παντὶ τῷ Α, τὸ δὲ Α παντὶ τῷ Β, παντὶ τῷ Β τὸ Γ ἀνάγκη ὑπάρχειν. Ἐν ἀμφοτέροις δὴ τούτοις τοῖς 35 συλλογισμοῖς ἡ ΓΑ πρότασις εἴληπται ἀναπόδεικτος· αἱ γὰρ ἕτεραι δεδειγμέναι ἦσαν. Ὥστ' ἂν ταύτην ἀποδείξωμεν, ἅπασαι ἔσονται δεδειγμέναι δι' ἀλλήλων. Ἐὰν οὖν ληφθῇ τὸ Γ παντὶ τῷ Β, καὶ τὸ Β παντὶ τῷ Α ὑπάρχειν, ἀμφότεραί τε αἱ προτάσεις ἀποδεδειγμέναι 40 λαμβάνονται, καὶ τὸ Γ τῷ Α ἀνάγκη ὑπάρχειν. Φανερὸν οὖν ὅτι ἐν μόνοις τοῖς ἀντιστρέφουσι κύκλῳ καὶ δι' ἀλλήλων ἐνδέχεται γίνεσθαι τὰς ἀποδείξεις, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις ὡς πρότερον εἴπομεν. (6) Συμβαίνει δὲ καὶ ἐν τούτοις αὐτῷ τῷ δεικνυμένῳ χρῆσθαι πρὸς τὴν 45 ἀπόδειξιν· τὸ μὲν γὰρ Γ κατὰ τοῦ Β καὶ τὸ Β κατὰ τοῦ Α δείκνυται, ληφθέντος τοῦ Γ κατὰ τοῦ Α λέγεσθαι, τὸ δὲ Γ κατὰ τοῦ Α διὰ τούτων δείκνυται τῶν προτάσεων· ὥστε τῷ συμπεράσματι χρώμεθα πρὸς τὴν ἀπόδειξιν.

50 7. Ἐπὶ δὲ τῶν στερητικῶν συλλογισμῶν ὧδε δείκνυται ἐξ ἀλλήλων. Ἔστω τὸ μὲν Β παντὶ τῷ Γ

Circulo autem et mutuo unum ex alio colligere est, per conclusionem et reciprocationem in prædicatione, altera assumpta propositione alteram concludere, quam priore syllogismo *aliquis* sumpserat. (2) Ut, si demonstrandum sit, τὸ A inesse omni C; demonstraverit autem *aliquis* per B; rursus si demonstret, τὸ A inesse τῷ B, sumens τὸ A quidem inesse τῷ C, τὸ C autem τῷ B, et τὸ A τῷ B; antea vero vice versa sumebat, τὸ B inesse τῷ C. Aut, si aliquem oporteat demonstrare quod τὸ B insit τῷ C, si sumpserit, A de C *prædicari*, quod antea concludebatur, τὸ B autem inesse τῷ A; prius vero vice versa sumptum fuit, A de B *prædicari*. (3) Alio vero modo unum ex altero et contra mutuo colligere non licet. Si enim aliud medium sumetur, non *colligetur* circulo; nulla enim sumitur earumdem *propositionum* (*quæ in priore syllogismo sumebantur*); si vero earumdem aliqua *sumpta fuerit*, necesse est, alteram tantum *ex præmissis sumi*; quum, si utræque *sumantur præmissæ*, eadem sit futura conclusio (*quam oportebat a priore esse diversam*); oportet autem esse diversam *conclusione*. (4) In his ergo, quæ non convertuntur, fit syllogismus ex altera propositione non demonstrata. Non enim licet demonstrare per hos terminos, quod medio insit tertium, aut primo medium. In his autem, quæ convertuntur, omnia mutuo demonstrari poterunt; ut si A et B et C invicem reciprocari possunt. (5) Sit enim demonstrata propositio A C per medium B, et rursus A B (*major*) et per conclusionem, et propositionem B C (*minorem*) reciprocatam; similiter vero quoque B C (*propositio minor*) per conclusionem et per propositionem A B (*majorem*) conversam. Oportet autem nos tam propositionem B C, quam B A, demonstrare, quum his tanquam non demonstratis usi simus solis. Si igitur sumatur, τὸ B inesse omni C, et τὸ C omni A, erit syllogismus, quo concludatur, τὸ B inesse τῷ A. Rursus, si sumatur, τὸ C quidem inesse omni A, τὸ A autem omni B; necesse est, τὸ C inesse omni B. In utrisque his syllogismis propositio C A sumpta est sine demonstratione; nam ceteræ *propositiones* erant demonstratæ. Quare, si illam demonstraverimus, omnes mutuo per conversionem erunt demonstratæ. Si ergo sumptum fuerit, τὸ C omni B, et τὸ B omni A inesse; utræque propositiones demonstratæ sumuntur, et necesse est τὸ C inesse τῷ A. Manifestum igitur est, quod in his solis, quæ converti possunt, circulo et vice versa demonstrationes fieri contingit; in reliquis vero, quemadmodum antea diximus. (6) Accidit autem etiam in his, ut ipso demonstrato utamur ad demonstrationem. Nam τὸ C quidem de B, et B de A demonstratur, quando sumitur, C de A dici; at C de A per has demonstratur propositiones. Quare conclusione utimur ad demonstrationem.

7. In negativis autem syllogismis hoc modo demonstratur unum per alterum, et vice versa. Ponatur, τὸ B omni

ὑπάρχον, τὸ δὲ Α οὐδενὶ τῶν Β· συμπέρασμα ὅτι τὸ Α οὐδενὶ τῶν Γ. Εἰ δὲ πάλιν δεῖ συμπεράνασθαι ὅτι τὸ Α οὐδενὶ τῶν Β, ὃ πάλαι ἔλαβεν, ἔσται τὸ μὲν Α μηδενὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Γ παντὶ τῷ Β· οὕτω γὰρ ἀνάπαλιν ἡ πρότασις. (8) Εἰ δ' ὅτι τὸ Β τῷ Γ δεῖ συμπεράνασθαι, οὐκέθ' ὁμοίως ἀντιστρεπτέον τὸ ΑΒ· ἡ γὰρ αὐτὴ πρότασις, τὸ Β μηδενὶ τῷ Α καὶ τὸ Α μηδενὶ τῷ Β ὑπάρχειν. (9) Ἀλλὰ ληπτέον, ᾧ τὸ Α μηδενὶ ὑπάρχει, τὸ Β παντὶ ὑπάρχειν. Ἔστω τὸ Α μηδενὶ τῶν Γ ὑπάρχειν, ὅπερ ἦν τὸ συμπέρασμα· ᾧ δὲ τὸ Α μηδενί, τὸ Β εἰλήφθω παντὶ ὑπάρχειν· ἀνάγκη οὖν τὸ Β παντὶ τῷ Γ ὑπάρχειν. (10) Ὥστε τριῶν ὄντων ἕκαστον συμπέρασμα γέγονε, καὶ τὸ κύκλῳ ἀποδεικνύναι τοῦτ' ἔστι, τὸ συμπέρασμα λαμβάνοντα καὶ ἀνάπαλιν τὴν ἑτέραν πρότασιν τὴν λοιπὴν συλλογίζεσθαι.

11. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐν μέρει συλλογισμῶν τὴν μὲν καθόλου πρότασιν οὐκ ἔστιν ἀποδεῖξαι διὰ τῶν ἑτέρων, τὴν δὲ κατὰ μέρος. (12) Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ἀποδεῖξαι τὴν καθόλου, φανερόν· τὸ μὲν γὰρ καθόλου δείκνυται διὰ τῶν καθόλου, τὸ δὲ συμπέρασμα οὐκ ἔστι καθόλου, δεῖ δ' ἐκ τοῦ συμπεράσματος δεῖξαι καὶ τῆς ἑτέρας προτάσεως. Ἔτι ὅλως οὐδὲ γίνεται συλλογισμὸς ἀντιστραφείσης τῆς προτάσεως· ἐν μέρει γὰρ ἀμφότεραι γίνονται αἱ προτάσεις. (13) Τὴν δ' ἐπὶ μέρους ἔστιν. Δεδείχθω γὰρ τὸ Α κατὰ τινὸς τοῦ Γ διὰ τοῦ Β. Ἐὰν οὖν ληφθῇ τὸ Β παντὶ τῷ Α καὶ τὸ συμπέρασμα μένῃ, τὸ Β τινὶ τῷ Γ ὑπάρξει· γίνεται γὰρ τὸ πρῶτον σχῆμα, καὶ τὸ Α μέσον. (14) Εἰ δὲ στερητικὸς ὁ συλλογισμός, τὴν μὲν καθόλου πρότασιν οὐκ ἔστι δεῖξαι, δι' ὃ καὶ πρότερον ἐλέχθη· (15) τὴν δ' ἐν μέρει, ἐὰν μὲν ὁμοίως ἀντιστραφῇ τὸ Α Β ὥσπερ κἀπὶ τῶν καθόλου, οὐκ ἔστι, διὰ προσλήψεως δ' ἔστιν, οἷον ᾧ τὸ Α τινὶ μὴ ὑπάρχει, τὸ Β τινὶ ὑπάρχειν· ἄλλως γὰρ οὐ γίνεται συλλογισμὸς διὰ τὸ ἀποφατικὴν εἶναι τὴν ἐν μέρει πρότασιν.

c inesse, at A nulli *inesse* B; conclusio *erit*, τὸ A nulli inesse c. Si ergo iterum oportet concludere, quod τὸ A nulli insit B, quod jam antea sumptum erat; inerit quidem τὸ A nulli c, τὸ c autem omni B; sic enim convertetur propositio. (8) Si vero concludendum sit, τὸ B *inesse* τῷ c, non item eodem modo convertenda est *propositio* A B; nam est una eademque propositio, τὸ B *inesse* nulli A, et τὸ A inesse nulli B. (9) Sed sumendum est, illi, cui omnino non inest τὸ A, *eidem* omni inesse τὸ B. Ponatur, τὸ A nulli inesse c, quod erat conclusio; cui autem omnino non inest τὸ A, *eidem* omni sumatur τὸ B inesse: necesse est igitur, τὸ B inesse omni c. (10) Quare, quum tres essent *in integro primo syllogismo propositiones*, quævis *earum* conclusio facta est; et circulo demonstrare est, assumpta conclusione, et altera præmissarum conversa, eam, quæ superest, concludere.

11. In particularibus autem syllogismis universalem propositionem per reliquas concludere non possumus, at particularem possumus. (12) Quod ergo non licet *circulo* demonstrare *propositionem* universalem, manifestum est; nam universale demonstratur ex universalibus; conclusio autem *in his syllogismis* non est universalis; oportet vero ex conclusione, et altera propositione *alteram prioris syllogismi propositionem circulo* concludere. Præterea neque fit omnino syllogismus, majore conversa; nam utræque propositiones fiunt particulares. (13) Particularis autem propositio *circulo colligi et inferri* potest. Sit enim demonstratum A de aliquo c per B. Si ergo, *conversa majore*, sumatur, τὸ B *inesse* omni A, et conclusio maneat; τὸ B inerit alicui c; nam fit prima figura, et A *syllogismi* medium. (14) Si vero negativus sit syllogismus, universalem quidem propositionem demonstrare non licet, ob causam antea jam dictam. (15) Particularem autem, si quidem A B (*major*) similiter conversa fuerit, ut et in universalibus, demonstrare non licet; per assumptionem autem (*velut hypotheticam*) potest ea *demonstrari*; ut, cui alicui τὸ A non inest, *eidem* alicui τὸ B inesse. Quodsi vero aliter *termini* sese habeant, non fit syllogismus, quod particularis propositio negativa sit.

CAP. VI.

De eadem in secunda figura.

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ σχήματι τὸ μὲν καταφατικὸν οὐκ ἔστι δεῖξαι διὰ τούτου τοῦ τρόπου, τὸ δὲ στερητικὸν ἔστιν. (2) Τὸ μὲν οὖν κατηγορικὸν οὐ δείκνυται διὰ τὸ μὴ ἀμφοτέρας εἶναι τὰς προτάσεις καταφατικάς· τὸ γὰρ συμπέρασμα στερητικόν ἐστι, τὸ δὲ κατηγορικὸν ἐξ ἀμφοτέρων ἐδείκνυτο καταφατικῶν. (3) Τὸ δὲ στερητικὸν ὧδε δείκνυται. Ὑπαρχέτω τὸ Α παντὶ τῷ Β, τῷ δὲ Γ μηδενί· συμπέρασμα τὸ Β οὐδενὶ τῷ Γ. Ἐὰν οὖν ληφθῇ τὸ Β παντὶ τῷ Α ὑπάρχον, τῷ δὲ Γ μηδενί, ἀνάγκη τὸ Α μηδενὶ τῷ Γ ὑπάρχειν· γίνεται γὰρ τὸ δεύτερον σχῆμα, μέσον τὸ Β. (4) Εἰ δὲ τὸ Α Β στερητικὸν ἐλήφθη, θάτερον δὲ κατηγορικόν, τὸ πρῶτον ἔσται σχῆμα. Τὸ μὲν γὰρ Γ παντὶ τῷ Α, τὸ δὲ Β οὐδενὶ τῷ Γ, ὥστ' οὐδενὶ τῷ Α τὸ Β· οὐδ' ἄρα τὸ Α τῷ Β. Διὰ μὲν οὖν τοῦ συμπεράσματος καὶ τῆς μιᾶς προτάσεως οὐ γίνεται συλλογισμός, προσληφθεί-

In secunda autem figura affirmativa quidem *propositio* hoc modo *circulo* colligi nequit; at negativa potest. (2) Affirmativa ergo non demonstratur *circulo*, quum non sint *in hac figura* utræque propositiones affirmativæ. Nam conclusio negativa est; et affirmativum ex utrisque *propositionibus* affirmativis concludebatur. (3) At negativa *propositio* demonstratur hoc modo. Insit enim A omni B, nulli vero c: conclusio *erit*, τὸ B *inesse* nulli c. Si ergo sumptum fuerit, τὸ B inesse omni A, nulli autem c; necesse est, τὸ A nulli c inesse. Fit enim secunda figura, medium autem B. (4) Si vero *propositio* A B negativa sumpta est, altera vero affirmativa; prima erit figura. Nam τὸ c omni *inest* A, τὸ B autem nulli c; quare τὸ B nulli A; neque igitur τὸ A τῷ B. Per conclusionem ergo, et unam propositionem, non fit syllogismus;

σης δ' ἑτέρας ἔσται. Ἢν δὲ μὴ καθόλου ὁ συλλογισμὸς ᾖ, ἡ μὲν ἐν ὅλῳ πρότασις οὐ δείκνυται διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἥνπερ εἴπομεν καὶ πρότερον, (6) ἡ δ' ἐν μέρει δείκνυται, ὅταν ᾖ τὸ καθόλου κατηγορικόν. Ὑπαρχέτω γὰρ τὸ Α παντὶ τῷ Β, τῷ δὲ Γ μὴ παντί· συμπέρασμα Β Γ. Ἐὰν οὖν ληφθῇ τὸ Β παντὶ τῷ Α, τῷ δὲ Γ οὐ παντί, τὸ Α τινὶ τῷ Γ οὐχ ὑπάρξει· μέσον Β. (7) Εἰ δ' ἐστὶν ἡ καθόλου στερητική, οὐ δειχθήσεται ἡ Α Γ πρότασις ἀντιστραφέντος τοῦ Α Β· συμβαίνει γὰρ ἢ ἀμφοτέρας ἢ τὴν ἑτέραν πρότασιν γίνεσθαι ἀποφατικήν, ὥστ' οὐχ ἔσται συλλογισμός. Ἀλλ' ὁμοίως δειχθήσεται ὡς καὶ ἐπὶ τῶν καθόλου, ἐὰν ληφθῇ, ᾧ τὸ Β τινὶ μὴ ὑπάρχει, τὸ Α τινὶ ὑπάρχειν.

assumpta vero altera, erit *syllogismus* (5) Si vero syllogismus non sit universalis, propositio universalis non demonstratur propter eamdem causam, quam etiam antea diximus. (6) Particularis vero demonstratur, si universalis affirmativa fuerit. Insit enim τὸ A omni B, τῷ C autem non omni : conclusio *erit*, C (*huic alicui illud non inesse*). Si igitur sumptum fuerit, τὸ B omni A, τῷ C autem non omni *inesse* ; τὸ A alicui C non inerit; medium τὸ B. (7) Si autem *propositio* universalis est negativa; non demonstrabitur propositio A C *circulo*, conversa A B (*majore*). Accidit enim, ut aut utraque, aut altera propositio sit negativa : quare non erit syllogismus. Sed similiter demonstrabitur, ut etiam in universalibus, si sumptum fuerit, cui alicui τὸ B non inest, *eidem* alicui τὸ A inesse.

CAP. VII.

De eadem in tertia figura.

Ἐπὶ δὲ τοῦ τρίτου σχήματος, ὅταν μὲν ἀμφότεραι αἱ προτάσεις καθόλου ληφθῶσιν, οὐκ ἐνδέχεται δεῖξαι δι' ἀλλήλων· τὸ μὲν γὰρ καθόλου δείκνυται διὰ τῶν καθόλου, τὸ δ' ἐν τούτῳ συμπέρασμα ἀεὶ κατὰ μέρος, ὥστε φανερὸν ὅτι ὅλως οὐκ ἐνδέχεται δεῖξαι διὰ τούτου τοῦ σχήματος τὴν καθόλου πρότασιν. (2) Ἐὰν δ' ἡ μὲν ᾖ καθόλου, ἡ δ' ἐν μέρει, ποτὲ μὲν ἔσται, ποτὲ δ' οὐκ ἔσται. Ὅταν οὖν ἀμφότεραι κατηγορικαὶ ληφθῶσι καὶ τὸ καθόλου γένηται πρὸς τῷ ἐλάττονι ἄκρῳ, ἔσται· ὅταν δὲ πρὸς θατέρῳ, οὐκ ἔσται. (3) Ὑπαρχέτω γὰρ τὸ Α παντὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Β τινί· συμπέρασμα τὸ Α Β. Ἐὰν οὖν ληφθῇ τὸ Γ παντὶ τῷ Α ὑπάρχειν, τὸ μὲν Γ δέδεικταί τινι τῷ Β ὑπάρχειν, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ οὐ δέδεικται. Καίτοι ἀνάγκη, εἰ τὸ Γ τινὶ τῷ Β, καὶ τὸ Β τινὶ τῷ Γ ὑπάρχειν. Ἀλλ' οὐ ταὐτόν ἐστι τόδε τῷδε καὶ τόδε τῷδε ὑπάρχειν· ἀλλὰ προσληπτέον ὅτι, εἰ τόδε τινὶ τῷδε, καὶ θάτερόν τινι τῷδε. Τούτου δὲ ληφθέντος οὐκέτι γίνεται ἐκ τοῦ συμπεράσματος καὶ τῆς ἑτέρας προτάσεως ὁ συλλογισμός. (4) Εἰ δὲ τὸ μὲν Β παντὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Α τινὶ τῷ Γ, ἔσται δεῖξαι τὸ Α Γ, ὅταν ληφθῇ τὸ μὲν Γ παντὶ τῷ Β ὑπάρχειν, τὸ δὲ Α τινί. Εἰ γὰρ τὸ Γ παντὶ τῷ Β, τὸ δὲ Α τινὶ τῷ Β, ἀνάγκη τὸ Α τινὶ τῷ Γ ὑπάρχειν· μέσον τὸ Β. (5) Καὶ ὅταν ᾖ ἡ μὲν κατηγορική, ἡ δὲ στερητική, καθόλου δ' ἡ κατηγορική, δειχθήσεται ἡ ἑτέρα. Ὑπαρχέτω γὰρ τὸ Β παντὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Α τινὶ μὴ ὑπαρχέτω· συμπέρασμα ὅτι τὸ Α τινὶ τῷ Β οὐχ ὑπάρχει. Ἐὰν οὖν προσληφθῇ τὸ Γ παντὶ τῷ Β ὑπάρχειν, ἀνάγκη τὸ Α τινὶ τῷ Γ μὴ ὑπάρχειν· μέσον τὸ Β. (6) Ὅταν δ' ἡ στερητικὴ καθόλου γένηται, οὐ δείκνυται ἡ ἑτέρα, εἰ μὴ ὥσπερ ἐπὶ τῶν πρότερον, ἐὰν ληφθῇ, ᾧ τοῦτο τινὶ μὴ ὑπάρχει, θάτερόν τινι ὑπάρχειν, οἷον εἰ τὸ μὲν Α μηδενὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Β τινί· συμπέρασμα ὅτι τὸ Α τινὶ τῷ Β οὐχ ὑπάρχει. Ἐὰν οὖν ληφθῇ, ᾧ τὸ Α τινὶ μὴ ὑπάρχει, τὸ Γ τινὶ ὑπάρχειν, ἀνάγκη τὸ Γ τινὶ τῶν Β ὑπάρχειν. (7) Ἄλλως δ' οὐκ ἔστιν ἀντιστρέφοντα τὴν καθόλου πρότασιν δεῖξαι τὴν ἑτέραν· οὐδαμῶς γὰρ ἔσται συλλογισμός.

In tertia vero figura, quando utræque propositiones universales sumptæ fuerint, circulo unam ex altera mutuo colligere non licet. Nam universale ostenditur per universale; at in hac *figura* conclusio semper est particularis. Quare manifestum est, quod omnino non liceat colligere *circulo* per hanc figuram propositionem universalem. (2) Si vero altera quidem *propositio* universalis, altera autem particularis fuerit; aliquando quidem poterit *aliquid circulo colligi*, aliquando autem non poterit. Quando igitur utræque sumptæ fuerint affirmativæ, et minor fuerit universalis, poterit *circularis conclusio fieri*; quando vero major universalis fuerit, non poterit. (3) Insit enim τὸ A omni C, τὸ B autem alicui : conclusio *erit* τὸ A B (A *inesse alicui* B). Si ergo sumptum fuerit, τὸ C inesse omni A, jam ostensum quidem est, τὸ C alicui B inesse; τὸ B vero alicui C *inesse*, non ostensum est. Attamen necessarium est, si τὸ C alicui B *inest*; etiam τὸ B alicui C inesse. Verumtamen non est idem, hoc illi inesse, et illud huic; sed assumendum est, quod, si quidem hoc illi alicui *inest*, etiam illud huic alicui *inesse*. Hoc autem sumpto, non jam fit simpliciter ex conclusione, et altera propositione syllogismus. (4) Si autem τὸ B quidem omni C, τὸ A autem alicui C *inest*, *circulo* ostendi poterit τὸ A C (τὸ A *inesse alicui* C), quando sumptum fuerit, τὸ C quidem inesse omni B, τὸ A vero alicui B. Nam si τὸ C inest omni B, τὸ A autem alicui B, necesse est, τὸ A alicui C inesse; medium *erit* τὸ B. (5) Et, si sit hæc quidem *propositio* affirmativa, illa vero negativa, at affirmativa universalis; tum altera *circulo* concludetur. Insit enim τὸ B omni, at τὸ A alicui C non insit, conclusio *erit* quod τὸ A alicui C non insit. Si ergo assumptum fuerit, τὸ C omni B inesse; necesse est, τὸ A alicui C non inesse. Medium *erit* B. (6) Quando vero negativa universalis fuerit; non potest *circulo* ostendi altera, nisi *eo modo*, ut in prioribus *sumpta fuerunt*, si sumptum fuerit, cui alicui non hoc, *eidem* alicui alterum inesse; ut, si τὸ A quidem nulli *inest* C, at B alicui C *inest* : conclusio *erit*, quod alicui B τὸ A non insit. Si ergo sumptum fuerit, cui alicui A non inest, huic alicui τὸ C inesse, necesse est, τὸ C alicui B inesse. (7) Alio modo conversa universali propositione non potest demonstrari altera; nequaquam enim erit syllogismus.

8. Φανερὸν οὖν ὅτι ἐν μὲν τῷ πρώτῳ σχήματι ἡ δι' ἀλλήλων δεῖξις διά τε τοῦ τρίτου καὶ διὰ τοῦ πρώτου γίνεται σχήματος. Κατηγορικοῦ μὲν γὰρ ὄντος τοῦ συμπεράσματος, διὰ τοῦ πρώτου· στερητικοῦ δέ, διὰ τοῦ ἐσχάτου· λαμβάνεται γάρ, ᾧ τοῦτο μηδενί, θάτερον παντὶ ὑπάρχειν. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ καθόλου μὲν ὄντος τοῦ συλλογισμοῦ, δι' αὐτοῦ τε καὶ διὰ τοῦ πρώτου σχήματος· ὅταν δ' ἐν μέρει, δι' αὐτοῦ τε καὶ τοῦ ἐσχάτου. Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ δι' αὐτοῦ πάντες. (9) Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι ἐν τῷ τρίτῳ καὶ τῷ μέσῳ οἱ μὴ δι' αὐτῶν γινόμενοι συλλογισμοὶ ἢ οὐκ εἰσὶ κατὰ τὴν κύκλῳ δεῖξιν ἢ ἀτελεῖς.

8. Manifestum ergo est, quod in prima quidem figura circularis demonstratio et per tertiam fit, et per primam figuram. Quodsi enim conclusio fuerit affirmativa, per primam; si vero negativa fuerit, per tertiam *demonstratio circularis instituetur*; sumitur enim *in collectione circulari a prioris syllogismi conclusione negativa*, cui hoc nulli *inest*, *eidem* alterum omni inesse. In secunda autem figura, si quidem universalis fuerit syllogismus, et per illam ipsam et per primam figuram *circulo colligitur*; sin vero particularis *syllogismus fuerit*, et per illam ipsam et per ultimam *figuram circulo colligitur*. In tertia autem *figura* per ipsam *tertiam figuram* omnes *syllogismi concluduntur*. (9) Manifestum vero etiam est, quod in secunda et tertia *figura* syllogismi, qui non per illas ipsas *figuras* fiunt, aut non colligant aliquid circulo, aut imperfecti sint.

CAP. VIII.

De reciprocatione syllogismorum in prima figura.

Τὸ δ' ἀντιστρέφειν ἐστὶ τὸ μετατιθέντα τὸ συμπέρασμα ποιεῖν τὸν συλλογισμὸν ὅτι ἢ τὸ ἄκρον τῷ μέσῳ οὐχ ὑπάρξει ἢ τοῦτο τῷ τελευταίῳ. Ἀνάγκη γὰρ τοῦ συμπεράσματος ἀντιστραφέντος καὶ τῆς ἑτέρας μενούσης προτάσεως ἀναιρεῖσθαι τὴν λοιπήν· εἰ γὰρ ἔσται, καὶ τὸ συμπέρασμα ἔσται. (2) Διαφέρει δὲ τὸ ἀντικειμένως ἢ ἐναντίως ἀντιστρέφειν τὸ συμπέρασμα· οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς γίνεται συλλογισμὸς ἑκατέρως ἀντιστραφέντος· δῆλον δὲ τοῦτ' ἔσται διὰ τῶν ἑπομένων. Λέγω δ' ἀντικεῖσθαι μὲν τὸ παντὶ τῷ οὐ παντὶ καὶ τὸ τινὶ τῷ οὐδενί, ἐναντίως δὲ τὸ παντὶ τῷ οὐδενὶ καὶ τὸ τινὶ τῷ οὐ τινὶ ὑπάρχειν. (3) Ἔστω γὰρ δεδειγμένον τὸ Α κατὰ τοῦ Γ διὰ μέσου τοῦ Β. Εἰ δὴ τὸ Α ληφθείη μηδενὶ τῷ Γ ὑπάρχειν, τῷ δὲ Β παντί, οὐδενὶ τῷ Γ ὑπάρξει τὸ Β. Καὶ εἰ τὸ μὲν Α μηδενὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ, τὸ Α οὐ παντὶ τῷ Β καὶ οὐχὶ ὅλως οὐδενί· οὐ γὰρ ἐδείκνυτο τὸ καθόλου διὰ τοῦ ἐσχάτου σχήματος. Ὅλως δὲ τὴν πρὸς τῷ μείζονι ἄκρῳ πρότασιν οὐκ ἔστιν ἀνασκευάσαι καθόλου διὰ τῆς ἀντιστροφῆς· ἀεὶ γὰρ ἀναιρεῖται διὰ τοῦ τρίτου σχήματος· ἀνάγκη γὰρ πρὸς τὸ ἔσχατον ἄκρον ἀμφοτέρας λαβεῖν τὰς προτάσεις. (4) Καὶ εἰ στερητικὸς ὁ συλλογισμός, ὡσαύτως. Δεδείχθω γὰρ τὸ Α μηδενὶ τῷ Γ ὑπάρχειν διὰ τοῦ Β. Οὐκοῦν ἐὰν ληφθῇ τὸ Α τῷ Γ παντὶ ὑπάρχειν, τῷ δὲ Β μηδενί, οὐδενὶ τῶν Γ τὸ Β ὑπάρξει. Καὶ εἰ τὸ Α καὶ τὸ Β παντὶ τῷ Γ, τὸ Α τινὶ τῷ Β· ἀλλ' οὐδενὶ ὑπῆρχεν.

5. Ἐὰν δ' ἀντικειμένως ἀντιστραφῇ τὸ συμπέρασμα, καὶ οἱ συλλογισμοὶ ἀντικείμενοι καὶ οὐ καθόλου ἔσονται. Γίνεται γὰρ ἡ ἑτέρα πρότασις ἐν μέρει, ὥστε καὶ τὸ συμπέρασμα ἔσται κατὰ μέρος. (6) Ἔστω γὰρ κατηγορικὸς ὁ συλλογισμός, καὶ ἀντιστρεφέσθω οὕτως. Οὐκοῦν εἰ τὸ Α οὐ παντὶ τῷ Γ, τῷ δὲ Β παντί, τὸ Β οὐ παντὶ τῷ Γ· καὶ τὸ μὲν Α μὴ παντὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Β παντί, τὸ Α οὐ παντὶ τῷ Β. (7) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ στερητικὸς ὁ συλλογισμός. Εἰ γὰρ τὸ Α τινὶ τῷ Γ ὑπάρχει, τῷ δὲ Β μηδενί, τὸ Β τινὶ τῷ Γ οὐχ ὑπάρξει, οὐχ ἁπλῶς οὐδενί· καὶ εἰ τὸ μὲν Α τῷ Γ τινί, τὸ δὲ Β παντί, ὥσπερ ἐν ἀρχῇ ἐλήφθη, τὸ Α τινὶ τῷ Β ὑπάρξει.

8. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐν μέρει συλλογισμῶν, ὅταν μὲν ἀντικειμένως ἀντιστρέφηται τὸ συμπέρασμα, ἀναιροῦνται

Convertere autem *syllogismum* est transposita conclusione syllogismum conficere, quod aut major medio non insit, aut medius minori *termino*. Necesse enim est, conversa conclusione, altera autem propositione manente, tolli eam, quæ reliqua est. Si enim hæc esset *eo modo*, *quo in priore proferebatur syllogismo*, etiam conclusio esset *quæ priori syllogismo conficiebatur*. (2) Differt autem, utrum contradictorie an contrarie convertatur conclusio. Non enim idem fit syllogismus, hoc aut illo modo *conclusione* conversa. Perspicuum autem hoc erit ex sequentibus. Dico vero opponi contradictorie id quod omni tribuitur, illi quod non omni, et id quod alicui, illi quod nulli: contrarie vero id quod omni, illi quod nulli, et id quod alicui, illi quod non alicui inesse *dicitur*. (3) Sit enim conclusum *priori syllogismo*, τὸ Α inesse τῷ Γ, per medium Β. Si ergo sumatur τὸ Α nulli inesse Γ, at τῷ Β omni, τὸ Β nulli Γ inerit. Et si τὸ Α quidem nulli Γ, at τὸ Β omni *inesse* Γ; jam τὸ Α non omni *inerit* Β, et non omnino nulli; neque enim universalis *propositio* per tertiam figuram concludebatur. Simpliciter autem et universaliter major propositio per conversionem tolli nequit. Semper enim tollitur per tertiam figuram *conclusio syllogismo converso*; oportet enim *ad convertendam tollendamque majorem* utrasque propositiones minori termino convenientes sumere. (4) Et si negativus sit syllogismus, eodem modo. Sit enim *priore syllogismo* conclusum, τὸ Α nulli Γ inesse, per medium Β. Quodsi ergo sumatur (*conversa conclusione et assumpta majore*) τὸ Α inesse omni Γ, nulli autem Β; jam nulli Γ τὸ Β inerit. Et, si *sumatur* τὸ Α et τὸ Β *inesse* omni Γ (*conversa conclusione et assumpta minore*); jam τὸ Α alicui Β *inesse concludetur*; at (*prioris syllogismi majore*) nulli inesse ponebatur.

5. Si vero contradictorie convertatur conclusio, etiam syllogismi erunt contradictorie oppositi, nec universales. Fit enim altera propositio particularis; quare et conclusio erit particularis. (6) Sit enim affirmativus syllogismus, et convertatur hoc modo. Igitur, si τὸ Α quidem non omni *inest* Γ, at τὸ Β omni Γ; τὸ Β non *inerit* omni Γ; et, si τὸ Α quidem non omni *inest* Γ, τὸ Β autem omni Γ; τὸ Α non omni *inerit* Β. (7) Similiter vero etiam, si syllogismus fuerit negativus. Nam si τὸ Α inest alicui Γ, nulli autem Β; τὸ Β alicui Γ non inerit, et non simpliciter nulli. Et, si τὸ Α quidem *inest* alicui Γ, τὸ Β autem omni Γ, ut ab initio sumptum fuit; τὸ Α inerit alicui Β.

8. In particularibus vero syllogismis, si quidem contradictorie convertatur conclusio, utræque propositiones tollun-

ἀμφότεραι αἱ προτάσεις, ὅταν δ' ἐναντίως, οὐδετέρα. Οὐ γὰρ ἔτι συμβαίνει, καθάπερ ἐν τοῖς καθόλου, ἀναιρεῖν ἐλλείποντος τοῦ συμπεράσματος κατὰ τὴν ἀντιστροφήν, ἀλλ' οὐδ' ὅλως ἀναιρεῖν. (9) Δεδείχθω γὰρ τὸ 5 Α κατὰ τινὸς τοῦ Γ. Οὐκοῦν ἂν ληφθῇ τὸ Α μηδενὶ τῷ Γ ὑπάρχειν, τὸ δὲ Β τινί, τὸ Α τῷ Β τινὶ οὐχ ὑπάρξει· καὶ εἰ τὸ Α μηδενὶ τῷ Γ, τῷ δὲ Β παντί, οὐδενὶ τῷ Γ τὸ Β. Ὥστ' ἀναιροῦνται ἀμφότεραι. (10) Ἐὰν δ' ἐναντίως ἀντιστραφῇ, οὐδετέρα. Εἰ γὰρ τὸ Α τινὶ τῷ Γ 10 μὴ ὑπάρχει, τῷ δὲ Β παντί, τὸ Β τινὶ τῷ Γ οὐχ ὑπάρξει. Ἀλλ' οὔπω ἀναιρεῖται τὸ ἐξ ἀρχῆς· ἐνδέχεται γὰρ τινὶ ὑπάρχειν καὶ τινὶ μὴ ὑπάρχειν. Τῆς δὲ καθόλου, τῆς Α Β, ὅλως οὐδὲ γίνεται συλλογισμός· εἰ γὰρ τὸ μὲν Α τινὶ τῶν Γ μὴ ὑπάρχει, τὸ δὲ Β τινὶ ὑπάρ- 15 χει, οὐδετέρα καθόλου τῶν προτάσεων. (11) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ στερητικὸς ὁ συλλογισμός· εἰ μὲν γὰρ ληφθείη τὸ Α παντὶ τῷ Γ ὑπάρχειν, ἀναιροῦνται ἀμφότεραι, εἰ δὲ τινί, οὐδετέρα. Ἀπόδειξις δ' ἡ αὐτή.

tur; sin vero contrarie, neutra. Neque enim amplius accidit, ut in universalibus, tollere *alteram præmissarum*, deficiente conclusione per conversionem, quum nec omnino quidpiam tolli possit. (9) Sit enim demonstratum A de aliquo C. Nimirum, si sumatur, τὸ A nulli C inesse, at τὸ B alicui C; τὸ A alicui B non inerit (*et concludetur contradictoria*) *majoris*. Et, si *sumatur*, τὸ A nulli *inesse* C, at omni B; τὸ B nulli *inerit* C. Quare utræque propositiones tolluntur (*si in particulari syllogismo converso conclusio in contradictoriam vertatur*). (10) Quodsi vero contrarie convertatur *conclusio*, neutra *præmissarum tollitur*. Si enim τὸ A alicui C non inest, at τῷ B omni; τὸ B alicui C non inerit. At *propterea* nondum sublatum est, quod ab initio *positum fuit* (*alicui* C *inesse* τὸ B); fit enim, ut alicui insit, et alicui non insit. At universalis (*propositio primi syllogismi*) A B syllogismo omnino non concluditur. Nam si *sumatur*, τὸ A quidem alicui C non inesse, τὸ B autem alicui inesse neutra harum propositionum erit universalis. (11) Similiter vero etiam, si negativus fuerit syllogismus. Si enim sumatur, τὸ A omni inesse C (*contradictorie*), utræque tolluntur. Sin vero, *quod* alicui *insit*, (*contrarie*) neutra *tollitur*. Demonstratio vero eadem est.

CAP. IX.

De conversione syllogismorum in secunda figura.

Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ σχήματι τὴν μὲν πρὸς τῷ μείζονι 20 ἄκρῳ πρότασιν οὐκ ἔστιν ἀνελεῖν ἐναντίως, ὁποτερωσοῦν τῆς ἀντιστροφῆς γινομένης· ἀεὶ γὰρ ἔσται τὸ συμπέρασμα ἐν τῷ τρίτῳ σχήματι, καθόλου δ' οὐκ ἦν ἐν τούτῳ συλλογισμός. Τὴν δ' ἑτέραν ὁμοίως ἀναιρήσομεν τῇ ἀντιστροφῇ. Λέγω δὲ τὸ ὁμοίως, εἰ μὲν ἐναντίως ἀν- 25 τιστρέφεται, ἐναντίως, εἰ δ' ἀντικειμένως, ἀντικειμένως (2) Ὑπαρχέτω γὰρ τὸ Α παντὶ τῷ Β, τῷ δὲ Γ μηδενί· συμπέρασμα ΒΓ. Ἐὰν οὖν ληφθῇ τὸ Β παντὶ τῷ Γ ὑπάρχειν καὶ τὸ ΑΒ μένῃ, τὸ Α παντὶ τῷ Γ ὑπάρξει· γίνεται γὰρ τὸ πρῶτον σχῆμα. Εἰ δὲ τὸ Β παντὶ τῷ 30 Γ, τὸ δὲ Α μηδενὶ τῷ Γ, τὸ Α οὐ παντὶ τῷ Β· σχῆμα τὸ ἔσχατον. (3) Ἐὰν δ' ἀντικειμένως ἀντιστραφῇ τὸ ΒΓ, ἡ μὲν ΑΒ ὁμοίως δειχθήσεται, ἡ δὲ ΑΓ ἀντικειμένως. Εἰ γὰρ τὸ Β τινὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Α μηδενὶ τῷ Γ, τὸ Α τινὶ τῷ Β οὐχ ὑπάρξει. Πάλιν εἰ τὸ Β 35 τινὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Α παντὶ τῷ Β, τὸ Α τινὶ τῷ Γ· ὥστ' ἀντικειμένως γίνεται ὁ συλλογισμός. (4) Ὁμοίως δὲ δειχθήσεται καὶ εἰ ἀνάπαλιν ἔχοιεν αἱ προτάσεις. (5) Εἰ δ' ἐστιν ἐπὶ μέρους ὁ συλλογισμός, ἐναντίως μὲν ἀντιστρεφομένου τοῦ συμπεράσματος οὐδετέρα τῶν προ- 40 τάσεων ἀναιρεῖται, καθάπερ οὐδ' ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι, ἀντικειμένως δ' ἀμφότεραι. (6) Κείσθω γὰρ τὸ Α τῷ μὲν Β μηδενὶ ὑπάρχειν, τῷ δὲ Γ τινί· συμπέρασμα ΒΓ. Ἐὰν οὖν τεθῇ τὸ Β τινὶ τῷ Γ ὑπάρχειν καὶ τὸ ΑΒ μένῃ, συμπέρασμα ἔσται ὅτι τὸ Α τινὶ τῷ 45 Γ οὐχ ὑπάρχει. Ἀλλ' οὐκ ἀνῄρηται τὸ ἐξ ἀρχῆς· ἐνδέχεται γὰρ τινὶ ὑπάρχειν καὶ μὴ ὑπάρχειν. Πάλιν εἰ τὸ Β τινὶ τῷ Γ καὶ τὸ Α τινὶ τῷ Γ, οὐκ ἔσται συλλογισμός· οὐδέτερον γὰρ καθόλου τῶν εἰλημμένων. Ὥστ' οὐκ ἀναιρεῖται τὸ ΑΒ. (7) Ἐὰν δ' ἀντικειμένως 50 ἀντιστρέφηται, ἀναιροῦνται ἀμφότεραι. Εἰ γὰρ τὸ Β παντὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Α μηδενὶ τῷ Β, οὐδενὶ τῷ Γ τὸ

In secunda autem figura majorem quidem propositionem non licet tollere contrarie, utrocumque modo facta conversione; semper enim erit conclusio in tertia figura; universalis autem non erat in hac *figura* syllogismus. Alteram vero *propositionem* eodem modo tollemus, quo conversio conclusionis facta fuerit. Dico autem Eodem modo, ut, si conclusio contrarie conversa fuerit, et ipsa minor contraria conclusa tollatur; sin vero illa contradictorie conversa fuerit, et minor per contradictoriam suam tollatur. (2) Insit enim τὸ A omni B, at nulli C; conclusio *erit*, BC (τὸ B *nulli inesse* C). Si ergo sumatur, τὸ B omni inesse C, et A B *propositio* maneat; τὸ A omni C inerit. Fit enim prima figura. Si vero τὸ B omni C *inesse sumatur,* at A nulli C; τὸ A non *inerit* omni B (*majore per suam contradictoriam sublata*); estque hæc figura ultima. (3) Si vero contradictorie conversa fuerit conclusio B C; *propositio* quidem A B similiter demonstrabitur, at A C contradictorie. Si enim τὸ B alicui *sumatur inesse* A C, at nulli C, τὸ A alicui B non inerit. Rursus, si *sumatur* (*per conversionem conclusionis contradictoriam*), τὸ B alicui C *inesse*, at τὸ A omni B; τὸ A alicui C *inesse concludetur*. Quare contradictorie fit syllogismus. (4) Similiter vero ostendetur, etiam si vice versa sese habuerint *primi syllogismi*) propositiones. (5) Si vero syllogismus sit particularis, et contrarie conversa fuerit conclusio, neutra præmissarum tollitur, ut nec in prima figura; si vero contradictorie *conversa fuerit conclusio*, utræque *tolli possunt*. (6) Ponatur enim, τὸ A nulli quidem B inesse, at alicui C; conclusio *erit* B C (τὸ B *alicui* C *non inesse*). Si ergo sumatur (*conversa contrarie conclusione*), τὸ B alicui C inesse, et *propositio* A B maneat, conclusio erit, quod τὸ A alicui C non insit. Verum *hoc modo* non sublatum est id, quod a principio (*in minore prioris syllogismi*) *ponebatur*; fit enim, ut alicui insit, et alicui non insit. Rursus, si τὸ B alicui C *inesse sumatur* (*conclusione primi syllogismi conversa contrarie*), et A alicui C; jam syllogismus) non erit; nullum enim eorum, quæ sumpta sunt, universale est: quare non tollitur A B (*major propositio*). (7) Sin vero contradictorie *conclusio* conversa fuerit, tolluntur *propositiones* utræque; si enim τὸ B omni C *sumatur inesse* (*conversa primi syllogismi conclusione contradictorie*), at τὸ A nulli B; *erit conclusio*, quod τὸ A insit nulli C; ponebatur autem inesse alicui. Rur-

Α· ἦν δὲ τινί. Πάλιν εἰ τὸ Β παντὶ τῷ Γ, τὸ δὲ Α τινὶ τῷ Γ, τινὶ τῷ Β τὸ Α. (8) Ἡ αὐτὴ δ' ἀπόδειξις καὶ εἰ τὸ καθόλου κατηγορικόν.

sus, si τὸ B omni C *inesse sumatur* (*conversa contradictorie primi syllogismi conclusione*), at A alicui C; *conclusio erit* τὸ A inesse alicui B. (8) Eadem vero est demonstratio, si universalis *propositio* affirmativa fuerit.

CAP. X.

De eadem in tertia figura.

Ἐπὶ δὲ τοῦ τρίτου σχήματος, ὅταν μὲν ἐναντίως ἀντιστρέφηται τὸ συμπέρασμα, οὐδετέρα τῶν προτάσεων ἀναιρεῖται κατ' οὐδένα τῶν συλλογισμῶν, ὅταν δ' ἀντικειμένως, ἀμφότεραι καὶ ἐν ἅπασιν. (2) Δεδείχθω γὰρ τὸ Α τινὶ τῷ Β ὑπάρχον, μέσον δ' εἰλήφθω τὸ Γ, ἔστωσαν δὲ καθόλου αἱ προτάσεις. Οὐκοῦν ἐὰν ληφθῇ τὸ Α τινὶ τῷ Β μὴ ὑπάρχειν, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ, οὐ γίνεται συλλογισμὸς τοῦ Α καὶ τοῦ Γ· οὐδ' εἰ τὸ Α τῷ μὲν Β τινὶ μὴ ὑπάρχει, τῷ δὲ Γ παντί, οὐκ ἔσται τοῦ Β καὶ τοῦ Γ συλλογισμός. (3) Ὁμοίως δὲ δειχθήσεται καὶ εἰ μὴ καθόλου αἱ προτάσεις. Ἢ γὰρ ἀμφοτέρας ἀνάγκη κατὰ μέρος εἶναι διὰ τῆς ἀντιστροφῆς, ἢ τὸ καθόλου πρὸς τῷ ἐλάττονι ἄκρῳ γίνεσθαι· οὕτω δ' οὐκ ἦν συλλογισμὸς οὔτ' ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι οὔτ' ἐν τῷ μέσῳ. (4) Ἐὰν δ' ἀντικειμένως ἀντιστρέφωνται αἱ προτάσεις, ἀναιροῦνται ἀμφότεραι. (5) Εἰ γὰρ τὸ Α μηδενὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ, τὸ Α οὐδενὶ τῷ Γ· πάλιν εἰ τὸ Α τῷ μὲν Β μηδενί, τῷ δὲ Γ παντί, τὸ Β οὐδενὶ τῷ Γ. (6) Καὶ εἰ ἡ ἑτέρα μὴ καθόλου, ὡσαύτως. Εἰ γὰρ τὸ Α μηδενὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ, τὸ Α τινὶ τῷ Γ οὐχ ὑπάρξει· εἰ δὲ τὸ Α τῷ μὲν Β μηδενί, τῷ δὲ Γ παντί, οὐδενὶ τῷ Γ τὸ Β. (7) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ στερητικὸς ὁ συλλογισμός. Δεδείχθω γὰρ τὸ Α τινὶ τῷ Β μὴ ὑπάρχον, ἔστω δὲ κατηγορικὸν μὲν τὸ ΒΓ, ἀποφατικὸν δὲ τὸ ΑΓ· οὕτω γὰρ ἐγίνετο ὁ συλλογισμός. Ὅταν μὲν οὖν τὸ ἐναντίον ληφθῇ τῷ συμπεράσματι, οὐκ ἔσται συλλογισμός. Εἰ γὰρ τὸ Α τινὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Γ, οὐκ ἦν συλλογισμὸς τοῦ Α καὶ τοῦ Γ· οὐδ' εἰ τὸ Α τινὶ τῷ Β, τῷ δὲ Γ μηδενί, οὐκ ἦν τοῦ Β καὶ τοῦ Γ συλλογισμός. Ὥστε οὐκ ἀναιροῦνται αἱ προτάσεις. (8) Ὅταν δὲ τὸ ἀντικείμενον, ἀναιροῦνται. Εἰ γὰρ τὸ Α παντὶ τῷ Β καὶ τὸ Β τῷ Γ, τὸ Α παντὶ τῷ Γ· ἀλλ' οὐδενὶ ὑπῆρχεν. Πάλιν εἰ τὸ Α παντὶ τῷ Β, τῷ δὲ Γ μηδενί, τὸ Β οὐδενὶ τῷ Γ· ἀλλὰ παντὶ ὑπῆρχεν. (9) Ὁμοίως δὲ δείκνυται καὶ εἰ μὴ καθόλου εἰσὶν αἱ προτάσεις. Γίνεται γὰρ τὸ ΑΓ καθόλου τε καὶ στερητικόν, θάτερον δ' ἐπὶ μέρους καὶ κατηγορικόν. Εἰ μὲν οὖν τὸ Α παντὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β τινὶ τῷ Γ, τὸ Α τινὶ τῷ Γ συμβαίνει· ἀλλ' οὐδενὶ ὑπῆρχεν. Πάλιν εἰ τὸ Α παντὶ τῷ Β, τῷ δὲ Γ μηδενί, τὸ Β οὐδενὶ τῷ Γ· ἔκειτο δὲ τινί. (10) Εἰ δὲ τὸ Α τινὶ τῷ Β καὶ τὸ Β τινὶ τῷ Γ, οὐ γίνεται συλλογισμός· οὐδ' εἰ τὸ Α τινὶ τῷ Β, τῷ δὲ Γ μηδενί, οὐδ' οὕτως. Ὥστ' ἐκείνως μὲν ἀναιροῦνται, οὕτω δ' οὐκ ἀναιροῦνται αἱ προτάσεις.

11. Φανερὸν οὖν διὰ τῶν εἰρημένων πῶς ἀντιστρεφομένου τοῦ συμπεράσματος ἐν ἑκάστῳ σχήματι γίνεται συλλογισμός, καὶ πότ' ἐναντίως τῇ προτάσει καὶ

In tertia autem figura, quando quidem contrarie convertitur conclusio, neutra præmissarum tollitur in ullo modo syllogismorum; quando vero contradictorie convertitur conclusio, utræque, et in omnibus modis *tolli possunt*. (2) Sit enim demonstratum, τὸ A alicui B inesse, et medium sumptum sit C, positæ autem sint præmissæ universales. Ergo, si sumatur, τὸ A alicui B non inesse (*contrarie conclusione conversa*), τὸ B autem omni C; non fit syllogismus, *quo* A de C *negari* concludatur; nec τὸ A alicui B quidem non inesse *sumatur*, τῷ C autem omni; erit syllogismus, *quo* B de C *in conclusione negetur*. (3) Similiter vero etiam demonstrabitur, si non universales fuerint propositiones: aut enim utrasque oportet fieri particulares per conversionem *contrariam conclusionis*, aut universalem reddi minorem (*ut major sit particularis*). Hoc vero modo, nec in prima, nec in media figura (*in quas rediret conversus syllogismus*), syllogismum fieri dicebatur. (4) Si vero contradictorie convertantur propositiones, utræque evertuntur. (5) Si enim τὸ A nulli *sumatur inesse* B, τὸ B autem omni C; *jam concludetur* τὸ A nulli *inesse* C. Rursus, si τὸ A nulli quidem B *inesse sumatur*, omni autem C; *concludetur*, τὸ B nulli *inesse* C. (6) Et, si altera non fuerit universalis, similiter. Si enim τὸ A nulli B *inesse ponatur* (*conversa primi syllogismi conclusione contradictorie*), τὸ B autem alicui C; τὸ A alicui C non inerit. Si vero τὸ A nulli quidem B, omni autem C *inesse ponatur*, τὸ B inerit nulli C. (7) Similiter vero etiam, si negativus fuerit syllogismus. Sit enim demonstratum, τὸ A alicui B non inesse; sit autem propositio B C affirmativa; negativa vero A C; ita enim fiebat syllogismus. Quandocumque ergo contraria conclusioni propositio sumpta fuerit, non erit syllogismus; nam si τὸ A alicui B, at B omni C *inesse ponatur*, non erat (*in prima figura*) syllogismus, *quo concluderetur* A de C; neque si *sumeretur*, τὸ A alicui B *inesse*, nulli autem C, erat (*in secunda figura*) syllogismus, *quo concluderetur* B de C. Quare, *contraria conclusionis conversione facta*, non tolluntur propositiones. (8) Si vero contradictoria *sumatur conclusionis*, tolluntur. Si enim A *sumatur* omni inesse B, et τὸ B omni C; τὸ A omni C *inesse concludetur*; attamen *ponebatur* quod nulli inesset. Rursus, si τὸ A omni B, at nulli C *sumatur inesse*, τὸ B nulli *inerit* C; at omni inesse ponebatur. (9) Similiter vero etiam *id ipsum* ostenditur, si non universales sint propositiones. Fit enim A C (*propositio major*) universalis et negativa, altera vero (*minor*) particularis et affirmativa. Si ergo τὸ A omni B *sumatur inesse*, at B alicui C, sequitur τὸ A alicui C *inesse*; at ponebatur nulli inesse. Rursus, si τὸ A omni B *inesse sumatur*, nulli autem C; *concludetur*, τὸ B nulli *inesse* C; ponebatur autem, *inesse* alicui. (10) Si vero τὸ A alicui B *inesse sumatur* (*contrarie conversa conclusione primi syllogismi*), et τὸ B alicui C; non fit syllogismus; neque, si τὸ A *inesse sumatur* alicui B nulli autem C; neque sic *erit syllogismus*. Quare illo quidem modo (*contradictorie conversa conclusione*) tolluntur; at hoc modo (*contrarie conversa conclusione*) non tolluntur propositiones.

11. Constat igitur ex dictis, quomodo, conversa conclusione, in unaquaque figura fiat syllogismus; et, quando propositioni contrarie, et, quando contradictorie; et,

πότ' ἀντικειμένως, καὶ ὅτι ἐν μὲν τῷ πρώτῳ σχήματι διὰ τοῦ μέσου καὶ τοῦ ἐσχάτου γίνονται οἱ συλλογισμοί, καὶ ἡ μὲν πρὸς τῷ ἐλάττονι ἄκρῳ ἀεὶ διὰ τοῦ μέσου ἀναιρεῖται, ἡ δὲ πρὸς τῷ μείζονι διὰ τοῦ ἐσχάτου· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ διὰ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ ἐσχάτου, καὶ ἡ μὲν πρὸς τῷ ἐλάττονι ἄκρῳ ἀεὶ διὰ τοῦ πρώτου σχήματος, ἡ δὲ πρὸς τῷ μείζονι διὰ τοῦ ἐσχάτου· ἐν δὲ τῷ τρίτῳ διὰ τοῦ πρώτου καὶ διὰ τοῦ μέσου· καὶ ἡ μὲν πρὸς τῷ μείζονι διὰ τοῦ πρώτου ἀεί, ἡ δὲ πρὸς τῷ ἐλάττονι διὰ τοῦ μέσου.

12. Τί μὲν οὖν ἐστι τὸ ἀντιστρέφειν καὶ πῶς ἐν ἑκάστῳ σχήματι καὶ τίς γίνεται συλλογισμός, φανερόν.

quod in prima quidem figura *propositi* per secundam et tertiam *facta conversione* concluduntur syllogismi; et minor quidem *syllogismi primæ figuræ* semper per secundam *figuram facta conversione* evertitur; major vero per tertiam; in secunda autem figura *propositiones syllogismi propositi* per primam et tertiam *evertuntur*; minor quidem semper per primam; major vero per tertiam; in tertia autem *figura* per primam et secundam *conclusi syllogismi propositiones evertuntur*; et major quidem semper per primam; minor vero semper per secundam.

12. Quid ergo sit convertere, et quomodo *hoc fiat* in quaque figura et qualis fiat syllogismus, manifestum est.

CAP. XI.

De deductione ad impossibile in prima figura.

Ὁ δὲ διὰ τοῦ ἀδυνάτου συλλογισμὸς δείκνυται μέν, ὅταν ἡ ἀντίφασις τεθῇ τοῦ συμπεράσματος καὶ προσληφθῇ ἄλλη πρότασις, γίνεται δ' ἐν ἅπασι τοῖς σχήμασιν· ὅμοιον γάρ ἐστι τῇ ἀντιστροφῇ, πλὴν διαφέρει τοσοῦτον ὅτι ἀντιστρέφεται μὲν γεγενημένου συλλογισμοῦ καὶ εἰλημμένων ἀμφοῖν τῶν προτάσεων, ἀπάγεται δ' εἰς ἀδύνατον οὐ προομολογηθέντος τοῦ ἀντικειμένου πρότερον, ἀλλὰ φανεροῦ ὄντος ὅτι ἀληθές. Οἱ δ' ὅροι ὁμοίως ἔχουσιν ἐν ἀμφοῖν, καὶ ἡ αὐτὴ λῆψις ἀμφοτέρων. Οἷον εἰ τὸ Α τῷ Β παντὶ ὑπάρχει, μέσον δὲ τὸ Γ, ἐὰν ὑποτεθῇ τὸ Α ἢ μὴ παντὶ ἢ μηδενὶ τῷ Β ὑπάρχειν, τῷ δὲ Γ παντί, ὅπερ ἦν ἀληθές, ἀνάγκη τὸ Γ τῷ Β ἢ μηδενὶ ἢ μὴ παντὶ ὑπάρχειν. Τοῦτο δ' ἀδύνατον, ὥστε ψεῦδος τὸ ὑποτεθέν· ἀληθὲς ἄρα τὸ ἀντικείμενον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων σχημάτων· ὅσα γὰρ ἀντιστροφὴν δέχεται, καὶ τὸν διὰ τοῦ ἀδυνάτου συλλογισμόν.

Per impossibile vero syllogismus demonstratur quidem, quando contradictio posita fuerit conclusionis, et assumpta alia propositio. Fit autem in omnibus figuris. Simile enim est conversioni; nisi quod eo differt, quod conversio fit jam facto syllogismo et sumptis *ac concessis* utrisque propositionibus; ad impossibile vero deducitur, non concessa ante opposita, sed quia manifestum sit quod ea vera sit. Termini vero utrimque eodem modo se habent, et *propositiones* utrimque eodem modo sumentur. Ut, si τὸ A omni B inest, medium autem C; si suppositum sit, τὸ A aut non omni aut nulli B inesse, at omni C, quod erat verum; necesse est, τὸ C aut nulli B, aut non omni inesse. Id vero impossibile. Quare falsum suppositum. Verum igitur oppositum. Similiter vero etiam in ceteris figuris; nam quæcumque conversionem patiuntur, illa etiam per impossibile ostendi possunt.

2. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα προβλήματα πάντα δείκνυται διὰ τοῦ ἀδυνάτου ἐν ἅπασι τοῖς σχήμασι, τὸ δὲ καθόλου κατηγορικὸν ἐν μὲν τῷ μέσῳ καὶ τῷ τρίτῳ δείκνυται, ἐν δὲ τῷ πρώτῳ οὐ δείκνυται. (3) Ὑποκείσθω γὰρ τὸ Α τῷ Β μὴ παντὶ ἢ μηδενὶ ὑπάρχειν, καὶ προσειλήφθω ἄλλη πρότασις ὁποτερωθενοῦν, εἴτε τῷ Α παντὶ ὑπάρχειν τὸ Γ εἴτε τὸ Β παντὶ τῷ Δ· οὕτω γὰρ ἂν εἴη τὸ πρῶτον σχῆμα· εἰ μὲν οὖν ὑπόκειται μὴ παντὶ ὑπάρχειν τὸ Α τῷ Β, οὐ γίνεται συλλογισμὸς ὁποτερωθενοῦν τῆς προτάσεως λαμβανομένης· (4) εἰ δὲ μηδενί, ὅταν μὲν ἡ Β Δ προσληφθῇ, συλλογισμὸς μὲν ἔσται τοῦ ψεύδους, οὐ δείκνυται δὲ τὸ προκείμενον. Εἰ γὰρ τὸ Α μηδενὶ τῷ Β, τὸ δὲ Β παντὶ τῷ Δ, τὸ Α οὐδενὶ τῷ Δ. Τοῦτο δ' ἔστω ἀδύνατον· ψεῦδος ἄρα τὸ μηδενὶ τῷ Β τὸ Α ὑπάρχειν. Ἀλλ' οὐχ εἰ τὸ μηδενὶ ψεῦδος, τὸ παντὶ ἀληθές. (5) Ἐὰν δ' ἡ Γ Α προσληφθῇ, οὐ γίνεται συλλογισμός, οὐδ' ὅταν ὑποτεθῇ μὴ παντὶ τῷ Β τὸ Α ὑπάρχειν. (6) Ὥστε φανερὸν ὅτι τὸ παντὶ ὑπάρχειν οὐ δείκνυται ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι διὰ τοῦ ἀδυνάτου. (7) Τὸ δέ γε τινὶ καὶ τὸ μηδενὶ καὶ μὴ παντὶ δείκνυται. (8) Ὑποκείσθω γὰρ τὸ Α μηδενὶ τῷ Β ὑπάρχειν, τὸ δὲ Β εἰλήφθω παντὶ ἢ τινὶ τῷ Γ.

2. Reliqua ergo problemata omnia ostenduntur per impossibile in omnibus figuris. At universale affirmativum in secunda quidem et tertia ostenditur, at in prima non ostenditur. (3) Sit enim positum, τὸ A non omni B aut nulli inesse, et assumatur alia undecumque propositio, *qua ponatur* aut A omni C inesse, aut B omni D. Sic enim esset prima figura. Si ergo supponitur, τὸ A non omni B inesse, non fit syllogismus, undecumque sumatur propositio. (4) Si vero nulli B *supponatur inesse* τὸ A; et B D quidem (*propositio externa*) assumatur, syllogismus quidem erit falsi, at propositum non demonstratur. Si enim τὸ A nulli *ponitur inesse* B, at τὸ B omni D, τὸ A nulli *inerit* D. Id vero esto impossibile. Falsum ergo hoc quidem est, τὸ A nulli inesse B. At non, si illud falsum est, τὸ omni *inesse* verum est. (5) Si vero *propositio* C A assumatur, non fit syllogismus; neque, si supponatur, τὸ A non inesse omni B. (6) Quare manifestum est, quod τὸ omni *aliquid* inesse non demonstratur in prima figura per impossibile. (7) At τὸ alicui, et τὸ nulli, et τὸ non omni *inesse* demonstratur. (8) Supponatur enim, τὸ A nulli B inesse; at B sumatur omni aut alicui C *inesse*. Igitur ne-

Οὐκοῦν ἀνάγκη τὸ Α μηδενὶ ἢ μὴ παντὶ τῷ Γ ὑπάρχειν. Τοῦτο δ' ἀδύνατον. Ἔστω γὰρ ἀληθές, καὶ φανερὸν ὅτι παντὶ ὑπάρχει τῷ Γ τὸ Α, ὥστ' εἰ τοῦτο ψεῦδος, ἀνάγκη τὸ Α τινὶ τῷ Β ὑπάρχειν. (9) Ἐὰν δὲ πρὸς τὸ Α ληφθῇ ἡ ἑτέρα πρότασις, οὐκ ἔσται συλλογισμός. (10) Οὐδ' ὅταν τὸ ἐναντίον τῷ συμπεράσματι ὑποτεθῇ, οἷον τὸ τινὶ μὴ ὑπάρχειν. Φανερὸν οὖν ὅτι τὸ ἀντικείμενον ὑποθετέον. (11) Πάλιν ὑποκείσθω τὸ Α τινὶ τῷ Β ὑπάρχειν, εἰλήφθω δὲ τὸ Γ παντὶ τῷ Α· ἀνάγκη οὖν τὸ Γ τινὶ τῷ Β ὑπάρχειν. Τοῦτο δ' ἔστω ἀδύνατον, ὥστε ψεῦδος τὸ ὑποτεθέν. Εἰ δ' οὕτως, ἀληθὲς τὸ μηδενὶ ὑπάρχειν. (12) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ στερητικὸν ἐλήφθη τὸ Γ Α. (13) Εἰ δ' ἡ πρὸς τῷ Β εἴληπται πρότασις, οὐκ ἔσται συλλογισμός. (14) Ἐὰν δὲ τὸ ἐναντίον ὑποτεθῇ, συλλογισμὸς μὲν ἔσται καὶ τὸ ἀδύνατον, οὐ δείκνυται δὲ τὸ προτεθέν. (15) Ὑποκείσθω γὰρ παντὶ τῷ Β τὸ Α ὑπάρχειν, καὶ τὸ Γ τῷ Α εἰλήφθω παντί. Οὐκοῦν ἀνάγκη τὸ Γ παντὶ τῷ Β ὑπάρχειν. Τοῦτο δ' ἀδύνατον, ὥστε ψεῦδος τὸ παντὶ τῷ Β τὸ Α ὑπάρχειν. Ἀλλ' οὔπω γε ἀναγκαῖον, εἰ μὴ παντί, μηδενὶ ὑπάρχειν. (16) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ πρὸς τῷ Β ληφθείη ἡ ἑτέρα πρότασις· συλλογισμὸς μὲν γὰρ ἔσται καὶ τὸ ἀδύνατον, οὐκ ἀναιρεῖται δ' ἡ ὑπόθεσις, ὥστε τὸ ἀντικείμενον ὑποθετέον. (17) Πρὸς δὲ τὸ μὴ παντὶ δεῖξαι ὑπάρχον τῷ Β τὸ Α, ὑποθετέον παντὶ ὑπάρχειν· εἰ γὰρ τὸ Α παντὶ τῷ Β καὶ τὸ Γ παντὶ τῷ Α, τὸ Γ παντὶ τῷ Β, ὥστ' εἰ τοῦτο ἀδύνατον, ψεῦδος τὸ ὑποτεθέν. (18) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ πρὸς τῷ Β ἐλήφθη ἡ ἑτέρα πρότασις. (19) Καὶ εἰ στερητικὸν ἦν τὸ Γ Α, ὡσαύτως· καὶ γὰρ οὕτω γίνεται συλλογισμός. (20) Ἐὰν δὲ πρὸς τῷ Β ᾖ τὸ στερητικόν, οὐδὲν δείκνυται. (21) Ἐὰν δὲ μὴ παντὶ ἀλλὰ τινὶ ὑπάρχειν ὑποτεθῇ, οὐ δείκνυται ὅτι οὐ παντί, ἀλλ' ὅτι οὐδενί. Εἰ γὰρ τὸ Α τινὶ τῷ Β, τὸ δὲ Γ παντὶ τῷ Α, τινὶ τῷ Β τὸ Γ ὑπάρξει. Εἰ οὖν τοῦτ' ἀδύνατον, ψεῦδος τὸ τινὶ ὑπάρχειν τῷ Β τὸ Α, ὥστ' ἀληθὲς τὸ μηδενί. Τούτου δὲ δειχθέντος προσαναιρεῖται τὸ ἀληθές· τὸ γὰρ Α τῷ Β τινὶ μὲν ὑπῆρχε, τινὶ δ' οὐχ ὑπῆρχεν. Ἔτι οὐ παρὰ τὴν ὑπόθεσιν συμβαίνει τὸ ἀδύνατον· ψεῦδος γὰρ ἂν εἴη, εἴπερ ἐξ ἀληθῶν μὴ ἔστι ψεῦδος συλλογίσασθαι· νῦν δ' ἐστὶν ἀληθές· ὑπάρχει γὰρ τὸ Α τινὶ τῷ Β. Ὥστ' οὐχ ὑποθετέον τινὶ ὑπάρχειν, ἀλλὰ παντί. (22) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τινὶ μὴ ὑπάρχον τῷ Β τὸ Α δεικνύοιμεν· εἰ γὰρ ταὐτὸ τὸ τινὶ μὴ ὑπάρχειν καὶ μὴ παντὶ ὑπάρχειν, ἡ αὐτὴ ἀμφοῖν ἀπόδειξις.

23. Φανερὸν οὖν ὅτι οὐ τὸ ἐναντίον ἀλλὰ τὸ ἀντικείμενον ὑποθετέον ἐν ἅπασι τοῖς συλλογισμοῖς. Οὕτω γὰρ τὸ ἀναγκαῖον ἔσται καὶ τὸ ἀξίωμα ἔνδοξον. Εἰ γὰρ κατὰ παντὸς ἢ φάσις ἢ ἀπόφασις, δειχθέντος ὅτι οὐχ ἡ ἀπόφασις, ἀνάγκη τὴν κατάφασιν ἀληθεύεσθαι. Πάλιν εἰ μὴ τίθησιν ἀληθεύεσθαι τὴν κατάφασιν, ἔνδοξον τὸ ἀξιῶσαι τὴν ἀπόφασιν. Τὸ δ' ἐναντίον οὐδετέρως ἁρμόττει ἀξιοῦν· οὔτε γὰρ ἀναγκαῖον, εἰ τὸ

cesse est, τὸ A non omni aut nulli C inesse. Hoc vero est impossibile. Nam esto *hoc* verum, et manifestum quod τὸ A omni insit C. Quare, si illud falsum est, necesse est, τὸ A alicui B inesse. (9) Si vero ad τὸ A sumatur propositio altera, non erit syllogismus. (10) Neque, si contrarium conclusionis suppositum fuerit, ut, τὸ alicui non inesse. Manifestum igitur est, quod contradictorium supponendum sit. (11) Rursus supponatur, τὸ A alicui B inesse; sumptum autem sit, τὸ C *inesse* omni A. Necesse igitur est, τὸ C alicui B inesse. Id vero esto impossibile. Quare falsum suppositum. Quodsi autem ita se habet, verum erit τὸ nulli inesse. (12) Similiter vero etiam, si negativa sumpta fuerit *propositio* C A (*minor*). (13) Si vero propositio A B (*major*) sumpta fuerit, non erit syllogismus. (14) Si autem contrarium supponatur, syllogismus quidem erit, et impossibile *colligetur;* at propositum non demonstratur. (15) Supponatur enim, omni B τὸ A inesse; et τὸ C omni A *inesse* sumatur. Igitur necesse est, τὸ C omni B inesse. Id vero impossibile. Quare falsum est, τὸ A omni B inesse; at nondum est necessarium, si non omni insit, *etiam omnino* nulli inesse. (16) Similiter vero etiam, si ad B sumatur altera propositio. Nam syllogismus quidem erit, et impossibile *colligetur*; at *prima* hypothesis non tollitur. Quare contradictorium *prioris conclusionis* supponendum est. (17) Ut autem demonstretur, non omni B inesse τὸ A, supponendum est, omni inesse. Nam si τὸ A omni B *inest*, et τὸ C omni A; τὸ C omni B *inerit*. Quare, si hoc impossibile est, falsum est suppositum. (18) Similiter vero etiam, si ad B sumpta fuerit altera propositio. (19) Et, si fuerit C A negativa, similiter. Nam et sic fit syllogismus. (20) Si vero ad B ponatur negatio, nihil demonstratur. (21) Si vero non omni, sed alicui inesse supponatur, non demonstratur quod non omni, sed quod nulli *insit*. Si enim τὸ A alicui B *inest*, τὸ C autem omni A; alicui B τὸ C inerit. Si igitur hoc impossibile est; falsum est, alicui B inesse τὸ A. Quare verum est quod nulli insit. Hoc vero demonstrato, insuper tollitur verum; nam τὸ A alicui B quidem inerat, alicui autem non inerat. Præterea *hic* impossibile non sequitur ex hypothesi; falsum enim exsisteret *si ex illa sequeretur impossibile*; quum tamen ex veris falsum colligi nequeat; nunc autem verum est; inest enim τὸ A alicui B. Quare non supponendum est τὸ alicui inesse, sed τὸ omni. (22) Similiter vero etiam, si alicui B non inesse τὸ A ostendamus. Si enim idem est, τὸ alicui non inesse, et non omni inesse; eadem utrorumque erit demonstratio.

23. Manifestum igitur est, quod non contrarium, sed contradictorium in omnibus syllogismis sit supponendum. Ita enim et *consequentiæ* necessitas erit, et axioma rationi consentaneum. Si enim de quolibet *vera est* affirmatio, aut negatio; demonstrato eo, quod negatio non *sit vera*, necesse est affirmationem veram esse. Vice versa, si veram *quis* ponat non esse affirmationem, conveniens est, ut negationem *veram admitti* postulet. At Contrarium nequaquam convenit postulare. Neque enim necessarium est, ut, quia, quod nulli *insit*, falsum est,

μηδενὶ ψεῦδος, τὸ παντὶ ἀληθές, οὔτ' ἔνδοξον ὡς εἰ θάτερον ψεῦδος, ὅτι θάτερον ἀληθές.

τὸ omni *inesse* verum sit; neque rationi consentaneum, si alterum falsum sit, alterum verum esse.

CAP. XII.

De eadem in secunda figura.

Φανερὸν οὖν ὅτι ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι τὰ μὲν ἄλλα προβλήματα πάντα δείκνυται διὰ τοῦ ἀδυνάτου, 5 τὸ δὲ καθόλου καταφατικὸν οὐ δείκνυται. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ καὶ τῷ ἐσχάτῳ καὶ τοῦτο δείκνυται. Κείσθω γὰρ τὸ Α μὴ παντὶ τῷ Β ὑπάρχειν, εἰλήφθω δὲ τῷ Γ παντὶ ὑπάρχειν τὸ Α. Οὐκοῦν εἰ τῷ μὲν Β μὴ παντί, τῷ δὲ Γ παντί, οὐ παντὶ τῷ Β τὸ Γ. Τοῦτο δ' ἀδύ- 10 νατον· ἔστω γὰρ φανερὸν ὅτι παντὶ τῷ Β ὑπάρχει τὸ Γ, ὥστε ψεῦδος τὸ ὑποκείμενον. Ἀληθὲς ἄρα τὸ παντὶ ὑπάρχειν. (2) Ἐὰν δὲ τὸ ἐναντίον ὑποτεθῇ, συλλογισμὸς μὲν ἔσται καὶ τὸ ἀδύνατον, οὐ μὴν δείκνυται τὸ προτεθέν. Εἰ γὰρ τὸ Α μηδενὶ τῷ Β, τῷ δὲ 15 Γ παντί, οὐδενὶ τῷ Β τὸ Γ. Τοῦτο δ' ἀδύνατον, ὥστε ψεῦδος τὸ μηδενὶ ὑπάρχειν. Ἀλλ' οὐχ εἰ τοῦτο ψεῦδος, τὸ παντὶ ἀληθές. (3) Ὅτε δὲ τινὶ τῷ Β ὑπάρχει τὸ Α, ὑποκείσθω τὸ Α μηδενὶ τῷ Β ὑπάρχειν, τῷ δὲ Γ παντὶ ὑπαρχέτω. Ἀνάγκη οὖν τὸ Γ μηδενὶ τῷ Β· 20 ὥστ' εἰ τοῦτ' ἀδύνατον, ἀνάγκη τὸ τινὶ τῷ Β ὑπάρχειν. (4) Ἐὰν δ' ὑποτεθῇ τινὶ μὴ ὑπάρχειν, ταὐτ' ἔσται ἅπερ ἐπὶ τοῦ πρώτου σχήματος. (5) Πάλιν ὑποκείσθω τὸ Α τινὶ τῷ Β ὑπάρχειν, τῷ δὲ Γ μηδενὶ ὑπαρχέτω. Ἀνάγκη οὖν τὸ Γ τινὶ τῷ Β μὴ ὑπάρχειν. 25 Ἀλλὰ παντὶ ὑπῆρχεν, ὥστε ψεῦδος τὸ ὑποτεθέν· οὐδενὶ ἄρα τῷ Β τὸ Α ὑπάρξει. (6) Ὅτε δ' οὐ παντὶ τὸ Α τῷ Β, ὑποκείσθω παντὶ ὑπάρχειν, τῷ δὲ Γ μηδενί. Ἀνάγκη οὖν τὸ Γ μηδενὶ τῷ Β ὑπάρχειν. Τοῦτο δ' ἀδύνατον, ὥστ' ἀληθὲς τὸ μὴ παντὶ ὑπάρχειν. 30 (7) Φανερὸν οὖν ὅτι πάντες οἱ συλλογισμοὶ γίνονται διὰ τοῦ μέσου σχήματος.

Manifestum igitur est quod in prima figura reliqua quidem problemata omnia per impossibile demonstrentur; at universale affirmativum *per impossibile* non demonstratur. In media autem et ultima etiam hoc demonstratur. Sit enim positum, τὸ A non omni B inesse; sumatur vero, omni C inesse τὸ A. Igitur, si τὸ A non omni B inest, at omni C; τὸ C non omni B *inerit*. Hoc autem impossibile est; sit enim manifestum, quod omni B insit τὸ C. Quare falsum est suppositum (*cuidam* B τὸ C *non inesse*). Verum itaque est, τὸ C omni B inesse. (2) Si vero contrarium supponatur; syllogismus quidem erit, et impossibile *colligetur*; attamen propositum *hac ratione* non monstratur. Si enim τὸ A nulli *inest* B, at τῷ C omni, nulli B *inerit* C. Id vero impossibile. Quare falsum est, τὸ C nulli B inesse. Sed non, si hoc falsum est, *propterea* τὸ C omni B inesse verum *erit*. (3) Quando vero alicui B inest τὸ A; supponatur, τὸ A nulli B inesse, at τῷ C omni insit. Necesse igitur est, τὸ C nulli B *inesse;* quare, si hoc impossibile, necesse est, τὸ A alicui B inesse. (4) Si vero supponatur, alicui non inesse; eadem erunt, quæ etiam in prima figura. (5) Rursus supponatur, τὸ A alicui B inesse, at τῷ C nulli insit. Necesse igitur est, τὸ C alicui B non inesse. Attamen omni inerat. Quare falsum suppositum. Nulli ergo B τὸ A inerit. (6) Quando vero τὸ A non omni B *inest*, supponatur, A omni B inesse, at C nulli. Necesse igitur est, τὸ C nulli B inesse. Id vero impossible. Quare verum est τὸ non omni inesse. (7) Patet ergo, omnes syllogismos *ad impossibile* fieri per secundam figuram.

CAP. XIII.

De eadem in tertia figura.

Ὁμοίως δὲ καὶ διὰ τοῦ ἐσχάτου. Κείσθω γὰρ τὸ Α τινὶ τῷ Β μὴ ὑπάρχειν, τὸ δὲ Γ παντί· τὸ ἄρα Α τινὶ τῷ Γ οὐχ ὑπάρξει. Εἰ οὖν τοῦτ' ἀδύνατον, ψεῦ- 35 δος τὸ τινὶ μὴ ὑπάρχειν, ὥστ' ἀληθὲς τὸ παντί. (2) Ἐὰν δ' ὑποτεθῇ μηδενὶ ὑπάρχειν, συλλογισμὸς μὲν ἔσται καὶ τὸ ἀδύνατον, οὐ δείκνυται δὲ τὸ προτεθέν· ἐὰν γὰρ τὸ ἐναντίον ὑποτεθῇ, ταὐτ' ἔσται ἅπερ ἐπὶ τῶν πρότερον. (3) Ἀλλὰ πρὸς τὸ τινὶ ὑπάρχειν 40 αὕτη ληπτέα ἡ ὑπόθεσις. Εἰ γὰρ τὸ Α μηδενὶ τῷ Β, τὸ δὲ Γ τινὶ τῷ Β, τὸ Α οὐ παντὶ τῷ Γ. Εἰ οὖν τοῦτο ψεῦδος, ἀληθὲς τὸ Α τινὶ τῷ Β ὑπάρχειν. (4) Ὅτε δ' οὐδενὶ τῷ Β ὑπάρχει τὸ Α, ὑποκείσθω τινὶ ὑπάρχειν, εἰλήφθω δὲ καὶ τὸ Γ παντὶ τῷ Β ὑπάρχον. Οὐκοῦν 45 ἀνάγκη τῷ Γ τινὶ τὸ Α ὑπάρχειν. Ἀλλ' οὐδενὶ ὑπῆρχεν, ὥστε ψεῦδος τινὶ τῷ Β ὑπάρχειν τὸ Α. (5) Ἐὰν δ' ὑποτεθῇ παντὶ τῷ Β ὑπάρχειν τὸ Α, οὐ δείκνυται τὸ προτεθέν, (6) ἀλλὰ πρὸς τὸ μὴ παντὶ ὑπάρχειν

Similiter vero etiam per ultimam *figuram*. Ponatur enim, τὸ A alicui B non inesse, at τὸ C omni; ergo τὸ A alicui C non inerit. Si vero hoc impossibile est; falsum erit τὸ alicui non inesse. Quare verum *erit* τὸ omni. (2) Si vero supponatur, nulli inesse; syllogismus quidem erit, et impossibile *colligetur*, non monstratur autem propositum. Si enim contrarium supponatur *esse verum*, eadem erunt, quæ et in prioribus. (3) At contra illam alicui B τὸ A inesse hæc sumenda est suppositio (*qua* τὸ A *nulli* B *inesse dicitur*). Nam si τὸ A nulli B *inest*, τὸ C autem alicui B; τὸ A non omni C *inerit*. Si ergo hoc falsum est; verum *erit*, τὸ A alicui B inesse. (4) Quando vero nulli B inest A; supponatur, alicui inesse; sumatur vero etiam, τὸ C omni B inesse. Igitur necesse est, τὸ A alicui C inesse. At nulli inerat. Quare falsum est, alicui B τὸ A inesse. (5) Si vero supponatur, omni B inesse τὸ A, non monstratur propositum. (6) Sed ad *propositionem*, Non omni inesse,

αὕτη ληπτέα ἡ ὑπόθεσις. Εἰ γὰρ τὸ Α παντὶ τῷ Β καὶ τὸ Γ τινὶ τῷ Β, τὸ Α ὑπάρχει τινὶ τῷ Γ. Τοῦτο δὲ οὐχ ἦν, ὥστε ψεῦδος τὸ παντὶ ὑπάρχειν. Εἰ δ' οὕτως, ἀληθὲς τὸ μὴ παντί. (7) Ἐὰν δ' ὑποτεθῇ τινὶ ὑπάρ-5 χειν, ταὔτ' ἔσται ἃ καὶ ἐπὶ τῶν προειρημένων.

8. Φανερὸν οὖν ὅτι ἐν ἅπασι τοῖς διὰ τοῦ ἀδυνάτου συλλογισμοῖς τὸ ἀντικείμενον ὑποθετέον. (9) Δῆλον δὲ καὶ ὅτι ἐν τῷ μέσῳ σχήματι δείκνυταί πως τὸ καταφατικὸν καὶ ἐν τῷ ἐσχάτῳ τὸ καθόλου.

hæc sumenda est suppositio (*qua omni inesse dicimus*). Nam si τὸ Α omni Β *inest*, et τὸ C alicui Β; τὸ Α inest alicui C. Hoc vero non erat. Quare falsum est, omni inesse. Si vero hoc ita se habet, verum *erit*, non omni inesse. (7) Si vero supponatur, alicui inesse, eadem erunt, quæ etiam in antedictis.

8. Manifestum igitur est quod in omnibus per impossibile syllogismis contradictorium supponendum sit. (9) Perspicuum vero et hoc, quod in media figura quodammodo affirmativa propositio, et in ultima universalis concludatur.

CAP. XIV.

De discrimine inter syllogismum ostensivum et deductionem ad impossibile.

10 Διαφέρει δ' ἡ εἰς τὸ ἀδύνατον ἀπόδειξις τῆς δεικτικῆς τῷ τιθέναι ὃ βούλεται ἀναιρεῖν, ἀπάγουσα εἰς ὁμολογούμενον ψεῦδος· ἡ δὲ δεικτικὴ ἄρχεται ἐξ ὁμολογουμένων θέσεων ἀληθῶν. Λαμβάνουσι μὲν οὖν ἀμφότεραι δύο προτάσεις ὁμολογουμένας· ἀλλ' ἡ μὲν ἐξ ὧν 15 ὁ συλλογισμός, ἡ δὲ μίαν μὲν τούτων, μίαν δὲ τὴν ἀντίφασιν τοῦ συμπεράσματος. (2) Καὶ ἔνθα μὲν οὐκ ἀνάγκη γνώριμον εἶναι τὸ συμπέρασμα, οὐδὲ προϋπολαμβάνειν ὡς ἔστιν ἢ οὔ· ἔνθα δὲ ἀνάγκη ὡς οὐκ ἔστιν. Διαφέρει δ' οὐδὲν φάσιν ἢ ἀπόφασιν εἶναι 20 τὸ συμπέρασμα, ἀλλ' ὁμοίως ἔχει περὶ ἀμφοῖν. (3) Ἅπαν δὲ τὸ δεικτικῶς περαινόμενον καὶ διὰ τοῦ ἀδυνάτου δειχθήσεται, καὶ τὸ διὰ τοῦ ἀδυνάτου δεικτικῶς διὰ τῶν αὐτῶν ὅρων, οὐκ ἐν τοῖς αὐτοῖς δὲ σχήμασιν. (4) Ὅταν μὲν γὰρ ὁ συλλογισμὸς ἐν τῷ πρώτῳ 25 σχήματι γένηται, τὸ ἀληθὲς ἔσται ἐν τῷ μέσῳ ἢ τῷ ἐσχάτῳ, τὸ μὲν στερητικὸν ἐν τῷ μέσῳ, τὸ δὲ κατηγορικὸν ἐν τῷ ἐσχάτῳ. Ὅταν δ' ἐν τῷ μέσῳ ᾖ ὁ συλλογισμός, τὸ ἀληθὲς ἐν τῷ πρώτῳ ἐπὶ πάντων τῶν προβλημάτων. Ὅταν δ' ἐν τῷ ἐσχάτῳ ὁ συλλογι-30 σμός, τὸ ἀληθὲς ἐν τῷ πρώτῳ καὶ τῷ μέσῳ, τὰ μὲν καταφατικὰ ἐν τῷ πρώτῳ, τὰ δὲ στερητικὰ ἐν τῷ μέσῳ. (5) Ἔστω γὰρ δεδειγμένον τὸ Α μηδενὶ ἢ μὴ παντὶ τῷ Β διὰ τοῦ πρώτου σχήματος. Οὐκοῦν ἡ μὲν ὑπόθεσις ἦν τινὶ τῷ Β ὑπάρχειν τὸ Α, τὸ δὲ Γ 35 ἐλαμβάνετο τῷ μὲν Α παντὶ ὑπάρχειν, τῷ δὲ Β οὐδενί· οὕτω γὰρ ἐγίνετο ὁ συλλογισμὸς καὶ τὸ ἀδύνατον. Τοῦτο δὲ τὸ μέσον σχῆμα, εἰ τὸ Γ τῷ μὲν Α παντί, τῷ δὲ Β μηδενὶ ὑπάρχει. Καὶ φανερὸν ἐκ τούτων ὅτι οὐδενὶ τῷ Β ὑπάρχει τὸ Α. (6) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ μὴ 40 παντὶ δέδεικται ὑπάρχον. Ἡ μὲν γὰρ ὑπόθεσίς ἐστι παντὶ ὑπάρχειν, τὸ δὲ Γ ἐλαμβάνετο τῷ μὲν Α παντί, τῷ δὲ Β οὐ παντί. (7) Καὶ εἰ στερητικὸν λαμβάνοιτο τὸ Γ Α, ὡσαύτως· καὶ γὰρ οὕτω γίνεται τὸ μέσον σχῆμα. (8) Πάλιν δεδείχθω τινὶ ὑπάρχον τῷ Β τὸ 45 Α. Ἡ μὲν οὖν ὑπόθεσις μηδενὶ ὑπάρχειν, τὸ δὲ Β ἐλαμβάνετο παντὶ τῷ Γ ὑπάρχειν καὶ τὸ Α ἢ παντὶ ἢ τινὶ τῷ Γ· οὕτω γὰρ ἔσται τὸ ἀδύνατον. Τοῦτο δὲ τὸ ἔσχατον σχῆμα, εἰ τὸ Α καὶ τὸ Β παντὶ τῷ Γ. Καὶ φανερὸν ἐκ τούτων ὅτι ἀνάγκη τὸ Α τινὶ τῷ Β ὑπάρ-50 χειν. (9) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τινὶ τῷ Γ ληφθείη ὑπάρχον τὸ Β ἢ τὸ Α.

Differt autem demonstratio per impossibile ab ostensiva (*quæ recta et simpliciter rem ostendit*), quod *illa* ponat *aliquid*, quod tollere vult deducendo ad *aliud* omnium confessione falsum; Ostensiva autem exordiatur a thesibus concessis. Sumunt quidem utræque duas propositiones concessas: verum hæc quidem (*demonstratio simplex*), *eas* per quas constat syllogismus; hæc vero (*demonstratio per impossibile*) unam quidem earum *quibus prior syllogismus constiterit*, alteram vero contradictoriam conclusionis. (2) Et hic quidem (*in syllogismo ostensivo*) non necesse est, *ante* cognitam esse conclusionem, nec prius assumere, sitne ea vera, an non. At hic *in syllogismo ad impossibile* necesse est *prius conclusionem aut quæstionem assumere*, quod non sit. Nihil autem interest, sive affirmatio, sive negatio sit conclusio; sed utrobique eodem modo res se habet. (3) Quidquid vero recta et simpliciter ostenditur, id etiam per impossibile demonstrabitur; et quidquid per impossibile *demonstratur*, id etiam recta *ostenditur*, et per eosdem terminos, non autem in iisdem figuris. (4) Quando enim syllogismus in prima figura factus fuerit; verum concludetur aut in media, aut in ultima; negativa quidem *conclusio* in media; affirmativa autem in ultima. Quando vero in media figura factus fuerit syllogismus *per impossibile;* vera *conclusio fiet* per primam figuram in omnibus problematibus. Quando vero in ultima syllogismus *per impossibile factus fuerit*, vera *conclusio fiet* in prima et media *figura*; affirmativæ quidem *conclusiones* in prima; negativæ autem in media. (5) Sit enim demonstratum, τὸ Α nulli aut non omni Β *inesse*, per primam figuram. Jam vero suppositio erat, τὸ Α alicui Β inesse; τὸ C autem sumebatur omni quidem Α inesse, at nulli Β. Nam ita fiebat syllogismus, et impossibile *colligebatur*. Hæc vero erat media figura, si τὸ C omni quidem Α, nulli autem Β inest. Et manifestum est ex his, τὸ Α inesse nulli Β. (6) Similiter vero etiam, si *primo syllogismo* demonstratum fuerit, non omni inesse τὸ Α. Nam suppositio quidem est, omni inesse; τὸ C autem sumebatur omni quidem Α *inesse*, at non omni Β. (7) Et, si negativa sumatur *propositio* C Α, eodem modo. Nam et sic fit media figura. (8) Rursus sit monstratum, τὸ Α alicui Β inesse; est ergo suppositio, nulli Β inesse Α; τὸ Β autem sumebatur omni C inesse, et τὸ Α aut omni aut alicui C. Sic enim impossibile colligetur. Hæc vero est ultima figura, si et Α et Β *ponantur* omni C *inesse*. Et manifestum est ex his, quod necesse sit, τὸ Α alicui Β inesse. (9) Similiter vero etiam, si alicui C sumptum fuerit inesse τὸ Β, aut τὸ Α.

10. Πάλιν ἐν τῷ μέσῳ σχήματι δεδείχθω τὸ Α παντὶ τῷ Β ὑπάρχον. Οὐκοῦν ἡ μὲν ὑπόθεσις ἦν μὴ παντὶ τῷ Β τὸ Α ὑπάρχειν, εἴληπται δὲ τὸ Α παντὶ τῷ Γ καὶ τὸ Γ παντὶ τῷ Β· οὕτω γὰρ ἔσται τὸ ἀδύνατον. Τοῦτο 5 δὲ τὸ πρῶτον σχῆμα, τὸ Α παντὶ τῷ Γ, καὶ τὸ Γ παντὶ τῷ Β. (11) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τινὶ δέδεικται ὑπάρχον· ἡ μὲν γὰρ ὑπόθεσις ἦν μηδενὶ τῷ Β τὸ Α ὑπάρχειν, εἴληπται δὲ τὸ Α παντὶ τῷ Γ καὶ τὸ Γ τινὶ τῷ Β. (12) Εἰ δὲ στερητικὸς ὁ συλλογισμός, ἡ μὲν ὑπόθεσις τὸ Α τινὶ 10 τῷ Β ὑπάρχειν, εἴληπται δὲ τὸ Α μηδενὶ τῷ Γ καὶ τὸ Γ παντὶ τῷ Β, ὥστε γίνεται τὸ πρῶτον σχῆμα. (13) Καὶ εἰ μὴ καθόλου ὁ συλλογισμός, ἀλλὰ τὸ Α τινὶ τῷ Β δέδεικται μὴ ὑπάρχειν, ὡσαύτως. Ὑπόθεσις μὲν γὰρ παντὶ τῷ Β τὸ Α ὑπάρχειν, εἴληπται δὲ τὸ Α μηδενὶ 15 τῷ Γ καὶ τὸ Γ τινὶ τῷ Β· οὕτω γὰρ τὸ πρῶτον σχῆμα.

14. Πάλιν ἐν τῷ τρίτῳ σχήματι δεδείχθω τὸ Α παντὶ τῷ Β ὑπάρχειν. Οὐκοῦν ἡ μὲν ὑπόθεσις ἦν μὴ παντὶ τῷ Β τὸ Α ὑπάρχειν, εἴληπται δὲ τὸ Γ παντὶ τῷ Β καὶ τὸ Α παντὶ τῷ Γ· οὕτω γὰρ ἔσται τὸ ἀδύνατον. 20 Τοῦτο δὲ τὸ πρῶτον σχῆμα. (15) Ὡσαύτως δὲ καὶ εἰ ἐπί τινος ἡ ἀπόδειξις· ἡ μὲν γὰρ ὑπόθεσις μηδενὶ τῷ Β τὸ Α ὑπάρχειν, εἴληπται δὲ τὸ Γ τινὶ τῷ Β καὶ τὸ Α παντὶ τῷ Γ. (16) Εἰ δὲ στερητικὸς ὁ συλλογισμός, ὑπόθεσις μὲν τὸ Α τινὶ τῷ Β ὑπάρχειν, εἴληπται δὲ τὸ 25 Γ τῷ μὲν Α μηδενί, τῷ δὲ Β παντί· τοῦτο δὲ τὸ μέσον σχῆμα. (17) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ μὴ καθόλου ἡ ἀπόδειξις. Ὑπόθεσις μὲν γὰρ ἔσται παντὶ τῷ Β τὸ Α ὑπάρχειν, εἴληπται δὲ τὸ Γ τῷ μὲν Α μηδενί, τῷ δὲ Β τινί· τοῦτο δὲ τὸ μέσον σχῆμα.

30 18. Φανερὸν οὖν ὅτι διὰ τῶν αὐτῶν ὅρων καὶ δεικτικῶς ἔστι δεικνύναι τῶν προβλημάτων ἕκαστον καὶ διὰ τοῦ ἀδυνάτου. (19) Ὁμοίως δ' ἔσται καὶ δεικτικῶν ὄντων τῶν συλλογισμῶν εἰς ἀδύνατον ἀπάγειν ἐν τοῖς εἰλημμένοις ὅροις, ὅταν ἡ ἀντικειμένη πρότασις τῷ 35 συμπεράσματι ληφθῇ. Γίνονται γὰρ οἱ αὐτοὶ συλλογισμοὶ τοῖς διὰ τῆς ἀντιστροφῆς, ὥστ' εὐθὺς ἔχομεν καὶ τὰ σχήματα δι' ὧν ἕκαστον ἔσται. (20) Δῆλον οὖν ὅτι πᾶν πρόβλημα δείκνυται κατ' ἀμφοτέρους τοὺς τρόπους, διά τε τοῦ ἀδυνάτου καὶ δεικτικῶς, καὶ οὐκ ἐνδέχεται 40 χωρίζεσθαι τὸν ἕτερον.

10. Rursus etiam in media figura demonstratum sit, τὸ A omni B inesse. Jam vero suppositio erat, non omni B inesse τὸ A; sumptum vero est, omni C *inesse* τὸ A, et τὸ C omni B; ita enim impossibile colligetur. Hæc vero est prima figura, si τὸ A *inesse ponatur* omni C, et τὸ C omni B. (11) Similiter vero etiam, si alicui monstratum fuerit inesse. Nam suppositio quidem erat, nulli B τὸ A inesse; sumptum autem est, τὸ A omni *inesse* C, et τὸ C alicui B. (12) Si vero negativus fuerit syllogismus, hypothesis quidem *erit*, τὸ A alicui B inesse; sumptum vero est, τὸ A nulli C, et τὸ C omni B *inesse;* quare fit prima figura. (13) Et, si non universalis *fuerit* syllogismus, sed monstratum sit, τὸ A alicui B non inesse, eodem modo *colligetur.* Nam suppositio quidem *erit*, τὸ A inesse omni B. Sumptum vero est, τὸ A nulli C, et τὸ C alicui B *inesse.* Sic enim *fit* prima figura.

14. Rursus in tertia figura monstratum sit, τὸ A omni B inesse. Ergo suppositio quidem erat, non omni B τὸ A inesse; sumptum vero est, τὸ C omni B, et τὸ A omni C *inesse;* nam ita impossibile colligetur. Hæc vero est prima figura. (15) Similiter vero etiam, si, alicui inesse, demonstratum sit. Nam suppositio quidem erit, nulli B τὸ A inesse; sumptum vero est, τὸ C alicui B, et τὸ A omni C *inesse.* (16) Si vero negativus fuerit syllogismus; suppositio quidem *erat*, τὸ A alicui B inesse; sumptum vero est, τὸ C nulli quidem A, at τῷ B omni *inesse.* Hæc autem est media figura. (17) Similiter vero etiam, si non universalis sit demonstratio. Nam suppositio quidem erit, τὸ A omni B inesse; sumptum vero est, τὸ C nulli quidem A, at alicui B *inesse.* Hæc vero est media figura.

18. Manifestum igitur est quod per eosdem terminos et demonstrative liceat unumquodque problema demonstrare, et per impossibile. (19) Eadem autem ratione licebit, etiamsi demonstrativi sint syllogismi, ad impossibile reducere in sumptis terminis (*in iisdem, qui ab initio sumpti sunt*), quando contradictoria propositio conclusioni opposita sumpta fuerit. Fiunt enim iidem syllogismi cum his, qui per conversionem concluduntur. Quare statim habemus etiam figuras, per quas unumquodque *problema* concludetur. (20) Perspicuum ergo est quod unumquodque problema demonstratur utroque modo, et per impossibile, et demonstrative (*recta et simplici demonstratione*), nec potest unus ab altero separari (*separatim quid ostendi recta demonstratione, quod non idem per impossibile concludi possit*).

CAP. XV.

De ratione concludendi ex contrariis in prima figura.

Ἐν ποίῳ δὲ σχήματι ἔστιν ἐξ ἀντικειμένων προτάσεων συλλογίσασθαι καὶ ἐν ποίῳ οὐκ ἔστιν, ὧδ' ἔσται φανερόν. (2) Λέγω δ' ἀντικειμένας εἶναι προτάσεις κατὰ μὲν τὴν λέξιν τέτταρας, οἷον τὸ παντὶ τῷ 45 οὐδενί, καὶ τὸ παντὶ τῷ οὐ παντί, καὶ τὸ τινὶ τῷ οὐδενί, καὶ τὸ τινὶ τῷ οὐ τινί, κατ' ἀλήθειαν δὲ τρεῖς· τὸ γὰρ τινὶ τῷ οὐ τινὶ κατὰ τὴν λέξιν ἀντίκειται μόνον. Τούτων δ' ἐναντίας μὲν τὰς καθόλου, τὸ παντὶ τῷ μηδενὶ ὑπάρχειν, οἷον τὸ πᾶσαν ἐπιστήμην εἶναι σπου- 50 δαίαν τῷ μηδεμίαν εἶναι σπουδαίαν, τὰς δ' ἄλλας ἀντικειμένας.

In quanam autem figura ex oppositis propositionibus syllogismo *aliquid* colligi possit, et in quanam non possit, hoc modo manifestum erit. (2) Dico autem, oppositas esse propositiones secundum dictionem quattuor; ut, τὸ Omni τῷ Nulli, et τὸ Omni τῷ Non omni, et τὸ Alicui τῷ Nulli, et τὸ Alicui τῷ Alicui non. Secundum veritatem autem tres *dico esse oppositas propositiones*; nam τὸ Alicui τῷ Alicui non, secundum dictionem tantum opponitur. Ex his vero *oppositionibus dico contrarias* quidem universales, τὸ Omni τῷ Nulli inesse; ut, Omnem scientiam esse honestam, τῷ, Nullam esse honestam; reliquas autem contradictorias.

3. Ἐν μὲν οὖν τῷ πρώτῳ σχήματι οὐκ ἔστιν ἐξ ἀντικειμένων προτάσεων συλλογισμός, οὔτε καταφατικὸς οὔτε ἀποφατικός, καταφατικὸς μὲν ὅτι ἀμφοτέρας δεῖ καταφατικὰς εἶναι τὰς προτάσεις, αἱ δ' ἀντικείμεναι 5 φάσις καὶ ἀπόφασις, στερητικὸς δὲ ὅτι αἱ μὲν ἀντικείμεναι τὸ αὐτὸ τοῦ αὐτοῦ κατηγοροῦσι καὶ ἀπαρνοῦνται, τὸ δ' ἐν τῷ πρώτῳ μέσον οὐ λέγεται κατ' ἀμφοῖν, ἀλλ' ἐκείνου μὲν ἄλλο ἀπαρνεῖται, αὐτὸ δὲ ἄλλου κατηγορεῖται· αὗται δ' οὐκ ἀντίκεινται.

3. In prima ergo figura ex oppositis propositionibus non fit syllogismus, neque affirmativus, neque negativus. Affirmativus quidem *non fit*, quod utrasque propositiones affirmativas esse oportet *ad concludendam affirmativam*; at oppositæ *propositiones sunt* affirmatio et negatio; negativus vero *syllogismus non fit*, quod oppositæ *propositiones* idem de eodem affirmant et negant; quum tamen medium in prima figura non dicatur de utrisque (*majore et minore termino*), sed de medio aliud quidem negetur, ipsum vero *medium* de alio affirmetur; tales vero non opponantur.

CAP. XVI. [XV.]

De eadem in secunda figura.

10 Ἐν δὲ τῷ μέσῳ σχήματι καὶ ἐκ τῶν ἀντικειμένων καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων ἐνδέχεται γίνεσθαι συλλογισμόν. (2) Ἔστω γὰρ ἀγαθὸν μὲν ἐφ' οὗ Α, ἐπιστήμη δὲ ἐφ' οὗ Β καὶ Γ. Εἰ δὴ πᾶσαν ἐπιστήμην σπουδαίαν ἔλαβε καὶ μηδεμίαν, τὸ Α τῷ Β παντὶ ὑπάρχει καὶ 15 τῷ Γ οὐδενί, ὥστε τὸ Β τῷ Γ οὐδενί· οὐδεμία ἄρα ἐπιστήμη ἐπιστήμη ἐστίν. (3) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ πᾶσαν λαβὼν σπουδαίαν, τὴν ἰατρικὴν μὴ σπουδαίαν ἔλαβε· τῷ μὲν γὰρ Β παντὶ τὸ Α, τῷ δὲ Γ οὐδενί, ὥστε ἡ τὶς ἐπιστήμη οὐκ ἔσται ἐπιστήμη. (4) Καὶ εἰ τῷ μὲν Γ παντὶ 20 τὸ Α, τῷ δὲ Β μηδενί, ἔστι δὲ τὸ μὲν Β ἐπιστήμη, τὸ δὲ Γ ἰατρική, τὸ δὲ Α ὑπόληψις· οὐδεμίαν γὰρ ἐπιστήμην ὑπόληψιν λαβὼν εἴληφε τινὰ ἐπιστήμην εἶναι ὑπόληψιν. Διαφέρει δὲ τοῦ πάλαι τῷ ἐπὶ τῶν ὅρων ἀντιστρέφεσθαι· πρότερον μὲν γὰρ πρὸς τῷ Β, νῦν δὲ πρὸς 25 τῷ Γ τὸ καταφατικόν. (5) Καὶ ἂν ᾖ δὲ μὴ καθόλου ἡ ἑτέρα πρότασις, ὡσαύτως· ἀεὶ γὰρ τὸ μέσον ἐστὶν ὃ ἀπὸ θατέρου μὲν ἀποφατικῶς λέγεται, κατὰ θατέρου δὲ καταφατικῶς. (6) Ὥστ' ἐνδέχεται τἀντικείμενα περαίνεσθαι, πλὴν οὐκ ἀεὶ οὐδὲ πάντως, ἀλλ' ἐὰν οὕ- 30 τως ἔχῃ τὰ ὑπὸ τὸ μέσον ὥστ' ἢ ταὐτὰ εἶναι ἢ ὅλον πρὸς μέρος. Ἄλλως δ' ἀδύνατον· οὐ γὰρ ἔσονται οὐδαμῶς αἱ προτάσεις οὔτ' ἐναντίαι οὔτ' ἀντικείμεναι.

In media autem figura et ex contradictoriis, et ex contrariis, syllogismo concludi potest. (2) Sit enim bonum quidem, A; scientia autem, B et C. Si ergo *aliquis* omnem scientiam *esse* honestam, et nullam *esse honestam* sumpsit, τὸ A omni B inest, et nulli C. Quare τὸ B nulli C *inerit*; nulla igitur scientia scientia est. (3) Similiter vero etiam, si, omnem sumens *scientiam esse* honestam, artem medicam non *esse* honestam sumpserit. Nam τὸ A inest omni B, at nulli C. Quare scientia quædam non erit scientia. (4) Et, si omni quidem C *inest* τὸ A, nulli autem B; est autem B quidem, scientia; C vero, ars medica; A denique, opinio. Nullam enim scientiam opinionem *esse* quum sumpserit, sumpsit, quandam scientiam esse opinionem. Differt autem *hic syllogismus* a priori conversione terminorum; prius enim B (i. e. *major*), nunc autem C (i. e. *minor*), est affirmativa. (5) Et, si altera propositio non sit universalis, similiter *ex oppositis colligetur*. Semper enim medium est, quod de altero quidem negative, at de altero affirmative dicitur. (6) Quare fit ut opposita concludantur; verum non semper, nec omnino; sed quando ita sese habeant *extrema* sub medio, ut aut eadem sint, aut *velut* totum ad partem. Alio vero modo fieri non potest *ut ex oppositis syllogismo quidpiam colligatur*; neque enim erunt ullo modo propositiones *oppositæ*, aut contrariæ, aut contradictoriæ.

CAP. XVII. [XV.]

De eadem in tertia figura.

35 Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ σχήματι καταφατικὸς μὲν συλλογισμὸς οὐδέποτ' ἔσται ἐξ ἀντικειμένων προτάσεων διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν καὶ ἐπὶ τοῦ πρώτου σχήματος, ἀποφατικὸς δ' ἔσται, καὶ καθόλου καὶ μὴ καθόλου τῶν ὅρων ὄντων. (2) Ἔστω γὰρ ἐπιστήμη ἐφ' οὗ τὸ Β καὶ Γ, ἰατρικὴ 40 δ' ἐφ' οὗ Α. Εἰ οὖν λάβοι πᾶσαν ἰατρικὴν ἐπιστήμην καὶ μηδεμίαν ἰατρικὴν ἐπιστήμην, τὸ Β παντὶ τῷ Α εἴληφε καὶ τὸ Γ οὐδενί, ὥστ' ἔσται τις ἐπιστήμη οὐκ ἐπιστήμη. (3) Ὁμοίως δὲ καὶ ἂν μὴ καθόλου ληφθῇ ἡ Α Β πρότασις· εἰ γὰρ ἐστί τις ἰατρικὴ ἐπιστήμη καὶ πάλιν μη- 45 δεμία ἰατρικὴ ἐπιστήμη, συμβαίνει ἐπιστήμην τινὰ μὴ εἶναι ἐπιστήμην. (4) Εἰσὶ δὲ καθόλου μὲν τῶν ὅρων λαμβανομένων ἐναντίαι αἱ προτάσεις· ἐὰν δ' ἐν μέρει ἅτερος, ἀντικείμεναι.

5. Δεῖ δὲ κατανοεῖν ὅτι ἐνδέχεται μὲν οὕτω τὰ ἀν-

In tertia autem figura affirmativus quidem syllogismus nequaquam erit ex oppositis propositionibus, ob *eandem* causam antea dictam, ubi quidem de prima figura agebamus. Negativus vero erit *syllogismus*, sive universaliter sive particulariter termini sumantur. (2) Sit enim scientia, B et C; ars medica vero, A. Si ergo sumpserit *aliquis*, omnem artem medicam *esse* scientiam, et nullam artem medicam *esse* scientiam; τὸ B sumpsit omni *inesse* A, et τὸ C nulli A; quare erit quædam scientia non scientia. (3) Similiter vero etiam, si propositio A B (*major*) non fuerit universaliter sumpta. Si enim quædam ars medica est scientia; et rursus nulla ars medica scientia; sequitur, scientiam aliquam non esse scientiam. (4) Sunt autem, terminis universaliter quidem sumptis, propositiones contrariæ; si vero alter terminus particulariter *sumatur*, contradictoriæ.

5. Oportet autem nos considerare quod contingat qui-

τικείμενα λαμβάνειν, ὥσπερ εἴπομεν πᾶσαν ἐπιστήμην σπουδαίαν εἶναι καὶ πάλιν μηδεμίαν, ἢ τινὰ μὴ σπουδαίαν· ὅπερ οὐκ εἴωθε λανθάνειν. Ἔστι δὲ δι' ἄλλων ἐρωτημάτων συλλογίσασθαι θάτερον, ἢ ὡς ἐν Τοπικοῖς ἐλέχθη λαβεῖν. (6) Ἐπεὶ δὲ τῶν καταφάσεων αἱ ἀντιθέσεις τρεῖς, ἑξαχῶς συμβαίνει τἀντικείμενα λαμβάνειν, ἢ παντὶ καὶ μηδενί, ἢ παντὶ καὶ μὴ παντί, ἢ τινὶ καὶ μηδενί, καὶ τοῦτο ἀντιστρέψαι ἐπὶ τῶν ὅρων, οἷον τὸ Α παντὶ τῷ Β, τῷ δὲ Γ μηδενί, ἢ τῷ Γ παντί, τῷ δὲ Β μηδενί, ἢ τῷ μὲν παντί, τῷ δὲ μὴ παντί, καὶ πάλιν τοῦτο ἀντιστρέψαι κατὰ τοὺς ὅρους. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ τρίτου σχήματος Ὥστε φανερὸν ὁσαχῶς τε καὶ ἐν ποίοις σχήμασιν ἐνδέχεται διὰ τῶν ἀντικειμένων προτάσεων γενέσθαι συλλογισμόν.

7. Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι ἐκ ψευδῶν μὲν ἔστιν ἀληθὲς συλλογίσασθαι, καθάπερ εἴρηται πρότερον, ἐκ δὲ τῶν ἀντικειμένων οὐκ ἔστιν· ἀεὶ γὰρ ἐναντίος ὁ συλλογισμὸς γίνεται τῷ πράγματι, οἷον εἰ ἔστιν ἀγαθόν, μὴ εἶναι ἀγαθόν, ἢ εἰ ζῷον, μὴ ζῷον, διὰ τὸ ἐξ ἀντιφάσεως εἶναι τὸν συλλογισμὸν καὶ τοὺς ὑποκειμένους ὅρους ἢ τοὺς αὐτοὺς εἶναι ἢ τὸν μὲν ὅλον τὸν δὲ μέρος. (8) Δῆλον δὲ καὶ ὅτι ἐν τοῖς παραλογισμοῖς οὐδὲν κωλύει γίνεσθαι τῆς ὑποθέσεως ἀντίφασιν, οἷον εἰ ἔστι περιττόν, μὴ εἶναι περιττόν. Ἐκ γὰρ τῶν ἀντικειμένων προτάσεων ἐναντίος ἦν ὁ συλλογισμός· ἐὰν οὖν λάβῃ τοιαύτας, ἔσται τῆς ὑποθέσεως ἀντίφασις. (9) Δεῖ δὲ κατανοεῖν ὅτι οὕτω μὲν οὐκ ἔστιν ἐναντία συμπεράνασθαι ἐξ ἑνὸς συλλογισμοῦ, ὥστ' εἶναι τὸ συμπέρασμα τὸ μὴ ὂν ἀγαθὸν ἀγαθὸν ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον, ἐὰν μὴ εὐθὺς ἡ πρότασις τοιαύτη ληφθῇ, οἷον πᾶν ζῷον λευκὸν εἶναι καὶ μὴ λευκόν, τὸν δ' ἄνθρωπον ζῷον. Ἀλλ' ἢ προσλαβεῖν δεῖ τὴν ἀντίφασιν, οἷον ὅτι πᾶσα ἐπιστήμη ὑπόληψις καὶ οὐχ ὑπόληψις, εἶτα λαβεῖν ὅτι ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη μέν ἐστιν, οὐδεμία δ' ὑπόληψις, ὥσπερ οἱ ἔλεγχοι γίνονται, ἢ ἐκ δύο συλλογισμῶν. Ὥστε δ' εἶναι ἐναντία κατ' ἀλήθειαν τὰ εἰλημμένα, οὐκ ἔστιν ἄλλον τρόπον ἢ τοῦτον, καθάπερ εἴρηται πρότερον.

dem ita sumere oppositas propositiones, ut diximus, Omnem scientiam esse honestam, et rursus, Nullam *esse honestam,* aut Quandam *esse* non honestam; quod quidem latere non solet. Potest vero etiam alterutrum *oppositorum* per alias interrogationes *seu propositiones* colligi syllogismo; aut etiam *alterutrum oppositorum* ita sumi, ut in Topicis dictum est. (6) Quoniam vero affirmationum contradictiones tres sunt; fit ut sex modis sumi possint opposita, aut Omni et Nulli, aut Omni et Non omni, aut Alicui et Nulli; et hoc idem converti in terminis. Ut, τὸ A omni B, nulli autem C; aut omni C, nulli autem B *inesse* (*ad dispositionem primæ figuræ*); aut huic quidem omni, huic vero non omni (*ad dispositionem secundæ figuræ.*) Et rursus hoc convertere *licet* secundum terminos. Similiter vero etiam in tertia figura. Quare manifestum est, quoties, et in quibusnam figuris contingat, per oppositas propositiones fieri syllogismum.

7. Manifestum vero est quod etiam ex falsis quidem verum colligi possit, quemadmodum antea dictum est; ex oppositis autem *propositionibus verum* non potest *colligi.* Fit enim semper *in collectione ex oppositis* ipsi rei contrarius syllogismus; ut, si *res* sit bonum, *ex oppositis colligitur,* non esse bonum *ipsam rem;* aut, si *res* sit animal, *ipsam* non esse animal; propterea quod syllogismus sit ex contradictione, et subjecti termini (*subjectum ac prædicatum*) aut iidem sint, aut alter ut totum, alter ut pars. (8) Manifestum vero etiam est quod in paralogismis nihil impedit hypotheseos colligi contradictoriam; ut, si quid sit impar, id non esse impar. Ex oppositis enim propositionibus contrarius erat syllogismus. Si ergo *aliquis* sumpserit tales, nascetur hypotheseos contradictio. (9) Oportet autem nos considerare quod ita quidem non possint contraria per unum *numero* syllogismum concludi, ut sit conclusio *qua inferatur,* quod non est bonum, *id esse* bonum, aut aliud tale, nisi statim propositio sumpta fuerit talis; ut, omne animal esse album et non album, at hominem esse animal. Verum aut oportet præsumere contradictionem; ut, quod omnis scientia sit opinio et non opinio; deinde sumere, artem medicam esse quidem scientiam, nullam autem esse opinionem; quemadmodum fiunt elenchi; aut ex duobus syllogismis *oportet sumere contradictionem.* Quare ut secundum veritatem contraria sint quæ sumuntur, alio modo, nisi hoc ipso, quo prius dictum est, fieri nequit.

CAP. XVIII. [XVI.]

De petitione ejus, quod ab initio fuit propositum.

Τὸ δ' ἐν ἀρχῇ αἰτεῖσθαι καὶ λαμβάνειν ἔστι μέν, ὡς ἐν γένει λαβεῖν, ἐν τῷ μὴ ἀποδεικνύναι τὸ προκείμενον, (2) τοῦτο δ' ἐπισυμβαίνει πολλαχῶς· καὶ γὰρ εἰ ὅλως μὴ συλλογίζεται, καὶ εἰ δι' ἀγνωστοτέρων ἢ ὁμοίως ἀγνώστων, καὶ εἰ διὰ τῶν ὑστέρων τὸ πρότερον· ἡ γὰρ ἀπόδειξις ἐκ πιστοτέρων τε καὶ προτέρων ἐστίν. Τούτων μὲν οὖν οὐδέν ἐστι τὸ αἰτεῖσθαι τὸ ἐξ ἀρχῆς· ἀλλ' ἐπεὶ τὰ μὲν δι' αὑτῶν πέφυκε γνωρίζεσθαι τὰ δὲ δι' ἄλλων (αἱ μὲν γὰρ ἀρχαὶ δι' αὑτῶν, τὰ δ' ὑπὸ τὰς ἀρχὰς δι' ἄλλων), ὅταν τὸ μὴ δι' αὑτοῦ γνωστὸν δι' αὑτοῦ τις ἐπιχειρῇ δεικνύναι, τότ' αἰτεῖται τὸ ἐξ ἀρχῆς. (3) Τοῦτο δ' ἔστι μὲν οὕτω ποιεῖν ὥστ' εὐθὺς ἀξιῶσαι τὸ προκείμενον· ἐνδέχεται δὲ καὶ μεταβάντας ἐπ' ἄλλα ἄττα τῶν πεφυκότων δι' ἐκείνου δείκνυσθαι, διὰ τούτων ἀποδεικνύ-

Id autem, quod a principio *quæsitum erat, ut concederetur* petere, et *tanquam concessum* sumere, si in genere accipiatur, consistit in eo, si quis, quod propositum est, non demonstret. (2) Hoc autem præter *nostrum institutum* accidit multis modis. Nam et, si omnino non utatur *quis* syllogismo, et si per magis ignota, aut æque ignota, et si per posteriora prius demonstret; demonstratio enim fit ex fide dignioribus et ex prioribus. Horum quidem *proprie* nullum est idem cum eo, quod dicimus a principio quæsitum ut jam conclusum petere. Verum, quoniam alia natura ita comparata sunt, ut ex se ipsis cognoscantur; alia autem ex aliis *cognosci possunt;* (principia etenim per se ipsa nota sunt; at, quæ sub principiis sunt, per alia;) quando aliquis id, quod ex se ipso notum non est, per se ipsum demonstrare conetur, tum petit quod a principio erat quæsitum. (3) Id vero et hoc modo facere quis potest, ut statim propositum *tanquam verum* postulet. Fit autem etiam, ut transeuntes ad alia quædam *eorum,*

ναι τὸ ἐξ ἀρχῆς, οἷον εἰ τὸ Α δεικνύοιτο διὰ τοῦ Β, τὸ δὲ Β διὰ τοῦ Γ, τὸ δὲ Γ πεφυκὸς εἴη δείκνυσθαι διὰ τοῦ Α· συμβαίνει γὰρ αὐτὸ δι' αὑτοῦ τὸ Α δεικνύναι τοὺς οὕτω συλλογιζομένους. Ὅπερ ποιοῦσιν οἱ τὰς 5 παραλλήλους οἰόμενοι γράφειν· λανθάνουσι γὰρ αὐτοὶ ἑαυτοὺς τοιαῦτα λαμβάνοντες, ἃ οὐχ οἷόν τε ἀποδεῖξαι μὴ οὐσῶν τῶν παραλλήλων. Ὥστε συμβαίνει τοῖς οὕτω συλλογιζομένοις ἕκαστον εἶναι λέγειν, εἰ ἔστιν ἕκαστον· οὕτω δ' ἅπαν ἔσται δι' αὑτοῦ γνωστόν· ὅπερ 10 ἀδύνατον.

4. Εἰ οὖν τις ἀδήλου ὄντος ὅτι τὸ Α ὑπάρχει τῷ Γ, ὁμοίως δὲ καὶ ὅτι τῷ Β, αἰτοῖτο τῷ Β ὑπάρχειν τὸ Α, οὔπω δῆλον εἰ τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτεῖται, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἀποδείκνυσι, δῆλον· οὐ γὰρ ἀρχὴ ἀποδείξεως τὸ ὁμοίως 15 ἄδηλον. Εἰ μέντοι τὸ Β πρὸς τὸ Γ οὕτως ἔχει ὥστε ταὐτὸν εἶναι, ἢ δῆλον ὅτι ἀντιστρέφουσιν, ἢ ὑπάρχει θάτερον θατέρῳ, τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτεῖται. Καὶ γὰρ ἄν, ὅτι τῷ Β τὸ Α ὑπάρχει, δι' ἐκείνων δεικνύοι, εἰ ἀντιστρέφοι. Νῦν δὲ τοῦτο κωλύει, ἀλλ' οὐχ ὁ τρόπος. 20 Εἰ δὲ τοῦτο ποιοῖ, τὸ εἰρημένον ἂν ποιοῖ καὶ ἀντιστρέφοι ὡς διὰ τριῶν. (5) Ὡσαύτως δὲ κἂν εἰ τὸ Β τῷ Γ λαμβάνοι ὑπάρχειν, ὁμοίως ἄδηλον ὂν καὶ εἰ τὸ Α, οὔπω τὸ ἐξ ἀρχῆς αἰτεῖται, ἀλλ' οὐκ ἀποδείκνυσιν. Ἐὰν δὲ ταὐτὸν ᾖ τὸ Α καὶ Β ἢ τῷ ἀντιστρέφειν ἢ τῷ 25 ἕπεσθαι τῷ Β τὸ Α, τὸ ἐξ ἀρχῆς αἰτεῖται διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν· τὸ γὰρ ἐξ ἀρχῆς τί δύναται, εἴρηται ἡμῖν, ὅτι τὸ δι' αὑτοῦ δεικνύναι τὸ μὴ δι' αὑτοῦ δῆλον.

6. Εἰ οὖν ἐστὶ τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτεῖσθαι τὸ δι' αὑτοῦ δεικνύναι τὸ μὴ δι' αὑτοῦ δῆλον, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ μὴ 30 δεικνύναι, ὅταν ὁμοίως ἀδήλων ὄντων τοῦ δεικνυμένου καὶ δι' οὗ δείκνυται ἢ τῷ ταὐτὰ τῷ αὐτῷ ἢ τῷ ταὐτὸν τοῖς αὐτοῖς ὑπάρχειν, ἐν μὲν τῷ μέσῳ σχήματι καὶ τρίτῳ ἀμφοτέρως ἂν ἐνδέχοιτο τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτεῖσθαι, (7) ἐν δὲ κατηγορικῷ συλλογισμῷ ἔν τε τῷ τρίτῳ καὶ 35 τῷ πρώτῳ. Ὅταν δ' ἀποφατικῶς, ὅταν τὰ αὐτὰ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ, καὶ οὐχ ὁμοίως ἀμφότεραι αἱ προτάσεις, ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῷ μέσῳ, διὰ τὸ μὴ ἀντιστρέφειν τοὺς ὅρους κατὰ τοὺς ἀποφατικοὺς συλλογισμούς. (8) Ἔστι δὲ τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτεῖσθαι ἐν μὲν ταῖς ἀποδεί40 ξεσι τὰ κατ' ἀλήθειαν οὕτως ἔχοντα, ἐν δὲ τοῖς διαλεκτικοῖς τὰ κατὰ δόξαν.

quæ per id *quod a principio quæsitum fuit* demonstrari debent, hoc ipsum, quod a principio quæsitum fuit, per hæc probemus. Ut, si τὸ A monstretur per B, B autem per C, et C natura demonstrari debeat per A; accidit enim ut A per se ipsum ostendant ita syllogismo colligentes. Quod quidem faciunt, qui lineas parallelas se describere putant. Se ipsos enim fallunt, dum talia sumunt, quæ demonstrari nequeant, si parallelæ non sint. Quare ita syllogismo colligentibus accidit, ut unumquodque tale esse dicant, si tale sit; hoc vero modo quodvis erit per se notum; quod quidem est impossibile.

4. Si igitur aliquis, quum ignotum sit quod τὸ A insit τῷ C, similiter vero etiam, quod A *insit* τῷ B, postulet *ut concedatur*, τὸ A inesse τῷ B, nondum manifestum est, an *ille*, quod ab initio *probandum erat*, petat; at manifestum est, quod *ille* non demonstret; neque enim est principium demonstrationis id, quod æque ignotum est. Si ergo τὸ B ad C ita se habet, ut idem sint, aut manifestum sit quod convertantur, aut alterum alteri insit, *tum id*, quod a principio *quæsitum erat*, petitur. Etenim, quod τῷ B insit τὸ A, per hæc ipsa probaverit aliquis, si quidem *ea* convertuntur. Nunc autem (*in proposito exemplo*) hoc (*converti terminos*) impedit *quominus principium petitum esse dici possit;* at non modus *conversionis*. Si vero hoc *modus* efficeret, id, quod dictum est, efficeret (*ut id, quod ab initio quæsitum erat, petatur*) et converteretur quasi per tres *propositiones* (*ordine, unam ex altera, illatas, donec prima propositio convertatur*). (5) Similiter vero etiam, si τὸ B *aliquis* sumat inesse τῷ C, quum æque obscurum sit, et si A τῷ C *inesse sumat;* nondum *id*, quod a principio *quæsitum fuit*, petit, sed nec demonstrat. Si vero τὸ A et B idem sit, aut τὸ converti, aut τὸ ad B sequi τὸ A; *id*, quod a principio *quæsitum erat*, petitur eandem ob causam. Quid sit enim a principio *quæsitum petere*, prius a nobis dictum est, nimirum quod sit, quum, quod per se ipsum manifestum non est, id per se ipsum demonstramus.

6. Si ergo est τὸ petere *id* quod a principio *quæsitum fuit*, τὸ per se ipsum demonstrare *id* quod per se ipsum notum non est; hoc autem est τὸ non demonstrare, quum æque obscura sint, et quod demonstrandum est, et per quod demonstratio fieri debeat; aut quia eadem eidem *sumpta sint inesse*, aut quia iisdem *sumptum sit* inesse; in media quidem et tertia figura utrimque contigerit *id*, quod a principio *quæsitum fuit*, petere. (7) In affirmativo autem syllogismo in tertia et prima *figura;* negative vero, quando eadem negantur de eodem, nec eodem modo sese habuerint propositiones utræque, (similiter vero etiam in secunda figura,) quod non reciprocentur termini in negativis syllogismis. (8) Est autem τὸ petere *id* quod a principio *quæsitum fuit*, in demonstrationibus quidem *circa ea*, quæ secundum veritatem ita se habent; in dialecticis vero *circa ea*, quæ secundum opinionem *talia esse ponuntur*.

CAP. XIX. [XVII.]

De reprehensione syllogismi, qua dicitur falsum propter hoc non accidere.

Τὸ δὲ μὴ παρὰ τοῦτο συμβαίνειν τὸ ψεῦδος, ὃ πολλάκις ἐν τοῖς λόγοις εἰώθαμεν λέγειν, πρῶτον μέν ἐστιν ἐν τοῖς εἰς τὸ ἀδύνατον συλλογισμοῖς, ὅταν πρὸς ἀντί45 φασιν ᾖ τούτου ὃ ἐδείκνυτο τῇ εἰς τὸ ἀδύνατον. Οὔτε γὰρ μὴ ἀντιφήσας ἐρεῖ τὸ οὐ παρὰ τοῦτο, ἀλλ' ὅτι ψεῦδός τι ἐτέθη τῶν πρότερον, οὔτ' ἐν τῇ δεικνυούσῃ· οὐ γὰρ τίθησι τὴν ἀντίφασιν. Ἔτι δ' ὅταν ἀναιρεθῇ τι δεικτικῶς διὰ τῶν Α Β Γ, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ὡς οὐ παρὰ 50 τὸ κείμενον γεγένηται ὁ συλλογισμός. Τὸ γὰρ μὴ παρὰ τοῦτο γίνεσθαι τότε λέγομεν, ὅταν ἀναιρεθέντος

At τὸ non propter hoc accidere falsum, (quod in argumentationibus sæpe solemus dicere,) primo quidem locum habet in syllogismis ad impossibile ducentibus, quando id, quod demonstrabatur, ad contradictionem valeat hujus *propositionis*, per quam impossibile colligitur. Neque enim non contradicens *aliquis* dicet τὸ non propter hoc *accidere falsum*, sed *dicet*, quod falsum aliquid positum fuerit in prioribus; nec in illa *dicet hoc propositione*, quæ demonstrat *tanquam assumpta in ipso syllogismo ad impossibile;* non enim ponit contradictionem *prioris conclusionis esse veram*. Præterea vero, quando aliquid simpliciter falsum demonstratum fuerit per A B C, non licet dicere quod non propter id, quod positum erat, factus sit syllogismus. Etenim non propter hoc accidere falsum,

τούτου μηδὲν ἧττον περαίνηται ὁ συλλογισμός, ὅπερ οὐκ ἔστιν ἐν τοῖς δεικτικοῖς· ἀναιρεθείσης γὰρ τῆς θέσεως οὐδ' ὁ πρὸς ταύτην ἔσται συλλογισμός. Φανερὸν οὖν ὅτι ἐν τοῖς εἰς τὸ ἀδύνατον λέγεται τὸ μὴ παρὰ 5 τοῦτο, καὶ ὅταν οὕτως ἔχῃ πρὸς τὸ ἀδύνατον ἡ ἐξ ἀρχῆς ὑπόθεσις, ὥστε καὶ οὔσης καὶ μὴ οὔσης ταύτης οὐδὲν ἧττον συμβαίνειν τὸ ἀδύνατον.

2. Ὁ μὲν οὖν φανερώτατος τρόπος ἐστὶ τοῦ μὴ παρὰ τὴν θέσιν εἶναι τὸ ψεῦδος, ὅταν ἀπὸ τῆς ὑποθέσεως ἀσύν-10 απτος ᾖ ἀπὸ τῶν μέσων πρὸς τὸ ἀδύνατον ὁ συλλογισμός, ὅπερ εἴρηται καὶ ἐν Τοπικοῖς. Τὸ γὰρ τὸ ἀναίτιον ὡς αἴτιον τιθέναι τοῦτό ἐστιν, οἷον εἰ βουλόμενος δεῖξαι ὅτι ἀσύμμετρος ἡ διάμετρος, ἐπιχειροίη τὸν Ζήνωνος λόγον δεικνύναι, ὡς οὐκ ἔστι κινεῖσθαι, καὶ εἰς τοῦτο 15 ἀπάγοι τὸ ἀδύνατον· οὐδαμῶς γὰρ οὐδαμῇ συνεχές ἐστι τὸ ψεῦδος τῇ φάσει τῇ ἐξ ἀρχῆς. (3) Ἄλλος δὲ τρόπος, εἰ συνεχὲς μὲν εἴη τὸ ἀδύνατον τῇ ὑποθέσει, μὴ μέντοι δι' ἐκείνην συμβαίνοι. Τοῦτο γὰρ ἐγχωρεῖ γενέσθαι καὶ ἐπὶ τὸ ἄνω καὶ ἐπὶ τὸ κάτω λαμβάνοντι τὸ συνεχές, 20 (4) οἷον εἰ τὸ Α τῷ Β κεῖται ὑπάρχον, τὸ δὲ Β τῷ Γ, τὸ δὲ Γ τῷ Δ, τοῦτο δ' εἴη ψεῦδος, τὸ Β τῷ Δ ὑπάρχειν. Εἰ γὰρ ἀφαιρεθέντος τοῦ Α μηδὲν ἧττον ὑπάρχοι τὸ Β τῷ Γ καὶ τὸ Γ τῷ Δ, οὐκ ἂν εἴη τὸ ψεῦδος διὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ὑπόθεσιν. (5) Ἢ πάλιν εἴ τις ἐπὶ τὸ ἄνω λαμ-25 βάνοι τὸ συνεχές, οἷον εἰ τὸ μὲν Α τῷ Β, τῷ δὲ Α τὸ Ε καὶ τῷ Ε τὸ Ζ, ψεῦδος δ' εἴη τὸ ὑπάρχειν τῷ Α τὸ Ζ· καὶ γὰρ οὕτως οὐδὲν ἂν ἧττον εἴη τὸ ἀδύνατον ἀναιρεθείσης τῆς ἐξ ἀρχῆς ὑποθέσεως. (6) Ἀλλὰ δεῖ πρὸς τοὺς ἐξ ἀρχῆς ὅρους συνάπτειν τὸ ἀδύνατον· οὕτω γὰρ 30 ἔσται διὰ τὴν ὑπόθεσιν, (7) οἷον ἐπὶ μὲν τὸ κάτω λαμβάνοντι τὸ συνεχὲς πρὸς τὸν κατηγορούμενον τῶν ὅρων· εἰ γὰρ ἀδύνατον τὸ Α τῷ Δ ὑπάρχειν, ἀφαιρεθέντος τοῦ Α οὐκέτι ἔσται τὸ ψεῦδος. (8) Ἐπὶ δὲ τὸ ἄνω, καθ' οὗ κατηγορεῖται· εἰ γὰρ τῷ Β μὴ ἐγχωρεῖ τὸ Ζ 35 ὑπάρχειν, ἀφαιρεθέντος τοῦ Β οὐκέτι ἔσται τὸ ἀδύνατον. (9) Ὁμοίως δὲ καὶ στερητικῶν τῶν συλλογισμῶν ὄντων.

10. Φανερὸν οὖν ὅτι τοῦ ἀδυνάτου μὴ πρὸς τοὺς ἐξ ἀρχῆς ὅρους ὄντος οὐ παρὰ τὴν θέσιν συμβαίνει τὸ 40 ψεῦδος. (11) Ἢ οὐδ' οὕτως ἀεὶ διὰ τὴν ὑπόθεσιν ἔσται τὸ ψεῦδος. Καὶ γὰρ εἰ μὴ τῷ Β ἀλλὰ τῷ Κ ἐτέθη τὸ Α ὑπάρχειν, τὸ δὲ Κ τῷ Γ καὶ τοῦτο τῷ Δ, καὶ οὕτω μένει τὸ ἀδύνατον· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τὸ ἄνω λαμβάνοντι τοὺς ὅρους, ὥστ' ἐπεὶ καὶ ὄντος καὶ μὴ ὄντος 45 τούτου συμβαίνει τὸ ἀδύνατον, οὐκ ἂν εἴη παρὰ τὴν θέσιν. (12) Ἢ τὸ μὴ ὄντος τούτου μηδὲν ἧττον γίνεσθαι τὸ ψεῦδος οὐχ οὕτω ληπτέον ὥστ' ἄλλου τιθεμένου συμβαίνειν τὸ ἀδύνατον, ἀλλ' ὅταν ἀφαιρεθέντος τούτου διὰ τῶν λοιπῶν προτάσεων ταὐτὸ περαίνηται 50 ἀδύνατον, ἐπεὶ ταὐτό γε ψεῦδος συμβαίνειν διὰ πλειόνων ὑποθέσεων οὐδὲν ἴσως ἄτοπον, οἷον τὰς παραλλήλους συμπίπτειν καὶ εἰ μείζων ἐστὶν ἡ ἐντὸς τῆς ἐκτὸς καὶ εἰ τὸ τρίγωνον ἔχει πλείους ὀρθὰς δυεῖν.

tunc dicimus, quando, eo sublato, nihilo minus concluditur syllogismus. Quod quidem non fit in *syllogismis simpliciter* demonstrativis; sublata enim thesi, neque amplius erit contra hanc *propositus* syllogismus. Manifestum igitur est quod in syllogismis ad impossibile ducentibus dicatur τὸ non propter hoc falsum accidere, etiam quando ita se habeat ad *ipsum* impossibile hypothesis ab initio *posita*, ut, seu posita illa, seu non posita sit, nihilo minus sequatur impossibile.

2. Maxime perspicuus ergo modus est *hujus syllogismi reprehensionis*, *qua dicimus* non propter thesin accidere falsum, quando syllogismus ad impossibile deducens non cohæret cum hypothesi per *sua* media, quemadmodum etiam in Topicis dictum est. Nam τὸ non causam, ut causam, ponere hoc est. Ut, si quis vult ostendere, diametrum costæ non esse commensurabilem, et incipiat probare Zenonis sententiam, quod nihil moveatur, et ad hoc deducat impossibile; nequaquam enim ulla ratione cohæret falsum, *per quod collectio fit*, positioni ab initio constitutæ. (3) Alius vero modus est, si continuum quidem sit impossibile cum hypothesi, at propter hanc *illud* non sequatur; id enim fieri potest, sive ad superius, sive ad inferius *aliquis* continuum *medium* sumat. (4) Ut, si ponatur, τὸ A inesse τῷ B, τὸ B autem τῷ C, τὸ C vero τῷ D; hoc tamen falsum sit, τὸ B inesse τῷ D. Nam si, sublato A, nihilo minus inest τὸ B τῷ C, et τὸ C τῷ D; non sequetur falsum propter *eam*, *quæ* ab initio *ponebatur*, hypothesin. (5) Aut rursus, si quis ad superius *velut ascendendo* sumat *medium* continuum. Ut, si τὸ A quidem *insit* τῷ B, τὸ E autem τῷ A, et τὸ Z τῷ E; falsum autem sit, τὸ Z inesse τῷ A; nam et sic nihilo minus sequeretur impossibile, sublata hypothesi, *quæ* ab initio *ponebatur*. (6) Verum oportet nos impossibile connectere cum terminis ab initio (*in primo syllogismo*) *positis*; ita enim sequetur *impossibile* propter hypothesin. (7) Ut, si quis ad inferius *velut descendendo* sumat *medium* continuum ad terminum prædicatum Nam si impossibile est, τὸ A inesse τῷ D; sublato A, non amplius sequetur falsum. (8) Ad superius autem *si quis velut ascendendo medium eligat continuum ad subjectum*, de quo *alter terminus* prædicatur; *eodem modo res se habet*. Si enim non contingit τὸ Z inesse τῷ B; sublato B, non amplius sequetur impossibile. (9) Similiter vero etiam, si negativi sint syllogismi.

10. Manifestum igitur est quod, si impossibile non connectatur cum terminis ab initio *positis*, non sequatur impossibile propter thesin *ab initio primo syllogismo oppositam*. (11) Aut ne sic quidem semper propter hypothesin sequetur falsum. Etenim, si non τῷ B, verum τῷ K positum sit inesse τὸ A, K autem τῷ C, et hoc τῷ D, sic quoque manet impossibile. Similiter vero etiam, si quis ascendendo eligat terminos. Quare, si quidem et posito eo, et non posito, sequitur impossibile, non tamen sequetur propter thesin. (12) Aut τὸ, si hoc non sit, nihilo minus sequi falsum, non ita accipiendum est, ut, alio posito, sequatur impossibile, verum ita, ut ablato illo, per reliquas propositiones idem impossibile concludatur; quum unum et idem falsum per plures suppositiones sequi, fortasse non sit absurdum; ut, τὸ *lineas* parallelas coincidere, et si major sit interior *angulus* exteriori, et si triangulus plures quam duos rectos habeat.

CAP. XX. [XVIII.]

De falsa ratione.

Ὁ δὲ ψευδὴς λόγος γίνεται παρὰ τὸ πρῶτον ψεῦδος· ἢ γὰρ ἐκ τῶν δύο προτάσεων ἢ ἐκ πλειόνων πᾶς ἐστι συλλογισμός. Εἰ μὲν οὖν ἐκ τῶν δύο, τούτων ἀνάγκη τὴν ἑτέραν ἢ καὶ ἀμφοτέρας εἶναι ψευδεῖς· ἐξ ἀληθῶν γὰρ οὐκ ἦν ψευδὴς συλλογισμός. Εἰ δ' ἐκ πλειόνων, οἷον τὸ μὲν Γ διὰ τῶν Α Β, ταῦτα δὲ διὰ τῶν Δ Ε Ζ Η, τούτων τι ἔσται τῶν ἐπάνω ψεῦδος, καὶ παρὰ τοῦτο ὁ λόγος· τὸ γὰρ Α καὶ Β δι' ἐκείνων περαίνονται. Ὥστε παρ' ἐκείνων τι συμβαίνει τὸ συμπέρασμα καὶ τὸ ψεῦδος.

Falsa autem ratio fit propter primum falsum. Aut enim ex duabus propositionibus, aut e pluribus omnis syllogismus constat. Si ex duabus quidem; necesse est, alteram aut utrasque falsas esse; ex veris enim *ante dicebatur* non colligi falsum syllogismo. Si vero ex pluribus; ut C quidem per *propositiones* A B, hæ vero per D E Z H; horum superiorum aliquid erit falsum, et propter id collectio *falsa;* nam τὸ A et τὸ B per illas *propositiones* concluditur. Quare per aliquam harum sequitur conclusio et falsum.

CAP. XXI. [XIX.]

De impediendo catasyllogismo.

Πρὸς δὲ τὸ μὴ κατασυλλογίζεσθαι παρατηρητέον, ὅταν ἄνευ τῶν συμπερασμάτων ἐρωτᾷ τὸν λόγον, ὅπως μὴ δοθῇ δὶς ταὐτὸν ἐν ταῖς προτάσεσιν, ἐπειδήπερ ἴσμεν ὅτι ἄνευ μέσου συλλογισμὸς οὐ γίνεται, μέσον δ' ἐστὶ τὸ πλεονάκις λεγόμενον. (2) Ὡς δὲ δεῖ πρὸς ἕκαστον συμπέρασμα τηρεῖν τὸ μέσον, φανερὸν ἐκ τοῦ εἰδέναι ποῖον ἐν ἑκάστῳ σχήματι δείκνυται. Τοῦτο δ' ἡμᾶς οὐ λήσεται διὰ τὸ εἰδέναι πῶς ὑπέχομεν τὸν λόγον.

3. Χρὴ δ' ὅπερ φυλάττεσθαι παραγγέλλομεν ἀποκρινομένους, αὐτοὺς ἐπιχειροῦντας πειρᾶσθαι λανθάνειν. (4) Τοῦτο δ' ἔσται πρῶτον, ἐὰν τὰ συμπεράσματα μὴ προσυλλογίζωνται ἀλλ' εἰλημμένων τῶν ἀναγκαίων ἄδηλα ᾖ, (5) ἔτι δὲ ἂν μὴ τὰ σύνεγγυς ἐρωτᾷ, ἀλλ' ὅτι μάλιστα τὰ μέσα. Οἷον ἔστω δέον συμπεραίνεσθαι τὸ Α κατὰ τοῦ Ζ· μέσα Β Γ Δ Ε. Δεῖ οὖν ἐρωτᾶν εἰ τὸ Α τῷ Β, καὶ πάλιν μὴ εἰ τὸ Β τῷ Γ, ἀλλ' εἰ τὸ Δ τῷ Ε, κἄπειτα εἰ τὸ Β τῷ Γ, καὶ οὕτω τὰ λοιπά. (6) Κἂν δι' ἑνὸς μέσου γίνηται ὁ συλλογισμός, ἀπὸ τοῦ μέσου ἄρχεσθαι· μάλιστα γὰρ ἂν οὕτω λανθάνοι τὸν ἀποκρινόμενον.

Ne vero *in ipsa rationum collatione* syllogismo percellamur, observandum est, quando aliquis, non additis conclusionibus, rationem exquirit, ne bis idem in propositionibus concedatur; quoniam quidem scimus, quod sine medio syllogismus non fiat, medium vero sit id, quod sæpius nominatur. (2) Quomodo autem circa unamquamque conclusionem investigandum medium sit, manifestum inde est, si quis sciat, quænam conclusio in quaque figura colligatur. Hoc vero nos non latebit, quod sciamus, quomodo defendamus *nostram* propositionem.

3. Oportet autem, quod quidem observandum esse respondentibus dicimus, *idem* aggredientes tentare ut lateat. (4) Hoc vero fiet primum quidem, si conclusiones *præcipuas* non prosyllogismis colligant (*non ab initio syllogismis colligant*); sed, sumptis *propositionibus* necessariis, *conclusiones* ignotæ maneant. (5) Præterea vero, si non, quæ proxima sunt, *aliquis* interroget, sed quam maxime media. Ut, sit demonstrandum A de Z; media *sunt* B C D E. Oportet ergo *eum* interrogare, num A *insit* τῷ B; et rursus, non *statim*, num τὸ B *insit* τῷ C, sed, num τὸ E τῷ D; et inde, num τὸ B τῷ C; et sic reliqua. (6) Et si per unum medium fiat syllogismus, ab ipso medio *oportet eum* incipere; maxime enim hac ratione *conclusio* poterit latere respondentem.

CAP. XXII. [XX.]

De impediendo elencho.

Ἐπεὶ δ' ἔχομεν πότε καὶ πῶς ἐχόντων τῶν ὅρων γίνεται συλλογισμός, φανερὸν καὶ πότ' ἔσται καὶ πότ' οὐκ ἔσται ἔλεγχος. (2) Πάντων μὲν γὰρ συγχωρουμένων, ἢ ἐναλλὰξ τιθεμένων τῶν ἀποκρίσεων, οἷον τῆς μὲν ἀποφατικῆς, τῆς δὲ καταφατικῆς, ἐγχωρεῖ γίνεσθαι ἔλεγχον. Ἦν γὰρ συλλογισμὸς καὶ οὕτω καὶ ἐκείνως ἐχόντων τῶν ὅρων, ὥστ' εἰ τὸ κείμενον ᾖ ἐναντίον τῷ συμπεράσματι, ἀνάγκη γίνεσθαι ἔλεγχον· ὁ γὰρ ἔλεγχος ἀντιφάσεως συλλογισμός. (3) Εἰ δὲ μηδὲν συγχωροῖτο, ἀδύνατον γίνεσθαι ἔλεγχον· οὐ γὰρ ἦν συλλογισμὸς πάντων τῶν ὅρων στερητικῶν ὄντων, ὥστ' οὐδ' ἔλεγχος· εἰ μὲν γὰρ ἔλεγχος, ἀνάγκη συλλογισμὸν εἶναι, συλλογισμοῦ δ' ὄντος οὐκ ἀνάγκη ἔλεγχον.

Quoniam vero compertum habemus, quando, et quomodo se habentibus terminis fiat syllogismus; manifestum etiam *erit*, quando sit futurus, et quando non sit futurus elenchus. (2) Omnibus enim concessis, aut alternatim positis responsionibus, ut, hac quidem negativa, affirmativa autem illa, contingit fieri elenchum. Erat enim syllogismus, et hoc, et illo modo se habentibus terminis. Quare, si, quod positum est, sit oppositum conclusioni, necesse est fieri elenchum; est enim elenchus contradictionis syllogismus. (3) Si vero nihil fuerit concessum, impossibile est fieri elenchum. Nam non erat syllogismus, quum omnes termini sint negativi. Quare nec erit elenchus. Nam si elenchus fiat, necesse est syllogismum esse; si vero syllogismus sit, non necesse est *esse* elenchum. (4) Simi-

(4) Ὡσαύτως δὲ καὶ εἰ μηδὲν τεθείη κατὰ τὴν ἀπόκρισιν ἐν ὅλῳ· ὁ γὰρ αὐτὸς ἔσται διορισμὸς ἐλέγχου καὶ συλλογισμοῦ.

ter vero etiam, si nihil fuerit positum per responsionem universaliter; nam una eademque ratio est elenchi et syllogismi.

CAP. XXIII. [XXI.][1]

De deceptione ex opinione orta.

Συμβαίνει δ' ἐνίοτε, καθάπερ ἐν τῇ θέσει τῶν ὅρων ἀπατώμεθα, καὶ κατὰ τὴν ὑπόληψιν γίνεσθαι τὴν ἀπάτην, οἷον εἰ ἐνδέχεται τὸ αὐτὸ πλείοσι πρώτως ὑπάρχειν, καὶ τὸ μὲν λεληθέναι τινὰ καὶ οἴεσθαι μηδενὶ ὑπάρχειν, τὸ δὲ εἰδέναι. Ἔστω γὰρ τὸ Α τῷ Β καὶ τῷ Γ καθ' αὑτὰ ὑπάρχον, καὶ ταῦτα παντὶ τῷ Δ ὡσαύτως. Εἰ δὴ τῷ μὲν Β τὸ Α παντὶ οἴεται ὑπάρχειν, καὶ τοῦτο τῷ Δ, τῷ δὲ Γ τὸ Α μηδενί, καὶ τοῦτο τῷ Δ παντί, τοῦ αὐτοῦ κατὰ ταὐτὸν ἕξει ἐπιστήμην καὶ ἄγνοιαν. (2) Πάλιν εἴ τις ἀπατηθείη περὶ τὰ ἐκ τῆς αὐτῆς συστοιχίας, οἷον εἰ τὸ Α ὑπάρχει τῷ Β, τοῦτο δὲ τῷ Γ καὶ τὸ Γ τῷ Δ, ὑπολαμβάνοι δὲ τὸ Α παντὶ τῷ Β ὑπάρχειν καὶ πάλιν μηδενὶ τῷ Γ· ἅμα γὰρ εἴσεταί τε καὶ οὐχ ὑπολήψεται ὑπάρχειν. (3) Ἆρ' οὖν οὐδὲν ἄλλο ἀξιοῖ ἐκ τούτων ἢ ὃ ἐπίσταται, τοῦτο μὴ ὑπολαμβάνειν; ἐπίσταται γάρ πως ὅτι τὸ Α τῷ Γ ὑπάρχει διὰ τοῦ Β, ὡς τῇ καθόλου τὸ κατὰ μέρος, ὥστε ὅ πως ἐπίσταται, τοῦτο ὅλως ἀξιοῖ μὴ ὑπολαμβάνειν· ὅπερ ἀδύνατον. (4) Ἐπὶ δὲ τοῦ πρότερον λεχθέντος, εἰ μὴ ἐκ τῆς αὐτῆς συστοιχίας τὸ μέσον, καθ' ἑκάτερον μὲν τῶν μέσων ἀμφοτέρας τὰς προτάσεις οὐκ ἐγχωρεῖ ὑπολαμβάνειν, οἷον τὸ Α τῷ μὲν Β παντί, τῷ δὲ Γ μηδενί, ταῦτα δ' ἀμφότερα παντὶ τῷ Δ. Συμβαίνει γὰρ ἢ ἁπλῶς ἢ ἐπί τι ἐναντίαν λαμβάνεσθαι τὴν πρώτην πρότασιν. Εἰ γὰρ ᾧ τὸ Β ὑπάρχει, παντὶ τὸ Α ὑπολαμβάνει ὑπάρχειν, τὸ δὲ Β τῷ Δ οἶδε, καὶ ὅτι τῷ Δ τὸ Α οἶδεν. Ὥστ' εἰ πάλιν, ᾧ τὸ Γ, μηδενὶ οἴεται τὸ Α ὑπάρχειν, ᾧ τὸ Β τινὶ ὑπάρχει, τούτῳ οὐκ οἴεται τὸ Α ὑπάρχειν. Τὸ δὲ παντὶ οἰόμενον ᾧ τὸ Β, πάλιν τινὶ μὴ οἴεσθαι ᾧ τὸ Β, ἢ ἁπλῶς ἢ ἐπί τι ἐναντίον ἐστίν. Οὕτω μὲν οὖν οὐκ ἐνδέχεται ὑπολαβεῖν. (5) Καθ' ἑκάτερον δὲ τὴν μίαν ἢ κατὰ θάτερον ἀμφοτέρας οὐδὲν κωλύει, οἷον τὸ Α παντὶ τῷ Β καὶ τὸ Β τῷ Δ, καὶ πάλιν τὸ Α μηδενὶ τῷ Γ. (6) Ὁμοία γὰρ ἡ τοιαύτη ἀπάτη καὶ ὡς ἀπατώμεθα περὶ τὰ ἐν μέρει, οἷον εἰ τῷ Β παντὶ τὸ Α ὑπάρχει, τὸ δὲ Β τῷ Γ παντί, τὸ Α παντὶ τῷ Γ ὑπάρξει. Εἰ οὖν τις οἶδεν ὅτι τὸ Α, ᾧ τὸ Β, ὑπάρχει παντί, οἶδε καὶ ὅτι τῷ Γ. Ἀλλ' οὐδὲν κωλύει ἀγνοεῖν τὸ Γ ὅτι ἔστιν, οἷον εἰ τὸ μὲν Α δύο ὀρθαί, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Β τρίγωνον, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Γ αἰσθητὸν τρίγωνον. Ὑπολάβοι γὰρ ἄν τις μὴ εἶναι τὸ Γ, εἰδὼς ὅτι πᾶν τρίγωνον ἔχει δύο ὀρθάς, ὥσθ' ἅμα εἴσεται καὶ ἀγνοήσει ταὐτόν. Τὸ γὰρ εἰδέναι πᾶν τρίγωνον ὅτι δύο ὀρθαῖς οὐχ ἁπλοῦν ἐστίν, ἀλλὰ τὸ μὲν τῷ τὴν καθόλου ἔχειν ἐπιστήμην, τὸ δὲ τὴν καθ' ἕκαστον. Οὕτω μὲν οὖν ὡς τῇ καθόλου οἶδε τὸ Γ ὅτι δύο ὀρθαί, ὡς δὲ τῇ καθ' ἕκαστον οὐκ οἶδεν, ὥστ' οὐχ ἕξει τὰς ἐναντίας. (7) Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἐν τῷ Μένωνι λόγος, ὅτι ἡ μάθη-

Fit autem aliquando, ut, quemadmodum in positione terminorum decipimur, ita quoque secundum opinionem fiat deceptio. Ut, si contingat, idem pluribus primo inesse; et hoc quidem latere aliquem, adeo ut hic arbitretur, nulli *illud* inesse; hoc autem *eum* scire. Insit enim τὸ A τῷ B et τῷ C per se, et hæc omni D eodem modo; si ergo *aliquis* arbitratur, τὸ A inesse omni quidem B, et hoc omni D; nulli autem C τὸ A, et hoc omni D; unius ejusdemque secundum idem habebit scientiam et ignorantiam. (2) Rursus, si quis decipiatur circa ea, quæ sunt ejusdem ordinis, ut, si τὸ A inest τῷ B, hoc vero τῷ C, et τὸ C τῷ D; subsumit autem, τὸ A omni B inesse, et rursus, nulli C. Simul enim sciet, et non subsumet inesse. (3) Numquid ergo nihil ex his aliud verum censet, quam, quod scit, id se non subsumere? scit enim quodammodo τὸ A inesse τῷ C per B, tanquam universali particulare. Quare, quod quodammodo scit, id omnino vult non subsumere; quod quidem est impossibile. (4) In eo autem, quod ante dictum est, si non fuerit ex eodem ordine medium, secundum utrumque medium fieri non potest ut utrasque propositiones *contrarias veras esse aliquis* subsumat. Ut, si τὸ A omni quidem B, at nulli C *inest*, utraque vero hæc *insunt* omni D. Accidit enim, aut simpliciter, aut secundum aliquid accipi contrariam primam propositionem. Nam si, cui τὸ B inest, eidem omni τὸ A arbitratur *aliquis* inesse, at τὸ B τῷ D *inesse* scit; etiam τῷ D *inesse* τὸ A, scit. Quare, si rursus, cui τὸ C *inest*, eidem nulli arbitratur τὸ A inesse; cui alicui τὸ B inest, eidem huic non arbitratur τὸ A inesse. Arbitrantem autem omni, cui B inest, A *inesse*, rursus alicui, cui B inest, non arbitrari *inesse* A, aut simpliciter, aut secundum aliquid contrarium est. Sic igitur non contingit subsumere. (5) Secundum utrumque vero *medium* unam, aut secundum alterutrum utrasque *propositiones contrarias opinari*, nihil impedit. Ut, τὸ A omni *inesse* B, et τὸ B τῷ D; et rursus, τὸ A nulli C. (6) Similis enim est talis deceptio illi, qua et circa particularia decipimur. Ut, si τὸ A omni B inest, τὸ B autem omni C; τὸ A omni C inerit. Si quis ergo scit quod τὸ A insit omni, cui τὸ B *inest;* scit etiam quod A *insit* τῷ C. At nihil impedit quominus ignoret quod C sit. Ut, si loco A quidem sint duo recti *anguli;* at loco B, triangulus; loco autem C, sensibilis hic triangulus. Arbitrari enim aliquis possit, non esse C (*sensibilem triangulum non esse triangulum*), quandoquidem scit, omnem triangulum habere duos rectos *angulos*. Quare simul sciet et nesciet unum et idem. Nam τὸ scire, omnem triangulum habere duos rectos, non est simplex; sed quoad hoc quidem, universalem respicit scientiam; quoad hoc vero, particularem. Sic igitur ut universali *propositione* scit, C *triangulum* habere duos rectos; ut particulari autem *hoc* non scit; quare non habebit contrarias *opiniones*. (7) Similiter vero etiam *se habet* sententia in *Platonis* Menone, « cognitionem esse reminiscen-

σις ἀνάμνησις. Οὐδαμοῦ γὰρ συμβαίνει προεπίστασθαι τὸ καθ' ἕκαστον, ἀλλ' ἅμα τῇ ἐπαγωγῇ λαμβάνειν τὴν τῶν κατὰ μέρος ἐπιστήμην ὥσπερ ἀναγνωρίζοντας. Ἔνια γὰρ εὐθὺς ἴσμεν, οἷον ὅτι δύο ὀρθαῖς, ἐὰν εἰδῶμεν 5 ὅτι τρίγωνον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

8. Τῇ μὲν οὖν καθόλου θεωροῦμεν τὰ ἐν μέρει, τῇ δ' οἰκείᾳ οὐκ ἴσμεν, ὥστ' ἐνδέχεται καὶ ἀπατᾶσθαι περὶ αὐτά, πλὴν οὐκ ἐναντίως, ἀλλ' ἔχειν μὲν τὴν καθόλου, ἀπατᾶσθαι δὲ τῇ κατὰ μέρος. Ὁμοίως οὖν καὶ ἐπὶ τῶν 10 προειρημένων· οὐ γὰρ ἐναντία ἡ κατὰ τὸ μέσον ἀπάτη τῇ κατὰ τὸν συλλογισμὸν ἐπιστήμῃ, οὐδ' ἡ καθ' ἑκάτερον τῶν μέσων ὑπόληψις. (9) Οὐδὲν δὲ κωλύει εἰδότα καὶ ὅτι τὸ Α ὅλῳ τῷ Β ὑπάρχει καὶ πάλιν τοῦτο τῷ Γ, οἰηθῆναι μὴ ὑπάρχειν τὸ Α τῷ Γ, οἷον ὅτι πᾶσα 15 ἡμίονος ἄτοκος, καὶ αὕτη ἡμίονος, οἴεσθαι κύειν ταύτην· οὐ γὰρ ἐπίσταται ὅτι τὸ Α τῷ Γ, μὴ συνθεωρῶν τὸ καθ' ἑκάτερον. (10) Ὥστε δῆλον ὅτι καὶ εἰ τὸ μὲν οἶδε τὸ δὲ μὴ οἶδεν, ἀπατηθήσεται· ὅπερ ἔχουσιν αἱ καθόλου πρὸς τὰς κατὰ μέρος ἐπιστήμας. Οὐδὲν γὰρ τῶν αἰσθη- 20 τῶν ἔξω τῆς αἰσθήσεως γενόμενον ἴσμεν, οὐδ' ἂν ᾐσθημένοι τυγχάνωμεν, εἰ μὴ ὡς τῷ καθόλου καὶ τῷ ἔχειν τὴν οἰκείαν ἐπιστήμην, ἀλλ' οὐχ ὡς τῷ ἐνεργεῖν. Τὸ γὰρ ἐπίστασθαι λέγεται τριχῶς, ἢ ὡς τῇ καθόλου ἢ ὡς τῇ οἰκείᾳ ἢ ὡς τῷ ἐνεργεῖν, ὥστε καὶ τὸ ἠπατῆσθαι το- 25 σαυταχῶς. (11) Οὐδὲν οὖν κωλύει καὶ εἰδέναι καὶ ἠπατῆσθαί περὶ ταὐτό, πλὴν οὐκ ἐναντίως. Ὅπερ συμβαίνει καὶ τῷ καθ' ἑκατέραν εἰδότι τὴν πρότασιν καὶ μὴ ἐπεσκεμμένῳ πρότερον. Ὑπολαμβάνων γὰρ κύειν τὴν ἡμίονον οὐκ ἔχει τὴν κατὰ τὸ ἐνεργεῖν ἐπιστήμην, οὐδ' 30 αὖ διὰ τὴν ὑπόληψιν ἐναντίαν ἀπάτην τῇ ἐπιστήμῃ· συλλογισμὸς γὰρ ἡ ἐναντία ἀπάτη τῇ καθόλου.

12. Ὁ δ' ὑπολαμβάνων τὸ ἀγαθῷ εἶναι κακῷ εἶναι, τὸ αὐτὸ ὑπολήψεται ἀγαθῷ εἶναι καὶ κακῷ. Ἔστω γὰρ τὸ μὲν ἀγαθῷ εἶναι ἐφ' οὗ Α, τὸ δὲ κακῷ εἶναι ἐφ' οὗ 35 Β, πάλιν δὲ τὸ ἀγαθῷ εἶναι ἐφ' οὗ Γ. Ἐπεὶ οὖν ταὐτὸν ὑπολαμβάνει τὸ Β καὶ τὸ Γ, καὶ εἶναι τὸ Γ τὸ Β ὑπολήψεται, καὶ πάλιν τὸ Β τὸ Α εἶναι ὡσαύτως, ὥστε καὶ τὸ Γ τὸ Α. Ὥσπερ γὰρ εἰ ἦν ἀληθές, καθ' οὗ τὸ Γ, τὸ Β, καὶ καθ' οὗ τὸ Β τὸ Α, καὶ κατὰ τοῦ Γ τὸ Α ἀλη- 40 θὲς ἦν, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ὑπολαμβάνειν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ εἶναι· ταὐτοῦ γὰρ ὄντος τοῦ Γ καὶ Β, καὶ πάλιν τοῦ Β καὶ Α, καὶ τὸ Γ τῷ Α ταὐτὸν ἦν. Ὥστε καὶ ἐπὶ τοῦ δοξάζειν ὁμοίως. (13) Ἆρ' οὖν τοῦτο μὲν ἀναγκαῖον, εἴ τις δώσει τὸ πρῶτον; ἀλλ' ἴσως ἐκεῖνο 45 ψεῦδος, τὸ ὑπολαβεῖν τινὰ κακῷ εἶναι τὸ ἀγαθῷ εἶναι, εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός· πολλαχῶς γὰρ ἐγχωρεῖ τοῦθ' ὑπολαμβάνειν. Ἐπισκεπτέον δὲ τοῦτο βέλτιον.

tiam. » Nulla enim in re fit, ut præcognoscamus singulare; sed simul per inductionem consequimur singularium rerum scientiam, tanquam recognoscentes. Quædam enim, dum ea animadvertimus, statim scimus; ut, quod duobus rectis *æquales habeat tres angulos*, quando scimus, esse triangulum. Similiter vero etiam in ceteris.

8. Universali ergo *cognitione* contemplamur particularia, propria (*innata*) autem non scimus. Quare fit etiam, ut circa ea decipiamur; at non contrarie (*contrariam foventes opinionem*), sed ut, quum *cognitionem* quidem habeamus universalem, decipiamur tamen particulari (*accommodatione ejus ad particularia*). Similiter ergo etiam de iis, quæ ante dicta sunt, *judicandum est*. Neque enim contraria est illa, quæ ratione medii fit, deceptio, illi scientiæ, quæ est secundum syllogismum; nec quæ secundum unum mediorum *concipitur* opinio *illi*, *quæ per alterum medium gignitur*. (9) Nihil autem impedit, scientem quoque, τὸ Α omni Β inesse, et hoc Β rursus τῷ Γ, arbitrari, non inesse τὸ Α τῷ Γ; ut, omnem mulam sterilem esse; et *hanc* mulam esse, *opinari; et tamen* arbitrari, hanc ferre in utero; nec enim *exquisite* scit, τὸ Α *inesse* τῷ Γ, non considerans simul utrumque medium. (10) Quare manifestum est quod etiam, si hoc quidem *aliquis* sciat, illud autem nesciat, decipiatur, quale quid patiuntur universales doctrinæ respectu ad particulares. Nihil enim eorum, quæ sub sensus cadunt, a sensu absens scimus, nec si *ea antea* senserimus, nisi τῷ nos habere universalem et propriam scientiam, qua tamen non actu utimur. Nam τὸ Scire dicitur tribus modis; aut ut *cognitione* universali, aut ut propria, aut ut actu. Quare etiam τὸ Decipi tot modis *dicetur*. (11) Nihil ergo impedit quominus et sciamus, et decipiamur circa unum et idem, at non contrarie. Quod accidit etiam illi, qui secundum utramque propositionem scit, nec prius *utramque accuratius* consideravit. Dum enim arbitratur, mulam uterum gerere, non habet scientiam actu, nec rursus propter opinionem contrariam scientiæ patitur deceptionem. Est enim contraria universali scientiæ deceptio syllogismus.

12. Qui autem arbitratur, τὸ bono inesse *idem esse*, *quod* τὸ malo inesse, idem arbitrabitur bono inesse et malo. Sit enim loco τοῦ bono inesse, Α; loco vero τοῦ malo inesse, Β; rursus denique loco τοῦ bono inesse, Γ. Quoniam ergo idem arbitratur esse τὸ Β et τὸ Γ, etiam, τὸ Γ *esse* τὸ Β, arbitrabitur; et rursus, τὸ Β esse τὸ Α similiter. Quare et τὸ Γ *esse* τὸ Α. Quemadmodum enim, si verum erat, de quo Γ *dicitur*, *de eodem dici* τὸ Β; et de quo Β, *de eodem* Α; etiam de Γ *dici* τὸ Α, verum erat; sic etiam in opinione. Similiter autem res se habet etiam circa τὸ Esse. Nam quia idem erat τὸ Γ et τὸ Β, et rursus τὸ Β et τὸ Α, etiam τὸ Γ cum τῷ Α idem erat. Quare et in opinando similiter *res sese habebit*. (13) An non ergo necessarium est hoc, si quis dabit primum? verum forte falsum est illud, τὸ opinari aliquem, τὸ inesse malo *idem esse*, *quod* τὸ bono inesse, nisi secundum accidens. Multipliciter enim hoc opinari contingit. Id vero diligentius considerandum est.

CAP. XXIV. [XXII.]

De reciprocationibus terminorum in prima figura.

Ὅταν δ' ἀντιστρέφῃ τὰ ἄκρα, ἀνάγκη καὶ τὸ μέ- 50 σον ἀντιστρέφειν πρὸς ἄμφω. Εἰ γὰρ τὸ Α κατὰ τοῦ Γ διὰ τοῦ Β ὑπάρχει, εἰ ἀντιστρέφει καὶ ὑπάρχει, ᾧ τὸ Α παντὶ τὸ Γ, καὶ τὸ Β τῷ Α ἀντιστρέφει, καὶ ὑπάρχει,

Quando vero extrema convertuntur, necesse est, medium quoque cum utrisque *terminis* converti. Nam si τὸ Α de Γ per Β *inesse* dicitur, si convertitur, et inest, cuicumque τὸ Α, *eidem* omni τὸ Γ, etiam τὸ Β convertitur cum Α; et inest,

ᾧ τὸ Α παντὶ τὸ Β διὰ μέσου τοῦ Γ, καὶ τὸ Γ τῷ Β ἀντιστρέφει διὰ μέσου τοῦ Α. (2) Καὶ ἐπὶ τοῦ μὴ ὑπάρχειν ὡσαύτως, οἷον εἰ τὸ Β τῷ Γ ὑπάρχει, τῷ δὲ Β τὸ Α οὐχ ὑπάρχει, οὐδὲ τὸ Α τῷ Γ οὐχ ὑπάρξει. Εἰ δὴ τὸ Β τῷ Α ἀντιστρέφει, καὶ τὸ Γ τῷ Α ἀντιστρέψει. Ἔστω γὰρ τὸ Β μὴ ὑπάρχον τῷ Α· οὐδ' ἄρα τὸ Γ· παντὶ γὰρ τῷ Γ τὸ Β ὑπῆρχεν. (3) Καὶ εἰ τῷ Β τὸ Γ ἀντιστρέφει, καὶ τῷ Α ἀντιστρέφει· καθ' οὗ γὰρ ἅπαντος τὸ Β, καὶ τὸ Γ. (4) Καὶ εἰ τὸ Γ πρὸς τὸ Α ἀντιστρέφει, καὶ τὸ Β ἀντιστρέφει πρὸς τὸ Α· ᾧ γὰρ τὸ Β, τὸ Γ· ᾧ δὲ τὸ Γ, τὸ Α οὐχ ὑπάρχει. Καὶ μόνον τοῦτο ἀπὸ τοῦ συμπεράσματος ἄρχεται, τὰ δ' ἄλλα οὐχ ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ κατηγορικοῦ συλλογισμοῦ. (5) Πάλιν εἰ τὸ Α καὶ τὸ Β ἀντιστρέφει, καὶ τὸ Γ καὶ τὸ Δ ὡσαύτως, ἅπαντι δ' ἀνάγκη τὸ Α ἢ τὸ Γ ὑπάρχειν, καὶ τὸ Β καὶ Δ οὕτως ἕξει ὥστε παντὶ θάτερον ὑπάρχειν. Ἐπεὶ γὰρ ᾧ τὸ Α, τὸ Β, καὶ ᾧ τὸ Γ, τὸ Δ, παντὶ δὲ τὸ Α ἢ τὸ Γ καὶ οὐχ ἅμα, φανερὸν ὅτι καὶ τὸ Β ἢ τὸ Δ παντὶ καὶ οὐχ ἅμα· οἷον εἰ τὸ ἀγένητον ἄφθαρτον, καὶ τὸ ἄφθαρτον ἀγένητον, ἀνάγκη τὸ γενόμενον φθαρτὸν καὶ τὸ φθαρτὸν γεγονέναι· δύο γὰρ συλλογισμοὶ σύγκεινται. (6) Πάλιν εἰ παντὶ μὲν τὸ Α ἢ τὸ Β καὶ τὸ Γ ἢ τὸ Δ, ἅμα δὲ μὴ ὑπάρχει, εἰ ἀντιστρέφει τὸ Α καὶ τὸ Γ, καὶ τὸ Β καὶ τὸ Δ ἀντιστρέφει. Εἰ γὰρ τινὶ μὴ ὑπάρχει τὸ Β, ᾧ τὸ Δ, δῆλον ὅτι τὸ Α ὑπάρχει. Εἰ δὲ τὸ Α, καὶ τὸ Γ· ἀντιστρέφει γάρ· ὥστε ἅμα τὸ Γ καὶ Δ. Τοῦτο δ' ἀδύνατον. (7) Ὅταν δὲ τὸ Α ὅλῳ τῷ Β καὶ τῷ Γ ὑπάρχῃ καὶ μηδενὸς ἄλλου κατηγορῆται, ὑπάρχῃ δὲ καὶ τὸ Β παντὶ τῷ Γ, ἀνάγκη τὸ Α καὶ Β ἀντιστρέφειν· ἐπεὶ γὰρ κατὰ μόνων τῶν ΒΓ λέγεται τὸ Α, κατηγορεῖται δὲ τὸ Β καὶ αὐτὸ αὑτοῦ καὶ τοῦ Γ, φανερὸν ὅτι καθ' ὧν τὸ Α, καὶ τὸ Β λεχθήσεται πάντων πλὴν αὐτοῦ τοῦ Α. (8) Πάλιν ὅταν τὸ Α καὶ τὸ Β ὅλῳ τῷ Γ ὑπάρχῃ, ἀντιστρέφῃ δὲ τὸ Γ τῷ Β, ἀνάγκη τὸ Α παντὶ τῷ Β ὑπάρχειν· ἐπεὶ γὰρ παντὶ τῷ Γ τὸ Α, τὸ δὲ Γ τῷ Β διὰ τὸ ἀντιστρέφειν, καὶ τὸ Α παντὶ τῷ Β ὑπάρξει. (9) Ὅταν δὲ δυοῖν ὄντοιν τὸ Α τοῦ Β αἱρετώτερον ᾖ, ὄντων ἀντικειμένων, καὶ τὸ Δ τοῦ Γ ὡσαύτως, εἰ αἱρετώτερα τὰ ΑΓ τῶν ΒΔ, τὸ Α τοῦ Δ αἱρετώτερον. Ὁμοίως γὰρ διωκτὸν τὸ Α καὶ φευκτὸν τὸ Β· ἀντικείμενα γάρ. Καὶ τὸ Γ τῷ Δ· καὶ γὰρ ταῦτα ἀντίκειται. Εἰ οὖν τὸ Α τῷ Δ ὁμοίως αἱρετόν, καὶ τὸ Β τῷ Γ φευκτόν· ἑκάτερον γὰρ ἑκατέρῳ ὁμοίως, φευκτὸν διωκτῷ. Ὥστε καὶ τὰ ἄμφω τὰ ΑΓ τοῖς ΒΔ. Ἐπεὶ δὲ μᾶλλον, οὐχ οἷόντε ὁμοίως· καὶ γὰρ ἂν τὰ ΒΔ ὁμοίως ἦσαν. Εἰ δὲ τὸ Δ τοῦ Α αἱρετώτερον, καὶ τὸ Β τοῦ Γ ἧττον φευκτόν· τὸ γὰρ ἔλαττον τῷ ἐλάττονι ἀντίκειται. Αἱρετώτερον δὲ τὸ μεῖζον ἀγαθὸν καὶ ἔλαττον κακὸν ἢ τὸ ἔλαττον ἀγαθὸν καὶ μεῖζον κακόν· καὶ τὸ ἅπαν ἄρα, τὸ ΒΔ, αἱρετώτερον τοῦ ΑΓ. Νῦν δ' οὐκ ἔστιν. Τὸ Α ἄρα αἱρετώτερον τοῦ Δ, καὶ τὸ Γ ἄρα τοῦ Β ἧττον φευκτόν. Εἰ δὴ ἕλοιτο πᾶς ὁ ἐρῶν κατὰ τὸν ἔρωτα τὸ Α τὸ οὕτως ἔχειν ὥστε χαρίζεσθαι, καὶ τὸ μὴ χαρίζεσθαι τὸ ἐφ' οὗ Γ, ἢ τὸ χαρίζεσθαι τὸ ἐφ' οὗ Δ, καὶ τὸ μὴ τοιοῦτον εἶναι οἷον

cuicunque τὸ A, *eidem* omni τὸ B per medium C; et τὸ C convertitur cum B per medium A. (2) Et circa τὸ Non inesse *in negativis* similiter. Ut, si τὸ B inest τῷ C, τὸ A autem τῷ B non inest, neque τὸ A inerit τῷ C. Si igitur τὸ B convertitur cum τῷ A, etiam τὸ C convertetur cum τῷ A. Ponatur enim, τὸ B non inesse τῷ A; neque ergo τὸ C *inerit* τῷ A; si quidem omni C inerat τὸ B. (3) Et si cum τῷ B convertitur τὸ C, etiam τὸ B cum τῷ A convertetur. De quo enim omni et universaliter dicitur B, *de eo* etiam τὸ C. (4) Et si τὸ C convertitur cum τῷ A; etiam τὸ B convertetur cum τῷ A. Nam cui B *inest*, *eidem inerit* etiam τὸ C; cui autem τὸ C *inest*, τὸ A *eidem* non inest. Et hoc solum a conclusione *converti* incipit, reliqua vero non similiter atque in affirmativo syllogismo. (5) Rursus, si τὸ A et τὸ B convertuntur, et τὸ C et τὸ D similiter, omni autem necesse est aut τὸ A aut τὸ C inesse; etiam τὸ B et τὸ D ita se habebunt, ut omni alterutrum insit. Quoniam enim, cui τὸ A *inest*, *eidem* τὸ B *inest*, et cui τὸ C, *eidem* τὸ D, omni vero τὸ A aut τὸ C, nec *utrumque* simul; perspicuum est quod et τὸ B aut τὸ D omni, nec ut simul *utrumque inerit*; ut si ingenitum incorruptibile est, et incorruptibile est ingenitum; necesse est, genitum esse corruptibile, et corruptibile genitum esse: duo enim syllogismi conjunguntur. (6) Rursus, si omni quidem *inest* τὸ A aut τὸ B, et τὸ C aut τὸ D, simul autem *utrumque* non inest; si convertitur τὸ A et τὸ C, etiam τὸ B et τὸ D convertitur. Nam si τὸ B non inest alicui, cui *inest* τὸ D; manifestum est quod τὸ A insit. Si vero τὸ A *inest*, etiam τὸ C *inerit*; convertitur enim; quare simul *inerunt* τὸ C et τὸ D. Id vero impossibile. (7) Quando vero τὸ A omni B et τῷ C inest, et de nullo alio prædicatur, inest autem et τὸ B omni C; necesse est, τὸ A et τὸ B converti. Quoniam enim de solis B C dicitur A, prædicatur autem B et ipsum de se ipso et de C; manifestum est quod, de quibus τὸ A dicitur, de *iisdem* etiam omnibus τὸ B dicetur, præterquam de ipso A. (8) Rursus, si τὸ A et τὸ B omni C insint, convertatur autem τὸ C cum B; necesse est τὸ A omni B inesse. Quoniam enim τὸ A omni C *inest*, τὸ C autem τῷ B per reciprocationem; etiam τὸ A omni B inerit. (9) Quando vero, quum duo sint, ut τὸ A et τὸ B, τὸ A magis eligendum sit quam B, quum opposita sint, ac D *magis eligendum sit* quam C similiter; si magis eligenda sint τὰ A C, quam τὰ B D, τὸ A magis eligendum erit quam τὸ D. Similiter enim appetendum est τὸ A et fugiendum τὸ B; nam opposita sunt. Et τὸ C *simili modo refertur* ad τὸ D; nam et hæc sibi opponuntur. Si ergo τὸ A et τὸ D similiter expetenda sunt; etiam τὸ B et τὸ C *similiter* fugienda sunt. Utrumque enim utrique simili modo *respondet*, appetendum fugiendum (*quo modo ab una parte* A *et* B *utrumque appetamus*, *eodem* B *et* C *utrumque fugiamus necesse est*). Quare etiam ambo τὰ A C respectu ad τὰ B D habito *æque essent fugienda aut expetenda.* At quoniam *alterum altero* magis *est expetendum aut fugiendum*, fieri non potest ut æque *expetenda aut fugienda sint*, siquidem B D æque essent *expetenda aut fugienda*. Si vero τὸ D sit magis eligendum quam τὸ A; et τὸ B minus fugiendum, quam C, erit. Nam τὸ Minus *hac ratione* Minori opponitur. Magis autem eligendum est majus bonum et minus malum, quam minus bonum et majus malum; et totum ergo B D magis eligendum est, quam A C. Nunc vero non est. Τὸ A ergo magis eligendum est quam D; et τὸ C ergo minus fugiendum est quam B. Si ergo omnis amans eligat secundum amorem, τὸ A, τὸ ita se habere, ut *amanti* gratificetur, et τὸ non gratificari loco τοῦ C, aut τὸ gratificari loco τοῦ D, et τὸ non esse talem, ut gratificetur,

χαρίζεσθαι τὸ ἐφ' οὗ Β, δῆλον ὅτι τὸ Α τὸ τοιοῦτον εἶναι αἱρετώτερόν ἐστιν ἢ τὸ χαρίζεσθαι. Τὸ ἄρα φιλεῖσθαι τῆς συνουσίας αἱρετώτερον κατὰ τὸν ἔρωτα. Μᾶλλον ἄρα ὁ ἔρως ἐστὶ τῆς φιλίας ἢ τοῦ συνεῖναι. Εἰ 5 δὲ μάλιστα τούτου, καὶ τέλος τοῦτο. Τὸ ἄρα συνεῖναι ἢ οὐκ ἔστιν ὅλως ἢ τοῦ φιλεῖσθαι ἕνεκεν· καὶ γὰρ αἱ ἄλλαι ἐπιθυμίαι καὶ τέχναι οὕτω γίνονται.

10. Πῶς μὲν οὖν ἔχουσιν οἱ ὅροι κατὰ τὰς ἀντιστροφὰς καὶ τὸ αἱρετώτερον ἢ φευκτότερον εἶναι, φανερόν.

loco τοῦ B; manifestum est quod τὸ A, τὸ talem esse *ut amanti gratificetur*, magis eligendum sit, quam τὸ gratificari, τὸ D. Τὸ Amari ergo conversatione optabilius est secundum amorem. Magis ergo amor est amicitiæ, quam conversationis; si vero maxime hujus est *amor*, etiam hic finis *ejus* est. Igitur conversari aut non est *finis* omnino, aut amicitiæ causa expetitur : nam et aliæ appetitiones et artes sic fiunt

10. Quomodo itaque se habent termini secundum conversiones, et τὸ magis expetendum aut fugiendum esse, manifestum est.

CAP. XXV. [XXIII.]

De inductione.

10 Ὅτι δ' οὐ μόνον οἱ διαλεκτικοὶ καὶ ἀποδεικτικοὶ συλλογισμοὶ διὰ τῶν προειρημένων γίνονται σχημάτων, ἀλλὰ καὶ οἱ ῥητορικοὶ καὶ ἁπλῶς ἡτισοῦν πίστις καὶ ἡ καθ' ὁποιανοῦν μέθοδον, νῦν ἂν εἴη λεκτέον. Ἅπαντα γὰρ πιστεύομεν ἢ διὰ συλλογισμοῦ ἢ ἐξ ἐπαγωγῆς.

15 2. Ἐπαγωγὴ μὲν οὖν ἐστὶ καὶ ὁ ἐξ ἐπαγωγῆς συλλογισμὸς τὸ διὰ τοῦ ἑτέρου θάτερον ἄκρον τῷ μέσῳ συλλογίσασθαι, (3) οἷον εἰ τῶν Α Γ μέσον τὸ Β, διὰ τοῦ Γ δεῖξαι τὸ Α τῷ Β ὑπάρχειν· οὕτω γὰρ ποιούμεθα τὰς ἐπαγωγάς. (4) Οἷον ἔστω τὸ Α μακρόβιον, τὸ δ' ἐφ' 20 ᾧ Β τὸ χολὴν μὴ ἔχον, ἐφ' ᾧ δὲ Γ τὸ καθ' ἕκαστον μακρόβιον, οἷον ἄνθρωπος καὶ ἵππος καὶ ἡμίονος. Τῷ δὴ Γ ὅλῳ ὑπάρχει τὸ Α· πᾶν γὰρ τὸ ἄχολον μακρόβιον. Ἀλλὰ καὶ τὸ Β, τὸ μὴ ἔχειν χολήν, παντὶ ὑπάρχει τῷ Γ. Εἰ οὖν ἀντιστρέφει τὸ Γ τῷ Β καὶ μὴ ὑπερτείνει τὸ 25 μέσον, ἀνάγκη τὸ Α τῷ Β ὑπάρχειν. Δέδεικται γὰρ πρότερον ὅτι ἂν δύο ἄττα τῷ αὐτῷ ὑπάρχῃ καὶ πρὸς θάτερον αὐτῶν ἀντιστρέφῃ τὸ ἄκρον, ὅτι τῷ ἀντιστρέφοντι καὶ θατέρον ὑπάρξει τῶν κατηγορουμένων. Δεῖ δὲ νοεῖν τὸ Γ τὸ ἐξ ἁπάντων τῶν καθ' ἕκαστον συγκείμε- 30 νον· ἡ γὰρ ἐπαγωγὴ διὰ πάντων.

5. Ἔστι δ' ὁ τοιοῦτος συλλογισμὸς τῆς πρώτης καὶ ἀμέσου προτάσεως· (6) ὧν μὲν γάρ ἐστι μέσον, διὰ τοῦ μέσου ὁ συλλογισμός, ὧν δὲ μή ἐστι, δι' ἐπαγωγῆς. (7) Καὶ τρόπον τινὰ ἀντίκειται ἡ ἐπαγωγὴ τῷ συλλογι- 35 σμῷ· ὁ μὲν γὰρ διὰ τοῦ μέσου τὸ ἄκρον τῷ τρίτῳ δείκνυσιν, ἡ δὲ διὰ τοῦ τρίτου τὸ ἄκρον τῷ μέσῳ. (8) Φύσει μὲν οὖν πρότερος καὶ γνωριμώτερος ὁ διὰ τοῦ μέσου συλλογισμός, ἡμῖν δ' ἐναργέστερος ὁ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς.

Quod autem non solum dialectici et demonstrativi syllogismi per ante dictas fiunt figuras, sed etiam rhetorici, et omnino quæcumque argumentatio, secundum quamcunque doctrinæ rationem *fiat*, nunc dicendum fuerit. Omnibus enim fidem habemus aut per syllogismum, aut ex inductione.

2. Inductio quidem et per inductionem syllogismus est, si alterum terminum medio syllogistice per alterum terminum tribuimus. (3) Ut, quum τῶν A C medius *sit* τὸ B, si per C ostendimus, τὸ A inesse τῷ B; sic enim facimus inductiones. (4) Ut, sit τὸ A, longævum; loco autem τοῦ B, τὸ non habens bilem; loco denique τοῦ C, τὸ unumquodque longævum, ut, homo, et equus, et mulus. Nimirum τῷ C omni inest τὸ A : omne enim bilis expers est longævum. Verum etiam τὸ B, τὸ non habere bilem, omni inest τῷ C : Si ergo convertitur τὸ C cum B, nec medium excedit; necesse est, τὸ A inesse τῷ B. Demonstratum enim est antea, quod, si duo quædam eidem insint, et cum altero ipsorum convertatur extremum, quod illi, cum quo *extremum* convertitur, etiam alterum prædicatum insit. Oportet autem considerari τὸ C id, quod ex omnibus singularibus est compositum; inductio enim per omnium *enumerationem procedit*.

5. Est autem talis syllogismus primæ et immediatæ propositionis. (6) Quorum enim medium est, *illorum* per medium est syllogismus; quorum autem non est, *illorum syllogismus est* per inductionem. (7) Et quodammodo opponitur inductio syllogismo; hic quidem per medium *terminum* extremum tertio inesse ostendit, illa vero per tertium *terminum* extremum medio inesse *concludit*. (8) Natura ergo prior est et notior syllogismus per medium *concludens*, at nobis manifestior *is*, qui per inductionem *colligit*.

CAP. XXVI. [XXIV.]

De exemplo.

40 Παράδειγμα δ' ἐστὶν ὅταν τῷ μέσῳ τὸ ἄκρον ὑπάρχον δειχθῇ διὰ τοῦ ὁμοίου τῷ τρίτῳ. (2) Δεῖ δὲ καὶ τὸ μέσον τῷ τρίτῳ καὶ τὸ πρῶτον τῷ ὁμοίῳ γνώριμον εἶναι ὑπάρχον. (3) Οἷον ἔστω τὸ Α κακόν, τὸ δὲ Β πρὸς ὁμόρους ἀναιρεῖσθαι πόλεμον, ἐφ' ᾧ δὲ Γ τὸ Ἀθηναίους 45 πρὸς Θηβαίους, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Δ Θηβαίους πρὸς Φωκεῖς. Ἐὰν οὖν βουλώμεθα δεῖξαι ὅτι τὸ Θηβαίοις πολεμεῖν κακόν ἐστι, ληπτέον ὅτι τὸ πρὸς τοὺς ὁμόρους πολεμεῖν

Exemplum vero est, quando medio extremum inesse monstratum sit per aliquod simile tertio. (2) Oportet autem et medium tertio et primum simili inesse, ut constet. (3) Ut, sit τὸ A, malum; at τὸ B, cum vicinis bellum movere; loco autem C, Athenienses cum Thebanis; loco D denique, Thebanos cum Phocensibus. Si ergo voluerimus ostendere quod, *Athenienses* contra Thebanos bellum gerere, malum sit, sumendum est τὸ Malum esse cum finitimis bellum gerere. Hujus vero probatio petitur a simi-

κακόν. Τούτου δὲ πίστις ἐκ τῶν ὁμοίων, οἷον ὅτι Θηβαίοις ὁ πρὸς Φωκεῖς. Ἐπεὶ οὖν τὸ πρὸς τοὺς ὁμόρους κακόν, τὸ δὲ πρὸς Θηβαίους πρὸς ὁμόρους ἐστί, φανερὸν ὅτι τὸ πρὸς Θηβαίους πολεμεῖν κακόν. Ὅτι μὲν οὖν τὸ Β τῷ Γ καὶ τῷ Δ ὑπάρχει, φανερόν (ἄμφω γάρ ἐστι πρὸς τοὺς ὁμόρους ἀναιρεῖσθαι πόλεμον), καὶ ὅτι τὸ Α τῷ Δ (Θηβαίοις γὰρ οὐ συνήνεγκεν ὁ πρὸς Φωκεῖς πόλεμος)· ὅτι δὲ τὸ Α τῷ Β ὑπάρχει, διὰ τοῦ Δ δειχθήσεται. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον κἂν εἰ διὰ πλειόνων τῶν ὁμοίων ἡ πίστις γίνοιτο τοῦ μέσου πρὸς τὸ ἄκρον. (4) Φανερὸν οὖν ὅτι τὸ παράδειγμά ἐστιν οὔτε ὡς μέρος πρὸς ὅλον οὔτε ὡς ὅλον πρὸς μέρος, ἀλλ' ὡς μέρος πρὸς μέρος, ὅταν ἄμφω μὲν ᾖ ὑπὸ ταὐτό, γνώριμον δὲ θάτερον. (5) Καὶ διαφέρει τῆς ἐπαγωγῆς, ὅτι ἡ μὲν ἐξ ἁπάντων τῶν ἀτόμων τὸ ἄκρον ἐδείκνυεν ὑπάρχειν τῷ μέσῳ καὶ πρὸς τὸ ἄκρον οὐ συνῆπτε τὸν συλλογισμόν, τὸ δὲ καὶ συνάπτει καὶ οὐκ ἐξ ἁπάντων δείκνυσιν.

libus; ut, quod *malum fuerit* Thebanis contra Phocenses *motum bellum*. Quoniam ergo contra finitimos *bellum gerere* malum est; at *Athenienses pugnare* contra Thebanos, est *bellum gerere* contra finitimos; manifestum est quod, contra Thebanos bellum *Athenienses* gerere, malum sit. Quod ergo τὸ B τῷ C et τῷ D insit, manifestum est (utrumque enim est, adversus finitimos bellum suscipere); et quod τὸ A *insit* τῷ D, manifestum est (Thebanis enim non profuit bellum contra Phocenses): quod autem τὸ A insit τῷ B, per D monstrabitur. Eundem vero ad modum *monstrabitur*, etiamsi per plura similia probatio fiat medii de extremo. (4) Perspicuum igitur est quod exemplum est, nec, ut totum ad partem, nec, ut pars ad totum, sed, ut pars ad partem, quando utraque quidem fuerint sub eodem, notum autem sit alterum. (5) Et differt *exemplum* ab inductione, quod hæc quidem ex omnibus individuis extremum monstrabat inesse medio, nec cum extremo connectebat syllogismum; illud vero et connectit, et non ex omnibus demonstrat.

CAP. XXVII. [XXV.]

De abductione.

Ἀπαγωγὴ δ' ἐστὶν ὅταν τῷ μὲν μέσῳ τὸ πρῶτον δῆλον ᾖ ὑπάρχον, τῷ δ' ἐσχάτῳ τὸ μέσον ἄδηλον μέν, ὁμοίως δὲ πιστὸν ἢ μᾶλλον τοῦ συμπεράσματος· ἔτι ἂν ὀλίγα ᾖ τὰ μέσα τοῦ ἐσχάτου καὶ τοῦ μέσου· πάντως γὰρ ἐγγύτερον εἶναι συμβαίνει τῆς ἐπιστήμης. (2) Οἷον ἔστω τὸ Α τὸ διδακτόν, ἐφ' οὗ Β ἐπιστήμη, τὸ Γ δικαιοσύνη. Ἡ μὲν οὖν ἐπιστήμη ὅτι διδακτόν, φανερόν· ἡ δ' ἀρετὴ εἰ ἐπιστήμη, ἄδηλον. Εἰ οὖν ὁμοίως ἢ μᾶλλον πιστὸν τὸ ΒΓ τοῦ ΑΓ, ἀπαγωγή ἐστιν· ἐγγύτερον γὰρ τοῦ ἐπίστασθαι διὰ τὸ προσειληφέναι τὴν ΑΓ, ἐπιστήμην πρότερον οὐκ ἔχοντας. (3) Ἢ πάλιν εἰ ὀλίγα τὰ μέσα τῶν ΒΓ· καὶ γὰρ οὕτως ἐγγύτερον τοῦ εἰδέναι. Οἷον εἰ τὸ Δ εἴη τετραγωνίζεσθαι, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Ε εὐθύγραμμον, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Ζ κύκλος· εἰ τοῦ ΕΖ ἓν μόνον εἴη μέσον, τὸ μετὰ μηνίσκων ἴσον γίνεσθαι εὐθυγράμμῳ τὸν κύκλον, ἐγγὺς ἂν εἴη τοῦ εἰδέναι. (4) Ὅταν δὲ μήτε πιστότερον ᾖ τὸ ΒΓ τοῦ ΑΓ μήτ' ὀλίγα τὰ μέσα, οὐ λέγω ἀπαγωγήν· οὐδ' ὅταν ἄμεσον ᾖ τὸ ΒΓ· ἐπιστήμη γὰρ τὸ τοιοῦτον.

Abductio autem est, quando medio quidem primum inesse manifestum sit; at, num extremo medium *insit*, obscurum quidem *sit*, æque tamen probabile, aut magis etiam, quam conclusio. Porro, si pauca sint media postremi et medii. Omnino enim propius esse accidit scientiæ. (2) Velut, sit τὸ A, quod doceri potest; loco B, scientia; at C, justitia. Scientia ergo quod doceri possit, manifestum est; at num justitia sit scientia, obscurum est. Si igitur similiter aut magis probabilis sit B C, quam A C, abductio est; propius enim accedimus ad scientiam propterea quod assumpta sit A C, quum prius scientia *rei* non haberetur. (3) Rursus, si pauca *sint* media τῶν B C; nam et sic propius accedimus ad scientiam. Ut, si τὸ D sit quadrari; loco E autem, rectilineum; loco Z denique, circulus: si τοῦ E Z (*minoris propositionis*) unum tantum sit medium, τὸ per lunulas æqualem fieri quadrato circulum, prope fuerit scientiæ. (4) Quodsi vero neque probabilior sit B D, quam A C, neque pauca sint media, non dico abductionem; nec, si B C medio careat; hoc enim jam scientia est.

CAP. XXVIII. [XXVI.]

De instantia.

Ἔνστασις δ' ἐστὶ πρότασις προτάσει ἐναντία. (2) Διαφέρει δὲ τῆς προτάσεως, ὅτι τὴν μὲν ἔνστασιν ἐνδέχεται εἶναι ἐπὶ μέρους, τὴν δὲ πρότασιν ἢ ὅλως οὐκ ἐνδέχεται ἢ οὐκ ἐν τοῖς καθόλου συλλογισμοῖς. (3) Φέρεται δὲ ἡ ἔνστασις διχῶς καὶ διὰ δύο σχημάτων· διχῶς μὲν ὅτι ἢ καθόλου ἢ ἐν μέρει πᾶσα ἔνστασις, ἐκ δύο δὲ σχημάτων ὅτι ἀντικείμεναι φέρονται τῇ προτάσει, τὰ δ' ἀντικείμενα ἐν τῷ πρώτῳ καὶ τῷ τρίτῳ σχήματι περαίνονται μόνοις. (4) Ὅταν γὰρ ἀξιώσῃ παντὶ ὑπάρχειν, ἐνιστάμεθα ὅτι οὐδενὶ ἢ ὅτι τινὶ οὐχ ὑπάρχει· τούτων δὲ τὸ μὲν μηδενὶ ἐκ τοῦ πρώτου σχήμα-

Instantia vero est propositio propositioni contraria. (2) Differt autem a propositione, quod instantiam quidem contingit *etiam* esse particularem, at propositionem aut omnino non contingit *esse particularem*, aut *saltem* non in universalibus syllogismis. (3) Infertur vero instantia duobus modis, et per duas figuras: dupliciter quidem, quod aut universalis est, aut particularis omnis instantia; per duas autem figuras, quod *instantiæ* oppositæ feruntur propositioni, opposita vero in prima et in tertia figuris solis concluduntur. (4) Si quis enim *sibi concedi* postulaverit, *aliquid* omni inesse; instantiam ferimus, aut, quod *id* nulli, aut, quod alicui non insit. Ex his autem τὸ quod

τος, τὸ δὲ τινὶ μὴ ἐκ τοῦ ἐσχάτου. Οἷον ἔστω τὸ Α μίαν εἶναι ἐπιστήμην, ἐφ' ᾧ τὸ Β ἐναντία. Προτείναντος δὴ μίαν εἶναι τῶν ἐναντίων ἐπιστήμην, ἢ ὅτι ὅλως οὐχ ἡ αὐτὴ τῶν ἀντικειμένων ἐνίσταται, τὰ δ' ἐναντία ἀντικείμενα, ὥστε γίνεται τὸ πρῶτον σχῆμα· ἢ ὅτι τοῦ γνωστοῦ καὶ ἀγνώστου οὐ μία, τοῦτο δὲ τὸ τρίτον· κατὰ γὰρ τοῦ Γ, τοῦ γνωστοῦ καὶ ἀγνώστου, τὸ μὲν ἐναντία εἶναι ἀληθές, τὸ δὲ μίαν αὐτῶν ἐπιστήμην εἶναι ψεῦδος. (5) Πάλιν ἐπὶ τῆς στερητικῆς προτάσεως ὡσαύτως. Ἀξιοῦντος γὰρ μὴ εἶναι μίαν τῶν ἐναντίων, ἢ ὅτι πάντων τῶν ἀντικειμένων ἢ ὅτι τινῶν ἐναντίων ἡ αὐτὴ λέγομεν, οἷον ὑγιεινοῦ καὶ νοσώδους· τὸ μὲν οὖν πάντων ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ τινῶν ἐκ τοῦ τρίτου σχήματος. (6) Ἁπλῶς γὰρ ἐν πᾶσι καθόλου μὲν ἐνιστάμενον ἀνάγκη πρὸς τὸ καθόλου τῶν προτεινομένων τὴν ἀντίφασιν εἰπεῖν, οἷον εἰ μὴ τὴν αὐτὴν ἀξιοῖ τῶν ἐναντίων πάντων, εἰπόντα τῶν ἀντικειμένων μίαν. Οὕτω δ' ἀνάγκη τὸ πρῶτον εἶναι σχῆμα· μέσον γὰρ γίνεται τὸ καθόλου πρὸς τὸ ἐξ ἀρχῆς. Ἐν μέρει δέ, πρὸς ὅ ἐστι καθόλου καθ' οὗ λέγεται ἡ πρότασις, οἷον γνωστοῦ καὶ ἀγνώστου μὴ τὴν αὐτήν· τὰ γὰρ ἐναντία καθόλου πρὸς ταῦτα. Καὶ γίνεται τὸ τρίτον σχῆμα· μέσον γὰρ τὸ ἐν μέρει λαμβανόμενον, οἷον τὸ γνωστὸν καὶ τὸ ἄγνωστον. (7) Ἐξ ὧν γὰρ ἔστι συλλογίσασθαι τοὐναντίον, ἐκ τούτων καὶ τὰς ἐνστάσεις ἐπιχειροῦμεν λέγειν. Διὸ καὶ ἐκ μόνων τούτων τῶν σχημάτων φέρομεν· ἐν μόνοις γὰρ οἱ ἀντικείμενοι συλλογισμοί· διὰ γὰρ τοῦ μέσου οὐκ ἦν καταφατικῶς. (8) Ἔτι δὲ κἂν λόγου δέοιτο πλείονος ἡ διὰ τοῦ μέσου σχήματος, οἷον εἰ μὴ δοίη τὸ Α τῷ Β ὑπάρχειν διὰ τὸ μὴ ἀκολουθεῖν αὐτῷ τὸ Γ. Τοῦτο γὰρ δι' ἄλλων προτάσεων δῆλον· οὐ δεῖ δὲ εἰς ἄλλα ἐκτρέπεσθαι τὴν ἔνστασιν, ἀλλ' εὐθὺς φανερὰν ἔχειν τὴν ἑτέραν πρότασιν. (9) Διὸ καὶ τὸ σημεῖον ἐκ μόνου τούτου τοῦ σχήματος οὐκ ἔστιν.

10. Ἐπισκεπτέον δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἐνστάσεων, οἷον περὶ τῶν ἐκ τοῦ ἐναντίου καὶ τοῦ ὁμοίου καὶ τοῦ κατὰ δόξαν, καὶ εἰ τὴν ἐν μέρει ἐκ τοῦ πρώτου ἢ τὴν στερητικὴν ἐκ τοῦ μέσου δυνατὸν λαβεῖν.

nulli **insit** per primam figuram *concluditur;* at τὸ quod alicui non *insit*, per ultimam. Ut, sit τὸ A, unam esse scientiam; loco B, Contraria; ponente ergo aliquo, unam esse contrariorum scientiam; instantia infertur, aut, quod omnino non *sit* eadem oppositorum *scientia*, Contraria vero opposita *sint;* adeo ut fiat prima figura; aut, quod noti et ignoti non *sit* una *scientia;* hoc vero *fit* tertia figura. Nam in tertia figura, Notum et Ignotum esse contraria, verum est; at unam esse eorum scientiam, falsum est. (5) Rursus in negativa propositione similiter. Postulante enim *aliquo, sibi concedi*, non esse unam contrariorum scientiam, dicimus aut, quod omnium oppositorum, aut, quod quorundam contrariorum una *sit scientia*, ut salubris et morbidi. Τὸ quidem Omnium *unam esse scientiam*, per primam *figuram;* τὸ vero Quorundam *unam esse scientiam*, per tertiam figuram *concluditur*. (6) Simpliciter enim in omnibus *disputationibus* omnino instantiam inferentem necesse est contra universalem e præmissis contradictionem afferre. Ut, si non eandem esse *aliquis postulet* contrariorum omnium scientiam, *instantiam inferenti* dicendum est, *omnium* oppositorum esse *unam scientiam*. Hoc autem modo necesse est primam fieri figuram; medium enim fit universale contra id, *quod* ab initio *proponebatur*. *Inferentem* vero *instantiam* particularem *necesse est contradictionem afferre* contra *id*, quod est universale *subjectum*, de quo dicitur propositio, ut, noti et ignoti non eandem *esse scientiam;* nam, *si quis dicat*, *contrariorum eandem esse scientiam*, contraria universale *constituunt* ad illa (*notum et ignotum*); et fit tertia figura; medium enim est, quod particulariter sumitur, ut notum et ignotum. (7) Nam e quibus Contrarium syllogismo probare licet, ex iisdem etiam instantias dicere conamur. Propterea quoque per solas has figuras *instantias* inferimus. Nam in his solis oppositi *fiunt* syllogismi, per secundam enim *figuram* dicebamus affirmative non *posse concludi*. (8) Præterea vero, etiamsi *posset instantia inferri*, tamen *ea* per secundam figuram *illata* pluribus indigeret rationibus, ut si *quis* non concederet, τὸ A inesse τῷ B, quoniam ad illud non consequatur C. Id enim ex aliis propositionibus manifestum fit; non oportet autem instantiam ad alia convertere, sed statim alteram propositionem (*per quam instantia proxime probatur*) notam habere. (9) Quare et signum in hac sola figura probare nequit.

10. Considerandæ vero etiam sunt reliquæ instantiæ, ut illæ, quæ per contrarium, aut per simile, aut ex opinione *inferuntur;* et, num particularem in prima, aut negativam in secunda *figura* inferre licet.

CAP. XXIX. [XXVII.]

De consentaneo, et signo, et enthymemate.

Εἰκὸς δὲ καὶ σημεῖον οὐ ταὐτόν ἐστιν, ἀλλὰ τὸ μὲν εἰκός ἐστι πρότασις ἔνδοξος· ὃ γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἴσασιν οὕτω γινόμενον ἢ μὴ γινόμενον ἢ ὂν ἢ μὴ ὄν, τοῦτ' ἐστὶν εἰκός, οἷον τὸ μισεῖν τοὺς φθονοῦντας ἢ τὸ φιλεῖν τοὺς ἐρωμένους. Σημεῖον δὲ βούλεται εἶναι πρότασις ἀποδεικτικὴ ἀναγκαία ἢ ἔνδοξος· οὗ γὰρ ὄντος ἔστιν ἢ οὗ γενομένου πρότερον ἢ ὕστερον γέγονε τὸ πρᾶγμα, τοῦτο σημεῖόν ἐστι τοῦ γεγονέναι ἢ εἶναι. (2) Ἐνθύμημα μὲν οὖν ἐστὶ συλλογισμὸς ἐξ εἰκότων ἢ σημείων. (3) Λαμβάνεται δὲ τὸ σημεῖον τριχῶς, ὁσαχῶς καὶ τὸ μέσον ἐν τοῖς σχήμασιν· ἢ γὰρ ὡς ἐν τῷ πρώτῳ ἢ ὡς ἐν τῷ μέσῳ ἢ ὡς ἐν τῷ τρίτῳ, (4) οἷον τὸ

Consentaneum autem *argumentum* et signum non sunt idem; sed consentaneum quidem *argumentum* est propositio probabilis. Nam quod utplurimum sciunt sic fieri, aut non fieri; aut esse, aut non esse; hoc est *argumentum* consentaneum, ut, τὸ odio habere invidentes, aut τὸ amare amantes. Signum vero habetur loco propositionis demonstrantis, aut necessariæ, aut probabilis. Quo enim, quod sit, posito, est aliquid, aut, quo facto prius aut posterius, res facta est; hoc signum est, esse aliquid factum, aut esse. (2) Enthymema autem est syllogismus [imperfectus] ex probabilibus, aut signis. (3) Sumitur vero signum tribus modis, quot modis et medium in *syllogismorum* figuris; aut enim ut in prima, aut ut in media, aut ut in tertia *figura signum sumitur*. (4) Ut, si quis ostendat, *aliquam*

μὲν δεῖξαι κύουσαν διὰ τὸ γάλα ἔχειν ἐκ τοῦ πρώτου σχήματος· μέσον γὰρ τὸ γάλα ἔχειν· ἐφ' ᾧ τὸ Α κύειν, τὸ Β γάλα ἔχειν, γυνὴ ἐφ' ᾧ Γ. (5) Τὸ δ' ὅτι οἱ σοφοὶ σπουδαῖοι, Πιττακὸς γὰρ σπουδαῖος, διὰ τοῦ 5 ἐσχάτου· ἐφ' ᾧ Α τὸ σπουδαῖον, ἐφ' ᾧ Β οἱ σοφοί, ἐφ' ᾧ Γ Πιττακός. Ἀληθὲς δὴ καὶ τὸ Α καὶ τὸ Β τοῦ Γ κατηγορῆσαι· πλὴν τὸ μὲν οὐ λέγουσι διὰ τὸ εἰδέναι, τὸ δὲ λαμβάνουσιν. (6) Τὸ δὲ κύειν, ὅτι ὠχρά, διὰ τοῦ μέσου σχήματος βούλεται εἶναι· ἐπεὶ 10 γὰρ ἕπεται ταῖς κυούσαις τὸ ὠχρόν, ἀκολουθεῖ δὲ καὶ ταύτῃ, δεδεῖχθαι οἴονται ὅτι κύει· τὸ ὠχρὸν ἐφ' οὗ τὸ Α, τὸ κύειν ἐφ' οὗ Β, γυνὴ ἐφ' οὗ Γ. (7) Ἐὰν μὲν οὖν ἡ μία λεχθῇ πρότασις, σημεῖον γίνεται μόνον· ἐὰν δὲ καὶ ἡ ἑτέρα προσληφθῇ, συλλογισμός, οἷον ὅτι 5 Πιττακὸς ἐλευθέριος· οἱ γὰρ φιλότιμοι ἐλευθέριοι, Πιττακὸς δὲ φιλότιμος. Ἢ πάλιν ὅτι οἱ σοφοὶ ἀγαθοί· Πιττακὸς γὰρ ἀγαθός, ἀλλὰ καὶ σοφός. Οὕτω μὲν οὖν γίνονται συλλογισμοί, (8) πλὴν ὁ μὲν διὰ τοῦ πρώτου σχήματος ἄλυτος, ἂν ἀληθὴς ᾖ (καθόλου γάρ ἐστιν), 20 ὁ δὲ διὰ τοῦ ἐσχάτου λύσιμος, κἂν ἀληθὲς ᾖ τὸ συμπέρασμα, διὰ τὸ μὴ εἶναι καθόλου μηδὲ πρὸς τὸ πρᾶγμα τὸν συλλογισμόν· οὐ γὰρ εἰ Πιττακὸς σπουδαῖος, διὰ τοῦτο καὶ τοὺς ἄλλους ἀνάγκη σοφούς. Ὁ δὲ διὰ τοῦ μέσου σχήματος ἀεὶ καὶ πάντως λύσιμος· οὐδέποτε γὰρ 25 γίνεται συλλογισμὸς οὕτως ἐχόντων τῶν ὅρων· οὐ γὰρ εἰ ἡ κύουσα ὠχρά, ὠχρὰ δὲ καὶ ἥδε, κύειν ἀνάγκη ταύτην. (9) Ἀληθὲς μὲν οὖν ἐν ἅπασιν ὑπάρξει τοῖς σημείοις, διαφορὰς δ' ἔχουσι τὰς εἰρημένας.

10. Ἢ δὴ οὕτω διαιρετέον τὸ σημεῖον, τούτων δὲ τὸ 30 μέσον τεκμήριον ληπτέον (τὸ γὰρ τεκμήριον τὸ εἰδέναι ποιοῦν φασὶν εἶναι, τοιοῦτο δὲ μάλιστα τὸ μέσον), ἢ τὰ μὲν ἐκ τῶν ἄκρων σημεῖα λεκτέον, τὸ δ' ἐκ τοῦ μέσου τεκμήριον· ἐνδοξότατον γὰρ καὶ μάλιστα ἀληθὲς τὸ διὰ τοῦ πρώτου σχήματος.

uterum gerere, quia lac habeat, *enthymema concluditur et signum est ut* in prima figura; medium enim *est* τὸ lac habere; loco A *majoris termini*, τὸ uterum gerere; τὸ B, lac habere; mulier autem loco C. (5) At vero, sapientes esse honestos; Pittacum enim *fuisse* honestum; *probatur* per tertiam *figuram*. Loco A est, honestum esse; loco B, sapientes; loco C, Pittacus. Verum ergo est, et A et B de C prædicari; nisi quod illud quidem non dicunt, quia sciunt; hoc vero sumunt. (6) At, quod *mulier* uterum gerat, quia pallida sit, per mediam figuram probaretur. Quoniam enim uterum gerentibus accidit ut pallidæ sint, huic vero *mulieri id* inest, demonstratum esse arbitrantur, *hanc* uterum gerere. Esse pallidam, est loco A; loco B, uterum gerere; loco C, mulier. (7) Si ergo una tantum enuntiata fuerit propositio, signum tantum fit *et enthymema;* si vero etiam altera assumpta fuerit, *fit* syllogismus. Ut, Pittacum fuisse liberalem; nam omnes gloriæ cupidos esse liberales; Pittacum autem fuisse gloriæ cupidum. Aut rursus, sapientes esse bonos, Pittacum enim fuisse bonum, atque etiam sapientem. Sic igitur fiunt syllogismi: (8) verum is (qui in prima figura fit, est insolubilis, si verus fuerit est enim universalis); at qui per tertiam figuram *fit*, dissolvi potest, etiamsi vera sit conclusio, quia non est universalis, neque ad rem *propositam* syllogismus. Neque enim, quia Pittacus honestus est, necesse est propterea alios etiam sapientes *honestos esse*. Qui autem per mediam figuram *concluditur syllogismus*, is semper et omnino dissolvi potest. Nunquam enim fit syllogismus, terminis sic se habentibus: nam nec, si *mulier* uterum gerens pallida est, pallida autem *hæc mulier*, necesse est *hanc propterea* uterum gerere. (9) Verum ergo in omnibus quidem erit signis; differentias autem *syllogismi* dictas habent.

10. Aut igitur sic dividendum est signum; horum autem medium sumendum est *ut* indicium (Indicium enim aiunt esse, quod τὸ scire facit; tale vero maxime est medium): aut quæ extrema sunt (*ut utrobique subjecti, aut utrobique prædicati locum habeant*) ea signa dicenda sunt; quod autem e medio *sumptum est* (*ut partim subjecti, partim prædicati vicem gerat*) indicium (*certissimum signum*) dicendum est; maxime enim probabile et maxime verum est id, quod per primam figuram concluditur.

CAP. XXX. [XXVII.]

De ratione ex natura conjiciendi.

35 Τὸ δὲ φυσιογνωμονεῖν δυνατόν ἐστιν, εἴ τις δίδωσιν ἅμα μεταβάλλειν τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν, ὅσα φυσικά ἐστι παθήματα· μαθὼν γὰρ ἴσως μουσικὴν μεταβέβληκέ τι τὴν ψυχήν, ἀλλ' οὐ τῶν φύσει ἡμῖν ἐστὶ τοῦτο τὸ πάθος, ἀλλ' οἷον ὀργαὶ καὶ ἐπιθυμίαι τῶν 40 φύσει κινήσεων. Εἰ δὴ τοῦτό τε δοθείη καὶ ἓν ἑνὸς σημεῖον εἶναι, καὶ δυναίμεθα λαμβάνειν τὸ ἴδιον ἑκάστου γένους πάθος καὶ σημεῖον, δυνησόμεθα φυσιογνωμονεῖν. Εἰ γάρ ἐστιν ἰδίᾳ τινὶ γένει ὑπάρχον ἀτόμῳ πάθος, οἷον τοῖς λέουσιν ἀνδρεία, ἀνάγκη καὶ σημεῖον 45 εἶναί τι· συμπάσχειν γὰρ ἀλλήλοις ὑπόκειται. Καὶ ἔστω τοῦτο τὸ μεγάλα τὰ ἀκρωτήρια ἔχειν· ὃ καὶ ἄλλοις ὑπάρχειν γένεσι μὴ ὅλοις ἐνδέχεται. Τὸ γὰρ σημεῖον οὕτως ἴδιόν ἐστιν, ὅτι ὅλου γένους ἴδιόν ἐστι τὸ πάθος, καὶ οὐ μόνου ἴδιον, ὥσπερ εἰώθαμεν λέγειν. 50 Ὑπάρξει δὴ καὶ ἐν ἄλλῳ γένει ταὐτό, καὶ ἔσται ἀνδρεῖος ὁ ἄνθρωπος καὶ ἄλλο τι ζῷον. Ἕξει ἄρα τὸ σημεῖον·

Ex natura autem conjicere possumus, si quis concedit, simul mutare corpus et animam quotquot sunt *naturales* affectiones; si quis enim forte didicerit musicam, mutavit *ille quidem* aliquo modo animam; verum hæc ipsa affectio non est ex earum numero, quæ nobis natura accidunt; sed potius *intelligendæ sunt* iræ, perturbationes et cupiditates, quæ ad naturales commotiones referuntur; si ergo et hoc concessum fuerit, et unum unius signum esse, et accipere potuerimus, propriam uniuscujusque *rerum* generis affectionem et signum esse; poterimus ex natura conjicere. Si enim est proprie alicui generi individuo affectio, ut leonibus fortitudo; necesse est etiam signum aliquod esse *generi illi proprium*; suppositum enim est, invicem *corpus et animam* compati. Et ponatur hoc, magnas habere artuum extremitates; quod et aliis generibus, at non totis *in sua specie inesse* contingit. Signum enim ita proprium est, quia totius generis propria est affectio, nec solius proprium, quemadmodum consuevimus dicere. Inerit nimirum etiam in alio genere hoc idem, et erit fortis homo, et *forte* aliud quoddam animal. Habebit ergo *ratiocinans* signum: nam unum de uno erat.

ἓν γὰρ ἑνὸς ἦν. (2) Εἰ τοίνυν ταῦτ' ἐστί, καὶ δυνησόμεθα τοιαῦτα σημεῖα συλλέξαι ἐπὶ τούτων τῶν ζῴων ἃ μόνον ἓν πάθος ἔχει τι ἴδιον, ἕκαστον δ' ἔχει σημεῖον, ἐπείπερ ἓν ἔχειν ἀνάγκη, δυνησόμεθα φυσιογνω-
5 μονεῖν. (3) Εἰ δὲ δύο ἔχει ἴδια ὅλον τὸ γένος, οἷον ὁ λέων ἀνδρεῖον καὶ μεταδοτικόν, πῶς γνωσόμεθα πότερον ποτέρου σημεῖον τῶν ἰδίᾳ ἀκολουθούντων σημείων; ἢ εἰ ἄλλῳ μὴ ὅλῳ τινὶ ἄμφω, καὶ ἐν οἷς μὴ ὅλοις ἑκάτερον, ὅταν τὸ μὲν ἔχῃ τὸ δὲ μή· εἰ γὰρ ἀνδρεῖος
10 μὲν ἐλευθέριος δὲ μή, ἔχει δὲ τῶν δύο τοδί, δῆλον ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ λέοντος τοῦτο σημεῖον τῆς ἀνδρείας. (4) Ἔστι δὴ τὸ φυσιογνωμονεῖν τῶν ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι τὸ μέσον τῷ μὲν πρώτῳ ἄκρῳ ἀντιστρέφειν, τοῦ δὲ τρίτου ὑπερτείνειν καὶ μὴ ἀντιστρέφειν, οἷον ἀνδρεία
15 τὸ Α, τὰ ἀκρωτήρια μεγάλα ἐφ' οὗ Β, τὸ δὲ Γ λέων· ᾧ δὴ τὸ Γ, τὸ Β παντί, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις· ᾧ δὲ τὸ Β, τὸ Α παντὶ καὶ οὐ πλείοσιν, ἀλλ' ἀντιστρέφει· εἰ δὲ μή, οὐκ ἔσται ἓν ἑνὸς σημεῖον.

(2) Si ergo eadem sunt, et poterimus talia signa colligere in his animalibus, quæ unam tantum affectionem aliquam propriam habent, unumquodque autem habet signum, si quidem unum habere necesse est; poterimus ex natura conjicere. (3) Si vero duo habet propria totum genus, ut, leo τὸ forte et liberale; quomodo intelligemus, utrum utrius signum ex *iis*, quæ proprie *certam affectionem* sequuntur, signis sit? aut, si alteri cuipiam non omni ambæ *affectiones insint*, et *si sint*, in quibus non totis utrumque *signum inest*, quum *ea* unum habeant, non habeant alterum: nam si *leo* fortis quidem, at non liberalis *sit*, habeas autem ex duobus *signis* illud; manifestum est quod et in leone hoc *sit* fortitudinis signum. (4) Fit ergo ex natura conjectatio in prima figura eo, quod medium cum majori termino reciprocatur, at tertio latius est nec reciprocatur. Ut, fortitudo, τὸ A; magnæ artuum extremitates, loco B; C autem, leo. Cui igitur *inest* τὸ C, *illi* omni *inest* τὸ B, verum et aliis. Cui autem *inest* τὸ B, *illi* omni *inest* τὸ A, nec pluribus, sed reciprocatur. Alioquin non erit unum unius signum.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΑΝΑΛΥΤΙΚΩΝ ΥΣΤΕΡΩΝ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ.

ARISTOTELIS ANALYTICORUM POSTERIORUM LIBER I.

CAP. I.

An sit demonstratio.

Πᾶσα διδασκαλία καὶ πᾶσα μάθησις διανοητικὴ ἐκ προϋπαρχούσης γίνεται γνώσεως. (2) Φανερὸν δὲ τοῦτο θεωροῦσιν ἐπὶ πασῶν· αἵ τε γὰρ μαθηματικαὶ τῶν ἐπιστημῶν διὰ τούτου τοῦ τρόπου παραγίνονται καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστη τεχνῶν. (3) Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοὺς λόγους οἵ τε διὰ συλλογισμῶν καὶ οἱ δι' ἐπαγωγῆς· ἀμφότεροι γὰρ διὰ προγινωσκομένων ποιοῦνται τὴν διδασκαλίαν, οἱ μὲν λαμβάνοντες ὡς παρὰ ξυνιέντων, οἱ δὲ δεικνύντες τὸ καθόλου διὰ τοῦ δῆλον εἶναι τὸ καθ' ἕκαστον. Ὡς δ' αὔτως καὶ οἱ ῥητορικοὶ συμπείθουσιν· ἢ γὰρ διὰ παραδειγμάτων, ὅ ἐστιν ἐπαγωγή, ἢ δι' ἐνθυμημάτων, ὅπερ ἐστὶ συλλογισμός. (4) Διχῶς δ' ἀναγκαῖον προγινώσκειν· τὰ μὲν γάρ, ὅτι ἔστι, προϋπολαμβάνειν ἀναγκαῖον, τὰ δέ, τί τὸ λεγόμενόν ἐστι, ξυνιέναι δεῖ, τὰ δ' ἄμφω, οἷον ὅτι μὲν ἅπαν ἢ φῆσαι ἢ ἀποφῆσαι ἀληθές, ὅτι ἔστι, τὸ δὲ τρίγωνον, ὅτι τοδὶ σημαίνει, τὴν δὲ μονάδα ἄμφω, καὶ τί σημαίνει καὶ ὅτι ἔστιν· οὐ γὰρ ὁμοίως τούτων ἕκαστον δῆλον ἡμῖν. (5) Ἔστι δὲ γνωρίζειν τὰ μὲν πρότερον γνωρίζοντα, τῶν δὲ καὶ ἅμα λαμβάνοντα τὴν γνῶσιν, οἷον ὅσα τυγχάνει ὄντα ὑπὸ τὸ καθόλου, ὧν ἔχει τὴν γνῶσιν. Ὅτι μὲν γὰρ πᾶν τρίγωνον ἔχει δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας, προῄδει· ὅτι δὲ τόδε τὸ ἐν τῷ ἡμικυκλίῳ τρίγωνόν ἐστιν, ἅμα ἐπαγόμενος ἐγνώρισεν. Ἐνίων γὰρ τοῦτον τὸν τρόπον ἡ μάθησίς ἐστι, καὶ οὐ διὰ τοῦ μέσου τὸ ἔσχατον γνωρίζεται, ὅσα ἤδη τῶν καθ' ἕκαστα τυγχάνει ὄντα καὶ μὴ καθ' ὑποκειμένου τινός. (6) Πρὶν δ' ἐπαχθῆναι ἢ λαβεῖν συλλογισμόν, τρόπον μέν τινα ἴσως φατέον ἐπίστασθαι, τρόπον δ' ἄλλον οὔ. Ὃ γὰρ μὴ ᾔδει εἰ ἔστιν ἁπλῶς, τοῦτο πῶς ᾔδει ὅτι δύο ὀρθὰς ἔχει ἁπλῶς; ἀλλὰ δῆλον ὡς ὡδὶ μὲν ἐπίσταται, ὅτι καθόλου ἐπίσταται, ἁπλῶς δ' οὐκ ἐπίσταται. (7) Εἰ δὲ μή, τὸ ἐν τῷ Μένωνι ἀπόρημα συμβήσεται· ἢ γὰρ οὐδὲν μαθήσεται ἢ ἃ οἶδεν. (8) Οὐ γὰρ δή, ὥς γέ τινες ἐγχειροῦσι λύειν, λεκτέον· ἆρ' οἶδας ἅπασαν δυάδα ὅτι ἀρτία ἢ οὔ; φήσαντος δὲ προήνεγκάν τινα δυάδα ἣν οὐκ ᾤετ' εἶναι, ὥστ' οὐδ' ἀρτίαν· λύουσι γὰρ οὐ φάσκοντες εἰδέναι πᾶσαν δυάδα ἀρτίαν οὖσαν, ἀλλ' ἣν ἴσασιν ὅτι δυάς. Καίτοι ἴσασι μὲν οὗπερ τὴν ἀπόδειξιν ἔχουσι καὶ οὗ ἔλαβον, ἔλαβον δ' οὐχὶ παντὸς οὗ ἂν

Omnis doctrina et omnis disciplina ratione percipienda ex præcedente fit cognitione. (2) Manifestum vero hoc erit quamvis *doctrinam et disciplinam* considerantibus. Nam mathematicæ scientiæ hunc ad modum conficiuntur, et unaquæque reliquarum artium. (3) Similiter vero etiam *res se habet* et in orationibus, quæ aut per syllogismum, aut per inductionem *aliquid probant;* utræque enim per ante cognita docent; modo sumentes, quasi *ea* jam intelligant *alii;* modo demonstrantes universale ex eo, quod notum sit singulare. Sic et Rhetorici *aliis* persuadent; aut enim per exempla, instar inductionis; aut per enthymemata, instar syllogismi. (4) Duplici autem modo necesse est præcognoscere; alia enim, quod *ea* sint, prius sumere necesse est; alia autem, quænam *ea* significentur voce, intelligere oportet; alia denique utroque modo. Ut quod vere de quolibet affirmetur aut negetur *aliquid,* quod sit *illud*, *oportet prius notum esse;* at in triangulo *oportet notum esse*, quod tale quid significet; in unitate vero *oportet notum esse* utrumque, et quid *ea* significet, et quod sit; neque enim eodem modo unumquodque illorum nobis notum est. (5) Licet autem cognoscere, ut alia quidem prius *aliquis* cognoscat, aliorum vero simul cognitionem accipiat, ut *eorum*, quæcumque sunt sub universali, quorum habet cognitionem; nam quod omnis triangulus habeat *tres angulos* æquales duobus rectis, prius cognovit; quod autem hocce in semicirculo *descriptum* sit triangulus, simul inducens cognovit. Nonnulla enim hoc modo discimus, nec per medium cognoscitur extremum *eorum*, quæcumque singularia sunt, nec de aliquo subjecto *dicuntur*. (6) Antequam vero inferatur et accipiatur syllogismus, quodammodo fortasse dici potest, *aliquem* scire; alio tamen respectu non *potest dici*. Quod enim *aliquis* nescit num *illud* omnino sit, quomodo *hoc* sciat, quod *illud* omnino habeat *tres angulos* æquales duobus rectis? Sed manifestum est quod hac quidem ratione scit, quia universale scit, simpliciter autem (*nulla universalis ratione habita*) non scit. (7) Si vero non, dubitatio illa in *Platonis* Menone accidet; aut enim nihil discet *aliquis*, aut, quæ *jam* scivit. (8) Neque enim, quemadmodum nonnulli *dubitationem* solvere tentant, dicendum est: Scisne omnem numerum binarium esse parem, an non? Quum autem affirmaret *alter,* protulit quidam *interrogans* binarium quendam numerum, quem non arbitrabatur *esse*, quare neque parem; solvunt enim, non dicentes, *omnem* binarium se scire parem esse, sed, quem sciunt, quod binarius sit. Et sane sciunt quidem *illum esse binarium*, cujus demonstrationem habent, et cujus *demonstrationem* acceperunt; acceperunt autem *demonstrationem* non de omni *triangulo aut numero*,

εἰδῶσιν ὅτι τρίγωνον ἢ ὅτι ἀριθμός, ἀλλ' ἁπλῶς κατὰ παντὸς ἀριθμοῦ καὶ τριγώνου· οὐδεμία γὰρ πρότασις λαμβάνεται τοιαύτη, ὅτι ὃν σὺ οἶδας ἀριθμὸν ἢ ὃ σὺ οἶδας εὐθύγραμμον, ἀλλὰ κατὰ παντός. (9) Ἀλλ' 5 οὐδὲν (οἶμαι) κωλύει, ὃ μανθάνει, ἔστιν ὡς ἐπίστασθαι, ἔστι δ' ὡς ἀγνοεῖν· ἄτοπον γὰρ οὐχ εἰ οἶδέ πως ὃ μανθάνει, ἀλλ' εἰ ὡδί, οἷον ᾗ μανθάνει καὶ ὥς.

quem sciant triangulum aut numerum esse; sed simpliciter de omni numero et triangulo. Nam nulla propositio eo modo sumitur, ut *de eo*, quem tu scias, numero; aut *de ea*, quam tu scias, rectilinea *figura*, sed de omni *rectilineo aut numero*. (9) Verum nihil (puto) interest, quod quis discit, ut *id* quodam respectu sciat, alio respectu ignoret. Absurdum enim est, non si quodammodo *aliquis* novit, quod discit; sed, si hocce modo *novit*, quatenus discit, et quomodo.

CAP. II.

De scientia, et de demonstratione, ejusque elementis.

Ἐπίστασθαι δὲ οἰόμεθ' ἕκαστον ἁπλῶς, ἀλλὰ μὴ τὸν σοφιστικὸν τρόπον τὸν κατὰ συμβεβηκός, ὅταν τήν 10 τ' αἰτίαν οἰώμεθα γινώσκειν δι' ἣν τὸ πρᾶγμά ἐστιν, ὅτι ἐκείνου αἰτία ἐστί, καὶ μὴ ἐνδέχεσθαι τοῦτ' ἄλλως ἔχειν. (2) Δῆλον τοίνυν ὅτι τοιοῦτόν τι τὸ ἐπίστασθαί ἐστι· καὶ γὰρ οἱ μὴ ἐπιστάμενοι καὶ οἱ ἐπιστάμενοι οἱ μὲν οἴονται αὐτοὶ οὕτως ἔχειν, οἱ δ' ἐπιστάμενοι καὶ 15 ἔχουσιν, ὥστε οὗ ἁπλῶς ἐστὶν ἐπιστήμη, τοῦτ' ἀδύνατον ἄλλως ἔχειν. (3) Εἰ μὲν οὖν καὶ ἕτερός ἐστι τοῦ ἐπίστασθαι τρόπος, ὕστερον ἐροῦμεν· φαμὲν δὲ καὶ δι' ἀποδείξεως εἰδέναι. (4) Ἀπόδειξιν δὲ λέγω συλλογισμὸν ἐπιστημονικόν· ἐπιστημονικὸν δὲ λέγω καθ' ὃν τῷ ἔχειν 20 αὐτὸν ἐπιστάμεθα. (5) Εἰ τοίνυν ἐστὶ τὸ ἐπίστασθαι οἷον ἔθεμεν, ἀνάγκη καὶ τὴν ἀποδεικτικὴν ἐπιστήμην ἐξ ἀληθῶν τ' εἶναι καὶ πρώτων καὶ ἀμέσων καὶ γνωριμωτέρων καὶ προτέρων καὶ αἰτίων τοῦ συμπεράσματος· οὕτω γὰρ ἔσονται καὶ αἱ ἀρχαὶ οἰκεῖαι τοῦ δεικνυμένου. 25 (6) Συλλογισμὸς μὲν γὰρ ἔσται καὶ ἄνευ τούτων, ἀπόδειξις δ' οὐκ ἔσται· οὐ γὰρ ποιήσει ἐπιστήμην. (7) Ἀληθῆ μὲν οὖν δεῖ εἶναι, ὅτι οὐκ ἔστι τὸ μὴ ὂν ἐπίστασθαι, οἷον ὅτι ἡ διάμετρος σύμμετρος. (8) Ἐκ πρώτων δ' ἀναποδείκτων, ὅτι οὐκ ἐπιστήσεται μὴ ἔχων ἀπόδειξιν 30 αὐτῶν· τὸ γὰρ ἐπίστασθαι ὧν ἀπόδειξίς ἐστι μὴ κατὰ συμβεβηκός, τὸ ἔχειν ἀπόδειξίν ἐστιν. (9) Αἴτιά τε καὶ γνωριμώτερα δεῖ εἶναι καὶ πρότερα· αἴτια μὲν ὅτι τότε ἐπιστάμεθα ὅταν τὴν αἰτίαν εἰδῶμεν, καὶ πρότερα, εἴπερ αἴτια, καὶ προγινωσκόμενα οὐ μόνον τὸν ἕτερον 35 τρόπον τῷ ξυνιέναι, ἀλλὰ καὶ τῷ εἰδέναι ὅτι ἔστιν. (10) Πρότερα δ' ἐστὶ καὶ γνωριμώτερα διχῶς· οὐ γὰρ ταὐτὸν πρότερον τῇ φύσει καὶ πρὸς ἡμᾶς πρότερον, οὐδὲ γνωριμώτερον καὶ ἡμῖν γνωριμώτερον. Λέγω δὲ πρὸς ἡμᾶς μὲν πρότερα καὶ γνωριμώτερα τὰ ἐγγύτερον 40 τῆς αἰσθήσεως, ἁπλῶς δὲ πρότερα καὶ γνωριμώτερα τὰ πορρώτερον. Ἔστι δὲ πορρωτάτω μὲν τὰ καθόλου μάλιστα, ἐγγυτάτω δὲ τὰ καθ' ἕκαστα· καὶ ἀντίκειται ταῦτ' ἀλλήλοις. (11) Ἐκ πρώτων δ' ἐστὶ τὸ ἐξ ἀρχῶν οἰκείων· ταὐτὸ γὰρ λέγω πρῶτον καὶ ἀρχήν. (12) Ἀρχὴ 45 δ' ἐστὶν ἀποδείξεως πρότασις ἄμεσος· ἄμεσον δὲ ἧς μή ἐστιν ἄλλη προτέρα. Πρότασις δ' ἐστὶν ἀποφάσεως τὸ ἕτερον μόριον, ἓν καθ' ἑνός, διαλεκτικὴ μὲν ἡ ὁμοίως λαμβάνουσα ὁποτερονοῦν, ἀποδεικτικὴ δὲ ἡ ὡρισμένως θάτερον, ὅτι ἀληθές. Ἀπόφανσις δὲ ἀντιφάσεως ὁπο- 50 τερονοῦν μόριον. Ἀντίφασις δὲ ἀντίθεσις ἧς οὐκ ἔστι μεταξὺ καθ' αὑτήν. Μόριον δ' ἀντιφάσεως, τὸ μὲν τὶ

Scire autem arbitramur unumquodque simpliciter, sed non sophistico modo secundum accidens, quando arbitramur nos cognoscere et causam, per quam res est, quod ea hujus causa sit, nec contingere ut hoc aliter sese habeat. (2) Manifestum ergo est, tale quid esse τὸ scire. Nam et qui *rem* non sciunt, et qui sciunt, illi quidem arbitrantur ita se habere; hi vero qui sciunt, etiam ita se habent; quare, cujus simpliciter est scientia, id impossibile est aliter se habere. (3) Si vero alius quoque est τοῦ scire modus, postea dicemus; dicimus autem etiam per demonstrationem *rem* scire. (4) Demonstrationem vero dico syllogismum, qui scire facit. Dico autem *syllogismum* qui scire facit, secundum quem, quia ipsum habemus, rem scimus. (5) Si igitur et τὸ scire, quale quid illud esse posuimus; necesse est, scientiam quoque demonstrativam esse et ex veris, et primis, et immediatis, et notioribus, et prioribus, et causis conclusionis. Sic enim erunt etiam principia propria ejus, quod demonstratur. (6) Nam syllogismus quidem erit etiam absque talibus; at demonstratio non erit; neque enim pariet scientiam. (7) Vera ergo oportet esse, quoniam non ens scire non possumus; ut, diametrum esse *costæ* commensurabilem. (8) Ex primis autem non ultra demonstrandis, quod *aliquis ea* non sciet, nisi habeat demonstrationem ipsorum. Nam τὸ scire est eorum, quorum est demonstratio non secundum accidens, demonstrationem habere. (9) Causas vero etiam esse oportet, et notiora, et priora. Causas quidem, quod tunc *unumquodque* scimus, quum *illius* causam cognoscimus; et priora, si quidem causas *esse oportet*, et prius cognita, non tantum alio illo modo, *quid significetur* intelligendo, sed etiam illo, quod *res* sit, sciendo. (10) Priora autem et notiora dupliciter *dicuntur*. Non enim idem est, natura prius, et respectu ad nos prius; neque, notius *simpliciter*, et nobis notius. Dico autem respectu ad nos quidem priora et notiora, quæ sensui propiora sunt; simpliciter autem priora et notiora, quæ *a sensu absunt* longius. Sunt autem *a sensu* remotissima universalia maxime; proxima autem *sensui* singularia; et sunt hæc mutuo opposita. (11) Ex primis vero est, quod *est* ex propriis principiis. Idem enim dico primum et principium. (12) Principium autem est demonstrationis propositio immediata. Immediata vero est, qua non est alia prior. Propositio autem est altera pars enuntiationis, unum de uno *seu affirmans seu negans*; dialectica quidem *propositio est*, quæ æqualiter sumit utramcumque *contradictionis partem*; demonstrativa autem, quæ definite alterum *sumit*, quod *illud* verum sit. Enuntiatio vero est contradictionis utracumque pars. Contradictio autem est oppositio, cujus non est medium secundum ipsam. Pars vero contradictionis illa, quæ aliquid de aliquo *enuntiat*, est affirmatio; quæ autem

κατά τινος, κατάφασις, τὸ δὲ τὶ ἀπό τινος, ἀπόφασις. (13) Ἀμέσου δ' ἀρχῆς συλλογιστικῆς θέσιν μὲν λέγω ἣν μὴ ἔστι δεῖξαι, μηδ' ἀνάγκη ἔχειν τὸν μαθησόμενόν τι· ἣν δ' ἀνάγκη ἔχειν τὸν ὁτιοῦν μαθησόμενον, ἀξίωμα· ἔστι γὰρ ἔνια τοιαῦτα· τοῦτο γὰρ μάλιστ' ἐπὶ τοῖς τοιούτοις εἰώθαμεν ὄνομα λέγειν. (14) Θέσεως δ' ἡ μὲν ὁποτερονοῦν τῶν μορίων τῆς ἀποφάνσεως λαμβάνουσα, οἷον λέγω τὸ εἶναί τι ἢ τὸ μὴ εἶναί τι, ὑπόθεσις, ἡ δ' ἄνευ τούτου ὁρισμός. Ὁ γὰρ ὁρισμὸς θέσις μέν ἐστι· τίθεται γὰρ ὁ ἀριθμητικὸς μονάδα τὸ ἀδιαίρετον εἶναι κατὰ τὸ ποσόν· ὑπόθεσις δ' οὐκ ἔστι· τὸ γὰρ τί ἐστι μονὰς καὶ τὸ εἶναι μονάδα οὐ ταὐτόν.

15. Ἐπεὶ δὲ δεῖ πιστεύειν τε καὶ εἰδέναι τὸ πρᾶγμα τῷ τοιοῦτον ἔχειν συλλογισμὸν ὃν καλοῦμεν ἀπόδειξιν, ἔστι δ' οὗτος τῷ τάδ' εἶναι ἐξ ὧν ὁ συλλογισμός, ἀνάγκη μὴ μόνον προγινώσκειν τὰ πρῶτα, ἢ πάντα ἢ ἔνια, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον· ἀεὶ γὰρ δι' ὃ ὑπάρχει ἕκαστον, ἐκεῖνο μᾶλλον ὑπάρχει· οἷον δι' ὃ φιλοῦμεν, ἐκεῖνο φίλον μᾶλλον. Ὥστ' εἴπερ ἴσμεν διὰ τὰ πρῶτα καὶ πιστεύομεν, κἀκεῖνα ἴσμεν τε καὶ πιστεύομεν μᾶλλον, ὅτι δι' ἐκεῖνα καὶ τὰ ὕστερον. (16) Οὐχ οἷόντε δὲ πιστεύειν μᾶλλον ὧν οἶδεν, ἃ μὴ τυγχάνει μήτε εἰδὼς μήτε βέλτιον διακείμενος ἢ εἰ ἐτύγχανεν εἰδώς. Συμβήσεται δὲ τοῦτο, εἰ μή τις προγνώσεται τῶν δι' ἀπόδειξιν πιστευόντων· μᾶλλον γὰρ ἀνάγκη πιστεύειν ταῖς ἀρχαῖς ἢ πάσαις ἢ τισὶ τοῦ συμπεράσματος. (17) Τὸν δὲ μέλλοντα ἕξειν τὴν ἐπιστήμην τὴν δι' ἀποδείξεως οὐ μόνον δεῖ τὰς ἀρχὰς μᾶλλον γνωρίζειν καὶ μᾶλλον αὐταῖς πιστεύειν ἢ τῷ δεικνυμένῳ, ἀλλὰ μηδ' ἄλλο αὐτῷ πιστότερον εἶναι μηδὲ γνωριμώτερον τῶν ἀντικειμένων ταῖς ἀρχαῖς, ἐξ ὧν ἔσται συλλογισμὸς ὁ τῆς ἐναντίας ἀπάτης, εἴπερ δεῖ τὸν ἐπιστάμενον ἁπλῶς ἀμετάπειστον εἶναι.

aliquid ab aliquo *removet*, negatio. (13) Immediati vero principii syllogistici Thesin quidem dico, quæ demonstrari non potest, et quam non necesse est habere eum, qui aliquid *per demonstrationem* est cogniturus. Quam autem necesse est habere eum, qui quodcumque *per demonstrationem* sit cogniturus, Axioma *dico*. Nam sunt quædam talia, et hoc nomen maxime in talibus solemus usurpare. (14) Thesis autem illa, quæ utramcumque partem enuntiationis sumit, (ut dico, Esse aliquid, aut, Non esse aliquid,) Hypothesis *vocatur; quæ* autem sine eo *sumitur*, Definitio *appellatur*. Definitio enim thesis quidem est; ponit enim arithmeticus unitatem esse individuum quid secundum quantitatem; hypothesis vero non est; non enim, quid sit unitas, et esse unitatem, idem est.

15. Quoniam autem oportet et credere et scire rem, quod talem habeamus syllogismum, quem vocamus Demonstrationem (est autem hic *talis* eo, quod talia sint, ex quibus syllogismus *constat*); necesse est, non tantum prius cognoscere prima (*e quibus syllogismus constat*) aut omnia, aut nonnulla, sed etiam magis *ea cognoscere*. Nam semper, per quod unumquodque est, illud magis est; ut *id*, propter quod amamus, illud magis amatum est. Quare, si quidem scimus *conclusionem* per prima, et *propter illa esse veram* credimus, illa *ipsa* etiam magis scimus et credimus, quoniam per ea quoque posteriora *scimus et credimus*. (16) Fieri autem non potest, ut magis, quam *illis* quæ scit, credat *aliquis* illis quæ nec scit, nec quorum ratione melius est *quoad scientiam* dispositus, quam *idem* his *credit*, si certo *illa* scit. Accidet autem hoc, nisi quis habuerit prius nota illa, quæ per demonstrationem fidem faciunt; magis enim necesse est credere principiis, aut omnibus, aut nonnullis, quam conclusioni *credere*. (17) Eum vero, qui velit habere scientiam per demonstrationem, non solum oportet principia magis cognoscere, et majorem illis fidem habere, quam illi quod demonstratur; sed neque debet aliud quid apud ipsum plus habere fidei, neque notius esse quidpiam eorum quæ principiis opposita sunt, e quibus erit syllogismus contrariæ deceptionis; siquidem oportet scientem a levitate opinionum esse alienum.

CAP. III.

De veterum opinionibus de scientia et demonstratione.

Ἐνίοις μὲν οὖν διὰ τὸ δεῖν τὰ πρῶτα ἐπίστασθαι οὐ δοκεῖ ἐπιστήμη εἶναι, τοῖς δ' εἶναι μέν, πάντων μέντοι ἀποδείξεις εἶναι· ὧν οὐδέτερον οὔτ' ἀληθὲς οὔτ' ἀναγκαῖον. (2) Οἱ μὲν γὰρ ὑποθέμενοι μὴ εἶναι ὅλως ἐπίστασθαι, οὗτοι εἰς ἄπειρον ἀξιοῦσιν ἀνάγεσθαι ὡς οὐκ ἂν ἐπισταμένους τὰ ὕστερα διὰ τὰ πρότερα, ὧν μή ἐστι πρῶτα, ὀρθῶς λέγοντες· ἀδύνατον γὰρ τὰ ἄπειρα διελθεῖν. Εἴ τε ἵσταται καὶ εἰσὶν ἀρχαί, ταύτας ἀγνώστους εἶναι ἀποδείξεώς γε μὴ οὔσης αὐτῶν, ὅπερ φασὶν εἶναι τὸ ἐπίστασθαι μόνον· εἰ δὲ μὴ ἔστι τὰ πρῶτα εἰδέναι, οὐδὲ τὰ ἐκ τούτων εἶναι ἐπίστασθαι ἁπλῶς οὐδὲ κυρίως, ἀλλ' ἐξ ὑποθέσεως, εἰ ἐκεῖνά ἐστιν. (3) Οἱ δὲ περὶ μὲν τοῦ ἐπίστασθαι ὁμολογοῦσι· δι' ἀποδείξεως γὰρ εἶναι μόνον· ἀλλὰ πάντων εἶναι ἀπόδειξιν οὐδὲν κωλύειν· ἐνδέχεσθαι γὰρ κύκλῳ γίνεσθαι τὴν ἀπόδειξιν καὶ ἐξ ἀλλήλων. (4) Ἡμεῖς δέ φαμεν οὔτε πᾶσαν ἐπιστήμην ἀποδεικτικὴν εἶναι, ἀλλὰ τὴν τῶν ἀμέσων ἀναπόδεικτον. Καὶ τοῦθ' ὅτι ἀναγκαῖον, φα-

Nonnullis quidem, quod oporteat *demonstrantem* prima scire, non videtur *omnino* esse scientia; aliis vero *videtur* quidem esse *scientia*, at omnium esse demonstrationes *iidem arbitrantur*. Quorum neutrum verum est aut necessarium. (2) Nam qui supponunt, non esse omnino scientiam, hi in infinitum putant *demonstrationem* deduci, ac si non possemus cognoscere posteriora per priora, quibus non sint alia priora; recte dicentes: impossibile enim est infinita *ratione* transire. Si vero consistendum sit, et sint principia, *dicunt*, hæc ignota esse, quum nulla eorum sit demonstratio; quod quidem solum aiunt esse Scire; si vero non licet prima scire, nec, quæ per illa *concluduntur*, scire quenquam posse, neque simpliciter, neque proprie, sed ex suppositione, si quidem illa sint *principia vera*. (3) Alii vero circa τὸ scire quidem, *quod illud locum habeat*, consentiunt; per demonstrationem enim illud esse solum: verum omnium esse demonstrationem, nihil *arbitrantur* impedire; nam contingere ut circulo fiat demonstratio, et alterum ex altero *colligatur*. (4) Nos autem dicimus, neque omnem scientiam esse demonstrativam, sed illam, quæ est immediatorum, esse indemonstrabilem; et quod hoc necessarium sit, manifestum est. Si

νερόν· εἰ γὰρ ἀνάγκη μὲν ἐπίστασθαι τὰ πρότερα καὶ ἐξ ὧν ἡ ἀπόδειξις, ἵσταται δέ ποτε τὰ ἄμεσα, ταῦτ' ἀναπόδεικτα ἀνάγκη εἶναι. Ταῦτά τ' οὖν οὕτω λέγομεν, καὶ οὐ μόνον ἐπιστήμην, ἀλλὰ καὶ ἀρχὴν ἐπιστήμης εἶναί τινά φαμεν, ᾗ τοὺς ὅρους γνωρίζομεν. (5) Κύκλῳ δ' ὅτι ἀδύνατον ἀποδείκνυσθαι ἁπλῶς, δῆλον, εἴπερ ἐκ προτέρων δεῖ τὴν ἀπόδειξιν εἶναι καὶ γνωριμωτέρων· ἀδύνατον γάρ ἐστι τὰ αὐτὰ τῶν αὐτῶν ἅμα πρότερα καὶ ὕστερα εἶναι, εἰ μὴ τὸν ἕτερον τρόπον, οἷον τὰ μὲν πρὸς ἡμᾶς τὰ δ' ἁπλῶς, ὅνπερ τρόπον ἡ ἐπαγωγὴ ποιεῖ γνώριμον. Εἰ δ' οὕτως, οὐκ ἂν εἴη τὸ ἁπλῶς εἰδέναι καλῶς ὡρισμένον, ἀλλὰ διττόν· ἢ οὐχ ἁπλῶς ἡ ἑτέρα ἀπόδειξις γινομένη ἐκ τῶν ἡμῖν γνωριμωτέρων. (6) Συμβαίνει δὲ τοῖς λέγουσι κύκλῳ τὴν ἀπόδειξιν εἶναι οὐ μόνον τὸ νῦν εἰρημένον, ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο λέγειν ἢ ὅτι τοῦτ' ἔστιν εἰ τοῦτ' ἔστιν· οὕτω δὲ πάντα ῥᾴδιον δεῖξαι. Δῆλον δ' ὅτι τοῦτο συμβαίνει τριῶν ὅρων τεθέντων· τὸ μὲν γὰρ διὰ πολλῶν ἢ δι' ὀλίγων ἀνακάμπτειν φάναι οὐδὲν διαφέρει, δι' ὀλίγων δ' ἢ δυοῖν. Ὅταν γὰρ τοῦ Α ὄντος ἐξ ἀνάγκης ᾖ τὸ Β, τούτου δὲ τὸ Γ, τοῦ Α ὄντος ἔσται τὸ Γ. Εἰ δὴ τοῦ Α ὄντος ἀνάγκη τὸ Β εἶναι, τούτου δ' ὄντος τὸ Α, (τοῦτο γὰρ ἦν τὸ κύκλῳ,) κείσθω τὸ Α, ἐφ' οὗ τὸ Γ. Τὸ οὖν τοῦ Β ὄντος τὸ Α εἶναι λέγειν ἐστὶ τὸ Γ εἶναι λέγειν, τοῦτο δ' ὅτι τοῦ Α ὄντος τὸ Γ ἐστί· τὸ δὲ Γ τῷ Α τὸ αὐτό. Ὥστε συμβαίνει λέγειν τοὺς κύκλῳ φάσκοντας εἶναι τὴν ἀπόδειξιν οὐδὲν ἕτερον πλὴν ὅτι τοῦ Α ὄντος τὸ Α ἐστίν. Οὕτω δὲ πάντα δεῖξαι ῥᾴδιον. (7) Οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο δυνατόν, πλὴν ἐπὶ τούτων ὅσα ἀλλήλοις ἕπεται, ὥσπερ τὰ ἴδια. Ἑνὸς μὲν οὖν κειμένου δέδεικται ὅτι οὐδέποτ' ἀνάγκη τι εἶναι ἕτερον (λέγω δ' ἑνός, ὅτι οὔτε ὅρου ἑνὸς οὔτε θέσεως μιᾶς τεθείσης), ἐκ δύο δὲ θέσεων πρώτων καὶ ἐλαχίστων ἐνδέχεται, εἴπερ καὶ συλλογίσασθαι. Ἐὰν μὲν οὖν τό τε Α τῷ Β καὶ τῷ Γ ἕπηται, καὶ ταῦτ' ἀλλήλοις καὶ τῷ Α, οὕτω μὲν ἐνδέχεται ἐξ ἀλλήλων δεικνύναι πάντα τὰ αἰτηθέντα ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι, ὡς δέδεικται ἐν τοῖς περὶ συλλογισμοῦ. Δέδεικται δὲ καὶ ὅτι ἐν τοῖς ἄλλοις σχήμασιν ἢ οὐ γίνεται συλλογισμὸς ἢ οὐ περὶ τῶν ληφθέντων. Τὰ δὲ μὴ ἀντικατηγορούμενα οὐδαμῶς ἔστι δεῖξαι κύκλῳ. Ὥστ' ἐπειδὴ ὀλίγα τοιαῦτα ἐν ταῖς ἀποδείξεσι, φανερὸν ὅτι κενόν τε καὶ ἀδύνατον τὸ λέγειν ἐξ ἀλλήλων εἶναι τὴν ἀπόδειξιν καὶ διὰ τοῦτο πάντων ἐνδέχεσθαι εἶναι ἀπόδειξιν.

enim necesse quidem est, scire priora, et *ea*, e quibus est demonstratio, subsistit autem aliquando *demonstratio* in immediatis; hæc indemonstrabilia esse necesse est. Hæc ergo ita statuimus; nec modo scientiam, verum etiam principium scientiæ esse aliquod dicimus, quo definitiones cognoscimus. (5) Quod autem fieri non possit, ut circulo simpliciter demonstretur, manifestum est, si quidem ex prioribus et notioribus oportet demonstrationem esse; nam impossibile est, eadem iisdem simul et priora et posteriora esse, nisi altero modo; ut, *si* hæc quoad nos, illa autem simpliciter *prima sint*, quem quidem modum inductio notum facit. Si vero hoc modo *prius dicatur principium conclusione*, non bene definitum fuerit id, *quod* simpliciter scire *dicimus*, sed duplex *illud fuerit;* aut non fuerit illa altera demonstratio simpliciter *demonstratio*, quæ fit ex notioribus nobis. (6) Accidit autem dicentibus, circulo esse demonstrationem, non modo id, quod nunc dictum est, sed etiam, nihil aliud *eos*, *qui demonstrationem constituere velint* dicere, nisi, quod hoc sit, si hoc sit; hoc modo autem omnia facile est demonstrare. Manifestum vero est, hoc accidere, tribus terminis positis. Nam, quod per plures *quam tres terminos*, aut per pauciores recurrat *demonstratio*, asserere, nihil interest; per pauciores *intelligendum est* ac per duos. Quando enim, quum τὸ Α sit, ex necessitate sit τὸ Β; hoc vero *quum sit, ex necessitate sit* τὸ Γ; *ergo*, quum Α sit, erit Γ. Si ergo, posito Α, necesse est τὸ Β esse; hoc vero posito, *etiam* Α; (hoc enim erat *demonstrare* circulo;) ponatur Α, loco Γ. Dicere igitur, quum Β sit, Α esse, est Γ esse dicere. Hoc vero est, quia Α sit, Γ esse; at Γ cum Α unum idemque est. Quare accidit, dicentes circulo esse demonstrationem, nihil aliud dicere, nisi quod, quum Α sit, Α est. Hoc vero modo omnia facile est demonstrare. (7) At neque hoc omnino fieri potest, nisi in his quæ mutuo sese consequuntur, ut propria. Uno ergo posito, demonstratum est quod nequaquam necesse sit, aliud quidquam esse. Dico autem Uno posito, quod nec definitione una, nec positione una posita *quidpiam sequatur*. Ex duabus autem thesibus primis et minimis fieri potest, *ut demonstratio conficiatur*, si quidem et syllogismus *per tot propositiones* constitui *potest*. Si ergo τὸ Α ad Β et Γ, et hæc mutuo, et ad Α consequantur, ita quidem omnia, quæ postulantur, demonstrari mutuo possunt in prima figura, ut demonstratum est in libris de Syllogismo. Demonstratum vero etiam est, quod in aliis figuris aut non fit syllogismus *circulo*, aut non de sumptis. Quæ autem secundum prædicationem mutuam non reciprocantur, ea nequaquam possunt circulo demonstrari. Quare, quoniam pauca talia in demonstrationibus sunt, manifestum est quod vanum sit et absurdum dicere, demonstrationem esse ex iis, quæ mutuam *demonstrationem habeant*, et propterea contingere, ut omnium sit demonstratio.

CAP. IV.

Quid sit De omni, Per se, et Universale.

Ἐπεὶ δ' ἀδύνατον ἄλλως ἔχειν οὗ ἐστὶν ἐπιστήμη ἁπλῶς, ἀναγκαῖον ἂν εἴη τὸ ἐπιστητὸν τὸ κατὰ τὴν ἀποδεικτικὴν ἐπιστήμην. Ἀποδεικτικὴ δ' ἐστὶν ἣν ἔχομεν τῷ ἔχειν ἀπόδειξιν· ἐξ ἀναγκαίων ἄρα συλλογισμός ἐστιν ἡ ἀπόδειξις. (2) Ληπτέον ἄρα ἐκ τίνων καὶ ποίων αἱ ἀποδείξεις εἰσίν. Πρῶτον δὲ διορίσωμεν τί λέγομεν

Quoniam autem impossibile est, *id* aliter se habere, cujus est scientia simpliciter; necessarium utique fuerit id, quod scimus secundum scientiam demonstrativam; demonstrativa autem est *scientia*, quam ideo habemus, quia demonstrationem habemus; demonstratio est ergo syllogismus ex necessariis. (2) Sumendum igitur est, ex quibus et qualibus

τὸ κατὰ παντὸς καὶ τί τὸ καθ' αὑτὸ καὶ τί τὸ καθόλου.

3. Κατὰ παντὸς μὲν οὖν τοῦτο λέγω ὃ ἂν ᾖ μὴ ἐπὶ τινὸς μὲν τινὸς δὲ μή, μηδὲ ποτὲ μὲν ποτὲ δὲ μή, οἷον εἰ κατὰ παντὸς ἀνθρώπου ζῷον, εἰ ἀληθὲς τόνδ' εἰπεῖν ἄνθρωπον, ἀληθὲς καὶ ζῷον, καὶ εἰ νῦν θάτερον, καὶ θάτερον, καὶ εἰ ἐν πάσῃ γραμμῇ στιγμή, ὡσαύτως. Σημεῖον δέ· καὶ γὰρ τὰς ἐνστάσεις οὕτω φέρομεν, ὡς κατὰ παντὸς ἐρωτώμενοι, ἢ εἰ ἐπί τινι μή ἢ εἴ ποτε μή. (4) Καθ' αὑτὰ δ' ὅσα ὑπάρχει τε ἐν τῷ τί ἐστιν, οἷον τριγώνῳ γραμμὴ καὶ γραμμῇ στιγμή (ἡ γὰρ οὐσία αὐτῶν ἐκ τούτων ἐστί, καὶ ἐν τῷ λόγῳ τῷ λέγοντι τί ἐστιν ἐνυπάρχει) καὶ ὅσοις τῶν ἐνυπαρχόντων αὐτοῖς αὐτὰ ἐν τῷ λόγῳ ἐνυπάρχουσι τῷ τί ἐστι δηλοῦντι, οἷον τὸ εὐθὺ ὑπάρχει γραμμῇ καὶ τὸ περιφερές, καὶ τὸ περιττὸν καὶ ἄρτιον ἀριθμῷ, καὶ τὸ πρῶτον καὶ σύνθετον καὶ ἰσόπλευρον καὶ ἑτερόμηκες· καὶ πᾶσι τούτοις ἐνυπάρχουσιν ἐν τῷ λόγῳ τῷ τί ἐστι λέγοντι ἔνθα μὲν γραμμὴ ἔνθα δ' ἀριθμός. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τὰ τοιαῦθ' ἑκάστοις καθ' αὑτὰ λέγω, ὅσα δὲ μηδετέρως ὑπάρχει, συμβεβηκότα, οἷον τὸ μουσικὸν ἢ λευκὸν τῷ ζῴῳ. (5) Ἔτι ὃ μὴ καθ' ὑποκειμένου λέγεται ἄλλου τινός, οἷον τὸ βαδίζον ἕτερόν τι ὂν βαδίζον ἐστὶ καὶ λευκόν, ἡ δ' οὐσία, καὶ ὅσα τόδε τι σημαίνει, οὐχ ἕτερόν τι ὄντα ἐστὶν ὅπερ ἐστίν. Τὰ μὲν δὴ μὴ καθ' ὑποκειμένου καθ' αὑτὰ λέγω, τὰ δὲ καθ' ὑποκειμένου συμβεβηκότα. (6) Ἔτι δ' ἄλλον τρόπον τὸ μὲν δι' αὑτὸ ὑπάρχον ἑκάστῳ καθ' αὑτό, τὸ δὲ μὴ δι' αὑτὸ συμβεβηκός, οἷον εἰ βαδίζοντος ἤστραψε, συμβεβηκός· οὐ γὰρ διὰ τὸ βαδίζειν ἤστραψεν, ἀλλὰ συνέβη, φαμέν, τοῦτο. Εἰ δὲ δι' αὑτό, καθ' αὑτό, οἷον εἴ τι σφαττόμενον ἀπέθανε καὶ κατὰ τὴν σφαγήν, ὅτι διὰ τὸ σφάττεσθαι, ἀλλ' οὐ συνέβη σφαττόμενον ἀποθανεῖν. (7) Τὰ ἄρα λεγόμενα ἐπὶ τῶν ἁπλῶς ἐπιστητῶν καθ' αὑτὰ οὕτως ὡς ἐνυπάρχειν τοῖς κατηγορουμένοις ἢ ἐνυπάρχεσθαι δι' αὑτά τέ ἐστι καὶ ἐξ ἀνάγκης. Οὐ γὰρ ἐνδέχεται μὴ ὑπάρχειν ἢ ἁπλῶς ἢ τὰ ἀντικείμενα, οἷον γραμμῇ τὸ εὐθὺ ἢ τὸ καμπύλον καὶ ἀριθμῷ τὸ περιττὸν ἢ τὸ ἄρτιον. Ἔστι γὰρ τὸ ἐναντίον ἢ στέρησις ἢ ἀντίφασις ἐν τῷ αὐτῷ γένει, οἷον ἄρτιον τὸ μὴ περιττὸν ἐν ἀριθμοῖς ᾗ ἕπεται. Ὥστ' εἰ ἀνάγκη φάναι ἢ ἀποφάναι, ἀνάγκη καὶ τὰ καθ' αὑτὰ ὑπάρχειν.

8. Τὸ μὲν οὖν κατὰ παντὸς καὶ καθ' αὑτὸ διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον. (9) Καθόλου δὲ λέγω ὃ ἂν κατὰ παντός τε ὑπάρχῃ καὶ καθ' αὑτὸ καὶ ᾗ αὐτό. (10) Φανερὸν ἄρα ὅτι ὅσα καθόλου, ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχει τοῖς πράγμασιν. (11) Τὸ καθ' αὑτὸ δὲ καὶ ᾗ αὐτὸ ταὐτόν, οἷον καθ' αὑτὴν τῇ γραμμῇ ὑπάρχει στιγμὴ καὶ τὸ εὐθύ· καὶ γὰρ ᾗ γραμμή· καὶ τῷ τριγώνῳ ᾗ τρίγωνον δύο ὀρθαί· καὶ γὰρ καθ' αὑτὸ τὸ τρίγωνον δύο ὀρθαῖς ἴσον. (12) Τὸ καθόλου δὲ ὑπάρχει τότε, ὅταν ἐπὶ τοῦ τυχόντος καὶ πρώτου δεικνύηται. Οἷον τὸ δύο ὀρθὰς ἔχειν οὔτε τῷ σχήματί ἐστι καθόλου· καίτοι ἔστι δεῖξαι κατὰ σχήματος ὅτι δύο ὀρθὰς ἔχει, ἀλλ' οὐ τοῦ τυχόντος σχή-

sint demonstrationes. Prius vero definiamus, quid dicamus τὸ DE OMNI, et quid τὸ PER SE, et quid UNIVERSALE.

3. Et De omni quidem dico hoc, quod sit, non in aliquo, in aliquo autem non; neque quod aliquando quidem sit, aliquando vero non sit. Ut, si de omni homine *dicatur* animal; si verum est huncce dicere hominem, verum *erit* quoque *dicere eundem* animal; et, si nunc alterum *vere dicitur*, etiam alterum *vere dicetur*; et, si in omni linea *est* punctum, similiter *etiam in hac, et hac, erit punctum*. Signum autem est, *quod hoc dicatur de omni;* nam instantias quoque ita inferimus, ut de omni interrogantes, sive, si de aliquo non *aliquid sit*, sive, si aliquando non *aliquid sit?* (4) Per se autem dicuntur, quæcumque insunt in definitione rei, ut in triangulo linea, et in linea punctum (nam substantia illorum ex his est, et in definitione explicante, quid *res* sit, ea insunt); *et Per se dicuntur,* quibuscumque *eorum,* quæ illis *ipsis rebus* insunt, ipsæ insunt in definitione, quid sit *res*, explicante. Ut, rectum inest *per se* lineæ et circulare; et impar ac par numero, et primum et compositum, et æquilaterum et altera parte longius; et omnibus his insunt *res definitæ* in definitione, quid *res* sit, explicante, hic quidem linea, illic autem numerus. Similiter vero etiam in ceteris talia unicuique per se inesse dico. Quæcumque autem neutro istorum modorum insunt, *dico* ACCIDENTIA; ut, musicum, aut album *inesse* animali. (5) Præterea *per se dicitur*, quod non de subjecto quopiam alio dicitur. Ut, τὸ ambulans quum aliud quiddam (*diversum a subjecto*) sit ambulans et album; substantia vero, et quæcumque hocce quid significant, non alia quædam sunt, *sed* quæ quidem sunt. Quæ igitur non de subjecto *dicuntur*, Per se dico: quæ autem de subjecto *dicuntur*, Accidentia. (6) Præterea vero alium ad modum, quod quidem a re ipsa profectum inest unicuique *rei*, *id* Per se dico; quod autem non ab ipsa est profectum, *id* accidens *dico*. Ut, si ambulante quopiam fulguraverit, *id* accidens *dico*; neque enim propterea, quod hic ambulavit, fulmen desuper missum est, sed Accidit, dicimus, hoc. Si vero aliquid ab ipsa profectum *rei inest*, *id* Per se *dico*. Ut, si quis jugulatus mortuus est, et per jugulationem; *per se jugulatio mortis causa dicitur*, quoniam propter jugulationem periit, verum non accidit, eum jugulatum mortuum esse. (7) Quæ ergo dicuntur in iis, quæ simpliciter scimus per se, sic inesse prædicatis, aut ipsis *alia hoc modo* inesse; illa per se sunt, et ex necessitate. Neque enim contingit, non inesse *ea* aut simpliciter, aut *inesse* opposita; ut, lineæ rectum aut obliquum, et numero impar aut par. Est enim contrarium aut privatio, aut contradictio in eodem genere; ut, par *est*, quod non *est* impar, in numeris, quatenus *ad eos* consequitur. Quare, si necesse est affirmare aut negare, necesse est ea quoque, quæ per se prædicantur, inesse.

8. Quid igitur sit De omni, et Per se, hoc modo definitum sit. (9) Universale autem dico, quod et de omni valet, et per se et quatenus idem ipsum est. (10) Manifestum ergo est, quæcumque sint universalia, *ea* ex necessitate inesse rebus (11) At τὸ Per se, et τὸ qua ipsum idem est, eadem *sunt*. Ut, per se lineæ inest punctum et rectum; nam et, quatenus linea *est*, *inest illi punctum et rectum*; et triangulo, quatenus triangulus *est*, *insunt illi anguli* duo recti; nam et per se triangulus *est* duobus rectis æqualis. (12) Universale autem tum inest, quando de quocumque et primo demonstretur. Ut, τὸ habere duos rectos neque figuræ *simpliciter* inest universaliter; verumtamen de *aliqua* figura demonstrari potest, quod illa habeat duos rectos, at non de quacumque figura; at neque utitur

ματος· οὐδὲ χρῆται τῷ τυχόντι σχήματι ὁ δεικνύς· τὸ γὰρ τετράγωνον σχῆμα μέν, οὐκ ἔχει δὲ δύο ὀρθαῖς ἴσας. Τὸ δ' ἰσοσκελὲς ἔχει μὲν τὸ τυχὸν δύο ὀρθαῖς ἴσας, ἀλλ' οὐ πρῶτον, ἀλλὰ τὸ τρίγωνον πρότερον. Ὃ τοίνυν τὸ τυχὸν πρῶτον δείκνυται δύο ὀρθὰς ἔχον ἢ ὁτιοῦν ἄλλο, τούτῳ πρώτῳ ὑπάρχει καθόλου, καὶ ἡ ἀπόδειξις καθ' αὑτὸ τούτου καθόλου ἐστί, τῶν δ' ἄλλων τρόπον τινὰ οὐ καθ' αὑτό· οὐδὲ τοῦ ἰσοσκελοῦς οὐκ ἔστι καθόλου, ἀλλ' ἐπὶ πλέον.

demonstrator quacumque figura, *sed certa quadam.* Quadratum enim figura quidem est, verum non habet *angulos* duobus rectis æquales. Æquicrure autem habet quidem *velut* fortuito *angulos* duobus rectis æquales, sed non primo; at triangulus prius *eos habere recte dicitur.* Quod ergo forte primum monstratur duos habens rectos, aut quodcumque aliud; huic primo inest universale; et demonstratio per se hujus est universalis; reliquorum vero quodammodo non per se est; neque æquicruri ut universale competit *illud*, sed latius *se extendit.*

CAP. V.

De erroribus circa primum universale.

Δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν ὅτι πολλάκις συμβαίνει διαμαρτάνειν καὶ μὴ ὑπάρχειν τὸ δεικνύμενον πρῶτον καθόλου, ᾗ δοκεῖ δείκνυσθαι καθόλου πρῶτον. Ἀπατώμεθα δὲ ταύτην τὴν ἀπάτην, ὅταν ἢ μηδὲν ᾖ λαβεῖν ἀνώτερον παρὰ τὸ καθ' ἕκαστον ἢ τὰ καθ' ἕκαστα, ἢ ᾖ μέν, ἀλλ' ἀνώνυμον ᾖ ἐπὶ διαφόροις εἴδει πράγμασιν, ἢ τυγχάνῃ ὂν ὡς ἐν μέρει ὅλον ἐφ' ᾧ δείκνυται· τοῖς γὰρ ἐν μέρει ὑπάρξει μὲν ἡ ἀπόδειξις, καὶ ἔσται κατὰ παντός, ἀλλ' ὅμως οὐκ ἔσται τούτου πρώτου καθόλου ἡ ἀπόδειξις. Λέγω δὲ τούτου πρώτου, ᾗ τοῦτο, ἀπόδειξιν, ὅταν ᾖ πρώτου καθόλου. (2) Εἰ οὖν τις δείξειεν ὅτι αἱ ὀρθαὶ οὐ συμπίπτουσι, δόξειεν ἂν τούτου εἶναι ἡ ἀπόδειξις διὰ τὸ ἐπὶ πασῶν εἶναι τῶν ὀρθῶν. Οὐκ ἔστι δέ, εἴπερ μὴ ὅτι ὡδὶ ἴσαι γίνεται τοῦτο, ἀλλ' ᾗ ὁπωσοῦν ἴσαι. (3) Καὶ εἰ τρίγωνον μὴ ἦν ἄλλο ἢ ἰσοσκελές, ᾗ ἰσοσκελὲς ἂν ἐδόκει ὑπάρχειν. (4) Καὶ τὸ ἀνάλογον ὅτι ἐναλλάξ, ᾗ ἀριθμοὶ καὶ ᾗ γραμμαὶ καὶ ᾗ στερεὰ καὶ ᾗ χρόνοι, ὥσπερ ἐδείκνυτό ποτε χωρίς, ἐνδεχόμενόν γε κατὰ πάντων μιᾷ ἀποδείξει δειχθῆναι· ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ εἶναι ὠνομασμένον τι πάντα ταῦτα ἕν, ἀριθμοὶ μήκη χρόνος στερεά, καὶ εἴδει διαφέρειν ἀλλήλων, χωρὶς ἐλαμβάνετο· νῦν δὲ καθόλου δείκνυται· οὐ γὰρ ᾗ γραμμαὶ ἢ ᾗ ἀριθμοὶ ὑπῆρχεν, ἀλλ' ᾗ τοδί, ὃ καθόλου ὑποτίθενται ὑπάρχειν. (5) Διὰ τοῦτο οὐδ' ἄν τις δείξῃ καθ' ἕκαστον τὸ τρίγωνον ἀποδείξει ἢ μιᾷ ἢ ἑτέρᾳ ὅτι δύο ὀρθὰς ἔχει ἕκαστον, τὸ ἰσόπλευρον χωρὶς καὶ τὸ σκαληνὲς καὶ τὸ ἰσοσκελές, οὔπω οἶδε τὸ τρίγωνον ὅτι δύο ὀρθαῖς, εἰ μὴ τὸν σοφιστικὸν τρόπον, οὐδὲ καθόλου τρίγωνον, οὐδ' εἰ μηδέν ἐστι παρὰ ταῦτα τρίγωνον ἕτερον. Οὐ γὰρ ᾗ τρίγωνον οἶδεν, οὐδὲ πᾶν τρίγωνον, ἀλλ' ἢ κατ' ἀριθμόν· κατ' εἶδος δ' οὐ πᾶν, καὶ εἰ μηδέν ἐστιν ὃ οὐκ οἶδεν. (6) Πότ' οὖν οὐκ οἶδε καθόλου, καὶ πότ' οἶδεν ἁπλῶς; δῆλον δὴ ὅτι εἰ ταὐτὸν ἦν τριγώνῳ εἶναι καὶ ἰσοπλεύρῳ ἢ ἑκάστῳ ἢ πᾶσιν. Εἰ δὲ μὴ ταὐτὸν ἀλλ' ἕτερον, ὑπάρχει δ' ᾗ τρίγωνον, οὐκ οἶδεν. (7) Πότερον δ' ᾗ τρίγωνον ἢ ᾗ ἰσοσκελές, ὑπάρχει; καὶ πότε κατὰ τοῦθ' ὑπάρχει πρῶτον; καὶ καθόλου τίνος ἡ ἀπόδειξις; δῆλον ὅτι ὅταν ἀφαιρουμένων ὑπάρχῃ πρώτῳ· οἷον τῷ ἰσοσκελεῖ χαλκῷ τριγώνῳ ὑπάρξουσι δύο ὀρθαί, ἀλλὰ καὶ τοῦ χαλκοῦν εἶναι ἀφαιρεθέντος καὶ τοῦ ἰσοσκελές. Ἀλλ' οὐ τοῦ σχήματος ἢ πέρατος. Ἀλλ' οὐ πρώτων. Τίνος οὖν πρώτου; εἰ δὴ τριγώνου, κατὰ τοῦτο

Oportet autem non latere, quod sæpe contingat error, nec insit demonstratum universale primum *ea ratione*, qua videtur demonstrari universale primum. Decipimur vero isto errore, quando aut nihil sumi possit superius præter singulare, quam *ipsa* singularia; aut quando sit quidem *aliquod universale primum*, at nomine careat in rebus specie differentibus, *quo diversarum specierum res comprehendantur*, aut quando sit, ut in parte, totum, de quo demonstratur; singularibus enim inerit quidem demonstratio, et erit de omni, at nihilo minus non erit illius primi universalis demonstratio. Dico autem Illius Primi, quatenus hoc *est*, demonstrationem, quando fuerit primi universalis. (2) Si quis ergo demonstraverit, quod rectæ non coincidant, videretur sane hujus esse demonstratio *proprie*, quod de omnibus hoc proferatur rectis. Non est autem *illius demonstratio*; quandoquidem non, quia hoc modo *sint* æquales, illud fit, sed, quatenus quocumque modo æquales sint. (3) Et, si triangulus non esset aliud quam æquicrure, quatenus æquicrure videri poterat inesse *universaliter primo* τὸ *habere duos rectos.* (4) Et proportio quod sit commutata, quatenus numeri, et quatenus lineæ, et quatenus solida, et quatenus tempora *sunt*, sicut aliquando separatim (*de singulis*) demonstrabatur, hoc quidem possit de omnibus una demonstratione probari; verum quoniam non sit nomen aliquod, quo omnia hæc *velut* unum comprehendantur, numeri, longitudines, tempora, solida, et *sumantur* ea specie inter se differentia, separatim sumebantur; nunc autem universaliter *de his* demonstratio *instituitur*: neque enim, ut lineæ, aut ut numeri, inerant; sed, quatenus tale, quod universaliter supponunt inesse. (5) Quare, si demonstraverit aliquis de triangulo unoquoque demonstratione aut una aut diversa, quod singuli habent duos rectos, de æquilatero scorsum, et de scaleno, et de æquicrure; nondum scit, triangulum habere *angulos* duobus rectis *æquales*, nisi sophisticum ad modum; neque *scit* universaliter de triangulo, neque *scit*, si præterea nullus alius sit triangulus; neque enim scit, quatenus triangulus sit, nec de *omni* triangulo *scit*, sed secundum definitum *triangulorum* numerum *scit*; non autem scit secundum omnem speciem, *nec scit*, si non sit aliquis *triangulus*, quem ignoret. (6) Quando igitur non scit universaliter, et quando scit simpliciter? Nimirum manifestum est, quod *tum sciat simpliciter*, si eadem sit τοῦ Esse ratio triangulo et æquilatero, aut cuique *trianguli speciei*, aut omnibus; si vero non sit eadem τοῦ Esse ratio, sed diversa, insit autem, quatenus triangulus est; *tum* non scit *simpliciter et universaliter*. (7) Utrum vero, quatenus triangulus, aut, quatenus æquicrure, *illi* inest? et quando per hoc inest primum? et universaliter cujusnam est demonstratio? Manifestum est, quod *tum universale primum inerit*, quando, ablatis *reliquis*, inerit primo. Ut, æquicruri æneo triangulo inerunt duo recti *anguli*; verum etiam, ablato eo quod est æneum esse, et quod est æquicrure, *inerit*. Sed non *inest*, ablata figura aut termino. Sed non, *ablatis iis* quæ prima sunt. Cujus ergo primi *erit demonstratio?* Nimirum si trian-

ὑπάρχει καὶ τοῖς ἄλλοις, καὶ τούτου καθόλου ἐστὶν ἡ ἀπόδειξις.

guli *erit demonstratio*, secundum hoc inest *idem* etiam ceteris, et *sic* hujus universaliter est demonstratio.

CAP. VI.

Demonstrationem constare ex principiis per se, et medio necessario.

Εἰ οὖν ἐστὶν ἡ ἀποδεικτικὴ ἐπιστήμη ἐξ ἀναγκαίων ἀρχῶν (ὃ γὰρ ἐπίσταται, οὐ δυνατὸν ἄλλως 5 ἔχειν), τὰ δὲ καθ' αὑτὰ ὑπάρχοντα ἀναγκαῖα τοῖς πράγμασιν (ἃ μὲν γὰρ ἐν τῷ τί ἐστιν ὑπάρχει· τοῖς δ' αὐτὰ ἐν τῷ τί ἐστιν ὑπάρχει κατηγορουμένοις αὐτῶν, ὧν θάτερον τῶν ἀντικειμένων ἀνάγκη ὑπάρχειν), φανερὸν ὅτι ἐκ τοιούτων τινῶν ἂν εἴη ὁ ἀποδεικτικὸς συλλογισμός· 10 ἅπαν γὰρ ἢ οὕτως ὑπάρχει ἢ κατὰ συμβεβηκός, τὰ δὲ συμβεβηκότα οὐκ ἀναγκαῖα.

2. Ἢ δὴ οὕτω λεκτέον, ἢ ἀρχὴν θεμένοις ὅτι ἡ ἀπόδειξις ἀναγκαῖόν ἐστι, καὶ εἰ ἀποδέδεικται, οὐχ οἷόν τ' ἄλλως ἔχειν· ἐξ ἀναγκαίων ἄρα δεῖ εἶναι τὸν συλλο- 15 γισμόν. (3) Ἐξ ἀληθῶν μὲν γὰρ ἔστι καὶ μὴ ἀποδεικνύντα συλλογίσασθαι, ἐξ ἀναγκαίων δ' οὐκ ἔστιν ἀλλ' ἢ ἀποδεικνύντα· τοῦτο γὰρ ἤδη ἀποδείξεώς ἐστιν. (4) Σημεῖον δ' ὅτι ἡ ἀπόδειξις ἐξ ἀναγκαίων, ὅτι καὶ τὰς ἐνστάσεις οὕτω φέρομεν πρὸς τοὺς οἰομένους ἀπο- 20 δεικνύναι ὅτι οὐκ ἀνάγκη, ἂν οἰώμεθα ἢ ὅλως ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἢ ἕνεκά γε τοῦ λόγου. (5) Δῆλον δ' ἐκ τούτων καὶ ὅτι εὐήθεις οἱ λαμβάνειν οἰόμενοι καλῶς τὰς ἀρχάς, ἐὰν ἔνδοξος ᾖ ἡ πρότασις καὶ ἀληθής, οἷον οἱ σοφισταὶ ὅτι τὸ ἐπίστασθαι τὸ ἐπιστήμην ἔχειν. Οὐ 25 γὰρ τὸ ἔνδοξον ἢ μὴ ἀρχή ἐστιν, ἀλλὰ τὸ πρῶτον τοῦ γένους περὶ ὃ δείκνυται· καὶ τἀληθὲς οὐ πᾶν οἰκεῖον. (6) Ὅτι δ' ἐξ ἀναγκαίων εἶναι δεῖ τὸν συλλογισμόν, φανερὸν καὶ ἐκ τῶνδε. Εἰ γὰρ ὁ μὴ ἔχων λόγον τοῦ διὰ τί οὔσης ἀποδείξεως οὐκ ἐπιστήμων, εἴη δ' ἂν ὥστε τὸ Α 30 κατὰ τοῦ Γ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν, τὸ δὲ Β τὸ μέσον, δι' οὗ ἀπεδείχθη, μὴ ἐξ ἀνάγκης, οὐκ οἶδε διότι. Οὐ γάρ ἐστι τοῦτο διὰ τὸ μέσον· τὸ μὲν γὰρ ἐνδέχεται μὴ εἶναι, τὸ δὲ συμπέρασμα ἀναγκαῖον. (7) Ἔτι εἴ τις μὴ οἶδε νῦν ἔχων τὸν λόγον καὶ σωζόμενος, σωζομένου τοῦ πρά- 35 γματος, μὴ ἐπιλελησμένος, οὐδὲ πρότερον ᾔδει. Φθαρείη δ' ἂν τὸ μέσον, εἰ μὴ ἀναγκαῖον. Ὥστε ἕξει μὲν τὸν λόγον σωζόμενος σωζομένου τοῦ πράγματος, οὐκ οἶδε δέ· οὐδ' ἄρα πρότερον ᾔδει. Εἰ δὲ μὴ ἔφθαρται, ἐνδέχεται δὲ φθαρῆναι, τὸ συμβαῖνον ἂν εἴη δυνατὸν 40 καὶ ἐνδεχόμενον. Ἀλλ' ἔστιν ἀδύνατον οὕτως ἔχοντα εἰδέναι.

8. Ὅταν μὲν οὖν τὸ συμπέρασμα ἐξ ἀνάγκης ᾖ, οὐδὲν κωλύει τὸ μέσον μὴ ἀναγκαῖον εἶναι, δι' οὗ ἐδείχθη· ἔστι γὰρ τὸ ἀναγκαῖον καὶ μὴ ἐξ ἀναγκαίου 45 συλλογίσασθαι, ὥσπερ καὶ ἀληθὲς μὴ ἐξ ἀληθῶν. Ὅταν δὲ τὸ μέσον ἐξ ἀνάγκης, καὶ τὸ συμπέρασμα ἐξ ἀνάγκης, ὥσπερ καὶ ἐξ ἀληθῶν ἀληθὲς ἀεί. Ἔστω γὰρ τὸ Α κατὰ τοῦ Β ἐξ ἀνάγκης, καὶ τοῦτο κατὰ τοῦ Γ· ἀναγκαῖον τοίνυν καὶ τὸ Α τῷ Γ ὑπάρχειν. Ὅταν 50 δὲ μὴ ἀναγκαῖον ᾖ τὸ συμπέρασμα, οὐδὲ τὸ μέσον ἀναγκαῖον οἷόν τ' εἶναι. Ἔστω γὰρ τὸ Α τῷ Γ μὴ

Si igitur est scientia demonstrativa ex principiis necessariis (quod enim *aliquis* scit, id non potest aliter se habere), at quæ per se insunt, necessario rebus insunt (alia enim ratione ejus, quid est, insunt; prædicatis autem eorum hæc ipsa *subjecta* ratione ejus, quid est, insunt, quorum *prædicatorum* oppositorum alterum quidem necesse est inesse); manifestum est, quod ex talibus quibusdam fiat syllogismus demonstrativus. Quodcumque enim aut hoc modo inest, aut secundum accidens; accidentia vero non sunt necessaria.

2. Aut igitur sic dicendum est, *demonstrationis principia esse necessaria*, aut *dicendum est* pro principio ponentibus, demonstrationem *ipsam* esse necessariam, et, si quid demonstratum fuerit, id non posse aliter se habere. Ex necessariis ergo oportet esse syllogismum. (3) Ex veris enim etiam non demonstrans aliquid syllogismo probare potest; ex necessariis vero hoc non licet, *nisi* quis demonstrat : id enim jam demonstrationis est. (4) Signum autem est quod demonstratio ex necessariis sit, quod et instantias ita inferimus adversus illos, qui sibi videntur demonstrare « quod non sit necessarium »; si aut omnino contingere *ut res* aliter se habeat opinamur, aut saltem propter adductam rationem. (5) Manifestum vero etiam est ex his, esse stolidos, qui præclare putent se principia sumere, si propositio sit probabilis et vera; ut sophistæ, quod τὸ scire sit scientiam habere. Non enim, quod probabile, aut non *probabile* est, principium est, sed quod primum in illo genere est, circa quod demonstratur; nec omne verum, proprium est *illius generis, circa quod demonstratur*. (6) Quod autem ex necessariis oporteat esse syllogismum *demonstrativum*, ex his quoque manifestum est. Si enim is, qui non habet rationem causæ, quum sit demonstratio, *rei tamen hujus* non est sciens; fiat autem ut A necessario insit τῷ C, at τὸ B medium sit, per quod demonstratum fuerit, non ex necessitate *inesse;* non scit causam per quam res sit. Non enim hanc licet per medium *scire*; hoc enim contingit non esse; conclusio autem est necessaria. (7) Præterea, si quis *rem* non *scit*, *nunc* tamen habens conclusionem, et si *ipse* salvus est, salva re, neque *ipse* oblitus est, idem neque ante *scivit*. Interierit autem medium, si non *sit* necessarium. Quare habebit quidem conclusionem, *ipse* salvus, salva re; non *scit* tamen : ergo neque ante *scivit*. Si vero non interiit *medium seu causa rei*, contingit autem interire; id quod sequitur, possibile fuerit et contingens. Verum fieri non potest, *ita* affectum *rem* scire.

8. Quando igitur conclusio necessaria fuerit, nihil impedit, medium non necessarium esse, per quod *conclusio necessaria* demonstrata est; potest enim necessarium etiam ex non necessariis syllogismo probari, quemadmodum et verum ex non veris. Quando autem medium *fuerit* necessarium; etiam conclusio *fuerit* necessaria; sicut ex veris verum semper *colligitur*. Sit enim τὸ A *verum* de B ex necessitate, et hoc B de C; necessarium ergo est, etiam τὸ A inesse τῷ C. Quodsi vero conclusio necessaria non fuerit; neque medium necessarium esse potest. Ponatur enim, τὸ A τῷ C non ex necessitate inesse, verum τῷ

ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν, τῷ δὲ Β, καὶ τοῦτο τῷ Γ ἐξ ἀνάγκης· καὶ τὸ Α ἄρα τῷ Γ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρξει. Ἀλλ' οὐχ ὑπέκειτο. (9) Ἐπεὶ τοίνυν εἰ ἐπίσταται ἀποδεικτικῶς, δεῖ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν, δῆλον ὅτι καὶ διὰ μέσου ἀναγκαίου δεῖ ἔχειν τὴν ἀπόδειξιν· ἢ οὐκ ἐπιστήσεται οὔτε διότι οὔτε ὅτι ἀνάγκη ἐκεῖνο εἶναι, ἀλλ' ἢ οἰήσεται οὐκ εἰδώς, ἐὰν ὑπολάβῃ ὡς ἀναγκαῖον τὸ μὴ ἀναγκαῖον, ἢ οὐδ' οἰήσεται ὁμοίως, ἐάν τε τὸ ὅτι εἰδῇ διὰ μέσων ἐάν τε τὸ διότι καὶ δι' ἀμέσων.

10. Τῶν δὲ συμβεβηκότων μὴ καθ' αὑτά, ὃν τρόπον διωρίσθη τὰ καθ' αὑτά, οὐκ ἔστιν ἐπιστήμη ἀποδεικτική. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐξ ἀνάγκης δεῖξαι τὸ συμπέρασμα· τὸ συμβεβηκὸς γὰρ ἐνδέχεται μὴ ὑπάρχειν· περὶ τοιούτου γὰρ λέγω συμβεβηκότος. (11) Καίτοι ἀπορήσειεν ἄν τις ἴσως τίνος ἕνεκα ταῦτα δεῖ ἐρωτᾶν περὶ τούτων, εἰ μὴ ἀνάγκη τὸ συμπέρασμα εἶναι· οὐδὲν γὰρ διαφέρει εἴ τις ἐρόμενος τὰ τυχόντα, εἶτα εἴπειεν τὸ συμπέρασμα. (12) Δεῖ δ' ἐρωτᾶν οὐχ ὡς ἀναγκαῖον εἶναι διὰ τὰ ἠρωτημένα, ἀλλ' ὅτι λέγειν ἀνάγκη τῷ ἐκεῖνα λέγοντι, καὶ ἀληθῶς λέγειν, ἐὰν ἀληθῶς ᾖ ὑπάρχοντα.

13. Ἐπεὶ δ' ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχει περὶ ἕκαστον γένος ὅσα καθ' αὑτὰ ὑπάρχει, καὶ ᾗ ἕκαστον, φανερὸν ὅτι περὶ τῶν καθ' αὑτὰ ὑπαρχόντων αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀποδείξεις καὶ ἐκ τῶν τοιούτων εἰσίν· τὰ μὲν γὰρ συμβεβηκότα οὐκ ἀναγκαῖα· (14) ὥστ' οὐκ ἀνάγκη τὸ συμπέρασμα εἰδέναι διότι ὑπάρχει, οὐδ' εἰ ἀεὶ εἴη, μὴ καθ' αὑτὸ δέ, οἷον οἱ διὰ σημείων συλλογισμοί. Τὸ γὰρ καθ' αὑτὸ οὐ καθ' αὑτὸ ἐπιστήσεται, οὐδὲ διότι· τὸ δὲ διότι ἐπίστασθαι ἔστι τὸ διὰ τοῦ αἰτίου ἐπίστασθαι. Δι' αὐτὸ ἄρα δεῖ καὶ τὸ μέσον τῷ τρίτῳ καὶ τὸ πρῶτον τῷ μέσῳ ὑπάρχειν.

B, et hoc B τῷ C ex necessitate; et τὸ A ergo ex necessitate inerit τῷ C; verum *in prima propositione* hoc non supponebatur. (9) Quoniam igitur, si scit *aliquis* per demonstrationem, id ex necessitate oportet inesse, manifestum est quod etiam per medium necessarium oporteat *eum* habere demonstrationem. Aut non sciet, neque cur res sit, nec, quod sit necesse, illud esse. Sed aut opinabitur, quum non sciat, si acceperit ut necessarium id quod non est necessarium; aut neque opinabitur similiter, si quidem, quod res sit, per media sciverit, cur autem talis sit, etiam per immediata.

10. Accidentium autem non per se, quemadmodum definita sunt ea, quæ per se *dicuntur inesse*, non est scientia demonstrativa. Non enim potest ex necessitate demonstrari conclusio; nam accidens contingit non inesse; de tali enim accidenti loquor. (11) Et sane dubitaverit aliquis forte, cujus gratia oporteat hæc interrogare de his, si quidem non *sit* necessarium, conclusionem esse. Nihil enim differt, si quis interrogans ea, quæcumque inciderint, deinde subjungat conclusionem. (12) Oportet autem interrogare, non quod *conclusio* necessaria sit propter ea, quæ interrogata sunt, sed quod dicere *et admittere conclusionem* necesse est eum, qui *illa* dixit *et concessit*, et vere dicere *ac ut necessaria concedere*, si quidem vere rei, *de qua quæritur*, insint.

13. Quoniam autem in quocumque genere ex necessitate insunt, quotquot per se insunt, et quatenus unumquodque est; manifestum est quod demonstrationes scire facientes *de* iis, quæ per se insunt, et *ex* talibus sint (*demonstrent*). Nam accidentia non sunt necessaria. (14) Quare non necesse est, conclusionem scire cur insit, neque si semper insit, non *insit* autem per se, ut qui per signa *colligunt* syllogismi. Quod enim per se inest, non per se sciet, neque cur *sit*. Tὸ scire, cur *res* sit, est autem scire per causam. Per se igitur oportet et medium tertio et primum medio inesse.

CAP. VII.

Quod non liceat ex alio scientiæ genere in aliud descendendo demonstrare.

Οὐκ ἄρα ἔστιν ἐξ ἄλλου γένους μεταβάντα δεῖξαι, οἷον τὸ γεωμετρικὸν ἀριθμητικῇ. (2) Τρία γάρ ἐστι τὰ ἐν ταῖς ἀποδείξεσιν, ἓν μὲν τὸ ἀποδεικνύμενον τὸ συμπέρασμα· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ὑπάρχον γένει τινὶ καθ' αὑτό· ἓν δὲ τὰ ἀξιώματα· ἀξιώματα δ' ἐστὶν ἐξ ὧν· τρίτον τὸ γένος τὸ ὑποκείμενον, οὗ τὰ πάθη καὶ τὰ καθ' αὑτὰ συμβεβηκότα δηλοῖ ἡ ἀπόδειξις. (3) Ἐξ ὧν μὲν οὖν ἡ ἀπόδειξις, ἐνδέχεται τὰ αὐτὰ εἶναι· ὧν δὲ τὸ γένος ἕτερον, ὥσπερ ἀριθμητικῆς καὶ γεωμετρίας, οὐκ ἔστι τὴν ἀριθμητικὴν ἀπόδειξιν ἐφαρμόσαι ἐπὶ τὰ τοῖς μεγέθεσι συμβεβηκότα, εἰ μὴ τὰ μεγέθη ἀριθμοί εἰσι· τοῦτο δ' ὡς ἐνδέχεται ἐπί τινων, ὕστερον λεχθήσεται. (4) Ἡ δ' ἀριθμητικὴ ἀπόδειξις ἀεὶ ἔχει τὸ γένος περὶ ὃ ἡ ἀπόδειξις, καὶ αἱ ἄλλαι ὁμοίως. Ὥστ' ἢ ἁπλῶς ἀνάγκη τὸ αὐτὸ εἶναι γένος ἢ πῇ, εἰ μέλλει ἡ ἀπόδειξις μεταβαίνειν. Ἄλλως δ' ὅτι ἀδύνατον, δῆλον· ἐκ γὰρ τοῦ αὐτοῦ γένους ἀνάγκη τὰ ἄκρα καὶ τὰ μέσα εἶναι. Εἰ γὰρ μὴ καθ' αὑτά, συμβεβηκότα ἔσται. (5) Διὰ τοῦτο τῇ γεωμετρίᾳ οὐκ

Non ergo licet ex alio genere *scientiæ in aliud* descendendo demonstrare, ut geometricum *problema* arithmetica *ratione*. (2) Tria enim sunt in demonstrationibus; unum quidem, quod demonstratur, conclusio; hæc vero est id, quod generi cuidam per se inest; alterum vero, axiomata; axiomata autem sunt, e quibus *conficitur demonstratio;* tertium vero est genus subjectum, cujus affectiones et accidentia, quæ per se insunt, indicat demonstratio. (3) E quibus ergo est demonstratio, ea contingit eadem esse. Quorum autem genus diversum est, ut arithmeticæ et geometriæ, non licet arithmeticam demonstrationem accommodare ad ea, quæ magnitudinibus accidunt; si quidem magnitudines non sunt numeri. Hoc vero quomodo in quibusdam contingat, postea dicetur. (4) Arithmetica autem demonstratio semper habet genus *proprium*, ad quod attinet demonstratio. Et reliquæ *scientiæ* similiter. Quare aut simpliciter necesse est, ut idem sit genus *scientiæ*, aut ut certa ratione *idem sit*, si demonstratio vult *in aliud genus* descendere; quod autem *hoc* alio modo fieri non possit, manifestum est Nam ex eodem genere oportet esse extrema et media. Si enim non per se *insint*, erunt accidentia. (5) Quare

ἔστι δεῖξαι ὅτι τῶν ἐναντίων μία ἐπιστήμη, ἀλλ' οὐδ' ὅτι οἱ δύο κύβοι κύβος· οὐδ' ἄλλη ἐπιστήμη τὸ ἑτέρας, ἀλλ' ἢ ὅσα οὕτως ἔχει πρὸς ἄλληλα ὥστ' εἶναι θάτερον ὑπὸ θάτερον, οἷον τὰ ὀπτικὰ πρὸς γεωμετρίαν καὶ τὰ ἁρμονικὰ πρὸς ἀριθμητικήν. (6) Οὐδ' εἴ τι ὑπάρχει ταῖς γραμμαῖς μὴ ᾗ γραμμαὶ καὶ ᾗ ἐκ τῶν ἀρχῶν τῶν ἰδίων, οἷον εἰ καλλίστη τῶν γραμμῶν ἡ εὐθεῖα ἢ εἰ ἐναντίως ἔχει τῇ περιφερείᾳ· οὐ γὰρ ᾗ τὸ ἴδιον γένος αὐτῶν, ὑπάρχει, ἀλλ' ᾗ κοινόν τι.

geometriæ non convenit demonstrare, quod contrariorum una sit scientia, neque, quod duo cubi *faciant* cubum; nec alii scientiæ *convenit demonstrare, quod est* alterius. Sed aut quæ ita se habent ad se invicem, ut alterum sit sub altero; ut optica ad geometriam, et harmonica ad arithmeticam, *ea, ut ejusdem generis, convenit scientiæ demonstrare.* (6) Nec *geometriæ est demonstrare*, si quid inest lineis, non, quatenus lineæ sunt, et quatenus *demonstratur* ex principiis propriis; ut, num linearum præstantissima sit recta, aut, num opponatur *hæc* circumferentiæ. Non enim, quatenus proprium eorum genus est, insunt *hæc lineis*, sed, quatenus illis aliquid commune *etiam aliis rebus* tribuitur.

CAP. VIII.

De conclusione æterna.

Φανερὸν δὲ καὶ ἐὰν ὦσιν αἱ προτάσεις καθόλου ἐξ ὧν ὁ συλλογισμός, ὅτι ἀνάγκη καὶ τὸ συμπέρασμα ἀΐδιον εἶναι τῆς τοιαύτης ἀποδείξεως καὶ τῆς ἁπλῶς εἰπεῖν ἀποδείξεως. (3) Οὐκ ἔστιν ἄρα ἀπόδειξις τῶν φθαρτῶν οὐδ' ἐπιστήμη ἁπλῶς, ἀλλ' οὕτως ὥσπερ κατὰ συμβεβηκός, ὅτι οὐ καθόλου αὐτοῦ ἐστὶν ἀλλὰ ποτὲ καὶ πώς. Ὅταν δ' ᾖ, ἀνάγκη τὴν ἑτέραν μὴ καθόλου εἶναι πρότασιν καὶ φθαρτήν, φθαρτὴν μὲν ὅτι καὶ τὸ συμπέρασμα οὔσης, μὴ καθόλου δὲ ὅτι ᾧ μὲν ἔσται ᾧ δ' οὐκ ἔσται ἐφ' ὧν, ὥστ' οὐκ ἔστι συλλογίσασθαι καθόλου, ἀλλ' ὅτι νῦν. (2) Ὁμοίως δ' ἔχει καὶ περὶ ὁρισμούς, ἐπείπερ ἐστὶν ὁ ὁρισμὸς ἢ ἀρχὴ ἀποδείξεως ἢ ἀπόδειξις θέσει διαφέρουσα ἢ συμπέρασμά τι ἀποδείξεως. (3) Αἱ δὲ τῶν πολλάκις γινομένων ἀποδείξεις καὶ ἐπιστῆμαι, οἷον σελήνης ἐκλείψεως, δῆλον ὅτι ᾗ μὲν τοιαίδ' εἰσίν, ἀεί εἰσιν, ᾗ δ' οὐκ ἀεί, κατὰ μέρος εἰσίν. Ὥσπερ δ' ἡ ἔκλειψις, ὡσαύτως τοῖς ἄλλοις.

Manifestum vero etiam est, si propositiones sint universales, ex quibus syllogismus *constat*, quod necesse sit, etiam conclusionem *talis* demonstrationis esse æternam, et illius quæ simpliciter dicitur demonstrationis. Non est ergo demonstratio corruptibilium, neque scientia *eorundem* simpliciter, sed hoc modo, ut secundum accidens; quod non sit illius *scientia aut demonstratio* universaliter, sed aliquando, et certa ratione. Quando vero talis fuerit *demonstratio*, necesse est, alteram non esse universalem propositionem, et corruptibilem *de re corruptibili.* Corruptibilis quidem *erit altera propositio*, quod et conclusio *sit de corruptibili*, quum sit *altera præmissarum de re corruptibili;* quoniam autem hoc quidem *tempore* erit quod asseritur, hoc vero *tempore* non erit, non universalis est. Quare nec universaliter concludere licet, sed, quod nunc *tale sit.* (2) Similiter vero etiam res se habet circa definitiones; siquidem est definitio aut principium demonstrationis, aut demonstratio dispositione *terminorum* differens, aut conclusio quædam demonstrationis. (3) Eorum vero, quæ frequenter fiunt, demonstrationes et scientiæ, ut defectus lunæ, manifestum est quod, quatenus tales sunt, semper sunt; quatenus vero non *sunt* semper, particulares sunt. Quemadmodum vero de lunæ defectu, ita etiam de aliis *judicandum est.*

CAP. IX.

Demonstrationem esse oportere ex principiis propriis et indemonstrabilibus.

Ἐπεὶ δὲ φανερὸν ὅτι ἕκαστον ἀποδεῖξαι οὐκ ἔστιν ἀλλ' ἢ ἐκ τῶν ἑκάστου ἀρχῶν, ἂν τὸ δεικνύμενον ὑπάρχῃ ᾗ ἐκεῖνο, οὐκ ἔστι τὸ ἐπίστασθαι τοῦτο, ἂν ἐξ ἀληθῶν καὶ ἀναποδείκτων δειχθῇ καὶ ἀμέσων. Ἔστι γὰρ οὕτω δεῖξαι, ὥσπερ Βρύσων τὸν τετραγωνισμόν. (2) Κατὰ κοινόν τε γὰρ δεικνύουσιν οἱ τοιοῦτοι λόγοι, ὃ καὶ ἑτέρῳ ὑπάρξει· διὸ καὶ ἐπ' ἄλλων ἐφαρμόττουσιν οἱ λόγοι οὐ συγγενῶν. Οὐκοῦν οὐχ ᾗ ἐκεῖνο ἐπίσταται, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· οὐ γὰρ ἂν ἐφήρμοττεν ἡ ἀπόδειξις καὶ ἐπ' ἄλλο γένος.

3. Ἕκαστον δ' ἐπιστάμεθα μὴ κατὰ συμβεβηκός, ὅταν κατ' ἐκεῖνο γινώσκωμεν καθ' ὃ ὑπάρχει, ἐκ τῶν ἀρχῶν τῶν ἐκείνου ᾗ ἐκεῖνο, οἷον τὸ δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχειν, ᾧ ὑπάρχει καθ' αὑτὸ τὸ εἰρημένον, ἐκ τῶν ἀρχῶν τῶν τούτου. Ὥστ' εἰ καθ' αὑτὸ κἀκεῖνο ὑπάρχει ᾧ ὑπάρχει, ἀνάγκη τὸ μέσον ἐν τῇ αὐτῇ συγγενείᾳ εἶναι. (4) Εἰ δὲ μή, ἀλλ' ὡς τὰ ἁρμονικὰ δι' ἀριθμητικῆς. Τὰ δὲ τοιαῦτα δείκνυται μὲν ὡσαύτως, διαφέρει δέ· τὸ μὲν γὰρ ὅτι ἑτέρας ἐπιστήμης (τὸ γὰρ ὑποκείμενον γένος ἕτερον), τὸ δὲ διότι τῆς ἄνω, ἧς καθ' αὑτὰ τὰ πάθη ἐστίν. Ὥστε καὶ ἐκ

Quoniam autem manifestum est, quod unumquodque demonstrari non possit, nisi ex suis principiis, si, quod demonstrandum est, insit, quatenus ipsum *est;* non possumus *sine his* id, *quod demonstratur*, scire, etiamsi ex veris et indemonstrabilibus et immediatis sit demonstratum. Ita enim contingit demonstrare eo modo, quo Bryso *circuli* quadraturam. (2) Nam secundum commune demonstrant tales rationes, quod et alii *rei* inerit; quare etiam rationes ad alia quadrant non ejusdem generis. Quare *ex his* non scit *demonstrans*, quatenus ipsum *demonstrandum* est, sed *scit* secundum accidens; non enim alias conveniret demonstratio etiam alteri generi.

3. Unumquodque autem scimus non secundum accidens, quando secundum illud cognoverimus, secundum quod inest, ex principiis illius, *cui inest*, quatenus ipsum est; ut, τὸ *triangulum tres angulos* habere duobus rectis æquales, *scimus*, *utpote* cui *triangulo* dictum inest per se, ex principiis illius *propriis*. Quare, si per se hoc inest *ei*, cui inest; necesse est, medium in eodem genere esse. (4) Si vero non, at *certe ita erit*, ut, quemadmodum harmonica per arithmeticam *rationem probantur;* talia autem demonstrantur quidem similiter, differentia tamen quadam. Quod enim *res* sit, alterius *est* scientiæ (nam subjectum genus aliud est); at quare *res* sit, superioris est scientiæ, cujus affectiones illæ per se sunt. Quare etiam ex his manifestum est quod non pos-

τούτων φανερὸν ὅτι οὐκ ἔστιν ἀποδεῖξαι ἁπλῶς, ἀλλ' ἢ ἐκ τῶν ἑκάστου ἀρχῶν. Ἀλλὰ τούτων αἱ ἀρχαὶ ἔχουσι τὸ κοινόν.

5. Εἰ δὲ φανερὸν τοῦτο, φανερὸν καὶ ὅτι οὐκ ἔστι τὰς ἑκάστου ἰδίας ἀρχὰς ἀποδεῖξαι· ἔσονται γὰρ ἐκεῖναι ἁπάντων ἀρχαί, καὶ ἐπιστήμη ἡ ἐκείνων κυρία πάντων. Καὶ γὰρ ἐπίσταται μᾶλλον ὁ ἐκ τῶν ἀνώτερον αἰτίων εἰδώς· ἐκ τῶν προτέρων γὰρ οἶδεν, ὅταν ἐκ μὴ αἰτιατῶν εἰδῇ αἰτίων. Ὥστ' εἰ μᾶλλον οἶδε, καὶ μάλιστα· κἂν ἐπιστήμη ἐκείνη εἴη, καὶ μᾶλλον καὶ μάλιστα. (6) Ἡ δ' ἀπόδειξις οὐκ ἐφαρμόττει ἐπ' ἄλλο γένος, ἀλλ' ἢ ὡς εἴρηται αἱ γεωμετρικαὶ ἐπὶ τὰς μηχανικὰς ἢ ὀπτικάς, καὶ αἱ ἀριθμητικαὶ ἐπὶ τὰς ἁρμονικάς.

6. Χαλεπὸν δ' ἐστὶ τὸ γνῶναι εἰ οἶδεν ἢ μή. Χαλεπὸν γὰρ τὸ γνῶναι εἰ ἐκ τῶν ἑκάστου ἀρχῶν ἴσμεν ἢ μή· ὅπερ ἐστὶ τὸ εἰδέναι. Οἰόμεθα δ', ἂν ἔχωμεν ἐξ ἀληθινῶν τινῶν συλλογισμὸν καὶ πρώτων, ἐπίστασθαι· τὸ δ' οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ συγγενῆ δεῖ εἶναι τοῖς πρώτοις.

sit unumquodque demonstrari simpliciter, nisi ex propriis principiis. At illorum principia commune quid habent aliis *rebus*.

5. Si vero hoc manifestum est, etiam manifestum est quod uniuscujusque rei principia propria demonstrari non possint; erunt enim illa *prima principia* omnium principia; et scientia illorum omnium *aliarum scientiarum* domina. Nam scit magis, qui ex superioribus principiis *rem* scit; ex prioribus etenim scit, quando ex *primis et* non aliunde effectis scit causis. Quare, si magis scit, maxime quoque *scit*, et si scientia illa fuerit, magis quoque et maxime *erit scientia*. (6) Demonstratio autem non quadrat ad aliud genus, nisi, ut dictum est, geometricæ *demonstrationes* ad mechanicas *rationes* aut opticas, et arithmeticæ *demonstrationes* ad *rationes* harmonicas.

7. Difficile vero est cognoscere, num *aliquis* sciat, necne. Difficile enim est cognoscere, num ex uniuscujusque principiis sciamus, an non; quale quid est τὸ scire; arbitramur vero, si ex veris quibusdam et primis habemus syllogismum, nos scire; hoc vero non est, sed oportet unius generis esse *principia*, *per quæ scimus*, primis.

CAP. X.

De principiorum definitione et divisione.

Λέγω δ' ἀρχὰς ἐν ἑκάστῳ γένει ταύτας, ἃς ὅτι ἔστι μὴ ἐνδέχεται δεῖξαι. (2) Τί μὲν οὖν σημαίνει καὶ τὰ πρῶτα καὶ τὰ ἐκ τούτων, λαμβάνεται· ὅτι δ' ἔστι, τὰς μὲν ἀρχὰς ἀνάγκη λαμβάνειν, τὰ δ' ἄλλα δεικνύναι, οἷον τί μονὰς ἢ τί τὸ εὐθὺ καὶ τρίγωνον· εἶναι δὲ τὴν μονάδα λαβεῖν καὶ μέγεθος, τὰ δ' ἕτερα δεικνύναι.

3. Ἔστι δ' ὧν χρῶνται ἐν ταῖς ἀποδεικτικαῖς ἐπιστήμαις τὰ μὲν ἴδια ἑκάστης ἐπιστήμης, τὰ δὲ κοινά· κοινὰ δὲ κατ' ἀναλογίαν, ἐπεὶ χρήσιμόν γε ὅσον ἐν τῷ ὑπὸ τὴν ἐπιστήμην γένει. Ἴδια μὲν οἷον γραμμὴν εἶναι τοιανδί, καὶ τὸ εὐθύ, κοινὰ δὲ οἷον τὸ ἴσα ἀπὸ ἴσων ἂν ἀφέλῃ, ὅτι ἴσα τὰ λοιπά. Ἱκανὸν δ' ἕκαστον τούτων ὅσον ἐν τῷ γένει· ταὐτὸ γὰρ ποιήσει, κἂν μὴ κατὰ πάντων λάβῃ, ἀλλ' ἐπὶ μεγεθῶν μόνον, τῷ δ' ἀριθμητικῷ ἐπ' ἀριθμῶν.

4. Ἔστι δ' ἴδια μὲν καὶ ἃ λαμβάνεται εἶναι, περὶ ἃ ἡ ἐπιστήμη θεωρεῖ τὰ ὑπάρχοντα καθ' αὑτά, οἷον μονάδας ἡ ἀριθμητική, ἡ δὲ γεωμετρία σημεῖα καὶ γραμμάς. Ταῦτα γὰρ λαμβάνουσι τὸ εἶναι καὶ τοδὶ εἶναι. Τὰ δὲ τούτων πάθη καθ' αὑτά, τί μὲν σημαίνει ἕκαστον, λαμβάνουσιν, οἷον ἡ μὲν ἀριθμητικὴ τί περιττὸν ἢ ἄρτιον ἢ τετράγωνον ἢ κύβος, ἡ δὲ γεωμετρία τί τὸ ἄλογον ἢ τὸ κεκλάσθαι ἢ νεύειν, ὅτι δ' ἔστι, δεικνύουσι διά τε τῶν κοινῶν καὶ ἐκ τῶν ἀποδεδειγμένων. Καὶ ἡ ἀστρολογία ὡσαύτως. (5) Πᾶσα γὰρ ἀποδεικτικὴ ἐπιστήμη περὶ τρία ἐστίν, ὅσα τε εἶναι τίθεται (ταῦτα δ' ἐστὶ τὸ γένος, οὗ τῶν καθ' αὑτὰ παθημάτων ἐστὶ θεωρητική), καὶ τὰ κοινὰ λεγόμενα ἀξιώματα, ἐξ ὧν πρώτων ἀποδείκνυσι, καὶ τρίτον τὰ πάθη, ὧν τί σημαίνει ἕκαστον λαμβάνει. (6) Ἐνίας

Principia autem dico in unoquoque genere ea, de quibus, quod sint, demonstrari nequit. (2) Quid ergo significent tum prima, tum quæ ex primis *oriuntur, id* sumitur. Quod autem sint, principia nempe, *id* necesse est sumere; reliqua vero, demonstrare; ut, quid sit unitas, et quid rectum, et triangulus. Esse autem unitatem, et magnitudinem, *id nos oportet* sumere; reliqua vero demonstrare.

3. Sunt autem *principia*, quibus in scientiis demonstrativis utuntur, alia quidem uniuscujusque scientiæ propria; alia vero communia; communia autem secundum analogiam; quoniam utile sane est, *accipere communia principia*, quantum in eo, quod est sub scientia *aliqua* genere. Propria quidem, ut, lineam esse ejusmodi, et *esse* τὸ rectum. Communia vero, ut, æqualia ab æqualibus si quis auferat, quod, quæ remanent, æqualia sint. Sufficit autem unumquodque horum, quantum *est* in genere *subjecto;* idem enim efficiet, etiamsi non de omnibus sumpserit *geometria principium, ut de numeris, motu, tempore*, sed de magnitudinibus tantum; arithmetico autem *sufficit principium* de numeris *sumptum*.

4. Sunt autem propria quidem etiam, quæ *ipsa* esse sumuntur, circa quæ scientia considerat *affectiones* per se inhærentes; ut, unitates arithmetica; at geometria puncta et lineas. Hæc enim sumunt τὸ esse, et tale quid esse. Horum autem affectiones per se, quid quidem unaquæque significet, sumunt; ut, arithmetica, quid *sit* impar, aut par, aut quadratum, aut cubus; geometria vero, quid *sit* non proportionale, aut quid τὸ frangi, aut concurrere. Quod autem *aliquid* sit, probant et per communia, et per ea, quæ demonstrata sunt. Et astrologia similiter. (5) Omnis enim demonstrativa scientia circa tria versatur : quæ quidem esse ponuntur; hæc vero sunt genus *subjectum*, cujus affectiones per se inhærentes considerat; et communia, quæ dicimus axiomata, e quibus primis demonstrant; et tertio loco *ipsæ* affectiones, quarum quid significat unaquæque, *scientia* sumit. (6) Non-

μέντοι ἐπιστήμας οὐδὲν κωλύει ἔνια τούτων παρορᾶν, οἷον τὸ γένος μὴ ὑποτίθεσθαι εἶναι, ἂν ᾖ φανερὸν ὅτι ἔστιν (οὐ γὰρ ὁμοίως δῆλον ὅτι ἀριθμός ἐστι καὶ ὅτι ψυχρὸν καὶ θερμόν), καὶ τὰ πάθη μὴ λαμβάνειν τί σημαίνει, ἂν ᾖ δῆλα· ὥσπερ οὐδὲ τὰ κοινὰ οὐ λαμβάνει τί σημαίνει τὸ ἴσα ἀπὸ ἴσων ἀφελεῖν, ὅτι γνώριμον. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τῇ γε φύσει τρία ταῦτά ἐστι, περὶ ὅ τε δείκνυσι καὶ ἃ δείκνυσι καὶ ἐξ ὧν.

7. Οὐκ ἔστι δ' ὑπόθεσις οὐδ' αἴτημα, ὃ ἀνάγκη εἶναι δι' αὑτὸ καὶ δοκεῖν ἀνάγκη. Οὐ γὰρ πρὸς τὸν ἔξω λόγον ἡ ἀπόδειξις, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἐν τῇ ψυχῇ, ἐπεὶ οὐδὲ συλλογισμός. Ἀεὶ γὰρ ἔστιν ἐνστῆναι πρὸς τὸν ἔξω λόγον, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἔσω λόγον οὐκ ἀεί. (8) Ὅσα μὲν οὖν δεικτὰ ὄντα λαμβάνει αὐτὸς μὴ δείξας, ταῦτ', ἐὰν μὲν δοκοῦντα λαμβάνῃ τῷ μανθάνοντι, ὑποτίθεται, καὶ ἔστιν οὐχ ἁπλῶς ὑπόθεσις, ἀλλὰ πρὸς ἐκεῖνον μόνον· ἂν δὲ ᾖ μηδεμιᾶς ἐνούσης δόξης ἢ καὶ ἐναντίας ἐνούσης λαμβάνῃ, τὸ αὐτὸ αἰτεῖται. Καὶ τούτῳ διαφέρει ὑπόθεσις καὶ αἴτημα· ἔστι γὰρ αἴτημα τὸ ὑπεναντίον τοῦ μανθάνοντος τῇ δόξῃ, ἢ ὃ ἄν τις ἀποδεικτὸν ὂν λαμβάνῃ καὶ χρῆται μὴ δείξας.

9. Οἱ μὲν οὖν ὅροι οὐκ εἰσὶν ὑποθέσεις (οὐδὲ γὰρ εἶναι ἢ μὴ λέγονται), ἀλλ' ἐν ταῖς προτάσεσιν αἱ ὑποθέσεις. Τοὺς δ' ὅρους μόνον ξυνίεσθαι δεῖ· τοῦτο δ' οὐχ ὑπόθεσις, εἰ μὴ καὶ τὸ ἀκούειν ὑπόθεσίν τις εἶναι φήσει. Ἀλλ' ὅσων ὄντων τῷ ἐκεῖνα εἶναι γίνεται τὸ συμπέρασμα. (10) Οὐδ' ὁ γεωμέτρης ψευδῆ ὑποτίθεται, ὥσπερ τινὲς ἔφασαν, λέγοντες ὡς οὐ δεῖ τῷ ψεύδει χρῆσθαι, τὸν δὲ γεωμέτρην ψεύδεσθαι λέγοντα ποδιαίαν τὴν οὐ ποδιαίαν ἢ εὐθεῖαν τὴν γεγραμμένην οὐκ εὐθεῖαν οὖσαν. Ὁ δὲ γεωμέτρης οὐδὲν συμπεραίνεται τῷ τήνδε εἶναι γραμμήν, ἣν αὐτὸς ἔφθεγκται, ἀλλὰ τὰ διὰ τούτων δηλούμενα. (11) Ἔτι τὸ αἴτημα καὶ ὑπόθεσις πᾶσα ἢ ὡς ὅλον ἢ ὡς ἐν μέρει, οἱ δ' ὅροι οὐδέτερον τούτων.

nullas sane scientias nihil impedit horum quædam prætermittere; ut, si non ponatur, genus esse, si manifestum sit, quod *illud* sit; (neque enim similiter manifestum est quod numerus sit, et quod calidum sit et frigidum;) et si affectiones non sumatur quid significent, si manifestæ fuerint; quemadmodum nec communia principia quid significent, sumit *demonstrans*, *ut*, *quid sit*, æqualia ab æqualibus auferre, quod notum id sit. At nihilo minus natura tria hæc sunt, de quo demonstrat, et quæ demonstrat, et e quibus *demonstrat*.

7. Non est autem suppositio, neque postulatum, quod necesse sit esse per se, et *quod ita* videri necesse sit. Nec enim ad externam orationem *pertinet* demonstratio, sed ad *internam* in animo *rationem;* quum nec syllogismus *ad externam potius orationem*, *quam ad internam rationem referatur*. Semper enim adversus orationem externam licet instantiam inferre; at adversus internam rationem non semper. (8) Quæcumque ergo, quum demonstrari possint, sumit *demonstrator* ipse non demonstrans; hæc, si quidem, quæ discenti videantur, sumat, supponit; nec est suppositio simpliciter, sed tantum respectu ad eum (*discentem*) habito. Si vero, quum aut nulla insit *discenti* opinio, aut quum contraria insit, sumat *demonstrator;* idem illud *concedi* postulatur. Et hoc ipso differunt suppositio et postulatum; est enim postulatum, quidquid subcontrarium est opinioni discentis; aut quod quis, quum demonstrari possit, sumit, et eo utitur non demonstrans.

9. Definitiones ergo non sunt suppositiones; neque enim esse, aut non esse dicuntur. At in propositionibus sunt suppositiones. Definitiones vero nos oportet tantum intelligere. Tale quid vero non est suppositio; nisi quis τὸ audire etiam suppositionem dicat esse. Sed *est suppositio*, quum quibuscumque positis, eo quod hæc posita sint, sequatur conclusio. (10) Neque geometra falsa supponit, ut quidam affirmarunt, dicentes quod non oporteat nos falsis uti, geometra autem falsum dicat, quum affirmet, lineam longitudinem pedis æquare, quum non sit hujus longitudinis, aut rectam esse lineam scriptam, quum *ea* recta non sit. At geometra nihil concludit eo, quod talis sit linea, qualem ipse dixit, sed quod talia sint, quæ per illa manifestantur. (11) Præterea postulatum et suppositio omnis, aut ut totum, aut ut pars, sese habet; at definitio neutrum horum est.

CAP. XI.

De communibus quibusdam omnium scientiarum principiis.

Εἴδη μὲν οὖν εἶναι ἢ ἕν τι παρὰ τὰ πολλὰ οὐκ ἀνάγκη, εἰ ἀπόδειξις ἔσται, εἶναι μέντοι ἓν κατὰ πολλῶν ἀληθὲς εἰπεῖν ἀνάγκη· οὐ γὰρ ἔσται τὸ καθόλου, ἂν μὴ τοῦτο ᾖ· ἐὰν δὲ τὸ καθόλου μὴ ᾖ, τὸ μέσον οὐκ ἔσται, ὥστ' οὐδ' ἀπόδειξις. Δεῖ ἄρα τι ἓν καὶ τὸ αὐτὸ ἐπὶ πλειόνων εἶναι μὴ ὁμώνυμον. (2) Τὸ δὲ μὴ ἐνδέχεσθαι ἅμα φάναι καὶ ἀποφάναι οὐδεμία λαμβάνει ἀπόδειξις, ἀλλ' ἢ ἐὰν δέῃ δεῖξαι καὶ τὸ συμπέρασμα οὕτως. Δείκνυται δὲ λαβοῦσι τὸ πρῶτον κατὰ τοῦ μέσου, ὅτι ἀληθές, ἀποφάναι δ' οὐκ ἀληθές. Τὸ δὲ μέσον οὐδὲν διαφέρει εἶναι καὶ μὴ εἶναι λαβεῖν, ὡς δ' αὔτως καὶ τὸ τρίτον. Εἰ γὰρ ἐδόθη, καθ' οὗ ἄνθρωπον ἀληθὲς εἰπεῖν, εἰ καὶ μὴ ἄνθρωπον ἀληθές, ἀλλ' εἰ μόνον ἄνθρωπον ζῷον εἶναι, μὴ ζῷον δὲ μή· ἔσται γὰρ ἀληθὲς εἰπεῖν Καλλίαν, εἰ καὶ μὴ Καλλίαν, ὅμως ζῷον, μὴ ζῷον δ' οὔ. Αἴτιον δ' ὅτι τὸ πρῶτον οὐ μόνον κατὰ

Species igitur esse, aut unum quid *separatum* præter singularia, non est necesse, si demonstratio erit. Unum autem ad singularia pertinere, verum est dicere necesse esse; non enim erit universale, nisi hoc sit; nisi vero universale sit, medium non erit; quare neque demonstratio. Oportet ergo unum quid et idem esse, quod de pluribus non æquivoce dicatur. (2) Τὸ non contingere autem, ut simul *de eadem re* aliquid affirmetur et negetur, nulla sumit demonstratio, nisi si sit demonstranda etiam illo modo conclusio. Demonstratur autem *ita aliquid*, si sumamus quod primum medio inesse verum sit; si quis autem neget, non esse id verum. Nihil vero interest, medium sive quis sumat esse sive non esse. Similiter etiam tertium. Si enim datum fuerit, de quo verum sit prædicari hominem, etiamsi non *sit* verum, hominem *de eodem prædicari*, at si solum hominem animal esse *sumatur*, quod autem non sit animal, *id* non esse hominem; erit enim verum dicere, Calliam, etiamsi Callias non sit, nihilominus animal esse, non animal autem non esse. Causa

τοῦ μέσου λέγεται, ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλου διὰ τὸ εἶναι ἐπὶ πλειόνων, ὥστ' οὐδ' εἰ τὸ μέσον καὶ αὐτό ἐστι καὶ μὴ αὐτό, πρὸς τὸ συμπέρασμα οὐδὲν διαφέρει. (3) Τὸ δ' ἅπαν φάναι ἢ ἀποφάναι ἡ εἰς τὸ ἀδύνατον ἀπόδειξις λαμβάνει, (4) καὶ ταῦτα οὐδ' ἀεὶ καθόλου, ἀλλ' ὅσον ἱκανόν, ἱκανὸν δ' ἐπὶ τοῦ γένους. Λέγω δ' ἐπὶ τοῦ γένους οἷον περὶ ὃ γένος τὰς ἀποδείξεις φέρει, ὥσπερ εἴρηται καὶ πρότερον.

5. Ἐπικοινωνοῦσι δὲ πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι ἀλλήλαις κατὰ τὰ κοινά. Κοινὰ δὲ λέγω οἷς χρῶνται ὡς ἐκ τούτων ἀποδεικνύντες, ἀλλ' οὐ περὶ ὧν δεικνύουσιν οὐδ' ὃ δεικνύουσιν. (6) Καὶ ἡ διαλεκτικὴ πάσαις. (7) Καὶ εἴ τις καθόλου πειρῷτο δεικνύναι τὰ κοινά, οἷον ὅτι ἅπαν φάναι ἢ ἀποφάναι, ἢ ὅτι ἴσα ἀπὸ ἴσων, ἢ τῶν τοιούτων ἄττα. (8) Ἡ δὲ διαλεκτικὴ οὐκ ἔστιν οὕτως ὡρισμένων τινῶν, οὐδὲ γένους τινὸς ἑνός. Οὐ γὰρ ἂν ἠρώτα· ἀποδεικνύντα γὰρ οὐκ ἔστιν ἐρωτᾶν διὰ τὸ τῶν ἀντικειμένων ὄντων μὴ δείκνυσθαι τὸ αὐτό. Δέδεικται δὲ τοῦτο ἐν τοῖς περὶ συλλογισμοῦ.

vero est, quod primum non tantum de medio dicitur, sed etiam de alio, quia pluribus commune est. Quare nec, si medium et idem est et non idem, ratione conclusionis *id* aliquid interest. (3) De quolibet autem veram esse affirmationem aut negationem, demonstratio ad impossibile sumit. (4) Et hæc non semper universaliter *sumit eadem*, sed quatenus *ad præsentem quæstionem* sufficit. Sufficit autem, quantum ad *subjectum* genus. Dico autem ad *subjectum* genus, ut de quo genere demonstrationes affert *demonstrans*, ut dictum est et antea.

5. Communicant vero omnes scientiæ mutuo secundum communia *principia*. Communia autem dico, quibus utuntur, tanquam ex his demonstrantes; at non dico *communia principia ea*, de quibus demonstrant, nec *id* quod demonstrant. (6) Et Dialectica cum omnibus *scientiis communicat*. (7) Et, si quis universaliter tentet demonstrare communia; ut, de quolibet veram esse affirmationem aut negationem, aut quod æqualia ab æqualibus *ablata*, *ea*, *quæ remanent*, *relinquant æqualia*, aut talium quædam. (8) Dialectica vero non est ita definitorum quorundam, nec unius alicujus generis. Nec enim interrogaret. Nam demonstranti non licet interrogare, quia ex oppositis non probatur idem. Demonstratum vero hoc est in iis, quæ de syllogismo *dicta sunt*.

CAP. XII.

De interrogationibus, et de syllogismorum incremento.

Εἰ δὲ τὸ αὐτό ἐστιν ἐρώτημα συλλογιστικὸν καὶ πρότασις ἀντιφάσεως, προτάσεις δὲ καθ' ἑκάστην ἐπιστήμην ἐξ ὧν ὁ συλλογισμὸς ὁ καθ' ἑκάστην, εἴη ἄν τι ἐρώτημα ἐπιστημονικόν, ἐξ ὧν ὁ καθ' ἑκάστην οἰκεῖος γίνεται συλλογισμός. (2) Δῆλον ἄρα ὅτι οὐ πᾶν ἐρώτημα γεωμετρικὸν ἂν εἴη οὐδ' ἰατρικόν, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· ἀλλ' ἐξ ὧν ἢ δείκνυταί τι περὶ ὧν ἡ γεωμετρία ἐστίν, ἢ ἐκ τῶν αὐτῶν δείκνυται τῇ γεωμετρίᾳ, ὥσπερ τὰ ὀπτικά. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (3) Καὶ περὶ μὲν τούτων καὶ λόγον ὑφεκτέον ἐκ τῶν γεωμετρικῶν ἀρχῶν καὶ συμπερασμάτων, περὶ δὲ τῶν ἀρχῶν λόγον οὐχ ὑφεκτέον τῷ γεωμέτρῃ ᾗ γεωμέτρης· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. (4) Οὔτε πᾶν ἄρα ἕκαστον ἐπιστήμονα ἐρώτημα ἐρωτητέον, οὔθ' ἅπαν τὸ ἐρωτώμενον ἀποκριτέον περὶ ἑκάστου, ἀλλὰ τὰ κατὰ τὴν ἐπιστήμην διορισθέντα. (5) Εἰ δὲ διαλέξεται γεωμέτρῃ ᾗ γεωμέτρης οὕτως, φανερὸν ὅτι καὶ καλῶς, ἐὰν ἐκ τούτων τι δεικνύῃ, εἰ δὲ μή, οὐ καλῶς. (6) Δῆλον δ' ὅτι οὐδ' ἐλέγχει γεωμέτρην, ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός· (7) ὥστ' οὐκ ἂν εἴη ἐν ἀγεωμετρήτοις περὶ γεωμετρίας διαλεκτέον· λήσει γὰρ ὁ φαύλως διαλεγόμενος. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἔχει ἐπιστημῶν.

8. Ἐπεὶ δ' ἐστὶ γεωμετρικὰ ἐρωτήματα, ἆρ' ἐστὶ καὶ ἀγεωμέτρητα; καὶ παρ' ἑκάστην ἐπιστήμην τὰ κατὰ τὴν ἄγνοιαν τὴν ποιὰν γεωμετρικά ἐστιν ἢ ἀγεωμέτρητα; καὶ πότερον ὁ κατὰ τὴν ἄγνοιαν συλλογισμὸς ὁ ἐκ τῶν ἀντικειμένων συλλογισμός, ἢ παραλογισμός, κατὰ γεωμετρίαν δέ; (9) ἢ ἐξ ἄλλης τέχνης; οἷον τὸ μουσικόν ἐστιν ἐρώτημα ἀγεωμέτρητον περὶ γεωμετρίας, τὸ δὲ τὰς παραλλήλους συμπίπτειν οἴεσθαι γεωμετρικόν πως καὶ ἀγεωμέτρητον ἄλλον τρόπον·

Si vero idem est interrogatio syllogistica, et propositio contradictionis; propositiones autem secundum unamquamque scientiam sunt, e quibus in unaquaque *scientia* syllogismus *constat* : fuerit sane etiam quæstio quædam ad scientiam pertinens, ut adeo ex his *quæstionibus* proprius circa unamquamque *scientiam* fiat syllogismus. (2) Manifestum igitur est, quod non omnis interrogatio geometrica sit, aut medica. Similiter vero etiam in ceteris *res se habet*. Verum, e quibusnam aut demonstratur aliquid, circa quæ geometria versatur? aut quænam ex iisdem cum geometria demonstrantur, ut optica? *hoc quæritur*. Similiter vero etiam in ceteris. (3) Et ad has quidem respondendum est e geometricis principiis et conclusionibus; de principiis autem disceptatio non subeunda est geometræ, quatenus geometra est. Similiter vero etiam de ceteris scientiis *est judicandum*. (4) Non ergo quamlibet quæstionem proponere cuivis scienti debemus, nec ad omnem quæstionem de quocumque respondendum est; sed ad ea quæ secundum scientiam *alicujus* definita sunt. (5) Si vero quis cum geometra disputaverit, quatenus geometra est; sic et manifestum fit, eum recte *disputare*, si quid ex his demonstret; si vero non, non recte *cum geometra disputabit*. (6) Manifestum vero est quod nec redarguat geometram, nisi per accidens (7) Quare non potuerit quispiam in rebus ad geometriam non pertinentibus de geometria disputare. Latebit enim male disputans. Similiter vero etiam in ceteris scientiis.

8. Quoniam vero quæstiones sunt geometricæ, suntne etiam *aliæ*, quæ geometricæ non sint? et secundum unamquamque scientiam illæ *quæstiones*, quæ ex ignorantia fiunt, ex qualinam *ignorantia factæ* sunt geometricæ, aut non ad geometriam pertinentes? et num qui est ex ignorantia syllogismus, ex oppositis est syllogismus, an vero paralogismus, secundum geometriam autem? (9) aut ex alia scientia? ut quæstio musica, est quæstio non ad geometriam pertinens [de geometria]; at si quis arbitretur, parallelas coincidere, quodammodo geometrica *quæstio* est; et alio re-

διττὸν γὰρ τοῦτο, ὥσπερ τὸ ἄρρυθμον, καὶ τὸ μὲν ἕτερον ἀγεωμέτρητον τῷ μὴ ἔχειν ὥσπερ τὸ ἄρρυθμον, τὸ δ' ἕτερον τῷ φαύλως ἔχειν· καὶ ἡ ἄγνοια αὕτη, ἡ ἐκ τῶν τοιούτων ἀρχῶν, ἐναντία. (10) Ἐν δὲ τοῖς μαθή-5 μασιν οὐκ ἔστιν ὁμοίως ὁ παραλογισμός, ὅτι τὸ μέσον ἐστὶν ἀεὶ διττόν· κατά τε γὰρ τούτου παντός, καὶ τοῦτο πάλιν κατ' ἄλλου λέγεται παντός. Τὸ δὲ κατηγορούμενον οὐ λέγεται πᾶν. Ταῦτα δ' ἐστὶν οἷον ὁρᾶν τῇ νοήσει, ἐν δὲ τοῖς λόγοις λανθάνει. Ἆρα πᾶς κύκλος 10 σχῆμα; ἂν δὲ γράψῃ, δῆλον. Τί δέ; τὰ ἔπη κύκλος; φανερὸν ὅτι οὐκ ἔστιν.

spectu non ad geometriam pertinens; duplex enim hoc est, ut dissonum; et alterum quidem alienum a geometria censetur, quia non se habet *geometricum* velut dissonum; alterum vero, quod falsum sit; et ignorantia hæc, quæ ex talibus principiis, contraria est. (10) In mathematicis autem non est similiter paralogismus, quoniam medium semper duplex est; nam de hoc quidem *ipso medio* omni *dicitur aliud*, et hoc *medium* iterum de omni alio dicitur. Quod autem prædicatur, non dicitur universale. Hæc autem *in mathematicis* licet intueri mente. In orationibus vero latet, *velut*, an omnis circulus sit figura? Si vero delineaverit *aliquis circulum*, manifestum est. Quid vero? anne carmina circulus sunt? Manifestum est quod non sint.

11. Οὐ δεῖ δ' ἔνστασιν εἰς αὐτὸ φέρειν, ἂν ᾖ ἡ πρότασις ἐπακτική. Ὥσπερ γὰρ οὐδὲ πρότασίς ἐστιν ἣ μή ἐστιν ἐπὶ πλειόνων (οὐ γὰρ ἔσται ἐπὶ πάντων, ἐκ 15 τῶν καθόλου δ' ὁ συλλογισμός), δῆλον ὅτι οὐδ' ἔνστασις. Αἱ αὐταὶ γὰρ προτάσεις καὶ ἐνστάσεις· ἣν γὰρ φέρει ἔνστασιν, αὕτη γένοιτ' ἂν πρότασις ἢ ἀποδεικτικὴ ἢ διαλεκτική.

11. Non oportet autem nos instantiam adversus id ipsum inferre, si sit propositio inductionis *particularis*. Nam quemadmodum neque propositio est, quæ non est de pluribus; (non enim erit de omnibus; ex universalibus autem fit syllogismus;) manifestum est quod neque instantia *possit inferri contra propositionem particularem*; nam eædem sunt propositiones et instantiæ; quam enim infert *aliquis* instantiam, hæc etiam propositio fieri possit seu demonstrativa, seu dialectica.

12. Συμβαίνει δ' ἐνίους ἀσυλλογίστως λέγειν διὰ τὸ 20 λαμβάνειν ἀμφοτέροις τὰ ἑπόμενα, οἷον καὶ ὁ Καινεὺς ποιεῖ, ὅτι τὸ πῦρ ἐν τῇ πολλαπλασίᾳ ἀναλογίᾳ· καὶ γὰρ τὸ πῦρ ταχὺ γεννᾶται, ὥς φησι, καὶ αὕτη ἡ ἀναλογία. Οὕτω δ' οὐκ ἔστι συλλογισμός· ἀλλ' εἰ τῇ ταχίστῃ ἀναλογίᾳ ἕπεται ἡ πολλαπλάσιος, καὶ τῷ πυρὶ 25 ἡ ταχίστη ἐν τῇ κινήσει ἀναλογία. Ἐνίοτε μὲν οὖν οὐκ ἐνδέχεται συλλογίσασθαι ἐκ τῶν εἰλημμένων, ὅτε δ' ἐνδέχεται, ἀλλ' οὐχ ὁρᾶται. (13) Εἰ δ' ἦν ἀδύνατον ἐκ ψεύδους ἀληθὲς δεῖξαι, ῥᾴδιον ἂν ἦν τὸ ἀναλύειν· ἀντέστρεφε γὰρ ἂν ἐξ ἀνάγκης. Ἔστω γὰρ τὸ 30 Α ὄν· τούτου δ' ὄντος ταδί ἐστιν, ἃ οἶδα ὅτι ἔστιν, οἷον τὸ Β. Ἐκ τούτων ἄρα δείξω ὅτι ἔστιν ἐκεῖνο. Ἀντιστρέφει δὲ μᾶλλον τὰ ἐν τοῖς μαθήμασιν, ὅτι οὐδὲν συμβεβηκὸς λαμβάνουσιν (ἀλλὰ καὶ τούτῳ διαφέρουσι τῶν ἐν τοῖς διαλόγοις), ἀλλ' ὁρισμούς.

12. Accidit autem, quosdam vitiosa consequentia colligere, quod sumant *loco medii talia*, quæ ad utrumque (*subjectum et prædicatum futuræ conclusionis*) sequantur. Velut quod etiam Cæneus facit, *quum probat* ignem esse *quoad reliqua elementa* in multiplici proportione; ignis enim cito generatur, ut dicit, et hæc est proportio illa. Hoc autem modo non fit syllogismus; at si velocissimam proportionem sequatur multiplex *proportio*, et ignem celerrima in motu proportio *sequetur*. Aliquando igitur non potest bona consequentia colligi ex iis, quæ sumpta sunt; aliquando vero potest, sed non apparet *consequentiæ veritas*. (13) Si vero erat impossibile ex falsis verum demonstrare, facilis tamen erat resolutio. Convertebantur enim *termini* ex necessitate. Sit enim A ens; hoc vero quum sit, illa sunt, quæ scio esse, ut τὸ B. Ex his igitur demonstrabo quod illud sit. Convertuntur autem magis ea, quæ sunt in mathematicis, quia nullum sumunt accidens, (sed et hoc ipso differunt a dialecticis rationibus,) verum *sumunt mathematicæ scientiæ* definitiones.

35 14. Αὔξεται δ' οὐ διὰ τῶν μέσων, ἀλλὰ τῷ προσλαμβάνειν, οἷον τὸ Α τοῦ Β, τοῦτο δὲ τοῦ Γ, πάλιν τοῦτο τοῦ Δ, καὶ τοῦτ' εἰς ἄπειρον. (15) Καὶ εἰς τὸ πλάγιον, οἷον τὸ Α καὶ κατὰ τοῦ Γ καὶ κατὰ τοῦ Ε, οἷον ἔστιν ἀριθμὸς ποσὸς ἢ καὶ ἄπειρος τοῦτο ἐφ' ᾧ Α, ὁ περιτ-40 τὸς ποσὸς ἐφ' οὗ Β, ἀριθμὸς περιττὸς ἐφ' οὗ Γ· ἔστιν ἄρα τὸ Α κατὰ τοῦ Γ· καὶ ἔστιν ὁ ἄρτιος ποσὸς ἀριθμὸς ἐφ' οὗ Δ, ὁ ἄρτιος ἀριθμὸς ἐφ' οὗ Ε· ἔστιν ἄρα τὸ Α κατὰ τοῦ Ε.

14. Augentur autem *demonstrationes* non per media, sed assumendo. Ut si τὸ A dicitur de B, hoc vero de C, iterum hoc de D, et sic in infinitum. (15) Et ad latus *augentur demonstrationes*; ut, si τὸ A dicitur de C, et de E; velut, est numerus quantus, aut etiam infinitus, id sit loco A; numerus impar quantus, loco B; numerus impar, loco C. Est ergo *verum* A de C. Et est etiam par quantus numerus *assumendo ad latus*, loco D; numerus par, loco E; est ergo verum *per assumptionem ad latus* A de E.

CAP. XIII.

De differentia demonstrationis ac scientiæ, quod res sit, et quamobrem sit.

Τὸ δ' ὅτι διαφέρει καὶ τὸ διότι ἐπίστασθαι, πρῶτον 45 μὲν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστήμῃ, καὶ ἐν ταύτῃ διχῶς, ἕνα μὲν τρόπον ἐὰν μὴ δι' ἀμέσων γίνηται ὁ συλλογισμός (οὐ γὰρ λαμβάνεται τὸ πρῶτον αἴτιον, ἡ δὲ τοῦ διότι ἐπιστήμη κατὰ τὸ πρῶτον αἴτιον), ἄλλον δὲ εἰ δι' ἀμέσων μέν, ἀλλὰ μὴ διὰ τοῦ αἰτίου, ἀλλὰ τῶν ἀντι-50 στρεφόντων διὰ τοῦ γνωριμωτέρου. Κωλύει γὰρ οὐδὲν τῶν ἀντικατηγορουμένων γνωριμώτερον εἶναι ἐνίοτε τὸ

Scire autem, QUOD *res* sit, et QUAMOBREM sit, differunt primo quidem in eadem scientia, et in hac duobus modis. Uno quidem modo, quando non per immediata fit syllogismus (non enim sumitur prima causa; scientia vero τοῦ quamobrem *res* sit, ad primam causam spectat); altero autem modo, si per immediata quidem, at non per causam, sed per id, quod inter ea, quæ convertuntur, notius est. Nam nihil impedit, inter ea, quæ convertuntur, aliquando notius esse id, quod causa non sit. Quare erit

μὴ αἴτιον, ὥστ' ἔσται διὰ τούτου ἡ ἀπόδειξις, (2) οἷον ὅτι ἐγγὺς οἱ πλάνητες διὰ τοῦ μὴ στίλβειν. Ἔστω ἐφ' ᾧ Γ πλάνητες, ἐφ' ᾧ Β τὸ μὴ στίλβειν, ἐφ' ᾧ Α τὸ ἐγγὺς εἶναι. Ἀληθὲς δὴ τὸ Β κατὰ τοῦ Γ εἰπεῖν· οἱ γὰρ πλάνητες οὐ στίλβουσιν. Ἀλλὰ καὶ τὸ Α κατὰ τοῦ Β· τὸ γὰρ μὴ στίλβον ἐγγύς ἐστι· τοῦτο δ' εἰλήφθω δι' ἐπαγωγῆς ἢ δι' αἰσθήσεως. Ἀνάγκη οὖν τὸ Α τῷ Γ ὑπάρχειν, ὥστ' ἀποδέδεικται ὅτι οἱ πλάνητες ἐγγύς εἰσιν. Οὗτος οὖν ὁ συλλογισμὸς οὐ τοῦ διότι, ἀλλὰ τοῦ ὅτι ἐστίν· οὐ γὰρ διὰ τὸ μὴ στίλβειν ἐγγύς εἰσιν, ἀλλὰ διὰ τὸ ἐγγὺς εἶναι οὐ στίλβουσιν. (3) Ἐγχωρεῖ δὲ καὶ διὰ θατέρου θάτερον δειχθῆναι, καὶ ἔσται τοῦ διότι ἡ ἀπόδειξις, οἷον ἔστω τὸ Γ πλάνητες, ἐφ' ᾧ Β τὸ ἐγγὺς εἶναι, τὸ Α τὸ μὴ στίλβειν· ὑπάρχει δὴ καὶ τὸ Β τῷ Γ, καὶ τὸ Α τῷ Β τὸ μὴ στίλβειν, ὥστε καὶ τῷ Γ τὸ Α. Καὶ ἔστι τοῦ διότι ὁ συλλογισμός· εἴληπται γὰρ τὸ πρῶτον αἴτιον. (4) Πάλιν ὡς τὴν σελήνην δεικνύουσιν, ὅτι σφαιροειδής, διὰ τῶν αὐξήσεων· εἰ γὰρ τὸ αὐξανόμενον οὕτω σφαιροειδές, αὐξάνει δ' ἡ σελήνη, φανερὸν ὅτι σφαιροειδής. Οὕτω μὲν οὖν τοῦ ὅτι γέγονεν ὁ συλλογισμός· (5) ἀνάπαλιν δὲ τεθέντος τοῦ μέσου τοῦ διότι· οὐ γὰρ διὰ τὰς αὐξήσεις σφαιροειδής ἐστιν, ἀλλὰ διὰ τὸ σφαιροειδὴς εἶναι λαμβάνει τὰς αὐξήσεις τοιαύτας. Σελήνη ἐφ' ᾧ Γ, σφαιροειδὴς ἐφ' ᾧ Β, αὔξησις ἐφ' ᾧ Α. (6) Ἐφ' ὧν δὲ τὰ μέσα μὴ ἀντιστρέφει καὶ ἔστι γνωριμώτερον τὸ ἀναίτιον, τὸ ὅτι μὲν δείκνυται, τὸ διότι δ' οὔ. (7) Ἔτι ἐφ' ὧν τὸ μέσον ἔξω τίθεται. Καὶ γὰρ ἐν τούτοις τοῦ ὅτι καὶ οὐ τοῦ διότι ἡ ἀπόδειξις· οὐ γὰρ λέγεται τὸ αἴτιον. (8) Οἷον διὰ τί οὐκ ἀναπνέει ὁ τοῖχος; ὅτι οὐ ζῷον. Εἰ γὰρ τοῦτο τοῦ μὴ ἀναπνέειν αἴτιον, ἔδει τὸ ζῷον εἶναι αἴτιον τοῦ ἀναπνεῖν, οἷον εἰ ἡ ἀπόφασις αἰτία τοῦ μὴ ὑπάρχειν, ἡ κατάφασις τοῦ ὑπάρχειν, ὥσπερ εἰ τὸ ἀσύμμετρα εἶναι τὰ θερμὰ καὶ ψυχρὰ τοῦ μὴ ὑγιαίνειν, τὸ σύμμετρα εἶναι τοῦ ὑγιαίνειν. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ ἡ κατάφασις τοῦ ὑπάρχειν, ἡ ἀπόφασις τοῦ μὴ ὑπάρχειν. Ἐπὶ δὲ τῶν οὕτως ἀποδεδομένων οὐ συμβαίνει τὸ λεχθέν· οὐ γὰρ ἅπαν ἀναπνεῖ ζῷον. (9) Ὁ δὲ συλλογισμὸς γίνεται τῆς τοιαύτης αἰτίας ἐν τῷ μέσῳ σχήματι. Οἷον ἔστω τὸ Α ζῷον, ἐφ' οὗ τὸ Β τὸ ἀναπνεῖν, ἐφ' ᾧ Γ τοῖχος. Τῷ μὲν οὖν Β παντὶ ὑπάρχει τὸ Α (πᾶν γὰρ τὸ ἀναπνέον ζῷον), τῷ δὲ Γ οὐθενί, ὥστε οὐδὲ τὸ Β τῷ Γ οὐθενί· οὐκ ἄρα ἀναπνεῖ ὁ τοῖχος. (10) Ἐοίκασι δ' αἱ τοιαῦται τῶν αἰτιῶν τοῖς καθ' ὑπερβολὴν εἰρημένοις· τοῦτο δ' ἔστι τὸ πλέον ἀποστήσαντα τὸ μέσον εἰπεῖν, (11) οἷον τὸ τοῦ Ἀναχάρσιος, ὅτι ἐν Σκύθαις οὐκ εἰσὶν αὐληταί, οὐδὲ γὰρ ἄμπελοι.

12. Κατὰ μὲν δὴ τὴν αὐτὴν ἐπιστήμην καὶ κατὰ τὴν τῶν μέσων θέσιν αὗται διαφοραί εἰσι τοῦ ὅτι πρὸς τὸν τοῦ διότι συλλογισμόν· (13) ἄλλον δὲ τρόπον διαφέρει τὸ διότι τοῦ ὅτι τὸ δι' ἄλλης ἐπιστήμης ἑκάτερον θεωρεῖν. Τοιαῦτα δ' ἐστὶν ὅσα οὕτως ἔχει πρὸς ἄλληλα ὥστ' εἶναι θάτερον ὑπὸ θάτερον, οἷον τὰ ὀπτικὰ πρὸς γεωμετρίαν καὶ τὰ μηχανικὰ πρὸς στερεομετρίαν καὶ

per hoc demonstratio. (2) Ut, quod planetæ prope *terram sunt*, per hoc, quia non scintillant. Sit loco C, planetæ; loco B, non scintillare; loco A, prope esse. Verum nimirum est, B de C prædicare, quum planetæ non scintillent. Sed A quoque de B *verum est prædicare :* quod enim non scintillat, propinquum est. Id autem sumatur per inductionem, aut per sensum. Necesse igitur est, τὸ A τῷ C inesse. Quare demonstratum est, planetas prope esse. Hic quidem syllogismus non est τοῦ quamobrem sit, sed τοῦ quod sit; nec enim, quia non scintillant, propinqui sunt *planetæ ;* sed, quia propinqui sunt, *propterea* non scintillant. (3) Fit autem etiam, ut alterum per alterum demonstretur, et erit *tum* demonstratio τοῦ quamobrem (*causæ*). Ut, sit τὸ C, planetæ; loco B, τὸ propinquum esse; τὸ A, non scintillare. Inest igitur etiam τὸ B τῷ C, et τὸ A τῷ B, τὸ non scintillare. Quare etiam inerit A τῷ C. Et est τοῦ quamobrem (*causæ*) syllogismus : sumpta enim est prima causa. (4) Rursus, quemadmodum lunam demonstrant esse globosam, per incrementa luminis. Nam quod ita *lumine* augetur, si globosum est, augetur autem *eo modo* luna; manifestum est, *lunam* globosam esse. Sic igitur τοῦ quod sit syllogismus factus est. (5) At inversa vice posito medio, *syllogismus erit* τοῦ quamobrem (*causæ*). Neque enim propter incrementa *luminis talia* globosa est *luna*, sed quia globosa est, talia sumit incrementa. *Sit* luna, loco C; globosa, loco B; incrementum, loco A. (6) In quibus autem media non convertuntur, et notius est id, quod rei causa non est; demonstratio quidem fit, quod *res sit;* at cur *res sit*, non *fit*. (7) Porro, in quibus medium extra *terminos conclusionis* ponitur. Nam et in his demonstratio fit, quod *res sit*, nec τοῦ quamobrem (*causæ*); non enim indicatur causa. (8) Ut, cur non respirat paries? quia non est animal. Si enim hæc esset causa non respirandi, oporteret animal esse causam respirandi; ut, si negatio causa est τοῦ non esse rem; affirmationem oporteret esse causam τοῦ esse *rem*. Quemadmodum, si, quia inter se non habeant proportionem *in corpore animalis* calida et frigida, id causa sit τοῦ non valere *animal;* hæc inter se proportionem habere, causa erit valetudinis. Similiter vero etiam, si affirmatio τοῦ esse *aliquid causa est*, negatio τοῦ non esse *causa erit*. In iis vero, quæ sic explicata sunt, non accidit id, quod dictum est; non enim omne animal respirat. (9) Syllogismus autem talis causæ concluditur in secunda figura. Ut, sit A, animal; loco B, respirare; loco C, paries. Igitur τῷ B quidem omni inest A (nam omne, quod respirat, animal est); nulli autem C; quare neque B ulli C *inest;* ergo non respirat paries. (10) Similes autem sunt tales causæ his, quæ secundum hyperbolen dicuntur. Hoc vero est, plurimum *a re* recedentem medium afferre; (11) ut Anacharsidis illud, apud Scythas non esse tibicines, neque enim *esse* vites.

12. In eadem ergo scientia, et secundum mediorum positionem, hæ differentiæ sunt syllogismi τοῦ, quod *res sit*, et τοῦ, quamobrem *sit*, demonstrantis. (13) Alio autem modo differt *demonstratio* τοῦ quamobrem et τοῦ quod, si quis in diversa scientia utrumque consideret. Talia vero sunt, quæ ita se mutuo habent, ut unum sit sub altero; ut optica *se habent* ad geometriam, et mechanica ad stereo-

τὰ ἁρμονικὰ πρὸς ἀριθμητικὴν καὶ τὰ φαινόμενα πρὸς ἀστρολογικήν. (14) Σχεδὸν δὲ συνώνυμοί εἰσιν ἔνιαι τούτων τῶν ἐπιστημῶν, οἷον ἀστρολογία ἥ τε μαθηματικὴ καὶ ἡ ναυτική, καὶ ἁρμονικὴ ἥ τε μαθηματικὴ 5 καὶ ἡ κατὰ τὴν ἀκοήν. (15) Ἐνταῦθα γὰρ τὸ μὲν ὅτι τῶν αἰσθητικῶν εἰδέναι, τὸ δὲ διότι τῶν μαθηματικῶν· οὗτοι γὰρ ἔχουσι τῶν αἰτίων τὰς ἀποδείξεις, καὶ πολλάκις οὐκ ἴσασι τὸ ὅτι, καθάπερ οἱ τὸ καθόλου θεωροῦντες πολλάκις ἔνια τῶν καθ' ἕκαστον οὐκ ἴσασι δι' ἀνεπισκεψίαν. 10 Ἔστι δὲ ταῦτα ὅσα ἕτερόν τι ὄντα τὴν οὐσίαν κέχρηται τοῖς εἴδεσιν. Τὰ γὰρ μαθήματα περὶ εἴδη ἐστίν· οὐ γὰρ καθ' ὑποκειμένου τινός· εἰ γὰρ καὶ καθ' ὑποκειμένου τινὸς τὰ γεωμετρικά ἐστιν, ἀλλ' οὐχ ᾗ γε 15 καθ' ὑποκειμένου. (16) Ἔχει δὲ καὶ πρὸς τὴν ὀπτικήν, ὡς αὕτη πρὸς τὴν γεωμετρίαν, ἄλλη πρὸς ταύτην, οἷον τὸ περὶ τῆς ἴριδος· τὸ μὲν γὰρ ὅτι φυσικοῦ εἰδέναι, τὸ δὲ διότι ὀπτικοῦ, ἢ ἁπλῶς ἢ κατὰ τὸ μάθημα. (17) Πολλαὶ δὲ καὶ τῶν μὴ ὑπ' ἀλλήλας ἐπιστημῶν 20 ἔχουσιν οὕτως, οἷον ἰατρικὴ πρὸς γεωμετρίαν· ὅτι μὲν γὰρ τὰ ἕλκη τὰ περιφερῆ βραδύτερον ὑγιάζεται, τοῦ ἰατροῦ εἰδέναι, διότι δὲ τοῦ γεωμέτρου.

metriam, et harmonica ad arithmeticen, et apparentia cœli ad astrologicen. (14) Fere autem univocæ sunt harum scientiarum quædam; ut Astrologia et mathematica et nautica, et Harmonica et mathematica et quæ auditum spectat. (15) In his enim τὸ quod *res sit* sciunt illi, qui sensu metiuntur; τὸ quamobrem *sit*, mathematici; hi enim habent causarum demonstrationes, et sæpe nesciunt τὸ quod *res sit*; quemadmodum universalia contemplantes sæpe particularium quædam ignorant, quoniam ad illa non respexere. Sunt autem hæc, quæcumque aliud quid quum sint secundum essentiam, speciebus nituntur. Mathemata enim versantur circa species: quum non spectent ad unum quodpiam subjectum. Etiamsi enim circa aliquod subjectum occupantur geometricæ quæstiones; attamen non *geometricæ sunt*, quatenus circa subjectum occupantur. (16) Habet autem etiam ad opticam se eo modo, quo hæc (*optica*) ad geometriam, alia *quædam* ad ipsam, ut, quæ de iride agit. Nam τὸ quod *sit* scire physici est, at τὸ quamobrem sit optici, aut simpliciter, aut ratione scientiæ mathematicæ. (17) Multæ vero etiam scientiæ, quarum non una sub altera est, ita se habent mutuo; ut ars medica ad geometriam. Quod enim vulnera rotunda tardius sanantur, scire, medici est; cur vero *tardius sanentur scire*, est geometræ.

CAP. XIV.

Primam figuram esse ad scientiam aptissimam.

Τῶν δὲ σχημάτων ἐπιστημονικὸν μάλιστα τὸ πρῶτόν ἐστιν. (2) Αἵ τε γὰρ μαθηματικαὶ τῶν ἐπιστημῶν 25 διὰ τούτου φέρουσι τὰς ἀποδείξεις, οἷον ἀριθμητικὴ καὶ γεωμετρία καὶ ὀπτική, καὶ σχεδὸν ὡς εἰπεῖν ὅσαι τοῦ διότι ποιοῦνται τὴν σκέψιν· ἢ γὰρ ὅλως ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἐν τοῖς πλείστοις διὰ τούτου τοῦ σχήματος ὁ τοῦ διότι συλλογισμός. (3) Ὥστε κἂν διὰ τοῦτ' εἴη μάλιστα 30 ἐπιστημονικόν· κυριώτατον γὰρ τοῦ εἰδέναι τὸ διότι θεωρεῖν. (4) Εἶτα τὴν τοῦ τί ἐστιν ἐπιστήμην διὰ μόνου τούτου θηρεῦσαι δυνατόν. Ἐν μὲν γὰρ τῷ μέσῳ σχήματι οὐ γίνεται κατηγορικὸς συλλογισμός, ἡ δὲ τοῦ τί ἐστιν ἐπιστήμη καταφάσεως· ἐν δὲ τῷ ἐσχάτῳ γίνε- 35 ται μὲν ἀλλ' οὐ καθόλου, τὸ δὲ τί ἐστι τῶν καθόλου ἐστίν· οὐ γὰρ πῇ ἐστὶ ζῷον δίπουν ὁ ἄνθρωπος. (5) Ἔτι τοῦτο μὲν ἐκείνων οὐδὲν προσδεῖται, ἐκεῖνα δὲ διὰ τούτου καταπυκνοῦται καὶ αὔξεται, ἕως ἂν εἰς τὰ ἄμεσα ἔλθῃ. (6) Φανερὸν οὖν ὅτι κυριώτατον τοῦ ἐπίστασθαι 40 τὸ πρῶτον σχῆμα.

E figuris autem prima maxime est ad scientiam apta. (2) Mathematicæ enim scientiæ per hanc demonstrationes conficiunt, ut arithmetica, et geometria, et optica, et ut fere dicere licet, quæcumque causæ rei considerationem suscipiunt. Aut enim omnino, aut ut plurimum, et in plurimis per hanc figuram *fit* τοῦ quamobrem (*causæ*) syllogismus. (3) Quare vel ob hanc causam maxime est ad scientiam apta *prima figura*. Nam maxime proprium est scientiæ, causam rei contemplari. (4) Deinde vero essentiæ rei scientiam per hanc solam *figuram* venari possumus. Nam in secunda figura non fit syllogismus affirmativus; scientia autem definitionis est affirmativa. In ultima vero figura fit quidem *syllogismus affirmativus*, at non universalis; definitio autem *essentiæ* est ex universalibus; non enim aliquatenus tantum animal est bipes homo. (5) Præterea hæc quidem (*prima figura*) reliquis duabus nihil indiget; hæ autem per illam constringuntur, et dilatantur, donec ad immediata *aliquis* pervenerit. (6) Manifestum igitur est, primam figuram maxime ad scientiam accommodatam esse.

CAP. XV.

De propositionibus immediatis negantibus.

Ὥσπερ δὲ ὑπάρχειν τὸ Α τῷ Β ἐνεδέχετο ἀτόμως, οὕτω καὶ μὴ ὑπάρχειν ἐγχωρεῖ. (2) Λέγω δὲ τὸ ἀτόμως ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν τὸ μὴ εἶναι αὐτῶν μέσον· οὕτω γὰρ οὐκέτι ἔσται κατ' ἄλλο τὸ ὑπάρχειν ἢ μὴ 45 ὑπάρχειν. (3) Ὅταν μὲν οὖν ἢ τὸ Α ἢ τὸ Β ἐν ὅλῳ τινὶ ᾖ, ἢ καὶ ἄμφω, οὐκ ἐνδέχεται τὸ Α τῷ Β πρώτως μὴ ὑπάρχειν. (4) Ἔστω γὰρ τὸ Α ἐν ὅλῳ τῷ Γ· οὐκοῦν εἰ τὸ Β μή ἐστιν ἐν ὅλῳ τῷ Γ (ἐγχωρεῖ γὰρ τὸ μὲν Α εἶναι ἔν τινι ὅλῳ, τὸ δὲ Β μὴ εἶναι ἐν τούτῳ),

Quemadmodum vero contingebat, τὸ A inesse τῷ B individue, sic etiam contingit, ut non insit. (2) Dico autem individue inesse, aut non inesse, si inter illa, *quæ insunt et quibus insunt*, medium non intercedit. Sic enim non erit secundum aliud *præter* A τὸ inesse, aut non inesse. (3) Si ergo aut τὸ A aut τὸ B in toto quodam sit, aut etiam utraque *in toto quodam sint*; fieri non potest, ut A τῷ B primò non insit. (4) Sit enim A in toto C. Ergo, si B non est in toto C, (fit enim, ut τὸ A quidem insit in aliquo toto, non sit autem in hoc τὸ B,) syllogismus erit τοῦ non inesse

συλλογισμὸς ἔσται τοῦ μὴ ὑπάρχειν τὸ Α τῷ Β· εἰ γὰρ τῷ μὲν Α παντὶ τὸ Γ, τῷ δὲ Β μηδενί, οὐδενὶ τῶν Β τὸ Α. (5) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὸ Β ἐν ὅλῳ τινί ἐστιν, οἷον ἐν τῷ Δ· τὸ μὲν γὰρ Δ παντὶ τῷ Β ὑπάρχει, τὸ δὲ Α οὐδενὶ τῶν Δ, ὥστε τὸ Α οὐδενὶ τῶν Β ὑπάρξει διὰ συλλογισμοῦ. (6) Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον δειχθήσεται καὶ εἰ ἄμφω ἐν ὅλῳ τινί ἐστιν. (7) Ὅτι δ' ἐνδέχεται τὸ Β μὴ εἶναι ἐν ᾧ ὅλῳ ἐστὶ τὸ Α, ἢ πάλιν τὸ Α ἐν ᾧ τὸ Β, φανερὸν ἐκ τῶν συστοιχιῶν, ὅσαι μὴ ἐπαλλάττουσιν ἀλλήλαις. Εἰ γὰρ μηδὲν τῶν ἐν τῇ ΑΓΔ συστοιχίᾳ κατὰ μηδενὸς κατηγορεῖται τῶν ἐν τῇ ΒΕΖ, τὸ δ' Α ἐν ὅλῳ ἐστὶ τῷ Θ συστοίχῳ ὄντι, φανερὸν ὅτι τὸ Β οὐκ ἔσται ἐν τῷ Θ· ἐπαλλάξουσι γὰρ αἱ συστοιχίαι. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὸ Β ἐν ὅλῳ τινί ἐστιν. (8) Ἐὰν δὲ μηδέτερον ᾖ ἐν ὅλῳ μηδενί, μὴ ὑπάρχῃ δὲ τὸ Α τῷ Β, ἀνάγκη ἀτόμως μὴ ὑπάρχειν. Εἰ γὰρ ἔσται τι μέσον, ἀνάγκη θάτερον αὐτῶν ἐν ὅλῳ τινὶ εἶναι· ἢ γὰρ ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι ἢ ἐν τῷ μέσῳ ἔσται ὁ συλλογισμός. Εἰ μὲν οὖν ἐν τῷ πρώτῳ, τὸ Β ἔσται ἐν ὅλῳ τινί (καταφατικὴν γὰρ δεῖ τὴν πρὸς τοῦτο γίνεσθαι πρότασιν), εἰ δ' ἐν τῷ μέσῳ, ὁπότερον ἔτυχεν· πρὸς ἀμφοτέροις γὰρ ληφθέντος τοῦ στερητικοῦ γίνεται συλλογισμός· ἀμφοτέρων δ' ἀποφατικῶν οὐσῶν οὐκ ἔσται.

9. Φανερὸν οὖν ὅτι ἐνδέχεταί τε ἄλλο ἄλλῳ μὴ ὑπάρχειν ἀτόμως, καὶ πότ' ἐνδέχεται καὶ πῶς, εἰρήκαμεν.

τὸ Α τῷ Β. Nam si omni quidem A *inest* τὸ C, nulli autem B; nulli B *inerit* τὸ A. (5) Similiter vero etiam, si τὸ B quidem in toto aliquo est, ut in τῷ D; nam τὸ D omni B inest, nulli autem D τὸ A. Quare τὸ A nulli B inerit per syllogismum. (6) Eundem vero ad modum demonstrabitur etiam, si utraque in toto aliquo sint. (7) Quod autem contingat τὸ B non inesse in eo, in quo toto est A, aut vice versa τὸ A *non esse in eo*, in quo est B; manifestum ex prædicamentorum ordinibus, quicumque non commutantur invicem. Si enim nihil eorum, quæ sunt in ordine A C D, de ullo prædicatur eorum, quæ sunt in ordine B E Z; at A in toto est Θ, quod quidem (Θ) est in eodem *cum* A ordine *prædicamenti ejusdem*: manifestum est quod τὸ B non inerit in τῷ Θ: commutarentur enim inter se prædicamentorum ordines. Similiter vero etiam, si τὸ B in aliquo toto inest. (8) Si vero neutrum in toto ullo fuerit, neque A insit τῷ B; necesse est, immediate non inesse. Nam si erit aliquod medium, necesse est, alterum illorum in toto aliquo esse. Aut enim in prima figura, aut in secunda erit syllogismus. Si quidem in prima erit, τὸ B erit in toto aliquo (oportet enim ad illud propositionem fieri affirmativam); si vero in secunda *figura erit*, utrumcunque acciderit. In utrisque enim *figuris* sumpta negativa, fit syllogismus; utræque autem negativæ quum sint *propositiones*, non erit.

9. Manifestum igitur est quod contingat aliud alii non inesse individue; et quando id contingat, et quomodo, diximus.

CAP. XVI.

De ignorantia secundum pravam terminorum dispositionem in medio vacantibus.

Ἄγνοια δ' ἡ μὴ κατ' ἀπόφασιν ἀλλὰ κατὰ διάθεσιν λεγομένη ἔστι μὲν ἡ διὰ συλλογισμοῦ γινομένη ἀπάτη· (2) αὕτη δ' ἐν μὲν τοῖς πρώτως ὑπάρχουσιν ἢ μὴ ὑπάρχουσι συμβαίνει διχῶς· ἢ γὰρ ὅταν ἁπλῶς ὑπολάβῃ ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν, ἢ ὅταν διὰ συλλογισμοῦ λάβῃ τὴν ὑπόληψιν. (3) Τῆς μὲν οὖν ἁπλῆς ὑπολήψεως ἁπλῆ ἡ ἀπάτη, τῆς δὲ διὰ συλλογισμοῦ πλείους. (4) Μὴ ὑπαρχέτω γὰρ τὸ Α μηδενὶ τῶν Β ἀτόμως· οὐκοῦν ἐὰν συλλογίζηται ὑπάρχειν τὸ Α τῷ Β, μέσον λαβὼν τὸ Γ, ἠπατημένος ἔσται διὰ συλλογισμοῦ. (5) Ἐνδέχεται μὲν οὖν ἀμφοτέρας τὰς προτάσεις εἶναι ψευδεῖς, ἐνδέχεται δὲ τὴν ἑτέραν μόνον. (6) Εἰ γὰρ μήτε τὸ Α μηδενὶ τῶν Γ ὑπάρχει μήτε τὸ Γ μηδενὶ τῶν Β, εἴληπται δ' ἑκατέρα ἀνάπαλιν, ἄμφω ψευδεῖς ἔσονται. Ἐγχωρεῖ δ' οὕτως ἔχειν τὸ Γ πρὸς τὸ Α καὶ Β, ὥστε μήτε ὑπὸ τὸ Α εἶναι μήτε καθόλου τῷ Β. Τὸ μὲν γὰρ Β ἀδύνατον εἶναι ἐν ὅλῳ τινί· πρώτως γὰρ ἐλέγετο αὐτῷ τὸ Α μὴ ὑπάρχειν· τὸ δὲ Α οὐκ ἀνάγκη πᾶσι τοῖς οὖσιν εἶναι καθόλου· ὥστ' ἀμφότεραι ψευδεῖς. (7) Ἀλλὰ καὶ τὴν ἑτέραν ἐνδέχεται ἀληθῆ λαμβάνειν, οὐ μέντοι ὁποτέραν ἔτυχεν, ἀλλὰ τὴν Α Γ· ἡ γὰρ Γ Β πρότασις ἀεὶ ψευδὴς ἔσται διὰ τὸ ἐν μηδενὶ εἶναι τὸ Β, τὴν δὲ Α Γ ἐγχωρεῖ, οἷον εἰ τὸ Α καὶ τῷ Γ καὶ τῷ Β ὑπάρχει ἀτόμως. Ὅταν γὰρ πρώτως κατηγορῆται ταὐτὸ πλειό-

Ignorantia vero, quæ non secundum negationem sed secundum dispositionem dicitur, est deceptio, quæ per syllogismum fit. (2) Hæc vero in iis, quæ primo rei insunt, aut non insunt, accidit dupliciter; aut enim, quando simpliciter arbitratur *aliquis* inesse, aut non inesse; aut, quando per syllogismum acceperit opinionem. (3) Simplicis quidem opinionis simplex est deceptio; at illius, *quæ* per syllogismum *efficitur*, multiplex. (4) Non enim insit τὸ A ulli B individue. Ergo, si syllogismo collegerit, inesse τὸ A τῷ B, medium sumens τὸ C, deceptus erit per syllogismum. (5) Fit quidem, ut utræque propositiones falsæ sint; fit vero, ut altera tantum *falsa sit*. (6) Si enim neque A ulli C inest, neque C ulli B, at contraria ratione utraque sumpta est; utræque falsæ erunt. Fit autem, ut ita sese habeat C ad A et B, ut neque sub A sit, neque universaliter *insit* τῷ B. Nam fieri non potest, ut B sit in toto aliquo; dicebatur enim ei primò τὸ A non inesse. At A non est necesse omnibus, quæ sunt, inesse universaliter; quare utræque falsæ erunt. (7) Verum contingit etiam, ut altera sumatur vera, *et nihilominus fiat deceptio*, *unde ignorantia*, at non utracumque contingit, sed A C (*propositio major*). Nam C B propositio (*minor*) semper erit falsa, quoniam B in nullo est; A C autem (*propositionem majorem*) contingit *veram sumi*, *ut falsum concludatur*; ut, si τὸ A et τῷ C et τῷ B inest individue. Quando enim idem primo

νων, οὐδέτερον οὐδετέρῳ ἔσται. (8) Διαφέρει δ' οὐδέν, οὐδ' εἰ μὴ ἀτόμως ὑπάρχει.

9. Ἡ μὲν οὖν τοῦ ὑπάρχειν ἀπάτη διὰ τούτων τε καὶ οὕτω γίνεται μόνως (οὐ γὰρ ἦν ἐν ἄλλῳ σχήματι
5 τοῦ ὑπάρχειν συλλογισμός), (10) ἡ δὲ τοῦ μὴ ὑπάρχειν ἔν τε τῷ πρώτῳ καὶ ἐν τῷ μέσῳ σχήματι. Πρῶτον οὖν εἴπωμεν ποσαχῶς ἐν τῷ πρώτῳ γίνεται, καὶ πῶς ἐχουσῶν τῶν προτάσεων. (11) Ἐνδέχεται μὲν οὖν ἀμφοτέρων ψευδῶν οὐσῶν, οἷον εἰ τὸ Α καὶ τῷ Γ καὶ τῷ
10 Β ὑπάρχει ἀτόμως· ἐὰν γὰρ ληφθῇ τὸ μὲν Α τῷ Γ μηδενί, τὸ δὲ Γ παντὶ τῷ Β, ψευδεῖς αἱ προτάσεις. (12) Ἐνδέχεται δὲ καὶ τῆς ἑτέρας ψευδοῦς οὔσης, καὶ ταύτης ὁποτέρας ἔτυχεν. (13) Ἐγχωρεῖ γὰρ τὴν μὲν ΑΓ ἀληθῆ εἶναι, τὴν δὲ ΓΒ ψευδῆ, τὴν μὲν ΑΓ ἀληθῆ
15 ὅτι οὐ πᾶσι τοῖς οὖσιν ὑπάρχει τὸ Α, τὴν δὲ ΓΒ ψευδῆ ὅτι ἀδύνατον ὑπάρχει τῷ Β τὸ Γ, ᾧ μηδενὶ ὑπάρχει τὸ Α· οὐ γὰρ ἔτι ἀληθὴς ἔσται ἡ ΑΓ πρότασις· ἅμα δέ, εἰ καὶ εἰσὶν ἀμφότεραι ἀληθεῖς, καὶ τὸ συμπέρασμα ἔσται ἀληθές. (14) Ἀλλὰ καὶ τὴν ΓΒ ἐνδέχεται ἀληθῆ
20 εἶναι τῆς ἑτέρας οὔσης ψευδοῦς, οἷον εἰ τὸ Β καὶ ἐν τῷ Γ καὶ ἐν τῷ Α ἐστίν· ἀνάγκη γὰρ θάτερον ὑπὸ θάτερον εἶναι, ὥστ' ἂν λάβῃ τὸ Α μηδενὶ τῶν Γ ὑπάρχειν, ψευδὴς ἔσται ἡ πρότασις. (15) Φανερὸν οὖν ὅτι καὶ τῆς ἑτέρας ψευδοῦς οὔσης καὶ ἀμφοῖν ἔσται ψευδὴς
25 ὁ συλλογισμός.

16. Ἐν δὲ τῷ μέσῳ σχήματι ὅλας μὲν εἶναι τὰς προτάσεις ἀμφοτέρας ψευδεῖς οὐκ ἐνδέχεται· ὅταν γὰρ τὸ Α παντὶ τῷ Β ὑπάρχῃ, οὐδὲν ἔσται λαβεῖν ὃ τῷ μὲν ἑτέρῳ παντὶ θατέρῳ δ' οὐδενὶ ὑπάρξει· δεῖ δ' οὕτω
30 λαμβάνειν τὰς προτάσεις ὥστε τῷ μὲν ὑπάρχειν τῷ δὲ μὴ ὑπάρχειν, εἴπερ ἔσται συλλογισμός. Εἰ οὖν οὕτω λαμβανόμεναι ψευδεῖς, δῆλον ὡς ἐναντίως ἀνάπαλιν ἕξουσι· τοῦτο δ' ἀδύνατον. (17) Ἐπί τι δ' ἑκατέραν οὐδὲν κωλύει ψευδῆ εἶναι, οἷον εἰ τὸ Γ καὶ τῷ Α καὶ
35 τῷ Β τινὶ ὑπάρχοι· ἂν γὰρ τῷ μὲν Α παντὶ ληφθῇ ὑπάρχον, τῷ δὲ Β μηδενί, ψευδεῖς μὲν ἀμφότεραι αἱ προτάσεις, οὐ μέντοι ὅλαι, ἀλλ' ἐπί τι. (18) Καὶ ἀνάπαλιν δὲ τεθέντος τοῦ στερητικοῦ ὡσαύτως. (19) Τὴν δ' ἑτέραν εἶναι ψευδῆ καὶ ὁποτερανοῦν ἐνδέχεται.
40 Ὃ γὰρ ὑπάρχει τῷ Α παντί, καὶ τῷ Β ὑπάρξει· ἐὰν οὖν ληφθῇ τῷ μὲν Α ὅλῳ ὑπάρχειν τὸ Γ, τῷ δὲ Β ὅλῳ μὴ ὑπάρχειν, ἡ μὲν ΓΑ ἀληθὴς ἔσται, ἡ δὲ ΓΒ ψευδής. (20) Πάλιν ὃ τῷ Β μηδενὶ ὑπάρχει, οὐδὲ τῷ Α παντὶ ὑπάρξει· εἰ γὰρ τῷ Α, καὶ τῷ Β· ἀλλ' οὐχ
45 ὑπῆρχεν. Ἐὰν οὖν ληφθῇ τὸ Γ τῷ μὲν Α ὅλῳ ὑπάρχειν, τῷ δὲ Β μηδενί, ἡ μὲν ΓΒ πρότασις ἀληθής, ἡ δ' ἑτέρα ψευδής. (21) Ὁμοίως δὲ καὶ μετατεθέντος τοῦ στερητικοῦ. Ὃ γὰρ μηδενὶ ὑπάρχει τῷ Α, οὐδὲ τῷ Β οὐδενὶ ὑπάρξει· ἐὰν οὖν ληφθῇ τὸ Γ τῷ μὲν Α
50 ὅλῳ μὴ ὑπάρχειν, τῷ δὲ Β ὅλῳ ὑπάρχειν, ἡ μὲν ΑΓ πρότασις ἀληθὴς ἔσται, ἡ ἑτέρα δὲ ψευδής. (22) Καὶ πάλιν, ὃ παντὶ τῷ Β ὑπάρχει, μηδενὶ λαβεῖν τῷ Α ὑπάρχον, ψεῦδος. Ἀνάγκη γάρ, εἰ τῷ Β παντί, καὶ τῷ Α τινὶ ὑπάρχειν· ἐὰν οὖν ληφθῇ τῷ μὲν Β παντὶ

de pluribus prædicatur, neutrum neutrius erit *prædicatum*. (8) Nihil autem interest, etiamsi non individue insit.

9. Deceptio quidem, qua inesse aliquid arbitramur, per hæc, et isto modo tantum fit. Neque enim in alia figura *nisi in prima* syllogismus erat, quo inesse *aliquid concluderetur*. (10) At *deceptio*, qua non inesse *quidpiam arbitramur*, et in prima, et in secunda figura concluditur. Primum ergo dicamus, quot modis in prima figura fiat, et quomodo affectis propositionibus. (11) Contingit quidem *in prima figura*, quando utræque *propositiones* falsæ sunt; ut, si τὸ Α et τῷ Γ et τῷ Β inest individue; si enim sumatur, τὸ Α quidem nulli Γ, τὸ Γ autem omni Β *inesse*; falsæ *erunt* propositiones. (12) Fit autem etiam, si altera propositio falsa sit, et hæc, utracumque acciderit. (13) Contingit enim, *propositionem* Α Γ veram esse, Β Γ autem falsam. Et quidem Α Γ veram : quod non omnibus rebus insit τὸ Α; Γ Β autem falsam : quod fieri nequit ut τῷ Β insit τὸ Γ, cui nulli inest τὸ Α; non enim amplius vera erit propositio Α Γ; simul vero, etiam si utræque propositiones veræ sint, conclusio quoque erit vera. (14) Verum etiam *propositionem* Γ Β contingit esse veram, quum altera falsa sit; ut, si τὸ Β et in τῷ Γ et in τῷ Α inest. Nam necesse est, alterum sub altero esse. Quare, si *quis* sumat, τὸ Α nulli Γ inesse, falsa erit propositio. (15) Manifestum igitur est quod, et quum altera *propositio* falsa sit, et quum ambæ *falsæ sint*, falsus futurus sit syllogismus.

16. In media autem figura totas quidem esse utrasque propositiones falsas, non contingit. Quodsi enim τὸ Α omni Β insit, nihil erit sumendum, quod alteri quidem omni, alteri autem nulli insit. Debemus autem ita sumere propositiones, ut huic quidem insit, illi autem non insit *prædicatum utriusque propositionis*, si quidem futurus sit syllogismus. Si igitur ita sumptæ *propositiones* falsæ fuerint; manifestum est, quod contrarie sese invicem habebunt; hoc vero fieri non potest. (17) Ex parte autem utramque propositionem esse falsam, nihil impedit. Ut, si τὸ Γ et τῷ Α et τῷ Β alicui inest. Nam si sumptum fuerit, inesse τῷ Α quidem omni, nulli autem Β; falsæ utræque erunt propositiones; non quidem totæ, sed ex parte. (18) Et vice versa si ponatur negativa, similiter. (19) Contingit autem, alteram esse falsam, et utramcumque. Nam quod inest omni Α, etiam inerit τῷ Β. Si igitur sumptum fuerit, τὸ Γ inesse toti quidem Α, toti autem Β non inesse; *propositio* quidem Γ Α vera erit; Γ Β autem falsa. (20) Rursus, quod τῷ Β nulli inest, nec omni Α inerit. Nam si τῷ Α *illud inest*, etiam τῷ Β *inerit*; at non inesse ponebatur. Si ergo sumptum fuerit, τὸ Γ omni quidem Α inesse, nulli autem Β; propositio quidem Γ Β vera erit, altera autem falsa. (21) Similiter vero etiam, si negativa transponatur. Quod enim nulli Α inest, nec ulli Β inerit. Si igitur sumptum fuerit, τὸ Γ omni quidem Α non inesse, omni autem Β inesse: propositio quidem Α Γ vera erit; altera autem falsa. (22) Et rursus, quod omni Β inest, hoc sumere quod nulli Α insit, falsum est; nam necesse est, si omni Β inest, etiam alicui Α inesse. Si igitur sumptum fuerit, omni qui-

ὑπάρχειν τὸ Γ, τῷ δὲ Α μηδενί, ἡ μὲν Γ Β ἀληθὴς ἔσται, ἡ δὲ Γ Α ψευδής. (23) Φανερὸν οὖν ὅτι καὶ ἀμφοτέρων οὐσῶν ψευδῶν καὶ τῆς ἑτέρας μόνον ἔσται συλλογισμὸς ἀπατητικὸς ἐν τοῖς ἀτόμοις.

dem B inesse τὸ C, nulli autem A; *propositio* C B quidem vera erit; at C A falsa. (23) Manifestum igitur est, quod et utrisque falsis, et altera tantum falsa, syllogismus futurus sit deceptionis in propositionibus immediatis.

CAP. XVII.

De ignorantia secundum pravam terminorum dispositionem in iis, quibus medium aliquod est interjectum.

5 Ἐν δὲ τοῖς μὴ ἀτόμως ὑπάρχουσιν ἢ μὴ ὑπάρχουσιν, ὅταν μὲν διὰ τοῦ οἰκείου μέσου γίνηται τοῦ ψεύδους ὁ συλλογισμός, οὐχ οἷόντε ἀμφοτέρας ψευδεῖς εἶναι τὰς προτάσεις, ἀλλὰ μόνον τὴν πρὸς τῷ μείζονι ἄκρῳ. (2) Λέγω δ' οἰκεῖον μέσον δι' οὗ γίνεται τῆς 10 ἀντιφάσεως ὁ συλλογισμός. (3) Ὑπαρχέτω γὰρ τὸ Α τῷ Β διὰ μέσου τοῦ Γ. Ἐπεὶ οὖν ἀνάγκη τὴν Γ Β καταφατικὴν λαμβάνεσθαι συλλογισμοῦ γινομένου, δῆλον ὅτι ἀεὶ αὕτη ἔσται ἀληθής· οὐ γὰρ ἀντιστρέφεται. Ἡ δὲ Α Γ ψευδής· ταύτης γὰρ ἀντιστρεφομένης ἐναντίος 15 γίνεται ὁ συλλογισμός. (4) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ ἐξ ἄλλης συστοιχίας ληφθείη τὸ μέσον, οἷον τὸ Δ εἰ καὶ ἐν τῷ Α ὅλῳ ἐστὶ καὶ κατὰ τοῦ Β κατηγορεῖται παντός· ἀνάγκη γὰρ τὴν μὲν Δ Β πρότασιν μένειν, τὴν δ' ἑτέραν ἀντιστρέφεσθαι, ὥσθ' ἡ μὲν ἀεὶ ἀληθής, ἡ δ' ἀεὶ ψευ-20 δής. Καὶ σχεδὸν ἥ γε τοιαύτη ἀπάτη ἡ αὐτή ἐστι τῇ διὰ τοῦ οἰκείου μέσου. (5) Ἐὰν δὲ μὴ διὰ τοῦ οἰκείου μέσου γίνηται ὁ συλλογισμός, ὅταν μὲν ὑπὸ τὸ Α ᾖ τὸ μέσον, τῷ δὲ Β μηδενὶ ὑπάρχῃ, ἀνάγκη ψευδεῖς εἶναι ἀμφοτέρας. Ληπτέαι γὰρ ἐναντίως ἢ ὡς 25 ἔχουσιν αἱ προτάσεις, εἰ μέλλει συλλογισμὸς ἔσεσθαι· οὕτω δὲ λαμβανομένων ἀμφότεραι γίνονται ψευδεῖς. Οἷον εἰ τὸ μὲν Α ὅλῳ τῷ Δ ὑπάρχει, τὸ δὲ Δ μηδενὶ τῶν Β· ἀντιστραφέντων γὰρ τούτων συλλογισμός τ' ἔσται καὶ αἱ προτάσεις ἀμφότεραι ψευδεῖς. (6) Ὅταν 30 δὲ μὴ ᾖ ὑπὸ τὸ Α τὸ μέσον, οἷον τὸ Δ, ἡ μὲν Α Δ ἀληθὴς ἔσται, ἡ δὲ Δ Β ψευδής. Ἡ μὲν γὰρ Α Δ ἀληθής, ὅτι οὐκ ἦν ἐν τῷ Α τὸ Δ, ἡ δὲ Δ Β ψευδής, ὅτι, εἰ ἦν ἀληθής, κἂν τὸ συμπέρασμα ἦν ἀληθές· ἀλλ' ἦν ψεῦδος.

In iis vero, quæ non immediate insunt, aut non insunt, quando per proprium medium concluditur syllogismo falsum, fieri non potest, ut utræque propositiones falsæ sint; sed tantum major *falsa esse potest.* (2) Dico autem proprium medium, per quod fit syllogismus contradictionis. (3) Insit enim τὸ A τῷ B per medium C. Quoniam igitur necesse est, *propositionem* C B affirmativam sumi, facto syllogismo; manifestum est, hanc semper esse veram; non enim convertitur. A C *propositio* autem erit falsa; nam hac conversa, fit contrarius syllogismus. (4) Similiter vero etiam, si ex alio ordine sumptum fuerit medium, ut, τὸ D, etiamsi in toto A sit, et de omni B prædicetur. Nam necesse est, propositionem D B manere, at alteram converti *in oppositam.* Quare illa quidem *erit* semper vera; hæc autem semper falsa. Et fere talis deceptio est eadem cum illa, *quæ fit* per proprium medium. (5) Si vero non per proprium medium fiat syllogismus; quando sub A fuerit medium, at nulli B insit, necesse est, utrasque esse falsas. Sumendæ enim sunt contrarie, aut quemadmodum se habent, propositiones, si futurus sit syllogismus. Ita vero sumptis *propositionibus*, utræque fiunt falsæ. Ut, si τὸ A quidem omni D inest; τὸ D autem nulli B; his enim conversis *utrisque in oppositam qualitatem*, erit syllogismus; et propositiones utræque *erunt* falsæ. (6) Si vero medium non fuerit sub A, ut D; *propositio* quidem A D vera erit, D B autem falsa. Nam A D quidem vera est, quoniam τὸ D non inerat τῷ A. D B autem *est* falsa, quoniam, si vera esset, etiam conclusio esset vera; at erat falsa.

35 7. Διὰ δὲ τοῦ μέσου σχήματος γινομένης τῆς ἀπάτης, ἀμφοτέρας μὲν οὐκ ἐνδέχεται ψευδεῖς εἶναι τὰς προτάσεις ὅλας (ὅταν γὰρ ᾖ τὸ Β ὑπὸ τὸ Α, οὐδὲν ἐνδέχεται τῷ μὲν παντὶ τῷ δὲ μηδενὶ ὑπάρχειν, καθάπερ ἐλέχθη καὶ πρότερον), (8) τὴν ἑτέραν δ' ἐγχωρεῖ, καὶ 40 ὁποτέραν ἔτυχεν. (9) Εἰ γὰρ τὸ Γ καὶ τῷ Α καὶ τῷ Β ὑπάρχει, ἐὰν ληφθῇ τῷ μὲν Α ὑπάρχειν, τῷ δὲ Β μὴ ὑπάρχειν, ἡ μὲν Α Γ ἀληθὴς ἔσται, ἡ δ' ἑτέρα ψευδής. (10) Πάλιν δ' εἰ τῷ μὲν Β ληφθείη τὸ Γ ὑπάρχον, τῷ δὲ Α μηδενί, ἡ μὲν Γ Β ἀληθὴς ἔσται, ἡ δ' ἑτέρα ψευ-45 δής.

7. Si autem per mediam figuram fit deceptio, utrasque propositiones quidem non contingit falsas esse totas. Nam si fuerit τὸ B sub A, nihil contingit huic quidem omni, at illi nulli inesse, ut et antea dictum est. (8) At alteram *propositionem falsam esse, ut fiat deceptionis syllogismus in secunda figura*, contingit, et utramcunque acciderit. (9) Nam si τὸ C et τῷ A et τῷ B inest, si sumatur, τῷ A quidem inesse, τῷ B autem non inesse; *propositio* quidem A C vera erit; altera autem falsa. (10) Rursus, si τῷ B quidem inesse sumptum fuerit τὸ C, nulli autem A; *propositio* quidem C B vera erit, at altera falsa.

11. Ἐὰν μὲν οὖν στερητικὸς ᾖ τῆς ἀπάτης ὁ συλλογισμός, εἴρηται πότε καὶ διὰ τίνων ἔσται ἡ ἀπάτη· (12) ἐὰν δὲ καταφατικός, ὅταν μὲν διὰ τοῦ οἰκείου μέσου, ἀδύνατον ἀμφοτέρας εἶναι ψευδεῖς· ἀνάγκη γὰρ τὴν 50 Γ Β μένειν, εἴπερ ἔσται συλλογισμός, καθάπερ ἐλέχθη καὶ πρότερον. Ὥστε ἡ Γ Α ἀεὶ ἔσται ψευδής· αὕτη γὰρ

11. Si igitur negativus fuerit deceptionis syllogismus, dictum est, quando, et per quæ futura sit deceptio. (12) Si vero affirmativus *sit syllogismus*, quando per proprium medium fuerit, fieri non potest ut utræque *propositiones* falsæ sint; necesse enim est, *propositionem* C B manere, si quidem futurus sit syllogismus, quemadmodum et antea dictum est. Quare *propositio* C A semper erit falsa. Hæc enim

ἐστιν ἡ ἀντιστρεφομένη. (13) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ ἐξ ἄλλης συστοιχίας λαμβάνοιτο τὸ μέσον, ὥσπερ ἐλέχθη καὶ ἐπὶ τῆς στερητικῆς ἀπάτης· ἀνάγκη γὰρ τὴν μὲν Δ Β μένειν, τὴν δ' Α Δ ἀντιστρέφεσθαι, καὶ ἡ ἀπάτη ἡ αὐτὴ 5 τῇ πρότερον. (14) Ὅταν δὲ μὴ διὰ τοῦ οἰκείου, ἐὰν μὲν ᾖ τὸ Δ ὑπὸ τὸ Α, αὕτη μὲν ἔσται ἀληθής, ἡ ἑτέρα δὲ ψευδής· ἐγχωρεῖ γὰρ τὸ Α πλείοσιν ὑπάρχειν, ἃ οὐκ ἔστιν ὑπ' ἄλληλα. (15) Ἐὰν δὲ μὴ ᾖ τὸ Δ ὑπὸ τὸ Α, αὕτη μὲν ἀεὶ δῆλον ὅτι ἔσται ψευδής (καταφατικὴ γὰρ 10 λαμβάνεται), τὴν δὲ ΒΔ ἐνδέχεται καὶ ἀληθῆ εἶναι καὶ ψευδῆ· οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ μὲν Α τῷ Δ μηδενὶ ὑπάρχειν, τὸ δὲ Δ τῷ Β παντί, οἷον ζῷον ἐπιστήμῃ, ἐπιστήμη δὲ μουσικῇ. Οὐδ' αὖ μήτε τὸ Α μηδενὶ τῶν Δ μήτε τὸ Δ μηδενὶ τῷ Β. Φανερὸν οὖν ὅτι μὴ ὄντος 15 τοῦ μέσου ὑπὸ τὸ Α καὶ ἀμφοτέρας ἐγχωρεῖ ψευδεῖς εἶναι καὶ ὁποτέραν ἔτυχεν.

16. Ποσαχῶς μὲν οὖν καὶ διὰ τίνων ἐγχωρεῖ γίνεσθαι τὰς κατὰ συλλογισμὸν ἀπάτας ἔν τε τοῖς ἀμέσοις καὶ ἐν τοῖς δι' ἀποδείξεως, φανερόν.

est conversa *in oppositam qualitatem.* (13) Similiter vero etiam, si ex alio ordine sumatur medium, quemadmodum etiam dictum est, ubi de syllogismo deceptionis negativo agebatur. Nam necesse est, *propositionem* quidem D B manere, A D autem converti. Et deceptio hæc est eadem cum priori. (14) Quando vero non per proprium *medium syllogismus factus fuerit,* si quidem D fuerit sub A, hæc *propositio* erit vera, at altera falsa. Fit enim ut A pluribus insit, quorum non sit alterum sub altero. (15) Si vero non fuerit D sub A; hæc quidem *propositio* manifestum est quod semper sit falsa; nam affirmativa sumitur; *propositionem* D B autem contingit et veram esse, et falsam. Nihil enim impedit quominus τὸ A quidem nulli D insit, τὸ D autem omni B: ut, animal scientiæ, scientia vero musicæ. Neque rursus *aliquid impedit quominus* τὸ A nulli D, nec τὸ D nulli B *insit.* Manifestum igitur est quod, si medium non sit sub A, et utrasque contingat falsas esse, et utramcunque acciderit.

16. Quot ergo modis, et per quæ fieri possint deceptiones secundum syllogismum, et in immediatis, et in his, quæ demonstrari possunt, manifestum est.

CAP. XVIII.

De ignorantia secundum negationem.

20 Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι, εἴ τις αἴσθησις ἐκλέλοιπεν, ἀνάγκη καὶ ἐπιστήμην τινὰ ἐκλελοιπέναι, ἣν ἀδύνατον λαβεῖν, εἴπερ μανθάνομεν ἢ ἐπαγωγῇ ἢ ἀποδείξει. Ἔστι δ' ἡ μὲν ἀπόδειξις ἐκ τῶν καθόλου, ἡ δ' ἐπαγωγὴ ἐκ τῶν κατὰ μέρος· ἀδύνατον δὲ τὰ καθόλου θεωρῆσαι μὴ δι' ἐπαγω- 25 γῆς, ἐπεὶ καὶ τὰ ἐξ ἀφαιρέσεως λεγόμενα ἔσται δι' ἐπαγωγῆς γνώριμα ποιεῖν, ὅτι ὑπάρχει ἑκάστῳ γένει ἔνια, καὶ εἰ μὴ χωριστά ἐστιν, ᾗ τοιονδὶ ἕκαστον. Ἐπαχθῆναι δὲ μὴ ἔχοντας αἴσθησιν ἀδύνατον. Τῶν γὰρ καθ' ἕκαστον ἡ αἴσθησις· οὐ γὰρ ἐνδέχεται λαβεῖν αὐτῶν τὴν 30 ἐπιστήμην· οὔτε γὰρ ἐκ τῶν καθόλου ἄνευ ἐπαγωγῆς, οὔτε δι' ἐπαγωγῆς ἄνευ τῆς αἰσθήσεως.

Perspicuum etiam est, si quis sensus defecerit, necesse esse, etiam scientiam quandam defecisse, quam impossibile erat consequi; siquidem discimus aut inductione, aut demonstratione. Est autem demonstratio ex universalibus; inductio vero ex singularibus; impossibile vero est universalia contemplari, nisi per inductionem; (nam illa quoque, quæ ex abstractione *percepta* dicuntur, per inductionem nota erunt, si quis velit illa nota facere, quod *illorum* quædam insint cuique subjecto, etiamsi non possint separari, quatenus unumquodque *sit* tale;) inductione autem doceri sensu destitutos, impossibile est. Sensus enim est singularium; nam non contingit horum adipisci scientiam; nec enim *scientiam acquirere licet* ex universalibus sine inductione, nec per inductionem sine sensu.

CAP. XIX.

De principiis demonstrationis, sintne ea finita, an infinita.

Ἔστι δὲ πᾶς συλλογισμὸς διὰ τριῶν ὅρων, (2) καὶ ὁ μὲν δεικνύναι δυνάμενος ὅτι ὑπάρχει τὸ Α τῷ Γ διὰ τὸ ὑπάρχειν τῷ Β καὶ τοῦτο τῷ Γ, ὁ δὲ στερητικός, τὴν 35 μὲν ἑτέραν πρότασιν ἔχων ὅτι ὑπάρχει τι ἄλλο ἄλλῳ, τὴν δ' ἑτέραν ὅτι οὐχ ὑπάρχει. (3) Φανερὸν οὖν ὅτι αἱ μὲν ἀρχαὶ καὶ αἱ λεγόμεναι ὑποθέσεις αὗταί εἰσι· λαβόντα γὰρ ταῦτα οὕτως ἀνάγκη δεικνύναι, οἷον ὅτι τὸ Α τῷ Γ ὑπάρχει διὰ τοῦ Β, πάλιν δ' ὅτι τὸ Α τῷ Β δι' 40 ἄλλου μέσου, καὶ ὅτι τὸ Β τῷ Γ ὡσαύτως. (4) Κατὰ μὲν οὖν δόξαν συλλογιζομένοις καὶ μόνον διαλεκτικῶς δῆλον ὅτι τοῦτο μόνον σκεπτέον, εἰ ἐξ ὧν ἐνδέχεται ἐνδοξοτάτων γίνεται ὁ συλλογισμός, ὥστ' εἰ καὶ μὴ ἔστι τι τῇ ἀληθείᾳ τῶν Α Β μέσον, δοκεῖ δὲ εἶναι, ὁ διὰ τού- 45 του συλλογιζόμενος συλλελόγισται διαλεκτικῶς· πρὸς δ' ἀλήθειαν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων δεῖ σκοπεῖν. (5) Ἔχει δ' οὕτως· ἐπειδὴ ἔστιν ὃ αὐτὸ μὲν κατ' ἄλλου κατη-

Est autem omnis syllogismus per tres terminos. (2) Et est quidem, quo demonstrari potest, τὸ A inesse τῷ C, quoniam insit τῷ B, et hoc τῷ C; at negativus unam quidem propositionem habens, aliud quid alii inesse, alteram vero, non inesse. (3) Manifestum igitur est, principia et sic dictas suppositiones eodem redire. Oportet enim sumentem illa hoc modo demonstrare; ut, τὸ A inesse τῷ C per B; rursus autem, τὸ A inesse τῷ B per aliud medium. Et τὸ B *inesse* τῷ C, similiter. (4) Secundum opinionem ergo ratiocinantibus, et tantum dialectice, manifestum est, hoc solum considerandum esse, ut ex quibus contingit maxime probabilibus fiat syllogismus. Quare, etiamsi sit ex veritate *terminorum* A B medium, videtur autem non esse, qui per hoc syllogismo probaverit, is dialectice syllogismo probavit; ad veritatem autem ex iis, quæ rei insunt, oportet nos *rem* contemplari. (5) Habet hoc autem se ita: quoniam est *aliquid,* quod ipsum quidem de alio prædicatur non se-

γορεῖται μὴ κατὰ συμβεβηκός, — λέγω δὲ τὸ κατὰ συμβεβηκός, οἷον τὸ λευκόν ποτ' ἐκεῖνό φαμεν εἶναι ἄνθρωπον, οὐχ ὁμοίως λέγοντες καὶ τὸν ἄνθρωπον λευκόν· ὁ μὲν γὰρ οὐχ ἕτερόν τι ὢν λευκόν ἐστι, τὸ δὲ λευκόν, ὅτι συμβέβηκε τῷ ἀνθρώπῳ εἶναι λευκῷ. Ἔστιν οὖν ἔνια τοιαῦτα ὥστε καθ' αὑτὰ κατηγορεῖσθαι. (6) Ἔστω δὲ τὸ Γ τοιοῦτον, ὃ αὐτὸ μὲν μηκέτι ὑπάρχει ἄλλῳ, τούτῳ δὲ τὸ Β πρώτῳ, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλο μεταξύ· καὶ πάλιν τὸ Ε τῷ Ζ ὡσαύτως, καὶ τοῦτο τῷ Β· ἆρ' οὖν τοῦτο ἀνάγκη στῆναι, ἢ ἐνδέχεται εἰς ἄπειρον ἰέναι; (7) Καὶ πάλιν εἰ τοῦ μὲν Α μηδὲν κατηγορεῖται καθ' αὑτό, τὸ δὲ Α τῷ Θ ὑπάρχει πρώτῳ, μεταξὺ δὲ μηδενὶ προτέρῳ, καὶ τὸ Θ τῷ Η, καὶ τοῦτο τῷ Β, ἆρα καὶ τοῦτο ἵστασθαι ἀνάγκη, ἢ καὶ τοῦτ' ἐνδέχεται εἰς ἄπειρον ἰέναι; (8) Διαφέρει δὲ τοῦτο τοῦ πρότερον τοσοῦτον, ὅτι τὸ μέν ἐστιν, ἆρα ἐνδέχεται ἀρξαμένῳ ἀπὸ τοιούτου ὃ μηδενὶ ὑπάρχει ἑτέρῳ ἀλλ' ἄλλο ἐκείνῳ, ἐπὶ τὸ ἄνω εἰς ἄπειρον ἰέναι, θάτερον δὲ ἀρξάμενον ἀπὸ τοιούτου ὃ αὐτὸ μὲν ἄλλου, ἐκείνου δὲ μηδὲν κατηγορεῖται, ἐπὶ τὸ κάτω σκοπεῖν εἰ ἐνδέχεται εἰς ἄπειρον ἰέναι. (9) Ἔτι τὰ μεταξὺ ἆρ' ἐνδέχεται ἄπειρα εἶναι ὡρισμένων τῶν ἄκρων; λέγω δ' οἷον εἰ τὸ Α τῷ Γ ὑπάρχει, μέσον δ' αὐτῶν τὸ Β, τοῦ δὲ Β καὶ τοῦ Α ἕτερα, τούτων δ' ἄλλα, ἆρα καὶ ταῦτα εἰς ἄπειρον ἐνδέχεται ἰέναι, ἢ ἀδύνατον; (10) Ἔστι δὲ τοῦτο σκοπεῖν ταὐτὸ καὶ εἰ αἱ ἀποδείξεις εἰς ἄπειρον ἔρχονται, καὶ εἰ ἔστιν ἀπόδειξις ἅπαντος, ἢ πρὸς ἄλληλα περαίνεται.

cundum accidens; (dico autem τὸ Secundum accidens, ut, album illud aliquando dicimus esse hominem, non eadem ratione dicentes quoque, hominem *esse* album. Hic enim, quum non diversum quid sit, album est; album autem est, quoniam accidit homini esse album.) Sunt igitur nonnulla talia, ut per se prædicentur. (6) Sit nimirum tale τὸ C, quod ipsum quidem non amplius inest alii, huic vero (C) primo insit τὸ B, nec intercedat aliud quid; et rursus, E *insit* τῷ Z similiter; et hoc τῷ B. Num ergo hic consistere necesse est, an licet in infinitum progredi? (7) Et rursus, si de A quidem nihil prædicatur per se, τὸ A autem inest τῷ Θ primo, medio autem nulli prius, et τὸ Θ τῷ H, et hoc τῷ B; num et hic consistere necesse est, an vero et hic in infinitum progredi licet? (8) Differt autem hoc a priori eo, quod hoc quidem *quæsitum tale* est, num contingat, si quis initium faciat ab eo, quod nulli alii inest, sed cui aliud inest, sursum ascendendo in infinitum progredi; alterum vero, *num contingat* initium facientem ab eo, quod ipsum quidem de alio *prædicatur*, quum nihil de ipso prædicetur, deorsum descendendo contemplatione in infinitum progredi. (9) Præterea, num etiam media contingat esse infinita, ipsis extremis finitis; dico autem, ut, si τὸ A inest τῷ C, medium autem illorum est τὸ B, at τοῦ B et A alia *media sunt*, et horum alia; num et hæc contingat in infinitum progredi, an vero id fieri non possit. (10) Est autem hæc consideratio eadem cum illa, num demonstrationes in infinitum progrediantur, et num omnium rerum sit demonstratio, et num *demonstrationes* se invicem terminent.

11. Ὁμοίως δὲ λέγω καὶ ἐπὶ τῶν στερητικῶν συλλογισμῶν καὶ προτάσεων, οἷον εἰ τὸ Α μὴ ὑπάρχει τῷ Β μηδενί, ἤτοι πρώτῳ, ἢ ἔσται τι μεταξὺ ᾧ προτέρῳ οὐχ ὑπάρχει, οἷον εἰ τὸ Η, ὃ τῷ Β ὑπάρχει παντί, καὶ πάλιν τούτου ἔτι ἄλλῳ προτέρῳ, οἷον εἰ τὸ Θ, ὃ τῷ Η παντὶ ὑπάρχει. Καὶ γὰρ ἐπὶ τούτων ἢ ἄπειρα οἷς ὑπάρχει προτέροις, ἢ ἵσταται.

11. Similiter autem dico etiam de negativis syllogismis, et propositionibus. Ut, si τὸ A non inest τῷ B ulli, an primo, an fuerit aliquid medium, cui primo non insit? ut, si τὸ H, quod τῷ B omni inest, et rursus etiam alteri, quod illo prius est, ut τὸ Θ, quod τῷ H omni inest. Nam et in his aut infinita erunt, quibus prius non insit, aut consistendum est.

12. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀντιστρεφόντων οὐχ ὁμοίως ἔχει. Οὐ γάρ ἐστιν ἐν τοῖς κατηγορουμένοις οὗ πρώτου κατηγορεῖται ἢ τελευταίου· πάντα γὰρ πρὸς πάντα ταύτῃ γε ὁμοίως ἔχει, εἴτ' ἐστὶν ἄπειρα τὰ κατ' αὐτοῦ κατηγορούμενα, εἴτ' ἀμφότερά ἐστι τὰ ἀπορηθέντα ἄπειρα· πλὴν εἰ μὴ ὁμοίως ἐνδέχεται ἀντιστρέφειν, ἀλλὰ τὸ μὲν ὡς συμβεβηκός, τὸ δ' ὡς κατηγορίαν.

12. In iis autem, quæ convertuntur, res sese non similiter habet. Non enim est in prædicatis, de quo primo aut ultimo prædicatio fiat; omnia enim ad omnia hac ratione æqualiter se habent, et si sint infinita, quæ de eodem prædicantur, et si utraque, de quibus dubitatum fuit, infinita sint, nisi quum non æqualiter converti contingit; sed hoc quidem, ut accidens, illud vero, ut prædicatio.

CAP. XX.

De mediis, quod non infinita sint.

Ὅτι μὲν οὖν τὰ μεταξὺ οὐκ ἐνδέχεται ἄπειρα εἶναι, εἰ ἐπὶ τὸ κάτω καὶ τὸ ἄνω ἵστανται αἱ κατηγορίαι, δῆλον. Λέγω δ' ἄνω μὲν τὴν ἐπὶ τὸ καθόλου μᾶλλον, κάτω δὲ τὴν ἐπὶ τὸ κατὰ μέρος. Εἰ γὰρ τοῦ Α κατηγορουμένου κατὰ τοῦ Ζ ἄπειρα τὰ μεταξύ, ἐφ' ὧν Β, δῆλον ὅτι ἐνδέχοιτ' ἂν ὥστε καὶ ἀπὸ τοῦ Α ἐπὶ τὸ κάτω ἕτερον ἑτέρου κατηγορεῖσθαι εἰς ἄπειρον (πρὶν γὰρ ἐπὶ τὸ Ζ ἐλθεῖν, ἄπειρα τὰ μεταξύ) καὶ ἀπὸ τοῦ Ζ ἐπὶ τὸ ἄνω ἄπειρα, πρὶν ἐπὶ τὸ Α ἐλθεῖν. Ὥστ' εἰ ταῦτα ἀδύνατα, καὶ τοῦ Α καὶ Ζ ἀδύνατον ἄπειρα εἶναι μεταξύ.

Quod ergo media non possint esse infinita, si deorsum (*descendendo*) et sursum (*ascendendo*) consistunt prædicationes, manifestum est. Dico autem sursum quidem eam, quæ fit ad universalius; deorsum autem eam, quæ fit ad particulare, *progressionem*. Si enim, quum A prædicetur de Z, infinita essent media, quorum loco B, manifestum est quod tum forte contingeret, ut etiam ab A deorsum alterum de altero prædicetur in infinitum; (antequam enim ad Z deveniretur, media oporteret esse infinita;) et a Z sursum *ascendendo* infinita media, antequam ad A deveniretur. Quare, si illa fieri non possunt; et inter A et Z fieri non potest ut

(2) Οὐδὲ γὰρ εἴ τις λέγοι ὅτι τὰ μέν ἐστι τῶν ΑΒ ἐχόμενα ἀλλήλων ὥστε μὴ εἶναι μεταξύ, τὰ δ' οὐκ ἔστι λαβεῖν, οὐδὲν διαφέρει. Ὃ γὰρ ἂν λάβω τῶν Β, ἔσται πρὸς τὸ Α ἢ πρὸς τὸ Ζ ἢ ἄπειρα τὰ μεταξὺ ἢ οὔ. Ἀφ' οὗ δὴ πρῶτον ἄπειρα, εἴτ' εὐθὺς εἴτε μὴ εὐθύς, οὐδὲν διαφέρει· τὰ γὰρ μετὰ ταῦτα ἄπειρά ἐστιν.

media sint infinita. (2) Neque enim, si quis dicat quod illa sint mutuo continua et cohæreant cum A B, ut non sint media, hæc vero non possint sumi, quicquam interest. Quidquid enim sumpserit *aliquis* eorum, quæ sunt sub B, pertinebit ad A. aut ad Z, sive infinita sint media, sive non *sint infinita*. A quo autem primo infinita sint, sive recta, sive non recta, nihil refert. Quæ enim post illa sunt, infinita sunt.

CAP. XXI.

Probatur in demonstratione negativa media non esse infinita.

Φανερὸν δὲ καὶ ἐπὶ τῆς στερητικῆς ἀποδείξεως ὅτι στήσεται, εἴπερ ἐπὶ τῆς κατηγορικῆς ἵσταται ἐπ' ἀμφότερα. Ἔστω γὰρ μὴ ἐνδεχόμενον μήτε ἐπὶ τὸ ἄνω ἀπὸ τοῦ ὑστάτου εἰς ἄπειρον ἰέναι (λέγω δ' ὕστατον ὃ αὐτὸ μὲν ἄλλῳ μηδενὶ ὑπάρχει, ἐκείνῳ δὲ ἄλλο, οἷον τὸ Ζ) μήτε ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐπὶ τὸ ὕστατον (λέγω δὲ πρῶτον ὃ αὐτὸ μὲν κατ' ἄλλου, κατ' ἐκείνου δὲ μηδὲν ἄλλο)· εἰ δὴ ταῦτ' ἐστί, καὶ ἐπὶ τῆς ἀποφάσεως στήσεται. (2) Τριχῶς γὰρ δείκνυται μὴ ὑπάρχον. Ἢ γὰρ ᾧ μὲν τὸ Γ, τὸ Β ὑπάρχει παντί, ᾧ δὲ τὸ Β, οὐδενὶ τὸ Α. Τοῦ μὲν τοίνυν ΒΓ, καὶ ἀεὶ τοῦ ἑτέρου διαστήματος, ἀνάγκη βαδίζειν εἰς ἄμεσα· κατηγορικὸν γὰρ τοῦτο τὸ διάστημα. Τὸ δ' ἕτερον δῆλον ὅτι εἰ ἄλλῳ οὐχ ὑπάρχει προτέρῳ, οἷον τῷ Δ, τοῦτο δεήσει τῷ Β παντὶ ὑπάρχειν. Καὶ εἰ πάλιν ἄλλῳ τοῦ Δ προτέρῳ οὐχ ὑπάρχει, ἐκεῖνο δεήσει τῷ Δ παντὶ ὑπάρχειν. Ὥστ' ἐπεὶ ἡ ἐπὶ τὸ κάτω ἵσταται ὁδός, καὶ ἡ ἐπὶ τὸ ἄνω στήσεται, καὶ ἔσται τι πρῶτον, ᾧ οὐχ ὑπάρχει. (3) Πάλιν εἰ τὸ μὲν Β παντὶ τῷ Α, τῷ δὲ Γ μηδενί, τὸ Α τῷ Γ οὐδενὶ ὑπάρχει. Πάλιν τοῦτο εἰ δεῖ δεῖξαι, δῆλον ὅτι ἢ διὰ τοῦ ἄνω τρόπου δειχθήσεται ἢ διὰ τούτου ἢ τοῦ τρίτου. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος εἴρηται, ὁ δὲ δεύτερος δειχθήσεται. Οὕτω δ' ἂν δεικνύοι, οἷον ὅτι τὸ Δ τῷ μὲν Β παντὶ ὑπάρχει, τῷ δὲ Γ οὐδενί, εἰ ἀνάγκη ὑπάρχειν τι τῷ Β. Καὶ πάλιν εἰ τοῦτο τῷ Γ μὴ ὑπάρξει, ἄλλο τῷ Δ ὑπάρχει, ὃ τῷ Γ οὐχ ὑπάρχει. Οὐκοῦν ἐπεὶ τὸ ὑπάρχειν ἀεὶ τῷ ἀνωτέρω ἵσταται, στήσεται καὶ τὸ μὴ ὑπάρχειν. (4) Ὁ δὲ τρίτος τρόπος ἦν· εἰ τὸ μὲν Α τῷ Β παντὶ ὑπάρχει, τὸ δὲ Γ μὴ ὑπάρχει, οὐ παντὶ ὑπάρχει τὸ Γ ᾧ τὸ Α. Πάλιν δὲ τοῦτο ἢ διὰ τῶν ἄνω εἰρημένων ἢ ὁμοίως δειχθήσεται. Ἐκείνως μὲν δὴ ἵσταται, εἰ δ' οὕτω, πάλιν λήψεται τὸ Β τῷ Ε ὑπάρχειν, ᾧ τὸ Γ μὴ παντὶ ὑπάρχει. Καὶ τοῦτο πάλιν ὁμοίως. Ἐπεὶ δ' ὑπόκειται ἵστασθαι καὶ ἐπὶ τὸ κάτω, δῆλον ὅτι στήσεται καὶ τὸ Γ οὐχ ὑπάρχον.

5. Φανερὸν δ' ὅτι καὶ ἐὰν μὴ μιᾷ ὁδῷ δεικνύηται ἀλλὰ πάσαις, ὁτὲ μὲν ἐκ τοῦ πρώτου σχήματος, ὁτὲ δὲ ἐκ τοῦ δευτέρου ἢ τρίτου, ὅτι καὶ οὕτω στήσεται· πεπερασμέναι γάρ εἰσιν αἱ ὁδοί, τὰ δὲ πεπερασμένα πεπερασμενάκις ἀνάγκη πεπεράνθαι πάντα.

6. Ὅτι μὲν οὖν ἐπὶ τῆς στερήσεως, εἴπερ καὶ ἐπὶ τοῦ ὑπάρχειν, ἵσταται, δῆλον.

Perspicuum vero etiam est in negativa demonstratione, quod tandem consistendum sit, siquidem in affirmativa utrorumque *extremorum* ratione consistendum est. Ponatur enim, fieri non posse, nec ut ad superius ab ultimo quis in infinitum progrediatur, (dico autem Ultimum, quod ipsum quidem alii nulli inest, cui autem aliud inest, ut τὸ Z,) nec ut a primo ad ultimum *aliquis in infinitum progrediatur;* (dico autem Primum, quod ipsum quidem de alio *prædicatur,* de illo autem nihil aliud;) si ergo hæc sunt, *manifestum est quod* etiam in negatione *prædicatorum* consistendum tandem sit. (2) Tripliciter autem demonstratur, aliquid non inesse. Aut enim, cui quidem τὸ C *inest,* eidem omni inest B; cui autem τὸ B *inest,* eidem nulli *inest* A. In *propositione* B C igitur, et semper in altera propositione, necesse est progredi ad immediata; affirmativa enim est hæc propositio. At alterum, manifestum est, quod, si non insit alteri priori, ut τῷ D, illud oportebit τῷ B omni inesse. Et, si rursus alteri priori, quam D, non insit, illud oportebit τῷ D omni inesse. Quare, siquidem, quum deorsum descenditur, consistendum est, etiam sursum ascendentibus consistendum erit, et erit aliquid primum, cui *aliud quid* non insit. (3) Rursus, si τὸ B quidem omni A, nulli autem C *inest;* τὸ A nulli C inest. Rursus, si hoc monstrandum sit; manifestum est, aut superiori modo id demonstratum iri, aut per hunc, aut per tertium. Primus quidem modus *quo deveniat aliquis ad immediata,* dictus est. Alter autem demonstrabitur. Sic fere demonstrarit *aliquis,* ut, τὸ D omni quidem B inesse, nulli autem C; si necesse sit, aliquid inesse τῷ B. Et rursus, si hoc τῷ C non inerit, aliud τῷ D inest, quod τῷ C non inest. Itaque, quoniam τὸ inesse aliquid priori semper terminatur, terminabitur etiam τὸ non inesse. (4) Tertius autem modus erat: si τὸ A quidem omni B inest, τὸ C autem non inest; non omni *illi* inest τὸ C, cui *inest* τὸ A. Hoc vero rursus aut per supra dictos *modos,* aut similiter demonstrabitur. Illis ergo modis consistendum est. Si vero hoc modo *monstrandum sit,* iterum sumetur, τὸ B τῷ E inesse, cui non omni τὸ C inest. Et hoc rursus similiter. Quoniam vero suppositum est, etiam descendendo consistendum esse, manifestum quod terminabitur etiam τὸ C non inesse.

5. Perspicuum vero, quod etiam, si non una via demonstretur, sed omnibus, quandoque ex prima figura, aliquando autem ex secunda, aut tertia, quod et ita sit consistendum. Sunt enim hæ viæ finitæ; quæ vero finita sunt definito numero, necesse est omnia finita esse.

6. Quod ergo in negatione, si quidem etiam in affirmatione, ad ultimum quid deveniendum sit, manifestum est.

CAP. XXII.

Probatur, in demonstratione affirmativa media non esse infinita.

Ὅτι δ' ἐπ' ἐκείνων, λογικῶς μὲν θεωροῦσιν ὧδε φανερόν. (2) Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορουμένων δῆλον· εἰ γὰρ ἔστιν ὁρίσασθαι ἢ εἰ γνωστὸν τὸ τί ἦν εἶναι, τὰ δ' ἄπειρα μὴ ἔστι διελθεῖν, ἀνάγκη πεπεράνθαι τὰ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενα. (3) Καθόλου δὲ ὧδε λέγομεν. Ἔστι γὰρ εἰπεῖν ἀληθῶς τὸ λευκὸν βαδίζειν καὶ τὸ μέγα ἐκεῖνο ξύλον εἶναι, καὶ πάλιν τὸ ξύλον μέγα εἶναι καὶ τὸν ἄνθρωπον βαδίζειν. Ἕτερον δή ἐστι τὸ οὕτως εἰπεῖν καὶ τὸ ἐκείνως. Ὅταν μὲν γὰρ τὸ λευκὸν εἶναι φῶ ξύλον, τότε λέγω ὅτι ᾧ συμϐέϐηκε λευκῷ εἶναι ξύλον ἐστίν, ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ ὑποκείμενον τῷ ξύλῳ τὸ λευκόν ἐστι· καὶ γὰρ οὔτε λευκὸν ὂν οὔθ' ὅπερ λευκόν τι ἐγένετο ξύλον, ὥστ' οὐκ ἔστιν ἀλλ' ἢ κατὰ συμϐεϐηκός. Ὅταν δὲ τὸ ξύλον λευκὸν εἶναι φῶ, οὐχ ὅτι ἕτερόν τί ἐστι λευκόν, ἐκείνῳ δὲ συμϐέϐηκε ξύλῳ εἶναι, οἷον ὅταν τὸν μουσικὸν λευκὸν εἶναι φῶ· τότε γὰρ ὅτι ὁ ἄνθρωπος λευκός ἐστιν, ᾧ συμϐέϐηκεν εἶναι μουσικῷ, λέγω· ἀλλὰ τὸ ξύλον ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον, ὅπερ καὶ ἐγένετο, οὐχ ἕτερόν τι ὂν ἢ ὅπερ ξύλον ἢ ξύλον τι. (4) Εἰ δὴ δεῖ νομοθετῆσαι, ἔστω τὸ οὕτω λέγειν κατηγορεῖν, τὸ δ' ἐκείνως ἤτοι μηδαμῶς, ἢ κατηγορεῖν μὲν μὴ ἁπλῶς, κατὰ συμϐεϐηκὸς δὲ κατηγορεῖν. Ἔστι δ' ὡς μὲν τὸ λευκὸν τὸ κατηγορούμενον, ὡς δὲ τὸ ξύλον τὸ οὗ κατηγορεῖται. (5) Ὑποκείσθω δὴ τὸ κατηγορούμενον κατηγορεῖσθαι ἀεί, οὗ κατηγορεῖται, ἁπλῶς, ἀλλὰ μὴ κατὰ συμϐεϐηκός· οὕτω γὰρ αἱ ἀποδείξεις ἀποδεικνύουσιν. (6) Ὥστε ἢ ἐν τῷ τί ἐστιν ἢ ὅτι ποιὸν ἢ ποσὸν ἢ πρός τι ἢ ποιοῦν ἢ πάσχον ἢ ποῦ ἢ ποτέ, ὅταν ἓν καθ' ἑνὸς κατηγορηθῇ.

7. Ἔτι τὰ μὲν οὐσίαν σημαίνοντα ὅπερ ἐκεῖνο ἢ ὅπερ ἐκεῖνό τι σημαίνει, καθ' οὗ κατηγορεῖται· ὅσα δὲ μὴ οὐσίαν σημαίνει, ἀλλὰ κατ' ἄλλου ὑποκειμένου λέγεται, ὃ μή ἐστι μήτε ὅπερ ἐκεῖνο μήτε ὅπερ ἐκεῖνό τι, συμϐεϐηκότα, οἷον κατὰ τοῦ ἀνθρώπου τὸ λευκόν. Οὐ γάρ ἐστιν ὁ ἄνθρωπος οὔτε ὅπερ λευκὸν οὔτε ὅπερ λευκόν τι· ἀλλὰ ζῷον ἴσως· ὅπερ γὰρ ζῷόν ἐστιν ὁ ἄνθρωπος. (8) Ὅσα δὲ μὴ οὐσίαν σημαίνει, δεῖ κατά τινος ὑποκειμένου κατηγορεῖσθαι, καὶ μὴ εἶναί τι λευκόν, ὃ οὐχ ἕτερόν τι ὂν λευκόν ἐστιν. Τὰ γὰρ εἴδη χαιρέτω· τερετίσματά τε γάρ ἐστι, καὶ εἰ ἔστιν, οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον ἐστίν· αἱ γὰρ ἀποδείξεις περὶ τῶν τοιούτων εἰσίν.

9. Ἔτι εἰ μή ἐστι τοῦτο τουδὶ ποιότης κἀκεῖνο τούτου, μηδὲ ποιότητος ποιότης, ἀδύνατον ἀντικατηγορεῖσθαι ἀλλήλων οὕτως. Ἀλλ' ἀληθὲς μὲν ἐνδέχεται εἰπεῖν, ἀντικατηγορῆσαι δ' ἀληθῶς οὐκ ἐνδέχεται. (10) Ἢ γάρ τοι ὡς οὐσία κατηγορηθήσεται, οἷον ἢ γένος ὂν ἢ διαφορὰ τοῦ κατηγορουμένου. (11) Ταῦτα δὲ δέδεικται ὅτι οὐκ ἔσται ἄπειρα, οὔτ' ἐπὶ τὸ κάτω

Quod vero in illis (*affirmativis*) *omnia definita sint*, logice considerantibus hinc perspicuum est. (2) In iis ergo, quæ ratione ejus quid est prædicantur, manifestum est. Nam si licet definire, aut si investigari definitio rei potest, at infinita intellectu pervestigari nequeunt; necesse est, definita esse, quæ ratione ejus quid est prædicantur. (3) Universaliter autem ita dicamus. Possumus enim vere dicere, album ambulare, et magnum istud esse lignum; et rursus, lignum magnum esse, et hominem ambulare. Aliud nimirum est hoc, et isto modo dicere. Nam quando *album* esse dico lignum; tum dico id, cui acciderit album esse, lignum esse; at non, ut subjectum est ligno τὸ album. Nec enim id quod album est, nec qualecumque hoc album, factum est lignum; quare *album* non est *lignum*, nisi per accidens. Quando vero lignum album esse dico; non, quod aliud quid *separatim* sit album, illi autem *albo* acciderit esse lignum, (ut quando musicum album esse dico; tunc enim, quod homo albus sit, cui acciderit esse musicum,) *hoc* dico; sed lignum est subjectum, quod et exstitit, quum nihil aliud sit, nisi quod lignum aut lignum aliquod est. (4) Jam si oportet *linguæ* usum constituere, sit τὸ ita dicere, Prædicare, *ut, lignum esse album*; τὸ illo modo autem *dicere, ut, album esse lignum*, aut *sit nequaquam prædicare*, aut prædicare quidem non simpliciter, verum per accidens prædicare. Est autem ut album quidem, prædicatum; at lignum, id, de quo prædicatur. (5) Supponatur ergo, prædicatum prædicari semper, de quo prædicatur, simpliciter, at non secundum accidens; sic enim demonstrationes demonstrant. (6) Quare aut ratione ejus quid est, aut quod quale, aut quantum, aut relatum, aut agens, aut patiens, aut ubi, aut quando, *prædicabitur aliquid*, quando unum de uno prædicatum fuerit

7. Præterea, quæcumque substantiam significant, quod *id*, de quo prædicantur, illud *sit*, aut illud aliquid significet, *indicant*. Quæcumque autem substantiam non significant, sed de alio subjecto dicuntur, quod non sit nec quod illud, nec quod illud aliquid, accidentia *indicant*; ut de homine album. Non enim est homo, nec quod album est, nec quod album aliquid est. Sed animal forsitan; nam aliquod animal est homo. (8) Quæcumque autem non substantiam significant, illa oportet de aliquo subjecto prædicari, nec esse aliquod album, quod, quum non diversum sit, album sit. Ideæ (*species*) enim valeant: nam inania sunt figmenta, et si sint, nihil ad rem pertinent. Demonstrationes enim circa talia versantur, *quæ primo sub sensum cadunt et hinc ad rem pertinent.*

9. Porro, si non est hoc hujusce qualitas, et illud hujus, nec qualitatis qualitas; fieri non potest, ut conversim hæc de se invicem ita prædicentur. At verum quidem contingit dici, sed vere conversim prædicari non contingit. (10) Aut enim ut substantia quid prædicabitur, ut, quod genus sit, aut differentia illius, quod prædicetur. (11) Hæc vero, dictum est, quod non sint infinita, neque deorsum,

οὔτ' ἐπὶ τὸ ἄνω. Οἷον ἄνθρωπος δίπουν, τοῦτο ζῷον, τοῦτο δ' ἕτερον· οὐδὲ τὸ ζῷον κατ' ἀνθρώπου, τοῦτο δὲ κατὰ Καλλίου, τοῦτο δὲ κατ' ἄλλου ἐν τῷ τί ἐστιν. Τὴν μὲν γὰρ οὐσίαν ἅπασαν ἔστιν ὁρίσασθαι τὴν τοιαύτην, τὰ δ' ἄπειρα οὐκ ἔστι διεξελθεῖν νοοῦντα. Ὥστ' οὔτ' ἐπὶ τὸ ἄνω οὔτ' ἐπὶ τὸ κάτω ἄπειρα· ἐκείνην γὰρ οὐκ ἔστιν ὁρίσασθαι, ἧς τὰ ἄπειρα κατηγορεῖται. (12) Ὡς μὲν δὴ γένη ἀλλήλων οὐκ ἀντικατηγορηθήσεται· ἔσται γὰρ αὐτὸ ὅπερ αὐτό τι. (13) Οὐδὲ μὴν τοῦ ποιοῦ ἢ τῶν ἄλλων οὐδέν, ἂν μὴ κατὰ συμβεβηκὸς κατηγορηθῇ· πάντα γὰρ ταῦτα συμβέβηκε καὶ κατὰ τῶν οὐσιῶν κατηγορεῖται. (14) Ἀλλὰ δὴ ὅτι οὐδ' εἰς τὸ ἄνω ἄπειρα ἔσται· ἑκάστου γὰρ κατηγορεῖται ὃ ἂν σημαίνῃ ἢ ποιόν τι ἢ ποσόν τι ἤ τι τῶν τοιούτων ἢ τὰ ἐν τῇ οὐσίᾳ· ταῦτα δὲ πεπέρανται, καὶ τὰ γένη τῶν κατηγοριῶν πεπέρανται· ἢ γὰρ ποιὸν ἢ ποσὸν ἢ πρός τι ἢ ποιοῦν ἢ πάσχον ἢ ποῦ ἢ ποτέ. (15) Ὑπόκειται δὲ ἓν καθ' ἑνὸς κατηγορεῖσθαι, αὐτὰ δὲ αὑτῶν, ὅσα μὴ τί ἐστι, μὴ κατηγορεῖσθαι. Συμβεβηκότα γάρ ἐστι πάντα, ἀλλὰ τὰ μὲν καθ' αὑτά, τὰ δὲ καθ' ἕτερον τρόπον· ταῦτα δὲ πάντα καθ' ὑποκειμένου τινὸς κατηγορεῖσθαί φαμεν, τὸ δὲ συμβεβηκὸς οὐκ εἶναι ὑποκείμενόν τι· οὐδὲν γὰρ τῶν τοιούτων τίθεμεν εἶναι, ὃ οὐχ ἕτερόν τι ὂν λέγεται ὃ λέγεται, ἀλλ' αὐτὸ ἄλλου καὶ ἄλλ' ἄττα καθ' ἑτέρου. (16) Οὔτ' εἰς τὸ ἄνω ἄρα ἓν καθ' ἑνὸς οὔτ' εἰς τὸ κάτω ὑπάρχειν λεχθήσεται. Καθ' ὧν μὲν γὰρ λέγεται τὰ συμβεβηκότα, ὅσα ἐν τῇ οὐσίᾳ ἑκάστου· ταῦτα δὲ οὐκ ἄπειρα. Ἄνω δὲ ταῦτά τε καὶ τὰ συμβεβηκότα, ἀμφότερα οὐκ ἄπειρα. Ἀνάγκη ἄρα εἶναί τι οὗ πρῶτόν τι κατηγορεῖται καὶ τούτου ἄλλο, καὶ τοῦτο ἵστασθαι, καὶ εἶναί τι ὃ οὐκέτι οὔτε κατ' ἄλλου προτέρου οὔτε κατ' ἐκείνου ἄλλο πρότερον κατηγορεῖται. Εἷς μὲν οὖν τρόπος λέγεται ἀποδείξεως οὗτος.

17. Ἔτι δ' ἄλλος, εἰ ὧν πρότερα ἄττα κατηγορεῖται, ἔστι τούτων ἀπόδειξις· (18) ὧν δ' ἐστὶν ἀπόδειξις, οὔτε βέλτιον ἔχειν ἐγχωρεῖ πρὸς αὐτὰ τοῦ εἰδέναι, οὔτ' εἰδέναι ἄνευ ἀποδείξεως. (19) Εἰ δὲ τόδε διὰ τῶνδε γνώριμον, τάδε δὲ μὴ ἴσμεν, μηδὲ βέλτιον ἔχομεν πρὸς αὐτὰ τοῦ εἰδέναι, οὐδὲ τὸ διὰ τούτων γνώριμον ἐπιστησόμεθα. (20) Εἰ οὖν ἔστι τι εἰδέναι δι' ἀποδείξεως ἁπλῶς καὶ μὴ ἐκ τινῶν μηδ' ἐξ ὑποθέσεως, ἀνάγκη ἵστασθαι τὰς κατηγορίας τὰς μεταξύ. Εἰ γὰρ μὴ ἵστανται, ἀλλ' ἔστιν ἀεὶ τοῦ ληφθέντος ἐπάνω, ἁπάντων ἔσται ἀπόδειξις· ὥστ' εἰ τὰ ἄπειρα μὴ ἐγχωρεῖ διελθεῖν, ὧν ἐστὶν ἀπόδειξις, ταῦτ' οὐκ εἰσόμεθα δι' ἀποδείξεως. Εἰ οὖν μηδὲ βέλτιον ἔχομεν πρὸς αὐτὰ τοῦ εἰδέναι, οὐκ ἔσται οὐδὲν ἐπίστασθαι δι' ἀποδείξεως ἁπλῶς, ἀλλ' ἐξ ὑποθέσεως.

21. Λογικῶς μὲν οὖν ἐκ τούτων ἄν τις πιστεύσειε περὶ τοῦ λεχθέντος· (22) ἀναλυτικῶς δὲ διὰ τῶνδε φανερὸν συντομώτερον, ὅτι οὔτ' ἐπὶ τὸ ἄνω οὔτ' ἐπὶ τὸ κάτω ἄπειρα τὰ κατηγορούμενα ἐνδέχεται εἶναι ἐν ταῖς ἀποδεικτικαῖς ἐπιστήμαις, περὶ ὧν ἡ σκέψις ἐστίν.

neque sursum, *in ordine categoriarum procedendo.* Ut, homo est bipes; hoc animal; id vero aliud; neque animal de homine *ita prædicatur,* hoc vero de Callia, hoc vero de alio ratione ejus quid est. Substantiam enim omnem talem definire licet; infinita autem non potest quis animo pertransire. Quare nec sursum (*ascendendo*), neque deorsum (*descendendo*) infinita sunt; illam enim *substantiam* non licet definire, de qua infinita prædicantur. (12) Ut genera ergo *illa quæ pertinent ad substantiam rei,* mutuo non prædicabuntur conversim; erit enim ipsum *genus* idem. quod ipsum aliquod *est.* (13) Nec qualitas, aut reliquorum quidquam, nisi per accidens, prædicetur *in conversa*; omnia enim hæc (*qualitates et reliqua ejusmodi*) sunt accidentia, et de substantiis prædicantur. (14) Verum neque ad superius versum infinita erunt. De unoquoque enim prædicatur id, quod significat aut quale quid, aut quantum quid, aut quid talium, aut quæ sunt in substantia; hæc autem finita sunt, et genera categoriarum finita sunt; aut enim quale, aut quantum, aut relatum, aut agens, aut patiens, aut ubi, aut quando *significant.* (15) Suppositum autem est, unum de uno prædicari; eadem autem de se ipsis, quæcumque non *significant* quid sit, non prædicari. Accidentia enim sunt omnia; verum alia quidem per se, alia autem alio modo; hæc vero omnia de subjecto aliquo prædicari dicimus, accidens autem non esse subjectum aliquod; nihil enim talium ponimus esse, quod, quum non sit diversum, dicitur *id,* quod dicitur; sed ipsum alterius *esse dicitur,* et alia quædam de altero. (16) Neque ergo sursum (*ascendendo*) unum uni inesse dicetur, neque deorsum (*descendendo*). Nam de quibus quidem dicuntur accidentia, quæcumque sunt in substantia uniuscujusque; hæc non sunt infinita. Sursum autem tam hæc, quam accidentia, utraque non sunt infinita. Necesse est igitur, esse aliquid, de quo primum aliquod prædicetur, et de hoc aliud; et in hoc consistendum esse, et esse aliquid, quod non amplius nec de alio priori, nec de quo ipso aliud prius prædicetur. Unus ergo modus demonstrationis hic dicitur.

17. Præterea vero alius est, si horum demonstratio sit. de quibus priora quædam prædicantur. (18) Quorum autem demonstratio est, circa hæc non contingit melius sese habere, quam ut illa sciamus, neque scire *contingit* sine demonstratione. (19) Quodsi vero hoc per illa (*media* s. *principia*) innotescit, hæc autem nescimus, neque melius circa ea affecti sumus, quam si ea sciamus, neque id, quod per illa *media* notum *esse debebat,* scibimus. (20) Si quid ergo per demonstrationem simpliciter scire possumus, nec ex aliis, nec ex suppositione; necesse est, finitas esse categorias, quæ mediæ sunt. Si enim non sint finitæ, sed semper aliquid eo, quod sumptum fuerit. superius sit; omnium erit demonstratio; quare, si non contingit infinita transire *cogitatione*; ea, quorum est demonstratio, non scibimus per demonstrationem. Si ergo neque melius circa eadem affecti fuerimus, quam si sciamus; nihil possumus scire simpliciter per demonstrationem, sed ex hypothesi.

21. Logice ergo quidem ex his verum esse arbitrabitur *aliquis,* quod dictum est. (22) Analytice vero per hæc brevius *ostendetur,* quod neque sursum, neque deorsum *respiciendo* prædicata infinita esse contingat in scientiis demonstrativis, circa quas consideratio versatur. (23) Est

(23) Ἡ μὲν γὰρ ἀπόδειξίς ἐστι τῶν ὅσα ὑπάρχει καθ' αὑτὰ τοῖς πράγμασιν. (24) Καθ' αὑτὰ δὲ διττῶς· ὅσα τε γὰρ ἐν ἐκείνοις ἐνυπάρχει ἐν τῷ τί ἐστι, καὶ οἷς αὐτὰ ἐν τῷ τί ἐστιν ὑπάρχουσιν αὐτοῖς, οἷον τῷ ἀριθμῷ τὸ περιττόν, ὃ ὑπάρχει μὲν ἀριθμῷ, ἐνυπάρχει δ' αὐτὸς ὁ ἀριθμὸς ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, καὶ πάλιν πλῆθος ἢ τὸ διαιρετὸν ἐν τῷ λόγῳ τοῦ ἀριθμοῦ ἐνυπάρχει. (25) Τούτων δ' οὐδέτερα ἐνδέχεται ἄπειρα εἶναι, οὔθ' ὡς τὸ περιττὸν τοῦ ἀριθμοῦ· πάλιν γὰρ ἂν ἐν τῷ περιττῷ ἄλλο εἴη, ᾧ ἐνυπῆρχεν ὑπάρχοντι· τοῦτο δ' εἰ ἔστι, πρῶτον ὁ ἀριθμὸς ἐνυπάρξει ὑπάρχουσιν αὐτῷ. Εἰ οὖν μὴ ἐνδέχεται ἄπειρα τοιαῦτα ὑπάρχειν ἐν τῷ ἑνί, οὐδ' ἐπὶ τὸ ἄνω ἔσται ἄπειρα. Ἀλλὰ μὴν ἀνάγκη γε πάντα ὑπάρχειν τῷ πρώτῳ, οἷον τῷ ἀριθμῷ κἀκείνοις τὸν ἀριθμόν, ὥστ' ἀντιστρέφοντα ἔσται, ἀλλ' οὐχ ὑπερτείνοντα. Οὐδὲ μὴν ὅσα ἐν τῷ τί ἐστιν ἐνυπάρχει, οὐδὲ ταῦτα ἄπειρα· οὐδὲ γὰρ ἂν εἴη ὁρίσασθαι. (26) Ὥστ' εἰ τὰ μὲν κατηγορούμενα καθ' αὑτὰ πάντα λέγεται, ταῦτα δὲ μὴ ἄπειρα, ἵσταιτο ἂν τὰ ἐπὶ τὸ ἄνω, ὥστε καὶ ἐπὶ τὸ κάτω.

27. Εἰ δ' οὕτω, καὶ τὰ ἐν τῷ μεταξὺ δύο ὅρων ἀεὶ πεπερασμένα. (28) Εἰ δὲ τοῦτο, δῆλον ἤδη καὶ τῶν ἀποδείξεων ὅτι ἀνάγκη ἀρχάς τε εἶναι, καὶ μὴ πάντων εἶναι ἀπόδειξιν, ὅπερ ἔφαμέν τινας λέγειν κατ' ἀρχάς. Εἰ γάρ εἰσιν ἀρχαί, οὔτε πάντ' ἀποδεικτὰ οὔτ' εἰς ἄπειρον οἷόντε βαδίζειν· τὸ γὰρ εἶναι τούτων ὁποτερονοῦν οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸ εἶναι μηδὲν διάστημα ἄμεσον καὶ ἀδιαίρετον, ἀλλὰ πάντα διαιρετά. Τῷ γὰρ ἐντὸς ἐμβάλλεσθαι ὅρον, ἀλλ' οὐ τῷ προσλαμβάνεσθαι ἀποδείκνυται τὸ ἀποδεικνύμενον. Ὥστ' εἰ τοῦτ' εἰς ἄπειρον ἐνδέχεται ἰέναι, ἐνδέχοιτ' ἂν δύο ὅρων ἄπειρα μεταξὺ εἶναι μέσα. Ἀλλὰ τοῦτ' ἀδύνατον, εἰ ἵστανται αἱ κατηγορίαι ἐπὶ τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω. Ὅτι δὲ ἵστανται, δέδεικται λογικῶς μὲν πρότερον, ἀναλυτικῶς δὲ νῦν.

enim demonstratio illorum, quotquot per se rebus insunt. (24) Per se autem dupliciter *insunt*; et quæcumque in illis *rebus* insunt ratione ejus quid est, et quibus, quæ ratione ejus quid est insunt, illa ipsa insunt. Ut, numero impar, quod inest quidem numero, at et numerus ipse in definitione ipsius (*imparis*) inest. Et rursus multitudo, aut discretum, in definitione ipsius numeri inest. (25) Horum vero, *quæ ita per se insunt*, neutra contingit esse infinita, nec ut impar de numero *prædicatur;* (rursus enim in impari aliud fuerit, cui, quum esset *in impari*, inesset *impar*; hoc vero si sit, primo numerus inerit iis, quæ ipsi (*impari*) insunt. Quodsi ergo talia non contingit infinita inesse uni, neque sursum respicientibus erunt infinita. Verumtamen necesse est, omnia inesse ipsi primo, ut numero, et ipsis inesse numerum; quare convertentur, non autem talia, quorum alterum altero sit superius;) at neque illa, quæ sunt in definitione *rei*, sunt infinita, quum, *si infinita essent,* nemo posset definire. (26) Quare, si quidem ea, quæ prædicantur, per se omnia dicuntur, hæc vero infinita non sunt; finiuntur superius spectantia : quare etiam inferius spectantia *finita erunt*.

27. Si vero hoc sit (*si inferiora quoque finita sunt*), etiam media, quæ inter duos terminos intercedunt, semper finita sunt. (28) Hoc vero posito, manifestum jam est, quod demonstrationum oporteat esse principia, nec omnium esse demonstrationem, quod quosdam asserere initio diximus. Si enim sunt principia; neque omnia poterunt demonstrari, neque in infinitum progressus fieri potest; nam si utrumcunque illorum verum esse ponatur (*ut seu omnium sit demonstratio, seu in infinitum progressus fiat, seu, quod idem est, nihil demonstrari possit*), hoc nihil aliud esset, quam non esse ullam propositionem immediatam et individuam, sed omnia dividi iterum posse; etenim eo, quod intus (*in ipsos terminos futuræ conclusionis*) interjicitur definitio, non autem eo, quod assumitur *extrinsecus definitio*, demonstratur id, quod demonstratur. Quare si hoc in infinitum progredi contingit, contingeret forte intra duos terminos quæ interjiciuntur media esse infinita; at hoc fieri non potest, si quidem prædicationes et sursum et deorsum finitæ sunt. Quod autem finiantur, logice quidem prius, nunc autem analytice demonstratum est.

CAP. XXIII.

Corollaria quædam.

Δεδειγμένων δὲ τούτων φανερὸν ὅτι, ἐάν τι τὸ αὐτὸ δυσὶν ὑπάρχῃ, οἷον τὸ Α τῷ τε Γ καὶ τῷ Δ, μὴ κατηγορουμένου θατέρου κατὰ θατέρου, ἢ μηδαμῶς ἢ μὴ κατὰ παντός, ὅτι οὐχ ἀεὶ κατὰ κοινόν τι ὑπάρξει. (2) Οἷον τῷ ἰσοσκελεῖ καὶ τῷ σκαληνῷ τὸ δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχειν κατὰ κοινόν τι ὑπάρχει· ᾗ γὰρ σχῆμά τι, ὑπάρχει, καὶ οὐχ ᾗ ἕτερον. Τοῦτο δ' οὐκ ἀεὶ οὕτως ἔχει. (3) Ἔστω γὰρ τὸ Β καθ' ὃ τὸ Α τῷ Γ Δ ὑπάρχει· δῆλον τοίνυν ὅτι καὶ τὸ Β τῷ Γ καὶ τῷ Δ κατ' ἄλλο κοινόν, κἀκεῖνο καθ' ἕτερον, ὥστε δύο ὅρων μεταξὺ ἄπειροι ἂν ἐμπίπτοιεν ὅροι. Ἀλλ' ἀδύνατον. Κατὰ μὲν τοίνυν κοινόν τι ὑπάρχειν οὐκ ἀνάγκη ἀεὶ τὸ αὐτὸ πλείοσιν, ἐπείπερ ἔσται ἄμεσα διαστήματα. (4) Ἐν μέντοι τῷ αὐτῷ γένει καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν ἀτόμων ἀνάγκη τοὺς ὅρους εἶναι, εἴπερ τῶν καθ' αὑτὰ ὑπαρχόντων

His autem demonstratis, manifestum est, si quid idem duobus insit; ut, τὸ Α τῷ C et τῷ D, quorum alterum de altero dicatur aut nullo aut non omni; quod *illud, quod utrisque inest*, non semper secundum commune aliquid inerit. (2) Ut æquicruri, et scaleno, τὸ habere duobus rectis æquales *angulos* secundum commune quid inest; quatenus enim certa figura (videl. *triangulus*), illis inest, nec quatenus diversum quid. Id vero non semper hoc modo se habet. (3) Sit enim B, secundum quod τὸ A inest τῷ C D; manifestum igitur est, quod et τὸ B τῷ C et τῷ D *seorsum* secundum aliud commune *insit*, et illud *commune* secundum aliud *his* (C *et* D) *insit*. Quare inter duos terminos forte infiniti interciderint termini. Verum id fieri non potest. Secundum ergo quid commune inesse idem semper pluribus non necesse est, si quidem futuræ sint immediatæ propositiones. (4) In uno quidem genere, et ex iisdem individuis (*immediatis*) esse terminos necesse est, si quidem eorum, quæ per se in-

ἔσται τὸ κοινόν· οὐ γὰρ ἦν ἐξ ἄλλου γένους εἰς ἄλλο διαβῆναι τὰ δεικνύμενα.

5. Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι, ὅταν τὸ Α τῷ Β ὑπάρχῃ, εἰ μέν ἐστί τι μέσον, ἔστι δεῖξαι ὅτι τὸ Α τῷ Β ὑπάρχει. Καὶ στοιχεῖα τούτου ἐστὶ ταῦτα καὶ τοσαῦθ' ὅσα μέσα ἐστίν· αἱ γὰρ ἄμεσοι προτάσεις στοιχεῖα, ἢ πᾶσαι ἢ αἱ καθόλου. Εἰ δὲ μή ἐστιν, οὐκέτι ἔστιν ἀπόδειξις, ἀλλ' ἡ ἐπὶ τὰς ἀρχὰς ὁδὸς αὕτη ἐστίν. (6) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὸ Α τῷ Β μὴ ὑπάρχει, εἰ μὲν ἔστιν ἢ μέσον ἢ πρότερον ᾧ οὐχ ὑπάρχει, ἔστιν ἀπόδειξις· εἰ δὲ μή, οὐκ ἔστιν. (7) Ἀλλ' ἀρχὴ καὶ στοιχεῖα τοσαῦτ' ἐστὶν ὅσοι ὅροι· αἱ γὰρ τούτων προτάσεις ἀρχαὶ τῆς ἀποδείξεώς εἰσιν. (8) Καὶ ὥσπερ ἔνιαι ἀρχαί εἰσιν ἀναπόδεικτοι, ὅτι ἐστὶ τόδε τοδὶ καὶ ὑπάρχει τόδε τῳδί, οὕτω καὶ ὅτι οὐκ ἔστι τόδε τοδὶ οὐδ' ὑπάρχει τόδε τῳδί· ὥσθ' αἱ μὲν εἶναί τι, αἱ δὲ μὴ εἶναί τι ἔσονται ἀρχαί. (9) Ὅταν δὲ δέῃ δεῖξαι, ληπτέον ὃ τοῦ Β πρῶτον κατηγορεῖται· ἔστω τὸ Γ, καὶ τούτου ὁμοίως τὸ Α. Καὶ οὕτως ἀεὶ βαδίζοντι οὐδέποτ' ἐξωτέρω πρότασις οὐδ' ὑπάρχον λαμβάνεται τοῦ Α ἐν τῷ δεικνύναι, ἀλλ' ἀεὶ τὸ μέσον πυκνοῦται, ἕως ἀδιαίρετα γένηται καὶ ἕν. Ἔστι δ' ἕν, ὅταν ἄμεσον γένηται καὶ μία πρότασις ἁπλῶς ἡ ἄμεσος. Καὶ ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις ἡ ἀρχὴ ἁπλοῦν, τοῦτο δ' οὐ ταὐτὸ πανταχοῦ, ἀλλ' ἐν βάρει μὲν μνᾶ, ἐν δὲ μέλει δίεσις, ἄλλο δ' ἐν ἄλλῳ, οὕτως ἐν συλλογισμῷ τὸ ἓν πρότασις ἄμεσος, ἐν δ' ἀποδείξει καὶ ἐπιστήμῃ ὁ νοῦς. Ἐν μὲν οὖν τοῖς δεικτικοῖς συλλογισμοῖς τοῦ ὑπάρχοντος οὐδὲν ἔξω πίπτει, (10) ἐν δὲ τοῖς στερητικοῖς, ἔνθα μὲν ὃ δεῖ ὑπάρχειν, οὐδὲν τούτου ἔξω πίπτει, οἷον εἰ τὸ Α τῷ Β διὰ τοῦ Γ μή. Εἰ γὰρ τῷ μὲν Β παντὶ τὸ Γ, τῷ δὲ Γ μηδενὶ τὸ Α, πάλιν ἂν δέῃ ὅτι τῷ Γ τὸ Α οὐδενὶ ὑπάρχει, μέσον ληπτέον τοῦ Α καὶ Γ, καὶ οὕτως ἀεὶ πορεύσεται. (11) Ἐὰν δὲ δέῃ δεῖξαι ὅτι τὸ Δ τῷ Ε οὐχ ὑπάρχει τῷ τὸ Γ τῷ μὲν Δ παντὶ ὑπάρχειν, τῷ δὲ Ε μηδενὶ ἢ μὴ παντί, τοῦ Ε οὐδέποτ' ἔξω πεσεῖται· τοῦτο δ' ἐστὶν ᾧ οὐ δεῖ ὑπάρχειν. (12) Ἐπὶ δὲ τοῦ τρίτου τρόπου, οὔτε ἀφ' οὗ δεῖ οὔτε ὃ δεῖ στερῆσαι οὐδέποτ' ἔξω βαδιεῖται.

sunt, erit aliquid commune. Non enim ex alio genere in aliud genus transferri, quæ demonstrantur, licebat.

5. Manifestum vero etiam est, quod, si τὸ Α insit τῷ Β, si quidem est aliquod medium, demonstrari potest, τὸ Α inesse τῷ Β. Et principia illius sunt hæc et tot, quot media sunt. Immediatæ enim propositiones, aut omnes, aut universales, principia sunt. Si vero non sunt *propositiones immediatæ principia*, non amplius est demonstratio, sed est hæc ad principia via solum. (6) Similiter vero etiam, si τὸ Α non ineat τῷ Β, si quidem *aliquid* sit aut medium, aut prius, cui non inest, demonstratio est; si vero non sit *medium aut prius aliquid*, non est *demonstratio*. (7) Verum principia et primæ propositiones tot sunt, quot termini. Nam definitorum propositiones principia sunt demonstrationis. (8) Et quemadmodum principia quædam demonstrari nequeunt, quod hoc est illud, et inest hoc illi; sic etiam, quod non est hoc illud, nec inest hoc illi. Quare hæc quidem erunt principia, quæ, esse aliquid, hæc vero, quæ, non esse aliquid, *ostendant*. (9) Quando vero aliquid demonstrandum fuerit, sumendum est *illud*, quod de Β primo prædicatur. Sit hoc τὸ Γ; et de hoc similiter *prædicetur* τὸ Α. Et ita semper progredienti, nunquam externa propositio neque quod inest τοῦ Α sumitur in demonstrando; sed semper medium condensatur, donec *illa omnia* immediata fiant et unum. Est autem unum, quando immediatum efficietur, et una simpliciter propositio, quæ immediata est. Et, quemadmodum in ceteris, principium simplex est. Hoc autem non ubique idem, sed in pondere quidem mina, in concentu autem elementum toni minimum, aliud autem in alio. Sic in syllogismo τὸ unum propositio immediata est; in demonstratione vero et in scientia intellectus. In demonstrativis igitur syllogismis τοῦ inesse nihil extra *medium* cadit. (10) In negativis autem *syllogismis*, ubi quidem *demonstrandum est* quod inesse debet, nihil hujus extra *medium* cadit, *seu, medium non sumitur externum*. Ut, si τὸ Α non *inesse* τῷ Β *monstrandum sit* per Γ. Si enim omni quidem Β *insit* τὸ Γ, nulli autem Γ τὸ Α; rursus si demonstrandum sit, nulli Γ inesse τὸ Α, medium sumendum est τοῦ Α et Γ; et sic semper *demonstrans* progredietur. (11) Si vero oporteat *aliquem* demonstrare, τὸ Δ non inesse τῷ Ε, eo quod Γ omni quidem Δ insit, nulli autem Ε, aut non omni; nunquam extra Ε *medium* cadet; hoc vero (Ε) est, cui non inesse Δ oporteat *concludi*. (12) Tertio autem modo, neque unquam extra id progredietur *medium*, a quo (*ut a subjecto prædicatum*) *per negationem separari*, neque *extra id*, quod negari oportet.

CAP. XXIV.

Probatur, universalem demonstrationem præstantiorem esse particulari.

Οὔσης δ' ἀποδείξεως τῆς μὲν καθόλου τῆς δὲ κατὰ μέρος, καὶ τῆς μὲν κατηγορικῆς τῆς δὲ στερητικῆς, ἀμφισβητεῖται ποτέρα βελτίων· ὡς δ' αὔτως καὶ περὶ τῆς ἀποδεικνύναι λεγομένης καὶ τῆς εἰς τὸ ἀδύνατον ἀγούσης ἀποδείξεως. Πρῶτον μὲν οὖν ἐπισκεψώμεθα περὶ τῆς καθόλου καὶ τῆς κατὰ μέρος· δηλώσαντες δὲ τοῦτο, καὶ περὶ τῆς δεικνύναι λεγομένης καὶ τῆς εἰς τὸ ἀδύνατον εἴπωμεν.

2. Δόξειε μὲν οὖν τάχ' ἂν τισιν ὧδι σκοποῦσιν ἡ κατὰ μέρος εἶναι βελτίων. Εἰ γὰρ καθ' ἣν μᾶλλον ἐπιστάμεθα ἀπόδειξιν βελτίων ἀπόδειξις (αὕτη γὰρ ἀρετὴ ἀποδείξεως), μᾶλλον δ' ἐπιστάμεθα ἕκαστον,

Quum vero demonstratio alia sit universalis, alia vero particularis; et alia affirmativa, alia vero negativa; dubitatur, utra melior sit. Similiter etiam de illa, quæ dicitur demonstrare, et quæ ad impossibile deducit, demonstratione. Primum ergo consideremus universalem et particularem; hoc autem declarato, etiam de illa, quæ demonstrare *rem* dicitur, et de ea, quæ ad impossibile deducit, agemus.

2. Videri ergo possit nonnullis hoc modo rem considerantibus particularis *demonstratio* esse melior. Si enim illa, per quam demonstrationem magis *rem* scimus, melior est demonstratio; (nam hæc virtus est demonstrationis;) magis autem scimus unumquodque, quando illud

ὅταν αὐτὸ εἰδῶμεν καθ' αὐτὸ ἢ ὅταν κατ' ἄλλο, οἷον τὸν μουσικὸν Κορίσκον, ὅταν ὅτι ὁ Κορίσκος μουσικὸς ἢ ὅταν ὅτι ἄνθρωπος μουσικός· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· ἡ δὲ καθόλου ὅτι ἄλλο, οὐχ ὅτι αὐτὸ τετύχηκεν ἐπιδείκνυσιν, οἷον ὅτι τὸ ἰσοσκελὲς οὐχ ὅτι ἰσοσκελὲς ἀλλ' ὅτι τρίγωνον, ἡ δὲ κατὰ μέρος ὅτι αὐτό· εἰ δὴ βελτίων μὲν ἡ καθ' αὐτό, τοιαύτη δ' ἡ κατὰ μέρος τῆς καθόλου μᾶλλον, καὶ βελτίων ἂν ἡ κατὰ μέρος ἀπόδειξις εἴη. (3) Ἔτι εἰ τὸ μὲν καθόλου μή ἐστί τι παρὰ τὰ καθ' ἕκαστα, ἡ δ' ἀπόδειξις δόξαν ἐμποιεῖ εἶναί τι τοῦτο καθ' ὃ ἀποδείκνυσι, καί τινα φύσιν ὑπάρχειν ἐν τοῖς οὖσι ταύτην, οἷον τριγώνου παρὰ τὰ τινὰ καὶ σχήματος παρὰ τὰ τινὰ καὶ ἀριθμοῦ παρὰ τοὺς τινὰς ἀριθμούς, βελτίων δ' ἡ περὶ ὄντος ἢ μὴ ὄντος καὶ δι' ἣν μὴ ἀπατηθήσεται ἢ δι' ἥν, ἔστι δ' ἡ μὲν καθόλου τοιαύτη (προϊόντες γὰρ δεικνύουσιν, ὥσπερ περὶ τοῦ ἀνὰ λόγον, οἷον ὅτι ὃ ἂν ᾖ τι τοιοῦτον ἔσται ἀνὰ λόγον, ὃ οὔτε γραμμὴ οὔτ' ἀριθμὸς οὔτε στερεὸν οὔτ' ἐπίπεδον, ἀλλὰ παρὰ ταῦτά τι)· εἰ οὖν καθόλου μὲν μᾶλλον αὕτη, περὶ ὄντος δ' ἧττον τῆς κατὰ μέρος καὶ ἐμποιεῖ δόξαν ψευδῆ, χείρων ἂν εἴη ἡ καθόλου τῆς κατὰ μέρος.

4. Ἢ πρῶτον μὲν οὐδὲν μᾶλλον ἐπὶ τοῦ καθόλου ἢ τοῦ κατὰ μέρος ἅτερος λόγος ἐστίν. Εἰ γὰρ τὸ δυσὶν ὀρθαῖς ὑπάρχει μὴ ᾗ ἰσοσκελὲς ἀλλ' ᾗ τρίγωνον, ὁ εἰδὼς ὅτι ἰσοσκελὲς ἧττον οἶδεν ᾗ αὐτὸ ἢ ὁ εἰδὼς ὅτι τρίγωνον. Ὅλως τε, εἰ μὲν μὴ ὄντος ᾗ τρίγωνον εἶτα δείκνυσιν, οὐκ ἂν εἴη ἀπόδειξις, εἰ δὲ ὄντος, ὁ εἰδὼς ἕκαστον ᾗ ἕκαστον ὑπάρχει μᾶλλον οἶδεν. Εἰ δὴ τὸ τρίγωνον ἐπὶ πλέον ἐστί, καὶ ὁ αὐτὸς λόγος, καὶ μὴ καθ' ὁμωνυμίαν τὸ τρίγωνον, καὶ ὑπάρχει παντὶ τριγώνῳ τὸ δύο, οὐκ ἂν τὸ τρίγωνον ᾗ ἰσοσκελές, ἀλλὰ τὸ ἰσοσκελὲς ᾗ τρίγωνον, ἔχοι τοιαύτας τὰς γωνίας. Ὥστε ὁ καθόλου εἰδὼς μᾶλλον οἶδεν ᾗ ὑπάρχει ἢ ὁ τὸ κατὰ μέρος. Βελτίων ἄρα ἡ καθόλου τῆς κατὰ μέρος. (5) Ἔτι εἰ μὲν εἴη τις λόγος εἷς καὶ μὴ ὁμωνυμία, τὸ καθόλου εἴη ἂν οὐδὲν ἧττον ἐνίων τῶν κατὰ μέρος, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον, ὅσῳ τὰ ἄφθαρτα ἐν ἐκείνοις ἐστί, τὰ δὲ κατὰ μέρος φθαρτὰ μᾶλλον. (6) Ἔτι τε οὐδεμία ἀνάγκη ὑπολαμβάνειν τι εἶναι τοῦτο παρὰ ταῦτα, ὅτι ἓν δηλοῖ, οὐδὲν μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ὅσα μὴ τὶ σημαίνει, ἀλλ' ἢ ποιὸν ἢ πρός τι ἢ ποιεῖν. Εἰ δὲ ἄρα, οὐχ ἡ ἀπόδειξις αἰτία, ἀλλ' ὁ ἀκούων.

7. Ἔτι εἰ ἡ ἀπόδειξις μέν ἐστι συλλογισμὸς δεικτικὸς αἰτίας καὶ τοῦ διὰ τί, τὸ καθόλου δ' αἰτιώτερον· ᾧ γὰρ καθ' αὐτὸ ὑπάρχει τι, τοῦτο αὐτὸ αὐτῷ αἴτιον· τὸ δὲ καθόλου πρῶτον· αἴτιον ἄρα τὸ καθόλου. Ὥστε καὶ ἡ ἀπόδειξις βελτίων· μᾶλλον γὰρ τοῦ αἰτίου καὶ τοῦ διὰ τί ἐστιν. (8) Ἔτι μέχρι τούτου ζητοῦμεν τὸ διὰ τί, καὶ τότε οἰόμεθα εἰδέναι, ὅταν μὴ ᾖ ὅτι τι ἄλλο τοῦτο ἢ γινόμενον ἢ ὄν· τέλος γὰρ καὶ πέρας τὸ ἔσχατον ἤδη οὕτως ἐστίν. Οἷον τίνος ἕνεκα ἦλθεν; ὅπως λάβῃ τἀργύριον, τοῦτο δ', ὅπως ἀποδῷ ὃ ὤφειλε, τοῦτο δ', ὅπως μὴ ἀδικήσῃ· καὶ οὕτως ἰόντες, ὅταν

per se scimus, quam quando secundum aliud; (ut, musicum esse Coriscum, quando, quod Coriscus musicus sit *scimus*, quam quando *scimus*, quod homo sit musicus; similiter vero etiam in ceteris;) universalis autem, quod aliud *simul talia sint*, non, quod ipsum tale sit, demonstrat; (ut, quod æquicruris *duos rectos angulos habeat*, non quia æquicruris *habeat*, sed, quia triangulus;) at particularis, quod ipsum sit tale: si ergo melior quidem illa est, quæ per se est (talis autem particularis magis est, quam universalis), melior etiam demonstratio particularis fuerit. (3) Porro, si universale quidem nihil est præter singularia; at demonstratio supponit, esse aliquid hoc, de quo demonstrat, et esse aliquam naturam talem eorum, quæ sunt; (ut trianguli præter singulos, et figuræ præter singulas, et numeri præter singulos numeros;) melior autem est *demonstratio*, quæ est de eo quod est, quam quæ de eo quod non est; et illa per quam non decipiemur, quam illa per quam *decipi poterimus*; est autem universalis talis; (progredientes enim demonstrant, quemadmodum de eo, quod est proportionale; ut, quod, quidquid tale sit, id fuerit proportionale, quod *ipsum* neque linea sit, neque numerus, neque corpus, neque superficies, verum præter hæc quidpiam sit;) si ergo universalis magis hæc est, et de eo, quod est, minus demonstrat, quam particularis, et opinionem falsam parit; deterior sane fuerit universalis, quam particularis.

4. Enimvero primum quidem nihil magis contra universale, quam contra particulare, altera ratio valet. Nam si τὸ habere duobus rectis *æquales tres angulos* inest, non quatenus æquicruris, sed quatenus triangulus *est*; qui scit quod æquicruris *sit*, minus scit, quatenus ipsum *tale est, ut habere duos rectos angulos illi insit*, quam qui scit, quod triangulus *sit*, *et quod quatenus talis duos rectos habeat*; et in universum, si non ita sumatur, quatenus triangulus, et deinde demonstret *aliquis*, non fuerit demonstratio. Si vero *ita demonstretur, quatenus* sit *triangulus*, qui scit unumquodque, quatenus ipsum inest, magis scit. Si ergo triangulus pluribus convenit, *quam æquicruris*, et eadem ratio est (*qua triangulo tribuere possimus hoc ipsum*), nec æquivoce *convenit* triangulus *æquicruri et reliquis speciebus*, et inest omni triangulo τὸ *habere* duos *rectos*; non jam triangulus, quatenus æquicruris, sed æquicruris, quatenus triangulus, habet tales angulos. Quare qui universale scit, magis scit, quatenus *ipsum* inest, quam qui particulare. Melior igitur est *demonstratio* universalis, quam particularis. (5) Præterea, si qua ratio una sit, nec æquivocatio; nihil minus fuerit *demonstratio* universalis nonnullis ex particularibus, imo etiam magis, quo magis incorruptibilia sunt in illis (*universalibus*), at particularia corruptibilia magis sunt. (6) Præterea nulla est necessitas, ut opinemur, illud (*universale*) esse quid præter hæc (*singularia*), quia unum significet, nihil magis, quam in aliis, quæ non significant aliquam substantiam, verum aut quale, aut relatum, aut agens. Si vero *aliquis ita opinatur*, non est demonstratio *erroris* causa, sed qui audit.

7. Præterea, si demonstratio quidem est syllogismus indicans causam, et cur res sit; universale autem magis causam indicat; nam cui aliquid per se inest, hoc ipsum ipsi rei causa est; universale vero primum est; causa ergo est universale. Quare etiam demonstratio *universalis* melior est; magis enim est causæ, et cur res sit. (8) Præterea, usque ad universale inquirimus causam, cur res sit, et tum arbitramur nos scire, quando non sit hoc aut factum sit, quoniam aliud sit. Finis enim et terminus *inquisitionis* est, quod ultimum jam eo modo est. Ut, cujus gratia venit? ut accipiat pecuniam; id vero, ut det quod debuit; id autem, ne injuriam patiatur; et sic procedentes

μηκέτι δι' ἄλλο μηδ' ἄλλου ἕνεκα, διὰ τοῦτο ὡς τέλος φαμὲν ἐλθεῖν καὶ εἶναι καὶ γίνεσθαι, καὶ τότε εἰδέναι μάλιστα διὰ τί ἦλθεν. Εἰ δὴ ὁμοίως ἔχει ἐπὶ πασῶν τῶν αἰτιῶν καὶ τῶν διὰ τί, ἐπὶ δὲ τῶν ὅσα αἴτια οὕτως ὡς οὗ ἕνεκα οὕτως ἴσμεν μάλιστα, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἄρα τότε μάλιστα ἴσμεν, ὅταν μηκέτι ὑπάρχῃ τοῦτο ὅτι ἄλλο. Ὅταν μὲν οὖν γινώσκωμεν ὅτι τέτταρσιν αἱ ἔξω ἴσαι, ὅτι ἰσοσκελές, ἔτι λείπεται διὰ τί τὸ ἰσοσκελές, ὅτι τρίγωνον, καὶ τοῦτο, ὅτι σχῆμα εὐθύγραμμον. Εἰ δὲ τοῦτο μηκέτι διότι ἄλλο, τότε μάλιστα ἴσμεν· καὶ καθόλου δὲ τότε· ἡ καθόλου ἄρα βελτίων. (9) Ἔτι ὅσῳ ἂν μᾶλλον κατὰ μέρος ᾖ, εἰς τὰ ἄπειρα ἐμπίπτει, ἡ δὲ καθόλου εἰς τὸ ἁπλοῦν καὶ τὸ πέρας. Ἔστι δ', ᾗ μὲν ἄπειρα, οὐκ ἐπιστητά, ᾗ δὲ πεπέρανται, ἐπιστητά. Ἧ ἄρα καθόλου, μᾶλλον ἐπιστητὰ ἢ ᾗ κατὰ μέρος. Ἀποδεικτὰ ἄρα μᾶλλον τὰ καθόλου. Τῶν δ' ἀποδεικτῶν μᾶλλον ἀπόδειξις· ἅμα γὰρ μᾶλλον τὰ πρός τι. Βελτίων ἄρα ἡ καθόλου, ἐπείπερ καὶ μᾶλλον ἀπόδειξις. (10) Ἔτι αἱρετωτέρα καθ' ἣν τοῦτο καὶ ἄλλο ἢ καθ' ἣν τοῦτο μόνον οἶδεν· ὁ δὲ τὴν καθόλου ἔχων οἶδε καὶ τὸ κατὰ μέρος, οὗτος δὲ τὸ καθόλου οὐκ οἶδεν. Ὥστε κἂν οὕτως αἱρετωτέρα εἴη. (11) Ἔτι δὲ ὧδε. Τὸ γὰρ καθόλου μᾶλλον δεικνύναι ἐστὶ τὸ διὰ μέσου δεικνύναι ἐγγυτέρω ὄντος τῆς ἀρχῆς. Ἐγγυτάτω δὲ τὸ ἄμεσον· τοῦτο δ' ἀρχή. (12) Εἰ οὖν ἡ ἐξ ἀρχῆς τῆς μὴ ἐξ ἀρχῆς, ἡ μᾶλλον ἐξ ἀρχῆς τῆς ἧττον ἀκριβεστέρα ἀπόδειξις. Ἔστι δὲ τοιαύτη ἡ καθόλου μᾶλλον· κρείττων ἄρ' ἂν εἴη ἡ καθόλου. Οἷον εἰ ἔδει ἀποδεῖξαι τὸ Α κατὰ τοῦ Δ· μέσα τὰ ἐφ' ὧν Β Γ· ἀνωτέρω δὴ τὸ Β, ὥστε ἡ διὰ τούτου καθόλου μᾶλλον.

13. Ἀλλὰ τῶν μὲν εἰρημένων ἔνια λογικά ἐστι· (14) μάλιστα δὲ δῆλον ὅτι ἡ καθόλου κυριωτέρα, ὅτι τῶν προτάσεων τὴν μὲν προτέραν ἔχοντες ἴσμεν πως καὶ τὴν ὑστέραν καὶ ἔχομεν δυνάμει, οἷον εἴ τις οἶδεν ὅτι πᾶν τρίγωνον δυσὶν ὀρθαῖς, οἶδέ πως καὶ τὸ ἰσοσκελὲς ὅτι δύο ὀρθαῖς, δυνάμει, καὶ εἰ μὴ οἶδε τὸ ἰσοσκελὲς ὅτι τρίγωνον· ὁ δὲ ταύτην ἔχων τὴν πρότασιν τὸ καθόλου οὐδαμῶς οἶδεν, οὔτε δυνάμει οὔτ' ἐνεργείᾳ. (15) Καὶ ἡ μὲν καθόλου νοητή, ἡ δὲ κατὰ μέρος εἰς αἴσθησιν τελευτᾷ. (16) Ὅτι μὲν οὖν ἡ καθόλου βελτίων τῆς κατὰ μέρος, τοσαῦθ' ἡμῖν εἰρήσθω.

inquisitione, quando non amplius propter aliud quid, nec alius gratia, propter hoc ut finem, dicimus venire, et esse et fieri, et tum maxime scire, cur venerit. Si ergo similiter sese habet in omnibus causis, et quæstionibus, cur res sit; in illis autem, quæ sic causæ sunt, ut cujus gratia *aliquid sit aut fiat*, sic *rem* maxime scimus; et in reliquis ergo tum maxime scimus, quum non amplius hoc inest, quia aliud sit. Quando ergo cognoscimus quod quattuor *rectis* externi anguli æquales sint, quia æquicruris *hos habeat*; tum adhuc deest, quare æquicruris *hos habeat;* quia triangulus; et hic, quia figura est rectis constans lineis. Si vero hoc non amplius per aliud *sciamus*, tum maxime scimus. Et tum universaliter *scimus*. Universalis ergo *demonstratio* melior est. (9) Præterea, quo magis particularis est, *eo magis* in infinita progreditur; at universalis ad simplex et ad terminum *tendit*. Sunt autem res, quatenus infinitæ, a scientia alienæ; quatenus autem finitæ sunt, sciri possunt; quatenus ergo universalia sunt, magis comprehendi scientia possunt, quam quatenus particularia; unde et magis demonstrari possunt universalia. Eorum autem, quæ magis demonstrari possunt, magis est demonstratio; simul enim magis *recipiunt* relata; melior ergo est *demonstratio* universalis; quoniam quidem magis est demonstratio. (10) Præterea magis est optanda *demonstratio*, qua et hoc et aliud, quam qua hoc solum scit *demonstrans;* qui autem universali utitur, is scit etiam particulare; hic vero, *qui particulare tantum scit*, universale nescit. Quare etiam hoc modo magis optanda *universalis demonstratio* fuerit. (11) Insuper etiam sic *demonstrabitur*. Universale aliquis magis demonstrare potest, quia demonstrat per medium, quod principio sit propius. Proximum vero est immediatum. Hoc autem principium est. (12) Si ergo *demonstratio*, quæ a principio exit, *melior est illâ*, quæ non a principio *pendet;* ea, quæ magis exit a principio, illâ, quæ minus, certior est demonstratio. Est autem talis magis universalis. Melior igitur fuerit *demonstratio* universalis. Ut, si demonstrandum sit A de D; media autem sint loco B C; superius autem B. Quare *demonstratio* per hoc B magis erit universalis.

13. Verum ex dictis quædam logica sunt. (14) Maxime autem perspicuum est, universalem esse præstantiorem; quod e propositionibus priorem (*majorem*) quum habeamus, scimus quodammodo etiam posteriorem, et eam potestate habemus; ut, si quis sciat, omnem triangulum duobus rectis *æqualem esse*, scit idem aliquo modo, etiam æquicrurem duobus rectis *æqualem esse*, potentia, etiamsi nesciat, *æquicrurem* esse triangulum; qui autem hanc habet propositionem, *æquicrurem esse triangulum*, universale nequaquam scit, nec potentia, nec actu. (15) Et universalis quidem *demonstratio* intellectu percipitur; particularis autem ad sensum redit. (16) Quod ergo universalis *demonstratio* melior sit particulari, hactenus nobis dicta sit.

CAP. XXV.

Probatur, demonstrationem affirmantem esse negante præstantiorem.

Ὅτι δ' ἡ δεικτικὴ τῆς στερητικῆς, ἐντεῦθεν δῆλον. (2) Ἔστω γὰρ αὕτη ἡ ἀπόδειξις βελτίων τῶν ἄλλων τῶν αὐτῶν ὑπαρχόντων, ἡ ἐξ ἐλαττόνων αἰτημάτων ἢ ὑποθέσεων ἢ προτάσεων. Εἰ γὰρ γνώριμοι ὁμοίως, τὸ θᾶττον γνῶναι διὰ τούτων ὑπάρξει· τοῦτο δ' αἱρετώτερον. Λόγος δὲ τῆς προτάσεως, ὅτι βελτίων ἡ ἐξ ἐλαττόνων, καθόλου δέ· εἰ γὰρ ὁμοίως εἴη τὸ γνώριμα εἶναι τὰ μέσα, τὰ δὲ πρότερα γνωριμώτερα, ἔστω ἡ μὲν διὰ μέσων ἀπόδειξις τῶν Β Γ Δ ὅτι τὸ Α τῷ Ε ὑπάρχει, ἡ δὲ διὰ τῶν Ζ Η ὅτι τὸ Α τῷ Ε.

Quod vero affirmativa melior sit negativa, hinc manifestum *erit*. (2) Sit enim hæc demonstratio melior, (ceteris paribus,) quæ fit ex paucioribus postulatis, aut hypothesibus, aut propositionibus. Si enim æque notæ sint, citius per illa, *quæ pauciora sunt*, cognoscere continget; id vero magis exoptandum est; ratio autem asserti, quod melior sit *demonstratio* ex paucioribus, universalis tamen, hæc est. Nam si similiter sese habeat τὸ nota esse media; priora vero notiora, sit quidem demonstratio per media B C D, quod A insit τῷ E; alia vero per Z H,

Ὁμοίως δὲ ἔχει τὸ ὅτι τὸ Α τῷ Δ ὑπάρχει καὶ τὸ Α τῷ Ε· τὸ δ' ὅτι τὸ Α τῷ Δ πρότερον καὶ γνωριμώτερον ἢ ὅτι τὸ Α τῷ Ε· διὰ γὰρ τούτου ἐκεῖνο ἀποδείκνυται, πιστότερον δὲ τὸ δι' οὗ. Καὶ ἡ διὰ τῶν ἐλαττόνων ἄρα ἀπόδειξις βελτίων τῶν ἄλλων τῶν αὐτῶν ὑπαρχόντων. Ἀμφότεραι μὲν οὖν διά τε ὅρων τριῶν καὶ προτάσεων δύο δείκνυνται, ἀλλ' ἡ μὲν εἶναί τι λαμβάνει, ἡ δὲ καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναί τι· διὰ πλειόνων ἄρα, ὥστε χείρων.

3. Ἔτι ἐπειδὴ δέδεικται ὅτι ἀδύνατον ἀμφοτέρων οὐσῶν στερητικῶν τῶν προτάσεων γενέσθαι συλλογισμόν, ἀλλὰ τὴν μὲν δεῖ τοιαύτην εἶναι, τὴν δ' ὅτι ὑπάρχει, ἔτι πρὸς τούτῳ δεῖ τόδε λαβεῖν· τὰς μὲν γὰρ κατηγορικὰς αὐξανομένης τῆς ἀποδείξεως ἀναγκαῖον γίνεσθαι πλείους, τὰς δὲ στερητικὰς ἀδύνατον πλείους εἶναι μιᾶς ἐν ἅπαντι συλλογισμῷ. Ἔστω γὰρ μηδενὶ ὑπάρχον τὸ Α ἐφ' ὅσων τὸ Β, τῷ δὲ Γ ὑπάρχον παντὶ τὸ Β. Ἂν δὴ δέῃ πάλιν αὔξειν ἀμφοτέρας τὰς προτάσεις, μέσον ἐμβλητέον. Τοῦ μὲν Α Β ἔστω τὸ Δ, τοῦ δὲ Β Γ τὸ Ε. Τὸ μὲν δὴ Ε φανερὸν ὅτι κατηγορικόν, τὸ δὲ Δ τοῦ μὲν Β κατηγορικόν, πρὸς δὲ τὸ Α ὡς στερητικὸν κεῖται. Τὸ μὲν γὰρ Δ παντὸς τοῦ Β, τὸ δὲ Α οὐδενὶ δεῖ τῶν Δ ὑπάρχειν. Γίνεται οὖν μία στερητικὴ πρότασις ἡ τὸ Α Δ. Ὁ δ' αὐτὸς τρόπος καὶ ἐπὶ τῶν ἑτέρων συλλογισμῶν. Ἀεὶ γὰρ τὸ μέσον τῶν κατηγορικῶν ὅρων κατηγορικὸν ἐπ' ἀμφότερα· τοῦ δ' στερητικοῦ ἐπὶ θάτερα στερητικὸν ἀναγκαῖον εἶναι, ὥστε αὕτη μία τοιαύτη γίνεται πρότασις, αἱ δ' ἄλλαι κατηγορικαί. (4) Εἰ δὴ γνωριμώτερον δι' οὗ δείκνυται, καὶ πιστότερον· δείκνυται δ' ἡ μὲν στερητικὴ διὰ τῆς κατηγορικῆς, αὕτη δὲ δι' ἐκείνης οὐ δείκνυται, προτέρα καὶ γνωριμωτέρα οὖσα καὶ πιστοτέρα βελτίων ἂν εἴη. (5) Ἔτι εἰ ἀρχὴ συλλογισμοῦ ἡ καθόλου πρότασις ἄμεσος, ἔστι δ' ἐν μὲν τῇ δεικτικῇ καταφατικὴ ἐν δὲ τῇ στερητικῇ ἀποφατικὴ ἡ καθόλου πρότασις, ἡ δὲ καταφατικὴ τῆς ἀποφατικῆς προτέρα καὶ γνωριμωτέρα· διὰ γὰρ τὴν κατάφασιν ἡ ἀπόφασις γνώριμος, καὶ προτέρα ἡ κατάφασις, ὥσπερ καὶ τὸ εἶναι τοῦ μὴ εἶναι· ὥστε βελτίων ἡ ἀρχὴ τῆς δεικτικῆς ἢ τῆς στερητικῆς· ἡ δὲ βελτίοσιν ἀρχαῖς χρωμένη βελτίων. (6) Ἔτι ἀρχοειδεστέρα· ἄνευ γὰρ δεικνυούσης οὐκ ἔστιν ἡ στερητική.

quod A *insit* τῷ E. Similiter autem se habet, quod A *insit* τῷ D, et quod A τῷ E; hoc autem, quod A *insit* τῷ D, prius est et notius, quam, quod A *insit* τῷ E; per hoc enim illud demonstratur; fide autem dignius id est, per quod *aliud demonstratur*. Et quæ per pauciora ergo fit, melior est *demonstratio*, ceteris eodem modo se habentibus. Utræque quidem per tres terminos et duas propositiones monstrantur : sed hæc quidem, esse aliquid, sumit, hæc vero, et esse et non esse aliquid ; quare *negativa* per plura *colligit*, unde deterior.

3. Porro, quum demonstratum sit, impossibile esse ut ex utrisque negativis propositionibus fiat syllogismus, sed hanc quidem propositionem oportere esse talem (*negativam*), alteram vero, quod insit *aliquid alicui;* insuper præter illud oportet et hoc assumere; affirmativas enim, aucta demonstratione, necessarium est fieri plures; negativæ autem plures una non possunt fieri in quocumque syllogismo. Insit enim τὸ A eorum nulli, de quibus B; τῷ C autem omni insit B. Si ergo oporteat iterum augere utrasque propositiones, medium interjiciendum est. Inter A et B *interjectum* sit τὸ D; inter B et C autem sit τὸ E. Τὸ E quidem, manifestum est, quod affirmativum *sit ;* at D de B quidem affirmative *sumitur*, ad ipsum vero A negative positum est. Etenim D omni B, A autem nulli D inesse oportet. Fit igitur una negativa propositio, A D. Idem vero modus est etiam in ceteris syllogismis. Semper enim medium terminorum affirmativorum affirmative ad utraque *extrema* se habet; in negativo autem *syllogismo* ad altera negative sumi necesse est. Quare hæc una talis fit propositio; reliquæ autem *sunt* affirmativæ. (4) Quodsi vero notius est id, per quod demonstratur aliud, etiam fide dignius est; demonstratur autem negativa quidem *propositio* per affirmativam, hæc vero per illam non demonstratur : ergo ut prior, et notior, et fide dignior, melior etiam fuerit. (5) Porro, si principium syllogismi est propositio universalis immediata; est vero hæc in affirmativa quidem *demonstratione* affirmativa, in negativa autem negativa universalis propositio; affirmativa autem prior et notior est negativâ; nam per affirmationem negatio nota fit; et prior est affirmatio, quemadmodum et ens ipso non ente; quare melius principium est affirmativæ *demonstrationis*, quam negativæ; quæ autem melioribus utitur principiis *demonstratio*, melior est. (6) Præterea et principio propior est *affirmativa demonstratio* ; ut sine qua negativa non demonstretur.

CAP. XXVI.

Probatur, eandem esse præstantiorem demonstratione ducente ad impossibile.

Ἐπεὶ δ' ἡ κατηγορικὴ τῆς στερητικῆς βελτίων, δῆλον ὅτι καὶ τῆς εἰς τὸ ἀδύνατον ἀγούσης. (2) Δεῖ δ' εἰδέναι τίς ἡ διαφορὰ αὐτῶν. (3) Ἔστω δὴ τὸ Α μηδενὶ ὑπάρχον τῷ Β, τῷ δὲ Γ τὸ Β παντί· ἀνάγκη δὴ τῷ Γ μηδενὶ ὑπάρχειν τὸ Α. Οὕτω μὲν οὖν ληφθέντων δεικτικὴ ἡ στερητικὴ ἂν εἴη ἀπόδειξις ὅτι τὸ Α τῷ Γ οὐχ ὑπάρχει. Ἡ δ' εἰς τὸ ἀδύνατον ὧδ' ἔχει. Εἰ δέοι δεῖξαι ὅτι τὸ Α τῷ Β οὐχ ὑπάρχει, ληπτέον ὑπάρχειν, καὶ τὸ Β τῷ Γ, ὥστε συμβαίνει τὸ Α τῷ Γ ὑπάρχειν. Τοῦτο δ' ἔστω γνώριμον καὶ ὁμολογούμενον ὅτι ἀδύνα-

Quoniam vero affirmativa melior est negativa; manifestum est, *eam* etiam *meliorem esse demonstratione* ad impossibile deducente. (2) Oportet autem nos scire, quænam sit earum differentia. (3) Insit igitur A nulli B, τὸ B autem C omni; necesse est nimirum, nulli C inesse τὸ A. Sic ergo sumptis *terminis*, ostensiva demonstratio fuerit negativa, τὸ A non inesse τῷ C. At *demonstratio* ad impossibile deducens sic se habet. Si oporteat demonstrare, τὸ A non inesse τῷ B, sumendum est, inesse A τῷ B, et B τῷ C. Hinc accidit, τὸ A inesse τῷ C. Id vero sit notum omnium

τον. Οὐκ ἄρα οἷόν τε τὸ Α τῷ Β ὑπάρχειν. Εἰ οὖν τὸ Β τῷ Γ ὁμολογεῖται ὑπάρχειν, τὸ Α τῷ Β ἀδύνατον ὑπάρχειν. (4) Οἱ μὲν οὖν ὅροι ὁμοίως τάττονται· (5) διαφέρει δὲ τὸ ὁποτέρα ἂν ᾖ γνωριμωτέρα ἡ πρότασις ἡ στερητική, πότερον ὅτι τὸ Α τῷ Β οὐχ ὑπάρχει ἢ ὅτι τὸ Α τῷ Γ. Ὅταν μὲν οὖν ᾖ τὸ συμπέρασμα γνωριμώτερον ὅτι οὐκ ἔστιν, ἡ εἰς τὸ ἀδύνατον γίνεται ἀπόδειξις· ὅταν δ' ἡ ἐν τῷ συλλογισμῷ, ἡ ἀποδεικτική. (6) Φύσει δὲ προτέρα ἡ ὅτι τὸ Α τῷ Β ἢ ὅτι τὸ Α τῷ Γ. Πρότερα γάρ ἐστι τοῦ συμπεράσματος, ἐξ ὧν τὸ συμπέρασμα· ἔστι δὲ τὸ μὲν Α τῷ Γ μὴ ὑπάρχειν συμπέρασμα, τὸ δὲ Α τῷ Β ἐξ οὗ τὸ συμπέρασμα. (7) Οὐ γὰρ εἰ συμβαίνει ἀναιρεῖσθαί τι, τοῦτο συμπέρασμά ἐστιν, ἐκεῖνα δὲ ἐξ ὧν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἐξ οὗ, συλλογισμός ἐστιν, ὃ ἂν οὕτως ἔχῃ ὥστε ἢ ὅλον πρὸς μέρος ἢ μέρος πρὸς ὅλον ἔχειν, αἱ δὲ τὸ Α Γ καὶ Α Β προτάσεις οὐκ ἔχουσιν οὕτω πρὸς ἀλλήλας. (8) Εἰ οὖν ἡ ἐκ γνωριμωτέρων καὶ προτέρων κρείττων, εἰσὶ δ' ἀμφότεραι ἐκ τοῦ μὴ εἶναί τι πισταί, ἀλλ' ἡ μὲν ἐκ προτέρου, ἡ δ' ἐξ ὑστέρου, βελτίων ἁπλῶς ἂν εἴη τῆς εἰς τὸ ἀδύνατον ἡ στερητικὴ ἀπόδειξις, (9) ὥστε καὶ ἡ ταύτης βελτίων ἡ κατηγορικὴ δῆλον ὅτι καὶ τῆς εἰς τὸ ἀδύνατόν ἐστι βελτίων.

consensu, quod fieri non possit; ergo fieri non potest, ut A insit τῷ B. Si ergo conceditur, τὸ B inesse τῷ C, impossibile est, τὸ A inesse τῷ B. (4) Termini quidem similiter ponuntur. (5) Differunt autem eo, ut attendatur, utra propositio inter duas negativas sit notior, num hæc, quod τὸ A τῷ B non insit, an vero illa, quod A *non* insit τῷ C. Quando igitur conclusio A τῷ B *non inesse* notior sit, quod non sit, fit demonstratio ad impossibile. Quando vero, quæ in syllogismo est, A *non inesse* τῷ C, ostensiva *fit demonstratio*. (6) Natura autem prior est hæc, quod A τῷ B *non insit*, quam, quod A τῷ C *non insit*. Sunt enim priora conclusione illa, ex quibus est conclusio. Est autem hæc *propositio*, τὸ A τῷ C non inesse, conclusio; hæc vero, τὸ A *non inesse* τῷ B, *talis*, e qua *prior inferatur* conclusio. (7) Neque enim, si quid contingit negari, id statim conclusio est; reliqua vero *præmissæ*, ex quibus *illa infertur*. Sed id quidem, per quod probetur, syllogismus est, qui ita sese habet, ut aut totum ad partem, aut pars ad totum; propositiones vero A C et A B non ita se habent ad se invicem. (8) Si ergo *demonstratio* e notioribus et prioribus melior est, utræque vero inde, quod aliquid hoc non sit, fidem accipiunt, verum hæc quidem (*ostensiva*) e priori, hæc vero (*per impossibile demonstratio*) a posteriori probat, illa melior simpliciter fuerit, quæ rectâ ostendit, quam quæ ad impossibile deducit. (9) Quodsi vero etiam hac (*negativa*) melior est affirmativa, manifestum est, hanc quoque meliorem esse ad impossibile deducente.

CAP. XXVII.

De scientia certiori.

Ἀκριβεστέρα δ' ἐπιστήμη ἐπιστήμης καὶ προτέρα ἥ τε τοῦ ὅτι καὶ διότι ἡ αὐτή, ἀλλὰ μὴ χωρὶς τοῦ ὅτι τῆς τοῦ διότι, (2) καὶ ἡ μὴ καθ' ὑποκειμένου τῆς καθ' ὑποκειμένου, οἷον ἀριθμητικὴ ἁρμονικῆς, (3) καὶ ἡ ἐξ ἐλαττόνων τῆς ἐκ προσθέσεως, οἷον γεωμετρίας ἀριθμητική. Λέγω δ' ἐκ προσθέσεως, οἷον μονὰς οὐσία ἄθετος, στιγμὴ δὲ οὐσία θετός· ταύτην ἐκ προσθέσεως.

Exquisitior autem est scientia una alterâ et prior, quæ tum rem esse tum causam rei eadem demonstrat, at non seorsum illa, quæ rem esse ostendit, *melior est* ea, quæ, cures sit in dicat. (2) Et illa, quæ non de subjecto *agit*, *melior est* ea, quæ de subjecto *agit*, ut arithmetica harmonica. (3) Et quæ ex paucioribus illa, quæ subjectum habet magis compositum, ut arithmetica *melior est* geometria. Dico autem ex appositione, ut monas, substantia non composita; punctum vero, substantia composita; hanc *dico* ex appositione.

CAP. XXVIII.

Quid sit una scientia et diversa.

Μία δ' ἐπιστήμη ἐστὶν ἡ ἑνὸς γένους, ὅσα ἐκ τῶν πρώτων σύγκειται καὶ μέρη ἐστὶν ἢ πάθη τούτων καθ' αὑτά. (2) Ἑτέρα δ' ἐπιστήμη ἐστὶν ἑτέρας, ὅσων αἱ ἀρχαὶ μήτ' ἐκ τῶν αὐτῶν μήθ' ἕτεραι ἐκ τῶν ἑτέρων. (3) Τούτου δὲ σημεῖον, ὅταν εἰς τὰ ἀναπόδεικτα ἔλθῃ· δεῖ γὰρ αὐτὰ ἐν τῷ αὐτῷ γένει εἶναι τοῖς ἀποδεδειγμένοις. (4) Σημεῖον δὲ καὶ τούτου, ὅταν τὰ δεικνύμενα δι' αὐτῶν ἐν ταὐτῷ γένει ὦσι καὶ συγγενῆ.

Una vero scientia est, quæ est unius generis eorum, quotquot ex primis constituuntur, et partes sunt, aut passiones illorum per se. (2) Diversa autem scientia est ab alia, si principia nec ex iisdem, nec altera illorum ex alteris *in hac ipsa scientia* oriantur. (3) Hujus vero signum est, quando ad immediata *aliquis* pervenerit. Oportet enim illa (*immediata*) in eodem genere esse cum his, quæ demonstrata sunt. (4) Signum vero et hujus est, si, quæ per illa (*immediata*) demonstrantur, in eodem sint genere et cognata.

CAP. XXIX.

Probatur, ejusdem rei plures esse demonstrationes.

Πλείους δ' ἀποδείξεις εἶναι τοῦ αὐτοῦ ἐγχωρεῖ οὐ μόνον ἐκ τῆς αὐτῆς συστοιχίας λαμβάνοντι μὴ τὸ συνεχὲς μέσον, οἷον τῶν ΑΒ τὸ Γ καὶ Δ καὶ Ζ, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἑτέρας· οἷον ἔστω τὸ Α μεταβάλλειν, τὸ δ' ἐφ' ᾧ Δ κινεῖσθαι, τὸ δὲ Β ἥδεσθαι, καὶ πάλιν τὸ Η ἠρεμίζεσθαι. Ἀληθὲς οὖν καὶ τὸ Δ τοῦ Β καὶ τὸ Α τοῦ Δ κατηγορεῖν· ὁ γὰρ ἡδόμενος κινεῖται καὶ τὸ κινούμενον

Fieri autem potest, ut ejusdem rei plures sint demonstrationes, non solum ex eodem ordine sumenti medium non continuum; ut si *sit* τῶν A B *medium* τὸ C et τὸ D et τὸ Z; verum etiam ex diverso *ordine*; ut, sit τὸ A, mutari; loco autem D, moveri; τὸ B, voluptate affici; et rursus τὸ H, quiescere. Verum ergo est, si quis et D de B, et A de D prædicet. Qui enim voluptate afficitur, is movetur; et quod

μεταβάλλει. Πάλιν τὸ Α τοῦ Η καὶ τὸ Η τοῦ Β ἀληθὲς κατηγορεῖν· πᾶς γὰρ ὁ ἡδόμενος ἠρεμίζεται καὶ ὁ ἠρεμιζόμενος μεταβάλλει. Ὥστε δι' ἑτέρων μέσων καὶ οὐκ ἐκ τῆς αὐτῆς συστοιχίας ὁ συλλογισμός. Οὐ μὴν ὥστε μηδέτερον κατὰ μηδετέρου λέγεσθαι τῶν μέσων· ἀνάγκη γὰρ τῷ αὐτῷ τινὶ ἄμφω ὑπάρχειν. Ἐπισκέψασθαι δὲ καὶ διὰ τῶν ἄλλων σχημάτων, ὁσαχῶς ἐνδέχεται τοῦ αὐτοῦ γενέσθαι συλλογισμόν.

movetur, mutatur Rursus verum est A de H, et H de B prædicare; nam quisquis voluptate afficitur, is quiescit, et quiescens mutatur. Quare ex aliis mediis, nec ejusdem ordinis, syllogismus *demonstrat*. Veruntamen non ita, ut neutrum *extremorum* de neutro medio dicatur; necesse enim est, uni alicui utraque inesse. Oportet vero nos et per alias figuras *præter primam* considerare, quot modis contingat ejusdem rei fieri syllogismum.

CAP. XXX.

Probatur, rerum fortuitarum non esse scientiam.

Τοῦ δ' ἀπὸ τύχης οὐκ ἔστιν ἐπιστήμη δι' ἀποδείξεως· οὔτε γὰρ ὡς ἀναγκαῖον οὔθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ ἀπὸ τύχης ἐστίν, ἀλλὰ τὸ παρὰ ταῦτα γινόμενον· ἡ δ' ἀπόδειξις θατέρου τούτων. Πᾶς γὰρ συλλογισμὸς ἢ δι' ἀναγκαίων ἢ διὰ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ προτάσεων· καὶ εἰ μὲν αἱ προτάσεις ἀναγκαῖαι, καὶ τὸ συμπέρασμα ἀναγκαῖον, εἰ δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, καὶ τὸ συμπέρασμα τοιοῦτον. Ὥστ' εἰ τὸ ἀπὸ τύχης μήθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μήτ' ἀναγκαῖον, οὐκ ἂν εἴη αὐτοῦ ἀπόδειξις.

Illius autem, quod est a fortuna, non est scientia per demonstrationem. Neque enim, quod a fortuna est, aut ut necessarium est, aut ut contingens utplurimum, sed tanquam id, quod præter hæc fit; demonstratio vero alterutrius horum est. Nam omnis syllogismus aut exsistit per necessarias propositiones, aut per utplurimum veras. Et si propositiones quidem sint necessariæ; etiam conclusio necessaria erit. Si vero *propositiones* utplurimum veræ sint, etiam conclusio talis erit. Quare, si, quod a fortuna est, neque utplurimum *contingit aut verum est*, neque necessarium est; non fuerit illius demonstratio.

CAP. XXXI.

Probatur, per sensum non haberi scientiam demonstrativam.

Οὐδὲ δι' αἰσθήσεως ἔστιν ἐπίστασθαι. Εἰ γὰρ καὶ ἔστιν ἡ αἴσθησις τοῦ τοιοῦδε καὶ μὴ τοῦδέ τινος, ἀλλ' αἰσθάνεσθαί γε ἀναγκαῖον τόδε τι καὶ ποὺ καὶ νῦν. Τὸ δὲ καθόλου καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἀδύνατον αἰσθάνεσθαι· οὐ γὰρ τόδε οὐδὲ νῦν· οὐ γὰρ ἂν ἦν καθόλου· τὸ γὰρ ἀεὶ καὶ πανταχοῦ καθόλου φαμὲν εἶναι. (2) Ἐπεὶ οὖν αἱ μὲν ἀποδείξεις καθόλου, ταῦτα δ' οὐκ ἔστιν αἰσθάνεσθαι, φανερὸν ὅτι οὐδ' ἐπίστασθαι δι' αἰσθήσεως ἔστιν. (3) Ἀλλὰ δῆλον ὅτι καὶ εἰ ἦν αἰσθάνεσθαι τὸ τρίγωνον ὅτι δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχει τὰς γωνίας, ἐζητοῦμεν ἂν ἀπόδειξιν καὶ οὐχ ὥσπερ φασί τινες ἠπιστάμεθα· αἰσθάνεσθαι μὲν γὰρ ἀνάγκη καθ' ἕκαστον, ἡ δ' ἐπιστήμη τῷ τὸ καθόλου γνωρίζειν ἐστίν. (4) Διὸ καὶ εἰ ἐπὶ τῆς σελήνης ὄντες ἑωρῶμεν ἀντιφράττουσαν τὴν γῆν, οὐκ ἂν ᾔδειμεν τὴν αἰτίαν τῆς ἐκλείψεως. Ἠσθανόμεθα γὰρ ἂν ὅτι νῦν ἐκλείπει, καὶ οὐ διότι ὅλως· οὐ γὰρ ἦν τοῦ καθόλου αἴσθησις. (5) Οὐ μὴν ἀλλ' ἐκ τοῦ θεωρεῖν τοῦτο πολλάκις συμβαῖνον τὸ καθόλου ἂν θηρεύσαντες ἀπόδειξιν εἴχομεν· ἐκ γὰρ τῶν καθ' ἕκαστα πλειόνων τὸ καθόλου δῆλον. (6) Τὸ δὲ καθόλου τίμιον, ὅτι δηλοῖ τὸ αἴτιον· ὥστε περὶ τῶν τοιούτων ἡ καθόλου τιμιωτέρα τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς νοήσεως, ὅσων ἕτερον τὸ αἴτιον· περὶ δὲ τῶν πρώτων ἄλλος λόγος.

7. Φανερὸν οὖν ὅτι ἀδύνατον τῷ αἰσθάνεσθαι ἐπίστασθαί τι τῶν ἀποδεικτικῶν, εἰ μή τις τὸ αἰσθάνεσθαι τοῦτο λέγει, τὸ ἐπιστήμην ἔχειν δι' ἀποδείξεως. (8) Ἔστι μέντοι ἔνια ἀναγόμενα εἰς αἰσθήσεως ἔκλειψιν ἐν τοῖς προβλήμασιν. Ἔνια γὰρ εἰ ἑωρῶμεν οὐκ ἂν ἐζητοῦμεν, οὐχ ὡς εἰδότες τῷ ὁρᾶν, ἀλλ' ὡς ἔχοντες τὸ καθόλου ἐκ τοῦ ὁρᾶν. Οἷον εἰ τὴν ὕελον τετρυπημένην ἑωρῶμεν καὶ τὸ φῶς διιόν, δῆλον ἂν ἦν καὶ διὰ τί καίει, τῷ ὁρᾶν

Neque per sensum *aliquid* scire licet. Etiamsi enim est sensus rei talis, nec certæ hujus rei; tamen sentire saltem hoc aliquid (*certam rem*) nos oportet, et certo loco ac certo tempore. Universale vero et *quod* in omnibus sentire non possumus; quum *id* non sit hoc aliquid, neque certo tempore sit; alias enim non universale esset; nam id, quod semper et ubique est, universale dicimus. (2) Quoniam ergo demonstrationes sunt universales, hæc vero (*universalia*) sensu cognosci non possunt; apparet, nos per sensum *aliquid* scire non posse. (3) Imo manifestum est quod, etiamsi sentire liceret, triangulum duobus rectis æquales habere angulos; quæreremus tamen demonstrationem, nec, ut nonnulli volunt, sciremus. Sentire enim nos necesse est singulare; scientia autem ex universalis cognitione exsistit. (4) Propterea quoque, si supra lunam essemus, videremusque terram objectam, non intelligeremus causam *lunæ* defectus. Nam sentiremus quidem, quod *luna* nunc deficeret, et causam plane non *intelligeremus;* nam universale sensu non cognoscebatur. (5) Veruntamen ex contemplatione crebra illius, quod accidit, ipsum universale investigantes, demonstrationem haberemus. Ex pluribus enim singularibus universale fit manifestum. (6) Universale autem magni habendum est, quoniam aperit causam. Quare de talibus, quorumcunque alia est causa, majore digna honore *cognitio* universalis est, quam vel sensus, vel intelligentia. De primis autem *principiis* alius est sermo.

7. Manifestum igitur est, fieri non posse, ut quidquam demonstrabilium per sensum sciamus; nisi quis *Sentire* dicat hoc, scientiam habere per demonstrationem. (8) Sunt tamen quædam e problematibus, quæ ad defectum sensus reducuntur. Nonnulla enim si videremus, utique non *amplius* quæreremus, non, quod *ea* sciamus per sensum, sed quod universale videndo compararemus. Ut, si vitrum perforatum esse videremus, et lumen transiens *per id*; manifesta quoque esset causa, cur urat, per visum quidem *nota* esset

μὲν χωρὶς ἐφ' ἑκάστης, νοῆσαι δ' ἅμα ὅτι ἐπὶ πασῶν οὕτως.

causa seorsum de unoquoque *vitro*, at per intellectum simul, quod ita in omnibus sese res haberet.

CAP. XXXII.

De diversitate principiorum secundum diversitatem syllogismorum.

Τὰς δ' αὐτὰς ἀρχὰς ἁπάντων εἶναι τῶν συλλογισμῶν ἀδύνατον, πρῶτον μὲν λογικῶς θεωροῦσιν. Οἱ μὲν γὰρ ἀληθεῖς εἰσὶ τῶν συλλογισμῶν, οἱ δὲ ψευδεῖς. Καὶ γὰρ ἔστιν ἀληθὲς ἐκ ψευδῶν συλλογίσασθαι, ἀλλ' ἅπαξ τοῦτο γίνεται, οἷον εἰ τὸ Α κατὰ τοῦ Γ ἀληθές, τὸ δὲ μέσον τὸ Β ψεῦδος· οὔτε γὰρ τὸ Α τῷ Β ὑπάρχει οὔτε τὸ Β τῷ Γ. Ἀλλ' ἐὰν τούτων μέσα λαμβάνηται τῶν προτάσεων, ψευδεῖς ἔσονται διὰ τὸ πᾶν συμπέρασμα ψεῦδος ἐκ ψευδῶν εἶναι, τὰ δ' ἀληθῆ ἐξ ἀληθῶν, ἕτερα δὲ τὰ ψευδῆ καὶ τἀληθῆ. (2) Εἶτα οὐδὲ τὰ ψευδῆ ἐκ τῶν αὐτῶν ἑαυτοῖς· ἔστι γὰρ ψευδῆ ἀλλήλοις καὶ ἐναντία καὶ ἀδύνατα ἅμα εἶναι, οἷον τὸ τὴν δικαιοσύνην εἶναι ἀδικίαν ἢ δειλίαν, καὶ τὸν ἄνθρωπον ἵππον ἢ βοῦν, ἢ τὸ ἴσον μεῖζον ἢ ἔλαττον. (3) Ἐκ δὲ τῶν κειμένων ὧδε· οὐδὲ γὰρ τῶν ἀληθῶν αἱ αὐταὶ ἀρχαὶ πάντων. Ἕτεραι γὰρ πολλῶν τῷ γένει αἱ ἀρχαί, καὶ οὐδ' ἐφαρμόττουσαι, οἷον αἱ μονάδες ταῖς στιγμαῖς οὐκ ἐφαρμόττουσιν· αἱ μὲν γὰρ οὐκ ἔχουσι θέσιν, αἱ δὲ ἔχουσιν. Ἀνάγκη δέ γε ἢ εἰς μέσα ἁρμόττειν ἢ ἄνωθεν ἢ κάτωθεν, ἢ τοὺς μὲν εἴσω ἔχειν τοὺς δ' ἔξω τῶν ὅρων. (4) Ἀλλ' οὐδὲ τῶν κοινῶν ἀρχῶν οἷόντ' εἶναί τινας, ἐξ ὧν ἅπαντα δειχθήσεται· λέγω δὲ κοινὰς οἷον τὸ πᾶν φάναι ἢ ἀποφάναι. Τὰ γὰρ γένη τῶν ὄντων ἕτερα, καὶ τὰ μὲν τοῖς ποσοῖς τὰ δὲ τοῖς ποιοῖς ὑπάρχει μόνοις, μεθ' ὧν δείκνυται διὰ τῶν κοινῶν. (5) Ἔτι αἱ ἀρχαὶ οὐ πολλῷ ἐλάττους τῶν συμπερασμάτων· ἀρχαὶ μὲν γὰρ αἱ προτάσεις, αἱ δὲ προτάσεις ἢ προσλαμβανομένου ὅρου ἢ ἐμβαλλομένου εἰσίν. (6) Ἔτι τὰ συμπεράσματα ἄπειρα, οἱ δ' ὅροι πεπερασμένοι. (7) Ἔτι αἱ ἀρχαὶ αἱ μὲν ἐξ ἀνάγκης, αἱ δ' ἐνδεχόμεναι.

8. Οὕτω μὲν οὖν σκοπουμένοις ἀδύνατον τὰς αὐτὰς εἶναι πεπερασμένας, ἀπείρων ὄντων τῶν συμπερασμάτων. (9) Εἰ δ' ἄλλως πως λέγοι τις, οἷον ὅτι αἱδὶ μὲν γεωμετρίας αἱδὶ δὲ λογισμῶν αἱδὶ δὲ ἰατρικῆς, τί ἂν εἴη τὸ λεγόμενον ἄλλο πλὴν ὅτι εἰσὶν ἀρχαὶ τῶν ἐπιστημῶν; τὸ δὲ τὰς αὐτὰς φάναι γελοῖον, ὅτι αὐταὶ αὐταῖς αἱ αὐταί· πάντα γὰρ οὕτω γίνεται ταὐτά. (10) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τὸ ἐξ ἁπάντων δείκνυσθαι ὁτιοῦν, τοῦτ' ἐστὶ τὸ ζητεῖν ἁπάντων εἶναι τὰς αὐτὰς ἀρχάς· λίαν γὰρ εὐήθες. Οὔτε γὰρ ἐν τοῖς φανεροῖς μαθήμασι τοῦτο γίνεται, οὔτ' ἐν τῇ ἀναλύσει δυνατόν· αἱ γὰρ ἄμεσοι προτάσεις ἀρχαί, ἕτερον δὲ συμπέρασμα προσληφθείσης γίνεται προτάσεως ἀμέσου. (11) Εἰ δὲ λέγοι τις τὰς πρώτας ἀμέσους προτάσεις ταύτας εἶναι ἀρχάς, μία ἐν ἑκάστῳ γένει ἐστίν. (12) Εἰ δὲ μήτ' ἐξ ἁπασῶν ὡς δέον δείκνυσθαι ὁτιοῦν μήθ' οὕτως ἑτέρας ὥσθ' ἑκάστης ἐπιστήμης εἶναι ἑτέρας, λείπεται εἰ συγγενεῖς αἱ ἀρχαὶ πάντων, ἀλλ' ἐκ τωνδὶ μὲν ταδί, ἐκ δὲ τωνδὶ ταδί. Φανερὸν δὲ καὶ τοῦθ' ὅτι οὐκ ἐνδέχεται· δέδεικται γὰρ

Eadem autem principia ut sint omnium syllogismorum, fieri non posse, primum quidem logice considerantibus *manifestum est*. Sunt enim alii syllogismi veri; alii autem falsi. Nam licet ex falsis quoque verum possit colligi, at semel hoc tantum fit; ut, si A de C verum est; medium autem B falsum; neque enim τὸ A inest τῷ B, neque τὸ B τῷ C. Sed si media harum propositionum sumantur, falsæ erunt, quia omnis conclusio falsa ex falsis est; at vera ex veris colliguntur: diversa autem sunt falsa et vera. (2) Deinde, neque falsa ex iisdem cum iis ipsis *colliguntur*. Sunt enim falsa mutuo etiam contraria, et quæ simul esse non possint. Ut, τὸ justitiam esse injustitiam, aut timiditatem; et hominem esse equum, aut bovem; et æquale aut majus esse, aut minus. (3) Ex iis autem, quæ posita sunt sic (*sequentibus rationibus*) *ostendetur, non esse eadem omnium principia*. Neque enim verorum omnium eadem sunt principia; nam diversa sunt principia eorum, quæ genere multa *et diversa* sunt, neque *ad propositum* convenientia. Ut, monades non conveniunt cum punctis. Nam illæ quidem non habent situm; hæc vero habent. Necesse vero est saltem, aut ad media convenire *principia*, aut in superioribus, aut in inferioribus, aut alios quidem terminorum intus (*in ipso syllogismo*) habere, alios autem extra *syllogismum*. (4) At neque communium principiorum ulla esse possunt, e quibus omnia demonstrentur: dico autem communia, ut, Omne affirmare, aut negare. Nam genera rerum diversa sunt, et hæc quidem quantis, illa autem qualibus insunt solis, quibuscum demonstratur aliquid per communia. (5) Porro, principia non sunt multo pauciora conclusionibus. Principia enim sunt propositiones; propositiones vero aut assumpto termino *medio constituuntur*, aut interjecto *inter extrema*. (6) Insuper, conclusiones infinitæ sunt; termini autem finiti. (7) Deinde, principia, alia quidem sunt necessaria; alia vero contingentia.

8. Hac igitur ratione si consideremus, fieri non potest ut eadem sint principia finita conclusionum, quæ infinitæ sunt. (9) Si vero alio modo dicat quis ut, quod hæc quidem *principia* sint geometriæ; hæc vero numerorum; hæc denique medicinæ: quidnam fuerit aliud, quod dicitur, nisi quod sunt scientiarum principia? eadem vero esse *principia*, si quis dicat, id ridiculum fuerit, quod ipsa cum ipsis eadem essent; omnia enim sic fiunt eadem. (10) At neque, *si quis dicat*, ex omnibus *principiis* demonstrare quodlibet, id idem est, ac si quis quærat, num omnium eadem sint principia. Hæc enim valde rudis esset opinio. Nam neque in manifestis disciplinis hoc fit, neque in resolutione fieri potest; immediatæ enim propositiones *demonstrationum* principia sunt; alia vero fit conclusio, assumpta *alia* immediata propositione. (11) Si quis vero dicat, primas propositiones immediatas ipsas esse principia; *respondebimus*, unam esse tantum in unoquoque genere. (12) Si vero neque ex omnibus *principiis*, tanquam oporteat, monstrari quodcumque potest, neque ita ex alio *principio*, ut cujusque scientiæ sint alia *principia*; relinquitur, principia omnium esse congenera; attamen ex his quidem *principiis* hæcce, ex illis autem illa *demonstrantur*. Manifestum vero etiam est hoc, quod non contingit, *omnium eadem esse principia*; demonstratum enim est, quod principia

ὅτι ἄλλαι ἀρχαὶ τῷ γένει εἰσὶν αἱ τῶν διαφόρων τῷ γένει. Αἱ γὰρ ἀρχαὶ διτταί, ἐξ ὧν τε καὶ περὶ ὅ· αἱ μὲν οὖν ἐξ ὧν κοιναί, αἱ δὲ περὶ ὃ ἴδιαι, οἷον ἀριθμός, μέγεθος.

genere diversa sint eorum, quæ genere differunt. Principia enim sunt duplicia, *alia quidem* e quibus, *alia vero* circa quod. Principia quidem, e quibus est *primo demonstratio*, communia sunt: illa vero circa quæ propria sunt, ut numerus *in arithmetica*, magnitudo *in geometria*.

CAP. XXXIII.

De differentia scientiæ et opinionis.

Τὸ δ' ἐπιστητὸν καὶ ἐπιστήμη διαφέρει τοῦ δοξαστοῦ καὶ δόξης, ὅτι ἡ μὲν ἐπιστήμη καθόλου καὶ δι' ἀναγκαίων, τὸ δ' ἀναγκαῖον οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν. Ἔστι δέ τινα ἀληθῆ μὲν καὶ ὄντα, ἐνδεχόμενα δὲ καὶ ἄλλως ἔχειν. Δῆλον οὖν ὅτι περὶ μὲν ταῦτα ἐπιστήμη οὐκ ἔστιν· εἴη γὰρ ἂν ἀδύνατα ἄλλως ἔχειν τὰ δύνατα ἄλλως ἔχειν. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ νοῦς· λέγω γὰρ νοῦν ἀρχὴν ἐπιστήμης· οὐδ' ἐπιστήμη ἀναπόδεικτος· τοῦτο δ' ἐστὶν ὑπόληψις τῆς ἀμέσου προτάσεως. Ἀληθὴς δ' ἐστὶ νοῦς καὶ ἐπιστήμη καὶ δόξα καὶ τὸ διὰ τούτων λεγόμενον· ὥστε λείπεται δόξαν εἶναι περὶ τὸ ἀληθὲς μὲν ἢ ψεῦδος, ἐνδεχόμενον δὲ καὶ ἄλλως ἔχειν. Τοῦτο δ' ἐστὶν ὑπόληψις τῆς ἀμέσου προτάσεως καὶ μὴ ἀναγκαίας. (2) Καὶ ὁμολογούμενον δ' οὕτω τοῖς φαινομένοις· ἥ τε γὰρ δόξα ἀβέβαιον, καὶ ἡ φύσις ἡ τοιαύτη. (3) Πρὸς δὲ τούτοις οὐδεὶς οἴεται δοξάζειν, ὅταν οἴηται ἀδύνατον ἄλλως ἔχειν, ἀλλ' ἐπίστασθαι· ἀλλ' ὅταν εἶναι μὲν οὕτως, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἄλλως οὐδὲν κωλύειν, τότε δοξάζειν, ὡς τοῦ μὲν τοιούτου δόξαν οὖσαν, τοῦ δ' ἀναγκαίου ἐπιστήμην.

4. Πῶς οὖν ἔστι τὸ αὐτὸ δοξάσαι καὶ ἐπίστασθαι, καὶ διὰ τί οὐκ ἔστιν ἡ δόξα ἐπιστήμη, εἴ τις θήσει ἅπαν ὃ οἶδεν ἐνδέχεσθαι δοξάζειν; ἀκολουθήσει γὰρ ὁ μὲν εἰδὼς ὁ δὲ δοξάζων διὰ τῶν μέσων, ἕως εἰς τὰ ἄμεσα ἔλθῃ, ὥστ' εἴπερ ἐκεῖνος οἶδε, καὶ ὁ δοξάζων οἶδεν. Ὥσπερ γὰρ καὶ τὸ ὅτι δοξάζειν ἔστι, καὶ τὸ διότι· τοῦτο δὲ τὸ μέσον. (5) Ἢ εἰ μὲν οὕτως ὑπολήψεται τὰ μὴ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν ὥσπερ ἔχειν τοὺς ὁρισμοὺς δι' ὧν αἱ ἀποδείξεις, οὐ δοξάσει, ἀλλ' ἐπιστήσεται· εἰ δ' ἀληθῆ μὲν εἶναι, οὐ μέντοι ταῦτά γε αὐτοῖς ὑπάρχειν κατ' οὐσίαν καὶ κατὰ τὸ εἶδος, δοξάσει καὶ οὐκ ἐπιστήσεται ἀληθῶς, καὶ τὸ ὅτι καὶ τὸ διότι, ἐὰν μὲν διὰ τῶν ἀμέσων δοξάσῃ· ἐὰν δὲ μὴ διὰ τῶν ἀμέσων, τὸ ὅτι μόνον δοξάσει. (6) Τοῦ δ' αὐτοῦ δόξα καὶ ἐπιστήμη οὐ πάντως ἐστίν, ἀλλ' ὥσπερ καὶ ψευδὴς καὶ ἀληθὴς τοῦ αὐτοῦ τρόπον τινά, οὕτω καὶ ἐπιστήμη καὶ δόξα τοῦ αὐτοῦ. Καὶ γὰρ δόξαν ἀληθῆ καὶ ψευδῆ ὡς μέν τινες λέγουσι τοῦ αὐτοῦ εἶναι, ἄτοπα συμβαίνει αἱρεῖσθαι ἄλλα τε καὶ μὴ δοξάζει ὃ δοξάζει ψευδῶς· ἐπεὶ δὲ τὸ αὐτὸ πλεοναχῶς λέγεται, ἔστι μὲν ὡς ἐνδέχεται, ἔστι δ' ὡς οὔ. Τὸ μὲν γὰρ σύμμετρον εἶναι τὴν διάμετρον ἀληθῶς δοξάζειν ἄτοπον· ἀλλ' ὅτι ἡ διάμετρος, περὶ ἣν αἱ δόξαι, τὸ αὐτό, οὕτω τοῦ αὐτοῦ· τὸ δὲ τί ἦν εἶναι ἑκατέρῳ κατὰ τὸν λόγον οὐ τὸ αὐτό. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπιστήμη καὶ δόξα τοῦ αὐτοῦ. Ἡ μὲν γὰρ οὕτως τοῦ ζῴου ὥστε μὴ ἐνδέχεσθαι μὴ εἶναι ζῷον, ἡ δ' ὥστ' ἐνδέχεσθαι. Οἷον εἰ μὴ μὲν ὅπερ

Id vero quod sub scientiam cadit, et *ipsa* scientia differunt ab eo quod opinamur, et ab opinione; quod scientia quidem est universalis, et per necessaria *exsistit*; necessarium autem non contingit aliter se habere. Sunt autem nonnulla vera quidem, et quæ *in rerum natura* sunt, quæ tamen etiam aliter se habere contingit. Manifestum igitur est, quod circa hæc non sit occupata scientia: essent enim hæc, quæ non possunt aliter se habere, eadem cum his, quæ aliter sese habere contingit. At neque intelligentia, (dico enim intelligentiam principium scientiæ,) neque scientia absque demonstratione est; (illud vero (*intelligentia*) est notitia immediatæ propositionis;) vera autem est intelligentia, et scientia, et opinio, et quod per hæc *cognitum* dicitur. Quare relinquitur, opinionem esse circa verum, aut falsum, quod tamen contingit aliter quoque se habere. Hoc vero (*intelligentia*) est notitia immediatæ propositionis, nec necessariæ. (2) Et consentit hoc iis, quæ apparent. Nam opinio est *aliquid* inconstans; et natura *ejus* talis est. (3) Præter hæc nemo arbitratur se opinari, quando arbitratur fieri non posse ut aliter res se habeat, sed *tum putat se* scire. Verum, quando *arbitratur* esse quidem *rem* ita, verum nihilominus quoque esse eam aliter, nihil impedit, *eum* tum opinari; quoniam talis quidem rei sit opinio; necessarii autem scientia.

4. Quomodo ergo licet idem opinari et scire? et quamobrem opinio non est scientia, si quis ponat, quidquid scit, illud idem contingere ut opinetur? Consequetur enim hic quidem, sciens, hic vero, opinans, per media, donec ad immediata pervenerit; quare, si ille scit, etiam, qui opinatur, scit. Quemadmodum enim et quod res sit opinari licet, ita etiam causam rei: hæc vero *syllogismi* medium est. (5) Aut, si quidem ita opinabitur ea, quæ aliter se habere non contingit, quemadmodum se habeant definitiones, per quas demonstrationes *fiunt*, non opinabitur, sed sciet; si vero, esse quidem vera, at non inesse hæc ipsis *rebus conclusis* secundum essentiam et secundum formam, opinabitur, nec sciet vere, tum quod res sit, tum cur sit, si quidem per immediatas *propositiones* opinetur; si vero non per immediatas, tantum opinabitur quod res sit. (6) Neque autem omnino ejusdem est scientia et opinio: sed quemadmodum et falsa et vera opinio quodammodo ejusdem est, sic etiam scientia et opinio ejusdem est. Etenim τὸ opinionem veram et falsam, ut quidam dicunt, ejusdem esse, absurda consequuntur, tum alia, tum hoc, ut *plane* non *aliquis* opinetur, quod opinatur falso. Quoniam vero idem pluribus modis dicitur, fit ut contingat *vera et falsa eundem opinari*, fit autem ut non *contingat*. Etenim τὸ, diametrum esse commensurabilem costæ quadrati, hoc vere *aliquem* opinari, absurdum est. Sed, quod diameter, circa quam *contrariæ* opiniones sunt, unum et idem sit; ita ejusdem *vera et falsa opinio esse potest*. Ipsa vero definitio utrique secundum rationem non est eadem. Similiter vero et scientia et opinio sunt ejusdem. Illa enim (*scientia*) ita est animalis, ut non contingat, non esse animal; hæc vero (*opinio*) *ita est ejusdem*, ut contingat *non esse animal*. Ut, si illa qui-

ἀνθρώπου ἐστίν, ἡ δ' ἀνθρώπου μέν, μὴ ὅπερ δ' ἀνθρώπου. Τὸ αὐτὸ γὰρ ὅτι ἄνθρωπος, τὸ δ' ὡς οὐ τὸ αὐτό.

7. Φανερὸν δ' ἐκ τούτων ὅτι οὐδὲ δοξάζειν ἅμα τὸ 5 αὐτὸ καὶ ἐπίστασθαι ἐνδέχεται. Ἅμα γὰρ ἂν ἔχοι ὑπόληψιν τοῦ ἄλλως ἔχειν καὶ μὴ ἄλλως τὸ αὐτό· ὅπερ οὐκ ἐνδέχεται. Ἐν ἄλλῳ μὲν γὰρ ἑκάτερον εἶναι ἐνδέχεται τοῦ αὐτοῦ, ὡς εἴρηται, ἐν δὲ τῷ αὐτῷ οὐδ' οὕτως οἷόν τε· ἕξει γὰρ ὑπόληψιν ἅμα, οἷον ὅτι 10 ὁ ἄνθρωπος ὅπερ ζῷον (τοῦτο γὰρ ἦν τὸ μὴ ἐνδέχεσθαι εἶναι μὴ ζῷον) καὶ μὴ ὅπερ ζῷον· τοῦτο γὰρ ἔσται τὸ ἐνδέχεσθαι.

8. Τὰ δὲ λοιπὰ πῶς δεῖ διανεῖμαι ἐπί τε διανοίας καὶ νοῦ καὶ ἐπιστήμης καὶ τέχνης καὶ φρονήσεως καὶ 15 σοφίας, τὰ μὲν φυσικῆς τὰ δὲ ἠθικῆς θεωρίας μᾶλλον ἐστίν.

dem *statuit*, genus hominis esse, hæc vero, esse quidem *aliquid* hominis, at non genus hominis. Unum enim et idem, quod homo sit, cum eo, quomodo *homo sit*, non est idem.

7. Manifestum vero est ex his, quod nec opinari et scire unum et idem simul contingit. Simul enim haberet quis notitiam, quod aliter et non aliter sese habere contingat unum et idem; quod quidem fieri non potest. Nam in diverso quidem contingit utrumque esse *et veram et falsam opinionem* ejusdem, ut dictum est. In eodem vero ita fieri non potest *ut ejusdem sit scientia et opinio*. Habebit enim *aliquis* notitiam simul, ut, quod homo sit secundum essentiam animal, (hoc enim erat τὸ non contingere esse non animal,) nec esse id, quod animal *secundum essentiam*, hoc enim sit contingere *aliquid hoc aut tale esse*.

8. Reliqua autem quomodo distinguenda sint, et in meditatione, et intelligentia, et scientia, et arte, et prudentia, et sapientia; partim quidem ad physicam, partim ad ethicam contemplationem magis pertinet.

CAP. XXXIV.

De sagacitate.

Ἡ δ' ἀγχίνοιά ἐστιν εὐστοχία τις ἐν ἀσκέπτῳ χρόνῳ τοῦ μέσου, (2) οἷον εἴ τις ἰδὼν ὅτι ἡ σελήνη τὸ λαμπρὸν ἀεὶ ἔχει πρὸς τὸν ἥλιον, ταχὺ ἐνενόησε διὰ 20 τί τοῦτο, ὅτι διὰ τὸ λάμπειν ἀπὸ τοῦ ἡλίου· ἢ διαλεγόμενον πλουσίῳ ἔγνω διότι δανείζεται· ἢ διότι φίλοι, ὅτι ἐχθροὶ τοῦ αὐτοῦ. Πάντα γὰρ τὰ αἴτια τὰ μέσα ὁ ἰδὼν τὰ ἄκρα ἐγνώρισεν. (3) Τὸ λαμπρὸν εἶναι τὸ πρὸς τὸν ἥλιον ἐφ' οὗ Α, τὸ λάμπειν ἀπὸ τοῦ ἡλίου 25 Β, σελήνη τὸ Γ. Ὑπάρχει δὴ τῇ μὲν σελήνῃ τῷ Γ τὸ Β, τὸ λάμπειν ἀπὸ τοῦ ἡλίου· τῷ δὲ Β τὸ Α, τὸ πρὸς τοῦτ' εἶναι τὸ λαμπρόν, ἀφ' οὗ λάμπει· ὥστε καὶ τῷ Γ τὸ Α διὰ τοῦ Β.

Sagacitas autem animi est facultas quædam feliciter conjiciendi, qua ex tempore medium apprehendimus. (2) Ut, si quis videat, lunam semper lumen habere ea parte, qua soli est obversa, et statim, cur hoc *fiat*, intelligat, quia illa nimirum lumen a sole recipiat; aut si colloquentem *aliquem videat* cum divite, *et causam* agnoscat, quia mutuo petat pecuniam; aut *statim* agnoscat, cur *hi sint* amici, quoniam ejusdem *hominis* inimici *sunt*. Omnes enim causas medias, qui extrema novit, cognoscit. (3) Sit enim lucere *lunam* ea parte, qua soli illa est obversa, loco A; a sole lumen recipere, B; luna τὸ C. Inest ergo lunæ quidem, τῷ C, τὸ B, lumen recipere a sole; τῷ B autem τὸ A, ab ea parte esse illuminatam, qua a sole *illuminetur*. Quare etiam τῷ C *inerit* τὸ A per B.

LIBER II.

CAP. I.

De iis quæ in scientia quæruntur.

Τὰ ζητούμενά ἐστιν ἴσα τὸν ἀριθμὸν ὅσαπερ ἐπι- 30 στάμεθα. Ζητοῦμεν δὲ τέτταρα, τὸ ὅτι, τὸ διότι, εἰ ἔστι, τί ἐστιν. (2) Ὅταν μὲν γὰρ πότερον τόδε ἢ τόδε ζητῶμεν, εἰς ἀριθμὸν θέντες, οἷον πότερον ἐκλείπει ὁ ἥλιος ἢ οὔ, τὸ ὅτι ζητοῦμεν. Σημεῖον δὲ τούτου· εὑρόντες γὰρ ὅτι ἐκλείπει πεπαύμεθα· καὶ ἐὰν 35 ἐξ ἀρχῆς εἰδῶμεν ὅτι ἐκλείπει, οὐ ζητοῦμεν πότερον. Ὅταν δὲ εἰδῶμεν τὸ ὅτι, τὸ διότι ζητοῦμεν, οἷον εἰδότες ὅτι ἐκλείπει καὶ ὅτι κινεῖται ἡ γῆ, τὸ διότι ἐκλείπει ἢ διότι κινεῖται ζητοῦμεν. Ταῦτα μὲν οὖν οὕτως, (3) ἔνια δ' ἄλλον τρόπον ζητοῦμεν, οἷον εἰ ἔστιν ἢ μή 40 ἔστι κένταυρος ἢ θεός. Τὸ δ' εἰ ἔστιν ἢ μὴ ἁπλῶς λέγω, ἀλλ' οὐκ εἰ λευκὸς ἢ μή. Γνόντες δὲ ὅτι ἔστι, τί ἐστι ζητοῦμεν, οἷον τί οὖν ἐστὶ θεός, ἢ τί ἐστιν ἄνθρωπος;

Quæsita tot sunt numero, quot sunt, *ea* quæ scimus. Quærimus autem quattuor: quod *res* sit, cur sit, an sit, quid. (2) Quando enim, utrum hoc an illud sit, quærimus, in numerum referentes (*plura non esse posse supponentes*), velut, utrum sol deficiat, necne; num *res* sit, quærimus. Signum autem hujus est: nam, ubi invenimus, deficere *solem*, cessamus *ab inquisitione;* et si ab initio sciamus, eum deficere, non quærimus, utrum *deficiat ille, necne*. Quando vero scimus, quod *res* sit, tum, quare sit, quærimus. Ut, si sciamus, deficere *solem*, et moveri terram, quare *ille* deficiat, aut quare *hæc* moveatur, quærimus. Hæc quidem ita se habent. (3) Nonnulla vero alio modo quærimus, ut, sitne, an vero non sit Centaurus, aut Deus. At hoc, an sit, necne, simpliciter dico, non autem, sitne albus, an non. Quum autem novimus quod *res* sit, quærimus, quid sit; veluti, quid igitur est Deus? aut, quid est homo?

4. Ἃ μὲν οὖν ζητοῦμεν καὶ ἃ εὑρόντες ἴσμεν, ταῦτα καὶ τοσαῦτά ἐστιν.

4. Quæ igitur quærimus, et quæ, ubi investigaverimus, scimus, hæc et tot sunt.

CAP. II.

Probatur, omnem quæstionem ad medii inventionem pertinere.

Ζητοῦμεν δέ, ὅταν μὲν ζητῶμεν τὸ ὅτι ἢ τὸ εἰ ἔστιν ἁπλῶς, ἆρ' ἔστι μέσον αὐτοῦ ἢ οὐκ ἔστιν· ὅταν δὲ γνόντες ἢ τὸ ὅτι ἢ εἰ ἔστιν ἢ τὸ ἐπὶ μέρους ἢ τὸ ἁπλῶς, πάλιν τὸ διὰ τί ζητῶμεν ἢ τὸ τί ἐστι, τότε ζητοῦμεν τί τὸ μέσον. Λέγω δὲ τὸ ὅτι ἢ εἰ ἔστιν ἐπὶ μέρους καὶ ἁπλῶς, ἐπὶ μέρους μέν, ἆρ' ἐκλείπει ἡ σελήνη ἢ αὔξεται; εἰ γὰρ ἔστι τι ἢ μὴ ἔστι τι, ἐν τοῖς τοιούτοις ζητοῦμεν· ἁπλῶς δ', εἰ ἔστιν ἢ μὴ σελήνη ἢ νύξ. Συμβαίνει ἄρα ἐν ἁπάσαις ταῖς ζητήσεσι ζητεῖν ἢ εἰ ἔστι μέσον ἢ τί ἐστι τὸ μέσον. (2) Τὸ μὲν γὰρ αἴτιον τὸ μέσον, ἐν ἅπασι δὲ τοῦτο ζητεῖται· ἆρ' ἐκλείπει; ἆρ' ἔστι αἴτιον ἢ οὔ; μετὰ ταῦτα γνόντες ὅτι ἔστι τι· τί οὖν τοῦτ' ἔστι ζητοῦμεν. Τὸ γὰρ αἴτιον τοῦ εἶναι μὴ τοδὶ ἢ τοδὶ ἀλλ' ἁπλῶς τὴν οὐσίαν, ἢ τὸ μὴ ἁπλῶς ἀλλά τι τῶν καθ' αὑτὸ ἢ κατὰ συμβεβηκός, τὸ μέσον ἐστίν. Λέγω δὲ τὸ μὲν ἁπλῶς τὸ ὑποκείμενον, οἷον σελήνην ἢ γῆν ἢ ἥλιον ἢ τρίγωνον, τὸ δὲ τὶ ἔκλειψιν, ἰσότητα, ἀνισότητα, εἰ ἐν μέσῳ ἢ μή. (3) Ἐν ἅπασι γὰρ τούτοις φανερόν ἐστιν ὅτι τὸ αὐτό ἐστι τὸ τί ἐστι καὶ διὰ τί ἐστιν. Τί ἐστιν ἔκλειψις; στέρησις φωτὸς ἀπὸ σελήνης ὑπὸ γῆς ἀντιφράξεως. Διὰ τί ἐστιν ἔκλειψις, ἢ διὰ τί ἐκλείπει ἡ σελήνη; διὰ τὸ ἀπολείπειν τὸ φῶς ἀντιφραττούσης τῆς γῆς. Τί ἐστι συμφωνία; λόγος ἀριθμῶν ἐν ὀξεῖ ἢ βαρεῖ. Διὰ τί συμφωνεῖ τὸ ὀξὺ τῷ βαρεῖ; διὰ τὸ λόγον ἔχειν ἀριθμῶν τὸ ὀξὺ καὶ τὸ βαρύ. Ἆρ' ἔστι συμφωνεῖν τὸ ὀξὺ καὶ τὸ βαρύ; ἆρ' ἐστὶν ἐν ἀριθμοῖς ὁ λόγος αὐτῶν; λαβόντες δ' ὅτι ἔστι, τίς οὖν ἐστιν ὁ λόγος;

Quærimus autem, quando quærimus, num sit *res*, aut simpliciter an sit, num medium ejus sit, an non sit. Quando vero cognoverimus aut quod sit *res*, aut an sit, aut quod sit seu ex parte, seu simpliciter, rursus quærimus, quare sit, aut quid sit; tunc, quodnam medium sit, quærimus. (Dico autem τὸ quod sit, aut τὸ an sit, ex parte, et simpliciter; ex parte quidem, *ut* an luna deficiat, an vero lumine augeatur : in talibus enim, sitne, an vero non sit *aliquid*, quærimus; simpliciter autem, sitne, an vero non sit, luna, aut nox.) Fit ergo ut in omnibus quæstionibus quæramus, aut, num medium sit, aut, quodnam sit illud medium. (2) Causa enim medium est; in omnibus autem *quæstionibus* hoc quæritur : *ut* num deficiat; num sit aliqua causa, an non. Deinceps quum cognoverimus quod sit aliquid, quid tandem hoc sit, quærimus. Causa enim, ob quam sit non individuum hocce, aut illud, sed simpliciter *ipsa rei* substantia, aut *ob quam* non sit simpliciter, verum aliquid eorum, quæ *ipsi substantiæ* insint per se, aut secundum accidens, medium est. Dico autem simpliciter quidem ipsum subjectum, ut lunam, aut terram, aut solem, aut triangulum; *esse* autem aliquid, defectum, æqualitatem, inæqualitatem, num in medio *mundi* sit, an non *sit terra*. (3) In omnibus enim his manifestum est, idem esse τὸ quid res sit, et quare *ea* sit. Quid est defectus *lunæ?* privatio luminis lunaris propter interjectam umbram a terra. Quare est defectus? aut quare deficit luna? quia lumen deficit per terræ umbram lumine ejus intercepto. Quid est concentus? proportio numerorum in acuto et gravi *tono*. Quare consonat tonus acutus gravi? quod numerorum proportionem acutum et grave habeant. Ergone consonant acutum et grave? ergone est in numeris proportio eorum? Quum vero, quod hoc ita se habeat, sumpserimus, *tum*, quænam est illa proportio? *quærimus*.

4. Ὅτι δ' ἐστὶ τοῦ μέσου ἡ ζήτησις, δηλοῖ ὅσων τὸ μέσον αἰσθητόν. Ζητοῦμεν γὰρ μὴ ᾐσθημένοι, οἷον τῆς ἐκλείψεως, εἰ ἔστιν ἢ μή. Εἰ δ' ἦμεν ἐπὶ τῆς σελήνης, οὐκ ἂν ἐζητοῦμεν οὔτ' εἰ γίνεται οὔτε διὰ τί, ἀλλ' ἅμα δῆλον ἦν ἄν. Ἐκ γὰρ τοῦ αἰσθέσθαι καὶ τὸ καθόλου ἐγένετο ἂν ἡμῖν εἰδέναι. Ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις ὅτι νῦν ἀντιφράττει· καὶ γὰρ δῆλον ὅτι νῦν ἐκλείπει· ἐκ δὲ τούτου τὸ καθόλου ἂν ἐγένετο.

4. Quod vero *omnis* quæstio sit de medio, manifestum faciunt ea, quorum medium sub sensus cadit. Quærimus enim, quum non senserimus; ut in defectu, num accidat, an non. Quodsi vero essemus supra lunam, non quæreremus, nec hoc, num fiat *defectus*, nec ob quam causam *fiat;* sed simul manifestum esset. Nam per sensum tum etiam universale cognosceremus. Sensus enim *doceret*, quod nunc *lunæ* objiciatur *umbra terræ*. Nam manifestum esset quod *luna* tum deficiat; ex hoc autem universalis cognitio nasceretur.

5. Ὥσπερ οὖν λέγομεν, τὸ τί ἐστιν εἰδέναι ταὐτό ἐστι καὶ διὰ τί ἐστιν. Τοῦτο δ' ἢ ἁπλῶς καὶ μὴ τῶν ὑπαρχόντων τι, ἢ τῶν ὑπαρχόντων, οἷον ὅτι δύο ὀρθαί· ἢ ὅτι μεῖζον ἢ ἔλαττον. Ὅτι μὲν οὖν πάντα τὰ ζητούμενα μέσου ζήτησίς ἐστι, δῆλον.

5. Quemadmodum ergo dicimus, scire, quid sit, idem est cum τῷ *scire*, cur sit. Hoc vero aut *quum* simpliciter *esse aliquid sciamus*, nec quod insit aliquid alicui; aut *quum* de iis, quæ *aliis* insunt, sciamus, ut, quod duo recti *triangulo insint*, aut, quod majus, aut minus *aliquid sit*. Quod ergo omnia, quæ quæruntur, ad medii inquisitionem pertineant, manifestum est.

CAP. III.

De differentia demonstrationis et definitionis.

Πῶς δὲ τὸ τί ἐστι δείκνυται, καὶ τίς ὁ τρόπος τῆς ἀναγωγῆς, καὶ τί ἐστιν ὁρισμὸς καὶ τίνων, εἴπωμεν, διαπορήσαντες πρῶτον περὶ αὐτῶν. (2) Ἀρχὴ δ' ἔστω τῶν μελλόντων, ἥπερ ἐστὶν οἰκειοτάτη τῶν ἐχομένων λόγων. Ἀπορήσειε γὰρ ἄν τις, ἆρ' ἔστι τὸ

Quomodo autem *quæstio*, quid sit, monstretur, et quis sit modus demonstrationis, et quid sit definitio, et quorum sit, dicamus, disquirentes primum de ipsis. (2) Initium autem eorum, quæ subjicientur, erit illud, quod quidem propositis disquisitionibus sit maxime accommodatum. Nam

αὐτὸ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ὁρισμῷ εἰδέναι καὶ ἀποδείξει, (3) ἢ ἀδύνατον; ὁ μὲν γὰρ ὁρισμὸς τοῦ τί ἐστιν εἶναι δοκεῖ, τὸ δὲ τί ἐστιν ἅπαν καθόλου καὶ κατηγορικόν· συλλογισμοὶ δ' εἰσὶν οἱ μὲν στερητικοί, οἱ δ' οὐ καθόλου, 5 οἷον οἱ μὲν ἐν τῷ δευτέρῳ σχήματι στερητικοὶ πάντες, οἱ δ' ἐν τῷ τρίτῳ οὐ καθόλου. (4) Εἶτα οὐδὲ τῶν ἐν τῷ πρώτῳ σχήματι κατηγορικῶν ἁπάντων ἐστὶν ὁρισμός, οἷον ὅτι πᾶν τρίγωνον δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχει. (5) Τούτου δὲ λόγος, ὅτι τὸ ἐπίστασθαί ἐστι τὸ ἀποδεικτικῶς 10 τὸ ἀπόδειξιν ἔχειν, ὥστ' εἰ ἐπὶ τῶν τοιούτων ἀπόδειξίς ἐστι, δῆλον ὅτι οὐκ ἂν εἴη αὐτῶν καὶ ὁρισμός· ἐπίσταιτο γὰρ ἄν τις καὶ κατὰ τὸν ὁρισμόν, οὐκ ἔχων τὴν ἀπόδειξιν· οὐδὲν γὰρ κωλύει μὴ ἅμα ἔχειν. (6) Ἱκανὴ δὲ πίστις καὶ ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς· οὐδὲν γὰρ πώποτε 15 ὁρισάμενοι ἔγνωμεν, οὔτε τῶν καθ' αὑτὸ ὑπαρχόντων οὔτε τῶν συμβεβηκότων. (7) Ἔτι εἰ ὁ ὁρισμὸς οὐσίας τις γνωρισμός, τά γε τοιαῦτα φανερὸν ὅτι οὐκ οὐσίαι. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ὁρισμὸς ἅπαντος οὗπερ καὶ ἀπόδειξις, δῆλον.

20 8. Τί δ' οὗ ὁρισμός, ἆρα παντὸς ἀπόδειξίς ἐστιν ἢ οὔ; εἷς μὲν δὴ λόγος καὶ περὶ τούτου ὁ αὐτός. Τοῦ γὰρ ἑνός, ᾗ ἕν, μία ἐπιστήμη. Ὥστ' εἴπερ τὸ ἐπίστασθαι τὸ ἀποδεικτὸν ἐστὶ τὸ τὴν ἀπόδειξιν ἔχειν, συμβήσεταί τι ἀδύνατον· ὁ γὰρ τὸν ὁρισμὸν ἔχων ἄνευ τῆς 25 ἀποδείξεως ἐπιστήσεται. (9) Ἔτι αἱ ἀρχαὶ τῶν ἀποδείξεων ὁρισμοί, ὧν ὅτι οὐκ ἔσονται ἀποδείξεις δέδεικται πρότερον. Ἢ ἔσονται αἱ ἀρχαὶ ἀποδεικταὶ καὶ τῶν ἀρχῶν ἀρχαί, καὶ τοῦτ' εἰς ἄπειρον βαδιεῖται· ἢ τὰ πρῶτα ὁρισμοὶ ἔσονται ἀναπόδεικτοι.

30 10. Ἀλλ' ἆρα, εἰ μὴ παντὸς τοῦ αὐτοῦ, ἀλλά τινος τοῦ αὐτοῦ ἐστὶν ὁρισμὸς καὶ ἀπόδειξις; ἢ ἀδύνατον; οὐ γάρ ἐστιν ἀπόδειξις οὗ ὁρισμός. Ὁρισμὸς μὲν γὰρ τοῦ τί ἐστι καὶ οὐσίας· αἱ δ' ἀποδείξεις φαίνονται πᾶσαι ὑποτιθέμεναι καὶ λαμβάνουσαι τὸ τί ἐστιν, οἷον αἱ 35 μαθηματικαὶ τί μονὰς καὶ τί τὸ περιττόν, καὶ αἱ ἄλλαι ὁμοίως. (11) Ἔτι πᾶσα ἀπόδειξις τὶ κατά τινος δείκνυσιν, οἷον ὅτι ἔστιν ἢ οὐκ ἔστιν· ἐν δὲ τῷ ὁρισμῷ οὐδὲν ἕτερον ἑτέρου κατηγορεῖται, οἷον οὔτε τὸ ζῷον κατὰ τοῦ δίποδος οὔτε τοῦτο κατὰ τοῦ ζῴου, οὐδὲ δὴ κατὰ 40 τοῦ ἐπιπέδου τὸ σχῆμα· οὐ γάρ ἐστι τὸ ἐπίπεδον σχῆμα, οὐδὲ τὸ σχῆμα ἐπίπεδον. (12) Ἔτι ἕτερον τὸ τί ἐστι καὶ ὅτι ἐστὶ δεῖξαι. Ὁ μὲν οὖν ὁρισμὸς τί ἐστι δηλοῖ, ἡ δὲ ἀπόδειξις ὅτι ἢ ἔστι τόδε κατὰ τοῦδε ἢ οὐκ ἔστιν. Ἑτέρου δὲ ἑτέρα ἀπόδειξις, ἐὰν μὴ ὡς μέρος 45 ᾖ τι τῆς ὅλης. Τοῦτο δὲ λέγω, ὅτι δέδεικται τὸ ἰσοσκελὲς δύο ὀρθαῖς, εἰ πᾶν τρίγωνον δέδεικται· μέρος γάρ, τὸ δ' ὅλον. Ταῦτα δὲ πρὸς ἄλληλα οὐκ ἔχει οὕτως, τὸ ὅτι ἔστι καὶ τί ἐστιν· οὐ γάρ ἐστι θατέρου θάτερον μέρος.

13. Φανερὸν ἄρα ὅτι οὔτε οὗ ὁρισμός, τούτου παντὸς 50 ἀπόδειξις, οὔτε οὗ ἀπόδειξις, τούτου παντὸς ὁρισμός· ὥστε ὅλως τοῦ αὐτοῦ οὐδενὸς ἐνδέχεται ἄμφω ἔχειν. (14) Ὥστε δῆλον ὡς οὐδὲ ὁρισμὸς καὶ ἀπόδειξις οὔτε τὸ αὐτὸ ἂν εἴη οὔτε θάτερον ἐν θατέρῳ· καὶ γὰρ ἂν τὰ ὑποκείμενα ὁμοίως εἶχεν. Ταῦτα μὲν οὖν μέχρι τούτου διηπορήσθω.

dubitaverit forte aliquis, an liceat idem et de eodem per definitionem scire, et per demonstrationem, (3) an impossibile *hoc* sit. Definitio enim τοῦ quid sit *res* esse videtur; τὸ quid sit autem omne est universale et affirmativum; syllogismi vero sunt alii quidem negativi, alii autem non universales; ut, qui in secunda figura *concludunt*, omnes sunt negativi; qui autem in tertia, non sunt universales. (4) Deinde, nec eorum, qui in prima figura sunt, affirmativorum omnium est definitio; ut, quod omnis triangulus æquales habeat duobus rectis *angulos*. (5) Hujus autem ratio est, quod τὸ scire demonstrative est τὸ demonstrationem habere. Quare, si de talibus est demonstratio, manifestum est quod eorum non sit etiam definitio. Sciret enim aliquis etiam secundum definitionem, non habens demonstrationem; quum nihil impediat quominus simul habeat. (6) Sufficiens autem *hujus rei* fides exsistit quoque ex inductione; nihil enim unquam definientes cognovimus, nec eorum, quæ per se insunt, nec accidentium. (7) Porro, si definitio est substantiæ alicujus explicatio; talia quidem manifestum est quod non sint substantiæ. Quod ergo non sit definitio omnium eorum, quorum etiam sit demonstratio, manifestum est.

8. Quid autem, estne omnis illius, cujus est definitio, etiam demonstratio, an non? Una quidem eademque est ratio et hujus. Nam unius, quatenus unum est, una est scientia. Quare, si quidem τὸ scire demonstrabile est τὸ habere demonstrationem; accidet impossibile quid. Nam definitionem habens sine demonstratione sciet, *quum tamen nihil sine demonstratione sciamus*. (9) Præterea principia demonstrationum *sunt* definitiones; quorum *principiorum* quod non futuræ sint demonstrationes, demonstratum est antea. Aut futura sunt principia demonstrabilia, et principiorum principia, et hoc in infinitum progredietur; aut prima *principia* futura sunt definitiones non demonstrabiles.

10. At enimvero, si non *omnis* ejusdem, an *alicuius* ejusdem est definitio et demonstratio? an *hoc* impossibile *est?* non enim illius est demonstratio, cujus est definitio. Nam definitio est τοῦ quid sit et substantiæ; demonstrationes autem omnibus apparent suppositæ, et sumentes τὸ quid sit; ut mathematicæ, quid *sit* monas, et quid impar, et ceteræ *scientiæ* similiter. (11) Porro, omnis demonstratio aliquid de aliquo demonstrat, ut, quod sit, aut, quod non sit; in definitione autem nihil aliud de alio prædicatur; ut, neque animal de bipede, neque hoc de animale; neque de planitie figura; non enim est planities figura; neque figura *est* planities. (12) Porro, aliud est τὸ quid *res* sit, et τὸ quod sit, ostendere. Definitio igitur, quid sit, declarat; demonstratio autem, quod aut sit hoc *verum* de illo, aut non sit. Alius autem alia est demonstratio, nisi *aliquid* sit ut pars totius. Hoc vero dico, quod demonstratum sit, æquicrurem duobus rectis *æquales angulos habere*, si demonstratum sit omnem triangulum *eos habere*; est enim *trianguli* pars (*species*) *triangulus æquicruris*, hic vero (*triangulus*) totum *seu genus*. Hæc vero, quod *res* sit, et, quid sit, ita sese mutuo non habent: non enim alterum alterius pars est.

13. Manifestum ergo est, quod nec, cujus est definitio, illius omnino sit demonstratio, nec cujus sit demonstratio, illius omnino sit definitio; quare omnino nullius ejusdem sit, ut utraque *aliquis* habeat. (14) Igitur manifestum est, quod definitio et demonstratio neque idem sint, nec *sit* altera in altera; nam alioqui etiam subjecta similiter se haberent. Hæc ergo hactenus disquisita sint.

CAP. IV.

Probatur, definitionem rei demonstrari non posse.

Τοῦ δὲ τί ἐστι πότερον ἔστι συλλογισμὸς καὶ ἀπόδειξις ἢ οὐκ ἔστι, καθάπερ νῦν ὁ λόγος ὑπέθετο; ὁ μὲν γὰρ συλλογισμὸς τὶ κατά τινος δείκνυσι διὰ τοῦ μέσου· τὸ δὲ τί ἐστιν ἴδιόν τε, καὶ ἐν τῷ τί ἐστι κα-5 τηγορεῖται. Ταῦτα δ' ἀνάγκη ἀντιστρέφειν. Εἰ γὰρ τὸ Α τοῦ Γ ἴδιον, δῆλον ὅτι καὶ τοῦ Β καὶ τοῦτο τοῦ Γ, ὥστε πάντα ἀλλήλων. Ἀλλὰ μὴν καὶ εἰ τὸ Α ἐν τῷ τί ἐστιν ὑπάρχει παντὶ τῷ Β, καὶ καθόλου τὸ Β παντὸς τοῦ Γ ἐν τῷ τί ἐστι λέγεται, 10 ἀνάγκη καὶ τὸ Α ἐν τῷ τί ἐστι τοῦ Γ λέγεσθαι. Εἰ δὲ μὴ οὕτω τις λήψεται διπλώσας, οὐκ ἀνάγκη ἔσται τὸ Α τοῦ Γ κατηγορεῖσθαι ἐν τῷ τί ἐστιν, εἰ τὸ μὲν Α τοῦ Β ἐν τῷ τί ἐστι, μὴ καθ' ὅσων δὲ τὸ Β ἐν τῷ τί ἐστιν. Τὸ δὴ τί ἐστιν ἄμφω ταῦτα ἕξει. Ἔσται 15 ἄρα καὶ τὸ Β κατὰ τοῦ Γ, τὸ τί ἐστιν. Εἰ δὴ τὸ τί ἐστι καὶ τὸ τί ἦν εἶναι ἄμφω ἔχει, ἐπὶ τοῦ μέσου ἔσται πρότερον τὸ τί ἦν εἶναι. (2) Ὅλως τε, εἰ ἔστι δεῖξαι τί ἐστιν ἄνθρωπος· ἔστω τὸ Γ ἄνθρωπος, τὸ δὲ Α τὸ τί ἐστιν, εἴτε ζῷον δίπουν εἴτ' ἄλλο τι. Εἰ τοίνυν 20 συλλογιεῖται, ἀνάγκη κατὰ τοῦ Β τὸ Α παντὸς κατηγορεῖσθαι. Τούτου δ' ἔσται ἄλλος λόγος μέσος, ὥστε καὶ τοῦτο ἔσται τί ἐστιν ἄνθρωπος. Λαμβάνει οὖν ὃ δεῖ δεῖξαι· καὶ γὰρ τὸ Β ἐστὶ τί ἐστιν ἄνθρωπος.

3. Δεῖ δ' ἐν ταῖς δυσὶ προτάσεσι καὶ τοῖς πρώτοις 25 καὶ ἀμέσοις σκοπεῖν· μάλιστα γὰρ φανερὸν τὸ λεγόμενον γίνεται. Οἱ μὲν οὖν διὰ τοῦ ἀντιστρέφειν δεικνύντες τί ἐστι ψυχὴ ἢ τί ἐστιν ἄνθρωπος ἢ ἄλλο ὁτιοῦν τῶν ὄντων, τὸ ἐξ ἀρχῆς αἰτοῦνται, οἷον εἴ τις ἀξιώσειε ψυχὴν εἶναι τὸ αὐτὸ αὑτῷ αἴτιον τοῦ ζῆν, 30 τοῦτο δ' ἀριθμὸν αὐτὸν αὑτὸν κινοῦντα· ἀνάγκη γὰρ αἰτῆσαι τὴν ψυχὴν ὅπερ ἀριθμὸν εἶναι αὐτὸν αὑτὸν κινοῦντα, οὕτως ὡς τὸ αὐτὸ ὄν. (4) Οὐ γὰρ εἰ ἀκολουθεῖ τὸ Α τῷ Β καὶ τοῦτο τῷ Γ, ἔσται τῷ Γ τὸ Α τὸ τί ἦν εἶναι, ἀλλ' ἀληθὲς ἦν εἰπεῖν ἔσται μόνον· οὐδ' 35 εἰ ἔστι τὸ Α ὅπερ τι καὶ κατὰ τοῦ Β κατηγορεῖται παντός. Καὶ γὰρ τὸ ζῴῳ εἶναι κατηγορεῖται κατὰ τοῦ ἀνθρώπῳ εἶναι· ἀληθὲς γὰρ πᾶν τὸ ἀνθρώπῳ εἶναι ζῴῳ εἶναι, ὥσπερ καὶ πάντα ἄνθρωπον ζῷον, ἀλλ' οὐχ οὕτως ὥστε ἓν εἶναι. Ἐὰν μὲν οὖν μὴ οὕτω 40 λάβῃ, οὐ συλλογιεῖται ὅτι τὸ Α ἐστὶ τῷ Γ τὸ τί ἦν εἶναι καὶ ἡ οὐσία. Ἐὰν δὲ οὕτω λάβῃ, πρότερον ἔσται εἰληφὼς τῷ Γ τί ἐστι τὸ τί ἦν εἶναι τὸ Β. Ὥστ' οὐκ ἀποδέδεικται· τὸ γὰρ ἐν ἀρχῇ εἴληφεν.

Ipsius autem, quid est, utrum est syllogismus et demonstratio, an non, quemadmodum præsens ratio supponebat? Nam syllogismus aliquid de aliquo demonstrat per medium; at definitio proprium quid est, et ratione ejus quid est prædicatur. Hæc vero necesse est reciprocari. Si enim τὸ A proprium est τοῦ C; manifestum est quod et *proprium sit* τοῦ B, et hoc τοῦ C: quare omnia mutuo *convertuntur*. Verumtamen etiam, si τὸ A secundum essentiam inest omni C, et universaliter τὸ B de omni C secundum essentiam dicitur; necesse est, A quoque secundum essentiam de C dici. Si vero quis ita non sumet reduplicans, non necesse erit, τὸ A de C prædicari secundum essentiam, si τὸ A quidem de B secundum essentiam prædicetur, non autem de iis, de quibus B secundum essentiam prædicatur. Attamen definitionem utraque hæc habebunt. Erit ergo et B definitio τοῦ C. Si itaque τὸ quid sit, et τὸ quid erat esse, ambo habent; in medio termino erit prius τὸ quid erat esse. (2) Et in universum, si demonstrari potest, quid sit homo; sit τὸ C, homo; τὸ A autem, τὸ quid sit, sive animal bipes, sive aliud quid. Ut ergo aliquid colligatur syllogismo, necesse est, τὸ A de omni B prædicari. Hujus vero erit alia ratio media. Quare et hoc erit definitio hominis. Sumit igitur *demonstrans*, quod eum demonstrare oportet. Nam τὸ B quoque est definitio hominis.

3. Oportet autem *nos rem ipsam* in duabus propositionibus et primis atque immediatis considerare; maxime enim tum, quod dictum est, perspicuum fit. Quicumque igitur per conversionem ostendunt, quid sit anima, aut quid sit homo, aut aliud quodcumque eorum quæ sunt, ii principium petunt. Ut, si quis postulaverit, animam esse id, quod ipsi causa vitæ sit; id vero esse numerum se ipsum moventem. Nam necesse est eum hoc petere, animam velut numerum esse se ipsum moventem, tanquam id, quod *cum definito* (*cum anima*) idem sit. (4) Non enim, si consequitur A τὸ B, et hoc τὸ C, erit propterea τὸ A definitio essentiæ τοῦ C, (sed, quod sit, solum verum erit dicere,) neque *definitio concludetur*, si τὸ A sit id, quod secundum essentiam de omni B prædicatur. Nam et definitio animalis prædicatur de essentia hominis; verum enim est, quidquid sit in definitione hominis, de eo prædicari ea, quæ sint in *definitione* animalis, (sicut etiam omnem hominem esse animal,) at non ita, ut hæc *omnino* unum quid sint. Si ergo ita non sumpserit *demonstrans*, non colliget, τὸ A esse definitionem τοῦ C secundum essentiam et substantiam. Sin vero ita sumpserit, prius sumpserit necesse est, τὸ B esse definitionem essentiæ τοῦ C. Quare non demonstratum est; nam principium petiit.

CAP. V.

Probatur, conclusionem non fieri propter divisionem.

Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἡ διὰ τῶν διαιρέσεων ὁδὸς συλλο-45 γίζεται, καθάπερ ἐν τῇ ἀναλύσει τῇ περὶ τὰ σχήματα εἴρηται. Οὐδαμοῦ γὰρ ἀνάγκη γίνεται τὸ πρᾶγμα ἐκεῖνο εἶναι τωνδὶ ὄντων, ἀλλ' ὥσπερ οὐδ' ὁ ἐπάγων ἀποδείκνυσιν. Οὐ γὰρ δεῖ τὸ συμπέρασμα ἐρωτᾶν,

At nec via per divisionem syllogistice demonstrat, quemadmodum in doctrina de resolutione figurarum dictum est. Nulla enim in quæstione necesse est, rem illam esse, si hæcce sint; verum uti *neque dividens*, *ita* neque inducens demonstrat. Non enim oportet conclusionem in-

οὐδὲ τῷ δοῦναι εἶναι· ἀλλ' ἀνάγκη εἶναι ἐκείνων ὄντων, κἂν μὴ φῇ ὁ ἀποκρινόμενος. Ἆρ' ὁ ἄνθρωπος ζῷον ἢ ἄψυχον; εἶτ' ἔλαβε ζῷον, οὐ συλλελόγισται. Πάλιν ἅπαν ζῷον ἢ πεζὸν ἢ ἔνυδρον· ἔλαβε πεζόν. Καὶ τὸ εἶναι τὸν ἄνθρωπον, τὸ ὅλον, ζῷον πεζόν, οὐκ ἀνάγκη ἐκ τῶν εἰρημένων, ἀλλὰ λαμβάνει καὶ τοῦτο. Διαφέρει δ' οὐδὲν ἐπὶ πολλῶν ἢ ὀλίγων οὕτω ποιεῖν· τὸ αὐτὸ γάρ ἐστιν. Ἀσυλλόγιστος μὲν οὖν καὶ ἡ χρῆσις γίνεται τοῖς οὕτω μετιοῦσι καὶ τῶν ἐνδεχομένων συλλογισθῆναι. (2) Τί γὰρ κωλύει τοῦτο ἀληθὲς μὲν τὸ πᾶν εἶναι κατὰ τοῦ ἀνθρώπου, μὴ μέντοι τὸ τί ἐστι μηδὲ τὸ τί ἦν εἶναι δηλοῦν; (3) ἔτι τί κωλύει ἢ προσθεῖναί τι ἢ ἀφελεῖν ἢ ὑπερβεβηκέναι τῆς οὐσίας;

4. Ταῦτα μὲν οὖν παρίεται μέν, ἐνδέχεται δὲ λῦσαι τῷ λαμβάνειν ἐν τῷ τί ἐστι πάντα, καὶ τὸ ἐφεξῆς τῇ διαιρέσει ποιεῖν, αἰτούμενον τὸ πρῶτον, καὶ μηδὲν παραλείπειν. Τοῦτο δ' ἀναγκαῖον, εἰ ἅπαν εἰς τὴν διαίρεσιν ἐμπίπτει καὶ μηδὲν ἐλλείπει· τοῦτο δ' ἀναγκαῖον, ἄτομον γὰρ ἤδη δεῖ εἶναι. (5) Ἀλλὰ συλλογισμὸς ὅμως οὐκ ἔνεστιν, ἀλλ' εἴπερ, ἄλλον τρόπον γνωρίζειν ποιεῖ. Καὶ τοῦτο μὲν οὐδὲν ἄτοπον· οὐδὲ γὰρ ὁ ἐπάγων ἴσως ἀποδείκνυσιν, ἀλλ' ὅμως δηλοῖ τι. (6) Συλλογισμὸν δ' οὐ λέγει ὁ ἐκ τῆς διαιρέσεως λέγων τὸν ὁρισμόν. Ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς συμπεράσμασι τοῖς ἄνευ τῶν μέσων, ἐάν τις εἴπῃ ὅτι τούτων ὄντων ἀνάγκη τοδὶ εἶναι, ἐνδέχεται ἐρωτῆσαι διὰ τί, οὕτως καὶ ἐν τοῖς διαιρετικοῖς ὅροις. Τί ἐστιν ἄνθρωπος; ζῷον θνητόν, ὑπόπουν, δίπουν, ἄπτερον· διὰ τί; παρ' ἑκάστην πρόσθεσιν· ἐρεῖ γάρ, καὶ δείξει τῇ διαιρέσει, ὡς οἴεται, ὅτι πᾶν ἢ θνητὸν ἢ ἀθάνατον. Ὁ δὲ τοιοῦτος λόγος ἅπας οὐκ ἔστιν ὁρισμός. Ὥστ' εἰ καὶ ἀπεδείκνυτο τῇ διαιρέσει, ἀλλ' ὅ γ' ὁρισμὸς οὐ συλλογισμὸς γίνεται.

terrogare, nec eo, quod concedatur, esse; sed *oportet eam* sequi necessario, quia illa sint, etiamsi non ponat respondens. *Ut*, numquid homo animal, an inanimatum? Ea sumpsit, *esse* animal, non fuit syllogismo conclusum. Rursus, omne animal aut est pedestre, aut aquaticum. Sumpsit pedestre. Atque hoc, esse hominem, τὸ totum, animal pedestre, non sequitur hoc necessario ex dictis, sed sumit hoc quoque *demonstrans*. Nihil autem interest, in pluribus, aut in paucis, ita colligere; nam idem est. In his ergo etiam, quæ syllogismo colligi possint, usus erit ejusmodi rationis et viæ alienus a syllogismi necessitate. (2) Quid enim impedit quominus verum sit omne hoc de homine, et tamen neque essentiam, neque notionem *hominis* explicet? (3) Præterea, quid impedit quominus apponatur aliquid, aut tollatur, aut essentiam *rei definiendæ* transcendat?

4. Hæc igitur prætermittuntur quidem, fit autem ut solvantur, eo, quod sumat *tanquam concessa* omnia, quæ ratione ejus quid sit dicuntur, et, quod sequitur, ordine per divisionem conficiat, primum *concedi* postulans, et nihil prætermittat. Id vero necessarium est, si omnia in divisionem incidant, et nihil deficiat : quod ipsum necessarium est; individuum enim jam oportet esse. (5) Nihilo minus tamen syllogismus in tali ratione non inest, sed si quidem, alio modo *ea* scientiam gignit. Et hoc quidem non absurdum est. Neque enim inducens forte demonstrat, sed nihilo minus aliquid ostendit. (6) Syllogismum autem non dicit, qui ex divisione definitionem dicit. Quemadmodum enim in conclusionibus sine mediis, si quis dicat quod, his positis, necesse sit illud esse, fit ut causa rei quæratur; sic quoque in definitionibus per divisionem collectis; *ut*, quid est homo? animal mortale, pedestre, bipes, implume : causa *quæritur*, secundum unamquamque appositionem; dicet enim *aliquis*, et demonstrabit divisione, ut arbitratur, quidquid sit, aut esse mortale, aut immortale. Tota autem talis oratio non est definitio. Quare, etiamsi demonstratum esset divisione, at definitio saltem syllogismo non fit.

CAP. VI.

Probatur, non demonstrari definitionem sumpta definitione definitionis, aut contrarii definitione.

Ἀλλ' ἆρα ἔστι καὶ ἀποδεῖξαι τὸ τί ἐστι κατ' οὐσίαν, ἐξ ὑποθέσεως δέ, λαβόντα τὸ μὲν τί ἦν εἶναι τὸ ἐκ τῶν ἐν τῷ τί ἐστιν ἰδίων, ταδὶ δὲ ἐν τῷ τί ἐστι μόνα, καὶ ἴδιον τὸ πᾶν; τοῦτο γάρ ἐστι τὸ εἶναι ἐκείνῳ. (2) Ἢ πάλιν εἴληφε τὸ τί ἦν εἶναι καὶ ἐν τούτῳ; ἀνάγκη γὰρ διὰ τοῦ μέσου δεῖξαι. (3) Ἔτι ὥσπερ οὐδ' ἐν συλλογισμῷ λαμβάνεται τί ἐστι τὸ συλλελογίσθαι (ἀεὶ γὰρ ὅλη ἢ μέρος ἡ πρότασις, ἐξ ὧν ὁ συλλογισμός), οὕτως οὐδὲ τὸ τί ἦν εἶναι δεῖ ἐνεῖναι ἐν τῷ συλλογισμῷ, ἀλλὰ χωρὶς τοῦτο τῶν κειμένων εἶναι, καὶ πρὸς τὸν ἀμφισβητοῦντα εἰ συλλελόγισται ἢ μὴ τοῦτο, ἀπαντᾶν ὅτι· τοῦτο γὰρ ἦν συλλογισμός. Καὶ πρὸς τὸν ὅτι οὐ τὸ τί ἦν εἶναι συλλελόγισται, ὅτι ναί· τοῦτο γὰρ ἔκειτο ἡμῖν τὸ τί ἦν εἶναι. Ὥστε ἀνάγκη καὶ ἄνευ τοῦ τί συλλογισμὸς ἢ τοῦ τί ἦν εἶναι συλλελογίσθαι τι.

4. Κἂν ἐξ ὑποθέσεως δὲ δεικνύῃ, οἷον εἰ τῷ κακῷ ἐστὶ τὸ διαιρετῷ εἶναι, τῷ δ' ἐναντίῳ τὸ τῷ ἐναντίῳ

Verum numquid definitionem secundum substantiam monstrare *aliquis* potest, ex hypothesi quidem, sumens id, quod ratione ejus quid sit prædicatur, esse ex propriis essentiæ principiis; hæcce vero sola substantiam indicare, et totum *in definitione aggregatum* esse proprium? Hoc vero est essentia illius. (2) Aut rursus priorem definitionem etiam in hoc sumpsit? nam necesse est per medium demonstrare. (3) Præterea, quemadmodum neque in syllogismo sumitur, quid sit syllogismo conclusum esse, (quum semper aut totum, aut pars sit *ad conclusionem* propositio, e quibus *duabus* est syllogismus;) ita neque definitio inesse in syllogismo *quo probatur definitio* debet, sed seorsum hæc esse *debet* ab iis, quæ posita sunt. Et dubitanti, num hoc *probatum* syllogismo collectum sit, an non, respondendum est, collectum esse; hoc enim erat syllogismus. Et *dubitanti*, an sit definitio syllogismo collecta, *respondendum est*, utique *esse eam syllogismo collectam*; hoc enim a nobis positum erat esse definitionem. Quare necesse est, etiam absque definitione syllogismi, aut definitionis definitione, syllogismo collectum esse aliquid.

4. Si vero ex hypothesi *aliquis* demonstret, velut, si malo inest τὸ esse divisibile; τῷ contrario autem τὸ esse

εἶναι, ὅσοις ἔστι τι ἐναντίον· τὸ δ' ἀγαθὸν τῷ κακῷ
ἐναντίον καὶ τὸ ἀδιαίρετον τῷ διαιρετῷ· ἔστιν ἄρα τὸ
ἀγαθῷ εἶναι τὸ ἀδιαιρέτῳ εἶναι. Καὶ γὰρ ἐνταῦθα
λαβὼν τὸ τί ἦν εἶναι δείκνυσι· λαμβάνει δ' εἰς τὸ δεῖ-
5 ξαι τὸ τί ἦν εἶναι. (5) Ἕτερον μέντοι ἔστω· καὶ
γὰρ ἐν ταῖς ἀποδείξεσιν, ὅτι ἐστὶ τόδε κατὰ τοῦδε,
ἀλλὰ μὴ αὐτό, μηδὲ οὗ ὁ αὐτὸς λόγος, καὶ ἀντιστρέ-
φει. (6) Πρὸς ἀμφοτέρους δέ, τόν τε κατὰ διαίρεσιν
δεικνύντα καὶ πρὸς τὸν οὕτω συλλογισμόν, τὸ αὐτὸ
10 ἀπόρημα· διὰ τί ἔσται ὁ ἄνθρωπος ζῷον δίπουν πεζόν,
ἀλλ' οὐ ζῷον καὶ πεζόν; ἐκ γὰρ τῶν λαμβανομένων
οὐδεμία ἀνάγκη ἐστὶν ἓν γίνεσθαι τὸ κατηγορούμενον,
ἀλλ' ὥσπερ ἂν ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς εἴη μουσικὸς καὶ
γραμματικός.

contrarium *omnibus*, quibuscumque est aliquid contrarium; bonum vero malo contrarium est; et indivisibile divisibili : inest ergo τῷ bonum esse τὸ indivisibile esse. Etenim hic assumens aliquam definitionem demonstrat; assumit autem eam ad probandam definitionem hanc, *quæ primo erat proposita*. (5) Diversum ergo aliquid sit. Etenim in demonstrationibus *ita colligimus*, quod *verum* sit hoc de illo, at non quod idem sit, nec id, cujus eadem definitio, et *quod* reciprocetur. (6) Adversus utrosque autem, tam eum, qui per divisionem demonstrat, quam syllogismum hoc modo *colligentem*, eadem est dubitatio; quare futurus sit homo animal bipes pedestre, at non animal, et pedestre? Ex sumptis enim nulla exsistit necessitas, qua ista unum fiant prædicatum; sed *ut ita prædicentur*, quemadmodum hominem eundem et musicum et grammaticum esse dicimus.

CAP. VII.

Probatur, quid res sit, demonstrari non posse.

15 Πῶς οὖν δὴ ὁ ὁριζόμενος δείξει τὴν οὐσίαν ἢ τὸ τί
ἐστιν; οὔτε γὰρ ὡς ἀποδεικνὺς ἐξ ὁμολογουμένων εἶναι
δῆλον ποιήσει ὅτι ἀνάγκη ἐκείνων ὄντων ἕτερόν τι
εἶναι, ἀπόδειξις γὰρ τοῦτο, οὔθ' ὡς ὁ ἐπάγων διὰ τῶν
καθ' ἕκαστα δήλων ὄντων, ὅτι πᾶν οὕτως τῷ μηδὲν
20 ἄλλως· οὐ γὰρ τί ἐστι δείκνυσιν, ἀλλ' ὅτι ἢ ἔστιν ἢ οὐκ
ἔστιν. Τίς οὖν ἄλλος τρόπος λοιπός; οὐ γὰρ δὴ δείξει
γε τῇ αἰσθήσει ἢ τῷ δακτύλῳ.

2. Ἔτι πῶς δείξει τὸ τί ἐστιν; ἀνάγκη γὰρ τὸν
εἰδότα τὸ τί ἐστιν ἄνθρωπος ἢ ἄλλο ὁτιοῦν, εἰδέναι
25 καὶ ὅτι ἔστιν· τὸ γὰρ μὴ ὂν οὐδεὶς οἶδεν ὅ τι ἐστίν,
ἀλλὰ τί μὲν σημαίνει ὁ λόγος ἢ τὸ ὄνομα, ὅταν εἴπω
τραγέλαφος, τί δ' ἐστι τραγέλαφος, ἀδύνατον εἰδέναι.
Ἀλλὰ μὴν εἰ δείξει τί ἐστι καὶ ὅτι ἔστι, πῶς τῷ αὐτῷ
λόγῳ δείξει; ὅ τε γὰρ ὁρισμὸς ἕν τι δηλοῖ καὶ ἡ ἀπό-
30 δειξις· τὸ δὲ τί ἐστιν ἄνθρωπος καὶ τὸ εἶναι ἄνθρωπον
ἄλλο.

3. Εἶτα καὶ δι' ἀποδείξεώς φαμεν ἀναγκαῖον εἶναι
δείκνυσθαι ἅπαν ὅτι ἔστιν, εἰ μὴ οὐσία εἴη. Τὸ
δ' εἶναι οὐκ οὐσία οὐδενί· οὐ γὰρ γένος τὸ ὄν. Ἀπό-
35 δειξις ἄρ' ἔσται ὅτι ἔστιν. (4) Ὅπερ καὶ νῦν ποιοῦσιν
αἱ ἐπιστῆμαι. Τί μὲν γὰρ σημαίνει τὸ τρίγωνον,
ἔλαβεν ὁ γεωμέτρης, ὅτι δ' ἔστι, δείκνυσιν. Τί οὖν
δείξει ὁ ὁριζόμενος τί ἐστιν; ἢ τὸ τρίγωνον; εἰδὼς ἄρα
τις ὁρισμῷ τί ἐστιν, εἰ ἔστιν οὐκ εἴσεται· ἀλλ' ἀδύ-
40 νατον.

5. Φανερὸν δὲ καὶ κατὰ τοὺς νῦν τρόπους τῶν ὅρων
ὡς οὐ δεικνύουσιν οἱ ὁριζόμενοι ὅτι ἔστιν. Εἰ γὰρ
καὶ ἔστιν ἐκ τοῦ μέσου τὸ ἴσον, ἀλλὰ διὰ τί ἔστι τὸ
ὁρισθέν; καὶ διὰ τί τοῦτ' ἔστι κύκλος; εἴη γὰρ ἂν καὶ
45 ὀρειχάλκου φάναι εἶναι αὐτόν. Οὔτε γὰρ ὅτι δυνατὸν
εἶναι τὸ λεγόμενον προσδηλοῦσιν οἱ ὅροι, οὔτε ὅτι
ἐκεῖνο οὗ φασιν εἶναι ὁρισμόν. Ἀλλ' ἀεὶ ἔξεστι λέ-
γειν τὸ διὰ τί.

6. Εἰ ἄρα ὁ ὁριζόμενος δείκνυσιν ἢ τί ἐστιν ἢ τί
50 σημαίνει τοὔνομα, εἰ μή ἐστι μηδαμῶς τοῦ τί ἐστιν,
εἴη ἂν ὁ ὁρισμὸς λόγος ὀνόματι τὸ αὐτὸ σημαίνων.

Quomodo igitur definiens demonstrabit substantiam, aut quid res sit? neque enim, ut demonstrans ex iis, quæ esse conceduntur, manifestum faciet quod necesse sit, quum illa sint, aliud quid esse; nam hoc est demonstratio; nec, ut inducens, per singularia, quæ manifesta sunt, quod omne ita *se habeat*, quia nihil *sit*, *quod* aliter *se habeat*; non enim, quid sit, demonstrat, sed, quod aut sit, aut non sit. Quis ergo alius modus superest? neque enim sensu, aut digito monstrabit.

2. Porro, quomodo demonstrabit, definitionem? nam necesse est scientem, quid sit homo, aut aliud quodcumque, scire etiam quod sit; id enim, quod non est, nemo scit, quid sit, sed tantum, quid quidem significet oratio aut nomen, quando dico hircocervus; quid sit autem hircocervus impossibile est scire. At vero, si ostendet, quid sit, et quod sit, quomodo *hæc* eadem ratione demonstrabit? nam et definitio unum quid significat, et demonstratio; τὸ autem quid sit homo, et τὸ esse hominem, diversa sunt.

3. Deinde quoque per demonstrationem dicimus necessarium esse ut demonstretur omne, quod sit, nisi sit substantia. Τὸ Esse autem non est substantia ulli rei; non enim genus est ens. Demonstratio ergo erit, quod sit. (4) Quod quidem nunc etiam faciunt scientiæ. Nam quid significet triangulus, sumpsit geometra; quod autem sit, demonstrat. Quid ergo demonstrabit definiens? quid sit? an vero *quod sit* triangulus? sciens ergo quis definitione quid sit, num sit, non sciet. Sed hoc impossibile est.

5. Manifestum vero etiam est secundum hos modos terminorum, quod non demonstrent definientes, quod *res* sit. Nam tametsi sit æquale, quod a medio ducitur (*ut lineæ in circulis a centro ad circumferentiam ductæ*), at cur est ipsum definitum? et cur hoc est circulus? posset enim quis dicere orichalci esse eum. Neque enim, quod fieri possit, ut sit id, quod dicitur, definitiones una explicant; nec, quod illud *sit*, cujus dicunt esse definitionem. Sed semper licet dicere, ob quam causam sit?

6. Si ergo definiens demonstrat aut quid sit, aut quid significet nomen; si nequaquam est explicatio illius, *quo*, quid sit, quærimus; fuerit sane definitio cum nomine idem

Ἀλλ' ἄτοπον. (7) Πρῶτον μὲν γὰρ καὶ μὴ οὐσιῶν ἂν εἴη καὶ τῶν μὴ ὄντων· σημαίνειν γὰρ ἔστι καὶ τὰ μὴ ὄντα. (8) Ἔτι πάντες οἱ λόγοι ὁρισμοὶ ἂν εἶεν· εἴη γὰρ ἂν ὄνομα θέσθαι ὁποιῳοῦν λόγῳ, ὥστε ὅρους ἂν διαλεγοίμεθα πάντες καὶ ἡ Ἰλιὰς ὁρισμὸς ἂν εἴη. (9) Ἔτι οὐδεμία ἐπιστήμη ἀποδείξειεν ἂν ὅτι τοῦτο τοὔνομα τουτὶ δηλοῖ· οὐδ' οἱ ὁρισμοὶ τοίνυν τοῦτο προσδηλοῦσιν.

10. Ἐκ μὲν τοίνυν τούτων οὔτε ὁρισμὸς καὶ συλλογισμὸς φαίνεται ταὐτὸν ὄν, οὔτε ταὐτοῦ συλλογισμὸς καὶ ὁρισμός· πρὸς δὲ τούτοις, ὅτι οὔτε ὁ ὁρισμὸς οὐδὲν οὔτε ἀποδείκνυσιν οὔτε δείκνυσιν, οὔτε τὸ τί ἐστιν οὔθ' ὁρισμῷ οὔτ' ἀποδείξει ἔστι γνῶναι.

significans; verum hoc absurdum est. (7) Nam primum quidem *definitio* esset eorum quoque, quæ non substantiæ, nec omnino sunt; nam et, quæ non sunt, possunt *nomine* significari. (8) Porro, *sic* omnes fere orationes definitiones essent. Posset enim aliquis nomen imponere cuicumque orationi. Quare omnes proferremus definitiones; et Ilias esset definitio. (9) Insuper, nulla scientia demonstraret quod hoc nomen significet hocce; neque enim definitiones hoc declarant.

10. Ex his igitur apparet, neque definitionem, neque syllogismum idem esse, neque ejusdem esse syllogismum et definitionem; præterea vero, nec definitionem quicquam aut demonstrare *de aliquo*, aut *simpliciter* demonstrare; neque essentiam *rei* aut definitione, aut demonstratione cognosci posse.

CAP. VIII.

De logico syllogismo, quo, quid res sit, probari potest.

Πάλιν δὲ σκεπτέον τί τούτων λέγεται καλῶς καὶ τί οὐ καλῶς, καὶ τί ἐστιν ὁ ὁρισμός, καὶ τοῦ τί ἐστιν ἆρά πως ἔστιν ἀπόδειξις καὶ ὁρισμὸς ἢ οὐδαμῶς. (2) Ἐπεὶ δ' ἐστίν, ὡς ἔφαμεν, ταὐτὸν τὸ εἰδέναι τί ἐστι καὶ τὸ εἰδέναι τὸ αἴτιον τοῦ τί ἐστι· λόγος δὲ τούτου, ὅτι ἔστι τι τὸ αἴτιον· καὶ τοῦτο ἢ τὸ αὐτὸ ἢ ἄλλο, κἂν ᾖ ἄλλο, ἢ ἀποδεικτὸν ἢ ἀναπόδεικτον· εἰ τοίνυν ἐστὶν ἄλλο καὶ ἐνδέχεται ἀποδεῖξαι, ἀνάγκη μέσον εἶναι τὸ αἴτιον καὶ ἐν τῷ σχήματι τῷ πρώτῳ δείκνυσθαι· καθόλου τε γὰρ καὶ κατηγορικὸν τὸ δεικνύμενον. Εἷς μὲν δὴ τρόπος ἂν εἴη ὁ νῦν ἐξητασμένος, τὸ δι' ἄλλου τὸ τί ἐστι δείκνυσθαι. Τῶν τε γὰρ τί ἐστιν ἀνάγκη τὸ μέσον εἶναι τί ἐστι, καὶ τῶν ἰδίων ἴδιον. Ὥστε τὸ μὲν δείξει τὸ δ' οὐ δείξει τῶν τί ἦν εἶναι τῷ αὐτῷ πράγματι.

3. Οὗτος μὲν οὖν ὁ τρόπος ὅτι οὐκ ἂν εἴη ἀπόδειξις, εἴρηται πρότερον· ἀλλ' ἔστι λογικὸς συλλογισμὸς τοῦ τί ἐστιν. (4) Ὃν δὲ τρόπον ἐνδέχεται, λέγωμεν, εἰπόντες πάλιν ἐξ ἀρχῆς. (5) Ὥσπερ γὰρ τὸ διότι ζητοῦμεν ἔχοντες τὸ ὅτι, ἐνίοτε δὲ καὶ ἅμα δῆλα γίνεται, ἀλλ' οὔτι πρότερόν γε τὸ διότι δυνατὸν γνωρίσαι τοῦ ὅτι, δῆλον ὅτι ὁμοίως καὶ τὸ τί ἦν εἶναι οὐκ ἄνευ τοῦ ὅτι ἐστίν· ἀδύνατον γὰρ εἰδέναι τί ἐστιν, ἀγνοοῦντας εἰ ἔστιν. (6) Τὸ δ' εἰ ἔστιν ὁτὲ μὲν κατὰ συμβεβηκὸς ἔχομεν, ὁτὲ δ' ἔχοντές τι αὐτοῦ τοῦ πράγματος, οἷον βροντήν, ὅτι ψόφος τις νεφῶν, καὶ ἔκλειψιν, ὅτι στέρησίς τις φωτός, καὶ ἄνθρωπον, ὅτι ζῷόν τι, καὶ ψυχήν, ὅτι αὐτὸ αὑτὸ κινοῦν. (7) Ὅσα μὲν οὖν κατὰ συμβεβηκὸς οἴδαμεν ὅτι ἔστιν, ἀναγκαῖον μηδαμῶς ἔχειν πρὸς τὸ τί ἐστιν· οὐδὲ γὰρ ὅτι ἔστιν ἴσμεν· τὸ δὲ ζητεῖν τί ἐστι μὴ ἔχοντας ὅτι ἔστι, μηδὲν ζητεῖν ἐστίν· καθ' ὅσων δ' ἔχομέν τι, ῥᾷον. Ὥστε ὡς ἔχομεν ὅτι ἔστιν, οὕτως ἔχομεν καὶ πρὸς τὸ τί ἐστιν. (8) Ὧν οὖν ἔχομέν τι τοῦ τί ἐστιν, ἔστω πρῶτον μὲν ὧδε· ἔκλειψις ἐφ' οὗ τὸ Α, σελήνη ἐφ' οὗ Γ, ἀντίφραξις γῆς ἐφ' οὗ Β. Τὸ μὲν οὖν πότερον ἐκλείπει ἢ οὔ, τὸ Β ζητεῖν ἐστίν, ἆρ' ἔστιν ἢ οὔ. Τοῦτο δ' οὐδὲν διαφέρει ζητεῖν ἢ εἰ ἔστι λόγος αὐτοῦ. Καὶ ἐὰν ᾖ τοῦτο, κἀκεῖνό φαμεν εἶναι. Ἢ ποτέρας τῆς ἀντιφάσεώς ἐστιν ὁ λόγος, πότερον τοῦ

Rursus autem considerandum est, quid horum bene dicatur, et quid non bene; et quid sit definitio; et num sit definitionis demonstratio et definitio, aut plane non *sit*. (2) Quoniam vero, ut diximus, idem est τὸ scire quid sit, et τὸ scire causam quare *res* sit; ratio autem hujus est, quod sit aliqua causa; et hæc aut eadem, aut alia; quæ si alia fuerit, aut demonstrari, aut non demonstrari possit; si igitur est alia *causa*, et eam demonstrari contingit, necesse est, medium esse causam, et in prima figura demonstrari; universale enim et affirmativum est id, quod demonstratur. Unus ergo quidem modus fuerit, qui jam est expositus, unam per aliam definitionem demonstrandi. Eorum enim, quæ ratione ejus quid est prædicantur medium necesse est esse τὸ quid sit; et propriorum proprium. Quare hoc quidem demonstrabit *aliquis*, illud autem non demonstrabit eorum, quæ eidem rei secundum essentiam insint.

3. Hic igitur modus quod non fuerit demonstratio, prius dictum est; sed est logicus syllogismus de eo, quid sit. (4) Quomodo autem contingat *definitionem demonstrari*, dicamus, iterum repetentes ab initio. (5) Quemadmodum enim inquirimus causam *rei*, quum jam sciamus *eam* esse, aliquando vero simul etiam illa innotescunt, attamen non licet prius causam rei cognoscere, quam quod *ea* sit; ita manifestum est, quod similiter etiam definitio esse nequeat, nisi res sit. Nam fieri non potest, ut, quid sit, sciamus, quum ignoremus num sit. (6) Τὸ num sit vero aliquando cognoscimus per accidens; aliquando autem scientes aliquid ex ipsa re; ut tonitru, quod sit sonus quidam nubium; et eclipsin, quod sit privatio luminis; et hominem, quod sit animal quoddam; et animam, quod sit quidpiam se ipsum movens. (7) Quæcumque ergo secundum accidens scimus, quod sint, necesse est, *ex iis* nequaquam nos *aliquid* habere ad definitionem *conficiendam*; neque enim, quod sint, scimus; at τὸ inquirere, quid *res* sit, quum nesciamus quod sit, est frustra inquirere; quatenus autem ipsarum rerum aliquid cognitum habemus, facilius est *inquirere, quid sit res*. Quare, quo modo scimus quod *res* sit, sic quoque ad cognitionem definitionis nos habemus. (8) Quorum autem essentiæ aliquid notum habemus, primum sit ita *exemplum :* eclipsis, loco A; luna, loco C; objectio umbræ a terra, loco B. Τὸ *quærere* igitur, num *luna* deficiat, an non, est τὸ B inquirere, sitne an non. Hoc vero nihil est aliud quam quærere, num sit ejus *aliqua* ratio. Quæ si fuerit, etiam illud esse dicimus. Aut *quærimus*, utrius contradictionis ratio sit, num

ἔχειν δύο ὀρθὰς ἢ τοῦ μὴ ἔχειν. (9) Ὅταν δ' εὕρωμεν, ἅμα τὸ ὅτι καὶ τὸ διότι ἴσμεν, ἂν διὰ μέσων ᾖ· (10) εἰ δὲ μή, τὸ ὅτι, τὸ διότι δ' οὔ. Σελήνη Γ, ἔκλειψις Α, τὸ πανσελήνου σκιὰν μὴ δύνασθαι ποιεῖν μηδενὸς ἡμῶν μεταξὺ ὄντος φανεροῦ, ἐφ' οὗ Β. Εἰ τοίνυν τῷ Γ ὑπάρχει τὸ Β τὸ μὴ δύνασθαι ποιεῖν σκιὰν μηδενὸς μεταξὺ ἡμῶν ὄντος, τούτῳ δὲ τὸ Α τὸ ἐκλελοιπέναι, ὅτι μὲν ἐκλείπει δῆλον, διότι δ' οὔπω, καὶ ὅτι μὲν ἔκλειψίς ἐστιν ἴσμεν, τί δ' ἐστὶν οὐκ ἴσμεν. (11) Δήλου δ' ὄντος ὅτι τὸ Α τῷ Γ ὑπάρχει, ἀλλὰ διὰ τί ὑπάρχει, τὸ ζητεῖν τὸ Β τί ἐστι, πότερον ἀντίφραξις ἢ στροφὴ τῆς σελήνης ἢ ἀπόσβεσις. Τοῦτο δ' ἐστὶν ὁ λόγος τοῦ ἑτέρου ἄκρου, οἷον ἐν τούτοις τοῦ Α· ἔστι γὰρ ἡ ἔκλειψις ἀντίφραξις ὑπὸ γῆς. Τί ἐστι βροντή; πυρὸς ἀπόσβεσις ἐν νέφει. Διὰ τί βροντᾷ; διὰ τὸ ἀποσβέννυσθαι τὸ πῦρ ἐν τῷ νέφει. Νέφος Γ, βροντὴ Α, ἀπόσβεσις πυρὸς τὸ Β. Τῷ δὴ Γ τῷ νέφει ὑπάρχει τὸ Β· ἀποσβέννυται γὰρ ἐν αὐτῷ τὸ πῦρ· τούτῳ τὸ Α, ψόφος. Καὶ ἔστι γε λόγος τὸ Β τοῦ Α τοῦ πρώτου ἄκρου. (12) Ἂν δὲ πάλιν τούτου ἄλλο μέσον ᾖ, ἐκ τῶν παραλοίπων ἔσται λόγων.

13. Ὡς μὲν τοίνυν λαμβάνεται τὸ τί ἐστι καὶ γίνεται γνώριμον, εἴρηται, ὥστε συλλογισμὸς μὲν τοῦ τί ἐστιν οὐ γίνεται οὐδ' ἀπόδειξις, δῆλον μέντοι διὰ συλλογισμοῦ καὶ δι' ἀποδείξεως· ὥστ' οὔτ' ἄνευ ἀποδείξεως ἔστι γνῶναι τὸ τί ἐστιν, οὗ ἐστιν αἴτιον ἄλλο, οὔτ' ἔστιν ἀπόδειξις αὐτοῦ, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς διαπορήμασιν εἴπομεν.

14. Ἔστι δὲ τῶν μὲν ἕτερόν τι αἴτιον, τῶν δ' οὐκ ἔστιν. Ὥστε δῆλον ὅτι καὶ τῶν τί ἐστι τὰ μὲν ἄμεσα καὶ ἀρχαί εἰσιν, ἃ καὶ εἶναι καὶ τί ἐστιν ὑποθέσθαι δεῖ ἢ ἄλλον τρόπον φανερὰ ποιῆσαι. Ὅπερ ὁ ἀριθμητικὸς ποιεῖ· καὶ γὰρ τί ἐστι τὴν μονάδα ὑποτίθεται, καὶ ὅτι ἔστιν. (15) Τῶν δ' ἐχόντων μέσον, καὶ ὧν ἐστί τι ἕτερον αἴτιον τῆς οὐσίας, ἔστι δι' ἀποδείξεως, ὥσπερ εἴπομεν, δηλῶσαι, μὴ τὸ τί ἐστιν ἀποδεικνύντας.

τοῦ habere duos rectos *angulos*, an τοῦ non habere. (9) Quando vero *ejusmodi rationem* invenerimus, tum simul et quod res sit, et cur sit, scimus, si modo per media colligatur. (10) Sin autem minus, quod res sit, *scimus*, at non quare sit. Sit luna, C; eclipsis, A; at sub plenilunio, non apparente aliquo inter nos *et lunam* interjecto, non posse hoc umbram facere, loco B. Si ergo τῷ C inest τὸ B, τὸ non posse facere umbram, nulla re inter nos *et lunam* interjecta; huic vero *inest* τὸ A, τὸ deficere; quod quidem deficiat *luna*, perspicuum est; quare autem, nondum. Et fieri quidem eclipsin, scimus; at quid *ea* sit, nescimus. (11) Quum vero manifestum sit, τὸ A inesse τῷ C, at, cur insit, est τὸ quærere quid sit τὸ B, num objectio umbræ a terra, an conversio lunæ, an exstinctio luminis. Hoc vero est definitio alterius extremi, ut, in his τοῦ A; nam est eclipsis objectio umbræ a terra. Quid est tonitru? exstinctio ignis in nube. Cur tonat? quia exstinguitur ignis in nube. Sit nubes, C; tonitru, A; exstinctio ignis, B. Igitur τῷ C, nubi, inest τὸ B; exstinguitur enim in ea ignis; huic vero *inest* τὸ A, sonitus. Et est itaque τὸ B ratio τοῦ A, ut primi extremi. (12) Si vero hujus aliud rursus sit medium, id a reliquis pendebit rationibus.

13. Quomodo ergo sumatur τὸ quid sit, et notum fiat, dictum est. Quare syllogismus quidem τοῦ quid sit non fit, neque demonstratio; innotescit tamen per syllogismum, et per demonstrationem; quare nec sine demonstratione cognosci potest, quid *res* sit, cujus est alia causa; neque est demonstratio ejus, ut etiam in Dubitationibus diximus.

[IX.] 14. Est autem aliorum quidem alia causa quædam, aliorum vero non est. Hinc manifestum est quod et eorum, quæ ratione ejus quid est dicuntur, alia sint immediata et principia; quæ et quod sint, et quid sint, supponere oportet, aut alio modo clara facere. Quod ipsum arithmeticus facit; nam et quid sit, unitatem supponit, uti et, quod *ea* sit. (15) Eorum autem, quæ medium habent, et quorum est alia quædam causa substantiæ, per demonstrationem, ut diximus, *ipsam causam* declarare licet, nec tamen demonstrando τὸ quid sit.

CAP. IX. [X.]

De definitione essentiæ et causæ rei.

Ὁρισμὸς δ' ἐπειδὴ λέγεται εἶναι λόγος τοῦ τί ἐστι, φανερὸν ὅτι ὁ μέν τις ἔσται λόγος τοῦ τί σημαίνει τὸ ὄνομα ἢ λόγος ἕτερος ὀνοματώδης, οἷον τὸ τί σημαίνει, τί ἐστιν ἢ τρίγωνον. Ὅπερ ἔχοντες ὅτι ἔστι, ζητοῦμεν διὰ τί ἐστιν. Χαλεπὸν δ' οὕτως ἐστὶ λαβεῖν ἃ μὴ ἴσμεν ὅτι ἔστιν. Ἡ δ' αἰτία εἴρηται πρότερον τῆς χαλεπότητος, ὅτι οὐδ' εἰ ἔστιν ἢ μὴ ἴσμεν, ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός. (2) Λόγος δ' εἷς ἐστὶ διχῶς, ὁ μὲν συνδέσμῳ, ὥσπερ ἡ Ἰλιάς, ὁ δὲ τῷ ἓν καθ' ἑνὸς δηλοῦν μὴ κατὰ συμβεβηκός.

3. Εἷς μὲν δὴ ὅρος ἐστὶν ὅρου ὁ εἰρημένος, ἄλλος δ' ἐστὶν ὅρος λόγος ὁ δηλῶν διὰ τί ἐστιν. (4) Ὥστε ὁ μὲν πρότερος σημαίνει μέν, δείκνυσι δ' οὔ, ὁ δ' ὕστερος φανερὸν ὅτι ἔσται οἷον ἀπόδειξις τοῦ τί ἐστι, τῇ θέσει διαφέρων τῆς ἀποδείξεως. Διαφέρει γὰρ εἰπεῖν

Definitio vero quoniam dicitur esse oratio, quæ quid sit indicat, manifestum est quod oratio quædam sit de eo, quid significat nomen, aut oratio diversa nominalis; ut, quid significat *triangulus*, quid est, quatenus triangulus *vocatur;* quod ubi cognoverimus quod sit, inquirimus cur sit. Difficile autem est *illa* ita deprehendere, quæ nescimus quod sint. Causa vero difficultatis ante dicta est; quod neque scimus utrum sint, an non sint, nisi secundum accidens. (2) Oratio autem una est duobus modis; alia quidem conjunctione, ut Ilias; alia autem, quia unum de uno indicat non secundum accidens.

3. Una ergo finitio est definitionis modo proposita. Finitio alia autem est explicatio, quæ causam rei declarat. (4) Quare prior *finitio* significat quidem aliquid, at non demonstrat; posterior autem, manifestum est quod futura sit velut demonstratio ipsius essentiæ, collocatione *sola terminorum* a definitione differens. Differt enim dicere,

διὰ τί βροντᾷ καὶ τί ἐστι βροντή· ἐρεῖ γὰρ οὕτω μὲν διότι ἀποσβέννυται τὸ πῦρ ἐν τοῖς νέφεσι· τί δ' ἐστὶ βροντή; ψόφος ἀποσβεννυμένου πυρὸς ἐν νέφεσιν. Ὥστε ὁ αὐτὸς λόγος ἄλλον τρόπον λέγεται, καὶ ὡδὶ μὲν ἀπόδειξις συνεχής, ὡδὶ δὲ ὁρισμός. (5) Ἔτι ἐστὶν ὅρος βροντῆς ψόφος ἐν νέφεσι· τοῦτο δ' ἐστὶ τῆς τοῦ τί ἐστιν ἀποδείξεως συμπέρασμα. (6) Ὁ δὲ τῶν ἀμέσων ὁρισμὸς θέσις ἐστὶ τοῦ τί ἐστιν ἀναπόδεικτος.

7. Ἔστιν ἄρα ὁρισμὸς εἷς μὲν λόγος τοῦ τί ἐστιν ἀναπόδεικτος, εἷς δὲ συλλογισμὸς τοῦ τί ἐστι, πτώσει διαφέρων τῆς ἀποδείξεως, τρίτος δὲ τῆς τοῦ τί ἐστιν ἀποδείξεως συμπέρασμα. (8) Φανερὸν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων καὶ πῶς ἔστι τοῦ τί ἐστιν ἀπόδειξις καὶ πῶς οὐκ ἔστι, καὶ τίνων ἔστι καὶ τίνων οὐκ ἔστιν, ἔτι δ' ὁρισμὸς ποσαχῶς τε λέγεται καὶ πῶς τὸ τί ἐστι δείκνυσι καὶ πῶς οὔ, καὶ τίνων ἐστὶ καὶ τίνων οὔ, ἔτι δὲ πρὸς ἀπόδειξιν πῶς ἔχει, καὶ πῶς ἐνδέχεται τοῦ αὐτοῦ εἶναι καὶ πῶς οὐκ ἐνδέχεται.

cur tonat? et, quid est tonitru? dicet enim ita *ad priorem quæstionem* aliquis, quoniam exstinguitur ignis in nubibus; quid autem est tonitru? Sonitus exstincti ignis in nubibus. Quare eadem oratio alio modo dicitur; et hoc quidem modo demonstratio *est* continua; illo vero definitio. (5) Porro, definitur tonitru : sonitus in nubibus. Hoc vero est conclusio demonstrationis essentiæ. (6) At immediatorum definitio positio est essentiæ non amplius demonstranda.

7. Est ergo definitio una quidem, oratio essentiam rei explicans non amplius demonstrabilis; altera vero, syllogismus τοῦ quid sit (*essentiæ rei*), dispositione differens a demonstratione; tertia denique, conclusio demonstrationis τοῦ quid sit. (8) Manifestum igitur ex dictis est, et quomodo ipsius definitionis fiat demonstratio, et quomodo non fiat; et quorum sit, et quorum non sit; porro autem, quot modis dicatur definitio; et quomodo *illa* essentiam rei demonstret, et quomodo non; et quorum sit, et quorum non sit; præterea vero, quomodo se habeat ad demonstrationem; et quomodo contingat ejusdem esse, et quomodo non contingat.

CAP. X. [XI.]

Probatur, demonstrationem causæ rei per quattuor causarum genera fieri.

Ἐπεὶ δὲ ἐπίστασθαι οἰόμεθα ὅταν εἰδῶμεν τὴν αἰτίαν, αἰτίαι δὲ τέτταρες, μία μὲν τὸ τί ἦν εἶναι, μία δὲ τὸ τίνων ὄντων ἀνάγκη τοῦτ' εἶναι, ἑτέρα δὲ ἥ τι πρῶτον ἐκίνησε, τετάρτη δὲ τὸ τίνος ἕνεκα, πᾶσαι αὗται διὰ τοῦ μέσου δείκνυνται. Τό τε γὰρ οὗ ὄντος τοδὶ ἀνάγκη εἶναι μιᾶς μὲν προτάσεως ληφθείσης οὐκ ἔστι, δυοῖν δὲ τοὐλάχιστον· τοῦτο δ' ἐστίν, ὅταν ἓν μέσον ἔχωσιν. Τούτου οὖν ἑνὸς ληφθέντος τὸ συμπέρασμα ἀνάγκη εἶναι. (2) Δῆλον δὲ καὶ ὧδε. Διὰ τί ὀρθὴ ἡ ἐν ἡμικυκλίῳ; ἢ τίνος ὄντος ὀρθή; ἔστω δὴ ὀρθὴ ἐφ' ἧς Α, ἡμίσεια δυοῖν ὀρθαῖν ἐφ' ἧς Β, ἡ ἐν ἡμικυκλίῳ ἐφ' ἧς Γ. Τοῦ δὴ τὸ Α τὴν ὀρθὴν ὑπάρχειν τῷ Γ τῇ ἐν τῷ ἡμικυκλίῳ αἴτιον τὸ Β· αὕτη μὲν γὰρ τῇ Α ἴση, ἡ δὲ τὸ Γ τῇ Β· δύο γὰρ ὀρθῶν ἡμίσεια. Τοῦ Β οὖν ὄντος ἡμίσεος δύο ὀρθῶν τὸ Α τῷ Γ ὑπάρχει· τοῦτο δ' ἦν τὸ ἐν ἡμικυκλίῳ ὀρθὴν εἶναι. (3) Τοῦτο δὲ ταὐτόν ἐστι τῷ τί ἦν εἶναι, τῷ τοῦτο σημαίνειν τὸν λόγον. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ τί ἦν εἶναι αἴτιον δέδεικται τὸ μέσον. (4) Τὸ δὲ διὰ τί ὁ Μηδικὸς πόλεμος ἐγένετο Ἀθηναίοις; τίς αἰτία τοῦ πολεμεῖσθαι Ἀθηναίους; ὅτι εἰς Σάρδεις μετ' Ἐρετριέων ἐνέβαλον· τοῦτο γὰρ ἐκίνησε πρῶτον. Πόλεμος ἐφ' οὗ Α, προτέρους εἰσβαλεῖν Β, Ἀθηναῖοι τὸ Γ. Ὑπάρχει δὴ τὸ Β τῷ Γ, τὸ πρότερον ἐμβαλεῖν τοῖς Ἀθηναίοις, τὸ δὲ Α τῷ Β· πολεμοῦσι γὰρ τοῖς πρότερον ἀδικήσασιν. Ὑπάρχει ἄρα τῷ μὲν Β τὸ Α, τὸ πολεμεῖσθαι τοῖς πρότερον ἄρξασι· τοῦτο δὲ τὸ Β τῷ Γ τοῖς Ἀθηναίοις· πρότερον γὰρ ἦρξαν. Μέσον ἄρα καὶ ἐνταῦθα τὸ αἴτιον τὸ πρῶτον κινῆσαν. (5) Ὅσων δ' αἴτιον τὸ ἕνεκά τινος, οἷον διὰ τί περιπατεῖ; ὅπως ὑγιαίνῃ· διὰ τί οἰκία ἐστίν; ὅπως σώζηται τὰ σκεύη· τὸ μὲν ἕνεκα τοῦ ὑγιαίνειν, τὸ δ' ἕνεκα τοῦ σώζεσθαι. Διὰ τί δὲ ἀπὸ δείπνου δεῖ περιπατεῖν, καὶ ἕνεκα τίνος δεῖ, οὐδὲν

Quoniam vero scire *rem tum demum* arbitramur, quando causam cognoscimus; causæ autem quattuor sunt : una quidem, essentiam rei explicans; una vero, ex qua, positis quibusdam, necesse est, hoc esse; altera præterea, quæ aliquid primo movit; quarta denique, cujus gratia aliquid fit; omnes hæ *causæ* per medium monstrantur. Nam τὸ, posito hoc, necesse esse, illud esse, una tantum sumpta propositione, non licet *demonstrare*, at minimum duabus; id vero est, quum *propositiones* unum medium habeant. Quo ergo uno sumpto, necesse est, conclusionem exsistere. (2) Manifestum vero ita quoque fit. Cur rectus est *angulus* in semicirculo? aut, quo posito, rectus est? Nimirum sit *angulus* rectus, loco A; dimidius duorum rectorum, loco B; angulus in semicirculo, loco C. Ergo τὸ A, *angulum* rectum, inesse τῷ C, angulo in semicirculo, hujus causa est τὸ B. Nam hic *angulus* est æqualis *angulo* A; ille autem *angulus* C *angulo* B; nam est dimidius duorum rectorum. Posito igitur B, dimidio duorum rectorum, τὸ A inest τῷ C: hoc autem erat τὸ rectum esse *angulum* in semicirculo. (3) Hoc vero idem est cum explicatione essentiæ rei, quod hoc definitionem significet. Verumtamen hæc ipsa explicatio essentiæ rei *ut* causa demonstrata est medium *esse*. (4) At *si quis quærat*, cur Medorum cum Atheniensibus bellum ortum est? quænam causa fuit bellum gerendi contra Athenienses? quia *hi* una cum Eretriensibus Sardes bello petierant; id enim primo movit *bellum*. Sit bellum loco A; priores bello petere, B; Athenienses, C. Inest ergo τὸ B τῷ C, τὸ, priores intulisse bellum, Atheniensibus; A autem τῷ B, nam bellum inferunt iis, qui prius injuriam fecere. Inest igitur τῷ B quidem τὸ A, τὸ bellum gerere cum his, qui prius lacessivere; hoc B vero τῷ C, nempe Atheniensibus, nam primi *hostiliter agere* cœperunt. Medium igitur et hic est causa primo movens. (5) Quorum autem causa *quæritur*, cujus gratia; ut, quare obambulat? ut bene valeat; cur domus est? ut serventur vasa; illud quidem *fit* bonæ valetudinis gratia; hæc vero *est* conservationis gratia. Cur vero post cœnam ambulare nos oportet? et cujus id gratia fieri oportet? nihil diffe-

διαφέρει. (6) Περίπατος ἀπὸ δείπνου Γ, τὸ μὴ ἐπιπολάζειν τὰ σιτία ἐφ' οὗ Β, τὸ ὑγιαίνειν ἐφ' οὗ Α. Ἔστω δὴ τῷ ἀπὸ δείπνου περιπατεῖν ὑπάρχον τὸ ποιεῖν μὴ ἐπιπολάζειν τὰ σιτία πρὸς τῷ στόματι τῆς κοι-5 λίας, καὶ τοῦτο ὑγιεινόν. Δοκεῖ γὰρ ὑπάρχειν τῷ περιπατεῖν τῷ Γ τὸ Β τὸ μὴ ἐπιπολάζειν τὰ σιτία, τούτῳ δὲ τὸ Α τὸ ὑγιεινόν. Τί οὖν αἴτιον τῷ Γ τοῦ τὸ Α ὑπάρχειν τὸ οὗ ἕνεκα; τὸ Β τὸ μὴ ἐπιπολάζειν. Τοῦτο δ' ἐστὶν ὥσπερ ἐκείνου λόγος· τὸ γὰρ Α οὕτως ἀποδο-10 θήσεται. Διὰ τί τὸ Β τῷ Γ ἐστίν; ὅτι τοῦτ' ἔστι τὸ ὑγιαίνειν, τὸ οὕτως ἔχειν. Δεῖ δὲ μεταλαμβάνειν τοὺς λόγους, καὶ οὕτως μᾶλλον ἕκαστα φανεῖται. (7) Αἱ δὲ γενέσεις ἀνάπαλιν ἐνταῦθα καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ κίνησιν αἰτίων· ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸ μέσον δεῖ γενέσθαι πρῶ-15 τον, ἐνταῦθα δὲ τὸ Γ τὸ ἔσχατον· τελευταῖον δὲ τὸ οὗ ἕνεκα.

8. Ἐνδέχεται δὲ τὸ αὐτὸ καὶ ἕνεκά τινος εἶναι καὶ ἐξ ἀνάγκης, οἷον διὰ τοῦ λαμπτῆρος τὸ φῶς· καὶ γὰρ ἐξ ἀνάγκης διέρχεται τὸ μικρομερέστερον διὰ τῶν μει-20 ζόνων πόρων, εἴπερ φῶς γίνεται τῷ διιέναι, καὶ ἕνεκά τινος, ὅπως μὴ πταίωμεν. Ἆρ' οὖν εἰ εἶναι ἐνδέχεται, καὶ γίνεσθαι ἐνδέχεται; ὥσπερ εἰ βροντᾷ ἀποσβεννυμένου τε τοῦ πυρὸς ἀνάγκη σίζειν καὶ ψοφεῖν, καὶ εἰ ὡς οἱ Πυθαγόρειοί φασιν ἀπειλῆς ἕνεκα τοῖς ἐν τῷ ταρτάρῳ, 25 ὅπως φοβῶνται. (9) Πλεῖστα δὲ τοιαῦτ' ἐστί, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς κατὰ φύσιν συνισταμένοις καὶ συνεστῶσιν· ἡ μὲν γὰρ ἕνεκά του ποιεῖ φύσις, ἡ δ' ἐξ ἀνάγκης. (10) Ἡ δ' ἀνάγκη διττή· ἡ μὲν γὰρ κατὰ φύσιν καὶ τὴν ὁρμήν, ἡ δὲ βίᾳ ἡ παρὰ τὴν ὁρμήν, ὥσπερ λίθος ἐξ ἀνάγκης 30 καὶ ἄνω καὶ κάτω φέρεται, ἀλλ' οὐ διὰ τὴν αὐτὴν ἀνάγκην. (11) Ἐν δὲ τοῖς ἀπὸ διανοίας τὰ μὲν οὐδέποτε ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου ὑπάρχει, οἷον οἰκία ἢ ἀνδριάς, οὐδ' ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' ἕνεκά του, τὰ δὲ καὶ ἀπὸ τύχης, οἷον ὑγίεια καὶ σωτηρία. (12) Μάλιστα δὲ ἐν ὅσοις 35 ἐνδέχεται καὶ ὧδε καὶ ἄλλως, ὅταν μὴ ἀπὸ τύχης ἡ γένεσις ᾖ, ὥστε τὸ τέλος ἀγαθὸν ἕνεκά του γίνεται καὶ ἢ φύσει ἢ τέχνῃ. Ἀπὸ τύχης δ' οὐδὲν ἕνεκά του γίνεται.

runt. (6) Sit ambulatio post cœnam, c; τὸ non supernatare cibos, loco B; τὸ bene valere, loco A. Insit igitur τῷ ambulare post cœnam τὸ efficere ut non supernatent cibi ad os ventriculi; et hoc sanum est. Videtur enim inesse τῷ ambulare τῷ c, τὸ B, quod non supernatent cibi; huic vero τὸ A τὸ sanum. Quid igitur causæ est τῷ c, ut illi A insit, τὸ cujus gratia? τὸ B, quod non supernatent *cibi*. Hoc vero est, velut illius ratio; nam τὸ A sic explicabitur. Quare τὸ B inest τῷ c? quoniam bene valere est ita se habere. Oportet autem nos commutare rationes, et sic singula erunt clariora. (7) Generationes autem contrario modo et hic et in causis moventibus se habent. Ibi namque opus est, ut medium prius fiat: hic autem τὸ c est extremum; ultimum vero id, cujus gratia fit.

8. Contingit autem, ut unum idemque et alicujus gratia, et ex necessitate sit; velut, lumen *transit* per lucernam? nam et ex necessitate id, quod tenuiorum est partium, transit per poros majores, si quidem lumen fit per transitum; et alicujus gratia *hoc fit*, ne offendamus. An igitur, si quidem esse contingit, etiam fieri contingit? ut, si tonat, et, exstincto igne, necesse est, sibilum et sonitum edi, et, ut Pythagorei (?) dicunt, minationis causa, ut terreantur, qui in Tartaro sunt. (9) Plurima vero talia sunt, et maxime in his, quæ secundum naturam constituuntur et constant: modo enim natura alicujus gratia efficit, modo ex necessitate. (10) Necessitas autem duplex est; alia quidem secundum naturam et *naturæ* impetum; alia vero violenta, quæ est præter impetum *naturæ*, quemadmodum lapis ex necessitate et sursum et deorsum fertur, at non per eandem necessitatem. (11) In his autem, quæ sunt a ratione, alia quidem nequaquam a casu sunt, ut domus, aut statua, neque ex necessitate, sed alicujus gratia; alia vero etiam a fortuna sunt, ut valetudo et salus (12) Maxime vero *illa talia sunt*, in quibus et hoc et illo modo contingit, quando generatio non est a fortuna, quare finis bonus alicujus gratia fit; et aut natura, aut arte. A fortuna autem nihil fit alicujus gratia.

CAP. XI. [XII.]

De causis eorum, quæ fiunt, facta sunt, et futura sunt.

Τὸ δ' αὐτὸ αἴτιόν ἐστι τοῖς γινομένοις καὶ τοῖς γεγε-40 νημένοις καὶ τοῖς ἐσομένοις ὅπερ καὶ τοῖς οὖσι· τὸ γὰρ μέσον αἴτιον, πλὴν τοῖς μὲν οὖσιν ὄν, τοῖς δὲ γινομένοις γινόμενον, τοῖς δὲ γεγενημένοις γεγενημένον καὶ ἐσομένοις ἐσόμενον. Οἷον διὰ τί γέγονεν ἔκλειψις; διότι ἐν μέσῳ γέγονεν ἡ γῆ· γίνεται δὲ διότι γίνεται, ἔσται δὲ 45 διότι ἔσται ἐν μέσῳ, καὶ ἔστι δὲ ὅτι ἔστιν. Τί ἐστι κρύσταλλος; εἰλήφθω δὴ ὅτι ὕδωρ πεπηγός. Ὕδωρ ἐφ' οὗ Γ, πεπηγὸς ἐφ' οὗ Α, αἴτιον τὸ μέσον ἐφ' οὗ Β, ἔκλειψις θερμοῦ παντελής. Ὑπάρχει δὴ τῷ Γ τὸ Β, τούτῳ δὲ τὸ πεπηγέναι τὸ ἐφ' οὗ Α. Γίνεται δὲ κρύ-50 σταλλος γινομένου τοῦ Β, γεγένηται δὲ γεγενημένου, ἔσται δ' ἐσομένου.

Eadem vero causa est eorum, quæ fiunt, et quæ facta sunt, et quæ futura sunt, quæ quidem est iis, quæ sunt; (nam medium causa est;) nisi quod his, quæ sunt, *medium causa est, ut* ens; his autem, quæ fiunt, id quod fit; iis, quæ facta sunt, id quod factum est; futuris vero futurum; ut, cur orta est eclipsis? quia in medio *inter lunam et solem* intercessit terra; fit autem *eclipsis*, quia fit *interjectio terræ;* erit vero *eclipsis*, quia erit *terra* in medio; et est *eclipsis*, quia est *terra in medio*. Quid est crystallus? Sumatur nimirum, quod sit aqua concreta. Sit aqua, loco c; concretum, loco A; causa media, loco B, defectus omnino caloris. Inest igitur τῷ c τὸ B; huic vero τὸ condensatum esse, τὸ loco A. Fit autem crystallus, quum fit B; factus vero est, facto B; erit denique, futuro B.

2. Τὸ μὲν οὖν οὕτως αἴτιον καὶ οὗ αἴτιον ἅμα γίνεται, ὅταν γίνηται, καὶ ἔστιν, ὅταν ᾖ· καὶ ἐπὶ τοῦ γεγονέναι καὶ ἔσεσθαι ὡσαύτως. (3) Ἐπὶ δὲ τῶν μὴ ἅμα ἆρ᾽ ἔστιν ἐν τῷ συνεχεῖ χρόνῳ, ὥσπερ δοκεῖ ἡμῖν, ἄλλα ἄλλων αἴτια εἶναι, τοῦ τόδε γενέσθαι ἕτερον γενόμενον, καὶ τοῦ ἔσεσθαι ἕτερον ἐσόμενον, καὶ τοῦ γίνεσθαι δέ, εἴ τι ἔμπροσθεν ἐγένετο; (4) Ἔστι δὴ ἀπὸ τοῦ ὕστερον γεγονότος ὁ συλλογισμός. Ἀρχὴ δὲ καὶ τούτων τὰ γεγονότα. Διὸ καὶ ἐπὶ τῶν γινομένων ὡσαύτως. (5) Ἀπὸ δὲ τοῦ προτέρου οὐκ ἔστιν, οἷον ἐπεὶ τόδε γέγονεν, ὅτι τόδ᾽ ὕστερον γέγονεν. Καὶ ἐπὶ τοῦ ἔσεσθαι ὡσαύτως. Οὔτε γὰρ ἀορίστου οὔθ᾽ ὁρισθέντος ἔσται τοῦ χρόνου, ὥστ᾽ ἐπεὶ τοῦτ᾽ ἀληθὲς εἰπεῖν γεγονέναι, τόδ᾽ ἀληθὲς εἰπεῖν γεγονέναι τὸ ὕστερον. Ἐν γὰρ τῷ μεταξὺ ψεῦδος ἔσται τὸ εἰπεῖν τοῦτο, ἤδη θατέρου γεγονότος. Ὁ δ᾽ αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τοῦ ἐσομένου. (6) Οὐδ᾽ ἐπεὶ τόδε γέγονε, τόδ᾽ ἔσται. Τὸ γὰρ μέσον ὁμόγονον δεῖ εἶναι, τῶν γενομένων γενόμενον, τῶν ἐσομένων ἐσόμενον, τῶν γινομένων γινόμενον, τῶν ὄντων ὄν· τοῦ δὲ γέγονε καὶ τοῦ ἔσται οὐκ ἐνδέχεται εἶναι ὁμόγονον. (7) Ἔτι οὔτε ἀόριστον ἐνδέχεται εἶναι τὸν χρόνον τὸν μεταξὺ οὔθ᾽ ὡρισμένον· ψεῦδος γὰρ ἔσται τὸ εἰπεῖν ἐν τῷ μεταξύ. (8) Ἐπισκεπτέον δὲ τί τὸ συνέχον, ὥστε μετὰ τὸ γεγονέναι τὸ γίνεσθαι ὑπάρχειν ἐν τοῖς πράγμασιν. Ἢ δῆλον ὅτι οὐκ ἔστιν ἐχόμενον γεγονότος γινόμενον· οὐδὲ γὰρ γενόμενον γενομένου· πέρατα γὰρ καὶ ἄτομα. Ὥσπερ οὖν οὐδὲ στιγμαί εἰσιν ἀλλήλων ἐχόμεναι, οὐδὲ γενόμενα· ἄμφω γὰρ ἀδιαίρετα. Οὐδὲ δὴ γινόμενον γεγενημένου διὰ τὸ αὐτό· τὸ μὲν γὰρ γινόμενον διαιρετόν, τὸ δὲ γεγονὸς ἀδιαίρετον. Ὥσπερ οὖν γραμμὴ πρὸς στιγμὴν ἔχει, οὕτω τὸ γινόμενον πρὸς τὸ γεγονός· ἐνυπάρχει γὰρ ἄπειρα γεγονότα ἐν τῷ γινομένῳ. Μᾶλλον δὲ φανερῶς ἐν τοῖς καθόλου περὶ κινήσεως δεῖ λεχθῆναι περὶ τούτων.

9. Περὶ μὲν οὖν τοῦ πῶς ἂν ἐφεξῆς γινομένης τῆς γενέσεως ἔχοι τὸ μέσον τὸ αἴτιον, ἐπὶ τοσοῦτον εἰλήφθω. Ἀνάγκη γὰρ καὶ ἐν τούτοις τὸ μέσον καὶ τὸ πρῶτον ἄμεσα εἶναι. Οἷον τὸ Α γέγονεν, ἐπεὶ τὸ Γ γέγονεν· ὕστερον δὲ τὸ Γ γέγονεν, ἔμπροσθεν δὲ τὸ Α. Ἀρχὴ δὲ τὸ Γ διὰ τὸ ἐγγύτερον τοῦ νῦν εἶναι, ὅ ἐστιν ἀρχὴ τοῦ χρόνου· τὸ δὲ Γ γέγονεν, εἰ τὸ Δ γέγονεν. Τοῦ δὴ Δ γενομένου ἀνάγκη τὸ Α γεγονέναι. Αἴτιον δὲ τὸ Γ· τοῦ γὰρ Δ γενομένου τὸ Γ ἀνάγκη γεγονέναι, τοῦ δὲ Γ γεγονότος ἀνάγκη πρότερον τὸ Α γεγονέναι. Οὕτω δὲ λαμβάνοντι τὸ μέσον στήσεταί που εἰς ἄμεσον, ἢ ἀεὶ παρεμπεσεῖται διὰ τὸ ἄπειρον; οὐ γάρ ἐστιν ἐχόμενον γεγονὸς γεγονότος, ὥσπερ ἐλέχθη. Ἀλλ᾽ ἄρξασθαί γε ὅμως ἀνάγκη ἀπὸ μέσου καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν πρώτου. (10) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ἔσται. Εἰ γὰρ ἀληθὲς εἰπεῖν ὅτι ἔσται τὸ Δ, ἀνάγκη πρότερον ἀληθὲς εἰπεῖν ὅτι τὸ Α ἔσται. Τούτου δ᾽ αἴτιον τὸ Γ· εἰ μὲν γὰρ τὸ Δ ἔσται, πρότερον τὸ Γ ἔσται· εἰ δὲ τὸ Γ ἔσται, πρότερον τὸ Α ἔσται. Ὁμοίως δ᾽ ἄπειρος ἡ τομὴ καὶ

2. Quod ergo sic causa est, et id, cujus est causa, simul fiunt, quando fiunt; et sunt, quando sunt; et circa τὸ factum esse, et futurum esse, similiter *res se habet.* (3) In his autem, quæ simul non sunt, numquid in continuo tempore, quemadmodum nobis videtur, alia est causa aliorum? ut, τοῦ hoc factum esse aliud, quod factum est; et τοῦ futurum esse aliud futurum; et τοῦ fieri *aliud,* si quid prius factum est? (4) Est vero *in his* ab eo, quod posterius genitum est, syllogismus. Principium autem et horum sunt ea, quæ ante facta sunt. Quare etiam in his, quæ modo fiunt, similiter. (5) Ab eo autem, quod prius factum est, non est *syllogismus*, ut, quum illud factum sit, hocce posterius factum esse. Et de futuro similiter. Nec enim indefiniti, nec definiti erit temporis, ut, quia hoc verum sit dicere factum esse, illud postea factum esse dicere verum sit. Intermedio enim tempore falsum erit hoc dicere, quum alterum jam factum sit. Eadem autem est ratio et futuri. (6) Neque, si hoc factum est, illud erit. Nam medium oportet esse simul ortum; eorum, quæ facta sunt, id, quod factum est; futurorum futurum; eorum, quæ fiunt, id, quod fit; eorum, quæ sunt, id, quod est. At illius, quod nunc factum est, et illius, quod futurum est, non contingit esse *medium cum effectu* simul ortum. (7) Præterea neque indefinitum contingit esse tempus intermedium, neque definitum. Falsum enim foret pronuntiare intermedio tempore *de futuro.* (8) Considerandum vero est, quid sit quod connectat, ut, quia ante aliquid factum sit, nunc aliquid fiat in ipsis rebus. Aut manifestum est, quod non connectatur *præterito* ei, quod factum est, *præsens* id, quod fit: nec enim id, quod factum est, cum eo, quod ante factum est, connectitur; quum sint *rerum* termini, et individua. Sicuti ergo neque puncta mutuo connectuntur, ita nec, quæ facta sunt; utraque enim dividi non possunt. Neque ergo id, quod fit, cum illo, quod factum est, *necessario cohæret,* ob eandem rationem; nam id, quod fit, dividi potest; quod autem factum est, dividi nequit. Quemadmodum igitur linea ad punctum se habet, ita id, quod fit, ad id, quod factum est. Insunt enim in eo, quod fit, infinita, quæ facta sunt. Magis autem perspicue de his agendum est in generali disquisitione de motu.

9. De eo igitur, quomodo se habeat medium ut causa, quando unum fit deinceps post aliud, tantum acceptum sit. Nam necesse est, in his quoque primum et medium esse immediata. Ut, A factum est, quoniam C factum est; posterius autem C factum est; prius vero τὸ A. Principium autem est τὸ C, quia præsenti magis vicinum est, quod est principium temporis. C vero factum est, si D factum est. D ergo facto, necesse est, A factum esse. Causa vero est C. Nam D facto, necesse est, C factum esse; C autem facto, necesse est, A prius factum esse. Sic autem sumpto medio, consistetne alicubi *ratio* in eo, quod est immediatum? an vero semper excidet in infinitum? neque enim semper connectitur præteritum præsenti, ut dictum est. Sed incipiendum nihilo minus est a medio, et ab eo, quod nunc primum est. (10) Similiter vero etiam de futuro. Nam si verum est dicere, quod futurum sit D; prius necesse est, ut verum sit dicere, futurum esse A. Hujus autem causa est τὸ C. Nam si quidem τὸ D erit, prius τὸ C futurum est; si vero τὸ C erit, prius τὸ A futurum est. Similiter vero infinita est divisio etiam in his. Non enim sunt futura,

ἐν τούτοις· οὐ γάρ ἐστιν ἐσόμενα ἐχόμενα ἀλλήλων. Ἀρχὴ δὲ καὶ ἐν τούτοις ἄμεσος ληπτέα. (11) Ἔχει δὲ οὕτως ἐπὶ τῶν ἔργων. Εἰ γέγονεν οἰκία, ἀνάγκη τετμῆσθαι λίθους καὶ γεγονέναι. Τοῦτο διὰ τί; ὅτι ἀνάγκη θεμέλιον γεγονέναι, εἴπερ καὶ οἰκίαν γεγονέναι· εἰ δὲ θεμέλιον, πρότερον λίθους γεγονέναι ἀνάγκη. (12) Πάλιν εἰ ἔσται οἰκία, ὡσαύτως πρότερον ἔσονται λίθοι. Δείκνυται δὲ διὰ τοῦ μέσου ὁμοίως· ἔσται γὰρ θεμέλιον πρότερον.

13. Ἐπεὶ δ' ὁρῶμεν ἐν τοῖς γινομένοις κύκλῳ τινὰ γένεσιν οὖσαν, ἐνδέχεται τοῦτο εἶναι, εἴπερ ἕποιντο ἀλλήλοις τὸ μέσον καὶ οἱ ἄκροι· ἐν γὰρ τούτοις τὸ ἀντιστρέφειν ἐστίν. Δέδεικται δὲ τοῦτο ἐν τοῖς πρώτοις, ὅτι ἀντιστρέφει τὰ συμπεράσματα· τὸ δὲ κύκλῳ τοῦτό ἐστιν. Ἐπὶ δὲ τῶν ἔργων φαίνεται ὧδε. Βεβρεγμένης τῆς γῆς ἀνάγκη ἀτμίδα γίνεσθαι, τούτου δὲ γενομένου νέφος, τούτου δὲ γενομένου ὕδωρ· τούτου δὲ γενομένου ἀνάγκη βεβρέχθαι τὴν γῆν· τοῦτο δ' ἦν τὸ ἐξ ἀρχῆς, ὥστε κύκλῳ περιελήλυθεν· ἑνὸς γὰρ αὐτῶν ὁτουοῦν ὄντος ἕτερόν ἐστι, κἀκείνου ἄλλο, καὶ τούτου τὸ πρῶτον.

14. Ἔστι δ' ἔνια μὲν γινόμενα καθόλου (ἀεί τε γὰρ καὶ ἐπὶ παντὸς οὕτως ἢ ἔχει ἢ γίνεται), τὰ δὲ ἀεὶ μὲν οὔ, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δέ, οἷον οὐ πᾶς ἄνθρωπος ἄρρην τὸ γένειον τριχοῦται, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. (15) Τῶν δὴ τοιούτων ἀνάγκη καὶ τὸ μέσον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἶναι. Εἰ γὰρ τὸ Α κατὰ τοῦ Β καθόλου κατηγορεῖται, καὶ τοῦτο κατὰ τοῦ Γ καθόλου, ἀνάγκη καὶ τὸ Α κατὰ τοῦ Γ ἀεὶ καὶ ἐπὶ παντὸς κατηγορεῖσθαι· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ καθόλου, καὶ ἐπὶ παντὶ καὶ ἀεί. Ἀλλ' ὑπέκειτο ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· ἀνάγκη ἄρα καὶ τὸ μέσον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἶναι τὸ ἐφ' οὗ τὸ Β. (16) Ἔσονται τοίνυν καὶ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀρχαὶ ἄμεσοι, ὅσα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οὕτως ἔστιν ἢ γίνεται.

quæ inter se cohæreant. Principium autem et in his immediatum sumendum est. (11) Sic autem *res se* habet in operationibus. Si facta est domus, necesse est, cæsos fuisse lapides, et provenisse. Hoc autem quare? quoniam necesse est, fundamentum factum esse, si quidem *necesse erat*, domum esse factam. Quodsi vero fundamentum *factum est*, prius provenisse lapides, necesse est. (12) Rursus, si futura domus est, similiter prius erunt lapides. Monstratur autem id per medium eodem modo; nam erit fundamentum prius.

13. Quum vero videamus in iis, quæ generantur, circulo quandam generationem fieri; id quidem contingit, si mutuo se consequantur medium et extrema; nam in his conversio locum habet. Demonstratum autem hoc in prioribus est, quod convertantur *ita* conclusiones. Tò circulo vero, *causam effectus sui causam esse*, hoc idem est. In operationibus autem hoc modo conspicitur: humectata terra, necesse est, oriri vaporem; quo generato, nubem; qua generata, aquam; hac vero orta, necesse est, humectari terram. Hoc autem erat id, quod ab initio *causa erat*. Quare circulo recurrit. Quum unum enim quodcumque eorum sit, et aliud, et quum hoc sit, aliud; et quum hoc sit, *iterum* primum.

14. Sunt autem quædam, quæ universaliter fiant; (nam semper et in omnibus aut ita se habent, aut fiunt;) alia vero non semper quidem, at utplurimum *sunt aut fiunt*. Velut, non omnis homo mas circa mentum pilos alit, sed utplurimum. (15) Talium vero necesse est medium quoque utplurimum esse. Nam si A de B universaliter prædicatur; et hoc de C universaliter; necesse est, etiam A de C semper et omnino prædicari; hoc enim est universale, quod et in omnibus, et semper *tale est*. Verum supponebatur, utplurimum *ita sese habere*; ergo necesse est, medium quoque utplurimum *ita* esse, id cujus loco B. (16) Erunt igitur et eorum, quæ utplurimum sunt, principia immediata, quæcumque ut plurimum ita sint aut fiant.

CAP. XII. [XIII.]

De investigandæ definitionis ratione.

Πῶς μὲν οὖν τὸ τί ἐστιν εἰς τοὺς ὅρους ἀποδίδοται, καὶ τίνα τρόπον ἀπόδειξις ἢ ὁρισμὸς ἔστιν αὐτοῦ ἢ οὐκ ἔστιν, εἴρηται πρότερον· πῶς δὲ δεῖ θηρεύειν τὰ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενα, νῦν λέγωμεν.

2. Τῶν δὴ ὑπαρχόντων ἀεὶ ἑκάστῳ ἔνια ἐπεκτείνει ἐπὶ πλέον, οὐ μέντοι ἔξω τοῦ γένους. Λέγω δὲ ἐπὶ πλέον ὑπάρχειν, ὅσα ὑπάρχει μὲν ἑκάστῳ καθόλου, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἄλλῳ. Οἷον ἔστι τι ὃ πάσῃ τριάδι ὑπάρχει, ἀλλὰ καὶ μὴ τριάδι, ὥσπερ τὸ ὂν ὑπάρχει τῇ τριάδι, ἀλλὰ καὶ μὴ ἀριθμῷ· ἀλλὰ καὶ τὸ περιττὸν ὑπάρχει τε πάσῃ τριάδι καὶ ἐπὶ πλέον ὑπάρχει· καὶ γὰρ τῇ πεντάδι ὑπάρχει· ἀλλ' οὐκ ἔξω τοῦ γένους· ἡ μὲν γὰρ πεντὰς ἀριθμός, οὐδὲν δὲ ἔξω ἀριθμοῦ περιττόν. (3) Τὰ δὴ τοιαῦτα ληπτέον μέχρι τούτου, ἕως τοσαῦτα ληφθῇ πρῶτον, ὧν ἕκαστον μὲν ἐπὶ πλεῖον ὑπάρξει, ἅπαντα δὲ μὴ ἐπὶ πλέον· ταύτην γὰρ ἀνάγκη οὐσίαν εἶναι τοῦ πράγματος. (4) Οἷον τριάδι ὑπάρχει

Quomodo ergo τὸ quid sit per definitiones explicetur, et quemadmodum demonstratio aut definitio illius sit, aut non sit, dictum est antea. Quemadmodum autem oporteat nos investigare ea, quæ ratione ejus quid est prædicantur, nunc dicamus.

2. Eorum nimirum, quæ semper alicui insunt, quædam latius sese extendunt, neque tamen extra genus *illius, cui inesse dicuntur*. Dico autem ad plura se extendere illa, quæ insunt quidem singulis universaliter, verumtamen etiam alii insunt. Velut, est aliquid, quod omni ternario inest, at etiam illi, quod non est ternarius; ut τὸ ens inest ternario, verum etiam illi, quod non est numerus. Quin imo etiam impar inest omni ternario; et latius se extendit, nam et quinario inest; at non extra genus; nam quinarius est numerus; nihil vero præter numerum impar est. (3) Talia autem sumenda sunt eousque, donec tot sumpta fuerint primo, quorum quidem unumquodque ad plura se extendat, omnia autem *conjuncta* non *extendant* se ad plura. Hanc enim oportet esse essentiam rei.

πάσῃ ἀριθμός, τὸ περιττόν, τὸ πρῶτον ἀμφοτέρως, καὶ ὡς μὴ μετρεῖσθαι ἀριθμῷ καὶ ὡς μὴ συγκεῖσθαι ἐξ ἀριθμῶν. Τοῦτο τοίνυν ἤδη ἐστὶν ἡ τριάς, ἀριθμὸς περιττὸς πρῶτος καὶ ὡδὶ πρῶτος. Τούτων γὰρ ἕκαστον, τὰ μὲν καὶ τοῖς περιττοῖς πᾶσιν ὑπάρχει, τὸ δὲ τελευταῖον καὶ τῇ δυάδι, πάντα δὲ οὐδενί. (5) Ἐπεὶ δὲ δεδήλωται ἡμῖν ἐν τοῖς ἄνω ὅτι ἀναγκαῖα μέν ἐστι τὰ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενα, τὰ καθόλου δὲ ἀναγκαῖα, τῇ δὲ τριάδι καὶ ἐφ' οὗ ἄλλου οὕτω λαμβάνεται ἐν τῷ τί ἐστι τὰ λαμβανόμενα, οὕτως ἐξ ἀνάγκης μὲν ἂν εἴη τριὰς ταῦτα. (6) Ὅτι δ' οὐσία, ἐκ τῶνδε δῆλον. Ἀνάγκη γάρ, εἰ μὴ τοῦτο ἦν τριάδι εἶναι, οἷον γένος τι εἶναι τοῦτο, ἢ ὠνομασμένον ἢ ἀνώνυμον. Ἔσται τοίνυν ἐπὶ πλεῖον ἢ τῇ τριάδι ὑπάρχον. Ὑποκείσθω γὰρ τοιοῦτον εἶναι τὸ γένος, ὥστε ὑπάρχειν κατὰ δύναμιν ἐπὶ πλεῖον. Εἰ τοίνυν μηδενὶ ὑπάρχει ἄλλῳ ἢ ταῖς ἀτόμοις τριάσι, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ τριάδι εἶναι. Ὑποκείσθω γὰρ καὶ τοῦτο, ἡ οὐσία ἡ ἑκάστου εἶναι ἡ ἐπὶ ταῖς ἀτόμοις ἔσχατος τοιαύτη κατηγορία. Ὥστε ὁμοίως καὶ ἄλλῳ ὁτῳοῦν τῶν οὕτω δειχθέντων τὸ αὐτῷ εἶναι ἔσται.

7. Χρὴ δέ, ὅταν ὅλον τι πραγματεύηταί τις, διελεῖν τὸ γένος εἰς τὰ ἄτομα τῷ εἴδει τὰ πρῶτα, οἷον ἀριθμὸν εἰς τριάδα καὶ δυάδα, εἶθ' οὕτως ἐκείνων ὁρισμοὺς πειρᾶσθαι λαμβάνειν, οἷον εὐθείας γραμμῆς καὶ κύκλου καὶ ὀρθῆς γωνίας, μετὰ δὲ τοῦτο λαβόντα τί τὸ γένος, οἷον πότερον τῶν ποσῶν ἢ τῶν ποιῶν, τὰ ἴδια πάθη θεωρεῖν διὰ τῶν κοινῶν πρώτων. Τοῖς γὰρ συντιθεμένοις ἐκ τῶν ἀτόμων τὰ συμβαίνοντα ἐκ τῶν ὁρισμῶν ἔσται δῆλα, διὰ τὸ ἀρχὴν εἶναι πάντων τὸν ὁρισμὸν καὶ τὸ ἁπλοῦν καὶ τοῖς ἁπλοῖς καθ' αὑτὰ ὑπάρχειν τὰ συμβαίνοντα μόνοις, τοῖς δ' ἄλλοις κατ' ἐκεῖνα. (8) Αἱ δὲ διαιρέσεις αἱ κατὰ τὰς διαφορὰς χρήσιμαί εἰσιν εἰς τὸ οὕτω μετιέναι. (9) Ὡς μέντοι δεικνύουσιν, εἴρηται ἐν τοῖς πρότερον. Χρήσιμοι δ' ἂν εἶεν ὧδε μόνον πρὸς τὸ συλλογίζεσθαι τὸ τί ἐστιν. (10) Καίτοι δόξειέν γ' ἂν οὐδέν, ἀλλ' εὐθὺς λαμβάνειν ἅπαντα, ὥσπερ ἂν εἰ ἐξ ἀρχῆς ἐλάμβανέ τις ἄνευ τῆς διαιρέσεως. (11) Διαφέρει δέ τι τὸ πρῶτον καὶ ὕστερον τῶν κατηγορουμένων κατηγορεῖσθαι, οἷον εἰπεῖν ζῷον ἥμερον δίπουν ἢ δίπουν ζῷον ἥμερον. Εἰ γὰρ ἅπαν ἐκ δύο ἐστί, καὶ ἕν τι τὸ ζῷον ἥμερον, καὶ πάλιν ἐκ τούτου καὶ τῆς διαφορᾶς ὁ ἄνθρωπος ἢ ὅ τι δήποτ' ἐστὶ τὸ ἓν γινόμενον, ἀναγκαῖον διελόμενον αἰτεῖσθαι. (12) Ἔτι πρὸς τὸ μηδὲν παραλιπεῖν ἐν τῷ τί ἐστιν οὕτω μόνως ἐνδέχεται. Ὅταν γὰρ τὸ πρῶτον ληφθῇ γένος, ἂν μὲν τῶν κάτωθέν τινα διαιρέσεων λαμβάνῃ, οὐκ ἐμπεσεῖται ἅπαν εἰς τοῦτο, οἷον οὐ πᾶν ζῷον ἢ ὁλόπτερον ἢ σχιζόπτερον, ἀλλὰ πτηνὸν ζῷον ἅπαν· τούτου γὰρ διαφορὰ αὕτη. Πρώτη δὲ διαφορά ἐστι ζῴου, εἰς ἣν ἅπαν ζῷον ἐμπίπτει. Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστου, καὶ τῶν ἔξω γενῶν καὶ τῶν ὑπ' αὐτό, οἷον ὄρνιθος, εἰς ἣν ἅπαν ὄρνις, καὶ ἰχθύος, εἰς ἣν ἅπας ἰχθύς. Οὕτω μὲν οὖν βαδίζοντι ἔστιν εἰδέναι ὅτι οὐδὲν παραλέλειπται· ἄλλως δὲ καὶ

(4) Velut ternario omni inest numerus, impar, et primum esse utroque modo, et quod non mensuretur numero, et quod ex numeris non componatur. Hoc ergo jam est ternarius, numerus impar primus et illo modo primus. Horum enim singula, illa quidem omnibus imparibus numeris insunt, at ultimum etiam binario inest, omnia autem nulli *præter numerum ternarium insunt.* (5) Quum vero declaratum sit a nobis in superioribus, quod necessaria quidem sint, quæ ratione ejus quid est prædicantur, (universalia vero necessaria sunt,) de ternario autem et de quocumque alio ita sumantur *prædicata* ratione ejus quid est sumpta, sic *sumpta* ex necessitate hæc fuerint *ipse* ternarius. (6) Quod autem essentia *ternarii hæc sit,* inde manifestum est. Nam necesse est, si hoc non esset essentia ternarii, quemadmodum genus aliquid hoc esse, seu nominatum, seu innominatum; erit ergo latius, quam ut soli ternario insit. Ponatur enim, tale esse genus, ut potentiâ pluribus insit. Si igitur nulli alii inest, nisi individuis *singulis* ternariis; id quidem fuerit essentia ternarii. Nam ponatur et hoc, essentia, τὸ esse uniuscujusque, quæ est ultima talis categoria de individuis *substantiis.* Quare similiter et alteri cuicumque, quæ ita monstrantur, illa ipsius essentia erunt.

7. Oportet autem, si quis totam aliquam *definitionem* constituere velit, dividere *eum* genus in prima specie individua; ut, numerum in ternarium et binarium; deinde hoc modo tentare, ut accipiat illorum definitiones; ut, rectæ lineæ, et circuli, et recti anguli; postea vero sumere, quid sit genus, ut, utrum ex Quantis, an vero ex Qualibus, proprias affectiones considerando per communia prima. Quæcumque his enim ex individuis compositis accidunt, ex definitionibus erunt manifesta, propterea quod definitio omnium principium sit, et id, quod *in re* simplex est, et quod simplicibus solis per se insunt accidentia, aliis autem secundum hæc *simplicia.* (8) Divisiones autem secundum differentias utiles sunt, ut hoc modo procedamus (9) Quomodo tamen demonstrent, dictum est in prioribus. Utiles autem fuerint saltem hoc modo, ut definitio colligatur. (10) Et sane videri possit nihil aliud *colligere divisio*, sed statim sumere omnia, ac si quis statim ab initio sine divisione sumeret. (11) Differt autem aliquid, prius aut posterius prædicatum prædicari. Ut, si quis dicat: animal cicur bipes, aut: bipes animal cicur. Si enim omnia ex duobus sunt, et unum quid est animal circur, et rursus ex hoc et differentia est homo, aut quodcumque sit unum factum; necesse est, dividendo id inquirere. (12) Præterea ut nihil prætermittatur in definitione hac sola ratione contingit. Nam si primum genus sumptum fuerit, si quis aliquam ex inferioribus divisionibus sumat, non coincident omnia in hoc. Velut, non omne animal aut integras habet aut divisas alas; verum omne volatile animal est; hujus enim hæc est differentia. Prima autem differentia est animalis, in quam omne animal incidit. Similiter vero etiam in ceterorum unoquoque, et in externis generibus, et in his, quæ sunt sub ipso, ut avis, in quam *differentiam* omnis avis *incidit*, et piscis, in quam omnis piscis. Sic progredienti igitur scire licet, nihil esse prætermissum; alias autem et omittere

παραλιπεῖν ἀναγκαῖον καὶ μὴ εἰδέναι. (13) Οὐδὲν δὲ δεῖ τὸν ὁριζόμενον καὶ διαιρούμενον ἅπαντα εἰδέναι τὰ ὄντα. Καίτοι ἀδύνατόν φασί τινες εἶναι τὰς διαφορὰς εἰδέναι τὰς πρὸς ἕκαστον μὴ εἰδότα ἕκαστον· ἄνευ δὲ 5 τῶν διαφορῶν οὐκ εἶναι ἕκαστον εἰδέναι· οὗ γὰρ μὴ διαφέρει, ταὐτὸν εἶναι τούτῳ, οὗ δὲ διαφέρει, ἕτερον τούτου. (14) Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο ψεῦδος· οὐ γὰρ κατὰ πᾶσαν διαφορὰν ἕτερον· πολλαὶ γὰρ διαφοραὶ ὑπάρχουσι τοῖς αὐτοῖς τῷ εἴδει, ἀλλ' οὐ κατ' οὐσίαν οὐδὲ καθ' 10 αὑτά. (15) Εἶτα ὅταν λάβῃ τἀντικείμενα καὶ τὴν διαφορὰν καὶ ὅτι πᾶν ἐμπίπτει ἐνταῦθα ἢ ἐνταῦθα, καὶ λάβῃ ἐν θατέρῳ τὸ ζητούμενον εἶναι, καὶ τοῦτο γινώσκῃ, οὐδὲν διαφέρει εἰδέναι ἢ μὴ εἰδέναι ἐφ' ὅσων κατηγοροῦνται ἄλλων αἱ διαφοραί. Φανερὸν γὰρ ὅτι ἂν 15 οὕτω βαδίζων ἔλθῃ εἰς ταῦτα ὧν μηκέτι ἐστὶ διαφορά, ἕξει τὸν λόγον τῆς οὐσίας. Τὸ δ' ἅπαν ἐμπίπτειν εἰς τὴν διαίρεσιν, ἂν ᾖ ἀντικείμενα ὧν μή ἐστι μεταξύ, οὐκ αἴτημα· ἀνάγκη γὰρ ἅπαν ἐν θατέρῳ αὐτῶν εἶναι, εἴπερ ἐκείνου διαφορὰ ἔσται.

20 16. Εἰς δὲ τὸ κατασκευάζειν ὅρον διὰ τῶν διαιρέσεων, τριῶν δεῖ στοχάζεσθαι, τοῦ λαβεῖν τὰ κατηγορούμενα ἐν τῷ τί ἐστι, καὶ ταῦτα τάξαι τί πρῶτον ἢ δεύτερον, καὶ ὅτι ταῦτα πάντα. (17) Ἔστι δὲ τούτων ἓν πρῶτον διὰ τοῦ δύνασθαι, ὥσπερ πρὸς συμβεβηκὸς συλλογίσα-25 σθαι ὅτι ὑπάρχει, καὶ διὰ τοῦ γένους κατασκευάσαι. (18) Τὸ δὲ τάξαι ὡς δεῖ ἔσται, ἐὰν τὸ πρῶτον λάβῃ. Τοῦτο δ' ἔσται, ἐὰν ληφθῇ ὃ πᾶσιν ἀκολουθεῖ, ἐκείνῳ δὲ μὴ πάντα· ἀνάγκη γὰρ εἶναί τι τοιοῦτον. Ληφθέντος δὲ τούτου ἤδη ἐπὶ τῶν κάτω ὁ αὐτὸς τρόπος. Δεύτερον 30 γὰρ τὸ τῶν ἄλλων πρῶτον ἔσται, καὶ τρίτον τὸ τῶν ἐχομένων· ἀφαιρεθέντος γὰρ τοῦ ἄνωθεν τὸ ἐχόμενον τῶν ἄλλων πρῶτον ἔσται. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (19) Ὅτι δ' ἅπαντα ταῦτα, φανερὸν ἐκ τοῦ λαβεῖν τό τε πρῶτον κατὰ διαίρεσιν, ὅτι ἅπαν ἢ τόδε ἢ τόδε ζῷον, 35 ὑπάρχει δὲ τόδε, καὶ πάλιν τούτου ὅλου τὴν διαφοράν· τοῦ δὲ τελευταίου μηκέτι εἶναι διαφοράν, ἢ καὶ εὐθὺς μετὰ τῆς τελευταίας διαφορᾶς τοῦ συνόλου μὴ διαφέρειν εἴδει τοῦτο. (20) Δῆλον γὰρ ὅτι οὔτε πλεῖον πρόσκειται· πάντα γὰρ ἐν τῷ τί ἐστιν εἴληπται τούτων· οὔτε 40 ἀπολείπει οὐδέν· ἢ γὰρ γένος ἢ διαφορὰ ἂν εἴη. Γένος μὲν οὖν τό τε πρῶτον, καὶ μετὰ τῶν διαφορῶν τοῦτο προσλαμβανόμενον· αἱ διαφοραὶ δὲ πᾶσαι ἔχονται· οὐ γὰρ ἔτι ἐστὶν ὑστέρα· εἴδει γὰρ ἂν διέφερε τὸ τελευταῖον, τοῦτο δ' εἴρηται μὴ διαφέρειν.

45 21. Ζητεῖν δὲ δεῖ ἐπιβλέποντα ἐπὶ τὰ ὅμοια καὶ ἀδιάφορα, πρῶτον τί ἅπαντα ταὐτὸν ἔχουσιν, εἶτα πάλιν ἐφ' ἑτέροις, ἃ ἐν ταὐτῷ μὲν γένει ἐκείνοις, εἰσὶ δὲ αὑτοῖς μὲν ταὐτὰ τῷ εἴδει, ἐκείνων δ' ἕτερα. Ὅταν δ' ἐπὶ τούτων ληφθῇ τι πάντα ταὐτόν, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλ-50 λων ὁμοίως, ἐπὶ τῶν εἰλημμένων πάλιν σκοπεῖν εἰ ταὐτόν, ἕως ἂν εἰς ἕνα ἔλθῃ λόγον· οὗτος γὰρ ἔσται τοῦ πράγματος ὁρισμός. Ἐὰν δὲ μὴ βαδίζῃ εἰς ἕνα ἀλλ' εἰς δύο ἢ πλείω, δῆλον ὅτι οὐκ ἂν εἴη ἕν τι εἶναι τὸ ζητούμενον, ἀλλὰ πλείω. (22) Οἷον λέγω, εἰ τί ἐστι μεγα-

aliquid et nescire *quod omissum quidpiam sit* necesse est. (13) Nequaquam autem oportet definientem aut dividentem omnia scire, quæ sunt. Et sane fieri non posse dicunt nonnulli, ut quis differentias sciat, quæ sunt uniuscujusque, ignorans unumquodque; sine differentiis autem non posse aliquem singula scire. A quo enim aliquid non differat, cum eo hoc esse idem; a quo autem differat, ab eo *esse* diversum. (14) Primum quidem hoc falsum est. Non enim secundum omnem differentiam *alterum ab altero* diversum est. Nam multæ differentiæ insunt iisdem specie, at non secundum substantiam, neque per se. (15) Præterea, si quis sumat opposita et differentiam, et quod omnia in hoc aut illud *oppositum* incidant, et sumat in altero esse quæsitum, et hoc cognoscat; nihil attinet scire aut nescire ea de quibus aliis prædicantur differentiæ. Manifestum enim est quod, si ita procedens ad ea perveniat, quorum non amplius est differentia, sit ille habiturus definitionem substantiæ. Omnia vero incidere in divisionem, si opposita sint, quorum non sit medium, id non est postulatum; nam necesse est, quidquid *est sub genere*, in alterutro illorum esse, si quidem illius *generis* differentia fuerit.

16. Ut autem constituatur definitio per divisiones, tria observare oportet, ut sumamus ea, quæ ratione ejus quid est prædicantur, et hæc disponamus, quid sit primum, aut secundum, et ut hæc omnia sint. (17) Est autem ex his unum primum, quia possumus, sicut de accidenti syllogismo colligere, quod insit, etiam per genus *syllogismum* construere. (18) At disponet *aliquis*, quemadmodum oportet, si primum sumpserit. Hoc vero fiet, si sumptum fuerit id, quod ad omnia consequitur, ad ipsum autem non omnia. Nam necesse est, esse aliquid tale. Hoc autem sumpto, inferiorum eadem jam erit ratio. Nam quod secundum est, id reliquorum *quæ ad hoc secundum sequuntur* primum erit; et tertium eorum, quæ post ipsum veniunt. Ablato enim superiori, id quod sequitur ceterorum primum erit. Similiter vero etiam in reliquis. (19) Quod vero hæc omnia sint *membra definitionis*, manifestum est inde, si sumamus id quod primum est secundum *illius* divisionem, quod totum illud aut hoc aut illud sit animal, sit autem hoc; et rursus hujus totius differentiam; at quod ultimi non amplius sit differentia; aut etiam quod statim cum ultima differentia a toto (*seu per divisionem collectis omnibus definitionis membris*) secundum speciem hoc *definitum* non differat. (20) Nam perspicuum est, quod *hac ratione* neque abundet definitio, quum omnia horum ratione ejus quid est sumpta sint; nec deficiat aliquid; si quidem aut genus, aut differentia fuerit. Genus quidem ergo id, quod *secundum hanc rationem* primum et cum differentiis assumptum est; differentiæ autem omnes *hac ratione* continentur *in definitione;* quum non sit amplius posterior ulla, specie enim differret ultimum: at hoc dictum est non differre.

21. Inquirere autem *differentias* oportet respiciendo ad similia et quibus non differunt *res inferiores*, primum, quid omnia commune habeant; deinde rursus ad alia, quæ in eodem quidem genere sint cum illis, at ipsa inter se specie eadem sint, ab illis vero sint *specie* diversa. Quando autem in his sumptum fuerit, quid omnia idem habeant, et in reliquis similiter; tum rursus in his, quæ sumpta sunt, considerare oportet, num idem hoc sit, donec ad unam deveniatur rationem. Nam hæc futura est rei definitio. Sin vero ad unam rationem non devenerit *aliquis*, sed ad duas, aut plures; manifestum est quod non possit unum quid esse, quod quæritur, sed esse debeant plura. (22) Sic dico: si quæ-

λοψυχία ζητοῖμεν, σκεπτέον ἐπί τινων μεγαλοψύχων, οὓς ἴσμεν, τί ἔχουσιν ἓν πάντες ᾗ τοιοῦτοι· οἷον εἰ Ἀλκιβιάδης μεγαλόψυχος ἢ ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ ὁ Αἴας, τί ἓν ἅπαντες; τὸ μὴ ἀνέχεσθαι ὑβριζόμενοι· ὁ μὲν γὰρ ἐπο-
5 λέμησεν, ὁ δ' ἐμήνισεν, ὁ δ' ἀπέκτεινεν ἑαυτόν. Πάλιν ἐφ' ἑτέρων, οἷον Λυσάνδρου ἢ Σωκράτους. Εἰ δὴ τὸ ἀδιάφοροι εἶναι εὐτυχοῦντες καὶ ἀτυχοῦντες, ταῦτα δύο λαβὼν σκοπῶ τί τὸ αὐτὸ ἔχουσιν ἥ τε ἀπάθεια ἡ περὶ τὰς τύχας καὶ ἡ μὴ ὑπομονὴ ἀτιμαζομένων. Εἰ δὲ μη-
10 δέν, δύο εἴδη ἂν εἴη τῆς μεγαλοψυχίας.

ramus quid sit magnanimitas, considerandum est id in quibusdam magnanimis, quos novimus, quidnam unum habeant omnes hi, quatenus tales sunt: ut, si Alcibiades sit magnanimus, aut Achilles, et Ajax; quid omnes hi unum *ratione magnanimitatis habent?* quod injuriam ferre nequeant. Hic enim bellum movit; alter ira incensus fuit; hic denique sibi mortem conscivit. Rursus in aliis *considerare oportet*, ut in Lysandro et Socrate. Si ergo *in his hoc commune sit*, quod neque secunda neque adversa fortuna *animo* mutarentur, hæc duo sumens considero, quid habeant idem tum animi constantia in fortunæ casibus, tum id, quod ferre injurias nequeunt ignominia affecti. Sin vero nihil *hæc habeant commune*, duæ species sane fuerint magnanimitatis.

23. Ἀεὶ δ' ἐστὶ πᾶς ὅρος καθόλου· οὐ γάρ τινι ὀφθαλμῷ λέγει τὸ ὑγιεινὸν ὁ ἰατρός, ἀλλ' ἢ παντὶ ἢ εἴδει ἀφορίσας. (24) Ῥᾷόν τε τὸ καθ' ἕκαστον ὁρίσασθαι ἢ τὸ καθόλου· διὸ δεῖ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα ἐπὶ τὰ κα-
15 θόλου μεταβαίνειν· καὶ γὰρ αἱ ὁμωνυμίαι λανθάνουσι μᾶλλον ἐν τοῖς καθόλου ἢ ἐν τοῖς ἀδιαφόροις. (25) Ὥσπερ δὲ ἐν ταῖς ἀποδείξεσι δεῖ τό γε συλλογίσασθαι ὑπάρχειν, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ὅροις τὸ σαφές. Τοῦτο δ' ἔσται, ἐὰν διὰ τῶν καθ' ἕκαστον εἰρημένων ᾖ τὸ ἐν
20 ἑκάστῳ γένει ὁρίζεσθαι χωρίς, οἷον τὸ ὅμοιον μὴ πᾶν, ἀλλὰ τὸ ἐν χρώμασι καὶ σχήμασι, καὶ ὀξὺ τὸ ἐν φωνῇ, καὶ οὕτως ἐπὶ τὸ κοινὸν βαδίζειν, εὐλαβούμενον μὴ ὁμωνυμίᾳ ἐντύχῃ. (26) Εἰ δὲ μὴ διαλέγεσθαι δεῖ μεταφοραῖς, δῆλον ὅτι οὐδ' ὁρίζεσθαι οὔτε μεταφοραῖς οὔτε ὅσα
25 λέγεται μεταφοραῖς· διαλέγεσθαι γὰρ ἀνάγκη ἔσται μεταφοραῖς.

23. Semper autem est omnis definitio universalis. Neque enim, quid *huic* oculo salubre sit, medicus dicit, sed aut quid omni, aut certam speciem designans. (24) Facilius etiam est particulare definire, quam universale. Quare oportet nos a singularibus ad universalia ascendere. Nam et homonymiæ in universalibus magis latent, quam in his quæ differentiis non item dividuntur. (25) Quemadmodum vero in demonstrationibus oportet inesse vim concludendi, ita etiam in definitionibus requiritur perspicuitas. Hæc vero merit, si ex iis, quæ de singulis dicta sunt, definiamus separatim id, quod in quoque genere est. Ut, simile non omne, sed τὸ in coloribus, et figuris; et acutum in voce. Et sic licet ad commune transire, caventi, ne homonymia incidat. (26) Quodsi vero nec in disputando metaphoris utendum est; manifestum est quod neque definire oporteat per metaphoras, nec *per ea,* quæ per metaphoras dicuntur, siquidem alias etiam necesse esset, metaphoris in disputationibus uti.

CAP. XIII. [XIV.]

Præcepta ad problematum et medii termini inventionem.

Πρὸς δὲ τὸ ἔχειν τὰ προβλήματα ἐκλέγειν δεῖ τάς τε ἀνατομὰς καὶ τὰς διαιρέσεις, οὕτω δὲ ἐκλέγειν, ὑποθέμενον τὸ γένος τὸ κοινὸν ἁπάντων, οἷον εἰ ζῷα εἴη τὰ
30 τεθεωρημένα, ποῖα παντὶ ζῴῳ ὑπάρχει. Ληφθέντων δὲ τούτων, πάλιν τῶν λοιπῶν τῷ πρώτῳ ποῖα παντὶ ἕπεται, οἷον εἰ τοῦτο ὄρνις, ποῖα παντὶ ἕπεται ὄρνιθι. Καὶ οὕτως ἀεὶ τῷ ἐγγύτατα· δῆλον γὰρ ὅτι ἕξομεν ἤδη λέγειν τὸ διὰ τί ὑπάρχει τὰ ἑπόμενα τοῖς ὑπὸ τὸ κοινόν,
35 οἷον διὰ τί ἀνθρώπῳ ἢ ἵππῳ ὑπάρχει. Ἔστω δὲ ζῷον ἐφ' οὗ Α, τὸ δὲ Β τὰ ἑπόμενα παντὶ ζῴῳ, ἐφ' ὧν δὲ ΓΔΕ τὰ τινὰ ζῷα. Δῆλον δὴ διὰ τί τὸ Β ὑπάρχει τῷ Δ· διὰ γὰρ τοῦ Α. Ὁμοίως δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις· καὶ ἀεὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁ αὐτὸς λόγος.

Ut autem demonstremus propositas quæstiones, seligere oportet sectiones et divisiones; ita autem seligere, ut supponatur genus commune omnium. Ut, si animalia sint, de quibus inquisitio suscipiatur, qualia omni animali insint. His autem sumptis, rursus *videndum est*, qualianam reliquorum ad omne primum sequantur. Velut, si hoc sit avis, qualia ad omnem avem sequantur. Et sic semper ea, quæ proxima sunt; nam manifestum est quod tum poterimus indicare causam ob quam insint, quæ sequantur illa, quæ sunt sub aliquo communi. Ut, cur homini, aut equo *hæc* insint. Sit nimirum animal, loco A; τὸ B autem, quæ omne animal sequuntur; loco denique C D E, animalia quædam. Jam vero manifestum est, quare B insit τῷ D; videlicet propter A; similiter vero etiam in reliquis; et semper est in aliis eadem ratio.

40 Νῦν μὲν οὖν κατὰ τὰ παραδεδομένα κοινὰ ὀνόματα λέγομεν, (2) δεῖ δὲ μὴ μόνον ἐπὶ τούτων σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ ἄν ἄλλο τι ὀφθῇ ὑπάρχον κοινόν, ἐκλαμβάνοντα, εἶτα τίσι τοῦτ' ἀκολουθεῖ καὶ ποῖα τούτῳ ἕπεται, οἷον τοῖς κέρατα ἔχουσι τὸ ἔχειν ἐχῖνον, τὸ μὴ ἀμφώδοντ'
45 εἶναι. Πάλιν τὸ κέρατ' ἔχειν τίσιν ἕπεται; δῆλον γὰρ διὰ τί ἐκείνοις ὑπάρξει τὸ εἰρημένον· διὰ γὰρ τὸ κέρατ' ἔχειν ὑπάρξει.

Nunc quidem ergo secundum tradita communia nomina loquimur. (2) Oportet vero non solum in his nos considerare, sed etiam, si deprehensum fuerit aliud quid, quod communiter insit, assumere, deinde *videre*, ad quæ hoc consequatur, et quænam illud consequantur. Ut, animalibus cornua habentibus *inest* τὸ habere omasum, τὸ non in utraque maxilla dentes habere. Rursus, τὸ cornua habere ad quæ sequatur, *vivendum est.* Nam patebit tum, cur id, quod dictum est, ipsis insit; nam inerit, quia cornua habent.

3. Ἔτι δ' ἄλλος τρόπος ἐστὶ κατὰ τὸ ἀνάλογον ἐκλέγειν. Ἓν γὰρ λαβεῖν οὐκ ἔστι τὸ αὐτό, ὃ δεῖ καλέσαι
50 σήπειον καὶ ἄκανθαν καὶ ὀστοῦν· ἔστι δ' ἑπόμενα καὶ τούτοις ὥσπερ μιᾶς τινὸς φύσεως τῆς τοιαύτης οὔσης.

3. Præterea alius est modus secundum proportionem eligere. Non licet enim unum et idem sumere, quo oporteat nominare nervum per totum vermis corpus protensum, et spinam dorsi *in pisce*, et os *in animali.* Sunt autem nonnulla, quæ et ad hæc consequantur, quasi una quædam sit hujusmodi natura.

4. Τὰ δ' αὐτὰ προβλήματά ἐστι τὰ μὲν τῷ τὸ αὐτὸ μέσον ἔχειν, οἷον ὅτι πάντα ἀντιπερίστασις. Τούτων δ' ἔνια τῷ γένει ταὐτά, ὅσα ἔχει διαφορὰς τῷ ἄλλων ἢ ἄλλως εἶναι, οἷον διὰ τί ἠχεῖ, ἢ διὰ τί ἐμφαίνεται, καὶ διὰ τί ἶρις· ἅπαντα γὰρ ταῦτα τὸ αὐτὸ πρόβλημά ἐστι γένει (πάντα γὰρ ἀνάκλασις), ἀλλ' εἴδει ἕτερα. Τὰ δὲ τῷ τὸ μέσον ὑπὸ τὸ ἕτερον μέσον εἶναι διαφέρει τῶν προβλημάτων, οἷον διὰ τί ὁ Νεῖλος φθίνοντος τοῦ μηνὸς μᾶλλον ῥεῖ; διότι χειμεριώτερος φθίνων ὁ μήν. Διὰ τί δὲ χειμεριώτερος φθίνων; διότι ἡ σελήνη ἀπολείπει. Ταῦτα γὰρ οὕτως ἔχει πρὸς ἄλληλα.

[XV.] 4. **Eadem autem problemata sunt hæc quidem, quia idem habeant medium, ut, quod omnia fiant, quia contraria qualitas circumsistat; horum vero nonnulla genere eadem sunt, quæcumque differentias habent, quod aliorum sint, aut alio modo sint; ut, quare sonat? aut cur aliquid apparet? aut cur *conspicitur* iris? hæc enim omnia genere unum sunt problema, (omnia enim sunt repercussio;) sed specie differunt. Illa vero *problemata*, quia medium sub alio medio sit, differunt; ut, cur Nilus concitatior fluit mense deficiente? quia *mensis* deficiens hiemi similior sit; et cur hiemi est similior deficiens? quod tum luna deficiat. Nam hæc ita sese mutuo habent.**

CAP. XIV. [XVI.]

De causis et effectis.

Περὶ δ' αἰτίου καὶ οὗ αἴτιον ἀπορήσειε μὲν ἄν τις, ἆρα ὅτε ὑπάρχει τὸ αἰτιατόν, καὶ τὸ αἴτιον ὑπάρχει, ὥσπερ εἰ φυλλορροεῖ ἢ ἐκλείπει, καὶ τὸ αἴτιον τοῦ ἐκλείπειν ἢ φυλλορροεῖν ἔσται· οἷον εἰ τοῦτ' ἔστι τὸ πλατέα ἔχειν τὰ φύλλα, τοῦ δ' ἐκλείπειν τὸ τὴν γῆν ἐν μέσῳ εἶναι· εἰ γὰρ μὴ ὑπάρχει, ἄλλο τι ἔσται τὸ αἴτιον αὐτῶν· εἴτε τὸ αἴτιον ὑπάρχει, ἅμα καὶ τὸ αἰτιατόν, οἷον εἰ ἐν μέσῳ ἡ γῆ, ἐκλείπει, ἢ εἰ πλατύφυλλον, φυλλορροεῖ. (2) Εἰ δ' οὕτως, ἅμ' ἂν εἴη καὶ δεικνύοιτο δι' ἀλλήλων. Ἔστω γὰρ τὸ φυλλορροεῖν ἐφ' οὗ Α, τὸ δὲ πλατύφυλλον ἐφ' οὗ Β, ἄμπελος δὲ ἐφ' οὗ Γ. Εἰ δὴ τῷ Β ὑπάρχει τὸ Α (πᾶν γὰρ πλατύφυλλον φυλλορροεῖ), τῷ δὲ Γ ὑπάρχει τὸ Β (πᾶσα γὰρ ἄμπελος πλατύφυλλος), τῷ Γ ὑπάρχει τὸ Α, καὶ πᾶσα ἄμπελος φυλλορροεῖ· αἴτιον δὲ τὸ Β τὸ μέσον. Ἀλλὰ καὶ ὅτι πλατύφυλλον ἡ ἄμπελος, ἔστι διὰ τοῦ φυλλορροεῖν ἀποδεῖξαι. Ἔστω γὰρ τὸ μὲν Δ πλατύφυλλον, τὸ δὲ Ε τὸ φυλλορροεῖν, ἄμπελος δὲ ἐφ' οὗ Ζ. Τῷ δὴ Ζ ὑπάρχει τὸ Ε (φυλλορροεῖ γὰρ πᾶσα ἄμπελος), τῷ δὲ Ε τὸ Δ (ἅπαν γὰρ τὸ φυλλορροοῦν πλατύφυλλον)· πᾶσα ἄρα ἄμπελος πλατύφυλλον· αἴτιον δὲ τὸ φυλλορροεῖν. (3) Εἰ δὲ μὴ ἐνδέχεται αἴτια εἶναι ἀλλήλων (τὸ γὰρ αἴτιον πρότερον οὗ αἴτιον), καὶ τοῦ μὲν ἐκλείπειν αἴτιον τὸ ἐν μέσῳ τὴν γῆν εἶναι, τοῦ δ' ἐν μέσῳ τὴν γῆν εἶναι οὐκ αἴτιον τὸ ἐκλείπειν. Εἰ οὖν ἡ μὲν διὰ τοῦ αἰτίου ἀπόδειξις τοῦ διὰ τί, ἡ δὲ μὴ διὰ τοῦ αἰτίου τοῦ ὅτι, ὅτι μὲν ἐν μέσῳ, οἶδε, διότι δ' οὔ. Ὅτι δ' οὐ τὸ ἐκλείπειν αἴτιον τοῦ ἐν μέσῳ, ἀλλὰ τοῦτο τοῦ ἐκλείπειν, φανερόν· ἐν γὰρ τῷ λόγῳ τῷ τοῦ ἐκλείπειν ἐνυπάρχει τὸ ἐν μέσῳ, ὥστε δῆλον ὅτι διὰ τούτου ἐκεῖνο γνωρίζεται, ἀλλ' οὐ τοῦτο δι' ἐκείνου.

4. Ἢ ἐνδέχεται ἑνὸς πλείω αἴτια εἶναι; καὶ γὰρ εἰ ἔστι τὸ αὐτὸ πλειόνων πρώτων κατηγορεῖσθαι, ἔστω τὸ Α τῷ Β πρώτῳ ὑπάρχον, καὶ τῷ Γ ἄλλῳ πρώτῳ, καὶ ταῦτα τοῖς ΔΕ. Ὑπάρξει ἄρα τὸ Α τοῖς ΔΕ· αἴτιον δὲ τῷ μὲν Δ τὸ Β, τῷ δὲ Ε τὸ Γ· ὥστε τοῦ μὲν αἰτίου ὑπάρχοντος ἀνάγκη τὸ πρᾶγμα ὑπάρχειν, τοῦ δὲ πράγματος ὑπάρχοντος οὐκ ἀνάγκη πᾶν ὃ ἂν ᾖ αἴτιον, ἀλλ' αἴτιον μέν, οὐ μέντοι πᾶν. (5) Ἢ εἰ ἀεὶ καθόλου τὸ πρόβλημά ἐστι, καὶ τὸ αἴτιον ὅλον τι, καὶ οὗ αἴτιον,

De causa vero et illo, cujus est causa, dubitaverit forte aliquis, num, quando inest effectus, etiam causa insit; ut, si *arbori* folia defluant, aut *luna* deficiat, statim quoque causa adsit defectus aut foliorum defluxionis. Velut, si hoc sit, lata habere folia; si autem defectûs sit, terram in medio esse. Si enim non sit *hæc causa,* alia quædam erit causa eorum. Sive si causa sit, num simul quoque erit effectus; ut, si in medio sit terra, deficiat; aut si lata *habeat arbor* folia, ipsa folia defluant. (2) Quodsi vero ita se habent *causa et effectus,* simul quidem fuerint, et mutuo alterum per alterum demonstrari posset. Sit enim τὸ folia defluere, loco A; τὸ lata folia habere autem, loco B; vitis denique, loco C. Nimirum si τῷ B inest A (siquidem omne lata habens folia defrondescit), τῷ C vero inest B (nam omnis vitis lata folia habet); τῷ C inest A, et omnis vitis defrondescit. Causa autem τὸ B est medium. Verum etiam, quod vitis lata folia habeat, per foliorum defluxionem demonstrare licet. Sit enim τὸ D quidem, lata folia habens; τὸ E autem, τὸ folia defluere; vitis denique, loco Z; nimirum τῷ Z inest E (nam omnis vitis defrondescit); τῷ E autem *inest* D (omne enim defrondescens folia lata habet): omnis igitur vitis folia lata habet. Causa vero est foliorum defluxio. (3) Si vero non contingit mutuo alterum alterius esse causam (nam causa effectu suo prior est), et defectus quidem *luminis in luna* causa est, quod in medio terra posita sit; at τοῦ in medio terram positam esse, non causa est defectus *luminis in luna.* Si ergo illa quidem demonstratio per causam demonstrat cur res sit; ea vero, quæ non est per causam, demonstrat *tantum,* quod res sit; scit quidem *demonstrans,* quod *terra* in medio *posita sit;* cur autem, nescit. Quod autem defectus *lunæ* non sit causa τοῦ in medio *terram positam esse,* sed hoc potius defectûs *lunæ,* manifestum est; in definitione enim defectus inest hoc, τὸ in medio *positam esse terram:* quare patet quod illud (*defectus lunæ*) per hoc (*positionem terræ in medio*) cognoscatur, nequaquam vero hoc per illud.

4. Num vero contingit, unius rei plures esse causas? Nam, si unum et idem possit de pluribus primis prædicari; sit τὸ A, quod τῷ B primo insit, et τῷ C alii primo, et hæc *insint* τοῖς D E. Inerit igitur A τοῖς D E; causa vero τῷ D quidem *erit* τὸ B; τῷ E autem τὸ C. Quare, ubi quidem causa sit, necesse est, rem esse; ubi vero res sit, non necesse est, omne esse, quod forte causa fuerit; sed causam quidem esse, nec tamen omnem. (5) An vero, si semper universale est problema, est causa quoque totum quid? et id, cujus est causa, universale? Ut, si de-

καθόλου; οἷον τὸ φυλλορροεῖν ὅλῳ τινὶ ἀφωρισμένον, κἂν εἴδη αὐτοῦ ᾖ, καὶ τοισδὶ καθόλου, ἢ φυτοῖς ἢ τοιοισδε φυτοῖς. Ὥστε καὶ τὸ μέσον ἴσον δεῖ εἶναι ἐπὶ τούτων, καὶ οὗ αἴτιον, καὶ ἀντιστρέφειν. Οἷον διὰ τί τὰ 5 δένδρα φυλλορροεῖ, εἰ δὴ διὰ πῆξιν τοῦ ὑγροῦ, εἴτε φυλλορροεῖ, δένδρον, δεῖ ὑπάρχειν πῆξιν, εἴτε πῆξις ὑπάρχει μὴ ὁτῳοῦν ἀλλὰ δένδρῳ, φυλλορροεῖν.

6. Πότερον δ' ἐνδέχεται μὴ τὸ αὐτὸ αἴτιον εἶναι τοῦ αὐτοῦ πᾶσιν ἀλλ' ἕτερον, ἢ οὔ; ἢ εἰ μὲν καθ' αὑτὸ 10 ἀποδέδεικται καὶ μὴ κατὰ σημεῖον ἢ συμβεβηκός, οὐχ οἷόντε· ὁ γὰρ λόγος τοῦ ἄκρου τὸ μέσον ἐστίν· εἰ δὲ μὴ οὕτως, ἐνδέχεται. (7) Ἔστι δὲ καὶ οὗ αἴτιον καὶ ᾧ σκοπεῖν κατὰ συμβεβηκός: οὐ μὴν δοκεῖ προβλήματα εἶναι. (8) Εἰ δὲ μή, ὁμοίως ἕξει τὸ μέσον· εἰ μὲν 15 ὁμώνυμα, ὁμώνυμον τὸ μέσον, εἰ δ' ὡς ἐν γένει, ὁμοίως ἕξει. Οἷον διὰ τί καὶ ἐναλλὰξ ἀνάλογον; ἄλλο γὰρ αἴτιον ἐν γραμμαῖς καὶ ἀριθμοῖς· καὶ τὸ αὐτό γε, ᾗ μὲν γραμμαί, ἄλλο, ᾗ δ' ἔχον αὔξησιν τοιανδί, τὸ αὐτό. Οὕτως ἐπὶ πάντων. Τοῦ δ' ὅμοιον εἶναι χρῶμα 20 χρώματι καὶ σχῆμα σχήματι ἄλλο ἄλλῳ. Ὁμώνυμον γὰρ τὸ ὅμοιον ἐπὶ τούτων· ἔνθα μὲν γὰρ ἴσως τὸ ἀνάλογον ἔχειν τὰς πλευρὰς καὶ ἴσας τὰς γωνίας, ἐπὶ δὲ χρωμάτων τὸ τὴν αἴσθησιν μίαν εἶναι ἤ τι ἄλλο τοιοῦτον. Τὰ δὲ κατ' ἀναλογίαν τὰ αὐτὰ καὶ τὸ μέσον 25 ἕξει κατ' ἀναλογίαν. (9) Ἔχει δ' οὕτω τὸ παρακολουθεῖν τὸ αἴτιον ἀλλήλοις καὶ οὗ αἴτιον καὶ ᾧ αἴτιον. Καθ' ἕκαστον μὲν λαμβάνοντι τὸ οὗ αἴτιον ἐπὶ πλέον, οἷον τὸ τέτταρσιν ἴσας τὰς ἔξω ἐπὶ πλέον ἢ τρίγωνον ἢ τετράγωνον, ἅπασι δὲ ἐπ' ἴσον· ὅσα γὰρ τέτταρσιν 30 ὀρθαῖς ἴσας τὰς ἔξω, καὶ τὸ μέσον ὁμοίως. (10) Ἔστι δὲ τὸ μέσον λόγος τοῦ πρώτου ἄκρου· διὸ πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι δι' ὁρισμοῦ γίγνονται. Οἷον τὸ φυλλορροεῖν ἅμα ἀκολουθεῖ τῇ ἀμπέλῳ καὶ ὑπερέχει, καὶ συκῇ, καὶ ὑπερέχει· ἀλλ' οὐ πάντων, ἀλλ' ἴσον. Εἰ δὴ λά-35 βοις τὸ πρῶτον μέσον, λόγος τοῦ φυλλορροεῖν ἐστίν. Ἔσται γὰρ πρῶτον μὲν ἐπὶ θάτερα μέσον, ὅτι τοιαδὶ ἅπαντα· εἶτα τούτου μέσον, ὅτι ὀπὸς πήγνυται ἤ τι ἄλλο τοιοῦτον. Τί δ' ἐστὶ τὸ φυλλορροεῖν; τὸ πήγνυσθαι τὸν ἐν τῇ συνάψει τοῦ σπέρματος ὀπόν.

40 11. Ἐπὶ δὲ τῶν σχημάτων ὧδε ἀποδώσει ζητοῦσι τὴν παρακολούθησιν τοῦ αἰτίου καὶ οὗ αἴτιον. Ἔστω τὸ Α τῷ Β ὑπάρχειν παντί, τὸ δὲ Β ἑκάστῳ τῶν Δ, ἐπὶ πλεῖον δέ. Τὸ μὲν δὴ Β καθόλου ἂν εἴη τοῖς Δ· τοῦτο γὰρ λέγω καθόλου ὃ μὴ ἀντιστρέφει, πρῶτον δὲ κα-45 θόλου ᾧ ἕκαστον μὲν μὴ ἀντιστρέφει, ἅπαντα δὲ ἀντιστρέφει καὶ παρεκτείνει. Τοῖς δὴ Δ αἴτιον τοῦ Α τὸ Β. Δεῖ ἄρα τὸ Α ἐπὶ πλέον τοῦ Β παρεκτείνειν· εἰ δὲ μή, τί μᾶλλον αἴτιον ἔσται τοῦτο ἐκείνου; εἰ δὴ πᾶσιν ὑπάρχει τοῖς Ε τὸ Α, ἔσται τι ἐκεῖνα ἓν ἅπαντα 50 ἄλλο τοῦ Β. Εἰ γὰρ μή, πῶς ἔσται εἰπεῖν ὅτι ᾧ τὸ Ε, τὸ Α παντί, ᾧ δὲ τὸ Α, οὐ παντὶ τὸ Ε; διὰ τί γὰρ οὐχ ἔσται τι αἴτιον οἷον τὸ Α ὑπάρχει πᾶσι τοῖς Δ; ἀλλ' ἆρα καὶ τὰ Ε ἔσται τι ἕν; ἐπισκέψασθαι δεῖ τοῦτο, καὶ ἔστω τὸ Γ. Ἐνδέχεται δὴ τοῦ αὐτοῦ πλείω αἴτια εἶναι,

fluxio foliorum toti cuipiam definito insit, etiamsi species illius fuerint, et his *speciebus* universaliter, aut plantis, aut certis quibusdam plantis *inest.* Quare etiam in his medium æquale esse oportet, et id, cujus est causa, et mutuo converti. Ut, quare arbores defrondescunt? Nimirum si propter condensationem humoris *versus interiora*; sive arbor defrondescit, oportet esse condensationem humoris; sive fit condensatio humoris non in quocumque, sed in arbore, oportet *eam* defrondescere.

[XVII.] 6. Utrum autem contingit, non eandem esse causam ejusdem *effectus* in omnibus, sed diversam, an vero non? nisi, si *causa* sit per se demonstrata, nec per signum, aut per accidens, fieri non potest, *ut una sit;* definitio enim extremi medium est; si vero non hoc modo, contingit *esse eandem causam ejusdem in omnibus.* (7) Licet vero etiam et id, cujus est causa, et cui *causa est*, considerare secundum accidens; at hæc non videntur esse problemata *demonstrationi accommodata.* (8) Sin vero, medium similiter se habebit *ad omnia subjecta:* si quidem illa æquivoca fuerint, medium erit æquivocum; si autem *illa* ut in genere fuerint, similiter se habebit; ut, cur est commutata comparatione proportio? Alia enim *hujus rei* causa est in lineis, et numeris; et eadem quidem *in lineis*, ut lineæ sunt, diversa est; quatenus vero augmentum tale accipit, eadem *hujus rei in numeris et lineis causa est.* Ita in omnibus. Hujus vero, similem esse colorem colori, et figuram figuræ, alia *causa est* alii *subjecto.* Æquivocum enim est ipsum simile in his; nam hic quidem (*in figuris nimirum*) fortasse *nihil aliud erit*, *quam* secundum proportionem habere latera, et æquales angulos; de coloribus autem *simile dicitur*, quod uno sensu modo percipiantur, aut aliud tale. Quæ autem secundum proportionem eadem sunt, ea etiam medium habebunt secundum proportionem. (9) Habet autem se res hoc modo, quod consequantur inter se mutuo causa, et id cujus, et id cui causa est. Specialiter quidem sumenti ad plura se extendit effectus, *quam subjectum, aut causa.* Ut, quattuor rectis æquales externos *angulos habere* ad plura *se extendit*, quam triangulus aut quadratum; omnibus autem *figuris rectilineis* æqualiter *convenit hoc*, *habere exteriores quattuor rectis æquales angulos.* Quæcumque enim quattuor rectis æquales exteriores *angulos habent figuræ, sunt rectilineæ*, et medium similiter se habet. (10) Est autem medium definitio primi extremi; unde omnes scientiæ per definitionem constituuntur. Ut, τὸ folia defluere simul consequitur ad vitem, et magis commune est; et ad ficum, et magis commune est; at non omnes *excedit*, sed æquale est. Si ergo sumas primum medium, definitio defluxionis foliorum adest. Erit enim primum quidem alterutrius illorum medium, quod omnia talia *foliorum patiantur defluxionem.* Deinde hujus medium, quod humor condensetur, aut aliud tale. Quid autem est τὸ folia defluere? τὸ condensari humorem in connexione seminis.

11. In figuris autem sic *aliquis* proponet quærentibus consecutionem causæ, et illius, cujus est causa. Insit A omni B; B autem unicuique D, latius vero. Igitur B quidem universaliter inesset τοῖς D. Hoc enim dico universale, quod *quum latius sit*, non reciprocatur. Id autem primum est universale, cum quo singula quidem non reciprocantur *ut angustiora*, omnia autem *congregata* reciprocantur, et se extendunt. Iis autem, quæ sunt loco D, causa inhærentiæ τοῦ A est τὸ B. Oportet ergo B ad plura se extendere, quam B; sin autem minus, quomodo magis erit hoc illius causa? sin ergo omnibus E inest A, erunt omnia illa unum quid diversum ab ipso B. Quodsi enim non *sit diversum :* quomodo dicere licebit quod, cui E inest, illi omni insit A; cui autem A, non omni illi *insit* E? cur enim non futura est causa quædam, ut A quod insit omnibus D? verum etiam τὰ E eruntne aliquid unum? Considerare hoc oportet; et sit τὸ C. Contingit ergo, ut unius rei plures sint causæ, sed non eorundem specie. Ut, quod

ἀλλ' οὐ τοῖς αὐτοῖς τῷ εἴδει, οἷον τοῦ μακρόβια εἶναι τὰ μὲν τετράποδα τὸ μὴ ἔχειν χολήν, τὰ δὲ πτηνὰ τὸ ξηρὰ εἶναι ἢ ἕτερόν τι. Εἰ δὲ εἰς τὸ ἄτομον μὴ εὐθὺς ἔρχονται, καὶ μὴ μόνον ἓν τὸ μέσον ἀλλὰ πλείω, καὶ τὰ αἴτια πλείω.

12. Πότερον δ' αἴτιον τῶν μέσων τὸ πρὸς τὸ καθόλου πρῶτον ἢ τὸ πρὸς τὸ καθ' ἕκαστον τοῖς καθ' ἕκαστον; (13) Δῆλον δὴ ὅτι τὰ ἐγγύτατα ἑκάστῳ ᾧ αἴτιον. Τοῦ γὰρ τὸ πρῶτον ὑπὸ τὸ καθόλου ὑπάρχειν, τοῦτο αἴτιον, οἷον τῷ Δ τὸ Γ τοῦ τὸ Β ὑπάρχειν αἴτιον. Τῷ μὲν οὖν Δ τὸ Γ αἴτιον τοῦ Α, τῷ δὲ Γ τὸ Β, τούτῳ δὲ αὐτό.

14. Περὶ μὲν οὖν συλλογισμοῦ καὶ ἀποδείξεως, τί τε ἑκάτερόν ἐστι καὶ πῶς γίνεται, φανερόν, ἅμα δὲ καὶ περὶ ἐπιστήμης ἀποδεικτικῆς· ταὐτὸν γάρ ἐστιν.

diuturnioris sint vitæ *animalia*, quæ quattuor pedes habent, *causa est*, quod bile careant; at volatilibus, quod sicca sint, aut aliud quid. Si vero ad individuam *speciem* non recta descendunt, nec ad unum tantum medium, sed ad plura; plures quoque erunt causæ.

[XVIII.] 12. Utrum vero ex mediis causa est ad universale primum, an vero quod ad singula *causa est* singulis? (13) Manifestum sane est, quod *causa sint* proxima cuique, cui causa *sunt*. Nam cur primum sub universali sit, hoc est causa; ut, τῷ D *causa est* τὸ C, quod τῷ D insit B. Ipsi ergo D causa est C, quod ei insit A; τῷ C autem *causa est* B, huic autem eadem causa.

14. De syllogismo ergo et demonstratione, et quid utrumque sit, et quomodo fiat, manifestum est; simul vero etiam de scientia demonstrativa; idem enim est *cum demonstratione*.

CAP. XV. [XIX.]

Qua ratione cognoscantur principia, et quis sit habitus, per quem intelligantur.

Περὶ δὲ τῶν ἀρχῶν, πῶς τε γίνονται γνώριμοι καὶ τίς ἡ γνωρίζουσα ἕξις, ἐντεῦθέν ἐστι δῆλον προαπορήσασι πρῶτον.

2. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἐνδέχεται ἐπίστασθαι δι' ἀποδείξεως μὴ γινώσκοντι τὰς πρώτας ἀρχὰς τὰς ἀμέσους, εἴρηται πρότερον. (3) Τῶν δ' ἀμέσων τὴν γνῶσιν, καὶ πότερον ἡ αὐτή ἐστιν ἢ οὐχ ἡ αὐτή, διαπορήσειεν ἄν τις, καὶ πότερον ἐπιστήμη ἑκατέρου ἢ οὔ, ἢ τοῦ μὲν ἐπιστήμη τοῦ δ' ἕτερόν τι γένος, καὶ πότερον οὐκ ἐνοῦσαι αἱ ἕξεις ἐγγίνονται ἢ ἐνοῦσαι λελήθασιν. (4) Εἰ μὲν δὴ ἔχομεν αὐτάς, ἄτοπον· συμβαίνει γὰρ ἀκριβεστέρας ἔχοντας γνώσεις ἀποδείξεως λανθάνειν. Εἰ δὲ λαμβάνομεν μὴ ἔχοντες πρότερον, πῶς ἂν γνωρίζοιμεν καὶ μανθάνοιμεν ἐκ μὴ προϋπαρχούσης γνώσεως; ἀδύνατον γάρ, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῆς ἀποδείξεως ἐλέγομεν. Φανερὸν τοίνυν ὅτι οὔτ' ἔχειν οἷόν τε, οὔτ' ἀγνοοῦσι καὶ μηδεμίαν ἔχουσιν ἕξιν ἐγγίνεσθαι. (5) Ἀνάγκη ἄρα ἔχειν μέν τινα δύναμιν, μὴ τοιαύτην δ' ἔχειν ἣ ἔσται τούτων τιμιωτέρα κατ' ἀκρίβειαν. Φαίνεται δὲ τοῦτό γε πᾶσιν ὑπάρχον τοῖς ζῴοις. Ἔχει γὰρ δύναμιν σύμφυτον κριτικήν, ἣν καλοῦσιν αἴσθησιν· ἐνούσης δ' αἰσθήσεως τοῖς μὲν τῶν ζῴων ἐγγίνεται μονὴ τοῦ αἰσθήματος, τοῖς δ' οὐκ ἐγγίνεται. Ὅσοις μὲν οὖν μὴ ἐγγίνεται, ἢ ὅλως ἢ περὶ ἃ μὴ ἐγγίνεται, οὐκ ἔστι τούτοις γνῶσις ἔξω τοῦ αἰσθάνεσθαι· ἐν οἷς δ', ἔνεστιν αἰσθανομένοις ἔχειν ἔτι ἐν τῇ ψυχῇ. Πολλῶν δὲ τοιούτων γινομένων ἤδη διαφορά τις γίνεται, ὥστε τοῖς μὲν γίνεσθαι λόγον ἐκ τῆς τῶν τοιούτων μονῆς, τοῖς δὲ μή. Ἐκ μὲν οὖν αἰσθήσεως γίνεται μνήμη, ὥσπερ λέγομεν, ἐκ δὲ μνήμης πολλάκις τοῦ αὐτοῦ γινομένης ἐμπειρία· αἱ γὰρ πολλαὶ μνῆμαι τῷ ἀριθμῷ ἐμπειρία μία ἐστίν. Ἐκ δ' ἐμπειρίας ἢ ἐκ παντὸς ἠρεμήσαντος τοῦ καθόλου ἐν τῇ ψυχῇ, τοῦ ἑνὸς παρὰ τὰ πολλά, ὃ ἂν ἐν ἅπασιν ἓν ἐνῇ ἐκείνοις τὸ αὐτό, τέχνης ἀρχὴ καὶ ἐπιστήμης, ἐὰν μὲν περὶ γένεσιν, τέχνης, ἐὰν δὲ περὶ τὸ ὄν, ἐπιστήμης. (6) Οὔτε δὴ ἐνυπάρχουσιν ἀφωρισμέναι αἱ ἕξεις, οὔτ'

De principiis autem, et quomodo fiant nota, et quisnam sit habitus, qui illa cognoscat, hinc manifestum erit primo dubia disceptantibus.

2. Quod quidem non contingit scire *aliquid* per demonstrationem, nisi quis perspecta habeat prima immediata principia, dictum est prius. (3) Immediatorum vero cognitio num sit, et an eadem sit, vel non eadem, dubitaverit forte aliquis; et num utriusque sit scientia, necne; aut hujus quidem scientia, illius vero aliud quoddam genus *cognitionis;* et num, quum antea non adessent hi habitus, accesserint, aut, quum adessent, deinde latuerint. (4) Nimirum si habemus eos, absurdum esse videatur. Accidit enim, ut habentes perfectiorem demonstrationis cognitionem lateant. Si vero accipimus *horum cognitionem,* quum antea non habeamus, quomodo cognoscere possimus et discere non præcedente cognitione? nam impossibile hoc est, quemadmodum et de demonstratione dicebamus. Manifestum est igitur, quod neque habere eam possimus, nec possit illa nobis antea ignorantibus, nullumque eorum habitum habentibus, innasci. (5) Necesse ergo est, nos habere aliquam facultatem, at non esse eam talem, quæ sit præstantior illis ratione certitudinis. Apparet autem hanc inesse omnibus animalibus. Habent enim *illa* connatam vim judicandi, quam vocant sensum. Sensus autem quum insit, in aliis quidem animalibus sensu percepti fit permansio; in aliis vero non fit. In quibuscumque ergo non fit, aut omnino, aut circa quæ non fit, in his non est cognitio præter sensum. In quibus autem, dum sentiunt, *fit quædam mansio sensu percepti,* illa possunt retinere *percepta* in anima. Si vero multa talia fiunt, jam exsistit aliqua differentia, ut his quidem *animalibus* ratio nascatur ex talium *in anima reservatorum* memoria; aliis vero non. Ex sensu ergo fit memoria, ut dicimus. Ex memoria autem ejusdem sæpius repetita *fit* experientia. Memoria enim multiplex numero una experientia est. Ab experientia autem, sive ex omni universali quiescente in anima, uno illo præter singula, quod in omnibus illis rebus unum sit et idem, *oritur* principium artis et scientiæ; quum rerum generationem quidem spectet *experientia,* artis; quum vero substantiam *rerum,* scientiæ. (6) Nec ergo separatim insunt hi habitus, nec ab

ἀπ' ἄλλων ἕξεων γίνονται γνωστικωτέρων, ἀλλ' ἀπὸ αἰσθήσεως, οἷον ἐν μάχῃ τροπῆς γενομένης ἑνὸς στάντος ἕτερος ἔστη, εἶθ' ἕτερος, ἕως ἐπὶ ἀρχὴν ἦλθεν. Ἡ δὲ ψυχὴ ὑπάρχει τοιαύτη οὖσα οἵα δύνασθαι πά-
5 σχειν τοῦτο. (7) Ὃ δ' ἐλέχθη μὲν πάλαι, οὐ σαφῶς δὲ ἐλέχθη, πάλιν εἴπωμεν. Στάντος γὰρ τῶν ἀδιαφόρων ἑνός, πρῶτον μὲν ἐν τῇ ψυχῇ καθόλου· καὶ γὰρ αἰσθάνεται μὲν τὸ καθ' ἕκαστον, ἡ δ' αἴσθησις τοῦ καθόλου ἐστίν, οἷον ἀνθρώπου, ἀλλ' οὐ Καλλίου ἀνθρώ-
10 που· πάλιν ἐν τούτοις ἵσταται, ἕως ἂν τὰ ἀμερῆ στῇ καὶ τὰ καθόλου, οἷον τοιονδὶ ζῷον, ἕως ζῷον· καὶ ἐν τούτῳ ὡσαύτως. Δῆλον δὴ ὅτι ἡμῖν τὰ πρῶτα ἐπαγωγῇ γνωρίζειν ἀναγκαῖον· καὶ γὰρ καὶ αἴσθησις οὕτω τὸ καθόλου ἐμποιεῖ. (8) Ἐπεὶ δὲ τῶν περὶ τὴν διάνοιαν
15 ἕξεων, αἷς ἀληθεύομεν, αἱ μὲν ἀεὶ ἀληθεῖς εἰσίν, αἱ δὲ ἐπιδέχονται τὸ ψεῦδος, οἷον δόξα καὶ λογισμός, ἀληθῆ δ' ἀεὶ ἐπιστήμη καὶ νοῦς, καὶ οὐδὲν ἐπιστήμης ἀκριβέστερον ἄλλο γένος ἢ νοῦς, αἱ δ' ἀρχαὶ τῶν ἀποδείξεων γνωριμώτεραι, ἐπιστήμη δ' ἅπασα μετὰ λόγου
20 ἐστί, τῶν ἀρχῶν ἐπιστήμη μὲν οὐκ ἂν εἴη, ἐπεὶ δ' οὐδὲν ἀληθέστερον ἐνδέχεται εἶναι ἐπιστήμης ἢ νοῦν, νοῦς ἂν εἴη τῶν ἀρχῶν, ἔκ τε τούτων σκοποῦσι καὶ ὅτι ἀποδείξεως ἀρχὴ οὐκ ἀπόδειξις, ὥστ' οὐδ' ἐπιστήμης ἐπιστήμη. Εἰ οὖν μηδὲν ἄλλο παρ' ἐπιστήμην γένος
25 ἔχομεν ἀληθές, νοῦς ἂν εἴη ἐπιστήμης ἀρχή. Καὶ ἡ μὲν ἀρχὴ τῆς ἀρχῆς εἴη ἄν, ἡ δὲ πᾶσα ὁμοίως ἔχει πρὸς τὸ ἅπαν πρᾶγμα.

aliis habitibus fiunt notioribus, sed a sensu. Ut in pugna, acie in fugam jam conversa, uno stante alius stat, iterum alius, donec ad principium deveniatur. Anima vero talis est natura sua, ut quæ hoc ipsum pati possit. (7) Quod autem dictum est jam dudum, non satis perspicue tamen dictum est, iterum dicamus. Consistente enim uno ex individuis, primum quidem fit in anima universale. Nam sentitur quidem singulare; sensus vero est τοῦ universalis, ut hominis, sed non Calliæ hominis. Rursus in his consistit *intellectus*, donec individua constiterint et universalia; ut, tale animal, donec animal; et in hoc similiter. Manifestum ergo est, quod nobis prima per inductionem cognoscere necessarium sit; nam et sensus hoc modo universale conficit. (8) Quoniam vero illorum, qui sunt circa rationem, habituum, quibus verum perspicimus, alii quidem semper veri sunt; alii autem falsum suscipiunt, ut opinio et ratiocinatio; semper autem vera sunt scientia et intelligentia, nec ullum aliud genus scientia certius est præter intelligentiam; principia autem demonstrationum notiora sunt *ipsis demonstrationibus;* omnis scientia autem est cum ratione: principiorum quidem scientia non fuerit. Quodsi vero nihil est scientiâ verius, quam intelligentia, intelligentia sane *habitus* fuerit principiorum; et ex his considerantibus *manifestum est*, quod etiam demonstrationis principium non sit demonstratio; quare neque scientiæ scientia. Si ergo nullum aliud præter scientiam habemus genus *habituum* verum, intelligentia fuerit principium scientiæ. Et principium quidem *scientiæ* fuerit *intelligentia* principii; illud autem omnino similiter se habet ad omnem rem.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ
ΤΟΠΙΚΩΝ
ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ.

ARISTOTELIS
TOPICORUM
LIBER I.

CAP. I. (100,101.)

De argumento hujus tractationis, et de syllogismo, ejusque differentiis.

Ἡ μὲν πρόθεσις τῆς πραγματείας μέθοδον εὑρεῖν ἀφ' ἧς δυνησόμεθα συλλογίζεσθαι περὶ παντὸς τοῦ προτεθέντος προβλήματος ἐξ ἐνδόξων, καὶ αὐτοὶ λόγον ὑπέχοντες μηθὲν ἐροῦμεν ὑπεναντίον. (2) Πρῶτον οὖν ῥητέον τί ἐστι συλλογισμὸς καὶ τίνες αὐτοῦ διαφοραί, ὅπως ληφθῇ ὁ διαλεκτικὸς συλλογισμός· τοῦτον γὰρ ζητοῦμεν κατὰ τὴν προκειμένην πραγματείαν.

3. Ἔστι δὴ συλλογισμὸς λόγος ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει διὰ τῶν κειμένων. (4) Ἀπόδειξις μὲν οὖν ἐστίν, ὅταν ἐξ ἀληθῶν καὶ πρώτων ὁ συλλογισμὸς ᾖ, ἢ ἐκ τοιούτων ἃ διά τινων πρώτων καὶ ἀληθῶν τῆς περὶ αὐτὰ γνώσεως τὴν ἀρχὴν εἴληφεν· (5) διαλεκτικὸς δὲ συλλογισμὸς ὁ ἐξ ἐνδόξων συλλογιζόμενος. (6) Ἔστι δὲ ἀληθῆ μὲν καὶ πρῶτα τὰ μὴ δι' ἑτέρων ἀλλὰ δι' αὑτῶν ἔχοντα τὴν πίστιν· οὐ δεῖ γὰρ ἐν ταῖς ἐπιστημονικαῖς ἀρχαῖς ἐπιζητεῖσθαι τὸ διὰ τί, ἀλλ' ἑκάστην τῶν ἀρχῶν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν εἶναι πιστήν. (7) Ἔνδοξα δὲ τὰ δοκοῦντα πᾶσιν ἢ τοῖς πλείστοις ἢ τοῖς σοφοῖς, καὶ τούτοις ἢ πᾶσιν ἢ τοῖς πλείστοις ἢ τοῖς μάλιστα γνωρίμοις καὶ ἐνδόξοις. (8) Ἐριστικὸς δ' ἐστὶ συλλογισμὸς ὁ ἐκ φαινομένων ἐνδόξων, μὴ ὄντων δέ, καὶ ὁ ἐξ ἐνδόξων ἢ φαινομένων ἐνδόξων φαινόμενος. Οὐ γὰρ πᾶν τὸ φαινόμενον ἔνδοξον καὶ ἔστιν ἔνδοξον. Οὐθὲν γὰρ τῶν λεγομένων ἐνδόξων ἐπιπόλαιον ἔχει παντελῶς τὴν φαντασίαν, καθὰ περὶ τὰς τῶν ἐριστικῶν λόγων ἀρχὰς συμβέβηκεν ἔχειν· παραχρῆμα γὰρ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοῖς καὶ μικρὰ συνορᾶν δυναμένοις κατάδηλος ἐν αὐτοῖς ἡ τοῦ ψεύδους ἐστὶ φύσις. Ὁ μὲν οὖν πρότερος τῶν ῥηθέντων ἐριστικῶν συλλογισμῶν καὶ συλλογισμὸς λεγέσθω, ὁ δὲ λοιπὸς ἐριστικὸς μὲν συλλογισμός, συλλογισμὸς δ' οὔ, ἐπειδὴ φαίνεται μὲν συλλογίζεσθαι, συλλογίζεται δ' οὔ.

9. Ἔτι δὲ παρὰ τοὺς εἰρημένους ἅπαντας συλλογισμοὺς οἱ ἐκ τῶν περί τινας ἐπιστήμας οἰκείων γινόμενοι παραλογισμοί, καθάπερ ἐπὶ τῆς γεωμετρίας καὶ τῶν ταύτῃ συγγενῶν συμβέβηκεν ἔχειν. Ἔοικε γὰρ ὁ τρόπος οὗτος διαφέρειν τῶν εἰρημένων συλλογισμῶν· οὔτε γὰρ ἐξ ἀληθῶν καὶ πρώτων συλλογίζεται ὁ ψευδογραφῶν, οὔτ' ἐξ ἐνδόξων. Εἰς γὰρ τὸν ὅρον οὐκ ἐμπίπτει· οὔτε γὰρ τὰ πᾶσι δοκοῦντα λαμβάνει οὔτε τὰ τοῖς πλείστοις οὔτε τὰ τοῖς σοφοῖς, καὶ τούτοις οὔτε τὰ

In hac tractatione propositum nobis est, methodum invenire, ex qua poterimus disserere de omni quæstione proposita argumentatione probabili, ipsique disputationem sustinentes, nihil afferemus repugnans. (2) Primum quidem dicendum est quid sit syllogismus, et quæ sint ejus differentiæ, ut intelligatur syllogismus dialecticus; hunc enim in tractatione sequenti investigamus.

3. Est autem syllogismus oratio in qua, positis quibusdam, aliud quiddam a positis diversum necessario efficitur per ea, quæ posita sunt. (4) Demonstratio vero est, quando ex veris et primis conclusio fit, aut e talibus, quæ per prima quædam et vera principium cognitionis sui sumpserunt. (5) Dialecticus autem syllogismus ex probabilibus concluditur. (6) At vera quidem sunt et prima, quæ non ab aliis, sed a se ipsis fidem habent. Non oportet enim in principiis scientiæ quærere τὸ cur; sed unumquodque principium per se ipsum certum esse debet. (7) Probabilia autem sunt, quæ videntur omnibus, aut plurimis, aut doctis; et horum aut omnibus, aut plurimis, aut celeberrimis et clarissimis. (8) Sophisticus vero syllogismus est, qui ex iis, quæ probabilia videntur, at non sunt, *colligitur*, et qui ex probabilibus, aut ex iis quæ videntur probabilia, videtur *colligi*. Non enim omne, quod videtur probabile, est etiam probabile. Nihil enim eorum, quæ probabilia dicuntur, extrinsecus omnino habet apparentiam *probabilitatis*, quemadmodum in principiis conclusionum fallacium contingere solet. Nam confestim et plerumque iis, qui etiam parva cernere possunt, manifesta est in illis falsi natura. Prior quidem ex dictis syllogismis sophisticis Syllogismus quoque vocetur; alter vero sophisticus est syllogismus, at *ex vero* non syllogismus; quoniam concludere videtur, neque tamen concludit.

9. Porro vero præter memoratos omnes syllogismos *sunt* etiam qui ex iis; quæ nonnullis scientiis peculiaria sunt, exsistunt, paralogismi, quemadmodum accidit in geometria et huic affinibus scientiis. Videtur enim hic modus differre a dictis syllogismis. Nam neque ex veris et primis ratiocinatur falso describens, neque ex probabilibus. Nam in definitionem non incidit. Neque enim sumit quæ videntur omnibus, nec quæ plurimis, nec quæ doctis; et horum neque plurimis, neque spectatissimis; sed

πᾶσιν οὔτε τοῖς πλείστοις οὔτε τοῖς ἐνδοξοτάτοις, ἀλλ' ἐκ τῶν οἰκείων μὲν τῇ ἐπιστήμῃ λημμάτων, οὐκ ἀληθῶν δὲ τὸν συλλογισμὸν ποιεῖται. Τῷ γὰρ ἢ τὰ ἡμικύκλια περιγράφειν μὴ ὡς δεῖ, ἢ γραμμάς τινας ἄγειν μὴ ὡς ἂν ἀχθείησαν, τὸν παραλογισμὸν ποιεῖται.

10 Εἴδη μὲν οὖν τῶν συλλογισμῶν, ὡς τύπῳ περιλαβεῖν, ἔστω τὰ εἰρημένα. Καθόλου δ' εἰπεῖν περὶ πάντων τῶν εἰρημένων καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ῥηθησομένων, ἐπὶ τοσοῦτον ἡμῖν διωρίσθω, διότι περὶ οὐδενὸς αὐτῶν τὸν ἀκριβῆ λόγον ἀποδοῦναι προαιρούμεθα, ἀλλ' ὅσον τύπῳ περὶ αὐτῶν βουλόμεθα διελθεῖν, παντελῶς ἱκανὸν ἡγούμενοι κατὰ τὴν προκειμένην μέθοδον τὸ δύνασθαι γνωρίζειν ὁπωσοῦν ἕκαστον αὐτῶν.

ex propriis quidem scientiæ sumptionibus, non veris tamen syllogismum efficit. Nam semicirculos describendo, non, quemadmodum illi describendi sunt, aut lineas quasdam ducendo, non quomodo ducendæ sunt, paralogismum facit.

10. Species igitur syllogismorum, ut summatim complectar, hæ sunto. Ut universe autem loquar de omnibus tam dictis, quam post hæc dicendis, eatenus nobis definitum esto, quoniam de nulla harum rerum exquisitam rationem afferre animus est, sed adumbrando tantum ea perstringere volumus, omnino sufficere rati ad methodum nostram, si innotescat, quomodo singula illorum se habeant.

CAP. II.

De utilitate Dialectices, et qui sit perfectus Dialecticus.

Ἑπόμενον δ' ἂν εἴη τοῖς εἰρημένοις εἰπεῖν πρὸς πόσα τε καὶ τίνα χρήσιμος ἡ πραγματεία. (2) Ἔστι δὴ πρὸς τρία, πρὸς γυμνασίαν, πρὸς τὰς ἐντεύξεις, πρὸς τὰς κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιστήμας. (3) Ὅτι μὲν οὖν πρὸς γυμνασίαν χρήσιμος, ἐξ αὐτῶν καταφανές ἐστι· μέθοδον γὰρ ἔχοντες ῥᾷον περὶ τοῦ προτεθέντος ἐπιχειρεῖν δυνησόμεθα. (4) Πρὸς δὲ τὰς ἐντεύξεις, διότι τὰς τῶν πολλῶν κατηριθμημένοι δόξας οὐκ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων ἀλλ' ἐκ τῶν οἰκείων δογμάτων ὁμιλήσομεν πρὸς αὐτούς, μεταβιβάζοντες ὅ τι ἂν μὴ καλῶς φαίνωνται λέγειν ἡμῖν. (5) Πρὸς δὲ τὰς κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιστήμας, ὅτι δυνάμενοι πρὸς ἀμφότερα διαπορῆσαι ῥᾷον ἐν ἑκάστοις κατοψόμεθα τἀληθές τε καὶ τὸ ψεῦδος. (6) Ἔτι δὲ πρὸς τὰ πρῶτα τῶν περὶ ἑκάστην ἐπιστήμην ἀρχῶν. Ἐκ μὲν γὰρ τῶν οἰκείων τῶν κατὰ τὴν προτεθεῖσαν ἐπιστήμην ἀρχῶν ἀδύνατον εἰπεῖν τι περὶ αὐτῶν, ἐπειδὴ πρῶται αἱ ἀρχαὶ ἁπάντων εἰσί, διὰ δὲ τῶν περὶ ἕκαστα ἐνδόξων ἀνάγκη περὶ αὐτῶν διελθεῖν. Τοῦτο δ' ἴδιον ἢ μάλιστα οἰκεῖον τῆς διαλεκτικῆς ἐστίν· ἐξεταστικὴ γὰρ οὖσα πρὸς τὰς ἁπασῶν τῶν μεθόδων ἀρχὰς ὁδὸν ἔχει.

7. Ἕξομεν δὲ τελέως τὴν μέθοδον, ὅταν ὁμοίως ἔχωμεν ὥσπερ ἐπὶ ῥητορικῆς καὶ ἰατρικῆς καὶ τῶν τοιούτων δυνάμεων. Τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἐκ τῶν ἐνδεχομένων ποιεῖν ἃ προαιρούμεθα. Οὔτε γὰρ ὁ ῥητορικὸς ἐκ παντὸς τρόπου πείσει, οὔθ' ὁ ἰατρικὸς ὑγιάσει· ἀλλ' ἐὰν τῶν ἐνδεχομένων μηδὲν παραλείπῃ, ἱκανῶς αὐτὸν ἔχειν τὴν ἐπιστήμην φήσομεν.

Sequitur deinceps ut dicamus, ad quot et quæ utilis sit hæc tractatio. (2) Est autem *utilis* ad tria, ad exercitationem, ad congressus, ad scientias philosophicas. (3) Quod igitur ad exercitationem utilis sit, hinc perspicuum est: nam methodo instructi facilius de re proposita argumentari poterimus. (4) Ad congressus autem; quoniam enumeratis multorum opinionibus non ex alienis, sed ex propriis sententiis cum iis agemus, refellentes quidquid non bene nobis videantur dicere. (5) Ad scientias vero philosophicas, quod, quum in utramque partem disputare possimus, facilius in singulis assequemur verum et falsum. (6) Porro autem ad prima cujusque scientiæ principia *cognoscenda utilis hæc tractatio est:* nam ex propriis quidem propositæ scientiæ principiis impossibile est de iis aliquid dicere, quandoquidem prima principia omnium sunt; necesse autem est de iis per ea disserere, quæ circa singula probabilia sunt. Hoc vero proprium aut maxime peculiare est Dialecticæ. Quum enim sit indagatrix, ad principia omnium scientiarum viam munit.

[III.] 7. Habebimus methodum perfectam, quando similiter eam habebimus, atque rhetorica et arte medica et talibus facultatibus instructi. Hoc vero est, ex contingentibus efficere quæ volumus. Neque enim rhetoricus omni modo persuadebit, nec medicus sanabit: verum si nihil prætermiserit eorum, quæ ex re sunt, satis eum scientiæ peritum esse judicabimus.

CAP. III. [IV.]

De problematum speciebus, et de differentia problematis et propositionis.

Πρῶτον οὖν θεωρητέον ἐκ τίνων ἡ μέθοδος. Εἰ δὴ λάβοιμεν πρὸς πόσα καὶ ποῖα καὶ ἐκ τίνων οἱ λόγοι, καὶ πῶς τούτων εὐπορήσομεν, ἔχοιμεν ἂν ἱκανῶς τὸ προκείμενον. (2) Ἔστι δ' ἀριθμῷ ἴσα καὶ ταὐτά, ἐξ ὧν τε οἱ λόγοι καὶ περὶ ὧν οἱ συλλογισμοί. Γίνονται μὲν γὰρ οἱ λόγοι ἐκ τῶν προτάσεων· περὶ ὧν δὲ οἱ συλλογισμοί, τὰ προβλήματά ἐστι. Πᾶσα δὲ πρότασις

Primum igitur considerandum est, ex quibus hæc methodus *constet.* Jam si exposuerimus, ad quot, et ad quæ, et ex quibus disputatio *instituatur,* et quemadmodum hæc nobis suppetant; sufficienter id, quod propositum est, consequemur. (2) Sunt autem numero paria et eadem, ex quibus argumentationes, et circa quæ syllogismi conficiuntur. Fiunt enim argumentationes ex propositionibus; circa quæ autem syllogismi conficiuntur, ea problemata sunt. Omnis vero propositio, et omne problema, aut ge-

καὶ πᾶν πρόβλημα ἢ γένος ἢ ἴδιον ἢ συμβεβηκὸς δηλοῖ· καὶ γὰρ τὴν διαφορὰν ὡς οὖσαν γενικὴν ὁμοῦ τῷ γένει τακτέον. Ἐπεὶ δὲ τοῦ ἰδίου τὸ μὲν τὸ τί ἦν εἶναι σημαίνει, τὸ δ' οὐ σημαίνει, διῃρήσθω τὸ ἴδιον εἰς ἄμφω τὰ προειρημένα μέρη, καὶ καλείσθω τὸ μὲν τὸ τί ἦν εἶναι σημαῖνον ὅρος, τὸ δὲ λοιπὸν κατὰ τὴν κοινὴν περὶ αὐτῶν ἀποδοθεῖσαν ὀνομασίαν προσαγορευέσθω ἴδιον. Δῆλον οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι κατὰ τὴν νῦν διαίρεσιν τέτταρα τὰ πάντα συμβαίνει γίνεσθαι, ἢ ἴδιον ἢ ὅρον ἢ γένος ἢ συμβεβηκός. (3) Μηδεὶς δ' ἡμᾶς ὑπολάβῃ λέγειν ὡς ἕκαστον τούτων καθ' αὑτὸ λεγόμενον πρότασις ἢ πρόβλημά ἐστιν, ἀλλ' ὅτι ἀπὸ τούτων καὶ τὰ προβλήματα καὶ αἱ προτάσεις γίνονται. (4) Διαφέρει δὲ τὸ πρόβλημα καὶ ἡ πρότασις τῷ τρόπῳ. Οὕτω μὲν γὰρ ῥηθέντος, ἆρά γε τὸ ζῷον πεζὸν δίπουν ὁρισμός ἐστιν ἀνθρώπου; καὶ ἆρά γε τὸ ζῷον γένος ἐστὶ τοῦ ἀνθρώπου; πρότασις γίνεται. Ἐὰν δέ, πότερον τὸ ζῷον πεζὸν δίπουν ὁρισμός ἐστιν ἀνθρώπου ἢ οὔ; καὶ πότερον τὸ ζῷον γένος ἐστίν; πρόβλημα γίνεται. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ὥστ' εἰκότως ἴσα τῷ ἀριθμῷ τὰ προβλήματα καὶ αἱ προτάσεις εἰσίν. Ἀπὸ πάσης γὰρ προτάσεως πρόβλημα ποιήσεις μεταβάλλων τῷ τρόπῳ.

nus, aut proprium, aut accidens significat. Nam et differentiam, quia generalis est, in eodem cum genere numero ponere oportet. Quoniam vero proprium aliud est, quod rei naturam explanat, aliud, quod non explanat; dividatur proprium in duas partes ante dictas, et appelletur unum quidem rei naturam explanans, Definitio; alterum secundum commune nomen his impositum vocetur Proprium. Manifestum ergo ex dictis est, secundum hancce divisionem quatluor omnia fieri, aut Proprium, aut Definitionem, aut Genus, aut Accidens. (3) Nemo autem nos dicere existimet, quodvis horum per se dictum propositionem aut problema esse, sed, ex his et problemata et propositiones enasci. (4) Differunt vero problema et propositio ipso modo. Nam si quæratur sic: an est animal gradiens bipes definitio hominis? et, estne animal hominis genus? fit propositio; si vero *quæratur*, utrum animal gradiens bipes est definitio hominis, necne? et, utrum animal genus est hominis, necne? fit problema. Similiter vero etiam in reliquis. Quare merito paria sunt numero problemata et propositiones; nam ex omni propositione facies problema, si modum mutaveris.

CAP. IV. [V.]

De definitione, genere, proprio et accidente.

Λεκτέον δὲ τί ὅρος, τί ἴδιον, τί γένος, τί συμβεβηκός. (2) Ἔστι δ' ὅρος μὲν λόγος ὁ τὸ τί ἦν εἶναι σημαίνων. Ἀποδίδοται δὲ ἢ λόγος ἀντ' ὀνόματος, ἢ λόγος ἀντὶ λόγου· δυνατὸν γὰρ καὶ τῶν ὑπὸ λόγου τινὰ σημαινομένων ὁρίσασθαι. (3) Ὅσοι δ' ὁπωσοῦν ὀνόματι τὴν ἀπόδοσιν ποιοῦνται, δῆλον ὡς οὐκ ἀποδιδόασιν οὗτοι τὸν τοῦ πράγματος ὁρισμόν, ἐπειδὴ πᾶς ὁρισμὸς λόγος τίς ἐστιν. Ὁρικὸν μέντοι καὶ τὸ τοιοῦτον θετέον, οἷον ὅτι καλόν ἐστι τὸ πρέπον. (4) Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ πότερον ταὐτὸν αἴσθησις καὶ ἐπιστήμη ἢ ἕτερον· καὶ γὰρ περὶ τοὺς ὁρισμούς, πότερον ταὐτὸν ἢ ἕτερον, ἡ πλείστη γίνεται διατριβή. Ἁπλῶς δὲ ὁρικὰ πάντα λεγέσθω τὰ ὑπὸ τὴν αὐτὴν ὄντα μέθοδον τοῖς ὁρισμοῖς. Ὅτι δὲ πάντα τὰ νῦν ῥηθέντα τοιαῦτ' ἐστί, δῆλον ἐξ αὐτῶν. Δυνάμενοι γὰρ ὅτι ταὐτὸν καὶ ὅτι ἕτερον διαλέγεσθαι, τῷ αὐτῷ τρόπῳ καὶ πρὸς τοὺς ὁρισμοὺς ἐπιχειρεῖν εὐπορήσομεν· δείξαντες γὰρ ὅτι οὐ ταὐτόν ἐστιν, ἀνῃρηκότες ἐσόμεθα τὸν ὁρισμόν. Οὐ μὴν ἀντιστρέφει γε τὸ νῦν ῥηθέν· οὐ γὰρ ἱκανὸν πρὸς τὸ κατασκευάσαι τὸν ὁρισμὸν τὸ δεῖξαι ταὐτὸν ὄν· πρὸς μέντοι τὸ ἀνασκευάσαι αὔταρκες τὸ δεῖξαι ὅτι οὐ ταὐτόν.

5. Ἴδιον δ' ἐστὶν ὃ μὴ δηλοῖ μὲν τὸ τί ἦν εἶναι, μόνῳ δ' ὑπάρχει καὶ ἀντικατηγορεῖται τοῦ πράγματος, οἷον ἴδιον ἀνθρώπου τὸ γραμματικῆς εἶναι δεκτικόν· εἰ γὰρ ἄνθρωπός ἐστι, γραμματικῆς δεκτικός ἐστι, καὶ εἰ γραμματικῆς δεκτικός ἐστιν, ἄνθρωπός ἐστιν. Οὐδεὶς γὰρ ἴδιον λέγει τὸ ἐνδεχόμενον ἄλλῳ ὑπάρχειν, οἷον τὸ καθεύδειν ἀνθρώπῳ, οὐδ' ἂν τύχῃ κατά τινα χρόνον

Dicendum autem est, quid sit definitio, quid genus, quid proprium, quid accidens. (2) Definitio quidem est oratio significans quid res sit. Adhibetur autem aut oratio pro nomine, aut oratio pro oratione; possunt enim nonnulla eorum, quæ oratione exprimuntur, definiri. (3) Qui autem quoquo modo nomen pro nomine reddunt, manifestum est, hos non explicare rei definitionem; quandoquidem omnis definitio oratio quædam est. Attamen tale quoque ut ad definitionem pertinens ponendum est; veluti, honestum esse, quod decet. (4) Similiter vero etiam hoc, utrum idem sint sensus et scientia, an diversum. Nam et in definitionibus circa hoc, utrum idem an diversum sit, plurimum versamur. Simpliciter autem dicantur omnia ad definitionem pertinentia, quæ eadem via et ratione tractantur, qua definitio. Omnia autem jam dicta talia esse, ex ipsis patet. Nam si possimus, quod hoc idem, et quod diversum sit, disserere, eodem modo etiam argumentis ad definitiones abundabimus. Ostendentes enim, hoc non esse idem, infirmabimus definitionem. Attamen jam dictum non debet converti; non enim sufficit ad confirmandam definitionem, si ostendatur idem esse; sed ad eam evertendam sufficiens est, si ostendatur non esse idem.

5. Proprium autem est, quod non explicat quid res sit, soli vero inest, et cum re reciprocatur. Velut, proprium est hominis, ut grammaticam percipiat. Nam si homo est, grammaticam percipere potest; et si grammaticam percipere potest, homo est. Nemo enim proprium dicit id, quod alii inesse contingit; ut, dormire homini *proprium non est;* etiamsi ad quoddam tempus in solum hominem

μόνῳ ὑπάρχον. Εἰ δ' ἄρα τι καὶ λέγοιτο τῶν τοιούτων ἴδιον, οὐχ ἁπλῶς ἀλλὰ ποτὲ ἢ πρός τι ἴδιον ῥηθήσεται· τὸ μὲν γὰρ ἐκ δεξιῶν εἶναι ποτὲ ἴδιόν ἐστι, τὸ δὲ δίπουν πρός τι ἴδιον τυγχάνει λεγόμενον, οἷον τῷ ἀν-
5 θρώπῳ πρὸς ἵππον καὶ κύνα. Ὅτι δὲ τῶν ἐνδεχομένων ἄλλῳ ὑπάρχειν οὐθὲν ἀντικατηγορεῖται, δῆλον· οὐ γὰρ ἀναγκαῖον, εἴ τι καθεύδει, ἄνθρωπον εἶναι.

6. Γένος δ' ἐστὶ τὸ κατὰ πλειόνων καὶ διαφερόντων τῷ εἴδει ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενον. Ἐν τῷ τί
10 ἐστι δὲ κατηγορεῖσθαι τὰ τοιαῦτα λεγέσθω, ὅσα ἁρμόττει ἀποδοῦναι ἐρωτηθέντας τί ἐστι τὸ προκείμενον, καθάπερ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἁρμόττει, ἐρωτηθέντα τί ἐστι τὸ προκείμενον, εἰπεῖν ὅτι ζῷον. (7) Γενικὸν δὲ καὶ τὸ πότερον ἐν τῷ αὐτῷ γένει ἄλλο ἄλλῳ ἢ ἐν ἑτέρῳ.
15 Καὶ γὰρ τὸ τοιοῦτον ὑπὸ τὴν αὐτὴν μέθοδον πίπτει τῷ γένει· διαλεχθέντες γὰρ ὅτι τὸ ζῷον γένος τοῦ ἀνθρώπου, ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ βοός, διειλεγμένοι ἐσόμεθα ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ γένει. Ἐὰν δὲ τοῦ μὲν ἑτέρου δείξωμεν ὅτι γένος ἐστί, τοῦ δὲ ἑτέρου ὅτι οὐκ ἔστι, διειλεγμένοι
20 ἐσόμεθα ὅτι οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ γένει ταῦτ' ἐστίν.

8. Συμβεβηκὸς δέ ἐστιν ὃ μηδὲν μὲν τούτων ἐστί, μήτε ὅρος μήτε ἴδιον μήτε γένος, ὑπάρχει δὲ τῷ πράγματι, καὶ ὃ ἐνδέχεται ὑπάρχειν ὁτῳοῦν ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ καὶ μὴ ὑπάρχειν, οἷον τὸ καθῆσθαι ἐνδέχεται
25 ὑπάρχειν τινὶ τῷ αὐτῷ καὶ μὴ ὑπάρχειν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ λευκόν· τὸ γὰρ αὐτὸ οὐθὲν κωλύει ὁτὲ μὲν λευκὸν ὁτὲ δὲ μὴ λευκὸν εἶναι. (9) Ἔστι δὲ τῶν τοῦ συμβεβηκότος ὁρισμῶν ὁ δεύτερος βελτίων· τοῦ μὲν γὰρ πρώτου ῥηθέντος ἀναγκαῖον, εἰ μέλλει τις συνήσειν, προειδέναι τί ἐστιν
30 ὅρος καὶ γένος καὶ ἴδιον· ὁ δὲ δεύτερος αὐτοτελής ἐστι πρὸς τὸ γνωρίζειν τί ποτ' ἐστὶ τὸ λεγόμενον καθ' αὑτό. (10) Προσκείσθωσαν δὲ τῷ συμβεβηκότι καὶ αἱ πρὸς ἄλληλα συγκρίσεις, ὁπωσοῦν ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος λεγόμεναι, οἷον πρότερον τὸ καλὸν ἢ τὸ συμφέρον αἱρε-
35 τώτερον, καὶ πότερον ὁ κατ' ἀρετὴν ἢ ὁ κατ' ἀπόλαυσιν ἡδίων βίος, καὶ εἴ τι ἄλλο παραπλησίως τυγχάνει τούτοις λεγόμενον· ἐπὶ πάντων γὰρ τῶν τοιούτων, ποτέρῳ μᾶλλον τὸ κατηγορούμενον συμβέβηκεν, ἡ ζήτησις γίνεται. (11) Δῆλον δ' ἐξ αὐτῶν ὅτι τὸ συμβεβηκὸς
40 οὐθὲν κωλύει ποτὲ καὶ πρός τι ἴδιον γίνεσθαι, οἷον τὸ καθῆσθαι συμβεβηκὸς ὄν, ὅταν τις μόνος κάθηται, τότε ἴδιον ἔσται, μόνου δὲ καθημένου πρὸς τοὺς μὴ καθημένους ἴδιον. Ὥστε καὶ πρός τι καὶ ποτὲ οὐθὲν κωλύει τὸ συμβεβηκὸς ἴδιον γίνεσθαι. Ἁπλῶς δ' ἴδιον
45 οὐκ ἔσται.

12. Μὴ λανθανέτω δ' ἡμᾶς ὅτι τὰ πρὸς τὸ ἴδιον καὶ τὸ γένος καὶ τὸ συμβεβηκὸς πάντα καὶ πρὸς τοὺς ὁρισμοὺς ἁρμόσει λέγεσθαι. Δείξαντες γὰρ ὅτι οὐ μόνῳ ὑπάρχει τῷ ὑπὸ τὸν ὁρισμόν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ ἰδίου,
50 ἢ ὅτι οὐ γένος τὸ ἀποδοθὲν ἐν τῷ ὁρισμῷ, ἢ ὅτι οὐχ ὑπάρχει τι τῶν ἐν τῷ λόγῳ ῥηθέντων, ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ συμβεβηκότος ἂν ῥηθείη, ἀνῃρηκότες ἐσόμεθα τὸν ὁρισμόν· ὥστε κατὰ τὸν ἔμπροσθεν ἀποδοθέντα λόγον ἅπαντ' ἂν εἴη τρόπον τινὰ ὁρικὰ τὰ κατηριθμημένα.

cadat. Si vero aliquid talium dicatur proprium, non simpliciter, sed aliquando, aut *per relationem* ad aliquid, proprium dicetur. Nam esse a dextra, aliquando proprium est; esse autem bipedem, *per relationem* ad quid proprium dicitur, velut, homini *per relationem* ad equum et canem. Quod autem nihil eorum, quæ alii *quoque* inesse contingit, reciproce attribuitur, manifestum est; non enim necessarium est, si quid dormit, id hominem esse.

6. Genus vero est id, quod de pluribus et specie differentibus ratione ejus quid sit prædicatur. Ratione ejus quid sit prædicari talia dicantur, quæ apte respondentur, quum rogatur quid sit id de quo agitur. Quemadmodum in homine apte respondet interrogatus, quid sit res proposita, si dicat esse animal. (7) Ad genus autem pertinet et hoc, utrum alterum in eodem genere sit cum altero, an in diverso. Nam et tale eadem ratione tractatur, qua genus. Etenim si disserendo probaverimus, animal esse genus hominis, similiter vero etiam bovis; ostenderimus, hæc in eodem genere esse. Si vero alterius quidem hoc genus esse, alterius autem non esse, probaverimus; hæc non esse in eodem genere, ostenderimus.

8. Accidens autem est, quod nihil quidem horum est, nec definitio, nec proprium, nec genus, inest vero rei, et quod contingit inesse alicui uni et eidem, et non inesse; ut, sedere contingit inesse alicui eidem, et non inesse. Similiter vero etiam album. Nam idem nihil impedit modo album, modo non album esse. (9) Est autem ex definitionibus accidentis altera melior. Nam priore quidem proposita, necesse est, si quis eam sit intellecturus, ut prius cognoscat, quid tandem sit definitio, et genus, et proprium. Altera vero sibi ipsa sufficiens est ad cognoscendum, quid tandem sit dictum per se. (10) Adjungantur autem accidenti etiam mutuæ *rerum* inter se comparationes, quomodocumque ab accidente ductæ. Veluti, utrum pulchrum, an utile magis sit eligendum; et, utrum vita jucundior, quæ virtute, an, quæ voluptate diligitur, et si quid aliud similiter his dicitur. Nam in omnibus talibus, utri magis prædicatum accidit, quæstio instituitur. (11) Patet autem ex his, accidens nihil prohibere quominus interdum et *per relationem* ad aliquid proprium fiat. Velut, τὸ sedere, quod *per se* accidens est, si quis solus sedeat, tum proprium erit. Solus autem si quis sedeat, *per relationem* ad non sedentes proprium est. Quare etiam *per relationem* ad aliquid, et aliquando, nihil impedit, accidens proprium fieri. Simpliciter autem non erit proprium.

[VI.] 12. Illud autem ignorare non debemus, ea omnia, quæ ad proprium, et ad genus, et ad accidens referuntur, etiam definitionibus aptari posse. Nam quum ostenderimus, non soli *aliquid* inesse ei quod est sub definitione, ut et in proprio *fit*, aut, genus declaratum non esse in definitione, aut, non inesse aliquid eorum, quæ in definitione continentur, quod quidem etiam in accidente dici possit, definitionem everterimus; quare secundum rationem paulo ante expositam quodammodo sub definitionem cadant omnia enumerata.

(13) Ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο μίαν ἐπὶ πάντων καθόλου μέθοδον ζητητέον· οὔτε γὰρ ῥᾴδιον εὑρεῖν τοῦτ' ἐστίν, εἴ θ' εὑρεθείη, παντελῶς ἀσαφὴς καὶ δύσχρηστος ἂν εἴη πρὸς τὴν προκειμένην πραγματείαν. Ἰδίας δὲ καθ' ἕκαστον τῶν διορισθέντων γενῶν ἀποδοθείσης μεθόδου ῥᾷον ἐκ τῶν περὶ ἕκαστον οἰκείων ἡ διέξοδος τοῦ προκειμένου γένοιτ' ἄν. (14) Ὥστε τύπῳ μέν, καθάπερ εἴρηται πρότερον, διαιρετέον, τῶν δὲ λοιπῶν τὰ μάλισθ' ἑκάστοις οἰκεῖα προσαπτέον, ὁρικά τε καὶ γενικὰ προσαγορεύοντας αὐτά. Σχεδὸν δὲ προσῆπται τὰ ῥηθέντα πρὸς ἑκάστοις.

(13) Neque tamen propterea in omnibus omnino una methodus quærenda est. Non enim facile est hoc invenire; et si inventum sit, omnino obscura tamen fuerit et inutilis *methodus* ad propositam tractationem. Propria autem singulorum generum definitorum methodus si tradita fuerit, facilior ex iis, quæ singulis propria sunt, rei propositæ fieret explicatio. (14) Quare in universum et adumbrando tantum, ut ante dictum est, dividere nos oportet; reliquorum autem quæ maxime illis propria sunt, eis adjungi, et definitiva et generalia appellari debent. Fere autem exposita singulis adjuncta fuerunt.

CAP. V. [VII.]

Quot modis dicatur Idem.

Πρῶτον δὲ πάντων περὶ ταὐτοῦ διοριστέον, ποσαχῶς λέγεται. (2) Δόξειε δ' ἂν τὸ ταὐτὸν ὡς τύπῳ λαβεῖν τριχῇ διαιρεῖσθαι. Ἀριθμῷ γὰρ ἢ εἴδει ἢ γένει τὸ ταὐτὸν εἰώθαμεν προσαγορεύειν· ἀριθμῷ μὲν ὧν ὀνόματα πλείω τὸ δὲ πρᾶγμα ἕν, οἷον λώπιον καὶ ἱμάτιον· εἴδει δὲ ὅσα πλείω ὄντα ἀδιάφορα κατὰ τὸ εἶδός ἐστι, καθάπερ ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ καὶ ἵππος ἵππῳ· τὰ γὰρ τοιαῦτα τῷ εἴδει λέγεται ταὐτά, ὅσα ὑπὸ ταὐτὸ εἶδος. Ὁμοίως δὲ καὶ γένει ταὐτά, ὅσα ὑπὸ ταὐτὸ γένος ἐστίν, οἷον ἵππος ἀνθρώπῳ. (3) Δόξειε δ' ἂν τὸ ἀπὸ τῆς αὐτῆς κρήνης ὕδωρ ταὐτὸν λεγόμενον ἔχειν τινὰ διαφορὰν παρὰ τοὺς εἰρημένους τρόπους· (4) οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ τοιοῦτόν γε ἐν τῷ αὐτῷ τετάχθω τοῖς καθ' ἓν εἶδος ὁπωσοῦν λεγομένοις. Ἅπαντα γὰρ τὰ τοιαῦτα συγγενῆ καὶ παραπλήσια ἀλλήλοις ἔοικεν εἶναι. Πᾶν μὲν γὰρ ὕδωρ παντὶ ταὐτὸν τῷ εἴδει λέγεται διὰ τὸ ἔχειν τινὰ ὁμοιότητα, τὸ δ' ἀπὸ τῆς αὐτῆς κρήνης ὕδωρ οὐδενὶ ἄλλῳ διαφέρει ἀλλ' ἢ τῷ σφοδροτέραν εἶναι τὴν ὁμοιότητα· διὸ οὐ χωρίζομεν αὐτὸ τῶν καθ' ἓν εἶδος ὁπωσοῦν λεγομένων. (5) Μάλιστα δ' ὁμολογουμένως τὸ ἓν ἀριθμῷ ταὐτὸν παρὰ πᾶσι δοκεῖ λέγεσθαι. (6) Εἴωθε δὲ καὶ τοῦτο ἀποδίδοσθαι πλεοναχῶς, κυριώτατα μὲν καὶ πρώτως ὅταν ὀνόματι ἢ ὅρῳ τὸ ταὐτὸν ἀποδοθῇ, καθάπερ ἱμάτιον λωπίῳ καὶ ζῷον πεζὸν δίπουν ἀνθρώπῳ· (7) δεύτερον δ' ὅταν τῷ ἰδίῳ, καθάπερ τὸ ἐπιστήμης δεκτικὸν ἀνθρώπῳ καὶ τὸ τῇ φύσει ἄνω φερόμενον πυρί· (8) τρίτον δ' ὅταν ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος, οἷον τὸ καθήμενον ἢ τὸ μουσικὸν Σωκράτει. Πάντα γὰρ ταῦτα τὸ ἓν ἀριθμῷ βούλεται σημαίνειν. Ὅτι δ' ἀληθὲς τὸ νῦν ῥηθέν ἐστιν, ἐκ τῶν μεταβαλλόντων τὰς προσηγορίας μάλιστ' ἄν τις καταμάθοι. Πολλάκις γὰρ ἐπιτάσσοντες ὀνόματι καλέσαι τινὰ τῶν καθημένων μεταβάλλομεν, ὅταν τύχῃ μὴ συνιεὶς ᾧ τὴν πρόσταξιν ποιούμεθα, ὡς ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος αὐτοῦ μᾶλλον συνήσοντος, καὶ κελεύομεν τὸν καθήμενον ἢ διαλεγόμενον καλέσαι πρὸς ἡμᾶς, δῆλον ὡς ταὐτὸν ὑπολαμβάνοντες κατά τε τοὔνομα καὶ κατὰ τὸ συμβεβηκὸς σημαίνειν.

Primum autem omnium de Eodem disserendum est, quot modis illud dicatur. (2) Videtur vero Idem, ut in universum explicem, tripertito dividi. Aut enim numero, aut specie, aut genere, Idem soliti sumus dicere. Numero quidem *sunt Idem*, quorum nomina sunt plura, res autem una; ut, indumentum, et vestis. Specie vero *sunt Idem*, quæ plura sunt, neque specie differunt; quemadmodum homo cum homine, et equus cum equo; nam talia ejusdem speciei dicuntur, quæ sub eadem specie sunt. Similiter vero etiam ejusdem generis sunt, quæ sub eodem genere sunt, ut equus cum homine. (3) Videri autem possit aqua ab eodem fonte manans eadem dicta aliam rationem respectu ad superiores modos habere. (4) Verumtamen et tale quid eodem loco ponendum est, quo ea, quæ quoquo modo secundum unam speciem dicuntur. Omnia enim talia videntur cognatione quadam et similitudine conjuncta esse. Nam omnis aqua cum omni *esse* specie eadem dicitur, quod habeant similitudinem quandam inter se: aqua vero ab eodem fonte promanans nulla alia ratione differt, nisi quod major sit similitudo; proinde non sejungimus illam ab iis, quæ secundum unam speciem quoquo modo dicuntur. (5) Maximo autem cum omnium consensu quod est unum numero, Idem dici videtur. (6) Solet vero et hoc pluribus modis explicari. Et quidem maxime proprie et principaliter, quando nomine, aut definitione τὸ Idem propositum sit; quemadmodum vestis et indumentum, nec non animal pedestre bipes et homo. (7) Secundo loco, quando per proprium *Idem exprimitur*; sicut ad scientiam percipiendam aptum esse, et homo; nec non quod natura sursum fertur, et ignis. (8) Tertio autem loco, quando ab accidenti *aliquid Idem dicitur*; ut, sedens, aut musicum esse, et Socrates. Nam omnia hæc unum numero significant. Quod autem vera sint, quæ nunc diximus, ex iis, qui nominum mutationem faciunt, maxime aliquis discat. Sæpe enim jubentes nominatim vocari sedentium aliquem, commutamus *appellationem*, nesciente *nomen* eo, cui mandamus, quasi hic ab accidente magis sit intellecturus; et jubemus, sedentem, aut disserentem, ad nos vocari; unde perspicuum est, idem existimare nos accidente declarari, quod nomine.

CAP. VI. [VIII.]

Probatur, omne attributum aut definitionem esse, aut proprium, aut genus, aut accidens.

Τὸ μὲν οὖν ταὐτόν, καθάπερ εἴρηται, τριχῇ διῃρήσθω. Ὅτι δ' ἐκ τῶν πρότερον εἰρημένων οἱ λόγοι καὶ διὰ τούτων καὶ πρὸς ταῦτα, μία μὲν πίστις ἡ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς· εἰ γάρ τις ἐπισκοποίη ἑκάστην τῶν προτά-
5 σεων καὶ τῶν προβλημάτων, φαίνοιτ' ἂν ἢ ἀπὸ τοῦ ὅρου ἢ ἀπὸ τοῦ ἰδίου ἢ ἀπὸ τοῦ γένους ἢ ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος γεγενημένη. (2) Ἄλλη δὲ πίστις ἡ διὰ συλλογισμοῦ. Ἀνάγκη γὰρ πᾶν τὸ περί τινος κατηγορούμενον ἤτοι ἀντικατηγορεῖσθαι τοῦ πράγματος ἢ μή.
10 Καὶ εἰ μὲν ἀντικατηγορεῖται, ὅρος ἢ ἴδιον ἂν εἴη· εἰ μὲν γὰρ σημαίνει τὸ τί ἦν εἶναι, ὅρος, εἰ δὲ μὴ σημαίνει, ἴδιον· τοῦτο γὰρ ἦν ἴδιον, τὸ ἀντικατηγορούμενον μέν, μὴ σημαῖνον δὲ τὸ τί ἦν εἶναι. Εἰ δὲ μὴ ἀντικατηγορεῖται τοῦ πράγματος, ἤτοι τῶν ἐν τῷ ὁρισμῷ
15 τοῦ ὑποκειμένου λεγομένων ἐστὶν ἢ οὔ. Καὶ εἰ μὲν τῶν ἐν τῷ ὁρισμῷ λεγομένων, γένος ἢ διαφορὰ ἂν εἴη, ἐπειδὴ ὁ ὁρισμὸς ἐκ γένους καὶ διαφορῶν ἐστίν· εἰ δὲ μὴ τῶν ἐν τῷ ὁρισμῷ λεγομένων ἐστί, δῆλον ὅτι συμβεβηκὸς ἂν εἴη· τὸ γὰρ συμβεβηκὸς ἐλέγετο ὃ μήτε
20 ὅρος μήτε γένος μήτε ἴδιόν ἐστιν, ὑπάρχει δὲ τῷ πράγματι.

Idem igitur, ut dictum est, tripertito divisum esto. Omnes autem disputationes ex supra dictis, et per ea *confici*, et ad ea *pertinere*, uno quidem modo per inductionem probatur. Si quis enim consideret singulas propositiones et problemata; videatur sane unumquodque aut a definitione, aut a proprio, aut a genere, aut ab accidente sumptum esse. (2) Alius autem modus probandi est per syllogismum. Nam necesse est, quidquid de aliquo prædicatur, id vel reciprocari cum re, vel non. Et si quidem reciprocetur; fuerit certe definitio, aut proprium. Si enim significat, quid res sit, definitio *erit*; si vero non significat, proprium; nam hoc erat proprium, quod reciprocatur quidem, non autem significat, quid res sit. Si autem non reciprocatur cum re; aut est aliquid ex iis, quæ dicuntur in definitione subjecti, aut non. Et si quid est ex dictis in *subjecti* definitione; aut genus, aut differentia fuerit; quoniam definitio ex genere et differentiis fit. Si vero non est aliquid ex dictis in *subjecti* definitione, manifestum est accidens id esse. Nam accidens dicebatur, quod neque definitio, neque genus, neque proprium est, inest autem rei.

CAP. VII. [VIII.]

Quomodo attributa in categoriis consideranda sint.

Μετὰ τοίνυν ταῦτα δεῖ διορίσασθαι τὰ γένη τῶν κατηγοριῶν, ἐν οἷς ὑπάρχουσιν αἱ ῥηθεῖσαι τέτταρες. (2) Ἔστι δὲ ταῦτα τὸν ἀριθμὸν δέκα, τί ἐστι, ποσόν,
25 ποιόν, πρός τι, ποῦ, ποτέ, κεῖσθαι, ἔχειν, ποιεῖν, πάσχειν. Ἀεὶ γὰρ τὸ συμβεβηκὸς καὶ τὸ γένος καὶ τὸ ἴδιον καὶ ὁ ὁρισμὸς ἐν μιᾷ τούτων τῶν κατηγοριῶν ἔσται· πᾶσαι γὰρ αἱ διὰ τούτων προτάσεις ἢ τί ἐστιν ἢ ποιὸν ἢ ποσὸν ἢ τῶν ἄλλων τινὰ κατηγοριῶν σημαί-
30 νουσιν. (3) Δῆλον δ' ἐξ αὐτῶν ὅτι ὁ τὸ τί ἐστι σημαίνων ὁτὲ μὲν οὐσίαν σημαίνει, ὁτὲ δὲ ποιόν, ὁτὲ δὲ τῶν ἄλλων τινὰ κατηγοριῶν. Ὅταν μὲν γὰρ ἐκκειμένου ἀνθρώπου φῇ τὸ ἐκκείμενον ἄνθρωπον εἶναι ἢ ζῷον, τί ἐστι λέγει καὶ οὐσίαν σημαίνει· ὅταν δὲ χρώματος λευκοῦ ἐκ-
35 κειμένου φῇ τὸ ἐκκείμενον λευκὸν εἶναι ἢ χρῶμα, τί ἐστι λέγει καὶ ποιὸν σημαίνει. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐὰν πηχυαίου μεγέθους ἐκκειμένου φῇ τὸ ἐκκείμενον πηχυαῖον εἶναι μέγεθος, τί ἐστιν ἐρεῖ καὶ ποσὸν σημαίνει. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· ἕκαστον γὰρ τῶν τοιούτων, ἐάν
40 τε αὐτὸ περὶ αὐτοῦ λέγηται ἐάν τε τὸ γένος περὶ τούτου, τί ἐστι σημαίνει· ὅταν δὲ περὶ ἑτέρου, οὐ τί ἐστι σημαίνει, ἀλλὰ ποσὸν ἢ ποιὸν ἤ τινα τῶν ἄλλων κατηγοριῶν. (4) Ὥστε περὶ ὧν μὲν οἱ λόγοι καὶ ἐξ ὧν, ταῦτα καὶ τοσαῦτά ἐστι· πῶς δὲ ληψόμεθα καὶ δι' ὧν
45 εὐπορήσομεν, μετὰ ταῦτα λεκτέον.

Post hæc deinceps oportet nos definire genera categoriarum, in quibus insunt dictæ quattuor differentiæ. (2) Sunt autem hæc numero decem, quid est, quantum, quale, ad aliquid, ubi, quando, situm esse, habere, facere, pati. Nam semper accidens, et genus, et proprium, et definitio, in una harum categoriarum erit; omnes enim propositiones ab his *sumptæ*, vel quid est, vel quale, vel quantum, vel aliam quandam harum categoriarum significant. (3) Manifestum vero est ex illis, significantem, quid sit, modo substantiam quidem significare, modo quale, modo aliam quandam illarum categoriarum. Quando enim, proposito homine, dixerit, propositum esse hominem, aut animal; quid sit, dicit, et substantiam significat. Quando vero, colore albo proposito, dixerit, propositum esse album aut colorem, et quid sit, dicit, et quale significat. Similiter vero etiam, si, magnitudine unius cubiti proposita, dixerit, propositum esse unius cubiti magnitudinem, et quid sit, dicit, et quantum significat. Similiter vero etiam in reliquis. Nam quodvis talium, sive idem de se dicatur, sive de eo genus, quid sit, significat. Sin autem de alio *dicatur*, non, quid sit, significat, sed aut quantum, aut quale, aut aliquam ceterarum categoriarum. (4) Quare hæc tot sunt, de quibus et ex quibus omnes disputationes instituuntur. Quomodo autem hæc sumemus, et per quæ nobis copia suppetet, post hæc dicendum est.

CAP. VIII. [X.]

De propositione dialectica.

Πρῶτον τοίνυν διωρίσθω, τί ἐστι πρότασις διαλεκτικὴ καὶ τί πρόβλημα διαλεκτικόν. Οὐ γὰρ πᾶσαν πρότασιν οὐδὲ πᾶν πρόβλημα διαλεκτικὸν θετέον· οὐδεὶς γὰρ ἂν προτείνειε νοῦν ἔχων τὸ μηδενὶ δοκοῦν, οὐδὲ 5 προβάλοι τὸ πᾶσι φανερὸν ἢ τοῖς πλείστοις· τὰ μὲν γὰρ οὐκ ἔχει ἀπορίαν, τὰ δ' οὐδεὶς ἂν θείη. (2) Ἔστι δὲ πρότασις διαλεκτικὴ ἐρώτησις ἔνδοξος ἢ πᾶσιν ἢ τοῖς πλείστιος ἢ τοῖς σοφοῖς, καὶ τούτοις ἢ πᾶσιν ἢ τοῖς πλείστοις ἢ τοῖς μάλιστα γνωρίμοις, μὴ παράδοξος· 10 θείη γὰρ ἄν τις τὸ δοκοῦν τοῖς σοφοῖς, ἐὰν μὴ ἐναντίον ταῖς τῶν πολλῶν δόξαις ᾖ. (3) Εἰσὶ δὲ προτάσεις διαλεκτικαὶ καὶ τὰ τοῖς ἐνδόξοις ὅμοια, καὶ τἀναντία κατ' ἀντίφασιν τοῖς δοκοῦσιν ἐνδόξοις εἶναι προτεινόμενα, καὶ ὅσαι δόξαι κατὰ τέχνας εἰσὶ τὰς εὑρημένας. (4) Εἰ 15 γὰρ ἔνδοξον τὸ τὴν αὐτὴν εἶναι τῶν ἐναντίων ἐπιστήμην καὶ τὸ αἴσθησιν τὴν αὐτὴν εἶναι τῶν ἐναντίων, ἔνδοξον ἂν φανείη καὶ εἰ μίαν ἀριθμῷ γραμματικὴν εἶναι, καὶ αὐλητικὴν μίαν, εἰ δὲ πλείους γραμματικάς, καὶ αὐλητικὰς πλείους· πάντα γὰρ ὅμοια καὶ συγγενῆ ταῦτ' ἔοικεν εἶναι. 20 (5) Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τοῖς ἐνδόξοις ἐναντία κατ' ἀντίφασιν προτεινόμενα ἔνδοξα φανεῖται· εἰ γὰρ ἔνδοξον ὅτι δεῖ τοὺς φίλους εὖ ποιεῖν, καὶ ὅτι οὐ δεῖ κακῶς ποιεῖν ἔνδοξον. Ἔστι δ' ἐναντίον μὲν ὅτι δεῖ κακῶς ποιεῖν τοὺς φίλους, κατ' ἀντίφασιν δὲ ὅτι οὐ δεῖ κακῶς ποιεῖν. 25 Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ δεῖ τοὺς φίλους εὖ ποιεῖν, τοὺς ἐχθροὺς οὐ δεῖ· ἔστι δὲ καὶ τοῦτο κατ' ἀντίφασιν τῶν ἐναντίων· τὸ γὰρ ἐναντίον ἐστὶν ὅτι δεῖ τοὺς ἐχθροὺς εὖ ποιεῖν. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (6) Ἔνδοξον δ' ἐν παραβολῇ φανεῖται καὶ τὸ ἐναντίον περὶ τοῦ 30 ἐναντίου, οἷον εἰ τοὺς φίλους δεῖ εὖ ποιεῖν, καὶ τοὺς ἐχθροὺς δεῖ κακῶς. Φανείη δ' ἂν καὶ ἐναντίον τὸ τοὺς φίλους εὖ ποιεῖν τῷ τοὺς ἐχθροὺς κακῶς· πότερον δὲ καὶ κατ' ἀλήθειαν οὕτως ἔχει ἢ οὔ, ἐν τοῖς ὑπὲρ τῶν ἐναντίων λεγομένοις ῥηθήσεται. (7) Δῆλον δ' ὅτι καὶ 35 ὅσαι δόξαι κατὰ τέχνας εἰσί, διαλεκτικαὶ προτάσεις εἰσί· θείη γὰρ ἄν τις τὰ δοκοῦντα τοῖς ὑπὲρ τούτων ἐπεσκεμμένοις, οἷον περὶ μὲν τῶν ἐν ἰατρικῇ ὡς ὁ ἰατρός· περὶ δὲ τῶν ἐν γεωμετρίᾳ ὡς ὁ γεωμέτρης· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

Primum igitur definiatur, quid sit propositio dialectica, et quid problema dialecticum; neque enim propositio quæstioque omnis dialectica putanda est. Nam nemo sana mente proponet aliquid, quod probetur nemini; neque pro quæstione ponet, quod manifestum est omnibus, aut plurimis. Hæc enim dubitationi non obnoxia sunt; illa vero nemo concesserit. (2) Est autem propositio quidem dialectica interrogatio probabilis aut omnibus, aut plurimis, aut doctis; et ex his aut omnibus, aut plurimis, aut celeberrimis, a communi opinione non abhorrens; admiserit enim facile aliquis id, quod videtur doctis, dummodo plurimorum opinionibus non contrarium sit. (3) Sunt vero propositiones dialecticæ etiam ea, quæ probabilibus similia sunt, nec non secundum repugnantiam proposita contraria iis, quæ videntur probabilia esse, et quæcumque opiniones sunt circa artes inventas. (4) Nam si probabile sit, eandem esse contrariorum scientiam, et sensum eundem esse contrariorum; etiam probabile videatur, si una numero grammatica sit, tibiarum etiam artem unam esse; sin vero plures sint grammaticæ, etiam artes tibiarum esse plures. Nam omnia hæc similia et ejusdem generis videntur esse. (5) Similiter vero etiam probabilibus contraria, secundum repugnantiam proposita, probabilia videbuntur esse; nam si probabile est, oportere nos de amicis bene mereri, etiam non oportere male mereri, probabile erit. Est autem contrarium quidem, quod oporteat nos de amicis male mereri; secundum repugnantiam vero *propositum*, quod non oporteat nos male mereri. Similiter vero etiam, si oportet nos de amicis bene mereri, de inimicis non oportet. Est vero hoc quoque secundum repugnantiam contrariorum propositum. Nam contrarium est, quod oporteat de inimicis bene mereri. Sic vero etiam in reliquis. (6) Probabile vero etiam in comparatione apparebit contrarium de contrario. Ut, si oportet de amicis bene mereri, etiam de inimicis male mereri oportet. Videri autem possit contrarium esse τὸ de amicis bene mereri τῷ de inimicis male. Utrum vero hoc secundum veritatem ita se habeat, necne, in iis, quæ de contrariis dicentur, explicabitur. (7) Manifestum vero est, et opiniones omnes, quæ circa artes sunt, dialecticas propositiones esse. Concesserit enim quispiam ea, quæ videntur iis, qui in his *artibus* versati sunt; veluti, de rebus medicis, quæ medico; de rebus geometricis, quæ geometræ *videntur*; similiter vero etiam in reliquis.

CAP. IX. [XI.]

De problemate dialectico, et de thesi.

40 Πρόβλημα δ' ἐστὶ διαλεκτικὸν θεώρημα τὸ συντεῖνον ἢ πρὸς αἵρεσιν καὶ φυγὴν ἢ πρὸς ἀλήθειαν καὶ γνῶσιν ἢ αὐτὸ ἢ ὡς συνεργὸν πρός τι ἕτερον τῶν τοιούτων· περὶ οὗ ἢ οὐδετέρως δοξάζουσιν ἢ ἐναντίως οἱ πολλοὶ τοῖς σοφοῖς ἢ οἱ σοφοὶ τοῖς πολλοῖς ἢ ἑκάτεροι αὐτοὶ 45 ἑαυτοῖς. (2) Ἔνια μὲν γὰρ τῶν προβλημάτων χρήσιμον εἰδέναι πρὸς τὸ ἑλέσθαι ἢ φυγεῖν, οἷον πότερον ἡ ἡδονὴ αἱρετὸν ἢ οὔ· ἔνια δὲ πρὸς τὸ εἰδέναι μόνον, οἷον πότερον ὁ κόσμος ἀΐδιος ἢ οὔ· ἔνια δὲ αὐτὰ μὲν καθ' αὑτὰ πρὸς

Problema autem dialecticum est quæstio tendens aut ad expetendum et fugiendum, aut ad veritatem et cognitionem, *et quidem* aut per se, aut ut adjumentum afferens ad aliud quidpiam ejusmodi : de quo aut neutram in partem sentiunt, aut vulgus contra ac docti, aut docti contra ac vulgus, aut utrique ipsi secum discordant. (2) Etenim nonnullorum problematum utilis cognitio est ad eligendum, aut fugiendum. Velut, utrum voluptas sit bonum, necne. Nonnulla vero cognoscere tantum juvat; uti, utrum mundus sit æternus, necne. Nonnulla denique

οὐδέτερον τούτων, συνεργὰ δέ ἐστι πρός τινα τῶν τοιούτων· πολλὰ γὰρ αὐτὰ μὲν καθ' αὑτὰ οὐ βουλόμεθα γνωρίζειν, ἑτέρων δ' ἕνεκα, ὅπως διὰ τούτων ἄλλο τι γνωρίσωμεν. (3) Ἔστι δὲ προβλήματα καὶ ὧν ἐναντίοι εἰσὶ συλλογισμοί (ἀπορίαν γὰρ ἔχει πότερον οὕτως ἔχει ἢ οὐχ οὕτως διὰ τὸ περὶ ἀμφοτέρων εἶναι λόγους πιθανούς), καὶ περὶ ὧν λόγον μὴ ἔχομεν ὄντων μεγάλων, χαλεπὸν οἰόμενοι εἶναι τὸ διὰ τί ἀποδοῦναι, οἷον πότερον ὁ κόσμος ἀΐδιος ἢ οὔ· καὶ γὰρ τὰ τοιαῦτα ζητήσειεν ἄν τις.

4. Τὰ μὲν οὖν προβλήματα καὶ αἱ προτάσεις, καθάπερ εἴρηται, διωρίσθω· (5) θέσις δέ ἐστιν ὑπόληψις παράδοξος τῶν γνωρίμων τινὸς κατὰ φιλοσοφίαν, οἷον ὅτι οὐκ ἔστιν ἀντιλέγειν, καθάπερ ἔφη Ἀντισθένης, ἢ ὅτι πάντα κινεῖται καθ' Ἡράκλειτον, ἢ ὅτι ἓν τὸ ὄν, καθάπερ Μέλισσός φησιν· τὸ γὰρ τοῦ τυχόντος ἐναντία ταῖς δόξαις ἀποφηναμένου φροντίζειν εὔηθες. (6) Ἢ περὶ ὧν λόγον ἔχομεν ἐναντίον ταῖς δόξαις, οἷον ὅτι οὐ πᾶν τὸ ὂν ἤτοι γενόμενόν ἐστιν ἢ ἀΐδιον, καθάπερ οἱ σοφισταί φασιν· μουσικὸν γὰρ ὄντα γραμματικὸν εἶναι οὔτε γενόμενον οὔτε ἀΐδιον ὄντα· τοῦτο γάρ, εἰ καί τινι μὴ δοκεῖ, δόξειεν ἂν διὰ τὸ λόγον ἔχειν.

7. Ἔστι μὲν οὖν καὶ ἡ θέσις πρόβλημα· οὐ πᾶν δὲ πρόβλημα θέσις, ἐπειδὴ ἔνια τῶν προβλημάτων τοιαῦτ' ἐστὶ περὶ ὧν οὐδετέρως δοξάζομεν. Ὅτι δέ ἐστι καὶ ἡ θέσις πρόβλημα, δῆλον· ἀνάγκη γὰρ ἐκ τῶν εἰρημένων ἢ τοὺς πολλοὺς τοῖς σοφοῖς περὶ τὴν θέσιν ἀμφισβητεῖν ἢ ὁποτερουσοῦν ἑαυτοῖς, ἐπειδὴ ὑπόληψίς τις παράδοξος ἡ θέσις ἐστίν. (8) Σχεδὸν δὲ νῦν πάντα τὰ διαλεκτικὰ προβλήματα θέσεις καλοῦνται. Διαφερέτω δὲ μηδὲν ὁπωσοῦν λεγόμενον· οὐ γὰρ ὀνοματοποιῆσαι βουλόμενοι διείλομεν οὕτως αὐτά, ἀλλ' ἵνα μὴ λανθάνωσιν ἡμᾶς τίνες αὐτῶν τυγχάνουσιν οὖσαι διαφοραί.

9. Οὐ δεῖ δὲ πᾶν πρόβλημα οὐδὲ πᾶσαν θέσιν ἐπισκοπεῖν, ἀλλ' ἣν ἀπορήσειεν ἄν τις τῶν λόγου δεομένων καὶ μὴ κολάσεως ἢ αἰσθήσεως· οἱ μὲν γὰρ ἀποροῦντες πότερον δεῖ τοὺς θεοὺς τιμᾶν καὶ τοὺς γονέας ἀγαπᾶν ἢ οὒ κολάσεως δέονται, οἱ δὲ πότερον ἡ χιὼν λευκὴ ἢ οὒ αἰσθήσεως. (10) Οὐδὲ δὴ ὧν σύνεγγυς ἡ ἀπόδειξις, οὐδ' ὧν λίαν πόρρω· τὰ μὲν γὰρ οὐκ ἔχει ἀπορίαν, τὰ δὲ πλείω ἢ κατὰ γυμναστικήν.

per se quidem ad neutrum horum valent, habent tamen utilitatem ad aliquam talium; multa enim non sui ipsorum causa cognoscere volumus, sed aliorum gratia, ut per illa aliud quid discamus. (3) Sunt autem problemata, et de quibus syllogismi contrarii sunt, (nam dubitatur, utrum sic se habeat aliquid, an secus, propterea quod in utramque partem rationes probabiles suppetant,) et de quibus statuere nihil possumus, quoniam ardua sunt; rati, difficilem esse causæ explicationem; velut, utrum mundus sit æternus, necne: Talia enim quærere possit aliquis.

4. Problemata ergo, et propositiones, ut dictum est, definita sunto. (5) Thesis autem est sententia a vulgari opinione abhorrens alicujus eorum, quorum in philosophia nobilis fama est; ut Non posse contradici, quemadmodum contendit Antisthenes; aut Omnia moveri, secundum Heraclitum; aut, Quæ sint, esse unum, ut Melissus dicit. Nam curare, quæ quisque ex vulgo contraria opinionibus *omnium* afferat, amentia est (6) Aut *thesis est sententia* de iis rebus, quæ quum sint contra *aliorum* opiniones, nobis tamen ratione quadam niti videntur; ut, non omne, quod sit, aut natum esse, aut æternum esse, quemadmodum Sophistis placet; eum enim, qui musicus sit, grammaticum esse, quum nec factus, nec æternus sit. Hoc enim, etiamsi alicui verum non videatur, videri tamen possit niti aliqua ratione probabili.

7. Ac thesis quidem etiam problema est; non omne problema vero thesis; quoniam nonnulla problemata talia sunt, de quibus in neutram partem opinamur. Quod autem thesis etiam problema sit, manifestum est. Nam necesse est secundum ea, quæ dicta sunt, aut multos cum doctis de thesi contendere, aut utrosque quoquo modo a se ipsis dissentire; quoniam thesis sententia quædam est a vulgari opinione abhorrens. (8) Fere autem nunc omnia dialectica problemata theses vocantur. Nihil tamen referet, quocumque nomine utamur: neque enim hæc ita distinximus, quasi nomina fingere vellemus; sed ne ignoraremus, quæ sint eorum differentiæ.

9. Non oportet autem nos omne problema, nec omnem thesin, in quæstionem vocare, sed de qua quærat aliquis eorum, qui rationem desiderent, nec pœnam, aut sensum. Nam dubitantes, utrum dii sint colendi, et parentes diligendi, necne, pœna indigent; dubitantes vero, utrum nix alba sit necne, sensu. (10) Neque igitur *de his disceptare oportet*, quorum in promptu est demonstratio, nec *de iis*, quorum est nimis remota. Illa enim dubitationi non obnoxia sunt, hæc majori, quam ut eam ferre possit mera exercitatio.

CAP. X. [XII.]

De syllogismo et inductione.

Διωρισμένων δὲ τούτων χρὴ διελέσθαι πόσα τῶν λόγων εἴδη τῶν διαλεκτικῶν. (2) Ἔστι δὲ τὸ μὲν ἐπαγωγή, τὸ δὲ συλλογισμός. (3) Καὶ συλλογισμὸς μὲν τί ἐστιν, εἴρηται πρότερον· (4) ἐπαγωγὴ δὲ ἡ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἐπὶ τὰ καθόλου ἔφοδος, οἷον εἰ ἔστι κυβερνήτης ὁ ἐπιστάμενος κράτιστος καὶ ἡνίοχος, καὶ ὅλως ἐστὶν ὁ ἐπιστάμενος περὶ ἕκαστον ἄριστος. (5) Ἔστι δ' ἡ μὲν ἐπαγωγὴ πιθανώτερον καὶ σαφέστερον καὶ κατὰ τὴν αἴσθησιν γνωριμώτερον καὶ τοῖς πολλοῖς κοινόν, ὁ δὲ συλλογισμὸς βιαστικώτερον καὶ πρὸς τοὺς ἀντιλογικοὺς ἐνεργέστερον.

His autem expositis, distinguere nos oportet, quot sint species argumentationum dialecticarum. (2) Est autem una quidem Inductio; altera vero, Syllogismus. (3) Et syllogismus quid sit, ante dictum est. (4) Inductio autem est progressio a singulis ad universale; ut, si gubernator is demum sit optimus, qui sit peritus, itemque auriga; etiam omnino, qui sit peritus, in quaque re est optimus. (5) Est vero inductio quidem *instrumentum* ad persuadendum aptius, et apertius, et secundum sensum notius, et vulgo commune; syllogismus autem magis urget, et adversus contradicentes est efficacior.

CAP. XI. [XIII.]

De instrumentis inventionis syllogismorum.

Τὰ μὲν οὖν γένη περὶ ὧν τε οἱ λόγοι καὶ ἐξ ὧν, καθάπερ ἔμπροσθεν εἴρηται, διωρίσθω· τὰ δ' ὄργανα, δι' ὧν εὐπορήσομεν τῶν συλλογισμῶν καὶ τῶν ἐπαγωγῶν, ἐστὶ τέτταρα, ἓν μὲν τὸ προτάσεις λαϐεῖν, δεύτερον δὲ ποσαχῶς ἕκαστον λέγεται δύνασθαι διελεῖν, τρίτον τὰς διαφορὰς εὑρεῖν, τέταρτον δὲ ἡ τοῦ ὁμοίου σκέψις. (2) Ἔστι δὲ τρόπον τινὰ καὶ τὰ τρία τούτων προτάσεις· ἔστι γὰρ καθ' ἕκαστον αὐτῶν ποιῆσαι πρότασιν, οἷον ὅτι αἱρετόν ἐστι τὸ καλὸν ἢ τὸ ἡδὺ ἢ τὸ συμφέρον, καὶ ὅτι διαφέρει αἴσθησις ἐπιστήμης τῷ τὴν μὲν ἀποϐαλόντι δυνατὸν εἶναι πάλιν λαϐεῖν, τὴν δ' ἀδύνατον, καὶ ὅτι ὁμοίως ἔχει τὸ ὑγιεινὸν πρὸς ὑγίειαν καὶ τὸ εὐεκτικὸν πρὸς εὐεξίαν. Ἔστι δ' ἡ μὲν πρώτη πρότασις ἀπὸ τοῦ πολλαχῶς λεγομένου, ἡ δὲ δευτέρα ἀπὸ τῶν διαφορῶν, ἡ δὲ τρίτη ἀπὸ τῶν ὁμοίων.

Genera quidem, de quibus, et ex quibus fiunt disputationes, definita sunto quemadmodum prius diximus. Instrumenta vero, per quæ nobis copia suppetet syllogismorum et inductionum, sunt quattuor. Unum quidem, propositiones sumere; secundum vero, quot modis quidque dicatur, posse distinguere; tertium, differentias invenire; quartum autem, similitudinis consideratio. (2) Sunt vero quodammodo etiam tria hæc propositiones; nam licet secundum unumquodque eorum facere propositionem; velut, honestum esse eligendum, aut jucundum, aut utile; et differre sensum a scientia, quod, quid hanc amiserit, possit is eam iterum acquirere, qui autem illum, nequaquam; et similiter se habere salubre ad sanitatem, et id quod firmam valetudinem facit ad firmam valetudinem ipsam. Est autem prima quidem propositio ducta ab iis, quæ multis modis dicuntur; secunda vero a differentiis; tertia denique a similibus.

CAP. XII. [XIV.]

De propositionibus eligendis.

Τὰς μὲν οὖν προτάσεις ἐκλεκτέον ὁσαχῶς διωρίσθη περὶ προτάσεως, ἢ τὰς πάντων δόξας προχειριζόμενον ἢ τὰς τῶν πλείστων ἢ τὰς τῶν σοφῶν, καὶ τούτων ἢ πάντων ἢ τῶν πλείστων ἢ τῶν γνωριμωτάτων, ἢ τὰς ἐναντίας ταῖς φαινομέναις, καὶ ὅσαι δόξαι κατὰ τέχνας εἰσίν. Δεῖ δὲ προτείνειν καὶ τὰς ἐναντίας ταῖς φαινομέναις ἐνδόξοις κατ' ἀντίφασιν, καθάπερ εἴρηται πρότερον. (2) Χρήσιμον δὲ καὶ τὸ ποιεῖν αὐτὰς ἐν τῷ ἐκλέγειν μὴ μόνον τὰς οὔσας ἐνδόξους, ἀλλὰ καὶ τὰς ὁμοίας ταύταις, οἷον ὅτι τῶν ἐναντίων ἡ αὐτὴ αἴσθησις (καὶ γὰρ ἡ ἐπιστήμη), καὶ ὅτι ὁρῶμεν εἰσδεχόμενοί τι, οὐκ ἐκπέμποντες· καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων οὕτως· ἀκούομέν τε γὰρ εἰσδεχόμενοί τι, οὐκ ἐκπέμποντες, καὶ γευόμεθα ὡσαύτως. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (3) Ἔτι ὅσα ἐπὶ πάντων ἢ τῶν πλείστων φαίνεται, ληπτέον ὡς ἀρχὴν καὶ δοκοῦσαν θέσιν· τιθέασι γὰρ οἱ μὴ συνορῶντες ἐπί τινος οὐχ οὕτως. (4) Ἐκλέγειν δὲ χρὴ καὶ ἐκ τῶν γεγραμμένων λόγων, τὰς δὲ διαγραφὰς ποιεῖσθαι περὶ ἑκάστου γένους ὑποτιθέντας χωρίς, οἷον περὶ ἀγαθοῦ ἢ περὶ ζῴου καὶ περὶ ἀγαθοῦ παντός, ἀρξάμενον ἀπὸ τοῦ τί ἐστιν. Παρασημαίνεσθαι δὲ καὶ τὰς ἑκάστων δόξας, οἷον ὅτι Ἐμπεδοκλῆς τέτταρα ἔφησε τῶν σωμάτων στοιχεῖα εἶναι· θείη γὰρ ἄν τις τὸ ὑπό τινος εἰρημένον ἐνδόξου.

5. Ἔστι δ' ὡς τύπῳ περιλαϐεῖν τῶν προτάσεων καὶ τῶν προϐλημάτων μέρη τρία. Αἱ μὲν γὰρ ἠθικαὶ προτάσεις εἰσίν, αἱ δὲ φυσικαί, αἱ δὲ λογικαί. Ἠθικαὶ μὲν οὖν αἱ τοιαῦται, οἷον πότερον δεῖ τοῖς γονεῦσι μᾶλλον ἢ τοῖς νόμοις πειθαρχεῖν, ἐὰν διαφωνῶσιν· λογικαὶ δέ, οἷον πότερον τῶν ἐναντίων ἡ αὐτὴ ἐπιστήμη ἢ οὔ, φυσικαὶ δέ, οἷον πότερον ὁ κόσμος ἀΐδιος ἢ οὔ. Ὁμοίως δὲ

Propositiones igitur *tot modis* eligendæ sunt, quot modis dictum est in definitione propositionis, ut vel omnium opiniones seligamus, vel plurimorum, vel doctorum, et ex his vel omnium, vel plurimorum, vel celeberrimorum; vel etiam contrarias his, quæ *aliis* videntur, et eas, quæ artium singularum opiniones propriæ sunt. Oportet autem proponere contrarias iis, quæ *aliis* probabiles sunt secundum repugnantiam, ut ante dictum est. (2) Utile est etiam eas efficere eligendo non solum *propositiones*, quæ probabiles sunt, sed etiam, quæ ad harum similitudinem accedunt; ut, contrariorum esse eundem sensum, quia sit eadem scientia; et cernere nos oculis recipientes aliquid, nec emittentes; nam in ceteris quoque sensibus eodem modo rem se habere. Audimus enim recipientes aliquid nec emittentes, et gustamus [et olfacimus] eodem modo. Similiter vero etiam in ceteris. (3) Porro, quæcumque in omnibus aut plurimis rebus ita esse videntur, ea sumenda sunt, quasi principium, et thesis probabilis. Ponunt enim talia non simul intelligentes, quanam in re hæc non ita se habeant. (4) Eligere autem oportet nos etiam ex sermonibus scriptis. Descriptiones vero ita faciendæ sunt, ut de quoque genere separatim perscribamus, velut, de bono, aut de animale; et de omni bono, initio facto ab eo, quid sit. Notandæ etiam sunt uniuscujusque sententiæ, ut, Empedoclem dicere, quattuor esse corporum elementa. Poneret enim forte aliquis dictum a nobile quodam philosopho.

5. Sunt autem, ut summatim complectar, propositionum et problematum partes (*species*) tres. Aliæ enim propositiones sunt ethicæ; aliæ vero physicæ; aliæ denique logicæ. Ethicæ quidem ejusmodi sunt, velut, utrum parentibus majorem obedientiam præstare oporteat, quam legibus, si discrepent. Logicæ autem, velut, utrum contrariorum sit eadem scientia, necne. Physicæ denique, velut, utrum mundus sit æternus, necne. Similiter etiam

καὶ τὰ προβλήματα. Ποῖαι δ' ἕκασται τῶν προειρημένων, ὁρισμῷ μὲν οὐχ εὐπετὲς ἀποδοῦναι περὶ αὐτῶν, τῇ δὲ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς συνηθείᾳ πειρατέον γνωρίζειν ἑκάστην αὐτῶν, κατὰ τὰ προειρημένα παραδείγματα ἐπισκοποῦντα.

6. Πρὸς μὲν οὖν φιλοσοφίαν κατ' ἀλήθειαν περὶ αὐτῶν πραγματευτέον, διαλεκτικῶς δὲ πρὸς δόξαν. (7) Ληπτέον δ' ὅτι μάλιστα καθόλου πάσας τὰς προτάσεις, καὶ τὴν μίαν πολλὰς ποιητέον, οἷον ὅτι τῶν ἀντικειμένων ἡ αὐτὴ ἐπιστήμη, εἶθ' ὅτι τῶν ἐναντίων καὶ ὅτι τῶν πρός τι. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ταύτας πάλιν διαιρετέον, ἕως ἂν ἐνδέχηται διαιρεῖν, οἷον ὅτι ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, καὶ λευκοῦ καὶ μέλανος, καὶ ψυχροῦ καὶ θερμοῦ. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Περὶ μὲν οὖν προτάσεως ἱκανὰ τὰ προειρημένα.

problemata se habent. Quales vero sint singulæ *propositiones* ex antedictis, definitione haud facile est earum explicationem dare; inductionis autem adhibendæ consuetudine tentandum nobis est, ut singulas cognoscamus, instituta contemplatione secundum antedicta exempla.

6. Ad philosophiam quidem secundum veritatem de his agendum est; dialectice vero, ad opinionem. (7) Sumendæ sunt autem quammaxime universales omnes propositiones, et e pluribus una facienda est. Velut, oppositorum esse eandem scientiam; deinde, contrariorum, et relatorum *eandem esse*. Eodem vero modo et hæ *propositiones* iterum dividendæ sunt, quoad dividi possunt; velut, *eandem esse scientiam* boni et mali, albi et nigri, frigidi et calidi. Similiter vero etiam in ceteris. De propositione igitur sufficiant, quæ jam dicta sunt.

CAP. XIII. [XV.]

De distinctione eorum, quæ multipliciter dicuntur.

Τὸ δὲ ποσαχῶς, πραγματευτέον μὴ μόνον ὅσα λέγεται καθ' ἕτερον τρόπον, ἀλλὰ καὶ τοὺς λόγους αὐτῶν πειρατέον ἀποδιδόναι, οἷον μὴ μόνον ὅτι ἀγαθὸν καθ' ἕτερον μὲν τρόπον λέγεται δικαιοσύνη καὶ ἀνδρία, εὐεκτικὸν δὲ καὶ ὑγιεινὸν καθ' ἕτερον, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ μὲν τῷ αὐτὰ ποιά τινα εἶναι, τὰ δὲ τῷ ποιητικά τινος καὶ οὐ τῷ ποιὰ αὐτά τινα εἶναι. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

2. Πότερον δὲ πολλαχῶς ἢ μοναχῶς τῷ εἴδει λέγεται, διὰ τῶνδε θεωρητέον. (3) Πρῶτον μὲν ἐπὶ τοῦ ἐναντίου σκοπεῖν εἰ πολλαχῶς λέγεται, ἐάν τε τῷ εἴδει ἐάν τε τῷ ὀνόματι διαφωνῇ. Ἔνια γὰρ εὐθὺς καὶ τοῖς ὀνόμασιν ἕτερά ἐστιν, οἷον τῷ ὀξεῖ ἐν φωνῇ μὲν ἐναντίον τὸ βαρύ, ἐν ὄγκῳ δὲ τὸ ἀμβλύ. Δῆλον οὖν ὅτι τὸ ἐναντίον τῷ ὀξεῖ πολλαχῶς λέγεται. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τὸ ὀξύ· καθ' ἑκάτερον γὰρ ἐκείνων ἕτερον ἔσται τὸ ἐναντίον. Οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ ὀξὺ ἔσται τῷ ἀμβλεῖ καὶ τῷ βαρεῖ ἐναντίον, ἑκατέρῳ δὲ τὸ ὀξὺ ἐναντίον. Πάλιν τῷ βαρεῖ ἐν φωνῇ μὲν τὸ ὀξὺ ἐναντίον, ἐν ὄγκῳ δὲ τὸ κοῦφον, ὥστε πολλαχῶς τὸ βαρὺ λέγεται, ἐπειδὴ καὶ τὸ ἐναντίον. Ὁμοίως δὲ καὶ τῷ καλῷ τῷ μὲν ἐπὶ τοῦ ζῴου τὸ αἰσχρόν, τῷ δ' ἐπὶ τῆς οἰκίας τὸ μοχθηρόν, ὥστε ὁμώνυμον τὸ καλόν.

4. Ἐπ' ἐνίων δὲ τοῖς μὲν ὀνόμασιν οὐδαμῶς διαφωνεῖ, τῷ δ' εἴδει κατάδηλος ἐν αὐτοῖς εὐθέως ἡ διαφορά ἐστιν, οἷον ἐπὶ τοῦ λευκοῦ καὶ μέλανος. Φωνὴ γὰρ λευκὴ καὶ μέλαινα λέγεται, ὁμοίως δὲ καὶ χρῶμα. Τοῖς μὲν οὖν ὀνόμασιν οὐδὲν διαφωνεῖ, τῷ δ' εἴδει κατάδηλος ἐν αὐτοῖς εὐθέως ἡ διαφορά· οὐ γὰρ ὁμοίως τό τε χρῶμα λευκὸν λέγεται καὶ ἡ φωνή. Δῆλον δὲ τοῦτο καὶ διὰ τῆς αἰσθήσεως· τῶν γὰρ αὐτῶν τῷ εἴδει ἡ αὐτὴ αἴσθησις· τὸ δὲ λευκὸν τὸ ἐπὶ τῆς φωνῆς καὶ τοῦ χρώματος οὐ τῇ αὐτῇ αἰσθήσει κρίνομεν, ἀλλὰ τὸ μὲν ὄψει, τὸ δ' ἀκοῇ. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ὀξὺ καὶ τὸ ἀμβλὺ ἐν χυμοῖς καὶ ἐν ὄγκοις· ἀλλὰ τὸ μὲν ἁφῇ, τὸ δὲ γεύσει· οὐδὲ γὰρ ταῦτα διαφωνεῖ τοῖς ὀνόμασιν,

Quot modis autem *quidque dicatur*, non solum ita tractandum est, *ut explicentur*, quotquot alio atque alio modo proferuntur, sed danda etiam opera est, ut rationes eorum exponamus. Velut, non solum, bonum alio quidem modo dici justitiam et fortitudinem, id vero, quod ad firmam corporis constitutionem et sanitatem valet, alio; sed etiam, illa *dici bonum*, quia ipsa talia quædam sint, hæc vero, quia vim habeant aliquid efficiendi, nec quia talia quædam sint. Similiter vero etiam in reliquis.

2. Utrum autem specie multis modis, an uno modo, quidpiam dicatur, ex his intelligendum est. (3) Primum quidem contrarium considerandum est, an multis modis dicatur, sive specie, sive *etiam* nomine discrepet. Nonnulla enim statim et nominibus distinguuntur. Veluti acuto in voce quidem contrarium est grave; in magnitudine autem obtusum. Perspicuum igitur est, contrarium acuto multis modis dici. Si vero hoc sit, etiam *ipsum* acutum. Utriusque enim ratione illorum alterum erit contrarium. Non enim idem acutum erit obtuso et gravi contrarium, utrique autem acutum est contrarium. Rursus gravi in voce quidem contrarium est acutum; in magnitudine vero leve. Quare multis modis grave dicitur, siquidem etiam contrarium. Similiter vero etiam pulchro quidem in animali *contrarium est* turpe; in domo autem vitiosum. Quare homonymum est pulchrum.

4. In nonnullis vero *contrariis* nominum quidem nulla est differentia; ratione speciei autem statim in iis discrimen est manifestum. Velut in candido, et fusco. Vox enim candida et fusca dicitur; similiter vero etiam color *candidus et fuscus dicitur*. Nominibus igitur nihil differunt; ratione speciei autem statim in illis differentia manifesta est; non enim similiter color candidus dicitur, et vox *candida*. Patet vero hoc per sensum quoque; nam eorundem specie idem est sensus. Candidum autem in voce, et in colore, non eodem sensu dijudicamus; sed hoc quidem visu; illud vero auditu. Similiter vero etiam acutum et obtusum in saporibus et in magnitudinibus; sed hoc quidem *dijudicamus* tactu; illud vero gustu; neque enim

οὔτ' ἐπ' αὐτῶν οὔτ' ἐπὶ τῶν ἐναντίων· ἀμβλὺ γὰρ καὶ τὸ ἐναντίον ἑκατέρῳ.

5. Ἔτι εἰ τῷ μέν ἐστί τι ἐναντίον τῷ δ' ἁπλῶς μηδέν, οἷον τῇ μὲν ἀπὸ τοῦ πίνειν ἡδονῇ ἡ ἀπὸ τοῦ 5 διψῆν λύπη ἐναντίον, τῇ δ' ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν ὅτι ἡ διάμετρος τῇ πλευρᾷ ἀσύμμετρος οὐδέν, ὥστε πλεοναχῶς ἡ ἡδονὴ λέγεται. Καὶ τῷ μὲν κατὰ τὴν διάνοιαν φιλεῖν τὸ μισεῖν ἐναντίον, τῷ δὲ κατὰ τὴν σωματικὴν ἐνέργειαν οὐδέν· δῆλον οὖν ὅτι τὸ φιλεῖν ὁμώνυμον. 10 (6) Ἔτι ἐπὶ τῶν ἀνὰ μέσον, εἰ τῶν μέν ἐστί τι ἀνὰ μέσον, τῶν δὲ μηδέν, ἢ εἰ ἀμφοῖν μέν ἐστι, μὴ ταὐτὸν δέ, οἷον λευκοῦ καὶ μέλανος ἐν χρώμασι μὲν τὸ φαιόν, ἐν φωνῇ δ' οὐδέν, ἢ εἰ ἄρα, τὸ σομφόν, καθάπερ τινές φασι σομφὴν φωνὴν ἀνὰ μέσον εἶναι, ὥσθ' 15 ὁμώνυμον τὸ λευκόν, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ μέλαν. (7) Ἔτι εἰ τῶν μὲν πλείω τὰ ἀνὰ μέσον, τῶν δὲ ἕν, καθάπερ ἐπὶ τοῦ λευκοῦ καὶ μέλανος· ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν χρωμάτων πολλὰ τὰ ἀνὰ μέσον, ἐπὶ δὲ τῆς φωνῆς ἓν τὸ σομφόν.

20 8. Πάλιν ἐπὶ τοῦ κατ' ἀντίφασιν ἀντικειμένου σκοπεῖν εἰ πλεοναχῶς λέγεται. Εἰ γὰρ τοῦτο πλεοναχῶς λέγεται, καὶ τὸ τούτῳ ἀντικείμενον πλεοναχῶς ῥηθήσεται, οἷον τὸ μὴ βλέπειν πλεοναχῶς λέγεται, ἓν μὲν τὸ μὴ ἔχειν ὄψιν, ἓν δὲ τὸ μὴ ἐνεργεῖν τῇ ὄψει. Εἰ 25 δὲ τοῦτο πλεοναχῶς, ἀναγκαῖον καὶ τὸ βλέπειν πλεοναχῶς λέγεσθαι· ἑκατέρῳ γὰρ τῷ μὴ βλέπειν ἀντικείσεταί τι, οἷον τῷ μὲν μὴ ἔχειν ὄψιν τὸ ἔχειν, τῷ δὲ μὴ ἐνεργεῖν τῇ ὄψει τὸ ἐνεργεῖν.

9. Ἔτι ἐπὶ τῶν κατὰ στέρησιν καὶ ἕξιν λεγομένων 30 ἐπισκοπεῖν· εἰ γὰρ θάτερον πλεοναχῶς λέγεται, καὶ τὸ λοιπόν, οἷον εἰ τὸ αἰσθάνεσθαι πλεοναχῶς λέγεται κατά τε τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, καὶ τὸ ἀναίσθητον εἶναι πλεοναχῶς ῥηθήσεται κατά τε τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα. Ὅτι δὲ κατὰ στέρησιν καὶ ἕξιν ἀντίκειται τὰ νῦν λε-35 γόμενα, δῆλον, ἐπειδὴ πέφυκεν ἑκατέραν τῶν αἰσθήσεων ἔχειν τὰ ζῷα καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν καὶ κατὰ τὸ σῶμα.

10. Ἔτι δ' ἐπὶ τῶν πτώσεων ἐπισκεπτέον. Εἰ γὰρ τὸ δικαίως πλεοναχῶς λέγεται, καὶ τὸ δίκαιον πλεονα-40 χῶς ῥηθήσεται· καθ' ἑκάτερον γὰρ τῶν δικαίως ἐστὶ δίκαιον, οἷον εἰ τὸ δικαίως λέγεται τό τε κατὰ τὴν ἑαυτοῦ γνώμην κρῖναι καὶ τὸ ὡς δεῖ, ὁμοίως καὶ τὸ δίκαιον. Ὡσαύτως δὲ καὶ εἰ τὸ ὑγιεινὸν πλεοναχῶς, καὶ τὸ ὑγιεινῶς πλεοναχῶς ῥηθήσεται, οἷον εἰ ὑγιεινὸν 45 τὸ μὲν ὑγιείας ποιητικὸν τὸ δὲ φυλακτικὸν τὸ δὲ σημαντικόν, καὶ τὸ ὑγιεινῶς ἢ ποιητικῶς ἢ φυλακτικῶς ἢ σημαντικῶς ῥηθήσεται. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ὅταν αὐτὸ πλεοναχῶς λέγηται, καὶ ἡ πτῶσις ἡ ἀπ' αὐτοῦ πλεοναχῶς ῥηθήσεται, καὶ εἰ ἡ πτῶσις, 50 καὶ αὐτό.

11. Σκοπεῖν δὲ καὶ τὰ γένη τῶν κατὰ τοὔνομα κατηγοριῶν, εἰ ταὐτά ἐστιν ἐπὶ πάντων. Εἰ γὰρ μὴ ταὐτά, δῆλον ὅτι ὁμώνυμον τὸ λεγόμενον, οἷον τὸ ἀγαθὸν ἐν ἐδέσματι μὲν τὸ ποιητικὸν ἡδονῆς, ἐν ἰα-

hæc nominibus differunt, nec in se ipsis, nec in contrariis; nam obtusum etiam est contrarium utrique.

5. Porro, si huic quidem est aliquid contrarium, illi vero simpliciter nihil; velut, voluptati, quæ ex potu percipitur, contrarius est dolor ex siti; voluptati vero ex consideratione, diametrum non habere communem mensuram cum latere, nihil *contrarium est*. Quare pluribus modis voluptas dicitur. Et amori quidem animi contrarium est odium; amori autem respectu ad actionem corporis habito nihil. Manifestum igitur est, amorem esse homonymum. (6) Præterea etiam *hoc considerandum est* in iis, inter quæ media interjecta sunt, si horum quidem est aliquid medium, illorum vero nihil; aut, si sit utriusque, nec tamen idem medium. Velut, inter candidum et fuscum in coloribus pallidum *est interjectum*, in voce autem nihil; nisi forte raucum, quemadmodum nonnullis placet, raucam vocem in medio esse: quare homonymum candidum est; similiter vero etiam fuscum. (7) Porro, si aliorum plura sint media, aliorum vero unum; quemadmodum in candido et fusco. Nam in coloribus multa media interjecta sunt; in voce autem unum, raucum *inter candidam et fuscam interjectum est*.

8. Rursus idem considerandum est in opposito secundum repugnantiam, an pluribus modis id dicatur. Nam si hoc pluribus modis dicitur, etiam illi oppositum pluribus modis dicetur. Velut, τὸ non videre pluribus modis dicitur; unum quidem, non habere visum; alterum vero, non uti visu. Si autem hoc pluribus modis *dicitur*; necesse est etiam τὸ videre pluribus modis dici. Utrique enim τῷ non videre oppositum est aliquid; velut, τῷ non habere visum τὸ habere; τῷ visu non uti τὸ uti.

9. Porro idem considerandum est in iis, quæ secundum privationem et habitum dicuntur; nam si alterum pluribus modis dicitur, etiam alterum *dicetur*. Velut, si sentire pluribus modis dicitur secundum animam, et secundum corpus; etiam sensu carere pluribus modis dicetur secundum animam et secundum corpus. Quod autem secundum privationem et habitum hæc, quæ modo diximus, opposita sint, manifestum est; quia natura sua utrumque sensum habent animalia et secundum animam et secundum corpus.

10. Porro autem in casibus idem considerandum est. Nam si τὸ Juste pluribus modis dicitur; etiam τὸ Justum pluribus modis dicetur. Nam secundum utrumque τῶν juste est justum. Velut, si juste dicitur τὸ judicare ex sua sententia, et τὸ ut oportet; similiter etiam justum dicetur. Eodem vero etiam modo, si Salubre pluribus modis dicitur, τὸ Salubriter quoque pluribus modis dicetur. Velut, si Salubre dicitur et quod efficiens est valetudinis, et quod eam conservat, et quod eam indicat; et τὸ Salubriter accommodate ad valetudinem vel efficiendam, vel conservandam, vel indicandam dicetur. Similiter vero etiam in ceteris, quando ipsum *nomen* pluribus modis dicitur, etiam casus ab eo *ductus* pluribus modis dicetur; et quando casus, etiam ipsum.

11. Oportet nos vero etiam considerare genera categoriarum, quæ nomini congruunt, an eadem sint in omnibus. Nisi enim sint eadem, manifestum est, homonymum esse id, quod dictum est. Ut, bonum in cibo quidem *dicitur*

τρικῇ δὲ τὸ ποιητικὸν ὑγιείας, ἐπὶ δὲ ψυχῆς τὸ ποιὰν εἶναι, οἷον σώφρονα ἢ ἀνδρείαν ἢ δικαίαν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ ἀνθρώπου. Ἐνιαχοῦ δὲ τὸ ποτέ, οἷον τὸ ἐν τῷ καιρῷ ἀγαθόν· ἀγαθὸν γὰρ λέγεται τὸ ἐν τῷ καιρῷ. 5 Πολλάκις δὲ τὸ ποσόν, οἷον ἐπὶ τοῦ μετρίου· λέγεται γὰρ καὶ τὸ μέτριον ἀγαθόν. Ὥστε ὁμώνυμον τὸ ἀγαθόν. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ λευκὸν ἐπὶ σώματος μὲν χρῶμα, ἐπὶ δὲ φωνῆς τὸ εὐήκοον. Παραπλησίως δὲ καὶ τὸ ὀξύ· οὐ γὰρ ὡσαύτως ἐπὶ πάντων τὸ αὐτὸ λέγε-10 ται· φωνὴ μὲν γὰρ ὀξεῖα ἡ ταχεῖα, καθάπερ φασὶν οἱ κατὰ τοὺς ἀριθμοὺς ἁρμονικοί, γωνία δ' ὀξεῖα ἡ ἐλάσσων ὀρθῆς, μάχαιρα δὲ ἡ ὀξυγώνιος.

12. Σκοπεῖν δὲ καὶ τὰ γένη τῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα, εἰ ἕτερα καὶ μὴ ὑπ' ἄλληλα, οἷον ὄνος τό τε ζῷον καὶ 15 τὸ σκεῦος. Ἕτερος γὰρ ὁ κατὰ τοὔνομα λόγος αὐτῶν· τὸ μὲν γὰρ ζῷον ποιόν τι ῥηθήσεται, τὸ δὲ σκεῦος ποιόν τι. Ἐὰν δὲ ὑπ' ἄλληλα τὰ γένη ᾖ, οὐκ ἀναγκαῖον ἑτέρους τοὺς λόγους εἶναι· οἷον τοῦ κόρακος τὸ ζῷον καὶ τὸ ὄρνεον γένος ἐστίν. Ὅταν οὖν λέγω-20 μεν τὸν κόρακα ὄρνεον εἶναι, καὶ ζῷον ποιόν τί φαμεν αὐτὸν εἶναι, ὥστ' ἀμφότερα τὰ γένη περὶ αὐτοῦ κατηγορεῖται. Ὁμοίως δὲ καὶ ὅταν ζῷον πτηνὸν δίπουν τὸν κόρακα λέγωμεν, ὄρνεόν φαμεν αὐτὸν εἶναι· καὶ οὕτως οὖν ἀμφότερα τὰ γένη κατηγορεῖται κατὰ τοῦ 25 κόρακος, καὶ ὁ λόγος αὐτῶν. Ἐπὶ δὲ τῶν μὴ ὑπ' ἄλληλα γενῶν οὐ συμβαίνει τοῦτο· οὔτε γὰρ ὅταν σκεῦος λέγωμεν, ζῷον λέγομεν, οὔθ' ὅταν ζῷον, σκεῦος.

13. Σκοπεῖν δὲ μὴ μόνον εἰ τοῦ προκειμένου ἕτερα 30 τὰ γένη καὶ μὴ ὑπ' ἄλληλα, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐναντίου· εἰ γὰρ τὸ ἐναντίον πολλαχῶς λέγεται, δῆλον ὅτι καὶ τὸ προκείμενον.

14. Χρήσιμον δὲ καὶ τὸ ἐπὶ τὸν ὁρισμὸν ἐπιβλέπειν τὸν ἐκ τοῦ συντιθεμένου γινόμενον, οἷον λευκοῦ σώμα-35 τος καὶ λευκῆς φωνῆς· ἀφαιρουμένου γὰρ τοῦ ἰδίου τὸν αὐτὸν λόγον δεῖ λείπεσθαι. Τοῦτο δ' οὐ συμβαίνει ἐπὶ τῶν ὁμωνύμων, οἷον ἐπὶ τῶν νῦν εἰρημένων. Τὸ μὲν γὰρ ἔσται σῶμα τοιόνδε χρῶμα ἔχον, τὸ δὲ φωνὴ εὐήκοος· ἀφαιρεθέντος οὖν τοῦ σώματος καὶ τῆς φωνῆς 40 οὐ ταὐτὸν ἐν ἑκατέρῳ τὸ λειπόμενον. Ἔδει δέ γε, εἴπερ συνώνυμον ἦν τὸ λευκὸν τὸ ἐφ' ἑκατέρου λεγόμενον.

15. Πολλάκις δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς λόγοις λανθάνει παρακολουθοῦν τὸ ὁμώνυμον· διὸ καὶ ἐπὶ τῶν λόγων 45 σκεπτέον. Οἷον ἄν τις τὸ σημαντικὸν καὶ ποιητικὸν ὑγιείας τὸ συμμέτρως ἔχον πρὸς ὑγίειαν φῇ εἶναι, οὐκ ἀποστατέον ἀλλ' ἐπισκεπτέον τί τὸ συμμέτρως καθ' ἑκάτερον εἴρηκεν, οἷον εἰ τὸ μὲν τὸ τοιοῦτον εἶναι ὥστε ποιεῖν ὑγίειαν, τὸ δὲ τὸ τοιοῦτον οἷον σημαίνειν 50 ποία τις ἡ ἕξις.

16. Ἔτι εἰ μὴ συμβλητὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ὁμοίως, οἷον λευκὴ φωνὴ καὶ λευκὸν ἱμάτιον καὶ ὀξὺς χυμὸς καὶ ὀξεῖα φωνή· ταῦτα γὰρ οὔθ' ὁμοίως λέγεται λευκὰ ἢ ὀξέα, οὔτε μᾶλλον θάτερον. Ὥσθ' ὁμώνυμον τὸ

efficiens voluptatis; in arte medica vero efficiens valetudinis; in anima denique, esse eam talem, velut, temperantem, aut fortem, aut justam. Similiter vero in homine quoque. Interdum autem τὸ Quando *bono congruit*, ut quod opportuno tempore fit, bonum; bonum enim dicitur id, quod opportuno tempore fit. Sæpe autem τὸ Quantum *bono congruit*, ut, quod fit modice; nam dicitur id, quod modice fit, bonum. Quare homonymum est bonum. Similiter vero etiam τὸ candidum *dicitur* in corpore quidem color; in voce autem id, quod facile exauditur. Fere eadem est ratio acuti quoque. Non enim similiter in omnibus Idem dicitur. Nam acuta vox est ea, quæ cita, quemadmodum dicunt qui modos et concentus in numeris consectantur; angulus autem acutus est minor recto; machæra vero, cujus est acutus angulus.

12. Considerare nos porro oportet, sintne genera eorum, quæ eidem nomini subjecta sunt, diversa, nec subalterna. Velut, ὄνος (*asinus*) dicitur et animal, et vas. Diversa est enim horum definitio secundum nomen. Nam et animal quale quid dicetur, et vas quale quid. Si vero genera subalterna sint, non necesse est, diversas definitiones esse. Velut, corvi animal et avis genus est. Quando igitur dicimus, corvum esse avem, etiam animal quale quid dicimus eum esse; quare utrumque genus de eo prædicatur. Similiter vero etiam, si animal volatile bipes corvum dicimus, avem eum dicimus esse; et sic igitur utrumque genus de corvo prædicatur, et utriusque definitio. In generibus autem non subalternis id non accidit. Neque enim, quando vas dicimus, animal dicimus; neque, quando animal, vas.

13. Considerare nos vero oportet non solum, sintne propositi genera diversa, nec subalterna, sed etiam in contrario *idem considerandum est*. Nam si contrarium multis modis dicitur, manifestum est, etiam propositum *multis modis dici*.

14. Utile vero etiam est ad definitionem vocabuli ex composito ortam respicere; velut, candidi corporis, et candidæ vocis; sublato enim proprio, oportet eandem definitionem remanere. Hoc autem non accidit in homonymis; velut in iis, quæ nunc dicta sunt. Nam hoc quidem erit corpus talem colorem habens; illud autem vox, quæ facile exauditur. Sublato igitur corpore, et *sublata* voce, non idem in utraque *definitione* remanet. Oportebat autem certe *hoc sic se habere*, si quidem synonymum erat candidum in utraque *definitione* dictum.

15. Sæpe vero etiam in ipsis definitionibus latet consequens homonymum. Idcirco definitiones quoque ponderandæ sunt. Velut, si quis dicat, quod valetudinem indicat et efficit, id esse, quod convenienter ad valetudinem se habeat; non desistendum est, sed considerandum, quid convenienter ad utrumque vocaverit is; ut, si hoc quidem *ita vocaverit* id, quod tale sit, ut efficiat valetudinem; illud vero id, quod tale sit, ut indicet qualisnam sit habitus.

16. Porro *videndum est*, an non conferri queant secundum majus, aut secundum similitudinem; ut, vox candida, et candidum vestimentum; et acutus sapor, et acuta vox. Nam hæc neque similiter candida dicuntur, aut acuta, neque magis *tale* alterum *altero*. Quare homonyma sunt

λευκὸν καὶ τὸ ὀξύ. Τὸ γὰρ συνώνυμον πᾶν συμβλητόν· ἢ γὰρ ὁμοίως ῥηθήσεται, ἢ μᾶλλον θάτερον.

17. Ἐπεὶ δὲ τῶν ἑτέρων γενῶν καὶ μὴ ὑπ' ἄλληλα ἕτεραι τῷ εἴδει καὶ αἱ διαφοραί, οἷον ζῴου καὶ ἐπιστήμης (ἕτεραι γὰρ τούτων αἱ διαφοραί), σκοπεῖν εἰ τὰ ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα ἑτέρων γενῶν καὶ μὴ ὑπ' ἄλληλα διαφοραί εἰσιν, οἷον τὸ ὀξὺ φωνῆς καὶ ὄγκου· διαφέρει γὰρ φωνὴ φωνῆς τῷ ὀξεῖα εἶναι, ὁμοίως δὲ καὶ ὄγκος ὄγκου. Ὥστε ὁμώνυμον τὸ ὀξύ· ἑτέρων γὰρ γενῶν καὶ οὐχ ὑπ' ἄλληλα διαφοραί εἰσιν.

18. Πάλιν εἰ αὐτῶν τῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα ἕτεραι αἱ διαφοραί, οἷον χρώματος τοῦ τε ἐπὶ τῶν σωμάτων καὶ τοῦ ἐν τοῖς μέλεσιν· τοῦ μὲν γὰρ ἐπὶ τῶν σωμάτων διακριτικὸν καὶ συγκριτικὸν ὄψεως, τοῦ δ' ἐπὶ τῶν μελῶν οὐχ αἱ αὐταὶ διαφοραί. Ὥστε ὁμώνυμον τὸ χρῶμα· τῶν γὰρ αὐτῶν αἱ αὐταὶ διαφοραί.

19. Ἔτι ἐπεὶ τὸ εἶδος οὐδενός ἐστι διαφορά, σκοπεῖν τῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα εἰ τὸ μὲν εἶδός ἐστι τὸ δὲ διαφορά, οἷον τὸ λευκὸν τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ σώματος εἶδος χρώματος, τὸ δ' ἐπὶ τῆς φωνῆς διαφορά· διαφέρει γὰρ φωνὴ φωνῆς τῷ λευκὴ εἶναι.

20. Περὶ μὲν οὖν τοῦ πολλαχῶς διὰ τούτων καὶ τῶν τοιούτων σκεπτέον.

candidum, et acutum. Nam omne synonymum comparari potest; aut enim similiter dicetur, aut magis tale alterum altero.

17. Quoniam autem diversorum generum, nec subalternorum, diversæ specie sunt differentiæ quoque, (velut, animalis et scientiæ; nam diversæ horum sunt differentiæ;) considerandum est, an ea, quæ eidem nomini subjecta sunt, differentiæ sint diversorum generum, et quorum unum sub altero non contineatur. Velut, acutum vocis et magnitudinis; differt enim vox a voce eo, quod acuta sit. Similiter vero etiam magnitudo a magnitudine. Quare homonymum est acutum. Diversorum enim generum nec subalternorum differentiæ sunt.

18. Rursus, an eorum ipsorum, quæ eidem nomini subjecta sunt, diversæ sint differentiæ. Velut coloris, tam in corporibus, quam in concentibus. Nam coloris in corporibus quidem *differentia est*, quod visus discernat et comparet; coloris vero in concentibus non eædem sunt differentiæ. Quare homonymus color est. Eorundem enim eædem sunt differentiæ.

19. Præterea, quoniam species nullius est differentia; considerandum est, an eorum, quæ eidem nomini subjecta sunt, illud quidem species sit, hoc vero differentia. Velut, candidum in corpore species coloris est; candidum in voce autem differentia. Differt enim vox a voce, eo quod candida sit.

20. Quod igitur multis modis dicitur, per hæc et talia considerandum est.

CAP. XIV. [XVI.]

De differentiis inveniendis.

Τὰς δὲ διαφορὰς ἐν αὐτοῖς τε τοῖς γένεσι πρὸς ἄλληλα θεωρητέον, οἷον τίνι διαφέρει δικαιοσύνη ἀνδρίας καὶ φρόνησις σωφροσύνης (ταῦτα γὰρ ἅπαντα ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους ἐστίν), (2) καὶ ἐξ ἄλλου πρὸς ἄλλο τῶν μὴ πολὺ λίαν διεστηκότων, οἷον τίνι αἴσθησις ἐπιστήμης· (3) ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν πολὺ διεστηκότων κατάδηλοι παντελῶς αἱ διαφοραί.

Differentias autem in ipsis generibus inter se contemplari nos oportet. Velut, quonam differat justitia a fortitudine, et prudentia a temperantia; hæc enim omnia ex eodem genere sunt, [ex virtute]. (2) Et ab alio *progrediendum est* ad aliud, quæ non magnopere inter se distant. Velut, quonam differat sensus a scientia. (3) Nam in iis, quæ multum distant, differentiæ sunt omnino conspicuæ.

CAP. XV. [XVII.]

De similitudine consideranda.

Τὴν δὲ ὁμοιότητα σκεπτέον ἐπί τε τῶν ἐν ἑτέροις γένεσιν, ὡς ἕτερον πρὸς ἕτερόν τι, οὕτως ἄλλο πρὸς ἄλλο, οἷον ὡς ἐπιστήμη πρὸς ἐπιστητόν, οὕτως αἴσθησις πρὸς αἰσθητόν· (2) καὶ ὡς ἕτερον ἐν ἑτέρῳ τινί, οὕτως ἄλλο ἐν ἄλλῳ, οἷον ὡς ὄψις ἐν ὀφθαλμῷ, νοῦς ἐν ψυχῇ, καὶ ὡς γαλήνη ἐν θαλάσσῃ, νηνεμία ἐν ἀέρι. (3) Μάλιστα δ' ἐν τοῖς πολὺ διεστῶσι γυμνάζεσθαι δεῖ· ῥᾷον γὰρ ἐπὶ τῶν λοιπῶν δυνησόμεθα τὰ ὅμοια συνορᾶν. (4) Σκεπτέον δὲ καὶ τὰ ἐν τῷ αὐτῷ γένει ὄντα, εἴ τι ἅπασιν ὑπάρχει ταὐτόν, οἷον ἀνθρώπῳ καὶ ἵππῳ καὶ κυνί· ᾗ γὰρ ὑπάρχει τι αὐτοῖς ταὐτόν, ταύτῃ ὅμοιά ἐστιν.

Similitudo vero in iis spectanda est, quæ in diversis generibus collocantur; ut unum ad alterum quid, sic aliud ad aliud *se habet*, velut, ut scientia ad scientiæ objectum, sic sensus ad sensui obnoxium. (2) Et ut unum in altero quodam, sic aliud in alio est; velut, ut visus in oculo, mens in anima; et ut tranquillitas in mari, serenitas in aere; [utraque enim est quies]. (3) Maxime autem in iis, quæ multum distant, exerceri nos oportet. Nam facilius in reliquis poterimus similia perspicere. (4) Consideranda vero etiam sunt, quæ in eodem genere sunt, an omnibus insit idem aliquid; velut homini, et equo, et cani; nam quatenus iis inest idem aliquid, eatenus illa similia sunt.

CAP. XVI. [XVIII.]

De utilitate horum instrumentorum.

Χρήσιμον δὲ τὸ μὲν ποσαχῶς λέγεται ἐπεσκέφθαι πρός τε τὸ σαφές (μᾶλλον γὰρ ἂν τις εἰδείη τί τίθησιν, ἐμφανισθέντος ποσαχῶς λέγεται) καὶ πρὸς τὸ γίνεσθαι κατ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα καὶ μὴ πρὸς τοὔνομα τοὺς συλλο-

Utile est autem, quot *quidque* modis dicatur, consideravisse, ad perspicuitatem; magis enim noverit aliquis, quid ponat, si explanatum sit, quot modis *id* dicatur; et ut fiant syllogismi secundum *ipsam* rem *propositam*, nec

γισμούς. Ἀδήλου γὰρ ὄντος ποσαχῶς λέγεται, ἐνδέχεται μὴ ἐπὶ ταὐτὸν τόν τε ἀποκρινόμενον καὶ τὸν ἐρωτῶντα φέρειν τὴν διάνοιαν· ἐμφανισθέντος δὲ ποσαχῶς λέγεται καὶ ἐπὶ τί φέρων τίθησι, γελοῖος ἂν φαίνοιτο ὁ ἐρωτῶν, εἰ μὴ πρὸς τοῦτο τὸν λόγον ποιοῖτο. (2) Χρήσιμον δὲ καὶ πρὸς τὸ μὴ παραλογισθῆναι καὶ πρὸς τὸ παραλογίσασθαι. Εἰδότες γὰρ ποσαχῶς λέγεται οὐ μὴ παραλογισθῶμεν, ἀλλ' εἰδήσομεν ἐὰν μὴ πρὸς ταὐτὸ τὸν λόγον ποιῆται ὁ ἐρωτῶν· αὐτοί τε ἐρωτῶντες δυνησόμεθα παραλογίσασθαι, ἐὰν μὴ τυγχάνῃ εἰδὼς ὁ ἀποκρινόμενος ποσαχῶς λέγεται. (3) Τοῦτο δ' οὐκ ἐπὶ πάντων δυνατόν, ἀλλ' ὅταν ᾖ τῶν πολλαχῶς λεγομένων τὰ μὲν ἀληθῆ τὰ δὲ ψευδῆ. (4) Ἔστι δὲ οὐκ οἰκεῖος ὁ τρόπος οὗτος τῆς διαλεκτικῆς· διὸ παντελῶς εὐλαβητέον τοῖς διαλεκτικοῖς τὸ τοιοῦτον, τὸ πρὸς τοὔνομα διαλέγεσθαι, ἐὰν μή τις ἄλλως ἐξαδυνατῇ περὶ τοῦ προκειμένου διαλέγεσθαι.

5. Τὸ δὲ τὰς διαφορὰς εὑρεῖν χρήσιμον πρός τε τοὺς συλλογισμοὺς τοὺς περὶ ταὐτοῦ καὶ ἑτέρου καὶ πρὸς τὸ γνωρίζειν τί ἕκαστόν ἐστιν. (6) Ὅτι μὲν οὖν πρὸς τοὺς συλλογισμοὺς τοὺς περὶ ταὐτοῦ καὶ ἑτέρου χρήσιμον, δῆλον· εὑρόντες γὰρ διαφορὰν τῶν προκειμένων ὁποιανοῦν δεδειχότες ἐσόμεθα ὅτι οὐ ταὐτόν· (7) πρὸς δὲ τὸ γνωρίζειν τί ἐστι, διότι τὸν ἴδιον τῆς οὐσίας ἑκάστου λόγον ταῖς περὶ ἕκαστον οἰκείαις διαφοραῖς χωρίζειν εἰώθαμεν.

8. Ἡ δὲ τοῦ ὁμοίου θεωρία χρήσιμος πρός τε τοὺς ἐπακτικοὺς λόγους καὶ πρὸς τοὺς ἐξ ὑποθέσεως συλλογισμοὺς καὶ πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τῶν ὁρισμῶν. (9) Πρὸς μὲν οὖν τοὺς ἐπακτικοὺς λόγους, διότι τῇ καθ' ἕκαστα ἐπὶ τῶν ὁμοίων ἐπαγωγῇ τὸ καθόλου ἀξιοῦμεν ἐπάγειν· οὐ γὰρ ῥᾴδιόν ἐστιν ἐπάγειν μὴ εἰδότας τὰ ὅμοια. (10) Πρὸς δὲ τοὺς ἐξ ὑποθέσεως συλλογισμούς, διότι ἔνδοξόν ἐστιν, ὥς ποτε ἐφ' ἑνὸς τῶν ὁμοίων ἔχει, οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν. Ὥστε πρὸς ὅ τι ἂν αὐτῶν εὐπορῶμεν διαλέγεσθαι, προδιομολογησόμεθα, ὥς ποτε ἐπὶ τούτων ἔχει, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔχειν. Δείξαντες δὲ ἐκεῖνο καὶ τὸ προκείμενον ἐξ ὑποθέσεως δεδειχότες ἐσόμεθα· ὑποθέμενοι γάρ, ὥς ποτε ἐπὶ τούτων ἔχει, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἔχειν, τὴν ἀπόδειξιν πεποιήμεθα. (11) Πρὸς δὲ τὴν τῶν ὁρισμῶν ἀπόδοσιν, διότι δυνάμενοι συνορᾶν τί ἐν ἑκάστῳ ταὐτόν, οὐκ ἀπορήσομεν εἰς τί δεῖ γένος ὁριζομένους τὸ προκείμενον τιθέναι· τῶν γὰρ κοινῶν τὸ μάλιστα ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενον γένος ἂν εἴη. (12) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς πολὺ διεστῶσι χρήσιμος πρὸς τοὺς ὁρισμοὺς ἡ τοῦ ὁμοίου θεωρία, οἷον ὅτι ταὐτὸν γαλήνη μὲν ἐν θαλάσσῃ, νηνεμία δ' ἐν ἀέρι (ἑκάτερον γὰρ ἡσυχία), καὶ ὅτι στιγμὴ ἐν γραμμῇ καὶ μονὰς ἐν ἀριθμῷ· ἑκάτερον γὰρ ἀρχή. Ὥστε τὸ κοινὸν ἐπὶ πάντων γένος ἀποδιδόντες δόξομεν οὐκ ἀλλοτρίως ὁρίζεσθαι. Σχεδὸν δὲ καὶ οἱ ὁριζόμενοι οὕτως εἰώθασιν ἀποδιδόναι· τήν τε γὰρ μονάδα ἀρχὴν ἀριθμοῦ φασὶν εἶναι καὶ τὴν στιγμὴν ἀρχὴν

secundum nomen *solum;* nam si incertum sit, quot modis dicatur, contingit, ut nec respondens, nec interrogans eodem cogitationem dirigat; at si explicatum sit, quot modis dicatur, et quo respiciens *aliquis* ponat, ridiculus videretur sane interrogans, nisi ad hoc argumentaretur. (2) Utile vero *idem* quoque est, ne paralogismo decipiamur, et ut *alios* paralogismo fallamus. Quum enim sciamus, quot modis dicatur, paralogismo non decipiemur; at sciemus, si non ad idem interrogans argumentetur; ipsi autem interrogantes poterimus paralogismo decipere, si respondens forte nesciat quot modis dicatur. (3) Hoc vero non in omnibus *nec semper* fieri potest; sed, quando eorum, quæ multis modis dicuntur, hæc quidem vera, hæc autem falsa sunt. (4) Enimvero non est proprius hic modus dialecticæ. Quare omnino vitandum est dialecticis tale quid, ut ad nomen *illi* disserant, nisi quis aliter nequeat de re proposita disputare.

5. Differentias autem invenire, utile est tam ad syllogismos de eodem, et de diverso, quam ad cognoscendum quid unumquodque sit. (6) Quod quidem *hoc* ad syllogismos de eodem, et de diverso, utile sit, manifestum est. Quum enim invenerimus differentiam qualemcunque rerum propositarum, ostenderimus, non esse idem. (7) Ad cognoscendum autem, quid sit, *utile illud est,* quoniam propriam substantiæ cujusque rationem propriis circa unumquodque differentiis secernere solemus.

8. Similitudinis autem contemplatio utilis est et ad argumentationes per inductionem, et ad syllogismos ex hypothesi, et ad afferendas definitiones. (9) Ad argumentationes quidem per inductionem, quia inductione similium particularium universale inducere postulamus; non enim facile est inducere, si ignoramus similia. (10) Ad syllogismos vero ex hypothesi, quia probabile est, uti in uno similium res se habet, sic etiam in reliquis *eam se habere.* Quare, de quovis eorum disserendi copia nobis suppetat, prius ex confesso *ab adversario* accipiemus, ut in illis res se habeat, ita quoque in re proposita *eam se* habere. Quum autem illud docuerimus, etiam rem propositam demonstraverimus ex hypothesi. Nam quum suppositum sit, uti in illis res se habeat, ita quoque in re proposita *eam* se habere, demonstratio confecta erit. (11) Ad afferendas autem definitiones, quoniam si possimus perspicere quid in unoquoque idem sit, non dubitabimus, ad quodnam genus definitione rem propositam referre debeamus. Nam eorum, quæ communia sunt, id, quod maxime ratione ejus quid sit de aliquo prædicatur, genus sane fuerit. (12) Similiter vero etiam in iis, quæ longe distant, utilis est contemplatio similium ad definitiones. Velut, idem esse tranquillitatem in mari, et serenitatem in aere; nam utramque esse quietem; et *idem esse* punctum in linea, et unitatem in numero; nam utrumque esse principium. Quare in omnibus commune genus explicantes videbimur non alienis verbis definire. Fere autem definientes quoque sic solent explicare; nam unitatem dicunt principium numeri esse, et punctum princi-

γραμμῆς. Δῆλον οὖν ὅτι εἰς τὸ κοινὸν ἀμφοτέρων γένος τιθέασιν.

13. Τὰ μὲν οὖν ὄργανα δι' ὧν οἱ συλλογισμοὶ ταῦτ' ἐστίν· οἱ δὲ τόποι πρὸς οὓς χρήσιμα τὰ λεχθέντα οἵδε εἰσίν.

pium lineæ. Manifestum igitur est, eos ad commune utrorumque genus referre.

13. Instrumenta ergo, per quæ syllogismi *conficiuntur*, hæc sunt. Loci vero, ad quos conferunt ea, quæ diximus, hi sunt.

LIBER II.

CAP. I.

De problematum divisione; de reciprocatione accidentium, et de vitiis problematum.

Ἔστι δὲ τῶν προβλημάτων τὰ μὲν καθόλου τὰ δ' ἐπὶ μέρους. Καθόλου μὲν οὖν οἷον ὅτι πᾶσα ἡδονὴ ἀγαθὸν καὶ ὅτι οὐδεμία ἡδονὴ ἀγαθόν, ἐπὶ μέρους δὲ οἷον ὅτι ἔστι τις ἡδονὴ ἀγαθὸν καὶ ὅτι ἔστι τις ἡδονὴ οὐκ ἀγαθόν. (2) Ἔστι δὲ πρὸς ἀμφότερα τὰ γένη τῶν προβλημάτων κοινὰ τὰ καθόλου κατασκευαστικὰ καὶ ἀνασκευαστικά· δείξαντες γὰρ ὅτι παντὶ ὑπάρχει, καὶ ὅτι τινὶ ὑπάρχει δεδειχότες ἐσόμεθα. Ὁμοίως δὲ κἂν ὅτι οὐδενὶ ὑπάρχει δείξωμεν, καὶ ὅτι οὐ παντὶ ὑπάρχει δεδειχότες ἐσόμεθα. (3) Πρῶτον οὖν περὶ τῶν καθόλου ἀνασκευαστικῶν ῥητέον διά τε τὸ κοινὰ εἶναι τὰ τοιαῦτα πρός τὰ καθόλου καὶ τὰ ἐπὶ μέρους, καὶ διὰ τὸ μᾶλλον τὰς θέσεις κομίζειν ἐν τῷ ὑπάρχειν ἢ μή, τοὺς δὲ διαλεγομένους ἀνασκευάζειν. (4) Ἔστι δὲ χαλεπώτατον τὸ ἀντιστρέφειν τὴν ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος οἰκείαν ὀνομασίαν· τὸ γὰρ πῇ καὶ μὴ καθόλου ἐπὶ μόνων ἐνδέχεται τῶν συμβεβηκότων. Ἀπὸ μὲν γὰρ τοῦ ὅρου καὶ τοῦ ἰδίου καὶ τοῦ γένους ἀναγκαῖον ἀντιστρέφειν, οἷον εἰ ὑπάρχει τινὶ ζῴῳ πεζῷ δίποδι εἶναι, ἀντιστρέψαντι ἀληθὲς ἔσται λέγειν ὅτι ζῷον πεζὸν δίπουν ἐστίν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ γένους· εἰ γὰρ ζῴῳ ὑπάρχει τινὶ εἶναι, ζῷόν ἐστιν. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἰδίου· εἰ γὰρ ὑπάρχει τινὶ γραμματικῆς δεκτικῷ εἶναι, γραμματικῆς δεκτικὸν ἔσται. Οὐδὲν γὰρ τούτων ἐνδέχεται κατά τι ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν, ἀλλ' ἁπλῶς ἢ ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν. Ἐπὶ δὲ τῶν συμβεβηκότων οὐδὲν κωλύει κατά τι ὑπάρχειν, οἷον λευκότητα ἢ δικαιοσύνην· ὥστε οὐκ ἀπόχρη τὸ δεῖξαι ὅτι ὑπάρχει λευκότης ἢ δικαιοσύνη πρὸς τὸ δεῖξαι ὅτι λευκὸς ἢ δίκαιός ἐστιν· ἔχει γὰρ ἀμφισβήτησιν ὅτι κατά τι λευκὸς ἢ δίκαιός ἐστιν. Ὥστ' οὐκ ἀναγκαῖον ἐπὶ τῶν συμβεβηκότων τὸ ἀντιστρέφειν.

5. Διορίσασθαι δὲ δεῖ καὶ τὰς ἁμαρτίας τὰς ἐν τοῖς προβλήμασιν, ὅτι εἰσὶ διτταί, ἢ τῷ ψεύδεσθαι ἢ τῷ παραβαίνειν τὴν κειμένην λέξιν. Οἵ τε γὰρ ψευδόμενοι καὶ τὸ μὴ ὑπάρχον ὑπάρχειν τινὶ λέγοντες ἁμαρτάνουσι· καὶ οἱ τοῖς ἀλλοτρίοις ὀνόμασι τὰ πράγματα προσαγορεύοντες, οἷον τὴν πλάτανον ἄνθρωπον, παραβαίνουσι τὴν κειμένην ὀνομασίαν.

Sunt autem problematum alia universalia, alia vero particularia. Universalia quidem, velut, Omnem voluptatem esse bonum, et, Nullam voluptatem esse bonum. Particularia vero, ut, Est quædam voluptas bonum, et, Est quædam voluptas non bonum. (2) Utrique autem problematum generi communia sunt, quæ universaliter ad confirmandum et ad infirmandum valent. Quum enim probaverimus, omni *aliquid* inesse, etiam probaverimus, alicui *aliquid* inesse. Similiter vero etiam, quum probaverimus, nulli *aliquid* inesse, etiam probaverimus, non omni inesse. (3) Primum quidem de universaliter evertentibus dicendum est, tum quod talia hæc communia sint universalibus *problematibus* et particularibus; tum quod sæpius theses afferri soleant *ad disputandum*, quæ affirmant, quam quæ negant; iis autem, qui contra disputant, evertendum sit *problema*. (4) Difficillimum autem est convertere appellationem propriam ab accidente *ductam*. Nam τὸ aliqua ex parte, nec omnino *inesse*, in solis accidentibus reperitur. A proprio enim, et a definitione, et genere, conversionem institui necesse est. Velut, si inest alicui, ut sit animal gradiens bipes; conversione facta verum erit dicere, animal gradiens bipes esse. Similiter vero etiam a genere *conversio instituitur;* nam si alicui inest, ut sit animal, animal est. Eadem vero etiam de proprio valent; nam si alicui inest, ut grammaticam percipere possit, id grammaticæ capax erit. Nihil enim horum contingit secundum aliquid inesse, aut non inesse; sed simpliciter vel inest, vel non inest. In accidentibus autem nihil prohibet, ex parte *aliquid* inesse; velut, albedinem, aut justitiam. Quare non satis est, si ostendas, inesse albedinem, aut justitiam, ad demonstrandum *aliquem* album, aut justum esse. Nam dubitare licet, an ex parte *ille* albus, aut justus sit. Quare non necessario consequitur, in accidentibus conversionem fieri.

5. Exponenda autem sunt vitia quoque in problematibus, quæ nimirum duplicis generis sunt, sive si aliquis mentitur, sive si ab usitato loquendi more discedit. Nam quum mentientes, et, quod non inest, id inesse alicui dicentes, peccant; tum, qui alienis nominibus res appellant, velut, platanum hominem *vocantes*, a recepta appellatione discedunt.

CAP. II.

De locis ad problemata de accidente.

Εἷς μὲν δὴ τόπος τὸ ἐπιβλέπειν εἰ τὸ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον ὑπάρχον ὡς συμβεβηκὸς ἀποδέδωκεν. Ἁμαρτάνεται δὲ μάλιστα τοῦτο περὶ τὰ γένη, οἷον εἴ τις τῷ λευκῷ φαίη συμβεβηκέναι χρώματι εἶναι· οὐ γὰρ συμβέβηκε τῷ λευκῷ χρώματι εἶναι, ἀλλὰ γένος αὐτοῦ τὸ χρῶμά ἐστιν. Ἐνδέχεται μὲν οὖν καὶ κατὰ τὴν ὀνομασίαν διορίσαι τὸν τιθέμενον, οἷον ὅτι συμβέβηκε τῇ δικαιοσύνῃ ἀρετῇ εἶναι· πολλάκις δὲ καὶ μὴ διορίσαντι κατάδηλον ὅτι τὸ γένος ὡς συμβεβηκὸς ἀποδέδωκεν, οἷον εἴ τις τὴν λευκότητα κεχρῶσθαι φήσειεν ἢ τὴν βάδισιν κινεῖσθαι. Ἀπ' οὐδενὸς γὰρ γένους παρωνύμως ἡ κατηγορία κατὰ τοῦ εἴδους λέγεται, ἀλλὰ πάντα συνωνύμως τὰ γένη τῶν εἰδῶν κατηγορεῖται· καὶ γὰρ τοὔνομα καὶ τὸν λόγον ἐπιδέχεται τῶν γενῶν τὰ εἴδη. Ὁ οὖν κεχρωσμένον εἴπας τὸ λευκὸν οὔτε ὡς γένος ἀποδέδωκεν, ἐπειδὴ παρωνύμως εἴρηκεν, οὔθ' ὡς ἴδιον ἢ ὡς ὁρισμόν· ὁ γὰρ ὁρισμὸς καὶ τὸ ἴδιον οὐδενὶ ἄλλῳ ὑπάρχει, κέχρωσται δὲ πολλὰ καὶ τῶν ἄλλων, οἷον ξύλον, λίθος, ἄνθρωπος, ἵππος. Δῆλον οὖν ὅτι ὡς συμβεβηκὸς ἀποδίδωσιν.

2. Ἄλλος τὸ ἐπιβλέπειν οἷς ὑπάρχειν ἢ πᾶσιν ἢ μηδενὶ εἴρηται. Σκοπεῖν δὲ κατ' εἴδη καὶ μὴ ἐν τοῖς ἀπείροις· ὁδῷ γὰρ μᾶλλον καὶ ἐν ἐλάττοσιν ἡ σκέψις. Δεῖ δὲ σκοπεῖν καὶ ἄρχεσθαι ἀπὸ τῶν πρώτων, εἶτ' ἐφεξῆς ἕως τῶν ἀτόμων, οἷον εἰ τῶν ἀντικειμένων τὴν αὐτὴν ἐπιστήμην ἔφησεν εἶναι, σκεπτέον εἰ τῶν πρός τι καὶ τῶν ἐναντίων καὶ τῶν κατὰ στέρησιν καὶ ἕξιν καὶ τῶν κατ' ἀντίφασιν λεγομένων ἡ αὐτὴ ἐπιστήμη· κἂν ἐπὶ τούτων μήπω φανερὸν ᾖ, πάλιν ταῦτα διαιρετέον μέχρι τῶν ἀτόμων, οἷον εἰ τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων, ἢ τοῦ διπλασίου καὶ ἡμίσεος, ἢ τυφλότητος καὶ ὄψεως, ἢ τοῦ εἶναι καὶ μὴ εἶναι. Ἐὰν γὰρ ἐπί τινος δειχθῇ ὅτι οὐχ ἡ αὐτή, ἀνῃρηκότες ἐσόμεθα τὸ πρόβλημα· ὁμοίως δὲ καὶ ἐὰν μηδενὶ ὑπάρχῃ. Οὗτος δ' ὁ τόπος ἀντιστρέφει πρὸς τὸ ἀνασκευάζειν καὶ κατασκευάζειν. Ἐὰν γὰρ ἐπὶ πάντων φαίνηται διαίρεσιν προενέγκασιν ἢ ἐπὶ πολλῶν, ἀξιωτέον καὶ καθόλου τιθέναι ἢ ἔνστασιν φέρειν ἐπὶ τίνος οὐχ οὕτως· ἐὰν γὰρ μηδέτερον τούτων ποιῇ, ἄτοπος φανεῖται μὴ τιθείς.

3. Ἄλλος τὸ λόγους ποιεῖν τοῦ τε συμβεβηκότος καὶ ᾧ συμβέβηκεν, ἢ ἀμφοτέρων καθ' ἑκάτερον ἢ τοῦ ἑτέρου, εἶτα σκοπεῖν εἴ τι μὴ ἀληθὲς ἐν τοῖς λόγοις ὡς ἀληθὲς εἴληπται. Οἷον εἰ ἔστι θεὸν ἀδικεῖν, τί τὸ ἀδικεῖν; εἰ γὰρ τὸ βλάπτειν ἑκουσίως, δῆλον ὡς οὐκ ἔστι θεὸν ἀδικεῖσθαι· οὐ γὰρ ἐνδέχεται βλάπτεσθαι τὸν θεόν. Καὶ εἰ φθονερὸς ὁ σπουδαῖος, τίς ὁ φθονερὸς καὶ τίς ὁ φθόνος; εἰ γὰρ ὁ φθόνος ἐστὶ λύπη ἐπὶ φαινομένῃ εὐπραγίᾳ τῶν ἐπιεικῶν τινός, δῆλον ὅτι ὁ σπουδαῖος οὐ φθονερός· φαῦλος γὰρ ἂν εἴη. Καὶ εἰ ὁ νεμεσητικὸς φθονερός, τίς ἑκάτερος αὐτῶν; οὕτω γὰρ καταφανὲς ἔσται πότερον ἀληθὲς ἢ ψεῦδος τὸ ῥηθέν, οἷον εἰ φθο-

Unus igitur locus est, ut videamus, an id, quod allo quodam modo inest, ut accidens, explicaverit *respondens*. Peccatur autem maxime in hoc circa *rerum* genera. Velut, si quis diceret, albo accidisse, ut sit color. Non enim accidit albo, ut color sit, sed genus illius color est. Contingit igitur, ut, qui thesin ponit, nominatim *id, quod genus est, quasi accidens* definiat, velut, accidisse justitiæ, ut sit virtus. Plurimum autem etiam non definienti manifestum est, *respondentem* genus, ut accidens, explicuisse. Velut, si quis albedinem coloratam esse dixerit, aut incessum moveri. Nam a nullo genere denominative categoria de specie dicitur, sed omnia genera æquivoce de speciebus prædicantur. Nam species recipiunt et nomen et definitionem generum. Qui ergo album coloratum dicit, nec *colorem*, ut genus, explicavit, quia denominative dixit; nec, ut proprium, aut, ut definitionem; definitio enim et proprium nulli alii insunt; colorata autem sunt multa ex aliis quoque; velut, lignum, lapis, homo, equus. Patet igitur, *eum*, ut accidens, *colorem* explicuisse.

2. Alius *locus*, ut videamus *de iis*, quibus aut omnibus, aut quorum nulli *aliquid* inesse dictum est. Considerare vero *nos oportet* secundum species, nec in infinitis: sic enim via certiori *progredimur*, et in paucioribus *versatur* consideratio. Oportet vero nos considerare et incipere inde a primis, postea deinceps *progredi* usque ad individua. Velut, si *respondens* dixit, oppositorum esse eandem scientiam; considerandum est, num relatorum, et contrariorum, et eorum, quæ secundum privationem et habitum, et quæ secundum contradictionem dicuntur, eadem sit scientia; et si in his nondum appareat, hæc iterum dividenda sunt usque ad individua. Veluti, num justorum et injustorum, aut dupli et dimidii, aut cæcitatis et visus, aut τοῦ Esse et Non esse. Nam si in aliquo probatum fuerit, non esse eandem *scientiam*, everterimus quoque *totum* problema; similiter vero etiam, si nulli insit. Hic autem locus convertitur, tam ad confirmandum, quam ad refellendum *idoneus*. Si enim allata divisione in omnibus videatur *aliquid inesse*, aut in multis; postulandum quoque est, ut universale detur, aut instantia inferatur, in aliquo non ita *esse*. Nam si neutrum horum faciat, ineptus videbitur non concedens.

3. Alius, ut definitiones faciamus et accidentis, et *ejus* cui accidit, vel utriusque per se, vel alterius; deinde consideremus, an non sumptum sit in definitionibus aliquid non verum pro vero. Velut, si *problema* sit, Deum injuria affici *ab aliquo, videndum est* quid sit *aliquem* injuria *alterum* afficere : nam si hoc est sponte nocere, manifestum est, fieri non posse, ut Deus injuria afficiatur. Nam Deo noceri non potest. Et, si *ponatur* invidum esse honestum, *videndum est*, quis sit invidus, et quidnam invidia. Etenim si invidia est ægritudo ex apparentibus rebus secundis boni alicujus viri; apparet, honestum non invidum esse; nam turpis tum esset. Et si *ponatur*, ad indignandum proclivem esse invidum; *videndum est*, quis sit uterque horum; sic enim perspicuum erit, utrum verum, aut fal-

νερὸς μὲν ὁ λυπούμενος ἐπὶ ταῖς τῶν ἀγαθῶν εὐπραγίαις, νεμεσητικὸς δ' ὁ λυπούμενος ἐπὶ ταῖς τῶν κακῶν εὐπραγίαις, δῆλον ὅτι οὐκ ἂν εἴη φθονερὸς ὁ νεμεσητικός. Λαμβάνειν δὲ καὶ ἀντὶ τῶν ἐν τοῖς λόγοις ὀνομάτων λόγους, καὶ μὴ ἀφίστασθαι ἕως ἂν εἰς γνώριμον ἔλθῃ· πολλάκις γὰρ ὅλου μὲν τοῦ λόγου ἀποδοθέντος οὔπω δῆλον τὸ ζητούμενον, ἀντὶ δέ τινος τῶν ἐν τῷ λόγῳ ὀνομάτων λόγου ῥηθέντος κατάδηλον γίνεται.

4. Ἔτι τὸ πρόβλημα πρότασιν ἑαυτῷ ποιούμενον ἐνίστασθαι· ἡ γὰρ ἔνστασις ἔσται ἐπιχείρημα πρὸς τὴν θέσιν. Ἔστι δ' ὁ τόπος οὗτος σχεδὸν ὁ αὐτὸς τῷ ἐπιβλέπειν οἷς ὑπάρχειν ἢ πᾶσιν ἢ μηδενὶ εἴρηται· διαφέρει δὲ τῷ τρόπῳ.

5. Ἔτι διορίζεσθαι ποῖα δεῖ καλεῖν ὡς οἱ πολλοὶ καὶ ποῖα οὔ. Χρήσιμον γὰρ καὶ πρὸς τὸ κατασκευάζειν καὶ πρὸς τὸ ἀνασκευάζειν, οἷον ὅτι ταῖς μὲν ὀνομασίαις τὰ πράγματα προσαγορευτέον καθάπερ οἱ πολλοί, ποῖα δὲ τῶν πραγμάτων ἐστὶ τοιαῦτα ἢ οὐ τοιαῦτα, οὐκέτι προσεκτέον τοῖς πολλοῖς. Οἷον ὑγιεινὸν μὲν ῥητέον τὸ ποιητικὸν ὑγιείας, ὡς οἱ πολλοὶ λέγουσιν· πότερον δὲ τὸ προκείμενον ποιητικὸν ὑγιείας ἢ οὔ, οὐκέτι ὡς οἱ πολλοὶ κλητέον ἀλλ' ὡς ὁ ἰατρός.

sum sit, quod dictum est. Velut, si invidus est, qui dolet de rebus secundis bonorum hominum; ad indignandum proclivis autem, qui dolet de rebus secundis malorum hominum; manifestum est, invidum non esse ad indignandum proclivem. Oportet vero etiam nos sumere definitiones pro nominibus in definitionibus *positis*, nec desistere, donec ad notum perveniatur. Nam sæpe, tota quidem definitione explicata, non perspicuum est *id* quod quæritur; proposita autem definitione loco nominis cujusdam in definitione positi, fit manifestum.

4. Porro, ex problemate propositione facta, instantia inferenda est; nam instantia erit argumentum ad thesin impugnandam. Est autem locus hic fere idem cum eo, ut videamus *de iis*, quibus aut omnibus, aut quorum nulli *aliquid* inesse dictum est; sed differt modo.

5. Praeterea definiendum est, qualia vocanda sint, ut vulgus *ea vocat*, et qualia non. Hoc vero utile est et ad confirmandum, et ad evertendum *problema*. Velut, quod iis nominibus res sint appellandæ, quibus vulgus *utitur;* quales autem res sint ejusmodi, vel non ejusmodi, *in his* non amplius vulgus audiendum est. Velut, salubre quidem dicendum est, quod ad efficiendam sanitatem valet, ut multi dicunt; utrum vero id, quod propositum est, ad sanitatem efficiendam valeat, necne; non amplius dicendum est, ut vulgus *dicit*, sed, ut medicus.

CAP. III.

De locis pertinentibus ad problemata de eo, quod multis modis dicitur.

Ἔτι ἐὰν πολλαχῶς λέγηται, κείμενον δὲ ᾖ ὡς ὑπάρχει ἢ ὡς οὐχ ὑπάρχει, θάτερον δεικνύναι τῶν πλεοναχῶς λεγομένων, ἐὰν μὴ ἄμφω ἐνδέχηται. Χρηστέον δ' ἐπὶ τῶν λανθανόντων· ἐὰν γὰρ μὴ λανθάνῃ πολλαχῶς λεγόμενον, ἐνστήσεται ὅτι οὐ διείλεκται ὅπερ αὐτὸς ἠπόρει, ἀλλὰ θάτερον. Οὗτος δ' ὁ τόπος ἀντιστρέφει καὶ πρὸς τὸ κατασκευάσαι καὶ ἀνασκευάσαι. Κατασκευάζειν μὲν γὰρ βουλόμενοι δείξομεν ὅτι θάτερον ὑπάρχει, ἐὰν μὴ ἄμφω δυνώμεθα· ἀνασκευάζοντες δὲ ὅτι οὐχ ὑπάρχει θάτερον δείξομεν, ἐὰν μὴ ἄμφω δυνώμεθα. Πλὴν ἀνασκευάζοντι μὲν οὐδὲν δεῖ ἐξ ὁμολογίας διαλέγεσθαι, οὔτ' εἰ παντὶ οὔτ' εἰ μηδενὶ ὑπάρχειν εἴρηται· ἐὰν γὰρ δείξωμεν ὅτι οὐχ ὑπάρχει ὁτῳοῦν, ἀνῃρηκότες ἐσόμεθα τὸ παντὶ ὑπάρχειν· ὁμοίως δὲ κἂν ἑνὶ δείξωμεν ὑπάρχον, ἀναιρήσομεν τὸ μηδενὶ ὑπάρχειν. Κατασκευάζουσι δὲ προδιομολογητέον ὅτι εἰ ὁτῳοῦν ὑπάρχει παντὶ ὑπάρχει, ἂν πιθανὸν ᾖ τὸ ἀξίωμα. Οὐ γὰρ ἀπόχρη πρὸς τὸ δεῖξαι ὅτι παντὶ ὑπάρχει τὸ ἐφ' ἑνὸς διαλεχθῆναι, οἷον εἰ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατος, διότι ψυχὴ πᾶσα ἀθάνατος, ὥστε προομολογητέον ὅτι εἰ ἡτισοῦν ψυχὴ ἀθάνατος· πᾶσα ἀθάνατος. Τοῦτο δ' οὐκ ἀεὶ ποιητέον, ἀλλ' ὅταν μὴ εὐπορῶμεν κοινὸν ἐπὶ πάντων ἕνα λόγον εἰπεῖν, καθάπερ ὁ γεωμέτρης ὅτι τὸ τρίγωνον δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχει.

2. Ἐὰν δὲ μὴ λανθάνῃ πολλαχῶς λεγόμενον, διελόμενον ὁσαχῶς λέγεται, καὶ ἀναιρεῖν καὶ κατασκευάζειν. Οἷον εἰ τὸ δέον ἐστὶ τὸ συμφέρον ἢ τὸ καλόν, πειρατέον ἄμφω κατασκευάζειν ἢ ἀναιρεῖν περὶ τοῦ προκει-

Porro, si quid multis modis dicatur, positum autem sit, inesse *illud*, aut non inesse, demonstrare *nos* oportet alterum eorum, quæ pluribus modis dicuntur, si ambo demonstrari non possint. Utendum autem est *hoc loco* in iis, quæ latent. Si enim non latet id, quod multis modis dicitur, instantiam feret, non esse disputatum de eo, de quo ipse dubitabat, sed de altero. Hic vero locus convertitur et ad confirmandum et ad evertendum *problema*. Nam quando confirmare volumus, ostendemus, alterum inesse, nisi *inesse* utraque *ostendere* poterimus; evertentes autem, non inesse alterum, ostendemus, nisi *non inesse* utraque *ostendere* poterimus; sed hoc interest, quod evertens quidem nihil debet ex iis, quæ concessa sunt, disputare, nec si omni, nec si nulli inesse dictum sit; nam si ostendemus, non inesse cuipiam, everterimus *problema*, omni inesse. Similiter vero etiam, si uni inesse ostendimus, evertemus *problema*, nulli inesse. Confirmantibus autem *problema* prius ex confesso accipiendum est, si *aliquid* cuipiam insit, *id* omni inesse; si quidem probabile fuerit axioma. Non enim sufficit ad probandum, *aliquid* omni inesse, de uno disseruisse. Velut, si anima hominis immortalis est, *hinc non sequitur*, omnem quoque animam immortalem esse. Quare prius ex confesso accipiendum est, si quæcumque *et cujuscumque* anima immortalis sit, omnem *animam* immortalem esse. Hoc vero non semper faciendum est, sed, quando nobis non suppetit una communis ratio, ex qua de omnibus *idem* dicimus; quemadmodum geometra *una communi ratione* probat, triangulum habere duobus rectis æquales *tres angulos*.

2. Si autem non lateat id, quod multis modis dicitur; distinguendo, quot modis dicitur, *problema* et evertendum, et adstruendum est. Velut, si id, quod decet, est utile aut honestum, tentandum est, ut utrumque confirmemus,

μένου, οἷον ὅτι καλὸν καὶ συμφέρον, ἢ ὅτι οὔτε καλὸν οὔτε συμφέρον. Ἐὰν δὲ μὴ ἐνδέχηται ἀμφότερα, θάτερον δεικτέον, ἐπισημαινόμενον ὅτι τὸ μὲν τὸ δ' οὔ. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος κἂν πλείω ᾖ εἰς ἃ διαιρεῖται.

5 3. Πάλιν ὅσα μὴ καθ' ὁμωνυμίαν λέγεται πολλαχῶς, ἀλλὰ κατ' ἄλλον τρόπον, οἷον ἐπιστήμη μία πλειόνων ἢ ὡς τοῦ τέλους καὶ τοῦ πρὸς τὸ τέλος, οἷον ἰατρικὴ τοῦ ὑγίειαν ποιῆσαι καὶ τοῦ διαιτῆσαι, ἢ ὡς ἀμφοτέρων τελῶν, καθάπερ τῶν ἐναντίων ἡ αὐτὴ λέγεται ἐπιστή-10 μη (οὐδὲν γὰρ μᾶλλον τέλος τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου), ἢ ὡς τοῦ καθ' αὑτὸ καὶ τοῦ κατὰ συμβεβηκός, οἷον καθ' αὑτὸ μὲν ὅτι τὸ τρίγωνον δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχει, κατὰ συμβεβηκὸς δὲ ὅτι τὸ ἰσόπλευρον· ὅτι γὰρ συμβέβηκε τῷ τριγώνῳ ἰσοπλεύρῳ τριγώνῳ εἶναι, κατὰ τοῦτο 15 γνωρίζομεν ὅτι δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας ἔχει. Εἰ οὖν μηδαμῶς ἐνδέχεται τὴν αὐτὴν εἶναι πλειόνων ἐπιστήμην, δῆλον ὅτι ὅλως οὐκ ἐνδέχεται εἶναι, ἢ εἴ πως ἐνδέχεται, δῆλον ὅτι ἐνδέχεται. Διαιρεῖσθαι δὲ ὁσαχῶς χρήσιμον· οἷον ἐὰν βουλώμεθα κατασκευάσαι, τὰ τοιαῦτα 20 προοιστέον ὅσα ἐνδέχεται, καὶ διαιρετέον εἰς ταῦτα μόνον ὅσα καὶ χρήσιμα πρὸς τὸ κατασκευάσαι· ἂν δ' ἀνασκευάσαι, ὅσα μὴ ἐνδέχεται, τὰ δὲ λοιπὰ παραλειπτέον. Ποιητέον δὲ καὶ ἐπὶ τούτων, ὅταν λανθάνῃ ποσαχῶς λέγεται. Καὶ εἶναι δὲ τόδε τοῦδε ἢ μὴ εἶναι ἐκ 25 τῶν αὐτῶν τόπων κατασκευαστέον, οἷον ἐπιστήμην τήνδε τοῦδε ἢ ὡς τέλους ἢ ὡς τῶν πρὸς τὸ τέλος ἢ ὡς τῶν κατὰ συμβεβηκός, ἢ πάλιν μὴ εἶναί τι κατὰ μηδένα τῶν ῥηθέντων τρόπων. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ περὶ ἐπιθυμίας, καὶ ὅσα ἄλλα λέγεται πλειόνων. Ἔστι 30 γὰρ ἡ ἐπιθυμία τούτου ἢ ὡς τέλους οἷον ὑγιείας, ἢ ὡς τῶν πρὸς τὸ τέλος, οἷον τοῦ φαρμακευθῆναι, ἢ ὡς τοῦ κατὰ συμβεβηκός, καθάπερ ἐπὶ τοῦ οἴνου ὁ φιλόγλυκυς οὐχ ὅτι οἶνος ἀλλ' ὅτι γλυκύς ἐστιν· καθ' αὑτὸ μὲν γὰρ τοῦ γλυκέος ἐπιθυμεῖ, τοῦ δ' οἴνου κατὰ συμ-35 βεβηκός· ἐὰν γὰρ αὐστηρὸς ᾖ, οὐκέτι ἐπιθυμεῖ· κατὰ συμβεβηκὸς οὖν ἐπιθυμεῖ. Χρήσιμος δ' ὁ τόπος οὗτος ἐν τοῖς πρός τι· σχεδὸν γὰρ τὰ τοιαῦτα τῶν πρός τί ἐστιν.

aut evertamus de proposito; velut, quod honestum et utile; aut quod neque honestum neque utile sit. Si autem utrumque *de proposito confirmari* nequit, alterum ostendendum est, dum indicamus, hoc quidem esse, hoc vero non. Eadem vero ratio est, etiamsi plura sint, in quæ *verbum pluribus modis dictum* dividatur.

3. Rursus *exponenda sunt ea,* quæ non secundum homonymiam multis modis dicuntur, sed alio modo. Velut, una scientia est plurium; aut *horum* ut finis ipsius et ut ad finem pertinentium, sicut medicina *scientia est* efficiendi sanitatem et præscribendi rationem victus; aut ut finium duorum, quemadmodum contrariorum eadem dicitur scientia, (nihilo magis enim alterum altero finis est;) aut ut ejus quod est per se, et quod est secundum accidens; velut, per se quidem *scimus*, triangulum habere duobus rectis æquales *tres angulos;* secundum accidens autem *scimus,* de æquilatero idem valere. Nam quia accidit triangulo æquilatero, ut triangulus sit, ob id intelligimus, quod duobus rectis æquales habet *tres angulos interiores.* Si igitur nullo modo contingit, ut eadem sit plurium scientia, manifestum est, omnino non contingere, ea ut sit; aut, si aliquo modo contingit, manifestum est, omnino contingere, ea ut sit. Dividere autem oportet, quotupliciter utile est. Ut, si volumus confirmare *problema*, talia proferenda sunt, in quibus contingit *id verum esse, quod volumus ostendere;* et dividenda sunt *hæc* in ea tantum, quæ etiam ad confirmandum utilia sunt; si vero refellere volumus, *proferenda sunt ea*, in quibus non contingit *id verum esse, quod adversarius vult ostendere;* reliqua vero prætermittenda sunt. Faciendum vero *illud* est etiam in his, quum lateat quot modis dicatur. Quin etiam, esse hoc hujus, vel non esse, ex iisdem locis confirmandum est; veluti, scientiam hanc hujus esse, sive ut finis, sive ut eorum quæ ad finem pertinent, sive ut eorum, quæ *cognoscuntur* secundum accidens. Aut contra, non esse aliquid secundum nullum dictorum modorum. Eadem vero ratio est etiam cupiditatis, et aliorum, quæcumque dicuntur *esse* plurium rerum. Est enim cupiditas hujus, aut ut finis, velut, sanitatis; aut ut eorum quæ ad finem pertinent, velut, sumendi remedii; aut ut ejus, quod est secundum accidens, velut in vino, is, qui dulcedine delectatur, *non expetit vinum* quia vinum est, sed quia dulce est. Dulcedinem enim per se quidem expetit, vinum autem secundum accidens. Nam si amarum sit *vinum*, non amplius appetit; igitur secundum accidens appetit. Utilis autem hic locus est in iis quæ ad aliquid referuntur; nam fere omnia talia ex relatis sunt.

CAP. IV.

De aliis locis.

Ἔτι τὸ μεταλαμβάνειν εἰς τὸ γνωριμώτερον ὄνομα, οἷον ἀντὶ τοῦ ἀκριβοῦς ἐν ὑπολήψει τὸ σαφὲς καὶ ἀντὶ 40 τῆς πολυπραγμοσύνης τὴν φιλοπραγμοσύνην· γνωριμωτέρου γὰρ γινομένου τοῦ ῥηθέντος εὐεπιχειρητοτέρα ἡ θέσις. Ἔστι δὲ καὶ οὗτος ὁ τόπος πρὸς ἄμφω κοινός, καὶ πρὸς τὸ κατασκευάζειν καὶ ἀνασκευάζειν.

2. Πρὸς δὲ τὸ δεῖξαι τἀναντία τῷ αὐτῷ ὑπάρχοντα 45 σκοπεῖν ἐπὶ τοῦ γένους, οἷον ἐὰν βουλώμεθα δεῖξαι ὅτι ἔστι περὶ αἴσθησιν ὀρθότης καὶ ἁμαρτία, τὸ δ' αἰσθάνεσθαι κρίνειν ἐστί, κρίνειν δ' ἔστιν ὀρθῶς καὶ μὴ ὀρθῶς, καὶ περὶ αἴσθησιν ἂν εἴη ὀρθότης καὶ ἁμαρτία. Νῦν μὲν οὖν ἐκ τοῦ γένους περὶ τὸ εἶδος ἡ ἀπόδειξις· 50 τὸ γὰρ κρίνειν γένος τοῦ αἰσθάνεσθαι· ὁ γὰρ αἰσθανόμενος κρίνει πως. Πάλιν δ' ἐκ τοῦ εἴδους τῷ γένει· ὅσα

Porro, commutandum est nomen *positum* in notius. Velut, pro Exquisito in notione *dicatur* Perspicuum, et pro Nimia rerum gerendarum cura, Studium rerum gerendarum. Si enim notius fit, quod dictum est, facilius contra thesin argumentari licet. Est vero hic quoque locus utrique aptus, et refellendo *problemati*, et confirmando.

2. Ut autem probetur, contraria eidem inesse, respicere oportet nos ad genus. Velut, si demonstrare volumus, in sensu esse integritatem et peccatum; sentire autem est judicare; judicare vero licet recte et non recte; fuerit certe in sensu quoque integritas et peccatum. Igitur nunc quidem ex genere de specie facta est demonstratio; nam Judicare est genus τοῦ sentire; sentiens enim judicat quodammodo. Contra etiam ex specie *probari potest*, inesse

γὰρ τῷ εἴδει ὑπάρχει, καὶ τῷ γένει, οἷον εἰ ἔστιν ἐπιστήμη φαύλη καὶ σπουδαία, καὶ διάθεσις φαύλη καὶ σπουδαία· ἡ γὰρ διάθεσις τῆς ἐπιστήμης γένος. Ὁ μὲν οὖν πρότερος τόπος ψευδής ἐστι πρὸς τὸ κατασκευάσαι· ὁ δὲ δεύτερος ἀληθής. Οὐ γὰρ ἀναγκαῖον, ὅσα τῷ γένει ὑπάρχει, καὶ τῷ εἴδει ὑπάρχειν· ζῷον μὲν γάρ ἐστι πτηνὸν καὶ τετράπουν, ἄνθρωπος δ' οὔ. Ὅσα δὲ τῷ εἴδει ὑπάρχει, ἀναγκαῖον καὶ τῷ γένει· εἰ γάρ ἐστιν ἄνθρωπος σπουδαῖος, καὶ ζῷόν ἐστι σπουδαῖον. Πρὸς δὲ τὸ ἀνασκευάζειν ὁ μὲν πρότερος ἀληθής, ὁ δὲ ὕστερος ψευδής· ὅσα γὰρ τῷ γένει οὐχ ὑπάρχει, οὐδὲ τῷ εἴδει· ὅσα δὲ τῷ εἴδει μὴ ὑπάρχει, οὐκ ἀναγκαῖον τῷ γένει μὴ ὑπάρχειν.

3. Ἐπεὶ δ' ἀναγκαῖον, ὧν τὸ γένος κατηγορεῖται, καὶ τῶν εἰδῶν τι κατηγορεῖσθαι, καὶ ὅσα ἔχει τὸ γένος ἢ παρωνύμως ἀπὸ τοῦ γένους λέγεται, καὶ τῶν εἰδῶν τι ἀναγκαῖον ἔχειν ἢ παρωνύμως ἀπό τινος τῶν εἰδῶν λέγεσθαι, οἷον εἴ τινος ἐπιστήμη κατηγορεῖται, καὶ γραμματικὴ ἢ μουσικὴ ἢ τῶν ἄλλων τις ἐπιστημῶν κατηγορηθήσεται, καὶ εἴ τις ἔχει ἐπιστήμην ἢ παρωνύμως ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης λέγεται, καὶ γραμματικὴν ἕξει ἢ μουσικὴν ἤ τινα τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ἢ παρωνύμως ἀπό τινος αὐτῶν ῥηθήσεται, οἷον γραμματικὸς ἢ μουσικός. Ἐὰν οὖν τι τεθῇ λεγόμενον ἀπὸ τοῦ γένους ὁπωσοῦν, οἷον τὴν ψυχὴν κινεῖσθαι, σκοπεῖν εἰ κατά τι τῶν εἰδῶν τῶν τῆς κινήσεως ἐνδέχεται τὴν ψυχὴν κινεῖσθαι, οἷον αὔξεσθαι ἢ φθείρεσθαι ἢ γίνεσθαι ἢ ὅσα ἄλλα κινήσεως εἴδη. Εἰ γὰρ κατὰ μηδέν, δῆλον ὅτι οὐ κινεῖται. Οὗτος δ' ὁ τόπος κοινὸς πρὸς ἄμφω, πρός τε τὸ ἀνασκευάζειν καὶ κατασκευάζειν· εἰ γὰρ κατά τι τῶν εἰδῶν κινεῖται, δῆλον ὅτι κινεῖται, καὶ εἰ κατὰ μηδὲν τῶν εἰδῶν κινεῖται, δῆλον ὅτι οὐ κινεῖται.

4. Μὴ εὐποροῦντι δὲ ἐπιχειρήματος πρὸς τὴν θέσιν, σκοπεῖν ἐκ τῶν ὁρισμῶν ἢ τῶν ὄντων τοῦ προκειμένου πράγματος ἢ τῶν δοκούντων, καὶ μὴ ἀφ' ἑνὸς ἀλλ' ἀπὸ πλειόνων. Ῥᾷον γὰρ ὁρισαμένοις ἐπιχειρεῖν ἔσται· πρὸς γὰρ τοὺς ὁρισμοὺς ῥᾷον ἡ ἐπιχείρησις.

5. Σκοπεῖν δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τίνος ὄντος τὸ προκείμενόν ἐστιν, ἢ τί ἐστιν ἐξ ἀνάγκης εἰ τὸ προκείμενόν ἐστι· κατασκευάζειν μὲν βουλομένῳ, τίνος ὄντος τὸ προκείμενον ἔσται (ἐὰν γὰρ ἐκεῖνο δειχθῇ ὑπάρχον, καὶ τὸ προκείμενον δεδειγμένον ἔσται)· ἀνασκευάζειν δὲ βουλομένῳ, τί ἐστιν εἰ τὸ προκείμενόν ἐστιν· ἐὰν γὰρ δείξωμεν τὸ ἀκόλουθον τῷ προκειμένῳ μὴ ὄν, ἀνῃρηκότες ἐσόμεθα τὸ προκείμενον.

6. Ἔτι ἐπὶ τὸν χρόνον ἐπιβλέπειν, εἴ που διαφωνεῖ, οἷον εἰ τὸ τρεφόμενον ἔφησεν ἐξ ἀνάγκης αὔξεσθαι· τρέφεται μὲν γὰρ ἀεὶ τὰ ζῷα, αὔξεται δ' οὐκ ἀεί. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὸ ἐπίστασθαι ἔφησε μεμνῆσθαι· τὸ μὲν γὰρ τοῦ παρεληλυθότος χρόνου ἐστί, τὸ δὲ καὶ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος. Ἐπίστασθαι μὲν γὰρ λεγόμεθα τὰ παρόντα καὶ τὰ μέλλοντα, οἷον ὅτι ἔσται ἔκλειψις, μνημονεύειν δ' οὐκ ἐνδέχεται ἀλλ' ἢ τὸ παρεληλυθός.

generi; quæcumque enim speciei insunt, ea quoque generi *insunt*. Velut, si scientia est mala et bona, etiam dispositio mala et bona est; nam dispositio est scientiæ genus. Ac prior quidem locus falsus est, si ad confirmandum *adhibeatur*, alter autem verus. Non enim necessarium est, quæcumque generi insunt, ea etiam speciei inesse; nam animal quidem est alatum et quadrupes; homo vero non. Quæcumque autem speciei insunt, ea necesse est generi quoque *inesse;* si enim homo probus est, etiam animal probum est. Ad refellendum autem *problema* prior locus verus est; alter falsus; nam quæcumque generi non insunt, ea nec speciei insunt; quæcumque autem speciei non insunt, ea non necesse est generi non inesse.

3. Quia vero necessarium est, de quibus genus prædicatur, de his etiam specierum aliquam prædicari; ea quoque, quæcumque habent genus, aut denominative a genere dicuntur, specierum quoque aliquam habere necesse est, aut denominative ab aliqua specierum dici; velut, si alicui scientia attribuitur, eidem etiam grammatica, vel musica, vel ceterarum scientiarum aliqua tribuetur; et si quis habet scientiam, aut denominative a scientia dicitur; et grammaticam habebit, aut musicam, aut ceterarum scientiarum aliquam; aut denominative ab aliqua earum dicetur, velut grammaticus, aut musicus. Si igitur aliquid positum fuerit dictum a genere quomodocumque, ut, animam moveri; considerandum est, an contingat, ut anima secundum aliquam ex motus speciebus moveatur; velut, *an contingat, eam* augeri, [aut minui,] aut corrumpi, aut nasci, aut *secundum aliam ex iis moveri*, quæcumque motus species sunt. Nam si secundum nullam *motus speciem anima movetur*, manifestum est, eam non moveri. Est autem hic locus utrique aptus, et confirmando *problemati*, et refellendo. Nam si secundum aliquam speciem movetur *anima*, manifestum est, eam moveri; et si secundum nullam speciem movetur, manifestum est, eam non moveri.

4. Cui vero non suppetit argumentum adversus thesin, ei considerandæ sunt definitiones aut eorum, quæ in re proposita insunt, aut quæ inesse videntur; et si ab una *definitione* non possit, petat *argumentum* a pluribus. Facilius enim erit definientibus *thesin* aggredi; nam adversus definitiones facilior est argumentatio.

5. Considerandum vero est in proposito, cujusnam consequens sit propositum; aut quid sit ex necessitate, si sit id, quod propositum est. Confirmare quidem *problema* volenti *considerandum est*, cuinam propositum consequens erit: nam si id demonstratum fuerit esse, etiam propositum demonstratum erit. Refellere autem *problema* volenti *considerandum est*, quid sit, si propositum sit; nam si demonstraverimus, consequens proposito non esse, sustulerimus *ipsum* propositum.

6. Porro, ad tempus respicere *nos oportet*, an alicubi discrepet. Velut, si quis dixerit, id, quod alitur, necessario augeri. Aluntur enim semper animalia, augentur vero non semper. Similiter vero etiam, si quis dixerit, τὸ scire esse Meminisse. Hoc enim præteriti temporis est; illud vero et præsentis, et futuri. Nam dicimur scire et præsentia, et futura; velut, fore solis defectionem; meminisse autem non contingit, nisi præteriti.

CAP. V.

De aliis locis.

Ἔτι ὁ σοφιστικὸς τρόπος, τὸ ἄγειν εἰς τοιοῦτον πρὸς ὃ εὐπορήσομεν ἐπιχειρημάτων. Τοῦτο δ' ἔσται ὁτὲ μὲν ἀναγκαῖον, ὁτὲ δὲ φαινόμενον ἀναγκαῖον, ὁτὲ δ' οὔτε φαινόμενον οὔτ' ἀναγκαῖον. Ἀναγκαῖον μὲν οὖν, ὅταν ἀρνησαμένου τοῦ ἀποκριναμένου τῶν πρὸς τὴν θέσιν τι χρησίμων πρὸς τοῦτο τοὺς λόγους ποιῆται, τυγχάνῃ δὲ τοῦτο τῶν τοιούτων ὂν πρὸς ὃ εὐπορεῖν ἔστιν ἐπιχειρημάτων. Ὁμοίως δὲ καὶ ὅταν ἐπαγωγὴν πρός τι διὰ τοῦ κειμένου ποιησάμενος ἀναιρεῖν ἐπιχειρῇ· τούτου γὰρ ἀναιρεθέντος καὶ τὸ προκείμενον ἀναιρεῖται. Φαινόμενον δ' ἀναγκαῖον, ὅταν φαίνηται μὲν χρήσιμον καὶ οἰκεῖον τῆς θέσεως, μὴ ᾖ δέ, πρὸς ὃ γίγνονται οἱ λόγοι, εἴτ' ἀρνησαμένου τοῦ τὸν λόγον ὑπέχοντος, εἴτ' ἐπαγωγῆς ἐνδόξου διὰ τῆς θέσεως πρὸς αὐτὸ γινομένης ἀναιρεῖν ἐπιχειροίη αὐτό. Τὸ δ' λοιπόν, ὅταν μήτ' ἀναγκαῖον ᾖ μήτε φαινόμενον πρὸς ὃ γίνονται οἱ λόγοι, ἄλλως δὲ παρεξελέγχεσθαι συμβαίνῃ τῷ ἀποκρινομένῳ. Δεῖ δ' εὐλαβεῖσθαι τὸν ἔσχατον τῶν ῥηθέντων τρόπων· παντελῶς γὰρ ἀπηρτημένος καὶ ἀλλότριος ἔοικεν εἶναι τῆς διαλεκτικῆς. Διὸ δεῖ καὶ τὸν ἀποκρινόμενον μὴ δυσκολαίνειν, ἀλλὰ τιθέναι τὰ μὴ χρήσιμα πρὸς τὴν θέσιν, ἐπισημαινόμενον ὅσα μὴ δοκεῖ, τίθησι δέ. Μᾶλλον γὰρ ἀπορεῖν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ συμβαίνει τοῖς ἐρωτῶσι, πάντων τιθεμένων αὐτοῖς τῶν τοιούτων, ἐὰν μὴ περαίνωσιν.

2. Ἔτι πᾶς ὁ εἰρηκὼς ὁτιοῦν τρόπον τινὰ πολλὰ εἴρηκεν, ἐπειδὴ πλείω ἑκάστῳ ἐξ ἀνάγκης ἀκόλουθά ἐστιν, οἷον ὁ εἰρηκὼς ἄνθρωπον εἶναι καὶ ὅτι ζῷόν ἐστιν εἴρηκε καὶ ὅτι ἔμψυχον καὶ ὅτι δίπους καὶ ὅτι νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν, ὥστε ὁποιουοῦν ἑνὸς τῶν ἀκολούθων ἀναιρεθέντος ἀναιρεῖται καὶ τὸ ἐν ἀρχῇ. Εὐλαβεῖσθαι δὲ χρὴ καὶ τὸ χαλεπωτέρου τὴν μετάληψιν ποιεῖσθαι· ἐνίοτε μὲν γὰρ ῥᾷον τὸ ἀκόλουθον ἀνελεῖν, ἐνίοτε δ' αὐτὸ τὸ προκείμενον.

Præterea, modus est sophisticus, quo ducimus *adversarium* ad id, de quo argumentorum copia nobis suppetet. Hoc autem erit interdum necessarium, interdum vero videtur necessarium, interdum denique nec videtur necessarium nec necessarium est. Necessarium quidem est, quum, negante respondente aliquid eorum, quæ ad thesin utilia sunt, ad hoc rationes diriguntur; id vero ipsum ita comparatum est, ut ad illud argumentorum copia nobis suppetat. Similiter vero etiam, quum, inductione facta ad aliquid *aliud* per id, quod positum est, *respondens* evertere *argumentationem* tentat; hoc enim everso, etiam propositum evertitur. Videtur autem necessarium, quum ad thesin valere et pertinere videtur, non autem pertinet *id*, ad quod diriguntur argumentationes; sive negante eo, qui disputationem sustinet, sive inductione probabili per thesin ad illud facta evertere id conante. Reliquum vero est, quum neque necessarium est, neque videtur *necessarium esse id*, ad quod diriguntur argumentationes; accidit autem, ut aliter respondens redarguatur. Oportet vero nos cavere ab ultimo dictorum modorum; omnino enim remotus et alienus videtur esse a dialectica. Quapropter oportet etiam respondentem non morosum esse, sed concedere non ad thesin facientia, significantem, quænam sibi non videantur, licet *ea* concedat. Magis enim *argumentorum* inopia laborare utplurimum accidit interrogantibus, si, omnibus talibus concessis, nihil tamen conficiant.

2. Porro, quicumque aliquid dixit, quodammodo multa dixit, quoniam unicuique plura ex necessitate consequentia sunt. Velut, qui dixit, hominem esse, etiam dixit, animal esse, et animatum, et bipes, et mentis ac scientiæ capax. Quare quovis consequentium sublato tollitur etiam quod ab initio *propositum erat*. Cavere autem oportet, ne ad difficilius faciamus translationem. Nonnunquam enim facilius est consequens evertere; nonnunquam vero, ipsum propositum.

CAP. VI.

De aliis locis.

Ὅσοις δ' ἀνάγκη θάτερον μόνον ὑπάρχειν, οἷον τῷ ἀνθρώπῳ τὴν νόσον ἢ τὴν ὑγίειαν, ἐὰν πρὸς θάτερον εὐπορῶμεν διαλέγεσθαι ὅτι ὑπάρχει ἢ οὐχ ὑπάρχει, καὶ πρὸς τὸ λοιπὸν εὐπορήσομεν. Τοῦτο δ' ἀντιστρέφει πρὸς ἄμφω· δείξαντες μὲν γὰρ ὅτι ὑπάρχει θάτερον, ὅτι οὐχ ὑπάρχει τὸ λοιπὸν δεδειχότες ἐσόμεθα· ἐὰν δ' ὅτι οὐχ ὑπάρχει δείξωμεν, τὸ λοιπὸν ὅτι ὑπάρχει δεδειχότες ἐσόμεθα. Δῆλον οὖν ὅτι πρὸς ἄμφω χρήσιμος ὁ τόπος.

2. Ἔτι τὸ ἐπιχειρεῖν μεταφέροντα τοὔνομα ἐπὶ τὸν λόγον, ὡς μάλιστα προσῆκον ἐκλαμβάνειν ἢ ὡς κεῖται τοὔνομα, οἷον εὔψυχον μὴ τὸν ἀνδρεῖον, καθάπερ νῦν κεῖται, ἀλλὰ τὸν εὖ τὴν ψυχὴν ἔχοντα, καθάπερ καὶ εὔελπιν τὸν ἀγαθὰ ἐλπίζοντα· ὁμοίως δὲ καὶ εὐδαίμονα,

Quibus autem necesse est alterum solum inesse, [aut non inesse,] ut homini morbum aut sanitatem, si adversus unum disserendi copia nobis sit, quod insit, aut non insit; etiam ad reliquum argumentorum copia nobis erit. Hoc autem ad ambo convertitur. Nam si probaverimus alterum inesse, etiam reliquum probaverimus *alterum* non inesse. Si vero demonstraverimus quod non insit, reliquum, quod insit, demonstraverimus. Manifestum igitur est, ab ambo (*ad confirmationem et refutationem problematis*) hunc locum valere.

2. Porro, *oportet nos* argumentari, translato nomine secundum rationem, dum *nomen* eligimus ut magis conveniens, quam nomen positum. Velut, bene cordatum, non fortem, quemadmodum positum est, sed bene animo se habentem; sicut etiam bona spe repletum, bona sperantem; similiter vero etiam felicem, cujus sit bonus

οὗ ἂν ὁ δαίμων ᾖ σπουδαῖος, καθάπερ Ξενοκράτης φησὶν εὐδαίμονα εἶναι τὸν τὴν ψυχὴν ἔχοντα σπουδαίαν· ταύτην γὰρ ἑκάστου εἶναι δαίμονα.

3. Ἐπεὶ δὲ τῶν πραγμάτων τὰ μὲν ἐξ ἀνάγκης ἐστί, 5 τὰ δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, τὰ δ' ὁπότερ' ἔτυχεν, ἐὰν τὸ ἐξ ἀνάγκης ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τεθῇ ἢ τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐξ ἀνάγκης, ἢ αὐτὸ ἢ τὸ ἐναντίον τῷ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἀεὶ δίδωσι τόπον ἐπιχειρήματος. Ἐὰν γὰρ τὸ ἐξ ἀνάγκης ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τεθῇ, δῆλον ὅτι οὐ παντί φησιν ὑπάρ-10 χειν, ὑπάρχοντος παντί, ὥστε ἡμάρτηκεν· εἴ τε τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λεγόμενον ἐξ ἀνάγκης ἔφησε· παντὶ γάρ φησιν ὑπάρχειν, οὐχ ὑπάρχοντος παντί. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὸ ἐναντίον τῷ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐξ ἀνάγκης εἴρηκεν· ἀεὶ γὰρ ἐπ' ἔλαττον λέγεται τὸ ἐναντίον τῷ ὡς 15 ἐπὶ τὸ πολύ, οἷον εἰ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ φαῦλοι οἱ ἄνθρωποι, ἀγαθοὶ ἐπ' ἔλαττον, ὥστ' ἔτι μᾶλλον ἡμάρτηκεν, εἰ ἀγαθοὺς ἐξ ἀνάγκης εἴρηκεν. Ὡσαύτως δὲ καὶ εἰ τὸ ὁπότερ' ἔτυχεν ἐξ ἀνάγκης ἔφησεν ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· οὔτε γὰρ ἐξ ἀνάγκης τὸ ὁπότερ' ἔτυχεν οὔθ' ὡς ἐπὶ τὸ 20 πολύ. Ἐνδέχεται δέ, κἂν μὴ διορίσας εἴπῃ πότερον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἢ ἐξ ἀνάγκης εἴρηκεν, ᾖ δὲ τὸ πρᾶγμα ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, διαλέγεσθαι ὡς ἐξ ἀνάγκης εἰρηκότος αὐτοῦ, οἷον εἰ φαύλους τοὺς ἀποκλήρους ἔφησεν εἶναι μὴ διορίσας, ὡς ἐξ ἀνάγκης εἰρηκότος αὐτοῦ διαλέ-25 γεσθαι.

4. Ἔτι καὶ εἰ αὐτὸ αὑτῷ συμβεβηκὸς ἔθηκεν ὡς ἕτερον διὰ τὸ ἕτερον εἶναι ὄνομα, καθάπερ Πρόδικος διῃρεῖτο τὰς ἡδονὰς εἰς χαρὰν καὶ τέρψιν καὶ εὐφροσύνην· ταῦτα γὰρ πάντα τοῦ αὐτοῦ τῆς ἡδονῆς ὀνόματά 30 ἐστιν. Εἰ οὖν τις τὸ χαίρειν τῷ εὐφραίνεσθαι φήσει συμβεβηκέναι, αὐτὸ ἂν αὑτῷ φαίη συμβεβηκέναι.

dæmon; quemadmodum Xenocrates felicem dixit esse, qui animum habeat bonum; eum enim cuique esse dæmonem.

3. Quoniam autem rerum aliæ quidem sunt ex necessitate; aliæ vero plerumque; aliæ denique utrolibet modo: si id, quod ex necessitate est, plerumque *accidere* positum fuerit; aut id, quod plerumque *accidit*, ex necessitate *accidere*, sive ipsum *quod plerumque est*, sive contrarium τῷ plerumque *ponatur esse necessario*, semper *respondens* locum dat argumento. Nam si id, quod ex necessitate est, ut plerumque accidens positum fuerit; manifestum est, *respondentem* dicere, non omni inesse id, quod omni inest. Quare peccavit, *et nunc*, et si id, quod plerumque accidere dicebatur, ex necessitate *accidere* dixit; nam omni inesse dixit id, quod non omni inest. Similiter vero etiam, si contrarium τῷ plerumque ex necessitate esse dixit; semper enim de paucioribus dicitur contrarium τῷ plerumque; ut, si plerumque improbi homines sunt, boni pauciores *dicuntur*. Quare magis adhuc peccavit, si bonos ex necessitate dixit esse. Eodem vero etiam modo, si id, quod utrolibet modo accidit, ex necessitate accidere dixit. Neque enim ex necessitate utrolibet modo accidens est, neque plerumque. Potest autem disputari, etiamsi non definierit aliquis, utrum plerumque, an ex necessitate accidere dixerit, accidat autem res plerumque, quasi ex necessitate eam accidere dixerit. Velut, si dixerit, pravos esse exheredes, nec definierit; potest disputari, quasi ex necessitate *hoc ita se habere* dixerit.

4. Præterea *videndum est*, an *respondens aliquid* ipsum sibi accidere, ut diversum, posuerit, quoniam diversum nomen sit. Quemadmodum Prodicus divisit voluptates in gaudium, et delectationem, et hilaritatem. Hæc enim omnia ejusdem, voluptatis, nomina sunt. Si igitur quis dicat, gaudium hilaritati accidere, aliquid ipsum sibi accidisse diceret.

CAP. VII.

De locis a contrariis.

Ἐπεὶ δὲ τὰ ἐναντία συμπλέκεται μὲν ἀλλήλοις ἑξαχῶς, ἐναντίωσιν δὲ ποιεῖ τετραχῶς συμπλεκόμενα, δεῖ λαμβάνειν τὰ ἐναντία, ὅπως ἂν χρήσιμον ᾖ καὶ 35 ἀναιροῦντι καὶ κατασκευάζοντι. Ὅτι μὲν οὖν ἑξαχῶς συμπλέκεται, δῆλον· ἢ γὰρ ἑκάτερον τῶν ἐναντίων ἑκατέρῳ συμπλακήσεται· τοῦτο δὲ διχῶς, οἷον τὸ τοὺς φίλους εὖ ποιεῖν καὶ τὸ τοὺς ἐχθροὺς κακῶς, ἢ ἀνάπαλιν τὸ τοὺς φίλους κακῶς καὶ τοὺς ἐχθροὺς εὖ. Ἢ ὅταν 40 ἄμφω περὶ τοῦ ἑνός· διχῶς δὲ καὶ τοῦτο, οἷον τὸ τοὺς φίλους εὖ καὶ τὸ τοὺς φίλους κακῶς, ἢ τὸ τοὺς ἐχθροὺς εὖ καὶ τοὺς ἐχθροὺς κακῶς. Ἢ τὸ ἓν περὶ ἀμφοτέρων· διχῶς δὲ καὶ τοῦτο, οἷον τὸ τοὺς φίλους εὖ καὶ τὸ τοὺς ἐχθροὺς εὖ, ἢ τοὺς φίλους κακῶς καὶ τοὺς ἐχθροὺς 45 κακῶς.

Αἱ μὲν οὖν πρῶται δύο ῥηθεῖσαι συμπλοκαὶ οὐ ποιοῦσιν ἐναντίωσιν· τὸ γὰρ τοὺς φίλους εὖ ποιεῖν τῷ τοὺς ἐχθροὺς κακῶς οὐκ ἔστιν ἐναντίον· ἀμφότερα γὰρ αἱρετὰ καὶ τοῦ αὐτοῦ ἤθους. Οὐδὲ τὸ τοὺς φίλους 50 κακῶς τῷ τοὺς ἐχθροὺς εὖ· καὶ γὰρ ταῦτα ἀμφότερα φευκτὰ καὶ τοῦ αὐτοῦ ἤθους. Οὐ δοκεῖ δὲ φευκτὸν

Quoniam autem sex modis contraria inter se junguntur, repugnantiam autem quattuor modis juncta efficiunt; oportet nos sumere contraria, prout utile fuerit et ad evertendum, et ad confirmandum *problema*. Sex modis quidem ea jungi, manifestum est; aut enim utrumque utrique contrariorum jungetur; hoc vero bifariam, velut, de amicis bene mereri et de inimicis male, aut contra de amicis male et de inimicis bene. Aut ambo *junguntur* de uno; bifariam autem hoc quoque, velut, de amicis bene mereri et de amicis male, aut de inimicis bene mereri et de inimicis male. Aut unum *dicitur* de ambobus; bifariam vero et hoc, velut, de amicis bene et de inimicis bene, aut de amicis male et de inimicis male mereri.

Primæ quidem duæ ex dictis conjunctionibus non faciunt repugnantiam. Nam de amicis bene mereri τῷ de inimicis male mereri non est contrarium; nam ambo sunt optabilia, et ad eosdem mores pertinent. Neque de amicis male mereri τῷ de inimicis bene mereri *contrarium est*; nam hæc quoque ambo fugienda sunt, et ad eosdem mores pertinent. Non videtur autem fugiendum fugiendo contrarium esse:

φευκτῷ ἐναντίον εἶναι, ἐὰν μὴ τὸ μὲν καθ' ὑπερβολὴν τὸ δὲ κατ' ἔνδειαν λεγόμενον ᾖ· ἥ τε γὰρ ὑπερβολὴ τῶν φευκτῶν δοκεῖ εἶναι, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ἔνδεια. Τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τέτταρα ποιεῖ ἐναντίωσιν. Τὸ γὰρ τοὺς 5 φίλους εὖ ποιεῖν τῷ τοὺς φίλους κακῶς ἐναντίον· ἀπό τε γὰρ ἐναντίου ἤθους ἐστί, καὶ τὸ μὲν αἱρετὸν τὸ δὲ φευκτόν. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· καθ' ἑκάστην γὰρ συζυγίαν τὸ μὲν αἱρετὸν τὸ δὲ φευκτόν, καὶ τὸ μὲν ἐπιεικοῦς ἤθους τὸ δὲ φαύλου. Δῆλον οὖν ἐκ τῶν 10 εἰρημένων ὅτι τῷ αὐτῷ πλείονα ἐναντία συμβαίνει γίνεσθαι. Τῷ γὰρ τοὺς φίλους εὖ ποιεῖν καὶ τὸ τοὺς ἐχθροὺς εὖ ποιεῖν ἐναντίον καὶ τὸ τοὺς φίλους κακῶς. Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστῳ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπισκοποῦσι δύο τὰ ἐναντία φανήσεται. Λαμβάνειν 15 οὖν τῶν ἐναντίων ὁπότερον ἂν ᾖ πρὸς τὴν θέσιν χρήσιμον.

2. Ἔτι εἰ ἔστι τι ἐναντίον τῷ συμβεβηκότι, σκοπεῖν εἰ ὑπάρχει ᾧπερ τὸ συμβεβηκὸς εἴρηται ὑπάρχειν· εἰ γὰρ τοῦτο ὑπάρχει, ἐκεῖνο οὐκ ἂν ὑπάρχοι· ἀδύνατον 20 γὰρ τἀναντία ἅμα τῷ αὐτῷ ὑπάρχειν.

3. Ἢ εἴ τι τοιοῦτον εἴρηται κατά τινος, οὗ ὄντος ἀνάγκη τὰ ἐναντία ὑπάρχειν· οἷον εἰ τὰς ἰδέας ἐν ἡμῖν ἔφησεν εἶναι· κινεῖσθαί τε γὰρ καὶ ἠρεμεῖν αὐτὰς συμβήσεται, ἔτι δὲ αἰσθητὰς καὶ νοητὰς εἶναι. Δοκοῦσι 25 γὰρ αἱ ἰδέαι ἠρεμεῖν καὶ νοηταὶ εἶναι τοῖς τιθεμένοις ἰδέας εἶναι, ἐν ἡμῖν δὲ οὔσας ἀδύνατον ἀκινήτους εἶναι· κινουμένων γὰρ ἡμῶν ἀναγκαῖον καὶ τὰ ἐν ἡμῖν πάντα συγκινεῖσθαι. Δῆλον δ' ὅτι καὶ αἰσθηταί, εἴπερ ἐν ἡμῖν εἰσί· διὰ γὰρ τῆς περὶ τὴν ὄψιν αἰσθήσεως τὴν ἐν ἑκάστῳ 30 μορφὴν γνωρίζομεν.

4. Πάλιν εἰ κεῖται συμβεβηκὸς ᾧ ἐστί τι ἐναντίον, σκοπεῖν εἰ καὶ τοῦ ἐναντίου δεκτικόν, ὅπερ καὶ τοῦ συμβεβηκότος· τὸ γὰρ αὐτὸ τῶν ἐναντίων δεκτικόν, οἷον εἰ τὸ μῖσος ἕπεσθαι ὀργῇ ἔφησεν, εἴη ἂν τὸ μῖσος ἐν τῷ 35 θυμοειδεῖ· ἐκεῖ γὰρ ἡ ὀργή. Σκεπτέον οὖν εἰ καὶ τὸ ἐναντίον ἐν τῷ θυμοειδεῖ, ἡ φιλία· εἰ γὰρ μή, ἀλλ' ἐν τῷ ἐπιθυμητικῷ ἐστιν ἡ φιλία, οὐκ ἂν ἕποιτο μῖσος ὀργῇ. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὸ ἐπιθυμητικὸν ἀγνοεῖν ἔφησεν. Εἴη γὰρ ἂν καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν, εἴπερ καὶ 40 ἀγνοίας· ὅπερ οὐ δοκεῖ, τὸ ἐπιθυμητικὸν δεκτικὸν εἶναι ἐπιστήμης. Ἀνασκευάζοντι μὲν οὖν, καθάπερ εἴρηται, χρηστέον· κατασκευάζοντι δέ, ὅτι μὲν ὑπάρχει τὸ συμβεβηκός, οὐ χρήσιμος ὁ τόπος, ὅτι δ' ἐνδέχεται ὑπάρχειν, χρήσιμος. Δείξαντες μὲν γὰρ ὅτι οὐ δεκτικὸν τοῦ 45 ἐναντίου, δεδειχότες ἐσόμεθα ὅτι οὔτε ὑπάρχει τὸ συμβεβηκὸς οὔτ' ἐνδέχεται ὑπάρξαι· ἐὰν δὲ δείξωμεν ὅτι ὑπάρχει τὸ ἐναντίον ἢ ὅτι δεκτικὸν τοῦ ἐναντίου ἐστίν, οὐδέπω δεδειχότες ἐσόμεθα ὅτι καὶ τὸ συμβεβηκὸς ὑπάρχει, ἀλλ' ὅτι ἐνδέχεται ὑπάρχειν, ἐπὶ τοσοῦτον μόνον 50 δεδειγμένον ἔσται.

nisi illud quidem sit nimium, hoc vero cum defectus ratione dictum. Nam nimium videtur in numero rerum fugiendarum esse; similiter vero etiam defectus. At quattuor reliqua omnia faciunt repugnantiam. Nam de amicis bene mereri τῷ de amicis male mereri contrarium est. A contrariis enim moribus proficiscuntur; et illud quidem eligendum, hoc vero fugiendum est. Similiter vero etiam in reliquis. Nam in quavis conjunctione illud quidem eligendum, hoc vero fugiendum est; et illud quidem a bonis moribus, hoc vero a pravis proficiscitur. Manifestum igitur est ex dictis, accidere, ut eidem plura contraria fiant. Nam τῷ de amicis bene mereri τὸ de inimicis bene mereri contrarium est et τὸ de amicis male. Similiter vero etiam in quavis ceterarum *conjunctionum,* modum considerantibus duo contraria videbuntur esse. Oportet vero sumere ex contrariis utrumvis sit utile ad thesin.

2. Porro, si quid sit contrarium accidenti, considerandum est, an insit ei, cui accidens inesse dictum est; nam si hoc insit, illud sane non possit inesse. Impossibile est enim, contraria simul eidem inesse.

3. Aut, an tale quid dictum sit de aliquo, quod si sit, necesse sit, contraria inesse; ut, si quis ideas in nobis esse dixerit. Moveri enim, et quiescere eas accidet; porro vero sub sensum cadere et intellectu percipi. Videntur enim ideæ quiescere, et immobiles esse, et intellectu percipiendæ iis, qui eas ponunt; si vero in nobis sint, impossibile est ut sint immobiles; nam si ipsi moveamur, necesse est, etiam omnia in nobis simul moveri. Manifestum autem est, quod *ideæ* etiam sub sensum cadant, si quidem in nobis sunt; nam per sensum visus uniuscujusque formam cognoscimus.

4. Rursus, si positum est accidens, cui est aliquid contrarium, videndum est, an idem sit etiam et contrarii et accidentis subjectum. Idem enim est contrariorum capax. Velut, si *aliquis* odium sequi iram dixerit, profecto odium in ea animi parte, ubi perturbationes nascuntur, insit necesse est; nam ibi est ira. Considerandum igitur est, num etiam contrarium in illa animi parte sit, amicitia; nam *hæc ibi* si non sit, sed in ea parte animi, quæ cupiditatum sedes est, amicitia insit; sane iram non sequetur odium. Similiter vero etiam, si quis se cupiditatum in animo sedem ignorare dixerit. Sedes enim fuerit scientiæ, si quidem etiam ignorantiæ sit; quod tamen non videtur verum esse, partem animi, cupiditatibus subjectam, esse scientiæ capacem. Refellens igitur, ut diximus, *hoc loco* uti potest; adstruenti vero *problema*, quatenus accidens convenit, non utilis est *locus;* quatenus vero potest convenire, utilis erit. Nam si demonstraverimus, non esse capax contrarii, demonstraverimus quoque, neque convenire accidens, neque posse convenire. Si vero demonstraverimus, contrarium inesse *subjecto*, aut capax esse *subjectum* contrarii; nondum demonstraverimus, etiam accidens convenire, sed, inesse *illud* posse, tantummodo a nobis probatum erit.

CAP. VIII.

De locis ab oppositorum consecutione.

Ἐπεὶ δ' αἱ ἀντιθέσεις τέτταρες, σκοπεῖν ἐκ μὲν τῶν ἀντιφάσεων ἀνάπαλιν ἐκ τῆς ἀκολουθήσεως καὶ ἀναιροῦντι καὶ κατασκευάζοντι, λαμβάνειν δ' ἐξ ἐπαγωγῆς, οἷον εἰ ὁ ἄνθρωπος ζῷον, τὸ μὴ ζῷον οὐκ ἄνθρωπος. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ἐνταῦθα γὰρ ἀνάπαλιν ἡ ἀκολούθησις· τῷ μὲν γὰρ ἀνθρώπῳ τὸ ζῷον ἕπεται, τῷ δὲ μὴ ἀνθρώπῳ τὸ μὴ ζῷον οὔ, ἀλλ' ἀνάπαλιν τῷ μὴ ζῴῳ τὸ οὐκ ἄνθρωπος. Ἐπὶ πάντων οὖν τὸ τοιοῦτον ἀξιωτέον, οἷον εἰ τὸ καλὸν ἡδύ, καὶ τὸ μὴ ἡδὺ οὐ καλόν· εἰ δὲ μὴ τοῦτο, οὐδ' ἐκεῖνο. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὸ μὴ ἡδὺ οὐ καλόν, τὸ καλὸν ἡδύ. Δῆλον οὖν ὅτι πρὸς ἄμφω ἀντιστρέφει ἡ κατὰ τὴν ἀντίφασιν ἀκολούθησις ἀνάπαλιν γινομένη.

2. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐναντίων σκοπεῖν εἰ τῷ ἐναντίῳ τὸ ἐναντίον ἕπεται, ἢ ἐπὶ ταὐτὰ ἢ ἀνάπαλιν, καὶ ἀναιροῦντι καὶ κατασκευάζοντι· λαμβάνειν δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα ἐξ ἐπαγωγῆς, ἐφ' ὅσον χρήσιμον. Ἐπὶ ταὐτὰ μὲν οὖν ἡ ἀκολούθησις οἷον τῇ ἀνδρίᾳ καὶ τῇ δειλίᾳ· τῇ μὲν γὰρ ἀρετὴ ἀκολουθεῖ, τῇ δὲ κακία, καὶ τῇ μὲν ἀκολουθεῖ τὸ αἱρετόν, τῇ δὲ τὸ φευκτόν. Ἐπὶ ταὐτὰ οὖν καὶ ἡ τούτων ἀκολούθησις· ἐναντίον γὰρ τὸ αἱρετὸν τῷ φευκτῷ. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ἀνάπαλιν δὲ ἡ ἀκολούθησις, οἷον εὐεξίᾳ μὲν ἡ ὑγίεια ἀκολουθεῖ, καχεξίᾳ δὲ νόσος οὔ, ἀλλὰ νόσῳ καχεξία. Δῆλον οὖν ὅτι ἀνάπαλιν ἐπὶ τούτων ἡ ἀκολούθησις. Σπάνιον δὲ τὸ ἀνάπαλιν ἐπὶ τῶν ἐναντίων συμβαίνει, ἀλλὰ τοῖς πλείστοις ἐπὶ ταὐτὰ ἡ ἀκολούθησις. Εἰ οὖν μήτ' ἐπὶ ταὐτὰ τῷ ἐναντίῳ τὸ ἐναντίον ἀκολουθεῖ μήτε ἀνάπαλιν, δῆλον ὅτι οὐδ' ἐπὶ τῶν ῥηθέντων ἀκολουθεῖ τὸ ἕτερον τῷ ἑτέρῳ. Εἰ δ' ἐπὶ τῶν ἐναντίων, καὶ ἐπὶ τῶν ῥηθέντων ἀναγκαῖον τὸ ἕτερον τῷ ἑτέρῳ ἀκολουθεῖν.

3. Ὁμοίως δὲ τοῖς ἐναντίοις καὶ ἐπὶ τῶν στερήσεων καὶ ἕξεων σκεπτέον· πλὴν οὐκ ἔστιν ἐπὶ τῶν στερήσεων τὸ ἀνάπαλιν, ἀλλ' ἐπὶ ταὐτὰ τὴν ἀκολούθησιν ἀναγκαῖον ἀεὶ γίνεσθαι, καθάπερ ὄψει μὲν αἴσθησιν, τυφλότητι δ' ἀναισθησίαν. Ἀντίκειται γὰρ ἡ αἴσθησις τῇ ἀναισθησίᾳ ὡς ἕξις καὶ στέρησις· τὸ μὲν γὰρ ἕξις αὐτῶν, τὸ δὲ στέρησίς ἐστιν.

4. Ὁμοίως δὲ τῇ ἕξει καὶ τῇ στερήσει καὶ ἐπὶ τῶν πρός τι χρηστέον· ἐπὶ ταὐτὰ γὰρ καὶ τούτων ἡ ἀκολούθησις. Οἷον εἰ τὸ τριπλάσιον πολλαπλάσιον, καὶ τὸ τριτημόριον πολλοστημόριον· λέγεται γὰρ τὸ μὲν τριπλάσιον πρὸς τὸ τριτημόριον, τὸ δὲ πολλαπλάσιον πρὸς τὸ πολλοστημόριον. Πάλιν εἰ ἡ ἐπιστήμη ὑπόληψις, καὶ τὸ ἐπιστητὸν ὑποληπτόν· καὶ εἰ ἡ ὅρασις αἴσθησις, καὶ τὸ ὁρατὸν αἰσθητόν. Ἔνστασις ὅτι οὐκ ἀνάγκη ἐπὶ τῶν πρός τι τὴν ἀκολούθησιν γίνεσθαι, καθάπερ εἴρηται· τὸ γὰρ αἰσθητὸν ἐπιστητόν ἐστιν, ἡ δ' αἴσθησις οὐκ ἐπιστήμη. Οὐ μὴν ἀληθής γε ἡ ἔνστασις δοκεῖ εἶναι· πολλοὶ γὰρ οὔ φασι τῶν αἰσθητῶν ἐπιστήμην εἶναι. Ἔτι πρὸς τοὐναντίον οὐχ ἧττον χρήσιμον τὸ ῥηθέν, οἷον ὅτι

Quoniam autem oppositiones sunt quattuor, spectanda sunt argumenta ex contradictionibus quidem *inter ea*, quæ vicissim retro se consequuntur, tam refellenti *problema*, quam adstruenti. Sumenda vero sunt *argumenta* ex inductione; velut, si homo animal est, τὸ Non animal non est homo; similiter vero etiam in reliquis. Nam hic vicissim retro fit consecutio. Etenim hominem quidem animal consequitur; τὸ Non hominem autem τὸ Non animal non *consequitur*; sed vice versa τὸ Non animal τὸ Non homo. In omnibus autem tali axiomate utendum est. Velut, si honestum est jucundum; etiam non jucundum non est honestum. Hoc vero si non est, neque illud erit. Similiter vero etiam, si Non jucundum non honestum est; honestum erit jucundum. Manifestum igitur est, ad ambo valere consecutionem vicissim retro factam secundum contradictionem.

2. In contrariis autem considerandum est, an contrarium contrario sit consequens, sive directo, sive converso ordine, et refellenti *problema*, et adstruenti. Sumenda vero hæc quoque sunt ex inductione, quatenus utile est. Directo quidem fit consecutio, velut, fortitudini, et ignaviæ; nam ad illam quidem virtus consequitur; ad hanc vero turpitudo; et illi quidem consequens est eligendum; huic vero, fugiendum. Quare etiam directa est horum consecutio; nam eligendum contrarium e-t fugiendo. Similiter vero etiam in ceteris. Converso ordine autem fit consecutio; velut, ad firmam corporis affectionem consequitur bona valetudo, ad infirmam vero non morbus, sed ad morbum infirma corporis affectio. Manifestum igitur est, ordine inverso in his consecutionem fieri. Raro autem hæc ordinis conversio in contrariis accidit, sed in plurimis consecutio directa est. Si quidem neque directo contrarium contrario consequens est, neque ordine converso; patet, neque etiam in dictis alterum alteri consequens esse. Si vero in contrariis *consecutio uno alterove modo fit*, etiam in dictis necesse est, alterum alteri consequens esse.

3. Simili modo, quo in contrariis, hoc etiam in privationibus et habitibus considerandum est; præterquam quod in privationibus non converso ordine, sed directo fieri semper necesse est consecutionem; quemadmodum ad visum sensus consequitur, ad cæcitatem vero sensus privatio. Oppositus enim est sensus privationi sensus, ut habitus privationi. Alterum enim eorum est habitus; alterum vero privatio est.

4. Simili vero modo, quo in habitu et privatione, etiam in relatis *dictis* utendum est; nam directa est horum quoque consecutio; velut, si triplum est multiplex; etiam subtriplum submultiplex erit. Dicitur enim triplum quidem respectu ad subtriplum; multiplex autem respectu ad submultiplex. Rursus, si scientia est opinio; etiam quod sub scientiam cadit, erit opinabile; et si visus est sensus, etiam visibile erit sensibile. Instantia *inferri potest*, non necesse esse, in relatis consecutionem fieri, quomodo dictum est; nam sensibile sub scientiam cadit; sensus autem non est scientia. Attamen non vera videtur instantia esse; nam multi negant sensibilium esse scientiam. Porro ad contrarium *probandum* non minus utile est, quod diximus; velut, sen-

τὸ αἰσθητὸν οὐκ ἔστιν ἐπιστητόν· οὐδὲ γὰρ ἡ αἴσθησις ἐπιστήμη.

sibile non sub scientiam cadere; neque enim sensum esse scientiam.

CAP. IX.

De locis a conjugatis, ab ortu et interitu, ab efficientibus et corrumpentibus.

Πάλιν ἐπὶ τῶν συστοίχων καὶ ἐπὶ τῶν πτώσεων, καὶ ἀναιροῦντα καὶ κατασκευάζοντα. Λέγεται δὲ σύστοιχα 5 μὲν τὰ τοιάδε οἷον τὰ δίκαια καὶ ὁ δίκαιος τῇ δικαιοσύνῃ καὶ τὰ ἀνδρεῖα καὶ ὁ ἀνδρεῖος τῇ ἀνδρίᾳ. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ποιητικὰ ἢ φυλακτικὰ σύστοιχα ἐκείνου οὗ ἐστὶ ποιητικὰ ἢ φυλακτικά, οἷον τὰ ὑγιεινὰ ὑγιείας καὶ τὰ εὐεκτικὰ εὐεξίας. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλ- 10 λων. Σύστοιχα μὲν οὖν τὰ τοιαῦτα εἴωθε λέγεσθαι, πτώσεις δὲ οἷον τὸ δικαίως καὶ ἀνδρείως καὶ ὑγιεινῶς καὶ ὅσα τοῦτον τὸν τρόπον λέγεται. Δοκεῖ δὲ καὶ τὰ κατὰ τὰς πτώσεις σύστοιχα εἶναι, οἷον τὸ μὲν δικαίως τῇ δικαιοσύνῃ, τὸ δὲ ἀνδρείως τῇ ἀνδρίᾳ. Σύστοιχα 15 δὲ λέγεται τὰ κατὰ τὴν αὐτὴν συστοιχίαν ἅπαντα, οἷον δικαιοσύνη, δίκαιος, δίκαιον, δικαίως. Δῆλον οὖν ὅτι ἑνὸς ὁποιοῦν δειχθέντος τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν συστοιχίαν ἀγαθοῦ ἢ ἐπαινετοῦ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα δεδειγμένα ἔσται, οἷον εἰ ἡ δικαιοσύνη τῶν ἐπαινετῶν, καὶ ὁ δίκαιος 20 καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ δικαίως τῶν ἐπαινετῶν. Ῥηθήσεται δὲ τὸ δικαίως καὶ ἐπαινετῶς κατὰ τὴν αὐτὴν πτῶσιν ἀπὸ τοῦ ἐπαινετοῦ, καθάπερ τὸ δικαίως ἀπὸ τῆς δικαιοσύνης.

Rursus a conjugatis et casibus *ducere oportet argumenta*, et refellentem *problema* et adstruentem. Dicuntur autem Conjugata quidem talia, ut, justa, et justus, cum justitia; et fortia, et fortis, cum fortitudine. Similiter vero etiam efficientia aut conservantia conjugata cum illis sunt; ut, salubria cum sanitate, et conservantia firmam corporis constitutionem cum firma corporis constitutione. Eodem vero modo etiam in ceteris *res se habet*. Conjugata ergo talia quidem dici solent. Casus vero, ut, juste, et fortiter, et salubriter, et apte ad firmam corporis constitutionem, et quæcumque hoc modo dicuntur. Videntur autem ea quoque, quæ secundum casus dicuntur, conjugata esse; velut, τὸ juste quidem cum justitia; τὸ fortiter vero cum fortitudine. Conjugata autem dicuntur omnia, quæ sunt ex verbis ejusdem generis; ut, justitia, justus, justum, juste. Manifestum igitur est, uno quopiam eorum, quæ ejusdem verborum generis sunt, demonstrato, ut bono vel laudabili, etiam reliqua omnia demonstrata fore. Velut, si justitia est inter laudabilia; etiam justus, et justum, et juste, inter laudabilia erit. Dicetur autem τὸ juste, et τὸ laudabiliter, eodem casu, a laudabili; quemadmodum τὸ juste a justitia.

2. Σκοπεῖν δὲ μὴ μόνον ἐπ' αὐτοῦ τοῦ εἰρημένου, 25 ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐναντίου τὸ ἐναντίον, οἷον ὅτι τὸ ἀγαθὸν οὐκ ἐξ ἀνάγκης ἡδύ· οὐδὲ γὰρ τὸ κακὸν λυπηρόν· ἢ εἰ τοῦτο, κἀκεῖνο. Καὶ εἰ ἡ δικαιοσύνη ἐπιστήμη, καὶ ἡ ἀδικία ἄγνοια· καὶ εἰ τὸ δικαίως ἐπιστημονικῶς καὶ ἐμπείρως, τὸ ἀδίκως ἀγνοούντως καὶ ἀπείρως. Εἰ 30 δὲ ταῦτα μή, οὐδ' ἐκεῖνα, καθάπερ ἐπὶ τοῦ νῦν ῥηθέντος· μᾶλλον γὰρ ἂν φανείη τὸ ἀδίκως ἐμπείρως ἢ ἀπείρως. Οὗτος δ' ὁ τόπος εἴρηται πρότερον ἐν ταῖς τῶν ἐναντίων ἀκολουθήσεσιν· οὐδὲν γὰρ ἄλλο νῦν ἀξιοῦμεν ἢ τὸ ἐναντίον τῷ ἐναντίῳ ἀκολουθεῖν.

2. Consideranda vero *conjugata* sunt non solum in eo, quod dictum est, sed etiam in contrario contrarium. Velut, bonum non ex necessitate esse jucundum; neque enim malum molestum esse; aut, si hoc sit, et illud esse. Et si justitia est scientia; etiam injustitia est ignorantia. Et si τὸ juste est scienter et perite; τὸ injuste est inscite et imperite; si vero hæc non sunt, neque illa sunt; quemadmodum in eo, quod modo dictum est; potius enim videatur τὸ injuste perite, quam imperite. De hoc vero loco diximus prius, ubi de contrariorum consecutionibus agebamus. Nihil enim aliud nunc postulamus, nisi ut contrario contrarium consequens sit.

35 3. Ἔτι ἐπὶ τῶν γενέσεων καὶ φθορῶν καὶ ποιητικῶν καὶ φθαρτικῶν, καὶ ἀναιροῦντι καὶ κατασκευάζοντι. Ὧν γὰρ αἱ γενέσεις τῶν ἀγαθῶν, καὶ αὐτὰ ἀγαθά, καὶ εἰ αὐτὰ ἀγαθά, καὶ αἱ γενέσεις· εἰ δὲ αἱ γενέσεις τῶν κακῶν, καὶ αὐτὰ τῶν κακῶν. Ἐπὶ δὲ τῶν φθορῶν ἀνάπα- 40 λιν· εἰ γὰρ αἱ φθοραὶ τῶν ἀγαθῶν, αὐτὰ τῶν κακῶν, εἰ δ' αἱ φθοραὶ τῶν κακῶν, αὐτὰ τῶν ἀγαθῶν. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ ποιητικῶν καὶ φθαρτικῶν· ὧν μὲν γὰρ τὰ ποιητικὰ ἀγαθά, καὶ αὐτὰ τῶν ἀγαθῶν, ὧν δὲ τὰ φθαρτικὰ ἀγαθά, αὐτὰ τῶν κακῶν.

3. Porro, a generatione et interitu, et ab efficientibus et corrumpentibus *argumenta ducenda sunt* et refellenti *problema* et adstruenti. Quorum enim sunt generationes bonorum, ea quoque ipsa bona sunt; et si ipsa bona sunt, etiam generationes *inter bona sunt*; et quorum sunt generationes malorum, ea quoque ipsa inter mala sunt. In corruptionibus autem vice versa *res se habet*. Nam si sunt corruptiones bonorum, ipsa inter mala sunt; si vero sunt corruptiones malorum, ipsa inter bona sunt. Eadem vero ratio etiam est efficientium et corrumpentium. Quorum enim efficientia bonorum sunt, ea quoque ipsa inter bona sunt; quorum autem sunt corrumpentia bonorum, ea ipsa inter mala sunt.

CAP. X.

De aliis locis.

45 Πάλιν ἐπὶ τῶν ὁμοίων, εἰ ὁμοίως ἔχει, οἷον εἰ ἐπιστήμη μία πλειόνων, καὶ δόξα, καὶ εἰ τὸ ὄψιν ἔχειν ὁρᾶν, καὶ τὸ ἀκοὴν ἔχειν ἀκούειν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, καὶ ἐπὶ τῶν ὄντων καὶ τῶν δοκούντων.

Rursus, in similibus *videndum est*, an similiter se habeant; velut, si scientia una plurium est, etiam *una plurium est* opinio; et si visum habere est videre, etiam auditum habere est audire. Similiter vero etiam in ceteris, tam

Χρήσιμος δ' ὁ τόπος πρὸς ἄμφω· εἰ μὲν γὰρ ἐπί τινος τῶν ὁμοίων οὕτως ἔχει, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν ὁμοίων, εἰ δὲ ἐπί τινος μή, οὐδ' ἐπὶ τῶν ἄλλων. Σκοπεῖν δὲ καὶ εἰ ἐφ' ἑνὸς καὶ εἰ ἐπὶ πολλῶν ὁμοίως ἔχει· ἐνιαχοῦ γὰρ 5 διαφωνεῖ· οἷον εἰ τὸ ἐπίστασθαι διανοεῖσθαι, καὶ τὸ πολλὰ ἐπίστασθαι πολλὰ διανοεῖσθαι. Τοῦτο δ' οὐκ ἀληθές· ἐπίστασθαι μὲν γὰρ ἐνδέχεται πολλά, διανοεῖσθαι δ' οὔ· εἰ οὖν τοῦτο μή, οὐδ' ἐκεῖνο τὸ ἐφ' ἑνός, ὅτι τὸ ἐπίστασθαι διανοεῖσθαί ἐστιν.

10 2. Ἔτι ἐκ τοῦ μᾶλλον καὶ ἧττον. Εἰσὶ δὲ τοῦ μᾶλλον καὶ ἧττον τόποι τέσσαρες, εἷς μὲν εἰ ἀκολουθεῖ τὸ μᾶλλον τῷ μᾶλλον, οἷον εἰ ἡδονὴ ἀγαθόν, καὶ ἡ μᾶλλον ἡδονὴ μᾶλλον ἀγαθόν, καὶ εἰ τὸ ἀδικεῖν κακόν, καὶ τὸ μᾶλλον ἀδικεῖν μᾶλλον κακόν. Χρήσιμος δ' οὖν πρὸς 15 ἄμφω ὁ τόπος· εἰ μὲν γὰρ ἀκολουθεῖ τῇ τοῦ ὑποκειμένου ἐπιδόσει ἡ τοῦ συμβεβηκότος ἐπίδοσις, καθάπερ εἴρηται, δῆλον ὅτι συμβέβηκεν, εἰ δὲ μὴ ἀκολουθεῖ, οὐ συμβέβηκεν. Τοῦτο δ' ἐπαγωγῇ ληπτέον. (3) Ἄλλος· ἑνὸς περὶ δύο λεγομένου, εἰ ᾧ μᾶλλον εἰκὸς ὑπάρχειν 20 μὴ ὑπάρχει, οὐδ' ᾧ ἧττον, καὶ εἰ ᾧ ἧττον εἰκὸς ὑπάρχειν ὑπάρχει, καὶ ᾧ μᾶλλον. (4) Πάλιν δυοῖν περὶ ἑνὸς λεγομένων εἰ τὸ μᾶλλον ὑπάρχειν δοκοῦν μὴ ὑπάρχει, οὐδὲ τὸ ἧττον, ἢ εἰ τὸ ἧττον δοκοῦν ὑπάρχειν ὑπάρχει, καὶ τὸ μᾶλλον. (5) Ἔτι δυοῖν περὶ δύο λε-25 γομένων εἰ τὸ θατέρῳ μᾶλλον ὑπάρχειν δοκοῦν μὴ ὑπάρχει, οὐδὲ τὸ λοιπὸν τῷ λοιπῷ, ἢ εἰ τὸ ἧττον δοκοῦν τῷ ἑτέρῳ ὑπάρχειν ὑπάρχει, καὶ τὸ λοιπὸν τῷ λοιπῷ.

6. Ἔτι ἐκ τοῦ ὁμοίως ὑπάρχειν ἢ δοκεῖν ὑπάρχειν 30 τριχῶς, καθάπερ ἐπὶ τοῦ μᾶλλον ἐπὶ τῶν ὕστερον ῥηθέντων τριῶν τόπων ἐλέγετο. (7) Εἴτε γὰρ ἕν τι δυσὶν ὁμοίως ὑπάρχει ἢ δοκεῖ ὑπάρχειν, εἰ τῷ ἑτέρῳ μὴ ὑπάρχει, οὐδὲ τῷ ἑτέρῳ, εἰ δὲ θατέρῳ ὑπάρχει, καὶ τῷ λοιπῷ· (8) εἴτε δύο τῷ αὐτῷ ὁμοίως, εἰ τὸ ἕτε-35 ρον μὴ ὑπάρχει, οὐδὲ τὸ λοιπόν, εἰ δὲ θάτερον, καὶ τὸ λοιπόν. (9) Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ εἰ δύο δυσὶν ὁμοίως ὑπάρχει· εἰ γὰρ τὸ ἕτερον τῷ ἑτέρῳ μὴ ὑπάρχει, οὐδὲ τὸ λοιπὸν τῷ λοιπῷ, εἰ δὲ ὑπάρχει τὸ ἕτερον τῷ ἑτέρῳ, καὶ τὸ λοιπὸν τῷ λοιπῷ.

40 10. Ἐκ μὲν οὖν τοῦ μᾶλλον καὶ ἧττον καὶ τοῦ ὁμοίως τοσαυταχῶς ἐνδέχεται ἐπιχειρεῖν.

in iis, quæ sunt, quam quæ esse videntur. Utilis autem locus est ad ambo (*ad affirmandum et refellendum*). Nam si in aliquo similium ita se habet, etiam in reliquis similibus *ita se habebit;* et si in aliquo non, neque etiam in reliquis. Considerare autem oportet etiam, in uno, an et in pluribus similiter se habeat. Interdum enim differt. Velut, si τὸ scire est cogitare; etiam τὸ multa scire est multa cogitare. Hoc autem non verum est; contingit enim, ut sciamus multa, non vero cogitemus; hoc igitur si non sit; neque illud de uno dictum *est*, τὸ scire esse cogitare.

2. Porro, *ducenda sunt argumenta* ex eo, quod magis et minus est. Sunt autem τοῦ magis et minus loci quattuor. Unus quidem, si τῷ magis τὸ magis consequens est; ut, si voluptas est bonum; etiam magis voluptas est magis bonum; et si injuriam facere est malum; etiam magis injuriam facere est magis malum. Utilis autem ad ambo locus est. Nam si subjecti incrementum consequitur accidentis incrementum, ut dictum est, patet accidere *incrementum*. Si vero non consequitur, non accidit. Hoc autem inductione sumendum est. (3) Alius *locus :* uno de duobus dicto, si ei, cui magis verisimile est inesse, non inest; neque *illi inerit*, cui minus *verisimile est inesse;* et si ei, cui minus verisimile est inesse, inest; etiam *inerit illi*, cui magis *verisimile est inesse.* (4) Rursus, duobus de uno dictis, si id, quod magis inesse videtur, non inest; neque *inerit*, quod minus *inesse videtur;* si autem id, quod minus inesse videtur, inest; etiam *inerit*, quod magis *inesse videtur*. (5) Porro, duobus de duobus dictis, si id, quod alteri magis inesse videtur, non inest; neque reliquum reliquo *inerit*; si vero id, quod minus videtur alteri inesse, inest; etiam reliquum reliquo *inerit*.

6. Porro *argumenta ducenda sunt* ex eo, quod similiter inest, aut videtur inesse, triplici modo, quemadmodum de eo, quod magis est, in locis tribus proxime expositis dicebatur. (7) Quum enim unum quid duobus similiter inest, aut videtur inesse; si alteri non inest, neque alteri *inerit;* si vero alteri inest, etiam reliquo *inerit.* (8) Quum vero duo eidem similiter insunt; si alterum non inest, neque reliquum *inerit;* si vero alterum *inest*, etiam reliquum *inerit*. (9) Eodem vero modo *argumentandum est* etiam, si duo duobus similiter insunt. Nam si alterum alteri non inest, neque reliquum reliquo *inerit*. Si vero inest alterum alteri, etiam reliquum reliquo *inerit*.

10. Ex eo igitur, quod magis et minus, et quod similiter est, tot modis licet argumentari.

CAP. XI.

De aliis locis.

Ἔτι δ' ἐκ τῆς προσθέσεως. Ἐὰν ἕτερον πρὸς ἕτερον προστεθὲν ποιῇ ἀγαθὸν ἢ λευκόν, μὴ ὂν πρότερον λευκὸν ἢ ἀγαθόν, τὸ προστεθὲν ἔσται λευκὸν ἢ ἀγαθόν, 45 οἷόν περ καὶ τὸ ὅλον ποιεῖ. (2) Ἔτι εἰ πρὸς τὸ ὑπάρχον προστεθέν τι μᾶλλον ποιεῖ τοιοῦτον οἷον ὑπῆρχε, καὶ αὐτὸ ἔσται τοιοῦτον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Χρήσιμος δὲ οὐκ ἐν ἅπασιν ὁ τόπος, ἀλλ' ἐν οἷς τὴν τοῦ μᾶλλον ὑπεροχὴν συμβαίνει γίνεσθαι. Οὗ-50 τος δὲ ὁ τόπος οὐκ ἀντιστρέφει πρὸς τὸ ἀνασκευάζειν. Εἰ γὰρ μὴ ποιεῖ τὸ προστιθέμενον ἀγαθόν, οὐδέπω

Præterea autem *argumenta ducenda sunt* ex adjectione. Si alterum alteri adjectum faciat bonum, aut album, quod prius non erat album, aut bonum; adjectum erit album, aut bonum, quale quidem etiam totum facit. (2) Porro, si alicui, quod *ita* est, adjectum aliquid faciat illud magis tale, quam erat; et ipsum *adjectum* erit tale. Similiter vero etiam in ceteris. Utilis autem non in omnibus est hic locus, sed in iis tantum, in quibus accidit τοῦ magis incrementum fieri. Hic vero locus non convertitur, *ut* ad refellendum *idoneus sit*. Nam si id, quod est adjectum,

δῆλον εἰ αὐτὸ μὴ ἀγαθόν· τὸ γὰρ ἀγαθὸν κακῷ προστιθέμενον οὐκ ἐξ ἀνάγκης ἀγαθὸν τὸ ὅλον ποιεῖ, οὐδὲ λευκὸν μέλανι.

3. Πάλιν εἴ τι μᾶλλον καὶ ἧττον λέγεται, καὶ ἁπλῶς ὑπάρχει· τὸ γὰρ μὴ ὂν ἀγαθὸν ἢ λευκὸν οὐδὲ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀγαθὸν ἢ λευκὸν ῥηθήσεται· τὸ γὰρ κακὸν οὐδενὸς μᾶλλον ἢ ἧττον ἀγαθόν, ἀλλὰ μᾶλλον κακὸν ἢ ἧττον ῥηθήσεται. Οὐκ ἀντιστρέφει δ' οὐδ' οὗτος ὁ τόπος πρὸς τὸ ἀνασκευάσαι· πολλὰ γὰρ τῶν οὐ λεγομένων μᾶλλον ἁπλῶς ὑπάρχει· ἄνθρωπος γὰρ οὐ λέγεται μᾶλλον καὶ ἧττον, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος.

4. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον σκεπτέον καὶ ἐπὶ τοῦ κατά τι καὶ ποτὲ καὶ ποῦ· εἰ γὰρ κατά τι ἐνδέχεται, καὶ ἁπλῶς ἐνδέχεται. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ποτὲ ἢ ποῦ· τὸ γὰρ ἁπλῶς ἀδύνατον οὔτε κατά τι οὔτε ποῦ οὔτε ποτὲ ἐνδέχεται. Ἔνστασις ὅτι κατά τι μέν εἰσι φύσει σπουδαῖοι, οἷον ἐλευθέριοι ἢ σωφρονικοί, ἁπλῶς δὲ οὐκ εἰσὶ φύσει σπουδαῖοι· οὐδεὶς γὰρ φύσει φρόνιμος. Ὁμοίως δὲ καὶ ποτὲ μὲν ἐνδέχεταί τι τῶν φθαρτῶν τι μὴ φθαρῆναι, ἁπλῶς δ' οὐκ ἐνδέχεται μὴ φθαρῆναι. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ποῦ μὲν συμφέρει τοιαύτῃ διαίτῃ χρῆσθαι, οἷον ἐν τοῖς νοσώδεσι τόποις, ἁπλῶς δ' οὐ συμφέρει. Ἔτι δὲ ποῦ μὲν ἕνα μόνον δυνατὸν εἶναι, ἁπλῶς δὲ οὐ δυνατὸν ἕνα μόνον εἶναι. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ποῦ μὲν καλὸν τὸν πατέρα θύειν, οἷον ἐν Τριβαλλοῖς, ἁπλῶς δ' οὐ καλόν. Ἢ τοῦτο μὲν οὐ ποῦ σημαίνει ἀλλὰ τισίν· οὐδὲν γὰρ διαφέρει ὅπου ἂν ὦσιν· πανταχοῦ γὰρ αὐτοῖς ἔσται καλὸν οὖσι Τριβαλλοῖς. Πάλιν ποτὲ μὲν συμφέρει φαρμακεύεσθαι, οἷον ὅταν νοσῇ, ἁπλῶς δ' οὔ. Ἢ οὐδὲ τοῦτο ποτὲ σημαίνει, ἀλλὰ τῷ διακειμένῳ πως· οὐδὲν γὰρ διαφέρει ὁποτεοῦν, ἐὰν οὕτω μόνον διακείμενος ᾖ. Τὸ δ' ἁπλῶς ἐστὶν ὃ μηδενὸς προστεθέντος ἐρεῖς ὅτι καλόν ἐστιν ἢ τὸ ἐναντίον· οἷον τὸ τὸν πατέρα θύειν οὐκ ἐρεῖς καλὸν εἶναι, ἀλλὰ τισὶ καλὸν εἶναι· οὐκ ἄρα ἁπλῶς καλόν. Ἀλλὰ τὸ τοὺς θεοὺς τιμᾶν ἐρεῖς καλὸν οὐδὲν προστιθείς· ἁπλῶς γὰρ καλόν ἐστιν. Ὥστε ὃ ἂν μηδενὸς προστιθεμένου δοκῇ εἶναι καλὸν ἢ αἰσχρὸν ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, ἁπλῶς ῥηθήσεται.

non facit bonum, nondum perspicuum est, an ipsum non sit bonum. Nam bonum malo adjectum non necessario totum facit bonum; neque album nigro *adjectum necessario hoc facit album.*

3. Rursus, si quid magis et minus dicitur, etiam simpliciter est; nam quod non est bonum, aut album, neque magis vel minus bonum aut album dicetur. Malum enim nullo magis vel minus bonum, sed magis vel minus malum dicetur. Non convertitur autem neque hic locus, *ut* ad refellendum *idoneus sit*. Multa enim eorum, quæ non dicuntur magis et minus, simpliciter sunt. Nam homo non dicitur magis et minus, non tamen propterea non est homo.

4. Eodem vero modo considerandum est etiam, quid aliqua ex parte, et aliquando, et alicubi esse dicatur. Nam si aliqua ex parte contingit, simpliciter quoque contingit. Similiter autem etiam, quod aliquando, aut alicubi est. Nam quod simpliciter fieri nequit, id neque aliqua ex parte, nec alicubi, nec aliquando contingit. Instantia *inferri potest*, quod aliqua ex parte natura sint probi, velut, liberales, aut temperati; simpliciter autem non sint natura probi; nemo enim natura prudens est. Similiter vero aliquando quidem contingit, eorum, quæ corruptioni obnoxia sunt, aliquid non corrumpi; simpliciter autem non contingit, ea non corrumpi. Eadem vero ratione etiam alicubi quidem conducit tali victu uti, velut, in locis insalubribus; simpliciter autem non conducit; porro fieri potest, ut alicubi unus solus sit, simpliciter autem fieri non potest, ut unus solus sit. Eodem vero modo alicubi quidem honestum est patrem immolare, ut apud Triballos; simpliciter autem non honestum est. Nisi quidem hoc non Alicubi significat, sed Quibusdam : nihil enim refert, ubicumque sint; ubique enim illis erit *idem* honestum, quum Triballi sint. Rursus, aliquando quidem conducit medicamentorum usus, ut, si quis ægrotet, simpliciter autem non *conducit*. Nisi forte neque hoc significat Aliquando, sed Aliquo modo affecto : nihil enim refert, quando *id fiat*, si modo ita sit affectus. Id autem simpliciter est, quod nullo adjecto dixeris esse honestum, aut contrarium; ut, patrem immolare non dices honestum esse, sed quibusdam honestum esse; ergo non simpliciter honestum est. Verum deos colere dices honestum esse nulla re adjecta; simpliciter enim honestum est. Quare id, quod nullo adjecto videtur esse honestum, aut turpe, simpliciter *esse tale* dicetur.

LIBER III.

CAP. I.

Loci ad probandum, optabilius aliquid esse, aut melius.

Πότερον δ' αἱρετώτερον ἢ βέλτιον δυεῖν ἢ πλειόνων, ἐκ τῶνδε σκεπτέον. (2) Πρῶτον δὲ διωρίσθω ὅτι τὴν σκέψιν ποιούμεθα οὐχ ὑπὲρ τῶν πολὺ διεστώτων καὶ μεγάλην πρὸς ἄλληλα διαφορὰν ἐχόντων (οὐδεὶς γὰρ ἀπορεῖ πότερον ἡ εὐδαιμονία ἢ ὁ πλοῦτος αἱρετώτερον), ἀλλ' ὑπὲρ τῶν σύνεγγυς, καὶ περὶ ὧν ἀμφισβητοῦμεν ποτέρῳ δεῖ προσθέσθαι μᾶλλον, διὰ τὸ μηδεμίαν ὁρᾶν τοῦ ἑτέρου πρὸς τὸ ἕτερον ὑπεροχήν. Δῆλον οὖν ἐπὶ

Quodnam autem e duobus, aut pluribus, sit optabilius aut melius, ex hisce videndum est (2) Primum vero declaretur, nos disserere non de iis, quæ multum inter se distant et magnam inter se differentiam habent, (nemo enim dubitat, sitne beatitudo, quam divitiæ, magis expetenda,) sed *de iis*, quæ cognata et vicina sunt, et de quibus incerti hæremus, utri oporteat palmam tribuere, propterea quod, quid alterum alteri præstet, non videa-

τῶν τοιούτων ὅτι δειχθείσης ὑπεροχῆς ἢ μιᾶς ἢ πλειόνων συγκαταθήσεται ἡ διάνοια ὅτι τοῦτ' ἐστὶν αἱρετώτερον, ὁπότερον τυγχάνει αὐτῶν ὑπερέχον.

3. Πρῶτον μὲν οὖν τὸ πολυχρονιώτερον ἢ βεβαιότε-
5 ρον αἱρετώτερον τοῦ ἧττον τοιούτου. (4) Καὶ ὃ μᾶλλον ἂν ἕλοιτο ὁ φρόνιμος ἢ ὁ ἀγαθὸς ἀνήρ, ἢ ὁ νόμος ὁ ὀρθός, ἢ οἱ σπουδαῖοι περὶ ἕκαστα αἱρούμενοι ᾗ τοιοῦτοί εἰσιν, ἢ οἱ ἐν ἑκάστῳ γένει ἐπιστήμονες, ἢ ὅσα οἱ πλείους ἢ πάντες, οἷον ἐν ἰατρικῇ ἢ τεκτονικῇ ἃ οἱ πλείους τῶν
10 ἰατρῶν ἢ πάντες, ἢ ὅσα ὅλως οἱ πλείους ἢ πάντες ἢ πάντα, οἷον τἀγαθόν· πάντα γὰρ τἀγαθοῦ ἐφίεται. Δεῖ δ' ἄγειν πρὸς ὅ τι ἂν ᾖ χρήσιμον τὸ ῥηθησόμενον. Ἔστι δ' ἁπλῶς μὲν βέλτιον καὶ αἱρετώτερον τὸ κατὰ τὴν βελτίω ἐπιστήμην, τινὶ δὲ τὸ κατὰ τὴν οἰκείαν.
15 5. Ἔπειτα δὲ τὸ ὅπερ τόδε τι τοῦ μὴ ἐν γένει, οἷον ἡ δικαιοσύνη τοῦ δικαίου· τὸ μὲν γὰρ ἐν γένει τῷ ἀγαθῷ, τὸ δ' οὔ, καὶ τὸ μὲν ὅπερ ἀγαθόν, τὸ δ' οὔ· οὐδὲν γὰρ λέγεται ὅπερ τὸ γένος, ὃ μὴ τυγχάνει ἐν τῷ γένει ὄν, οἷον ὁ λευκὸς ἄνθρωπος οὐκ ἔστιν ὅπερ χρῶμα. Ὁμοίως
20 δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

6. Καὶ τὸ δι' αὑτὸ αἱρετὸν τοῦ δι' ἕτερον αἱρετοῦ αἱρετώτερον, οἷον τὸ ὑγιαίνειν τοῦ γυμνάζεσθαι· τὸ μὲν γὰρ δι' αὑτὸ αἱρετόν, τὸ δὲ δι' ἕτερον. (7) Καὶ τὸ καθ' αὑτὸ τοῦ κατὰ συμβεβηκός, οἷον τὸ τοὺς φίλους δικαίους
25 εἶναι τοῦ τοὺς ἐχθρούς. Τὸ μὲν γὰρ καθ' αὑτὸ αἱρετόν, τὸ δὲ κατὰ συμβεβηκός· τὸ γὰρ τοὺς ἐχθροὺς δικαίους εἶναι κατὰ συμβεβηκὸς αἱρούμεθα, ὅπως μηδὲν ἡμᾶς βλάπτωσιν. Ἔστι δὲ τοῦτο ταὐτὸ τῷ πρὸ τούτου, διαφέρει δὲ τῷ τρόπῳ· τὸ μὲν γὰρ τοὺς φίλους δικαίους
30 εἶναι δι' αὑτὸ αἱρούμεθα, καὶ εἰ μηδὲν ἡμῖν μέλλει ἔσεσθαι, κἂν ἐν Ἰνδοῖς ὦσιν· τὸ δὲ τοὺς ἐχθροὺς δι' ἕτερον, ὅπως μηθὲν ἡμᾶς βλάπτωσιν.

8. Καὶ τὸ αἴτιον ἀγαθοῦ καθ' αὑτὸ τοῦ κατὰ συμβεβηκὸς αἰτίου, καθάπερ ἡ ἀρετὴ τῆς τύχης· ἡ μὲν
35 γὰρ καθ' αὑτὴν ἡ δὲ κατὰ συμβεβηκὸς αἰτία τῶν ἀγαθῶν, καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ἐναντίου· τὸ γὰρ καθ' αὑτὸ κακοῦ αἴτιον φευκτότερον τοῦ κατὰ συμβεβηκός, οἷον ἡ κακία καὶ ἡ τύχη· τὸ μὲν γὰρ καθ' αὑτὸ κακόν, ἡ δὲ τύχη κατὰ συμβεβηκός.
40 9. Καὶ τὸ ἁπλῶς ἀγαθὸν τοῦ τινὶ αἱρετώτερον, οἷον τὸ ὑγιάζεσθαι τοῦ τέμνεσθαι· τὸ μὲν γὰρ ἁπλῶς ἀγαθόν, τὸ δὲ τινὶ τῷ δεομένῳ τομῆς. (10) Καὶ τὸ φύσει τοῦ μὴ φύσει, οἷον ἡ δικαιοσύνη τοῦ δικαίου· τὸ μὲν γὰρ φύσει, τὸ δ' ἐπίκτητον. (11) Καὶ τὸ τῷ βελτίονι καὶ
45 τιμιωτέρῳ ὑπάρχον αἱρετώτερον, οἷον θεῷ ἢ ἀνθρώπῳ καὶ ψυχῇ ἢ σώματι. (12) Καὶ τὸ τοῦ βελτίονος ἴδιον βέλτιον ἢ τὸ τοῦ χείρονος, οἷον τὸ τοῦ θεοῦ ἢ τὸ τοῦ ἀνθρώπου· κατὰ μὲν γὰρ τὰ κοινὰ ἐν ἀμφοτέροις οὐδὲν διαφέρει ἀλλήλων, τοῖς δ' ἰδίοις τὸ ἕτερον τοῦ
50 ἑτέρου ὑπερέχει. (13) Καὶ τὸ ἐν βελτίοσιν ἢ προτέροις ἢ τιμιωτέροις βέλτιον, οἷον ὑγίεια ἰσχύος καὶ κάλλους· ἡ μὲν γὰρ ἐν ὑγροῖς καὶ ξηροῖς καὶ θερμοῖς καὶ ψυχροῖς, ἁπλῶς δ' εἰπεῖν ἐξ ὧν πρώτων συνέστηκε τὸ ζῷον, τὰ δ' ἐν τοῖς ὑστέροις· ἡ μὲν γὰρ ἰσχὺς ἐν τοῖς νεύροις καὶ

mus. Manifestum igitur est in talibus, probata præstantia sive una, sive pluribus, animum concessurum esse quod illud sit magis eligendum, utrumvis eorum sit excellens.

3. Primum quidem diuturnius, aut constantius, magis eligendum est, quam quod minus tale est. (4) Et quod potius eligat vir prudens, aut bonus, aut lex recta, aut cujusque rei studiosi quod eligunt, quatenus tales sunt, aut *quod eligunt* in unoquoque rerum genere periti, aut quæcumque *eligunt* plures, vel omnes; (velut in arte medica, aut fabrili, quæ plures medici, vel omnes); aut quæcumque omnino plures *eligunt* vel omnes, vel omnia, ut bonum; omnia enim bonum appetunt. Oportet autem, quidquid dicetur, nos ad id deducere, quod utile sit. Est autem simpliciter quidem melius et optabilius id, quod est secundum meliorem scientiam; alicui autem *optabilius est*, *quod est* secundum propriam *scientiam*.

5. Præterea *optabilius est* id, quod est hocce aliquid, eo, quod non est in genere; velut, justitia *homine* justo. Nam illud genere continetur, bono; hoc vero non: et illa quidem est id, quod bonum; hic vero non. Nihil enim dicitur esse id, quod genus, quod non est in genere; velut, albus homo non est id, quod color. Similiter vero etiam in ceteris.

6. Et optabile per se optabilius est optabili propter aliud; ut, bene valere *optabilius est*, quum exerceri; illud enim per se optabile est, hoc vero propter aliud. (7) Et quod est per se *optabilius est* eo, quod est per accidens; ut, amicos justos esse *optabilius est*, quam inimicos *justos esse*; illud enim per se optabile est; hoc vero per accidens; nam inimicos justos esse, per accidens optamus, ne nobis noceant. Est vero hoc idem cum præcedenti; differt tamen modo; nam amicos quidem esse justos per se optamus, etiamsi nihil inde ad nos redeat, etiamsi vel apud Indos sint. Inimicos autem *justos esse optamus* propter aliud, ne *nimirum* nobis noceant.

8. Et causa boni per se optabilior est causa per accidens; quemadmodum virtus *optabilior est* fortuna; nam illa quidem per se, hæc vero per accidens causa bonorum est; et si quid aliud est hujusmodi. Similiter vero etiam in contrario *res se habet*. Nam causa mali per se magis fugienda est, quam *causa mali* per accidens; ut, vitium, et fortuna. Nam illud quidem per se malum est; fortuna vero per accidens.

9. Et simpliciter bonum optabilius est eo, *quod* alicui *bonum est;* velut, valere, quam secari. Nam illud quidem simpliciter bonum est; hoc vero alicui eorum, quæ sectione indigent. (10) Et quod natura est *optabilius est* eo, quod non natura est; velut, justitia justo. Nam illa quidem natura est; hoc vero adscitum. (11) Et id, quod meliori, et majore honore digno inest, optabilius est. Velut, *quod* Deo *inest, optabilius* eo *est*, quod homini *inest;* et *quod* animæ *inest*, *melius est* eo, quod corpori. (12) Et proprium melioris melius est, quam proprium pejoris; velut proprium Dei melius est proprio hominis. Nam ratione quidem eorum, quæ sunt ambobus communia, nihil inter se differunt; propriis autem alterum ab altero differt. (13) Et quod in melioribus, aut prioribus, aut majore honore dignis est, melius est; ut, sanitas *melior* robore, et pulchritudine; nam illa quidem in humidis et siccis et calidis et frigidis, ut autem simpliciter dicam, *in illis sita est*, e quibus primis constat animal; hæc vero in posterioribus *sita sunt*, nam robur quidem in nervis et ossibus

ὀστοῖς, τὸ δὲ κάλλος τῶν μελῶν τις συμμετρία δοκεῖ εἶναι. (14) Καὶ τὸ τέλος τῶν πρὸς τὸ τέλος αἱρετώτερον δοκεῖ εἶναι, (15) καὶ δυοῖν τὸ ἔγγιον τοῦ τέλους. (16) Καὶ ὅλως τὸ πρὸς τὸ τοῦ βίου τέλος αἱρετώτερον μᾶλλον ἢ τὸ πρὸς ἄλλο τι, οἷον τὸ πρὸς εὐδαιμονίαν συντεῖνον ἢ τὸ πρὸς φρόνησιν. (17) Καὶ τὸ δυνατὸν τοῦ ἀδυνάτου. (18) Ἔτι δύο ποιητικῶν, οὗ τὸ τέλος βέλτιον. (19) Ποιητικοῦ δὲ καὶ τέλους ἐκ τοῦ ἀνάλογον, ὅταν πλείονι ὑπερέχῃ τὸ τέλος τοῦ τέλους ἢ ἐκεῖνο τοῦ οἰκείου ποιητικοῦ, οἷον εἰ ἡ εὐδαιμονία πλείονι ὑπερέχει ὑγιείας ἢ ὑγίεια ὑγιεινοῦ, τὸ ποιητικὸν εὐδαιμονίας βέλτιον ὑγιείας. Ὅσῳ γὰρ ἡ εὐδαιμονία ὑγιείας ὑπερέχει, τοσούτῳ καὶ τὸ ποιητικὸν τὸ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ ὑγιεινοῦ ὑπερέχει· ἡ δὲ ὑγίεια τοῦ ὑγιεινοῦ ἔλαττονι ὑπερεῖχεν· ὥστε πλείονι ὑπερέχει τὸ ποιητικὸν εὐδαιμονίας τοῦ ὑγιεινοῦ ἢ ἡ ὑγίεια τοῦ ὑγιεινοῦ. Δῆλον ἄρα ὅτι αἱρετώτερον τὸ ποιητικὸν εὐδαιμονίας τῆς ὑγιείας· τοῦ γὰρ αὐτοῦ πλείονι ὑπερέχει.

20. Ἔτι τὸ κάλλιον καθ' αὑτὸ καὶ τιμιώτερον καὶ ἐπαινετώτερον, οἷον φιλία πλούτου καὶ δικαιοσύνη ἰσχύος. Τὰ μὲν γὰρ καθ' αὑτὰ τῶν τιμίων καὶ ἐπαινετῶν, τὰ δ' οὐ καθ' αὑτὰ ἀλλὰ δι' ἕτερον· οὐδεὶς γὰρ τιμᾷ τὸν πλοῦτον δι' ἑαυτὸν ἀλλὰ δι' ἕτερον, τὴν δὲ φιλίαν καθ' αὑτό, καὶ εἰ μηδὲν μέλλει ἡμῖν ἕτερον ἀπ' αὐτῆς ἔσεσθαι.

positum est; pulchritudo autem membrorum apta quædam compositio videtur esse. (14) Et finis optabilior videtur esse iis, quæ ad finem diriguntur. (15) Ex duobus autem id, quod ad finem propius accedit. (16) Et omnino quod ad vitæ finem refertur *optabilius est* eo, quod ad aliud quiddam refertur. Velut, quod ad felicitatem tendit *optabilius est* eo, quod ad prudentiam. (17) Et possibile magis eligendum est, quam impossibile. (18) Porro, si duo sint efficientia, cujus finis melior est, *id ipsum melius erit.* (19) Quum autem *alterum sit* efficiens, et *alterum* finis, ex proportione *videndum est,* quando pluribus superet finis finem, quam is causam propriam efficientem; velut, si beatitudo pluribus superat sanitatem, quam sanitas salubre; quare efficiens beatitudinem melius est sanitate; quanto enim beatitudo sanitatem superat, tanto etiam efficiens beatitudinem salubre superat; sanitas autem salubri minus præstabat. Quare pluribus superat efficiens beatitudinem salubre, quam sanitas salubre. Manifestum igitur est, optabilius esse efficiens beatitudinem sanitate, quippe quod huic pluribus præstat.

20 Porro, pulchrius per se, et majore honore dignum, et magis laudandum *optabilius est*; velut, amicitia *optabilior est* divitiis, et justitia robore. Nam illa quidem per se inter honore digna et laudabilia sunt, hæc vero non per se, sed propter aliud; nemo enim honore dignas censet divitias per se, sed propter aliud; amicitiam vero per se, etiamsi nihil aliud ad nos redundaturum sit.

CAP. II.

De aliis locis.

Ἔτι ὅταν δύο τινὰ ᾖ σφόδρα ἀλλήλοις παραπλήσια καὶ μὴ δυνώμεθα ὑπεροχὴν μηδεμίαν συνιδεῖν τοῦ ἑτέρου πρὸς τὸ ἕτερον, ὁρᾶν ἀπὸ τῶν παρεπομένων· ᾧ γὰρ ἕπεται μεῖζον ἀγαθόν, τοῦθ' αἱρετώτερον. Ἂν δ' ᾖ τὰ ἑπόμενα κακά, ᾧ τὸ ἔλαττον ἀκολουθεῖ κακόν, τοῦθ' αἱρετώτερον. Ὄντων γὰρ ἀμφοτέρων αἱρετῶν, οὐδὲν κωλύει δυσχερές τι παρέπεσθαι. Διχῶς δ' ἀπὸ τοῦ ἕπεσθαι ἡ σκέψις· καὶ γὰρ πρότερον καὶ ὕστερον ἕπεται, οἷον τῷ μανθάνοντι τὸ μὲν ἀγνοεῖν πρότερον, τὸ δ' ἐπίστασθαι ὕστερον. Βέλτιον δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ ὕστερον ἑπόμενον. Λαμβάνειν οὖν τῶν ἑπομένων ὁπότερον ἂν ᾖ χρήσιμον.

2. Ἔτι τὰ πλείω ἀγαθὰ τῶν ἐλαττόνων, ἢ ἁπλῶς, ἢ ὅταν τὰ ἕτερα ἐν τοῖς ἑτέροις ὑπάρχῃ, τὰ ἐλάττω ἐν τοῖς πλείοσιν. Ἔνστασις, εἴ που θάτερον θατέρου χάριν· οὐδὲν γὰρ αἱρετώτερα τὰ ἄμφω τοῦ ἑνός, οἷον τὸ ὑγιάζεσθαι καὶ ἡ ὑγίεια τῆς ὑγιείας, ἐπειδὴ τὸ ὑγιάζεσθαι τῆς ὑγιείας ἕνεκεν αἱρούμεθα. Καὶ μὴ ἀγαθὰ δὲ ἀγαθῶν οὐδὲν κωλύει εἶναι αἱρετώτερα, οἷον εὐδαιμονίαν καὶ ἄλλο τι ὃ μή ἐστιν ἀγαθὸν δικαιοσύνης καὶ ἀνδρίας. (3) Καὶ ταὐτὰ μεθ' ἡδονῆς μᾶλλον ἢ ἄνευ ἡδονῆς. (4) Καὶ ταὐτὰ μετ' ἀλυπίας μᾶλλον ἢ μετὰ λύπης.

5. Καὶ ἕκαστον ἐν ᾧ καιρῷ μεῖζον δύναται, ἐν τούτῳ καὶ αἱρετώτερον, οἷον τὸ ἀλύπως ἐν τῷ γήρᾳ μᾶλλον ἢ ἐν τῇ νεότητι· μεῖζον γὰρ ἐν τῷ γήρᾳ δύναται. Κατὰ

Porro, si duo quædam sint valde inter se similia, nec, quid alterum alteri præstet, perspicere possimus, videndum est *hoc* ex consequentibus. Nam ad quod sequitur majus bonum, id magis eligendum est. Si vero consequentia mala sint; ad quod minus malum consequitur, id magis eligendum est. Nam si utraque sint eligenda, nihil prohibet molestum aliquid consequi. Bifariam autem ex consecutione consideratio *instituitur*. Nam et prius et posterius consequitur; velut, discentem ignorare quidem prius; scire autem posterius. Melius vero est utplurimum posterius consequens. Sumere ergo nos oportet ex consequentibus, utrumvis utile sit.

2. Porro, plura bona *anteponenda sunt* paucioribus, aut simpliciter, aut quando alterum in altero continetur, pauciora in pluribus. Instantia *inferri potest*, sicubi alterum alterius gratia *fit*; nihilo enim optabiliora ambo sunt uno; ut, sanari et valetudo *nihilo optabiliora sunt* sanitate; quandoquidem τὸ sanari sanitatis causa eligimus. Et non bona *nonnunquam* nihil prohibet esse magis eligenda, quam bona; velut, felicitatem, et aliud quid *adjunctum*, quod non est bonum, *magis eligendam esse*, quam justitia et fortitudo. (3) Et eadem cum voluptate *conjuncta* magis *eligenda sunt*, quam si voluptate destituta sint. (4) Et eadem cum indolentia magis *eligenda sunt*, quam si cum dolore *juncta sint*.

5. In quo etiam quidque tempore majorem vim habet, in hoc est etiam magis eligendum; velut, sine molestia vivere in senectute magis *eligendum est*, quam in juventute; majorem enim in senectute vim habet. Eadem

ταῦτα δὲ καὶ ἡ φρόνησις ἐν τῷ γήρᾳ αἱρετώτερον· οὐδεὶς γὰρ τοὺς νέους αἱρεῖται ἡγεμόνας διὰ τὸ μὴ ἀξιοῦν φρονίμους εἶναι. Ἡ δ' ἀνδρία ἀνάπαλιν· ἐν τῇ νεότητι γὰρ ἀναγκαιοτέρα ἡ κατὰ τὴν ἀνδρίαν ἐνέργεια. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ σωφροσύνη· μᾶλλον γὰρ οἱ νέοι τῶν πρεσβυτέρων ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν ἐνοχλοῦνται.

6. Καὶ ὃ ἐν παντὶ καιρῷ ἢ ἐν τοῖς πλείστοις χρησιμώτερον, οἷον δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη ἀνδρίας· αἱ μὲν γὰρ ἀεί, ἡ δὲ ποτὲ χρησίμη. (7) Καὶ ὃ πάντων ἐχόντων μηδὲν θατέρου δεόμεθα, ἢ ὃ ἐχόντων προσδεόμεθα τοῦ λοιποῦ, καθάπερ ἐπὶ δικαιοσύνης καὶ ἀνδρίας· δικαίων μὲν γὰρ πάντων ὄντων οὐδὲν χρήσιμος ἡ ἀνδρία, ἀνδρείων δὲ πάντων ὄντων χρήσιμος ἡ δικαιοσύνη.

8. Ἔτι ἐκ τῶν φθορῶν καὶ τῶν ἀποβολῶν καὶ τῶν γενέσεων καὶ τῶν λήψεων καὶ τῶν ἐναντίων· ὧν γὰρ αἱ φθοραὶ φευκτότεραι, αὐτὰ αἱρετώτερα. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποβολῶν καὶ τῶν ἐναντίων· οὗ γὰρ ἡ ἀποβολὴ ἢ τὸ ἐναντίον φευκτότερον, αὐτὸ αἱρετώτερον. Ἐπὶ δὲ τῶν γενέσεων καὶ τῶν λήψεων ἀνάπαλιν· ὧν γὰρ αἱ λήψεις καὶ αἱ γενέσεις αἱρετώτεραι, καὶ αὐτὰ αἱρετώτερα.

9. Ἄλλος τόπος, τὸ ἐγγύτερον τἀγαθοῦ βέλτιον καὶ αἱρετώτερον. (10) Καὶ τὸ ὁμοιότερον τἀγαθῷ, οἷον ἡ δικαιοσύνη δικαίου. (11) Καὶ τὸ τῷ βελτίονι αὐτοῦ ὁμοιότερον, καθάπερ τὸν Αἴαντα τοῦ Ὀδυσσέως φασὶ βελτίω τινὲς εἶναι, διότι ὁμοιότερος τῷ Ἀχιλλεῖ. Ἔνστασις τούτου ὅτι οὐκ ἀληθές· οὐδὲν γὰρ κωλύει μὴ ᾗ βέλτιστος ὁ Ἀχιλλεύς, ταύτῃ ὁμοιότερον εἶναι τὸν Αἴαντα, τοῦ ἑτέρου ὄντος μὲν ἀγαθοῦ μὴ ὁμοίου δέ. Σκοπεῖν δὲ καὶ εἰ ἐπὶ τὸ γελοιότερον εἴη ὅμοιον, καθάπερ ὁ πίθηκος τῷ ἀνθρώπῳ, τοῦ ἵππου μὴ ὄντος ὁμοίου· οὐ γὰρ κάλλιον ὁ πίθηκος, ὁμοιότερον δὲ τῷ ἀνθρώπῳ. (12) Πάλιν ἐπὶ δυοῖν, εἰ τὸ μὲν τῷ βελτίονι τὸ δὲ τῷ χείρονι ὁμοιότερον, εἴη ἂν βέλτιον τὸ τῷ βελτίονι ὁμοιότερον. Ἔχει δὲ καὶ τοῦτο ἔνστασιν· οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ μὲν τῷ βελτίονι ἠρέμα ὅμοιον εἶναι, τὸ δὲ τῷ χείρονι σφόδρα, οἷον εἰ ὁ μὲν Αἴας τῷ Ἀχιλλεῖ ἠρέμα, ὁ δ' Ὀδυσσεὺς τῷ Νέστορι σφόδρα. Καὶ εἰ τὸ μὲν τῷ βελτίονι ὅμοιον ἐπὶ τὰ χείρω ὅμοιον εἴη, τὸ δὲ τῷ χείρονι ἐπὶ τὰ βελτίω, καθάπερ ἵππος ὄνῳ καὶ πίθηκος ἀνθρώπῳ.

13. Ἄλλος, τὸ ἐπιφανέστερον τοῦ ἧττον τοιούτου, (14) καὶ τὸ χαλεπώτερον· μᾶλλον γὰρ ἀγαπῶμεν ἔχοντες ἃ μὴ ἔστι ῥᾳδίως λαβεῖν. (15) Καὶ τὸ ἰδιαίτερον τοῦ κοινοτέρου. (16) Καὶ τὸ τοῖς κακοῖς ἀκοινωνητότερον· αἱρετώτερον γὰρ ᾧ μηδεμία δυσχέρεια ἀκολουθεῖ ἢ ᾧ ἀκολουθεῖ.

17. Ἔτι εἰ ἁπλῶς τοῦτο τούτου βέλτιον, καὶ τὸ βέλτιστον τῶν ἐν τούτῳ βέλτιον τοῦ ἐν τῷ ἑτέρῳ βελτίστου, οἷον εἰ βέλτιον ἄνθρωπος ἵππου, καὶ ὁ βέλτιστος ἄνθρωπος τοῦ βελτίστου ἵππου βελτίων. (18) Καὶ εἰ τὸ βέλτιστον τοῦ βελτίστου βέλτιον, καὶ ἁπλῶς τοῦτο τούτου βέλτιον, οἷον εἰ ὁ βέλτιστος ἄνθρωπος τοῦ

ratione etiam prudentia in senectute optabilior est; nemo enim juvenes eliget duces, propterea quod eos non existimet prudentes esse. In fortitudine vero vice versa; nam in juventute magis necessaria est actio secundum fortitudinem. Similis vero etiam est ratio temperantiæ; magis enim juvenes cupiditatibus perturbantur, quam seniores.

6. Et quod in omni tempore, aut plerumque, utilius est, *magis eligendum est*; velut, justitia et prudentia *utiliores sunt* fortitudine; illæ enim semper *utiles sunt*: hæc vero aliquando tantum utilis est. (7) Et quod si omnes habeant, altero non indigemus, *magis eligendum est* quam id, quod si *omnes* habeant, indigemus reliquo; quemadmodum in justitia et fortitudine. Si enim omnes justi sint, nihil prodest fortitudo. Si vero omnes fortes sint, prodest justitia.

8. Porro, *argumenta ducenda sunt* ex corruptionibus et abjectionibus, et generationibus, et acceptionibus, et contrariis. Quorum enim corruptiones magis fugiendæ sunt, ea ipsa sunt magis eligenda. Similiter vero etiam in abjectionibus, et contrariis *res se habet.* Cujus enim abjectio magis fugienda est, quam contrarium, ipsum est optabilius. In generationibus vero et acceptionibus contra fit. Quorum enim acceptiones et generationes optabiliores sunt, ea quoque ipsa sunt magis eligenda.

9. Alius locus : quod ad bonum propius accedit, melius est et optabilius. (10) Et quod bono similius est; velut, justitia *bono similior* justo. (11) Et quod se meliori similius est; quemadmodum Ajacem nonnulli meliorem Ulysse dicunt esse, quoniam ille similior erat Achilli. Instantia adversus hoc est, quod id non verum sit; nihil enim prohibet quominus non, quatenus Achilles optimus sit, eatenus ei similior sit Ajax, quum alter bonus quidem sit, non tamen similis. Considerandum vero etiam est, num in iis quæ magis ridicula sunt, simile sit; quemadmodum simia est homini *similis*, quum equus quidem non sit similis; non enim pulchrior est simia, similior autem est homini. (12) Rursus, e duobus; si hoc quidem meliori, illud vero deteriori similius est; esset sane id melius, quod meliori similius est. Occurrit vero et huic instantia; nihil enim prohibet, alterum quidem meliori parum simile esse; alterum vero pejori valde simile; velut, si Ajax quidem Achilli parum similis est, Ulysses autem valde similis Nestori. Et si id, quod meliori simile est, quantum ad deteriora simile sit; id autem, quod pejori *simile est*, quantum ad meliora; quemadmodum equus asino, et simia homini *similes sunt.*

13. Alius *locus* : magis insigne minus insigni *anteponendum est.* (14) Et, difficilius *faciliori.* Magis enim diligimus ea quæ haud facile acquiramus. (15) Et magis proprium *anteponendum est* magis communi. (16) Et magis a malis segregatum *minus ab iis segregato.* Nam optabilius est id, quod nulla molestia consequitur, quam quod consequitur.

17. Porro, si hoc simpliciter illo melius est; etiam eorum optimum, quæ in hoc sunt, melius est optimo in altero; ut, si homo melior est equo, etiam optimus homo optimo equo melior est. (18) Et, si optimum optimo melius est, etiam simpliciter illud melius hoc est;

βελτίστου ἵππου βελτίων, καὶ ἁπλῶς ἄνθρωπος ἵππου βελτίων.

19. Ἔτι ὧν ἔστι τοὺς φίλους μετασχεῖν, αἱρετώτερα ἢ ὧν μή. (20) Καὶ ἃ πρὸς τὸν φίλον πρᾶξαι μᾶλλον βουλόμεθα ἢ ἃ πρὸς τὸν τυχόντα, ταῦτα αἱρετώτερα, οἷον τὸ δικαιοπραγεῖν καὶ εὖ ποιεῖν μᾶλλον ἢ τὸ δοκεῖν· τοὺς γὰρ φίλους εὖ ποιεῖν βουλόμεθα μᾶλλον ἢ δοκεῖν, τοὺς δὲ τυχόντας ἀνάπαλιν.

21. Καὶ τὰ ἐκ περιουσίας τῶν ἀναγκαίων βελτίω, ἐνίοτε δὲ καὶ αἱρετώτερα· βέλτιον γὰρ τοῦ ζῆν τὸ εὖ ζῆν, τὸ δὲ εὖ ζῆν ἐστιν ἐκ περιουσίας, αὐτὸ δὲ τὸ ζῆν ἀναγκαῖον. Ἐνίοτε δὲ τὰ βελτίω οὐχὶ καὶ αἱρετώτερα· οὐ γὰρ εἰ βελτίω, ἀναγκαῖον καὶ αἱρετώτερα· τὸ γοῦν φιλοσοφεῖν βέλτιον τοῦ χρηματίζεσθαι, ἀλλ' οὐχ αἱρετώτερον τῷ ἐνδεεῖ τῶν ἀναγκαίων. Τὸ δ' ἐκ περιουσίας ἐστίν, ὅταν ὑπαρχόντων τῶν ἀναγκαίων ἄλλα τινὰ προσκατασκευάζηταί τις τῶν καλῶν. Σχεδὸν δὲ ἴσως αἱρετώτερον τὸ ἀναγκαῖόν ἐστι, βέλτιον δὲ τὸ ἐκ περιουσίας.

22. Καὶ ὃ μὴ ἔστι παρ' ἄλλου πορίσασθαι ἢ ὃ ἔστι καὶ παρ' ἄλλου, οἷον πέπονθεν ἡ δικαιοσύνη πρὸς τὴν ἀνδρίαν. (23) Καὶ εἰ τόδε μὲν ἄνευ τοῦδε αἱρετόν, τόδε δὲ ἄνευ τοῦδε μή, οἷον δύναμις ἄνευ φρονήσεως οὐχ αἱρετόν, φρόνησις δ' ἄνευ δυνάμεως αἱρετόν. (24) Καὶ δυοῖν εἰ θάτερον ἀρνούμεθα, ἵνα τὸ λοιπὸν δόξῃ ἡμῖν ὑπάρχειν, ἐκεῖνο αἱρετώτερον ὃ βουλόμεθα δοκεῖν ὑπάρχειν, οἷον φιλοπονεῖν ἀρνούμεθα, ἵν' εὐφυεῖς εἶναι δόξωμεν.

25. Ἔτι οὗ τῇ ἀπουσίᾳ ἧττον ἐπιτιμητέον δυσφοροῦσι, τοῦτο αἱρετώτερον. (26) Καὶ οὗ τῇ ἀπουσίᾳ μὴ δυσφοροῦντι μᾶλλον ἐπιτιμητέον, τοῦτο αἱρετώτερον.

ut, si optimus homo optimo equo melior est, etiam simpliciter equo melior est.

19. Porro, quæcumque cum amicis communicare licet, optabiliora sunt iis quæ non *licet communicare*. (20) Et, quæ in amicum præstare magis cupimus, optabiliora sunt iis, quæ in quemvis *præstare cupimus*; ut, juste agere, et bene facere, magis *eligendum est*, quam *ita se habentem* videri; nam amicis bene facere cupimus magis, quam *benefacientes* videri; quibuslibet autem, contra.

21. Et non necessaria necessariis meliora sunt, nonnunquam vero etiam optabiliora. Melius enim, quam vivere, est bene vivere; bene vivere autem non est necessarium. ipsa vero vita necessaria est. Nonnunquam vero meliora non etiam sunt optabiliora; non enim, si meliora sunt, necesse est, ea quoque optabiliora esse; nam philosophari melius est, quam quæstum facere, sed non est magis eligendum indigenti rebus necessariis. Non necessarium vero, *hoc* est, quando, quum adsint necessaria, alia præterea quædam honesta parantur. Fere autem magis eligendum fortasse est necessarium; melius vero est non necessarium.

22. Et, quod ab alio suppeditari non potest, *magis eligendum est*, quam quod ab alio *suppeditari potest*; quemadmodum justitia ad fortitudinem affecta est. (23) Et si illud quidem sine hoc optabile est, hoc vero non sine illo, *illud optabilius est*. Ut, vis sine prudentia non optabilis est, prudentia vero optabilis sine vi. (24) Et ex duobus si alterum negamus, ut reliquum videatur nobis inesse; illud magis eligendum est, quod volumus inesse videri. Velut, laboriosos *nos esse* negamus, ut ingenio valere videamur.

25. Porro, cujus absentiam moleste ferentes minus reprehendendi sunt, hoc optabilius est. (26) Et cujus absentiam non ægre ferentes magis reprehendendi sunt, hoc optabilius est.

CAP. III.

De aliis locis.

Ἔτι τῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος τὸ ἔχον τὴν οἰκείαν ἀρετὴν τοῦ μὴ ἔχοντος. (2) Ἄμφω δ' ἐχόντων τὸ μᾶλλον ἔχον.

3. Ἔτι εἰ τὸ μὲν ποιεῖ ἀγαθὸν ἐκεῖνο ᾧ ἂν παρῇ, τὸ δὲ μὴ ποιεῖ, τὸ ποιοῦν αἱρετώτερον, καθάπερ καὶ θερμότερον τὸ θερμαῖνον τοῦ μή. (4) Εἰ δ' ἄμφω ποιεῖ, τὸ μᾶλλον ποιοῦν· ἢ εἰ τὸ βέλτιον καὶ κυριώτερον ποιεῖ ἀγαθόν, οἷον εἰ τὸ μὲν τὴν ψυχὴν τὸ δὲ τὸ σῶμα.

5. Ἔτι ἀπὸ τῶν πτώσεων καὶ τῶν χρήσεων καὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν ἔργων, καὶ ταῦτα δὲ ἀπ' ἐκείνων· ἀκολουθεῖ γὰρ ἀλλήλοις, οἷον εἰ τὸ δικαίως αἱρετώτερον τοῦ ἀνδρείως, καὶ ἡ δικαιοσύνη τῆς ἀνδρίας αἱρετώτερον· καὶ εἰ ἡ δικαιοσύνη τῆς ἀνδρίας αἱρετώτερον, καὶ τὸ δικαίως τοῦ ἀνδρείως. Παραπλησίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

6. Ἔτι εἴ τινος τοῦ αὐτοῦ τὸ μὲν μεῖζον ἀγαθόν ἐστι τὸ δὲ ἔλαττον, αἱρετώτερον τὸ μεῖζον. (7) Ἢ εἰ μείζονος μεῖζον θάτερον. (8) Ἀλλὰ καὶ εἰ δύο τινὰ τινὸς εἴη αἱρετώτερα, τὸ μᾶλλον αἱρετώτερον τοῦ ἧττον

Præterea, eorum, quæ eadem specie continentur, id, quod habet propriam virtutem, non habente *optabilius est*. (2) Si duo habeant id, quod magis habet, *optabilius est minus habente*.

3. Porro, si illud quidem facit bonum id, cui insit; hoc vero non facit; id quod facit, magis eligendum est; quemadmodum calidius est id, quod calefacit, eo, quod non *calefacit*. (4) Si vero ambo efficiunt *aliquid bonum*, magis efficiens optabilius est; aut si melius et magis præcipuum efficit bonum; ut, si illud quidem animam, hoc vero corpus *bonum efficit*.

5. Porro *sumantur argumenta* a casibus, et usibus, et actionibus, et operibus, et hæc ab illis *orta concludantur*. Nam sese mutuo consequuntur. Velut, si τὸ juste magis eligendum est, quam τὸ fortiter, etiam justitia magis eligenda est quam fortitudo. Et si justitia magis eligenda est quam fortitudo, etiam τὸ juste *magis eligendum est* quam τὸ fortiter. Similiter vero etiam in ceteris *res se habet*.

6. Porro, si eodem alterum sit majus bonum, alterum vero minus; optabilius est majus. (7) Aut si alterum sit majore majus. (8) Quin etiam, si duo quædam sint optabiliora alio quodam; magis optabilius minus optabiliore

αἱρετωτέρου αἱρετώτερον. (9) Ἔτι οὗ ἡ ὑπερβολὴ τῆς ὑπερβολῆς αἱρετωτέρα, καὶ αὐτὸ αἱρετώτερον, οἷον φιλία χρημάτων· αἱρετωτέρα γὰρ ἡ τῆς φιλίας ὑπερβολὴ τῆς τῶν χρημάτων. (10) Καὶ οὗ μᾶλλον ἂν ἕλοιτο 5 αὐτὸς αὑτῷ αἴτιος εἶναι ἢ οὗ ἕτερον, οἷον τοὺς φίλους τῶν χρημάτων.

11. Ἔτι ἐκ τῆς προσθέσεως, εἰ τῷ αὐτῷ προστιθέμενόν τι τὸ ὅλον αἱρετώτερον ποιεῖ. Εὐλαβεῖσθαι δὲ δεῖ προτείνειν ἐφ' ὧν τῷ μὲν ἑτέρῳ τῶν προστιθεμένων 10 χρῆται τὸ κοινὸν ἢ ἄλλως πως συνεργόν ἐστι, τῷ δὲ λοιπῷ μὴ χρῆται μηδὲ συνεργόν ἐστιν, οἷον πρίονα καὶ δρέπανον μετὰ τεκτονικῆς· αἱρετώτερον γὰρ ὁ πρίων συνδυαζόμενος, ἁπλῶς δὲ οὐχ αἱρετώτερον. (12) Πάλιν εἰ ἐλάττονι προστεθέν τι τὸ ὅλον μεῖζον ποιεῖ. 15 (13) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως· οὗ γὰρ ἀφαιρεθέντος ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ τὸ λειπόμενον ἔλαττον, ἐκεῖνο μεῖζον ἂν εἴη, ὁπότε ἀφαιρεθὲν τὸ λειπόμενον ἔλαττον ποιεῖ.

14. Καὶ εἰ τὸ μὲν δι' αὑτὸ τὸ δὲ διὰ τὴν δόξαν αἱρε- 20 τόν, οἷον ὑγίεια κάλλους. Ὅρος δὲ τοῦ πρὸς δόξαν τὸ μηδενὸς συνειδότος μὴ ἂν σπουδάσαι ὑπάρχειν. (15) Καὶ εἰ τὸ μὲν δι' αὑτὸ καὶ διὰ τὴν δόξαν αἱρετόν, τὸ δὲ διὰ θάτερον μόνον. (16) Καὶ ὁπότερον μᾶλλον δι' αὑτὸ τίμιον, τοῦτο καὶ βέλτιον καὶ αἱρετώτερον. Τιμιώτε- 25 ρον δ' ἂν εἴη καθ' αὑτό, ὃ μηδενὸς ἄλλου μέλλοντος ὑπάρξειν δι' αὑτὸ αἱρούμεθα μᾶλλον.

17. Ἔτι διελέσθαι ποσαχῶς τὸ αἱρετὸν λέγεται καὶ τίνων χάριν, οἷον τοῦ συμφέροντος ἢ τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ ἡδέος· τὸ γὰρ πρὸς ἅπαντα ἢ πρὸς τὰ πλείω χρήσιμον 30 αἱρετώτερον ἂν ὑπάρχοι τοῦ μὴ ὁμοίως. (18) Τῶν δ' αὐτῶν ἀμφοτέροις ὑπαρχόντων, ὁποτέρῳ μᾶλλον ὑπάρχει σκεπτέον, πότερον ἥδιον ἢ κάλλιον ἢ συμφερώτερον. (19) Πάλιν τὸ τοῦ βελτίονος ἕνεκεν αἱρετώτερον, οἷον τὸ ἀρετῆς ἕνεκεν ἢ ἡδονῆς. Ὁμοίως δὲ καὶ 35 ἐπὶ τῶν φευκτῶν· φευκτότερον γὰρ τὸ μᾶλλον ἐμποδιστικὸν τῶν αἱρετῶν, οἷον νόσος αἴσχους· καὶ γὰρ ἡδονῆς καὶ τοῦ σπουδαῖον εἶναι κωλυτικώτερον ἡ νόσος.

20. Ἔτι ἐκ τοῦ ὁμοίως δεικνύναι φευκτὸν καὶ αἱρετὸν τὸ προκείμενον· ἧττον γὰρ αἱρετὸν τὸ τοιοῦτον, 40 ὃ καὶ ἕλοιτ' ἄν τις ὁμοίως καὶ φύγοι, τοῦ ἑτέρου ὄντος αἱρετοῦ μόνον.

21. Τὰς μὲν οὖν πρὸς ἄλληλα συγκρίσεις, καθάπερ εἴρηται, ποιητέον.

optabilius est. (9) Porro, cujus exsuperantia optabilior est *alterius* exsuperantiâ, et ipsum optabilius est; ut, amicitia *optabilior est* opibus. Exsuperantia enim amicitiæ optabilior est *exsuperantiâ* opum. (10) Et, quod ipsum sibi quisque parare malit, quam alterum, *id huic anteponendum est;* ut amici opibus.

11. Præterea, ex adjunctione *argumentandum est*, si eidem rei adjunctum quidpiam totum faciat optabilius. Cavere autem oportet, ne proponamus, in quibus altero eorum, quæ conjunguntur, utatur *id quod utriusque* commune est, vel alio quodam modo una adjuvet, reliquo autem non utatur, nec una adjuvet. Velut, serram et falcem cum fabrica conjunctam; quarum serra si conjuncta sit, optanda magis est, simpliciter vero non sit expetenda magis. (12) Rursus, si quid ad minus additum majus totum efficiat. (13) Similiter vero etiam ex detractione *argumentandum est.* Quo enim ab eodem detracto, reliquum minus sit, id sane majus fuerit, quandoquidem ablatum reliquum facit minus.

14. Et, si illud quidem per se, hoc vero propter existimationem hominum eligendum est; velut sanitas *optabilior est* pulchritudine. Definitio autem ad gloriam spectantis est: nemine conscio, non dare operam, ut aliquid sit. (15) Et, si illud quidem per se, et propter existimationem hominum eligendum est, hoc vero propter alteram solam; *illud magis eligendum est.* (16) Et, quod magis est propter se honore dignum, id etiam melius est et optabilius. Majore honore autem dignum est per se, quod, etiamsi nihil aliud ei adfuerit, per se potius eligimus.

17. Præterea, distinguere *nos oportet*, quot modis eligendum dicatur, et quorum gratia; velut, num utilitatis, aut honesti, aut jucundi gratia. Nam quod ad omnia, aut ad plura utile est, eo est optabilius, quod non similiter *utile est.* (18) Quum autem eadem ambobus insunt; utri magis insint, videndum est; *velut,* utrum dulcius, aut pulchrius, aut utilius. (19) Rursus, id, quod melioris causa est optabilius, ut, quod virtutis causa, quam quod voluptatis causa *optabilius est.* Similis vero etiam est ratio fugiendorum. Nam magis fugiendum est id, quod eligenda magis impedit; ut, morbus *magis fugiendus est, quam* deformitas; nam et voluptati et honestati morbus magis obstat.

20. Porro, ex eo *argumenta ducenda sunt*, quod propositum similiter fugiendum et eligendum sit. Nam minus tale eligendum est, quod etiam aliquis similiter eligat et fugiat, quum alterum tantummodo eligendum sit.

21. Comparationes igitur inter se, quemadmodum dictum est, faciendæ sunt.

CAP. IV.

De utilitate horum locorum ad probandum, quodvis aut eligendum, aut fugiendum esse.

Οἱ αὐτοὶ δὲ τόποι χρήσιμοι καὶ πρὸς τὸ δεικνύναι 45 ὁτιοῦν αἱρετὸν ἢ φευκτόν· ἀφαιρεῖν γὰρ μόνον δεῖ τὴν πρὸς ἕτερον ὑπεροχήν. Εἰ γὰρ τὸ τιμιώτερον αἱρετώτερον, καὶ τὸ τίμιον αἱρετόν, καὶ εἰ τὸ χρησιμώτερον αἱρετώτερον, καὶ τὸ χρήσιμον αἱρετόν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ὅσα τοιαύτην ἔχει τὴν σύγκρι- 50 σιν. (2) Ἐπ' ἐνίων γὰρ εὐθέως κατὰ τὴν πρὸς ἕτερον σύγκρισιν καὶ ὅτι αἱρετὸν ἑκάτερον ἢ τὸ ἕτερον λέ-

Iidem vero loci utiles etiam sunt ad probandum, quodvis esse eligendum aut fugiendum. Detrahenda enim modo excellentia est, qua alterum alteri præstat. Nam si honore dignius magis eligendum est, etiam honore dignum eligendum est; et si utilius magis eligendum, etiam utile eligendum est. Similiter vero etiam in reliquis, quæ ita comparantur. (2) Sunt autem quædam, e quorum inter se comparatione, statim quoque utrumque expetendum esse, aut alterum, declaramus; velut, si illud quidem naturâ

γομεν, οἷον ὅταν τὸ μὲν φύσει ἀγαθὸν τὸ δὲ μὴ φύσει λέγωμεν· τὸ γὰρ φύσει ἀγαθὸν δῆλον ὅτι αἱρετόν ἐστιν.

bonum, hoc vero non naturâ *bonum* dicamus. Nam naturâ bonum, manifestum est, esse eligendum.

CAP. V.

De locis a majore et minore.

Ληπτέον δ' ὅτι μάλιστα καθόλου τοὺς τόπους περὶ τοῦ μᾶλλον καὶ τοῦ μείζονος· ληφθέντες γὰρ οὕτως 5 πρὸς πλείω χρήσιμοι ἂν εἴησαν. (2) Ἔστι δ' αὐτῶν τῶν εἰρημένων ἐνίους καθόλου μᾶλλον ποιεῖν μικρὸν παραλλάσσοντα τῇ προσηγορίᾳ, (3) οἷον τὸ φύσει τοιοῦτο τοῦ μὴ φύσει τοιούτου μᾶλλον τοιοῦτο. (4) Καὶ εἰ τὸ μὲν ποιεῖ τὸ δὲ μὴ ποιεῖ τὸ ἔχον τοιόνδε ἢ ᾧ ἂν 10 ὑπάρχῃ, μᾶλλον τοιοῦτο ὃ ποτε ποιεῖ ἢ ὃ μὴ ποιεῖ. (5) Εἰ δ' ἄμφω ποιεῖ, τὸ μᾶλλον ποιοῦν τοιοῦτο.

6. Ἔτι εἰ τοῦ αὐτοῦ τινὸς τὸ μὲν μᾶλλον τὸ δὲ ἧττον τοιοῦτο· καὶ εἰ τὸ μὲν τοιούτου μᾶλλον τοιοῦτο, τὸ δὲ μὴ τοιούτου τοιοῦτον, δῆλον ὅτι τὸ πρῶτον μᾶλ-15 λον τοιοῦτο. (7) Ἔτι ἐκ τῆς προσθέσεως, εἰ τῷ αὐτῷ προστιθέμενον τὸ ὅλον μᾶλλον ποιεῖ τοιοῦτο, (8) ἢ εἰ τῷ ἧττον τοιούτῳ προστιθέμενον τὸ ὅλον μᾶλλον ποιεῖ τοιοῦτο. (9) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐκ τῆς ἀφαιρέσεως· οὗ γὰρ ἀφαιρεθέντος τὸ λειπόμενον ἧττον τοιοῦτο, αὐτὸ μᾶλ-20 λον τοιοῦτο. (10) Καὶ τὰ τοῖς ἐναντίοις ἀμιγέστερα μᾶλλον τοιαῦτα, οἷον λευκότερον τὸ τῷ μέλανι ἀμιγέστερον. (11) Ἔτι παρὰ τὰ εἰρημένα πρότερον, τὸ μᾶλλον ἐπιδεχόμενον τὸν οἰκεῖον τοῦ προκειμένου λόγον, οἷον εἰ τοῦ λευκοῦ ἐστὶ λόγος χρῶμα διακριτικὸν 25 ὄψεως, λευκότερον ὅ ἐστι μᾶλλον χρῶμα διακριτικὸν ὄψεως.

Sumendi autem sunt a majore et minore loci quam maxime universales. Nam si ita sumantur, ad plura concludenda utiles fuerint. (2) Licet vero nonnullos ex dictis magis universales efficere, paululum immutata appellatione: (3) velut, quod naturâ tale est, magis est tale, quam quod non naturâ tale est. (4) Et, si illud quidem efficit, hoc vero non efficit id, quod illud vel hoc habet, tale, sive *id*, cui *illud vel hoc* forte insit; magis tale *est id*, quod aliquando efficit, quam, quod non efficit. (5) Si vero ambo efficiunt *rem talem;* id quod magis efficit talem.

6. Porro, si ejusdem alicujus illud quidem magis, hoc vero minus tale *sit;* et si alterum quidem tali *re* sit magis tale, alterum vero non *sit* tali re *magis* tale; manifestum est, primum esse magis tale. (7) Præterea *argumentandum est* ex adjunctione, si eidem adjunctum aliquid totum magis faciat tale. (8) Aut si minus tali adjunctum totum magis faciat tale. (9) Similiter etiam ex detractione; quo enim ablato, reliquum minus tale est, ipsum magis tale est. (10) Et quæ cum contrariis minus mixta sunt, magis talia sunt; velut, albius est, quod nigro minus mixtum est. (11) Porro, præter supra dicta, quod magis recipit propriam propositæ rei definitionem; ut, si albi definitio est, color adspectum oculi dividens; albius *erit*, quod magis est color adspectum oculi dividens.

CAP. VI.

De locis ab accidente ad problemata particularia.

Ἂν δ' ἐπὶ μέρους καὶ μὴ καθόλου τὸ πρόβλημα τεθῇ, πρῶτον μὲν οἱ εἰρημένοι καθόλου κατασκευαστικοὶ ἢ ἀνασκευαστικοὶ τόποι πάντες χρήσιμοι. Καθόλου 30 γὰρ ἀναιροῦντες ἢ κατασκευάζοντες καὶ ἐπὶ μέρους δείκνυμεν· εἰ γὰρ παντὶ ὑπάρχει, καὶ τινί, καὶ εἰ μηδενί, οὐδὲ τινί. (2) Μάλιστα δ' ἐπίκαιροι καὶ κοινοὶ τῶν τόπων οἵ τ' ἐκ τῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν συστοίχων καὶ τῶν πτώσεων· ὁμοίως γὰρ ἔνδοξον τὸ ἀξιῶσαι, 35 εἰ πᾶσα ἡδονὴ ἀγαθόν, καὶ λύπην πᾶσαν εἶναι κακόν, τῷ εἴ τις ἡδονὴ ἀγαθόν, καὶ λύπην εἶναί τινα κακόν. Ἔτι εἴ τις αἴσθησις μή ἐστι δύναμις, καὶ ἀναισθησία τις οὐκ ἔστιν ἀδυναμία· καὶ εἴ τι ὑποληπτὸν ἐπιστητόν, καὶ ὑπόληψίς τις ἐπιστήμη. Πάλιν εἴ τι τῶν 40 ἀδίκων ἀγαθόν, καὶ τῶν δικαίων τι κακόν· καὶ εἴ τι τῶν δικαίως κακόν, καὶ τῶν ἀδίκως τι ἀγαθόν· καὶ εἴ τι τῶν ἡδέων φευκτόν, ἡδονή τις φευκτόν. Κατὰ ταὐτὰ δὲ καὶ εἴ τι τῶν ἡδέων ὠφέλιμον, ἡδονή τις ὠφέλιμον. (3) Καὶ ἐπὶ τῶν φθαρτικῶν δὲ καὶ τῶν γενέ-45 σεων καὶ φθορῶν ὡσαύτως. Εἰ γάρ τι φθαρτικὸν ἡδονῆς ἢ ἐπιστήμης ὂν ἀγαθόν ἐστιν, εἴη ἄν τις ἡδονὴ ἢ ἐπιστήμη τῶν κακῶν. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ φθορά τις ἐπιστήμης τῶν ἀγαθῶν ἢ ἡ γένεσις τῶν κακῶν, ἔσται

Si vero particulariter nec universaliter problema positum fuerit; primum quidem dicti loci omnes utiles sunt tam ad confirmandum, quam ad evertendum. Universaliter enim evertentes aut confirmantes etiam particulariter probamus. Nam si *aliquid* omni inest, etiam alicui *inest;* et si nulli, neque alicui *inest.* (2) Maxime autem idonei et communes sunt ex his locis, qui *sumuntur* ab oppositis, et conjugatis, et a casibus; nam æque probabiliter postulatur, si omnis voluptas bonum est, etiam omnem tristitiam malum esse, et, si aliqua voluptas bonum est, etiam aliquem dolorem malum esse. Præterea, si quis sensus non est facultas, etiam sensus privatio non est imbecillitas; et si aliquid opinabile est scientiæ subjectum, existimatio quædam est scientia. Rursus, si aliquid ex injustis bonum est, etiam justorum aliquid malum est; et si aliquid injuste factum malum est, etiam aliquid juste factum bonum erit; et si quid ex jucundis fugiendum est, *etiam* voluptas aliqua inter fugienda erit. Secundum eadem vero etiam, si quid ex jucundis utile est, *etiam* voluptas quædam bonum erit. (3) Et in corrumpentibus quoque, et generationibus, et corruptionibus, eodem modo *res se habet.* Nam si aliquid corrumpens voluptatem aut scientiam bonum est; certe quædam voluptas aut scientia erit in malis; similiter vero etiam, si corruptio aliqua scientiæ est in bonis; aut si generatio in malis;

τις ἐπιστήμη τῶν κακῶν, οἷον εἰ τὸ ἐπιλανθάνεσθαι ἅ τις αἰσχρὰ ἔπραξε τῶν ἀγαθῶν ἢ τὸ ἀναμιμνήσκεσθαι τῶν κακῶν, εἴη ἂν τὸ ἐπίστασθαι ἅ τις αἰσχρὰ ἔπραξε τῶν κακῶν. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων·
5 ἐν ἅπασι γὰρ ὁμοίως τὸ ἔνδοξον.

4. Ἔτι ἐκ τοῦ μᾶλλον καὶ ἧττον καὶ ὁμοίως. Εἰ γὰρ μᾶλλον μὲν τῶν ἐξ ἄλλου γένους τι τοιοῦτο, ἐκείνων δὲ μηδέν ἐστιν, οὐδ' ἂν τὸ εἰρημένον εἴη τοιοῦτον, οἷον εἰ μᾶλλον μὲν ἐπιστήμη τις ἀγαθὸν ἢ ἡδονή,
10 μηδεμία δ' ἐπιστήμη ἀγαθόν, οὐδ' ἂν ἡδονὴ εἴη. Καὶ ἐκ τοῦ ὁμοίως δὲ καὶ ἧττον ὡσαύτως· ἔσται γὰρ καὶ ἀναιρεῖν καὶ κατασκευάζειν, πλὴν ἐκ μὲν τοῦ ὁμοίως ἀμφότερα, ἐκ δὲ τοῦ ἧττον κατασκευάζειν μόνον, ἀνασκευάζειν δὲ οὔ. Εἰ γὰρ ὁμοίως δύναμίς τις
15 ἀγαθὸν καὶ ἐπιστήμη, ἔστι δέ τις δύναμις ἀγαθόν, καὶ ἐπιστήμη ἐστίν· εἰ δὲ μηδεμία δύναμις, οὐδ' ἐπιστήμη. Εἰ δ' ἧττον δύναμίς τις ἀγαθὸν ἢ ἐπιστήμη, ἔστι δέ τις δύναμις ἀγαθόν, καὶ ἐπιστήμη· εἰ δὲ μηδεμία δύναμις ἀγαθόν, οὐκ ἀνάγκη καὶ ἐπιστήμην
20 μηδεμίαν εἶναι ἀγαθόν. Δῆλον οὖν ὅτι κατασκευάζειν μόνον ἐκ τοῦ ἧττον ἔστιν.

5. Οὐ μόνον δ' ἐξ ἄλλου γένους ἔστιν ἀνασκευάζειν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λαμβάνοντι τὸ μάλιστα τοιοῦτον, οἷον εἰ κεῖται ἐπιστήμη τις ἀγαθόν, δειχθείη δ' ὅτι
25 φρόνησις οὐκ ἀγαθόν, οὐδ' ἄλλη οὐδεμία ἔσται, ἐπεὶ οὐδ' ἡ μάλιστα δοκοῦσα. (6) Ἔτι ἐξ ὑποθέσεως, ὁμοίως ἀξιώσαντα, εἰ ἑνί, καὶ πᾶσιν ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν, οἷον εἰ ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατος, καὶ τὰς ἄλλας, εἰ δ' αὕτη μή, μηδὲ τὰς ἄλλας. Εἰ μὲν
30 οὖν ὑπάρχειν τινὶ κεῖται, δεικτέον ὅτι οὐχ ὑπάρχει τινί· ἀκολουθήσει γὰρ διὰ τὴν ὑπόθεσιν τὸ μηδενὶ ὑπάρχειν. Εἰ δέ τινι μὴ ὑπάρχον κεῖται, δεικτέον ὅτι ὑπάρχει τινί· καὶ γὰρ οὕτως ἀκολουθήσει τὸ πᾶσιν ὑπάρχειν. Δῆλον δ' ἐστὶν ὅτι ὁ ὑποτιθέμενος ποιεῖ
35 τὸ πρόβλημα καθόλου ἐπὶ μέρους τεθέν· τὸν γὰρ ἐπὶ μέρους ὁμολογοῦντα καθόλου ἀξιοῖ ὁμολογεῖν, ἐπειδή, εἰ ἑνί, καὶ πᾶσιν ὁμοίως ἀξιοῖ ὑπάρχειν.

7. Ἀδιορίστου μὲν οὖν ὄντος τοῦ προβλήματος, μοναχῶς ἀνασκευάζειν ἐνδέχεται, οἷον εἰ ἔφησεν ἡδονὴν
40 ἀγαθὸν εἶναι ἢ μὴ ἀγαθόν, καὶ μηδὲν ἄλλο προσδιώρισεν. Εἰ μὲν γάρ τινα ἔφησεν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι, δεικτέον καθόλου ὅτι οὐδεμία, εἰ μέλλει ἀναιρεῖσθαι τὸ προκείμενον. Ὁμοίως δὲ καὶ εἴ τινα ἔφησεν ἡδονὴν μὴ εἶναι ἀγαθόν, δεικτέον καθόλου ὅτι πᾶσα· ἄλλως
45 δ' οὐκ ἐνδέχεται ἀναιρεῖν. Ἐὰν γὰρ δείξωμεν ὅτι ἐστί τις ἡδονὴ οὐκ ἀγαθὸν ἢ ἀγαθόν, οὔπω ἀναιρεῖται τὸ προκείμενον. Δῆλον οὖν ὅτι ἀναιρεῖν μὲν μοναχῶς ἐνδέχεται, κατασκευάζειν δὲ διχῶς· ἄν τε γὰρ καθόλου δείξωμεν ὅτι πᾶσα ἡδονὴ ἀγαθόν, ἄν τε ὅτι ἐστί τις ἡδονὴ
50 ἀγαθόν, δεδειγμένον ἔσται τὸ προκείμενον. Ὁμοίως δὲ κἂν δέῃ διαλεχθῆναι ὅτι ἐστί τις ἡδονὴ οὐκ ἀγαθόν, ἐὰν δείξωμεν ὅτι οὐδεμία ἀγαθὸν ἢ ὅτι τις οὐκ ἀγαθόν, διειλεγμένοι ἐσόμεθα ἀμφοτέρως, καὶ καθόλου καὶ ἐπὶ μέρους, ὅτι ἐστί τις ἡδονὴ οὐκ ἀγαθόν. (8) Διωρισμέ-

erit aliqua scientia inter mala. Velut, si oblivio flagitiorum alicujus in bonis est, aut reminiscentia in malis; certe scientia eorum, quæ turpiter aliquis egit, in malis erit. Similiter vero etiam in reliquis. In omnibus enim æque probabile inest.

4. Præterea *argumenta ducenda sunt* ex eo, quod magis, et minus, et similiter *inest*. Nam si quid eorum, quæ ex alio genere sunt, sit magis tale quid, illorum tamen nullum sit *tale;* ne id quidem, quod dictum est, fuerit tale. Velut, si magis quidem scientia aliqua, quam voluptas, bonum est, nulla autem scientia bonum est, certe neque voluptas bonum erit. Et ex eo, quod similiter, et minus *inest*, eodem modo. Licebit enim et evertere, et confirmare *problema;* præterquam quod ex eo, quod est similiter, ambo *facere licet;* ex eo autem, quod minus est, confirmare tantum *licet*, non vero evertere; nam si similiter facultas quædam est bonum, et scientia, est autem aliqua facultas bonum; etiam scientia bonum est. At si nulla facultas *bonum est*, ne scientia quidem *bonum erit*. Si autem facultas quædam minus bonum est, quam scientia, est autem aliqua facultas bonum; etiam scientia bonum erit. Si vero nulla facultas bonum est, non necesse est, etiam nullam scientiam esse bonum. Manifestum igitur est, confirmari tantum posse ex eo, quod minus est.

5. Non solum autem ex alio genere licet evertere *problema*, verum etiam ex eodem, si sumamus id, quod maxime tale est; velut, si positum sit, scientiam aliquam bonum esse, ostendatur vero, prudentiam non esse bonum, nec ulla alia erit *scientia in bonis*, quum neque ea sit, quæ maxime videtur esse. (6) Præterea *argumentandum est* ex hypothesi similiter, quum postulemus, si uni *insit aut non insit*, etiam omnibus inesse aut non inesse; velut, si anima hominis sit immortalis, etiam ceteras *esse immortales*; et si hæc non sit, ne ceteras quidem esse. Si igitur alicui inesse positum sit, probandum est, cuidam non inesse; consequetur enim propter hypothesin, ut nulli insit. Si autem positum sit, alicui non inesse, probandum est, cuidam inesse; nam et sic consequetur, ut omnibus insit. Manifestum autem est, ita supponentem facere problema universale, quod positum fuerat particulare. Nam qui carticulariter concedi *postulat*, universaliter postulat concedi; quia, si uni insit, etiam omnibus similiter inesse censet.

7. Quum igitur problema sit indefinitum, uno modo everti potest; velut, si quis dixerit, voluptatem bonum esse, aut non bonum, nec aliud quicquam definiendi causa adjecerit. Nam si dixerit, aliquam voluptatem bonum esse, probandum est universaliter, nullam *bonum esse*, si futurum est, ut evertatur *problema* propositum. Similiter vero etiam, si dixerit, voluptatem aliquam non esse bonum, probandum est universaliter, omnem *esse bonum;* alias enim everti nequit *problema*. Nam si probaverimus, quandam voluptatem non esse bonum, aut *esse* bonum; nondum evertitur *problema* propositum. Patet ergo, uno tantum modo everti posse *problema*, confirmari autem duplici *modo*. Sive enim universaliter ostenderimus, omnem voluptatem esse bonum, sive, aliquam voluptatem esse bonum, probatum erit, quod erat propositum. Similiter vero, etiamsi nos oporteret disserendo probare, aliquam voluptatem non bonum esse, si probaverimus, nullam esse bonum, aut, aliquam non esse bonum, probaverimus utroque modo, et universaliter, et particulariter, aliquam voluptatem non esse bonum.

νης δὲ τῆς θέσεως οὔσης, διχῶς ἀναιρεῖν ἔσται, οἷον εἰ τεθείη τινὶ μὲν ὑπάρχειν ἡδονῇ ἀγαθῷ εἶναι, τινὶ δ' οὐχ ὑπάρχειν· εἴτε γὰρ πᾶσα δειχθείη ἡδονὴ ἀγαθὸν εἴτε μηδεμία, ἀνῃρημένον ἔσται τὸ προκείμενον. (9) Εἰ 5 δὲ μίαν ἡδονὴν μόνην ἀγαθὸν ἔθηκεν εἶναι, τριχῶς ἐνδέχεται ἀναιρεῖν· δείξαντες γὰρ ὅτι πᾶσα ἢ ὅτι οὐδεμία ἢ ὅτι πλείους μιᾶς ἀγαθόν, ἀνῃρηκότες ἐσόμεθα τὸ προκείμενον. (10) Ἐπὶ πλεῖον δὲ τῆς θέσεως διορισθείσης, οἷον ὅτι ἡ φρόνησις μόνη τῶν ἀρετῶν ἐπιστήμη, τετρα-10 χῶς ἔστιν ἀναιρεῖν· δειχθέντος γὰρ ὅτι πᾶσα ἀρετὴ ἐπιστήμη ἢ ὅτι οὐδεμία ἢ ὅτι καὶ ἄλλη τις, οἷον ἡ δικαιοσύνη, ἢ ὅτι αὐτὴ ἡ φρόνησις οὐκ ἐπιστήμη, ἀνῃρημένον ἔσται τὸ προκείμενον.

11. Χρήσιμον δὲ καὶ τὸ ἐπιβλέπειν ἐπὶ τὰ καθ' 15 ἕκαστα, ἐν οἷς ὑπάρχειν τι ἢ μὴ εἴρηται, καθάπερ ἐν τοῖς καθόλου προβλήμασιν. (12) Ἔτι δ' ἐν τοῖς γένεσιν ἐπιβλεπτέον, διαιροῦντα κατ' εἴδη μέχρι τῶν ἀτόμων, καθὰ προείρηται· ἄν τε γὰρ παντὶ φαίνηται ὑπάρχον ἄν τε μηδενί, πολλὰ προενέγκαντι ἀξιωτέον 20 καθόλου ὁμολογεῖν ἢ φέρειν ἔνστασιν ἐπὶ τίνος οὐχ οὕτως. (13) Ἔτι ἐφ' ὧν ἔστιν ἢ εἴδει ἢ ἀριθμῷ διορίσαι τὸ συμβεβηκός, σκεπτέον εἰ μηδὲν τούτων ὑπάρχει, οἷον ὅτι ὁ χρόνος οὐ κινεῖται οὐδ' ἐστὶ κίνησις, καταριθμησάμενον πόσα εἴδη κινήσεως· εἰ γὰρ μηδὲν τούτων 25 ὑπάρχει τῷ χρόνῳ, δῆλον ὅτι οὐ κινεῖται οὐδ' ἐστὶ κίνησις. Ὁμοίως δὲ καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ οὐκ ἀριθμός, διελόμενον ὅτι πᾶς ἀριθμὸς ἢ περιττὸς ἢ ἄρτιος· εἰ γὰρ ἡ ψυχὴ μήτε περιττὸν μήτ' ἄρτιον, δῆλον ὅτι οὐκ ἀριθμός.

30 14. Πρὸς μὲν οὖν τὸ συμβεβηκὸς διὰ τῶν τοιούτων καὶ οὕτως ἐπιχειρητέον.

(8) Quum autem thesis est definita, duplici modo licebit evertere *problema;* velut, si positum fuerit, cuidam quidem voluptati inesse bonum, cuidam autem non inesse; sive enim omnem voluptatem probatum fuerit esse bonum, sive nullam, eversum erit quod propositum erat. (9) Si vero posuerit aliquis, unam modo voluptatem bonum esse, tribus modis everti potest *problema;* nam si ostenderimus, omnem, vel nullam, vel plures unâ *voluptates* esse bonum, everterimus quod erat propositum. (10) Quum autem thesis magis adhuc definita fuerit; veluti, ex virtutibus prudentiam solam esse scientiam, quattuor modis licet evertere *problema.* Nam si ostenderimus, omnem virtutem scientiam esse, aut nullam, aut etiam aliam quandam, e. c. justitiam, aut prudentiam ipsam non esse scientiam, eversum erit quod propositum erat.

11. Utile etiam est respicere ad singularia, in quibus inesse aliquid, aut non *inesse,* dictum est, quemadmodum in universalibus problematibus. (12) Præterea vero ad genera respiciendum est, dividendo *ea* secundum species usque ad individua, quemadmodum antea dictum fuit. Sive enim omni videatur inesse, sive nulli, quum multa *aliquis* attulerit, postulandum est, ut *adversarius* universaliter *inesse* concedat, aut instantiam inferat, qua in re non ita *sit.* (13) Præterea, in quibus liceat vel specie, vel numero, definire accidens, considerandum est an nullum horum insit : velut, *si probandum sit,* tempus non moveri, neque esse motum, enumerando *probandum est,* quot sint motus species. Nam si horum nulla insit tempori, manifestum est, hoc non moveri, nec esse motum. Similiter vero etiam *probandum est,* animam non esse numerum, dividendo, omnem numerum aut esse imparem, aut parem; si enim anima neque sit impar, neque par, patet *eam* non esse numerum.

14. Ad accidens igitur aliquod *confirmandum vel refellendum* per talia, et hac ratione argumentandum est.

LIBER IV.

CAP. I.

De locis ad problema generis.

Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ τῶν πρὸς τὸ γένος καὶ τὸ ἴδιον ἐπισκεπτέον. Ἔστι δὲ ταῦτα στοιχεῖα τῶν πρὸς τοὺς ὅρους· περὶ αὐτῶν δὲ τούτων ὀλιγάκις αἱ σκέψεις 35 γίνονται τοῖς διαλεγομένοις. (2) Ἂν δὴ τεθῇ γένος τινὸς τῶν ὄντων, πρῶτον μὲν ἐπιβλέπειν ἐπὶ πάντα τὰ συγγενῆ τῷ λεχθέντι, εἴ τινος μὴ κατηγορεῖται, καθάπερ ἐπὶ τοῦ συμβεβηκότος, οἷον εἰ τῆς ἡδονῆς τἀγαθὸν γένος κεῖται, εἴ τις ἡδονὴ μὴ ἀγαθόν· εἰ γὰρ 40 τοῦτο, δῆλον ὅτι οὐ γένος τἀγαθὸν τῆς ἡδονῆς· τὸ γὰρ γένος κατὰ πάντων τῶν ὑπὸ τὸ αὐτὸ εἶδος κατηγορεῖται. (3) Εἶτα εἰ μὴ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται, ἀλλ' ὡς συμβεβηκός, καθάπερ τὸ λευκὸν τῆς χιόνος, ἢ ψυχῆς τὸ κινούμενον ὑφ' αὑτοῦ. Οὔτε γὰρ ἡ χιὼν ὅπερ λευ-45 κόν, διόπερ οὐ γένος τὸ λευκὸν τῆς χιόνος, οὔθ' ἡ ψυχὴ ὅπερ κινούμενον· συμβέβηκε δ' αὐτῇ κινεῖσθαι, καθάπερ καὶ τῷ ζῴῳ πολλάκις βαδίζειν τε καὶ βαδίζοντι εἶναι· ἔτι τὸ κινούμενον οὐ τί ἐστιν, ἀλλά τι ποιοῦν

Post hæc vero ea, quæ ad genus et proprium pertinent, consideranda sunt. Sunt autem hæc elementa eorum, quæ ad definitiones conferunt; de illis ipsis vero inter disserentes raro quæritur. (2) Si igitur positum sit genus alicujus eorum, quæ sunt, primum quidem respicere nos oportet ad omnia ejusdem ac dictum generis, an *illud* de aliquo *horum* non prædicetur, ut fit in accidenti. Velut, si voluptatis genus statuatur bonum, *videndum est,* sitne aliqua voluptas non bonum. Nam si hoc sit, manifestum est, bonum non esse genus voluptatis. Nam genus de omnibus sub ipso speciebus prædicatur. (3) Deinde *considerandum est,* an non prædicetur ratione ejus quid est, sed ut accidens, quemadmodum album de nive, aut de anima id, quod a se ipso movetur. Neque enim nix idem est, quod album; quare album non est genus nivis; neque anima est id, quod movetur; accidit vero ei, ut moveatur, quemadmodum sæpe animali, ut ambulet, et ambulans sit; porro, quod movetur, non quid est, sed quid agens

ἢ πάσχον σημαίνειν ἔοικεν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ λευκόν· οὐ γάρ τί ἐστιν ἡ χιών, ἀλλὰ ποιόν τι δηλοῖ. Ὥστ' οὐδέτερον αὐτῶν ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται.

4. Μάλιστα δ' ἐπὶ τὸν τοῦ συμβεβηκότος ὁρισμὸν ἐπιβλέπειν, εἰ ἐφαρμόττει ἐπὶ τὸ ῥηθὲν γένος, οἷον καὶ τὰ νῦν εἰρημένα. Ἐνδέχεται γὰρ κινεῖν τι αὐτὸ ἑαυτὸ καὶ μή, ὁμοίως δὲ καὶ λευκὸν εἶναι καὶ μή. Ὥστ' οὐδέτερον αὐτῶν γένος ἀλλὰ συμβεβηκός, ἐπειδὴ συμβεβηκὸς ἐλέγομεν ὃ ἐνδέχεται ὑπάρχειν τινὶ καὶ μή.

5. Ἔτι εἰ μὴ ἐν τῇ αὐτῇ διαιρέσει τὸ γένος καὶ τὸ εἶδος, ἀλλὰ τὸ μὲν οὐσία τὸ δὲ ποιόν, ἢ τὸ μὲν πρός τι τὸ δὲ ποιόν, οἷον ἡ μὲν χιὼν καὶ ὁ κύκνος οὐσία, τὸ δὲ λευκὸν οὐκ οὐσία ἀλλὰ ποιόν, ὥστ' οὐ γένος τὸ λευκὸν τῆς χιόνος οὐδὲ τοῦ κύκνου. Πάλιν ἡ μὲν ἐπιστήμη τῶν πρός τι, τὸ δ' ἀγαθὸν καὶ τὸ καλὸν ποιόν, ὥστ' οὐ γένος τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ καλὸν τῆς ἐπιστήμης· τὰ γὰρ τῶν πρός τι γένη καὶ αὐτὰ τῶν πρός τι δεῖ εἶναι, καθάπερ ἐπὶ τοῦ διπλασίου· καὶ γὰρ τὸ πολλαπλάσιον, ὃν γένος τοῦ διπλασίου, καὶ αὐτὸ τῶν πρός τί ἐστιν. Καθόλου δ' εἰπεῖν, ὑπὸ τὴν αὐτὴν διαίρεσιν δεῖ τὸ γένος τῷ εἴδει εἶναι· εἰ γὰρ τὸ εἶδος οὐσία, καὶ τὸ γένος, καὶ εἰ ποιὸν τὸ εἶδος, καὶ τὸ γένος ποιόν τι, οἷον εἰ τὸ λευκὸν ποιόν τι, καὶ τὸ χρῶμα. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

6. Πάλιν εἰ ἀνάγκη ἢ ἐνδέχεται τοῦ τεθέντος ἐν τῷ γένει μετέχειν τὸ γένος. Ὅρος δὲ τοῦ μετέχειν τὸ ἐπιδέχεσθαι τὸν τοῦ μετεχομένου λόγον. Δῆλον οὖν ὅτι τὰ μὲν εἴδη μετέχει τῶν γενῶν, τὰ δὲ γένη τῶν εἰδῶν οὔ· τὸ μὲν γὰρ εἶδος ἐπιδέχεται τὸν τοῦ γένους λόγον, τὸ δὲ γένος τὸν τοῦ εἴδους οὔ. Σκεπτέον οὖν εἰ μετέχει ἢ ἐνδέχεται μετέχειν τοῦ εἴδους τὸ ἀποδοθὲν γένος, οἷον εἴ τις τοῦ ὄντος ἢ τοῦ ἑνὸς γένος τι ἀποδοίη· συμβήσεται γὰρ μετέχειν τὸ γένος τοῦ εἴδους· κατὰ πάντων γὰρ τῶν ὄντων τὸ ὂν καὶ τὸ ἓν κατηγορεῖται, ὥστε καὶ ὁ λόγος αὐτῶν.

7. Ἔτι εἰ κατά τινος τὸ ἀποδοθὲν εἶδος ἀληθεύεται, τὸ δὲ γένος μή, οἷον εἰ τὸ ὂν ἢ τὸ ἐπιστητὸν τοῦ δοξαστοῦ γένος τεθείη. Κατὰ γὰρ τοῦ μὴ ὄντος τὸ δοξαστὸν κατηγορηθήσεται· πολλὰ γὰρ τῶν μὴ ὄντων δοξαστά. Ὅτι δὲ τὸ ὂν ἢ τὸ ἐπιστητὸν οὐ κατηγορεῖται κατὰ τοῦ μὴ ὄντος, δῆλον. Ὥστ' οὐ γένος τὸ ὂν οὐδὲ τὸ ἐπιστητὸν τοῦ δοξαστοῦ· καθ' ὧν γὰρ τὸ εἶδος κατηγορεῖται, καὶ τὸ γένος δεῖ κατηγορεῖσθαι.

8. Πάλιν εἰ μηδενὸς τῶν εἰδῶν ἐνδέχεται μετέχειν τὸ τεθὲν ἐν τῷ γένει· ἀδύνατον γὰρ τοῦ γένους μετέχειν μηδενὸς τῶν εἰδῶν μετέχον, ἂν μή τι τῶν κατὰ τὴν πρώτην διαίρεσιν εἰδῶν ᾖ· ταῦτα δὲ τοῦ γένους μόνον μετέχει. Ἂν οὖν ἡ κίνησις γένος τῆς ἡδονῆς τεθῇ, σκεπτέον εἰ μήτε φορὰ μήτ' ἀλλοίωσις ἡ ἡδονὴ μήτε τῶν λοιπῶν τῶν ἀποδοθεισῶν κινήσεων μηδεμία· δῆλον γὰρ ὅτι οὐδενὸς ἂν τῶν εἰδῶν μετέχοι· ὥστ' οὐδὲ τοῦ γένους, ἐπειδὴ ἀναγκαῖόν ἐστι τὸ τοῦ γένους μετέχον καὶ τῶν εἰδῶν τινὸς μετέχειν· ὥστ' οὐκ ἂν εἴη εἶδος ἡ ἡδονὴ κινήσεως, οὐδὲ τῶν ἀτόμων [οὐδὲ] τῶν ὑπὸ τὸ

aut patiens indicare videtur. Similiter vero etiam album; non enim nix quid est, sed quale quid significat. Quamobrem neutrum eorum ratione ejus quid est prædicatur.

4. Maxime autem respicere oportet ad accidentis definitionem, an ea quadret ad dictum genus. Exemplo sint etiam modo dicta. Contingit enim, ut aliqnid se ipsum moveat, et non *moveat;* similiter vero etiam, ut album sit, et non album sit. Quare neutrum eorum genus est, sed *utrumque est* accidens; si quidem accidens dicebamus esse, quod contingit inesse alicui, et non *inesse.*

5. Porro *videndum est*, an non in eadem divisione *sint* genus et species; sed illud quidem *sit* substantia, hæc vero quale; sive illud quidem relatum, hæc vero quale. Velut, nix quidem et cygnus substantiæ sunt; album vero non est substantia, sed quale. Quare album non est genus nivis, neque cygni. Rursus scientia quidem est ex relatis; bonum autem et honestum est quale. Quare bonum aut honestum non est genus scientiæ. Nam relatorum genera ipsa quoque ex relatorum nhmero esse oportet; quemadmodum in duplo; namque multiplum, quum genus sit dupli, et ipsum inter relata est. Ut universaliter autem loquar, sub eadem divisione, sub qua species, genus esse debet; nam si species substantia est, etiam genus *substantia erit;* et si quale quid species est, etiam genus quale quid *erit*. Velut, si album quale quid, etiam color. Similiter vero in reliquis quoque.

6. Rursus *videndum est*, an necesse sit, aut an contingat, ejus, quod in genere positum est, genus esse particeps. Definitio autem participandi est, τὸ recipere ejus definitionem, quod communicatur. Patet igitur, species quidem participes esse generum; genera vero specierum non *similiter;* nam species quidem recipit definitionem generis; genus autem non *recipit* speciei *definitionem.* Considerandum igitur est, an genus propositum particeps sit, aut contingat illi, ut speciei particeps sit. Velut, si quis Entis, aut Unius genus declararet τὸ *Aliquid;* nam accidet, ut genus particeps sit speciei; de omnibus enim, quæ sunt, Ens et Unum prædicantur; quare etiam eorum definitio.

7. Porro, si de aliquo proposita species vere dicitur, non autem genus; velut, si ens, aut scibile, genus positum fuerit τοῦ opinabilis. Nam de Non ente opinabile prædicabitur; multa enim eorum, quæ non sunt, opinabilia sunt. Ens vero aut scibile non prædicari de Non ente, manifestum est. Quare neque Ens, neque scibile, genus est opinabilis; de quibus enim species prædicatur, de iis etiam genus prædicari debet.

8. Rursus *considerandum est*, an nullius speciei particeps esse possit id, quod positum est in genere. Impossibile est enim, id, quod nullius speciei particeps est, generis particeps esse, nisi aliquid sit ex iis speciebus, quæ sub prima divisione sunt. Hæc vero genus tantum participant. Si igitur motus positus fuerit genus voluptatis; considerandum est, an neque corruptio, neque alteratio sit voluptas, neque ullus ex reliquis motibus propositis; nam manifestum est, eam nullius speciei participem esse; quare neque generis; quandoquidem necessarium est, id, quod genus participat, etiam alicujus ex speciebus particeps esse. Quare voluptas non fuerit species motus, neque individuorum,

εἶδος τὸ τῆς κινήσεως ὄντων. Καὶ γὰρ τὰ ἄτομα μετέχει τοῦ γένους καὶ τοῦ εἴδους, οἷον ὁ τὶς ἄνθρωπος καὶ ἀνθρώπου μετέχει καὶ ζῴου.

9. Ἔτι εἰ ἐπὶ πλέον λέγεται τοῦ γένους τὸ ἐν τῷ 5 γένει τεθέν, οἷον τὸ δοξαστὸν τοῦ ὄντος· καὶ γὰρ τὸ ὂν καὶ τὸ μὴ ὂν δοξαστόν, ὥστ' οὐκ ἂν εἴη τὸ δοξαστὸν εἶδος τοῦ ὄντος· ἐπὶ πλέον γὰρ ἀεὶ τὸ γένος τοῦ εἴδους λέγεται. (10) Πάλιν εἰ ἐπ' ἴσων τὸ εἶδος καὶ τὸ γένος λέγεται, οἷον εἰ τῶν πᾶσιν ἑπομένων τὸ μὲν εἶδος τὸ 10 δὲ γένος τεθείη, καθάπερ τὸ ὂν καὶ τὸ ἕν· παντὶ γὰρ τὸ ὂν καὶ τὸ ἕν, ὥστ' οὐδέτερον οὐδετέρου γένος, ἐπειδὴ ἐπ' ἴσων λέγεται. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὸ πρῶτον καὶ ἡ ἀρχὴ ἐπ' ἄλληλα τεθείη· ἥ τε γὰρ ἀρχὴ πρῶτον καὶ τὸ πρῶτον ἀρχή, ὥστ' ἢ ἀμφότερα εἰρημένα 15 ταὐτόν ἐστιν ἢ οὐδέτερον οὐδετέρου γένος. Στοιχεῖον δὲ πρὸς ἅπαντα τὰ τοιαῦτα τὸ ἐπὶ πλέον τὸ γένος ἢ τὸ εἶδος καὶ τὴν διαφορὰν λέγεσθαι· ἐπ' ἔλαττον γὰρ καὶ ἡ διαφορὰ τοῦ γένους λέγεται.

11. Ὁρᾶν δὲ καὶ εἴ τινος τῶν ἀδιαφόρων εἴδει μή 20 ἐστι τὸ εἰρημένον γένος ἢ μὴ δόξειεν ἄν, κατασκευάζοντι δέ, εἰ ἔστι τινός· ταὐτὸν γὰρ πάντων τῶν ἀδιαφόρων εἴδει γένος. Ἂν οὖν ἑνὸς δειχθῇ, δῆλον ὅτι πάντων, κἂν ἑνὸς μή, δῆλον ὅτι οὐδενός, οἷον εἴ τις ἀτόμους τιθέμενος γραμμὰς τὸ ἀδιαίρετον γένος αὐτῶν φήσειεν 25 εἶναι· τῶν γὰρ διαίρεσιν ἐχουσῶν γραμμῶν οὐκ ἔστι τὸ εἰρημένον γένος, ἀδιαφόρων οὐσῶν κατὰ τὸ εἶδος· ἀδιάφοροι γὰρ ἀλλήλαις κατὰ τὸ εἶδος αἱ εὐθεῖαι γραμμαὶ πᾶσαι.

neque eorum, quæ sub motus specie sunt. Nam individua quoque participant genus et speciem; velut, aliquis homo etiam hominis particeps est, et animalis.

9. Porro, *videndum est* an id, quod in genere positum est, latius quam genus pateat; velut opinabile *latius patet* quam ens. Nam et quod est, et quod non est, opinabile est. Quare opinabile sane non fuerit species entis; nam genus semper latius patet, quam species. (10) Rursus, an de totidem rebus genus et species dicatur. Velut, si eorum, quæ omnibus consequentia sunt, illud quidem ut genus; hoc vero ut species positum fuerit; quemadmodum τὸ Ens, et τὸ Unum. Omni enim τὸ Ens, et τὸ Unum *consequentia sunt;* quare neutrum neutrius genus est, quum de totidem rebus dicantur. Similiter vero etiam, si τὸ primum, et τὸ principium, alterum sub altero positum fuerit; nam principium est primum; et primum est principium. Quare aut utraque dicta idem sunt, aut neutrum est neutrius genus. Elementum vero omnium hujusmodi *locorum* est, quod genus latius pateat, quam species et differentia; nam et differentia de paucioribus dicitur, quam genus.

11. Videre autem etiam *nos oportet*, an id, quod dictum est, non sit alicujus eorum specie non differentium genus, an non videatur esse. Confirmanti vero *problema videndum est*, an sit alicujus *eorum genus*. Idem enim est omnium specie non differentium genus. Si igitur unius *genus esse* demonstratum sit, manifestum est, esse omnium; sin vero non unius *genus esse demonstratum sit*, patet, esse nullius; ut, si quis, ponens individuas lineas, dixerit, insecabile esse earum genus. Linearum enim, quæ dividi possunt, non est genus id quod dictum est, quum non differant secundum speciem; omnes enim rectæ lineæ secundum speciem inter se non differunt.

CAP. II.

De aliis locis.

Σκοπεῖν δὲ καὶ εἴ τι ἄλλο γένος ἐστὶ τοῦ ἀποδο- 30 θέντος εἴδους, ὃ μήτε περιέχει τὸ ἀποδοθὲν γένος μήθ' ὑπ' ἐκεῖνό ἐστιν, οἷον εἴ τις τῆς δικαιοσύνης τὴν ἐπιστήμην θείη γένος. Ἔστι γὰρ καὶ ἡ ἀρετὴ γένος, καὶ οὐδέτερον τῶν γενῶν τὸ λοιπὸν περιέχει, ὥστ' οὐκ ἂν εἴη ἡ ἐπιστήμη γένος τῆς δικαιοσύνης· δοκεῖ 35 γάρ, ὅταν ἓν εἶδος ὑπὸ δύο γένη ᾖ, τὸ ἕτερον ὑπὸ τοῦ ἑτέρου περιέχεσθαι. Ἔχει δ' ἀπορίαν ἐπ' ἐνίων τὸ τοιοῦτο. Δοκεῖ γὰρ ἐνίοις ἡ φρόνησις ἀρετή τε καὶ ἐπιστήμη εἶναι, καὶ οὐδέτερον τῶν γενῶν ὑπ' οὐδετέρου περιέχεσθαι· οὐ μὴν ὑπὸ πάντων γε συγχω- 40 ρεῖται τὴν φρόνησιν ἐπιστήμην εἶναι. Εἰ δ' οὖν τις συγχωροίη τὸ λεγόμενον ἀληθὲς εἶναι, ἀλλά τό γε ὑπ' ἄλληλα ἢ ὑπὸ ταὐτὸ ἄμφω γίγνεσθαι τὰ τοῦ αὐτοῦ γένη τῶν ἀναγκαίων δόξειεν ἂν εἶναι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης συμβαίνει· ἄμφω γὰρ ὑπὸ 45 τὸ αὐτὸ γένος ἐστίν· ἑκάτερον γὰρ αὐτῶν ἕξις καὶ διάθεσίς ἐστιν. Σκεπτέον οὖν εἰ μηδέτερον ὑπάρχει τῷ ἀποδοθέντι γένει. Εἰ γὰρ μήθ' ὑπ' ἄλληλά ἐστι τὰ γένη μήθ' ὑπὸ ταὐτὸν ἄμφω, οὐκ ἂν εἴη τὸ ἀποδοθὲν γένος.

2. Σκοπεῖν δὲ δεῖ καὶ τὸ γένος τοῦ ἀποδοθέντος γέ- 50 νους, καὶ οὕτως ἀεὶ τὸ ἐπάνω γένος, εἰ πάντα κατηγορεῖται τοῦ εἴδους καὶ εἰ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται·

Considerare autem etiam *nos oportet*, num quid aliud sit genus speciei propositæ, quod neque contineat propositum genus, neque sub illo sit; velut, si quis scientiam ponat esse genus justitiæ. Nam est virtus quoque genus; et neutrum genus reliquum continet; quare scientia non fuerit genus justitiæ. Videtur enim, quando una species sub duobus generibus est, alterum *genus* sub altero contineri. Dubitationi autem hoc in nonnullis obnoxium est. Nam videtur nonnullis prudentia et virtus et scientia esse, et neutrum genus altero contineri. Neque tamen ab omnibus conceditur, prudentiam esse scientiam. Quodsi quis autem concederet, vere hoc dictum esse, at certe videtur necesse esse, ejusdem genera aut subalterna, aut sub eodem ambo genere esse; quemadmodum et in virtute, et in scientia accidit; nam ambo sub eodem genere sunt; utrumque enim eorum habitus et dispositio est. Considerandum ergo est, an neutrum insit proposito generi. Nam si genera neque subalterna sunt, neque ambo sub eodem *genere;* id, quod propositum est, non fuerit genus.

2. Considerare vero etiam *nos oportet* genus generis propositi, et sic semper genus superius, an omnia de specie prædicentur, et an ratione ejus quid est prædicentur,

πάντα γὰρ τὰ ἐπάνω γένη κατηγορεῖσθαι δεῖ τοῦ εἴδους ἐν τῷ τί ἐστιν. Εἰ οὖν που διαφωνεῖ, δῆλον ὅτι οὐ γένος τὸ ἀποδοθέν. Πάλιν εἰ μετέχει τὸ γένος τοῦ εἴδους, ἢ αὐτὸ ἢ τῶν ἐπάνω τι γενῶν· οὐδενὸς γὰρ τῶν 5 ὑποκάτω τὸ ἐπάνω μετέχει. Ἀνασκευάζοντι μὲν οὖν καθάπερ εἴρηται χρηστέον· κατασκευάζοντι δέ, ὁμολογουμένου μὲν ὑπάρχειν τῷ εἴδει τοῦ ῥηθέντος γένους, ὅτι δ' ὡς γένος ὑπάρχει ἀμφισβητουμένου, ἀπόχρη τὸ δεῖξαί τι τῶν ἐπάνω γενῶν ἐν τῷ τί ἐστι τοῦ εἴδους 10 κατηγορούμενον. Ἑνὸς γὰρ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορουμένου, πάντα καὶ τὰ ἐπάνω τούτου καὶ τὰ ὑποκάτω, ἄνπερ κατηγορῆται τοῦ εἴδους, ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορηθήσεται· ὥστε καὶ τὸ ἀποδοθὲν γένος ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται. Ὅτι δ' ἑνὸς ἐν τῷ τί ἐστι κατη-15 γορουμένου πάντα τὰ λοιπά, ἄνπερ κατηγορῆται, ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορηθήσεται, δι' ἐπαγωγῆς ληπτέον. Εἰ δ' ἁπλῶς ὑπάρχειν ἀμφισβητεῖται τὸ ἀποδοθὲν γένος, οὐκ ἀπόχρη τὸ δεῖξαι τῶν ἐπάνω τι γενῶν ἐν τῷ τί ἐστι τοῦ εἴδους κατηγορούμενον· οἷον εἴ τις τῆς 20 βαδίσεως γένος ἀπέδωκε τὴν φοράν, οὐκ ἀπόχρη τὸ δεῖξαι διότι κίνησίς ἐστιν ἡ βάδισις πρὸς τὸ δεῖξαι ὅτι φορά ἐστιν, ἐπειδὴ καὶ ἄλλαι κινήσεις εἰσίν, ἀλλὰ προσδεικτέον ὅτι οὐδενὸς μετέχει ἡ βάδισις τῶν κατὰ τὴν αὐτὴν διαίρεσιν εἰ μὴ τῆς φορᾶς. Ἀνάγκη γὰρ τὸ τοῦ 25 γένους μετέχον καὶ τῶν εἰδῶν τινὸς μετέχειν τῶν κατὰ τὴν πρώτην διαίρεσιν. Εἰ οὖν ἡ βάδισις μήτ' αὐξήσεως μήτε μειώσεως μήτε τῶν ἄλλων κινήσεων μετέχει, δῆλον ὅτι τῆς φορᾶς ἂν μετέχοι, ὥστ' εἴη ἂν γένος ἡ φορὰ τῆς βαδίσεως.

30 3. Πάλιν ἐφ' ὧν τὸ εἶδος τὸ τεθὲν ὡς γένος κατηγορεῖται, σκοπεῖν εἰ καὶ τὸ ἀποδοθὲν γένος ἐν τῷ τί ἐστιν αὐτῶν τούτων κατηγορεῖται ὧνπερ τὸ εἶδος, ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὰ ἐπάνω τοῦ γένους πάντα. Εἰ γάρ που διαφωνεῖ, δῆλον ὅτι οὐ γένος τὸ ἀποδοθέν· εἰ γὰρ ἦν γένος, 35 ἅπαντ' ἂν καὶ τὰ ἐπάνω τούτου καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖτο, ὧνπερ καὶ τὸ εἶδος ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται. Ἀνασκευάζοντι μὲν οὖν χρήσιμον, εἰ μὴ κατηγορεῖται τὸ γένος ἐν τῷ τί ἐστιν ὧνπερ καὶ τὸ εἶδος κατηγορεῖται· κατασκευάζοντι δ', εἰ κατηγορεῖ-40 ται ἐν τῷ τί ἐστι, χρήσιμον. Συμβήσεται γὰρ τὸ γένος καὶ τὸ εἶδος τοῦ αὐτοῦ ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖσθαι, ὥστε τὸ αὐτὸ ὑπὸ δύο γένη γίνεται. Ἀναγκαῖον οὖν ὑπ' ἄλληλα τὰ γένη εἶναι. Ἂν οὖν δειχθῇ, ὃ βουλόμεθα γένος κατασκευάσαι, μὴ ὂν ὑπὸ τὸ εἶδος, δῆλον 45 ὅτι τὸ εἶδος ὑπὸ τοῦτ' ἂν εἴη, ὥστε δεδειγμένον ἂν εἴη ὅτι γένος τοῦτο.

4. Σκοπεῖν δὲ καὶ τοὺς λόγους τῶν γενῶν, εἰ ἐφαρμόττουσιν ἐπί τε τὸ ἀποδοθὲν εἶδος καὶ τὰ μετέχοντα τοῦ εἴδους. Ἀνάγκη γὰρ τοὺς τῶν γενῶν λόγους κα-50 τηγορεῖσθαι τοῦ εἴδους καὶ τῶν μετεχόντων τοῦ εἴδους· εἰ οὖν που διαφωνεῖ, δῆλον ὅτι οὐ γένος τὸ ἀποδοθέν.

5. Πάλιν εἰ τὴν διαφορὰν ὡς γένος ἀπέδωκεν, οἷον εἰ τὸ ἀθάνατον γένος θεοῦ. Διαφορὰ γάρ ἐστι ζῴου τὸ ἀθάνατον, ἐπειδὴ τῶν ζῴων τὰ μὲν θνητὰ τὰ δ' ἀθάνατα.

Nam quodvis superius genus prædicari debet de specie ratione ejus quid est. Sicubi igitur discrepat, manifestum est, id, quod est propositum, non esse genus. Rursus, *videndum est* an genus particeps sit speciei, sive ipsum, sive aliquod superiorum generum; nam superius genus nullius inferiorum particeps est. Refellenti igitur *problema, hoc loco*, ita ut diximus, utendum est. Confirmanti vero, si quidem concedatur, genus propositum inesse speciei. Si vero dubitetur, quin ut genus insit, sufficit probare, aliquod superiorum generum ratione ejus quid est de specie prædicari. Nam si unum ratione ejus quid est prædicatur, omnia quoque hoc superiora, et inferiora, si quidem de specie prædicentur, ratione ejus quid est prædicabuntur; quare etiam propositum genus ratione ejus quid est prædicatur. Quod autem, si unum ratione ejus quid est prædicatur, et omnia reliqua, si quidem prædicantur, ratione ejus quid est prædicabuntur, per inductionem sumendum est. Si vero dubitatur, quin simpliciter insit propositum genus, non sufficit probare, aliquod superiorum generum ratione ejus quid est de specie prædicari; velut, si ingressus genus aliquis dixerit esse lationem, non sufficit probare, ingressum esse motum, ad probandum, eum esse lationem; quoniam et alii motus sunt; sed insuper demonstrandum est, ingressum nullius participem esse eorum, quæ sub eadem divisione sunt, præterquam lationis. Nam necesse est, id, quod generis particeps est, etiam alicujus earum specierum particeps esse, quæ in prima *generis* divisione sunt. Si igitur ingressus neque accretionis, neque imminutionis, neque ceterorum motuum particeps est, patet, eum lationis participem esse; quare latio utique fuerit genus ingressus.

3. Rursus, de quibus species proposita ut genus prædicatur, considerandum est, an etiam genus propositum ratione ejus quid est de his ipsis prædicetur, de quibus etiam species *prædicatur*. Similiter vero etiam, an superiora omnia de genere *prædicentur*. Sicubi enim discrepat, manifestum fit, id, quod propositum est, non esse genus. Nam si esset genus, omnia quoque eo superiora, et hoc ipsum, ratione ejus quid est de iis prædicarentur, de quibus etiam species ratione ejus quid est prædicatur. Refellenti igitur *problema* utile est, si genus non ratione ejus quid est de iis prædicatur, de quibus etiam species prædicatur. Confirmanti vero, si ratione ejus quid est prædicatur, utile est. Nam accidet, et genus et speciem de eodem ratione ejus quid est prædicari; quare idem sub duobus generibus constituitur. Necessarium ergo est, ut genera sint subalterna. Si igitur demonstratum sit, id, quod ut genus confirmare volumus, non esse sub specie, patet, speciem fore sub ipso. Quare demonstratum fuerit, hoc esse genus.

4. Considerare vero etiam *nos oportet* definitiones generum, an quadrent illæ ad speciem propositam et quæ speciem participant. Necesse enim est, definitiones generum prædicari de specie et de iis, quæ speciem participant. Sicubi igitur discrepat, patet, id quod propositum est, non esse genus.

5. Rursus *videndum est,* an aliquis differentiam ut genus tradiderit. Velut, si immortale *dixit esse* genus dei. Nam differentia animalis est immortale; quoniam animalium illa quidem mortalia, hæc vero immortalia

Δῆλον οὖν ὅτι διημάρτηται· οὐδενὸς γὰρ ἡ διαφορὰ γένος ἐστίν. Ὅτι δὲ τοῦτ' ἀληθές, δῆλον· οὐδεμία γὰρ διαφορὰ σημαίνει τί ἐστιν, ἀλλὰ μᾶλλον ποιόν τι, καθάπερ τὸ πεζὸν καὶ τὸ δίπουν.

6. Καὶ εἰ τὴν διαφορὰν εἰς τὸ γένος ἔθηκεν, οἷον τὸ περιττὸν ὅπερ ἀριθμόν. Διαφορὰ γὰρ ἀριθμοῦ τὸ περιττόν, οὐκ εἶδός ἐστιν. Οὐδὲ δοκεῖ μετέχειν ἡ διαφορὰ τοῦ γένους· πᾶν γὰρ τὸ μετέχον τοῦ γένους ἢ εἶδος ἢ ἄτομόν ἐστιν, ἡ δὲ διαφορὰ οὔτε εἶδος οὔτε ἄτομόν ἐστιν. Δῆλον οὖν ὅτι οὐ μετέχει τοῦ γένους ἡ διαφορά, ὥστ' οὐδὲ τὸ περιττὸν εἶδος ἂν εἴη, ἀλλὰ διαφορά, ἐπειδὴ οὐ μετέχει τοῦ γένους.

7. Ἔτι εἰ τὸ γένος εἰς τὸ εἶδος ἔθηκεν, οἷον τὴν ἅψιν ὅπερ συνοχὴν ἢ τὴν μίξιν ὅπερ κρᾶσιν, ἢ ὡς Πλάτων ὁρίζεται φορὰν τὴν κατὰ τόπον κίνησιν. Οὐ γὰρ ἀναγκαῖον τὴν ἅψιν συνοχὴν εἶναι, ἀλλ' ἀνάπαλιν τὴν συνοχὴν ἅψιν· οὐ γὰρ πᾶν τὸ ἁπτόμενον συνέχεται, ἀλλὰ τὸ συνεχόμενον ἅπτεται. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν· οὔτε γὰρ ἡ μίξις ἅπασα κρᾶσις (ἡ γὰρ τῶν ξηρῶν μίξις οὐκ ἔστι κρᾶσις) οὐθ' ἡ κατὰ τόπον μεταβολὴ πᾶσα φορά· ἡ γὰρ βάδισις οὐ δοκεῖ φορὰ εἶναι· σχεδὸν γὰρ ἡ φορὰ ἐπὶ τῶν ἀκουσίως τόπον ἐκ τόπου μεταβαλλόντων λέγεται, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀψύχων συμβαίνει. Δῆλον δ' ὅτι καὶ ἐπὶ πλέον λέγεται τὸ εἶδος τοῦ γένους ἐν τοῖς ἀποδοθεῖσι, δέον ἀνάπαλιν γίνεσθαι.

8. Πάλιν εἰ τὴν διαφορὰν εἰς τὸ εἶδος ἔθηκεν, οἷον τὸ ἀθάνατον ὅπερ θεόν. Συμβήσεται γὰρ ἐπ' ἴσης ἢ ἐπὶ πλεῖον τὸ εἶδος λέγεσθαι· ἀεὶ γὰρ ἡ διαφορὰ ἐπ' ἴσης ἢ ἐπὶ πλεῖον τοῦ εἴδους λέγεται. (9 Ἔτι εἰ τὸ γένος εἰς τὴν διαφοράν, οἷον τὸ χρῶμα ὅπερ συγκριτικὸν ἢ τὸν ἀριθμὸν ὅπερ περιττόν. (10) Καὶ εἰ τὸ γένος ὡς διαφορὰν εἶπεν· ἐγχωρεῖ γάρ τινα καὶ τοιαύτην κομίσαι θέσιν, οἷον κράσεως τὴν μίξιν διαφορὰν ἢ φορᾶς τὴν κατὰ τόπον μεταβολήν. Σκεπτέον δὲ πάντα τὰ τοιαῦτα διὰ τῶν αὐτῶν· ἐπικοινωνοῦσι γὰρ οἱ τόποι· ἐπὶ πλέον τε γὰρ τὸ γένος τῆς διαφορᾶς δεῖ λέγεσθαι, καὶ μὴ μετέχειν τῆς διαφορᾶς. Οὕτω δ' ἀποδοθέντος οὐδέτερον τῶν εἰρημένων δυνατὸν συμβαίνειν· ἐπ' ἔλαττόν τε γὰρ ῥηθήσεται, καὶ μεθέξει τὸ γένος τῆς διαφορᾶς.

11. Πάλιν εἰ μηδεμία διαφορὰ κατηγορεῖται τῶν τοῦ γένους κατὰ τοῦ ἀποδοθέντος εἴδους, οὐδὲ τὸ γένος κατηγορηθήσεται, οἷον ψυχῆς οὔτε τὸ περιττὸν οὔτε τὸ ἄρτιον κατηγορεῖται, ὥστ' οὐδ' ἀριθμός. (12) Ἔτι εἰ πρότερον φύσει τὸ εἶδος καὶ συναναιρεῖ τὸ γένος· δοκεῖ γὰρ ἐναντίον. (13) Ἔτι εἰ ἐνδέχεται ἀπολιπεῖν τὸ εἰρημένον γένος ἢ τὴν διαφοράν, οἷον ψυχὴν τὸ κινεῖσθαι ἢ δόξαν τὸ ἀληθὲς καὶ ψεῦδος, οὐκ ἂν εἴη τῶν εἰρημένων οὐδέτερον γένος οὐδὲ διαφορά· δοκεῖ γὰρ τὸ γένος καὶ ἡ διαφορὰ παρακολουθεῖν, ἕως ἂν ᾖ τὸ εἶδος.

sunt. Manifestum igitur est, eum peccasse; differentia enim nullius genus est. Id autem verum esse, patet; nam nulla differentia indicat, quid sit, sed potius quale quid *sit*, quemadmodum pedestre, et bipes.

6. Etiam *videndum est*, an differentiam in genere posuerit, ut speciem; velut, impar, quasi numerum. Nam differentia numeri impar est, non species. Neque videtur differentia particeps esse generis. Omne enim particeps generis aut species, aut individuum est; differentia vero neque species, neque individuum est. Patet igitur, non participem esse generis differentiam. Quare neque impar species fuerit, sed differentia; quoniam generis non particeps est.

7. Porro *videndum est*, an genus in specie posuerit; velut, conjunctionem, quasi continuationem; aut mixtionem, quasi temperationem; aut, ut Plato definit, lationem, mutationem loci. Non enim necesse est, conjunctionem esse continuationem; sed vice versa continuationem esse conjunctionem. Non enim quidquid alterum tangit continuatur; sed, quod continuatur, tangitur. Similiter vero etiam in reliquis. Nam nec mixtio quævis est temperatio; mixtio enim siccorum non est temperatio; neque omnis mutatio loci est latio; nam ingressus non videtur latio esse; fere enim Latio dicitur de iis quæ non sponte sua locum mutant, quemadmodum in inanimatis accidit. Manifestum vero est, latius etiam patere speciem, quam genus, in iis, quæ proposita sunt, quum contra esse debeat.

8. Rursus *videndum est*, an differentiam in specie posuerit; velut, immortale, quasi Deum. Accidet enim, ut de totidem, vel de pluribus, species dicatur; semper enim differentia de totidem, vel latius, quam species dicitur. (9) Præterea, an genus in differentia posuerit; velut, colorem, quasi comparativum *aliquid;* aut numerum, quasi impar. (10) Etiam, an genus ut differentiam dixerit. Fieri enim potest, ut aliquis talem etiam thesin afferat, velut, temperationis differentiam esse mixtionem; aut lationis *differentiam esse* loci mutationem. Consideranda vero omnia talia sunt per eosdem *locos*; (communio enim inter locos est;) nam et de pluribus genus dici oportet, quam differentiam, neque etiam particeps esse differentiæ. Ita autem declarato *genere*, neutrum eorum, quæ dicta sunt, accidere potest; de paucioribus enim dicetur, et particeps erit genus differentiæ.

11. Rursus, si nulla ex generis differentiis prædicatur de specie proposita, neque genus prædicabitur. Velut, de anima neque impar, neque par prædicatur; quare neque numerus. (12) Porro, si naturâ prior est species, etiam genus ea tollitur; nam contrarium videtur esse; *ergo non fuerit genus.* (13) Porro, si accidat ut *species* relinquat propositum genus, aut differentiam; velut, animam τὸ moveri, aut opinionem τὸ verum et falsum; neutrum sane ex dictis fuerit genus, aut differentia; videntur enim genus et differentia consequi, quamdiu sit species.

CAP. III.

De aliis locis.

Σκοπεῖν δὲ καὶ εἰ τὸ ἐν τῷ γένει κείμενον μετέχει τινὸς ἐναντίου τῷ γένει ἢ εἰ ἐνδέχεται μετέχειν· τὸ γὰρ αὐτὸ τῶν ἐναντίων ἅμα μεθέξει, ἐπειδὴ τὸ μὲν γένος οὐδέποτ' ἀπολείπει, μετέχει δὲ καὶ τοὐναντίου ἢ ἐνδέχεται μετέχειν. (2) Ἔτι εἴ τινος κοινωνεῖ τὸ εἶδος, ὃ ἀδύνατον ὅλως ὑπάρχειν τοῖς ὑπὸ τὸ γένος· οἷον εἰ ἡ ψυχὴ τῆς ζωῆς κοινωνεῖ, τῶν δ' ἀριθμῶν μηδένα δυνατὸν ζῆν, οὐκ ἂν εἴη εἶδος ἀριθμοῦ ἡ ψυχή.

3. Σκεπτέον δὲ καὶ εἰ ὁμώνυμον τὸ εἶδος τῷ γένει, στοιχείοις χρώμενον τοῖς εἰρημένοις πρὸς τὸ ὁμώνυμον· συνώνυμον γὰρ τὸ γένος καὶ τὸ εἶδος.

4. Ἐπεὶ δὲ παντὸς γένους εἴδη πλείω, σκοπεῖν εἰ μὴ ἐνδέχεται ἕτερον εἶδος εἶναι τοῦ εἰρημένου γένους· εἰ γὰρ μή ἐστι, δῆλον ὅτι οὐκ ἂν εἴη ὅλως γένος τὸ εἰρημένον.

5. Σκοπεῖν δὲ καὶ εἰ τὸ μεταφορᾷ λεγόμενον ὡς γένος ἀποδέδωκεν, οἷον τὴν σωφροσύνην συμφωνίαν· πᾶν γὰρ γένος κυρίως κατὰ τῶν εἰδῶν κατηγορεῖται, ἡ δὲ συμφωνία κατὰ τῆς σωφροσύνης οὐ κυρίως ἀλλὰ μεταφορᾷ· πᾶσα γὰρ συμφωνία ἐν φθόγγοις.

6. Ἔτι ἂν ᾖ ἐναντίον τι τῷ εἴδει, σκοπεῖν. Ἔστι δὲ πλεοναχῶς ἡ σκέψις, (7) πρῶτον μὲν εἰ ἐν τῷ αὐτῷ γένει καὶ τὸ ἐναντίον, μὴ ὄντος ἐναντίου τῷ γένει· δεῖ γὰρ τὰ ἐναντία ἐν τῷ αὐτῷ γένει εἶναι, ἂν μηδὲν ἐναντίον τῷ γένει ᾖ. Ὄντος δ' ἐναντίου τῷ γένει, σκοπεῖν εἰ τὸ ἐναντίον ἐν τῷ ἐναντίῳ· ἀνάγκη γὰρ τὸ ἐναντίον ἐν τῷ ἐναντίῳ εἶναι, ἄνπερ ᾖ ἐναντίον τι τῷ γένει. Φανερὸν δὲ τούτων ἕκαστον διὰ τῆς ἐπαγωγῆς. (8) Πάλιν εἰ ὅλως ἐν μηδενὶ γένει τὸ τῷ εἴδει ἐναντίον, ἀλλ' αὐτὸ γένος, οἷον τἀγαθόν· εἰ γὰρ τοῦτο μὴ ἐν γένει, οὐδὲ τὸ ἐναντίον τούτου ἐν γένει ἔσται, ἀλλ' αὐτὸ γένος, καθάπερ ἐπὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ συμβαίνει· οὐδέτερον γὰρ τούτων ἐν γένει, ἀλλ' ἑκάτερον αὐτῶν γένος. (9) Ἔτι εἰ ἐναντίον τινὶ καὶ τὸ γένος καὶ τὸ εἶδος, καὶ τῶν μὲν ἔστι τι μεταξύ, τῶν δὲ μή. Εἰ γὰρ τῶν γενῶν ἔστι τι μεταξύ, καὶ τῶν εἰδῶν, καὶ εἰ τῶν εἰδῶν, καὶ τῶν γενῶν, καθάπερ ἐπ' ἀρετῆς καὶ κακίας καὶ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας· ἑκατέρων γὰρ ἔτι τι μεταξύ. Ἔνστασις τούτου ὅτι ὑγιείας καὶ νόσου οὐδὲν μεταξύ, κακοῦ δὲ καὶ ἀγαθοῦ. (10) Ἢ εἰ ἔστι μέν τι ἀμφοῖν ἀνὰ μέσον, καὶ τῶν εἰδῶν καὶ τῶν γενῶν, μὴ ὁμοίως δέ, ἀλλὰ τῶν μὲν κατὰ ἀπόφασιν, τῶν δ' ὡς ὑποκείμενον. Ἔνδοξον γὰρ τὸ ὁμοίως ἀμφοῖν, καθάπερ ἐπ' ἀρετῆς καὶ κακίας, καὶ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας· ἀμφοῖν γὰρ κατὰ ἀπόφασιν τὰ ἀνὰ μέσον. (11) Ἔτι ὅταν μὴ ᾖ ἐναντίον τῷ γένει, σκοπεῖν μὴ μόνον εἰ τὸ ἐναντίον ἐν τῷ αὐτῷ γένει, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνὰ μέσον· ἐν ᾧ γὰρ τὰ ἄκρα, καὶ τὰ ἀνὰ μέσον, οἷον ἐπὶ λευκοῦ καὶ μέλανος· τὸ γὰρ χρῶμα γένος τούτων τε καὶ τῶν ἀνὰ μέσον χρωμάτων ἁπάντων. Ἔνστασις ὅτι ἡ μὲν ἔνδεια καὶ ὑπερβολὴ ἐν τῷ αὐτῷ γένει (ἐν τῷ κακῷ γὰρ ἄμφω), τὸ δὲ μέτριον

Considerare vero etiam *nos oportet*, an positum in genere particeps sit alicujus, quod generi contrarium est, aut ejus particeps esse possit; idem enim contrariorum simul particeps erit; quandoquidem *species* nunquam generi deficit; particeps vero contrarii quoque est, aut particeps esse potest. (2) Præterea *videndum est*, an cum specie aliquid communicatum sit, quod iis, quæ sub genere sunt, inesse plane nequit; velut, si anima est vitæ particeps, ex numeris autem nullus vivere potest; sane anima non fuerit species numeri.

3. Considerandum vero etiam est, an species et genus sint homonyma, utendo dictis locis ad investigandum homonymum; synonyma enim sunt genus et species.

4. Quum autem omnis generis species plures sint; considerare *nos oportet*, an non contingat aliam speciem esse dicti generis. Nam si non est *species alia*, patet, id, quod propositum est, omnino non esse genus.

5. Considerandum vero etiam est, an id, quod secundum translationem dicitur, *aliquis* ut genus proposuerit; velut moderationen esse concentum. Nam omne genus proprie de speciebus prædicatur; concentus autem de moderatione non proprie, sed secundum translationem; omnis enim concentus in sonis est.

6. Porro, an sit aliquid speciei contrarium, nobis considerandum est. Multiplex vero est hæc consideratio. (7) Primum quidem, an in eodem genere etiam contrarium sit, quum nihil sit generi contrarium. Oportet enim contraria in eodem genere esse, si nihil contrarium generi sit; at si aliquid generi contrarium sit, considerandum est, an contrarium sit in contrario *genere;* nam necesse est, contrarium in contrario esse, si quid sit generi contrarium. Manifestum vero horum unumquodque fit per inductionem. (8) Rursus *videndum est*, an omnino in nullo genere sit id, quod specie contrarium est, sed ipsum sit genus; velut, bonum. Nam si hoc non in genere est, neque contrarium hujus in genere erit, sed ipsum *erit* genus; quemadmodum in bono et in malo accidit; neutrum enim horum in genere est, sed utrumque eorum genus est. (9) Præterea, an contrarium sit alicui tam genus, quam species; et illis quidem sit interjectum quidpiam, his vero nihil. Nam si generibus aliquid interjectum est, etiam speciebus *aliquid interjectum erit;* et si speciebus, etiam generibus; quemadmodum in virtute et vitio, et justitia et injustitia; inter utraque enim interjectum est aliquid. Instantia adversus hoc *inferri potest*, inter sanitatem et morbum nihil esse interjectum, inter malum vero et bonum aliquid interjectum esse. (10) Porro *videndum est*, an sit ambobus aliquid interjectum, et speciebus et generibus; non similiter vero; sed illis quidem secundum negationem; his vero ut subjectum. Nam probabile est τὸ similiter ambobus *medium esse interjectum ;* quemadmodum in virtute et vitio, et justitia et injustitia; utrisque enim secundum negationem medium *interjectum est.* (11) Porro, quando nihil generi contrarium sit, non solum considerandum est, an contrarium in eodem genere sit, sed etiam an medium interjectum *in eodem genere sit*; nam in quo extrema sunt, in eo quoque est medium interjectum; velut, in albo, et nigro. Nam color genus est et horum et interjectorum colorum omnium. Instantia *inferri potest*, parum et nimium in eodem genere esse;

ἀνὰ μέσον ὂν τούτων οὐκ ἐν τῷ κακῷ, ἀλλ' ἐν τῷ ἀγαθῷ. (12) Σκοπεῖν δὲ καὶ εἰ τὸ μὲν γένος ἐναντίον τινί, τὸ δὲ εἶδος μηδενί. Εἰ γὰρ τὸ γένος ἐναντίον τινί, καὶ τὸ εἶδος, καθάπερ ἀρετὴ κακίᾳ καὶ δικαιοσύνη ἀδικίᾳ.
5 Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων σκοποῦντι φανερὸν ἂν δόξειεν εἶναι τὸ τοιοῦτον. Ἔνστασις ἐπὶ τῆς ὑγιείας καὶ νόσου· ἁπλῶς μὲν γὰρ πᾶσα ὑγίεια νόσῳ ἐναντίον, ἡ δέ τις νόσος εἶδος ὂν νόσου οὐδενὶ ἐναντίον, οἷον ὁ πυρετὸς καὶ ἡ ὀφθαλμία καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον.

10 13. Ἀναιροῦντι μὲν οὖν τοσαυταχῶς ἐπισκεπτέον· εἰ γὰρ μὴ ὑπάρχει τὰ εἰρημένα, δῆλον ὅτι οὐ γένος τὸ ἀποδοθέν· (14) κατασκευάζοντι δὲ τριχῶς, πρῶτον μὲν εἰ τὸ ἐναντίον τῷ εἴδει ἐν τῷ εἰρημένῳ γένει, μὴ ὄντος ἐναντίου τῷ γένει· εἰ γὰρ τὸ ἐναντίον ἐν τούτῳ, δῆλον
15 ὅτι καὶ τὸ προκείμενον. (15) Ἔτι εἰ τὸ ἀνὰ μέσον ἐν τῷ εἰρημένῳ γένει· ἐν ᾧ γὰρ τὸ ἀνὰ μέσον, καὶ τὰ ἄκρα. (16) Πάλιν ἂν ᾖ ἐναντίον τι τῷ γένει, σκοπεῖν εἰ καὶ τὸ ἐναντίον ἐν τῷ ἐναντίῳ· ἂν γὰρ ᾖ, δῆλον ὅτι καὶ τὸ προκείμενον ἐν τῷ προκειμένῳ.

utraque enim esse in malo; mediocre vero ut medium horum non esse in malo, sed in bono. (12) Considerare vero etiam *nos oportet*, an genus quidem sit alicui contrarium, species autem nulli. Nam si genus est contrarium alicui, etiam species *alicui contraria est;* quemadmodum virtus vitio, et justitia injustitiæ. Similiter vero etiam reliqua consideranti hoc videri possit perspicuum esse. Instantia *inferri potest* in sanitate et morbo; simpliciter enim sanitas morbo contraria est; morbus autem certus, ut species morbi *simpliciter sumpti*, nulli contrarius est; velut, febris, et dolor oculorum, et singuli reliqui *morbi.*

13. Refellenti igitur *problema* tot modis considerandum est. Nam si dicta non insunt; manifestum est, id, quod propositum est, non esse genus. (14) Confirmanti vero tribus modis *considerandum est.* Primo quidem, an id, quod speciei contrarium est, in dicto genere sit, quum nihil sit contrarium generi. Nam si contrarium in hoc est, patet, etiam propositum *in eodem genere esse.* (15) Præterea *videndum est*, an medium interjectum in dicto genere sit; in quo enim media sunt, *in eo* sunt etiam extrema (16) Rursus, si quid sit contrarium generi, considerandum est, an etiam contrarium sit in contrario. Nam si sit, manifestum est, etiam propositum in proposito esse.

CAP. IV.

De aliis locis.

20 Πάλιν ἐπὶ τῶν πτώσεων καὶ ἐπὶ τῶν συστοίχων, εἰ ὁμοίως ἀκολουθοῦσι, καὶ ἀναιροῦντι καὶ κατασκευάζοντι. Ἅμα γὰρ ἑνὶ καὶ πᾶσιν ὑπάρχει ἢ οὐχ ὑπάρχει, οἷον εἰ ἡ δικαιοσύνη ἐπιστήμη τις, καὶ τὸ δικαίως ἐπιστημόνως καὶ ὁ δίκαιος ἐπιστήμων· εἰ δὲ τούτων τι
25 μή, οὐδὲ τῶν λοιπῶν οὐδέν.

2. Πάλιν ἐπὶ τῶν ὁμοίως ἐχόντων πρὸς ἄλληλα, οἷον τὸ ἡδὺ ὁμοίως ἔχει πρὸς τὴν ἡδονὴν καὶ τὸ ὠφέλιμον πρὸς τἀγαθόν· ἑκάτερον γὰρ ἑκατέρου ποιητικόν. Εἰ οὖν ἐστὶν ἡ ἡδονὴ ὅπερ ἀγαθόν, καὶ τὸ ἡδὺ ὅπερ
30 ὠφέλιμον ἔσται· δῆλον γὰρ ὅτι ἀγαθοῦ ἂν εἴη ποιητικόν, ἐπειδὴ ἡ ἡδονὴ ἀγαθόν. (3) Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν γενέσεων καὶ φθορῶν, οἷον εἰ τὸ οἰκοδομεῖν ἐνεργεῖν, τὸ ᾠκοδομηκέναι ἐνηργηκέναι, καὶ εἰ τὸ μανθάνειν ἀναμιμνήσκεσθαι, καὶ τὸ μεμαθηκέναι ἀναμεμνῆσθαι, καὶ εἰ
35 τὸ διαλύεσθαι φθείρεσθαι, τὸ διαλελύσθαι ἐφθάρθαι, καὶ ἡ διάλυσις φθορά τις. (4) Καὶ ἐπὶ τῶν γεννητικῶν δὲ καὶ φθαρτικῶν ὡσαύτως, καὶ ἐπὶ τῶν δυνάμεων καὶ χρήσεων, καὶ ὅλως καθ' ὁποιανοῦν ὁμοιότητα καὶ ἀναιροῦντι καὶ κατασκευάζοντι σκεπτέον καθάπερ ἐπὶ τῆς
40 γενέσεως καὶ φθορᾶς ἐλέγομεν. Εἰ γὰρ τὸ φθαρτικὸν διαλυτικόν, καὶ τὸ φθείρεσθαι διαλύεσθαι· καὶ εἰ τὸ γεννητικὸν ποιητικόν, τὸ γίνεσθαι ποιεῖσθαι, καὶ ἡ γένεσις ποίησις. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν δυνάμεων καὶ χρήσεων· εἰ γὰρ ἡ δύναμις διάθεσις, καὶ τὸ δύνασθαι δια-
45 κεῖσθαι, καὶ εἴ τινος ἡ χρῆσις ἐνέργεια, τὸ χρῆσθαι ἐνεργεῖν καὶ τὸ κεχρῆσθαι ἐνηργηκέναι.

5. Ἂν δὲ στέρησις ᾖ τὸ ἀντικείμενον τῷ εἴδει, διχῶς ἔστιν ἀνελεῖν, πρῶτον μὲν εἰ ἐν τῷ ἀποδοθέντι γένει τὸ ἀντικείμενον· ἢ γὰρ ἁπλῶς ἐν οὐδενὶ γένει τῷ αὐτῷ
50 ἡ στέρησις, ἢ οὐκ ἐν τῷ ἐσχάτῳ, οἷον εἰ ἡ ὄψις ἐν ἐσχάτῳ γένει τῇ αἰσθήσει, ἡ τυφλότης οὐκ ἔσται αἴσθη-

Rursus in casibus et conjugatis, et refellenti et confirmanti *problema*, *videndum erit*, an eodem modo sint consequentia, *quæ proponuntur.* Simul enim uni et omnibus inest, aut non inest. Velut, si justitia est scientia quædam; etiam τὸ juste *erit* scienter; et justus *erit* sciens. Quodsi autem nihil horum sit, nec reliquorum aliquid *erit.*

2. Rursus *videndum est de iis*, quæ similiter se ad se invicem habent. Velut, dulce similiter se habet ad voluptatem, quam utile ad bonum. Nam utrumque utriusque efficiens est. Si igitur voluptas est id, quod bonum, etiam dulce erit id, quod utile est. Nam patet, si quidem voluptas bonum est, eam bonum efficere. (3) Similiter vero etiam in generationibus et corruptionibus. Velut, si τὸ ædificare est agere; τὸ ædificasse est egisse. Et, si discere est recordari; didicisse est recordatum esse. Et si dissolvi est corrumpi; etiam dissolutum esse est corruptum esse; et dissolutio est corruptio quædam. (4) Eadem est ratio eorum, quæ vim habent ad gignendum et interimendum; et in facultatibus, et usibus, et omnino secundum quamcunque similitudinem, et evertenti et adstruenti *problema* considerandum est quemadmodum in loco de generatione et corruptione dicebamus. Si enim vim habens ad interimendum vim quoque habet ad dirimendum; etiam corrumpi est dirimi. Et si vim habens ad gignendum est efficiens, etiam gigni est fieri; et generatio est effectio. Similiter vero etiam in facultatibus et usibus. Nam si potestas est dispositio; etiam τὸ posse est affectum esse; et si alicujus rei usus est actio; τὸ uti est agere, et τὸ usum esse est egisse.

5. Si vero privatio sit id, quod speciei oppositum est, duplici modo licet refellere. Primo quidem, si in genere proposito sit oppositum. Nam aut simpliciter in nullo genere eodem est privatio, aut non in *eodem genere* extremo. Velut, si visus in *eodem* extremo genere est, sensu,

σις. Δεύτερον δ' εἰ καὶ τῷ γένει καὶ τῷ εἴδει ἀντίκειται στέρησις, μή ἐστι δὲ τὸ ἀντικείμενον ἐν τῷ ἀντικειμένῳ, οὐδ' ἂν τὸ ἀποδοθὲν ἐν τῷ ἀποδοθέντι εἴη. Ἀναιροῦντι μὲν οὖν καθάπερ εἴρηται χρηστέον, κατα- 5 σκευάζοντι δὲ μοναχῶς· εἰ γὰρ τὸ ἀντικείμενον ἐν τῷ ἀντικειμένῳ, καὶ τὸ προκείμενον ἐν τῷ προκειμένῳ ἂν εἴη, οἷον εἰ ἡ τυφλότης ἀναισθησία τις, ἡ ὄψις αἴσθησίς τις.

6. Πάλιν ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων σκοπεῖν ἀνάπαλιν, 10 καθάπερ ἐπὶ τοῦ συμβεβηκότος ἐλέγετο, οἷον εἰ τὸ ἡδὺ ὅπερ ἀγαθόν, τὸ μὴ ἀγαθὸν οὐχ ἡδύ. Εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἔχοι, εἴη ἄν τι καὶ οὐκ ἀγαθὸν ἡδύ. Ἀδύνατον δέ, εἴπερ τὸ ἀγαθὸν γένος τοῦ ἡδέος, εἶναί τι μὴ ἀγαθὸν ἡδύ· ὧν γὰρ τὸ γένος μὴ κατηγορεῖται, οὐδὲ τῶν 15 εἰδῶν οὐδέν. Καὶ κατασκευάζοντι δὲ ὡσαύτως σκεπτέον· εἰ γὰρ τὸ μὴ ἀγαθὸν οὐχ ἡδύ, τὸ ἡδὺ ἀγαθόν, ὥστε γένος τὸ ἀγαθὸν τοῦ ἡδέος.

7. Ἐὰν δ' ᾖ πρός τι τὸ εἶδος, σκοπεῖν εἰ καὶ τὸ γένος πρός τι· εἰ γὰρ τὸ εἶδος τῶν πρός τι, καὶ τὸ γένος, 20 καθάπερ ἐπὶ τοῦ διπλασίου καὶ πολλαπλασίου· ἑκάτερον γὰρ τῶν πρός τι. Εἰ δὲ τὸ γένος τῶν πρός τι, οὐκ ἀνάγκη καὶ τὸ εἶδος· ἡ μὲν γὰρ ἐπιστήμη τῶν πρός τι, ἡ δὲ γραμματικὴ οὔ. Ἢ οὐδὲ τὸ πρότερον ῥηθὲν ἀληθὲς ἂν δόξειεν· ἡ γὰρ ἀρετὴ ὅπερ καλὸν καὶ ὅπερ ἀγα- 25 θόν, καὶ ἡ μὲν ἀρετὴ τῶν πρός τι, τὸ δ' ἀγαθὸν καὶ τὸ καλὸν οὐ τῶν πρός τι, ἀλλὰ ποιά.

8. Πάλιν εἰ μὴ πρὸς ταὐτὸ λέγεται τὸ εἶδος καθ' αὑτό τε καὶ κατὰ τὸ γένος, οἷον εἰ τὸ διπλάσιον ἡμίσεος λέγεται διπλάσιον, καὶ τὸ πολλαπλάσιον ἡμίσεος δεῖ λέ- 30 γεσθαι· εἰ δὲ μή, οὐκ ἂν εἴη τὸ πολλαπλάσιον γένος τοῦ διπλασίου.

9. Ἔτι εἰ μὴ πρὸς ταὐτὸ κατά τε τὸ γένος λέγεται καὶ κατὰ πάντα τὰ τοῦ γένους γένη. Εἰ γὰρ τὸ διπλάσιον ἡμίσεος πολλαπλάσιόν ἐστι, καὶ τὸ ὑπερέχον 35 ἡμίσεος ῥηθήσεται, καὶ ἁπλῶς κατὰ πάντα τὰ ἐπάνω γένη πρὸς τὸ ἥμισυ ῥηθήσεται. Ἔνστασις ὅτι οὐκ ἀνάγκη καθ' αὑτὸ καὶ κατὰ τὸ γένος πρὸς ταὐτὸ λέγεσθαι· ἡ γὰρ ἐπιστήμη ἐπιστητοῦ λέγεται, ἕξις δὲ καὶ διάθεσις οὐκ ἐπιστητοῦ ἀλλὰ ψυχῆς.

40 10. Πάλιν εἰ ὡσαύτως λέγεται τὸ γένος καὶ τὸ εἶδος κατὰ τὰς πτώσεις, οἷον εἰ τινὶ ἢ τινὸς ἢ ὁσαχῶς ἄλλως. Ὡς γὰρ τὸ εἶδος, καὶ τὸ γένος, καθάπερ ἐπὶ τοῦ διπλασίου καὶ τῶν ἐπάνω· τινὸς γὰρ καὶ τὸ διπλάσιον καὶ τὸ πολλαπλάσιον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης· τι- 45 νὸς γὰρ καὶ αὐτὴ καὶ τὰ γένη, οἷον ἥ τε διάθεσις καὶ ἡ ἕξις. Ἔνστασις ὅτι ἐνιαχοῦ οὐχ οὕτως· τὸ μὲν γὰρ διάφορον καὶ τὸ ἐναντίον τινί, τὸ δ' ἕτερον, γένος ὂν τούτων, οὐ τινὶ ἀλλὰ τινός· ἕτερον γάρ τινος λέγεται.

11. Πάλιν εἰ ὁμοίως τὰ πρός τι κατὰ τὰς πτώσεις 50 λεγόμενα μὴ ὁμοίως ἀντιστρέφει, καθάπερ ἐπὶ τοῦ διπλασίου καὶ τοῦ πολλαπλασίου. Ἑκάτερον γὰρ τούτων τινὸς καὶ αὐτὸ καὶ κατὰ τὴν ἀντιστροφὴν λέγεται· τινὸς γὰρ καὶ τὸ ἥμισυ καὶ τὸ πολλοστημόριον. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ὑπολήψεως· αὗται

cæcitas non erit sensus. Altero autem modo, si et generi et speciei opponatur privatio, non vero sit oppositum in opposito, certe etiam neque propositum fuerit in proposito. Refellenti igitur *problema*, quemadmodum diximus, *hoc loco* utendum est; adstruenti vero uno tantum modo. Nam si oppositum sit in opposito, erit quoque propositum in proposito. Velut, si cæcitas sit privatio quædam sensus; etiam visus *erit* sensus.

6. Rursus *vice versa* in negationibus considerandum est, quemadmodum de accidente dicebatur. Velut, si dulce est id, quod bonum; τὸ non bonum non erit dulce. Si enim hoc non ita se habet, aliquid non bonum esset dulce. At vero impossibile est, si quidem bonum est genus dulcis, aliquid non bonum esse dulce. Nam de quibus genus non prædicatur, de iis nulla quoque species *prædicatur*. Et affirmanti *problema* similiter considerandum est. Nam si τὸ non bonum est non dulce; τὸ dulce erit bonum. Quare bonum genus est dulcis.

7. Quodsi autem species referatur ad aliquid, considerandum est, an etiam genus ad aliquid referatur. Nam si species inter relata est, etiam genus *inter relata erit*, quemadmodum in duplo et multiplo; utrumque enim inter relata est. Si vero genus inter relata est, non necesse est, etiam speciem *inter relata esse*. Nam scientia quidem inter relata est, grammatica vero non item. Aut neque id, quod prius dictum est, verum videri possit: virtus enim est id, quod pulchrum, et id, quod bonum est; et virtus quidem est inter relata; bonum autem, et pulchrum non sunt inter relata, sed qualia.

8. Rursus *videndum est*, an non ad idem referatur species, tam per se, quam ratione generis. Velut, si duplum dimidii dicitur duplum; etiam multiplum dimidii dici oportet; sin autem minus, multiplum non fuerit genus dupli.

9. Porro, an non ad idem referatur *species* ratione generis, et ratione omnium generis generum. Nam si duplum dimidii etiam multiplum est; dicetur quoque *duplum* exsuperans dimidium; et simpliciter secundum omnia genera superiora ad dimidium referetur. Instantia *adversus hoc inferri potest*, quod non necesse sit, *speciem* per se et ratione generis ad idem referri. Nam scientia dicitur *scientia* scibilis; habitus autem et dispositio non *rei* scibilis, sed animæ.

10. Rursus, an eodem modo dicantur genus et species quoad casus; velut, alicui, vel alicujus, vel alio quovis modo dicatur. Ut enim species, ita quoque genus *dicitur*; quemadmodum in duplo et superioribus *generibus*. Alicujus enim et duplum, et multiplum *dicuntur*. Similiter vero etiam in scientia, nam alicujus et ipsa et *ejus* genera *dicuntur*, velut, et dispositio, et habitus. Instantia *inferri potest*, quod nonnunquam res non ita se habeat; nam Differens quidem contrarium quoque *alicui dicitur*; Diversum autem quum sit horum genus, non Alicui, sed Ab aliquo *dicitur*. Diversum enim ab aliquo dicitur.

11. Rursus *videndum est*, an relata similiter secundum casus dicta etiam non similiter reciprocentur, quemadmodum in duplo et multiplo. Utrumque enim horum alicujus dicitur et ipsum, et secundum reciprocationem; alicujus enim et dimidium, et submultiplum. Similiter vero etiam in scientia, et in opinione; nam hæ *dicuntur esse*

γάρ τινος, καὶ ἀντιστρέφει ὁμοίως· τό τε ἐπιστητὸν καὶ τὸ ὑποληπτὸν τινί. Εἰ οὖν ἐπί τινων μὴ ὁμοίως ἀντιστρέφει, δῆλον ὅτι οὐ γένος θάτερον θατέρου.

12. Πάλιν εἰ μὴ πρὸς ἴσα τὸ εἶδος καὶ τὸ γένος λέγεται. Ὁμοίως γὰρ καὶ ἰσαχῶς ἑκάτερον δοκεῖ λέγεσθαι, καθάπερ ἐπὶ τῆς δωρεᾶς καὶ τῆς δόσεως· ἥ τε γὰρ δωρεὰ τινὸς ἢ τινὶ λέγεται, καὶ ἡ δόσις τινὸς καὶ τινί· ἔστι δὲ ἡ δόσις γένος τῆς δωρεᾶς· ἡ γὰρ δωρεὰ δόσις ἐστὶν ἀναπόδοτος. Ἐπ' ἐνίων δ' οὐ συμβαίνει πρὸς ἴσα λέγεσθαι· τὸ μὲν γὰρ διπλάσιον τινὸς διπλάσιον, τὸ δ' ὑπερέχον καὶ τὸ μεῖζον τινὸς καὶ τινί· πᾶν γὰρ τὸ ὑπερέχον καὶ τὸ μεῖζον τινὶ ὑπερέχει καὶ τινὸς ὑπερέχει. Ὥστ' οὐ γένη τὰ εἰρημένα τοῦ διπλασίου, ἐπειδὴ οὐ πρὸς ἴσα τῷ εἴδει λέγεται· ἢ οὐ καθόλου ἀληθὲς τὸ πρὸς ἴσα τὸ εἶδος καὶ τὸ γένος λέγεσθαι.

13. Ὁρᾶν δὲ καὶ εἰ τοῦ ἀντικειμένου τὸ ἀντικείμενον γένος, οἷον εἰ τοῦ διπλασίου τὸ πολλαπλάσιον καὶ τοῦ ἡμίσεος τὸ πολλοστημόριον· δεῖ γὰρ τὸ ἀντικείμενον τοῦ ἀντικειμένου γένος εἶναι. Εἰ οὖν τις θείη τὴν ἐπιστήμην ὅπερ αἴσθησιν, δεήσει καὶ τὸ ἐπιστητὸν ὅπερ αἰσθητὸν εἶναι. Οὐκ ἔστι δέ· οὐ γὰρ πᾶν τὸ ἐπιστητὸν αἰσθητόν· καὶ γὰρ τῶν νοητῶν ἔνια ἐπιστητά. Ὥστ' οὐ γένος τὸ αἰσθητὸν τοῦ ἐπιστητοῦ. Εἰ δὲ τοῦτο μή, οὐδ' αἴσθησις ἐπιστήμης.

14. Ἐπεὶ δὲ τῶν πρός τι λεγομένων τὰ μὲν ἐξ ἀνάγκης ἐν ἐκείνοις ἢ περὶ ἐκεῖνά ἐστι πρὸς ἅ ποτε τυγχάνει λεγόμενα, οἷον ἡ διάθεσις καὶ ἡ ἕξις καὶ ἡ συμμετρία (ἐν ἄλλῳ γὰρ οὐδενὶ δυνατὸν ὑπάρχειν τὰ εἰρημένα ἢ ἐν ἐκείνοις πρὸς ἃ λέγεται), τὰ δ' οὐκ ἀνάγκη μὲν ἐν ἐκείνοις ὑπάρχειν πρὸς ἅ ποτε λέγεται, ἐνδέχεται δέ (οἷον εἰ ἐπιστητὸν ἡ ψυχή· οὐδὲν γὰρ κωλύει τὴν αὑτῆς ἐπιστήμην ἔχειν τὴν ψυχήν, οὐκ ἀναγκαῖον δέ· δυνατὸν γὰρ καὶ ἐν ἄλλῳ ὑπάρχειν τὴν αὐτὴν ταύτην), τὰ δ' ἁπλῶς οὐκ ἐνδέχεται ἐν ἐκείνοις ὑπάρχειν πρὸς ἅ ποτε τυγχάνει λεγόμενα, οἷον τὸ ἐναντίον ἐν τῷ ἐναντίῳ οὐδὲ τὴν ἐπιστήμην ἐν τῷ ἐπιστητῷ, ἐὰν μὴ τυγχάνῃ τὸ ἐπιστητὸν ψυχὴ ἢ ἄνθρωπος ὄν, σκοπεῖν οὖν χρὴ ἐάν τις εἰς γένος θῇ τὸ τοιοῦτον εἰς τὸ μὴ τοιοῦτον, οἷον εἰ τὴν μνήμην μονὴν ἐπιστήμης εἶπεν. Πᾶσα γὰρ μονὴ ἐν τῷ μένοντι καὶ περὶ ἐκεῖνο, ὥστε καὶ ἡ τῆς ἐπιστήμης μονὴ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ· ἡ μνήμη ἄρα ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐπειδὴ μονὴ τῆς ἐπιστήμης ἐστίν. Τοῦτο δ' οὐκ ἐνδέχεται· μνήμη γὰρ πᾶσα ἐν ψυχῇ. Ἔστι δ' ὁ εἰρημένος τόπος καὶ πρὸς τὸ συμβεβηκὸς κοινός· οὐδὲν γὰρ διαφέρει τῆς μνήμης γένος τὴν μονὴν εἰπεῖν ἢ συμβεβηκέναι φάσκειν αὐτῇ τοῦτο· εἰ γὰρ ὁπωσοῦν ἐστὶν ἡ μνήμη μονὴ ἐπιστήμης, ὁ αὐτὸς ἁρμόσει περὶ αὐτῆς λόγος.

alicujus, et reciprocantur similiter; quoniam opinabile et scibile alicui dicitur. Si igitur in aliquibus non similiter reciprocatur; patet, non esse alterum alterius genus.

12. Rursus, an non ad totidem genus et species referantur. Nam similiter et ad totidem utrumque videtur referri; quemadmodum in donatione, et datione. Nam donatio et alicujus et alicui dicitur; et datio alicujus, et alicui. Est autem datio genus donationis; nam donatio est datio non restituenda. In nonnullis vero non accidit ad totidem referri *genus et speciem;* nam duplum est alicujus duplum; exsuperans vero, et majus, alicujus et alicui, *dicitur.* Omne enim exsuperans, et majus, aliquo exsuperat, et aliquid exsuperat. Quare ea, quæ diximus, non sunt genera dupli, siquidem non ad totidem specie referuntur; aut non universaliter verum est, genus et speciem ad totidem referri.

13 Videre autem etiam *nos oportet*, an oppositi oppositum sit genus; velut, an dupli multiplum, aut dimidii submultiplum. Nam oportet oppositum oppositi genus esse. Si igitur quis posuerit scientiam esse sensum, oportebit quoque *eum ponere,* scibile esse sensibile. Non est vero; neque enim omne scibile sensibile est. Nam et eorum, quæ intellectu solo percipiuntur, nonnulla scibilia sunt. Quare sensibile non est genus scibilis. Si vero hoc non est, neque sensus erit genus scientiæ.

14. Quoniam autem relatorum alia ex necessitate in illis aut circa illa sunt, ad quæ forte referuntur; (velut, dispositio, et habitus, et symmetria; nam fieri non potest ut in alio insint dicta, præterquam in illis, ad quæ referuntur;) alia vero non necesse quidem est illis inesse, ad quæ forte referuntur, at inesse possunt; (velut, si scibile est anima; nihil enim impedit quominus sui scientiam anima habeat; non necessarium vero *hoc est;* nam fieri potest ut etiam in alio eadem hæc *scientia* insit;) alia denique simpliciter non possunt inesse illis, ad quæ forte referuntur (velut, contrarium in contrario; neque scientia in scibili, nisi ipsum scibile sit anima aut homo): considerare *nos* oportet, si quando aliquis ad genus ejusmodi quidpiam retulerit, quod non est ejus generis; velut, si quis memoriam dixerit esse mansionem scientiæ. Omnis enim mansio est in manenti, et circa illud; quare etiam mansio scientiæ in scientia est; memoria igitur est in scientia; siquidem *memoria* est mansio scientiæ. Id vero fieri non potest; omnis enim memoria in anima est. Pertinet autem dictus hic locus etiam ad accidens. Nihil enim refert, utrum mansionem dicas memoriæ genus, an ei accidisse dicas. Nam si quocumque modo memoria est mansio scientiæ, eadem illi attribuetur ratio.

CAP. V.

De aliis locis.

Πάλιν εἰ τὴν ἕξιν εἰς τὴν ἐνέργειαν ἔθηκεν ἢ τὴν ἐνέργειαν εἰς τὴν ἕξιν, οἷον τὴν αἴσθησιν κίνησιν διὰ σώματος· ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις ἕξις, ἡ δὲ κίνησις ἐνέργεια. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὴν μνήμην ἕξιν καθεκτικῆς ὑπολήψεως εἶπεν· οὐδεμία γὰρ μνήμη ἕξις, ἀλλὰ μᾶλλον ἐνέργεια.

2. Διαμαρτάνουσι δὲ καὶ οἱ τὴν ἕξιν εἰς τὴν ἀκολουθοῦσαν δύναμιν τάττοντες, οἷον τὴν πραότητα ἐγκράτειαν ὀργῆς καὶ τὴν ἀνδρίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην φόβων καὶ κερδῶν· ἀνδρεῖος μὲν γὰρ καὶ πρᾷος ὁ ἀπαθὴς λέγεται, ἐγκρατὴς δ' ὁ πάσχων καὶ μὴ ἀγόμενος. Ἴσως μὲν οὖν ἀκολουθεῖ δύναμις ἑκατέρῳ τοιαύτη, ὥστ' εἰ πάθοι, μὴ ἄγεσθαι ἀλλὰ κρατεῖν· οὐ μὴν τοῦτό γ' ἐστὶ τῷ μὲν ἀνδρείῳ τῷ δὲ πράῳ εἶναι, ἀλλὰ τὸ ὅλως μὴ πάσχειν ὑπὸ τῶν τοιούτων μηδέν.

3. Ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ παρακολουθοῦν ὁπωσοῦν ὡς γένος τιθέασιν, οἷον τὴν λύπην τῆς ὀργῆς καὶ τὴν ὑπόληψιν τῆς πίστεως. Ἄμφω γὰρ τὰ εἰρημένα παρακολουθεῖ μὲν τρόπον τινὰ τοῖς ἀποδοθεῖσιν εἴδεσιν, οὐδέτερον δ' αὐτῶν γένος ἐστίν· ὁ μὲν γὰρ ὀργιζόμενος λυπεῖται, προτέρας ἐν αὐτῷ τῆς λύπης γενομένης· οὐ γὰρ ἡ ὀργὴ τῆς λύπης, ἀλλ' ἡ λύπη τῆς ὀργῆς αἰτία, ὥσθ' ἁπλῶς ἡ ὀργὴ οὐκ ἔστι λύπη. Κατὰ ταῦτα δ' οὐδ' ἡ πίστις ὑπόληψις· ἐνδέχεται γὰρ τὴν αὐτὴν ὑπόληψιν καὶ μὴ πιστεύοντα ἔχειν. Οὐκ ἐνδέχεται δ', εἴπερ εἶδος ἡ πίστις ὑπολήψεως· οὐ γὰρ ἐνδέχεται τὸ αὐτὸ ἔτι διαμένειν, ἄνπερ ἐκ τοῦ εἴδους ὅλως μεταβάλῃ, καθάπερ οὐδὲ τὸ αὐτὸ ζῷον ὁτὲ μὲν ἄνθρωπον εἶναι ὁτὲ δὲ μή. Ἂν δέ τις φῇ ἐξ ἀνάγκης τὸν ὑπολαμβάνοντα καὶ πιστεύειν, ἐπ' ἴσον ἡ ὑπόληψις καὶ ἡ πίστις ῥηθήσεται, ὥστ' οὐδ' ἂν οὕτως εἴη γένος· ἐπὶ πλέον γὰρ δεῖ λέγεσθαι τὸ γένος.

4. Ὁρᾶν δὲ καὶ εἰ ἔν τινι τῷ αὐτῷ πέφυκεν ἄμφω γίνεσθαι· ἐν ᾧ γὰρ τὸ εἶδος, καὶ τὸ γένος, οἷον ἐν ᾧ τὸ λευκόν, καὶ τὸ χρῶμα, καὶ ἐν ᾧ γραμματική, καὶ ἐπιστήμη. Ἐὰν οὖν τις τὴν αἰσχύνην φόβον εἴπῃ ἢ τὴν ὀργὴν λύπην, οὐ συμβήσεται ἐν τῷ αὐτῷ τὸ εἶδος καὶ τὸ γένος ὑπάρχειν· ἡ μὲν γὰρ αἰσχύνη ἐν τῷ λογιστικῷ, ὁ δὲ φόβος ἐν τῷ θυμοειδεῖ, καὶ ἡ μὲν λύπη ἐν τῷ ἐπιθυμητικῷ (ἐν τούτῳ γὰρ καὶ ἡ ἡδονή), ἡ δὲ ὀργὴ ἐν τῷ θυμοειδεῖ, ὥστ' οὐ γένη τὰ ἀποδοθέντα, ἐπειδὴ οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ τοῖς εἴδεσι πέφυκε γίνεσθαι. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ ἡ φιλία ἐν τῷ ἐπιθυμητικῷ, οὐκ ἂν εἴη βούλησίς τις· πᾶσα γὰρ βούλησις ἐν τῷ λογιστικῷ. Χρήσιμος δ' ὁ τόπος καὶ πρὸς τὸ συμβεβηκός· ἐν τῷ αὐτῷ γὰρ τὸ συμβεβηκὸς καὶ ᾧ συμβέβηκεν, ὥστ' ἂν μὴ ἐν τῷ αὐτῷ φαίνηται, δῆλον ὅτι οὐ συμβέβηκεν.

5. Πάλιν εἰ κατά τι τὸ εἶδος τοῦ εἰρημένου γένους μετέχει· οὐ δοκεῖ γὰρ κατά τι μετέχεσθαι τὸ γένος· οὐ γάρ ἐστιν ὁ ἄνθρωπος κατά τι ζῷον, οὐδ' ἡ γραμμα-

Rursus *videndum est*, an *aliquis* habitum ad actum retulerit, aut actum ad habitum. Velut, *si* sensum *dixerit esse* motum per corpus. Nam sensus quidem est habitus; motus vero est actus. Similiter vero etiam, si memoriam habitum retinendæ opinionis appellaverit. Nulla enim memoria est habitus, sed potius actio.

2. Peccant vero etiam habitum ad consequentem facultatem referentes; velut, clementiam *dicentes* iræ continentiam, et fortitudinem atque justitiam metus lucrique *continentiam*. Nam fortis quidem et clemens vacuus a perturbatione dicitur; continens vero, qui est in perturbatione, nec ab ea vincitur. Fortasse quidem talis facultas utrique consequens est, ut, si sit in perturbatione, non vincatur, sed vincat : attamen fortem aut clementem esse, non hoc est *se continere*, sed nihil omnino ab illis perturbationibus agitari.

3. Interdum vero etiam id, quod quòque modo consequens est, ut genus, ponunt; velut, dolorem *genus* iræ, et opinionem *genus* fidei. Ambo enim dicta consequentia sunt quodammodo speciebus propositis; neutrum vero eorum est genus; qui enim irascitur, dolet ille quidem, sed dolor in eo præcessit : nam ira non est doloris, sed dolor iræ causa. Quare simpliciter ira non est dolor. Ob eandem rationem vero neque fides opinio est. Fit enim, ut etiam non habens fidem habeat eandem opinionem. Non potest autem hoc fieri, si quidem fides species est opinionis. Nam idem amplius permanere nequit, si ex specie omnino mutatum sit; quemadmodum neque idem animal interdum homo esse potest, interdum vero non. Si quis vero dicat, opinantem necessario etiam fidem habere, de iisdem opinio et fides dicentur. Quare ne sic quidem fuerit genus; nam de pluribus genus dici oportet.

4. Videndum vero etiam est, an natura in aliquo eodem ambo insint. Nam in quo species est, *in eo* est etiam genus; velut, in quo album, in eo etiam color est; et in quo grammatica, in eo etiam scientia. Si quis igitur verecundiam metum esse dixerit, aut iram dolorem; non accidet ut in eodem et genus et species insint. Est enim verecundia in ea parte animi, quæ rationis particeps est; metus vero in ea, in qua perturbationes exsistunt; et dolor in ea, in qua cupiditates versantur; nam in hac etiam voluptas est; ira vero est in parte perturbationibus obnoxia. Quare ea, quæ proposita sunt, non sunt genera; quoniam natura non insunt in eodem, in quo species. Similiter vero etiam, si amicitia sit in parte animi cupiditatibus obnoxia, non fuerit voluntas aliqua. Nam omnis voluntas est in parte animi rationali. Utilis vero est hic locus etiam ad accidens. Nam in eodem sunt et accidens, et *id* cui accidit. Quamobrem, nisi in eodem esse videantur, manifestum est, ea non accidisse.

5. Porro *videndum est*, an ex parte species dicti generis particeps sit; non videtur enim genus ex parte communicari; nam non est homo ex parte animal, neque gramma-

τικὴ κατά τι ἐπιστήμη· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Σκοπεῖν οὖν εἰ ἐπί τινων κατά τι μετέχεται τὸ γένος, οἷον εἰ τὸ ζῷον ὅπερ αἰσθητὸν ἢ ὁρατὸν εἴρηται. Κατά τι γὰρ αἰσθητὸν ἢ ὁρατὸν τὸ ζῷον· κατὰ τὸ σῶμα γὰρ αἰσθητὸν καὶ ὁρατόν, κατὰ δὲ τὴν ψυχὴν οὔ, ὥστ' οὐκ ἂν εἴη γένος τὸ ὁρατὸν καὶ τὸ αἰσθητὸν τοῦ ζῴου.

6. Λανθάνουσι δ' ἐνίοτε καὶ τὸ ὅλον εἰς τὸ μέρος τιθέντες, οἷον τὸ ζῷον σῶμα ἔμψυχον. Οὐδαμῶς δὲ τὸ μέρος τοῦ ὅλου κατηγορεῖται, ὥστ' οὐκ ἂν εἴη τὸ σῶμα γένος τοῦ ζῴου, ἐπειδὴ μέρος ἐστίν.

7. Ὁρᾶν δὲ καὶ εἴ τι τῶν ψεκτῶν ἢ φευκτῶν εἰς δύναμιν ἢ τὸ δυνατὸν ἔθηκεν, οἷον τὸν σοφιστὴν ἢ διάβολον ἢ κλέπτην τὸν δυνάμενον τὰ ἀλλότρια ὑφαιρεῖσθαι ἢ δυνάμενον διαβάλλειν ἢ σοφίζεσθαι. Οὐδεὶς γὰρ τῶν εἰρημένων τῷ δυνατὸς εἶναί τι τούτων τοιοῦτος λέγεται· δύναται μὲν γὰρ καὶ ὁ θεὸς καὶ ὁ σπουδαῖος τὰ φαῦλα δρᾶν, ἀλλ' οὐκ εἰσὶ τοιοῦτοι· πάντες γὰρ οἱ φαῦλοι κατὰ προαίρεσιν λέγονται. Ἔτι πᾶσα δύναμις τῶν αἱρετῶν· καὶ γὰρ αἱ τῶν φαύλων δυνάμεις αἱρεταί, διὸ καὶ τὸν θεὸν καὶ τὸν σπουδαῖον ἔχειν φαμὲν αὐτάς· δυνατοὺς γὰρ εἶναι τὰ φαῦλα πράσσειν. Ὥστ' οὐδενὸς ἂν εἴη ψεκτοῦ γένος ἡ δύναμις. Εἰ δὲ μή, συμβήσεται τῶν ψεκτῶν τι αἱρετὸν εἶναι· ἔσται γάρ τις δύναμις ψεκτή.

8. Καὶ εἴ τι τῶν δι' αὑτὸ τιμίων ἢ αἱρετῶν εἰς δύναμιν ἢ τὸ δυνατὸν ἢ τὸ ποιητικὸν ἔθηκεν. Πᾶσα γὰρ δύναμις καὶ πᾶν τὸ δυνατὸν ἢ τὸ ποιητικὸν δι' ἄλλο αἱρετόν.

9. Ἢ εἴ τι τῶν ἐν δύο γένεσιν ἢ πλείοσιν εἰς θάτερον ἔθηκεν. Ἔνια γὰρ οὐκ ἔστιν εἰς ἓν γένος θεῖναι, οἷον τὸν φένακα καὶ τὸν διάβολον· οὔτε γὰρ ὁ προαιρούμενος ἀδυνατῶν δέ, οὔθ' ὁ δυνάμενος μὴ προαιρούμενος δὲ διάβολος ἢ φέναξ, ἀλλ' ὁ ἄμφω ταῦτα ἔχων. Ὥστ' οὐ θετέον εἰς ἓν γένος ἀλλ' εἰς ἀμφότερα τὰ εἰρημένα.

10. Ἔτι ἐνίοτε ἀνάπαλιν τὸ μὲν γένος ὡς διαφορὰν τὴν δὲ διαφορὰν ὡς γένος ἀποδιδόασιν, οἷον τὴν ἔκπληξιν ὑπερβολὴν θαυμασιότητος καὶ τὴν πίστιν σφοδρότητα ὑπολήψεως. Οὔτε γὰρ ἡ ὑπερβολὴ οὔθ' ἡ σφοδρότης γένος, ἀλλὰ διαφορά· δοκεῖ γὰρ ἡ ἔκπληξις θαυμασιότης εἶναι ὑπερβάλλουσα καὶ ἡ πίστις ὑπόληψις σφοδρά, ὥστε γένος ἡ θαυμασιότης καὶ ἡ ὑπόληψις, ἡ δ' ὑπερβολὴ καὶ ἡ σφοδρότης διαφορά. Ἔτι εἴ τις τὴν ὑπερβολὴν καὶ σφοδρότητα ὡς γένος ἀποδώσει, τὰ ἄψυχα πιστεύσει καὶ ἐκπλαγήσεται. Ἡ γὰρ ἑκάστου σφοδρότης καὶ ὑπερβολὴ πάρεστιν ἐκείνῳ οὗ ἐστι σφοδρότης καὶ ὑπερβολή. Εἰ οὖν ἡ ἔκπληξις ὑπερβολή ἐστι θαυμασιότητος, παρέσται τῇ θαυμασιότητι ἡ ἔκπληξις, ὥσθ' ἡ θαυμασιότης ἐκπλαγήσεται. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ πίστις παρέσται τῇ ὑπολήψει, εἴπερ σφοδρότης ὑπολήψεώς ἐστιν, ὥστε ἡ ὑπόληψις πιστεύσει. Ἔτι συμβήσεται τῷ οὕτως ἀποδιδόντι σφοδρότητα σφοδρὰν λέγειν καὶ ὑπερβολὴν ὑπερβάλλουσαν. Ἔστι γὰρ πίστις σφοδρά· εἰ οὖν ἡ πίστις σφοδρότης ἐστί,

tica ex parte scientia; similiter vero etiam in reliquis. Considerare igitur *nos oportet*, an cum quibusdam ex parte genus communicetur. Velut, an animal dictum sit id, quod sensibile aut visibile est. Nam ex parte sensibile et visibile animal est. Quoad corpus enim sensibile et visibile est *animal*, non vero quoad animam; quare sensibile et visibile non fuerint genera animalis.

6. Fallunt autem interdum etiam nos totum ad partem transferentes. Velut, animal ad corpus animatum. Nullo modo autem pars de toto prædicatur. Quare non fuerit corpus genus animalis, quandoquidem pars *ejus* est.

7. Videre autem *nos oportet* quoque, num quid eorum, quæ vituperanda aut fugienda sunt, ad facultatem, aut ad id, quod aliquid potest, relatum sit; velut, *si quis dixerit*, sophistam, aut calumniatorem, aut furem esse, qui potest aliena [latenter] surripere, aut qui potest calumniari aut sophisticam artem exercere. Nullus enim ex dictis talis dicitur, quia possit horum aliquid facere. Nam *potest* quidem etiam Deus turpia facere, et vir honestus, at non sunt illi tales. Omnes enim improbi ob præelectionem *mali sic* nominantur. Præterea omnis facultas in numero rerum eligendarum habetur: quippe facultates improborum expetendæ sunt. Quare etiam dicimus, Deum et hominem honestum illis præditum esse. Dicimus enim illos posse mala facere. Quare facultas nullius vituperabilis fuerit genus; alioquin accidet, aliquid ex vituperabilibus esse eligendum; erit enim facultas aliqua vituperabilis.

8. Etiam *videndum est*, an aliquid eorum, quæ per se honore digna aut eligenda sunt, ad facultatem, aut ad id, quod aliquid potest, aut ad efficiens quis retulerit. Omnis enim facultas, et omne, quod aliquid potest, aut efficiens, propter aliud eligendum est.

9. Aut *videndum est*, an aliquid eorum, quæ in duobus vel pluribus generibus *collocantur*, ad unum ex illis retulerit. Quædam enim non licet ad unum genus referre; velut, impostorem, et calumniatorem; neque enim qui consilium capit, *id* autem *exsequi* non potest; neque qui potest *exsequi*, consilium vero non capit, calumniator aut impostor est; sed is demum, in quo utrumque horum inest. Quare dicta non ad unum genus referenda sunt, sed ad utraque.

10. Porro, nonnunquam vice versa genus quidem pro differentia ponunt, differentiam vero pro genere. Velut *si quis dixerit*, stuporem esse exsuperantiam admirationis; et fidem, vehementiam opinionis. Nam neque exsuperantia, neque vehementia genus sunt, sed differentia. Videtur enim stupor esse admiratio nimia; et fides, opinio vehemens. Quare genus sunt admiratio et opinio; exsuperantia et vehementia autem differentia. Porro, si quis exsuperantiam et vehementiam pro genere accipiet, etiam inanimata fidem habebunt, et obstupescent. Nam uniuscujusque exsuperantia et vehementia adest illi, cujus est vehementia et exsuperantia. Si igitur stupor est exsuperantia admirationis, inerit in admiratione stupor; quare admiratio obstupescet. Similiter vero etiam fides inerit in opinione, si quidem vehementia opinionis est; quare opinio fidem habebit. Porro accidet ut, qui ita *genus* explicet, vehementiam vehementem dicat, et exsuperantiam exsuperantem. Est enim aliqua fides vehemens. Si igitur fides

σφοδρότης ἂν εἴη σφοδρά. Ὁμοίως δὲ καὶ ἔκπληξίς ἐστιν ὑπερβάλλουσα· εἰ οὖν ἡ ἔκπληξις ὑπερβολή ἐστιν, ὑπερβολὴ ἂν εἴη ὑπερβάλλουσα. Οὐ δοκεῖ δ' οὐδέτερον τούτων, ὥσπερ οὐδ' ἐπιστήμη ἐπιστητὸν οὐδὲ κίνη-
5 σις κινούμενον.

11. Ἐνίοτε δὲ διαμαρτάνουσι καὶ τὸ πάθος εἰς γένος τὸ πεπονθὸς τιθέντες, οἷον ὅσοι τὴν ἀθανασίαν ζωὴν ἀΐδιόν φασιν εἶναι· πάθος γάρ τι ζωῆς ἢ σύμπτωμα ἡ ἀθανασία ἔοικεν εἶναι. Ὅτι δ' ἀληθὲς τὸ λεγόμενον,
10 δῆλον ἂν γένοιτο, εἴ τις συγχωρήσειεν ἐκ θνητοῦ τινὰ ἀθάνατον γίνεσθαι· οὐδεὶς γὰρ φήσει ἑτέραν αὐτὸν ζωὴν λαμβάνειν, ἀλλὰ σύμπτωμά τι ἢ πάθος αὐτῇ ταύτῃ παραγενέσθαι. Ὥστ' οὐ γένος ἡ ζωὴ τῆς ἀθανασίας.

12. Πάλιν εἰ τοῦ πάθους, οὗ ἐστὶ πάθος, ἐκεῖνο γέ-
15 νος φασὶν εἶναι, οἷον τὸ πνεῦμα ἀέρα κινούμενον. Μᾶλλον γὰρ κίνησις ἀέρος τὸ πνεῦμα· ὁ γὰρ αὐτὸς ἀὴρ διαμένει, ὅταν τε κινῆται καὶ ὅταν μένῃ. Ὥστ' οὐκ ἔστιν ὅλως ἀὴρ τὸ πνεῦμα· ἦν γὰρ ἂν καὶ μὴ κινουμένου τοῦ ἀέρος πνεῦμα, εἴπερ ὁ αὐτὸς ἀὴρ διαμένει
20 ὅσπερ ἦν πνεῦμα. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων. Εἰ δ' ἄρα καὶ ἐπὶ τούτου δεῖ συγχωρῆσαι ὅτι ἀήρ ἐστι κινούμενος τὸ πνεῦμα, ἀλλ' οὔτι κατὰ πάντων τὸ τοιοῦτον ἀποδεκτέον καθ' ὧν μὴ ἀληθεύεται τὸ γένος, ἀλλ' ἐφ' ὅσων ἀληθῶς κατηγορεῖται τὸ ἀπο-
25 δοθὲν γένος. Ἐπ' ἐνίων γὰρ οὐ δοκεῖ ἀληθεύεσθαι, οἷον ἐπὶ τοῦ πηλοῦ καὶ τῆς χιόνος. Τὴν μὲν γὰρ χιόνα φασὶν ὕδωρ εἶναι πεπηγός, τὸν δὲ πηλὸν γῆν ὑγρῷ πεφυραμένην· ἔστι δ' οὔθ' ἡ χιὼν ὕδωρ οὔθ' ὁ πηλὸς γῆ, ὥστ' οὐκ ἂν εἴη γένος οὐδέτερον τῶν ἀποδοθέν-
30 των· δεῖ γὰρ τὸ γένος ἀληθεύεσθαι ἀεὶ κατὰ τῶν εἰδῶν. Ὁμοίως δ' οὐδ' ὁ οἶνός ἐστιν ὕδωρ σεσηπός, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς φησὶ « σαπὲν ἐν ξύλῳ ὕδωρ· » ἁπλῶς γὰρ οὐκ ἔστιν ὕδωρ.

vehementia est, vehementia erit vehemens. Similiter vero etiam stupor quidam est exsuperans. Si igitur stupor exsuperantia est, exsuperantia fuerit exsuperans. Videtur autem neutrum horum esse; quemadmodum neque scientia est scibile, neque motus id, quod movetur.

11. Nonnunquam autem peccant etiam affectionem ponentes in eo, quod affectum est, *ut* in genere; velut, quicumque immortalitatem vitam æternam dicunt esse. Nam affectio aliqua vitæ, aut accidens, immortalitas videtur esse. Verum autem esse id, quod diximus, manifestum fiet, si quis concesserit, aliquem e mortali immortalem fieri. Nam nemo dicet, aliam eum vitam accipere, sed accidens aliquod, aut affectionem ipsi accessisse. Quare vita non est genus immortalitatis.

12. Porro *peccant*, si affectionis genus dicunt esse id, cujus est affectio. Velut, *si dicunt* ventum aerem motum. Nam potius motus aeris est ventus. Idem enim aer permanet, et quando movetur, et quando manet *tranquillus*. Quare ventus omnino non est aer; nam esset etiam ventus non moto aere, si quidem idem aer permanet, qui erat ventus. Similiter vero etiam in ceteris talibus. Quodsi autem vel in hoc concedi oportet, ventum esse aerem motum; non tamen de omnibus tale quid probandum est, de quibus non vere dicitur genus, sed *de iis tantum*, de quibuscumque vere prædicatur genus propositum. Nam de nonnullis non videtur vere dici; velut, de nive, et de luto. Nam nivem quidem dicunt aquam esse concretam; lutum vero terram humore permixtam. Est autem neque nix aqua, neque lutum terra. Quare neutrum ex propositis fuerit genus. Oportet enim genus semper vere de speciebus prædicari. Similiter neque vinum aqua est putrefacta, ut Empedocles ait: « Putrefacta in ligno aqua »: nam simpliciter *vinum* non est aqua.

CAP. VI.

De aliis locis.

Ἔτι εἰ ὅλως τὸ ἀποδοθὲν μηδενός ἐστι γένος· δῆλον
35 γὰρ ὡς οὐδὲ τοῦ λεχθέντος. Σκοπεῖν δ' ἐκ τοῦ μηδὲν διαφέρειν εἴδει τὰ μετέχοντα τοῦ ἀποδοθέντος γένους, οἷον τὰ λευκά· οὐδὲν γὰρ διαφέρει τῷ εἴδει ταῦτ' ἀλλήλων. Παντὸς δὲ γένους ἐστὶ τὰ εἴδη διάφορα, ὥστ' οὐκ ἂν εἴη τὸ λευκὸν γένος οὐδενός.

40 2. Πάλιν εἰ τὸ πᾶσιν ἀκολουθοῦν γένος ἢ διαφορὰν εἶπεν. Πλείω γὰρ τὰ πᾶσιν ἑπόμενα, οἷον τὸ ὂν καὶ τὸ ἓν τῶν πᾶσιν ἑπομένων ἐστίν. Εἰ οὖν τὸ ὂν γένος ἀπέδωκε, δῆλον ὅτι πάντων ἂν εἴη γένος, ἐπειδὴ κατηγορεῖται αὐτῶν· κατ' οὐδενὸς γὰρ τὸ γένος ἀλλ' ἢ κατὰ
45 τῶν εἰδῶν κατηγορεῖται. Ὥστε καὶ τὸ ἓν εἶδος ἂν εἴη τοῦ ὄντος. Συμβαίνει οὖν κατὰ πάντων, ὧν τὸ γένος κατηγορεῖται, καὶ τὸ εἶδος κατηγορεῖσθαι, ἐπειδὴ τὸ ὂν καὶ τὸ ἓν κατὰ πάντων ἁπλῶς κατηγορεῖται, δέον ἐπ' ἔλαττον τὸ εἶδος κατηγορεῖσθαι. Εἰ δὲ τὸ
50 πᾶσιν ἑπόμενον διαφορὰν εἶπε, δῆλον ὅτι ἐπ' ἴσον ἢ ἐπὶ πλέον ἡ διαφορὰ τοῦ γένους ῥηθήσεται. Εἰ μὲν γὰρ

Præterea *videndum est*, an omnino id, quod propositum est, nullius sit genus. Patet enim, ne *speciei quidem* propositæ *esse genus*. Considerandum autem est ex eo, quod specie nihil differant ea, quæ propositum genus participant; velut, alba; nihil enim hæc specie inter se differunt. Omnis autem generis sunt species diversæ. Quare fuerit album nullius rei genus.

2. Rursus, an id, quod omnibus est consequens, genus vel differentiam dixerit *aliquis*. Plura enim sunt omnibus consequentia. Velut, ens, et unum, inter ea sunt, quæ ad omnia consequuntur. Si igitur ens, ut genus, posuerit; manifestum est, omnium esse genus, siquidem de iis prædicatur. Nam de nullo genus, præterquam de speciebus, prædicatur. Quare etiam unum species fuerit entis. Accidit igitur, de omnibus, de quibus genus prædicatur, etiam speciem prædicari, siquidem et ens et unum de omnibus simpliciter prædicantur: oportet autem de paucioribus speciem prædicari. Si vero id, quod omnibus est consequens, differentiam dixerit, apparet, de totidem, aut de pluribus differentiam dici, quam genus. Nam si genus quoque in

καὶ τὸ γένος τῶν πᾶσιν ἑπομένων, ἐπ' ἴσον, εἰ δὲ μὴ πᾶσιν ἕπεται τὸ γένος, ἐπὶ πλέον ἡ διαφορὰ λέγοιτ' ἂν αὐτοῦ.

3. Ἔτι εἰ ἐν ὑποκειμένῳ τῷ εἴδει τὸ ἀποδοθὲν γένος 5 λέγεται, καθάπερ τὸ λευκὸν ἐπὶ τῆς χιόνος, ὥστε δῆλον ὅτι οὐκ ἂν εἴη γένος· καθ' ὑποκειμένου γὰρ τοῦ εἴδους μόνον τὸ γένος λέγεται.

4. Σκοπεῖν δὲ καὶ εἰ μὴ συνώνυμον τὸ γένος τῷ εἴδει· κατὰ πάντων γὰρ τῶν εἰδῶν συνωνύμως τὸ γένος κατη- 10 γορεῖται.

5. Ἔτι ὅταν ὄντος καὶ τῷ εἴδει καὶ τῷ γένει ἐναντίου τὸ βέλτιον τῶν ἐναντίων εἰς τὸ χεῖρον γένος θῇ· συμβήσεται γὰρ τὸ λοιπὸν ἐν τῷ λοιπῷ εἶναι, ἐπειδὴ τἀναντία ἐν τοῖς ἐναντίοις γένεσιν, ὥστε τὸ βέλτιον ἐν 15 τῷ χείρονι ἔσται καὶ τὸ χεῖρον ἐν τῷ βελτίονι· δοκεῖ δὲ τοῦ βελτίονος καὶ τὸ γένος βέλτιον εἶναι. (6) Καὶ εἰ τοῦ αὐτοῦ εἴδους ὁμοίως πρὸς ἄμφω ἔχοντος εἰς τὸ χεῖρον καὶ μὴ εἰς τὸ βέλτιον γένος ἔθηκεν, οἷον τὴν ψυχὴν ὅπερ κίνησιν ἢ κινούμενον. Ὁμοίως γὰρ ἡ αὐτὴ 20 στατικὴ καὶ κινητικὴ δοκεῖ εἶναι, ὥστ' εἰ βέλτιον ἡ στάσις, εἰς τοῦτο ἔδει τὸ γένος θεῖναι.

7. Ἔτι ἐκ τοῦ μᾶλλον καὶ ἧττον, ἀνασκευάζοντι μέν, εἰ τὸ γένος δέχεται τὸ μᾶλλον, τὸ δ' εἶδος μὴ δέχεται μήτ' αὐτὸ μήτε τὸ κατ' ἐκεῖνο λεγόμενον· οἷον εἴ γ' 25 ἀρετὴ δέχεται τὸ μᾶλλον, καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ὁ δίκαιος· λέγεται γὰρ δικαιότερος ἕτερος ἑτέρου. Εἰ οὖν τὸ μὲν ἀποδοθὲν γένος τὸ μᾶλλον δέχεται, τὸ δ' εἶδος μὴ δέχεται μήτ' αὐτὸ μήτε τὸ κατ' ἐκεῖνο λεγόμενον, οὐκ ἂν εἴη γένος τὸ ἀποδοθέν.

30 8. Πάλιν εἰ τὸ μᾶλλον δοκοῦν ἢ ὁμοίως μή ἐστι γένος, δῆλον ὅτι οὐδὲ τὸ ἀποδοθέν. Χρήσιμος δ' ὁ τόπος ἐπὶ τῶν τοιούτων μάλιστα ἐφ' ὧν πλείω φαίνεται τοῦ εἴδους ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορούμενα, καὶ μὴ διώρισται, μηδ' ἔχομεν εἰπεῖν ποῖον αὐτῶν γένος, οἷον τῆς ὀργῆς 35 καὶ ἡ λύπη καὶ ἡ ὑπόληψις ὀλιγωρίας ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖσθαι δοκεῖ· λυπεῖταί τε γὰρ ὁ ὀργιζόμενος καὶ ὑπολαμβάνει ὀλιγωρεῖσθαι. (9) Ἡ αὐτὴ δὲ σκέψις καὶ ἐπὶ τοῦ εἴδους πρὸς ἄλλο τι συγκρίνοντι· εἰ γὰρ τὸ μᾶλλον ἢ τὸ ὁμοίως δοκοῦν εἶναι ἐν τῷ ἀποδοθέντι γέ- 40 νει μή ἐστιν ἐν τῷ γένει, δῆλον ὅτι οὐδὲ τὸ ἀποδοθὲν εἶδος εἴη ἂν ἐν τῷ γένει.

10. Ἀναιροῦντι μὲν οὖν καθάπερ εἴρηται χρηστέον· (11) κατασκευάζοντι δέ, εἰ μὲν ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον τό τε ἀποδοθὲν γένος καὶ τὸ εἶδος, οὐ χρήσιμος ὁ τόπος· 45 οὐδὲν γὰρ κωλύει ἀμφοτέρων ἐπιδεχομένων μὴ εἶναι θάτερον θατέρου γένος. Τό τε γὰρ καλὸν καὶ τὸ λευκὸν ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον, καὶ οὐδέτερον οὐδετέρου γένος. (12) Ἡ δὲ τῶν γενῶν καὶ τῶν εἰδῶν πρὸς ἄλληλα σύγκρισις χρήσιμος, οἷον εἰ ὁμοίως τόδε καὶ τόδε γένος, 50 εἰ θάτερον γένος, καὶ θάτερον. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὸ ἧττον, καὶ τὸ μᾶλλον, οἷον εἰ τῆς ἐγκρατείας μᾶλλον ἡ δύναμις ἢ ἡ ἀρετὴ γένος, ἡ δ' ἀρετὴ γένος, καὶ ἡ δύναμις. (13) Τὰ δ' αὐτὰ καὶ ἐπὶ τοῦ εἴδους ἁρμόσει λέγεσθαι. Εἰ γὰρ ὁμοίως τόδε καὶ τόδε τοῦ προκειμέ-

eorum numero est, quæ omnibus consequentia sunt, de totidem *dicetur*; si vero genus non omnibus consequens sit, de pluribus differentia dicetur, quam ipsum *genus*.

3. Porro *videndum est*, an in subjecta specie propositum genus esse dicatur, quemadmodum album in nive; unde perspicuum erit, non esse genus; nam de subjecta specie solum genus dicitur.

4. Considerandum vero etiam est, an genus et species non sint synonyma; nam de omnibus speciebus univoce genus prædicatur.

5. Porro *peccatur*, quum et speciei et generi aliquid contrarium sit, et melius ex contrariis ad deterius genus referatur; accidet enim, ut reliquum in reliquo sit; siquidem contraria sunt in contrariis generibus. Quare melius in deteriori erit, atque deterius in meliori. Videtur autem melioris etiam genus melius esse. (6) Nec non, si, quum idem ad utrumque similiter se habeat, *aliquis* ad deterius, nec ad melius genus retulerit; velut *si dixerit*, animam *esse id*, quod motionem, aut rem motam. Nam eadem similiter vim standi et movendi habere videtur. Quare si melior est *animæ* status, ad hunc genus referri oportebat.

7. Præterea *argumentandum est* ex eo, quod est magis et minus, refellenti quidem *problema*, si genus recipiat τὸ magis, species vero non recipiat, neque ipsa, neque id, quod secundum illam dicitur. Velut, si virtus recipit τὸ magis; etiam justitia, et justus τὸ *magis recipiunt*; dicitur enim alter justior altero. Si igitur propositum quidem genus recipit τὸ magis, species autem non recipit, neque ipsa, neque id, quod secundum illam dicitur; id, quod propositum est, certe non fuerit genus.

8. Rursus, si id, quod magis vel æque esse videtur, non est genus, manifestum est, neque id, quod propositum est, *esse genus*. Utilis autem est locus hic in talibus maxime, in quibus plura videntur de specie ratione ejus, quid est, prædicata esse, nec definitum est, nec dicere possumus, quale sit eorum genus; velut, de ira et dolor, et existimatio contemptionis ratione ejus quid est prædicari videntur. Nam dolet, qui irascitur, seque contemni existimat. (9) Eadem vero consideratio etiam est de specie, si cum alia quadam conferatur. Nam si id, quod magis aut æque videtur esse in genere proposito, non est in genere, patet, neque propositam speciem omnino in genere esse.

10. Refellenti igitur *problema*, ut diximus, *hoc loco* utendum est. (11) Confirmanti vero, si quidem propositum genus et species recipiunt τὸ magis, non utilis est locus; nihil enim impedit, quum ambo recipiant, non esse alterum alterius genus. Nam et pulchrum et album recipiunt τὸ magis; et neutrum est alterius genus. (12) Comparatio autem generum et specierum inter se utilis est. Velut, si æque hoc et illud genus est, si alterum genus *est*, etiam alterum *genus erit*. Similiter vero etiam, si τὸ minus *est genus*, etiam τὸ magis *genus est*; velut, si continentiæ potius genus sit facultas, quam virtus, virtus autem genus sit, etiam facultas *genus erit*. (13) Eadem quoque de specie dici conveniet. Nam si æque hoc et illud sit

νου εἶδος, εἰ θάτερον εἶδος, καὶ τὸ λοιπόν· καὶ εἰ τὸ ἧττον δοκοῦν εἶδός ἐστι, καὶ τὸ μᾶλλον.

14. Ἔτι πρὸς τὸ κατασκευάζειν σκεπτέον εἰ καθ' ὧν ἀπεδόθη τὸ γένος, ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται, μὴ ὄντος 5 ἑνὸς τοῦ ἀποδοθέντος εἴδους, ἀλλὰ πλειόνων καὶ διαφόρων· δῆλον γὰρ ὅτι γένος ἔσται. Εἰ δ' ἓν τὸ ἀποδοθὲν εἶδός ἐστι, σκοπεῖν εἰ καὶ κατ' ἄλλων εἰδῶν τὸ γένος ἐν τῷ τί ἐστι κατηγορεῖται· πάλιν γὰρ συμβήσεται κατὰ πλειόνων καὶ διαφόρων αὐτὸ κατηγορεῖσθαι.

10 15. Ἐπεὶ δὲ δοκεῖ τισὶ καὶ ἡ διαφορὰ ἐν τῷ τί ἐστι τῶν εἰδῶν κατηγορεῖσθαι, χωριστέον τὸ γένος ἀπὸ τῆς διαφορᾶς χρώμενον τοῖς εἰρημένοις στοιχείοις, πρῶτον μὲν ὅτι τὸ γένος ἐπὶ πλέον λέγεται τῆς διαφορᾶς, εἶθ' ὅτι κατὰ τὴν τοῦ τί ἐστιν ἀπόδοσιν μᾶλλον ἁρμόττει 15 τὸ γένος ἢ τὴν διαφορὰν εἰπεῖν· ὁ γὰρ ζῷον εἴπας τὸν ἄνθρωπον μᾶλλον δηλοῖ τί ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ἢ ὁ πεζόν. Καὶ ὅτι ἡ μὲν διαφορὰ ποιότητα τοῦ γένους ἀεὶ σημαίνει, τὸ δὲ γένος τῆς διαφορᾶς οὔ· ὁ μὲν γὰρ εἴπας πεζὸν ποιόν τι ζῷον λέγει, ὁ δὲ ζῷον εἴπας οὐ λέγει ποιόν τι 20 πεζόν.

Τὴν μὲν οὖν διαφορὰν ἀπὸ τοῦ γένους οὕτω χωριστέον. (16) Ἐπεὶ δὲ δοκεῖ τὸ μουσικόν, ᾗ μουσικόν ἐστιν, ἐπιστῆμόν τ' εἶναι καὶ ἡ μουσικὴ ἐπιστήμη τις εἶναι, καὶ εἰ τὸ βαδίζον τῷ βαδίζειν κινεῖται, ἡ βά-25 δισις κίνησίς τις εἶναι, σκοπεῖν ἐν ᾧ ἂν γένει βούλῃ τι κατασκευάσαι, τὸν εἰρημένον τρόπον, οἷον εἰ τὴν ἐπιστήμην ὅπερ πίστιν, εἰ ὁ ἐπιστάμενος ᾗ ἐπίσταται πιστεύει· δῆλον γὰρ ὅτι ἡ ἐπιστήμη πίστις ἄν τις εἴη. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων.

30 17. Ἔτι ἐπεὶ τὸ παρεπόμενόν τινι ἀεὶ καὶ μὴ ἀντιστρέφον χαλεπὸν χωρίσαι τοῦ μὴ γένος εἶναι, ἂν τόδε μὲν τῷδ' ἕπηται παντί, τόδε δὲ τῷδε μὴ παντί, οἷον τῇ νηνεμίᾳ ἡ ἠρεμία καὶ τῷ ἀριθμῷ τὸ διαιρετόν, ἀνάπαλιν δ' οὔ (τὸ γὰρ διαιρετὸν οὐ πᾶν ἀριθμός, οὐδ' ἡ ἠρε-35 μία νηνεμία), αὐτὸν μὲν χρῆσθαι ὡς γένους ὄντος τοῦ ἀεὶ ἀκολουθοῦντος, ὅταν μὴ ἀντιστρέφῃ, (18) ἄλλου δὲ προτείνοντος μὴ ἐπὶ πάντων ὑπακούειν. Ἔνστασις δ' αὐτοῦ ὅτι τὸ μὴ ὂν ἕπεται παντὶ τῷ γινομένῳ (τὸ γὰρ γινόμενον οὐκ ἔστι) καὶ οὐκ ἀντιστρέφει (οὐ γὰρ 40 πᾶν τὸ μὴ ὂν γίνεται), ἀλλ' ὅμως οὐκ ἔστι γένος τὸ μὴ ὂν τοῦ γινομένου· ἁπλῶς γὰρ οὐκ ἔστι τοῦ μὴ ὄντος εἴδη.

Περὶ μὲν οὖν τοῦ γένους, καθάπερ εἴρηται, μετιτέον.

propositi *generis* species; si alterum *sit* species, etiam reliquum *species erit*. Et, si id, quod minus videtur *species esse*, species est, etiam id, quod magis videtur, *species erit*.

14. Præterea, ad confirmandum *problema* considerandum est, an genus de iis, quibus attributum est, ratione ejus quid sit prædicetur, quum non una sit species proposita, sed etiam plures ac differentes; nam manifestum est, *tum* genus fore. Si vero una sit species proposita, videndum est, an etiam de aliis speciebus ratione ejus quid sit genus prædicetur. Rursus enim accidet, ut de pluribus illud ipsum et differentibus prædicetur.

15. Quum autem nonnullis videatur etiam differentia ratione ejus quid sit de speciebus prædicari, separandum est genus a differentia, dum utamur locis expositis. Primum quidem, quia genus de pluribus dicitur, quam differentia; deinde, quia in explicatione ejus quid sit aptius est proferre genus, quam differentiam; nam qui animal dicit *esse* hominem, magis declarat, quid sit homo, quam pedestre *hominem esse* dicens. Nec non, quoniam differentia quidem qualitatem generis semper significat, genus autem differentiæ *qualitatem* non item; nam qui pedestre dicit, quale quid dicit animal; qui autem animal dicit, non dicit quale quid pedestre.

Differentia igitur a genere hoc modo separanda est. (16) Quoniam autem videtur τὸ musicum, quatenus musicum est, sciens esse, etiam Musica scientia quædam est; et si τὸ ambulans τῷ ambulare movetur, ingressus motio quædam est: considerare nos oportet, in quocumque genere aliquid confirmare velimus, eo quo dixi modo. Velut, si scientiam *probare velimus esse id*, quod fidem; *videndum est*, an sciens, quatenus scit, fidem habeat. Nam patet, scientiam fidem aliquam esse. Eodem vero modo etiam in ceteris hujusmodi *considerandum est*.

17. Porro, quoniam id, quod semper alicui consequens est, nec reciprocatur, difficile est separando *a genere probare* non esse genus; si hocce quidem illud sequatur omne, illud autem hoc non omne; (velut, tranquillitatem quies, et numerum divisibile; non autem vice versa: non omne enim divisibile numerus est, nec omnis quies tranquillitas;) ipsi quidem tibi utendum est *illo* pro genere, quod semper sequitur, quando alterum non reciprocatur. (18) Quodsi ab altero id proponatur, non in omnibus admittendum est. Instantia autem adversus hoc *ferri potest*, id, quod non sit, omni, quod fit, consequens esse, (nam id, quod fit, non est,) nec reciprocari; (non enim omne id, quod non est, fit;) attamen id, quod non est, non esse genus ejus quod fit. Simpliciter enim ejus, quod non est, non sunt species.

De genere igitur, qua diximus methodo disserendum est.

LIBER V.

CAP. I.

De proponendo proprio.

Πότερον δ' ἴδιον ἢ οὐκ ἴδιόν ἐστι τὸ εἰρημένον, διὰ τῶνδε σκεπτέον.

45 2. Ἀποδίδοται δὲ τὸ ἴδιον ἢ καθ' αὑτὸ καὶ ἀεὶ ἢ πρὸς ἕτερον καὶ ποτέ, οἷον καθ' αὑτὸ μὲν ἀνθρώπου τὸ ζῷον ἥμερον φύσει, πρὸς ἕτερον δὲ οἷον ψυχῆς πρὸς σῶμα,

Utrum autem proprium sit vel non proprium id, quod propositum est, per locos sequentes considerandum est.

2. Explicatur vero proprium aut per se, et semper, aut respectu ad aliud, et interdum; velut, per se quidem est hominis *proprium*, animal natura mansuetum; respectu ad aliud autem, velut animæ ad corpus, quod illa qui-

ὅτι τὸ μὲν προστακτικὸν τὸ δ' ὑπηρετικόν ἐστιν, ἀεὶ δὲ οἷον θεοῦ τὸ ζῷον ἀθάνατον, ποτὲ δ' οἷον τοῦ τινὸς ἀνθρώπου τὸ περιπατεῖν ἐν τῷ γυμνασίῳ.

3. Ἔστι δὲ τὸ πρὸς ἕτερον ἴδιον ἀποδιδόμενον ἢ δύο προβλήματα ἢ τέτταρα. Ἐὰν μὲν γὰρ τοῦ μὲν ἀποδῷ τοῦ δ' ἀρνήσηται ταὐτὸ τοῦτο, δύο μόνον προβλήματα γίνονται, καθάπερ τὸ ἀνθρώπου πρὸς ἵππον ἴδιον ὅτι δίπουν ἐστίν. Καὶ γὰρ ὅτι ἄνθρωπος οὐ δίπουν ἐστὶν ἐπιχειροίη τις ἄν, καὶ ὅτι ὁ ἵππος δίπουν· ἀμφοτέρως δ' ἂν κινοῖ τὸ ἴδιον. Ἐὰν δ' ἑκατέρου ἑκάτερον ἀποδῷ καὶ ἑκατέρου ἀπαρνηθῇ, τέτταρα προβλήματα ἔσται, καθάπερ τὸ ἀνθρώπου ἴδιον πρὸς ἵππον, ὅτι τὸ μὲν δίπουν τὸ δὲ τετράπουν ἐστίν. Καὶ γὰρ ὅτι ἄνθρωπος οὐ δίπουν καὶ ὅτι τετράπουν πέφυκεν ἔστιν ἐπιχειρεῖν, καὶ διότι ὁ ἵππος δίπουν καὶ διότι οὐ τετράπουν οἷόν τ' ἐπιχειρεῖν. Ὅπως δ' οὖν δειχθέντος ἀναιρεῖται τὸ προκείμενον.

4. Ἔστι δὲ τὸ μὲν καθ' αὑτὸ ἴδιον ὃ πρὸς ἅπαντα ἀποδίδοται καὶ παντὸς χωρίζει, καθάπερ ἀνθρώπου τὸ ζῷον θνητὸν ἐπιστήμης δεκτικόν. Τὸ δὲ πρὸς ἕτερον ὃ μὴ ἀπὸ παντὸς ἀλλ' ἀπό τινος τακτοῦ διορίζει, καθάπερ ἀρετῆς πρὸς ἐπιστήμην, ὅτι τὸ μὲν ἐν πλείοσι, τὸ δ' ἐν λογιστικῷ μόνον καὶ τοῖς ἔχουσι λογιστικὸν πέφυκε γίνεσθαι. Τὸ δ' ἀεὶ ὃ κατὰ πάντα χρόνον ἀληθεύεται καὶ μηδέποτ' ἀπολείπεται, καθάπερ τοῦ ζῴου τὸ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συγκείμενον. Τὸ δὲ ποτὲ ὃ κατά τινα χρόνον ἀληθεύεται καὶ μὴ ἐξ ἀνάγκης ἀεὶ παρέπεται, καθάπερ τοῦ τινὸς ἀνθρώπου τὸ περιπατεῖν ἐν ἀγορᾷ.

5. Ἔστι δὲ τὸ πρὸς ἄλλο ἴδιον ἀποδοῦναι τὸ διαφορὰν εἰπεῖν ἢ ἐν ἅπασι καὶ ἀεὶ ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἐν τοῖς πλείστοις, οἷον ἐν ἅπασι μὲν καὶ ἀεί, καθάπερ τὸ ἀνθρώπου ἴδιον πρὸς ἵππον ὅτι δίπουν· ἄνθρωπος μὲν γὰρ καὶ ἀεὶ καὶ πᾶς ἐστὶ δίπους, ἵππος δ' οὐδείς ἐστι δίπους οὐδέποτε. Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δὲ καὶ ἐν τοῖς πλείστοις, καθάπερ τὸ λογιστικοῦ ἴδιον πρὸς ἐπιθυμητικὸν καὶ θυμικὸν τῷ τὸ μὲν προστάττειν τὸ δ' ὑπηρετεῖν· οὔτε γὰρ τὸ λογιστικὸν πάντοτε προστάττει, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ προστάττεται, οὔτε τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ θυμικὸν ἀεὶ προστάττεται, ἀλλὰ καὶ προστάττει ποτέ, ὅταν ᾖ μοχθηρὰ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου.

6. Τῶν δ' ἰδίων ἐστὶ λογικὰ μάλιστα τά τε καθ' αὑτὰ καὶ ἀεὶ καὶ τὰ πρὸς ἕτερον. Τὸ μὲν γὰρ πρὸς ἕτερον ἴδιον πλείω προβλήματά ἐστι, καθάπερ εἴπομεν καὶ πρότερον· ἢ γὰρ δύο ἢ τέτταρα ἐξ ἀνάγκης γίνονται τὰ προβλήματα· πλείους οὖν οἱ λόγοι γίνονται πρὸς ταῦτα. Τὸ δὲ καθ' αὑτὸ καὶ τὸ ἀεὶ πρὸς πολλὰ ἔστιν ἐπιχειρεῖν ἢ πρὸς πλείους χρόνους παρατηρεῖν, τὸ μὲν καθ' αὑτὸ πρὸς πολλά· πρὸς ἕκαστον γὰρ τῶν ὄντων δεῖ ὑπάρχειν αὐτῷ τὸ ἴδιον, ὥστ' εἰ μὴ πρὸς ἅπαντα χωρίζεται, οὐκ ἂν εἴη καλῶς ἀποδεδομένον τὸ ἴδιον. Τὸ δ' ἀεὶ πρὸς πολλοὺς χρόνους τηρεῖν· κἂν γὰρ εἰ μὴ ὑπάρχει κἂν εἰ μὴ ὑπῆρξε κἂν εἰ μὴ ὑπάρξει, οὐκ ἔσται ἴδιον. Τὸ δὲ ποτὲ οὐκ ἐν ἄλλοις ἢ πρὸς τὸν νῦν λεγό-

dem imperans, hoc vero serviens sit; semper autem, velut Dei, animal *eum esse* immortale; interdum denique, velut cujusdam hominis, deambulare in gymnasio.

3. Nascuntur autem ex eo, quod collatum cum altero proprium explicatur, aut duæ quæstiones, aut quattuor. Nam si *aliquis* hujus quidem *proprium* posuerit, alterius vero idem hoc negaverit esse; duæ tantummodo quæstiones exsistunt; quemadmodum hominis respectu ad equum, proprium est bipedem esse. Nam possit aliquis concludere, et hominem non esse bipedem, et equum esse bipedem; utroque autem modo proprium fere tolleret. Quodsi autem utrumque de utroque affirmaverit, et de utroque *utrumque idem* negaverit, quattuor quæstiones exsistent; quemadmodum hominis proprium *est* respectu ad equum, quod illud quidem bipes, hoc vero quadrupes sit. Nam concludere *possit quispiam*, et hominem non esse bipedem, et natura comparatum esse ut quadrupes sit; licet quoque argumentando probare, equum esse bipedem et non esse quadrupedem. Quovis autem modo probatum fuerit, evertitur propositum.

4. Est autem proprium quidem per se, quod respectu ad omnia *alia rei* attribuitur, et ab omni separat; quemadmodum hominis *proprium est*, animal *esse* mortale scientiæ capax. Respectu vero ad aliud *proprium est* quod non ab omni, sed ab aliquo posito separat; quemadmodum virtutis respectu ad scientiam; quod illud quidem in pluribus, hoc vero in solo rationali sit et in facultate rationali præditis. Semper autem *proprium est,* quod omni tempore verum est, nec unquam dimittitur; quemadmodum animalis ex anima et corpore compositum esse. Interdum denique *proprium est*, quod certo quodam tempore verum est, nec tamen necessario semper est consequens; quemadmodum cujusdam hominis deambulare in foro.

5. Licet autem proprium respectu ad aliud explicare, dum differentiam tradimus aut in omnibus et semper, aut plerumque et in plurimis. Velut, in omnibus quidem et semper, quemadmodum hominis proprium est respectu ad equum, bipedem esse; nam homo quidem et omnis est bipes et semper; equus autem nullus est bipes unquam. Plerumque vero et in plurimis, quemadmodum rationalis proprium est imperare respectu ad animi partes circa cupiditates et perturbationes; quoniam illud quidem imperat, hæ vero serviunt; neque enim rationale semper imperat, sed nonnunquam etiam paret; neque partes animi, in quibus cupiditates et perturbationes habitant, semper parent, sed interdum imperant quoque, quando anima hominis prava est.

6. Propriorum autem sunt maxime logica *ad disserendum apta*, et quæ per se et semper, et quæ respectu ad aliud *propria sunt*. Nam proprium quidem respectu ad aliud plura problemata efficit, sicut et antea diximus; aut enim duo, aut quattuor necessario fiunt problemata. Plures igitur argumentationes fiunt huc pertinentes. *Proprium* autem per se et semper ratione multarum rerum in argumentationem venit, aut ad plura tempora trahi potest; *proprium* per se quidem multa attinet; nam *comparatum* ad omnia alia, quæ sunt, ei debet *soli* esse proprium, *cui proprium est;* quamobrem, nisi ab omnibus separatum sit, non fuerit bene attributum proprium. *Proprium* autem semper in pluribus temporibus observari debet; nisi enim conveniat, et nisi convenerit, et nisi conveniet, non erit proprium. *Proprium* vero interdum, non in aliis, nisi in tempore, quod nunc dicitur, spectamus. Ergo paucæ argumen-

μενον χρόνον ἐπισκοποῦμεν· οὐκοῦν εἰσὶ λόγοι πρὸς αὐτὸ πολλοί. Λογικὸν δὲ τοῦτ' ἐστὶ πρόβλημα πρὸς ὃ λόγοι γένοιντ' ἂν καὶ συχνοὶ καὶ καλοί.

7. Τὸ μὲν οὖν πρὸς ἕτερον ἴδιον ῥηθὲν ἐκ τῶν περὶ 5 τὸ συμβεβηκὸς τόπων ἐπισκεπτέον ἐστίν, εἰ τῷ μὲν συμβέβηκε τῷ δὲ μὴ συμβέβηκεν· περὶ δὲ τῶν ἀεὶ καὶ τῶν καθ' αὑτὸ διὰ τῶνδε θεωρητέον.

tationes ex eo ducuntur. Illud autem est problema logicum, ratione cujus argumentationes fiunt et crebræ et scitæ.

7. Quod igitur proprium respectu ad aliud vocatur, ex locis de accidente considerandum est, an huic quidem accidit, illi vero non accidit. De propriis autem et semper, et per se, per locos sequentes videndum est.

CAP. II.

De locis ad problema, an proprium bene expositum sit.

Πρῶτον μὲν εἰ μὴ καλῶς ἀποδέδοται τὸ ἴδιον ἢ καλῶς. (2) Τοῦ δὲ μὴ καλῶς ἢ καλῶς ἐστιν ἓν μέν, εἰ 10 μὴ διὰ γνωριμωτέρων ἢ γνωριμωτέρων κεῖται τὸ ἴδιον, ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ μὴ διὰ γνωριμωτέρων, κατασκευάζοντα δὲ εἰ διὰ γνωριμωτέρων. (3) Τοῦ δὲ μὴ διὰ γνωριμωτέρων ἐστὶ τὸ μέν, εἰ ὅλως ἀγνωστότερόν ἐστι τὸ ἴδιον ὃ ἀποδίδωσι τούτου οὗ τὸ ἴδιον εἴρηκεν· οὐ γὰρ 15 ἔσται καλῶς κείμενον τὸ ἴδιον. Γνώσεως γὰρ ἕνεκα τὸ ἴδιον ποιούμεθα· διὰ γνωριμωτέρων οὖν ἀποδοτέον· οὕτω γὰρ ἔσται κατανοεῖν ἱκανῶς μᾶλλον. Οἷον ἐπεὶ ὁ θεὶς πυρὸς ἴδιον εἶναι τὸ ὁμοιότατον ψυχῇ ἀγνωστοτέρῳ κέχρηται τοῦ πυρὸς τῇ ψυχῇ (μᾶλλον γὰρ ἴσμεν 20 τί ἐστι πῦρ ἢ ψυχή), οὐκ ἂν εἴη καλῶς κείμενον ἴδιον πυρὸς τὸ ὁμοιότατον ψυχῇ. (4) Τὸ δ', εἰ μὴ γνωριμώτερόν ἐστι τόδε τῷδ' ὑπάρχον. Δεῖ γὰρ μὴ μόνον εἶναι γνωριμώτερον τοῦ πράγματος, ἀλλὰ καὶ ὅτι τῷδ' ὑπάρχον γνωριμώτερον ὑπάρχει. Ὁ γὰρ μὴ εἰδὼς εἰ 25 τῷδ' ὑπάρχει, οὐδ' εἰ τῷδ' ὑπάρχει μόνῳ γνωριεῖ, ὥσθ' ὁποτέρου τούτων συμβάντος ἀσαφὲς γίνεται τὸ ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ θεὶς πυρὸς ἴδιον τὸ ἐν ᾧ πρώτῳ ψυχὴ πέφυκεν εἶναι ἀγνωστοτέρῳ κέχρηται τοῦ πυρὸς τῷ εἰ ἐν τούτῳ ὑπάρχει ψυχὴ καὶ εἰ ἐν πρώτῳ ὑπάρχει, οὐκ ἂν 30 εἴη καλῶς κείμενον ἴδιον πυρὸς τὸ ἐν ᾧ πρώτῳ ψυχὴ πέφυκεν εἶναι. Κατασκευάζοντα δὲ εἰ διὰ γνωριμωτέρων κεῖται τὸ ἴδιον, καὶ εἰ διὰ γνωριμωτέρων καθ' ἑκάτερον τῶν τρόπων. Ἔσται γὰρ καλῶς κατὰ τοῦτο κείμενον τὸ ἴδιον· τῶν γὰρ κατασκευαστικῶν τόπων 35 τοῦ καλῶς οἱ μὲν κατὰ τοῦτο μόνον, οἱ δ' ἁπλῶς δείξουσιν ὅτι καλῶς. Οἷον ἐπεὶ ὁ εἴπας ζῴου ἴδιον τὸ αἴσθησιν ἔχειν διὰ γνωριμωτέρων καὶ γνωριμώτερον ἀποδέδωκε τὸ ἴδιον καθ' ἑκάτερον τῶν τρόπων, εἴη ἂν καλῶς ἀποδεδομένον κατὰ τοῦτο τοῦ ζῴου ἴδιον τὸ αἴσθησιν 40 ἔχειν.

5. Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἴ τι τῶν ὀνομάτων τῶν ἐν τῷ ἰδίῳ ἀποδεδομένων πλεοναχῶς λέγεται ἢ καὶ ὅλος ὁ λόγος πλείω σημαίνει· οὐ γὰρ ἔσται καλῶς κείμενον τὸ ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ τὸ αἰσθάνεσθαι πλείω σημαί- 45 νει, ἓν μὲν τὸ αἴσθησιν ἔχειν, ἓν δὲ τὸ αἰσθήσει χρῆσθαι, οὐκ ἂν εἴη τοῦ ζῴου ἴδιον καλῶς κείμενον τὸ αἰσθάνεσθαι πεφυκός. Διὰ τοῦτο δ' οὐ χρηστέον ἐστὶν οὔτ' ὀνόματι πλεοναχῶς λεγομένῳ οὔτε λόγῳ τῷ τὸ ἴδιον σημαίνοντι, διότι τὸ πλεοναχῶς λεγόμενον ἀσαφὲς 50 ποιεῖ τὸ ῥηθέν, ἀποροῦντος τοῦ μέλλοντος ἐπιχειρεῖν πότερον λέγει τῶν πλεοναχῶς λεγομένων· τὸ γὰρ ἴδιον

Primum quidem *considerare nos oportet*, utrum recte sit explicatum proprium, an non recte. (2) Esse autem recte, aut non recte *explicatum*, ex uno quidem loco intelligemus, si non per notiora, vel per notiora positum sit proprium; refellentes nempe, si non per notiora; affirmantes vero, si per notiora. (3) Esse autem non expositum per notiora intelligere licet primum, si omnino minus notum sit proprium, quod *aliquis* proponit, quam id, cujus *hoc* esse proprium dixerit; tum enim non bene positum erit proprium. Nam cognitionis *et discendi* causa proprium facimus: per notiora igitur explicandum est *proprium;* sic enim melius intelligere illud licebit. Velut, si ponens, ignis proprium esse quod est simillimum animæ, usus est anima, quæ minus nota est quam ignis, (magis enim scimus, quid sit ignis, quam quid sit anima,) non fuerit bene positum proprium ignis simillimum animæ. (4) Deinde, si non sit notius, hoc illi inesse. Non solum enim oportet *proprium* esse notius re; sed etiam, quod huic insit, notius esse. Nam qui nescit, an huic insit, neque sciet, an huic insit soli; quare, utrumvis horum contigerit, obscurum fit proprium. Velut, si ponens, ignis proprium esse id, in quo primo naturâ anima est, usus est eo, quod in hoc insit anima, et quod in eo ipso primo insit, ut minus noto quam ignis; in quo primo naturâ anima est, non recte positum est quasi ignis proprium. Affirmans autem *intelliget, utrum recte an non explicatum sit proprium,* si per notiora positum sit proprium, et si per notiora secundum utrumque modum. Erit enim secundum hoc bene positum proprium. (Nam ex locis ad confirmandum *problema, an* recte *positum sit proprium,* alii quoad hoc tantum, alii autem simpliciter ostendent, *positum esse* recte.) Velut, si dicens, animalis proprium esse, sensum habere, per notiora et notius explicavit proprium secundum utrumque modum; bene fuerit expositum, secundum hoc animalis proprium, sensum habere.

5. Deinde refellenti quidem *videndum est*, an nomen aliquod ex iis, quæ in proprio posita sunt, pluribus modis dicatur, aut etiam tota oratio plura significet. Nam tum non erit bene positum proprium. Velut, si Sentire plura significat; primum quidem, sensum habere; deinde vero, sensu uti; natura sentire non fuerit bene positum animalis proprium. Idcirco autem non est utendum aut nomine pluribus modis dicto, aut *ejusmodi* oratione ut proprium significante; quia id, quod multis modis dicitur, obscurum facit dictum, quum dubitet argumentaturus, utrum tandem *alter* dicat ex iis, quæ pluribus modis dicuntur. Nam

τοῦ μαθεῖν χάριν ἀποδίδοται. Ἔτι δὲ πρὸς τούτοις ἀναγκαῖόν ἐστιν ἔλεγχόν τινα γίνεσθαι τοῖς οὕτως ἀποδιδοῦσι τὸ ἴδιον, ὅταν ἐπὶ τοῦ διαφωνοῦντός τις ποιῇ τὸν συλλογισμὸν τοῦ πλεοναχῶς λεγομένου. Κατασκευάζοντα δὲ εἰ μὴ πλείω σημαίνει μήτε τῶν ὀνομάτων μηδὲν μήθ' ὅλος ὁ λόγος· ἔσται γὰρ καλῶς κατὰ τοῦτο κείμενον τὸ ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ οὔτε τὸ σῶμα πολλὰ δηλοῖ οὔτε τὸ εὐκινητότατον εἰς τὸν ἄνω τόπον οὔτε τὸ σύνολον τὸ ἐκ τούτων συντιθέμενον, εἴη ἂν καλῶς κείμενον κατὰ τοῦτο πυρὸς ἴδιον σῶμα τὸ εὐκινητότατον εἰς τὸν ἄνω τόπον.

6. Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ πλεοναχῶς λέγεται τοῦτο οὗ τὸ ἴδιον ἀποδίδωσι, μὴ διώρισται δὲ τὸ τίνος αὐτῶν ἴδιον τίθησιν· οὐ γὰρ ἔσται καλῶς ἀποδεδομένον τὸ ἴδιον. Δι' ἃς δ' αἰτίας, οὐκ ἄδηλόν ἐστιν ἐκ τῶν πρότερον εἰρημένων· τὰ γὰρ αὐτὰ συμβαίνειν ἀναγκαῖόν ἐστιν. Οἷον ἐπεὶ τὸ ἐπίστασθαι τοῦτο πολλὰ σημαίνει (τὸ μὲν γὰρ ἐπιστήμην ἔχειν αὐτό, τὸ δ' ἐπιστήμῃ χρῆσθαι αὐτό, τὸ δ' ἐπιστήμην εἶναι αὐτοῦ, τὸ δ' ἐπιστήμῃ χρῆσθαι αὐτοῦ), οὐκ ἂν εἴη τοῦ ἐπίστασθαι τοῦτο καλῶς ἴδιον ἀποδεδομένον μὴ διορισθέντος τοῦ τίνος τίθησιν αὐτῶν τὸ ἴδιον. Κατασκευάζοντα δὲ εἰ μὴ λέγεται πολλαχῶς τοῦτο οὗ τὸ ἴδιον τίθησιν, ἀλλ' ἔστιν ἓν καὶ ἁπλοῦν· ἔσται γὰρ καλῶς κατὰ τοῦτο κείμενον τὸ ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ ἄνθρωπος λέγεται ἕν, εἴη ἂν καλῶς κείμενον κατὰ τοῦ ἀνθρώπου ἴδιον τὸ ζῷον ἥμερον φύσει.

7. Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ πλεονάκις εἴρηται τὸ αὐτὸ ἐν τῷ ἰδίῳ. Πολλάκις γὰρ λανθάνουσι τοῦτο ποιοῦντες καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις, καθάπερ καὶ ἐν τοῖς ὅροις. Οὐκ ἔσται δὲ καλῶς κείμενον τὸ τοῦτο πεπονθὸς ἴδιον· ταράττει γὰρ τὸν ἀκούοντα πλεονάκις λεχθέν· ἀσαφὲς οὖν ἀναγκαῖόν ἐστι γίνεσθαι, καὶ πρὸς τούτοις ἀδολεσχεῖν δοκοῦσιν. Ἔσται δὲ συμπῖπτον τὸ πλεονάκις εἰπεῖν τὸ αὐτὸ κατὰ δύο τρόπους, καθ' ἕνα μὲν ὅταν ὀνομάσῃ πλεονάκις τὸ αὐτό, καθάπερ εἴ τις ἴδιον ἀποδοίη πυρὸς σῶμα τὸ λεπτότατον τῶν σωμάτων (οὗτος γὰρ πλεονάκις εἴρηκε τὸ σῶμα), δεύτερον δ' ἄν τις μεταλαμβάνῃ τοὺς λόγους ἀντὶ τῶν ὀνομάτων, καθάπερ εἴ τις ἀποδοίη γῆς ἴδιον οὐσία ἡ μάλιστα κατὰ φύσιν φερομένη τῶν σωμάτων εἰς τὸν κάτω τόπον, ἔπειτα μεταλάβοι ἀντὶ τῶν σωμάτων τὸ οὐσιῶν τοιωνδί· ἓν γὰρ καὶ ταὐτόν ἐστι σῶμα καὶ οὐσία τοιαδί. Ἔσται γὰρ οὐσία πλεονάκις εἰρηκώς, ὥστ' οὐδέτερον ἂν εἴη καλῶς κείμενον τῶν ἰδίων. Κατασκευάζοντα δὲ εἰ μηδενὶ χρῆται πλεονάκις ὀνόματι τῷ αὐτῷ· ἔσται γὰρ κατὰ τοῦτο καλῶς ἀποδεδομένον τὸ ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ εἴπας ἀνθρώπου ἴδιον ζῷον ἐπιστήμης δεκτικὸν οὐ κέχρηται τῷ αὐτῷ πολλάκις ὀνόματι, εἴη ἂν κατὰ τοῦτο καλῶς ἀποδεδομένον τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἴδιον.

8. Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τοιοῦτόν τι ἀποδέδωκεν ἐν τῷ ἰδίῳ ὄνομα, ὃ πᾶσιν ὑπάρχει. Ἀχρεῖον γὰρ ἔσται τὸ μὴ χωρίζον ἀπό τινων, τὸ δ' ἐν τοῖς ἰδίοις λεγόμενον χωρίζειν δεῖ, καθάπερ καὶ τὰ ἐν τοῖς ὅροις·

proprium discendi causa proponitur. Praeterea vero necessarium est, eos quodammodo reprehensionem incurrere qui ita proprium explicant, quando aliquis in ea significatione, in qua propositum verum non sit, syllogismum conficiat de eo, quod pluribus modis dicitur. Confirmanti autem *videndum est*, an non plura significet aut unum ex nominibus aut tota oratio; erit enim secundum hoc bene positum proprium. Velut, quando neque corpus multa declarat, neque quod facillime sursum fertur, neque totum id, quod ex his componitur; fuerit sane bene positum quoad hoc ignis proprium, corpus quod facillime sursum fertur.

6. Deinde, refellenti quidem *videndum est*, an pluribus modis dicatur hoc, cujus proprium declarat *aliquis*, quum tamen non sit definitum, quonam eorum *quos habet* significatu proprium ponat; non enim bene tum erit propositum proprium. Ob quas autem causas, non obscurum est ex supra dictis; nam eadem accidere, necessarium est. Velut, si Scire hoc multa significat; (modo enim, scientiam habere; modo, scientia uti; modo, scientiam esse alicujus; modo, scientia uti alicujus;) non fuerit τοῦ scire id bene propositum proprium, quum non sit definitum quonam eorum *quos habet* significatu ponatur proprium. Confirmanti vero *videndum est*, an non dicatur multis modis id, cujus proprium ille ponit, sed sit unum et simplex; erit enim bene quoad hoc positum proprium. Velut, si homo dicitur simpliciter, fuerit bene positum de homine animal natura mansuetum.

7. Deinde, refellenti quidem *videndum est*, an saepius dictum sit idem in proprio. Saepe enim fallimur hoc facto etiam in propriis, quemadmodum et in definitionibus. Non erit autem bene positum proprium, cui hoc accidit; turbat enim audientem *idem* saepius dictum. Obscurum igitur necesse est fieri propositum; et insuper inugari videntur *proponentes*. Accidet autem duobus modis, ut idem saepius dicamus; uno quidem, si quis idem saepius nominaverit; quemadmodum, si quis tradiderit proprium ignis corpus tenuissimum corporum; nam hic saepius dixit corpus. Altero vero, si quis accipiat definitiones pro nominibus; quemadmodum, si quis tradiderit terrae proprium, *quod ea sit* substantia, quae secundum naturam suam maxime inter corpora deorsum feratur; deinde sumat pro corporibus substantias hujuscemodi. Unum enim et idem est corpus et substantia hujuscemodi. Nam erit sic τὸ substantia saepius dictum. Quare neutrum propriorum bene fuerit positum. Confirmanti vero *videndum est*, an nullo eodem nomine saepius utatur; erit enim quoad hoc bene propositum proprium. Velut, quando dicens hominis proprium animal scientiae capax non usus est eodem saepius nomine; fuerit quoad hoc bene propositum hominis proprium.

8. Deinde, refellenti quidem *videndum est*, an tale aliquod posuerit in proprio *adversarius* nomen, quod omnibus insit; inutile enim erit, quod a nullis *rebus* separat. Quod autem in propriis dicitur, id separare *proprium ab aliis* oportet, quemadmodum etiam quae in definitionibus *di-*

οὐκουν ἔσται καλῶς κείμενον τὸ ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ θεὶς ἐπιστήμης ἴδιον ὑπόληψιν ἀμετάπειστον ὑπὸ λόγου, ἓν ὄν, τοιούτῳ τινὶ κέχρηται ἐν τῷ ἰδίῳ τῷ ἑνὶ ὃ πᾶσιν ὑπάρχει, οὐκ ἂν εἴη καλῶς κείμενον τὸ τῆς ἐπιστήμης ἴδιον. Κατασκευάζοντα δὲ εἰ μηδενὶ κέχρηται κοινῷ, ἀλλ' ἀπό τινος χωρίζοντι· ἔσται γὰρ καλῶς κείμενον κατὰ τοῦτο τὸ ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ εἴπας ζῴου ἴδιον τὸ ψυχὴν ἔχειν οὐδενὶ κέχρηται κοινῷ, εἴη ἂν κατὰ τοῦτο καλῶς κείμενον ζῴου ἴδιον τὸ ψυχὴν ἔχειν.

9. Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ πλείω ἴδια ἀποδίδωσι τοῦ αὐτοῦ, μὴ διορίσας ὅτι πλείω τίθησιν· οὐ γὰρ ἔσται καλῶς κείμενον τὸ ἴδιον. Καθάπερ γὰρ οὐδ' ἐν τοῖς ὅροις δεῖ παρὰ τὸν δηλοῦντα λόγον τὴν οὐσίαν προσκεῖσθαί τι πλέον, οὕτως οὐδ' ἐν τοῖς ἰδίοις παρὰ τὸν ποιοῦντα λόγον ἴδιον τὸ ῥηθὲν οὐδὲν προσαποδοτέον· ἀχρεῖον γὰρ γίνεται τὸ τοιοῦτον. Οἷον ἐπεὶ ὁ εἴπας ἴδιον πυρὸς σῶμα τὸ λεπτότατον καὶ κουφότατον πλείω ἀποδέδωκεν ἴδια (ἑκάτερον γὰρ κατὰ μόνου τοῦ πυρὸς ἀληθές ἐστιν εἰπεῖν), οὐκ ἂν εἴη καλῶς κείμενον ἴδιον πυρὸς σῶμα τὸ λεπτότατον καὶ κουφότατον. Κατασκευάζοντα δ' εἰ μὴ πλείω τοῦ αὐτοῦ τὰ ἴδια ἀποδέδωκεν, ἀλλ' ἕν· ἔσται γὰρ κατὰ τοῦτο καλῶς κείμενον τὸ ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ εἴπας ὑγροῦ ἴδιον σῶμα τὸ εἰς ἅπαν σχῆμα ἀγόμενον ἓν ἀποδέδωκε τὸ ἴδιον ἀλλ' οὐ πλείω, εἴη ἂν κατὰ τοῦτο καλῶς κείμενον τὸ τοῦ ὑγροῦ ἴδιον.

cuntur; ergo non bene erit positum proprium. Velut, quando ponens scientiæ proprium opinionem a ratione immutabilem, quum *illa* una sit, tali quodam in proprio usus est, ut uno, quod tamen omnibus inest; non fuerit bene positum scientiæ proprium. Confirmanti vero *videndum est*, an nullo usus sit communi *verbo*, sed eo, quod ab aliqua re separet; erit enim tum bene positum quoad hoc proprium. Velut, quando dicens, animalis proprium *esse* animam habere, nullo usus est communi *verbo*; fuerit quoad hoc bene positum animalis proprium, habere animam.

9. Deinde, refellenti quidem *videndum est*, an plura *aliquis* propria tradiderit ejusdem, quum non definiisset, se plura ponere; non enim bene positum erit proprium. Nam quemadmodum neque in definitionibus oportet nos præter orationem substantiam declarantem aliquid amplius addere; sic neque in propriis præter orationem, qua dictum proprium efficitur, aliquid adjungendum est; inutile enim tale fit. Velut, quando dicens ignis proprium corpus tenuissimum et levissimum plura propria tradidit, (utrumque enim de solo igne vere dicitur;) non fuerit bene positum proprium ignis corpus tenuissimum et levissimum. Confirmanti vero *videndum est*, an non plura ejusdem propria tradiderit, sed unum. Nam erit quoad hoc bene positum proprium. Velut, quando dicens humidi proprium esse corpus omni formæ idoneum, unum tradidit proprium, sed non plura; fuerit quoad hoc bene positum humidi proprium.

CAP. III.

De aliis locis.

Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ αὐτῷ προσκέχρηται οὗ τὸ ἴδιον ἀποδίδωσιν, ἢ τῶν αὐτοῦ τινί· οὐ γὰρ ἔσται καλῶς κείμενον τὸ ἴδιον. Τοῦ γὰρ μαθεῖν χάριν ἀποδίδοται τὸ ἴδιον· αὐτὸ μὲν οὖν αὐτῷ ὁμοίως ἄγνωστόν ἐστι, τὸ δέ τι τῶν αὐτοῦ ὕστερον· οὐκουν ἐστὶ γνωριμώτερον. Ὥστ' οὐ γίνεται διὰ τούτων μᾶλλόν τι μαθεῖν. Οἷον ἐπεὶ ὁ εἴπας ζῴου ἴδιον οὐσίαν ἧς εἶδός ἐστιν ἄνθρωπος τινὶ προσκέχρηται τῶν τούτου, οὐκ ἂν εἴη καλῶς κείμενον τὸ ἴδιον. Κατασκευάζοντα δὲ εἰ μήτε αὐτῷ μήτε τῶν αὐτοῦ μηδενὶ χρῆται· ἔσται γὰρ καλῶς κατὰ τοῦτο κείμενον τὸ ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ θεὶς ζῴου ἴδιον τὸ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συγκείμενον οὔτε αὐτῷ οὔτε τῶν αὐτοῦ οὐδενὶ προσκέχρηται, εἴη ἂν καλῶς κατὰ τοῦτο ἀποδεδομένον τὸ τοῦ ζῴου ἴδιον.

2. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων σκεπτέον ἐστὶ τῶν μὴ ποιούντων ἢ ποιούντων γνωριμώτερον, ἀνασκευάζοντα μὲν εἴ τινι προσκέχρηται ἢ ἀντικειμένῳ ἢ ὅλως ἅμα τῇ φύσει ἢ ὑστέρῳ τινί· οὐ γὰρ ἔσται καλῶς κείμενον τὸ ἴδιον. Τὸ μὲν γὰρ ἀντικείμενον ἅμα τῇ φύσει, τὸ δ' ἅμα τῇ φύσει καὶ τὸ ὕστερον οὐ ποιεῖ γνωριμώτερον. Οἷον ἐπεὶ ὁ εἴπας ἀγαθοῦ ἴδιον ὃ κακῷ μάλιστ' ἀντίκειται, τῷ ἀντικειμένῳ προσκέχρηται τοῦ ἀγαθοῦ, οὐκ ἂν εἴη τοῦ ἀγαθοῦ καλῶς ἀποδεδομένον τὸ ἴδιον. Κατασκευάζοντα δὲ εἰ μηδενὶ προσκέχρηται μήτ' ἀντικειμένῳ μήτε ὅλως ἅμα τῇ φύσει μήθ' ὑστέρῳ· ἔσται γὰρ κατὰ τοῦτο καλῶς ἀποδεδομένον τὸ ἴδιον. Οἷον

Præterea, refellentem quidem *considerare oportet*, an eo usus sit *proponens*, cujus proprium tradit, an eorum aliquo, quæ illi subjecta sunt. Nam non erit bene positum proprium; discendi enim causa traditur proprium. Etenim idem æque est ignotum atque ipsummet; quod autem est ex iis quæ alicui subjecta sunt *ipso est* posterius; ergo non est notius. Quare non licet per hæc magis aliquid discere; velut, quando dicens animalis proprium substantiam, cujus est species homo, usus est aliquo eorum, quæ animali subjecta sunt; non fuerit bene positum proprium. Confirmanti vero *videndum est*, an neque ipso *cujus proprium explicatur*, neque aliquo eorum, quæ ei subjecta sunt, utatur. Erit enim quoad hoc bene positum proprium. Velut, quando ponens animalis proprium ex anima et corpore constare, neque ipso, neque eorum aliquo, quæ ei subjecta sunt, usus est; bene fuerit quoad hoc propositum animalis proprium.

2. Eodem vero modo etiam in reliquis considerandum est, quæ non faciunt aut faciunt notius; refellenti quidem, an aliquo usus sit vel opposito, vel omnino quod est simul naturâ, vel posteriori aliquo. Non enim erit bene positum proprium. Nam oppositum quidem est simul naturâ; quod autem simul naturâ est et posterius non facit notius. Velut, quando dicens boni proprium *esse*, quod malo maxime oppositum sit, usus est opposito boni; non fuerit bene explicatum boni proprium. Confirmanti autem *videndum est*, an nullo usus sit neque opposito, neque omnino quod simul naturâ sit, neque posteriori; nam erit quoad hoc bene propositum pro-

ἐπεὶ ὁ θεὶς ἐπιστήμης ἴδιον ὑπόληψιν τὴν πιστοτάτην οὐδενὶ προσκέχρηται οὔτ' ἀντικειμένῳ οὔθ' ἅμα τῇ φύσει οὔθ' ὑστέρῳ, εἴη ἂν κατὰ τοῦτο καλῶς κείμενον τὸ τῆς ἐπιστήμης ἴδιον.

3. Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τὸ μὴ ἀεὶ παρεπόμενον ἴδιον ἀποδέδωκεν, ἀλλὰ τοῦτο ὃ γίνεταί ποτε μὴ ἴδιον· οὐ γὰρ ἔσται καλῶς εἰρημένον τὸ ἴδιον. Οὔτε γὰρ ἐφ' ᾧ καταλαμβάνομεν ὑπάρχον αὐτό, κατὰ τούτου καὶ τοὔνομα ἐξ ἀνάγκης ἀληθεύεται· οὔτ' ἐφ' ᾧ καταλαμβάνεται μὴ ὑπάρχον, κατὰ τούτου ἐξ ἀνάγκης οὐ ῥηθήσεται τοὔνομα. Ἔτι δὲ πρὸς τούτοις οὐδ' ὅτε ἀποδέδωκε τὸ ἴδιον, ἔσται φανερὸν εἰ ὑπάρχει, εἴπερ τοιοῦτόν ἐστιν οἷον ἀπολείπειν. Οὔκουν ἔσται σαφὲς τὸ ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ θεὶς ζῴου ἴδιον τὸ κινεῖσθαί ποτε καὶ ἑστάναι τοιοῦτον ἀποδέδωκε τὸ ἴδιον ὃ οὐ γίνεταί ποτε ἴδιον, οὐκ ἂν εἴη καλῶς κείμενον τὸ ἴδιον. Κατασκευάζοντα δὲ εἰ τὸ ἐξ ἀνάγκης ἀεὶ ὂν ἴδιον ἀποδέδωκεν· ἔσται γὰρ καλῶς κείμενον τὸ ἴδιον κατὰ τοῦτο. Οἷον ἐπεὶ ὁ θεὶς ἀρετῆς ἴδιον ὃ τὸν ἔχοντα ποιεῖ σπουδαῖον τὸ ἀεὶ παρεπόμενον ἴδιον ἀποδέδωκεν, εἴη ἂν κατὰ τοῦτο καλῶς ἀποδεδομένον τὸ τῆς ἀρετῆς ἴδιον.

4. Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τὸ νῦν ἴδιον ἀποδιδοὺς μὴ διωρίσατο ὅτι τὸ νῦν ἴδιον ἀποδίδωσιν· οὐ γὰρ ἔσται καλῶς κείμενον τὸ ἴδιον. Πρῶτον μὲν γὰρ τὸ παρὰ τὸ ἔθος γινόμενον ἅπαν διορισμοῦ προσδεῖται· εἰώθασι δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πάντες τὸ ἀεὶ παρακολουθοῦν ἴδιον ἀποδιδόναι. Δεύτερον δὲ ἄδηλός ἐστιν ὁ μὴ διορισάμενος εἰ τὸ νῦν ἴδιον ἐβούλετο θεῖναι· οὔκουν δοτέον ἐστὶν ἐπιτιμήσεως σκῆψιν. Οἷον ἐπεὶ ὁ θέμενος τοῦ τινὸς ἀνθρώπου ἴδιον τὸ καθῆσθαι μετά τινος τὸ νῦν ἴδιον τίθησιν, οὐκ ἂν εἴη καλῶς τὸ ἴδιον ἀποδεδωκώς, εἴπερ μὴ διορισάμενος εἶπεν. Κατασκευάζοντα δ' εἰ τὸ νῦν ἴδιον ἀποδιδοὺς διορισάμενος ἔθηκεν ὅτι τὸ νῦν ἴδιον τίθησιν· ἔσται γὰρ καλῶς κείμενον κατὰ τοῦτο τὸ ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ εἴπας τοῦ τινὸς ἀνθρώπου ἴδιον τὸ περιπατεῖν νῦν διαστειλάμενος ἔθηκε τοῦτο, καλῶς ἂν εἴη κείμενον τὸ ἴδιον.

5. Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τοιοῦτο ἀποδέδωκε τὸ ἴδιον, ὃ φανερὸν μή ἐστιν ἄλλως ὑπάρχον ἢ αἰσθήσει· οὐ γὰρ ἔσται καλῶς κείμενον τὸ ἴδιον. Ἅπαν γὰρ τὸ αἰσθητὸν ἔξω γινόμενον τῆς αἰσθήσεως ἄδηλον γίνεται· ἀφανὲς γάρ ἐστιν εἰ ἔτι ὑπάρχει, διὰ τὸ τῇ αἰσθήσει μόνον γνωρίζεσθαι. Ἔσται δ' ἀληθὲς τοῦτο ἐπὶ τῶν μὴ ἐξ ἀνάγκης ἀεὶ παρακολουθούντων. Οἷον ἐπεὶ ὁ θέμενος ἡλίου ἴδιον ἄστρον φερόμενον ὑπὲρ γῆς τὸ λαμπρότατον τοιούτῳ κέχρηται ἐν τῷ ἰδίῳ τῷ ὑπὲρ γῆς φέρεσθαι ὃ τῇ αἰσθήσει γνωρίζεται, οὐκ ἂν εἴη καλῶς τὸ τοῦ ἡλίου ἀποδεδομένον ἴδιον· ἄδηλον γὰρ ἔσται, ὅταν δύῃ ὁ ἥλιος, εἰ φέρεται ὑπὲρ γῆς, διὰ τὸ τὴν αἴσθησιν τότε ἀπολείπειν ἡμᾶς. Κατασκευάζοντα δ' εἰ τοιοῦτον ἀποδέδωκε τὸ ἴδιον, ὃ μὴ τῇ αἰσθήσει φανερόν ἐστιν ἢ ὃ αἰσθητὸν ὂν ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχον δῆλόν ἐστιν· ἔσται γὰρ κατὰ τοῦτο καλῶς κείμενον τὸ ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ θέμενος ἐπιφανείας ἴδιον ὃ πρῶτον κέχρωσται,

prium. Velut, quando ponens scientiæ proprium opinionem maxime fidem facientem, nullo usus est neque opposito, neque omnino quod simul sit naturâ, neque posteriori; recte quoad hoc positum fuerit scientiæ proprium.

3. Deinde, refellenti quidem *videndum est,* an id, quod non semper est consequens, proprium tradiderit, sed id, quod fit interdum non proprium; non enim erit recte dictum proprium. Nam neque, in quo intelligimus ipsum inesse, de eo etiam nomen necessario vere dicitur; neque, in quo intelligitur non inesse, de eo necessario non dicetur nomen. Quare non fuerit recte positum proprium. Præterea nec, quando proprium tradidit, manifestum erit, an insit; si quidem tale est, ut abesse possit. Ergo non erit perspicuum proprium. Velut, quando ponens, animalis proprium esse τὸ moveri interdum vel stare, tale proprium tradidit, quod fit interdum non proprium; non fuerit recte positum proprium. Confirmanti autem *videndum est,* an id, quod necessario semper est, proprium tradiderit; erit enim recte positum proprium quoad hoc. Velut, quando ponens virtutis proprium, ut faciat ea honestum eum, in quo insit, id quod semper est consequens proprium tradidit; fuerit quoad hoc recte propositum virtutis proprium.

4. Deinde, refellenti quidem *videndum est,* an *aliquis* quod nunc proprium est tradens, non definierit, se id, quod nunc proprium est, tradere; non enim erit recte positum proprium. Nam primum quidem omne id, quod præter morem fit, declaratione indiget; solent autem utplurimum omnes id, quod semper consequens est, proprium tradere. Deinde vero incertum est, an is, qui non declaravit, id, quod nunc proprium est, ponere voluerit. Non igitur danda est reprehensionis causa. Velut, quando ponens cujusdam hominis proprium τὸ sedere cum aliquo homine, id, quod nunc proprium est, ponit; non recte proprium tradiderit, nisi declarans *se tradere quod nunc est proprium* verba fecerit. Confirmanti vero *videndum est,* an tradens quod nunc proprium est simul definiens tradiderit, se id, quod nunc proprium est, ponere; erit enim recte positum quoad hoc proprium. Velut, quando dicens cujusdam hominis proprium τὸ deambulare nunc, distinctione usus hoc posuit; recte fuerit positum proprium.

5. Deinde, refellenti quidem *videndum est,* an tale *aliquis* tradiderit proprium, quod non aliter manifestum fit inesse, nisi sensu. Non enim erit bene positum proprium. Omne enim sensibile extra sensum constitutum fit incertum; nam non perspicuum est, an adhuc insit, propterea quod sensu tantum cognoscatur. Erit autem verum hoc in iis, quæ non necessario semper consequuntur. Velut, quando ponens solis proprium, astrum quod supra terram fertur, splendidissimum, tali usus est in proprio *explicando,* τῷ ferri supra terram, quod sensu cognoscitur; non fuerit recte solis propositum proprium; nam incertum erit, quum sol occiderit, an feratur supra terram, quia tunc sensus nos deficit. Confirmanti vero *videndum est,* an tale tradiderit proprium, quod non sensu manifestum est; aut quod, quum sensibile sit, necessario inesse manifestum est; nam erit quoad hoc recte positum proprium. Velut, quando ponens superficiei proprium, quod primum colore inficitur, sensibili

αἰσθητῷ μέν τινι προσκέχρηται τῷ κεχρῶσθαι, τοιούτῳ δ' ὃ φανερόν ἐστιν ὑπάρχον ἀεί, εἴη ἂν κατὰ τοῦτο καλῶς ἀποδεδομένον τὸ τῆς ἐπιφανείας ἴδιον.

6. Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τὸν ὅρον ὡς ἴδιον 5 ἀποδέδωκεν· οὐ γὰρ ἔσται καλῶς κείμενον τὸ ἴδιον· οὐ γὰρ δεῖ δηλοῦν τὸ τί ἦν εἶναι τὸ ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ εἴπας ἀνθρώπου ἴδιον ζῷον πεζὸν δίπουν τὸ τί ἦν εἶναι σημαῖνον ἀποδέδωκε τοῦ ἀνθρώπου ἴδιον, οὐκ ἂν εἴη τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἴδιον καλῶς ἀποδεδομένον. Κατασκευάζοντα 10 δὲ εἰ ἀντικατηγορούμενον μὲν ἀποδέδωκε τὸ ἴδιον, μὴ τὸ τί ἦν εἶναι δὲ δηλοῦν· ἔσται γὰρ κατὰ τοῦτο καλῶς ἀποδεδομένον τὸ ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ θεὶς ἀνθρώπου ἴδιον ζῷον ἥμερον φύσει, ἀντικατηγορούμενον μὲν ἀποδέδωκε τὸ ἴδιον, οὐ τὸ τί ἦν εἶναι δὲ δηλοῦν, εἴη ἂν κατὰ τοῦτο 15 καλῶς ἀποδεδομένον τὸ ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου.

7. Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ μὴ εἰς τὸ τί ἐστιν ὁ θεὶς ἀποδέδωκε τὸ ἴδιον. Δεῖ γὰρ τῶν ἰδίων, καθάπερ καὶ τῶν ὅρων, τὸ πρῶτον ἀποδίδοσθαι γένος, ἔπειθ' οὕτως ἤδη προσάπτεσθαι τὰ λοιπά, καὶ χωρίζειν· ὥστε 20 τὸ μὴ τοῦτον τὸν τρόπον κείμενον ἴδιον οὐκ ἂν εἴη καλῶς ἀποδεδομένον. Οἷον ἐπεὶ ὁ εἴπας ζῴου ἴδιον τὸ ψυχὴν ἔχειν οὐκ ἔθηκεν εἰς τὸ τί ἐστι τὸ ζῷον, οὐκ ἂν εἴη καλῶς κείμενον τὸ τοῦ ζῴου ἴδιον. Κατασκευάζοντα δὲ εἴ τις εἰς τὸ τί ἐστι θεὶς οὗ τὸ ἴδιον ἀποδίδωσι, τὰ 25 λοιπὰ προσάπτει· ἔσται γὰρ κατὰ τοῦτο καλῶς ἀποδεδομένον τὸ ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ θεὶς ἀνθρώπου ἴδιον ζῷον ἐπιστήμης δεκτικὸν εἰς τὸ τί ἐστι θεὶς ἀπέδωκε τὸ ἴδιον, εἴη ἂν κατὰ τοῦτο καλῶς κείμενον τὸ ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου. Πότερον μὲν οὖν καλῶς ἢ οὐ καλῶς ἀποδέδοται τὸ 30 ἴδιον, διὰ τῶνδε σκεπτέον.

quidem aliquo usus est, τῷ colore infici; tali vero, quod manifestum est semper inesse; fuerit quoad hoc recte propositum superficiei proprium.

6. Deinde, refellenti *videndum est*, an *aliquis* definitionem ut proprium tradiderit. Non enim erit recte positum proprium; quandoquidem non debet proprium rei naturam declarare. Velut, quando dicens hominis proprium animal pedestre bipes, quid sit, indicans, tradidit hominis proprium; non fuerit hominis proprium recte propositum. Confirmanti vero *videndum est*, an tradiderit proprium, quod reciprocatur quidem, at non, quid res sit, indicat. Erit enim quoad hoc bene propositum proprium. Velut, quando ponens hominis proprium animal naturâ mansuetum, tradidit quidem proprium, quod reciprocatur; nec tamen, quid sit, indicat; fuerit quoad hoc recte propositum hominis proprium.

7. Deinde, refellenti quidem *videndum est*, an proponens non explicaverit proprium ratione ejus quid sit. Oportet enim, ut in definitionibus, sic in propriis, primum genus exprimi, deinde jam hoc pacto cetera adjungenda sunt, atque separanda. Quare proprium non isto modo positum non fuerit recte explicatum. Velut, quando dicens animalis proprium animam habere non posuit ratione ejus quid sit animal; non recte fuerit positum animalis proprium. Confirmantem autem *considerare oportet*, an ponens illud ratione ejus quid sit, cujus proprium explicat, reliqua adjungat. Nam erit quoad hoc recte propositum proprium. Velut, quando ponens hominis proprium animal scientiæ capax, ratione ejus quid sit ponens declaravit proprium; fuerit quoad hoc recte propositum hominis proprium. Utrum igitur, recte, an non recte, traditum sit proprium, per hos *locos* considerandum est.

CAP. IV.

De locis ad problema, an sit proprium, necne.

Πότερον δ' ἴδιόν ἐστιν ὅλως τὸ εἰρημένον ἢ οὐκ ἴδιον, ἐκ τῶνδε θεωρητέον. Οἱ γὰρ ἁπλῶς κατασκευάζοντες τὸ ἴδιον ὅτι καλῶς κεῖται τόποι οἱ αὐτοὶ ἔσονται τοῖς ἴδιον ὅλως ποιοῦσιν· ἐν ἐκείνοις οὖν ῥηθήσονται.

35 Πρῶτον μὲν οὖν ἀνασκευάζοντα ἐπιβλέπειν ἐφ' ἕκαστον οὗ τὸ ἴδιον ἀποδέδωκεν, [οἷον] εἰ μηδενὶ ὑπάρχει, ἢ εἰ μὴ κατὰ τοῦτο ἀληθεύεται, ἢ εἰ μή ἐστιν ἴδιον ἑκάστου αὐτῶν κατ' ἐκεῖνο οὗ τὸ ἴδιον ἀποδέδωκεν· οὐ γὰρ ἔσται ἴδιον τὸ κείμενον εἶναι ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ κατὰ 40 τοῦ γεωμετρικοῦ οὐκ ἀληθεύεται τὸ ἀνεξαπάτητον εἶναι ὑπὸ λόγου (ἀπατᾶται γὰρ ὁ γεωμετρικὸς ἐν τῷ ψευδογραφεῖσθαι), οὐκ ἂν εἴη τοῦ ἐπιστήμονος ἴδιον τὸ μὴ ἀπατᾶσθαι ὑπὸ λόγου. Κατασκευάζοντα δ' εἰ κατὰ παντὸς ἀληθεύεται καὶ κατὰ τοῦτ' ἀληθεύεται· ἔσται 45 γὰρ ἴδιον τὸ κείμενον εἶναι ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ τὸ ζῷον ἐπιστήμης δεκτικὸν κατὰ παντὸς ἀνθρώπου ἀληθεύεται καὶ ᾗ ἄνθρωπος, εἴη ἂν ἀνθρώπου ἴδιον τὸ ζῷον ἐπιστήμης δεκτικόν. Ἔστι δ' ὁ τόπος οὗτος ἀνασκευάζοντι μέν, εἰ μὴ καθ' οὗ τοὔνομα, καὶ ὁ λόγος ἀληθεύεται, 50 καὶ εἰ μὴ καθ' οὗ ὁ λόγος, καὶ τοὔνομα ἀληθεύεται·

Utrum autem id, quod dictum est, proprium sit omnino, an non proprium, ex hisce *locis* considerandum est. Nam cum simpliciter confirmantibus, proprium recte positum esse, loci iidem erunt proprium omnino efficientes; proinde in illis dicentur.

2. Primum igitur refellenti *problema* respiciendum est ad singula *ejus*, cujus proprium *aliquis* explicavit. Veluti, an nulli insit, aut an non ratione hujus vere dicatur, aut an non sit proprium cuique eorum ratione ejus, cujus proprium explicavit; non enim erit proprium id, quod positum est esse proprium. Velut, quando de geometrico non vere dicitur, eum ratione falli non posse, (fallitur enim geometricus falsa descriptione usus;) non fuerit hoc scientis proprium, non falli ratione. Confirmanti vero *videndum est*, an de omni vere dicatur, et de hoc vere dicatur; erit enim proprium id, quod positum est esse proprium. Velut, quando animal scientiæ capax de omni homine vere dicitur, et quatenus homo est; fuerit hominis proprium, animal scientiæ capax. Est autem hujus loci utilitas refellenti quidem, si, de quo nomen, non etiam oratio vere dicitur; et si, de quo oratio, non etiam nomen. Confirmanti autem, si, de quo nomen,

κατασκευάζοντι δέ, εἰ καθ' οὗ τοὔνομα, καὶ ὁ λόγος, καὶ εἰ καθ' οὗ λόγος, καὶ τοὔνομα κατηγορεῖται.

3. Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ μὴ καθ' οὗ τοὔνομα, καὶ ὁ λόγος, καὶ εἰ μὴ καθ' οὗ ὁ λόγος, καὶ τοὔ-5 νομα λέγεται· οὐ γὰρ ἔσται ἴδιον τὸ κείμενον ἴδιον εἶναι. Οἷον ἐπεὶ τὸ μὲν ζῷον ἐπιστήμης μετέχον ἀληθεύεται κατὰ τοῦ θεοῦ, ὁ δ' ἄνθρωπος οὐ κατηγορεῖται, οὐκ ἂν εἴη τοῦ ἀνθρώπου ἴδιον ζῷον ἐπιστήμης μετέχον. Κατασκευάζοντα δὲ εἰ καθ' οὗ ὁ λόγος, καὶ τοὔ-10 νομα κατηγορεῖται, καὶ καθ' οὗ τοὔνομα, καὶ ὁ λόγος κατηγορεῖται· ἔσται γὰρ ἴδιον τὸ κείμενον μὴ εἶναι ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ καθ' οὗ τὸ ψυχὴν ἔχειν, τὸ ζῷον ἀληθεύεται, καὶ καθ' οὗ τὸ ζῷον, τὸ ψυχὴν ἔχειν, εἴη ἂν τὸ ψυχὴν ἔχειν τοῦ ζῴου ἴδιον.

15 4. Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τὸ ὑποκείμενον ἴδιον ἀπέδωκε τοῦ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ λεγομένου· οὐ γὰρ ἔσται ἴδιον τὸ κείμενον ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ ἀποδοὺς ἴδιον τοῦ λεπτομερεστάτου σώματος τὸ πῦρ τὸ ὑποκείμενον ἀποδέδωκε τοῦ κατηγορουμένου ἴδιον, οὐκ ἂν εἴη 20 τὸ πῦρ σώματος τοῦ λεπτομερεστάτου ἴδιον. Διὰ τοῦτο δ' οὐκ ἔσται τὸ ὑποκείμενον τοῦ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἴδιον, ὅτι τὸ αὐτὸ πλειόνων ἔσται καὶ διαφόρων τῷ εἴδει ἴδιον. Τῷ γὰρ αὐτῷ πλείω τινὰ διάφορα τῷ εἴδει ὑπάρχει κατὰ μόνου λεγόμενα, ὧν ἔσται πάντων ἴδιον τὸ ὑπο-25 κείμενον, ἐάν τις οὕτω τιθῆται τὸ ἴδιον. Κατασκευάζοντα δ' εἰ τὸ ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἀπέδωκεν ἴδιον τοῦ ὑποκειμένου. Ἔσται γὰρ ἴδιον τὸ κείμενον μὴ εἶναι ἴδιον, ἐάνπερ κατὰ μόνων κατηγορῆται, ὧν εἴρηται τὸ ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ εἴπας γῆς ἴδιον σῶμα τὸ βαρύτα-30 τατον τῷ εἴδει τοῦ ὑποκειμένου, ἀπέδωκε τὸ ἴδιον κατὰ μόνου λεγόμενον τοῦ πράγματος, καὶ ὡς τὸ ἴδιον κατηγορεῖται, εἴη ἂν τὸ τῆς γῆς ἴδιον ὀρθῶς κείμενον.

5. Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ κατὰ μέθεξιν ἀπέδωκε τὸ ἴδιον· οὐ γὰρ ἔσται ἴδιον τὸ κείμενον εἶναι ἴδιον. 35 Τὸ γὰρ κατὰ μέθεξιν ὑπάρχον εἰς τὸ τί ἦν εἶναι συμβάλλεται· εἴη δ' ἂν τὸ τοιοῦτο διαφορά τις κατά τινος ἑνὸς εἴδους λεγομένη. Οἷον ἐπεὶ ὁ εἴπας ἀνθρώπου ἴδιον τὸ πεζὸν δίπουν κατὰ μέθεξιν ἀπέδωκε τὸ ἴδιον, οὐκ ἂν εἴη τἀνθρώπου ἴδιον τὸ πεζὸν δίπουν. Κατασκευά-40 ζοντα δὲ εἰ μὴ κατὰ μέθεξιν ἀπέδωκε τὸ ἴδιον, μηδὲ τὸ τί ἦν εἶναι δηλοῦν, ἀντικατηγορουμένου τοῦ πράγματος· ἔσται γὰρ ἴδιον τὸ κείμενον μὴ εἶναι ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ θεὶς ζῴου ἴδιον τὸ αἰσθάνεσθαι πεφυκὸς οὔτε κατὰ μέθεξιν ἀπέδωκεν ἴδιον οὔτε τὸ τί ἦν εἶναι δηλοῦν, ἀντι-45 κατηγορουμένου τοῦ πράγματος, εἴη ἂν ζῴου ἴδιον τὸ αἰσθάνεσθαι πεφυκός.

6. Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ μὴ ἐνδέχεται ἅμα ὑπάρχειν τὸ ἴδιον, ἀλλ' ἢ ὕστερον ἢ πρότερον ἢ οὗ τοὔνομα· οὐ γὰρ ἔσται ἴδιον τὸ κείμενον εἶναι ἴδιον, 50 ἢ οὐδέποτε ἢ οὐκ ἀεί. Οἷον ἐπεὶ ἐνδέχεται καὶ πρότερόν τινι ὑπάρξαι καὶ ὕστερον τὸ βαδίζειν διὰ τῆς ἀγορᾶς ἢ τὸ ἄνθρωπος, οὐκ ἂν εἴη τὸ βαδίζειν διὰ τῆς ἀγορᾶς τοῦ ἀνθρώπου ἴδιον, ἢ οὐδέποτ' ἢ οὐκ ἀεί. Κατασκευάζοντα δὲ εἰ ἅμα ἐξ ἀνάγκης ἀεὶ ὑπάρχει, μήτε

etiam oratio *vere dicitur;* et si, de quo oratio, etiam nomen prædicatur.

3. Deinde, refellentem quidem *videre oportet,* si non, de quo oratio, etiam nomen *vere dicatur*; et si, de quo nomen dicitur, non etiam oratio. Non enim erit proprium id, quod positum est proprium esse. Velut, quando animal quidem scientiæ capax vere dicitur de Deo, homo autem *de Deo* non prædicatur; non fuerit hominis proprium animal scientiæ capax. Confirmanti autem *videndum est*, si *de eo,* de quo oratio, etiam nomen prædicatur; et de quo nomen, etiam oratio *prædicatur.* Erit enim proprium id, quod positum est esse proprium. Velut, quando, quod *dicitur* animam habere, *de eo* animal vere dicitur; et de quo animal, *de eo* animam habere; fuerit τὸ animam habere animalis proprium.

4. Deinde, refellentem quidem *considerare oportet,* an subjectum *ut* proprium *ejus,* quod in subjecto inesse dicitur, aliquis tradiderit. Nam non erit proprium id, quod positum est proprium. Velut, quando quis declarat, proprium corporis subtilissimis partibus constantis ignem esse, subjectum declaravit prædicati proprium; ergo non fuerit ignis corporis subtilissimis partibus constantis proprium. Propterea autem non erit subjectum ejus, quod in subjecto dicitur proprium, quia idem proprium erit plurium et specie differentium. Nam eidem plura quædam specie differentia insunt, quæ de eo solo dicuntur, quorum erit omnium proprium subjectum, si quis ita posuerit proprium. Confirmantem vero *considerare oportet,* an id, quod in subjecto est, ut proprium subjecti tradiderit. Erit enim proprium id, quod positum est esse proprium, si quidem de eo solo prædicatur, cujus proprium dictum est. Velut, quando quis dixerit, terræ proprium esse corpus specie gravissimum, declaravit is subjecti proprium, quod de sola re dicitur, et ut proprium prædicatur; ergo fuerit terræ proprium recte positum.

5. Deinde, refellenti quidem *videndum est,* an secundum participationem *aliquis* tradiderit proprium; non enim erit proprium id, quod positum est esse proprium. Nam quod secundum participationem inest, ad essentiam rei pertinet; esset autem tale differentia quædam de aliqua una specie dicta. Velut, quando quis dicens, hominis proprium esse pedestre bipes, secundum participationem proprium tradidit; non fuerit hominis proprium pedestre bipes. Confirmanti vero *videndum est,* an non secundum participationem proprium tradiderit, nec *per id*, quod rei essentiam declarat, quum res ipsi vicissim attribuatur; erit enim proprium id, quod positum est non esse proprium. Velut, quando ponens animalis proprium naturalem facultatem habere sentiendi, neque secundum participationem proprium declaravit, neque per id, quod rei essentiam declarat, quum res ipsi vicissim attribuatur; fuerit animalis proprium naturalem habere sentiendi facultatem.

6. Deinde, refellenti quidem *videndum est,* an non contingat simul inesse proprium, sed vel posterius, vel prius sit, eo, cujus est nomen. Non enim erit proprium id, quod positum est esse proprium, aut nunquam, aut non semper. Velut, quando contingit et prius alicui inesse et posterius τὸ deambulare in foro, quam τὸ hominem esse; fuerit τὸ deambulare in foro aut nunquam proprium hominis, aut non semper. Confirmanti vero *videndum est,*

ὅρος ὂν μήτε διαφορά· ἔσται γὰρ ἴδιον το κείμενον μὴ εἶναι ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ τὸ ζῷον ἐπιστήμης δεκτικὸν ἅμα ἐξ ἀνάγκης ἀεὶ ὑπάρχει καὶ τὸ ἄνθρωπος, οὔτε διαφορὰ ὂν οὔθ' ὅρος, εἴη ἂν τὸ ζῷον ἐπιστήμης δεκτι- 5 κὸν τοῦ ἀνθρώπου ἴδιον.

7. Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τῶν αὐτῶν, ᾗ ταὐτά ἐστι, μή ἐστι τὸ αὐτὸ ἴδιον· οὐ γὰρ ἔσται ἴδιον τὸ κείμενον εἶναι ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ οὐκ ἔστι διωκτοῦ τὸ φαίνεσθαί τισιν ἀγαθὸν ἴδιον, οὐδ' ἂν αἱρετοῦ εἴη ἴδιον 10 τὸ φαίνεσθαί τισιν ἀγαθόν· ταὐτὸν γάρ ἐστι τὸ διωκτὸν καὶ τὸ αἱρετόν. Κατασκευάζοντα δ' εἰ τοῦ αὐτοῦ, ᾗ ταὐτό ἐστι, ταὐτὸ ἴδιον· ἔσται γὰρ ἴδιον τὸ κείμενον μὴ εἶναι ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ἀνθρώπου, ᾗ ἄνθρωπός ἐστι, λέγεται ἴδιον τὸ τριμερῆ ψυχὴν ἔχειν, καὶ βροτοῦ, 15 ᾗ βροτός ἐστιν, εἴη ἂν ἴδιον τὸ τριμερῆ ψυχὴν ἔχειν. Χρήσιμος δ' ὁ τόπος οὗτος καὶ ἐπὶ τοῦ συμβεβηκότος· τοῖς γὰρ αὐτοῖς, ᾗ ταὐτά ἐστι, ταὐτὰ δεῖ ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν.

8. Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τῶν αὐτῶν τῷ εἴδει 20 μὴ ταὐτὸν ἀεὶ τῷ εἴδει τὸ ἴδιόν ἐστιν· οὐδὲ γὰρ τοῦ εἰρημένου ἔσται ἴδιον τὸ κείμενον εἶναι ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ταὐτόν ἐστι τῷ εἴδει ἄνθρωπος καὶ ἵππος, οὐκ ἀεὶ δὲ τοῦ ἵππου ἐστὶν ἴδιον τὸ ἑστάναι ὑφ' αὑτοῦ, οὐκ ἂν εἴη τοῦ ἀνθρώπου ἴδιον τὸ κινεῖσθαι ὑφ' αὑτοῦ· ταὐτὸν 25 γάρ ἐστι τῷ εἴδει τὸ κινεῖσθαι καὶ ἑστάναι ὑφ' αὑτοῦ, ᾗ ζῴόν ἐστιν ἑκατέρῳ αὐτῶν τῷ συμβεβηκέναι. Κατασκευάζοντα δ' εἰ τῶν αὐτῶν τῷ εἴδει ταὐτὸν ἀεὶ τὸ ἴδιον· ἔσται γὰρ ἴδιον τὸ κείμενον μὴ εἶναι ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ἀνθρώπου ἐστὶν ἴδιον τὸ εἶναι πεζὸν δίπουν, καὶ 30 ὄρνιθος ἂν εἴη ἴδιον τὸ εἶναι πτηνὸν δίπουν· ἑκάτερον γὰρ τούτων ἐστὶ ταὐτὸν τῷ εἴδει, ᾗ τὰ μὲν ὡς ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος ἐστὶν εἴδη, ὑπὸ τὸ ζῷον ὄντα, τὰ δὲ ὡς γένους διαφοραί, τοῦ ζῴου. Οὗτος δ' ὁ τόπος ψευδής ἐστιν, ὅταν τὸ μὲν ἕτερον τῶν λεχθέντων ἑνί τινι μόνῳ 35 ὑπάρχῃ εἴδει, τὸ δ' ἕτερον πολλοῖς, καθάπερ τὸ πεζὸν τετράπουν.

9. Ἐπεὶ δὲ τὸ ταὐτὸν καὶ τὸ ἕτερον πολλαχῶς λέγεται, ἔργον ἐστὶ σοφιστικῶς λαμβάνοντι ἑνὸς ἀποδοῦναι καὶ μόνου τινὸς τὸ ἴδιον. Τὸ γὰρ ὑπάρχον τινὶ ᾧ συμ- 40 βέβηκέ τι, καὶ τῷ συμβεβηκότι ὑπάρξει λαμβανομένῳ μετὰ τοῦ ᾧ συμβέβηκεν, οἷον τὸ ὑπάρχον ἀνθρώπῳ καὶ λευκῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρξει, ἂν ᾖ λευκὸς ἄνθρωπος, καὶ τὸ λευκῷ δὲ ἀνθρώπῳ ὑπάρχον καὶ ἀνθρώπῳ ὑπάρξει. Διαβάλλοι δ' ἄν τις τὰ πολλὰ τῶν ἰδίων, τὸ ὑπο- 45 κείμενον ἄλλο μὲν καθ' αὑτὸ ποιῶν, ἄλλο δὲ μετὰ τοῦ συμβεβηκότος, οἷον ἄλλο μὲν ἄνθρωπον εἶναι λέγων, ἄλλο δὲ λευκὸν ἄνθρωπον, ἔτι δὲ ἕτερον ποιῶν τὴν ἕξιν καὶ τὸ κατὰ τὴν ἕξιν λεγόμενον. Τὸ γὰρ τῇ ἕξει ὑπάρχον καὶ τῷ κατὰ τὴν ἕξιν λεγομένῳ ὑπάρξει, καὶ τὸ 50 τῷ κατὰ τὴν ἕξιν λεγομένῳ ὑπάρχον καὶ τῇ ἕξει ὑπάρξει. Οἷον ἐπεὶ ὁ ἐπιστήμων κατὰ τὴν ἐπιστήμην λέγεται διακεῖσθαι, οὐκ ἂν εἴη τῆς ἐπιστήμης ἴδιον τὸ ἀμετάπειστον ὑπὸ λόγου· καὶ γὰρ ὁ ἐπιστήμων ἔσται ἀμετάπειστος ὑπὸ λόγου. Κατασκευάζοντα δὲ ῥητέον

an simul necessario semper insit, quum neque sit definitio, neque differentia. Erit enim proprium id, quod positum est non esse proprium. Velut, quando animal scientiæ capax simul ex necessitate semper inest una cum homine, quum nec sit differentia, neque definitio; fuerit animal scientiæ capax hominis proprium.

7. Deinde, refellenti quidem *videndum est*, an eorundem, quatenus eadem sunt, non sit idem proprium. Non enim erit proprium id, quod positum est esse proprium. Velut, quando persequendi non est proprium τὸ videri quibusdam bonum; neque eligendi fuerit proprium τὸ videri quibusdam bonum. Idem est enim persequendum et eligendum. Confirmanti vero *videndum est*, an ejusdem, quatenus idem est, idem sit proprium; erit enim proprium id, quod positum est esse proprium. Velut, quum hominis, quatenus homo est, dicitur proprium habere animam tripertitam; etiam mortalis, quatenus mortalis est, fuerit proprium tripertitam animam habere. Utilis vero hic locus est etiam in accidente. Nam iisdem, quatenus eadem sunt, eadem oportet inesse, aut non inesse.

8. Deinde, refellenti quidem *videndum est*, an eorundem specie non idem semper specie proprium sit; neque enim propositi erit proprium id, quod positum est esse proprium. Velut, quando idem sunt specie homo et equus, non semper autem equi proprium est stare a semetipso; neque fuerit semper hominis proprium moveri a semetipso; nam idem sunt specie τὸ moveri et τὸ stare a semetipso, quoniam accidant illorum utrique, quatenus animalia sunt. Confirmantem vero *considerare oportet*, an eorundem specie idem semper *specie* proprium sit; erit enim proprium id, quod positum est esse proprium. Velut, ubi hominis est proprium esse pedestre bipes; etiam avis fuerit proprium esse alatum bipes. Nam utrumque horum idem est specie; quatenus alia quidem, ut sub eodem genere sub animali sunt species; alia vero, ut *ejusdem* generis, animalis sunt differentiæ. Hic autem locus falsus est, quando alterum dictorum uni cuidam soli inest speciei, alterum vero multis; quemadmodum pedestre quadrupes.

9. Quoniam autem idem et diversum multis modis dicuntur; difficile est, si quis sophistice sumat, unius et solius cujusdam *rei* proprium declarare. Quod enim inest alicui, cui quidpiam accidit, etiam accidenti inerit sumpto una cum eo cui accidit. Velut, quod inest homini, etiam albo homini inerit, si sit albus homo. Et quod albo homini inest, etiam homini inerit. Rejicere forte aliquis possit hujuscemodi propria, si constituat subjectum aliud quidem per se, aliud vero cum accidente. Velut, aliud quidem hominem esse dicens, aliud vero album hominem. Præterea si constituat aliud esse habitum, et id, quod secundum habitum dicitur. Nam quod habitui inest, etiam illi inerit, quod secundum habitum dicitur; et quod secundum habitum dicto inest, etiam habitui inerit. Velut, quando sciens secundum scientiam affectus esse dicitur, non fuerit scientiæ proprium ratione mutari non posse. Nam sciens quoque ratione mutari non poterit. Confir-

ὅτι οὐκ ἔστιν ἕτερον ἁπλῶς τὸ ᾧ συμβέβηκε καὶ τὸ συμβεβηκὸς μετὰ τοῦ ᾧ συμβέβηκε λαμβανόμενον, ἀλλ' ἄλλο λέγεται τῷ ἕτερον εἶναι αὐτοῖς τὸ εἶναι· οὐ ταὐτὸν γάρ ἐστιν ἀνθρώπῳ τε τὸ εἶναι ἀνθρώπῳ καὶ 5 λευκῷ ἀνθρώπῳ τὸ εἶναι ἀνθρώπῳ λευκῷ. Ἔτι δὲ θεωρητέον ἐστὶ παρὰ τὰς πτώσεις, λέγοντα διότι οὔθ' ὁ ἐπιστήμων ἔσται τὸ ἀμετάπειστον ὑπὸ λόγου, ἀλλ' ὁ ἀμετάπειστος ὑπὸ λόγου, οὔθ' ἡ ἐπιστήμη τὸ ἀμετάπειστον ὑπὸ λόγου, ἀλλ' ἡ ἀμετάπειστος ὑπὸ λόγου· 10 πρὸς γὰρ τὸν πάντως ἐνιστάμενον πάντως ἀντιτακτέον ἐστίν.

mans autem dicere debet, non esse aliud simpliciter id, cui accidit, et accidens una cum eo sumptum, cui accidit; sed aliud dici, quia diversa sit iis essentia; non enim idem est, hominem esse hominem, et album hominem esse hominem album. Porro vero res consideranda est secundum casus, et dicendum est, neque Scientem esse ratione Immutabile, sed ratione Immutabilem, neque Scientiam esse ratione Immutabile, sed ratione Immutabilem. Nam ab omni parte objicienti omni modo occurrendum est.

CAP. V.

De aliis locis.

Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τὸ φύσει ὑπάρχον βουλόμενος ἀποδοῦναι τοῦτον τὸν τρόπον τίθησι τῇ λέξει, ὥστε τὸ ἀεὶ ὑπάρχον σημαίνειν· δόξειε γὰρ ἂν κινεῖ- 15 σθαι τὸ κείμενον εἶναι ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ εἴπας ἀνθρώπου ἴδιον τὸ δίπουν βούλεται μὲν τὸ φύσει ὑπάρχον ἀποδιδόναι, σημαίνει δὲ τῇ λέξει τὸ ἀεὶ ὑπάρχον, οὐκ ἂν εἴη ἀνθρώπου ἴδιον τὸ δίπουν· οὐ γὰρ πᾶς ἄνθρωπός ἐστι δύο πόδας ἔχων. Κατασκευάζοντα δ' εἰ βούλεται 20 τὸ φύσει ὑπάρχον ἴδιον ἀποδιδόναι καὶ τῇ λέξει τοῦτον τὸν τρόπον σημαίνει· οὐ γὰρ κινήσεται κατὰ τοῦτο τὸ ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ ἀνθρώπου ἴδιον ἀποδιδοὺς τὸ ζῷον ἐπιστήμης δεκτικὸν καὶ βούλεται καὶ τῇ λέξει σημαίνει τὸ φύσει ὑπάρχον ἴδιον, οὐκ ἂν κινοῖτο κατὰ τοῦτο, ὡς 25 οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου ἴδιον τὸ ζῷον ἐπιστήμης δεκτικόν.

Deinde, refellenti quidem *videndum est*, an volens *aliquis* explicare, quod naturâ inest, talis modi oratione id ponat, ut id, quod semper inest, significet. Videri enim possit tolli id, quod positum est esse proprium. Velut, quando dicens hominis proprium τὸ bipes vult quidem explicare, quod natura inest, significat autem oratione id, quod semper inest; non fuerit hominis proprium τὸ bipes; non omnis enim homo duos pedes habet. Confirmanti autem, an velit proprium explicare, quod naturâ inest, et oratione in hunc modum significet; non enim tolletur quoad hoc proprium. Velut, quando hominis proprium declarans animal scientiæ capax, volens et prudens hac oratione significat proprium, quod naturâ inest; non tolleretur quoad hoc *adeo* ut non sit hominis proprium, animal scientiæ capax.

2. Ἔτι ὅσα λέγεται ὡς κατ' ἄλλο τι πρῶτον ἢ ὡς πρῶτον αὐτό, ἔργον ἐστὶν ἀποδοῦναι τῶν τοιούτων τὸ ἴδιον· ἐὰν μὲν γὰρ τοῦ κατ' ἄλλο τι ἴδιον ἀποδῷς, καὶ κατὰ τοῦ πρώτου ἀληθεύσεται· ἐὰν δὲ τοῦ πρώτου θῇς, 30 καὶ τοῦ κατ' ἄλλο κατηγορηθήσεται. Οἷον ἐὰν μέν τις ἐπιφανείας ἴδιον ἀποδῷ τὸ κεχρῶσθαι, καὶ κατὰ σώματος ἀληθεύσεται τὸ κεχρῶσθαι· ἐὰν δὲ σώματος, καὶ κατ' ἐπιφανείας κατηγορηθήσεται. Ὥστε οὐ καθ' οὗ ὁ λόγος, καὶ τοὔνομα ἀληθεύσεται.

2. Porro, quæcumque dicuntur secundum aliud quid primum, aut ut prima ipsa, difficile est talium declarare proprium; nam si explices proprium ejus, quod est per aliud quid; etiam de primo *hoc* vere dicetur. Si autem primi posueris *proprium*, etiam *hoc* de eo, quod est per aliud, prædicabitur. Velut, si quis declaret superficiei proprium τὸ colore infectam esse, etiam de corpore vere dicetur τὸ colore infectum esse; si vero de corpore, etiam de superficie prædicabitur. Quare non, de quo oratio, *de eo* etiam nomen vere dicetur.

35 3. Συμβαίνει δ' ἐν ἐνίοις τῶν ἰδίων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γίνεσθαί τινα ἁμαρτίαν παρὰ τὸ μὴ διορίζεσθαι πῶς καὶ τίνων τίθησι τὸ ἴδιον. (4) Ἅπαντες γὰρ ἐπιχειροῦσιν ἀποδιδόναι τὸ ἴδιον ἢ τὸ φύσει ὑπάρχον, καθάπερ ἀνθρώπου τὸ δίπουν, ἢ τὸ ὑπάρχον, καθάπερ 40 ἀνθρώπου τινὸς τὸ τέτταρας δακτύλους ἔχειν, ἢ εἴδει, καθάπερ πυρὸς τὸ λεπτομερέστατον, ἢ ἁπλῶς, καθάπερ ζῴου τὸ ζῆν, ἢ κατ' ἄλλο, καθάπερ ψυχῆς τὸ φρόνιμον, ἢ ὡς τὸ πρῶτον, καθάπερ λογιστικοῦ τὸ φρόνιμον, ἢ ὡς τῷ ἔχειν, καθάπερ ἐπιστήμονος τὸ ἀμετά- 45 πειστον ὑπὸ λόγου (οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἢ τῷ ἔχειν τι ἔσται ἀμετάπειστος ὑπὸ λόγου), ἢ τῷ ἔχεσθαι, καθάπερ ἐπιστήμης τὸ ἀμετάπειστον ὑπὸ λόγου, ἢ τῷ μετέχεσθαι, καθάπερ ζῴου τὸ αἰσθάνεσθαι (αἰσθάνεται μὲν γὰρ καὶ ἄλλο τι, οἷον ἄνθρωπος, ἀλλὰ μετέχον ἤδη 50 τοῦτο αἰσθάνεται), ἢ τῷ μετέχειν, καθάπερ τοῦ τινὸς ζῴου τὸ ζῆν. (5) Μὴ προσθεὶς μὲν οὖν τὸ φύσει ἁμαρ-

3. Accidit autem sæpe in nonnullis propriis peccatum quoddam admitti, propterea quod non definiatur, quomodo et quorum proprium ponat. (4) Omnes enim tentant proprium declarare aut quod naturâ inest, ut hominis τὸ bipes; aut quod forte inest, ut cujusdam hominis quattuor digitos habere; aut specie, ut ignis id, quod tenuissimis particulis constat; aut simpliciter, ut animalis τὸ vivere; aut ratione alius, ut animæ τὸ prudentem esse; aut ut primum, ut rationalis τὸ prudentem esse; aut ut Habere, ut scientis immutabilem esse ratione; (nullo enim alio, præterquam τῷ Habere aliquid, erit *sciens* ratione immutabilis;) aut ut τῷ Haberi, ut scientiæ ratione mutari non posse; aut ut τῷ communicari, ut animalis τὸ sentire; (sentit enim et aliud quid, velut homo; sed hoc, quoniam *animalis* particeps, sentit;) aut ut τῷ participem esse, ut cujusdam animalis τὸ vivere. (5) Qui igitur non adjunxit τὸ Natura *aliquid inesse*, peccat; quoniam

τάνει, διότι ἐνδέχεται τὸ φύσει ὑπάρχον μὴ ὑπάρχειν ἐκείνῳ ᾧ φύσει ὑπάρχει, καθάπερ ἀνθρώπῳ τὸ δύο πόδας ἔχειν. (6) Μὴ διορίσας δ' ὅτι τὸ ὑπάρχον ἀποδίδωσιν, ὅτι οὐκ ἔσται τοιοῦτον οἷον νῦν ὑπάρχει 5 ἐκεῖνο, καθάπερ τὸ τέτταρας δακτύλους ἔχειν τὸν ἄνθρωπον. (7) Μὴ δηλώσας δὲ διότι ὡς πρῶτον ἢ ὡς κατ' ἄλλο τίθησιν, ὅτι οὐ καθ' οὗ ὁ λόγος, καὶ τοὔνομα ἀληθεύσεται, καθάπερ τὸ κεχρῶσθαι, εἴτε τῆς ἐπιφανείας εἴτε τοῦ σώματος ἀποδοθὲν ἴδιον. (8) Μὴ 10 προείπας δὲ διότι ἢ τῷ ἔχειν ἢ τῷ ἔχεσθαι τὸ ἴδιον ἀποδέδωκε, διότι οὐκ ἔσται ἴδιον· ὑπάρξει γάρ, ἐὰν μὲν τῷ ἔχεσθαι ἀποδιδῷ τὸ ἴδιον, τῷ ἔχοντι, ἐὰν δὲ τῷ ἔχοντι, τῷ ἐχομένῳ, καθάπερ τὸ ἀμετάπειστον ὑπὸ λόγου τῆς ἐπιστήμης ἢ τοῦ ἐπιστήμονος τεθὲν ἴδιον. (9) Μὴ προσ- 15 σημήνας δὲ τῷ μετέχειν ἢ τῷ μετέχεσθαι, ὅτι καὶ ἄλλοις τισὶν ὑπάρξει τὸ ἴδιον· ἐὰν μὲν γὰρ τῷ μετέχεσθαι ἀποδῷ, τοῖς μετέχουσιν, ἐὰν δὲ τῷ μετέχειν, τοῖς μετεχομένοις, καθάπερ εἰ τοῦ τινὸς ζῴου ἢ τοῦ ζῴου τιθείη τὸ ζῆν ἴδιον. (10) Μὴ διαστείλας δὲ τὸ 20 τῷ εἴδει, ὅτι ἑνὶ μόνῳ ὑπάρξει τῶν ὑπὸ τοῦτο ὄντων οὗ τὸ ἴδιον τίθησι· τὸ γὰρ καθ' ὑπερβολὴν ἑνὶ μόνῳ ὑπάρχει, καθάπερ τοῦ πυρὸς τὸ κουφότατον. (11) Ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ τῷ εἴδει προσθεὶς διήμαρτεν. Δεήσει γὰρ ἓν εἶδος εἶναι τῶν λεχθέντων, ὅταν τὸ τῷ εἴδει προστεθῇ· 25 τοῦτο δ' ἐπ' ἐνίων οὐ συμπίπτει, καθάπερ οὐδ' ἐπὶ τοῦ πυρός. Οὐ γάρ ἐστιν ἓν εἶδος τοῦ πυρός· ἕτερον γάρ ἐστι τῷ εἴδει ἄνθραξ καὶ φλὸξ καὶ φῶς, ἕκαστον αὐτῶν πῦρ ὄν. Διὰ τοῦτο δ' οὐ δεῖ, ὅταν τῷ εἴδει προστεθῇ, ἕτερον εἶναι εἶδος τοῦ λεχθέντος, ὅτι τοῖς μὲν μᾶλλον 30 τοῖς δ' ἧττον ὑπάρξει τὸ λεχθὲν ἴδιον, καθάπερ ἐπὶ τοῦ πυρὸς τὸ λεπτομερέστατον· λεπτομερέστερον γάρ ἐστι τὸ φῶς τοῦ ἄνθρακος καὶ τῆς φλογός. Τοῦτο δ' οὐ δεῖ γίνεσθαι, ὅταν μὴ καὶ τὸ ὄνομα μᾶλλον κατηγορῆται, καθ' οὗ ὁ λόγος μᾶλλον ἀληθεύεται· εἰ δὲ μή, 35 οὐκ ἔσται, καθ' οὗ ὁ λόγος μᾶλλον, καὶ τοὔνομα μᾶλλον. Ἔτι δὲ πρὸς τούτοις ταὐτὸν εἶναι συμβήσεται τὸ ἴδιον τοῦ τε ἁπλῶς καὶ τοῦ μάλιστα ὄντος ἐν τῷ ἁπλῶς τοιούτῳ, καθάπερ ἐπὶ τοῦ πυρὸς ἔχει τὸ λεπτομερέστατον· καὶ γὰρ τοῦ φωτὸς ἔσται ταὐτὸ τοῦτο ἴδιον· 40 λεπτομερέστατον γάρ ἐστι τὸ φῶς. (12) Ἄλλου μὲν οὖν οὕτως ἀποδιδόντος τὸ ἴδιον ἐπιχειρητέον, αὐτῷ δ' οὐ δοτέον ἐστὶ ταύτην τὴν ἔνστασιν, ἀλλ' εὐθὺς τιθέμενον τὸ ἴδιον διοριστέον ὃν τρόπον τίθησι τὸ ἴδιον.

13. Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ αὐτὸ αὐτοῦ ἴδιον 45 ἔθηκεν· οὐ γὰρ ἔσται ἴδιον τὸ κείμενον εἶναι ἴδιον. Αὐτὸ γὰρ αὑτῷ πᾶν τὸ εἶναι δηλοῖ, τὸ δὲ τὸ εἶναι δηλοῦν οὐκ ἴδιον ἀλλ' ὅρος ἐστίν. Οἷον ἐπεὶ ὁ εἴπας καλοῦ τὸ πρέπον ἴδιον εἶναι αὐτὸ ἑαυτοῦ ἴδιον ἀπέδωκε (ταὐτὸν γάρ ἐστι τὸ καλὸν καὶ πρέπον), οὐκ ἂν εἴη τὸ 50 πρέπον τοῦ καλοῦ ἴδιον. Κατασκευάζοντα δὲ εἰ μὴ αὐτὸ μὲν αὑτοῦ ἴδιον ἀπέδωκεν, ἀντικατηγορούμενον δ' ἔθηκεν· ἔσται γὰρ ἴδιον τὸ κείμενον μὴ εἶναι ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ θεὶς ζῴου ἴδιον τὸ οὐσία ἔμψυχος οὐκ αὐτὸ μὲν αὑτοῦ ἴδιον ἔθηκεν, ἀντικατηγορούμενον δ' ἀπο-

contingit, id, quod natura inest, non inesse illi, cui natura inest, quemadmodum homini τὸ duos pedes habere. (6) *Peccat porro,* si non definiit, se, quod forte inest, declarare; quia res *quandoque* non erit talis, qualis nunc est; quemadmodum τὸ quattuor digitos habere hominem. (7) *Peccat etiam*, si non declaravit, se aliquid ponere ut primum, vel ut per aliud; quoniam non, de quo oratio, *de eo* etiam nomen vere dicetur; quemadmodum τὸ colore infectum esse, sive propositum id fuerit proprium superficiei, sive corporis. (8) *Peccat etiam,* si non prædixit se proprium tradidisse, quia *res* habeat, vel quia habeatur; quoniam *tum* non erit proprium. Nam si proprium tribuat ei, quod habetur, inerit *etiam* habenti; si vero habenti *inest, inerit etiam* ei, quod habetur; quemadmodum τὸ ratione immutabile positum ut proprium scientiæ, sive scientis. (9) *Peccat porro,* si non una significavit, *se proprium explicare,* quia *res* sit particeps, aut quia communicetur, quoniam ex aliis quibusdam inerit proprium. Si enim *proprium* tradiderit, quia communicatur, *inerit etiam* iis, quæ participant; sin autem, quia est particeps, *inerit etiam* iis, quæ communicantur; quemadmodum, si quis τὸ vivere posuerit proprium cujusdam animalis, aut animalis. (10) *Peccat etiam*, si non distinxit *proprium* specie, quoniam uni soli inerit ex iis, quæ sub eo sunt, cujus proprium ponit. Quod enim in excellentia *consistit,* uni soli inest; quemadmodum ignis *proprium* τὸ levissimum. (11) Nonnunquam vero etiam peccavit, si τὸ specie adjunxit. Oportebit enim unam speciem esse eorum, quæ dicta sunt *proprium recipere,* quum τὸ specie adjunctum fuerit; hoc autem in quibusdam non contingit, quemadmodum nec in igne. Non enim est una species ignis; quandoquidem specie inter se differunt pruna, et flamma, et lux, quorum unumquodque est ignis. Propterea autem non oportet, quando τὸ specie adjunctum fuerit, aliam esse speciem ejus, quod dictum est *proprium recipere:* quia aliis magis, aliis minus inerit dictum proprium; quemadmodum in igne τὸ subtilissimis partibus constans; subtilioribus enim partibus constat lux, quam pruna et flamma. Id vero fieri non oportet, nisi nomen quoque magis prædicatur *de eo,* de quo oratio verius dicitur. Alioquin non, de quo oratio magis *dicitur,* de eo etiam nomen magis *dicetur*. Insuper autem accidet, ut idem sit proprium et ejus, quod simpliciter *tale est*, et ejus, quod maxime est in simpliciter tali; quemadmodum in igne se habet τὸ tenuissimis partibus constans. Nam lucis erit idem hoc proprium; tenuissimis enim partibus constat lux. (12) Si igitur alius ita proprium declaret, argumentandum est. Ipse vero *proprium declarans* huic instantiæ locum dare non debet; sed statim, dum ponit proprium, definire, quomodo proprium ponat.

13. Deinde, refellenti quidem *videndum est*, an *aliquis* ipsum sui ipsius proprium posuerit. Non enim erit proprium id, quod positum est esse proprium. Omne enim ipsum sibi ipsi essentiam significat. Quod autem essentiam significat, non est proprium, sed definitio. Velut, quando dicens, honesti proprium esse decorum, ipsum sui ipsius proprium declaravit, (nam idem est honestum ac decorum;) non fuerit decorum honesti proprium. Confirmanti vero *videndum est*, an non ipsum sui ipsius proprium declaraverit, ita autem posuerit, ut vicissim reciprocetur. Erit enim proprium id, quod positum est non esse proprium. Velut, quando ponens animalis proprium substantiam animatam, non ipsum quidem sui ipsius proprium posuit, ita

δέδωκεν, εἴη ἂν ἴδιον τοῦ ζῴου τὸ οὐσία ἔμψυχος.

14. Ἔπειτ' ἐπὶ τῶν ὁμοιομερῶν σκεπτέον ἐστὶν ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τὸ τοῦ συνόλου ἴδιον μὴ ἀληθεύεται κατὰ τοῦ μέρους, ἢ εἰ τὸ τοῦ μέρους μὴ λέγε-5 ται κατὰ τοῦ σύμπαντος· οὐ γὰρ ἔσται ἴδιον τὸ κείμενον ἴδιον εἶναι. Συμβαίνει δ' ἐπ' ἐνίων τοῦτο γίνεσθαι· ἀποδοίη γὰρ ἄν τις ἐπὶ τῶν ὁμοιομερῶν ἴδιον ἐνίοτε μὲν ἐπὶ τὸ σύμπαν βλέψας, ἐνίοτε δ' ἐπὶ τὸ κατὰ μέρος λεγόμενον αὐτὸς αὑτὸν ἐπιστήσας· ἔσται 10 δ' οὐδέτερον ὀρθῶς ἀποδεδομένον. Οἷον ἐπὶ μὲν τοῦ σύμπαντος, ἐπεὶ ὁ εἴπας θαλάττης ἴδιον τὸ πλεῖστον ὕδωρ ἁλμυρὸν ὁμοιομεροῦς μέν τινος ἔθηκε τὸ ἴδιον, τοιοῦτον δ' ἀπέδωκεν ὃ οὐκ ἀληθεύεται κατὰ τοῦ μέρους (οὐ γάρ ἐστιν ἡ τὶς θάλαττα τὸ πλεῖστον ὕδωρ 15 ἁλμυρόν), οὐκ ἂν εἴη τῆς θαλάττης ἴδιον τὸ πλεῖστον ὕδωρ ἁλμυρόν. Ἐπὶ δὲ τοῦ μέρους, οἷον ἐπεὶ ὁ θεὶς ἀέρος ἴδιον τὸ ἀναπνευστὸν ὁμοιομεροῦς μέν τινος εἴρηκε τὸ ἴδιον, τοιοῦτον δ' ἀπέδωκεν ὃ κατὰ τοῦ τινὸς ἀέρος ἀληθεύεται, κατὰ δὲ τοῦ σύμπαντος οὐ λέγεται 20 (οὐ γάρ ἐστιν ὁ σύμπας ἀναπνευστός), οὐκ ἂν εἴη τοῦ ἀέρος ἴδιον τὸ ἀναπνευστόν. Κατασκευάζοντα δὲ εἰ ἀληθεύεται μὲν καθ' ἑκάστου τῶν ὁμοιομερῶν, ἔστι δ' ἴδιον αὐτῶν κατὰ τὸ σύμπαν· ἔσται γὰρ ἴδιον τὸ κείμενον μὴ εἶναι ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ἀληθεύεται κατὰ 25 πάσης τῆς γῆς τὸ κάτω φέρεσθαι κατὰ φύσιν, ἔστι δὲ τοῦτο ἴδιον καὶ τῆς τινὸς γῆς κατὰ τὴν γῆν, εἴη ἂν τῆς γῆς ἴδιον τὸ κάτω φέρεσθαι κατὰ φύσιν.

tamen declaravit, ut vicissim reciprocetur; fuerit proprium animalis substantia animata.

14. Deinde ea, quæ ex similibus partibus constant, consideranda sunt; refellenti quidem, an Totius proprium non vere dicatur de parte, aut an partis proprium non dicatur de Toto. Non enim erit proprium, quod positum est proprium esse. Contingit vero in nonnullis hoc fieri. Nam tradere aliquis possit proprium eorum, quæ ex similibus partibus constant, respiciendo nonnunquam ad Totum, nonnunquam vero ad id, quod de parte dicitur, dum se intelligit ipse; erit tamen neutrum recte propositum. Velut, ad Totum quidem *respiciendo*, quando dicens, maris proprium *esse* plurimam aquam salsam, alicujus similibus partibus constantis posuit proprium, tale autem declaravit, quod non vere prædicatur de parte; (non enim est quoddam mare plurima aqua salsa;) non fuerit maris proprium plurima aqua salsa. Verum ad partem *respiciendo*, velut, quando ponens aeris proprium τὸ respirabile, alicujus similibus partibus constantis dixit proprium, tale autem declaravit, quod de quodam aere vere dicitur, de omni autem aere non dicitur; (non enim est omnis *aer* respirabilis;) non fuerit aeris proprium τὸ respirabile. Confirmanti vero *videndum est*, an vere dicatur de unoquoque eorum, quæ similibus partibus constant, sit autem proprium eorum ratione Totius. Erit enim proprium, quod positum est non esse proprium. Velut, quando vere dicitur de universa terra, quod ea deorsum feratur natura suâ; est autem proprium hoc etiam cujusdam terræ secundum *universam* terram; terræ fuerit proprium, ut ea natura sua deorsum feratur.

CAP. VI.

De locis ab oppositis.

Ἔπειτ' ἐκ τῶν ἀντικειμένων σκεπτέον ἐστὶ πρῶτον μὲν ἐκ τῶν ἐναντίων, ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τοῦ ἐναντίου 30 μή ἐστι τὸ ἐναντίον ἴδιον· οὐδὲ γὰρ τοῦ ἐναντίου ἔσται τὸ ἐναντίον ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ἐναντίον ἐστὶ δικαιοσύνῃ μὲν ἀδικία, τῷ βελτίστῳ δὲ τὸ χείριστον, οὐκ ἔστι δὲ τῆς δικαιοσύνης ἴδιον τὸ βέλτιστον, οὐκ ἂν εἴη τῆς ἀδικίας ἴδιον τὸ χείριστον. (2) Κατασκευάζοντα δὲ εἰ 35 τοῦ ἐναντίου τὸ ἐναντίον ἴδιόν ἐστιν· καὶ γὰρ τοῦ ἐναντίου τὸ ἐναντίον ἴδιον ἔσται. Οἷον ἐπεὶ ἐναντίον ἐστὶν ἀγαθῷ μὲν κακόν, αἱρετῷ δὲ φευκτόν, ἔστι δὲ τοῦ ἀγαθοῦ ἴδιον τὸ αἱρετόν, εἴη ἂν κακοῦ ἴδιον τὸ φευκτόν.

40 3. Δεύτερον δ' ἐκ τῶν πρός τι ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τὸ πρός τι τοῦ πρός τι μή ἐστιν ἴδιον· οὐδὲ γὰρ τὸ πρός τι τοῦ πρός τι ἔσται ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ λέγεται διπλάσιον μὲν πρὸς ἥμισυ, ὑπερέχον δὲ πρὸς ὑπερεχόμενον, οὐκ ἔστι δὲ τοῦ διπλασίου τὸ ὑπερέχον ἴδιον, 45 οὐκ ἂν εἴη τοῦ ἡμίσεος τὸ ὑπερεχόμενον ἴδιον. (4) Κατασκευάζοντα δὲ εἰ τοῦ πρός τι τὸ πρός τι ἐστὶν ἴδιον· καὶ γὰρ τοῦ πρός τι τὸ πρός τι ἔσται ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ λέγεται τὸ μὲν διπλάσιον πρὸς τὸ ἥμισυ, τὰ δὲ δύο πρὸς ἕν, ἔστι δὲ τοῦ διπλασίου ἴδιον τὸ ὡς δύο πρὸς 50 ἕν, εἴη ἂν τοῦ ἡμίσεος ἴδιον τὸ ὡς ἓν πρὸς δύο.

5. Τρίτον ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τῆς ἕξεως τὸ καθ'

Præterea ex oppositis considerandum est, primum quidem ex contrariis; refellenti, an contrarii non sit contrarium proprium; neque enim contrarii erit contrarium proprium. Velut, quando justitiæ est contrarium injustitia, optimo autem pessimum, justitiæ autem optimum non est proprium; non fuerit injustitiæ pessimum proprium. (2) Confirmanti vero *videndum est*, an contrarii sit contrarium proprium. Nam etiam contrarii proprium erit contrarium. Velut, quando contrarium est bono quidem malum, eligendo autem fugiendum, est vero boni proprium τὸ eligendum; fuerit mali proprium τὸ fugiendum.

3. Secundo *argumentandum est* ex relatis; refellenti quidem, si *alterum* relatum *alterius* relati non est proprium; neque enim *hoc* relatum *hujus* relati proprium erit. Velut, quando refertur duplum ad dimidium, et exsuperans ad exsuperatum, non est autem dupli proprium exsuperans; non fuerit dimidii exsuperans proprium. (4) Confirmanti vero, si *alterius* relati *alterum* relatum proprium sit; nam etiam *hoc* relatum *illius* relati proprium erit. Velut, quando referuntur duplum quidem ad dimidium, [unum ad duo, et] duo ad unum, est autem dupli proprium τὸ *referri* ut duo ad unum; fuerit dimidii proprium τὸ *referri* ut unum ad duo.

5. Tertio autem *argumentandum est* refellenti quidem

ἕξιν λεγόμενον μή ἐστιν ἴδιον· οὐδὲ γὰρ τῆς στερήσεως τὸ κατὰ στέρησιν λεγόμενον ἔσται ἴδιον. Κἂν εἰ δὲ τῆς στερήσεως τὸ κατὰ στέρησιν λεγόμενον μή ἐστιν ἴδιον, οὐδὲ τῆς ἕξεως τὸ κατὰ τὴν ἕξιν λεγόμενον ἴδιον 5 ἔσται. Οἷον ἐπεὶ οὐ λέγεται τῆς κωφότητος ἴδιον τὸ ἀναισθησίαν εἶναι, οὐδ' ἂν τῆς ἀκούσεως εἴη ἴδιον τὸ αἴσθησιν εἶναι. (6) Κατασκευάζοντα δὲ εἰ τὸ καθ' ἕξιν λεγόμενόν ἐστι τῆς ἕξεως ἴδιον· καὶ γὰρ τῆς στερήσεως τὸ κατὰ στέρησιν λεγόμενον ἔσται ἴδιον. Κἂν εἰ 10 τῆς στερήσεως τὸ κατὰ στέρησιν λεγόμενον ἔστιν ἴδιον, καὶ τῆς ἕξεως τὸ καθ' ἕξιν λεγόμενον ἔσται ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ τῆς ὄψεώς ἐστιν ἴδιον τὸ βλέπειν, καθὸ ἔχομεν ὄψιν, εἴη ἂν τῆς τυφλότητος ἴδιον τὸ μὴ βλέπειν, καθὸ οὐκ ἔχομεν ὄψιν πεφυκότες ἔχειν.

15 7. Ἔπειτα ἐκ τῶν φάσεων καὶ τῶν ἀποφάσεων, πρῶτον μὲν ἐξ αὐτῶν τῶν κατηγορουμένων. Ἔστι δ' ὁ τόπος οὗτος χρήσιμος ἀνασκευάζοντι μόνον. Οἷον εἰ ἡ φάσις ἢ τὸ κατὰ τὴν φάσιν λεγόμενον αὐτοῦ ἴδιόν ἐστιν· οὐ γὰρ ἔσται αὐτοῦ ἡ ἀπόφασις οὐδὲ τὸ κατὰ 20 τὴν ἀπόφασιν λεγόμενον ἴδιον. Κἂν εἰ δ' ἡ ἀπόφασις ἢ τὸ κατὰ τὴν ἀπόφασιν λεγόμενόν ἐστιν αὐτοῦ ἴδιον, οὐκ ἔσται ἡ φάσις οὐδὲ τὸ κατὰ τὴν φάσιν λεγόμενον ἴδιον· οἷον ἐπεὶ τοῦ ζῴου ἐστὶν ἴδιον τὸ ἔμψυχον, οὐκ ἂν εἴη τοῦ ζῴου ἴδιον τὸ οὐκ ἔμψυχον.

25 8. Δεύτερον δ' ἐκ τῶν κατηγορουμένων ἢ μὴ κατηγορουμένων, καὶ καθ' ὧν κατηγορεῖται ἢ μὴ κατηγορεῖται, ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ ἡ φάσις τῆς φάσεως μή ἐστιν ἴδιον· οὐδὲ γὰρ ἡ ἀπόφασις τῆς ἀποφάσεως ἔσται ἴδιον. Κἂν εἰ δ' ἡ ἀπόφασις τῆς ἀποφάσεως μή ἐστιν 30 ἴδιον, οὐδ' ἡ φάσις τῆς φάσεως ἔσται ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ οὐκ ἔστι τοῦ ἀνθρώπου ἴδιον τὸ ζῷον, οὐδ' ἂν τοῦ μὴ ἀνθρώπου εἴη ἴδιον τὸ μὴ ζῷον. Κἂν εἰ δὲ τοῦ μὴ ἀνθρώπου φαίνηται μὴ ἴδιον τὸ μὴ ζῷον, οὐδὲ τοῦ ἀνθρώπου ἔσται ἴδιον τὸ ζῷον. (9) Κατασκευάζοντα 35 δ' εἰ τῆς φάσεως ἡ φάσις ἐστὶν ἴδιον· καὶ γὰρ τῆς ἀποφάσεως ἡ ἀπόφασις ἔσται ἴδιον. Κἂν εἰ δὲ τῆς ἀποφάσεως ἡ ἀπόφασίς ἐστιν ἴδιον, καὶ ἡ φάσις τῆς φάσεως ἔσται ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ τοῦ μὴ ζῴου ἴδιόν ἐστι τὸ μὴ ζῆν, εἴη ἂν τοῦ ζῴου ἴδιον τὸ ζῆν· κἂν εἰ δὲ τοῦ ζῴου φαί- 40 νηται ἴδιον τὸ ζῆν, καὶ τοῦ μὴ ζῴου φανεῖται ἴδιον τὸ μὴ ζῆν.

10. Τρίτον δὲ ἐξ αὐτῶν τῶν ὑποκειμένων ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τὸ ἀποδεδομένον ἴδιον τῆς φάσεώς ἐστιν ἴδιον· οὐ γὰρ ἔσται τὸ αὐτὸ καὶ τῆς ἀποφάσεως ἴδιον. 45 Κἂν εἰ δὲ τῆς ἀποφάσεως ἴδιον τὸ ἀποδοθέν, οὐκ ἔσται τῆς φάσεως ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ τοῦ ζῴου ἴδιον τὸ ἔμψυχον, οὐκ ἂν εἴη τοῦ μὴ ζῴου ἴδιον τὸ ἔμψυχον. (11) Κατασκευάζοντα δὲ εἰ τὸ ἀποδοθὲν μὴ τῆς φάσεως ἴδιον, εἴη ἂν τῆς ἀποφάσεως. Οὗτος δ' ὁ τόπος ψευ- 50 δής ἐστιν· φάσις γὰρ ἀποφάσεως καὶ ἀπόφασις φάσεως οὐκ ἔστιν ἴδιον. Φάσις μὲν γὰρ ἀποφάσει οὐδ' ὅλως ὑπάρχει, ἀπόφασις δὲ φάσει ὑπάρχει μέν, οὐχ ὡς ἴδιον δὲ ὑπάρχει.

12. Ἔπειτα δ' ἐκ τῶν ἀντιδιῃρημένων ἀνασκευάζοντα

an habitûs non sit proprium id, quod secundum habitum dicitur; neque enim privationis erit proprium id, quod secundum privationem dicitur. Atque adeo si privationis non est proprium id, quod secundum privationem dicitur; neque habitûs erit proprium id, quod secundum habitum dicitur; velut, quando non dicitur surditatis proprium esse vacuitatem sensus; ne auditûs quidem proprium fuerit τὸ sensum esse. (6) Confirmanti vero, si id, quod secundum habitum dicitur, sit habitus proprium; nam etiam privationis id, quod secundum privationem dicitur, erit proprium; atque adeo si privationis id, quod secundum privationem dicitur, est proprium; etiam habitûs id, quod secundum habitum dicitur, erit proprium. Velut, quando visus proprium est τὸ videre, qua adspectum habemus; fuerit cæcitatis proprium τὸ non videre, qua non habemus adspectum, quum natura eum habere debeamus.

7. Deinde ex affirmationibus et negationibus *argumentandum est*, primum quidem ex ipsis prædicatis. Est autem hic locus refellenti tantum utilis. Velut, si affirmatio, aut quod secundum affirmationem dicitur, ipsius *rei* proprium est; non enim erit hujus proprium negatio, nec id, quod secundum negationem dicitur. Sin fuerit negatio, aut quod secundum negationem dicitur, ipsius rei proprium; non erit *hujus* proprium affirmatio, nec quod secundum affirmationem dicitur. Velut, quando animalis proprium est animatum; non fuerit animalis proprium τὸ non animatum.

8. Secundus vero *locus est* ex iis, quæ prædicantur, aut non prædicantur, et iis, de quibus prædicatur, aut non prædicatur; refellenti quidem, si affirmatio affirmationis non est proprium; neque enim negatio negationis proprium erit. Atque adeo si negatio negationis non est proprium, neque affirmatio affirmationis proprium erit. Velut, quando hominis non est proprium animal, neque τοῦ non hominis proprium fuerit τὸ non animal. Atque adeo si τοῦ non hominis non videatur *esse* proprium τὸ non animal, neque hominis proprium erit animal. (9) Confirmantem vero *considerare oportet*, si affirmatio est affirmationis proprium; nam etiam negatio proprium erit negationis. Si vero negatio proprium est negationis, etiam affirmatio proprium erit affirmationis. Velut, quando τοῦ non animalis proprium est τὸ non vivere; fuerit etiam τὸ vivere proprium animalis. Si vero animalis videtur proprium esse τὸ vivere, etiam τοῦ non animalis videbitur proprium esse τὸ non vivere.

10. Tertio vero, ex ipsis subjectis *argumentandum est*; refellenti quidem, si declaratum proprium affirmationis proprium est; nam non erit idem negationis quoque proprium. Atque adeo si negationis proprium est id, quod propositum est, non erit *idem* affirmationis proprium. Velut, quando animalis proprium est animatum, non fuerit animatum τοῦ non animalis proprium. (11) Confirmanti autem, si propositum non est affirmationis proprium, erit *proprium* negationis. Hic locus vero falsus est. Nam affirmatio negationis, et negatio affirmationis non est proprium. Etenim affirmatio quidem negationi omnino non inest; negatio autem affirmationi inest quidem, sed non ut proprium inest.

12. Deinde vero ex iis, quæ in eadem divisione po-

μὲν εἰ τῶν ἀντιδιῃρημένων μηδὲν μηδενὸς τῶν λοιπῶν ἀντιδιῃρημένων ἐστὶν ἴδιον· οὐδὲ γὰρ τὸ κείμενον ἔσται ἴδιον τούτου οὗ κεῖται ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ζῷον αἰσθητὸν οὐδενὸς τῶν ἄλλων θνητῶν ζῴων ἐστὶν ἴδιον, οὐκ ἂν εἴη τὸ ζῷον νοητὸν τοῦ θεοῦ ἴδιον. (3) Κατασκευάζοντα δ' εἰ τῶν λοιπῶν τῶν ἀντιδιῃρημένων ὁτιοῦν ἐστὶν ἴδιον τούτων ἑκάστου τῶν ἀντιδιῃρημένων· καὶ γὰρ τὸ λοιπὸν ἔσται τούτου ἴδιον, οὗ κεῖται μὴ εἶναι ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ φρονήσεώς ἐστιν ἴδιον τὸ καθ' αὑτὸ πεφυκέναι λογιστικοῦ ἀρετὴν εἶναι, καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν οὕτως ἑκάστης λαμβανομένης, εἴη ἂν σωφροσύνης ἴδιον τὸ καθ' αὑτὸ πεφυκέναι ἐπιθυμητικοῦ ἀρετὴν εἶναι.

nuntur, *argumentandum est*; refellenti quidem, si positorum in eadem divisione nullum ullius ex reliquis in eadem divisione positis proprium est. Neque enim positum erit proprium hujus, cujus proprium positum est; velut, quando animal sensibile nullius ceterorum mortalium animalium proprium est; non fuerit animal mente conceptum Dei proprium. (13) Confirmanti vero, si reliquorum ex iis, quæ in eadem divisione ponuntur, quodcumque proprium est unicuique horum in eadem divisione positorum; nam et reliquum erit hujus proprium, cujus positum est non proprium esse. Velut, quando prudentiæ proprium est per se et natura τοῦ rationalis virtutem esse, et reliquæ virtutes omnes et singulæ sic sumuntur; profecto erit temperantiæ proprium τὸ per se et natura ejus partis animi proprium esse, in qua cupiditates nascuntur.

CAP. VII.

De aliis locis.

Ἔπειτ' ἐκ τῶν πτώσεων, ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ ἡ πτῶσις τῆς πτώσεως μή ἐστιν ἴδιον· οὐδὲ γὰρ ἡ πτῶσις τῆς πτώσεως ἔσται ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ οὐκ ἔστι τοῦ δικαίως ἴδιον τὸ καλῶς, οὐδ' ἂν τοῦ δικαίου εἴη ἴδιον τὸ καλόν. (2) Κατασκευάζοντα δὲ εἰ ἡ πτῶσις τῆς πτώσεώς ἐστιν ἴδιον· καὶ γὰρ ἡ πτῶσις τῆς πτώσεως ἔσται ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν ἴδιον τὸ πεζὸν δίπουν, καὶ τῷ ἀνθρώπῳ εἴη ἂν ἴδιον τὸ πεζῷ δίποδι λέγεσθαι. (3) Οὐ μόνον δ' ἐπ' αὐτοῦ τοῦ εἰρημένου κατὰ τὰς πτώσεις ἐστὶ σκεπτέον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν πρότερον τόπων εἴρηται, (4) ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ ἡ τοῦ ἀντικειμένου πτῶσις μή ἐστιν ἴδιον τῆς τοῦ ἀντικειμένου πτώσεως· οὐδὲ γὰρ ἡ τοῦ ἀντικειμένου πτῶσις ἔσται ἴδιον τῆς τοῦ ἀντικειμένου πτώσεως. Οἷον ἐπεὶ οὐκ ἔστι τοῦ δικαίως ἴδιον τὸ ἀγαθῶς, οὐδ' ἂν τοῦ ἀδίκως εἴη ἴδιον τὸ κακῶς. (5) Κατασκευάζοντα δὲ εἰ ἡ τοῦ ἀντικειμένου πτῶσίς ἐστιν ἴδιον τῆς τοῦ ἀντικειμένου πτώσεως· καὶ γὰρ ἡ τοῦ ἀντικειμένου πτῶσις ἔσται ἴδιον τῆς τοῦ ἀντικειμένου πτώσεως. Οἷον ἐπεὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶν ἴδιον τὸ βέλτιστον, καὶ τοῦ κακοῦ ἂν εἴη ἴδιον τὸ χείριστον.

6. Ἔπειτ' ἐκ τῶν ὁμοίως ἐχόντων, ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τὸ ὁμοίως ἔχον τοῦ ὁμοίως ἔχοντος μή ἐστιν ἴδιον· οὐδὲ γὰρ τὸ ὁμοίως ἔχον τοῦ ὁμοίως ἔχοντος ἔσται ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁμοίως ἔχει ὁ οἰκοδόμος πρὸς τὸ ποιεῖν οἰκίαν καὶ ὁ ἰατρὸς πρὸς τὸ ποιεῖν ὑγίειαν, οὐκ ἔστι δὲ ἰατροῦ ἴδιον τὸ ποιεῖν ὑγίειαν, οὐκ ἂν εἴη οἰκοδόμου ἴδιον τὸ ποιεῖν οἰκίαν. (7) Κατασκευάζοντα δὲ εἰ τὸ ὁμοίως ἔχον τοῦ ὁμοίως ἔχοντός ἐστιν ἴδιον· καὶ γὰρ τὸ ὁμοίως ἔχον τοῦ ὁμοίως ἔχοντος ἔσται ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁμοίως ἔχει ἰατρός τε πρὸς τὸ ποιητικὸς ὑγιείας εἶναι καὶ γυμναστὴς πρὸς τὸ ποιητικὸς εὐεξίας, ἔστι δ' ἴδιον γυμναστοῦ τὸ ποιητικὸν εἶναι εὐεξίας, εἴη ἂν ἴδιον ἰατροῦ τὸ ποιητικὸν εἶναι ὑγιείας.

8. Ἔπειτ' ἐκ τῶν ὡσαύτως ἐχόντων, ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τὸ ὡσαύτως ἔχον τοῦ ὡσαύτως ἔχοντος μή ἐστιν ἴδιον· οὐδὲ γὰρ τὸ ὡσαύτως ἔχον τοῦ ὡσαύτως ἔχοντος ἔσται ἴδιον. Εἰ δ' ἔστι τοῦ ὡσαύτως ἔχοντος τὸ ὡσαύ-

Deinde ex casibus *argumentandum est*, refellenti quidem, si *hic* casus *illius* casus non est proprium; neque enim *hic* casus *illius* casus proprium erit. Velut, quando τοῦ juste non est proprium τὸ honeste, neque justi proprium erit honestum. (2) Confirmanti vero, si *hic* casus *illius* casus proprium est; nam et *hic* casus *illius* casus proprium erit. Velut, quando hominis proprium est pedestre bipes; etiam homini proprium fuerit τὸ pedestrem bipedem dici. (3) Non solum autem in eo, quod dictum est, casus spectandi sunt, sed etiam in oppositis, quemadmodum et in superioribus locis dictum est. (4) Refellenti quidem, si casus *hujus* oppositi non est proprium casus *illius* oppositi; neque enim casus *hujus* oppositi proprium erit casus *illius* oppositi. Velut, quando non est τοῦ juste proprium τὸ bene; neque τοῦ injuste proprium fuerit τὸ male. (5) Confirmanti autem, si casus *hujus* oppositi est proprium casus *illius* oppositi; nam et casus *hujus* oppositi proprium erit casus *illius* oppositi. Velut, quando boni proprium est optimum; etiam mali fuerit proprium pessimum.

6. Deinde, ex similiter se habentibus *argumentandum est*, refellenti quidem, si hoc quod similiter se habet, non est proprium illius similiter se habentis; neque enim hoc similiter se habens illius similiter se habentis proprium erit. Velut, quando similiter se habet architectus ad exstruendam domum, ac medicus ad tuendam valetudinem; non sit autem medici proprium valetudinem tueri; neque fuerit architecti proprium domum exstruere. (7) Confirmanti vero, si hoc similiter se habens illius similiter se habentis proprium est; nam et hoc similiter se habens illius similiter se habentis proprium erit; velut, quando similiter se habet medicus ad eum, qui valetudinem efficit, ac gymnastes ad eum, qui bonum corporis habitum efficit; est autem proprium gymnastæ bonum corporis habitum efficere; fuerit etiam proprium medici valetudinem efficere.

8. Deinde, ex eodem modo se habentibus *argumentandum est*, refellenti quidem, si hoc eodem modo se habens non est proprium illius eodem modo se habentis; neque enim hoc eodem modo se habens illius eodem modo se habentis proprium erit. Si vero eodem modo se ha-

τως ἔχον ἴδιον, τούτου οὐκ ἔσται ἴδιον οὗ κεῖται εἶναι ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὡσαύτως ἔχει φρόνησις πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὸ αἰσχρὸν τῷ ἐπιστήμη ἑκατέρου αὐτῶν εἶναι, οὐκ ἔστι δ' ἴδιον φρονήσεως τὸ ἐπιστήμην εἶναι καλοῦ, οὐκ 5 ἂν εἴη ἴδιον φρονήσεως τὸ ἐπιστήμην εἶναι αἰσχροῦ. Εἰ δ' ἔστιν ἴδιον φρονήσεως τὸ ἐπιστήμην εἶναι καλοῦ, οὐκ ἂν εἴη ἴδιον αὐτῆς τὸ ἐπιστήμην εἶναι αἰσχροῦ· ἀδύνατον γὰρ εἶναι τὸ αὐτὸ πλειόνων ἴδιον. (9) Κατασκευάζοντι δὲ οὐδὲν οὗτος ὁ τόπος ἐστὶ χρήσιμος· τὸ 10 γὰρ ὡσαύτως ἔχον ἓν πρὸς πλείω συγκρίνεται.

10. Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τὸ κατὰ τὸ εἶναι λεγόμενον μή ἐστι τοῦ κατὰ τὸ εἶναι λεγομένου ἴδιον· οὐδὲ γὰρ τὸ φθείρεσθαι τοῦ κατὰ τὸ φθείρεσθαι, οὐδὲ τὸ γίνεσθαι τοῦ κατὰ τὸ γίνεσθαι λεγομένου ἔσται ἴδιον. 15 Οἷον ἐπεὶ οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου ἴδιον τὸ εἶναι ζῷον, οὐδ' ἂν τοῦ ἄνθρωπον γίνεσθαι εἴη ἴδιον τὸ γίνεσθαι ζῷον· οὐδ' ἂν τοῦ ἄνθρωπον φθείρεσθαι εἴη ἴδιον τὸ φθείρεσθαι ζῷον. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ληπτέον ἐστὶ καὶ ἐκ τοῦ γίνεσθαι πρὸς τὸ εἶναι καὶ φθείρεσθαι 20 καὶ ἐκ τοῦ φθείρεσθαι πρὸς τὸ εἶναι καὶ πρὸς τὸ γίνεσθαι, καθάπερ εἴρηται νῦν ἐκ τοῦ εἶναι πρὸς τὸ γίνεσθαι καὶ φθείρεσθαι. (11) Κατασκευάζοντα δὲ εἰ τοῦ κατὰ τὸ εἶναι τεταγμένου ἐστὶ τὸ κατ' αὐτὸ τεταγμένον ἴδιον· καὶ γὰρ τοῦ κατὰ τὸ γίνεσθαι λεγομένου ἔσται τὸ κατὰ 25 τὸ γίνεσθαι λεγόμενον ἴδιον καὶ τοῦ κατὰ τὸ φθείρεσθαι τὸ κατὰ τοῦτο ἀποδιδόμενον. Οἷον ἐπεὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν ἴδιον τὸ εἶναι βροτόν, καὶ τοῦ γίνεσθαι ἄνθρωπον εἴη ἂν ἴδιον τὸ γίνεσθαι βροτὸν καὶ τοῦ φθείρεσθαι ἄνθρωπον τὸ φθείρεσθαι βροτόν. Τὸν αὐτὸν δὲ 30 τρόπον ληπτέον ἐστὶ καὶ ἐκ τοῦ γίνεσθαι καὶ φθείρεσθαι πρός τε τὸ εἶναι καὶ πρὸς τὰ ἐξ αὐτῶν, καθάπερ καὶ ἀνασκευάζοντι εἴρηται.

12. Ἔπειτ' ἐπιβλέπειν ἐπὶ τὴν ἰδέαν τοῦ κειμένου, ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τῇ ἰδέᾳ μὴ ὑπάρχει, ἢ εἰ μὴ 35 κατὰ τοῦτο καθ' ὃ λέγεται τοῦτο οὗ τὸ ἴδιον ἀπεδόθη· οὐ γὰρ ἔσται ἴδιον τὸ κείμενον εἶναι ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ αὐτοανθρώπῳ οὐχ ὑπάρχει τὸ ἠρεμεῖν, ᾗ ἄνθρωπός ἐστιν, ἀλλ' ᾗ ἰδέα, οὐκ ἂν εἴη ἀνθρώπου ἴδιον τὸ ἠρεμεῖν. (13) Κατασκευάζοντα δὲ εἰ τῇ ἰδέᾳ ὑπάρχει, 40 καὶ κατὰ τοῦτο ὑπάρχει, ᾗ λέγεται κατ' αὐτοῦ ἐκείνου οὗ κεῖται μὴ εἶναι ἴδιον· ἔσται γὰρ ἴδιον τὸ κείμενον μὴ εἶναι ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὑπάρχει τῷ αὐτοζῴῳ τὸ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος συγκεῖσθαι, καὶ ᾗ ζῷον αὐτῷ ὑπάρχει τοῦτο, εἴη ἂν ζῴου ἴδιον τὸ ἐκ ψυχῆς καὶ σώ- 45 ματος συγκεῖσθαι.

bens illius eodem modo se habentis proprium est; hujus non erit proprium, cujus positum est proprium esse. Velut, quando eodem modo se habet prudentia ad honestum atque ad turpe, quoniam utriusque eorum scientia est, non est autem proprium prudentiæ τὸ scientiam esse honesti; neque fuerit proprium prudentiæ τὸ scientiam esse turpis; sin vero est proprium prudentiæ τὸ scientiam esse honesti; non fuerit proprium ejus τὸ scientiam esse turpis; esse enim nequit idem plurium proprium. (9) Confirmanti autem hic locus plane inutilis est; nam eodem modo se habens unum cum pluribus comparatur.

10. Deinde *videndum est,* refellenti quidem, an hoc secundum essentiam dictum non sit proprium illius secundum essentiam dicti. Neque enim τὸ corrumpi ejus, quod corrumpi dicitur, neque τὸ fieri ejus, quod fieri dicitur, proprium erit. Velut, quando non est hominis proprium esse animal; neque τοῦ hominem fieri fuerit proprium fieri animal; neque τοῦ hominem corrumpi fuerit proprium τὸ corrumpi animal. Eodem vero modo sumendum est etiam *argumentum* ab eo quod fit, ad id quod est et corrumpitur, et ab eo quod corrumpitur, ad id quod est et fit, quemadmodum diximus modo, ab eo quod est, ad id quod fit et corrumpitur. (11) Confirmanti vero, an hujus secundum essentiam positi proprium sit illud secundum essentiam positum. Namque hujus, quod fieri dicitur, proprium erit illud, quod fieri dicitur; et ejus, quod *dicitur* corrumpi, *proprium erit illud* quod corrumpi dicitur. Velut, quando hominis proprium est mortalem esse; etiam τοῦ fieri hominem proprium fuerit mortalem fieri; et τοῦ corrumpi hominem τὸ corrumpi mortalem. Eodem vero modo sumendum est etiam *argumentum* ab eo quod fit et corrumpitur, tam ad τὸ esse, quam ad τὸ fieri eadem ex iisdem, quemadmodum refellenti quoque præscriptum est.

12. Deinde, respiciendum est ad ideam propositi; refellenti quidem, utrum ideæ non insit, an non quoad hoc, secundum quod dicitur hoc, cujus proprium declaratum est; non enim erit proprium, quod positum est proprium esse. Velut, quando ideæ hominis non inest quietum esse, quatenus homo est, sed quatenus idea; non fuerit hominis proprium quietum esse. (13) Confirmanti vero, an ideæ insit, et quoad hoc insit, quatenus dicitur de illo ipso, cujus positum est non esse proprium; erit enim proprium, quod positum est non esse proprium; velut, quando inest ideæ animalis ex anima et corpore compositum esse, et, quatenus animal est, hoc ipsi inest; fuerit animalis proprium ex anima et corpore compositum esse.

CAP. VIII.

De aliis locis.

Ἔπειτα ἐκ τοῦ μᾶλλον καὶ ἧττον, πρῶτον μὲν ἀνασκευάζοντα εἰ τὸ μᾶλλον τοῦ μᾶλλον μή ἐστιν ἴδιον· οὐδὲ γὰρ τὸ ἧττον τοῦ ἧττον ἔσται ἴδιον, οὐδὲ τὸ ἥκιστα τοῦ ἥκιστα, οὐδὲ τὸ μάλιστα τοῦ μάλιστα, οὐδὲ τὸ 50 ἁπλῶς τοῦ ἁπλῶς. Οἷον ἐπεὶ οὐκ ἔστι τὸ μᾶλλον κεχρῶσθαι τοῦ μᾶλλον σώματος ἴδιον, οὐδὲ τὸ ἧττον

Deinde *argumentandum est* ex eo, quod magis est et minus, primum quidem refellenti, si id quod magis est, ejus quod magis est, non est proprium; neque enim id quod minus est, ejus quod minus est, erit proprium, neque id quod minime est, ejus quod minime est neque id quod maxime est ejus, quod maxime est, neque id quod simpliciter est, ejus quod simpliciter est; velut, quando non est τὸ magis coloratum esse τοῦ magis corporis proprium;

κεχρῶσθαι τοῦ ἧττον σώματος εἴη ἂν ἴδιον οὐδὲ τὸ κεχρῶσθαι σώματος ὅλως. (2) Κατασκευάζοντα δὲ εἰ τὸ μᾶλλον τοῦ μᾶλλόν ἐστιν ἴδιον· καὶ γὰρ τὸ ἧττον τοῦ ἧττον ἔσται ἴδιον, καὶ τὸ ἥκιστα τοῦ ἥκιστα, 5 καὶ τὸ μάλιστα τοῦ μάλιστα, καὶ τὸ ἁπλῶς τοῦ ἁπλῶς. Οἷον ἐπεὶ τοῦ μᾶλλον ζῶντος τὸ μᾶλλον αἰσθάνεσθαί ἐστιν ἴδιον, καὶ τοῦ ἧττον ζῶντος τὸ ἧττον αἰσθάνεσθαι εἴη ἂν ἴδιον, καὶ τοῦ μάλιστα δὲ τὸ μάλιστα, καὶ τοῦ ἥκιστα τὸ ἥκιστα, καὶ τοῦ ἁπλῶς τὸ ἁπλῶς.

10 3. Καὶ ἐκ τοῦ ἁπλῶς δὲ πρὸς ταὐτὰ σκεπτέον ἐστίν, ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τὸ ἁπλῶς τοῦ ἁπλῶς μή ἐστιν ἴδιον· οὐδὲ γὰρ τὸ μᾶλλον τοῦ μᾶλλον, οὐδὲ τὸ ἧττον τοῦ ἧττον, οὐδὲ τὸ μάλιστα τοῦ μάλιστα, οὐδὲ τὸ ἥκιστα τοῦ ἥκιστα ἔσται ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ οὐκ ἔστι 15 τοῦ ἀνθρώπου τὸ σπουδαῖον ἴδιον, οὐδ' ἂν τοῦ μᾶλλον ἀνθρώπου τὸ μᾶλλον σπουδαῖον ἴδιον εἴη. (4) Κατασκευάζοντα δὲ εἰ τὸ ἁπλῶς τοῦ ἁπλῶς ἐστιν ἴδιον· καὶ γὰρ τὸ μᾶλλον τοῦ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον τοῦ ἧττον καὶ τὸ ἥκιστα τοῦ ἥκιστα καὶ τὸ μάλιστα τοῦ μάλιστα 20 ἔσται ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ τοῦ πυρός ἐστιν ἴδιον τὸ ἄνω φέρεσθαι κατὰ φύσιν, καὶ τοῦ μᾶλλον πυρὸς εἴη ἂν ἴδιον τὸ μᾶλλον ἄνω φέρεσθαι κατὰ φύσιν. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον σκεπτέον ἐστὶ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων πρὸς ἅπαντα ταῦτα.

25 5. Δεύτερον δ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τὸ μᾶλλον τοῦ μᾶλλον μή ἐστιν ἴδιον· οὐδὲ γὰρ τὸ ἧττον τοῦ ἧττον ἔσται ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ μᾶλλόν ἐστιν ἴδιον ζῴου τὸ αἰσθάνεσθαι ἢ ἀνθρώπου τὸ ἐπίστασθαι, οὐκ ἔστι δὲ ζῴου ἴδιον τὸ αἰσθάνεσθαι, οὐκ ἂν εἴη ἀνθρώπου 30 ἴδιον τὸ ἐπίστασθαι. (6) Κατασκευάζοντα δ' εἰ τὸ ἧττον τοῦ ἧττόν ἐστιν ἴδιον· καὶ γὰρ τὸ μᾶλλον τοῦ μᾶλλον ἔσται ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ἧττόν ἐστιν ἴδιον ἀνθρώπου τὸ ἥμερον φύσει ἢ ζῴου τὸ ζῆν, ἔστι δ' ἀνθρώπου ἴδιον τὸ ἥμερον φύσει, εἴη ἂν ζῴου ἴδιον τὸ ζῆν.

35 7. Τρίτον δ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ οὗ μᾶλλόν ἐστιν ἴδιον, μή ἐστιν ἴδιον· οὐδὲ γὰρ οὗ ἧττόν ἐστιν ἴδιον, ἔσται τούτου ἴδιον· εἰ δ' ἐκείνου ἐστὶν ἴδιον, οὐκ ἔσται τούτου ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ τὸ κεχρῶσθαι μᾶλλον τῆς ἐπιφανείας ἢ τοῦ σώματός ἐστιν ἴδιον, οὐκ ἔστι δὲ 40 τῆς ἐπιφανείας ἴδιον, οὐκ ἂν εἴη τοῦ σώματος ἴδιον τὸ κεχρῶσθαι· εἰ δ' ἐστὶ τῆς ἐπιφανείας ἴδιον, οὐκ ἂν εἴη τοῦ σώματος ἴδιον. (8) Κατασκευάζοντι δὲ ὁ τόπος οὗτος οὐκ ἔστι χρήσιμος· ἀδύνατον γάρ ἐστι ταὐτὸ πλειόνων ἴδιον εἶναι.

45 9. Τέταρτον δ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τὸ μᾶλλον αὐτοῦ ἴδιον μή ἐστιν ἴδιον· οὐδὲ γὰρ τὸ ἧττον αὐτοῦ ἴδιον ἔσται ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ μᾶλλόν ἐστι τοῦ ζῴου ἴδιον τὸ αἰσθητὸν ἢ τὸ μεριστόν, οὐκ ἔστι δὲ τοῦ ζῴου τὸ αἰσθητὸν ἴδιον, οὐκ ἂν εἴη τοῦ ζῴου τὸ μεριστὸν 50 ἴδιον. (10) Κατασκευάζοντα δὲ εἰ τὸ ἧττον αὐτοῦ ὂν ἴδιον ἔστιν ἴδιον· καὶ γὰρ τὸ μᾶλλον αὐτοῦ ὂν ἴδιον ἔσται ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ἧττόν ἐστιν ἴδιον ζῴου τὸ αἰσθάνεσθαι ἢ τὸ ζῆν, ἔστι δὲ τοῦ ζῴου τὸ αἰσθάνεσθαι ἴδιον, εἴη ἂν τοῦ ζῴου τὸ ζῆν ἴδιον.

neque τὸ minus coloratum esse τοῦ minus coloratum esse proprium fuerit; neque τὸ coloratum esse corporis omnino. (2) Confirmanti vero, si id quod magis est, ejus quod magis est, proprium est; nam etiam id quod minus est, ejus quod minus est, proprium erit, et id quod minime est, ejus quod minime est, et id quod maxime est, ejus quod maxime est, et id quod simpliciter est, ejus quod simpliciter est. Velut, quando τοῦ magis viventis τὸ magis sentire proprium est; etiam τοῦ minus viventis τὸ minus sentire proprium fuerit; et τοῦ maxime *viventis* τὸ maxime *sentire*, et τοῦ minime *viventis* τὸ minime *sentire*, et τοῦ simpliciter *viventis* τὸ simpliciter *sentire*.

3. Et ex iis, quæ simpliciter sunt, ad eadem concludendum est; refellenti quidem, si id quod simpliciter est, ejus quod simpliciter est, non est proprium; neque enim τὸ magis τοῦ magis, neque τὸ minus τοῦ minus, neque τὸ maxime τοῦ maxime, neque τὸ minime τοῦ minime proprium erit. Velut, quando non est hominis proprium, esse probum, neque τοῦ magis hominis proprium fuerit magis probum esse. (4) Confirmanti autem, si τὸ simpliciter τοῦ simpliciter proprium est; nam et τὸ magis τοῦ magis, et τὸ minus τοῦ minus, et τὸ minime τοῦ minime, et τὸ maxime τοῦ maxime proprium erit. Velut, quando ignis proprium est sursum ferri natura sua; etiam τοῦ magis ignis proprium fuerit magis sursum ferri natura sua. Eodem vero modo concludendum est ex ceteris quoque ad omnia hujusmodi.

5. Secundo autem loco, refellentem quidem *considerare oportet*, an τὸ magis τοῦ magis non sit proprium; neque enim τὸ minus τοῦ minus proprium erit. Velut, quando magis proprium est animalis τὸ sentire quam hominis τὸ scire, non est autem animalis proprium τὸ sentire; neque fuerit hominis proprium τὸ scire. (6) Confirmantem vero, an τὸ minus τοῦ minus proprium sit; nam etiam τὸ magis τοῦ magis proprium erit. Velut, quando minus est proprium hominis natura mansuetum esse quam animalis vivere, est autem hominis proprium natura mansuetum esse; fuerit animalis proprium τὸ vivere.

7. Tertio vero loco, refellenti quidem *videndum est*, an *aliquid ejus*, cujus magis est proprium, non sit proprium. Neque enim cujus minus est proprium, hujus erit proprium. Si vero illius est proprium, non erit hujus proprium. Velut, quando τὸ coloratum esse magis superficiei, quam corporis, proprium est, non est autem superficiei proprium; non fuerit corporis proprium coloratum esse; si vero est superficiei proprium, non fuerit corporis proprium. (8) Confirmanti autem hic locus non est utilis: non enim potest idem pluribus proprium esse.

9. Quarto autem loco, refellenti quidem *videndum est*, an id, quod magis est illius proprium, non sit proprium; neque enim τὸ minus ejus proprium erit proprium. Velut, quando magis est animalis proprium τὸ sensibile quam τὸ posse in partes secari, non est autem animalis proprium τὸ sensibile; non fuerit animalis proprium τὸ posse in partes secari. (10) Confirmanti vero, an τὸ minus ejus proprium sit proprium; nam etiam τὸ magis ejus proprium erit proprium. Velut, quando minus est proprium animalis τὸ sentire quam τὸ vivere, est autem animalis proprium τὸ sentire; fuerit animalis proprium τὸ vivere.

11. Ἔπειτ' ἐκ τῶν ὁμοίως ὑπαρχόντων πρῶτον μὲν ἀνασκευάζοντα εἰ τὸ ὁμοίως ὂν ἴδιον μή ἐστιν ἴδιον τούτου οὗ ὁμοίως ἐστὶν ἴδιον· οὐδὲ γὰρ τὸ ὁμοίως ὂν ἴδιον ἔσται ἴδιον τούτου οὗ ὁμοίως ἐστὶν ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁμοίως ἐστὶν ἴδιον ἐπιθυμητικοῦ τὸ ἐπιθυμεῖν καὶ λογιστικοῦ τὸ λογίζεσθαι, οὐκ ἔστι δ' ἴδιον ἐπιθυμητικοῦ τὸ ἐπιθυμεῖν, οὐκ ἂν εἴη ἴδιον λογιστικοῦ τὸ λογίζεσθαι. (12) Κατασκευάζοντα δὲ εἰ τὸ ὁμοίως ὂν ἴδιον ἔστι τούτου ἴδιον οὗ ὁμοίως ἐστὶν ἴδιον· ἔσται γὰρ καὶ τὸ ὁμοίως ὂν ἴδιον τούτου ἴδιον οὗ ὁμοίως ἐστὶν ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁμοίως ἐστὶν ἴδιον λογιστικοῦ τὸ πρῶτον φρόνιμον καὶ ἐπιθυμητικοῦ τὸ πρῶτον σῶφρον, ἔστι δὲ τοῦ λογιστικοῦ ἴδιον τὸ πρῶτον φρόνιμον, εἴη ἂν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ ἴδιον τὸ πρῶτον σῶφρον.

13. Δεύτερον δ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ τὸ ὁμοίως ὂν ἴδιον μή ἐστιν ἴδιον αὐτοῦ· οὐδὲ γὰρ τὸ ὁμοίως ὂν ἴδιον ἔσται ἴδιον αὐτοῦ. Οἷον ἐπεὶ ὁμοίως ἐστὶν ἴδιον ἀνθρώπου τὸ ὁρᾶν καὶ τὸ ἀκούειν, οὐκ ἔστι δ' ἀνθρώπου ἴδιον τὸ ὁρᾶν, οὐκ ἂν εἴη ἀνθρώπου ἴδιον τὸ ἀκούειν. (14) Κατασκευάζοντα δὲ εἰ τὸ ὁμοίως αὐτοῦ ὂν ἴδιον ἐστιν ἴδιον· καὶ γὰρ τὸ ὁμοίως αὐτοῦ ὂν ἴδιον ἔσται ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁμοίως ἐστὶν ἴδιον ψυχῆς τὸ μέρος αὐτῆς ἐπιθυμητικὸν εἶναι καὶ λογιστικὸν πρώτου, ἔστι δὲ ψυχῆς ἴδιον τὸ μέρος αὐτῆς εἶναι ἐπιθυμητικὸν πρώτου, εἴη ἂν ἴδιον ψυχῆς τὸ μέρος αὐτῆς εἶναι λογιστικὸν πρώτου.

15. Τρίτον δ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ οὗ ὁμοίως ἐστὶν ἴδιον, μή ἐστιν ἴδιον· οὐδὲ γὰρ οὗ ὁμοίως ἐστὶν ἴδιον, ἔσται ἴδιον· εἰ δ' ἐκείνου ἐστὶν ἴδιον, οὐκ ἔσται θατέρου ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁμοίως ἐστὶν ἴδιον τὸ καίειν φλογὸς καὶ ἄνθρακος, οὐκ ἔστι δ' ἴδιον φλογὸς τὸ καίειν, οὐκ ἂν εἴη ἴδιον ἄνθρακος τὸ καίειν· εἰ δ' ἐστὶ φλογὸς ἴδιον, οὐκ ἂν εἴη ἄνθρακος ἴδιον. (16) Κατασκευάζοντι δὲ οὐδὲν οὗτος ὁ τόπος ἐστὶ χρήσιμος.

17. Διαφέρει δ' ὁ ἐκ τῶν ὁμοίως ἐχόντων τοῦ ἐκ τῶν ὁμοίως ὑπαρχόντων, ὅτι τὸ μὲν κατ' ἀναλογίαν λαμβάνεται, οὐκ ἐπὶ τοῦ ὑπάρχειν τι θεωρούμενον, τὸ δ' ἐκ τοῦ ὑπάρχειν τι συγκρίνεται.

11. **Deinde, ex iis, quæ similiter insunt, *argumentandum est;* primo quidem refellenti, si id, quod similiter inest proprium, non est proprium hujus, cujus similiter est proprium; neque enim id, quod similiter est proprium, erit proprium hujus, cujus similiter est proprium. Velut, quando similiter est proprium partis animi cupiditatibus obnoxiæ τὸ concupiscere, ac partis rationalis τὸ ratiocinari, non est autem proprium partis animi cupiditatibus obnoxiæ τὸ concupiscere; non fuerit proprium partis rationalis τὸ ratiocinari. (12) Confirmanti vero, an τὸ similiter proprium sit hujus proprium, cujus similiter est proprium. Erit enim etiam τὸ similiter proprium hujus proprium, cujus similiter est proprium. Velut, quando similiter est proprium partis animi rationalis id, quod primum est prudens, ac partis cupiditatibus obnoxiæ id, quod primum est temperans, est autem partis animi rationalis proprium id, quod primum est prudens; fuerit etiam partis cupiditatibus obnoxiæ proprium id, quod primum est temperans.**

13. **Secundo vero loco, refellenti quidem *videndum est*, an τὸ similiter proprium non sit proprium ejus; neque enim similiter proprium erit proprium ejus. Velut, quando similiter est hominis proprium et videre ac audire, non est autem hominis proprium videre; neque fuerit hominis proprium audire. (14) Confirmanti autem, an similiter ejus proprium sit proprium; nam etiam similiter ejus proprium erit proprium. Velut, quando similiter est proprium animæ partem ejus cupiditatibus obnoxiam esse *primo*, ac partem rationalem *esse* primo, est autem animæ proprium partem ejus cupiditatibus obnoxiam esse primo; fuerit proprium animæ partem ejus rationalem esse primo.**

15. **Tertio vero loco, refellenti quidem *videndum est*, an *aliquid ejus*, cujus similiter est proprium, non sit proprium; neque enim ejus, cujus similiter proprium est, proprium erit. Si vero illius est proprium, non erit alterius proprium. Velut, quando τὸ urere similiter est proprium flammæ ac prunæ, non est autem proprium flammæ τὸ urere; non fuerit proprium prunæ τὸ urere. Si vero sit flammæ proprium, non fuerit prunæ proprium. (16) Confirmanti autem hic locus plane inutilis est.**

17. **Differt autem *argumentum* ex similiter se habentibus ab *argumento* ex iis, quæ similiter insunt *ita*, quod illud quidem secundum analogiam sumitur, nec in eo spectatur, quod aliquid insit; hoc vero ex eo, quod aliquid insit, vim habet.**

CAP. IX.

De aliis locis.

Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ δυνάμει τὸ ἴδιον ἀποδιδοὺς καὶ πρὸς μὴ ὂν ἀποδέδωκε τὸ ἴδιον τῇ δυνάμει, μὴ ἐνδεχομένης τῆς δυνάμεως ὑπάρχειν τῷ μὴ ὄντι· οὐ γὰρ ἔσται ἴδιον τὸ κείμενον εἶναι ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ εἴπας ἀέρος ἴδιον τὸ ἀναπνευστὸν τῇ δυνάμει μὲν ἀπέδωκε τὸ ἴδιον (τὸ γὰρ τοιοῦτον οἷον ἀναπνεῖσθαι ἀναπνευστόν ἐστιν), ἀποδέδωκε δὲ καὶ πρὸς τὸ μὴ ὂν τὸ ἴδιον· καὶ γὰρ μὴ ὄντος ζῴου, οἷον ἀναπνεῖν πέφυκε τὸν ἀέρα, ἐνδέχεται ἀέρα εἶναι· οὐ μέντοι μὴ ὄντος ζῴου δυνατόν ἐστιν ἀναπνεῖν· ὥστ' οὐδ' ἀέρος ἔσται ἴδιον τὸ τοιοῦτον οἷον ἀναπνεῖσθαι, τότε ὅτε ζῷον οὐκ ἔσται τοιοῦτον οἷον ἀναπνεῖν· οὐκ ἂν οὖν εἴη ἀέρος ἴδιον τὸ ἀναπνευστόν.

2. Κατασκευάζοντα δὲ εἰ τῇ δυνάμει ἀποδιδοὺς τὸ

Deinde, refellenti quidem *videndum est*, an, qui potestate proprium proponit, etiam ad id, quod non est, potestate proprium retulerit, quum potestas inesse nequeat alicui, quod non est; non enim erit proprium, quod positum est esse proprium. Velut, quando dicens aeris proprium τὸ respirabile potestate quidem proprium tradidit, (nam tale quid, quod respirari potest, respirabile est;) retulit vero etiam ad id, quod non est, proprium; nam etiamsi animal non sit, quod natura aptum est ad aerem respirandum, contingit aerem esse; neque tamen, quum animal non sit, respirare licet; ergo neque aer erit proprie talis, quem respirare licet tum, quum animal non fuerit tale, ut respiret. Igitur non fuerit aeris proprium τὸ respirabile.

2. **Confirmanti vero, an, qui potestate proprium tradit,**

ἴδιον ἢ πρὸς ὃν ἀποδίδωσι τὸ ἴδιον ἢ πρὸς μὴ ὄν, ἐνδεχομένης τῆς δυνάμεως τῷ μὴ ὄντι ὑπάρχειν· ἔσται γὰρ ἴδιον τὸ κείμενον μὴ εἶναι ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ ἀποδιδοὺς ἴδιον τοῦ ὄντος τὸ δυνατὸν παθεῖν ἢ ποιῆσαι, δυνάμει ἀποδιδοὺς τὸ ἴδιον, πρὸς ὃν ἀπέδωκε τὸ ἴδιον· ὅτε γὰρ ὄν ἐστι, καὶ δυνατὸν παθεῖν τι ἢ ποιῆσαι ἔσται· ὥστε εἴη ἂν ἴδιον τοῦ ὄντος τὸ δυνατὸν παθεῖν ἢ ποιῆσαι.

3. Ἔπειτ' ἀνασκευάζοντα μὲν εἰ ὑπερβολῇ τέθεικε τὸ ἴδιον· οὐ γὰρ ἔσται ἴδιον τὸ κείμενον εἶναι ἴδιον. Συμβαίνει γὰρ τοῖς οὕτως ἀποδιδοῦσι τὸ ἴδιον οὐ καθ' οὗ τὸν λόγον, καὶ τοὔνομα ἀληθεύεσθαι· φθαρέντος γὰρ τοῦ πράγματος οὐδὲν ἧττον ἔσται ὁ λόγος· τῶν γὰρ ὄντων τινὶ μάλιστα ὑπάρχει. Οἷον εἴ τις ἀποδοίη τοῦ πυρὸς ἴδιον σῶμα τὸ κουφότατον· φθαρέντος γὰρ τοῦ πυρὸς ἔσται τι τῶν σωμάτων ὃ κουφότατον ἔσται, ὥστ' οὐκ ἂν εἴη τοῦ πυρὸς ἴδιον σῶμα τὸ κουφότατον. (4) Κατασκευάζοντα δὲ εἰ μὴ ὑπερβολῇ τέθεικε τὸ ἴδιον· ἔσται γὰρ κατὰ τοῦτο καλῶς κείμενον τὸ ἴδιον. Οἷον ἐπεὶ ὁ θεὶς ἀνθρώπου ἴδιον ζῷον ἥμερον φύσει οὐχ ὑπερβολῇ ἀποδέδωκε τὸ ἴδιον, εἴη ἂν κατὰ τοῦτο καλῶς κείμενον τὸ ἴδιον.

aut ad id quod est, proprium referat, aut ad id quod non est, quum potestas inesse possit ei, quod non est. Erit enim proprium, quod positum est non esse proprium; velut, quando quis tradens proprium entis id, quod pati potest aut agere, proprium potestate tradens, ad id quod est retulit proprium; (nam quando ens est, etiam erit quod pati aut agere potest;) quare fuerit proprium entis, quod potest pati aut agere.

3. Deinde, refellenti quidem *videndum est*, an per exsuperantiam posuerit *aliquis* proprium; non enim erit proprium, quod positum est esse proprium. Accidit enim sic proprium tradentibus, ut, de quo oratio, de eo non etiam nomen vere dicatur; nam re corrupta, nihilominus oratio manebit; quippe quum alicui eorum, quæ sunt, maxime insit. Velut, si quis tradiderit ignis proprium corpus levissimum; corrupto enim igne erit aliquod ex corporibus, quod levissimum erit: quare non fuerit ignis proprium corpus levissimum. (4) Confirmanti vero, an non per exsuperantiam posuerit proprium. Erit enim quoad hoc recte positum proprium. Velut, quando quis ponens hominis proprium animal natura mansuetum, non per exsuperantiam tradidit proprium; fuerit quoad hoc recte positum proprium.

LIBER VI.

CAP. I.

De locis pertinentibus ad problemata definitionis.

Τῆς δὲ περὶ τοὺς ὅρους πραγματείας μέρη πέντε ἐστίν. Ἢ γὰρ ὅτι ὅλως οὐκ ἀληθὲς εἰπεῖν, καθ' οὗ τοὔνομα, καὶ τὸν λόγον (δεῖ γὰρ τὸν τοῦ ἀνθρώπου ὁρισμὸν κατὰ παντὸς ἀνθρώπου ἀληθεύεσθαι), ἢ ὅτι ὄντος γένους οὐκ ἔθηκεν εἰς τὸ γένος ἢ οὐκ εἰς τὸ οἰκεῖον γένος ἔθηκεν (δεῖ γὰρ τὸν ὁριζόμενον εἰς τὸ γένος θέντα τὰς διαφορὰς προσάπτειν· μάλιστα γὰρ τῶν ἐν τῷ ὁρισμῷ τὸ γένος δοκεῖ τὴν τοῦ ὁριζομένου οὐσίαν σημαίνειν), ἢ ὅτι οὐκ ἴδιος ὁ λόγος (δεῖ γὰρ τὸν ὁρισμὸν ἴδιον εἶναι, καθάπερ καὶ πρότερον εἴρηται), ἢ εἰ πάντα τὰ εἰρημένα πεποιηκὼς μὴ ὥρισται μηδ' εἴρηκε τὸ τί ἦν εἶναι τῷ ὁριζομένῳ. Λοιπὸν δὲ παρὰ τὰ εἰρημένα, εἰ ὥρισται μέν, μὴ καλῶς δ' ὥρισται.

2. Εἰ μὲν οὖν μὴ ἀληθεύεται, καθ' οὗ τοὔνομα, καὶ ὁ λόγος, ἐκ τῶν πρὸς τὸ συμβεβηκὸς τόπων ἐπισκεπτέον. Καὶ γὰρ ἐκεῖ, πότερον ἀληθὲς ἢ οὐκ ἀληθές, πᾶσα ἡ σκέψις γίνεται· ὅταν μὲν γὰρ ὅτι ὑπάρχει τὸ συμβεβηκὸς διαλεγώμεθα, ὅτι ἀληθὲς λέγομεν, ὅταν δ' ὅτι οὐχ ὑπάρχει, ὅτι οὐκ ἀληθές. (3) Εἰ δὲ μὴ ἐν τῷ οἰκείῳ γένει ἔθηκεν, ἢ εἰ μὴ ἴδιος ὁ ἀποδοθεὶς λόγος, ἐκ τῶν πρὸς τὸ γένος καὶ τὸ ἴδιον ῥηθέντων τόπων ἐπισκεπτέον.

4. Λοιπὸν δ', εἰ μὴ ὥρισται ἢ εἰ μὴ καλῶς ὥρισται, πῶς μετιτέον, εἰπεῖν. (5) Πρῶτον μὲν οὖν ἐπισκεπτέον εἰ μὴ καλῶς ὥρισται. Ῥᾷον γὰρ ὁτιοῦν ποιῆσαι ἢ καλῶς ποιῆσαι. Δῆλον οὖν ὅτι ἡ ἁμαρτία περὶ τοῦτο πλείων, ἐπειδὴ ἐργωδέστερον, ὥσθ' ἡ ἐπιχείρησις ῥᾴων ἡ περὶ τοῦτο ἢ ἡ περὶ ἐκεῖνο γίνεται.

Tractationis autem, quæ circa definitiones versatur, quinque sunt partes. Aut enim *definitio reprehenditur*, quoniam omnino, de quo nomen, de eo non etiam oratio vere dicitur; (nam oportet hominis definitionem de omni homine vere dici;) aut quoniam, quum genus sit, non posuit *definiens rem definitam* in genere, vel non in proprio genere posuit; (oportet enim definientem, quum in genere *definitum* posuerit, differentias adjungere; nam maxime inter ea, quæ definitione continentur, genus videtur definiti essentiam declarare;) aut quoniam oratio non est propria; (oportet enim definitionem propriam esse, quemadmodum et antea dictum est;) aut si omnia, quæ dicta sunt, *definiens* perfecit, nec tamen definivit nec indicavit quid sit res definita. Reliquum est præterea, si definitum quidem sit, non bene autem definitum sit.

2. An igitur, de quo nomen, de eo non etiam oratio vere dicatur, ex locis ad *quæstionem* de accidente spectantibus considerandum est. Ibi namque omnis consideratio in eo consistit, *ut intelligatur* utrum sit verum, an non verum. Quum enim disserendo ostendimus, accidens inesse; dicimus, verum *illud* esse; quum autem non inesse *accidens ostendimus*, non verum esse *dicimus*. (3) An vero non in proprio genere *definiens rem definitam* posuerit, sive an non propria sit oratio tradita; ex locis dictis, qui ad *quæstionem* de genere et de proprio spectant, considerandum est.

4. Reliquum autem est dicere, quomodo nos disquirere oporteat, an non definitum sit, sive an non recte definitum sit. (5) Primum quidem considerandum est, an non recte definitum sit. Facilius enim est quodvis facere, quam recte facere. Patet igitur, sæpius in hoc peccari, quia est difficilius. Unde fit, ut argumentatio facilius de hoc, quam de illo suppetat.

6. Ἔστι δὲ τοῦ μὴ καλῶς μέλη δύο, ἓν μὲν τὸ ἀσαφεῖ τῇ ἑρμηνείᾳ κεχρῆσθαι (δεῖ γὰρ τὸν ὁριζόμενον ὡς ἐνδέχεται σαφεστάτῃ τῇ ἑρμηνίᾳ κεχρῆσθαι, ἐπειδὴ τοῦ γνωρίσαι χάριν ἀποδίδοται ὁ ὁρισμός), δεύτερον δ', εἰ 5 ἐπὶ πλεῖον εἴρηκε τὸν λόγον τοῦ δέοντος· πᾶν γὰρ τὸ προσκείμενον ἐν τῷ ὁρισμῷ περίεργον. (7) Πάλιν δ' ἑκάτερον τῶν εἰρημένων εἰς πλείω μέρη διείληπται.

6. Disquisitionis autem, an non recte *definitum sit*, duæ partes sunt; una quidem, quum obscura interpretatione aliquis usus sit; (oportet enim definientem, quoad ejus fieri potest, clarissima interpretatione uti, quia cognoscendi causa definitio datur;) altera vero, quum plus dixerit in definitione, quam oportuit; quidquid enim adjicitur in definitione, supervacuum est. (7) Rursus utrumque eorum, quæ dicta sunt, in plures partes distributum est.

CAP. II.

De locis ad probandum, an recte, necne, definitio sit exposita.

Εἷς μὲν οὖν τόπος τοῦ ἀσαφῶς, εἰ ὁμώνυμόν ἐστί τινι τὸ εἰρημένον, οἷον ὅτι ἡ γένεσις ἀγωγὴ εἰς οὐσίαν 10 ἢ ὅτι ἡ ὑγίεια συμμετρία θερμῶν καὶ ψυχρῶν. Ὁμώνυμος γὰρ ἡ ἀγωγὴ καὶ ἡ συμμετρία· ἄδηλον οὖν ὁπότερον βούλεται λέγειν τῶν δηλουμένων ὑπὸ τοῦ πλεοναχῶς λεγομένου. (2) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τοῦ ὁριζομένου πλεοναχῶς λεγομένου μὴ διελὼν εἶπεν· ἄδηλον γὰρ ὁπο-15 τέρου τὸν ὅρον ἀποδέδωκεν, ἐνδέχεταί τε συκοφαντεῖν ὡς οὐκ ἐφαρμόττοντος τοῦ λόγου ἐπὶ πάντα ὧν τὸν ὁρισμὸν ἀποδέδωκεν. (3) Μάλιστα δ' ἐνδέχεται τὸ τοιοῦτον ποιεῖν λανθανούσης τῆς ὁμωνυμίας. Ἐνδέχεται δὲ καὶ διελόμενον αὐτόν, ποσαχῶς λέγεται τὸ ἐν τῷ ὁρισμῷ 20 ἀποδοθέν, συλλογισμὸν ποιῆσαι· εἰ γὰρ κατὰ μηδένα τῶν τρόπων ἱκανῶς εἴρηται, δῆλον ὅτι οὐκ ἂν ὡρισμένος εἴη κατὰ τρόπον.

Primus quidem locus ad obscuritatem *definitionis probandam* est, si id, quod in definitione dictum est, homonymum sit cum aliquo. Velut, *si quis definiat*, generationem esse deductionem ad substantiam; aut, sanitatem esse symmetriam calidorum et frigidorum. Nam *verba* homonyma sunt deductio et symmetria. Incertum igitur est, quodnam dicere velit eorum, quæ declarantur *eo verbo*, quod pluribus modis dicitur. (2) Similiter vero etiam, si, quum definitum pluribus modis dicatur, sine distinctione dixerit *definitionem;* nam incertum est, utriusnam definitionem tradiderit; et licet cavillari, quasi definitio non omnibus apta sit, quorum definitionem *aliquis* dedit. (3) Maxime autem tale quid evenit, quum homonymia latet. Fieri autem etiam potest, quum ipse distinxerit, quot modis dicatur id, quod in definitione traditum est, ut syllogismum conficiat. Nam si in nulla significatione sufficienter dicta est *definitio*, perspicuum est, eo modo definitum non fuisse.

4. Ἄλλος, εἰ κατὰ μεταφορὰν εἴρηκεν, οἷον εἰ τὴν ἐπιστήμην ἀμετάπτωτον ἢ τὴν γῆν τιθήνην ἢ τὴν σω-25 φροσύνην συμφωνίαν· πᾶν γὰρ ἀσαφὲς τὸ κατὰ μεταφορὰν λεγόμενον. Ἐνδέχεται δὲ καὶ τὴν μεταφορὰν εἰπόντα συκοφαντεῖν ὡς κυρίως εἰρηκότα· οὐ γὰρ ἐφαρμόσει ὁ λεχθεὶς ὅρος, οἷον ἐπὶ τῆς σωφροσύνης· πᾶσα γὰρ συμφωνία ἐν φθόγγοις. Ἔτι εἰ γένος ἡ συμφωνία 30 τῆς σωφροσύνης, ἐν δύο γένεσιν ἔσται ταὐτὸν οὐ περιέχουσιν ἄλληλα· οὔτε γὰρ ἡ συμφωνία τὴν ἀρετὴν οὔθ' ἡ ἀρετὴ τὴν συμφωνίαν περιέχει.

4. Alius *locus est*, si *quis definitionem* dixerit secundum translationem; ut, si *dixerit*, scientiam esse, quæ labi non potest; aut terram nutricem; aut temperantiam concentum. Quidquid enim secundum translationem dicitur, obscurum est. Licet vero etiam translatione usum cavillari, quasi non proprie locutus sit. Non enim apta erit dicta definitio, velut temperantiæ; nam omnis concentus est in sonis. Præterea si concentus est genus temperantiæ, idem erit in duobus generibus, quorum neutrum continet alterum. Neque enim concentus virtutem, neque virtus concentum continet.

5. Ἔτι εἰ μὴ κειμένοις ὀνόμασι χρῆται, οἷον Πλάτων ὀφρυόσκιον τὸν ὀφθαλμόν, ἢ τὸ φαλάγγιον σηψιδακές, 35 ἢ τὸν μυελὸν ὀστεογενές· πᾶν γὰρ ἀσαφὲς τὸ μὴ εἰωθός.

5. Præterea *obscure definitur*, si quis non vulgo receptis nominibus utatur, ut Plato oculum *definiens* Ciliumbrem; aut araneam Putrimordacem; aut medullam Ossigenam. Omne enim verbum inusitatum obscurum est.

6. Ἔνια δ' οὔτε καθ' ὁμωνυμίαν οὔτε κατὰ μεταφορὰν οὔτε κυρίως εἴρηται, οἷον ὁ νόμος μέτρον ἢ εἰκὼν τῶν φύσει δικαίων. Ἔστι δὲ τὰ τοιαῦτα χείρω τῆς μεταφορᾶς· ἡ μὲν γὰρ μεταφορὰ ποιεῖ πως γνώριμον 40 τὸ σημαινόμενον διὰ τὴν ὁμοιότητα· πάντες γὰρ οἱ μεταφέροντες κατά τινα ὁμοιότητα μεταφέρουσιν· τὸ δὲ τοιοῦτον οὐ ποιεῖ γνώριμον· οὔτε γὰρ ἡ ὁμοιότης ὑπάρχει, καθ' ἣν μέτρον ἢ εἰκὼν ὁ νόμος ἐστίν, οὔτε κυρίως εἴωθε λέγεσθαι. Ὥστε εἰ μὲν κυρίως μέτρον ἢ εἰκόνα 45 τὸν νόμον φησὶν εἶναι, ψεύδεται· εἰκὼν γάρ ἐστιν οὗ ἡ γένεσις διὰ μιμήσεως, τοῦτο δ' οὐχ ὑπάρχει τῷ νόμῳ· εἰ δὲ μὴ κυρίως, δῆλον ὅτι ἀσαφῶς εἴρηκε καὶ χεῖρον ὁποιουοῦν τῶν κατὰ μεταφορὰν λεγομένων.

6. Nonnulla autem nec per homonymiam, nec per translationem, nec proprie dicuntur. Ut, si lex *definiatur* mensura, vel imago eorum, quæ natura justa sunt. Sunt autem talia deteriora translatione; nam translatio quodammodo notum facit id, quod significatur, propter similitudinem; omnes enim transferentes secundum aliquam similitudinem transferunt; at vero *illud* tale non facit notum; neque enim similitudo adest, cujus ratione lex sit mensura vel imago; neque proprie dici solet. Quare, si quis proprie mensuram aut imaginem esse dicat legem, mentitur; nam imago est, quæ per imitationem efficitur; hoc vero legi non inest. Si autem non proprie, manifestum est, *eum* obscure locutum esse, ac deterius quovis eorum, quæ per translationem dicuntur.

7. Ἔτι εἰ μὴ δῆλος ὁ τοῦ ἐναντίου λόγος ἐκ τοῦ λε-50 χθέντος· οἱ γὰρ καλῶς ἀποδεδομένοι καὶ τοὺς ἐναντίους προσσημαίνουσιν. (8) Ἢ εἰ καθ' αὑτὸν λεχθεὶς μὴ

7. Præterea *definitio reprehendenda est*, si ex data *definitione* non sit perspicua contrarii definitio; nam recte definientes etiam contrarias *definitiones* adsignificant. (8) Aut, si per se non appareat, cujus rei sit definitio, sed

φανερὸς εἴη τίνος ἐστὶν ὁρισμὸς, ἀλλὰ καθάπερ τὰ τῶν ἀρχαίων γραφέων, εἰ μή τις ἐπιγράψαι, οὐκ ἐγνωρίζετο τί ἐστιν ἕκαστον.

Εἰ μὲν οὖν μὴ σαφῶς, ἐκ τῶν τοιούτων ἐστὶν ἐπισκεπτέον.

similis sit veterum pictorum operibus, quæ erant ejusmodi, ut, nisi quis adscripsisset, intelligi non posset, quid unumquodque esset.

An igitur non clare *aliquis definierit*, ex hujusmodi locis videndum est.

CAP. III.

De aliis locis.

Εἰ δ' ἐπὶ πλεῖον εἴρηκε τὸν ὅρον, πρῶτον μὲν σκοπεῖν εἴ τινι κέχρηται ὃ πᾶσιν ὑπάρχει, ἢ ὅλως τοῖς οὖσιν ἢ τοῖς ὑπὸ ταὐτὸ γένος τῷ ὁριζομένῳ· ἐπὶ πλεῖον γὰρ εἰρῆσθαι ἀναγκαῖον τοῦτο. Δεῖ γὰρ τὸ μὲν γένος ἀπὸ τῶν ἄλλων χωρίζειν, τὴν δὲ διαφορὰν ἀπό τινος τῶν ἐν τῷ αὐτῷ γένει. Τὸ μὲν οὖν πᾶσιν ὑπάρχον ἁπλῶς ἀπ' οὐδενὸς χωρίζει, τὸ δὲ τοῖς ὑπὸ ταὐτὸ γένος πᾶσιν ὑπάρχον οὐ χωρίζει ἀπὸ τῶν ἐν ταὐτῷ γένει, ὥστε μάταιον τὸ τοιοῦτον προσκείμενον.

2. Ἢ εἰ ἔστι μὲν ἴδιον τὸ προσκείμενον, ἀφαιρεθέντος δὲ τούτου καὶ ὁ λοιπὸς λόγος ἴδιός ἐστι καὶ δηλοῖ τὴν οὐσίαν. Οἷον ἐν τῷ τοῦ ἀνθρώπου λόγῳ τὸ ἐπιστήμης δεκτικὸν προστεθὲν περίεργον· καὶ γὰρ ἀφαιρεθέντος τούτου ὁ λοιπὸς λόγος ἴδιος καὶ δηλοῖ τὴν οὐσίαν. Ἁπλῶς δ' εἰπεῖν, ἅπαν περίεργον οὗ ἀφαιρεθέντος τὸ λοιπὸν δῆλον ποιεῖ τὸ ὁριζόμενον. Τοιοῦτος δὲ καὶ ὁ τῆς ψυχῆς ὅρος, εἰ ἀριθμὸς αὐτὸς αὑτὸν κινῶν ἐστίν· καὶ γὰρ τὸ αὐτὸ αὑτὸ κινοῦν ψυχή, καθάπερ Πλάτων ὥρισται. Ἢ ἴδιον μέν ἐστι τὸ εἰρημένον, οὐ δηλοῖ δὲ τὴν οὐσίαν ἀφαιρεθέντος τοῦ ἀριθμοῦ. Ποτέρως μὲν οὖν ἔχει, χαλεπὸν διασαφῆσαι· χρηστέον δ' ἐπὶ πάντων τῶν τοιούτων πρὸς τὸ συμφέρον. Οἷον ὅτι ὁ τοῦ φλέγματος ὅρος ὑγρὸν πρῶτον ἀπὸ τροφῆς ἄπεπτον· ἓν γὰρ τὸ πρῶτον, οὐ πολλά, ὥστε περίεργον τὸ ἄπεπτον πρόσκείμενον· καὶ γὰρ τούτου ἀφαιρεθέντος ὁ λοιπὸς ἔσται ἴδιος λόγος· οὐ γὰρ ἐνδέχεται ἀπὸ τῆς τροφῆς καὶ τοῦτο καὶ ἄλλο τι πρῶτον εἶναι. Ἢ οὐχ ἁπλῶς πρῶτον ἀπὸ τροφῆς τὸ φλέγμα, ἀλλὰ τῶν ἀπέπτων πρῶτον, ὥστε προσθετέον τὸ ἄπεπτον· ἐκείνως μὲν γὰρ ῥηθέντος οὐκ ἀληθὴς ὁ λόγος, εἴπερ μὴ πάντων πρῶτόν ἐστιν.

3. Ἔτι εἴ τι τῶν ἐν τῷ λόγῳ μὴ πᾶσιν ὑπάρχει τοῖς ὑπὸ ταὐτὸ εἶδος· ὁ γὰρ τοιοῦτος χεῖρον ὥρισται τῶν χρωμένων ὃ πᾶσιν ὑπάρχει τοῖς οὖσιν. Ἐκείνως μὲν γὰρ ἂν ὁ λοιπὸς ἴδιος ᾖ λόγος, καὶ ὁ πᾶς ἴδιος ἔσται· ἁπλῶς γὰρ πρὸς τὸ ἴδιον ὁτουοῦν προστεθέντος ἀληθοῦς ὅλος ἴδιος γίνεται. Εἰ δέ τι τῶν ἐν τῷ λόγῳ μὴ πᾶσιν ὑπάρχει τοῖς ὑπὸ ταὐτὸ εἶδος, ἀδύνατον ὅλον τὸν λόγον ἴδιον εἶναι· οὐ γὰρ ἀντικατηγορηθήσεται τοῦ πράγματος. Οἷον τὸ ζῷον πεζὸν δίπουν τετράπηχυ· ὁ γὰρ τοιοῦτος λόγος οὐκ ἀντικατηγορεῖται τοῦ πράγματος διὰ τὸ μὴ πᾶσιν ὑπάρχειν τοῖς ὑπὸ ταὐτὸν εἶδος τὸ τετράπηχυ.

4. Πάλιν εἰ ταὐτὸν πλεονάκις εἴρηκεν, οἷον τὴν ἐπιθυμίαν ὄρεξιν ἡδέος εἰπών· πᾶσα γὰρ ἐπιθυμία ἡδέος ἐστίν, ὥστε καὶ τὸ ταὐτὸν τῇ ἐπιθυμίᾳ ἡδέος ἔσται. Γίνεται οὖν ὅρος τῆς ἐπιθυμίας ὄρεξις ἡδέος ἡδέος· οὐδὲν

Quando autem abundans datur definitio, primum quidem considerandum est, an aliquo usus sit *definiens*; quod omnibus inest, aut simpliciter iis, quæ sunt, aut iis, quæ sub eodem genere, sub quo res definitæ continentur; nam necessarium est hoc dici (*sic intelligi*), in definitione aliquid abundare. Nam oportet *definitionem* genus a ceteris secernere; differentiam vero ab aliquo eorum quæ sub eodem genere sunt. Quod igitur omnibus inest, id simpliciter a nulla re sejungit; quod autem omnibus, quæ sub eodem genere sunt, inest, non sejungit ab iis quæ in eodem genere sunt: quare supervacaneum est tale quid adjunctum.

2. Vel, an sit quidem proprium id, quod adjunctum est; eo vero detracto, etiam reliqua definitio propria sit, et essentiam declaret. Velut, in definitione hominis τὸ Scientiæ capax adjunctum supervacaneum est; nam hoc detracto, reliqua etiam definitio propria est, et essentiam declarat. Ut autem simpliciter dicam, omne id supervacaneum est, quo detracto, reliquum manifestum facit id quod definitum est. Talis est etiam animæ definitio, si quidem *ea* est numerus se ipsum movens; nam, quod se ipsum movet, est anima, quemadmodum Plato definivit. Aut hoc quod dictum est, proprium quidem est, sed non declarat essentiam, ablato numero. Utro modo tamen se habeat, difficile est explicare. Utendum est autem *hoc loco* in omnibus hujusmodi, quatenus expedit. Velut, definitio illa pituitæ: humidum primum ex cibo incoctum. Unum enim est primum, non multa. Quare supervacaneum est τὸ Incoctum additum; hoc namque ablato, reliqua definitio propria erit. Fieri enim nequit, ut ex cibo et hoc et aliud quid primum sit. Aut non simpliciter pituita est primum ex cibo, sed primum eorum, quæ sunt incocta. Ergo adjiciendum est τὸ Incoctum: nam illo quidem modo si dicatur, non vera *erit* definitio, quum non omnium primum sit.

3. Porro *videndum est* an aliquid eorum, quæ sub definitione continentur, non conveniat omnibus iis, quæ sub eadem specie sunt. Nam sic definiens pejus definiit iis, qui utuntur eo, quod omnibus, quæ sunt, inest. Illo enim modo quidem si reliqua definitio propria fuerit, etiam tota propria erit; simpliciter enim, si ad proprium addatur quidpiam verum, tota definitio fit propria. Si autem aliquid in definitione non omnibus convenit iis, quæ sub eadem specie sunt, fieri non potest, ut tota definitio propria sit: non enim vicissim de re prædicabitur. Velut *definitio*, animal pedestre, bipes, quattuor cubitorum. Talis enim definitio non vicissim de re prædicabitur, quoniam non omnibus sub eadem specie contentis inest τὸ quattuor cubitorum.

4. Rursus *videndum est*, an *aliquis in definitione* idem sæpius dixerit; velut, si dixerit cupiditatem esse appetitionem voluptatis. Omnis enim cupiditas est voluptatis; quare etiam illud, quod idem est cum cupiditate, voluptatis erit. Fit igitur definitio cupiditatis *qui est volu-* luptatis erit.

γὰρ διαφέρει ἐπιθυμίαν εἰπεῖν ἢ ὄρεξιν ἡδέος, ὥσθ' ἑκάτερον αὐτῶν ἡδέος ἔσται. Ἢ τοῦτο μὲν οὐδὲν ἄτοπον· καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπος δίπουν ἐστίν, ὥστε καὶ τὸ ταὐτὸν τῷ ἀνθρώπῳ δίπουν ἔσται· ἔστι δὲ ταὐτὸν
5 τῷ ἀνθρώπῳ ζῷον πεζὸν δίπουν, ὥστε ζῷον πεζὸν δίπουν δίπουν ἐστίν. Ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἄτοπόν τι συμβαίνει· οὐ γὰρ κατὰ ζῴου πεζοῦ τὸ δίπουν κατηγορεῖται (οὕτω μὲν γὰρ ἂν δὶς περὶ τοῦ αὐτοῦ τὸ δίπουν ἂν κατηγοροῖτο), ἀλλὰ περὶ ζῴου πεζοῦ δίποδος τὸ δίπουν
10 λέγεται, ὥστε ἅπαξ μόνον τὸ δίπουν κατηγορεῖται. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιθυμίας· οὐ γὰρ κατὰ τῆς ὀρέξεως τὸ ἡδέος εἶναι κατηγορεῖται, ἀλλὰ κατὰ τοῦ σύμπαντος, ὥστε ἅπαξ καὶ ἐνταῦθα ἡ κατηγορία γίνεται. Οὐκ ἔστι δὲ τὸ δὶς φθέγξασθαι ταὐτὸν ὄνομα
15 τῶν ἀτόπων, ἀλλὰ τὸ πλεονάκις περί τινος τὸ αὐτὸ κατηγορῆσαι, οἷον ὡς Ξενοκράτης τὴν φρόνησιν ὁριστικὴν καὶ θεωρητικὴν τῶν ὄντων φησὶν εἶναι. Ἡ γὰρ ὁριστικὴ θεωρητική τίς ἐστιν, ὥστε δὶς τὸ αὐτὸ λέγει προσθεὶς πάλιν καὶ θεωρητικήν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὅσοι
20 τὴν κατάψυξιν στέρησιν τοῦ κατὰ φύσιν θερμοῦ φασὶν εἶναι· πᾶσα γὰρ στέρησίς ἐστι τοῦ κατὰ φύσιν ὑπάρχοντος, ὥστε περίεργον τὸ προσθεῖναι τοῦ κατὰ φύσιν, ἀλλ' ἱκανὸν ἦν εἰπεῖν στέρησιν θερμοῦ, ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ στέρησις γνώριμον ποιεῖ ὅτι τοῦ κατὰ φύσιν λέγεται.
25 5. Πάλιν εἰ τοῦ καθόλου εἰρημένου προσθείη καὶ ἐπὶ μέρους. Οἷον εἰ τὴν ἐπιείκειαν ἐλάττωσιν τῶν συμφερόντων καὶ δικαίων· τὸ γὰρ δίκαιον συμφέρον τι, ὥστε περιέχεται ἐν τῷ συμφέροντι· περιττὸν οὖν τὸ δίκαιον, ὥστε καθόλου εἴπας ἐπὶ μέρους προσέθηκεν.
30 Καὶ εἰ τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην τῶν ὑγιεινῶν ζῴῳ καὶ ἀνθρώπῳ, ἢ τὸν νόμον εἰκόνα τῶν φύσει καλῶν καὶ δικαίων· τὸ γὰρ δίκαιον καλόν τι, ὥστε πλεονάκις τὸ αὐτὸ λέγει.

platis, appetitio voluptatis voluptatis; nam nihil interest, cupiditatem dicas, an appetitionem voluptatis; quare utrumque eorum voluptatis erit. Aut hoc quidem non absurdum est; quum et homo sit bipes; quare etiam illud, quod idem est cum homine, bipes erit; est autem idem cum homine animal pedestre bipes; quare animal pedestre bipes, bipes est. At non propterea aliquid absurdi accidit: non enim de animale pedestri bis τὸ bipes prædicatur; (sic enim bis de eodem bipes prædicaretur;) sed de animale pedestri bipede, bipes dicitur; quare semel tantum bipes prædicatur. Similiter vero etiam *res se habet* in cupiditate. Non enim de appetitione τὸ Voluptatis esse prædicatur, sed de Toto; quare hic quoque semel prædicatio fit. Non est autem absurdum, idem nomen bis proferre; sed sæpius de aliquo idem prædicare. Velut, Xenocrates ait sapientiam esse scientiam res definiendi et contemplandi. Nam scientia definiendi est scientia quædam contemplandi; quare bis idem dicit, adjungens *in definitione illa* rursus scientiam contemplandi. Similiter vero etiam, quicumque refrigerationem esse aiunt privationem caloris naturalis; omnis enim privatio ad naturale quoddam spectat; quare supervacaneum est addere τὸ Naturale; sed sufficiebat dicere, Privationem caloris *esse refrigerationem;* quum ipsa privatio notum faciat, de re naturali sermonem esse.

5. Rursus *videndum est*, an *quis*, universali dicto, adjecerit etiam particulare. Velut, si æquitatem *definierit* imminutionem eorum, quæ utilia et justa sunt; nam justum est utile quid; quare continetur utili; supervacaneum igitur est justum; universale enim quum dixerit, particulare adjecit. Etiam si *definierit* artem medicam scientiam eorum, quæ salubria sunt animali et homini; aut legem esse imaginem eorum, quæ natura pulchra et justa sunt; nam justum est pulchrum quid; ergo sæpius idem dicit *definiens*.

CAP. IV.

De locis pertinentibus ad problema, an, quid res sit, definitio contineat.

Πότερον μὲν οὖν καλῶς ἢ οὐ καλῶς, διὰ τούτων καὶ
35 τῶν τοιούτων ἐπισκεπτέον· πότερον δ' εἴρηκε καὶ ὥρισται τὸ τί ἦν εἶναι ἢ οὐχί, ἐκ τῶνδε.

2. Πρῶτον μὲν εἰ μὴ διὰ προτέρων καὶ γνωριμωτέρων πεποίηται τὸν ὁρισμόν. Ἐπεὶ γὰρ ὁ ὅρος ἀποδίδοται τοῦ γνωρίσαι χάριν τὸ λεχθέν, γνωρίζομεν
40 δ' οὐκ ἐκ τῶν τυχόντων ἀλλ' ἐκ τῶν προτέρων καὶ γνωριμωτέρων, καθάπερ ἐν ταῖς ἀποδείξεσιν (οὕτω γὰρ πᾶσα διδασκαλία καὶ μάθησις ἔχει), φανερὸν ὅτι ὁ μὴ διὰ τοιούτων ὁριζόμενος οὐχ ὥρισται. Εἰ δὲ μή, πλείους ἔσονται τοῦ αὐτοῦ ὁρισμοί. Δῆλον γὰρ ὅτι καὶ
45 ὁ διὰ προτέρων καὶ γνωριμωτέρων βέλτιον ὥρισται, ὥστε ἀμφότεροι ἂν εἴησαν ὅροι τοῦ αὐτοῦ. Τὸ δὲ τοιοῦτον οὐ δοκεῖ· ἑκάστῳ γὰρ τῶν ὄντων ἕν ἐστι τὸ εἶναι ὅπερ ἐστίν· ὥστ' εἰ πλείους ἔσονται τοῦ αὐτοῦ ὁρισμοί, ταὐτὸν ἔσται τῷ ὁριζομένῳ τὸ εἶναι ὅπερ καθ'
50 ἑκάτερον τῶν ὁρισμῶν δηλοῦται. Ταῦτα δ' οὐ ταὐτά ἐστιν, ἐπειδὴ οἱ ὁρισμοὶ ἕτεροι. Δῆλον οὖν ὅτι οὐχ

Utrum igitur recte, an non recte definitum sit, ex his et ejusmodi *locis* considerandum est. Utrum autem *aliquis* dixerit et definierit, quid res sit; necne, ex sequentibus *locis videndum est*.

2. Primum quidem, an non ex prioribus et notioribus confecerit definitionem. Quum enim definitio tradatur ejus, quod dictum est, cognoscendi causa; cognoscamus autem non ex quibusvis, sed ex prioribus et notioribus; quemadmodum in demonstrationibus *contingit* (ita enim omnis doctrina et disciplina se habet); manifestum est, eum, qui non ex his definierit, non definiisse. Quod si non est, plures erunt ejusdem definitiones. Patet enim, eum, qui per priora et notiora definivit, melius etiam definiisse. Quare ambæ fuerint definitiones ejusdem. Quod tamen ita non esse videtur; nam quodvis eorum, quæ sunt, unam habet essentiam sui. Quare, si plures erunt ejusdem definitiones, eadem erit rei definitæ essentia, quæ secundum utramque definitionem declaratur. Hæ vero *essentiæ* non eædem sunt; siquidem etiam definitiones sunt

ὥρισται ὁ μὴ διὰ προτέρων καὶ γνωριμωτέρων ὁρισάμενος.

3. Τὸ μὲν οὖν μὴ διὰ γνωριμωτέρων εἰρῆσθαι τὸν ὅρον διχῶς ἔστιν ἐκλαβεῖν· ἢ γὰρ εἰ ἁπλῶς ἐξ ἀγνωστοτέρων ἢ εἰ ἡμῖν ἀγνωστοτέρων· ἐνδέχεται γὰρ ἀμφοτέρως. Ἁπλῶς μὲν οὖν γνωριμώτερον τὸ πρότερον τοῦ ὑστέρου, οἷον στιγμὴ γραμμῆς καὶ γραμμὴ ἐπιπέδου καὶ ἐπίπεδον στερεοῦ, καθάπερ καὶ μονὰς ἀριθμοῦ· πρότερον γὰρ καὶ ἀρχὴ παντὸς ἀριθμοῦ. Ὁμοίως δὲ καὶ στοιχεῖον συλλαβῆς. Ἡμῖν δ' ἀνάπαλιν ἐνίοτε συμβαίνει· μάλιστα γὰρ τὸ στερεὸν ὑπὸ τὴν αἴσθησιν πίπτει, τὸ δ' ἐπίπεδον μᾶλλον τῆς γραμμῆς, γραμμὴ δὲ σημείου μᾶλλον. Οἱ πολλοὶ γὰρ τὰ τοιαῦτα προγνωρίζουσιν· τὰ μὲν γὰρ τῆς τυχούσης, τὰ δ' ἀκριβοῦς καὶ περιττῆς διανοίας καταμαθεῖν ἐστίν.

4. Ἁπλῶς μὲν οὖν βέλτιον τὸ διὰ τῶν πρότερον τὰ ὕστερα πειρᾶσθαι γνωρίζειν· ἐπιστημονικώτερον γὰρ τὸ τοιοῦτόν ἐστιν. Οὐ μὴν ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀδυνατοῦντας γνωρίζειν διὰ τῶν τοιούτων ἀναγκαῖον ἴσως διὰ τῶν ἐκείνοις γνωρίμων ποιεῖσθαι τὸν λόγον. Εἰσὶ δὲ τῶν τοιούτων ὁρισμῶν ὅ τε τῆς στιγμῆς καὶ ὁ τῆς γραμμῆς καὶ ὁ τοῦ ἐπιπέδου· πάντες γὰρ διὰ τῶν ὑστέρων τὰ πρότερα δηλοῦσιν· τὸ μὲν γὰρ γραμμῆς, τὸ δ' ἐπιπέδου, τὸ δὲ στερεοῦ φασὶ πέρας εἶναι. (5) Οὐ δεῖ δὲ λανθάνειν ὅτι τοὺς οὕτως ὁριζομένους οὐκ ἐνδέχεται τὸ τί ἦν εἶναι τῷ ὁριζομένῳ δηλοῦν, ἐὰν μὴ τυγχάνῃ ταὐτὸν ἡμῖν τε γνωριμώτερον καὶ ἁπλῶς γνωριμώτερον, εἴπερ δεῖ μὲν διὰ τοῦ γένους καὶ τῶν διαφορῶν ὁρίζεσθαι τὸν καλῶς ὁριζόμενον, ταῦτα δὲ τῶν ἁπλῶς γνωριμωτέρων καὶ προτέρων τοῦ εἴδους ἐστίν. Συναναιρεῖ γὰρ τὸ γένος καὶ ἡ διαφορὰ τὸ εἶδος, ὥστε πρότερα ταῦτα τοῦ εἴδους. Ἔστι δὲ καὶ γνωριμώτερα· τοῦ μὲν γὰρ εἴδους γνωριζομένου ἀνάγκη καὶ τὸ γένος καὶ τὴν διαφορὰν γνωρίζεσθαι (ὁ γὰρ ἄνθρωπον γνωρίζων καὶ ζῷον καὶ πεζὸν γνωρίζει), τοῦ δὲ γένους ἢ τῆς διαφορᾶς γνωριζομένης οὐκ ἀνάγκη καὶ τὸ εἶδος γνωρίζεσθαι, ὥστε ἀγνωστότερον τὸ εἶδος. (6) Ἔτι τοῖς κατ' ἀλήθειαν τοὺς τοιούτους ὁρισμοὺς φάσκουσιν εἶναι, τοὺς ἐκ τῶν ἑκάστῳ γνωρίμων, πολλοὺς τοῦ αὐτοῦ συμβήσεται λέγειν ὁρισμοὺς εἶναι· ἕτερα γὰρ ἑτέροις καὶ οὐ ταὐτὰ πᾶσι τυγχάνει γνωριμώτερα ὄντα, ὥστε πρὸς ἕκαστον ἕτερος ἂν εἴη ὁρισμὸς ἀποδοτέος, εἴπερ ἐκ τῶν ἑκάστοις γνωριμωτέρων τὸν ὁρισμὸν ποιεῖσθαι χρή. Ἔτι τοῖς αὐτοῖς ἄλλοτ' ἄλλα μᾶλλον γνώριμα, ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ αἰσθητά, ἀκριβεστέροις δὲ γινομένοις ἀνάπαλιν· ὥστ' οὐδὲ πρὸς τὸν αὐτὸν ἀεὶ ὁ αὐτὸς ὁρισμὸς ἀποδοτέος τοῖς διὰ τῶν ἑκάστοις γνωριμωτέρων τὸν ὁρισμὸν φάσκουσιν ἀποδοτέον εἶναι. Δῆλον οὖν ὅτι οὐχ ὁριστέον διὰ τῶν τοιούτων, ἀλλὰ διὰ τῶν ἁπλῶς γνωριμωτέρων· μόνως γὰρ ἂν οὕτως εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ὁρισμὸς ἀεὶ γίνοιτο. (7) Ἴσως δὲ καὶ τὸ ἁπλῶς γνώριμον οὐ τὸ πᾶσι γνώριμόν ἐστιν, ἀλλὰ τὸ τοῖς εὖ διακειμένοις τὴν διάνοιαν, καθάπερ καὶ τὸ ἁπλῶς ὑγιεινὸν τὸ τοῖς εὖ ἔχουσι τὸ σῶμα. (8) Δεῖ μὲν οὖν ἕκαστα τῶν τοιούτων ἐξακριβοῦν, χρῆσθαι δὲ

diversæ. Manifestum igitur est, eum non definiisse, qui non per priora et notiora definierit.

3. Non autem ex prioribus sumptam esse definitionem, dupliciter accipi potest; sive enim simpliciter ex magis ignotis; sive ex nobis magis ignotis *sumptam esse definitionem :* nam utroque modo *id* fieri potest. Prius quidem posteriore simpliciter notius est; velut punctum est *prius et notius* linea, et linea plano, et planum solido; quemadmodum unitas numero; nam primum et principium omnis numeri *unitas est.* Similiter vero etiam elementum *prius et notius est* syllaba. Nobis vero (*in nostra cognitione*) contra interdum accidit. Magis enim solidum sub sensum cadit [quam planum]; planum autem magis quam linea; linea autem magis quam punctum. Quapropter plurimi illa talia magis cognoscunt. Nam illa quidem cujusvis, hæc vero subtilis et excellentis ingenii est discere

4. Omnino quidem melius est ut tentemus ex prioribus posteriora cognoscere; nam ad scientiam comparandam tale magis est accommodatum; verumtamen apud eos, qui ex talibus cognitionem adipisci nequeunt, necesse est fortasse, definitionem conficere ex iis, quæ illis nota sunt. Tales sunt definitiones et puncti, et lineæ, et plani; omnes enim ex posterioribus priora declarant. Nam illud quidem lineæ, hoc vero plani, hoc denique solidi terminum aiunt esse. (5) Non debemus autem ignorare, ita definientes non posse declarare quid sit res definita, nisi forte idem sit et nobis notius et simpliciter notius; siquidem oportet recte definientem ex genere et differentiis definire; hæc autem sunt nobis notiora et priora specie. Secum enim aufert genus et differentia speciem; quare hæc sunt priora specie. Sunt vero etiam notiora; cognita enim specie, necesse est, genus quoque et differentiam cognosci; (nam qui hominem cognoscit, et animal et pedestre cognoscit;) cognito autem genere et differentia, non necesse est etiam speciem cognosci; itaque species magis ignota est. (6) Præterea, dicentibus, revera tales definitiones esse, quæ ex unicuique notis constent, accidet ut contendant, multas esse Ejusdem definitiones. Alia namque aliis, neque eadem sunt omnibus notiora. Quare alia apud alium definitio tradenda erit, si quidem oportet ex iis, quæ cuique sunt notiora, definitionem conficere. Præterea, iisdem *hominibus* alio tempore sunt alia magis nota. Nam ab initio quidem *notiora sunt ea*, quæ sub sensum cadunt; ubi autem eorum judicium acrius factum est, contra *res se habet.* Quapropter ne apud eundem quidem *hominem* semper eadem definitio tradenda fuerit ab iis, qui definitionem ex cuique notioribus tradendam esse asserunt. Manifestum igitur est, non esse per talia definiendum, sed per simpliciter notiora; nam hoc tantum modo una et eadem definitio semper fiet. (7) Fortasse vero etiam τὸ simpliciter notum non omnibus notum est, sed tantum acri ingenio præditis; quemadmodum etiam τὸ simpliciter salubre *dicitur id*, *quod salubre est* corpore bene affectis. (8) Oportet igitur singula, quæ sunt ejusmodi, accurate explicare; disputan-

διαλεγομένους πρὸς τὸ συμφέρον. (9) Μάλιστα δ' ὁμολογουμένως ἀναιρεῖν ἐνδέχεται τὸν ὁρισμόν, ἐὰν μήτ' ἐκ τῶν ἁπλῶς γνωριμωτέρων μήτ' ἐκ τῶν ἡμῖν τυγχάνῃ τὸν λόγον πεποιημένος.

5 10. Εἷς μὲν οὖν τρόπος τοῦ μὴ διὰ γνωριμωτέρων ἐστὶ τὸ διὰ τῶν ὑστέρων τὰ πρότερα δηλοῦν, καθάπερ πρότερον εἴπαμεν· (11) ἄλλος, εἰ τοῦ ἐν ἠρεμίᾳ καὶ τοῦ ὡρισμένου διὰ τοῦ ἀορίστου καὶ τοῦ ἐν κινήσει ἀποδέδοται ὁ λόγος· πρότερον γὰρ τὸ μένον καὶ τὸ ὡρισμέ-10 νον τοῦ ἀορίστου καὶ ἐν κινήσει ὄντος.

12. Τοῦ δὲ μὴ ἐκ προτέρων τρεῖς εἰσὶ τρόποι, πρῶτος μὲν εἰ διὰ τοῦ ἀντικειμένου τὸ ἀντικείμενον ὥρισται, οἷον διὰ τοῦ κακοῦ τὸ ἀγαθόν· ἅμα γὰρ τῇ φύσει τὰ ἀντικείμενα· ἐνίοις δὲ καὶ ἡ αὐτὴ ἐπιστήμη 15 ἀμφοτέρων δοκεῖ εἶναι· ὥστ' οὐδὲ γνωριμώτερον τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου. Δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν ὅτι ἔνια ἴσως οὐκ ἔστιν ὁρίσασθαι ἄλλως, οἷον τὸ διπλάσιον ἄνευ τοῦ ἡμίσεως, καὶ ὅσα καθ' αὑτὰ πρός τι λέγεται· πᾶσι γὰρ τοῖς τοιούτοις ταὐτὸν τὸ εἶναι τῷ πρός τί πως 20 ἔχειν, ὥστ' ἀδύνατον ἄνευ θατέρου θάτερον γνωρίζειν· διόπερ ἀναγκαῖον ἐν τῷ τοῦ ἑτέρου λόγῳ συμπεριειλῆφθαι καὶ θάτερον. Γνωρίζειν μὲν οὖν δεῖ τὰ τοιαῦτα πάντα, χρῆσθαι δ' αὐτοῖς ὡς ἂν δοκῇ συμφέρειν.

13. Ἄλλος, εἰ αὐτῷ κέχρηται τῷ ὁριζομένῳ. Λαν-25 θάνει δ', ὅταν μὴ αὐτῷ τῷ τοῦ ὁριζομένου ὀνόματι χρήσηται, οἷον εἰ τὸν ἥλιον ἄστρον ἡμεροφανὲς ὡρίσατο· ὁ γὰρ ἡμέρᾳ χρώμενος ἡλίῳ χρῆται. Δεῖ δ', ὅπως φωραθῇ τὰ τοιαῦτα, μεταλαμβάνειν ἀντὶ τοῦ ὀνόματος τὸν λόγον, οἷον ὅτι ἡμέρα ἡλίου φορὰ ὑπὲρ γῆς ἐστίν· 30 δῆλον γὰρ ὅτι ὁ τὴν φορὰν ἡλίου ὑπὲρ γῆς εἰρηκὼς τὸν ἥλιον εἴρηκεν, ὥστε κέχρηται τῷ ἡλίῳ ὁ τῇ ἡμέρᾳ χρησάμενος.

14. Πάλιν εἰ τῷ ἀντιδιῃρημένῳ τὸ ἀντιδιῃρημένον ὥρισται, οἷον περιττὸν τὸ μονάδι μεῖζον ἀρτίου. 35 Ἅμα γὰρ τῇ φύσει τὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους ἀντιδιῃρημένα, τὸ δὲ περιττὸν καὶ ἄρτιον ἀντιδιῄρηται· ἄμφω γὰρ ἀριθμοῦ διαφοραί.

15. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ διὰ τῶν ὑποκάτω τὸ ἐπάνω ὥρισται, οἷον ἄρτιον ἀριθμὸν τὸν δίχα διαιρούμενον 40 ἢ τὸ ἀγαθὸν ἕξιν ἀρετῆς· τό τε γὰρ δίχα ἀπὸ τῶν δύο εἴληπται, ἀρτίων ὄντων, καὶ ἡ ἀρετὴ ἀγαθόν τί ἐστιν, ὥσθ' ὑποκάτω ταῦτα ἐκείνων ἐστίν. (16) Ἔτι δ' ἀνάγκη τὸν τῷ ὑποκάτω χρώμενον καὶ αὐτῷ χρῆσθαι. Ὅ τε γὰρ τῇ ἀρετῇ χρώμενος χρῆται τῷ ἀγαθῷ, 45 ἐπειδὴ ἀγαθόν τι ἡ ἀρετή· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ τῷ δίχα χρώμενος τῷ ἀρτίῳ χρῆται, ἐπειδὴ εἰς δύο διῃρῆσθαι σημαίνει τὸ δίχα, τὰ δὲ δύο ἄρτιά ἐστιν.

17. Καθόλου μὲν οὖν εἰπεῖν εἷς ἐστὶ τόπος τὸ μὴ διὰ προτέρων καὶ γνωριμωτέρων ποιήσασθαι τὸν λόγον, 50 μέρη δ' αὐτοῦ τὰ εἰρημένα.

tes vero iis uti, quatenus expedit. (9) Maxime autem in confesso est, everti tum definitionem, si neque ex simpliciter notioribus, neque ex nobis *notioribus aliquis* definitionem confecerit.

10. Unus quidem locus *probandi, definitionem* non esse ex notioribus, is est, si priora per posteriora declarantur, quemadmodum antea diximus. (11) Alius vero *locus est*, si ejus, quod in quiete *consistit*, et definiti, per indefinitum et id quod in motu *consistit*, tradita sit definitio. Nam permanens et definitum prius et notius est indefinito et eo, quod in motu *consistit*.

12. Ad probandum autem, *definitionem* non esse ex prioribus, tres sunt loci. Primus quidem, si oppositum per opposita definitum est; velut, bonum per malum; natura enim simul sunt opposita. Quibusdam autem etiam eadem esse amborum scientia videtur. Quapropter alterum altero notius non est Non debemus autem ignorare, nonnulla fortasse aliter definiri non posse; velut, duplum *non potest definiri* sine dimidio; et quæcumque per se ad aliquid referuntur; nam in omnibus talibus idem est τὸ Esse cum τῷ Habere se ad aliquid quodammodo; quare fieri nequit, ut sine altero alterum cognoscamus. Proinde necesse est, ut in alterius definitione alterum quoque comprehendatur. Oportet nos igitur omnia talia cognoscere; uti autem illis *locis*, prout videbitur utile esse.

13. Alius *locus est*, si ipsam rem definitam in definitione *aliquis* adhibuerit. Hoc vero latet, quando non utitur ipso rei definitæ nomine. Velut, si quis solem definiat astrum die conspicuum. Nam qui die utitur, etiam sole utitur. Oportet autem nos, ut hujuscemodi vitia deprehendamus, pro nomine definitionem sumere. Velut, diem esse solis lationem supra terram; patet enim, eum, qui solis lationem supra terram dixit, solem dixisse; quare sole usus est, qui die usus est.

14. Rursus, si id, quod in divisione ponitur, per id definivit, quod in eadem divisione collocatur; velut, impar id, quod unitate majus est, quam par. Simul enim natura sunt ea, quæ in ejusdem generis divisione ponuntur; impar autem et par in eadem divisione ponuntur, quum ambo sint numeri differentiæ.

15. Similiter vero etiam, si per inferiora superius definivit; velut, si parem numerum *dixit esse eum*, qui bifariam dividitur; aut bonum *esse* habitum virtutis. Nam τὸ bifariam sumptum est a duobus quæ paria sunt; et virtus est bonum quoddam; quare hæc illis inferiora sunt. (16) Necesse autem est, ut is, qui inferiori utitur, etiam ipso *definito* utatur. Nam qui utitur virtute, utitur etiam bono; siquidem virtus bonum quoddam est. Similiter vero etiam, qui τῷ bifariam utitur, *is* τῷ pari utitur; siquidem τὸ bifariam in duo dividi significat; duo autem paria sunt.

17. Ut igitur universe dicam, unus est locus, ut non ex prioribus et notioribus conficiamus definitionem; cujus dicti *singuli loci* partes sunt.

CAP. V.

De aliis locis.

Δεύτερος, εἰ ἐν γένει τοῦ πράγματος ὄντος μὴ κεῖται ἐν γένει. Ἐν ἅπασι δὲ τὸ τοιοῦτον ἁμάρτημά ἐστιν, ἐν οἷς οὐ πρόκειται τοῦ λόγου τὸ τί ἐστιν, οἷον ὁ τοῦ σώματος ὁρισμός, τὸ ἔχον τρεῖς διαστάσεις, ἢ εἴ τις τὸν ἄνθρωπον ὁρίσαιτο τὸ ἐπιστάμενον ἀριθμεῖν. Οὐ γὰρ εἴρηται τί ὂν τρεῖς ἔχει διαστάσεις ἢ τί ὂν ἐπίσταται ἀριθμεῖν· τὸ δὲ γένος βούλεται τὸ τί ἐστι σημαίνειν, καὶ πρῶτον ὑποτίθεται τῶν ἐν τῷ ὁρισμῷ λεγομένων.

2. Ἔτι εἰ πρὸς πλείω λεγομένου τοῦ ὁριζομένου μὴ πρὸς πάντα ἀποδέδωκεν, οἷον εἰ τὴν γραμματικὴν ἐπιστήμην τοῦ γράψαι τὸ ὑπαγορευθέν· προσδεῖται γὰρ ὅτι καὶ τοῦ ἀναγνῶναι· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον τοῦ γράψαι ἢ τοῦ ἀναγνῶναι ἀποδοὺς ὥρισται, ὥστ' οὐδέτερος, ἀλλ' ὁ ἄμφω ταῦτ' εἰπών, ἐπειδὴ πλείους οὐκ ἐνδέχεται ταὐτοῦ ὁρισμοὺς εἶναι. Ἐπ' ἐνίων μὲν οὖν κατ' ἀλήθειαν ἔχει καθάπερ εἴρηται, ἐπ' ἐνίων δ' οὔ, οἷον ἐφ' ὅσων μὴ καθ' αὑτὸ πρὸς ἄμφω λέγεται, καθάπερ ἰατρικὴ τοῦ νόσον καὶ ὑγίειαν ποιῆσαι· τοῦ μὲν γὰρ καθ' αὑτὴν λέγεται, τοῦ δὲ κατὰ συμβεβηκός· ἁπλῶς γὰρ ἀλλότριον τῆς ἰατρικῆς τὸ νόσον ποιεῖν. Ὥστ' οὐδὲν μᾶλλον ὥρισται ὁ πρὸς ἄμφω ἀποδοὺς τοῦ πρὸς θάτερον, ἀλλ' ἴσως καὶ χεῖρον, ἐπειδὴ καὶ τῶν λοιπῶν ὁστισοῦν δυνατός ἐστι νόσον ποιῆσαι.

3. Ἔτι εἰ μὴ πρὸς τὸ βέλτιον ἀλλὰ πρὸς τὸ χεῖρον ἀποδέδωκε, πλειόνων ὄντων πρὸς ἃ λέγεται τὸ ὁριζόμενον· πᾶσα γὰρ ἐπιστήμη καὶ δύναμις τοῦ βελτίστου δοκεῖ εἶναι.

4. Πάλιν εἰ μὴ κεῖται ἐν τῷ οἰκείῳ γένει τὸ λεχθέν, σκοπεῖν ἐκ τῶν περὶ τὰ γένη στοιχείων, καθάπερ πρότερον εἴρηται.

5. Ἔτι εἰ ὑπερβαίνων λέγει τὰ γένη, οἷον ὁ τὴν δικαιοσύνην ἕξιν ἰσότητος ποιητικὴν ἢ διανεμητικὴν τοῦ ἴσου. Ὑπερβαίνει γὰρ οὕτως ὁριζόμενος τὴν ἀρετήν. Ἀπολιπὼν οὖν τὸ τῆς δικαιοσύνης γένος οὐ λέγει τὸ τί ἦν εἶναι· ἡ γὰρ οὐσία ἑκάστῳ μετὰ τοῦ γένους. Ἔστι δὲ τοῦτο ταὐτὸν τῷ μὴ εἰς τὸ ἐγγυτάτω γένος θεῖναι· ὁ γὰρ εἰς τὸ ἐγγυτάτω θεὶς πάντα τὰ ἐπάνω εἴρηκεν, ἐπειδὴ πάντα τὰ ἐπάνω γένη τῶν ὑποκάτω κατηγορεῖται. Ὥστ' ἢ εἰς τὸ ἐγγυτάτω γένος θετέον, ἢ πάσας τὰς διαφορὰς τῷ ἐπάνω γένει προσαπτέον, δι' ὧν ὁρίζεται τὸ ἐγγυτάτω γένος. Οὕτω γὰρ οὐδὲν ἂν εἴη παραλελοιπώς, ἀλλ' ἀντ' ὀνόματος λόγῳ εἰρηκὼς ἂν εἴη τὸ ὑποκάτω γένος. Ὁ δ' αὐτὸ μόνον τὸ ἐπάνω γένος εἴπας οὐ λέγει καὶ τὸ ὑποκάτω γένος· ὁ γὰρ φυτὸν εἴπας οὐ λέγει δένδρον.

Secundus autem *locus est*, si, quum res sit in genere, non posita sit in genere. In omnibus autem ita peccatum est, in quibus definitioni non adjectum est, quid *res definita* sit. Cujusmodi est definitio corporis hæc : id quod habet tres dimensiones; aut, si quis hominem definierit, id quod scit numerare. Non enim dictum est, quid sit illud, quod habet tres dimensiones; aut quid sit illud, quod scit numerare; genus autem vult, quid res sit, indicare, et eorum, quæ in definitione dicuntur, primum collocatur.

2. Porro *locus est*, si, quum ad plura res definita pertineat, non omnia ad *quæ pertinet* expresserit *definiens*. Velut, si grammaticen *quis definiat :* Scientiam scribendi quod proponitur; nam deest, Et legendi; nam nihilo magis qui scribendi, quam qui legendi *scientiam esse* tradidit, *grammaticam* definivit. Quare neuter *definivit*, sed is *demum*, qui hæc ambo dixit, quippe quum Ejusdem plures definitiones esse non possint. In nonnullis quidem res vere ita se habet, quemadmodum dictum est; in nonnullis vero non item; ut *in iis*, quotquot non per se ad ambo pertinent. Sic ars medica est *scientia* morbum et sanitatem efficiendi; hoc enim (*scientia sanitatem efficiendi*) per se dicitur; illud vero (*scientia morbum efficiendi*) per accidens; nam simpliciter alienum est ab arte medica morbum efficere. Quare non magis definivit, qui ad ambo retulit *definitionem*, quam qui ad alterum: sed fortasse etiam deterius; siquidem et reliquorum *hominum* quivis potest morbum efficere.

3. Præterea, si non ad melius, sed ad deterius *aliquis* definitionem accommodavit, quum plura sint, ad quæ res definita pertinet. Omnis enim scientia et facultas videtur ejus esse, quod optimum est.

4. Rursus, an id, quod dictum est, non positum sit in proprio genere, considerandum est ex elementis ad genera pertinentibus, quemadmodum antea diximus.

5. Porro *peccat*, qui transiliens dicit genera (*qui superiora genera definiendo dicit*); velut, si quis justitiam definiat habitum efficientem æquabilitatis, aut habitum suum cuique tribuendi. Nam sic definiens transilit virtutem. Omisso ergo genere justitiæ, non dicit quid res definita sit. Nam cujusque rei essentia est cum genere conjuncta. Hoc autem idem est, ac si dicatur, aliquem non in proximo genere posuisse. Nam qui in proximo *genere* posuit, omnia superiora dixit; quum omnia superiora genera de inferioribus prædicentur. Quocirca vel in proximo genere ponendum est *id quod definitur*, vel omnes differentiæ superiori generi adjungendæ sunt, per quas proximum genus definitur. Sic enim *definiens* nihil prætermiserit, sed loco nominis definitione inferius genus dixerit. Qui vero dicit ipsum superius genus solum, non dicit etiam inferius genus. Etenim qui dicit plantam, non dicit arborem.

CAP. VI.

De aliis locis.

Πάλιν ἐπὶ τῶν διαφορῶν ὁμοίως σκεπτέον εἰ καὶ τὰς διαφορὰς εἶπε τὰς τοῦ γένους. Εἰ γὰρ μὴ ταῖς τοῦ πράγματος ἰδίαις ὥρισται διαφοραῖς, ἢ καὶ παντελῶς τοιοῦτον εἴρηκεν ὃ μηδενὸς ἐνδέχεται διαφορὰν εἶναι, οἷον τὸ ζῷον ἢ τὴν οὐσίαν, δῆλον ὅτι οὐχ ὥρισται· οὐδενὸς γὰρ διαφοραὶ τὰ εἰρημένα. (2) Ὁρᾶν δὲ καὶ εἰ ἔστιν ἀντιδιῃρημένον τι τῇ εἰρημένῃ διαφορᾷ. Εἰ γὰρ μή ἐστι, δῆλον ὅτι οὐκ ἂν εἴη ἡ εἰρημένη τοῦ γένους διαφορά· πᾶν γὰρ γένος ταῖς ἀντιδιῃρημέναις διαφοραῖς διαιρεῖται, καθάπερ τὸ ζῷον τῷ πεζῷ καὶ τῷ πτηνῷ καὶ τῷ ἐνύδρῳ καὶ τῷ δίποδι. (3) Ἢ εἰ ἔστι μὲν ἡ ἀντιδιῃρημένη διαφορά, μὴ ἀληθεύεται δὲ κατὰ τοῦ γένους. Δῆλον γὰρ ὅτι οὐδετέρα ἂν εἴη τοῦ γένους διαφορά· πᾶσαι γὰρ αἱ ἀντιδιῃρημέναι διαφοραὶ ἀληθεύονται κατὰ τοῦ οἰκείου γένους. (4) Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ ἀληθεύεται μέν, μὴ ποιεῖ δὲ προστιθεμένη τῷ γένει εἶδος. Δῆλον γὰρ ὅτι οὐκ ἂν εἴη αὕτη εἰδοποιὸς διαφορὰ τοῦ γένους· πᾶσα γὰρ εἰδοποιὸς διαφορὰ μετὰ τοῦ γένους εἶδος ποιεῖ. Εἰ δ' αὕτη μή ἐστι διαφορά, οὐδ' ἡ λεχθεῖσα, ἐπεὶ ταύτῃ ἀντιδιῄρηται.

5. Ἔτι ἐὰν ἀποφάσει διαιρῇ τὸ γένος, καθάπερ οἱ τὴν γραμμὴν ὁριζόμενοι μῆκος ἀπλατὲς εἶναι. Οὐδὲν γὰρ ἄλλο σημαίνει ἢ ὅτι οὐκ ἔχει πλάτος. Συμβήσεται οὖν τὸ γένος μετέχειν τοῦ εἴδους· πᾶν γὰρ μῆκος ἢ ἀπλατὲς ἢ πλάτος ἔχον ἐστίν, ἐπεὶ κατὰ παντὸς ἢ ἡ κατάφασις ἢ ἡ ἀπόφασις ἀληθεύεται· ὥστε καὶ τὸ γένος τῆς γραμμῆς μῆκος ὂν ἢ ἀπλατὲς ἢ πλάτος ἔχον ἔσται. Μῆκος δ' ἀπλατὲς εἴδους ἐστὶ λόγος, ὁμοίως δὲ καὶ μῆκος πλάτος ἔχον· τὸ γὰρ ἀπλατὲς καὶ πλάτος ἔχον διαφοραί εἰσιν, ἐκ δὲ τῆς διαφορᾶς καὶ τοῦ γένους ὁ τοῦ εἴδους ἐστὶ λόγος· ὥστε τὸ γένος ἐπιδέχοιτ' ἂν τὸν τοῦ εἴδους λόγον· ὁμοίως δὲ καὶ τὸν τῆς διαφορᾶς, ἐπειδὴ ἡ ἑτέρα τῶν εἰρημένων διαφορῶν ἐξ ἀνάγκης κατηγορεῖται τοῦ γένους. (6) Ἔστι δ' ὁ εἰρημένος τόπος χρήσιμος πρὸς τοὺς τιθεμένους ἰδέας εἶναι. Εἰ γάρ ἐστιν αὐτὸ μῆκος, πῶς κατηγορηθήσεται κατὰ τοῦ γένους ὅτι πλάτος ἔχον ἐστὶν ἢ ἀπλατές ἐστιν; δεῖ γὰρ κατὰ παντὸς μήκους τὸ ἕτερον αὐτῶν ἀληθεύεσθαι, εἴπερ κατὰ τοῦ γένους ἀληθεύεσθαι μέλλει. Τοῦτο δ' οὐ συμβαίνει· ἔστι γὰρ ἀπλατῆ καὶ πλάτος ἔχοντα μήκη. Ὥστε πρὸς ἐκείνους μόνους χρήσιμος ὁ τόπος, οἳ τὸ γένος ἓν ἀριθμῷ φασὶν εἶναι. Τοῦτο δὲ ποιοῦσιν οἱ τὰς ἰδέας τιθέμενοι· αὐτὸ γὰρ μῆκος καὶ αὐτὸ ζῷον γένος φασὶν εἶναι.

7. Ἴσως δ' ἐπ' ἐνίων ἀναγκαῖον καὶ ἀποφάσει χρῆσθαι τὸν ὁριζόμενον, οἷον ἐπὶ τῶν στερήσεων· τυφλὸν γάρ ἐστι τὸ μὴ ἔχον ὄψιν, ὅτε πέφυκεν ἔχειν. (8) Διαφέρει δ' οὐδὲν ἀποφάσει διελεῖν τὸ γένος, ἢ τοιαύτῃ καταφάσει ᾗ ἀπόφασιν ἀναγκαῖον ἀντιδιαιρεῖσθαι, οἷον εἰ μῆκος πλάτος ἔχον ὥρισται· τῷ γὰρ πλάτος ἔχοντι τὸ μὴ ἔχον πλάτος ἀντιδιῄρηται, ἄλλο δ' οὐδέν, ὥστε ἀποφάσει πάλιν διαιρεῖται τὸ γένος.

Rursus, in differentiis similiter considerandum est, an etiam generis differentias *aliquis* dixerit. Nisi enim propriis rei differentiis definierit, aut etiam omnino tale quidpiam dixerit, quod nullius rei potest esse differentia; velut, animal, aut substantiam; manifestum est, eum non definiisse; dicta enim nullius *rei* differentiæ sunt. (2) Videndum vero etiam est, an sit aliquid in divisione oppositum dictæ differentiæ. Nisi enim hoc sit, patet, eam, quæ dicta est, non esse generis differentiam; nam quodvis genus iis differentiis dividitur, quæ sibi invicem in divisione opponuntur; quemadmodum animal pedestri, et volucri, et aquatili, et bipedi. (3) Aut, si est quidem opposita *aliqua* differentia, non vere autem de genere dicitur; *eodem modo se res habet.* Nam patet, neutram esse *hujus* generis differentiam; omnes enim differentiæ, quæ sibi invicem in divisione opponuntur, de proprio genere vere dicuntur. (4) Similiter vero etiam, si vere quidem dicitur *de genere*, sed generi adjuncta non efficit speciem; nam patet, hanc non esse specificam differentiam generis; quævis enim specifica differentia cum genere conjuncta speciem efficit; quodsi autem hæc non sit differentia, neque etiam dicta *erit differentia,* quoniam huic in divisione opponitur.

5. Porro *peccat*, si *quis* negatione dividat genus; quemadmodum qui lineam definiunt esse longitudinem latitudine carentem. Hoc enim nihil aliud significat, quam non habere latitudinem. Accidet igitur, ut genus sit particeps speciei; omnis enim longitudo vel latitudine caret, vel latitudinem habet; quippe quum de omni re aut affirmatio, aut negatio vere dicatur. Quare etiam genus lineæ, utpote longitudo, aut latitudine carebit, aut latitudinem habebit. Longitudo autem sine latitudine est definitio speciei; similiter vero etiam longitudo habens latitudinem. Nam latitudine carens et latitudinem habens differentiæ sunt; ex differentia autem et genere fit definitio speciei. Quare genus recipiet speciei definitionem; similiter vero etiam differentiæ *definitionem;* quandoquidem altera ex dictis differentiis necessario de genere prædicatur. (6) Est autem dictus locus utilis adversus eos, qui ponunt, ideas esse. Nam si est longitudinis idea, quomodo prædicabitur de genere latitudinem habere, aut latitudine carere? Oportet enim de omni longitudine alterum horum verum esse, si quidem futurum est, ut de genere vere dicatur. Hoc autem non contingit. Sunt enim longitudines latitudine carentes, et latitudinem habentes. Quare adversus eos solos utilis est locus, quicumque genus aiunt unum esse numero. Hoc autem faciunt, qui ideas esse ponunt. Nam ideam longitudinis et ideam animalis genus dicunt esse.

7. Fortasse autem in nonnullis etiam necesse est definientem negatione uti. Velut, in privationibus. Nam cæcum est, quod non habet visum, quando secundum naturam *illum* habere debet. (8) Nihil vero refert, utrum negatione dividas genus, an tali affirmatione, cui necesse sit negationem in divisione opponi. Velut, si *quis* longitudinem definierit, ut *aliquid* latitudinem habens. Nam latitudinem habenti id, quod non habet latitudinem, in divisione oppositum est, aliud vero nihil; proinde rursus negatione dividitur genus.

9. Πάλιν εἰ τὸ εἶδος ὡς διαφορὰν ἀπέδωκε, καθάπερ οἱ τὸν προπηλακισμὸν ὕβριν μετὰ χλευασίας ὁριζόμενοι· ἡ γὰρ χλευασία ὕβρις τις, ὥστ' οὐ διαφορὰ ἀλλ' εἶδος ἡ χλευασία.

5 10. Ἔτι εἰ τὸ γένος ὡς διαφορὰν εἴρηκεν, οἷον τὴν ἀρετὴν ἕξιν ἀγαθὴν ἢ σπουδαίαν· γένος γὰρ τἀγαθὸν τῆς ἀρετῆς ἐστίν. Ἢ οὐ γένος τἀγαθόν, ἀλλὰ διαφορά, εἴπερ ἀληθὲς ὅτι οὐκ ἐνδέχεται ταὐτὸν ἐν δύο γένεσιν εἶναι μὴ περιέχουσιν ἄλληλα. Οὔτε γὰρ τἀγαθὸν τὴν 10 ἕξιν περιέχει οὐθ' ἡ ἕξις τἀγαθόν· οὐ γὰρ πᾶσα ἕξις ἀγαθόν, οὐδὲ πᾶν ἀγαθὸν ἕξις· ὥστ' οὐκ ἂν εἴη γένη ἀμφότερα. Εἰ οὖν ἡ ἕξις τῆς ἀρετῆς γένος, δῆλον ὅτι τἀγαθὸν οὐ γένος, ἀλλὰ μᾶλλον διαφορά. Ἔτι ἡ μὲν ἕξις τί ἐστι σημαίνει ἡ ἀρετή, τὸ δ' ἀγαθὸν οὐ τί ἐστιν 15 ἀλλὰ ποιόν· δοκεῖ δ' ἡ διαφορὰ ποιόν τι σημαίνειν.

11. Ὁρᾶν δὲ καὶ εἰ μὴ ποιόν τι ἀλλὰ τόδε σημαίνει ἡ ἀποδοθεῖσα διαφορά· δοκεῖ γὰρ ποιόν τι πᾶσα διαφορὰ δηλοῦν.

12. Σκοπεῖν δὲ καὶ εἰ κατὰ συμβεβηκὸς ὑπάρχει τῷ 20 ὁριζομένῳ ἡ διαφορά. Οὐδεμία γὰρ διαφορὰ τῶν κατὰ συμβεβηκὸς ὑπαρχόντων ἐστί, καθάπερ οὐδὲ τὸ γένος· οὐ γὰρ ἐνδέχεται τὴν διαφορὰν ὑπάρχειν τινὶ καὶ μὴ ὑπάρχειν.

13. Ἔτι εἰ κατηγορεῖται τοῦ γένους ἡ διαφορὰ ἢ τὸ 25 εἶδος ἢ τῶν κάτωθέν τι τοῦ εἴδους, οὐκ ἂν εἴη ὡρισμένος· οὐδὲν γὰρ τῶν εἰρημένων ἐνδέχεται τοῦ γένους κατηγορεῖσθαι, ἐπειδὴ τὸ γένος ἐπὶ πλεῖστον πάντων λέγεται. (14) Πάλιν εἰ κατηγορεῖται τὸ γένος τῆς διαφορᾶς· οὐ γὰρ κατὰ τῆς διαφορᾶς, ἀλλὰ καθ' ὧν ἡ διαφορά, τὸ 30 γένος δοκεῖ κατηγορεῖσθαι, οἷον τὸ ζῷον κατὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ βοὸς καὶ τῶν ἄλλων πεζῶν ζῴων, οὐκ αὐτῆς τῆς διαφορᾶς τῆς κατὰ τοῦ εἴδους λεγομένης. Εἰ γὰρ καθ' ἑκάστης τῶν διαφορῶν τὸ ζῷον κατηγορηθήσεται, πολλὰ ζῷα τοῦ εἴδους ἂν κατηγοροῖτο· αἱ γὰρ 35 διαφοραὶ τοῦ εἴδους κατηγοροῦνται. Ἔτι διαφοραὶ πᾶσαι ἢ εἴδη ἢ ἄτομα ἔσται, εἴπερ ζῷα· ἕκαστον γὰρ τῶν ζῴων ἢ εἶδός ἐστιν ἢ ἄτομον.

15. Ὁμοίως δὲ σκεπτέον καὶ εἰ τὸ εἶδος ἢ τῶν ὑποκάτω τι τοῦ εἴδους τῆς διαφορᾶς κατηγορεῖται· ἀδύνα- 40 τον γάρ, ἐπειδὴ ἐπὶ πλέον ἡ διαφορὰ τῶν εἰδῶν λέγεται. Ἔτι συμβήσεται τὴν διαφορὰν εἶδος εἶναι, εἴπερ κατηγορεῖταί τι αὐτῆς τῶν εἰδῶν· εἰ γὰρ κατηγορεῖται ἄνθρωπος, δῆλον ὅτι ἡ διαφορὰ ἄνθρωπός ἐστιν. (16) Πάλιν εἰ μὴ πρότερον ἡ διαφορὰ τοῦ εἴδους· τοῦ μὲν γὰρ 45 γένους ὕστερον, τοῦ δ' εἴδους πρότερον τὴν διαφορὰν δεῖ εἶναι.

17. Σκοπεῖν δὲ καὶ εἰ ἑτέρου γένους ἡ ῥηθεῖσα διαφορὰ μὴ περιεχομένου μηδὲ περιέχοντος. Οὐ δοκεῖ γὰρ ἡ αὐτὴ διαφορὰ δύο γενῶν εἶναι μὴ περιεχόντων 50 ἄλληλα. Εἰ δὲ μή, συμβήσεται καὶ εἶδος τὸ αὐτὸ ἐν δύο γένεσιν εἶναι μὴ περιέχουσιν ἄλληλα· ἐπιφέρει γὰρ ἑκάστη τῶν διαφορῶν τὸ οἰκεῖον γένος, καθάπερ τὸ πεζὸν καὶ τὸ δίπουν τὸ ζῷον συνεπιφέρει. Ὥστε εἰ καθ' οὗ ἡ διαφορά, καὶ τῶν γενῶν ἑκάτερον· δῆλον

9. Rursus *videndum est*, an *definiens* speciem ut differentiam tradiderit; quemadmodum qui convicium definiunt contumeliam cum irrisione. Nam irrisio est contumelia quædam; quare irrisio non est differentia, sed species.

10. Præterea *videndum est*, an genus ut differentiam dixerit; velut, virtutem esse habitum bonum, aut probum. Nam bonum est virtutis genus. Aut *dicas :* bonum non est genus, sed differentia; siquidem verum est, fieri non posse, ut idem sit in duobus generibus, quorum neutrum alterum contineat. Neque enim τὸ bonum continet habitum, neque habitus bonum; non enim omnis habitus bonum est; neque omne bonum est habitus. Quare non fuerint ambo *virtutis* genera. Si igitur habitus est virtutis genus, patet, τὸ bonum non esse genus, sed potius differentiam. Præterea, habitus quidem significat, quid sit virtus; bonum autem non, Quid sit, sed Quale; videtur autem differentia quale quid significare.

11. Videndum vero etiam est, an non quale quid, sed hocce quid proposita differentia significet; videtur enim omnis differentia quale quid declarare.

12. Considerare etiam oportet, an per accidens insit rei definitæ differentia. Nam nulla differentia est in eorum numero, quæ per accidens insunt, quemadmodum neque genus; fieri enim nequit, ut differentia alicui insit et non insit.

13. Porro, si de genere prædicatur differentia, aut species, aut aliquid speciei subjectum; non fuerit *recte* definitum. Nihil enim ex dictis de genere prædicari potest; quoniam genus latius, quam omnia, patet. (14) Rursus, si genus de differentia prædicatur; non enim de differentia, sed *de iis* de quibus differentia *dicitur*, genus videtur prædicari; velut, animal de homine, de bove, et ceteris pedestribus animalibus, non de ipsa differentia, quæ de specie dicitur. Nam si de singulis differentiis animal prædicabitur, multa animalia de specie prædicarentur; nam differentiæ de specie prædicantur. Porro, omnes differentiæ vel erunt species, vel individua, siquidem sint animalia; quodvis enim animal aut species est, aut individuum.

15. Similiter vero considerandum est, an species, vel aliquid eorum, quæ sub specie sunt, de differentia prædicetur; hoc enim impossibile est; quia de pluribus differentia dicitur, quam species. Præterea, accidet ut differentia sit species, si qua species de ea prædicabitur. Nam si homo *de differentia* prædicatur, patet, differentiam esse hominem. (16) Rursus *videndum est*, an differentia non sit prior specie. Genere enim posteriorem, specie vero priorem differentiam oportet esse.

17. Considerandum vero etiam est, an alterius generis sit dicta differentia, quod neque *ab ea* contineatur, neque *eam* contineat. Nam non videtur eadem differentia esse duorum generum, quorum neutrum sub altero continetur. Alioquin accidet, etiam speciem eandem in duobus generibus esse, quorum neutrum alterum continet. Nam ex unaquaque differentia concluditur proprium genus; quemadmodum ex pedestri et bipede una concluditur animal. Quare, si *de eo* dicitur utrumque genus, de quo *dicitur*

οὖν ὅτι τὸ εἶδος ἐν δύο γένεσιν οὐ περιέχουσιν ἄλληλα. (18) Ἢ οὐκ ἀδύνατον τὴν αὐτὴν διαφορὰν δύο γενῶν εἶναι μὴ περιεχόντων ἄλληλα, ἀλλὰ προσθετέον μηδ' ἄμφω ὑπὸ ταὐτὸν ὄντων. Τὸ γὰρ πεζὸν ζῷον καὶ τὸ πτηνὸν ζῷον γένη ἐστὶν οὐ περιέχοντα ἄλληλα, καὶ ἀμφοτέρων αὐτῶν ἐστὶ τὸ δίπουν διαφορά. Ὥστε προσθετέον ὅτι μηδ' ὑπὸ ταὐτὸ ὄντων ἄμφω· ταῦτα γὰρ ἄμφω ὑπὸ τὸ ζῷόν ἐστιν. (19) Δῆλον δὲ καὶ ὅτι οὐκ ἀνάγκη τὴν διαφορὰν πᾶν τὸ οἰκεῖον ἐπιφέρειν γένος, ἐπειδὴ ἐνδέχεται τὴν αὐτὴν δύο γενῶν εἶναι μὴ περιεχόντων ἄλληλα· ἀλλὰ τὸ ἕτερον μόνον ἀνάγκη συνεπιφέρειν καὶ τὰ ἐπάνω τούτου, καθάπερ τὸ δίπουν τὸ πτηνὸν ἢ τὸ πεζὸν συνεπιφέρει ζῷον.

20. Ὁρᾶν δὲ καὶ εἰ τὸ ἔν τινι διαφορὰν ἀποδέδωκεν οὐσίας· οὐ δοκεῖ γὰρ διαφέρειν οὐσία οὐσίας τῷ ποῦ εἶναι. Διὸ καὶ τοῖς τῷ πεζῷ καὶ τῷ ἐνύδρῳ διαιροῦσι τὸ ζῷον ἐπιτιμῶσιν ὡς τὸ πεζὸν καὶ τὸ ἔνυδρον ποῦ σημαῖνον. Ἢ ἐπὶ μὲν τούτων οὐκ ὀρθῶς ἐπιτιμῶσιν· οὐ γὰρ ἔν τινι οὐδὲ ποῦ σημαίνει τὸ ἔνυδρον, ἀλλὰ ποιόν τι· καὶ γὰρ ἂν ᾖ ἐν τῷ ξηρῷ, ὁμοίως ἔνυδρον· ὁμοίως δὲ τὸ χερσαῖον, κἂν ἐν ὑγρῷ, χερσαῖον ἀλλ' οὐκ ἔνυδρον ἔσται. Ἀλλ' ὅμως ἐάν ποτε σημαίνῃ τὸ ἔν τινι ἡ διαφορά, δῆλον ὅτι διημαρτηκὼς ἔσται.

21. Πάλιν εἰ τὸ πάθος διαφορὰν ἀποδέδωκεν. Πᾶν γὰρ πάθος μᾶλλον γινόμενον ἐξίστησι τῆς οὐσίας, ἡ δὲ διαφορὰ οὐ τοιοῦτον· μᾶλλον γὰρ σώζειν δοκεῖ ἡ διαφορὰ οὗ ἐστὶ διαφορά· καὶ ἁπλῶς ἀδύνατον εἶναι ἄνευ τῆς οἰκείας διαφορᾶς ἕκαστον· πεζοῦ γὰρ μὴ ὄντος οὐκ ἔσται ἄνθρωπος. (22) Ἁπλῶς δ' εἰπεῖν, καθ' ὅσα ἀλλοιοῦται τὸ ἔχον, οὐδὲν τούτων διαφορὰ ἐκείνου· ἅπαντα γὰρ τὰ τοιαῦτα μᾶλλον γινόμενα ἐξίστησι τῆς οὐσίας. Ὥστ' εἴ τινα τοιαύτην διαφορὰν ἀπέδωκεν, ἡμάρτηκεν· ἁπλῶς γὰρ οὐκ ἀλλοιούμεθα κατὰ τὰς διαφοράς.

23. Καὶ εἴ τινος τῶν πρός τι μὴ πρὸς ἄλλο τὴν διαφορὰν ἀποδέδωκεν· τῶν γὰρ πρός τι καὶ αἱ διαφοραὶ πρός τι, καθάπερ καὶ τῆς ἐπιστήμης· θεωρητικὴ γὰρ καὶ πρακτικὴ καὶ ποιητικὴ λέγεται, ἕκαστον δὲ τούτων πρός τι σημαίνει· θεωρητικὴ γάρ τινος καὶ ποιητική τινος καὶ πρακτική.

24. Σκοπεῖν δὲ καὶ εἰ πρὸς ὃ πέφυκεν ἕκαστον τῶν πρός τι ἀποδίδωσιν ὁ ὁριζόμενος. Ἐνίοις μὲν γὰρ πρὸς ὃ πέφυκεν ἕκαστον τῶν πρός τι μόνον ἔστι χρῆσθαι, πρὸς ἄλλο δ' οὐδέν, ἐνίοις δὲ καὶ πρὸς ἄλλο, οἷον τῇ ὄψει πρὸς τὸ ἰδεῖν μόνον, τῇ δὲ στλεγγίδι κἂν ἀρύσαιτό τις· ἀλλ' ὅμως εἴ τις ὁρίσαιτο τὴν στλεγγίδα ὄργανον πρὸς τὸ ἀρύειν, ἡμάρτηκεν· οὐ γὰρ πρὸς τοῦτο πέφυκεν. Ὅρος δὲ τοῦ πρὸς ὃ πέφυκεν, ἐφ' ὃ ἂν χρήσαιτο ὁ φρόνιμος ᾗ φρόνιμος, καὶ ἡ περὶ ἕκαστον οἰκεία ἐπιστήμη.

25. Ἢ εἰ μὴ τοῦ πρώτου ἀπέδωκεν, ὅταν τυγχάνῃ πρὸς πλείω λεγόμενον, οἷον τὴν φρόνησιν ἀρετὴν ἀνθρώπου ἢ ψυχῆς καὶ μὴ τοῦ λογιστικοῦ· πρώτου γὰρ τοῦ λογιστικοῦ ἀρετὴ ἡ φρόνησις· κατὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἡ ψυχὴ καὶ ὁ ἄνθρωπος φρονεῖν λέγεται.

differentia; manifestum est, speciem esse in duobus generibus, quorum neutrum sub altero continetur. (18) Aut potest quidem fieri, ut eadem differentia sit duorum generum, quorum neutrum alterum contineat; sed adjiciendum est, nec utrumque sub eodem contineri : nam pedestre animal et alatum animal sunt genera, quorum neutrum sub altero continetur, et utriusque eorum τὸ bipes est differentia; quare adjiciendum est, nec utrumque sub eodem contineri. Hæc enim ambo sub animali sunt. (19) Manifestum vero etiam est, non necesse esse, ut ex differentia semper proprium genus concludatur; quoniam eadem esse potest duorum generum, quorum neutrum sub altero continetur; sed tantum, ut alterum genus necessario concludatur, et omnia, quæ supra illud sunt; quemadmodum ex bipede alatum vel pedestre animal concluditur.

20. Videndum vero etiam est, an τὸ esse in aliquo quasi substantiæ differentiam *aliquis* tradiderit. Non enim videtur substantia a substantia eo differre, quod sit alicubi. Idcirco et eos reprehendunt, qui pedestri et aquatili animal dividunt, quasi pedestre et aquatile significent τὸ alicubi *esse*. Aut in his quidem non recte reprehendunt : non enim *esse* in aliquo, nec alicubi, significant aquatile [et terrenum], sed quale quid. Etiamsi enim in sicco sit, erit tamen aquatile. Similiter vero terrenum, etiamsi in humido sit, terrenum, nec aquatile erit. Verumtamen si quando differentia significet τὸ esse in aliquo, manifestum erit, peccasse *definientem*.

21. Rursus *videndum est*, an affectionem pro differentia tradiderit. Nam omnis affectio major facta essentiam alterat; differentia vero non est ejusmodi; quin potius videtur differentia id servare, cujus est differentia. Et simpliciter fieri nequit, ut sine propria differentia quidque sit; nisi enim sit pedestre, non erit homo. (22) Ut autem simpliciter dicam, secundum quæ variatur id, quod habet, eorum nihil differentia illius *est;* omnia enim talia majora facta essentiam alterant. Quare, si quis talem aliquam differentiam tradidit, peccavit; simpliciter enim non variamur secundum differentias.

23. Etiam *peccavit*, si cujusdam ad aliquid relati differentiam tradiderit quæ ad aliud quidpiam non referatur. Nam relatorum etiam differentiæ ad aliquid referuntur; quemadmodum in scientia quoque; dicitur enim theoretica, et practica, et effectiva; quorum unumquodque significat ad aliquid *relatum;* nam est alicujus *rei* theoretica, et effectiva alicujus, et practica *alicujus*.

24. Considerare vero etiam oportet, an definiens id tradat, ad quod natura unumquodque relatorum refertur. Quibusdam enim ad id solum nobis uti licet, ad quod singula relata natura referuntur; sed ad nihil aliud; velut, visu, tantum ad cernendum; nonnullis vero etiam *uti licet* ad aliud quiddam; velut, strigili etiam haurire aliquis possit; verumtamen, si quis strigilem definiret instrumentum ad hauriendum, peccaret; non enim ad hoc illa comparata est. Ejus autem. ad quod nata et comparata res est, definitio est hæc, *id* ad quod utatur prudens, quatenus est prudens, et propria scientia, quæ circa unamquanque rem *versatur*.

25. Porro *videndum est,* an non ad primum accommodaverit *id*, quod forte de pluribus dicatur; velut, *si quis definierit* prudentiam virtutem hominis vel animæ, et non, rationalis *facultatis*. Nam rationalis *facultatis utpote* primi virtus est prudentia; secundum hanc enim et anima et homo prudens esse dicitur.

26. Ἔτι εἰ μὴ δεκτικόν ἐστιν οὗ εἴρηται τὸ ὡρισμένον πάθος ἢ ἡ διάθεσις ἢ ὁτιοῦν ἄλλο, ἡμάρτηκεν. Πᾶσα γὰρ διάθεσις καὶ πᾶν πάθος ἐν ἐκείνῳ πέφυκε γίνεσθαι οὗ ἐστὶ διάθεσις ἢ πάθος, καθάπερ καὶ ἡ ἐπιστήμη ἐν ψυχῇ διάθεσις οὖσα ψυχῆς. Ἐνίοτε δὲ διαμαρτάνουσιν ἐν τοῖς τοιούτοις, οἷον ὅσοι λέγουσιν ὅτι ὕπνος ἐστὶν ἀδυναμία αἰσθήσεως, καὶ ἡ ἀπορία ἰσότης ἐναντίων λογισμῶν, καὶ ἡ ἀλγηδὼν διάστασις τῶν συμφύτων μερῶν μετὰ βίας· οὔτε γὰρ ὁ ὕπνος ὑπάρχει τῇ αἰσθήσει, ἔδει δ', εἴπερ ἀδυναμία αἰσθήσεώς ἐστιν. Ὁμοίως δ' οὐδ' ἡ ἀπορία ὑπάρχει τοῖς ἐναντίοις λογισμοῖς, οὐδ' ἡ ἀλγηδὼν τοῖς συμφύτοις μέρεσιν· ἀλγήσει γὰρ τὰ ἄψυχα, εἴπερ ἀλγηδὼν αὐτοῖς παρέσται. Τοιοῦτος δὲ καὶ ὁ τῆς ὑγιείας ὁρισμός, εἴπερ συμμετρία θερμῶν καὶ ψυχρῶν ἐστίν· ἀνάγκη γὰρ ὑγιαίνειν τὰ θερμὰ καὶ ψυχρά· ἡ γὰρ ἑκάστου συμμετρία ἐν ἐκείνοις ὑπάρχει ὧν ἐστὶ συμμετρία, ὥσθ' ἡ ὑγίεια ὑπάρχοι ἂν αὐτοῖς. (27) Ἔτι τὸ ποιούμενον εἰς τὸ ποιητικὸν ἢ ἀνάπαλιν συμβαίνει τιθέναι τοῖς οὕτως ὁριζομένοις. Οὐ γάρ ἐστιν ἀλγηδὼν ἡ διάστασις τῶν συμφύτων μερῶν, ἀλλὰ ποιητικὸν ἀλγηδόνος· οὐδ' ἡ ἀδυναμία τῆς αἰσθήσεως ὕπνος, ἀλλὰ ποιητικὸν θάτερον θατέρου· ἤτοι γὰρ διὰ τὴν ἀδυναμίαν ὑπνοῦμεν, ἢ διὰ τὸν ὕπνον ἀδυνατοῦμεν. Ὁμοίως δὲ καὶ τῆς ἀπορίας δόξειεν ἂν ποιητικὸν εἶναι ἡ τῶν ἐναντίων ἰσότης λογισμῶν· ὅταν γὰρ ἐπ' ἀμφότερα λογιζομένοις ἡμῖν ὁμοίως ἅπαντα φαίνηται καθ' ἑκάτερον γίνεσθαι, ἀποροῦμεν ὁπότερον πράξωμεν.

28. Ἔτι κατὰ τοὺς χρόνους πάντας ἐπισκοπεῖν εἴ που διαφωνεῖ, οἷον εἰ τὸ ἀθάνατον ὡρίσατο ζῷον ἄφθαρτον νῦν εἶναι· τὸ γὰρ νῦν ἄφθαρτον ζῷον νῦν ἀθάνατον ἔσται. Ἢ ἐπὶ μὲν τούτου οὐ συμβαίνει· ἀμφίβολον γὰρ τὸ νῦν ἄφθαρτον εἶναι· ἢ γὰρ ὅτι οὐκ ἔφθαρται νῦν σημαίνει, ἢ ὅτι οὐ δυνατὸν φθαρῆναι νῦν, ἢ ὅτι τοιοῦτόν ἐστι νῦν οἷον μηδέποτε φθαρῆναι. Ὅταν οὖν λέγωμεν ὅτι ἄφθαρτον νῦν ἐστὶ ζῷον, τοῦτο λέγομεν ὅτι νῦν τοιοῦτόν ἐστι ζῷον οἷον μηδέποτε φθαρῆναι. Τοῦτο δὲ τῷ ἀθανάτῳ τὸ αὐτὸ ἦν, ὥστ' οὐ συμβαίνει νῦν αὐτὸ ἀθάνατον εἶναι. Ἀλλ' ὅμως ἂν συμβαίνῃ τὸ μὲν κατὰ τὸν λόγον ἀποδοθὲν ὑπάρχειν νῦν ἢ πρότερον, τὸ δὲ κατὰ τοὔνομα μὴ ὑπάρχειν, οὐκ ἂν εἴη ταὐτόν. Χρηστέον οὖν τῷ τόπῳ καθάπερ εἴρηται.

26. Præterea peccavit, si non sit susceptivum id, cujus res definita dicitur esse affectio, vel dispositio, vel quodvis aliud. Omnis enim dispositio, et omnis affectio in eo naturâ gignitur, cujus est dispositio vel affectio; quemadmodum etiam scientia *gignitur* in anima, quum sit dispositio animæ. Interdum autem in hujusmodi *rebus* peccant; ut, qui dicunt, somnum esse imbecillitatem facultatis sentiendi; et dubitationem esse æqualitatem contrariarum rationum; et dolorem esse separationem partium natura conjunctarum per vim factam; neque enim somnus inest facultati sentiendi; deberet autem *inesse*, si est imbecillitas facultatis sentiendi. Similiter vero neque dubitatio inest contrariis rationibus; neque dolor inest partibus natura conjunctis; dolebunt enim res inanimatæ, si quidem dolor illis aderit. Talis vero est etiam valetudinis definitio, si quidem est symmetria calidorum et frigidorum; necesse enim esset valere res calidas et frigidas; nam singulorum symmetria in iis inest, quorum est symmetria; quare valetudo iis inerit. (27) Porro accidit, ut sic definientes reducant id quod fit, ad effectivum, vel contra. Non est enim dolor separatio partium natura conjunctarum, sed effectivum doloris; nec imbecillitas sensus est somnus, sed alterum est effectivum alterius. Aut enim propter imbecillitatem somno opprimimur, aut propter somnum sensibus uti non possumus. Similiter vero etiam dubitationis videri possit effectivum esse contrariarum rationum æqualitas. Quum enim in utramque partem ratiocinantibus nobis similiter omnia videntur utroque modo fieri, dubii hæremus utrum agamus.

28. Porro, omnium temporum habenda est ratio, sicubi discrepent; velut, si *quis* immortale definivit animal, quod nunc est interitus expers. Nam animal nunc interitus expers, erit nunc immortale. Aut in hoc quidem id non accidit: ambiguum enim est τὸ nunc interitus expers esse. Aut enim, non interiisse nunc, significat; aut, non potuisse interire nunc; aut, esse nunc ejusmodi, ut nunquam intereat. Si igitur dicimus, interitus nunc expers esse animal, hoc dicimus, nunc tale esse animal, quale nunquam intereat. Hoc vero idem est atque immortale. Quare non accidit, ut nunc illud immortale sit. Attamen, sicubi accidat, ut id quidem, quod in definitione traditum est, nunc insit, vel prius; id vero, quod nomine *declaratur*, non insit: certe non fuerit idem. Utendum igitur est hoc loco, quemadmodum dictum est.

CAP. VII.

De aliis locis.

Σκεπτέον δὲ καὶ εἰ καθ' ἕτερόν τι μᾶλλον λέγεται τὸ ὁρισθὲν ἢ κατὰ τὸν ἀποδοθέντα λόγον, οἷον εἰ ἡ δικαιοσύνη δύναμις τοῦ ἴσου διανεμητική. Δίκαιος γὰρ μᾶλλον ὁ προαιρούμενος τὸ ἴσον διανεῖμαι τοῦ δυναμένου· ὥστ' οὐκ ἂν εἴη ἡ δικαιοσύνη δύναμις τοῦ ἴσου διανεμητική· καὶ γὰρ δίκαιος εἴη ἂν μάλιστα ὁ δυνάμενος μάλιστα τὸ ἴσον διανεῖμαι.

2. Ἔτι εἰ τὸ μὲν πρᾶγμα δέχεται τὸ μᾶλλον, τὸ δὲ κατὰ τὸν λόγον ἀποδοθὲν μὴ δέχεται, ἢ ἀνάπαλιν τὸ μὲν κατὰ τὸν λόγον ἀποδοθὲν δέχεται, τὸ δὲ πρᾶγμα

Considerandum vero etiam est, an definitum alia oratione, ac ea, quæ allata est, aptius explicetur. Velut, si justitia *definiatur* facultas suum cuique distribuendi; justus enim magis est is, qui consulto vult æquum distribuere, quam qui potest. Quare justitia non erit facultas suum cuique distribuendi; justus namque is maxime esset, qui maxime posset æquum distribuere.

2. Porro *videndum est*, an res suscipiat incrementum; id vero, quod in definitione traditum est, non suscipiat; aut vice versa id, quod in definitione traditum est, susci-

μή. Δεῖ γὰρ ἀμφότερα δέχεσθαι ἢ μηδέτερον, εἴπερ δὴ ταὐτόν ἐστι τὸ κατὰ τὸν λόγον ἀποδοθὲν τῷ πράγματι. (3) Ἔτι εἰ δέχεται μὲν ἀμφότερα τὸ μᾶλλον, μὴ ἅμα δὲ τὴν ἐπίδοσιν ἀμφότερα λαμβάνει, οἷον εἰ 5 ὁ ἔρως ἐπιθυμία συνουσίας ἐστίν· ὁ γὰρ μᾶλλον ἐρῶν οὐ μᾶλλον ἐπιθυμεῖ τῆς συνουσίας· ὥστ' οὐχ ἅμα ἀμφότερα τὸ μᾶλλον ἐπιδέχεται· ἔδει δέ γε, εἴπερ ταὐτὸν ἦν.

piat, res autem non item. Nam oportet *vel* ambo suscipere, vel neutrum, si quidem idem est id quod in definitione traditur, et res *definita*. (3) Præterea, an ambo quidem incrementum suscipiant, sed ambo non simul accessionem capiant. Velut, si amor est cupiditas concubitus. Nam magis amans non magis cupit concubitum. Quare non simul ambo incrementum suscipiunt. Atqui opus erat, si idem essent.

4. Ἔτι εἰ δύο τινῶν προτεθέντων, καθ' οὗ τὸ πρᾶ-10 γμα μᾶλλον λέγεται, τὸ κατὰ τὸν λόγον ἧττον λέγεται, οἷον εἰ τὸ πῦρ ἐστὶ σῶμα τὸ λεπτομερέστατον· πῦρ μὲν γὰρ μᾶλλον ἡ φλὸξ ἐστι τοῦ φωτός, σῶμα δὲ τὸ λεπτομερέστατον ἧττον φλὸξ τοῦ φωτός· ἔδει δ' ἀμφότερα μᾶλλον τῷ αὐτῷ ὑπάρχειν, εἴπερ ταὐτὰ ἦν. (5) Πάλιν 15 εἰ τὸ μὲν ὁμοίως ἀμφοτέροις ὑπάρχει τοῖς προτεθεῖσι, τὸ δ' ἕτερον μὴ ὁμοίως ἀμφοτέροις, ἀλλὰ τῷ ἑτέρῳ μᾶλλον.

4. Porro, an, duobus propositis, de quo res magis dicitur, *de eo* minus dicatur id, quod definitio continet. Velut, si ignis est corpus tenuissimis partibus constans; nam flamma quidem est magis ignis, quam lux; corpus autem tenuissimis partibus constans minus est flamma, quam lux; deberent autem ambo eidem magis inesse, si idem essent. (5) Rursus, an hoc quidem similiter ambobus propositis conveniat, illud vero non similiter ambobus, sed alteri magis.

6. Ἔτι ἐὰν πρὸς δύο τὸν ὁρισμὸν ἀποδῷ καθ' ἑκάτερον, οἷον τὸ καλὸν τὸ δι' ὄψεως ἢ τὸ δι' ἀκοῆς ἡδύ, 20 καὶ τὸ ὂν τὸ δυνατὸν παθεῖν ἢ ποιῆσαι· ἅμα γὰρ ταὐτὸν καλόν τε καὶ οὐ καλὸν ἔσται, ὁμοίως δὲ καὶ ὄν τε καὶ οὐκ ὄν. Τὸ γὰρ δι' ἀκοῆς ἡδὺ ταὐτὸν τῷ καλῷ ἔσται, ὥστε τὸ μὴ ἡδὺ δι' ἀκοῆς τῷ μὴ καλῷ ταὐτόν· τοῖς γὰρ αὐτοῖς καὶ τὰ ἀντικείμενα ταὐτά· ἀντίκειται δὲ τῷ 25 μὲν καλῷ τὸ οὐ καλόν, τῷ δὲ δι' ἀκοῆς ἡδεῖ τὸ οὐχ ἡδὺ δι' ἀκοῆς. Δῆλον οὖν ὅτι ταὐτὸν τὸ οὐχ ἡδὺ δι' ἀκοῆς τῷ οὐ καλῷ. Εἰ οὖν τι ἐστὶ δι' ὄψεως μὲν ἡδὺ δι' ἀκοῆς δὲ μή, καλόν τε καὶ οὐ καλὸν ἔσται. Ὁμοίως δὲ δείξομεν καὶ διότι ταὐτὸν ὄν τε καὶ οὐκ ὄν ἐστιν.

6. Deinde *attendendum*, quando *aliquis* adduo definitionem accommodaverit secundum utrumque; velut, *definiendo* pulchrum per id quod visu, vel per id quod auditu, jucundum est; et ens, per id quod potest pati vel agere. Simul enim pulchrum et non pulchrum idem erit, similiterque ens et non ens. Nam auditu jucundum idem erit ac pulchrum; quare non jucundum auditu idem erit atque non pulchrum; nam quæ iisdem opponuntur, etiam *ipsa* eadem sunt. Opponitur autem pulchro quidem non pulchrum; jucundo autem auditu non jucundum auditu. Manifestum igitur est, idem esse non jucundum auditu, atque non pulchrum. Si igitur aliquid est visu quidem jucundum, non vero auditu, pulchrum et non pulchrum erit. Similiter vero probabimus etiam, quamobrem idem sit ens et non ens.

30 7. Ἔτι καὶ τῶν γενῶν καὶ τῶν διαφορῶν καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων τῶν ἐν τοῖς ὁρισμοῖς ἀποδιδομένων λόγους ἀντὶ τῶν ὀνομάτων ποιοῦντα σκοπεῖν εἴ τι διαφωνεῖ.

7. Præterea, et generum, et differentiarum, et ceterorum omnium, quæ in definitionibus traduntur, explicationes loco nominum aliquis conficiat, et consideret, an aliquid *eorum* discrepet.

CAP. VIII.

De aliis locis.

Ἐὰν δ' ᾖ πρός τι τὸ ὁριζόμενον ἢ καθ' αὑτὸ ἢ κατὰ 35 τὸ γένος, σκοπεῖν εἰ μὴ εἴρηται ἐν τῷ ὁρισμῷ πρὸς ὃ λέγεται ἢ αὐτὸ ἢ κατὰ τὸ γένος, οἷον εἰ τὴν ἐπιστήμην ὡρίσατο ὑπόληψιν ἀμετάπειστον ἢ τὴν βούλησιν ὄρεξιν ἄλυπον. Παντὸς γὰρ τοῦ πρός τι ἡ οὐσία πρὸς ἕτερον, ἐπειδὴ ταὐτὸν ἦν ἑκάστῳ τῶν πρός τι τὸ εἶναι 40 ὅπερ τὸ πρός τί πως ἔχειν. Ἔδει οὖν τὴν ἐπιστήμην εἰπεῖν ὑπόληψιν ἐπιστητοῦ καὶ τὴν βούλησιν ὄρεξιν ἀγαθοῦ. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὴν γραμματικὴν ὡρίσατο ἐπιστήμην γραμμάτων· ἔδει γὰρ ἢ πρὸς ὃ αὐτὸ λέγεται ἢ πρὸς ὅ ποτε τὸ γένος ἐν τῷ διορισμῷ ἀποδίδοσθαι. 45 (2) Ἢ εἰ πρός τι εἰρημένον μὴ πρὸς τὸ τέλος ἀποδέδοται. Τέλος δ' ἐν ἑκάστῳ τὸ βέλτιστον ἢ οὗ χάριν τἆλλα. Ῥητέον δὴ ἢ τὸ βέλτιστον ἢ τὸ ἔσχατον, οἷον τὴν ἐπιθυμίαν οὐχ ἡδέος ἀλλ' ἡδονῆς· ταύτης γὰρ χάριν καὶ τὸ ἡδὺ αἱρούμεθα.

Si vero id, quod definitur, sit relatum vel per se, vel ratione generis, considerandum est, an non sit dictum in definitione *id*, ad quod refertur vel per se, vel ratione generis; velut, si *quis* scientiam definivit opinionem immutabilem; aut voluntatem appetitionem dolore vacuam. Nam omnis relati essentia *consistit in relatione* ad aliud; siquidem unicuique relatorum idem est Esse, et ad aliquid quodam modo se habere. Oportebat igitur *illum* scientiam explicare opinionem de scibili; et voluntatem appetitionem boni. Similiter vero etiam, si grammaticen definivit scientiam literarum; oportebat enim in definitione tradi vel *id* ad quod ipsum *definitum*, vel *id* ad quod genus refertur. (2) Aut, an alicujus ad quidpiam relati *definitio* non respectu ad finem tradita sit. Finis autem in unoquoque est Optimum, aut *id* cujus gratia reliqua sunt. Dicendum igitur est aut optimum, aut postremum; velut, cupiditatem esse non jucundi, sed voluptatis; hujus enim gratia jucundum quoque eligimus.

50 3. Σκοπεῖν δὲ καὶ εἰ γένεσίς ἐστι πρὸς ὃ ἀποδέδωκε ἢ ἐνέργεια· οὐδὲν γὰρ τῶν τοιούτων τέλος· μᾶλλον γὰρ

3. Considerandum vero est etiam, an *id* ad quod retulit *aliquis*, sit generatio vel actus; nihil enim horum finis est.

τὸ ἐνηργηκέναι καὶ γεγενῆσθαι τέλος ἢ τὸ γίνεσθαι καὶ ἐνεργεῖν. Ἢ οὐκ ἐπὶ πάντων ἀληθὲς τὸ τοιοῦτον· σχεδὸν γὰρ οἱ πλεῖστοι ἥδεσθαι μᾶλλον βούλονται ἢ πεπαῦσθαι ἡδόμενοι, ὥστε τὸ ἐνεργεῖν μᾶλλον τέλος ἂν ποιοῖντο τοῦ ἐνηργηκέναι.

4. Πάλιν ἐπ' ἐνίων εἰ μὴ διώρικε τοῦ πόσου ἢ ποίου ἢ ποῦ ἢ κατὰ τὰς ἄλλας διαφοράς, οἷον φιλότιμος ὁ ποίας καὶ ὁ πόσης ὀρεγόμενος τιμῆς· πάντες γὰρ ὀρέγονται τιμῆς, ὥστ' οὐκ ἀπόχρη φιλότιμον εἰπεῖν τὸν ὀρεγόμενον τιμῆς, ἀλλὰ προσθετέον τὰς εἰρημένας διαφοράς. Ὁμοίως δὲ καὶ φιλοχρήματος ὁ πόσων ὀρεγόμενος χρημάτων ἢ ἀκρατὴς ὁ περὶ ποίας ἡδονάς· οὐ γὰρ ὁ ὑφ' οἱασποτοῦν ἡδονῆς κρατούμενος ἀκρατὴς λέγεται, ἀλλ' ὁ ὑπό τινος. Ἢ πάλιν, ὡς ὁρίζονται τὴν νύκτα σκιὰν γῆς, ἢ τὸν σεισμὸν κίνησιν γῆς, ἢ τὸ νέφος πύκνωσιν ἀέρος, ἢ τὸ πνεῦμα κίνησιν ἀέρος· προσθετέον γὰρ πόσου καὶ ποίου καὶ ὑπὸ τίνος. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων· ἀπολείπων γὰρ διαφορὰν ἡντινοῦν οὐ λέγει τὸ τί ἦν εἶναι. Δεῖ δ' ἀεὶ πρὸς τὸ ἐνδεὲς ἐπιχειρεῖν· οὐ γὰρ ὁπωσοῦν γῆς κινηθείσης οὐδ' ὁποσησοῦν σεισμὸς ἔσται, ὁμοίως δ' οὐδ' ἀέρος ὁπωσοῦν οὐδ' ὁποσουοῦν κινηθέντος πνεῦμα.

5. Ἔτι ἐπὶ τῶν ὀρέξεων εἰ μὴ πρόσκειται τὸ φαινόμενον, καὶ ἐφ' ὅσων ἄλλων ἁρμόττει, οἷον ὅτι ἡ βούλησις ὄρεξις ἀγαθοῦ, ἡ δ' ἐπιθυμία ὄρεξις ἡδέος, ἀλλὰ μὴ φαινομένου ἀγαθοῦ ἢ ἡδέος. Πολλάκις γὰρ λανθάνει τοὺς ὀρεγομένους ὅ τι ἀγαθὸν ἢ ἡδύ ἐστιν, ὥστ' οὐκ ἀναγκαῖον ἀγαθὸν ἢ ἡδὺ εἶναι, ἀλλὰ φαινόμενον μόνον. Ἔδει οὖν οὕτω καὶ τὴν ἀπόδοσιν ποιήσασθαι. (6) Ἐὰν δὲ καὶ ἀποδῷ τὸ εἰρημένον, ἐπὶ τὰ εἴδη ἀκτέον τὸν τιθέμενον ἰδέας εἶναι· οὐ γάρ ἐστιν ἰδέα φαινομένου οὐδενός, τὸ δ' εἶδος πρὸς τὸ εἶδος δοκεῖ λέγεσθαι, οἷον αὐτὴ ἐπιθυμία αὐτοῦ ἡδέος καὶ αὐτὴ βούλησις αὐτοῦ ἀγαθοῦ. Οὐκ ἔστιν οὖν φαινομένου ἀγαθοῦ οὐδὲ φαινομένου ἡδέος· ἄτοπον γὰρ τὸ εἶναι αὐτὸ φαινόμενον ἀγαθὸν ἢ ἡδύ.

Nam magis τὸ Egisse et τὸ Genitum esse finis est, quam τὸ Gigni et τὸ Agere. Aut *dicas* : non in omnibus hoc verum est : plurimi enim delectari magis volunt, quam voluptate affici desiisse. Quare τὸ Agere potius finem constituent, quam τὸ Egisse.

4. Rursus in nonnullis *videndum est*, an non definierit, quanti, vel qualis, vel ubi *sit*, vel secundum reliquas differentias. Velut, ambitiosus, et, qualem, et, quantum honorem *ille* appetat : omnes enim honorem appetunt. Quamobrem non sufficit ambitiosum dicere honoris appetentem; sed adjiciendæ sunt dictæ differentiæ. Similiter vero etiam, avarus *ut definiatur, dicendum est* et, quantas opes appetat; aut immodicus, circa quas voluptates versetur. Non enim a qualicumque voluptate victus immodicus dicitur, sed qui a certa quadam *vincitur*. Aut rursus, si qui noctem definiunt umbram terræ; aut terræmotum motionem terræ; aut nubem densationem aeris; aut ventum motionem aeris. Adjiciendum enim est, quanti, et qualis, et a quo. Similiter vero etiam in reliquis talibus; nam prætermittens differentiam quamcunque, non dicit quid res sit. Oportet autem *nos* semper ad id quod deest, dirigere argumenta. Non enim terra quomodocumque mota, nec quantavis *mota*, terræmotus erit; similiter vero neque aere quomodocumque, neque quantocumque moto, ventus *erit*.

5. Porro, in appetitionibus *definiendis peccatur,* nisi additum sit id quod videtur; nec non in omnibus aliis, quibus hoc convenit; velut, si voluntas *definiatur* appetitio boni; cupiditas vero appetitio jucundi; non autem ejus, quod videtur bonum vel jucundum; nam sæpe latet appetentes, quodnam *vere* bonum aut jucundum sit; quare non necesse est, ut bonum aut jucundum sit, sed ut videatur duntaxat. Sic igitur oportebat etiam explicationem facere. (6) Qando vero etiam explicaverit quod dixi, ad species ducendus est is, qui ponit ideas esse; non enim est idea ullius rei, quæ videtur; species vero ad speciem videtur referri; velut Ipsa cupiditas est Ipsius jucundi, et Ipsa voluntas Ipsius boni. Boni autem, quod videtur, non erit *Ipsa voluntas;* neque jucundi, quod videtur, *Ipsa cupiditas*; absurdum enim est, esse aliquid Ipsum bonum apparens, aut jucundum.

CAP. IX.

De aliis locis.

Ἔτι ἐὰν μὲν ᾖ τῆς ἕξεως ὁ ὁρισμός, σκοπεῖν ἐπὶ τοῦ ἔχοντος, ἐὰν δὲ τοῦ ἔχοντος, ἐπὶ τῆς ἕξεως· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων. Οἷον εἰ τὸ ἡδὺ ὅπερ ὠφέλιμον, καὶ ὁ ἡδόμενος ὠφελούμενος. Καθόλου δ' εἰπεῖν, ἐν τοῖς τοιούτοις ὁρισμοῖς τρόπον τινὰ πλείω ἑνὸς συμβαίνει τὸν ὁριζόμενον ὁρίζεσθαι· ὁ γὰρ τὴν ἐπιστήμην ὁριζόμενος τρόπον τινὰ καὶ τὴν ἄγνοιαν ὁρίζεται, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἐπιστῆμον καὶ τὸ ἀνεπιστῆμον καὶ τὸ ἐπίστασθαι καὶ τὸ ἀγνοεῖν· τοῦ γὰρ πρώτου δήλου γενομένου τρόπον τινὰ καὶ τὰ λοιπὰ δῆλα γίνονται. Σκεπτέον οὖν ἐπὶ πάντων τῶν τοιούτων μή τι διαφωνῇ, στοιχείοις χρώμενον τοῖς ἐκ τῶν ἐναντίων καὶ τῶν συστοίχων.

2. Ἔτι ἐπὶ τῶν πρός τι σκοπεῖν εἰ πρὸς ὃ τὸ γένος ἀποδίδοται, τὸ εἶδος πρὸς ἐκεῖνό τι ἀποδίδοται, οἷον εἰ

Præterea, si habitus definitio proposita sit, ducendum est argumentum ex eo in quo est habitus; et si ejus in quo est *habitus,* ex habitu *ipso.* Similiter vero etiam in celeris hujusmodi. Velut, si jucundum *est id* quod utile *est;* etiam qui voluptate afficitur, adjuvatur. Ut universaliter autem dicam, in talibus definitionibus quodammodo accidit, ut definiens plura, quam unum, definiat; nam scientiam definiens quodammodo etiam ignorantiam definit; similiter vero etiam doctum et indoctum; et τὸ scire et τὸ ignorare. Nam quum primum manifestum factum sit, quodammodo etiam reliqua fiunt manifesta. Videndum igitur in omnibus talibus est, ne quid discrepet, dum utimur elementis ex contrariis et conjugatis.

2. Porro, in relatis considerandum est, an ad quod genus accommodetur, etiam ad hoc aliquid referatur spe-

ἡ ὑπόληψις πρὸς ὑποληπτόν, ἡ τὶς ὑπόληψις πρός τι ὑποληπτόν, καὶ εἰ τὸ πολλαπλάσιον πρὸς τὸ πολλοστημόριον, τὸ τὶ πολλαπλάσιον πρὸς τὸ τὶ πολλοστημόριον· εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἀποδίδοται, δῆλον ὅτι ἡμάρτηται.

3. Ὁρᾶν δὲ καὶ εἰ τοῦ ἀντικειμένου ὁ ἀντικείμενος λόγος, οἷον τοῦ ἡμίσεος ὁ ἀντικείμενος τῷ τοῦ διπλασίου· εἰ γὰρ διπλάσιον τὸ ἴσῳ ὑπερέχον, ἥμισυ τὸ ἴσῳ ὑπερεχόμενον. (4) Καὶ ἐπὶ τῶν ἐναντίων δ' ὡσαύτως. Ὁ γὰρ ἐναντίος τοῦ ἐναντίου λόγος ἔσται κατὰ μίαν τινὰ συμπλοκὴν τῶν ἐναντίων, οἷον εἰ ὠφέλιμον τὸ ποιητικὸν ἀγαθοῦ, βλαβερὸν τὸ ποιητικὸν κακοῦ ἢ τὸ φθαρτικὸν ἀγαθοῦ· θάτερον γὰρ τούτων ἀναγκαῖον ἐναντίον εἶναι τῷ ἐξ ἀρχῆς ῥηθέντι. Εἰ οὖν μηδέτερον ἐναντίον τῷ ἐξ ἀρχῆς ῥηθέντι, δῆλον ὅτι οὐδέτερος ἂν εἴη τῶν ὕστερον ἀποδοθέντων τοῦ ἐναντίου λόγος, ὥστ' οὐδ' ὁ ἐξ ἀρχῆς ἀποδοθεὶς ὀρθῶς ἀποδέδοται. (5) Ἐπεὶ δ' ἔνια τῶν ἐναντίων στερήσει θατέρου λέγεται, οἷον ἡ ἀνισότης στέρησις ἰσότητος δοκεῖ εἶναι (ἄνισα γὰρ τὰ μὴ ἴσα λέγεται), δῆλον ὅτι τὸ μὲν κατὰ στέρησιν λεγόμενον ἐναντίον ἀναγκαῖον ὁρίζεσθαι διὰ θατέρου, τὸ δὲ λοιπὸν οὐκέτι διὰ τοῦ κατὰ στέρησιν λεγομένου· συμβαίνοι γὰρ ἂν ἑκάτερον δι' ἑκατέρου γνωρίζεσθαι. Ἐπισκεπτέον οὖν ἐν τοῖς ἐναντίοις τὴν τοιαύτην ἁμαρτίαν, οἷον εἴ τις ὁρίσαιτο τὴν ἰσότητα εἶναι τὸ ἐναντίον ἀνισότητι· διὰ γὰρ τοῦ κατὰ στέρησιν λεγομένου ὁρίζεται. (6) Ἔτι τὸν οὕτως ὁριζόμενον ἀναγκαῖον αὐτῷ τῷ ὁριζομένῳ χρῆσθαι. Δῆλον δὲ τοῦτο, ἐὰν μεταληφθῇ ἀντὶ τοῦ ὀνόματος ὁ λόγος· εἰπεῖν γὰρ ἢ ἀνισότητα οὐδὲν διαφέρει ἢ στέρησιν ἰσότητος, ἔσται οὖν ἡ ἰσότης τὸ ἐναντίον στερήσει ἰσότητος, ὥστ' αὐτῷ ἂν εἴη κεχρημένος. (7) Ἂν δὲ μηδέτερον τῶν ἐναντίων κατὰ στέρησιν λέγηται, ἀποδοθῇ δ' ὁ λόγος ὁμοίως, οἷον ἀγαθὸν τὸ ἐναντίον κακῷ, δῆλον ὅτι κακὸν τὸ ἐναντίον ἀγαθῷ ἔσται· τῶν γὰρ οὕτως ἐναντίων ὁμοίως ὁ λόγος ἀποδοτέος. Ὥστε πάλιν αὐτῷ τῷ ὁριζομένῳ συμβαίνει χρῆσθαι· ἐνυπάρχει γὰρ ἐν τῷ τοῦ κακοῦ λόγῳ τὸ ἀγαθόν. Ὥστ' εἰ ἀγαθόν ἐστι τὸ κακῷ ἐναντίον, τὸ δὲ κακὸν οὐδὲν διαφέρει ἢ τὸ τῷ ἀγαθῷ ἐναντίον, ἔσται ἀγαθὸν τὸ ἐναντίον τῷ τοῦ ἀγαθοῦ ἐναντίῳ. Δῆλον οὖν ὅτι αὐτῷ κέχρηται.

8. Ἔτι εἰ τὸ κατὰ στέρησιν λεγόμενον ἀποδιδοὺς μὴ ἀποδέδωκεν οὗ ἐστὶ στέρησις, οἷον τῆς ἕξεως ἢ τοῦ ἐναντίου ἢ ὁτουοῦν ἐστὶν ἡ στέρησις· καὶ εἰ μὴ ἐν ᾧ πέφυκε γίνεσθαι προσέθηκεν, ἢ ἁπλῶς ἢ ἐν ᾧ πρώτῳ πέφυκε γίνεσθαι, οἷον εἰ τὴν ἄγνοιαν εἰπὼν στέρησιν μὴ ἐπιστήμης στέρησιν εἶπεν, ἢ μὴ προσέθηκεν ἐν ᾧ πέφυκε γίνεσθαι, ἢ προσθεὶς μὴ ἐν ᾧ πρώτῳ ἀπέδωκεν, οἷον ὅτι οὐχ ἐν τῷ λογιστικῷ ἀλλ' ἐν ἀνθρώπῳ ἢ ψυχῇ· ἐὰν γὰρ ὁτιοῦν τούτων μὴ ποιήσῃ, ἡμάρτηκεν. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ τὴν τυφλότητα μὴ ὄψεως στέρησιν ἐν ὀφθαλμῷ εἶπεν· δεῖ γὰρ τὸν καλῶς ἀποδιδόντα τὸ τί ἐστι, καὶ τίνος ἐστὶν ἡ στέρησις ἀποδοῦναι καὶ τί ἐστι τὸ ἐστερημένον.

9. Ὁρᾶν δὲ καὶ εἰ μὴ λεγομένου κατὰ στέρησιν στε-

cies. Velut, si opinio *refertur* ad opinabile; etiam aliqua opinio ad aliquid opinabile *refertur;* et si multiplum ad submultiplum; etiam aliquid multiplum ad aliquid submultiplum. Nisi enim ita accommodetur, patet, peccatum esse.

3. Videre autem etiam oportet, an oppositi sit opposita definitio; velut, an dimidii *definitio* sit opposita definitioni dupli. Si enim duplum est, quod pari superat; dimidium est, quod pari superatur. (4) Eadem quoque est ratio contrariorum. Nam contraria contrarii definitio erit secundum unam quandam contrariorum connexionem. Velut, si utile est effectivum boni; damnosum est effectivum mali, aut corruptivum boni. Necesse est enim, horum alterum contrarium esse illi, quod ab initio dictum fuit. Si igitur neutrum est contrarium dicto ab initio; manifestum est, neutram *definitionum* posterius traditarum esse contrarii definitionem. Quare neque definitio ab initio data recte tradita est. (5) Quoniam autem nonnulla contraria per privationem alterius dicuntur; (velut inæqualitas videtur esse privatio æqualitatis; etenim inæqualia dicuntur, quæ non sunt æqualia;) manifestum est, id, quod secundum privationem dicitur contrarium, necessario definiri per alterum; reliquum vero non item definiri debere per id, quod secundum privationem dicitur; accideret enim ut alterumcunque ex alterocunque innotescat. Notandum igitur est in contrariis hujusmodi peccatum; ut, si quis definierit, æqualitatem esse contrarium inæqualitati; nam definitur per id, quod secundum privationem dicitur. (6) Porro sic definientem necesse est ipso definito *in definitione* uti. Manifestum autem hoc est, si pro nomine accipiatur definitio. Quum enim nihil intersit inter inæqualitatem et privationem æqualitatis; erit æqualitas contrarium privationi æqualitatis. Quare *sic definiens* ipso *definito* usus fuerit. (7) Quodsi neutrum contrariorum secundum privationem dicatur, tradita autem fuerit definitio similiter; velut, bonum ut contrarium malo; manifestum est, malum fore contrarium bono; nam eorum, quæ sic contraria sunt, definitio similiter tradenda est. Quare rursus accidit, ut *definiens* ipso definito utatur. Inest enim in mali definitione bonum. Ergo, si bonum est, quod est malo contrarium; nihil autem refert, utrum malum *dicatur*, an quod est bono contrarium: erit bonum contrarium contrario boni. Patet igitur, *definientem* ipso *definito* usum esse.

8. Porro *videndum est*, an id explicans, quod secundum privationem dicitur, non explicaverit, cujus est privatio; velut, habitus, aut contrarii, aut cujuscumque est privatio; et an non adjunxerit id, in quo ut gignatur natura comparatum est, vel simpliciter, vel id, in quo primo ut gignatur natura comparatum est; velut, si *quis*, quum dixerit, ignorantiam esse privationem, non dixerit, *eam* privationem scientiæ esse; aut non adjunxerit id, in quo ut gignatur natura comparatum est; aut quum adjunxerit, non explicuerit, in quo primo *ut gignatur, natura comparatum est;* velut, quum non *dixerit* in rationali *animæ facultate,* sed in homine, aut anima: nam quidvis horum si non fecerit, peccavit. Similiter vero etiam, si cæcitatem non dixerit esse visus privationem in oculo; oportet enim recte explicantem, quid sit *privatio*, et cujus sit privatio, explicare, et quid sit id, quod privatum est.

9. Videre autem etiam oportet, an privatione *aliquis*

ρήσει ὡρίσατο, οἷον καὶ ἐπὶ τῆς ἀγνοίας δόξειεν ἂν ὑπάρχειν ἡ τοιαύτη ἁμαρτία τοῖς μὴ κατ' ἀπόφασιν τὴν ἄγνοιαν λέγουσιν. Τὸ γὰρ μὴ ἔχον ἐπιστήμην οὐ δοκεῖ ἀγνοεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ διηπατημένον, διὸ οὔτε 5 τὰ ἄψυχα οὔτε τὰ παιδία φαμὲν ἀγνοεῖν· ὥστ' οὐ κατὰ στέρησιν ἐπιστήμης ἡ ἄγνοια λέγεται.

definierit id, quod non dicitur secundum privationem; velut etiam in ignorantiæ *vocabulo* videatur hoc modo peccari ab iis, qui non secundum negationem ignorantiam ponunt. Quod enim non habet scientiam, non videtur ignorare, sed potius quod deceptum est. Quare nec res inanimatas, nec infantes ignorare dicimus. Igitur ignorantia non dicitur secundum privationem scientiæ.

CAP. X.

De aliis locis.

Ἔτι εἰ τῶν ὁμοίων τοῦ ὀνόματος πτώσεων αἱ ὅμοιαι τοῦ λόγου πτώσεις ἐφαρμόττουσιν, οἷον εἰ ὠφέλιμον τὸ ποιητικὸν ὑγιείας, ὠφελίμως τὸ ποιητικῶς ὑγιείας, καὶ 10 ὠφεληκὸς τὸ πεποιηκὸς ὑγίειαν.

2. Σκοπεῖν δὲ καὶ ἐπὶ τὴν ἰδέαν εἰ ἐφαρμόσει ὁ λεχθεὶς ὅρος. Ἐπ' ἐνίων γὰρ οὐ συμβαίνει, οἷον ὡς Πλάτων ὁρίζεται τὸ θνητὸν προσάπτων ἐν τοῖς τῶν ζῴων ὁρισμοῖς· ἡ γὰρ ἰδέα οὐκ ἔσται θνητή, οἷον αὐτοάνθρω-15 πος, ὥστ' οὐκ ἐφαρμόσει ὁ λόγος ἐπὶ τὴν ἰδέαν. Ἁπλῶς δ' οἷς πρόσκειται τὸ ποιητικὸν ἢ παθητικόν, ἀνάγκη διαφωνεῖν ἐπὶ τῆς ἰδέας τὸν ὅρον· ἀπαθεῖς γὰρ καὶ ἀκίνητοι δοκοῦσιν αἱ ἰδέαι τοῖς λέγουσιν ἰδέας εἶναι. Πρὸς δὲ τούτους καὶ οἱ τοιοῦτοι λόγοι χρήσιμοι.

20 3. Ἔτι εἰ τῶν καθ' ὁμωνυμίαν λεγομένων ἕνα λόγον ἁπάντων κοινὸν ἀπέδωκεν. Συνώνυμα γὰρ ὧν εἷς ὁ κατὰ τοὔνομα λόγος· ὥστ' οὐδενὸς τῶν ὑπὸ τοὔνομα ὁ ἀποδοθεὶς ὅρος, εἰ δὴ ὁμοίως ἐπὶ πᾶν τὸ ὁμώνυμον ἐφαρμόττει. (4) Πέπονθε δὲ τοῦτο καὶ ὁ Διονυσίου τῆς 25 ζωῆς ὅρος, εἴπερ ἐστὶ κίνησις γένους θρεπτοῦ σύμφυτος παρακολουθοῦσα· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον τοῦτο τοῖς ζῴοις ἢ τοῖς φυτοῖς ὑπάρχει· ἡ δὲ ζωὴ οὐ καθ' ἓν εἶδος δοκεῖ λέγεσθαι, ἀλλ' ἑτέρα μὲν τοῖς ζῴοις, ἑτέρα δὲ τοῖς φυτοῖς ὑπάρχειν. (5) Ἐνδέχεται μὲν οὖν καὶ κατὰ προαίρε-30 σιν οὕτως ἀποδοῦναι τὸν ὅρον ὡς συνωνύμου καὶ καθ' ἓν εἶδος πάσης τῆς ζωῆς λεγομένης· οὐδὲν δὲ κωλύει καὶ συνορῶντα τὴν ὁμωνυμίαν, καὶ θατέρου βουλόμενον τὸν ὁρισμὸν ἀποδοῦναι, λαθεῖν μὴ ἴδιον ἀλλὰ κοινὸν ἀμφοῖν λόγον ἀποδόντα. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον, εἰ 35 ὁποτερωσοῦν πεποίηκεν, ἡμάρτηκεν. (6) Ἐπεὶ δ' ἔνια λανθάνει τῶν ὁμωνύμων, ἐρωτῶντι μὲν ὡς συνωνύμοις χρηστέον (οὐ γὰρ ἐφαρμόσει ὁ θατέρου ὅρος ἐπὶ θάτερον, ὥστε δόξει οὐχ ὡρίσθαι κατὰ τρόπον· δεῖ γὰρ ἐπὶ πᾶν τὸ συνώνυμον ἐφαρμόττειν), αὐτῷ δ' ἀποκρινομέ-40 νῳ διαιρετέον. (7) Ἐπεὶ δ' ἔνιοι τῶν ἀποκρινομένων τὸ μὲν συνώνυμον ὁμώνυμόν φασιν εἶναι, ὅταν μὴ ἐφαρμόττῃ ἐπὶ πᾶν ὁ ἀποδοθεὶς λόγος, τὸ δ' ὁμώνυμον συνώνυμον, ἐὰν ἐπ' ἄμφω ἐφαρμόττῃ, προδιομολογητέον ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἢ προσυλλογιστέον ὅτι ὁμώνυ-45 μον ἢ συνώνυμον, ὁπότερον ἂν ᾖ· μᾶλλον γὰρ συγχωροῦσιν οὐ προορῶντες τὸ συμβησόμενον. Ἂν δὲ μὴ γενομένης ὁμολογίας φῇ τις τὸ συνώνυμον ὁμώνυμον εἶναι διὰ τὸ μὴ ἐφαρμόττειν καὶ ἐπὶ τοῦτο τὸν ἀποδοθέντα λόγον, σκοπεῖν εἰ ὁ τούτου λόγος ἐφαρμόττει καὶ ἐπὶ τὰ λοιπά· 50 δῆλον γὰρ ὅτι συνώνυμον ἂν εἴη τοῖς λοιποῖς. Εἰ δὲ μή, πλείους ἔσονται ὁρισμοὶ τῶν λοιπῶν· δύο γὰρ οἱ κατὰ

Præterea *videndum est*, an similibus nominis casibus similes orationis casus conveniant. Velut, si Salubre est id, quod sanitatem efficit; Salubriter erit id, quod est apte ad sanitatem efficiendam, et Salubritatem attulit id, quod sanitatem effecit.

2. Considerare vero etiam oportet, an dicta definitio ideæ conveniat. In nonnullis enim hoc non accidit. Velut, *si quis*, ut Plato, definit, *vocabulum* Mortale adjiciens in animalium definitionibus. Nam idea non erit mortalis, veluti, idea hominis; quare non apta erit definitio ad ideam. Simpliciter autem, quibus adjungitur effectivum aut patibile, *in his* necesse est definitionem non convenire ideæ; impatibiles enim et immobiles videntur ideæ esse iis, qui dicunt ideas esse. Adversus hos autem ejusmodi argumentationes valent.

3. Porro *videndum est*, an *aliquis* eorum, quæ secundum homonymiam dicuntur, unam communem omnium definitionem tradiderit. Synonyma enim sunt, quorum una est secundum nomen definitio. Quare nullius eorum, quæ sub nomine continentur, *propria* est definitio tradita; quippe quum homonymum æque ad omnia aptetur. (4) Hoc vitio laborat etiam Dionysii definitio vitæ, si quidem est motus universo eorum, quæ nutriuntur, generi natura insitus et consequens; non magis enim hoc animalibus, quam plantis, inest; vita autem non secundum unam speciem dici videtur; sed alia quidem animalibus, alia vero plantis inest. (5) Accidit quidem etiam, ut consulto sic tradatur definitio, quasi omnis vita synonyma et secundum unam speciem dicatur. Nihil autem vetat, quominus etiam sciens homonymiam, ac volens alterius definitionem tradere, non animadvertat, se non propriam, sed amborum communem definitionem tradere. At nihilominus, si quis utrovis modo fecit, peccavit. (6) Quoniam vero homonyma quædam latent, interroganti quidem illis, ut synonymis, utendum est; (non enim alterius definitio conveniet alteri; proinde eo modo videbitur *ille* non definiisse; nam oportet synonymum omnibus convenire;) ipsi vero respondenti distinguendum est. (7) Quoniam autem nonnulli respondentes synonymum aiunt esse homonymum, quando non omnibus convenit tradita definitio; homonymum vero *aiunt esse* synonymum, quando utrisque *significatis* convenit; prius de talibus statuendum, aut prosyllogismis probandum est, esse homonymum, vel synonymum, utrumlibet. Facilius enim concedunt non prospicientes, quid eventurum sit. Quodsi *inter disputantes de his* non convenerit, et dicat aliquis, synonymum esse homonymum, quoniam non convenit etiam huic declarata definitio; considerandum est, an hujus definitio reliquis quoque conveniat; nam manifestum est, synonymum id cum reliquis fore: alioqui plures erunt re-

τοὔνομα λόγοι ἐφαρμόττουσιν ἐπ' αὐτά, ὅ τε πρότερον ἀποδοθεὶς καὶ ὁ ὕστερον. (8) Πάλιν εἴ τις ὁρισάμενος τῶν πολλαχῶς τι λεγομένων, καὶ τοῦ λόγου μὴ ἐφαρμόττοντος ἐπὶ πάντα, ὅτι μὲν ὁμώνυμον μὴ λέγοι, τὸ δ' ὄνομα μὴ φαίη ἐπὶ πάντα ἐφαρμόττειν, ὅτι οὐδ' ὁ λόγος, ῥητέον πρὸς τὸν τοιοῦτον ὅτι τῇ μὲν ὀνομασίᾳ δεῖ χρῆσθαι τῇ παραδεδομένῃ καὶ παρεπομένῃ καὶ μὴ κινεῖν τὰ τοιαῦτα, ἔνια δ' οὐ λεκτέον ὁμοίως τοῖς πολλοῖς.

liquorum definitiones; nam duæ definitiones secundum nomen conveniunt illis, prior proposita et posterior. (8) Rursus, si quis eorum aliquid definierit, quæ multis modis dicuntur, nec definitio omnibus conveniat, homonymum esse, non dicat quidem, neget tamen, nomen omnibus convenire, quia nec definitio conveniat; adversus hunc dicendum est, appellatione quidem ea utendum esse, quæ tradita sit et recepta, nec talia mutari debere, sed quædam non ita dicenda esse, ut vulgus ea dicit.

CAP. XI.

De aliis locis.

Ἐὰν δὲ τῶν συμπεπλεγμένων τινὸς ἀποδοθῇ ὅρος, σκοπεῖν ἀφαιροῦντα τὸν θατέρου τῶν συμπεπλεγμένων λόγον, εἰ καὶ ὁ λοιπὸς τοῦ λοιποῦ· εἰ γὰρ μή, δῆλον ὅτι οὐδ' ὁ ὅλος τοῦ ὅλου. Οἷον εἰ ὡρίσατο γραμμὴν πεπερασμένην εὐθεῖαν πέρας ἐπιπέδου ἔχοντος πέρατα, οὗ τὸ μέσον ἐπιπροσθεῖ τοῖς πέρασιν, εἰ τῆς πεπερασμένης γραμμῆς ὁ λόγος ἐστὶ πέρας ἐπιπέδου ἔχοντος πέρατα, τοῦ εὐθέος δεῖ εἶναι τὸ λοιπόν, οὗ τὸ μέσον ἐπιπροσθεῖ τοῖς πέρασιν. Ἀλλ' ἡ ἄπειρος οὔτε μέσον οὔτε πέρατα ἔχει, εὐθεῖα δ' ἐστίν· ὥστ' οὐκ ἔστιν ὁ λοιπὸς τοῦ λοιποῦ λόγος.

2. Ἔτι εἰ συνθέτου ὄντος τοῦ ὁριζομένου ἰσόκωλος ὁ λόγος ἀπεδόθη τῷ ὁριζομένῳ. Ἰσόκωλος δὲ λέγεται ὁ λόγος εἶναι, ὅταν ὅσαπερ ἂν ᾖ τὰ συγκείμενα, τοσαῦτα καὶ ἐν τῷ λόγῳ ὀνόματα καὶ ῥήματα ᾖ. Ἀνάγκη γὰρ τῶν ὀνομάτων ἐν τοῖς τοιούτοις μεταλλαγὴν γίνεσθαι, ἢ πάντων ἢ τινῶν, ἐπειδὴ οὐδὲν πλείω νῦν ἢ πρότερον ὀνόματα εἴρηται· δεῖ δὲ τὸν ὁριζόμενον λόγον ἀντὶ τῶν ὀνομάτων ἀποδοῦναι, μάλιστα μὲν πάντων, εἰ δὲ μή, τῶν πλείστων. Οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ἁπλῶν ὁ τοὔνομα μεταλαβὼν ὡρισμένος ἂν εἴη, οἷον ἀντὶ λωπίου ἱμάτιον.

3. Ἔτι δὲ μείζων ἁμαρτία, εἰ καὶ ἀγνωστοτέρων ὀνομάτων τὴν μετάληψιν ἐποιήσατο, οἷον ἀντὶ ἀνθρώπου λευκοῦ βροτὸν ἀργόν· οὔτε γὰρ ὥρισται ἧττόν τε σαφὲς οὕτω ῥηθέν.

4. Σκοπεῖν δὲ καὶ ἐν τῇ μεταλλαγῇ τῶν ὀνομάτων εἰ οὐ ταὐτὸν ἔτι σημαίνει, οἷον ὁ τὴν θεωρητικὴν ἐπιστήμην ὑπόληψιν θεωρητικὴν εἰπών. Ἡ γὰρ ὑπόληψις τῇ ἐπιστήμῃ οὐ ταὐτόν, δεῖ δέ γε, εἴπερ μέλλει καὶ τὸ ὅλον ταὐτὸν εἶναι· τὸ μὲν γὰρ θεωρητικὸν κοινὸν ἐν ἀμφοτέροιν τοῖν λόγοιν ἐστί, τὸ δὲ λοιπὸν διάφορον.

5. Ἔτι εἰ θατέρου τῶν ὀνομάτων τὴν μετάληψιν ποιούμενος μὴ τῆς διαφορᾶς ἀλλὰ τοῦ γένους τὴν μεταλλαγὴν ἐποιήσατο, καθάπερ ἐπὶ τοῦ ἀρτίως ῥηθέντος. Ἀγνωστότερον γὰρ ἡ θεωρητικὴ τῆς ἐπιστήμης· τὸ μὲν γὰρ γένος, τὸ δὲ διαφορά, πάντων δὲ γνωριμώτατον τὸ γένος· ὥστ' οὐ τοῦ γένους ἀλλὰ τῆς διαφορᾶς ἔδει τὴν μετάληψιν ποιήσασθαι, ἐπειδὴ ἀγνωστότερόν ἐστιν. (6) Ἢ τοῦτο μὲν γελοῖον τὸ ἐπιτίμημα· οὐδὲν γὰρ κωλύει τὴν μὲν διαφορὰν τῷ γνωριμωτάτῳ ὀνόματι εἰρῆσθαι, τὸ δὲ γένος μή· οὕτω δ' ἐχόντων δῆλον

Si autem alicujus conjuncti definitio tradita fuerit, considerandum est, an detracta definitione alterius ex conjunctis, etiam reliqua sit reliqui; si enim secus, manifestum est, nec totam totius *definitionem esse*. Velut, si *quis* lineam finitam rectam definierit extremum plani habentis extrema, cujus medium adjungitur extremis; si finitæ lineæ definitio est extremum plani habentis extrema, reliqua debet esse recti definitio: cujus medium adjungitur extremis. Verum *linea* infinita neque medium, neque extrema habet, recta tamen est. Quare reliqua definitio non est reliqui.

2. Porro *videndum est*, an, quum compositum sit id, quod definitur, definitio tradita sit totidem membris constans, quot definitum. Totidem membris autem constare dicitur definitio, quando, quot quidem sunt composita, tot sunt etiam in definitione nomina et verba. Necesse est enim in hujusmodi *definitionibus* ipsorum nominum commutationem fieri, aut omnium, aut quorundam; quandoquidem nihilo plura nomina nunc, quam antea, dicta sunt; oportet autem definientem tradere definitionem respondentem nominibus, maxime quidem omnibus; sin vero minus, plurimis. Nam sic et in simplicibus *res se habet*; qui nomen *cum nomine* commutavit, definivit; velut, *si* pro indumento *dixit* vestem.

3. Præterea autem gravius peccatum est, si *nomina* cum ignotioribus adhuc nominibus permutaverit: velut, si pro homine albo mortalem candidum *dixerit*; neque enim definivit; et minus perspicuum est ita dictum.

4. Considerandum vero etiam est in permutatione nominum, an non idem adhuc significet; velut, dicens contemplativam scientiam esse opinionem contemplativam. Nam opinio non idem est, quod scientia: oportet autem, si quidem et totum idem futurum est. Nam τὸ Contemplativum commune est utrisque orationibus; reliquum autem diversum est.

5. Porro *videndum est*, an alterius nominis commutationem faciens non differentiæ, sed generis commutationem fecerit; quemadmodum in eo, quod modo diximus. Ignotius enim est *verbum* Contemplativa, quam Scientia; nam hoc quidem est genus, illud vero differentia; omnibus autem ceteris notius est genus; quare non generis, sed differentiæ eum commutationem facere oportebat, quoniam hæc minus nota est. (6) Aut ridicula est hæc quidem reprehensio: nihil enim impedit quominus differentia notissimo

ὅτι τοῦ γένους καὶ οὐ τῆς διαφορᾶς κατὰ τοὔνομα καὶ τὴν μετάληψιν ποιητέον. Εἰ δὲ μὴ ὄνομα ἀντ' ὀνόματος ἀλλὰ λόγον ἀντ' ὀνόματος μεταλαμβάνει, δῆλον ὅτι τῆς διαφορᾶς μᾶλλον ἢ τοῦ γένους ὁρισμὸν ἀποδο-
5 τέον, ἐπειδὴ τοῦ γνωρίσαι χάριν ὁ ὁρισμὸς ἀποδίδοται· ἧττον γὰρ ἡ διαφορὰ τοῦ γένους γνώριμον.

nomine dicatur; non autem genus. Quae quum ita se habeant, patet, generis, non differentiae, secundum nomen commutationem faciendam esse. Si *quis* vero non nomen pro nomine, sed orationem pro nomine assumit; manifestum est, differentiae magis, quam generis, definitionem tradendam esse; quandoquidem cognitionis causa definitio traditur; minus enim nota est differentia, quam genus.

CAP. XII.

De aliis locis.

Εἰ δὲ τῆς διαφορᾶς τὸν ὅρον ἀποδέδωκε, σκοπεῖν εἰ καὶ ἄλλου τινὸς κοινὸς ὁ ἀποδοθεὶς ὅρος, οἷον ὅταν περιττὸν ἀριθμὸν ἀριθμὸν μέσον ἔχοντα εἴπῃ, ἐπιδιοριστέον τὸ
10 πῶς μέσον ἔχοντα. Ὁ μὲν γὰρ ἀριθμὸς κοινὸς ἐν ἀμφοτέροις τοῖς λόγοις ὑπάρχει, τοῦ δὲ περιττοῦ μετείληπται ὁ λόγος. Ἔχει δὲ καὶ γραμμὴ καὶ σῶμα μέσον, οὐ περιττὰ ὄντα. Ὥστ' οὐκ ἂν εἴη ὁρισμὸς οὗτος τοῦ περιττοῦ. Εἰ δὲ πολλαχῶς λέγεται τὸ μέσον ἔχον,
15 διοριστέον τὸ πῶς μέσον ἔχον. Ὥστ' ἢ ἐπιτίμησις ἔσται, ἢ συλλογισμὸς ὅτι οὐχ ὥρισται.

2. Πάλιν εἰ οὗ μὲν τὸν λόγον ἀποδίδωσι τῶν ὄντων ἐστί, τὸ δ' ὑπὸ τὸν λόγον μὴ τῶν ὄντων, οἷον εἰ τὸ λευκὸν ὡρίσατο χρῶμα πυρὶ μεμιγμένον· ἀδύνατον γὰρ τὸ
20 ἀσώματον μεμῖχθαι σώματι, ὥστ' οὐκ ἂν εἴη χρῶμα πυρὶ μεμιγμένον· λευκὸν δ' ἔστιν.

3. Ἔτι ὅσοι μὴ διαιροῦσιν ἐν τοῖς πρός τι πρὸς ὃ λέγεται, ἀλλ' ἐν πλείοσι περιλαβόντες εἶπαν, ἢ ὅλως ἢ ἐπί τι ψεύδονται, οἷον εἴ τις τὴν ἰατρικὴν ἐπιστήμην ὄντος εἶ-
25 πεν. Εἰ μὲν γὰρ μηδενὸς τῶν ὄντων ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη, δῆλον ὅτι ὅλως ἔψευσται· εἰ δὲ τινὸς μὲν τινὸς δὲ μή, ἐπί τι ἔψευσται· δεῖ γὰρ παντός, εἴπερ καθ' αὑτὸ καὶ μὴ κατὰ συμβεβηκὸς ὄντος εἶναι λέγεται, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἔχει τῶν πρός τι· πᾶν γὰρ ἐπιστητὸν πρὸς ἐπι-
30 στήμην λέγεται. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἐπειδὴ ἀντιστρέφει πάντα τὰ πρός τι. (4) Ἔτι εἴπερ ὁ μὴ καθ' αὑτὸ ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς τὴν ἀπόδοσιν ποιούμενος ὀρθῶς ἀποδίδωσιν, οὐ πρὸς ἓν ἀλλὰ πρὸς πλείω ἕκαστον ἂν τῶν πρός τι λέγοιτο· οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸ αὐτὸ καὶ ὂν
35 καὶ λευκὸν καὶ ἀγαθὸν εἶναι, ὥστε πρὸς ὁποιονοῦν τούτων ἀποδιδοὺς ὀρθῶς ἂν εἴη ἀποδιδούς, εἴπερ ὁ κατὰ συμβεβηκὸς ἀποδιδοὺς ὀρθῶς ἀποδίδωσιν. (5) Ἔτι δ' ἀδύνατον τὸν τοιοῦτον λόγον ἴδιον τοῦ ἀποδοθέντος εἶναι· οὐ γὰρ μόνον ἡ ἰατρική, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων
40 ἐπιστημῶν αἱ πολλαὶ πρὸς ὂν λέγονται, ὥσθ' ἑκάστη ὄντος ἐπιστήμη ἔσται. Δῆλον οὖν ὅτι ὁ τοιοῦτος οὐδεμιᾶς ἐστὶν ἐπιστήμης ὁρισμός· ἴδιον γὰρ καὶ οὐ κοινὸν δεῖ τὸν ὁρισμὸν εἶναι.

6. Ἐνίοτε δ' ὁρίζονται οὐ τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τὸ
45 πρᾶγμα εὖ ἔχον ἢ τετελεσμένον. Τοιοῦτος δ' ὁ τοῦ ῥήτορος καὶ ὁ τοῦ κλέπτου ὅρος, εἴπερ ἐστὶ ῥήτωρ μὲν ὁ δυνάμενος τὸ ἐν ἑκάστῳ πιθανὸν θεωρεῖν καὶ μηδὲν παραλείπειν, κλέπτης δ' ὁ λάθρα λαμβάνων· δῆλον γὰρ ὅτι τοιοῦτος ὢν ἑκάτερος ὁ μὲν ἀγαθὸς ῥήτωρ ὁ δ'
50 ἀγαθὸς κλέπτης ἔσται· οὐ γὰρ ὁ λάθρα λαμβάνων ἀλλ' ὁ βουλόμενος λάθρα λαμβάνειν κλέπτης ἐστίν.

Si vero *aliquis* differentiae definitionem tradidit, considerandum est, an alii cuipiam communis sit data definitio. Velut, si imparem numerum dixit esse numerum habentem medium, insuper explicandum est, quomodo medium habeat. Nam numerus quidem utrisque orationibus communis est; imparis autem vocabulum mutatum est. Habent vero etiam linea et corpus medium, quae non sunt imparia. Quare non fuerit illa *oratio* imparis definitio. Quodsi autem multis modis dicitur medium habens, explicandum est, quomodo *aliquid* medium habeat. Igitur aut reprehensio locum habebit, aut syllogismus, non esse definitum.

2. Rursus, si id, cujus definitionem *aliquis* tradit, in numero eorum est, quae sunt; quod autem sub definitione *continetur* non est in numero eorum, quae sunt. Velut, si album definivit colorem cum igne permixtum; nam fieri nequit, ut res incorporea cum corpore misceatur. Quare non potest esse color cum igne permixtus; album vero est.

3. Porro, quicumque in relatis *definiendis* non distincte explicant id, ad quod refertur, sed plura complexi enuntiant, illi aut omnino, aut ex parte falso definiunt; velut, si quis artem medicam dicit scientiam entis. Nam si ars medica nullius eorum, quae sunt, scientia est, patet omnino definitionem falsam esse; si vero alicujus quidem est, alicujus autem non est, eam esse ex parte falsam. Debet enim esse omnium, siquidem per se, nec per accidens scientia ejus, quod est, esse dicitur; quemadmodum res se habet in ceteris relatis; omne enim scibile respectu ad scientiam dicitur. Similiter vero in reliquis quoque; quoniam omnia relata reciprocantur. (4) Porro, si is quidem, qui non *rei* per se, sed per accidens explicationem facit, recte explicat; non ad unum, sed ad plura unumquodque relatorum refertur. Nihil enim impedit quominus idem et ens, et album, et bonum sit. Quamobrem, qui respectu ad quodvis horum explicaverit, is recte explicaverit, si quidem secundum accidens explicans recte explicat. (5) Praeterea vero fieri non potest, ut talis definitio rei definitae propria sit; non solum enim ars medica, sed etiam plurimae aliae scientiae ad id, quod est, referuntur. Quare unaquaeque entis scientia erit. Manifestum igitur est, hanc talem nullius scientiae definitionem esse; propriam enim nec communem oportet definitionem esse.

6. Nonnunquam autem definiunt non rem, sed rem bene se habentem, aut perfectam. Talis vero est rhetoris et furis definitio; si rhetor quidem est is, qui quod in quaque re ad faciendam fidem valet, potest perspicere, nec quicquam eorum praetermittere; fur autem is, qui clam sumit; nam patet, quum talis sit uterque, illum quidem fore bonum rhetorem, hunc vero bonum furem. Non enim clam sumens, sed is, qui vult clam sumere, fur est.

7. Πάλιν εἰ τὸ δι' αὑτὸ αἱρετὸν ὡς ποιητικὸν ἢ πρακτικὸν ἢ ὁπωσοῦν δι' ἄλλο αἱρετὸν ἀποδέδωκεν, οἷον τὴν δικαιοσύνην νόμων σωστικὴν εἰπὼν ἢ τὴν σοφίαν ποιητικὴν εὐδαιμονίας· τὸ γὰρ ποιητικὸν ἢ σωστι-
5 κὸν τῶν δι' ἄλλο αἱρετῶν. Ἢ οὐδὲν μὲν κωλύει τὸ δι' αὑτὸ αἱρετὸν καὶ δι' ἄλλο εἶναι αἱρετόν, οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἡμάρτηκεν ὁ οὕτως ὁρισάμενος τὸ δι' αὑτὸ αἱρετόν· ἑκάστου γὰρ τὸ βέλτιστον ἐν τῇ οὐσίᾳ μάλιστα, βέλτιον δὲ τὸ δι' αὑτὸ αἱρετὸν εἶναι τοῦ δι' ἕτερον,
10 ὥστε τοῦτο καὶ τὸν ὁρισμὸν ἔδει μᾶλλον σημαίνειν.

7. Rursus *peccavit*, si *quis* id, quod propter se eligendum est, ut activum, aut effectivum, aut quomodocumque propter aliud eligendum explicuit; velut, si dixerit, justitiam esse legum servatricem; aut sapientiam effectricem felicitatis. Quod enim efficiendi vel servandi vim habet, in eorum numero est, quæ propter aliud eligenda sunt. Aut, *si* nihil impedit quominus propter se eligendum etiam propter aliud eligendum sit, nihilominus peccavit, qui id, quod propter se eligendum est, ita definivit. Quod enim in quaque re optimum est, in essentia *ejus* maxime continetur; melius autem est propter se eligendum eo, quod propter aliud eligendum est; quare illud potius definitio significare debebat.

CAP. XIII.

De aliis locis.

Σκοπεῖν δὲ καὶ εἴ τινος ὁρισμὸν ἀποδιδοὺς τάδε ἢ τὸ ἐκ τούτων ἢ τόδε μετὰ τοῦδε ὡρίσατο. (2) Εἰ μὲν γὰρ τάδε, συμβήσεται ἀμφοῖν καὶ μηδετέρῳ ὑπάρχειν, οἷον εἰ τὴν δικαιοσύνην σωφροσύνην καὶ ἀνδρίαν
15 ὡρίσατο· δύο γὰρ ὄντων ἐὰν ἑκάτερος θάτερον ἔχῃ, ἀμφότεροι δίκαιοι ἔσονται καὶ οὐδέτερος, ἐπειδὴ ἀμφότεροι μὲν ἔχουσι δικαιοσύνην, ἑκάτερος δ' οὐκ ἔχει. (3) Εἰ δὲ μήπω τὸ εἰρημένον σφόδρα ἄτοπον διὰ τὸ καὶ ἐπ' ἄλλων συμβαίνειν τὸ τοιοῦτον (οὐδὲν γὰρ κωλύει
20 ἀμφοτέρους ἔχειν μνᾶν μηδετέρου ἔχοντος), ἀλλ' οὖν τό γε τἀναντία ὑπάρχειν αὐτοῖς παντελῶς ἄτοπον ἂν δόξειεν εἶναι. Συμβήσεται δὲ τοῦτο, ἐὰν ὁ μὲν αὐτῶν σωφροσύνην καὶ δειλίαν ἔχῃ, ὁ δὲ ἀνδρίαν καὶ ἀκολασίαν· ἄμφω γὰρ δικαιοσύνην καὶ ἀδικίαν ἕξουσιν. Εἰ
25 γὰρ ἡ δικαιοσύνη σωφροσύνη καὶ ἀνδρία ἐστίν, ἡ ἀδικία δειλία καὶ ἀκολασία ἔσται. (4) Ὅλως τε ὅσα ἔστιν ἐπιχειρεῖν ὅτι οὐ ταὐτόν ἐστι τὰ μέρη καὶ τὸ ὅλον, πάντα χρήσιμα πρὸς τὸ νῦν εἰρημένον· ἔοικε γὰρ ὁ οὕτως ὁριζόμενος τὰ μέρη τῷ ὅλῳ ταὐτὰ φάσκειν εἶναι.
30 (5) Μάλιστα δ' οἰκεῖοι γίνονται οἱ λόγοι, ἐφ' ὅσων κατάδηλός ἐστιν ἡ τῶν μερῶν σύνθεσις, καθάπερ ἐπ' οἰκίας καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων· δῆλον γὰρ ὅτι τῶν μερῶν ὄντων οὐδὲν κωλύει τὸ ὅλον μὴ εἶναι, ὥστ' οὐ ταὐτὸν τὰ μέρη τῷ ὅλῳ.

Considerare vero etiam oportet, an alicujus rei definitionem tradens, *eam* hoc et illud, aut ex illis, aut hoc cum illo esse definierit. (2) Nam si *dixerit*, *rem esse* hoc et illud, accidet, ut ambobus et neutri conveniat. Velut, si justitiam definierit esse temperantiam et fortitudinem. Quando enim duo sunt, si uterque alterum habet, ambo justi erunt, et neuter *justus erit;* quandoquidem ambo habent justitiam, uterque autem non habet. (3) Quodsi vero dictum non valde absurdum sit, quoniam et in aliis tale quidpiam accidit; (nihil enim vetat, ambos habere minam, neutro habente;) at certe hoc, contraria iisdem inesse, omnino absurdum videbitur. Accidet autem hoc, si alter eorum temperantiam et ignaviam habeat; alter vero fortitudinem et intemperantiam. Ambo enim justitiam et injustitiam habebunt. Nam si justitia est temperantia et fortitudo; injustitia erit ignavia et intemperantia. (4) Et omnino, quæcumque licet argumentari *ad probandum,* non idem esse partes et Totum, hæc omnia ad id, quod dictum est, probandum valent. Videtur enim sic definiens contendere, partes idem esse ac Totum. (5) Aptissima autem omnium in hoc genere argumenta ducentur ab iis, in quibus aperta est partium compositio, quemadmodum in domo, et aliis similibus. Patet enim, si partes sint, nihil prohibere, Totum non esse; quare partes non idem sunt ac Totum.

35 6. Εἰ δὲ μὴ ταῦτα ἀλλὰ τὸ ἐκ τούτων ἔφησεν εἶναι τὸ ὁριζόμενον, πρῶτον μὲν ἐπισκοπεῖν εἰ μὴ πέφυκεν ἓν γίνεσθαι ἐκ τῶν εἰρημένων· ἔνια γὰρ οὕτως ἔχει πρὸς ἄλληλα ὥστε μηδὲν ἐξ αὐτῶν γίνεσθαι, οἷον γραμμὴ καὶ ἀριθμός. (7) Ἔτι εἰ τὸ μὲν ὡρισμένον ἐν ἑνί
40 τινι πέφυκε τῷ πρώτῳ γίνεσθαι, ἐξ ὧν δ' ἔφησεν αὐτὸ εἶναι, μὴ ἐν ἑνὶ τῷ πρώτῳ, ἀλλ' ἑκάτερον ἐν ἑκατέρῳ· δῆλον γὰρ ὅτι οὐκ ἂν εἴη ἐκ τούτων ἐκεῖνο· ἐν οἷς γὰρ τὰ μέρη, καὶ τὸ ὅλον ἀνάγκη ὑπάρχειν, ὥστ' οὐκ ἐν ἑνὶ τὸ ὅλον πρώτῳ, ἀλλ' ἐν πλείοσιν. (8) Εἰ δὲ καὶ
45 τὰ μέρη καὶ τὸ ὅλον ἐν ἑνί τινι πρώτῳ, σκοπεῖν εἰ μὴ ἐν τῷ αὐτῷ ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ τὸ ὅλον καὶ ἐν ἑτέρῳ τὰ μέρη. (9) Πάλιν εἰ τῷ ὅλῳ συμφθείρεται τὰ μέρη· ἀνάπαλιν γὰρ δεῖ συμβαίνειν, τῶν μερῶν φθαρέντων φθείρεσθαι τὸ ὅλον· τοῦ δ' ὅλου φθαρέντος οὐκ ἀναγκαῖον καὶ τὰ μέρη
50 ἐφθάρθαι. (10) Ἢ εἰ τὸ μὲν ὅλον ἀγαθὸν ἢ κακόν, τὰ δὲ μηδέτερα, ἢ ἀνάπαλιν τὰ μὲν ἀγαθὰ ἢ κακά, τὸ

6. Si vero aliquis dixerit, *definitum* non esse hoc et illud, sed aliquid ex his; primum quidem considerandum est, an unum quid ex iis ipsis natura minime constare possit. Nam nonnulla ita se ad se invicem habent, ut nihil ex iis fiat; velut, linea et numerus. (7) Porro, an id, quod definitum est, in uno aliquo primo natura esse possit; e quibus autem aliquis constare illud dixit, ea non in uno primo natura esse possint, sed utrumque in alio. Nam manifestum est, ex illis hoc non constare. In quibus enim partes insunt, *in illis* etiam Totum necesse est inesse; quamobrem Totum non in uno primo, sed in pluribus erit. (8) Si vero et partes et Totum in uno primo *subjecto insint*, considerare *oportet*, an non in eodem *insint simul*, sed in alio partes, in alio Totum. (9) Rursus, an cum Toto simul intereant partes. Nam vice versa accidere oportet, ut, partibus interemptis, Totum intereat; Toto autem interempto, non necesse est, ut etiam partes interierint. (10) Vel, an Totum quidem sit bonum, aut malum, partes vero neutrum; vel vice versa, partes

δ' ὅλον μηδέτερον· οὔτε γὰρ ἐκ μηδετέρου δυνατὸν ἢ ἀγαθόν τι ἢ κακὸν γενέσθαι, οὔτ' ἐκ κακῶν ἢ ἀγαθῶν μηδέτερον. (11) Ἢ εἰ μᾶλλον μὲν θάτερον ἀγαθὸν ἢ θάτερον κακόν, τὸ δ' ἐκ τούτων μὴ μᾶλλον ἀγαθὸν 5 ἢ κακόν, οἷον εἰ ἡ ἀναίδεια ἐξ ἀνδρίας καὶ ψευδοῦς δόξης. Μᾶλλον γὰρ ἀγαθὸν ἡ ἀνδρία ἢ κακὸν ἡ ψευδὴς δόξα· ἔδει οὖν καὶ τὸ ἐκ τούτων ἀκολουθεῖν τῷ μᾶλλον, καὶ εἶναι ἢ ἁπλῶς ἀγαθὸν ἢ μᾶλλον ἀγαθὸν ἢ κακόν. (12) Ἢ τοῦτο μὲν οὐκ ἀναγκαῖον, ἐὰν μὴ ἑκάτερον 10 ᾖ καθ' αὑτὸ ἀγαθὸν ἢ κακόν· πολλὰ γὰρ τῶν ποιητικῶν καθ' αὑτὰ μὲν οὐκ ἔστιν ἀγαθά, μιχθέντα δέ, ἢ ἀνάπαλιν, ἑκάτερον μὲν ἀγαθόν, μιχθέντα δὲ κακὸν ἢ οὐδέτερον. Μάλιστα δὲ καταφανὲς τὸ νῦν ῥηθὲν ἐπὶ τῶν ὑγιεινῶν καὶ νοσωδῶν· ἔνια γὰρ τῶν φαρμάκων οὕτως 15 ἔχει ὥσθ' ἑκάτερον μὲν εἶναι ἀγαθόν, ἐὰν δ' ἄμφω δοθῇ μιχθέντα, κακόν.

13. Πάλιν εἰ ἐκ βελτίονος καὶ χείρονος ὂν μή ἐστι τὸ ὅλον τοῦ μὲν βελτίονος χεῖρον, τοῦ δὲ χείρονος βέλτιον. (14) Ἢ οὐδὲ τοῦτ' ἀναγκαῖον, ἐὰν μὴ καθ' αὑτὰ 20 ᾖ τὰ ἐξ ὧν σύγκειται ἀγαθά, ἀλλ' οὐδὲν κωλύει τὸ ὅλον μὴ γίνεσθαι ἀγαθόν, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀρτίως ῥηθέντων.

15. Ἔτι εἰ συνώνυμον τὸ ὅλον θατέρῳ· οὐ δεῖ γάρ, καθάπερ οὐδ' ἐπὶ τῶν συλλαβῶν· οὐδενὶ γὰρ τῶν στοι- 25 χείων ἐξ ὧν σύγκειται ἡ συλλαβὴ συνώνυμός ἐστιν.

16. Ἔτι εἰ μὴ εἴρηκε τὸν τρόπον τῆς συνθέσεως. Οὐ γὰρ αὔταρκες πρὸς τὸ γνωρίσαι τὸ εἰπεῖν ἐκ τούτων· οὐ γὰρ τὸ ἐκ τούτων, ἀλλὰ τὸ οὕτως ἐκ τούτων ἑκάστου τῶν συνθέτων ἡ οὐσία, καθάπερ ἐπ' οἰκίας· οὐ γὰρ ἂν 30 ὁπωσοῦν συντεθῇ ταῦτα, οἰκία ἐστίν.

17. Εἰ δὲ τόδε μετὰ τοῦδε ἀποδέδωκε, πρῶτον μὲν ῥητέον ὅτι τόδε μετὰ τοῦδε ἢ τοῖσδε ταὐτὸν ἢ τῷ ἐκ τῶνδε· ὁ γὰρ λέγων μέλι μεθ' ὕδατος ἤτοι μέλι καὶ ὕδωρ λέγει ἢ τὸ ἐκ μέλιτος καὶ ὕδατος· ὥστ' ἐὰν ὁποτερῳοῦν 35 τῶν εἰρημένων ταὐτὸν ὁμολογήσῃ εἶναι τὸ τόδε μετὰ τοῦδε, ταὐτὰ ἁρμόσει λέγειν ἅπερ πρὸς ἑκάτερον τούτων ἔμπροσθεν εἴρηται. (18) Ἔτι διελόμενον ὁσαχῶς λέγεται ἕτερον μεθ' ἑτέρου, σκοπεῖν εἰ μηδαμῶς τόδε μετὰ τοῦδε. Οἷον εἰ λέγεται ἕτερον μεθ' ἑτέρου ἢ ὡς 40 ἔν τινι ταὐτῷ δεκτικῷ, καθάπερ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀνδρία ἐν ψυχῇ, ἢ ἐν τόπῳ τῷ αὐτῷ ἢ ἐν χρόνῳ τῷ αὐτῷ, μηδαμῶς δ' ἀληθὲς τὸ εἰρημένον ἐπὶ τούτων, δῆλον ὅτι οὐδενὸς ἂν εἴη ὁ ἀποδοθεὶς ὁρισμός, ἐπειδὴ οὐδαμῶς τόδε μετὰ τοῦδέ ἐστιν. (19) Εἰ δὲ τῶν διαι- 45 ρεθέντων ἀληθὲς τὸ ἐν ταὐτῷ χρόνῳ ἑκάτερον ὑπάρχειν, σκοπεῖν εἰ ἐνδέχεται μὴ πρὸς ταὐτὸν λέγεσθαι ἑκάτερον. Οἷον εἰ τὴν ἀνδρίαν ὡρίσατο τόλμαν μετὰ διανοίας ὀρθῆς· ἐνδέχεται γὰρ τόλμαν μὲν ἔχειν τοῦ ἀποστερεῖν, ὀρθὴν δὲ διάνοιαν περὶ τὰ ὑγιεινά· ἀλλ' οὐδέπω ἀν- 50 δρεῖος ὁ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ τόδε μετὰ τοῦδε ἔχων. Ἔτι εἰ καὶ πρὸς ταὐτὸν ἄμφω λέγεται, οἷον πρὸς τὰ ἰατρικά· οὐδὲν γὰρ κωλύει καὶ τόλμαν καὶ ὀρθὴν διάνοιαν ἔχειν πρὸς τὰ ἰατρικά· ἀλλ' ὅμως οὐδ' οὗτος ἀνδρεῖος ὁ τόδε μετὰ τοῦδε ἔχων. Οὔτε γὰρ πρὸς ἕτε-

quidem sint bonæ aut malæ, Totum vero neutrum. Neque enim ex neutro bonum quidpiam, aut malum, fieri potest, neque ex malis, aut bonis, neutrum. (11) Vel, an alterum sit magis bonum, quam alterum malum; quod autem ex his *constare dicitur*, non magis bonum, quam malum. Velut, si impudentia *dicatur constare* ex fortitudine et falsa opinione. Nam magis est bonum fortitudo, quam malum falsa opinio. Ergo oportebat etiam id, quod ex his *constare dicitur*, ei quod magis est, consequens esse, et esse vel simpliciter bonum, vel magis bonum, quam malum. (12) Aut hoc quidem non est necessarium, nisi utrumque sit per se bonum, vel malum: multa enim effectiva per se quidem non sunt bona; mixta autem cum quibusdam, fiunt bona; alia autem vice versa *ita comparata sunt*, *ut* utraque quidem bona sint; mixta vero malum fiant, aut neutrum (*nec bonum, nec malum*). Maxime autem perspicuum est, quod modo dixi, in salubribus et insalubribus; nonnulla enim medicamina ita se habent, ut utrumque *medicamen* bonum sit; si ambo autem præbeantur mixta, malum *fiant*.

13. Rursus *videndum est*, an Totum ex meliori et pejori constans non sit meliori quidem pejus, pejori autem melius. (14) Aut neque hoc necessarium est, si non per se bona sint ea, e quibus *Totum* constat. Verum nihil vetat, Totum non fieri bonum, quemadmodum in modo dictis.

15. Porro *videndum est*, an synonymum sit Totum alteri *parti*; id enim non esse debet, uti ne in syllabis quidem; nulli enim ex elementis, ex quibus constat syllaba, *hæc* synonyma est.

16. Præterea, an *aliquis* non explicuerit modum compositionis. Nam ad cognitionem non sufficit, ut dicat, *rem* ex his *constare*; non solum enim τὸ ex his *constare*, sed etiam τὸ sic ex his *constare* cujusque compositi essentia est; quemadmodum in domo. Neque enim, *quocumque* modo hæc componantur, domus est.

17. Sin autem *rem esse* hoc cum illo *aliquis* tradiderit; primo quidem dicendum est, hoc cum illo aut Hæc vocari, aut hoc *ex* his *compositum*. Nam dicens mel cum aqua, aut mel et aquam dicit, aut ex melle et aqua *compositum*. Itaque utrumvis horum confiteatur idem esse atque hoc cum illo, eadem dici poterunt, quæ ad utrumvis eorum ante dicta sunt. (18) Porro, distinctione facta, quot modis dicatur alterum cum altero, considerandum est, an nullo modo hoc sit cum illo. Velut, si dicitur alterum cum altero vel ut in aliquo eodem subjecto recipiente, quemadmodum justitia et fortitudo in anima, vel in eodem loco, vel in eodem tempore; nullo autem modo verum est dictum de his: patet, nullius *rei* esse definitionem propositam, quandoquidem nullo modo hoc cum illo est. (19) Quodsi autem distinctione facta, verum *sit* in eodem tempore inesse utrumque; considerare *oportet*, an contingat ut non ad idem referatur utrumque. Velut, si *quis* fortitudinem definierit audaciam cum recta ratione; contingit enim, ut audaciam habeat *aliquis* ad spoliandum, rectam autem rationem circa salubria; sed nondum fortis est eodem tempore hoc cum illo habens. Præterea, etiamsi ambo ad idem referantur, velut, ad res medicas; nihil enim prohibet, aliquem et audaciam et rectam rationem habere circa res medicas; attamen ne sic quidem fortis est hoc cum illo habens. Neque enim ad di-

ρον αὐτῶν ἑκάτερον δεῖ λέγεσθαι οὔτε πρὸς ταὐτὸν τὸ τυχόν, ἀλλὰ πρὸς τὸ τῆς ἀνδρίας τέλος, οἷον πρὸς τοὺς πολεμικοὺς κινδύνους ἢ εἴ τι μᾶλλον τούτου τέλος.

20. Ἔνια δὲ τῶν οὕτως ἀποδιδομένων οὐδαμῶς ὑπὸ τὴν εἰρημένην πίπτει διαίρεσιν, οἷον εἰ ἡ ὀργὴ λύπη μεθ' ὑπολήψεως τοῦ ὀλιγωρεῖσθαι. Ὅτι γὰρ διὰ τὴν ὑπόληψιν τὴν τοιαύτην ἡ λύπη γίνεται, τοῦτο βούλεται δηλοῦν· τὸ δὲ διὰ τόδε γίνεσθαί τι οὐκ ἔστι ταὐτὸν τῷ μετὰ τούτου τόδ' εἶναι κατ' οὐδένα τῶν εἰρημένων τρόπων.

versum quid utrumque eorum referri debet, neque ad idem quodlibet, sed ad fortitudinis finem; veluti, ad belli pericula, aut si quid aliud magis, quam hoc, finis est.

20. Nonnulla autem eorum, quæ sic explicantur, sub dictam divisionem plane non cadunt; velut, si ira dolor est cum existimatione contemptus. Nam hoc vult declarare, ob talem existimationem gigni dolorem. Aliquid autem ob hoc gigni non est idem, atque esse hoc cum illo, secundum ullum eorum modorum, qui dicti sunt.

CAP. XIV.

De aliis locis.

Πάλιν εἰ τὴν τούτων σύνθεσιν εἴρηκε τὸ ὅλον, οἷον τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος σύνθεσιν ζῷον, πρῶτον μὲν σκοπεῖν εἰ μὴ εἴρηκε ποία σύνθεσις, καθάπερ εἰ σάρκα ὁριζόμενος ἢ ὀστοῦν τὴν πυρὸς καὶ γῆς καὶ ἀέρος εἶπε σύνθεσιν. Οὐ γὰρ ἀπόχρη τὸ σύνθεσιν εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ ποία τις προσδιοριστέον· οὐ γὰρ ὁπωσοῦν συντεθέντων τούτων σὰρξ γίνεται, ἀλλ' οὑτωσὶ μὲν συντεθέντων σάρξ, οὑτωσὶ δ' ὀστοῦν. Ἔοικε δ' οὐδ' εἶναι τὸ παράπαν συνθέσει ταὐτὸν οὐδέτερον τῶν εἰρημένων· συνθέσει μὲν γὰρ πάσῃ διάλυσις ἐναντίον, τῶν δ' εἰρημένων οὐδετέρῳ οὐδέν. Ἔτι εἰ ὁμοίως πιθανὸν πᾶν τὸ σύνθετον σύνθεσιν εἶναι ἢ μηδέν, τῶν δὲ ζῴων ἕκαστον σύνθετον ὂν μή ἐστι σύνθεσις, οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδὲν τῶν συνθέτων σύνθεσις ἂν εἴη.

2. Πάλιν εἰ ὁμοίως ἔν τινι πέφυκεν ὑπάρχειν τἀναντία, ὥρισται δὲ διὰ θατέρου, δῆλον ὅτι οὐχ ὥρισται. Εἰ δὲ μή, πλείους τοῦ αὐτοῦ συμβήσεται ὁρισμοὺς εἶναι· τί γὰρ μᾶλλον ὁ διὰ τούτου ἢ ὁ διὰ τοῦ ἑτέρου ὁρισάμενος εἴρηκεν, ἐπειδὴ ὁμοίως ἀμφότερα πέφυκε γίνεσθαι ἐν αὐτῷ; Τοιοῦτος δ' ὁ τῆς ψυχῆς ὅρος, εἰ ἔστιν οὐσία ἐπιστήμης δεκτική· ὁμοίως γὰρ καὶ ἀγνοίας ἐστὶ δεκτική.

3. Δεῖ δὲ καὶ ἐὰν μὴ πρὸς ὅλον ἔχῃ τις ἐπιχειρεῖν τὸν ὁρισμὸν διὰ τὸ μὴ γνώριμον εἶναι τὸ ὅλον, πρὸς τῶν μερῶν τι ἐπιχειρεῖν, ἐὰν ᾖ γνώριμον καὶ μὴ καλῶς ἀποδεδομένον φαίνηται· τοῦ γὰρ μέρους ἀναιρεθέντος, καὶ ὁ πᾶς ὁρισμὸς ἀναιρεῖται. (4) Ὅσοι τ' ἀσαφεῖς τῶν ὁρισμῶν, συνδιορθώσαντα καὶ συσχηματίσαντα πρὸς τὸ δηλοῦν τι καὶ ἔχειν ἐπιχείρημα, οὕτως ἐπισκοπεῖν· ἀναγκαῖον γὰρ τῷ ἀποκρινομένῳ ἢ δέχεσθαι τὸ ἐκλαμβανόμενον ὑπὸ τοῦ ἐρωτῶντος, ἢ αὐτὸν διασαφῆσαι τί ποτε τυγχάνει τὸ δηλούμενον ὑπὸ τοῦ λόγου. (5) Ἔτι καθάπερ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις νόμον εἰώθασιν ἐπεισφέρειν, κἂν ᾖ βελτίων ὁ ἐπεισφερόμενος, ἀναιροῦσι τὸν ἔμπροσθεν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ὁρισμῶν ποιητέον καὶ αὐτὸν ὁρισμὸν ἕτερον οἰστέον· ἐὰν γὰρ φαίνηται βελτίων καὶ μᾶλλον δηλῶν τὸ ὁριζόμενον, δῆλον ὅτι ἀνῃρημένος ἔσται ὁ κείμενος, ἐπειδὴ οὐκ εἰσὶ πλείους τοῦ αὐτοῦ ὁρισμοί.

6. Πρὸς ἅπαντας δὲ τοὺς ὁρισμοὺς οὐκ ἐλάχιστον στοιχεῖον τὸ πρὸς ἑαυτὸν εὐστόχως ὁρίσασθαι τὸ προ-

Rursus, si quis Totum dixerit esse horum compositionem; velut, animæ et corporis compositionem esse animal; primum quidem considerandum est, an non dixerit, qualis sit compositio, quemadmodum si carnem definiens, aut os, ignis et terræ et aeris compositionem esse dixerit. Non enim sufficit τὸ dicere, compositionem *esse*, sed etiam, qualis ea sit, insuper explicandum est. Non enim quomodocunque his compositis caro fit; sed hocce quidem modo compositis *fit* caro; illo vero os. Videtur autem neutrum eorum, quæ dixi, omnino esse idem, quod compositio. Nam omni compositioni dissolutio est contraria; neutri vero eorum, quæ dixi. Præterea, si æque probabile est, omne compositum esse compositionem, aut nihil; unumquodque autem animal, quum compositum sit, non est compositio; ne aliud quidem ullum compositum erit compositio.

2 Rursus, si natura in aliquo contraria æque inesse possint, definierit autem *aliquis* per alterum *tantum*; patet, eum non definiisse. Alioquin accidet, ut ejusdem plures sint definitiones. Quid enim amplius dixit, qui per hoc, quam qui per illud definivit, quum natura ambo in eodem æque inesse possint? Talis vero est animæ definitio, si quidem est substantia scientiæ capax; nam similiter etiam est ignorantiæ capax.

3. Oportet vero etiam, si quis adversus totam definitionem argumentari non possit propterea, quod Totum cognitum non sit, hunc adversus partem aliquam argumentari, si quæ sit nota, nec videatur recte tradita. Nam eversa parte, etiam tota definitio evertitur. (4) Quæcumque obscuræ sunt definitiones, eas corrigere primum et reformare debemus, ut clarum faciant aliquid et argumentorum copiam recipiant, atque ita demum considerare. Necessarium enim est, respondentem vel admittere, quod ab interrogante assumitur, vel ipsum patefacere, quid tandem sit id, quod definitione significatur. (5) Porro, quemadmodum in concionibus legem soliti sunt ferre, et, si melior sit ea, quæ lata est, abrogant priorem; sic in definitionibus quoque faciendum est, et afferenda est ipsi *de definitione disputanti* alia definitio; nam si hæc videatur melior esse, et magis declarare definitum, profecto eversa erit ea, quæ posita fuerat, quandoquidem non sunt plures ejusdem definitiones.

6. Ad omnes autem definitiones *impugnandas aut defendendas* non minimum elementum est, si quis secum

κείμενον ἢ καλῶς εἰρημένον ὅρον ἀναλαβεῖν· ἀνάγκη γάρ, ὥσπερ πρὸς παράδειγμα θεώμενον, τό τ' ἐλλεῖπον ὧν προσῆκεν ἔχειν τὸν ὁρισμὸν καὶ τὸ προσκείμενον περιέργως καθορᾶν, ὥστε μᾶλλον ἐπιχειρημάτων εὐπορεῖν. Τὰ μὲν οὖν περὶ τοὺς ὁρισμοὺς ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω.

ipse rem propositam scite definiat, aut recte traditam definitionem repetat. Nam necesse est, ut quasi ad exemplar respiciens et quid in definitione desideretur, et quid adjectum redundet, intelligat; quo major ipsi suppetat argumentorum copia. De iis igitur, quæ ad definitiones pertinent, hactenus dictum esto.

LIBER VII.

CAP. I.

De locis ad problema, utrum sit idem, an diversum.

Πότερον δὲ ταὐτὸν ἢ ἕτερον κατὰ τὸν κυριώτατον τῶν ῥηθέντων περὶ ταὐτοῦ τρόπων (ἐλέγετο δὲ κυριώτατα ταὐτὸν τὸ τῷ ἀριθμῷ ἕν), (2) σκοπεῖν ἔκ τε τῶν πτώσεων καὶ τῶν συστοίχων καὶ τῶν ἀντικειμένων. Εἰ γὰρ ἡ δικαιοσύνη ταὐτὸν τῇ ἀνδρίᾳ, καὶ ὁ δίκαιος τῷ ἀνδρείῳ καὶ τὸ δικαίως τῷ ἀνδρείως. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων· εἰ γὰρ τάδε ταὐτά, καὶ τὰ ἀντικείμενα τούτοις ταὐτὰ καθ' ὁποιανοῦν τῶν λεγομένων ἀντιθέσεων. Οὐδὲν γὰρ διαφέρει τὸ τούτῳ ἢ τούτῳ ἀντικείμενον λαβεῖν, ἐπειδὴ ταὐτόν ἐστιν. (3) Πάλιν ἐκ τῶν ποιητικῶν καὶ φθαρτικῶν καὶ γενέσεων καὶ φθορῶν καὶ ὅλως τῶν ὁμοίως ἐχόντων πρὸς ἑκάτερον· ὅσα γὰρ ἁπλῶς ταὐτά, καὶ αἱ γενέσεις αὐτῶν καὶ αἱ φθοραὶ αἱ αὐταί, καὶ τὰ ποιητικὰ καὶ φθαρτικά.

4. Σκοπεῖν δὲ καὶ ὧν θάτερον μάλιστα λέγεται ὁτιοῦν, εἰ καὶ θάτερον τῶν αὐτῶν τούτων κατὰ τὸ αὐτὸ μάλιστα λέγεται, καθάπερ Ξενοκράτης τὸν εὐδαίμονα βίον καὶ τὸν σπουδαῖον ἀποδείκνυσι τὸν αὐτόν, ἐπειδὴ πάντων τῶν βίων αἱρετώτατος ὁ σπουδαῖος καὶ ὁ εὐδαίμων· ἓν γὰρ τὸ αἱρετώτατον καὶ μέγιστον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων. (5) Δεῖ δ' ἑκάτερον ἓν ἀριθμῷ εἶναι τὸ λεγόμενον μέγιστον ἢ αἱρετώτατον. Εἰ δὲ μή, οὐκ ἔσται δεδειγμένον ὅτι ταὐτόν· οὐ γὰρ ἀναγκαῖον, εἰ ἀνδρειότατοι τῶν Ἑλλήνων Πελοποννήσιοι καὶ Λακεδαιμόνιοι, τοὺς αὐτοὺς εἶναι Πελοποννησίους Λακεδαιμονίοις, ἐπειδὴ οὐχ εἷς ἀριθμῷ Πελοποννήσιος οὐδὲ Λακεδαιμόνιος. Ἀλλὰ περιέχεσθαι μὲν τὸν ἕτερον ὑπὸ τοῦ ἑτέρου ἀναγκαῖον, καθάπερ οἱ Λακεδαιμόνιοι ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων. Εἰ δὲ μή, συμβήσεται ἀλλήλων εἶναι βελτίους, ἐὰν μὴ περιέχωνται οἱ ἕτεροι ὑπὸ τῶν ἑτέρων. Ἀναγκαῖον γὰρ τοὺς Πελοποννησίους βελτίους εἶναι τῶν Λακεδαιμονίων, εἴπερ μὴ περιέχονται οἱ ἕτεροι ὑπὸ τῶν ἑτέρων· πάντων γὰρ τῶν λοιπῶν εἰσὶ βελτίους. Ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους ἀνάγκη βελτίους εἶναι τῶν Πελοποννησίων· καὶ γὰρ καὶ οὗτοι πάντων τῶν λοιπῶν εἰσὶ βελτίους. Ὥστε ἀλλήλων βελτίους γίνονται. Δῆλον οὖν ὅτι ἓν ἀριθμῷ δεῖ εἶναι τὸ βέλτιστον καὶ μέγιστον λεγόμενον, εἰ μέλλει ὅτι ταὐτὸν ἀποδείκνυσθαι. Διὸ καὶ Ξενοκράτης οὐκ ἀποδείκνυσιν· οὐ γὰρ εἷς ἀριθμῷ ὁ εὐδαίμων οὐδ' ὁ σπουδαῖος βίος· ὥστ' οὐκ ἀναγ-

Utrum autem *id, de quo agitur,* idem sit, an diversum, secundum eum *modum,* qui inter modos supra de eodem expositos maxime est proprius (dicebatur autem maxime proprie Idem esse, quod est numero Unum), (2) *de eo* argumentandum est et ex casibus, et conjugatis, et oppositis. Nam si Justitia est idem quod fortitudo; etiam Justus *erit idem* quod fortis; et Juste *idem* quod fortiter. Similiter vero etiam in oppositis. Nam si hæc sunt eadem, etiam his opposita eadem erunt, quocumque tandem modo opponantur. Nihil enim interest, huic an illi contrarium sumatur; quoniam eadem sunt. (3) Rursus *argumentandum est* ex iis, quæ vim habent efficiendi et interimendi, ex ortu et interitu, et omnino ex iis, quæ æque se habent ad utrumque. Quæcumque enim simpliciter eadem sunt, eorum ortus quoque et interitus sunt iidem, nec non quæ efficiendi et interimendi vim habent.

4. Considerare vero etiam oportet, quorum alterum maxime dicitur quidvis, an et alterum horum ipsorum secundum idem maxime dicatur; quemadmodum Xenocrates beatam vitam et honestam eandem esse demonstrat, quandoquidem honesta vita et beata maxime una ex omnibus expetenda est; unum enim esse maxime expetendum et maximum. Quod in ceteris ejusdem generis similiter contingit. (5) Oportet autem utrumque idem numero esse, et id quod maximum, vel etiam id, quod maxime expetendum dicitur. Alioqui non probabitur, idem esse. Non enim necessarium est, si fortissimi Græcorum sunt Peloponnesii et Lacedæmonii, eosdem esse Peloponnesios et Lacedæmonios; quoniam non est unus numero Peloponnesius et Lacedæmonius; sed necessarium est, alterum sub altero contineri, quemadmodum Lacedæmonii sub Peloponnesiis *continentur.* Alioqui continget, ut, si alteri alteros non complectantur, meliores sint alteris alteri. Nam necesse est, Peloponnesios meliores esse Lacedæmoniis, si quidem non continentur alteri sub alteris; nam omnibus reliquis meliores sunt. Similiter vero etiam necesse est, Lacedæmonios meliores esse Peloponnesiis; nam hi quoque omnibus reliquis meliores sunt; quare alteri alteris præstantiores fiunt. Patet igitur, id, quod optimum et maximum dicitur, unum numero esse oportere, si futurum est ut *sic,* idem esse, doceatur. Propterea etiam Xenocrates non demonstrat; non enim unum numero est beata et honesta vita; quare non necesse est *beatam et honestam vitam* eandem esse, quoniam

καῖον τὸν αὐτὸν εἶναι, διότι ἄμφω αἱρετώτατοι, ἀλλὰ τὸν ἕτερον ὑπὸ τὸν ἕτερον.

6. Πάλιν σκοπεῖν εἰ ᾧ θάτερον ταὐτόν, καὶ θάτερον· εἰ γὰρ μὴ ἀμφότερα τῷ αὐτῷ ταὐτά, δῆλον ὅτι οὐδ' 5 ἀλλήλοις.

7. Ἔτι ἐκ τῶν τούτοις συμβεβηκότων, καὶ οἷς ταῦτα συμβέβηκεν, ἐπισκοπεῖν· ὅσα γὰρ θατέρῳ συμβέβηκε, καὶ θατέρῳ δεῖ συμβεβηκέναι, καὶ οἷς θάτερον αὐτῶν συμβέβηκε, καὶ θάτερον δεῖ συμβεβηκέναι. Εἰ δέ τι 10 τούτων διαφωνεῖ, δῆλον ὅτι οὐ ταὐτά.

8. Ὁρᾶν δὲ καὶ εἰ μὴ ἐν ἑνὶ γένει κατηγορίας ἀμφότερα, ἀλλὰ τὸ μὲν ποιὸν τὸ δὲ ποσὸν ἢ πρός τι δηλοῖ. (9) Πάλιν εἰ τὸ γένος ἑκατέρου μὴ ταὐτόν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἀγαθὸν τὸ δὲ κακόν, ἢ τὸ μὲν ἀρετὴ τὸ δ' ἐπιστήμη. 15 (10) Ἢ εἰ τὸ μὲν γένος ταὐτόν, αἱ διαφοραὶ δὲ μὴ αἱ αὐταὶ ἑκατέρου κατηγοροῦνται, ἀλλὰ τοῦ μὲν ὅτι θεωρητικὴ ἐπιστήμη, τοῦ δ' ὅτι πρακτική. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

11. Ἔτι ἐκ τοῦ μᾶλλον, εἰ τὸ μὲν δέχεται τὸ μᾶλλον 20 τὸ δὲ μή, ἢ εἰ ἄμφω μὲν δέχεται, μὴ ἅμα δέ, καθάπερ ὁ μᾶλλον ἐρῶν οὐ μᾶλλον ἐπιθυμεῖ τῆς συνουσίας, ὥστ' οὐ ταὐτὸν ἔρως καὶ ἐπιθυμία συνουσίας.

12. Ἔτι ἐκ τῆς προσθέσεως, εἰ τῷ αὐτῷ ἑκάτερον προστιθέμενον μὴ ποιεῖ τὸ ὅλον ταὐτόν. (13) Ἢ εἰ 25 τοῦ αὐτοῦ ἀφ' ἑκατέρου ἀφαιρεθέντος τὸ λοιπὸν ἕτερον, οἷον εἰ διπλάσιον ἡμίσεος καὶ πολλαπλάσιον ἡμίσεος ταὐτὸν ἔφησεν εἶναι. Ἀφαιρεθέντος γὰρ ἀφ' ἑκατέρου τοῦ ἡμίσεος τὰ λοιπὰ ταὐτὸν ἔδει δηλοῦν, οὐ δηλοῖ δέ· τὸ γὰρ διπλάσιον καὶ πολλαπλάσιον οὐ ταὐτὸν δηλοῖ.

30 14. Σκοπεῖν δὲ μὴ μόνον εἰ ἤδη τι συμβαίνει ἀδύνατον διὰ τῆς θέσεως, ἀλλὰ καὶ εἰ δυνατὸν ἐξ ὑποθέσεως ὑπάρξαι, καθάπερ τοῖς τὸ κενὸν καὶ τὸ πλῆρες ἀέρος ταὐτὸν φάσκουσιν. Δῆλον γὰρ ὅτι ἐὰν ἐξέλθῃ ὁ ἀήρ, κενὸν μὲν οὐχ ἧσσον ἀλλὰ μᾶλλον ἔσται, πλῆρες δ' ἀέρος 35 οὐκέτι ἔσται. Ὥστε ὑποτεθέντος τινὸς εἴτε ψευδοῦς εἴτ' ἀληθοῦς (οὐδὲν γὰρ διαφέρει), τὸ μὲν ἕτερον ἀναιρεῖται αὐτῶν, τὸ δ' ἕτερον οὔ. Ὥστ' οὐ ταὐτόν.

15. Καθόλου δ' εἰπεῖν, ἐκ τῶν ὁπωσοῦν ἑκατέρου κατηγορουμένων, καὶ ὧν ταῦτα κατηγορεῖται, σκοπεῖν 40 εἴ που διαφωνεῖ· ὅσα γὰρ θατέρου κατηγορεῖται, καὶ θατέρου κατηγορεῖσθαι δεῖ, καὶ ὧν θάτερον κατηγορεῖται, καὶ θάτερον κατηγορεῖσθαι δεῖ.

16. Ἔτι ἐπεὶ πολλαχῶς ταὐτὸν λέγεται, σκοπεῖν εἰ καὶ καθ' ἕτερόν τινα τρόπον ταὐτά ἐστιν· τὰ γὰρ εἴδει 45 ἢ γένει ταὐτὰ ἢ οὐκ ἀνάγκη ἢ οὐκ ἐνδέχεται ἀριθμῷ ταὐτὰ εἶναι. Ἐπισκοποῦμεν δὲ πότερον οὕτω ταὐτὰ ἢ οὐχ οὕτως.

17. Ἔτι εἰ δυνατὸν θάτερον ἄνευ θατέρου εἶναι· οὐ γὰρ ἂν εἴη ταὐτόν.

50 Οἱ μὲν οὖν πρὸς ταὐτὸν τόποι τοσοῦτοι λέγονται. (18) Δῆλον δ' ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι ἅπαντες οἱ πρὸς ταὐτὸν ἀνασκευαστικοὶ τόποι καὶ πρὸς ὅρον χρήσιμοι, καθάπερ ἔμπροσθεν εἴρηται· εἰ γὰρ μὴ ταὐτὸν δηλοῖ τό τ' ὄνομα καὶ ὁ λόγος, δῆλον ὅτι οὐκ ἂν εἴη ὁρισμὸς

ambæ sint maxime expetendæ; sed alteram sub altera contineri.

6. Rursus considerandum est, an, *duobus propositis*, si aliquid *tertium* et unum eorum idem sunt, etiam id *tertium* et alterum eorum idem sint. Nisi enim ambo *proposita* idem valent cum eodem illo *tertio*, manifestum est, ipsa eadem non esse.

7. Porro, ex horum accidentibus, et ex iis, quibus hæc accidunt, argumentandum est. Quæcumque enim uni acciderunt, ea etiam alteri accidere oportet; et quibus unum illorum accidit, iis etiam alterum accidere oportet. Si autem horum aliquid discrepat, patet, non esse eadem.

8. Videre autem etiam *oportet*, an non in uno categoriæ genere ambo *sint;* sed hoc quidem Quale; illud vero Quantum, aut Relatum significet. (9) Rursus, an genus utriusque non sit idem; sed hoc quidem bonum, illud vero malum; aut hoc quidem virtus, illud vero scientia. (10) Vel, an idem genus quidem, non vero eædem differentiæ de utroque prædicentur; sed de hoc quidem, esse scientiam contemplativam; de illo vero, esse *scientiam* practicam. Similis vero etiam est ratio ceterorum.

11. Porro *argumentandum est* ex majori, an hoc quidem recipiat τὸ magis, illud vero non item; aut an ambo recipiant quidem, non vero simul. Quemadmodum magis amans non magis cupit concubitum; quare non idem erunt amor et cupiditas concubitus.

12. Porro, ex adjectione, si utrumque eidem adjectum non efficit idem Totum. (13) Vel, si eodem ab utroque detracto, reliquum diversum est. Velut, si quis dixerit, duplum simpli, et multiplum simpli idem esse. Nam detracto ab utroque simplo, reliqua idem declarare debebant; non declarant tamen; duplum enim et multiplum non idem declarant.

14. Considerare vero non solum oportet, an jam aliquid impossibile accidat propter thesin, sed etiam, an esse possit per hypothesin; quemadmodum *accidit* dicentibus, Inane et aeris plenum idem esse. Nam manifestum est, si aer exierit, Inane quidem non minus, sed majus fore; Plenum vero aeris non amplius fore. Quare, supposito aliquo, sive falso, sive vero (nihil enim refert), alterum quidem eorum tollitur; alterum vero non item: quare non idem sunt.

15. Ut autem universaliter dicam, ex iis, quæ quomodocumque de utroque prædicantur, et de quibus hæc prædicantur, argumentandum est, si alicubi discrepant; nam quæcumque de uno prædicantur, ea etiam de altero prædicari debent; et de quibus unum prædicatur, de iis etiam alterum prædicari debet.

16. Porro, quia multis modis τὸ Idem dicitur, considerandum est, an secundum alium quendam modum *proposita* eadem sint. Nam quæ specie, aut genere, eadem sunt, aut non necesse est aut non contingit numero eadem esse. Considerabimus autem, utrum ita sint eadem, an non ita.

17. Porro, an possit alterum sine altero esse. Sic enim Idem non erunt.

[II.] Loci igitur ad τὸ Idem pertinentes tot dicuntur. (18) Patet autem ex dictis, omnes locos ad τὸ Idem pertinentes et vim evertendi habentes etiam ad definitionem *refellendam* utiles esse, quemadmodum antea dictum est. Nisi enim idem declarent et nomen et oratio, manifestum

ὁ ἀποδοθεὶς λόγος. (19) Τῶν δὲ κατασκευαστικῶν τόπων οὐδεὶς χρήσιμος πρὸς ὅρον· οὐ γὰρ ἀπόχρη δεῖξαι ταὐτὸν τὸ ὑπὸ τὸν λόγον καὶ τοὔνομα πρὸς τὸ κατασκευάσαι ὅτι ὁρισμός, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα πάντα δεῖ
5 ἔχειν τὰ παρηγγελμένα τὸν ὁρισμόν. Ἀναιρεῖν μὲν οὖν ὅρον οὕτως καὶ διὰ τούτων ἀεὶ πειρατέον.

est, propositam orationem non esse definitionem. (19) Locorum autem ad confirmandum valentium nullus ad definitionem utilis est. Non enim sufficit ut probes, idem esse, quod orationi et nomini subjectum est, ad definitionem confirmandam; sed et cetera omnia, quæ præcepta sunt, definitionem habere oportet. Refellere igitur definitionem hoc modo, et ex his, semper tentandum est.

CAP. II. [III.]

De locis ad definitionem confirmandam.

Ἐὰν δὲ κατασκευάζειν βουλώμεθα, πρῶτον μὲν εἰδέναι δεῖ ὅτι οὐδεὶς ἢ ὀλίγοι τῶν διαλεγομένων ὅρον συλλογίζονται, ἀλλὰ πάντες ἀρχὴν τὸ τοιοῦτον λαμ-
10 βάνουσιν, οἷον οἵ τε περὶ γεωμετρίαν καὶ ἀριθμοὺς καὶ τὰς ἄλλας τὰς τοιαύτας μαθήσεις. (2) Εἶθ' ὅτι δι' ἀκριβείας μὲν ἄλλης ἐστὶ πραγματείας ἀποδοῦναι καὶ τί ἐστιν ὅρος καὶ πῶς ὁρίζεσθαι δεῖ, νῦν δ' ὅσον ἱκανὸν πρὸς τὴν παροῦσαν χρείαν, ὥστε τοσοῦτον μόνον λε-
15 κτέον ὅτι δυνατὸν γενέσθαι ὁρισμοῦ καὶ τοῦ τί ἦν εἶναι συλλογισμόν. Εἰ γάρ ἐστιν ὅρος λόγος ὁ τὸ τί ἦν εἶναι τῷ πράγματι δηλῶν, καὶ δεῖ τὰ ἐν τῷ ὅρῳ κατηγορούμενα καὶ ἐν τῷ τί ἐστι τοῦ πράγματος μόνα κατηγορεῖσθαι, κατηγορεῖται δ' ἐν τῷ τί ἐστι τὰ γένη καὶ αἱ διαφοραί,
20 φανερὸν ὡς εἴ τις λάβοι ταῦτα μόνον ἐν τῷ τί ἐστι τοῦ πράγματος κατηγορεῖσθαι, ὅτι ὁ ταῦτα ἔχων λόγος ὅρος ἐξ ἀνάγκης ἂν εἴη· οὐ γὰρ ἐνδέχεται ἕτερον εἶναι ὅρον, ἐπειδὴ οὐδὲν ἕτερον ἐν τῷ τί ἐστι τοῦ πράγματος κατηγορεῖται.
25 Ὅτι μὲν οὖν ἐγχωρεῖ συλλογισμὸν ὅρου γενέσθαι, φανερόν· (3) ἐκ τίνων δὲ δεῖ κατασκευάζειν, διώρισται μὲν ἐν ἑτέροις ἀκριβέστερον, πρὸς δὲ τὴν προκειμένην μέθοδον οἱ αὐτοὶ τόποι χρήσιμοι. (4) Σκεπτέον γὰρ ἐπὶ τῶν ἐναντίων καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀντικειμένων, καὶ
30 ὅλους τοὺς λόγους καὶ κατὰ μέρος ἐπισκοποῦντα· (5) εἰ γὰρ ὁ ἀντικείμενος τοῦ ἀντικειμένου, καὶ τὸν εἰρημένον τοῦ προκειμένου ἀνάγκη εἶναι. Ἐπεὶ δὲ τῶν ἐναντίων πλείους συμπλοκαί, ληπτέον τῶν ἐναντίων, ὁποίου ἂν μάλιστα φανῇ ὁ ἐναντίος ὁρισμός. Ὅλους μὲν οὖν
35 τοὺς λόγους καθάπερ εἴρηται σκεπτέον, (6) κατὰ μέρος δ' ὧδε. Πρῶτον μὲν οὖν ὅτι τὸ ἀποδοθὲν γένος ὀρθῶς ἀποδέδοται. Εἰ γὰρ τὸ ἐναντίον ἐν τῷ ἐναντίῳ, τὸ δὲ προκείμενον μή ἐστιν ἐν τῷ αὐτῷ, δῆλον ὅτι ἐν τῷ ἐναντίῳ ἂν εἴη, ἐπειδὴ ἀνάγκη τὰ ἐναντία ἐν τῷ αὐτῷ
40 ἢ ἐν τοῖς ἐναντίοις γένεσιν εἶναι. Καὶ τὰς διαφορὰς δὲ τὰς ἐναντίας τῶν ἐναντίων ἀξιοῦμεν κατηγορεῖσθαι, καθάπερ λευκοῦ καὶ μέλανος· τὸ μὲν γὰρ διακριτικὸν τὸ δὲ συγκριτικὸν ὄψεως. Ὥστ' εἰ τοῦ ἐναντίου αἱ ἐναντίαι κατηγοροῦνται, τοῦ προκειμένου αἱ ἀποδοθεῖσαι κατη-
45 γοροῖντ' ἄν. Ὥστ' ἐπεὶ καὶ τὸ γένος καὶ αἱ διαφοραὶ ὀρθῶς ἀποδέδονται, δῆλον ὅτι ὁρισμὸς ἂν εἴη ὁ ἀποδοθείς. (7) Ἢ οὐκ ἀναγκαῖον τῶν ἐναντίων τὰς ἐναντίας διαφορὰς κατηγορεῖσθαι, ἂν μὴ ἐν τῷ αὐτῷ γένει ᾖ τὰ ἐναντία· ὧν δὲ τὰ γένη ἐναντία, οὐδὲν κωλύει τὴν αὐτὴν
50 διαφορὰν κατ' ἀμφοῖν λέγεσθαι, οἷον κατὰ δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας· τὸ μὲν γὰρ ἀρετὴ τὸ δὲ κακία ψυχῆς, ὥστε

Quodsi autem confirmare velimus, primum quidem scire oportet, neminem, aut paucos disserentium, definitionem syllogismo concludere, sed omnes eam pro principio sumere; sicut *faciunt* circa geometriam, et arithmeticen, et ceteras hujusmodi doctrinas occupati. (2) Deinde *sciendum est*, alius esse tractationis exquisite exponere, et, quid sit definitio, et, quomodo definire oporteat: nunc vero, quod in usum præsentem sufficit, hoc tantum dicendum est, fieri posse, ut definitio et essentia rei syllogismo concludantur; nam si definitio est oratio, quid sit res, declarans, et oportet prædicata in definitione etiam ratione ejus quid est solummodo de re prædicari; (prædicantur autem ratione ejus quid est genera et differentiæ;) manifestum est, si quis sumpserit ea tantummodo, quæ ratione ejus quid est de re prædicantur, orationem hæc continentem necessario definitionem esse; non enim fieri potest, ut alia sit definitio rei; quum nihil aliud ratione ejus quid est de re prædicetur.

Definitionem igitur syllogismo concludi posse, perspicuum est. (3) Ex quibus autem oporteat *eam* construere, expositum est subtilius in aliis *libris*; ad propositam vero methodum utiles sunt loci iidem. (4) Elicienda enim sunt argumenta ex contrariis, et ceteris oppositis, sive totas definitiones, sive singulas *alicujus definitionis* partes spectemus. (5) Nam si opposita definitio oppositæ *rei* est; etiam dictam *definitionem* propositæ *rei* esse necesse est. Quoniam autem contrariorum plures sunt conjunctiones, sumenda est ex contrariis ea, quæ maxime videri possit contraria definitio. Totæ igitur orationes, quemadmodum dictum est, considerandæ sunt. (6) Per partes autem sic. Primum quidem *ostendendum est*, genus traditum recte traditum esse. Nam si contrarium est in contrario genere, propositum autem non in eodem est; patet, esse hoc in contrario; quandoquidem necesse est, contraria aut in eodem genere, aut in contrariis generibus esse. Differentias autem contrarias de contrariis quoque prædicari censemus, ut de albo et nigro; nam hoc quidem vim habet dissipandi, illud vero colligendi adspectum. Quare, si de contrario contrariæ *differentiæ* prædicantur, certe de proposito traditæ *differentiæ* prædicabuntur. Igitur, quum et genus et differentiæ recte traditæ fuerint, manifestum est, traditam *orationem* esse definitionem. (7) Aut non necessarium est, de contrariis contrarias differentias prædicari, nisi in eodem genere contraria sint; quorum autem genera sunt contraria, nihil prohibet, de ambobus eandem differentiam dici; velut, de justitia et injustitia; nam illa quidem

τὸ ψυχῆς διαφορὰ ἐν ἀμφοῖν λέγεται, ἐπειδὴ καὶ σώματός ἐστιν ἀρετὴ καὶ κακία. (8) Ἀλλ' οὖν τοῦτό γ' ἀληθές, ὅτι τῶν ἐναντίων ἢ ἐναντίαι ἢ αἱ αὐταὶ διαφοραί εἰσιν. Εἰ οὖν τοῦ ἐναντίου ἡ ἐναντία κατηγορεῖται, τούτου δὲ μή, δῆλον ὅτι ἡ εἰρημένη τούτου ἂν κατηγοροῖτο. (9) Καθόλου δ' εἰπεῖν, ἐπεὶ ὁ ὁρισμός ἐστιν ἐκ γένους καὶ διαφορῶν, ἂν ὁ τοῦ ἐναντίου ὁρισμὸς φανερὸς ᾖ, καὶ ὁ τοῦ προκειμένου ὁρισμὸς φανερὸς ἔσται. Ἐπεὶ γὰρ τὸ ἐναντίον ἐν τῷ αὐτῷ γένει ἢ ἐν τῷ ἐναντίῳ, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ διαφοραὶ ἢ ἐναντίαι τῶν ἐναντίων ἢ αἱ αὐταὶ κατηγοροῦνται, δῆλον ὅτι τοῦ προκειμένου ἤτοι τὸ αὐτὸ γένος ἂν κατηγοροῖτο ὅπερ καὶ τοῦ ἐναντίου, αἱ δὲ διαφοραὶ ἐναντίαι, ἢ ἅπασαι ἢ τινές, αἱ δὲ λοιπαὶ αἱ αὐταί· ἢ ἀνάπαλιν αἱ μὲν διαφοραὶ αἱ αὐταί, τὰ δὲ γένη ἐναντία· ἢ ἄμφω ἐναντία, καὶ τὰ γένη καὶ αἱ διαφοραί. Ἀμφότερα γὰρ ταὐτὰ εἶναι οὐκ ἐνδέχεται· εἰ δὲ μή, ὁ αὐτὸς ὁρισμὸς τῶν ἐναντίων ἔσται.

10. Ἔτι ἐκ τῶν πτώσεων καὶ τῶν συστοίχων· ἀνάγκη γὰρ ἀκολουθεῖν τὰ γένη τοῖς γένεσι καὶ τοὺς ὅρους τοῖς ὅροις. Οἷον εἰ ἡ λήθη ἐστὶν ἀποβολὴ ἐπιστήμης, καὶ τὸ ἐπιλανθάνεσθαι ἀποβάλλειν ἐπιστήμην ἔσται καὶ τὸ ἐπιλελῆσθαι ἀποβεβληκέναι ἐπιστήμην. Ἑνὸς οὖν ὁποιουοῦν τῶν εἰρημένων ὁμολογηθέντος ἀνάγκη καὶ τὰ λοιπὰ ὁμολογεῖσθαι. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ ἡ φθορὰ διάλυσις οὐσίας, καὶ τὸ φθείρεσθαι διαλύεσθαι οὐσίαν καὶ τὸ φθαρτικῶς διαλυτικῶς, εἴ τε τὸ φθαρτικὸν διαλυτικὸν οὐσίας, καὶ ἡ φθορὰ διάλυσις οὐσίας. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ὥσθ' ἑνὸς ὁποιουοῦν ληφθέντος καὶ τὰ λοιπὰ πάντα ὁμολογεῖται.

11. Καὶ ἐκ τῶν ὁμοίως δ' ἐχόντων πρὸς ἄλληλα. Εἰ γὰρ τὸ ὑγιεινὸν ποιητικὸν ὑγιείας, καὶ τὸ εὐεκτικὸν ποιητικὸν εὐεξίας ἔσται καὶ τὸ ὠφέλιμον ποιητικὸν ἀγαθοῦ. Ὁμοίως γὰρ ἕκαστον τῶν εἰρημένων πρὸς τὸ οἰκεῖον τέλος ἔχει, ὥστ' εἰ ἑνὸς αὐτῶν ὁ ὁρισμός ἐστι τὸ ποιητικὸν εἶναι τοῦ τέλους, καὶ τῶν λοιπῶν ἑκάστου οὗτος ἂν εἴη ὁρισμός.

12. Ἔτι ἐκ τοῦ μᾶλλον καὶ τοῦ ὁμοίως, ὁσαχῶς ἐνδέχεται κατασκευάσαι δύο πρὸς δύο συγκρίνοντα, οἷον εἰ μᾶλλον ὅδε τοῦδε ἢ ὅδε τοῦδε ὁρισμός, ὁ δὲ ἧττον ὁρισμός, καὶ ὁ μᾶλλον. Καὶ εἰ ὁμοίως ὅδε τοῦδε καὶ ὅδε τοῦδε, εἰ ὁ ἕτερος τοῦ ἑτέρου, καὶ ὁ λοιπὸς τοῦ λοιποῦ. (13) Ἑνὸς δ' ὁρισμοῦ πρὸς δύο συγκρινομένου, ἢ δύο ὁρισμῶν πρὸς ἕνα, οὐδὲν χρήσιμος ἡ ἐκ τοῦ μᾶλλον ἐπίσκεψις· οὔτε γὰρ ἕνα δυοῖν οὔτε δύο τοῦ αὐτοῦ ὅρους δυνατόν ἐστιν εἶναι.

virtus, hæc vero vitium animæ est. Quapropter τὸ Animæ differentia, de ambobus dicitur; quoniam corporis quoque est virtus et vitium (8) At certe hoc verum est, contrariorum vel contrarias vel easdem differentias esse. Si ergo de contrario contraria *differentia* prædicatur, de hoc vero non item; patet, dictam *differentiam* de hoc prædicari. (9) Ut autem universaliter dicam, quum definitio constet ex genere et differentiis, si contrarii definitio perspicua sit, etiam propositi definitio perspicua erit. Quum enim contrarium *vel* in eodem genere, vel in contrario sit; similiter vero etiam differentiæ vel contrariæ de contrariis, vel eædem prædicantur: manifestum est, de proposito vel idem genus prædicari, quod etiam de contrario *prædicatur*; differentias vero contrarias aut omnes, aut nonnullas; reliquas autem *esse* easdem; vel contra differentias quidem easdem *prædicari*, genera autem contraria; vel utraque contraria, tam genera quam differentias. Utraque enim eadem esse non possunt; alioqui eadem erit definitio contrariorum.

10. Porro *argumentandum est* ex casibus, et conjugatis. Nam necesse est, genera consequentia esse generibus, et definitiones definitionibus. Velut, si oblivio est amissio scientiæ; etiam oblivisci erit amittere scientiam; et oblitum esse scientiam amisisse. Uno igitur aliquo eorum, quæ dixi, concesso, necesse est, etiam reliqua concedi. Similiter vero etiam, si interitus est dissolutio essentiæ; etiam interimere erit dissolvere essentiam, et quod vim habet interimendi, habebit vim dissolvendi; et, si id, quod vim habet interimendi, vim habet dissolvendi essentiam; etiam interitus erit essentiæ dissolutio. Similis vero etiam est ceterorum ratio. Quare, uno aliquo sumpto, etiam omnia reliqua conceduntur.

11. Etiam ex iis, quæ se similiter inter se habent, *argumentandum est.* Nam si salubre habet vim efficiendi sanitatem; etiam quod valet ad firmam corporis constitutionem, habebit vim eam efficiendi; et utile habebit vim efficiendi bonum. Nam similiter unumquodque eorum, quæ dicta sunt, ad proprium finem se habet. Quare, si unius eorum definitio est habere vim efficiendi finem; etiam uniuscujusque reliquorum hæc erit definitio.

12. Præterea, *argumentandum est* ex eo, quod magis, et ex eo, quod æque est, quot modis licet confirmare, si quis duo cum duobus comparet. Velut, si magis hæc hujus, quam illa illius definitio est; quæ autem minus esse videtur, definitio est: etiam quæ magis *esse videtur*, *definitio erit.* Et si æque hæc hujus, et illa illius *definitio est;* si altera alterius *est:* etiam reliqua reliqui *erit.* (13) Quodsi una definitio cum duabus rebus, aut duæ definitiones cum una re conferantur, nullus argumentationis ex eo, quod magis est, usus erit; neque enim duarum rerum una definitio, neque duæ unius rei definitiones esse possunt.

CAP. III. [IV.]

De locorum modo expositorum utilitate omnino.

Εἰσὶ δὲ καὶ ἐπικαιρότατοι τῶν τόπων οἵ τε νῦν εἰρημένοι καὶ οἱ ἐκ τῶν συστοίχων καὶ οἱ ἐκ τῶν πτώσεων. Διὸ καὶ δεῖ μάλιστα κατέχειν καὶ προχείρους ἔχειν τούτους· χρησιμώτατοι γὰρ πρὸς πλεῖστα· καὶ τῶν ἄλλων δὲ τοὺς μάλιστα κοινούς· οὗτοι γὰρ ἐνεργότατοι τῶν λοιπῶν, οἷον τό τ' ἐπιβλέπειν ἐπὶ τὸ καθ' ἕκαστα,

Maxime autem apti ex omnibus sunt et loci modo expositi, et qui ex conjugatis et qui ex casibus sumuntur. Ideo etiam maxime nos oportet hos memoria tenere et in promptu habere; (utilissimi enim sunt ad *problemata* plurima;) ex ceteris vero maxime communes; nam hi inter reliquos sunt efficacissimi; velut ut respiciamus ad singularia, et in spe-

καὶ ἐπὶ τῶν εἰδῶν σκοπεῖν εἰ ἐφαρμόττει ὁ λόγος, ἐπειδὴ συνώνυμον τὸ εἶδος. Ἔστι δὲ χρήσιμον τὸ τοιοῦτον πρὸς τοὺς τιθεμένους ἰδέας εἶναι, καθάπερ πρότερον εἴρηται. Ἔτι εἰ μεταφέρων εἴρηκε τοὔνομα, ἢ αὐτὸ αὐτοῦ κατηγόρηκεν ὡς ἕτερον· καὶ εἴ τις ἄλλος κοινὸς καὶ ἐνεργὸς τῶν τόπων ἐστί, τούτῳ χρηστέον.

ciebus consideremus, an *his* conveniat definitio, quoniam species est synonyma; (est autem utilis hic locus adversus eos, qui ponunt, ideas esse, quemadmodum antea dictum est;) porro, *ut videamus*, an *aliquis* nomen per translationem dixerit; aut idem de se ipso prædicaverit, quasi diversum; et si quis alius communis et efficax locus est, ut hoc utamur.

CAP. IV. [V.]

De confirmatione et refutatione.

Ὅτι δὲ χαλεπώτερον κατασκευάζειν ἢ ἀνασκευάζειν ὅρον, ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα ῥηθησομένων φανερόν. Καὶ γὰρ ἰδεῖν αὐτὸν καὶ λαβεῖν παρὰ τῶν ἐρωτωμένων τὰς τοιαύτας προτάσεις οὐκ εὐπετές, οἷον ὅτι τῶν ἐν τῷ ἀποδοθέντι λόγῳ τὸ μὲν γένος τὸ δὲ διαφορά, καὶ ὅτι ἐν τῷ τί ἐστι τὸ γένος καὶ αἱ διαφοραὶ κατηγοροῦνται. Ἄνευ δὲ τούτων ἀδύνατον ὁρισμοῦ γενέσθαι συλλογισμόν· εἰ γάρ τινα καὶ ἄλλα ἐν τῷ τί ἐστι τοῦ πράγματος κατηγορεῖται, ἄδηλον πότερον ὁ ῥηθεὶς ἢ ἕτερος αὐτοῦ ὁρισμός ἐστιν, ἐπειδὴ ὁρισμός ἐστι λόγος ὁ τὸ τί ἦν σημαίνων. (2) Δῆλον δὲ καὶ ἐκ τῶνδε. Ῥᾷον γὰρ ἓν συμπεράνασθαι ἢ πολλά. Ἀναιροῦντι μὲν οὖν ἀπόχρη πρὸς ἕνα διαλεχθῆναι (ἓν γὰρ ὁποιονοῦν ἀνασκευάσαντες ἀνῃρηκότες ἐσόμεθα τὸν ὅρον), κατασκευάζοντι δὲ πάντα ἀνάγκη συμβιβάζειν ὅτι ὑπάρχει τὰ ἐν τῷ ὅρῳ. (3) Ἔτι κατασκευάζοντι μὲν καθόλου οἰστέον συλλογισμόν· δεῖ γὰρ κατὰ παντὸς οὗ τοὔνομα κατηγορεῖσθαι τὸν ὅρον, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις ἀντιστρέφειν, εἰ μέλλει ἴδιος εἶναι ὁ ἀποδοθεὶς ὅρος. Ἀνασκευάζοντα δ' οὐκέτι ἀνάγκη δεῖξαι τὸ καθόλου· ἀπόχρη γὰρ τὸ δεῖξαι ὅτι οὐκ ἀληθεύεται περί τινος τῶν ὑπὸ τοὔνομα ὁ λόγος. Εἴ τε καὶ καθόλου δέοι ἀνασκευάσαι, οὐδ' ὣς τὸ ἀντιστρέφειν ἀναγκαῖον ἐπὶ τοῦ ἀνασκευάζειν· ἀπόχρη γὰρ ἀνασκευάζοντι καθόλου τὸ δεῖξαι ὅτι κατά τινος ὧν τοὔνομα κατηγορεῖται ὁ λόγος οὐ κατηγορεῖται. Τὸ δ' ἀνάπαλιν οὐκ ἀναγκαῖον πρὸς τὸ δεῖξαι, ὅτι καθ' ὧν ὁ λόγος μὴ κατηγορεῖται τοὔνομα κατηγορεῖται. (4) Ἔτι εἰ καὶ παντὶ ὑπάρχει τῷ ὑπὸ τοὔνομα, μὴ μόνῳ δέ, ἀνῃρημένος γίνεται ὁ ὁρισμός.

5. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τὸ ἴδιον καὶ τὸ γένος ἔχει· ἐν ἀμφοτέροις γὰρ ἀνασκευάζειν ἢ κατασκευάζειν ῥᾷον. (6) Περὶ μὲν οὖν τοῦ ἰδίου φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων· ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν συμπλοκῇ τὸ ἴδιον ἀποδίδοται, ὥστ' ἀνασκευάζειν μὲν ἔστιν ἓν ἀνελόντα, κατασκευάζοντι δὲ ἀνάγκη πάντα συλλογίζεσθαι. (7) Σχεδὸν δὲ καὶ τὰ λοιπὰ πάντα, ὅσα πρὸς τὸν ὁρισμόν, καὶ πρὸς τὸ ἴδιον ἁρμόσει λέγεσθαι· παντί τε γὰρ δεῖ τῷ ὑπὸ τοὔνομα τὸν κατασκευάζοντα δεικνύναι ὅτι ὑπάρχει, ἀνασκευάζοντι δ' ἀπόχρη ἑνὶ δεῖξαι μὴ ὑπάρχον· εἴ τε καὶ παντὶ ὑπάρχει, μὴ μόνῳ δέ, καὶ οὕτως ἀνεσκευασμένον γίνεται, καθάπερ ἐπὶ τοῦ ὁρισμοῦ λέγεται. (8) Περὶ δὲ τοῦ γένους, ὅτι κατασκευάζειν μὲν ἀνάγκη μοναχῶς παντὶ δείξαντα ὑπάρχειν, ἀνασκευάζοντι δὲ διχῶς· καὶ γὰρ εἰ μηδενὶ καὶ εἴ τινι δέδεικται μὴ ὑπάρχον,

Difficilius autem confirmari, quam everti definitionem, ex iis, quæ deinceps dicentur, manifestum *fiet;* nam et ipsum *interrogantem* perspicere *ea, quæ ad justam definitionem pertinent*, et sumere ab iis, qui interrogantur, ejusmodi propositiones *ad justam definitionem idoneas*, haud facile est; velut, eorum, quæ tradita definitione *continentur*, hoc quidem esse genus, illud vero differentiam; et ratione ejus quid est genus et differentias prædicari. Sine his tamen impossibile est, definitionem syllogismo concludi. Nam si hæc et alia quædam ratione ejus quid est de re prædicantur, incertum est, eane, quæ dicta est, an altera sit ejus definitio; quoniam definitio est oratio, quid res sit, indicans. (2) Manifestum vero etiam est ex hisce. Facilius enim est, unum concludere, quam multa. Refellenti quidem sufficit contra unam *definitionis partem* disputare; nam si unam qualemcunque refutaverimus, eversa erit definitio. Confirmanti autem necesse est omnia congerere *ad probandum*, inesse ea, quæ in definitione *posita sunt.* (3) Præterea, confirmanti quidem universalis syllogismus afferendus est. Nam oportet de omni, de quo nomen *prædicatur*, definitionem prædicari, et insuper vicissim, de quo definitio, etiam nomen dici, si propria futura est definitio tradita. Refellentem vero non necesse est probare universale. Sufficit enim, si ostendatur, definitionem de aliquo eorum, quæ sub nomine *continentur*, non vere dici. Etiam si eum universaliter refellere oporteat, ne sic quidem in refutatione necessaria est reciprocatio. Nam sufficit, si universaliter refellens probat, de aliquo eorum, de quibus nomen prædicatur, definitionem non prædicari. Contra autem, non necesse est probare, *de iis*, de quibus definitio non prædicatur, neque nomen *prædicari.* (4) Porro, etiamsi omni insit id, quod sub nomine *continetur*, non soli tamen, eversa erit definitio.

5. Similis vero etiam est ratio proprii et generis. In utroque enim facilius est refellere, quam confirmare. (6) Quod proprium quidem attinet, manifestum hoc est ex dictis. Nam plerumque *verborum* conjunctione proprium explicatur. Itaque refellere licet uno *verbo* everso; confirmantem vero omnia syllogismo concludere necesse est. (7) Fere autem reliqua omnia, quæ ad definitionem *pertinent*, ad proprium etiam applicari possunt. Nam confirmantem probare oportet, omni, quod sub nomine *continetur*, convenire *orationem;* refellenti autem satis est ostendere, *eam* uni non convenire. Etiam, si vel omni convenit, non soli tamen, sic quoque eversa erit, quemadmodum et de definitione dicebatur. (8) Quoad genus autem *idem hinc apparet*, quia confirmantem quidem necesse est uno modo probare, omni *illud* convenire; quod tamen refelli potest duobus modis; nam et, si nulli, et, si alicui non inesse *illud*, probetur, eversum erit,

ἀνῄρηται τὸ ἐν ἀρχῇ. (9) Ἔτι κατασκευάζοντι μὲν οὐκ ἀπόχρη ὅτι ὑπάρχει δεῖξαι, ἀλλὰ καὶ διότι ὡς γένος ὑπάρχει δεικτέον· ἀνασκευάζοντι δ' ἱκανὸν τὸ δεῖξαι μὴ ὑπάρχον ἢ τινὶ ἢ μὴ παντί. (10) Ἔοικε 5 δ', ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ διαφθεῖραι τοῦ ποιῆσαι ῥᾷον, οὕτω καὶ ἐπὶ τούτων τὸ ἀνασκευάσαι τοῦ κατασκευάσαι.

11. Ἐπὶ δὲ τοῦ συμβεβηκότος τὸ μὲν καθόλου ῥᾷον ἀνασκευάζειν ἢ κατασκευάζειν· κατασκευάζοντι μὲν 10 γὰρ δεικτέον ὅτι παντί, ἀνασκευάζοντι δ' ἀπόχρη ἑνὶ δεῖξαι μὴ ὑπάρχον. Τὸ δ' ἐπὶ μέρους ἀνάπαλιν ῥᾷον κατασκευάσαι ἢ ἀνασκευάσαι· κατασκευάζοντι μὲν γὰρ ἀπόχρη δεῖξαι τινὶ ὑπάρχον, ἀνασκευάζοντι δὲ δεικτέον ὅτι οὐδενὶ ὑπάρχει.

15 12. Φανερὸν δὲ καὶ διότι πάντων ῥᾷστον ὅρον ἀνασκευάσαι· πλεῖστα γὰρ ἐν αὐτῷ τὰ δεδομένα πολλῶν εἰρημένων, ἐκ δὲ τῶν πλειόνων θᾶττον γίνεται συλλογισμός· εἰκὸς γὰρ ἐν τοῖς πολλοῖς μᾶλλον ἢ ἐν τοῖς ὀλίγοις ἁμάρτημα γίνεσθαι. (13) Ἔτι πρὸς μὲν ὅρον ἐνδέχεται καὶ 20 διὰ τῶν ἄλλων ἐπιχειρεῖν· εἴτε γὰρ μὴ ἴδιος ὁ λόγος, εἴτε μὴ γένος τὸ ἀποδοθέν, εἴτε μὴ ὑπάρχει τι τῶν ἐν τῷ λόγῳ, ἀνῃρημένος γίνεται ὁ ὁρισμός· πρὸς δὲ τἆλλα οὔτε τὰ ἐκ τῶν ὅρων οὔτε τἆλλα ἐνδέχεται πάντ' ἐπιχειρεῖν· μόνα γὰρ τὰ πρὸς τὸ συμβεβηκὸς κοινὰ πάντων τῶν εἰρημέ-25 νων ἐστίν. Ὑπάρχειν μὲν γὰρ δεῖ ἕκαστον τῶν εἰρημένων· εἰ δὲ μὴ ὡς ἴδιον ὑπάρχει τὸ γένος, οὐδέπω ἀνῄρηται τὸ γένος. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἴδιον οὐκ ἀναγκαῖον ὡς γένος, οὐδὲ τὸ συμβεβηκὸς ὡς γένος ἢ ἴδιον, ἀλλ' ὑπάρχειν μόνον. Ὥστ' οὐ δυνατὸν ἐκ τῶν ἑτέρων πρὸς τὰ 30 ἕτερα ἐπιχειρεῖν ἀλλ' ἢ ἐπὶ τοῦ ὁρισμοῦ. Δῆλον οὖν ὅτι ῥᾷστον πάντων ὅρον ἀναιρεῖν, (14) κατασκευάζειν δὲ χαλεπώτατον· ἐκεῖνά τε γὰρ δεῖ πάντα συλλογίσασθαι (καὶ γὰρ ὅτι ὑπάρχει τὰ εἰρημένα καὶ ὅτι γένος τὸ ἀποδοθὲν καὶ ὅτι ἴδιος ὁ λόγος), καὶ ἔτι παρὰ ταῦτα, ὅτι 35 δηλοῖ τὸ τί ἦν εἶναι ὁ λόγος, καὶ τοῦτο καλῶς δεῖ πεποιηκέναι.

15. Τῶν δ' ἄλλων τὸ ἴδιον μάλιστα τοιοῦτον· ἀναιρεῖν μὲν γὰρ ῥᾷον διὰ τὸ ἐκ πολλῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, κατασκευάζειν δὲ χαλεπώτατον, ὅτι τε πολλὰ δεῖ συμβι-40 βάσαι, καὶ πρὸς τούτῳ ὅτι μόνῳ ὑπάρχει καὶ ἀντικατηγορεῖται τοῦ πράγματος.

16. Ῥᾷστον δὲ πάντων κατασκευάσαι τὸ συμβεβηκός· ἐν μὲν γὰρ τοῖς ἄλλοις οὐ μόνον ὑπάρχον, ἀλλὰ καὶ ὅτι οὕτως ὑπάρχει, δεικτέον· ἐπὶ δὲ τοῦ συμβεβη-45 κότος, ὅτι ὑπάρχει μόνον, ἱκανὸν δεῖξαι. (17) Ἀνασκευάζειν δὲ χαλεπώτατον τὸ συμβεβηκός, ὅτι ἐλάχιστα ἐν αὐτῷ δέδοται· οὐ γὰρ προσσημαίνει ἐν τῷ συμβεβηκότι πῶς ὑπάρχει· ὥστ' ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων διχῶς ἔστιν ἀνελεῖν, ἢ δείξαντα ὅτι οὐχ ὑπάρχει ἢ ὅτι οὐχ οὕτως 50 ὑπάρχει, ἐπὶ δὲ τοῦ συμβεβηκότος οὐκ ἔστιν ἀνελεῖν ἀλλ' ἢ δείξαντα ὅτι οὐχ ὑπάρχει.

18. Οἱ μὲν οὖν τόποι δι' ὧν εὐπορήσομεν πρὸς ἕκαστα τῶν προβλημάτων ἐπιχειρεῖν, σχεδὸν ἱκανῶς ἐξηρίθμηνται.

quod initio *ut genus positum est*. (9) Porro confirmanti quidem non satis est demonstrare quod insit, sed etiam, quod ut genus insit, illi probandum est; refellenti vero satis est demonstrare quod aut cuidam non insit aut non omni *insit*. (10) Apparet autem, quemadmodum etiam in ceteris facilius est corrumpere quam efficere, sic etiam in his *facilius esse* refellere, quam confirmare.

11. In accidente vero universale quidem facilius est refellere, quam confirmare. Nam confirmanti ostendendum est, *accidens* omni inesse; refellenti vero sufficit, ut ostendat, uni non inesse. Contraria autem est ratio particularis; nam facilius est confirmare, quam refellere; confirmanti enim satis est ostendere, quod insit *particulare* alicui; refellenti vero probandum est, nulli *illud* inesse.

12. Manifestum vero etiam est, cur omnium facillimum sit, definitionem evertere; nam plurima in ea data sunt, quum multa dicta sint; ex pluribus autem citius fit syllogismus; nam patet in multis magis, quam in paucis, peccari. (13) Porro, ad definitionem *evertendam* per alia quoque argumentari licet; nam sive oratio non sit propria, sive id, quod traditum est, non sit genus, sive aliquod eorum, quæ in definitione posita sunt, non insit, evertitur definitio; ad alia vero *refutanda* neque ea, quæ ex definitionibus exsistunt, neque reliqua omnia licet argumentis impugnare; sola enim ad accidens pertinentia communia sunt omnibus quæ dicta sunt; nam unumquodque eorum, quæ dicta sunt, inesse debet. Quodsi autem genus non ut proprium insit, non ideo genus eversum est. Similiter vero etiam non necesse est, proprium ut genus inesse, neque accidens, ut genus aut proprium, sed inesse dumtaxat. Quare fieri non potest, ut ex aliis ad alia argumenta transferamus, nisi ad definitionem. Patet igitur, facillime omnium definitionem everti. (14) Confirmare autem *definitionem* difficillimum est; nam et ista omnia syllogismo concludere oportet; (nimirum inesse dicta *omnia*, et esse genus id, quod traditum est, et esse propriam orationem;) et præterea, orationem declarare, quid res sit; et omnia hæc recte egisse *oportet*.

15. Inter cetera vero proprium maxime tale est, *ut difficile confirmetur*. Nam facilius est illud evertere, quoniam ex multis *verbis* plerumque constat; difficillime autem confirmatur; quia multa oportet *nos* conjungere; et præterea *probare*, quod soli insit; et *quia* cum re reciprocari *oportet*.

16. Facillimum autem omnium est confirmare accidens. Nam cetera quidem non solum *rei* inesse, sed etiam sic inesse, probandum est; accidens vero inesse tantum probare sufficit. (17) Difficillimum autem est refellere accidens, quoniam paucissima in eo data sunt; non enim adsignificat *definiens* in accidente, quomodo insit. Quare cetera quidem duobus modis licet refellere, probando, vel *ea* non inesse, vel non sic inesse; accidens vero non licet evertere, nisi probetur, non inesse.

18. Loci igitur, ex quibus adversus singula problemata argumentorum copia nobis suppetet, fere sufficienter enumerati sunt.

LIBER VIII.

CAP. I.

De dispositione et interrogatione dialectica.

Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ τάξεως, καὶ πῶς δεῖ ἐρωτᾶν, λεκτέον. Δεῖ δὲ πρῶτον μὲν ἐρωτηματίζειν μέλλοντα τὸν τόπον εὑρεῖν ὅθεν ἐπιχειρητέον, δεύτερον δὲ ἐρωτηματίσαι καὶ τάξαι καθ' ἕκαστα πρὸς ἑαυτόν, τὸ δὲ λοιπὸν καὶ τρίτον εἰπεῖν ταῦτα ἤδη πρὸς ἕτερον. Μέχρι μὲν οὖν τοῦ εὑρεῖν τὸν τόπον ὁμοίως τοῦ φιλοσόφου καὶ τοῦ διαλεκτικοῦ ἡ σκέψις, τὸ δ' ἤδη ταῦτα τάττειν καὶ ἐρωτηματίζειν ἴδιον τοῦ διαλεκτικοῦ· πρὸς ἕτερον γὰρ πᾶν τὸ τοιοῦτον, τῷ δὲ φιλοσόφῳ καὶ ζητοῦντι καθ' ἑαυτὸν οὐδὲν μέλει, ἐὰν ἀληθῆ μὲν ᾖ καὶ γνώριμα δι' ὧν ὁ συλλογισμός, μὴ θῇ δ' αὐτὰ ὁ ἀποκρινόμενος διὰ τὸ σύνεγγυς εἶναι τοῦ ἐξ ἀρχῆς καὶ προορᾶν τὸ συμβησόμενον· ἀλλ' ἴσως κἂν σπουδάσειεν ὅτι μάλιστα γνώριμα καὶ σύνεγγυς εἶναι τὰ ἀξιώματα· ἐκ τούτων γὰρ οἱ ἐπιστημονικοὶ συλλογισμοί.

Τοὺς μὲν οὖν τόπους ὅθεν δεῖ λαμβάνειν, εἴρηται πρότερον· περὶ τάξεως δὲ καὶ τοῦ ἐρωτηματίσαι λεκτέον διελόμενον τὰς προτάσεις, ὅσαι ληπτέαι παρὰ τὰς ἀναγκαίας. Ἀναγκαῖαι δὲ λέγονται δι' ὧν ὁ συλλογισμὸς γίνεται. (2) Αἱ δὲ παρὰ ταύτας λαμβανόμεναι τέτταρές εἰσιν· ἢ γὰρ ἐπαγωγῆς χάριν τοῦ δοθῆναι τὸ καθόλου, ἢ εἰς ὄγκον τοῦ λόγου, ἢ πρὸς κρύψιν τοῦ συμπεράσματος, ἢ πρὸς τὸ σαφέστερον εἶναι τὸν λόγον. Παρὰ δὲ ταύτας οὐδεμίαν ληπτέον πρότασιν, ἀλλὰ διὰ τούτων αὔξειν καὶ ἐρωτηματίζειν πειρατέον. (3) Εἰσὶ δ' αἱ πρὸς κρύψιν ἀγῶνος χάριν· ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶσα ἡ τοιαύτη πραγματεία πρὸς ἕτερόν ἐστιν, ἀνάγκη καὶ ταύταις χρῆσθαι.

4. Τὰς μὲν οὖν ἀναγκαίας, δι' ὧν ὁ συλλογισμός, οὐκ εὐθὺς προτατέον, ἀλλ' ἀποστατέον ὅτι ἀνωτάτω, οἷον μὴ τῶν ἐναντίων ἀξιοῦντα τὴν αὐτὴν ἐπιστήμην, ἂν τοῦτο βούληται λαβεῖν, ἀλλὰ τῶν ἀντικειμένων· τεθέντος γὰρ τούτου, καὶ ὅτι τῶν ἐναντίων ἡ αὐτὴ συλλογιεῖται, ἐπειδὴ ἀντικείμενα τὰ ἐναντία. Ἂν δὲ μὴ τιθῇ, δι' ἐπαγωγῆς ληπτέον, προτείνοντα ἐπὶ τῶν κατὰ μέρος ἐναντίων. Ἢ γὰρ διὰ συλλογισμοῦ ἢ δι' ἐπαγωγῆς τὰς ἀναγκαίας ληπτέον, ἢ τὰς μὲν ἐπαγωγῇ τὰς δὲ συλλογισμῷ, ὅσαι δὲ λίαν προφανεῖς εἰσί, καὶ αὐτὰς προτείνοντα· ἀδηλότερόν τε γὰρ ἀεὶ ἐν τῇ ἀποστάσει καὶ τῇ ἐπαγωγῇ τὸ συμβησόμενον, καὶ ἅμα τὸ αὐτὰς τὰς χρησίμους προτεῖναι καὶ μὴ δυνάμενον ἐκείνως λαβεῖν ἕτοιμον. (5) Τὰς δὲ παρὰ ταύτας εἰρημένας ληπτέον μὲν τούτων χάριν, ἑκάστῃ δ' ὧδε χρηστέον, (6) ἐπάγοντα μὲν ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἐπὶ τὸ καθόλου καὶ τῶν γνωρίμων ἐπὶ τὰ ἄγνωστα· γνώριμα δὲ μᾶλλον τὰ κατὰ τὴν αἴσθησιν, ἢ ἁπλῶς ἢ τοῖς πολλοῖς. (7) Κρύπτοντα δὲ προσυλλογίζεσθαι δι' ὧν ὁ συλλογισμὸς τοῦ ἐξ ἀρχῆς

Post hæc vero de dispositione, et quomodo interrogare oporteat, dicendum est. Debet autem primo interrogaturus locum invenire, ex quo argumentetur; deinde interrogare et disponere singula ipse per se; postremo et tertio hæc jam in medium adversus alterum proferre. Ac loci quidem inventio æque ad philosophum et dialecticum pertinet. Hæc autem, *quæ inventa sunt*, disponere et interrogare proprium est dialectici; nam hoc omne fit adversus alterum; philosopho autem et secum inquirenti non curæ est, si vera sint et nota, e quibus efficitur syllogismus, nec tamen ea posuerit respondens propterea, quod propinqua sint *quæstioni* ab initio *propositæ*, et prævideat, quod eventurum est; quin imo fortasse *ille* dat operam, ut axiomata fiant maxime nota et problemati propinqua; nam ex his constant syllogismi, qui scientiam pariunt.

Locos quidem, unde argumenta sumere oportet, supra exposuimus; de dispositione vero et interrogatione nunc dicendum est, distinctis antea propositionibus, quæ præter necessarias sumendæ sunt. Necessariæ autem *propositiones* dicuntur, e quibus syllogismus conficitur. (2) Quæ autem præter has sumuntur, quattuor sunt: aut enim *sumuntur* inductionis causa, ut detur universale; aut ad amplificationem orationis; aut ad celandam conclusionem; aut ut magis perspicua sit oratio. Præter tales autem nulla sumenda est propositio, sed tentandum est, ut per eas amplificemus et interrogemus. (3) Quæ autem celandæ conclusionis causa sumuntur, ad exercitationem spectant. Sed quia totum hujus artis munus cum altero transigendum est, etiam illis uti necesse est.

4. Necessariæ quidem *propositiones*, e quibus syllogismus *conficitur*, non statim proferendæ sunt, sed recedendum est quam longissime. Utputa, si quis sumere velit postulando, contrariorum non esse eandem scientiam, sed *omnino* oppositorum; nam hoc posito, etiam, contrariorum esse eandem scientiam, concludet; quandoquidem contraria sub oppositis sunt. Quodsi autem *adversarius* non concedat, per inductionem sumendum est, propositis singulis contrariis. Aut enim per syllogismum, aut per inductionem necessariæ *propositiones* sumendæ sunt; aut aliæ quidem inductione, aliæ vero syllogismo; quæ autem valde perspicuæ sunt, illæ ipsæ proponendæ sunt. Nam obscurior semper est in recessu et inductione conclusio; atque simul eas, quæ utiles sunt, proponere, si quis sumere illo modo non possit, est maxime expeditum. (5) Quæ autem præter has dictas *necessarias propositiones* enumeratæ sunt, illæ harum causa sumendæ sunt; singulis vero ita utendum est. (6) Inducentem quidem *oportet* a singularibus ad universalia, et a notis ad ignota *progredi*. Notiora autem magis sunt sub sensum cadentia, sive simpliciter, sive vulgo. (7) Celantem autem *oportet* prosyllogismis probare *ea*, e quibus concludendum est, quod ab initio *propositum fuit*,

μέλλει γίνεσθαι, καὶ ταῦτα ὡς πλεῖστα. Εἴη δ' ἂν τοῦτο, εἴ τις μὴ μόνον τὰς ἀναγκαίας ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸς ταύτας χρησίμων τινὰ συλλογίζοιτο. (8) Ἔτι τὰ συμπεράσματα μὴ λέγειν, ἀλλ' ὕστερον ἀθρόα συλλογίζεσθαι· οὕτω γὰρ ἂν πορρωτάτω ἀποστήσειε τῆς ἐξ ἀρχῆς θέσεως. (9) Καθόλου δ' εἰπεῖν, οὕτω δεῖ ἐρωτᾶν τὸν κρυπτικῶς πυνθανόμενον, ὥστ' ἠρωτημένου τοῦ παντὸς λόγου καὶ εἰπόντος τὸ συμπέρασμα ζητεῖσθαι τὸ διὰ τί. Τοῦτο δ' ἔσται μάλιστα διὰ τοῦ λεχθέντος ἔμπροσθεν τρόπου· μόνου γὰρ τοῦ ἐσχάτου ῥηθέντος συμπεράσματος ἄδηλον πῶς συμβαίνει, διὰ τὸ μὴ προορᾶν τὸν ἀποκρινόμενον ἐκ τίνων συμβαίνει, μὴ διαρθρωθέντων τῶν πρότερον συλλογισμῶν. Ἥκιστα δ' ἂν διαρθροῖτο ὁ συλλογισμὸς τοῦ συμπεράσματος μὴ τὰ τούτου λήμματα ἡμῶν τιθέντων, ἀλλ' ἐκεῖνα ὑφ' ὧν ὁ συλλογισμὸς γίνεται.

10. Χρήσιμον δὲ καὶ τὸ μὴ συνεχῆ τὰ ἀξιώματα λαμβάνειν ἐξ ὧν οἱ συλλογισμοί, ἀλλ' ἐναλλὰξ τὸ πρὸς ἕτερον καὶ ἕτερον συμπέρασμα· τιθεμένων γὰρ τῶν οἰκείων παρ' ἄλληλα μᾶλλον τὸ συμβησόμενον ἐξ αὐτῶν προφανές.

11. Χρὴ δὲ καὶ ὁρισμῷ λαμβάνειν, ἐφ' ὧν ἐνδέχεται, τὴν καθόλου πρότασιν, μὴ ἐπ' αὐτῶν ἀλλ' ἐπὶ τῶν συστοίχων· παραλογίζονται γὰρ ἑαυτούς, ὅταν ἐπὶ συστοίχου ληφθῇ ὁ ὁρισμός, ὡς οὐ τὸ καθόλου συγχωροῦντες, οἷον εἰ δέοι λαβεῖν ὅτι ὁ ὀργιζόμενος ὀρέγεται τιμωρίας διὰ φαινομένην ὀλιγωρίαν, ληφθείη δ' ἡ ὀργὴ ὄρεξις εἶναι τιμωρίας διὰ φαινομένην ὀλιγωρίαν· δῆλον γὰρ ὅτι τούτου ληφθέντος ἔχοιμεν ἂν καθόλου ὃ προαιρούμεθα. Τοῖς δ' ἐπ' αὐτῶν προτείνουσι πολλάκις ἀνανεύειν συμβαίνει τὸν ἀποκρινόμενον διὰ τὸ μᾶλλον ἔχειν ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἔνστασιν, οἷον ὅτι ὁ ὀργιζόμενος οὐκ ὀρέγεται τιμωρίας· τοῖς γὰρ γονεῦσιν ὀργιζόμεθα μέν, οὐκ ὀρεγόμεθα δὲ τιμωρίας. Ἴσως μὲν οὖν οὐκ ἀληθὴς ἡ ἔνστασις· παρ' ἐνίων γὰρ ἱκανὴ τιμωρία τὸ λυπῆσαι μόνον καὶ ποιῆσαι μεταμέλεσθαι· οὐ μὴν ἀλλ' ἔχει τι πιθανὸν πρὸς τὸ μὴ δοκεῖν ἀλόγως ἀρνεῖσθαι τὸ προτεινόμενον. Ἐπὶ δὲ τοῦ τῆς ὀργῆς ὁρισμοῦ οὐχ ὁμοίως ῥᾴδιόν ἐστιν εὑρεῖν ἔνστασιν.

12. Ἔτι τὸ προτείνειν μὴ ὡς δι' αὐτὸ ἀλλ' ἄλλου χάριν προτείνοντα· εὐλαβοῦνται γὰρ τὰ πρὸς τὴν θέσιν χρήσιμα. (13) Ἁπλῶς δ' εἰπεῖν, ὅτι μάλιστα ποιεῖν ἄδηλον πότερον τὸ προτεινόμενον ἢ τὸ ἀντικείμενον βούλεται λαβεῖν· ἀδήλου γὰρ ὄντος τοῦ πρὸς τὸν λόγον χρησίμου μᾶλλον τὸ δοκοῦν αὐτοῖς τιθέασιν.

14. Ἔτι διὰ τῆς ὁμοιότητος πυνθάνεσθαι· καὶ γὰρ πιθανὸν καὶ λανθάνει μᾶλλον τὸ καθόλου. Οἷον ὅτι ὥσπερ ἐπιστήμη καὶ ἄγνοια τῶν ἐναντίων ἡ αὐτή, οὕτω καὶ αἴσθησις τῶν ἐναντίων ἡ αὐτή, ἢ ἀνάπαλιν, ἐπειδὴ αἴσθησις ἡ αὐτή, καὶ ἐπιστήμη. Τοῦτο δ' ἐστὶν ὅμοιον ἐπαγωγῇ, οὐ μὴν ταὐτόν γε· ἐκεῖ μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα τὸ καθόλου λαμβάνεται, ἐπὶ δὲ τῶν ὁμοίων οὐκ ἔστι τὸ λαμβανόμενον τὸ καθόλου, ὑφ' ὃ πάντα τὰ ὅμοιά ἐστιν.

atque hæc quam plurima. Fiet vero hoc, si quis non solum *propositiones* necessarias, sed aliquam etiam ex iis, quæ ad hasce utiles sunt, concludat. (8) Porro, conclusiones dicere non oportet, sed postea eas quasi per coacervationem omnes colligere syllogismo. Sic enim a primo proposito recedet *interrogans* longissime. (9) Ut autem universaliter dicam, celando percontantem sic oportet interrogare, ut, quum totam orationem interrogaverit, et enuntiata conclusione, requiratur, quæ causa sit. Hoc vero fiet maxime eo, quem antea diximus, modo. Nam sola ultima conclusione dicta, incertum erit, quomodo *illa* efficiatur, propterea quod respondens non prævideat, ex quibusnam colligatur, prioribus syllogismis non in membra digestis. Minime autem in sua membra syllogismus conclusionis digeratur, non ponentibus nobis hujus sumptiones, sed ea, ex quibus sumptiones illæ probantur.

10. Utile vero etiam est, non continenter propositiones sumere, ex quibus syllogismi *constant*, sed vicissim aliam et aliam efficere conclusionem. Si enim propria *alicujus conclusionis* juxta se ponuntur, magis, quid ex illis efficietur, apparet.

11. Oportet vero etiam, quantum fieri potest, definitione sumere universalem propositionem, non de ipsis, *de quibus agitur*, sed de conjugatis; falsa enim conclusione se ipsos capiunt *respondentes*, quum conjugati sumpta fuerit definitio, quasi universalem propositionem non concedant. Velut, si sumendum sit, iratum appetere ultionem, ob apparentem contemptum; (sumatur autem ira *ita definita:* appetitio ultionis ob apparentem contemptum). Nam patet, hoc sumpto, nos universale habituros esse, quod volumus. At si qui definitionem afferant eorum, de quibus agitur, sæpe fit, ut respondens abnuat, quod facilior sit in his occurrendi ratio. Velut, *si quis ponat*, non omnem iratum vindictam appetere; quia licet parentibus irascamur, vindictam tamen non appetimus. Fortasse autem hæc objectio non vera est; nam a quibusdam satis ultionis sumimus, si dolore tantum eos afficiamus, et curemus, ut eos pœniteat; verum enimvero habet aliquam vim persuadendi, ut non injuria propositio negata esse videatur. Sed adversus iræ definitionem non tam facile est objectionem invenire.

12. Porro, *sic* proponere *debemus*, quasi non propter id *de quo agitur*, sed alius causa proponamus. Nam *respondentes* ea declinant, quæ ad thesin *impugnandam* utilia sunt. (13) Ut autem simpliciter dicam, quammaxime incertum debet efficere *interrogans*, utrum id, quod proponitur, an oppositum sumere velit. Quum enim est obscurum, quid ad thesin impugnandam utile sit, magis, quod sibi ipsis videtur, ponunt.

14. Præterea, per similitudinis *collationem* interrogare *oportet*. Nam et vim habet ad persuadendum, et magis latet universale. Velut, quemadmodum scientia et ignorantia contrariorum eadem est, ita etiam sensum contrariorum eundem esse; vel contra, quia sensus est idem contrariorum, scientiam quoque *contrariorum eandem esse*. Hoc vero est simile inductioni, non tamen idem; illic enim ex singularibus sumitur universale; in similibus vero id, quod sumitur, non est universale, sub quo sunt omnia similia.

15. Δεῖ δὲ καὶ αὐτόν ποτε αὑτῷ ἔνστασιν φέρειν· ἀνυπόπτως γὰρ ἔχουσιν οἱ ἀποκρινόμενοι πρὸς τοὺς δοκοῦντας δικαίως ἐπιχειρεῖν. (16) Χρήσιμον δὲ καὶ τὸ ἐπιλέγειν ὅτι σύνηθες καὶ λεγόμενον τὸ τοιοῦτον· ὀκνοῦ- 5 σι γὰρ κινεῖν τὸ εἰωθὸς ἔνστασιν μὴ ἔχοντες· ἅμα δὲ καὶ τῷ χρῆσθαι καὶ αὐτοὶ τοῖς τοιούτοις φυλάττονται κινεῖν αὐτά. (17) Ἔτι τὸ μὴ σπουδάζειν, κἂν ὅλως χρήσιμον ᾖ· πρὸς γὰρ τοὺς σπουδάζοντας μᾶλλον ἀντιτείνουσιν. (18) Καὶ τὸ ὡς ἐν παραβολῇ προτείνειν· τὸ 10 γὰρ δι' ἄλλο προτεινόμενον καὶ μὴ δι' αὑτὸ χρήσιμον τιθέασι μᾶλλον. (19) Ἔτι μὴ αὐτὸ προτείνειν ὃ δεῖ ληφθῆναι, ἀλλ' ᾧ τοῦτο ἕπεται ἐξ ἀνάγκης· μᾶλλόν τε γὰρ συγχωροῦσι διὰ τὸ μὴ ὁμοίως ἐκ τούτου φανερὸν εἶναι τὸ συμβησόμενον, καὶ ληφθέντος τούτου εἴληπται 15 κἀκεῖνο. (20) Καὶ τὸ ἐπ' ἐσχάτῳ ἐρωτᾶν ὃ μάλιστα βούλεται λαβεῖν· μάλιστα γὰρ τὰ πρῶτα ἀνανεύουσι διὰ τὸ τοὺς πλείστους τῶν ἐρωτώντων πρῶτα λέγειν περὶ ἃ μάλιστα σπουδάζουσιν. (21) Πρὸς ἐνίους δὲ πρῶτα τὰ τοιαῦτα προτείνειν· οἱ γὰρ δύσκολοι τὰ πρῶτα μάλιστα 20 συγχωροῦσιν, ἂν μὴ παντελῶς φανερὸν ᾖ τὸ συμβησόμενον, ἐπὶ τελευτῆς δὲ δυσκολαίνουσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὅσοι οἴονται δριμεῖς εἶναι ἐν τῷ ἀποκρίνεσθαι· θέντες γὰρ τὰ πλεῖστα ἐπὶ τέλους τερθρεύονται ὡς οὐ συμβαίνοντος ἐκ τῶν κειμένων· τιθέασι δὲ προχείρως, πιστεύον- 25 τες τῇ ἕξει καὶ ὑπολαμβάνοντες οὐδὲν πείσεσθαι. (22) Ἔτι τὸ μηκύνειν καὶ παρεμβάλλειν τὰ μηδὲν χρήσιμα πρὸς τὸν λόγον, καθάπερ οἱ ψευδογραφοῦντες· πολλῶν γὰρ ὄντων ἄδηλον ἐν ὁποίῳ τὸ ψεῦδος. Διὸ καὶ λανθάνουσιν ἐνίοτε οἱ ἐρωτῶντες ἐν παραβύστῳ προστιθέντες ἃ καθ' 30 αὑτὰ προτεινόμενα οὐκ ἂν τεθείη.

Εἰς μὲν οὖν κρύψιν τοῖς εἰρημένοις χρηστέον, (23) εἰς δὲ κόσμον ἐπαγωγῇ καὶ διαιρέσει τῶν συγγενῶν. Ἡ μὲν οὖν ἐπαγωγὴ ὁποῖόν τί ἐστι δῆλον, τὸ δὲ διαιρεῖσθαι τοιοῦτο οἷον ὅτι ἐπιστήμη ἐπιστήμης βελτίων ἢ τῷ 35 ἀκριβεστέρα εἶναι ἢ τῷ βελτιόνων, καὶ ὅτι τῶν ἐπιστημῶν αἱ μὲν θεωρητικαὶ αἱ δὲ πρακτικαὶ αἱ δὲ ποιητικαί. Τῶν γὰρ τοιούτων ἕκαστον συνεπικοσμεῖ μὲν τὸν λόγον, οὐκ ἀναγκαῖα δὲ ῥηθῆναι πρὸς τὸ συμπέρασμα.

40 24. Εἰς δὲ σαφήνειαν παραδείγματα καὶ παραβολὰς οἰστέον, παραδείγματα δὲ οἰκεῖα καὶ ἐξ ὧν ἴσμεν, οἷα Ὅμηρος, μὴ οἷα Χοιρίλος· οὕτω γὰρ ἂν σαφέστερον εἴη τὸ προτεινόμενον.

15. Oportet vero etiam ipsum *interrogantem* sibi aliquando objectionem facere; nam respondentes non habent eos suspectos, qui juste argumentari videntur. (16) Utile vero etiam est, si quis insuper dicat, se id, quod passim dici solet, proponere; non audent enim respondentes usitatum tollere, nisi objectionem habeant; simul vero, quia talibus ipsi quoque utuntur, cavent sibi, ne ea infringant. (17) Præterea, studium dissimulare oportet, etiamsi hoc omnino utile sit; magnum studium enim in aliqua re ponentibus, libentius *respondentes* obsistunt. (18) Oportet etiam quasi in exemplo proponere. Nam quod propter aliud quidpiam proponitur, nec propter se utile est, facilius admittunt. (19) Præterea, non id proponendum est, quod sumi oportet, sed id, cui hoc consequens est necessario; nam et facilius concedunt *respondentes* propterea quod non æque perspicuum est, quid ex his efficietur; et, si hoc sumptum fuerit, illud quoque sumptum erit. (20) Ac postremo loco interrogare *oportet interrogantem* id, quod præcipue vult sumere; maxime enim prima negant *respondentes*, quia plurimi interrogantium primo ea dicunt, circa quæ maximum iis studium est. (21) Adversus nonnullos autem primo ea, quæ sunt ejusmodi, proferre *oportet*. Nam difficiles prima maxime concedunt, nisi omnino sit perspicuum, quid eventurum sit; ad postremum vero molesti fiunt; quod æque faciunt illi quoque, qui putant, se acutos esse in respondendo; nam plurimis positis, *et concessis*, tumultuantur in conclusione, quasi hæc ex concessis minime sequatur; concedunt autem facile, freti ingenio suo, et rati, nullum se incommodum consecuturos. (22) Præterea *utile est* producere *rationem*, et interjicere talia, quæ nihil ad disputationem faciunt, quemadmodum falso aliquid describentes *facere solent*. Multis enim propositis, incertum est, in quonam falsum *lateat*. Itaque etiam latent interdum interrogantes, dum multa quasi in sacco referto occultata proferunt, quæ per se proposita non concessa fuissent.

Ad occultandum igitur dictis uti nos oportet. (23) Ad ornatum autem inductione et divisione eorum, quæ ejusdem generis sunt. Inductio quidem quid sit, constat. Divisio vero est talis, veluti, scientiam scientiâ meliorem esse, vel quia exquisitior, vel quia *rerum* meliorum sit; et scientiarum alias quidem esse theoreticas: alias vero practicas; alias denique effectivas: talia enim singula exornant quidem orationem, sed non necessaria dictu sunt ad conclusionem *efficiendam*.

24. Ad perspicuitatem autem exempla et similitudines afferendæ sunt. Exempla vero propria esse debent, et e quibus *rem* intelligamus, qualia Homerus, non qualia Chœrilus *proposuit*. Sic enim magis perspicuum erit id, quod proponitur.

CAP. II.

Alia præcepta de interrogatione dialectica.

Χρηστέον δ' ἐν τῷ διαλέγεσθαι τῷ μὲν συλλογισμῷ 45 πρὸς τοὺς διαλεκτικοὺς μᾶλλον ἢ πρὸς τοὺς πολλούς, τῇ δ' ἐπαγωγῇ τοὐναντίον πρὸς τοὺς πολλοὺς μᾶλλον· εἴρηται δ' ὑπὲρ τούτων καὶ πρότερον. (2) Ἔστι δὲ ἐπ' ἐνίων μὲν ἐπάγοντα δυνατὸν ἐρωτῆσαι τὸ καθόλου, ἐπ' ἐνίων δ' οὐ ῥᾴδιον διὰ τὸ μὴ κεῖσθαι ταῖς ὁμοιότησιν 50 ὄνομα πάσαις κοινόν· ἀλλ' ὅταν δέῃ τὸ καθόλου λαβεῖν, οὕτως ἐπὶ πάντων τῶν τοιούτων φασίν· τοῦτο δὲ

In disserendo autem syllogismo utendum erit apud dialecticos potius, quam apud multitudinem; inductione contra apud multitudinem potius. De his vero et antea dictum est. (2) In quibusdam autem inducens potest interrogando sumere universale; in aliis vero hoc non facile est, quia non omnibus similitudinibus positum est nomen commune; sed, quum universale sumere oportet, sic esse inquiunt in omnibus talibus; hoc autem definire difficillimum est,

διορίσαι τῶν χαλεπωτάτων, ὁποῖα τῶν προφερομένων τοιαῦτα καὶ ποῖα οὔ. Καὶ παρὰ τοῦτο πολλάκις ἀλλήλους παρακρούονται κατὰ τοὺς λόγους, οἱ μὲν φάσκοντες ὅμοια εἶναι τὰ μὴ ὄντα ὅμοια, οἱ δ' ἀμφισβητοῦντες τὰ ὅμοια μὴ εἶναι ὅμοια. Διὸ πειρατέον ἐπὶ πάντων τῶν τοιούτων ὀνοματοποιεῖν αὐτόν, ὅπως μήτε τῷ ἀποκρινομένῳ ἐξῇ ἀμφισβητεῖν ὡς οὐχ ὁμοίως τὸ ἐπιφερόμενον λέγεται, μήτε τῷ ἐρωτῶντι συκοφαντεῖν ὡς ὁμοίως λεγομένου, ἐπειδὴ πολλὰ τῶν οὐχ ὁμοίως λεγομένων ὁμοίως φαίνεται λέγεσθαι.

3. Ὅταν δ' ἐπάγοντος ἐπὶ πολλῶν μὴ διδῷ τὸ καθόλου, τότε δίκαιον ἀπαιτεῖν ἔνστασιν. Μὴ εἰπόντα δ' αὐτὸν ἐπὶ τίνων οὕτως, οὐ δίκαιον ἀπαιτεῖν ἐπὶ τίνων οὐχ οὕτως· δεῖ γὰρ ἐπάγοντα πρότερον οὕτω τὴν ἔνστασιν ἀπαιτεῖν. (4) Ἀξιωτέον τε τὰς ἐνστάσεις μὴ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ προτεινομένου φέρειν, ἐὰν μὴ ἓν μόνον ᾖ τὸ τοιοῦτον, καθάπερ ἡ δυὰς τῶν ἀρτίων μόνος ἀριθμὸς πρῶτος· δεῖ γὰρ τὸν ἐνιστάμενον ἐφ' ἑτέρου τὴν ἔνστασιν φέρειν, ἢ λέγειν ὅτι τοῦτο μόνον τοιοῦτο. (5) Πρὸς δὲ τοὺς ἐνισταμένους τῷ καθόλου, μὴ ἐν αὐτῷ δὲ τὴν ἔνστασιν φέροντας ἀλλ' ἐν τῷ ὁμωνύμῳ, οἷον ὅτι ἔχοι ἄν τις τὸ μὴ αὐτοῦ χρῶμα ἢ πόδα ἢ χεῖρα (ἔχοι γὰρ ἂν ὁ ζωγράφος χρῶμα καὶ ὁ μάγειρος πόδα τὸν μὴ αὐτοῦ), διελόμενον οὖν ἐπὶ τῶν τοιούτων ἐρωτητέον· λανθανούσης γὰρ τῆς ὁμωνυμίας εὖ δόξει ἐνστῆναι τῇ προτάσει. (6) Ἐὰν δὲ μὴ ἐν τῷ ὁμωνύμῳ ἀλλ' ἐν αὐτῷ ἐνιστάμενος κωλύῃ τὴν ἐρώτησιν, ἀφαιροῦντα δεῖ ἐν ᾧ ἡ ἔνστασις προτείνειν τὸ λοιπὸν καθόλου ποιοῦντα, ἕως ἂν λάβῃ τὸ χρήσιμον. Οἷον ἐπὶ τῆς λήθης καὶ τοῦ ἐπιλελῆσθαι· οὐ γὰρ συγχωροῦσι τὸν ἀποβεβληκότα ἐπιστήμην ἐπιλελῆσθαι, διότι μεταπεσόντος τοῦ πράγματος ἀποβέβληκε μὲν τὴν ἐπιστήμην, ἐπιλέλησται δ' οὔ. Ῥητέον οὖν ἀφελόντα ἐν ᾧ ἡ ἔνστασις τὸ λοιπόν, οἷον εἰ διαμένοντος τοῦ πράγματος ἀποβέβληκε τὴν ἐπιστήμην, διότι ἐπιλέλησται. Ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐνισταμένους διότι τῷ μείζονι ἀγαθῷ μεῖζον ἀντίκειται κακόν· προφέρουσι γὰρ ὅτι τῇ ὑγιείᾳ, ἐλάττονι ὄντι ἀγαθῷ τῆς εὐεξίας, μεῖζον κακὸν ἀντίκειται· τὴν γὰρ νόσον μεῖζον κακὸν εἶναι τῆς καχεξίας. Ἀφαιρετέον οὖν καὶ ἐπὶ τούτου ἐν ᾧ ἡ ἔνστασις· ἀφαιρεθέντος γὰρ μᾶλλον ἂν θείη, οἷον ὅτι τῷ μείζονι ἀγαθῷ μεῖζον κακὸν ἀντίκειται, ἐὰν μὴ συνεπιφέρῃ θάτερον θάτερον, καθάπερ ἡ εὐεξία τὴν ὑγίειαν. (7) Οὐ μόνον δ' ἐνισταμένου τοῦτο ποιητέον, ἀλλὰ κἂν ἄνευ ἐνστάσεως ἀρνῆται διὰ τὸ προορᾶν τι τῶν τοιούτων· ἀφαιρεθέντος γὰρ ἐν ᾧ ἡ ἔνστασις, ἀναγκασθήσεται τιθέναι διὰ τὸ μὴ προορᾶν ἐν τῷ λοιπῷ ἐπὶ τίνος οὐχ οὕτως· ἐὰν δὲ μὴ τιθῇ, ἀπαιτούμενος ἔνστασιν οὐ μὴ ἔχῃ ἀποδοῦναι. Εἰσὶ δὲ τοιαῦται τῶν προτάσεων αἱ ἐπὶ τὶ μὲν ψευδεῖς ἐπὶ τὶ δ' ἀληθεῖς· ἐπὶ τούτων γὰρ ἔστιν ἀφελόντα τὸ λοιπὸν ἀληθὲς καταλιπεῖν. Ἐὰν δ' ἐπὶ πολλῶν προτείνοντος μὴ φέρῃ ἔνστασιν, ἀξιωτέον τιθέναι· διαλεκτικὴ γάρ ἐστι πρότασις πρὸς ἣν οὕτως ἐπὶ πολλῶν ἔχουσαν μὴ ἔστιν ἔνστασις.

quænam eorum, quæ afferuntur, sint talia, et quænam non *talia*. Ideoque etiam sæpe se invicem in disputationibus circumveniunt, dum alii quidem similia esse aiunt ea, quæ non similia sunt; alii vero ambigunt, an ea, quæ similia sunt, non sint similia. Idcirco in omnibus talibus opera danda est, ut nomina *ita* imponantur, ut nec respondenti liceat ambigere, quasi non similiter dicatur id, quod affertur; nec interroganti calumniari, quasi similiter dicatur; multa enim, quæ non similiter dicuntur, videntur similiter dici.

3. Quum autem, inductione in multis adhibita, non dat *alter* universale, tunc optimo jure postulatur objectio. Qui autem non dixit, in quibus ita *sit*, is non juste postulat, in quibus non ita sit; oportet enim *sic* prius inducere, *deinde* sic objectionem postulare. (4) Porro postulandum est, ut objectiones afferantur non in eo ipso, quod propositum est, nisi unum tantummodo sit tale, quemadmodum binarius solus numerorum parium primus est; nam objicientem oportet in alia re instantiam afferre, aut dicere, hoc solum tale esse. (5) Quod autem eos attinet, qui universali objiciunt, non in eodem autem *genere* instantiam afferunt, sed in homonymo; (veluti, aliquem habere posse non suum colorem, aut pedem, aut manum; nam habere possit pictor non suum colorem, et coquus non suum pedem;) in iis, quæ sunt ejusmodi, distinctione adhibita interrogandum est; latente enim homonymia, recte objicere propositioni videbitur *respondens*. (6) Quodsi autem non in homonymo, sed in eodem *genere* objiciens impediat interrogationem, oportet detracto *eo*, in quo objectio *locum habet*, reliquum universaliter proponere, donec sumpserit quod utile est; velut, in oblivione, et *eo, quod est* oblitum esse. Non enim concedunt, eum, qui amisit scientiam, oblitum esse; quia, quum res interciderit, amisit quidem scientiam; non tamen oblitus est. Igitur dempto *eo*, in quo instantia *locum habet*, dicendum est reliquum. Velut, si, re permanente, scientiam amisit, *eum* oblitum esse. Similiter *disserendum est* cum iis, qui objiciunt *huic propositioni*, majori bono majus malum oppositum esse; nam proferunt *objectionem hanc*, valetudini, quæ est minus bonum, quam firma corporis constitutio, majus malum oppositum esse; morbum enim esse majus malum infirma corporis constitutione. Detrahendum igitur in his quoque est id, in quo instantia *locum habet*; eo enim detracto, facilius *respondens* concesserit; velut, majori bono majus malum oppositum esse, nisi alterum una *secum* inferat alterum, quemadmodum firma corporis constitutio sanitatem. (7) Non solum autem, si quis nobis occurret, hoc faciendum est, sed etiam, si sine objectione *propositionem* negaverit, quia tale quid prævideat. Nam dempto *eo*, in quo instantia *locum habet*, cogetur concedere, quia in eo, quod reliquum erit, non prævidebit, in quonam non ita *sit*; si vero non concedat, quum ab eo objectio postulatur, non poterit *eam* afferre. Sunt autem ejusmodi propositiones tales, quæ ex parte quidem falsæ, ex parte autem veræ sunt. In his enim licet detractione facta, quod superest ut verum relinquere. Quodsi, quum *interrogans* in multis proposuerit, *alter* non afferat instantiam, postulandum est ut concedat. Nam dialectica est propositio, adversus quam, quum in multis ita se habeat, non est objectio.

8. Ὅταν δ' ἐνδέχηται τὸ αὐτὸ ἄνευ τε τοῦ ἀδυνάτου καὶ διὰ τοῦ ἀδυνάτου συλλογίσασθαι, ἀποδεικνύντι μὲν καὶ μὴ διαλεγομένῳ οὐδὲν διαφέρει οὕτως ἢ ἐκείνως συλλογίσασθαι, διαλεγομένῳ δὲ πρὸς ἄλλον οὐ χρηστέον
5 τῷ διὰ τοῦ ἀδυνάτου συλλογισμῷ. Ἄνευ μὲν γὰρ τοῦ ἀδυνάτου συλλογισαμένῳ οὐκ ἔστιν ἀμφισβητεῖν· ὅταν δὲ τὸ ἀδύνατον συλλογίσηται, ἂν μὴ λίαν ᾖ περιφανὲς ψεῦδος ὄν, οὐκ ἀδύνατόν φασιν εἶναι, ὥστ' οὐ γίνεται τοῖς ἐρωτῶσιν ὃ βούλονται.

10 9. Δεῖ δὲ προτείνειν ὅσα ἐπὶ πολλῶν μὲν οὕτως ἔχει, ἔνστασις δὲ ἢ ὅλως μὴ ἔστιν ἢ μὴ ἐπιπολῆς τὸ συνιδεῖν· μὴ δυνάμενοι γὰρ συνορᾶν ἐφ' ὧν οὐχ οὕτως, ὡς ἀληθὲς ὂν τιθέασιν.

10. Οὐ δεῖ δὲ τὸ συμπέρασμα ἐρώτημα ποιεῖν· εἰ
15 δὲ μή, ἀνανεύσαντος οὐ δοκεῖ γεγονέναι συλλογισμός. Πολλάκις γὰρ καὶ μὴ ἐρωτῶντος ἀλλ' ὡς συμβαῖνον ἐπιφέροντος ἀρνοῦνται, καὶ τοῦτο ποιοῦντες οὐ δοκοῦσιν ἐλέγχεσθαι τοῖς μὴ συνορῶσιν ὅ τι συμβαίνει ἐκ τῶν τεθέντων. Ὅταν οὖν μηδὲ φήσας συμβαίνειν ἐρωτήσῃ,
20 ὁ δ' ἀρνηθῇ, παντελῶς οὐ δοκεῖ γεγονέναι συλλογισμός.

11. Οὐ δοκεῖ δὲ πᾶν τὸ καθόλου διαλεκτικὴ πρότασις εἶναι οἷον τί ἐστιν ἄνθρωπος, ἢ ποσαχῶς λέγεται τἀγαθόν; ἔστι γὰρ πρότασις διαλεκτικὴ πρὸς ἣν ἔστιν ἀποκρίνασθαι ναί ἢ οὔ· πρὸς δὲ τὰς εἰρημένας οὐκ ἔστιν.
25 Διὸ οὐ διαλεκτικά ἐστι τὰ τοιαῦτα τῶν ἐρωτημάτων, ἂν μὴ αὐτὸς διορίσας ἢ διελόμενος εἴπῃ, οἷον ἆρά γε τἀγαθὸν οὕτως ἢ οὕτως λέγεται; πρὸς γὰρ τὰ τοιαῦτα ῥᾳδία ἡ ἀπόκρισις ἢ καταφήσαντι ἢ ἀποφήσαντι. Διὸ πειρατέον οὕτω προτείνειν τὰς τοιαύτας τῶν προτάσεων.
30 Ἅμα δὲ καὶ δίκαιον ἴσως παρ' ἐκείνου ζητεῖν ποσαχῶς λέγεται τἀγαθόν, ὅταν αὐτοῦ διαιρουμένου καὶ προτείνοντος μηδαμῶς συγχωρῇ.

12. Ὅστις δ' ἕνα λόγον πολὺν χρόνον ἐρωτᾷ, κακῶς πυνθάνεται. Εἰ μὲν γὰρ ἀποκρινομένου τοῦ ἐρωτω-
35 μένου τὸ ἐρωτώμενον, δῆλον ὅτι πολλὰ ἐρωτήματα ἐρωτᾷ ἢ πολλάκις ταὐτά, ὥστε ἢ ἀδολεσχεῖ ἢ οὐκ ἔχει συλλογισμόν· ἐξ ὀλίγων γὰρ πᾶς συλλογισμός· εἰ δὲ μὴ ἀποκρινομένου, ὅτι οὐκ ἐπιτιμᾷ ἢ ἀφίσταται.

8. Quum autem possit idem sine impossibili et per impossibile concludi, ejus, qui demonstrat, nec disputat, nihil interest, utrum hoc, an illo modo concludat; disputanti vero cum alio non utendum est syllogismo ad impossibile ducente. Nam si absque impossibili concludat, non licet ambigere; quum autem impossibile concludat, nisi manifesto appareat falsum esse, non impossibile aiunt esse; quare interrogantes non consequuntur id, quod volunt.

9. Oportet autem proponere, quæcumque in multis ita se habent; objectio vero aut omnino non est, aut non facile cerni potest. Quum enim perspicere nequeunt *respondentes*, in quibusnam non ita *sit*, ut verum *id*, *quod propositum est*, concedunt.

10. Non oportet autem conclusionem facere interrogationem; alioquin, abnuente *respondente*, non videtur factus esse syllogismus. Nam sæpe, etiamsi *adversarius* non interrogat, sed, ut consequens, inferat, negant *respondentes*; idque facientes redargui non videntur iis, qui non perspiciunt, quid sequatur ex positis. Quum igitur ne dicens quidem conclusionem sequi, interrogabit, alter autem negabit; omnino non videbitur factus esse syllogismus.

11. Non videtur autem omne universale propositio dialectica esse; velut, quid est homo? aut, quot modis dicitur bonum? propositio enim dialectica est, ad quam respondere licet, Ita, vel Non; ad dictas vero sic respondere non licet. Quare neque hujusmodi interrogationes dialecticæ sunt, nisi ipse *interrogans* definitione aut divisione facta dixerit, velut, hocne modo an illo bonum dicitur? ad talia enim facilis est responsio vel affirmanti, vel neganti. Quare allaborandum est, ut ita proponantur hujusmodi propositiones; quin etiam æquum est fortasse ab illo quærere, quot modis dicatur bonum, si, quum ipse *interrogans* diviserit, et proposuerit, *ille* nullo modo concesserit.

12. Qui autem unam rationem diu interrogat, male percontatur. Nam si interrogatus ad id, de quo interrogatus est, respondet; patet, *interrogantem* multa aut sæpius eadem interrogare; proinde aut nugari, aut non habere syllogismum; ex paucis enim omnis syllogismus *constat*; si vero non respondet, apparet quod non reprehendit, aut discedit.

CAP. III.

De argumentatione dialectica omnino.

Ἔστι δ' ἐπιχειρεῖν τε χαλεπὸν καὶ ὑπέχειν ῥᾴδιον
40 τὰς αὐτὰς ὑποθέσεις. Ἔστι δὲ τοιαῦτα τά τε φύσει πρῶτα καὶ τὰ ἔσχατα. Τὰ μὲν γὰρ πρῶτα ὅρου δεῖται, τὰ δ' ἔσχατα διὰ πολλῶν περαίνεται βουλομένῳ τὸ συνεχὲς λαμβάνειν ἀπὸ τῶν πρώτων, ἢ σοφισματώδη φαίνεται τὰ ἐπιχειρήματα· ἀδύνατον γὰρ ἀποδεῖξαί τι μὴ ἀρξά-
45 μενον ἀπὸ τῶν οἰκείων ἀρχῶν καὶ συνείραντα μέχρι τῶν ἐσχάτων. Ὁρίζεσθαι μὲν οὖν οὔτ' ἀξιοῦσιν οἱ ἀποκρινόμενοι, οὔτ' ἂν ὁ ἐρωτῶν ὁρίζηται προσέχουσιν· μὴ γενομένου δὲ φανεροῦ τί ποτ' ἐστὶ τὸ προκείμενον, οὐ ῥᾴδιον ἐπιχειρεῖν. Μάλιστα δὲ τὸ τοιοῦτον περὶ τὰς ἀρχὰς συμβαίνει· τὰ μὲν γὰρ ἄλλα διὰ τούτων δεί-

Est autem difficile impugnare, et facile defendere easdem hypotheses. Sunt vero ejusmodi et naturâ prima et ultima. Nam prima quidem definitione indigent; ultima autem per multa concludantur necesse est ab eo, qui inde a primis continuatam seriem argumentorum persequi velit; alioqui captiosæ argumentationes videntur. Nequit enim demonstrari aliquid, nisi a propriis principiis capto exordio, usque dum ad ultima perveniatur. Respondentes igitur nec *rem ipsam* volunt definiri, nec, si interrogans definiat, *definitionem* admittunt. Nisi autem perspicuum fiat, quid tandem sit illud, quod propositum est, non facile est impugnare. Maxime vero hoc circa principia accidit; nam cetera quidem per hæc probantur; hæc vero ipsa non

κνυται, ταῦτα δ' οὐκ ἐνδέχεται δι' ἑτέρων, ἀλλ' ἀναγκαῖον ὁρισμῷ τῶν τοιούτων ἕκαστον γνωρίζειν.

2. Ἔστι δὲ δυσεπιχείρητα καὶ τὰ λίαν ἐγγὺς τῆς ἀρχῆς· οὐ γὰρ ἐνδέχεται πολλοὺς πρὸς αὐτὰ λόγους πο-
5 ρίσασθαι, ὀλίγων ὄντων τῶν ἀνὰ μέσον αὐτοῦ τε καὶ τῆς ἀρχῆς, δι' ὧν ἀνάγκη δείκνυσθαι τὰ μετὰ ταῦτα. (3) Τῶν δὲ ὅρων δυσεπιχειρητότατοι πάντων εἰσὶν ὅσοι κέχρηνται τοιούτοις ὀνόμασιν, ἃ πρῶτον μὲν ἄδηλά ἐστιν εἴτε ἁπλῶς εἴτε πολλαχῶς λέγεται, πρὸς δὲ τού-
10 τοις μηδὲ γνώριμα πότερον κυρίως ἢ κατὰ μεταφορὰν ὑπὸ τοῦ ὁρισαμένου λέγεται. Διὰ μὲν γὰρ τὸ ἀσαφῆ εἶναι οὐκ ἔχει ἐπιχειρήματα, διὰ δὲ τὸ ἀγνοεῖσθαι εἰ παρὰ τὸ κατὰ μεταφορὰν λέγεσθαι τοιαῦτ' ἐστίν, οὐκ ἔχει ἐπιτίμησιν.

15 4. Ὅλως δὲ πᾶν πρόβλημα, ὅταν ᾖ δυσεπιχείρητον, ἢ ὅρου δεῖσθαι ὑποληπτέον, ἢ τῶν πολλαχῶς ἢ τῶν κατὰ μεταφορὰν εἶναι λεγομένων, ἢ οὐ πόρρω τῶν ἀρχῶν, ἢ διὰ τὸ μὴ φανερὸν εἶναι πρῶτον ἡμῖν τοῦτ' αὐτό, κατὰ τίνα ποτὲ τῶν εἰρημένων τρόπον ἐστὶν ὃ τὴν ἀπορίαν
20 παρέχεται· φανεροῦ γὰρ ὄντος τοῦ τρόπου δῆλον ὅτι ἢ ὁρίζεσθαι ἂν δέοι ἢ διαιρεῖσθαι ἢ τὰς ἀνὰ μέσον προτάσεις πορίζεσθαι· διὰ τούτων γὰρ δείκνυται τὰ ἔσχατα.

5. Πολλαῖς τε τῶν θέσεων μὴ καλῶς ἀποδιδομένου τοῦ ὁρισμοῦ οὐ ῥᾴδιον διαλέγεσθαι καὶ ἐπιχειρεῖν, οἷον
25 πότερον ἓν ἑνὶ ἐναντίον ἢ πλείω· ὁρισθέντων δὲ τῶν ἐναντίων κατὰ τρόπον ῥᾴδιον συμβιβάσαι πότερον ἐνδέχεται πλείω τῷ αὐτῷ εἶναι ἐναντία ἢ οὔ. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν ὁρισμοῦ δεομένων. (6) Ἔοικε δὲ καὶ ἐν τοῖς μαθήμασιν ἔνια δι' ὁρισμοῦ ἔλ-
30 λειψιν οὐ ῥᾳδίως γράφεσθαι, οἷον καὶ ὅτι ἡ παρὰ τὴν πλευρὰν τέμνουσα τὸ ἐπίπεδον ὁμοίως διαιρεῖ τήν τε γραμμὴν καὶ τὸ χωρίον. Τοῦ δὲ ὁρισμοῦ ῥηθέντος εὐθέως φανερὸν τὸ λεγόμενον· τὴν γὰρ αὐτὴν ἀνταναίρεσιν ἔχει τὰ χωρία καὶ αἱ γραμμαί· ἔστι δ' ὁρισμὸς
35 τοῦ αὐτοῦ λόγου οὗτος. Ἁπλῶς δὲ τὰ πρῶτα τῶν στοιχείων, τιθεμένων μὲν τῶν ὁρισμῶν, οἷον τί γραμμὴ καὶ τί κύκλος, ῥᾷστα δεῖξαι, πλὴν οὐ πολλά γε πρὸς ἕκαστον ἔστι τούτων ἐπιχειρεῖν διὰ τὸ μὴ πολλὰ τὰ ἀνὰ μέσον εἶναι· ἂν δὲ μὴ τιθῶνται οἱ τῶν ἀρχῶν ὁρισμοί,
40 χαλεπόν, τάχα δ' ὅλως ἀδύνατον. Ὁμοίως δὲ τούτοις καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ τοὺς λόγους ἔχει.

Οὔκουν δεῖ λανθάνειν, ὅταν δυσεπιχείρητος ᾖ ἡ θέσις, ὅτι πέπονθέ τι τῶν εἰρημένων. (7) Ὅταν δ' ᾖ πρὸς τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν πρότασιν μεῖζον ἔργον διαλε-
45 χθῆναι ἢ τὴν θέσιν, διαπορήσειεν ἄν τις πότερον θετέον τὰ τοιαῦτα ἢ οὔ. Εἰ γὰρ μὴ θήσει ἀλλ' ἀξιώσει καὶ πρὸς τοῦτο διαλέγεσθαι, μεῖζον προστάξει τοῦ ἐν ἀρχῇ κειμένου· εἰ δὲ θήσει, πιστεύσει ἐξ ἧττον πιστῶν. Εἰ μὲν οὖν δεῖ μὴ χαλεπώτερον τὸ πρόβλημα ποιεῖν, θε-
50 τέον, εἰ δὲ διὰ γνωριμωτέρων συλλογίζεσθαι, οὐ θετέον· ἢ τῷ μὲν μανθάνοντι οὐ θετέον, ἂν μὴ γνωριμώτερον ᾖ, τῷ δὲ γυμναζομένῳ θετέον, ἂν ἀληθὲς μόνον φαίνηται. Ὥστε φανερὸν ὅτι οὐχ ὁμοίως ἐρωτῶντί τε καὶ διδάσκοντι ἀξιωτέον τιθέναι.

possunt *probari* per alia, sed necesse est ut ejusmodi omnia definitione innotescant.

2. Difficile autem est etiam ea impugnare, quæ principio valde propinqua sunt. Non enim potest fieri, ut multa adversus hæc argumenta in promptu habeamus, quum inter ea et principium pauca sint media, per quæ necesse est posteriora probari. (3) Omnium autem definitionum hæ difficillime impugnantur, in quibus adhibita sunt ejusmodi nomina, de quibus primum incertum est, utrum simpliciter, an pluribus modis dicantur, præterea non constat, utrum proprie, an per translationem a definiente dicantur. Nam quia obscura sunt, non patiuntur impugnationem; quia autem ignoratur, an per translationem talia dicantur, reprehensione vacant.

4. Omnino autem quodcumque problema, quando difficulter impugnatur, existimandum est aut definitione egere, aut esse ex iis, quæ multifariam, vel per translationem dicuntur, aut non longe abesse a principiis, aut *difficultatem habere*, quod non sit statim nobis perspicuum, hoc ipsum, quod affert dubitationem, ad quemnam dictorum modorum referatur. Nam si modus perspicuus est, patet, vel definiendum esse, vel dividendum, vel medias propositiones eruendas esse, quia per has ultima probantur.

5. In multis etiam thesibus non scite definitione tradita, haud facile est disserere et argumentari. Velut, utrum unum uni contrarium sit, an plura. Contrariis vero commode definitis, facile erit colligere, possintne plura eorundem contraria esse, necne. Eodem modo *res se habet* in ceteris definitione indigentibus. (6) Videntur autem etiam in mathematicis nonnulla ob definitionis defectum haud facile describi. Velut etiam, *lineam* ad latus secantem planum, similiter dividere quum lineam, tum spatium. Dicta vero definitione perspicuum est id, quod dicitur; nam eandem divisionem reciprocam habent spatia et lineæ; hæc autem est ejus orationis definitio. Omnino vero prima elementa, positis quidem definitionibus, (velut, quid sit linea, et quid circulus,) facillime probantur; verum non multa adversus unumquodque eorum argumenta suppetunt, quia non multa sunt media. Quodsi autem non ponantur principiorum definitiones, difficile est *ea probare*, forsitan plane impossibile. Similis vero est eorum ratio, quæ in disputationibus spectantur.

Non oportet igitur latere, si thesis difficulter impugnetur, eam aliquo dictorum *modorum* affectam esse. (7) Quum autem de axiomate et propositione difficilius est disserere, quam de thesi, dubitare aliquis possit, utrum sint ponenda, quæ sunt hujusmodi, an non. Nam si non posuerit, et de eo *axiomate* tamen ut disseratur postulaverit, majus alteri onus imponet, quam quod erat a principio propositum. Sin autem posuerit, credet ex iis, quæ minus habent fidei. Igitur si non oportet difficilius problema facere, ponendum est *axioma*; si vero ex notioribus ratiocinandum est, non est illud ponendum; sive discenti quidem non ponendum est, nisi notius sit; disputanti autem exercitationis causa ponendum est, si modo verum videatur. Quare perspicuum est, non similiter interrogantem et docentem postulare debere, ut *aliquid* ponatur.

8. Πῶς μὲν οὖν ἐρωτηματίζειν καὶ τάττειν δεῖ, σχεδὸν ἱκανὰ τὰ εἰρημένα.

8. Quomodo igitur interrogare et disponere oporteat, dicta fere sufficiunt.

CAP. IV.

De responsione dialectica.

Περὶ δ' ἀποκρίσεως πρῶτον μὲν διοριστέον τί ἐστιν ἔργον τοῦ καλῶς ἀποκρινομένου, καθάπερ τοῦ καλῶς 5 ἐρωτῶντος. (2) Ἔστι δὲ τοῦ μὲν ἐρωτῶντος τὸ οὕτως ἐπαγαγεῖν τὸν λόγον ὥστε ποιῆσαι τὸν ἀποκρινόμενον τὰ ἀδοξότατα λέγειν τῶν διὰ τὴν θέσιν ἀναγκαίων, τοῦ δ' ἀποκρινομένου τὸ μὴ δι' αὐτὸν φαίνεσθαι συμβαίνειν τὸ ἀδύνατον ἢ τὸ παράδοξον, ἀλλὰ διὰ τὴν θέσιν· ἑτέρα 10 γὰρ ἴσως ἁμαρτία τὸ θέσθαι πρῶτον ὃ μὴ δεῖ καὶ τὸ θέμενον μὴ φυλάξαι κατὰ τρόπον.

3. Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἀδιόριστα τοῖς γυμνασίας καὶ πείρας ἕνεκα τοὺς λόγους ποιουμένοις· οὐ γὰρ οἱ αὐτοὶ σκοποὶ τοῖς διδάσκουσιν ἢ μανθάνουσι καὶ τοῖς ἀγωνιζομέ-15 νοις, οὐδὲ τούτοις τε καὶ τοῖς διατρίβουσι μετ' ἀλλήλων σκέψεως χάριν. Τῷ μὲν γὰρ μανθάνοντι θετέον ἀεὶ τὰ δοκοῦντα· καὶ γὰρ οὐδ' ἐπιχειρεῖ ψεῦδος οὐδεὶς διδάσκειν· τῶν μὲν δ' ἀγωνιζομένων τὸν ἐρωτῶντα φαίνεσθαί τι δεῖ ποιεῖν πάντως, τὸν ἀποκρινόμενον μηδὲν φαίνε-20 σθαι πάσχειν. Ἐν δὲ ταῖς διαλεκτικαῖς συνόδοις τοῖς μὴ ἀγῶνος χάριν ἀλλὰ πείρας καὶ σκέψεως τοὺς λόγους ποιουμένοις οὐ διήρθρωταί πω τίνος δεῖ στοχάζεσθαι τὸν ἀποκρινόμενον καὶ ὁποῖα διδόναι καὶ ποῖα μὴ πρὸς τὸ καλῶς ἢ μὴ καλῶς φυλάττειν τὴν θέσιν. Ἐπεὶ οὖν οὐδὲν 25 ἔχομεν παραδεδομένον ὑπ' ἄλλων, αὐτοί τι πειραθῶμεν εἰπεῖν.

4. Ἀνάγκη δὴ τὸν ἀποκρινόμενον ὑπέχειν λόγον θέμενον ἤτοι ἔνδοξον ἢ ἄδοξον θέσιν ἢ μηδέτερον, καὶ ἤτοι ἁπλῶς ἔνδοξον ἢ ἄδοξον ἢ ὡρισμένως, οἷον τῷδέ 30 τινι ἢ αὐτῷ ἢ ἄλλῳ. (5) Διαφέρει δ' οὐδὲν ὁπωσοῦν ἐνδόξου ἢ ἀδόξου οὔσης· ὁ γὰρ αὐτὸς τρόπος ἔσται τοῦ καλῶς ἀποκρίνεσθαι, καὶ δοῦναι ἢ μὴ δοῦναι τὸ ἐρωτηθέν. (6) Ἀδόξου μὲν οὖν οὔσης τῆς θέσεως ἔνδοξον ἀνάγκη τὸ συμπέρασμα γίνεσθαι, ἐνδόξου δ' ἄδοξον· τὸ 35 γὰρ ἀντικείμενον ἀεὶ τῇ θέσει ὁ ἐρωτῶν συμπεραίνεται. Εἰ δὲ μήτ' ἄδοξον μήτ' ἔνδοξον τὸ κείμενον, καὶ τὸ συμπέρασμα ἔσται τοιοῦτον. (7) Ἐπεὶ δ' ὁ καλῶς συλλογιζόμενος ἐξ ἐνδοξοτέρων καὶ γνωριμωτέρων τὸ προβληθὲν ἀποδείκνυσι, φανερὸν ὡς ἀδόξου μὲν ὄντος ἁπλῶς τοῦ κει-40 μένου οὐ δοτέον τῷ ἀποκρινομένῳ οὔθ' ὃ μὴ δοκεῖ ἁπλῶς, οὔθ' ὃ δοκεῖ μὲν ἧττον δὲ τοῦ συμπεράσματος δοκεῖ. Ἀδόξου γὰρ οὔσης τῆς θέσεως ἔνδοξον τὸ συμπέρασμα, ὥστε δεῖ τὰ λαμβανόμενα ἔνδοξα πάντ' εἶναι καὶ μᾶλλον ἔνδοξα τοῦ προκειμένου, εἰ μέλλει διὰ τῶν γνωριμωτέ-45 ρων τὸ ἧττον γνώριμον περαίνεσθαι. Ὥστ' εἴ τι μὴ τοιοῦτόν ἐστι τῶν ἐρωτωμένων, οὐ θετέον τῷ ἀποκρινομένῳ. (8) Εἰ δ' ἔνδοξος ἁπλῶς ἡ θέσις, δῆλον ὅτι τὸ συμπέρασμα ἁπλῶς ἄδοξον. Θετέον οὖν τά τε δοκοῦντα πάντα, καὶ τῶν μὴ δοκούντων ὅσα ἧττόν ἐστιν ἄδοξα τοῦ 50 συμπεράσματος· ἱκανῶς γὰρ ἂν δόξειε διειλέχθαι. (9) Ὁμοίως δὲ εἰ μήτ' ἄδοξος μήτ' ἔνδοξός ἐστιν ἡ θέσις·

De responsione autem primum agendum est, quid sit officium recte respondentis, quemadmodum recte interrogantis. (2) Est vero interrogantis, ita disputationem inducere, ut respondentem cogat maxime improbabilia dicere ex iis, quæ propter thesin sunt necessaria. Respondentis contra est, ne sua culpa videatur accidere absurdum, aut quod sit contra opinionem omnium, sed propter thesin. Nam aliud fortasse peccatum est initio ponere, quod ponere non oportet, et positum non ut decet tueri.

[V.] 3. Quoniam vero sunt indefinita *ea, quæ observanda sunt* disputantibus exercitationis et periculi faciendi causa; (neque enim eadem consilia sunt docentibus vel discentibus, et certantibus; neque his ipsis, et iis, qui se semper inter se exercent inquisitionis gratia. Nam discenti quidem ponenda semper sunt ea, quæ videntur; etenim falsum nemo docere aggreditur. Ex certantibus vero interrogantem quidem oportet videri omnino aliquid facere; respondentem contra nihil videri pati. In dialecticis autem congressibus, *quid sit observandum* iis, qui non contentionis, sed periculi et inquisitionis gratia disputant, nondum distincte expositum est, nec quo oporteat respondentem collimare, et quæ concedere, et quæ non *concedere*, ut præclare aut secus tueatur thesin;) quoniam igitur nihil habemus ab aliis traditum, ipsi aliquid dicere conabimur.

4. Necesse igitur est, respondentem sustinere disputationem, posita thesi vel probabili, vel improbabili, vel neutra; probabili, inquam, vel improbabili, aut simpliciter, aut definite, huic cuidam, vel ipsi *respondenti*, vel alii. (5) Nihil autem interest, quocumque modo sit probabilis vel improbabilis; idem enim modus erit bene respondendi, et concedendi vel non concedendi id, quod interrogatum est. (6) Si igitur improbabilis sit thesis, necesse est conclusionem probabilem fieri; si vero *illa* probabilis, *hanc* improbabilem; nam semper oppositum thesi concludit interrogans. Si vero id, quod ponitur, neque improbabile sit, neque probabile, conclusio quoque talis erit. (7) Quoniam autem scite ratiocinans ex probabilioribus et notioribus propositam quæstionem demonstrat; apparet, si id, quod positum est, simpliciter improbabile sit, respondentem non concedere debere, nec quod non videtur simpliciter, nec quod videtur quidem, sed minus videtur, quam conclusio. Nam si thesis improbabilis est, probabilis *est* conclusio; quare oportet ea, quæ sumuntur, omnia probabilia esse, et magis probabilia, quam quod propositum est, si futurum est, ut per notiora minus notum concludatur. Itaque, si quid non sit ejusmodi ex interrogatis, non est ponendum respondenti. (8) Sin autem simpliciter probabilis sit thesis, patet, conclusionem esse simpliciter improbabilem. Ponenda sunt igitur et omnia, quæ videntur, et ex iis, quæ non videntur, ea, quæ minus sunt improbabilia, quam conclusio; sic enim videri possit satis bene disputatum esse. (9) Similiter vero etiam, si nec improbabilis, nec probabilis sit thesis. Nam sic quoque

καὶ γὰρ οὕτως τά τε φαινόμενα ἅπαντα δοτέον, καὶ τῶν μὴ δοκούντων ὅσα μᾶλλον ἔνδοξα τοῦ συμπεράσματος· οὕτω γὰρ ἐνδοξοτέρους συμβήσεται τοὺς λόγους γίνεσθαι. (10) Εἰ μὲν οὖν ἁπλῶς ἔνδοξον ἢ ἄδοξον τὸ κείμενον, 5 πρὸς τὰ δοκοῦντα ἁπλῶς τὴν σύγκρισιν ποιητέον· εἰ δὲ μὴ ἁπλῶς ἔνδοξον ἢ ἄδοξον τὸ κείμενον ἀλλὰ τῷ ἀποκρινομένῳ, πρὸς αὐτὸν τὸ δοκοῦν καὶ μὴ δοκοῦν κρίνοντα θετέον ἢ οὐ θετέον. (11) Ἂν δ' ἑτέρου δόξαν διαφυλάττῃ ὁ ἀποκρινόμενος, δῆλον ὅτι πρὸς τὴν ἐκείνου 10 διάνοιαν ἀποβλέποντα θετέον ἕκαστα καὶ ἀρνητέον. Διὸ καὶ οἱ κομίζοντες ἀλλοτρίας δόξας, οἷον ἀγαθὸν καὶ κακὸν εἶναι ταὐτόν, καθάπερ Ἡράκλειτός φησιν, οὐ διδόασι μὴ παρεῖναι ἅμα τῷ αὐτῷ τἀναντία, οὐχ ὡς οὐ δοκοῦν αὐτοῖς τοῦτο, ἀλλ' ὅτι καθ' Ἡράκλειτον οὕτω 15 λεκτέον. Ποιοῦσι δὲ τοῦτο καὶ οἱ παρ' ἀλλήλων δεχόμενοι τὰς θέσεις· στοχάζονται γὰρ ὡς ἂν εἴπειεν ὁ θέμενος.

Φανερὸν οὖν τίνων στοχαστέον τῷ ἀποκρινομένῳ, εἴτε ἁπλῶς ἔνδοξον εἴτε τινὶ τὸ κείμενόν ἐστιν.

danda sunt, quæcumque videntur, et ex iis, quæ non videntur, ea, quæ magis sunt probabilia, quam conclusio. Ita enim fiet, ut probabiliores argumentationes efficiantur. (10) Si igitur simpliciter probabile aut improbabile sit id, quod positum est, cum iis, quæ simpliciter videntur, comparatio facienda est. Sin autem non simpliciter vel probabile vel improbabile sit positum, sed respondenti *probabile vel improbabile*; ad ipsum *respiciendo* quod videtur, aut non videtur, dijudicando ponendum est, aut non ponendum. (11) Quodsi alterius opinionem tueatur respondens, manifestum est, hunc ad illius mentem respiciendo singula ponere et negare debere. Idcirco et alienas opiniones inferentes, (velut, bonum et malum esse idem, ut Heraclitus ait,) non concedunt eidem simul non adesse contraria, non quod sibi non videatur, sed quia secundum Heraclitum sic est dicendum. Faciunt vero hoc etiam ii, qui inter ipsos alter ab altero theses *defendendas* accipiunt; conjiciunt enim, quomodo theseos auctor *ipse* responderet.

Patet igitur, quo collimare debeat respondens, sive simpliciter, sive alicui probabile sit id, quod positum est.

CAP. V. [VI.]

Præcepta alia.

20 Ἐπεὶ δ' ἀνάγκη πᾶν τὸ ἐρωτώμενον ἢ ἔνδοξον εἶναι ἢ ἄδοξον ἢ μηδέτερον, καὶ ἢ πρὸς τὸν λόγον ἢ μὴ πρὸς τὸν λόγον εἶναι τὸ ἐρωτώμενον, ἐὰν μὲν ᾖ δοκοῦν καὶ μὴ πρὸς τὸν λόγον, δοτέον φήσαντα δοκεῖν, (2) ἐὰν δὲ μὴ δοκοῦν καὶ μὴ πρὸς τὸν λόγον, δοτέον μέν, ἐπισημαν25 τέον δὲ τὸ μὴ δοκοῦν πρὸς εὐλάβειαν εὐηθείας. (3) Ὄντος δὲ πρὸς τὸν λόγον καὶ δοκοῦντος, λεκτέον ὅτι δοκεῖ μέν, ἀλλὰ λίαν σύνεγγυς τοῦ ἐν ἀρχῇ ἐστι καὶ ἀναιρεῖται τούτου τεθέντος τὸ κείμενον. (4) Εἰ δὲ πρὸς τὸν λόγον, λίαν δ' ἄδοξον τὸ ἀξίωμα, συμβαίνειν μὲν φα30 τέον τούτου τεθέντος, ἀλλὰ λίαν εὔηθες εἶναι τὸ προτεινόμενον. (5) Εἰ δὲ μήτ' ἄδοξον μήτ' ἔνδοξον, εἰ μὲν μηδὲν πρὸς τὸν λόγον, δοτέον μηδὲν διορίσαντι, (6) εἰ δὲ πρὸς τὸν λόγον, ἐπισημαντέον ὅτι ἀναιρεῖται τεθέντος τὸ ἐν ἀρχῇ. (7) Οὕτω γὰρ ὅ τ' ἀποκρινόμε35 νος οὐδὲν δόξει δι' αὐτὸν πάσχειν, ἐὰν προορῶν ἕκαστα τιθῇ, ὅ τ' ἐρωτῶν τεύξεται συλλογισμοῦ τιθεμένων αὐτῷ πάντων τῶν ἐνδοξοτέρων τοῦ συμπεράσματος. Ὅσοι δ' ἐξ ἀδοξοτέρων τοῦ συμπεράσματος ἐπιχειροῦσι συλλογίζεσθαι, δῆλον ὡς οὐ καλῶς συλλογίζονται· διὸ τοῖς 40 ἐρωτῶσιν οὐ θετέον.

Quum autem necesse sit, quidquid interrogatur, aut probabile esse, aut improbabile, aut neutrum; et vel ad disputationem, vel non ad disputationem pertinere quod interrogatur; si quidem sit probabile, nec ad disputationem faciat, concedendum est, dum dicimus, videri *illud probabile;* (2) si vero nec probabile sit, nec ad disputationem *pertineat*, concedendum quidem est, sed indicandum insuper, non probari *illud nobis*, ne fatui esse videamur. (3) Quodsi autem ad disputationem *pertineat* et probabile sit, dicendum est, videri illud quidem, sed nimis propinquum esse ei, quod ab initio propositum est, et everti, eo concesso, id quod positum est. (4) Si vero ad disputationem *pertineat*, valde autem improbabile sit axioma, dicendum est, effici quidem, eo posito, *conclusionem*, sed valde fatuum esse propositum. (5) At si neque improbabile, neque probabile sit, si quidem nihil ad disputationem *faciat*, dandum est, nulla definitione adjecta; (6) si vero ad disputationem *faciat*, indicandum est, everti, eo posito, *problema* ab initio propositum. (7) Sic enim et respondens nihil videbitur sua culpa pati, si quidem prospiciens singula posuerit; et interrogans consequetur syllogismum, omnibus sibi *a respondente* concessis, quæ probabiliora sunt conclusione. Quicumque autem ex iis, quæ improbabiliora sunt conclusione, argumentari aggrediuntur, eos patet non scite argumentari; proinde interrogantibus *hæc* non sunt concedenda.

CAP. VI. [VII.]

Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀσαφῶς καὶ πλεοναχῶς λεγομένων ἀπαντητέον. Ἐπεὶ γὰρ δέδοται τῷ ἀποκρινομένῳ μὴ μανθάνοντι εἰπεῖν ὅτι οὐ μανθάνω, καὶ πλεοναχῶς λεγομένου μὴ ἐξ ἀνάγκης ὁμολογῆσαι ἢ ἀρ45 νήσασθαι, δῆλον ὡς πρῶτον μέν, ἂν μὴ σαφὲς ᾖ τὸ ῥηθέν, οὐκ ἀποκνητέον τὸ φάναι μὴ συνιέναι· πολλάκις γὰρ ἐκ τοῦ μὴ σαφῶς ἐρωτηθέντας διδόναι ἀπαντᾷ τι δυσχερές. (2) Ἂν δὲ γνώριμον μὲν ᾖ πλεοναχῶς δὲ

Similiter vero etiam in iis, quæ obscure et multifariam dicuntur, occurrendum est. Nam quia datum est respondenti non capienti, ut dicat, Non capio; et, si multis modis *propositum* dicitur, non necessario concedat, aut neget: manifestum est, primum quidem, nisi clarum sit id, quod dictum est, *respondenti* sine cunctatione dicendum esse, se non intelligere; nam sæpe ex eo, quod non clare interrogati concedunt, occurrit aliquid molestiam facessens. (2) Si vero notum quidem sit, sed multis modis di-

λεγόμενον, ἐὰν μὲν ἐπὶ πάντων ἀληθὲς ᾖ ψεῦδος ᾖ τὸ λεγόμενον, δοτέον ἁπλῶς ἢ ἀρνητέον· ἐὰν δ' ἐπὶ τὶ μὲν ψεῦδος ᾖ ἐπὶ τὶ δ' ἀληθές, ἐπισημαντέον ὅτι πλεοναχῶς λέγεται καὶ διότι τὸ μὲν ψεῦδος τὸ δ' ἀληθές· 5 ὕστερον γὰρ διαιρουμένου ἄδηλον εἰ καὶ ἐν ἀρχῇ συνεώρα τὸ ἀμφίβολον. (3) Ἐὰν δὲ μὴ προΐδῃ τὸ ἀμφίβολον, ἀλλ' εἰς θάτερον βλέψας θῇ, ῥητέον πρὸς τὸν ἐπὶ θάτερον ἄγοντα ὅτι οὐκ εἰς τοῦτο βλέπων ἔδωκα, ἀλλ' εἰς θάτερον αὐτῶν· πλειόνων γὰρ ὄντων τῶν ὑπὸ ταὐτὸν 10 ὄνομα ἢ λόγον ῥᾳδία ἡ ἀμφισβήτησις. (4) Ἐὰν δὲ καὶ σαφὲς ᾖ καὶ ἁπλοῦν τὸ ἐρωτώμενον, ἢ ναὶ ἢ οὒ ἀποκριτέον.

catur; si quidem id, quod dicitur, in omnibus verum aut falsum sit, dandum est simpliciter, aut negandum. Si vero ex parte quidem sit falsum, ex parte autem verum; insuper indicandum est, multis modis dici, et cur partim sit falsum, partim autem verum. Nam si hoc posterius distinguatur, dubium erit, an etiam initio *respondens* ambiguitatem perspexerit. (2) Sin autem non prospexerit ambiguitatem, sed ad alteram *significationem* respiciens posuerit; dicendum est adversus ducentem ad aliam, se non ad hanc respicientem concessisse, sed ad alteram *significationum* illarum. Quum enim multa eidem nomini aut orationi subjecta sint, facile exsistit dubitatio. (4) Sin vero id, quod interrogatur, et clarum sit, et simplex, ita, aut Non respondendum est.

CAP. VII. [VIII.]

De responsione ad inductionem.

Ἐπεὶ δὲ πᾶσα πρότασις συλλογιστικὴ ἢ τούτων τίς ἐστιν ἐξ ὧν ὁ συλλογισμὸς ἢ τινος τούτων ἕνεκα, δῆλον 15 δ' ὅταν ἑτέρου χάριν λαμβάνηται τῷ πλείω τὰ ὅμοια ἐρωτᾶν (ἢ γὰρ δι' ἐπαγωγῆς ἢ δι' ὁμοιότητος ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ καθόλου λαμβάνουσιν), τὰ μὲν οὖν καθ' ἕκαστα πάντα θετέον, ἂν ᾖ ἀληθῆ καὶ ἔνδοξα, πρὸς δὲ τὸ καθόλου πειρατέον ἔνστασιν φέρειν· τὸ γὰρ ἄνευ ἐν- 20 στάσεως, ἢ οὔσης ἢ δοκούσης, κωλύειν τὸν λόγον δυσκολαίνειν ἐστίν. Εἰ οὖν ἐπὶ πολλῶν φαινομένων μὴ δίδωσι τὸ καθόλου μὴ ἔχων ἔνστασιν, φανερὸν ὅτι δυσκολαίνει. Ἔτι εἰ μηδ' ἀντεπιχειρεῖν ἔχει ὅτι οὐκ ἀληθές, πολλῷ μᾶλλον ἂν δόξειε δυσκολαίνειν. Καίτοι 25 οὐδὲ τοῦθ' ἱκανόν· πολλοὺς γὰρ λόγους ἔχομεν ἐναντίους ταῖς δόξαις, οὓς χαλεπὸν λύειν, καθάπερ Ζήνωνος ὅτι οὐκ ἐνδέχεται κινεῖσθαι οὐδὲ τὸ στάδιον διελθεῖν· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο τἀντικείμενα τούτοις οὐ θετέον. Εἰ οὖν μήτ' ἐνίστασθαι μήτ' ἀντεπιχειρεῖν ἔχων μὴ τίθησι, 30 δῆλον ὅτι δυσκολαίνει· ἔστι γὰρ ἡ ἐν λόγοις δυσκολία ἀπόκρισις παρὰ τοὺς εἰρημένους τρόπους, συλλογισμοῦ φθαρτική.

Quoniam autem omnis propositio syllogistica aut earum aliqua est, ex quibus syllogismus *conficitur*, aut alicujus ex illis causa *sumitur;* patet vero, quando alterius gratia sumatur propterea, quod multa similia interrogantur; (aut enim per inductionem, aut per similitudinem, plerumque universale accipiunt;) singularia quidem omnia ponenda sunt, si sint vera et probabilia; adversus universale autem tentandum est, ut instantiam afferamus. Nam sine instantia, quæ aut sit *instantia*, aut videatur esse, argumentationem impedire, hoc est turbare. Si igitur, quum multa appareant, non concedit *aliquis* universale, nec tamen affert instantiam, manifestum est, eum turbare. Insuper, si contrarium ne habeat quidem argumentum, *quo ostendat propositum* non esse verum, magis adhuc videbitur turbare. Quanquam ne hoc quidem sufficit; nam rationes habemus multas opinionibus contrarias, quas difficile est solvere; veluti Zenonis *rationem* nihil posse moveri, aut stadium transire; at nec propterea his opposita ponenda sunt. Si quis igitur neque argumentationem contrariam habens, neque instantiam, non concedit; manifestum est, eum turbare. Est enim iniquitas in disputationibus responsio præter expositos modos, vim habens syllogismum interimendi.

CAP. VIII. [IX.]

De defensione propositi.

Ὑπέχειν δὲ καὶ θέσιν καὶ ὁρισμὸν αὐτὸν αὑτῷ δεῖ προεγχειρήσαντα· ἐξ ὧν γὰρ ἀναιροῦσιν οἱ πυνθανόμε- 35 νοι τὸ κείμενον, δῆλον ὅτι τούτοις ἐναντιωτέον.

2. Ἄδοξον δ' ὑπόθεσιν εὐλαβητέον ὑπέχειν. Εἴη δ' ἂν ἄδοξος διχῶς· καὶ γὰρ ἐξ ἧς ἄτοπα συμβαίνει λέγειν, οἷον εἰ πάντα φαίη τις κινεῖσθαι ἢ μηδέν, καὶ ὅσα χείρονος ἤθους ἑλέσθαι καὶ ὑπεναντία ταῖς βουλήσεσιν, 40 οἷον ὅτι ἡδονὴ τἀγαθὸν καὶ τὸ ἀδικεῖν βέλτιον τοῦ ἀδικεῖσθαι. Οὐ γὰρ ὡς λόγου χάριν ὑπέχοντα ἀλλ' ὡς τὰ δοκοῦντα λέγοντα μισοῦσιν.

3. Ὅσοι δὲ τῶν λόγων ψεῦδος συλλογίζονται, λυτέον ἀναιροῦντα παρ' ὃ γίνεται τὸ ψεῦδος. Οὐ γὰρ ὁτιοῦν 45 ἀνελὼν λέλυκεν, οὐδ' εἰ ψεῦδός ἐστι τὸ ἀναιρούμενον. Ἔχοι γὰρ ἂν πλείω ψεύδη ὁ λόγος, οἷον ἐάν τις λάβῃ τὸν καθήμενον γράφειν, Σωκράτη δὲ καθῆσθαι· συμβαί-

Defendere autem et thesin et definitionem ita oportet, ut *respondens* ante adversus se ipsum argumenta proponat. Ex quibus enim interrogantes *problema* positum evertunt, patet, his esse occurrendum.

2. Cavendum vero est, ne improbabilem hypothesin defendamus. Multis autem modis improbabilis esse potest. Nam et *ea est improbabilis*, ex qua efficitur, ut absurda dicantur; velut, si quis dicat, omnia moveri aut nihil; et illæ *improbabiles sunt*, quas deterioribus moribus præditi eligunt, et quæ hominum studiis et voluntatibus repugnant; velut, voluptatem esse Bonum; et melius esse injuriam facere, quam accipere. Non enim quasi disputationis causa defendentem, sed quasi *ea*, quæ *sibi vera* videntur, dicentem, oderunt.

[X.] 3. Quæcumque autem argumentationes falsum colligunt, solvendæ sunt sublato eo, ex quo falsum efficitur. Non enim quovis sublato *argumentum* solvitur, ne si quidem falsum sit quod tollitur; plura enim falsa argumentatione contineri possunt; velut, si quis sumpserit, sedentem scri-

νει γὰρ ἐκ τούτων Σωκράτη γράφειν. Ἀναιρεθέντος οὖν τοῦ Σωκράτη καθῆσθαι οὐδὲν μᾶλλον λέλυται ὁ λόγος· καίτοι ψεῦδος τὸ ἀξίωμα. Ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο ὁ λόγος ψευδής· ἂν γάρ τις τύχῃ καθήμενος μὲν μὴ γράφων δέ, οὐκέτι ἐπὶ τοῦ τοιούτου ἡ αὐτὴ λύσις ἁρμόσει. Ὥστε οὐ τοῦτο ἀναιρετέον, ἀλλὰ τὸ τὸν καθήμενον γράφειν· οὐ γὰρ πᾶς ὁ καθήμενος γράφει. Λέλυκε μὲν οὖν πάντως ὁ ἀνελὼν παρ' ὃ γίνεται τὸ ψεῦδος, (4) οἶδε δὲ τὴν λύσιν ὁ εἰδὼς ὅτι παρὰ τοῦτο ὁ λόγος, καθάπερ ἐπὶ τῶν ψευδογραφουμένων· οὐ γὰρ ἀπόχρη τὸ ἐνστῆναι, οὐδ' ἂν ψεῦδος ᾖ τὸ ἀναιρούμενον, ἀλλὰ καὶ διότι ψεῦδος ἀποδεικτέον· οὕτω γὰρ ἂν εἴη φανερὸν πότερον προορῶν τι ἢ οὒ ποιεῖται τὴν ἔνστασιν.

5. Ἔστι δὲ λόγον κωλῦσαι συμπεράνασθαι τετραχῶς. Ἢ γὰρ ἀνελόντα παρ' ὃ γίνεται τὸ ψεῦδος, ἢ πρὸς τὸν ἐρωτῶντα ἔνστασιν εἰπόντα· πολλάκις γὰρ οὐδὲ λέλυκεν, ὁ μέντοι πυνθανόμενος οὐ δύναται πορρωτέρω προαγαγεῖν. Τρίτον δὲ πρὸς τὰ ἠρωτημένα· συμβαίη γὰρ ἂν ἐκ μὲν τῶν ἠρωτημένων μὴ γίνεσθαι ὃ βούλεται διὰ τὸ κακῶς ἠρωτῆσθαι, προστεθέντος δέ τινος γίνεσθαι τὸ συμπέρασμα. Εἰ μὲν οὖν μηκέτι δύναται προάγειν ὁ ἐρωτῶν, πρὸς τὸν ἐρωτῶντα εἴη ἂν ἔνστασις, εἰ δὲ δύναται, πρὸς τὰ ἠρωτημένα. Τετάρτη δὲ καὶ χειρίστη τῶν ἐνστάσεων ἡ πρὸς τὸν χρόνον· ἔνιοι γὰρ τοιαῦτα ἐνίστανται πρὸς ἃ διαλεχθῆναι πλείονός ἐστι χρόνου ἢ τῆς παρούσης διατριβῆς.

6. Αἱ μὲν οὖν ἐνστάσεις, καθάπερ εἴπαμεν, τετραχῶς γίνονται· λύσις δ' ἐστὶ τῶν εἰρημένων ἡ πρώτη μόνον, αἱ δὲ λοιπαὶ κωλύσεις τινὲς καὶ ἐμποδισμοὶ τῶν συμπερασμάτων.

bere, Socratem vero sedere; nam ex his colligitur, Socratem scribere; hoc igitur sublato, Socratem sedere, nihilo magis soluta est argumentatio; atqui axioma est falsum. Sed non ob id argumentatio est falsa; si quis enim sedeat, neque scribat, eidem non amplius eadem solutio conveniet: quare non hoc est tollendum, sed τὸ sedentem scribere; non enim quicumque sedet scribit. Omnino igitur solvit, qui sustulit, ex quo falsum efficitur. (4) Intelligit autem solutionem, qui novit, ex hoc argumentationem *pendere*; quemadmodum in falsis descriptionibus contingit; neque enim sufficit objicere, ne si falsum quidem sit, quod tollitur; sed etiam, cur sit falsum, demonstrandum est. Nam sic apparebit, utrum aliquid prospiciens, an non, objectionem proponat.

5. Impediri autem argumentatio quominus concludatur, potest quattuor modis. Primum enim sublato eo, ex quo efficitur falsum. Deinde objectione dicta adversus interrogantem; sæpe enim, *respondens* quidem non solvit, interrogans tamen non potest ulterius progredi. Tertio autem, *objectione allata* adversus ea quæ interrogantur; potest enim accidere, ut ex interrogatis non efficiatur, quod volumus, quia male interrogatum sit; adjecto autem aliquo, efficiatur conclusio. Si igitur interrogans amplius progredi non potest, adversus interrogantem erit objectio afferenda; sin vero potest, adversus ea quæ interrogata sunt. Quarta autem et deterrima objectio est, quæ ad tempus *refertur*. Nonnulli enim talia objiciunt, quæ ad disserendum plus temporis requirunt, quam præsens congressus admittat.

6. Objectiones igitur, sicut diximus, quattuor modis fiunt. Ex his autem, quas diximus, prima tantum est solutio; reliquæ vero sunt turbationes quædam et impedimenta conclusionum.

CAP. IX. [XI.]

De reprehensione argumentationis.

Ἐπιτίμησις δὲ λόγου κατ' αὐτόν τε τὸν λόγον, καὶ ὅταν ἐρωτᾶται, οὐχ ἡ αὐτή· πολλάκις γὰρ τοῦ μὴ καλῶς διειλέχθαι τὸν λόγον ὁ ἐρωτώμενος αἴτιος διὰ τὸ μὴ συγχωρεῖν ἐξ ὧν ἦν διαλεχθῆναι καλῶς πρὸς τὴν θέσιν· οὐ γὰρ ἔστιν ἐπὶ θατέρῳ μόνον τὸ καλῶς ἐπιτελεσθῆναι τὸ κοινὸν ἔργον. Ἀναγκαῖον οὖν ἐνίοτε πρὸς τὸν λέγοντα καὶ μὴ πρὸς τὴν θέσιν ἐπιχειρεῖν, ὅταν ὁ ἀποκρινόμενος τἀναντία τῷ ἐρωτῶντι παρατηρῇ προσεπηρεάζων. Δυσκολαίνοντες οὖν ἀγωνιστικὰς καὶ οὐ διαλεκτικὰς ποιοῦνται τὰς διατριβάς. (2) Ἔτι δ' ἐπεὶ γυμνασίας καὶ πείρας χάριν ἀλλ' οὐ διδασκαλίας οἱ τοιοῦτοι τῶν λόγων, δῆλον ὡς οὐ μόνον τἀληθῆ συλλογιστέον ἀλλὰ καὶ ψεῦδος, οὐδὲ δι' ἀληθῶν ἀεὶ ἀλλ' ἐνίοτε καὶ ψευδῶν. Πολλάκις γὰρ ἀληθοῦς τεθέντος ἀναιρεῖν ἀνάγκη τὸν διαλεγόμενον, ὥστε προτατέον τὰ ψευδῆ. Ἐνίοτε δὲ καὶ ψεύδους τεθέντος ἀναιρετέον διὰ ψευδῶν· οὐδὲν γὰρ κωλύει τινὶ δοκεῖν τὰ μὴ ὄντα μᾶλλον τῶν ἀληθῶν, ὥστ' ἐκ τῶν ἐκείνῳ δοκούντων τοῦ λόγου γινομένου μᾶλλον ἔσται πεπεισμένος ἢ ὠφελημένος. (3) Δεῖ δὲ τὸν καλῶς μεταβιβάζοντα διαλεκτικῶς καὶ μὴ ἐριστικῶς μεταβιβάζειν, καθάπερ τὸν γεωμέ-

Reprehensio autem argumentationis non est eadem quum ratione ipsius argumentationis, tum quando hæc in interrogatione ponitur; sæpe enim est culpa eorum qui interrogantur, ut non recte tractetur argumentatio, quod illi non concedant, ex quibus scite disseri adversus thesin poterat; neque enim in alterutro solum positum est, ut commune opus bene perficiatur. Necesse igitur est nonnunquam contra dicentem, nec contra thesin argumentari, quum respondens per calumniam captet, quæ interroganti contraria sint. Sic iniqui et molesti contentiosas, non dialecticas, disputationes faciunt. (2) Præterea, quoniam exercitationis et periculi faciendi causa, non eruditionis gratia, tales disputationes *instituuntur*, patet, non solum vera esse concludenda, sed etiam falsum; neque ex veris semper, sed interdum etiam ex falsis. Sæpe enim id, quod vere positum est, evertere disputantem necesse est; quare proponenda sunt falsa *axiomata*. Interdum vero etiam id, quod falso positum est, evertendum est per falsa *axiomata;* nihil enim prohibet quominus alicui magis probentur ea, quæ non sunt, quam *quæ* vera *sunt:* quocirca ex his, quæ illi probantur, argumentatione facta, potius persuasus, quam vere adjutus erit. (3) Oportet autem eum, qui recte alio disputationem traducere vult, dialectice nec con-

τρην γεωμετρικῶς, ἄν τε ψεῦδος ἄν τ' ἀληθὲς ᾖ τὸ συμπεραινόμενον· ποῖοι δὲ διαλεκτικοὶ συλλογισμοί, πρότερον εἴρηται. (4) Ἐπεὶ δὲ φαῦλος κοινωνὸς ὁ ἐμποδίζων τὸ κοινὸν ἔργον, δῆλον ὅτι καὶ ἐν λόγῳ. Κοινὸν γάρ τι καὶ ἐν τούτοις προκείμενόν ἐστι, πλὴν τῶν ἀγωνιζομένων. Τούτοις δ' οὐκ ἔστιν ἀμφοτέροις τυχεῖν τοῦ αὐτοῦ τέλους· πλείους γὰρ ἑνὸς ἀδύνατον νικᾶν. Διαφέρει δ' οὐδὲν ἄν τε διὰ τοῦ ἀποκρίνεσθαι ἄν τε διὰ τοῦ ἐρωτᾶν ποιῇ τοῦτο· ὅ τε γὰρ ἐριστικῶς ἐρωτῶν φαύλως διαλέγεται, ὅ τ' ἐν τῷ ἀποκρίνεσθαι μὴ διδοὺς τὸ φαινόμενον μηδ' ἐκδεχόμενος ὅ τί ποτε βούλεται ὁ ἐρωτῶν πυθέσθαι. Δῆλον οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι οὐχ ὁμοίως ἐπιτιμητέον καθ' αὑτόν τε τῷ λόγῳ καὶ τῷ ἐρωτῶντι· οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸν μὲν λόγον φαῦλον εἶναι, τὸν δ' ἐρωτῶντα ὡς ἐνδέχεται βέλτιστα πρὸς τὸν ἀποκρινόμενον διειλέχθαι. Πρὸς γὰρ τοὺς δυσκολαίνοντας οὐ δυνατὸν ἴσως εὐθὺς οἵους τις βούλεται ἀλλ' οἵους ἐνδέχεται ποιεῖσθαι τοὺς συλλογισμούς.

5. Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἀδιόριστον πότε τἀναντία καὶ πότε τὰ ἐν ἀρχῇ λαμβάνουσιν αἱ ἄνθρωποι (πολλάκις γὰρ καθ' αὑτοὺς λέγοντες τὰ ἐναντία λέγουσι, καὶ ἀνανεύσαντες πρότερον διδόασιν ὕστερον· διόπερ ἐρωτώμενοι τἀναντία καὶ τὸ ἐν ἀρχῇ πολλάκις ὑπακούουσιν), ἀνάγκη φαύλους γίνεσθαι τοὺς λόγους. Αἴτιος δ' ὁ ἀποκρινόμενος, τὰ μὲν οὐ διδούς, τὰ δὲ τοιαῦτα διδούς. Φανερὸν οὖν ὡς οὐχ ὁμοίως ἐπιτιμητέον τοῖς ἐρωτῶσι καὶ τοῖς λόγοις.

6. Καθ' αὑτὸν δὲ τῷ λόγῳ πέντ' εἰσὶν ἐπιτιμήσεις, (7) πρώτη μὲν ὅταν ἐκ τῶν ἐρωτωμένων μὴ συμπεραίνηται μήτε τὸ προτεθὲν μήτε ὅλως μηδὲν ὄντων ψευδῶν ἢ ἀδόξων, ἢ ἁπάντων ἢ τῶν πλείστων, ἐν οἷς τὸ συμπέρασμα, καὶ μήτ' ἀφαιρεθέντων τινῶν μήτε προστεθέντων μηδὲ τῶν μὲν ἀφαιρεθέντων τῶν δὲ προστεθέντων γίνηται τὸ συμπέρασμα. (8) Δευτέρα δὲ εἰ πρὸς τὴν θέσιν μὴ γίνοιτο ὁ συλλογισμὸς ἐκ τοιούτων τε καὶ οὕτως ὡς εἴρηται πρότερον. (9) Τρίτη δ' εἰ προστεθέντων τινῶν γίνοιτο συλλογισμός, ταῦτα δ' εἴη χείρω τῶν ἐρωτηθέντων καὶ ἧττον ἔνδοξα τοῦ συμπεράσματος. (10) Πάλιν εἰ ἀφαιρεθέντων τινῶν· ἐνίοτε γὰρ πλείω λαμβάνουσι τῶν ἀναγκαίων, ὥστε οὐ τῷ ταῦτ' εἶναι γίνεται ὁ συλλογισμός. (11) Ἔτι εἰ ἐξ ἀδοξοτέρων καὶ ἧττον πιστῶν τοῦ συμπεράσματος, ἢ εἰ ἐξ ἀληθῶν ἀλλὰ πλείονος ἔργου δεομένων ἀποδεῖξαι τοῦ προβλήματος.

12. Οὐ δεῖ δὲ πάντων τῶν προβλημάτων ὁμοίως ἀξιοῦν τοὺς συλλογισμοὺς ἐνδόξους εἶναι καὶ πιθανούς· φύσει γὰρ εὐθὺς ὑπάρχει τὰ μὲν ῥᾴω τὰ δὲ χαλεπώτερα τῶν ζητουμένων, ὥστε ἂν ἐξ ὧν ἐνδέχεται μάλιστα ἐνδόξων συμβιβάσῃ, διείλεκται καλῶς. Φανερὸν οὖν ὅτι οὐδὲ λόγῳ ἡ αὐτὴ ἐπιτίμησις πρός τε τὸ προβληθὲν καὶ καθ' αὑτόν. Οὐδὲν γὰρ κωλύει καθ' αὑτὸν μὲν εἶναι τὸν λόγον ψεκτόν, πρὸς δὲ τὸ πρόβλημα ἐπαινετόν, καὶ πάλιν ἀντεστραμμένως καθ' αὑτὸν μὲν ἐπαινετόν, πρὸς δὲ τὸ πρόβλημα ψεκτόν, ὅταν ἐκ πολλῶν

tentiose traducere, quemadmodum geometram geometrice, sive falsum, sive verum sit quod concluditur. Quales autem dialectici syllogismi sint, antea dictum est. (4) Quia vero pravus socius est, qui impedit commune opus, patet, *rem ita se habere* etiam in disputationibus. Commune enim quiddam propositum etiam in his est, exceptis iis, qui certandi causa disputant. His autem non licet ambobus eundem finem consequi; quum plures uno vincere nequeant. Nihil vero refert, utrum propter responsionem, an propter interrogationem id fiat; nam et contentiose interrogans male disputat; et qui in respondendo non dat quod *verum aut probabile* videtur, is neque suscipit quodcumque interrogans percontari voluerit. Patet igitur ex dictis, non similem incurrere reprehensionem argumentationem per se, et interrogantem; nihil enim vetat, disputationem quidem pravam esse; interrogans autem fieri potest ut optime contra respondentem disseruerit. Nam adversus molestos non licet fortasse statim, cujusmodi quis velit, sed quales possit, efficere syllogismos.

5. Quoniam autem non definitum est, quando contraria, et quando in principio *quæsita* homines sumant; (sæpe enim per se dicentes contraria dicunt, et quum prius abnuerint, postea concedunt; ideoque interrogati et contraria, et quæ initio *quæsita fuerunt*, sæpe admittunt;) necesse est, pravas fieri argumentationes. Respondentis vero culpa est, alia quidem non concedentis, hæc autem talia concedentis. Manifestum igitur est, non similem incurrere reprehensionem interrogantes et argumentationes.

6. Per se autem argumentationis quinque sunt reprehensiones. (7) Prima quidem, quando ex interrogatis non concluditur neque adversus *problema* positum, neque omnino aliquid, quoniam falsa aut non probabilia sunt vel omnia, vel plurima, ex quibus conclusio *efficitur*, et *quoniam* nec detractis quibusdam, nec additis, nec his quidem detractis, his vero additis, fit conclusio. (8) Secunda autem, si adversus thesin non valet syllogismus ex talibus, et ita *factus*, ut antea dictum est. (9) Tertia vero, si, additis quibusdam, conficitur syllogismus, illa autem sunt deteriora iis, quæ interrogata sunt, minusque probabilia, quam conclusio. (10) Rursus, si detractis quibusdam *idem contingit*. Interdum enim plura sumuntur, quam necesse est; ut non propterea, quia hæc *concessa* sunt, dicatur syllogismus. (11) Porro, si ex minus probabilibus et credibilibus, quam sit conclusio, *argumentatio sumitur*, aut ex veris, quæ tamen plus negotii requirunt, ut demonstrentur, quam problema.

12. Non oportet autem postulare, ut omnium problematum syllogismi æque probabiles sint, et ad persuadendum apti. Alia enim eorum, quæ quæruntur, suapte natura statim faciliora sunt, alia vero difficiliora. Quapropter si et propositionibus, quoad ejus fieri potuit, maxime probabilibus *aliquis* argumentatus fuerit, scite disseruit. Patet igitur, neque argumentationis eandem esse reprehensionem, et ratione ejus quod in quæstione positum est, et ratione illius ipsius. Nihil enim vetat, argumentationem per se quidem esse vitiosam, ratione vero problematis laudabilem; et rursus vice versa, per se quidem laudabilem, ratione vero problematis vitiosam; quando ex multis proba-

ἢ ῥᾴδιον ἐνδόξων συμπεράνασθαι καὶ ἀληθῶν. (31) Εἴη δ' ἄν ποτε λόγος καὶ συμπεπερασμένος μὴ συμπεπερασμένου χείρων, ὅταν ὁ μὲν ἐξ εὐηθῶν συμπεραίνηται μὴ τοιούτου τοῦ προβλήματος ὄντος, ὁ δὲ προσδέηται 5 τοιούτων ἅ ἐστιν ἔνδοξα καὶ ἀληθῆ, καὶ μὴ ἐν τοῖς προσλαμβανομένοις ᾖ ὁ λόγος. (14) Τοῖς δὲ διὰ ψευδῶν ἀληθὲς συμπεραινομένοις οὐ δίκαιον ἐπιτιμᾶν· ψεῦδος μὲν γὰρ ἀεὶ ἀνάγκη διὰ ψεύδους συλλογίζεσθαι, τὸ δ' ἀληθὲς ἔστι καὶ διὰ ψευδῶν ποτὲ συλλογίζεσθαι. 10 Φανερὸν δ' ἐκ τῶν ἀναλυτικῶν.

15. Ὅταν δ' ἀπόδειξις ᾖ τινὸς ὁ εἰρημένος λόγος, εἰ τί ἐστιν ἄλλο πρὸς τὸ συμπέρασμα μηδαμῶς ἔχον, οὐκ ἔσται παρὰ ἐκείνου συλλογισμός· ἂν δὲ φαίνηται, σόφισμα ἔσται, οὐκ ἀπόδειξις. (16) Ἔστι δὲ φιλοσό- 15 φημα μὲν συλλογισμὸς ἀποδεικτικός, ἐπιχείρημα δὲ συλλογισμὸς διαλεκτικός, σόφισμα δὲ συλλογισμὸς ἐριστικός, ἀπόρημα δὲ συλλογισμὸς διαλεκτικὸς ἀντιφάσεως.

17. Εἰ δ' ἐξ ἀμφοτέρων τι δοκούντων δειχθείη, μὴ 20 ὁμοίως δὲ δοκούντων, οὐδὲν κωλύει τὸ δειχθὲν μᾶλλον ἑκατέρου δοκεῖν. Ἀλλ' εἰ τὸ μὲν δοκοίη τὸ δὲ μηδετέρως, ἢ εἰ τὸ μὲν δοκοίη τὸ δὲ μὴ δοκοίη, εἰ μὲν ὁμοίως, ὁμοίως ἂν εἴη καὶ μή, εἰ δὲ μᾶλλον θάτερον, ἀκολουθήσει τῷ μᾶλλον.

25 18. Ἔστι δέ τις ἁμαρτία καὶ αὕτη περὶ τοὺς συλλογισμούς, ὅταν δείξῃ διὰ μακροτέρων, ἐνὸν δι' ἐλαττόνων καὶ ἐν τῷ λόγῳ ὑπαρχόντων, οἷον ὅτι ἐστὶ δόξα μᾶλλον ἑτέρα ἑτέρας, εἴ τις αἰτήσαιτο αὐτοέκαστον μάλιστ' εἶναι, εἶναι δὲ δοξαστὸν ἀληθῶς αὐτό, ὥστε 30 τῶν τινῶν μᾶλλον εἶναι αὐτό· πρὸς δὲ τὸ μᾶλλον μᾶλλον τὸ λεγόμενον εἶναι· εἶναι δὲ καὶ αὐτοδόξαν ἀληθῆ, ἢ ἔσται μᾶλλον ἀκριβὴς τῶν τινῶν· ᾔτηται δὲ καὶ αὐτοδόξαν ἀληθῆ εἶναι καὶ αὐτοέκαστον μάλιστ' εἶναι· ὥστε αὕτη ἡ δόξα ἡ μάλιστα ἀληθὴς ἀκριβεστέρα ἐστίν. 35 Τίς δὲ ἡ μοχθηρία; ἢ ὅτι ποιεῖ, παρ' ὃ ὁ λόγος, λανθάνειν τὸ αἴτιον.

bilibus et veris facilius est concludere. (13) Fit vero interdum, ut argumentatio etiam concludens sit deterior ea, quæ non concludit; quando illa quidem ex futilibus concludit, quum problema tale non sit; hæc autem eget talibus, quæ probabilia sunt et vera, nec in his assumptis posita est argumentatio. (14) Qui autem per falsa verum concludunt, jure reprehendi non possunt. Nam falsum quidem semper necesse est per falsa concludi, verum tamen licet etiam interdum ex falsis colligere; patet autem hoc ex Analyticis.

15. Quando autem argumentatio dicta est alicujus rei demonstratio, si quid aliud est ad conclusionem *probandam* nihil faciens, non erit ex eo syllogismus; sin autem videatur, sophisma erit, non demonstratio. (16) Est autem Philosophema quidem syllogismus demonstrativus; Epichirema vero syllogismus dialecticus; Sophisma porro syllogismus litigiosus; Aporema denique syllogismus dialecticus contradictionis.

17. Si quid autem ex utrisque *propositionibus* probabilibus ostendatur, non tamen æque probabilibus, nihil vetat, id, quod ostensum est, utraque propositione probabilius esse. At si hæc quidem probabilis sit, altera vero neutro modo se habeat; vel si altera quidem sit probabilis, altera vero non probabilis; si quidem similiter, similiter fuerit *conclusio*, et non *fuerit;* sin autem altera *propositio sit* magis talis, consequens erit magis tali.

18. Est vero aliquod peccatum et hoc in syllogismis, quum quis per plura probaverit, quod *probari* poterat per pauciora, et quæ in argumentatione insunt; velut *probaturus*, opinionem aliam aliâ magis esse, si postulaverit, Ipsumquodque maxime esse; esse autem opinabile Ipsumvere, quare Ipsum magis quibusdam esse; id autem, quod magis dicitur, ad id, quod magis est, referri; esse autem etiam Ipsam opinionem veram, quæ erit magis exquisita, quam quædam; postulatum esse autem, Ipsamopinionem veram esse, et Ipsumquodque maxime esse; quare hanc opinionem maxime veram accuratiorem esse. At quanta molestia! Efficit sane, ut lateat causa, ex qua ducitur argumentatio.

CAP. X. [XII.]

De perspicua et de falsa argumentatione.

Λόγος δ' ἐστὶ δῆλος ἕνα μὲν τρόπον καὶ δημοσιώτατον, ἐὰν ᾖ συμπεπερασμένος οὕτως ὥστε μηδὲν δεῖν ἐπερωτῆσαι· (2) ἕνα δέ, καὶ ὃς μάλιστα λέγεται, ὅταν 40 εἰλημμένα μὲν ᾖ ἐξ ὧν ἀναγκαῖον εἶναι, ᾖ δὲ διὰ συμπερασμάτων συμπεραινόμενα· (3) ἔτι εἰ ἐλλείπει σφόδρα ἐνδόξων.

4. Ψευδὴς δὲ λόγος καλεῖται τετραχῶς, ἕνα μὲν τρόπον ὅταν φαίνηται συμπεραίνεσθαι μὴ συμπεραινό- 45 μενος· ὃς καλεῖται ἐριστικὸς συλλογισμός· (5) ἄλλον δὲ ὅταν συμπεραίνηται μὲν μὴ μέντοι πρὸς τὸ προκείμενον, ὅπερ συμβαίνει μάλιστα τοῖς εἰς τὸ ἀδύνατον ἄγουσιν· (6) ἢ πρὸς τὸ προκείμενον μὲν συμπεραίνηται, μὴ μέντοι κατὰ τὴν οἰκείαν μέθοδον. Τοῦτο δ' ἐστίν, 50 ὅταν μὴ ὢν ἰατρικὸς δοκῇ ἰατρικὸς εἶναι ἢ γεωμετρικὸς μὴ ὢν γεωμετρικὸς ἢ διαλεκτικὸς μὴ ὢν διαλεκτικός,

Argumentatio autem est perspicua uno modo eoque maxime vulgari, si ita conclusa est, ut nulla amplius opus sit interrogatione. (2) Altero vero, qui etiam maxime dicitur, si sunt sumpta, ex quibus effici necesse est *quæ concluduntur*, sunt autem illa ex *aliis* conclusionibus collecta. (3) Præterea, si deest quod valde est probabile.

4. Falsa vero argumentatio dicitur quattuor modis: uno quidem modo, si videtur concludere, neque concludit; qui vocatur syllogismus litigiosus. (5) Alio vero, si *aliquid* concludit, quod tamen non *pertinet* ad propositum *problema;* quod quidem maxime accidit ad impossibile ducentibus. (6) Aut *si* concludit quod ad propositum *problema* pertinet, non tamen justa ratione et accommodata. Hoc vero est, si non medica *argumentatio* videatur esse medica; aut *videatur esse* geometrica, quæ non est geometrica; aut dialectica, quæ non est dialectica; sive verum,

ἄν τε ψεῦδος ἄν τ' ἀληθὲς ᾖ τὸ συμβαῖνον. (7) Ἄλλον δὲ τρόπον ἐὰν διὰ ψευδῶν συμπεραίνηται. Τούτου δ' ἔσται ποτὲ μὲν τὸ συμπέρασμα ψεῦδος, ποτὲ δ' ἀληθές· τὸ μὲν γὰρ ψεῦδος ἀεὶ διὰ ψευδῶν περαίνεται, τὸ 5 δ' ἀληθὲς ἐγχωρεῖ καὶ μὴ ἐξ ἀληθῶν, ὥσπερ εἴρηται καὶ πρότερον.

8. Τὸ μὲν οὖν ψευδῆ τὸν λόγον εἶναι τοῦ λέγοντος ἁμάρτημα μᾶλλον ἢ τοῦ λόγου, καὶ οὐδὲ τοῦ λέγοντος ἀεί, ἀλλ' ὅταν λανθάνῃ αὐτόν, ἐπεὶ καθ' αὑτόν γε πολ-10 λῶν ἀληθῶν ἀποδεχόμεθα μᾶλλον, ἂν ἐξ ὅτι μάλιστα δοκούντων ἀναιρῇ τι τῶν ἀληθῶν. Τοιοῦτος γὰρ ὢν ἑτέρων ἀληθῶν ἀπόδειξίς ἐστιν· δεῖ γὰρ τῶν κειμένων τι μὴ εἶναι παντελῶς, ὥστ' ἔσται τούτου ἀπόδειξις. Εἰ δ' ἀληθὲς συμπεραίνοιτο διὰ ψευδῶν καὶ λίαν εὐηθῶν, 15 πολλῶν ἂν εἴη χείρων ψεῦδος συλλογιζομένων· εἴη δ' ἂν τοιοῦτος καὶ ψεῦδος συμπεραινόμενος. Ὥστε δῆλον ὅτι πρώτη μὲν ἐπίσκεψις λόγου καθ' αὑτὸν εἰ συμπεραίνεται, δευτέρα δὲ πότερον ἀληθὲς ἢ ψεῦδος, τρίτη δ' ἐκ ποίων τινῶν. Εἰ μὲν γὰρ ἐκ ψευδῶν ἐνδόξων δέ, λογι-20 κός, εἰ δ' ἐξ ὄντων μὲν ἀδόξων δέ, φαῦλος· εἰ δὲ καὶ ψευδῆ καὶ λίαν ἄδοξα, δῆλον ὅτι φαῦλος, ἢ ἁπλῶς ἢ τοῦ πράγματος.

sive falsum sit, quod efficitur. (7) Alio modo, si ex falsis concludat; hujus autem *argumentationis* aliquando conclusio falsa, aliquando vera est. Nam falsum quidem semper ex falsis concluditur; verum autem licet etiam ex non veris *concludere*, quemadmodum et antea dictum est.

8. Quod igitur falsa sit argumentatio, argumentantis magis peccatum est, quam argumentationis; imo neque argumentantis semper, sed quum latet illum, *quod falsam quandam argumentationem dixerit;* quoniam per se multis veris *argumentationibus eam* magis probamus, si ex iis, quæ maxime videntur, aliquid verum evertit. Nam quæ talis est, ceterorum verorum demonstratio est; oportet enim eorum, quæ posita sunt, quidpiam non esse omnino; quocirca erit hujus demonstratio. Quodsi autem verum concludat ex falsis et nimis futilibus, certe multis falsum colligentibus deterior erit; potest vero talis esse et quæ falsum concludit. Quare patet, primam esse considerationem argumentationis per se, an *hæc* concludat; secundam autem, utrum verum, an falsum *concludat;* tertiam vero, ex qualibusnam. Nam si ex falsis, probabilibus tamen, concludat, logica est; si ex iis, quæ sunt vera, at non probabilia, prava est; si vero ea sint et falsa et valde improbabilia, patet, *argumentationem* pravam esse aut simpliciter, aut ratione rei *de qua agitur.*

CAP. XI. [XIII.]

De petitione quæsiti ab initio et contrariorum.

Τὸ δ' ἐν ἀρχῇ καὶ τὰ ἐναντία πῶς αἰτεῖται ὁ ἐρωτῶν, κατ' ἀλήθειαν μὲν ἐν τοῖς Ἀναλυτικοῖς εἴρηται, 25 κατὰ δόξαν δὲ νῦν λεκτέον.

2. Αἰτεῖσθαι δὲ φαίνονται τὸ ἐν ἀρχῇ πενταχῶς, (3) φανερώτατα μὲν καὶ πρῶτον εἴ τις αὐτὸ τὸ δείκνυσθαι δέον αἰτήσει. Τοῦτο δ' ἐπ' αὐτοῦ μὲν οὐ ῥᾴδιον λανθάνειν, ἐν δὲ τοῖς συνωνύμοις, καὶ ἐν ὅσοις τὸ ὄνομα 30 καὶ ὁ λόγος τὸ αὐτὸ σημαίνει, μᾶλλον. (4) Δεύτερον δὲ ὅταν κατὰ μέρος δέον ἀποδεῖξαι καθόλου τις αἰτήσῃ, οἷον ἐπιχειρῶν ὅτι τῶν ἐναντίων μία ἐπιστήμη, ὅλως τῶν ἀντικειμένων ἀξιώσειε μίαν εἶναι· δοκεῖ γὰρ ὃ ἔδει καθ' αὑτὸ δεῖξαι μετ' ἄλλων αἰτεῖσθαι πλειόνων. 35 (5) Τρίτον εἴ τις καθόλου δεῖξαι προκειμένου κατὰ μέρος αἰτήσειεν, οἷον εἰ πάντων τῶν ἐναντίων προκειμένου τῶνδέ τινων ἀξιώσειε· δοκεῖ γὰρ καὶ οὗτος, ὃ μετὰ πλειόνων ἔδει δεῖξαι, καθ' αὑτὸ χωρὶς αἰτεῖσθαι. (6) Πάλιν εἴ τις διελὼν αἰτεῖται τὸ προβληθέν, οἷον εἰ 40 δέον δεῖξαι τὴν ἰατρικὴν ὑγιεινοῦ καὶ νοσώδους, χωρὶς ἑκάτερον ἀξιώσειεν. (7) Ἢ εἴ τις τῶν ἑπομένων ἀλλήλοις ἐξ ἀνάγκης θάτερον αἰτήσειεν, οἷον τὴν πλευρὰν ἀσύμμετρον τῇ διαμέτρῳ, δέον ἀποδεῖξαι ὅτι ἡ διάμετρος τῇ πλευρᾷ.

45 8. Ἰσαχῶς δὲ καὶ τἀναντία αἰτοῦνται τῷ ἐξ ἀρχῆς. (9) Πρῶτον μὲν γὰρ εἴ τις τὰς ἀντικειμένας αἰτήσαιτο φάσιν καὶ ἀπόφασιν, (10) δεύτερον δὲ τἀναντία κατὰ τὴν ἀντίθεσιν, οἷον ἀγαθὸν καὶ κακὸν ταὐτόν. (11) Τρίτον εἴ τις τὸ καθόλου ἀξιώσας ἐπὶ μέρους αἰτοῖτο τὴν 50 ἀντίφασιν, οἷον εἰ λαβὼν τῶν ἐναντίων μίαν ἐπιστήμην, ὑγιεινοῦ καὶ νοσώδους ἑτέραν ἀξιώσειεν, ἢ τοῦτο αἰτη-

Quod autem in principio *quæsitum est* et contraria quo modo petat interrogans, secundum veritatem quidem in Analyticis dictum est, secundum opinionem vero nunc dicendum erit.

2. Petere autem videntur a principio *quæsitum* quinque modis. (3) Manifestissime quidem et primo, si quis id petet, quod ipsi demonstrandum est; quod in eadem re non facile latet; in synonymis autem iisque omnibus, quorum nomen et definitio idem declarant, magis *latet.* (4) Secundo porro, si id, quod particulariter demonstrari debet, universaliter aliquis petierit; velut, si probaturus, contrariorum unam *esse* scientiam, omnino oppositorum unam esse, *ut sibi concedatur* postulaverit; videtur enim id, quod eum oportebat per se probare, una cum pluribus aliis petere. (5) Tertio, si quis, quum universale probare instituerit, particulare petat; velut, si, quum propositum sit *ad probandum*, omnium contrariorum esse *unam scientiam*, postulet *ut sibi concedatur*, certorum quorundam *contrariorum unam esse scientiam*; nam hic quoque videtur id, quod eum cum pluribus oportebat probare, per se separatim petere. (6) Rursus, si quis dividens *problema* petat id, quod propositum est *ad disputandum;* velut, si, quum eum probare oporteat, artem medicam esse salubrium et insalubrium, separatim utrumque petat. (7) Aut, si quis eorum, quæ se invicem necessario consequuntur, alterum petat; velut, *si*, quum eum demonstrare oporteat, latus cum diametro non habere communem mensuram, *petat*, diametrum *habere communem mensuram* cum latere.

8. Tot vero etiam modis contraria petuntur, quot ab initio *quæsitum.* (9) Nam primo quidem, si quis contrarias postulet, affirmationem et negationem. (10) Secundo autem, si contraria *petantur* secundum oppositionem; velut, bonum et malum esse idem. (11) Tertio, si quis universale *sibi concedi* postulans particulariter contradictionem *petat.* Velut, si sumpserit, contrariorum unam *esse* scientiam, *deinde*, salubris et insalubris diversam esse postulet; aut

σάμενος ἐπὶ τοῦ καθόλου τὴν ἀντίθεσιν πειρῷτο λαμβάνειν. (12) Πάλιν ἐάν τις αἰτήσῃ τὸ ἐναντίον τῷ ἐξ ἀνάγκης συμβαίνοντι διὰ τῶν κειμένων, (13) κἂν εἴ τις αὐτὰ μὲν μὴ λάβοι τἀντικείμενα, τοιαῦτα δ' αἰτήσαιτο δύο ἐξ ὧν ἔσται ἡ ἀντικειμένη ἀντίφασις. (14) Διαφέρει δὲ τὸ τἀναντία λαμβάνειν τοῦ ἐν ἀρχῇ ὅτι τοῦ μέν ἐστιν ἡ ἁμαρτία πρὸς τὸ συμπέρασμα (πρὸς γὰρ ἐκεῖνο βλέποντες τὸ ἐν ἀρχῇ λέγομεν αἰτεῖσθαι), τὰ δ' ἐναντία ἐστὶν ἐν ταῖς προτάσεσι τῷ ἔχειν πως ταύτας πρὸς ἀλλήλας.

hoc postulato, in universali oppositionem sumere conetur. (12) Rursus, si quis petierit contrarium ei, quod necessario ex positis efficitur. (13) Nec non, si quis ipsa quidem opposita non sumat, duo autem ejusmodi petat, ex quibus sequetur opposita contradictio. (14) Differunt autem Sumere contraria et Petere ab initio quæsitum, eo, quod hoc quidem peccatum conclusionem attinet (nam ad hanc respicientes dicimus peti ab initio quæsitum), contraria vero in propositionibus sunt certo quodam modo inter se affectis.

CAP. XII. [XIV.]

De exercitatione dialectica.

Πρὸς δὲ γυμνασίαν καὶ μελέτην τῶν τοιούτων λόγων πρῶτον μὲν ἀντιστρέφειν ἐθίζεσθαι χρὴ τοὺς λόγους· οὕτως γὰρ πρός τε τὸ λεγόμενον εὐπορώτερον ἕξομεν, καὶ ἐν ὀλίγοις πολλοὺς ἐξεπιστησόμεθα λόγους. Τὸ γὰρ ἀντιστρέφειν ἐστὶ τὸ μεταλαβόντα τὸ συμπέρασμα μετὰ τῶν λοιπῶν ἐρωτημάτων ἀνελεῖν ἓν τῶν δοθέντων· ἀνάγκη γάρ, εἰ τὸ συμπέρασμα μή ἐστι, μίαν τινὰ ἀναιρεῖσθαι τῶν προτάσεων, εἴπερ πασῶν τεθεισῶν ἀνάγκη ἦν τὸ συμπέρασμα εἶναι. (2) Πρὸς ἅπασάν τε θέσιν, καὶ ὅτι οὕτως καὶ ὅτι οὐχ οὕτως, τὸ ἐπιχείρημα σκεπτέον, καὶ εὑρόντα τὴν λύσιν εὐθὺς ζητητέον· οὕτω γὰρ ἅμα συμβήσεται πρός τε τὸ ἐρωτᾶν καὶ πρὸς τὸ ἀποκρίνεσθαι γεγυμνάσθαι· κἂν πρὸς μηδένα ἄλλον ἔχωμεν, πρὸς αὑτούς· παράλληλά τε παραβάλλειν, ἐκλέγοντας πρὸς τὴν ἀντίθεσιν ἐπιχειρήματα· τοῦτο γὰρ πρός τε τὸ βιάζεσθαι πολλὴν εὐπορίαν ποιεῖ καὶ πρὸς τὸ ἐλέγχειν μεγάλην ἔχει βοήθειαν, ὅταν εὐπορῇ τις καὶ ὅτι οὕτως καὶ ὅτι οὐχ οὕτως· πρὸς τὰ ἐναντία γὰρ συμβαίνει ποιεῖσθαι τὴν φυλακήν. Πρός τε γνῶσιν καὶ τὴν κατὰ φιλοσοφίαν φρόνησιν τὸ δύνασθαι συνορᾶν καὶ συνεωρακέναι τὰ ἀφ' ἑκατέρας συμβαίνοντα τῆς ὑποθέσεως οὐ μικρὸν ὄργανον· λοιπὸν γὰρ τούτων ὀρθῶς ἑλέσθαι θάτερον. (3) Δεῖ δὲ πρὸς τὸ τοιοῦτο ὑπάρχειν εὐφυᾶ· καὶ τοῦτ' ἔστιν ἡ κατ' ἀλήθειαν εὐφυΐα, τὸ δύνασθαι καλῶς ἑλέσθαι τἀληθὲς καὶ φυγεῖν τὸ ψεῦδος· ὅπερ οἱ πεφυκότες εὖ δύνανται ποιεῖν· εὖ γὰρ φιλοῦντες καὶ μισοῦντες τὸ προσφερόμενον εὖ κρίνουσι τὸ βέλτιστον.

4. Πρός τε τὰ πλειστάκις ἐμπίπτοντα τῶν προβλημάτων ἐξεπίστασθαι δεῖ λόγους, (5) καὶ μάλιστα περὶ τῶν πρώτων θέσεων· ἐν τούτοις γὰρ ἀποδυσπετοῦσιν οἱ ἀποκρινόμενοι πολλάκις. (6) Ἔτι τε ὅρων εὐπορεῖν δεῖ, καὶ τῶν ἐνδόξων τε καὶ τῶν πρώτων ἔχειν προχείρους· διὰ γὰρ τούτων οἱ συλλογισμοὶ γίνονται. (7) Πειρατέον δὲ καὶ εἰς ἃ πλειστάκις ἐμπίπτουσιν οἱ ἄλλοι λόγοι κατέχειν. (8) Ὥσπερ γὰρ ἐν γεωμετρίᾳ πρὸ ἔργου τὸ περὶ τὰ στοιχεῖα γεγυμνάσθαι, καὶ ἐν ἀριθμοῖς τὸ περὶ τοὺς κεφαλισμοὺς προχείρως ἔχειν μέγα διαφέρει πρὸς τὸ καὶ τὸν ἄλλον ἀριθμὸν γινώσκειν πολλαπλασιούμενον, ὁμοίως καὶ ἐν τοῖς λόγοις τὸ πρόχειρον εἶναι περὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς προτάσεις ἀπὸ στόματος ἐξεπίστασθαι· καθάπερ γὰρ ἐν τῷ μνημονικῷ μόνον οἱ

Ad exercitationem autem et meditandas hujuscemodi argumentationes primum assuescendum est argumentationes convertere; sic enim major nobis ad id, de quo disseritur, argumentorum copia suppetet, et in paucis multas argumentationes tenebimus; nam Convertere est mutata in oppositam conclusione cum reliquis interrogationibus evertere aliquid eorum, quæ data sunt; necesse enim est, si conclusio non sit, unam aliquam propositionum everti, siquidem, his omnibus positis, necesse erat conclusionem esse. (2) Ad omnem vero thesin, utrum ea sic, an non sic se habeat, argumentatio spectanda est; et hac inventa, solutio statim est quærenda : sic enim simul fiet, ut et ad interrogandum et ad respondendum exercitati simus; et si nemo alius sit, *quocum disputemus*, per nosmet ipsos *id faciendum est;* et alternatim comparare debemus eligentes argumenta circa antithesin; nam hoc et ad urgendum magnam copiam parit, et ad redarguendum magnum affert adjumentum, si alicui suppetunt argumenta in utramque partem; fieri enim potest, ut a contrariis cavendum sit; ad cognitionem quoque et ad philosophicam prudentiam haud leve est instrumentum posse perspicere, et jam perspexisse, quid ex utraque hypothesi eveniat; nam reliquum erit, ut horum alterum recte eligatur. (3) Sed ad tale quid oportet esse natura bene informatum; atque hæc revera est bona indoles, posse recte eligere verum et declinare falsum; quod quidem bene a natura informati possunt recte peragere; nam hi recte diligunt aut oderunt quod proponitur, *eoque* optimum recte dijudicant.

4. Porro de problematis, quæ sæpissime *in disputationem* incidunt, argumentationes probe scire oportet, (5) et maxime de primis thesibus; nam hæc, *quæ vulgo recepta sunt*, respondentes sæpe fastidiunt. (6) Præterea quoque definitionum copiam nos habere oportet, tam eorum, quæ probabilia, quam, quæ prima sunt; ex his enim syllogismi conficiuntur. (7) Opera vero etiam danda est, ut teneamus, in quæ sæpissime incidunt disputationes aliæ. (8) Nam sicut in geometria e re est, in elementis exercitatum esse; et in numeris summa capita in promptu habere multum confert ad cognoscendum alium quoque numerum multiplicatum; similiter etiam in disputationibus *utile est* promptum esse in principiis, et propositiones memoriter tenere; quemadmodum enim loci memoriæ tantum infixi statim faciunt eadem

τόποι τεθέντες εὐθὺς ποιοῦσιν αὐτὰ μνημονεύειν, καὶ ταῦτα ποιήσει συλλογιστικώτερον διὰ τὸ πρὸς ὡρισμένας αὐτὰς βλέπειν κατ' ἀριθμόν. (9) Πρότασίν τε κοινὴν μᾶλλον ἢ λόγον εἰς μνήμην θετέον· ἀρχῆς γὰρ καὶ ὑποθέσεως εὐπορῆσαι μετρίως χαλεπόν.

10. Ἔτι τὸν ἕνα λόγον πολλοὺς ποιεῖν ἐθιστέον, ὡς ἀδηλότατα κρύπτοντας. Εἴη δ' ἂν τὸ τοιοῦτον, εἴ τις ὅτι πλεῖστον ἀφισταίη τῆς συγγενείας περὶ ὧν ὁ λόγος. Ἔσονται δὲ δυνατοὶ τῶν λόγων οἱ μάλιστα καθόλου τοῦτο πάσχειν, οἷον ὅτι οὐκ ἔστι μία πλειόνων ἐπιστήμη· οὕτω γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν πρός τι καὶ ἐπὶ τῶν ἐναντίων καὶ συστοίχων ἐστίν.

11. Δεῖ δὲ καὶ τὰς ἀπομνημονεύσεις καθόλου ποιεῖσθαι τῶν λόγων, κἂν ᾖ διειλεγμένος ἐπὶ μέρους· οὕτω γὰρ καὶ πολλοὺς ἐξέσται τὸν ἕνα ποιεῖν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν ῥητορικοῖς ἐπὶ τῶν ἐνθυμημάτων. Αὐτὸν δ' ὅτι μάλιστα φεύγειν ἐπὶ τὸ καθόλου φέρειν τοὺς συλλογισμούς. (12) Ἀεί τε δεῖ σκοπεῖν τοὺς λόγους, εἰ ἐπὶ κοινῶν διαλέγονται· πάντες γὰρ οἱ ἐν μέρει καὶ καθόλου διειλεγμένοι εἰσί, καὶ ἔνεστιν ἐν τῇ κατὰ μέρος ἡ τοῦ καθόλου ἀπόδειξις διὰ τὸ μὴ εἶναι συλλογίσασθαι μηδὲν ἄνευ τοῦ καθόλου.

13. Τὴν δὲ γυμνασίαν ἀποδοτέον τῶν μὲν ἐπακτικῶν πρὸς νέον, τῶν δὲ συλλογιστικῶν πρὸς ἔμπειρον. (14) Πειρατέον δὲ λαμβάνειν παρὰ μὲν τῶν συλλογιστικῶν τὰς προτάσεις, παρὰ δὲ τῶν ἐπακτικῶν τὰς παραβολάς· ἐν τούτοις γὰρ ἑκάτεροι γεγυμνασμένοι εἰσίν. (15) Ὅλως δ' ἐκ τοῦ γυμνάζεσθαι διαλεγόμενον πειρατέον ἀποφέρεσθαι ἢ συλλογισμὸν περί τινος ἢ λύσιν ἢ πρότασιν ἢ ἔνστασιν, ἢ εἰ ὀρθῶς τις ἤρετο ἢ εἰ μὴ ὀρθῶς, ἢ αὐτὸς ἢ ἕτερος, καὶ παρὰ τί ἑκάτερον. Ἐκ τούτων γὰρ ἡ δύναμις, τὸ δὲ γυμνάζεσθαι δυνάμεως χάριν, καὶ μάλιστα περὶ τὰς προτάσεις καὶ ἐνστάσεις· ἔστι γὰρ ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν διαλεκτικὸς ὁ προτατικὸς καὶ ἐνστατικός. Ἔστι δὲ τὸ μὲν προτείνεσθαι ἓν ποιεῖν τὰ πλείω (δεῖ γὰρ ἐν ὅλῳ ληφθῆναι πρὸς ὃ ὁ λόγος), τὸ δ' ἐνίστασθαι τὸ ἓν πολλά· ἢ γὰρ διαιρεῖ ἢ ἀναιρεῖ, τὸ μὲν διδοὺς τὸ δ' οὐ τῶν προτεινομένων.

16. Οὐχ ἅπαντι δὲ διαλεκτέον, οὐδὲ πρὸς τὸν τυχόντα γυμναστέον. Ἀνάγκη γὰρ πρὸς ἐνίους φαύλους γίνεσθαι τοὺς λόγους· πρὸς γὰρ τὸν πάντως πειρώμενον φαίνεσθαι διαφεύγειν δίκαιον μὲν πάντως πειρᾶσθαι συλλογίσασθαι, οὐκ εὔσχημον δέ. Διόπερ οὐ δεῖ συνεστάναι εὐχερῶς πρὸς τοὺς τυχόντας· ἀνάγκη γὰρ πονηρολογίαν συμβαίνειν· καὶ γὰρ οἱ γυμναζόμενοι ἀδυνατοῦσιν ἀπέχεσθαι τοῦ διαλέγεσθαι μὴ ἀγωνιστικῶς.

17. Δεῖ δὲ καὶ πεποιημένους ἔχειν λόγους πρὸς τὰ τοιαῦτα τῶν προβλημάτων, ἐν οἷς ἐλαχίστων εὐπορήσαντες πρὸς πλεῖστα χρησίμους ἕξομεν. Οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ καθόλου, καὶ πρὸς οὓς πορίζεσθαι χαλεπώτερον ἐκ τῶν παρὰ πόδας.

meminisse; ita etiam illa efficient *disserentem* magis syllogisticum, quoniam ad ipsas *propositiones* secundum numerum definitas respicit. (9) Ac propositionem communem, magis quam argumentationem, memoriæ mandare oportet; nam principii et hypotheseos copiam habere, mediocriter difficile est.

10. Præterea, ex una argumentatione multas facere assuescendum est, dum quammaxime occultamus. Fiet autem hoc, si quis quam longissime recedat a cognatione eorum, de quibus instituta est disputatio. Poterunt autem illæ argumentationes hoc ferre, quæ sunt maxime universales; velut, non esse unam plurium *rerum* scientiam; hoc enim et in relatis, et in contrariis, et conjugatis locum habet.

11. Oportet vero etiam commemorationes aliorum universales facere, licet particulariter *aliquis* tradiderit; sic enim ex una plures effici poterunt. Similis quoque in rhetoricis enthymematum ratio est; ipsum autem *disserentem oportet* quammaxime universale declinare in afferendis syllogismis. (12) Ac semper considerare oportet, an argumentationes in communibus versentur; omnes enim particulares *argumentationes* etiam in universali versantur; et inest in probatione particulari ipsius universalis demonstratio, quia nihil syllogismo concludi potest sine universali.

13. Instituenda autem est exercitatio probationum per inductionem erga juniores; syllogisticarum vero erga peritos. (14) Tentandum vero est, ut accipiamus propositiones ab iis, qui apti sunt ad syllogismos conficiendos; ab iis, qui per inductionem probare norunt, similitudines; nam in his utrique sunt exercitati. (15) Omnino autem ex dialectica exercitatione opera danda est ut auferamus aut syllogismum de aliqua re, aut solutionem, aut propositionem, aut instantiam, aut *ut notemus*, rectene quispiam interrogaverit, an non recte, sive ipse, sive alius, et circa quid uterque *disserens versatus fuerit*. In his enim *posita est disserendi* facultas; exercitatio autem facultatis gratia *instituitur;* et maxime circa propositiones et objectiones; est enim is, ut simpliciter dicam, Dialecticus, qui est ad proponendum et objiciendum aptus. Proponere autem est unum facere ex pluribus; (nam oportet in toto sumi id, ad quod argumentatio *refertur;*) objicere vero est, unum ex multis facere; aut enim distinguit *objiciens*, aut refellit, partim concedens, partim negans ea quæ proposita sunt.

16. Non est autem cum quovis disputandum, neque adversus quemvis exercitatio instituenda; nam necesse est, adversus nonnullos pravas fieri argumentationes. Etenim adversus eum, qui omnino nititur, ut videatur effugere, licet quidem omnia conari, ut syllogismo concludatur, sed non decet. Quare non oportet cum quibusvis facile congredi; necesse enim est, pravam hinc disputationem fieri. Nam, qui se exercendi causa disputant, nequeunt sibi temperare quominus disserant contentiose.

17. Oportet etiam paratas argumentationes habere adversus ejusmodi problemata, in quibus quum paucissimæ *argumentationes* suppetant, eas adversus plurima *problemata* utiles habebimus. Hæ vero sunt *argumentationes* universales, et quas assumere ex rebus passim obviis difficile est.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΠΕΡΙ ΣΟΦΙΣΤΙΚΩΝ ΕΛΕΓΧΩΝ.

ARISTOTELIS DE SOPHISTICIS ELENCHIS.

CAP. I.

De elenchis sophisticis omnino.

Περὶ δὲ τῶν σοφιστικῶν ἐλέγχων καὶ τῶν φαινομένων μὲν ἐλέγχων, ὄντων δὲ παραλογισμῶν ἀλλ' οὐχ ἐλέγχων, λέγωμεν ἀρξάμενοι κατὰ φύσιν ἀπὸ τῶν πρώτων.

5 2. Ὅτι μὲν οὖν οἱ μὲν εἰσὶ συλλογισμοί, οἱ δ' οὐκ ὄντες δοκοῦσι, φανερόν. Ὥσπερ γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τοῦτο γίνεται διά τινος ὁμοιότητος, καὶ ἐπὶ τῶν λόγων ὡσαύτως ἔχει. Καὶ γὰρ τὴν ἕξιν οἱ μὲν ἔχουσιν εὖ, οἱ δὲ φαίνονται, φυλετικῶς φυσήσαντες καὶ ἐπισκευάσαν-10 τες αὐτούς, καὶ καλοὶ οἱ μὲν διὰ κάλλος, οἱ δὲ φαίνονται, κομμώσαντες αὐτούς. Ἐπί τε τῶν ἀψύχων ὡσαύτως· καὶ γὰρ τούτων τὰ μὲν ἄργυρος τὰ δὲ χρυσός ἐστιν ἀληθῶς, τὰ δ' ἔστι μὲν οὔ, φαίνεται δὲ κατὰ τὴν αἴσθησιν, οἷον τὰ μὲν λιθαργύρινα καὶ τὰ καττιτέρινα 15 ἀργυρᾶ, τὰ δὲ χολοβάφινα χρυσᾶ. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ συλλογισμὸς καὶ ἔλεγχος ὁ μὲν ἔστιν, ὁ δ' οὐκ ἔστι μέν, φαίνεται δὲ διὰ τὴν ἀπειρίαν· οἱ γὰρ ἄπειροι ὥσπερ ἂν ἀπέχοντες πόρρωθεν θεωροῦσιν. (3) Ὁ μὲν γὰρ συλλογισμὸς ἐκ τινῶν ἐστὶ τεθέντων ὥστε λέγειν 20 ἕτερόν τι ἐξ ἀνάγκης τῶν κειμένων διὰ τῶν κειμένων, (4) ἔλεγχος δὲ συλλογισμὸς μετ' ἀντιφάσεως τοῦ συμπεράσματος. (5) Οἱ δὲ τοῦτο ποιοῦσι μὲν οὔ, δοκοῦσι δὲ διὰ πολλὰς αἰτίας, ὧν εἷς τόπος εὐφυέστατός ἐστι καὶ δημοσιώτατος ὁ διὰ τῶν ὀνομάτων. Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἔστιν 25 αὐτὰ τὰ πράγματα διαλέγεσθαι φέροντας, ἀλλὰ τοῖς ὀνόμασιν ἀντὶ τῶν πραγμάτων χρώμεθα συμβόλοις, τὸ συμβαῖνον ἐπὶ τῶν ὀνομάτων καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἡγούμεθα συμβαίνειν, καθάπερ ἐπὶ τῶν ψήφων τοῖς λογιζομένοις. Τὸ δ' οὐκ ἔστιν ὅμοιον· τὰ μὲν γὰρ ὀνό-30 ματα πεπέρανται καὶ τὸ τῶν λόγων πλῆθος, τὰ δὲ πράγματα τὸν ἀριθμὸν ἄπειρά ἐστιν. Ἀναγκαῖον οὖν πλείω τὸν αὐτὸν λόγον καὶ τοὔνομα τὸ ἓν σημαίνειν. Ὥσπερ οὖν κἀκεῖ οἱ μὴ δεινοὶ τὰς ψήφους φέρειν ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων παρακρούονται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ 35 ἐπὶ τῶν λόγων οἱ τῶν ὀνομάτων τῆς δυνάμεως ἄπειροι παραλογίζονται καὶ αὐτοὶ διαλεγόμενοι καὶ ἄλλων ἀκούοντες. Διὰ μὲν οὖν ταύτην τὴν αἰτίαν καὶ τὰς λεχθησομένας ἔστι καὶ συλλογισμὸς καὶ ἔλεγχος φαινόμενος μὲν οὐκ ὢν δέ. (6) Ἐπεὶ δ' ἐστί τισι μᾶλλον πρὸ ἔρ-

De sophisticis autem elenchis, et de iis, qui videntur elenchi, quum sint paralogismi, nec elenchi, dicamus, incipientes ordine naturali a principiis.

2. Alios quidem esse syllogismos, alios vero, qui non *syllogismi* sunt, *syllogismos* videri, manifestum est. Quemadmodum enim in ceteris quoque rebus hoc fit propter aliquam similitudinem, ita etiam in argumentationibus accidit. Nam et corpus alii bene constitutum habent, alii vero *habere* videntur more pomparum inflantes se et apparantes; et pulchri sunt alii propter pulchritudinem, alii vero *esse* videntur per fucum. Idem in rebus inanimatis contingit. Harum enim quædam argentum, quædam aurum sunt revera; alia vero non sunt quidem, videntur tamen esse secundum sensum; velut, lithargyrina et cassiterina *videntur esse* argentea; felle vero tincta aurea. Eodem modo autem et syllogismus et elenchus alius quidem est *revera*, alius non est quidem, videtur tamen esse ob imperitiam; nam imperiti, quasi procul distantes, contemplantur. (3) Syllogismus ex quibusdam colligitur ita positis, ut necessario aliquid a positis diversum propter hæc posita concludatur. (4) Elenchus autem est syllogismus cum contradictione conclusionis. (5) Nonnulli vero ita quidem non argumentantur; multis de causis videntur tamen ita argumentari; quibus unus locus est maxime conveniens et vulgatus a *rerum* nominibus. Quum enim non liceat ipsas res per se in disserendo afferre, sed quum loco rerum utamur nominibus ut signis; id quod de nominibus valet, etiam de rebus valere putamus, quemadmodum in calculis accidit rationes subducentibus. Non est autem in his eadem ratio: nomina enim sunt finita, et orationum multitudo; res vero numero infinitæ sunt: igitur necesse est, eandem orationem unumque nomen plura significare. Quemadmodum igitur illic rationes subducere nescientes a peritis falluntur, eodem modo quoque in disputationibus verborum vim ignorantes facile paralogismis decipiuntur, quum ipsi disputantes, tum disputantes alios audientes. Ergo hanc quidem ob causam et eas, quæ dicentur, est tam syllogismus, quam elenchus, qui videtur esse, quum non sit. (6) Quoniam autem nonnullis

γου τὸ δοκεῖν εἶναι σοφοῖς ἢ τὸ εἶναι καὶ μὴ δοκεῖν (ἔστι γὰρ ἡ σοφιστικὴ φαινομένη σοφία οὖσα δ' οὔ, καὶ ὁ σοφιστὴς χρηματιστὴς ἀπὸ φαινομένης σοφίας ἀλλ' οὐκ οὔσης), δῆλον ὅτι ἀναγκαῖον τούτοις καὶ τὸ τοῦ σοφοῦ ἔργον δοκεῖν ποιεῖν μᾶλλον ἢ ποιεῖν καὶ μὴ δοκεῖν. Ἔστι δ' ὡς ἓν πρὸς ἓν εἰπεῖν ἔργον περὶ ἕκαστον τοῦ εἰδότος ἀψευδεῖν μὲν αὐτὸν περὶ ὧν οἶδε, τὸν δὲ ψευδόμενον ἐμφανίζειν δύνασθαι. Ταῦτα δ' ἐστὶ τὸ μὲν ἐν τῷ δύνασθαι δοῦναι λόγον, τὸ δ' ἐν τῷ λαβεῖν. Ἀνάγκη οὖν τοὺς βουλομένους σοφιστεύειν τὸ τῶν εἰρημένων λόγων γένος ζητεῖν· πρὸ ἔργου γάρ ἐστιν· ἡ γὰρ τοιαύτη δύναμις ποιήσει φαίνεσθαι σοφόν, οὗ τυγχάνουσι τὴν προαίρεσιν ἔχοντες.

7. Ὅτι μὲν οὖν ἔστι τι τοιοῦτον λόγων γένος, καὶ ὅτι τοιαύτης ἐφίενται δυνάμεως οὓς καλοῦμεν σοφιστάς, δῆλον.

magis e re est videri sapientes, quam esse nec videri; (est enim Sophistica, quæ videtur esse sapientia, neque tamen est; et Sophista est is, qui lucrum captat a sapientia, quæ videtur esse, nec est;) patet, his necessarium esse, ut sapientis officium magis videantur facere, quam *revera* faciant nec *facere* videantur. Est autem ut unum cum altero dicam officium in quaque re scientis, in rebus, quas cognitas ille habet, non mentiri, mentientem vero alterum patefacere. Quorum hoc in eo positum est, ut rationem reddere, alterum, ut rationem *ejus, de quo disputatur*, exigere sciat. Necessarium igitur est sophistice cavillari volentibus, ut dictarum argumentationum genus quærant; nam vere est; talis enim facultas sapientem videri faciet, quod hi præeligunt.

7. Esse igitur ejusmodi quoddam argumentationum genus, et hujuscemodi facultatem eos expetere, quos vocamus Sophistas, manifestum est.

CAP. II.

De argumentationum generibus.

Πόσα δ' ἐστὶν εἴδη τῶν λόγων τῶν σοφιστικῶν, καὶ ἐκ πόσων τὸν ἀριθμὸν ἡ δύναμις αὕτη συνέστηκε, καὶ πόσα μέρη τυγχάνει τῆς πραγματείας ὄντα, καὶ περὶ τῶν ἄλλων τῶν συντελούντων εἰς τὴν τέχνην ταύτην ἤδη λέγωμεν.

2. Ἔστι δὴ τῶν ἐν τῷ διαλέγεσθαι λόγων τέτταρα γένη, διδασκαλικοὶ καὶ διαλεκτικοὶ καὶ πειραστικοὶ καὶ ἐριστικοί, διδασκαλικοὶ μὲν οἱ ἐκ τῶν οἰκείων ἀρχῶν ἑκάστου μαθήματος καὶ οὐκ ἐκ τῶν τοῦ ἀποκρινομένου δοξῶν συλλογιζόμενοι (δεῖ γὰρ πιστεύειν τὸν μανθάνοντα), διαλεκτικοὶ δ' οἱ ἐκ τῶν ἐνδόξων συλλογιστικοὶ ἀντιφάσεως, πειραστικοὶ δ' οἱ ἐκ τῶν δοκούντων τῷ ἀποκρινομένῳ καὶ ἀναγκαίων εἰδέναι τῷ προσποιουμένῳ ἔχειν τὴν ἐπιστήμην (ὃν τρόπον δέ, διώρισται ἐν ἑτέροις), ἐριστικοὶ δ' οἱ ἐκ τῶν φαινομένων ἐνδόξων μὴ ὄντων δὲ συλλογιστικοὶ ἢ φαινόμενοι συλλογιστικοί. (3) Περὶ μὲν οὖν τῶν ἀποδεικτικῶν ἐν τοῖς Ἀναλυτικοῖς εἴρηται, περὶ δὲ τῶν διαλεκτικῶν καὶ πειραστικῶν ἐν τοῖς ἄλλοις· περὶ δὲ τῶν ἀγωνιστικῶν καὶ ἐριστικῶν νῦν λέγωμεν.

Quot vero sint species argumentationum sophisticarum, et quot numero *sint ea, ex quibus* hæc facultas constat, et quot partes sint hujus tractationis, et de aliis ad hanc artem *sophistice disserendi* conducentibus, jam dicamus.

2. Sunt vero argumentationum in disserendo genera quattuor, didascalicæ, et dialecticæ, et tentativæ, et litigiosæ. Didascalicæ quidem sunt, quæ ex propriis cujusque mathematis principiis, nec ex respondentis opinionibus concludunt; (nam discentem credere oportet;) dialecticæ vero, quæ ex probabilibus contradictionem colligunt; tentativæ autem, quæ *concludunt* ex iis, quæ respondenti videntur, et quæ scire necesse est scientiam sibi arrogantem; (quemadmodum autem *hoc locum habeat*, alibi expositum est;) litigiosæ denique, quæ colligunt, aut colligere videntur, ex iis quæ probabilia esse videntur, neque tamen sunt. (3) Jam vero de demonstrativis *sive didascalicis* in Analyticis dictum est; de dialecticis autem et tentativis in præcedentibus; de contentiosis ergo et litigiosis nunc dicamus.

CAP. III.

De eo, quod sophistis propositum est.

Πρῶτον δὴ ληπτέον πόσων στοχάζονται οἱ ἐν τοῖς λόγοις ἀγωνιζόμενοι καὶ διαφιλονεικοῦντες. (2) Ἔστι δὲ πέντε ταῦτα τὸν ἀριθμόν, ἔλεγχος καὶ ψεῦδος καὶ παράδοξον καὶ σολοικισμὸς καὶ πέμπτον τὸ ποιῆσαι ἀδολεσχῆσαι τὸν προσδιαλεγόμενον· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ πολλάκις ἀναγκάζεσθαι ταὐτὸ λέγειν· ἢ τὸ μὴ ὄν, ἀλλὰ τὸ φαινόμενον ἕκαστον εἶναι τούτων. (3) Μάλιστα μὲν γὰρ προαιροῦνται φαίνεσθαι ἐλέγχοντες, δεύτερον δὲ ψευδόμενόν τι δεικνύναι, τρίτον εἰς παράδοξον ἄγειν, τέταρτον δὲ σολοικίζειν ποιεῖν· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ποιῆσαι τῇ λέξει βαρβαρίζειν ἐκ τοῦ λόγου τὸν ἀποκρινόμενον· τελευταῖον δὲ τὸ πλεονάκις ταὐτὸ λέγειν.

Primum autem sumendum est, quot sectentur in disputationibus certandi et vincendi studio disserentes. (2) Sunt autem hæc quinque numero, Elenchus, et Falsum, et Paradoxum, et Solœcismus, et quintum, Efficere ut disserens nugetur; (hoc vero est cogere *eum*, ut sæpius idem dicat; aut id, quod non est, sed videtur horum quodvis esse). (3) Nam maxime hoc præeligunt *contentiose disserentes*, ut *videantur* elencho redarguere; secundo, ut aliquid mentientem ostendant; tertio, ut ad paradoxum ducant; quarto, ut solœcismum committere faciant; (hoc vero est, Efficere ut respondens in disputatione oratione barbara utatur;) postremo ut sæpius idem dicere *cogant*.

CAP. IV.

De fallaciis secundum dictionem.

Τρόποι δ' εἰσὶ τοῦ μὲν ἐλέγχειν δύο· οἱ μὲν γάρ εἰσι παρὰ τὴν λέξιν, οἱ δ' ἔξω τῆς λέξεως. (2) Ἔστι δὲ τὰ μὲν παρὰ τὴν λέξιν ἐμποιοῦντα τὴν φαντασίαν ἓξ τὸν ἀριθμόν· ταῦτα δ' ἐστὶν ὁμωνυμία, ἀμφιβολία, 5 σύνθεσις, διαίρεσις, προσῳδία, σχῆμα λέξεως. Τούτου δὲ πίστις ἥ τε διὰ τῆς ἐπαγωγῆς καὶ συλλογισμός, ἄν τε ληφθῇ τις ἄλλος, καὶ ὅτι τοσαυταχῶς ἂν τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασι καὶ λόγοις μὴ ταὐτὸ δηλώσαιμεν. (3) Εἰσὶ δὲ παρὰ μὲν τὴν ὁμωνυμίαν οἱ τοιοίδε τῶν λόγων, 10 οἷον ὅτι μανθάνουσιν οἱ ἐπιστάμενοι· τὰ γὰρ ἀποστοματιζόμενα μανθάνουσιν οἱ γραμματικοί. Τὸ γὰρ μανθάνειν ὁμώνυμον, τό τε ξυνιέναι χρώμενον τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τὸ λαμβάνειν ἐπιστήμην. Καὶ πάλιν ὅτι τὰ κακὰ ἀγαθά· τὰ γὰρ δέοντα ἀγαθά, τὰ δὲ κακὰ 15 δέοντα. Διττὸν γὰρ τὸ δέον, τό τ' ἀναγκαῖον, ὃ συμβαίνει πολλάκις καὶ ἐπὶ τῶν κακῶν (ἔστι γὰρ κακόν τι ἀναγκαῖον), καὶ τἀγαθὰ δὲ δέοντά φαμεν εἶναι. Ἔτι τὸν αὐτὸν καθῆσθαι καὶ ἑστάναι, καὶ κάμνειν καὶ ὑγιαίνειν. Ὅσπερ γὰρ ἀνίστατο, ἕστηκεν, καὶ 20 ὅσπερ ὑγιάζετο, ὑγιαίνει· ἀνίστατο δ' ὁ καθήμενος καὶ ὑγιάζετο ὁ κάμνων. Τὸ γὰρ τὸν κάμνοντα ὁτιοῦν ποιεῖν ἢ πάσχειν οὐχ ἓν σημαίνει, ἀλλ' ὁτὲ μὲν ὅτι ὁ νῦν κάμνων ἢ καθήμενος, ὁτὲ δ' ὃς ἔκαμνε πρότερον· πλὴν ὑγιάζετο μὲν καὶ κάμνων καὶ ὁ κάμνων· ὑγιαίνει δ' οὐ 25 κάμνων, ἀλλ' ὁ κάμνων, οὐ νῦν, ἀλλ' ὁ πρότερον. (4) Παρὰ δὲ τὴν ἀμφιβολίαν οἱ τοιοίδε, τὸ βούλεσθαι λαβεῖν με τοὺς πολεμίους. Καὶ ἆρ' ὅ τις γινώσκει, τοῦτο γινώσκει; καὶ γὰρ τὸν γινώσκοντα καὶ τὸ γινωσκόμενον ἐνδέχεται ὡς γινώσκοντα σημῆναι τούτῳ τῷ 30 λόγῳ. Καὶ ἆρα ὃ ὁρᾷ τις, τοῦτο ὁρᾷ; ὁρᾷ δὲ τὸν κίονα, ὥστε ὁρᾷ ὁ κίων. Καὶ ἆρα ὃ σὺ φῂς εἶναι, τοῦτο σὺ φῂς εἶναι; φῂς δὲ λίθον εἶναι, σὺ ἄρα φῂς λίθος εἶναι. Καὶ ἆρ' ἔστι σιγῶντα λέγειν; διττὸν γὰρ καὶ τὸ σιγῶντα λέγειν, τό τε τὸν λέγοντα σιγᾶν 35 καὶ τὸ τὰ λεγόμενα. (5) Εἰσὶ δὲ τρεῖς τρόποι τῶν παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν καὶ τὴν ἀμφιβολίαν, εἷς μὲν ὅταν ἢ ὁ λόγος ἢ τοὔνομα κυρίως σημαίνῃ πλείω, οἷον ἀετὸς καὶ κύων· εἷς δὲ ὅταν εἰωθότες ὦμεν οὕτω λέγειν· τρίτος δὲ ὅταν τὸ συντεθὲν πλείω σημαίνῃ, κεχωρισμένον 40 δὲ ἁπλῶς, οἷον τὸ ἐπίσταται γράμματα. Ἑκάτερον μὲν γάρ, εἰ ἔτυχεν, ἕν τι σημαίνει, τὸ ἐπίσταται καὶ τὰ γράμματα· ἄμφω δὲ πλείω, ἢ τὸ τὰ γράμματα αὐτὰ ἐπιστήμην ἔχειν ἢ τῶν γραμμάτων ἄλλον.

Ἡ μὲν οὖν ἀμφιβολία καὶ ὁμωνυμία παρὰ τούτους 45 τοὺς τρόπους ἐστίν. (6) Παρὰ δὲ τὴν σύνθεσιν τὰ τοιάδε, οἷον τὸ δύνασθαι καθήμενον βαδίζειν καὶ μὴ γράφοντα γράφειν. Οὐ γὰρ ταὐτὸ σημαίνει, ἂν διελών τις εἴπῃ καὶ συνθείς, ὡς δυνατὸν τὸν καθήμενον βαδίζειν καὶ μὴ γράφοντα γράφειν· καὶ τοῦθ' ὡσαύτως ἄν 50 τις συνθῇ, τὸν μὴ γράφοντα γράφειν· σημαίνει γὰρ ὡς ἔχει δύναμιν τοῦ μὴ γράφοντα γράφειν. Ἐὰν δὲ μὴ

Modi autem elenchis redarguendi duo sunt; nam alii quidem versantur circa dictionem, alii vero extra dictionem. (2) Sunt autem, quæ secundum dictionem *elenchi* speciem faciunt, numero sex; hæc vero sunt, Homonymia, Amphibolia, Compositio, Divisio, Accentus, et Figura dictionis. Hujus autem fides fit et inductione et syllogismo, quum, si sumptus fuerit alius quispiam modus (*nam hic ad supra dictos revocari poterit*), tum etiam, quod tot modis tantum possimus iisdem nominibus et orationibus non idem declarare. (3) Ab homonymia quidem proficiscuntur hujuscemodi argumentationes; velut, scientes discere; nam ea, quæ ore recitantur, discunt grammatici; Discere enim est homonymum *significans* et, utentem scientia intelligere, et, acquirere scientiam. Et rursus, mala esse bona; nam τὰ δέοντα bona sunt; sunt autem mala δέοντα; duplex enim τὸ δέον *significans* et, necessarium, quod sæpius etiam in mala cadit; (nam est malum quidpiam necessarium;) et, bona quoque δέοντα dicimus. Porro, eundem sedere et stare, et ægrotare et valere; nam, qui surgebat, stat; et, qui convalescebat, valet; surgebat autem sedens, et convalescebat ægrotans; etenim ægrotantem quodvis facere, vel pati, non unum significat, sed interdum nunc ægrotantem, aut sedentem *quodvis facere, vel pati;* interdum vero eum, qui ægrotabat prius *aut sedebat;* enimvero convalescebat et Ægrotans, et ὁ Ægrotans; valet autem non Ægrotans, sed ὁ Ægrotans, non *qui* nunc, sed *qui* prius *ægrotabat.* (4) Ex amphibolia autem ducuntur tales *argumentationes*, Velle capere me hostes; et, num, quod quispiam cognoscit, hoc cognoscit? nam et τὸ qui cognoscit, et τὸ quod cognoscitur, potest ceu cognoscens indicare hac oratione. Et, num, quod quis videt, hoc videt? videt autem columnam: videtne igitur columna? Et, num, quod Tu dicis esse, hoc esse Tu dicis esse? Dicis autem lapidem esse; Tu igiturne *Te* dicis lapidem esse? Et, num licet, tacentem dicere? Nam duplex est etiam τὸ tacentem (σιγῶντα) dicere *significans* et, eum silere, qui dicit, et ea, quæ dicuntur. (5) Sunt autem tres modi argumentationum ab homonymia et amphibolia: unus quidem, si vel oratio vel nomen proprie plura significat; velut, aquila, et canis; alter vero, si soliti sumus ita loqui; tertius denique, si conjunctum plura significat, separatim simpliciter *accipitur*, velut, Scire literas; nam utrumque si sumptum fuerit *separatim*, unum quidpiam significat; τὸ scire, et, literæ; ambo autem juncta plura *significant*, aut ipsas literas scientiam habere, aut alium literarum *scientiam habere*.

Ergo amphibolia quidem et homonymia his modis continentur. (6) Secundum compositionem autem fiunt tales *argumentationes;* velut, posse sedentem ambulare, et scribere non scribentem. Non enim idem valet, si quis separatim dixerit, et conjunctim, posse sedentem ambulare, et scribere non scribentem; atque hoc itidem si quis conjunxerit, non scribentem scribere; nam significat, aliquem habere potestatem, ut non scribendo scribat; si

συνθῇ, ὅτι ἔχει δύναμιν, ὅτε οὐ γράφει, τοῦ γράφειν. Καὶ μανθάνει νῦν γράμματα, εἴπερ ἐμάνθανεν ἃ ἐπίσταται. Ἔτι τὸ ἓν μόνον δυνάμενον φέρειν πολλὰ δύνασθαι φέρειν.

7. Παρὰ δὲ τὴν διαίρεσιν, ὅτι τὰ πέντ' ἐστὶ δύο καὶ τρία, καὶ περιττὰ καὶ ἄρτια, καὶ τὸ μεῖζον ἴσον· τοσοῦτον γὰρ καὶ ἔτι πρός. Ὁ γὰρ αὐτὸς λόγος διῃρημένος καὶ συγκείμενος οὐκ ἀεὶ ταὐτὸ σημαίνειν ἂν δόξειεν, οἷον « ἐγώ σ' ἔθηκα δοῦλον ὄντ' ἐλεύθερον » καὶ τὸ « πεντήκοντ' ἀνδρῶν ἑκατὸν λίπε δῖος Ἀχιλλεύς. »

8. Παρὰ δὲ τὴν προσῳδίαν ἐν μὲν τοῖς ἄνευ γραφῆς διαλεκτικοῖς οὐ ῥᾴδιον ποιῆσαι λόγον, ἐν δὲ τοῖς γεγραμμένοις καὶ ποιήμασι μᾶλλον, οἷον καὶ τὸν Ὅμηρον ἔνιοι διορθοῦνται πρὸς τοὺς ἐλέγχοντας ὡς ἀτόπως εἰρηκότα « τὸ μὲν οὗ καταπύθεται ὄμβρῳ. » Λύουσι γὰρ αὐτὸ τῇ προσῳδίᾳ, λέγοντες τὸ οὔ ὀξύτερον. Καὶ τὸ περὶ τὸ ἐνύπνιον τοῦ Ἀγαμέμνονος, ὅτι οὐκ αὐτὸς ὁ Ζεὺς εἶπεν « δίδομεν δέ οἱ εὖχος ἀρέσθαι, » ἀλλὰ τῷ ἐνυπνίῳ ἐνετέλλετο διδόναι. Τὰ μὲν οὖν τοιαῦτα παρὰ τὴν προσῳδίαν ἐστίν.

9. Οἱ δὲ παρὰ τὸ σχῆμα τῆς λέξεως συμβαίνουσιν, ὅταν τὸ μὴ ταὐτὸ ὡσαύτως ἑρμηνεύηται, οἷον τὸ ἄρρεν θῆλυ ἢ τὸ θῆλυ ἄρρεν, ἢ τὸ μεταξὺ θάτερον τούτων, ἢ πάλιν τὸ ποιὸν ποσὸν ἢ τὸ ποσὸν ποιόν, ἢ τὸ ποιοῦν πάσχον ἢ τὸ διακείμενον ποιεῖν, καὶ τἆλλα δ', ὡς διῄρηται πρότερον. Ἔστι γὰρ τὸ μὴ τῶν ποιεῖν ὂν ὡς τῶν ποιεῖν τι τῇ λέξει σημαίνειν. Οἷον τὸ ὑγιαίνειν ὁμοίως τῷ σχήματι τῆς λέξεως λέγεται τῷ τέμνειν ἢ οἰκοδομεῖν· καίτοι τὸ μὲν ποιόν τι καὶ διακείμενόν πως δηλοῖ· τὸ δὲ ποιεῖν τι. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

10. Οἱ μὲν οὖν παρὰ τὴν λέξιν ἔλεγχοι ἐκ τούτων τῶν τόπων εἰσίν.

vero non conjunxerit, habere illum potestatem, quando non scribat, ut scribat. Ac discit nunc literas, siquidem didicit, quæ scit. Præterea, id quod unum tantum ferre potest, multa ferre posse.

7. Ad divisionem autem *hæ argumentationes* pertinent: quinque esse duo et tria, atque imparia et paria; et majus esse æquale *cum eo, quo majus est;* tantum enim esse, et etiamnum amplius. Nam eadem oratio divisa et conjuncta non semper idem significare videtur; velut, *Ego te servum feci liberum;* et illud, *Quinquaginta e viris centum liquit divus Achilles.*

8. Ex accentu vero in non scriptis dissertationibus haud facile est efficere argumentationem; in scriptis autem et carminibus potius; sicut etiam Homerum nonnulli tuentur adversus reprehendentes, quasi absurde ille dixerit, τὸ μὲν οὗ (*id est* cujus, *pro* οὐ τὸ μὲν) καταπύθεται ὄμβρῳ. Nam solvunt hoc per accentum dicentes τὸ Οὐ accentu acuto (*ut sit* Non) esse notandum. Illud quoque de Agamemnonis somnio *defendunt*, quia non ipse Juppiter dixerit, δίδομεν (damus) δέ οἱ εὖχος ἀρέσθαι, sed Somnio mandaverit διδόναι (dare, *scribendo* διδόμεν). Quæ igitur sunt ejusmodi, ex accentu sumuntur.

9. Argumentationes vero secundum dictionis figuram accidunt, si quis eodem modo interpretatur, quod non est idem; velut, masculum ut feminam; aut feminam ut masculum; aut neutrum ut alterum horum; vel rursus quantum ut quale; aut quale ut quantum; aut agens ut patiens; aut affectum quid ut agens; et cetera, ut supra divisa fuerunt. Nam fieri potest, ut id, quod non est sub agendi categoria, perinde quasi sub ea sit, dictione significetur. Velut, Valere simili dictionis figura dicitur, qua Secare, vel Ædificare: quanquam illud quidem quale quidpiam et certo quodam modo affectum declarat; hoc vero aliquid agere. Eodem autem modo etiam in ceteris ejusmodi.

10. Elenchi igitur ex dictione his modis fiunt.

CAP. V.

De fallaciis extra dictionem.

Τῶν δ' ἔξω τῆς λέξεως παραλογισμῶν εἴδη ἐστὶν ἑπτά, ἓν μὲν παρὰ τὸ συμβεβηκός, δεύτερον δὲ τὸ ἁπλῶς ἢ μὴ ἁπλῶς ἀλλὰ πῇ ἢ ποῦ ἢ ποτὲ ἢ πρός τι λέγεσθαι, τρίτον δὲ τὸ παρὰ τὴν τοῦ ἐλέγχου ἄγνοιαν, τέταρτον δὲ τὸ παρὰ τὸ ἑπόμενον, πέμπτον δὲ τὸ παρὰ τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνειν, ἕκτον δὲ τὸ μὴ αἴτιον ὡς αἴτιον τιθέναι, ἕβδομον δὲ τὸ τὰ πλείω ἐρωτήματα ἓν ποιεῖν.

2. Οἱ μὲν οὖν παρὰ τὸ συμβεβηκὸς παραλογισμοί εἰσιν, ὅταν ὁμοίως ὁτιοῦν ἀξιωθῇ τῷ πράγματι καὶ τῷ συμβεβηκότι ὑπάρχειν. Ἐπεὶ γὰρ τῷ αὐτῷ πολλὰ συμβέβηκεν, οὐκ ἀνάγκη πᾶσι τοῖς κατηγορουμένοις, καὶ καθ' οὗ κατηγορεῖται, ταῦτα πάντα ὑπάρχειν. Οἷον εἰ ὁ Κορίσκος ἕτερος ἀνθρώπου, αὐτὸς αὑτοῦ ἕτερος· ἔστι γὰρ ἄνθρωπος· ἢ εἰ Σωκράτους ἕτερος, ὁ δὲ Σωκράτης ἄνθρωπος, ἕτερον ἀνθρώπου φασὶν ὡμολογηκέναι διὰ τὸ συμβεβηκέναι, οὗ ἔφησεν ἕτερον εἶναι, τοῦτον εἶναι ἄνθρωπον.

Paralogismorum autem extra dictionem (*a rebus ductorum*) species sunt septem: una ex accidente; secunda, quod simpliciter, vel non simpliciter, sed quadamtenus, vel alicubi, vel aliquando, vel respectu ad aliquid dicatur; tertia propter elenchi ignorantiam; quarta ex consequenti; quinta quia petitur a principio *quæsitum;* sexta, quia non causa ut causa ponitur; septima denique, quia plures interrogationes pro una accipiuntur.

2. Ex accidente quidem paralogismi sunt, quum quidvis postulatum fuerit æque rei atque accidenti inesse. Quoniam enim multa eidem accidunt, non est necesse, omnibus prædicatis, et *subjecto*, de quo illa prædicantur, hæc omnia inesse; [nam alioqui omnia erunt eadem; quemadmodum Sophistæ dicunt:] velut, si Coriscus est diversus ab homine, ipse a se diversus *est;* est enim homo; aut, si a Socrate *est* diversus, Socrates autem homo *est*, diversum esse ab homine aiunt *adversarium* concessisse propterea, quod ei, a quo diversum esse dixit, accidit, ut sit homo.

3. Οἱ δὲ παρὰ τὸ ἁπλῶς τόδε ἢ πῇ λέγεσθαι καὶ μὴ κυρίως, ὅταν τὸ ἐν μέρει λεγόμενον ὡς ἁπλῶς εἰρημένον ληφθῇ, οἷον εἰ τὸ μὴ ὄν ἐστι δοξαστόν, ὅτι τὸ μὴ ὂν ἔστιν· οὐ γὰρ ταὐτὸν εἶναί τέ τι καὶ εἶναι ἁπλῶς. Ἢ πάλιν ὅτι τὸ ὂν οὐκ ἔστιν ὄν, εἰ τῶν ὄντων τι μή ἐστιν, οἷον εἰ μὴ ἄνθρωπος. Οὐ γὰρ ταὐτὸ μὴ εἶναί τι καὶ ἁπλῶς μὴ εἶναι· φαίνεται δὲ διὰ τὸ πάρεγγυς τῆς λέξεως, καὶ μικρὸν διαφέρειν τὸ εἶναί τι τοῦ εἶναι καὶ τὸ μὴ εἶναί τι τοῦ μὴ εἶναι. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ παρὰ τὸ πῇ καὶ τὸ ἁπλῶς· οἷον εἰ ὁ Ἰνδὸς ὅλος μέλας ὢν λευκός ἐστι τοὺς ὀδόντας· λευκὸς ἄρα καὶ οὐ λευκός ἐστιν. Ἢ εἰ ἄμφω πῇ, ὅτι ἅμα τὰ ἐναντία ὑπάρχει. Τὸ δὲ τοιοῦτον ἐπ' ἐνίων μὲν παντὶ θεωρῆσαι ῥᾴδιον, οἷον εἰ λαβὼν τὸν Αἰθίοπα εἶναι μέλανα τοὺς ὀδόντας ἔροιτ' εἰ λευκός· εἰ οὖν ταύτῃ λευκός, ὅτι μέλας καὶ οὐ μέλας, οἴοιτο διειλέχθαι συλλογιστικῶς τελειώσας τὴν ἐρώτησιν. Ἐπ' ἐνίων δὲ λανθάνει πολλάκις, ἐφ' ὅσων, ὅταν πῇ λέγηται, κἂν τὸ ἁπλῶς δόξειεν ἀκολουθεῖν, καὶ ἐν ὅσοις μὴ ῥᾴδιον θεωρῆσαι πότερον αὐτῶν κυρίως ἀποδοτέον. Γίνεται δὲ τὸ τοιοῦτον ἐν οἷς ὁμοίως ὑπάρχει τὰ ἀντικείμενα· δοκεῖ γὰρ ἢ ἄμφω ἢ μηδέτερον δοτέον ἁπλῶς εἶναι κατηγορεῖν, οἷον εἰ τὸ μὲν ἥμισυ λευκὸν τὸ δ' ἥμισυ μέλαν, πότερον λευκὸν ἢ μέλαν;

4. Οἱ δὲ παρὰ τὸ μὴ διωρίσθαι τί ἐστι συλλογισμὸς ἢ τί ἔλεγχος, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἔλλειψιν γίνονται τοῦ λόγου· ἔλεγχος μὲν γὰρ ἀντίφασις τοῦ αὐτοῦ καὶ ἑνός, μὴ ὀνόματος ἀλλὰ πράγματος, καὶ ὀνόματος μὴ συνωνύμου ἀλλὰ τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῶν δοθέντων, ἐξ ἀνάγκης, μὴ συναριθμουμένου τοῦ ἐν ἀρχῇ, κατὰ ταὐτὸ καὶ πρὸς ταὐτὸ καὶ ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὸ ψεύσασθαι περί τινος. Ἔνιοι δὲ ἀπολιπόντες τι τῶν λεχθέντων φαίνονται ἐλέγχειν, οἷον ὅτι ταὐτὸ διπλάσιον καὶ οὐ διπλάσιον· τὰ γὰρ δύο τοῦ μὲν ἑνὸς διπλάσια, τῶν δὲ τριῶν οὐ διπλάσια. Ἢ εἰ τὸ αὐτὸ τοῦ αὐτοῦ διπλάσιον καὶ οὐ διπλάσιον, ἀλλ' οὐ κατὰ ταὐτό· κατὰ μὲν γὰρ τὸ μῆκος διπλάσιον, κατὰ δὲ τὸ πλάτος οὐ διπλάσιον. Ἢ εἰ τοῦ αὐτοῦ καὶ κατὰ ταὐτὸ καὶ ὡσαύτως, ἀλλ' οὐχ ἅμα· διόπερ ἐστὶ φαινόμενος ἔλεγχος. Ἕλκοι δ' ἄν τις τοῦτον καὶ εἰς τοὺς παρὰ τὴν λέξιν.

5. Οἱ δὲ παρὰ τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνειν γίνονται μὲν οὕτως καὶ τοσαυταχῶς ὁσαχῶς ἐνδέχεται τὸ ἐξ ἀρχῆς αἰτεῖσθαι, φαίνονται δ' ἐλέγχειν διὰ τὸ μὴ δύνασθαι συνορᾶν τὸ ταὐτὸν καὶ τὸ ἕτερον.

6. Ὁ δὲ παρὰ τὸ ἑπόμενον ἔλεγχος διὰ τὸ οἴεσθαι ἀντιστρέφειν τὴν ἀκολούθησιν. Ὅταν γὰρ τοῦδε ὄντος ἐξ ἀνάγκης τοδὶ ᾖ, καὶ τοῦδε ὄντος οἴονται καὶ θάτερον εἶναι ἐξ ἀνάγκης. Ὅθεν καὶ αἱ περὶ τὴν δόξαν ἐκ τῆς αἰσθήσεως ἀπάται γίνονται. Πολλάκις γὰρ τὴν χολὴν μέλι ὑπέλαβον διὰ τὸ ἕπεσθαι τὸ ξανθὸν χρῶμα τῷ μέλιτι· καὶ ἐπεὶ συμβαίνει τὴν γῆν ὕσαντος γίνεσθαι διάβροχον, κἂν ᾖ διάβροχος, ὑπολαμβάνομεν ὗσαι· τὸ δ' οὐκ ἀναγκαῖον. (7) Ἔν τε τοῖς ῥητορικοῖς αἱ

3. Ex eo vero, quod simpliciter tale dicitur, vel quadamtenus, nec proprie, *paralogismi ducuntur*, si particulariter dictum ut simpliciter dictum sumptum fuerit; velut, si non ens est opinabile, non ens est; non enim idem valet, esse aliquid, et esse simpliciter; aut rursus, ens non est ens, si aliquid eorum, quæ sunt, non est; velut, si non *est* homo; non enim idem valent, aliquid non esse, et, simpliciter non esse; videntur autem propter vicinitatem dictionis parum differre τὸ esse aliquid et τὸ esse, ac τὸ non esse aliquid et τὸ non esse. Similiter vero etiam *paralogismi dicuntur* ex eo, quod quadamtenus et simpliciter *dicitur*; velut, si Indus totus niger albus est quoad dentes; albus igitur et non albus est; aut, si ambo quadamtenus *insunt*, contraria simul inesse; cujusmodi *paralogismum* in nonnullis *argumentationibus* cuivis facile est animadvertere; velut, si quis sumens, Æthiopem esse nigrum, quoad dentes, roget, an sit albus; si ergo hactenus albus sit, arbitretur, perfecta interrogatione, se probasse, esse illum nigrum et non nigrum. In nonnullis autem sæpius *ejusmodi paralogismus* latet, in quibus, quum quadamtenus dicatur, consequi videtur, ut etiam simpliciter *dicatur;* et in quibus haud facile est perspicere, utrum eorum proprie sit attribuendum. Fit vero hoc in iis, in quibus opposita pariter insunt; nam videtur concedendum esse, aut ambo, aut neutrum, quasi insint, prædicari oportere; velut, si *unum* dimidium quidem est album, *alterum* vero dimidium nigrum; utrum *eorum* sit album, an nigrum?

4. Alii vero *paralogismi* fiunt, quia non est definitum quid sit syllogismus, vel quid elenchus, sed definitio omissa est; nam elenchus quidem est contradictio unius et ejusdem, non nominis, sed rei; ac nominis non synonymi, sed ejusdem, ex concessis necessario *collecta*, non connumerato principio quæsito, *eoque sumpto* secundum idem, et *respectu* ad idem, et eodem modo, eodemque tempore. Nec aliter et mentiri de aliqua re *contingit*. Nonnulli præterea, prætermisso aliquo ex dictis, videntur elencho redarguere; velut, idem esse duplum et non duplum; nam duo sunt unius quidem dupla, trium vero non dupla; aut, si idem est ejusdem duplum et non duplum, at non secundum idem; sed secundum longitudinem quidem duplum, secundum latitudinem vero non duplum; aut si ejusdem, et secundum idem, et eodem modo, at non simul; idcirco est specie tantum elenchus. Sed revocaverit forte aliquis hunc *paralogismum* ad eos, qui in dictione *consistunt*.

5. Qui autem ex eo oriuntur *paralogismi*, quod a principio quæsitum sumitur, sic et tot modis fiunt, quot modis accidit a principio quæsitum peti; videntur autem redarguere, quia discerni non potest idem et diversum.

6. Elenchus vero propter consequens *videtur esse*, quia sunt qui putent, consecutionem reciprocari. Quando enim, si illud est, necessario hoc est; etiam, si hoc est, putant alterum necessario esse. Unde quoque circa opinionem ex sensu deceptiones fiunt. Nam sæpe fel putamus mel esse, quia flavus color consequens est melli. Et quoniam accidit, ut terra, quum pluit, madefiat; etiam, si madida sit terra, pluisse existimamus; hoc vero non est necessarium. (7) In rhetoricis porro *argumentationibus*,

κατὰ τὸ σημεῖον ἀποδείξεις ἐκ τῶν ἑπομένων εἰσίν. Βουλόμενοι γὰρ δεῖξαι ὅτι μοιχός, τὸ ἑπόμενον ἔλαβον, ὅτι καλλωπιστὴς ἢ ὅτι νύκτωρ ὁρᾶται πλανώμενος. Πολλοῖς δὲ ταῦτα μὲν ὑπάρχει, τὸ δὲ κατηγορούμενον οὐχ ὑπάρχει. (8) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς συλλογιστικοῖς, οἷον ὁ Μελίσσου λόγος ὅτι ἄπειρον τὸ ἅπαν, λαβὼν τὸ μὲν ἅπαν ἀγένητον (ἐκ γὰρ μὴ ὄντος οὐδὲν ἂν γενέσθαι), τὸ δὲ γενόμενον ἐξ ἀρχῆς γενέσθαι· εἰ μὴ οὖν γέγονεν, ἀρχὴν οὐκ ἔχει τὸ πᾶν, ὥστ' ἄπειρον. Οὐκ ἀνάγκη δὲ τοῦτο συμβαίνειν· οὐ γὰρ εἰ τὸ γενόμενον ἅπαν ἀρχὴν ἔχει, καὶ εἴ τι ἀρχὴν ἔχει, γέγονεν, ὥσπερ οὐδ' εἰ ὁ πυρέττων θερμός, καὶ τὸν θερμὸν ἀνάγκη πυρέττειν.

9. Ὁ δὲ παρὰ τὸ μὴ αἴτιον ὡς αἴτιον, ὅταν προσληφθῇ τὸ ἀναίτιον ὡς παρ' ἐκεῖνο γινομένου τοῦ ἐλέγχου. Συμβαίνει δὲ τὸ τοιοῦτον ἐν τοῖς εἰς τὸ ἀδύνατον συλλογισμοῖς· ἐν τούτοις γὰρ ἀναγκαῖον ἀναιρεῖν τι τῶν κειμένων. Ἐὰν οὖν ἐγκαταριθμηθῇ ἐν τοῖς ἀναγκαίοις ἐρωτήμασι πρὸς τὸ συμβαῖνον ἀδύνατον, δόξει παρὰ τοῦτο γίνεσθαι πολλάκις ὁ ἔλεγχος, οἷον ὅτι οὐκ ἔστι ψυχὴ καὶ ζωὴ ταὐτόν· εἰ γὰρ φθορᾷ γένεσις ἐναντίον, καὶ τῇ τινὶ φθορᾷ ἔσται τις γένεσις ἐναντίον· ὁ δὲ θάνατος φθορά τις καὶ ἐναντίον ζωῇ, ὥστε γένεσις ἡ ζωὴ καὶ τὸ ζῆν γίνεσθαι· τοῦτο δ' ἀδύνατον· οὐκ ἄρα ταὐτὸν ἡ ψυχὴ καὶ ἡ ζωή. Οὐ δὴ συλλελόγισται· συμβαίνει γάρ, κἂν μή τις ταὐτὸ φῇ τὴν ζωὴν τῇ ψυχῇ, τὸ ἀδύνατον, ἀλλὰ μόνον ἐναντίον ζωὴν μὲν θανάτῳ ὄντι φθορᾷ, φθορᾷ δὲ γένεσιν. Ἀσυλλόγιστοι μὲν οὖν ἁπλῶς οὐκ εἰσὶν οἱ τοιοῦτοι λόγοι, πρὸς δὲ τὸ προκείμενον ἀσυλλόγιστοι. Καὶ λανθάνει πολλάκις οὐχ ἧττον αὐτοὺς τοὺς ἐρωτῶντας τὸ τοιοῦτον.

10. Οἱ μὲν οὖν παρὰ τὸ ἑπόμενον καὶ παρὰ τὸ μὴ αἴτιον λόγοι τοιοῦτοί εἰσιν· (11) οἱ δὲ παρὰ τὸ τὰ δύο ἐρωτήματα ἓν ποιεῖν, ὅταν λανθάνῃ πλείω ὄντα καὶ ὡς ἑνὸς ὄντος ἀποδοθῇ ἀπόκρισις μία. Ἐπ' ἐνίων μὲν οὖν ῥᾴδιον ἰδεῖν ὅτι πλείω καὶ ὅτι οὐ δοτέον ἀπόκρισιν, οἷον πότερον ἡ γῆ θάλαττά ἐστιν ἢ ὁ οὐρανός; ἐπ' ἐνίων δ' ἧττον, καὶ ὡς ἑνὸς ὄντος ἢ ὁμολογοῦσι τῷ μὴ ἀποκρίνεσθαι τὸ ἐρωτώμενον, ἢ ἐλέγχεσθαι φαίνονται, οἷον ἆρ' οὗτος καὶ οὗτός ἐστιν ἄνθρωπος; ὥστ' ἄν τις τύπτῃ τοῦτον καὶ τοῦτον, ἄνθρωπον ἀλλ' οὐ ἀνθρώπους τυπτήσει. Ἢ πάλιν, ὧν τὰ μέν ἐστιν ἀγαθὰ τὰ δ' οὐκ ἀγαθά, πάντα ἀγαθὰ ἢ οὐκ ἀγαθά; ὁπότερον γὰρ ἂν φῇ, ἔστι μὲν ὡς ἔλεγχον ἢ ψεῦδος φαινόμενον δόξειεν ἂν ποιεῖν· τὸ γὰρ φάναι τῶν μὴ ἀγαθῶν τι εἶναι ἀγαθὸν ἢ τῶν ἀγαθῶν μὴ ἀγαθὸν ψεῦδος. Ὁτὲ δὲ προσληφθέντων τινῶν κἂν ἔλεγχος γίνοιτο ἀληθινός, οἷον εἴ τις δοίη ὁμοίως ἓν καὶ πολλὰ λέγεσθαι λευκὰ καὶ γυμνὰ καὶ τυφλά. Εἰ γὰρ τυφλὸν τὸ μὴ ἔχον ὄψιν πεφυκὸς δ' ἔχειν, καὶ τυφλὰ ἔσται τὰ μὴ ἔχοντα ὄψιν πεφυκότα δ' ἔχειν. Ὅταν οὖν τὸ μὲν ἔχῃ τὸ δὲ μὴ ἔχῃ, τὰ ἄμφω ἔσται ἢ ὁρῶντα ἢ τυφλά· ὅπερ ἀδύνατον.

quæ a signis ducuntur demonstrationes, ex consequentibus fiunt. Nam volentes probare, *aliquem* mœchum esse, consequens sumunt, esse eum calamistratum, aut noctu in plateis circumvagantem conspici. Multis autem hæc quidem insunt, de quibus tamen prædicatum non valet. (8) Similiter vero etiam in syllogisticis *argumentationibus res se habet;* velut Melissi argumentatio, Universum esse infinitum, sumpto *principio*, Universum esse ingenitum; (nam ex eo, quod non est, fieri nihil posse;) quod autem genitum est, id ex principio genitum esse; quare nisi est genitum, principium non habet Universum; proinde est infinitum. Non necesse autem est, hoc evenire. Non enim si, quidquid genitum est, principium habet, etiam, si quid habet principium, genitum est; quemadmodum nec, si febricitans est calidus, necesse est, etiam calidum febricitare.

9. Ex eo autem, quod non causa ut causa *sumitur, paralogismus est*, quum assumpta fuerit non causa, quasi ob eam fiat elenchus. Accidit vero ejusmodi quid in syllogismis ad impossibile ducentibus; nam in his necesse est, refellere aliquid eorum, quæ posita sunt. Si igitur numeratum sit in necessariis interrogationibus adversus eveniens illud impossibile, sæpe videbitur ob id fieri elenchus; velut, non idem esse animam et vitam; nam si interitui ortus est contrarius, etiam cuidam interitui erit quidam ortus contrarius; atqui mors est interitus quidam, et contrarium vitæ, quare ortus est vita, et vivere est oriri; hoc vero est impossibile; igitur non idem sunt anima et vita. Jam vero non est conclusum syllogismo; accidit enim impossibile, etiamsi quis non asserat, vitam esse idem atque animam; sed tantum *syllogismo conclusum est*, vitam esse contrariam morti ut interitui, interitui autem *esse contrarium* ortum. Ergo hujuscemodi argumentationes non sunt ad concludendum omnino ineptæ, sed propositum non concludunt; et latet sæpius non minus ejusmodi vitium interrogantes ipsos.

10. Ex consequente igitur, et ex non causa argumentationes tales sunt. (11) Ex eo vero, quod duæ interrogationes pro una accipiuntur, *fiunt paralogismi*, si latet, plures esse, et, quasi una sit *interrogatio*, datur una responsio. Nonnunquam facile quidem est animadvertere, plures esse, nec dandam esse responsionem *unam;* velut, utrum terra mare sit, an cœlum? In nonnullis autem minus id perspicitur; et, quasi una sit *interrogatio*, aut assentiuntur, quia non respondent, quod rogatum est, aut redargui videntur; velut, num hic et hic est homo? quare, si quis hunc et hunc verberet, hominem, non homines verberabit; aut rursus, quorum alia quidem sunt bona, alia vero non bona, hæc omnia suntne bona? an non bona? utrumvis enim dixerit, fieri potest, ut videatur aut in elenchum *incidere*, aut dicere, quod apparet falsum esse; nam sive dicatur, aliquid eorum, quæ non sunt bona, esse bonum, aut aliquid eorum, quæ sunt bona, non esse bonum, falsum *dicitur*. Interdum vero assumptis quibusdam etiam verus elenchus fieri potest. Velut, si quis concesserit, æque unum ac multa dici alba, et nuda, et cæca. Nam si cæcum est, quod non habet visum, quum naturâ videre debeat; etiam cæca erunt, quæ non habent visum, quum natura habere debeant. Quando igitur aliud quidem habet, aliud vero non habet; ambo aut videbunt, aut cæca erunt; quod est impossibile.

CAP. VI.

De reductione omnium fallaciarum ad ignorantiam elenchi.

*Ἢ δὴ οὕτως διαιρετέον τοὺς φαινομένους συλλογισμοὺς καὶ ἐλέγχους, ἢ πάντας ἀνακτέον εἰς τὴν τοῦ ἐλέγχου ἄγνοιαν, ἀρχὴν ταύτην ποιησαμένους· ἔστι γὰρ ἅπαντας ἀναλῦσαι τοὺς λεχθέντας τρόπους εἰς τὸν τοῦ ἐλέγχου διορισμόν. (2) Πρῶτον μὲν εἰ ἀσυλλόγιστοι· δεῖ γὰρ ἐκ τῶν κειμένων συμβαίνειν τὸ συμπέρασμα, ὥστε λέγειν ἐξ ἀνάγκης ἀλλὰ μὴ φαίνεσθαι. (3) Ἔπειτα καὶ κατὰ τὰ μέρη τοῦ διορισμοῦ. Τῶν μὲν γὰρ ἐν τῇ λέξει οἱ μέν εἰσι παρὰ τὸ διττόν, οἷον ἥ τε ὁμωνυμία καὶ ὁ λόγος καὶ ἡ ὁμοιοσχημοσύνη (σύνηθες γὰρ τὸ πάντα ὡς τόδε τι σημαίνειν), ἡ δὲ σύνθεσις καὶ διαίρεσις καὶ προσῳδία τῷ μὴ τὸν αὐτὸν εἶναι τὸν λόγον ἢ τοὔνομα διαφέρον. Ἔδει δὲ καὶ τοῦτο, καθάπερ καὶ τὸ πρᾶγμα ταὐτόν, εἰ μέλλει ἔλεγχος ἢ συλλογισμὸς ἔσεσθαι, οἷον εἰ λώπιον, μὴ ἱμάτιον συλλογίσασθαι ἀλλὰ λώπιον· ἀληθὲς μὲν γὰρ κἀκεῖνο, ἀλλ' οὐ συλλελόγισται, ἀλλ' ἔτι ἐρωτήματος δεῖ, ὅτι ταὐτὸν σημαίνει, πρὸς τὸν ζητοῦντα τὸ διὰ τί.

4. Οἱ δὲ παρὰ τὸ συμβεβηκὸς ὁρισθέντος τοῦ συλλογισμοῦ φανεροὶ γίνονται. Τὸν αὐτὸν γὰρ ὁρισμὸν δεῖ καὶ τοῦ ἐλέγχου γίνεσθαι, πλὴν προσκεῖσθαι τὴν ἀντίφασιν· ὁ γὰρ ἔλεγχος συλλογισμὸς ἀντιφάσεως. Εἰ οὖν μή ἐστι συλλογισμὸς τοῦ συμβεβηκότος, οὐ γίνεται ἔλεγχος. Οὐ γὰρ εἰ τούτων ὄντων ἀνάγκη τόδ' εἶναι, τοῦτο δ' ἐστὶ λευκόν, ἀνάγκη λευκὸν εἶναι διὰ τὸν συλλογισμόν. Οὐδ' εἰ τὸ τρίγωνον δυοῖν ὀρθαῖν ἴσας ἔχει, συμβέβηκε δ' αὐτῷ σχήματι εἶναι ἢ πρώτῳ ἢ ἀρχῇ, ὅτι σχῆμα ἢ ἀρχὴ ἢ πρῶτον τοῦτο· οὐ γὰρ ᾗ σχῆμα οὐδ' ᾗ πρῶτον, ἀλλ' ᾗ τρίγωνον, ἡ ἀπόδειξις. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ὥστ' εἰ ὁ ἔλεγχος συλλογισμός τις, οὐκ ἂν εἴη ὁ κατὰ συμβεβηκὸς ἔλεγχος. Ἀλλὰ παρὰ τοῦτο καὶ οἱ τεχνῖται καὶ ὅλως οἱ ἐπιστήμονες ὑπὸ τῶν ἀνεπιστημόνων ἐλέγχονται· κατὰ συμβεβηκὸς γὰρ ποιοῦνται τοὺς συλλογισμοὺς πρὸς τοὺς εἰδότας· οἱ δ' οὐ δυνάμενοι διαιρεῖν ἢ ἐρωτώμενοι διδόασιν ἢ οὐ δόντες οἴονται δεδωκέναι.

5. Οἱ δὲ παρὰ τὸ πῇ καὶ ἁπλῶς, ὅτι οὐ τοῦ αὐτοῦ ἡ κατάφασις καὶ ἡ ἀπόφασις. Τοῦ γὰρ πῇ λευκοῦ τὸ πῇ οὐ λευκόν, τοῦ δ' ἁπλῶς λευκοῦ τὸ ἁπλῶς οὐ λευκὸν ἀπόφασις. Εἰ οὖν δόντος πῇ εἶναι λευκὸν ὡς ἁπλῶς εἰρημένου λαμβάνει, οὐ ποιεῖ ἔλεγχον, φαίνεται δὲ διὰ τὴν ἄγνοιαν τοῦ τί ἐστιν ἔλεγχος.

6. Φανερώτατοι δὲ πάντων οἱ πρότερον λεχθέντες παρὰ τὸν τοῦ ἐλέγχου διορισμόν· διὸ καὶ προσηγορεύθησαν οὕτως· παρὰ γὰρ τοῦ λόγου τὴν ἔλλειψιν ἡ φαντασία γίνεται, καὶ διαιρουμένοις οὕτως κοινὸν ἐπὶ πᾶσι τούτοις θετέον τὴν τοῦ λόγου ἔλλειψιν.

7. Οἵ τε παρὰ τὸ λαμβάνειν τὸ ἐν ἀρχῇ καὶ τὸ ἀναίτιον ὡς αἴτιον τιθέναι δῆλοι διὰ τοῦ ὁρισμοῦ. Δεῖ γὰρ τὸ συμπέρασμα τῷ ταῦτ' εἶναι αἴτια τοῦ συμβαίνειν, ὅπερ οὐκ ἦν ἐν τοῖς ἀναιτίοις· καὶ πάλιν μὴ

Aut igitur sic dividendi sunt syllogismi apparentes et elenchi, aut omnes revocandi sunt ad ignorantiam elenchi, hac pro principio sumpta. Licet enim omnes dictos modos in elenchi definitionem resolvere. (2) *Primum quidem, si non concludunt. Nam oportet ex positis effici conclusionem, adeo ut necessario dicatur, non tantum ut videatur *concludi*. (3) Deinde etiam secundum partes definitionis. Nam eorum *paralogismorum*, qui in dictione *consistunt*, nonnulli ex duplici *significatione* oriuntur, velut homonymia, et oratio *ambigua*, et similis dictionis figura; (solent enim hæc omnia quasi hoc aliquid significare;) compositio vero, et divisio, et accentus *ideo captionem efficiunt*, quod non eadem sit oratio, vel nomen sit diversum. Oportebat vero et hoc *idem esse*, quemadmodum res quoque eadem est, si futurus est elenchus, aut syllogismus; velut, si tunica *concludi debet*; non *oportet* vestem concludere, sed tunicam; nam verum quidem est etiam illud; at syllogismo non conclusum est, sed adhuc interrogatione est opus, ut idem significetur, erga quærentem τὸ quamobrem.

4. Paralogismi autem ex accidente, syllogismo definito manifesti fiunt. Oportet enim eandem definitionem etiam elenchi esse, præterquam quod adjungitur contradictio; nam elenchus est syllogismus contradictionis. Ergo si non est syllogismus accidentis, non fit elenchus. Non enim, si, quum illa sint, necesse est hoc esse, hoc autem est album, necesse est album esse propter syllogismum. Neque, si triangulus duobus rectis æquales *angulos* habet, accidit autem ei, ut sit figura, vel primum, vel principium; *necesse est* ut figura, vel principium, vel primum sit tale. Nam non *de eo* fit demonstratio, quatenus figura, nec quatenus primum, sed quatenus triangulus est. Similiter vero etiam in ceteris *res se habet*. Quapropter, si elenchus est syllogismus quidam; qui ex accidente est, elenchus esse nequit. Verum hoc modo et artifices et omnino docti ab indoctis redarguuntur; nam secundum accidens faciunt syllogismos adversus scientes; hi autem quum dividere non possint, aut rogati concedunt, aut non concedentes videntur concessisse.

5. Paralogismi vero ex eo, quod quadamtenus vel simpliciter dicitur, *inde ortum ducunt*, quod non de eodem affirmatio et negatio *accipitur*. Ejus enim, quod quadamtenus est album, τὸ quadamtenus non album; ejus vero, quod simpliciter est album, τὸ simpliciter non album negatio est. Si igitur, concedente *adversario* esse quadamtenus album, *aliquis* quasi simpliciter dictum accipiat, non efficit elenchum, videtur autem *efficere* propter ignorantiam quid sit elenchus.

6. Maxime vero omnium perspicui sunt supra dicti ex elenchi definitione; quare etiam ita appellati sunt; nam ob definitionis defectum fit, ut elenchus videatur; et dividentibus sic *paralogismos, sicut nunc divisimus*, omnibus commune ponendum est, deficiens definitio.

7. Etiam qui ex eo *ducuntur paralogismi*, quod sumitur a principio quæsitum, et quod ponunt non causam pro causa, per *elenchi* definitionem manifesti fiunt. Oportet enim conclusionem *evenire* propterea, quod illa causa sunt cur eveniat; quod quidem non accidit in non causis; et

ἀριθμουμένου τοῦ ἐξ ἀρχῆς, ὅπερ οὐκ ἔχουσιν οἱ παρὰ τὴν αἴτησιν τοῦ ἐν ἀρχῇ.

8. Οἱ δὲ παρὰ τὸ ἑπόμενον μέρος εἰσὶ τοῦ συμβεβηκότος· τὸ γὰρ ἑπόμενον συμβέβηκε, διαφέρει δὲ τοῦ 5 συμβεβηκότος, ὅτι τὸ μὲν συμβεβηκὸς ἔστιν ἐφ' ἑνὸς μόνου λαβεῖν, οἷον ταὐτὸ εἶναι τὸ ξανθὸν καὶ μέλι καὶ τὸ λευκὸν καὶ κύκνον, τὸ δὲ παρεπόμενον ἀεὶ ἐν πλείοσιν· τὰ γὰρ ἑνὶ ταὐτῷ ταὐτὰ καὶ ἀλλήλοις ἀξιοῦμεν εἶναι ταὐτά· διὸ γίνεται παρὰ τὸ ἑπόμενον ἔλεγχος. 10 Ἔστι δ' οὐ πάντως ἀληθές, οἷον ἂν ᾖ λευκὸν κατὰ συμβεβηκός· καὶ γὰρ ἡ χιὼν καὶ ὁ κύκνος τῷ λευκῷ ταὐτόν. Ἢ πάλιν, ὡς ἐν τῷ Μελίσσου λόγῳ, τὸ αὐτὸ εἶναι λαμβάνει τὸ γεγονέναι καὶ ἀρχὴν ἔχειν, ἢ τὸ ἴσους γίνεσθαι καὶ ταὐτὸ μέγεθος λαμβάνειν. Ὅτι γὰρ τὸ 15 γεγονὸς ἔχει ἀρχήν, καὶ τὸ ἔχον ἀρχὴν γεγονέναι ἀξιοῖ, ὡς ἄμφω ταὐτὰ ὄντα τῷ ἀρχὴν ἔχειν, τό τε γεγονὸς καὶ τὸ πεπερασμένον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἴσων γινομένων εἰ τὰ τὸ αὐτὸ μέγεθος καὶ ἓν λαμβάνοντα ἴσα γίνεται, καὶ τὰ ἴσα γινόμενα ἓν μέγεθος λαμβάνει· 20 ὥστε τὸ ἑπόμενον λαμβάνει. Ἐπεὶ οὖν ὁ παρὰ τὸ συμβεβηκὸς ἔλεγχος ἐν τῇ ἀγνοίᾳ τοῦ ἐλέγχου, φανερὸν ὅτι καὶ ὁ παρὰ τὸ ἑπόμενον. Ἐπισκεπτέον δὲ τοῦτο καὶ ἄλλως.

9. Οἱ δὲ παρὰ τὸ τὰ πλείω ἐρωτήματα ἓν ποιεῖν ἐν 25 τῷ μὴ διαρθροῦν ἡμᾶς ἢ μὴ διαιρεῖν τὸν τῆς προτάσεως λόγον. Ἡ γὰρ πρότασίς ἐστιν ἓν καθ' ἑνός. Ὁ γὰρ αὐτὸς ὅρος ἑνὸς μόνου καὶ ἁπλῶς τοῦ πράγματος, οἷον ἀνθρώπου καὶ ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Εἰ οὖν μία πρότασις ἡ ἓν καθ' ἑνὸς ἀξιοῦ30 σα, καὶ ἁπλῶς ἔσται πρότασις ἡ τοιαύτη ἐρώτησις. Ἐπεὶ δ' ὁ συλλογισμὸς ἐκ προτάσεων, ὁ δ' ἔλεγχος συλλογισμός, καὶ ὁ ἔλεγχος ἔσται ἐκ προτάσεων. Εἰ οὖν ἡ πρότασις ἓν καθ' ἑνός, φανερὸν ὅτι καὶ οὗτος ἐν τῇ τοῦ ἐλέγχου ἀγνοίᾳ· φαίνεται γὰρ εἶναι πρότασις ἡ οὐκ 35 οὖσα πρότασις. Εἰ μὲν οὖν δέδωκεν ἀπόκρισιν ὡς πρὸς μίαν ἐρώτησιν, ἔσται ἔλεγχος, εἰ δὲ μὴ δέδωκεν ἀλλὰ φαίνεται, φαινόμενος ἔλεγχος. (10) Ὥστε πάντες οἱ τόποι πίπτουσιν εἰς τὴν τοῦ ἐλέγχου ἄγνοιαν, οἱ μὲν οὖν παρὰ τὴν λέξιν, ὅτι φαινομένη ἀντίφασις, ὅπερ ἦν ἴδιον τοῦ 40 ἐλέγχου, οἱ δ' ἄλλοι παρὰ τὸν τοῦ συλλογισμοῦ ὅρον.

rursus non connumerato eo, quod a principio quæsitum est; quod *requisitum* non habent, qui ex petitione quæsiti a principio ducuntur.

8. Qui autem ex consequente *ducuntur*, pars sunt accidentis; nam consequens accidit; differt vero ab accidente, quod licet accidens quidem in uno tantum sumere; velut, idem esse flavum et mel, et album et cycnum; quod autem ex consequente ducitur, semper in pluribus *sumi potest;* nam quæ cum uno et eodem sunt eadem, etiam inter se eadem esse postulamus; quo exsistit elenchus ex consequente. Est autem hoc non omnino verum. Velut, si album sit secundum accidens; nam etiam nix et cycnus cum albo idem sunt; aut rursus, ut in Melissi argumentatione, qui idem esse sumit Factum esse et Principium habere; aut *idem esse*, Fieri æquales et Eandem magnitudinem accipere; nam quia id, quod factum est, principium habet, etiam id, quod principium habet, factum esse, postulat; quasi ambo Factum esse et Finitum esse eadem sint propterea, quod principium habeant. Similiter vero etiam in iis, quæ æqualia fiunt, si ea, quæ unam et eandem magnitudinem accipiunt, æqualia fiunt, et, quæ æqualia fiunt, unam magnitudinem accipiunt, adeo ut consequens sumatur. Quoniam igitur elenchus ex accidente ad ignorantiam elenchi redit, manifestum est, eodem referri etiam *elenchum* ex consequente. Potest autem hoc et alio modo observari.

9. Paralogismi vero ex eo ducti, quod ex pluribus interrogationibus una fit, in eo *consistunt*, quod non articulatim seu non distincte expendimus definitionem propositionis. Nam propositio est unum de uno. Est enim eadem definitio unius tantum et simpliciter rei; velut, hominis, et unius tantum hominis. Similiter vero etiam in ceteris. Si igitur una tantum propositio est, quæ unum de uno postulat; etiam simpliciter erit propositio ejusmodi interrogatio. Quia vero syllogismus ex propositionibus *constat*, elenchus autem syllogismus est; etiam elenchus ex propositionibus constabit. Quare si propositio est unum de uno; apparet, etiam hunc *paralogismum* ad elenchi ignorantiam redire; nam videtur esse propositio, quæ non est propositio. Ergo si *aliquis* responsionem dedit quasi ad unam interrogationem, erit elenchus; si vero non dedit, sed videtur *dedisse*, *erit* elenchus apparens. (10) Omnes igitur modi in elenchi ignorantiam cadunt; illi quidem, qui in dictione consistunt, quia videtur contradictio esse, quod erat proprium elenchi; reliqui autem propter syllogismi definitionem.

CAP. VII.

De rationibus deceptionum.

Ἡ δ' ἀπάτη γίνεται τῶν μὲν παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν καὶ τὸν λόγον τῷ μὴ δύνασθαι διαιρεῖν τὸ πολλαχῶς λεγόμενον (ἔνια γὰρ οὐκ εὔπορον διελεῖν, οἷον τὸ ἓν καὶ τὸ ὂν καὶ τὸ ταὐτόν), (2) τῶν δὲ παρὰ σύνθεσιν καὶ διαί45 ρεσιν τῷ μηδὲν οἴεσθαι διαφέρειν συντιθέμενον ἢ διαιρούμενον τὸν λόγον, καθάπερ ἐπὶ τῶν πλείστων. (3) Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν παρὰ τὴν προσῳδίαν· οὐ γὰρ ἄλλο δοκεῖ σημαίνειν ἀνιέμενος καὶ ἐπιτεινόμενος ὁ λόγος, ἐπ' οὐδενὸς ἢ οὐκ ἐπὶ πολλῶν. (4) Τῶν δὲ παρὰ τὸ σχῆμα 50 διὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς λέξεως. Χαλεπὸν γὰρ διελεῖν ποῖα ὡσαύτως καὶ ποῖα ὡς ἑτέρως λέγεται· σχεδὸν γὰρ

Fit porro deceptio per paralogismos ex homonymia et oratione *ambigua*, quia non possumus distinguere multipliciter dictum. Nonnulla enim distinguere non facile est; velut Unum, et Ens, et Idem. (2) Paralogismi autem ex compositione et divisione *nascuntur*, quia nihil putamus interesse inter conjunctam et divisam orationem, sicut in plurimis *accidit*. (3) Similiter vero etiam *in paralogismis ductis* ex accentu. Aut enim in nulla re, aut non in multis videtur idem significare intentus et remissus sermo. (4) Paralogismi vero ex figura *dictionis oriuntur* propter similitudinem dictionis; difficile enim est discernere, quæ eodem,

τοῦτο δυνάμενος ποιεῖν ἐγγύς ἐστι τοῦ θεωρεῖν τἀληθές, μάλιστα δ' ἐπίσταται συνεπινεύειν, ὅτι πᾶν τὸ κατηγορούμενόν τινος ὑπολαμβάνομεν τόδε τι καὶ ὡς ἓν ὑπακούομεν· τῷ γὰρ ἑνὶ καὶ τῇ οὐσίᾳ μάλιστα δοκεῖ παρέπεσθαι τὸ τόδε τι καὶ τὸ ὄν. (5) Διὸ καὶ τῶν παρὰ τὴν λέξιν οὗτος ὁ τρόπος θετέος, πρῶτον μὲν ὅτι μᾶλλον ἡ ἀπάτη γίνεται μετ' ἄλλων σκοπουμένοις ἢ καθ' αὑτούς (ἡ μὲν γὰρ μετ' ἄλλου σκέψις διὰ λόγων, ἡ δὲ καθ' αὑτὸν οὐχ ἧττον δι' αὐτοῦ τοῦ πράγματος), εἶτα καὶ καθ' αὑτὸν ἀπατᾶσθαι συμβαίνει, ὅταν ἐπὶ τοῦ λόγου ποιῆται τὴν σκέψιν· ἔτι ἡ μὲν ἀπάτη ἐκ τῆς ὁμοιότητος, ἡ δ' ὁμοιότης ἐκ τῆς λέξεως. (6) Τῶν δὲ παρὰ τὸ συμβεβηκὸς διὰ τὸ μὴ δύνασθαι διακρίνειν τὸ ταὐτὸν καὶ τὸ ἕτερον καὶ ἓν καὶ πολλά, μηδὲ τοῖς ποίοις τῶν κατηγορημάτων πάντα ταὐτὰ καὶ τῷ πράγματι συμβέβηκεν. (7) Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν παρὰ τὸ ἑπόμενον· μέρος γάρ τι τοῦ συμβεβηκότος τὸ ἑπόμενον. Ἔτι καὶ ἐπὶ πολλῶν φαίνεται καὶ ἀξιοῦται οὕτως, εἰ τόδε ἀπὸ τοῦδε μὴ χωρίζεται, μηδ' ἀπὸ θατέρου χωρίζεσθαι θάτερον. (8) Τῶν δὲ παρὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ λόγου καὶ τῶν παρὰ τὸ πῇ καὶ ἁπλῶς ἐν τῷ παρὰ μικρὸν ἡ ἀπάτη· ὡς γὰρ οὐδὲν προσσημαῖνον τὸ τὶ ἢ πῇ ἢ πὼς ἢ τὸ νῦν καθόλου συγχωροῦμεν. (9) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβανόντων καὶ τῶν ἀναιτίων, καὶ ὅσοι τὰ πλείω ἐρωτήματα ὡς ἓν ποιοῦσιν· ἐν ἅπασι γὰρ ἡ ἀπάτη διὰ τὸ παρὰ μικρόν· οὐ γὰρ διακριβοῦμεν οὔτε τῆς προτάσεως οὔτε τοῦ συλλογισμοῦ τὸν ὅρον διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν.

et quæ diverso modo dicuntur; (nam fere, qui hoc potest facere, prope est ut verum perspiciat, maxime autem scit annuere;) quoniam omne prædicatum de aliquo arbitramur *esse* hoc aliquid, et quasi unum subintelligimus; nam uni et substantiæ videtur consequens esse maxime hoc aliquid et ens. (5) Quocirca etiam inter paralogismos ex dictione hic modus ponendus est: primum quidem, quia magis decipiuntur considerantes cum aliis, quam apud semet ipsos; (nam consideratio cum aliis per sermonem *instituitur;* apud semetipsos autem non minus per rem ipsam;) deinde, et per semetipsos ut decipiantur accidit, quandoquidem adhibito sermone instituunt considerationem; præterea deceptio quidem *oritur* ex similitudine; similitudo vero ex dictione. (6) Paralogismi autem ex accidente *fallunt*, quia non possumus distinguere idem et diversum, et unum et multa; nec quibus prædicatis omnia eadem ac rei accidant. (7) Similiter vero etiam in paralogismis ex consequente; nam consequens est pars aliqua accidentis. Præterea vero etiam in multis videtur et postulatur ita, si illud ab hoc non separatur, neque hoc ab illo separari. (8) Paralogismi autem ex defectu definitionis, et ex eo, quod quadamtenus et simpliciter *dicitur*, propter discriminis exiguitatem decipiunt; nam nihil adsignificare τὸ Aliquod, aut Quadamtenus, [aut Simpliciter,] aut Quodammodo, aut Nunc, universaliter concedimus. (9) Similis vero etiam est ratio eorum, qui sumunt a principio *quæsitum*, et non causas *pro causis*, et qui multas interrogationes faciunt unam; in omnibus enim captio fit propter discriminis exiguitatem; non enim accurate satis expendimus neque propositionis neque syllogismi definitionem, ob ante dictam causam.

CAP. VIII.

De sophisticis syllogismis et elenchis.

Ἐπεὶ δ' ἔχομεν παρ' ὅσα γίνονται οἱ φαινόμενοι συλλογισμοί, ἔχομεν καὶ παρ' ὁπόσα οἱ σοφιστικοὶ γένοιντ' ἂν συλλογισμοὶ καὶ ἔλεγχοι. (2) Λέγω δὲ σοφιστικὸν ἔλεγχον καὶ συλλογισμὸν οὐ μόνον τὸν φαινόμενον συλλογισμὸν ἢ ἔλεγχον, μὴ ὄντα δέ, ἀλλὰ καὶ τὸν ὄντα μέν, φαινόμενον δὲ οἰκεῖον τοῦ πράγματος. Εἰσὶ δ' οὗτοι οἱ μὴ κατὰ τὸ πρᾶγμα ἐλέγχοντες καὶ δεικνύντες ἀγνοοῦντας, ὅπερ ἦν τῆς πειραστικῆς. Ἔστι δ' ἡ πειραστικὴ μέρος τῆς διαλεκτικῆς· αὕτη δὲ δύναται συλλογίζεσθαι ψεῦδος δι' ἄγνοιαν τοῦ διδόντος τὸν λόγον. Οἱ δὲ σοφιστικοὶ ἔλεγχοι, ἂν καὶ συλλογίζωνται τὴν ἀντίφασιν, οὐ ποιοῦσι δῆλον εἰ ἀγνοεῖ· καὶ γὰρ τὸν εἰδότα ἐμποδίζουσι τούτοις τοῖς λόγοις.

3. Ὅτι δ' ἔχομεν αὐτοὺς τῇ αὐτῇ μεθόδῳ, δῆλον· παρ' ὅσα γὰρ φαίνεται τοῖς ἀκούουσιν ὡς ἠρωτημένα συλλελογίσθαι, παρὰ ταῦτα κἂν τῷ ἀποκρινομένῳ δόξειεν, ὥστ' ἔσονται συλλογισμοὶ ψευδεῖς διὰ τούτων ἢ πάντων ἢ ἐνίων· ὃ γὰρ μὴ ἐρωτηθεὶς οἴεται δεδωκέναι, κἂν ἐρωτηθεὶς θείη. Πλὴν ἐπί γέ τινων ἅμα συμβαίνει προσερωτᾶν τὸ ἐνδεὲς καὶ τὸ ψεῦδος ἐμφανίζειν, οἷον ἐν τοῖς παρὰ τὴν λέξιν καὶ τὸν σολοικισμόν. Εἰ οὖν οἱ παραλογισμοὶ τῆς ἀντιφάσεως παρὰ τὸν φαινόμενον ἔλεγχόν εἰσι, δῆλον ὅτι παρὰ τοσαῦτα ἂν καὶ τῶν ψευδῶν εἴησαν συλλογισμοὶ παρ' ὅσα καὶ ὁ φαινόμενος

Quum autem teneamus, ex quibus efficiuntur apparentes syllogismi, tenemus etiam, ex quibus fieri possint sophistici syllogismi et elenchi. (2) Dico vero sophisticum elenchum et syllogismum non solum eum, qui videtur esse syllogismus aut elenchus, quum tamen non sit, sed etiam eum, qui revera est *syllogismus vel elenchus*, videtur autem *falso* esse proprius rei. Sunt autem hi, qui non ex re ipsa redarguunt ignorantesque detegunt; quod erat artis tentativæ; est vero ars tentativa pars dialecticæ; hæc autem potest falsum concludere propter ignorantiam concedentis argumentationem. Verum sophistici elenchi, etiamsi concludant contradictionem, non faciunt manifestum, an *adversarius* ignoret; namque scientem impediunt ejusmodi argumentationibus.

3. Quod autem habeamus eos methodo eadem, patet; nam propter quæ videtur audientibus utpote in interrogatione deductum conclusum esse, propter hæc ipsa videri etiam respondenti potest; quare erunt syllogismi falsi per hæc aut omnia, au aliqua; quod enim non interrogatus putat *aliquis* concessisse, interrogatus etiam concederet; quanquam in nonnullis simul accidit, ut adjungatur interrogatio ejus, quod *ad conclusionem perficiendam* deest, et falsitas detegatur; velut in captionibus per dictionem et solœcismum. Si igitur paralogismi contradictionis in eo consistunt, quod videtur elenchus esse, patet, ex totidem locis duci falsos syllogismos, ex quot etiam apparentes

ἔλεγχος. (4) Ὁ δὲ φαινόμενος παρὰ τὰ μόρια τοῦ ἀληθινοῦ· ἑκάστου γὰρ ἐκλείποντος φανείη ἂν ἔλεγχος, οἷον ὁ παρὰ τὸ μὴ συμβαῖνον διὰ τὸν λόγον, ὁ εἰς τὸ ἀδύνατον, καὶ ὁ τὰς δύο ἐρωτήσεις μίαν ποιῶν παρὰ τὴν 5 πρότασιν, καὶ ἀντὶ τοῦ καθ' αὑτὸ ὁ παρὰ τὸ συμβεβηκός, καὶ τὸ τούτου μόριον, ὁ παρὰ τὸ ἑπόμενον· ἔτι τὸ μὴ ἐπὶ τοῦ πράγματος ἀλλ' ἐπὶ τοῦ λόγου συμβαίνειν· εἶτ' ἀντὶ τοῦ καθόλου τὴν ἀντίφασιν καὶ κατὰ ταὐτὸ καὶ πρὸς ταὐτὸ καὶ ὡσαύτως παρά τε τὸ ἐπί τι ἢ παρ' ἕκα- 10 στον τούτων· ἔτι παρὰ τὸ μὴ ἐναριθμουμένου τοῦ ἐν ἀρχῇ τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνειν. Ὥστ' ἔχοιμεν ἂν παρ' ὅσα γίνονται οἱ παραλογισμοί· παρὰ πλείω μὲν γὰρ οὐκ ἂν εἶεν, παρὰ δὲ τὰ εἰρημένα ἔσονται πάντες.

5. Ἔστι δ' ὁ σοφιστικὸς ἔλεγχος οὐχ ἁπλῶς ἔλεγχος, 15 ἀλλὰ πρός τινα· καὶ ὁ συλλογισμὸς ὡσαύτως. Ἂν μὲν γὰρ μὴ λάβῃ ὅ τε παρὰ τὸ ὁμώνυμον ἓν σημαίνειν καὶ ὁ παρὰ τὴν ὁμοιοσχημοσύνην τὸ μόνον τόδε καὶ οἱ ἄλλοι ὡσαύτως, οὔτ' ἔλεγχοι οὔτε συλλογισμοὶ ἔσονται, οὔθ' ἁπλῶς οὔτε πρὸς τὸν ἐρωτώμενον· ἐὰν δὲ λάβωσι, 20 πρὸς μὲν τὸν ἐρωτώμενον ἔσονται, ἁπλῶς δ' οὐκ ἔσονται· οὐ γὰρ ἓν σημαῖνον εἰλήφασιν, ἀλλὰ φαινόμενον, καὶ παρὰ τοῦδε.

elenchi *sumuntur*. (4) Apparens autem *elenchus* ob partes veri *prætermissas efficitur;* nam quacumque parte deficiente, videbitur tantum elenchus esse; velut qui ex eo *sumitur*, quod conclusio ad impossibile ducens non evenit propter argumentationem; et qui duas interrogationes unam facit ob propositionem *male acceptam;* et qui loco ejus, quod est per se, id sumit, quod est per accidens; et hujus pars, qui *ducitur* ex consequenti; porro, τὸ non in re, sed in sermone contingere; deinde, loco contradictionis universaliter, et secundum idem, et ad idem, et eodem modo *sumendæ*, in aliquo *eam accipere*, aut secundum unum aliquid horum; præterea, quia, non connumerato eo, quod a principio *quæsitum fuit*, a principio quæsitum postulatur. Quare tenuerimus, ex quibus fiunt paralogismi; nam ex pluribus quidem locis esse nequeunt; ex commemoratis vero ducentur omnes.

5. Est autem sophisticus elenchus non simpliciter elenchus, sed adversus aliquem; itidemque *sophisticus* syllogismus; nisi enim sumpserint, qui ex homonymia *ducitur*, unum significari; et qui ex simili dictionis figura, solum hoc *significari*, et ceteri eodem modo; neque elenchi, neque syllogismi erunt, neque simpliciter, neque adversus interrogatum; sin vero id sumpserint, erunt quidem adversus interrogatum; simpliciter autem non erunt; non enim sumpserunt Unum significari, sed videri *significari*, et quoad hunc (*respondentem*).

CAP. IX.

De elenchorum locis.

Παρὰ πόσα δ' ἐλέγχονται οἱ ἐλεγχόμενοι, οὐ δεῖ πειρᾶσθαι λαμβάνειν ἄνευ τῆς τῶν ὄντων ἐπιστήμης 25 ἁπάντων. Τοῦτο δ' οὐδεμιᾶς ἐστὶ τέχνης· ἄπειροι γὰρ ἴσως αἱ ἐπιστῆμαι, ὥστε δῆλον ὅτι καὶ αἱ ἀποδείξεις. Ἔλεγχοι δ' εἰσὶ καὶ ἀληθεῖς· ὅσα γὰρ ἔστιν ἀποδεῖξαι, ἔστι καὶ ἐλέγξαι τὸν θέμενον τὴν ἀντίφασιν τοῦ ἀληθοῦς, οἷον εἰ σύμμετρον τὴν διάμετρον ἔθηκεν, 30 ἐλέγξειεν ἄν τις τῇ ἀποδείξει ὅτι ἀσύμμετρος. Ὥστε πάντων δεήσει ἐπιστήμονας εἶναι· οἱ μὲν γὰρ ἔσονται παρὰ τὰς ἐν γεωμετρίᾳ ἀρχὰς καὶ τὰ τούτων συμπεράσματα, οἱ δὲ παρὰ τὰς ἐν ἰατρικῇ, οἱ δὲ παρὰ τὰς τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν. (2) Ἀλλὰ μὴν καὶ οἱ ψευδεῖς 35 ἔλεγχοι ὁμοίως ἐν ἀπείροις· καθ' ἑκάστην γὰρ τέχνην ἐστὶ ψευδὴς συλλογισμός, οἷον κατὰ γεωμετρίαν ὁ γεωμετρικὸς καὶ κατὰ ἰατρικὴν ὁ ἰατρικός· λέγω δὲ τὸ κατὰ τὴν τέχνην τὸ κατὰ τὰς ἐκείνης ἀρχάς. (3) Δῆλον οὖν ὅτι οὐ πάντων τῶν ἐλέγχων ἀλλὰ τῶν παρὰ τὴν διαλεκτικὴν 40 ληπτέον τοὺς τόπους· οὗτοι γὰρ κοινοὶ πρὸς ἅπασαν τέχνην καὶ δύναμιν. (4) Καὶ τὸν μὲν καθ' ἑκάστην ἐπιστήμην ἔλεγχον τοῦ ἐπιστήμονός ἐστι θεωρεῖν, εἴτε μὴ ὢν φαίνεται εἴ τ' ἔστι, διὰ τί ἔστι· τὸν δ' ἐκ τῶν κοινῶν καὶ ὑπὸ μηδεμίαν τέχνην, τῶν διαλεκτικῶν. (5) Εἰ 45 γὰρ ἔχομεν ἐξ ὧν οἱ ἔνδοξοι συλλογισμοὶ περὶ ὁτιοῦν, ἔχομεν ἐξ ὧν οἱ ἔλεγχοι· ὁ γὰρ ἔλεγχός ἐστιν ἀντιφάσεως συλλογισμός, ὥστ' ἢ εἷς ἢ δύο συλλογισμοὶ ἀντιφάσεως ἔλεγχός ἐστιν. Ἔχομεν ἄρα παρ' ὁπόσα πάντες εἰσὶν οἱ τοιοῦτοι. (6) Εἰ δὲ τοῦτ' ἔχομεν, καὶ 50 τὰς λύσεις ἔχομεν· αἱ γὰρ τούτων ἐνστάσεις λύσεις εἰσίν. (7) Ἔχομεν δέ, παρ' ὁπόσα γίνονται, καὶ τοὺς

Ex quot autem locis redarguantur qui elenchis redarguuntur, non est tentandum ut sumamus sine rerum omnium scientia; hoc vero nullius est artis *proprium;* infinitæ enim fortasse sunt scientiæ; proinde patet, etiam demonstrationes infinitas esse. Elenchi autem sunt etiam veri; nam quæcumque licet demonstrare, licebit etiam redarguere ponenti contradictionem veri; velut, si posuerit, diametrum habere communem mensuram, redarguere quispiam possit demonstratione, non habere communem mensuram. Quare omnium rerum scientem esse oportebit; etenim alii *elenchi* erunt ex geometricis principiis, et horum conclusionibus; alii vero ex principiis medicis; alii denique ex *principiis* aliarum scientiarum. (2) Verum enimvero falsi quoque elenchi similiter infiniti sunt; nam in unaquaque arte falsus syllogismus esse potest; velut in geometria geometricus, et in medicina medicus; dico autem esse in arte, quod est secundum hujus principia. (3) Patet igitur, non omnium elenchorum, sed eorum tantum, qui ad dialecticam pertinent, locos sumendos esse; hi namque communes sunt omnibus artibus et facultatibus. (4) Et num elenchus quidem in quaque scientia esse videatur, an sit, et quamobrem, scientis est dispicere; *considerare* vero *elenchum* ex communibus *sumptum*, nec sub ullam artem cadentem, dialectici est. (5) Nam si tenemus, ex quibus probabiles syllogismi de qualibet re fiunt, tenemus etiam, ex quibus elenchi *probabiles fiant;* elenchus enim est contradictionis syllogismus; quare aut unus, aut duo syllogismi contradictionis elenchus est. Tenemus igitur, ex quot locis ducuntur *elenchi*, qui sunt hujusmodi. (6) Quodsi autem hoc tenemus, etiam solutiones tenemus; nam illorum objectiones sunt solutiones. (7) Tenemus autem, ex quot locis ducantur

φαινομένους, φαινομένους δὲ οὐχ ὁτῳοῦν ἀλλὰ τοῖς τοιοῖσδε· ἀόριστα γάρ ἐστιν, ἐάν τις σκοπῇ παρ' ὁπόσα φαίνονται τοῖς τυχοῦσιν. (8) Ὥστε φανερὸν ὅτι τοῦ διαλεκτικοῦ ἐστὶ τὸ δύνασθαι λαβεῖν παρ' ὅσα γίνεται διὰ τῶν κοινῶν ἢ ὢν ἔλεγχος ἢ φαινόμενος ἔλεγχος, καὶ ἢ διαλεκτικὸς ἢ φαινόμενος διαλεκτικὸς ἢ πειραστικός.

apparentes quoque elenchi; non qui cuivis *elenchi esse* videntur, sed certis quibusdam; infiniti enim *loci* sunt, si quis consideret, ex quibus videntur quibuslibet. (8) Itaque manifestum est, dialectici esse, ut sumere ille possit, ex quibus per communes *propositiones* fiat aut revera elenchus, aut apparens elenchus, aut dialecticus, aut qui videtur esse dialecticus, aut tentativus.

CAP. X.

De distinctione argumentationum in eas, quæ ad nomen, et eas, quæ ad sententiam pertinent.

Οὐκ ἔστι δὲ διαφορὰ τῶν λόγων ἣν λέγουσί τινες, τὸ εἶναι τοὺς μὲν πρὸς τοὔνομα λόγους, ἑτέρους δὲ πρὸς τὴν διάνοιαν· ἄτοπον γὰρ τὸ ὑπολαμβάνειν ἄλλους μὲν εἶναι πρὸς τοὔνομα λόγους, ἑτέρους δὲ πρὸς τὴν διάνοιαν, ἀλλ' οὐ τοὺς αὐτούς. (2) Τί γάρ ἐστι τὸ μὴ πρὸς τὴν διάνοιαν ἀλλ' ἢ ὅταν μὴ χρῆται τῷ ὀνόματι, οἰόμενος ἐρωτᾶσθαι, ἐφ' ᾧ ὁ ἐρωτώμενος ἔδωκεν; τὸ δ' αὐτὸ τοῦτό ἐστι καὶ πρὸς τοὔνομα. Τὸ δὲ πρὸς τὴν διάνοιαν, ὅταν ἐφ' ᾧ ἔδωκεν διανοηθείς. Εἰ δή τις πλείω σημαίνοντος τοῦ ὀνόματος οἴοιτο ἓν σημαίνειν καὶ ὁ ἐρωτῶν καὶ ὁ ἐρωτώμενος, οἷον ἴσως τὸ ὂν ἢ τὸ ἓν πολλὰ σημαίνει, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀποκρινόμενος καὶ ὁ ἐρωτῶν Ζήνων ἓν οἰόμενος εἶναι ἠρώτησε, καὶ ἔστιν ὁ λόγος ὅτι ἓν πάντα, οὗτος πρὸς τοὔνομα ἔσται ἢ πρὸς τὴν διάνοιαν τοῦ ἐρωτωμένου διειλεγμένος· εἰ δέ γέ τις πολλὰ οἴεται σημαίνειν, δῆλον ὅτι οὐ πρὸς τὴν διάνοιαν. (3) Πρῶτον μὲν γὰρ περὶ τοὺς τοιούτους ἐστὶ λόγους τὸ πρὸς τοὔνομα καὶ πρὸς τὴν διάνοιαν ὅσοι πλείω σημαίνουσιν, (4) εἶτα περὶ ὁντινοῦν ἐστίν· οὐ γὰρ ἐν τῷ λόγῳ ἐστὶ τὸ πρὸς τὴν διάνοιαν εἶναι, ἀλλ' ἐν τῷ τὸν ἀποκρινόμενον ἔχειν πως πρὸς τὰ δεδομένα. (5) Εἶτα πρὸς τοὔνομα πάντας ἐνδέχεται αὐτοὺς εἶναι· τὸ γὰρ πρὸς τοὔνομα τὸ μὴ πρὸς τὴν διάνοιαν εἶναί ἐστιν ἐνταῦθα. Εἰ γὰρ μὴ πάντες, ἔσονταί τινες ἕτεροι οὔτε πρὸς τοὔνομα οὔτε πρὸς τὴν διάνοιαν· οἱ δέ φασι πάντας, καὶ διαιροῦνται ἢ πρὸς τοὔνομα ἢ πρὸς τὴν διάνοιαν εἶναι πάντας, ἄλλους δ' οὔ. Ἀλλὰ μὴν ὅσοι συλλογισμοί εἰσι παρὰ τὸ πλεοναχῶς, τούτων εἰσί τινες οἱ παρὰ τοὔνομα. Ἀτόπως μὲν γὰρ καὶ εἴρηται τὸ παρὰ τοὔνομα φάναι πάντας τοὺς παρὰ τὴν λέξιν· ἀλλ' οὖν εἰσί τινες παραλογισμοὶ οὐ τῷ τὸν ἀποκρινόμενον πρὸς τούτους ἔχειν πως, ἀλλὰ τῷ τοιονδὶ ἐρώτημα τὸν λόγον αὐτὸν ἔχειν, ὃ πλείω σημαίνει.

6. Ὅλως τι ἄτοπον τὸ περὶ ἐλέγχου διαλέγεσθαι, ἀλλὰ μὴ πρότερον περὶ συλλογισμοῦ· ὁ γὰρ ἔλεγχος συλλογισμός ἐστιν, ὥστε χρὴ καὶ περὶ συλλογισμοῦ πρότερον ἢ περὶ ψευδοῦς ἐλέγχου· ἔστι γὰρ ὁ τοιοῦτος ἔλεγχος φαινόμενος συλλογισμὸς ἀντιφάσεως. Διὸ ἢ ἐν τῷ συλλογισμῷ ἔσται τὸ αἴτιον ἢ ἐν τῇ ἀντιφάσει (προσκεῖσθαι γὰρ δεῖ τὴν ἀντίφασιν), ὁτὲ δ' ἐν ἀμφοῖν, ἂν ᾖ φαινόμενος ἔλεγχος. Ἔστι δὲ ὁ μὲν τοῦ σιγῶντα λέγειν ἐν τῇ ἀντιφάσει, οὐκ ἐν τῷ συλλογισμῷ, ὁ δέ, ἃ μὴ ἔχοι τις, δοῦναι, ἐν ἀμφοῖν, ὁ δὲ ὅτι ἡ Ὁμήρου ποίησις σχῆμα διὰ τοῦ κύκλου· ἐν τῷ συλλογισμῷ· ὁ δ' ἐν μηδετέρῳ ἀληθὴς συλλογισμός.

Non est autem argumentationum differentia, quam nonnulli dicunt, alias quidem argumentationes ad nomen, alias ad sententiam pertinere; nam absurda est opinio, quasdam argumentationes quidem ad nomen pertinere, diversas autem ad sententiam, non easdem. (2) Quid enim aliud est, non *pertinere argumentationem* ad sententiam, nisi quum *is, qui argumentatur*, non utitur nomine *eo sensu*, quo se interrogari putans concessit is, qui fuit interrogatus? Hoc vero ipsum ad nomen quoque spectat; ad sententiam autem, quum, quo sensu *respondens* concesserit, *opponens* intellexit. Si quis igitur, nomine plura significante, unum significari putet, tam interrogans quam interrogatus; (velut, fortasse Ens, aut Unum multa significant, sed et respondens, et interrogans Zeno, unum significari arbitrati, interrogavit *hic, ille respondit*; atque exit argumentatio, omnia unum esse;) hæc argumentatio ad nomen spectat, aut ad sententiam interrogati; si quis autem multa significari putet, clarum est, *argumentationem* non ad sententiam pertinere. (3) Nam primum quidem τὸ Pertinere ad nomen et ad sententiam in iis argumentationibus cernitur, quæ plura significant. (4) Deinde ad quemcunque *respondentem* spectat; nam τὸ Pertinere ad sententiam non consistit in argumentatione, sed in eo, quod respondens certo quodam modo se habet ad concessa. (5) Deinde eædem *argumentationes* pertinere omnes possunt ad nomen; nam τὸ pertinere ad nomen hic nihil aliud est, quam non pertinere ad sententiam; nisi enim omnes *huc revocari possunt*, erunt aliquæ aliæ, quæ nec ad nomen, nec ad sententiam *pertinebunt;* illi autem aiunt, omnes *argumentationes ad alterum horum generum referri,* ac dividunt ita, ut omnes sive ad nomen, sive ad sententiam pertineant, aliæ autem *præter has* non sint. Enimvero quicumque syllogismi ex multiplici *significatione* ducuntur, horum quidam non ex nomine sumuntur; absurde namque dictum est, omnes *captiones*, quæ ex dictione *oriuntur*, ad nomen *pertinere*. Sed certe sunt quidam paralogismi non propterea, quod respondens ad hos certo quodam modo se habeat; sed quod ipsa argumentatio talem interrogationem contineat, quæ plura significat.

6. Et omnino absurdum est de elencho disserere, nec prius de syllogismo; nam elenchus est syllogismus; quare oportet etiam de syllogismo prius, quam de falso elencho *disserere;* est enim ejusmodi elenchus fucatus syllogismus contradictionis. Quare aut in syllogismo est *captionis* causa, aut in contradictione, (nam contradictionem adjungere oportet,) nonnunquam vero in utrisque, si sit fucatus elenchus. Est autem *causa captionis* quidem hujus, Tacentem dicere, in contradictione, non in syllogismo; hujus vero, Quæ quis non habet, ea dare potest, in utrisque; hujus denique, Homeri poesin esse figuram, quia sit circulus, in syllogismo; qui autem in neutro *peccat,* verus syllogismus est.

7. Ἀλλὰ δὴ ὅθεν ὁ λόγος ἦλθε, πότερον οἱ ἐν τοῖς μαθήμασι λόγοι πρὸς τὴν διάνοιάν εἰσιν ἢ οὔ; καὶ εἴ τινι δοκεῖ πολλὰ σημαίνειν τὸ τρίγωνον, καὶ ἔδωκε μὴ ὡς τοῦτο τὸ σχῆμα ἐφ' οὗ συνεπεράνατο ὅτι δύο ὀρθαί, πότερον πρὸς τὴν διάνοιαν οὗτος διείλεκται τὴν ἐκείνου ἢ οὔ;

8. Ἔτι εἰ πολλὰ μὲν σημαίνει τοὔνομα, ὁ δὲ μὴ νοεῖ μηδ' οἴεται, πῶς οὗτος οὐ πρὸς τὴν διάνοιαν διείλεκται; ἢ πῶς δεῖ ἐρωτᾶν, πλὴν διδόντα διαίρεσιν, εἶτ' ἐρωτήσειέ τις εἰ ἔστι σιγῶντα λέγειν ἢ οὔ, ἢ ἔστι μὲν ὡς οὔ, ἔστι δ' ὡς ναί; εἰ δή τις δοίη μηδαμῶς, ὁ δὲ διαλεχθείη, ἆρ' οὐ πρὸς τὴν διάνοιαν διείλεκται; καίτοι ὁ λόγος δοκεῖ τῶν παρὰ τοὔνομα εἶναι. Οὐκ ἄρα ἐστὶ γένος τι λόγων τὸ πρὸς τὴν διάνοιαν. (9) Ἀλλ' οἱ μὲν πρὸς τοὔνομά εἰσι· καὶ τοιοῦτοι οὐ πάντες, οὐχ ὅτι οἱ ἔλεγχοι, ἀλλ' οὐδ' οἱ φαινόμενοι ἔλεγχοι. Εἰσὶ γὰρ καὶ μὴ παρὰ τὴν λέξιν φαινόμενοι ἔλεγχοι, οἷον οἱ παρὰ τὸ συμβεβηκὸς καὶ ἕτεροι.

10. Εἰ δέ τις ἀξιοῖ διαιρεῖν, ὅτι λέγω δὲ σιγῶντα λέγειν τὰ μὲν ὡδὶ τὰ δ' ὡδί· ἀλλὰ τοῦτό γ' ἐστὶ πρῶτον μὲν ἄτοπον, τὸ ἀξιοῦν (ἐνίοτε γὰρ οὐ δοκεῖ τὸ ἐρωτώμενον πολλαχῶς ἔχειν, ἀδύνατον δὲ διαιρεῖν ὃ μὴ οἴεται)· ἔπειτα τὸ διδάσκειν τί ἄλλο ἔσται; φανερὸν γὰρ ποιήσει ὡς ἔχει τῷ μήτ' ἐσκεμμένῳ μήτ' εἰδότι μήθ' ὑπολαμβάνοντι ὅτι ἄλλως λέγεται. Ἐπεὶ καὶ ἐν τοῖς μὴ διπλοῖς τί κωλύει τοῦτο παθεῖν; ἆρα ἴσαι αἱ μονάδες ταῖς δυάσιν ἐν τοῖς τέτταρσιν; εἰσὶ δὲ δυάδες αἱ μὲν ὡδὶ ἐνοῦσαι αἱ δὲ ὡδί. Καὶ ἆρα τῶν ἐναντίων μία ἐπιστήμη ἢ οὔ; ἔστι δ' ἐναντία τὰ μὲν γνωστὰ τὰ δ' ἄγνωστα. Ὥστ' ἔοικεν ἀγνοεῖν ὁ τοῦτο ἀξιῶν ὅτι ἕτερον τὸ διδάσκειν τοῦ διαλέγεσθαι, καὶ ὅτι δεῖ τὸν μὲν διδάσκοντα μὴ ἐρωτᾶν, ἀλλ' αὐτὸν δῆλα ποιεῖν, τὸν δ' ἐρωτᾶν.

7. At enim, *ut eo revertamur,* unde oratio profecta est, utrum argumentationes mathematicæ ad sententiam pertineant, an non? et si alicui triangulum multa videtur significare, et *de eo* concessit, non quatenus est hæc figura, de qua concluserat quod *ejus anguli sint* duo recti, estne ad illius sententiam hæc argumentatio, an non?

8. Porro, si nomen quidem multa significat, hic vero nec intelligit, nec putat, *multiplicem esse significationem;* quomodo hic non ad sententiam disseruit? aut quomodo interrogare oportet, nisi ut eum, qui divisionem concessit, postea interroget aliquis, verumne sit Tacentem dicere, necne, an partim non sit, partim sit? Si quis igitur concesserit nullo modo; contra autem alius disputaverit; nonne erit adversus sententiam disputatum? Atqui hæc disputatio videtur ad eas referenda esse, quæ ex nomine *oriuntur.* Non est ergo genus argumentationum *singulare* ad sententiam pertinens. (9) Sed quædam ad nomen spectant; nec tales sunt omnes, non *dico,* qui sunt *veri* elenchi, sed ne qui videntur quidem elenchi; sunt enim et qui extra dictionem elenchi videntur; velut, qui *ducuntur* ex accidente, et alii.

10. Quodsi quis postulet ut distinguatur, dico Tacentem dicere, partim hoc, partim vero illo modo; primum quidem absurdum est hoc postulare; (nam interdum non videtur id, quod interrogatur, multis modis se habere; non potest autem aliquis dividere, quod non putat esse *multiplex;*) deinde Docere quid aliud erit? nam declarabit, quomodo *se res* habeat, ei, qui neque considerabat, neque sciebat, neque suspicabatur aliter accipi; nam et in his, quæ non sunt duplicia, quid vetat hoc fieri? *veluti* suntne unitates æquales binariis in quaternario? Binarii vero partim hoc, partim illo modo insunt; et Contrariorum estne una scientia, an non? Contrariorum autem sunt alia cognita, alia ignota. Quare videtur ignorare postulans hoc, aliud esse docere, quam disserere; et opus esse, ut docens non interroget, sed ipse declaret; disputans vero interroget.

CAP. XI.

De discrimine elenchorum.

Ἔτι τὸ φάναι ἢ ἀποφάναι ἀξιοῦν οὐ δεικνύντος ἐστίν, ἀλλὰ πεῖραν λαμβάνοντος. Ἡ γὰρ πειραστική ἐστι διαλεκτική τις καὶ θεωρεῖ οὐ τὸν εἰδότα ἀλλὰ τὸν ἀγνοοῦντα καὶ προσποιούμενον. (2) Ὁ μὲν οὖν κατὰ τὸ πρᾶγμα θεωρῶν τὰ κοινὰ διαλεκτικός, ὁ δὲ τοῦτο φαινομένως ποιῶν σοφιστικός. (3) Καὶ συλλογισμὸς ἐριστικὸς καὶ σοφιστικός ἐστιν εἷς μὲν ὁ φαινόμενος συλλογισμός, περὶ ὧν ἡ διαλεκτικὴ πειραστική ἐστι, κἂν ἀληθὲς τὸ συμπέρασμα ᾖ· τοῦ γὰρ διὰ τί ἀπατητικός ἐστι· καὶ ὅσοι μὴ ὄντες κατὰ τὴν ἑκάστου μέθοδον παραλογισμοὶ δοκοῦσιν εἶναι κατὰ τὴν τέχνην. Τὰ γὰρ ψευδογραφήματα οὐκ ἐριστικά (κατὰ γὰρ τὰ ὑπὸ τὴν τέχνην οἱ παραλογισμοί), οὐδέ γ' εἴ τί ἐστι ψευδογράφημα περὶ ἀληθές, οἷον τὸ Ἱπποκράτους ἢ ὁ τετραγωνισμὸς ὁ διὰ τῶν μηνίσκων· ἀλλ' ὡς Βρύσων ἐτετραγώνιζε τὸν κύκλον, εἰ καὶ τετραγωνίζεται ὁ κύκλος, ἀλλ' ὅτι οὐ κατὰ τὸ πρᾶγμα, διὰ τοῦτο σοφιστικός. Ὥστε ὅ τε περὶ τῶνδε φαινόμενος συλλογισμὸς ἐριστι-

Præterea, postulare ut affirmetur vel negetur, non est demonstrantis, sed periculum facientis; nam ars tentativa est Dialectica quædam; ideoque de omnibus dispicit atque examinat non scientem, sed ignorantem et *scire se* fingentem. (2) Qui igitur quoad rem considerat communia, dialecticus est; qui autem hoc facere videtur, sophista. (3) Et syllogismus litigiosus et sophisticus est unus quidem apparens syllogismus, *de iis,* in quibus Pirastice (*tentativa*) dialectica versatur, etiamsi vera sit conclusio; nam fallit in causa tradenda; et *in altero genere sunt* paralogismi, qui, quum non sint secundum cujusque rei methodum, videntur tamen secundum artem esse; nam falsæ descriptiones non sunt litigiosæ, (paralogismi enim fiunt secundum ea, quæ ad artem pertinent;) ne tum quidem, si qua sit falsa descriptio ad verum pertinens; velut Hippocratis, et tetragonismus, qui per lunulas fit; sed ut Bryso quadravit circulum; si quidem circulus quadretur; quia tamen *tetragonismus est* non secundum rem, ideo est sophisticus. Quare et qui de his videtur syllogismus esse argumentatio litigiosa est; et qui vi

κὸς λόγος, καὶ ὁ κατὰ τὸ πρᾶγμα φαινόμενος συλλογισμός, κἂν ᾖ συλλογισμός, ἐριστικὸς λόγος· φαινόμενος γάρ ἐστι κατὰ τὸ πρᾶγμα, ὥστ' ἀπατητικὸς καὶ ἄδικος. Ὥσπερ γὰρ ἡ ἐν ἀγῶνι ἀδικία εἶδός τι ἔχει καὶ ἔστιν 5 ἀδικομαχία τις, οὕτως ἐν ἀντιλογίᾳ ἀδικομαχία ἡ ἐριστική ἐστιν· ἐκεῖ τε γὰρ οἱ πάντως νικᾶν προαιρούμενοι πάντων ἅπτονται, καὶ ἐνταῦθα οἱ ἐριστικοί. (4) Οἱ μὲν οὖν τῆς νίκης αὐτῆς χάριν τοιοῦτοι ἐριστικοὶ ἄνθρωποι καὶ φιλέριδες δοκοῦσιν εἶναι, οἱ δὲ δόξης χάριν 10 τῆς εἰς χρηματισμὸν σοφιστικοί· ἡ γὰρ σοφιστική ἐστιν, ὥσπερ εἴπομεν, χρηματιστική τις ἀπὸ σοφίας φαινομένης, διὸ φαινομένης ἀποδείξεως ἐφίενται. Καὶ τῶν λόγων τῶν αὐτῶν μέν εἰσιν οἱ φιλέριδες καὶ σοφισταί, ἀλλ' οὐ τῶν αὐτῶν ἕνεκεν· καὶ λόγος ὁ αὐτὸς μὲν 15 ἔσται σοφιστικὸς καὶ ἐριστικός, ἀλλ' οὐ κατὰ ταὐτόν, ἀλλ' ᾗ μὲν νίκης φαινομένης, ἐριστικός, ᾗ δὲ σοφίας, σοφιστικός· καὶ γὰρ ἡ σοφιστική ἐστι φαινομένη σοφία τις, ἀλλ' οὐκ οὖσα. (5) Ὁ δ' ἐριστικός ἐστί πως οὕτως ἔχων πρὸς τὸν διαλεκτικὸν ὡς ὁ ψευδογράφος πρὸς τὸν 20 γεωμετρικόν· ἐκ γὰρ τῶν αὐτῶν τῇ διαλεκτικῇ παραλογίζεται καὶ ὁ ψευδογράφος τὸν γεωμέτρην. Ἀλλ' ὁ μὲν οὐκ ἐριστικός, ὅτι ἐκ τῶν ἀρχῶν καὶ συμπερασμάτων τῶν ὑπὸ τὴν τέχνην ψευδογραφεῖ· ὁ δ' ὑπὸ τὴν διαλεκτικὴν περὶ μὲν τἆλλα ὅτι ἐριστικός ἔσται δῆλον. 25 Οἷον ὁ τετραγωνισμὸς ὁ μὲν διὰ τῶν μηνίσκων οὐκ ἐριστικός, ὁ δὲ Βρύσωνος ἐριστικός· καὶ τὸν μὲν οὐκ ἔστι μετενεγκεῖν ἀλλ' ἢ πρὸς γεωμετρίαν μόνον διὰ τὸ ἐκ τῶν ἰδίων εἶναι ἀρχῶν, τὸν δὲ πρὸς πολλούς, ὅσοι μὴ ἴσασι τὸ δυνατὸν ἐν ἑκάστῳ καὶ τὸ ἀδύνατον· ἁρμό-30 σει γάρ· ἢ ὡς Ἀντιφῶν ἐτετραγώνιζεν· ἢ εἴ τις μὴ φαίη βέλτιον εἶναι ἀπὸ δείπνου περιπατεῖν διὰ τὸν Ζήνωνος λόγον, οὐκ ἰατρικός· κοινὸς γάρ. Εἰ μὲν οὖν πάντῃ ὁμοίως εἶχεν ὁ ἐριστικὸς πρὸς τὸν διαλεκτικὸν τῷ ψευδογράφῳ πρὸς τὸν γεωμέτρην, οὐκ ἂν ἦν περὶ ἐκεί-35 νων ἐριστικός. (6) Νῦν δ' οὐκ ἔστιν ὁ διαλεκτικὸς περὶ γένος τι ὡρισμένον, οὐδὲ δεικτικὸς οὐδενός, οὐδὲ τοιοῦτος οἷος ὁ καθόλου. Οὔτε γάρ ἐστιν ἅπαντα ἐν ἑνί τινι γένει, οὔτε εἰ εἴη, οἷόντε ὑπὸ τὰς αὐτὰς ἀρχὰς εἶναι τὰ ὄντα. (7) Ὥστ' οὐδεμία τέχνη τῶν δεικνυουσῶν 40 τινὰ φύσιν ἐρωτητική ἐστιν· οὐ γὰρ ἔξεστιν ὁποτερονοῦν τῶν μορίων δοῦναι· συλλογισμὸς γὰρ οὐ γίνεται ἐξ ἀμφοῖν. Ἡ δὲ διαλεκτικὴ ἐρωτητική ἐστιν· εἰ δ' ἐδείκνυεν, εἰ καὶ μὴ πάντα, ἀλλὰ τά γε πρῶτα καὶ τὰς οἰκείας ἀρχὰς οὐκ ἂν ἠρώτα· μὴ διδόντας γὰρ οὐκ ἂν ἔτι εἶχεν ἐξ ὧν 45 τι διαλέξεται πρὸς τὴν ἔνστασιν. (8) Ἡ δ' αὐτὴ καὶ πειραστική· οὐδὲ γὰρ ἡ πειραστικὴ τοιαύτη ἐστὶν οἷα ἡ γεωμετρία, ἀλλ' ἣν ἂν ἔχοι καὶ μὴ εἰδώς τις. Ἔξεστι γὰρ πεῖραν λαβεῖν καὶ τὸν μὴ εἰδότα τὸ πρᾶγμα τοῦ μὴ εἰδότος, εἴπερ καὶ δίδωσιν οὐκ ἐξ ὧν οἶδεν οὐδ' 50 ἐκ τῶν ἰδίων, ἀλλ' ἐκ τῶν ἑπομένων, ὅσα τοιαῦτά ἐστιν ἃ εἰδότα μὲν οὐδὲν κωλύει μὴ εἰδέναι τὴν τέχνην, μὴ εἰδότα δ' ἀνάγκη ἀγνοεῖν. Ὥστε φανερὸν ὅτι οὐδενὸς ὡρισμένου ἡ πειραστικὴ ἐπιστήμη ἐστίν. Διὸ καὶ περὶ πάντων ἐστί· πᾶσαι γὰρ αἱ τέχναι χρῶνται καὶ κοινοῖς

detur secundum rem syllogismus, quamvis sit syllogismus, est litigiosa argumentatio; nam videtur secundum rem esse, proinde est fallax et injustus. Sicut enim injustitia in certamine speciem quandam *æquitatis* habet, et est injusta quædam pugna; sic in contradicendi studio injusta pugna est Eristice (*contentio sophistica*); nam et illic, qui omnino vincere præeligunt, omnia tentant; et hic contentiosi. (4) Illi quidem ipsius victoriæ gratia tales, litigiosi homines et litium amatores videntur esse; gloriæ autem causa ad lucrum *conducentis tales*, sophistici; nam *ars* sophistica est, ut diximus, facultas quædam lucrum captans ex ea, quæ videtur esse sapientia; idcirco fucatam demonstrationem expetunt. Et iisdem argumentationibus utuntur litigiosi et sophistæ, sed non eorundem finium gratia; eademque argumentatio erit sophistica et litigiosa, sed non eadem ratione: verum quatenus victoriæ fucatæ causa *adhibetur, est* litigiosa; quatenus autem sapientiæ *fucatæ* causa, *est* sophistica; nam et sophistica est sapientia quædam, quæ videtur esse, quum non sit. (5) Litigiosus autem quodammodo se habet ad dialecticum, ut pseudographus ad geometricum; nam ex iisdem, ex quibus dialectica, pseudographus fallit geometram; verum hic quidem non est litigiosus, quia ex principiis et conclusionibus ad artem pertinentibus falso describit; ad dialecticam autem pertinentem quoad alia litigiosum esse, constat; velut, tetragonismus, qui per lunulas fit, non est litigiosus; Brysonis vero est litigiosus; et illum quidem referre non licet nisi ad geometriam tantum, quoniam ex principiis *geometriæ* propriis fit; hunc vero ad opinionem multorum *referre licet*, quotquot ignorant quid in quaque re fieri possit, et non possit; congruet enim; vel ut Antiphon *circulum* quadravit; vel, si quis neget melius esse, post cœnam deambulare, propter Zenonis rationem (*quæ nihil moveri*), non *neget qua* medicus : nam est *ratio* communis. Si igitur eodem plane modo se haberet litigiosus ad dialecticum, quo pseudographus ad geometram, non esset quoad illa litigiosus. (6) Jam vero non versatur dialecticus in genere aliquo definito, nec est comparatus ad quidpiam demonstrandum, neque est talis, qualis universalis philosophus; neque enim sunt omnia in uno aliquo genere; neque, si essent, fieri posset, ut res omnes sub iisdem principiis continerentur. (7) Quocirca nulla earum artium, quæ naturam aliquam demonstrant, percontatrix est; non enim licet utramvis partem *contradictionis* concedere; nam syllogismus non fit ex utrisque. Dialectica vero est percontatrix; quæ si demonstraret, etsi non omnia, at certe prima et propria principia non rogaret; nam *adversario* non concedente, non haberet amplius, ex quibus adversus objectionem dissereret. (8) Eadem vero est etiam Pirastice (*tentativa*); nam Pirastice talis non est, qualis geometria, sed quam habere etiam indoctus aliquis possit. Fieri enim licet, ut etiam rem ignorans periculum faciat cum eo qui est *æque* imperitus, si quidem concedit, non ex quibus novit, nec ex propriis, sed ex consequentibus, quæcumque talia sunt, ut, qui ea norit, eum artem nescire nihil vetet; qui autem non norit, eum necesse sit *artem* ignorare. Quare manifestum est, Pirasticen nullius definiti *generis* scientiam esse; propterea etiam circa omnia versatur; omnes enim artes etiam com-

τισίν. (9) Διὸ πάντες καὶ οἱ ἰδιῶται τρόπον τινὰ χρῶνται τῇ διαλεκτικῇ καὶ πειραστικῇ· πάντες γὰρ μέχρι τινὸς ἐγχειροῦσιν ἀνακρίνειν τοὺς ἐπαγγελλομένους. Ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ κοινά· ταῦτα γὰρ οὐδὲν ἧττον ἴσασιν αὐτοί, κἂν δοκῶσι λίαν ἔξω λέγειν. Ἐλέγχουσιν οὖν ἅπαντες· ἀτέχνως γὰρ μετέχουσι τούτου οὗ ἐντέχνως ἡ διαλεκτική ἐστι, καὶ ὁ τέχνῃ συλλογιστικῇ πειραστικὸς διαλεκτικός. Ἐπεὶ δ' ἐστὶ πολλὰ μὲν ταῦτα καὶ κατὰ πάντων, οὐ τοιαῦτα δ' ὥστε φύσιν τινὰ εἶναι καὶ γένος, ἀλλ' οἷον αἱ ἀποφάσεις, τὰ δ' οὐ τοιαῦτα ἀλλὰ ἴδια, ἔστιν ἐκ τούτων περὶ ἁπάντων πεῖραν λαμβάνειν, καὶ εἶναι τέχνην τινά, καὶ μὴ τοιαύτην εἶναι οἷαι αἱ δεικνύουσαι. (10) Διόπερ ὁ ἐριστικὸς οὐκ ἔστιν οὕτως ἔχων πάντῃ ὡς ὁ ψευδογράφος· οὐ γὰρ ἔσται παραλογιστικὸς ἐξ ὡρισμένου τινὸς γένους ἀρχῶν, ἀλλὰ περὶ πᾶν γένος ἔσται ὁ ἐριστικός.

11. Τρόποι μὲν οὖν εἰσὶν οὗτοι τῶν σοφιστικῶν ἐλέγχων· ὅτι δ' ἐστὶ τοῦ διαλεκτικοῦ τὸ θεωρῆσαι περὶ τούτων καὶ δύνασθαι ταῦτα ποιεῖν, οὐ χαλεπὸν ἰδεῖν· ἡ γὰρ περὶ τὰς προτάσεις μέθοδος ἅπασαν ἔχει ταύτην τὴν θεωρίαν. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἐλέγχων εἴρηται τῶν φαινομένων.

munibus quibusdam utuntur. (9) Idcirco omnes, etiam idiotæ quodammodo utuntur dialectica et pirastica; nam omnes quadamtenus conantur judicium ferre de iis, qui aliquid profitentur. Hæc vero sunt communia; hæc enim non minus hi sciunt, etiamsi valde præter *rem* loqui videantur. Redarguunt igitur omnes; quia sine arte sunt participes ejus, in quo dialectica artificiose versatur; et dialecticus est, qui arte syllogistica est pirasticus. Quoniam autem multa hæc sunt et de omnibus, non tamen ejusmodi, ut natura quadam et genere contineantur, sed vel ut negationes; alia vero non talia, sed propria sunt; licet ex his de omnibus tentamen facere, et esse artem quandam, non tamen talem, quales sunt quæ demonstrant. (10) Quocirca litigiosus non omnino ita est affectus, ut pseudographus; non enim paralogismos facit ex definito quodam genere principiorum, sed erit litigiosus in omni genere.

11. Modi igitur hi sunt elenchorum sophisticorum; quod autem ad dialecticum pertineat de his dispicere et hæc facere posse, intellectu haud difficile est; nam methodus propositionum universam hanc theoriam complectitur. Ac de fucatis quidem elenchis dictum est.

CAP. XII.

De probatione falsi vel paradoxi.

Περὶ δὲ τοῦ ψευδόμενόν τι δεῖξαι καὶ τὸν λόγον εἰς ἄδοξον ἀγαγεῖν (τοῦτο γὰρ ἦν δεύτερον τῆς σοφιστικῆς προαιρέσεως), πρῶτον μὲν οὖν ἐκ τοῦ πυνθάνεσθαί πως καὶ διὰ τῆς ἐρωτήσεως συμβαίνει μάλιστα. Τὸ γὰρ πρὸς μηδὲν ὁρίσαντα κείμενον ἐρωτᾶν θηρευτικόν ἐστι τούτων· εἰκῇ γὰρ λέγοντες ἁμαρτάνουσι μᾶλλον· εἰκῇ δὲ λέγουσιν, ὅταν μηδὲν ἔχωσι προκείμενον. (2) Τό τε ἐρωτᾶν πολλά, κἂν ὡρισμένον ᾖ πρὸς ὃ διαλέγεται, καὶ τὸ τὰ δοκοῦντα λέγειν ἀξιοῦν ποιεῖ τιν' εὐπορίαν τοῦ εἰς ἄδοξον ἀγαγεῖν ἢ ψεῦδος· ἐάν τε ἐρωτώμενος φῇ ἢ ἀποφῇ τούτων τι, ἄγειν πρὸς ἃ ἐπιχειρήματος εὐπορεῖ. Δυνατὸν δὲ νῦν ἧττον κακουργεῖν διὰ τούτων ἢ πρότερον· ἀπαιτοῦνται γὰρ τί τοῦτο πρὸς τὸ ἐν ἀρχῇ. (3) Στοιχεῖον δὲ τοῦ τυχεῖν ἢ ψεύδους τινὸς ἢ ἀδόξου τὸ μηδεμίαν εὐθὺς ἐρωτᾶν θέσιν, ἀλλὰ φάσκειν ἐρωτᾶν μαθεῖν βουλόμενον· χώραν γὰρ ἐπιχειρήματος ἡ σκέψις ποιεῖ.

4. Πρὸς δὲ τὸ ψευδόμενον δεῖξαι ἴδιος τόπος ὁ σοφιστικός, τὸ ἄγειν πρὸς τοιαῦτα πρὸς ἃ εὐπορεῖ λόγων· ἔσται δὲ καὶ καλῶς καὶ μὴ καλῶς τοῦτο ποιεῖν, καθάπερ ἐλέχθη πρότερον.

5. Πάλιν πρὸς τὸ παράδοξα λέγειν σκοπεῖν ἐκ τίνος γένους ὁ διαλεγόμενος, εἶτ' ἐπερωτᾶν ὃ τοῖς πολλοῖς οὗτοι λέγουσι παράδοξον· ἔστι γὰρ ἑκάστοις τι τοιοῦτον. Στοιχεῖον δὲ τούτων τὸ τὰς ἑκάστων εἰληφέναι θέσεις ἐν ταῖς προτάσεσιν. (6) Λύσις δὲ καὶ τούτων ἡ προσήκουσα φέρεται τὸ ἐμφανίζειν ὅτι οὐ διὰ τὸν λόγον συμβαίνει τὸ ἄδοξον· ἀεὶ δὲ τοῦτο καὶ βούλεται ὁ ἀγωνιζόμενος.

Quod autem demonstrationem falsi attinet, et deductionem ad paradoxum, (id erat enim artis sophisticæ secunda pars,) primum quidem ex certo percontandi modo, et per interrogationem maxime accidit. Nam ad nullam rem propositam accommodata interrogatio ad hæc investiganda valet; nam temere dicentes magis peccant; temere autem dicunt, si nihil propositum habent. (2) Porro multa interrogare, etiamsi definitum est id contra quod disseritur, et postulare, ut dicat *respondens*, quid sibi videatur, facultatem quandam comparat deducendi ad paradoxum, aut falsum; et sive interrogatus horum aliquid affirmet, sive neget, ducendi ad ea, adversus quæ argumentorum copia suppetat. Licet autem hodie minus per hæc cavillari, quam olim; nam quærunt nunc *respondentes*, quid hoc ad *quæsitum* ab initio *propositum?* (3) Elementum vero perveniendi ad falsum quidpiam aut paradoxum est, si quis non interroget statim adversus ullam thesin, sed dicat, se discendi studio interrogare; locum enim hæc consideratio facit argumento.

4. Ut demonstretur autem falsum, proprius est hic sophisticus locus, ut *adversarius* ad talia ducatur, adversus quæ argumentorum copia suppetat; poterit autem et recte et vitiose hoc fieri, quemadmodum supra dictum est.

5. Rursus, ut paradoxa dicantur, videndum est ex quonam *philosophorum* genere sit disputans; deinde interrogandum est, quod præter vulgi opinionem dicunt hi; nam singulis quibusque est aliquid tale. Elementum vero horum est, sumere singulorum theses in propositionibus. (6) Solutio autem horum conveniens affertur, ut patefiat, non ex argumentatione sequi inopinabile; semper vero hoc vult is qui contendit.

7. Ἔτι δ' ἐκ τῶν βουλήσεων καὶ τῶν φανερῶν δοξῶν. Οὐ γὰρ ταὐτὰ βούλονταί τε καὶ φασίν, ἀλλὰ λέγουσι μὲν τοὺς εὐσχημονεστάτους τῶν λόγων, βούλονται δὲ τὰ φαινόμενα λυσιτελεῖν, οἷον τεθνάναι καλῶς μᾶλλον 5 ἢ ζῆν ἡδέως φασὶ δεῖν καὶ πένεσθαι δικαίως μᾶλλον ἢ πλουτεῖν αἰσχρῶς, βούλονται δὲ τἀναντία. Τὸν μὲν οὖν λέγοντα κατὰ τὰς βουλήσεις εἰς τὰς φανερὰς δόξας ἀκτέον, τὸν δὲ κατὰ ταύτας εἰς τὰς ἀποκεκρυμμένας· ἀμφοτέρως γὰρ ἀναγκαῖον παράδοξα λέγειν· ἢ γὰρ πρὸς 10 τὰς φανερὰς ἢ πρὸς τὰς ἀφανεῖς δόξας ἐροῦσιν ἐναντία.

8. Πλεῖστος δὲ τόπος ἐστὶ τοῦ ποιεῖν παράδοξα λέγειν, ὥσπερ καὶ ὁ Καλλικλῆς ἐν τῷ Γοργίᾳ γέγραπται λέγων, καὶ οἱ ἀρχαῖοι δὲ πάντες ᾤοντο συμβαίνειν, παρὰ τὸ κατὰ φύσιν καὶ κατὰ τὸν νόμον· ἐναντία γὰρ 15 εἶναι φύσιν καὶ νόμον, καὶ τὴν δικαιοσύνην κατὰ νόμον μὲν εἶναι καλόν, κατὰ φύσιν δ' οὐ καλόν. Δεῖν οὖν πρὸς μὲν τὸν εἰπόντα κατὰ φύσιν κατὰ νόμον ἀπαντᾶν, πρὸς δὲ τὸν κατὰ νόμον ἐπὶ τὴν φύσιν ἄγειν· ἀμφοτέρως γὰρ εἶναι λέγειν παράδοξα. Ἦν δὲ τὸ μὲν κατὰ 20 φύσιν αὐτοῖς τὸ ἀληθές, τὸ δὲ κατὰ νόμον τὸ τοῖς πολλοῖς δοκοῦν. Ὥστε δῆλον ὅτι κἀκεῖνοι, καθάπερ καὶ οἱ νῦν, ἢ ἐλέγξαι ἢ παράδοξα λέγειν τὸν ἀποκρινόμενον ἐπεχείρουν ποιεῖν.

9. Ἔνια δὲ τῶν ἐρωτημάτων ἔχει ἀμφοτέρως ἄδοξον 25 εἶναι τὴν ἀπόκρισιν, οἷον πότερον τοῖς σοφοῖς ἢ τῷ πατρὶ δεῖ πείθεσθαι, καὶ τὰ συμφέροντα πράττειν ἢ τὰ δίκαια, καὶ ἀδικεῖσθαι αἱρετώτερον ἢ βλάπτειν. (10) Δεῖ δ' ἄγειν εἰς τὰ τοῖς πολλοῖς καὶ τοῖς σοφοῖς ἐναντία, ἐὰν μὲν λέγῃ τις ὡς οἱ περὶ τοὺς λόγους, εἰς 30 τὰ τοῖς πολλοῖς, ἐὰν δ' ὡς οἱ πολλοί, ἐπὶ τὰ τοῖς ἐν λόγῳ. Φασὶ γὰρ οἱ μὲν ἐξ ἀνάγκης τὸν εὐδαίμονα δίκαιον εἶναι· τοῖς δὲ πολλοῖς ἄδοξον τὸ βασιλέα μὴ εὐδαιμονεῖν. (11) Ἔστι δὲ τὸ εἰς τὰ οὕτως ἄδοξα συνάγειν τὸ αὐτὸ τῷ εἰς τὴν κατὰ φύσιν καὶ κατὰ νόμον 35 ὑπεναντίωσιν ἄγειν· ὁ μὲν γὰρ νόμος δόξα τῶν πολλῶν, οἱ δὲ σοφοὶ κατὰ φύσιν καὶ κατ' ἀλήθειαν λέγουσιν. Καὶ τὰ μὲν παράδοξα ἐκ τούτων δεῖ ζητεῖν τῶν τόπων.

7. Præterea etiam *argumentandum est* ex voluntatibus, et ex apparentibus opinionibus. Non enim eadem volunt ac dicunt; sed orationibus honestissimis quidem utuntur, volunt autem ea, quæ videntur prodesse; velut, mori honeste potius, quam jucunde vivere, aiunt oportere; et pauperem esse juste potius, quam ditari turpiter; sed volunt contraria. Qui igitur secundum voluntates dicit, is ad apparentes opiniones ducendus est; qui autem secundum has, ad *voluntates* occultas. Nam utroque modo necesse est paradoxa dicere; aut enim apparentibus, aut occultis opinionibus contraria dicent.

8. Latissime vero patet locus ad efficiendum, ut paradoxa dicantur (sicut etiam Callicles in Gorgia dicens introductus est, et veteres omnes evenire putabant,) secundum naturam et secundum legem; contraria enim esse naturam et legem *aiunt*, et justitiam secundum legem quidem esse rem honestam, secundam naturam vero non rem honestam. Oportet ergo ei, qui secundum naturam loquitur, occurrere secundum legem; secundum legem vero dicentem ad naturam ducere; nam utrovis modo esse dicitur paradoxum; erat autem τὸ secundum naturam illis verum, et τὸ secundum legem id, quod vulgo videtur. Quare patet, illos quoque, quemadmodum et hodiernos, conatos fuisse aut elencho redarguere, aut respondentem cogere ad paradoxa dicenda.

9. Quædam autem interrogationes utrimque responsionem opinionibus non congruentem habent; velut, utrum sapientibus, an patri parere oportet? et, suntne facienda potius, quæ prosunt, an quæ sunt justa? et, patine injuriam est optabilius, an facere? (10) Oportet vero ducere ad ea, quæ multitudinis et sapientum *opinionibus* sunt contraria; nempe si quis dicat, ut ii, qui in disputationibus versantur, ad ea, quæ multitudinis *opinionibus contraria sunt;* sin autem, ut multitudo, ad *contraria* iis, qui in disputationibus versantur; nam hi quidem aiunt, ex necessitate beatum esse justum; multitudini autem inopinabile videtur, regem non esse beatum. (11) Colligere vero hoc modo inopinabilia idem est, quod ad naturæ et legis repugnantiam ducere; nam lex quidem est multitudinis opinio; sapientes autem secundum naturam et secundum veritatem loquuntur. Et paradoxa quidem ex his locis quærere oportet.

CAP. XIII.

De tautologia seu nugatione.

Περὶ δὲ τοῦ ποιῆσαι ἀδολεσχεῖν, ὃ μὲν λέγομεν τὸ ἀδολεσχεῖν, εἰρήκαμεν ἤδη. (2) Πάντες δὲ οἱ τοιοίδε 40 λόγοι τοῦτο βούλονται ποιεῖν· εἰ μηδὲν διαφέρει τὸ ὄνομα ἢ τὸν λόγον εἰπεῖν, διπλάσιον δὲ καὶ διπλάσιον ἡμίσεος ταὐτό, εἰ ἄρα ἐστὶν ἡμίσεος διπλάσιον, ἔσται ἡμίσεος ἡμίσεος διπλάσιον. Καὶ πάλιν ἂν ἀντὶ τοῦ διπλάσιον διπλάσιον ἡμίσεος τεθῇ, τρὶς ἔσται εἰρημένον, 45 ἡμίσεος ἡμίσεος ἡμίσεος διπλάσιον. Καὶ ἆρά ἐστιν ἡ ἐπιθυμία ἡδέος; τοῦτο δ' ἐστὶν ὄρεξις ἡδέος· ἔστιν ἄρα ἡ ἐπιθυμία ὄρεξις ἡδέος ἡδέος.

3. Εἰσὶ δὲ πάντες οἱ τοιοῦτοι τῶν λόγων ἔν τε τοῖς πρός τι, ὅσα μὴ μόνον τὰ γένη ἀλλὰ καὶ αὐτὰ πρός τι 50 λέγεται, καὶ πρὸς τὸ αὐτὸ καὶ ἓν ἀποδίδοται. Οἷον ἥ τε ὄρεξις τινὸς ὄρεξις καὶ ἡ ἐπιθυμία τινὸς ἐπιθυμία,

Quod autem attinet artem efficiendi ut *aliquis* nugetur, quid appellemus nugari, jam diximus. (2) Omnes autem hujusmodi argumentationes id volunt efficere, si nihil refert, utrum nomen an oratio dicatur; duplum autem et duplum dimidii idem *valent;* si igitur duplum est dimidii duplum, erit dimidii dimidii duplum; et rursus, si loco *illius verbi* duplum, duplum dimidii positum sit, ter erit dictum dimidii dimidii dimidii duplum; et num est cupiditas jucundi? hoc autem (*cupiditas*) est appetitio jucundi; erit igitur cupiditas appetitio jucundi jucundi.

3. Spectant vero omnes hujusmodi argumentationes ad relata, ubi non solum *eorum* genera, sed etiam ipsamet *respectu* ad aliquid dicuntur, atque ad unum et idem referuntur; velut, appetitio est alicujus appetitio, et cupiditas

καὶ τὸ διπλάσιον τινὸς διπλάσιον καὶ διπλάσιον ἡμίσεος. (4) Καὶ ὅσων ἡ οὐσία οὐκ ὄντων πρός τι ὅλως, ὧν εἰσὶν ἕξεις ἢ πάθη ἤ τι τοιοῦτον, ἐν τῷ λόγῳ αὐτῶν προσδηλοῦται κατηγορουμένων ἐπὶ τούτοις. Οἷον τὸ περιττὸν ἀριθμὸς μέσον ἔχων· ἔστι δ' ἀριθμὸς περιττός· ἔστιν ἄρα ἀριθμὸς μέσον ἔχων ἀριθμός. Καὶ εἰ τὸ σιμὸν κοιλότης ῥινός ἐστιν, ἔστι δὲ ῥὶς σιμή, ἔστιν ἄρα ῥὶς ῥὶς κοίλη.

5. Φαίνονται δὲ ποιεῖν οὐ ποιοῦντες ἐνίοτε διὰ τὸ μὴ προσπυνθάνεσθαι εἰ σημαίνει τι καθ' αὑτὸ λεχθὲν τὸ διπλάσιον ἢ οὐδέν, καὶ εἴ τι σημαίνει, πότερον τὸ αὐτὸ ἢ ἕτερον, ἀλλὰ τὸ συμπέρασμα λέγειν εὐθύς· ἀλλὰ φαίνεται διὰ τὸ τὸ ὄνομα ταὐτὸ εἶναι ταὐτὸ καὶ σημαίνειν.

alicujus cupiditas; ac duplum alicujus duplum et duplum dimidii. (4) *Spectant ad ea* quoque, quorum essentia, quum non sint tota in relatorum numero, sed quorum sunt habitus, vel affectiones, aut tale quidpiam, in eorum definitione explicatur, quæ de illis prædicantur; velut, impar est numerus medium habens; est autem numerus impar; est igitur numerus medium habens numerus; et τὸ simum si concavitas nasi est; nasus autem est concavus; est igitur nasus nasus concavus.

5. Videntur vero *nugationem* interdum efficere *captiones* eam non efficientes, propterea quod non additur percontatio, utrum duplum per se dictum significet aliquid, an nihil; et si quid significat, utrum idem, *quod conjunctum*, an diversum *significet;* sed conclusio statim profertur; sed videtur propter idem nomen eadem esse res et significatio.

CAP. XIV.

De solœcismo.

Σολοικισμὸς δ' οἷον μέν ἐστιν εἴρηται πρότερον. (2) Ἔστι δὲ τοῦτο καὶ ποιεῖν καὶ μὴ ποιοῦντα φαίνεσθαι καὶ ποιοῦντα μὴ δοκεῖν, καθάπερ ὁ Πρωταγόρας ἔλεγεν, εἰ ὁ μῆνις καὶ ὁ πήληξ ἄρρεν ἐστίν· ὁ μὲν γὰρ λέγων οὐλομένην σολοικίζει μὲν κατ' ἐκεῖνον, οὐ φαίνεται δὲ τοῖς ἄλλοις, ὁ δὲ οὐλόμενον φαίνεται μὲν ἀλλ' οὐ σολοικίζει. (3) Δῆλον οὖν ὅτι κἂν τέχνῃ τις τοῦτο δύναιτο ποιεῖν· διὸ πολλοὶ τῶν λόγων οὐ συλλογιζόμενοι σολοικισμὸν φαίνονται συλλογίζεσθαι, καθάπερ ἐν τοῖς ἐλέγχοις.

4. Εἰσὶ δὲ πάντες σχεδὸν οἱ φαινόμενοι σολοικισμοὶ παρὰ τὸ τόδε, καὶ ὅταν ἡ πτῶσις μήτε ἄρρεν μήτε θῆλυ δηλοῖ, ἀλλὰ τὸ μεταξύ. Τὸ μὲν οὗτος ἄρρεν σημαίνει, τὸ δ' αὕτη θῆλυ· τὸ δὲ τοῦτο θέλει μὲν τὸ μεταξὺ σημαίνειν, πολλάκις δὲ σημαίνει κἀκείνων ἑκάτερον, οἷον τί τοῦτο; Καλλιόπη, ξύλον, Κορίσκος. Τοῦ μὲν οὖν ἄρρενος καὶ τοῦ θήλεος διαφέρουσιν αἱ πτώσεις ἅπασαι, τοῦ δὲ μεταξὺ αἱ μὲν αἱ δ' οὔ. Δοθέντος δὴ πολλάκις τοῦτο, συλλογίζονται ὡς εἰρημένου τοῦτον· ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλην πτῶσιν ἀντ' ἄλλης. Ὁ δὲ παραλογισμὸς γίνεται διὰ τὸ κοινὸν εἶναι τὸ τοῦτο πλειόνων πτώσεων· τὸ γὰρ τοῦτο σημαίνει ὁτὲ μὲν οὗτος ὁτὲ δὲ τοῦτον. Δεῖ δ' ἐναλλὰξ σημαίνειν, μετὰ μὲν τοῦ ἔστι τὸ οὗτος, μετὰ δὲ τοῦ εἶναι τὸ τοῦτον, οἷόν ἐστι Κορίσκος, εἶναι Κορίσκον. Καὶ ἐπὶ τῶν θηλέων ὀνομάτων ὡσαύτως, καὶ ἐπὶ τῶν λεγομένων μὲν σκευῶν, ἐχόντων δὲ θηλείας ἢ ἄρρενος κλῆσιν. Ὅσα γὰρ εἰς τὸ ο καὶ τὸ ν τελευτᾷ, ταῦτα μόνα σκεύους ἔχει κλῆσιν, οἷον ξύλον, σχοινίον, τὰ δὲ μὴ οὕτως ἄρρενος ἢ θήλεος, ὧν ἔνια φέρομεν ἐπὶ τὰ σκεύη, οἷον ἀσκὸς μὲν ἄρρεν τοὔνομα, κλίνη δὲ θῆλυ. Διόπερ καὶ ἐπὶ τῶν τοιούτων ὡσαύτως τὸ ἔστι καὶ τὸ εἶναι διοίσει. (5) Καὶ τρόπον τινὰ ὅμοιός ἐστιν ὁ σολοικισμὸς τοῖς παρὰ τὸ τὰ μὴ ὅμοια ὁμοίως λεγομένοις ἐλέγχοις. Ὥσπερ γὰρ ἐκείνοις ἐπὶ τῶν πραγμάτων, τούτοις ἐπὶ τῶν ὀνομάτων συμπίπτει σολοικίζειν· ἄνθρωπος γὰρ καὶ λευκὸν καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομά ἐστιν.

Solœcismus autem cujusmodi sit, dictum est antea. (2) Potest vero fieri, ut aliquis eum et committat, et non committens videatur, et committens non videatur *committere;* quemadmodum Protagoras dicebat, si ὁ μῆνις et ὁ πήληξ masculini generis est; nam qui dicit οὐλομένην, committit solœcismum secundum illum, non videtur vero aliis *eum* committere; qui autem *dicit* οὐλόμενον, videtur quidem *committere*, non tamen committit solœcismum. (3) Manifestum igitur est, etiam arte aliquem hoc efficere posse; quamobrem multæ argumentationes non concludentes solœcismum videntur concludere, sicut in elenchis.

4. Proficiscuntur autem omnes fere apparentes solœcismi ab *articulo* HOC; et quando casus nec masculinum, nec femininum significat, sed medium *interjectum*; nam HIC quidem masculinum significat; HÆC femininum; HOC vero vult quidem medium interjectum significare, verumtamen sæpius alterutrum eorum significat; velut, Quid est hoc? Calliope, lignum, Coriscus. Masculini igitur et feminini generis casus omnes differunt; interjecti vero *medii generis* alii quidem *differunt*, alii autem non. Quum itaque sæpe datum sit HOC, perinde concludunt, ac si dictum fuisset HUNC; similiter vero et alium casum pro alio *accipiunt*. Paralogismus autem fit propterea, quod articulus HOC pluribus casibus est communis; nam HOC modo significat HIC, modo HUNC; oportet autem illud mutatis vicibus significare, cum verbo Est τὸ HIC; cum verbo Esse τὸ HUNC, velut, Est Coriscus, Esse Coriscum. Et in nominibus femininis eodem modo; et in iis, quæ quidem dicuntur σκεύη (*vasa*) femininam vero aut masculinam habent inflexionem; nam quæcumque in o et N terminantur, hæc sola vasis habent inflexionem; velut, ξύλον (*lignum*), σχοινίον (*funiculus*); quæ autem non ita *terminantur*, maris aut feminæ *inflexionem habent;* quorum nonnulla ad vasa referimus; velut, ἀσκός (*uter*) est nomen masculinum; κλίνη (*lectus*) vero femininum; idcirco etiam in his eodem modo et verbum Est et verbum Esse different. (5) Et quodammodo similis est solœcismus elenchis, *qui ex eo appellantur*, quod non similia similiter accipiuntur; quemadmodum enim illic in rebus, ita hic in vocabulis committitur solœcismus; homo enim et album, tam res, quam vocabula sunt.

6. Φανερὸν οὖν ὅτι τὸν σολοικισμὸν πειρατέον ἐκ τῶν εἰρημένων πτώσεων συλλογίζεσθαι.

Εἴδη μὲν οὖν ταῦτα τῶν ἀγωνιστικῶν λόγων καὶ μέρη τῶν εἰδῶν καὶ τρόποι οἱ εἰρημένοι.

6. Manifestum igitur est tentandum esse, ut solœcismus ex dictis casibus concludatur.

Hæc igitur species sunt contentiosarum argumentationum, et partes specierum, et modi commemorati.

CAP. XV.

De dispositione et interrogandi ratione.

5 Διαφέρει δ' οὐ μικρόν, ἐὰν ταχθῇ πως τὰ περὶ τὴν ἐρώτησιν πρὸς τὸ λανθάνειν, ὥσπερ ἐν τοῖς διαλεκτικοῖς. Ἐφεξῆς οὖν τοῖς εἰρημένοις ταῦτα πρῶτον λεκτέον.

2. Ἔστι δὴ πρὸς τὸ ἐλέγχειν ἓν μὲν μῆκος· χαλεπὸν γὰρ ἅμα πολλὰ συνορᾶν. Εἰς δὲ τὸ μῆκος τοῖς 10 προειρημένοις στοιχείοις χρηστέον. (3) Ἓν δὲ τάχος· ὑστερίζοντες γὰρ ἧττον προορῶσιν. (4) Ἔτι δ' ὀργὴ καὶ φιλονεικία· ταραττόμενοι γὰρ ἧττον δύνανται φυλάττεσθαι πάντες. Στοιχεῖα δὲ τῆς ὀργῆς τό τε φανερὸν ἑαυτὸν ποιεῖν βουλόμενον ἀδικεῖν καὶ τὸ παράπαν 15 ἀναισχυντεῖν. (5) Ἔτι τὸ ἐναλλὰξ τὰ ἐρωτήματα τιθέναι, ἐάν τε πρὸς ταὐτὸ πλείους τις ἔχῃ λόγους, ἐάν τε καὶ ὅτι οὕτως καὶ ὅτι οὐχ οὕτως· ἅμα γὰρ συμβαίνει ἢ πρὸς πλείω ἢ πρὸς τἀναντία ποιεῖσθαι τὴν φυλακήν. (6) Ὅλως δὲ πάντα τὰ πρὸς τὴν κρύψιν λεχθέντα πρό-20 τερον χρήσιμα καὶ πρὸς τοὺς ἀγωνιστικοὺς λόγους· ἡ γὰρ κρύψις ἐστὶ τοῦ λαθεῖν χάριν, τὸ δὲ λαθεῖν τῆς ἀπάτης.

7. Πρὸς δὲ τοὺς ἀνανεύοντας ἅττ' ἂν οἰηθῶσιν εἶναι πρὸς τὸν λόγον, ἐξ ἀποφάσεως ἐρωτητέον, ὡς τοὐναντίον 25 βουλόμενον, ἢ καὶ ἐξ ἴσου ποιοῦντα τὴν ἐρώτησιν· ἀδήλου γὰρ ὄντος τοῦ τί βούλεται λαβεῖν ἧττον δυσκολαίνουσιν. (8) Ὅταν τ' ἐπὶ τῶν μερῶν διδῷ τις τὸ καθ' ἕκαστον, ἐπάγοντα τὸ καθόλου πολλάκις οὐκ ἐρωτητέον, ἀλλ' ὡς δεδομένῳ χρηστέον· ἐνίοτε γὰρ οἴονται καὶ 30 αὐτοὶ δεδωκέναι καὶ τοῖς ἀκούουσι φαίνονται διὰ τὴν τῆς ἐπαγωγῆς μνείαν, ὡς οὐκ ἂν ἠρωτημένα μάτην. (9) Ἐν οἷς τε μὴ ὀνόματι σημαίνεται τὸ καθόλου, ἀλλὰ τῇ ὁμοιότητι χρηστέον πρὸς τὸ συμφέρον· λανθάνει γὰρ ἡ ὁμοιότης πολλάκις. (10) Πρός τε τὸ λαβεῖν τὴν 35 πρότασιν τοὐναντίον παραβάλλοντα χρὴ πυθάνεσθαι· οἷον εἰ δέοι λαβεῖν ὅτι δεῖ πάντα τῷ πατρὶ πείθεσθαι, πότερον ἅπαντα δεῖ πείθεσθαι τοῖς γονεῦσιν ἢ πάντ' ἀπειθεῖν· καὶ τὸ πολλάκις πολλά, πότερον πολλὰ συγχωρητέον ἢ ὀλίγα; μᾶλλον γάρ, εἴπερ ἀνάγκη, δόξειεν 40 ἂν εἶναι πολλά· παρατιθεμένων γὰρ ἐγγὺς τῶν ἐναντίων, καὶ μείζω καὶ μεγάλα φαίνεται καὶ χείρω καὶ βελτίω τοῖς ἀνθρώποις.

11. Σφόδρα δὲ καὶ πολλάκις ποιεῖ δοκεῖν ἐληλέγχθαι τὸ μάλιστα σοφιστικὸν συκοφάντημα τῶν ἐρωτώντων, 45 τὸ μηδὲν συλλογισαμένους μὴ ἐρώτημα ποιεῖν τὸ τελευταῖον, ἀλλὰ συμπεραντικῶς εἰπεῖν, ὡς συλλελογισμένους, οὐκ ἄρα τὸ καὶ τό.

12. Σοφιστικὸν δὲ καὶ τὸ κειμένου παραδόξου τὸ φαινόμενον ἀξιοῦν ἀποκρίνεσθαι προκειμένου τοῦ δο-50 κοῦντος ἐξ ἀρχῆς, καὶ τὴν ἐρώτησιν τῶν τοιούτων οὕτω ποιεῖσθαι, πότερόν σοι δοκεῖ; ἀνάγκη γάρ, ἂν ᾖ τὸ

Interest autem non parum ad celandum, si quodam modo disponantur ea, quæ ad interrogationem pertinent, quemadmodum in dialecticis. Deinceps igitur post ea, quæ commemoravimus, hæc primum dicenda sunt.

2. Valet vero ad redarguendum elencho unum quidem, prolixitas *orationis;* nam difficile est, multa simul conspicere. Ad prolixitatem autem elementis antea dictis utendum est. (3) Aliud vero, celeritas; nam tardiores minus prospiciunt. (4) Præterea ira et altercatio; perturbati enim omnes minus possunt omnia cavere. Elementa autem ad iram excitandam sunt, si quis voluntatem injuste, et omnino impudenter agendi præ se ferat. (5) Præterea, τὸ Ponere interrogationes mutato ordine; sive ad idem probandum habeat quis plures argumentationes; sive ad ostendendum, et ita esse, et non ita esse; nam simul accidit, ut aut a multis, aut a contrariis cavere sibi debeat *adversarius.* (6) Omnino quæcumque ad occultationem valere antea diximus, ea conferunt etiam ad contentiosas argumentationes; nam occultatio fit latendi gratia; latemus autem fallaciæ causa.

7. Sed adversus abnuentes, quæcumque putaverint facere ad argumentationem, ea per negationem interroganda sunt, quasi contrarium sumere velit *interrogans*, aut etiam ex æquo *utraque contradictionis pars* in interrogationem deducenda est; nam quum incertum sit quid *interrogans* sumere velit, minus morosi sunt *respondentes.* (8) Et si per partes concedit aliquis singula, inducenti universale sæpius non est interrogandum, sed eo ut concesso utendum est; interdum enim putant et ipsi *respondentes* se concessisse, et audientibus videntur ob inductionis commemorationem, ceu *singularia* non frustra sint interrogata. (9) Et in quibus nomine non significatur universale, similitudine certe utendum est prout expedit; nam sæpe latet similitudo. (10) Jam vero ut propositio sumatur, per collationem contrarii percontari oportet; velut, si oporteat sumere, omnibus in rebus patri esse obtemperandum, *sic interrogetur*, utrum in omnibus oportet obtemperare parentibus, an in omnibus repugnare? et *si oporteat sumere, obtemperandum* sæpe in multis, *ita interrogetur*, utrum multa concedenda sunt, an pauca? Magis enim, si quidem *obsequi parentibus* necesse est, multa videbuntur esse *concedenda, quam pauca;* nam si contraria inter se componuntur, et majora et magna videntur, et deteriora et meliora hominibus.

11. Ut autem elencho *aliquis* convictus videatur, vehementer ac sæpe facit impostura illa maxime sophistica interrogantium, quum qui nihil syllogistice proposuerunt, extremum non interrogant, sed concludendo dicunt, quasi facto syllogismo, non igitur hoc et hoc.

12. Sophisticum vero etiam est hoc, posito paradoxo, postulare ut, quid videatur, dicat respondens, proposito eo, quod ab initio visum fuit, atque talium interrogationem sic instituere : videturne tibi? Nam necesse est, si inter-

ἐρώτημα ἐξ ὧν ὁ συλλογισμός, ἢ ἔλεγχον ἢ παράδοξον γίνεσθαι, δόντος μὲν ἔλεγχον, μὴ δόντος δὲ μηδὲ δοκεῖν φάσκοντος ἄδοξον, μὴ δόντος δὲ δοκεῖν δ' ὁμολογοῦντος ἐλεγχοειδές.

5 13. Ἔτι καθάπερ καὶ ἐν τοῖς ῥητορικοῖς, καὶ ἐν τοῖς ἐλεγκτικοῖς ὁμοίως τὰ ἐναντιώματα θεωρητέον ἢ πρὸς τὰ ὑφ' ἑαυτοῦ λεγόμενα, ἢ πρὸς οὓς ὁμολογεῖ καλῶς λέγειν ἢ πράττειν, ἔτι πρὸς τοὺς δοκοῦντας τοιούτους ἢ πρὸς τοὺς ὁμοίους ἢ πρὸς τοὺς πλείστους ἢ πρὸς πάν-10 τας. (14) Ὥσπερ τε καὶ ἀποκρινόμενοι πολλάκις, ὅταν ἐλέγχωνται, ποιοῦσι διττόν, ἂν μέλλῃ συμβαίνειν ἐλεγχθήσεσθαι, καὶ ἐρωτῶντας χρηστέον ποτὲ τούτῳ πρὸς τοὺς ἐνισταμένους, ἂν ὡδὶ μὲν συμβαίνῃ ὡδὶ δὲ μή, ὅτι οὕτως εἴληφεν, οἷον ὁ Κλεοφῶν ποιεῖ ἐν τῷ Μαν-15 δροβούλῳ. (15) Δεῖ δὲ καὶ ἀφισταμένους τοῦ λόγου τὰ λοιπὰ τῶν ἐπιχειρημάτων ἐπιτέμνειν, καὶ τὸν ἀποκρινόμενον, ἂν προαισθάνηται, προενίστασθαι καὶ προαγορεύειν. (16) Ἐπιχειρητέον δ' ἐνίοτε καὶ πρὸς ἄλλα τοῦ εἰρημένου, ἐκεῖνο ἐκλαβόντας, ἐὰν μὴ πρὸς τὸ 20 κείμενον ἔχῃ τις ἐπιχειρεῖν· ὅπερ ὁ Λυκόφρων ἐποίησε προβληθέντος λύραν ἐγκωμιάζειν. (17) Πρὸς δὲ τοὺς ἀπαιτοῦντας πρός τι ἐπιχειρεῖν, ἐπειδὴ δοκεῖ δεῖν ἀποδιδόναι τὴν αἰτίαν, λεχθέντων δ' ἐνίων εὐφυλακτότερον τὸ καθόλου συμβαῖνον ἐν τοῖς ἐλέγχοις, λέγειν τὴν ἀν-25 τίφασιν, ὅ τι ἔφησεν ἀποφῆσαι, ἢ ὃ ἀπέφησε φῆσαι, ἀλλὰ μὴ ὅτι τῶν ἐναντίων ἡ αὐτὴ ἐπιστήμη ἢ οὐχ ἡ αὐτή. (18) Οὐ δεῖ δὲ τὸ συμπέρασμα προτατικῶς ἐρωτᾶν· ἔνια δ' οὐδ' ἐρωτητέον, ἀλλ' ὡς ὁμολογουμένῳ χρηστέον. Ἐξ ὧν μὲν οὖν αἱ ἐρωτήσεις, καὶ πῶς ἐρω-30 τητέον ἐν ταῖς ἀγωνιστικαῖς διατριβαῖς, εἴρηται.

rogatio sit *in eorum numero*, ex quibus syllogismus *exstruitur*, aut elenchum, aut paradoxum confici: elenchum, si concedat *respondens*; inopinabile, si non concedit, neque sibi videri dicit; speciem elenchi, si non concedit, fatetur tamen sibi videri.

13. Præterea, ut in rhetoricis, ita etiam in elenchis similiter animadvertenda sunt ea, quæ repugnant, vel iis quæ a te ipso dicta sunt, vel iis, quos ipse fatetur recte loqui aut agere; nec non iis, qui videntur tales, aut similibus, iisque aut plurimis aut omnibus. (14) Ac sicut respondentes sæpenumero, quando elencho redarguuntur, distinctionem adhibent, si futurum est ut elencho redarguantur; ita etiam interrogantibus utendum est hoc præsidio contra objicientes, *ut*, si illo modo contingit, hoc modo autem non contingit, illo modo se accepisse *dicant*, ut Cleophon facit in Mandrobulo. (15) Oportet vero etiam recedendo a *cœpta* argumentatione reliquas argumentorum partes præcidere; et respondentem oportet, quum præsentiat, ante occurrere, et prædicere. (16) Nonnunquam argumentandum est etiam contra aliud a dicto *diversum*, sumendo illud, si quis non habeat argumenta contra propositum *problema;* quod quidem Lycophron fecit, quum propositum esset lyræ encomium. (17) Sed adversus postulantes ut contra certum quid argumenta dirigantur, (quia videtur opus esse, ut explicetur, in quo culpa sit; dictis autem quibusdam, facilius caveri potest quod universaliter accidit in elenchis), dicendum est *nos instituisse probare* contradictionem, *nempe*, quod ille affirmavit, esse negandum, aut quod negavit, affirmandum; non autem *dicendum nos instituisse probare*, contrariorum esse eandem scientiam, vel non eandem. (18) Non oportet autem conclusionem in modum propositionis interrogare; nonnulla vero ne interrogari quidem debent, sed his ut concessis utendum est. Ex quibus igitur locis interrogationes petantur, et quomodo sit interrogandum in contentiosis congressibus, dictum est.

CAP. XVI.

De responsione ad elenchos sophisticos.

Περὶ δὲ ἀποκρίσεως, καὶ πῶς χρὴ λύειν καὶ τί, καὶ πρὸς τίνα χρῆσιν οἱ τοιοῦτοι τῶν λόγων ὠφέλιμοι, μετὰ ταῦτα λεκτέον.

2. Χρήσιμοι μὲν οὖν εἰσὶ πρὸς μὲν φιλοσοφίαν διὰ 35 δύο. (3) Πρῶτον μὲν γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γινόμενοι παρὰ τὴν λέξιν ἄμεινον ἔχειν ποιοῦσι πρὸς τὸ ποσαχῶς ἕκαστον λέγεται, καὶ ποῖα ὁμοίως καὶ ποῖα ἑτέρως ἐπί τε τῶν πραγμάτων συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῶν ὀνομάτων. (4) Δεύτερον δὲ πρὸς τὰς καθ' αὑτὸν ζητήσεις· ὁ γὰρ 40 ὑφ' ἑτέρου ῥᾳδίως παραλογιζόμενος καὶ τοῦτο μὴ αἰσθανόμενος κἂν αὐτὸς ὑφ' αὑτοῦ τοῦτο πάθοι πολλάκις. (5) Τρίτον δὲ καὶ τὸ λοιπὸν ἔτι πρὸς δόξαν, τὸ περὶ πάντα γεγυμνάσθαι δοκεῖν καὶ μηδενὸς ἀπείρως ἔχειν· τὸ γὰρ κοινωνοῦντα λόγων ψέγειν λόγους, μηδὲν ἔχοντα 45 διορίζειν περὶ τῆς φαυλότητος αὐτῶν, ὑποψίαν δίδωσι τοῦ δοκεῖν δυσχεραίνειν οὐ διὰ τἀληθὲς ἀλλὰ δι' ἀπειρίαν.

6. Ἀποκρινομένοις δὲ πῶς ἀπαντητέον πρὸς τοὺς τοιούτους λόγους, φανερόν, εἴπερ ὀρθῶς εἰρήκαμεν πρό-50 τερον ἐξ ὧν εἰσὶν οἱ παραλογισμοί, καὶ τὰς ἐν τῷ πυν-

De responsione autem, et quomodo oporteat solvere et quid, et ad quem usum disputationes hujusmodi valeant, post hæc dicendum est.

2. Utiles quidem sunt ad philosophiam ob duas causas. (3) Primum enim, quia, quum plerumque sumantur ex dictione, efficiunt, ut melius dignoscamus, quot modis unumquodque dicatur, et quæ simili, et quæ diverso modo tam in rebus accidant, quam in nominibus. (4) Secundo autem, *quia conferunt* ad inquisitiones, quas aliquis ipse secum facit; nam qui ab alio facile paralogismo decipitur, nec hoc animadvertit, ipse quoque a semetipso hoc pati sæpius potest. (5) Tertium autem et reliquum *emolumentum pertinet* ad gloriam, quod videatur *aliquis* in omnibus exercitatus et nullius rei imperitus esse; nam qui cum altero disputans vituperat argumentationes, nec certum quid dicere potest de argumentationum vitio, suspicionem movet, quasi videatur succensere, non propter veritatem, sed propter imperitiam.

6. Quomodo autem respondentes occurrere debeant hujusmodi argumentationibus, manifestum est, si quidem antea recte exposuimus, ex quibus locis paralogismi ducan-

θάνεσθαι πλεονεξίας ἱκανῶς διείλομεν. (7) Οὐ ταὐτὸν δ' ἐστὶ λαβόντα τε τὸν λόγον ἰδεῖν καὶ λῦσαι τὴν μοχθηρίαν, καὶ ἐρωτώμενον ἀπαντᾶν δύνασθαι ταχέως· ὃ γὰρ ἴσμεν, πολλάκις μετατιθέμενον ἀγνοοῦμεν. Ἔτι δ', ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ θᾶττον καὶ τὸ βραδύτερον ἐκ τοῦ γεγυμνάσθαι γίνεται μᾶλλον, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν λόγων ἔχει, ὥστε, ἂν δῆλον μὲν ἡμῖν ᾖ, ἀμελέτητοι δ' ὦμεν, ὑστεροῦμεν τῶν καιρῶν πολλάκις. (8) Συμβαίνει δέ ποτε, καθάπερ ἐν τοῖς διαγράμμασιν· καὶ γὰρ ἐκεῖ ἀναλύσαντες ἐνίοτε συνθεῖναι πάλιν ἀδυνατοῦμεν· οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἐλέγχοις εἰδότες παρ' ὃ ὁ λόγος συμβαίνει συνεῖραι, διαλῦσαι τὸν λόγον ἀποροῦμεν.

tur, et in percontando imposturas sufficienter enucleavimus. (7) Neque vero idem est, accepta argumentatione animadvertere et solvere ejus vitium, et celeriter posse interroganti occurrere; quod enim novimus, id transpositum sæpe ignoramus. Præterea, sicut in ceteris rebus celeritas ac tarditas exercitatione accipit incrementum, ita etiam in disputationibus res se habet; quare, si quid nobis manifestum sit, sed meditationis expertes simus, tempore opportuno sæpe excludimur. (8) Accidit autem interdum, quemadmodum in descriptionibus mathematicis, (nam quum has resolverimus, nonnunquam eas rursus componere nequimus,) ita etiam in elenchis; nam scientes unde argumentationem connectamus, tamen argumentationem dissolvere non possumus.

CAP. XVII.

De solutione ex probabilitate.

Πρῶτον μὲν οὖν, ὥσπερ συλλογίζεσθαί φαμεν ἐνδόξως ποτὲ μᾶλλον ἢ ἀληθῶς προαιρεῖσθαι δεῖν, οὕτω καὶ λυτέον ποτὲ μᾶλλον ἐνδόξως ἢ κατὰ τἀληθές. Ὅλως γὰρ πρὸς τοὺς ἐριστικοὺς μαχετέον οὐχ ὡς ἐλέγχοντας ἀλλ' ὡς φαινομένους· οὐ γάρ φαμεν συλλογίζεσθαί γε αὐτούς· ὥστε πρὸς τὸ μὴ δοκεῖν διορθωτέον. Εἰ γάρ ἐστιν ὁ ἔλεγχος ἀντίφασις μὴ ὁμώνυμος ἔκ τινων, οὐδὲν ἂν δέοι διαιρεῖσθαι πρὸς τἀμφίβολα καὶ τὴν ὁμωνυμίαν· οὐ γὰρ ποιεῖ συλλογισμόν. Ἀλλ' οὐδενὸς ἄλλου χάριν προσδιαιρετέον, ἀλλ' ἢ ὅτι τὸ συμπέρασμα φαίνεται ἐλεγχοειδές. Οὔκουν τὸ ἐλεγχθῆναι ἀλλὰ τὸ δοκεῖν εὐλαβητέον, (2) ἐπεὶ τά γ' ἐρωτᾶν ἀμφίβολα καὶ τὰ παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν, ὅσαι τ' ἄλλαι τοιαῦται παρακρούσεις, καὶ τὸν ἀληθινὸν ἔλεγχον ἀφανίζει καὶ τὸν ἐλεγχόμενον καὶ μὴ ἐλεγχόμενον ἄδηλον ποιεῖ. Ἐπεὶ γὰρ ἔξεστιν ἐπὶ τέλει συμπεραναμένου μὴ ὅπερ ἔφησεν ἀποφῆσαι λέγειν, ἀλλ' ὁμωνύμως, εἰ καὶ ὅτι μάλιστ' ἔτυχεν ἐπὶ ταὐτὸν φέρων, ἄδηλον εἰ ἐλήλεγκται· ἄδηλον γὰρ εἰ ἀληθῆ λέγει νῦν· εἰ δὲ διελὼν ἤρετο τὸ ὁμώνυμον ἢ τὸ ἀμφίβολον, οὐκ ἂν ἄδηλος ἦν ὁ ἔλεγχος. (3) Ὅ τ' ἐπιζητοῦσι νῦν μὲν ἧττον πρότερον δὲ μᾶλλον οἱ ἐριστικοί, τὸ ἢ ναί ἢ οὒ ἀποκρίνεσθαι τὸν ἐρωτώμενον, ἐγίνετ' ἄν· νῦν δὲ διὰ τὸ μὴ καλῶς ἐρωτᾶν τοὺς πυνθανομένους ἀνάγκη προσαποκρίνεσθαί τι τὸν ἐρωτώμενον, διορθοῦντα τὴν μοχθηρίαν τῆς προτάσεως, ἐπεὶ διελομένου γε ἱκανῶς ἢ ναί ἢ οὒ ἀνάγκη λέγειν τὸν ἀποκρινόμενον.

Primum igitur, quemadmodum diximus, syllogismos probabiles interdum esse præeligendos potius, quam veros; ita etiam solvendum est nonnunquam probabiliter potius, quam secundum veritatem. Omnino enim cum litigiosis pugnandum est, non quasi elencho redarguendo, sed quasi videamur *redarguere;* nam non dicimus, eos aliquid syllogismo concludere; quapropter eo annitendum est, ne videantur *concludere.* Etenim si elenchus est contradictio non homonyma ex nonnullis *sumptionibus;* nihil sane oporteat distinguere adversus ambigua et homonymiam; non enim facit syllogismum *talia interrogans;* verum non alia de causa distinctio est addenda, nisi quoniam conclusio speciem quandam elenchi præ se fert. Non est ergo cavendum, ne redarguamur, sed ne *redargui* videamur. (2) Quandoquidem interrogationes ambiguæ, et quæ propter homonymiam *multiplices sunt*, et ejusmodi aliæ captiones, verum quoque elenchum obscurant, et sitne aliquis elencho convictus necne incertum reddunt. Nam quum liceat ad extremum facta conclusione *respondenti* dicere, non, quod ipse *respondens* affirmavit, *interrogantem* negasse; sed æquivoce, etsi maxime ad idem retulerit *interrogans*, incertum est, an sit *respondens* convictus elencho; nam incertum est, an nunc verum dicat; quodsi autem *interrogans* distinctione adhibita interrogasset homonymum, vel ambiguum, non obscurus fuisset elenchus. (3) Et quod litigiosi nunc quidem minus, olim autem magis requirebant, ut interrogatus responderet aut Sane, aut Non, id certe fieret; nunc vero, quia non scite interrogant percontantes, necesse est, ut interrogatus adjiciat aliquid responsioni, quo vitium interrogationis corrigat; nam si *interrogans* distinxisset sufficienter, necesse esset ut respondens vel Sane, vel Non, diceret.

4. Εἰ δέ τις ὑπολήψεται τὸν κατὰ ὁμωνυμίαν ἔλεγχον εἶναι, τρόπον τινὰ οὐκ ἔσται διαφυγεῖν τὸ ἐλέγχεσθαι τὸν ἀποκρινόμενον· ἐπὶ γὰρ τῶν ὁρατῶν ἀναγκαῖον ὃ ἔφησεν ἀποφῆσαι ὄνομα, καὶ ὃ ἀπέφησε φῆσαι. (5) Ὡς γὰρ διορθοῦνταί τινες, οὐδὲν ὄφελος· οὐ γὰρ Κορίσκον φασὶν εἶναι μουσικὸν καὶ ἄμουσον, ἀλλὰ τοῦτον τὸν Κορίσκον μουσικὸν καὶ τοῦτον τὸν Κορίσκον ἄμουσον. Ὁ γὰρ αὐτὸς ἔσται λόγος τὸ τὸν Κορίσκον τῷ τοῦτον τὸν Κορίσκον ἄμουσον εἶναι ἢ μουσικόν· ὅπερ ἅμα φησί τε καὶ ἀπόφησιν. Ἀλλ' ἴσως οὐ ταὐτὸ σημαίνει· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖ τοὔνομα· ὥστε τι διαφέρει. (6) Εἰ δὲ τῷ μὲν τὸ ἁπλῶς λέγειν Κορίσκον ἀποδώσει, τῷ δὲ προσθη-

4. Si quis autem existimet, eum esse elenchum, qui secundum homonymiam fit, quodammodo non licebit respondenti effugere, quominus elencho redarguatur; nam in iis, quæ cernuntur *oculis*, necesse est negare nomen, quod affirmavit, et quod negavit, affirmare. (5) Ut enim corrigunt nonnulli, nihil prodest; non enim Coriscum aiunt esse musicum et immusicum; sed hunc Coriscum esse musicum; et hunc Coriscum esse immusicum; nam eadem erit oratio, Coriscum *esse musicum*, et, hunc Coriscum esse musicum; quod quidem simul affirmat, et negat; sed fortasse non idem significat *oratio :* neque enim illic nomen *Coriscus idem significat;* quare aliquid interest. (6) Sin autem illi quidem simpliciter loquendo *nihil nisi* Coriscum attribuet, huic vero Aliquem, vel Hunc, adjunget, absur-

σει τὸ τινὰ ἢ τόνδε, ἄτοπον· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον θατέρῳ· ὁποτέρῳ γὰρ ἂν οὐδὲν διαφέρει.

7. Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπειδὴ ἄδηλος μέν ἐστιν ὁ μὴ διορισάμενος τὴν ἀμφιβολίαν πότερον ἐλήλεγκται ἢ οὐκ 5 ἐλήλεγκται, δέδοται δ' ἐν τοῖς λόγοις τὸ διελεῖν, φανερὸν ὅτι τὸ μὴ διορίσαντα δοῦναι τὴν ἐρώτησιν ἀλλ' ἁπλῶς, ἁμάρτημά ἐστιν, ὥστε κἂν εἰ μὴ αὐτός, ἀλλ' ὅ γε λόγος ἐληλεγμένῳ ὅμοιός ἐστιν. (8) Συμβαίνει μέντοι πολλάκις ὁρῶντας τὴν ἀμφιβολίαν ὀκνεῖν διαιρεῖσθαι 10 διὰ τὴν πυκνότητα τῶν τὰ τοιαῦτα προτεινόντων, ὅπως μὴ πρὸς ἅπαν δοκῶσι δυσκολαίνειν· εἶτ' οὐκ ἂν οἰηθέντων παρὰ τοῦτο γενέσθαι τὸν λόγον, πολλάκις ἀπήντησε παράδοξον. Ὥστ' ἐπειδὴ δέδοται διαιρεῖν, οὐκ ὀκνητέον, καθάπερ ἐλέχθη πρότερον.

15 9. Εἰ δὲ τὰ δύο ἐρωτήματα μὴ ἓν ποιεῖ τις ἐρώτημα, οὐδ' ἂν ὁ παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν καὶ τὴν ἀμφιβολίαν ἐγίνετο παραλογισμός, ἀλλ' ἢ ἔλεγχος ἢ οὔ. Τί γὰρ διαφέρει ἐρωτῆσαι εἰ Καλλίας καὶ Θεμιστοκλῆς μουσικοί εἰσιν ἢ εἰ ἀμφοτέροις ἓν ὄνομα ἦν ἑτέροις οὖσιν; εἰ 20 γὰρ πλείω δηλοῖ ἑνός, πλείω ἠρώτησεν. Εἰ οὖν μὴ ὀρθὸν πρὸς δύο ἐρωτήσεις μίαν ἀπόκρισιν ἀξιοῦν λαμβάνειν ἁπλῶς, φανερὸν ὅτι οὐδενὶ προσήκει τῶν ὁμωνύμων ἀποκρίνεσθαι ἁπλῶς, οὐδ' εἰ κατὰ πάντων ἀληθές, ὥσπερ ἀξιοῦσί τινες. Οὐδὲν γὰρ τοῦτο διαφέρει ἢ εἰ 25 ἤρετο, Κορίσκος καὶ Καλλίας πότερον οἴκοι εἰσὶν ἢ οὐκ οἴκοι, εἴτε παρόντων ἀμφοῖν εἴτε μὴ παρόντων· ἀμφοτέρων γὰρ πλείους αἱ προτάσεις· οὐ γάρ, εἰ ἀληθὲς εἰπεῖν, διὰ τοῦτο μία ἡ ἐρώτησις. Ἐγχωρεῖ γὰρ καὶ μυρία ἕτερα ἐρωτηθέντα ἐρωτήματα ἅπαντα ἢ ναὶ ἢ οὒ 30 ἀληθὲς εἶναι λέγειν· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀποκριτέον μιᾷ ἀποκρίσει· ἀναιρεῖται γὰρ τὸ διαλέγεσθαι. Τοῦτο δ' ὅμοιον ὡς εἰ καὶ τὸ αὐτὸ ὄνομα τεθείη τοῖς ἑτέροις. Εἰ οὖν μὴ δεῖ πρὸς δύο ἐρωτήσεις μίαν ἀπόκρισιν διδόναι, φανερὸν ὅτι οὐδ' ἐπὶ τῶν ὁμωνύμων τὸ ναὶ ἢ οὒ 35 λεκτέον. Οὐδὲ γὰρ ὁ εἰπὼν ἀποκέκριται, ἀλλ' εἴρηκεν· ἀλλ' ἀξιοῦνταί πως ἐν τοῖς διαλεγομένοις διὰ τὸ λανθάνειν τὸ συμβαῖνον.

10. Ὥσπερ οὖν εἴπομεν, ἐπειδήπερ οὐδ' ἔλεγχοί τινες ὄντες δοκοῦσιν εἶναι, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ 40 λύσεις δόξουσιν εἶναί τινες οὐκ οὖσαι λύσεις· ἅς δή φαμεν ἐνίοτε μᾶλλον δεῖν φέρειν ἢ τὰς ἀληθεῖς ἐν τοῖς ἀγωνιστικοῖς λόγοις καὶ τῇ πρὸς τὸ διττὸν ἀπαντήσει. (11) Ἀποκριτέον δ' ἐπὶ μὲν τῶν δοκούντων τὸ ἔστω λέγοντα· καὶ γὰρ οὕτως ἥκιστα γίνοιτ' ἂν παρεξέλεγχος· 45 ἂν δέ τι παράδοξον ἀναγκάζηται λέγειν, ἐνταῦθα μάλιστα προσθετέον τὸ δοκεῖν· οὕτω γὰρ ἂν οὔτ' ἔλεγχος οὔτε παράδοξον γίνεσθαι δόξειεν. (12) Ἐπεὶ δὲ πῶς αἰτεῖται τὸ ἐν ἀρχῇ δῆλον, οἴονται δὲ πάντες, ἂν ᾖ σύνεγγυς, ἀναιρετέον καὶ μὴ συγχωρητέον εἶναι ἔνια ὡς 50 τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτοῦντος, ὅταν τε τοιοῦτον ἀξιοῖ τις ὃ ἀναγκαῖον μὲν συμβαίνειν ἐκ τῆς θέσεως, ᾖ δὲ ψεῦδος ἢ ἄδοξον, ταὐτὸ λεκτέον· τὰ γὰρ ἐξ ἀνάγκης συμβαίνοντα τῆς αὐτῆς εἶναι δοκεῖ θέσεως. (13) Ἔτι ὅταν τὸ καθόλου μὴ ὀνόματι ληφθῇ ἀλλὰ παραβολῇ, λεκτέον

dum est; nihilo enim magis alteri inerit, *quam alteri;* nam utrivis *attribuatur,* nihil interest.

7. Verum enimvero, quoniam incertum est, an is, qui non distinxit amphiboliam, sit convictus elencho, necne; (in disputationibus enim concessum est distinguere;) apparet, non distinguentem, sed simpliciter concedentem interrogationem, peccare; quocirca, si non ipse *respondens elencho refutatus videbitur;* at certe ejus oratio elencho refutatæ similis est. (8) Sæpe autem accidit, ut ambiguitatem animadvertentes distinguere cunctentur propter frequentiam eorum, qui talia proponunt, ne in omnibus videantur tergiversari; deinde, ipsis non putantibus ex eo pendere argumentationem, sæpe incidit paradoxum. Quare, quum sit concessum distinguere, non est cunctandum, ut antea dictum fuit.

9. Si vero duas interrogationes non pro una quis accipiat, non fit ex homonymia vel amphibolia paralogismus, sed aut elenchus, aut non. Quid enim interest, utrum interrogetur, sintne Callias et Themistocles musici, an *sub uno communi nomine*, si ambobus inter se differentibus unum sit nomen commune: nam si *nomen illud commune* plura significat, quam unum, *usus eo* plura interrogavit. Igitur, si non recte petitur, ut ad duas interrogationes una responsio sumatur simpliciter, manifestum est, ad nihil homonymum respondendum esse simpliciter, ne si quidem in omnibus verum sit, ut nonnulli postulant. Hoc enim idem valet, ac si interrogaretur, Coriscus et Callias suntne domi, an non sunt domi? sive adsint ambo, sive non adsint; nam utroque modo plures sunt propositiones; non enim, si verum dicitur, propterea interrogatio una est; nam possunt sexcentæ diversæ interrogationes alicui proponi, ad quas omnes vere possit respondere aut Sane, aut Non; verumtamen *ad illas omnes* non est respondendum una responsione; nam sic tollitur disputatio; hoc vero perinde est, ac si idem nomen rebus diversis positum esset. Si ergo non oportet ad duas interrogationes unam responsionem dare, perspicuum est, in homonymis quoque non esse dicendum Sane, aut Non. Neque enim, qui id dixit, respondit, sed locutus est; hoc tamen postulant quodammodo in differentibus, quia non apparet, quod inde sequitur.

10. Sicut igitur diximus, quoniam videntur quidam elenchi esse, qui non sunt, eodem modo etiam solutiones videbuntur esse, quæ non sunt solutiones; quas nempe diximus interdum esse afferendas potius quam veras in contentiosis disputationibus, et quando *paralogismo ducto* ex duplicitate occurritur. (11) In respondendo autem ad ea, quæ vera videntur, dicendum est Esto; nam sic minime fiet parexelenchus; at si quis aliquod paradoxum cogatur dicere, hic maxime adjungendum est τὸ Videri; sic enim neque elenchus, neque paradoxum effici videbitur. (12) Quoniam vero, quomodo postuletur ab initio *quæsitum*, manifestum est; omnes autem putant *id postulari,* si *quæsito* prope sit, *quod petitur:* tollenda sunt, nec concedendo quædam, quasi ab initio *quæsitum interrogans* petat; et quum tale quid postulat aliquis, quod necesse est quidem consequi ex thesi, falsum autem est, vel inopinabile, dicendum est, esse idem *quod quæsitum;* nam quæ necessario consequuntur, ipsius theseos partes videntur esse. (13) Præterea, quum universale non nomine sumptum fuerit, sed similitudinis collatione, dicendum est, non, ut datum

ὅτι οὐχ ὡς ἐδόθη οὐδ' ὡς προὔτεινε λαμβάνει· καὶ γὰρ παρὰ τοῦτο γίνεται πολλάκις ἔλεγχος.

14. Ἐξειργόμενον δὲ τούτων ἐπὶ τὸ μὴ καλῶς δεδεῖχθαι πορευτέον, ἀπαντῶντα κατὰ τὸν εἰρημένον διο-5 ρισμόν.

15. Ἐν μὲν οὖν τοῖς κυρίως λεγομένοις ὀνόμασιν ἀνάγκη ἀποκρίνεσθαι ἢ ἁπλῶς ἢ διαιρούμενον. (16) Ἃ δὲ συνυπονοοῦντες τίθεμεν, οἷον ὅταν μὴ σαφῶς ἀλλὰ κολοβῶς ἐρωτᾶται, παρὰ τοῦτο συμβαίνει ὁ ἔλεγχος, οἷον 10 ἆρ' ὃ ἂν ᾖ Ἀθηναίων, κτῆμά ἐστιν Ἀθηναίων; ναί. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ἀλλὰ μὴν ὁ ἄνθρωπός ἐστι τῶν ζῴων; ναί. Κτῆμα ἄρα ὁ ἄνθρωπος τῶν ζῴων. Τὸν γὰρ ἄνθρωπον τῶν ζῴων λέγομεν, ὅτι ζῷόν ἐστι, καὶ Λύσανδρον τῶν Λακώνων, ὅτι Λάκων. Δῆλον 15 οὖν ὡς ἐν οἷς ἀσαφὲς τὸ προτεινόμενον οὐ συγχωρητέον ἁπλῶς.

17. Ὅταν δὲ δυοῖν ὄντοιν θατέρου μὲν ὄντος ἐξ ἀνάγκης θάτερον εἶναι δοκῇ, θατέρου δὲ τοῦτο μὴ ἐξ ἀνάγκης, ἐρωτώμενον πρότερον δεῖ τὸ ἔλαττον διδόναι· 20 χαλεπώτερον γὰρ συλλογίσασθαι ἐκ πλειόνων. (18) Ἐὰν δ' ἐπιχειρῇ ὅτι τῷ μέν ἐστιν ἐναντίον τῷ δ' οὐκ ἔστιν, ἂν ὁ λόγος ἀληθὴς ᾖ, ἐναντίον φάναι, ὄνομα δὲ μὴ κεῖσθαι τοῦ ἑτέρου.

19. Ἐπεὶ δ' ἔνια μὲν ὧν λέγουσιν οἱ πολλοὶ τὸν μὴ 25 συγχωροῦντα ψεύδεσθαι ἂν φαῖεν ἔνια δ' οὔ, οἷον ὅσα ἀμφιδοξοῦσιν (πότερον γὰρ φθαρτὴ ἢ ἀθάνατος ἡ ψυχὴ τῶν ζῴων, οὐ διώρισται τοῖς πολλοῖς), ἐν οἷς οὖν ἄδηλον ποτέρως εἴωθε λέγεσθαι τὸ προτεινόμενον, πότερον ὡς αἱ γνῶμαι (καλοῦσι γὰρ γνώμας καὶ τὰς ἀληθεῖς δόξας 30 καὶ τὰς ὅλας ἀποφάσεις), ἢ ὡς ἡ διάμετρος ἀσύμμετρος. Ἔτι οὗ τἀληθὲς ἀμφιδοξεῖται, μάλιστα μεταφέρων ἄν τις λανθάνοι τὰ ὀνόματα περὶ τούτων. Διὰ μὲν γὰρ τὸ ἄδηλον εἶναι ποτέρως ἔχει τἀληθές, οὐ δόξει σοφίζεσθαι, διὰ δὲ τὸ ἀμφιδοξεῖν οὐ δόξει ψεύδεσθαι· 35 ἡ δὲ μεταφορὰ ποιήσει τὸν λόγον ἀνεξέλεγκτον.

20. Ἔτι ὅσα ἄν τις προαισθάνηται τῶν ἐρωτημάτων, προενστατέον καὶ προαγορευτέον· οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα τὸν πυνθανόμενον κωλύσειεν.

fuit, nec, ut ipse proposuit, ***adversarium in conclusione*** id sumere; propter hoc namque sæpe fit elenchus.

14. Qui autem his excluditur, is eo confugere debet, ut non recte probatum esse contendat, occurrendo secundum traditam *syllogismi et elenchi* definitionem.

15. In nominibus proprie dictis necesse est respondere vel simpliciter, vel per distinctionem. (16) Quæ autem tacite subintelligentes ponimus, velut, quæ non perspicue, sed deminute interrogantur, hinc accidit elenchus; velut, Quod est Atheniensium, estne possessio Atheniensium? Utique. Similiter vero etiam in ceteris ejusmodi. Enimvero, nonne homo est Animalium? Utique. Possessio ergo est homo animalium. Atqui hominem ideo dicimus esse Animalium, quia est animal; et Lysandrum esse Lacedæmoniorum, quia est Lacedæmonius. Patet igitur, ubi obscurum est id quod proponitur, non simpliciter concedendum esse.

17. Quum autem duo sunt *ita inter se affecta*, ut, si alterum sit, alterum quoque necessario esse videatur, contra vero, si hoc sit, non sit necessario et illud, interrogatus prius dare debet, quod minus late patet; difficilius enim est concludere ex pluribus. (18) Si quis autem inde argumentetur, quod alteri est contrarium, alteri vero non est; etiamsi ratio vera sit, dicere *tamen oportet*, *esse quidem alterius* contrarium, sed nomen alterius non esse positum.

19. Quoniam vero nonnulla quidem ex iis, quæ multi dicunt, si quis non admittat, eum falso respondere se autumare dicant, nonnulla contra talia non sunt; ut ea, de quibus in utramque partem sunt opiniones; (utrum enim corruptioni obnoxia, an non obnoxia sit animalium anima, non est exploratum multis;) in quibus igitur incertum est, utro modo dici soleat, quod ita proponitur, *ut quæratur*, utrum *respondenti videatur*, quales sunt Sententiæ, (nam sententias vocant et veras opiniones, et universas enuntiationes,) aut, diametrum non habere communem mensuram. Porro, de cujus veritate in utramque partem sunt opiniones, in his nomina transferens, maxime latere poterit. Nam quia incertum est, utro modo veritas habeat, non videbitur sophistice cavillari; et quia in utramque partem sunt opiniones, non videbitur falso respondere; translatio autem efficiet, ut oratio non possit elencho redargui.

20. Præterea, quascumque interrogationes quis præsenserit, iis debet ante *quam dicantur* objicere, et prædicere; sic enim maxime percontantem impediet.

CAP. XVIII.

De vera solutione.

40 Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἡ μὲν ὀρθὴ λύσις ἐμφάνισις ψευδοῦς συλλογισμοῦ, παρ' ὁποίαν ἐρώτησιν συμβαίνει τὸ ψεῦδος, ὁ δὲ ψευδὴς συλλογισμὸς λέγεται διχῶς (ἢ γὰρ εἰ συλλελόγισται ψεῦδος, ἢ εἰ μὴ ὢν συλλογισμὸς δοκεῖ εἶναι συλλογισμός), εἴη ἂν ἥ τε εἰρημένη νῦν λύσις 45 καὶ ἡ τοῦ φαινομένου συλλογισμοῦ παρὰ τί φαίνεται τῶν ἐρωτημάτων διόρθωσις. Ὥστε συμβαίνει τῶν λόγων τοὺς μὲν συλλελογισμένους ἀνελόντα, τοὺς δὲ φαινομένους διελόντα λύειν. (2) Πάλιν δ' ἐπεὶ τῶν συλλελογισμένων λόγων οἱ μὲν ἀληθὲς οἱ δὲ ψεῦδος 50 ἔχουσι τὸ συμπέρασμα, τοὺς μὲν κατὰ τὸ συμπέρασμα ψευδεῖς διχῶς ἐνδέχεται λύειν· καὶ γὰρ τῷ ἀνελεῖν τι τῶν ἠρωτημένων, καὶ τῷ δεῖξαι τὸ συμπέρασμα ἔχον

Quoniam autem recta solutio est detectio falsi syllogismi *docens* ex qua interrogatione falsum efficiatur; falsus vero syllogismus dicitur bifariam; (aut enim si falsum conclusum est, aut si, quum non sit syllogismus, videtur esse syllogismus;) erit utique et nunc dicta solutio, et ejus, qui syllogismus videtur, correctio, *docens* ob quam interrogationem *falso* videatur *esse syllogismus*. Unde fit ut argumentationes syllogismo concludentes negatione, quæ autem concludere videntur, distinctione solvantur. (2) Rursus, quia concludentium argumentationum aliæ veram, aliæ autem falsam conclusionem habent; eæ quidem, quarum falsa est conclusio, dupliciter solvi possunt, nempe et tollendo aliquam interrogationem, et ostendendo, non ita se habere conclusionem; quæ autem propositiones falsas ha-

οὐχ οὕτως· τοὺς δὲ κατὰ τὰς προτάσεις τῷ ἀνελεῖν τι μόνον· τὸ γὰρ συμπέρασμα ἀληθές· (3) Ὥστε τοῖς βουλομένοις λύειν λόγον πρῶτον μὲν σκεπτέον εἰ συλλελόγισται ἢ ἀσυλλόγιστος, εἶτα πότερον ἀληθὲς τὸ 5 συμπέρασμα ἢ ψεῦδος, ὅπως ἢ διαιροῦντες ἢ ἀναιροῦντες λύωμεν, καὶ ἀναιροῦντες ἢ ὧδε ἢ ὧδε, καθάπερ ἐλέχθη πρότερον. (4) Διαφέρει δὲ πλεῖστον ἐρωτώμενόν τε καὶ μὴ λύειν λόγον· τὸ μὲν γὰρ προϊδεῖν χαλεπόν, τὸ δὲ κατὰ σχολὴν ἰδεῖν ῥᾷον.

bent, tantummodo tollendo aliquam *interrogationem solvi possunt*; nam conclusio vera est. (3) Quare argumentationem solvere volentes primum considerare debent, concluseritne illa, an vi concludendi careat; deinde, utrum conclusio vera sit, an falsa; ut vel distinguendo, vel tollendo solvamus; et tollendo vel hoc, vel illo modo, quemadmodum supra dictum est. (4) Plurimum vero interest, utrum quis interrogatus, an non, solvat argumentationem; nam *statim* prospicere, difficile est; per otium autem videre, facilius.

CAP. XIX.

De solutione captionum ex homonymia et amphibolia.

10 Τῶν μὲν οὖν παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν καὶ τὴν ἀμφιβολίαν ἐλέγχων οἱ μὲν ἔχουσι τῶν ἐρωτημάτων τι πλείω σημαῖνον, οἱ δὲ τὸ συμπέρασμα πολλαχῶς λεγόμενον, οἷον ἐν μὲν τῷ σιγῶντα λέγειν τὸ συμπέρασμα διττόν, ἐν δὲ τῷ μὴ συνεπίστασθαι τὸν ἐπιστάμενον ἓν τῶν 15 ἐρωτημάτων ἀμφίβολον. Καὶ τὸ διττὸν ὁτὲ μὲν ἔστιν, ὁτὲ δ' οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ σημαίνει τὸ διττὸν τὸ μὲν ὂν τὸ δ' οὐκ ὄν.

Elenchorum quidem ex homonymia et amphibolia alii habent aliquam interrogationem plura significantem, alii vero conclusionem multifariam acceptam; ut, in illo, Tacentem loqui, conclusio duplex est; in illo vero, Scientem non simul scire, una interrogatio est ambigua. Atque duplex alias est verum, alias autem non est; sed significat duplex partim quod est, partim quod non est.

2. Ὅσοις μὲν οὖν ἐν τῷ τέλει τὸ πολλαχῶς, ἂν μὴ προσλάβῃ τὴν ἀντίφασιν, οὐ γίνεται ἔλεγχος, οἷον ἐν 20 τῷ τὸν τυφλὸν ὁρᾶν· ἄνευ γὰρ ἀντιφάσεως οὐκ ἦν ἔλεγχος. (3) Ὅσοις δ' ἐν τοῖς ἐρωτήμασιν, οὐκ ἀνάγκη προαποφῆσαι τὸ διττόν· οὐ γὰρ πρὸς τοῦτο ἀλλὰ διὰ τοῦτο ὁ λόγος. (4) Ἐν ἀρχῇ μὲν οὖν τὸ διπλοῦν καὶ ὄνομα καὶ λόγον οὕτως ἀποκριτέον, ὅτι ἔστιν ὥς, ἔστι 25 δ' ὡς οὔ, ὥσπερ τὸ σιγῶντα λέγειν, ὅτι ἔστιν ὥς, ἔστι δ' ὡς οὔ. Καὶ τὰ δέοντα πρακτέον ἔστιν ἅ, ἔστι δ' ἃ οὔ· τὰ γὰρ δέοντα λέγεται πολλαχῶς. Ἐὰν δὲ λάθῃ, ἐπὶ τέλει προστιθέντα τῇ ἐρωτήσει διορθωτέον· ἆρ' ἔστι σιγῶντα λέγειν; οὔ, ἀλλὰ τόνδε σιγῶντα. (5) Καὶ ἐν 30 τοῖς ἔχουσι δὲ τὸ πλεοναχῶς ἐν ταῖς προτάσεσιν ὁμοίως. Οὐκ ἄρα συνεπίστανται ὅτι ἐπίστανται; ναί, ἀλλ' οὐχ οἱ οὕτως ἐπιστάμενοι· οὐ γὰρ ταὐτόν ἐστιν ὅτι οὐκ ἔστι συνεπίστασθαι καὶ ὅτι τοὺς ὡδὶ ἐπισταμένους οὐκ ἔστιν. (6) Ὅλως τε μαχετέον, ἂν καὶ ἁπλῶς συλλογίζηται, 35 ὅτι οὐχ ὃ ἔφησεν ἀπέφησε πρᾶγμα, ἀλλ' ὄνομα· ὥστ' οὐκ ἔλεγχος.

2. Quibus ergo in fine inest multiplicitas, nisi *adversarius* assumpserit contradictionem, non fit elenchus; velut in illo, Cæcum videre; nam sine contradictione non erat elenchus. (3) Quibus autem inest *multiplicitas* in interrogationibus, *in his* non est necesse prius negare duplex; non enim ad hoc, sed ex hoc exstruitur argumentatio. (4) Initio quidem, quum duplex est et nomen et oratio, sic respondendum est, partim esse, partim non esse; ut τὸ Tacentem loqui, uno modo esse verum, altero falsum; et facienda esse τὰ δέοντα, de his vere dici, de illis falso; nam τὰ δέοντα multis modis dicuntur. Sin autem *multiplicitas* lateat, ad extremum adjectione interrogatio est corrigenda. Estne verum, tacentem loqui? Minime; sed Huncce tacentem. (5) Etiam in iis, quæ multiplicitatem habent in propositionibus, similiter *est agendum:* Nonne igitur simul sciunt quod sciunt? utique; sed non, qui ita sciunt; non enim idem valet, Non accidere, ut, qui sciunt, simul sciant, et, qui ita sciunt, *simul sciant*. (6) Omnino autem pugnandum est *respondenti*, etiamsi *adversarius* simpliciter concludat, *et dicendum* non rem a se affirmatam, sed nomen *hunc* negasse; ideoque *hanc argumentationem* non esse elenchum.

CAP. XX.

De solutione captionum ex compositione et divisione.

Φανερὸν δὲ καὶ τοὺς παρὰ τὴν διαίρεσιν καὶ σύνθεσιν πῶς λυτέον· ἂν γὰρ διαιρούμενος καὶ συντιθέμενος ὁ λόγος ἕτερον σημαίνῃ, συμπεραινομένου τοὐναντίον λεκτέον. 40 (2) Εἰσὶ δὲ πάντες οἱ τοιοῦτοι λόγοι παρὰ τὴν σύνθεσιν ἢ διαίρεσιν. Ἆρ' ᾧ εἶδες σὺ τοῦτον τυπτόμενον, τούτῳ ἐτύπτετο οὗτος; καὶ ᾧ ἐτύπτετο, τούτῳ σὺ εἶδες; (3) Ἔχει μὲν οὖν τι κἀκ τῶν ἀμφιβόλων ἐρωτημάτων, ἀλλ' ἔστι παρὰ σύνθεσιν. Οὐ γάρ ἐστι διττὸν τὸ παρὰ 45 τὴν διαίρεσιν· οὐ γὰρ ὁ αὐτὸς λόγος γίνεται διαιρούμενος, εἴπερ μὴ καὶ τὸ ὄρος καὶ ὅρος τῇ προσῳδίᾳ λεχθὲν σημαίνει ἕτερον· ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς γεγραμμένοις ταὐτὸν ὄνομα, ὅταν ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων γεγραμμένον

Perspicuum vero etiam est, quomodo solvendæ sint *captiones ductæ* ex compositione et divisione; nam si divisa et composita oratio diversam habet significationem, dicendum est *id* in solutione, quod conclusioni repugnat. (2) Sunt autem omnes hujusmodi argumentationes ex compositione et divisione: Num quo tu vidisti hunc vapulantem, eo hic vapulavit? et quo vapulavit, eo tu vidisti? (3) Habet quidem *hæc fallacia* aliquid ambiguæ interrogationis; attamen est ex compositione. Non enim duplex est, quod ex divisione sumitur; nam non eadem oratio efficitur, *quum est* divisa; nisi et ὄρος (*mons*) et ὅρος (*terminus*) cum accentu prolata diversam significationem habent; sed in scriptis quidem idem est nomen, quando iisdem elementis scriptum

ᾗ καὶ ὡσαύτως, κἀκεῖ δ' ἤδη παράσημα ποιοῦνται, τὰ δὲ φθεγγόμενα οὐ ταὐτά. Ὥστ' οὐ διττὸν τὸ παρὰ διαίρεσιν. (4) Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι οὐ πάντες οἱ ἔλεγχοι παρὰ τὸ διττόν, καθάπερ τινές φασιν.

5 5. Διαιρετέον οὖν τῷ ἀποκρινομένῳ· οὐ γὰρ ταὐτὸν ἰδεῖν τοῖς ὀφθαλμοῖς τυπτόμενον καὶ τὸ φάναι ἰδεῖν τοῖς ὀφθαλμοῖς τυπτόμενον. (6) Καὶ ὁ Εὐθυδήμου δὲ λόγος, ἆρ' οἶδας σὺ νῦν οὔσας ἐν Πειραιεῖ τριήρεις ἐν Σικελίᾳ ὤν; (7) Καὶ πάλιν, ἆρ' ἔστιν ἀγαθὸν ὄντα 10 σκυτέα μοχθηρὸν εἶναι; εἴη δ' ἄν τις ἀγαθὸς ὢν σκυτεὺς μοχθηρός· ὥστ' ἔσται ἀγαθὸς σκυτεὺς μοχθηρός. (8) Ἆρ' ὧν αἱ ἐπιστῆμαι σπουδαῖαι, σπουδαῖα τὰ μαθήματα; Τοῦ δὲ κακοῦ σπουδαῖον τὸ μάθημα· σπουδαῖον ἄρα μάθημα τὸ κακόν· ἀλλὰ μὴν καὶ 15 κακὸν καὶ μάθημα τὸ κακόν, ὥστε κακὸν μάθημα τὸ κακόν. Ἀλλ' ἐστὶ κακῶν σπουδαία ἐπιστήμη. (9) Ἆρ' ἀληθὲς εἰπεῖν νῦν ὅτι σὺ γέγονας; γέγονας ἄρα νῦν. Ἢ ἄλλο σημαίνει διαιρεθέν· ἀληθὲς γὰρ εἰπεῖν νῦν ὅτι σὺ γέγονας, ἀλλ' οὐ νῦν γέγονας. (10) Ἆρ' ὡς δύνα-20 σαι καὶ ἃ δύνασαι, οὕτως καὶ ταῦτα ποιήσαις ἄν; Οὐ κιθαρίζων δ' ἔχεις δύναμιν τοῦ κιθαρίζειν· κιθαρίσαις ἂν ἄρα οὐ κιθαρίζων. Ἢ οὐ τούτου ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ οὐ κιθαρίζων κιθαρίζειν, ἀλλ' ὅτε οὐ ποιεῖ, τοῦ ποιεῖν.

11. Λύουσι δέ τινες τοῦτον καὶ ἄλλως. Εἰ γὰρ ἔδω-25 κεν ὡς δύναται ποιεῖν, οὔ φασι συμβαίνειν μὴ κιθαρίζοντα κιθαρίζειν· οὐ γὰρ πάντως ὡς δύναται ποιεῖν, δεδόσθαι ποιήσειν· οὐ ταὐτὸν δ' εἶναι ὡς δύναται καὶ πάντως ὡς δύναται ποιεῖν. (12) Ἀλλὰ φανερὸν ὅτι οὐ καλῶς λύουσιν· τῶν γὰρ παρὰ ταὐτὸν λόγων ἡ αὐτὴ 30 λύσις, αὕτη δ' οὐχ ἁρμόσει ἐπὶ πάντας οὐδὲ πάντως ἐρωτωμένους, ἀλλ' ἔστι πρὸς τὸν ἐρωτῶντα, οὐ πρὸς τὸν λόγον.

est, et eodem modo; et illic jam notæ eædem fiunt; sed, quæ pronuntiantur, non sunt eadem. Quare duplex non est, quod ex divisione sumitur. (4) Manifestum vero etiam est, non omnes elenchos ex duplicitate sumi, ut nonnulli putant.

5. Oportet igitur respondentem distinguere; non enim idem est, dicere, aliquem videre oculis vapulantem, et dicere, videre, oculis vapulantem. (6) Huc referatur et Euthydemi ratio : num vidisti tu nunc stantes in Piræeo triremes in Sicilia exsistens? (7) Et rursus : num potest bonus quum sit sutor pravus esse? atqui potest aliquis, quum sit bonus sutor, pravus esse; proinde erit bonus sutor pravus. (8) Num quorum scientiæ sunt bonæ, ea sunt bona mathemata? Sed mali bonum est mathema; bonum igitur mathema est malum; atqui malum et mathema est et malum; malum mathema igitur est malum. At est malorum bona scientia. (9) Num vere dicitur nunc te natum esse? natus igitur es nunc. Aut aliud significat, divisum : vere enim dicitur nunc, te natum esse; sed non, nunc te natum esse. (10) Num quomodo potes, et quæ potes, et hæc et eo modo utique feceris? Non pulsans citharam autem facultatem habes pulsandi citharam; ergo citharam pulsaveris citharam non pulsans. Aut non habet hanc facultatem, ut non pulsans pulset citharam; sed, quando hoc non facit, *habet facultatem* faciendi.

11. Solvunt autem nonnulli hunc et aliter; nam si *respondens* concessit *se facturum*, quomodo facere potest, negant inde sequi, ut non pulsans citharam pulset; non enim quocumque modo facere potest, concessisse *respondentem*, se facturum; non autem idem valet τὸ quomodo potest, et τὸ quocumque modo potest facere. (12) Sed apparet, eos non recte solvere; nam argumentationum ex eodem sumptarum eadem est solutio; hæc vero non conveniet omnibus *ejusdem generis argumentationibus*, nec quovis modo interrogatis; sed est ad interrogantem, non ad argumentationem *accommodata solutio*.

CAP. XXI.

De solutione captionum ex accentu.

Παρὰ δὲ τὴν προσῳδίαν λόγοι μὲν οὐκ εἰσίν, οὔτε τῶν γεγραμμένων οὔτε τῶν λεγομένων, πλὴν εἴ τινες 35 ὀλίγοι γένοιντ' ἄν, οἷον οὗτος ὁ λόγος, Ἆρά γ' ἐστὶ τὸ οὗ καταλύεις οἰκία· ναί. Οὐκοῦν τὸ οὐ καταλύεις τοῦ καταλύεις ἀπόφασις; ναί. Ἔφησας δ' εἶναι τὸ οὗ καταλύεις οἰκίαν· ἡ οἰκία ἄρα ἀπόφασις. (2) Ὡς δὴ λυτέον, δῆλον· οὐ γὰρ ταὐτὸ σημαίνει ὀξύτερον τὸ δὲ βαρύτε-40 ρον ῥηθέν.

Ex accentu vero argumentationes non sunt neque in scriptis, neque in pronuntiatis; nisi paucæ quædam fiant, velut hæcce argumentatio : Estne τὸ οὗ καταλύεις, (UBI *devertis*) domus? Sane. Nonne τὸ οὐ καταλύεις (NON *devertis*) est negatio τοῦ καταλύεις? Sane. Dixeras autem, τὸ οὗ καταλύεις esse domum; domus igitur est negatio. (2) Quomodo autem solvendum sit, manifestum est; non enim idem significat illud, si acutius, et si gravius profertur.

CAP. XXII.

De solutione captionum ex figura dictionis.

Δῆλον δὲ καὶ τοῖς παρὰ τὸ ὡσαύτως λέγεσθαι τὰ μὴ ταὐτὰ πῶς ἀπαντητέον, ἐπείπερ ἔχομεν τὰ γένη τῶν κατηγοριῶν. Ὁ μὲν γὰρ ἔδωκεν ἐρωτηθεὶς μὴ ὑπάρχειν τι τούτων ὅσα τί ἐστι σημαίνει· ὁ δ' ἔδειξεν ὑπάρ-45 χον τι τῶν πρός τι ἢ ποσῶν, δοκούντων δὲ τί ἐστι σημαίνειν διὰ τὴν λέξιν, οἷον ἐν τῷδε τῷ λόγῳ, Ἆρ' ἐνδέχεται τὸ αὐτὸ ἅμα ποιεῖν τε καὶ πεποιηκέναι; οὔ· ἀλλὰ μὴν ὁρᾶν γέ τι ἅμα καὶ ἑωρακέναι τὸ αὐτὸ καὶ

Patet vero etiam, quomodo sit occurrendum argumentationibus ex eo ductis, quod eodem modo dicuntur, quæ non eadem sunt; quandoquidem tenemus genera categoriarum; nam ille quidem interrogatus concessit, non esse quidpiam eorum, quæ essentiam significant; hic vero probavit, esse quidpiam eorum, quæ referuntur ad aliquid, vel sunt quanta, videntur autem essentiam significare propter similem dictionem. Velut, in hac argumentatione : Acciditne idem simul facere et fecisse? Nequaquam; atqui videre saltem simul et vidisse eandem rem et secundum

κατὰ ταὐτὸ ἐνδέχεται. Ἆρ' ἐστί τι τῶν πάσχειν ποιεῖν τι; οὔ. Οὐκοῦν τὸ τέμνεται καίεται αἰσθάνεται ὁμοίως λέγεται, καὶ πάντα πάσχειν τι σημαίνει· πάλιν δὲ τὸ λέγειν τρέχειν ὁρᾶν ὁμοίως ἀλλήλοις λέ-5γεται· ἀλλὰ μὴν τό γ' ὁρᾶν αἰσθάνεσθαί τί ἐστιν, ὥστε καὶ πάσχειν τι ἅμα καὶ ποιεῖν. (2) Εἰ δέ τις ἐκεῖ δοὺς μὴ ἐνδέχεσθαι ἅμα ταὐτὸ ποιεῖν καὶ πεποιηκέναι, τὸ ὁρᾶν καὶ ἑωρακέναι φαίη ἐγχωρεῖν, οὔπω ἐλήλεγκται, εἰ μὴ λέγοι τὸ ὁρᾶν ποιεῖν τι ἀλλὰ πάσχειν· προσδεῖ γὰρ 10 τούτου τοῦ ἐρωτήματος· ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἀκούοντος ὑπολαμβάνεται δεδωκέναι, ὅτε τὸ τέμνειν ποιεῖν τι καὶ τὸ τετμηκέναι πεποιηκέναι ἔδωκε, καὶ ὅσα ἄλλα ὁμοίως λέγεται. Τὸ γὰρ λοιπὸν αὐτὸς προστίθησιν ὁ ἀκούων ὡς ὁμοίως λεγόμενον· τὸ δὲ λέγεται μὲν οὐχ ὁμοίως, 15 φαίνεται δὲ διὰ τὴν λέξιν. Τὸ αὐτὸ δὲ συμβαίνει ὅπερ ἐν ταῖς ὁμωνυμίαις· οἴεται γὰρ ἐν τοῖς ὁμωνύμοις ὁ ἀγνὼς τῶν λόγων ὃ ἔφησεν ἀποφῆσαι πρᾶγμα, οὐκ ὄνομα· τὸ δὲ ἔτι προσδεῖ ἐρωτήματος, εἰ ἐφ' ἓν βλέπων λέγει τὸ ὁμώνυμον· οὕτως γὰρ δόντος ἔσται ἔλεγ-20χος.

3. Ὅμοιοι δὲ καὶ οἵδε οἱ λόγοι τούτοις, εἰ ὅ τις ἔχων ὕστερον μὴ ἔχει ἀπέβαλεν· ὁ γὰρ ἕνα μόνον ἀποβαλὼν ἀστράγαλον οὐχ ἕξει δέκα ἀστραγάλους. Ἢ ὃ μὲν μὴ ἔχει πρότερον ἔχων, ἀποβέβληκεν, ὅσον δὲ μὴ ἔχει 25 ἢ ὅσα, οὐκ ἀνάγκη τοσαῦτα ἀποβαλεῖν. Ἐρωτήσας οὖν ὃ ἔχει, συνάγει ἐπὶ τοῦ ὅσα· τὰ γὰρ δέκα ποσά. Εἰ οὖν ἤρετο ἐξ ἀρχῆς εἰ ὅσα τις μὴ ἔχει πρότερον ἔχων, ἆρά γε ἀποβέβληκε τοσαῦτα, οὐδεὶς ἂν ἔδωκεν, ἀλλ' ἢ τοσαῦτα ἢ τούτων τι. (4) Καὶ ὅτι δοίη ἄν τις 30 ὃ μὴ ἔχει· οὐ γὰρ ἔχει ἕνα μόνον ἀστράγαλον. Ἢ οὐ δέδωκεν ὃ οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ὡς οὐκ εἶχε, τὸν ἕνα. Τὸ γὰρ μόνον οὐ τόδε σημαίνει οὐδὲ τοιόνδε οὐδὲ τοσόνδε, ἀλλ' ὡς ἔχει πρός τι, οἷον ὅτι οὐ μετ' ἄλλου. Ὥσπερ οὖν εἰ ἤρετο ἆρ' ὃ μή τις ἔχει δοίη ἄν, μὴ φάντος δὲ ἔροιτο εἰ δοίη 35 ἄν τίς τι ταχέως μὴ ἔχων ταχέως, φήσαντος δὲ συλλογίζοιτο ὅτι δοίη ἄν τις ὃ μὴ ἔχει. Καὶ φανερὸν ὅτι οὐ συλλελόγισται· τὸ γὰρ ταχέως οὐ τόδε διδόναι ἀλλ' ὧδε διδόναι ἐστίν· ὡς δὲ μὴ ἔχει τις, δοίη ἄν, οἷον ἡδέως ἔχων δοίη ἂν λυπηρῶς.

40 5. Ὅμοιοι δὲ καὶ οἱ τοιοίδε πάντες. Ἆρ' ᾗ μὴ ἔχει χειρὶ τύπτοι ἄν, ἢ ᾧ μὴ ἔχει ὀφθαλμῷ ἴδοι ἄν; οὐ γὰρ ἔχει ἕνα μόνον. (6) Λύουσι μὲν οὖν τινὲς λέγοντες καὶ ὡς ἔχει ἕνα μόνον καὶ ὀφθαλμὸν καὶ ἄλλ' ὁτιοῦν ὁ πλείω ἔχων. (7) Οἱ δὲ καὶ ὡς ὃ ἔχει ἔλαβεν· ἐδίδου γὰρ μίαν 45 μόνον οὗτος ψῆφον· καὶ οὗτός γ' ἔχει, φασί, μίαν μόνην παρὰ τούτου ψῆφον. (8) Οἱ δ' εὐθὺς τὴν ἐρώτησιν ἀναιροῦντες, ὅτι ἐνδέχεται ὃ μὴ ἔλαβεν ἔχειν, οἷον οἶνον λαβόντα ἡδύν, διαφθαρέντος ἐν τῇ λήψει, ἔχειν ὀξύν. (9) Ἀλλ' ὅπερ ἐλέχθη καὶ πρότερον, οὗτοι πάν-50τες οὐ πρὸς τὸν λόγον ἀλλὰ πρὸς τὸν ἄνθρωπον λύουσιν. Εἰ γὰρ ἦν αὕτη λύσις, δόντα τὸ ἀντικείμενον οὐχ οἷόντε λύειν, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων· οἷον εἰ ἔστι μὲν ὅ ἐστι δ' ὃ οὔ, ἡ λύσις, ἂν ἁπλῶς δῷ λέγεσθαι, συμπεραίνεται· ἐὰν δὲ μὴ συμπεραίνηται, οὐκ ἂν εἴη λύσις· ἐν

idem accidit. Estne aliquid facere simul et pati? Minime. Imo hæc, secatur, uritur, sentit, similiter dicuntur; et omnia pati quiddam significant; rursus vero τὸ dicere, currere, videre, simili inter semodo dicuntur; atqui τὸ videre est species quædam τοῦ sentire; proinde simul est et Facere et Pati. (2) Si quis autem illic, quum concesserit non posse aliquem simul idem facere et fecisse, fateatur, aliquem posse videre et vidisse, nondum convictus est elencho, si videre non dicat esse facere quiddam, sed pati; nam opus est etiam hac interrogatione; sed auditor existimat, eum hoc concessisse, quando concessit, τὸ secare esse facere quiddam, et τὸ secuisse esse fecisse quiddam; et quæcumque alia similiter dicuntur. Nam reliquum ipse auditor supplet, quasi similiter dicatur; sed hoc non dicitur quidem similiter, verum ita videtur propter dictionem. Idem autem hic accidit, quod in homonymis: nam verborum vim ignorans putat in homonymis, quam rem affirmavit *respondens*, eam negasse *adversarium*, non tantum nomen, quum tamen insuper opus sit interrogatione, an ad unam rem respiciens dicat verbum homonymum; hoc enim concesso, erit elenchus.

3. Illis vero etiam similes sunt argumentationes hæ: Num, quod quis habens postea non habet, amisit? nam qui unum modo talum amisit, non habebit decem talos; aut, An quod non habet, quum prius haberet, amisit? Quantum vero non habet, aut quanta, tanta non est necesse eum amisisse; quum igitur interrogans dixerit, quod habet, in conclusione ponit tot; nam decem sunt aliquot; si igitur interrogasset ab initio, quot aliquis non habet, quum prius haberet, totne amisit? nemo sane concederet, sed vel tot, vel horum quidpiam. (4) Item *captio, qua concluditur* posse aliquem dare quod non habet; non enim habet *unum solum* talum; aut *qui dedit unum solum talum*, non dedit quod non habebat, sed quomodo non habebat; *nempe* unum; nam τὸ solum non significat hoc, nec quale, nec quantum, sed quomodo refertur ad alterum, velut, non *haberi una* cum alio. Perinde igitur est, ac si quis interrogasset: Quod quis non habet, potestne dare? *Altero* vero negante *hoc fieri posse*, quæreret, an possit aliquis dare cito, non habens cito, *illo* autem assentiente, concluderet, dare aliquem posse, quod non habet; et perspicuum est, eum non conclusisse; nam cito dare non est hoc dare, sed ita dare; ut vero quis non habet, dare potest; velut, libenter habens, dare potest gravate.

5. Similes *expositis* etiam sunt *captiones* hæ omnes: Num ea, quam non habet, manu verberare potest? an eo, quem non habet, oculo videre potest? non enim habet unum tantum. (6) Solvunt quidem nonnulli dicentes, etiam unum solum sive oculum, sive aliud quodvis habere eum, qui plura habet. (7) Alii vero *aiunt*, et accepisse *quempiam*, quod habet; dedit enim alter unum solum calculum; et hic habet (inquiunt) unum solum ab illo calculum. (8) Alii autem statim interrogationem tollentes *affirmant*, fieri posse, ut quis habeat, quod non accepit; velut, qui vinum accepit dulce, si corruptum sit inter accipiendum, habeat acidum. (9) Verum, ut etiam antea dictum fuit, omnes hi non ad argumentationem, sed ad hominem solutionem accommodant. Nam si esset hæc solutio, *quam afferunt*, qui contrarium daret, solvere non posset; sicut in ceteris *quoque captionibus usu venit*; velut, si solutio est, Partim est, partim non est; si simpliciter dici concesserit, concluditur; sin autem non concludi-

δὲ τοῖς προειρημένοις πάντων διδομένων οὐδέ φαμεν γίνεσθαι συλλογισμόν.

10. Ἔτι δὲ καὶ οἵδ' εἰσὶ τούτων τῶν λόγων. Ἆρ' ὃ γέγραπται, ἔγραφέ τις; γέγραπται δὲ νῦν ὅτι σὺ κάθησαι, ψευδὴς λόγος· ἦν δ' ἀληθής, ὅτ' ἐγράφετο· ἅμα ἄρα ἐγράφετο ψευδὴς καὶ ἀληθής. Τὸ γὰρ ψευδῆ ἢ ἀληθῆ λόγον ἢ δόξαν εἶναι οὐ τόδε ἀλλὰ τοιόνδε σημαίνει· ὁ γὰρ αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῆς δόξης. (11) Καὶ ἆρ' ὃ μανθάνει ὁ μανθάνων, τοῦτ' ἐστὶν ὃ μανθάνει; μανθάνει δέ τις τὸ βραδὺ ταχύ. Οὐ τοίνυν ὃ μανθάνει ἀλλ' ὡς μανθάνει εἴρηκεν. (12) Καὶ ἆρ' ὃ βαδίζει τις πατεῖ; βαδίζει δὲ τὴν ἡμέραν ὅλην. Ἢ οὐχ ὃ βαδίζει ἀλλ' ὅτε βαδίζει εἴρηκεν· (13) οὐδ' ὅταν τὴν κύλικα πίνειν, ὃ πίνει ἀλλ' ἐξ οὗ. (14) Καὶ ἆρ' ὅ τις οἶδεν ἢ μαθὼν ἢ εὑρὼν οἶδεν; ὧν δὲ τὸ μὲν εὗρε τὸ δ' ἔμαθε, τὰ ἄμφω οὐδέτερον. Ἢ ὃ μὲν ἅπαν, τὸ δ' ἅπαντα. (15) Καὶ ὅτι ἔστι τις τρίτος ἄνθρωπος παρ' αὐτὸν καὶ τοὺς καθ' ἕκαστον. Τὸ γὰρ ἄνθρωπος καὶ ἅπαν τὸ κοινὸν οὐ τόδε τι, ἀλλὰ τοιόνδε τι ἢ πρός τι ἢ πῶς ἢ τῶν τοιούτων τι σημαίνει. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Κορίσκος καὶ Κορίσκος μουσικός, πότερον ταὐτὸν ἢ ἕτερον· τὸ μὲν γὰρ τόδε τι τὸ δὲ τοιόνδε σημαίνει, ὥστ' οὐκ ἔστιν αὐτὸ ἐκθέσθαι· οὐ τὸ ἐκτίθεσθαι δὲ ποιεῖ τὸν τρίτον ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ὅπερ τόδε τι εἶναι συγχωρεῖν. Οὐ γὰρ ἔσται τόδε τι εἶναι, ὅπερ Καλλίας καὶ ὅπερ ἄνθρωπός ἐστιν. Οὐδ' εἴ τις τὸ ἐκτιθέμενον μὴ ὅπερ τόδε τι εἶναι λέγοι ἀλλ' ὅπερ ποιόν, οὐδὲν διοίσει· ἔσται γὰρ τὸ παρὰ τοὺς πολλοὺς ἕν τι, οἷον ὁ ἄνθρωπος. Φανερὸν οὖν ὅτι οὐ δοτέον τόδε τι εἶναι τὸ κοινῇ κατηγορούμενον ἐπὶ πᾶσιν, ἀλλ' ἤτοι ποιὸν ἢ πρός τι ἢ ποσὸν ἢ τῶν τοιούτων τι σημαίνειν.

tur, non potest ea esse solutio; in *captionibus* vero ante dictis, concessis omnibus, negamus fieri syllogismum.

10. Præterea vero etiam in harum argumentationum numero sunt: Num quod scriptum est, scripsit aliquis? scripta autem est, nunc te sedere, falsa oratio; sed vera erat, quando scribebatur; simul igitur scribebatur falsa et vera. Nam veram aut falsam orationem opinionemve esse, non Hoc, sed Tale significat; eadem namque ratio est etiam opinionis, *quæ orationis*. (11) Item, Num quod discit discens, hoc est, quod discit? discit autem quis tardum celeriter. Non igitur *opponens* dixit, quod quis discit, sed quomodo discit. (12) Et, Num quod quis perambulat, calcat? perambulat autem totum diem. Aut non dixit, quod quis perambulat, sed quando perambulat? (13) Neque quum *dicimus*, Calicem bibit, *indicamus*, quod bibit, sed, ex quo. (14) Item, Num quod quis novit vel inveniens vel discens novit? quorum autem alterum invenit, alterum vero didicit, *his* ambo *simul si accipiantur* neutrum *convenit*. Aut hic quidem omne *accipitur;* ibi vero omnia? (15) Item, esse quendam tertium hominem præter ipsum *hominem*, et singulos *homines*. Nam τὸ homo et quidquid commune est, non hoc aliquid, sed tale quidpiam, vel ad aliquid, vel quomodo, vel ejusmodi quidpiam significant. Similiter vero etiam in hac quæstione, utrum Coriscus et Coriscus musicus sint eadem res, an diversa: nam alterum quidem hoc aliquid; alterum vero tale significat; quare non licet hoc exponere; neque vero expositio tertium hominem facit; sed illa concessio, *id, quod est commune,* esse id ipsum, quod hoc aliquid. Sic enim fit, ut hoc aliquid esse non sit id ipsum quod Callias, et sit id ipsum, quod homo. Nec, si quis dicat, id, quod exponitur, non esse id ipsum, quod hoc aliquid, sed ipsum, quod quale, quidquam referet; erit enim præter multos unum aliquid, ut homo. Apparet igitur, non esse concedendum, hoc aliquid esse, quod communiter omnibus attribuitur; sed vel quantum, vel quale, vel ad aliud; vel hujus generis aliud quidpiam significare.

CAP. XXIII.

De eadem omnino.

Ὅλως δ' ἐν τοῖς παρὰ τὴν λέξιν λόγοις ἀεὶ κατὰ τὸ ἀντικείμενον ἔσται ἡ λύσις ἢ παρ' ὅ ἐστιν ὁ λόγος. (2) Οἷον εἰ παρὰ σύνθεσιν ὁ λόγος, ἡ λύσις διελόντι, εἰ δὲ παρὰ διαίρεσιν, συνθέντι. (3) Πάλιν εἰ παρὰ προσῳδίαν ὀξεῖαν, ἡ βαρεῖα προσῳδία λύσις, εἰ δὲ παρὰ βαρεῖαν, ἡ ὀξεῖα. (4) Εἰ δὲ παρ' ὁμωνυμίαν, ἔστι τὸ ἀντικείμενον ὄνομα εἰπόντα λύειν, οἷον εἰ ἔμψυχον συμβαίνει λέγειν, ἀποφήσαντα μὴ εἶναι, δηλοῦν ὡς ἔστιν ἔμψυχον· εἰ δ' ἄψυχον ἔφησεν, ὁ δ' ἔμψυχον συνελογίσατο, λέγειν ὡς ἔστιν ἄψυχον. (5) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἀμφιβολίας. (6) Εἰ δὲ παρ' ὁμοιότητα λέξεως, τὸ ἀντικείμενον ἔσται λύσις· ἆρ' ὃ μὴ ἔχει, δοίη ἄν τις; ἢ οὐχ ὃ μὴ ἔχει, ἀλλ' ὡς οὐκ ἔχει, οἷον ἕνα μόνον ἀστράγαλον. Ἆρ' ὃ ἐπίσταται, μαθὼν ἢ εὑρὼν ἐπίσταται; ἀλλ' οὐχ ἃ ἐπίσταται. Καὶ εἰ ὃ βαδίζει πατεῖ, ἀλλ' οὐχ ὅτε. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

Omnino autem in disputationibus a dictione *sumptis* semper oppositum ei, ex quo argumentatio ducitur, erit solutio. (2) Velut, si ex compositione sumitur argumentatio, solutio erit per divisionem; si ex divisione, per compositionem. (3) Rursus, si ex accentu acuto *arguatur,* gravis accentus erit solutio; si vero ex gravi, acutus. (4) Sin autem ex homonymia, licet oppositum nomen dicendo solvere. Velut, si *ex argumentatione* sequitur, ut negando dicatur, non esse animatum, ostendatur, esse animatum; quodsi *respondens* dixit inanimatum, ille autem, *qui argumentatur,* conclusit, esse animatum, dicere *oportet,* esse inanimatum. (5) Similiter vero etiam *faciendum est* in amphibolia. (6) Si autem ex similitudine dictionis *ductum sit argumentum,* oppositum erit solutio; *veluti* num quod non habet, dare aliquis potest? an non *potest,* quod non habet, sed quomodo non habet; ut, unum solum talum. Num quod scit, discens an inveniens scit? sed non, quæ scit. Et, num quod perambulat, calcat? sed non quando. Similiter vero etiam in ceteris *ejusmodi captionibus est faciendum.*

CAP. XXIV.

De solutione captionum ex accidente.

Πρὸς δὲ τοὺς παρὰ τὸ συμβεβηκὸς μία μὲν ἡ αὐτὴ λύσις πρὸς ἅπαντας. Ἐπεὶ γὰρ ἀδιόριστόν ἐστι τὸ πότε λεκτέον ἐπὶ τοῦ πράγματος, ὅταν ἐπὶ τοῦ συμβεβηκότος ὑπάρχῃ, καὶ ἐπ' ἐνίων μὲν δοκεῖ καὶ φασίν, 5 ἐπ' ἐνίων δ' οὔ φασιν ἀναγκαῖον εἶναι, ῥητέον οὖν συμβιβασθέντας ὁμοίως πρὸς ἅπαντας ὅτι οὐκ ἀναγκαῖον. Ἔχειν δὲ δεῖ προφέρειν τὸ οἷον. (2) Εἰσὶ δὲ πάντες οἱ τοιοίδε τῶν λόγων παρὰ τὸ συμβεβηκός· ἆρ' οἶδας ὃ μέλλω σε ἐρωτᾶν; ἆρ' οἶδας τὸν προσιόντα 10 ἢ τὸν ἐγκεκαλυμμένον; ἆρ' ὁ ἀνδριὰς σόν ἐστιν ἔργον, ἢ σὸς ὁ κύων πατήρ; ἆρα τὰ ὀλιγάκις ὀλίγα ὀλίγα; Φανερὸν γὰρ ἐν ἅπασι τούτοις ὅτι οὐκ ἀνάγκη τὸ κατὰ τοῦ συμβεβηκότος καὶ κατὰ τοῦ πράγματος ἀληθεύεσθαι· μόνοις γὰρ τοῖς κατὰ τὴν οὐσίαν ἀδιαφόροις καὶ 15 ἓν οὖσιν ἅπαντα δοκεῖ ταὐτὰ ὑπάρχειν· τῷ δ' ἀγαθῷ οὐ ταὐτόν ἐστιν, ἀγαθῷ τ' εἶναι καὶ μέλλοντι ἐρωτᾶσθαι, οὐδὲ τῷ προσιόντι ἢ ἐγκεκαλυμμένῳ προσιόντι τε εἶναι καὶ Κορίσκῳ· ὥστ' οὐκ εἰ οἶδα τὸν Κορίσκον, ἀγνοῶ δὲ τὸν προσιόντα, τὸν αὐτὸν οἶδα καὶ ἀγνοῶ· οὐδ' εἰ 20 τοῦτ' ἐστὶν ἐμόν, ἔστι δ' ἔργον, ἐμόν ἐστιν ἔργον, ἀλλ' ἢ κτῆμα ἢ πρᾶγμα ἢ ἄλλο τι. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.

3. Λύουσι δέ τινες ἀναιροῦντες τὴν ἐρώτησιν· φασὶ γὰρ ἐνδέχεσθαι ταὐτὸ πρᾶγμα εἰδέναι καὶ ἀγνοεῖν, ἀλλὰ 25 μὴ κατὰ ταὐτό· τὸν οὖν προσιόντα οὐκ εἰδότες, τὸν δὲ Κορίσκον εἰδότες, ταὐτὸ μὲν εἰδέναι καὶ ἀγνοεῖν φασιν, ἀλλ' οὐ κατὰ ταὐτό. (4) Καίτοι πρῶτον μέν, καθάπερ ἤδη εἴπομεν, δεῖ τῶν παρὰ ταὐτὸ λόγων τὴν αὐτὴν εἶναι διόρθωσιν· αὕτη δ' οὐκ ἔσται, ἄν τις μὴ ἐπὶ τοῦ 30 εἰδέναι ἀλλ' ἐπὶ τοῦ εἶναι ἢ πῶς ἔχειν τὸ αὐτὸ ἀξίωμα λαμβάνῃ, οἷον εἰ ὅδε ἐστὶ πατήρ, ἔστι δὲ σός· εἰ γὰρ ἐπ' ἐνίων τοῦτ' ἐστὶν ἀληθὲς καὶ ἐνδέχεται ταὐτὸ εἰδέναι καὶ ἀγνοεῖν, ἀλλ' ἐνταῦθα οὐδὲν κοινωνεῖ τὸ λεχθέν. (5) Οὐδὲν δὲ κωλύει τὸν αὐτὸν λόγον 35 πλείους μοχθηρίας ἔχειν. Ἀλλ' οὐχ ἡ πάσης ἁμαρτίας ἐμφάνισις λύσις ἐστίν· ἐγχωρεῖ γὰρ ὅτι μὲν ψεῦδος συλλελόγισται δεῖξαί τινα, παρ' ὃ δὲ μὴ δεῖξαι, οἷον τὸν Ζήνωνος λόγον, ὅτι οὐκ ἔστι κινηθῆναι. Ὥστε καὶ εἴ τις ἐπιχειροίη συνάγειν ὡς ἀδύνατον, ἁμαρτάνει, 40 κἂν εἰ μυριάκις ᾖ συλλελογισμένος· οὐ γάρ ἐστιν αὕτη λύσις· ἦν γὰρ ἡ λύσις ἐμφάνισις ψευδοῦς συλλογισμοῦ, παρ' ὃ ψευδής. Εἰ οὖν μὴ συλλελόγισται ἢ καὶ ἀληθὲς ἢ ψεῦδος ἐπιχειρεῖ συνάγειν, ἡ ἐκείνου δήλωσις λύσις ἐστίν. (6) Ἴσως δὲ καὶ τοῦτ' ἐπ' ἐνίων οὐδὲν 45 κωλύει συμβαίνειν· πλὴν ἐπί γε τούτων οὐδὲ τοῦτο δόξειεν ἄν· καὶ γὰρ τὸν Κορίσκον ὅτι Κορίσκος οἶδε, καὶ τὸ προσιὸν ὅτι προσιόν. Ἐνδέχεσθαι δὲ δοκεῖ τὸ αὐτὸ εἰδέναι καὶ μή, οἷον ὅτι μὲν λευκὸν εἰδέναι, ὅτι δὲ μουσικὸν μὴ γνωρίζειν· οὕτω γὰρ τὸ αὐτὸ οἶδε καὶ οὐκ 50 οἶδεν, ἀλλ' οὐ κατὰ ταὐτόν· τὸ δὲ προσιὸν καὶ Κορίσκον, καὶ ὅτι προσιὸν καὶ ὅτι Κορίσκος, οἶδεν.

Quod autem *ad captiones* attinet, quæ ex accidente ducuntur, una et eadem est omnium solutio. Nam quia incertum est, quando dicendum sit de re, quum accidenti inest; ac in nonnullis quidem hoc videtur, et *vulgo* concedunt; in nonnullis vero negant esse necessarium; dicendum est igitur, accommodata ad omnes *eadem solutione*, non esse necessarium. Oportet autem habere in promptu exemplum, quod proferatur. (2) Sunt autem omnes hæ argumentationes ex accidente : *velut,* scisne, quod te sum interrogaturus? nostine eum, qui accedit, aut qui coopertus est? num statua tuum est opus? num canis tuus est pater? num pauca paucis vicibus *accepta* pauca sunt? Perspicuum enim est in his omnibus, non necesse esse, ut, quod de accidente *vere dicitur,* id etiam de re ipsa vere dicatur; nam in iis solis, quæ videntur secundum essentiam indifferentia et unum esse, omnia videntur eadem inesse; bono autem non idem est, esse bonum, et fore interrogandum; neque ei, qui accedit, vel coopertus est, accedentem esse, et Coriscum esse; quare non, si Coriscum novi, accedentem vero non novi, *propterea* eundem novi et non novi; neque, si hoc est opus, meumque est, ideo meum est opus; sed vel possessio, vel res, vel aliud quodvis. Eodem vero modo in aliis quoque res se habet.

3. Solvunt autem nonnulli *has captiones* distinguendo interrogationem; aiunt enim, fieri posse, ut eandem rem sciamus et ignoremus, sed non secundum idem. Accedentem igitur non cognoscentes, Coriscum autem cognoscentes, idem se cognoscere et ignorare fatentur, non tamen eodem modo. (4) Atqui primum quidem, sicuti jam diximus, oportet argumentationum ex eodem *loco ductarum* eandem esse correctionem; hæc autem non erit *solutio,* si quis non ex *verbo* Cognoscere, sed ex *verbo* Esse, aut Aliquo modo se habere, idem axioma sumat. Velut, si hic est pater, et est tuus. Si enim in quibusdam hoc verum est, et fieri potest ut aliquis idem sciat et ignoret, at certe dicta *solutio* huc nullo modo quadrat. (5) Nihil autem vetat, eandem argumentationem pluribus vitiis laborare. Attamen non cujuscumque peccati patefactio est solutio. Nam fieri potest, ut quis ostendat, falsum esse conclusum; unde vero, non ostendat; velut, *solvens* argumentationem Zenonis, nihil posse moveri. Quare etiam, si quis *respondens* nitatur argumentando ducere tanquam ad impossibile, peccat, etiamsi decies millies conclusum sit; non enim est hæc solutio; nam erat solutio patefactio falsi syllogismi, *ostendens* cur falsus sit. Si igitur *opponens* nihil conclusit, sive etiam verum sive falsum conotur argumentatione concludere; ejus rei declaratio solutio est. (6) Fortasse vero etiam hoc in nonnullis usu venire nihil prohibet; sed in his *captionibus* neque hoc videri potest; nam et Coriscum novit, esse Coriscum; et τὸ accedens, esse accedens. Contingit autem idem scire, et nescire; velut, album esse, scire; musicum vero esse, ignorare; sic enim idem novit, et non novit; non tamen secundum idem; verum *hic* et id quod accedit et Coriscum scit *esse* id quod accedit et *esse* Coriscum.

7. Ὁμοίως δ' ἁμαρτάνουσι καὶ οἱ λύοντες, ὅτι ἅπας ἀριθμὸς ὀλίγος, ὥσπερ οὓς εἴπομεν· εἰ γὰρ μὴ συμπεραινομένου, τοῦτο παραλιπόντες, ἀληθὲς συμπεπεράνθαι φασί, πάντα γὰρ εἶναι καὶ πολὺν καὶ ὀλίγον, ἁμαρτάνουσιν.

8. Ἔνιοι δὲ καὶ τῷ διττῷ λύουσι τοὺς συλλογισμούς, οἷον ὅτι σός ἐστι πατὴρ ἢ υἱὸς ἢ δοῦλος. (9) Καίτοι φανερὸν ὡς εἰ παρὰ τὸ πολλαχῶς λέγεσθαι φαίνεται ὁ ἔλεγχος, δεῖ τοὔνομα ἢ τὸν λόγον κυρίως εἶναι πλειόνων· τὸ δὲ τόνδ' εἶναι τοῦδε τέκνον οὐδεὶς λέγει κυρίως, εἰ δεσπότης ἐστὶ τέκνου· ἀλλὰ παρὰ τὸ συμβεβηκὸς ἡ σύνθεσίς ἐστιν. Ἆρ' ἐστὶ τοῦτο σόν; ναί· ἔστι δὲ τοῦτο τέκνον· σὸν ἄρα τοῦτο τέκνον· ὅτι συμβέβηκεν εἶναι καὶ σὸν καὶ τέκνον, ἀλλ' οὐ σὸν τέκνον.

10. Καὶ τὸ εἶναι τῶν κακῶν τι ἀγαθόν· ἡ γὰρ φρόνησίς ἐστιν ἐπιστήμη τῶν κακῶν. Τὸ δὲ τοῦτο τούτων εἶναι οὐ λέγεται πολλαχῶς, ἀλλὰ κτῆμα. Εἰ δ' ἄρα πολλαχῶς (καὶ γὰρ τὸν ἄνθρωπον τῶν ζῴων φαμὲν εἶναι, ἀλλ' οὔ τι κτῆμα) καὶ ἐάν τι πρὸς τὰ κακὰ λέγηται ὡς τινός, διὰ τοῦτο τῶν κακῶν ἐστίν, ἀλλ' οὐ τοῦτο τῶν κακῶν. Παρὰ τὸ πῇ οὖν καὶ ἁπλῶς φαίνεται. Καίτοι ἐνδέχεται ἴσως ἀγαθὸν εἶναί τι τῶν κακῶν διττῶς, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοῦ λόγου τούτου, ἀλλ' εἴ τι δοῦλον εἴη ἀγαθὸν μοχθηροῦ, μᾶλλον. Ἴσως δ' οὐδ' οὕτως· οὐ γὰρ εἰ ἀγαθόν, καὶ τούτου, ἀγαθὸν τούτου ἅμα. Οὐδὲ τὸ τὸν ἄνθρωπον φάναι τῶν ζῴων εἶναι οὐ λέγεται πολλαχῶς· οὐ γὰρ εἴ ποτέ τι σημαίνομεν ἀφελόντες, τοῦτο λέγεται πολλαχῶς· καὶ γὰρ τὸ ἥμισυ εἰπόντες τοῦ ἔπους δός μοι Ἰλιάδα σημαίνομεν, οἷον τὸ Μῆνιν ἄειδε θεά.

7. Similiter vero ut ii, quos diximus, peccant et qui *ita* solvunt *captionem*, dicentes, omnem numerum [et multum et] paucum esse. Nam si, quum nihil concludatur, hoc prætermisso, verum conclusum esse fatentur (omnem nempe numerum et multum esse et paucum), peccant.

8. Nonnulli vero etiam ex duplicitate solvunt hos syllogismos, *quibus concluditur*, tuum esse patrem, aut filium, aut servum. (9) Atqui perspicuum est, si secundum multiplicitatem videtur dici elenchus, opus es e, ut nomen, vel oratio, proprie multorum dicatur; hunc vero esse hujus filium, nemo dicit proprie, si dominus est filii; sed ex accidente est hæc compositio : Estne hoc tuum? Ita. Hoc autem est filius; hoc igitur est tuus filius; quoniam accidit, ut sit et tuus et filius, non tamen tuus filius.

10. *His similis est* etiam *captio, qua concluditur*, aliquod bonum esse τῶν κακῶν (*malorum*). Nam prudentia est scientia malorum. Sed hoc esse horum, non dicitur multifariam, sed possessionem *tantum significat.* Si autem forte multifariam dicitur; (nam hominem quoque dicimus esse animalium, non tamen *esse eorum* possessionem ;) etiam si quid ad mala *ita* referatur, ut *aliquid dicitur esse* alicujus, ob id malorum est, sed hoc non est *omnino et simpliciter* malorum; ergo propter *significationem* quadamtenus et simpliciter *acceptam* videtur *elenchus.* At fortasse contingit, ut aliquid bonum sit τῶν κακῶν bifariam ; non tamen in hac argumentatione ; sed potius *in illa :* Estne aliquod mancipium bonum pravi *domini?* Forsitan vero ne sic quidem *est multiplicitas ;* non enim, si bonum est, et hujus est, conjunctim quoque est bonum hujus; quin ne illud quidem, quum dicimus, hominem esse animalium, multifariam accipitur ; non enim, si quando aliquid significamus, suppressa *aliqua parte*, hoc dicitur multipliciter; nam et dimidio versu pronuntiato, Da mihi Iliadem, significamus, veluti τὸ, Μῆνιν ἄειδε θεά.

CAP. XXV.

De solutione captionum ex eo ductarum, quod est simpliciter, vel secundum aliquid.

Τοὺς δὲ παρὰ τὸ κυρίως τόδε ἢ πῇ ἢ ποῦ ἢ πῶς ἢ πρός τι λέγεσθαι καὶ μὴ ἁπλῶς, λυτέον σκοποῦντι τὸ συμπέρασμα πρὸς τὴν ἀντίφασιν, εἰ ἐνδέχεται τούτων τι πεπονθέναι. Τὰ γὰρ ἐναντία καὶ τὰ ἀντικείμενα καὶ φάσιν καὶ ἀπόφασιν ἁπλῶς μὲν ἀδύνατον ὑπάρχειν τῷ αὐτῷ, πῇ μέντοι ἑκάτερον ἢ πρός τι ἢ πῶς, ἢ τὸ μὲν πῇ τὸ δ' ἁπλῶς, οὐδὲν κωλύει. Ὥστ' εἰ τόδε μὲν ἁπλῶς τόδε δὲ πῇ, οὔπω ἔλεγχος. Τοῦτο δ' ἐν τῷ συμπεράσματι θεωρητέον πρὸς τὴν ἀντίφασιν.

2. Εἰσὶ δὲ πάντες οἱ τοιοῦτοι λόγοι τοῦτ' ἔχοντες· ἆρ' ἐνδέχεται τὸ μὴ ὂν εἶναι; ἀλλὰ μὴν ἔστι γέ τι μὴ ὄν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ὂν οὐκ ἔσται· οὐ γὰρ ἔσται τι τῶν ὄντων. Ἆρ' ἐνδέχεται τὸν αὐτὸν ἅμα εὐορκεῖν καὶ ἐπιορκεῖν; ἆρ' ἐγχωρεῖ τὸν αὐτὸν ἅμα τῷ αὐτῷ πείθεσθαι καὶ ἀπειθεῖν; ἢ οὔτε τὸ εἶναί τι καὶ εἶναι ταὐτόν; τὸ δὲ μὴ ὄν, οὐκ εἰ ἔστι τι, καὶ ἔστιν ἁπλῶς· οὔτ' εἰ εὐορκεῖ τόδε ἢ τῇδε, ἀνάγκη καὶ εὐορκεῖν, ὁ δ' ὀμόσας ἐπιορκήσειν εὐορκεῖ ἐπιορκῶν τοῦτο μόνον, εὐορκεῖ δὲ οὔ· οὐδ' ὁ ἀπειθῶν πείθεται, ἀλλά τι πείθεται. (3) Ὅμοιος δ' ὁ λόγος καὶ περὶ τοῦ ψεύδεσθαι τὸν αὐτὸν ἅμα καὶ ἀληθεύειν· ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ εἶναι

Argumentationes autem ex eo ductæ, quod proprie dicitur hoc, vel quadamtenus, vel alicubi, vel quodammodo, vel ad aliquid, nec simpliciter, solvendæ sunt perpendendo conclusionem collatam cum contradictione, *ut intelligatur,* an aliquid ejusmodi in ea contingat. Nam contraria et opposita, et affirmatio et negatio, simpliciter quidem eidem rei inesse nequeunt; sed quominus quadamtenus utrumque, aut ad aliquid *facta comparatione,* aut quodammodo, aut alterum quadamtenus, alterum simpliciter insit, nihil prohibet. Quare, si alterum quidem simpliciter *dicitur*, alterum vero quadamtenus, nondum est elenchus. Hoc autem in conclusione ad contradictionem *collata* spectandum est.

2. Omnes autem ejusmodi argumentationes hoc habent : fierine potest, ut, quod non est, sit? atqui aliquid est non ens. Simili vero ratione id, quod est, non erit; non enim erit aliquid eorum, quæ sunt. Fierine potest, ut idem simul liquido juret, ac pejeret? Fierine potest, ut idem simul eidem credat ac non credat? An neque τὸ esse aliquid et esse *simpliciter* idem sunt? (quod autem non est, non, si est aliquid, etiam simpliciter est;) neque, si liquido jurat hoc aut certa ratione, necesse est etiam, eum *simpliciter* liquido jurare? (etenim jurans, se pejeraturum, dum pejerat, liquido jurat hoc solum, sed non *simpliciter* liquido jurat, nec, qui fidem non habet, *simpliciter* credit, sed aliquid credit.) (3) Similiter quoque *se habet* argumentatio illa, *qua ostenditur* eundem aliquid simul falso et vere dicere

εὐθεώρητον, ποτέρως ἄν τις ἀποδοίη τὸ ἁπλῶς ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι, δύσκολον φαίνεται. Κωλύει δ' αὐτὸν οὐδὲν ἁπλῶς μὲν εἶναι ψευδῆ, πῇ δ' ἀληθῆ ἤ τινός, καὶ εἶναι ἀληθῆ τινά, ἀληθῆ δὲ μή. (4) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πρός τι καὶ ποῦ καὶ πότε· πάντες γὰρ οἱ τοιοῦτοι λόγοι παρὰ τοῦτο συμβαίνουσιν· ἆρ' ἡ ὑγίεια ἢ ὁ πλοῦτος ἀγαθόν; ἀλλὰ τῷ ἄφρονι καὶ μὴ ὀρθῶς χρωμένῳ οὐκ ἀγαθόν· ἀγαθὸν ἄρα καὶ οὐκ ἀγαθόν. Ἆρα τὸ ὑγιαίνειν ἢ δύνασθαι ἐν πόλει ἀγαθόν; ἀλλ' ἔστιν ὅτε οὐ βέλτιον· ταὐτὸν ἄρα τῷ αὐτῷ ἀγαθὸν καὶ οὐκ ἀγαθόν. Ἢ οὐδὲν κωλύει ἁπλῶς ὂν ἀγαθὸν τῷδε μὴ εἶναι ἀγαθόν, ἢ τῷδε μὲν ἀγαθόν, ἀλλ' οὐ νῦν ἢ οὐκ ἐνταῦθ' ἀγαθόν. (5) Ἆρ' ὃ μὴ βούλοιτ' ἂν ὁ φρόνιμος, κακόν; ἀποβαλεῖν δ' οὐ βούλεται τἀγαθόν· κακὸν ἄρα τἀγαθόν· οὐ γὰρ ταὐτὸν εἰπεῖν τἀγαθὸν εἶναι κακὸν καὶ τὸ ἀποβαλεῖν τἀγαθόν. (6) Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ τοῦ κλέπτου λόγος. Οὐ γὰρ εἰ κακόν ἐστιν ὁ κλέπτης, καὶ τὸ λαβεῖν ἐστὶ κακόν· οὔκουν τὸ κακὸν βούλεται, ἀλλὰ τἀγαθόν· τὸ γὰρ λαβεῖν ἀγαθὸν ἀγαθόν. (7) Καὶ ἡ νόσος κακόν ἐστιν, ἀλλ' οὐ τὸ ἀποβαλεῖν νόσον. (8) Ἆρα τὸ δίκαιον τοῦ ἀδίκου καὶ τὸ δικαίως τοῦ ἀδίκως αἱρετώτερον; ἀλλ' ἀποθανεῖν ἀδίκως αἱρετώτερον. (9) Ἆρα δίκαιόν ἐστι τὰ αὑτοῦ ἔχειν ἕκαστον; ἃ δ' ἄν τις κρίνῃ κατὰ δόξαν τὴν αὑτοῦ, κἂν ᾖ ψευδῆ, κύριά ἐστιν ἐκ τοῦ νόμου· τὸ αὐτὸ ἄρα δίκαιον καὶ οὐ δίκαιον. (10) Καὶ πότερα δεῖ κρίνειν τὸν τὰ δίκαια λέγοντα ἢ τὸν τὰ ἄδικα; ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν ἀδικούμενον δίκαιόν ἐστιν ἱκανῶς λέγειν ἃ ἔπαθεν· ταῦτα δ' ἦν ἄδικα. (11) Οὐ γὰρ εἰ παθεῖν τι ἀδίκως αἱρετόν, τὸ ἀδίκως αἱρετώτερον τοῦ δικαίως· ἀλλ' ἁπλῶς μὲν τὸ δικαίως, τοδὶ μέντοι οὐδὲν κωλύει ἀδίκως ἢ δικαίως. (12) Καὶ τὸ ἔχειν τὰ αὑτοῦ δίκαιον, τὸ δὲ τἀλλότρια οὐ δίκαιον· κρίσιν μέντοι ταύτην δικαίαν εἶναι οὐδὲν κωλύει, οἷον ἂν ᾖ κατὰ δόξαν τοῦ κρίναντος· οὐ γὰρ εἰ δίκαιον τοδὶ ἢ ὡδί, καὶ ἁπλῶς δίκαιον. (13) Ὁμοίως δὲ καὶ ἄδικα ὄντα οὐδὲν κωλύει λέγειν γε αὐτὰ δίκαιον εἶναι· οὐ γὰρ εἰ λέγειν δίκαιον, ἀνάγκη δίκαια εἶναι, ὥσπερ οὐδ' εἰ ὠφέλιμον λέγειν, ὠφέλιμα. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν δικαίων. Ὥστ' οὐκ εἰ τὰ λεγόμενα ἄδικα, ὁ λέγων ἄδικα νικᾷ· λέγει γὰρ ἃ λέγειν ἐστὶ δίκαια, ἁπλῶς δὲ καὶ παθεῖν ἄδικα.

Verum, quia non facile intelligitur, utrum illud *simpliciter* quis aptet ad veracem esse, an ad mendacem esse, *sophisma explicatu* difficile videtur. Nihil autem vetat, eundem simpliciter quidem esse mendacem, quadamtenus autem veracem, vel de aliquo; aut esse vera quædam, vera autem *simpliciter* non esse. (4) Similiter vero etiam *se res habet* in his *limitationibus*, ad aliquid, et alicubi, et aliquando; omnes enim hujusmodi argumentationes hinc proficiscuntur: estne sanitas, vel divitiæ, res bona? sed imprudenti ac non recte utenti non est res bona; est igitur res bona et non bona. Num bene valere, aut in civitate potentem esse, res bona est? sed aliquando hoc non est melius; idem igitur est eidem bonum et non bonum. Aut nihil prohibet, quod simpliciter est bonum, huic non esse bonum; vel huic quidem esse bonum, non tamen hoc tempore, vel non hoc loco bonum. (5) Num, quod nollet prudens, malum est? non vult autem perdere quod est bonum; malum igitur bonum est. Non enim idem est, si quis dicat, bonum esse malum, et perdere bonum *esse malum.* (6) Similiter vero etiam solvenda est argumentatio de fure. Non enim, si fur est res mala, etiam *eum* capere est res mala; igitur *qui eum vult capere* non rem malam vult, sed bonam: nam *furem* capere est res bona. (7) Et morbus est res mala, non tamen perdere morbum. (8) Num justum est optabilius, quam injustum, et juste, quam injuste? atqui mori injuste est optabilius, *quam mori juste.* (9) Num justum est, sua quemque habere? quæ tamen ex sua sententia quis judicaverit, etiamsi *ea sententia* falsa sit, rata sunt ex lege; idem igitur est justum et non justum. (10) Et, utrum oportet condemnare eum, qui justa dicit, an eum, qui injusta? atqui justum est, ut et injuria affectus sufficienter dicat, quæ passus est; hæc vero sunt injusta. (11) Non enim, si quid pati injuste est optabile; ideo injuste est optabilius, quam juste; sed simpliciter quidem juste *est optabilius;* hoc vero, quominus injuste sit optabilius, quam juste, nihil vetat. (12) Et sua quemque habere justum est; aliena vero habere, non justum; hoc tamen judicium justum esse nihil vetat; veluti, si ex sententia judicantis sit; non enim, si justum est hoc, vel sic etiam simpliciter justum est. (13) Similiter vero etiam quum hæc injusta sint, nihil prohibet quominus ea dicere justum sit; non enim, si justum est ea dicere, necesse est ea justa esse; quemadmodum nec, si utile est ea dicere, *necesse est, ea esse* utilia. Similiter vero etiam de rebus justis *sentiendum est.* Quare non, si ea, quæ dicuntur, injusta sunt, qui dicit injusta, vincit; ea namque dicit, quæ dictu sunt justa, simpliciter autem et ad ferendum injusta.

CAP. XXVI.

De solutione captionum ex definitione elenchi.

Τοῖς δὲ παρὰ τὸν ὁρισμὸν γινομένοις τοῦ ἐλέγχου, καθάπερ ὑπεγράφη πρότερον, ἀπαντητέον σκοποῦσι τὸ συμπέρασμα πρὸς τὴν ἀντίφασιν, ὅπως ἔσται τὸ αὐτὸ καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ πρὸς τὸ αὐτὸ καὶ ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ. (2) Ἐὰν δ' ἐν ἀρχῇ προσέρηται, οὐχ ὁμολογητέον ὡς ἀδύνατον τὸ αὐτὸ εἶναι διπλάσιον καὶ μὴ διπλάσιον, ἀλλὰ φατέον, μὴ μέντοι ὡδί, ὥς ποτ' ἦν τὸ ἐλέγχεσθαι διωμολογημένον. (3) Εἰσὶ δὲ πάντες οἵδ' οἱ λόγοι παρὰ τὸ τοιοῦτο· ἆρ' ὁ εἰδὼς ἕκαστον ὅτι ἕκαστον, οἶδε τὸ πρᾶγμα; καὶ ὁ ἀγνοῶν

Iis autem *argumentationibus*, quæ ex definitione elenchi exsistunt, prout *elenchus* antea descriptus est, occurrendum est conclusione ad contradictionem examinata, quomodo erit idem, et secundum idem, et ad idem, et eodem modo, et eodem tempore. (2) Quodsi autem quis ab initio rogetur, non *est ei* fatendum, quasi non possit idem esse et duplum et non duplum; sed concedendum est, non sic tamen, ut fieri elenchum in confesso est. (3) Sunt autem omnes hæ argumentationes ex hoc loco: num qui unumquodque novit, esse unumquodque, rem

ὡσαύτως; εἰδὼς δέ τις τὸν Κορίσκον ὅτι Κορίσκος, ἀγνοοίη ἂν ὅτι μουσικός, ὥστε ταὐτὸ ἐπίσταται καὶ ἀγνοεῖ. (4) Ἆρα τὸ τετράπηχυ τοῦ τριπήχεος μεῖζον; γένοιτο δ' ἂν ἐκ τριπήχους τετράπηχυ κατὰ τὸ μῆκος· 5 τὸ δὲ μεῖζον ἐλάττονος μεῖζον· αὐτὸ ἄρα αὑτοῦ μεῖζον καὶ ἔλαττον.

novit? et qui ignorat itidem? Sed fieri potest, ut aliquis sciens, Coriscum esse Coriscum, ignoret, eum esse musicum; itaque eandem rem et scit et ignorat. (4) *Rursus*, num quadricubitum tricubito majus est? At fieri potest ex tricubito quadricubitum in longitudinem; majus autem est minore majus; igitur se ipso majus est et minus.

CAP. XXVII.

De solutione captionum, quibus petitur quæsitum.

Τοὺς δὲ παρὰ τὸ αἰτεῖσθαι καὶ λαμβάνειν τὸ ἐν ἀρχῇ πυνθανομένῳ μέν, ἂν ᾖ δῆλον, οὐ δοτέον, οὐδ' ἂν ἔνδοξον ᾖ, λέγοντα τἀληθές. (2) Ἂν δὲ λάθῃ, τὴν 10 ἄγνοιαν διὰ τὴν μοχθηρίαν τῶν τοιούτων λόγων εἰς τὸν ἐρωτῶντα μεταστρεπτέον ὡς οὐ διειλεγμένον· ὁ γὰρ ἔλεγχος ἄνευ τοῦ ἐξ ἀρχῆς. (3) Εἶθ' ὅτι ἐδόθη οὐχ ὡς τούτῳ χρησομένου, ἀλλ' ὡς πρὸς τοῦτο συλλογιουμένου τοὐναντίον, ἢ ἐπὶ τῶν παρεξελέγχων.

Quæ autem ex eo ducuntur, quod postulatur et sumitur *quæsitum* initio *propositum*, percontanti quidem, si id manifestum sit, non sunt concedendæ, ne si quidem probabile sit eum vera dicere. (2) Sin autem *ab initio id* latuerit, ignorantia, propter vitium hujusmodi argumentationum, in interrogantem est retorquenda, ceu qui non bene disputaverit; nam elenchus *tum demum est, quum syllogismus exstruitur* sine eo, quod ab initio *quæsitum fuit*. (3) Deinde, quod datum id sit, non quasi *adversarius* hoc usurus esset, sed quasi argumentando probaturus contrarium, quam in parexelenchis fecerit.

CAP. XXVIII.

De solutione captionum, quæ ducuntur ex consequentibus.

15 Καὶ τοὺς διὰ τοῦ παρεπομένου συμβιβάζοντας ἐπ' αὐτοῦ τοῦ λόγου δεικτέον. (2) Ἔστι δὲ διττὴ ἡ τῶν ἑπομένων ἀκολούθησις. Ἢ γὰρ ὡς τῷ ἐν μέρει τὸ καθόλου, οἷον ἀνθρώπῳ ζῷον· ἀξιοῦται γάρ, εἰ τόδε μετὰ τοῦδε, καὶ τόδ' εἶναι μετὰ τοῦδε· ἢ κατὰ τὰς 20 ἀντιθέσεις· εἰ γὰρ τόδε τῷδε ἀκολουθεῖ, τῷ ἀντικειμένῳ τὸ ἀντικείμενον. (3) Παρ' ὃ καὶ ὁ τοῦ Μελίσσου λόγος· εἰ γὰρ τὸ γεγονὸς ἔχει ἀρχήν, τὸ ἀγένητον ἀξιοῖ μὴ ἔχειν, ὥστ' εἰ ἀγένητος ὁ οὐρανός, καὶ ἄπειρος. Τὸ δ' οὐκ ἔστιν· ἀνάπαλιν γὰρ ἡ ἀκολούθησις.

Quæ autem ex consequenti probant, in ipsa argumentatione *illud vitium continere* ostendantur. (2) Est vero duplex consequentium consecutio. Aut enim, ut particulari universale *consequens est;* velut, homini animal; nam postulatur, si hoc cum illo *junctum est*, etiam illud cum hoc *esse connexum*; aut secundum oppositiones; nam si hoc illi consequens est, etiam oppositum opposito *consequens videtur esse.* (3) Unde etiam Melissi argumentatio *orta est;* nam si, quod est genitum, habet principium, ingenitum non habere postulat *sibi concedi ;* quare, si cœlum est ingenitum, est etiam infinitum. Hoc vero non *ita* est; converso enim ordine *valet* consecutio.

CAP. XXIX.

De solutione captionum ex adjectione aliqua.

25 Ὅσοι τε παρὰ τὸ προστιθέναι τι συλλογίζονται, σκοπεῖν εἰ ἀφαιρουμένου συμβαίνει μηδὲν ἧττον τὸ ἀδύνατον. Κἄπειτα τοῦτο ἐμφανιστέον, καὶ λεκτέον ὡς ἔδωκεν οὐχ ὡς δοκοῦν ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν λόγον, ὁ δὲ κέχρηται οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον.

In iis autem, quæ propter aliquam adjectionem concludunt, videndum est *respondenti*, an, dempto *aliquo*, nihilominus eveniat impossibile; deinde hoc patefaciendum est, ac dicendum, *se* id concessisse, non quasi sibi videretur, sed quasi ad disputationem *esset accommodandum;* illum autem minime esse usum ad disputationem.

CAP. XXX.

De solutione captionum, quæ plures interrogationes pro una accipiunt.

30 Πρὸς δὲ τοὺς τὰ πλείω ἐρωτήματα ἓν ποιοῦντας εὐθὺς ἐν ἀρχῇ διοριστέον. Ἐρώτησις γὰρ μία πρὸς ἣν μία ἀπόκρισίς ἐστιν, ὥστ' οὔτε πλείω καθ' ἑνὸς οὔτε ἓν κατὰ πολλῶν, ἀλλ' ἓν καθ' ἑνὸς φατέον ἢ ἀποφατέον. (2) Ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῶν ὁμωνύμων ὁτὲ μὲν ἀμφοῖν 35 ὁτὲ δ' οὐδετέρῳ ὑπάρχει, ὥστε μὴ ἁπλοῦ ὄντος τοῦ ἐρωτήματος ἁπλῶς ἀποκρινομένοις οὐδὲν συμβαίνει πάσχειν, ὁμοίως καὶ ἐπὶ τούτων. Ὅταν μὲν οὖν τὰ πλείω τῷ ἑνὶ ἢ τὸ ἓν τοῖς πολλοῖς ὑπάρχῃ, ἢ μὴ ὑπάρχῃ, τῷ ἁπλῶς δόντι καὶ ἁμαρτόντι ταύτην τὴν 40 ἁμαρτίαν οὐδὲν ὑπεναντίωμα συμβαίνει· ὅταν δὲ τῷ μὲν τῷ δὲ μή, ἢ πλείω κατὰ πλειόνων, καὶ ἔστιν ὡς

Adversus eas *captiones* autem, quæ ex pluribus interrogationibus unam faciunt, definitio statim initio est adhibenda; nam interrogatio una est, ad quam una est responsio; quare nec plura de uno, nec unum de multis, sed unum de uno vel affirmandum vel negandum est. (2) Sicut vero in homonymis *accidit*, ut interdum utrisque *significatis*, interdum neutri insit *attributum;* adeo ut, quum non sit simplex interrogatio, simpliciter respondentes nihil inde *incommodi* patiantur; similiter etiam in his. Quando igitur vel plura uni *insunt*, vel unum multis inest, aut non inest, simpliciter concedenti, et hoc peccatum admittenti, nihil repugnans colligitur; sin autem alterum est, alterum non est, aut multa de multis *dicuntur*, utraque

ὑπάρχει ἀμφότερα ἀμφοτέροις, ἔστι δ' ὡς οὐχ ὑπάρχει πάλιν, ὥστε τοῦτ' εὐλαβητέον. (3) Οἷον ἐν τοῖσδε τοῖς λόγοις· εἰ τὸ μέν ἐστιν ἀγαθὸν τὸ δὲ κακόν, ὅτι ταῦτα ἀληθὲς εἰπεῖν ἀγαθὸν καὶ κακὸν καὶ πάλιν μήτ' ἀγαθὸν μήτε 5 κακόν· οὐχ ἔστι γὰρ ἑκάτερον ἑκάτερον· ὥστε ταὐτὸ ἀγαθὸν εἰ καὶ κακὸν καὶ οὔτ' ἀγαθὸν οὔτε κακόν. (4) Καὶ εἰ ἕκαστον αὐτὸ αὑτῷ ταὐτόν, καὶ ἄλλου ἕτερον· ἐπεὶ δ' οὐχ ἄλλοις ταὐτὰ ἀλλ' αὑτοῖς, καὶ ἕτερα αὑτῶν, ταὐτὰ ἑαυτοῖς ἕτερα καὶ ταὐτά. (5) Ἔτι εἰ τὸ μὲν 10 ἀγαθὸν κακὸν γίνεται, τὸ δὲ κακὸν ἀγαθόν ἐστιν, δύο γένοιτ' ἄν. (6) Δυοῖν τε καὶ ἀνίσων ἑκάτερον αὐτὸ αὑτῷ ἴσον, ὥστε ἴσα καὶ ἄνισα αὐτὰ αὑτοῖς.

7. Ἐμπίπτουσι μὲν οὖν οὗτοι καὶ εἰς ἄλλας λύσεις· καὶ γὰρ τὸ ἄμφω καὶ τὸ ἅπαντα πλείω σημαίνει· οὐχ-15 ουν ταὐτόν, πλὴν ὄνομα, συμβαίνει φῆσαι καὶ ἀποφῆσαι· τοῦτο δ' οὐκ ἦν ἔλεγχος· ἀλλὰ φανερὸν ὅτι μὴ μιᾶς ἐρωτήσεως τῶν πλειόνων γινομένων, ἀλλ' ἓν καθ' ἑνὸς φάντος ἢ ἀποφάντος, οὐκ ἔσται τὸ ἀδύνατον.

utrisque partim insunt, partim non insunt; ideoque hoc est cavendum. (3) Velut, in hisce argumentationibus: si alterum quidem est bonum, alterum vero malum; hæc vere dici bonum et malum, rursusque nec bonum nec malum; nam utrumque non est utrumque; quare idem est bonum et malum, et neque bonum neque malum. (4) Item, res quæque estne ipsa secum eadem, et ab aliis diversa? quia autem hæc non cum aliis sunt eadem, sed secum, et secum sunt diversa; eadem ab iisdem diversa et eadem erunt. (5) Porro, si quod bonum est malum fit; malum autem bonum est; duo utique facta erunt. (6) Quumque duo inæqualia sint, utrumque erit ipsum sibi æquale; itaque æqualia et inæqualia eadem iisdem erunt.

7. Incidunt vero hæ argumentationes in alias etiam solutiones; nam et *verbum* Ambo, et *verbum* Omnia plura significant; non igitur idem, præterquam nomen, contingit affirmare et negare; hoc autem non erat elenchus; sed manifestum est, nisi plures interrogationes pro una sumantur, sed unum de uno affirmetur vel negetur, non fore impossibile.

CAP. XXXI.

De solutione captionum nugationem colligentium.

Περὶ δὲ τῶν ἀπαγόντων εἰς ταὐτὸ πολλάκις εἰπεῖν, 20 φανερὸν ὡς οὐ δοτέον τῶν πρός τι λεγομένων σημαίνειν τι χωριζομένας καθ' αὑτὰς τὰς κατηγορίας, οἷον διπλάσιον ἄνευ τοῦ διπλάσιον ἡμίσεος, ὅτι ἐμφαίνεται. Καὶ γὰρ τὰ δέκα ἐν τοῖς ἑνὸς δέουσι δέκα καὶ τὸ ποιῆσαι ἐν τῷ μὴ ποιῆσαι, καὶ ὅλως ἐν τῇ ἀποφάσει ἡ φά-25 σις· ἀλλ' ὅμως οὐκ εἴ τις λέγοι τοδὶ μὴ εἶναι λευκόν, λέγει αὐτὸ λευκὸν εἶναι. Τὸ δὲ διπλάσιον οὐδὲ σημαίνει οὐδὲν ἴσως, ὥσπερ οὐδὲ τὸ ἐν τῷ ἡμίσει· εἰ δ' ἄρα καὶ σημαίνει, ἀλλ' οὐ ταὐτὸ καὶ συνῃρημένον. (2) Οὐδ' ἡ ἐπιστήμη ἐν τῷ εἴδει, οἷον εἰ ἔστιν ἡ ἰατρικὴ 30 ἐπιστήμη, ὅπερ τὸ κοινόν· ἐκεῖνο δ' ἦν ἐπιστήμη ἐπιστητοῦ. (3) Ἐν δὲ τοῖς δι' ὧν δηλοῦται κατηγορουμένοις τοῦτο λεκτέον, ὡς οὐ τὸ αὐτὸ χωρὶς καὶ ἐν τῷ λόγῳ τὸ δηλούμενον. Τὸ γὰρ κοῖλον κοινῇ μὲν τὸ αὐτὸ δηλοῖ ἐπὶ τοῦ σιμοῦ καὶ τοῦ ῥοικοῦ, προστι-35 θέμενον δὲ οὐδὲν κωλύει, ἀλλὰ τὸ μὲν τῇ ῥινὶ τὸ δὲ τῷ σκέλει συμβαίνει· ἔνθα μὲν γὰρ τὸ σιμόν, ἔνθα δὲ τὸ ῥαιβὸν σημαίνει· καὶ οὐδὲν διαφέρει εἰπεῖν ῥὶς σιμὴ ἢ ῥὶς κοίλη. (4) Ἔτι οὐ δοτέον τὴν λέξιν κατ' εὐθύ· ψεῦδος γάρ ἐστιν. Οὐ γάρ ἐστι τὸ σιμὸν ῥὶς κοίλη 40 ἀλλὰ ῥινὸς τοδί, οἷον πάθος, ὥστ' οὐδὲν ἄτοπον, εἰ ἡ ῥὶς ἡ σιμὴ ῥίς ἐστιν ἔχουσα κοιλότητα ῥινός.

Quod autem attinet *paralogismos* ad idem sæpius dicendum perducentes, perspicuum est, non esse concedendum, relatorum categorias separatas et per se acceptas aliquid significare; velut, duplum seorsum ab *oratione*, duplum dimidii; quoniam elucet *duplum esse duplum dimidii;* nam et decem *ponuntur* in *oratione* uno minus decem; et τὸ Facere in *oratione* Non facere; et omnino in negatione affirmatio; neque tamen si quis dicat, hoc non esse album, dicit ipsum album esse; duplum vero fortasse nihil significat solum *per se*, sicuti nec quod in dimidio; si autem aliquid significat, non tamen idem atque conjunctum *significat*. (2) Neque scientia in specie, (velut, si est medica scientia,) significat id, quod commune est; illud vero erat scientia rei scibilis. (3) In attributis autem, per quæ declarantur *subjecta*, hoc dicendum est, non idem esse quod seorsum et quod in oratione significatur. Nam curvum, si communiter *ac per se* accipiatur, idem significat in simo et in varo; adjunctum autem *subjecto*, nihil prohibet *quominus aliud atque aliud significet*, quorum alterum naso, alterum cruri convenit; illic enim simum, hic vero varum significat; nec quidquam refert, nasus simus, an nasus curvus dicatur. (4) Præterea, non est dictio concedenda in recto *casu;* nam id falsum est; non enim simum est nasus curvus, sed nasi hæcce velut affectio; quare non absurdum est, si nasus simus est nasus habens curvitatem nasi.

CAP. XXXII.

De vitandis solœcismis.

Περὶ δὲ τῶν σολοικισμῶν, παρ' ὅ τι μὲν φαίνονται συμβαίνειν, εἴπομεν πρότερον, ὡς δὲ λυτέον, ἐπ' αὐτῶν τῶν λόγων ἔσται φανερόν. (2) Ἅπαντες γὰρ οἱ τοιοίδε 45 τοῦτο βούλονται κατασκευάζειν· ἆρ' ὃ λέγεις ἀληθῶς, καὶ ἔστι τοῦτο ἀληθῶς; φῂς δ' εἶναί τι λίθον; ἔστιν ἄρα τι λίθον. Ἢ τὸ λέγειν λίθον οὐκ ἔστι λέγειν ὃ ἀλλ' ὅν, οὐδὲ τοῦτο ἀλλὰ τοῦτον· εἰ οὖν ἔροιτό

De solœcismis autem, unde videantur effici, diximus antea; quomodo vero solvendi sint, in ipsis argumentationibus apparebit. (2) Hæ namque omnes hoc volunt efficere: num quod dicis vere, etiam est hoc revera? ais autem, aliquid esse lapidem; est igitur aliquid lapidem. Aut qui dicit lapidem, non dicit quod, sed quem, neque hoc, sed hunc: si igitur aliquis interroget, num quem

τις, ἆρ' ὃν ἀληθῶς λέγεις, ἔστι τοῦτον, οὐκ ἂν δοκοίη ἑλληνίζειν, ὥσπερ οὐδ' εἰ ἔροιτο, ἆρ' ἣν λέγεις εἶναι, ἔστιν οὗτος; ξύλον δ' εἶπεν οὗτος, ἢ ὅσα μήτε θῆλυ μήτ' ἄρρεν σημαίνει, οὐδὲν διαφέρει. Διὸ καὶ οὐ 5 γίνεται σολοικισμός, εἰ ὃ λέγεις εἶναι, ἔστι τοῦτο, ξύλον δὲ λέγεις εἶναι· ἔστιν ἄρα ξύλον· ὁ δὲ λίθος καὶ τὸ οὗτος ἄρρενος ἔχει κλῆσιν. Εἰ δή τις ἔροιτο, ἆρ' οὗτός ἐστιν αὕτη; εἶτα πάλιν, τί δ'; οὐχ οὗτός ἐστι Κορίσκος; εἶτ' εἴπειεν, ἔστιν ἄρα οὗτος αὕτη, οὐ συλ- 10 λελόγισται τὸν σολοικισμόν, οὐδ' εἰ τὸ Κορίσκος σημαίνει ὅπερ αὕτη, μὴ δίδωσι δὲ ἀποκρινόμενος, ἀλλὰ δεῖ τοῦτο προσερωτηθῆναι. Εἰ δὲ μήτ' ἔστιν μήτε δίδωσιν, οὐ συλλελόγισται οὔτε τῷ ὄντι οὔτε πρὸς τὸν ἠρωτημένον. Ὁμοίως οὖν δεῖ κἀκεῖ τὸν λίθον σημαί- 15 νειν οὗτος. Εἰ δὲ μήτε ἔστι μήτε δίδοται, οὐ λεκτέον τὸ συμπέρασμα· φαίνεται δὲ παρὰ τὸ τὴν ἀνόμοιον πτῶσιν τοῦ ὀνόματος ὁμοίαν φαίνεσθαι. (3) Ἆρ' ἀληθές ἐστιν εἰπεῖν ὅτι ἔστιν αὕτη, ὅπερ εἶναι φῂς αὐτήν; εἶναι δὲ φῂς ἀσπίδα· ἔστιν ἄρα αὕτη ἀσπίδα. Ἢ οὐκ 20 ἀνάγκη, εἰ μὴ τὸ αὕτη ἀσπίδα σημαίνει ἀλλ' ἀσπίς, τὸ δ' ἀσπίδα ταύτην. (4) Οὐδ' εἰ ὃ φῂς εἶναι τοῦτον, ἐστὶν οὗτος, φῂς δ' εἶναι Κλέωνα, ἔστιν ἄρα οὗτος Κλέωνα· οὐ γὰρ ἔστιν οὗτος Κλέωνα· εἴρηται γὰρ ὅτι ὅ φημι εἶναι τοῦτον, ἔστιν οὗτος, οὐ τοῦτον· οὐδὲ γὰρ 25 ἂν ἑλληνίζοι οὕτως τὸ ἐρώτημα λεχθέν. (5) Ἆρ' ἐπίσταται τοῦτο; τοῦτο δ' ἐστὶ λίθος· ἐπίσταται ἄρα λίθος. Ἢ οὐ ταὐτὸ σημαίνει τὸ τοῦτο ἐν τῷ ἆρ' ἐπίστασαι τοῦτο καὶ ἐν τῷ τοῦτο δὲ λίθος, ἀλλ' ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τοῦτον, ἐν δὲ τῷ ὑστέρῳ οὗτος. (6) Ἆρ' οὗ 30 ἐπιστήμην ἔχεις, ἐπίστασαι τοῦτο; ἐπιστήμην δ' ἔχεις λίθου· ἐπίστασαι ἄρα λίθου. Ἢ τὸ μὲν τούτου λίθου λέγεις, τὸ δὲ τοῦτο λίθον· ἐδόθη δ', οὗ ἐπιστήμην ἔχεις, ἐπίστασθαι, οὐ τούτου, ἀλλὰ τοῦτο, ὥστ' οὐ λίθου, ἀλλὰ τὸν λίθον.

35 7. Ὅτι μὲν οὖν οἱ τοιοῦτοι τῶν λόγων οὐ συλλογίζονται σολοικισμὸν ἀλλὰ φαίνονται, καὶ διὰ τί τε φαίνονται, καὶ πῶς ἀπαντητέον πρὸς αὐτούς, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων.

vere dicis, est hunc? non videbitur Latine loqui; quemadmodum nec, si interroget, num quam dicis esse, est hic? At hic lignum dixit, vel quæcumque alia neque feminam, neque masculum significant; sed hoc nihil refert; ideoque non fit solœcismus, si quod dicis esse, est hoc; lignum autem dicis esse; est igitur lignum; lapis vero et *articulus* Hic masculi habent appellationem. Si quis autem interroget, num hic est hæc? deinde rursus, quid? nonne hic est Coriscus? postea dicat : hic igitur est hæc, non collegit syllogismo solœcismum, ne si quidem Coriscus significet id, quod hæc, non tamen concedat respondens; sed hoc insuper interrogatum esse oportuit. Quodsi neque est, neque concedit *respondens*, non est syllogismus, nec revera, nec adversus eum qui interrogatur. Similiter ergo et ibi oportet lapidem significare hic; si vero neque est, neque conceditur, non est admittenda conclusio; videtur tamen, quia nominis casus dissimilis videtur similis esse. (3) Num vere dicitur, quod hæc est id, quod dicis hanc esse? ais autem, esse parmam; est igitur hæc parmam. Aut non est necesse, *hanc conclusionem admittere*, si *hæc* non significat parmam, sed parma, τὸ parmam vero est hanc. (4) Nec, si, quod ais esse hunc, est hic? ais autem, esse Cleonem, igitur hic est Cleonem; non enim est hic Cleonem; nam dictum fuit, quem aio hunc esse, est hic, non hunc; nam non est Latina sic prolata interrogatio. (5) Num scis hoc? hoc est autem lapis; scis igitur lapis. Aut non idem significat in *oratione*, num scis hoc? et in *oratione*, hoc vero est lapis? sed in priore, hunc; in posteriore autem, hic. (6) Num cujus scientiam habes, hoc scis? habes autem scientiam lapidis; scis igitur lapidis. Aut *quum dicis* hujus, dicis lapidis; quum autem hoc, lapidem. Concessum vero erat, cujus scientiam habes, *te* scire, non hujus, sed hoc : proinde non lapidis, sed lapidem.

7. Quod igitur hujuscemodi argumentationes non concludant solœcismum, sed videantur *tantum concludere*, et cur videantur, et quomodo ipsis sit occurrendum, ex dictis apparet.

CAP. XXXIII.

De rationibus genus captionum cognoscendi.

Δεῖ δὲ καὶ κατανοεῖν ὅτι πάντων τῶν λόγων οἱ μέν 40 εἰσι ῥᾴους κατιδεῖν οἱ δὲ χαλεπώτεροι, παρὰ τί καὶ ἐν τίνι παραλογίζονται τὸν ἀκούοντα, πολλάκις οἱ αὐτοὶ ἐκείνοις ὄντες. Τὸν αὐτὸν γὰρ λόγον δεῖ καλεῖν τὸν παρὰ ταὐτὸ γινόμενον· ὁ αὐτὸς δὲ λόγος τοῖς μὲν παρὰ τὴν λέξιν τοῖς δὲ παρὰ τὸ συμβεβηκὸς τοῖς δὲ παρ' 45 ἕτερον δόξειεν ἂν εἶναι διὰ τὸ μεταφερόμενον ἕκαστον μὴ ὁμοίως εἶναι δῆλον. (2) Ὥσπερ οὖν ἐν τοῖς παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν, ὅσπερ δοκεῖ τρόπος εὐηθέστατος εἶναι τῶν παραλογισμῶν, τὰ μὲν καὶ τοῖς τυχοῦσίν ἐστι δῆλα, (καὶ γὰρ οἱ λόγοι σχεδὸν οἱ γελοῖοι πάντες εἰσὶ 50 παρὰ τὴν λέξιν, οἷον ἀνὴρ ἐφέρετο κατὰ κλίμακος δίφρον, καὶ ὅπου στέλλεσθε; πρὸς τὴν κεραίαν. Καὶ

Oportet autem intelligere, ex omnibus argumentationibus quasdam esse, in quibus facile perspicitur, alias vero, in quibus difficulter *deprehenditur*, quam ob causam, et in quo decipiant auditorem, quum hæ sæpe sint eædem atque illæ. Nam eandem argumentationem oportet appellare, quæ ex eodem loco ducitur; eadem vero argumentatio aliis ex dictione sumi, aliis ex accidente, aliis denique ex alio loco videri potest, quia singula quum transferuntur, non æque sunt perspicua (2) Quemadmodum igitur in captionibus ex homonymia ductis, (qui quidem modus simplicissimus est paralogismorum,) quædam sunt etiam quibuslibet perspicua; (ac fere omnes orationes ridiculæ sumuntur ex dictione; velut, Vir ferebat de scala δίφρον, et ὅπου στέλλεσθε; ad antennam; et, Utra boum

ποτέρα τῶν βοῶν ἔμπροσθεν τέξεται; οὐδετέρα, ἀλλ' ὄπισθεν ἄμφω. Καὶ καθαρὸς ὁ βορέας; οὐ δῆτα· ἀπεκτόνηκε γὰρ τὸν πτωχὸν καὶ τὸν ὠνούμενον. Ἆρ' Εὔαρχος· οὐ δῆτα, ἀλλ' Ἀπολλωνίδης. Τὸν αὐτὸν 5 δὲ τρόπον καὶ τῶν ἄλλων σχεδὸν οἱ πλεῖστοι·) τὰ δὲ καὶ τοὺς ἐμπειροτάτους φαίνεται λανθάνειν· σημεῖον δὲ τούτων ὅτι μάχονται πολλάκις περὶ τῶν ὀνομάτων, οἷον πότερον ταὐτὸν σημαίνει κατὰ πάντων τὸ ὂν καὶ τὸ ἓν ἢ ἕτερον· τοῖς μὲν γὰρ δοκεῖ ταὐτὸν σημαίνειν 10 τὸ ὂν καὶ τὸ ἕν· οἱ δὲ τὸν Ζήνωνος λόγον καὶ Παρμενίδου λύουσι διὰ τὸ πολλαχῶς φάναι τὸ ἓν λέγεσθαι καὶ τὸ ὄν. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ συμβεβηκότος καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον οἱ μὲν ἔσονται ῥᾴους ἰδεῖν, οἱ δὲ χαλεπώτεροι τῶν λόγων· καὶ λαβεῖν ἐν τίνι γένει, 15 καὶ πότερον ἔλεγχος ἢ οὐκ ἔλεγχος, οὐ ῥᾴδιον ὁμοίως περὶ πάντων.

3. Ἔστι δὲ δριμὺς λόγος ὅστις ἀπορεῖν ποιεῖ μάλιστα· δάκνει γὰρ οὗτος μάλιστα. (4) Ἀπορία δ' ἐστὶ διττή, ἡ μὲν ἐν τοῖς συλλελογισμένοις, ὅ τι ἀνέλῃ τις 20 τῶν ἐρωτημάτων, ἡ δ' ἐν τοῖς ἐριστικοῖς, πῶς εἴπῃ τις τὸ προταθέν. Διόπερ ἐν τοῖς συλλογιστικοῖς οἱ δριμύτεροι λόγοι ζητεῖν μᾶλλον ποιοῦσιν. (5) Ἔστι δὲ συλλογιστικὸς μὲν λόγος δριμύτατος, ἂν ἐξ ὅτι μάλιστα δοκούντων ὅτι μάλιστα ἔνδοξον ἀναιρῇ. Εἷς γὰρ 25 ὢν ὁ λόγος μετατιθεμένης τῆς ἀντιφάσεως ἅπαντας ὁμοίους ἕξει τοὺς συλλογισμούς· ἀεὶ γὰρ ἐξ ἐνδόξων ὁμοίως ἔνδοξον ἀναιρήσει ἢ κατασκευάσει, διόπερ ἀπορεῖν ἀναγκαῖον. Μάλιστα μὲν οὖν ὁ τοιοῦτος δριμύς, ὁ ἐξ ἴσου τὸ συμπέρασμα ποιῶν τοῖς ἐρωτήμασι, 30 (6) δεύτερος δ' ὁ ἐξ ἁπάντων ὁμοίων· οὗτος γὰρ ὁμοίως ποιήσει ἀπορεῖν ὁποῖον τῶν ἐρωτημάτων ἀναιρετέον· τοῦτο δὲ χαλεπόν· ἀναιρετέον μὲν γάρ, ὅ τι δ' ἀναιρετέον, ἄδηλον. (7) Τῶν δ' ἐριστικῶν δριμύτατος μὲν ὁ πρῶτον εὐθὺς ἄδηλος πότερον συλλελόγισται ἢ οὔ, 35 καὶ πότερον παρὰ ψεῦδος ἢ διαίρεσίν ἐστιν ἡ λύσις· (8) δεύτερος δὲ τῶν ἄλλων ὁ δῆλος μὲν ὅτι παρὰ διαίρεσιν ἢ ἀναίρεσίν ἐστι, μὴ φανερὸς δ' ὢν διὰ τίνος τῶν ἠρωτημένων ἀναίρεσιν ἢ διαίρεσιν λυτέος ἐστίν, ἀλλὰ πότερον αὕτη παρὰ τὸ συμπέρασμα ἢ παρά τι τῶν 40 ἐρωτημάτων ἐστίν.

9. Ἐνίοτε μὲν οὖν ὁ μὴ συλλογισθεὶς λόγος εὐήθης ἐστίν, ἐὰν ᾖ λίαν ἄδοξα ἢ ψευδῆ τὰ λήμματα· ἐνίοτε δ' οὐκ ἄξιος καταφρονεῖσθαι. Ὅταν μὲν γὰρ ἐλλείπῃ τι τῶν τοιούτων ἐρωτημάτων, περὶ οὗ ὁ λόγος καὶ δι' 45 ὅ, καὶ μὴ προσλαβὼν τοῦτο καὶ μὴ συλλογισάμενος εὐήθης ὁ συλλογισμός· ὅταν δὲ τῶν ἔξωθεν, οὐκ εὐκαταφρόνητος οὐδαμῶς, ἀλλ' ὁ μὲν λόγος ἐπιεικής, ὁ δ' ἐρωτῶν ἠρώτηκεν οὐ καλῶς.

10. Ἔστι τε, ὥσπερ λύειν ὁτὲ μὲν πρὸς τὸν λόγον, ὁτὲ 50 δὲ πρὸς τὸν ἐρωτῶντα καὶ τὴν ἐρώτησιν, ὁτὲ δὲ πρὸς οὐδέτερον τούτων, ὁμοίως καὶ ἐρωτᾶν ἔστι καὶ συλλογίζεσθαι καὶ πρὸς τὴν θέσιν καὶ πρὸς τὸν ἀποκρινόμενον καὶ πρὸς τὸν χρόνον, ὅταν ᾖ πλείονος χρόνου δεομένη ἡ λύσις ἢ τοῦ παρόντος καιροῦ τὸ διαλεχθῆναι πρὸς τὴν λύσιν.

ante pariet? neutra, sed retro ambæ; et, Estne Boreas καθαρός? nequaquam; interfecit enim mendicum et mercatorem; Estne Euarchus? minime; sed Apollonides; eodemque modo fiunt ceteræ ferme pleræque captiones;) alia vero vel maxime peritos videntur latere; cujus rei signum est, quod sæpius pugnant de nominibus; velut, utrum Ens et Unum eadem significatione de omnibus dicantur, an diversa; nam nonnullis quidem videntur Ens et Unum idem significare; alii vero Zenonis et Parmenidis argumentationem ex eo dissolvunt, quod Ens et Unum multifariam dici videntur. Similiter etiam argumentationum, quæ ex accidente et singulis aliis locis ducuntur, aliæ sunt visu faciliores; aliæ difficiliores; et perspicere, in quo genere *captionum sint*, et utrum elenchus, an non elenchus sit, non æque facile est in omnibus.

3. Est autem acuta argumentatio, quæ dubitare maxime facit; hæc enim maxime mordet. (4) Dubitatio vero duplex est : altera quidem in argumentationibus syllogistice concludentibus, utram interrogationem aliquis tollat; altera autem in litigiosis, quomodo quis dicat, quod propositum est. Quare in syllogisticis *disputationibus* acutiores argumentationes magis faciunt, ut quæratur. (5) Est vero syllogistica quidem argumentatio acutissima, si quis ex iis, quæ quammaxime videntur probabilia, id, quod quammaxime est probabile, refutet; nam quum una sit disputatio, transposita contradictione, similes omnes syllogismos habebit; semper enim ex probabilibus æque probabile refellet aut adstruet; ideoque dubitare necesse erit. Maxime acuta igitur est hujusmodi argumentatio, quæ conclusionem interrogatis parem facit. (6) Secunda autem est, quæ ex omnibus *sumptionibus* similibus *constat;* hæc enim similiter faciet, ut dubitetur, quodnam interrogatum tollendum sit; hoc vero est difficile; nam tollendum quidem est; sed quidnam tollendum sit, non apparet. (7) Inter litigiosas autem ea est acutissima, in qua primum non statim apparet, an syllogistice conclusum sit, necne; et utrum per id, quod falsum est, negatum, an per distinctionem solvatur. (8) Secunda vero ex ceteris est, quam constat solvendam esse per distinctionem, vel per negationem; sed non apparet, per cujus interrogati negationem aut distinctionem illa sit solvenda; imo, utrum hæc *negatio vel distinctio* ad conclusionem, an ad aliquod interrogatum sit accommodanda.

9. Interdum igitur non concludens argumentatio fatua est, si sumptiones sunt valde incredibiles aut falsæ; interdum vero non contemnenda. Quum enim deest talis aliqua interrogatio, de qua et per quam disputatio est; syllogismus est fatuus, qui neque hanc sumpsit, neque conclusit. Quum autem *deest interrogatio,* quæ exstrinsecus *assumi potest,* nullo modo *argumentatio* est aspernanda; quin ipsa argumentatio bona est, sed interrogans ille non bene interrogavit.

10. Sicut autem solutio modo ad argumentationem spectat, modo ad interrogantem et interrogationem, quandoque ad neutrum horum, sic licet interrogare atque concludere et adversus thesin, et adversus respondentem, et ratione temporis, nimirum quando plus temporis solutio requirit, quam ut præsentis opportunitatis sit, disserere adversus solutionem.

CAP. XXXIV.

Epilogus.

Ἐκ πόσων μὲν οὖν καὶ ποίων γίνονται τοῖς διαλεγομένοις οἱ παραλογισμοί, καὶ πῶς δείξομέν τε ψευδόμενον καὶ παράδοξα λέγειν ποιήσομεν, ἔτι δ' ἐκ τίνων συμβαίνει ὁ συλλογισμός, καὶ πῶς ἐρωτητέον καὶ τίς ἡ τάξις τῶν ἐρωτημάτων, ἔτι πρὸς τί χρήσιμοι πάντες εἰσὶν οἱ τοιοῦτοι λόγοι, καὶ περὶ ἀποκρίσεως ἁπλῶς τε πάσης καὶ πῶς λυτέον τοὺς λόγους καὶ τοὺς συλλογισμούς, εἰρήσθω περὶ ἁπάντων ἡμῖν ταῦτα. (2) Λοιπὸν δὲ περὶ τῆς ἐξ ἀρχῆς προθέσεως ἀναμνήσασιν εἰπεῖν τι βραχὺ περὶ αὐτῆς καὶ τέλος ἐπιθεῖναι τοῖς εἰρημένοις.

3. Προειλόμεθα μὲν οὖν εὑρεῖν δύναμίν τινα συλλογιστικὴν περὶ τοῦ προβληθέντος ἐκ τῶν ὑπαρχόντων ὡς ἐνδοξοτάτων· τοῦτο γὰρ ἔργον ἐστὶ τῆς διαλεκτικῆς καθ' αὑτὴν καὶ τῆς πειραστικῆς. Ἐπεὶ δὲ προσκατασκευάζεται πρὸς αὐτὴν διὰ τὴν τῆς σοφιστικῆς γειτνίασιν, ὡς οὐ μόνον πεῖραν δύναται λαβεῖν διαλεκτικῶς ἀλλὰ καὶ ὡς εἰδώς, διὰ τοῦτο οὐ μόνον τὸ λεχθὲν ἔργον ὑπεθέμεθα τῆς πραγματείας, τὸ λόγον δύνασθαι λαβεῖν, ἀλλὰ καὶ ὅπως λόγον ὑπέχοντες φυλάξομεν τὴν θέσιν ὡς δι' ἐνδοξοτάτων ὁμοτρόπως. Τὴν δ' αἰτίαν εἰρήκαμεν τούτου, ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦτο Σωκράτης ἠρώτα, ἀλλ' οὐκ ἀπεκρίνετο· ὡμολόγει γὰρ οὐκ εἰδέναι (4) Δεδήλωται δ' ἐν τοῖς πρότερον καὶ πρὸς πόσα καὶ ἐκ πόσων τοῦτο ἔσται, καὶ ὅθεν εὐπορήσομεν τούτων, ἔτι δὲ πῶς ἐρωτητέον ἢ τακτέον τὴν ἐρώτησιν πᾶσαν, καὶ περί τε ἀποκρίσεων καὶ λύσεων τῶν πρὸς τοὺς συλλογισμούς. Δεδήλωται δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων, ὅσα τῆς αὐτῆς μεθόδου τῶν λόγων ἐστίν. Πρὸς δὲ τούτοις περὶ τῶν παραλογισμῶν διεληλύθαμεν, ὥσπερ εἰρήκαμεν ἤδη πρότερον. Ὅτι μὲν οὖν ἔχει τέλος ἱκανῶς ἃ προειλόμεθα, φανερόν· (5) δεῖ δ' ἡμᾶς μὴ λεληθέναι τὸ συμβεβηκὸς περὶ ταύτην τὴν πραγματείαν. Τῶν γὰρ εὑρισκομένων ἁπάντων τὰ μὲν παρ' ἑτέρων ληφθέντα πρότερον πεπονημένα κατὰ μέρος ἐπιδέδωκεν ὑπὸ τῶν παραλαβόντων ὕστερον· τὰ δ' ἐξ ὑπαρχῆς εὑρισκόμενα μικρὰν τὸ πρῶτον ἐπίδοσιν λαμβάνειν εἴωθε, χρησιμωτέραν μέντοι πολλῷ τῆς ὕστερον ἐκ τούτων αὐξήσεως. Μέγιστον γὰρ ἴσως ἀρχὴ παντός, ὥσπερ λέγεται· διὸ καὶ χαλεπώτατον· ὅσῳ γὰρ κράτιστον τῇ δυνάμει, τοσούτῳ μικρότατον ὂν τῷ μεγέθει χαλεπώτατόν ἐστιν ὀφθῆναι. Ταύτης δ' εὑρημένης ῥᾷον τὸ προστιθέναι καὶ συναύξειν τὸ λοιπόν ἐστιν· ὅπερ καὶ περὶ τοὺς ῥητορικοὺς λόγους συμβέβηκε, σχεδὸν δὲ καὶ περὶ τὰς ἄλλας πάσας τέχνας. Οἱ μὲν γὰρ τὰς ἀρχὰς εὑρόντες παντελῶς ἐπὶ μικρόν τι προήγαγον· οἱ δὲ νῦν εὐδοκιμοῦντες παραλαβόντες παρὰ πολλῶν οἷον ἐκ διαδοχῆς κατὰ μέρος προαγαγόντων οὕτως ηὐξήκασι, Τισίας μὲν μετὰ τοὺς πρώτους, Θρασύμαχος δὲ μετὰ Τισίαν, Θεόδωρος δὲ μετὰ τοῦτον, καὶ πολλοὶ πολλὰ συνενηνόχασι μέρη· διόπερ οὐδὲν θαυμαστὸν ἔχειν τι πλῆθος τὴν τέχνην. (6) Ταύτης δὲ τῆς πρα-

Ex quot igitur et qualibus paralogismi fiant disputantibus, et quomodo falsum probemus, et paradoxa dicere cogamus; præterea vero, ex quibus accidat solœcismus, et quomodo sit interrogandum, et quæ sit interrogationum collocatio; porro, ad quid utiles sint omnes hujusmodi disputationes; ac de omni responsione simpliciter, et quomodo sint solvendæ argumentationes et syllogismi, de his omnibus hæc a nobis dicta sunto. (2) Reliquum est ut, eo in memoriam revocato, quod initio propositum fuit, pauca de eo dicamus, et finem dictis imponamus.

3. Instituimus igitur invenire quandam facultatem syllogisticam de re ad disserendum proposita ex iis, quæ sunt quammaxime probabilia: hoc enim officium est dialecticæ per se et artis tentativæ. Quia vero huic adjunctum est ob sophisticæ affinitatem, ut non solum possit aliquis periculum facere dialectice, sed etiam quasi sciens; idcirco non solum, quod dictum est, supposuimus esse hujus tractationis officium, nempe argumentationem sumere posse, verum etiam, ut disputationem sustinentes tueamur thesin simili modo per quammaxime probabilia. Diximus autem hujus rei causam. Nam propterea Socrates quoque interrogabat, sed non respondebat; nam, se nihil scire, profitebatur. (4) Declaratum porro est in prioribus *libris*, et ad quot *problemata*, et ex qualibus, et quot *sumptionibus* hoc erit, et unde horum copia nobis suppetet; præterea vero, quomodo sit interrogandum, vel quomodo sit disponenda omnis interrogatio, nec non de responsionibus et solutionibus, quæ ad syllogismos *afferuntur*. Declarata autem sunt cetera quoque, quæcumque ad eandem disputationum methodum pertinent. Ad hæc de paralogismis egimus, ut paulo ante diximus. Quæ igitur docere instituimus, ea finem satis commode habere, perspicuum est. (5) Non oportet vero nos latere, quod in hac tractatione accidit. Nam eorum omnium, quæ inveniuntur, quædam ab aliis accepta, prius elaborata per partes, postea ab iis, qui exceperunt, adaucta sunt; alia vero ab initio inventa exiguum primo incrementum suscipere consueverunt, recentiorum vero studio in multo majorem utilitatem amplificata sunt. Nam fortasse omnis rei principium est maximum, ut dicitur; quare etiam difficillimum; quum enim, quo potentiore est facultate, eo minore sit magnitudine, difficillimum est visu. Hoc autem reperto, facilius est adjungere et eo augere, quod reliquum est; quod quidem et in rhetoricis disciplinis accidit, et fere in omnibus aliis artibus. Nam qui principia invenerunt, omnino parum admodum sunt progressi; qui autem nunc laude florent, acceperunt ea, quasi per successionem, a multis per partes *artem* promoventibus, et sic *eam* auxerunt: Tisias quidem post primos *auctores*, Thrasymachus vero post Tisiam, Theodorus autem post hunc, ac multi alii multas partes contulerunt. Quare non mirum est, artem illam *rhetoricam* continere multitudinem quandam *præceptorum*.

γματείας οὗ τὸ μὲν ἦν τὸ δ' οὐκ ἦν προεξειργασμένον, ἀλλ' οὐδὲ παντελῶς ὑπῆρχεν. (7) Καὶ γὰρ τῶν περὶ τοὺς ἐριστικοὺς λόγους μισθαρνούντων ὁμοία τις ἦν ἡ παίδευσις τῇ Γοργίου πραγματείᾳ. Λόγους γὰρ οἱ μὲν ῥη-5 τορικοὺς οἱ δὲ ἐρωτητικοὺς ἐδίδοσαν ἐκμανθάνειν, εἰς οὓς πλειστάκις ἐμπίπτειν ᾠήθησαν ἑκάτεροι τοὺς ἀλλήλων λόγους. Διόπερ ταχεῖα μὲν ἄτεχνος δ' ἦν ἡ διδασκαλία τοῖς μανθάνουσι παρ' αὐτῶν· οὐ γὰρ τέχνην ἀλλὰ τὰ ἀπὸ τῆς τέχνης διδόντες παιδεύειν ὑπελάμβανον, ὥσπερ 10 ἂν εἴ τις ἐπιστήμην φάσκων παραδώσειν ἐπὶ τὸ μηδὲν πονεῖν τοὺς πόδας, εἶτα σκυτοτομικὴν μὲν μὴ διδάσκοι, μηδ' ὅθεν δυνήσεται πορίζεσθαι τὰ τοιαῦτα, δοίη δὲ πολλὰ γένη παντοδαπῶν ὑποδημάτων· οὗτος γὰρ βεβοήθηκε μὲν πρὸς τὴν χρείαν, τέχνην δ' οὐ παρέδωκεν. 15 (8) Καὶ περὶ μὲν τῶν ῥητορικῶν ὑπῆρχε πολλὰ καὶ παλαιὰ τὰ λεγόμενα, περὶ δὲ τοῦ συλλογίζεσθαι παντελῶς οὐδὲν εἴχομεν πρότερον ἄλλο λέγειν, ἀλλ' ἢ τριβῇ ζητοῦντες πολὺν χρόνον ἐπονοῦμεν. (9) Εἰ δὲ φαίνεται θεασαμένοις ὑμῖν ὡς ἐκ τοιούτων ἐξ ἀρχῆς ὑπαρχόντων 20 ἔχειν ἡ μέθοδος ἱκανῶς παρὰ τὰς ἄλλας πραγματείας τὰς ἐκ παραδόσεως ηὐξημένας, λοιπὸν ἂν εἴη πάντων ὑμῶν ἢ τῶν ἠκροαμένων ἔργον τοῖς μὲν παραλελειμμένοις τῆς μεθόδου συγγνώμην τοῖς δ' εὑρημένοις πολλὴν ἔχειν χάριν.

(6) Hujus autem tractationis non aliud erat, aliud non erat excultum; sed nihil prorsus exstabat. (7) Nam eorum, qui in litigiosis disputationibus quæstum faciebant, institutio quædam erat similis Gorgiæ tractationi. Alii enim orationes rhetoricas, alii vero ad interrogandum comparatas tradebant ediscendas, in quas utrique putabant mutuos sermones plerumque incidere. Idcirco celeriter quidem, sed citra artem discipulos suos docebant; non enim artem, sed quæ ab arte *efficiuntur,* tradendo, putabant *se recte* instituere; perinde ac si quis professus, se traditurum scientiam cavendi ne pedes doleant, postea non doceat corium incidere, nec unde ejusmodi instrumenta parari possint, sed multa det genera variorum calceorum; hic enim ad usum quidem profuit, artem autem non tradidit. (8) Ac de rhetoricis quidem multa et antiqua dicta exstabant; de syllogismis vero conficiendis nihil aliud habebamus omnino antea, quod diceremus, sed per exercitationem quærendo multum temporis laboravimus. (9) Si igitur vobis *scripta nostra* inspicientibus videtur hæc methodus velut ex talibus ab initio exstantibus perfecta, *comparata* ad alias tractationes, quæ ex traditione sunt auctæ; jam vestræ auditorumve partes erunt, prætermissis in hac methodo veniam dare; inventis autem magnas gratias habere.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΤΕΧΝΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ.

ARISTOTELIS DE ARTE RHETORICA LIBER PRIMUS.

CAP. I.

Ostenditur, Rhetoricam non esse generis alicujus certi et definiti, sed esse Dialecticæ similem. De Rhetoricæ utilitate. Non esse ejus finem, ut persuadeat, sed ut probabilia doceat.

Ἡ ῥητορική ἐστιν ἀντίστροφος τῇ διαλεκτικῇ· ἀμφότεραι γὰρ περὶ τοιούτων τινῶν εἰσὶν ἃ κοινὰ τρόπον τινὰ ἁπάντων ἐστὶ γνωρίζειν καὶ οὐδεμιᾶς ἐπιστήμης ἀφωρισμένης. Διὸ καὶ πάντες τρόπον τινὰ μετέχουσιν ἀμφοῖν· πάντες γὰρ μέχρι τινὸς καὶ ἐξετάζειν καὶ ὑπέχειν λόγον καὶ ἀπολογεῖσθαι καὶ κατηγορεῖν ἐγχειροῦσιν. (2) Τῶν μὲν οὖν πολλῶν οἱ μὲν εἰκῇ ταῦτα δρῶσιν, οἱ δὲ διὰ συνήθειαν ἀπὸ ἕξεως. Ἐπεὶ δ' ἀμφοτέρως ἐνδέχεται, δῆλον ὅτι εἴη ἂν αὐτὰ καὶ ὁδοποιεῖν· δι' ὃ γὰρ ἐπιτυγχάνουσιν οἵ τε διὰ συνήθειαν καὶ οἱ ἀπὸ ταὐτομάτου, τὴν αἰτίαν θεωρεῖν ἐνδέχεται, τὸ δὲ τοιοῦτον ἤδη πάντες ἂν ὁμολογήσαιεν τέχνης ἔργον εἶναι. (3) Νῦν μὲν οὖν οἱ τὰς τέχνας τῶν λόγων συντιθέντες ὀλίγον πεπορίκασιν αὐτῆς μόριον· αἱ γὰρ πίστεις ἔντεχνόν ἐστι μόνον, τὰ δ' ἄλλα προσθῆκαι· οἱ δὲ περὶ μὲν ἐνθυμημάτων οὐδὲν λέγουσιν, ὅπερ ἐστὶ σῶμα τῆς πίστεως, περὶ δὲ τῶν ἔξω τοῦ πράγματος τὰ πλεῖστα πραγματεύονται· (4) διαβολὴ γὰρ καὶ ἔλεος καὶ ὀργὴ καὶ τὰ τοιαῦτα πάθη τῆς ψυχῆς οὐ περὶ τοῦ πράγματός ἐστιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν δικαστήν. Ὥστ' εἰ περὶ πάσας ἦν τὰς κρίσεις καθάπερ ἐν ἐνίαις τε νῦν ἐστὶ τῶν πόλεων καὶ μάλιστα ταῖς εὐνομουμέναις, οὐδὲν ἂν εἶχον ὅ τι λέγωσιν· (5) ἅπαντες γὰρ οἱ μὲν οἴονται δεῖν οὕτω τοὺς νόμους ἀγορεύειν, οἱ δὲ καὶ χρῶνται καὶ κωλύουσιν ἔξω τοῦ πράγματος λέγειν, καθάπερ καὶ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ, ὀρθῶς τοῦτο νομίζοντες· οὐ γὰρ δεῖ τὸν δικαστὴν διαστρέφειν εἰς ὀργὴν προάγοντας ἢ φθόνον ἢ ἔλεον· ὅμοιον γὰρ κἂν εἴ τις, ᾧ μέλλει χρῆσθαι κανόνι, τοῦτον ποιήσειε στρεβλόν. (6) Ἔτι δὲ φανερὸν ὅτι τοῦ μὲν ἀμφισβητοῦντος οὐδέν ἐστιν ἔξω τοῦ δεῖξαι τὸ πρᾶγμα ὅτι ἔστιν ἢ οὐκ ἔστιν ἢ γέγονεν ἢ οὐ γέγονεν· εἰ δὲ μέγα ἢ μικρὸν ἢ δίκαιον ἢ ἄδικον, ὅσα μὴ ὁ νομοθέτης διώρικεν, αὐτὸν δή που τὸν δικαστὴν δεῖ γινώσκειν καὶ οὐ μανθάνειν παρὰ τῶν ἀμφισβητούντων. (7) Μάλιστα μὲν οὖν προσήκει τοὺς ὀρθῶς κειμένους νόμους, ὅσα ἐνδέχεται, πάντα διορίζειν αὐτούς, καὶ ὅτι ἐλάχιστα καταλείπειν ἐπὶ τοῖς κρίνουσι, πρῶτον μὲν ὅτι ἕνα λαβεῖν

Rhetorica respondet Dialecticæ; ambæ enim circa ejusmodi res versantur, quas communiter quodammodo omnes cognoscere possunt, nec ad scientiam quandam definitam pertinent. Quamobrem etiam omnes quodammodo ambarum participes sunt; nam omnes quadamtenus et exquirere et sustinere rationem, et defendere et accusare conantur. (2) Ac ex vulgo quidem alii fortuito hæc faciunt; alii vero per consuetudinem, ex habitu. Quoniam autem utroque modo contingit, manifestum est, licere eorundem etiam aperire certam viam et rationem. Cur enim finem consequantur tum qui *hæc faciunt* consuetudine, tum qui casu, causam intueri contingit; tale quid vero omnes jam concesserint esse artis munus. (3) Ac nunc quidem qui Artes dicendi componunt, exiguam rhetoricæ particulam confecerunt; probationes enim solæ ad artem pertinent; reliqua vero sunt additamenta. At illi de enthymematibus quidem nihil præcipiunt, quibus nervus probandi inest; de iis vero, quæ sunt extra rem, plurima tradunt. (4) Nam criminatio, et misericordia, et ira, et ejusmodi perturbationes animi, non rem attinent, sed judicem. Quare, si in omnibus judiciis eveniret, quemadmodum etiamnum in nonnullis evenit civitatibus, et maxime in iis, quæ legibus bene temperatæ sunt, nihil haberent quod dicerent. (5) Omnes enim partim arbitrantur, cavere sic leges oportere; partim vero etiam id observant, et prohibent extra rem dicere, sicut etiam in Areopago; recte ita statuentes. Nam non decet judicem pervertere, ad iram excitando, vel invidiam, vel misericordiam : hoc enim simile est, ac si quis, qua usurus est regula, eandem reddat distortam. (6) Præterea vero patet, controversantem nihil aliud agere oportere, nisi ut demonstret, rem esse vel non esse, vel factam vel non factam esse; utrum autem magna an parva, justa an injusta sit, quæcumque legislator non distinxit, ipsum sane judicem oportet cognoscere, neque hoc discere a controversantibus. (7) Maxime igitur convenit, recte latas leges, quæcumque possunt, ea omnia distinguere, et quam paucissima judicantibus relinquere; primum quidem, quia facilius est

καὶ ὀλίγους ῥᾷον ἢ πολλοὺς εὖ φρονοῦντας καὶ δυναμένους νομοθετεῖν καὶ δικάζειν· ἔπειθ' αἱ μὲν νομοθεσίαι ἐκ πολλοῦ χρόνου σκεψαμένων γίνονται, αἱ δὲ κρίσεις ἐξ ὑπογυίου, ὥστε χαλεπὸν ἀποδιδόναι τὸ δίκαιον καὶ τὸ 5 συμφέρον καλῶς τοὺς κρίνοντας. Τὸ δὲ πάντων μέγιστον, ὅτι ἡ μὲν τοῦ νομοθέτου κρίσις οὐ κατὰ μέρος [οὔτε περὶ τῶν παρόντων], ἀλλὰ περὶ μελλόντων τε καὶ καθόλου ἐστίν, ὁ δ' ἐκκλησιαστὴς καὶ δικαστὴς ἤδη περὶ παρόντων καὶ ἀφωρισμένων κρίνουσιν· πρὸς οὓς καὶ τὸ φιλεῖν 10 ἤδη καὶ τὸ μισεῖν καὶ τὸ ἴδιον συμφέρον συνήρτηται πολλάκις, ὥστε μηκέτι δύνασθαι θεωρεῖν ἱκανῶς τὸ ἀληθές, ἀλλ' ἐπισκοτεῖν τῇ κρίσει τὸ ἴδιον ἡδὺ ἢ λυπηρόν. (8) Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων, ὥσπερ λέγομεν, δεῖ ὡς ἐλαχίστων ποιεῖν κύριον τὸν κριτήν· περὶ δὲ τοῦ γεγο- 15 νέναι ἢ μὴ γεγονέναι, ἢ ἔσεσθαι ἢ μὴ ἔσεσθαι, ἢ εἶναι ἢ μὴ εἶναι, ἀνάγκη ἐπὶ τοῖς κριταῖς καταλείπειν· οὐ γὰρ δυνατὸν ταῦτα τὸν νομοθέτην προϊδεῖν. (9) Εἰ δὴ ταῦθ' οὕτως ἔχει, φανερὸν ὅτι τὰ ἔξω τοῦ πράγματος τεχνολογοῦσιν ὅσοι τἆλλα διορίζουσιν, οἷον τί δεῖ τὸ 20 προοίμιον ἢ τὴν διήγησιν ἔχειν, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον μορίων· οὐδὲν γὰρ ἐν αὐτοῖς ἄλλο πραγματεύονται πλὴν ὅπως τὸν κριτὴν ποιόν τινα ποιήσωσιν. Περὶ δὲ τῶν ἐντέχνων πίστεων οὐδὲν δεικνύουσιν· τοῦτο δ' ἐστίν, ὅθεν ἄν τις γένοιτο ἐνθυμηματικός. (10) Διὰ γὰρ τοῦτο 25 τῆς αὐτῆς οὔσης μεθόδου περὶ τὰ δημηγορικὰ καὶ δικανικά, καὶ καλλίονος καὶ πολιτικωτέρας τῆς δημηγορικῆς πραγματείας οὔσης ἢ τῆς περὶ τὰ συναλλάγματα, περὶ μὲν ἐκείνης οὐδὲν λέγουσι, περὶ δὲ τοῦ δικάζεσθαι πάντες πειρῶνται τεχνολογεῖν, ὅτι ἧττόν ἐστι πρὸ ἔργου 30 τὰ ἔξω τοῦ πράγματος λέγειν ἐν τοῖς δημηγορικοῖς καὶ ἧττόν ἐστι κακοῦργον ἡ δημηγορία δικολογίας, ἀλλὰ κοινότερον. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ ὁ κριτὴς περὶ οἰκείων κρίνει, ὥστ' οὐδὲν ἄλλο δεῖ πλὴν ἀποδεῖξαι ὅτι οὕτως ἔχει ὡς φησὶν ὁ συμβουλεύων· ἐν δὲ τοῖς δικανικοῖς οὐχ 35 ἱκανὸν τοῦτο, ἀλλὰ πρὸ ἔργου ἐστὶν ἀναλαβεῖν τὸν ἀκροατήν· περὶ ἀλλοτρίων γὰρ ἡ κρίσις, ὥστε πρὸς τὸ αὑτῶν σκοπούμενοι καὶ πρὸς χάριν ἀκροώμενοι διδόασι τοῖς ἀμφισβητοῦσιν, ἀλλ' οὐ κρίνουσιν. Διὸ καὶ πολλαχοῦ, ὥσπερ καὶ πρότερον εἶπον, ὁ νόμος κω- 40 λύει λέγειν ἔξω τοῦ πράγματος· ἐκεῖ δ' αὐτοὶ οἱ κριταὶ τοῦτο τηροῦσιν ἱκανῶς. (11) Ἐπεὶ δὲ φανερόν ἐστιν ὅτι ἡ μὲν ἔντεχνος μέθοδος περὶ τὰς πίστεις ἐστίν, ἡ δὲ πίστις ἀπόδειξίς τις (τότε γὰρ πιστεύομεν μάλιστα ὅταν ἀποδεδεῖχθαι ὑπολάβωμεν), ἔστι δ' ἀπόδειξις ῥητορικὴ 45 ἐνθύμημα, καὶ ἔστι τοῦτο ὡς εἰπεῖν ἁπλῶς κυριώτατον τῶν πίστεων, τὸ δ' ἐνθύμημα συλλογισμός τις, περὶ δὲ συλλογισμοῦ ὁμοίως ἅπαντος τῆς διαλεκτικῆς ἐστιν ἰδεῖν, ἢ αὐτῆς ὅλης ἢ μέρους τινός, δῆλον [δ'] ὅτι ὁ μάλιστα τοῦτο δυνάμενος θεωρεῖν, ἐκ τίνων καὶ πῶς 50 γίνεται συλλογισμός, οὗτος καὶ ἐνθυμηματικὸς ἂν εἴη μάλιστα, προσλαβὼν περὶ ποῖά τ' ἐστὶ τὰ ἐνθυμήματα καὶ τίνας ἔχει διαφορὰς πρὸς τοὺς λογικοὺς συλλογισμούς· τό τε γὰρ ἀληθὲς καὶ τὸ ὅμοιον τῷ ἀληθεῖ τῆς αὐτῆς ἐστὶ δυνάμεως ἰδεῖν, ἅμα δὲ καὶ οἱ ἄνθρωποι

invenire unum et paucos, quam multos bene existimantes, et qui possint leges ferre et jura constituere; deinde legumlationes ex diuturnis considerationibus fiunt, judicia vero derepente; quare difficile est judicantes rectam edere justi et utilis rationem. Quod autem omnium maximum est, legislatoris judicium non spectat ad singularia, [nec ad præsentia,] sed ad futura et universalia; at concionator et judex de præsentibus et definitis judicant, quibuscum jam et amor, et odium, et propria utilitas sæpenumero conjuncta sunt; ut non amplius satis perspicere verum possint, sed obscuret judicium propria jucunditas vel molestia. (8) Ac de ceteris quidem, quemadmodum dicebamus, oportet quam paucissimis disceptatorem facere judicem; verum de re facta aut non facta, futura aut non futura, quæ est aut non est, necesse est judicibus arbitrium relinquere; non enim potest fieri, ut legislator hæc provideat. (9) Quodsi autem hæc ita se habent, apparet ea quæ sunt extra rem, illos præcipere, quicumque alia describunt, velut quomodo esse oporteat proœmium aut narrationem, et ceterarum unamquamque particularum. Nam nihil aliud in his tradunt, nisi quomodo judicem cujusdammodi efficiant. At de artificiosis probationibus nihil demonstrant; id quod tamen est, unde aliquis enthymematicus fieri possit. (10) Hac enim de causa, quum eadem sit ratio deliberativarum et judicialium orationum, sitque pulchrior et civilior deliberationis tractatio, quam methodi orationis ad causas privatas spectantis, de illa quidem nihil dicunt, at de litigando omnes conantur præcepta tradere; quia minus prodest ea, quæ sunt extra rem, dicere in orationibus deliberativis, ac minus malitiosa est concio, quam in jure disceptatio, quum res sit magis communis Hic enim disceptator (*populus*) de propriis rebus judicat, ut nihil aliud opus sit, quam ut demonstret, rem ita se habere, ut ait consulens; in judicialibus autem orationibus hoc non sufficit, sed e re est captare auditorem; nam de alienis judicium fit; ut, dum se ipsos spectant et ad gratiam audiunt, dent se controversantibus, nec judicent. Quapropter multis in locis, ut etiam dicebamus, lex prohibet extra rem dicere; illic autem judices ipsi hoc satis observant. (11) Quoniam vero apparet, artificiosam methodum circa probationes versari; probatio autem demonstratio quædam est; (tum enim fidem habemus maxime, quum demonstratum esse arbitremur;) est porro demonstratio rhetorica, enthymema; et est hoc, ut simpliciter dicam, potentissimum ad fidem faciendam; enthymema autem est syllogismus quidam; et quæ ad syllogismum pertinent æque omnem Dialecticæ est videre, vel ipsius universæ, vel partis alicujus: patet, eum, qui maxime hoc potest intueri, ex quibus et quomodo fiat syllogismus, etiam enthymematicum esse maxime, quum assumpserit, et in cujusmodi rebus versentur enthymemata, et quas habeant differentias ad logicos syllogismos. Nam verum, et simile vero, ejusdem est facultatis videre; simul autem et homines ad verum na-

πρὸς τὸ ἀληθὲς πεφύκασιν ἱκανῶς καὶ τὰ πλείω τυγχάνουσι τῆς ἀληθείας· διὸ πρὸς τὰ ἔνδοξα στοχαστικῶς ἔχειν τοῦ ὁμοίως ἔχοντος καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειάν ἐστιν. Ὅτι μὲν οὖν τὰ ἔξω τοῦ πράγματος οἱ ἄλλοι τεχνολογοῦσι, καὶ διότι μᾶλλον ἀπονενεύκασι πρὸς τὸ δικολογεῖν, φανερόν· (12) χρήσιμος δ' ἐστὶν ἡ ῥητορικὴ διά τε τὸ φύσει εἶναι κρείττω τἀληθῆ καὶ τὰ δίκαια τῶν ἐναντίων, ὥστε ἐὰν μὴ κατὰ τὸ προσῆκον αἱ κρίσεις γίγνωνται, ἀνάγκη δι' αὐτῶν ἡττᾶσθαι· τοῦτο δ' ἐστὶν ἄξιον ἐπιτιμήσεως. Ἔτι δὲ πρὸς ἐνίους οὐδ' εἰ τὴν ἀκριβεστάτην ἔχοιμεν ἐπιστήμην, ῥᾴδιον ἀπ' ἐκείνης πεῖσαι λέγοντας· διδασκαλίας γάρ ἐστιν ὁ κατὰ τὴν ἐπιστήμην λόγος, τοῦτο δὲ ἀδύνατον, ἀλλ' ἀνάγκη διὰ τῶν κοινῶν ποιεῖσθαι τὰς πίστεις καὶ τοὺς λόγους, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς Τοπικοῖς ἐλέγομεν περὶ τῆς πρὸς τοὺς πολλοὺς ἐντεύξεως. Ἔτι δὲ τἀναντία δεῖ δύνασθαι πείθειν, καθάπερ καὶ ἐν τοῖς συλλογισμοῖς, οὐχ ὅπως ἀμφότερα πράττωμεν (οὐ γὰρ δεῖ τὰ φαῦλα πείθειν), ἀλλ' ἵνα μήτε λανθάνῃ πῶς ἔχει, καὶ ὅπως ἄλλου χρωμένου τοῖς λόγοις μὴ δικαίως αὐτοὶ λύειν ἔχωμεν. Τῶν μὲν οὖν ἄλλων τεχνῶν οὐδεμία τἀναντία συλλογίζεται, ἡ δὲ διαλεκτικὴ καὶ ἡ ῥητορικὴ μόναι τοῦτο ποιοῦσιν· ὁμοίως γάρ εἰσιν ἀμφότεραι τῶν ἐναντίων. Τὰ μέντοι ὑποκείμενα πράγματα οὐχ ὁμοίως ἔχει, ἀλλ' ἀεὶ τἀληθῆ καὶ τὰ βελτίω τῇ φύσει εὐσυλλογιστότερα καὶ πιθανώτερα ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν. Πρὸς δὲ τούτοις ἄτοπον, εἰ τῷ σώματι μὲν αἰσχρὸν μὴ δύνασθαι βοηθεῖν ἑαυτῷ, λόγῳ δ' οὐκ αἰσχρόν· ὃ μᾶλλον ἴδιόν ἐστιν ἀνθρώπου τῆς τοῦ σώματος χρείας. (13) Εἰ δ' ὅτι μεγάλα βλάψειεν ἂν ὁ χρώμενος ἀδίκως τῇ τοιαύτῃ δυνάμει τῶν λόγων, τοῦτό γε κοινόν ἐστι κατὰ πάντων τῶν ἀγαθῶν πλὴν ἀρετῆς, καὶ μάλιστα κατὰ τῶν χρησιμωτάτων, οἷον ἰσχύος, ὑγιείας, πλούτου, στρατηγίας· τούτοις γὰρ ἄν τις ὠφελήσειε τὰ μέγιστα χρώμενος δικαίως καὶ βλάψειεν ἀδίκως. (14) Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν οὔτε ἑνός τινος γένους ἀφωρισμένου ἡ ῥητορική, ἀλλὰ καθάπερ ἡ διαλεκτική, καὶ ὅτι χρήσιμος, φανερόν, καὶ ὅτι οὐ τὸ πεῖσαι ἔργον αὐτῆς, ἀλλὰ τὸ ἰδεῖν τὰ ὑπάρχοντα πιθανὰ περὶ ἕκαστον, καθάπερ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις τέχναις πάσαις· οὐδὲ γὰρ ἰατρικῆς τὸ ὑγιᾶ ποιῆσαι, ἀλλὰ μέχρι οὗ ἐνδέχεται, μέχρι τούτου προαγαγεῖν· ἔστι γὰρ καὶ τοὺς ἀδυνάτους μεταλαβεῖν ὑγιείας ὅμως θεραπεῦσαι καλῶς. Πρὸς δὲ τούτοις ὅτι τῆς αὐτῆς τό τε πιθανὸν καὶ τὸ φαινόμενον ἰδεῖν πιθανόν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῆς διαλεκτικῆς συλλογισμόν τε καὶ φαινόμενον συλλογισμόν. Ὁ γὰρ σοφιστικὸς οὐκ ἐν τῇ δυνάμει ἀλλ' ἐν τῇ προαιρέσει· πλὴν ἐνταῦθα μὲν ἔσται ὁ μὲν κατὰ τὴν ἐπιστήμην ὁ δὲ κατὰ τὴν προαίρεσιν ῥήτωρ, ἐκεῖ δὲ σοφιστὴς μὲν κατὰ τὴν προαίρεσιν, διαλεκτικὸς δὲ οὐ κατὰ τὴν προαίρεσιν ἀλλὰ κατὰ τὴν δύναμιν. (15) Περὶ δὲ αὐτῆς ἤδη τῆς μεθόδου πειρώμεθα λέγειν, πῶς τε καὶ ἐκ τίνων δυνησόμεθα τυγχάνειν τῶν προκειμένων. Πάλιν οὖν οἷον ἐξ ὑπαρχῆς ὁρισάμενοι αὐτὴν τίς ἐστι, λέγωμεν τὰ λοιπά.

tura conformati sunt satis, et plerumque consequuntur veritatem. Quamobrem ad probabilia conjicienda comparatum esse ejus est, qui similiter etiam se habeat ad veritatem. Igitur ceteros quidem ea, quæ sunt extra rem, præcipere, et qua de causa magis deflexerint ad juris disputationem, patet. (12) Utilis vero est Rhetorica, propterea quod natura sunt meliora vera et justa contrariis; quare, nisi prout convenit judicia fiant, necesse est ut nobis per ipsa detrahatur; atque hoc reprehensione dignum est. Præterea apud nonnullos, nec si exquisitissimam haberemus scientiam, facile est per illam dicendo persuadere; institutionis enim est oratio a scientia proficiscens; id autem fieri nequit; sed necesse est, ex communibus duci probationes et argumenta; quemadmodum etiam in Topicis dicebamus de collocutione cum imperita hominum multitudine. Deinde vero oportet posse contraria persuadere, quemadmodum etiam in syllogismis, non ut utraque faciamus; (non enim oportet mala persuadere;) sed ut ne lateat nos, quomodo ea se habent, et, alio utente ipsis rationibus minus juste, eas solvere possimus. Ac ex reliquis quidem artibus nulla syllogismo contraria concludit; Dialectica vero et Rhetorica solæ id faciunt; æque enim sunt ambæ contrariorum. At quæ subjectæ sunt res non æque se habent, sed semper veræ et meliores natura aptiores ad syllogismum et magis idoneæ ad persuasionem sunt, ut simpliciter dicam. Præterea vero absurdum est, si corpore quidem turpe sit non posse sibi ipsi opitulari, oratione vero turpe non sit; quæ magis propria est hominis, quam corporis usus. (13) Si vero *objiciatur*, quod valde nociturus sit injuste hujusmodi facultate rationum utens, id æque valet adversus omnia bona, præter virtutem, et maxime adversus utilissima, ut robur, valetudinem, divitias, peritiam militarem. His enim aliquis profuerit maxime, si utatur juste, et nocuerit, si injuste. (14) Non esse igitur Rhetoricam unius alicujus generis definiti, sed talem, qualis est Dialectica, et esse eam utilem, patet; neque esse persuadere munus ipsius, sed videre quæ sint apta ad persuadendum in quaque re, quemadmodum etiam in aliis artibus omnibus; neque enim artis medicæ est sanum facere, sed quousque fieri potest, eousque perducere; licet enim illos quoque, qui sanitatem recuperare non possunt, tamen bene curare. Præterea vero, ejusdem esse, probabile, et quod videtur probabile perspicere, ut etiam in Dialectica tum syllogismum, tum, qui videtur, syllogismum. Nam sophisticus non est ex facultate, sed ex consilio; præterquam quod hic erit orator partim secundum scientiam, partim ex consilio; illic vero sophista quidem ex consilio; dialecticus autem non ex consilio, sed ex facultate. (15) Jam vero de ipsa methodo conemur dicere, et quomodo, et ex quibus poterimus consequi ea, quæ proposita sunt. Rursus igitur, tanquam de integro ordientes, postquam definierimus ipsam, quid sit, reliqua dicamus.

CAP. II.

Quid Rhetorica, et quid sit imago, et quid signum, et quonam hæc differant; et quid sit exemplum.

Ἔστω δὴ ῥητορικὴ δύναμις περὶ ἕκαστον τοῦ θεωρῆσαι τὸ ἐνδεχόμενον πιθανόν. Τοῦτο γὰρ οὐδεμιᾶς ἑτέρας ἐστὶ τέχνης ἔργον· τῶν γὰρ ἄλλων ἑκάστη περὶ τὸ αὑτῇ ὑποκείμενόν ἐστι διδασκαλικὴ καὶ πειστική, οἷον 5 ἰατρικὴ περὶ ὑγιεινὸν καὶ νοσερόν, καὶ γεωμετρία περὶ τὰ συμβεβηκότα πάθη τοῖς μεγέθεσι, καὶ ἀριθμητικὴ περὶ ἀριθμόν, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ λοιπαὶ τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν· ἡ δὲ ῥητορικὴ περὶ τοῦ δοθέντος ὡς εἰπεῖν δοκεῖ δύνασθαι θεωρεῖν τὸ πιθανόν. Διὸ καί φαμεν αὐ-10 τὴν οὐ περί τι γένος ἴδιον ἀφωρισμένον ἔχειν τὸ τεχνικόν. (2) Τῶν δὲ πίστεων αἱ μὲν ἄτεχνοί εἰσιν, αἱ δ' ἔντεχνοι. Ἄτεχνα δὲ λέγω ὅσα μὴ δι' ἡμῶν πεπόρισται ἀλλὰ προϋπῆρχεν, οἷον μάρτυρες, βάσανοι, συγγραφαὶ καὶ ὅσα τοιαῦτα· ἔντεχνα δὲ ὅσα διὰ τῆς μεθόδου 15 καὶ δι' ἡμῶν κατασκευασθῆναι δυνατόν. Ὥστε δεῖ τούτων τοῖς μὲν χρήσασθαι, τὰ δὲ εὑρεῖν. (3) Τῶν δὲ διὰ τοῦ λόγου ποριζομένων πίστεων τρία εἴδη ἐστίν· αἱ μὲν γάρ εἰσιν ἐν τῷ ἤθει τοῦ λέγοντος, αἱ δὲ ἐν τῷ τὸν ἀκροατὴν διαθεῖναί πως, αἱ δὲ ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ, διὰ 20 τοῦ δεικνύναι ἢ φαίνεσθαι δεικνύναι. (4) Διὰ μὲν οὖν τοῦ ἤθους, ὅταν οὕτω λεχθῇ ὁ λόγος ὥστε ἀξιόπιστον ποιῆσαι τὸν λέγοντα· τοῖς γὰρ ἐπιεικέσι πιστεύομεν μᾶλλον καὶ θᾶττον, περὶ πάντων μὲν ἁπλῶς, ἐν οἷς δὲ τὸ ἀκριβὲς μή ἐστιν ἀλλὰ τὸ ἀμφιδοξεῖν, καὶ παντελῶς. 25 Δεῖ δὲ καὶ τοῦτο συμβαίνειν διὰ τὸν λόγον, ἀλλὰ μὴ διὰ τὸ προδεδοξάσθαι ποιόν τινα εἶναι τὸν λέγοντα· οὐ γὰρ ὥσπερ ἔνιοι τῶν τεχνολογούντων τιθέασιν ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τὴν ἐπιείκειαν τοῦ λέγοντος ὡς οὐδὲν συμβαλλομένην πρὸς τὸ πιθανόν, ἀλλὰ σχεδὸν ὡς εἰπεῖν κυριωτά-30 την ἔχει πίστιν τὸ ἦθος. (5) Διὰ δὲ τῶν ἀκροατῶν, ὅταν εἰς πάθος ὑπὸ τοῦ λόγου προαχθῶσιν· οὐ γὰρ ὁμοίως ἀποδίδομεν τὰς κρίσεις λυπούμενοι καὶ χαίροντες ἢ φιλοῦντες καὶ μισοῦντες· πρὸς ὃ καὶ μόνον πειρᾶσθαί φαμεν πραγματεύεσθαι τοὺς νῦν τεχνολογοῦντας. Περὶ 35 μὲν οὖν τούτων δηλωθήσεται καθ' ἕκαστον, ὅταν περὶ τῶν παθῶν λέγωμεν· (6) διὰ δὲ τῶν λόγων πιστεύουσιν, ὅταν ἀληθὲς ἢ φαινόμενον δείξωμεν ἐκ τῶν περὶ ἕκαστα πιθανῶν. (7) Ἐπεὶ δ' αἱ πίστεις διὰ τούτων εἰσί, φανερὸν ὅτι ταῦτα τὰ τρία ἐστὶ λαβεῖν τοῦ συλ-40 λογίσασθαι δυναμένου καὶ τοῦ θεωρῆσαι περὶ τὰ ἤθη καὶ τὰς ἀρετὰς καὶ τρίτον τοῦ περὶ τὰ πάθη, τί τε ἕκαστόν ἐστι τῶν παθῶν καὶ ποῖόν τι, καὶ ἐκ τίνων ἐγγίνεται καὶ πῶς. Ὥστε συμβαίνει τὴν ῥητορικὴν οἷον παραφυές τι τῆς διαλεκτικῆς εἶναι καὶ τῆς περὶ τὰ ἤθη πρα-45 γματείας, ἣν δίκαιόν ἐστι προσαγορεύειν πολιτικήν. Διὸ καὶ ὑποδύεται ὑπὸ τὸ σχῆμα τὸ τῆς πολιτικῆς ἡ ῥητορικὴ καὶ οἱ ἀντιποιούμενοι ταύτης τὰ μὲν δι' ἀπαιδευσίαν τὰ δὲ δι' ἀλαζονείαν τὰ δὲ καὶ δι' ἄλλας αἰτίας ἀνθρωπικάς· ἔστι γὰρ μόριόν τι τῆς διαλεκτικῆς καὶ 50 ὁμοίωμα, καθάπερ καὶ ἀρχόμενοι εἴπομεν· περὶ οὐδενὸς γὰρ ὡρισμένου οὐδετέρα αὐτῶν ἐστιν ἐπιστήμη, πῶς

Sit igitur Rhetorica facultas in quaque re videndi, quod contingit esse idoneum ad faciendam fidem. Hoc enim nullius alterius artis est munus; nam ex ceteris unaquæque exercet in re sibi subjecta vim docendi et persuadendi; quemadmodum ars medica in sanabili et morboso; et geometria in affectionibus quæ accidunt magnitudinibus, et arithmetica in numero; similiter vero etiam reliquæ artes et scientiæ. At Rhetorica in re sibi data, ut ita dicam, videtur posse intueri idoneum ad faciendam fidem; quamobrem etiam contendimus, ipsam non circa aliquod genus proprium definitum vim artificii exercere. (2) Probationum autem aliæ non artificiosæ sunt, aliæ vero artificiosæ. Non artificiosa voco, quæcumque non a nobis comparata sunt, sed ante erant; ut testes, quæstiones, syngraphæ, et quæcumque sunt ejusmodi; artificiosa vero, quæcumque ut methodo et opera nostra comparentur fieri potest; quare oportet illis quidem uti, hæc vero invenire. (3) Probationum ratione comparatarum très species sunt : aliæ enim consistunt in moribus dicentis; aliæ in eo, ut audiens aliquo modo afficiatur; aliæ denique in ipsa ratione, quod demonstret, aut demonstrare videatur. (4) Ac quoad mores quidem, quando sic dicta fuerit oratio, ut fide dignum reddat dicentem : probis enim magis et celerius credimus, de omnibus quidem simpliciter; de iis vero, in quibus nulla est evidentia, verum de quibus opinio dubia est, etiam præcipue. Oportet autem hoc quoque evenire per ratiocinationem, sed non quia opinione anticipatum sit, cujusdammodi esse dicentem. Non enim *verum est,* quod nonnulli artis dicendi magistri præcipiunt in arte, quasi probitas dicentis nihil conferat ad faciendam fidem; sed propemodum, ut ita dicam, potentissimam continent fidem mores. (5) Quoad auditores autem, quando oratione ad affectum perducti fuerint; non enim similiter judicia ferimus, dum mœremus et gaudemus, aut amamus et odio habemus; qua de re etiam sola conari dicimus præcepta tradere hodiernos artis dicendi magistros. Atque hæc quidem declarabuntur sigillatim, quum de affectibus dicemus. (6) Rationibus vero fides habetur, quando verum, aut id quod verum videtur, demonstraverimus ex iis, quæ in quaque re ad fidem faciendam idonea sunt. (7) Quoniam vero probationes ex his fiunt, manifestum est, tria hæc consequi ejus esse, qui concludere syllogismo, et qui speculari de moribus et virtutibus possit, et tertio loco, qui de affectibus, nempe quid unusquisque affectuum sit, et qualis, et ex quibus excitetur, et quomodo. Quo fit ut Rhetorica tanquam agnatum quiddam sit Dialecticæ, et doctrinæ morum, quam justum est appellare Politicen. Quare etiam formam Politicæ subit Rhetorica, ut et ii, qui hanc sibi vindicant partim propter inscitiam, partim propter arrogantiam, partim etiam propter alias causas humanas. Et enim particula quædam et assimilatio Dialecticæ, quemadmodum etiam in exordio dicebamus; nam neutra harum est scientia alicujus definiti, quomodo se habeat, sed utra-

ἔχει, ἀλλὰ δυνάμεις τινὲς τοῦ πορίσαι λόγους. Περὶ μὲν οὖν τῆς δυνάμεως αὐτῶν, καὶ πῶς ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας, εἴρηται σχεδὸν ἱκανῶς. (8) Τῶν δὲ διὰ τοῦ δεικνύναι ἢ φαίνεσθαι δεικνύναι, καθάπερ καὶ ἐν τοῖς διαλεκτικοῖς τὸ μὲν ἐπαγωγή ἐστι τὸ δὲ συλλογισμὸς τὸ δὲ φαινόμενος συλλογισμός, καὶ ἐνταῦθα ὁμοίως ἔχει· ἔστι γὰρ τὸ μὲν παράδειγμα ἐπαγωγή, τὸ δ' ἐνθύμημα συλλογισμός. Καλῶ δ' ἐνθύμημα μὲν ῥητορικὸν συλλογισμόν, παράδειγμα δὲ ἐπαγωγὴν ῥητορικήν. Πάντες δὲ τὰς πίστεις ποιοῦνται διὰ τοῦ δεικνύναι ἢ παραδείγματα λέγοντες ἢ ἐνθυμήματα, καὶ παρὰ ταῦτα οὐδέν πως· ὥστ' εἴπερ καὶ ὅλως ἀνάγκη συλλογιζόμενον ἢ ἐπάγοντα δεικνύναι ὁτιοῦν ἢ ὁντινοῦν (δῆλον δ' ἡμῖν τοῦτο ἐκ τῶν Ἀναλυτικῶν), ἀναγκαῖον ἑκάτερον αὐτῶν ἑκατέρῳ τούτων τὸ αὐτὸ εἶναι. (9) Τίς δ' ἐστὶ διαφορὰ παραδείγματος καὶ ἐνθυμήματος, φανερὸν ἐκ τῶν Τοπικῶν· ἐκεῖ γὰρ περὶ συλλογισμοῦ καὶ ἐπαγωγῆς εἴρηται πρότερον, ὅτι τὸ μὲν τὸ ἐπὶ πολλῶν καὶ ὁμοίων δείκνυσθαι ὅτι οὕτως ἔχει, ἐκεῖ μὲν ἐπαγωγή ἐστιν, ἐνταῦθα δὲ παράδειγμα, τὸ δὲ τινῶν ὄντων ἕτερόν τι διὰ ταῦτα συμβαίνειν παρὰ ταῦτα τῷ ταῦτα εἶναι, ἢ καθόλου ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἐκεῖ μὲν συλλογισμὸς ἐνταῦθα δὲ ἐνθύμημα καλεῖται. (10) Φανερὸν δ' ὅτι καὶ ἑκάτερον ἔχει ἀγαθὸν τὸ εἶδος τῆς ῥητορικῆς· καθάπερ γὰρ καὶ ἐν τοῖς Μεθοδικοῖς εἴρηται, καὶ ἐν τούτοις ὁμοίως ἔχει· εἰσὶ γὰρ αἱ μὲν παραδειγματώδεις ῥητορεῖαι, αἱ δὲ ἐνθυμηματικαί, καὶ ῥήτορες ὁμοίως οἱ μὲν παραδειγματώδεις, οἱ δὲ ἐνθυμηματικοί. Πιθανοὶ μὲν οὖν οὐχ ἧττον οἱ λόγοι οἱ διὰ τῶν παραδειγμάτων, θορυβοῦνται δὲ μᾶλλον οἱ ἐνθυμηματικοί. (11) Τὴν δ' αἰτίαν αὐτῶν, καὶ πῶς ἑκατέρῳ χρηστέον, ἐροῦμεν ὕστερον· νῦν δὲ περὶ αὐτῶν τούτων μᾶλλον διορίσωμεν καθαρῶς. Ἐπεὶ γὰρ τὸ πιθανὸν τινὶ πιθανόν ἐστι, καὶ τὸ μὲν εὐθὺς ὑπάρχει δι' αὑτὸ πιθανὸν καὶ πιστόν, τὸ δὲ τῷ δείκνυσθαι δοκεῖν διὰ τοιούτων, οὐδεμία δὲ τέχνη σκοπεῖ τὸ καθ' ἕκαστον, οἷον ἡ ἰατρικὴ τί Σωκράτει τὸ ὑγιεινόν ἐστιν ἢ Καλλίᾳ, ἀλλὰ τί τῷ τοιῷδε ἢ τοῖς τοιοῖσδε (τοῦτο μὲν γὰρ ἔντεχνον, τὸ δὲ καθ' ἕκαστον ἄπειρον καὶ οὐκ ἐπιστητόν), οὐδὲ ἡ ῥητορικὴ τὸ καθ' ἕκαστον ἔνδοξον θεωρήσει, οἷον Σωκράτει ἢ Ἱππίᾳ, ἀλλὰ τὸ τοιοῖσδε, καθάπερ καὶ ἡ διαλεκτική. Καὶ γὰρ ἐκείνη συλλογίζεται οὐκ ἐξ ὧν ἔτυχεν (φαίνεται γὰρ ἄττα καὶ τοῖς παραληροῦσιν), ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἐκ τῶν λόγου δεομένων, ἡ δὲ ῥητορικὴ ἐκ τῶν ἤδη βουλεύεσθαι εἰωθότων. (12) Ἔστι δὲ τὸ ἔργον αὐτῆς περί τε τοιούτων περὶ ὧν βουλευόμεθα καὶ τέχνας μὴ ἔχομεν, καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις ἀκροαταῖς οἳ οὐ δύνανται διὰ πολλῶν συνορᾶν οὐδὲ λογίζεσθαι πόρρωθεν. Βουλευόμεθα δὲ περὶ τῶν φαινομένων ἐνδέχεσθαι ἀμφοτέρως ἔχειν· περὶ γὰρ τῶν ἀδυνάτων ἄλλως ἢ γενέσθαι ἢ ἔσεσθαι ἢ ἔχειν οὐδεὶς βουλεύεται οὕτως ὑπολαμβάνων· οὐδὲν γὰρ πλέον. (13) Ἐνδέχεται δὲ συλλογίζεσθαι καὶ συνάγειν τὰ μὲν ἐκ συλλελογισμένων πρότερον, τὰ δ' ἐξ ἀσυλλογίστων μὲν δεομένων δὲ συλλογισμοῦ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἔνδοξα. Ἀνάγκη δὲ τούτων τὸ μὲν μὴ εἶναι

que est facultas quædam rationes parandi. Ac de facultate ipsarum, et quomodo se habeant inter se, dictum est propemodum satis. (8) Quæ autem cernuntur in eo, quod demonstrent, aut demonstrare videantur, quemadmodum etiam in Dialecticis unum quidem est inductio; alterum vero syllogismus; tertium denique fallax syllogismus : ita ea hic quoque similiter se habent. Nam exemplum quidem est inductio; enthymema vero syllogismus. Voco autem enthymema quidem, oratorium syllogismum; exemplum vero, inductionem oratoriam. Omnes autem fidem faciunt demonstrando, aut exempla proferentes, aut enthymemata; et præter hæc fere nihil; quare, si vel omnino necesse est *proprie* syllogismo aut inductione demonstrare quodcumque, aut quemcunque; (manifestum vero id nobis est ex Analyticis;) necessario utrumque ipsorum cum utroque horum idem est. (9) Quænam autem sit differentia exempli et enthymenatis, ex Topicis patet; ibi enim de syllogismo et inductione dictum est prius, *videlicet* si apud vulgus ejusque similes demonstratur rem ita se habere, ibi quidem inductionem esse, hic vero exemplum; at si, quibusdam positis, aliud quid ex his evenit præter hæc, propterea quod hæc sint, vel in universum, vel plerumque, ibi quidem syllogismum, hic vero enthymema vocari. (10) Manifestum vero est, Rhetoricen utroque bono frui; nam, quemadmodum etiam in Methodicis dictum est, in his quoque similiter res se habet; sunt enim aliæ quidem orationes exemplorum plenæ, aliæ vero enthymematicæ; et oratores similiter alii quidem exemplis, alii vero enthymematibus magis utuntur. Et ad persuadendum quidem non minus valent orationes, quæ exemplis utuntur; acclamatur vero magis enthymematicis. (11) Causam autem ipsorum, et quomodo utroque utendum sit, posterius dicemus; nunc vero de his ipsis apertius et distinctius disseremus. Quoniam enim probabile est alicui probabile, et illud quidem statim per se est probabile et fide dignum; alterum vero propterea, quod demonstrari videatur ex talibus; nulla vero ars considerat singulare, velut ars medica, quid Socrati salubre sit, vel Calliæ, sed quid tali, vel talibus; (hoc enim arti propositum est; singulare autem est infinitum, nec sub scientiam cadit;) nec Rhetorica, quid singillatim sit probabile considerabit, velut Socrati vel Hippiæ; sed quid talibus, quemadmodum etiam Dialectica; nam et hæc syllogismo concludit non ex quibuslibet; (etenim videntur nonnulla etiam delirantibus;) sed illa quidem ex iis *argumentatur*, quæ ratione indigent; Rhetorica vero ex iis, quæ jam in consultationem venire consueverunt. (12) Est autem munus ipsius et circa ejusmodi res, de quibus consultamus, neque artes habemus, et apud ejusmodi auditores, qui non possunt multa perspicere, neque ex longinquo ratiocinari. Consultamus autem de iis, quæ utroque modo se habere posse videntur; nam de iis, quæ fieri non potest ut aliter vel facta sint, vel futura sint, vel se habeant, nemo consultat, sic *ea esse* existimans; nihil enim alio hoc juverit. (13) Contingit vero concludere syllogismo et colligere alia quidem ex syllogismo conclusis prius; alia vero ex non conclusis quidem, sed syllogismo indigentibus, propterea quod probabilia non sint. Necesse

εὐπαρακολούθητον διὰ τὸ μῆκος (ὁ γὰρ κριτὴς ὑπόκειται εἶναι ἁπλοῦς), τὰ δὲ μὴ πιθανὰ διὰ τὸ μὴ ἐξ ὁμολογουμένων εἶναι μηδ' ἐνδόξων, ὥστ' ἀναγκαῖον τό τε ἐνθύμημα εἶναι καὶ τὸ παράδειγμα περὶ τῶν ἐνδεχομένων ὡς τὰ πολλὰ ἔχειν καὶ ἄλλως, τὸ μὲν παράδειγμα ἐπαγωγήν, τὸ δ' ἐνθύμημα συλλογισμόν, καὶ ἐξ ὀλίγων τε καὶ πολλάκις ἐλαττόνων ἢ ἐξ ὧν ὁ πρῶτος συλλογισμός· ἐὰν γὰρ ᾖ τι τούτων γνώριμον, οὐδὲ δεῖ λέγειν· αὐτὸς γὰρ τοῦτο προστίθησιν ὁ ἀκροατής· οἷον ὅτι Δωριεὺς στεφανίτην ἀγῶνα νενίκηκεν, ἱκανὸν εἰπεῖν ὅτι Ὀλύμπια νενίκηκεν· τὸ δ' ὅτι στεφανίτης τὰ Ὀλύμπια, οὐδὲ δεῖ προσθεῖναι· γινώσκουσι γὰρ πάντες. (14) Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ὀλίγα μὲν τῶν ἀναγκαίων ἐξ ὧν οἱ ῥητορικοὶ συλλογισμοί εἰσι (τὰ γὰρ πολλὰ περὶ ὧν αἱ κρίσεις καὶ αἱ σκέψεις, ἐνδέχεται καὶ ἄλλως ἔχειν· περὶ ὧν μὲν γὰρ πράττουσι, βουλεύονται καὶ σκοποῦσι, τὰ δὲ πραττόμενα πάντα τοιούτου γένους ἐστί, καὶ οὐδὲν ὡς ἔπος εἰπεῖν ἐξ ἀνάγκης τούτων), τὰ δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ συμβαίνοντα καὶ ἐνδεχόμενα ἐκ τοιούτων ἀνάγκη ἑτέρων συλλογίζεσθαι, τὰ δ' ἀναγκαῖα ἐξ ἀναγκαίων (δῆλον δ' ἡμῖν καὶ τοῦτο ἐκ τῶν Ἀναλυτικῶν), φανερὸν ὅτι ἐξ ὧν τὰ ἐνθυμήματα λέγεται, τὰ μὲν ἀναγκαῖα ἔσται, τὰ δὲ πλεῖστα ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Λέγεται γὰρ ἐνθυμήματα ἐξ εἰκότων καὶ σημείων, ὥστε ἀνάγκη τούτων ἑκάτερον ἑκατέρῳ ταὐτὸ εἶναι. (15) Τὸ μὲν γὰρ εἰκός ἐστιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γινόμενον, οὐχ ἁπλῶς δέ, καθάπερ ὁρίζονταί τινες, ἀλλὰ τὸ περὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν, οὕτως ἔχον πρὸς ἐκεῖνο πρὸς ὃ εἰκός, ὡς τὸ καθόλου πρὸς τὸ κατὰ μέρος· (16) τῶν δὲ σημείων τὸ μὲν οὕτως ἔχει ὡς τῶν καθ' ἕκαστόν τι πρὸς τὸ καθόλου, τὸ δὲ ὡς τῶν καθόλου τι πρὸς τὸ κατὰ μέρος. Τούτων δὲ τὸ μὲν ἀναγκαῖον τεκμήριον, τὸ δὲ μὴ ἀναγκαῖον ἀνώνυμόν ἐστι κατὰ τὴν διαφοράν. (17) Ἀναγκαῖα μὲν οὖν λέγω ἐξ ὧν γίνεται συλλογισμός· διὸ καὶ τεκμήριον τὸ τοιοῦτον τῶν σημείων ἐστίν· ὅταν γὰρ μὴ ἐνδέχεσθαι οἴωνται λῦσαι τὸ λεχθέν, τότε φέρειν οἴονται τεκμήριον ὡς δεδειγμένον καὶ πεπερασμένον· τὸ γὰρ τέκμαρ καὶ πέρας ταὐτόν ἐστι κατὰ τὴν ἀρχαίαν γλῶτταν. (18) Ἔστι δὲ τῶν σημείων τὸ μὲν ὡς τὸ καθ' ἕκαστον πρὸς τὸ καθόλου ὧδε, οἷον εἴ τις εἴπειεν σημεῖον εἶναι ὅτι οἱ σοφοὶ δίκαιοι, Σωκράτης γὰρ σοφὸς ἦν καὶ δίκαιος. Τοῦτο μὲν οὖν σημεῖόν ἐστι, λυτὸν δέ, κἂν ἀληθὲς ᾖ τὸ εἰρημένον· ἀσυλλόγιστον γάρ. Τὸ δέ, οἷον εἴ τις εἴπειεν σημεῖον ὅτι νοσεῖ, πυρέττει γάρ, ἢ τέτοκεν ὅτι γάλα ἔχει, ἀναγκαῖον. Ὅπερ τῶν σημείων τεκμήριον μόνον ἐστίν· μόνον γάρ, ἂν ἀληθὲς ᾖ, ἄλυτόν ἐστιν. Τὸ δὲ ὡς τὸ καθόλου πρὸς τὸ κατὰ μέρος ἔχον, οἷον εἴ τις εἴπειεν, ὅτι πυρέττει, σημεῖον εἶναι, πυκνὸν γὰρ ἀναπνεῖ. Λυτὸν δὲ καὶ τοῦτο, κἂν ἀληθὲς ᾖ· ἐνδέχεται γὰρ καὶ μὴ πυρέττοντα πνευστιᾶν. Τί μὲν οὖν εἰκός ἐστι καὶ τί σημεῖον καὶ τεκμήριον, καὶ τί διαφέρουσιν, εἴρηται μὲν καὶ νῦν· μᾶλλον δὲ φανερῶς καὶ περὶ τούτων, καὶ διὰ τίν' αἰτίαν τὰ μὲν ἀσυλλόγιστά ἐστι τὰ δὲ συλλελογισμένα, ἐν τοῖς Ἀναλυτικοῖς διώρισται περὶ αὐτῶν.

autem est, illud haud facile quempiam assequi propter longitudinem; (nam judex supponitur esse simplex;) hæc vero non esse probabilia, quoniam nec ex confessis, nec ex verisimilibus deducta sunt; quare necessarium est, enthymema esse et exemplum de iis, quæ contingit plerumque ut etiam aliter se habeant; exemplum quidem inductionem, enthymema vero syllogismum; et ex paucis, et sæpe paucioribus, quam ex quibus est primus syllogismus. Si enim sit horum aliquid notum, ne oportet quidem illud dicere; nam ipse auditor hoc supplet; velut, si Doriensis coronarium certamen vicerit, sufficit dicere, eum ludis Olympiacis vicisse; coronarium autem esse certamen in Olympiacis, non opus est addere; sciunt enim omnes. (14) Quoniam autem sunt pauca necessaria, ex quibus oratorii syllogismi conficiuntur; (pleraque enim, de quibus judicia et deliberationes fiunt, contingit etiam aliter se habere; quæ enim agunt *homines*, de iis consultant et deliberant; quæ autem aguntur, omnia hujusce generis sunt, et nihil horum, ut verbo dicam, ex necessitate est;) quæ autem plerumque accidunt et contingunt, ex aliis talibus necesse est syllogismo concludi, necessaria vero ex necessariis; (constat vero hoc quoque nobis ex Analyticis;) apparet, ex quibus enthymemata ducuntur, alia quidem necessaria futura esse, plurima vero, quæ plerumque ita se habent. Ducuntur enim enthymemata ex verisimilibus et signis; ut necesse sit, horum utrumque cum utroque idem esse. (15) Nam verisimile est id, quod plerumque fit, non simpliciter autem, quemadmodum definiunt nonnulli, sed quod in iis, quæ contingit aliter se habere, sic se habet ad illud, cui est verisimile, ut universale ad particulare. (16) Signorum autem unum quidem ita se habet, ut singularium aliquid ad universale; alterum vero, ut universalium aliquid ad singulare. Atque ex his necessarium quidem Tecmerion est; non necessarium autem nomine caret, quo distingui possit. (17) Ac necessaria quidem voco, ex quibus fit syllogismus; quamobrem etiam tecmerion ex signis tale est. Quum enim non contingere arbitrantur, ut solvatur id, quod dictum est, tunc se afferre putant tecmerion tanquam demonstratum et terminatum; nam τέκμαρ et terminus idem sunt secundum antiquam linguam. (18) Est vero ex signis id, quod se habet ut singulare ad universale, ita comparatum, velut si quis diceret, signum esse, sapientes esse justos, quia Socrates sapiens erat et justus. Atque hoc quidem signum est; sed solvi potest, etiamsi verum sit quod dictum est; non enim cadit in syllogismum. Hoc autem, velut si quis diceret, signum esse, aliquem ægrotare, quia febrem habeat; vel aliquam peperisse, quia lac habeat; necessarium est. Hoc ex signis tecmerion solum est; solum enim, si verum sit, solvi nequit. Illud vero se habet ut universale ad singulare; velut si quis diceret, aliquem febri laborare, signum esse, quia frequenter anhelet. Solvi autem potest hoc quoque, etiamsi verum sit; contingit enim febri etiam non laborantem anhelare. Quid igitur verisimile sit, et quid signum, et quid tecmerion, et quo differant, dictum quidem est nunc; clarius vero etiam de his, et quam ob causam alia syllogismo concludi non

(19) Παράδειγμα δὲ ὅτι μέν ἐστιν ἐπαγωγὴ καὶ περὶ ποῖα ἐπαγωγή, εἴρηται. Ἔστι δὲ οὔτε ὡς μέρος πρὸς ὅλον οὔθ' ὡς ὅλον πρὸς μέρος οὔθ' ὡς ὅλον πρὸς ὅλον, ἀλλ' ὡς μέρος πρὸς μέρος, ὅμοιον πρὸς ὅμοιον, ὅταν ἄμφω μὲν ᾖ ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος, γνωριμώτερον δὲ θάτερον ᾖ θατέρου, παράδειγμά ἐστιν. Οἷον ὅτι ἐπεβούλευε τυραννίδι Διονύσιος αἰτῶν τὴν φυλακήν· καὶ γὰρ Πεισίστρατος πρότερον ἐπιβουλεύων ᾔτει φυλακὴν καὶ λαβὼν ἐτυράννευσε, καὶ Θεαγένης ἐν Μεγάροις· καὶ ἄλλοι ὅσους ἴσασι, παράδειγμα πάντες γίνονται τοῦ Διονυσίου, ὃν οὐκ ἴσασί πω εἰ διὰ τοῦτο αἰτεῖ. Πάντα δὲ ταῦτα ὑπὸ τὸ αὐτὸ καθόλου, ὅτι ὁ ἐπιβουλεύων τυραννίδι φυλακὴν αἰτεῖ. Ἐξ ὧν μὲν οὖν λέγονται αἱ δοκοῦσαι εἶναι πίστεις ἀποδεικτικαί, εἴρηται. (20) Τῶν δὲ ἐνθυμημάτων μεγίστη διαφορὰ καὶ μάλιστα λεληθυῖα σχεδὸν πάντας ἐστὶν ἥπερ καὶ περὶ τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον τῶν συλλογισμῶν· τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν ἐστι κατὰ τὴν ῥητορικὴν ὥσπερ καὶ κατὰ τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον τῶν συλλογισμῶν, τὰ δὲ κατ' ἄλλας τέχνας καὶ δυνάμεις, τὰς μὲν οὔσας τὰς δ' οὔπω κατειλημμένας· διὸ καὶ λανθάνουσί τε τοὺς ἀκροατάς, καὶ μᾶλλον ἁπτόμενοι κατὰ τρόπον μεταβαίνουσιν ἐξ αὐτῶν. Μᾶλλον δὲ σαφὲς ἔσται τὸ λεγόμενον διὰ πλειόνων ῥηθέν. (21) Λέγω γὰρ διαλεκτικούς τε καὶ ῥητορικοὺς συλλογισμοὺς εἶναι περὶ ὧν τοὺς τόπους λέγομεν· οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ κοινῇ περὶ δικαίων καὶ φυσικῶν καὶ περὶ πολιτικῶν καὶ περὶ πολλῶν διαφερόντων εἴδει, οἷον ὁ τοῦ μᾶλλον καὶ ἧττον τόπος· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον ἔσται ἐκ τούτου συλλογίσασθαι ἢ ἐνθύμημα εἰπεῖν περὶ δικαίων ἢ φυσικῶν ἢ περὶ ὁτουοῦν· καίτοι ταῦτα εἴδει διαφέρει· ἴδια δέ, ὅσα ἐκ τῶν περὶ ἕκαστον εἶδος καὶ γένος προτάσεών ἐστιν, οἷον περὶ φυσικῶν εἰσὶ προτάσεις ἐξ ὧν οὔτε ἐνθύμημα οὔτε συλλογισμός ἐστι περὶ τῶν ἠθικῶν, καὶ περὶ τούτων ἄλλαι ἐξ ὧν οὐκ ἔσται περὶ τῶν φυσικῶν· ὁμοίως δὲ τοῦτ' ἔχει ἐπὶ πάντων. Κἀκεῖνα μὲν οὐ ποιήσει περὶ οὐδὲν γένος ἔμφρονα· περὶ οὐδὲν γὰρ ὑποκείμενόν ἐστιν· ταῦτα δέ, ὅσῳ τις ἂν βέλτιον ἐκλέγηται τὰς προτάσεις, λήσει ποιήσας ἄλλην ἐπιστήμην τῆς διαλεκτικῆς καὶ ῥητορικῆς· ἂν γὰρ ἐντύχῃ ἀρχαῖς, οὐκέτι διαλεκτικὴ οὐδὲ ῥητορικὴ ἀλλ' ἐκείνη ἔσται ἧς ἔχει τὰς ἀρχάς. (22) Ἔστι δὲ τὰ πλεῖστα τῶν ἐνθυμημάτων ἐκ τούτων τῶν εἰδῶν λεγόμενα τῶν κατὰ μέρος καὶ ἰδίων, ἐκ δὲ τῶν κοινῶν ἐλάττω. Καθάπερ οὖν καὶ ἐν τοῖς τοπικοῖς, καὶ ἐνταῦθα διαιρετέον τῶν ἐνθυμημάτων τά τε εἴδη καὶ τοὺς τόπους ἐξ ὧν ληπτέον. Λέγω δ' εἴδη μὲν τὰς καθ' ἕκαστον γένος ἰδίας προτάσεις, τόπους δὲ τοὺς κοινοὺς ὁμοίως πάντων. Πρότερον οὖν εἴπωμεν περὶ τῶν εἰδῶν· πρῶτον δὲ λάβωμεν τὰ γένη τῆς ῥητορικῆς, ὅπως διελόμενοι πόσα ἐστί, περὶ τούτων χωρὶς λαμβάνωμεν τὰ στοιχεῖα καὶ τὰς προτάσεις.

possint, alia possint, in Analyticis disceptatum est. (19) Jam vero exemplum esse inductionem, et in qualibus sit inductio, dictum est. Est autem illud neque ut pars ad totum, neque ut totum ad partem, neque ut totum ad totum; sed ut pars ad partem, simile ad simile, quum ambo sub eodem genere sint, sit autem alterum notius altero, exemplum est; velut, Dionysium affectasse tyrannidem, quum postularet custodiam; etenim Pisistratus quoque, prius affectans tyrannidem, custodiam postulavit, et quum obtinuisset, tyrannus evasit; et Theagenes Megaris; et alii, quoscumque sciunt, exemplum omnes fiunt Dionysii, quem nondum sciunt hanc ob causam postulare. Omnia autem hæc sub eodem universali sunt, quod tyrannidem affectat custodiam petens. Ex quibus igitur ducantur probationes, quæ videntur esse demonstrativæ, dictum est. (20) Enthymematum vero maxima est differentia, et maxime latet fere omnes, quæ etiam est in dialectica methodo syllogismorum. Alia enim eorum sunt in Rhetorica, ut etiam in dialectica methodo syllogismorum; alia vero in aliis artibus et facultatibus partim exstantibus, partim nondum compertis et descriptis. Quamobrem hæ etiam latent Rhetoricæ studiosos, et qui rectius eam tractant, ex illis excedunt. Clarius autem erit quod diximus, si pluribus id fuerit explicatum. (21) Dico enim dialecticos et rhetoricos syllogismos esse, de quibus locos dicimus; hi vero sunt communiter de justis, et de naturalibus, et de civilibus, et de multis specie differentibus; velut, de majori et minori locus; nihil enim magis licebit syllogismo concludere ex hoc, quam enthymema dicere de justis vel naturalibus, vel quacumque de re; atqui hæc specie differunt; propria vero *enthymemata sunt*, quæcumque ex propositionibus unicuique speciei et generi insitis fiunt; ut, de naturalibus sunt propositiones, ex quibus neque enthymema neque syllogismus fit de moralibus; et de his aliæ, ex quibus non erit *vel enthymema vel syllogismus* de naturalibus; similiter autem id se habet in omnibus. Atque illa quidem non efficient in aliquo genere prudentem; de nullo enim certo subjecto sunt; hæc vero, quo quis meliores seligat propositiones, clam efficiet diversam scientiam a Dialectica et Rhetorica; nam si incidat in principia, non amplius Dialectica, neque Rhetorica, sed illa erit, cujus habet principia. (22) Sunt autem plurima enthymemata ex his speciebus ducta, quæ singulares sunt et propriæ; ex communibus vero pauciora. Quemadmodum igitur etiam in topicis, ita hic quoque distinguere oportet enthymematum et species et locos, ex quibus assumendum est. Voco autem Species quidem uniuscujusque generis proprias propositiones: Locos vero qui communes sunt similiter omnium. Prius igitur dicamus de speciebus; ante omnia vero explicemus genera Rhetorices, ut, quum distinxerimus quot sint, de his separatim assumamus elementa et propositiones.

CAP. III.

De tribus Rhetoricæ speciebus; et quis sit cujusque finis; et de quibus oporteat assumere propositiones.

Ἔστι δὲ τῆς ῥητορικῆς εἴδη τρία τὸν ἀριθμόν· τοσοῦτοι γὰρ καὶ οἱ ἀκροαταὶ τῶν λόγων ὑπάρχουσιν ὄντες. Σύγκειται μὲν γὰρ ἐκ τριῶν ὁ λόγος, ἔκ τε τοῦ λέγοντος καὶ περὶ οὗ λέγει καὶ πρὸς ὅν, καὶ τὸ τέλος πρὸς τοῦτόν ἐστι, λέγω δὲ τὸν ἀκροατήν. (2) Ἀνάγκη δὲ τὸν ἀκροατὴν ἢ θεωρὸν εἶναι ἢ κριτήν, κριτὴν δὲ ἢ τῶν γεγενημένων ἢ τῶν μελλόντων. Ἔστι δ' ὁ μὲν περὶ τῶν μελλόντων κρίνων οἷον ἐκκλησιαστής, ὁ δὲ περὶ τῶν γεγενημένων οἷον ὁ δικαστής, ὁ δὲ περὶ τῆς δυνάμεως ὁ θεωρός· (3) ὥστ' ἐξ ἀνάγκης ἂν εἴη τρία γένη τῶν λόγων τῶν ῥητορικῶν, συμβουλευτικόν, δικανικόν, ἐπιδεικτικόν. Συμβουλῆς δὲ τὸ μὲν προτροπή, τὸ δὲ ἀποτροπή· ἀεὶ γὰρ καὶ οἱ ἰδίᾳ συμβουλεύοντες καὶ οἱ κοινῇ δημηγοροῦντες τούτων θάτερον ποιοῦσιν. Δίκης δὲ τὸ μὲν κατηγορία, τὸ δ' ἀπολογία· τούτων γὰρ ὁποτερονοῦν ποιεῖν ἀνάγκη τοὺς ἀμφισβητοῦντας. Ἐπιδεικτικοῦ δὲ τὸ μὲν ἔπαινος, τὸ δὲ ψόγος. (4) Χρόνοι δὲ ἑκάστου τούτων εἰσὶ τῷ μὲν συμβουλεύοντι ὁ μέλλων (περὶ γὰρ τῶν ἐσομένων συμβουλεύει ἢ προτρέπων ἢ ἀποτρέπων), τῷ δὲ δικαζομένῳ ὁ γενόμενος (περὶ γὰρ τῶν πεπραγμένων ἀεὶ ὁ μὲν κατηγορεῖ, ὁ δὲ ἀπολογεῖται), τῷ δ' ἐπιδεικτικῷ κυριώτατος μὲν ὁ παρών· κατὰ γὰρ τὰ ὑπάρχοντα ἐπαινοῦσιν ἢ ψέγουσι πάντες, προσχρῶνται δὲ πολλάκις καὶ τὰ γενόμενα ἀναμιμνήσκοντες καὶ τὰ μέλλοντα προεικάζοντες. (5) Τέλος δὲ ἑκάστοις τούτων ἕτερόν ἐστι, καὶ τρισὶν οὖσι τρία, τῷ μὲν συμβουλεύοντι τὸ συμφέρον καὶ βλαβερόν· ὁ μὲν γὰρ προτρέπων ὡς βέλτιον συμβουλεύει, ὁ δὲ ἀποτρέπων ὡς χεῖρον ἀποτρέπει, τὰ δ' ἄλλα πρὸς τοῦτο συμπαραλαμβάνει, ἢ δίκαιον ἢ ἄδικον, ἢ καλὸν ἢ αἰσχρόν· τοῖς δὲ δικαζομένοις τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον, τὰ δ' ἄλλα καὶ οὗτοι συμπαραλαμβάνουσι πρὸς ταῦτα· τοῖς δ' ἐπαινοῦσι καὶ ψέγουσι τὸ καλὸν καὶ τὸ αἰσχρόν, τὰ δ' ἄλλα καὶ οὗτοι πρὸς ταῦτα ἐπαναφέρουσιν. (6) Σημεῖον δ' ὅτι τὸ εἰρημένον ἑκάστοις τέλος· περὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ἐνίοτε οὐκ ἂν ἀμφισβητήσαιεν, οἷον ὁ δικαζόμενος ὡς οὐ γέγονεν ἢ ὡς οὐκ ἔβλαψεν· ὅτι δ' ἀδικεῖ, οὐδέ ποτ' ἂν ὁμολογήσειεν· οὐδὲν γὰρ ἂν ἔδει δίκης. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ συμβουλεύοντες τὰ μὲν ἄλλα πολλάκις προΐενται, ὡς δὲ ἀσύμφορα συμβουλεύουσιν ἢ ἀπ' ὠφελίμων ἀποτρέπουσιν οὐκ ἂν ὁμολογήσαιεν· ὡς δ' οὐκ ἄδικον τοὺς ἀστυγείτονας καταδουλοῦσθαι καὶ τοὺς μηδὲν ἀδικοῦντας, πολλάκις οὐδὲν φροντίζουσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἐπαινοῦντες καὶ οἱ ψέγοντες οὐ σκοποῦσιν εἰ συμφέροντα ἔπραξεν ἢ βλαβερά, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐπαίνῳ πολλάκις τιθέασιν ὅτι ὀλιγωρήσας τοῦ αὐτῷ λυσιτελοῦντος ἔπραξέ τι καλόν, οἷον Ἀχιλλέα ἐπαινοῦσιν ὅτι ἐβοήθησε τῷ ἑταίρῳ Πατρόκλῳ εἰδὼς ὅτι δεῖ αὐτὸν ἀποθανεῖν, ἐξὸν ζῆν. Τούτῳ δὲ ὁ μὲν τοιοῦτος θάνατος κάλλιον, τὸ δὲ ζῆν συμφέρον. (7) Φανερὸν δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι

Sunt vero Rhetoricæ species numero tres; totidem enim auditores sunt orationum. Nam constat ex tribus oratio, tum ex dicente, tum ex eo de quo dicit, tum ex eo ad quem; et finis ad hunc refertur, auditorem dico. (2) Necesse autem est, auditorem vel auscultatorem esse, vel judicem; judicem vero aut præteritorum, aut futurorum. Est autem disceptator de futuris, e. c. concionator; de præteritis vero, e. c. judex; de facultate, est auscultator. (3) Quare ex necessitate sunt tria genera orationum rhetoricarum, Deliberativum, Judiciale, Demonstrativum. Ac deliberationis quidem una pars est suasio; altera vero dissuasio; semper enim tum privatim deliberantes, tum publice concionantes, horum alterum faciunt. Judicii autem una pars accusatio est; altera defensio; horum enim alterum facere controversantes necesse est. At demonstrativi generis una pars est laus; altera reprehensio. (4) Est vero unicuique horum tempus suum; deliberanti quidem futurum; (nam de futuris deliberat aut suadens, aut dissuadens;) jus dicenti vero præteritum; (nam de factis semper unus accusat, alter defendit;) at demonstrativo generi maxime quidem proprium est præsens; nam secundum ea, quæ insunt, omnes laudant, aut vituperant; sed assumunt sæpe etiam præterita, quæ in memoriam revocant, et futura, quæ conjectant. (5) Finis præterea singulis horum diversus est; quum tribus sint tres: deliberanti quidem utile et perniciosum; etenim suadens aliquid ut melius suadet; dissuadens vero aliquid ut pejus dissuadet; alia autem ad hoc assumit, vel justum vel injustum, vel honestum vel turpe. Jus vero dicentibus justum et injustum; alia autem hi quoque ad hæc assumunt. At laudantibus et vituperantibus honestum et turpe; alia vero et hi ad hæc referunt. (6) Signum autem est, finem, quem diximus, singulis esse, quod de aliis quidem rebus interdum non contendunt; velut litigans, aliquid non factum esse, vel se non nocuisse; at se injuste fecisse, numquam confitebitur; nihil enim opus esset judicio. Similiter etiam deliberantes alia quidem sæpenumero dimittunt; se vero inutilia suadere, aut ab utilibus dehortari, non confitebuntur; non esse autem injustum, finitimos in servitutem redigere et nullam injuriam inferentes, *hoc asserere* sæpe susque deque habent. Eodem modo etiam laudantes et vituperantes non considerant, utiliane egerit, an perniciosa; sed etiam in laude sæpe ponunt, aliquem neglecto eo, quod sibi prodesset, aliquid honesti fecisse; quemadmodum Achillem laudant, quod opem tulerit sodali Patroclo, quum sciret, se mori oportere, et licere vivere. At huic ejusmodi quidem mors honestius aliquid fuit: vivere vero utile. (7) Manifestum autem ex dictis est, necesse esse, ut primum

ἀνάγκη περὶ τούτων ἔχειν πρῶτον τὰς προτάσεις· τὰ γὰρ τεκμήρια καὶ τὰ εἰκότα καὶ τὰ σημεῖα προτάσεις εἰσὶ ῥητορικαί· ὅλος μὲν γὰρ συλλογισμὸς ἐκ προτάσεών ἐστι, τὸ δ' ἐνθύμημα συλλογισμός ἐστι συνεστηκὼς ἐκ τῶν εἰρημένων προτάσεων. (8) Ἐπεὶ δὲ οὔτε πραχθῆναι οἷόντε οὔτε πραχθήσεσθαι τὰ ἀδύνατα ἀλλὰ τὰ δυνατά, οὐδὲ τὰ μὴ γενόμενα ἢ μὴ ἐσόμενα οὐχ οἷόντε τὰ μὲν πεπρᾶχθαι τὰ δὲ πραχθήσεσθαι, ἀναγκαῖον καὶ τῷ συμβουλεύοντι καὶ τῷ δικαζομένῳ καὶ τῷ ἐπιδεικτικῷ ἔχειν προτάσεις περὶ δυνατοῦ καὶ ἀδυνάτου, καὶ εἰ γέγονεν ἢ μή, καὶ εἰ ἔσται ἢ μή. (9) Ἔτι δ' ἐπεὶ ἅπαντες καὶ ἐπαινοῦντες καὶ ψέγοντες καὶ προτρέποντες καὶ ἀποτρέποντες καὶ κατηγοροῦντες καὶ ἀπολογούμενοι οὐ μόνον τὰ εἰρημένα δεικνύναι πειρῶνται, ἀλλὰ καὶ ὅτι μέγα ἢ μικρὸν τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ κακὸν ἢ τὸ καλὸν ἢ τὸ αἰσχρὸν ἢ τὸ δίκαιον ἢ τὸ ἄδικον, ἢ καθ' αὑτὰ λέγοντες ἢ πρὸς ἄλληλα ἀντιπαραβάλλοντες, δῆλον ὅτι δέοι ἂν καὶ περὶ μεγέθους καὶ μικρότητος καὶ τοῦ μείζονος καὶ τοῦ ἐλάττονος προτάσεις ἔχειν, καὶ καθόλου καὶ περὶ ἑκάστου, οἷον τί μεῖζον ἀγαθὸν ἢ ἔλαττον ἢ ἀδίκημα ἢ δικαίωμα· ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων. Περὶ ὧν μὲν οὖν ἐξ ἀνάγκης δεῖ λαβεῖν τὰς προτάσεις, εἴρηται· μετὰ δὲ ταῦτα διαιρετέον ἰδίᾳ περὶ ἑκάστου τούτων, οἷον περὶ ὧν συμβουλὴ καὶ περὶ ὧν οἱ ἐπιδεικτικοὶ λόγοι, τρίτον δὲ περὶ ὧν αἱ δίκαι.

de his habeamus propositiones; nam tecmeria, et verisimilia, et signa, propositiones sunt oratoriæ. Omnino enim syllogismus ex propositionibus constat; enthymema vero syllogismus est ex dictis propositionibus constitutus. (8) Quoniam vero fieri non potest, ut facta sint, vel in futurum fiant, quæ fieri non possunt, sed, quæ possunt; neque ea, quæ non facta sunt, nec erunt, fieri potest, ut facta sint, neque ut in futurum fiant: necessarium est tum deliberanti, tum jus dicenti, tum enarranti, ut in promptu habeat propositiones de eo quod fieri, et non fieri potest; et an factum sit, necne; et an erit, necne. (9) Præterea vero, quoniam omnes tum laudantes tum vituperantes, et suadentes et dissuadentes, et accusantes et defendentes, non solum ea, quæ dicta sunt, demonstrare conantur, sed etiam rem magnam esse vel parvam, vel bonam vel malam, vel honestam vel turpem, vel justam vel injustam, sive rem per se dicant, sive invicem ex altera parte comparent: patet oportere etiam de magno et parvo, et majore et minore propositiones habere, tam in universum, quam de singulis; velut, quodnam sit bonum majus vel minus, aut injuria vel jus; et similiter etiam de ceteris. De quibus igitur necessario sumere oporteat propositiones, dictum est. Post hæc vero distinguendum est separatim unumquodque horum; velut, de quibus deliberatio sit, et de quibus sint orationes ostentativæ; tertio autem, de quibus judicia.

CAP. IV.

De quibus potissimum deliberantem habere oporteat propositiones.

Πρῶτον μὲν οὖν ληπτέον περὶ ποῖα ἀγαθὰ ἢ κακὰ ὁ συμβουλεύων συμβουλεύει, ἐπειδὴ οὐ περὶ ἅπαντα ἀλλ' ὅσα ἐνδέχεται καὶ γενέσθαι καὶ μή. (2) Ὅσα δὲ ἐξ ἀνάγκης ἢ ἔστιν ἢ ἔσται ἢ ἀδύνατον εἶναι ἢ γενέσθαι, περὶ δὲ τούτων οὐκ ἔστι συμβουλή. (3) Οὐδὲ δὴ περὶ τῶν ἐνδεχομένων ἁπάντων· ἔστι γὰρ καὶ φύσει ἔνια καὶ ἀπὸ τύχης γινόμενα ἀγαθὰ τῶν ἐνδεχομένων καὶ γίγνεσθαι καὶ μή, περὶ ὧν οὐδὲν πρὸ ἔργου τὸ συμβουλεύειν· ἀλλὰ δῆλον ὅτι περὶ ὅσων ἐστὶ τὸ βουλεύεσθαι. Τοιαῦτα δ' ἐστὶν ὅσα πέφυκεν ἀνάγεσθαι εἰς ἡμᾶς, καὶ ὧν ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως ἐφ' ἡμῖν ἐστίν· μέχρι γὰρ τούτου σκοποῦμεν, ἕως ἂν εὕρωμεν εἰ ἡμῖν δυνατὰ ἢ ἀδύνατα πρᾶξαι. (4) Καθ' ἕκαστον μὲν οὖν ἀκριβῶς διαριθμήσασθαι καὶ διαλαβεῖν εἰς εἴδη περὶ ὧν εἰώθασι χρηματίζειν, ἔτι δ' ὅσον ἐνδέχεται περὶ αὐτῶν διορίσαι κατὰ τὴν ἀλήθειαν, οὐ δεῖ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν ζητεῖν διὰ τὸ μήτε τῆς ῥητορικῆς εἶναι τέχνης, ἀλλ' ἐμφρονεστέρας καὶ μᾶλλον ἀληθινῆς, πολλῷ δὲ πλείω δεδόσθαι καὶ νῦν αὐτῇ τῶν οἰκείων θεωρημάτων· (5) ὅπερ γὰρ καὶ πρότερον εἰρηκότες τυγχάνομεν, ἀληθές ἐστιν, ὅτι ἡ ῥητορικὴ σύγκειται μὲν ἔκ τε τῆς ἀναλυτικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς περὶ τὰ ἤθη πολιτικῆς, ὁμοία δ' ἐστὶ τὰ μὲν τῇ διαλεκτικῇ, τὰ δὲ τοῖς σοφιστικοῖς λόγοις. (6) Ὅσῳ δ' ἄν τις ἢ τὴν διαλεκτικὴν ἢ ταύτην μὴ καθάπερ ἂν δυνάμεις ἀλλ' ἐπιστήμας πειρᾶται κατασκευάζειν, λήσεται τὴν φύσιν αὐτῶν ἀφανί-

Primum quidem sumendum est, de cujusmodi bonis aut malis deliberans deliberat; siquidem non de omnibus, sed de iis, quæcumque contingit et fieri et non fieri, *deliberatio instituitur*. (2) Quæcumque autem ex necessitate vel sunt vel erunt, vel non possunt esse vel fieri, de his non est deliberatio. (3) Neque vero etiam de iis omnibus, quæ fieri contingit; nam sunt etiam bona quædam natura, et quæ a fortuna fiunt, quæ contingit et fieri et non fieri, de quibus deliberare nihil juvat; sed patet, de iis deliberandum esse, quæ talia sint, ut ad nos referri queant, et quorum principium, ut oriantur, in nostra potestate est; nam usque eo considerabimus, donec invenerimus, possimusne ea efficere, an non possimus. (4) Ac ut singula quidem exacte enumerentur et in species dispescantur, de quibus vulgo solent negotia fieri, præterea vero, ut, quantum licet, de ipsis disputetur ex veritate, non oportet in præsentia quærere, quoniam id non est artis rhetoricæ, sed eruditioris et severioris disquisitionis, et quia etiam nunc multo plures ipsi datæ sunt contemplationes peculiares. (5) Quod enim prius quoque diximus, verum est, Rhetoricam compositam esse tum ex analytica scientia, tum ex politica, quæ circa mores versatur; similis vero est partim Dialecticæ, partim sermonibus sophisticis. (6) Quantum autem aliquis vel Dialecticam, vel hanc, non tanquam facultates, sed tanquam scientias conetur instruere *tantum* ignarus naturam ipsarum demo-

σας τῷ μεταβαίνειν ἐπισκευάζων εἰς ἐπιστήμας ὑποκειμένων τινῶν πραγμάτων, ἀλλὰ μὴ μόνον λόγων. (7) Ὅμως δ' ὅσα πρὸ ἔργου μέν ἐστι διελεῖν, ἔτι δ' ὑπολείπει σκέψιν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ, εἴπωμεν καὶ νῦν. Σχεδὸν γάρ, περὶ ὧν βουλεύονται πάντες καὶ περὶ ἃ ἀγορεύουσιν οἱ συμβουλεύοντες, τὰ μέγιστα τυγχάνει πέντε τὸν ἀριθμὸν ὄντα· ταῦτα δ' ἐστὶ περί τε πόρων, καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης, ἔτι δὲ περὶ φυλακῆς τῆς χώρας, καὶ τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων, καὶ περὶ νομοθεσίας. (8) Ὥστε περὶ μὲν πόρων τὸν μέλλοντα συμβουλεύσειν δέοι ἂν τὰς προσόδους τῆς πόλεως εἰδέναι τίνες καὶ πόσαι, ὅπως εἴτε τις παραλείπεται προστεθῇ καὶ εἴ τις ἐλάττων αὐξηθῇ, ἔτι δὲ τὰς δαπάνας τῆς πόλεως ἁπάσας, ὅπως εἴ τις περίεργος ἀφαιρεθῇ καὶ εἴ τις μείζων ἐλάττων γένηται· οὐ γὰρ μόνον πρὸς τὰ ὑπάρχοντα προστιθέντες πλουσιώτεροι γίνονται, ἀλλὰ καὶ ἀφαιροῦντες τῶν δαπανημάτων. Ταῦτα δ' οὐ μόνον ἐκ τῆς περὶ τὰ ἴδια ἐμπειρίας ἐνδέχεται συνορᾶν, ἀλλ' ἀναγκαῖον καὶ τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις εὑρημένων ἱστορικὸν εἶναι πρὸς τὴν περὶ τούτων συμβουλήν. (9) Περὶ δὲ πολέμου καὶ εἰρήνης τὴν δύναμιν εἰδέναι τῆς πόλεως, ὁπόση τε ὑπάρχει ἤδη καὶ πόσην ἐνδέχεται ὑπάρξαι, καὶ ποία τις ἥ τε ὑπάρχουσά ἐστι καὶ ἥτις ἐνδέχεται προσγενέσθαι, ἔτι δὲ πολέμους τίνας καὶ πῶς πεπολέμηκεν. Οὐ μόνον δὲ τῆς οἰκείας πόλεως ἀλλὰ καὶ τῶν ὁμόρων ταῦτα ἀναγκαῖον εἰδέναι. Ἢ καὶ πρὸς οὓς ἐπίδοξον πολεμεῖν, ὅπως πρὸς μὲν τοὺς κρείττους εἰρηνεύηται, πρὸς δὲ τοὺς ἥττους ἐπ' αὐτοῖς ᾖ τὸ πολεμεῖν. Καὶ τὰς δυνάμεις, πότερον ὅμοιαι ἢ ἀνόμοιαι· ἔστι γὰρ καὶ ταύτῃ πλεονεκτεῖν ἢ ἐλαττοῦσθαι. Ἀναγκαῖον δὲ καὶ πρὸς ταῦτα μὴ μόνον τοὺς οἰκείους πολέμους τεθεωρηκέναι ἀλλὰ καὶ τοὺς τῶν ἄλλων, πῶς ἀποβαίνουσιν· ἀπὸ γὰρ τῶν ὁμοίων τὰ ὅμοια γίγνεσθαι πέφυκεν. (10) Ἔτι δὲ περὶ φυλακῆς τῆς χώρας μὴ λανθάνειν πῶς φυλάττεται, ἀλλὰ καὶ τὸ πλῆθος εἰδέναι τῆς φυλακῆς καὶ τὸ εἶδος καὶ τοὺς τόπους τῶν φυλακτηρίων (τοῦτο δ' ἀδύνατον μὴ ἔμπειρον ὄντα τῆς χώρας), ἵν' εἴτ' ἐλάττων ἡ φυλακὴ προστεθῇ καὶ εἴ τις περίεργος ἀφαιρεθῇ καὶ τοὺς ἐπιτηδείους τόπους τηρῶσι μᾶλλον. (11) Ἔτι δὲ περὶ τροφῆς, πόση δαπάνη ἱκανὴ τῇ πόλει καὶ ποία ἡ αὐτοῦ τε γιγνομένη καὶ εἰσαγώγιμος, καὶ τίνων τ' ἐξαγωγῆς δέονται καὶ τίνων εἰσαγωγῆς, ἵνα πρὸς τούτους καὶ συνθῆκαι καὶ συμβολαὶ γίγνωνται· πρὸς δύο γὰρ διαφυλάττειν ἀναγκαῖον ἀνεγκλήτους τοὺς πολίτας, πρός τε τοὺς κρείττους καὶ πρὸς τοὺς εἰς ταῦτα χρησίμους. (12) Εἰς δ' ἀσφάλειαν ἅπαντα μὲν ταῦτα ἀναγκαῖον δύνασθαι θεωρεῖν, οὐχ ἐλάχιστον δὲ περὶ νομοθεσίας ἐπαΐειν· ἐν γὰρ τοῖς νόμοις ἐστὶν ἡ σωτηρία τῆς πόλεως· ὥστ' ἀναγκαῖον εἰδέναι πόσα τ' ἐστὶ πολιτειῶν εἴδη, καὶ ποῖα συμφέρει ἑκάστῃ, καὶ ὑπὸ τίνων φθείρεσθαι πέφυκε καὶ οἰκείων τῆς πολιτείας καὶ ἐναντίων. Λέγω δὲ τὸ ὑπὸ οἰκείων φθείρεσθαι, ὅτι ἔξω τῆς βελτίστης πολιτείας αἱ ἄλλαι πᾶσαι καὶ ἀνιέ-

lietur eo, quod instruens transeat in scientias subjectarum quarundam rerum, sed non solummodo rationum. (7) Verumtamen, quæcumque utile est ut explicentur, ac præterea relinquunt meditationem scientiæ politicæ, etiam nunc dicamus; fere enim ea, de quibus consultant omnes, et de quibus concionantur deliberantes, sunt maxime quinque numero; hæc vero sunt de reditibus, de bello et pace, præterea vero de custodia regionis, et de iis quæ importantur et exportantur; et de legumlatione. (8) Igitur qui de reditibus deliberaturus fuerit, eum oportet scire civitatis proventus, quinam, et quanti sint; ut, si quis desit, adjungatur; et, si quis minor sit, augeatur. Præterea vero sumptus civitatis omnes; ut, si quis supervacaneus sit, tollatur; et, si quis major sit, efficiatur minor. Non enim solum addendo iis quæ adsunt, ditiores fiunt, sed etiam detrahendo de sumptibus. Hæc vero non solum ex rerum privatarum experientia contingit perspicere, sed necessarium est, inventorum ab aliis quoque gnarum esse, ad deliberationem de his. (9) De bello autem et pace *deliberantem* scire oportet civitatis facultatem, quanta jam adsit, et quanta adesse possit, et qualis sit ea, quæ habeatur, et quænam possit adjungi. Præterea vero, quænam bella illa gesserit, et quomodo. Ac non solum de propria civitate, sed etiam de finitimis hæc scire necesse est. Vel etiam *deliberandum est de iis*, quibuscum exspectari potest gestum iri bellum; ut cum potentioribus quidem pax exerceatur; cum minoribus vero in ipsorum arbitrio sit, an bellare velint. Et facultates *cognoscere deliberantem oportet*, utrum sint similes an dissimiles; licet enim etiam ab hac parte superare aut vinci. Necessarium vero est ad hæc quoque, non solum propria bella considerasse, sed etiam aliorum, qualem eventum habent; nam ex similibus similia oriri possunt. (10) Porro, de custodia regionis non latere *deliberantem* oportet, quomodo custodiatur; sed et multitudinem scire custodiæ, et formam, et loca præsidiorum; (hoc autem fieri non potest, nisi quis sit regionis peritus;) ut, si minor sit custodia, augeatur; et, si qua sit supervacanea, minuatur; et opportuna loca servent *præsidiarii* magis. (11) Præterea, de annona *scire deliberantem oportet*, quantus sumptus civitati sufficiat, et qualis sit proventus et ipsius terræ, et qui importatur; et quorum exportatione indigeant *cives*, et quorum importatione; ut cum his, *qui ad has utiles sunt*, pactiones et conventiones fiant. Adversus duo enim *hominum genera* custodire necesse est cives innoxios, tum adversus potentiores, tum eos, qui ad hæc (*ad annonam comparandam*) sunt utiles. (12) Ad securitatem autem omnia quidem hæc necesse est posse perspicere; non minimum tamen est, legumlationem intelligere; in legibus enim salus civitatis posita est. Quare necesse est scire, quot sint rerumpublicarum formæ, et quæ prosint cuique, et a quibus possint corrumpi, tum civitati propriis, tum contrariis. Dico autem a propriis corrumpi, quoniam præter optimam rempu-

μεναι καὶ ἐπιτεινόμεναι φθείρονται, οἷον δημοκρατία οὐ μόνον ἀνιεμένη ἀσθενεστέρα γίνεται, ὥστε τέλος ἥξει εἰς ὀλιγαρχίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπιτεινομένη σφόδρα, ὥσπερ καὶ ἡ γρυπότης καὶ ἡ σιμότης οὐ μόνον ἀνιέμενα ἔρχε-
5 ται εἰς τὸ μέσον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα γρυπὰ γινόμενα ἢ σιμὰ οὕτω διατίθεται ὥστε μηδὲ μυκτῆρα δοκεῖν εἶναι. (13) Χρήσιμον δὲ πρὸς τὰς νομοθεσίας τὸ μὴ μόνον ἐπαΐειν τίς πολιτεία συμφέρει ἐκ τῶν παρεληλυθότων θεωροῦντι, ἀλλὰ καὶ τὰς παρὰ τοῖς ἄλλοις εἰδέ-
10 ναι, αἱ ποῖαι τοῖς ποίοις ἁρμόττουσιν. Ὥστε δῆλον ὅτι πρὸς μὲν τὴν νομοθεσίαν αἱ τῆς γῆς περίοδοι χρήσιμοι (ἐντεῦθεν γὰρ λαβεῖν ἔστι τοὺς τῶν ἐθνῶν νόμους), πρὸς δὲ τὰς πολιτικὰς συμβουλὰς αἱ τῶν περὶ τὰς πράξεις γραφόντων ἱστορίαι· ἅπαντα δὲ ταῦτα πολιτικῆς
15 ἀλλ' οὐ ῥητορικῆς ἔργον ἐστίν. Περὶ ὧν μὲν οὖν ἔχειν δεῖ τὸν μέλλοντα συμβουλεύειν, τὰ μέγιστα τοσαῦτά ἐστιν· ἐξ ὧν δὲ δεῖ καὶ περὶ τούτων καὶ περὶ τῶν ἄλλων προτρέπειν ἢ ἀποτρέπειν, λέγωμεν πάλιν.

blicam ceteræ omnes, tam si remittantur, quam si intendantur, corrumpuntur. Quemadmodum democratia non solum, si remittatur, fit debilior, ut tandem in oligarchiam transeat, sed etiam, si intendatur nimis; sicut etiam nasi aduncitas et simitas non solum, si remittantur, ad medium perveniunt, sed etiam, si nasus nimis fit aduncus et simus, ita disponitur, ut ne nares quidem esse videantur. (13) Utile vero est ad legumlationes, ut non modo intelligamus, quæ reipublicæ forma prosit, si ex præteritis id aliquis contemplatur; sed etiam ut sciamus, quæ *formæ* sint apud alios, et quales qualibus conveniant. Quare manifestum est, ad legumlationem peregrinationes utiles esse; (hinc enim cognoscere licet gentium leges;) ad politicas vero deliberationes eorum, qui de actionibus scribunt, historias; omnia autem hæc ad Politices, sed non ad Rhetorices munus pertinent. Quæ igitur potissimum tenere oportet deliberaturum, hæc sunt. Ex quibus autem locis oporteat tam de his, quam de reliquis, suadere, aut dissuadere, jam dicamus.

CAP. V.

Quis debeat esse finis suadentium vel dissuadentium. Quid sit felicitas, et unde ejus partes proficiscantur.

Σχεδὸν δὲ καὶ ἰδίᾳ ἑκάστῳ καὶ κοινῇ πᾶσι σκοπός
20 τις ἐστίν, οὗ στοχαζόμενοι καὶ αἱροῦνται καὶ φεύγουσιν· καὶ τοῦτ' ἐστὶν ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν ἥ τ' εὐδαιμονία καὶ τὰ μόρια αὐτῆς. (2) Ὥστε παραδείγματος χάριν λάβωμεν τί ἐστιν ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν ἡ εὐδαιμονία, καὶ ἐκ τίνων τὰ μόρια ταύτης· περὶ γὰρ ταύτης
25 καὶ τῶν εἰς ταύτην συντεινόντων καὶ τῶν ἐναντίων ταύτῃ αἵ τε προτροπαὶ καὶ αἱ ἀποτροπαὶ πᾶσαί εἰσιν· τὰ μὲν γὰρ παρασκευάζοντα ταύτην ἢ τῶν μορίων τι, ἢ μεῖζον ἀντ' ἐλάττονος ποιοῦντα, δεῖ πράττειν, τὰ δὲ φθείροντα ἢ ἐμποδίζοντα ἢ τὰ ἐναντία ποιοῦντα
30 μὴ πράττειν. (3) Ἔστω δὴ εὐδαιμονία εὐπραξία μετ' ἀρετῆς, ἢ αὐτάρκεια ζωῆς, ἢ ὁ βίος ὁ μετ' ἀσφαλείας ἥδιστος, ἢ εὐθηνία κτημάτων καὶ σωμάτων μετὰ δυνάμεως φυλακτικῆς τε καὶ πρακτικῆς τούτων· σχεδὸν γὰρ τούτων ἓν ἢ πλείω τὴν εὐδαιμονίαν ὁμολογοῦ-
35 σιν εἶναι ἅπαντες. (4) Εἰ δή ἐστιν ἡ εὐδαιμονία τοιοῦτον, ἀνάγκη αὐτῆς εἶναι μέρη εὐγένειαν, πολυφιλίαν, χρηστοφιλίαν, πλοῦτον, εὐτεκνίαν, πολυτεκνίαν, εὐγηρίαν, ἔτι τὰς τοῦ σώματος ἀρετάς, οἷον ὑγίειαν, κάλλος, ἰσχύν, μέγεθος, δύναμιν ἀγωνιστικήν, δόξαν, τιμήν,
40 εὐτυχίαν, ἀρετήν [ἢ καὶ τὰ μέρη αὐτῆς, φρόνησιν, ἀνδρίαν, δικαιοσύνην, σωφροσύνην]· οὕτω γὰρ ἂν αὐταρκέστατος εἴη, εἰ ὑπάρχοι αὐτῷ τά τ' ἐν αὐτῷ καὶ τὰ ἐκτὸς ἀγαθά· οὐ γάρ ἐστιν ἄλλα παρὰ ταῦτα. Ἔστι δ' ἐν αὐτῷ μὲν τὰ περὶ ψυχὴν καὶ τὰ ἐν σώματι, ἔξω
45 δὲ εὐγένεια καὶ φίλοι καὶ χρήματα καὶ τιμή. Ἔτι δὲ προσήκειν οἰόμεθα δυνάμεις ὑπάρχειν καὶ τύχην· οὕτω γὰρ ἂν ἀσφαλέστατος ὁ βίος εἴη. Λάβωμεν τοίνυν ὁμοίως καὶ τούτων ἕκαστον τί ἐστιν. (5) Εὐγένεια μὲν οὖν ἐστὶν ἔθνει μὲν καὶ πόλει τὸ αὐτόχθονας
50 ἢ ἀρχαίους εἶναι, καὶ ἡγεμόνας τοὺς πρώτους ἐπιφανεῖς, καὶ πολλοὺς ἐπιφανεῖς γεγονέναι ἐξ αὐτῶν ἐπὶ

Fere autem et privatim cuique, et communiter omnibus finis quidam est, quem spectantes et eligunt et fugiunt; isque est, ut summatim dicam, felicitas, ejusque partes. (2) Quare exempli causa sumamus, quid sit omnino felicitas et ex quibus constent partes ipsius; nam de hac, et de iis quæ ad hanc referuntur, et quæ huic contraria sunt, tum suasiones tum dissuasiones omnes sunt. Quæ enim parant hanc, vel partium aliquam, vel majus ex minori efficiunt, ea oportet facere; quæ autem corrumpunt *eam*, vel impediunt, vel contraria efficiunt, non facere. (3) Sit igitur felicitas fortuna secunda cum virtute; vel sufficientibus bonis instructa vita et his contenta; vel vita cum securitate jucundissima; vel abundantia possessionum et corporum, cum facultate hæc conservandi et efficiendi; ferme enim horum unum, vel plura, felicitatem confitentur esse omnes. (4) Si igitur felicitas est ejusmodi, necesse est, partes ipsius esse nobilitatem, amicorum copiam, bonorum amicitiam, divitias, bonam prolem, multam prolem, commodam senectutem; præterea corporis virtutes, ut sanitatem, pulchritudinem, robur, magnitudinem, facultatem certandi; gloriam, honorem, bonam fortunam; virtutem, [sive etiam ejus partes, prudentiam, fortitudinem, temperantiam, justitiam]. Sic enim sua sorte maxime contentus aliquis fuerit, si adsint ipsi tum quæ in ipso, tum quæ externa bona sunt; non enim sunt præter hæc alia. Sunt autem in ipso quidem, quæ ad animam spectant, et quæ in corpore sunt; externa vero nobilitas, et amici, et opes, et honor. Præterea vero huc convenire arbitramur, ut facultates adsint et fortuna; ita enim vita maxime secura fuerit. Sumamus igitur similiter et horum unumquodque, quid sit. (5) Nobilitas quidem est genti et civitati, si indigenæ aut antiqui sint, et duces primi illustres, et multi nati sint ex ipsis illustres

τοῖς ζηλουμένοις· ἰδίᾳ δὲ εὐγένεια ἢ ἀπ' ἀνδρῶν ἢ ἀπὸ γυναικῶν, καὶ γνησιότης ἀπ' ἀμφοῖν, καὶ ὥσπερ ἐπὶ πόλεως τούς τε πρώτους γνωρίμους ἢ ἐπ' ἀρετῇ ἢ πλούτῳ ἢ ἄλλῳ τῳ τῶν τιμωμένων, καὶ πολλοὺς ἐπιφανεῖς ἐκ τοῦ γένους καὶ ἄνδρας καὶ γυναῖκας καὶ νέους καὶ πρεσβυτέρους. (6) Εὐτεκνία δὲ καὶ πολυτεκνία οὐκ ἄδηλα· ἔστι δὲ τῷ κοινῷ μὲν εὐτεκνία, νεότης ἂν ᾖ πολλὴ καὶ ἀγαθή, ἀγαθὴ δὲ κατ' ἀρετὴν σώματος, οἷον μέγεθος, κάλλος, ἰσχύν, δύναμιν ἀγωνιστικήν· ψυχῆς δὲ σωφροσύνη καὶ ἀνδρία νέου ἀρεταί. Ἰδίᾳ δὲ εὐτεκνία καὶ πολυτεκνία τὸ τὰ ἴδια τέκνα πολλὰ καὶ τοιαῦτα εἶναι, καὶ θήλεα καὶ ἄρρενα· θηλειῶν δὲ ἀρετὴ σώματος μὲν κάλλος καὶ μέγεθος, ψυχῆς δὲ σωφροσύνη καὶ φιλεργία ἄνευ ἀνελευθερίας. Ὁμοίως δὲ καὶ ἰδίᾳ καὶ κοινῇ καὶ κατ' ἄνδρας καὶ κατὰ γυναῖκας δεῖ ζητεῖν ἕκαστον ὑπάρχειν τῶν τοιούτων· ὅσοις γὰρ τὰ κατὰ γυναῖκας φαῦλα ὥσπερ Λακεδαιμονίοις, σχεδὸν κατὰ τὸ ἥμισυ οὐκ εὐδαιμονοῦσιν. (7) Πλούτου δὲ μέρη νομίσματος πλῆθος, γῆς, χωρίων κτῆσις, ἔτι δὲ ἐπίπλων κτῆσις καὶ βοσκημάτων καὶ ἀνδραπόδων πλήθει καὶ μεγέθει καὶ κάλλει διαφερόντων, ταῦτα δὲ πάντα καὶ ἀσφαλῆ καὶ ἐλευθέρια καὶ χρήσιμα. Ἔστι δὲ χρήσιμα μὲν μᾶλλον τὰ κάρπιμα, ἐλευθέρια δὲ τὰ πρὸς ἀπόλαυσιν· κάρπιμα δὲ λέγω ἀφ' ὧν αἱ πρόσοδοι, ἀπολαυστικὰ δὲ ἀφ' ὧν μηδὲν παρὰ τὴν χρῆσιν γίγνεται, ὅ τι καὶ ἄξιον. Ὅρος δὲ ἀσφαλείας μὲν τὸ ἐνταῦθα καὶ οὕτω κεκτῆσθαι ὥστ' ἐφ' αὐτῷ εἶναι τὴν χρῆσιν αὐτῶν· τοῦ τε οἰκεῖα εἶναι ἢ μή, ὅταν ἐφ' αὐτῷ ᾖ ἀπαλλοτριῶσαι· λέγω δὲ ἀπαλλοτρίωσιν δόσιν καὶ πρᾶσιν. Ὅλως δὲ τὸ πλουτεῖν ἐστὶν ἐν τῷ χρῆσθαι μᾶλλον ἢ ἐν τῷ κεκτῆσθαι· καὶ γὰρ ἡ ἐνέργειά ἐστι τῶν τοιούτων καὶ ἡ χρῆσις πλοῦτος. (8) Εὐδοξία δ' ἐστὶ τὸ ὑπὸ πάντων σπουδαῖον ὑπολαμβάνεσθαι, ἢ τοιοῦτόν τι ἔχειν οὗ πάντες ἐφίενται ἢ οἱ πολλοὶ ἢ οἱ ἀγαθοὶ ἢ οἱ φρόνιμοι. (9) Τιμὴ δ' ἐστὶ μὲν σημεῖον εὐεργετικῆς δόξης, τιμῶνται δὲ δικαίως μὲν καὶ μάλιστα οἱ εὐεργετηκότες, οὐ μὴν ἀλλὰ τιμᾶται καὶ ὁ δυνάμενος εὐεργετεῖν· εὐεργεσία δὲ ἢ εἰς σωτηρίαν καὶ ὅσα αἴτια τοῦ εἶναι, ἢ εἰς πλοῦτον, ἢ εἴς τι τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, ὧν μὴ ῥᾳδία ἡ κτῆσις ἢ ὅλως ἢ ἐνταῦθα ἢ ποτέ· πολλοὶ γὰρ διὰ μικρὰ δοκοῦντα τιμῆς τυγχάνουσιν, ἀλλ' οἱ τόποι καὶ οἱ καιροὶ αἴτιοι. Μέρη δὲ τιμῆς θυσίαι, μνῆμαι ἐν μέτροις καὶ ἄνευ μέτρων, γέρα, τεμένη, προεδρίαι, τάφοι, εἰκόνες, τροφαὶ δημόσιαι· τὰ βαρβαρικά, οἷον προσκυνήσεις καὶ ἐκστάσεις· δῶρα τὰ παρ' ἑκάστοις τίμια. Καὶ γὰρ τὸ δῶρόν ἐστι κτήματος δόσις καὶ τιμῆς σημεῖον, διὸ καὶ οἱ φιλοχρήματοι καὶ οἱ φιλότιμοι ἐφίενται αὐτῶν· ἀμφοτέροις γὰρ ἔχει ὧν δέονται· καὶ γὰρ κτῆμά ἐστιν, οὗ ἐφίενται οἱ φιλοχρήματοι, καὶ τιμὴν ἔχει, οὗ οἱ φιλότιμοι. (10) Σώματος δὲ ἀρετὴ ὑγίεια, αὕτη δὲ οὕτως ὥστε ἀνόσους εἶναι χρωμένους τοῖς σώμασιν· πολλοὶ γὰρ ὑγιαίνουσιν ὥσπερ Ἡρόδικος λέγεται, οὓς οὐδεὶς ἂν εὐδαιμονίσειε τῆς

in iis rebus, de quibus æmulamur; privatim vero nobilitas proficiscitur vel a viris, vel a feminis, et est legitima origo ab utrisque, et quemadmodum in civitate, si primi clari sint vel in virtute, vel in divitiis, vel alia earum rerum, quæ honorantur, et multi illustres sint ex genere, quum viri tum mulieres, quum juvenes tum senes. (6) Bona proles vero et multa proles *quid sint*, satis est apertum; reipublicæ bona proles est, si juventus sit numerosa et bona; bona vero quoad virtutem corporis, velut magnitudinem, pulchritudinem, robur, facultatem certandi; animi autem virtutes in juvene sunt temperantia et fortitudo; privato vero bona et multa proles est, si proprii liberi multi et tales sint, quum feminæ tum mares. Feminarum autem virtus est quoad corpus quidem pulchritudo et magnitudo; quoad animum vero temperantia et industria absque illiberalitate. Similiter vero etiam et privatim et communiter, quum quoad viros tum quoad feminas, oportet quærere, ut unumquodque talium insit; nam quibuscumque ea, quæ ad feminas pertinent, vitiosa sunt, ut Lacedæmoniis, illi fere ex dimidio non felices sunt. (7) Divitiarum vero partes sunt nummorum multitudo, agrorum, prædiorum possessiones; præterea multæ supellectilis possessio et pecorum et servorum multitudine et magnitudine et pulchritudine excellentium. Hæc autem omnia et secura et liberalia et utilia *esse oportet*. Utilia quidem sunt magis fructuosa; liberalia vero sunt quoad usum. Fructuosa autem dico, a quibus sunt proventus; ad usum solum idonea, a quibus nihil præter usum provenit, quod æstimandum sit. Definitio vero securitatis est, eo in loco et ita possidere, ut in potestate alicujus ipsius sit rerum usus; proprietatis vero vel non proprietatis, quando in alicujus ipsius potestate sit rem alienare; dico autem alienationem donationem et venditionem. Omnino vero divitem esse consistit magis in eo ut aliquis utatur, quam in eo ut possideat; etenim exercitatio quoque talium et usus sunt divitiæ. (8) Bona fama est, si quis ab omnibus virtute præditus existimetur, vel tale quid habere, quod omnes appetunt vel plurimi, vel boni, vel prudentes (9) Honor est signum, quod aliquis existimetur beneficus; honorantur autem juste quidem et maxime illi, qui aliis benefecerunt; verumtamen honoratur etiam, qui potest benefacere. Beneficium autem spectat vel ad conservationem, et ad omnia quæ causa sunt ut vivamus, vel ad divitias, vel ad aliquod ex reliquis bonis, quorum haud facilis est possessio; vel omnino, vel eo loco, vel aliquando. Multi enim ob res, quæ parvæ esse videntur, honorem consequuntur; sed loci et occasiones causæ sunt. Partes vero honoris sunt sacrificia, monumenta cum inscriptionibus metricis et sine metris, præmia, agri portiones dedicatæ, jus præsidendi, sepulcra, statuæ, alimenta ex publico; barbarica, velut adorationes, et si assurgendum, aut loco cedendum est; dona apud quosque magnifica. Nam donum est possessionis donatio, et honoris signum; quamobrem etiam tam pecuniæ quam honoris cupidi dona appetunt. Utrisque enim habet *donum* ea, quorum indigent; nam et possessio est, quam cupiunt studiosi pecuniæ, et honorem habet, cujus *avidi sunt* honoris studiosi. (10) Corporis virtus est sanitas; eaque sic, ut morbi expertes sint, qui corporibus utuntur; multi enim valent, sicut Herodicus dicitur, quos nemo felices dixerit

ὑγιείας διὰ τὸ πάντων ἀπέχεσθαι τῶν ἀνθρωπίνων ἢ τῶν πλείστων. (11) Κάλλος δὲ ἕτερον καθ' ἑκάστην ἡλικίαν ἐστίν. Νέου μὲν οὖν κάλλος τὸ πρὸς τοὺς πόνους χρήσιμον ἔχειν τὸ σῶμα τούς τε πρὸς δρόμον καὶ πρὸς βίαν, ἡδὺν ὄντα ἰδεῖν πρὸς ἀπόλαυσιν, διὸ οἱ πένταθλοι κάλλιστοι, ὅτι πρὸς βίαν καὶ πρὸς τάχος ἅμα πεφύκασιν· ἀκμάζοντος δὲ πρὸς μὲν πόνους τοὺς πολεμικούς, ἡδὺν δὲ εἶναι δοκεῖν μετὰ φοβερότητος· γέροντος δὲ πρὸς μὲν πόνους τοὺς ἀναγκαίους ἱκανόν, ἄλυπον δὲ διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν ὧν τὸ γῆρας λωβᾶται. (12) Ἰσχὺς δ' ἐστὶ μὲν δύναμις τοῦ κινεῖν ἕτερον ὡς βούλεται, ἀνάγκη δὲ κινεῖν ἕτερον ἢ ἕλκοντα ἢ ὠθοῦντα ἢ αἴροντα ἢ πιέζοντα ἢ συνθλίβοντα, ὥστε ὁ ἰσχυρὸς ἢ πᾶσιν ἢ τούτων τισίν ἐστιν ἰσχυρός. (13) Μεγέθους δὲ ἀρετὴ τὸ ὑπερέχειν κατὰ μῆκος καὶ βάθος καὶ πλάτος τῶν πολλῶν τοσούτῳ μείζονι ὥστε μὴ βραδυτέρας ποιεῖν τὰς κινήσεις διὰ τὴν ὑπερβολήν. (14) Ἀγωνιστικὴ δὲ σώματος ἀρετὴ σύγκειται ἐκ μεγέθους καὶ ἰσχύος καὶ τάχους· καὶ γὰρ ὁ ταχὺς ἰσχυρός ἐστιν· ὁ γὰρ δυνάμενος τὰ σκέλη ῥιπτεῖν πως καὶ κινεῖν ταχὺ καὶ πόρρω δρομικός, ὁ δὲ θλίβειν καὶ κατέχειν παλαιστικός, ὁ δὲ ὦσαι τῇ πληγῇ πυκτικός, ὁ δ' ἀμφοτέροις τούτοις παγκρατιαστικός, ὁ δὲ πᾶσι πένταθλος. (15) Εὐγηρία δ' ἐστὶ βραδυτὴς γήρως μετ' ἀλυπίας· οὔτε γὰρ εἰ ταχὺ γηράσκει, εὔγηρως, οὔτ' εἰ μόγις μὲν λυπηρῶς δέ. Ἔστι δὲ καὶ ἐκ τῶν τοῦ σώματος ἀρετῶν καὶ τύχης· μὴ ἄνοσος γὰρ ὢν μηδὲ ἰσχυρὸς οὐκ ἔσται ἀπαθὴς οὐδ' ἄλυπος καὶ πολυχρόνιος, οὔτ' ἄνευ τύχης διαμείνειεν ἄν. Ἔστι δέ τις καὶ χωρὶς ἰσχύος καὶ ὑγιείας ἄλλη δύναμις μακροβιότητος· πολλοὶ γὰρ ἄνευ τῶν τοῦ σώματος ἀρετῶν μακρόβιοί εἰσιν· ἀλλ' οὐδὲν ἡ ἀκριβολογία χρήσιμος ἡ περὶ τούτων εἰς τὰ νῦν. (16) Πολυφιλία δὲ καὶ χρηστοφιλία οὐκ ἄδηλα τοῦ φίλου ὡρισμένου, ὅτι ἐστὶν ὁ τοιοῦτος φίλος ὅστις ἃ οἴεται ἀγαθὰ εἶναι ἐκείνῳ, πρακτικός ἐστιν αὐτῶν δι' ἐκεῖνον. Ὧ δὴ πολλοὶ τοιοῦτοι, πολύφιλος, ᾧ δὲ καὶ ἐπιεικεῖς ἄνδρες, χρηστόφιλος. (17) Εὐτυχία δ' ἐστίν, ὧν ἡ τύχη ἀγαθῶν αἰτία, ταῦτα γίγνεσθαι καὶ ὑπάρχειν ἢ πάντα ἢ τὰ πλεῖστα ἢ τὰ μέγιστα. Αἰτία δ' ἐστὶν ἡ τύχη ἐνίων μὲν ὧν καὶ αἱ τέχναι, πολλῶν δὲ καὶ ἀτέχνων, οἷον ὅσων ἡ φύσις· ἐνδέχεται δὲ καὶ παρὰ φύσιν εἶναι· ὑγιείας μὲν γὰρ τέχνη αἰτία, κάλλους δὲ καὶ μεγέθους φύσις. Ὅλως δὲ τὰ τοιαῦτα τῶν ἀγαθῶν ἐστὶν ἀπὸ τύχης, ἐφ' οἷς ἐστὶν ὁ φθόνος. Ἔστι δὲ καὶ τῶν παρὰ λόγον ἀγαθῶν αἰτία τύχη, οἷον εἰ οἱ ἄλλοι αἰσχροὶ ἀδελφοί, ὁ δὲ καλός, ἢ οἱ ἄλλοι μὴ εἶδον τὸν θησαυρόν, ὁ δ' εὗρεν, ἢ εἰ τοῦ πλησίον ἔτυχε τὸ βέλος, τούτου δὲ μή, ἢ εἰ μὴ ἦλθε μόνος ἀεὶ φοιτῶν, οἱ δὲ ἅπαξ ἐλθόντες διεφθάρησαν· πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα εὐτυχήματα δοκεῖ εἶναι. (18) Περὶ δὲ ἀρετῆς, ἐπείπερ οἰκειότατος ὁ περὶ τοὺς ἐπαίνους τόπος, ὅταν περὶ ἐπαίνου ποιώμεθα τὸν λόγον, τότε διοριστέον.

Ὧν μὲν οὖν δεῖ στοχάζεσθαι προτρέποντα ὡς ἐσο-

sanitatis causa, quoniam omnibus abstinent humanis, aut plurimis. (11) Pulchritudo diversa est secundum unamquamque ætatem. Ac juvenis quidem pulchritudo est, si ad labores habile habeat corpus, et ad cursum et ad vim, simulque jucundus sit visu ad voluptatem; quare quinquertiones pulcherrimi sunt, quod simul ad vim et ad velocitatem comparati sunt. Vigentis vero, si ad labores bellicos *corpus idoneum habeat*, ac jucundus esse videatur cum terrore. At senis, si laboribus necessariis par sit, nec doleat, quoniam nihil cadit in eum, quibus senectus offenditur. (12) Robur autem est facultas movendi alterum, quomodo aliquis velit; necesse vero est movere alterum vel trahendo, vel pellendo, vel tollendo, vel deprimendo, vel collidendo; ita ut robustus vel omnibus, vel horum aliquibus robustus sit. (13) Magnitudinis virtus est, superare proceritate et crassitudine et latitudine plurimos eo præcellendi modo, ut hoc non tardiores efficiat motiones propter exsuperantiam. (14) Certandi virtus corporis constat ex magnitudine et robore et velocitate; nam velox quoque robustus est. Qui enim potest crura projicere quodam modo et movere celeriter et longe, cursor est; qui autem stringere et tenere, luctator; qui autem pellere plaga, pugil; qui autem utrisque his, pancratiasticus; qui denique omnibus, quinquertio. (15) Bona senectus est tarditas senectutis cum indolentia; neque enim, si quis velociter senescat, bonam senectutem habet; neque, si vix quidem, sed dolenter. Est vero hoc et ex iis virtutibus, quæ sunt corporis, et *ex iis, quæ sunt* fortunæ. Nam qui expers morbi non sit, neque robustus, non erit perturbationis expers, neque indolens et longævus, neque absque fortuna ita permanere poterit. Est vero etiam separatim a robore et a sanitate alia facultas diu vivendi; multi enim sine corporis virtutibus longævi sunt. Verum exquisita de his disputatio non est utilis ad ea quæ nunc agimus. (16) Multorum vero et bonorum amicitia *quid sit*, non incertum est, amico definito, ut sit amicus talis, quicumque, quæ arbitratur bona esse illi, ea efficit propter illum; jam cui multi sunt tales, is multos amicos habet; cui vero etiam sunt honesti viri, is bonos amicos habet. (17) Bona fortuna vero est, quorum fortuna bonorum causa est, ea effici et adesse vel omnia, vel plurima, vel maxima. Causa autem est fortuna nonnullorum quidem, quorum etiam artes sunt, multorum vero etiam non artificiosorum, velut, quorum *causa* est natura; contingit quoque, ut præter naturam sint; nam sanitatis quidem ars est causa; at pulchritudinis et magnitudinis natura. Omnino autem talia ex bonis sunt a fortuna, quæ invidentur. Fortuna etiam causa est eorum bonorum, quæ præter rationem adsunt; velut, si ceteri fratres deformes sunt, hic vero pulcher; aut alii non viderunt thesaurum, hic vero invenit; aut si prope adstantem attigit telum, hunc vero non; aut si non venit solus, semper *alias* frequentans, hi vero semel venientes perierunt; omnia enim ejusmodi bonæ fortunæ eventus videntur esse. (18) De virtute autem, quoniam maxime idoneus hic locus ad laudes est, quum de laude agemus, tum disserendum erit.

Quæ igitur oportet intueri suadentes, tanquam futura

μένων ἢ ὑπαρχόντων, καὶ ὧν ἀποτρέποντα, φανερόν· τὰ γὰρ ἐναντία τούτων ἐστίν.

aut præsentia, et quæ dissuadentes, manifestum est; nam contraria horum sunt.

CAP. VI.

De bono et utili.

Ἐπεὶ δὲ πρόκειται τῷ συμβουλεύοντι σκοπὸς τὸ συμφέρον, βουλεύονται δὲ οὐ περὶ τοῦ τέλους ἀλλὰ περὶ 5 τῶν πρὸς τὸ τέλος, ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ συμφέροντα κατὰ τὰς πράξεις, τὸ δὲ συμφέρον ἀγαθόν, ληπτέον ἂν εἴη στοιχεῖα περὶ ἀγαθοῦ καὶ συμφέροντος ἁπλῶς. (2) Ἔστω δὴ ἀγαθὸν ὃ ἂν αὐτὸ ἑαυτοῦ ἕνεκα ᾖ αἱρετόν, καὶ οὗ ἕνεκα ἄλλο αἱρούμεθα, καὶ οὗ ἐφίεται πάντα ἢ πάντα 10 τὰ αἴσθησιν ἔχοντα ἢ νοῦν, ἢ εἰ λάβοι νοῦν· καὶ ὅσα ὁ νοῦς ἂν ἑκάστῳ ἀποδοίη, καὶ ὅσα ὁ περὶ ἕκαστον νοῦς ἀποδίδωσιν ἑκάστῳ, τοῦτό ἐστιν ἑκάστῳ ἀγαθόν, καὶ οὗ παρόντος εὖ διάκειται καὶ αὐτάρκως ἔχει, καὶ τὸ αὔταρκες καὶ τὸ ποιητικὸν ἢ φυλακτικὸν τῶν τοιού- 15 των, καὶ ᾧ ἀκολουθεῖ τὰ τοιαῦτα, καὶ τὰ κωλυτικὰ τῶν ἐναντίων καὶ τὰ φθαρτικά. (3) Ἀκολουθεῖ δὲ διχῶς· ἢ γὰρ ἅμα ἢ ὕστερον, οἷον τῷ μὲν μανθάνειν τὸ ἐπίστασθαι ὕστερον, τῷ δὲ ὑγιαίνειν τὸ ζῆν ἅμα. Καὶ τὰ ποιητικὰ τριχῶς, τὰ μὲν ὡς τὸ ὑγιαίνειν ὑγιείας, τὰ δὲ ὡς σιτία 20 ὑγιείας, τὰ δὲ ὡς τὸ γυμνάζεσθαι, ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ποιεῖ ὑγίειαν. (4) Τούτων δὲ κειμένων ἀνάγκη τάς τε λήψεις τῶν ἀγαθῶν ἀγαθὰς εἶναι καὶ τὰς τῶν κακῶν ἀποβολάς· ἀκολουθεῖ γὰρ τῷ μὲν τὸ μὴ ἔχειν τὸ κακὸν ἅμα, τῷ δὲ τὸ ἔχειν τὸ ἀγαθὸν ὕστερον. (5) Καὶ 25 ἡ ἀντ' ἐλάττονος ἀγαθοῦ μείζονος λῆψις καὶ ἀντὶ μείζονος κακοῦ ἐλάττονος· ᾧ γὰρ ὑπερέχει τὸ μεῖζον τοῦ ἐλάττονος, τοῦτο γίνεται τοῦ μὲν λῆψις τοῦ δ' ἀποβολή. (6) Καὶ τὰς ἀρετὰς δὲ ἀνάγκη ἀγαθὸν εἶναι· κατὰ γὰρ ταύτας εὖ τε διάκεινται οἱ ἔχοντες, καὶ ποιητικαὶ τῶν 30 ἀγαθῶν εἰσὶ καὶ πρακτικαί. Περὶ ἑκάστης δέ, καὶ τίς καὶ ποία, χωρὶς ῥητέον. (7) Καὶ τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι· πάντα γὰρ ἐφίεται τὰ ζῷα αὐτῆς τῇ φύσει. Ὥστε καὶ τὰ ἡδέα καὶ τὰ καλὰ ἀνάγκη ἀγαθὰ εἶναι· τὰ μὲν γὰρ ἡδονῆς ποιητικά, τῶν δὲ καλῶν τὰ μὲν 35 ἡδέα, τὰ δὲ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ αἱρετά ἐστιν. (8) Ὡς δὲ καθ' ἓν εἰπεῖν, ἀνάγκη ἀγαθὰ εἶναι τάδε. Εὐδαιμονία· καὶ γὰρ καθ' αὑτὸ αἱρετὸν καὶ αὔταρκες, καὶ ἕνεκα αὐτοῦ πολλὰ αἱρούμεθα. (9) Δικαιοσύνη, ἀνδρία, σωφροσύνη, μεγαλοψυχία, μεγαλοπρέπεια καὶ αἱ ἄλ- 40 λαι αἱ τοιαῦται ἕξεις· ἀρεταὶ γὰρ ψυχῆς. (10) Καὶ ὑγίεια καὶ κάλλος καὶ τὰ τοιαῦτα· ἀρεταὶ γὰρ σώματος καὶ ποιητικαὶ πολλῶν, οἷον ἡ ὑγίεια καὶ ἡδονῆς καὶ τοῦ ζῆν· διὸ καὶ ἄριστον δοκεῖ εἶναι, ὅτι δύο τῶν τοῖς πολλοῖς τιμιωτάτων αἴτιόν ἐστιν, ἡδονῆς καὶ τοῦ 45 ζῆν. (11) Πλοῦτος· ἀρετὴ γὰρ κτήσεως καὶ ποιητικὸν πολλῶν. (12) Φίλος καὶ φιλία· καὶ γὰρ καθ' αὑτὸν αἱρετὸς ὁ φίλος καὶ ποιητικὸς πολλῶν. (13) Τιμή, δόξα· καὶ γὰρ ἡδέα καὶ ποιητικὰ πολλῶν, καὶ ἀκολουθεῖ αὐτοῖς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ ὑπάρχειν ἐφ' οἷς τιμῶν- 50 ται. (14) Δύναμις τοῦ λέγειν, τοῦ πράττειν· ποιητικὰ γὰρ πάντα τὰ τοιαῦτα ἀγαθῶν. (15) Ἔτι εὐφυΐα,

Quoniam autem deliberanti finis propositus est utile; consultant vero non de fine, sed de facientibus ad finem; et hæc sunt utilia in actionibus; et utile est bonum: sumenda sunt principia de bono et utili simpliciter. (2) Jam vero sit bonum, quod ipsum sui causa eligendum est; et cujus causa aliud eligimus; et quod appetunt omnia, omnia aut sensum habentia, aut mentem, aut si mentem assumerent; et quæcumque mens unicuique dictaverit, et quæcumque de unoquoque mens dictet unicuique, horum quodque est unicuique bonum; et quo præsente aliquis bene dispositus et se ipso contentus est; et quod sibi sufficit; et idoneum ad talia efficienda et tuenda; et quod talia consequuntur; et quæ idonea sunt ad contraria prohibenda et corrumpenda. (3) Consequitur autem *bonum* dupliciter; aut enim simul, aut posterius; velut, disciplinam quidem scientia posterius; sanitatem vero vita simul. Ac *bona* ad efficiendum idonea tripliciter *operantur;* alia quidem, ut sanum esse sanitatem; alia, ut cibus sanitatem; alia denique, ut exercitatio, quæ plerumque sanitatem efficit. (4) His autem positis, necesse est, sumptiones bonorum bonas esse, et malorum depulsiones; consequitur enim illud *bonum*, ut non habeamus malum simul; hoc vero, ut habeamus bonum posterius. (5) Et sumptio majoris boni pro minore *bona est;* et minoris mali pro majore; quo enim superat majus id, quod minus est, hoc fit illius quidem sumptio, hujus vero depulsio: (6) Et virtutes necesse est ut bonum sint; nam iis instructi quoad has bene dispositi sunt, et idoneæ sunt ad bona efficienda et peragenda; de unaquaque autem, et quænam, et cujusmodi sit, separatim dicendum est. (7) Et voluptatem bonum esse *necesse est;* omnia enim animalia natura sua eam appetunt. Quare etiam jucunda et honesta necesse est bona esse; illa enim voluptatem efficiunt; honesta vero partim jucunda, partim ipsa per se eligenda sunt. (8) Ut autem de singulis dicam, necesse est bona esse hæc: Felicitas; nam et propter se eligenda est, et sibi sufficit, ejusque causa multa eligimus. (9) Justitia, fortitudo, temperantia, magnanimitas, magnificentia, et ceteri habitus ejusmodi; virtutes enim animi sunt. (10) Et sanitas, et pulchritudo, et talia; nam virtutes corporis sunt, et multa efficiunt; velut sanitas et voluptatem et vitam. Quapropter hæc etiam optimum videtur esse, quia duorum, quæ a plurimis maxime honorantur, causa est, voluptatis et vitæ. (11) Divitiæ; virtus enim sunt possessionis, et multa efficiunt. (12) Amicus et amicitia; nam bonum per se bonum eligendum est amicus, et multa efficiens. (13) Honor, bona fama; nam dulcia sunt et multa efficiunt; et consequitur ipsa plerumque, ut adsint ea ob quæ *homines* honorantur. (14) Facultas dicendi, agendi; nam hæc omnia talia efficiunt bona. (15) Præterea inge-

μνῆμαι, εὐμάθεια, ἀγχίνοια, πάντα τὰ τοιαῦτα· ποιητικαὶ γὰρ αὗται ἀγαθῶν αἱ δυνάμεις εἰσίν. Ὁμοίως δὲ καὶ αἱ ἐπιστῆμαι πᾶσαι καὶ αἱ τέχναι. (16) Καὶ τὸ ζῆν· εἰ γὰρ μηδὲν ἄλλο ἕποιτο ἀγαθόν, καθ' αὑτὸ αἱρετόν ἐστιν. (17) Καὶ τὸ δίκαιον· συμφέρον γάρ τι κοινῇ ἐστίν. Ταῦτα μὲν οὖν σχεδὸν τὰ ὁμολογούμενα ἀγαθά ἐστιν. (18) Ἐν δὲ τοῖς ἀμφισβητησίμοις ἐκ τῶνδε οἱ συλλογισμοί. Ὧι τὸ ἐναντίον κακόν, τοῦτ' ἀγαθόν· (19) καὶ οὗ τὸ ἐναντίον τοῖς ἐχθροῖς συμφέρει· οἷον εἰ τὸ δειλοὺς εἶναι μάλιστα συμφέρει τοῖς ἐχθροῖς, δῆλον ὅτι ἀνδρία μάλιστα ὠφέλιμον τοῖς πολίταις. (20) Καὶ ὅλως ὃ οἱ ἐχθροὶ βούλονται ἢ ἐφ' ᾧ χαίρουσι, τοὐναντίον τούτῳ ὠφέλιμον φαίνεται· διὸ εὖ εἴρηται « ἦ κεν γηθήσαι Πρίαμος. » Ἔστι δ' οὐκ ἀεὶ τοῦτο, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· οὐθὲν γὰρ κωλύει ἐνίοτε ταὐτὸ συμφέρειν τοῖς ἐναντίοις· ὅθεν λέγεται ὡς τὰ κακὰ συνάγει τοὺς ἀνθρώπους, ὅταν ᾖ ταὐτὸ βλαβερὸν ἀμφοῖν. (21) Καὶ οὗ μή ἐστιν ὑπερβολή, τοῦτο ἀγαθόν, ὃ δ' ἂν ᾖ μεῖζον ἢ δεῖ, κακόν. (22) Καὶ οὗ ἕνεκα πολλὰ πεπόνηται ἢ δεδαπάνηται· φαινόμενον γὰρ ἀγαθὸν ἤδη, καὶ ὡς τέλος τὸ τοιοῦτον ὑπολαμβάνεται, καὶ τέλος πολλῶν· τὸ δὲ τέλος ἀγαθόν. Ὅθεν ταῦτ' εἴρηται, « καδδέ κεν εὐχωλὴν Πριάμῳ » καὶ « αἰσχρόν τοι δηρόν τε μένειν· » καὶ ἡ παροιμία δέ, τὸ ἐπὶ θύραις τὴν ὑδρίαν. (23) Καὶ οὗ πολλοὶ ἐφίενται, καὶ τὸ περιμάχητον φαινόμενον· οὗ γὰρ πάντες ἐφίενται, τοῦτ' ἀγαθὸν ἦν, οἱ δὲ πολλοὶ ὥσπερ πάντες φαίνονται. (24) Καὶ τὸ ἐπαινετόν· οὐδεὶς γὰρ τὸ μὴ ἀγαθὸν ἐπαινεῖ. Καὶ ὃ οἱ ἐχθροὶ καὶ οἱ φαῦλοι ἐπαινοῦσιν· ὥσπερ γὰρ πάντες ἤδη ὁμολογοῦσιν, εἰ καὶ οἱ κακῶς πεπονθότες· διὰ γὰρ τὸ φανερὸν ὁμολογοῖεν ἄν, ὥσπερ καὶ φαῦλοι οὓς οἱ φίλοι ψέγουσι καὶ ἀγαθοὶ οὓς οἱ ἐχθροὶ ἐπαινοῦσιν. Διὸ λελοιδορῆσθαι ὑπέλαβον Κορίνθιοι ὑπὸ Σιμωνίδου ποιήσαντος « Κορινθίοις δ' οὐ μέμφεται τὸ Ἴλιον. » (25) Καὶ ὃ τῶν φρονίμων τις ἢ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν προέκρινεν, οἷον Ὀδυσσέα Ἀθηνᾶ καὶ Ἑλένην Θησεὺς καὶ Ἀλέξανδρον αἱ θεαὶ καὶ Ἀχιλλέα Ὅμηρος. (26) Καὶ ὅλως τὰ προαιρετά· προαιροῦνται δὲ πράττειν τά τε εἰρημένα καὶ τὰ τοῖς ἐχθροῖς κακὰ καὶ τὰ τοῖς φίλοις ἀγαθὰ (27) καὶ τὰ δυνατά. Ταῦτα δὲ διχῶς ἐστί, τά τε γενόμενα ἂν καὶ τὰ ῥᾳδίως γιγνόμενα. Ῥάδια δὲ ὅσα ἢ ἄνευ λύπης ἢ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ· τὸ γὰρ χαλεπὸν ὁρίζεται ἢ λύπῃ ἢ πλήθει χρόνου. Καὶ ἐὰν ὡς βούλονται· βούλονται δὲ ἢ μηδὲν κακὸν ἢ ἔλαττον τοῦ ἀγαθοῦ· τοῦτο δ' ἔσται, ἐὰν ἢ λανθάνῃ ἡ τιμωρία ἢ μικρὰ ᾖ. (28) Καὶ τὰ ἴδια, καὶ ἃ μηδείς, καὶ τὰ περιττά· τιμὴ γὰρ οὕτω μᾶλλον. Καὶ τὰ ἁρμόττοντα αὐτοῖς· τοιαῦτα δὲ τά τε προσήκοντα κατὰ γένος καὶ δύναμιν, καὶ ὧν ἐλλείπειν οἴονται, κἂν μικρὰ ᾖ· οὐδὲν γὰρ ἧττον προαιροῦνται ταῦτα πράττειν. (29) Καὶ τὰ εὐκατέργαστα· δυνατὰ γὰρ ὡς ῥάδια· εὐκατέργαστα δέ, ἃ πάντες ἢ οἱ πολλοὶ ἢ οἱ ὅμοιοι ἢ οἱ ἥττους κατώρθωσαν. Καὶ ἃ χαριοῦνται τοῖς φίλοις, ἢ ἃ ἀπεχθήσονται τοῖς ἐχθροῖς. Καὶ ὅσα

nium, memoria, docilitas, sagacitas, omnia ejusmodi; facultates enim hæ idoneæ sunt ad bona efficienda; similiter vero etiam omnes scientiæ et artes. (16) Et vita; si enim nullum aliud bonum eam consequeretur, per se illa eligenda est. (17) Et justum; est enim utile quid communiter. Atque hæc quidem fere confessa bona sunt. (18) In controversis autem ex his syllogismi fiunt. Cujus contrarium malum est, id est bonum; (19) porro cujus contrarium hostibus utile est; velut, si maxime utile est hostibus ut timidi sint *adversarii*, patet, fortitudinem civibus maxime utilem esse. (20) Et omnino, quod hostes volunt, aut de quo gaudent, huic contrarium apparet esse utile; quare bene dictum est, « Sane lætabitur Priamus. » Non vero semper hoc valet, sed utplurimum; nihil enim impedit quominus nonnunquam idem prosit contrariis; unde dicitur, Mala homines conciliare, quando idem est perniciosum ambobus. (21) Et cujus non est exsuperantia, id bonum est; quod autem est majus quam oportet, malum. (22) Et cujus causa multi labores exhausti, multi sumptus facti sunt; hoc enim videtur jam bonum esse; et ut finis jam tale habetur, et finis est multorum; finis vero bonum est; unde hæc dicta sunt : « Et certe gloriam Priamo; » et « Turpe vero manere diu. » Et proverbium hoc « in foribus urceum. » (23) Et quod multi appetunt, pugnaque dignum apparet; nam quod omnes appetunt, id bonum erat; plurimi autem instar omnium videntur. (24) Et laudabile; nemo enim laudat id quod non bonum est. Et quod inimici et improbi laudant; nam quodammodo omnes jam consentiunt, si illi quoque, qui male affecti sunt; nam confitentur propterea, quod manifestum sit; sicut etiam improbi sunt, quos amici vituperant; et boni, quos inimici non laudant: quamobrem convicio se affectos esse existimarunt Corinthii a Simonide, qui cecinit, « Corinthiis vero non succenset Ilium. » (25) Et quod ex prudentibus aliquis, vel bonis viris aut mulieribus, prætulit; velut Ulyssem Minerva, et Helenam Theseus, et Alexandrum deæ, et Achillem Homerus. (26) Et omnino quæ præeligenda sunt. Præeligunt autem, ut agant et quæ dicta sunt, et inimicis mala, et amicis bona, (27) et quæ sunt possibilia; hæc vero duobus modis sunt, et quæ facta fere sunt et quæ facile fiunt; facilia autem sunt, quæcumque vel sine molestia, vel brevi tempore fiunt; difficile enim definitur vel molestia, vel longitudine temporis. Et si *aliquid fuerit,* ut volunt; volunt autem vel nullum malum, vel minus bono; hoc vero erit, si vel lateat pœna, vel parva sit. (28) Et propria; et quæ nemo *alius;* et eximia; honor enim sic magis *accrescit.* Et congruentia ipsis; talia autem sunt, quæ conveniunt in genere et facultate. Et quæ ipsis deesse arbitrantur, etiamsi parva sint; nihilo enim minus hæc agere sibi proponunt. (29) Et quæ facile perfici possunt; fieri enim possunt, utpote facilia; perfici autem facile possunt, quæ etiam omnes, vel multi, vel similes, vel viribus minores exsequantur. Et quæ grata erunt amicis, et quæ odiosa inimicis. Et quæcumque illi,

οὓς θαυμάζουσι προαιροῦνται πράττειν. Καὶ πρὸς ἃ εὐφυεῖς εἰσὶ καὶ ἔμπειροι· ῥᾷον γὰρ κατορθώσειν οἴονται. Καὶ ἃ μηδεὶς φαῦλος· ἐπαινετὰ γὰρ μᾶλλον. Καὶ ὧν ἐπιθυμοῦντες τυγχάνουσιν· οὐ γὰρ μό-
5 νον ἡδὺ ἀλλὰ καὶ βέλτιον φαίνεται. (30) Καὶ μάλιστα ἕκαστοι πρὸς ἃ τοιοῦτοι, οἷον οἱ φιλόνικοι εἰ νίκη ἔσται, οἱ φιλότιμοι εἰ τιμή, οἱ φιλοχρήματοι εἰ χρήματα, καὶ οἱ ἄλλοι ὡσαύτως. Περὶ μὲν οὖν ἀγαθοῦ καὶ τοῦ συμφέροντος ἐκ τούτων ληπτέον τὰς πίστεις.

quos admirantur, præeligunt ut agant. Et in quibus ingeniosi sunt, et experti; facilius enim se exsecuturos esse arbitrantur. Et quæ nemo improbus *eligit;* nam laudabilia magis sunt. Et quæ cupientes assequuntur; non enim solum jucundum, sed et melius apparet. (30) Et in quibus maxime sunt singuli tales; velut, victoriæ cupidi, ut victoria adfutura sit; honoris cupidi, ut honor; pecuniæ cupidi, ut opes; et reliqui eodem modo. Ac de bono quidem et utili ex his argumenta sumenda sunt.

CAP. VII.

De Bono majore et Utili majore.

10 Ἐπεὶ δὲ πολλάκις ὁμολογοῦντες ἄμφω συμφέρειν περὶ τοῦ μᾶλλον ἀμφισβητοῦσιν, ἐφεξῆς ἂν εἴη λεκτέον περὶ τοῦ μείζονος ἀγαθοῦ καὶ τοῦ μᾶλλον συμφέροντος. (2) Ἔστω δὴ ὑπερέχον μὲν τοσοῦτον καὶ ἔτι, ὑπερεχόμενον δὲ τὸ ἐνυπάρχον. Καὶ μεῖζον μὲν ἀεὶ καὶ πλεῖον
15 πρὸς ἔλαττον, μέγα δὲ καὶ μικρὸν καὶ πολὺ καὶ ὀλίγον πρὸς τὸ τῶν πολλῶν μέγεθος, καὶ ὑπερέχον μὲν τὸ μέγα, τὸ δὲ ἐλλεῖπον μικρόν, καὶ πολὺ καὶ ὀλίγον ὡσαύτως. (3) Ἐπεὶ οὖν ἀγαθὸν λέγομεν τό τε αὐτὸ αὑτοῦ ἕνεκα καὶ μὴ ἄλλου αἱρετόν, καὶ οὗ πάντ' ἐφίεται, καὶ ὃ νοῦν
20 ἂν καὶ φρόνησιν λαβόντα ἕλοιτο, καὶ τὸ ποιητικὸν καὶ τὸ φυλακτικόν, ἢ ᾧ ἕπεται τὰ τοιαῦτα, τὸ δ' οὗ ἕνεκα τὸ τέλος ἐστί, τέλος δ' ἐστὶν οὗ ἕνεκα τὰ ἄλλα, αὐτῷ δὲ ἀγαθὸν τὸ πρὸς αὐτὸ ταῦτα πεπονθός, ἀνάγκη τά τε πλείω τοῦ ἑνὸς καὶ τῶν ἐλαττόνων, συναριθμουμένου
25 τοῦ ἑνὸς ἢ τῶν ἐλαττόνων, μεῖζον ἀγαθὸν εἶναι· ὑπερέχει γάρ, τὸ δὲ ἐνυπάρχον ὑπερέχεται. (4) Καὶ ἐὰν τὸ μέγιστον τοῦ μεγίστου ὑπερέχῃ, καὶ αὐτὰ αὐτῶν· καὶ ὅσα αὐτὰ αὐτῶν, καὶ τὸ μέγιστον τοῦ μεγίστου· οἷον εἰ ὁ μέγιστος ἀνὴρ γυναικὸς τῆς μεγίστης μείζων, καὶ
30 ὅλως οἱ ἄνδρες τῶν γυναικῶν μείζους· καὶ εἰ οἱ ἄνδρες ὅλως τῶν γυναικῶν μείζους, καὶ ἀνὴρ ὁ μέγιστος τῆς μεγίστης γυναικὸς μείζων· ἀνάλογον γὰρ ἔχουσιν αἱ ὑπεροχαὶ τῶν γενῶν καὶ τῶν μεγίστων ἐν αὐτοῖς. (5) Καὶ ὅταν τόδε μὲν τῷδε ἕπηται, ἐκεῖνο δὲ τούτῳ μή· ἕπε-
35 ται δὲ ἢ τῷ ἅμα ἢ τῷ ἐφεξῆς ἢ τῇ δυνάμει· ἐνυπάρχει γὰρ ἡ χρῆσις ἡ τοῦ ἑπομένου ἐν τῇ θατέρου. Ἕπεται δὲ ἅμα μὲν τῷ ὑγιαίνειν τὸ ζῆν, τούτῳ δὲ ἐκεῖνο οὔ, ὕστερον δὲ τῷ μανθάνειν τὸ ἐπίστασθαι, δυνάμει δὲ τῷ ἱεροσυλεῖν τὸ ἀποστερεῖν· ὁ γὰρ ἱεροσυλήσας κἂν ἀπο-
40 στερήσειεν. (6) Καὶ τὰ ὑπερέχοντα τοῦ αὐτοῦ μείζονι μείζω· ἀνάγκη γὰρ ὑπερέχειν καὶ τοῦ μείζονος. (7) Καὶ τὰ μείζονος ἀγαθοῦ ποιητικὰ μείζω· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ μείζονος ποιητικῷ εἶναι. Καὶ οὗ τὸ ποιητικὸν μεῖζον, ὡσαύτως· εἰ γὰρ τὸ ὑγιεινὸν αἱρετώτερον τοῦ ἡδέος καὶ
45 μεῖζον ἀγαθόν, καὶ ἡ ὑγίεια τῆς ἡδονῆς μείζων. (8) Καὶ τὸ αἱρετώτερον καθ' αὑτὸ τοῦ μὴ καθ' αὑτό, οἷον ἰσχὺς ὑγιεινοῦ· τὸ μὲν γὰρ οὐχ αὑτοῦ ἕνεκα, τὸ δὲ αὑτοῦ, ὅπερ ἦν τὸ ἀγαθόν. (9) Κἂν ᾖ τὸ μὲν τέλος, τὸ δὲ μὴ τέλος· τὸ μὲν γὰρ ἄλλου ἕνεκα, τὸ δὲ αὑτοῦ, οἷον τὸ
50 γυμνάζεσθαι τοῦ εὖ ἔχειν τὸ σῶμα. (10) Καὶ τὸ ἧττον προσδεόμενον θατέρου ἢ ἑτέρων· αὐταρκέστερον γάρ·

Quoniam autem sæpe confitentes, utrumque utile esse, de eo, quod est utilius, controversantur, deinceps de bono majore et utili majore dicendum est. (2) Sit igitur τὸ superans Tantum et amplius; quod autem superatur, id quod inest. Et Majus quidem semper et Plus *se habet* ad Minus; Magnum vero et Parvum et Multum et Paucum ad Multorum Magnitudinem; et τὸ Superans quidem est Magnum; at τὸ Deficiens Parvum; et Multum et Paucum similiter. (3) Quoniam igitur bonum dicimus id, quod ipsum propter se, nec propter aliud eligendum est; et quod omnia appetunt; et quod quidquid mentem et prudentiam acceperit eligeret; et quod idoneum est ad efficiendum et custodiendum, aut quod consequuntur talia; id autem, cujus causa res est, finis est; finis vero est, cujus causa cetera sunt; alicui autem bonum est, quod respectu ad ipsum habito ita affectum est: necesse est, plura uno et paucioribus, addito uno vel paucioribus, majus bonum esse; nam superant; quod autem inest, superatur. (4) Et maximum si maximo præstat, ipsa quoque ipsis *præstant;* et si quæcumque ipsa ipsis, etiam maximum maximo *præstat;* velut si maximus vir muliere maxima major est, etiam omnino viri mulieribus majores sunt; et si viri omnino mulieribus majores sunt, etiam maximus vir muliere maxima major erit; proportionem enim habent exsuperantiæ generum et maximorum in ipsis. (5) Et quando hoc quidem illi consequens est, illud vero huic nequaquam; consequens vero est vel simul, vel deinceps, vel facultate; inest enim usus consequentis in *usu* alterius. Consequens autem est Simul quidem sanitati vita, huic vero illa nequaquam; Deinceps autem τῷ discere τὸ scire; Facultate denique sacrilegio τὸ surripere; nam qui sacrilegus fuerit, etiam surripiet. (6) Et quæ superant majus ipso, majora sunt; necesse enim est, superare ea etiam majus. (7) Et quæ majus bonum efficiunt, majora sunt; idem enim erat, quod majoris efficiens esse. Et cujus efficiens majus est, itidem; nam si salubre magis eligendum est, quam jucundum, et majus bonum, etiam sanitas voluptate major est. (8) Et quod magis eligendum est per se, *majus bonum est eo* quod non per se *magis eligendum est*; velut, robur *majus bonum* quam salubre; hoc enim non propter se; illud vero propter se, id quod erat bonum. (9) Et si alterum quidem sit finis, alterum vero non finis; hoc enim alius causa; illud vero propter se; velut, Exerceri, ut corpus bene se habeat. (10) Et quod minus indiget altero,

ἧττον δὲ προσδεῖται τὸ ἐλαττόνων ἢ ῥᾳόνων προσδεόμενον. (11) Καὶ ὅταν τόδε μὲν ἄνευ τοῦδε μὴ ᾖ ἢ μὴ δυνατὸν ᾖ γενέσθαι, θάτερον δὲ ἄνευ τούτου· αὐταρκέστερον δὲ τὸ μὴ δεόμενον, ὥστε φαίνεται μεῖζον ἀγα-
5 θόν. (12) Κἂν ᾖ ἀρχή, τὸ δὲ μὴ ἀρχή. Κἂν ᾖ αἴτιον, τὸ δ' οὐχ αἴτιον, διὰ τὸ αὐτό· ἄνευ γὰρ αἰτίου καὶ ἀρχῆς ἀδύνατον εἶναι ἢ γενέσθαι. Καὶ δυοῖν ἀρχαῖν τὸ ἀπὸ τῆς μείζονος μεῖζον, καὶ δυοῖν αἰτίοιν τὸ ἀπὸ τοῦ μείζονος αἰτίου μεῖζον. Καὶ ἀνάπαλιν δὴ δυοῖν ἀρχαῖν
10 ἡ τοῦ μείζονος ἀρχὴ μείζων καὶ δυοῖν αἰτίοιν τὸ τοῦ μείζονος αἴτιον μεῖζον. (13) Δῆλον οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὅτι ἀμφοτέρως μεῖζόν ἐστιν· καὶ γὰρ εἰ ἀρχή, τὸ δὲ μὴ ἀρχή, δόξει μεῖζον εἶναι, καὶ εἰ μὴ ἀρχή, τὸ δὲ ἀρχή· τὸ γὰρ τέλος μεῖζον καὶ οὐχ ἀρχή· ὥσπερ
15 ὁ Λεωδάμας κατηγορῶν ἔφη Καλλιστράτου τὸν βουλεύσαντα τοῦ πράξαντος μᾶλλον ἀδικεῖν· οὐ γὰρ ἂν πραχθῆναι μὴ βουλευσαμένου· πάλιν δὲ καὶ Χαβρίου, τὸν πράξαντα τοῦ βουλεύσαντος· οὐ γὰρ ἂν γενέσθαι, εἰ μὴ ἦν ὁ πράξων· τούτου γὰρ ἕνεκα ἐπιβουλεύειν, ὅπως
20 πράξωσιν. (14) Καὶ τὸ σπανιώτερον τοῦ ἀφθόνου, οἷον χρυσὸς σιδήρου ἀχρηστότερος ὤν· μεῖζον γὰρ ἡ κτῆσις διὰ τὸ χαλεπωτέραν εἶναι. Ἄλλον δὲ τρόπον τὸ ἄφθονον τοῦ σπανίου, ὅτι ἡ χρῆσις ὑπερέχει· τὸ γὰρ πολλάκις τοῦ ὀλιγάκις ὑπερέχει· ὅθεν λέγεται « ἄριστον μὲν
25 ὕδωρ. » (15) Καὶ ὅλως τὸ χαλεπώτερον τοῦ ῥᾴονος· σπανιώτερον γάρ. Ἄλλον δὲ τρόπον τὸ ῥᾷον τοῦ χαλεπωτέρου· ἔχει γὰρ ὡς βουλόμεθα. (16) Καὶ ᾧ τὸ ἐναντίον μεῖζον, καὶ οὗ ἡ στέρησις μείζων. Καὶ ἀρετὴ μὴ ἀρετῆς καὶ κακία μὴ κακίας μείζων· τὰ μὲν γὰρ
30 τέλη, τὰ δ' οὐ τέλη. (17) Καὶ ὧν τὰ ἔργα καλλίω ἢ αἰσχίω, μείζω αὐτά. Καὶ ὧν αἱ κακίαι καὶ αἱ ἀρεταὶ μείζους, καὶ τὰ ἔργα μείζω, ἐπείπερ ὡς τὰ αἴτια καὶ αἱ ἀρχαί, καὶ τὰ ἀποβαίνοντα, καὶ ὡς τὰ ἀποβαίνοντα, καὶ τὰ αἴτια καὶ αἱ ἀρχαί. (18) Καὶ ὧν ἡ ὑπεροχὴ αἱρετω-
35 τέρα ἢ καλλίων, οἷον τὸ ἀκριβῶς ὁρᾶν αἱρετώτερον τοῦ ὀσφραίνεσθαι· καὶ γὰρ ὄψις ὀσφρήσεως· καὶ τὸ φιλέταιρον εἶναι τοῦ φιλοχρήματον μᾶλλον κάλλιον, ὥστε καὶ φιλεταιρία φιλοχρηματίας. Καὶ ἀντικειμένως δὲ τῶν βελτιόνων αἱ ὑπερβολαὶ βελτίους καὶ καλλιόνων καλ-
40 λίους. (19) Καὶ ὧν αἱ ἐπιθυμίαι καλλίους ἢ βελτίους· αἱ γὰρ μείζους ὀρέξεις μειζόνων εἰσίν. Καὶ τῶν καλλιόνων δὲ ἢ καὶ βελτιόνων αἱ ἐπιθυμίαι βελτίους καὶ καλλίους διὰ τὸ αὐτό. (20) Καὶ ὧν αἱ ἐπιστῆμαι καλλίους ἢ σπουδαιότεραι, καὶ τὰ πράγματα καλλίω καὶ σπου-
45 δαιότερα· ὡς γὰρ ἔχει ἡ ἐπιστήμη, καὶ τὸ ἀληθές· κελεύει δὲ τὸ αὑτῆς ἑκάστη. Καὶ τῶν σπουδαιοτέρων δὲ καὶ καλλιόνων αἱ ἐπιστῆμαι ἀνάλογον διὰ ταῦτα. (21) Καὶ ὃ κρίνειαν ἂν ἢ κεκρίκασιν οἱ φρόνιμοι ἢ πάντες ἢ οἱ πολλοὶ ἢ οἱ πλείους ἢ οἱ κράτιστοι ἀγαθὸν
50 ἢ μεῖζον, ἀνάγκη οὕτως ἔχειν, ἢ ἁπλῶς ἢ ᾗ κατὰ τὴν φρόνησιν ἔκριναν. Ἔστι δὲ τοῦτο κοινὸν καὶ κατὰ τῶν ἄλλων· καὶ γὰρ τί καὶ ποσὸν καὶ ποιὸν οὕτως ἔχει ὡς ἂν ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ φρόνησις εἴποι. Ἀλλ' ἐπ' ἀγαθῶν εἰρήκαμεν· ὥρισται γὰρ ἀγαθὸν εἶναι, ὃ λαβόντα τὰ

vel aliis; nam magis sibi sufficit; minus vero indiget paucioribus vel facilioribus indigens. (11) Et quando unum quidem sine hoc non sit, vel fieri non possit, alterum vero sine hoc; magis vero sibi sufficit non indigens; unde apparet, majus bonum esse. (12) Et quando unum sit principium, alterum vero non principium. Et quando unum causa sit, alterum vero non causa, ob eandem rationem; nam sine causa et principio nihil potest esse vel fieri. Et ex duobus principiis id, quod est a majore principio, majus est; et ex duabus causis ea, quæ est a majore causa, major est. Et rursus ex duobus principiis majoris principium majus est; et ex duabus causis majoris causa major est. (13) Manifestum igitur est ex dictis, quod utroque modo majus sit; nam et, hocce si principium, illud vero non principium est, videbitur majus esse; et si illud non principium, hoc vero principium est; finis enim majus est, nec principium. Quemadmodum Leodamas dixit accusans Callistratum, eum, qui consuluerit, injustius egisse, quam qui fecerit; nam non actum fuisset, nisi consuluisset. Rursus vero etiam Chabriam, eum, qui egerit, quam qui consulerit; nam non factum esset, nisi fuisset qui ageret; propterea enim mala consulere, ut agant. (14) Et rarius *majus bonum est*, quam copiosum; velut, aurum quam ferrum, quum minus utile sit; major enim res est possessio, propterea quod difficilior sit. Alio autem modo, copiosum quam rarum, quia usus superat; nam quod sæpe, superat id, quod raro habetur; unde dicitur, « Optimum quidem aqua. » (15) Et omnino difficilius, quam facilius; nam rarius est. Alio autem modo, facilius quam difficilius; nam se habet, sicut volumus. (16) Et cujus contrarium majus est. Et cujus privatio major est. Et virtus, quam non virtus, et turpitudo, quam non turpitudo majus est; nam illa sunt fines; hæc vero non fines. (17) Et quorum opera honestiora vel turpiora, majora ipsa sunt. Et quorum vitia et virtutes majores sunt, eorum opera quoque sunt majora; siquidem, ut causæ et principia, etiam eventus; et ut eventus, etiam causæ et principia se habent. (18) Et quorum exsuperantia magis eligenda vel honestior est; velut, accurate videre magis eligendum est, quam odorari; nam visus *melior* quam odoratus; et studiosum amicorum, quam pecuniæ studiosum esse, honestius est; quare etiam studium amicorum, quam pecuniæ studium. Et opposite meliorum exsuperantiæ meliores; et honestiorum honestiores sunt. (19) Et quorum cupiditates honestiores vel meliores sunt; majores enim appetitiones majorum sunt; honestiorum vero vel etiam meliorum cupiditates meliores et honestiores ob eandem rationem. (20) Et quorum scientiæ honestiores aut graviores sunt, etiam res ipsæ sunt honestiores et graviores; ut enim scientia se habet, ita verum quoque; præcipit autem, quod suum est, unaquæque. Graviorum vero et honestiorum scientiæ ex proportione eadem de causa. (21) Et quod judicarent aut judicarunt prudentes, vel omnes, vel vulgus, vel plurimi, vel præstantissimi, bonum vel majus *bonum*, id necesse est sic se habere vel simpliciter, vel si prudenter judicarunt. Est vero hoc commune etiam in reliquis; nam et Quid, et Quantum, et Quale, sic se habet, ut scientia et prudentia affirmaverit. Verum de bonis diximus; nam definitum est bonum esse id, quod res ipsæ, si acceperint prudentiam, unaquæque eligeret; patet igitur,

πράγματα φρόνησιν ἕλοιτ' ἂν ἕκαστον· δῆλον οὖν ὅτι καὶ μεῖζον, ὃ μᾶλλον ἡ φρόνησις λέγει. (22) Καὶ τὸ τοῖς βελτίοσιν ὑπάρχον, ἢ ἁπλῶς ἢ ᾗ βελτίους, οἷον ἀνδρία ἰσχύος. Καὶ ὃ ἕλοιτ' ἂν ὁ βελτίων, ἢ ἁπλῶς ἢ ᾗ βελτίων, 5 οἷον τὸ ἀδικεῖσθαι μᾶλλον ἢ ἀδικεῖν· τοῦτο γὰρ ὁ δικαιότερος ἂν ἕλοιτο. (23) Καὶ τὸ ἥδιον τοῦ ἧττον ἡδέος· τὴν γὰρ ἡδονὴν πάντα διώκει, καὶ αὐτοῦ ἕνεκα τοῦ ἥδεσθαι ὀρέγονται, ὥρισται δὲ τούτοις τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ τέλος. Ἥδιον δὲ τό τε ἀλυπότερον καὶ τὸ πολυχρονιώτερον ἡδύ. 10 (24) Καὶ τὸ κάλλιον τοῦ ἧττον καλοῦ· τὸ γὰρ καλόν ἐστιν ἤτοι τὸ ἡδὺ ἢ τὸ καθ' αὑτὸ αἱρετόν. (25) Καὶ ὅσων αὐτοὶ αὑτοῖς ἢ φίλοις βούλονται αἴτιοι εἶναι μᾶλλον, ταῦτα μείζω ἀγαθά, ὅσων δὲ ἥκιστα, μείζω κακά. (26) Καὶ τὰ πολυχρονιώτερα τῶν ὀλιγοχρονιωτέρων, καὶ 15 τὰ βεβαιότερα τῶν μὴ βεβαιοτέρων· ὑπερέχει γὰρ ἡ χρῆσις τῶν μὲν τῷ χρόνῳ, τῶν δὲ τῇ βουλήσει· ὅταν γὰρ βούλωνται, ὑπάρχει μᾶλλον ἡ τοῦ βεβαίου. (27) Καὶ ὡς ἂν ἐκ τῶν συστοίχων καὶ τῶν ὁμοίων πτώσεων, καὶ τἆλλ' ἀκολουθεῖ· οἷον εἰ τὸ ἀνδρείως κάλλιον καὶ αἱρε- 20 τώτερον τοῦ σωφρόνως, καὶ ἀνδρία σωφροσύνης αἱρετωτέρα καὶ τὸ ἀνδρεῖον εἶναι τοῦ σωφρονεῖν. (28) Καὶ ὃ πάντες αἱροῦνται τοῦ μὴ ὃ πάντες. Καὶ ὃ οἱ πλείους ἢ οἱ ἐλάττους· ἀγαθὸν γὰρ ἦν οὗ πάντες ἐφίενται, ὥστε καὶ μεῖζον οὗ μᾶλλον. Καὶ ὃ οἱ ἀμφισβητοῦντες 25 ἢ οἱ ἐχθροὶ ἢ οἱ κρίνοντες ἢ οὓς οὗτοι κρίνουσιν· τὸ μὲν γὰρ ὡς ἂν εἰ πάντες φαῖεν ἐστί, τὸ δὲ οἱ κύριοι καὶ οἱ εἰδότες. (29) Καὶ ὁτὲ μὲν οὗ πάντες μετέχουσι μεῖζον· ἀτιμία γὰρ τὸ μὴ μετέχειν· ὁτὲ δὲ οὗ μηδεὶς ἢ οὐ ὀλίγοι· σπανιώτερον γάρ. (30) Καὶ τὰ ἐπαινετώτερα· 30 καλλίω γάρ. Καὶ ὧν αἱ τιμαὶ μείζους, ὡσαύτως· ἡ γὰρ τιμὴ ὥσπερ ἀξία τις ἐστίν. Καὶ ὧν αἱ ζημίαι μείζους. (31) Καὶ τὰ τῶν ὁμολογουμένων ἢ φαινομένων μεγάλων μείζω. Καὶ διαιρούμενα δὲ εἰς τὰ μέρη τὰ αὐτὰ μείζω φαίνεται· πλειόνων γὰρ ὑπερέχειν φαί- 35 νεται· ὅθεν καὶ ὁ ποιητής φησι πεῖσαι λέγουσαν τὸν Μελέαγρον ἀναστῆναι·

> ὅσσα κάκ' ἀνθρώποισι πέλει τῶν ἄστυ ἁλώῃ·
> λαοὶ μὲν φθινύθουσι, πόλιν δέ τε πῦρ ἀμαθύνει,
> τέκνα δέ τ' ἄλλοι ἄγουσιν.

40 Καὶ τὸ συντιθέναι καὶ ἐποικοδομεῖν, ὥσπερ Ἐπίχαρμος, διά τε τὸ αὐτὸ τῇ διαιρέσει (ἡ γὰρ σύνθεσις ὑπεροχὴν δείκνυσι πολλήν) καὶ ὅτι ἀρχὴ φαίνεται μεγάλων καὶ αἴτιον. (32) Ἐπεὶ δὲ τὸ χαλεπώτερον καὶ σπανιώτερον μεῖζον, καὶ οἱ καιροὶ καὶ αἱ ἡλικίαι καὶ οἱ τόποι καὶ οἱ 45 χρόνοι καὶ αἱ δυνάμεις ποιοῦσι μεγάλα· εἰ γὰρ παρὰ δύναμιν καὶ παρ' ἡλικίαν καὶ παρὰ τοὺς ὁμοίους, καὶ εἰ οὕτως ἢ ἐνταῦθα ἢ τόθ', ἕξει μέγεθος καὶ καλῶν καὶ ἀγαθῶν καὶ δικαίων καὶ τῶν ἐναντίων. Ὅθεν καὶ τὸ ἐπίγραμμα τῷ ὀλυμπιονίκῃ·

> 50 Πρόσθε μὲν ἀμφ' ὤμοισιν ἔχων τραχεῖαν ἄσιλλαν
> ἰχθῦς ἐξ Ἄργους εἰς Τέγεαν ἔφερον.

Καὶ ὁ Ἰφικράτης αὑτὸν ἐνεκωμίαζε λέγων ἐξ ὧν ὑπῆρξε

etiam majus esse, quod magis prudentia dicit. (22) Et quod melioribus inest vel simpliciter, vel quatenus meliores sunt; ut fortitudo *majus bonum est* quam robur. Et quod eligeret melior vel simpliciter, vel quatenus melior est; velut malle injuria affici, quam injuria afficere; hoc enim justior eligeret. (23) Et jucundius, quam minus jucundum; voluptatem enim omnia sequuntur, et ipsius voluptatis causa eam appetunt; definitum autem his est bonum, et finis; jucundius vero est quum magis omni molestia exemptum, tum diutius jucundum. (24) Et honestius, quam minus honestum; honestum enim est aut jucundum, aut propter se eligendum. (25) Et quorum ipsi sibi vel amicis volunt causæ esse magis, ea majora sunt bona; quorum autem minime, majora mala. (26) Et diuturniora, quam minus diuturna; et firmiora, quam minus firma; superat enim usus illorum quidem tempore, horum vero voluntate. Nam quando volunt, adest magis *usus* rei firmæ. (27) Et ut ex conjugatis et similibus casibus, etiam reliqua consequuntur; ut, si quod fortiter *agitur*, honestius et magis eligendum est, quam quod temperanter, etiam fortitudo magis eligenda est, quam temperantia, et fortem esse, quam temperantem. (28) Et quod omnes eligunt, quam quod non omnes. Et quod plures, quam quod pauciores; nam bonum erat, quod omnes appetunt; quare etiam majus, quod magis. Et quod controversantes, vel inimici, vel judicantes, vel quos hi judicant; illud enim est perinde ac si omnes affirmarent; hoc vero, perinde ac si potentes et scientes. (29) Et nonnunquam id, cujus omnes participes sunt, majus est; dedecus enim est, non esse participem; nonnunquam vero id, cujus nemo, aut cujus pauci; rarius enim est. (30) Et laudabiliora; nam honestiora sunt. Et quorum sunt majores honores, itidem; nam honor tanquam pretium quoddam est. Et quorum sunt pœnæ majores. (31) Et quæ sunt confessis, aut iis, quæ magna apparent, majora. Et quæ in partes dividuntur, ea ipsa videntur majora; nam plurium exsuperantia esse videtur, unde etiam Poeta dicit, eam persuasisse Meleagro, ut assurgeret, quæ diceret

> Quot mala homines premunt, quorum urbs capta est;
> pereunt incolæ; urbem vero incendia vastant;
> et liberos alii rapiunt.

Et si componuntur « unumque super altero ædificatur, » ut Epicharmus *faciebat;* tum propter idem, quod evenit divisioni; (nam compositio magnam exsuperantiam arguit;) tum quod principium et causa magnorum apparet. (32) Quoniam vero majus difficilius et rarius est, etiam opportunitates, et ætates, et loci, et tempora, et facultates reddunt magna. Si enim supra facultatem, et supra ætatem, et supra similes, et si sic, vel ibi, vel tunc *aliquid fuerit*, habebit magnitudinem et honestorum et bonorum et justorum et contrariorum. Unde etiam hoc epigramma in Olympionicen:

> Humeris antea scabram gestans corbem
> pisces ex Argo Tegeam portabam.

Et Iphicrates se ipsum encomio ornavit, dicens ex qui-

ταῦτα. (33) Καὶ τὸ αὐτοφυὲς τοῦ ἐπικτήτου· χαλεπώτερον γάρ. Ὅθεν καὶ ὁ ποιητής φησιν « αὐτοδίδακτος δ' εἰμί. » (34) Καὶ τὸ μεγάλου μέγιστον μέρος· οἷον Περικλῆς τὸν ἐπιτάφιον λέγων, τὴν νεότητα ἐκ τῆς πόλεως ἀνῃρῆσθαι ὥσπερ τὸ ἔαρ ἐκ τοῦ ἐνιαυτοῦ εἰ ἐξαιρεθείη. (35) Καὶ τὰ ἐν χρείᾳ μείζονι χρήσιμα, οἷον τὰ ἐν γήρᾳ καὶ νόσοις. Καὶ δυοῖν τὸ ἐγγύτερον τοῦ τέλους. Καὶ τὸ αὐτῷ καὶ ἁπλῶς. Καὶ τὸ δυνατὸν τοῦ ἀδυνάτου· τὸ μὲν γὰρ αὐτῷ, τὸ δ' οὔ. Καὶ τὰ ἐν τέλει τοῦ βίου· τέλη γὰρ μᾶλλον τὰ πρὸς τῷ τέλει. (36) Καὶ τὰ πρὸς ἀλήθειαν τῶν πρὸς δόξαν. Ὅρος δὲ τοῦ πρὸς δόξαν, ὃ λανθάνειν μέλλων οὐκ ἂν ἕλοιτο. Διὸ καὶ τὸ εὖ πάσχειν τοῦ εὖ ποιεῖν δόξειεν ἂν αἱρετώτερον εἶναι· τὸ μὲν γὰρ κἂν λανθάνῃ αἱρήσεται, ποιεῖν δ' εὖ λανθάνων οὐ δοκεῖ ἂν ἑλέσθαι. (37) Καὶ ὅσα εἶναι μᾶλλον ἢ δοκεῖν βούλονται· πρὸς ἀλήθειαν γὰρ μᾶλλον. Διὸ καὶ τὴν δικαιοσύνην φασὶ μικρὸν εἶναι, ὅτι δοκεῖν ἢ εἶναι αἱρετώτερον· τὸ δὲ ὑγιαίνειν οὔ. (38) Καὶ τὸ πρὸς πολλὰ χρησιμώτερον, οἷον τὸ πρὸς τὸ ζῆν καὶ εὖ ζῆν καὶ τὴν ἡδονὴν καὶ τὸ πράττειν τὰ καλά. Διὸ καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ὑγίεια μέγιστα δοκεῖ εἶναι· ἅπαντα γὰρ ἔχει ταῦτα. (39) Καὶ τὸ ἀλυπότερον καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς· πλείω γὰρ ἑνός, ὥστε ὑπάρχει καὶ ἡ ἡδονὴ ἀγαθὸν καὶ ἀλυπία. (40) Καὶ δυοῖν ὃ τῷ αὐτῷ προστιθέμενον μεῖζον τὸ ὅλον ποιεῖ. Καὶ ἃ μὴ λανθάνει παρόντα ἢ λανθάνει· πρὸς ἀλήθειαν γὰρ τείνει ταῦτα. Διὸ τὸ πλουτεῖν φανείη ἂν μεῖζον ἀγαθὸν τοῦ δοκεῖν. (41) Καὶ τὸ ἀγαπητόν, καὶ τοῖς μὲν μόνον, τοῖς δὲ μετ' ἄλλων. Διὸ καὶ οὐκ ἴση ζημία, ἄν τις τὸν ἑτερόφθαλμον τυφλώσῃ καὶ τὸν δύ' ἔχοντα· ἀγαπητὸν γὰρ ἀφῄρηται. Ἐκ τίνων μὲν οὖν δεῖ τὰς πίστεις φέρειν ἐν τῷ προτρέπειν καὶ ἀποτρέπειν, σχεδὸν εἴρηται..

bus exstiterint hæc. (33) Et nativum *majus bonum est*, quam adscitum; difficilius enim est; unde etiam poeta dicit, « Sine magistro didici. » (34) Et magni pars maxima, ut Pericles funebrem orationem habens, « juventutem ex civitate sublatam esse, perinde ac si ver ex anno sublatum est. » (35) Et in necessitate majore utilia; velut in senectute et morbis. Et ex duobus quod propius ad finem accedit. Et quod ipsi, et quod simpliciter *utile est*. Et id, quod fieri potest, quam quod non potest; illud enim ipsi *bonum est*; hoc vero nequaquam. Et quæ sunt in fine vitæ; fines enim majus sunt, quam quæ ad finem spectant. (36) Et quæ spectant ad veritatem, quam quæ ad opinionem; terminus autem ejus, quod spectat ad opinionem, est, quod laliturus non eligat. Quamobrem etiam beneficio affici, quam bene facere, videtur potius eligendum esse; illud enim, etiamsi lateat, aliquis eliget; benefacere vero, si lateat, non videtur electurus esse. (37) Et quæcumque esse magis, quam videri volunt; magis enim ad veritatem spectant. Quamobrem etiam justitiam aiunt rem parvam esse, quia, ut quis videatur *justus*, quam ut sit, magis eligendum sit; sanitatem vero non *rem parvam esse*. (38) Et quod ad multa utilius est; ut, quod ad vitam, et bonam vitam, et voluptatem pertinet, et τὸ honeste agere. Quare etiam divitiæ et sanitas maxima videntur esse; hæc enim omnia continent. (39) Et minus molestum, et quod cum voluptate conjunctum est; plura enim sunt uno; quare est et voluptas bonum et indolentia. (40) Et ex duobus quod eidem adjunctum majus totum efficit. Et quæ non latent præsentia, quam quæ latent; ad veritatem enim illa tendunt. Quamobrem divitem esse apparebit majus bonum, quam videri. (41) Et amabile; et nonnullis quidem solum, nonnullis vero cum aliis. Quare etiam non æqualis pœna est, si quis altero oculo utentem cæcaverit, et duos habentem; nam amabile ablatum est. Ex quibusnam igitur oporteat argumenta afferre in suadendo et dissuadendo, ferme dictum est.

CAP. VIII.

De civitatum constitutionibus, quot et quales sint, et de uniuscujusque fine.

Μέγιστον δὲ καὶ κυριώτατον ἁπάντων πρὸς τὸ δύνασθαι πείθειν καὶ καλῶς συμβουλεύειν, τὰς πολιτείας ἁπάσας λαβεῖν καὶ τὰ ἑκάστης ἔθη καὶ νόμιμα καὶ συμφέροντα διελεῖν. (2) Πείθονται γὰρ ἅπαντες τῷ συμφέροντι, συμφέρει δὲ τὸ σῶζον τὴν πολιτείαν. Ἔτι δὲ κυρία μέν ἐστιν ἡ τοῦ κυρίου ἀπόφασις, τὰ δὲ κύρια διῄρηται κατὰ τὰς πολιτείας· ὅσαι γὰρ αἱ πολιτεῖαι, τοσαῦτα καὶ τὰ κύριά ἐστιν. (3) Εἰσὶ δὲ πολιτεῖαι τέτταρες, δημοκρατία, ὀλιγαρχία, ἀριστοκρατία, μοναρχία· ὥστε τὸ μὲν κύριον καὶ τὸ κρῖνον τούτων τί ἐστιν ἀεὶ μόριον, ἢ ὅλον τούτων. (4) Ἔστι δὲ δημοκρατία μὲν πολιτεία ἐν ᾗ κλήρῳ διανέμονται τὰς ἀρχάς, ὀλιγαρχία δὲ ἐν ᾗ οἱ ἀπὸ τιμημάτων, ἀριστοκρατία δὲ ἐν ᾗ οἱ κατὰ παιδείαν· παιδείαν δὲ λέγω τὴν ὑπὸ τοῦ νόμου κειμένην· οἱ γὰρ ἐμμεμενηκότες ἐν τοῖς νομίμοις ἐν τῇ ἀριστοκρατίᾳ ἄρχουσιν. Ἀνάγκη δὲ τούτους φαίνεσθαι ἀρίστους· ὅθεν καὶ τοὔνομα εἴληφε τοῦτο. Μοναρχία δ' ἐστὶ κατὰ τοὔνομα ἐν ᾗ εἷς ἁπάντων κύριός ἐστιν· τούτων δὲ ἡ μὲν κατὰ τάξιν τινὰ βασιλεία, ἡ

Maximum autem et potentissimum omnium, ut possimus persuadere et bene deliberare, est civitatum constitutiones omnes percepisse, et uniuscujusque mores et instituta et commoda distinguere. (2) Parent enim omnes utili; utile vero est, quidquid civitatem conservat. Præterea dominatus quidem est domini enuntiatio; dominatus vero secundum civitatum constitutiones distincti sunt; quot enim civitatum constitutiones, tot etiam dominatus sunt. (3) Sunt autem civitatum constitutiones quattuor: democratia, oligarchia, aristocratia, monarchia; quare dominatus et id, quod judicat, harum semper erit particula quædam, aut totum harum. (4) Est democratia quidem civitatis constitutio, in qua sorte magistratus distribuunt; oligarchia vero, in qua *magistratibus funguntur*, qui censu valent; aristocratia, in qua disciplina excellentes; disciplinam autem dico a lege constitutam; nam legibus obtemperantes firmiter in aristocratia dominantur; necesse vero est, hos apparere optimos; unde et *civitatis constitutio* hoc nomen accepit. Monarchia denique est secundum nomen, in qua unus omnium dominus est; ex ejus speciebus illa quidem, quæ firmam quandam

δ' ἀόριστον τυραννίς. (5) Τὸ δὴ τέλος ἑκάστης πολιτείας οὐ δεῖ λανθάνειν· αἱροῦνται γὰρ τὰ πρὸς τὸ τέλος. Ἔστι δὲ δημοκρατίας μὲν τέλος ἐλευθερία, ὀλιγαρχίας δὲ πλοῦτος, ἀριστοκρατίας δὲ τὰ πρὸς παιδείαν καὶ τὰ νόμιμα, τυραννίδος δὲ φυλακή. Δῆλον οὖν ὅτι τὰ πρὸς τὸ τέλος ἑκάστης ἔθη καὶ νόμιμα καὶ συμφέροντα διαιρετέον, εἴπερ αἱροῦνται πρὸς τοῦτο ἐπαναφέροντες. (6) Ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον αἱ πίστεις γίνονται δι' ἀποδεικτικοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ δι' ἠθικοῦ (τῷ γὰρ ποιόν τινα φαίνεσθαι τὸν λέγοντα πιστεύομεν, τοῦτο δ' ἐστὶν ἂν ἀγαθὸς φαίνηται ἢ εὔνους ἢ ἄμφω), δέοι ἂν τὰ ἤθη τῶν πολιτειῶν ἑκάστης ἔχειν ἡμᾶς· τὸ μὲν γὰρ ἑκάστης ἦθος πιθανώτατον ἀνάγκη πρὸς ἑκάστην εἶναι. Ταῦτα δὲ ληφθήσεται διὰ τῶν αὐτῶν· τὰ μὲν γὰρ ἤθη φανερὰ κατὰ τὴν προαίρεσιν, ἡ δὲ προαίρεσις ἀναφέρεται πρὸς τὸ τέλος.

7. Ὧν μὲν οὖν δεῖ ὀρέγεσθαι προτρέποντας ὡς ἐσομένων ἢ ὄντων, καὶ ἐκ τίνων δεῖ τὰς περὶ τοῦ συμφέροντος πίστεις λαμβάνειν, ἔτι δὲ περὶ τῶν περὶ τὰς πολιτείας ἠθῶν καὶ νομίμων διὰ τίνων τε καὶ πῶς εὐπορήσομεν, ἐφ' ὅσον ἦν τῷ παρόντι καιρῷ σύμμετρον, εἴρηται· διηκρίβωται γὰρ ἐν τοῖς Πολιτικοῖς περὶ τούτων.

constitutionem habet, Regnum est; at nullis limitibus circumscripta, Tyrannis. (5) Jam finem cujusque constitutionis non latere nos oportet; eliguntur enim ea, quæ ad finem spectant. Ac democratiæ quidem finis est Libertas; oligarchiæ vero Divitiæ; aristocratiæ ea, quæ pertinent ad Disciplinam et ad Leges; tyrannidis denique Custodia. Patet igitur, distinguenda esse quæ faciunt ad finem cujusque, mores, et leges, et commoda, siquidem sunt qui eligant, respectu ad hunc habito. (6) Quoniam autem probationes fiunt non solum oratione demonstrativa, sed etiam morata; (nam propterea, quod talis quidam apparet dicens, fidem *ei* habemus; id est, si bonus appareat, vel benevolus, vel utrumque;) oportebit sane nos mores cujusque harum constitutionum tenere; nam necesse est cujusque mores in unaquaque maxime idoneos esse ad faciendam fidem. Hæc vero sumentur ex iisdem; nam mores manifestantur per præelectionem; præelectio autem refertur ad finem.

7. Quæ igitur suadentes oporteat sectari, tanquam futura vel præsentia; et ex quibus oporteat de utili argumenta sumere; præterea de constitutionum moribus et legibus ex quibus et quomodo argumentorum copiam paremus; quantum huic præsenti occasioni convenit, dictum est; accurate vero et per singula in Politicis de his disputatum est.

CAP. IX.

De virtute ex vitio, honesto et turpi, ex quibus encomia et reprehensiones ortum ducunt.

Μετὰ δὲ ταῦτα λέγωμεν περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας καὶ καλοῦ καὶ αἰσχροῦ· οὗτοι γὰρ σκοποὶ τῷ ἐπαινοῦντι καὶ ψέγοντι· συμβήσεται γὰρ ἅμα περὶ τούτων λέγοντας κἀκεῖνα δηλοῦν ἐξ ὧν ποιοί τινες ὑποληφθησόμεθα κατὰ τὸ ἦθος, ἥπερ ἦν δευτέρα πίστις· ἐκ τῶν αὐτῶν γὰρ ἡμᾶς τε καὶ ἄλλον ἀξιόπιστον δυνησόμεθα ποιεῖν πρὸς ἀρετήν. (2) Ἐπεὶ δὲ συμβαίνει καὶ χωρὶς σπουδῆς καὶ μετὰ σπουδῆς ἐπαινεῖν πολλάκις οὐ μόνον ἄνθρωπον ἢ θεὸν ἀλλὰ καὶ ἄψυχα καὶ τῶν ἄλλων ζῴων τὸ τυχόν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ περὶ τούτων ληπτέον τὰς προτάσεις, ὥστε ὅσον παραδείγματος χάριν εἴπωμεν καὶ περὶ τούτων. (3) Καλὸν μὲν οὖν ἐστίν, ὃ ἂν δι' αὑτὸ αἱρετὸν ὂν ἐπαινετὸν ᾖ, ἢ ὃ ἂν ἀγαθὸν ὂν ἡδὺ ᾖ, ὅτι ἀγαθόν. Εἰ δὲ τοῦτό ἐστι τὸ καλόν, ἀνάγκη τὴν ἀρετὴν καλὸν εἶναι· ἀγαθὸν γὰρ ὂν ἐπαινετόν ἐστιν. (4) Ἀρετὴ δ' ἐστὶ μὲν δύναμις, ὡς δοκεῖ, ποριστικὴ ἀγαθῶν καὶ φυλακτική, καὶ δύναμις εὐεργετικὴ πολλῶν καὶ μεγάλων, καὶ πάντων περὶ πάντα. (5) Μέρη δὲ ἀρετῆς δικαιοσύνη, ἀνδρία, σωφροσύνη, μεγαλοπρέπεια, μεγαλοψυχία, ἐλευθεριότης, πρᾳότης, φρόνησις, σοφία. (6) Ἀνάγκη δὲ μεγίστας εἶναι ἀρετὰς τὰς τοῖς ἄλλοις χρησιμωτάτας, εἴπερ ἐστὶν ἡ ἀρετὴ δύναμις εὐεργετική. Διὰ τοῦτο τοὺς δικαίους καὶ ἀνδρείους μάλιστα τιμῶσιν· ἡ μὲν γὰρ ἐν πολέμῳ, ἡ δὲ καὶ ἐν εἰρήνῃ χρήσιμος ἄλλοις. Εἶτα ἡ ἐλευθεριότης· προΐενται γὰρ καὶ οὐκ ἀνταγωνίζονται περὶ τῶν χρημάτων, ὧν μάλιστα ἐφίενται ἄλλοι. (7) Ἔστι δὲ δικαιοσύνη μὲν ἀρετὴ δι' ἣν τὰ αὑτῶν ἕκαστοι ἔχουσι, καὶ ὡς ὁ νόμος, ἀδικία δὲ δι' ἣν τὰ ἀλλότρια, οὐχ ὡς ὁ νόμος.

Post hæc autem dicamus de virtute et vitio, et de honesto et turpi; hæc enim sunt fines laudanti et vituperanti propositi; et continget simul, ut de his dicentes etiam illa explicemus, e quibus tales quidam existimemur quoad mores, quæ erat altera probatio; nam ex iisdem et nos et alium fide dignum efficere poterimus propter virtutem. (2) Quoniam autem sæpe contingit, ut vel fortuito vel diligenter laudemus non solum hominem, vel deum, sed etiam inanimata, et aliorum animalium quodlibet; eodem modo de his quoque sumendæ sunt propositiones; quare, quodammodo illustrationis causa, de his etiam dicamus. (3) Honestum igitur est, quod, quum propter se eligendum sit, laudabile est; aut quod, quum bonum sit, jucundum est, quoniam bonum est. Quodsi autem hoc est honestum, necesse est, virtutem Honestum esse; nam quod bonum est, laudabile est. (4) Virtus vero est facultas, ut videtur, bona parans et conservans; et facultas beneficia multa et magna et omnia circa omnia conferens. (5) Partes autem virtutis sunt justitia, fortitudo, temperantia, magnificentia, magnanimitas, liberalitas, mansuetudo, prudentia, sapientia. (6) Necesse vero est, maximas esse virtutes eas, quæ aliis utilissimæ sunt, siquidem virtus est facultas bene faciens. Idcirco justi et fortes maxime in honore habentur; nam hæc quidem *virtus* in bello; illa etiam in pace civibus utilis est. Deinde liberalitas; effundunt enim *liberales*, nec certant de opibus, quas alii maxime appetunt. (7) Est autem justitia quidem virtus, per quam sua singuli habent, et secundum legem; injustitia vero, per quam aliena, non secundum

(8) Ἀνδρία δὲ δι' ἣν πρακτικοί εἰσι τῶν καλῶν ἔργων ἐν τοῖς κινδύνοις, καὶ ὡς ὁ νόμος κελεύει, καὶ ὑπηρετικοὶ τῷ νόμῳ· δειλία δὲ τοὐναντίον. (9) Σωφροσύνη δὲ ἀρετὴ δι' ἣν πρὸς τὰς ἡδονὰς τὰς τοῦ σώματος οὕτως 5 ἔχουσιν ὡς ὁ νόμος κελεύει· ἀκολασία δὲ τοὐναντίον. (10) Ἐλευθεριότης δὲ περὶ χρήματα εὖ ποιητική, ἀνελευθερία δὲ τοὐναντίον. (11) Μεγαλοψυχία δὲ ἀρετὴ μεγάλων ποιητικὴ εὐεργετημάτων, μικροψυχία δὲ τοὐναντίον. (12) Μεγαλοπρέπεια δὲ ἀρετὴ ἐν δαπανήμασι 10 μεγέθους ποιητική· μικροψυχία δὲ καὶ μικροπρέπεια τἀναντία. (13) Φρόνησις δ' ἐστὶν ἀρετὴ διανοίας, καθ' ἣν εὖ βουλεύεσθαι δύνανται περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν τῶν εἰρημένων εἰς εὐδαιμονίαν. (14) Περὶ μὲν οὖν ἀρετῆς καὶ κακίας καθόλου καὶ περὶ τῶν μορίων εἴρη- 15 ται κατὰ τὸν ἐνεστῶτα καιρὸν ἱκανῶς· περὶ δὲ τῶν ἄλλων οὐ χαλεπὸν ἰδεῖν· φανερὸν γὰρ ὅτι ἀνάγκη τά τε ποιητικὰ τῆς ἀρετῆς εἶναι καλά (πρὸς ἀρετὴν γάρ) καὶ τὰ ἀπ' ἀρετῆς γινόμενα, τοιαῦτα δὲ τά τε σημεῖα τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ ἔργα. (15) Ἐπεὶ δὲ τὰ σημεῖα καὶ 20 τὰ τοιαῦτα ἅ ἐστιν ἀγαθοῦ ἔργα ἢ πάθη, καλά, ἀνάγκη ὅσα τε ἀνδρίας ἔργα ἢ σημεῖα ἀνδρίας ἢ ἀνδρείως πέπρακται καλὰ εἶναι, καὶ τὰ δίκαια καὶ τὰ δικαίως ἔργα (πάθη δὲ οὔ· ἐν μόνῃ γὰρ ταύτῃ τῶν ἀρετῶν οὐκ ἀεὶ τὸ δικαίως καλόν, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ζημιοῦσθαι αἰσχρὸν τὸ 25 δικαίως μᾶλλον ἢ τὸ ἀδίκως), καὶ κατὰ τὰς ἄλλας δὲ ἀρετὰς ὡσαύτως. (16) Καὶ ἐφ' ὅσοις τὰ ἆθλα τιμή, καλά. Καὶ ἐφ' ὅσοις τιμὴ μᾶλλον ἢ χρήματα. Καὶ ὅσα μὴ αὑτοῦ ἕνεκα πράττει τις τῶν αἱρετῶν. (17) Καὶ τὰ ἁπλῶς ἀγαθά, ὅσα ὑπέρ τε πατρίδος τις ἐποίησε, πα- 30 ριδὼν τὸ αὑτοῦ. Καὶ τὰ τῇ φύσει ἀγαθά, καὶ ἃ μὴ αὐτῷ ἀγαθά· αὑτοῦ γὰρ ἕνεκα τὰ τοιαῦτα. (18) Καὶ ὅσα τεθνεῶτι ἐνδέχεται ὑπάρχειν μᾶλλον ἢ ζῶντι· τὸ γὰρ αὑτοῦ ἕνεκα μᾶλλον ἔχει τὰ ζῶντι. (19) Καὶ ὅσα ἔργα τῶν ἄλλων ἕνεκα· ἧττον γὰρ αὑτοῦ. Καὶ ὅσαι 35 εὐπραγίαι περὶ ἄλλους, ἀλλὰ μὴ περὶ αὑτόν. Καὶ περὶ τοὺς εὖ ποιήσαντας· δίκαιον γάρ. Καὶ τὰ εὐεργετήματα· οὐ γὰρ εἰς αὑτόν. (20) Καὶ τὰ ἐναντία ἢ ἐφ' οἷς αἰσχύνονται· τὰ γὰρ αἰσχρὰ αἰσχύνονται καὶ λέγοντες καὶ ποιοῦντες καὶ μέλλοντες, ὥσπερ καὶ 40 Σαπφὼ πεποίηκεν, εἰπόντος τοῦ Ἀλκαίου « θέλω τι Fειπῆν, ἀλλά με κωλύει αἰδώς, »

> Αἰ δ' εἶχες ἐσθλὸν ἵμερον ἢ καλῶν
> καὶ μή τι Fειπῆν γλῶσσ' ἐκύκα κακόν,
> αἰδώς κέν σε οὐκ εἶχεν ὄμματ'
> 45 ἀλλ' ἔλεγες περὶ τῶ δικαίω.

(21) Καὶ περὶ ὧν ἀγωνιῶσι μὴ φοβούμενοι· περὶ γὰρ τῶν πρὸς δόξαν φερόντων ἀγαθῶν τοῦτο πάσχουσιν. (22) Καὶ αἱ τῶν φύσει σπουδαιοτέρων ἀρεταὶ καλλίους καὶ τὰ ἔργα, οἷον ἀνδρὸς ἢ γυναικός. (23) Καὶ αἱ ἀπολαυστι- 50 καὶ ἄλλοις μᾶλλον ἢ αὐτοῖς· διὸ τὸ δίκαιον καὶ ἡ δικαιοσύνη καλόν. (24) Καὶ τὸ τοὺς ἐχθροὺς τιμωρεῖσθαι μᾶλλον καὶ μὴ καταλλάττεσθαι· τό τε γὰρ ἀνταποδιδόναι δίκαιον, τὸ δὲ δίκαιον καλόν, καὶ ἀνδρείου τὸ μὴ

legem. (8) Fortitudo autem est, per quam homines honestas faciunt actiones in periculis, et ut lex jubet, et legem exercentes; timiditas vero est contrarium. (9) Temperantia autem est virtus, per quam ad voluptates corporis sic se habent, ut lex præcipit; intemperantià vero contrarium. (10) Liberalitas autem est, quæ opibus bene facit; illiberalitas contrarium. (11) Magnanimitas autem est virtus magnorum effectrix beneficiorum; pusillanimitas contrarium. (12) Magnificentia autem est virtus magnorum effectrix quoad sumptus; pusillanimitas vero et parvificentia sunt contraria. (13) Prudentia autem est virtus rationis, per quam bene consultare possunt de bonis et malis, quæ dicta sunt pertinere ad felicitatem. (14) De virtute igitur et vitio in universum, et de partibus dictum est satis in præsentem usum. De ceteris vero *huc pertinentibus* non est difficile videre; apparet enim, necesse esse, ut quæ virtutem efficiunt, sint honesta; (nam ad virtutem referuntur;) et quæ a virtute proficiscuntur; ejusmodi autem sunt et signa virtutis, et opera. (15) Quoniam vero signa, et talia, quæ sunt boni vel opera vel affectiones, honesta sunt; necesse est, ut etiam, quæcumque sunt fortitudinis opera, aut fortitudinis signa, aut fortiter gesta, honesta sint; et justa, et juste facta; (affectiones vero nequaquam; in sola enim hac inter virtutes non semper id, quod juste fit, honestum est, sed si quis puniatur, turpius est, si id juste fit, quam si injuste;) et quoad ceteras virtutes similiter. (16) Et in quibuscumque præmia sunt honor, ea honesta sunt. Et in quibuscumque honor magis, quam opes *præmia sunt*. Et quæcumque non sui causa facit aliquis ex iis, quæ eligenda sunt. (17) Et simpliciter bona, quæcumque pro patria fecerit aliquis, commodo suo neglecto. Et quæ naturà bona sunt; et quæ non ipsi bona; nam sui ipsius causa talia sunt. (18) Et quæcumque mortuo contingit ut adsint magis, quam viventi; nam id, quod sui causa *quis facit*, continet magis quæ viventi *adsunt quam quæ mortuo*. (19) Et quæcumque opera aliorum causa fiunt; nam minus ipsius *agentis* causa fiunt. Et quæcumque bonæ actiones sunt erga alios, non erga ipsum *agentem*. Et erga eos, qui benefecerunt; nam hoc justum est. Et beneficia; non enim sunt erga ipsum *agentem*. (20) Et contraria eorum, vel ea propter quæ erubescunt; turpia enim et dicentes, et facientes, et facturi erubescunt; quod et Sappho ostendit his versibus, dicente Alcæo, « Fari aliquid volo; sed me prohibet Pudor; »

> Si quidquam honesti mens ferat ac boni,
> nec lingua quidquam turpe paret tua,
> nullus oculos tuos impleret pudor,
> sed facile eloquerere honesta.

(21) Et ea, pro quibus sine ullo timore decertant; nam propter bona, quæ ad opinionem ferunt, ita afficiuntur. (22) Et natura præstantiorum virtutes et opera pulchriora sunt; ut, viri, quam mulieris. (23) Et quorum fructus ad alios potius, quam ad ipsos pervenit; unde justum et justitia pulchrum quiddam sunt. (24) Et ab inimicis pœnas sumere potius, nec cum iis transigere; nam et justum est, quod acceperis, vicissim referre; justum vero pulchrum est; et fortis est, non

ἡττᾶσθαι. (25) Καὶ νίκη καὶ τιμὴ τῶν καλῶν· αἱρετά τε γὰρ ἄκαρπα ὄντα, καὶ ὑπεροχὴν ἀρετῆς δηλοῖ. Καὶ τὰ μνημονευτά, καὶ τὰ μᾶλλον μᾶλλον. Καὶ ἃ μὴ ζῶντι ἕπεται. Καὶ οἷς τιμὴ ἀκολουθεῖ. Καὶ τὰ περιττά. Καὶ τὰ μόνῳ ὑπάρχοντα καλλίω· εὐμνημονευτότερα γάρ. Καὶ κτήματα ἄκαρπα· ἐλευθεριώτερα γάρ. (26) Καὶ τὰ παρ' ἑκάστοις δὲ ἴδια καλά. Καὶ ὅσα σημεῖά ἐστι τῶν παρ' ἑκάστοις ἐπαινουμένων, οἷον ἐν Λακεδαίμονι κομᾶν καλόν· ἐλευθέρου γὰρ σημεῖον· οὐ γάρ ἐστι κομῶντα ῥᾴδιον οὐδὲν ποιεῖν ἔργον θητικόν. (27) Καὶ τὸ μηδεμίαν ἐργάζεσθαι βάναυσον τέχνην· ἐλευθέρου γὰρ τὸ μὴ πρὸς ἄλλον ζῆν. (28) Ληπτέον δὲ καὶ τὰ σύνεγγυς τοῖς ὑπάρχουσιν ὡς ταὐτὰ ὄντα καὶ πρὸς ἔπαινον καὶ πρὸς ψόγον, οἷον τὸν εὐλαβῆ ψυχρὸν καὶ ἐπίβουλον, καὶ τὸν ἠλίθιον χρηστόν, καὶ τὸν ἀνάλγητον πρᾶον. (29) Καὶ ἕκαστον δ' ἐκ τῶν παρακολουθούντων ἀεὶ κατὰ τὸ βέλτιστον, οἷον τὸν ὀργίλον καὶ τὸν μανικὸν ἁπλοῦν, καὶ τὸν αὐθάδη μεγαλοπρεπῆ καὶ σεμνόν. Καὶ τοὺς ἐν ταῖς ὑπερβολαῖς ὡς ἐν ταῖς ἀρεταῖς ὄντας, οἷον τὸν θρασὺν ἀνδρεῖον, καὶ τὸν ἄσωτον ἐλευθέριον· δόξει τε γὰρ τοῖς πολλοῖς, καὶ ἅμα παραλογιστικὸν ἐκ τῆς αἰτίας· εἰ γὰρ οὗ μὴ ἀνάγκη κινδυνευτικός, πολλῷ μᾶλλον ἂν δόξειεν ὅπου καλόν, καὶ εἰ προετικὸς τοῖς τυχοῦσι, καὶ τοῖς φίλοις· ὑπερβολὴ γὰρ ἀρετῆς τὸ πάντας εὖ ποιεῖν. (30) Σκοπεῖν δὲ καὶ παρ' οἷς ὁ ἔπαινος· ὥσπερ γὰρ ὁ Σωκράτης ἔλεγεν, οὐ χαλεπὸν Ἀθηναίους ἐν Ἀθηναίοις ἐπαινεῖν. Δεῖ δὲ τὸ παρ' ἑκάστοις τίμιον λέγειν ὡς ὑπάρχει, οἷον ἐν Σκύθαις ἢ Λάκωσιν ἢ φιλοσόφοις. Καὶ ὅλως δὲ τὸ τίμιον ἄγειν εἰς τὸ καλόν, ἐπείπερ δοκεῖ γειτνιᾶν. (31) Καὶ ὅσα κατὰ τὸ προσῆκον, οἷον εἰ ἄξια τῶν προγόνων καὶ τῶν προϋπηργμένων· εὐδαιμονικὸν γὰρ καὶ καλὸν τὸ προσεπικτᾶσθαι τιμήν. Καὶ εἰ παρὰ τὸ προσῆκον δὲ ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ τὸ κάλλιον, οἷον εἰ εὐτυχῶν μὲν μέτριος, ἀτυχῶν δὲ μεγαλόψυχος, ἢ μείζων γιγνόμενος βελτίων καὶ καταλλακτικώτερος. Τοιοῦτον δὲ τὸ τοῦ Ἰφικράτους, « ἐξ οἵων εἰς οἷα, » καὶ τὸ τοῦ ὀλυμπιονίκου « πρόσθε μὲν ἀμφ' ὤμοισιν ἔχων τραχεῖαν, » καὶ τὸ τοῦ Σιμωνίδου « ἢ πατρός τε καὶ ἀνδρὸς ἀδελφῶν τ' οὖσα τυράννων. » (32) Ἐπεὶ δ' ἐκ τῶν πράξεων ὁ ἔπαινος, ἴδιον δὲ τοῦ σπουδαίου τὸ κατὰ προαίρεσιν, πειρατέον δεικνύναι πράττοντα κατὰ προαίρεσιν. Χρήσιμον δὲ τὸ πολλάκις φαίνεσθαι πεπραχότα. Διὸ καὶ τὰ συμπτώματα καὶ τὰ ἀπὸ τύχης ὡς ἐν προαιρέσει ληπτέον· ἂν γὰρ πολλὰ καὶ ὅμοια προφέρηται, σημεῖον ἀρετῆς εἶναι δόξει καὶ προαιρέσεως. (33) Ἔστι δ' ἔπαινος λόγος ἐμφανίζων μέγεθος ἀρετῆς. Δεῖ οὖν τὰς πράξεις ἐπιδεικνύναι ὡς τοιαῦται. Τὸ δ' ἐγκώμιον τῶν ἔργων ἐστίν, τὰ δὲ κύκλῳ εἰς πίστιν, οἷον εὐγένεια καὶ παιδεία· εἰκὸς γὰρ ἐξ ἀγαθῶν ἀγαθοὺς καὶ τὸν οὕτω τραφέντα τοιοῦτον εἶναι. Διὸ καὶ ἐγκωμιάζομεν πράξαντας. Τὰ δ' ἔργα σημεῖα τῆς ἕξεώς ἐστιν, ἐπεὶ ἐπαινοῖμεν ἂν καὶ μὴ πεπραγότα, εἰ πιστεύοιμεν εἶναι τοιοῦτον. (34) Μακαρισμὸς δὲ καὶ εὐδαιμονισμὸς αὑτοῖς μὲν ταὐτά, τούτοις δ' οὐ ταὐτά, ἀλλ' ὥσπερ ἡ εὐδαιμονία τὴν ἀρετήν, καὶ ὁ εὐδαι-

vinci. (25) Et victoria, et honos in rebus pulchris sunt; nam expetenda sunt, quamvis nullum fructum afferant, et exsuperantiam virtutis ostendunt. Et monumentis digna; et quæ magis *talia sunt* magis *honesta*. Et quæ etiam post mortem sequuntur. Et quibus honos conjunctus est. Et eximia. Et unius propria pulchriora sunt; facilius enim in memoria hærent. Et possessiones absque fructu; sunt enim liberaliores. (26) Et quæ quibuscumque propria pulchra sunt. Et quæcumque signa sunt eorum, quæ apud quosque laudantur; ut Lacedæmone comam alere pulchrum est; nam est libertatis signum; quoniam non facile est, ut quisquam, cui coma prolixa sit, ullum servile munus obeat. (27) Et nullam artem sordidam exercere; nam liberi hominis est, non vivere alii servientem. (28) Sumere etiam oportet vicina iis, quæ in quoque insunt, tanquam eadem sint tum ad laudem, tum ad vituperationem; velut cautum *si dicamus* timidum et insidiatorem; et fatuum, virum bonum; et indolentem, lenem. (29) Et unumquodque ex iis, quæ id consequuntur, semper in optimam partem *detorquere oportet;* ut, iracundum et furiosum *vocare* simplicem; et arrogantem, magnificum et gravem; et modum transeuntes, tanquam virtutibus eximios; velut audacem fortem; et prodigum liberalem; nam multitudini ita videbitur; et simul vim habet subdolæ conclusionis ex causa; si enim extra ullam necessitatem ad subeunda pericula aliquis promptus est, multo magis videri potest *talis*, ubi id honestas exigit; et si sua quibuslibet dilargitur, multo etiam magis amicis; nam est exsuperantia virtutis, omnibus benefacere. (30) Considerare etiam oportet, apud quos laudemus; ut enim Socrates dicebat, audientibus Atheniensibus Athenienses laudare, difficile non est. Sed quæ apud quosque magni fiunt, de iis ita disserendum est, ac si revera magnifacienda essent velut quæ inter Scythas, aut Lacedæmones, aut philosophos. Omninoque, quod in pretio est, eo perducere, ut et honestum sit; nam videntur hæc vicina esse. (31) Et quæcumque ita, ut conveniebat, gesta sunt; ut, si quis gessit digna majoribus suis, et iis, quæ prius gesserat; nam et in felicitatis parte ponendum, et honestum est, novam gloriam acquirere. Aut si quid melius et pulchrius actum est, quam convenire videbatur; ut, si quis in prosperis quidem rebus moderatus; in adversis vero magno et excelso animo est; aut potentior factus tanto æquior et placabilior. Tale est illud Iphicratis, « Ex qualibus ad qualia *deveni!* » et illud Olympionicæ, « Pridem humeris duram gestabam corbem; » et illud Simonidæ, « Quæ patremque virumque et fratres nacta tyrannos. » (32) Quando autem laus ex actionibus oritur, proprium vero est viri boni, consulto agere; conandum est, ut, quod actum est, consulto actum esse ostendatur. Utile vero est *ad hoc*, ut idem sæpius aliquis egisse videatur. Quocirca et ea, quæ contigerunt, et quæ fortuito evenerunt, ita sumenda sunt, ac si consulto facta sint; nam si multa et consimilia proferantur, id argumentum virtutis esse videbitur et rei consulto factæ. (33) Est autem laus oratio magnitudinem virtutis declarans. Ostendendum igitur est, tales esse actiones. Encomium autem operum est; quæ autem extra sunt, ad fidem faciendam *assumenda sunt*, ut nobilitas, et educatio; consentaneum enim est, ex bonis bonum oriri, et ita educatum talem esse. Quocirca etiam celebramus eos, qui res gesserunt. Nam opera sunt signa, quo quisque sit animi habitu; quoniam laudaremus eum, qui nihil fecerit, si talem eum esse crederemus, *qui ejusmodi opera facere possit.* (34) Macarismus vero et Eudæmonismus (*orationes, quibus beatum et felicem aliquem prædicamus*) inter se quidem eadem sunt; sed cum his, *de quibus modo dictum est,* non eadem; sed ut felicitas continet virtutem, sic hæc eudæmo-

μονισμὸς περιέχει ταῦτα. (35) Ἔχει δὲ κοινὸν εἶδος ὁ ἔπαινος καὶ αἱ συμβουλαί· ἃ γὰρ ἐν τῷ συμβουλεύειν ὑπόθοιο ἄν, ταῦτα μετατεθέντα τῇ λέξει ἐγκώμια γίγνεται. (36) Ἐπεὶ οὖν ἔχομεν ἃ δεῖ πράττειν καὶ ποῖόν
5 τινα εἶναι, δεῖ ταῦτα ὡς ὑποθήκας λέγοντας τῇ λέξει μετατιθέναι καὶ στρέφειν, οἷον ὅτι οὐ δεῖ μέγα φρονεῖν ἐπὶ τοῖς διὰ τύχην ἀλλὰ τοῖς δι' αὐτόν. Οὕτω μὲν οὖν λεχθὲν ὑποθήκην δύναται, ὡδὶ δ' ἔπαινον « μέγα φρονῶν οὐ τοῖς διὰ τύχην ὑπάρχουσιν ἀλλὰ τοῖς δι' αὐτόν. »
10 Ὥστε ὅταν ἐπαινεῖν βούλῃ, ὅρα τί ἂν ὑπόθοιο, καὶ ὅταν ὑποθέσθαι, ὅρα τί ἂν ἐπαινέσειας. (37) Ἡ δὲ λέξις ἔσται ἀντικειμένη ἐξ ἀνάγκης, ὅταν τὸ μὲν κωλύον τὸ δὲ μὴ κωλύον μετατεθῇ. (38) Χρηστέον δὲ καὶ τῶν αὐξητικῶν πολλοῖς, οἷον εἰ μόνος ἢ πρῶτος ἢ μετ' ὀλί-
15 γων ἢ καὶ ὃ μάλιστα πεποίηκεν· ἅπαντα γὰρ ταῦτα καλά. Καὶ τὰ ἐκ τῶν χρόνων καὶ τῶν καιρῶν· ταῦτα δὲ παρὰ τὸ προσῆκον. Καὶ εἰ πολλάκις τὸ αὐτὸ κατώρθωκεν· μέγα γάρ, καὶ οὐκ ἀπὸ τύχης ἀλλὰ δι' αὐτὸν ἂν δόξειεν. Καὶ εἰ τὰ προτρέποντα καὶ τιμῶντα διὰ τοῦτον
20 εὕρηται καὶ κατεσκευάσθη· καὶ εἰς ὃν πρῶτον ἐγκώμιον ἐποιήθη, οἷον εἰς Ἱππόλοχον καὶ Ἁρμόδιον καὶ Ἀριστογείτονα τὸ ἐν ἀγορᾷ σταθῆναι. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐναντίων. Κἂν μὴ καθ' αὑτὸν εὐπορῇς, πρὸς ἄλλους ἀντιπαραβάλλειν· ὅπερ Ἰσοκράτης ἐποίει διὰ τὴν
25 ἀσυνήθειαν τοῦ δικολογεῖν. Δεῖ δὲ πρὸς ἐνδόξους συγκρίνειν· αὐξητικὸν γὰρ καὶ καλόν, εἰ σπουδαίων βελτίων. (39) Πίπτει δ' εὐλόγως ἡ αὔξησις εἰς τοὺς ἐπαίνους· ἐν ὑπεροχῇ γάρ ἐστιν, ἡ δ' ὑπεροχὴ τῶν καλῶν. Διὸ κἂν μὴ πρὸς τοὺς ἐνδόξους, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἄλλους
30 δεῖ παραβάλλειν, ἐπείπερ ἡ ὑπεροχὴ δοκεῖ μηνύειν ἀρετήν. (40) Ὅλως δὲ τῶν κοινῶν εἰδῶν ἅπασι τοῖς λόγοις ἡ μὲν αὔξησις ἐπιτηδειοτάτη τοῖς ἐπιδεικτικοῖς· τὰς γὰρ πράξεις ὁμολογουμένας λαμβάνουσιν, ὥστε λοιπὸν μέγεθος περιθεῖναι καὶ κάλλος· τὰ δὲ παραδείγματα τοῖς
35 συμβουλευτικοῖς· ἐκ γὰρ τῶν προγεγονότων τὰ μέλλοντα καταμαντευόμενοι κρίνομεν· τὰ δ' ἐνθυμήματα τοῖς δικανικοῖς· αἰτίαν γὰρ καὶ ἀπόδειξιν μάλιστα δέχεται τὸ γεγονὸς διὰ τὸ ἀσαφές. (41) Ἐκ τίνων μὲν οὖν οἱ ἔπαινοι καὶ οἱ ψόγοι λέγονται σχεδὸν πάντες, καὶ πρὸς ποῖα
40 δεῖ βλέποντας ἐπαινεῖν καὶ ψέγειν, καὶ ἐκ τίνων τὰ ἐγκώμια γίγνεται καὶ τὰ ὀνείδη, ταῦτ' ἐστίν· ἐχομένων γὰρ τούτων τὰ ἐναντία τούτοις φανερά· ὁ γὰρ ψόγος ἐκ τῶν ἐναντίων ἐστίν.

nismo continentur. (35) Communem autem formam et rationem habent laudes et deliberationes; quæ enim in consilio dando præciperes, ea, mutato tantum orationis genere, encomia fiunt. (36) Quando igitur, quæ facere, et qualem esse virum bonum oporteat, tenemus, hæc quasi præcepta tradentes inflectere et dicendi genere immutare oportet; velut : Non oportet superbire fortunæ bonis, sed suis. Hoc ita dictum præcepti vim habet; laudis autem hoc modo : « Magno et excelso animo est non fortunæ bonis fretus, sed suis. » Itaque quum quempiam laudare velis, vide quid præcipias; et, quando præcipere *vis*, vide quid laudes. (37) Genus autem dicendi necessario oppositum erit, quum oratio, qua quid vetatur, in eam, qua non vetatur, commutata fuerit. (38) Utendum est etiam multis eorum, quæ ad augendum valent; ut, si solus, vel primus, vel cum paucis, vel etiam, si quid maxime fecerit; omnia enim hæc honesta sunt. Ex temporibus quoque et rerum momentis *multa ad laudandum ducuntur*; talia sunt, si quis fecerit supra quam convenire videbatur. Et si sæpe eadem in re bene se gessit; magnum enim *hoc*, atque *ita* non fortuito, sed ipsius virtute factum videtur. Et si quæ ad incitandum et honorandum valent, per hunc reperta et comparata sunt; et in quem primum encomium factum est; ut, in Hippolochum, et Harmodium et Aristogitonem, statuis iis in foro positis. Similiter vero etiam in contrariis. Quodsi per te tibi satis multa *ad laudandum aliquem* non suppetant, comparandus erit cum aliis; quod quidem faciebat Isocrates, ut qui tractandis causis non esset assuetus Cum illustribus autem comparare oportet; amplum et præclarum enim est, si præstantibus viris præstet. (39) Accommodata est autem amplificatio ad laudes; nam in exsuperantia versatur; exsuperantia vero e genere pulchrorum est. Quare si cum illustribus non liceat, certe tamen aliis comparare oportet, quum exsuperantia ipsa virtutem indicare videatur. (40) Omnino autem formarum omnibus orationum generibus communium Amplificatio quidem ostentativis accommodatissima est; actiones enim confessas hæ sibi ad tractandum sumunt, ut nihil aliud requiratur, quam ut augeantur et exornentur; Exempla autem deliberativis; nam ex præteritis tanquam vaticinantes de futuris judicamus; Enthymemata vero judicialibus; causam enim et demonstrationem maxime recipit id, quod factum est, quum clarum non sit. (41) Jam ex quibus laudes et vituperationes fere omnes ducuntur, et quæ intueri oportet laudantes et vituperantes, et unde quum encomia oriuntur, tum probra, hæc fere sunt; his enim cognitis, contraria quoque nobis perspicua erunt; nam ex contrariis vituperandi argumenta sumuntur.

CAP. X.

De accusatione et defensione; ex quot et quibus facere oporteat syllogismos.

Περὶ δὲ κατηγορίας καὶ ἀπολογίας, ἐκ πόσων καὶ
45 ποίων ποιεῖσθαι δεῖ τοὺς συλλογισμούς, ἐχόμενον ἂν εἴη λέγειν. (2) Δεῖ δὴ λαβεῖν τρία, ἓν μὲν τίνων καὶ πόσων ἕνεκα ἀδικοῦσι, δεύτερον δὲ πῶς αὐτοὶ διακείμενοι, τρίτον δὲ τοὺς ποίους καὶ πῶς ἔχοντας. (3) Διορισάμενοι οὖν τὸ ἀδικεῖν λέγωμεν ἑξῆς. Ἔστω δὴ τὸ
50 ἀδικεῖν τὸ βλάπτειν ἑκόντα παρὰ τὸν νόμον. Νόμος δ' ἐστὶν ὁ μὲν ἴδιος, ὁ δὲ κοινός. Λέγω δὲ ἴδιον μὲν καθ'

De accusatione et defensione, ex quot et quibusnam syllogismos eruere oporteat, deinceps dicendum erit. (2) Consideranda nimirum sunt tria, quæ, quotque sint ea, quibus ad inferendam injuriam impelluntur; secundum vero, quomodo ipsi fuerint affecti; tertium denique, quibus, et quomodo affectis *injuriam* fecerint. (3) Explicemus igitur hæc deinceps, si prius definierimus, quid sit Injuriam facere. Jam vero sit injuriam facere sponte lædere adversus legem. Lex autem est alia propria, alia communis. Voco autem pro-

ὃν γεγραμμένον πολιτεύονται, κοινὸν δὲ ὅσα ἄγραφα παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖσθαι δοκεῖ. Ἑκόντες δὲ ποιοῦσιν ὅσα εἰδότες καὶ μὴ ἀναγκαζόμενοι. Ὅσα μὲν οὖν ἑκόντες, οὐ πάντα προαιρούμενοι, ὅσα δὲ προαιρούμενοι,
5 εἰδότες ἅπαντα· οὐδεὶς γὰρ ὃ προαιρεῖται ἀγνοεῖ. (4) Δι' ἃ δὲ προαιροῦνται βλάπτειν καὶ φαῦλα ποιεῖν παρὰ τὸν νόμον, κακία ἐστὶ καὶ ἀκρασία· ἐὰν γάρ τινες ἔχωσι μοχθηρίαν ἢ μίαν ἢ πλείους, περὶ δὲ τοῦτο ὃ μοχθηροὶ τυγχάνουσιν ὄντες, καὶ ἄδικοί εἰσιν, οἷον ὁ μὲν ἀνελεύ-
10 θερος περὶ χρήματα, ὁ δ' ἀκόλαστος περὶ τὰς τοῦ σώματος ἡδονάς, ὁ δὲ μαλακὸς περὶ τὰ ῥᾴθυμα, ὁ δὲ δειλὸς περὶ τοὺς κινδύνους (τοὺς γὰρ συγκινδυνεύοντας ἐγκαταλιμπάνουσι διὰ τὸν φόβον), ὁ δὲ φιλότιμος διὰ τιμήν, ὁ δ' ὀξύθυμος δι' ὀργήν, ὁ δὲ φιλόνικος διὰ νίκην,
15 ὁ δὲ πικρὸς διὰ τιμωρίαν, ὁ δ' ἄφρων διὰ τὸ ἀπατᾶσθαι περὶ τὸ δίκαιον καὶ ἄδικον, ὁ δ' ἀναίσχυντος δι' ὀλιγωρίαν δόξης. Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον τῶν ὑποκειμένων. (5) Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων δῆλον, τὰ μὲν ἐκ τῶν περὶ τὰς ἀρετὰς εἰρημένων, τὰ δ' ἐκ τῶν
20 περὶ τὰ πάθη ῥηθησομένων· λοιπὸν δ' εἰπεῖν τίνος ἕνεκα καὶ πῶς ἔχοντες ἀδικοῦσι, καὶ τίνας. (6) Πρῶτον μὲν οὖν διελώμεθα τίνων ὀρεγόμενοι καὶ ποῖα φεύγοντες ἐγχειροῦσιν ἀδικεῖν· δῆλον γὰρ ὡς τῷ μὲν κατηγοροῦντι πόσα καὶ ποῖα τούτων ὑπάρχει τῷ ἀντιδίκῳ σκεπτέον,
25 ὧν ἐφιέμενοι πάντες τοὺς πλησίον ἀδικοῦσι, τῷ δ' ἀπολογουμένῳ ποῖα καὶ πόσα τούτων οὐχ ὑπάρχει. (7) Πάντες δὴ πράττουσι πάντα τὰ μὲν οὐ δι' αὑτοὺς τὰ δὲ δι' αὑτούς. Τῶν μὲν οὖν μὴ δι' αὑτοὺς τὰ μὲν διὰ τύχην πράττουσι τὰ δ' ἐξ ἀνάγκης, τῶν δ' ἐξ ἀνάγκης τὰ μὲν
30 βίᾳ τὰ δὲ φύσει. Ὥστε πάντα ὅσα μὴ δι' αὑτοὺς πράττουσι, τὰ μὲν ἀπὸ τύχης τὰ δὲ φύσει τὰ δὲ βίᾳ. Ὅσα δὲ δι' αὑτούς, καὶ ὧν αὐτοὶ αἴτιοι, τὰ μὲν δι' ἔθος τὰ δὲ δι' ὄρεξιν, καὶ τὰ μὲν διὰ λογιστικὴν ὄρεξιν τὰ δὲ δι' ἀλόγιστον. (8) Ἔστι δ' ἡ μὲν βούλησις ἀγαθοῦ ὄρεξις
35 (οὐδεὶς γὰρ βούλεται ἀλλ' ἢ ὅταν οἰηθῇ εἶναι ἀγαθόν), ἄλογοι δ' ὀρέξεις ὀργὴ καὶ ἐπιθυμία, ὥστε πάντα ὅσα πράττουσιν ἀνάγκη πράττειν δι' αἰτίας ἑπτά, διὰ τύχην, διὰ φύσιν, διὰ βίαν, δι' ἔθος, διὰ λογισμόν, διὰ θυμόν, δι' ἐπιθυμίαν. (9) Τὸ δὲ προσδιαιρεῖσθαι καθ'
40 ἡλικίας ἢ ἕξεις ἢ ἄλλ' ἄττα τὰ πραττόμενα περίεργον· εἰ γὰρ συμβέβηκε τοῖς νέοις ὀργίλοις εἶναι ἢ ἐπιθυμητικοῖς, οὐ διὰ τὴν νεότητα πράττουσι τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ δι' ὀργὴν καὶ ἐπιθυμίαν. Οὐδὲ διὰ πλοῦτον καὶ πενίαν, ἀλλὰ συμβέβηκε τοῖς μὲν πένησι διὰ τὴν ἔνδειαν ἐπι-
45 θυμεῖν χρημάτων, τοῖς δὲ πλουσίοις διὰ τὴν ἐξουσίαν ἐπιθυμεῖν τῶν μὴ ἀναγκαίων ἡδονῶν. Ἀλλὰ πράξουσι καὶ οὗτοι οὐ διὰ πλοῦτον καὶ πενίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἄδικοι, καὶ οἱ ἄλλοι οἱ λεγόμενοι κατὰ τὰς ἕξεις πράττειν, διὰ ταῦτα
50 πράξουσιν· ἢ γὰρ διὰ λογισμὸν ἢ διὰ πάθος· ἀλλ' οἱ μὲν δι' ἤθη καὶ πάθη χρηστά, οἱ δὲ διὰ τἀναντία. (10) Συμβαίνει μέντοι ταῖς μὲν τοιαύταις ἕξεσι τὰ τοιαῦτα ἀκολουθεῖν, ταῖς δὲ τοιαῖσδε τὰ τοιάδε· εὐθὺς γὰρ ἴσως τῷ μὲν σώφρονι διὰ τὸ σώφρονα εἶναι δόξαι τε καὶ ἐπιθυμίαι

priam quidem, ex qua scripto comprehensa civitas administratur; communem vero, quæcumque non scripta probari omnium gentium consensu videntur. Sponte autem faciunt quæcumque scientes, nec coacti. Non autem quæcumque sponte, eadem omnia etiam consulto faciunt; at quæcumque consulto, eadem omnia scientes; nemo enim id ignorat, quod consulto facere instituit. (4) Cur autem lædendi et male faciendi adversus legem consilium capiant, *causæ sunt* improbitas et incontinentia; nam si qui habeant vitium aut unum, aut plura, in iis, circa quæ sunt vitiosi, sunt etiam injusti; ut, illiberalis circa opes; intemperans circa voluptates corporis; mollis circa delicias; timidus circa pericula; (timidi enim periculi socios propter metum deserunt;) ambitiosus propter honorem; iracundus propter iram; victoriæ cupidus propter victoriam; injuriæ memor propter ultionem; stultus propter errorem in dijudicando justo et injusto; impudens propter existimationis contemptum. Similiter vero etiam ceteris vitiis laborantes circa subjecta singula *injusti sunt*. (5) Sed hæc quidem facile intelligi possunt tum ex iis, quæ de virtutibus dicta sunt, tum ex iis, quæ de permotionibus animi dicturi sumus. Reliquum est, ut dicamus, cujus rei causa, et quomodo affecti, et quos injuria afficiant. (6) Primum igitur exponamus, quarum rerum aut appetitione, aut fuga, ad faciendam injuriam aggrediantur. Constat enim, accusanti quidem diligenter videndum esse, quot et cujusmodi ex his in adversario insint, quorum cupiditate homines injuriam aliis faciunt; defendenti autem, cujusmodi et quot ex his non insint. (7) Omnes autem omnia faciunt partim non per se ipsos, partim vero per se ipsos. Atque eorum quidem, quæ non per se ipsos, alia fortuito faciunt, alia ex necessitate. Eorum autem, quæ necessario, alia quidem per vim, alia vero natura. Quare omnia, quæ non per se ipsos faciunt, alia quidem fortuito, alia vero natura, alia denique per vim. Quæcumque autem per se ipsos, quorumque ipsi causæ sunt, alia quidem consuetudine, alia vero appetitione; eorumque partim appetitione rationis participe, partim rationis experte. (8) Est autem voluntas quidem appetitio boni [cum ratione conjuncta]; nemo enim vult, nisi quando *aliquid* bonum esse putaverit; appetitiones vero rationis expertes sunt ira et cupiditas. Ita quæcumque *homines* agunt, ob unam e septem causis agant necesse est: fortunam, naturam, vim, consuetudinem, rationem, iram, cupiditatem. (9) Ulterius autem ea distinguere pro ætatum, aut habituum animi, aut aliarum rerum agendarum varietate, supervacaneum est. Non enim si evenit juvenibus, ut iracundi sint, aut cupiditatibus efferantur, causa est juventus, cur talia faciant, sed ira et cupiditas. Neque *divites et egentes* propter divitias aut paupertatem talia faciunt, sed pauperibus quidem propter indigentiam evenit, ut opes concupiscant; divitibus vero propter facultatem, ut voluptates non necessarias sectentur. Verum hi quoque agent non divitiis et paupertate impulsi, sed cupiditate. Similiter vero etiam justi injustique, et ceteri, qui secundum habitus agere dicuntur, his impulsi causis omnia agent: aut enim ratiocinatione, aut motu animi; sed illi quidem bonis moribus motibusque animi, hi vero contrariis. (10) Contingit autem, ut hosce habitus hæcce consequantur, alios vero alia; statim enim forsitan temperantem propter temperantiam opiniones de volupta-

χρησταὶ ἐπακολουθοῦσι περὶ τῶν ἡδέων, τῷ δ' ἀκολάστῳ αἱ ἐναντίαι περὶ τῶν αὐτῶν τούτων. (11) Διὸ τὰς μὲν τοιαύτας διαιρέσεις ἐατέον, σκεπτέον δὲ ποῖα ποίοις εἴωθεν ἕπεσθαι· εἰ μὲν γὰρ λευκὸς ἢ μέλας ἢ μέ-
5 γας ἢ μικρός, οὐδὲν τέτακται τῶν τοιούτων ἀκολουθεῖν, εἰ δὲ νέος ἢ πρεσβύτης ἢ δίκαιος ἢ ἄδικος, ἤδη διαφέρει. Καὶ ὅλως ὅσα τῶν συμβαινόντων ποιεῖ διαφέρειν τὰ ἤθη τῶν ἀνθρώπων, οἷον πλουτεῖν δοκῶν ἑαυτῷ ἢ πένεσθαι διοίσει τι, καὶ εὐτυχεῖν ἢ ἀτυχεῖν. Ταῦτα μὲν
10 οὖν ὕστερον ἐροῦμεν, νῦν δὲ περὶ τῶν λοιπῶν εἴπωμεν πρῶτον. (12) Ἔστι δ' ἀπὸ τύχης μὲν τὰ τοιαῦτα γιγνόμενα, ὅσων ἥ τε αἰτία ἀόριστος καὶ μὴ ἕνεκά του γίγνεται καὶ μήτε ἀεὶ μήτε ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μήτε τεταγμένως· δῆλον δ' ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ τῆς τύχης περὶ τού-
15 των. (13) Φύσει δέ, ὅσων ἥ τ' αἰτία ἐν αὐτοῖς καὶ τεταγμένη· ἢ γὰρ ἀεὶ ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὡσαύτως ἀποβαίνει. Τὰ γὰρ παρὰ φύσιν οὐδὲν δεῖ ἀκριβολογεῖσθαι, πότερα κατὰ φύσιν τινὰ ἢ ἄλλην αἰτίαν γίγνεται· δόξειε δ' ἂν καὶ ἡ τύχη αἰτία εἶναι τῶν τοιούτων. (14) Βίᾳ δέ, ὅσα
20 παρ' ἐπιθυμίαν ἢ τοὺς λογισμοὺς γίγνεται δι' αὐτῶν τῶν πραττόντων. (15) Ἔθει δέ, ὅσα διὰ τὸ πολλάκις πεποιηκέναι ποιοῦσιν. (16) Διὰ λογισμὸν δὲ τὰ δοκοῦντα συμφέρειν ἐκ τῶν εἰρημένων ἀγαθῶν ἢ ὡς τέλος ἢ ὡς πρὸς τὸ τέλος, ὅταν διὰ τὸ συμφέρειν πράττηται· ἔνια
25 γὰρ καὶ οἱ ἀκόλαστοι συμφέροντα πράττουσιν, ἀλλ' οὐ διὰ τὸ συμφέρειν, ἀλλὰ δι' ἡδονήν. (17) Διὰ θυμὸν δὲ καὶ ὀργὴν τὰ τιμωρητικά. Διαφέρει δὲ τιμωρία καὶ κόλασις· ἡ μὲν γὰρ κόλασις τοῦ πάσχοντος ἕνεκά ἐστιν, ἡ δὲ τιμωρία τοῦ ποιοῦντος, ἵνα ἀποπληρωθῇ. Τί μὲν
30 οὖν ἐστιν ἡ ὀργή, δῆλον ἔσται ἐν τοῖς περὶ παθῶν. (18) Δι' ἐπιθυμίαν δὲ πράττεται ὅσα φαίνεται ἡδέα. Ἔστι δὲ καὶ τὸ σύνηθες καὶ τὸ ἐθιστὸν ἐν τοῖς ἡδέσιν· πολλὰ γὰρ καὶ τῶν φύσει μὴ ἡδέων, ὅταν ἐθισθῶσιν, ἡδέως ποιοῦσιν. Ὥστε συλλαβόντι εἰπεῖν, ὅσα δι' αὑτοὺς
35 πράττουσιν, ἅπαντ' ἐστὶν ἢ ἀγαθὰ ἢ φαινόμενα ἀγαθὰ ἢ ἡδέα ἢ φαινόμενα ἡδέα. Ἐπεὶ δ' ὅσα δι' αὑτούς, ἑκόντες πράττουσιν, οὐχ ἑκόντες δὲ ὅσα μὴ δι' αὑτούς, πάντ' ἂν εἴη, ὅσα ἑκόντες πράττουσιν, ἢ ἀγαθὰ ἢ φαινόμενα ἀγαθὰ ἢ ἡδέα ἢ φαινόμενα ἡδέα· τίθημι γὰρ
40 καὶ τὴν τῶν κακῶν ἢ φαινομένων κακῶν ἢ ἀπαλλαγὴν ἢ ἀντὶ μείζονος ἐλάττονος μετάληψιν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς (αἱρετὰ γάρ πως), καὶ τὴν τῶν λυπηρῶν ἢ φαινομένων ἢ ἀπαλλαγὴν ἢ μετάληψιν ἀντὶ μειζόνων ἐλαττόνων ἐν τοῖς ἡδέσιν ὡσαύτως. (19) Ληπτέον ἄρα τὰ συμφέροντα
45 καὶ τὰ ἡδέα, πόσα καὶ ποῖα. Περὶ μὲν οὖν τοῦ συμφέροντος ἐν τοῖς συμβουλευτικοῖς εἴρηται πρότερον, περὶ δὲ τοῦ ἡδέος εἴπωμεν νῦν. Δεῖ δὲ νομίζειν ἱκανοὺς εἶναι τοὺς ὅρους, ἐὰν ὦσι περὶ ἑκάστου μήτε ἀσαφεῖς μήτε ἀκριβεῖς.

tibus et cupiditates bonæ consequuntur; intemperantis vero his ipsis de rebus contraria judicia sunt. (11) Quare ejusmodi quidem divisiones prætermittendæ sunt; considerandum autem est, quæ quosque consequi soleant; nam albus quidem an ater sit aliquis, magnus an parvus, nihil ad hanc rem interest; utrum vero juvenis an senex, justus an injustus sit, hoc jam interest. Omninoque, quæcumque ita eveniunt, ut varient mores hominum; velut, dives aliquis an pauper videatur, intererit aliquid; et adversa an prospera fortuna uti. Hæc igitur postea persequemur; nunc de reliquis primum disseramus. (12) Proficiscuntur autem a fortuna talia, quorum causa est indefinita, et quæ non alicujus causa fiunt; neque semper, neque plerumque, neque ordinatim. Patent vero hæc ex ipsa fortunæ definitione. (13) Natura vero *fiunt*, quorum in ipsis causa est, eaque secundum legem aliquam; aut enim semper, aut plerumque eodem modo eveniunt; siquidem, quæ eveniunt præter naturam, ea accurate considerare nihil necesse est, naturane quadam, an aliam ob causam eveniant. Videri autem potest fortuna quoque talium causa esse. (14) Vi autem *fiunt*, quæ per ipsos agentes eveniunt contra quam cupiant, aut faciendum esse statuant. (15) Consuetudine vero *agunt*, quæcumque faciunt propterea, quia sæpe fecerunt. (16) Judicio autem *fiunt*, quæcumque ex iis, quæ bona diximus, utilia esse videntur, aut ut finis, aut ut pertinentia ad finem, si, quia prosunt, idcirco fiunt; nam quædam utilia etiam intemperantes faciunt, at non propter utilitatem, sed propter voluptatem. (17) Per excandescentiam autem et iram *fiunt*, quæ ad ultionem pertinent. Differunt vero ultio et castigatio; nam castigatio quidem refertur ad bonum ejus, qui eam recipit; at ultio ad eum, qui pœnam exigit, ut *animus ipsius* satietur. Quas circa res versetur ira, manifestum erit ex iis, quæ de motibus animi dicturi sumus. (18) Per cupiditatem autem fiunt, quæ suavia videntur. Est autem solitum quoque, et id, cui assuevimus, inter suavia; multa enim eorum, quæ natura suavia non sunt, ubi eis assueverint, cum voluptate faciunt. Denique, ut omnia summatim complectamur, quæcumque per se homines faciunt, ea omnia sunt aut bona, aut videntur bona, aut suavia, aut videntur suavia. Quando autem, quæ per se faciunt, sponte faciunt; non sponte autem, quæ non per se; sequitur ut omnia, quæ sponte faciunt, aut bona sint, aut videantur bona, aut suavia sint, aut suavia videantur. Etenim pono etiam in bonis depulsionem malorum, aut eorum, quæ videntur mala, item commutationem majoris in minus, (nam hæc quodammodo expetenda sunt;) et liberationem ab iis, quæ molesta sunt, aut videntur, aut majorum in minora commutationem, eodem modo in jucundorum numero. (19) Comprehendendum igitur est, quot, et quænam sint tum utilia, tum suavia. Ac de utili quidem dictum est prius in deliberativis; de suavi autem nunc disseramus. Contentos vero nos esse oportet definitionibus cujusque rei, si neque obscuræ sint, neque exquisitæ.

CAP. XI.

Quænam sint jucunda.

Ὑποκείσθω δ' ἡμῖν εἶναι τὴν ἡδονὴν κίνησίν τινα τῆς ψυχῆς καὶ κατάστασιν ἀθρόαν καὶ αἰσθητὴν εἰς τὴν ὑπάρχουσαν φύσιν, λύπην δὲ τοὐναντίον. (2) Εἰ δ' ἐστὶν ἡδονὴ τὸ τοιοῦτον, δῆλον ὅτι καὶ ἡδύ ἐστι τὸ ποιητικὸν τῆς εἰρημένης διαθέσεως, τὸ δὲ φθαρτικὸν ἢ τῆς ἐναντίας καταστάσεως ποιητικὸν λυπηρόν. (3) Ἀνάγκη οὖν ἡδὺ εἶναι τό τε εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἰέναι ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, καὶ μάλιστα ὅταν ἀπειληφότα ᾖ τὴν ἑαυτῶν φύσιν τὰ κατ' αὐτὴν γιγνόμενα, καὶ τὰ ἔθη· καὶ γὰρ τὸ εἰθισμένον ὥσπερ πεφυκὸς ἤδη γίγνεται· ὅμοιον γάρ τι τὸ ἔθος τῇ φύσει· ἐγγὺς γὰρ καὶ τὸ πολλάκις τῷ ἀεί, ἔστι δ' ἡ μὲν φύσις τοῦ ἀεί, τὸ δὲ ἔθος τοῦ πολλάκις. (4) Καὶ τὸ μὴ βίαιον· παρὰ φύσιν γὰρ ἡ βία. Διὸ τὸ ἀναγκαῖον λυπηρόν, καὶ ὀρθῶς εἴρηται « πᾶν γὰρ ἀναγκαῖον πρᾶγμ' ἀνιαρὸν ἔφυ. » Τὰς δ' ἐπιμελείας καὶ τὰς σπουδὰς καὶ τὰς συντονίας λυπηράς· ἀναγκαῖα γὰρ καὶ βίαια ταῦτα, ἐὰν μὴ ἐθισθῶσιν· οὕτω δὲ τὸ ἔθος ποιεῖ ἡδύ. Τὰ δ' ἐναντία ἡδέα· διὸ αἱ ῥαθυμίαι καὶ αἱ ἀπονίαι καὶ αἱ ἀμέλειαι καὶ αἱ παιδιαὶ καὶ αἱ ἀναπαύσεις καὶ ὁ ὕπνος τῶν ἡδέων· οὐδὲν γὰρ πρὸς ἀνάγκην τούτων. (5) Καὶ οὗ ἂν ἡ ἐπιθυμία ἐνῇ, ἅπαν ἡδύ· ἡ γὰρ ἐπιθυμία τοῦ ἡδέος ἐστὶν ὄρεξις. Τῶν δὲ ἐπιθυμιῶν αἱ μὲν ἄλογοί εἰσιν, αἱ δὲ μετὰ λόγου. Λέγω δὲ ἀλόγους μέν, ὅσας μὴ ἐκ τοῦ ὑπολαμβάνειν τι ἐπιθυμοῦσιν· εἰσὶ δὲ τοιαῦται ὅσαι εἶναι λέγονται φύσει, ὥσπερ αἱ διὰ τοῦ σώματος ὑπάρχουσαι, οἷον ἡ τροφῆς, δίψα καὶ πεῖνα καὶ καθ' ἕκαστον τροφῆς εἶδος ἐπιθυμία, καὶ αἱ περὶ τὰ γευστὰ καὶ περὶ τὰ ἀφροδίσια καὶ ὅλως τὰ ἁπτά, καὶ περὶ ὀσμὴν εὐωδίας καὶ ἀκοὴν καὶ ὄψιν. Μετὰ λόγου δὲ ὅσα ἐκ τοῦ πεισθῆναι ἐπιθυμοῦσιν· πολλὰ γὰρ καὶ θεάσασθαι καὶ κτήσασθαι ἐπιθυμοῦσιν ἀκούσαντες καὶ πεισθέντες. (6) Ἐπεὶ δὲ ἐστὶ τὸ ἥδεσθαι ἐν τῷ αἰσθάνεσθαί τινος πάθους, ἡ δὲ φαντασία ἐστὶν αἴσθησίς τις ἀσθενής, κἂν τῷ μεμνημένῳ καὶ τῷ ἐλπίζοντι ἀκολουθοῖ ἂν φαντασία τις οὗ μέμνηται ἢ ἐλπίζει. Εἰ δὲ τοῦτο, δῆλον ὅτι καὶ ἡδοναὶ ἅμα μεμνημένοις καὶ ἐλπίζουσιν, ἐπείπερ καὶ αἴσθησις. (7) Ὥστ' ἀνάγκη πάντα τὰ ἡδέα ἢ ἐν τῷ αἰσθάνεσθαι εἶναι παρόντα ἢ ἐν τῷ μεμνῆσθαι γεγενημένα ἢ ἐν τῷ ἐλπίζειν μέλλοντα· αἰσθάνονται μὲν γὰρ τὰ παρόντα, μέμνηνται δὲ τὰ γεγενημένα, ἐλπίζουσι δὲ τὰ μέλλοντα. (8) Τὰ μὲν οὖν μνημονευτὰ ἡδέα ἐστίν, οὐ μόνον ὅσα ἐν τῷ παρόντι, ὅτε παρῆν, ἡδέα ἦν, ἀλλ' ἔνια καὶ οὐχ ἡδέα, ἂν ᾖ ὕστερον καλὸν καὶ ἀγαθὸν τὸ μετὰ τοῦτο· ὅθεν καὶ τοῦτ' εἴρηται, « ἀλλ' ἡδύ τοι σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων, » καὶ « μετὰ γάρ τε καὶ ἄλγεσι τέρπεται ἀνὴρ μνήμενος, ὅστις πολλὰ πάθη καὶ πολλὰ ἐοργῃ. » Τούτου δ' αἴτιον ὅτι ἡδὺ καὶ τὸ μὴ ἔχειν κακόν. (9) Τὰ δ' ἐν ἐλπίδι, ὅσα παρόντα ἢ εὐφραίνειν ἢ ὠφελεῖν φαίνεται μεγάλα, καὶ ἄνευ λύπης ὠφελεῖν. Ὅλως δ' ὅσα παρόντα εὐφραίνει, καὶ ἐλπίζοντας καὶ μεμνημένους

Positum sit igitur nobis, voluptatem esse motionem quandam animi et constitutionem subitam sensuque percipiendam in statu conveniente naturæ; molestiam autem esse contrarium. (2) Quodsi voluptas tale quiddam est, patet, jucundum quoque esse id, quod talem affectionem efficit; quod autem eam destruit, aut contrariam constitutionem efficit, esse molestum. (3) Necesse igitur est, jucundum esse plerumque, ad id, quod naturæ consentaneum est, tendere; maximeque, quum ea, quæ ex natura fiunt, statum convenientem naturæ suæ recuperaverint; et *jucundas esse* consuetudines; nam id, cui assuevimus, tanquam in naturam abit; naturæ enim simile quiddam est consuetudo; nam Sæpe et Semper inter se vicina sunt; natura autem ejus est, quod semper; consuetudo vero ejus, quod sæpe *fit*. (4) Et *jucundum est*, quod violentum non est; vis enim naturæ adversatur. Quare necessitatibus adjuncta est molestia; recteque dictum est, « Nam quidquid facere est cuique necesse, grave est; » curas vero, et studia, et contentiones, esse molestas; nam necessaria hæc sunt et violenta, nisi in consuetudinem abierint; tunc autem consuetudo voluptatem efficit. Contraria autem illis suavia sunt; quocirca remissiones animi, et laborum vacationes, et negligentia, et ludi, et cessationes, et somnus, in rebus suavibus sunt, nihil enim horum ad necessitatem refertur. (5) Et quidquid cupimus, suave est omne; nam cupiditas est jucundi appetitio. Cupiditatum autem aliæ rationis expertes sunt; aliæ vero cum ratione conjunctæ. Voco autem rationis expertes, quæ non ex opinione aliqua nascuntur; tales autem sunt, quæ vocantur naturales, ut quæ a corpore proficiscuntur; qualis est alimenti *cupiditas*, sitis et fames, et cujuslibet alimenti generis cupiditas; eæque omnes, quæ versantur circa ea, quæ gustu percipimus, et circa res venereas, omninoque circa ea, quæ tangi possunt, et circa odoratum bene olentium, et auditum, et adspectum. Cum ratione autem conjunctæ *cupiditates sunt, quæ eorum sunt*, quæ *homines* ex aliqua persuasione concupiscunt; multa enim et spectare et possidere cupiunt, quod aliquid de iis audierunt, et sibi persuaserunt. (6) Quoniam autem voluptate affici in eo positum est, ut motus aliquis sentiatur, phantasia vero imbecillis quædam sensio est; phantasia etiam quædam comitatur recordantem et sperantem ejus, quod recordatur aut sperat; hoc autem posito, constat etiam, recordantes et sperantes simul voluptate affici, siquidem etiam sensio *adest*. (7) Itaque necesse est, omnia suavia eo delectare, quod aut præsentia sentiantur, aut hæreant in memoria præterita, aut spe præcipiantur futura; sentiunt enim homines præsentia, præterita vero meminerunt, et sperant futura. (8) Jucunda autem sunt recordatu, non ea tantum, quæ, quum præsentia essent, suavia erant, sed et quædam non suavia, si quid pulchrum et bonum postea accesserit. Unde et illud dictum est, « Dulcis malorum est memoria, ubi illa effugeris. » Et illud, « Post mala namque viro quædam est meminisse voluptas quæ passus, quanta extulerit quam multa labore. » Hujus vero rei causa est, quia jucundum est etiam malo carere. (9) Quæ autem in spe sunt, *ita demum oblectant*, si præsentia aut magnam voluptatem, aut utilitatem videantur allatura, aut utilitatem ab omni molestia sejunctam. Omnino autem, quæcumque præsentia oblectant, eorum et spes et memoria plerumque jucunda

ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Διὸ καὶ τὸ ὀργίζεσθαι ἡδύ, ὥσπερ καὶ Ὅμηρος ἐποίησε περὶ τοῦ θυμοῦ, « ὅστε πολὺ γλυκίων μέλιτος καταλειβομένοιο. » Οὐθεὶς γὰρ ὀργίζεται τῷ ἀδυνάτῳ φαινομένῳ τιμωρίας τυχεῖν, οὐδὲ τοῖς πολὺ ὑπὲρ αὐτοὺς τῇ δυνάμει· ἢ οὐχ ὀργίζονται ἢ ἧττον. (10) Καὶ ἐν ταῖς πλείσταις ἐπιθυμίαις ἀκολουθεῖ τις ἡδονή· ἢ γὰρ μεμνημένοι ὡς ἔτυχον ἢ ἐλπίζοντες ὡς τεύξονται χαίρουσί τινα ἡδονήν, οἷον οἵ τ' ἐν τοῖς πυρετοῖς ἐχόμενοι ταῖς δίψαις καὶ μεμνημένοι ὡς ἔπιον καὶ ἐλπίζοντες πιεῖσθαι χαίρουσιν· (11) καὶ οἱ ἐρῶντες καὶ διαλεγόμενοι καὶ γράφοντες καὶ ποιοῦντές τι ἀεὶ περὶ τοῦ ἐρωμένου χαίρουσίν, ἐν ἅπασι γὰρ τοῖς τοιούτοις μεμνημένοι οἷον αἰσθάνεσθαι οἴονται τοῦ ἐρωμένου. Καὶ ἀρχὴ δὲ τοῦ ἔρωτος αὕτη γίγνεται πᾶσιν, ὅταν μὴ μόνον παρόντος χαίρωσιν, ἀλλὰ καὶ ἀπόντος μεμνημένοι ἐρῶσιν. Διὸ καὶ ὅταν λυπηρὸς γένηται τῷ μὴ παρεῖναι, (12) καὶ ἐν τοῖς πένθεσι καὶ θρήνοις ἐγγίνεταί τις ἡδονή· ἡ μὲν γὰρ λύπη ἐπὶ τῷ μὴ ὑπάρχειν, ἡδονὴ δ' ἐν τῷ μεμνῆσθαι καὶ ὁρᾶν πως ἐκεῖνον, καὶ ἃ ἔπραττε, καὶ οἷος ἦν. Διὸ καὶ τοῦτ' εἰκότως εἴρηται, « ὡς φάτο, τοῖσι δὲ πᾶσιν ὑφ' ἵμερον ὦρσε γόοιο. » (13) Καὶ τὸ τιμωρεῖσθαι ἡδύ· οὗ γὰρ τὸ μὴ τυγχάνειν λυπηρόν, τυγχάνειν ἡδύ· οἱ δ' ὀργιζόμενοι λυποῦνται ἀνυπερβλήτως μὴ τιμωρούμενοι, ἐλπίζοντες δὲ χαίρουσιν. (14) Καὶ τὸ νικᾶν ἡδύ, οὐ μόνον τοῖς φιλονίκοις ἀλλὰ πᾶσιν· φαντασία γὰρ ὑπεροχῆς γίγνεται, οὗ πάντες ἔχουσιν ἐπιθυμίαν ἢ ἠρέμα ἢ μᾶλλον. (15) Ἐπεὶ δὲ τὸ νικᾶν ἡδύ, ἀνάγκη καὶ τὰς παιδιὰς ἡδείας εἶναι τὰς μαχητικὰς καὶ τὰς ἐριστικάς (πολλάκις γὰρ ἐν ταύταις γίγνεται τὸ νικᾶν) καὶ ἀστραγαλίσεις καὶ σφαιρίσεις καὶ κυβείας καὶ πεττείας. Καὶ περὶ τὰς ἐσπουδασμένας δὲ παιδιὰς ὁμοίως· αἱ μὲν γὰρ ἡδεῖαι γίγνονται, ἄν τις ᾖ συνήθης, αἱ δ' εὐθὺς ἡδεῖαι, οἷον κυνηγία καὶ πᾶσα θηρευτική· ὅπου γὰρ ἅμιλλα, ἐνταῦθα καὶ νίκη ἐστίν. Διὸ καὶ ἡ δικανικὴ καὶ ἡ ἐριστικὴ ἡδεῖα τοῖς εἰθισμένοις καὶ δυναμένοις. (16) Καὶ τιμὴ καὶ εὐδοξία τῶν ἡδίστων διὰ τὸ γίγνεσθαι φαντασίαν ἑκάστῳ ὅτι τοιοῦτος οἷος ὁ σπουδαῖος, καὶ μᾶλλον ὅταν φῶσιν οὓς οἴεται ἀληθεύειν. Τοιοῦτοι δ' οἱ ἐγγὺς μᾶλλον τῶν πόρρω, καὶ οἱ συνήθεις καὶ οἱ πολῖται τῶν ἄπωθεν, καὶ οἱ ὄντες τῶν μελλόντων, καὶ οἱ φρόνιμοι ἀφρόνων, καὶ πολλοὶ ὀλίγων· μᾶλλον γὰρ εἰκὸς ἀληθεύειν τοὺς εἰρημένους τῶν ἐναντίων· ἐπεὶ ὧν τις πολὺ καταφρονεῖ, ὥσπερ παιδίων ἢ θηρίων, οὐδὲν μέλει τῆς τούτων τιμῆς ἢ τῆς δόξης αὐτῆς γε τῆς δόξης χάριν, ἀλλ' εἴπερ, δι' ἄλλο τι. (17) Καὶ ὁ φίλος τῶν ἡδέων· τό τε γὰρ φιλεῖν ἡδύ (οὐδεὶς γὰρ φίλοινος μὴ χαίρων οἴνῳ) καὶ τὸ φιλεῖσθαι ἡδύ· φαντασία γὰρ καὶ ἐνταῦθα τοῦ ὑπάρχειν αὐτῷ ἀγαθὸν εἶναι, οὗ πάντες ἐπιθυμοῦσιν οἱ αἰσθανόμενοι· τὸ δὲ φιλεῖσθαι ἀγαπᾶσθαί ἐστιν αὐτὸν δι' αὑτόν. (18) Καὶ τὸ θαυμάζεσθαι ἡδὺ δι' αὐτὸ τὸ τιμᾶσθαι. Καὶ τὸ κολακεύεσθαι καὶ ὁ κόλαξ ἡδύ· φαινόμενος γὰρ θαυμαστὴς καὶ φαινόμενος φίλος ὁ κόλαξ ἐστίν. (19) Καὶ τὸ ταὐτὰ πράττειν πολλάκις ἡδύ· τὸ γὰρ σύνηθες ἡδὺ

est. Quo fit, ut et irasci suave sit; quomodo Homerus etiam de ira cecinit, « cui liquidi mellis dulcedine cesserit humor; » nemo enim irascitur ei, a quo plane non putat pœnas se exigere posse; neque potentia nimio superioribus; *his enim homines* aut non irascuntur, aut minus. (10) Et plerasque cupiditates voluptas quædam comitari solet; aut enim memoria repetentes, se potitos esse, aut se potituros sperantes, voluptate quadam perfunduntur; ut qui febricitantes siti torquentur, gaudent tum recordantes quod biberint, tum sperantes fore ut bibant. (11) Et amantes perpetuo et loquentes, et scribentes, et versus facientes de amoribus suis, voluptatem ex eo sentiunt; in his enim omnibus recordatione fit, ut id, quod amant, sibi etiam sentire videantur. Imo vero in omnibus principium illud amoris est, quum aliquo non præsente tantum oblectantur, sed absentis quoque memores amant; quare etiam si absentia *ejus quod amant* anguntur, (12) et luctibus et lamentationibus adjuncta est voluptas quædam. Nam luctus quidem oritur, propterea quod aliquis non adsit; voluptatem vero sentimus, si recordamur et intuemur quodammodo ipsum, et quæ faceret, et qualis esset. Unde illud quoque dictum « est, Sic ait; et cunctis lugendi incussit amorem. » (13) Dulce est etiam ulcisci se; nam quod non consequi molestum est, id consequi dulce est; irati autem incredibiliter animo cruciantur, si doloris sui pœnas repetere non possunt; gaudent autem spe ultionis. (14) Jucundum est etiam vincere, non solum victoriæ cupidis, sed omnibus; nam qui vincit, hoc ipso sibi superior videtur, quod quidem omnes cupiunt, aut remisse, aut vehementius. (15) Quando autem vincere jucundum est, necesse est, suaves quoque esse lusus, in quibus decertatur, disputandove contenditur; frequens enim in his victoria contingit; et ludos talorum, et pilæ, et aleæ, ac tesserarum. Idemque dicendum est de ludis paulo severioribus; nam eorum quidam, si quis illis assuetus fuerit, jucundi fiunt; quidam autem statim jucundi sunt, ut venatio, omnisque ars feras captandi; ubi enim certamen est, ibi victoria quoque. Unde etiam causarum judicialium et contentiosarum disputationum jucunda est tractatio iis, qui assueverunt, quique in iis valent. (16) Honos quoque et bona existimatio in numero sunt rerum suavissimarum, quoniam quisque putat, talem se esse quales virtute ornati; eoque magis, si id dicunt ii, quos ipse vere sentire arbitratur. Tales autem sunt vicini magis, quam qui procul habitant; et familiares, et noti, et cives magis, quam extranei; et qui sunt magis, quam qui futuri sunt; et prudentes quam imprudentes; et multi, quam pauci; nam hos verisimilius est vera dicere, quam contrarios; quos enim aliquis valde contemnit, ut puerulos aut bestias, quo in honore, quave existimatione apud eos sit, non laborat ipsius quidem existimationis gratia; sed, si forte, ob aliud quidpiam. (17) Est et amicus in rebus jucundis; nam et amare dulce est; (nemo enim vinum amat, quin vino gaudeat;) et amari jucundum. In eam enim opinionem adducitur hic quoque, qui se amari videt, ut in se esse putet bonum, quod omnes, qui ejus rei sensum aliquem habent, concupiscunt. Amari autem est ipsum propter se carum haberi. (18) Jucundum est etiam admirationi esse, quoniam id quoque ipsum honori est. Sed et adulatione permulceri et adulator ipse in jucundis sunt; nam adulator speciem præbet admiratoris et amici. (19) Et eadem facere sæpe dulce est; cui enim assuevimus, id jucundum esse dicebamus.

ἦν. (20) Καὶ τὸ μεταβάλλειν ἡδύ· εἰς φύσιν γὰρ γίγνεται μεταβάλλειν· τὸ γὰρ αὐτὸ ἀεὶ ὑπερβολὴν ποιεῖ τῆς καθεστώσης ἕξεως· ὅθεν εἴρηται « μεταβολὴ πάντων γλυκύ. » Διὰ τοῦτο καὶ τὰ διὰ χρόνου ἡδέα ἐστί, 5 καὶ ἄνθρωποι καὶ πράγματα· μεταβολὴ γὰρ ἐκ τοῦ παρόντος ἐστίν, ἅμα δὲ καὶ σπάνιον τὸ διὰ χρόνου. (21) Καὶ τὸ μανθάνειν καὶ τὸ θαυμάζειν ἡδὺ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· ἐν μὲν γὰρ τῷ θαυμάζειν τὸ ἐπιθυμεῖν μαθεῖν ἐστίν· ὥστε τὸ θαυμαστὸν ἐπιθυμητόν, ἐν δὲ τῷ μαν-10 θάνειν εἰς τὸ κατὰ φύσιν καθίστασθαι. (22) Καὶ τὸ εὖ ποιεῖν καὶ τὸ εὖ πάσχειν τῶν ἡδέων· τὸ μὲν γὰρ εὖ πάσχειν τυγχάνειν ἐστὶν ὧν ἐπιθυμοῦσι, τὸ δὲ εὖ ποιεῖν ἔχειν καὶ ὑπερέχειν, ὧν ἀμφοτέρων ἐφίενται. Διὰ δὲ τὸ ἡδὺ εἶναι τὸ εὐποιητικόν, καὶ τὸ ἐπανορθοῦν ἡδὺ 15 τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶ τοὺς πλησίον, καὶ τὸ τὰ ἐλλιπῆ ἐπιτελεῖν. (23) Ἐπεὶ δὲ τὸ μανθάνειν τε ἡδὺ καὶ τὸ θαυμάζειν, καὶ τὰ τοιάδε ἀνάγκη ἡδέα εἶναι οἷον τό τε μεμιμημένον, ὥσπερ γραφικὴ καὶ ἀνδριαντοποιία καὶ ποιητική, καὶ πᾶν ὃ ἂν εὖ μεμιμημένον ᾖ, κἂν ᾖ μὴ 20 ἡδὺ αὐτὸ τὸ μεμιμημένον· οὐ γὰρ ἐπὶ τούτῳ χαίρει, ἀλλὰ συλλογισμός ἐστιν ὅτι τοῦτο ἐκεῖνο, ὥστε μανθάνειν τι συμβαίνει. (24) Καὶ αἱ περιπέτειαι καὶ τὸ παρὰ μικρὸν σώζεσθαι ἐκ τῶν κινδύνων· πάντα γὰρ θαυμαστὰ ταῦτα. (25) Καὶ ἐπεὶ τὸ κατὰ φύσιν ἡδύ, 25 τὰ συγγενῆ δὲ κατὰ φύσιν ἀλλήλοις ἐστίν, πάντα τὰ συγγενῆ καὶ ὅμοια ἡδέα ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, οἷον ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ καὶ ἵππος ἵππῳ καὶ νέος νέῳ. Ὅθεν καὶ αἱ παροιμίαι εἴρηνται, ὡς ἧλιξ ἥλικα τέρπει, καὶ ὡς αἰεὶ τὸν ὁμοῖον, καὶ ἔγνω δὲ θὴρ θῆρα, καὶ ἀεὶ κολοιὸς παρὰ 30 κολοιόν, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. (26) Ἐπεὶ δὲ τὸ ὅμοιον καὶ τὸ συγγενὲς ἡδὺ ἑαυτῷ ἅπαν, μάλιστα δ' αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν ἕκαστος τοῦτο πέπονθεν, ἀνάγκη πάντας φιλαύτους εἶναι ἢ μᾶλλον ἢ ἧττον· πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα ὑπάρχει πρὸς αὐτὸν μάλιστα. Ἐπεὶ δὲ 35 φίλαυτοι πάντες, καὶ τὰ αὑτῶν ἀνάγκη ἡδέα εἶναι πᾶσιν, οἷον ἔργα καὶ λόγους. Διὸ καὶ φιλοκόλακες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ φιλερασταὶ καὶ φιλότιμοι καὶ φιλότεκνοι· αὑτῶν γὰρ ἔργα τὰ τέκνα. Καὶ τὰ ἐλλιπῆ ἐπιτελεῖν ἡδύ· αὑτῶν γὰρ ἔργον ἤδη γίγνεται. (27) Καὶ ἐπεὶ 40 τὸ ἄρχειν ἥδιστον, καὶ τὸ σοφὸν δοκεῖν εἶναι ἡδύ· ἀρχικὸν γὰρ τὸ φρονεῖν, ἔστι δ' ἡ σοφία πολλῶν καὶ θαυμαστῶν ἐπιστήμη. Ἔτι ἐπεὶ φιλότιμοι ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἀνάγκη καὶ τὸ ἐπιτιμᾶν τοῖς πέλας ἡδὺ εἶναι. (28) Καὶ τὸ ἐν ᾧ βέλτιστος δοκεῖ εἶναι αὐτὸς αὑτοῦ, ἐνταῦθα δια-45 τρίβειν, ὥσπερ καὶ Εὐριπίδης φησὶ « κἀπὶ τοῦτ' ἐπείγεται, νέμων ἑκάστης ἡμέρας πλεῖστον μέρος, ἵν' αὐτὸς αὑτοῦ τυγχάνει βέλτιστος ὤν. » (29) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπεὶ ἡ παιδιὰ τῶν ἡδέων καὶ πᾶσα ἄνεσις, καὶ ὁ γέλως τῶν ἡδέων, ἀνάγκη καὶ τὰ γελοῖα ἡδέα εἶναι, καὶ ἀνθρώπους 50 καὶ λόγους καὶ ἔργα· διώρισται δὲ περὶ γελοίων χωρὶς ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς. Περὶ μὲν οὖν ἡδέων εἰρήσθω ταῦτα, τὰ δὲ λυπηρὰ ἐκ τῶν ἐναντίων τούτοις φανερά.

(20) Et alia ex aliis mutare dulce est; id enim conveniens est naturæ; quia perpetua in statu eodem permansio superat habitum naturæ consentaneum. Unde dictum est illud, « Rerum omnium jucunda commutatio est. » Propterea etiam jucunda sunt, quæ intervallo temporis habentur, et homines, et res; nam mutatio est ex præsente; simul vero etiam, quod interjecto tempore fit, id raritas ipsa commendat. (21) Et discere jucundum est et admirari plerumque; nam in admiratione inest quædam discendi cupiditas; itaque, quod admirabile est, commovet etiam cupiditatem sui; discendo autem constituitur animus in statu consentaneo naturæ. (22) Et beneficium tribuere, et beneficium accipere, jucunda sunt; nam qui beneficium accipiunt, consequuntur id, quod volunt; qui autem tribuunt, ostendunt, se habere et superiores esse, quæ utraque *homines* appetunt. Quoniam autem jucundum est, bene aliis facere, fit, ut jucundum quoque hominibus sit, propinquos corrigere, et inchoata perficere. (23) Itemque quum jucundum sit discere et admirari, etiam talia necesse est jucunda esse, quibus imitatio aliqua continetur, qualia sunt pictorum, et statuariorum, et poetarum opera, et quidquid denique bene ac scienter imitatione expressum sit, etiamsi res ipsa imitando efficta jucunda non sit; non enim hac gaudet, sed quia ratiocinando colligit, hoc illud esse; ex quo evenit, ut aliquid discat. (24) Et subitæ fortunæ conversiones, et conservatio ex periculis, quæ propemodum oppresserint; omnia enim hæc admirationem excitant. (25) Quando autem quod naturæ convenit suave est, et quæ ejusdem generis sunt, id naturâ sunt; omnia ejusdem generis et similia plerumque jucunda sunt; ut homo homini, et equus equo, et juvenis juveni. Hinc quoque ducta sunt proverbia, « Æqualis æqualem delectat; » et « Semper similem *similis delectat* » et « Fera novit feram, » et « Graculus semper cum graculo, » et id genus alia. (26) Quoniam autem quidquid simile et ejusdem generis est, id omne jucundum est, et ita quisque maxime affectus est ad semetipsum, necesse est, omnes sui amantes esse, aut magis, aut minus; omnia enim hæc maxime insunt cuique erga semetipsum. Et quoniam omnes sui amantes sunt, necesse est, cuique etiam sua jucunda esse; ut, opera, rationes. Quocirca et adulatorum amantes plerumque sunt, et eorum, a quibus amantur, et amantes honoris, et liberorum; nam liberi cujusque ipsius opera sunt. Et inchoata perficere jucundum est; nam ipsorum jam opus fit. (27) Et quoniam imperare suavissimum est, sapientem etiam videri suave est; nam Sapere est imperatorium quiddam; est autem sapientia multorum et admirabilium scientia. Præterea, quia plerique honoris studiosi sunt, necesse est, ut et propinquos reprehendere jucundum sit. (28) Itemque, in quo quis sibi videtur excellere, in eo otium collocare; quemadmodum etiam Euripides ait : « Namque urget illud quisque, et illo temporis ponit diurni maximam partem libens, in quo ipsemet se vincit ac præstat sibi. » (29) Similiter vero etiam, quum lusus jucundus sit omnisque animi remissio, etiam risus necessario in jucundis est. Necesse autem est, omnia ridicula jucunda esse, et homines, et orationes, et facta. Disputatum vero est separatim de ridiculis in libris de Poetica. De jucundis igitur hæc dicta sint; molesta autem manifesta erunt ex iis, quæ his contraria sunt.

CAP. XII.

Qualesnam faciant injuriam, et quibus in rebus, et quibusnam hominibus.

Ὧν μὲν οὖν ἕνεκα ἀδικοῦσι, ταῦτ' ἐστίν· πῶς δ' ἔχοντες καὶ τίνας, λέγωμεν νῦν. Αὐτοὶ μὲν οὖν ὅταν οἴωνται δυνατὸν εἶναι τὸ πρᾶγμα πραχθῆναι καὶ ἑαυτοῖς δυνατόν, εἴτε ἂν λαθεῖν πράξαντες, ἢ μὴ λαθόντες μὴ δοῦναι δίκην, ἢ δοῦναι μὲν ἀλλ' ἐλάττω τὴν ζημίαν εἶναι τοῦ κέρδους ἑαυτοῖς ἢ ὧν κήδονται. Ποῖα μὲν οὖν δυνατὰ φαίνεται καὶ ποῖα ἀδύνατα, ἐν τοῖς ὕστερον ῥηθήσεται (κοινὰ γὰρ ταῦτα πάντων τῶν λόγων)· (2) αὐτοὶ δ' οἴονται δυνατοὶ εἶναι μάλιστα ἀζήμιοι ἀδικεῖν οἱ εἰπεῖν δυνάμενοι καὶ οἱ πρακτικοὶ καὶ οἱ ἔμπειροι πολλῶν ἀγώνων, κἂν πολύφιλοι ὦσιν, κἂν πλούσιοι. (3) Καὶ μάλιστα μέν, ἂν αὐτοὶ ὦσιν ἐν τοῖς εἰρημένοις, οἴονται δύνασθαι, εἰ δὲ μή, κἂν ὑπάρχωσιν αὐτοῖς τοιοῦτοι φίλοι ἢ ὑπηρέται ἢ κοινωνοί· διὰ γὰρ ταῦτα δύνανται καὶ πράττειν καὶ λανθάνειν καὶ μὴ δοῦναι δίκην. (4) Καὶ ἐὰν φίλοι ὦσι τοῖς ἀδικουμένοις ἢ τοῖς κριταῖς· οἱ μὲν γὰρ φίλοι ἀφύλακτοί τε πρὸς τὸ ἀδικεῖσθαι καὶ προσκαταλλάττονται πρὶν ἐπεξελθεῖν, οἱ δὲ κριταὶ χαρίζονται οἷς ἂν φίλοι ὦσι, καὶ ἢ ὅλως ἀφιᾶσιν ἢ μικροῖς ζημιοῦσιν. (5) Λαθητικοὶ δ' εἰσὶν οἵ τ' ἐναντίοι τοῖς ἐγκλήμασιν, οἷον ἀσθενὴς περὶ αἰκίας καὶ ὁ πένης καὶ ὁ αἰσχρὸς περὶ μοιχείας. Καὶ τὰ λίαν ἐν φανερῷ καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς· ἀφύλακτα γὰρ διὰ τὸ μηδένα ἂν οἴεσθαι. (6) Καὶ τὰ τηλικαῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα οἷα μηδ' ἂν εἷς· ἀφύλακτα γὰρ καὶ ταῦτα· πάντες γὰρ τὰ εἰωθότα ὥσπερ ἀρρωστήματα φυλάττονται καὶ τἀδικήματα, ὃ δὲ μηδείς πω ἠρρώστηκεν, οὐδεὶς εὐλαβεῖται. (7) Καὶ οἷς μηδεὶς ἐχθρὸς ἢ πολλοί· οἱ μὲν γὰρ οἴονται λήσειν διὰ τὸ μὴ φυλάττεσθαι, οἱ δὲ λανθάνουσι διὰ τὸ μὴ δοκεῖν ἂν ἐπιχειρῆσαι φυλαττομένοις, καὶ διὰ τὸ ἀπολογίαν ἔχειν ὅτι οὐκ ἂν ἐνεχείρησαν. (8) Καὶ οἷς ὑπάρχει κρύψις ἢ τρόπος ἢ τόπος ἢ διάθεσις εὔπορος. Καὶ ὅσοις μὴ λαθοῦσιν ἐστὶ δίωσις δίκης ἢ ἀναβολὴ χρόνου ἢ διαφθοραὶ κριτῶν. Καὶ οἷς, ἐὰν γένηται ζημία, ἐστὶ δίωσις τῆς ἐκτίσεως ἢ ἀναβολὴ χρόνιος, ἢ δι' ἀπορίαν μηδὲν ἕξει ὅ τι ἀπολέσῃ. (9) Καὶ οἷς τὰ μὲν κέρδη φανερὰ ἢ μεγάλα ἢ ἐγγύς, αἱ δὲ ζημίαι μικραὶ ἢ ἀφανεῖς ἢ πόρρω. Καὶ ὧν μή ἐστι τιμωρία ἴση τῇ ὠφελείᾳ, οἷον δοκεῖ ἡ τυραννίς. (10) Καὶ ὅσοις τὰ μὲν ἀδικήματα λήμματα, αἱ δὲ ζημίαι ὀνείδη μόνον. Καὶ οἷς τοὐναντίον τὰ μὲν ἀδικήματα εἰς ἔπαινόν τινα, οἷον εἰ συνέβη ἅμα τιμωρήσασθαι ὑπὲρ πατρὸς ἢ μητρός, ὥσπερ Ζήνωνι, αἱ δὲ ζημίαι εἰς χρήματα ἢ φυγὴν ἢ τοιοῦτόν τι· δι' ἀμφότερα γὰρ ἀδικοῦσι καὶ ἀμφοτέρως ἔχοντες, πλὴν οὐχ οἱ αὐτοὶ ἀλλ' οἱ ἐναντίοι τοῖς ἤθεσιν. (11) Καὶ οἱ πολλάκις ἢ λεληθότες ἢ μὴ ἐζημιωμένοι. Καὶ οἱ πολλάκις ἀποτετυχηκότες· εἰσὶ γάρ τινες καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις, ὥσπερ ἐν τοῖς πολεμικοῖς, οἷοι ἀναμάχεσθαι. (12) Καὶ οἷς ἂν παραχρῆμα ᾖ τὸ ἡδύ, τὸ δὲ λυπηρὸν ὕστερον, ἢ τὸ κέρδος, ἡ δὲ ζημία ὕστερον· οἱ γὰρ ἀκρατεῖς τοιοῦτοι, ἔστι δ' ἀκρασία περὶ

Quænam igitur adducant homines ut injurias faciant, hæc sunt; quomodo autem affecti, et quos præcipue injuria afficiant, nunc explicemus. Adducuntur igitur ad faciendam injuriam, quum putant, rem et effici, et a se effici posse: sive sperant fore, ut, quum fecerint, lateant, sive ut, re detecta, impune abeant; sive ut pœna minor sit lucro, quod vel ipsi consecuturi sunt, vel ii, quos amant. Quænam quidem fieri posse videantur, et quæ non, in sequentibus explicabitur; hæc enim communia sunt omnibus Rhetorices partibus. (2) Illi autem putant maxime, posse se, quum quid injuste fecerint, pœnam effugere, qui dicendo valent, et in rebus agendis versati sunt, multaque certamina obierunt. Tum qui amicis abundant. Et qui opibus. (3) Et maxime quidem, si ea, quæ diximus, habeant ipsi; sin minus, si tales amicos habeant, aut ministros, aut participes sceleris; his enim omnibus fit, ut et facere possint, et latere, et pœnam effugere. (4) Et si amici sint vel iis ipsis, quos injuria afficere meditantur, vel judicibus; nam amici et minus sibi cavent ab injuria, et *ea accepta* transigunt potius, quam ut eam judicio persequantur; judices vero gratificantur iis, quibus amici sunt; eosque vel omnino absolvunt, vel levem eis pœnam imponunt. (5) Ad latendum autem apti sunt, quorum ipsa conditio crimini adversari videtur; ut, si qui infirmo corpore est accusetur, quod alium verberarit, aut pauper et deformis adulterii postuletur. *Ea* quoque *facile surripiuntur,* quæ valde in aperto sunt et ante oculos posita; non sollicite enim custodiuntur, propterea quod neminem omnino putant *tam audacem fore, ut ea aggrediatur.* (6) Et quæ tanta ac talia sunt ut ea nemo adhuc aggressus sit; nam hæc quoque non custodiuntur; omnes enim, ut a morbis, sic ab injuriis usitatis cavent sibi; quo autem morbo nemo adhuc laboravit, ab eo nemo sibi cavet. (7) Et quibus nemo inimicus est, et quibus multi; nam illi quidem sperant fore, ut lateant, quoniam nemo sibi ab ipsis cavet; hi vero latent, quia non videntur facile quenquam aggressuri fuisse, quum sibi ab eis omnes caverent; et quia paratam habent excusationem, nunquam se id aggredi ausuros fuisse. (8) Et qui possunt occultare *quod surripuerunt,* aut mutata forma, aut loco, aut venditione facili. Et qui re detecta possunt judicii periculum repellere, aut in longum tempus differre, aut judices corrumpere. Et qui, si mulctati sint, possunt mulctæ solutionem repellere, aut in longum tempus differre, aut propter paupertatem nihil habent quod amittant. (9) Et quibus lucra quidem manifesta, aut magna, aut in propinquo sunt; mulctæ vero aut parvæ, aut obscuræ, aut quæ in longum diem differantur. Et id, quo perfecto, nulla pœna par emolumento est, quale quiddam habere tyrannis videtur. (10) Et quibus injuste facta quæstui; pœnæ autem probro tantum sunt. Contraque, quibus injuste facta laudis etiam aliquid afferunt; ut si eadem opera quis patri matrive factas injurias ulciscatur, sicut Zenoni contigit; pœnæ autem aut pecunia aut exilio, aut aliqua ejusmodi re luuntur; ob utraque enim et utroque modo affecti facile ad inferendam injuriam adducuntur, nisi quod non iidem, sed qui moribus sunt inter se contrariis. (11) Et qui sæpe aut latuerunt, aut pœnas non dederunt. Et qui sæpe frustra tentarunt aliquid efficere; sunt enim quidam et in his, sicut in rebus bellicis, eo ingenio, ut victi denuo pugnent. (12) Et quibus voluptas præsens proponitur, quod autem dolorem inurit, in diem; aut quibus lucrum *præsens,* pœna vero in diem; nam incontinentes tales sunt; incontinentia vero in iis omnibus rebus est, quæ

πάντα ὅσων ὀρέγονται. (13) Καὶ οἷς ἂν τοὐναντίον τὸ μὲν λυπρὸν ἤδη ᾖ ἢ ἡ ζημία, τὸ δὲ ἡδὺ καὶ ὠφέλιμον ὕστερα καὶ χρονιώτερα· οἱ γὰρ ἐγκρατεῖς καὶ φρονιμώτεροι τὰ τοιαῦτα διώκουσιν. (14) Καὶ οἷς ἂν ἐνδέχηται διὰ τύχην δόξαι πρᾶξαι ἢ δι' ἀνάγκην ἢ διὰ φύσιν ἢ δι' ἔθος, καὶ ὅλως ἁμαρτεῖν ἀλλὰ μὴ ἀδικεῖν. Καὶ οἷς ἂν ᾖ τοῦ ἐπιεικοῦς τυχεῖν. (15) Καὶ ὅσοι ἂν ἐνδεεῖς ὦσιν. Διχῶς δ' εἰσὶν ἐνδεεῖς· ἢ γὰρ ὡς ἀναγκαίου, ὥσπερ οἱ πένητες, ἢ ὡς ὑπερβολῆς, ὥσπερ οἱ πλούσιοι. (16) Καὶ οἱ σφόδρα εὐδοκιμοῦντες καὶ οἱ σφόδρα ἀδοξοῦντες, οἱ μὲν ὡς οὐ δόξοντες, οἱ δ' ὡς οὐδὲν μᾶλλον δόξοντες. Αὐτοὶ μὲν οὖν οὕτως ἔχοντες ἐπιχειροῦσιν· (17) ἀδικοῦσι δὲ τοὺς τοιούτους καὶ τὰ τοιαῦτα τοὺς ἔχοντας ὧν αὐτοὶ ἐνδεεῖς ἢ εἰς τἀναγκαῖα ἢ εἰς ὑπεροχὴν ἢ εἰς ἀπόλαυσιν, (18) καὶ τοὺς πόρρω καὶ τοὺς ἐγγύς· τῶν μὲν γὰρ ἡ λῆψις ταχεῖα, τῶν δ' ἡ τιμωρία βραδεῖα, οἷον οἱ συλῶντες τοὺς Καρχηδονίους. (19) Καὶ τοὺς μὴ εὐλαβεῖς μηδὲ φυλακτικοὺς ἀλλὰ πιστευτικούς· ῥᾴδιον γὰρ πάντας λαθεῖν. Καὶ τοὺς ῥᾳθύμους· ἐπιμελοῦς γὰρ τὸ ἐπεξελθεῖν. Καὶ τοὺς αἰσχυντηλούς· οὐ γὰρ μαχητικοὶ περὶ κέρδους. (20) Καὶ τοὺς ὑπὸ πολλῶν ἀδικηθέντας καὶ μὴ ἐπεξελθόντας ὡς ὄντας κατὰ τὴν παροιμίαν τούτους Μυσῶν λείαν. (21) Καὶ οὓς μηδεπώποτε καὶ οὓς πολλάκις· ἀμφότεροι γὰρ ἀφύλακτοι, οἱ μὲν ὡς οὐδέποτε, οἱ δ' ὡς οὐκ ἂν ἔτι. (22) Καὶ τοὺς διαβεβλημένους ἢ εὐδιαβόλους· οἱ τοιοῦτοι γὰρ οὔτε προαιροῦνται, φοβούμενοι τοὺς κριτάς, οὔτε δύνανται πείθειν· ὧν οἱ μισούμενοι καὶ φθονούμενοί εἰσιν. (23) Καὶ πρὸς οὓς ἔχουσι πρόφασιν ἢ προγόνων ἢ αὐτῶν ἢ φίλων ἢ ποιησάντων κακῶς ἢ μελλησάντων ἢ αὐτοὺς ἢ προγόνους ἢ ὧν κήδονται· ὥσπερ γὰρ ἡ παροιμία, προφάσεως δεῖται μόνον ἡ πονηρία. (24) Καὶ τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς φίλους· τοὺς μὲν γὰρ ῥᾴδιον, τοὺς δ' ἡδύ. Καὶ τοὺς ἀφίλους. Καὶ τοὺς μὴ δεινοὺς εἰπεῖν ἢ πρᾶξαι· ἢ γὰρ οὐκ ἐγχειροῦσιν ἐπεξιέναι, ἢ καταλλάττονται, ἢ οὐδὲν περαίνουσιν. (25) Καὶ οἷς μὴ λυσιτελεῖ διατρίβειν ἐπιτηροῦσιν ἢ δίκην ἢ ἔκτισιν, οἷον οἱ ξένοι καὶ αὐτουργοί· ἐπὶ μικρῷ τε γὰρ διαλύονται καὶ ῥᾳδίως καταπαύονται. (26) Καὶ τοὺς πολλὰ ἠδικηκότας, ἢ τοιαῦτα οἷα ἀδικοῦνται· ἐγγὺς γάρ τι δοκεῖ τοῦ μὴ ἀδικεῖν εἶναι, ὅταν τι τοιοῦτον ἀδικηθῇ τις οἷον εἰώθει καὶ αὐτὸς ἀδικεῖν· λέγω δ' οἷον εἴ τις τὸν εἰωθότα ὑβρίζειν αἰκίσαιτο. (27) Καὶ τοὺς ἢ πεποιηκότας κακῶς ἢ βουληθέντας ἢ βουλομένους ἢ ποιήσοντας· ἔχει γὰρ καὶ τὸ ἡδὺ καὶ τὸ καλόν, καὶ ἐγγὺς τοῦ μὴ ἀδικεῖν φαίνεται. (28) Καὶ οἷς χαριοῦνται ἢ φίλοις ἢ θαυμαζομένοις ἢ ἐρωμένοις ἢ κυρίοις ἢ ὅλως πρὸς οὓς ζῶσιν αὐτοί. Καὶ πρὸς οὓς ἔστιν ἐπιεικείας τυχεῖν. (29) Καὶ οἷς ἂν ἐγκεκληκότες ὦσι καὶ προδιακεχωρηκότες, οἷον Κάλλιππος ἐποίει τὰ περὶ Δίωνα· καὶ γὰρ τὰ τοιαῦτα ἐγγὺς τοῦ μὴ ἀδικεῖν φαίνεται. (30) Καὶ τοὺς ὑπ' ἄλλων μέλλοντας, ἂν μὴ αὐτοί, ὡς οὐκέτι ἐνδεχόμενον βουλεύσασθαι, ὥσπερ λέγεται Αἰνεσίδημος Γέλωνι πέμψαι κοττάβια ἀνδραποδισαμένῳ, ὅτι ἔφθασεν, ὡς καὶ αὐτὸς

appetuntur. (13) Et quibus contra in præsentia quidem excipiendum est aliquid molesti, aut quod detrimento sit; qui autem voluptatem et utilitatem postea consecuturi sunt et diuturniorem; continentes enim et prudentiores talia persequuntur. (14) Et quæ videri possunt fortuito fecisse, aut necessitate, aut natura, aut consuetudine; et omnino per errorem, non animo injuriam faciendi. Et qui ex bono et æquo secum actum iri sperant. (15) Et qui rei alicujus indigentes sunt. Indigent autem duobus modis: aut rebus necessariis, ut pauperes; aut supervacaneis, ut opulenti. (16) Et qui in valde bona existimatione sunt, et qui magna infamia laborant; illi quidem, quod nemo facile crediturus sit, *eos tale quid fecisse;* hi vero, tanquam nihilo majore infamia futuri. Sic igitur affecti homines aggrediuntur injuriam facere. (17) Injuria autem afficiunt præcipue hos, et ejusmodi res habentes, quarum ipsi indigent vel ad necessitatem, vel ad abundantiam, vel ad voluptatem fruendam. (18) Et procul absentes, et qui prope sunt; nam his quidem cito aliquid eripere possunt; illi vero non cito se ulcisci queunt; e. c. qui Carthaginienses deprædantur. (19) Et eos, qui sibi non cavent, neque diligentes sunt in se ac rebus suis tuendis, sed qui facile credunt; hos enim latere facile est. Et remissos ac negligentes; solliciti enim hominis est injurias suas persequi. Et verecundos; non enim facile adducuntur, ut de lucro contendant. (20) Et eos, qui a multis injuriam acceperunt, neque tamen eam persecuti sunt, tanquam qui sint, ut in proverbio est, Mysorum præda. (21) Et quos nunquam, et quos sæpe *læserunt;* utrique enim negligentes sunt in cavendo; quum illi quidem nunquam læsi sint; hi autem non jam amplius *se læsum iri putent.* (22) Et qui accusati alias sunt, aut facile accusari possunt; hi enim neque volunt judicio experiri, quum judices metuant; neque fidem facere possunt; ex quo genere etiam sunt aliis odiosi et invisi. (23) Et eos, adversus quos prætendere aliquid possunt, ut quod aut majores eorum, aut ipsi, aut eorum amici, aut læserint, aut lædere voluerint vel ipsos, vel majores, vel eos, quorum curam habent; atque id est, quod proverbio dicitur: Colore tantum malitia aliquo indiget. (24) Et inimicos, et amicos; nam hos quidem facile est *lædere;* illos vero suave. Et amicis carentes. Et eos, qui neque in dicendo, neque in rebus agendis valent; aut enim non aggrediuntur injuriam suam persequi, aut transigunt, aut nihil efficiunt. (25) Et eos, quibus opus non est tempus conterere exspectantes dum aut judicetur, aut mulcta solvatur; cujus generis sunt hospites et qui victum suo sibi opere comparant; nam parvo transigunt et facile *a judicio* desistunt. (26) Et eos, qui multas injurias fecerunt, aut tales, quales ipsi nunc accipiunt; prope enim est, ut ne injuria quidem esse videatur, si quis ejusmodi injuriam acceperit, quali ipse alios afficere solitus fuerat; dico autem, ut si quis hominem in alios petulantem et contumeliosum verberarit. (27) Et eos, qui male quidpiam ipsis aut fecerunt, aut facere voluerunt, aut volunt, aut facturi sunt; id enim et dulce est et pulchrum; et prope est, ut ne injuria quidem videatur. (28) Et eos, quibus lædendis gratum facient aut amicis, aut iis, quos admirantur, aut iis, quos amant, aut dominis, aut omnino iis, ad quorum voluntatem ipsi vitam suam dirigunt. Et eos, a quibus sperant se aliquid æqui bonique consecuturos esse. (29) Et eos, de quibus jam conquesti sunt, quibusque amicitiam renuntiarunt; nam talia prope accedere videntur ad id, quod injuria vacat; qualia sunt, quæ Callippus faciebat adversus Dionem. (30) Et eos, quibus alii eandem injuriam illaturi sint, nisi ipsi *occuparint*, tanquam nullam amplius deliberationem res capiat; quemadmodum Ænesidemus dicitur Geloni, qui cives in servitutem redegerat, cottabia (*præmia*) misisse, ut qui, quod ipse facturus erat,

μέλλων. (31) Καὶ οὓς ἀδικήσαντες δυνήσονται πολλὰ δίκαια πράττειν, ὡς ῥᾳδίως ἰασόμενοι, ὥσπερ ἔφη Ἰάσων ὁ Θετταλὸς δεῖν ἀδικεῖν ἔνια, ὅπως δύνηται καὶ δίκαια πολλὰ ποιεῖν. (32) Καὶ ἃ πάντες ἢ πολλοὶ ἀδικεῖν εἰώθασιν· συγγνώμης γὰρ οἴονται τεύξεσθαι. (33) Καὶ τὰ ῥᾴδια κρύψαι· τοιαῦτα δ' ὅσα ταχὺ ἀναλίσκεται, οἷον τὰ ἐδώδιμα, ἢ τὰ εὐμετάβλητα σχήμασιν ἢ χρώμασιν ἢ κράσεσιν. (34) Ἢ ἃ πολλαχοῦ ἀφανίσαι εὔπορον· τοιαῦτα δὲ τὰ εὐβάστακτα καὶ ἐν μικροῖς τόποις ἀφανιζόμενα. (35) Καὶ οἷς ἀδιάφορα καὶ ὅμοια πολλὰ προϋπῆρχε τῷ ἀδικοῦντι. Καὶ ὅσα αἰσχύνονται οἱ ἀδικηθέντες λέγειν, οἷον γυναικῶν οἰκείων ὕβρεις ἢ εἰς αὐτοὺς ἢ εἰς υἱεῖς. Καὶ ὅσα φιλοδικεῖν δόξειεν ἂν ὁ ἐπεξιών· τοιαῦτα δὲ τά τε μικρὰ καὶ ἐφ' οἷς συγγνώμη. Ὡς μὲν οὖν ἔχοντες ἀδικοῦσι, καὶ ποῖα καὶ ποίους καὶ διὰ τί, σχεδὸν ταῦτ' ἐστίν.

occupasset. (31) Et eos, quos ubi injuria affecerint, multa postea juste facere poterunt, tanquam facile medicaturi; quemadmodum Iason Thessalus aiebat, Quædam injuste facienda esse, ut postea multa juste facere possis. (32) Et *eas injurias facile committunt*, quas omnes aut multi facere soliti sunt; sperant enim, se veniam consecuturos esse. (33) Et *ea surripiunt*, quæ facile est occultare; talia vero sunt, quæ vel cito consumuntur, ut esculenta; vel facile mutari possunt vel figuris, vel coloribus, vel mixtionibus. (34) Vel quæ multifariam abscondere facile est; talia vero sunt, quæ facile possunt portari, et parvis in locis abscondi. (35) Et a quibus non discrepantia planeque similia multa prius habebat is, qui injuriam fecit. Et quæcumque proferre ii, quibus injuria facta est, pudore prohibentur; ut si contumelia quis affecerit uxores proprias, aut se ipsum, aut filios. Et quæ qui persequatur, videatur lites sectari; talia autem sunt et parva, et ea, quibus venia *tribui solet*. Quomodo igitur affecti injurias faciant, et circa qualia, et qualibus, et quam ob causam, hæc fere sunt.

CAP. XIII.

De injuriis et de æquis.

Τὰ δ' ἀδικήματα πάντα καὶ τὰ δικαιώματα διέλωμεν, ἀρξάμενοι πρῶτον ἐντεῦθεν. Ὥρισται δὴ τὰ δίκαια καὶ τὰ ἄδικα πρός τε νόμους δύο, καὶ πρὸς οὕς ἐστι, διχῶς. (2) Λέγω δὲ νόμον τὸν μὲν ἴδιον τὸν δὲ κοινόν, ἴδιον μὲν τὸν ἑκάστοις ὡρισμένον πρὸς αὑτούς, καὶ τοῦτον τὸν μὲν ἄγραφον τὸν δὲ γεγραμμένον, κοινὸν δὲ τὸν κατὰ φύσιν. Ἔστι γάρ, ὃ μαντεύονταί τι πάντες, φύσει κοινὸν δίκαιον καὶ ἄδικον, κἂν μηδεμία κοινωνία πρὸς ἀλλήλους ᾖ μηδὲ συνθήκη, οἷον καὶ ἡ Σοφοκλέους Ἀντιγόνη φαίνεται λέγουσα, ὅτι δίκαιον ἀπειρημένον θάψαι τὸν Πολυνείκη, ὡς φύσει ὂν τοῦτο δίκαιον·

> Οὐ γάρ τι νῦν γε κἀχθές, ἀλλ' ἀεί ποτε
> ζῇ τοῦτο, κοὐδεὶς οἶδεν ἐξ ὅτου 'φάνη.

Καὶ ὡς Ἐμπεδοκλῆς λέγει περὶ τοῦ μὴ κτείνειν τὸ ἔμψυχον· τοῦτο γὰρ οὐ τισὶ μὲν δίκαιον τισὶ δ' οὐ δίκαιον,

> Ἀλλὰ τὸ μὲν πάντων νόμιμον διά τ' εὐρυμέδοντος
> αἰθέρος ἠνεκέως τέταται διά τ' ἀπλέτου αὐγῆς·

καὶ ὡς ἐν τῷ Μεσσηνιακῷ λέγει Ἀλκιδάμας. (3) Πρὸς οὓς δὲ διώρισται, διχῶς διώρισται· ἢ γὰρ πρὸς τὸ κοινὸν ἢ πρὸς ἕνα τῶν κοινωνούντων, ἃ δεῖ πράττειν καὶ μὴ πράττειν. (Διὸ καὶ τἀδικήματα καὶ τὰ δικαιώματα διχῶς ἔστιν ἀδικεῖν καὶ δικαιοπραγεῖν) ἢ γὰρ πρὸς ἕνα καὶ ὡρισμένον ἢ πρὸς τὸ κοινόν· ὁ γὰρ μοιχεύων καὶ τύπτων ἀδικεῖ τινὰ τῶν ὡρισμένων, ὁ δὲ μὴ στρατευόμενος τὸ κοινόν. (4) Ἁπάντων δὴ τῶν ἀδικημάτων διῃρημένων, καὶ τῶν μὲν ὄντων πρὸς τὸ κοινὸν τῶν δὲ πρὸς ἄλλον καὶ πρὸς ἄλλους, ἀναλαβόντες τί ἐστι τὸ ἀδικεῖσθαι, λέγωμεν τὰ λοιπά. (5) Ἔστι δὴ τὸ ἀδικεῖσθαι τὸ ὑπὸ ἑκόντος τὰ ἄδικα πάσχειν, τὸ γὰρ ἀδικεῖν ὥρισται πρότερον ἑκούσιον εἶναι. (6) Ἐπεὶ δ' ἀνάγκη τὸν ἀδικούμενον βλάπτεσθαι καὶ ἀκουσίως

Omnia vero injuriarum et juste factorum genera distinctius explicemus, hinc ducto principio. Justa nimirum et injusta dupliciter distinguuntur, tum respectu ad duas leges habito, tum ratione eorum ad quos referuntur. (2) Dico autem legem aliam quidem propriam, aliam vero communem. Propriam quidem eam, quam sibi quique statuunt; eamque aut non scriptam, aut scripto comprehensam. Communem autem eam, quæ naturalis est; est enim commune quoddam justum natura et injustum, quod omnes quodammodo vaticinantur, etiamsi nulla de eo inter illos communicatio aut pactio intercesserit. Quale etiam Antigone apud Sophoclem dicere videtur, justum esse affirmans, sepelire Polynicen, quamvis vetitum sit, quod id natura justum sit:

> Neque enim hodie jus hoc receptum est, aut heri,
> æternitate fixum ab omni sed viget,
> neque origo quæ sit ejus, ulli cognitum est.

Et ut Empedocles dicit de non interficiendis animantibus; hoc enim non aliis quidem justum est, aliis vero non justum,

> Sed sese in populos spatia alta per ætheris omnes
> porrigit, effuso splendet qua lumine cœlum;

et ut dicit in Messeniaco Alcidamas. (3) Eorum quoque ratione, ad quos pertinet, in duo genera *justum* distinguitur; nam quæ facienda, aut non facienda sunt, referuntur aut ad totam communitatem, aut unum aliquem ex communitate. Unde et juste et injuste agere duobus modis aliquis potest; aut enim ratione alicujus certi et definiti, aut in commune. Nam qui adulterium facit, aut verberat, unum aliquem certum lædit; at qui militiam detrectat, ipsum commune. (4) Omnibus igitur injuriarum generibus distinctis, et aliis quidem ad ipsum commune, aliis vero ad alium aliosve pertinentibus, prius repetito, quid sit injuriam accipere, cetera persequamur. (5) Injuriam accipere nimirum est aliquid injuste pati a sponte facientibus; supra enim definitum est, sponte agentem demum injuriam facere. (6) Quoniam autem necesse est, injuriam accipientem lædi et invitum lædi,

βλάπτεσθαι, αἱ μὲν βλάβαι ἐκ τῶν πρότερον φανεραί
εἰσιν· τὰ γὰρ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ διῄρηται καθ' αὑτὰ
πρότερον, καὶ τὰ ἑκούσια, ὅτι ἐστὶν ὅσα εἰδότες.
(7) Ὥστ' ἀνάγκη πάντα τὰ ἐγκλήματα ἢ πρὸς τὸ κοι-
5 νὸν ἢ πρὸς τὸ ἴδιον εἶναι, ἢ καὶ ἀγνοοῦντος ἢ ἄκοντος,
ἢ ἑκόντος καὶ εἰδότος, καὶ τούτων τὰ μὲν προελομένου
τὰ δὲ διὰ πάθος. (8) Περὶ μὲν οὖν θυμοῦ ῥηθήσεται
ἐν τοῖς περὶ τὰ πάθη, ποῖα δὲ προαιροῦνται καὶ πῶς
ἔχοντες, εἴρηται πρότερον. (9) Ἐπεὶ δ' ὁμολογοῦντες
10 πολλάκις πεπραχέναι ἢ τὸ ἐπίγραμμα οὐχ ὁμολογοῦσιν
ἢ περὶ ὃ τὸ ἐπίγραμμα, οἷον λαβεῖν μὲν ἀλλ' οὐ κλέ-
ψαι, καὶ πατάξαι πρότερον ἀλλ' οὐχ ὑβρίσαι, καὶ
συγγενέσθαι ἀλλ' οὐ μοιχεῦσαι, ἢ κλέψαι ἀλλ' οὐχ
ἱεροσυλῆσαι (οὐ γὰρ θεοῦ τι), ἢ ἐπεργάσασθαι μὲν
15 ἀλλ' οὐ δημόσια, ἢ διειλέχθαι μὲν τοῖς πολεμίοις ἀλλ'
οὐ προδοῦναι, διὰ ταῦτα δέοι ἂν καὶ περὶ τούτων διω-
ρίσθαι, τί κλοπή, τί ὕβρις, τί μοιχεία, ὅπως ἐάν τε
ὑπάρχειν ἐάν τε μὴ ὑπάρχειν βουλώμεθα δεικνύναι,
ἔχωμεν ἐμφανίζειν τὸ δίκαιον. (10) Ἔστι δὲ πάντα
20 τὰ τοιαῦτα περὶ τοῦ ἄδικον εἶναι καὶ φαῦλον ἢ μὴ ἄδι-
κον [περὶ οὗ] ἡ ἀμφισβήτησις· ἐν γὰρ τῇ προαιρέσει
ἡ μοχθηρία καὶ τὸ ἀδικεῖν, τὰ δὲ τοιαῦτα τῶν ὀνομά-
των προσσημαίνει τὴν προαίρεσιν, οἷον ὕβρις καὶ κλο-
πή, οὐ γὰρ εἰ ἐπάταξε, πάντως ὕβρισεν, ἀλλ' εἰ ἕνεκά
25 του, οἷον τοῦ ἀτιμάσαι ἐκεῖνον ἢ αὐτὸς ἡσθῆναι. Οὐδὲ
πάντως, εἰ λάθρᾳ ἔλαβεν, ἔκλεψεν, ἀλλ' εἰ ἐπὶ βλάβῃ
ἔκλεψε καὶ σφετερισμῷ ἑαυτοῦ. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν
ἄλλων ἔχει, ὥσπερ καὶ περὶ τούτων. (11) Ἐπεὶ δὲ τῶν
δικαίων καὶ τῶν ἀδίκων ἦν δύο εἴδη (τὰ μὲν γὰρ γεγραμ-
30 μένα τὰ δ' ἄγραφα), περὶ ὧν μὲν οἱ νόμοι ἀγορεύουσιν
εἴρηται, τῶν δ' ἀγράφων δύο ἐστὶν εἴδη· (12) ταῦτα δ'
ἐστὶ τὰ μὲν καθ' ὑπερβολὴν ἀρετῆς καὶ κακίας, ἐφ' οἷς
ὀνείδη καὶ ἔπαινοι καὶ ἀτιμίαι καὶ τιμαὶ καὶ δωρεαί,
οἷον τὸ χάριν ἔχειν τῷ ποιήσαντι εὖ καὶ ἀντευποιεῖν
35 τὸν εὖ ποιήσαντα καὶ βοηθητικὸν εἶναι τοῖς φίλοις καὶ
ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, τὰ δὲ τοῦ ἰδίου νόμου καὶ γεγραμ-
μένου ἔλλειμμα. Τὸ γὰρ ἐπιεικὲς δοκεῖ δίκαιον εἶναι·
(13) ἔστι δὲ ἐπιεικὲς τὸ παρὰ τὸν γεγραμμένον νόμον
δίκαιον. Συμβαίνει δὲ τοῦτο τὰ μὲν ἀκόντων τὰ δὲ
40 ἑκόντων τῶν νομοθετῶν, ἀκόντων μὲν ὅταν λάθῃ, ἑκόν-
των δ' ὅταν μὴ δύνωνται διορίσαι, ἀλλ' ἀναγκαῖον
μὲν ᾖ καθόλου εἰπεῖν, μὴ ᾖ δέ, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολύ.
Καὶ ὅσα μὴ ῥᾴδιον διορίσαι δι' ἀπειρίαν, οἷον τὸ τρῶ-
σαι σιδήρῳ πηλίκῳ καὶ ποίῳ τινί· ὑπολείποι γὰρ ἂν
45 ὁ αἰὼν διαριθμοῦντα. (14) Ἂν οὖν ᾖ ἀδιόριστον, δέῃ
δὲ νομοθετῆσαι, ἀνάγκη ἁπλῶς εἰπεῖν, ὥστε κἂν δα-
κτύλιον ἔχων ἐπάρηται τὴν χεῖρα ἢ πατάξῃ, κατὰ μὲν
τὸν γεγραμμένον νόμον ἔνοχός ἐστι καὶ ἀδικεῖ, κατὰ
δὲ τὸ ἀληθὲς οὐκ ἀδικεῖ, καὶ τὸ ἐπιεικὲς τοῦτό ἐστιν.
50 (15) Εἰ δ' ἐστὶ τὸ εἰρημένον τὸ ἐπιεικές, φανερὸν ποῖά
ἐστι τὰ ἐπιεικῆ καὶ οὐκ ἐπιεικῆ, καὶ ποῖοι οὐκ ἐπιεικεῖς
ἄνθρωποι· ἐφ' οἷς τε γὰρ δεῖ συγγνώμην ἔχειν, ἐπιεικῆ
ταῦτα, (16) καὶ τὸ τὰ ἁμαρτήματα καὶ τὰ ἀδικήματα
μὴ τοῦ ἴσου ἀξιοῦν, μηδὲ τὰ ἁμαρτήματα καὶ τὰ

læsionum quidem genera ex supra dictis perspicua sunt. Bona enim et mala per se antea distinximus, et spontanea esse docuimus, quæ scientes faciunt. (7) Itaque necesse est, omnes accusationes aut ad commune, aut ad privatum referri; et *de eo esse, quod quis commisit* aut nescius, aut invitus, aut sponte et sciens; idque aut consulto, aut aliqua animi permotione. (8) Sed de ira quidem dicetur, ubi de animi perturbationibus agemus. Qualia autem, et quomodo affecti consulto faciant, in superioribus dictum est. (9) Quoniam vero sæpe, quum se id, quod objicitur, fecisse fateantur, ipsam criminis denominationem non agnoscunt, aut *negant, factum suum tale esse*, ut ea denominatione notandum sit; e. c. cepisse quidem se, sed furatos non esse; et priores verberasse, neque tamen contumeliam fecisse; et una fuisse, sed adulterium non fecisse; aut furatos esse, sed non fecisse sacrilegium; (neque enim *quicquam abstulisse*, quod deo sacrum sit;) aut coluisse quidem, sed non agrum publicum; aut collocutos quidem cum hostibus esse, sed non prodidisse; propterea hæc quoque accurate distinguenda sunt, quid sit furtum, quid contumelia, quid adulterium; ut, sive probare velimus esse, sive non esse, possimus, quid in quaque re juris sit, patefacere. (10) Sunt autem hæc omnia in eo posita, ut id, de quo agitur, injustum et improbum, aut non injustum esse, doceamus; improbitas enim et ipsum Injuste facere a consilio pendent; ejusmodi autem nomina etiam consilium adsignificant, ut contumelia et furtum; non enim, si quis verberavit, ideo statim contumeliam fecit; sed si certo consilio *verberavit*, ut alium ignominia afficeret, aut ipse ex eo voluptatem perciperet. Neque omnino aliquis furatus est si clam sustulit; sed si in damnum alterius, et ut sua augeret, furatus est. Similiter vero etiam in aliis se habet, quemadmodum in his. (11) Quando autem justorum et injustorum duo genera esse dicebamus; unum eorum quæ scripta sunt, alterum non scriptorum: de iis quidem, de quibus leges loquuntur, dictum est; eorum autem, quæ non scripta sunt, duo etiam genera sunt. (12) Nam alia quidem cum eximia quadam virtute et improbitate conjuncta sunt, quibus probra et laudes, honores atque dedecora, et dona *proposita sunt;* velut, gratiam habere bene merito, et ei vicissim benefacere, et promptum esse ad opem amicis ferendam, et quæcumque alia sunt ejusmodi; alia vero sunt ex propria lege et instar supplementi scriptæ legis; nam Æquum videtur etiam justum esse. (13) Est autem Æquum, justum scripta lege prætermissum. Evenit autem hoc partim invitis legislatoribus, partim etiam sponte eorum; invitis quidem, quum eos aliquid fugit; sponte vero, quum quid certo definire non possunt, sed necesse est, universe loqui, res autem non ita se habet, sed plerumque. Et quæcumque propter infinitatem definire facile non est; ut, τὸ vulnerare ferro, et quanto, et quali; ætas enim defecerit, si quis ea enumerare velit. (14) Si res igitur est indefinita, est autem lex de ea ferenda; necesse est, universe loqui; itaque etiamsi annulum quispiam habens manus alicui intulerit, aut percusserit, lege quidem scripta tenetur, et injuste facit; revera autem injuste non facit; atque hoc Æquum est. (15) Quodsi autem Æquum est, quod diximus, patet, quænam sint æqua, et iniqua, et quinam sint homines iniqui; nam quibus oportet veniam tribuere, æqua sunt; (16) porro non parem pœnam statuere per errorem commissis et injuriis; neque erratis et infortuniis. Sunt autem in-

ἀτυχήματα· ἔστι δ' ἀτυχήματα μὲν ὅσα παράλογα καὶ μὴ ἀπὸ μοχθηρίας, ἁμαρτήματα δὲ ὅσα μὴ παράλογα καὶ μὴ ἀπὸ πονηρίας, ἀδικήματα δὲ ὅσα μήτε παράλογα ἀπὸ πονηρίας τ' ἐστίν· τὰ γὰρ δι' ἐπιθυμίαν ἀπὸ πονηρίας. (17) Καὶ τὸ τοῖς ἀνθρωπίνοις συγγινώσκειν ἐπιεικές. Καὶ τὸ μὴ πρὸς τὸν νόμον ἀλλὰ πρὸς τὸν νομοθέτην σκοπεῖν, καὶ μὴ πρὸς τὸν λόγον ἀλλὰ πρὸς τὴν διάνοιαν τοῦ νομοθέτου [σκοπεῖν], καὶ μὴ πρὸς τὴν πρᾶξιν ἀλλὰ πρὸς τὴν προαίρεσιν, (18) καὶ μὴ πρὸς τὸ μέρος ἀλλὰ πρὸς τὸ ὅλον, μηδὲ ποῖός τις νῦν, ἀλλὰ ποῖός τις ἦν ἀεὶ ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. Καὶ τὸ μνημονεύειν μᾶλλον ὧν ἔπαθεν ἀγαθῶν ἢ κακῶν, καὶ ἀγαθῶν ὧν ἔπαθε μᾶλλον ἢ ἐποίησεν. Καὶ τὸ ἀνέχεσθαι ἀδικούμενον. Καὶ τὸ μᾶλλον λόγῳ ἐθέλειν κρίνεσθαι ἢ ἔργῳ. (19) Καὶ τὸ εἰς δίαιταν μᾶλλον ἢ εἰς δίκην βούλεσθαι ἰέναι· ὁ γὰρ διαιτητὴς τὸ ἐπιεικὲς ὁρᾷ, ὁ δὲ δικαστὴς τὸν νόμον· καὶ τούτου ἕνεκα διαιτητὴς εὑρέθη, ὅπως τὸ ἐπιεικὲς ἰσχύῃ. Περὶ μὲν οὖν τῶν ἐπιεικῶν διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

fortunia quidem, quæ præter rationem, et sine malitia; errata vero, quæ non præter rationem, sed tamen sine malitia *fiunt;* at injuriæ, quæ neque præter rationem, et cum malitia conjuncta sunt; nam quæ per cupiditatem fiunt, eadem ab improbitate proficiscuntur. (17) Æquum est etiam iis ignoscere, quæ fert humana imbecillitas. Neque legem, sed legislatorem intueri oportet. Neque ad verba legis, sed ad sententiam legislatoris respiciendum est. Neque quid factum, sed quo animo ac consilio factum sit, *considerandum est.* (18) Neque partem, sed totum. Neque *considerare oportet*, qualis nunc sit is, *qui insimulatur,* sed qualis aut semper, aut plerumque fuerit. Et magis in memoria habere *oportet*, quid boni acceperis, quam quid mali; et beneficia magis, quæ acceperis, quam ea, quæ contuleris. Et æquo animo acceptam injuriam ferre. Et malle verbis, quam factis, rem decerni. (19) Et malle ad arbitrum ire, quam ad judicem; arbiter enim æquitatem intuetur, judex vero legem; et ejus rei causa inventus est arbiter, ut æquitas magis valeat. Æqua igitur hoc modo definita sunto.

CAP. XIV.

De injuriis majoribus et minoribus.

Ἀδίκημα δὲ μεῖζον, ὅσῳ ἂν ἀπὸ μείζονος ᾖ ἀδικίας· διὸ καὶ τὰ ἐλάχιστα μέγιστα, οἷον ὁ Μελανώπου Καλλίστρατος κατηγόρει, ὅτι παρελογίσατο τρία ἡμιωβέλια ἱερὰ τοὺς ναοποιούς· ἐπὶ δικαιοσύνης δὲ τοὐναντίον. Ἔστι δὲ ταῦτα ἐκ τοῦ ἐνυπάρχειν τῇ δυνάμει· ὁ γὰρ τρία ἡμιωβέλια ἱερὰ κλέψας κἂν ὁτιοῦν ἀδικήσειεν. Ὁτὲ μὲν δὴ οὕτω τὸ μεῖζον, ὁτὲ δ' ἐκ τοῦ βλάβους κρίνεται. (2) Καὶ οὗ μὴ ἔστιν ἴση τιμωρία, ἀλλὰ πᾶσα ἐλάττων. Καὶ οὗ μὴ ἔστιν ἴασις· χαλεπὸν γὰρ καὶ ἀδύνατον. Καὶ οὗ μὴ ἔστι δίκην λαβεῖν τὸν παθόντα· ἀνίατον γάρ· ἡ γὰρ δίκη καὶ κόλασις ἴασις. (3) Καὶ εἰ ὁ παθὼν καὶ ἀδικηθεὶς αὐτὸς αὑτὸν μεγάλως ἐκόλασεν· ἔτι γὰρ μείζονι ὁ ποιήσας δίκαιος κολασθῆναι, οἷον Σοφοκλῆς ὑπὲρ Εὐκτήμονος συνηγορῶν, ἐπεὶ ἀπέσφαξεν ἑαυτὸν ὑβρισθείς, οὐ τιμήσειν ἔφη ἐλάττονος ἢ οὗ ὁ παθὼν ἑαυτῷ ἐτίμησεν. (4) Καὶ ὃ μόνος ἢ πρῶτος ἢ μετ' ὀλίγων πεποίηκεν. Καὶ τὸ πολλάκις τὸ αὐτὸ ἁμαρτάνειν μέγα. Καὶ δι' ὃ ἂν ζητηθῇ καὶ εὑρεθῇ τὰ κωλύοντα καὶ ζημιοῦντα, οἷον ἐν Ἄργει ζημιοῦται δι' ὃν ἂν νόμος τεθῇ καὶ δι' οὓς τὸ δεσμωτήριον ᾠκοδομήθη. (5) Καὶ τὸ θηριωδέστερον ἀδίκημα μεῖζον. Καὶ ὃ ἐκ προνοίας μᾶλλον. Καὶ ὃ οἱ ἀκούοντες φοβοῦνται μᾶλλον ἢ ἐλεοῦσιν. Καὶ τὰ μὲν ῥητορικά ἐστι τοιαῦτα, ὅτι πολλὰ ἀνῄρηκε δίκαια ἢ ὑπερβέβηκεν, οἷον ὅρκους, δεξιάς, πίστεις, ἐπιγαμίας· πολλῶν γὰρ ἀδικημάτων ὑπεροχή. (6) Καὶ τὸ ἐνταῦθα οὗ κολάζονται οἱ ἀδικοῦντες, ὅπερ ποιοῦσιν οἱ ψευδομαρτυροῦντες· ποῦ γὰρ οὐκ ἂν ἀδικήσειεν, εἴ γε καὶ ἐν τῷ δικαστηρίῳ; Καὶ ἐφ' οἷς αἰσχύνη μάλιστα. Καὶ εἰ τοῦτον ὑφ' οὗ εὖ πέπονθεν· πλείω γὰρ ἀδικεῖ, ὅτι τε κακῶς ποιεῖ καὶ ὅτι οὐκ εὖ. (7) Καὶ ὃ παρὰ τὰ ἄγραφα δίκαια· ἀμείνονος γὰρ μὴ δι' ἀνάγκην δίκαιον εἶναι

Majores autem injuriæ sunt, quæ a majore injustitia manant; quo fit, ut etiam minimæ sint maximæ; quemadmodum Melanopum accusabat Callistratus, quod templi ædificatores tribus semiobeliis sacris fraudasset; at justitiæ contraria ratio est. Causa autem illarum est, quod res potentialis et in indole *facientis* sita est; nam qui tria semiobelia sacra furatus est, is quamvis injuriam facturus videtur. Interdum igitur majus dijudicatur hoc modo; interdum vero ex damno. (2) Et *major injuria est*, cui par pœna reperiri non potest, sed quæcumque statuatur, minor est. Et cui remedium adhiberi nullum potest; nam intolerabilis est et irreparabilis. Et pro qua pœnas exigere læsus non potest; nam immedicabilis est; ultio enim et coercitio medicina quædam est. (3) Et si læsus, et qui injuriam accepit, ipse de se grave supplicium sumpsit; multo enim majore pœna dignus est, qui fecit; ut Sophocles *orator* Euctemonis causam agens, qui ob illatam sibi contumeliam se jugulaverat, negavit se minoris litem æstimaturum, quam quanti eam læsus ipse ibi æstimasset. (4) Et quam quis solus, aut primus, aut cum paucis intulit. Magnum est quoque eadem in re sæpe peccare. Et propter quam quæsita et excogitata sunt ea, quæ ad prohibendum et ad mulctandum valent; ut Argis pœnam in eos statuunt, qui causam legi ferendæ dedit, et propter quos carcer ædificatus est. (5) Et injuria ferâ magis digna est major. Et quæ magis consulto facta est. Et quam audientes cohorrescunt potius, quam miserantur. Et oratoria quidem talia sunt, si quis multa jura sustulerit, aut violaverit; velut, jusjurandum, dexteras, fidem datam, connubii jura; est enim cumulus quidam injuriarum. (6) Et si quis eo loco injuste fecerit, quo pœnis affici solent, qui id faciunt; quale quid committunt falsi testes; ubi enim non injuste fecerit, qui ne in judicio quidem id facere veretur? Et quæ maximum pudorem incutiunt. Et si quis eum læsit, a quo beneficium acceperat; pluribus enim modis injustus est, quod ei et damnum det, et beneficium non reddat. (7) Et si adversus jura non scripta; melioris enim viri est, justum esse citra ullam necessita-

τὰ μὲν οὖν γεγραμμένα ἐξ ἀνάγκης, τὰ δ' ἄγραφα οὔ. Ἄλλον δὲ τρόπον, εἰ παρὰ τὰ γεγραμμένα· ὁ γὰρ τὰ φοβερὰ ἀδικῶν καὶ τὰ ἐπιζήμια, καὶ τὰ μὴ ἐπιζήμια ἀδικήσειεν ἄν. Περὶ μὲν οὖν ἀδικήματος μείζονος καὶ ἐλάττονος εἴρηται.

tem. At scripta jura necessitatem imponunt, non scripta nullam. Alio autem modo, si adversus scripta; nam qui neque terrore legum, neque propositis pœnis ab injuria absterretur, multo etiam injustior fuerit, ubi nulla pœna proposita est. De majore igitur et de minore injuria dictum est.

CAP. XV.

De fidei faciendæ rationibus artis expertibus.

Περὶ δὲ τῶν ἀτέχνων καλουμένων πίστεων ἐχόμενόν ἐστι τῶν εἰρημένων ἐπιδραμεῖν· ἴδιαι γὰρ αὗται τῶν δικανικῶν. (2) Εἰσὶ δὲ πέντε τὸν ἀριθμόν, νόμοι, μάρτυρες, συνθῆκαι, βάσανοι, ὅρκος. (3) Πρῶτον μὲν οὖν περὶ νόμων εἴπωμεν, πῶς χρηστέον καὶ προτρέποντα καὶ ἀποτρέποντα, καὶ κατηγοροῦντα καὶ ἀπολογούμενον. (4) Φανερὸν γὰρ ὅτι, ἐὰν μὲν ἐναντίος ᾖ ὁ γεγραμμένος τῷ πράγματι, τῷ κοινῷ νόμῳ χρηστέον καὶ τοῖς ἐπιεικέσιν ὡς δικαιοτέροις. (5) Καὶ ὅτι τὸ γνώμῃ τῇ ἀρίστῃ τοῦτ' ἐστί, τὸ μὴ παντελῶς χρῆσθαι τοῖς γεγραμμένοις. (6) Καὶ ὅτι τὸ μὲν ἐπιεικὲς ἀεὶ μένει καὶ οὐδέποτε μεταβάλλει, οὐδ' ὁ κοινός (κατὰ φύσιν γάρ ἐστιν), οἱ δὲ γεγραμμένοι πολλάκις· ὅθεν εἴρηται τὰ ἐν τῇ Σοφοκλέους Ἀντιγόνῃ· ἀπολογεῖται γὰρ ὅτι ἔθαψε παρὰ τὸν τοῦ Κρέοντος νόμον, ἀλλ' οὐ παρὰ τὸν ἄγραφον·

> Οὐ γάρ τι νῦν γε κἀχθές, ἀλλ' ἀεί ποτε...
> Ταῦτ' οὖν ἐγὼ οὐκ ἔμελλον ἀνδρὸς οὐδενὸς...

Nunc de iis faciendæ fidei rationibus, quæ artis expertes vocantur, sequitur ut breviter disseramus; sunt enim hæ propriæ judiciorum. (2) Sunt autem numero quinque, Leges, Testes, Pacta conventa, Quæstiones, Jusjurandum. (3) Primum igitur dicamus de legibus, quomodo iis utendum sit sive adhortanti sive dissuadenti, sive accusanti sive defendenti. (4) Constat enim, si lex scripta causæ nostræ adversetur, utendum esse communi lege, et iis quæ æquitati consentanea sunt, ut justioribus. (5) Et hoc est optimo animo judicare, non ea, quæ scripta sunt, præfracte sequi. (6) Et æquitas quidem semper manet, neque unquam mutatur; neque communis lex *mutatur;* (nam est naturalis;) sed leges scriptæ sæpe *mutantur;* unde illa dicta sunt in Sophoclis Antigone; nam defendit hæc se, quod sepeliendo *fratrem* fecerit quidem adversus legem Creontis, sed non adversus legem non scriptam:

> Neque enim hodie jus receptum est, aut heri...
> Cujus causa ego nolui ullius hominis...

(7) Καὶ ὅτι τὸ δίκαιόν ἐστιν ἀληθές τι καὶ συμφέρον, ἀλλ' οὐ τὸ δοκοῦν· ὥστ' οὐ νόμος ὁ γεγραμμένος· οὐ γὰρ ποιεῖ τὸ ἔργον τὸ τοῦ νόμου. Καὶ ὅτι ὥσπερ ἀργυρογνώμων ὁ κριτής ἐστιν, ὅπως διακρίνῃ τὸ κίβδηλον δίκαιον καὶ τὸ ἀληθές. (8) Καὶ ὅτι βελτίονος ἀνδρὸς τὸ τοῖς ἀγράφοις ἢ τοῖς γεγραμμένοις χρῆσθαι καὶ ἐμμένειν. (9) Καὶ εἴ που ἐναντίος νόμῳ εὐδοκιμοῦντι ἢ καὶ αὐτὸς αὑτῷ· οἷον ἐνίοτε ὁ μὲν κελεύει κύρια εἶναι ἅττ' ἂν συνθῶνται, ὁ δ' ἀπαγορεύει μὴ συντίθεσθαι παρὰ τὸν νόμον. (10) Καὶ εἰ ἀμφίβολος, ὥστε στρέφειν καὶ ὁρᾶν ἐφ' ὁποτέραν τὴν ἀγωγὴν ἢ τὸ δίκαιον ἐφαρμόσει ἢ τὸ συμφέρον, εἶτα τούτῳ χρῆσθαι. (11) Καὶ εἰ τὰ μὲν πράγματα ἐφ' οἷς ἐτέθη ὁ νόμος μηκέτι μένει, ὁ δὲ νόμος, πειρατέον τοῦτο δηλοῦν καὶ μάχεσθαι ταύτῃ πρὸς τὸν νόμον. (12) Ἐὰν δὲ ὁ γεγραμμένος ᾖ πρὸς τὸ πρᾶγμα, τό τε γνώμῃ τῇ ἀρίστῃ λεκτέον ὅτι οὐ τοῦ παρὰ τὸν νόμον ἕνεκα δικάζειν ἐστίν, ἀλλ' ἵνα, ἐὰν ἀγνοήσῃ τί λέγει ὁ νόμος, μὴ ἐπιορκῇ. Καὶ ὅτι οὐ τὸ ἁπλῶς ἀγαθὸν αἱρεῖται οὐδείς, ἀλλὰ τὸ αὑτῷ. Καὶ ὅτι οὐδὲν διαφέρει ἢ μὴ κεῖσθαι ἢ μὴ χρῆσθαι. Καὶ ὅτι ἐν ταῖς ἄλλαις τέχναις οὐ λυσιτελεῖ παρασοφίζεσθαι τὸν ἰατρόν· οὐ γὰρ τοσοῦτο βλάπτει ἡ ἁμαρτία τοῦ ἰατροῦ ὅσον τὸ ἐθίζεσθαι ἀπειθεῖν τῷ ἄρχοντι. Καὶ ὅτι τὸ τῶν νόμων σοφώτερον ζητεῖν εἶναι, τοῦτ' ἐστὶν ὃ ἐν τοῖς ἐπαινουμένοις νόμοις ἀπαγορεύεται. Καὶ περὶ μὲν τῶν νόμων οὕτω διωρίσθω. (13) Περὶ δὲ μαρτύρων, μάρτυρές εἰσι διττοί, οἱ μὲν

(7) Et jus verum quiddam est atque utile, non autem quod videtur; itaque ne lex quidem scripta; non enim facit id, quod opus ac munus est legis. Et judex est quasi spectator quidam ac probator nummorum, ut jus ærosum discernat a vero. (8) Et est melioris viri, leges non scriptas, quam scriptas sequi et constanter observare. (9) *Illud* quoque *videndum est*, num lex alicui legi probatæ, aut etiam ipsa sibi adversetur; e. c. interdum una quidem lex jubet, pacta conventa rata esse; alia vero vetat, ne adversus legem pacta ulla fiant. (10) Et num ambigua sit, ut torquere eam liceat et videre, utram in partem deflexa justior aut causæ nostræ utilior videbitur; deinde ea uti. (11) Et si res quidem, propter quas lex lata est, non amplius maneant; lex autem ipsa maneat; tentandum est, ut hoc planum faciamus, et hac ratione adversus illam pugnemus. (12) Quodsi lex scripta pro nostra re faciat, tunc dicendum est, *quod jurant judices*, se optimo animo *judicaturos*, non eo receptum esse, ut adversus legem judicare liceat, sed ne pejerent, si forte legem non intellexerint. Et neminem persequi id, quod simpliciter bonum est, sed quod sibi. Et nihil interesse, non condantur leges, an non observentur. Et ne in aliis quidem artibus expedire, adversus earum præcepta ingeniosum videri, v. c. si medicus *id agat;* neque tam nocere errorem medici, quam si quis assuescat non parere imperanti. Et hoc esse, quod dicitur, velle esse sapientiorem legibus, quod maxime commendatis legibus prohibetur. Ac de legibus quidem ita disputatum sit. (13) Ad testes vero quod attinet,

παλαιοὶ οἱ δὲ πρόσφατοι, καὶ τούτων οἱ μὲν μετέχοντες τοῦ κινδύνου οἱ δ' ἐκτός. Λέγω δὲ παλαιοὺς μὲν τούς τε ποιητὰς καὶ ὅσων ἄλλων γνωρίμων εἰσὶ κρίσεις φανεραί, οἷον Ἀθηναῖοι Ὁμήρῳ μάρτυρι ἐχρήσαντο περὶ Σαλαμῖνος, καὶ Τενέδιοι ἔναγχος Περιάνδρῳ τῷ Κορινθίῳ πρὸς Σιγειεῖς. Καὶ Κλεοφῶν κατὰ Κριτίου τοῖς Σόλωνος ἐλεγείοις ἐχρήσατο, λέγων ὅτι πάλαι ἀσελγὴς ἡ οἰκία· οὐ γὰρ ἄν ποτε ἐποίησε Σόλων « εἰπέμεναι Κριτίᾳ πυρρότριχι πατρὸς ἀκούειν. » Περὶ μὲν οὖν τῶν γενομένων οἱ τοιοῦτοι μάρτυρες· (14) περὶ δὲ τῶν ἐσομένων καὶ οἱ χρησμολόγοι, οἷον Θεμιστοκλῆς, ὅτι ναυμαχητέον, τὸ ξύλινον λέγει τεῖχος. Ἔτι καὶ αἱ παροιμίαι, ὥσπερ εἴρηται, μαρτύριά ἐστιν· οἷον εἴ τις συμβουλεύει μὴ ποιεῖσθαι φίλον γέροντα, τούτῳ μαρτυρεῖ ἡ παροιμία, « μήποτ' εὖ ἔρδειν γέροντα. » Καὶ τὸ τοὺς υἱοὺς ἀναιρεῖν ὧν καὶ τοὺς πατέρας, « νήπιος ὃς πατέρα κτείνας παῖδας καταλείπει. » (15) Πρόσφατοι δ' ὅσοι γνώριμοί τι κεκρίκασιν· χρήσιμοι γὰρ αἱ τούτων κρίσεις τοῖς περὶ τῶν αὐτῶν ἀμφισβητοῦσιν· οἷον Εὔβουλος ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἐχρήσατο κατὰ Χάρητος ᾧ Πλάτων εἶπε πρὸς Ἀρχίβιον, ὅτι ἐπιδέδωκεν ἐν τῇ πόλει τὸ ὁμολογεῖν πονηροὺς εἶναι. Καὶ οἱ μετέχοντες τοῦ κινδύνου, ἂν δόξωσι ψεύδεσθαι. (16) Οἱ μὲν οὖν τοιοῦτοι τῶν τοιούτων μόνον μάρτυρές εἰσιν, εἰ γέγονεν ἢ μή, εἰ ἔστιν ἢ μή· περὶ δὲ τοῦ ποῖον οὐ μάρτυρες, οἷον εἰ δίκαιον ἢ ἄδικον, εἰ συμφέρον ἢ ἀσύμφορον. (17) Οἱ δ' ἄπωθεν καὶ περὶ τούτων πιστότατοι· πιστότατοι δ' οἱ παλαιοί· ἀδιάφθοροι γάρ. Πιστώματα δὲ περὶ μαρτυριῶν μάρτυρας μὲν μὴ ἔχοντι, ὅτι ἐκ τῶν εἰκότων δεῖ κρίνειν, καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ γνώμῃ τῇ ἀρίστῃ, καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἐξαπατῆσαι τὰ εἰκότα ἐπὶ ἀργυρίῳ, καὶ ὅτι οὐχ ἁλίσκεται τὰ εἰκότα ψευδομαρτυριῶν. Ἔχοντι δὲ πρὸς μὴ ἔχοντα, ὅτι οὐχ ὑπόδικα τὰ εἰκότα, καὶ ὅτι οὐδὲν ἂν ἔδει μαρτυριῶν, εἰ ἐκ τῶν λόγων ἱκανὸν ἦν θεωρῆσαι. (18) Εἰσὶ δὲ αἱ μαρτυρίαι αἱ μὲν περὶ αὑτοῦ αἱ δὲ περὶ τοῦ ἀμφισβητοῦντος, καὶ αἱ μὲν περὶ τοῦ πράγματος αἱ δὲ περὶ τοῦ ἤθους, ὥστε φανερὸν ὅτι οὐδέποτ' ἔστιν ἀπορῆσαι μαρτυρίας χρησίμης· εἰ μὴ γὰρ κατὰ τοῦ πράγματος ἢ αὑτῷ ὁμολογουμένης ἢ τῷ ἀμφισβητοῦντι ἐναντίας, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἤθους ἢ αὑτοῦ εἰς ἐπιείκειαν ἢ τοῦ ἀμφισβητοῦντος εἰς φαυλότητα. (19) Τὰ δ' ἄλλα περὶ μάρτυρος ἢ φίλου ἢ ἐχθροῦ ἢ μεταξύ, ἢ εὐδοκιμοῦντος ἢ ἀδοξοῦντος ἢ μεταξύ, καὶ ὅσαι ἄλλαι τοιαῦται διαφοραί, ἐκ τῶν αὐτῶν τόπων λεκτέον ἐξ οἵωνπερ καὶ τὰ ἐνθυμήματα λέγομεν. (20) Περὶ δὲ τῶν συνθηκῶν τοσαύτη τοῦ λόγου χρῆσίς ἐστιν ὅσον αὔξειν ἢ καθαιρεῖν ἢ πιστὰς ποιεῖν ἢ ἀπίστους, ἐὰν μὲν αὐτῷ ὑπάρχωσι, πιστὰς καὶ κυρίας, ἐπὶ δὲ τοῦ ἀμφισβητοῦντος τοὐναντίον. (21) Πρὸς μὲν οὖν τὸ πιστὰς ἢ ἀπίστους κατασκευάζειν οὐδὲν διαφέρει τῆς περὶ τοὺς μάρτυρας πραγματείας· ὁποῖοι γὰρ ἄν τινες ὦσιν οἱ ἐπιγεγραμμένοι ἢ φυλάττοντες, τούτοις αἱ συνθῆκαι πισταί εἰσιν· ὁμολογουμένης δ' εἶναι τῆς συνθήκης, οἰκείας μὲν οὔσης αὐξητέον·

sunt eorum duo genera, alii antiqui, alii recentes. Et horum alii, qui in periculum veniunt; alii, qui extra periculum sunt. Dico autem antiquos quidem poetas, aliosque illustres viros, quorum judicia nota et testata sunt; ut Athenienses in controversia de Salamine Homero teste usi sunt; et Tenedii nuper Periandro Corinthio adversus Sigeenses; et Cleophon adversus Critiam elegis Solonis, quum diceret, domum ipsius jam pridem turpibus deliciis deditam fuisse; alias enim nunquam dicturus fuisset Solon, « Dic flavo Critiæ, patris ut præcepta sequatur. » De præteritis igitur ejusmodi testes sunt. (14) De futuris autem et oraculorum interpretes; quemadmodum Themistocles, ut navali prœlio dimicarent, lignea mœnia interpretatus est. Præterea etiam proverbia, ut supra dictum est, testimonia sunt; ut, si quis auctor est, ne amicitiam faciamus cum sene, ei pro testimonio erit proverbium, « Ne seni faxis benigne; » et ut filios occidat, patres qui occiderit : « Desipit occiso natos qui patre relinquit. » (15) Recentes autem, qui, illustres quum sint, aliqua de re judicarunt; nam utilia sunt horum judicia iisdem de rebus controversantibus; ut Eubulus in judiciis usus est adversus Charetem eo, quod dixit Plato in Archibium, increbuisse in civitate, ut multi improbos se esse profiteantur. Et qui in partem periculi veniunt, si mentiri videantur. (16) Tales igitur talibus tantum de rebus testes sunt; fuitne, an non fuit; estne, an non est. Quale autem quidque sit, *de eo idonei* testes non sunt, ut, justum an injustum, utile an inutile sit. (17) Testibus ab ætate nostra remotis etiam his in rebus maxima habetur fides. Certissimi autem sunt antiqui; quia corrumpi non possunt. Rationes vero faciendæ fidei de testimoniis *sunt* testes quidem non habenti, *ut dicat*, ex probabilibus argumentis judicandum esse; atque id esse, *quod dicitur*, optimo animo judicare. Neque fieri posse, ut probabilia argumenta pecunia proposita adducantur ad judices fallendos. Neque unquam argumenta probabilia convinci, quod falsum pro testimonio dixerint. Habenti autem adversus iis destitutum *dicendum est*, probabilia non sub judicium cadere; et nihil opus fore testibus, si ex argumentis cujusque rei veritas satis cognosci possit. (18) Sunt autem testimonia alia quidem de ipso, alia vero de adversario. Et alia quidem de re, alia vero de moribus. Quare manifestum est, nunquam defutura esse utilia testimonia; si enim de re non suppetent, quibus aut confirmetur a nobis dictum, aut quæ adversario contraria sint; at de moribus vel nostris in bonam partem, vel adversarii in contrariam non deerunt. (19) Cetera vero de teste, aut amico, aut inimico, aut inter utrumque interjecto, aut bona existimatione florente, aut mala fama laborante, aut inter utrumque interjecto, et quæcumque alia ejusmodi discrimina sunt, iisdem ex locis sumenda sunt, ex quibus etiam enthymemata ducimus. (20) Ad pacta conventa autem quod attinet, eatenus in iis tractandis oratoris munus versatur, ut ea aut firmet, aut elevet, aut fidem iis conciliet, aut detrahat; si causam quidem suam adjuvent, ut ea rata esse debere confirmet; sin autem pro adversario faciant, contra. (21) Ad fidem igitur iis vel conciliandam vel detrahendam eadem plane ratio est, quæ tractationis testium; quales enim sint, qui tabulas subscripserint, quive eas asservent, talis fidei et pacta ipsa habentur. Ac si quidem uterque fateatur, pactum initum esse, et illud pro nobis faciat, roborandum est;

ἡ γὰρ συνθήκη νόμος ἐστὶν ἴδιος καὶ κατὰ μέρος, καὶ αἱ μὲν συνθῆκαι οὐ ποιοῦσι τὸν νόμον κύριον, οἱ δὲ νόμοι τὰς κατὰ τὸν νόμον συνθήκας. Καὶ ὅλως αὐτὸς ὁ νόμος συνθήκη τις ἐστίν, ὥστε ὅστις ἀπιστεῖ ἢ ἀναιρεῖ συνθήκην, τοὺς νόμους ἀναιρεῖ. (22) Ἔτι δὲ πράττεται τὰ πολλὰ τῶν συναλλαγμάτων καὶ τὰ ἑκούσια κατὰ συνθήκας, ὥστε ἀκύρων γιγνομένων ἀναιρεῖται ἡ πρὸς ἀλλήλους χρεία τῶν ἀνθρώπων. Καὶ τἆλλα δὲ ὅσα ἁρμόττει, ἐπιπολῆς ἰδεῖν ἔστιν. (23) Ἂν δ' ἐναντία ᾖ καὶ μετὰ τῶν ἀμφισβητούντων, πρῶτον μέν, ἅπερ ἄν τις πρὸς νόμον ἐναντίον μαχέσαιτο, ταῦθ' ἁρμόττει· ἄτοπον γὰρ εἰ τοῖς μὲν νόμοις, ἂν μὴ ὀρθῶς κείμενοι ὦσιν ἀλλ' ἐξαμάρτωσιν οἱ τιθέμενοι, οὐκ οἰόμεθα δεῖν πείθεσθαι, ταῖς δὲ συνθήκαις ἀναγκαῖον. (24) Εἶθ' ὅτι τοῦ δικαίου ἐστὶ βραβευτὴς ὁ δικαστής· οὔκουν τοῦτο σκεπτέον, ἀλλ' ὡς δικαιότερον. Καὶ τὸ μὲν δίκαιον οὐκ ἔστι μεταστρέψαι οὔτ' ἀπάτῃ οὔτ' ἀνάγκῃ (πεφυκὸς γάρ ἐστιν), (25) συνθῆκαι δὲ γίγνονται καὶ ἐξαπατηθέντων καὶ ἀναγκασθέντων. Πρὸς δὲ τούτοις σκοπεῖν εἰ ἐναντία ἐστί τινι ἢ τῶν γεγραμμένων νόμων ἢ τῶν κοινῶν, καὶ τῶν γεγραμμένων ἢ τοῖς οἰκείοις ἢ τοῖς ἀλλοτρίοις, ἔπειτα εἰ ἄλλαις συνθήκαις ὑστέραις ἢ προτέραις· ἢ γὰρ αἱ ὕστεραι κύριαι, ἄκυροι δ' αἱ πρότεραι, ἢ αἱ πρότεραι ὀρθαί, αἱ δ' ὕστεραι ἠπατήκασιν, ὁποτέρως ἂν ᾖ χρήσιμον. Ἔτι δὲ τὸ συμφέρον ὁρᾶν, εἴ πῃ ἐναντιοῦται τοῖς κριταῖς, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα· καὶ γὰρ ταῦτα εὐθεώρητα ὁμοίως. (26) Αἱ δὲ βάσανοι μαρτυρίαι τινές εἰσιν, ἔχειν δὲ δοκοῦσι τὸ πιστόν, ὅτι ἀνάγκη τις πρόσεστιν. Οὔκουν χαλεπὸν οὐδὲ περὶ τούτων εἰπεῖν τὰ ἐνδεχόμενα, ἐξ ὧν ἐάν τε ὑπάρχωσιν οἰκεῖαι αὔξειν ἔστιν, ὅτι ἀληθεῖς μόναι τῶν μαρτυριῶν εἰσὶν αὗται· ἐάν τε ὑπεναντίαι ὦσι καὶ μετὰ τοῦ ἀμφισβητοῦντος, διαλύοι ἄν τις τἀληθῆ λέγων καθ' ὅλου τοῦ γένους τῶν βασάνων· οὐδὲν γὰρ ἧττον ἀναγκαζόμενοι τὰ ψευδῆ λέγουσιν ἢ τἀληθῆ, καὶ διακαρτεροῦντες μὴ λέγειν τἀληθῆ, καὶ ῥᾳδίως καταψευδόμενοι ὡς παυσόμενοι θᾶττον. Δεῖ δ' ἔχειν ἐπαναφέρειν ἐπὶ τοιαῦτα γεγενημένα παραδείγματα ἃ ἴσασιν οἱ κρίνοντες. (27) Περὶ δ' ὅρκων τετραχῶς ἔστι διελεῖν· ἢ γὰρ δίδωσι καὶ λαμβάνει, ἢ οὐδέτερον, ἢ τὸ μὲν τὸ δ' οὔ, καὶ τούτων ἢ δίδωσι μὲν οὐ λαμβάνει δέ, ἢ λαμβάνει μὲν δίδωσι δ' οὔ. Ἔτι ἄλλως παρὰ ταῦτα, εἰ ὀμώμοσται οὗτος ἢ ὑπ' αὐτοῦ ἢ ὑπ' ἐκείνου. (28) Οὐ δίδωσι μὲν οὖν, ὅτι ῥᾳδίως ἐπιορκοῦσιν, καὶ διότι ὁ μὲν ὀμόσας οὐκ ἀποδίδωσι, τοὺς δὲ μὴ ὀμόσαντος οἴεται καταδικάσειν. Καὶ ὡς οὗτος ὁ κίνδυνος κρείττων ὁ ἐν τοῖς δικασταῖς· τοῖς μὲν γὰρ πιστεύει, τῷ δ' οὔ. (29) Οὐ λαμβάνει δ', ὅτι ἀντὶ χρημάτων ὅρκος. Καὶ ὅτι εἰ ἦν φαῦλος, κατωμόσατο ἄν· κρεῖττον γὰρ ἕνεκά του φαῦλον εἶναι ἢ μηδενός· ὀμόσας μὲν οὖν ἕξει, μὴ ὀμόσας δ' οὔ. Οὕτω δὲ δι' ἀρετὴν ἂν εἴη, ἀλλ' οὐ δι' ἐπιορκίαν τὸ μή· καὶ τὸ τοῦ Ξενοφάνους ἁρμόττει, ὅτι οὐκ ἴση πρόκλησις αὕτη ἀσεβεῖ πρὸς εὐσεβῆ, ἀλλ' ὁμοία καὶ εἰ

nam pactum lex quædam privata est, et singularis. Et pacta quidem non faciunt legem ratam; leges autem rata faciunt pacta secundum legem conventa. Omninoque lex ipsa pactio quædam est; ita ut, quicumque fidem fallit, pactionemve subvertit, leges ipsas tollat. (22) Præterea pleraque negotia, etiam quæ sponte fiunt, pactis continentur; ut, si quis ea irrita faciat, mutuum inter homines commercium tollatur. Et reliqua huc pertinentia facile est perspicere. (23) Sin autem *pacta* causæ nostræ adversentur et cum adversariis sint, primum quidem quæcumque adversus legem contrariam dici poterunt, huc quoque convenient; absurdum enim est, quum legibus, si recte positæ non sint, sed fefellerint qui eas tulerunt, standum esse non putemus, pactis necessario standum esse arbitremur. (24) Dicemus etiam, judicem quasi dispensatorem juris esse, ut, quid justius sit, non quid pactis comprehensum sit, eum spectare oporteat. Et jus quidem perverti non potest neque fraude, neque per vim; (natura enim valet;) (25) at pacta interdum ineuntur et deceptis hominibus et coactis. Præterea considerandum est, num conventio repugnet alicui legi aut scriptæ, aut communi, et scriptarum quæ vel pro nobis faciunt, vel alios spectant. Itemque, num aliis conventionibus posterioribus, seu prioribus; aut enim posteriores ratæ sunt, priores autem irritæ; aut priores sunt justæ, posterioribus vero admixta fraus est, utro modo expedierit. Respiciendum porro est ad utilitatem, sicubi forte ipsis judicibus talium pactionum observatio nocitura sit, et quæcumque alia ejusmodi sunt; nam hæc quoque facile intelligi possunt. (26) Quæstiones autem testimonia quædam sunt. Idcirco illis tribuitur fides, quod necessitas quædam adjuncta est. Non est difficile igitur, quæ de illis dici possint, perspicere; quibus aut confirmentur, si pro nobis faciant, ut quod solæ ex omni testimoniorum genere veræ sint; aut si adversus nos et cum adversario sint, dissolvat quis eas, vel veræ si fuerint, disputans contra totum quæstionum genus; nam tormentis coacti nihilo minus falsa dicunt, quam vera; et interdum obdurant, ne vera dicant; interdum facile mentiuntur, ut cruciatu liberentur citius. Habenda autem in promptu sunt exempla nota judicibus, quibus ita usu venisse doceamus. (27) Jurisjurandi autem quadripertita tractatio est; aut enim illud aliquis defert, et accipit, aut neutrum; aut alterum quidem facit, alterum vero detrectat; i. e. aut defert quidem, sed non accipit; aut accipit quidem, sed non defert. Ac præter hæc alia etiam ratio est, quum juratum est, aut ab hoc, aut ab illo. (28) Qui igitur non defert, *dicet*, *se id non facere*, quoniam *homines* facile pejerant. Et quod *adversarius* quidem, si juraverit, onere solvendi liberabitur; at si non juraverit, sperat ipse, fore, ut judices eum damnent. Et malle se hujus rei periculum facere in judicibus; illis enim se fidere, adversario non fidere. (29) Non accipit autem *jusjurandum delatum*, quoniam *turpe sibi videri dicet*, pecuniæ causa jurare. Et quoniam, si improbus esset, facile juraturus esset; præstat enim, ut aliquid lucri facias, improbum esse, quam absque ullo lucro; nam si juraverit, habiturum se esse *pecuniam*; sin autem non juraverit, non habiturum esse. Atque ita jurisjurandi detrectatio a virtute quadam proficisci videbitur, non a pejerandi metu; et Xenophanis dictum huic accommodari potest, non esse æquam provocationem divini numinis contemptori adversus pium ac religiosum, sed tantun-

ἰσχυρὸς ἀσθενῆ πατάξαι ἢ πληγῆναι προκαλέσαιτο. (30) Εἰ δὲ λαμβάνει, ὅτι πιστεύει αὑτῷ, ἐκείνῳ δ' οὔ. Καὶ τὸ τοῦ Ξενοφάνους μεταστρέψαντα φατέον οὕτως ἴσον εἶναι ἂν ὁ μὲν ἀσεβὴς διδῷ, ὁ δ' εὐσεβὴς ὀμνύῃ· 5 δεινόν τε τὸ μὴ θέλειν αὐτόν, ὑπὲρ ὧν ἐκείνους ἀξιοῖ ὀμόσαντας δικάζειν. (31) Εἰ δὲ δίδωσιν, ὅτι εὐσεβὲς τὸ θέλειν τοῖς θεοῖς ἐπιτρέπειν, καὶ ὅτι οὐδὲν δεῖ αὐτὸν ἄλλων κριτῶν δεῖσθαι· αὐτῷ γὰρ δίδωσι κρίνειν. Καὶ ὅτι ἄτοπον τὸ μὴ θέλειν ὀμνύναι περὶ ὧν ἄλλους ἀξιοῖ 10 ὀμνύναι. (32) Ἐπεὶ δὲ καθ' ἕκαστον δῆλον πῶς λεκτέον, καὶ συνδυαζόμενον πῶς λεκτέον δῆλον· οἷον εἰ αὐτὸς μὲν θέλει λαμβάνειν διδόναι δὲ μή, καὶ εἰ δίδωσι μὲν λαμβάνειν δὲ μὴ θέλει, καὶ εἰ λαμβάνειν καὶ διδόναι θέλει, εἴτε μηδέτερον· ἐκ γὰρ τῶν εἰρημένων ἀνάγκη 15 συγκεῖσθαι, ὥστε καὶ τοὺς λόγους ἀνάγκη συγκεῖσθαι ἐκ τῶν εἰρημένων. Ἐὰν δὲ ᾖ γεγενημένος ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐναντίος, ὅτι οὐχ ἐπιορκία· ἑκούσιον γὰρ τὸ ἀδικεῖν, τὸ δ' ἐπιορκεῖν ἀδικεῖν ἐστί, τὰ δὲ βίᾳ καὶ ἀπάτῃ ἀκούσια. (33) Ἐνταῦθα οὖν συνακτέον καὶ τὸ ἐπιορ- 20 κεῖν, ὅτι ἐστὶ τὸ τῇ διανοίᾳ ἀλλ' οὐ τῷ στόματι. Ἐὰν δὲ τῷ ἀντιδίκῳ ᾖ ὀμωμοσμένος, ὅτι πάντα ἀναιρεῖ ὁ μὴ ἐμμένων οἷς ὤμοσεν· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τοῖς νόμοις χρῶνται ὀμόσαντες. Καὶ « ὑμᾶς μὲν ἀξιοῦμεν ἐμμένειν οἷς ὀμόσαντες δικάζετε, αὐτοὶ δ' οὐκ ἐμμενοῦ- 25 μεν; » καὶ ὅσα ἂν ἄλλα αὔξων τις εἴπειεν. Περὶ μὲν οὖν τῶν ἀτέχνων πίστεων εἰρήσθω τοσαῦτα.

dem esse, ac si robustus infirmum provocet, ut aut verberet ipse, aut vapulet. (30) Si autem jusjurandum accipiet, *dicet*, se sibi fidem habere, adversario non habere. Et inverso Xenophanis dicto ita utetur, æquum esse, ut divini numinis contemptor jusjurandum deferat, pius vero juret; neque enim ferendum esse, si, qua de re juratos alios judicare vult, de eadem jurare ipsemet nolit. (31) Si autem defert, *dicet*, pium esse, totam rem diis permittere; et sibi nihil opus esse aliis judicibus; se enim ipsi *adversario* judicandi potestatem facere. Absurdum autem esse, qua de re ipse jurare nolit, si de ea jurare alios postulet. (32) Quando autem, quomodo singula seorsum tractanda sint, constat, illud quoque constat, quomodo debeant copulata tractari; ut, si quis accipere quidem vult, sed deferre non vult; aut contra deferre quidem, sed non accipere; aut si utrumlibet facere paratus est, aut si neutrum. Nam ut res ipsas, sic quæ in quaque dicenda erunt, ex iis, quæ jam diximus, copulari necesse est. Quodsi juratum sit, et jusjurandum *priori* adversetur, negabit, perjurium esse, nam et qui injuste facit, sponte facit; qui autem pejerat, injuste facit; at quæ per vim et per fraudem fiunt, ea non sponte fiunt. (33) Recurrendum igitur eo est, ut pejerare non in ore, sed in mente positum esse dicamus. At si juraverit adversarius, dicemus, omnia pervertere eum, qui eo, quod ipse juravit, stare nolit; nam propterea etiam legibus utimur, in quas juravimus; et, « A vobis quidem, judices, postulamus, ut ea, quæ jurastis, observetis; nos autem iis, quæ juravimus, stare nollemus? » et quidquid aliud amplificando dici poterit. Ac de probationibus quidem artis expertibus dicta hæc sint.

LIBER II.

CAP. I.

Quomodo judex sit afficiendus.

Ἐκ τίνων μὲν οὖν δεῖ καὶ προτρέπειν καὶ ἀποτρέπειν καὶ ἐπαινεῖν καὶ ψέγειν καὶ κατηγορεῖν καὶ ἀπολογεῖσθαι, καὶ ποῖαι δόξαι καὶ προτάσεις χρήσιμοι πρὸς 30 τὰς τούτων πίστεις, ταῦτ' ἐστίν· περὶ γὰρ τούτων καὶ ἐκ τούτων τὰ ἐνθυμήματα, ὡς περὶ ἕκαστον εἰπεῖν ἰδίᾳ τὸ γένος τῶν λόγων. (2) Ἐπεὶ δ' ἕνεκα κρίσεώς ἐστιν ἡ ῥητορική (καὶ γὰρ τὰς συμβουλὰς κρίνουσι καὶ ἡ δίκη κρίσις ἐστίν), ἀνάγκη μὴ μόνον πρὸς τὸν λόγον 35 ὁρᾶν, ὅπως ἀποδεικτικὸς ἔσται καὶ πιστός, ἀλλὰ καὶ αὑτὸν ποιόν τινα καὶ τὸν κριτὴν κατασκευάζειν· (3) πολὺ γὰρ διαφέρει πρὸς πίστιν, μάλιστα μὲν ἐν ταῖς συμβουλαῖς, εἶτα καὶ ἐν ταῖς δίκαις, τὸ ποιόν τινα φαίνεσθαι τὸν λέγοντα καὶ τὸ πρὸς αὐτοὺς ὑπολαμβά- 40 νειν ἔχειν πως αὐτόν, πρὸς δὲ τούτοις ἐὰν καὶ αὐτοὶ διακείμενοί πως τυγχάνωσιν. (4) Τὸ μὲν οὖν ποιόν τινα φαίνεσθαι τὸν λέγοντα χρησιμώτερον εἰς τὰς συμβουλάς ἐστιν, τὸ δὲ διακεῖσθαί πως τὸν ἀκροατὴν εἰς τὰς δίκας· οὐ γὰρ ταὐτὰ φαίνεται φιλοῦσι καὶ μισοῦσιν, 45 οὐδ' ὀργιζομένοις καὶ πρᾴως ἔχουσιν, ἀλλ' ἢ τὸ παράπαν ἕτερα ἢ κατὰ τὸ μέγεθος ἕτερα· τῷ μὲν γὰρ φιλοῦντι περὶ οὗ ποιεῖται τὴν κρίσιν, ἢ οὐκ ἀδικεῖν ἢ μικρὰ δοκεῖ ἀδικεῖν, τῷ δὲ μισοῦντι τοὐναντίον· καὶ τῷ

Unde igitur ducenda sint ea, quibus utamur in suadendo et dissuadendo, vituperando et laudando, accusando et defendendo, et quæ opiniones et propositiones utiles sint ad faciendam in his rebus fidem, diximus. Fere enim de his *sunt* et ex his ducuntur enthymemata proprie in unoquoque orationum genere. (2) Quoniam autem Rhetorica ad audientium existimationem dirigitur; (nam et qui deliberant, et qui judicia exercent, judicant:) necessario videndum est oratori non tantum, ut oratio apta sit ad demonstrandum et ad faciendam fidem, sed et ut orator cujusdammodi videatur, et judex certo quodam modo afficiatur. (3) Multum enim interest ad fidem, maxime quidem in deliberationibus, deinde autem in judiciis quoque, cujusmodi videatur dicens, et quomodo eum erga se affectum esse audientes arbitrentur; tum præterea, quomodo ipsi quoque affecti sint. (4) In deliberationibus quidem utilius est, sententiam dicentem talem videri; in judiciis vero auditorem hoc vel illo modo affectum esse. Non enim eadem videntur amantibus, ac iis, qui oderunt, neque iratis, ac iis, qui sedato et composito animo sunt; sed aut omnino alia, aut certe non æque magna. Nam amans facile ejus, de quo judicat, culpam aut nullam esse, aut exiguam putat; in eo autem, qui odit, contra evenit. Et cupienti quidem,

μὲν ἐπιθυμοῦντι καὶ εὐέλπιδι ὄντι, ἐὰν ᾖ τὸ ἐσόμενον ἡδύ, καὶ ἔσεσθαι καὶ ἀγαθὸν ἔσεσθαι φαίνεται, τῷ δ' ἀπαθεῖ καὶ δυσχεραίνοντι τοὐναντίον. (5) Τοῦ μὲν οὖν αὐτοὺς εἶναι πιστοὺς τοὺς λέγοντας τρία ἐστὶ τὰ αἴτια· τοσαῦτα γάρ ἐστι δι' ἃ πιστεύομεν ἔξω τῶν ἀποδείξεων. Ἔστι δὲ ταῦτα φρόνησις καὶ ἀρετὴ καὶ εὔνοια· διαψεύδονται γὰρ περὶ ὧν λέγουσιν ἢ συμβουλεύουσιν ἢ διὰ πάντα ταῦτα ἢ διὰ τούτων τι· (6) ἢ γὰρ δι' ἀφροσύνην οὐκ ὀρθῶς δοξάζουσιν, ἢ δοξάζοντες ὀρθῶς διὰ μοχθηρίαν οὐ τὰ δοκοῦντα λέγουσιν, ἢ φρόνιμοι μὲν καὶ ἐπιεικεῖς εἰσιν ἀλλ' οὐκ εὖνοι· διόπερ ἐνδέχεται μὴ τὰ βέλτιστα συμβουλεύειν γιγνώσκοντα. Καὶ παρὰ ταῦτα οὐδέν. Ἀνάγκη ἄρα τὸν ἅπαντα δοκοῦντα ταῦτ' ἔχειν εἶναι τοῖς ἀκροωμένοις πιστόν. (7) Ὅθεν μὲν τοίνυν φρόνιμοι καὶ σπουδαῖοι φανεῖεν ἄν, ἐκ τῶν περὶ τὰς ἀρετὰς διῃρημένων ληπτέον· ἐκ τῶν αὐτῶν γὰρ κἂν ἕτερόν τις κἂν ἑαυτὸν κατασκευάσειε τοιοῦτον· (8) περὶ δ' εὐνοίας καὶ φιλίας ἐν τοῖς περὶ τὰ πάθη λεκτέον νῦν. Ἔστι δὲ τὰ πάθη, δι' ὅσα μεταβάλλοντες διαφέρουσι πρὸς τὰς κρίσεις, οἷς ἕπεται λύπη καὶ ἡδονή, οἷον ὀργή, ἔλεος, φόβος καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, καὶ τὰ τούτοις ἐναντία. (9) Δεῖ δὲ διαιρεῖν τὰ περὶ ἕκαστον εἰς τρία· λέγω δ' οἷον περὶ ὀργῆς, πῶς τε διακείμενοι ὀργίλοι εἰσί, καὶ τίσιν εἰώθασιν ὀργίζεσθαι, καὶ ἐπὶ ποίοις· εἰ γὰρ τὸ μὲν ἓν ἢ τὰ δύο ἔχοιμεν τούτων, ἅπαντα δὲ μή, ἀδύνατον ἂν εἴη τὴν ὀργὴν ἐμποιεῖν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ὥσπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῶν προειρημένων διεγράψαμεν τὰς προτάσεις, οὕτω καὶ ἐπὶ τούτων ποιήσωμεν καὶ διέλωμεν τὸν εἰρημένον τρόπον.

atque ad bene sperandum propenso, si suave sit, quod futurum proponitur, et fore, et bonum fore videtur; vacuo autem cupiditate et ægre ad sperandum adducendo contra. (5) Tres vero causæ sunt, cur dicentes digni videantur, quibus habeatur fides; nam, præter argumenta, tot sunt ea, propter quæ credimus. Sunt autem hæc : prudentia, virtus, et benevolentia. Nam mentiuntur in dicendo et in dando consilio, aut propter hæc omnia, aut propter horum aliquod. (6) Aut enim per imprudentiam non recte opinantur; aut sentientes recte per improbitatem non ea dicunt, quæ ipsis videntur; aut prudentes quidem et boni viri sunt, sed non benevolentes. Quo fit ut, quum, quid sit factu optimum, norint, non tamen id suadeant. Neque alia præterea hujus rei causa reperiri potest; quare necesse est, eum, in quo hæc omnia inesse videantur (*prudentia*, *virtus*, *benevolentia*), fide dignum ab auditoribus existimari. (7) Quibus quidem rebus prudentiæ et probitatis opinio conciliari queat, ex iis, quæ de virtutibus disputata sunt, petendum est. Nam quibus rationibus efficimus, ut alius talis habeatur, iisdem consequi poterimus, ut ipsi quoque tales esse videamur. (8) De benevolentia autem et amicitia nunc in explicatione motuum animi dicendum est. Sunt vero motus animi, quibus immutati homines aliter atque aliter judicant, illi, quos consequuntur molestia et voluptas; velut ira, misericordia, metus, quæque alia hujusmodi sunt, sicut et his contraria. (9) Horum autem uniuscujusque tractatio tripertita esse debet; e. c. quum de ira disseritur, quomodo affecti homines propensi ad iram sint, et quibus, quasque ob causas irasci soleant. Nam si horum unum, aut duo, non autem omnia, teneamus; non poterimus *in audientium animis* iram gignere; eademque est ratio ceterorum. Quemadmodum igitur in superioribus propositiones quasdam descripsimus, ita in his quoque faciamus, eodemque modo de iis disseramus.

CAP. II.

Quibus irascantur, et quomodo affecti, et quas ob causas.

Ἔστω δὴ ὀργὴ ὄρεξις μετὰ λύπης τιμωρίας φαινομένης διὰ φαινομένην ὀλιγωρίαν τῶν εἰς αὐτὸν ἢ τῶν αὐτοῦ, τοῦ ὀλιγωρεῖν μὴ προσήκοντος. (2) Εἰ δὴ τοῦτ' ἐστὶν ἡ ὀργή, ἀνάγκη τὸν ὀργιζόμενον ὀργίζεσθαι ἀεὶ τῶν καθ' ἕκαστόν τινι, οἷον Κλέωνι, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπῳ, καὶ ὅτι αὐτὸν ἢ τῶν αὐτοῦ τι πεποίηκεν ἢ ἤμελλεν, καὶ πάσῃ ὀργῇ ἕπεσθαί τινα ἡδονὴν τὴν ἀπὸ τῆς ἐλπίδος τοῦ τιμωρήσασθαι· ἡδὺ μὲν γὰρ τὸ οἴεσθαι τεύξεσθαι ὧν ἐφίεται, οὐδεὶς δὲ τῶν φαινομένων ἀδυνάτων ἐφίεται αὐτῷ, ὁ δ' ὀργιζόμενος ἐφίεται δυνατῶν αὐτῷ. Διὸ καλῶς εἴρηται περὶ θυμοῦ, « ὅστε πολὺ γλυκίων μέλιτος καταλειβομένοιο ἀνδρῶν ἐν στήθεσσιν ἀέξεται· » ἀκολουθεῖ γὰρ καὶ ἡδονή τις διά τε τοῦτο καὶ διότι διατρίβουσιν ἐν τῷ τιμωρεῖσθαι τῇ διανοίᾳ· ἡ οὖν τότε γινομένη φαντασία ἡδονὴν ἐμποιεῖ, ὥσπερ ἡ τῶν ἐνυπνίων. (3) Ἐπεὶ δ' ἡ ὀλιγωρία ἐστὶν ἐνέργεια δόξης περὶ τὸ μηδενὸς ἄξιον φαινόμενον· (καὶ γὰρ τὰ κακὰ καὶ τἀγαθὰ ἄξια οἰόμεθα σπουδῆς εἶναι, καὶ τὰ συντείνοντα πρὸς αὐτά· ὅσα δὲ μηδέν τι ἢ μικρόν, οὐδενὸς ἄξια ὑπολαμβάνομεν·) τρία δ' ἐστὶν εἴδη ὀλιγωρίας, καταφρόνησίς τε καὶ ἐπηρεασμὸς καὶ ὕβρις· (4) ὅ τε γὰρ καταφρονῶν ὀλιγωρεῖ· ὅσα γὰρ οἴονται μηδενὸς ἄξια,

Sit igitur ira appetitio cum ægritudine conjuncta ejus quæ apparet ultionis, quum aliquem appareat aut nos ipsos, aut nostrorum aliquem, quum id facere non conveniret, neglexisse. (2) Hoc si est ira, necesse est, iratum certo ac definito alicui irasci; ut Cleoni, non autem *universe* homini; idque, quod is aut sibi, aut suorum alicui quidpiam fecerit, facturusve fuerit; et omnem iram comitari voluptatem quandam, quæ capitur ex spe futuræ ultionis; suave enim est cuique, consecuturum se putare, quæ appetit; nemo autem appetit ea, quæ nullo modo posse fieri putat; atque iratus appetit, quæ assequi se posse putat. Quocirca præclare de ira dictum est, « quæ melle liquenti Suavior humano succensa in pectore gliscit. » Consequitur enim voluptas quædam tum ob eam, quam diximus, causam, tum quod *irati* in ulciscendo mente et cogitatione versantur. Itaque species animo tunc obversans voluptatem quandam efficit, qualis est ea quæ capitur in somniis. (3) Quoniam autem Negligere est ita de aliqua re opinari, ut ea nihili facienda videatur; (siquidem et mala et bona, et quæ ad ea pertinent, digna studio ducimus; quæ autem aut plane nullum, aut perexiguum momentum habent, ea nihili facienda arbitramur;) tria sunt neglectus genera, contemptio, incommodatio, et contumelia. (4) Nam et qui contemnit, negligit; quæ enim nihili facienda ducunt, ea

τούτων καταφρονοῦσιν, τῶν δὲ μηδενὸς ἀξίων ὀλιγωροῦσιν· καὶ ὁ ἐπηρεάζων φαίνεται καταφρονεῖν. Ἔστι γὰρ ὁ ἐπηρεασμὸς ἐμποδισμὸς ταῖς βουλήσεσιν οὐχ ἵνα τι αὐτῷ ἀλλ' ἵνα μὴ ἐκείνῳ. Ἐπεὶ οὖν οὐχ ἵνα αὐτῷ τι, ὀλιγωρεῖ· δῆλον γὰρ ὅτι οὔτε βλάψειν ὑπολαμβάνει (ἐφοβεῖτο γὰρ ἂν καὶ οὐκ ὠλιγώρει), οὔτ' ὠφελῆσαι ἂν οὐδὲν ἄξιον λόγου· ἐφρόντιζε γὰρ ἂν ὥστε φίλος εἶναι. (5) Καὶ ὁ ὑβρίζων δ' ὀλιγωρεῖ· ἔστι γὰρ ὕβρις τὸ βλάπτειν καὶ λυπεῖν ἐφ' οἷς αἰσχύνη ἐστὶ τῷ πάσχοντι, μὴ ἵνα τι γένηται αὐτῷ ἄλλο ἢ ὅτι ἐγένετο, ἀλλ' ὅπως ἡσθῇ· οἱ γὰρ ἀντιποιοῦντες οὐχ ὑβρίζουσιν ἀλλὰ τιμωροῦνται. (6) Αἴτιον δὲ τῆς ἡδονῆς τοῖς ὑβρίζουσιν, ὅτι οἴονται κακῶς δρῶντες αὐτοὺς ὑπερέχειν μᾶλλον. Διὸ οἱ νέοι καὶ οἱ πλούσιοι ὑβρισταί· ὑπερέχειν γὰρ οἴονται ὑβρίζοντες. Ὕβρεως δὲ ἀτιμία, ὁ δ' ἀτιμάζων ὀλιγωρεῖ· τὸ γὰρ μηδενὸς ἄξιον οὐδεμίαν ἔχει τιμήν, οὔτ' ἀγαθοῦ οὔτε κακοῦ. Διὸ λέγει ὀργιζόμενος ὁ Ἀχιλλεὺς « ἠτίμησεν· ἑλὼν γὰρ ἔχει γέρας αὐτὸς ἀπούρας », καὶ « ὡσεί τιν' ἀτίμητον μετανάστην », ὡς διὰ ταῦτα ὀργιζόμενος. (7) Προσήκειν δ' οἴονται πολυωρεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἡττόνων κατὰ γένος, κατὰ δύναμιν, κατ' ἀρετήν, καὶ ὅλως ἐν ᾧ ἂν ταὐτῷ ὑπερέχῃ πολύ, οἷον ἐν χρήμασιν ὁ πλούσιος πένητος καὶ ἐν τῷ λέγειν ῥητορικὸς ἀδυνάτου εἰπεῖν καὶ ἄρχων ἀρχομένου καὶ ἄρχειν ἄξιος οἰόμενος τοῦ ἄρχεσθαι ἀξίου. Διὸ εἴρηται « θυμὸς δὲ μέγας ἐστὶ διοτρεφέων βασιλήων », καὶ « ἀλλά γε καὶ μετόπισθεν ἔχει κότον »· ἀγανακτοῦσι γὰρ διὰ τὴν ὑπεροχήν. (8) Ἔτι ὑφ' ὧν τις οἴεται εὖ πάσχειν δεῖν· οὗτοι δ' εἰσὶν οὓς εὖ πεποίηκεν ἢ ποιεῖ, ἢ αὐτὸς ἢ δι' αὐτόν τις ἢ τῶν αὐτοῦ τις, ἢ βούλεται ἢ ἐβουλήθη. (9) Φανερὸν οὖν ἐκ τούτων ἤδη πῶς τ' ἔχοντες ὀργίζονται αὐτοὶ καὶ τίσι καὶ διὰ ποῖα. Αὐτοὶ μὲν γάρ, ὅταν λυπῶνται· ἐφίεται γάρ τινος ὁ λυπούμενος· ἐάν τε οὖν κατ' εὐθυωρίαν ὁτιοῦν ἀντικρούσῃ τις, οἷον τῷ διψῶντι πρὸς τὸ πιεῖν, ἐάν τε μή, ὁμοίως ταὐτὸ φαίνεται ποιεῖν· καὶ ἐάν τε ἀντιπράττῃ τις ἐάν τε μὴ συμπράττῃ ἐάν τε ἄλλο τι ἐνοχλῇ οὕτως ἔχοντα, τοῖς πᾶσιν ὀργίζεται. (10) Διὸ κάμνοντες, πενόμενοι, ἐρῶντες, διψῶντες, ὅλως ἐπιθυμοῦντες καὶ μὴ κατορθοῦντες ὀργίλοι εἰσὶ καὶ εὐπαρόρμητοι, μάλιστα μὲν πρὸς τοὺς τοῦ παρόντος ὀλιγωροῦντας, οἷον κάμνων μὲν τοῖς πρὸς τὴν νόσον, πενόμενος δὲ τοῖς πρὸς τὴν πενίαν, πολεμῶν δὲ τοῖς πρὸς τὸν πόλεμον, ἐρῶν δὲ τοῖς πρὸς τὸν ἔρωτα· ὁμοίως δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις· προωδοποίηται γὰρ ἕκαστος πρὸς τὴν ἑκάστου ὀργὴν ὑπὸ τοῦ ὑπάρχοντος πάθους. (11) Ἔτι δ' ἐὰν τἀναντία τύχῃ προσδεχόμενος· λυπεῖ γὰρ μᾶλλον τὸ πολὺ παρὰ δόξαν, ὥσπερ καὶ τέρπει τὸ πολὺ παρὰ δόξαν, ἐὰν γένηται ὃ βούλεται. Διὸ καὶ ὧραι καὶ χρόνοι καὶ διαθέσεις καὶ ἡλικίαι ἐκ τούτων φανεραί, ποῖαι εὐκίνητοι πρὸς ὀργὴν καὶ ποῦ καὶ πότε, καὶ ὅτι ὅτε μᾶλλον ἐν τούτοις εἰσί, μᾶλλον καὶ εὐκίνητοι. Αὐτοὶ μὲν οὖν οὕτως ἔχοντες εὐκίνητοι πρὸς ὀργήν, (12) ὀργίζονται δὲ τοῖς τε καταγελῶσι καὶ χλευάζουσι καὶ

contemnunt; et quæ nihili sunt, negligunt; et qui incommodat, negligere videtur; est enim incommodatio studium impediendi ea, quæ alius vult, non ut impediens fructum ullum ex eo percipiat, sed tantum, ut ne alter id, quod vult, consequatur. Quoniam igitur alterum negligit, non ut ipse fructum percipiat, manifestum est, illum non putare, alterum sibi nocere posse; (metueret enim ille, nec negligeret; neque alterum ulla in re alicujus momenti juvare posse;) daret enim operam, ut amicus esset alter. (5) Is quoque, qui contumeliam facit, negligit; est enim contumelia, ita nocere et lædere, ut alter simul ignominia afficiatur, non ut is, qui facit, commodum ullum ex eo consequatur, neque quod ipsi quidquam factum sit, *cur id facere debeat*, sed ut libidini suæ obsequatur; qui enim *injuriam* referunt, non contumeliam faciunt, sed ulciscuntur. (6) Causa autem voluptatis, quam nonnulli facienda contumelia capiunt, est, quod, quibus male faciunt, eis se ita demum superiores esse putant. Quare et juvenes et divites contumeliosi sunt; ita enim dum faciunt, sibi superiores videntur. Contumeliæ autem proprium est detrahere alteri dignitatem; id autem qui facit, negligit; quod enim nihili est, id nullo in pretio est, neque ut bonum, neque ut malum. Unde iratus Achilles ita loquitur, « Omni me Atrides plane spoliavit honore »; et, « Nullius ut pretii atque incerta sede vagantem »; ut qui propterea irascatur. (7) Convenire autem putant, se magni fieri ab inferioribus genere, potentia, virtute, omninoque qua quisque in re multo alium superat; ut pecunia pauperem dives; dicendi facultate pollens indisertum; imperans imperio subjectum; dignum imperio se putans dignum cui imperetur. Unde illud, « Regum magna ira potentum est »; et, « Conceptam tamen iram alta sub mente recondit »; stomachantur enim propter eum, quem supra ceteros obtinent, dignitatis gradum. (8) Itemque iis, a quibus bene sibi fieri putant oportere; hi vero sunt, quibus quisque bene fecit, aut facit, aut ipse, aut suorum aliquis, aut causa sua, aut *bene facere* vult, aut voluit. (9) Jam igitur ex his constat, quomodo affecti ipsi irascantur, et quibus, et quas ob res. Nam ipsi quidem, quum ægro animo sunt; appetit enim aliquid is, cui ægre est; sive igitur quis ei directo adversetur; ut si sitienti *aliquis* obstet, ne bibat; sive non *plane directo*, peræque tamen idem facere videtur; et sive contra tendat quis, sive etiam non adjuvet, seu qua alia in re molestus sit ita affecto, his omnibus *ita affectus* irascitur. (10) Quare ægrotantes, pauperes, amantes, sitientes, omnino qui aliquid cupiunt, neque id consequuntur, iracundi sunt et facile incitantur; maxime quidem adversus præsentem ipsorum statum negligentes; ut, ægrotus quidem, adversus eos *qui negligunt* in iis quæ ad morbum pertinent; pauper, adversus negligentes in iis quæ ad paupertatem; bellum gerens adversus negligentes in iis quæ ad bellum; amans, adversus negligentes in iis quæ ad amorem pertinent; similiter vero etiam in ceteris; prout enim quisque affecto animo est, ita in eo via strata est ad iram ex hac aut illa re concipiendam. (11) Præterea vero *irascitur aliquis*, si contra exspectabat fore; majorem enim molestiam inurit, quod valde præter opinionem accidit; sicut et valde præter opinionem *accidens* delectat, si, quod volumus, evenit. Quare ex his quoque perspicuum est, quæ horæ, tempora, affectiones, et ætates facile ad iram incitari queant, et quando, et ubi; constat etiam, quo magis in eis sunt, eo incitari facilius; ergo ipsi quidem ita affecti facile ad iram impelluntur. (12) Irascuntur porro deridentibus, et ludibrio habentibus, et dictis aculeatis mor-

σκώπτουσιν· ὑβρίζουσι γάρ. Καὶ τοῖς τὰ τοιαῦτα βλάπτουσιν ὅσα ὕβρεως σημεῖα. Ἀνάγκη δὲ τοιαῦτα εἶναι ἃ μήτε ἀντὶ τινὸς μήτ' ὠφέλιμα τοῖς ποιοῦσιν· ἤδη γὰρ δοκεῖ δι' ὕβριν. (13) Καὶ τοῖς κακῶς λέγουσι καὶ καταφρονοῦσι περὶ ἃ αὐτοὶ μάλιστα σπουδάζουσιν, οἷον οἱ ἐπὶ φιλοσοφίᾳ φιλοτιμούμενοι ἐάν τις εἰς τὴν φιλοσοφίαν, οἱ δ' ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ ἐάν τις εἰς τὴν ἰδέαν, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. (14) Ταῦτα δὲ πολλῷ μᾶλλον, ἐὰν ὑποπτεύσωσι μὴ ὑπάρχειν αὐτοῖς, ἢ ὅλως ἢ μὴ ἰσχυρῶς, ἢ μὴ δοκεῖν· ἐπειδὰν γὰρ σφόδρα οἴωνται ὑπάρχειν ἐν τούτοις ἐν οἷς σκώπτονται, οὐ φροντίζουσιν. (15) Καὶ τοῖς φίλοις μᾶλλον ἢ τοῖς μὴ φίλοις· οἴονται γὰρ προσήκειν μᾶλλον πάσχειν εὖ ὑπ' αὐτῶν ἢ μή. (16) Καὶ τοῖς εἰθισμένοις τιμᾶν ἢ φροντίζειν, ἐὰν πάλιν μὴ οὕτως ὁμιλῶσιν· καὶ γὰρ ὑπὸ τούτων οἴονται καταφρονεῖσθαι· ταὐτὰ γὰρ ἂν ποιεῖν. Καὶ τοῖς μὴ ἀντιποιοῦσιν εὖ, μηδὲ τὴν ἴσην ἀνταποδιδοῦσιν. (17) Καὶ τοῖς τἀναντία ποιοῦσιν αὐτοῖς, ἐὰν ἥττους ὦσιν· καταφρονεῖν γὰρ πάντες οἱ τοιοῦτοι φαίνονται, καὶ οἱ μὲν ὡς ἡττόνων, οἱ δ' ὡς παρ' ἡττόνων. (18) Καὶ τοῖς ἐν μηδενὶ λόγῳ οὖσιν, ἄν τι ὀλιγωρῶσι μᾶλλον· ὑπόκειται γὰρ ἡ ὀργὴ τῆς ὀλιγωρίας πρὸς τοὺς μὴ προσήκοντας, προσήκει δὲ τοῖς ἥττοσι μὴ ὀλιγωρεῖν. (19) Τοῖς δὲ φίλοις, ἐάν τε μὴ εὖ λέγωσιν ἢ ποιῶσιν, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐὰν τἀναντία, καὶ ἐὰν μὴ αἰσθάνωνται δεομένων, ὥσπερ ὁ Ἀντιφῶντος Πλήξιππος τῷ Μελεάγρῳ· ὀλιγωρίας γὰρ τὸ μὴ αἰσθάνεσθαι σημεῖον· ὧν γὰρ φροντίζομεν, οὐ λανθάνει. (20) Καὶ τοῖς ἐπιχαίρουσι ταῖς ἀτυχίαις καὶ ὅλως εὐθυμουμένοις ἐν ταῖς αὐτῶν ἀτυχίαις· ἢ γὰρ ἐχθροῦ ἢ ὀλιγωροῦντος σημεῖον. Καὶ τοῖς μὴ φροντίζουσιν, ἐὰν λυπήσωσιν· διὸ καὶ τοῖς κακὰ ἀγγέλλουσιν ὀργίζονται. (21) Καὶ τοῖς ἢ ἀκούουσι περὶ αὐτῶν ἢ θεωμένοις τὰ αὐτῶν φαῦλα· ὅμοιοι γάρ εἰσιν ἢ ὀλιγωροῦσιν ἢ ἐχθροῖς· οἱ γὰρ φίλοι συναλγοῦσιν, θεώμενοι δὲ τὰ οἰκεῖα φαῦλα πάντες ἀλγοῦσιν. (22) Ἔτι τοῖς ὀλιγωροῦσι πρὸς πέντε, πρὸς οὓς φιλοτιμοῦνται, πρὸς οὓς θαυμάζουσιν, ὑφ' ὧν βούλονται θαυμάζεσθαι, ἢ οὓς αἰσχύνονται, ἢ ἐν τοῖς αἰσχυνομένοις αὐτούς· ἐν τούτοις ἐάν τις ὀλιγωρῇ, ὀργίζονται μᾶλλον. (23) Καὶ τοῖς εἰς τὰ τοιαῦτα ὀλιγωροῦσιν ὑπὲρ ὧν αὐτοῖς αἰσχρὸν μὴ βοηθεῖν, οἷον γονεῖς τέκνα, γυναῖκας, ἀρχομένους. Καὶ τοῖς χάριν μὴ ἀποδιδοῦσιν· παρὰ τὸ προσῆκον γὰρ ἡ ὀλιγωρία. (24) Καὶ τοῖς εἰρωνευομένοις πρὸς σπουδάζοντας· καταφρονητικὸν γὰρ ἡ εἰρωνεία. (25) Καὶ τοῖς τῶν ἄλλων εὐποιητικοῖς, ἐὰν μὴ καὶ αὐτῶν· καὶ γὰρ τοῦτο καταφρονητικόν, τὸ μὴ ἀξιοῦν ὧν πάντας καὶ αὐτόν. (26) Ποιητικὸν δ' ὀργῆς καὶ ἡ λήθη, οἷον καὶ ἡ τῶν ὀνομάτων οὕτως οὖσα περὶ μικρόν· ὀλιγωρίας γὰρ δοκεῖ καὶ ἡ λήθη σημεῖον εἶναι· δι' ἀμέλειαν μὲν γὰρ ἡ λήθη γίγνεται, ἡ δ' ἀμέλεια ὀλιγωρία ἐστίν. (27) Οἷς μὲν οὖν ὀργίζονται καὶ ὡς ἔχοντες καὶ διὰ ποῖα, ἅμα εἴρηται· δῆλον δ' ὅτι δέοι ἂν αὐτὸν κατασκευάζειν τῷ λόγῳ τοιούτους οἷοι ὄντες ὀργίλως ἔχουσιν, καὶ τοὺς ἐναντίους τούτοις ἐνόχους

dentibus; contumelia enim hi afficiunt. Et iis, qui talia damna inferunt, ut in eis insit ludibrii ac contumeliæ significatio. Necesse autem est, talia esse, quæcumque neque ulciscendi causa fiunt, neque utilia sunt facientibus; *sic* enim jam per contumeliam fieri videntur. (13) Et maledicentibus, et contemnentibus iis in rebus, in quibus ipsi maximum studium ponunt; ut honorem captantes e studio philosophiæ *irascuntur,* si quis in philosophiam invehatur; qui autem ideas amplectuntur, si quis doctrinæ de ideis adversetur; similiter vero etiam in ceteris. (14) Multo autem magis irascuntur, si suspicentur, ea, *quibus ornati videri volunt,* non inesse sibi, aut omnino, aut non valde, aut etiam se tales non videri. Quodsi autem egregie se instructos putent iis bonis, de quibus punguntur, non curant. (15) Et amicis magis, quam non amicis; putant enim convenientius esse, bene sibi ab illis fieri, quam non *fieri.* (16) Et iis, qui consueverant ipsis honorem habere, aut eos curare, si id facere desierint; etenim ab his se contemni putant, alioqui hos idem facturos esse, *quod prius.* Et iis qui non vicissim bene faciunt, neque parem gratiam referunt. (17) Et iis, qui contrariis rebus student, si inferiores sint; nam videntur contemnere hi omnes; atque illi quidem *videntur eos, quibus adversantur, contemnere,* ut inferiores; hi vero *se negligi putabunt,* ut ab inferioribus. (18) Major etiam ira commovetur, quum, qui contemnunt alios, ipsi nullo loco ac numero sunt; positum est enim, iram excitari, quum quis ab iis negligitur, a quibus non convenit; convenit autem inferioribus non negligere. (19) Amicis autem *irascuntur,* si bene dicendi aut benefaciendi occasionem prætermittant; et multo magis, si contraria faciant; et si indigentes non animadvertant; quemadmodum Antiphontis *tragici* Plexippus Meleagro *succensebat;* signum enim neglectus est, non animadvertere; nam, quæ curamus, ea nos non latent. (20) Et iis qui infortuniis ipsorum lætantur, omninoque iis, quos in adversis suis rebus tranquillo animo esse vident; alterum enim inimici signum est, alterum negligentis. Et iis, qui non curant, sintne molesti futuri; unde et mala nuntiantibus irascuntur. (21) Et iis qui aut audiverunt de ipsis, aut viderunt in ipsis, quæ turpia sunt; similes enim sunt aut negligentibus, aut inimicis; nam amici condolescunt; mala propria autem spectantes omnes dolent. (22) Præterea *irascuntur* quinque *potissimum hominum generibus,* si ab his negliguntur: iis quibuscum de honore contendunt, quos admirantur, quos sui admiratores esse cupiunt, aut quos verentur, aut iis qui ipsos verentur; his omnibus, si quis eorum contempserit, magis irascuntur. (23) Et iis qui in talibus despiciunt, in quibus ipsis turpe sit non opitulari; cujusmodi sunt parentes, liberi, uxores, imperio subjecti. Et iis, qui gratiam non reddunt; nam hoc quoque neglectus genus est ab officio alienum. (24) Et iis qui jocantes loquuntur cum serio agentibus: est enim talis dissimulatio contemptui affinis. (25) Et iis qui propensi sunt ad benefaciendum aliis, si non ipsis quoque *benefaciant;* nam et hoc contemptus significationem habet, quod aliis omnibus tribuas, id alicui uni non tribuere. (26) Sed etiam oblivio iram efficit, v. c. nominum, quanquam in exigua adeo re versetur; videtur enim et oblivio neglectus signum esse; nam nascitur quidem oblivio ex incuria; incuria autem neglectus quidam est. (27) Quibus igitur irascantur, et quomodo affecti, et quas ob causas, simul dictum est. Patet autem, oratori videndum esse, quum iram concitare vult, ut auditores oratione ita afficiat, quomodo qui affecti sunt facile irascuntur, et in

ὄντας ἐφ' οἷς ὀργίζονται, καὶ τοιούτους οἵοις ὀργίζονται.

adversariis ea inesse ostendat, propter quæ irascuntur, et tales esse, qualibus irascuntur.

CAP. III.

Quomodo affecti lenes sint, et erga quos, et quibus rebus deliniantur.

Ἐπεὶ δὲ τὸ ὀργίζεσθαι ἐναντίον τῷ πραΰνεσθαι καὶ ὀργὴ πραότητι, ληπτέον πῶς ἔχοντες πρᾶοί εἰσι καὶ πρὸς τίνας πράως ἔχουσι καὶ διὰ τίνων πραΰνονται. (2) Ἔστω δὴ πράϋνσις κατάστασις καὶ ἠρέμησις ὀργῆς. (3) Εἰ οὖν ὀργίζονται τοῖς ὀλιγωροῦσιν, ὀλιγωρία δ' ἐστὶν ἑκούσιον, φανερὸν ὅτι καὶ τοῖς μηδὲν τούτων ποιοῦσιν ἢ ἀκουσίως ποιοῦσιν ἢ φαινομένοις τοιούτοις πρᾶοί εἰσιν. (4) Καὶ τοῖς τἀναντία ὧν ἐποίησαν βουλομένοις. Καὶ ὅσοι καὶ αὐτοὶ εἰς αὑτοὺς τοιοῦτοι· οὐδεὶς γὰρ αὐτὸς αὑτοῦ δοκεῖ ὀλιγωρεῖν. (5) Καὶ τοῖς ὁμολογοῦσι καὶ μεταμελομένοις· ὡς γὰρ ἔχοντες δίκην τὸ λυπεῖσθαι ἐπὶ τοῖς πεποιημένοις παύονται τῆς ὀργῆς. Σημεῖον δὲ ἐπὶ τῆς τῶν οἰκετῶν κολάσεως· τοὺς μὲν γὰρ ἀντιλέγοντας καὶ ἀρνουμένους μᾶλλον κολάζομεν, πρὸς δὲ τοὺς ὁμολογοῦντας δικαίως κολάζεσθαι παυόμεθα θυμούμενοι. Αἴτιον δ' ὅτι ἀναισχυντία τὸ τὰ φανερὰ ἀρνεῖσθαι, ἡ δ' ἀναισχυντία ὀλιγωρία καὶ καταφρόνησις· ὧν γοῦν πολὺ καταφρονοῦμεν, οὐκ αἰσχυνόμεθα. (6) Καὶ τοῖς ταπεινουμένοις πρὸς αὐτοὺς καὶ μὴ ἀντιλέγουσιν· φαίνονται γὰρ ὁμολογεῖν ἥττους εἶναι, οἱ δ' ἥττους φοβοῦνται, φοβούμενος δὲ οὐδεὶς ὀλιγωρεῖ. Ὅτι δὲ πρὸς τοὺς ταπεινουμένους παύεται ἡ ὀργή, καὶ οἱ κύνες δηλοῦσιν οὐ δάκνοντες τοὺς καθίζοντας. (7) Καὶ τοῖς σπουδάζουσι πρὸς τοὺς σπουδάζοντας· δοκεῖ γὰρ σπουδάζεσθαι ἀλλ' οὐ καταφρονεῖσθαι. (8) Καὶ τοῖς μείζω κεχαρισμένοις. Καὶ τοῖς δεομένοις καὶ παραιτουμένοις· ταπεινότεροι γάρ. (9) Καὶ τοῖς μὴ ὑβρισταῖς μηδὲ χλευασταῖς μηδ' ὀλιγώροις, ἢ εἰς μηδένα ἢ μὴ εἰς χρηστοὺς μηδ' εἰς τοιούτους οἷοίπερ αὐτοί. (10) Ὅλως δ' ἐκ τῶν ἐναντίων δεῖ σκοπεῖν τὰ πραϋντικά. Καὶ οὓς φοβοῦνται ἢ αἰσχύνονται· ἕως γὰρ ἂν οὕτως ἔχωσιν, οὐκ ὀργίζονται· ἀδύνατον γὰρ ἅμα φοβεῖσθαι καὶ ὀργίζεσθαι. (11) Καὶ τοῖς δι' ὀργὴν ποιήσασιν ἢ οὐκ ὀργίζονται ἢ ἧττον ὀργίζονται· οὐ γὰρ δι' ὀλιγωρίαν φαίνονται πρᾶξαι· οὐδεὶς γὰρ ὀργιζόμενος ὀλιγωρεῖ· ἡ μὲν γὰρ ὀλιγωρία ἄλυπον, ἡ δ' ὀργὴ μετὰ λύπης. (12) Καὶ τοῖς αἰσχυνομένοις αὐτούς. Καὶ ἔχοντες δὲ ἐναντίως τῷ ὀργίζεσθαι δῆλον ὅτι πρᾶοί εἰσιν, οἷον ἐν παιδιᾷ, ἐν γέλωτι, ἐν ἑορτῇ, ἐν εὐημερίᾳ, ἐν κατορθώσει, ἐν πληρώσει, ὅλως ἐν ἀλυπίᾳ καὶ ἡδονῇ μὴ ὑβριστικῇ καὶ ἐν ἐλπίδι ἐπιεικεῖ. Ἔτι κεχρονικότες καὶ μὴ ὑπόγυιοι τῇ ὀργῇ ὄντες· παύει γὰρ ὀργὴν ὁ χρόνος. (13) Παύει δὲ καὶ ἑτέρου ὀργὴν μείζω ἡ παρ' ἄλλου ληφθεῖσα τιμωρία πρότερον· διὸ εὖ Φιλοκράτης, εἰπόντος τινὸς ὀργιζομένου τοῦ δήμου « τί οὐκ ἀπολογεῖ »; « οὔπω γε » ἔφη. « Ἀλλὰ πότε »; « ὅταν ἄλλον ἴδω διαβεβλημένον· » πρᾶοι γὰρ γίγνονται, ὅταν εἰς ἄλλον τὴν ὀργὴν ἀναλώσωσιν, οἷον συνέβη ἐπὶ Ἐργοφίλου· μᾶλλον γὰρ χαλεπαίνοντες ἢ Καλλισθένει ἀφεῖσαν διὰ τὸ Καλλι-

Quando autem Irasci et Deliniri adversantur, itemque ira et lenitas, explicandum est etiam, quomodo affecti lenes sint, et erga quos, et quibus rebus deliniantur. (2) Sit igitur delinitio sedatio et restinctio iræ. (3) Si igitur irascuntur homines negligentibus *se*, neglectus autem est spontaneum quid; apparet, iis, qui aut tale nihil fecerint, aut inviti fecerint, aut de quibus ita opinemur, mites eos fore. (4) Itemque iis, qui facere volebant contra quam fecerunt; et *iis*, qui ipsi in se tales sunt; nemo enim se ipsum negligere videtur. (5) Et iis, qui fatentur, quosque pœnitet; quasi enim hoc ipsum pœnæ loco sit, quod dolent se ita fecisse, cessant ab ira. Observamus autem hoc in punitione servorum; nam contradicentes et negantes severius punimus; at si merito se vapulare fatentur, ira nostra conquiescit. Causa autem est, quod res manifestas negare impudentia est; impudentia vero est neglectus et contemptus; jam quos valde contemnimus, eos non veremur. (6) Et iis, qui humiliter se abjiciunt, nec contradicunt; videntur enim fateri se inferiores esse; inferiores autem metuunt; et nemo, quem metuit, despicatur. Conquiescere autem iram adversus eos qui se abjiciunt, canes etiam ostendunt, qui sedentes non mordent. (7) Et serio agentibus, quum ipsi serio agant; videntur enim nos cura et studio dignos putare, haudquaquam contemnere. (8) Et iis, qui nobis aliquando majoribus in rebus gratificati sunt; et precantibus, et deprecantibus; nam humiliores sunt. (9) Et non contumeliosis, neque ludibrio habentibus, neque parvi facientibus, sive in nullum, sive non in bonos viros, sive non in homines ejusdem conditionis, qualis ipsi sunt, *tales sint*. (10) Omnino autem ad leniendum facientia ex contrariis iræ petenda sunt. Et iis, quos metuunt et reverentur; nam quamdiu ita affecti sunt, non irascuntur; impossibile enim est, metuere aliquem eidemque simul irasci. (11) Et iis, qui per iram aliquid fecerunt, aut non irascuntur, aut minus irascuntur; non enim videntur per neglectum fecisse; cum enim, cui irascitur, nemo plane negligit; nam neglectus sine ægritudine animi est; at ira semper cum ægritudine. (12) Et iis, qui ipsos verentur. Et qui contra affecti sunt, atque irati, eos ad lenitatem propensos esse constat; ut in ludo, in risu, in festo, in die hilari, re bene gesta, in abundantia; omnino, in hilaritate et voluptate non insolente, et in bona spe. Porro interjecto tempore, quum non recentes ab ira sumus; tempore enim ira sedatur. (13) Sedatur etiam ira adversus aliquem excitata facilius, si alius pœnam ab eo sumpserit prius. Præclare igitur Philocrates, quærente quodam, quum populus illi irasceretur, Cur te non defendis? — Nondum, inquit. — Quando igitur? — Quum alium videro eodem crimine falso accusatum. Mitescunt enim, quum iram in alium effuderint; quod in Ergophilo contigit; nam licet illi magis infensi essent, quam Callistheni, liberarunt eum tamen, quia pridie Callisthenem capite damnaverant.

σθένους τῇ προτεραίᾳ καταγνῶναι θάνατον. (14) Καὶ ἐὰν ἐλεῶσιν, καὶ ἐὰν μεῖζον κακὸν πεπονθότες ὦσιν ἢ οἱ ὀργιζόμενοι ἂν ἔδρασαν· ὥσπερ εἰληφέναι γὰρ οἴονται τιμωρίαν. (15) Καὶ ἐὰν ἀδικεῖν οἴωνται αὐτοὶ καὶ δι-
5 καίως πάσχειν· οὐ γίγνεται γὰρ ἡ ὀργὴ πρὸς τὸ δίκαιον· οὐ γὰρ ἔτι παρὰ τὸ προσῆκον οἴονται πάσχειν, ἡ δ' ὀργὴ τοῦτο ἦν. Διὸ δεῖ τῷ λόγῳ προκολάζειν· ἀγανακτοῦσι γὰρ ἧττον κολαζόμενοι καὶ οἱ δοῦλοι. (16) Καὶ ἐὰν μὴ αἰσθήσεσθαι οἴωνται ὅτι δι' αὐτοὺς καὶ ἀνθ' ὧν ἔπαθον·
10 ἡ γὰρ ὀργὴ τῶν καθ' ἕκαστόν ἐστιν· δῆλον δ' ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ. Διὸ ὀρθῶς πεποίηται « φάσθαι Ὀδυσσῆα πτολιπόρθιον, » ὡς οὐ τετιμωρημένος, εἰ μὴ ᾔσθετο καὶ ὑφ' οὗ, καὶ ἀνθ' ὅτου. Ὥστε οὔτε τοῖς ἄλλοις ὅσοι μὴ αἰσθάνονται ὀργίζονται, οὔτε τοῖς τεθνεῶσιν ἔτι, ὡς πε-
15 πονθόσι τε τὸ ἔσχατον καὶ οὐκ ἀλγήσουσιν οὐδ' αἰσθησομένοις οὗ οἱ ὀργιζόμενοι ἐφίενται. Διὸ εὖ περὶ τοῦ Ἕκτορος ὁ ποιητής, παῦσαι βουλόμενος τὸν Ἀχιλλέα τῆς ὀργῆς τεθνεῶτος, « κωφὴν γὰρ δὴ γαῖαν ἀεικίζει μενεαίνων. » (17) Δῆλον οὖν ὅτι τοῖς καταπραΰνειν βουλο-
20 μένοις ἐκ τούτων τῶν τόπων λεκτέον, αὐτοὺς μὲν παρασκευάζουσι τοιούτους, οἷς δ' ὀργίζονται, ἢ φοβεροὺς ἢ αἰσχύνης ἀξίους ἢ κεχαρισμένους ἢ ἄκοντας ἢ ὑπεραλγοῦντας τοῖς πεποιημένοις.

(14) Et si quando misericordia moveantur, et si *ii*, *quibus irascuntur*, in majus malum inciderint, quam ipsi irati illis intulerint; nam eos tanquam pœnas sibi dedisse putant. (15) Et si ipsi *irascentes* putant, se injuste fecisse, et merito pati; nam non oritur ira adversus id quod juste factum est; non amplius enim putant, se immerito pati; iram autem hinc commoveri dicebamus. Quare prius verbis castigare oportet; siquidem et servi ita castigati minus iniquo animo ferunt. (16) Et quum putamus, eos, quos ultum imus, sensuros non esse, a nobis dolorem ipsis inuri, et cur inuratur; ira enim singulos petit, ut ex ejus definitione constat. Quare recte poeta, « Dicito, me Trojæ eversor cæcavit Ulysses; » ut qui sibi ultus esse non videretur, nisi sciret ille (*Polyphemus*), et a quo, et quam ob causam. Itaque neque aliis, quicumque non sentiunt, irascuntur; neque amplius mortuis, uti qui jam ultima passi sint, nec dolituri, nec sensuri sint, quod irati concupiscunt. Bene igitur poeta de Hectore mortuo, quum ab ira revocare vellet Achillem : « Nunc etenim in terram sensu furit ille carentem. » (17) Constat igitur, lenire ac mitigare volentibus ex his locis argumentandum esse; ut eos quidem, quos placatos volunt, tales efficiant; eos autem, quibus illi irascuntur, ostendant aut metuendos, aut verendos, aut *aliis in rebus* gratificatos esse, aut invitos fecisse, aut iis, quæ fecerunt, supra modum dolere.

CAP. IV.

Quosnam homines amant et oderunt, et quas ob causas.

Τίνας δὲ φιλοῦσι καὶ μισοῦσι, καὶ διὰ τί, τὴν φιλίαν
25 καὶ τὸ φιλεῖν ὁρισάμενοι λέγωμεν. (2) Ἔστω δὴ τὸ φιλεῖν τὸ βούλεσθαί τινι ἃ οἴεται ἀγαθά, ἐκείνου ἕνεκα ἀλλὰ μὴ αὑτοῦ, καὶ τὸ κατὰ δύναμιν πρακτικὸν εἶναι τούτων. Φίλος δ' ἐστὶν ὁ φιλῶν καὶ ἀντιφιλούμενος. Οἴονται δὲ φίλοι εἶναι οἱ οὕτως οἰόμενοι πρὸς ἀλλήλους.
30 (3) Τούτων δὲ ὑποκειμένων ἀνάγκη φίλον εἶναι τὸν συνηδόμενον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ συναλγοῦντα τοῖς λυπηροῖς μὴ διά τι ἕτερον ἀλλὰ δι' ἐκεῖνον. Γιγνομένων γὰρ ὧν βούλονται χαίρουσι πάντες, τῶν ἐναντίων δὲ λυποῦνται, ὥστε τῆς βουλήσεως σημεῖον αἱ λῦπαι καὶ αἱ ἡδοναί.
35 (4) Καὶ οἷς δὴ ταὐτὰ ἀγαθὰ καὶ κακά, καὶ οἱ τοῖς αὐτοῖς φίλοι, καὶ οἱ τοῖς αὐτοῖς ἐχθροί· ταὐτὰ γὰρ τούτοις βούλεσθαι ἀνάγκη, ὥστε ἅπερ αὑτῷ καὶ ἄλλῳ βουλόμενος, τούτῳ φαίνεται φίλος εἶναι. (5) Καὶ τοὺς πεποιηκότας εὖ φιλοῦσιν, ἢ αὐτοὺς ἢ ὧν κήδονται· ἢ εἰ
40 μεγάλα, ἢ εἰ προθύμως, ἢ εἰ ἐν τοιούτοις καιροῖς, καὶ αὐτῶν ἕνεκα· ἢ οὓς ἂν οἴωνται βούλεσθαι ποιεῖν εὖ. (6) Καὶ τοὺς τῶν φίλων φίλους καὶ φιλοῦντας οὓς αὐτοὶ φιλοῦσιν. Καὶ τοὺς φιλουμένους ὑπὸ τῶν φιλουμένων ἑαυτοῖς. (7) Καὶ τοὺς τοῖς αὐτοῖς ἐχθροὺς καὶ μισοῦν-
45 τας οὓς αὐτοὶ μισοῦσιν, καὶ τοὺς μισουμένους ὑπὸ τῶν αὐτοῖς μισουμένων· πᾶσι γὰρ τούτοις ταὐτὰ ἀγαθὰ φαίνεται εἶναι καὶ ἑαυτοῖς, ὥστε βούλεσθαι τὰ αὐτοῖς ἀγαθά, ὅπερ ἦν τοῦ φίλου. (8) Ἔτι τοὺς εὐποιητικοὺς εἰς χρήματα καὶ εἰς σωτηρίαν· διὸ τοὺς ἐλευθερίους
50 καὶ τοὺς ἀνδρείους τιμῶσι καὶ τοὺς δικαίους. (9) Τοιούτους δ' ὑπολαμβάνουσι τοὺς μὴ ἀφ' ἑτέρων ζῶν-

Quos autem ament homines, quosque oderint, et quas ob causas, dicamus, postquam Amicitiam et quid sit Amare definierimus. (2) Sit igitur Amare velle alicui ea, quæ bona arbitraris, idque ejus causa, non tua, ad eaque pro viribus illi procuranda propensum esse. Amicus autem est, qui amat et rursus amatur. Putant vero, se amicos esse, qui se ita inter se affectos esse putant. (3) His autem positis, necesse est, amicum esse una gaudentem bonis, et una dolentem adversis *alterius*, non propter aliud quid, sed propter ipsum alterum. Omnes enim gaudent, quum ea eveniunt, quæ volunt; dolentque contrariis; ut molestiæ ac voluptates signa sint voluntatis. (4) Et quibus sunt eadem bona et mala, *amici sunt;* et qui iisdem amici sunt, iisdemque inimici; eadem enim *hunc* cum illis velle necesse est. Itaque is, qui, quæ sibi ipsi, etiam alteri vult, videtur huic amicus esse. (5) Amant etiam eos, qui aut ipsis, aut iis, quos caros habent, beneficia tribuerunt; aut si magna, aut si prompto atque alacri animo, aut certis quibusdam temporibus, idque ipsorum causa; aut quos existimant velle benefacere. (6) Et amicorum amicos, et amantes eos, quos ipsi amant; et amatos ab iis, quos ipsi amant. (7) Et qui iisdem inimici sunt, eosdemque oderunt, quos oderunt ipsi, et quos oderunt ii, quos ipsi oderunt; omnibus enim his eadem videntur bona esse, quæ ipsis; unde fit, ut ea velint, quæ ipsis bona sunt; quod amici esse diximus. (8) Porro eos amant, qui propensi sunt ad alios pecunia adjuvandos, vel ad eorum salutem defendendam; quare liberales et fortes viri in honore sunt, itemque justi. (9) Tales autem putant eos, qui non ex aliorum opibus victum sibi

τας· τοιοῦτοι δ' οἱ ἀπὸ τοῦ ἐργάζεσθαι, καὶ τούτων οἱ ἀπὸ γεωργίας καὶ τῶν ἄλλων οἱ αὐτουργοὶ μάλιστα. (10) Καὶ τοὺς σώφρονας, ὅτι οὐκ ἄδικοι. Καὶ τοὺς ἀπράγμονας διὰ τὸ αὐτό. (11) Καὶ οἷς βουλόμεθα φίλοι εἶναι, ἐὰν φαίνωνται βουλόμενοι· εἰσὶ δὲ τοιοῦτοι οἵ τ' ἀγαθοὶ κατ' ἀρετὴν καὶ οἱ εὐδόκιμοι ἢ ἐν ἅπασιν ἢ ἐν τοῖς βελτίστοις ἢ ἐν τοῖς θαυμαζομένοις ὑφ' αὐτῶν ἢ ἐν τοῖς θαυμάζουσιν αὐτούς. (12) Ἔτι τοὺς ἡδεῖς συνδιαγαγεῖν καὶ συνδιημερεῦσαι· τοιοῦτοι δ' οἱ εὔκολοι καὶ μὴ ἐλεγκτικοὶ τῶν ἁμαρτανομένων καὶ μὴ φιλόνεικοι μηδὲ δυσέριδες· πάντες γὰρ οἱ τοιοῦτοι μαχητικοί, οἱ δὲ μαχόμενοι τἀναντία φαίνονται βούλεσθαι. (13) Καὶ οἱ ἐπιδέξιοι καὶ τωθάσαι καὶ ὑπομεῖναι· ἐπὶ ταὐτὸ γὰρ ἀμφότεροι σπεύδουσι τῷ πλησίον, δυνάμενοί τε σκώπτεσθαι καὶ ἐμμελῶς σκώπτοντες. (14) Καὶ τοὺς ἐπαινοῦντας τὰ ὑπάρχοντα ἀγαθά, καὶ τούτων μάλιστα ἃ φοβοῦνται μὴ ὑπάρχειν αὐτοῖς. (15) Καὶ τοὺς καθαρίους περὶ ὄψιν, περὶ ἀμπεχόνην, περὶ ὅλον τὸν βίον. (16) Καὶ τοὺς μὴ ὀνειδιστὰς μήτε τῶν ἁμαρτημάτων μήτε τῶν εὐεργετημάτων· ἀμφότεροι γὰρ ἐλεγκτικοί. (17) Καὶ τοὺς μὴ μνησικάκους, μηδὲ φυλακτικοὺς τῶν ἐγκλημάτων, ἀλλ' εὐκαταλλάκτους· οἵους γὰρ ἂν ὑπολαμβάνωσιν εἶναι πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ πρὸς αὐτοὺς οἴονται. (18) Καὶ τοὺς μὴ κακολόγους μηδὲ εἰδότας μήτε τὰ τῶν πλησίον κακὰ μήτε τὰ αὐτῶν, ἀλλὰ τἀγαθά· ὁ γὰρ ἀγαθὸς τοῦτο δρᾷ. (19) Καὶ τοὺς μὴ ἀντιτείνοντας τοῖς ὀργιζομένοις ἢ σπουδάζουσιν· μαχητικοὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι. Καὶ τοὺς πρὸς αὐτοὺς σπουδαίως πως ἔχοντας, οἷον θαυμάζοντας αὐτοὺς καὶ σπουδαίους ὑπολαμβάνοντας καὶ χαίροντας αὐτοῖς, (20) καὶ ταῦτα μάλιστα πεπονθότας περὶ ἃ μάλιστα βούλονται αὐτοὶ ἢ θαυμάζεσθαι ἢ σπουδαῖοι δοκεῖν εἶναι ἢ ἡδεῖς. (21) Καὶ τοὺς ὁμοίους καὶ ταὐτὰ ἐπιτηδεύοντας, ἐὰν μὴ παρενοχλῶσι μηδ' ἀπὸ ταὐτοῦ ᾖ ὁ βίος· γίγνεται γὰρ οὕτω τὸ κεραμεὺς κεραμεῖ. (22) Καὶ τοὺς τῶν αὐτῶν ἐπιθυμοῦντας, ὧν ἐνδέχεται ἅμα μετέχειν αὐτούς· εἰ δὲ μή, ταὐτὸ καὶ οὕτω συμβαίνει. (23) Καὶ πρὸς οὓς οὕτως ἔχουσιν ὥστε μὴ αἰσχύνεσθαι τὰ πρὸς δόξαν, μὴ καταφρονοῦντες. Καὶ πρὸς οὓς αἰσχύνονται τὰ πρὸς ἀλήθειαν. (24) Καὶ πρὸς οὓς φιλοτιμοῦνται, ἢ ὑφ' ὧν ζηλοῦσθαι βούλονται καὶ μὴ φθονεῖσθαι, τούτους ἢ φιλοῦσιν ἢ βούλονται φίλοι εἶναι. (25) Καὶ οἷς ἂν τἀγαθὰ συμπράττωσιν, ἐὰν μὴ μέλλῃ αὐτοῖς ἔσεσθαι μείζω κακά. (26) Καὶ τοῖς ὁμοίως καὶ τοὺς ἀπόντας καὶ τοὺς παρόντας φιλοῦσιν· διὸ καὶ τοὺς περὶ τοὺς τεθνεῶτας τοιούτους πάντες φιλοῦσιν. Καὶ ὅλως τοὺς σφόδρα φιλοφίλους καὶ μὴ ἐγκαταλείποντας· μάλιστα γὰρ φιλοῦσι τῶν ἀγαθῶν τοὺς φιλεῖν ἀγαθούς. (27) Καὶ τοὺς μὴ πλαττομένους πρὸς ἑαυτούς· τοιοῦτοι δὲ καὶ οἱ τὰ φαῦλα τὰ ἑαυτῶν λέγοντες. Εἴρηται γὰρ ὅτι πρὸς τοὺς φίλους τὰ πρὸς δόξαν οὐκ αἰσχυνόμεθα· εἰ οὖν ὁ αἰσχυνόμενος μὴ φιλεῖ, ὁ μὴ αἰσχυνόμενος φιλοῦντι ἔοικεν. Καὶ τοὺς μὴ φοβερούς, καὶ οἷς θαρροῦμεν· οὐδεὶς γὰρ ὃν φοβεῖται φιλεῖ. (28) Εἴδη δὲ φιλίας

parant, cujusmodi sunt operarii; et ex his, qui agros colunt, et ex reliquis maxime, qui ipsi laborem sub[illegible]. (10) Et modestos, quia non sunt injusti; eademque de causa eos, qui se multis negotiis non implicant. (11) [illegible], quibus amici fieri volumus, si ipsi idem vel[illegible]tur. Tales autem sunt, qui virtute præstant, qui [illegible] existimatione sunt aut apud omnes, aut apud optimos, aut apud eos, quos ipsi, quive ipsos admirantur. (12) Porro, quorum convictus ac consuetudo suavis est; tales autem sunt faciles, neque ad peccata redarguenda propensi, neque concertationum avidi, neque litigiosi. Omnes enim tales pugnaces sunt; pugnantes autem contraria velle videntur. (13) Et in quibus inest dexteritas quædam et ad jocandum in alios, et ad excipiendos aliorum jocos; utrique enim idem petere videntur cum eo, quicum versantur; quum et in se dicta æquo animo ferre possint, et ipsi urbane in alios dicant. (14) Amant etiam laudantes bona, quæ in ipsis insunt, et ex his maxime illa, quæ ipsi, ne insint, verentur. (15) Et mundos corpore, et vestitu, et tota vita. (16) Et qui exprobrare non solent neque peccata, neque beneficia sua; utrique enim ad redarguendum propensi sunt. (17) Et eos, qui acceptas injurias facile obliviscuntur, neque animo conservant causas de aliis conquerendi, sed placabiles sunt; quales enim eos erga alios esse existimant, tales in se quoque fore arbitrantur. (18) Et non maledicos, quique non norunt neque propinquorum mala, neque nostra, sed bona tantum; id enim faciunt viri boni. (19) Et eos, qui non adversantur iratis, aut serio aliquid agentibus; tales enim pugnaces sunt. Et studiosos nostri *amamus;* ut eos, qui nos admirantur, qui *nos* cura et studio suo dignos censent, et qui nostra consuetudine gaudent; (20) et qui tali modo maxime affecti sunt *in iis*, in quibus volumus ipsi aut admirationi esse, aut strenui, aut jucundi et suaves videri. (21) Amant etiam quisque similes sui, et iisdem studiis deditos, nisi eorum alter alteri obstet, et nisi ex eodem studio victum sibi quærant; tunc enim evenit illud, « Figulus figulo *invidet.* » (22) Et eadem concupiscentes, modo hæc talia sint, ut ea simul consequi queant; alioquin enim idem hic quoque evenit. (23) Et eos, erga quos ita affecti sunt, ut ne verecundentur apud eos ob eas res, quæ opinione tantum *turpes habentur,* quum tamen eos non contemnant. Et quos verentur conscios habere eorum, quæ vere *turpia sunt.* (24) Et apud quos in pretio esse, aut a quibus beati haberi, non tamen sibi invideri volunt, hos aut amant, aut eis amici esse volunt. (25) Et quos libenter ad consequenda bona adjuverint, nisi majora sibi ex eo mala eventura sint. (26) Et iis, qui et absentes et præsentes æque amant; unde fit, ut qui tales sunt etiam erga mortuos, ab omnibus amentur. Omninoque eos amant, qui vehementer sunt amici amicis, neque eos deserunt; nam ex omnibus bonis maxime amantur boni amici. (27) Et eos, qui apud se nihil fingunt; tales autem sunt, qui etiam vitia sua detegunt; diximus enim, eorum, quæ opinione tantum turpia habentur, apud amicos nos non pudere; quod si igitur is, quem pudet, non amat, is, quem non pudet, amanti similis est. Et eos, qui metuendi non sunt, quibusque confidimus; nemo enim, quem metuit, diligit. (28) Partes autem amicitiæ sunt : sodalitas, neces-

ἑταιρεία, οἰκειότης, συγγένεια καὶ ὅσα τοιαῦτα. (29) Ποιητικὰ δὲ φιλίας χάρις, καὶ τὸ μὴ δεηθέντος ποιῆσαι, καὶ τὸ ποιήσαντα μὴ δηλῶσαι· αὐτοῦ γὰρ οὕτως ἕνεκα φαίνεται καὶ οὐ διά τι ἕτερον. (30) Περὶ δ' ἔχθρας καὶ τοῦ μισεῖν φανερὸν ὡς ἐκ τῶν ἐναντίων δεῖ θεωρεῖν· ποιητικὰ δ' ἔχθρας ὀργή, ἐπηρεασμός, διαβολή. (31) Ὀργὴ μὲν οὖν ἐστὶν ἐκ τῶν πρὸς ἑαυτόν, ἔχθρα δὲ καὶ ἄνευ τῶν πρὸς ἑαυτόν· ἐὰν γὰρ ὑπολαμβάνωμεν εἶναι τοιόνδε, μισοῦμεν. Καὶ ἡ μὲν ὀργὴ ἀεὶ περὶ τὰ καθ' ἕκαστα, οἷον Καλλίᾳ ἢ Σωκράτει, τὸ δὲ μῖσος καὶ πρὸς τὰ γένη· τὸν γὰρ κλέπτην μισεῖ καὶ τὸν συκοφάντην ἅπας. Καὶ τὸ μὲν ἰατὸν χρόνῳ, τὸ δ' ἀνίατον. Καὶ τὸ μὲν λύπης ἔφεσις, τὸ δὲ κακοῦ· αἰσθέσθαι γὰρ βούλεται ὁ ὀργιζόμενος, τῷ δ' οὐδὲν διαφέρει. Ἔστι δὲ τὰ μὲν λυπηρὰ αἰσθητὰ πάντα, τὰ δὲ μάλιστα κακὰ ἥκιστα αἰσθητά, ἀδικία καὶ ἀφροσύνη· οὐδὲν γὰρ λυπεῖ ἡ παρουσία τῆς κακίας. Καὶ τὸ μὲν μετὰ λύπης, τὸ δ' οὐ μετὰ λύπης· ὁ μὲν γὰρ ὀργιζόμενος λυπεῖται, ὁ δὲ μισῶν οὔ. Καὶ ὁ μὲν πολλῶν ἂν γενομένων ἐλεήσειεν, ὁ δ' οὐδενός· ὁ μὲν γὰρ ἀντιπαθεῖν βούλεται ᾧ ὀργίζεται, ὁ δὲ μὴ εἶναι. (32) Φανερὸν οὖν ἐκ τούτων ὅτι ἐνδέχεται ἐχθροὺς καὶ φίλους καὶ ὄντας ἀποδεικνύναι καὶ μὴ ὄντας ποιεῖν καὶ φάσκοντας διαλύειν, καὶ δι' ὀργὴν ἢ δι' ἔχθραν ἀμφισβητοῦντας ἐφ' ὁπότερ' ἂν προαιρῆταί τις ἄγειν.

situdo, cognatio, et quæcumque talia sunt. (29) Quæ autem amicitiam efficiunt, sunt gratia, et non rogatum aliquid fecisse, et si, quum feceris, aliis non prædicaveris; nam ita demum videtur *aliquis* fecisse illius causa, *cui tribuit beneficium*, non propter aliud. (30) De inimicitia vero et odio constat ex contrariis quærenda argumenta esse. Efficiunt autem inimicitias ira, incommodatio, criminatio (31) Ira quidem exsistit ex iis, quæ ad nos pertinent; at inimicitia etiam, sine iis, quæ ad nos pertinent; odimus enim, quem talem esse opinamur. Et ira semper spectat ad singula; ut Calliam, aut Socratem; odium vero etiam ad tota rerum genera; omnes enim furem et sycophantam oderunt. Et ira quidem tempore sanari potest; odium est insanabile. Et illa quidem molestiam inferre studet; hoc vero malum dare potius. Nam iratus sentire vult eum, in quem ultionem exercet; ejus vero, qui odit, nihil refert. Molesta autem omnia sentiuntur; at e malis, quæ maxime *mala* sunt, minime sentiuntur, ut injustitia et imprudentia; nullam enim molestiam vitii præsentia inurit. Et alterum cum ægritudine conjunctum est; alterum vero ea vacat. Ægre enim est ei, qui irascitur; at ei, qui odit, non item. Et illum quidem, si multa mala eveniant ei *cui iratus est*, misericordia ceperit; hunc vero flectere nihil potest. Nam ille quidem eum, cui irascitur, vicissim moleste aliquid perferre vult; at ille eum, quem odit, prorsus exstingui. (32) Manifestum igitur est, ex his sumi posse ea, quibus tum eos, qui inimici amicive sunt, tales esse doceamus, tum eos, qui non sunt, tales faciamus, tum *aliquid horum* affirmantes refutemus; tum eorum, qui ob iram aut inimicitiam controversantur, utram in partem maluerimus, animos impellamus.

CAP. V.

Quid sit metus, quæ sint metuenda, et quomodo affecti homines metuant.

Ποῖα δὲ φοβοῦνται καὶ τίνας καὶ πῶς ἔχοντες, ὧδ' ἔσται φανερόν. Ἔστω δὴ φόβος λύπη τις ἢ ταραχὴ ἐκ φαντασίας μέλλοντος κακοῦ φθαρτικοῦ ἢ λυπηροῦ· οὐ γὰρ πάντα τὰ κακὰ φοβοῦνται, οἷον εἰ ἔσται ἄδικος ἢ βραδύς, ἀλλ' ὅσα λύπας μεγάλας ἢ φθορὰς δύναται, καὶ ταῦτ' ἐὰν μὴ πόρρω ἀλλὰ σύνεγγυς φαίνηται ὥστε μέλλειν. Τὰ γὰρ πόρρω σφόδρα οὐ φοβοῦνται· ἴσασι γὰρ πάντες ὅτι ἀποθανοῦνται, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐγγύς, οὐδὲν φροντίζουσιν. (2) Εἰ δὴ ὁ φόβος τοῦτ' ἐστίν, ἀνάγκη τὰ τοιαῦτα φοβερὰ εἶναι ὅσα φαίνεται δύναμιν ἔχειν μεγάλην τοῦ φθείρειν ἢ βλάπτειν βλάβας εἰς λύπην μεγάλην συντεινούσας. Διὸ καὶ τὰ σημεῖα τῶν τοιούτων φοβερά· ἐγγὺς γὰρ φαίνεται τὸ φοβερόν· τοῦτο γάρ ἐστι κίνδυνος, φοβεροῦ πλησιασμός. (3) Τοιαῦτα δὲ ἔχθρα τε καὶ ὀργὴ δυναμένων ποιεῖν τι· δῆλον γὰρ ὅτι βούλονται, ὥστε ἐγγύς εἰσι τοῦ ποιεῖν. (4) Καὶ ἀδικία δύναμιν ἔχουσα· τῷ προαιρεῖσθαι γὰρ ὁ ἄδικος ἄδικος. (5) Καὶ ἀρετὴ ὑβριζομένη δύναμιν ἔχουσα· δῆλον γὰρ ὅτι προαιρεῖται μέν, ὅταν ὑβρίζηται, ἀεί, δύναται δὲ νῦν. (6) Καὶ φόβος τῶν δυναμένων τι ποιῆσαι· ἐν παρασκευῇ γὰρ ἀνάγκη εἶναι καὶ τὸν τοιοῦτον. (7) Ἐπεὶ δ' οἱ πολλοὶ χείρους καὶ ἥττους τοῦ κερδαίνειν καὶ δειλοὶ ἐν τοῖς κινδύνοις, φοβερὸν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ ἐπ' ἄλλῳ αὐτὸν εἶναι, ὥστε οἱ συνειδότες πεποιηκότι τι δεινὸν φοβεροὶ ἢ κατειπεῖν ἢ ἐγκαταλιπεῖν. (8) Καὶ οἱ δυνάμενοι ἀδικεῖν τοῖς δυναμένοις ἀδι-

Quæ autem, et quos, et quomodo affecti metuant, hac ratione intelligetur. Sit igitur metus molestia aut perturbatio quædam ex objecta specie imminentis mali, in quo insit vis aut interimendi, aut molestiæ inferendæ. Non enim omnia mala metuit aliquis; velut, ne injustus, neve tardo ingenio fiat; sed quæcumque aut magnas molestias afferre, aut etiam interimere possunt; atque hæc *ita demum*, si non longe distant, sed propinqua esse videantur, ita ut immineant. Homines enim ea, quæ longe absunt, non timent. Nam sciunt omnes, sibi esse moriendum; sed quia id prope esse non putant, nihil curant. (2) Quodsi hæc metus natura est, necesse est, ea esse terribilia, quæcumque videntur magnam vim habere interimendi, aut ita nocendi, ut magna aliqua molestia consequatur. Quocirca talium quoque signa terribilia sunt; prope enim adesse videtur terribile; nam et hoc ipsum est periculum, rei terribilis appropinquatio. (3) Talia autem sunt inimicitia et ira potentum; constat enim, eos *non solum posse*, *sed et* velle; quare fere jam in eo sunt, ut faciant. (4) Et injustitia vim habens; nam injustus eo injustus est, quod vult. (5) Et virtus contumeliâ affecta, vim habens; constat enim, eam semper quidem cupere ulcisci contumeliam illatam, nunc autem posse. (6) *Terribile est etiam* metui ab iis, qui nocere possunt; paratos enim eos esse necesse est. (7) Quoniam autem plerique homines improbi sunt, et vinci se a lucro sinunt, et in periculis timidi sunt, terribile utplurimum est, ab alio quodam pendere. Itaque qui facinoris alicujus conscii sunt alii, metuendi sunt, ne aut prodant, aut deserant. (8) Et qui possunt injuriam facere *metuendi sunt illis*,

χεῖσθαι· ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολὺ ἀδικοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, ὅταν δύνωνται. Καὶ οἱ ἠδικημένοι ἢ νομίζοντες ἀδικεῖσθαι· ἀεὶ γὰρ τηροῦσι καιρόν. Καὶ οἱ ἠδικηκότες, ἐὰν δύναμιν ἔχωσι, φοβεροί, δεδιότες τὸ ἀντιπαθεῖν· ὑπέκειτο γὰρ τὸ τοιοῦτο φοβερόν. (9) Καὶ οἱ τῶν αὐτῶν ἀνταγωνισταί, ὅσα μὴ ἐνδέχεται ἅμα ὑπάρχειν ἀμφοῖν· ἀεὶ γὰρ πολεμοῦσι πρὸς τοὺς τοιούτους. (10) Καὶ οἱ τοῖς κρείττοσιν αὐτῶν φοβεροί· μᾶλλον γὰρ ἂν δύναιντο βλάπτειν αὐτούς, εἰ καὶ τοὺς κρείττους. Καὶ οὓς φοβοῦνται οἱ κρείττους αὐτῶν διὰ ταὐτό. (11) Καὶ οἱ τοὺς κρείττους αὐτῶν ἀνῃρηκότες. Καὶ οἱ τοῖς ἥττοσιν αὐτῶν ἐπιτιθέμενοι· ἢ γὰρ ἤδη φοβεροὶ ἢ αὐξηθέντες. Καὶ τῶν ἠδικημένων καὶ ἐχθρῶν ἢ ἀντιπάλων οὐχ οἱ ὀξύθυμοι καὶ παρρησιαστικοί, ἀλλ' οἱ πρᾶοι καὶ εἴρωνες καὶ πανοῦργοι· ἄδηλοι γὰρ εἰ ἐγγύς, ὥστ' οὐδέποτε φανεροὶ ὅτι πόρρω. (12) Πάντα δὲ τὰ φοβερὰ φοβερώτερα, ὅσα, ἂν ἁμάρτωσιν, ἐπανορθώσασθαι μὴ ἐνδέχεται, ἀλλ' ἢ ὅλως ἀδύνατα, ἢ μὴ ἐφ' ἑαυτοῖς ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις. Καὶ ὧν βοήθειαι μή εἰσιν ἢ μὴ ῥᾴδιαι. Ὡς δ' ἁπλῶς εἰπεῖν, φοβερά ἐστι, ὅσα ἐφ' ἑτέρων γιγνόμενα ἢ μέλλοντα ἐλεεινά ἐστιν. Τὰ μὲν οὖν φοβερά, καὶ ἃ φοβοῦνται, σχεδὸν ὡς εἰπεῖν τὰ μέγιστα ταῦτ' ἐστίν· ὡς δὲ διακείμενοι αὐτοὶ φοβοῦνται, νῦν λέγωμεν. (13) Εἰ δή ἐστιν ὁ φόβος μετὰ προσδοκίας τοῦ πείσεσθαί τι φθαρτικὸν πάθος, φανερὸν ὅτι οὐδεὶς φοβεῖται τῶν οἰομένων μηδὲν ἂν παθεῖν, οὐδὲ ταῦτα ἃ μὴ οἴονται παθεῖν, οὐδὲ τούτους ὑφ' ὧν μὴ οἴονται, οὐδὲ τότε ὅτε μὴ οἴονται. Ἀνάγκη τοίνυν φοβεῖσθαι τοὺς οἰομένους τι παθεῖν ἄν, καὶ τοὺς ὑπὸ τούτων καὶ ταῦτα καὶ τότε. (14) Οὐκ οἴονται δὲ παθεῖν ἂν οὔτε οἱ ἐν εὐτυχίαις μεγάλαις ὄντες καὶ δοκοῦντες, διὸ ὑβρισταὶ καὶ ὀλίγωροι καὶ θρασεῖς (ποιεῖ δὲ τοιούτους πλοῦτος, ἰσχύς, πολυφιλία, δύναμις), οὔτε οἱ ἤδη πεπονθέναι πάντα νομίζοντες τὰ δεινὰ καὶ ἀπεψυγμένοι πρὸς τὸ μέλλον, ὥσπερ οἱ ἀποτυμπανιζόμενοι ἤδη· ἀλλὰ δεῖ τινὰ ἐλπίδα ὑπεῖναι σωτηρίας, περὶ οὗ ἀγωνιῶσιν. Σημεῖον δέ· ὁ γὰρ φόβος βουλευτικοὺς ποιεῖ, καίτοι οὐδεὶς βουλεύεται περὶ τῶν ἀνελπίστων. (15) Ὥστε δεῖ τούτους παρασκευάζειν, ὅταν ᾖ βέλτιον τὸ φοβεῖσθαι αὐτούς, ὅτι τοιοῦτοί εἰσιν οἷοι παθεῖν· καὶ γὰρ ἄλλοι μείζους ἔπαθον· καὶ τοὺς ὁμοίους δεικνύναι πάσχοντας ἢ πεπονθότας, καὶ ὑπὸ τοιούτων ὑφ' ὧν οὐκ ᾤοντο, καὶ ταῦτα καὶ τότε ὅτε οὐκ ᾤοντο. (16) Ἐπεὶ δὲ περὶ φόβου φανερόν τί ἐστι, καὶ τῶν φοβερῶν, καὶ ὡς ἕκαστοι ἔχοντες δεδίασι, φανερὸν ἐκ τούτων καὶ τὸ θαρρεῖν τί ἐστι, καὶ περὶ ποῖα θαρραλέοι καὶ πῶς διακείμενοι θαρραλέοι εἰσίν· τό τε γὰρ θάρσος ἐναντίον τῷ φόβῳ καὶ τὸ θαρραλέον τῷ φοβερῷ· ὥστε μετὰ φαντασίας ἡ ἐλπὶς τῶν σωτηρίων ὡς ἐγγὺς ὄντων, τῶν δὲ φοβερῶν ἢ μὴ ὄντων ἢ πόρρω ὄντων. (17) Ἔστι δὲ θαρσαλέα τά τε δεινὰ πόρρω ὄντα καὶ τὰ θαρραλέα ἐγγύς. Καὶ ἐπανορθώσεις ἐὰν ὦσι καὶ βοήθειαι, ἢ πολλαὶ ἢ μεγάλαι ἢ ἄμφω, καὶ μήτε ἠδικημένοι μήτε ἠδικηκότες ὦσιν, ἀνταγωνισταί τε ἢ μὴ

qui possunt injuria affici; utplurimum enim homines injuriam, quum possunt, faciunt. Et qui aut injuriam acceperunt, aut accepisse se putant; semper enim captant occasionem. Et qui injuriam fecerunt, si vires habeant, metuendi sunt; metuunt enim, ne, quod fecerunt, sibi referatur; nam positum erat, hoc terribile esse. (9) Et competitores earum rerum, quas utrique simul consequi non possunt; semper enim adversus tales bellum gerunt. (10) Et qui terribiles sunt potentioribus, ipsis etiam terribiles sunt; nam multo magis ipsis nocere possint, si etiam potentioribus; et quos timent ipsis potentiores, eandem ob causam. (11) Et qui potentiores ipsis sustulerunt. Et qui in impotentiores nobis impetum faciunt; aut enim jam metuendi sunt, aut certe quum viribus aucti erunt. Et ex injuria affectis et inimicis aut adversariis non ira effervescentes et libere loquentes, sed sedati et dissimulatores et callidi; nam incertum est, an prope sint; ita ut nunquam constet, eos longe abesse. (12) Omnia autem terribilia terribiliora sunt, quum, si quid peccatum sit, corrigi non potest; sed aut omnino talia sunt, ut corrigi nequeant, aut eorum correctio non in ipsorum, sed in adversariorum potestate sita est. Et adversus quæ auxilium nullum est, aut non facile. Ut universe vero dicam, terribilia sunt, quæcumque cum aliis eveniunt aut imminent, misericordiam commovent. Terribilia igitur, et quæ metuunt *homines*, hæc fere præcipua sunt; quemadmodum autem affecti ipsi metuant, nunc explicemus. (13) Nimirum si metus est conjunctus cum exspectatione quadam excipiendi ac perpetiendi aliquid, quod interitum afferre possit, constat, eos non metuere, qui sibi nihil tale evenire posse arbitrantur, neque ea *timeri*, quæ non putant sibi evenire posse, neque eos, a quibus non putant, neque tunc, quum eventura esse ea non putant. Necessario igitur ii demum timent, qui et sibi aliquid mali evenire posse, et ab iis, et hæc mala, et tunc evenire posse arbitrantur. (14) Non putant autem sibi tale quicquam accidere posse neque ii, qui in magna prosperitate aut sunt, aut esse sibi videntur; unde contumeliosi sunt, et contemptores, et audaces; (tales autem efficit divitiarum affluentia, robur, amicorum copia, potentia;) neque ii, qui omnia atrocia evenisse sibi jam putant, ita ut obriguerint ad futurum, quemadmodum ii, qui jam ad supplicium ducuntur; sed oportet spem aliquam subesse, servari se posse ab eo *periculo*, de quo anxii sunt; cui rei hoc argumento est, quod metus homines ad consultandum excitat; de rebus autem desperatis consultat nemo. (15) Itaque si quando causæ nostræ expediet, ut auditores metuant, tunc ita eos dicendo afficere oportet, ut putent, talia ipsis accidere posse quod ea et aliis *vel* potentioribus acciderint; ostendere quoque oportet ejusdem ordinis aliquos perpeti aut perpessos esse, et hoc a quibus non putassent, et quæ non putassent, et tum, quum minime putassent. (16) Quoniam autem constat, quid sit metus, et quæ sint terribilia, et quomodo affecti singuli metuant, patet ex his etiam, quid sit confidere, et quibus in rebus, et quomodo affecti homines facile confidant; nam et fiducia metui adversatur, et id, quod fiduciam gignit, ei, quod terret; quare spes cum opinione conjuncta est, ea, quæ salutem afferre possint, præsto esse; ea vero, quæ terrendi vim habeant, aut nulla esse, aut longe abesse. (17) Efficitur autem fiducia, si, quæ terrere possunt, procul absint, et si, quæ fiduciam afferant, prope sint. Et si non desint facultates corrigendi et resarciendi, et auxilia, aut multa, aut magna, aut utraque. Et si injuriam neque acceperint *homines*, neque intulerint; et si competitores aut omnino non sint, aut

ὦσιν ὅλως, ἢ μὴ ἔχωσι δύναμιν, ἢ δύναμιν ἔχοντες ὦσι φίλοι ἢ πεποιηκότες εὖ ἢ πεπονθότες. Ἢ ἐὰν πλείους ὦσιν οἷς ταὐτὰ συμφέρει, ἢ κρείττους, ἢ ἄμφω. (18) Αὐτοὶ δὲ οὕτως ἔχοντες θαρραλέοι εἰσίν, ἐὰν πολλὰ κατωρθωκέναι οἴωνται καὶ μὴ πεπονθέναι, ἢ ἐὰν πολλάκις ἐληλυθότες ὦσιν εἰς τὰ δεινὰ καὶ διαπεφευγότες· διχῶς γὰρ ἀπαθεῖς γίγνονται οἱ ἄνθρωποι, ἢ τῷ μὴ πεπειρᾶσθαι ἢ τῷ βοηθείας ἔχειν, ὥσπερ ἐν τοῖς κατὰ θάλατταν κινδύνοις οἵ τε ἄπειροι χειμῶνος θαρροῦσι τὰ μέλλοντα καὶ οἱ βοηθείας ἔχοντες διὰ τὴν ἐμπειρίαν. (19) Καὶ ὅταν τοῖς ὁμοίοις ᾖ μὴ φοβερόν, μηδὲ τοῖς ἥττοσι καὶ ὧν κρείττους οἴονται εἶναι· οἴονται δέ, ὧν κεκρατήκασιν ἢ αὐτῶν ἢ τῶν κρειττόνων ἢ τῶν ὁμοίων. (20) Καὶ ἐὰν ὑπάρχειν αὐτοῖς οἴωνται πλείω καὶ μείζω, οἷς ὑπερέχοντες φοβεροί εἰσιν· ταῦτα δ' ἐστὶ πλῆθος χρημάτων καὶ ἰσχὺς σωμάτων καὶ φίλων καὶ χώρας καὶ τῶν πρὸς πόλεμον παρασκευῶν, ἢ πασῶν ἢ τῶν μεγίστων. Καὶ ἐὰν μὴ ἠδικηκότες ὦσιν ἢ μηδένα ἢ μὴ πολλοὺς ἢ μὴ τοιούτους περὶ ὧν φοβοῦνται. (21) Καὶ ὅλως ἂν τὰ πρὸς θεοὺς αὐτοῖς καλῶς ἔχῃ, τά τε ἄλλα καὶ τὰ ἀπὸ σημείων καὶ λογίων· θαρραλέον γὰρ ἡ ὀργή, τὸ δὲ μὴ ἀδικεῖν ἀλλ' ἀδικεῖσθαι ὀργῆς ποιητικόν, τὸ δὲ θεῖον ὑπολαμβάνεται βοηθεῖν τοῖς ἀδικουμένοις. (22) Καὶ ὅταν ἐπιχειροῦντες ἢ μηδὲν ἂν παθεῖν μηδὲ πείσεσθαι ἢ κατορθώσειν οἴωνται. Καὶ περὶ μὲν τῶν φοβερῶν καὶ θαρραλέων εἴρηται.

vires non habeant, aut vires habentes, amici sint, aut beneficia vel tribuerint, vel acceperint. Aut si plures sint, quibus eadem utilia sunt, aut potentiores, aut utrique. (18) Ipsi vero ita affecti facile confidunt, si multa ad eum, quem volebant, finem se perduxisse, neque quicquam sibi incommode evenisse opinantur. Aut si sæpe in pericula adducti incolumes evaserint; duobus enim modis terroris expertes homines fiunt: aut quod experti non sint, aut quod auxilia parata habeant; quemadmodum in periculis, quibuscum conflictantur in mari, firmo animo sunt tum rudes tempestatum; tum qui usu et experientia multas suæ expediendæ salutis rationes tenent. (19) Confidunt etiam, quum vident, sui similes non terreri, neque inferiores, et eos, quibus ipsi se potentiores putant; eos autem tales esse ducunt, quos vicerunt aut ipsos, aut alios potentiores, aut similes. (20) Et si putent, adesse sibi plura et majora eorum, quibus qui præstant terribiles sunt; hæc vero sunt, magnæ opes, robor corporum, et amicorum, et regionis, et apparatuum belli, aut omnium, aut maximorum. Et si aut neminem injuria affecerint, aut non multos, aut non tales, a quibus timendum sit. (21) Et omnino, si, quæ ad deos pertinent, ipsis bene se habeant, tum alia, tum quæ e signis atque oraculis colliguntur; nam et ira fiduciam efficit; non facere autem injuriam, sed injuria affici, iram gignit; divinum vero numen existimatur iis, quibus injuria fit, opitulari. (22) Et quum, si priores impetum fecerint, aut nihil se incommodi accipere posse, aut accepturos esse, aut rem tamen bene gesturos esse arbitrantur. Ac de iis quidem, quæ metum et fiduciam afferunt, dictum est.

CAP. VI.

Propter quæ pudore suffundantur aut non suffundantur homines, et apud quos, et quomodo affecti.

Ποῖα δ' αἰσχύνονται καὶ ἀναισχυντοῦσιν, καὶ πρὸς τίνας καὶ πῶς ἔχοντες, ἐκ τῶνδε δῆλον. (2) Ἔστω δὴ αἰσχύνη λύπη τις ἢ ταραχὴ περὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν τῶν κακῶν, ἢ παρόντων ἢ γεγονότων ἢ μελλόντων· ἡ δ' ἀναισχυντία ὀλιγωρία τις καὶ ἀπάθεια περὶ τὰ αὐτὰ ταῦτα. (3) Εἰ δή ἐστιν αἰσχύνη ἡ ὁρισθεῖσα, ἀνάγκη αἰσχύνεσθαι ἐπὶ τοῖς τοιούτοις τῶν κακῶν ὅσα αἰσχρὰ δοκεῖ εἶναι ἢ αὐτῷ ἢ ὧν φροντίζει· τοιαῦτα δ' ἐστὶν ὅσα ἀπὸ κακίας ἔργα ἐστίν, οἷον τὸ ἀποβαλεῖν ἀσπίδα ἢ φυγεῖν· ἀπὸ δειλίας γάρ. Καὶ τὸ ἀποστερῆσαι παρακαταθήκην· ἀπ' ἀδικίας γάρ. (4) Καὶ τὸ συγγενέσθαι οἷς οὐ δεῖ ἢ ὅπου οὐ δεῖ ἢ ὅτε μὴ δεῖ· ἀπ' ἀκολασίας γάρ. (5) Καὶ τὸ κερδαίνειν ἀπὸ μικρῶν ἢ ἀπ' αἰσχρῶν ἢ ἀπ' ἀδυνάτων, οἷον πενήτων ἢ τεθνεώτων· ὅθεν καὶ ἡ παροιμία, τὸ κἂν ἀπὸ νεκροῦ φέρειν· ἀπὸ αἰσχροκερδείας γὰρ καὶ ἀνελευθερίας. (6) Καὶ τὸ μὴ βοηθεῖν δυνάμενον εἰς χρήματα, ἢ ἧττον βοηθεῖν. Καὶ τὸ βοηθεῖσθαι παρὰ τῶν ἧττον εὐπόρων. (7) Καὶ δανείζεσθαι ὅτε δόξει αἰτεῖν, καὶ αἰτεῖν ὅτε ἀπαιτεῖν, καὶ ἀπαιτεῖν ὅτε αἰτεῖν, καὶ ἐπαινεῖν ἵνα δόξῃ αἰτεῖν, καὶ τὸ ἀποτετυχηκότα μηδὲν ἧττον· πάντα γὰρ ἀνελευθερίας ταῦτα σημεῖα. (8) Τὸ δ' ἐπαινεῖν παρόντα κολακείας, καὶ τὸ τἀγαθὰ μὲν ὑπερεπαινεῖν, τὰ δὲ φαῦλα συναλείφειν, καὶ τὸ ὑπεραλγεῖν ἀλγοῦντι παρόντα, καὶ τἆλλα πάντα ὅσα τοιαῦτα· κολακείας γὰρ σημεῖα. (9) Καὶ τὸ μὴ ὑπο-

Quarum autem rerum homines pudeat, et quarum non pudeat, et apud quos, et quomodo affecti ipsi pudore suffundantur, ex sequentibus intelligetur. (2) Sit igitur pudor molestia quædam aut perturbatio animi orta ex iis malis, quæ ignominiam inurere videntur, aut præsentibus, aut præteritis, aut futuris. Impudentia autem est contemptio quædam et firmitas animi adversus hæc ipsa. (3) Quodsi hæc pudoris natura est, necesse est, ea mala cuique pudorem incutere, quæ turpia videntur esse ipsi, aut iis, quos curæ habet; talia autem sunt, quæcumque a vitio proficiscuntur; ut, abjecisse clypeum, aut fugisse; timiditatis enim est; et fraudare alium deposito; injustitiæ enim est. (4) Et una esse cum iis, quibuscum non oportet, aut quo loco, aut quo tempore non oportet; est enim intemperantiæ. (5) Et lucrum facere ex rebus pusillis, aut turpibus, aut ex iis, quæ fieri non posse videantur, ut a pauperibus, aut a mortuis; unde etiam proverbium, A mortuo quoque aliquid abradere. Hoc enim a turpis lucri cupiditate et ab illiberalitate proficiscitur. (6) Et non subvenire pecunia, quum possis, aut minus subvenire *quam necesse sit, et possis;* et tale auxilium petere ab iis, qui minus habent. (7) Et mutuam pecuniam sumere, quum quis petiturus videbitur; et petere, quum aliquem repetiturum; et repetere, quum eum petiturum putas; et laudare, ut petere videaris; et quum repulsus sis, nihilominus petere; omnia enim hæc signa sunt illiberalitatis. (8) Præsentem vero laudare adulationis est; et bona, *quæ in eo insint,* supra modum laudare, mala vero oblinere; et præsentem immodice dolere alieno dolore; et quæcumque alia ejus generis sunt; nam adulationis signa sunt. (9) Et imparem esse iis laboribus, quos ferant gran-

μένειν πόνους οὓς οἱ πρεσβύτεροι ἢ οἱ τρυφῶντες ἢ οἱ ἐν ἐξουσίᾳ μᾶλλον ὄντες ἢ ὅλως οἱ ἀδυνατώτεροι· πάντα γὰρ μαλακίας σημεῖα. (10) Καὶ τὸ ὑφ' ἑτέρου εὖ πάσχειν, καὶ τὸ πολλάκις, καὶ ἃ εὖ ἐποίησεν ὀνειδίζειν· μικροψυχίας γὰρ πάντα καὶ ταπεινότητος σημεῖα. (11) Καὶ τὸ περὶ αὑτοῦ πάντα λέγειν καὶ ἐπαγγέλλεσθαι, καὶ τὸ τἀλλότρια αὑτοῦ φάσκειν· ἀλαζονείας γάρ. Ὁμοίως δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἑκάστης τῶν τοῦ ἤθους κακιῶν τὰ ἔργα καὶ τὰ σημεῖα καὶ τὰ ὅμοια· αἰσχρὰ γὰρ καὶ αἰσχυντικά. (12) Καὶ ἐπὶ τούτοις τὸ τῶν καλῶν ὧν πάντες μετέχουσιν ἢ οἱ ὅμοιοι πάντες ἢ οἱ πλεῖστοι, μὴ μετέχειν. Ὁμοίους δὲ λέγω ὁμοεθνεῖς, πολίτας, ἥλικας, συγγενεῖς, ὅλως τοὺς ἐξ ἴσου· αἰσχρὸν γὰρ ἤδη τὸ μὴ μετέχειν, οἷον παιδεύσεως ἐπὶ τοσοῦτον καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Πάντα δὲ ταῦτα μᾶλλον, ἂν δι' ἑαυτὸν φαίνηται· οὕτω γὰρ ἤδη ἀπὸ κακίας μᾶλλον, ἂν αὐτὸς ᾖ αἴτιος τῶν ὑπαρξάντων ἢ ὑπαρχόντων ἢ μελλόντων. (13) Πάσχοντες δὲ ἢ πεπονθότες ἢ πεισόμενοι τὰ τοιαῦτα αἰσχύνονται ὅσα εἰς ἀτιμίαν φέρει καὶ ὀνείδη· ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ εἰς ὑπηρετήσεις ἢ σώματος ἢ ἔργων αἰσχρῶν, ὧν ἐστὶ τὸ ὑβρίζεσθαι. Καὶ τὰ μὲν εἰς ἀκολασίαν καὶ ἑκόντα καὶ ἄκοντα, τὰ δ' εἰς βίαν ἄκοντα· ἀπὸ ἀνανδρίας γὰρ ἢ δειλίας ἡ ὑπομονὴ καὶ τὸ μὴ ἀμύνεσθαι. Ἃ μὲν οὖν αἰσχύνονται, ταῦτ' ἐστὶ καὶ τὰ τοιαῦτα· (14) ἐπεὶ δὲ περὶ ἀδοξίας φαντασία ἐστὶν ἡ αἰσχύνη, καὶ ταύτης αὐτῆς χάριν ἀλλὰ μὴ τῶν ἀποβαινόντων, οὐδεὶς δὲ τῆς δόξης φροντίζει ἀλλ' ἢ διὰ τοὺς δοξάζοντας, ἀνάγκη τούτους αἰσχύνεσθαι ὧν λόγον ἔχει. (15) Λόγον δ' ἔχει τῶν θαυμαζόντων, καὶ οὓς θαυμάζει, καὶ ὑφ' ὧν βούλεται θαυμάζεσθαι, καὶ πρὸς οὓς φιλοτιμεῖται, καὶ ὧν μὴ καταφρονεῖ τῆς δόξης. (16) Θαυμάζεσθαι μὲν οὖν βούλονται ὑπὸ τούτων καὶ θαυμάζουσι τούτους ὅσοι τι ἔχουσιν ἀγαθὸν τῶν τιμίων, ἢ παρ' ὧν τυγχάνουσι δεόμενοι σφόδρα τινὸς ὧν ἐκεῖνοι κύριοι, οἷον οἱ ἐρῶντες· (17) φιλοτιμοῦνται δὲ πρὸς τοὺς ὁμοίους, φροντίζουσι δ' ὡς ἀληθευόντων τῶν φρονίμων, τοιοῦτοι δ' οἵ τε πρεσβύτεροι καὶ οἱ πεπαιδευμένοι. (18) Καὶ τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς καὶ τὰ ἐν φανερῷ μᾶλλον· ὅθεν καὶ ἡ παροιμία, τὸ ἐν ὀφθαλμοῖς εἶναι αἰδῶ. Διὰ τοῦτο τοὺς ἀεὶ παρεσομένους μᾶλλον αἰσχύνονται καὶ τοὺς προσέχοντας αὐτοῖς, διὰ τὸ ἐν ὀφθαλμοῖς ἀμφότερα. (19) Καὶ τοὺς μὴ περὶ ταὐτὰ ἐνόχους· δῆλον γὰρ ὅτι τἀναντία δοκεῖ τούτοις. Καὶ τοὺς μὴ συγγνωμονικοὺς τοῖς φαινομένοις ἁμαρτάνειν· ἃ γάρ τις αὐτὸς ποιεῖ, ταῦτα λέγεται τοῖς πέλας οὐ νεμεσᾶν, ὥστε ἃ μὴ ποιεῖ, δῆλον ὅτι νεμεσᾷ. (20) Καὶ τοὺς ἐξαγγελτικοὺς πολλοῖς· οὐδὲν γὰρ διαφέρει μὴ δοκεῖν ἢ μὴ ἐξαγγέλλειν. Ἐξαγγελτικοὶ δὲ οἵ τε ἠδικημένοι διὰ τὸ παρατηρεῖν καὶ οἱ κακολόγοι· εἴπερ γὰρ καὶ τοὺς μὴ ἁμαρτάνοντας, ἔτι μᾶλλον τοὺς ἁμαρτάνοντας. Καὶ οἷς ἡ διατριβὴ ἐπὶ ταῖς τῶν πέλας ἁμαρτίαις, οἷον χλευασταῖς καὶ κωμῳδοποιοῖς· κακολόγοι γάρ πως οὗτοι καὶ ἐξαγγελτικοί. Καὶ ἐν οἷς μηδὲν ἀποτετυχήκασιν· ὥσπερ γὰρ θαυμαζόμενοι διάκεινται· διὸ καὶ τοὺς πρῶτον δεηθέντας τι αἰσχύνονται ὡς οὐδέν

diores natu, aut delicatuli, aut qui magis sui arbitrii sunt, omninoque ii, qui minus videntur posse; nam omnia hæc mollitiem arguunt. (10) Et ab alio beneficia accipere, et sæpe; et quæ benigne in alium feceris, exprobrare; hæc enim omnia pusilli et humilis animi signa sunt. (11) Et de se omnia dicere ac profiteri; et aliena sibi vindicare; arrogantiæ enim est. Æque etiam in omnibus aliis vitiis et facta, et signa, et similia; nam turpia et pudenda sunt. (12) Et præterea quorum bonorum omnes participes sunt, aut omnes similes, aut plerique, eorum expertem esse. Similes autem dico eos, qui sunt ejusdem gentis, civitatis, ætatis, generis, omnino pares; jam enim turpe est, eorum participem non esse, *cujus isti participes sunt;* velut, eruditionis aliquatenus, itidemque ceterorum. Atque hæc omnia eo turpiora, si ipsius culpa esse videatur; tunc enim magis intelligitur, ea a vitio esse, quum quis ipse causa sit, ut ea in se aut exstiterint, aut sint, aut futura sint. (13) Verecundantur autem, quum sibi aut eveniunt, aut evenerunt, aut eventura sunt talia, quæ ignominiam ac dedecus conciliant. Hæc vero sunt, si quis aut corpore, aut fœdis factis alicui inservit, cujus generis est flagitiosam alicujus libidinem explere. Ac quæ quidem ad intemperantiam pertinent, *turpia sunt,* sive sponte, sive invitus ea aliquis perferat; quæ autem ad vim, ita demum, si invitus; talis enim perpessio ab ignavia est aut timiditate; et ea a se non depellere neque ulcisci. Quæ igitur pudorem incutiunt, hæc et talia sunt. (14) Quoniam autem pudor est species quædam obversans animo amissæ amittendæve existimationis, idque ipsius existimationis causa, at non eorum, quæ inde proveniunt; nemo vero de existimatione laborat, nisi propter ipsos de se existimantes: necesse est, eum eorum quemque pudere, quorum rationem habet. (15) Rationem autem habet quisque eorum, a quibus colitur, et quos admiratur ipse, et a quibus se coli vult, et quibuscum de honore concertat, et quorum opinionem non contemnit. (16) Coli igitur se ab iis volunt, eosque suspiciunt ipsi, qui bono aliquo eorum, quæ honore digna censentur, prædititi sunt; aut a quibus vehementer cupiunt impetrare aliquid, quod in ipsorum potestate est; velut amantes. (17) De honore autem concertant cum paribus. Laborant vero de opinione prudentium, ut qui vere opinentur; tales autem sunt senes et eruditi. (18) Et *pudorem movent* magis, quæ in oculis sunt et in propatulo; unde et proverbio dicitur, Pudorem in oculis habitare. Quare eorum magis nos pudet, qui semper una futuri sunt, et qui attente observant, quid a nobis agatur, quia utrique in oculis sunt. (19) Et eorum, qui eidem culpæ obnoxii non sunt; constat enim, contra ipsis videri. Et eorum, qui haud facile veniam dant iis, quos peccare putant; quæ enim aliquis ipse facit, de his aliis non succensere dicitur; unde patet, eum indignari, quum alii faciunt quæ ipse non facit. (20) Et eorum, qui libenter in vulgus enuntiant *quidquid sciunt;* nihil enim interest, non videri peccasse, et peccatum non efferri foras. Libenter autem talia disseminant tum qui injuriam acceperunt; (nam observant semper; (tum maledici; nam, si quidem hi etiam nulla in re peccantes traducunt, multo magis eos, qui peccant. Et ii, quorum studium est, aliena peccata inquirere; ut derisores et comœdiarum scriptores; nam hi quodammodo maledici sunt, et ad aliena peccata divulganda propensi. Eos *quoque verentur,* a quibus nihil unquam frustra petierunt; videntur enim illis admirationi esse. Quo fit, ut etiam eos vereantur, qui tum primum a se aliquid petunt, ut apud quos

πω ἠδοξηκότες ἐν αὐτοῖς. Τοιοῦτοι δ' οἵ τε ἄρτι βουλόμενοι φίλοι εἶναι (τὰ γὰρ βέλτιστα τεθέανται, διὸ εὖ ἔχει ἡ τοῦ Εὐριπίδου ἀπόκρισις πρὸς τοὺς Συρακοσίους) καὶ τῶν πάλαι γνωρίμων οἱ μηδὲν συνειδότες. (21) Αἰσχύνονται δ' οὐ μόνον αὐτὰ τὰ ῥηθέντα αἰσχυντηλά, ἀλλὰ καὶ τὰ σημεῖα, οἷον οὐ μόνον ἀφροδισιάζοντες, ἀλλὰ καὶ τὰ σημεῖα αὐτοῦ. Καὶ οὐ μόνον ποιοῦντες τὰ αἰσχρά, ἀλλὰ καὶ λέγοντες. (22) Ὁμοίως δὲ οὐ τοὺς εἰρημένους μόνον αἰσχύνονται, ἀλλὰ καὶ τοὺς δηλώσοντας αὐτοῖς, οἷον θεράποντας καὶ φίλους τούτων. (23) Ὅλως δ' οὐκ αἰσχύνονται οὔθ' ὧν πολὺ καταφρονοῦσι τῆς δόξης τοῦ ἀληθεύειν (οὐδεὶς γὰρ παιδία καὶ θηρία αἰσχύνεται) οὔτε ταὐτὰ τοὺς γνωρίμους καὶ τοὺς ἀγνῶτας, ἀλλὰ τοὺς μὲν γνωρίμους τὰ πρὸς ἀλήθειαν δοκοῦντα, τοὺς δὲ ἄπωθεν τὰ πρὸς τὸν νόμον. (24) Αὐτοὶ δὲ ὧδε διακείμενοι αἰσχυνθεῖεν ἄν, πρῶτον μὲν εἰ ὑπάρχοιεν πρὸς αὐτοὺς ἔχοντες οὕτω τινὲς οἵους ἔφαμεν εἶναι οὓς αἰσχύνονται. Ἦσαν δ' οὗτοι ἢ θαυμαζόμενοι ἢ θαυμάζοντες ἢ ὑφ' ὧν βούλονται θαυμάζεσθαι, ἢ ὧν δέονταί τινα χρείαν ὧν μὴ τεύξονται ἄδοξοι ὄντες, καὶ οὗτοι ἢ ὁρῶντες, ὥσπερ Κυδίας περὶ τῆς Σάμου κληρουχίας ἐδημηγόρησεν (ἠξίου γὰρ ὑπολαβεῖν τοὺς Ἀθηναίους περιεστάναι κύκλῳ τοὺς Ἕλληνας, ὡς ὁρῶντας καὶ μὴ μόνον ἀκουσομένους ἃ ἂν ψηφίσωνται), ἢ ἂν πλησίον ὦσιν οἱ τοιοῦτοι, ἢ μέλλωσιν αἰσθήσεσθαι. Διὸ καὶ ὁρᾶσθαι ἀτυχοῦντες ὑπὸ τῶν ζηλούντων ποτὲ οὐ βούλονται· θαυμασταὶ γὰρ οἱ ζηλωταί. (25) Καὶ ὅταν ἔχωσιν ἃ καταισχυνοῦσιν ἔργα καὶ πράγματα ἢ αὐτῶν ἢ προγόνων ἢ ἄλλων τινῶν πρὸς οὓς ὑπάρχει αὐτοῖς ἀγχιστεία τις. Καὶ ὅλως ὑπὲρ ὧν αἰσχύνονται αὐτοί· εἰσὶ δ' οὗτοι οἱ εἰρημένοι καὶ οἱ εἰς αὐτοὺς ἀναφερόμενοι, ὧν διδάσκαλοι ἢ σύμβουλοι γεγόνασι· (26) ἢ ἐὰν ὦσιν ἕτεροι ὅμοιοι, πρὸς οὓς φιλοτιμοῦνται· πολλὰ γὰρ αἰσχυνόμενοι διὰ τοὺς τοιούτους καὶ ποιοῦσι καὶ οὐ ποιοῦσιν. (27) Καὶ μέλλοντες ὁρᾶσθαι καὶ ἐν φανερῷ ἀναστρέφεσθαι τοῖς συνειδόσιν αἰσχυντηλοὶ μᾶλλόν εἰσιν. Ὅθεν καὶ Ἀντιφῶν ὁ ποιητὴς μέλλων ἀποτυμπανίζεσθαι ὑπὸ Διονυσίου εἶπεν, ἰδὼν τοὺς συναποθνήσκειν μέλλοντας ἐγκαλυπτομένους ὡς ᾔεσαν διὰ τῶν πυλῶν, « τί ἐγκαλύπτεσθε; » ἔφη· « ἢ μὴ αὔριόν τις ὑμᾶς ἴδῃ τούτων; » Περὶ μὲν οὖν αἰσχύνης ταῦτα· περὶ δὲ ἀναισχυντίας δῆλον ὡς ἐκ τῶν ἐναντίων εὐπορήσομεν.

integra adhuc sit existimatio sua. Tales autem sunt et qui recens amici nobis esse cupiunt; (viderunt enim, quæ in nobis sunt optima; unde bene respondit Euripides Syracusanis); et ex vetustis familiaribus illi, qui nullius turpitudinis conscii sunt. (21) Pudorem vero commovent non modo ea ipsa, quæ pudenda esse diximus, sed etiam eorum signa; e. c. non tantum rebus venereis inhiantes verecundantur, sed etiam ejus rei signa pudorem incutiunt. Neque tantum facientes turpia *horum pudet*, sed et dicentes. (22) Similiter vero non tantum eos verecundamur, quos diximus, sed eos etiam, qui ipsis indicaturi sint; itaque servos et amicos eorum veremur. (23) Omnino autem neque eos veremur, quorum opinionem ut veritati non propinquam valde contemnimus; (nemo enim puerulos aut bestias veretur;) neque earundem rerum pudet apud familiares et apud ignotos; sed apud familiares quidem eorum, quæ ad veritatem spectare videntur; apud externos vero eorum, quæ ad legem. (24) Ipsi autem ita affecti facile verecundantur; primum quidem, si qui sint ita erga eos affecti, ut eos esse diximus, quos verentur. Erant vero ii aut qui admirationi sunt, aut qui admirantur, aut quibus admirationi esse student, aut a quibus egent re aliqua, quam, si existimationem amiserint, non consequentur. Hique, si aut videant; quemadmodum Cydias in oratione de dividendo agro Samio dixit; (petiit enim ab Atheniensibus, ut fingerent cinctos se omnium Græcorum corona, qui non tantum audituri essent, sed viderent ea, quæ illi suffragiis suis sciscerent;) aut si tales prope sint, sensurive sint. Quare etiam qui in malis sunt, nolunt se ab iis conspici, qui eos aliquando beatos esse ducebant; quos *homines* enim beatos judicant, eos admirantur. (25) Et si habeant, quæ pudorem incutiunt, res et actiones vel suas, vel majorum, vel aliorum, quibuscum aliqua eis intercedit necessitudo; omninoque eorum, pro quibus ipsi verecundantur: tales sunt autem ii quos diximus, et ii, qui ad ipsos referuntur, eorum disciplina aut consiliis usi. (26) Aut si qui sint alii ejusdem ordinis, quibuscum de honore contendant; multa enim et faciunt homines et non faciunt talium pudore commoti. (27) Magis etiam eos pudet, qui sciunt, se visum iri a consciis contractæ illius maculæ, et in illorum oculis fore. Unde et Antipho poeta, quum Dionysii jussu ad supplicium duceretur, videretque eos, quibus secum una moriendum erat, quum e portis exirent, caput sibi obvolventes: « Quid, inquit, caput obnubitis? an ne quis vos horum cras videat? » Hæc igitur de verecundia dicta sint; de inverecundia autem constat e contrariis magnam nobis enthymematum copiam fore.

CAP. VII.

Quibusnam gratiam habeant homines, et quas ob res, et quomodo ipsi affecti.

Τίσι δὲ χάριν ἔχουσι καὶ ἐπὶ τίσιν ἢ πῶς αὐτοὶ ἔχοντες, ὁρισαμένοις τὴν χάριν δῆλον ἔσται. (2) Ἔστω δὴ χάρις, καθ' ἣν ὁ ἔχων λέγεται χάριν ὑπουργεῖν δεομένῳ μὴ ἀντί τινός, μηδ' ἵνα τι αὐτῷ τῷ ὑπουργοῦντι, ἀλλ' ἵνα ἐκείνῳ τι· μεγάλη δ' ἂν ᾖ σφόδρα δεομένῳ, ἢ μεγάλων καὶ χαλεπῶν, ἢ ἐν καιροῖς τοιούτοις, ἢ μόνος, ἢ πρῶτος, ἢ μάλιστα. (3) Δεήσεις δ' εἰσὶν αἱ ὀρέξεις, καὶ τούτων μάλιστα αἱ μετὰ λύπης τοῦ μὴ γι-

Quibus autem gratiam habeant, et quas ob res, aut quo modo ipsi affecti, perspicuum erit, si prius, quid Gratia sit, definierimus. (2) Sit igitur gratia, qua is, qui aliquid habet, dicitur gratificari indigenti, non, ut aliquid referat, neque ut ad ipsum gratificantem aliquid propterea perveniat, sed ejus tantum causa, cui gratificatur. Magna autem, si aut valde egentibus, aut si magna et difficilia tribuantur, aut in ejusmodi temporibus, aut si solus, aut primus, aut maxime *aliquis tribuerit*. (3) Egere autem dicuntur homines iis, quæ appetunt, maximeque si iis carere sine dolore non pos-

γνομένου· τοιαῦται δὲ αἱ ἐπιθυμίαι, οἷον ὁ ἔρως. Καὶ αἱ ἐν ταῖς τοῦ σώματος κακώσεσι καὶ ἐν κινδύνοις· καὶ γὰρ ὁ κινδυνεύων ἐπιθυμεῖ καὶ ὁ λυπούμενος. Διὸ οἱ ἐν πενίᾳ παριστάμενοι καὶ φυγαῖς, κἂν μικρὰ ὑπηρετήσωσιν, διὰ τὸ μέγεθος τῆς δεήσεως καὶ τὸν καιρὸν κεχαρισμένοι, οἷον ὁ ἐν Λυκείῳ τὸν φορμὸν δούς. (4) Ἀνάγκη οὖν μάλιστα μὲν εἰς ταὐτὰ ἔχειν τὴν ὑπουργίαν, εἰ δὲ μή, εἰς ἴσα ἢ μείζω. Ὥστ' ἐπεὶ φανερὸν καὶ ὅτε καὶ ἐφ' οἷς γίγνεται χάρις καὶ πῶς ἔχουσι, δῆλον ὅτι ἐκ τούτων παρασκευαστέον, τοὺς μὲν δεικνύντας ἢ ὄντας ἢ γεγενημένους ἐν τοιαύτῃ δεήσει καὶ λύπῃ, τοὺς δὲ ὑπηρετηκότας ἐν τοιαύτῃ χρείᾳ τοιοῦτόν τι ἢ ὑπηρετοῦντας. (5) Φανερὸν δὲ καὶ ὅθεν ἀφαιρεῖσθαι ἐνδέχεται τὴν χάριν καὶ ποιεῖν ἀχαρίστους· ἢ γὰρ ὅτι αὑτῶν ἕνεκα ὑπηρετοῦσιν ἢ ὑπηρέτησαν (τοῦτο δ' οὐκ ἦν χάρις), ἢ ὅτι ἀπὸ τύχης συνέπεσεν ἢ συνηναγκάσθησαν, ἢ ὅτι ἀπέδωκαν ἀλλ' οὐκ ἔδωκαν, εἴτ' εἰδότες εἴτε μή· ἀμφοτέρως γὰρ τὶ ἀντὶ τινός, ὥστ' οὐδ' οὕτως ἂν εἴη χάρις. (6) Καὶ περὶ ἁπάσας τὰς κατηγορίας σκεπτέον· ἡ γὰρ χάρις ἐστὶν ἢ ὅτι τοδὶ ἢ τοσονδὶ ἢ τοιονδὶ ἢ ποτὲ ἢ ποῦ. Σημεῖον δέ, εἰ ἔλαττον μὴ ὑπηρέτησαν, καὶ εἰ τοῖς ἐχθροῖς ἢ ταὐτὰ ἢ ἴσα ἢ μείζω· δῆλον γὰρ ὅτι οὐδὲ ταῦτα ἡμῶν ἕνεκα. Ἢ εἰ φαῦλα εἰδώς· οὐδεὶς γὰρ ὁμολογεῖ δεῖσθαι φαύλων. Καὶ περὶ μὲν τοῦ χαρίζεσθαι καὶ ἀχαριστεῖν εἴρηται.

sunt; tales vero sunt cupiditates; ut amor. Et qui male affecto sunt corpore, et qui in periculis versantur; nam et periclitans, et cui ægre est, concupiscunt. Quocirca et qui in paupertate exiliove subveniunt, etiamsi parva quædam ac minuta suppeditaverint, propter magnitudinem indigentiæ, et propter tempus ipsum magnam gratiam ineunt; velut is, qui in Lyceo stoream dedit. (4) Necesse igitur est, maxime in talibus subvenire *iis, quos devincire volumus;* sin id non liceat, in æqualibus, aut majoribus Itaque quum pateat, et quando, et quibus in rebus, et quomodo affectis hominibus, tribuendo beneficio concilietur gratia, perspicuum est, ex his sumenda esse argumenta, quibus ostendamus, hos quidem aut esse, aut fuisse in tali indigentia et ægritudine; illos vero in tali necessitate suppeditasse tale aliquid. (5) Manifestum autem etiam est, unde sumenda sint, quibus removeri possit gratia, et effici, ut nulla gratia deberi videatur; aut enim *dicendum est*, suum commodum illos in tribuendo beneficio sequi, secutosve esse; (hoc autem beneficium non erat;) aut casu fortuito fecisse; aut coactos; aut reddidisse, non dedisse, sive scientes, sive nescientes; utroque enim modo aliquid pro aliquo redditur; ut ne sic quidem gratia ulla debeatur. (6) Ac considerandæ sunt omnes categoriæ; spectatur enim beneficium aut re ipsa, aut magnitudine, aut qualitate, aut tempore, aut loco. Signum vero est, si minus aliquid nobis tribuere noluerunt; et si inimicis suis aut eadem, aut paria, aut majora *tribuerunt;* constat enim, ne illa quidem tribuisse, quod nobis bene cuperent. Aut si quis ea tribuit, quæ vilia esse novit; nemo enim vilibus egere se confitetur. Quibus igitur rationibus gratia conciliari aut detrahi possit, dictum est.

CAP. VIII.

De misericordia.

Ποῖα δ' ἐλεεινὰ καὶ τίνας ἐλεοῦσι, καὶ πῶς αὐτοὶ ἔχοντες, λέγωμεν. (2) Ἔστω δὴ ἔλεος λύπη τις ἐπὶ φαινομένῳ κακῷ φθαρτικῷ καὶ λυπηρῷ τοῦ ἀναξίου τυγχάνειν, ὃ κἂν αὐτὸς προσδοκήσειεν ἂν παθεῖν ἢ τῶν αὑτοῦ τινά, καὶ τοῦτο, ὅταν πλησίον φαίνηται· δῆλον γὰρ ὅτι ἀνάγκη τὸν μέλλοντα ἐλεήσειν ὑπάρχειν τοιοῦτον οἷον οἴεσθαι παθεῖν ἄν τι κακὸν ἢ αὐτὸν ἢ τῶν αὑτοῦ τινά, καὶ τοιοῦτο κακὸν οἷον εἴρηται ἐν τῷ ὅρῳ ἢ ὅμοιον ἢ παραπλήσιον. (3) Διὸ οὔτε οἱ παντελῶς ἀπολωλότες ἐλεοῦσιν (οὐδὲν γὰρ ἂν ἔτι παθεῖν οἴονται· πεπόνθασι γάρ) οὔτε οἱ ὑπερευδαιμονεῖν οἰόμενοι, ἀλλ' ὑβρίζουσιν· εἰ γὰρ ἅπαντα οἴονται ὑπάρχειν τἀγαθά, δῆλον ὅτι καὶ τὸ μὴ ἐνδέχεσθαι παθεῖν μηδὲν κακόν· καὶ γὰρ τοῦτο τῶν ἀγαθῶν. (4) Εἰσὶ δὲ τοιοῦτοι οἷοι νομίζειν παθεῖν ἂν οἵ τε πεπονθότες ἤδη καὶ διαπεφευγότες, καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ διὰ τὸ φρονεῖν καὶ δι' ἐμπειρίαν, καὶ οἱ ἀσθενεῖς, καὶ οἱ δειλότεροι μᾶλλον, καὶ οἱ πεπαιδευμένοι· εὐλόγιστοι γάρ. (5) Καὶ οἷς ὑπάρχουσι γονεῖς ἢ τέκνα ἢ γυναῖκες· αὑτοῦ τε γὰρ ταῦτα, καὶ οἷα παθεῖν τὰ εἰρημένα. (6) Καὶ οἱ μήτε ἐν ἀνδρίας πάθει ὄντες, οἷον ἐν ὀργῇ ἢ θάρρει (ἀλόγιστα γὰρ τοῦ ἐσομένου ταῦτα) μήτ' ἐν ὑβριστικῇ διαθέσει (καὶ γὰρ οὗτοι ἀλόγιστοι τοῦ πείσεσθαί τι), ἀλλ' οἱ μεταξὺ τούτων. Μήτ' αὖ φοβούμενοι σφόδρα· οὐ γὰρ ἐλεοῦσιν οἱ ἐκπεπληγμένοι διὰ τὸ εἶναι πρὸς τῷ οἰκείῳ πάθει. (7) Κἂν οἴωνταί τινας εἶναι ἐπιεικεῖς· ὁ γὰρ μηδένα οἰόμενος

Quæ autem sint miserabilia, et quorum misericordia commoveri, et quomodo ipsi affecti homines soleant, nunc dicamus. (2) Sit igitur misericordia ægritudo quædam exorta ex eo, quod malum esse videatur interimendi et molestiam afferendi vim habens ei, qui tali sorte non dignus sit, quodque tale est, ut id nobis quoque, aut alicui nostrorum, evenire quoque posse arbitremur; idque, si ejusmodi malum propinquum esse videatur; constat enim necessario requiri, ut is, qui alium miseraturus est, talis sit, ut putet, aut sibi, aut suorum alicui evenire posse aliquid mali, idque tale, quale in definitione dictum est, aut simile, aut propinquum. (3) Quare neque ii, qui funditus se periisse putant, miserantur; (nihil enim amplius sibi putant accidere posse, ut qui omnia jam perpessi sint;) neque qui sibi supra modum beati esse videntur, imo vero contumeliosi sunt; nam si bona omnia sibi adesse putant, illud quoque necesse est sibi adesse existiment, ut ne in ullum malum incidere possint, est enim hoc quoque in bonis. (4) Sunt autem tales, ut posse sibi evenire aliquid putent, tum ii, qui jam in malum aliquod inciderunt, ex eoque evaserunt; tum senes et propter prudentiam, et propter experientiam. Et imbecilli. Et timidiores magis. Et eruditi; bene enim secum rationes reputant. (5) Et quibus sunt parentes, aut liberi, aut uxores; nam et eos in suis quisque ducit, et obnoxii sunt ejusmodi casibus. (6) Et qui non sunt in motu animi ad juvandam fortitudinem apto, ut in ira, aut confidentia; (isti enim, quid futurum sit, non cogitant;) neque ii, quos secundæ res contumeliosos fecere; (nam nec hi quidem putant, sibi quicquam accidere posse;) sed qui inter hos medii sunt; neque rursus qui valde metuunt; non enim perterrefacti miserantur alios, quia ipsi de se cogitant. (7) Et si viros bonos esse aliquos putent; nam qui de nemine bene sentit,

πάντας οἰήσεται ἀξίους εἶναι κακοῦ. Καὶ ὅλως δὴ ὅταν ἔχῃ οὕτως ὥστ' ἀναμνησθῆναι τοιαῦτα συμβεβηκότα ἢ αὐτῷ ἢ τῶν αὐτοῦ, ἢ ἐλπίσαι γενέσθαι ἢ αὐτῷ ἢ τῶν αὐτοῦ. Ὡς μὲν οὖν ἔχοντες ἐλεοῦσιν, εἴρηται· 5 (8) ἃ δ' ἐλεοῦσιν, ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ δῆλον· ὅσα τε γὰρ τῶν λυπηρῶν καὶ ὀδυνηρῶν φθαρτικά, πάντα ἐλεεινά, καὶ ὅσα ἀναιρετικά, καὶ ὅσων ἡ τύχη αἰτία κακῶν μέγεθος ἐχόντων. (9) Ἔστι δ' ὀδυνηρὰ μὲν καὶ φθαρτικὰ θάνατοι καὶ αἰκίαι σωμάτων καὶ κακώσεις καὶ 10 γῆρας καὶ νόσοι καὶ τροφῆς ἔνδεια, (10) ὧν δ' ἡ τύχη αἰτία κακῶν, ἀφιλία, ὀλιγοφιλία (διὸ καὶ τὸ διεσπάσθαι ἀπὸ τῶν φίλων καὶ συνήθων ἐλεεινόν), αἶσχος, ἀσθένεια, ἀναπηρία. Καὶ τὸ ὅθεν προσῆκεν ἀγαθόν τι πρᾶξαι, κακόν τι συμβῆναι. Καὶ τὸ πολλάκις τοιοῦτον. 15 (11) Καὶ τὸ πεπονθότος γενέσθαι τι ἀγαθόν, οἷον Διοπείθει τὰ παρὰ βασιλέως τεθνεῶτι κατεπέμφθη. Καὶ τὸ ἢ μηδὲν γεγενῆσθαι ἀγαθόν, ἢ γενομένων μὴ εἶναι ἀπόλαυσιν. Ἐφ' οἷς μὲν οὖν ἐλεοῦσι, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτά ἐστιν· (12) ἐλεοῦσι δὲ τούς τε γνωρίμους, ἐὰν 20 μὴ σφόδρα ἐγγὺς ὦσιν οἰκειότητι· περὶ δὲ τούτους ὥσπερ περὶ αὐτοὺς μέλλοντας ἔχουσιν. Διὸ καὶ Ἄμασις ἐπὶ μὲν τῷ υἱεῖ ἀγομένῳ ἐπὶ τὸ ἀποθανεῖν οὐκ ἐδάκρυσεν, ὥς φασιν, ἐπὶ δὲ τῷ φίλῳ προσαιτοῦντι· τοῦτο μὲν γὰρ ἐλεεινόν, ἐκεῖνο δὲ δεινόν· τὸ γὰρ δεινὸν ἕτερον τοῦ ἐλε- 25 εινοῦ καὶ ἐκκρουστικὸν τοῦ ἐλέου καὶ πολλάκις τῷ ἐναντίῳ χρήσιμον. (3) Ἔτι ἐλεοῦσιν ἐγγὺς αὐτοῖς τοῦ δεινοῦ ὄντος. Καὶ τοὺς ὁμοίους ἐλεοῦσι κατὰ ἡλικίας, κατὰ ἤθη, κατὰ ἕξεις, κατὰ ἀξιώματα, κατὰ γένη· ἐν πᾶσι γὰρ τούτοις μᾶλλον φαίνεται καὶ αὐτῷ ἂν ὑπάρξαι· 30 ὅλως γὰρ καὶ ἐνταῦθα δεῖ λαβεῖν, ὅτι ὅσα ἐφ' αὐτῶν φοβοῦνται, ταῦτα ἐπ' ἄλλων γιγνόμενα ἐλεοῦσιν. (14) Ἐπεὶ δ' ἐγγὺς φαινόμενα τὰ πάθη ἐλεεινά ἐστι, τὰ δὲ μυριοστὸν ἔτος γενόμενα ἢ ἐσόμενα οὔτ' ἐλπίζοντες οὔτε μεμνημένοι ἢ ὅλως οὐκ ἐλεοῦσιν ἢ οὐχ ὁμοίως, ἀνάγκη τοὺς 35 συναπεργαζομένους σχήμασι καὶ φωναῖς καὶ ἐσθῆτι καὶ ὅλως τῇ ὑποκρίσει ἐλεεινοτέρους εἶναι· ἐγγὺς γὰρ ποιοῦσι φαίνεσθαι τὸ κακὸν πρὸ ὀμμάτων ποιοῦντες, ἢ ὡς μέλλον ἢ ὡς γεγονός. (15) Καὶ τὰ γεγονότα ἄρτι ἢ μέλλοντα διὰ ταχέων ἐλεεινότερα διὰ τὸ αὐτό. (16) Καὶ 40 τὰ σημεῖα καὶ τὰς πράξεις, οἷον ἐσθῆτάς τε τῶν πεπονθότων καὶ ὅσα τοιαῦτα, καὶ λόγους καὶ ὅσα ἄλλα τῶν ἐν τῷ πάθει ὄντων, οἷον ἤδη τελευτώντων. Καὶ μάλιστα τὸ σπουδαίους εἶναι ἐν τοῖς τοιούτοις καιροῖς ὄντας ἐλεεινόν· ἅπαντα γὰρ ταῦτα διὰ τὸ ἐγγὺς φαίνε- 45 σθαι μᾶλλον ποιεῖ τὸν ἔλεον, καὶ ὡς ἀναξίου ὄντος καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς φαινομένου τοῦ πάθους.

omnes malo dignos esse arbitrabitur. Omnino autem, quum ita affectus aliquis est, ut aut sibi aut suis talia vel jam evenisse meminerit, vel ne eveniant timeat. Quomodo igitur affecti miserantur, dictum est. (8) Quæ autem res misericordiam concitent, ex definitione perspicuum est. Nam quæcumque molestiam ac dolorem inurunt, ea omnia miserabilia sunt; et quæcumque interimendi vim habent; et quorum malorum causa fortuna est, quæ quidem alicujus ponderis sunt. (9) Dolorem autem afferunt et interimendi vim habent mortes et verbera, et corporum vexationes, et senectus, et morbi, et cibi penuria. (10) Mala vero, quorum fortuna est causa, sunt solitudo ab amicis, amicorum paucitas; (itaque etiam divelli ab amicis et familiaribus miserabile est;) et deformitas, imbecillitas, debilitatio; et si, unde boni quid exspectari par erat, inde malum aliquod proveniat; et si sæpe tale quid contingat. (11) Et si boni quid tum demum evenit, quum is, cui evenit, perpessus est, quidquid perpeti poterat; ut Diopithi regia munera jam mortuo missa sunt. Et si boni aut nihil evenerit, aut tum demum evenerit; quum fructus jam nullus ex eo percipi potest. Quæ igitur miserationem commovent, hæc et talia sunt. (12) Miserantur autem et familiares, nisi arcto admodum necessitudinis vinculo conjuncti sint; nam erga hos ita affecti sunt, ut erga se ipsos. Quare etiam Amasis filium quidem ad supplicium duci videns non illacrimavit, ut aiunt, sed quum amicum mendicantem videret; nam hoc quidem miserabile erat, illud vero atrox. Differt enim Atrox a Miserabili, imo vero atrocitas misericordiam exturbat, et sæpe in contrarium utiliter adhibetur. (13) Miserantur præterea, quum id, quod atrox est, appropinquat. Et miserantur similes sui ætate, moribus, habitibus, dignitate, genere; nam hæc omnia efficere possunt, ut magis putet quisque, sibi idem evenire posse. Nam omnino hic quoque tenendum est, quæcumque homines in semetipsis metuunt, ea, quum aliis eveniunt, misericordiam commovere. (14) Quoniam autem mala ita demum miserationem commovent, si prope esse videantur, quæ autem abhinc decem millibus annorum fuerunt, futurave sunt, neque exspectantes, neque memoria repetentes miserantur, aut omnino, aut non adæque; necesse est, eos, qui ad misericordiam commovendam conformati sunt, et gestu corporis, et voce, et veste, et omnino actione miserabiliores esse. Nam *hæc adhibentes* efficiunt, ut res propinqua videatur, constituentes malum ante oculos, aut ut futurum, aut ut præteritum. (15) Et quæ nuper fuere, aut brevi futura sunt, propter eam ipsam causam miserabiliora sunt. (16) Et indicia, et actiones; ut, vestes eorum, qui grave aliquid pertulerunt, et quæ hujusmodi sunt. Et sermones et alia in ipsa calamitate *edita*, ut jam morientium. Et maxime si in ejusmodi temporibus strenuos viros se esse ostenderint. Omnia enim hæc, quia vicina videntur, efficaciora sunt ad misericordiam commovendam; tum quod is, cui talia obtigere, tali sorte indignus sit, tum quod ante oculos res ipsa ponatur.

CAP. IX.

De indignatione.

Ἀντίκειται δὲ τῷ ἐλεεῖν μάλιστα μὲν ὃ καλοῦσι νεμεσᾶν· τῷ γὰρ λυπεῖσθαι ἐπὶ ταῖς ἀναξίαις κακοπραγίαις ἀντικείμενόν ἐστι τρόπον τινὰ καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ 50 ἤθους τὸ λυπεῖσθαι ἐπὶ ταῖς ἀναξίαις εὐπραγίαις. Καὶ ἄμφω τὰ πάθη ἤθους χρηστοῦ· (2) δεῖ γὰρ ἐπὶ μὲν

Misericordiæ autem maxime adversatur is animi motus, qui indignatio dicitur; pugnant enim hæc quodammodo, quum tamen ab iisdem moribus proficiscantur, dolere adversis rebus alicujus, quod eis non sit dignus, et prosperis, quod eis item indignus sit; uterque vero horum animi motuum hominis est bonis moribus præditi. (2) Nam et quibus res

τοῖς ἀναξίως πράττουσι κακῶς συνάχθεσθαι καὶ ἐλεεῖν, τοῖς δὲ εὖ νεμεσᾶν· ἄδικον γὰρ τὸ παρὰ τὴν ἀξίαν γιγνόμενον, διὸ καὶ τοῖς θεοῖς ἀποδίδομεν τὸ νεμεσᾶν· (3) Δόξειε δ' ἂν καὶ ὁ φθόνος τῷ ἐλεεῖν τὸν αὐτὸν ἀντι-5 κεῖσθαι τρόπον, ὡς σύνεγγυς ὢν καὶ ταὐτὸν τῷ νεμεσᾶν, ἔστι δ' ἕτερον· λύπη μὲν γὰρ ταραχώδης καὶ ὁ φθόνος ἐστὶ καὶ εἰς εὐπραγίαν, ἀλλ' οὐ τοῦ ἀναξίου ἀλλὰ τοῦ ἴσου καὶ ὁμοίου. Τὸ δὲ μὴ ὅτι αὐτῷ τι συμβήσεται ἕτερον, ἀλλὰ διʼ αὐτὸν τὸν πλησίον, ἅπασιν ὁμοίως δεῖ 10 ὑπάρχειν· οὐ γὰρ ἔτι ἔσται τὸ μὲν νέμεσις τὸ δὲ φθόνος, ἀλλὰ φόβος, ἐὰν διὰ τοῦτο ἡ λύπη ὑπάρχῃ καὶ ἡ ταραχή, ὅτι αὐτῷ τι ἔσται φαῦλον ἀπὸ τῆς ἐκείνου εὐπραξίας. (4) Φανερὸν δ' ὅτι ἀκολουθήσει καὶ τὰ ἐναντία πάθη τούτοις· ὁ μὲν γὰρ λυπούμενος ἐπὶ τοῖς ἀναξίως 15 κακοπραγοῦσιν ἡσθήσεται ἢ ἄλυπος ἔσται ἐπὶ τοῖς ἐναντίως κακοπραγοῦσιν· οἷον τοὺς πατραλοίας καὶ μιαιφόνους, ὅταν τύχωσι τιμωρίας, οὐδεὶς ἂν λυπηθείη χρηστός· δεῖ γὰρ χαίρειν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις, ὡς δ' αὔτως καὶ ἐπὶ τοῖς εὖ πράττουσι κατ' ἀξίαν· ἄμφω γὰρ δίκαια, καὶ 20 ποιεῖ χαίρειν τὸν ἐπιεικῆ· ἀνάγκη γὰρ ἐλπίζειν ὑπάρξαι ἄν, ἅπερ τῷ ὁμοίῳ, καὶ αὑτῷ. (5) Καὶ ἔστι τοῦ αὐτοῦ ἤθους ἅπαντα ταῦτα, τὰ δ' ἐναντία τοῦ ἐναντίου· ὁ γὰρ αὐτός ἐστιν ἐπιχαιρέκακος καὶ φθονερός· ἐφ' ᾧ γάρ τις λυπεῖται γιγνομένῳ καὶ ὑπάρχοντι, ἀναγκαῖον τοῦτον 25 ἐπὶ τῇ στερήσει καὶ φθορᾷ τῇ τούτου χαίρειν. Διὸ κωλυτικὰ μὲν ἐλέου πάντα ταῦτα ἐστί, διαφέρει δὲ διὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας· ὥστε πρὸς τὸ μὴ ἐλεεινὰ ποιεῖν ἅπαντα ὁμοίως χρήσιμα. (6) Πρῶτον μὲν οὖν περὶ τοῦ νεμεσᾶν λέγωμεν, τίσι τε νεμεσῶσι καὶ ἐπὶ τίσι καὶ πῶς 30 ἔχοντες αὐτοί, εἶτα μετὰ ταῦτα περὶ τῶν ἄλλων. (7) Φανερὸν δ' ἐκ τῶν εἰρημένων· εἰ γάρ ἐστι τὸ νεμεσᾶν λυπεῖσθαι ἐπὶ τῷ φαινομένῳ ἀναξίως εὐπραγεῖν, πρῶτον μὲν δῆλον ὅτι οὐχ οἷόν τ' ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς νεμεσᾶν· (8) οὐ γὰρ εἰ δίκαιος ἢ ἀνδρεῖος, ἢ εἰ ἀρετὴν 35 λήψεται, νεμεσήσει τούτῳ (οὐδὲ γὰρ οἱ ἔλεοι ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις τούτων εἰσίν), ἀλλ' ἐπὶ πλούτῳ καὶ δυνάμει καὶ τοῖς τοιούτοις, ὅσων ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν ἄξιοί εἰσιν οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ τὰ φύσει ἔχοντες ἀγαθά, οἷον εὐγένειαν καὶ κάλλος καὶ ὅσα τοιαῦτα. (9) Ἐπειδὴ δὲ τὸ 40 ἀρχαῖον ἐγγύς τι φαίνεται τοῦ φύσει, ἀνάγκη τοῖς ταὐτὸ ἔχουσιν ἀγαθόν, ἐὰν νεωστὶ ἔχοντες τυγχάνωσι καὶ διὰ τοῦτο εὐπραγῶσι, μᾶλλον νεμεσᾶν· μᾶλλον γὰρ λυποῦσιν οἱ νεωστὶ πλουτοῦντες τῶν πάλαι καὶ διὰ γένος· ὁμοίως δὲ καὶ ἄρχοντες καὶ δυνάμενοι καὶ πολύφι-45 λοι καὶ εὔτεκνοι καὶ ὁτιοῦν τῶν τοιούτων. Κἂν διὰ ταῦτ' ἄλλο τι ἀγαθὸν γίγνηται αὐτοῖς, ὡσαύτως· καὶ γὰρ ἐνταῦθα μᾶλλον λυποῦσιν οἱ νεόπλουτοι ἄρχοντες διὰ τὸν πλοῦτον ἢ οἱ ἀρχαιόπλουτοι. (10) Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Αἴτιον δ' ὅτι οἱ μὲν δοκοῦσι τὰ αὑ-50 τῶν ἔχειν οἱ δ' οὔ· τὸ γὰρ ἀεὶ οὕτω φαινόμενον ἔχειν ἀληθὲς δοκεῖ, ὥστε οἱ ἕτεροι οὐ τὰ αὑτῶν ἔχειν. (11) Καὶ ἐπεὶ ἕκαστον τῶν ἀγαθῶν οὐ τοῦ τυχόντος ἄξιον, ἀλλά τις ἐστὶν ἀναλογία καὶ τὸ ἁρμόττον, οἷον ὅπλων κάλλος οὐ τῷ δικαίῳ ἁρμόττει, ἀλλὰ τῷ ἀνδρείῳ, καὶ γάμοι

immerentibus male succedunt, cum his una dolere, eosque miserari, et quibus bene præter ipsorum dignitatem, eis indignari oportet; injustum enim est, quidquid fit præter dignitatem; quare diis quoque ipsis indignationem tribuimus. (3) Videri autem possit et invidentia miserationi eodem modo opponi, tanquam vicina, et eadem cum indignatione; sed tamen alia est. Nam invidentia quoque ægritudo quædam est animum perturbans ob res alterius secundas, non tamen ejus, qui eis non dignus sit, sed qui æqualis ac similis sit. Hoc autem et in eis qui indignantur, et in eis qui invident, peræque inesse oportet, ut ne doleant *causa sua*, quod sibi aliquid aliud eventurum putent, sed ejus tantum ipsius causa, qui prospera fortuna utitur. Tum enim non erit hoc amplius invidentia, illud vero indignatio; sed metus, si eo angatur quis et perturbetur animo, quod ex aliena prosperitate mali sibi aliquid eventurum sit. (4) Constat autem fore, ut ex his affectibus alii etiam affectus inter se contrarii consequantur. Nam qui ex bonorum virorum calamitatibus dolorem capit, idem si malis male esse viderit, aut gaudebit, aut certe nullam ex ea re molestiam sentiet. Velut, nemo vir bonus parricidæ aut sicarii supplicio misericordia commovetur; gaudendum enim potius est, quum tale aliquid evenit; ut et quum prospera fortuna utuntur, qui ea digni sunt; nam utraque justa sunt, et viro bono gaudium afferunt; necessario enim, quæ videt evenire sui simili, ea sperat etiam eventura sibi. (5) Eorundemque morum hæc omnia sunt; contraria autem contrariorum. Nam qui alienis malis lætatur, idem est etiam invidus. Et quæ cuique res, quum fit, quumque est, molestiam affert, idem ejus rei abscessu atque interitu gaudeat necesse est. Quare hæc quidem omnia apta sunt ad impediendam misericordiam; differunt autem inter se ob eas, quas diximus, causas; itaque sunt omnia similiter utilia ad efficiendum, ne res miserabiles esse videantur. (6) Primum igitur de indignatione dicamus, tum quibus indignentur, tum quas ob res, tum quomodo ipsi affecti, deinde cetera persequemur. (7) Patet autem hoc ex dictis; si enim Indignari est ægre ferre, quod alicui res suæ prospere cedant præter ipsius dignitatem, primum quidem apparet, non omnia cujusque generis bona indignationem concitare. (8) Non enim, si quis justus aut fortis evadat, aut virtutem denique aliquam consequatur, propterea ei quisquam indignabitur; (neque enim contrariis rebus misericordia commovetur;) sed si opes, et potentiam, et talia, quibus, ut universe loquar, digni sunt viri boni et ii qui habent ea quæ natura bona sunt, ut nobilitatem, pulchritudinem, et hujus generis alia. (9) Quoniam autem id, quod antiquum est, prope naturale videtur esse, necesse est, si plures idem bonum habeant, majorem in eos indignationem concitari, qui id nuper consecuti sint, atque ob id bene ac feliciter vivant. Majorem enim dolorem inurunt ii qui nuper ad divitias pervenerunt, quam ii quibus illæ veteres sunt et hereditariæ. Similiter vero etiam ii qui ad imperia, ad potentiam, ad copiam amicorum, liberorum, et quæcumque alia sunt ejusdem generis, pervenerunt, itidemque, si horum ope aliud quid bonum nanciscantur. Nam et hic majorem molestiam afferunt, qui repente divites facti sunt, si propter opes magistratum aliquem ceperint, quam ii quibus vetustæ sunt divitiæ. (10) Eadem etiam est in ceteris ratio. Causa autem est, quoniam hi quidem videntur sua et propria habere, illi autem non sua; quod enim semper videtur ita se habere, verum videtur; quo fit, ut alteri videantur habere non sua. (11) Et quoniam non cuilibet bonum quodlibet convenit, sed est quædam analogia, et aliud alii convenit; velut, pulchra arma non justo conveniunt, sed forti; et matrimonia præstantia non iis qui nu-

διαφέροντες οὐ τοῖς νεωστὶ πλουτοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς εὐγενέσιν· ἐὰν οὖν ἀγαθὸς ὢν μὴ τοῦ ἁρμόττοντος τυγχάνῃ, νεμεσητόν· καὶ τὸν ἥττω τῷ κρείττονι ἀμφισβητεῖν, μάλιστα μὲν οὖν τοὺς ἐν τῷ αὐτῷ· ὅθεν καὶ τοῦτ' εἴρηται,

> Αἴαντος δ' ἀλέεινε μάχην Τελαμωνιάδαο·
> Ζεὺς γάρ οἱ νεμέσασχ', ὅτ' ἀμείνονι φωτὶ μάχοιτο.

Εἰ δὲ μή, κἂν ὁπωσοῦν ὁ ἥττων τῷ κρείττονι, οἷον εἰ ὁ μουσικὸς τῷ δικαίῳ· βέλτιον γὰρ ἡ δικαιοσύνη τῆς μουσικῆς. Οἷς μὲν οὖν νεμεσῶσι καὶ δι' ἅ, ἐκ τούτων δῆλον· ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτά ἐστιν. (12) Αὐτοὶ δὲ νεμεσητικοί εἰσιν, ἐὰν ἄξιοι τυγχάνωσιν ὄντες τῶν μεγίστων ἀγαθῶν καὶ ταῦτα κεκτημένοι· τὸ γὰρ τῶν ὁμοίων ἠξιῶσθαι τοὺς μὴ ὁμοίους οὐ δίκαιον. (13) Δεύτερον δ', ἂν ὄντες ἀγαθοὶ καὶ σπουδαῖοι τυγχάνωσιν· κρίνουσί τε γὰρ εὖ, καὶ τὰ ἄδικα μισοῦσιν. (14) Καὶ ἐὰν φιλότιμοι, καὶ ὀρεγόμενοι τινῶν πράξεων, καὶ μάλιστα περὶ ταῦτα φιλότιμοι ὦσιν ὧν ἕτεροι ἀνάξιοι ὄντες τυγχάνουσιν. (15) Καὶ ὅλως οἱ ἀξιοῦντες αὐτοὶ αὑτοὺς ὧν ἑτέρους μὴ ἀξιοῦσι, νεμεσητικοὶ τούτοις καὶ τούτων. Διὸ καὶ οἱ ἀνδραποδώδεις καὶ φαῦλοι καὶ ἀφιλότιμοι οὐ νεμεσητικοί· οὐδὲν γάρ ἐστιν οὗ ἑαυτοὺς οἴονται ἀξίους εἶναι. (16) Φανερὸν δ' ἐκ τούτων ἐπὶ ποίοις ἀτυχοῦσι καὶ κακοπραγοῦσιν ἢ μὴ τυγχάνουσι χαίρειν ἢ ἀλύπως ἔχειν δεῖ· ἐκ γὰρ τῶν εἰρημένων τὰ ἀντικείμενά ἐστι δῆλα· ὥστ' ἐὰν τούς τε κριτὰς τοιούτους παρασκευάσῃ ὁ λόγος, καὶ τοὺς ἀξιοῦντας ἐλεεῖσθαι, καὶ ἐφ' οἷς ἐλεεῖσθαι, δείξῃ ἀναξίους μὲν ὄντας τυγχάνειν, ἀξίους δὲ μὴ τυγχάνειν, ἀδύνατον ἐλεεῖν.

per divites esse cœperunt, sed nobilibus; evenit, ut interdum, etsi vir bonus consequatur aliquid boni, quia tamen id bonum ipsi non convenit, commoveatur indignatio, et si inferior cum superiori contendat; maxime quidem ea ipsa in re, in qua inferior est; unde et illud dictum est,

> Ajacis autem declinabat pugnam Telamoniadæ;
> Juppiter enim ei indignabatur, quod cum fortiore viro contenderet;

sin minus, etiam quacumque in re inferior cum superiore contendat; ut, si musicus cum viro justo; præstat enim justitia musicæ. Quibus igitur, et propter quæ indignentur, ex his perspicuum est; sunt enim hæc, et talia. (12) Propensi autem sunt ad indignationem, qui et maximis bonis digni, et ea consecuti sunt; neque enim justum est, similem esse eorum, qui similes non sunt, dignitatem. (13) Secundo autem loco, qui, quum boni gravesque viri sint, ea non consequuntur; nam et recte judicant, et oderunt ea, quæ injusta sunt. (14) Et si honoris cupidi, ac talium actionum appetentes; præcipue si iis in rebus gloriæ cupidi sunt, quas alii, quum indigni sint, consequuntur. (15) Omninoque qui dignos esse se existimant iis, quibus indignos alios esse ducunt, his et ob illa facile indignantur. Quare etiam homines serviles, nebulones, nec honoris studiosi, non sunt propensi ad indignationem; nihil enim tale est, quo se ipsi dignos existiment. (16) Constat autem ex iis, cujusmodi sint homines, quibus adversa fortuna utentibus, aut male rem gerentibus, aut ab eo, quod cupiunt, excidentibus, gaudere, aut certe nullam exinde molestiam capere oportet; ex iis enim, quæ diximus, etiam contraria intelliguntur. Itaque si dicentis oratio judices quidem tales effecerit, conantes autem misericordiam sui commovere iis ipsis in rebus, de quibus agitur, ostendat esse indignos, qui consequantur quod volunt, dignos vero, qui non consequantur; fieri non potest, ut miseratio excitetur.

CAP. X.

De invidia.

Δῆλον δὲ καὶ ἐπὶ τίσι φθονοῦσι καὶ τίσι καὶ πῶς ἔχοντες, εἴπερ ἐστὶν ὁ φθόνος λύπη τις ἐπὶ εὐπραγίᾳ φαινομένῃ τῶν εἰρημένων ἀγαθῶν περὶ τοὺς ὁμοίους, μὴ ἵνα τι αὑτῷ, ἀλλὰ δι' ἐκείνους· φθονήσουσι μὲν γὰρ οἱ τοιοῦτοι οἷς εἰσί τινες ὅμοιοι ἢ φαίνονται. (2) Ὁμοίους δὲ λέγω κατὰ γένος, κατὰ συγγένειαν, καθ' ἡλικίαν, καθ' ἕξιν, κατὰ δόξαν, κατὰ τὰ ὑπάρχοντα. Καὶ οἷς μικροῦ ἐλλείπει τὸ μὴ πάντα ὑπάρχειν. Διὸ οἱ μεγάλα πράττοντες καὶ οἱ εὐτυχοῦντες φθονεροί εἰσιν· πάντας γὰρ οἴονται τὰ αὑτῶν φέρειν. (3) Καὶ οἱ τιμώμενοι ἐπί τινι διαφερόντως, καὶ μάλιστα ἐπὶ σοφίᾳ ἢ εὐδαιμονίᾳ. Καὶ οἱ φιλότιμοι φθονερώτεροι τῶν ἀφιλοτίμων. Καὶ οἱ δοξόσοφοι· φιλότιμοι γὰρ ἐπὶ σοφίᾳ. Καὶ ὅλως οἱ φιλόδοξοι περί τι φθονεροὶ περὶ τοῦτο. Καὶ οἱ μικρόψυχοι· πάντα γὰρ μεγάλα δοκεῖ αὐτοῖς εἶναι. (4) Ἐφ' οἷς δὲ φθονοῦσιν, τὰ μὲν ἀγαθὰ εἴρηται· ἐφ' ὅσοις γὰρ φιλοδοξοῦσι καὶ φιλοτιμοῦνται ἔργοις ἢ κτήμασι καὶ ὀρέγονται δόξης, καὶ ὅσα εὐτυχήματά ἐστι, σχεδὸν περὶ πάντα φθόνος ἐστί, καὶ μάλιστα ὧν αὐτοὶ ἢ ὀρέγονται ἢ οἴονται δεῖν αὑτοὺς ἔχειν, ἢ ὧν τῇ κτήσει μικρῷ ὑπερέχουσιν ἢ μικρῷ ἐλλείπουσιν.

Constat autem, et quas ob res invideant, et quibusnam, et quomodo ipsi affecti, siquidem Invidia est molestia quædam ex eo, quod in eo, de quo diximus, bonorum genere alii similes bene ac feliciter rem gerere videantur, idque non, ut ne quid eveniat invidenti, sed eorum ipsorum causa, quibus invidetur; invidebunt enim illi, quorum aliqui similes aut sunt, aut esse videntur. (2) Similes autem dico, genere, cognatione, ætate, habitu, gloria, facultatibus. Et quibus parum abest, quin eadem omnia insint; quare magnas res gerentes prosperaque fortuna utentes invidi sunt; omnes enim sibi eripere sua putant. (3) Et qui præcipue in re aliqua magni fiunt, maximeque si ob sapientiam, aut felicitatem. Et honoris cupidi magis invidi sunt, quam qui honoris studio non tenentur. Et sapientiæ existimationem aucupantes; coli enim ob sapientiam volunt. Et omnino ex aliqua re gloriam captantes, ubi de ea re agitur, facile aliis invident. Et pusillanimi; omnia enim ipsis videntur magna esse. (4) Quæ autem bona sint, ob quæ invidentur, jam dictum est; nam ex quibuscumque factis aut possessionibus homines gloriam et honorem ambiunt, et apud alios existimationem aucupantur, et quæcumque in prosperitate fortunæ posita sunt, iis fere omnibus invidia concitatur, maximeque ob ea, quæ alii ipsi aut appetunt, aut se habere oportere putant, aut quorum possessione ipsi

(5) Φανερὸν δὲ καὶ οἷς φθονοῦσιν· ἅμα γὰρ εἴρηται· τοῖς γὰρ ἐγγὺς καὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ καὶ ἡλικίᾳ καὶ δόξῃ φθονοῦσιν. Ὅθεν εἴρηται « τὸ συγγενὲς γὰρ καὶ φθονεῖν ἐπίσταται. » Καὶ πρὸς οὓς φιλοτιμοῦνται· φιλοτιμοῦνται μὲν γὰρ πρὸς τοὺς εἰρημένους, πρὸς δὲ τοὺς μυριοστὸν ἔτος ὄντας ἢ πρὸς τοὺς ἐσομένους ἢ τεθνεῶτας οὐδείς, οὐδὲ πρὸς τοὺς ἐφ' Ἡρακλείαις στήλαις. Οὐδ' ὧν πολὺ οἴονται παρ' αὐτοῖς ἢ παρὰ τοῖς ἄλλοις λείπεσθαι, οὐδ' ὧν πολὺ ὑπερέχειν, ὡσαύτως καὶ πρὸς τούτους καὶ περὶ τὰ τοιαῦτα. (6) Ἐπεὶ δὲ πρὸς τοὺς ἀνταγωνιστὰς καὶ ἀντεραστὰς καὶ ὅλως τοὺς τῶν αὐτῶν ἐφιεμένους φιλοτιμοῦνται, ἀνάγκη μάλιστα τούτοις φθονεῖν· ὅθεν εἴρηται « καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ. » (7) Καὶ τοῖς ταχὺ οἱ ἢ μόλις τυχόντες ἢ μὴ τυχόντες φθονοῦσιν. (8) Καὶ ὧν ἢ κεκτημένων ἢ κατορθούντων ὄνειδος αὐτοῖς· εἰσὶ δὲ καὶ οὗτοι ἐγγὺς καὶ ὅμοιοι· δῆλον γὰρ ὅτι παρ' αὐτοὺς οὐ τυγχάνουσι τοῦ ἀγαθοῦ, ὥστε τοῦτο λυποῦν ποιεῖ τὸν φθόνον. (9) Καὶ τοῖς ἢ ἔχουσι ταῦτα ἢ κεκτημένοις ὅσα αὐτοῖς προσῆκεν ἢ κέκτηντό ποτε· διὸ πρεσβύτεροι νεωτέροις. (10) Καὶ οἱ πολλὰ δαπανήσαντες εἰς ταὐτὸ τοῖς ὀλίγα φθονοῦσιν. (11) Δῆλον δὲ καὶ [ἐφ'] οἷς χαίρουσιν οἱ τοιοῦτοι καὶ ἐπὶ τίσι καὶ πῶς ἔχοντες· ὡς γὰρ οὐκ ἔχοντες λυποῦνται, οὕτως ἔχοντες ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις ἡσθήσονται. Ὥστε ἂν αὐτοὶ μὲν παρασκευασθῶσιν οὕτως ἔχειν, οἱ δ' ἐλεεῖσθαι ἢ τυγχάνειν τινὸς ἀγαθοῦ ἀξιούμενοι ὦσιν οἷοι οἱ εἰρημένοι, δῆλον ὡς οὐ τεύξονται ἐλέου παρὰ τῶν κυρίων.

vel paulo superiores sunt, vel paulo inferiores. (5) Perspicuum autem est etiam, quibus invideant; nam simul hoc explicatum est; proximis enim et tempore, et loco, et ætate, et gloria, invident; unde dictum est, « Namque invidere novit et cognatio; » et iis, quibuscum de honore contendunt; nam contendunt quidem de honore cum iis, quos diximus; illis vero, qui abhinc decem millibus annorum aut fuerunt, aut erunt, aut mortuis, nemo *invidet*; neque iis, qui ad columnas Herculis habitant. Nec *invident* quos longo intervallo a se, vel ab aliis, relinqui; aut quibus se multo superiores esse putant. Sic etiam *aliis* talibus, et propter talia *non invident.* (6) Quoniam autem cum competitoribus, et æmulis, omninoque cum iis qui eadem, quæ ipsi, concupiscunt, de honore concertant, his maxime invideant necesse est; unde dictum est, « Et figulus figulo *invidet.* » (7) Et iis qui cito aliquid consecuti sunt, ab iis qui vix aut ne vix quidem consequi idem potuerunt, invidetur. (8) Et iis quibus *aliquod bonum* possidentibus, aut bene rem gerentibus, dedecus nobis conflatur; tales vero sunt propinqui et similes; nam patet, quod non idem bonum consequamur, id culpa nostra evenire; quare hoc animum vellicans invidiam efficit. (9) Et habentibus aut possidentibus ea *homines invident*, quæ ipsos habere conveniebat, aut quæ aliquando possederunt; quare seniores junioribus. (10) Et qui magnos sumptus ad aliquid obtinendum fecerunt, iis qui parvo sumptu idem consecuti sunt. (11) Patet vero etiam, quibusnam, et quas ob res, et quomodo affecti gaudeant tales: nam quomodo non affecti dolent, eodem modo affecti gaudebunt contrariis. Itaque si judices quidem ita oratione conformati fuerint, ii autem, qui misericordiam sui excitare, aut boni quid consequi volunt, tales sint, quales diximus; patet, hos ab iis, quorum in manu arbitrium est, misericordiam non consecuturos esse.

CAP. XI.

De æmulatione.

Πῶς δ' ἔχοντες ζηλοῦσι καὶ τὰ ποῖα καὶ ἐπὶ τίσιν, ἐνθένδ' ἐστὶ δῆλον. Εἰ γάρ ἐστι ζῆλος λύπη τις ἐπὶ φαινομένῃ παρουσίᾳ ἀγαθῶν ἐντίμων καὶ ἐνδεχομένων αὐτῷ λαβεῖν περὶ τοὺς ὁμοίους τῇ φύσει, οὐχ ὅτι ἄλλῳ ἀλλ' ὅτι οὐχὶ καὶ αὐτῷ ἐστίν· διὸ καὶ ἐπιεικές ἐστιν ὁ ζῆλος καὶ ἐπιεικῶν, τὸ δὲ φθονεῖν φαῦλον καὶ φαύλων· ὁ μὲν γὰρ αὑτὸν παρασκευάζει διὰ τὸν ζῆλον τυγχάνειν τῶν ἀγαθῶν, ὁ δὲ τὸν πλησίον μὴ ἔχειν διὰ τὸν φθόνον· ἀνάγκη δὴ ζηλωτικοὺς μὲν εἶναι τοὺς ἀξιοῦντας αὑτοὺς ἀγαθῶν ὧν μὴ ἔχουσιν· οὐδεὶς γὰρ ἀξιοῖ τὰ φαινόμενα ἀδύνατα. Διὸ οἱ νέοι καὶ οἱ μεγαλόψυχοι τοιοῦτοι. Καὶ οἷς ὑπάρχει τοιαῦτα ἀγαθὰ ἃ τῶν ἐντίμων ἄξιά ἐστιν ἀνδρῶν· ἔστι γὰρ ταῦτα πλοῦτος καὶ πολυφιλία καὶ ἀρχαὶ καὶ ὅσα τοιαῦτα· ὡς γὰρ προσῆκον αὐτοῖς ἀγαθοῖς εἶναι, ὅτι προσῆκε τοῖς ἀγαθῶς ἔχουσι, ζηλοῦσι τὰ τοιαῦτα τῶν ἀγαθῶν. (2) Καὶ οὓς οἱ ἄλλοι ἀξιοῦσιν. (3) Καὶ ὧν πρόγονοι ἢ συγγενεῖς ἢ οἰκεῖοι ἢ τὸ ἔθνος ἢ ἡ πόλις ἔντιμοι, ζηλωτικοὶ περὶ ταῦτα· οἰκεῖα γὰρ οἴονται αὑτοῖς εἶναι, καὶ ἄξιοι τούτων. (4) Εἰ δ' ἐστὶ ζηλωτὰ τὰ ἔντιμα ἀγαθά, ἀνάγκη τάς τε ἀρετὰς εἶναι τοιαύτας, καὶ ὅσα τοῖς ἄλλοις ὠφέλιμα καὶ εὐεργετικά· τιμῶσι γὰρ τοὺς εὐεργετοῦντας καὶ τοὺς ἀγαθούς. Καὶ ὅσων ἀγαθῶν ἀπόλαυσις τοῖς πλησίον ἐστίν, οἷον πλοῦτος καὶ κάλλος μᾶλλον ὑγιείας.

Quomodo autem affecti, et qualia, et in quibus æmulentur, ex sequentibus manifestum fit. Nam si æmulatio dolor quidam est, quum iis, qui nobis natura similes sunt, bona quædam honorifica suppetant, quorum ipsi quoque capaces sumus, non quod ea in alio insint, sed quod nobis quoque non insint; (unde et æmulatio bonum quiddam est, et bonis viris convenit; at invidere improbum est, et hominum improborum; nam æmulans talem efficere se studet, ut ipse quoque bona nanciscatur; at invidens studet efficere, ut ne alter boni quid habeat;) necesse est, propensos quidem esse ad æmulandum dignos se existimantes bonis, quibus carent; nemo enim postulat, quæ capere se non posse intelligit: quare tales sunt adolescentes, et magnanimi. Et quibus talia bona suppetunt, quæ honoratis viris digna sunt; hæc enim sunt opes, amicorum copia, et magistratus, et alia hujusmodi. Bonos enim viros esse se, par esse arbitrantur, quia tales esse par est eos, qui talibus bonis affluunt. (2) Et *ad æmulandum propensi sunt*, quos alii verentur. (3) Et quorum majores, aut cognati, aut propinqui, aut gens, aut civitas, honore fruuntur, faciles sunt iisdem in rebus ad æmulandum; propria enim sibi esse hæc, seque iis dignos esse putant. (4) Quodsi autem bona honorifica æmulanda sunt, necesse est, virtutes quoque ejusmodi esse, et quæcumque aliis fructuosa ac benefica sunt; nam honos tribuitur beneficis ac probis viris; et bona, quorum fructus ad propinquos pertinet; ut, opes ac pulchritudo magis, quam bona

(5) Φανερὸν δὲ καὶ οἱ ζηλωτοὶ τίνες· οἱ γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα κεκτημένοι ζηλωτοί. Ἔστι δὲ ταῦτα τὰ εἰρημένα, οἷον ἀνδρία, σοφία, ἀρχή· οἱ γὰρ ἄρχοντες πολλοὺς δύνανται εὖ ποιεῖν, στρατηγοί, ῥήτορες, πάντες οἱ τὰ τοιαῦτα δυνάμενοι. (6) Καὶ οἷς πολλοὶ ὅμοιοι βούλονται εἶναι, ἢ πολλοὶ γνώριμοι, ἢ φίλοι πολλοί. Ἢ οὓς πολλοὶ θαυμάζουσιν, ἢ οὓς αὐτοὶ θαυμάζουσιν. (7) Καὶ ὧν ἔπαινοι καὶ ἐγκώμια λέγονται ἢ ὑπὸ ποιητῶν ἢ λογογράφων. Καταφρονοῦσι δὲ τῶν ἐναντίων· ἐναντίον γὰρ ζήλῳ καταφρόνησίς ἐστι, καὶ τὸ ζηλοῦν τῷ καταφρονεῖν. Ἀνάγκη δὲ τοὺς οὕτως ἔχοντας ὥστε ζηλῶσαί τινας ἢ ζηλοῦσθαι, καταφρονητικοὺς εἶναι τούτων τε καὶ ἐπὶ τούτοις ὅσοι τὰ ἐναντία κακὰ ἔχουσι τῶν ἀγαθῶν τῶν ζηλωτῶν. Διὸ πολλάκις καταφρονοῦσι τῶν εὐτυχούντων, ὅταν ἄνευ τῶν ἐντίμων ἀγαθῶν ὑπάρχῃ αὐτοῖς ἡ τύχη. Δι' ὧν μὲν οὖν τὰ πάθη ἐγγίγνεται καὶ διαλύεται, ἐξ ὧν αἱ πίστεις γίγνονται, περὶ αὐτῶν εἴρηται.

valetudo. (5) Manifestum vero est etiam, quinam æmulationem excitent; hæc enim et talia habentes facile æmulos inveniunt; sunt autem hæc, quæ diximus, ut fortitudo, sapientia, imperium; nam imperantes multis benefacere possunt; exercituum duces, oratores, omnes denique, quibus talis aliqua potentia est. (6) Et ii, quorum similes se multi, aut familiares, aut amicos esse student. Aut quos multi admirantur, aut quos ipsi admirantur. (7) Et quorum laudes et encomia celebrantur vel a poetis, vel ab orationum scriptoribus. Contemnunt autem homines sibi contrarios; nam contemptus est æmulationi contrarius, et æmulari et contemnere sibi adversantur. Necesse autem est, ita se habentes, ut aut ipsi alios, aut ipsos alii æmulentur, contemptores esse eorum *hominum*, et earum *rerum*, in quibus insunt mala bonis æmulationem excitantibus contraria. Quo fit, ut sæpe contemnant homines fortunatos, si quando illis, carentibus bonis honore dignis, fortuna tantum adsit. Quænam igitur sint, quibus animorum motus aut excitari, aut sedari possint, unde argumenta ducantur, expositum est.

CAP. XII.

De affectibus et habitibus juvenum.

Τὰ δὲ ἤθη ποῖοί τινες κατὰ τὰ πάθη καὶ τὰς ἕξεις καὶ τὰς ἡλικίας καὶ τὰς τύχας, διέλθωμεν μετὰ ταῦτα. (2) Λέγω δὲ πάθη μὲν ὀργὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὰ τοιαῦτα, περὶ ὧν εἰρήκαμεν πρότερον, ἕξεις δὲ ἀρετὰς καὶ κακίας· εἴρηται δὲ περὶ τούτων πρότερον, καὶ ποῖα προαιροῦνται ἕκαστοι, καὶ ποίων πρακτικοί. Ἡλικίαι δ' εἰσὶ νεότης καὶ ἀκμὴ καὶ γῆρας. Τύχην δὲ λέγω εὐγένειαν καὶ πλοῦτον καὶ δυνάμεις καὶ τἀναντία τούτοις καὶ ὅλως εὐτυχίαν καὶ δυστυχίαν. (3) Οἱ μὲν οὖν νέοι τὰ ἤθη εἰσὶν ἐπιθυμητικοί, καὶ οἷοι ποιεῖν ὧν ἂν ἐπιθυμήσωσιν. Καὶ τῶν περὶ τὸ σῶμα ἐπιθυμιῶν μάλιστα ἀκολουθητικοί εἰσι ταῖς περὶ τὰ ἀφροδίσια, καὶ ἀκρατεῖς ταύτης. (4) Εὐμετάβολοι δὲ καὶ ἁψίκοροι πρὸς τὰς ἐπιθυμίας, καὶ σφόδρα μὲν ἐπιθυμοῦσι, ταχέως δὲ παύονται· ὀξεῖαι γὰρ αἱ βουλήσεις καὶ οὐ μεγάλαι, ὥσπερ αἱ τῶν καμνόντων δίψαι καὶ πεῖναι. (5) Καὶ θυμικοὶ καὶ ὀξύθυμοι καὶ οἷοι ἀκολουθεῖν τῇ ὁρμῇ. Καὶ ἥττους εἰσὶ τοῦ θυμοῦ· διὰ γὰρ φιλοτιμίαν οὐκ ἀνέχονται ὀλιγωρούμενοι, ἀλλ' ἀγανακτοῦσιν, ἂν οἴωνται ἀδικεῖσθαι. (6) Καὶ φιλότιμοι μέν εἰσι, μᾶλλον δὲ φιλόνικοι· ὑπεροχῆς γὰρ ἐπιθυμεῖ ἡ νεότης, ἡ δὲ νίκη ὑπεροχή τις. Καὶ ἄμφω ταῦτα μᾶλλον ἢ φιλοχρήματοι· φιλοχρήματοι δὲ ἥκιστα διὰ τὸ μήπω ἐνδείας πεπειρᾶσθαι, ὥσπερ τὸ Πιττακοῦ ἔχει ἀπόφθεγμα εἰς Ἀμφιάραον. (7) Καὶ οὐ κακόηθεις, ἀλλ' εὐήθεις διὰ τὸ μήπω τεθεωρηκέναι πολλὰς πονηρίας. Καὶ εὔπιστοι διὰ τὸ μήπω πολλὰ ἐξηπατῆσθαι. (8) Καὶ εὐέλπιδες· ὥσπερ γὰρ οἱ οἰνωμένοι, οὕτω διάθερμοί εἰσιν οἱ νέοι ὑπὸ τῆς φύσεως, ἅμα δὲ καὶ διὰ τὸ μήπω πολλὰ ἀποτετυχηκέναι. Καὶ ζῶσι τὰ πλεῖστα ἐλπίδι· ἡ μὲν γὰρ ἐλπίς τοῦ μέλλοντός ἐστιν, ἡ δὲ μνήμη τοῦ παροιχομένου, τοῖς δὲ νέοις τὸ μὲν μέλλον πολύ, τὸ δὲ παρεληλυθὸς βραχύ· τῇ γὰρ πρώτῃ ἡμέρᾳ μεμνῆσθαι

Nunc autem qui mores animorum, motus, et habitus, et ætates, et fortunas consequantur, explicemus. (2) Dico vero animorum motus iram, cupiditatem, et talia, de quibus ante dictum est; habitus autem, virtutes et vitia. Actum est de his quoque in superioribus, quæ consilia singuli *illis præditi* capere, et cujusmodi res gerere soleant. Ætates vero sunt juventus, ætas virilis, et senectus. Fortunam autem voco nobilitatem, et opes, et potentiam, quæque his contraria sunt, omninoque prosperam adversamque fortunam. (3) Juvenes igitur iis moribus sunt, ut facile concupiscant, et, quæcumque concupiverunt, exsequantur. Et ex cupiditatibus corporis maxime propensi sunt in venerem, ejusque impotentes. (4) Facile vero etiam mutantur et fastidiunt ea, quæ concupiverunt. Et vehementer quidem cupiunt, sed cito desinunt. Acriter enim volunt quod volunt, sed non diu volunt, qualis esse fames ac sitis ægrotantium solet. (5) Et iracundi, et in ira celeres sunt, et animi impetum sequi solent. Et ira eos vincit; nam præ honoris studio non patiuntur se contemni, sed excandescunt, si qua se injuria affici putant. (6) Et honoris cupidi sunt, magis tamen victoriæ; præstare enim aliis cupit juventus; victoria autem exsuperantia quædam est. Et utriusque harum rerum studiosiores sunt, quam pecuniæ; pecuniæ vero minime omnium, propterea quia egestatem nondum experti sunt; quale est illud Pittaci dictum in Amphiaraum. (7) Neque sunt malitiosi, sed boni ac simplices, quia nondum multa improbe facta cognorunt. Et creduli, quia nondum sæpe delusi sunt. (8) Et faciles ad sperandum; ut enim ebrii, sic et juvenes calidi sunt natura; simul vero etiam, quia nondum eos sua spes sæpe frustrata est. Et maximam partem spe vivunt; nam spes quidem futuri est, memoria autem præteriti. Juvenibus vero quod futurum est multum est; quod præteriit breve.

μὲν οὐδὲν οἴονται, ἐλπίζειν δὲ πάντα. Καὶ εὐεξαπάτητοί εἰσι διὰ τὸ εἰρημένον· ἐλπίζουσι γὰρ ῥᾳδίως. (9) Καὶ ἀνδρειότεροι· θυμώδεις γὰρ καὶ εὐέλπιδες, ὧν τὸ μὲν μὴ φοβεῖσθαι τὸ δὲ θαρρεῖν ποιεῖ· οὔτε γὰρ ὀργιζόμενος οὐδεὶς φοβεῖται, τό τε ἐλπίζειν ἀγαθόν τι θαρραλέον ἐστίν. (10) Καὶ αἰσχυντηλοί· οὐ γάρ πω καλὰ ἕτερα ὑπολαμβάνουσιν, ἀλλὰ πεπαίδευνται ὑπὸ τοῦ νόμου μόνον. (11) Καὶ μεγαλόψυχοι· οὔτε γὰρ ὑπὸ τοῦ βίου πω τεταπείνωνται, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων ἄπειροί εἰσιν, καὶ τὸ ἀξιοῦν αὑτὸν μεγάλων μεγαλοψυχία· τοῦτο δ' εὐέλπιδος. (12) Καὶ μᾶλλον αἱροῦνται πράττειν τὰ καλὰ τῶν συμφερόντων· τῷ γὰρ ἤθει ζῶσι μᾶλλον ἢ τῷ λογισμῷ, ἔστι δ' ὁ μὲν λογισμὸς τοῦ συμφέροντος, ἡ δὲ ἀρετὴ τοῦ καλοῦ. (13) Καὶ φιλόφιλοι καὶ φιλέταιροι μᾶλλον τῶν ἄλλων ἡλικιῶν διὰ τὸ χαίρειν τῷ συζῆν καὶ μήπω πρὸς τὸ συμφέρον κρίνειν μηδέν, ὥστε μηδὲ τοὺς φίλους. (14) Καὶ ἅπαντα ἐπὶ τὸ μᾶλλον καὶ σφοδρότερον ἁμαρτάνουσι παρὰ τὸ Χιλώνειον· πάντα γὰρ ἄγαν πράττουσιν· φιλοῦσί τε γὰρ ἄγαν καὶ μισοῦσιν ἄγαν καὶ τἆλλα πάντα ὁμοίως. Καὶ εἰδέναι πάντα οἴονται καὶ διισχυρίζονται· τοῦτο γὰρ αἴτιόν ἐστι καὶ τοῦ πάντα ἄγαν. (15) Καὶ τὰ ἀδικήματα ἀδικοῦσιν εἰς ὕβριν καὶ οὐ κακουργίαν· καὶ ἐλεητικοὶ διὰ τὸ πάντας χρηστοὺς καὶ βελτίους ὑπολαμβάνειν· τῇ γὰρ αὑτῶν ἀκακίᾳ τοὺς πέλας μετροῦσιν, ὥστ' ἀνάξια πάσχειν ὑπολαμβάνουσιν αὐτούς. (16) Καὶ φιλογέλωτες, διὸ καὶ εὐτράπελοι· ἡ γὰρ εὐτραπελία πεπαιδευμένη ὕβρις ἐστίν. Τὸ μὲν οὖν τῶν νέων τοιοῦτόν ἐστιν ἦθος.

Primis enim temporibus ætatis nihil se meminisse, omnia autem sperare arbitrantur. Et facile falluntur easdem ob causas; facile enim sperant. (9) Et fortiores sunt; nam sunt iracundi et spei pleni; quorum illo quidem fit, ut ne timeant; hoc vero, ut confidant. Neque enim quisquam, dum irascitur, timet; et concepta animo boni spes confidentes facit. (10) Et sunt verecundi; nondum enim percipiunt alia pulchra, sed a lege tantum instituti sunt. (11) Et magnanimi; nondum enim domiti ac depressi sunt a vita; imo rudes sunt rerum necessariarum; et magnitudo animi est, dignum se magnis rebus existimare; hoc autem bene sperantis est. (12) Et magis cupiunt peragere honesta, quam utilia; mores enim in vita magis, quam ratiocinationes sequuntur; ratiocinatio autem tendit ad utile, virtus vero ad honestum. (13) Et amicorum ac sodalium amantes magis sunt, quam ceteræ ætates, quia gaudent convictu, et quia nondum quidquam utilitate metiuntur; quare ne amicos quidem. (14) Et quidquid peccant, in eo peccant, ut modum transeant, contra dictum Chilonis; omnia enim cum vehementia faciunt; nam amant vehementer, et oderunt vehementer, similiterque cetera omnia. Quin et scire se cuncta putant, et asseverant; nam et hoc causa est, cur omnibus in rebus modum transeant. (15) Et injurias faciunt cum contumelia conjunctas, non cum nocendi studio. Et propensi sunt ad misericordiam, quoniam omnes bonos et meliores, *quam sunt*, arbitrantur; sua enim innocentia alios metiuntur; ita ut eos indigna pati putent. (16) Et amant risum; quare etiam faceti sunt. Sunt enim facetiæ, scita contumelia. Tales igitur sunt mores adolescentum.

CAP. XIII.

De affectibus et habitibus senum.

Οἱ δὲ πρεσβύτεροι καὶ παρηκμακότες σχεδὸν ἐκ τῶν ἐναντίων τούτοις τὰ πλεῖστα ἔχουσιν ἤθη· διὰ γὰρ τὸ πολλὰ ἔτη βεβιωκέναι καὶ πλείω ἐξηπατῆσθαι καὶ ἡμαρτηκέναι, καὶ τὰ πλείω φαῦλα εἶναι τῶν πραγμάτων, οὔτε διαβεβαιοῦνται οὐδέν, ἧττόν τε ἄγανται ἅπαντα ἢ δεῖ. (2) Καὶ οἴονται, ἴσασι δ' οὐδέν. Καὶ ἀμφισβητοῦντες προστιθέασιν ἀεὶ τὸ ἴσως καὶ τάχα, καὶ πάντα λέγουσιν οὕτω, παγίως δ' οὐδέν. (3) Καὶ κακοήθεις εἰσίν· ἔστι γὰρ κακοήθεια τὸ ἐπὶ τὸ χεῖρον ὑπολαμβάνειν πάντα. Ἔτι δὲ καχύποπτοί εἰσι διὰ τὴν ἀπιστίαν, ἄπιστοι δὲ δι' ἐμπειρίαν. (4) Καὶ οὔτε φιλοῦσι σφόδρα οὔτε μισοῦσι διὰ ταῦτα, ἀλλὰ κατὰ τὴν Βίαντος ὑποθήκην καὶ φιλοῦσιν ὡς μισήσοντες καὶ μισοῦσιν ὡς φιλήσοντες. (5) Καὶ μικρόψυχοι διὰ τὸ τεταπεινῶσθαι ὑπὸ τοῦ βίου· οὐδενὸς γὰρ μεγάλου οὐδὲ περιττοῦ, ἀλλὰ τῶν πρὸς τὸν βίον ἐπιθυμοῦσιν. (6) Καὶ ἀνελεύθεροι· ἓν γάρ τι τῶν ἀναγκαίων ἡ οὐσία, ἅμα δὲ καὶ διὰ τὴν ἐμπειρίαν ἴσασιν ὡς χαλεπὸν τὸ κτήσασθαι καὶ ῥᾴδιον τὸ ἀποβαλεῖν. (7) Καὶ δειλοὶ καὶ πάντα προφοβητικοί· ἐναντίως γὰρ διάκεινται τοῖς νέοις· κατεψυγμένοι γάρ εἰσιν, οἱ δὲ θερμοί. Ὥστε προωδοποίηκε τὸ γῆρας τῇ δειλίᾳ· καὶ γὰρ ὁ φόβος κατάψυξίς τις ἐστίν. (8) Καὶ φιλόζωοι, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῇ τε-

Seniores autem et qui jam defloruerunt fere sunt contrariis moribus. Nam quia diu vixerunt, pluribusque in rebus decepti sunt, et peccarunt, quodque rerum humanarum magna pars vitiosa est, nihil pro certo confirmant, et *probabilia* omnia minus probant, quam par est. (2) Et opinantur, nihil autem sciunt; et dubitantes semper addunt τὸ Fortasse et Facile; et omnia sic proferunt, asseveranter vero nihil. (3) Et malitiosi sunt; nam est malitia de omnibus in deteriorem partem suspicari. Ac præterea suspiciosi sunt propter incredulitatem; increduli autem sunt propter experientiam. (4) Ac neque valde amant, neque valde oderunt, ob has causas; sed secundum Biantis præceptum et amant ut osuri, et oderunt ut amaturi. (5) Et pusillanimi sunt, quia vita eos domuit ac depressit; nullam enim rem magnam neque eximiam, sed ea, quæ ad vitam necessaria sunt, concupiscunt. (6) Et illiberales sunt; nam una quædam rerum necessariarum est pecunia; simul vero etiam usu edocti sciunt, quam difficile sit acquirere, et quam facile amittere. (7) Et timidi sunt, ac cuncta præmetuentes; nam contrario modo affecti sunt, quam juvenes; nam illi refrigerati sunt; hi vero calidi. Itaque senectus viam muniit ad timiditatem; etenim metus refrigeratio quædam est. (8) Et vitam amant, maximeque

λευταίᾳ ἡμέρᾳ διὰ τὸ τοῦ ἀπόντος εἶναι τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ οὗ δὲ ἐνδεεῖς, τούτου μάλιστα ἐπιθυμεῖν. (9) Καὶ φίλαυτοι μᾶλλον ἢ δεῖ· μικροψυχία γάρ τις καὶ αὕτη. Καὶ πρὸς τὸ συμφέρον ζῶσιν, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸ καλόν, μᾶλλον ἢ δεῖ, διὰ τὸ φίλαυτοι εἶναι· τὸ μὲν γὰρ συμφέρον αὐτῷ ἀγαθόν ἐστι, τὸ δὲ καλὸν ἁπλῶς. (10) Καὶ ἀναίσχυντοι μᾶλλον ἢ αἰσχυντηλοί· διὰ γὰρ τὸ μὴ φροντίζειν ὁμοίως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ συμφέροντος, ὀλιγωροῦσι τοῦ δοκεῖν. (11) Καὶ δυσέλπιδες διὰ τὴν ἐμπειρίαν· τὰ γὰρ πλείω τῶν γιγνομένων φαῦλά ἐστιν· ἀποβαίνει γοῦν τὰ πολλὰ ἐπὶ τὸ χεῖρον· καὶ ἔτι διὰ τὴν δειλίαν. (12) Καὶ ζῶσι τῇ μνήμῃ μᾶλλον ἢ τῇ ἐλπίδι· τοῦ γὰρ βίου τὸ μὲν λοιπὸν ὀλίγον τὸ δὲ παρεληλυθὸς πολύ, ἔστι δὲ ἡ μὲν ἐλπὶς τοῦ μέλλοντος, ἡ δὲ μνήμη τῶν παροιχομένων. Ὅπερ αἴτιον καὶ τῆς ἀδολεσχίας αὐτοῖς· διατελοῦσι γὰρ τὰ γενόμενα λέγοντες· ἀναμιμνησκόμενοι γὰρ ἥδονται. (13) Καὶ οἱ θυμοὶ ὀξεῖς μέν εἰσιν ἀσθενεῖς δέ, καὶ αἱ ἐπιθυμίαι αἱ μὲν ἐκλελοίπασιν αἱ δὲ ἀσθενεῖς εἰσίν, ὥστε οὔτ' ἐπιθυμητικοὶ οὔτε πρακτικοὶ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας, ἀλλὰ κατὰ τὸ κέρδος. Διὸ καὶ σωφρονικοὶ φαίνονται οἱ τηλικοῦτοι· αἵ τε γὰρ ἐπιθυμίαι ἀνείκασι, καὶ δουλεύουσι τῷ κέρδει. (14) Καὶ μᾶλλον ζῶσι κατὰ λογισμὸν ἢ κατὰ τὸ ἦθος· ὁ μὲν γὰρ λογισμὸς τοῦ συμφέροντος, τὸ δ' ἦθος τῆς ἀρετῆς ἐστίν. Καὶ τἀδικήματα ἀδικοῦσιν εἰς κακουργίαν, οὐχ εἰς ὕβριν. (15) Ἐλεητικοὶ δὲ καὶ οἱ γέροντές εἰσιν, ἀλλ' οὐ διὰ ταὐτὸ τοῖς νέοις· οἱ μὲν γὰρ διὰ φιλανθρωπίαν, οἱ δὲ δι' ἀσθένειαν· πάντα γὰρ οἴονται ἐγγὺς εἶναι αὐτοῖς παθεῖν, τοῦτο δ' ἦν ἐλεητικόν. Ὅθεν ὀδυρτικοί εἰσι, καὶ οὐκ εὐτράπελοι οὐδὲ φιλογέλοιοι· ἐναντίον γὰρ τὸ ὀδυρτικὸν τῷ φιλογέλωτι. (16) Τῶν μὲν οὖν νέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων τὰ ἤθη τοιαῦτα· ὥστ' ἐπεὶ ἀποδέχονται πάντες τοὺς τῷ σφετέρῳ ἤθει λεγομένους λόγους καὶ τοὺς ὁμοίους, οὐκ ἄδηλον πῶς χρώμενοι τοῖς λόγοις τοιοῦτοι φανοῦνται καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ λόγοι.

extremo vitæ tempore; est enim cupiditas ejus, quod abest; et qua re egent *homines*, eam maxime concupiscunt. (9) Et sui ipsius studiosiores sunt, quam par est; nam et hæc est quædam pusillanimitas. Et ad utile, non ad honestum, vitam plus quam par est dirigunt, quoniam semetipsos amant; nam utile quidem cuique bonum est; honestum vero est simpliciter *bonum*. (10) Et inverecundi potius sunt, quam verecundi; quia enim non æque curant honestum et utile, de opinione aliorum non laborant. (11) Et non facile sperant propter experientiam; pleræque enim hominum res vitiosæ sunt; pleræque certe in deteriorem abeunt; ac prætcrea propter timiditatem. (12) Et memoria vivunt potius, quam spe; vitæ enim quod ipsis superest, parum est; quod autem præteriit, multum; est vero spes quidem futuri; memoria autem præteritorum. Quæ etiam illis causa est loquacitatis; perpetuo enim narrant ea, quæ temporibus suis facta sunt, ut qui ex eorum recordatione voluptatem capiant, (13) Iræ autem eorum acres sunt, sed imbecillæ. Et cupiditates aliæ quidem deseruerunt illos, aliæ autem oblanguere. Itaque neque cupiditatibus agitantur, neque eas in agendo sequuntur, sed lucrum; quare temperantes videntur ea ætate constituti; nam et remiserunt ipsæ cupiditates, et serviunt lucro. (14) Et magis vitam dirigunt ad ratiocinationem, quam ad mores; nam ratiocinatio quidem spectat utile; mores vero spectant virtutem. Et injurias faciunt cum studio nocendi, non in contumeliam. (15) Misericordes autem sunt etiam senes, sed non eadem de causa qua juvenes; hi enim propter benevolentiam erga homines, illi vero propter imbecillitatem. Omnia enim mala putant sibi imminere; hoc autem dicebamus esse misericordis. Unde etiam queruli sunt, neque faceti, neque jocorum amantes; nam querulum esse et jocorum amantem adversantur sibi. (16) Juvenum igitur et seniorum mores hi sunt. Itaque, quando homines libenter accipiunt orationes moribus suis congruas ac similes, non est obscurum, quomodo ita uti oratione possimus, ut et nos ipsi tales videamur, et oratio nostra consilio respondeat.

CAP. XIV.

De moribus ætatis virilis.

Οἱ δὲ ἀκμάζοντες φανερὸν ὅτι μεταξὺ τούτων τὸ ἦθος ἔσονται, ἑκατέρων ἀφαιροῦντες τὴν ὑπερβολήν, καὶ οὔτε σφόδρα θαρροῦντες (θρασύτης γὰρ τὸ τοιοῦτον) οὔτε λίαν φοβούμενοι, καλῶς δὲ πρὸς ἄμφω ἔχοντες, (2) οὔτε πᾶσι πιστεύοντες οὔτε πᾶσιν ἀπιστοῦντες, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀληθὲς κρίνοντες μᾶλλον. Καὶ οὔτε πρὸς τὸ καλὸν ζῶντες μόνον οὔτε πρὸς τὸ συμφέρον, ἀλλὰ πρὸς ἄμφω. Καὶ οὔτε πρὸς φειδὼ οὔτε πρὸς ἀσωτίαν, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἁρμόττον. (3) Ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς θυμὸν καὶ πρὸς ἐπιθυμίαν. Καὶ σώφρονες μετ' ἀνδρίας καὶ ἀνδρεῖοι μετὰ σωφροσύνης. Ἐν γὰρ τοῖς νέοις καὶ τοῖς γέρουσι διῄρηται ταῦτα· εἰσὶ γὰρ οἱ μὲν νέοι ἀνδρεῖοι καὶ ἀκόλαστοι, οἱ δὲ πρεσβύτεροι σώφρονες καὶ δειλοί. Ὡς δὲ καθόλου εἰπεῖν, ὅσα μὲν διῄρηται ἡ νεότης καὶ τὸ γῆρας τῶν ὠφελίμων, ταῦτα ἄμφω ἔχουσιν, ὅσα δ' ὑπερβάλλουσιν ἢ ἐλλείπουσι, τούτων τὸ μέτριον

Qui autem in robore ætatis constituti sunt, patet, eos quoad mores inter illos (*senes et juvenes*) medios fore, detracto eo, quod in utrisque nimium est; ergo neque valde confidentes, id enim temeritatis est, (neque) nimis meticulosi, sed recte ad utrumque affecti. (2) Neque omnibus credent illi, neque omnibus diffident, sed ex veritate magis omnia dijudicabunt. Neque tantum ad honestum, neque tantum ad utile, sed ad utrumque vitam dirigent. Neque ad parsimoniam, neque ad effusionem, sed ad id quod convenit, *propensi erunt*. (3) Similiter vero etiam neque ad iram, neque ad cupiditatem. Et prudentes sunt cum fortitudine, et fortes cum prudentia. Nam in juvenibus et senibus hæc divisa sunt; sunt enim juvenes quidem fortes et intemperantes; senes vero prudentes et timidi. Ut universe autem loquar, quæcumque utilia seorsum habent juventus e enectus, ea utraque habent *viri;* quibus autem in rebus illæ modum transeunt, aut non attingunt,

καὶ τὸ ἁρμόττον. (4) Ἀκμάζει δὲ τὸ μὲν σῶμα ἀπὸ τῶν τριάκοντα ἐτῶν μέχρι τῶν πέντε καὶ τριάκοντα, ἡ δὲ ψυχὴ περὶ τὰ ἑνὸς δεῖν πεντήκοντα. Περὶ μὲν οὖν νεότητος καὶ γήρως καὶ ἀκμῆς, ποίων ἠθῶν ἕκαστόν ἐστιν εἰρήσθω τοσαῦτα.

in iis ab his moderatio et æquabilitas retinentur. (4) Viget autem corpus quidem a trigesimo ætatis anno usque ad trigesimum quintum; animus vero circiter usque ad undequinquagesimum. De juventute igitur et senectute et matura ætate, quibus unaquæque moribus sit, hæc dicta sint.

CAP. XV.

De moribus nobilium.

Περὶ δὲ τῶν ἀπὸ τύχης γιγνομένων ἀγαθῶν, δι' ὅσα αὐτῶν καὶ τὰ ἤθη ποιά ἄττα συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις, λέγωμεν ἐφεξῆς. (2) Εὐγενείας μὲν οὖν ἦθός ἐστι τὸ φιλοτιμότερον εἶναι τὸν κεκτημένον αὐτήν· ἅπαντες γάρ, ὅταν ὑπάρχῃ τι, πρὸς τοῦτο σωρεύειν εἰώθασιν, ἡ δ' εὐγένεια ἐντιμότης τις προγόνων ἐστίν. Καὶ καταφρονητικὸν καὶ τῶν ὁμοίων ἐστὶ τοῖς προγόνοις τοῖς αὐτῶν, διότι πόρρω ταῦτα μᾶλλον ἢ ἐγγὺς γιγνόμενα ἐντιμότερα καὶ εὐαλαζόνευτα. (3) Ἔστι δὲ εὐγενὲς μὲν κατὰ τὴν τοῦ γένους ἀρετήν, γενναῖον δὲ κατὰ τὸ μὴ ἐξίστασθαι τῆς φύσεως· ὅπερ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οὐ συμβαίνει τοῖς εὐγενέσιν, ἀλλ' εἰσὶν οἱ πολλοὶ εὐτελεῖς· φορὰ γάρ τίς ἐστιν ἐν τοῖς γένεσιν ἀνδρῶν ὥσπερ ἐν τοῖς κατὰ τὰς χώρας γιγνομένοις, καὶ ἐνίοτε ἂν ᾖ ἀγαθὸν τὸ γένος, ἐγγίνονται διά τινος χρόνου ἄνδρες περιττοί, κἄπειτα πάλιν ἀναδίδωσιν. Ἐξίσταται δὲ τὰ μὲν εὐφυᾶ γένη εἰς μανικώτερα ἤθη, οἷον οἱ ἀπ' Ἀλκιβιάδου καὶ οἱ ἀπὸ Διονυσίου τοῦ προτέρου, τὰ δὲ στάσιμα εἰς ἀβελτερίαν καὶ νωθρότητα, οἷον οἱ ἀπὸ Κίμωνος καὶ Περικλέους καὶ Σωκράτους.

De bonis autem, quæ a fortuna eveniunt, et quinam mores hæc vel illa comitari soleant, deinceps agamus. (2) Ergo nobilitatis quidem mores hi sunt, ut eum, in quo est, efficiat honoris studiosiorem; omnes enim, quibus bonum aliquod adest, illud augere et cumulare solent; est autem nobilitas dignitas majorum. Et contemptorem etiam eorum, qui suis majoribus similes sunt; propterea quod hæc *bona,* quum procul magis, quam in propinquo posita sunt, honorificentiora et gloriosiora habentur. (3) Nobilitas autem in gentis virtute consistit; generosus vero dicitur, si quis a natura non degenerat; quod plerumque non contingit nobilibus, imo multi eorum sunt levis pretii. Nam proventus quidam est in stirpibus hominum, sicut in iis, quæ e terra gignuntur; et interdum si stirps bona fuerit, nascuntur per aliquod tempus viri eximii; et deinde rursus retro cedit. Degenerant autem gentes quidem ingenio excellentes in mores insaniores; ut qui ab Alcibiade, et a Dionysio primo descenderunt; stabili vero et firmo ingenio præditæ in ignaviam et stoliditatem; ut qui a Cimone, et Pericle, et Socrate ortum duxerunt.

CAP. XVI.

De moribus divitum.

Τῷ δὲ πλούτῳ ἃ ἕπεται ἤθη, ἐπιπολῆς ἐστιν ἰδεῖν ἅπασιν· ὑβρισταὶ γὰρ καὶ ὑπερήφανοι, πάσχοντές τι ὑπὸ τῆς κτήσεως τοῦ πλούτου· ὥσπερ γὰρ ἔχοντες ἅπαντα τἀγαθὰ οὕτω διάκεινται· ὁ γὰρ πλοῦτος οἷον τιμή τις τῆς ἀξίας τῶν ἄλλων, διὸ φαίνεται ὤνια ἅπαντα εἶναι αὐτοῦ. (2) Καὶ τρυφεροὶ καὶ σαλάκωνες, τρυφεροὶ μὲν διὰ τὴν τρυφὴν καὶ τὴν ἔνδειξιν τῆς εὐδαιμονίας, σαλάκωνες δὲ καὶ σόλοικοι διὰ τὸ πάντας εἰωθέναι διατρίβειν περὶ τὸ ἐρώμενον καὶ θαυμαζόμενον ὑπ' αὐτῶν, καὶ τῷ οἴεσθαι ζηλοῦν τοὺς ἄλλους ἃ καὶ αὐτοί. Ἅμα δὲ καὶ εἰκότως τοῦτο πάσχουσιν· πολλοὶ γάρ εἰσιν οἱ δεόμενοι τῶν ἐχόντων. Ὅθεν καὶ τὸ Σιμωνίδου εἴρηται περὶ τῶν σοφῶν καὶ πλουσίων πρὸς τὴν γυναῖκα τὴν Ἱέρωνος ἐρομένην πότερον γενέσθαι κρεῖττον πλούσιον ἢ σοφόν· πλούσιον εἰπεῖν· τοὺς σοφοὺς γὰρ ἔφη ὁρᾶν ἐπὶ ταῖς τῶν πλουσίων θύραις διατρίβοντας. (3) Καὶ τὸ οἴεσθαι ἀξίους εἶναι ἄρχειν· ἔχειν γὰρ οἴονται ὧν ἕνεκεν ἄρχειν ἄξιον. Καὶ ὡς ἐν κεφαλαίῳ, ἀνοήτου εὐδαίμονος ἦθους ὁ πλοῦτός ἐστιν. (4) Διαφέρει δὲ τοῖς νεωστὶ κεκτημένοις καὶ τοῖς πάλαι τὰ ἤθη τῷ ἅπαντα μᾶλλον· καὶ φαυλότερα τὰ κακὰ ἔχειν τοὺς νεοπλούτους· ὥσπερ γὰρ ἀπαιδευσία πλούτου ἐστὶ τὸ νεόπλουτον εἶναι. Καὶ

Qui autem mores divitias consequantur, facile est omnibus videre; contumeliosi enim sunt divites et superbi, quam quasi labem a divitiarum possessione contrahunt. Nam ita affecti sunt, quasi omnia bona possideant. Divitiis enim, quanti sint alia omnia, æstimari quodammodo videtur; quare videntur divitiis omnia esse venalia. (2) Et delicati *divites sunt* stolideque magnifici; delicati quidem ob mollitiem et felicitatis ostentationem; stulte magnifici autem et inepti, quoniam omnes solent tempus consumere iis in rebus, quarum amore capti sunt, quasque mirantur, et quia putant, quæ a se, eadem ab aliis magni fieri. Simul autem non plane injuria ita se habent; multi enim sunt, qui opulentis indigent. Unde et illud dictum est a Simonide de sapientibus et divitibus; quem quum Hieronis uxor interrogasset, « utrum esse præstaret sapientem, an divitem? — Divitem, » inquit; « videre enim se sapientes ad fores opulentorum præstolari. » (3) Et putant se dignos, qui imperent; habere enim se arbitrantur, quæ homines imperio dignos faciunt. Et ut summatim dicam, divitiæ efficiunt mores insipientis fortunati. (4) Differunt autem mores eorum, qui nuper partas divitias possident, et eorum, qui a majoribus traditas, quod nuper divites facti magis laborant iis omnibus vitiis, iisque deterioribus. Nam nuper ad divitias pervenisse est quasi nescire divitem esse.

ἀδικήματα ἀδικοῦσιν οὐ κακουργικά, ἀλλὰ τὰ μὲν ὑβριστικὰ τὰ δὲ ἀκρατευτικά, οἷον εἰς αἰκίαν καὶ μοιχείαν.

Inferunt autem injurias non cum nocendi studio, sed a contumelia, et ab intemperantia profectas; quales sunt verbera et adulterium.

CAP. XVII.

De moribus potentium et fortunatorum.

Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ δυνάμεως σχεδὸν τὰ πλεῖστα φανερά ἐστιν ἤθη· τὰ μὲν γὰρ τὰ αὐτὰ ἔχει ἡ δύναμις τῷ πλούτῳ, τὰ δὲ βελτίω· (2) φιλοτιμότεροι γὰρ καὶ ἀνδρωδέστεροί εἰσι τὰ ἤθη οἱ δυνάμενοι τῶν πλουσίων διὰ τὸ ἐφίεσθαι ἔργων ὅσα ἐξουσία αὐτοῖς πράττειν διὰ τὴν δύναμιν. (3) Καὶ σπουδαστικώτεροι διὰ τὸ ἐν ἐπιμελείᾳ εἶναι, ἀναγκαζόμενοι σκοπεῖν τὰ περὶ τὴν δύναμιν. (4) Καὶ σεμνότεροι ἢ βαρύτεροι· ποιεῖ γὰρ ἐμφανεστέρους τὸ ἀξίωμα, διὸ μετριάζουσιν· ἔστι δὲ ἡ σεμνότης μαλακὴ καὶ εὐσχήμων βαρύτης. Κἂν ἀδικῶσιν, οὐ μικραδικηταί εἰσιν ἀλλὰ μεγαλάδικοι. (5) Ἡ δ' εὐτυχία κατά τε μόρια τῶν εἰρημένων ἔχει τὰ ἤθη· εἰς γὰρ ταῦτα συντείνουσιν αἱ μέγισται δοκοῦσαι εἶναι εὐτυχίαι, καὶ ἔτι εἰς εὐτεκνίαν· καὶ τὰ κατὰ τὸ σῶμα ἀγαθὰ παρασκευάζει ἡ εὐτυχία πλεονεκτεῖν. (6) Ὑπερηφανώτεροι μὲν οὖν καὶ ἀλογιστότεροι διὰ τὴν εὐτυχίαν εἰσίν, ἓν δ' ἀκολουθεῖ βέλτιστον ἦθος τῇ εὐτυχίᾳ, ὅτι φιλόθεοί εἰσι καὶ ἔχουσι πρὸς τὸ θεῖόν πως, πιστεύοντες διὰ τὰ γιγνόμενα ἀγαθὰ ἀπὸ τῆς τύχης. Περὶ μὲν οὖν τῶν καθ' ἡλικίαν καὶ τύχην ἠθῶν εἴρηται· τὰ γὰρ ἐναντία τῶν εἰρημένων ἐκ τῶν ἐναντίων φανερά ἐστιν, οἷον πένητος καὶ ἀτυχοῦς ἦθος καὶ ἀδυνάτου.

Similiter vero etiam mores potentium maxima ex parte noti et manifesti sunt; alia enim habent potentes eadem, quæ divites; alia vero meliora. (2) Sunt enim potentes studiosiores honoris et erectiori animo, quam divites, quia ejusmodi res appetunt, quarum efficiendarum propter potentiam facultatem habent. (3) Et studiosiores agendi sunt, quoniam semper diligentiam adhibere coguntur in iis, quæ ad conservandam potentiam pertinent. (4) Et sine arrogantia graves sunt; nam facit dignitas eos magis conspicuos; quare modice se gerunt; est autem granditas illa placida quædam et decora gravitas. Quodsi quando injuriam faciant, non parvas, sed magnas injurias faciunt. (5) Prosperitas autem fortunæ mores, quos diximus, ex parte habet; nam quæ maximæ prosperitates habentur, eo tendunt; et præterea ad bonorum liberorum copiam. Efficit etiam prosperitas, ut majorem bonorum corporis copiam *homines* appetant. (6) Superbiores igitur et minus considerati propter prosperitatem sunt. Unum vero quoad mores optimum prosperitatem consequitur; efficit enim homines divini numinis amantes et certo quodam modo ad cultum divinum affectos, quum confidant *diis* propter bona quæ sibi a fortuna proveniunt. De moribus igitur per ætatum et fortunarum discrimina dictum est; nam quæ dictis contraria sunt, e contrariis manifesta fiunt; ut *qui sint* mores pauperis, et infortunati, et impotentis.

CAP. XVIII.

Probatur, esse quædam communia omnium orationis specierum.

Ἐπεὶ δ' ἡ τῶν πιθανῶν λόγων χρῆσις πρὸς κρίσιν ἐστί (περὶ ὧν γὰρ ἴσμεν καὶ κεκρίκαμεν, οὐδὲν ἔτι δεῖ λόγου), ἔστι δέ, ἄν τε πρὸς ἕνα τις τῷ λόγῳ χρώμενος προτρέπῃ ἢ ἀποτρέπῃ, οἷον οἱ νουθετοῦντες ποιοῦσιν ἢ πείθοντες (οὐδὲν γὰρ ἧττον κριτὴς ὁ εἷς· ὃν γὰρ δεῖ πεῖσαι, οὗτός ἐστιν ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν κριτής), ἐάν τε πρὸς ἀμφισβητοῦντα ἐάν τε πρὸς ὑπόθεσιν λέγῃ τις, ὁμοίως· τῷ γὰρ λόγῳ ἀνάγκη χρῆσθαι καὶ ἀναιρεῖν τἀναντία, πρὸς ἃ ὥσπερ ἀμφισβητοῦντα τὸν λόγον ποιεῖται· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐπιδεικτικοῖς· ὥσπερ γὰρ πρὸς κριτὴν τὸν θεωρὸν ὁ λόγος συνέστηκεν· ὅλως δὲ μόνος ἐστὶν ἁπλῶς κριτὴς ἐν τοῖς πολιτικοῖς ἀγῶσιν ὁ τὰ ζητούμενα κρίνων· τά τε γὰρ ἀμφισβητούμενα ζητεῖται πῶς ἔχει, καὶ περὶ ὧν βουλεύονται· περὶ δὲ τῶν κατὰ τὰς πολιτείας ἠθῶν ἐν τοῖς συμβουλευτικοῖς εἴρηται πρότερον· ὥστε διωρισμένον ἂν εἴη πῶς τε καὶ διὰ τίνων τοὺς λόγους ἠθικοὺς ποιητέον. (2) Ἐπεὶ δὲ περὶ ἕκαστον μὲν γένος τῶν λόγων ἕτερον ἦν τὸ τέλος, περὶ ἁπάντων δ' αὐτῶν εἰλημμέναι δόξαι καὶ προτάσεις εἰσίν, ἐξ ὧν τὰς πίστεις φέρουσι καὶ συμβουλεύοντες καὶ ἐπιδεικνύμενοι καὶ ἀμφισβητοῦντες, ἔτι δ' ἐξ ὧν ἠθικοὺς τοὺς λόγους ἐνδέχεται ποιεῖν, καὶ περὶ τούτων διώρισται, λοιπὸν ἡμῖν διελθεῖν περὶ τῶν κοινῶν·

Quoniam autem orationem ad persuadendum comparatarum usus ad judicium refertur; (nam quæ scimus, et de quibus jam judicavimus, in eis nihil amplius opus est oratione;) est autem *judicium*, etiamsi quis apud unum oratione utens hortetur, aut dehortetur; quemadmodum faciunt verbis castigantes, aut aliquid suadentes; (nihilominus enim ille unus judex est; siquidem judex, ut summatim dicam, is est, cui persuadendum aliquid est,) nec refert, utrum adversus defendentem sententiam contrariam dicendum sit, an adversus aliquam propositam sententiam; necesse est enim, hic quoque oratione uti, et contraria refellere, in quæ tanquam in adversarium quempiam dirigitur oratio; eodemque modo etiam in orationibus ostentativis; nam in his ad auscultatorem, tanquam ad judicem, habetur oratio; quamquam omnino is demum proprie judex est, qui in civilibus concertationibus judicat id quod quæritur; nam et in iis de quibus in foro lis est, et iis de quibus deliberatur, quomodo res se habeat, quæritur; de variis autem moribus pro rerumpublicarum varietate dictum est prius, quum de genere deliberativo ageremus; ita ut definitum jam sit, quomodo, et quibus rationibus, moratas orationes efficere possimus. (2) Quum vero unicuique generi finis suus diversus a ceteris propositus sit, de omnibus autem illis collectæ a nobis sint opiniones et propositiones, ex quibus argumenta ducunt et consultantes, et demonstrantes, et causas agentes; ac præterea explicata sint ea, quibus moratæ orationes fieri possint, reliquum nobis est, ut de communibus dissera-

(3) πᾶσι γὰρ ἀναγκαῖον τὰ περὶ τοῦ δυνατοῦ καὶ ἀδυνάτου προσχρῆσθαι ἐν τοῖς λόγοις, καὶ τοὺς μὲν ὡς ἔσται τοὺς δὲ ὡς γέγονε πειρᾶσθαι δεικνύναι. (4) Ἔτι δὲ περὶ μεγέθους κοινὸν ἁπάντων ἐστὶ τῶν λόγων· χρῶνται γὰρ πάντες τῷ μειοῦν καὶ αὔξειν καὶ συμβουλεύοντες ἢ ἀποτρέποντες καὶ ἐπαινοῦντες ἢ ψέγοντες καὶ κατηγοροῦντες ἢ ἀπολογούμενοι. (5) Τούτων δὲ διορισθέντων περί τε ἐνθυμημάτων κοινῇ πειραθῶμεν εἰπεῖν, εἴ τι ἔχομεν, καὶ περὶ παραδειγμάτων, ὅπως τὰ λοιπὰ προσθέντες ἀποδῶμεν τὴν ἐξ ἀρχῆς πρόθεσιν. Ἔστι δὲ τῶν κοινῶν τὸ μὲν αὔξειν οἰκειότατον τοῖς ἐπιδεικτικοῖς, ὥσπερ εἴρηται, τὸ δὲ γεγονὸς τοῖς δικανικοῖς (περὶ τούτων γὰρ ἡ κρίσις), τὸ δὲ δυνατὸν καὶ ἐσόμενον τοῖς συμβουλευτικοῖς.

mus. (3) Omnibus enim necesse est, in orationibus etiam uti illis, quibus fieri posse aut non posse aliquid ostenditur; et alios quidem eniti, ut doceant, aliquid fore; alios autem, ut doceant, aliquid fuisse. (4) Communia sunt etiam omnium orationum ea, quæ de magnitudine traduntur; utuntur enim omnes extenuatione et amplificatione, et suadentes aut dissuadentes, et laudantes aut defendentes. (5) His autem explicatis, conemur aliquid communiter de enthymematibus dicere, si quid habemus, et de exemplis; ut iis, quæ reliqua sunt, additis, perficiamus id, quod ab initio proposuimus. Est autem ex communibus amplificatio quidem ad genus ostentativum accommodatissima, ut dictum est; quod autem factum est, ad judiciale; (de hoc enim judicium est;) possibile vero, et id quod futurum est, ad deliberativum.

CAP. XIX.

De possibilibus et impossibilibus.

Πρῶτον μὲν οὖν περὶ δυνατοῦ καὶ ἀδυνάτου λέγωμεν. Ἂν δὴ τοὐναντίον ᾖ δυνατὸν ἢ εἶναι ἢ γενέσθαι, καὶ τὸ ἐναντίον δόξειεν ἂν εἶναι δυνατόν, οἷον εἰ δυνατὸν ἄνθρωπον ὑγιασθῆναι, καὶ νοσῆσαι· ἡ γὰρ αὐτὴ δύναμις τῶν ἐναντίων, ᾗ ἐναντία. (2) Καὶ εἰ τὸ ὅμοιον δυνατόν, καὶ τὸ ὅμοιον. (3) Καὶ εἰ τὸ χαλεπώτερον δυνατόν, καὶ τὸ ῥᾷον. (4) Καὶ εἰ τὸ σπουδαῖον καὶ καλὸν γενέσθαι δυνατόν, καὶ ὅλως δυνατὸν γενέσθαι· χαλεπώτερον γὰρ καλὴν οἰκίαν ἢ οἰκίαν εἶναι. (5) Καὶ οὗ ἡ ἀρχὴ δύναται γενέσθαι, καὶ τὸ τέλος· οὐδὲν γὰρ γίγνεται οὐδ' ἄρχεται γίγνεσθαι τῶν ἀδυνάτων, οἷον τὸ σύμμετρον τὴν διάμετρον εἶναι οὔτ' ἂν ἄρξαιτο γίγνεσθαι οὔτε γίγνεται. Καὶ οὗ τὸ τέλος, καὶ ἡ ἀρχὴ δυνατή· ἅπαντα γὰρ ἐξ ἀρχῆς γίγνεται. (6) Καὶ εἰ τὸ ὕστερον τῇ οὐσίᾳ ἢ τῇ γενέσει δυνατὸν γενέσθαι, καὶ τὸ πρότερον, οἷον εἰ ἄνδρα γενέσθαι δυνατόν, καὶ παῖδα· πρότερον γὰρ ἐκεῖνο γίγνεται· καὶ εἰ παῖδα, καὶ ἄνδρα· ἀρχὴ γὰρ ἐκείνη. (7) Καὶ ὧν ἔρως ἢ ἐπιθυμία φύσει ἐστίν· οὐδεὶς γὰρ τῶν ἀδυνάτων ἐρᾷ οὐδ' ἐπιθυμεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. (8) Καὶ ὧν ἐπιστῆμαί εἰσι καὶ τέχναι, δυνατὸν ταῦτα καὶ εἶναι καὶ γενέσθαι. (9) Καὶ ὅσων ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως ἐν τούτοις ἐστὶν ἃ ἡμεῖς ἀναγκάσαιμεν ἂν ἢ πείσαιμεν· ταῦτα δ' ἐστὶν ὧν κρείττους ἢ κύριοι ἢ φίλοι. (10) Καὶ ὧν τὰ μέρη δυνατά, καὶ τὸ ὅλον. Καὶ ὧν τὸ ὅλον δυνατόν, καὶ τὰ μέρη ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· εἰ γὰρ πρόσχισμα καὶ κεφαλὶς καὶ χιτὼν δύναται γενέσθαι, καὶ ὑποδήματα δυνατὸν γενέσθαι, καὶ εἰ ὑποδήματα, καὶ πρόσχισμα καὶ κεφαλὶς καὶ χιτών. (11) Καὶ εἰ τὸ γένος ὅλον τῶν δυνατῶν γενέσθαι, καὶ τὸ εἶδος, καὶ εἰ τὸ εἶδος, καὶ τὸ γένος, οἷον εἰ πλοῖον γενέσθαι δυνατόν, καὶ τριήρη, καὶ εἰ τριήρη, καὶ πλοῖον. (12) Καὶ εἰ θάτερον τῶν πρὸς ἄλληλα πεφυκότων, καὶ θάτερον, οἷον εἰ διπλάσιον, καὶ ἥμισυ, καὶ εἰ ἥμισυ, καὶ διπλάσιον. (13) Καὶ εἰ ἄνευ τέχνης καὶ παρασκευῆς δυνατὸν γενέσθαι, μᾶλλον διὰ τέχνης καὶ ἐπιμελείας δυνατόν· ὅθεν καὶ Ἀγάθωνι εἴρηται,

> Καὶ μὴν τὰ μέν γε τῇ τύχῃ πράσσειν, τὰ δὲ
> ἡμῖν ἀνάγκῃ καὶ τέχνῃ προσγίγνεται.

Primum igitur dicamus de possibilibus et impossibilibus. Si ergo contrarium possibile sit aut esse, aut fieri, etiam contrarium videri poterit possibile; velut, si possibile est, hominem bene valere, etiam *possibile est eum* ægrotare; nam eadem potestas est contrariorum, quatenus contraria sunt. (2) Et si simile possibile est, alterum quoque simile. (3) Et si difficilius possibile est, etiam facilius. (4) Et si bonum ac pulchrum fieri possibile est, etiam omnino fieri possibile est; difficilius enim est, pulchram domum esse, quam domum esse. (5) Et cujus principium esse potest, finis etiam potest; nihil enim eorum, quæ impossibilia sunt, aut fit, aut fieri incipit; v. c. diametrum communem aliquam mensuram habere, neque hoc incipiet unquam fieri, neque fiet. Et cujus finis, ejus principium quoque possibile est; omnia enim ex principio fiunt. (6) Et si posterius essentia aut ortu fieri potest, etiam prius; ut, si virum fieri possibile est, etiam puerum; prius enim hoc fit; et si puerum, etiam virum; principium enim illud est. (7) Et quorum amor aut cupiditas natura inest; nemo enim fere impossibilia amat, aut cupit. (8) Et quorum sunt scientiæ atque artes, ea quoque possibile est et esse et fieri. (9) Et quibus principium ortus in illis est, quæ nos aut cogere, aut in sententiam nostram traducere possimus; sunt vero hæc, quibus potentiores sumus, quorumve aut domini, aut amici. (10) Et quorum partes possibiles sunt, eorum etiam Totum possibile est; et quorum Totum possibile est, ejus etiam partes possibiles sunt. Nam si proschisma, et cephalis, et chiton (*quæ sunt partes calceorum*) fieri possunt, etiam calcei fieri possunt. Et si calcei, etiam proschisma, et cephalis, et chiton. (11) Et si totum genus est eorum quæ fieri possunt, etiam species; et si species, etiam genus. Ut, si navigium fieri possibile est, etiam triremem; et si triremem, etiam navigium. (12) Et si alterum eorum, quæ natura ad se invicem affecta sunt, *possibile est*, alterum quoque; ut, si duplum, etiam dimidium; et si dimidium, etiam duplum. (13) Et si quid sine arte aut apparatu potest fieri, magis etiam poterit arte et diligentia adhibita. Unde et ab Agathone dictum est :

> Atqui hæc quidem fortuna accedant; altera
> Nobis necessitate et arte suppetunt.

(14) Καὶ εἰ τοῖς χείροσι καὶ ἥττοσι καὶ ἀφρονεστέροις δυνατόν, καὶ τοῖς ἐναντίοις μᾶλλον, ὥσπερ καὶ Ἰσοκράτης ἔφη δεινὸν εἶναι εἰ ὁ μὲν Εὔθυνος ἔμαθεν, αὐτὸς δὲ μὴ δυνήσεται εὑρεῖν. (15) Περὶ δὲ ἀδυνάτου δῆλον 5 ὅτι ἐκ τῶν ἐναντίων τοῖς εἰρημένοις ὑπάρχει. (16) Εἰ δὲ γέγονεν ἢ μὴ γέγονεν, ἐκ τῶνδε σκεπτέον. Πρῶτον μὲν γάρ, εἰ τὸ ἧττον γίγνεσθαι πεφυκὸς γέγονεν, γεγονὸς ἂν εἴη καὶ τὸ μᾶλλον. (17) Καὶ εἰ τὸ ὕστερον εἰωθὸς γίγνεσθαι γέγονεν, καὶ τὸ πρότερον γέγονεν, οἷον 10 εἰ ἐπιλέλησται, καὶ ἔμαθέ ποτε τοῦτο. (18) Καὶ εἰ ἐδύνατο καὶ ἐβούλετο, πέπραχεν· πάντες γάρ, ὅταν δυνάμενοι βουληθῶσι, πράττουσιν· ἐμποδὼν γὰρ οὐδέν. Ἔτι εἰ ἐβούλετο καὶ μηδὲν τῶν ἔξω ἐκώλυεν, (19) καὶ εἰ ἐδύνατο καὶ ὠργίζετο, καὶ εἰ ἐδύνατο καὶ ἐπεθύμει· 15 ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολύ, ὧν ὀρέγονται, ἂν δύνωνται, καὶ ποιοῦσιν, οἱ μὲν φαῦλοι δι' ἀκρασίαν, οἱ δ' ἐπιεικεῖς ὅτι τῶν ἐπιεικῶν ἐπιθυμοῦσιν. (20) Καὶ εἰ ἔμελλε γίγνεσθαι, καὶ ποιεῖν· εἰκὸς γὰρ τὸν μέλλοντα καὶ ποιῆσαι. (21) Καὶ εἰ γέγονεν ὅσα πεφύκει πρὸ ἐκείνου ἢ ἕνεκα 20 ἐκείνου, οἷον εἰ ἤστραψε, καὶ ἐβρόντησεν, καὶ εἰ ἐπείρασε, καὶ ἔπραξεν. Καὶ εἰ ὅσα ὕστερον πεφύκει γίγνεσθαι ἢ οὗ ἕνεκα γίγνεται γέγονεν, καὶ τὸ πρότερον καὶ τὸ τούτου ἕνεκα γέγονεν, οἷον εἰ ἐβρόντησε, καὶ ἤστραψεν, καὶ εἰ ἔπραξε, καὶ ἐπείρασεν. Ἔστι δὲ τούτων 25 ἁπάντων τὰ μὲν ἐξ ἀνάγκης τὰ δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οὕτως ἔχοντα. (22) Περὶ δὲ τοῦ μὴ γεγονέναι φανερὸν ὅτι ἐκ τῶν ἐναντίων τοῖς εἰρημένοις. Καὶ περὶ τοῦ ἐσομένου ἐκ τῶν αὐτῶν δῆλον· τό τε γὰρ ἐν δυνάμει καὶ βουλήσει ὂν ἔσται, (23) καὶ τὰ ἐν ἐπιθυμίᾳ καὶ ὀργῇ καὶ λογι30 σμῷ μετὰ δυνάμεως ὄντα. Διὰ ταῦτα καὶ εἰ ἐν ὁρμῇ τοῦ ποιεῖν ἢ μελλήσει ἔσται· ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολὺ γίγνεται μᾶλλον τὰ μέλλοντα ἢ τὰ μὴ μέλλοντα. (24) Καὶ εἰ προγέγονεν ὅσα πρότερον πεφύκει γίγνεσθαι, οἷον εἰ συννεφεῖ, εἰκὸς ὗσαι. (25) Καὶ εἰ τὸ ἕνεκα τούτου γέ35 γονεν, καὶ τοῦτο εἰκὸς γενέσθαι, οἷον εἰ θεμέλιος, καὶ οἰκία. (26) Περὶ δὲ μεγέθους καὶ μικρότητος τῶν πραγμάτων καὶ μείζονός τε καὶ ἐλάττονος καὶ ὅλως μεγάλων καὶ μικρῶν ἐκ τῶν προειρημένων ἡμῖν ἐστὶ φανερόν· εἴρηται γὰρ ἐν τοῖς συμβουλευτικοῖς περί τε 40 μεγέθους ἀγαθῶν καὶ περὶ τοῦ μείζονος ἁπλῶς καὶ ἐλάττονος. Ὥστ' ἐπεὶ καθ' ἕκαστον τῶν λόγων τὸ προκείμενον τέλος ἀγαθόν ἐστιν, οἷον τὸ συμφέρον καὶ τὸ καλὸν καὶ τὸ δίκαιον, φανερὸν ὅτι δι' ἐκείνων ληπτέον τὰς αὐξήσεις πᾶσιν. (27) Τὸ δὲ παρὰ ταῦτά τι ζητεῖν 45 περὶ μεγέθους ἁπλῶς καὶ ὑπεροχῆς κενολογεῖν ἐστίν· κυριώτερα γάρ ἐστι πρὸς τὴν χρείαν τῶν καθόλου τὰ καθ' ἕκαστα τῶν πραγμάτων. Περὶ μὲν οὖν δυνατοῦ καὶ ἀδυνάτου, καὶ πότερον γέγονεν ἢ οὐ γέγονεν καὶ ἔσται ἢ οὐκ ἔσται, ἔτι δὲ περὶ μεγέθους καὶ μικρότητος 50 τῶν πραγμάτων εἰρήσθω ταῦτα.

(14) Et si deterioribus, aut inferioribus, aut imprudentioribus possibile est, magis erit etiam contrario modo affectis; sicut Isocrates quoque aiebat, ferendum non esse, si Euthynus quidem didicisset, ipse autem reperire non posset. (15) De impossibilibus vero constat, argumenta ex iis suppetere, quæ modo dictis contraria sunt. (16) Factum autem sit, an non sit, ex hisce considerandum erat. Nam primum quidem, si factum est id, quod per naturam minus poterat fieri, factum fuerit et id, quod magis. (17) Et si factum est id, quod postea fieri solet, factum est et id, quod prius; ut, si oblitus est, aliquando etiam didicit. (18) Et si potuit ac voluit, fecit; omnes enim, quando et possunt et volunt, faciunt; nihil enim obstat. Porro, si voluit et nulla res externa prohibuit. (19) Et si potuit, et iratus erat. Et si potuit, et cupiebat; plerumque enim, quæ cupiunt homines, ea, si possunt, agunt, improbi quidem per intemperantiam; boni autem, quia bona cupiunt. (20) Et si in eo erat, ut faceret; nam probabile esse, qui jam in eo erat, eum etiam fecisse. (21) Et si facta sunt, quæ antea, aut ejus rei causa fieri solent; ut, si fulsit, etiam tonuit; et si tentavit, etiam fecit. Et si, quæ posterius, aut alicujus rei causa fieri solent, facta sunt; etiam quæ prius sunt, et ejus causa, facta sunt; ut, si tonuit, etiam fulsit; et si fecit, etiam tentavit. Horum autem omnium alia quidem necessario, alia vero plerumque ita se habent. (22) Aliquid autem non factum esse, *unde doceamus*, patet ex iis, quæ modo dictis contraria sunt; constat etiam ex iisdem, quomodo de futuro disputandum sit; nam quod in postestate ac voluntate positum est, erit; (23) et quod cupiditas, et ira, et ratio suadet, si adsit potestas. Propterea etiam, si quis jam jamque facere aut facturus esse aliquid videatur, *fore illud dicamus licet;* plerumque enim fiunt potius futura, quam non futura. (24) Et si antegressa sunt, quæcumque natura prius fieri solent; ut, si coactæ sunt nubes, verisimile est fore ut pluat. (25) Et si, quod hujus causa sit, factum est; ipsum quoque probabile est factum iri; ut, si fundamentum, domus quoque. (26 De magnitudine autem et parvitate rerum, et de majore ac minore, omninoque de magnis et parvis, ex iis, quæ jam diximus, constat. Dictum est enim in præceptis de genere deliberativo et de magnitudine bonorum, et de majore ac minore simpliciter. Itaque quando unicuique orationum generi finis propositus est bonum quoddam; velut utile, et pulchrum, et justum; constat, in quocumque genere dicentibus amplificandi rationes ex illis esse sumendas. (27) Præter hæc autem quærere aliquid de magnitudine et exsuperantia simpliciter, est nugari; singularia enim potiora universalibus sunt ad usum. Ergo de possibili quidem et impossibili, et factum sit aliquid, necne sit, et futurum sit, an non sit, præterea de magnitudine et parvitate rerum, hæc a nobis disputata sint.

(3) πᾶσι γὰρ ἀναγκαῖον τὰ περὶ τοῦ δυνατοῦ καὶ ἀδυνάτου προσχρῆσθαι ἐν τοῖς λόγοις, καὶ τοὺς μὲν ὡς ἔσται τοὺς δὲ ὡς γέγονε πειρᾶσθαι δεικνύναι. (4) Ἔτι δὲ περὶ μεγέθους κοινὸν ἁπάντων ἐστὶ τῶν λόγων· χρῶνται γὰρ 5 πάντες τῷ μειοῦν καὶ αὔξειν καὶ συμβουλεύοντες ἢ ἀποτρέποντες καὶ ἐπαινοῦντες ἢ ψέγοντες καὶ κατηγοροῦντες ἢ ἀπολογούμενοι. (5) Τούτων δὲ διορισθέντων περί τε ἐνθυμημάτων κοινῇ πειραθῶμεν εἰπεῖν, εἴ τι ἔχομεν, καὶ περὶ παραδειγμάτων, ὅπως τὰ λοιπὰ προσθέντες ἀπο-10 δῶμεν τὴν ἐξ ἀρχῆς πρόθεσιν. Ἔστι δὲ τῶν κοινῶν τὸ μὲν αὔξειν οἰκειότατον τοῖς ἐπιδεικτικοῖς, ὥσπερ εἴρηται, τὸ δὲ γεγονὸς τοῖς δικανικοῖς (περὶ τούτων γὰρ ἡ κρίσις), τὸ δὲ δυνατὸν καὶ ἐσόμενον τοῖς συμβουλευτικοῖς.

mus. (3) Omnibus enim necesse est, in orationibus etiam uti illis, quibus fieri posse aut non posse aliquid ostenditur; et alios quidem eniti, ut doceant, aliquid fore; alios autem, ut doceant, aliquid fuisse. (4) Communia sunt etiam omnium orationum ea, quæ de magnitudine traduntur; utuntur enim omnes extenuatione et amplificatione, et suadentes aut dissuadentes, et laudantes aut defendentes. (5) His autem explicatis, conemur aliquid communiter de enthymematibus dicere, si quid habemus, et de exemplis; ut iis, quæ reliqua sunt, additis, perficiamus id, quod ab initio proposuimus. Est autem ex communibus amplificatio quidem ad genus ostentativum accommodatissima, ut dictum est; quod autem factum est, ad judiciale; (de hoc enim judicium est;) possibile vero, et id quod futurum est, ad deliberativum.

CAP. XIX.

De possibilibus et impossibilibus.

15 Πρῶτον μὲν οὖν περὶ δυνατοῦ καὶ ἀδυνάτου λέγωμεν. Ἂν δὴ τοὐναντίον ᾖ δυνατὸν ἢ εἶναι ἢ γενέσθαι, καὶ τὸ ἐναντίον δόξειεν ἂν εἶναι δυνατόν, οἷον εἰ δυνατὸν ἄνθρωπον ὑγιασθῆναι, καὶ νοσῆσαι· ἡ γὰρ αὐτὴ δύναμις τῶν ἐναντίων, ᾗ ἐναντία. (2) Καὶ εἰ τὸ ὅμοιον δυνατόν, 20 καὶ τὸ ὅμοιον. (3) Καὶ εἰ τὸ χαλεπώτερον δυνατόν, καὶ τὸ ῥᾷον. (4) Καὶ εἰ τὸ σπουδαῖον καὶ καλὸν γενέσθαι δυνατόν, καὶ ὅλως δυνατὸν γενέσθαι· χαλεπώτερον γὰρ καλὴν οἰκίαν ἢ οἰκίαν εἶναι. (5) Καὶ οὗ ἡ ἀρχὴ δύναται γενέσθαι, καὶ τὸ τέλος· οὐδὲν γὰρ γίγνεται 25 οὐδ' ἄρχεται γίγνεσθαι τῶν ἀδυνάτων, οἷον τὸ σύμμετρον τὴν διάμετρον εἶναι οὔτ' ἂν ἄρξαιτο γίγνεσθαι οὔτε γίγνεται. Καὶ οὗ τὸ τέλος, καὶ ἡ ἀρχὴ δυνατή· ἅπαντα γὰρ ἐξ ἀρχῆς γίγνεται. (6) Καὶ εἰ τὸ ὕστερον τῇ οὐσίᾳ ἢ τῇ γενέσει δυνατὸν γενέσθαι, καὶ τὸ πρότερον, οἷον 30 εἰ ἄνδρα γενέσθαι δυνατόν, καὶ παῖδα· πρότερον γὰρ ἐκεῖνο γίγνεται· καὶ εἰ παῖδα, καὶ ἄνδρα· ἀρχὴ γὰρ ἐκείνη. (7) Καὶ ὧν ἔρως ἢ ἐπιθυμία φύσει ἐστίν· οὐδεὶς γὰρ τῶν ἀδυνάτων ἐρᾷ οὐδ' ἐπιθυμεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. (8) Καὶ ὧν ἐπιστῆμαί εἰσι καὶ τέχναι, δυνατὸν ταῦτα 35 καὶ εἶναι καὶ γενέσθαι. (9) Καὶ ὅσων ἡ ἀρχὴ τῆς γενέσεως ἐν τούτοις ἐστὶν ἃ ἡμεῖς ἀναγκάσαιμεν ἂν ἢ πείσαιμεν· ταῦτα δ' ἐστὶν ὧν κρείττους ἢ κύριοι ἢ φίλοι. (10) Καὶ ὧν τὰ μέρη δυνατά, καὶ τὸ ὅλον. Καὶ ὧν τὸ ὅλον δυνατόν, καὶ τὰ μέρη ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· εἰ γὰρ 40 πρόσχισμα καὶ κεφαλὶς καὶ χιτὼν δύναται γενέσθαι, καὶ ὑποδήματα δυνατὸν γενέσθαι, καὶ εἰ ὑποδήματα, καὶ πρόσχισμα καὶ κεφαλὶς καὶ χιτών. (11) Καὶ εἰ τὸ γένος ὅλον τῶν δυνατῶν γενέσθαι, καὶ τὸ εἶδος, καὶ εἰ τὸ εἶδος, καὶ τὸ γένος, οἷον εἰ πλοῖον γενέσθαι δυνατόν, 45 καὶ τριήρη, καὶ εἰ τριήρη, καὶ πλοῖον. (12) Καὶ εἰ θάτερον τῶν πρὸς ἄλληλα πεφυκότων, καὶ θάτερον, οἷον εἰ διπλάσιον, καὶ ἥμισυ, καὶ εἰ ἥμισυ, καὶ διπλάσιον. (13) Καὶ εἰ ἄνευ τέχνης καὶ παρασκευῆς δυνατὸν γενέσθαι, μᾶλλον διὰ τέχνης καὶ ἐπιμελείας δυνατόν· ὅθεν 50 καὶ Ἀγάθωνι εἴρηται,

> Καὶ μὴν τὰ μέν γε τῇ τύχῃ πράσσειν, τὰ δὲ
> ἡμῖν ἀνάγκῃ καὶ τέχνῃ προσγίγνεται.

Primum igitur dicamus de possibilibus et impossibilibus. Si ergo contrarium possibile sit aut esse, aut fieri, etiam contrarium videri poterit possibile; velut, si possibile est, hominem bene valere, etiam *possibile est eum* ægrotare; nam eadem potestas est contrariorum, quatenus contraria sunt. (2) Et si simile possibile est, alterum quoque simile. (3) Et si difficilius possibile est, etiam facilius. (4) Et si bonum ac pulchrum fieri possibile est, etiam omnino fieri possibile est; difficilius enim est, pulchram domum esse, quam domum esse. (5) Et cujus principium esse potest, finis etiam potest; nihil enim eorum, quæ impossibilia sunt, aut fit, aut fieri incipit; v. c. diametrum communem aliquam mensuram habere, neque hoc incipiet unquam fieri, neque fiet. Et cujus finis, ejus principium quoque possibile est; omnia enim ex principio fiunt. (6) Et si posterius essentia aut ortu fieri potest, etiam prius; ut, si virum fieri possibile est, etiam puerum; prius enim hoc fit; et si puerum, etiam virum; principium enim illud est. (7) Et quorum amor aut cupiditas natura inest; nemo enim fere impossibilia amat, aut cupit. (8) Et quorum sunt scientiæ atque artes, ea quoque possibile est et esse et fieri. (9) Et quibus principium ortus in illis est, quæ nos aut cogere, aut in sententiam nostram traducere possimus; sunt vero hæc, quibus potentiores sumus, quorumve aut domini, aut amici. (10) Et quorum partes possibiles sunt, eorum etiam Totum possibile est; et quorum Totum possibile est, ejus etiam partes possibiles sunt. Nam si proschisma, et cephalis, et chiton (*quæ sunt partes calceorum*) fieri possunt, etiam calcei fieri possunt. Et si calcei, etiam proschisma, et cephalis, et chiton. (11) Et si totum genus est eorum quæ fieri possunt, etiam species; et si species, etiam genus. Ut, si navigium fieri possibile est, etiam triremem; et si triremem, etiam navigium. (12) Et si alterum eorum, quæ natura ad se invicem affecta sunt, *possibile est*, alterum quoque; ut, si duplum, etiam dimidium; et si dimidium, etiam duplum. (13) Et si quid sine arte aut apparatu potest fieri, magis etiam poterit arte et diligentia adhibita. Unde et ab Agathone dictum est:

> Atqui hæc quidem fortuna accedant; altera
> Nobis necessitate et arte suppetunt.

(14) Καὶ εἰ τοῖς χείροσι καὶ ἥττοσι καὶ ἀφρονεστέροις δυνατόν, καὶ τοῖς ἐναντίοις μᾶλλον, ὥσπερ καὶ Ἰσοκράτης ἔφη δεινὸν εἶναι εἰ ὁ μὲν Εὔθυνος ἔμαθεν, αὐτὸς δὲ μὴ δυνήσεται εὑρεῖν. (15) Περὶ δὲ ἀδυνάτου δῆλον 5 ὅτι ἐκ τῶν ἐναντίων τοῖς εἰρημένοις ὑπάρχει. (16) Εἰ δὲ γέγονεν ἢ μὴ γέγονεν, ἐκ τῶνδε σκεπτέον. Πρῶτον μὲν γάρ, εἰ τὸ ἧττον γίγνεσθαι πεφυκὸς γέγονεν, γεγονὸς ἂν εἴη καὶ τὸ μᾶλλον. (17) Καὶ εἰ τὸ ὕστερον εἰωθὸς γίγνεσθαι γέγονεν, καὶ τὸ πρότερον γέγονεν, οἷον 10 εἰ ἐπιλέλησται, καὶ ἔμαθέ ποτε τοῦτο. (18) Καὶ εἰ ἐδύνατο καὶ ἐβούλετο, πέπραχεν· πάντες γάρ, ὅταν δυνάμενοι βουληθῶσι, πράττουσιν· ἐμποδὼν γὰρ οὐδέν. Ἔτι εἰ ἐβούλετο καὶ μηδὲν τῶν ἔξω ἐκώλυεν, (19) καὶ εἰ ἐδύνατο καὶ ὠργίζετο, καὶ εἰ ἐδύνατο καὶ ἐπεθύμει· 15 ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολύ, ὧν ὀρέγονται, ἂν δύνωνται, καὶ ποιοῦσιν, οἱ μὲν φαῦλοι δι' ἀκρασίαν, οἱ δ' ἐπιεικεῖς ὅτι τῶν ἐπιεικῶν ἐπιθυμοῦσιν. (20) Καὶ εἰ ἔμελλε γίγνεσθαι, καὶ ποιεῖν· εἰκὸς γὰρ τὸν μέλλοντα καὶ ποιῆσαι. (21) Καὶ εἰ γέγονεν ὅσα πεφύκει πρὸ ἐκείνου ἢ ἕνεκα 20 ἐκείνου, οἷον εἰ ἤστραψε, καὶ ἐβρόντησεν, καὶ εἰ ἐπείρασε, καὶ ἔπραξεν. Καὶ εἰ ὅσα ὕστερον πεφύκει γίγνεσθαι ἢ οὗ ἕνεκα γίγνεται γέγονεν, καὶ τὸ πρότερον καὶ τὸ τούτου ἕνεκα γέγονεν, οἷον εἰ ἐβρόντησε, καὶ ἤστραψεν, καὶ εἰ ἔπραξε, καὶ ἐπείρασεν. Ἔστι δὲ τούτων 25 ἁπάντων τὰ μὲν ἐξ ἀνάγκης τὰ δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οὕτως ἔχοντα. (22) Περὶ δὲ τοῦ μὴ γεγονέναι φανερὸν ὅτι ἐκ τῶν ἐναντίων τοῖς εἰρημένοις. Καὶ περὶ τοῦ ἐσομένου ἐκ τῶν αὐτῶν δῆλον· τό τε γὰρ ἐν δυνάμει καὶ βουλήσει ὂν ἔσται, (23) καὶ τὰ ἐν ἐπιθυμίᾳ καὶ ὀργῇ καὶ λογι- 30 σμῷ μετὰ δυνάμεως ὄντα. Διὰ ταῦτα καὶ εἰ ἐν ὁρμῇ τοῦ ποιεῖν ἢ μελλήσει ἔσται· ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολὺ γίγνεται μᾶλλον τὰ μέλλοντα ἢ τὰ μὴ μέλλοντα. (24) Καὶ εἰ προγέγονεν ὅσα πρότερον πεφύκει γίγνεσθαι, οἷον εἰ συννεφεῖ, εἰκὸς ὗσαι. (25) Καὶ εἰ τὸ ἕνεκα τούτου γέ- 35 γονεν, καὶ τοῦτο εἰκὸς γενέσθαι, οἷον εἰ θεμέλιος, καὶ οἰκία. (26) Περὶ δὲ μεγέθους καὶ μικρότητος τῶν πραγμάτων καὶ μείζονός τε καὶ ἐλάττονος καὶ ὅλως μεγάλων καὶ μικρῶν ἐκ τῶν προειρημένων ἡμῖν ἐστὶ φανερόν· εἴρηται γὰρ ἐν τοῖς συμβουλευτικοῖς περί τε 40 μεγέθους ἀγαθῶν καὶ περὶ τοῦ μείζονος ἁπλῶς καὶ ἐλάττονος. Ὥστ' ἐπεὶ καθ' ἕκαστον τῶν λόγων τὸ προκείμενον τέλος ἀγαθόν ἐστιν, οἷον τὸ συμφέρον καὶ τὸ καλὸν καὶ τὸ δίκαιον, φανερὸν ὅτι δι' ἐκείνων ληπτέον τὰς αὐξήσεις πᾶσιν. (27) Τὸ δὲ παρὰ ταῦτά τι ζητεῖν 45 περὶ μεγέθους ἁπλῶς καὶ ὑπεροχῆς κενολογεῖν ἐστίν· κυριώτερα γάρ ἐστι πρὸς τὴν χρείαν τῶν καθόλου τὰ καθ' ἕκαστα τῶν πραγμάτων. Περὶ μὲν οὖν δυνατοῦ καὶ ἀδυνάτου, καὶ πότερον γέγονεν ἢ οὐ γέγονεν καὶ ἔσται ἢ οὐκ ἔσται, ἔτι δὲ περὶ μεγέθους καὶ μικρότητος 50 τῶν πραγμάτων εἰρήσθω ταῦτα.

(14) Et si deterioribus, aut inferioribus, aut imprudentioribus possibile est, magis erit etiam contrario modo affectis; sicut Isocrates quoque aiebat, ferendum non esse, si Euthynus quidem didicisset, ipse autem reperire non posset. (15) De impossibilibus vero constat, argumenta ex iis suppetere, quæ modo dictis contraria sunt. (16) Factum autem sit, an non sit, ex hisce considerandum erat. Nam primum quidem, si factum est id, quod per naturam minus poterat fieri, factum fuerit et id, quod magis. (17) Et si factum est id, quod postea fieri solet, factum est et id, quod prius; ut, si oblitus est, aliquando etiam didicit. (18) Et si potuit ac voluit, fecit; omnes enim, quando et possunt et volunt, faciunt; nihil enim obstat. Porro, si voluit et nulla res externa prohibuit. (19) Et si potuit, et iratus erat. Et si potuit, et cupiebat; plerumque enim, quæ cupiunt homines, ea, si possunt, agunt, improbi quidem per intemperantiam; boni autem, quia bona cupiunt. (20) Et si in eo erat, ut faceret; nam probabile esse, qui jam in eo erat, eum etiam fecisse. (21) Et si facta sunt, quæ antea, aut ejus rei causa fieri solent; ut, si fulsit, etiam tonuit; et si tentavit, etiam fecit. Et si, quæ posterius, aut alicujus rei causa fieri solent, facta sunt; etiam quæ prius sunt, et ejus causa, facta sunt; ut, si tonuit, etiam fulsit; et si fecit, etiam tentavit. Horum autem omnium alia quidem necessario, alia vero plerumque ita se habent. (22) Aliquid autem non factum esse, *unde doceamus*, patet ex iis, quæ modo dictis contraria sunt; constat etiam ex iisdem, quomodo de futuro disputandum sit; nam quod in postestate ac voluntate positum est, erit; (23) et quod cupiditas, et ira, et ratio suadet, si adsit potestas. Propterea etiam, si quis jam jamque facere aut facturus esse aliquid videatur, *fore illud dicamus licet;* plerumque enim fiunt potius futura, quam non futura. (24) Et si antegressa sunt, quæcumque natura prius fieri solent; ut, si coactæ sunt nubes, verisimile est fore ut pluat. (25) Et si, quod hujus causa sit, factum est; ipsum quoque probabile est factum iri; ut, si fundamentum, domus quoque. (26 De magnitudine autem et parvitate rerum, et de majore ac minore, omninoque de magnis et parvis, ex iis, quæ jam diximus, constat. Dictum est enim in præceptis de genere deliberativo et de magnitudine bonorum, et de majore ac minore simpliciter. Itaque quando unicuique orationum generi finis propositus est bonum quoddam; velut utile, et pulchrum, et justum; constat, in quocumque genere dicentibus amplificandi rationes ex illis esse sumendas. (27) Præter hæc autem quærere aliquid de magnitudine et exsuperantia simpliciter, est nugari; singularia enim potiora universalibus sunt ad usum. Ergo de possibili quidem et impossibili, et factum sit aliquid, necne sit, et futurum sit, an non sit, præterea de magnitudine et parvitate rerum, hæc a nobis disputata sint.

CAP. XX.

De exemplis, quotnam sint eorum species, quomodo et quando iis utendum sit.

Λοιπὸν δὲ περὶ τῶν κοινῶν πίστεων ἅπασιν εἰπεῖν, ἐπείπερ εἴρηται περὶ τῶν ἰδίων. Εἰσὶ δ' αἱ κοιναὶ πίστεις δύο τῷ γένει, παράδειγμα καὶ ἐνθύμημα· ἡ γὰρ γνώμη μέρος ἐνθυμήματός ἐστιν. (2) Πρῶτον μὲν οὖν περὶ παραδείγματος λέγωμεν· ὅμοιον γὰρ ἐπαγωγῇ τὸ παράδειγμα, ἡ δ' ἐπαγωγὴ ἀρχή. Παραδειγμάτων δ' εἴδη δύο· ἓν μὲν γάρ ἐστι παραδείγματος εἶδος τὸ λέγειν πράγματα προγεγενημένα, ἓν δὲ τὸ αὐτὸν ποιεῖν. Τούτου δ' ἓν μὲν παραβολή, ἓν δὲ λόγοι, οἷον οἱ Αἰσώπειοι καὶ Λιβυκοί. (3) Ἔστι δὲ τὸ μὲν παράδειγμα τοιόνδε τι, ὥσπερ εἴ τις λέγοι ὅτι δεῖ πρὸς βασιλέα παρασκευάζεσθαι καὶ μὴ ἐᾶν Αἴγυπτον χειρώσασθαι· καὶ γὰρ Δαρεῖος οὐ πρότερον διέβη πρὶν Αἴγυπτον λαβεῖν, λαβὼν δὲ διέβη, καὶ πάλιν Ξέρξης οὐ πρότερον ἐπεχείρησε πρὶν ἔλαβεν, λαβὼν δὲ διέβη· ὥστε καὶ οὗτος ἐὰν λάβῃ, διαβήσεται· διὸ οὐκ ἐπιτρεπτέον. (4) Παραβολὴ δὲ τὰ Σωκρατικά, οἷον εἴ τις λέγοι ὅτι οὐ δεῖ κληρωτοὺς ἄρχειν· ὅμοιον γὰρ ὥσπερ ἂν εἴ τις τοὺς ἀθλητὰς κληροίη μὴ οἳ ἂν δύνωνται ἀγωνίζεσθαι ἀλλ' οἳ ἂν λάχωσιν, ἢ τῶν πλωτήρων ὅντινα δεῖ κυβερνᾶν κληρώσειεν, ὡς δέον τὸν λαχόντα ἀλλὰ μὴ τὸν ἐπιστάμενον. (5) Λόγος δέ, οἷος ὁ Στησιχόρου περὶ Φαλάριδος καὶ Αἰσώπου ὑπὲρ τοῦ δημαγωγοῦ. Στησίχορος μὲν γάρ, ἑλομένων στρατηγὸν αὐτοκράτορα τῶν Ἱμεραίων Φάλαριν καὶ μελλόντων φυλακὴν διδόναι τοῦ σώματος, τἆλλα διαλεχθεὶς εἶπεν αὐτοῖς λόγον ὡς ἵππος κατεῖχε λειμῶνα μόνος, ἐλθόντος δ' ἐλάφου καὶ διαφθείροντος τὴν νομήν, βουλόμενος τιμωρήσασθαι τὸν ἔλαφον ἠρώτα τὸν ἄνθρωπον εἰ δύναιτ' ἂν μετ' αὐτοῦ κολάσαι τὸν ἔλαφον, ὁ δ' ἔφησεν, ἐὰν λάβῃ χαλινὸν καὶ αὐτὸς ἀναβῇ ἐπ' αὐτὸν ἔχων ἀκόντια· συνομολογήσαντος δὲ καὶ ἀναβάντος, ἀντὶ τοῦ τιμωρήσασθαι αὐτὸς ἐδούλευσεν ἤδη τῷ ἀνθρώπῳ. « Οὕτω δὲ καὶ ὑμεῖς, ἔφη, ὁρᾶτε μὴ βουλόμενοι τοὺς πολεμίους τιμωρήσασθαι ταὐτὸ πάθητε τῷ ἵππῳ· τὸν μὲν γὰρ χαλινὸν ἔχετε ἤδη, ἑλόμενοι στρατηγὸν αὐτοκράτορα· ἐὰν δὲ φυλακὴν δῶτε καὶ ἀναβῆναι ἐάσητε, δουλεύσετε ἤδη Φαλάριδι. » (6) Αἴσωπος δὲ ἐν Σάμῳ συνηγορῶν δημαγωγῷ κρινομένῳ περὶ θανάτου ἔφη ἀλώπεκα διαβαίνουσαν ποταμὸν ἀπωσθῆναι εἰς φάραγγα, οὐ δυναμένην δ' ἐκβῆναι πολὺν χρόνον κακοπαθεῖν, καὶ κυνοραϊστὰς πολλοὺς ἔχεσθαι αὐτῆς· ἐχῖνον δὲ πλανώμενον, ὡς εἶδεν αὐτήν, κατοικτείραντα ἐρωτᾶν εἰ ἀφέλοι αὐτῆς τοὺς κυνοραϊστάς· τὴν δὲ οὐκ ἐᾶν· ἐρομένου δὲ διὰ τί, ὅτι οὗτοι μὲν φάναι ἤδη μου πλήρεις εἰσὶ καὶ ὀλίγον ἕλκουσιν αἷμα· ἐὰν δὲ τούτους ἀφέλῃ, ἕτεροι ἐλθόντες πεινῶντες ἐκπιοῦνταί μου τὸ λοιπὸν αἷμα. « Ἀτὰρ καὶ ὑμᾶς, ἔφη, ὦ ἄνδρες Σάμιοι, οὗτος μὲν οὐδὲν ἔτι βλάψει (πλούσιος γάρ ἐστιν)· ἐὰν δὲ τοῦτον ἀποκτείνητε, ἕτεροι ἥξουσι πένητες, οἳ ὑμῖν ἀναλώσουσι τὰ κοινὰ κλέπτοντες. »

Reliquum vero est, ut de iis faciendæ fidei rationibus agamus, quæ omnibus communes sunt, quandoquidem de propriis dictum est. Sunt autem communia faciendæ fidei instrumenta genere duo, exemplum et enthymema; sententia enim pars est enthymematis. (2) Primum igitur de exemplo dicamus; nam simile est exemplum inductioni; inductio autem principium est. Exemplorum vero species duæ sunt : una quidem exemplorum species est, quum prius facta narrantur; altera vero eorum, quæ ipse dicens fingit. Hujus autem *posterioris* una quidem species est parabola; altera vero fabulæ, ut Æsopeæ, aut Libycæ. (3) Est autem exemplum tale quiddam, ut, si quis dicat, comparandas esse adversus regem copias, neque ferendum Ægyptum ab eo in potestatem suam redigi; nam et prius Darius non antea trajecit, quam cepisset Ægyptum; qua tamen capta trajecit; et rursus Xerxes non prius in *Græciam* quicquam molitus est, quam *Ægyptum* cepisset; capta autem trajecit : itaque et hic, si ceperit, trajiciet; quare ferendum non est. (4) Parabola autem, qualia erant Socratica; ut, si quis dicat, magistratus non sorte esse eligendos; simile enim esse, ac si quis athletas sorte ducat, non qui pugnare valeant, sed quorum sors exierit; aut si sortiantur inter se navigantes, quis navem gubernare debeat, quasi oporteat ab illo, cui sors obtigerit, gubernari, non ab eo, qui sciat. (5) Fabula autem, qualis est Stesichori adversus Phalarin, et Æsopi pro demagogo. Nam Stesichorus quidem, quum Himerenses Phalarin ducem copiarum suarum cum summa potestate fecissent, vellentque ei custodes corporis dare, allatis in eandem sententiam aliis, hanc fabulam eis narravit : « Equus pratum solus obtinebat; veniente autem cervo, pabulumque corrumpente, volens equus cervum punire, ex homine quæsivit, possetne ipso adjutore cervum coercere. At ille, Etiam, inquit, si frenum sumpseris, et ego te conscendero jacula manu gestans. Cui rei quum equus assensisset, eumque homo conscendisset, pro ultione, quam de cervo sperabat, ipse jam homini serviit. Sic et vos, inquit, videte, ne, dum hostes ulcisci vultis, idem vobis, quod equo, eveniat; nam frenum quidem jam habetis, electo copiarum duce cum summa potestate; quodsi autem dederitis custodiam, et eum *vos* conscendere patiamini, Phalaridi jam servietis. » (6) Æsopus autem in Samo quum causam demagogi cujusdam tueretur, qui capitis postulabatur, narravit, « Vulpem flumen trajicientem in voraginem dejectam esse; qua quum exire illa non posset, diu eam ibi misere laborasse, multosque ricinos corpori ejus inhæsisse; erinaceum vero illac vagantem, visa ea, misertum esse, ac quæsivisse, velletne ricinos illos a corpore suo avelli; at eam noluisse; illo autem causam quærente, Quoniam, inquit, hi jam mei pleni sunt, et parum sanguinis ducunt; quodsi hos avulseris, venient alii famelici, qui quantum mihi reliquum sanguinis est exsugent. Eodem modo et vos, inquit, viri Samii, hic quidem nihil amplius lædit; (dives enim est;) quodsi eum interficiatis, venient alii pauperes, qui pecunias publicas vestras depeculantes dissipabunt. » (7) Sunt autem fa-

(7) Εἰσὶ δ' οἱ λόγοι δημηγορικοί, καὶ ἔχουσιν ἀγαθὸν τοῦτο, ὅτι πράγματα μὲν εὑρεῖν ὅμοια γεγενημένα χαλεπόν, λόγους δὲ ῥᾷον· ποιῆσαι γὰρ δεῖ ὥσπερ καὶ παραβολάς, ἄν τις δύνηται τὸ ὅμοιον ὁρᾷν, ὅπερ ῥᾷόν ἐστιν ἐκ φιλοσοφίας. (8) Ῥάω μὲν οὖν πορίσασθαι τὰ διὰ τῶν λόγων, χρησιμώτερα δὲ πρὸς τὸ βουλεύσασθαι τὰ διὰ τῶν πραγμάτων· ὅμοια γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ μέλλοντα τοῖς γεγονόσιν. (9) Δεῖ δὲ χρῆσθαι τοῖς παραδείγμασι μὴ ἔχοντα μὲν ἐνθυμήματα ὡς ἀποδείξεσιν (ἡ γὰρ πίστις διὰ τούτων), ἔχοντα δὲ ὡς μαρτυρίοις, ἐπιλόγῳ χρώμενον τοῖς ἐνθυμήμασιν· προτιθέμενα μὲν γὰρ ἔοικεν ἐπαγωγῇ, τοῖς δὲ ῥητορικοῖς οὐκ οἰκεῖον ἐπαγωγὴ πλὴν ἐν ὀλίγοις, ἐπιλεγόμενα δὲ μαρτυρίοις, ὁ δὲ μάρτυς πανταχοῦ πιθανός. Διὸ καὶ προτιθέντι μὲν ἀνάγκη πολλὰ λέγειν, ἐπιλέγοντι δὲ καὶ ἓν ἱκανόν· μάρτυς γὰρ πιστὸς καὶ εἷς χρήσιμος. Πόσα μὲν οὖν εἴδη παραδειγμάτων, καὶ πῶς αὐτοῖς καὶ πότε χρηστέον, εἴρηται.

bulæ aptæ ad concionem, et hoc boni habent, quod res quidem gestas similes invenire, difficile est; fabulas vero, facilius. Fingere enim oportet, ut et parabolas, si quis modo possit, quid in rebus simile sit, videre, quod facilius redditur philosophiæ scientia. (8) Faciliora igitur inventu sunt argumenta ex fabulis; utiliora vero ad deliberandum sunt e rebus gestis petita; similia enim plerumque sunt futura præteritis. (9) Utendum autem est exemplis, ut demonstrationibus, ubi enthymemata non suppetunt; (nam per hæc fit fides;) ubi vero adsunt, utendum est *exemplis* ut epilogis post enthymemata testimoniorum loco. Nam priore loco posita similia sunt inductioni, inductio autem oratore accommodata non est, nisi paucis in rebus; posteriori loco vero adhibita *similia sunt* testimoniis; testis autem ubique valet ad faciendam fidem. Quare etiam quum priore loco ponuntur, multa dicere necesse est; quum vero subjiciuntur, etiam unum sufficit; utilis est enim testis fide dignus, etiamsi unus sit. Quot igitur sint exemplorum species, et quomodo ac quando iis uti oporteat, dictum est.

CAP. XXI.

Quid sit sententia, et quot sint ejus species, et quomodo ea utendum sit, quamque utilitatem habeat.

Περὶ δὲ γνωμολογίας, ῥηθέντος τί ἐστι γνώμη, μάλιστ' ἂν γένοιτο φανερὸν περὶ ποίων τε καὶ πότε καὶ τίσιν ἁρμόττει χρῆσθαι τῷ γνωμολογεῖν ἐν τοῖς λόγοις. (2) Ἔστι δὲ γνώμη ἀπόφανσις, οὐ μέντοι περὶ τῶν καθ' ἕκαστον, οἷον ποῖός τις Ἰφικράτης, ἀλλὰ καθόλου· καὶ οὐ περὶ πάντων καθόλου, οἷον ὅτι τὸ εὐθὺ τῷ καμπύλῳ ἐναντίον, ἀλλὰ περὶ ὅσων αἱ πράξεις εἰσί, καὶ αἱρετὰ ἢ φευκτά ἐστι πρὸς τὸ πράττειν. Ὥστ' ἐπεὶ τὰ ἐνθυμήματα ὁ περὶ τούτων συλλογισμός ἐστι σχεδόν, τά τε συμπεράσματα τῶν ἐνθυμημάτων καὶ αἱ ἀρχαὶ ἀφαιρεθέντος τοῦ συλλογισμοῦ γνῶμαί εἰσιν, οἷον

> Χρὴ δ' οὔποθ', ὅστις ἀρτίφρων πέφυκ' ἀνήρ,
> παῖδας περισσῶς ἐκδιδάσκεσθαι σοφούς.

Τοῦτο μὲν οὖν γνώμη· προστεθείσης δὲ τῆς αἰτίας καὶ τοῦ διὰ τί, ἐνθύμημά ἐστι τὸ ἅπαν, οἷον

> Χωρὶς γὰρ ἄλλης ἧς ἔχουσιν ἀργίας,
> φθόνον παρ' ἀστῶν ἀλφάνουσι δυσμενῆ·

καὶ τὸ

> Οὐκ ἔστιν ὅστις πάντ' ἀνὴρ εὐδαιμονεῖ·

καὶ τὸ

> Οὐκ ἔστιν ἀνδρῶν ὅστις ἔστ' ἐλεύθερος·

γνώμη, πρὸς δὲ τῷ ἐχομένῳ ἐνθύμημα·

> ἢ χρημάτων γὰρ δοῦλός ἐστιν ἢ τύχης.

(3) Εἰ δή ἐστι γνώμη τὸ εἰρημένον, ἀνάγκη τέτταρα εἴδη εἶναι γνώμης· ἢ γὰρ μετ' ἐπιλόγου ἔσται ἢ ἄνευ ἐπιλόγου. (4) Ἀποδείξεως μὲν οὖν δεόμεναί εἰσιν ὅσαι παράδοξόν τι λέγουσιν ἢ ἀμφισβητούμενον· ὅσαι δὲ μηδὲν παράδοξον, ἄνευ ἐπιλόγου. (5) Τούτων δ' ἀνάγκη

Quod autem attinet ad sententias orationi intexendas, si prius dixerimus, quid sit sententia; ita maxime perspicuum erit, quibus de rebus, et quando, et cui hominum generi conveniat in orationibus sententiose loqui. (2) Est vero sententia enuntiatio, non tamen de rebus singulis; ut, qualisnam sit Iphicrates; sed universe prolata; neque quibuslibet de rebus universe; ut, rectum curvo esse contrarium; sed de rebus agendis, et de iis, quæ in agendo aut persequenda aut fugienda sunt. Itaque quum enthymemata sint syllogismi de talibus rebus, fere et conclusiones et principia enthymematum, detracto syllogismo, sententiæ sunt. Quale illud est,

> Quisquis sapit, gnatos ita instituat suos,
> Sapientiores vulgo haberi ne velit.

Hoc igitur sententia est; addita autem causa, cur ita sit, totum illud est enthymema; ut,

> Nam præter hanc, quam contrahunt, ignaviam,
> Invidiam et odium a civibus ferunt suis;

et illud,

> Nemo est in omni re beatus qui siet;

et illud,

> Nemo omnium est, quem liberum merito voces:

sententia est; addito autem eo, quod sequitur, enthymema:

> Fortunæ enim aut est servus, aut pecuniæ.

(3) Si igitur sententia est id, quod diximus, necesse est, quattuor esse genera sententiarum; aut enim *sententia* cum epilogo erit, aut sine epilogo. (4) Demonstratione igitur egent, quæcumque paradoxum aliquid dicunt, aut controversum; quæcumque autem nihil paradoxi dicunt, sine epilogo sunt. (5) Earum vero necesse est alias qui-

τὰς μὲν διὰ τὸ προεγνῶσθαι μηδὲν δεῖσθαι ἐπιλόγου, οἷον

Ἀνδρὶ δ' ὑγιαίνειν ἄριστόν ἐστιν, ὥς γ' ἡμῖν δοκεῖ·

φαίνεται γὰρ τοῖς πολλοῖς οὕτω· τὰς δ' ἅμα λεγομένας δήλας εἶναι ἐπιβλέψασιν, οἷον

Οὐδεὶς ἐραστὴς ὅστις οὐκ ἀεὶ φιλεῖ.

(6) Τῶν δὲ μετ' ἐπιλόγου αἱ μὲν ἐνθυμήματος μέρος εἰσίν, ὥσπερ « χρὴ δ' οὔποθ' ὅστις ἀρτίφρων », αἱ δ' ἐνθυμηματικαὶ μέν, οὐκ ἐνθυμήματος δὲ μέρος· αἵπερ καὶ μάλιστ' εὐδοκιμοῦσιν. Εἰσὶ δ' αὗται ἐν ὅσαις ἐμφαίνεται τοῦ λεγομένου τὸ αἴτιον, οἷον ἐν τῷ « ἀθάνατον ὀργὴν μὴ φύλασσε θνητὸς ὤν· » τὸ μὲν γὰρ φάναι μὴ δεῖν ἀεὶ φυλάττειν τὴν ὀργὴν γνώμη, τὸ δὲ προσκείμενον « θνητὸν ὄντα » τὸ διὰ τί λέγει. Ὅμοιον δὲ καὶ « θνατὰ χρὴ τὸν θνατόν, οὐκ ἀθάνατα τὸν θνατὸν φρονεῖν. » (7) Φανερὸν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων πόσα τε εἴδη γνώμης, καὶ περὶ ποῖον ἕκαστον ἁρμόττει· περὶ μὲν γὰρ τῶν ἀμφισβητουμένων ἢ παραδόξων μὴ ἄνευ ἐπιλόγου, ἀλλ' ἢ προθέντα τὸν ἐπίλογον γνώμῃ χρῆσθαι τῷ συμπεράσματι, οἷον εἴ τις εἴποι « ἐγὼ μὲν οὖν, ἐπειδὴ οὔτε φθονεῖσθαι δεῖ οὔτ' ἀργὸν εἶναι, οὔ φημι χρῆναι παιδεύεσθαι, » ἢ τοῦτο προειπόντα ἐπειπεῖν τὰ ἔμπροσθεν. Περὶ δὲ τῶν μὴ παραδόξων ἀδήλων δέ, προστιθέντα τὸ διότι στρογγυλώτατα. (8) Ἁρμόττει δ' ἐν τοῖς τοιούτοις καὶ τὰ Λακωνικὰ ἀποφθέγματα καὶ τὰ αἰνιγματώδη, οἷον εἴ τις λέγει ὅπερ Στησίχορος ἐν Λοκροῖς εἶπεν, ὅτι οὐ δεῖ ὑβριστὰς εἶναι, ὅπως μὴ οἱ τέττιγες χαμόθεν ᾄδωσιν. (9) Ἁρμόττει δὲ γνωμολογεῖν ἡλικίᾳ μὲν πρεσβυτέροις, περὶ δὲ τούτων ὧν ἔμπειρός τις ἐστίν, ὡς τὸ μὲν μὴ τηλικοῦτον ὄντα γνωμολογεῖν ἀπρεπὲς ὥσπερ καὶ τὸ μυθολογεῖν, περὶ δ' ὧν ἄπειρος, ἠλίθιον καὶ ἀπαίδευτον. Σημεῖον δ' ἱκανόν· οἱ γὰρ ἀγροῖκοι μάλιστα γνωμοτύποι εἰσὶ καὶ ῥᾳδίως ἀποφαίνονται. (10) Καθόλου δὲ μὴ ὄντος καθόλου εἰπεῖν μάλιστα ἁρμόττει ἐν σχετλιασμῷ καὶ δεινώσει, καὶ ἐν τούτοις ἢ ἀρχόμενον ἢ ἀποδείξαντα. (11) Χρῆσθαι δὲ δεῖ καὶ ταῖς τεθρυλημέναις καὶ κοιναῖς γνώμαις, ἐὰν ὦσι χρήσιμοι· διὰ γὰρ τὸ εἶναι κοιναί, ὡς ὁμολογούντων ἁπάντων, ὀρθῶς ἔχειν δοκοῦσιν, οἷον παρακαλοῦντι ἐπὶ τὸ κινδυνεύειν μὴ θυσαμένους, « εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης, » καὶ ἐπὶ τὸ ἥττους ὄντας, « ξυνὸς Ἐνυάλιος, » καὶ ἐπὶ τὸ ἀναιρεῖν τῶν ἐχθρῶν τὰ τέκνα καὶ μηδὲν ἀδικοῦντα, « νήπιος ὃς πατέρα κτείνας παῖδας καταλείπει. » (12) Ἔτι ἔνιαι τῶν παροιμιῶν καὶ γνῶμαί εἰσιν, οἷον παροιμία « Ἀττικὸς πάροικος. » (13) Δεῖ δὲ τὰς γνώμας λέγειν καὶ παρὰ τὰ δεδημοσιευμένα (λέγω δὲ δεδημοσιευμένα οἷον τὸ Γνῶθι σαυτόν καὶ τὸ Μηδὲν ἄγαν), ὅταν ἢ τὸ ἦθος φαίνεσθαι μέλλῃ βέλτιον, ἢ παθητικῶς εἰρημένη ᾖ. Ἔστι δὲ παθητικὴ μέν, οἷον εἴ τις ὀργιζόμενος φαίη ψεῦδος εἶναι ὡς δεῖ γιγνώσκειν αὐτόν· οὗτος γοῦν εἰ ἐγίγνωσκεν ἑαυτόν, οὐκ ἄν ποτε στρατηγεῖν ἠξίωσεν.

dem, eo quod ante cognitæ sint, nihil epilogo indigere; ut,

Viro autem bene valere optimum est, ut nobis quidem videtur;

nam eadem est vulgi opinio; alias autem, quod, simulatque proferuntur, intuentibus perspicuæ sint; ut

Nemo est amator, quisquis non semper amat.

(6) Earum autem, quæ cum epilogo proferuntur, aliæ quidem sunt pars enthymematis; ut, « Quisquis sapit; » etc. (§ 2); aliæ vero enthymematicæ quidem, sed non partes enthymematis; et hæ omnium probatissimæ sunt. Sunt autem illæ, in quibus elucet causa ejus, quod dicitur; ut in hoc : « Ne serva immortalem iram, qui mortalis es. » Nam dicere, servandam non esse iram, sententia est; addito vero, « qui mortalis es, » etiam cur id fieri non debeat, dicitur. Simile est hoc quoque, « Mortalem mortalia oportet sapere, haud immortalia. » (7) Manifestum igitur ex dictis est, et quot sententiarum genera sint, et quas ad res unumquodque conveniat. Nam de controversis quidem, aut paradoxis, non sine epilogo; sed aut proposito epilogo uti oportet ipsa sententia tanquam conclusione; ut, si quis dicat, « Ego igitur, quando neque invidiam sibi contrahere oportet, neque ignavum esse, aio, abstinendum esse a sapientiæ studiis; » aut hoc posteriore præmisso, illud alterum addere. In iis autem, quæ sunt de rebus non paradoxis quidem, sed tamen obscuris, aptius fit et concinnius, addita causa, cur ita sit. (8) Conveniunt autem hic etiam apophthegmata Laconica, et ænigmatica; ut, si quis dicat, quod Stesichorus inter Locrenses dixit, « Non oportet contumeliosos esse, ut ne cicadæ humo canant. » (9) Convenit autem sententiose loqui ætate seniori; iis vero de rebus, quarum quisque peritus est. Nam eum, qui ad hanc ætatem non pervenerit, sententias fundere, indecorum est, ut et fabulas narrare; iis autem de rebus, quarum peritus non sit, stulti est et ineruditi. Cui rei satis argumento est, quod rustici maxime omnium sententias cudunt, et facile pronuntiant. (10) Universe autem dicere, quod tamen universe verum non sit, maxime convenit in conquestione, et in exaggeratione; atque in his aut principio, aut post rem demonstratam. (11) Utendum vero etiam est pervulgatis communibusque sententiis, si utiles sint; nam quia communes sunt, rectæ etiam ac veræ videntur, ut omnium consensu comprobatæ; ut adhortanti ad subeundum periculum eos, qui litare non potuerint, « Pro patria pugnare, ea demum avis optima sola est; » et hortanti eos, qui inferiores sunt, « Communis Mavors; » et ad interficiendos inimicorum liberos, etiamsi nullam injuriam faciant, « Stultus, qui natos occiso patre relinquat. » (12) Sunt et quædam proverbia sententiæ; ut illud, « Atticus vicinus » (*de vitando vicino molesto*). (13) Proferendæ autem sunt sententiæ etiam adversus ea, quæ publice probata sunt; (dico autem publice probata, ut τὸ, « Nosce te ipsum; » et τὸ, « Ne quid nimis; ») si quid contra dici possit, quo aut mores meliores judicentur, aut quod aptum sit ad aliquem animi motum exprimendum. Exprimitur autem motus animi, ut si quis iratus dicat, « falsum esse, debere unumquemque se nosse; certe enim hic, si se ipse novisset, nunquam se dignum esse putasset, qui duceret exercitum. » Mores vero meliores

Τὸ δὲ ἦθος βέλτιον, ὅτι οὐ δεῖ, ὥσπερ φασί, φιλεῖν ὡς μισήσοντας, ἀλλὰ μᾶλλον μισεῖν ὡς φιλήσοντας. (14) Δεῖ δὲ τῇ λέξει τὴν προαίρεσιν συνδηλοῦν, εἰ δὲ μή, τὴν αἰτίαν ἐπιλέγειν, οἷον ἢ οὕτως εἰπόντα, ὅτι « δεῖ φιλεῖν οὐχ ὥσπερ φασίν, ἀλλ' ὡς ἀεὶ φιλήσοντα· ἐπιβούλου γὰρ θάτερον, » ἢ ὧδε « οὐκ ἀρέσκει δέ μοι τὸ λεγόμενον· δεῖ γὰρ τόν γ' ἀληθινὸν φίλον ὡς φιλήσοντα ἀεὶ φιλεῖν. » Καὶ « οὐδὲ τὸ μηδὲν ἄγαν· δεῖ γὰρ τούς γε κακοὺς ἄγαν μισεῖν. » (15) Ἔχουσι δ' εἰς τοὺς λόγους βοήθειαν μεγάλην μίαν μὲν δὴ διὰ τὴν φορτικότητα τῶν ἀκροατῶν· χαίρουσι γάρ, ἐάν τις καθόλου λέγων ἐπιτύχῃ τῶν δοξῶν ἃς ἐκεῖνοι κατὰ μέρος ἔχουσιν. Ὃ δὲ λέγω, δῆλον ἔσται ὧδε, ἅμα δὲ καὶ πῶς δεῖ αὐτὰς θηρεύειν. Ἡ μὲν γὰρ γνώμη, ὥσπερ εἴρηται, ἀπόφανσις καθόλου ἐστίν, χαίρουσι δὲ καθόλου λεγομένου ὃ κατὰ μέρος προϋπολαμβάνοντες τυγχάνουσιν· οἷον εἴ τις γείτοσι τύχοι κεχρημένος ἢ τέκνοις φαύλοις, ἀποδέξαιτ' ἂν τοῦ εἰπόντος ὅτι οὐδὲν γειτονίας χαλεπώτερον, ἢ ὅτι οὐδὲν ἠλιθιώτερον τεκνοποιίας. Ὥστε δεῖ στοχάζεσθαι πῶς τυγχάνουσι ποῖα προϋπολαμβάνοντες, εἶθ' οὕτω περὶ τούτων καθόλου λέγειν. (16) Ταύτην τε δὴ ἔχει μίαν χρῆσιν τὸ γνωμολογεῖν, καὶ ἑτέραν κρείττω· ἠθικοὺς γὰρ ποιεῖ τοὺς λόγους. Ἦθος δ' ἔχουσιν οἱ λόγοι, ἐν ὅσοις δήλη ἡ προαίρεσις. Αἱ δὲ γνῶμαι πᾶσαι τοῦτο ποιοῦσι διὰ τὸ ἀποφαίνεσθαι τὸν τὴν γνώμην λέγοντα καθόλου περὶ τῶν προαιρετῶν, ὥστ' ἂν χρησταὶ ὦσιν αἱ γνῶμαι, καὶ χρηστοήθη φαίνεσθαι ποιοῦσι τὸν λέγοντα. Περὶ μὲν οὖν γνώμης, καὶ τί ἐστι καὶ πόσα εἴδη αὐτῆς καὶ πῶς χρηστέον αὐτῇ καὶ τίνα ὠφέλειαν ἔχει, εἰρήσθω τοσαῦτα.

indicantur, ut hoc modo, « Non oportet, ut vulgo dicitur amare, tanquam osurus sis, sed potius odisse, tanquam amaturus sis. » (14) Oportet autem ipso dicendi genere animi sui propensionem declarare; sin minus, causam subjungere, aut ita dicentem, « Oportet amare, non ut vulgo dicunt, sed ut si semper amaturus sis; alterum enim insidiatoris est; » aut hoc modo, « Non placet mihi quod vulgo dicitur; veri enim amici est, ita amare, ut semper amaturum. » Ac, « Ne illud quidem *probandum*, Ne quid nimis; nam improbos immodice odisse oportet. » (15) Multum autem adjumenti afferunt in dicendo, primum quidem propter stultam quandam vanitatem audientium; gaudent enim, si quis universe loquens incurrat in eas opiniones, quas ipsi ex parte habent. Quod autem dico, ita perspicuum erit; simulque, quomodo sententias venari oporteat. Nempe sententia, ut diximus, enuntiatio est universalis; gaudent autem eo universe dicto, quod ipsi jam ex parte aliqua prius animo conceperant. Ut, si cui mali vicini, aut mali liberi obtigerint, facile assentientur dicenti, « Nihil est odiosius vicinia; » aut, « Nihil stultius est, quam liberos procreare. » Itaque danda opera est, ut conjectura quodammodo consequantur, quas quaque de re anticipatas opiniones habeant; tum deinde universe de illis pronuntiandum est. (16) Hunc igitur unum fructum habere debet sententiosum dicendi genus, et alium præterea potiorem; moratas enim orationes facit. Mores vero habent orationes, quæ declarant, quid expetat dicens in ratione vivendi. Omnes autem sententiæ id præstant, quia sententiam proferens universe aliquid de rebus in vita eligendis pronuntiat; itaque si bonæ fuerint sententiæ, etiam probitatis opinionem conciliabunt dicenti. Ergo de sententia quidem, et quid sit, et quot ejus sint genera, et quomodo ea utendum sit, et quem fructum afferat, hæc a nobis dicta sint.

CAP. XXII.

De enthymematibus.

Περὶ δ' ἐνθυμημάτων καθόλου τε εἴπωμεν, τίνα τρόπον δεῖ ζητεῖν, καὶ μετὰ ταῦτα τοὺς τόπους· ἄλλο γὰρ εἶδος ἑκατέρου τούτων ἐστίν. (2) Ὅτι μὲν οὖν τὸ ἐνθύμημα συλλογισμός τις ἐστίν, εἴρηται πρότερον, καὶ πῶς συλλογισμός, καὶ τί διαφέρει τῶν διαλεκτικῶν· (3) οὔτε γὰρ πόρρωθεν οὔτε πάντα δεῖ λαμβάνοντας συνάγειν· τὸ μὲν γὰρ ἀσαφὲς διὰ τὸ μῆκος, τὸ δὲ ἀδολεσχία διὰ τὸ φανερὰ λέγειν. Τοῦτο γὰρ αἴτιον καὶ τοῦ πιθανωτέρους εἶναι τοὺς ἀπαιδεύτους τῶν πεπαιδευμένων ἐν τοῖς ὄχλοις, ὥσπερ φασὶν οἱ ποιηταὶ τοὺς ἀπαιδεύτους παρ' ὄχλῳ μουσικωτέρους λέγειν· οἱ μὲν γὰρ τὰ κοινὰ καὶ καθόλου λέγουσιν, οἱ δ' ἐξ ὧν ἴσασι, καὶ τὰ ἐγγύς. Ὥστ' οὐκ ἐξ ἁπάντων τῶν δοκούντων ἀλλ' ἐκ τῶν ὡρισμένων λεκτέον, οἷον ἢ τοῖς κρίνουσιν ἢ οὓς ἀποδέχονται. Καὶ τοῦτο δ', ὅτι οὕτω φαίνεται, δῆλον εἶναι ἢ πᾶσιν ἢ τοῖς πλείστοις. Καὶ μὴ μόνον συνάγειν ἐκ τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. (4) Πρῶτον μὲν οὖν δεῖ λαβεῖν ὅτι περὶ οὗ δεῖ λέγειν καὶ συλλογίζεσθαι εἴτε πολιτικῷ συλλογισμῷ εἴθ' ὁποιωοῦν, ἀναγκαῖον καὶ τὰ τούτῳ ἔχειν

De enthymematibus autem dicamus aliquid universe, quomodo ea quærere oporteat, ac deinde tradamus locos; alia enim horum utriusque ratio est. (2) Enthymema igitur syllogismum quendam esse, prius diximus; et quomodo sit syllogismus, et quomodo differat a dialecticis. (3) Neque enim longe repetentem, neque omnia sumentem concludere oportet; illud enim obscurum est propter longitudinem; hoc vero inanis loquacitas, quia perspicua et aperta dicuntur. Nam hæc causa est, cur et apud imperitam multitudinem aptiores sint ad persuadendum ineruditi, quam eruditi, quemadmodum aiunt poetæ, indoctos in vulgus magis ad dicendum musicos esse. Etenim illi quidem communia quædam et universalia dicunt; hi vero ex iis, quæ sciunt *auditores*, et quæ rei propinqua sunt. Itaque non ex omnibus, quæ videntur, sed e definitis quibusdam dicendum est; ut aut judicantibus, aut iis, quorum ipsi judicio acquiescunt. Atque hoc ipsum, ita eis videri, constare oportet vel ipsis omnibus, vel plurimis. Neque tantum ex necessariis argumentandum est, sed etiam ex iis quæ plerumque fiunt. (4) Primum igitur intelligendum est, quicumque de re aliqua dicturus vel disputaturus est, sive syllogismo politico, sive quolibet alio, ei necessa-

ὑπάρχοντα, ἢ πάντα ἢ ἔνια· μηδὲν γὰρ ἔχων ἐξ οὐδενὸς ἂν ἔχοις συνάγειν. (5) Λέγω δ' οἷον πῶς ἂν δυναίμεθα συμβουλεύειν Ἀθηναίοις εἰ πολεμητέον ἢ μὴ πολεμητέον, μὴ ἔχοντες τίς ἡ δύναμις αὐτῶν, πότερον ναυτικὴ 5 ἢ πεζικὴ ἢ ἄμφω, καὶ αὕτη πόση, καὶ πρόσοδοι τίνες ἢ φίλοι καὶ ἐχθροί, ἔτι δὲ τίνας πολέμους πεπολεμήκασι καὶ πῶς, καὶ τἆλλα τὰ τοιαῦτα; (6) ἢ ἐπαινεῖν, εἰ μὴ ἔχοιμεν τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν ἢ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην ἢ τὰ ὑπὲρ Ἡρακλειδῶν πραχθέντα 10 ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων; ἐκ γὰρ τῶν ὑπαρχόντων ἢ δοκούντων ὑπάρχειν καλῶς ἐπαινοῦσι πάντες. (7) Ὁμοίως δὲ καὶ ψέγουσιν ἐκ τῶν ἐναντίων, σκοποῦντες τί ὑπάρχει τοιοῦτον αὐτοῖς ἢ δοκεῖ ὑπάρχειν, οἷον ὅτι τοὺς Ἕλληνας κατεδουλώσαντο, καὶ τοὺς πρὸς τὸν 15 βάρβαρον συμμαχεσαμένους καὶ ἀριστεύσαντας ἠνδραποδίσαντο Αἰγινήτας καὶ Ποτιδαιάτας, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα, καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον ἁμάρτημα ὑπάρχει αὐτοῖς. Ὡς δ' αὔτως καὶ οἱ κατηγοροῦντες καὶ οἱ ἀπολογούμενοι ἐκ τῶν ὑπαρχόντων σκοπούμενοι κατη-20 γοροῦσι καὶ ἀπολογοῦνται. (8) Οὐδὲν δὲ διαφέρει περὶ Ἀθηναίων ἢ Λακεδαιμονίων ἢ ἀνθρώπου ἢ θεοῦ ταὐτὸ τοῦτο δρᾶν· καὶ γὰρ συμβουλεύοντα τῷ Ἀχιλλεῖ καὶ ἐπαινοῦντα καὶ ψέγοντα καὶ κατηγοροῦντα καὶ ἀπολογούμενον ὑπὲρ αὐτοῦ τὰ ὑπάρχοντα ἢ δοκοῦντα ὑπάρ-25 χειν ληπτέον, ἵν' ἐκ τούτων λέγωμεν ἐπαινοῦντες ἢ ψέγοντες εἴ τι καλὸν ἢ αἰσχρὸν ὑπάρχει, κατηγοροῦντες δ' ἢ ἀπολογούμενοι εἴ τι δίκαιον ἢ ἄδικον, συμβουλεύοντες δ' εἴ τι συμφέρον ἢ βλαβερόν. (9) Ὁμοίως δὲ τούτοις καὶ περὶ πράγματος ὁτουοῦν, οἷον περὶ δικαιο-30 σύνης, εἰ ἀγαθὸν ἢ μὴ ἀγαθόν, ἐκ τῶν ὑπαρχόντων τῇ δικαιοσύνῃ καὶ τῷ ἀγαθῷ. (10) Ὥστ' ἐπειδὴ καὶ πάντες οὕτω φαίνονται ἀποδεικνύντες, ἐάν τε ἀκριβέστερον ἐάν τε μαλακώτερον συλλογίζωνται (οὐ γὰρ ἐξ ἁπάντων λαμβάνουσιν ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ ἕκαστον ὑπαρ-35 χόντων, καὶ διὰ τοῦ λόγου δῆλον ὅτι ἀδύνατον ἄλλως δεικνύναι), φανερὸν ὅτι ἀναγκαῖον, ὥσπερ ἐν τοῖς τοπικοῖς, πρῶτον περὶ ἕκαστον ἔχειν ἐξειλεγμένα περὶ τῶν ἐνδεχομένων καὶ τῶν ἐπικαιροτάτων, (11) περὶ δὲ τῶν ἐξ ὑπογυίου γιγνομένων ζητεῖν τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀπο-40 βλέποντα μὴ εἰς ἀόριστα ἀλλ' εἰς τὰ ὑπάρχοντα, περὶ ὧν ὁ λόγος, καὶ περιγράφοντας ὅτι πλεῖστα καὶ ἐγγύτατα τοῦ πράγματος· ὅσῳ μὲν γὰρ ἂν πλείω ἔχηται τῶν ὑπαρχόντων, τοσούτῳ ῥᾷον δεικνύναι, ὅσῳ δ' ἐγγύτερον, τοσούτῳ οἰκειότερα καὶ ἧττον κοινά. (12) Λέγω 45 δὲ κοινὰ μὲν τὸ ἐπαινεῖν τὸν Ἀχιλλέα ὅτι ἄνθρωπος καὶ ὅτι τῶν ἡμιθέων καὶ ὅτι ἐπὶ τὸ Ἴλιον ἐστρατεύσατο· ταῦτα γὰρ καὶ ἄλλοις ὑπάρχει πολλοῖς, ὥστ' οὐδὲν μᾶλλον ὁ τοιοῦτος Ἀχιλλέα ἐπαινεῖ ἢ Διομήδην. Ἴδια δὲ ἃ μηδενὶ ἄλλῳ συμβέβηκεν ἢ τῷ Ἀχιλλεῖ, οἷον τὸ 50 ἀποκτεῖναι τὸν Ἕκτορα τὸν ἄριστον τῶν Τρώων καὶ τὸν Κύκνον, ὃς ἐκώλυσεν ἅπαντας ἀποβαίνειν ἄτρωτος ὤν, καὶ ὅτι νεώτατος καὶ οὐκ ἔνορκος ὢν ἐστράτευσεν, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. Εἷς μὲν οὖν τρόπος τῆς ἐκλογῆς καὶ πρῶτος οὗτος ὁ τοπικός· (13) τὰ δὲ στοιχεῖα

rio, quæ in ea re insunt, aut omnia, aut pleraque nota esse oportere; si enim nihil habeas, nihil erit, unde possis argumenta ducere. (5) Dico autem exempli causa, quomodo fieri potest, ut consilium demus Atheniensibus, bellare illi an non debeant, nescientes, quibus copiis instructi sint, navalibus, an terrestribus, an utrisque; et illæ ipsæ quantæ sint; et quæ vectigalia; qui amici et inimici; ac præterea, quæ bella gesserint, et quomodo, et ejusdem generis alia? (6) aut quomodo eos laudemus, nisi teneamus pugnam navalem apud Salaminem, aut prœlium Marathonium, aut quæ pro Heraclidis gesserunt, aut aliud quid ejusmod? omnes enim laudant ex iis, quæ in quoque pulchra insunt, aut inesse videntur. (7) Similiter vero etiam vituperant ex contrariis, intuentes, quid in eis tale aut insit, aut inesse videatur; velut, quod Græcos in servitutem redegere, et, a quibus adjuti erant in bello adversus barbaros, quique se fortiter gesserant, Æginetas et Potidæatas in captivitatem abduxerunt; et quæcumque alia sunt ejusmodi, et si quid aliud tale ab iis peccatum est. Eodemque modo et accusantes, et defendentes, ea, quæ insunt, respiciendo accusant et defendunt. (8) Nihil autem interest, de Atheniensibus, an de Lacedæmoniis, de homine, an de deo agendum sit. Nam et si Achilli consilium dare velis, et si eum laudare et vituperare, et si accusare et defendere, sumenda sunt, quæ in eo aut insunt, aut inesse videntur, ut ex iis dicendi materiam petamus, laudantes quidem aut vituperantes, si quid pulchrum inest, aut turpe; accusantes vero aut defendentes, si quid justum aut injustum; consilium denique dantes, si quid utile aut noxium (9) Similiter vero, si quis de re qualibet dicat; velut de justitia, bonumne sit an non bonum, ex iis, quæ justitiæ et bono *insunt*. (10) Itaque, quando omnes sic demonstrare videntur, sive severius, sive paullo laxius argumententur; (non enim undecumque argumenta ducunt, sed ex iis, quæ in quaque re insunt, et per definitionem perspicuum est fieri non posse, ut quisquam alio modo demonstret;) patet, necessarium esse, ut in topicis, habere selectas propositiones de rebus quæ usu venire possunt, maximeque opportunæ sunt. (11) De iis autem, quæ repente eveniunt, eodem modo quærendum est, intuendo non incerta et indefinita, sed ea, quæ in rebus, de quibus dicendum est, insunt; et circumscribendo quamplurima, et cum eo, quod agitur, maxime cohærentia; quanto enim plura eorum, quæ insunt, a dicente tenebuntur, tanto erit facilius argumentari; quanto autem propinquiora, tanto magis propria erunt minusque communia. (12) Voco autem communia quidem, ut laudare Achillem, quod homo fuerit, et quod unus e semideis, et quod contra Trojam bellum gesserit; hæc enim et aliis multis insunt; quare orator talibus utens nihilo magis Achillem laudat, quam Diomedem; propria vero, quæ nulli alii, quam Achilli, contigere, ut quod Hectorem fortissimum Trojanorum interfecerit; quodque Cycnum, qui omnes e navibus exire prohibebat, quum vulnerari non posset; quodque omnium natu minimus neque jurejurando adstrictus in eam expeditionem profectus sit; et quæcumque alia ejusmodi sunt. Unus igitur hic locus de seligendo est, et primus quidem topicus. (13) Nunc autem elementa enthymema-

τῶν ἐνθυμημάτων λέγωμεν· στοιχεῖον δὲ λέγω καὶ τόπον ἐνθυμήματος τὸ αὐτό. (14) Πρῶτον δ' εἴπωμεν περὶ ὧν ἀναγκαῖον εἰπεῖν πρῶτον. Ἔστι γὰρ τῶν ἐνθυμημάτων εἴδη δύο· τὰ μὲν γὰρ δεικτικά ἐστιν ὅτι 5 ἔστιν ἢ οὐκ ἔστιν, τὰ δ' ἐλεγκτικά· καὶ διαφέρει ὥσπερ ἐν τοῖς διαλεκτικοῖς ἔλεγχος καὶ συλλογισμός. (15) Ἔστι δὲ τὸ μὲν δεικτικὸν ἐνθύμημα τὸ ἐξ ὁμολογουμένων συνάγειν, τὸ δὲ ἐλεγκτικὸν τὸ τὰ ἀνομολογούμενα συνάγειν. (16) Σχεδὸν μὲν οὖν ἡμῖν περὶ ἑκάστων τῶν 10 εἰδῶν τῶν χρησίμων καὶ ἀναγκαίων ἔχονται οἱ τόποι· ἐξειλεγμέναι γὰρ αἱ προτάσεις περὶ ἕκαστόν εἰσιν, ὥστ' ἐξ ὧν δεῖ φέρειν τὰ ἐνθυμήματα τόπων περὶ ἀγαθοῦ ἢ κακοῦ ἢ καλοῦ ἢ αἰσχροῦ ἢ δικαίου ἢ ἀδίκου, καὶ περὶ τῶν ἠθῶν καὶ παθημάτων καὶ ἕξεων 15 ὡσαύτως εἰλημμένοι ἡμῖν ὑπάρχουσι πρότερον οἱ τόποι. (17) Ἔτι δ' ἄλλον τρόπον καθόλου περὶ ἁπάντων λάβωμεν, καὶ λέγωμεν παρασημαινόμενοι τοὺς ἐλεγκτικοὺς καὶ τοὺς ἀποδεικτικοὺς καὶ τοὺς τῶν φαινομένων ἐνθυμημάτων, οὐκ ὄντων δὲ ἐνθυμημάτων, ἐπείπερ 20 οὐδὲ συλλογισμῶν. Δηλωθέντων δὲ τούτων, περὶ τῶν λύσεων καὶ ἐνστάσεων διορίσωμεν, πόθεν δεῖ πρὸς τὰ ἐνθυμήματα φέρειν.

tum explicemus; elementum vero et locum enthymematis idem voco. (14) Primum ergo dicamus ea, quæ necessario in primis dicenda sunt. Sunt enim enthymematum genera duo; nam alia quidem adhibentur, ut rem aut esse, aut non esse, demonstrent; alia vero ad redarguendum; et differunt, ut in dialecticis elenchus et syllogismus. (15) Est autem demonstrativum enthymema τὸ ex concessis aliquid concludere; redarguens vero, τὸ concludere aliquid eorum quæ negantur. (16) Loci quidem de omnibus rerum generibus utilibus ac necessariis a nobis fere jam expositi sunt; selectæ enim de unoquoque sunt propositiones; adeo ut, ex quibus ducenda sunt enthymemata de bono vel malo, de honesto vel turpi, aut justo vel injusto, et de animi moribus et affectibus habitibusque, loci sint a nobis in superioribus traditi. (17) Nunc vero etiam alio modo universe eos omnes complectamur, deque iis dicamus, ita ut quasi aliqua nota apposita indicemus, qui ad demonstrandum valeant, qui ad redarguendum, atque eos quoque, unde ducuntur ea, quæ videntur enthymemata, sed non sunt enthymemata, quia ne syllogismi quidem sunt. Quibus explicatis, de argumentis dissolvendis, et objectionibus debilitandis agemus, et unde enthymemata impugnanda sint.

CAP. XXIII.

Loci enthymematum.

Ἔστι δ' εἷς μὲν τόπος τῶν δεικτικῶν ἐκ τῶν ἐναντίων· δεῖ γὰρ σκοπεῖν εἰ τῷ ἐναντίῳ τὸ ἐναντίον ὑπάρ- 25 χει, ἀναιροῦντα μὲν εἰ μὴ ὑπάρχει, κατασκευάζοντα δὲ εἰ ὑπάρχει, οἷον ὅτι τὸ σωφρονεῖν ἀγαθόν· τὸ γὰρ ἀκολασταίνειν βλαβερόν. Ἢ ὡς ἐν τῷ Μεσσηνιακῷ· « εἰ γὰρ ὁ πόλεμος αἴτιος τῶν παρόντων κακῶν, μετὰ τῆς εἰρήνης δεῖ ἐπανορθώσασθαι. »

30 Εἴπερ γὰρ οὐδὲ τοῖς κακῶς δεδρακόσιν
ἀκουσίως δίκαιον εἰς ὀργὴν πεσεῖν,
οὐδ' ἂν ἀναγκασθείς τις εὖ δράσῃ τινά,
προσῆκόν ἐστι τῷδ' ὀφείλεσθαι χάριν.

Καί,

35 Ἀλλ' εἴπερ ἐστὶν ἐν βροτοῖς ψευδηγορεῖν
πιθανά, νομίζειν χρή σε καὶ τοὐναντίον,
ἄπιστ' ἀληθῆ πολλὰ συμβαίνειν βροτοῖς.

(2) Ἄλλος ἐκ τῶν ὁμοίων πτώσεων· ὁμοίως γὰρ δεῖ ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν, οἷον ὅτι τὸ δίκαιον οὐ πᾶν 40 ἀγαθόν· καὶ γὰρ ἂν τὸ δικαίως· νῦν δ' οὐχ αἱρετὸν τὸ δικαίως ἀποθανεῖν. (3) Ἄλλος ἐκ τῶν πρὸς ἄλληλα· εἰ γὰρ θατέρῳ ὑπάρχει τὸ καλῶς ἢ δικαίως ποιῆσαι, θατέρῳ τὸ πεπονθέναι, καὶ εἰ κελεῦσαι, καὶ τὸ πεποιηκέναι, οἷον ὡς ὁ τελώνης Διομέδων περὶ τῶν τελῶν, « εἰ 45 γὰρ μηδ' ὑμῖν αἰσχρὸν τὸ πωλεῖν, οὐδ' ἡμῖν τὸ ὠνεῖσθαι. » Καὶ εἰ τῷ πεπονθότι τὸ καλῶς ἢ δικαίως ὑπάρχει, καὶ τῷ ποιήσαντι, καὶ εἰ τῷ ποιήσαντι, καὶ τῷ πεπονθότι. Ἔστι δ' ἐν τούτῳ παραλογίσασθαι· εἰ γὰρ δικαίως ἔπαθέν τι, δικαίως πέπονθεν, ἀλλ' ἴσως οὐχ 50 ὑπὸ σοῦ. Διὸ δεῖ σκοπεῖν χωρὶς εἰ ἄξιος ὁ παθὼν παθεῖν καὶ ὁ ποιήσας ποιῆσαι, εἶτα χρῆσθαι ὁποτέρως

Est autem locus quidem unus aptus ad demonstrandum ex Contrariis; nam considerare oportet, an contrario contrarium insit; neganti quidem, an non insit; confirmanti vero, an insit; e. c. temperate vivere bonum est; intemperanter enim vivere noxium est. Aut ut in Messeniaca, « Si enim bellum causa est præsentium malorum, pace nimirum ea corrigi oportet. » *Et illud,*

Quando etenim si quis fecit invitus male,
Injustum fuerit illi idcirco irascier,
Neque, si coactus quisquam alii faxit bene,
Putandum est, illi ullam deberi gratiam.

Et illud,

At si inter homines falsa reperiunt fidem,
Putandum est etiam, contra multa obtingere,
Quæ, vera quum sint, non tamen accipiant fidem,

(2) Alius, e Similibus Casibus; similiter enim oportet inesse, aut non inesse; ut, *si quis probare instituat,* non omne justum bonum esse; nam et quidquid juste evenit, *bonum esset:* nunc autem expetendum non est, juste mori. (3) Alius, ex iis, quæ inter se conferuntur. Si enim alteri inest, ut honeste aut juste fecerit, alter quoque *honeste ac juste* perpessus esse dicetur. Et si *alter honeste* mandavit, etiam *alter honeste* exsecutus est; e. c. ut Diomedon publicanus de vectigalibus : « Si enim vobis vendere non turpe est, ne nobis quidem redimere. » Et si quid in quempiam honeste aut juste factum est, juste etiam fecit, qui fecit, et si quis juste fecit, alteri juste factum est. Fallit tamen interdum hæc concludendi ratio. Nam si quis juste aliquid passus est, juste quidem passus est, sed fortasse non debuit *pati* a te. Quare seorsum hæc considerare oportet, num qui passus est dignus fuerit pati, et qui fecerit dignus facere;

ἁρμόττει· ἐνίοτε γὰρ διαφωνεῖ τὸ τοιοῦτον καὶ οὐδὲν κωλύει, ὥσπερ ἐν τῷ Ἀλκμαίωνι τῷ Θεοδέκτου « μητέρα δὲ τὴν σὴν οὔτις ἐστύγει βροτῶν; » φησὶ δ' ἀποκρινόμενος « ἀλλὰ διαλαβόντα χρὴ σκοπεῖν. » Ἐρομένης δὲ τῆς Ἀλφεσιβοίας πῶς, ὑπολαβὼν φησι « τὴν μὲν θανεῖν ἔκριναν, ἐμὲ δὲ μὴ κτανεῖν. » Καὶ οἷον ἡ περὶ Δημοσθένους δίκη καὶ τῶν ἀποκτεινάντων Νικάνορα· ἐπεὶ γὰρ δικαίως ἐκρίθησαν ἀποκτεῖναι, δικαίως ἔδοξεν ἀποθανεῖν. Καὶ περὶ τοῦ Θήβησιν ἀποθανόντος, περὶ οὗ ἐκέλευσε κρῖναι εἰ δίκαιος ἦν ἀποθανεῖν, ὡς οὐκ ἄδικον ὂν τὸ ἀποκτεῖναι τὸν δικαίως ἀποθανόντα. (4) Ἄλλος ἐκ τοῦ μᾶλλον καὶ ἧττον, οἷον « εἰ μηδ' οἱ θεοὶ πάντα ἴσασι, σχολῇ οἵ γε ἄνθρωποι· » τοῦτο γάρ ἐστιν, εἰ ᾧ μᾶλλον ἂν ὑπάρχοι μὴ ὑπάρχει, δῆλον ὅτι οὐδ' ᾧ ἧττον. Τὸ δ' ὅτι τοὺς πλησίον τύπτει ὅς γε καὶ τὸν πατέρα, ἐκ τοῦ, εἰ τὸ ἧττον ὑπάρχει, καὶ τὸ μᾶλλον ὑπάρχει, καθ' ὁπότερον ἂν δέῃ δεῖξαι, εἴθ' ὅτι ὑπάρχει εἴθ' ὅτι οὔ. (5) Ἔτι εἰ μήτε μᾶλλον μήτε ἧττον· ὅθεν εἴρηται « καὶ σὸς μὲν οἰκτρὸς παῖδας ἀπολέσας πατήρ· Οἰνεὺς δ' ἄρ' οὐχὶ [τὸν Ἑλλάδος] κλεινὸν ἀπολέσας γόνον; » καὶ ὅτι, εἰ μηδὲ Θησεὺς ἠδίκησεν, οὐδ' Ἀλέξανδρος, καὶ εἰ μηδ' οἱ Τυνδαρίδαι, οὐδ' Ἀλέξανδρος, καὶ εἰ Πάτροκλον Ἕκτωρ, καὶ Ἀχιλλέα Ἀλέξανδρος. Καὶ εἰ μηδ' οἱ ἄλλοι τεχνῖται φαῦλοι, οὐδ' οἱ φιλόσοφοι. Καὶ εἰ μηδ' οἱ στρατηγοὶ φαῦλοι, ὅτι ἡττῶνται πολλάκις, οὐδ' οἱ σοφισταί. Καὶ ὅτι « εἰ δεῖ τὸν ἰδιώτην τῆς ὑμετέρας δόξης ἐπιμελεῖσθαι, καὶ ὑμᾶς τῆς τῶν Ἑλλήνων. » (6) Ἄλλος ἐκ τοῦ τὸν χρόνον σκοπεῖν, οἷον ὡς Ἰφικράτης ἐν τῇ πρὸς Ἁρμόδιον, ὅτι « εἰ πρὶν ποιῆσαι ἠξίουν τῆς εἰκόνος τυχεῖν ἐὰν ποιήσω, ἔδοτε ἄν· ποιήσαντι δ' ἄρ' οὐ δώσετε; μὴ τοίνυν μέλλοντες μὲν ὑπισχνεῖσθε, παθόντες δ' ἀφαιρεῖσθε. » Καὶ πάλιν πρὸς τὸ Θηβαίους διεῖναι Φίλιππον εἰς τὴν Ἀττικήν, ὅτι « εἰ πρὶν βοηθῆσαι εἰς Φωκεῖς ἠξίου, ὑπέσχοντο ἄν· ἄτοπον οὖν εἰ διότι προεῖτο καὶ ἐπίστευσε μὴ διήσουσιν. » (7) Ἄλλος ἐκ τῶν εἰρημένων καθ' αὑτοὺς πρὸς τὸν εἰπόντα· διαφέρει δὲ ὁ τρόπος, οἷον ἐν τῷ Τεύκρῳ· ᾧ ἐχρήσατο Ἰφικράτης πρὸς Ἀριστοφῶντα, ἐπερόμενος εἰ προδοίη ἂν τὰς ναῦς ἐπὶ χρήμασιν· οὐ φάσκοντος δέ, « εἶτα » εἶπεν « σὺ μὲν ὢν Ἀριστοφῶν οὐκ ἂν προδοίης, ἐγὼ δ' ὢν Ἰφικράτης; » Δεῖ δ' ὑπάρχειν μᾶλλον ἂν δοκοῦντα ἀδικῆσαι ἐκεῖνον· εἰ δὲ μή, γελοῖον ἂν φανείη, εἰ πρὸς Ἀριστείδην κατηγοροῦντα τοῦτό τις εἴπειεν, ἀλλὰ πρὸς ἀπιστίαν τοῦ κατηγόρου· ὅλως γὰρ βούλεται ὁ κατηγορῶν βελτίων εἶναι τοῦ φεύγοντος· τοῦτ' οὖν ἐξελέγχειν ἀεί. Καθόλου δ' ἄτοπός ἐστιν, ὅταν τις ἐπιτιμᾷ ἄλλοις ἃ αὐτὸς ποιεῖ ἢ ποιήσειεν ἄν, ἢ προτρέπῃ ποιεῖν ἃ αὐτὸς μὴ ποιεῖ μηδὲ ποιήσειεν ἄν. (8) Ἄλλος ἐξ ὁρισμοῦ, οἷον ὅτι τὸ δαιμόνιον οὐδέν ἐστιν ἀλλ' ἢ θεὸς ἢ θεοῦ ἔργον· καίτοι ὅστις οἴεται θεοῦ ἔργον εἶναι, τοῦτον ἀνάγκη οἴεσθαι καὶ θεοὺς εἶναι. Καὶ ὡς Ἰφικράτης, ὅτι γενναιότατος ὁ βέλτιστος· καὶ γὰρ Ἁρμοδίῳ καὶ Ἀριστογείτονι οὐδὲν πρότερον ὑπῆρχε γενναῖον πρὶν γενναῖόν τι πρᾶξαι. Καὶ ὅτι συγγενέστερος αὐτός·

deinde eo uti, utrum nobis aptum fuerit. Interdum enim talia dissident, et hoc nihil impedit, ut in Alcmæone Theodectis, « Matremne tuam nemo oderat mortalium? » respondens autem ait, « Sed hæc seorsum spectare oportet. » Quærente vero Alphesibœa, Quomodo? excipiens ille ait, « Mori quidem illam debuisse statuerunt, sed non manibus illi necem afferri meis. » Et ut judicium de Demosthene, deque iis qui interfecerant Nicanorem; nam quia judicati sunt eum juste occidisse, juste etiam mortuus visus est. Et de eo, qui Thebis occisus fuerat (*Euphrone*), de quo jussit *aliquis* judicare num dignus fuisset qui interficeretur, tanquam injustum non sit eum occidere, qui juste interfici possit. (4) Alius, ex eo, quod Magis et Minus: ut, « Si ne dii quidem norunt omnia, multo minus homines; » hoc enim est, si, cui magis inesse debere videtur, ei non inest, patet, neque illi *inesse*, cui minus *inesse videtur*. Illud autem, qui patrem verberat, multo magis propinquos verberarit, ex eo pendet, si, quod minus *inesse videtur*, inest, et quod magis *inesse videtur*, inest; utro igitur opus est, licet id confirmare sive inesse, sive non inesse. (5) Præterea, si neque magis, neque minus; unde dictum est, « Ergo tuus quidem miserandus est pater, amissis gnatis; Œneus autem non erit, orbatus tali tamque illustri in Græcia filio? » Et quod, si Theseus injuste non fecit, neque Alexander. Et, si non Tyndaridæ, neque Alexander. Et, si Patroclum Hector *juste interfecit*, etiam Achillem Alexander. Et, si ne alii quidem artifices parvi pretii sunt, neque philosophi. Et, si ne imperatores quidem propterea mali sunt, quia sæpe vincuntur, neque sophistæ. Et, « Si privatum hominem existimationis vestræ rationem habere oportet, vos quoque existimationis Græcorum rationem habere debetis » (6) Alius ex consideratione Temporis rationum; ut, Iphicrates in oratione adversus Harmodium: « Si, antequam hæc gererem, statuam mihi postulassem, si ea gessissem, certe decrevissetis; nunc, confectis rebus, eam denegabitis? Nolite igitur committere, ut, quod facile polliciti essetis, quum a me beneficium exspectaretis, id nunc beneficio affecti denegetis. » Et rursus, si quis suadeat Thebanis, ut Philippo per fines suos iter in Atticam concedant, « quod, si hoc petiisset, priusquam eis adversus Phocenses auxilium ferret, certe promisissent; adeoque absurdum sit, quia prior eos beneficio provocavit, fidemque eorum secutus est, si nunc iter denegaturi sint. » (7) Alius, ex iis, quæ in nos dicta sunt, adversus dicentem *argumentari;* excellit autem hic locus, ut in Teucro; et eodem usus est Iphicrates adversus Aristophontem, quum eum interrogasset, an naves accepta pecunia proditurus esset; is vero id negasset, « Quod igitur, inquit, tu, qui Aristophon es, non fecisses, ego, qui sum Iphicrates, fecerim? » Oportet autem adesse hoc, ut ille alter facilius adduci posse videatur ad flagitium; alioquin enim ridiculum videbitur, ut si adversus Aristidem accusantem ita quispiam loquatur; sed *ita hoc adesse oportet*, ut adversario *tali dicto* fides adimatur. Omnino enim vult accusator melior esse accusato; hoc igitur semper redarguendum est. Universe autem hic locus inservit, si quis objiciat aliis, quæ ipsemet facit aut faceret; aut exhortetur eos ad ea facienda, quæ ipse neque facit neque faceret. (8) Alius, ex definitione; ut, Divinum nihil aliud est, quam aut deus, aut dei opus. Et vero qui dei opus esse aliquod putat, eum necesse est putare etiam deos esse. Et ut Iphicrates, « optimum esse generosissimum; nam et Harmodio et Aristogitoni nihil prius generosum inerat, quam generosum aliquid perpetrassent. » Et se illis conjunctiorem esse:

« τὰ γοῦν ἔργα συγγενέστερά ἐστι τὰ ἐμὰ τοῖς Ἁρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος ἢ τὰ σά. » Καὶ ὡς ἐν τῷ Ἀλεξάνδρῳ, ὅτι πάντες ἂν ὁμολογήσειαν τοὺς μὴ κοσμίους οὐχ ἑνὸς σώματος ἀγαπᾶν ἀπόλαυσιν. Καὶ δι' ὃ Σωκρά-
5 της οὐκ ἔφη βαδίζειν ὡς Ἀρχέλαον· ὕβριν γὰρ ἔφη εἶναι τὸ μὴ δύνασθαι ἀμύνασθαι ὁμοίως εὖ παθόντα, ὥσπερ καὶ κακῶς. Πάντες γὰρ οὗτοι ὁρισάμενοι καὶ λαβόντες τὸ τί ἐστι, συλλογίζονται περὶ ὧν λέγουσιν. (9) Ἄλλος ἐκ τοῦ ποσαχῶς, οἷον ἐν τοῖς τοπικοῖς περὶ τοῦ ὀρθῶς.
10 (10) Ἄλλος ἐκ διαιρέσεως, οἷον εἰ πάντες τριῶν ἕνεκεν ἀδικοῦσιν· ἢ τοῦδε γὰρ ἕνεκα ἢ τοῦδε ἢ τοῦδε· καὶ διὰ μὲν τὰ δύο ἀδύνατον, διὰ δὲ τὸ τρίτον οὐδ' αὐτοί φασιν. (11) Ἄλλος ἐξ ἐπαγωγῆς, οἷον ἐκ τῆς Πεπαρηθίας, ὅτι περὶ τῶν τέκνων αἱ γυναῖκες πανταχοῦ διορίζουσι τἀλη-
15 θές· τοῦτο μὲν γὰρ Ἀθήνησι Μαντίᾳ τῷ ῥήτορι ἀμφισβητοῦντι πρὸς τὸν υἱὸν ἡ μήτηρ ἀπέφηνεν, τοῦτο δὲ Θήβησιν Ἰσμηνίου καὶ Στίλβωνος ἀμφισβητούντων ἡ Δωδωνὶς ἀπέδειξεν Ἰσμηνίου τὸν υἱόν, καὶ διὰ τοῦτο Θετταλίσκον Ἰσμηνίου ἐνόμιζον. Καὶ πάλιν ἐκ τοῦ
20 νόμου τοῦ Θεοδέκτου, εἰ τοῖς κακῶς ἐπιμεληθεῖσι τῶν ἀλλοτρίων ἵππων οὐ παραδιδόασι τοὺς οἰκείους, οὐδὲ τοῖς ἀνατρέψασι τὰς ἀλλοτρίας ναῦς· οὐκοῦν εἰ ὁμοίως ἐφ' ἁπάντων, καὶ τοῖς κακῶς φυλάξασι τὴν ἀλλοτρίαν οὐ χρηστέον ἐστὶν εἰς τὴν οἰκείαν σωτηρίαν. Καὶ ὡς
25 Ἀλκιδάμας, ὅτι πάντες τοὺς σοφοὺς τιμῶσιν· Πάριοι γοῦν Ἀρχίλοχον καίπερ βλάσφημον ὄντα τετιμήκασι, καὶ Χῖοι Ὅμηρον οὐκ ὄντα πολίτην, καὶ Μυτιληναῖοι Σαπφὼ καίπερ γυναῖκα οὖσαν, καὶ Λακεδαιμόνιοι Χίλωνα τῶν γερόντων ἐποίησαν ἥκιστα φιλόλογοι ὄντες,
30 καὶ Ἰταλιῶται Πυθαγόραν, καὶ Λαμψακηνοὶ Ἀναξαγόραν ξένον ὄντα ἔθαψαν καὶ τιμῶσιν ἔτι καὶ νῦν· καὶ Ἀθηναῖοι τοῖς Σόλωνος νόμοις χρησάμενοι εὐδαιμόνησαν καὶ Λακεδαιμόνιοι τοῖς Λυκούργου, καὶ Θήβησιν ἅμα οἱ προστάται φιλόσοφοι ἐγένοντο καὶ εὐδαιμόνη-
35 σεν ἡ πόλις. (12) Ἄλλος ἐκ κρίσεως περὶ τοῦ αὐτοῦ ἢ ὁμοίου ἢ ἐναντίου, μάλιστα μὲν εἰ πάντες καὶ ἀεί, εἰ δὲ μή, ἀλλ' οἵ γε πλεῖστοι, ἢ σοφοί, ἢ πάντες ἢ οἱ πλεῖστοι, ἢ ἀγαθοί· ἢ εἰ αὐτοὶ οἱ κρίνοντες, ἢ οὓς ἀποδέχονται οἱ κρίνοντες, ἢ οἷς μὴ οἷόν τε ἐναντίον κρίνειν, οἷον
40 τοῖς κυρίοις, ἢ οἷς μὴ καλὸν τὰ ἐναντία κρίνειν, οἷον θεοῖς ἢ πατρὶ ἢ διδασκάλοις, ὥσπερ τὸ εἰς Μιξιδημίδην εἶπεν Αὐτοκλῆς, εἰ ταῖς μὲν σεμναῖς θεαῖς ἱκανῶς εἶχεν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ δοῦναι δίκην, Μιξιδημίδῃ δ' οὔ. Ἢ ὥσπερ Σαπφώ, ὅτι τὸ ἀποθνήσκειν κακόν· οἱ θεοὶ γὰρ
45 οὕτω κεκρίκασιν· ἀπέθνησκον γὰρ ἄν. Ἢ ὡς Ἀρίστιππος πρὸς Πλάτωνα ἐπαγγελτικώτερόν τι εἰπόντα, ὡς ᾤετο· « ἀλλὰ μὴν ὅ γ' ἑταῖρος ἡμῶν » ἔφη « οὐθὲν τοιοῦτον, » λέγων τὸν Σωκράτην. Καὶ Ἡγήσιππος ἐν Δελφοῖς ἐπηρώτα τὸν θεόν, πρότερον κεχρημένος Ὀλυμ-
50 πίασιν, εἰ αὐτῷ ταὐτὰ δοκεῖ ἅπερ τῷ πατρί, ὡς αἰσχρὸν ὂν τἀναντία εἰπεῖν. Καὶ περὶ τῆς Ἑλένης ὡς Ἰσοκράτης ἔγραψεν ὅτι σπουδαία, εἴπερ Θησεὺς ἔκρινεν· καὶ περὶ Ἀλεξάνδρου, ὃν αἱ θεαὶ προέκριναν, καὶ περὶ Εὐαγόρου, ὅτι σπουδαῖος, ὥσπερ Ἰσοκράτης φησίν·

« Conjunctiores certe sunt res a me gestæ rebus Harmodii et Aristogitonis, quam tuæ. » Et ut in Alexandro, « Omnium sententia homines intemperantes unius corporis fructu non esse contentos; » et causa a Socrate allata, cur ad Archelaum ire nollet : « contumeliam enim esse, » dicebat, « ut in injuriis, ita in beneficiis acceptis, si quis ea compensare non posset. » Nam hi omnes definientes et sumentes, quid quæque res sit, concludunt id quod agitur. (9) Alius, ex multiplici vocis alicujus significatione; ut in topicis, de eo, quod recte se habet. (10) Alius, ex partitione; ut, si omnes ad injuste faciendum aliquo horum trium impelluntur; vel propter hoc, vel propter alterum, vel propter illud; et horum duo sunt, propter quæ fecisse non potest; propter tertium vero, ne ipsi quidem accusatores dicunt. (11) Alius, ex inductione; ut ex Peparethia, quod de filiis mulieres omnibus in locis definiunt, quid verum sit. Nam primum Athenis Mantiæ oratori adversus filium contendenti mater pronuntiavit; deinde Thebis, Ismenia et Stilbone inter se contendentibus, Dodonis, mater, filium esse Ismeniæ declaravit; et propterea Thessaliscum Ismeniæ filium habebant. Et rursus ex lege Theodectis, « si iis, qui male alienos equos curarunt, non committunt suos, neque iis, qui aliorum naves everterunt, *committunt suas;* idque in omnibus rebus eodem modo se habet; iis quoque, qui male aliorum salutem custodierunt, ad tuendam suam uti nemo debet. » Et ut Alcidamas, ut ostenderet, omnes magni facere sapientes viros, « Parii quidem, aiebat, Archilochum, quamvis maledicum, honorarunt; et Chii Homerum, quamvis civis non esset; et Mytilenæi Sapphun, quamvis illa mulier esset; et Lacedæmonii Chilonem in senatorum ordinem cooptarunt, qui tamen eruditionem minime curant; et Italiotæ Pythagoram, et Lampsaceni Anaxagoram peregrinum hominem sepulcro honorarunt, eumque etiamnum honore afficiunt; et Athenienses quamdiu Solonis legibus usi sunt, beate vixerunt; et Lacedæmonii, quamdiu legibus Lycurgi; et Thebana civitas tam diu felix fuit, quamdiu ei philosophi præfuerunt. » (12) Alius, ex judicio de eadem re, aut simili, aut contraria; maxime quidem, si omnes et semper *ita judicarunt;* sin minus, si plurimi saltem, aut sapientes aut omnes aut plurimi, aut boni; aut si ipsi judicantes, aut quorum judicio hi acquiescunt, aut a quibus dissentire in judicando non oportet, ut a dominis; aut adversus quos sententiam ferre honestum non est, ut adversus deos, aut patrem, aut magistros; cujusmodi est, quod in Mixidemidem dixit Autocles, « An venerandæ quidem Deæ honestum sibi putarunt in Areopago causam dicere, Mixidemides vero id recusabit? » Aut ut Sappho, « Mori malum quiddam esse; dii enim ita judicarunt; alioqui mori voluissent et ipsi. » Aut ut Aristippus adversus Platonem, qui quiddam paullo asseverantius protulerat, ut ipsi quidem Aristippo videbatur, « At vero sodalis ille, inquit, noster nihil unquam tale, » Socratem innuens. Et Hegesippus (*Agesipolis?*) Delphis interrogabat deum, oraculo prius Olympiæ consulto, « Numquid ipsi eadem, quæ patri, viderentur? » quasi turpe sit, contra patris judicium dicere. Et de Helena, ut Isocrates scri« psit, eam studio dignam fuisse, siquidem Theseus ita judicaverit; » et de Alexandro, « quem deæ ceteris antepusuerint. » Et de Evagora, « eum insigni virtute virum fuisse, »

« Κόνων γοῦν δυστυχήσας, πάντας τοὺς ἄλλους παραλιπών, ὡς Εὐαγόραν ἦλθεν. » (13) Ἄλλος ἐκ τῶν μερῶν, ὥσπερ ἐν τοῖς τοπικοῖς, ποία κίνησις ἡ ψυχή· ἥδε γὰρ ἢ ἥδε. Παράδειγμα ἐκ τοῦ Σωκράτους τοῦ Θεοδέκτου· « εἰς ποῖον ἱερὸν ἠσέβηκεν; τίνας θεῶν οὐ τετίμηκεν ὧν ἡ πόλις νομίζει; » (14) Ἄλλος, ἐπειδὴ ἐπὶ τῶν πλείστων συμβαίνει ὥσθ' ἕπεσθαί τι τῷ αὐτῷ ἀγαθὸν καὶ κακόν, ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦντος προτρέπειν ἢ ἀποτρέπειν καὶ κατηγορεῖν ἢ ἀπολογεῖσθαι καὶ ἐπαινεῖν ἢ ψέγειν. Οἷον τῇ παιδεύσει τὸ φθονεῖσθαι ἀκολουθεῖ κακόν, τὸ δὲ σοφὸν εἶναι ἀγαθόν· οὐ τοίνυν δεῖ παιδεύεσθαι, φθονεῖσθαι γὰρ οὐ δεῖ· δεῖ μὲν οὖν παιδεύεσθαι, σοφὸν γὰρ εἶναι δεῖ. Ὁ τόπος οὗτός ἐστιν ἡ Καλλίππου τέχνη προσλαβοῦσα καὶ τὸ δυνατὸν καὶ τἆλλα, ὡς εἴρηται. (15) Ἄλλος, ὅταν περὶ δυοῖν καὶ ἀντικειμένοιν ἢ προτρέπειν ἢ ἀποτρέπειν δέῃ, καὶ τῷ πρότερον εἰρημένῳ τρόπῳ ἐπὶ ἀμφοῖν χρῆσθαι. Διαφέρει δέ, ὅτι ἐκεῖ μὲν τὰ τυχόντα ἀντιτίθεται, ἐνταῦθα δὲ τἀναντία. Οἷον ἱέρεια οὐκ εἴα τὸν υἱὸν δημηγορεῖν· ἐὰν μὲν γάρ, ἔφη, τὰ δίκαια λέγῃς, οἱ ἄνθρωποί σε μισήσουσιν, ἐὰν δὲ τὰ ἄδικα, οἱ θεοί. Δεῖ μὲν οὖν δημηγορεῖν· ἐὰν μὲν γὰρ τὰ δίκαια λέγῃς, οἱ θεοί σε φιλήσουσιν, ἐὰν δὲ τὰ ἄδικα, οἱ ἄνθρωποι. Τουτὶ δ' ἐστὶ ταὐτὸ τῷ λεγομένῳ τὸ ἕλος πρίασθαι καὶ τοὺς ἅλας· καὶ ἡ βλαίσωσις τοῦτ' ἐστίν, ὅταν δυοῖν ἐναντίοιν ἑκατέρῳ ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἕπηται, ἐναντία ἑκάτερα ἑκατέροις. (16) Ἄλλος, ἐπειδὴ οὐ ταὐτὰ φανερῶς ἐπαινοῦσι καὶ ἀφανῶς, ἀλλὰ φανερῶς μὲν τὰ δίκαια καὶ τὰ καλὰ ἐπαινοῦσι μάλιστα, ἰδίᾳ δὲ τὰ συμφέροντα μᾶλλον βούλονται, ἐκ τούτων πειρᾶσθαι συνάγειν θάτερον· τῶν γὰρ παραδόξων οὗτος ὁ τόπος κυριώτατός ἐστιν. (17) Ἄλλος ἐκ τοῦ ἀνάλογον ταῦτα συμβαίνειν· οἷον ὁ Ἰφικράτης τὸν υἱὸν αὐτοῦ νεώτερον ὄντα τῆς ἡλικίας, ὅτι μέγας ἦν, λειτουργεῖν ἀναγκαζόντων, εἶπεν ὅτι εἰ τοὺς μεγάλους τῶν παίδων ἄνδρας νομίζουσι, τοὺς μικροὺς τῶν ἀνδρῶν παῖδας εἶναι ψηφιοῦνται. Καὶ Θεοδέκτης ἐν τῷ νόμῳ, ὅτι πολίτας μὲν ποιεῖσθε τοὺς μισθοφόρους, οἷον Στράβακα καὶ Χαρίδημον διὰ τὴν ἐπιείκειαν· φυγάδας δ' οὐ ποιήσετε τοὺς ἐν τοῖς μισθοφόροις ἀνήκεστα διαπεπραγμένους; (18) Ἄλλος ἐκ τοῦ, τὸ συμβαῖνον ἐὰν ᾖ ταὐτόν, ὅτι καὶ ἐξ ὧν συμβαίνει ταὐτά· οἷον Ξενοφάνης ἔλεγεν ὅτι ὁμοίως ἀσεβοῦσιν οἱ γενέσθαι φάσκοντες τοὺς θεοὺς τοῖς ἀποθανεῖν λέγουσιν· ἀμφοτέρως γὰρ συμβαίνει μὴ εἶναι τοὺς θεούς ποτε. Καὶ ὅλως δὲ τὸ συμβαῖνον ἐξ ἑκατέρου λαμβάνειν ὡς ταὐτὸ ἀεί· « μέλλετε δὲ κρίνειν οὐ περὶ Σωκράτους, ἀλλὰ περὶ ἐπιτηδεύματος, εἰ χρὴ φιλοσοφεῖν. » Καὶ ὅτι τὸ διδόναι γῆν καὶ ὕδωρ δουλεύειν ἐστίν, καὶ τὸ μετέχειν τῆς κοινῆς εἰρήνης ποιεῖν τὸ προσταττόμενον. Ληπτέον δ' ὁπότερον ἂν ᾖ χρήσιμον. (19) Ἄλλος ἐκ τοῦ μὴ ταὐτὸ τοὺς αὐτοὺς ἀεὶ αἱρεῖσθαι ὕστερον ἢ πρότερον, ἀλλ' ἀνάπαλιν, οἷον τόδε τὸ ἐνθύμημα, « εἰ φεύγοντες μὲν ἐμαχόμεθα ὅπως κατέλθωμεν, κατελθόντες δὲ φευξόμεθα ὅπως μὴ μαχώμεθα· » ὁτὲ μὲν γὰρ τὸ μένειν ἀντὶ τοῦ μάχεσθαι

ut Isocrates dicit; « nam Conon adversa fortuna usus aliis omnibus prætermissis ad Evagoram venit. » (13) Alius, ex partibus, ut in topicis, « cujusmodi motio sit anima; aut enim hæc, aut illa. » Exemplum ex Socrate Theodectis: « In quodnam templum impius fuit? quosnam deorum veneratus non est, quos civitas in deorum numero habet? » (14) Alius, quandoquidem pluribus in rebus usu venit, ut ex iis et boni et mali aliquid consequatur, ex eo, quod consequitur, adhortari aut dehortari, et accusare aut defendere, et laudare aut vituperare; e. c. eruditionem consequitur invidia, quæ malum est; sapientia autem præditum esse bonum est; erudiri ergo non oportet; neque enim contrahenda invidia est; erudiri ergo oportet; sapientem enim esse oportet. Hic locus est ars Callippi, si quis addiderit disputationem de eo, quod fieri potest, et reliqua, ut diximus. (15) Alius, si quando de duobus et inter se oppositis aut suadere aut dissuadere oporteat, etiam prius exposito loco in ambobus uti. Differt autem, quod illic quidem qualiacumque opponuntur, hic vero contraria. Ut, sacerdos quædam vetabat filium suum popularem oratorem fieri: « nam si, aiebat, justa dices, in odium hominum incurres; si injusta, in deorum. » Igitur popularem oratorem fieri oportet; si enim justa dixeris, dii te amabunt; sin vero injusta, homines. Hoc autem est idem cum eo, quod vulgo dicitur, « stagnum emere et sales. » Et inversio hoc est, quum e duorum contrariorum utroque et bonum et malum sequitur, utraque utrisque contraria. (16) Alius, quando homines non eadem palam et in occulto probant; sed palam quidem justa et honesta maxime probant; privatim vero præoptant utilia; ex his alterum colligere conari; nam paradoxis probandis locus hic maxime inservit. (17) Alius, ex eo quod eadem pro portione colligantur; ut Iphicrates ad eos, qui volebant filium ipsius, quamvis ad legitimam ætatem non pervenisset, quia procero corpore erat, cogi ad obeunda munera publica, « Si, inquit, proceros pueros pro viris habetis, etiam eos viros, qui pusillo corpore sint, pueros esse decernetis. » Et Theodectes in lege, « Civitate, inquit, donatis mercenarios milites probitatis causa, ut Strabacem et Charidemum: qui autem ex illis nefaria facinora patrarunt, eis exilium non irrogabitis? » (18) Alius, si, quod consequitur, idem sit, etiam ea, ex quibus consequitur, eadem esse; ut Xenophanes dicebat, « æque impios esse, qui deos ortos esse dicerent, et qui dicerent, eos mori; utroque enim modo evenire, ut dii aliquando non sint. » Et omnino, quod ex utroque evenit, semper ut idem sumere: « judicaturi autem estis non de Socrate, sed de hoc toto instituto, numquid oporteat philosophari. » Et quod terram et aquam dare, servire est. Et in commune fœdus ascribi, leges accipere. Sumendum autem est, utrum utile fuerit. (19) Alius, ex eo quod homines non eadem sequantur antea et postea, sed contra, quale est hoc enthymema: « An, quum fugeremus, pugnavimus, ut rediremus; nunc autem quum redierimus, fugiemus, ne pugnandum sit? » Tunc enim pugnare volebant potius, quam in patria non manere; nunc autem malunt non pugnare, quam

ᾑροῦντο, ὁτὲ δὲ τὸ μὴ μάχεσθαι ἀντὶ τοῦ μὴ μένειν. (20) Ἄλλος τὸ οὗ ἕνεκ' ἂν εἴη, εἰ μὴ γένοιτο, τούτου ἕνεκα φάναι εἶναι ἢ γεγενῆσθαι, οἷον εἰ δοίη ἄν τις τινὶ ἵν' ἀφελόμενος λυπήσῃ. Ὅθεν καὶ τοῦτ' εἴρηται,

> Πολλοῖς ὁ δαίμων οὐ κατ' εὔνοιαν φέρων
> μεγάλα δίδωσιν εὐτυχήματ', ἀλλ' ἵνα
> τὰς συμφορὰς λάβωσιν ἐπιφανεστέρας.

Καὶ τὸ ἐκ τοῦ Μελεάγρου τοῦ Ἀντιφῶντος,

> Οὐχ ἵνα κτάνωσι θῆρ', ὅπως δὲ μάρτυρες
> ἀρετῆς γένωνται Μελεάγρῳ πρὸς Ἑλλάδα.

Καὶ τὸ ἐκ τοῦ Αἴαντος τοῦ Θεοδέκτου, ὅτι ὁ Διομήδης προείλετο Ὀδυσσέα οὐ τιμῶν, ἀλλ' ἵνα ἥττων ᾖ ὁ ἀκολουθῶν· ἐνδέχεται γὰρ τούτου ἕνεκα ποιῆσαι. (21) Ἄλλος κοινὸς καὶ τοῖς ἀμφισβητοῦσι καὶ τοῖς συμβουλεύουσι, σκοπεῖν τὰ προτρέποντα καὶ ἀποτρέποντα, καὶ ὧν ἕνεκα καὶ πράττουσι καὶ φεύγουσιν· ταῦτα γάρ ἐστιν ἃ, ἐὰν μὲν ὑπάρχῃ, δεῖ πράττειν, οἷον εἰ δυνατὸν καὶ ῥᾴδιον καὶ ὠφέλιμον ἢ αὐτῷ ἢ φίλοις, ἢ βλαβερὸν ἐχθροῖς καὶ ἐπιζήμιον, ἢ ἐλάττων ἡ ζημία τοῦ πράγματος. Καὶ προτρέπονται δ' ἐκ τούτων καὶ ἀποτρέπονται ἐκ τῶν ἐναντίων. Ἐκ δὲ τῶν αὐτῶν τούτων καὶ κατηγοροῦσι καὶ ἀπολογοῦνται· ἐκ μὲν τῶν ἀποτρεπόντων ἀπολογοῦνται, ἐκ δὲ τῶν προτρεπόντων κατηγοροῦσιν. Ἔστι δ' ὁ τόπος οὗτος ὅλη τέχνη ἥ τε Παμφίλου καὶ ἡ Καλλίππου. (22) Ἄλλος ἐκ τῶν δοκούντων μὲν γίγνεσθαι ἀπίστων δέ, ὅτι οὐκ ἂν ἔδοξαν, εἰ μὴ ἦν ἢ ἐγγὺς ἦν. Καὶ ὅτι μᾶλλον· ἢ γὰρ τὰ ὄντα ἢ τὰ εἰκότα ὑπολαμβάνουσιν· εἰ οὖν ἄπιστον καὶ μὴ εἰκός, ἀληθὲς ἂν εἴη· οὐ γὰρ διά γε τὸ εἰκὸς καὶ πιθανὸν δοκεῖ οὕτως. Οἷον Ἀνδροκλῆς ἔλεγεν ὁ Πιτθεὺς κατηγορῶν τοῦ νόμου, ἐπεὶ ἐθορύβησαν αὐτῷ εἰπόντι, « δέονται οἱ νόμοι νόμου τοῦ διορθώσοντος· καὶ γὰρ οἱ ἰχθύες ἁλός (καίτοι οὐκ εἰκὸς οὐδὲ πιθανὸν ἐν ἅλμῃ τρεφομένους δεῖσθαι ἁλός), καὶ τὰ στέμφυλα ἐλαίου (καίτοι ἄπιστον, ἐξ ὧν ἔλαιον γίνεται, ταῦτα δεῖσθαι ἐλαίου). » (23) Ἄλλος ἐλεγκτικός, τὸ τὰ ἀνομολογούμενα σκοπεῖν, εἴ τι ἀνομολογούμενον ἐκ πάντων καὶ χρόνων καὶ πράξεων καὶ λόγων, χωρὶς μὲν ἐπὶ τοῦ ἀμφισβητοῦντος, οἷον « καὶ φησὶ μὲν φιλεῖν ὑμᾶς, συνώμοσε δὲ τοῖς τριάκοντα, » χωρὶς δ' ἐπ' αὐτοῦ, « καὶ φησὶ μὲν εἶναί με φιλόδικον, οὐκ ἔχει δὲ ἀποδεῖξαι δεδικασμένον οὐδεμίαν δίκην, » χωρὶς δ' ἐπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀμφισβητοῦντος, « καὶ οὗτος μὲν οὐ δεδάνεικε πώποτ' οὐδέν, ἐγὼ δὲ καὶ πολλοὺς λέλυμαι ὑμῶν. » (24) Ἄλλος τοῖς προδιαβεβλημένοις καὶ ἀνθρώποις καὶ πράγμασιν, ἢ δοκοῦσι, τὸ λέγειν τὴν αἰτίαν τοῦ παραδόξου· ἔστι γάρ τι δι' ὃ φαίνεται. Οἷον ὑποβεβλημένης τινὸς τὸν αὐτῆς υἱὸν διὰ τὸ ἀσπάζεσθαι ἐδόκει συνεῖναι τῷ μειρακίῳ, λεχθέντος δὲ τοῦ αἰτίου ἐλύθη ἡ διαβολή· καὶ οἷον ἐν τῷ Αἴαντι τῷ Θεοδέκτου Ὀδυσσεὺς λέγει πρὸς τὸν Αἴαντα, διότι ἀνδρειότερος ὢν τοῦ Αἴαντος οὐ δοκεῖ. (25) Ἄλλος ἀπὸ τοῦ αἰτίου, ἄν τε ὑπάρχῃ, ὅτι ἔστι, κἂν μὴ ὑπάρχῃ, ὅτι οὐκ ἔστιν· ἅμα γὰρ τὸ αἴτιον καὶ οὗ αἴτιον, καὶ ἄνευ αἰτίου οὐθέν

manere. (20) Alius, cujus rei causa aliquid esse potest, quamvis non factum sit, hujus rei causa dicere id esse, aut factum esse; ut, si quis cui quid det, ut *postea idem illi* auferens dolorem inurat. Unde etiam hoc dictum est,

> Fortuna multos sæpe in altum provehit,
> Non quod bene illis esse consultum velit;
> Sed ut inde casu insigniore corruant.

Et illud ex Meleagro Antiphontis,

> Non ut feram conficiant, sed testatior
> Meleagri virtus tota ut esset Græcia.

Et illud ex Ajace Theodectis, quod Diomedes Ulyssem sibi præ ceteris comitem elegerit, non quia eum magni faceret, sed ut comitem inferiorem haberet; nam evenire potest, ut id aliquis propterea faciat. (21) Alius communis et dubitationibus et deliberationibus, considerare ea quæ impellunt, et ea quæ revocant, et quorum causa et faciunt homines et fugiunt; hæc enim sunt, quæ, si quidem insint, agere oportet; ut, si possibile, si facile et utile est aut ipsi, aut amicis; aut si damnum et detrimentum infert inimicis; aut si pœna minor est, quam pro re. Hortantur autem ex his, et revocant ex contrariis; et ex his ipsis tum accusant, tum defendunt; ex iis quidem, quæ revocant, defendunt; ex iis vero, quæ impellunt, accusant. Est autem hic locus tota ars et Pamphili, et Callippi. (22) Alius, ex iis quæ videntur quidem fieri, sed tamen incredibilia sunt, quod non viderentur, nisi aut essent, aut propemodum essent; et quod magis *essent;* aut enim ea quæ sunt, aut quæ verisimilia sunt, opinantur homines; si igitur *aliquid* incredibile est nec probabile, verum sit oportet; non enim ita videtur, quia verisimile ac credibile sit. Quemadmodum Androcles Pitheus dixit legem quandam accusans, quum populus illi obstreperet : « Egent leges lege, quæ ipsas corrigat; nam et pisces egent sale » (enimvero non verisimile est, nec probabile, eos, quum in salso alantur, sale egere), « et oleæ egent oleo » (atqui incredibile est, ex quibus oleum nascitur, ea ipsa oleo egere). (23) Alius ad redarguendum aptus, considerare ea, quæ dissident, si quid in omnibus et temporibus et actionibus et sermonibus dissideat; separatim quidem in adversario; ut, « Atque ait se vestri amantem ac studiosum esse, conjuravit autem cum triginta viris; » separatim vero in se ipso, hoc modo, « Et ait quidem me sectatorem esse litium, non potest autem ostendere, mihi unquam cum quoquam litem in judicio fuisse; » separatim denique in se et in adversario : « Et hic quidem nullum unquam sumptum fecit; ego autem etiam vestrûm multos redemi. » (24) Alius, in calumniam antea vocatis et hominibus et rebus, aut esse existimatis, allata causa, calumniam dissolvere. Exsistit enim aliquid, ob quod apparet *res ipsa;* ut, quum mulier quædam corpus suum corpori filii supposuisset, ut eum amplexaretur, videbatur cum juvene corpus commiscuisse; exposita vero causa, cur id fecisset, dissoluta est calumnia. Et ut in Ajace Theodectis, Ulysses adversus Ajacem causam exponit, cur, quum sit Ajace fortior, non tamen talis esse videatur. (25) Alius, ex causa, ut, sive causa sit, rem esse; sive causa non sit, rem non esse dicamus; nam causa una cum eo est, cujus causa est, et sine causa nihil est. Ut Leo-

ἐστιν. Οἷον Λεωδάμας ἀπολογούμενος ἔλεγε, κατηγορήσαντος Θρασυβούλου ὅτι ἦν στηλίτης γεγονὼς ἐν τῇ ἀκροπόλει, ἀλλ' ἐκκόψαι ἐπὶ τῶν τριάκοντα, οὐκ ἐνδέχεσθαι ἔφη· μᾶλλον γὰρ ἂν πιστεύειν αὐτῷ τοὺς τριάκοντα ἐγγεγραμμένης τῆς ἔχθρας πρὸς τὸν δῆμον. (26) Ἄλλος, εἰ ἐνεδέχετο βέλτιον ἄλλως ἢ ἐνδέχεται ὧν ἢ συμβουλεύει ἢ πράττει ἢ πέπραχε σκοπεῖν· φανερὸν γὰρ ὅτι εἰ μὴ οὕτως ἔχει, οὐ πέπραχεν· οὐδεὶς γὰρ ἑκὼν τὰ φαῦλα καὶ γιγνώσκων προαιρεῖται. Ἔστι δὲ τοῦτο ψεῦδος· πολλάκις γὰρ ὕστερον γίνεται δῆλον πῶς ἦν πρᾶξαι βέλτιον, πρότερον δὲ ἄδηλον. (27) Ἄλλος, ὅταν τι ἐναντίον μέλλῃ πράττεσθαι τοῖς πεπραγμένοις, ἅμα σκοπεῖν· οἷον Ξενοφάνης Ἐλεάταις ἐρωτῶσιν εἰ θύωσι τῇ Λευκοθέᾳ καὶ θρηνῶσιν, ἢ μή, συνεβούλευεν, εἰ μὲν θεὸν ὑπολαμβάνουσι, μὴ θρηνεῖν, εἰ δ' ἄνθρωπον, μὴ θύειν. (28) Ἄλλος τόπος τὸ ἐκ τῶν ἁμαρτηθέντων κατηγορεῖν ἢ ἀπολογεῖσθαι, οἷον ἐν τῇ Καρκίνου Μηδείᾳ οἱ μὲν κατηγοροῦσιν ὅτι τοὺς παῖδας ἀπέκτεινεν, οὐ φαίνεσθαι γοῦν αὐτούς· ἥμαρτε γὰρ ἡ Μήδεια περὶ τὴν ἀποστολὴν τῶν παίδων· ἡ δ' ἀπολογεῖται ὅτι οὐκ ἂν τοὺς παῖδας ἀλλὰ τὸν Ἰάσονα ἂν ἀπέκτεινεν· τοῦτο γὰρ ἥμαρτεν ἂν μὴ ποιήσασα, εἴπερ καὶ θάτερον ἐποίησεν. Ἔστι δ' ὁ τόπος οὗτος τοῦ ἐνθυμήματος καὶ τὸ εἶδος ὅλη ἡ πρότερον Θεοδώρου τέχνη. (29) Ἄλλος ἀπὸ τοῦ ὀνόματος, οἷον ὡς ὁ Σοφοκλῆς « σαφῶς Σιδηρὼ καὶ φοροῦσα τοὔνομα, » καὶ ὡς ἐν τοῖς τῶν θεῶν ἐπαίνοις εἰώθασι λέγειν, καὶ ὡς Κόνων Θρασύβουλον θρασύβουλον ἐκάλει, καὶ Ἡρόδικος Θρασύμαχον « αἰεὶ θρασύμαχος εἶ, » καὶ Πῶλον « αἰεὶ σὺ πῶλος εἶ, » καὶ Δράκοντα τὸν νομοθέτην, ὅτι οὐκ ἀνθρώπου οἱ νόμοι ἀλλὰ δράκοντος· χαλεποὶ γάρ. Καὶ ὡς ἡ Εὐριπίδου Ἑκάβη εἰς τὴν Ἀφροδίτην « καὶ τοὔνομ' ὀρθῶς ἀφροσύνης ἄρχει θεᾶς. » Καὶ ὡς Χαιρήμων « Πενθεὺς ἐσομένης συμφορᾶς ἐπώνυμος. » (30) Εὐδοκιμεῖ δὲ μᾶλλον τῶν ἐνθυμημάτων τὰ ἐλεγκτικὰ τῶν ἀποδεικτικῶν διὰ τὸ συναγωγὴν μὲν ἐναντίων εἶναι ἐν μικρῷ τὸ ἐλεγκτικὸν ἐνθύμημα, παράλληλα δὲ φανερὰ εἶναι τῷ ἀκροατῇ μᾶλλον. Πάντων δὲ καὶ τῶν ἐλεγκτικῶν καὶ τῶν δεικτικῶν συλλογισμῶν θορυβεῖται μάλιστα τὰ τοιαῦτα ὅσα ἀρχόμενα προορῶσι μὴ τῷ ἐπιπολῆς εἶναι (ἅμα γὰρ καὶ αὐτοὶ ἐφ' αὑτοῖς χαίρουσι προαισθανόμενοι), καὶ ὅσων τοσοῦτον ὑστερίζουσιν ὥσθ' ἅμα εἰρημένων γνωρίζειν.

damas quum se defenderet accusante Thrasybulo, quod nomen ipsius in columna, quæ in arce erat, inscriptum fuisset; sed dejectam esse columnam ab eo sub triginta viris; « Fieri hoc non potuisse », respondit; « tanto enim plus fidei sibi habituros fuisse triginta viros, si inimicitias ipsius cum populo illa inscriptione testatas vidissent. » (26) Alius, si alia ratione commodius fieri poterat potestve id, de quo aliquis aut deliberat, aut quod facit, fecitve, hanc rationem considerare; apparet enim, si hoc non ita se habet, eum non fecisse; nam nemo sponte eligit minus commoda, talia esse cognoscens. Est autem hoc falsum; sæpe enim re jam confecta manifestum fit, quomodo ea melius confici potuerit; antea vero hoc erat obscurum. (27) Alius, considerare simul, numquid agendum sit, quod adversetur iis quæ facta sunt; ut Xenophanes interrogantibus Eleatis, utrum Leucotheæ sacra facere deberent, eamque lugere, necne? auctor fuit, « si eam deam putarent, ne lugerent; si vero hominem, ne sacra facerent. » (28) Alius locus, ex iis, in quibus erratum est, accusare, aut defendere; ut in Medea Carcini alii quidem eam accusant, quod filios interfecerit; non enim hos comparere; nam erraverat Medea in filiis amandandis; ipsa autem ita se defendit, quod non filios, sed ipsum Iasonem interfectura fuerit; nam errasset sane, si hoc omisisset, quum alterum perpetrasset. Est vero hic locus, et hæc species enthymematis tota prior ars Theodori. (29) Alius ex nomine; e. c. ut Sophocles, « Vere Sidero nomen ex merito gerit. « Et ut solent in deorum laudibus dicere; et ut Conon Thrasybulum θρασύβουλον (*audacem mente*) vocabat; et Herodicus Thrasymacho, « semper θρασύμαχος (*audax manu*) es », et Polo, « semper tu πῶλος (*pullus equinus*) es »; et in Draconem legislatorem, « non hominis esse leges ipsius, sed draconis; » asperæ enim erant; et ut Euripidis Hecuba in Aphroditen : « Merito ejus nomen ab ἀφροσύνῃ (*dementia*) incipit; » et ut Chæremo, « Pentheus, futuro nomen a luctu (πένθει) gerens. » (30) Ex enthymematibus autem magis commendantur, quæ ad refellendum, quam quæ ad demonstrandum valent; quoniam enthymema redarguens est conclusio contrariorum in angustum locum; comparata autem inter se contraria audienti magis perspicua fiunt. Ex omnibus vero syllogismis tam redarguentibus, quam demonstrantibus, plausu excipiuntur maxime ii, quicumque sunt tales, ut simulac illi proferuntur, audientes eos prævideant, non tamen, quod nimis in promptu sint; (simul enim et ipsi secum ipsis gaudent præsentientes;) et quoscumque ita tandem assequuntur, ut, simulac plane dicti fuerint, cognoscant.

CAP. XXIV.

Loci enthymematum fallacium.

Ἐπεὶ δ' ἐνδέχεται τὸν μὲν εἶναι συλλογισμόν, τὸν δὲ μὴ εἶναι μὲν φαίνεσθαι δέ, ἀνάγκη καὶ ἐνθύμημα τὸ μὲν εἶναι ἐνθύμημα, τὸ δὲ μὴ εἶναι φαίνεσθαι δέ, ἐπείπερ τὸ ἐνθύμημα συλλογισμός τις. (2) Τόποι δ' εἰσὶ τῶν φαινομένων ἐνθυμημάτων εἷς μὲν ὁ παρὰ τὴν λέξιν, καὶ τούτου ἓν μὲν μέρος, ὥσπερ ἐν τοῖς διαλεκτικοῖς, τὸ μὴ συλλογισάμενον συμπερασματικῶς τὸ τελευταῖον εἰπεῖν, οὐκ ἄρα τὸ καὶ τό, ἀνάγκη ἄρα τὸ καὶ τό. Καὶ τὸ τοῖς ἐνθυμήμασι τὸ συνεστραμμένως καὶ

Quoniam autem contingit, hunc quidem esse syllogismum, illum autem non esse, sed videri; necesse est etiam enthymema hoc quidem esse enthymema, illud vero non esse, sed videri; siquidem enthymema syllogismus quidam est. (2) Loci autem sunt apparentium enthymematum, unus quidem ex dictione; atque hujus una pars est, ut in dialecticis, quum quis nihil syllogismo concluserit, in modum conclusionis extremum dicere, « Non est hoc et hoc; necesse ergo est hoc et hoc. » Ac contortum et tanquam ex contrariis conclusum dicendi genus speciem aliquam enthy-

ἀντικειμένως εἰπεῖν φαίνεται ἐνθύμημα· ἡ γὰρ τοιαύτη λέξις χώρα ἐστὶν ἐνθυμήματος. Καὶ ἔοικε τὸ τοιοῦτον εἶναι παρὰ τὸ σχῆμα τῆς λέξεως. Ἔστι δὲ εἰς τὸ τῇ λέξει συλλογιστικῶς λέγειν χρήσιμον τὸ συλλογισμῶν πολλῶν κεφάλαια λέγειν, ὅτι τοὺς μὲν ἔσωσε, τοῖς δ' ἑτέροις ἐτιμώρησε, τοὺς δ' Ἕλληνας ἠλευθέρωσεν· ἕκαστον μὲν γὰρ τούτων ἐξ ἄλλων ἀπεδείχθη, συντεθέντων δὲ φαίνεται καὶ ἐκ τούτων τι γίγνεσθαι. Ἓν δὲ τὸ παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν, ὡς τὸ φάναι σπουδαῖον εἶναι μῦν, ἀφ' οὗ γ' ἐστὶν ἡ τιμιωτάτη πασῶν τελετή· τὰ γὰρ μυστήρια πασῶν τιμιωτάτη τελετή. Ἢ εἴ τις κύνα ἐγκωμιάζων τὸν ἐν τῷ οὐρανῷ συμπαραλαμβάνει ἢ τὸν Πᾶνα, ὅτι Πίνδαρος ἔφησεν, « ὦ μάκαρ, ὅντε μεγάλας θεοῦ κύνα παντοδαπὸν καλέουσιν Ὀλύμπιοι· » ἢ ὅτι τὸ μηδένα εἶναι κύνα ἀτιμότατόν ἐστιν, ὥστε τὸ κύνα δῆλον ὅτι τίμιον. Καὶ τὸ κοινωνικὸν φάναι τὸν Ἑρμῆν εἶναι μάλιστα τῶν θεῶν· μόνος γὰρ καλεῖται κοινὸς Ἑρμῆς. Καὶ τὸ τὸν λόγον εἶναι σπουδαιότατον, ὅτι οἱ ἀγαθοὶ ἄνδρες οὐ χρημάτων ἀλλὰ λόγου εἰσὶν ἄξιοι· τὸ γὰρ λόγου ἄξιον οὐχ ἁπλῶς λέγεται. |(3) Ἄλλος τὸ διῃρημένον συντιθέντα λέγειν ἢ τὸ συγκείμενον διαιροῦντα· ἐπεὶ γὰρ ταὐτὸν δοκεῖ εἶναι οὐκ ὂν ταὐτὸν πολλάκις, ὁπότερον χρησιμώτερον, τοῦτο δεῖ ποιεῖν. Ἔστι δὲ τοῦτο Εὐθυδήμου λόγος, οἷον τὸ εἰδέναι ὅτι τριήρης ἐν Πειραιεῖ ἐστίν· ἕκαστον γὰρ οἶδεν. Καὶ τὸν τὰ στοιχεῖα ἐπιστάμενον ὅτι τὸ ἔπος οἶδεν· τὸ γὰρ ἔπος τὸ αὐτό ἐστιν. Καὶ ἐπεὶ τὸ δὶς τοσοῦτον νοσῶδες, μηδὲ τὸ ἓν φάναι ὑγιεινὸν εἶναι· ἄτοπον γὰρ εἰ τὰ δύο ἀγαθὰ ἓν κακόν ἐστιν. Οὕτω μὲν οὖν ἐλεγκτικόν, ὧδε δὲ δεικτικόν· οὐ γάρ ἐστιν ἓν ἀγαθὸν δύο κακά. Ὅλος δὲ ὁ τόπος παραλογιστικός. Πάλιν τὸ Πολυκράτους εἰς Θρασύβουλον, ὅτι τριάκοντα τυράννους κατέλυσεν· συντίθησι γάρ. Ἢ τὸ ἐν τῷ Ὀρέστῃ τῷ Θεοδέκτου· ἐκ διαιρέσεως γάρ ἐστιν· « δίκαιόν ἐστιν, ἥτις ἂν κτείνῃ πόσιν, ἀποθνῄσκειν ταύτην, καὶ τῷ πατρί γε τιμωρεῖν τὸν υἱόν· » οὐκοῦν καὶ ταῦτα πέπρακται· συντεθέντα γὰρ ἴσως οὐκέτι δίκαιον. Εἴη δ' ἂν καὶ παρὰ τὴν ἔλλειψιν· ἀφαιρεῖται γὰρ τὸ ὑπὸ τίνος. (4) Ἄλλος δὲ τόπος τὸ δεινώσει κατασκευάζειν ἢ ἀνασκευάζειν. Τοῦτο δ' ἐστίν, ὅταν μὴ δείξας ὅτι ἐποίησεν, αὐξήσῃ τὸ πρᾶγμα· ποιεῖ γὰρ φαίνεσθαι ἢ ὡς οὔτε πεποίηκεν, ὅταν ὁ τὴν αἰτίαν ἔχων αὔξῃ, ἢ ὡς πεποίηκεν, ὅταν ὁ κατηγορῶν ὀργίζηται. Οὔκουν ἐστὶν ἐνθύμημα· παραλογίζεται γὰρ ὁ ἀκροατὴς ὅτι ἐποίησεν ἢ οὐκ ἐποίησεν, οὐ δεδειγμένου. (5) Ἄλλος τὸ ἐκ σημείου· ἀσυλλόγιστον γὰρ καὶ τοῦτο. Οἷον εἴ τις λέγοι « ταῖς πόλεσι συμφέρουσιν οἱ ἐρῶντες· ὁ γὰρ Ἁρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος ἔρως κατέλυσε τὸν τύραννον Ἵππαρχον. » Ἢ εἴ τις λέγοι ὅτι κλέπτης Διονύσιος· πονηρὸς γάρ· ἀσυλλόγιστον γὰρ καὶ τοῦτο· οὐ γὰρ πᾶς πονηρὸς κλέπτης, ἀλλ' ὁ κλέπτης πονηρός. (6) Ἄλλος διὰ τὸ συμβεβηκός, οἷον ὃ λέγει Πολυκράτης εἰς τοὺς μῦς, ὅτι ἐβοήθησαν διατραγόντες τὰς νευράς. Ἢ εἴ τις φαίη τὸ ἐπὶ δεῖπνον κληθῆναι τιμιώτατον· διὰ γὰρ τὸ μὴ κληθῆναι ὁ Ἀχιλλεὺς ἐμήνισε τοῖς Ἀχαιοῖς

mematis efficit; talis enim dictio quasi sedes est enthymematis. Et videtur hæc fallacia ex ipsa orationis conformatione proficisci. Est autem utile ad hoc, ut verbis syllogistice dicere videamur, multorum syllogismorum capita dicere; e. c.: « Alios quidem servavit, alios vero ultus est, Græcos autem in libertatem vindicavit. » Etenim hæc singula quidem ex aliis demonstrata sunt; quum autem conjuncta fuerint, videtur etiam ex ipsis aliquid effici. Altera autem pars *illius loci* est, ex homonymia *concludere*, ut, dicere, murem esse animal magni pretii, a quo sacra omnium augustissima nomen habeant; nam mysteria sacra sunt omnium augustissima. Aut si quis canem laudans assumat una canem cœlestem, aut Pana, quoniam Pindarus cecinit, « O beate, quem et magnæ Deæ canem omnifarium vocant Olympii »; aut quia turpissimum est, ne canem quidem domi esse, hinc concludat, honestum esse, si quis sit canis. Et dicere, Mercurium maxime ex omnibus diis ad *communicanda bona sua* propensum esse; solus enim Communis Mercurius vocatur. Et λόγον esse rem omnium præstantissimam, quia præstantes viri non pecuniis digni, sed λόγου ἄξιοι sunt; nam τὸ λόγου ἄξιον non uno tantum modo dicitur. (3) Alius, id, quod separatim verum est, conjunctim dicere, aut quod conjungendum erat, dividere. Quoniam enim idem videtur esse, et sæpe tamen non idem est, utrum magis ex usu nostro fuerit, id facere oportet. Hinc autem nata est Euthydemi fallax conclusiuncula; ut, scisne, triremes in Piræeo esse? separatim enim novit; et elementa scientem scire etiam carmen; etenim carmen idem est. Et quoniam bis tantum valetudini nocet, dicere, ne unum quidem salubre esse; nam absurdum est, ex duobus bonis conflari unum malum. Ac sic quidem ad redarguendum valet; hoc autem modo ad demonstrandum; non enim unum bonum e duobus malis conflatum est. Totus vero locus fallax et captiosus est. Rursusque illud Polycratis in Thrasybulum, quod triginta tyrannos sustulerit; conjungit enim. Aut illud in Oreste Theodectis; nam ex divisione est. « Justum est, si qua sustulerit maritum, hanc mori, et paternam filium ulcisci necem. » Atque hæc ipsa gesta sunt; etenim si hæc conjungat, non amplius fortasse justum fuerit. Poterit autem hoc referri ad fallaciam mancæ ac mutilæ orationis; non enim explanatum est, « a quo. » (4) Alius vero locus est, exaggeratione confirmare aliquid aut refellere. Hoc autem fit, quum quis, reum aliquid fecisse, non docuit, rem tamen ipsam amplificat et extollit; nam efficit *hæc ratio*, ut *de duobus alterum* videatur, aut non fecisse eum, *qui accusatur*, si accusatus rem in majus extulerit; aut fecisse, si accusator excandescat. Enthymema igitur non est; decipitur enim auditor, factum aut non factum id putans, de quo nihil tale demonstratum est. (5) Alius, e signo; nam et hoc syllogismo probari nequit; ut, si quis dicat, « civitatibus utiles esse amores; nam Harmodii et Aristogitonis amor Hipparchum tyrannum sustulit; » et si quis dicat, « furem esse Dionysium; improbum enim esse; » nam sic quoque nihil concluditur; non enim quicumque improbus est, fur est; sed quicumque fur, improbus est. (6) Alius ob id, quod casu accidit; ut, quod ait Polycrates in mures, eos auxilio fuisse corrosis arcuum nervis. Aut si quis dicat, ad cœnam vocari honorificentissimum esse; Achilles enim in Tenedo, quod non vocatus fuisset, graviter Achivis succensuit; et ille succensuit tanquam ignominia

ἐν Τενέδῳ· ὁ δ' ὡς ἀτιμαζόμενος ἐμήνισεν, συνέβη δὲ τοῦτο ἐπὶ τοῦ μὴ κληθῆναι. (7) Ἄλλος τὸ παρὰ τὸ ἑπόμενον, οἷον ἐν τῷ Ἀλεξάνδρῳ, ὅτι μεγαλόψυχος· ὑπεριδὼν γὰρ τὴν πολλῶν ὁμιλίαν ἐν τῇ Ἴδῃ διέτριβε
5 καθ' αὑτόν· ὅτι γὰρ οἱ μεγαλόψυχοι τοιοῦτοι, καὶ οὗτος μεγαλόψυχος δόξειεν ἄν. Καὶ ἐπεὶ καλλωπιστὴς καὶ νύκτωρ πλανᾶται, μοιχός· τοιοῦτοι γάρ. Ὅμοιον δὲ καὶ ὅτι ἐν τοῖς ἱεροῖς οἱ πτωχοὶ καὶ ᾄδουσι καὶ ὀρχοῦνται, καὶ ὅτι τοῖς φυγάσιν ἔξεστιν οἰκεῖν ὅπου
10 ἂν θέλωσιν· ὅτι γὰρ τοῖς δοκοῦσιν εὐδαιμονεῖν ὑπάρχει ταῦτα, καὶ οἷς ταῦτα ὑπάρχει, δόξαιεν ἂν εὐδαιμονεῖν. Διαφέρει δὲ τῷ πῶς· διὸ καὶ εἰς τὴν ἔλλειψιν ἐμπίπτει. (8) Ἄλλος παρὰ τὸ ἀναίτιον ὡς αἴτιον, οἷον τῷ ἅμα ἢ μετὰ τοῦτο γεγονέναι· τὸ γὰρ μετὰ τοῦτο ὡς διὰ
15 τοῦτο λαμβάνουσι, καὶ μάλιστα οἱ ἐν ταῖς πολιτείαις, οἷον ὡς ὁ Δημάδης τὴν Δημοσθένους πολιτείαν πάντων τῶν κακῶν αἰτίαν· μετ' ἐκείνην γὰρ συνέβη ὁ πόλεμος. (9) Ἄλλος παρὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ πότε καὶ πῶς, οἷον ὅτι δικαίως Ἀλέξανδρος ἔλαβε τὴν Ἑλένην· αἵρεσις γὰρ
20 αὐτῇ ἐδόθη παρὰ τοῦ πατρός. Οὐ γὰρ ἀεὶ ἴσως, ἀλλὰ τὸ πρῶτον· καὶ γὰρ ὁ πατὴρ μέχρι τούτου κύριος. Ἢ εἴ τις φαίη τὸ τύπτειν τοὺς ἐλευθέρους ὕβριν εἶναι· οὐ γὰρ πάντως, ἀλλ' ὅταν ἄρχῃ χειρῶν ἀδίκων. (10) Ἔτι ὥσπερ ἐν τοῖς ἐριστικοῖς, παρὰ τὸ ἁπλῶς καὶ μὴ ἁπλῶς,
25 ἀλλά τι, γίγνεται φαινόμενος συλλογισμός· οἷον ἐν μὲν τοῖς διαλεκτικοῖς, ὅτι ἐστὶ τὸ μὴ ὂν ὄν· ἔστι γὰρ τὸ μὴ ὂν μὴ ὄν. Καὶ ὅτι ἐπιστητὸν τὸ ἄγνωστον· ἔστι γὰρ ἐπιστητὸν τὸ ἄγνωστον ὅτι ἄγνωστον. Οὕτω καὶ ἐν τοῖς ῥητορικοῖς ἐστὶ φαινόμενον ἐνθύμημα παρὰ τὸ μὴ ἁπλῶς
30 εἰκός, ἀλλά τι εἰκός. Ἔστι δὲ τοῦτο οὐ καθόλου, ὥσπερ καὶ Ἀγάθων λέγει·

> Τάχ' ἄν τις εἰκὸς αὐτὸ τοῦτ' εἶναι λέγοι,
> βροτοῖσι πολλὰ τυγχάνειν οὐκ εἰκότα.

Γίγνεται γὰρ τὸ παρὰ τὸ εἰκός, ὥστε εἰκὸς καὶ τὸ παρὰ
35 τὸ εἰκός. Εἰ δὲ τοῦτο, ἔσται τὸ μὴ εἰκὸς εἰκός, ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἐριστικῶν τὸ κατὰ τί καὶ πρός τί καὶ πῇ οὐ προστιθέμενα ποιεῖ τὴν συκοφαντίαν, καὶ ἐνταῦθα παρὰ τὸ εἰκὸς εἶναι μὴ ἁπλῶς ἀλλά τι εἰκός. (11) Ἔστι δ' ἐκ τούτου τοῦ τόπου
40 ἡ Κόρακος τέχνη συγκειμένη· ἄν τε γὰρ μὴ ἔνοχος ᾖ τῇ αἰτίᾳ, οἷον ἀσθενὴς ὢν αἰκίας φεύγῃ· οὐ γὰρ εἰκός· κἂν ἔνοχος ὤν, οἷον ἂν ἰσχυρὸς ὤν· οὐ γὰρ εἰκός, ὅτι εἰκὸς ἔμελλε δόξειν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· ἢ γὰρ ἔνοχον ἀνάγκη ἢ μὴ ἔνοχον εἶναι τῇ αἰτίᾳ· φαί-
45 νεται μὲν οὖν ἀμφότερα εἰκότα, ἔστι δὲ τὸ μὲν εἰκός, τὸ δὲ οὐχ ἁπλῶς ἀλλ' ὥσπερ εἴρηται. Καὶ τὸ τὸν ἥττω δὲ λόγον κρείττω ποιεῖν τοῦτ' ἐστίν. Καὶ ἐντεῦθεν δικαίως ἐδυσχέραινον οἱ ἄνθρωποι τὸ Πρωταγόρου ἐπάγγελμα· ψεῦδός τε γάρ ἐστι, καὶ οὐκ ἀληθὲς ἀλλὰ
50 φαινόμενον, καὶ ἐν οὐδεμιᾷ τέχνῃ ἀλλ' ἐν ῥητορικῇ καὶ ἐριστικῇ. Καὶ περὶ μὲν ἐνθυμημάτων καὶ τῶν ὄντων καὶ τῶν φαινομένων εἴρηται.

fectus; accidit autem hoc ex eo, quia non vocatus fuit. (7) Alius, ex eo, quod sequitur; ut in Alexandro, eum magnanimum fuisse; contempta enim hominum frequentia, in Ida solum egisse; nam quia magnanimi tales sunt, hic quoque magnanimus videri possit. Et quando formam colit, et nocte vagatur, adulter est; quoniam adulteri quoque tales sunt. Simile vero etiam est, *ut, si quis dicat,* mendicos in sacris et canere, et saltare; et exulibus habitare licere, ubicumque voluerint; nam quod iis, qui beate vivere videntur, hæc insint, ii quoque, quibus ea insunt, beati videri possint. Differunt autem τῷ Quomodo; quare hoc quoque incidit in genus mancæ ac mutilæ orationis. (8) Alius, quæ causa non est, eam ut causam ponere; ut quia simul aut postea factum sit; quod enim postea evenit, quasi propterea evenerit, accipiunt, et maxime in rerumpublicarum administrationibus; quemadmodum Demades Demosthenis administrationem reipublicæ omnium malorum causam exstitisse dixit; nam post eam bellum ingruit. (9) Alius, ab omissione temporis et modi; ut, quod Alexander juste Helenam abduxerit; data enim erat Helenæ a patre eligendi potestas. Non enim semper fortasse, sed principio; nam pater hucusque dominus erat. Aut si quis contumeliam esse dicat, pulsare homines liberos; non enim omnino ita est; sed tum demum, si quis prior injuria lacessat. (10) Præterea, quemadmodum in litigiosis ex eo, quod simpliciter, et eo, quod non simpliciter, sed aliquo modo, verum est, exsistit apparens syllogismus; e. c. in dialecticis, non ens Esse; non ens enim est non Ens; et id, quod cognosci non potest, sciri posse; certe enim quod cognosci non potest, sciri potest, cognosci non posse; sic in rhetoricis quoque exsistit apparens enthymema ex eo, quod non simpliciter verisimile est, sed aliquo modo verisimile. Est autem hoc non universe, ut et Agatho dixit,

> Credibile hoc aliquis non immerito dixerit,
> Multa evenire hominibus non credibilia.

Evenit enim aliquid præter id, quod verisimile erat; ita ut verisimile sit etiam id, quod est præter verisimile. Quod si autem est, id, quod verisimile non est, verisimile erit; non tamen simpliciter; imo vero, ut et in contentiosis eo fraus fit, quia non additur, qua ex parte, aut quocum collatum, aut ubi; ita et hic, quia quod præter verisimile est, non est simpliciter *verisimile*, sed tantum aliquo modo. (11) Est autem ars Coracis ex hoc loco composita; nam sive quis non sit obnoxius crimini, vel ut qui imbecillo corpore est, si causam dicat, quod alium verberarit; non enim verisimile est; sive sit obnoxius, utpote robustus; non enim verisimile est, *eum id fecisse;* nam facile intelligebat, id in se verisimile visum iri. Similiter vero etiam in ceteris; nam necesse est, aut talem esse, ut in eum cadat suspicio; aut talem, ut non cadat. Ergo videntur quidem utraque verisimilia; est autem illud quidem verisimile; hoc vero non simpliciter, sed ut ita dictum est. Atque hoc est efficere, ut causa inferior fiat superior. Et hinc merito aversabantur homines id, quod Protagoras profitebatur; nam mendacium est, neque verum, sed apparens verisimile, neque in ulla arte, *valens,* præterquam in rhetorica et eristica. Ac de enthymematibus quidem tum de iis, quæ sunt, tum de iis, quæ videntur, dictum est.

CAP. XXV.

De solutionibus.

Περὶ δὲ λύσεως ἐχόμενόν ἐστι τῶν εἰρημένων εἰπεῖν. Ἔστι δὲ λύειν ἢ ἀντισυλλογισάμενον ἢ ἔνστασιν ἐνεγκόντα. (2) Τὸ μὲν οὖν ἀντισυλλογίζεσθαι δῆλον ὅτι ἐκ τῶν αὐτῶν τόπων ἐνδέχεται ποιεῖν· οἱ μὲν γὰρ συλλογισμοὶ ἐκ τῶν ἐνδόξων, δοκοῦντα δὲ πολλὰ ἐναντία ἀλλήλοις ἐστίν. (3) Αἱ δ' ἐνστάσεις φέρονται καθάπερ καὶ ἐν τοῖς τοπικοῖς, τετραχῶς· ἢ γὰρ ἐξ ἑαυτοῦ ἢ τοῦ ὁμοίου ἢ ἐκ τοῦ ἐναντίου ἢ ἐκ τῶν κεκριμένων. (4) Λέγω δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ μέν, οἷον εἰ περὶ ἔρωτος εἴη τὸ ἐνθύμημα ὡς σπουδαῖος, ἡ ἔνστασις διχῶς· ἢ γὰρ καθόλου εἰπόντα ὅτι πᾶσα ἔνδεια πονηρόν, ἢ κατὰ μέρος ὅτι οὐκ ἂν ἐλέγετο Καύνιος ἔρως, εἰ μὴ ἦσαν καὶ πονηροὶ ἔρωτες. (5) Ἐπὶ δὲ τοῦ ἐναντίου ἔνστασις φέρεται, οἷον εἰ τὸ ἐνθύμημα ἦν ὅτι ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ πάντας τοὺς φίλους εὖ ποιεῖ, ἀλλ' οὐδ' ὁ μοχθηρὸς κακῶς. (6) Ἐπὶ δὲ τῶν ὁμοίων, εἰ ἦν τὸ ἐνθύμημα ὅτι οἱ κακῶς πεπονθότες ἀεὶ μισοῦσιν, ὅτι ἀλλ' οὐδ' οἱ εὖ πεπονθότες ἀεὶ φιλοῦσιν. (7) Αἱ δὲ κρίσεις αἱ ἀπὸ τῶν γνωρίμων ἀνδρῶν, οἷον εἴ τις ἐνθύμημα εἶπεν ὅτι τοῖς μεθύουσι δεῖ συγγνώμην ἔχειν, ἀγνοοῦντες γὰρ ἁμαρτάνουσιν, ἔνστασις ὅτι οὔκουν ὁ Πιττακὸς αἰνετός· οὐ γὰρ ἂν μείζους ζημίας ἐνομοθέτησεν ἐάν τις μεθύων ἁμαρτάνῃ. (8) Ἐπεὶ δὲ τὰ ἐνθυμήματα λέγεται ἐκ τεττάρων, τὰ δὲ τέτταρα ταῦτ' ἐστὶν εἰκός, παράδειγμα, τεκμήριον, σημεῖον, ἔστι δὲ τὰ μὲν ἐκ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἢ ὄντων ἢ δοκούντων συνηγμένα ἐνθυμήματα ἐκ τῶν εἰκότων, τὰ δὲ δι' ἐπαγωγῆς διὰ τοῦ ὁμοίου, ἢ ἑνὸς ἢ πλειόνων, ὅταν λαβὼν τὸ καθόλου εἶτα συλλογίσηται τὰ κατὰ μέρος διὰ παραδείγματος, τὰ δὲ δι' ἀναγκαίου καὶ ὄντος διὰ τεκμηρίου, τὰ δὲ διὰ τοῦ καθόλου ἢ τοῦ ἐν μέρει ὄντος, ἐάν τε ὂν ἐάν τε μή, διὰ σημείων, τὸ δὲ εἰκὸς οὐ τὸ ἀεὶ ἀλλὰ τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, φανερὸν ὅτι τὰ τοιαῦτα μὲν τῶν ἐνθυμημάτων ἀεὶ ἔστι λύειν φέροντα ἔνστασιν· (9) ἡ δὲ λύσις φαινομένη, ἀλλ' οὐκ ἀληθὴς ἀεί· οὐ γὰρ ὅτι οὐκ εἰκός, λύει ὁ ἐνιστάμενος, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἀναγκαῖον. (10) Διὸ καὶ ἀεὶ ἔστι πλεονεκτεῖν ἀπολογούμενον μᾶλλον ἢ κατηγοροῦντα διὰ τοῦτον τὸν παραλογισμόν· ἐπεὶ γὰρ ὁ μὲν κατηγορῶν δι' εἰκότων ἀποδείκνυσιν, ἔστι δὲ οὐ ταὐτὸ λῦσαι ἢ ὅτι οὐκ εἰκὸς ἢ ὅτι οὐκ ἀναγκαῖον, ἀεὶ δ' ἔχει ἔνστασιν τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· οὐ γὰρ ἂν ἦν εἰκὸς ἀλλ' ἀεὶ καὶ ἀναγκαῖον· ὁ δὲ κριτὴς οἴεται, ἂν οὕτως λυθῇ, ἢ οὐκ εἰκὸς εἶναι ἢ οὐχ αὑτῷ κριτέον, παραλογιζόμενος, ὥσπερ ἐλέγομεν· οὐ γὰρ ἐκ τῶν ἀναγκαίων δεῖ αὐτὸν μόνον κρίνειν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν εἰκότων· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ γνώμῃ τῇ ἀρίστῃ κρίνειν. Οὔκουν ἱκανὸν ἂν λύσῃ ὅτι οὐκ ἀναγκαῖον, ἀλλὰ δεῖ λύειν ὅτι οὐκ εἰκός. Τοῦτο δὲ συμβήσεται, ἐὰν ᾖ ἡ ἔνστασις μᾶλλον ὡς ἐπὶ τὸ πολύ. (11) Ἐνδέχεται δὲ εἶναι τοιαύτην διχῶς, ἢ τῷ χρόνῳ ἢ τοῖς πράγμασιν, κυριώτατα δέ, εἰ ἀμφοῖν· εἰ γὰρ τὰ πλεονάκις οὕτω, τοῦτ' ἐστὶν εἰκὸς μᾶλλον. (12) Λύεται

Consequens autem est iis, quæ diximus, ut de solutionibus disseramus. Licet vero solvere aut contrario syllogismo, aut instantiam inferendo. (2) Ac contrarios quidem syllogismos patet ex iisdem illis locis duci posse; nam syllogismi ex probabilibus eruuntur, probabilia autem multa sibi invicem contraria sunt. (3) Instantiæ vero quattuor modis fiunt, ut et in topicis : aut enim ex eodem, aut ex simili, aut e contrario, aut ex judicatis. (4) Dico autem ex eodem, ut, si de amore enthymema sit, eum bonum esse, duplex instantia inferri potest: aut enim universe, ita ut dicamus, omnem indigentiam malum esse; aut ex parte, quod non diceretur « Caunius amor », nisi essent et mali amores. (5) Ex contrario vero instantia infertur, ut, si enthymema sit, virum bonum amicis omnibus benefacere; at ne improbus quidem male. (6) E similibus autem, si enthymema sit, Omnes ii, quibus mali aliquid factum est, semper oderunt; at neque ii, qui beneficium acceperunt, semper amant. (7) Judicia vero ea demum *hic intelliguntur*, quæ ab illustribus viris facta sunt; ut, si quis enthymema dixerit, ignoscendum esse temulentis; ignorantes enim eos peccare: obsisti potest hoc modo, Non igitur Pittacus laudandus est; non enim constituisset majores pœnas, si quis ebrius deliquit. (8) Quoniam autem enthymemata ex quattuor *locis* ducuntur; hi quattuor vero sunt, verisimile, exemplum, tecmerion, signum; atque enthymemata quidem conclusa ex iis, quæ plerumque aut sunt aut videntur, ex verisimilibus sunt; quæ autem ex inductione rei similis, aut unius, aut plurium, quum aliquis, qui assumpserit universale, deinde concludat particularia, ab exemplo; porro quæ ex necessario, et eo, quod est, a tecmerio; quæ denique ex universali, aut particulari, sive hoc sit, sive non sit, ex signis; verisimile autem non est id, quod semper, sed quod plerumque est : apparet, talia enthymemata semper solvi posse instantiam afferendo. (9) Solutio autem apparens est, sed non semper vera; non enim negando esse verisimile, solvit objiciens, sed *negando*, esse necessarium. (10) Quamobrem semper meliore conditione est defendens, quam accusans, propter hanc captionem. Nam quoniam accusans ex verisimilibus probat; non vero idem est solvere, aut quod non sit verisimile, aut quod non necessarium: et semper habet objectionem id, quod plerumque est; neque enim esset verisimile, sed semper ac necessarium; judex vero putat, si sic solutum sit, aut non esse verisimile, aut sibi non ex eo judicandum esse, et decipitur, ut diximus. Non enim ex necessariis oportet ipsum tantum judicare, sed etiam ex verisimilibus; nam hoc est optima mente judicare. Non igitur satis est, si ita solvat, ut neget necessarium esse; sed ita solvendum est, ut ostendat, non esse verisimile. Quod ita demum consequi poterit, si id, quod contra afferetur, tale erit, ut ipsum potius dicatur plerumque evenire. (11) Contingit vero hoc duobus modis, aut tempore, aut rebus ipsis; maxime autem, si utrisque; si enim et plura et sæpius ita eveniunt, hoc verisimile magis est. (12) Solvuntur

δὲ καὶ τὰ σημεῖα καὶ τὰ διὰ σημείου ἐνθυμήματα εἰρημένα, κἂν ᾖ ὑπάρχοντα, ὥσπερ ἐλέχθη ἐν τοῖς πρώτοις· ὅτι γὰρ ἀσυλλόγιστόν ἐστι πᾶν σημεῖον, δῆλον ἡμῖν ἐκ τῶν Ἀναλυτικῶν. (13) Πρὸς δὲ τὰ παραδειγματώδη 5 ἡ αὐτὴ λύσις καὶ τὰ εἰκότα· ἐάν τε γὰρ ἔχωμέν τι, οὐχ οὕτω λέλυται, ὅτι οὐκ ἀναγκαῖον, ἢ καὶ τὰ πλείω καὶ πλεονάκις ἄλλως· ἐὰν δὲ καὶ τὰ πλείω καὶ πλεονάκις, οὕτω μαχητέον, ἢ ὅτι τὸ παρὸν οὐχ ὅμοιον ἢ οὐχ ὁμοίως ἢ διαφοράν γέ τινα ἔχει. (14) Τὰ δὲ τεκμήρια 10 καὶ τεκμηριώδη ἐνθυμήματα κατὰ μὲν τὸ ἀσυλλόγιστον οὐκ ἔσται λῦσαι (δῆλον δὲ καὶ τοῦθ' ἡμῖν ἐκ τῶν Ἀναλυτικῶν), λείπεται δ' ὡς οὐχ ὑπάρχει τὸ λεγόμενον δεικνύναι. Εἰ δὲ φανερὸν καὶ ὅτι ὑπάρχει καὶ ὅτι τεκμήριον, ἄλυτον ἤδη γίγνεται τοῦτο· πάντα γὰρ γί- 15 γνεται ἀποδείξει ἤδη φανερά.

autem et signa, et quæ ex signo ducuntur enthymemata, etiamsi signa ipsa vera fuerint, ut in superioribus diximus; omne enim signum ineptum esse ad syllogismum conficiendum, constat nobis ex Analyticis. (13) Eorum autem, quæ ab exemplis ducuntur, eadem solutio est, quæ verisimilium; nam si nos quoque aliquod *exemplum* habeamus, hæc solutio est, ut ostendamus, non esse necessarium, et multo magis, si plura ac sæpius aliter evenire doceamus; quodsi autem et plura et sæpius ita evenire constet, *ut adversarii volunt*, pugnandum est sic, ut ostendamus, id, de quo agitur, non esse simile, aut non similiter, aut omnino discriminis aliquid esse. (14) Tecmeria vero, et enthymemata, quæ ex illis conficiuntur, non possumus quidem ita dissolvere, ut negemus, necessariam esse argumenti conclusionem. Constat vero etiam hoc nobis ex Analyticis. Reliqua est dissolvendi via, ut ostendamus, verum non esse id, quod dicitur. Sin autem manifestum est, et verum esse, et tecmerion esse, hoc jam insolubile fit; omnia enim eo perducta sunt, ut certa et perspicua demonstratio sit.

CAP. XXVI.

De amplificatione et extenuatione.

Τὸ δ' αὔξειν καὶ μειοῦν οὐκ ἔστιν ἐνθυμήματος στοιχεῖον· τὸ γὰρ αὐτὸ λέγω στοιχεῖον καὶ τόπον· ἔστι γὰρ στοιχεῖον καὶ τόπος, εἰς ὃ πολλὰ ἐνθυμήματα ἐμπίπτει. Τὸ δ' αὔξειν καὶ μειοῦν ἐστὶν ἐνθυμήματα πρὸς 20 τὸ δεῖξαι ὅτι μέγα ἢ μικρόν, ὥσπερ καὶ ὅτι ἀγαθὸν ἢ κακὸν ἢ δίκαιον ἢ ἄδικον καὶ τῶν ἄλλων ὁτιοῦν. (2) Ταῦτα δ' ἐστὶ πάντα περὶ ἃ οἱ συλλογισμοὶ καὶ τὰ ἐνθυμήματα· ὥστ' εἰ μηδὲ τούτων ἕκαστον ἐνθυμήματος τόπος, οὐδὲ τὸ αὔξειν καὶ μειοῦν. (3) Οὐδὲ τὰ 25 λυτικὰ ἐνθυμήματα εἶδός τι ἐστὶν ἄλλο τῶν κατασκευαστικῶν· δῆλον γὰρ ὅτι λύει μὲν ἢ δείξας ἢ ἔνστασιν ἐνεγκών, ἀνταποδεικνύουσι δὲ τὸ ἀντικείμενον, οἷον εἰ ἔδειξεν ὅτι γέγονεν, οὗτος ὅτι οὐ γέγονεν, εἰ δ' ὅτι οὐ γέγονεν, οὗτος ὅτι γέγονεν. Ὥστε αὕτη μὲν οὐκ ἂν 30 εἴη ἡ διαφορά· τοῖς αὐτοῖς γὰρ χρῶνται ἀμφότεροι· ὅτι γὰρ οὐκ ἔστιν ἢ ἔστιν, ἐνθυμήματα φέρουσιν· (4) ἡ δ' ἔνστασις οὐκ ἔστιν ἐνθύμημα, ἀλλὰ καθάπερ ἐν τοῖς τοπικοῖς τὸ εἰπεῖν δόξαν τινὰ ἐξ ἧς ἔσται δῆλον ὅτι οὐ συλλελόγισται ἢ ὅτι ψεῦδός τι εἴληφεν. (5) Ἐπεὶ 35 δὲ δὴ τρία ἐστὶν ἃ δεῖ πραγματευθῆναι περὶ τὸν λόγον, ὑπὲρ μὲν παραδειγμάτων καὶ γνωμῶν καὶ ἐνθυμημάτων καὶ ὅλως τῶν περὶ τὴν διάνοιαν, ὅθεν τε εὐπορήσομεν καὶ ὡς αὐτὰ λύσομεν, εἰρήσθω ἡμῖν τοσαῦτα, λοιπὸν δὲ διελθεῖν περὶ λέξεως καὶ τάξεως.

Amplificare autem et Extenuare non est elementum enthymematis; idem enim voco elementum et locum. Nam est elementum et locus, id in quod multa enthymemata incidunt. Amplificare autem et Extenuare eo spectant, ut ostendatur aliquid magnum aut parvum esse, ut et bonum aut malum, justum aut injustum, et ceterorum ejusmodi quidlibet. (2) Hæc vero omnia sunt, circa quæ versantur syllogismi et enthymemata; quare, si horum unumquodque locus enthymematis non est, ne Amplificare quidem et Extenuare loci fuerint. (3) Neque enthymemata, quorum in dissolvendo usus est, ad aliud genus pertinent, quam quæ ad confirmandum valent; patet enim, solvere aut demonstrantem, aut instantiam inferentem; demonstrat autem contra id, quod adversatur concluso ab adversario; ut, si ille docuit factum esse, hic docet factum non esse; si ille factum non esse, hic factum esse. Itaque hac quidem ratione nihil est discriminis; nam utrique iisdem utuntur; afferunt enim enthymemata, quibus aut esse aut non esse affirment. (4) Instantia autem non est enthymema, sed, ut in topicis, opinionem aliquam afferre, qua planum fiat, aut syllogismum non recte conclusum, aut falsum aliquid pro vero sumptum esse. (5) Quando igitur tria sunt, quæ ad orationem spectantia tractari debent, de exemplis quidem, et sententiis, et enthymematibus, omninoque de iis, quæ ad mentis agitationem pertinent, tum unde eorum copiam parare, tum quomodo ea dissolvere oporteat, hæc a nobis disputata sint. Superest ut de elocutione et de dispositione dicamus.

LIBER III.

CAP. I.

De artis rhetoricæ partibus.

Ἐπειδὴ τρία ἐστὶν ἃ δεῖ πραγματευθῆναι περὶ τὸν λόγον, ἓν μὲν ἐκ τίνων αἱ πίστεις ἔσονται, δεύτερον δὲ περὶ τὴν λέξιν, τρίτον δὲ πῶς χρὴ τάξαι τὰ μέρη τοῦ λόγου, περὶ μὲν τῶν πίστεως εἴρηται, καὶ ἐκ πόσων, ὅτι ἐκ τριῶν εἰσί, καὶ ταῦτα ποῖα, καὶ διὰ τί τοσαῦτα μόνα· ἢ γὰρ τῷ αὐτοί τι πεπονθέναι οἱ κρίνοντες, ἢ τῷ ποιούς τινας ὑπολαμβάνειν τοὺς λέγοντας, ἢ τῷ ἀποδεδεῖχθαι πείθονται πάντες. Εἴρηται δὲ καὶ τὰ ἐνθυμήματα, πόθεν δεῖ πορίζεσθαι· ἔστι γὰρ τὰ μὲν εἴδη τῶν ἐνθυμημάτων, τὰ δὲ τόποι. (2) Περὶ δὲ τῆς λέξεως ἐχόμενόν ἐστιν εἰπεῖν· οὐ γὰρ ἀπόχρη τὸ ἔχειν ἃ δεῖ λέγειν, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ ταῦτα ὡς δεῖ εἰπεῖν, καὶ συμβάλλεται πολλὰ πρὸς τὸ φανῆναι ποιόν τινα τὸν λόγον. (3) Τὸ μὲν οὖν πρῶτον ἐζητήθη κατὰ φύσιν, ὅπερ πέφυκε πρῶτον, αὐτὰ τὰ πράγματα ἐκ τίνων ἔχει τὸ πιθανόν· δεύτερον τὸ ταῦτα τῇ λέξει διαθέσθαι· τρίτον δὲ τούτων, ὃ δύναμιν μὲν ἔχει μεγίστην, οὔπω δ' ἐπικεχείρηται, τὰ περὶ τὴν ὑπόκρισιν. Καὶ γὰρ εἰς τὴν τραγικὴν καὶ ῥαψῳδίαν ὀψὲ παρῆλθεν· ὑπεκρίνοντο γὰρ αὐτοὶ τὰς τραγῳδίας οἱ ποιηταὶ τὸ πρῶτον. Δῆλον οὖν ὅτι καὶ περὶ τὴν ῥητορικήν ἐστι τὸ τοιοῦτον ὥσπερ καὶ περὶ τὴν ποιητικήν· ὅπερ ἕτεροί τινες ἐπραγματεύθησαν καὶ Γλαύκων ὁ Τήϊος. (4) Ἔστι δὲ αὐτὴ μὲν ἐν τῇ φωνῇ, πῶς αὐτῇ δεῖ χρῆσθαι πρὸς ἕκαστον πάθος, οἷον πότε μεγάλῃ καὶ πότε μικρᾷ καὶ πότε μέσῃ, καὶ πῶς τοῖς τόνοις, οἷον ὀξείᾳ καὶ βαρείᾳ καὶ μέσῃ, καὶ ῥυθμοῖς τίσι πρὸς ἕκαστον. Τρία γάρ ἐστι περὶ ὧν σκοποῦσιν· ταῦτα δ' ἐστὶ μέγεθος, ἁρμονία, ῥυθμός. Τὰ μὲν οὖν ἆθλα σχεδὸν ἐκ τῶν ἀγώνων οὗτοι λαμβάνουσιν, καὶ καθάπερ ἐκεῖ μεῖζον δύνανται νῦν τῶν ποιητῶν οἱ ὑποκριταί, καὶ κατὰ τοὺς πολιτικοὺς ἀγῶνας διὰ τὴν μοχθηρίαν τῶν πολιτειῶν. (5) Οὔπω δὲ σύγκειται τέχνη περὶ αὐτῶν, ἐπεὶ καὶ τὸ περὶ τὴν λέξιν ὀψὲ προῆλθεν· καὶ δοκεῖ φορτικὸν εἶναι, καλῶς ὑπολαμβανόμενον· ἀλλ' ὅλης οὔσης πρὸς δόξαν τῆς πραγματείας τῆς περὶ τὴν ῥητορικήν, οὐκ ὀρθῶς ἔχοντος, ἀλλ' ὡς ἀναγκαίου τὴν ἐπιμέλειαν ποιητέον, ἐπεὶ τό γε δίκαιον μηδὲν πλείω ζητεῖν περὶ τὸν λόγον ἢ ὡς μήτε λυπεῖν μήτε εὐφραίνειν· δίκαιον γὰρ αὐτοῖς ἀγωνίζεσθαι τοῖς πράγμασιν, ὥστε τἄλλα ἔξω τοῦ ἀποδεῖξαι περίεργά ἐστιν· ἀλλ' ὅμως μέγα δύναται, καθάπερ εἴρηται, διὰ τὴν τοῦ ἀκροατοῦ μοχθηρίαν. (6) Τὸ μὲν οὖν τῆς λέξεως ὅμως ἔχει τι μικρὸν ἀναγκαῖον ἐν πάσῃ διδασκαλίᾳ· διαφέρει γάρ τι πρὸς τὸ δηλῶσαι ὡδὶ ἢ ὡδὶ εἰπεῖν· οὐ μέντοι τοσοῦτον, ἀλλ' ἅπαντα φαντασία ταῦτ' ἐστὶ καὶ πρὸς τὸν ἀκροατήν· διὸ οὐδεὶς οὕτω γεωμετρεῖν διδάσκει. Ἐκείνη μὲν οὖν ὅταν ἔλθῃ ταὐτὸ ποιήσει τῇ ὑποκριτικῇ· (7) ἐγκεχειρήκασι δὲ ἐπ' ὀλίγον περὶ αὐτῆς εἰπεῖν τινές, οἷον Θρασύμαχος ἐν τοῖς ἐλέοις· καὶ

Quum tria sint, quæ in arte dicendi pertractari oportet; primum quidem, unde probationes ducantur; alterum vero, qua sit utendum elocutione; tertium denique, quomodo partes orationis disponendæ sint: jam de probationibus dictum est, et ex quibusnam ducantur; diximus enim, hæc esse tria, atque ea quæ sint *explicuimus*, et cur hunc numerum non excedant; nam omnes, aut quia ipsi judicantes affecti sunt aliquo modo, aut quia putant, dicentes tales esse, *ut iis fides haberi possit*, aut quia res demonstrata est, in persuasionem inducuntur. Dictum autem est etiam, unde enthymemata sumantur; sunt enim alia, quæ dicuntur, enthymematum species; alia vero loci. (2) Reliquum est ut de elocutione agamus; non enim satis est, ea teneri, quæ dicenda sunt, sed etiam scire nos oportet, quomodo hæc sint dicenda; et confert hoc multum, ut oratio bene morata videatur. (3) Ac primo quidem, ut ordo naturæ postulat, quæsitum est, quod natura primum erat, unde res ipsæ probabilitatem habeant; secundo vero, qua ratione eas eloqui ac disponere conveniat; tertium ex his, quod vim habet omnium maximam, sed nondum a quoquam pertractatum est, quod ad actionem et pronuntiationem facit. Nam etiam ad artem tragicam et rhapsodicam *actionis ars* pervenit, quoniam initio poetæ ipsi tragœdias suas agebant. Perspicuum est igitur, etiam in arte dicendi tale aliquid esse, *quod ad actionem pertinet*, quale in arte poetica; de quo quum alii quidam studiose egerunt, tum præcipue Glauco Teius. (4) Est autem actio in voce posita, quomodo ea uti oporteat ad singulos animi motus exprimendos; ut, quando magna, et quando parva, et quando media utendum sit; et quomodo soni vocis adhibeantur; ut acutus, et gravis, et medius; et quibus numeris ad quævis *dicenda* utendum sit. Tria enim sunt, quæ considerant *rhetorici*; hæc autem sunt magnitudo, concentus, numerus. Quibus qui bene utuntur, ii fere solent ex certaminibus præmia reportare. Et quemadmodum in arte poetica *ratione actionis habita* plus hoc tempore valent histriones, quam poetæ, sic etiam in civilibus controversiis *actio plus valet, quam res*, quod vitio fit rerumpublicarum. (5) Nondum tamen de his ars ulla composita est, quandoquidem etiam ipsa eloquendi ratio sero provecta est, et sane, si quis recte reputet, levis et philosopho indigna videtur; verumtamen quum omnis ars dicendi ab hominum opinione pendeat, *actioni* non tanquam justæ rei, sed tanquam necessariæ curam impendere debemus; siquidem certe æquum est, nihil aliud in oratione quærere, quam ut audientibus nec molestiam, nec lætitiam afferamus; justum enim est, ipsis rebus in judicio contendere; quare alia omnia præter probationes adhibita supervacanea sunt; sed tamen plurimum valent, ut dictum est, propter auditoris vitium. (6) Interim ipsa eloquendi ratio habet tamen necessarium quiddam in omni disciplina; nonnihil enim interest ad rem explicandam, hoc an illo dicendi genere quis utatur, neque tamen tanti; verum hæc omnia ex opinione pendent, et auditoris gratia quæruntur; itaque nemo geometriam hoc modo docere instituit. Ars igitur illa quum in lucem venerit, idem efficiet, quod ars histrionica. (7) Quidam autem pauca de ea præcipere tentarunt; ut Thrasymachus in Miserationibus. Et habetur hoc,

ἐστι φύσεως τὸ ὑποκριτικὸν εἶναι, καὶ ἀτεχνότερον, περὶ δὲ τὴν λέξιν ἔντεχνον. Διὸ καὶ τοῖς τοῦτο δυναμένοις γίνεται πάλιν ἆθλα, καθάπερ καὶ τοῖς κατὰ τὴν ὑπόκρισιν ῥήτορσιν· οἱ γὰρ γραφόμενοι λόγοι μεῖζον 5 ἰσχύουσι διὰ τὴν λέξιν ἢ διὰ τὴν διάνοιαν. (8) Ἤρξαντο μὲν οὖν κινῆσαι τὸ πρῶτον, ὥσπερ πέφυκεν, οἱ ποιηταί· τὰ γὰρ ὀνόματα μιμήματά ἐστιν, ὑπῆρξε δὲ καὶ ἡ φωνὴ πάντων μιμητικώτατον τῶν μορίων ἡμῖν· διὸ καὶ αἱ τέχναι συνέστησαν, ἥ τε ῥαψῳδία καὶ ἡ ὑποκριτικὴ καὶ 10 ἄλλαι γε. (9) Ἐπεὶ δ' οἱ ποιηταὶ λέγοντες εὐήθη διὰ τὴν λέξιν ἐδόκουν πορίσασθαι τήνδε τὴν δόξαν, διὰ τοῦτο ποιητικὴ πρώτη ἐγένετο λέξις, οἷον ἡ Γοργίου. Καὶ νῦν ἔτι οἱ πολλοὶ τῶν ἀπαιδεύτων τοὺς τοιούτους οἴονται διαλέγεσθαι κάλλιστα· τοῦτο δ' οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἑτέρα 15 λόγου καὶ ποιήσεως λέξις ἐστίν. Δηλοῖ δὲ τὸ συμβαῖνον· οὐδὲ γὰρ οἱ τὰς τραγῳδίας ποιοῦντες ἔτι χρῶνται τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλ' ὥσπερ καὶ ἐκ τῶν τετραμέτρων εἰς τὸ ἰαμβεῖον μετέβησαν διὰ τὸ τῷ λόγῳ τοῦτο τῶν μέτρων ὁμοιότατον εἶναι τῶν ἄλλων, οὕτω καὶ τῶν 20 ὀνομάτων ἀφείκασιν ὅσα παρὰ τὴν διάλεκτόν ἐστιν, οἷς δ' οἱ πρῶτον ἐκόσμουν, καὶ ἔτι νῦν οἱ τὰ ἑξάμετρα ποιοῦντες, ἀφείκασιν· διὸ γελοῖον μιμεῖσθαι τούτους οἳ αὐτοὶ οὐκέτι χρῶνται ἐκείνῳ τῷ τρόπῳ. (10) Ὥστε φανερὸν ὅτι οὐχ ἅπαντα ὅσα περὶ λέξεως ἔστιν εἰπεῖν, 25 ἀκριβολογητέον ἡμῖν, ἀλλ' ὅσα περὶ τοιαύτης οἵας λέγομεν· περὶ δ' ἐκείνης εἴρηται ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς.

quod ad actionem spectat, a natura, et minus arte continetur; quod autem ad ornandam orationem pertinet, id jam artis est. Quare etiam qui hoc facere possunt iterum præmia ex contentionibus reportant, sicut rhetores quoque, qui plurimum in actione valent; nam scriptæ orationes magis ornatu verborum, quam sententiis valent. (8) Cœperunt autem poetæ primum, quod natura postulabat, rem agitare; nam nomina sunt rerum imagines; est vero in nobis nulla pars, quam vox, ad imitandum aptior; unde etiam rhapsodica, et histrionica, et aliæ artes hujusmodi confectæ sunt. (9) Quoniam vero poetæ, licet plerumque inania proferant, tamen propter elocutionem gloriam suam acquisivisse videbantur, ideo factum est, ut elocutio poetica primo probaretur, qualis est Gorgiæ. Quin etiamnum multi imperiti homines existimant, tales oratores optime loqui; sed hoc minime verum est, alia enim est oratoria, alia poetica elocutio; quod ex ipso eventu potest intelligi: neque enim tragœdiarum auctores adhuc eodem dicendi genere utuntur; sed, quemadmodum tetrametris versibus relictis ad iambicos transierunt, quia ex omni metrorum genere iambicum est orationi solutæ simillimum; sic etiam ab iis verbis abstinuerunt, quæ a communi loquendi consuetudine abhorrent; quo autem prisci *poetæ tragici* utebantur, et quo adhuc utuntur versus heroicos pangentes, eum ornatum omnem abjecerunt; quare ridiculum est, hos imitari, qui ipsi non amplius eo dicendi genere utuntur. (10) Perspicuum igitur est, non esse nobis omnia diligenter explicanda, quæ ad elocutionem attinent, sed tantum ea, quæ ad talem (*ad oratoriam elocutionem*) de qua agimus; de illa altera (*elocutione poetica*) dictum est in libris de Poetica.

CAP. II.

De virtutibus elocutionis.

Ἔστω οὖν ἐκεῖνα τεθεωρημένα, καὶ ὡρίσθω λέξεως ἀρετὴ σαφῆ εἶναι· σημεῖον γὰρ ὅτι ὁ λόγος, ἐὰν μὴ δηλοῖ, οὐ ποιήσει τὸ ἑαυτοῦ ἔργον· καὶ μήτε ταπεινὴν 30 μήτε ὑπὲρ τὸ ἀξίωμα, ἀλλὰ πρέπουσαν· ἡ γὰρ ποιητικὴ ἴσως οὐ ταπεινή, ἀλλ' οὐ πρέπουσα λόγῳ. (2) Τῶν δ' ὀνομάτων καὶ ῥημάτων σαφῆ μὲν ποιεῖ τὰ κύρια, μὴ ταπεινὴν δὲ ἀλλὰ κεκοσμημένην τἆλλα ὀνόματα ὅσα εἴρηται ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς· τὸ γὰρ ἐξαλλάξαι 35 ποιεῖ φαίνεσθαι σεμνοτέραν· ὥσπερ γὰρ πρὸς τοὺς ξένους οἱ ἄνθρωποι καὶ πρὸς τοὺς πολίτας, τὸ αὐτὸ πάσχουσι καὶ πρὸς τὴν λέξιν. (3) Διὸ δεῖ ποιεῖν ξένην τὴν διάλεκτον· θαυμασταὶ γὰρ τῶν ἀπόντων εἰσίν, ἡδὺ δὲ τὸ θαυμαστόν. Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν μέτρων πολλά τε ποιεῖ 40 τοῦτο, καὶ ἁρμόττει ἐκεῖ· πλέον γὰρ ἐξέστηκε περὶ ἃ καὶ περὶ οὓς ὁ λόγος· ἐν δὲ τοῖς ψιλοῖς λόγοις πολλῷ ἐλάττοσιν· ἡ γὰρ ὑπόθεσις ἐλάττων, ἐπεὶ καὶ ἐνταῦθα, εἰ δοῦλος καλλιεποῖτο ἢ λίαν νέος, ἀπρεπέστερον, ἢ περὶ λίαν μικρῶν· ἀλλ' ἔστι καὶ ἐν τούτοις ἐπισυ-45 στελλόμενον καὶ αὐξανόμενον τὸ πρέπον. (4) Διὸ δεῖ λανθάνειν ποιοῦντας, καὶ μὴ δοκεῖν λέγειν πεπλασμένως ἀλλὰ πεφυκότως· τοῦτο γὰρ πιθανόν, ἐκεῖνο δὲ τοὐναντίον· ὡς γὰρ πρὸς ἐπιβουλεύοντα διαβάλλονται, καθάπερ πρὸς τοὺς οἴνους τοὺς μεμιγμένους, καὶ οἷον 50 ἡ Θεοδώρου φωνὴ πέπονθε πρὸς τὴν τῶν ἄλλων ὑποκριτῶν· ἡ μὲν γὰρ τοῦ λέγοντος ἔοικεν εἶναι, αἱ δ' ἀλλό-

Sint igitur illa constituta; et statuatur elocutionis virtus esse ut clara sit atque dilucida; cujus rei signum est, quod, nisi oratio rem declaret, finem suum non assequetur; nec humilis, nec nimis elata esse debet, verum *ipsis rebus* conveniens; nam poetica *elocutio* fortasse non humilis est, sed sermoni non convenit. (2) Ex nominibus autem et verbis dilucidam orationem efficiunt ea, quæ propria sunt; non humilem vero, sed excultam et ornatam, alia nomina, de quibus in libris de Poetica dictum est; nam eorum immutatio facit orationem videri grandiorem; quemadmodum enim erga peregrinos, et erga cives affecti sunt homines, ita etiam erga orationem. (3) Itaque dictionem reddere quasi peregrinam oportet; externa enim homines admirantur; quod autem gignit admirationem, suave est. Ac in versibus quidem multa id efficiunt, eaque ibi conveniunt; nam magis remotæ sunt res et personæ, circa quas sermo est; in oratione soluta vero multo paucioribus uti licet ornamentis; nam argumentum inferius est: quoniam hic quoque, si aut servus, aut valde juvenis, aut de rebus admodum minutis agens ornatiore sermone uteretur, valde indecorum esset; est potius etiam in his decorum aliquid, quo et contrahi et dilatari debeat. (4) Quare danda est opera, ut hoc clam fiat, ne videamur fingere, sed ut nobis dictat ipsa natura; sic enim erit probabilis oratio, illo vero modo contrarium eveniet; nam oratorem tanquam insidiatorem suspectum habent, non aliter atque vina mixta; et *debet esse oratio*, qualis esse Theodori vox videbatur ad aliorum histrionum vocem comparata: illa enim ipsius dicentis esse videbatur; voces autem reliquorum alienæ.

τριαι. (5) Κλέπτεται δ' εὖ, ἐάν τις ἐκ τῆς εἰωθυίας διαλέκτου ἐκλέγων συντιθῇ· ὅπερ Εὐριπίδης ποιεῖ καὶ ὑπέδειξε πρῶτος. Ὄντων δ' ὀνομάτων καὶ ῥημάτων ἐξ ὧν ὁ λόγος συνέστηκεν, τῶν δ' ὀνομάτων τοσαῦτ' ἐχόντων εἴδη ὅσα τεθεώρηται ἐν τοῖς περὶ ποιήσεως, τούτων γλώτταις μὲν καὶ διπλοῖς ὀνόμασι καὶ πεποιημένοις ὀλιγάκις καὶ ὀλιγαχοῦ χρηστέον· ὅπου δέ, ὕστερον ἐροῦμεν· τό τε διὰ τί εἴρηται· ἐπὶ τὸ μεῖζον γὰρ ἐξαλλάττει τοῦ πρέποντος. (6) Τὸ δὲ κύριον καὶ τὸ οἰκεῖον καὶ μεταφορὰ μόναι χρήσιμοι πρὸς τὴν τῶν ψιλῶν λόγων λέξιν. Σημεῖον δέ, ὅτι τούτοις μόνοις πάντες χρῶνται· πάντες γὰρ μεταφοραῖς διαλέγονται καὶ τοῖς οἰκείοις καὶ τοῖς κυρίοις· ὥστε δῆλον ὡς ἂν εὖ ποιῇ τις, ἔσται τε ξενικὸν καὶ λανθάνειν ἐνδέχεται καὶ σαφηνιεῖ. Αὕτη δ' ἦν ἡ τοῦ ῥητορικοῦ λόγου ἀρετή. (7) Τῶν δ' ὀνομάτων τῷ μὲν σοφιστῇ ὁμωνυμίαι χρήσιμοι (παρὰ ταύτας γὰρ κακουργεῖ), τῷ ποιητῇ δὲ συνωνυμίαι. Λέγω δὲ κύριά τε καὶ συνώνυμα, οἷον τὸ πορεύεσθαι καὶ τὸ βαδίζειν· ταῦτα γὰρ ἀμφότερα καὶ κύρια καὶ συνώνυμα ἀλλήλοις. Τί μὲν οὖν τούτων ἕκαστόν ἐστι, καὶ πόσα εἴδη μεταφορᾶς, καὶ ὅτι τοῦτο πλεῖστον δύναται καὶ ἐν ποιήσει καὶ ἐν λόγοις, αἱ μεταφοραί, εἴρηται, καθάπερ ἐλέγομεν, ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς. (8) Τοσοῦτο δ' ἐν λόγῳ δεῖ μᾶλλον φιλοπονεῖσθαι περὶ αὐτῶν, ὅσῳ ἐξ ἐλαττόνων βοηθημάτων ὁ λόγος ἐστὶ τῶν μέτρων. Καὶ τὸ σαφὲς καὶ τὸ ἡδὺ καὶ τὸ ξενικὸν ἔχει μάλιστα ἡ μεταφορά· καὶ λαβεῖν οὐκ ἔστιν αὐτὴν παρ' ἄλλου. (9) Δεῖ δὲ καὶ τὰ ἐπίθετα καὶ τὰς μεταφορὰς ἁρμοττούσας λέγειν· τοῦτο δ' ἔσται ἐκ τοῦ ἀνάλογον· εἰ δὲ μή, ἀπρεπὲς φανεῖται διὰ τὸ παράλληλα τὰ ἐναντία μάλιστα φαίνεσθαι. Ἀλλὰ δεῖ σκοπεῖν, ὡς νέῳ φοινικίς, οὕτω γέροντι τί· οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ πρέπει ἐσθής. (10) Καὶ ἐάν τε κοσμεῖν βούλῃ, ἀπὸ τῶν βελτιόνων τῶν ἐν ταὐτῷ γένει φέρειν τὴν μεταφοράν, ἐάν τε ψέγειν, ἀπὸ τῶν χειρόνων. Λέγω δ' οἷον, ἐπεὶ τὰ ἐναντία ἐν τῷ αὐτῷ γένει, τὸ φάναι τὸν μὲν πτωχεύοντα εὔχεσθαι, τὸν δὲ εὐχόμενον πτωχεύειν, ὅτι ἄμφω αἰτήσεις, τὸ εἰρημένον ἐστὶ ποιεῖν· ὡς καὶ Ἰφικράτης Καλλίαν μητραγύρτην ἀλλ' οὐ δᾳδοῦχον· ὁ δ' ἔφη ἀμύητον αὐτὸν εἶναι· οὐ γὰρ ἂν μητραγύρτην αὐτὸν καλεῖν, ἀλλὰ δᾳδοῦχον· ἄμφω γὰρ περὶ θεόν, ἀλλὰ τὸ μὲν τίμιον τὸ δὲ ἄτιμον. Καὶ ὁ μὲν διονυσοκόλακας, αὐτοὶ δ' αὑτοὺς τεχνίτας καλοῦσιν· ταῦτα δ' ἄμφω μεταφορά, ἡ μὲν ῥυπαινόντων ἡ δὲ τοὐναντίον. Καὶ οἱ μὲν λῃσταὶ αὑτοὺς ποριστὰς καλοῦσι νῦν· διὸ ἔξεστι λέγειν τὸν ἀδικήσαντα μὲν ἁμαρτάνειν, τὸν δ' ἁμαρτάνοντα ἀδικῆσαι, καὶ τὸν κλέψαντα καὶ λαβεῖν καὶ πορθῆσαι. Τὸ δὲ ὡς ὁ Τήλεφος Εὐριπίδου φησί, « κώπας ἀνάσσειν, καὶ ἀποβὰς εἰς Μυσίαν » ἀπρεπές, ὅτι μεῖζον τὸ ἀνάσσειν ἢ κατ' ἀξίαν· οὐ κέκλεπται οὖν. (11) Ἔστι δὲ καὶ ἐν ταῖς συλλαβαῖς ἁμαρτία, ἐὰν μὴ ἡδείας ᾖ σημεῖα φωνῆς, οἷον Διονύσιος προσαγορεύει ὁ χαλκοῦς ἐν τοῖς ἐλεγείοις κραυγὴν Καλλιόπης τὴν ποίησιν, ὅτι ἄμφω φωναί· φαύλη δὲ ἡ μεταφορὰ ταῖς ἀσήμοις φωναῖς. (12) Ἔτι

(5) Facile vero artificium occultatur, si quis e communi sermonis consuetudine verba seligens orationem suam componat; quod quidem Euripides fecit, et primus ostendit. Quum autem e nominibus et verbis oratio constituatur, et nominum tot sint species, quot in libris de Poetica declaratum est, rarius et paucis in locis, glossematicis, et junctis nominibus, et factis, utendum est; ubi vero, postea dicemus; cur autem iis abstinendum sit, dictum est; quia magis, quam oporteat, orationem immutant. (6) Proprium vero rei nomen atque suum, et metaphora, sola ad solutam orationem exornandam sunt utilia; cujus rei signum est, quod his solis omnes utuntur; nam in loquendo metaphoras, et propria rei, et sua nomina omnes adhibent. Quare manifestum est, si quis hoc recte fecerit, eum consequi, ut peregrina videatur ejus oratio, et ars lateat, et dilucide dicat; hæc vero erat elocutionis oratoriæ virtus. (7) Nomina autem ambigua sophistæ conveniunt; ex iis enim fallaciter concludit; synonymiæ vero poetæ. Dico autem propria et synonyma, ut τὸ πορεύεσθαι et βαδίζειν (*vadere* et *ire*); utraque enim et propria sunt, et inter se synonyma. Jam quid horum unumquodque sit, et quot sint metaphoræ species, et plurimum ex his tam in poesi, quam in oratione soluta, valere metaphoras, dictum est, ut antea monuimus, in libris de Poetica. (8) Tanto autem majorem industriam in transferendis nominibus oratio soluta postulat, quanto pauciora ad exornandum adjumenta, quam versus, habet. Et dilucidam, et jucundam, et peregrinam orationem præsertim metaphora efficit; neque has dotes ab alio quoquam oratio accipere possit. (9) Oportet autem nos et epitheta, et metaphoras aptas sumere; hoc vero fiet, si ex analogia ducantur; sin minus, indecorum apparebit, quia contraria inter se collata maxime elucescunt. Sed videre oportet, sicuti juveni purpura, ita seni quid conveniat; neque enim eadem vestis eum decet. (10) Et si quem exornare volueris, ab iis, quæ sunt in eodem genere præstantiora, metaphora sumenda est; si vero vituperare, ab eis, quæ sunt deteriora. Dico autem hoc modo, quoniam contraria sunt in eodem genere, ut si quis dicat, mendicantem deprecari, deprecantem vero mendicare, quoniam utrumque est petere, certe faciet, quod dictum est; quemadmodum etiam Iphicrates Calliam vocabat μητραγύρτην, non autem δᾳδοῦχον· at hic respondit, ἀμύητον esse illum; alias enim ipsum non μητραγύρτην, sed δᾳδοῦχον appellasset; nam ambo hæc nomina sunt munerum sacrorum; sed alterum honestum est, alterum abjectum. Et alii quidem « Dionysi adulatores », ipsi vero se « artifices » appellant; hæc vero nomina ambo metaphoræ sunt, sed alterum dedecorantium, alterum contra. Et λῃσταί (*prædones*) hodie se ποριστάς (*conquisitores*) vocant. Quare licet eum qui se injuste gessit, dicere lapsum esse; qui autem lapsus est, injuste se gessisse; ita eum qui furatus est, sumpsisse, vel depopulatum esse. Illud vero, quod Telephus Euripidis ait, « se remis imperare, et, in Mysiam descendentem », indecorum est, majus enim est imperare, quam conveniat; itaque non latet. (11) Est vero etiam in syllabis error, quum non jucundæ vocis signa sunt; ut Dionysius Aeneus in elegiis poesin appellavit κραυγὴν (*stridorem*) Calliopes, quoniam ambæ voces; improbanda autem est metaphora, quia fit ad voces non significantes. (12) Præterea vero, non longe petant

δὲ οὐ πόρρωθεν δεῖ, ἀλλ' ἐκ τῶν συγγενῶν καὶ τῶν ὁμοειδῶν μεταφέρειν τὰ ἀνώνυμα ὠνομασμένως, ὃ λεχθὲν δῆλόν ἐστιν ὅτι συγγενές, οἷον ἐν τῷ αἰνίγματι τῷ εὐδοκιμοῦντι « ἄνδρ' εἶδον πυρὶ χαλκὸν ἐπ' ἀνέρι κολλήσαντα· » ἀνώνυμον γὰρ τὸ πάθος, ἔστι δ' ἄμφω πρόσθεσίς τις· κόλλησιν τοίνυν εἶπε τὴν τῆς σικύας προσβολήν. Καὶ ὅλως ἐκ τῶν εὖ ᾐνιγμένων ἔστι μεταφορὰς λαβεῖν ἐπιεικεῖς· μεταφοραὶ γὰρ αἰνίττονται, ὥστε δῆλον ὅτι εὖ μετενήνεκται. (13) Καὶ ἀπὸ καλῶν· κάλλος δὲ ὀνόματος τὸ μέν, ὥσπερ Λικύμνιος λέγει, ἐν τοῖς ψόφοις ἢ τῷ σημαινομένῳ, καὶ αἶσχος δὲ ὡσαύτως. Ἔτι δὲ τρίτον, ὃ λύει τὸν σοφιστικὸν λόγον· οὐ γὰρ ὡς ἔφη Βρύσων οὐθένα αἰσχρολογεῖν, εἴπερ τὸ αὐτὸ σημαίνει τόδε ἀντὶ τοῦ τόδε εἰπεῖν· τοῦτο γάρ ἐστι ψεῦδος· ἔστι γὰρ ἄλλο ἄλλου κυριώτερον καὶ ὡμοιωμένον μᾶλλον καὶ οἰκειότερον τῷ ποιεῖν τὸ πρᾶγμα πρὸ ὀμμάτων. Ἔτι οὐχ ὁμοίως ἔχον σημαίνει τόδε καὶ τόδε, ὥστε καὶ οὕτως ἄλλο ἄλλου κάλλιον καὶ αἴσχιον θετέον· ἄμφω μὲν γὰρ τὸ καλὸν καὶ τὸ αἰσχρὸν σημαίνουσιν, ἀλλ' οὐχ ᾗ καλὸν ἢ οὐχ ᾗ αἰσχρόν· ἢ ταῦτα μέν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἧττον. Τὰς δὲ μεταφορὰς ἐντεῦθεν οἰστέον, ἀπὸ καλῶν ἢ τῇ φωνῇ ἢ τῇ δυνάμει ἢ τῇ ὄψει ἢ ἄλλῃ τινὶ αἰσθήσει. Διαφέρει δ' εἰπεῖν, οἷον ῥοδοδάκτυλος ἠὼς μᾶλλον ἢ φοινικοδάκτυλος, ἢ ἔτι φαυλότερον ἐρυθροδάκτυλος. (14) Καὶ ἐν τοῖς ἐπιθέτοις ἔστι μὲν τὰς ἐπιθέσεις ποιεῖσθαι ἀπὸ φαύλου ἢ αἰσχροῦ, οἷον ὁ μητροφόντης, ἔστι δ' ἀπὸ τοῦ βελτίονος, οἷον ὁ πατρὸς ἀμύντωρ· καὶ ὁ Σιμωνίδης, ὅτε μὲν ἐδίδου μισθὸν ὀλίγον αὐτῷ ὁ νικήσας τοῖς ὀρεῦσιν, οὐκ ἤθελε ποιεῖν ὡς δυσχεραίνων εἰς ἡμιόνους ποιεῖν, ἐπεὶ δ' ἱκανὸν ἔδωκεν, ἐποίησε « χαίρετ' ἀελλοπόδων θύγατρες ἵππων· » καίτοι καὶ τῶν ὄνων θυγατέρες ἦσαν. (15) Ἔτι τὸ αὐτὸ ὑποκορίζεσθαι. Ἔστι δ' ὁ ὑποκορισμός, ὃ ἔλαττον ποιεῖ καὶ τὸ κακὸν καὶ τὸ ἀγαθόν, ὥσπερ καὶ ὁ Ἀριστοφάνης σκώπτει ἐν τοῖς Βαβυλωνίοις, ἀντὶ μὲν χρυσίου χρυσιδάριον, ἀντὶ δ' ἱματίου ἱματιδάριον, ἀντὶ δὲ λοιδορίας λοιδορημάτιον, καὶ νοσημάτιον. Εὐλαβεῖσθαι δὲ δεῖ καὶ παρατηρεῖν ἐν ἀμφοῖν τὸ μέτριον.

tur *metaphoræ* oportet, sed ex propinquis atque ejusdem generis, ut, quæ proprium nomen non habent, iis illud imponatur, quod ubi propositum est statim affine *nec proprie positum* esse appareat; ut in celebri illo ænigmate, « Hominem vidi æs igne in homine glutinantem, » hæc enim effectio proprio nomine caret, sed ambo sunt appositio quædam: glutinationem igitur appellavit concurbitulæ adjectionem. Et omnino ex bene confectis ænigmatibus licet egregias metaphoras sumere; nam per metaphoram ænigmata fiunt; unde patet, bene factam esse translationem. (13) Et a pulchris rebus *ducendæ sunt metaphoræ;* pulchritudo autem nominis, ut Licymnius ait, aut est in sonis, aut in significato; et turpitudo similiter. Præter hæc tertium quiddam est, quo fallax sophistarum conclusio solvitur; neque enim *verum est*, quod Bryso dixit, neminem esse qui turpiter loquatur, quum idem significetur, sive hoc, sive illo modo dixeris; hoc enim falsum est; nam aliud alio nomen magis est proprium, et rei magis simile, et magis accommodatum, ut res oculis quasi subjiciatur. Præterea vero non eodem modo rem se habentem hoc et illud nomen significat; quare hac etiam de causa aliud alio pulchrius, aut deformius nomen existimandum est; nam ambo quidem et honestum et turpe significant; sed non, quatenus est honestum, aut non, quatenus est turpe; vel eandem quidem rem, sed magis et minus. Metaphoræ igitur hinc ducendæ sunt; scilicet a pulchris vel voce, vel potestate, vel aspectu, vel quoad alium sensum aliquem. Interest enim, si qui dicat e. c. ῥοδοδάκτυλος ἠώς, potius quam φοινικοδάκτυλος, aut quod adhuc est deterius, ἐρυθροδάκτυλος. (14) Quin etiam in epithetis licet a deteriore et turpiore additamenta sumere; ut, « *Orestes* matricida »; licet etiam ab honestiore; ut, « patris ultor ». Et Simonides, quum parvam ei mercedem traderet qui mulabus victoriam consecutus fuerat, noluit eum carmine suo celebrare, tanquam indignum putaret, in mulas carmen condere; postquam vero justam illi mercedem tribuit, ita canere cœpit, « Salvete, o volucrum filiæ equorum; » atqui etiam asinorum erant filiæ. (15) Præterea vero, possunt ipsa nomina diminui. Est autem diminutio, quæ minus videri facit et malum et bonum, quemadmodum etiam Aristophanes in Babyloniis cavillatur, quum pro χρυσίου (*auro*) χρυσιδάριον, pro ἱματίου (*veste*) ἱματιδάριον, pro λοιδορίας (*convicio*), λοιδορημάτιον, et *pro* νόσου (*morbo*) νοσημάτιον dicat. Caute vero utrumque tractare oportet, et in utroque modum servare.

CAP. III.

De elocutione frigida.

Τὰ δὲ ψυχρὰ ἐν τέτταρσι γίγνεται κατὰ τὴν λέξιν ἔν τε τοῖς διπλοῖς ὀνόμασιν, οἷον Λυκόφρων τὸν πολυπρόσωπον οὐρανὸν τῆς μεγαλοκορύφου γῆς καὶ ἀκτὴν δὲ στενοπόρον, καὶ ὡς Γοργίας ὠνόμαζε, πτωχόμουσος κόλαξ, ἐπιορκήσαντας καὶ κατευορκήσαντας. Καὶ ὡς Ἀλκιδάμας « μένους μὲν τὴν ψυχὴν πληρουμένην, πυρίχρων δὲ τὴν ὄψιν γιγνομένην », καὶ « τελεσφόρον ᾠήθη τὴν προθυμίαν αὐτῶν γενήσεσθαι », καὶ « τελεσφόρον τὴν πειθὼ τῶν λόγων κατέστησεν, » καὶ « κυανόχρων τὸ τῆς θαλάττης ἔδαφος· » πάντα γὰρ ταῦτα ποιητικὰ διὰ τὴν δίπλωσιν φαίνεται. (2) Μία μὲν οὖν αὕτη αἰτία, μία δὲ τὸ χρῆσθαι γλώτταις, οἷον Λυκόφρων Ξέρξην πέλωρον ἄνδρα, καὶ Σκίρων σίννις ἀνήρ,

Quattuor autem modis elocutio frigida fit. Primo in jungendis nominibus; ut Lycophron cœlum appellat πολυπρόσωπον, et terram μεγαλοκόρυφον, et litus στενοπόρον· et Gorgias adulatorem vocavit πτωχόμουσον, *dixit etiam* ἐπιορκήσαντας et κατευορκήσαντας. Et ut Alcidamas, « furore quidem animum repletum, faciem vero πυρίχρων factam »; et « τελεσφόρον existimavit eorum alacritatem futuram »; et « persuasionem orationum statuit esse τελεσφόρον· » et « κυανόχρων maris planitiem. » Hæc enim omnia propter conjunctionem videntur esse poetica. (2) Atque hæc una quidem est causa *frigidæ elocutionis;* altera vero est, quum quis glossematicis vocibus utitur; ut, Lycophron Xerxen *appellavit* πέλωρον ἄνδρα· et Sciron, σίννις ἀνήρ· et Alcidamas *dixit*,

καὶ Ἀλκιδάμας ἄθυρμα τῇ ποιήσει, καὶ τὴν τῆς φύσεως ἀτασθαλίαν, καὶ ἀκράτῳ τῆς διανοίας ὀργῇ τεθηγμένον. (3) Τρίτον δ' ἐν τοῖς ἐπιθέτοις τὸ ἢ μακροῖς ἢ ἀκαίροις ἢ πυκνοῖς χρῆσθαι· ἐν μὲν γὰρ ποιήσει πρέπει 5 γάλα λευκὸν εἰπεῖν, ἐν δὲ λόγῳ τὰ μὲν ἀπρεπέστερα, τὰ δέ, ἂν ᾖ κατακορῆ, ἐξελέγχει καὶ ποιεῖ φανερὸν ὅτι ποίησίς ἐστιν· ἐπεὶ δεῖ γε χρῆσθαι αὐτῇ· ἐξαλλάττει γὰρ τὸ εἰωθός, καὶ ξενικὴν ποιεῖ τὴν λέξιν. Ἀλλὰ δεῖ στοχάζεσθαι τοῦ μετρίου, ἐπεὶ μεῖζον ποιεῖ κακὸν τοῦ 10 εἰκῇ λέγειν· ἡ μὲν γὰρ οὐκ ἔχει τὸ εὖ, ἡ δὲ τὸ κακῶς. Διὸ τὰ Ἀλκιδάμαντος ψυχρὰ φαίνεται· οὐ γὰρ ἡδύσματι χρῆται ἀλλ' ὡς ἐδέσματι τοῖς ἐπιθέτοις, οὕτω πυκνοῖς καὶ μείζοσι καὶ ἐπιδήλοις, οἷον οὐχ ἱδρῶτα ἀλλὰ τὸν ὑγρὸν ἱδρῶτα, καὶ οὐκ εἰς Ἴσθμια ἀλλ' εἰς τὴν τῶν 15 Ἰσθμίων πανήγυριν, καὶ οὐχὶ νόμους ἀλλὰ τοὺς τῶν πόλεων βασιλεῖς νόμους, καὶ οὐ δρόμῳ ἀλλὰ δρομαίᾳ τῇ τῆς ψυχῆς ὁρμῇ, καὶ οὐχὶ μουσεῖον ἀλλὰ τὸ τῆς φύσεως παραλαβὼν μουσεῖον, καὶ σκυθρωπὸν τὴν φροντίδα τῆς ψυχῆς, καὶ οὐ χάριτος ἀλλὰ πανδήμου χάρι- 20 τος δημιουργός, καὶ οἰκονόμος τῆς τῶν ἀκουόντων ἡδονῆς, καὶ οὐ κλάδοις ἀλλὰ τοῖς τῆς ὕλης κλάδοις ἀπέκρυψεν, καὶ οὐ τὸ σῶμα παρήμπισχεν ἀλλὰ τὴν τοῦ σώματος αἰσχύνην, καὶ ἀντίμιμον τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιθυμίαν (τοῦτο δ' ἅμα καὶ διπλοῦν καὶ ἐπίθετον, ὥστε 25 ποίημα γίνεται), καὶ οὕτως ἔξεδρον τὴν τῆς μοχθηρίας ὑπερβολήν. Διὸ ποιητικῶς λέγοντες τῇ ἀπρεπείᾳ τὸ γελοῖον καὶ τὸ ψυχρὸν ἐμποιοῦσι, καὶ τὸ ἀσαφὲς διὰ τὴν ἀδολεσχίαν· ὅταν γὰρ γιγνώσκοντι ἐπεμβάλλῃ, διαλύει τὸ σαφὲς τῷ ἐπισκοτεῖν· οἱ δ' ἄνθρωποι τοῖς 30 διπλοῖς χρῶνται, ὅταν ἀνώνυμον ᾖ καὶ ὁ λόγος εὐσύνθετος, οἷον τὸ χρονοτριβεῖν· ἀλλ' ἂν πολύ, πάντως ποιητικόν. Διὸ χρησιμωτάτη ἡ διπλῆ λέξις τοῖς διθυραμβοποιοῖς· οὗτοι γὰρ ψοφώδεις· αἱ δὲ γλῶτται τοῖς ἐποποιοῖς· σεμνὸν γὰρ καὶ αὔθαδες· ἡ μεταφορὰ δὲ τοῖς 35 ἰαμβείοις· τούτοις γὰρ νῦν χρῶνται, ὥσπερ εἴρηται. (4) Καὶ ἔτι τέταρτον τὸ ψυχρὸν ἐν ταῖς μεταφοραῖς γίγνεται· εἰσὶ γὰρ καὶ μεταφοραὶ ἀπρεπεῖς, αἱ μὲν διὰ τὸ γελοῖον (χρῶνται γὰρ καὶ αἱ κωμῳδοποιοὶ μεταφοραῖς), αἱ δὲ διὰ τὸ σεμνὸν ἄγαν καὶ τραγικόν· ἀσαφεῖς 40 δέ, ἂν πόρρωθεν· οἷον Γοργίας « χλωρὰ καὶ ἔναιμα τὰ πράγματα· σὺ δὲ ταῦτα αἰσχρῶς μὲν ἔσπειρας, κακῶς δὲ ἐθέρισας· » ποιητικῶς γὰρ ἄγαν. Καὶ ὡς Ἀλκιδάμας τὴν φιλοσοφίαν ἐπιτείχισμα τῶν νόμων, καὶ τὴν Ὀδύσσειαν καλὸν ἀνθρωπίνου βίου κάτοπτρον, καὶ 45 « οὐδὲν τοιοῦτον ἄθυρμα τῇ ποιήσει προσφέρων· » ἅπαντα γὰρ ταῦτα ἀπίθανα διὰ τὰ εἰρημένα. Τὸ δὲ Γοργίου εἰς τὴν χελιδόνα, ἐπεὶ κατ' αὐτοῦ πετομένη ἀφῆκε τὸ περίττωμα, ἄριστα τῶν τραγικῶν· εἶπε γὰρ « αἰσχρόν γε, ὦ Φιλομήλα· » ὄρνιθι μὲν γάρ, εἰ ἐποίη- 50 σεν, οὐκ αἰσχρόν, παρθένῳ δὲ αἰσχρόν. Εὖ οὖν ἐλοιδόρησεν εἰπὼν ὃ ἦν, ἀλλ' οὐχ ὃ ἔστιν.

ἄθυρμα poesi, et naturæ ἀτασθαλίαν, et indomita animi ira τεθηγμένον. (3) Tertius modus *frigidæ elocutionis* est, quum quis epithetis vel longe petitis, vel intempestivis, vel crebris utitur; nam in poesi « lac album » dicere decet; in soluta vero oratione sunt indecentia hujusmodi epitheta; quædam etiam, si quis crebrius iis utatur, artem detegunt, planumque faciunt, *orationem* esse poesin; qua tamen quodammodo uti oportet; nam immutat quotidiani sermonis consuetudinem, et elocutionem facit peregrinam. Sed mediocritate opus est; quoniam, *si modum excedit,* majus est vitium, quam si quis ex tempore loquatur. Nam subita dictio virtute caret; nimis autem ornata vitiosa est. Quapropter Alcidamantis oratio frigida videtur; non enim tanquam condimentis, sed tanquam cibis utitur epithetis, adeo crebris, et grandibus, et insignibus; e. c. non « sudorem » dicit, sed « humidum sudorem »; neque, « ad Isthmia », sed « ad Isthmiorum panegyrin »; neque « leges », sed « civitatum reginas leges »; neque « cursu », sed « animi impetu cursorio »; neque « museum », sed « naturæ museo suscepto »; et « tristem animi curam »; neque « gratiæ », sed « popularis gratiæ fabricator »; et « dispensator voluptatis audientium »; neque « ramis », sed « silvæ ramis occultavit »; neque, « corpus velavit », sed « corporis pudorem »; et « cupiditatem animi ἀντίμιμον » (hoc autem simul et verbum conjunctum est et epitheton; quare poema fit;) et « ita immensam improbitatis exsuperantiam ». Itaque quum poetico more loquantur, quia rem indecoram faciunt, et ridiculi et frigidi fiunt, et propter loquacitatem incidunt in obscuritatem; quidquid enim inculcatur ei, qui rem jam percepit, adimit perspicuitatem tenebras offundendo. Solent autem homines vulgo junctis uti verbis, quum alicui rei nondum impositum est nomen, et facilis est compositio, ut τὸ χρονοτριβεῖν (*tempus terere*); sed si hoc frequentius fit, erit omnino poeticum. Quare conjuncta nomina dithyrambicis poetis sunt aptissima; hi enim sunt grandiloqui; voces autem glossematicæ poetis heroicis conveniunt; habent enim in se granditatem et majestatem; at vero metaphora iambicis apta est; hoc enim metri genere nunc utuntur, ut dictum est. (4) Et præterea quartus modus frigidæ elocutionis cernitur in metaphoris; nam sunt metaphoræ quoque indecoræ; aliæ quidem propter ridiculum; (nam comici etiam poetæ metaphoris utuntur;) aliæ vero propter nimiam granditatem et tragicum characterem; quin etiam obscuræ fiunt, si longe petantur. Quemadmodum Gorgias *dixit,* « pallida atque cruenta negotia; tu vero hæc turpiter seminasti, male autem messuisti »; nimis enim poetice dicta hæc sunt. Et ut Alcidamas, « philosophiam esse legum propugnaculum »; et « Odysseam esse pulchrum humanæ vitæ speculum »; et « nullum hujusmodi ἄθυρμα poesi afferens »; nam omnia hæc sunt aliena a fide facienda, propter ea quæ dicta sunt. Illud vero Gorgiæ in hirundinem, quæ supervolans excrementum in eum dimisit, optime poetæ tragico conveniret; dixit « Turpe tibi, o Philomela »; nam avi quidem, si id fecerit, non turpe; virgini vero turpe erat. Scite igitur convicium fecit, dicens id quod fuerat, non autem, quod est.

CAP. IV.

De imagine.

Ἔστι δὲ καὶ ἡ εἰκὼν μεταφορά· διαφέρει γὰρ μικρόν· ὅταν μὲν γὰρ εἴπῃ τὸν Ἀχιλλέα « ὡς δὲ λέων ἐπόρουσεν, » εἰκών ἐστιν, ὅταν δὲ « λέων ἐπόρουσε, » μεταφορά· διὰ γὰρ τὸ ἄμφω ἀνδρείους εἶναι, προσηγόρευσε μετενέγκας λέοντα τὸν Ἀχιλλέα. (2) Χρήσιμον δὲ ἡ εἰκὼν καὶ ἐν λόγῳ, ὀλιγάκις δέ· ποιητικὸν γάρ. Οἰστέαι δὲ ὥσπερ αἱ μεταφοραί· μεταφοραὶ γάρ εἰσι διαφέρουσαι τῷ εἰρημένῳ. (3) Εἰσὶ δ' εἰκόνες οἷον ἣν Ἀνδροτίων εἰς Ἰδριέα, ὅτι ὅμοιος τοῖς ἐκ τῶν δεσμῶν κυνιδίοις· ἐκεῖνά τε γὰρ προσπίπτοντα δάκνει, καὶ Ἰδριέα λυθέντα ἐκ τῶν δεσμῶν εἶναι χαλεπόν. Καὶ ὡς Θεοδάμας εἴκαζεν Ἀρχίδαμον Εὐξένῳ γεωμετρεῖν οὐκ ἐπισταμένῳ ἐν τῷ ἀνάλογον· ἔσται γὰρ καὶ ὁ Εὔξενος Ἀρχίδαμος γεωμετρικός. Καὶ τὸ ἐν τῇ πολιτείᾳ τῇ Πλάτωνος, ὅτι οἱ τοὺς τεθνεῶτας σκυλεύοντες ἐοίκασι τοῖς κυνιδίοις, ἃ τοὺς λίθους δάκνει τοῦ βάλλοντος οὐχ ἁπτόμενα. Καὶ ἡ εἰς τὸν δῆμον, ὅτι ὅμοιος ναυκλήρῳ ἰσχυρῷ μὲν ὑποκώφῳ δέ. Καὶ ἡ εἰς τὰ μέτρα τῶν ποιητῶν, ὅτι ἔοικε τοῖς ἄνευ κάλλους ὡραίοις· οἱ μὲν γὰρ ἀπανθήσαντες, τὰ δὲ διαλυθέντα οὐχ ὅμοια φαίνεται. Καὶ ἡ Περικλέους εἰς Σαμίους, ἐοικέναι αὐτοὺς τοῖς παιδίοις ἃ τὸν ψωμὸν δέχεται μέν, κλαίοντα δέ. Καὶ εἰς Βοιωτούς, ὅτι ὅμοιοι τοῖς πρίνοις· τούς τε γὰρ πρίνους ὑφ' αὑτῶν κατακόπτεσθαι, καὶ τοὺς Βοιωτοὺς πρὸς ἀλλήλους μαχομένους. Καὶ ὁ Δημοσθένης τὸν δῆμον, ὅτι ὅμοιός ἐστι τοῖς ἐν τοῖς πλοίοις ναυτιῶσιν. Καὶ ὡς ὁ Δημοκράτης εἴκασε τοὺς ῥήτορας ταῖς τίτθαις αἳ τὸ ψώμισμα καταπίνουσαι τῷ σιάλῳ τὰ παιδία παραλείφουσιν. Καὶ ὡς Ἀντισθένης Κηφισόδοτον τὸν λεπτὸν λιβανωτῷ εἴκασεν, ὅτι ἀπολλύμενος εὐφραίνει. Πάσας γὰρ ταύτας καὶ ὡς εἰκόνας καὶ ὡς μεταφορὰς ἔξεστι λέγειν· ὥστε ὅσαι ἂν εὐδοκιμῶσιν ὡς μεταφοραὶ λεχθεῖσαι, δῆλον ὅτι αὗται καὶ εἰκόνες ἔσονται, καὶ αἱ εἰκόνες μεταφοραὶ λόγου δεόμεναι. (4) Ἀεὶ δὲ δεῖ τὴν μεταφορὰν τὴν ἐκ τοῦ ἀνάλογον ἀνταποδιδόναι καὶ ἐπὶ θάτερα καὶ ἐπὶ τῶν ὁμογενῶν· οἷον εἰ ἡ φιάλη ἀσπὶς Διονύσου, καὶ τὴν ἀσπίδα ἁρμόττει λέγεσθαι φιάλην Ἄρεος. Ὁ μὲν οὖν λόγος συντίθεται ἐκ τούτων.

Est vero imago etiam metaphora; parum enim ab hac differt; nam quando poeta de Achille dicit, « tanquam leo irruebat, » imago est; quando autem, « leo irruebat, » metaphora; quoniam enim ambo fortes sunt, translato nomine Achillem vocavit leonem. (2) Utilis est vero imago etiam in soluta oratione; rarius tamen; nam decet magis poetas. Usurpandæ autem sunt *imagines* eo modo, quo metaphoræ; nam sunt metaphoræ non nisi ea, quam diximus, ratione differentes. (3) Sunt autem imagines hujusmodi; ut qua Androtion adversus Idrieum usus est, hunc similem esse canibus catenis solutis; hos enim in omnes incurrere et mordere, et Idrieum vinculis solutum factum esse mordacem. Et ut Theodamas Archidamum dicebat Euxeno geometriam ignoranti similem esse ratione proportionis; erit enim, *si didicerit geometriam*, etiam Euxenus Archidamus geometriæ peritus. Et id, quod est in Platonis Republica, mortuorum corpora spoliantes catellis esse similes, qui lapides mordent, sed eos, qui jecerunt, non attingunt. Et quod *Plato* de populo dixit, eum esse similem gubernatori navis valido quidem, sed surdastro. Et quod de poetarum versibus, esse hos similes adolescentibus *juventute* florentibus, *sed* nulla pulchritudine præditis; nam hi quidem quum defloruerint, illi vero si dissoluti fuerint, non iidem amplius esse videntur. Et quod Pericles de Samiis dixit, eos similes infantibus esse, qui cibum capiunt, sed tamen plorant; et Bœotios ilicibus *dixit* esse similes; ut enim ilices se vicissim frangunt, ita Bœotios inter se prœliari. Et Demosthenes populum dixit esse similem in navi nauseantibus. Et Democrates cum nutricibus rhetores comparabat, quæ cibos ipsæ devorant, infantes autem saliva inungunt. Et Antisthenes Cephisodotum gracilem thuri dixit esse similem, quod, quum absumitur, delectat. Has enim omnes et tanquam imagines, et tanquam metaphoras proferre licet. Quare quæcumque probantur, si tanquam metaphoræ dictæ fuerint, patet ea etiam imagines esse posse, et imagines esse metaphoras orationis conformatione indigentes. (4) Semper autem oportet metaphoram ex analogia ductam ab utraque parte sibi respondere, atque in rebus ejusdem generis fieri; ut, si phiala clypeus Bacchi dicitur, etiam clypeus recte Martis phiala vocabitur. Ac oratio quidem ex his componitur.

CAP. V.

De elocutione pura et recta.

Ἔστι δ' ἀρχὴ τῆς λέξεως τὸ ἑλληνίζειν· τοῦτο δ' ἐστὶν ἐν πέντε· (2) πρῶτον μὲν ἐν τοῖς συνδέσμοις, ἂν ἀποδιδῷ τις ὡς πεφύκασι πρότεροι καὶ ὕστεροι γίγνεσθαι ἀλλήλων, οἷον ἔνιοι ἀπαιτοῦσιν, ὥσπερ ὁ μέν καὶ ὁ ἐγὼ μέν ἀπαιτεῖ τὸν δέ καὶ τὸν ὁ δέ. Δεῖ δὲ ἕως μέμνηται ἀνταποδιδόναι ἀλλήλοις, καὶ μήτε μακρὰν ἀπαρτᾶν μήτε σύνδεσμον πρὸ συνδέσμου ἀποδιδόναι τοῦ ἀναγκαίου· ὀλιγαχοῦ γὰρ ἁρμόττει. « Ἐγὼ δ', ἐπεί μοι εἶπεν (ἦλθε γὰρ Κλέων δεόμενός τε καὶ ἀξιῶν), ἐπορευόμην παρα-

Fundamentum autem elocutionis est pure et recte loqui; hoc vero quinque rebus efficitur. (2) Primum quidem per conjunctiones, ut quis eas, sicuti natura jubet, vel ante vel post in ordine collocet, quod nonnullæ postulant; ut μέν, et ἐγὼ μέν, postulat δέ et ὁ δέ. Oportet autem, quamdiu in memoria hæreant, eas sibi invicem respondere, nec nimis longo intervallo disjunctas esse; neque ante conjunctionem necessariam alia conjunctio collocanda est; nam hoc paucis in locis convenit. E. c. « Ego vero, postquam mihi rem narravit (venit enim Cleon ad me ro-

λαβὼν αὐτούς· » ἐν τούτοις γὰρ πολλοὶ πρὸ τοῦ ἀποδοθησομένου συνδέσμου προεμβέβληνται σύνδεσμοι· ἐὰν δὲ πολὺ τὸ μεταξὺ γένηται τοῦ ἐπορευόμην, ἀσαφές. Ἓν μὲν δὴ τὸ εὖ ἐν τοῖς συνδέσμοις· (3) δεύτερον δὲ τὸ τοῖς ἰδίοις ὀνόμασι λέγειν καὶ μὴ τοῖς περιέχουσιν. (4) Τρίτον, μὴ ἀμφιβόλοις· ταῦτα δέ, ἂν μὴ τἀναντία προαιρῆται. Ὅπερ ποιοῦσιν, ὅταν μηθὲν μὲν ἔχωσι λέγειν, προσποιῶνται δέ τι λέγειν· οἱ γὰρ τοιοῦτοι ἐν ποιήσει λέγουσι ταῦτα, οἷον Ἐμπεδοκλῆς· φενακίζει γὰρ τὸ κύκλῳ πολὺ ὄν, καὶ πάσχουσιν οἱ ἀκροαταὶ ὅπερ οἱ πολλοὶ παρὰ τοῖς μάντεσιν· ὅταν γὰρ λέγωσιν ἀμφίβολα, συμπαρανεύουσιν.

Κροῖσος Ἅλυν διαβὰς μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει.

Καὶ διὰ τὸ ὅλως ἔλαττον εἶναι ἁμάρτημα, διὰ τῶν γενῶν τοῦ πράγματος λέγουσιν οἱ μάντεις· τύχοι γὰρ ἄν τις μᾶλλον ἐν τοῖς ἀρτιασμοῖς ἄρτια ἢ περισσὰ εἰπὼν μᾶλλον ἢ πόσα ἔχει, καὶ τὸ ὅτι ἔσται ἢ τὸ πότε, διὸ οἱ χρησμολόγοι οὐ προσορίζονται τὸ πότε. Ἅπαντα δὴ ταῦτα ὅμοια· ὥστ' ἂν μὴ τοιούτου τινὸς ἕνεκα, φευκτέον. (5) Τέταρτον, ὡς Πρωταγόρας τὰ γένη τῶν ὀνομάτων διῄρει, ἄρρενα καὶ θήλεα καὶ σκεύη· δεῖ γὰρ ἀποδιδόναι καὶ ταῦτα ὀρθῶς· « ἡ δ' ἐλθοῦσα καὶ διαλεχθεῖσα ᾤχετο. » (6) Πέμπτον, ἐν τῷ τὰ πολλὰ καὶ ὀλίγα καὶ ἓν ὀρθῶς ὀνομάζειν· « οἱ δ' ἐλθόντες ἔτυπτόν με. » Ὅλως δὲ δεῖ εὐανάγνωστον εἶναι τὸ γεγραμμένον καὶ εὔφραστον· ἔστι δὲ τὸ αὐτό. Ὅπερ οἱ πολλοὶ σύνδεσμοι οὐκ ἔχουσιν, οὐδ' ἃ μὴ ῥᾴδιον διαστίξαι, ὥσπερ τὰ Ἡρακλείτου· τὰ γὰρ Ἡρακλείτου διαστίξαι ἔργον διὰ τὸ ἄδηλον εἶναι ποτέρῳ πρόσκειται, τῷ ὕστερον ἢ τῷ πρότερον, οἷον ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ τοῦ συγγράμματος· φησὶ γὰρ « τοῦ λόγου τοῦ δέοντος ἀεὶ ἀξύνετοι ἄνθρωποι γίγνονται· » ἄδηλον γὰρ τὸ ἀεί, πρὸς ὁποτέρῳ διαστίξαι. (7) Ἔτι δὲ ποιεῖ σολοικίζειν τὸ μὴ ἀποδιδόναι, ἐὰν μὴ ἐπιζευγνύῃς ἀμφοῖν ὃ ἁρμόττει· οἷον ἢ ψόφον ἢ χρῶμα, τὸ μὲν ἰδὼν οὐ κοινόν, τὸ δ' αἰσθόμενος κοινόν. Ἀσαφῆ δὲ καὶ ἂν μὴ προθεὶς εἴπῃς, μέλλων πολλὰ μεταξὺ ἐμβάλλειν· οἷον « ἔμελλον γὰρ διαλεχθεὶς ἐκείνῳ τάδε καὶ τάδε καὶ ὧδε πορεύεσθαι, » ἀλλὰ μὴ « ἔμελλον γὰρ διαλεχθεὶς πορεύεσθαι, » εἶτα τάδε καὶ τάδε καὶ ὧδε ἃ δὴ ἐγένετο.

gans atque obsecrans), eis in societatem assumptis profectus sum »; in his enim verbis multæ conjunctiones interpositæ sunt, antequam necessaria conjunctio reddatur; si vero magnum intervallum sit inter initium et verbum « profectus sum, » obscura fit locutio. Atque hic quidem unus est recte loquendi modus in conjunctionibus. (3) Secundum autem est, propriis ac suis nominibus res appellare, non vero generalibus (*velut si dicas* divisor *pro* cultro). (4) Tertium, ambigua vitare; hæc vero vitanda sunt, nisi quis contraria pro se facere existimet; quod faciunt, qui quum nihil habeant dicere, aliquid tamen dicere videri volunt; isti enim homines poetico more talia dicunt, ut Empedocles. Nam circuitus ille verborum longus facile decipit, et auditores sic afficiuntur, ut imperita multitudo quum hariolos audit ambigua loquentes; temere enim assentitur.

Crœsus Halyn penetrans magnam pervertet opum vim.

Et harioli generibus rerum utuntur in prædicendo, quoniam in his minus peccatur. Nam qui ludit par impar, facilius divinat vel paria vel imparia dicens, quam si certum numerum explicat; et *qui dicit*, aliquid futurum esse, *facilius divinat*, quam *si addat*, quando. Quo fit ut vates non adjungant, « quando ». Hæc igitur omnia similia sunt; quare, nisi fiant alicujus rei gratia, sunt fugienda. (5) Quartum est, quum genera distinguuntur; quod Protagoras fecit, qui dixit, alia nomina esse masculina, alia feminina, alia instrumentalia (*neutra*); hæc enim quoque accurate servanda sunt; ut, « Illa autem progressa et collocuta discessit. » (6) Quintum est, quum multa et pauca et unum recte quis appellat. « Hi vero quum accessissent, me percusserunt. » Omnino autem quod scribitur ejusmodi esse debet, ut legi et proferri facile possit; nam est hoc idem; quod tamen non habet locutio, in qua multæ sunt conjunctiones; nec, quæ non facile interpungi potest, qualia sunt Heracliti scripta. Magna enim difficultas est, Heracliti scripta interpunctionibus distinguere, quia dubium est, cuinam parti verba adhæreant, posteriorine, an priori. Quemadmodum initio operis ejus, ubi ita inquit, « Rationis veræ semper ignari sunt homines : » nam incertum est, utri parti adverbium Semper sit applicandum. (7) Præterea fit solœcismus, quum in verborum conjunctione non redditur unicuique verbo quod exigit; ut *si dicas* aut « sonitum », aut « colorem », *verbum* « videns », *non bene dixeris,* quia non est commune; sed « sentiens », quod est commune. Fit autem obscura locutio, nisi initio posueris id, quod multis interpositis postea dicendum est; ut, « Paraveram enim postquam cum eo collocutus fuissem, hæc et hæc, et sic, discedere », rectius enim dixeris, « Paraveram enim collocutus discedere, » deinde *subjungas* hæc et hæc, et hoc modo, quæ quidem facta erant.

CAP. VI.

De amplitudine elocutionis.

Εἰς ὄγκον δὲ τῆς λέξεως συμβάλλεται τάδε, τὸ λόγῳ χρῆσθαι ἀντ' ὀνόματος, οἷον μὴ κύκλον, ἀλλ' ἐπίπεδον τὸ ἐκ τοῦ μέσου ἴσον. Εἰς δὲ συντομίαν τὸ ἐναντίον, ἀντὶ τοῦ λόγου ὄνομα. (2) Καὶ ἐὰν αἰσχρὸν ἢ ἀπρεπές· ἐὰν μὲν ἐν τῷ λόγῳ ᾖ αἰσχρόν, τοὔνομα λέγειν, ἐὰν δ' ἐν τῷ ὀνόματι, τὸν λόγον. (3) Καὶ μεταφοραῖς δηλοῦν καὶ τοῖς ἐπιθέτοις, εὐλαβούμενον τὸ ποιητικόν. (4) Καὶ τὸ ἓν πολλὰ ποιεῖν, ὅπερ οἱ ποιηταὶ ποιοῦσιν· ἑνὸς ὄντος λιμένος ὅμως λέγουσι « λιμένας εἰς Ἀχαϊκούς » καὶ « Δέλτου μὲν αἵδε πολύθυροι διαπτυχαί. » (5) Καὶ

Ad locutionis autem amplitudinem et granditatem hæc conducunt, *primum* si definitionem loco nominis ponas; ut, si non « circulum » dicas, sed figuram planam, cujus extremitas paribus a medio radiis attingitur. Qui autem brevitati studet, is contra nomen loco definitionis ponat. (2) Quodsi res sit turpis aut parum decora; id si erit in definitione, nomen usurpabimus; si autem in nomine, definitionem. (3) Etiam *erit grandis oratio*, quæ metaphoris et epithetis illustrabitur, modo ne in poeticam licentiam exeat. (4) Et si ex uno plura fiant, quod poetæ faciunt; ut quamvis unus tantum portus sit, tamen dicunt « intra portus Achaicos »; et, « Epistolæ quidem hujus multifores plicationes. » (5) Et si nomina non conjungantur, sed

μὴ ἐπιζευγνύναι, ἀλλ' ἑκατέρῳ ἑκάτερον, « τῆς γυναικὸς τῆς ἡμετέρας· » ἐὰν δὲ συντόμως, τοὐναντίον « τῆς ἡμετέρας γυναικός. » (6) Καὶ μετὰ συνδέσμου λέγειν· ἐὰν δὲ συντόμως, ἄνευ μὲν συνδέσμου, μὴ ἀσύν-
5 δετα δέ, οἷον πορευθεὶς καὶ διαλεχθείς, πορευθεὶς διελέχθην. (7) Καὶ τὸ Ἀντιμάχου χρήσιμον, ἐξ ὧν μὴ ἔχει λέγειν, ὃ ἐκεῖνος ποιεῖ ἐπὶ τοῦ Τευμησσοῦ, « ἔστι τις ἠνεμόεις ὀλίγος λόφος· » αὔξεται γὰρ οὕτως εἰς ἄπειρον. Ἔστι δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν, ὅπως οὐχ
10 ἔχει, ὁποτέρως ἂν ᾖ χρήσιμον. Ὅθεν καὶ τὰ ὀνόματα οἱ ποιηταὶ φέρουσι, τὸ ἄχορδον καὶ τὸ ἄλυρον μέλος· ἐκ τῶν στερήσεων γὰρ ἐπιφέρουσιν· εὐδοκιμεῖ γὰρ τοῦτο ἐν ταῖς μεταφοραῖς λεγόμενον ταῖς ἀνάλογον, οἷον τὸ φάναι τὴν σάλπιγγα εἶναι μέλος ἄλυρον.

separatim singula proferantur; ut, « ejus mulieris, quæ nostra est », et contra breviter, « nostræ mulieris ». (6) Et si in dicendo copulæ adjungantur; nam contra brevius dicitur, detracta copula, modo ne dissoluta sit oratio; ut, « eo profectus atque collocutus », et, « eo profectus disserui ». (7) Etiam Antimachi ratio utilis est, ea commemorare, quæ rei non adsunt, quod ille facit in celebrando colle Teumesso, « Est quidam ventosus parvus collis; » nam hoc modo infinite potest oratio amplificari. Atque hæc quidem ratio in utramque partem utilis est, et in bonis et in malis, quæ non adsunt, prout commodum est, commemorandis. Unde etiam poetæ nomina confinxerunt, ut τὸ ἄχορδον, et τὸ ἄλυρον μέλος: nam has appellationes ex privatione sumpserunt; et hoc magnopere probatur in metaphoris ex analogia ductis; ut si quis dicat, sonitum tubæ esse μέλος ἄλυρον.

CAP. VII.

De elocutionis decoro.

15 Τὸ δὲ πρέπον ἕξει ἡ λέξις, ἐὰν ᾖ παθητική τε καὶ ἠθικὴ καὶ τοῖς ὑποκειμένοις πράγμασιν ἀνάλογον. (2) Τὸ δ' ἀνάλογόν ἐστιν, ἐὰν μήτε περὶ εὐόγκων αὐτοκαβδάλως λέγηται μήτε περὶ εὐτελῶν σεμνῶς, μηδ' ἐπὶ τῷ εὐτελεῖ ὀνόματι ἐπῇ κόσμος· εἰ δὲ μή, κωμῳδία
20 φαίνεται, οἷον ποιεῖ Κλεοφῶν· ὁμοίως γὰρ ἔνια ἔλεγε καὶ εἰ εἴπειεν ἂν « πότνια συκῆ. » (3) Παθητικὴ δέ, ἐὰν μὲν ᾖ ὕβρις, ὀργιζομένου λέξις, ἐὰν δὲ ἀσεβῆ καὶ αἰσχρά, δυσχεραίνοντος καὶ εὐλαβουμένου καὶ λέγειν, ἐὰν δὲ ἐπαινετά, ἀγαμένως, ἐὰν δὲ ἐλεεινά, ταπεινῶς,
25 καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων δὲ ὁμοίως. (4) Πιθανοῖ δὲ τὸ πρᾶγμα καὶ ἡ οἰκεία λέξις· παραλογίζεται γὰρ ἡ ψυχὴ ὡς ἀληθῶς λέγοντος, ὅτι ἐπὶ τοῖς τοιούτοις οὕτως ἔχουσιν, ὥστ' οἴονται, εἰ καὶ μὴ οὕτως ἔχει, ὡς ὁ λέγων, τὰ πράγματα οὕτως ἔχειν· (5) καὶ συνομοιοπαθεῖ ὁ ἀκούων
30 ἀεὶ τῷ παθητικῶς λέγοντι, κἂν μηθὲν λέγῃ. Διὸ πολλοὶ καταπλήττουσι τοὺς ἀκροατὰς θορυβοῦντες. (6) Καὶ ἠθικὴ δὲ αὕτη ἡ ἐκ τῶν σημείων δεῖξις, ὅτι ἀκολουθεῖ ἡ ἁρμόττουσα ἑκάστῳ γένει καὶ ἕξει. Λέγω δὲ γένος μὲν καθ' ἡλικίαν, οἷον παῖς ἢ ἀνὴρ ἢ γέρων, καὶ γυνὴ
35 ἢ ἀνήρ, καὶ Λάκων ἢ Θετταλός· (7) ἕξεις δέ, καθ' ἃς ποιός τις τῷ βίῳ· οὐ γὰρ καθ' ἅπασαν ἕξιν οἱ βίοι ποιοί τινες. Ἐὰν οὖν καὶ τὰ ὀνόματα οἰκεῖα λέγῃ τῇ ἕξει, ποιήσει τὸ ἦθος· οὐ γὰρ ταὐτὰ οὐδ' ὡσαύτως ἀγροῖκος ἂν καὶ πεπαιδευμένος εἴπειεν. Πάσχουσι δέ τι οἱ ἀκροα-
40 ταὶ καὶ ᾧ κατακόρως χρῶνται οἱ λογογράφοι, « τίς δ' οὐκ οἶδεν »; « ἅπαντες ἴσασιν· » ὁμολογεῖ γὰρ ὁ ἀκούων αἰσχυνόμενος, ὅπως μετέχῃ οὗπερ καὶ οἱ ἄλλοι πάντες. (8) Τὸ δ' εὐκαίρως ἢ μὴ εὐκαίρως χρῆσθαι κοινὸν ἁπάντων τῶν εἰδῶν ἐστίν. (9) Ἄκος δ' ἐπὶ πάσῃ ὑπερβολῇ τὸ
45 θρυλούμενον· δεῖ γὰρ αὐτὸν αὑτῷ προσεπιπλήττειν· δοκεῖ γὰρ ἀληθὲς εἶναι, ἐπεὶ οὐ λανθάνει γε ὃ ποιεῖ τὸν λέγοντα. (10) Ἔτι τοῖς ἀνάλογον μὴ πᾶσιν ἅμα χρήσασθαι· οὕτω γὰρ κλέπτεται ὁ ἀκροατής. Λέγω δὲ οἷον ἐὰν τὰ ὀνόματα σκληρὰ ᾖ, μὴ καὶ τῇ φωνῇ καὶ τῷ
50 προσώπῳ καὶ τοῖς ἁρμόττουσιν· εἰ δὲ μή, φανερὸν γίνεται ἕκαστον ὅ ἐστιν. Ἐὰν δὲ τὸ μὲν τὸ δὲ μή, λαν-

Decorum autem servabit illa oratio, quæ motus animi et mores exprimet, subjectisque rebus conveniet. (2) Erit autem rebus conveniens, si neque de rebus grandibus tenuiter et submisse, neque de tenuibus rebus graviter et ample quis dixerit; neque abjecto nomini ornatus adhibeatur; alioqui comœdia videbitur; quod crebro facit Cleophon; talia enim quædam profert, ac si diceret, « veneranda ficus ». (3) Motum animi exprimet, si contumelia illata fuerit, oratio irati; si impia et turpia facta fuerit, indignantis *oratio* et qui vel enuntiare rem vereatur; si laudabilia, *dicet* cum animi voluptate; si miserabilia, demisse et humiliter; et in ceteris eodem modo. (4) Locutio vero rebus accommodata ad persuadendum plurimum valet; nam animus auditoris in errorem trahitur, qui ea vere dici putat, quoniam in ejusmodi rebus ita se homines habent; quare, licet res ita se non habeat, ut orator dicit, eam tamen ita se habere arbitrantur. (5) Atque auditor semper eodem modo afficitur, quo orator affectus, etiamsi non vere dicat; qua de causa multi oratores tam vehementer commovent auditores, ut eos percellant. (6) Mores etiam exprimit a signis ducta demonstratio, quoniam singula hominum genera singulosque habitus sua quædam propriaque consequitur oratio. Dico autem genera singulas ætates, ut pueri, aut viri, aut senis; et mulieris, aut viri; et Laconis, aut Thessali. (7) Habitus vero, secundum quos in vita aliquis talis aut talis *est;* non enim quovis habitu singulorum vitæ constant. Si igitur quis verba habitui propria adhibeat, orationem faciet moratam; neque enim eadem, neque eodem modo, homo agrestis et homo perpolitus instructusque dixerit. Afficiuntur autem quodammodo auditores ea ratione, qua orationum scriptores ad satietatem usque utuntur: « Quis autem nescit »? « Omnes intelligunt; » nam assentitur auditor, veritus ne, quod ceteri omnes intelligunt, ipse solus ignoret. (8) Verum figuris omnibus et opportune et importune uti licet. (9) At in omni exsuperantia pervulgatum est illud remedium: nam oportet ipsum *oratorem* se sua voce corrigere; tunc enim verum esse videtur, quoniam oratorem sane, quod ipse facit, haut latet. (10) Præterea non omnibus analogis simul utendum est; sic enim fallitur auditor. Dico autem, ut si nomina dura fuerint, non semper etiam *dura* voce, et vultu, et reliquis, quæ consentanea sunt, *utatur dicens;* alioquin aperta fient omnia, quid sint. Si vero aliquo *analogo* usus fuerit, ali-

θάνει ποιῶν τὸ αὐτό. Ἐὰν οὖν τὰ μαλακὰ σκληρῶς καὶ τὰ σκληρὰ μαλακῶς λέγηται, ἀπίθανον γίγνεται. (11) Τὰ δὲ ὀνόματα τὰ διπλᾶ καὶ τὰ ἐπίθετα πλείω καὶ τὰ ξένα μάλιστα ἁρμόττει λέγοντι παθητικῶς· συγγνώμη 5 γὰρ ὀργιζομένῳ κακὸν φάναι οὐρανόμηκες ἢ πελώριον εἰπεῖν. Καὶ ὅταν ἔχῃ ἤδη τοὺς ἀκροατὰς καὶ ποιήσῃ ἐνθουσιάσαι ἢ ἐπαίνοις ἢ ψόγοις ἢ ὀργῇ ἢ φιλίᾳ, οἷον καὶ Ἰσοκράτης ποιεῖ ἐν τῷ Πανηγυρικῷ ἐπὶ τέλει, « φήμη δὲ καὶ γνώμη » καὶ « οἵτινες ἔτλησαν· » φθέγ- 10 γονταί τε γὰρ τὰ τοιαῦτα ἐνθουσιάζοντες, ὥστε καὶ ἀποδέχονται δῆλον ὅτι ὁμοίως ἔχοντες. Διὸ καὶ τῇ ποιήσει ἥρμοσεν· ἔνθεον γὰρ ἡ ποίησις. Ἢ δὴ οὕτω δεῖ, ἢ μετ' εἰρωνείας, ὅπερ Γοργίας ἐποίει καὶ τὰ ἐν τῷ Φαίδρῳ.

quo non, tegetur artificium, et tamen idem efficietur. Verumtamen si mollia duriter, aut si dura molliter proferantur, fide carebit oratio. (11) Conveniunt autem commovere animos quærenti epitheta, et juncta nomina plura, et peregrina maxime; ignoscitur enim irato, si dixerit, se passum esse malum οὐρανόμηκες (*cœlum tangens*) aut πελώριον (*immane*). Et quando jam orator auditores occupaverit atque extra se rapuerit vel laude vel vituperatione, vel ira vel amicitia; quemadmodum etiam Isocrates facit in Panegyrico sub finem, « Famam autem et memoriam, » et, « Qui quidem tolerarunt. » Fundunt enim hujusmodi verba extra se rapti oratores, quæ audientes eodem pacto affecti recipiunt. Quare etiam poesi conveniunt; nam est poesis divino quodam afflatu excitata. Aut igitur hoc modo, aut cum ironia *licet ejusmodi verba usurpare,* sicut Gorgias faciebat, et *Plato* in Phædro.

CAP. VIII.

De numeris orationis.

15 Τὸ δὲ σχῆμα τῆς λέξεως δεῖ μήτε ἔμμετρον εἶναι μήτε ἄρρυθμον· τὸ μὲν γὰρ ἀπίθανον (πεπλάσθαι γὰρ δοκεῖ) καὶ ἅμα καὶ ἐξίστησιν· προσέχειν γὰρ ποιεῖ τῷ ὁμοίῳ, πότε πάλιν ἥξει. Ὥσπερ οὖν τῶν κηρύκων προλαμβάνουσι τὰ παιδία τὸ « τίνα αἱρεῖται ἐπίτροπον 20 ὁ ἀπελευθερούμενος; Κλέωνα. » Τὸ δὲ ἄρρυθμον ἀπέραντον· (2) δεῖ δὲ πεπεράνθαι μέν, μὴ μέτρῳ δέ· ἀηδὲς γὰρ καὶ ἄγνωστον τὸ ἄπειρον. Περαίνεται δὲ ἀριθμῷ πάντα· ὁ δὲ τοῦ σχήματος τῆς λέξεως ἀριθμὸς ῥυθμός ἐστιν, οὗ καὶ τὰ μέτρα τμητά. (3) Διὸ ῥυθμὸν δεῖ 25 ἔχειν τὸν λόγον, μέτρον δὲ μή· ποίημα γὰρ ἔσται. Ῥυθμὸν δὲ μὴ ἀκριβῶς· τοῦτο δὲ ἔσται, ἐὰν μέχρι του ᾖ. (4) Τῶν δὲ ῥυθμῶν ὁ μὲν ἡρῷος σεμνὸς καὶ λεκτικὸς καὶ ἁρμονίας δεόμενος, ὁ δ' ἴαμβος αὐτή ἐστιν ἡ λέξις ἡ τῶν πολλῶν· διὸ μάλιστα πάντων τῶν μέτρων ἰαμ- 30 βεῖα φθέγγονται λέγοντες. Δεῖ δὲ σεμνότητα γενέσθαι καὶ ἐκστῆσαι. Ὁ δὲ τροχαῖος κορδακικώτερος· δηλοῖ δὲ τὰ τετράμετρα· ἔστι γὰρ τροχερὸς ῥυθμὸς τὰ τετράμετρα. Λείπεται δὲ παιάν, ᾧ ἐχρῶντο μὲν ἀπὸ Θρασυμάχου ἀρξάμενοι, οὐκ εἶχον δὲ λέγειν τίς ἦν. 35 Ἔστι δὲ τρίτος ὁ παιάν, καὶ ἐχόμενος τῶν εἰρημένων· τρία γὰρ πρὸς δύ' ἐστίν, ἐκείνων δὲ ὁ μὲν ἓν πρὸς ἕν, ὁ δὲ δύο πρὸς ἕν. Ἔχεται δὲ τῶν λόγων τούτων ὁ ἡμιόλιος· οὗτος δ' ἐστὶν ὁ παιάν. (5) Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι διά τε τὰ εἰρημένα ἀφετέοι, καὶ διότι μετρικοί· ὁ δὲ παιὰν 40 ληπτέος· ἀπὸ μόνου γὰρ οὐκ ἔστι μέτρον τῶν ῥηθέντων ῥυθμῶν, ὥστε μάλιστα λανθάνειν. Νῦν μὲν οὖν χρῶνται τῷ ἑνὶ παιᾶνι καὶ ἀρχόμενοι, δεῖ δὲ διαφέρειν τὴν τελευτὴν τῆς ἀρχῆς. (6) Ἔστι δὲ παιᾶνος δύο εἴδη ἀντικείμενα ἀλλήλοις, ὧν τὸ μὲν ἐν ἀρχῇ ἁρμόττει, 45 ὥσπερ καὶ χρῶνται· οὗτος δ' ἐστὶν οὗ ἄρχει μὲν ἡ μακρά, τελευτῶσι δὲ τρεῖς βραχεῖαι, « Δαλογενὲς εἴτε Λυκίαν » καὶ « χρυσεοκόμα Ἕκατε παῖ Διός· » ἕτερος δ' ἐξ ἐναντίας, οὗ βραχεῖαι ἄρχουσι τρεῖς, ἡ δὲ μακρὰ τελευταία· « μετὰ δὲ γᾶν ὕδατά τ' ὠκεανὸν ἠφάνισε 50 νύξ. » Οὗτος δὲ τελευτὴν ποιεῖ· ἡ γὰρ βραχεῖα διὰ τὸ ἀτελὴς εἶναι ποιεῖ κολοβόν. Ἀλλὰ δεῖ τῇ μακρᾷ ἀπο-

Forma autem orationis neque versibus constare, neque numerorum prorsus expers esse debet; illud enim orationi fidem adimit (nam artificiose ficta esse videtur), et simul auditorem avertit a causa, facitque, ut attendat, quando simile aliud iterum ad aures accidat; sicuti pueri solent præcones præoccupare, *dum horum unus pronuntiat*, quem sibi patronum electurus sit modo manumissus? *illi interponunt* Cleonem. *Genus vero orationis* numerorum expers fine caret ac termino. (2) Oportet autem aliqua terminatione concludi, non tamen metrica; nam insuave est et obscurum, quod non terminatur. Finiuntur vero omnia numero; sed numerus, qui in orationis forma spectatur, rhythmus est, cujus etiam metra sunt partes definitæ. (3) Quo fit ut oratio rhythmum quidem habere debeat, non autem metrum; alioquin erit poema; neque eam exquisite rhythmum servare oportet; sed præceptis satisfaciet, si quadamtenus servet. (4) Ex numeris autem heroicus grandis est, orationi conveniens, et harmoniæ indigens; iambus vero ipse est sermo plurimorum: igitur ex omni genere metrorum in iambica loquentes maxime incidunt. Oportet autem orationem plenam esse gravitatis, et in admirationem rapere. At vero trochæus cordaci (*saltationi mimicæ et commotæ*) aptior est; quod tetrametra declarant; nam in tetrametris rhythmus est incitatus. Reliquus est pæan, quo quidem usi sunt a Thrasymacho profecti; sed tamen ejus naturam non intelligebant. Est autem tertius pæan, atque inter eos, quos diximus, medius; nam tria ad duo conferuntur. Ex illis vero alter est, unum ad unum; alter autem, duo ad unum. Harum autem proportionum sesquialtera media est; atque hæc est pæanis. (5) Reliqui quidem propter causas jam dictas mittendi sunt, et quia sunt metrici; pæan vero sumi potest; nam ex hoc uno ante dictorum omnium rhythmorum versus non conficitur; itaque maxime latet. Nunc igitur uno pæane utuntur etiam in orationis principio. Sed finem a principio differre oportet. (6) Sunt autem duæ pæanis species sibi oppositæ; quarum altera principio convenit, in quo etiam ea utuntur; is vero pæan est, cujus prima syllaba longa est, tres vero postremæ breves sunt, *ut,* Δαλογενὲς (*Deligena*), εἴτε Λυκίαν (*seu Lyciam*); et, Χρυσεοκόμα Ἕκατε, παῖ Διός (*Auricoma Hecate, nata Jovis*). Alter vero pæan contra est, cujus tres primæ breves sunt, postrema vero longa: Μετὰ δὲ γᾶν ὕδατά τ' ὠκεανὸν ἠφάνισε νύξ. (*Terram et aquas, inde Oceanum occuluit nox.*) Hic autem bene concludit; brevis enim syllaba, quoniam est imperfecta, mutilatam ac mancam facit orationem. Itaque sententiam oportet longa

κόπτεσθαι καὶ δήλην εἶναι τὴν τελευτήν, μὴ διὰ τὸν γραφέα, μηδὲ διὰ τὴν παραγραφήν, ἀλλὰ διὰ τὸν ῥυθμόν. (7) Ὅτι μὲν οὖν εὔρυθμον δεῖ εἶναι τὴν λέξιν καὶ μὴ ἄρρυθμον, καὶ τίνες εὔρυθμον ποιοῦσι ῥυθμοὶ 5 καὶ πῶς ἔχοντες, εἴρηται.

syllaba terminari, atque ipsum finem notum esse, non scriptoris opera, nec per notam appositam, sed per numerum. (7) Numerosam igitur esse oportere orationem nec numeri expertem, et qui numeri eam talem efficiant, quoque modo sint in ea collocandi, dictum est.

CAP. IX.

De oratione connexa ejusque contrariis.

Τὴν δὲ λέξιν ἀνάγκη εἶναι ἢ εἰρομένην καὶ τῷ συνδέσμῳ μίαν, ὥσπερ αἱ ἐν τοῖς διθυράμβοις ἀναβολαί, ἢ 10 κατεστραμμένην καὶ ὁμοίαν ταῖς τῶν ἀρχαίων ποιητῶν ἀντιστρόφοις. (2) Ἡ μὲν οὖν εἰρομένη λέξις ἡ ἀρχαία ἐστίν· « Ἡροδότου Θουρίου ἥδ' ἱστορίης ἀπόδειξις· » ταύτῃ γὰρ πρότερον μὲν ἅπαντες, νῦν δὲ οὐ πολλοὶ χρῶνται. Λέγω δὲ εἰρομένην, ἣ οὐδὲν ἔχει τέλος καθ' 15 αὑτήν, ἂν μὴ τὸ πρᾶγμα λεγόμενον τελειωθῇ. Ἔστι δὲ ἀηδὲς διὰ τὸ ἄπειρον· τὸ γὰρ τέλος πάντες βούλονται καθορᾶν. Διόπερ ἐπὶ τοῖς καμπτῆρσιν ἐκπνέουσι καὶ ἐκλύονται· προορῶντες γὰρ τὸ πέρας οὐ κάμνουσι πρότερον. Ἡ μὲν ουν εἰρομένη τῆς λέξεώς ἐστιν ἥδε· 20 (3) κατεστραμμένη δὲ ἡ ἐν περιόδοις· λέγω δὲ περίοδον λέξιν ἔχουσαν ἀρχὴν καὶ τελευτὴν αὐτὴν καθ' αὑτὴν καὶ μέγεθος εὐσύνοπτον. Ἡδεῖα δ' ἡ τοιαύτη καὶ εὐμαθής, ἡδεῖα μὲν διὰ τὸ ἐναντίως ἔχειν τῷ ἀπεράντῳ, καὶ ὅτι ἀεί τι οἴεται ἔχειν ὁ ἀκροατὴς τῷ ἀεὶ πεπεράν- 25 θαι τι αὑτῷ· τὸ δὲ μηδὲν προνοεῖν εἶναι μηδὲ ἀνύειν ἀηδές. Εὐμαθὴς δέ, ὅτι εὐμνημόνευτος· τοῦτο δέ, ὅτι ἀριθμὸν ἔχει ἡ ἐν περιόδοις λέξις, ὃ πάντων εὐμνημονευτότατον. Διὸ καὶ τὰ μέτρα πάντες μνημονεύουσι μᾶλλον τῶν χύδην· ἀριθμὸν γὰρ ἔχει ᾧ μετρεῖται. 30 (4) Δεῖ δὲ τὴν περίοδον καὶ τῇ διανοίᾳ τετελειῶσθαι, καὶ μὴ διακόπτεσθαι ὥσπερ τὰ Σοφοκλέους ἰαμβεῖα,

> Καλυδὼν μὲν ἥδε γαῖα Πελοπείας χθονός.

Τοὐναντίον γὰρ ἔστιν ὑπολαβεῖν τῷ διαιρεῖσθαι, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ εἰρημένου τὴν Καλυδῶνα εἶναι τῆς Πελο- 35 ποννήσου. (5) Περίοδος δὲ ἡ μὲν ἐν κώλοις, ἡ δ' ἀφελής. Ἔστι δ' ἐν κώλοις μὲν λέξις ἡ τετελειωμένη τε καὶ διῃρημένη καὶ εὐανάπνευστος, μὴ ἐν τῇ διαιρέσει ὥσπερ ἡ εἰρημένη περίοδος, ἀλλ' ὅλη. Κῶλον δ' ἐστὶ τὸ ἕτερον μόριον ταύτης. Ἀφελῆ δὲ λέγω τὴν μονό- 40 κωλον. (6) Δεῖ δὲ καὶ τὰ κῶλα καὶ τὰς περιόδους μήτε μυούρους εἶναι μήτε μακράς. Τὸ μὲν γὰρ μικρὸν προσπταίειν πολλάκις ποιεῖ τὸν ἀκροατήν· ἀνάγκη γάρ, ὅταν ἔτι ὁρμῶν ἐπὶ τὸ πόρρω καὶ τὸ μέτρον, οὗ ἔχει ἐν ἑαυτῷ ὅρον, ἀντισπασθῇ παυσαμένου, οἷον προσπταίειν 45 γίγνεσθαι διὰ τὴν ἀντίκρουσιν. Τὰ δὲ μακρὰ ἀπολείπεσθαι ποιεῖ, ὥσπερ οἱ ἐξωτέρω ἀποκάμπτοντες τοῦ τέρματος· ἀπολείπουσι γὰρ καὶ οὗτοι τοὺς συμπεριπατοῦντας. Ὁμοίως δὲ καὶ αἱ περίοδοι αἱ μακραὶ οὖσαι λόγος γίνεται καὶ ἀναβολῇ ὅμοιον. Ὥστε γίνεται ὃ ἔσκωψε 50 Δημόκριτος ὁ Χῖος εἰς Μελανιππίδην ποιήσαντα ἀντὶ τῶν ἀντιστρόφων ἀναβολάς,

> Οἷ τ' αὐτῷ κακὰ τεύχει ἀνὴρ ἄλλῳ κακὰ τεύχων,
> Ἡ δὲ μακρὰ ἀναβολὴ τῷ ποιήσαντι κακίστη·

Elocutionem autem aut connexam et conjunctione unam esse necesse est, quemadmodum in dithyrambis exordia; aut ambitu comprehensam et similem veterum poetarum antistrophis. (2) Connexa quidem elocutio priscorum est : « Herodoti Thurii hæc est historiarum enarratio. » Hac eo tempore fere omnes utebantur, nunc vero perquam pauci. Dico autem connexam *elocutionem*, quæ nullum ex se finem habet, nisi res, quæ exponitur, ad finem pervenerit. Est vero injucunda, quoniam in infinitum fertur; finem enim omnes videre exoptant. Quapropter *cursores* quum ad flexiones pervenerunt, anhelant, ac plane deficiunt, quum antea indefessi laborent, quia metam prospiciunt. Ac connexa quidem oratio talis est. (3) Ambitu vero comprehensa est, quæ periodis constat; periodum autem dico orationem principium et finem ex se habentem, eamque magnitudinem, quæ facile perlustrari possit. Hujusmodi autem oratio suavis est, et facile percipi potest; suavis quidem eo, quod illi contraria est, quæ infinite fertur, et quia semper auditor aliquid se tenere existimat, quum semper aliquid ei determinatum sit; contra vero nihil prævidere, nihilque absolutum habere, est insuave; facile autem percipitur, quia memoriæ facile mandari potest; et hoc accidit, quia numerum habet in periodis, quod omnium maxime aptum est ad recordandum. Atque hæc causa est, cur omnes facilius carmina quam solutam orationem recordentur, quia numerum habent, qui illa metiatur. (4) Oportet autem in periodo sententiam absolvi, non vero abrumpi, quemadmodum in his iambis Sophoclis (*Euripidis*) :

> Hæc quidem Calydon urbs Pelopem telluris...

Nam divisa periodo sensus contrarius elicitur, ut in prædicto exemplo, Calydonem in Peloponneso esse. (5) Periodus autem *duplex est :* altera membris constat; altera simplex est. Ex membris constat ea locutio, quæ perfecta est et distinctas partes habet, nec spiritum dicentis impedit, non in ipsa divisione, sicut in prædicta periodo, sed in toto ambitu. Membrum vero est altera periodi pars. Simplicem *periodum* dico ex uno membro constantem. (6) Oportet autem et membra, et periodos, neque mutilas esse, neque longas. Curtum enim sæpe facit auditorem offendere; nam necesse est, ut, quum ille adhuc ultra tendit animo, et mensura cujus terminum in se ipso conceperat, abrumpitur, cessante oratore retro trahatur, et quasi obice quodam offendatur. Longæ vero periodi faciunt, ut *auditor* deseratur, sicut qui ultra metam curriculi progrediuntur; nam hi quoque una deambulantes post se relinquunt; similiter etiam longæ periodi jam in orationem exeunt, et dithyramborum exordiis similes sunt. Quare idem hac in re contingit, quod Democritus Chius Melanippidi per jocum objecit, quum ille pro antistrophis anabolas usurpasset :

> Is se ipsum lædit, alium qui lædere quærit;
> longa autem anabola poetæ pessima res est;

ἁρμόττει γὰρ τὸ τοιοῦτον καὶ εἰς τοὺς μακροκώλους λέγειν. Αἵ τε λίαν βραχύκωλοι οὐ περίοδος γίγνεται· προπετῆ οὖν ἄγει τὸν ἀκροατήν. (7) Τῆς δὲ ἐν κώλοις λέξεως ἡ μὲν διῃρημένη ἐστίν, ἡ δὲ ἀντικειμένη, διῃρημένη μὲν οἷον « πολλάκις ἐθαύμασα τῶν τὰς πανηγύρεις συναγόντων καὶ τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας καταστησάντων· » ἀντικειμένη δέ, ἐν ᾗ ἑκατέρῳ τῷ κώλῳ ἢ πρὸς ἐναντίῳ ἐναντίον σύγκειται ἢ ταὐτὸ ἐπέζευκται τοῖς ἐναντίοις, οἷον « ἀμφοτέρους δ' ὤνησαν, καὶ τοὺς ὑπομείναντας καὶ τοὺς ἀκολουθήσαντας· τοῖς μὲν γὰρ πλείω τῆς οἴκοι προσεκτήσαντο, τοῖς δὲ ἱκανὴν τὴν οἴκοι κατέλιπον. » Ἐναντία ὑπομονὴ ἀκολούθησις, ἱκανὸν πλεῖον. « Ὥστε καὶ τοῖς χρημάτων δεομένοις καὶ τοῖς ἀπολαῦσαι βουλομένοις. » Ἀπόλαυσις κτήσει ἀντίκειται. Καὶ ἔτι « συμβαίνει πολλάκις ἐν ταύταις καὶ τοὺς φρονίμους ἀτυχεῖν καὶ τοὺς ἄφρονας κατορθοῦν ». « Εὐθὺς μὲν τῶν ἀριστείων ἠξιώθησαν, οὐ πολὺ δὲ ὕστερον τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάττης ἔλαβον ». « Πλεῦσαι μὲν διὰ τῆς ἠπείρου, πεζεῦσαι δὲ διὰ τῆς θαλάττης, τὸν μὲν Ἑλλήσποντον ζεύξας, τὸν δ' Ἄθω διορύξας ». « Καὶ φύσει πολίτας ὄντας νόμῳ τῆς πόλεως στέρεσθαι ». « Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν κακῶς ἀπώλοντο, οἱ δ' αἰσχρῶς ἐσώθησαν ». « Ἰδίᾳ μὲν τοῖς βαρβάροις οἰκέταις χρῆσθαι, κοινῇ δὲ πολλοὺς τῶν συμμάχων περιορᾶν δουλεύοντας ». « Ἢ ζῶντας ἕξειν ἢ τελευτήσαντας καταλείψειν. » Καὶ ὃ εἰς Πειθόλαόν τις εἶπε καὶ Λυκόφρονα ἐν τῷ δικαστηρίῳ, « οὗτοι δ' ὑμᾶς οἴκοι μὲν ὄντες ἐπώλουν, ἐλθόντες δ' ὡς ὑμᾶς ἐώνηνται. » Ἅπαντα γὰρ ταῦτα ποιεῖ τὸ εἰρημένον. (8) Ἡδεῖα δ' ἐστὶν ἡ τοιαύτη λέξις, ὅτι τἀναντία γνωριμώτατα καὶ παράλληλα μᾶλλον γνώριμα, καὶ ὅτι ἔοικε συλλογισμῷ· ὁ γὰρ ἔλεγχος συναγωγὴ τῶν ἀντικειμένων ἐστίν. (9) Ἀντίθεσις μὲν οὖν τὸ τοιοῦτόν ἐστιν, παρίσωσις δ' ἐὰν ἴσα τὰ κῶλα, παρομοίωσις δ' ἐὰν ὅμοια τὰ ἔσχατα ἔχῃ ἑκάτερον τὸ κῶλον. Ἀνάγκη δὲ ἢ ἐν ἀρχῇ ἢ ἐπὶ τελευτῆς ἔχειν. Καὶ ἀρχὴ μὲν ἀεὶ τὰ ὀνόματα, ἡ δὲ τελευτὴ τὰς ἐσχάτας συλλαβὰς ἢ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος πτώσεις ἢ τὸ αὐτὸ ὄνομα. Ἐν ἀρχῇ μὲν τὰ τοιαῦτα « ἀγρὸν γὰρ ἔλαβεν ἀργὸν παρ' αὐτοῦ » · « δωρητοί τ' ἐπέλοντο παράρρητοί τ' ἐπέεσσιν· » ἐπὶ τελευτῆς δὲ « ᾠήθησαν αὐτὸν παιδίον τετοκέναι, ἀλλ' αὐτοῦ αἴτιον γεγονέναι· » « ἐν πλείσταις δὲ φροντίσι καὶ ἐν ἐλαχίσταις ἐλπίσιν. » Πτῶσις δὲ ταὐτοῦ « ἄξιος δὲ σταθῆναι χαλκοῦς, οὐκ ἄξιος ὢν χαλκοῦ. » Ταὐτὸ δ' ὄνομα « σὺ δ' αὐτὸν καὶ ζῶντα ἔλεγες κακῶς καὶ νῦν γράφεις κακῶς. » Ἀπὸ συλλαβῆς δὲ « τί ἂν ἔπαθες δεινόν, εἰ ἄνδρ' εἶδες ἀργόν; » Ἔστι δὲ ἅμα πάντα ἔχειν ταὐτό, καὶ ἀντίθεσιν εἶναι ταὐτὸ καὶ πάρισον καὶ ὁμοιοτέλευτον. Αἱ δ' ἀρχαὶ τῶν περιόδων σχεδὸν ἐν τοῖς Θεοδεκτείοις ἐξηρίθμηνται. (10) Εἰσὶ δὲ καὶ ψευδεῖς ἀντιθέσεις, οἷον καὶ Ἐπίχαρμος ἐποίει,

Τόκα μὲν ἐν τήνων ἐγὼν ἦν, τόκα δὲ παρὰ τήνοις ἐγών.

hoc enim etiam in eos dici potest, qui longis membris delectantur. Contra vero, quæ breviora, quam opus sit, habent membra, ne periodi quidem sunt; nam ipsum auditorem præcipitem rapiunt. (7) Elocutio autem, quæ membratim profertur, partim distincta est, partim opposita. Distincta quidem est, ut, « Sæpius admiratus sum eos, qui panegyres congregarunt, eosque, qui gymnica certamina instituerunt. » Opposita vero est, quum vel in utroque membro contrarium est alteri contrario constitutum, vel idem membrum e contrariis constat; ut, « Utrisque autem profuerunt, et iis, qui remanserunt, et iis, qui secuti sunt; nam his quidem plura, quam domi possidebant, acquisiverunt; illis vero domi satis agri, unde se alerent, reliquerunt. » Contraria sunt : Remanere, Sequi; Satis, Plus. « Itaque et opum indigentibus, et frui cupientibus, » Acquirere et Frui inter se opponuntur. Item, « Sæpe accidit in ejusmodi rebus, ut prudentes aberrent, et insipientes recte gerant » — « Statim quidem præmia fortium virorum obtinuerunt, sed non ita multo post imperium maris acquisiverunt. » — « Per terram navigavit, per mare ambulavit, Hellesponto quidem conjuncto, Atho autem perfosso. » — « Et qui natura cives essent, lege privati sunt civitate. » — « Alii enim ex iis male perierunt; alii vero turpiter servati sunt. » — « Private quidem servis uti barbaris; publice vero pati multos sociorum servos esse. » — « Vel viventes adducere, vel mortuos relinquere. » Et quod in Pitholaum et Lycophronem quidam in judicio dixit, « Hi quum domi essent, vos vendebant; postquam ad vos venerunt, ipsi empti sunt. » In his enim omnibus id est, quod ante diximus. (8) Jucunda vero est hujusmodi locutio, quoniam contraria maxime nota sunt, et inter se collata fiunt adhuc notiora; et quia ratiocinationis formam præ se fert; nam elenchus contrariorum collectio est. (9) Elocutio quidem hujusmodi Contentio nominatur; Comparatio vero dicitur, quum æqualia membra sunt. Assimilatio autem, quum extremæ partes utriusque membri similes sunt. Necesse vero est, hoc vel initio, vel in fine fieri. Atque initium quidem semper nomina similia *habet;* finis vero similes extremas syllabas, vel ejusdem nominis casus, vel nomen ipsum. Initio quidem fiunt hoc modo : « Ἀγρὸν accepit ἀργὸν (*sterilem*) ab eo. » — « Placati donis, pacatique verbis fuerunt. » In fine autem, « Putarunt ipsum puerum peperisse, sed ejus causam exstitisse. » — « In curis autem plurimis, et in spe minima. » Casus vero ejusdem nominis hoc modo, « Est autem dignus ænea statua, qui non dignus est ære. » Idem nomen hoc modo, « tu illi et, quum viveret, dicebas male, et nunc in eum, [quum mortuus sit,] scribis male. » In una autem extrema syllaba, « Quodnam passus es malum, si hominem vidisti ignavum? » Possunt etiam interdum hæc omnia conjungi, ut idem sit et contentio, et compar, et similiter desinens. Principia vero periodorum in Theodecteis fere sunt enumerata. (10) Sunt autem falsæ quoque contentiones, qualem habet versus quem Epicharmus fecit,

Interdum illorum in *domo* ego eram; interdum apud illos ego.

CAP. X.

De elocutione urbana.

Ἐπεὶ δὲ διώρισται περὶ τούτων, πόθεν λέγεται τὰ ἀστεῖα καὶ τὰ εὐδοκιμοῦντα λεκτέον. Ποιεῖν μὲν οὖν ἐστὶ τοῦ εὐφυοῦς ἢ τοῦ γεγυμνασμένου, δεῖξαι δὲ τῆς μεθόδου ταύτης. Εἴπωμεν οὖν καὶ διαριθμησώμεθα· ἀρχὴ δ' ἔστω ἡμῖν αὕτη. (2) Τὸ γὰρ μανθάνειν ῥᾳδίως ἡδὺ φύσει πᾶσίν ἐστι, τὰ δὲ ὀνόματα σημαίνει τι, ὥστε ὅσα τῶν ὀνομάτων ποιεῖ ἡμῖν μάθησιν, ἥδιστα. Αἱ μὲν οὖν γλῶτται ἀγνῶτες, τὰ δὲ κύρια ἴσμεν. Ἡ δὲ μεταφορὰ ποιεῖ τοῦτο μάλιστα· ὅταν γὰρ εἴπῃ τὸ γῆρας καλάμην, ἐποίησε μάθησιν καὶ γνῶσιν διὰ τοῦ γένους· ἄμφω γὰρ ἀπηνθηκότα. (3) Ποιοῦσι μὲν οὖν καὶ αἱ τῶν ποιητῶν εἰκόνες τὸ αὐτό· διόπερ ἂν εὖ, ἀστεῖον φαίνεται. Ἔστι γὰρ ἡ εἰκών, καθάπερ εἴρηται πρότερον, μεταφορὰ διαφέρουσα προθέσει· διὸ ἧττον ἡδύ, ὅτι μακροτέρως· καὶ οὐ λέγει ὡς τοῦτο ἐκεῖνο· οὔκουν οὐδὲ ζητεῖ τοῦτο ἡ ψυχή. (4) Ἀνάγκη δὴ καὶ λέξιν καὶ ἐνθυμήματα ταῦτ' εἶναι ἀστεῖα, ὅσα ποιεῖ ἡμῖν μάθησιν ταχεῖαν. Διὸ οὔτε τὰ ἐπιπόλαια τῶν ἐνθυμημάτων εὐδοκιμεῖ (ἐπιπόλαια γὰρ λέγομεν τὰ παντὶ δῆλα, καὶ ἃ μηδὲν δεῖ ζητῆσαι), οὔτε ὅσα εἰρημένα ἀγνοούμενά ἐστιν, ἀλλ' ὅσων ἢ ἅμα λεγομένων ἡ γνῶσις γίνεται, καὶ εἰ μὴ πρότερον ὑπῆρχεν, ἢ μικρὸν ὑστερίζει ἡ διάνοια· γίγνεται γὰρ οἷον μάθησις, ἐκείνως δὲ οὐδέτερον. (5) Κατὰ μὲν οὖν τὴν διάνοιαν τοῦ λεγομένου τὰ τοιαῦτα εὐδοκιμεῖ τῶν ἐνθυμημάτων· κατα δὲ τὴν λέξιν τῷ μὲν σχήματι, ἐὰν ἀντικειμένως λέγηται, οἷον « καὶ τὴν τοῖς ἄλλοις κοινὴν εἰρήνην νομιζόντων τοῖς αὐτῶν ἰδίοις πόλεμον· » ἀντίκειται πόλεμος εἰρήνῃ· (6) τοῖς δ' ὀνόμασιν, ἐὰν ἔχῃ μεταφοράν, καὶ ταύτην μήτ' ἀλλοτρίαν, χαλεπὸν γὰρ συνιδεῖν, μήτ' ἐπιπόλαιον, οὐδὲν γὰρ ποιεῖ πάσχειν. Ἔτι εἰ πρὸ ὀμμάτων ποιεῖ· ὁρᾶν γὰρ δεῖ τὰ πραττόμενα μᾶλλον ἢ μέλλοντα. Δεῖ ἄρα τούτων στοχάζεσθαι τριῶν, μεταφορᾶς, ἀντιθέσεως, ἐνεργείας. (7) Τῶν δὲ μεταφορῶν τεττάρων οὐσῶν εὐδοκιμοῦσι μάλιστα αἱ κατ' ἀναλογίαν, ὥσπερ Περικλῆς ἔφη τὴν νεότητα τὴν ἀπολομένην ἐν τῷ πολέμῳ οὕτως ἠφανίσθαι ἐκ τῆς πόλεως ὥσπερ εἴ τις τὸ ἔαρ ἐκ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐξέλοι. Καὶ Λεπτίνης περὶ Λακεδαιμονίων, οὐκ ἐᾶν περιιδεῖν τὴν Ἑλλάδα ἑτερόφθαλμον γενομένην. Καὶ Κηφισόδοτος σπουδάζοντος Χάρητος εὐθύνας δοῦναι περὶ τὸν Ὀλυνθιακὸν πόλεμον ἠγανάκτει, φάσκων εἰς πνῖγμα τὸν δῆμον ἔχοντα τὰς εὐθύνας πειρᾶσθαι δοῦναι. Καὶ παρακαλῶν ποτὲ τοὺς Ἀθηναίους εἰς Εὔβοιαν ἐπισιτισαμένους ἔφη δεῖν ἐξιέναι τὸ Μιλτιάδου ψήφισμα. Καὶ Ἰφικράτης σπεισαμένων Ἀθηναίων πρὸς Ἐπίδαυρον καὶ τὴν παραλίαν ἠγανάκτει, φάσκων αὐτοὺς τὰ ἐφόδια τοῦ πολέμου παρῃρῆσθαι. Καὶ Πειθόλαος τὴν πάραλον ῥόπαλον τοῦ δήμου, Σηστὸν δὲ τηλίαν τοῦ Πειραιέως. Καὶ Περικλῆς τὴν Αἴγιναν ἀφελεῖν ἐκέλευσε τὴν λήμην τοῦ Πειραιέως. Καὶ Μοιροκλῆς οὐθὲν ἔφη πονηρότερος εἶναι, ὀνομάσας

Quoniam autem de his jam expositum est, sequitur ut dicamus unde urbana et præclare dicta deducantur. Quæ quidem proferre ingeniosi est hominis, vel exercitati; viam autem et rationem eorum tradere, hujus est doctrinæ. Dicamus igitur de illis atque ea enumeremus, hinc potissimum exordio sumpto. (2) Facile aliquid discere natura omnibus jucundum est; nomina vero semper aliquid significant; quare, quæcumque nomina rei alicujus notitiam nobis inferunt, ea jucundissima sunt. Ac glossematica quidem nomina nobis ignota sunt; propria vero jam cognita. Translatio autem maxime hoc efficit; quum enim quis senectutem appellat « stipulam, » inseruit nobis cognitionem ac notitiam propter genus; nam ambo defloruerunt. (3) Quin etiam poetarum imagines idem efficiunt; itaque, si bene *positæ fuerint*, urbanus sermo videtur. Nam est imago, sicut antea dictum est, metaphora præmisso tantum vocabulo differens; ideo minus est jucunda, quia longius protrahitur; nec dicit, « hoc illud esse; » ergo neque animus hoc quærit. (4) Necesse igitur est, illam elocutionem, atque hæc enthymemata urbana esse, quæcumque nos celeriter in alicujus rei cognitionem ducunt; quare neque enthymemata illa probantur, quæ in promptu sunt; (nam esse in promptu dico, quæ sunt omnibus nota, nec indigent ut quærantur;) neque illa, quæ, quum dicta sunt, adhuc tamen ignorantur; sed illa, quæ, simulatque proferuntur, nos in cognitionem ducunt, etiamsi prius nihil cognitum habeamus vel, quæ paullo post intelligentia comprehenduntur; hoc enim modo quasi disciplina gignitur; sed illo nequaquam. (5) Atque quoad sensum quidem eorum quæ dicuntur, talia potissimum excellunt enthymemata. Quoad elocutionis vero formam, si contraria contrariis opponantur; ut, « Et pacem aliis communem existimantium suis privatis rebus esse bellum; » contrarium est bellum paci. (6) In verbis autem, si metaphora adhibeatur, quæ neque sit aliena; difficile enim percipitur; neque vulgaris; nihil enim commovet; et, si rem oculis subjiciat; magis enim oportet, quæ fiant, videre, quam, quæ postea sint futura. Tria igitur hæc sunt consideranda, metaphora, oppositio, actus (7) Quum autem metaphorarum genera sint quattuor, maxime excellunt illæ, quæ secundum analogiam fiunt; quemadmodum Pericles dixit, « juventutem, quæ in bello perierat, sic e civitate sublatam esse, ut si quis ver ex anno tolleret. » Et Leptines de Lacedæmoniis dixit, « non oportere pati, ut Græciæ alter oculus erueretur. » Et Cephisodotus, quum Chares Olynthiaci belli tempore administrationis suæ rationes reddere vellet, id ægre ferens dixit, « eum, quum in furno populum inclusum haberet, velle rationes reddere. » Idem quum Athenienses aliquando hortaretur ut in Eubœam transirent, postquam rei frumentariæ prospexissent, dixit, « oportere Miltiadis decretum in expeditionem proficisci. » Et Iphicrates, postquam Athenienses cum Epidauriis et oræ maritimæ incolis fœdus percussissent, id ægre ferens dixit, « ipsos belli viatica sustulisse. » Et Pitholaus navem πάραλον dixit « clavam populi », Sestum autem « arcam frumentariam Piræei ». Et Pericles Æginam tolli jubebat, « Piræei lippitudinem ». Et Mœrocles, quum probum quendam

τινὰ τῶν ἐπιεικῶν· ἐκεῖνον μὲν γὰρ ἐπιτρίτων τόκων πονηρεύεσθαι, αὐτὸν δὲ ἐπιδεκάτων. Καὶ τὸ Ἀναξανδρίδου ἰαμβεῖον ὑπὲρ τῶν θυγατέρων πρὸς τὸν γάμον ἐγχρονιζουσῶν,

Ὑπερήμεροί μοι τῶν γάμων αἱ παρθένοι.

Καὶ τὸ Πολυεύκτου εἰς ἀποπληκτικόν τινα Σπεύσιππον, τὸ μὴ δύνασθαι ἡσυχίαν ἄγειν ὑπὸ τῆς τύχης ἐν πεντεσυρίγγῳ νόσῳ δεδεμένον. Καὶ Κηφισόδοτος τὰς τριήρεις ἐκάλει μύλωνας ποικίλους, ὁ Κύων δὲ τὰ καπηλεῖα τὰ Ἀττικὰ φιδίτια. Αἰσίων δέ, ὅτι εἰς Σικελίαν τὴν πόλιν ἐξέχεαν· τοῦτο γὰρ μεταφορὰ καὶ πρὸ ὀμμάτων. Καὶ « ὥστε βοῆσαι τὴν Ἑλλάδα· » καὶ τοῦτο τρόπον τινὰ μεταφορὰ καὶ πρὸ ὀμμάτων. Καὶ ὥσπερ Κηφισόδοτος εὐλαβεῖσθαι ἐκέλευε μὴ πολλὰς ποιήσωσι τὰς συνδρομὰς ἐκκλησίας. Καὶ Ἰσοκράτης πρὸς τοὺς συντρέχοντας ἐν ταῖς πανηγύρεσιν. Καὶ οἷον ἐν τῷ ἐπιταφίῳ, διότι ἄξιον ἦν ἐπὶ τῷ τάφῳ τῷ τῶν ἐν Σαλαμῖνι τελευτησάντων κείρασθαι τὴν Ἑλλάδα ὡς συγκαταθαπτομένης τῇ ἀρετῇ αὐτῶν τῆς ἐλευθερίας· εἰ μὲν γὰρ εἶπεν ὅτι ἄξιον δακρῦσαι συγκαταθαπτομένης τῆς ἀρετῆς, μεταφορὰ καὶ πρὸ ὀμμάτων, τὸ δὲ « τῇ ἀρετῇ τῆς ἐλευθερίας » ἀντίθεσίν τινα ἔχει. Καὶ ὡς Ἰφικράτης εἶπεν « ἡ γὰρ ὁδός μοι τῶν λόγων διὰ μέσων τῶν Χάρητι πεπραγμένων ἐστίν· » μεταφορὰ κατ' ἀναλογίαν, καὶ τὸ διὰ μέσου πρὸ ὀμμάτων ποιεῖ. Καὶ τὸ φάναι παρακαλεῖν τοὺς κινδύνους τοῖς κινδύνοις βοηθήσοντας, πρὸ ὀμμάτων μεταφορά. Καὶ Λυκολέων ὑπὲρ Χαβρίου « οὐδὲ τὴν ἱκετηρίαν αἰσχυνθέντες αὐτοῦ, τὴν εἰκόνα τὴν χαλκῆν· » μεταφορὰ γὰρ ἐν τῷ παρόντι, ἀλλ' οὐκ ἀεί, ἀλλὰ πρὸ ὀμμάτων· κινδυνεύοντος γὰρ αὐτοῦ ἱκετεύει ἡ εἰκών, τὸ ἄψυχον δὴ ἔμψυχον, τὸ ὑπόμνημα τῶν τῆς πόλεως ἔργων. Καὶ « πάντα τρόπον μικρὸν φρονεῖν μελετῶντες· » τὸ γὰρ μελετᾶν αὔξειν τι ἐστίν. Καὶ ὅτι τὸν νοῦν ὁ θεὸς φῶς ἀνῆψεν ἐν τῇ ψυχῇ· ἄμφω γὰρ δηλοῖ τι. « Οὐ γὰρ διαλυόμεθα τοὺς πολέμους, ἀλλ' ἀναβαλλόμεθα· » ἄμφω γάρ ἐστι μέλλοντα, καὶ ἡ ἀναβολὴ καὶ ἡ τοιαύτη εἰρήνη. Καὶ τὸ τὰς συνθήκας φάναι τρόπαιον εἶναι πολὺ κάλλιον τῶν ἐν τοῖς πολέμοις γινομένων· τὰ μὲν γὰρ ὑπὲρ μικρῶν καὶ μιᾶς τύχης, αὗται δ' ὑπὲρ παντὸς τοῦ πολέμου· ἄμφω γὰρ νίκης σημεῖα. Ὅτι καὶ αἱ πόλεις τῷ ψόγῳ τῶν ἀνθρώπων μεγάλας εὐθύνας διδόασιν· ἡ γὰρ εὔθυνα βλάβη τις δικαία ἐστίν. Ὅτι μὲν οὖν τὰ ἀστεῖα ἐκ μεταφορᾶς τε τῆς ἀνάλογον λέγεται καὶ τῷ πρὸ ὀμμάτων ποιεῖν, εἴρηται.

hominem appellasset, dixit, « se nulla in re esse illo improbiorem; illum enim ternis fœnoribus improbitatem exercere, se vero denis ». Et illud Anaxandridæ iambicum de filiabus suis, quæ nubendi tempus transierant,

Dies nuptiarum transierunt mihi virgines.

Et illud Polyeucti in Speusippum quendam apoplexia laborantem, « eum non posse conquiescere, quamvis a fortuna in morbo πεντασυρίγγῳ (*i. e.* quinque foraminum, *qualia habent equulei*) colligatus esset ». Et Cephisodotus triremes vocabat « pistrina varia (*picta*) »; Diogenes Cynicus autem cauponas « Attica phiditia ». Æsion vero dixit, « Athenienses in Siciliam civitatem effudisse »; atque hoc metaphora est, et subjicit oculis; et « ita ut Græcia clamorem ediderit »; hoc etiam quodammodo metaphora est, et oculis subjicit. Et quemadmodum Cephisodotus admonebat, « ut caverent ne multos hostiles concursus facerent ipsas conciones ». Et Isocrates in eos, « qui in panegyribus concurrunt ». Et ut in funebri oratione, « æquum esse, ut in sepulcro eorum, qui in Salamine occubuere, Græcia sibi capillum tonderet, quoniam una cum eorum virtute etiam libertas Græciæ sepeliebatur ». Nam si dixisset, æquum esse, ut Græcia lugeret, « quod una cum eis virtus sepeliretur », esset metaphora, et subjiceretur oculis; quum autem dixerit « una cum eorum virtute etiam libertas Græciæ », est etiam contentio quædam. Et quemadmodum dixit Iphicrates: « Iter orationis meæ fiet per medias res a Charete gestas »; est metaphora secundum analogiam, et τὸ « per medias res » oculis subjicit. Et qui ita dixit, « pericula convocanda sunt, quæ periculis auxilium ferant », metaphora usus est rem oculis subjiciente. Et Lycoleon pro Chabria, « Neque ejus æneam statuam reverebimini, ramum et infulam supplicis »; metaphora namque est in præsenti, sed non semper, verum ante oculos ponit; nam illo periclitante, supplicat imago, itaque inanime fit animatum, monumentum eorum quæ civitas fecit. Et, « Omnino humiliter sentire meditantes »; nam meditari est augere quiddam. Et, « Mentem Deus lumen accendit in animo »; utrumque enim aliquid illustrat. « Neque enim bella dissolvimus, sed differimus; » nam ambo futura sunt, et dilatio, et ejusmodi pax. Et quum ait, « fœdera esse trophæum multo pulchrius iis, quæ in bellis eriguntur; nam hæc quidem erigi de particularibus rebus gestis, et uno fortunæ casu; fœdera vero fieri omni bello confecto »; ambo enim sunt victoriæ signa. « Civitates etiam propter hominum vituperationem gravi pœna mulctantur »; nam mulctari pœna est detrimentum ex legibus accipere. Ac urbana quidem dicta duci a metaphora secundum analogiam, et a ratione oculis rem subjiciendi, expositum est.

CAP. XI.

De ratione oculis rem subjiciendi.

Λεκτέον δὲ τί λέγομεν πρὸ ὀμμάτων, καὶ τί ποιοῦσι γίγνεται τοῦτο. (2) Λέγω δὴ πρὸ ὀμμάτων ταῦτα ποιεῖν, ὅσα ἐνεργοῦντα σημαίνει. Οἷον τὸν ἀγαθὸν ἄνδρα φάναι εἶναι τετράγωνον μεταφορά· ἄμφω γὰρ τέλεια, ἀλλ' οὐ σημαίνει ἐνέργειαν· ἀλλὰ τὸ « ἀνθοῦ-

Dicendum est autem, quid sit rem oculis subjicere, et quomodo hoc fieri possit. (2) Dico vero, ea verba rem oculis subjicere, quæcumque actum significant; ut, si quis dicat, « hominem probum esse quadratum », metaphora erit; nam ambo perfecta sunt; sed actum non significant; illud

σαν ἔχοντος τὴν ἀκμήν » ἐνέργεια, καὶ τὸ « σὲ δ' ὥσπερ ἄφετον » ἐνέργεια, καὶ « τοὐντεῦθεν οὖν Ἕλληνες ᾄξαντες ποσίν » τὸ ᾄξαντες ἐνέργεια καὶ μεταφορά. Καὶ ὡς κέχρηται Ὅμηρος πολλαχοῦ τῷ τὰ ἄψυχα ἔμψυχα λέγειν διὰ τῆς μεταφορᾶς. (3) Ἐν πᾶσι δὲ τῷ ἐνέργειαν ποιεῖν εὐδοκιμεῖ, οἷον ἐν τοῖσδε, « αὖτις ἐπὶ δάπεδόνδε κυλίνδετο λᾶας ἀναιδής, » καὶ « ἔπτατ' ὀϊστός, » καὶ « ἐπιπτέσθαι μενεαίνων, » καὶ « ἐν γαίῃ ἵσταντο λιλαιόμενα χροὸς ἆσαι, » καὶ « αἰχμὴ δὲ στέρνοιο διέσσυτο μαιμώωσα. » Ἐν πᾶσι γὰρ τούτοις διὰ τὸ ἔμψυχα εἶναι ἐνεργοῦντα φαίνεται· τὸ ἀναισχυντεῖν γὰρ καὶ μαιμᾶν καὶ τἆλλα ἐνέργεια. Ταῦτα δὲ προσῆψε διὰ τῆς κατ' ἀναλογίαν μεταφορᾶς· ὡς γὰρ ὁ λίθος πρὸς τὸν Σίσυφον, ὁ ἀναισχυντῶν πρὸς τὸν ἀναισχυντούμενον. (4) Ποιεῖ δὲ καὶ ἐν ταῖς εὐδοκιμούσαις εἰκόσιν ἐπὶ τῶν ἀψύχων ταῦτα· « κυρτά, φαληριόωντα· πρὸ μέν τ' ἄλλ', αὐτὰρ ἐπ' ἄλλα· » κινούμενα γὰρ καὶ ζῶντα ποιεῖ πάντα, ἡ δ' ἐνέργεια μίμησις. (5) Δεῖ δὲ μεταφέρειν, καθάπερ εἴρηται πρότερον, ἀπὸ οἰκείων καὶ μὴ φανερῶν, οἷον καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ τὸ ὅμοιον καὶ ἐν πολὺ διέχουσι θεωρεῖν εὐστόχου, ὥσπερ Ἀρχύτας ἔφη ταὐτὸν εἶναι διαιτητὴν καὶ βωμόν· ἐπ' ἄμφω γὰρ τὸ ἀδικούμενον καταφεύγει. Ἢ εἴ τις φαίη ἄγκυραν καὶ κρεμάθραν τὸ αὐτὸ εἶναι· ἄμφω γὰρ ταὐτό τι, ἀλλὰ διαφέρει τῷ ἄνωθεν καὶ κάτωθεν. Καὶ τὸ ἀνωμαλίσθαι τὰς πόλεις ἐν πολὺ διέχουσι ταὐτό, ἐν ἐπιφανείᾳ καὶ δυνάμεσι τὸ ἴσον. (6) Ἔστι δὲ καὶ τὰ ἀστεῖα τὰ πλεῖστα διὰ μεταφορᾶς καὶ ἐκ τοῦ προσεξαπατᾶν· μᾶλλον γὰρ γίγνεται δῆλον ὅτι ἔμαθε παρὰ τὸ ἐναντίως ἔχειν, καὶ ἔοικε λέγειν ἡ ψυχὴ « ὡς ἀληθῶς, ἐγὼ δ' ἥμαρτον. » Καὶ τῶν ἀποφθεγμάτων δὲ τὰ ἀστεῖά ἐστιν ἐκ τοῦ μὴ ὅ φησι λέγειν, οἷον τὸ τοῦ Στησιχόρου, ὅτι οἱ τέττιγες ἑαυτοῖς χαμόθεν ᾄσονται. Καὶ τὰ εὖ ᾐνιγμένα διὰ τὸ αὐτὸ ἡδέα· μάθησις γάρ, καὶ λέγεται μεταφορά. Καὶ ὃ λέγει Θεόδωρος, τὸ καινὰ λέγειν. Γίγνεται δέ, ὅταν παράδοξον ᾖ, καὶ μή, ὡς ἐκεῖνος λέγει, πρὸς τὴν ἔμπροσθεν δόξαν, ἀλλ' ὥσπερ οἱ ἐν τοῖς γελοίοις τὰ παραπεποιημένα. Ὅπερ δύναται καὶ τὰ παρὰ γράμμα σκώμματα· ἐξαπατᾷ γάρ. Καὶ ἐν τοῖς μέτροις· οὐ γὰρ ὥσπερ ὁ ἀκούων ὑπέλαβεν· « ἔστειχε δ' ἔχων ὑπὸ ποσσὶ χίμεθλα· » ὁ δ' ᾤετο πέδιλα ἐρεῖν. Τούτου δ' ἅμα λεγομένου δεῖ δῆλον εἶναι. Τὰ δὲ παρὰ γράμμα ποιεῖ οὐχ ὃ λέγει λέγειν, ἀλλ' ὃ μεταστρέφει ὄνομα, οἷον τὸ Θεοδώρου εἰς Νίκωνα τὸν κιθαρῳδόν « θράττει σε· » προσποιεῖται γὰρ λέγειν τὸ « θράττει σε » καὶ ἐξαπατᾷ· ἄλλο γὰρ λέγει· διὸ μαθόντι ἡδύ, ἐπεὶ εἰ μὴ ὑπολαμβάνει Θρᾶκα εἶναι, οὐ δόξει ἀστεῖον εἶναι. Καὶ τὸ « βούλει αὐτὸν πέρσαι. » (7) Δεῖ δὲ ἀμφότερα προσηκόντως λεχθῆναι. Οὕτω δὲ καὶ τὰ ἀστεῖα, οἷον τὸ φάναι Ἀθηναίοις τὴν τῆς θαλάττης ἀρχὴν μὴ ἀρχὴν εἶναι τῶν κακῶν· ὄνασθαι γάρ. Ἢ ὥσπερ Ἰσοκράτης τὴν ἀρχὴν τῇ πόλει ἀρχὴν εἶναι τῶν κακῶν. Ἀμφοτέρως γὰρ ὃ οὐκ ἂν ᾠήθη τις ἐρεῖν, τοῦτ' εἴρηται, καὶ ἐγνώσθη ὅτι ἀληθές· τό τε

vero, « habente eo florentem ætatis vigorem », actum exprimit. Et illud, « Te vero, tanquam solutum *et liberum* », actum continet. Et, « Hinc concitati cum impetu Græci pedibus ruunt », τὸ « concitati pedibus ruunt » actus et metaphora est. Et, quo sæpe Homerus usus est, τὸ inanimata animata dicere per metaphoram. (3) Ex omnibus autem maxime probantur ea, quæ actum exprimunt, sicut in his, « Ille pudore vacans iterum lapis ima petebat. » Et, « Volat ecce sagitta; » et, « Cupiens attingere ». Et, « Stant terra defixa, optantque in corpore figi Spicula ». Et, « At cuspis pectus pertransit plena furoris ». In his enim omnibus, quoniam animata finguntur, actus apparet; nam « pudore vacare, » et « furore quodam agitari », et alia, sunt actus. Hæc autem inter se copulavit per metaphoram secundum analogiam; sicut enim se habet lapis ad Sisyphum, sic impudens ad eam rem, cujus ipsum non pudet. (4) Facit vero hoc etiam in imaginibus, quæ maxime excellunt, de rebus inanimatis: « Curvæ, albescentes, nunc hinc, nunc inde recurrunt *undæ* »; fingit enim omnia moveri ac vivere. Est autem ipse actus imitatio. (5) Oportet vero metaphoram ducere, ut antea dictum est, a propinquis rebus, non tamen manifestis; quemadmodum etiam in philosophia sollertis acutique hominis est, cernere quid in rebus multum inter se distantibus simile sit. Sic Archytas dixit, « idem esse arbitrum et aram; quoniam ad utrumque is, qui injuriam accepit, confugere solet. » Vel si quis dicat, « ancoram et cremastram » idem esse; ambæ enim aliquid idem sunt; sed in eo differunt, quod alterum inferne, alterum superne pendet. Et τὸ « non adæquatas esse (?) civitates; » in multum distantibus rebus idem, in superficie et in facultatibus æquale. (6) Maxima vero etiam pars urbanorum dictorum a metaphora cum fraude quadam proficiscitur; magis enim perspicuum fit *auditorem* didicisse, quando res contrario modo se habet, quam quo aliquis arbitratus est, et videtur animus secum dicere, « quam verum hoc, ego autem decipiebar ». Quin etiam apophthegmata propterea sunt urbana, quod aliud significant, quam verba dicant; ut illud Stesichori, « cicadæ ipsis humi cantabunt ». Et voces, quæ acute formantur in ænigmata, propter eandem rationem jucundæ sunt; nam discimus aliquid, et dicitur metaphorice. *Jucundum est* etiam, quod præcipit Theodorus, nova dicere. Id autem fit, quum paradoxon fuerit, nec, ut ille ait, priori opinioni consentaneum, sed quemadmodum in ridiculis ea, quæ in contrarium vertuntur. Quod idem efficiunt etiam cavillationes, quæ mutatis fiunt literis; nam decipiunt. Et in versibus; non enim, ut auditor animo concipiebat, evenit: « Illi namque pedes munibat pernio eunti; » auditor vero putabat, eum « calceos » dicturum esse. Sed hoc oportet, simulac prolatum est, perspicuum esse. Ridicula vero, quæ fiunt mutatis literis, non id significant, quod dici videtur, sed quod mutatum nomen significat; ut illud Theodori in Niconem citharœdum, Θράττει σε· fingit enim dicere, « conturbat te », et decipit; nam aliud dicit (*nimirum* Θρᾴττη σε, Thressa te *peperit*); quocirca jucundum est intelligenti; quoniam, nisi eum Thracem esse existimaret, non urbanum dictum esse putaret. Et illud, « Tu vis ipsum πέρσαι ». (7) Oportet autem ambo convenienter dici; sicut etiam in urbanis dictis; ut si quis diceret, « Atheniensibus maris ἀρχήν (*principatum*) non fuisse ἀρχήν (*principium*) malorum; quoniam illis utilitatem attulerit ». Vel quemadmodum Isocrates, « ἀρχήν civitati fuisse malorum ἀρχήν »; nam utroque modo dictum est id, quod quisquam dici non existi-

γὰρ τὴν ἀρχὴν φάναι ἀρχὴν εἶναι οὐθὲν σοφόν· ἀλλ' οὐχ οὕτω λέγει ἀλλ' ἄλλως, καὶ ἀρχὴν οὐχ ὃ εἶπεν ἀπόφησιν, ἀλλ' ἄλλως. (8) Ἐν ἅπασι δὲ τούτοις, ἐὰν προσηκόντως τὸ ὄνομα ἐνέγκῃ ὁμωνυμία ἢ μεταφορά, 5 τότε τὸ εὖ· οἷον « ἄσχετος οὐκ ἀνάσχετος; » ὁμωνυμίαν ἀπέφησεν, ἀλλὰ προσηκόντως, εἰ ἀηδής. Καὶ « οὐκ ἂν γένοιο μᾶλλον ἢ σε δεῖ ξένος ξένος· » ἢ οὐ μᾶλλον ἢ σε δεῖ, τὸ αὐτό. Καὶ « οὐ δεῖ τὸν ξένον ξένον αἰεὶ εἶναι· » ἀλλότριον γὰρ καὶ τοῦτο. Τὸ αὐτὸ 10 καὶ τὸ Ἀναξανδρίδου τὸ ἐπαινούμενον, « καλόν γ' ἀποθανεῖν πρὶν θανάτου δρᾶν ἄξιον· » ταὐτὸν γάρ ἐστι τῷ εἰπεῖν ἄξιον γὰρ ἀποθανεῖν μὴ ὄντα ἄξιον ἀποθανεῖν, ἢ ἄξιόν γ' ἀποθανεῖν μὴ θανάτου ἄξιον ὄντα, ἢ μὴ ποιοῦντα θανάτου ἄξια. (9) Τὸ μὲν οὖν εἶδος τὸ αὐτὸ 15 τῆς λέξεως τούτων· ἀλλ' ὅσῳ ἂν ἐλάττονι καὶ ἀντικειμένως λεχθῇ, τοσούτῳ εὐδοκιμεῖ μᾶλλον. Τὸ δ' αἴτιον ὅτι ἡ μάθησις διὰ μὲν τὸ ἀντικεῖσθαι μᾶλλον, διὰ δὲ τὸ ἐν ὀλίγῳ θᾶττον γίνεται. (10) Δεῖ δ' ἀεὶ προσεῖναι ἢ τὸ πρὸς ὃν λέγεται ἢ τὸ ὀρθῶς λέγεσθαι, εἰ τὸ λεγό- 20 μενον ἀληθὲς καὶ μὴ ἐπιπόλαιον· ἔστι γὰρ ταῦτα χωρὶς ἔχειν, οἷον « ἀποθνήσκειν δεῖ μηθὲν ἁμαρτάνοντα· » ἀλλ' οὐκ ἀστεῖον. « Τὴν ἀξίαν δεῖ γαμεῖν τὸν ἄξιον· » ἀλλ' οὐκ ἀστεῖον. Ἀλλ' ἐὰν ἅμα ἄμφω ἔχῃ· « ἄξιόν γ' ἀποθανεῖν μὴ ἄξιον ὄντα τοῦ ἀποθανεῖν. » Ὅσῳ 25 δ' ἂν πλείω ἔχῃ, τοσούτῳ ἀστειότερον φαίνεται, οἷον εἰ καὶ τὰ ὀνόματα μεταφορὰ εἴη καὶ μεταφορὰ τοιαδὶ καὶ ἀντίθεσις καὶ παρίσωσις, καὶ ἔχοι ἐνέργειαν. (11) Εἰσὶ δὲ καὶ αἱ εἰκόνες, ὥσπερ εἴρηται καὶ ἐν τοῖς ἄνω, ἀεὶ εὐδοκιμοῦσαι τρόπον τινὰ μεταφοραί. Ἀεὶ 30 γὰρ ἐκ δυοῖν λέγονται, ὥσπερ ἡ ἀνάλογον μεταφορά· οἷον ἡ ἀσπίς φαμὲν ἐστὶ φιάλη Ἄρεος, καὶ τόξον φόρμιγξ ἄχορδος. Οὕτω μὲν οὖν λέγουσιν οὐχ ἁπλοῦν, τὸ δ' εἰπεῖν τὸ τόξον φόρμιγγα ἢ τὴν ἀσπίδα φιάλην ἁπλοῦν. (12) Καὶ εἰκάζουσι δὲ οὕτως, οἷον πιθήκῳ 35 αὐλητήν, λύχνῳ ψακαζομένῳ εἰς μύωπα· ἄμφω γὰρ συνάγεται. (13) Τὸ δὲ εὖ ἐστιν ὅταν μεταφορὰ ᾖ· ἔστι γὰρ εἰκάσαι τὴν ἀσπίδα φιάλῃ Ἄρεος καὶ τὸ ἐρείπιον ῥάκει οἰκίας, καὶ τὸν Νικήρατον φάναι Φιλοκτήτην εἶναι δεδηγμένον ὑπὸ Πράτυος, ὥσπερ εἴκασε Θρασύ- 40 μαχος ἰδὼν τὸν Νικήρατον ἡττημένον ὑπὸ Πράτυος ῥαψῳδοῦντα, κομῶντα δὲ καὶ αὐχμηρὸν ἔτι. Ἐν οἷς μάλιστα ἐκπίπτουσιν οἱ ποιηταί, ἐὰν μὴ εὖ, καὶ ἐὰν εὖ, εὐδοκιμοῦσιν. Λέγω δ' ὅταν ἀποδιδῶσιν, « ὥσπερ σέλινον οὖλα τὰ σκέλη φορεῖ », « ὥσπερ Φιλάμμων 45 ζυγομαχῶν τῷ κωρύκῳ. » Καὶ τὰ τοιαῦτα πάντ' εἰκόνες εἰσίν. Αἱ δ' εἰκόνες ὅτι μεταφοραί, εἴρηται πολλάκις. (14) Καὶ αἱ παροιμίαι μεταφοραὶ ἀπ' εἴδους ἐπ' εἶδός εἰσιν· οἷον ἄν τις ὡς ἀγαθὸν πεισόμενος αὐτὸς ἐπαγάγηται, εἶτα βλαβῇ, ὡς ὁ Καρπάθιός φησι τὸν 50 λαγώ· ἄμφω γὰρ τὸ εἰρημένον πεπόνθασιν. Ὅθεν μὲν οὖν τὰ ἀστεῖα λέγεται καὶ διότι, σχεδὸν εἴρηται τὸ αἴτιον. (15) Εἰσὶ δὲ καὶ εὐδοκιμοῦσαι ὑπερβολαὶ μεταφοραί, οἷον εἰς ὑπωπιασμένον « ᾠήθητε δ' ἂν αὐτὸν εἶναι συκαμίνων κάλαθον· » ἐρυθρὸν γάρ τι τὸ ὑπώ-

masset, et cognitum est, esse verum. Nam dicere, ἀρχήν (*principium*) esse ἀρχήν (*principium*), nihil arguti habet; verum non ita ait, neque ἀρχήν in altero membro eo quo dixerat sensu ponit, sed alio modo. (8) In omnibus autem his, si quis nomen commode protulerit, in quo vel ambiguitas sit, vel metaphora, tunc bene se habet; ut, « Ἄσχετος non ἀνάσχετος; (*intolerabilis?*) » » homonymice in prædicato dictum est, verum convenienter, si odiosus. Et illud, « Hospes non fueris magis, quam te oportet, hospes; » vel non magis, quam te oportet, quod idem. Et, « Non decet hospitem hospitem semper esse; » nam hic quoque alienum significat. Eandem vim habet etiam Anaxandridæ celebre dictum, « Pulchrum est mori, morte antequam dignum geras ». Idem enim est, ac si dixisset, Dignum est mori non dignum qui moriatur, vel non dignum morte, vel qui non fecit morte digna. (9) Et forma quidem locutionis in his omnibus eadem est; sed quanto brevius in oppositione prolata fuerint, tanto venustiora fiunt. Causa vero est, quia contrariæ res prope collocatæ melius intelliguntur, et brevitas temporis celeriorem gignit scientiam. (10) Oportet autem semper adesse vel in quem dicantur, vel justam dicendi rationem, si quidem id, quod dicitur, verum esse, nec inane videri debet; alterum enim horum sine altero adesse potest; ut, « Mori oportet nihil in vita peccantem », sed urbanum non est. « Dignam oportet dignum uxorem ducere »; sed urbanum non est; sed si utrumque simul habuerit: « Dignum est mori non dignum morte ». Quanto vero plura conjuncta habuerit, tanto fiet urbanior oratio; ut, si nomina translata fuerint, et metaphora sit probata, et contentio, et comparatio adhibeatur, et insit actus. (11) Sunt vero etiam imagines, ut in superioribus quoque dictum est, semper excellentes quodammodo metaphoræ; semper enim ex duobus constant, sicut metaphora secundum analogiam; e. c. « clypeum » dicimus esse « Martis phialam »; et arcum esse « citharam sine fidibus ». Quæ quum ita dicuntur, non est simplex metaphora; sed quum appellamus arcum citharam, aut clypeum phialam, tunc est simplex. (12) Et fingunt etiam imagines hoc modo, ut, simiæ tibicinem; stillanti lucernæ lusciosum *esse similem*; nam ambo contrahuntur. (13) Bene vero fiunt imagines, quum in iis est metaphora; nam licet per imaginem dicere clypeum esse « phialam Martis »; et ruinam esse « pallium attritum ædificii »; et Niceratum esse « Philocteten demorsum a Pratye », quemadmodum Thrasymachus assimilavit eum, quum vidisset Niceratum a Pratye superatum in carmine heroico, sorditatum adhuc et incompta coma. In quo genere maxime labuntur poetæ, nisi bene assimilaverint; si bene, excellunt. Dico autem, quum ita inquiunt: « Distorta, ut apium, crura procedens gerit. » — « Sicut Philammo ex æquo pugnans coryco ». Atque hujusmodi cetera, quæ omnia imagines sunt. Imagines autem esse metaphoras, sæpe dictum est. (14) Et proverbia sunt metaphoræ a specie ad speciem; ut, si quis domum comportet aliquid, unde commodum speret, et ex eo postea detrimentum accipiat, dicunt: « Carpathius leporem »; ambo enim id, quod dictum est, experti sunt. Unde igitur urbana dicta proferantur, et quamobrem adhibeantur fere expositum est. (15) Quin etiam hyperbolæ (*superlationes*), quæ probantur, metaphoræ sunt, ut in eum, qui sugillationibus faciem commaculatam habeat: « Existimavissetis enim, esse eum mororum fiscinam »; nam est quidam rubor in sugillatione. Sed hæc

πιον, ἀλλὰ τὸ πολὺ σφόδρα. Τὸ δὲ ὥσπερ τὸ καὶ τό, ὑπερϐολὴ τῇ λέξει διαφέρουσα.

Ὥσπερ Φιλάμμων ζυγομαχῶν τῷ κωρύκῳ,

ᾠήθης δ' ἂν αὐτὸν Φιλάμμωνα εἶναι μαχόμενον τῷ
5 κωρύκῳ.

Ὥσπερ σέλινον οὖλα τὰ σκέλη φορεῖν·

ᾠήθης δ' ἂν οὐ σκέλη ἀλλὰ σέλινα ἔχειν οὕτως οὖλα.
(16) Εἰσὶ δὲ ὑπερϐολαὶ μειρακιώδεις· σφοδρότητα γὰρ
10 δηλοῦσιν. Διὸ ὀργιζόμενοι λέγουσι μάλιστα·

Οὐδ' εἴ μοι τόσα δοίη ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε.
Κούρην δ' οὐ γαμέω Ἀγαμέμνονος Ἀτρείδαο,
οὐδ' εἰ χρυσείῃ Ἀφροδίτῃ κάλλος ἐρίζοι,
ἔργα δ' Ἀθηναίῃ.

15 Χρῶνται δὲ μάλιστα τούτῳ οἱ Ἀττικοὶ ῥήτορες. Διὸ πρεσϐυτέρῳ λέγειν ἀπρεπές.

locutio modum excedit. Imago vero, in qua dici solet, « tanquam hoc et illud », superlatio est dicendi genere tantum differens.

Sicut Philammo ex æquo pugnans coryco;

putavisses sane, ipsum esse Philammonem cum coryco dimicantem.

Distorta, ut apium, crura procedens gerit;

putavisses eum non crura, sed apia habere adeo distorta (16) Habent autem superlationes juvenile quiddam; vehementem enim animi motum indicant. Itaque irati maxime iis utuntur:

Non mihi si tam multa daret, quam magnus arenæ est
Pulveris et numerus.
Omnino uxorem non ducam Agamemnone natam,
Quamvis ingenio sapientem Pallada vincat,
Et pulchræ Veneri præstanti corpore certet.

Utuntur autem hoc maxime Attici oratores; quare senem dicere *hyperbolas* minime decet.

CAP. XII.

De variis dicendi generibus.

Δεῖ δὲ μὴ λεληθέναι ὅτι ἄλλη ἑκάστῳ γένει ἁρμόττει λέξις· οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ γραφικὴ καὶ ἀγωνιστική, οὐδὲ δημηγορικὴ καὶ δικανική. Ἄμφω δὲ ἀνάγκη
20 εἰδέναι· τὸ μὲν γάρ ἐστιν ἑλληνίζειν ἐπίστασθαι, τὸ δὲ μὴ ἀναγκάζεσθαι κατασιωπᾶν, ἄν τι βούληται μεταδοῦναι τοῖς ἄλλοις, ὅπερ πάσχουσιν οἱ μὴ ἐπιστάμενοι γράφειν. (2) Ἔστι δὲ λέξις γραφικὴ μὲν ἡ ἀκριβεστάτη, ἀγωνιστικὴ δὲ ἡ ὑποκριτικωτάτη. Ταύτης δὲ
25 δύο εἴδη· ἡ μὲν γὰρ ἠθική, ἡ δὲ παθητική. Διὸ καὶ οἱ ὑποκριταὶ τὰ τοιαῦτα τῶν δραμάτων διώκουσι, καὶ οἱ ποιηταὶ τοὺς τοιούτους. Βαστάζονται δὲ οἱ ἀναγνωστικοί, οἷον Χαιρήμων (ἀκριϐὴς γὰρ ὥσπερ λογογράφος) καὶ Λικύμνιος τῶν διθυραμϐοποιῶν. Καὶ
30 παραϐαλλόμενοι οἱ μὲν τῶν γραφικῶν ἐν τοῖς ἀγῶσι στενοὶ φαίνονται, οἱ δὲ τῶν ῥητόρων εὖ λεχθέντες ἰδιωτικοὶ ἐν ταῖς χερσίν. Αἴτιον δ' ὅτι ἐν τῷ ἀγῶνι ἁρμόττει· διὸ καὶ τὰ ὑποκριτικὰ ἀφῃρημένης τῆς ὑποκρίσεως οὐ ποιοῦντα τὸ αὐτῶν ἔργον φαίνεται εὐήθη,
35 οἷον τά τε ἀσύνδετα καὶ τὸ πολλάκις τὸ αὐτὸ εἰπεῖν ἐν τῇ γραφικῇ ὀρθῶς ἀποδοκιμάζεται, ἐν δὲ ἀγωνιστικῇ καὶ οἱ ῥήτορες χρῶνται· ἔστι γὰρ ὑποκριτικά. (3) Ἀνάγκη δὲ μεταϐάλλειν τὸ αὐτὸ λέγοντας· ὅπερ ὡς προοδοποιεῖ τῷ ὑποκρίνεσθαι· « οὗτός ἐστιν ὁ κλέψας ὑμῶν,
40 οὗτός ἐστιν ὁ ἐξαπατήσας· οὗτος ὁ τὸ ἔσχατον προδοῦναι ἐπιχειρήσας. » Οἷον καὶ Φιλήμων ὁ ὑποκριτὴς ἐποίει ἔν τε τῇ Ἀναξανδρίδου Γεροντομανίᾳ, ὅτε λέγει Ῥαδάμανθυς καὶ Παλαμήδης, καὶ ἐν τῷ προλόγῳ τῶν Εὐσεϐῶν τὸ ἐγώ· ἐὰν γάρ τις τὰ τοιαῦτα μὴ ὑποκρίνη-
45 ται, γίνεται ὁ τὴν δοκὸν φέρων. (4) Καὶ τὰ ἀσύνδετα ὡσαύτως· « ἦλθον, ἀπήντησα, ἐδεόμην· » ἀνάγκη γὰρ ὑποκρίνεσθαι καὶ μὴ ὡς ἓν λέγοντα τῷ αὐτῷ ἤθει καὶ τόνῳ εἰπεῖν. Ἔτι ἔχει ἴδιόν τι τὰ ἀσύνδετα· ἐν ἴσῳ γὰρ χρόνῳ πολλὰ δοκεῖ εἰρῆσθαι· ὁ γὰρ σύνδεσμος ἓν

Illud vero non oportet ignorare, unicuique generi diversam convenire elocutionem; non enim eadem est locutio, qua aliquid scribimus, et qua in contentionibus utimur; neque eadem, quæ ad deliberationes pertinet, et qua judicia tractantur. Utrumque autem genus scire necesse est; nam alterum efficit, ut emendate loqui sciamus; alterum, ne quis tacere cogatur, quum aliis quidpiam impertire cupit; quod quidem accidit scribere nescientibus. (2) Dicendi genus, quo aliquid scribimus, esse debet exquisitissimum; quo autem in contentionibus utimur, ad actionem aptissimum. Hujus vero duæ sunt species; nam altera quidem ad mores, altera ad motus animi pertinet Ideo etiam histriones hujusmodi fabulas potissimum exquirunt, et poetæ tales *histriones desiderant*. Probantur autem *poetæ*, qui etiam in legendo delectant; ut Chæremon (nam exquisitus est, non aliter atque solutæ orationis scriptor) et Licymnius ex poetis dithyrambicis. Quodsi inter se comparentur, orationes scriptæ in contentionibus humiles angustæque videntur; quæ autem ab oratoribus bene habitæ sunt, quum in manibus sumuntur, similes sunt imperitorum orationibus. Causa vero est, quod hæ in contentionibus conveniant. Quamobrem illa, quorum vis in actione posita est, sublata actione, quum suo munere non fungantur, inania videntur; ut ea, quæ dissoluta sunt, et quæ sæpius repetuntur, in scriptione recte improbantur; in contentionibus vero illis quoque oratores utuntur; sunt enim actioni convenientia. (3) Necesse est autem, ut idem dicentes orationem varient; quod tanquam aditum munit ad actionem: « Iste est, qui vos expilavit; iste est, qui vos decepit; iste est, qui denique hostibus vos prodere conatus est. » Quemadmodum etiam Philemon histrio faciebat in Anaxandridæ Gerontomania, ubi Rhadamanthys et Palamedes verba faciunt, et in prologo τῶν Εὐσεϐῶν, *ubi* τὸ Ego *sæpius iteratur*. Hæc enim nisi actione adjuventur, « exit trabem gestans ». (4) Et dissoluta eodem modo: « Veni, occurri, rogavi »; nam necesse est eis actionem adhibere, neque tanquam res una dicatur, eodem animi habitu ac sono vocis uti. Præterea habent dissoluta peculiare quidquam; nam eodem tempore multa dici videntur. Conjunctio enim ex

ποιεῖ τὰ πολλά, ὥστ' ἐὰν ἐξαιρεθῇ, δῆλον ὅτι τοὐναντίον ἔσται τὸ ἓν πολλά. Ἔχει οὖν αὔξησιν· « ἦλθον, διελέχθην, ἱκέτευσα » πολλά· δοκεῖ δὲ ὑπεριδεῖν ὅσα εἶπον, ὅσα φημί. Τοῦτο δὲ βούλεται ποιεῖν καὶ 5 Ὅμηρος ἐν τῷ « Νιρεὺς αὖ Σύμηθεν, Νιρεὺς Ἀγλαΐης, Νιρεὺς ὃς κάλλιστος. » Περὶ οὗ γὰρ πολλὰ εἴρηται, ἀνάγκη καὶ πολλάκις εἰρῆσθαι· εἰ οὖν καὶ πολλάκις, καὶ πολλὰ δοκεῖ, ὥστε ηὔξησεν ἅπαξ μνησθεὶς διὰ τὸν παραλογισμόν, καὶ μνήμην πεποίηκεν, οὐδαμοῦ ὕστε-10 ρον αὐτοῦ λόγον ποιησάμενος. (5) Ἡ μὲν οὖν δημηγορικὴ λέξις καὶ παντελῶς ἔοικε τῇ σκιαγραφίᾳ· ὅσῳ γὰρ ἂν πλείων ᾖ ὁ ὄχλος, πορρωτέρω ἡ θέα· διὸ τὰ ἀκριβῆ περίεργα καὶ χείρω φαίνεται ἐν ἀμφοτέροις· ἡ δὲ δίκη ἀκριβέστερον· ἔτι δὲ μᾶλλον ἡ ἑνὶ κριτῇ· 15 ἐλάχιστον γάρ ἐστιν ἐν ῥητορικοῖς· εὐσύνοπτον γὰρ μᾶλλον τὸ οἰκεῖον τοῦ πράγματος καὶ τὸ ἀλλότριον, καὶ ὁ ἀγὼν ἄπεστιν, ὥστε καθαρὰ ἡ κρίσις. Διὸ οὐχ οἱ αὐτοὶ ἐν πᾶσι τούτοις εὐδοκιμοῦσι ῥήτορες· ἀλλ' ὅπου μάλιστα ὑποκρίσεως, ἐνταῦθα ἥκιστα ἀκρίβεια ἔνι· 20 τοῦτο δέ, ὅπου φωνῆς, καὶ μάλιστα ὅπου μεγάλης. Ἡ μὲν οὖν ἐπιδεικτικὴ λέξις γραφικωτάτη· τὸ γὰρ ἔργον αὐτῆς ἀνάγνωσις· δευτέρα δὲ ἡ δικανική. (6) Τὸ δὲ προσδιαιρεῖσθαι τὴν λέξιν, ὅτι ἡδεῖαν δεῖ καὶ μεγαλοπρεπῆ, περίεργον· τί γὰρ μᾶλλον ἢ σώφρονα καὶ 25 ἐλευθέριον καὶ εἴ τις ἄλλη ἤθους ἀρετή; τὸ γὰρ ἡδεῖαν εἶναι ποιήσει δῆλον ὅτι τὰ εἰρημένα, εἴπερ ὀρθῶς ὥρισται ἡ ἀρετὴ τῆς λέξεως· τίνος γὰρ ἕνεκα δεῖ σαφῆ καὶ μὴ ταπεινὴν εἶναι ἀλλὰ πρέπουσαν; ἄν τε γὰρ ἀδολεσχῇ, οὐ σαφής, οὐδὲ ἂν σύντομος. Ἀλλὰ δῆλον 30 ὅτι τὸ μέσον ἁρμόττει. Καὶ τὸ ἡδεῖαν τὰ εἰρημένα ποιήσει, ἂν εὖ μιχθῇ, τὸ εἰωθὸς καὶ ξενικόν, καὶ ὁ ῥυθμός, καὶ τὸ πιθανὸν ἐκ τοῦ πρέποντος. Περὶ μὲν οὖν τῆς λέξεως εἴρηται, καὶ κοινῇ περὶ ἁπάντων καὶ ἰδίᾳ περὶ ἕκαστον γένος· λοιπὸν δὲ περὶ τάξεως εἰπεῖν.

multis unum efficit; quæ si detrahatur, perspicuum est, effici contrarium, ut ex uno fiant multa. Habet igitur amplificationem : « Veni, narravi, supplicavi »; multa *sunt*. Videtur autem negligere, « quæ narro, quæ dico. » Hoc idem etiam Homerus facere voluit in loco, « Nireus tamen ex Syme; Nireus Aglaiæ filius; Nireus, qui pulcherrimus. » Nam de quo multa dicuntur, necesse est ut is etiam sæpe nominetur. Itaque si sæpe nominatur, etiam multa dici videntur. Amplificavit igitur semel tantum ejus mentionem faciens per fallaciam, et memoriæ *auditorum* infixit, etiamsi postea nunquam illum nominet. (5) Deliberativi quidem generis elocutio omnino similis est adumbratæ picturæ; nam quanto major fuerit eorum, *qui spectant*, turba, tanto longinquius spectatur; quare exquisita in utrisque supervacanea et deteriora videntur. Sed in judiciali genere exquisitius esse debet genus dicendi; præsertim si coram uno tantum judice res agatur; nam minime artis præsidiis uti licet; facilius enim perspici potest, quid causæ proprium sit, et quid alienum; ipsumque studium contentionis abest; itaque judicium est incorruptum. Quapropter non in omnibus dicendi generibus iidem oratores excellunt. Sed ubi maxime actione opus est, ibi minime debet esse minuta diligentia; requiritur autem actio, ubi voce opus est, præsertim, ubi magna. Demonstrativi igitur generis oratio maxime idonea est ad scribendum; quoniam ejus officium est, ut legatur; proximaque ab ea judicialis est. (6) Distinguere autem insuper elocutionem, ut et suavem et magnificam esse oporteat, supervacaneum est; cur enim magis ita, quam temperantem et liberalem, et si qua alia hujuscemodi virtus est? nam suavem eam, ut perspicuum est, efficient ea quæ dicta sunt, si quidem elocutionis virtus a nobis recte definita est; cujus enim rei gratia dilucidam eam esse oportet, nec humilem, sed rei aptam? Nam si nugatoria fuerit, non erit dilucida, neque, si fuerit concisa. Sed manifestum est, medium convenire Quodsi bene commixta fuerint ea quæ diximus, scilicet usitata verba, et peregrina, et oratorius numerus, et persuadendi ratio cum decoro, suavem efficient orationem. Ac de elocutione quidem dictum est, et communiter de omnibus, et speciatim de unoquoque genere. Superest vero, ut de ordine dicamus.

CAP. XIII.

De partibus orationis.

35 Ἔστι δὲ τοῦ λόγου δύο μέρη· ἀναγκαῖον γὰρ τό τε πρᾶγμα εἰπεῖν περὶ οὗ, καὶ τότ' ἀποδεῖξαι. Διὸ εἰπόντα μὴ ἀποδεῖξαι ἢ ἀποδεῖξαι μὴ προειπόντα ἀδύνατον· ὅ τε γὰρ ἀποδεικνύων τι ἀποδείκνυσι, καὶ ὁ προλέγων ἕνεκα τοῦ ἀποδεῖξαι προλέγει. (2) Τούτων δὲ τὸ μὲν 40 πρόθεσίς ἐστι, τὸ δὲ πίστις, ὥσπερ ἂν εἴ τις διέλοι ὅτι τὸ μὲν πρόβλημα, τὸ δὲ ἀπόδειξις. (3) Νῦν δὲ διαιροῦσι γελοίως· διήγησις γάρ που τοῦ δικανικοῦ μόνου λόγου ἐστίν, ἐπιδεικτικοῦ δὲ καὶ δημηγορικοῦ πῶς ἐνδέχεται εἶναι διήγησιν οἵαν λέγουσιν, ἢ τὰ πρὸς τὸν ἀντίδικον, 45 ἢ ἐπίλογον τῶν ἀποδεικτικῶν; Προοίμιον δὲ καὶ ἀντιπαραβολὴ καὶ ἐπάνοδος ἐν ταῖς δημηγορίαις τότε γίνεται, ὅταν ἀντιλογία ᾖ· καὶ γὰρ ἡ κατηγορία καὶ ἡ ἀπολογία πολλάκις, ἀλλ' οὐχ ἡ συμβουλή· ἀλλ' ὁ ἐπίλογος· ἔτι οὐδὲ δικανικοῦ παντός, οἷον ἐὰν 50 μικρὸς ὁ λόγος, ἢ τὸ πρᾶγμα εὐμνημόνευτον· συμβαίνει γὰρ τοῦ μήκους ἀφαιρεῖσθαι. (4) Ἀναγκαῖα ἄρα

Sunt autem orationis partes duæ; necesse est enim, primo rem, de qua agitur, exponere, deinde illam argumentis confirmare. Quare nemo vel narrare, nisi postea confirmet, vel confirmare, nisi prius narraverit, commode potest. Argumentis enim utens aliquid confirmat; et rem antea exponens id ideo facit, ut eam postea confirmet. (2) Horum autem alterum est propositio, alterum vero probatio : quemadmodum si quis rem dividat, ut altera pars sit quæstio, altera vero demonstratio. (3) Nunc autem ridicule dividunt; narratio enim haud dubie judicialis tantum generis est. Demonstrativi vero et deliberativi generis quomodo narratio esse potest, qualem ipsi volunt, vel quæ contra adversarium dicuntur, vel peroratio quænam est orationum demonstrativarum? Proœmium autem, et contentio, et repetitio, tunc in deliberativo genere ponuntur, quando inest contraria disputatio : accusatio namque et defensio sæpe *eam habent*, sed non deliberatio; verum peroratio. Porro neque peroratio in omnibus judiciis adhibetur, ut, si parva fuerit oratio, aut res ejusmodi, quæ facile memoria comprehendi possit; nam ita ex longitudine orationis detrahitur. (4) Ne-

μόρια πρόθεσις καὶ πίστις. Ἴδια μὲν οὖν ταῦτα, τὰ δὲ πλεῖστα προοίμιον, πρόθεσις, πίστις, ἐπίλογος· τὰ γὰρ πρὸς τὸν ἀντίδικον τῶν πίστεών ἐστι, καὶ ἡ ἀντιπαραβολὴ αὔξησις τῶν αὐτοῦ, ὥστε μέρος τι τῶν 5 πίστεων· ἀποδείκνυσι γάρ τι ὁ ποιῶν τοῦτο, ἀλλ' οὐ τὸ προοίμιον, οὐδ' ὁ ἐπίλογος, ἀλλ' ἀναμιμνήσκει. (5) Ἔσται οὖν, ἄν τις τὰ τοιαῦτα διαιρῇ, ὅπερ ἐποίουν οἱ περὶ Θεόδωρον, διήγησις ἕτερον καὶ ἐπιδιήγησις καὶ προδιήγησις καὶ ἔλεγχος καὶ ἐπεξέλεγχος. Δεῖ δὲ εἶδός 10 τι λέγοντα καὶ διαφορὰν ὄνομα τίθεσθαι· εἰ δὲ μή, γίνεται κενὸν καὶ ληρῶδες, οἷον Λικύμνιος ποιεῖ ἐν τῇ τέχνῃ, ἐπούρωσιν ὀνομάζων καὶ ἀποπλάνησιν καὶ ὄζους.

cessariæ igitur sunt partes duæ, propositio, et probatio. Ac propria quidem hæc sunt; si autem plura fuerint, *tunc erunt* procemium, propositio, probatio, peroratio; nam quæ ad reprehendendum adversarium attinent, probationibus subjiciuntur; contentio vero est amplificatio suarum rationum; quo fit ut pars quædam sit probationum; nam qui hoc facit, aliquid demonstrat; procemium vero hoc non efficit, neque peroratio, sed tantum in memoriam reducit. (5) Quodsi quis ita dividat, ut Theodori sectatores faciebant, erit alia pars narratio, alia supernarratio, alia prænarratio, alia reprehensio, alia superreprehensio. Sed tunc novum nomen ponere oportet, quum aliquam rem novam et ab aliis differentem aliquis dicit; alioqui res est inanis et nugatoria, sicut Licymnius in Arte sua facit, qui nominat impetum secundum, et aberrationem, et ramos.

CAP. XIV.

De procemio.

Τὸ μὲν οὖν προοίμιόν ἐστιν ἀρχὴ λόγου, ὅπερ ἐν 15 ποιήσει πρόλογος καὶ ἐν αὐλήσει προαύλιον· πάντα γὰρ ἀρχαὶ ταῦτ' εἰσί, καὶ οἷον ὁδοποίησις τῷ ἐπιόντι. Τὸ μὲν οὖν προαύλιον ὅμοιον τῷ τῶν ἐπιδεικτικῶν προοιμίῳ· καὶ γὰρ οἱ αὐληταί, ὅ τι ἂν εὖ ἔχωσιν αὐλῆσαι, τοῦτο προαυλήσαντες συνῆψαν τῷ ἐνδοσίμῳ, καὶ ἐν 20 τοῖς ἐπιδεικτικοῖς λόγοις δεῖ οὕτω γράφειν· ὅ τι γὰρ ἂν βούληται εὐθὺ εἰπόντα ἐνδοῦναι καὶ συνάψαι. Ὅπερ πάντες ποιοῦσιν. Παράδειγμα τὸ τῆς Ἰσοκράτους Ἑλένης προοίμιον· οὐθὲν γὰρ οἰκεῖον ὑπάρχει τοῖς ἐριστικοῖς καὶ Ἑλένῃ. Ἅμα δὲ καὶ ἐὰν ἐκτοπίσῃ, 25 ἁρμόττει μὴ ὅλον τὸν λόγον ὁμοειδῆ εἶναι. (2) Λέγεται δὲ τὰ τῶν ἐπιδεικτικῶν προοίμια ἐξ ἐπαίνου ἢ ψόγου· οἷον Γοργίας μὲν ἐν τῷ Ὀλυμπικῷ λόγῳ « ὑπὸ πολλῶν ἄξιοι θαυμάζεσθαι, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες· » ἐπαινεῖ γὰρ τοὺς τὰς πανηγύρεις συνάγοντας· 30 Ἰσοκράτης δὲ ψέγει, ὅτι τὰς μὲν τῶν σωμάτων ἀρετὰς δωρεαῖς ἐτίμησαν, τοῖς δ' εὖ φρονοῦσιν οὐθὲν ἆθλον ἐποίησαν. (3) Καὶ ἀπὸ συμβουλῆς, οἷον ὅτι δεῖ τοὺς ἀγαθοὺς τιμᾶν, διὸ καὶ αὐτὸς Ἀριστείδην ἐπαινεῖ, ἢ τοὺς τοιούτους οἳ μήτε εὐδοκιμοῦσι μήτε φαῦλοι, 35 ἀλλ' ὅσοι ἀγαθοὶ ὄντες ἄδηλοι, ὥσπερ Ἀλέξανδρος ὁ Πριάμου· οὗτος γὰρ συμβουλεύει. (4) Ἔτι δ' ἐκ τῶν δικανικῶν προοιμίων· τοῦτο δ' ἐστὶν ἐκ τῶν πρὸς τὸν ἀκροατήν, εἰ περὶ παραδόξου λόγος ἢ περὶ χαλεποῦ ἢ περὶ τεθρυλημένου πολλοῖς, ὥστε συγγνώμην ἔχειν, 40 οἷον Χοιρίλος « νῦν δ' ὅτε πάντα δέδασται. » Τὰ μὲν οὖν τῶν ἐπιδεικτικῶν λόγων προοίμια ἐκ τούτων, ἐξ ἐπαίνου, ἐκ ψόγου, ἐκ προτροπῆς, ἐξ ἀποτροπῆς, ἐκ τῶν πρὸς τὸν ἀκροατήν· δεῖ δὲ ἢ ξένα ἢ οἰκεῖα εἶναι τὰ ἐνδόσιμα τῷ λόγῳ. (5) Τὰ δὲ τοῦ δικανικοῦ προοίμια 45 δεῖ λαβεῖν ὅτι ταὐτὸ δύναται ὅπερ τῶν δραμάτων οἱ πρόλογοι καὶ τῶν ἐπῶν τὰ προοίμια· τὰ μὲν γὰρ τῶν διθυράμβων ὅμοια τοῖς ἐπιδεικτικοῖς· « διὰ σὲ καὶ τεὰ δῶρα εἴτε σκῦλα. » (6) Ἐν δὲ τοῖς λόγοις καὶ ἔπεσι δεῖγμά ἐστι τοῦ λόγου, ἵνα προειδῶσι περὶ οὗ ἦν 50 ὁ λόγος καὶ μὴ κρέμηται ἡ διάνοια· τὸ γὰρ ἀόριστον πλανᾷ· ὁ δοὺς οὖν ὥσπερ εἰς τὴν χεῖρα τὴν ἀρχὴν

Procemium igitur principium est orationis; sicut in poesi prologus, et in tibicinis cantu præludium; nam hæc omnia principia sunt, et quasi viæ munitio pertransituro. At præludium quidem simile est procemio demonstrativi generis; nam tibicines quidquid sibi videntur bene canere posse, id præcinentes cum sequente cantu copulant; sic etiam in demonstrativo genere scribendæ sunt orationes; quidquid enim voluerit, orator initio dicere potest, deinde progredi, et cum oratione id conjungere; id quod faciunt omnes. Exemplum est procemium illud Isocratis in Encomio Helenæ; nam nihil habent commune sophistæ cum Helena. Simul vero etiam, quum a proposita materia digreditur orator, adest illud emolumentum, quod oratio tota non sit unius generis. (2) Ducuntur autem exordia demonstrativi generis a laude, vel vituperatione, ut Gorgias in oratione Olympica : « Apud multos admiratione digni, o viri Græci; » laudat enim eos, qui celebritates instituerunt; Isocrates autem vituperat, « quod corporis virtutibus præmia statuissent, sapientia vero instructis nullum præmium posuissent. » (3) Ducuntur etiam a consilio, ut, « Oportet nos probis viris honorem habere », ideo etiam ipse Aristidem laudat; vel, *si quis dicat, laudandos esse* tales, qui neque vulgo celebres sunt, neque improbi, sed quum probi sint, tamen in obscuritate manent, sicut Alexander Priami filius; hic enim consultat. (4) Quin etiam ab iis, quæ propria sunt judicialis generis, exordia ducuntur; scilicet ab iis, quæ personam auditoris respiciunt, ut si de re incredibili sit oratio, vel ardua, vel pervulgata; tunc enim venia petenda est; quemadmodum Chœrilus, « At nunc, quum omnia jam in manibus sint ». Procemia igitur demonstrativi generis ab his ducuntur : a laude, a vituperatione, a suasione, a dissuasione, ab iis quæ personam auditoris respiciunt. Quæ autem viam ad orationem aperiunt, aut peregrina, aut propria rei esse oportet. (5) Procemia autem judicialis generis statuendum est idem valere, quod fabularum prologi, et heroici carminis procemia; nam principia dithyramborum similia sunt exordiis demonstrativi generis : « Propter te, tuaque munera atque spolia. » (6) In orationibus autem et carminibus heroicis principium est specimen orationis futuræ, ut prævideant *auditores*, de quibus rebus sermo futurus sit, et ne eorum animus sit suspensus; quod enim indefinitum est, *huc et illuc mentem* vagari cogit. Qui igitur rem tanquam in

ποιεῖ ἐχόμενον ἀκολουθεῖν τῷ λόγῳ. Διὰ τοῦτο « Μῆνιν ἄειδε θεά », « Ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα », « Ἡγεό μοι λόγον ἄλλον, ὅπως Ἀσίας ἀπὸ γαίης ἦλθεν ἐς Εὐρώπην πόλεμος μέγας ». Καὶ οἱ τραγικοὶ δηλοῦσι περὶ τὸ 5 δρᾶμα, κἂν μὴ εὐθὺς ὥσπερ Εὐριπίδης· ἀλλ' ἐν τῷ προλόγῳ γέ που δηλοῖ, ὥσπερ καὶ Σοφοκλῆς « ἐμοὶ πατὴρ ἦν Πόλυβος. » Καὶ ἡ κωμῳδία ὡσαύτως. Τὸ μὲν οὖν ἀναγκαιότατον ἔργον τοῦ προοιμίου καὶ ἴδιον τοῦτο, δηλῶσαι τί ἐστι τὸ τέλος οὗ ἕνεκα ὁ λόγος. 10 Διόπερ ἂν δῆλον ᾖ καὶ μικρὸν τὸ πρᾶγμα, οὐ χρηστέον προοιμίῳ. (7) Τὰ δὲ ἄλλα εἴδη, οἷς χρῶνται, ἰατρεύματα καὶ κοινά. Λέγεται δὲ ταῦτα ἔκ τε τοῦ λέγοντος καὶ τοῦ ἀκροατοῦ καὶ τοῦ πράγματος καὶ τοῦ ἐναντίου. Περὶ αὐτοῦ μὲν καὶ τοῦ ἀντιδίκου, ὅσα περὶ διαβολὴν 15 λῦσαι καὶ ποιῆσαι. Ἔστι δὲ οὐχ ὁμοίως· ἀπολογουμένῳ μὲν γὰρ πρῶτον τὰ πρὸς διαβολήν, κατηγοροῦντι δ' ἐν τῷ ἐπιλόγῳ. Δι' ὃ δέ, οὐκ ἄδηλον· τὸν μὲν γὰρ ἀπολογούμενον, ὅταν μέλλῃ εἰσάξειν αὑτόν, ἀναγκαῖον ἀνελεῖν τὰ κωλύοντα, ὥστε λυτέον πρῶτον τὴν 20 διαβολήν· τῷ δὲ διαβάλλοντι ἐν τῷ ἐπιλόγῳ διαβλητέον, ἵνα μνημονεύσωσι μᾶλλον. Τὰ δὲ πρὸς τὸν ἀκροατὴν ἔκ τε τοῦ εὔνουν ποιῆσαι καὶ ἐκ τοῦ ὀργίσαι, καὶ ἐνίοτε δὲ ἐκ τοῦ προσεκτικὸν ἢ τοὐναντίον· οὐ γὰρ ἀεὶ συμφέρει ποιεῖν προσεκτικόν, διὸ πολλοὶ εἰς γέλωτα 25 πειρῶνται προάγειν. Εἰς δὲ εὐμάθειαν ἅπαντα ἀνάξει, ἐάν τις βούληται, καὶ τὸ ἐπιεικῆ φαίνεσθαι· προσέχουσι γὰρ μᾶλλον τούτοις. Προσεκτικοὶ δὲ τοῖς μεγάλοις, τοῖς ἰδίοις, τοῖς θαυμαστοῖς, τοῖς ἡδέσιν· διὸ δεῖ ἐμποιεῖν ὡς περὶ τοιούτων ὁ λόγος. Ἐὰν δὲ μὴ προσεκτι- 30 κούς, ὅτι μικρόν, ὅτι οὐδὲν πρὸς ἐκείνους, ὅτι λυπηρόν. (8) Δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν ὅτι πάντα ἔξω τοῦ λόγου τὰ τοιαῦτα· πρὸς φαῦλον γὰρ ἀκροατὴν καὶ τὰ ἔξω τοῦ πράγματος ἀκούοντα, ἐπεὶ ἂν μὴ τοιοῦτος ᾖ, οὐθὲν δεῖ προοιμίου, ἀλλ' ἢ ὅσον τὸ πρᾶγμα εἰπεῖν κεφαλαιω- 35 δῶς, ἵνα ἔχῃ ὥσπερ σῶμα κεφαλήν. (9) Ἔτι τὸ προσεκτικοὺς ποιεῖν πάντων τῶν μερῶν κοινόν, ἐὰν δέῃ· πανταχοῦ γὰρ ἀνιᾶσι μᾶλλον ἢ ἀρχόμενοι. Διὸ γελοῖον ἐν ἀρχῇ τάττειν, ὅτε μάλιστα πάντες προσέχοντες ἀκροῶνται. Ὥστε ὅπου ἂν ᾖ καιρός, λεκτέον « καί 40 μοι προσέχετε τὸν νοῦν· οὐθὲν γὰρ μᾶλλον ἐμὸν ἢ ὑμέτερον » καὶ « ἐρῶ γὰρ ὑμῖν οἷον οὐδεπώποτε ἀκηκόατε δεινόν· » ἢ οὕτω θαυμαστόν. Τοῦτο δ' ἐστίν, ὥσπερ ἔφη Πρόδικος, ὅτε νυστάζοιεν οἱ ἀκροαταί, παρεμβάλλειν τῆς πεντηκονταδράχμου αὐτοῖς. 45 (10) Ὅτι δὲ πρὸς τὸν ἀκροατὴν οὐχ ᾗπερ ὁ ἀκροατής, δῆλον· πάντες γὰρ ἢ διαβάλλουσιν ἢ φόβους ἀπολύονται ἐν τοῖς προοιμίοις.

> Ἄναξ, ἐρῶ μὲν οὐχ ὅπως σπουδῆς ὕπο.
> Τί φροιμιάζῃ;

50 καὶ οἱ πονηρὸν τὸ πρᾶγμα ἔχοντες ἢ δοκοῦντες· πανταχοῦ γὰρ βέλτιον διατρίβειν ἢ ἐν τῷ πράγματι. Διὸ οἱ δοῦλοι οὐ τὰ ἐρωτώμενα λέγουσιν ἀλλὰ τὰ κύκλῳ, καὶ προοιμιάζονται. (11) Πόθεν δ' εὔνους δεῖ ποιεῖν, εἴρη-

manum tradit, facit ut auditor orationem sequatur et percipiat. Atque hac de causa *dixit Homerus*, « Iram Diva refer; Dic mihi Musa virum; » *et alius*, « Musa age jam, alterius dux nobis carminis esto; Ut magnum ex Asia bellum processit in oras Europæ. » Tragici etiam poetæ fabulam initio docent; quodsi non statim, ut Euripides, at certe in prologi aliqua parte docent, quemadmodum etiam Sophocles, « Pater mihi fuit Polybus. » Et comœdia idem servat. Procemii vero maxime necessarium ac proprium munus est, finem institutæ orationis aperire. Quare si causa perspicua fuerit aut parva, non utendum est procemio. (7) Reliquæ vero procemii species, quibus utuntur *oratores*, remedia quædam sunt, et ea quidem communia. Ducuntur autem hæc vel ab oratore ipso, vel ab auditore, vel a causa, vel ab adversario. Ab oratore ipso et ab adversario *ducuntur ea*, quæ ad dissolvendum crimen et inferendum pertinent. Fit autem hoc non eodem modo; nam defendenti quidem statim criminibus occurrendum est; accusanti vero in peroratione est criminandum. Cujus rei causa non obscura est; reus enim, quum se insinuare contendat, necesse habet, omnia, quæ obstant, removere; quare in primis eum adversarii criminationem dissolvere oportet; accusator vero in peroratione criminari debet, ut facilius auditores ea recordari possint. Quæ autem ad auditorem pertinent, eo spectant, ut eum nobis benevolum faciamus, et in adversarium concitemus, et interdum ut attentum reddamus, vel contra; non enim semper prodest, attentum reddere; quare multi risum conantur excitare. Ad docilitatem vero conducent omnia, si quis rei studeat; et si vir bonus appareat; nam talibus viris se attentiores præbent *auditores*. Attenti autem fiunt rebus magnis, propriis, admirabilibus, jucundis. Quare admonere eos oportet, de hujusmodi rebus sermonem esse. Quodsi autem non attentos esse voluerimus, *dicemus*, rem esse pusillam, nihil ad eos pertinentem, molestam ac odiosam. (8) Sciendum vero est, hæc omnia esse extra causam; nam ad depravatum auditorem spectant, et libenter audientem, quæ nihil ad rem faciunt; nisi enim talis sit, nihil opus est procemio, sed sufficit id, quod causa postulat, summatim dicere, ut judex caput illud, tanquam totius causæ corpus habeat. (9) Porro, attentos facere *auditores* commune est omnium partium, quum opus est; nam alibi magis ubique, quam initio, remittunt animum. Itaque ridiculum est hoc initio sectari, quum tunc maxime attenti sint auditores. Quare, quoties sese offert opportunitas, captanda attentio est hujusmodi verbis : « Ac mihi animum advertite; neque enim mea magis, quam vestra res agitur »; et « Dicam vobis horrendum facinus, nunquam alias auditum; » aut aliud æque mirabile. Hoc autem est id, quod Prodicus dixit, se, quum auditores dormitantes videret, aliquid in medio sermone inserere ex sua quinquaginta drachmarum oratione. (10) Ad auditorem vero haberi procemia, non quatenus auditor est, patet; omnes enim in procemiis vel criminantur, vel metum disjiciunt; *ut nuntius in Sophoclis Antigona :* « Dicam quidem, o rex, non quanta diligentia.. » *et Thoas Iphigeniam interpellat*, « Quid uteris procemio? » Et qui malam causam habent, vel habere videntur, *procemiis utuntur*; nam in quovis loco potius commorari melius est his, quam in ipsa causa. Itaque servi non ad interrogata respondent, sed verborum ambagibus utuntur, et longis exordiis. (11) Quomodo autem benevolentiam ca-

ται, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον τῶν τοιούτων. Ἐπεὶ δ' εὖ λέγεται « δός μ' ἐς Φαίηκας φίλον ἐλθεῖν ἠδ' ἐλεεινόν, » τούτων δεῖ δύο στοχάζεσθαι. Ἐν δὲ τοῖς ἐπιδεικτικοῖς οἴεσθαι δεῖ ποιεῖν συνεπαινεῖσθαι τὸν ἀκροατήν, ἢ αὐτὸν ἢ γένος ἢ ἐπιτηδεύματ' αὐτοῦ ἢ ἀμῶς γέ πως· ὃ γὰρ λέγει Σωκράτης ἐν τῷ Ἐπιταφίῳ, ἀληθές, ὅτι οὐ χαλεπὸν Ἀθηναίους ἐν Ἀθηναίοις ἐπαινεῖν, ἀλλ' ἐν Λακεδαιμονίοις. Τὰ δὲ τοῦ δημηγορικοῦ ἐκ τῶν τοῦ δικανικοῦ λόγου ἐστίν, φύσει δ' ἥκιστα ἔχει· καὶ γὰρ καὶ περὶ οὗ ἴσασι, καὶ οὐδὲν δεῖται τὸ πρᾶγμα προοιμίου, ἀλλ' ἢ δι' αὐτὸν ἢ τοὺς ἀντιλέγοντας, ἢ ἐὰν μὴ ἡλίκον βούλει ὑπολαμβάνωσιν, ἀλλ' ἢ μεῖζον ἢ ἔλαττον. Διὸ ἢ διαβάλλειν ἢ ἀπολύεσθαι ἀνάγκη, καὶ ἢ αὐξῆσαι ἢ μειῶσαι. Τούτων δὲ ἕνεκα προοιμίου δεῖται, ἢ κόσμου χάριν, ὡς αὐτοκάβδαλα φαίνεται, ἐὰν μὴ ἔχῃ. Τοιοῦτον γὰρ τὸ Γοργίου ἐγκώμιον εἰς Ἠλείους· οὐδὲν γὰρ προεξαγκωνίσας οὐδὲ προανακινήσας εὐθὺς ἄρχεται· « Ἦλις πόλις εὐδαίμων. »

ptare oporteat, dictum est, et de ceteris hujusmodi singulis. Quoniam vero bene dictum est *ab Homero*: « Effice, ut adveniam, Diva, ad Phæaces amicus, Et miserabilis, » hæc duo diligenter consideranda sunt. In exordiis autem demonstrativi generis efficere oportet, ut auditor una laudari putet se, vel genus, vel studia sua, vel alio aliquo modo. Quod enim ait Socrates in funebri sermone, verum est, « non difficile esse Athenienses apud Athenienses laudare, sed apud Lacedæmonios. » Deliberationum vero exordia a judiciali genere sumuntur. Natura tamen *deliberationes* rarissime exordia habent; nam sciunt *deliberantes*, qua de re sint verba facienda; et res ipsa nullo indiget procemio, nisi vel propter ipsum *oratorem*, vel adversarios, vel si res non tanta existimetur, quantam ipse vult, sed aut major, aut minor: itaque vel criminari necesse est, vel crimina dissolvere, et vel amplificare, vel minuere. Horum autem gratia procemio opus est; vel ornamenti causa; ne temere effutita *oratio* videatur, si quis procemio non utatur; ejusmodi est encomium Gorgiæ in Elienses; nulla enim ante brachiorum extensione facta, nulla præparatione, statim incipit: « Elis, fortunata civitas. »

CAP. XV.

Loci ad crimina dissolvenda.

Περὶ δὲ διαβολῆς ἓν μὲν τὸ ἐξ ὧν ἄν τις ὑπόληψιν δυσχερῆ ἀπολύσαιτο· οὐδὲν γὰρ διαφέρει εἴτε εἰπόντος τινὸς εἴτε μή, ὥστε τοῦτο καθόλου. (2) Ἄλλος τρόπος ὥστε πρὸς τὰ ἀμφισβητούμενα ἀπαντᾶν, ἢ ὡς οὐκ ἔστιν, ἢ ὡς οὐ βλαβερόν, ἢ οὐ τούτῳ, ἢ ὡς οὐ τηλικοῦτον ἢ οὐκ ἄδικον ἢ οὐ μέγα ἢ οὐκ αἰσχρὸν ἢ οὐκ ἔχον μέγεθος· περὶ γὰρ τοιούτων ἡ ἀμφισβήτησις, ὥσπερ Ἰφικράτης πρὸς Ναυσικράτην· ἔφη γὰρ ποιῆσαι ὃ ἔλεγε καὶ βλάψαι, ἀλλ' οὐκ ἀδικεῖν. Ἢ ἀντικαταλλάττεσθαι ἀδικοῦντα, εἰ βλαβερὸν ἀλλὰ καλόν, εἰ λυπηρὸν ἀλλ' ὠφέλιμον ἤ τι ἄλλο τοιοῦτον. (3) Ἄλλος τρόπος ὡς ἐστὶν ἁμάρτημα ἢ ἀτύχημα ἢ ἀναγκαῖον, οἷον Σοφοκλῆς ἔφη τρέμειν οὐχ ὡς ὁ διαβάλλων ἔφη, ἵνα δοκῇ γέρων, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης· οὐ γὰρ ἑκόντι εἶναι αὐτῷ ἔτη ὀγδοήκοντα. Καὶ ἀντικαταλλάττεσθαι τὸ οὗ ἕνεκα, ὅτι οὐ βλάψαι ἐβούλετο, ἀλλὰ τόδε, καὶ οὐ τοῦτο ὃ διεβάλλετο, ποιῆσαι, συνέβη δὲ βλαβῆναι· « δίκαιον δὲ μισεῖν, εἰ ὅπως τοῦτο γένηται ἐποίουν. » (4) Ἄλλος, εἰ ἐμπεριείληπται ὁ διαβάλλων, ἢ νῦν ἢ πρότερον, ἢ αὐτὸς ἢ τῶν ἐγγύς. (5) Ἄλλος, εἰ ἄλλοι ἐμπεριλαμβάνονται, οὓς ὁμολογοῦσι μὴ ἐνόχους εἶναι τῇ διαβολῇ, οἷον εἰ ὅτι καθαρὸς ὁ μοιχός, καὶ ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα ἄρα. (6) Ἄλλος, εἰ ἄλλους διέβαλεν, ἢ ἄλλος αὐτούς, ἢ ἄνευ διαβολῆς ὑπελαμβάνοντο ὥσπερ αὐτὸς νῦν, οἳ πεφήνασιν οὐκ ἔνοχοι. (7) Ἄλλος ἐκ τοῦ ἀντιδιαβάλλειν τὸν διαβάλλοντα· ἄτοπον γὰρ εἰ ὁ αὐτὸς ἄπιστος, οἱ τούτου λόγοι ἔσονται πιστοί. (8) Ἄλλος, εἰ γέγονε κρίσις, ὥσπερ Εὐριπίδης πρὸς Ὑγιαίνοντα ἐν τῇ ἀντιδόσει κατηγοροῦντα ὡς ἀσεβής, ὅς γ' ἐποίησε κελεύων ἐπιορκεῖν « ἡ γλῶσσ' ὀμώμοχ', ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος. » Ἔφη γὰρ αὐτὸν ἀδικεῖν τὰς ἐκ τοῦ Διονυσιακοῦ ἀγῶνος κρίσεις εἰς τὰ δικαστήρια ἄγοντα· ἐκεῖ γὰρ αὐτῶν δεδωκέναι λόγον ἢ δώσειν, εἰ βούλεται κατηγορεῖν. (9) Ἄλλος ἐκ

De criminatione autem id primum est, *ut ea dicantur* quæ valent ad delendam ex animis malam existimationem; nihil enim refert, sive ex alicujus sermone mala existimatio concitata fuerit, sive non; nam illud generatim prodest. (2) Alius modus est, ut ita occurratur, sicut rebus controversis occurri solet, vel non esse factam rem, vel non esse perniciosam, vel non huic, vel non tam magnam, vel non iniquam, vel non magnam, vel non turpem, vel esse pusillam; nam de his solet esse controversia; quemadmodum Iphicrates contra Nausicratem; dixit enim, se fecisse, quod ille objiciebat, non tamen injuste se gessisse; vel compensari, quod injuste factum est; *ut*, si detrimentum attulit, at fuit honestum; si molestum fuit, at utilitatem habuit, aut aliud simile quid. (3) Alius modus est, *ut dicatur*, aut errorem fuisse, aut infortunium, aut necessitate evenisse; quemadmodum Sophocles se tremere dixit, non ut calumniator objecerat, quo senex videretur, sed necessario; non enim sua sponte ad annos octoginta pervenisse. Licet etiam finem, cujus gratia factum sit aliquid, commutare, ut, Non erat ei animus lædendi, sed aliud efficiendi; neque hoc facere studebat, quod calumniator ait, sed accidit, ut is læderetur: « Essem autem odio dignus, si hoc efficere studuissem. » (4) Alius *modus est, ut animadvertatur*, an adversarius in ea culpa vel hoc tempore, vel antea fuerit, aut ipse, aut aliquis propinquorum ejus. (5) Alius modus, si illi comprehenduntur, quos adversarii fatentur non esse crimini obnoxios; ut, si adulter est sceleris purus, ergo etiam hic atque ille. (6) Alius modus, si alios falso insimulavit, vel eum alius, vel sine criminatione alicujus si tales existimabantur, qualis ipse nunc, qui tamen innocentes deinde reperti sunt. (7) Alius, si quis criminantem recriminatur. Nam absurdum est, ut ejus oratio fidem faciat, qui non sit ipse fide dignus. (8) Alius, si jam factum est judicium; quemadmodum Euripides contra Hygiænontem in Antidosi, quum accusaretur tanquam impius, quod juberet pejerare, quum versum illum fecisset: « Juravi lingua, mentem injuratam gero; » dixit enim, injuste eum facere, qui judicia ex certamine Liberi patris in forum adduceret; se namque ibi jam rationem reddidisse, aut redditurum, si ibi vellet accusare. (9) Alius, si calumnia ipsa

τοῦ διαβολῆς κατηγορεῖν, ἡλίκον, καὶ τοῦτο ὅτι ἄλλας κρίσεις ποιεῖ, καὶ ὅτι οὐ πιστεύει τῷ πράγματι. Κοινὸς δ' ἀμφοῖν ὁ τόπος τὸ σύμβολα λέγειν, οἷον ἐν τῷ Τεύκρῳ ὁ Ὀδυσσεὺς ὅτι οἰκεῖος τῷ Πριάμῳ· ἡ γὰρ Ἡσιόνη ἀδελφή· ὁ δὲ ὅτι ὁ πατὴρ ἐχθρὸς τῷ Πριάμῳ, ὁ Τελαμών, καὶ ὅτι οὐ κατεῖπε τῶν κατασκόπων. (10) Ἄλλος τῷ διαβάλλοντι, τὸ ἐπαινοῦντι μικρὸν μακρῶς ψέξαι μέγα συντόμως, ἢ πολλὰ ἀγαθὰ προθέντα, ὃ εἰς τὸ πρᾶγμα προφέρει ἓν ψέξαι. Τοιοῦτοι δὲ οἱ τεχνικώτατοι καὶ ἀδικώτατοι· τοῖς ἀγαθοῖς γὰρ βλάπτειν πειρῶνται, μιγνύντες αὐτὰ τῷ κακῷ. Κοινὸν δὲ τῷ διαβάλλοντι καὶ τῷ ἀπολυομένῳ, ἐπειδὴ τὸ αὐτὸ ἐνδέχεται πλειόνων ἕνεκα πραχθῆναι, τῷ μὲν διαβάλλοντι κακοηθιστέον ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐκλαμβάνοντι, τῷ δὲ ἀπολυομένῳ ἐπὶ τὸ βέλτιον· οἷον ὅτι ὁ Διομήδης τὸν Ὀδυσσέα προείλετο, τῷ μὲν ὅτι διὰ τὸ ἄριστον ὑπολαμβάνειν τὸν Ὀδυσσέα, τῷ δ' ὅτι οὔ, ἀλλὰ διὰ τὸ μόνον μὴ ἀνταγωνιστεῖν ὡς φαῦλον. Καὶ περὶ μὲν διαβολῆς εἰρήσθω τοσαῦτα.

vituperetur, quam grave illa malum sit, utpote quæ judicia perturbet, et vel ipsi rei non credat. Communis vero locus amborum est, quum signa commemorant; ut in Teucro Ulysses ait, Teucrum esse Priamo sanguine conjunctum; nam Hesione fuit *Priami* soror; ille vero *dixit*, patrem suum Telamonem Priamo hostem fuisse, neque se speculatores indicasse. (10) Alius modus accusatoris proprius, si paululum laudet, ut gravius vituperet, et si, quod magnum atque egregium est, breviter attingat, vel si multis bonis propositis, deinde unum, quod ad causam faciat, crimen proferens vituperet. Tales autem sunt artificiosissimi et iniquissimi *accusatores;* nam adversarium bonis ejus lædere conantur, quum ea vitio permisceant. Illud vero commune est et inferenti crimen et depellenti, quoniam fieri potest ut eadem res pluribus de causis facta sit, criminans debet eam depravare atque in deteriorem partem inflectere; dissolvens autem crimen in meliorem partem trahere; ut quod Diomedes Ulyssem socium elegerit, ideo factum esse, quoniam Ulyssem Græcorum optimum existimaret; imo vero, dicet alius, quoniam solum eum tanquam ignavum sibi non fore æmulum judicaret. Ac de criminatione quidam hæc dicta sint.

CAP. XVI.

De narratione.

Διήγησις δ' ἐν μὲν τοῖς ἐπιδεικτικοῖς ἐστιν οὐκ ἐφεξῆς ἀλλὰ κατὰ μέρος· δεῖ μὲν γὰρ τὰς πράξεις διελθεῖν ἐξ ὧν ὁ λόγος· σύγκειται γὰρ ἔχων ὁ λόγος τὸ μὲν ἄτεχνον (οὐθὲν γὰρ αἴτιος ὁ λέγων τῶν πράξεων), τὸ δ' ἐκ τῆς τέχνης· τοῦτο δ' ἐστὶν ἢ ὅτι ἔστι δεῖξαι, ἐὰν ᾖ ἄπιστον, ἢ ὅτι ποιόν, ἢ ὅτι ποσόν, ἢ καὶ ἅπαντα. (2) Διὰ δὲ τοῦτ' ἐνίοτε οὐκ ἐφεξῆς δεῖ διηγεῖσθαι πάντα, ὅτι δυσμνημόνευτόν τι δεικνύναι οὕτως· Ἐκ μὲν οὖν τούτων ἀνδρεῖος, ἐκ δὲ τῶνδε σοφὸς ἢ δίκαιος. Καὶ ἁπλούστερος ὁ λόγος οὗτος, ἐκεῖνος δὲ ποικίλος καὶ οὐ λιτός. (3) Δεῖ δὲ τὰς μὲν γνωρίμους ἀναμιμνήσκειν· διὸ οἱ πολλοὶ οὐδὲν δέονται διηγήσεως, οἷον εἰ θέλεις Ἀχιλλέα ἐπαινεῖν· ἴσασι γὰρ πάντες τὰς πράξεις, ἀλλὰ χρῆσθαι αὐταῖς δεῖ· ἐὰν δὲ Κριτίαν, δεῖ· οὐ γὰρ πολλοὶ ἴσασιν. (4) Νῦν δὲ γελοίως τὴν διήγησίν φασι δεῖν εἶναι ταχεῖαν. Καίτοι ὥσπερ ὁ τῷ μάττοντι ἐρομένῳ πότερον σκληρὰν ἢ μαλακὴν μάξῃ, « τί δ'; » ἔφη, « εὖ ἀδύνατον; » καὶ ἐνταῦθα ὁμοίως· δεῖ γὰρ μὴ μακρῶς διηγεῖσθαι ὥσπερ οὐδὲ προοιμιάζεσθαι μακρῶς, οὐδὲ τὰς πίστεις λέγειν· οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθά ἐστι τὸ εὖ ἢ τὸ ταχὺ ἢ τὸ συντόμως, ἀλλὰ τὸ μετρίως· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ λέγειν ὅσα δηλώσει τὸ πρᾶγμα, ἢ ὅσα ποιήσει ὑπολαβεῖν γεγονέναι ἢ βεβλαφέναι ἢ ἠδικηκέναι, ἢ τηλικαῦτα ἡλίκα βούλει· τῷ δὲ ἐναντίῳ τὰ ἐναντία. (5) Παραδιηγεῖσθαι δὲ ὅσα εἰς τὴν σὴν ἀρετὴν φέρει, οἷον « ἐγὼ δ' ἐνουθέτουν ἀεὶ τὰ δίκαια λέγων, μὴ τὰ τέκνα ἐγκαταλείπειν. » Ἢ θατέρου κακίαν· « ὁ δ' ἀπεκρίνατό μοι ὅτι οὗ ἂν ᾖ αὐτός, ἔσται ἄλλα παιδία· » ὃ τοὺς ἀφισταμένους Αἰγυπτίους ἀποκρίνασθαί φησιν ὁ Ἡρόδοτος. Ἢ ὅσα ἡδέα τοῖς δικασταῖς. (6) Ἀπολογουμένῳ δὲ ἐλάττων ἡ διήγησις, αἱ δ' ἀμφισβητήσεις ἢ μὴ γεγονέναι ἢ μὴ βλαβερὸν εἶναι ἢ μὴ ἄδικον ἢ μὴ τηλικοῦτον, ὥστε περὶ τὸ ὁμολογούμενον οὐ διατριπτέον, ἐὰν μή τι εἰς ἐκεῖνο συντείνῃ, οἷον

Narratio vero in demonstrativis orationibus non perpetua est, sed ni plures partes distincta; nam actiones et res gestas commemorare opus est, e quibus oratio componitur; constat enim oratio tum ex iis, quæ sunt artis expertia; (neque enim dicens auctor est rerum gestarum;) tum vero ex iis, quæ ab arte proveniunt; ut, quum rem factam esse docere opus est, si fuerit incredibilis, vel qualis sit, aut quanta, vel hæc simul omnia. (2) Qua de causa interdum non continente oportet uti narratione, quoniam sic demonstrata difficulter memoriæ mandantur. *Ut,* Ex his quidem fortis esse cognoscitur; ex illis vero sapiens, aut justus. Atque hæc oratio simplicior est; illa autem varia, nec exilis. (3) Notas vero et celebres actiones tantum in memoriam revocare opus est; quo fit ut multi oratione non indigeant; ut, si volueris Achillem laudare; sciunt enim omnes, quæ res ab eo gestæ fuerint; itaque illis tantum uti debes; si vero Critiam, *narrare* oportet; nam non multi sciunt, *quæ ille gesserit.* (4) Ridicule autem hodie dicunt, narrationem celerem esse oportere. Atqui, quod quidam pistori panem subigenti, percontantique, durumne an mollem subigeret, « Quid? bene (inquit) omnino subigere non licet? idem huc etiam accommodari potest; neque enim prolixa uti narratione oportet, neque prolixo exordio, neque probationibus; sed neque hac in parte recte se habet, aut celeriter aut concise narrare, verum quod medium est, servare decet; hoc est, dicere, quæ satis sint ad rem explicandam, vel quæ in opinionem inducant, rem esse factam, vel eum læsisse, vel injuste fecisse, vel cetera ejus generis, quæcumque voluerit; adversario autem contraria convenient. (5) Inserere etiam narrationi debes, quæ probitatem tuam significent; ut, « Ego vero nunquam admonere destiti, quæ justa esse sentiebam, ne filios desererent. » Vel quæ declarent alterius improbitatem: « Ille vero mihi respondit, sibi, ubicumque fuerit, alios non defuturos filios »; quod Ægyptios respondisse, quum a rege suo defecissent, tradit Herodotus. Vel quæ judicibus ipsis jucunda sint. (6) Defensori autem narratio minor est; et sunt hujusmodi controversiæ, vel non esse factum, vel detrimentum non attulisse, vel non injuste factum, vel non tam magnum esse; quare non est in re certa commorandum, nisi quis eo tendat, ut probet, factum quidem esse, sed

εἰ πέπρακται, ἀλλ' οὐκ ἄδικον. (7) Ἔτι πεπραγμένα δεῖ λέγειν, ὅσα μὴ πραττόμενα ἢ οἶκτον ἢ δείνωσιν φέρει. Παράδειγμα ὁ Ἀλκίνου ἀπόλογος, ὅτι πρὸς τὴν Πηνελόπην ἐν ἑξήκοντα ἔπεσι πεποίηται. Καὶ ὡς Φάϋλλος 5 τὸν κύκλον, καὶ ὁ ἐν τῷ Οἰνεῖ πρόλογος. (8) Ἠθικὴν δὲ χρὴ τὴν διήγησιν εἶναι. Ἔσται δὲ τοῦτο, ἂν εἰδῶμεν τί ἦθος ποιεῖ. Ἓν μὲν δὴ τὸ προαίρεσιν δηλοῦν, ποιὸν δὲ τὸ ἦθος τῷ ποιὰν ταύτην· ἡ δὲ προαίρεσις ποιὰ τῷ τέλει. Διὰ τοῦτο οὐκ ἔχουσιν οἱ μαθηματικοὶ λόγοι ἤθη, 10 ὅτι οὐδὲ προαίρεσιν· τὸ γὰρ οὗ ἕνεκα οὐκ ἔχουσιν· ἀλλ' οἱ Σωκρατικοί· περὶ τοιούτων γὰρ λέγουσιν. (9) Ἄλλα ἠθικὰ τὰ ἑπόμενα ἑκάστῳ ἤθει, οἷον ὅτι ἅμα λέγων ἐβάδιζεν· δηλοῖ γὰρ θρασύτητα καὶ ἀγροικίαν ἤθους. Καὶ μὴ ὡς ἀπὸ διανοίας λέγειν, ὥσπερ οἱ νῦν, ἀλλ' ὡς ἀπὸ 15 προαιρέσεως· « Ἐγὼ δ' ἐβουλόμην· καὶ προειλόμην γὰρ τοῦτο· ἀλλ' εἰ μὴ ὠνήμην, βέλτιον. » Τὸ μὲν γὰρ φρονίμου, τὸ δὲ ἀγαθοῦ· φρονίμου μὲν γὰρ ἐν τῷ τὸ ὠφέλιμον διώκειν, ἀγαθοῦ δ' ἐν τῷ τὸ καλόν. Ἂν δ' ἄπιστον ᾖ, τότε τὴν αἰτίαν ἐπιλέγειν, ὥσπερ Σοφοκλῆς ποιεῖ· 20 παράδειγμα τὸ ἐκ τῆς Ἀντιγόνης, ὅτι μᾶλλον τοῦ ἀδελφοῦ ἐκήδετο ἢ ἀνδρὸς ἢ τέκνων· τὰ μὲν γὰρ ἂν γενέσθαι ἀπολόμενα,

> Μητρὸς δ' ἐν ᾅδου καὶ πατρὸς βεβηκότων
> οὐκ ἔστ' ἀδελφὸς ὅστις ἂν βλάστοι ποτέ.

25 Ἐὰν δὲ μὴ ἔχῃς αἰτίαν, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἀγνοεῖς ἄπιστα λέγων, ἀλλὰ φύσει τοιοῦτος εἶ· ἀπιστοῦσι γὰρ ἄλλο τι πράττειν ἑκόντα πλὴν τὸ συμφέρον. (10) Ἔτι ἐκ τῶν παθητικῶν λέγειν, διηγούμενον καὶ τὰ ἑπόμενα καὶ ἃ ἴσασι, καὶ τὰ ἴδια ἢ αὐτῷ ἢ ἐκείνῳ προσόντα· « ὁ δ' 30 ᾤχετό με ὑποβλέψας »· καὶ ὡς περὶ Κρατύλου Αἰσχίνης, ὅτι διασίζων καὶ τοῖν χεροῖν διασείων· πιθανὰ γάρ, διότι σύμβολα γίνεται ταῦτα ἃ ἴσασιν ἐκείνων ὧν οὐκ ἴσασιν. Πλεῖστα δὲ τοιαῦτα λαβεῖν ἐξ Ὁμήρου ἔστιν·

> Ὣς ἄρ' ἔφη, γρηῢς δὲ κατέσχετο χερσὶ πρόσωπα·

35 οἱ γὰρ δακρύειν ἀρχόμενοι ἐπιλαμβάνονται τῶν ὀφθαλμῶν. Καὶ εὐθὺς εἰσάγαγε σεαυτὸν ποιόν τινα, ἵνα ὡς τοιοῦτον θεωρῶσι καὶ τὸν ἀντίδικον· λανθάνων δὲ ποίει. Ὅτι δὲ ῥᾴδιον, ὁρᾶν δεῖ ἐκ τῶν ἀπαγγελλόντων· περὶ ὧν γὰρ μηθὲν ἴσμεν, ὅμως λαμβάνομεν ὑπόληψίν τινα. 40 Πολλαχοῦ δὲ δεῖ διηγεῖσθαι, καὶ ἐνίοτε οὐκ ἐν ἀρχῇ. (11) Ἐν δὲ δημηγορίᾳ ἥκιστα διήγησίς ἐστιν, ὅτι περὶ τῶν μελλόντων οὐθεὶς διηγεῖται· ἀλλ' ἐάν περ διήγησις ᾖ, τῶν γενομένων ἔσται, ἵν' ἀναμνησθέντες ἐκείνων βέλτιον βουλεύσωνται περὶ τῶν ὕστερον· ἢ διαβάλλον- 45 τες, ἢ ἐπαινοῦντες· ἀλλὰ τότε οὐ τὸ τοῦ συμβούλου ποιεῖ ἔργον. Ἂν δ' ᾖ ἄπιστον, ὑπισχνεῖσθαί τε καὶ αἰτίαν λέγειν εὐθύς, καὶ διατάττειν οἷς βούλονται, οἷον ἡ Ἰοκάστη ἡ Καρκίνου ἐν τῷ Οἰδίποδι ἀεὶ ὑπισχνεῖται πυνθανομένου τοῦ ζητοῦντος τὸν υἱόν· καὶ ὁ Αἵμων 50 ὁ Σοφοκλέους.

non esse injustum. (7) Præterea res narrare oportet, quæ factæ neque miserationem, neque indignationem commovent. Exemplum est apologus Alcinoi, quem apud Penelopen sexaginta versibus explicuit. Et ut Phayllus cyclum, et qualis est Œnei prologus. (8) Moratam autem oportet esse narrationem. Id erit facile, si, quid mores effingat, intellexerimus. Ac illud quidem primum est, consilium declarare; nam quale esse consilium ostenditur, tales etiam mores habentur. Quale autem consilium sit, fine cognoscitur; atque hac de causa mathematicæ demonstrationes non sunt moratæ, quia consilium non habent; neque enim alicujus gratia fieri solent; at vero Socratici *dialogi morati sunt*, quoniam de rebus hujusmodi sunt, quæ alicujus gratia fiunt. (9) Alia morata sunt ea, quæ cujusque mores consequuntur; ut, « hæc simul vociferans vadebat »; indicat enim hoc temeritatem et rusticitatem morum. Et quæ non tanquam cogitata dicuntur, ut hodierni *oratores dicunt*, sed tanquam ex voluntate atque consilio; *ut*, « Ego hoc semper volui; prætuli etenim hoc; quamvis mihi non esset utile, tamen honestius est. » Illud quidem prudentis est, at hoc probi viri; nam prudentis est, id sequi, quod utile sit; probi vero, quod honestum. Quodsi autem res incredibilis fuerit, tunc illi causam adjungere oportet; quemadmodum Sophocles facit. Exemplo est Antigone, dicens, se magis fratrem curare, quam maritum, aut filios : nam hos etiamsi perdiderit, se posse recuperare;

> Utrisque vero mortuis parentibus,
> Non frater ullus exoriri unquam potest.

Si vero causam nullam afferre poteris, *dic*, te non ignorare, quæ dicis, incredibilia videri, sed tamen naturam tuam esse ejusmodi; non enim creditur, aliquem sua sponte facere id, quod utile non est. (10) Debent etiam in narratione poni, quæ movere animum possint, ut si consequentia narrentur, aut nota *auditoribus*, et quæ privatim vel oratori, vel adversario propria sint. « Ille vero discessit oculos ad me retorquens. » Et quod de Cratylo dixit Æschines, « eum exsibilare, et manibus explodere; » hæc enim fidem faciunt; propterea quod nota sunt indicia eorum, quæ *auditores* nesciunt. Plurima autem hujusmodi licet ab Homero sumere:

> Ast anus ad faciem palmas utrasque tetendit;

nam flere incipientes oculos manu tangere solent. Satim vero te ipsum insinua, probumque virum ostende, *contra preme adversarium*, ut deinceps in tota oratione illum quoque talem existiment *auditores*; sed occulte hoc facito. Quod autem hoc facile sit, ex iis intelligere licet, qui nobis aliquid nuntiant; quamvis enim ea de re nihil antea sciamus, statim tamen opinionem quandam concipimus. Multis vero in locis narrare opus est, et nonnunquam non *narrandum* in principio. (11) In deliberatione minime narratio locum habet, quoniam de rebus futuris nemo narrat; sed si ulla narratio fuerit, de præteritis erit, ut in memoriam ea revocantes de futuris melius consultent; vel quando vituperat orator, vel laudat. Sed tunc ille deliberantis munus non exsequitur. Quodsi fuerit incredibile *quod narras*, debes polliceri, te statim causam allaturum esse, vel eorum arbitrio rem commissurum, quorum ipsi voluerint; ut, Iocaste in Œdipode Carcini semper pollicetur, quum eam interrogaret is qui filium quærit; et Hæmon apud Sophoclem *in Antigona*

CAP. XVII.

De probationibus.

Τὰς δὲ πίστεις δεῖ ἀποδεικτικὰς εἶναι· ἀποδεικνύναι δὲ χρή, ἐπεὶ περὶ τεττάρων ἡ ἀμφισβήτησις, περὶ τοῦ ἀμφισβητουμένου φέροντα τὴν ἀπόδειξιν· οἷον εἰ ὅτι οὐ γέγονεν ἀμφισβητεῖ, ἐν τῇ κρίσει δεῖ τούτου μάλιστα τὴν ἀπόδειξιν φέρειν, εἰ δ' ὅτι οὐκ ἔβλαψεν, τούτου, καὶ ὅτι οὐ τοσόνδε ἢ ὅτι δικαίως, ὡσαύτως καὶ εἰ περὶ τοῦ γενέσθαι τοῦτο ἡ ἀμφισβήτησις. (2) Μὴ λανθανέτω δ' ὅτι ἀναγκαῖον ἐν ταύτῃ τῇ ἀμφισβητήσει μόνῃ τὸν ἕτερον εἶναι πονηρόν· οὐ γάρ ἐστιν ἄγνοια αἰτία, ὥσπερ ἂν εἴ τινες περὶ τοῦ δικαίου ἀμφισβητοῖεν, ὥστ' ἐν τούτῳ χρονιστέον, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις οὔ. (3) Ἐν δὲ τοῖς ἐπιδεικτικοῖς τὸ πολύ, ὅτι καλὰ καὶ ὠφέλιμα, ἡ αὔξησις ἔσται· τὰ γὰρ πράγματα δεῖ πιστεύεσθαι· ὀλιγάκις γὰρ καὶ τούτων ἀποδείξεις φέρουσιν, ἐὰν ἄπιστα ᾖ ἢ ἐὰν ἄλλος αἰτίαν ἔχῃ. (4) Ἐν δὲ τοῖς δημηγορικοῖς ἢ ὡς οὐκ ἔσται ἀμφισβητήσειεν ἄν τις, ἢ ὡς ἔσται μὲν ἃ κελεύει, ἀλλ' οὐ δίκαια ἢ οὐκ ὠφέλιμα ἢ οὐ τηλικαῦτα. Δεῖ δὲ καὶ ὁρᾶν εἴ τι ψεύδεται ἐκτὸς τοῦ πράγματος· τεκμήρια γὰρ ταῦτα φαίνεται καὶ τῶν ἄλλων ὅτι ψεύδεται. (5) Ἔστι δὲ τὰ μὲν παραδείγματα δημηγορικώτατα, τὰ δ' ἐνθυμήματα δικανικώτερα· ἡ μὲν γὰρ περὶ τὸ μέλλον, ὥστ' ἐκ τῶν γενομένων ἀνάγκη παραδείγματα λέγειν, ἡ δὲ περὶ ὄντων ἢ μὴ ὄντων, οὗ μᾶλλον ἀπόδειξίς ἐστι καὶ ἀνάγκη· ἔχει γὰρ τὸ γεγονὸς ἀνάγκην. (6) Οὐ δεῖ δὲ ἐφεξῆς λέγειν τὰ ἐνθυμήματα, ἀλλ' ἀναμιγνύναι· εἰ δὲ μή, καταβλάπτει ἄλληλα. Ἔστι γὰρ καὶ τοῦ ποσοῦ ὅρος·

> Ὦ φίλ', ἐπεὶ τόσα εἶπες ὅσ' ἂν πεπνυμένος ἀνήρ,

ἀλλ' οὐ τοιαῦτα. (7) Καὶ μὴ περὶ πάντων ἐνθυμήματα ζητεῖν· εἰ δὲ μή, ποιήσεις ὅπερ ἔνιοι ποιοῦσι τῶν φιλοσοφούντων, οἳ συλλογίζονται τὰ γνωριμώτερα καὶ πιστότερα ἢ ἐξ ὧν λέγουσιν. (8) Καὶ ὅταν πάθος ποιῇς, μὴ λέγε ἐνθύμημα· ἢ γὰρ ἐκκρούσει τὸ πάθος ἢ μάτην εἰρημένον ἔσται τὸ ἐνθύμημα· ἐκκρούουσι γὰρ αἱ κινήσεις ἀλλήλας αἱ ἅμα, καὶ ἢ ἀφανίζουσιν ἢ ἀσθενεῖς ποιοῦσιν. Οὐδ' ὅταν ἠθικὸν τὸν λόγον, οὐ δεῖ ἐνθύμημά τι ζητεῖν ἅμα· οὐ γὰρ ἔχει οὔτε ἦθος οὔτε προαίρεσιν ἡ ἀπόδειξις. (9) Γνώμαις δὲ χρηστέον καὶ ἐν διηγήσει καὶ ἐν πίστει· ἠθικὸν γάρ. « Καὶ ἐγὼ δέδωκα, καὶ ταῦτ' εἰδὼς ὡς οὐ δεῖ πιστεύειν. » Ἐὰν δὲ παθητικῶς, « καὶ οὐ μεταμέλει μοι καίπερ ἠδικημένῳ· τούτῳ μὲν γὰρ περίεστι τὸ κέρδος, ἐμοὶ δὲ τὸ δίκαιον. » (10) Τὸ δὲ δημηγορεῖν χαλεπώτερον τοῦ δικάζεσθαι, εἰκότως, διότι περὶ τὸ μέλλον· ἐκεῖ δὲ περὶ τὸ γεγονός, ὃ ἐπιστητὸν ἤδη καὶ τοῖς μάντεσιν, ὡς ἔφη Ἐπιμενίδης ὁ Κρής· ἐκεῖνος γὰρ περὶ τῶν ἐσομένων οὐκ ἐμαντεύετο, ἀλλὰ περὶ τῶν γεγονότων μὲν ἀδήλων δέ. Καὶ ὁ νόμος ὑπόθεσις ἐν τοῖς δικανικοῖς· ἔχοντα δὲ ἀρχὴν ῥᾷον εὑρεῖν ἀπόδειξιν. Καὶ οὐκ ἔχει πολλὰς διατριβάς, οἷον πρὸς ἀντίδικον ἢ περὶ αὑτοῦ, ἢ παθητικὸν ποιεῖν. Ἀλλ' ἥκιστα πάντων, ἐὰν

Probationes autem demonstrandi vim habere debent; et quoniam quadripertito quæstiones distributæ sunt, oportet ea demonstrare, de quibus cum adversario controversia est; ut, si de facto dubitatur, hoc erit maxime in judicio argumentis confirmandum; quodsi te non læsisse dicas, hoc probare debes; aut si dicas, non esse tam magnum, aut juste factum; similiter etiam, si de facto controversia fuerit. (2) Illud vero sciendum est, in hac sola de facto controversia necessarium esse, ut alter litigantium improbus sit; non enim ignorantia controversiæ causa est, ut si quidam inter se de æquo justoque contenderent. Quapropter in hoc diu commorandum est; in ceteris vero minime. (3) In demonstrativis vero curandum est, ut amplificando probetur, facta esse honesta atque utilia; nam ea credi opus est; siquidem raro etiam hæc probationem requirunt, nisi forte vel incredibilia sint vel aliquis alius eorum auctor existimetur. (4) In deliberationibus autem vel non futura ea, *de quibus deliberat*, aliquis ambigere potest, vel futura quidem ea, quæ vult, sed non justa, aut non utilia, aut non tàm magna. Videndum est etiam, an aliquid falsi dixerit extra causam; nam hæc et reliquorum videntur indicia esse, nempe eum mentiri. (5) Exempla vero sunt deliberativo generi accommodatissima; enthymemata magis judiciali generi conveniunt. Nam deliberatio quidem est de futuro; quare ex rebus jam factis exempla ad probandum ducere oportet; judicium autem est de iis, quæ sunt, aut non sunt, quorum magis est demonstratio et necessitas; nam præteritum in se necessitatem habet. (6) Non oportet autem continuare enthymemata, sed cum aliis permiscere; alioqui se vicissim infringunt; nam est etiam modus in numero.

> Care mihi, postquam tot tantum es verba locutus,
> Quot solet effari prudens,

tot, inquam, sed non talia. (7) Nec de omnibus enthymemata quærere oportet; alioquin idem efficies, quod nonnulli faciunt philosophi, qui syllogismis demonstrant notiora et certiora iis, unde syllogismos ducunt. (8) Et quum animos commovere vis, ne enthymemate utaris; aut enim hoc commotionem extrudet, aut frustra prolatum erit; motus enim animi se vicissim expellunt, nec simul esse possunt, sed aut evanescunt, aut imbecilliores redduntur. Neque quum mores exprimere oratione volumus, oportet simul enthymema aliquod quærere; nam demonstratio neque mores, neque consilium exprimit. (9) Sententiis autem utendum est et in narratione, et in confirmatione; nam ad mores exprimendos valent. « Ego vero pecuniam ei credidi, quamvis scirem nemini fidem habendam esse. » Quodsi cum animi motu, « Neque tamen me pœnitet, quamvis injuriam ac detrimentum acceperim; isti enim lucrum superest, mihi vero justum. » (10) Est autem difficilius in deliberativo, quam in judiciali genere versari; merito; quoniam de futuro *deliberatio est;* judicium vero de præterito, quod etiam auguribus jam notum est, quemadmodum dixit Epimenides Cretensis; is enim non de futuris divinabat, sed de præteritis, quæ tamen essent obscura. Quin in judicialibus controversiis lex est tanquam fundamentum. Qui autem principium habet, is facilius probationem invenire potest. Nec habet *deliberatio* multa diverticula, ut *in judicialibus* contra adversarium, aut de se ipso, aut ut animos commoveat; sed hæc rarissime omnium *in hoc ge-*

μὴ ἐξίστηται. Δεῖ οὖν ἀποροῦντα τοῦτο ποιεῖν ὅπερ οἱ Ἀθήνησι ῥήτορες ποιοῦσι καὶ Ἰσοκράτης· καὶ γὰρ συμβουλεύων κατηγορεῖ, οἷον Λακεδαιμονίων μὲν ἐν τῷ Πανηγυρικῷ, Χάρητος δ' ἐν τῷ Συμμαχικῷ. (11) Ἐν δὲ τοῖς ἐπιδεικτικοῖς δεῖ τὸν λόγον ἐπεισοδιοῦν ἐπαίνοις, οἷον Ἰσοκράτης ποιεῖ· ἀεὶ γάρ τινα εἰσάγει. Καὶ ὃ ἔλεγε Γοργίας, ὅτι οὐχ ὑπολείπει αὐτὸν ὁ λόγος, τοῦτό ἐστιν· εἰ γὰρ Ἀχιλλέα λέγει, Πηλέα ἐπαινεῖ, εἶτα Αἰακόν, εἶτα τὸν θεόν, ὁμοίως δὲ καὶ ἀνδρίαν, ἢ τὰ καὶ τὰ ποιεῖ· ὃ τοιόνδε ἐστίν. (12) Ἔχοντα μὲν οὖν ἀποδείξεις καὶ ἠθικῶς λεκτέον καὶ ἀποδεικτικῶς, ἐὰν δὲ μὴ ἔχῃς ἐνθυμήματα, ἠθικῶς· καὶ μᾶλλον τῷ ἐπιεικεῖ ἁρμόττει χρηστὸν φαίνεσθαι ἢ τὸν λόγον ἀκριβῆ. (13) Τῶν δὲ ἐνθυμημάτων τὰ ἐλεγκτικὰ μᾶλλον εὐδοκιμεῖ τῶν δεικτικῶν, ὅτι ὅσα ἔλεγχον ποιεῖ, μᾶλλον δῆλον ὅτι συλλελόγισται· παράλληλα γὰρ μᾶλλον τἀναντία γνωρίζεται. (14) Τὰ δὲ πρὸς τὸν ἀντίδικον οὐχ ἕτερόν τι εἶδος, ἀλλὰ τῶν πίστεων ἐστι τὰ μὲν λῦσαι ἐνστάσει τὰ δὲ συλλογισμῷ. Δεῖ δὲ καὶ ἐν συμβουλῇ καὶ ἐν δίκῃ ἀρχόμενον μὲν λέγειν τὰς ἑαυτοῦ πίστεις πρότερον, ὕστερον δὲ πρὸς τἀναντία ἀπαντᾶν λύοντα καὶ προδιασύροντα. Ἂν δὲ πολύχους ᾖ ἡ ἐναντίωσις, πρότερον τὰ ἐναντία, οἷον ἐποίησε Καλλίστρατος ἐν τῇ Μεσσηνιακῇ ἐκκλησίᾳ· ἃ γὰρ ἐροῦσι προανελὼν οὕτως τότε αὐτὸς εἶπεν. (15) Ὕστερον δὲ λέγοντα πρῶτον τὰ πρὸς τὸν ἐναντίον λόγον λεκτέον, λύοντα καὶ ἀντισυλλογιζόμενον, καὶ μάλιστα ἂν εὐδοκιμηκότα ᾖ· ὥσπερ γὰρ ἄνθρωπον προδιαβεβλημένον οὐ δέχεται ἡ ψυχή, τὸν αὐτὸν τρόπον οὐδὲ λόγον, ἐὰν ὁ ἐναντίος εὖ δοκῇ εἰρηκέναι. Δεῖ οὖν χώραν ποιεῖν ἐν τῷ ἀκροατῇ τῷ μέλλοντι λόγῳ· ἔσται δέ, ἂν ἀνέλῃς. Διὸ ἢ πρὸς πάντα ἢ τὰ μέγιστα ἢ τὰ εὐδοκιμοῦντα ἢ τὰ εὐέλεγκτα μαχεσάμενον οὕτω τὰ αὐτοῦ πιστὰ ποιητέον.

> Ταῖς θεαῖσι πρῶτα σύμμαχος γενήσομαι·
> ἐγὼ γὰρ Ἥραν...

ἐν τούτοις ἥψατο πρῶτον τοῦ εὐηθεστάτου. Περὶ μὲν οὖν πίστεων ταῦτα. (16) Εἰς δὲ τὸ ἦθος, ἐπειδὴ ἔνια περὶ αὑτοῦ λέγειν ἢ ἐπίφθονον ἢ μακρολογίαν ἢ ἀντιλογίαν ἔχει, καὶ περὶ ἄλλου ἢ λοιδορίαν ἢ ἀγροικίαν, ἕτερον χρὴ λέγοντα ποιεῖν, ὅπερ Ἰσοκράτης ποιεῖ ἐν τῷ Φιλίππῳ καὶ ἐν τῇ Ἀντιδόσει, καὶ ὡς Ἀρχίλοχος ψέγει· ποιεῖ γὰρ τὸν πατέρα λέγοντα περὶ τῆς θυγατρὸς ἐν τῷ ἰάμβῳ « χρημάτων δ' ἄελπτον οὐθέν ἐστιν οὐδ' ἀπώμοτον, » καὶ τὸν Χάρωνα τὸν τέκτονα ἐν τῷ ἰάμβῳ οὗ ἡ ἀρχὴ « Οὔ μοι τὰ Γύγεω· » καὶ ὡς Σοφοκλῆς τὸν Αἵμονα ὑπὲρ τῆς Ἀντιγόνης πρὸς τὸν πατέρα ὡς λεγόντων ἑτέρων. (17) Δεῖ δὲ καὶ μεταβάλλειν τὰ ἐνθυμήματα καὶ γνώμας ποιεῖν ἐνίοτε, οἷον « χρὴ δὲ τὰς διαλλαγὰς ποιεῖν τοὺς νοῦν ἔχοντας εὐτυχοῦντας· οὕτω γὰρ ἂν μέγιστα πλεονεκτοῖεν. » Ἐνθυμηματικῶς δέ « εἰ γὰρ δεῖ, ὅταν ὠφελιμώταται ὦσι καὶ πλεονεκτικώταται αἱ καταλλαγαί, τότε καταλλάττεσθαι, εὐτυχοῦντας δεῖ καταλλάττεσθαι. »

nere reperiuntur, nisi quis a causa discesserit. Quare debet his indulgere orator, quando alia non habet quæ dicat, quemadmodum Athenis oratores faciunt, inter quos Isocrates; nam is in deliberationibus accusat quoque, ut Lacedæmonios quidem in Panegyrico; Charetem vero in oratione Sociali. (11) In demonstrativis autem oportet laudes hinc atque inde cumulando orationem refertam reddere, quemadmodum Isocrates facit; semper enim aliquam laudem adjungit. Et hoc est quod Gorgias profitebatur, sibi nunquam orationem defuturam; nam si Achillem laudat, Peleum celebrat, deinde Æacum, deinde deum (*Jovem*); similiter vero etiam fortitudinem extollit, vel hæc et illa facit; quod tale est. (12) Quodsi argumenta poteris invenire, et mores exprimere et argumentis uti convenit. Si vero argumenta te defecerint, totum te ad mores conferas; atque hoc sane probo homini magis congruit, ut ipse potius bonus appareat, quam oratio exquisita. (13) Ex argumentis autem, quæ vim habent refellendi, magis excellunt, quam quæ confirmant; quæ enim refutationem continent, majore vi conclusa esse planum est; nam contraria inter se collata magis sunt perspicua. (14) Quæ contra adversarium dicuntur non diversam habent speciem, sed sunt e probationum numero, partim quidem instantia solvuntur, partim contra argumentando. Oportet autem eum, qui vel in deliberatione, vel in judicio prior dicit, causam primo suam confirmare; deinde illis, quæ contra dici possunt, occurrere eaque dissolvere atque extenuare. Sed tamen si multa sunt, quæ in contrariam partem dici possunt, prius erunt illa refutanda; quemadmodum fecit Callistratus in concione Messeniaca; refutatis enim prius, quæ contra dici poterant, sua deinde confirmavit. (15) Quodsi quis secundo loco dicat, prius objecta ab adversario refutare debet, vel dissolvendo, vel contra argumentando, et præcipue si illa fidem fecisse visa fuerint; sicut enim animus eum hominem non recipit, qui multis criminibus insimulatus fuerit, eodem modo neque orationem, si adversarius vere dixisse visus fuerit. Oportet igitur auditoris animum ad futuram orationem præparare. Hoc autem fiet, si *contraria* refutaveris; quare quum vel omnia impugnaveris adversariorum argumenta, vel ea quæ maxime firma sunt, vel quæ excellunt, vel quæ facile refelli possunt, tunc rationes tuas confirmare debes. *Sic Hecuba in Troadibus Euripidis :*

> Primo refellam, quæ Deis objecta sunt;
> Junonem ego....

In his enim id primum attingit *poeta*, quod erat infirmissimum. Ac de confirmationibus quidem hæc dicta sint. (16) Quod autem ad mores attinet, quoniam nonnulla de se ipso prædicare vel invidiosum est, vel prolixum, vel obtrectationi obnoxium, et de altero dicere vel convicium, vel rusticitatem ostendit; opus est aliquem alterum, ut hæc dicat, inducere, quod Isocrates facit in oratione ad Philippum, et in Antidosi; et vituperat sic etiam Archilochus; nam inducit in iambis patrem de filia sic loquentem : « Nihil prorsus est, quod non fiat pecunia, vel quod non fore jurare quis queat; » et Charonem fabrum inducit in iambis, quorum principium est, « Nil curo opes Gygis. » Et quemadmodum Sophocles Hæmonem inducit pro Antigone loquentem cum patre, tanquam ea dicerent alii. (17) Oportet vero etiam enthymemata commutare, et nonnunquam ex illis sententias facere; ut, « Sunt autem a prudentibus viris tunc cum hostibus fœdera facienda, quum fortunam habent prosperam; sic enim maxime poterunt esse superiores. » Per enthymema vero *sententia* sic profertur : « Si fœdera cum hostibus facere oportet, quo tempore sunt utilissima, et quum meliores conditiones esse solent, tunc profecto maxime facienda sunt, quando fortuna est prospera. »

CAP. XVIII.

De interrogatione et de ridiculis.

Περὶ δὲ ἐρωτήσεως, εὔκαιρόν ἐστι ποιεῖσθαι μάλιστα μὲν ὅταν τὸ ἕτερον εἰρηκὼς ᾖ, ὥστε ἑνὸς προσερωτηθέντος συμβαίνει τὸ ἄτοπον· οἷον Περικλῆς Λάμπωνα ἐπήρετο περὶ τῆς τελετῆς τῶν τῆς σωτείρας ἱερῶν, εἰπόντος δὲ ὅτι οὐχ οἷόντε ἀτέλεστον ἀκούειν, ἤρετο εἰ οἶδεν αὐτός, φάσκοντος δὲ « καὶ πῶς ἀτέλεστος ὤν; » (2) Δεύτερον δὲ ὅταν τὸ μὲν φανερὸν ᾖ, τὸ δὲ ἐρωτήσαντι δῆλον ᾖ ὅτι δώσει· πυθόμενον γὰρ δεῖ τὴν μίαν πρότασιν μὴ προσερωτᾶν τὸ φανερόν, ἀλλὰ τὸ συμπέρασμα εἰπεῖν, οἷον Σωκράτης Μελήτου οὐ φάσκοντος αὐτὸν θεοὺς νομίζειν εἴρηκεν εἰ δαιμόνιόν τι λέγοι, ὁμολογήσαντος δὲ ἤρετο εἰ οὐχ οἱ δαίμονες ἤτοι θεῶν παῖδες εἶεν ἢ θεῖόν τι, φήσαντος δὲ « ἔστιν οὖν » ἔφη « ὅστις θεῶν μὲν παῖδας οἴεται εἶναι, θεοὺς δὲ οὔ; » (3) Ἔτι ὅταν μέλλῃ ἢ ἐναντία λέγοντα δείξειν ἢ παράδοξον. (4) Τέταρτον δέ, ὅταν μὴ ἐνῇ ἀλλ' ἢ σοφιστικῶς ἀποκρινάμενον λῦσαι· ἐὰν γὰρ οὕτως ἀποκρίνηται, ὅτι ἔστι μὲν ἔστι δ' οὔ, ἢ τὰ μὲν τὰ δ' οὔ, ἢ πῇ μὲν πῇ δ' οὔ, θορυβοῦσιν ὡς ἀποροῦντες. Ἄλλως δὲ μὴ ἐγχειρεῖν· ἐὰν γὰρ ἐνστῇ, κεκρατῆσθαι δοκεῖ· οὐ γὰρ οἷόντε πολλὰ ἐρωτᾶν διὰ τὴν ἀσθένειαν τοῦ ἀκροατοῦ. Διὸ καὶ τὰ ἐνθυμήματα ὅτι μάλιστα συστρέφειν δεῖ. (5) Ἀποκρίνασθαι δὲ δεῖ πρὸς μὲν τὰ ἀμφίβολα διαιροῦντα λόγῳ καὶ μὴ συντόμως, πρὸς δὲ τὰ δοκοῦντα ἐναντία τὴν λύσιν φέροντα εὐθὺς τῇ ἀποκρίσει, πρὶν ἐπερωτῆσαι τὸ ἐπιὸν ἢ συλλογίσασθαι· οὐ γὰρ χαλεπὸν προορᾶν ἐν τίνι ὁ λόγος. Φανερὸν δ' ἡμῖν ἔστω ἐκ τῶν τοπικῶν καὶ τοῦτο καὶ αἱ λύσεις. (6) Καὶ συμπεραινόμενον, ἐὰν ἐρώτημα ποιῇ τὸ συμπέρασμα, τὴν αἰτίαν εἰπεῖν· οἷον Σοφοκλῆς ἐρωτώμενος ὑπὸ Πεισάνδρου εἰ ἔδοξεν αὐτῷ ὥσπερ καὶ τοῖς ἄλλοις προβούλοις, καταστῆσαι τοὺς τετρακοσίους, ἔφη. « Τί δέ; οὐ πονηρά σοι ταῦτα ἐδόκει εἶναι; » ἔφη. « Οὐκοῦν σὺ ταῦτα ἔπραξας τὰ πονηρά; » « Ναὶ » ἔφη· « οὐ γὰρ ἦν ἄλλα βελτίω. » Καὶ ὡς ὁ Λάκων εὐθυνόμενος τῆς ἐφορίας, ἐρωτώμενος εἰ δοκοῦσιν αὐτῷ δικαίως ἀπολωλέναι ἅτεροι, ἔφη. Ὁ δὲ « οὐκοῦν σὺ τούτοις ταὐτὰ ἔθου »; καὶ ὃς ἔφη. « Οὐκοῦν δικαίως ἂν » ἔφη « καὶ σὺ ἀπόλοιο »; « Οὐ δῆτα » ἔφη· « οἱ μὲν γὰρ χρήματα λαβόντες ταῦτα ἔπραξαν, ἐγὼ δ' οὔ, ἀλλὰ γνώμῃ. » Διὸ οὔτ' ἐπερωτᾶν δεῖ μετὰ τὸ συμπέρασμα, οὔτε τὸ συμπέρασμα ἐπερωτᾶν, ἐὰν μὴ τὸ πολὺ περιῇ τοῦ ἀληθοῦς. (7) Περὶ δὲ τῶν γελοίων, ἐπειδή τινα δοκεῖ χρῆσιν ἔχειν ἐν τοῖς ἀγῶσι, καὶ δεῖν ἔφη Γοργίας τὴν μὲν σπουδὴν διαφθείρειν τῶν ἐναντίων γέλωτι τὸν δὲ γέλωτα σπουδῇ, ὀρθῶς λέγων, εἴρηται πόσα εἴδη γελοίων ἐστὶν ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς, ὧν τὸ μὲν ἁρμόττει ἐλευθέρῳ τὸ δ' οὔ. Ὅπως οὖν τὸ ἁρμόττον αὐτῷ λήψεται. Ἔστι δ' ἡ εἰρωνεία τῆς βωμολοχίας ἐλευθεριώτερον· ὁ μὲν γὰρ αὑτοῦ ἕνεκα ποιεῖ τὸ γελοῖον, ὁ δὲ βωμολόχος ἑτέρου.

Quod ad interrogationem attinet, maxime opportunum est ea uti, quum alteram partem *adversarius* dixerit, ut deinde ex interrogatione sequatur absurdum; ut Pericles Lamponem interrogavit de initiatione sacrorum Deæ Salutaris; et quum ille dixisset, nefas esse ea audire, nisi quis esset initiatus », quæsivit, « num ipse ea sciret? » Quod quum ille affirmasset, « Et quomodo (inquit), quum minime sis initiatus? » (2) Secundo opportunum est interrogatione uti, quum alterum quidem planum est, alterum vero non est dubium quin *interrogatus* sit concessurus; nam unam propositionem interrogans non debet iterum id interrogare, quod perspicuum est, sed conclusionem facere. Quemadmodum Socrates, quum Melitus dixisset, « eum non putare deos esse », quæsivit, « num existimaret, dæmonium aliquid esse? » Quod quum ille fateretur, quæsivit, « dæmones suntne deorum filii, an habent in se aliquid divinum? » Quod postquam ille affirmasset, « Fierine potest », inquit, « ut aliquis putans deorum filios esse, ipsos deos esse neget? » (3) Tertio, quum ostendere vis, ipsum sibi contraria dicere, vel quæ sint a communi opinione aliena. (4) Quarto autem, quum nihil habet quod respondeat, nisi fallaciter et captiose; nam si ita responderit, Est sane, et Non est; vel, Partim quidem est, partim vero non; vel, Aliquo modo est, aliquo autem non; tumultum faciunt *auditores*, solutionem nullam videntes. Aliter autem interrogatione non est utendum; nam si tibi instantia occurrerit *adversarius*, superatus esse videris; neque enim multa licet interrogare propter auditoris infirmitatem. Quare etiam argumenta, quam maxime fieri potest, contrahenda sunt. (5) Ad ambigua autem respondendum est ita, ut distinguamus et longa utamur oratione, nec concisa; ad ea vero quæ contraria videntur, statim in responsione solutio est adhibenda, priusquam quod reliquum est interroget *adversarius*, aut concludat; non enim difficile est videre, quanam in parte sit ratio. Potest autem intelligi ex Topicis cum hoc, tum quænam solutiones adhibendæ sint. (6) Quod ex interrogatione concludentem attinet, causam *opportunum est* adjungere *in responsione;* ut Sophocles interrogatus a Pisandro, « num ipse sententia sua, sicut reliqui senatores, quadringentos viros constituisset? » Concessit. « Quid? ait ille, nonne res improba tibi videbatur? » Concessit. « Ergo tu sponte rem improbam peregisti? » — « Utique, inquit; non enim erant alia meliora. » Sic etiam Lacon ille, quum magistratus sui rationem redderet, interrogatus, « an ejus collegæ juste condemnati esse viderentur, » respondit « Videri; » ille vero, « Quid? nonne tu eadem censuisti? — Censui, inquit. — Nonne ergo etiam tu juste condemnari debes? — Minime, ait ille, nam socii pecunia corrupti illa censuerunt; ego vero ex animi sententia. » Itaque post conclusionem nihil interrogare oportet, neque etiam ipsam conclusionem, nisi quum adeo vera est, ut labefactari non possit. (7) De ridiculis vero, quoniam usum aliquem in forensibus causis habere videntur, et Gorgias dixit, res serias adversariorum risu discuti debere, contraque risum rebus seriis, recte hoc monens, actum est in libris de Poetica, ubi quot sint ridiculorum species ostendimus, quorum alia libero atque ingenuo homini conveniunt; alia vero non; *itaque videndum est,* ut apta sibi quisque sumat. Ironia autem magis ingenuum decet, quam scurrilitas; nam ironia utens propriæ voluptatis gratia ridiculum profert; scurra vero, ut alterum oblectet.

CAP. XIX.

De peroratione.

Ὁ δ' ἐπίλογος σύγκειται ἐκ τεττάρων, ἔκ τε τοῦ πρὸς ἑαυτὸν κατασκευάσαι εὖ τὸν ἀκροατὴν καὶ τὸν ἐναντίον φαύλως, καὶ ἐκ τοῦ αὐξῆσαι καὶ ταπεινῶσαι, καὶ ἐκ τοῦ εἰς τὰ πάθη τὸν ἀκροατὴν καταστῆσαι, καὶ ἐξ ἀναμνήσεως. Πέφυκε γὰρ μετὰ τὸ ἀποδεῖξαι αὑτὸν μὲν ἀληθῆ τὸν δὲ ἐναντίον ψευδῆ, οὕτω τὸ ἐπαινεῖν καὶ ψέγειν καὶ ἐπιχαλκεύειν. Δυοῖν δὲ θατέρου δεῖ στοχάζεσθαι, ἢ ὅτι τούτοις ἀγαθὸς ἢ ὅτι ἁπλῶς, ὁ δ' ὅτι κακὸς τούτοις ἢ ὅτι ἁπλῶς. Ἐξ ὧν δὲ δὴ τοιούτους κατασκευάζειν δεῖ, εἴρηνται οἱ τόποι πόθεν σπουδαίους δεῖ κατασκευάζειν καὶ φαύλους. (2) Τὸ δὲ μετὰ τοῦτο δεδειγμένων ἤδη αὔξειν ἐστὶ κατὰ φύσιν ἢ ταπεινοῦν· δεῖ γὰρ τὰ πεπραγμένα ὁμολογεῖσθαι, εἰ μέλλει τὸ ποσὸν ἐρεῖν· καὶ γὰρ ἡ τῶν σωμάτων αὔξησις ἐκ προϋπαρχόντων ἐστίν. Ὅθεν δὲ δεῖ αὔξειν καὶ ταπεινοῦν, ἔκκεινται οἱ τόποι πρότερον. (3) Μετὰ δὲ ταῦτα, δήλων ὄντων καὶ οἷα καὶ ἡλίκα, εἰς τὰ πάθη ἄγειν τὸν ἀκροατήν· ταῦτα δ' ἐστὶν ἔλεος καὶ δείνωσις καὶ ὀργὴ καὶ μῖσος καὶ φθόνος καὶ ζῆλος καὶ ἔρις. Εἴρηνται δὲ καὶ τούτων οἱ τόποι πρότερον. (4) Ὥστε λοιπὸν ἀναμνῆσαι τὰ προειρημένα. Τοῦτο δὲ ἁρμόττει ποιεῖν οὕτως ὥσπερ φασὶν ἐν τοῖς προοιμίοις, οὐκ ὀρθῶς λέγοντες· ἵνα γὰρ εὐμαθὴς ᾖ, κελεύουσι πολλάκις εἰπεῖν. Ἐκεῖ μὲν οὖν δεῖ τὸ πρᾶγμα εἰπεῖν, ἵνα μὴ λανθάνῃ περὶ οὗ ἡ κρίσις, ἐνταῦθα δὲ δι' ὧν δέδεικται κεφαλαιωδῶς. (5) Ἀρχὴ δέ, διότι ἃ ὑπέσχετο ἀποδέδωκεν· ὥστε ἅ τε καὶ δι' ὃ λεκτέον. Λέγεται δὲ ἐξ ἀντιπαραβολῆς τοῦ ἐναντίου. Παραβάλλειν δὲ ἢ ὅσα περὶ τὸ αὐτὸ ἄμφω εἶπον, ἢ μὴ καταντικρύ. « Ἀλλ' οὗτος μὲν τάδε περὶ τούτου, ἐγὼ δὲ ταδί, καὶ διὰ ταῦτα. » Ἢ ἐξ εἰρωνείας, οἷον « οὗτος γὰρ τάδ' εἶπεν, ἐγὼ δὲ τάδε. Καὶ τί ἂν ἐποίει, εἰ τάδε ἔδειξεν, ἀλλὰ μὴ ταδί; » ἢ ἐξ ἐρωτήσεως· « τί οὐ δέδεικται; » ἢ « οὗτος τί ἔδειξεν; » ἢ δὴ οὕτως ἢ ἐκ παραβολῆς, ἢ κατὰ φύσιν, ὡς ἐλέχθη, οὕτω τὰ αὑτοῦ, καὶ πάλιν, ἐὰν βούλῃ, χωρὶς τὰ τοῦ ἐναντίου λόγου. (6) Τελευτὴ δὲ τῆς λέξεως ἁρμόττει ἡ ἀσύνδετος, ὅπως ἐπίλογος ἀλλὰ μὴ λόγος ᾖ· « Εἴρηκα, ἀκηκόατε, ἔχετε, κρίνατε. »

Peroratio autem quattuor ex partibus constat: primum ex ea, quæ efficit ut auditor nobis bene velit, adversario male; deinde ex amplificatione et diminutione; tum ex animi commotione, qua afficiatur auditor; postremo ex dictorum in memoriam revocatione. Fit enim hoc naturæ quodam ordine, ut postquam orator ostenderit se vera dicere, adversarium autem falsa, tunc laudet, et vituperet, et causam urgeat. Alterum vero ex duobus sectari oportet, vel ut ostendat se bonum ipsis auditoribus fuisse, vel absolute bonum, adversarium vero vel ipsis auditoribus malum, vel absolute malum. Sed alibi sunt a nobis jam expositi loci ii, unde bonos aut malos conformare homines possimus. (2) Postquam autem hæc jam demonstrata fuerint, naturæ ordo postulat, ut vel augeantur, vel imminuantur; oportet enim ut res jam sint concessæ, priusquam de earum quantitate disputari possit; nam corporum etiam accretio fit ex iis, quæ jam prius aderant. Unde autem vel amplificatio, vel imminutio ducatur, loci supra sunt expositi. (3) Postea vero, quum jam perspicuum est, quæ et quanta sint *ea, de quibus agitur*, animos auditorum commovere opus est; sunt autem motus animi, misericordia, et indignatio, et ira, et odium, et invidia, et æmulatio, et contentio; quorum *affectuum* et ipsorum loci sunt supra expositi. (4) Itaque reliquum est in memoriam revocare quæ antea dicta sunt. Hoc autem convenit sic facere, quemadmodum in prooemiis quidam fieri debere non recte jubent; aiunt enim, eadem sæpius repeti debere, ut facilius percipiantur. Sed ibi rem tantum exponere opus est, ne lateat, de quo futurum est judicium; hic vero summatim ea repetere oportet, quæ demonstrata sunt. (5) Initium autem *ita faciet orator*, ea se præstitisse, quæ pollicitus fuerat; itaque repetendum esse, quæ sint exposita, et quare. Hæc vero ex contrariorum contentione dicuntur. Conferenda autem sunt, vel quæ ambo de eadem re dixerunt, vel quæ non ex adverso. « Iste quidem hac de re sic dixit; ego vero hæc atque hac de causa. » Vel per ironiam: « Hic enim hæc commemoravit, ego vero illa. Et quidnam ille fecisset, si hæc probasset, non autem illa? » Vel per interrogationem: « Quid est quod non demonstratum sit? » vel, « Iste quid probavit? » Vel igitur hoc modo, vel per collationem, vel ordine naturæ non immutato, sicuti res suas orator antea dixerit; et rursus, si volueris, seorsum etiam, quæ dixit adversarius. (6) Fini autem orationis convenit dicendi genus dissolutum *nec connexum*, ut Peroratio, non Oratio sit: « Dixi, Audivistis, Rem tenetis, Judicate. »

[ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ]

ΡΗΤΟΡΙΚΗ

[ΠΡΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ.]

[ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡῼ ΕΥ ΠΡΑΤΤΕΙΝ.

Ἐπέστειλάς μοι ὅτι πολλάκις πολλοὺς πέπομφας πρὸς ἡμᾶς τοὺς διαλεξομένους ὑπὲρ τοῦ γραφῆναί σοι τὰς μεθόδους τῶν πολιτικῶν λόγων· ἐγὼ δὲ οὐ διὰ ῥαθυμίαν ὑπερεβαλλόμην ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις, ἀλλὰ διὰ τὸ ζητεῖν οὕτως ὑπὲρ αὐτῶν γραφῆναί σοι διηκριβωμένως ὡς οὐδεὶς ἄλλος γέγραφε τῶν περὶ ταῦτα πραγματευομένων. Ταύτην δὲ εἰκότως τὴν διάνοιαν εἶχον· ὥσπερ γὰρ ἐσθῆτα σπουδάζεις τὴν εὐπρεπεστάτην τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἔχειν, οὕτω δύναμιν λόγων λαβεῖν ἐστί σοι πειρατέον τὴν εὐδοξοτάτην· πολὺ γὰρ κάλλιόν ἐστι καὶ βασιλικώτερον τὴν ψυχὴν ἔχειν εὐγνωμονοῦσαν ἢ τὴν ἕξιν τοῦ σώματος ὁρᾶν εὐειματοῦσαν. Καὶ γὰρ ἄτοπόν ἐστι τὸν τοῖς ἔργοις πρωτεύοντα φαίνεσθαι τῶν τυχόντων τοῖς λόγοις ὑστερίζοντα, καὶ ταῦτα εἰδότα ὅτι τοῖς μὲν ἐν δημοκρατίᾳ πολιτευομένοις ἡ ἀναφορὰ περὶ πάντων τῶν πραγμάτων εἰς τὸν νόμον ἐστί, τοῖς δ' ὑπὸ τὴν τῆς βασιλείας ἡγεμονίαν τεταγμένοις πρὸς λόγον. Ὥσπερ οὖν τὰς αὐτονόμους τῶν πόλεων διορθοῦν εἴωθεν ἐπὶ τὸ κάλλιστον ἄγων ὁ κοινὸς νόμος, οὕτω τοὺς ὑπὸ τὴν σὴν βασιλείαν καθεστῶτας ἄγειν δύναιτ' ἂν ἐπὶ τὸ συμφέρον ὁ σὸς λόγος. Καὶ γὰρ ὁ νόμος ἐστὶν ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν λόγος ὡρισμένος καθ' ὁμολογίαν κοινὴν πόλεως, μηνύων πῶς δεῖ πράττειν ἕκαστα. Πρὸς δὲ τούτοις οὐκ ἄδηλον ὡς οἶμαί σοι τοῦτ' ἐστίν, ὅτι τοὺς μὲν λόγῳ χρωμένους καὶ μετὰ τούτου πάντα πράττειν προαιρουμένους ὡς ὄντας καλούς τε καὶ ἀγαθοὺς ἐπαινοῦμεν, τοὺς δὲ ἄνευ λόγου τι ποιοῦντας ὡς ὄντας ὠμοὺς καὶ θηριώδεις μισοῦμεν. Διὰ τούτου καὶ [τοὺς] κακοὺς τὴν αὐτῶν κακίαν ἐμφανίσαντας ἐκολάσαμεν, καὶ τοὺς ἀγαθοὺς δηλώσαντας αὐτῶν τὴν ἀρετὴν ἐζηλώσαμεν. Οὕτω καὶ τῶν μελλόντων κακῶν ἀποτροπὴν εὑρήκαμεν, καὶ τῶν ὑπαρχόντων ἀγαθῶν ὄνησιν ἔσχομεν. Καὶ διὰ τούτου καὶ τὰς ἐπιούσας δυσχερείας ἐφύγομεν, καὶ τὰς μὴ προσούσας ἡμῖν ὠφελείας ἐποριςάμεθα· ὥσπερ γὰρ βίος ἄλυπος αἱρετός, οὕτω λόγος συνετὸς ἀγαπητός. Εἰδέναι δέ σε δεήσει ὅτι παραδείγματά ἐστι τοῖς πλείστοις τῶν ἀνθρώπων τοῖς μὲν ὁ νόμος, τοῖς δὲ ὁ σὸς βίος καὶ λόγος. Ὅπως οὖν διαφέρων ᾖς πάντων Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, πᾶσάν ἐστί σοι σπουδὴν ποιητέον,

ANAXIMENIS

RHETORICA

[AD ALEXANDRUM.]

[ARISTOTELES ALEXANDRO S.

Fecisti me literis certiorem, sæpius te plures ad me misisse, qui mecum agerent, ut orationum civilium præcepta in usum tuum conscriberem; ego vero non negligentia quadam per hoc tempus rem distuli, sed quoniam cupiebam tam exquisite de illis ad te scribere, ut nemo alius scripserit eorum, qui in eadem opera versati fuerunt. Quod quidem recte apud animum constitui. Quemadmodum enim vestium decore atque magnificentia ceteris hominibus præstare studes; ita etiam Tibi annitendum est, ut dicendi facultate omnium laudem superes. Nam longe pulchrius est, et magis regium, habere animum bene instructum, quam habitum corporis videre pulchris vestibus ornatum. Absurdum enim est, rebus gestis ceteris antecellentem videri in dicendo hominibus ex vulgo inferiorem esse, præsertim quum constet, iis, qui in populari civitatis statu vivunt, omnia ad legem referenda esse; unius imperio vero subjectis ad rationem. Quemadmodum igitur liberæ civitates communi lege ad honestissimum finem ducente reguntur; sic ratio Tua poterit imperio Tuo subjectis, quidquid utile sit, persuadere. Nam lex quoque est, ut simpliciter dicam, ratio communi civitatis consensu definita, indicans quomodo unumquodque agendum sit. Præterea vero haud fugere Te existimo, quod ratione utentes, eaque duce singula peragentes, tanquam honestos et bonos, laudibus prosequamur; contra absque ratione aliquid facientes, tanquam rudes et feros, oderimus. Quamobrem etiam malos, si malitiam suam factis declaraverint, punimus, dum bonos virtute sua eminentes admiratione dignos habemus. Sic et quomodo futuras calamitates evitemus, bonisque instantibus fruamur, adinvenimus. Hac re et imminentes difficultates effugimus, et absentes utilitates comparavimus. Nam veluti vita nulli mœrori obnoxia eligenda est, sic etiam mens prudens studiose comparanda. Neque id Te præteream oportebit, quod plurimis hominibus, aliis quidem lex, aliis vero vita Tua et ratio exemplo sint. Ut cunctis igitur tum Græcis tum barbaris antecellas, omni

ἵνα τὴν ἐκ τούτων ἀπομίμησιν οἱ περὶ ταῦτα διατρίβοντες τοῖς τῆς ἀρετῆς στοιχείοις καλλιγραφούμενοι μὴ πρὸς τὰ φαῦλα σφᾶς αὐτοὺς ἄγωσιν, ἀλλὰ τῆς αὐτῆς ἀρετῆς μετέχειν ἐπιθυμῶσιν. Ἔτι δὲ τὸ βουλεύεσθαι τῶν περὶ τὸν ἄνθρωπον θειότατόν ἐστιν, ὥστε οὐκ εἰς τὰ πάρεργα καὶ μηδενὸς ἄξια τὴν σπουδήν ἐστί σοι καταναλωτέον, ἀλλὰ τὴν μητρόπολιν αὐτὴν τοῦ καλῶς βουλεύεσθαι μαθεῖν βουλητέον. Τίς γὰρ δὴ τοῦτ' ἂν ἀμφισβητήσειε τῶν νοῦν ἐχόντων ὅτι τὸ μὲν πράττειν μὴ βουλευσάμενον σημεῖόν ἐστιν ἀνοίας, τὸ δὲ κατὰ τὴν ὑφήγησιν τοῦ λόγου συντελεῖν τι τῶν ὑπ' ἐκείνου παραγγελθέντων παιδείας; Ἰδεῖν δὲ ἔστι πάντας τοὺς ἄριστα τῶν Ἑλλήνων πολιτευομένους λόγῳ πρῶτον ἢ τοῖς ἔργοις συγγινομένους, πρὸς δὲ τούτοις καὶ τοὺς μέγιστον ἀξίωμα τῶν βαρβάρων ἔχοντας τούτῳ πρὸ τῶν πραγμάτων χρωμένους, εἰδότας καλῶς ὡς ἀκρόπολίς ἐστι σωτηρίας ἡ διὰ τοῦ λόγου γινομένη τοῦ συμφέροντος θεωρία. Ταύτην ἀπόρθητον οἰητέον, οὐ τὴν ἐκ τῶν οἰκοδομημάτων ἀσφαλῆ πρὸς σωτηρίαν εἶναι νομιστέον. Ἀλλὰ γὰρ ὀκνῶ ἔτι πλείω γράφειν, μή ποτε καλλωπίζεσθαι δόξω περὶ τῶν ἀκριβῶς γνωριζομένων, ὡς οὐχ ὁμολογουμένων πίστεις ἐπιφέρων. Διόπερ ἀφήσω, ἐκεῖνα μόνον εἰπὼν περὶ ὧν ἔνεστι λέγειν εἰς ἅπαντα τὸν βίον, ὅτι τοῦτό ἐστιν ᾧ διαφέρομεν τῶν λοιπῶν ζῴων. Τοῦτο οὖν καὶ ἡμεῖς διαφέρον τῶν λοιπῶν ἕξομεν ἄνθρωποι μεγίστης τιμῆς ὑπὸ τοῦ δαιμονίου τετυχηκότες. Ἐπιθυμίᾳ μὲν γὰρ καὶ θυμῷ καὶ τοῖς τοιούτοις χρῆται καὶ τὰ λοιπὰ ζῷα πάντα, λόγῳ δὲ οὐδὲν τῶν λοιπῶν χωρὶς ἀνθρώπων. Ἀτοπώτατον ἂν οὖν εἴη πάντων, εἰ τούτῳ μόνῳ τῶν λοιπῶν ζῴων εὐδαιμονέστερον βιοῦντες, τὸ αἴτιον τοῦ καλῶς εἶναι διὰ ῥᾳθυμίαν ἀφεῖμεν κατολιγωρήσαντες. Διακελεύομαι δή σοι πάλαι παρακεκλημένῳ τῆς τῶν λόγων ἀντέχεσθαι φιλοσοφίας. Καθάπερ γάρ ἐστι φυλακτικὸν σώματος ὑγίεια, οὕτω [τῆς] ψυχῆς φυλακτικὸν καθέστηκε παιδεία. Ταύτης γὰρ προηγουμένης οὐ πταίειν συμβήσεταί σοι περὶ τὰς πράξεις, ἀλλὰ σώζειν ἁπάσας ὡς ἔπος εἰπεῖν τὰς ὑπαρχούσας σοι τῶν ἀγαθῶν κτήσεις. Χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, εἰ τὸ τοῖς ὀφθαλμοῖς βλέπειν ἡδύ, τὸ τοῖς τῆς ψυχῆς ὄμμασιν ὀξυδερκεῖν ἐστὶ θαυμαστόν. Ἔτι δὲ ὥσπερ ὁ στρατηγός ἐστι σωτὴρ στρατοπέδου, οὕτω λόγος μετὰ παιδείας ἡγεμών ἐστι βίου. Ταυτὶ μὲν οὖν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια παραλιπεῖν νομίζω καλῶς ἡμῖν ἔχειν κατὰ τὸν ὑπάρχοντα καιρόν. Ἔγραψας δέ μοι διακελευόμενος ὅπως μηδεὶς τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων λήψεται τὸ βιβλίον τοῦτο, καὶ ταῦτα εἰδὼς ὅτι καθάπερ τοὺς ἐξ αὐτῶν γεννηθέντας οἱ γεννήσαντες τῶν ὑποβαλλομένων μᾶλλον φιλοῦσιν, οὕτω καὶ οἱ εὑρόντες τι τῶν μετεχόντων· ὥσπερ γὰρ ὑπὲρ τέκνων, τούτων τῶν λόγων ὑπεραποτεθνήκασιν. Οἱ μὲν γὰρ Πάριοι λεγόμενοι σοφισταὶ διὰ τὸ μὴ τεκεῖν αὐτοὶ διὰ ῥᾳθυμίαν ἄμουσον οὐ στέργουσιν, ἀλλὰ χρήματα λαβόντες ἀποκηρύττουσιν. Διὰ τοῦτο οὖν ἐγώ σοι παρακελεύομαι διαφυλάττειν οὕτω τοὺς λόγους τού-

opera annitendum est Tibi, ut, qui in his versantur (*in legibus ferendis*), hinc profectam imitationem virtutis exemplis pulchre exornantes, non ad mala ipsi se componant, sed participes ejusdem virtutis esse cupiant. Rerum est præterea humanarum maxime divinum, consultatione uti. Quare non in supervacaneis et futilibus rebus opera Tibi consumenda est, sed allaborandum potius, ut, quod in his præcipuum est, bene consultandi artem perdiscas. Quis enim sanæ mentis dubitaverit, si quis inconsulto quid egerit, amentiæ quidem; sin autem ratione duce, fecerit aliquid eo quæ sibi proposuerit, sapientiæ signum esse? Videre etiam licet, omnes optime inter Græcos rempublicam administrantes consultatione inter se convenire, priusquam agant. Itemque apud eos, qui inter barbaros dignitate præstant, consultationem factis anteire; quippe qui probe norint, considerationem utilitatis mente institutam esse salutis arcem. Et hanc quidem inexpugnabilem putandam esse; non arcem manu constructam tutum salutis propugnaculum haberi posse. Sed vereor pluribus hac de re scribere, ne fortassis ostentare me ipsum videar, dum probare instituam, quæ omnibus in promptu sunt, quasi non concessa fuerint. Quare missis his, ea tantum dicam, de quibus ad omnem vitam dicere licet, hoc esse, quo ceteris animalibus præstamus. Hoc igitur et nos præ ceteris eximium habebimus homines, qui summum decus a divino numine adepti sumus. Nam cupiditate quidem et excandescentia et aliis hujuscemodi utuntur etiam animalia quæque reliqua, ratione autem homo dumtaxat. Absurdum itaque omnium maxime esset, si, quo solo feliciores ceteris animalibus vivimus, causam bene vivendi ipsam præ negligentia incuriose reliquerimus. Proinde Te jam pridem incitatum etiam atque etiam hortor, ut dicendi philosophiam omni studio complectare. Nam veluti corpus bona valetudine, ita animus disciplina servatur. Hujus enim ductu haudquaquam Tibi in rebus gerendis aberrare contigerit, quin potius, ut verbo dicam, omnia jam parta bona plane tuebere. Quodsi præterea oculis videre, jucundum, animi luminibus perspicere, admirabile est. Item, quemadmodum imperator sui est servator exercitus, ita ratio cum disciplina conjuncta vitæ est gubernatrix. Sed hæc atque his similia ut jam missa faciam convenire videtur. Monuisti autem literis Tuis, ne quis alius hunc librum accipiat, quippe qui non sis nescius, sicuti parentes, quos ex se genuerint, magis, quam suppositos partus, amare solent, eodem modo qui aliquid invenerint, *magis hoc amare,* quam quibus eo uti contigerit. Non secus enim pro inventis, atque pro liberis emori periclitentur. Enimvero sic dicti Sophistæ Parii, quoniam nihil pariunt, ipsi pro inerti negligentia non amant, sed acceptis pecuniis dimittunt. Quamobrem Te exhortor, ita hæc dicendi præcepta serves, ut quum et ipsa

τους, ὅπως νέοι καθεστῶτες ὑπὸ μηδενὸς διαφθαρήσονται, κοσμίως δὲ μετὰ σοῦ συμβιώσαντες, εἰς ἡλικίαν ἐλθόντες δόξης ἀκηράτου τεύξονται. Παρειλήφαμεν δέ, καθάπερ ἡμῖν ἐδήλωσε Νικάνωρ, καὶ τῶν λοιπῶν 5 τεχνογράφων ὅστις τι γλαφυρὸν ὑπὲρ τῶν αὐτῶν τούτων γέγραφεν ἐν ταῖς τέχναις. Περιτεύξῃ δὲ δυσὶ τούτοις βιβλίοις, ὧν τὸ μέν ἐστιν ἐμόν, ἐν ταῖς ὑπ' ἐμοῦ τέχναις Θεοδέκτῃ γραφείσαις, τὸ δὲ ἕτερον Κόρακος. Τὰ δὲ λοιπὰ τούτοις ἰδίᾳ πάντα γέγραπται περί τε 10 τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν δικανικῶν παραγγελμάτων· ὅθεν πρὸς ἑκάτερον αὐτῶν εὐπορήσεις ἐκ τῶνδε τῶν ὑπομνημάτων σοι γεγραμμένων. Ἔρρωσο.]

adoleverint, a nemine violentur, sed honeste decoreque Tecum una vivant, et quum in adultam ætatem evaserint, immaculatam laudem nanciscantur. Assumpsimus autem, sicuti nobis Nicanor exposuit, si quid iisdem de rebus apud ceteros artis scriptores expolitum invenimus. Impendes autem operam hisce duobus libris, quorum alter meus est continens artes ad Theodecten scriptas; alter vero Coracis. Cetera illi scriptores omnia sigillatim scripserunt, et de orationibus concionalibus, et de judicialibus; quapropter ex hisce commentariis ad Te perscriptis utriusque generis præcepta cognosces. Vale.]

CAP. I.

De suasione et dissuasione.

Τρία γένη τῶν πολιτικῶν εἰσὶ λόγων, τὸ μὲν δημηγορικόν, τὸ δ' ἐπιδεικτικόν, τὸ δὲ δικανικόν. Εἴδη 15 δὲ τούτων ἑπτά, προτρεπτικόν, ἀποτρεπτικόν, ἐγκωμιαστικόν, ψεκτικόν, κατηγορικόν, ἀπολογητικόν, καὶ ἐξεταστικόν, ἢ αὐτὸ καθ' αὑτὸ ἢ πρὸς ἄλλο. Τὰ μὲν οὖν εἴδη τῶν λόγων τοσαῦτα ἀριθμῷ ἐστίν. (2) Χρησόμεθα δὲ αὐτοῖς ἔν τε ταῖς κοιναῖς δημηγορίαις καὶ 20 ταῖς περὶ τὰ συμβόλαια δικαιολογίαις καὶ ταῖς ἰδίαις ὁμιλίαις. Οὕτω δ' ἂν ἑτοιμότατον λέγειν περὶ αὐτῶν δυνηθείημεν, εἰ (καὶ) καθ' ἓν ἕκαστον εἶδος ἀπολαβόντες ἀπαριθμησαίμεθα τὰς δυνάμεις αὐτῶν καὶ τὰς χρήσεις καὶ τὰς τάξεις. Καὶ πρῶτον μὲν τὰς προτροπὰς καὶ 25 ἀποτροπάς, ἐπείπερ ἐν ταῖς ἰδίαις ὁμιλίαις καὶ ταῖς κοιναῖς δημηγορίαις ἐν τοῖς μάλιστα αὐτῶν χρῆσίς ἐστι, διέλθοιμεν ἄν. (3) Καθόλου μὲν οὖν εἰπεῖν, προτροπὴ μέν ἐστιν ἐπὶ προαιρέσεις ἢ λόγους ἢ πράξεις παράκλησις, ἀποτροπὴ δὲ ἀπὸ προαιρέσεων ἢ λόγων 30 ἢ πράξεων διακώλυσις. Οὕτω δὲ τούτων διωρισμένων, τὸν μὲν προτρέποντα χρὴ δεικνύειν ταῦτα ἐφ' ἃ παρακαλεῖ δίκαια ὄντα καὶ νόμιμα καὶ συμφέροντα καὶ καλὰ καὶ ἡδέα καὶ ῥάδια πραχθῆναι· εἰ δὲ μή, δυνατά τε δεικτέον, ὅταν ἐπὶ δυσχερῆ παρακαλῇ, καὶ 35 ὡς ἀναγκαῖα ταῦτα ποιεῖν ἐστίν. Τὸν δὲ ἀποτρέποντα δεῖ διὰ τῶν ἐναντίων κώλυσιν ἐπιφέρειν, ὡς οὐ δίκαιον οὐδὲ νόμιμόν ἐστιν οὐδὲ συμφέρον οὐδὲ καλὸν οὐδὲ ἡδὺ οὐδὲ δυνατὸν πράττειν τοῦτο, εἰ δὲ μή, ὡς ἐργῶδες καὶ οὐκ ἀναγκαῖον. Ἅπασαι δ' αἱ πράξεις μετέχουσι 40 τούτων ἀμφοτέρων, ὥστε μηδετέραν τῶν ὑποθέσεων (ἔχοντα) λόγων ἀπορεῖν. Ὧν μὲν οὖν ὀρέγεσθαι δεῖ τοὺς προτρέποντας καὶ ἀποτρέποντας, ταῦτά ἐστιν. (4) Ὁρίσασθαι δὲ πειράσομαι τούτων ἕκαστον τί ἐστιν, καὶ δεῖξαι πόθεν αὐτῶν εἰς τοὺς λόγους εὐπορήσομεν. 45 Δίκαιον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ τῶν ἁπάντων ἢ τὸ τῶν πλείστων ἔθος ἄγραφον, διορίζον τὰ καλὰ καὶ τὰ αἰσχρά. Τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ γονέας τιμᾶν καὶ φίλους εὖ ποιεῖν καὶ τοῖς εὐεργέταις χάριν ἀποδιδόναι· ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τούτοις ὅμοια οὐ προστάττουσι τοῖς ἀνθρώποις οἱ γε- 50 γραμμένοι νόμοι ποιεῖν, ἀλλ' εὐθὺς ἀγράφῳ καὶ κοινῷ νόμῳ νομίζεται. Τὰ μὲν οὖν δίκαια ταῦτά ἐστι·

Tria (*duo*) sunt genera orationum civilium, concionale, demonstrativum [*dele*], judiciale. Sunt autem horum species septem: suasio, dissuasio, laudatio, vituperatio, accusatio, defensio, et quæstio, aut ipsa per se, aut cum alia *specie* conjuncta. Species igitur orationum tot numero sunt. (2) Utemur autem iis et in concionibus publicis, et in causis forensibus, et in privatis confabulationibus. Tum vero poterimus de iis aptissime dicere, si sigillatim uniuscujusque speciei vim et usum et dispositionem descripserimus. Et primum quidem de suasionibus et dissuasionibus dicimus, quoniam earum usus in privatis confabulationibus et in concionibus publicis præcipue et maxime locum habet. (3) Suasio est, ut summatim loquar, exhortatio, ut aliquid eligatur, aut dicatur, aut agatur; dissuasio vero dehortatio, ne quid eligatur, aut dicatur, aut agatur. Quibus ita definitis, suasorem ostendere oportet, ea, ad quæ exhortatur, esse justa, et legitima, et utilia, et honesta, et jucunda, et facilia factu. Si vero hoc dicere non poterit, declarandum erit, quando ad difficilia exhortatur, esse ea possibilia et necessaria factu. Dissuasorem autem ex contrariis dehortari oportet, rem non esse justam, neque legitimam, neque utilem, neque honestam, neque jucundam, neque factu possibilem; sin minus, esse operosam neque necessariam. Omnes actiones utriusque harum participes sunt; quare neutrum argumentum rationibus fidei faciendæ carebit. Quæ igitur suadentes et dissuadentes sectari conveniat, hæc sunt. (4) Definire autem tentabo unumquodque horum, quid sit, et ostendere, unde eorum in dicendo nobis copiam faciemus. Justum quidem est hominum omnium, aut plurimorum non scriptus mos, honesta turpiaque terminans. Id vero est honorare parentes, et amicis bene facere, et bene facientibus gratiam referre. Hæc enim et his similia non jubent scriptæ leges hominibus facienda, sed sine ambage per non scriptam et communem legem justa habentur. Justa igitur hæc sunt. (5) Lex vero

(5) νόμος δ' ἐστὶν ὁμολόγημα πόλεως κοινόν, διὰ γραμμάτων προστάττον πῶς χρὴ πράττειν ἕκαστα. (6) Συμφέρον δ' ἐστὶ τῶν ὑπαρχόντων ἀγαθῶν φυλακή, ἢ τῶν μὴ προσόντων κτῆσις, ἢ τῶν ὑπαρχόντων κακῶν ἀποβολή, ἢ τῶν προσδοκωμένων γενήσεσθαι βλαβερῶν διακώλυσις. Διαιρήσεις δὲ τοῦτο τοῖς μὲν ἰδιώταις εἰς σῶμα καὶ ψυχὴν καὶ τὰ ἐπίκτητα. Σώματι μὲν οὖν ἐστὶ συμφέρον ῥώμη, κάλλος, ὑγίεια, ψυχῇ δὲ ἀνδρεία, σοφία, δικαιοσύνη, τὰ δ' ἐπίκτητα φίλοι, χρήματα, κτήματα· τὰ δ' ἐναντία τούτοις ἀσύμφορα. Πόλει δὲ συμφέροντα τὰ τοιαῦτά ἐστιν, ὁμόνοια, δύναμις πρὸς πόλεμον, χρήματα καὶ προσόδων εὐπορία, συμμάχων ἀρετὴ καὶ πλῆθος, καὶ συλλήβδην ἅπαντα τὰ τούτοις ὁμοιότροπα συμφέροντα νομίζομεν, τὰ δὲ τούτοις ἐναντία ἀσύμφορα. (7) Καλὰ δ' ἐστὶν ἀφ' ὧν εὐδοξία τις καὶ τιμή τις ἔνδοξος γενήσεται τοῖς πράξασιν, (8) ἡδέα δὲ τὰ χαρὰν ἐργαζόμενα, (9) ῥᾴδια δὲ τὰ μετ' ἐλαχίστου χρόνου καὶ πόνου καὶ δαπάνης ἐπιτελούμενα, (10) δυνατὰ δὲ πάντα τὰ ἐνδεχόμενα γενέσθαι, (11) ἀναγκαῖα δὲ τὰ μὴ ἐφ' ἡμῖν ὄντα πράττειν, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀνάγκης θείας ἢ ἀνθρωπίνης οὕτως ὄντα. Τὰ μὲν οὖν δίκαια καὶ τὰ νόμιμα καὶ τὰ συμφέροντα καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ ἡδέα καὶ τὰ ῥᾴδια καὶ τὰ δυνατὰ καὶ τὰ ἀναγκαῖα ταῦτά ἐστιν· (12) εὐπορήσομεν δὲ περὶ τούτων λέγειν ἔξ αὐτῶν τε τῶν προειρημένων καὶ τῶν ὁμοίων τούτοις καὶ τῶν ἐναντίων αὐτοῖς καὶ τῶν ἤδη κεκριμένων ὑπὸ θεῶν ἢ ἀνθρώπων ἐνδόξων ἢ ὑπὸ κριτῶν ἢ ὑπὸ τῶν ἀνταγωνιστῶν ἡμῖν. (13) Τὸ μὲν οὖν δίκαιον οἷον ἂν εἴη, πρότερον ἡμῖν δεδήλωται· τὸ δὲ ὅμοιον τῷ δικαίῳ τοιόνδ' ἐστίν· « ὥσπερ γὰρ δίκαιον νομίζομεν τοῖς γονεῦσι πείθεσθαι, τὸν αὐτὸν τρόπον προσήκει τοὺς υἱεῖς μιμεῖσθαι τὰς τῶν πατέρων πράξεις. » Καὶ « καθάπερ τοὺς εὖ ποιήσαντας ἀντευεργετεῖν δίκαιόν ἐστιν, οὕτω τοὺς μηδὲν ἡμᾶς κακὸν ἐργασαμένους δίκαιόν ἐστι μὴ βλάπτειν. » Τὸ μὲν οὖν ὅμοιον τῷ δικαίῳ τὸν τρόπον τοῦτον δεῖ λαμβάνειν· (14) ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων χρὴ καταφανὲς ποιεῖν τὸ αὐτὸ παράδειγμα· « καθάπερ γὰρ τοὺς κακόν τι ποιήσαντας δίκαιόν ἐστι τιμωρεῖσθαι, καὶ τοὺς εὐεργετήσαντας οὕτω προσήκει ἀντευεργετεῖν. » (15) Τὸ δὲ κεκριμένον ὑπό τινων ἐνδόξων δίκαιον οὕτω λήψῃ· « ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς μόνοι μισοῦμεν καὶ κακῶς ποιοῦμεν τοὺς ἐχθρούς, ἀλλὰ καὶ Ἀθηναῖοι καὶ Λακεδαιμόνιοι δίκαιον εἶναι κρίνουσι τοὺς ἐχθροὺς τιμωρεῖσθαι. » Τὸ μὲν οὖν δίκαιον οὕτω μετιὼν πολλαχῶς λήψῃ· (16) τὸ δὲ νόμιμον αὐτὸ μὲν οἷόν ἐστιν ὥρισται ἡμῖν πρότερον, δεῖ δέ, ὅπου ἂν ᾖ χρήσιμον, αὐτόν τε τὸν ἀγορεύοντα καὶ τὸν νόμον λαμβάνειν, εἶτα τὸ ὅμοιον τῷ γεγραμμένῳ νόμῳ. Εἴη δ' ἂν τοιόνδε· « ὥσπερ γὰρ ὁ νομοθέτης μεγίσταις ζημίαις τοὺς κλέπτας ἐκόλασεν, οὕτω δεῖ καὶ τοὺς ἐξαπατῶντας μάλιστα τιμωρεῖσθαι· καὶ γὰρ οὗτοι κλέπτουσι τὴν διάνοιαν. » Καὶ « καθάπερ ὁ νομοθέτης κληρονόμους πεποίηκε τοὺς ἐγγυτάτω γένους ὄντας τοῖς ἄπαισιν ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ τῶν

est communis civitatis consensus scriptis præcipiens, quomodo unumquodque agendum sit. (6) Utile est præsentium bonorum conservatio, aut absentium comparatio, aut malorum præsentium propulsatio, aut futurorum incommodorum inhibitio. Hoc autem dividas oportet privatis quidem hominibus in corpus, et animum, et res extrarias. Corpori est utile robur, pulchritudo, bona valetudo. Animo vero fortitudo, sapientia, justitia. Extraria denique sunt amici, opes, possessiones. His autem contraria inutilia sunt. Civitati autem utilia sunt hujuscemodi: concordia, vires ad bellum, opes, redituum facultas, sociorum virtus et multitudo; et summatim omnia his similia utilia ducimus; his vero contraria, inutilia. (7) Honesta sunt, ex quibus splendor aliquis atque honos in eos, qui aliquid gesserint, emanaturus sit. (8) Jucunda autem, quæ gaudio afficiunt (9) Facilia, quæ brevissimo tempore et minimo labore impensaque absolvuntur. (10) Possibilia sunt omnia, quæcumque fieri possunt. (11) Necessaria vero, quæ ut fiant arbitrii nostri non est, sed quæ tanquam ex divina aut humana necessitate sic sunt. Justa igitur, et legitima, et utilia, et honesta, et jucunda, et facilia, et possibilia, et necessaria, hæc sunt. (12) De his autem copia dicendi nobis erit et ex ante dictis, et his similibus, et ipsis contrariis, et ex iis, quæ jam judicata sunt sive a diis, sive ab hominibus illustribus, sive a judicibus, sive ab adversariis nostris. (13) Cujusmodi igitur justum sit, prius a nobis declaratum est. Simile autem justo est hujusmodi: « Nam quemadmodum justum existimamus obtemperare parentibus, sic etiam convenit, filios parentum res gestas imitari. Et: « quemadmodum beneficis vice versa benefacere justum est, ita iis, a quibus mali nihil suscepimus, justum est non nocere. » Simile justo itaque hoc modo capiendum est. (14) Ex contrariis autem oportet idem exemplum sic perspicuum facere: « Nam veluti justum est in eos animadvertere, qui aliquid mali patraverint, ita iis, qui nos beneficio affecerint, referre gratiam decet. » (15) Id autem justum, quod a quibusdam claris viris judicatum fuerit, sic erit accipiendum: « verum non nos soli hostes odio insequimur, maloque afficimus, sed et Athenienses et Lacedæmonii justum judicant hostes punire. » Justum igitur hoc modo tractans multifariam accipies. (16) Legitimum vero quale etiam ipsum sit, antea a nobis definitum est. Oportet autem, ubi utile fuerit, et ipsum dicentem et legem assumere, deinde simile legi scriptæ. Esset vero hujusmodi: « nam sicut legumlator maximis pœnis fures plectendos voluit, ita et seductores maximopere punire oportet; hi enim furantur mentem *hominis, quem deceperint*. Et: « quemadmodum legumlator heredes statuit genere proximos iis,

τοῦ ἀπελευθέρου χρημάτων ἐμὲ νῦν προσήκει κύριον γενέσθαι· τῶν γὰρ ἀπελευθερωσάντων αὐτὸν τετελευτηκότων ἐγγυτάτω γένους αὐτὸς ὢν καὶ τῶν ἀπελευθέρων δίκαιος ἂν εἴην ἄρχειν. » (17) Τὸ μὲν οὖν ὅμοιον 5 τῷ νομίμῳ τοῦτον τὸν τρόπον λαμβάνεται, τὸ δ' ἐναντίον ὧδε· « εἰ γὰρ ὁ νόμος ἀπαγορεύει τὰ δημόσια διανέμεσθαι, δῆλον ὅτι τοὺς διαιρουμένους αὐτὰ πάντας ἀδικεῖν ὁ νομοθέτης ἔκρινεν. » « Εἰ γὰρ τιμᾶσθαι οἱ νόμοι προστάττουσι τοὺς καλῶς καὶ δικαίως τῶν κοινῶν 10 ἐπιστατήσαντας, δῆλον ὡς καὶ τοὺς τὰ δημόσια διαφθείραντας τιμωρίας ἀξίους νομίζουσιν. » (18) Ἐκ μὲν οὖν τῶν ἐναντίων καταφανὲς οὕτω γίνεται τὸ νόμιμον, ἐκ δὲ τῶν κεκριμένων ὧδε· « καὶ οὐ μόνον ἐγὼ τὸν νόμον τοῦτον εἵνεκα τούτων φημὶ τὸν νομοθέτην θεῖναι, 15 ἀλλὰ καὶ πρότερον οἱ δικασταὶ διεξιόντος Λυσιθείδου παραπλήσια τοῖς νῦν ὑπ' ἐμοῦ λεγομένοις ἐψηφίσαντο ταῦτα περὶ τοῦ νόμου τούτου. » Τὸ μὲν οὖν νόμιμον οὕτω μετιόντες πολλαχῶς δείξομεν· (19) τὸ δὲ συμφέρον αὐτὸ μὲν οἷόν ἐστιν ἐν τοῖς πρότερον ὥρισται, δεῖ 20 δὲ λαμβάνειν εἰς τοὺς λόγους τῶν προειρημένων καὶ ἐκ τοῦ συμφέροντος ἂν ὑπάρχῃ τι, καὶ μετιόντας τὸν αὐτὸν τρόπον ὅνπερ ὑπὲρ τοῦ νομίμου καὶ τοῦ δικαίου διήλθομεν, οὕτω καὶ τὸ συμφέρον πολλαχῶς ἐμφανίζειν. (20) Εἴη δ' ἂν τὸ μὲν ὅμοιον τῷ συμφέροντι 25 τοιόνδε· « ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς πολέμοις συμφέρει τοὺς εὐψυχοτάτους πρώτους τάττειν, οὕτως ἐν ταῖς πολιτείαις λυσιτελεῖ τοὺς φρονιμωτάτους καὶ δικαιοτάτους προεστάναι τοῦ πλήθους. » Καὶ « καθάπερ τοῖς ἀνθρώποις ὑγιαίνουσι συμφέρει φυλάττεσθαι μὴ νοσήσω- 30 σιν, οὕτω καὶ ταῖς πόλεσιν ὁμονοούσαις συμφέρον ἐστὶ προσκοπεῖν μὴ στασιάσωσιν. » Τὰ μὲν οὖν ὅμοια τῷ συμφέροντι τοῦτον τὸν τρόπον μετιὼν πολλὰ ποιήσεις· (21) ἐκ δὲ τῶν ἐναντίων ὧδέ σοι τὸ συμφέρον ἔσται καταφανές· « εἰ γὰρ λυσιτελεῖ τοὺς ἐπιεικεῖς τῶν 35 πολιτῶν τιμᾶν, συμφέρον ἂν εἴη καὶ τοὺς πονηροὺς κολάζειν. » « Εἰ γὰρ οἴεσθε ἀσύμφορον τὸ μόνους ἡμᾶς πρὸς Θηβαίους πολεμεῖν, συμφέρον ἂν εἴη τὸ Λακεδαιμονίους συμμάχους ποιησαμένους ἡμᾶς οὕτω Θηβαίοις πολεμεῖν. » Ἐκ μὲν δὴ τῶν ἐναντίων οὕτω 40 τὸ συμφέρον καταφανὲς ποιήσεις· (22) τὸ δὲ κεκριμένον ὑπ' ἐνδόξων συμφέρον ὧδε χρὴ λαμβάνειν· « Λακεδαιμόνιοί τε γὰρ Ἀθηναίους καταπολεμήσαντες συμφέρειν αὐτοῖς ᾠήθησαν μὴ τὴν πόλιν αὐτῶν ἀνδραποδίσασθαι, καὶ πάλιν Ἀθηναῖοι, ἐξὸν αὐτοῖς ἀνοικίσαι τὴν Σπάρ- 45 την, συμφέρειν σφίσιν ᾠήθησαν περιποιῆσαι Λακεδαιμονίους. » (23) Περὶ μὲν οὖν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ νομίμου καὶ τοῦ συμφέροντος οὕτω μετιὼν εὐπορήσεις· τὸ δὲ καλὸν καὶ τὸ ῥᾴδιον καὶ τὸ ἡδὺ καὶ τὸ δυνατὸν καὶ τὸ ἀναγκαῖον ὁμοιοτρόπως τούτοις μέτιθι. Καὶ 50 περὶ μὲν τούτων ἐντεῦθεν εὐπορήσομεν.

qui sine liberis vita defuncti sunt; sic etiam rerum liberti me nunc dominum fieri decet; nam quum mortui sint, qui eum manumiserunt, et proximus his ipse sim cognatione, fas sit, me etiam rerum liberti dominum fieri. » (17) Legitimo ergo simile assumitur hoc modo; contrarium vero sic: « nam si lex prohibet publicas opes privatim distribuere, patet, legumlatorem censuisse, omnes privatim eas distribuentes injuste agere. »—« Nam si eos leges ornari jubent, qui honeste rebus communibus justeque præfuissent, patet, etiam opum publicarum dissipatores mulcta dignos existimari. » (18) Ex contrariis igitur ita legitimum manifestum fit; ex judicatis autem hoc modo: « neque ipse solum hanc legem harum rerum causa a legumlatore datam dico, sed etiam antea judices, auctore Lysithida, æque atque nunc a me dicitur sententiam hac de lege protulerunt. » Legitimum ergo hoc modo tractantes, multifariam demonstrabimus. (19) Utile autem quale sit, in superioribus definitum est. Assumendum vero est in dicendo, si quid ex utilis speciebus antea dictis inciderit, eodemque modo tractandum, quemadmodum in justo legitimoque tradidimus, et sic licet utile pluribus modis declarare. (20) Simile autem utili esset hujusmodi: « sicuti namque in bellis conducit, fortissimos primos in acie ordinare, ita etiam in civitatibus utile est, prudentissimos justissimosque multitudini præesse. » Et: « quemadmodum hominibus bona valetudine fruentibus conducit ut caveant ne in adversam incidant, ita etiam pacatis civitatibus utile est, ut se ab omni seditione custodiant. » Similia igitur utili hoc modo tractans multa efficies. (21) Ex contrariis autem utile sic erit perspicuum: « etenim si utile est, cives æquos et bonos honoribus prosequi, ita etiam punire improbos utilitatem afferat. » — « Nam si inutile esse putatis, nos solos adversus Thebanos bellum gerere, utile erit, ut Lacedæmonios socios nobis adsciscamus, et sic adversus Thebanos belligeremus. » Ex contrariis igitur hoc modo utile manifestum facies. (22) Utile vero ab illustribus viris judicatum hoc pacto assumendum est: « nam et Lacedæmonii, quum Athenienses bello superassent, utile sibi fore existimarunt, ne eorum urbem in prædam verterent; et Athenienses rursus, quum possent Spartam funditus diruere, conducere sibi arbitrati sunt, si Lacedæmonii superessent. » (23) Et justum igitur, et legitimum, et utile sic tractanti copia argumentorum aderit. Honestum vero, et facile, et jucundum, et possibile, et necessarium, similiter tractanda sunt. Et de his quidem hinc dicere commode poterimus.

CAP. II.

Quibusnam de rebus tum in curia, tum in concione deliberari soleat.

Πάλιν δὲ ὁρισώμεθα καὶ περὶ πόσων καὶ περὶ ποίων καὶ τίνων ἔν τε τοῖς βουλευτηρίοις καὶ ταῖς ἐκκλησίαις συμβουλεύσομεν· ἂν γὰρ τούτων ἕκαστα σαφῶς ἐπιστώμεθα, τοὺς μὲν ἰδίους λόγους αὐτὰ τὰ πράγματα καθ' 5 ἑκάστην ἡμῖν συμβουλίαν παραδώσει, τὰς δὲ κοινὰς ἰδέας ἐκ πολλοῦ προειδότες ἐπιφέρειν ἐφ' ἑκάσταις τῶν πράξεων ῥᾳδίως δυνησόμεθα. Τούτων οὖν ἕνεκα διαιρετέον ἡμῖν περὶ ὧν κοινῇ βουλεύονται πάντες. (2) Ἐν κεφαλαίῳ μὲν οὖν εἰπεῖν εἰσὶν ἑπτὰ τὸν ἀριθμὸν προθέ-10 σεις, περὶ ὧν δημηγορήσομεν. Ἀνάγκη γάρ ἐστι καὶ βουλεύεσθαι καὶ λέγειν ἡμᾶς ἐν βουλῇ καὶ δήμῳ ἢ περὶ ἱερῶν, ἢ περὶ νόμων, ἢ περὶ τῆς πολιτικῆς κατασκευῆς, ἢ περὶ τῶν πρὸς τὰς ἄλλας πόλεις συμμαχιῶν καὶ συμβολαίων, ἢ περὶ πολέμων, ἢ περὶ εἰρήνης, ἢ περὶ πόρου 15 χρημάτων. Αἱ μὲν οὖν προθέσεις αὗται τυγχάνουσιν οὖσαι, περὶ ὧν βουλευσόμεθα καὶ δημηγορήσομεν· ἑκάστην δὲ πρόθεσιν διελώμεθα, καὶ σκοπῶμεν ἐν οἷς τρόποις ἐνδέχεται περὶ τούτων λόγῳ χρήσασθαι. (3) Περὶ μὲν οὖν ἱερῶν τριττῶς ἀναγκαῖον λέγειν· ἢ 20 γὰρ ἐροῦμεν ὡς τὰ καθεστῶτα διαφυλακτέον, ἢ ὡς ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερόν πως ἢ ὡς ἐπὶ τὸ ταπεινότερον. Ὅταν μὲν οὖν λέγωμεν ὡς δεῖ τὰ καθεστῶτα διαφυλάττειν, εὑρήσομεν ἀφορμὰς ἐκ μὲν τοῦ δικαίου λέγοντες [ὅτι] τὰ πάτρια ἔθη παρὰ πᾶσι παραβαίνειν ἄδικόν 25 ἐστι, καὶ ὅτι τὰ μαντεῖα πάντα τοῖς ἀνθρώποις προστάττει κατὰ τὰ πάτρια ποιεῖσθαι τὰς θυσίας, καὶ ὅτι τῶν πρώτων οἰκιζόντων τὰς πόλεις καὶ τοῖς θεοῖς ἱδρυσαμένων τὰ ἱερὰ μάλιστα δεῖ διαμένειν τὰς περὶ τοὺς θεοὺς ἐπιμελείας· ἐκ δὲ τοῦ συμφέροντος, ὅτι πρὸς χρη-30 μάτων συντέλειαν ἢ τοῖς ἰδιώταις ἢ τῷ κοινῷ τῆς πόλεως συμφέρον ἔσται κατὰ τὰ πάτρια τῶν ἱερῶν θυομένων, καὶ ὅτι πρὸς εὐτολμίαν λυσιτελεῖ τοῖς πολίταις, ἐπεὶ συμπομπευόντων ὁπλιτῶν ἱππέων ψιλῶν εὐτολμότεροι γένοιτ' ἂν οἱ πολῖται φιλοτιμούμενοι περὶ ταῦτα· 35 ἐκ δὲ τοῦ καλοῦ, εἰ οὕτω λαμπρὰς τὰς ἑορτὰς πρὸς τὸ θεωρῆσαι συμβέβηκεν [εἶναι]· ἐκ δὲ τῆς ἡδονῆς, εἰ καὶ πρὸς τὸ θεωρεῖσθαι ποικιλία τις περὶ τὰς τῶν θεῶν θυσίας· ἐκ δὲ τοῦ δυνατοῦ, εἰ μήτε ἔνδεια γεγένηται μήτε ὑπερβολὴ περὶ ταύτας. Ὅταν μὲν οὖν τοῖς καθεστῶσι συνηγο-40 ρῶμεν, οὕτω μετιοῦσι σκεπτέον ἐπὶ τῶν προειρημένων ἢ τῶν τούτοις ὁμοιοτρόπων, καὶ ὡς ἐνδέχεται διδάσκειν περὶ τῶν λεγομένων· (4) ὅταν δὲ ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον συμβουλεύωμεν μεθιστάναι τὰς ἱεροποιίας, περὶ μὲν τοῦ τὰ πάτρια κινεῖν ἀφορμὰς ἕξομεν εὐπρε-45 πεῖς, λέγοντες [ὅτι] τὸ προστιθέναι τοῖς ὑπάρχουσιν οὐ καταλύειν ἐστὶν ἀλλ' αὔξειν τὰ καθεστῶτα, ἔπειθ' ὡς καὶ τοὺς θεοὺς εἰκὸς εὐνουστέρους εἶναι τοῖς μᾶλλον αὐτοὺς τιμῶσιν, ἔπειθ' ὡς οὐδὲ οἱ πατέρες ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ τὰς θυσίας ἦγον, ἀλλὰ πρὸς τοὺς καιροὺς 50 καὶ τὰς εὐπραγίας ὁρῶντες καὶ ἰδίᾳ καὶ κοινῇ τὴν πρὸς τοὺς θεοὺς θεραπείαν ἐνομοθέτουν, ἔπειθ' ὡς καὶ ἐπὶ

Rursus autem definiamus, quantis, et qualibus, et quibusnam de rebus tum in curia, tum in concione deliberabimus. Nam si horum singula recte tenuerimus., res ipsæ in unaquaque deliberatione aptam orationem nobis suppeditabunt; locos autem communes, quos diu ante noverimus, facile ad unamquamque causam adhibere poterimus. Quamobrem explicandum nobis est, de quibus rebus vulgo consultent omnes. (2) Ut summatim quidem loquar, septem sunt numero propositiones, de quibus publice disseremus. Necesse est enim, nos deliberare et orare tum in senatu, tum apud populum, aut de sacris, aut de legibus, aut de constitutione civili, aut de societatibus ac fœderibus cum aliis civitatibus, aut de bellis, aut de pace, aut de reditibus. Hæ igitur propositiones sunt, de quibus deliberabimus et publice disseremus. Harum autem unamquamque dividamus, consideremusque, quibus modis oratione in his utendum sit. (3) De sacris quidem tribus modis dicere necesse est : aut enim proponemus, esse ea in præsenti statu servanda, aut magnificentius, aut parciori apparatu facienda. Quando igitur probare volumus, in præsenti statu ea servari oportere, causas petemus primo quidem ex justo, dicentes quod præter patrios mores quidquam agere, injustum apud omnes sit, et oracula omnia homines patrio more sacra facere jubeant; et eorum, qui urbes primo condiderunt, diisque sacra instituerunt, cultum divinum prosequendi ratio maxime retinenda sit. Ex utili porro *argumenta peti possunt*, quod ad rei pecuniariæ impensam aut singulis civibus, aut toti civitati utile futurum sit, si patrio more sacrificia celebrentur, et quod idem ad civium audentiam conferat, quandoquidem, gravioris armaturæ peditibus, equitibus, ac velitibus pompam una ducentibus, cives ea ambitione delectati audentiores fient. Ex honesto autem, si hoc modo celebritates splendidas spectari contigerit. Ex jucunditate, si et varietas quædam circa deorum sacrificia detur spectanda. Ex possibili denique, si nihil circa ea factum fuerit neque parum, neque nimis. Quando igitur pro sacris institutis dicendum fuerit, ita rem tractanti *oratori* consideranda sunt ante dicta hisque similia, et singula pro rei natura edocenda. (4) Quum vero suadendum est, ut ad splendidiorem quendam apparatum sacra traducantur, idonea argumenta sunt afferenda, quibus merito consuetudines patrias movere videatur, et dicendum ei est, præsentibus quidquam addere non esse ea tollere, sed sacra instituta augere. Deinde, quod et consentaneum sit, deos magis propitios in eos esse, a quibus magis colantur. Porro, quod neque majores ipsi eundem semper modum in sacrificiis observaverint, sed pro tempore et fortunæ conditione et privatim et publice deorum cultum legibus sanxerint. Deni-

τῶν λοιπῶν ἁπάντων οὕτω καὶ τὰς πόλεις καὶ τοὺς ἰδίους οἴκους διοικοῦμεν. Λέγε δὲ καὶ εἰ τούτων κατασκευασθέντων ὠφέλειά τις ἔσται τῇ πόλει ἢ λαμπρότης ἢ ἡδονή, μετιὼν ὥσπερ ἐπὶ τῶν προτέρων εἴρηται. (5) Ὅταν δὲ ἐπὶ τὸ ταπεινότερον συστέλλωμεν, πρῶτον μὲν ἐπὶ τοὺς καιροὺς τὸν λόγον ἀνακτέον, τί πράττοντες χεῖρον οἱ πολῖται τυγχάνουσι νῦν ἢ πρότερον· ἔπειθ' ὡς οὐκ εἰκὸς τοὺς θεοὺς χαίρειν ταῖς δαπάναις τῶν θυομένων ἀλλὰ ταῖς εὐσεβείαις τῶν θυόντων· εἶθ' ὡς πολλὴν ἄνοιαν τούτων καὶ οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι κατακρίνουσιν, ὅσοι παρὰ δύναμίν τι ποιοῦσιν· ἔπειθ' ὅτι οὐκ ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις μόνοις ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ταῖς εὐπραγίαις ἐστὶ τὰ περὶ τὰς πολιτικὰς δαπάνας. Ἀφορμὰς μὲν οὖν ταύτας καὶ τὰς ὁμοιοτρόπους ταύταις ὑπὲρ τῶν περὶ τὰς θυσίας προθέσεων ἕξομεν· (6) ἵνα δὲ καὶ τὰ κατὰ τὴν κρατίστην θυσίαν εἰδῶμεν εἰσηγεῖσθαι καὶ νομοθετεῖν, ὁρισώμεθα καὶ ταύτην. Ἔστι γὰρ κρατίστη θυσία πασῶν, ἥτις ἂν ἔχῃ πρὸς μὲν τοὺς θεοὺς ὁσίως (καὶ θείως), πρὸς δὲ τὰς δαπάνας μετρίως, πρὸς δὲ πόλεμον ὠφελίμως, πρὸς δὲ τὰς θεωρίας λαμπρῶς. Ἕξει δὲ πρὸς μὲν τοὺς θεοὺς ὁσίως, ἂν τὰ πάτρια μὴ καταλύηται· πρὸς δὲ τὰς δαπάνας μετρίως, ἐὰν μὴ πάντα τὰ πεμπόμενα καταναλίσκηται· πρὸς δὲ τὰς θεωρίας λαμπρῶς, ἐὰν χρυσῷ καὶ τοῖς τοιούτοις ἃ μὴ συναναλίσκεται δαψιλῶς τις χρήσηται· πρὸς δὲ τοὺς πολέμους ὠφελίμως, ἐὰν ἱππεῖς καὶ ὁπλῖται διεσκευασμένοι συμπομπεύωσιν. Τὰ μὲν δὴ περὶ τοὺς θεοὺς ἐκ τούτων κάλλιστα κατασκευάσομεν· ἐκ δὲ τῶν πρότερον εἰρημένων καθ' οὓς ἐνδέχεται τρόπους δημηγορεῖν περὶ ἑκάστης ἱεροποιίας εἰσόμεθα. (7) Περὶ δὲ νόμων πάλιν καὶ τῆς πολιτικῆς κατασκευῆς ὁμοιοτρόπως διέλθωμεν. Εἰσὶ δὲ νόμοι συλλήβδην μὲν εἰπεῖν ὁμολογήματα κοινὰ πόλεως, ἃ διὰ γραμμάτων ὁρίζει καὶ προστάττει πῶς χρὴ πράττειν ἕκαστα. Δεῖ δὲ αὐτῶν τὴν θέσιν ἐν μὲν ταῖς δημοκρατίαις τὰς μικρὰς ἀρχὰς καὶ τὰς πολλὰς κληρωτὰς ποιεῖν (ἀστασίαστον γὰρ τοῦτο), τὰς δὲ μεγίστας χειροτονητὰς ἀπὸ τοῦ πλήθους· οὕτω γὰρ ὁ μὲν δῆμος κύριος ὢν διδόναι τὰς τιμὰς οἷς ἂν ἐθέλῃ, τοῖς λαμβάνουσιν αὐτὰς οὐ φθονήσει, οἱ δ' ἐπιφανέστεροι μᾶλλον τὴν καλοκαγαθίαν ἀσκήσουσιν, εἰδότες ὅτι τὸ παρὰ τοῖς πολίταις εὐδοκιμεῖν οὐκ ἀλυσιτελὲς αὐτοῖς ἔσται. Περὶ μὲν οὖν τὰς ἀρχαιρεσίας ἐν τῇ δημοκρατίᾳ οὕτω δεῖ νομοθετεῖν· (8) περὶ δὲ τὴν ἄλλην διοίκησιν καθ' ἓν μὲν ἕκαστον διελθεῖν πολὺ ἂν ἔργον εἴη, συλλήβδην δὲ δεῖ παραφυλάττειν ὅπως οἱ νόμοι τὸ μὲν πλῆθος ἀποτρέψωσι τοῖς τὰς οὐσίας ἔχουσιν ἐπιβουλεύειν, τοῖς δὲ πλουτοῦσιν εἰς τὰς κοινὰς λειτουργίας ἐκουσίαν ἅπασαν φιλοτιμίαν ἐμποιήσωσιν. Τοῦτο δὲ οὕτως ἂν κατασκευάσαιεν, εἰ τοῖς μὲν τὰς οὐσίας ἔχουσιν ἀντὶ τῶν εἰς τὸ κοινὸν δαπανωμένων τιμαί τινες ἀπὸ τῶν νόμων ἀφωρισμέναι τυγχάνοιεν, τῶν δὲ πενομένων τοὺς τὴν χώραν ἐργαζομένους καὶ ναυκληροῦντας τῶν ἀγοραίων μᾶλλον προτιμῷεν, ὅπως οἱ μὲν πλουτοῦντες ἑκόντες τῇ πόλει λειτουργή-

que, quod, quoad cetera etiam omnia, sic civitates et res privatas administremus. Proferat etiam orator opus est, si qua ex his ita constitutis utilitas civitati, aut splendor, aut voluptas futura sit, eo quidem modo tractans, quo in superioribus expositum est. (5) Quando autem ad parciorem sacrorum apparatum hortamur, primum temporibus est accommodanda oratio, dicendumque, quibus in rebus deterius nunc se habeant cives, quam antea. Deinde, quod consentaneum sit, deos non sacrificantium sumptibus, sed pietate potius gaudere. Porro, quod supra vires quidquam facientes a diis hominibusque stultissimi judicentur. Denique, quod in sumptibus publicis non solum ad hominum arbitrium, sed etiam ad secundas adversasve res respiciendum sit. Has igitur causas earumque similes in propositionibus de sacrificiis habebimus. (6) Ut autem et quæ ad optimum sacrificium pertinent sciamus exponere et lege sancire, hoc quoque definiam. Est enim id omnium optimum sacrificium, quod adversus deos quidem pie et religiose, quoad sumptus vero moderate; ad bellum utiliter; ad spectacula denique splendide peractum fuerit. Erit autem pium adversus deos, si patrii ritus non tollantur; moderatum quoad sumptus, si non quæcumque missa fuerint consumantur; ad spectacula splendidum, si auro et ejusmodi rebus, quæ haud consumuntur, magnifice quis utatur; ad bella denique utile, si milites et equites armis instructi una pompam ducant. Quæ igitur deorum cultum attinent, ex his optime constituemus. Ex ante dictis vero intelligemus, quibus modis de unoquoque sacrificandi genere concionari possimus. (7) De legibus autem et de constitutione civili rursus eodem modo agamus. Sunt autem leges, ut summatim dicam, civitatis publici consensus, qui literis scriptis determinant atque imperant, quomodo singula agenda sint. Oportet vero leges in civitatibus quidem popularibus magistratus parvos eorumque plurimos sorte eligendos constituere; quo seditionibus cavetur; summos autem magistratus totius multitudinis suffragiis designandos. Ita enim populus, utpote penes quem potestas sit dare honores quibuscumque voluerit, accipientibus eos non invidebit; clariores autem magis virtuti studebunt, quippe gnari, bonam laudem apud cives non inutilem sibi fore. De electione igitur magistratuum in dominatu populari sic leges sancire oportet. (8) Quæ reliquam administrationem attinent sigillatim exponere, operosum admodum fuerit; sed ut breviter dicam, curare oportet ut leges vetent plebem rei locupletum insidiari, divites autem inducant ut ultro ad publica ministeria munifici sint. Hoc vero sic assequi poterunt, si locupletes pro ea, quam in publicum munificentiam exhibent, statutis quibusdam honoribus ab ipsis legibus donentur; et pauperes agricolæ naviumque gubernatores hominibus ex plebe forensi anteponantur; ut locupletes qui-

σωσι, τὸ δὲ πλῆθος οὐ συκοφαντίας ἀλλ' ἐργασίας ἐπιθυμήσῃ. Δεῖ δὲ πρὸς τούτοις καὶ περὶ τοῦ μήτε χώραν ποιεῖν ἀνάδαστον μήτε δημεύειν τὰς οὐσίας τῶν τελευτώντων ἰσχυροὺς κεῖσθαι νόμους, καὶ μεγάλας ἐπικεῖσθαι τιμωρίας τοῖς παραβαίνουσι ταῦτα. Χρὴ δὲ τοῖς ἐν πολέμῳ τελευτῶσιν εἰς ταφήν τι χωρίον δημόσιον ἐν καλῷ πρὸ τῆς πόλεως ἀφωρισμένον [εἶναι], καὶ τοῖς παισὶν αὐτῶν ἕως ἥβης δημοσίαν τροφὴν δίδοσθαι. Τῶν μὲν οὖν ἐν τῇ δημοκρατίᾳ νόμων τὴν θέσιν τοιαύτην δεῖ ποιεῖσθαι. (9) Περὶ δὲ τὰς ὀλιγαρχίας, τὰς μὲν ἀρχὰς δεῖ τοὺς νόμους ἀπονέμειν ἐξ ἴσου πᾶσι τοῖς τῆς πολιτείας μετέχουσι, τούτων δὲ εἶναι τὰς μὲν πλείστας κληρωτάς, τὰς δὲ μεγίστας κρυπτῇ ψήφῳ μεθ' ὅρκων καὶ πλείστης ἀκριβείας διαψηφιστάς. Δεῖ δὲ τὰς ζημίας ἐν τῇ ὀλιγαρχίᾳ μεγίστας ἐπικεῖσθαι τοῖς ὑβρίζειν τινὰς τῶν πολιτῶν ἐπιχειροῦσιν· τὸ γὰρ πλῆθος οὐχ οὕτω τῶν ἀρχῶν ἀγανακτεῖ στερόμενον, ὡς ἔχει βαρέως ὑβριζόμενον. Χρὴ δὲ καὶ τὰς διαφορὰς τῶν πολιτῶν ὅτι τάχιστα διαλύειν καὶ μὴ χρονίζεσθαι, μηδὲ συνάγειν ἐκ τῆς χώρας ἐπὶ τὴν πόλιν τὸν ὄχλον· ἐκ γὰρ τῶν τοιούτων συνόδων συστρέφεται τὰ πλήθη καὶ καταλύει τὰς ὀλιγαρχίας. Καθόλου δὲ εἰπεῖν, δεῖ τοὺς νόμους ἐν μὲν ταῖς δημοκρατίαις κωλύειν τοὺς πολλοὺς ταῖς τῶν πλουσίων οὐσίαις ἐπιβουλεύειν, ἐν δὲ ταῖς ὀλιγαρχίαις ἀποτρέπειν τοὺς τῆς πολιτείας μετέχοντας ὑβρίζειν τοὺς ἀσθενεστέρους καὶ συκοφαντεῖν τοὺς πολίτας. Ὧν μὲν οὖν ὀρέγεσθαι δεῖ τοὺς νόμους καὶ τὴν πολιτικὴν κατασκευήν, ἐκ τούτων οὐκ ἀγνοήσεις· δεῖ δὲ τὸν συναγορεύειν ἐθέλοντα νόμῳ δεικνύειν τοῦτον ἴσον ὄντα τοῖς πολίταις ὁμολογούμενόν τε τοῖς ἄλλοις νόμοις, καὶ συμφέροντα τῇ πόλει μάλιστα μὲν πρὸς ὁμόνοιαν, εἰ δὲ μή, πρὸς τὴν τῶν πολιτῶν καλοκαγαθίαν ἢ πρὸς τὰς κοινὰς προσόδους ἢ πρὸς εὐδοξίαν τῷ κοινῷ τῆς πόλεως ἢ πρὸς τὴν πολιτικὴν δύναμιν ἢ πρὸς ἄλλο τι τῶν τοιούτων. Ἀντιλέγοντα δὲ σκοπεῖν πρῶτον μὲν εἰ μὴ κοινὸς ὁ νόμος, ἔπειτα εἰ μὴ τοῖς ἄλλοις ὁμολογῶν ἀλλ' ὑπεναντίος ἔσται, ἐπὶ τούτοις εἰ μὴ πρὸς μηδὲν τῶν εἰρημένων συμφέρων ἀλλὰ τοὐναντίον βλαβερός. Περὶ μὲν οὖν νόμων καὶ τῆς κοινῆς κατασκευῆς ἐντεῦθεν καὶ τιθέναι καὶ λέγειν εὐπορήσομεν· (10) περὶ δὲ συμμαχιῶν καὶ τῶν πρὸς τὰς ἄλλας πόλεις συμβολαίων διελθεῖν ἐπιχειρήσομεν. Τὰ μὲν οὖν συμβόλαια κατὰ τάξεις ἀναγκαῖον καὶ συνθήκας κοινὰς γίνεσθαι, συμμάχους δὲ ποιεῖσθαι κατὰ τοὺς καιροὺς τούτους, ὅταν τινὲς καθ' ἑαυτοὺς ὦσιν ἀσθενεῖς, ἢ πόλεμος ἤ τις προσδόκιμος, ἢ διὰ τοῦτο ποιήσασθαι συμμαχίαν πρός τινας ὅτι πολέμῳ ἀποστήσειν τινὰς νομίζουσιν. Αἰτίαι μὲν οὖν αὗται καὶ παραπλήσιαι ταύταις ἄλλαι πλείους τοῦ ποιεῖσθαι συμμάχους εἰσίν· (11) δεῖ δέ, ὅταν συναγορεύειν βούλῃ τῇ γινομένῃ συμμαχίᾳ, τὸν καιρὸν τοιοῦτον ὑπάρχοντα ἐμφανίζειν, καὶ δεικνύναι τοὺς τὴν συμμαχίαν ποιουμένους μάλιστα μὲν δικαίους ὄντας καὶ πρότερόν τι τῇ πόλει ἀγαθὸν πεποιηκότας καὶ δύναμιν μεγάλην ἔχοντας καὶ πλησίον τοῖς τόποις κατοικοῦντας·

dem sponte reipublicæ inserviant, et plebs non calumniæ sed operæ studeat. Opus est præterea, ut severis caveatur legibus, ne ager viritim dividatur, neque mortuorum substantiæ publicentur; et graves pœnæ imponantur iis, qui hæc observare neglexerint. Decet autem, iis, qui pro patria bellando perierunt, locum aliquem sepulturæ publicum in pulcherrima regione suburbana assignari, eorumque liberos ad pubertatem usque publicis sumptibus enutriri. Hujusmodi igitur leges in dominatu populari ferendæ sunt. (9) In civitatibus vero quæ paucorum dominatu administrantur, legibus magistratus æque sunt distribuendi in omnes illius ordinis viros; horum autem plurimi quidem sorte, summi vero magistratus occulto suffragio, et jurejurando, et maxima cum diligentia decernendi sunt. In eos autem, qui ulla cives contumelia afficere ausi fuerint, maximæ sunt pœnæ constituendæ. Plebs namque non ita ægre patitur, quod magistratibus careat, quam graviter et moleste fert, quod afficiatur contumelia. Oportet vero etiam civium controversias quam celerrime dissolvere, neque in tempus trahere. Neque vulgus in urbem ex agro congregandum est : nam hujusmodi conventibus plebs turbatur, paucorumque principatum rescindit. In universum autem, debent leges in civitatibus popularibus cohibere plebem, ne locupletiorum bonis insidietur; in civitatibus vero ubi pauci dominantur, avertere rempublicam gerentes ab imbecillorum contumeliis et insimulationibus in cives. Quæ igitur et leges et civilem constitutionem sectari oporteat, ex his cognosces. Qui autem legem suadere voluerit, ei ostendendum est, esse eam aptam civibus, reliquis legibus consentaneam, et civitati utilem, maxime ad concordiam; si hoc dici nequit, *esse eam utilem* ad civium virtutem, aut ad publica tributa, aut ad ipsius reipublicæ gloriam, aut ad civitatis potentiam, aut ad aliud quid hujusmodi. Adversarium vero considerare oportet primo quidem, an non communis sit lex *omnibus civibus;* deinde, an cum reliquis *legibus* non consentiat, sed iis repugnet; præterea, an ad ea, quæ ante dicta sunt, nihil conductura, sed potius noxia futura sit. De legibus itaque et constitutione civili ex his et ad proponendum et ad orandum argumenta nobis aderunt. (10) De societatibus autem et fœderibus cum aliis civitatibus jam agemus. Fœdera quidem per conditiones necesse est et pacta publica constitui; socii vero iis temporibus comparandi sunt, quibus cives ipsi sunt infirmi, aut bellum aliquod videatur impendere; aut ea de causa est societas ineunda, quod bello quosdam a se defecturos esse putent. Hæ igitur sunt causæ, hisque similes aliæ plures, quibus adsciscuntur socii. (11) Necesse est autem, quum suadere volueris, esse societatem aliquam ineundam, eam maxime tempestivam ostendas, declaresque eos socios apprime justitiam colere, et bene jam antea de civitate meruisse, et esse potentissimos, et in proximis locis degere; sin minus hæc, illa certe

εἰ δὲ μή, τούτων ἅπερ ἂν ὑπάρχῃ, ταῦτα συνάγειν. Ὅταν δὲ διακωλύῃς τὴν συμμαχίαν, ἐμφανίζειν ἐνδέχεται πρῶτον μὲν ὡς οὐκ ἀνάγκη ποιεῖσθαι νῦν αὐτήν, ἔπειθ' ὡς οὐ δίκαιοι τυγχάνουσιν ὄντες, εἶθ' ὡς πρότερον ἡμᾶς κακῶς πεποιηκότες· εἰ δὲ μή, ὡς μακρὰν τοῖς τόποις ἀπέχοντες καὶ οὐχ ὑπάρχοντες δυνατοὶ κατὰ τοὺς προσήκοντας παραγενέσθαι καιρούς. Ταῖς μὲν οὖν ἀντιλογίαις καὶ ταῖς συνηγορίαις ταῖς περὶ τῶν συμμάχων ἐκ τούτων καὶ τῶν τούτοις ὁμοιοτρόπων εὐπορήσομεν χρῆσθαι. (12) Περὶ εἰρήνης δὲ πάλιν καὶ πολέμου τὸν αὐτὸν τρόπον τὰς μεγίστας ἰδέας ἐκλάβωμεν. Προφάσεις μὲν οὖν εἰσὶ τοῦ πόλεμον ἐκφέρειν πρός τινας αὗται· δεῖ πρότερον ἀδικηθέντας νῦν καιρῶν παραπεπτωκότων ἀμύνασθαι τοὺς ἀδικήσαντας, ἢ νῦν ἀδικουμένους ὑπὲρ ἑαυτῶν πολεμεῖν ἢ ὑπὲρ συγγενῶν ἢ ὑπὲρ εὐεργετῶν, ἢ συμμάχοις ἀδικουμένοις βοηθεῖν, ἢ τοῦ τῇ πόλει συμφέροντος ἕνεκεν ἢ εἰς εὐδοξίαν ἢ εἰς εὐπορίαν ἢ εἰς δύναμιν ἢ εἰς ἄλλο τι τῶν τοιούτων. (13) Ὅταν μὲν οὖν ἐπὶ τὸ πολεμεῖν παρακαλῶμεν, τούτων τε τῶν προφάσεων ὅτι πλείστας συνακτέον καὶ μετὰ ταῦτα δεικτέον, ἐξ ὧν ἔστι περιγενέσθαι τῷ πολέμῳ, ὅτι τὰ πλεῖστα τούτων τοῖς παρακαλουμένοις ὑπάρχοντά ἐστιν. Περιγίνονται δὲ πάντες ἢ διὰ τὴν τῶν θεῶν εὔνοιαν, ἣν εὐτυχίαν προσαγορεύομεν, ἢ διὰ σωμάτων πλῆθος καὶ ῥώμην, ἢ διὰ χρημάτων εὐπορίαν, ἢ διὰ στρατηγοῦ φρόνησιν, ἢ διὰ συμμάχων ἀρετήν, ἢ διὰ τόπων εὐφυίαν. Τούτων οὖν καὶ τῶν τοιούτων τὰ τοῖς πράγμασιν οἰκειότατα λαμβάνοντες ἐμφανιοῦμεν, ὅταν ἐπὶ τὸ πολεμεῖν παρακαλῶμεν, τὰ μὲν τῶν ἐναντίων ταπεινοῦντες, τὰ δ' ἡμέτερα ταῖς αὐξήσεσι μεγάλα καθιστῶντες. (14) Ἐὰν δὲ πόλεμον μέλλοντα γίνεσθαι διακωλύειν ἐπιχειρῶμεν, πρῶτον μὲν τῶν προφάσεων δεικτέον ἢ παντελῶς οὐδεμίαν ὑπάρχουσαν ἢ μικρὰς καὶ ταπεινὰς οὔσας τὰς δυσχερείας, ἔπειθ' ὡς οὐ συμφέρει πολεμεῖν, διεξιόντας τὰ κατὰ τὸν πόλεμον ἀτυχήματα τοῖς ἀνθρώποις· πρὸς δὲ τούτοις τὰ πρὸς νίκας συντείνοντα τοῦ πολέμου τοῖς ἐναντίοις ὑπάρχοντα μᾶλλον δεικτέον· ταῦτα δ' ἐστὶν ἅπερ ἀρτίως κατηρίθμηται. Γίνεσθαι μὲν οὖν μέλλοντα πόλεμον ἐκ τούτων ἀποτρεπτέον· (15) ἤδη δ' ἐνεστῶτα παύειν ἐπιχειροῦντας, ἐὰν μὲν κρατῶσιν οἱ βουλευόμενοι, αὐτὸ τοῦτο πρῶτον λεκτέον, ὅτι δεῖ τοὺς νοῦν ἔχοντας μὴ περιμένειν ἕως ἂν πέσωσιν, ἀλλ' ἐν τῷ κρατεῖν ποιεῖσθαι τὴν εἰρήνην, ἔπειτα διότι πέφυκεν ὁ πόλεμος καὶ τῶν εὐτυχούντων ἐν αὐτῷ πολλοὺς ἀπολλύναι, ἡ δ' εἰρήνη τοὺς μὲν ἡττωμένους σώζειν, τοὺς δὲ νικῶντας, ὧν ἕνεκεν ἐπολέμησαν, [παρέχειν] ἀπολαύειν· διεξιτέον δὲ τὰς μεταβολὰς τὰς ἐν τῷ πολέμῳ, ὡς πολλαὶ καὶ παράλογοι γίνονται. Τοὺς μὲν οὖν ἐν τῷ πολέμῳ κρατοῦντας ἐκ τῶν τοιούτων ἐπὶ τὴν εἰρήνην παρακλητέον, τοὺς δ' ἐπταικότας ἐξ αὐτῶν τε τῶν συμβάντων, καὶ ἐκ τοῦ μὴ παροξύνεσθαι τοῖς προαδικήσασι ταῖς συμφοραῖς πειθομένους, καὶ ἐκ τῶν κινδύνων τῶν γεγενημένων τοῦ μὴ ποιήσασθαι τὴν εἰρήνην, καὶ ἐκ τοῦ κρεῖττον

oratione complectere, quæ suberunt. Quodsi autem societatem dissuadere volueris, primo quidem ostendas oportet, haud opus esse eam nunc inire; deinde, quod non justi sint socii; tum, quod civitatem antea male affecerint. Sin id minus poteris, dices, eos procul habitare, neque satis validos esse, ut opportune adsint auxilio. Ex his igitur hisque similibus circa ineundas aut non ineundas societates et dissuadendi et suadendi rationes facile cognoscemus. (12) Rursus autem et pacis et belli faciendi eodem modo maxima argumenta persequamur. Causæ quidem bellandi adversus aliquos sunt hujusmodi: Par est ut læsi de iis nunc tempestive ultionem capiamus, qui nos antea injuria lacessiverunt; aut ut nunc injuria provocati pro nobis ipsis, aut pro cognatis, aut pro iis, qui beneficiis nos cumularunt, aut pro sociis injuria affectis, aut pro utilitate civitatis, aut ad gloriam, aut ad opes, aut ad vires, aut ad aliud quidpiam hujusmodi bellum suscipiamus. (13) Quum igitur ad bellum voluerimus exhortari, debemus ex his causis quamplurimas dicendo complecti, ac deinde demonstrare, eorum plurima, quibus in bello superiores fiant, iis quos cohortamur adesse. Superiores vero fiunt omnes aut deorum benevolentia, quam bonam fortunam appellamus, aut militum multitudine atque robore, aut pecuniarum affluentia, aut imperatoris prudentia, aut sociorum virtute, aut locorum opportunitate. Ex his igitur et similibus, quæ maxime rei congruant, luculenter propositis bellum suscipiendum esse exhortabimur, adversariorum quidem partes deprimendo, nostras autem augendo atque amplificando. (14) Quodsi futurum bellum impedire studuerimus, primum quidem ostendendum est, aut omnino nullam causam, aut parvas et mediocres querimonias afferri, *quibus ad bellum incitemur.* Deinde, quod bellum non conducat, *ostendendum est,* percurrendo quæ hominibus in bello soleant accidere calamitates. Præterea vero declarandum est, quæ victoriam soleant in bello efficere, ea hostibus magis adesse. Hæc vero sunt quæ modo enumeravimus. Futurum itaque bellum ex his dissuadendum est. (15) Quodsi a præsente bello quiescendum esse cohortari voluerimus, si quidem deliberantes superiores fuerint, hoc ipsum primum dicendum est, decere eos, qui mente valent, haud operiri, quoad casum eant, sed, quum vincunt, pacem iis faciendam esse. Deinde, quoniam ea belli natura sit, multos etiam eorum, qui secunda in eo fortuna usi sint, perire; pacis vero contra, ut et victos servet, et victoribus rerum bello adeptarum fructum afferat. Exponendæ etiam erunt fortunæ vicissitudines, quæ in bello quum multæ tum variæ fieri solent. Qui ergo superiores in bello fuerint, ex hujusmodi rationibus ad pacem exhortandi sunt; eos autem, quibus adversæ res in bello exsterint, tum ex ipsis casibus exhortabimur; tum vero, a quibus injuriam ante susceperint, eos calamitatibus suis admoniti irritare ne pergant; tum ex iis periculis, quibus antea, quia pacem noluissent, obnoxii fuerint;

εἶναι τοῖς κρείττοσι μέρος τι τῶν ὑπαρχόντων προέσθαι ἢ πολέμῳ κρατηθέντας αὐτοὺς αὐτοῖς κτήμασιν ἀπολέσθαι. Συλλήβδην δὲ τοῦθ' ἡμᾶς εἰδέναι δεῖ, ὅτι τότε πάντες οἱ ἄνθρωποι τοὺς πολέμους εἰώθασι διαλύεσθαι πρὸς ἀλλήλους, ὅταν ἤτοι δίκαια ἀξιοῦν τοὺς ἐναντίους ὑπολαμβάνωσιν, ἢ διενεχθῶσι τοῖς συμμάχοις, ἢ τῷ πολέμῳ κάμνωσιν, ἢ φοβηθῶσι τοὺς ἐναντίους, ἢ στασιάσωσι πρὸς σφᾶς αὐτούς· ὥστε τούτων τε πάντων καὶ τῶν τούτοις ὁμοιοτρόπων τὰ τοῖς πράγμασιν οἰκειότατα συνάγων οὐκ ἀπορήσεις ὅθεν χρὴ περὶ πολέμου δημηγορεῖν καὶ εἰρήνης. (16) Λείπεται δ' ἡμᾶς ἔτι περὶ πόρου χρημάτων διελθεῖν. Πρῶτον μὲν οὖν σκεπτέον εἴ τι τῶν τῆς πόλεως κτημάτων ἠμελημένον ἐστὶ καὶ μήτε πρόσοδον ποιεῖ μήτε τοῖς θεοῖς ἐξαίρετόν ἐστιν· λέγω δ' οἷον τόπους τινὰς δημοσίους ἠμελημένους, ἐξ ὧν τοῖς ἰδιώταις ἢ πραθέντων ἢ μισθωθέντων πρόσοδος ἄν τις τῇ πόλει γίγνοιτο· κοινότατος γὰρ ὁ τοιοῦτος πόρος ἐστίν. Ἂν δὲ μηδὲν ᾖ τοιοῦτον, ἀπὸ τιμημάτων ἀναγκαῖον ποιήσασθαι τὰς εἰσφοράς, ἢ τοῖς μὲν πένησι τὰ σώματα παρέχειν εἶναι προστεταγμένον εἰς τοὺς κινδύνους, τοῖς δὲ πλουτοῦσι (τὰ) χρήματα, τοῖς δὲ τεχνίταις ὅπλα. Συλλήβδην δὲ [δεῖ] περὶ πόρων εἰσηγουμένους φάναι αὐτοὺς ἴσους τοῖς πολίταις καὶ πολυχρονίους καὶ μεγάλους ὄντας, τοὺς δὲ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία τούτοις ἔχοντας. (17) Τὰς μὲν οὖν προθέσεις περὶ ὧν δημηγορήσομεν, καὶ τὰ μέρη τούτων ἐξ ὧν τοὺς λόγους συστήσομεν καὶ προτρέποντες καὶ ἀποτρέποντες, ἐκ τῶν εἰρημένων ἴσμεν· προθέμενοι δὲ πάλιν ἐφεξῆς τό τε ἐγκωμιαστικὸν εἶδος καὶ τὸ ψεκτικὸν περιλάβωμεν.

tum denique, quod melius sit partem aliquam fortunarum suarum potioribus hostibus cedere, quam bello periculose decernere, quo ipsi una cum opibus suis pereant Omnino autem nobis tenendum est, tunc solere omnes homines bellum invicem dissolvere, quum aut justa hostes rogare arbitrentur, aut quum adversus socios exorta fuerit contentio, aut quum bello defatigati sint, aut adversarios. timeant, aut ipsi inter se dissideant. Quamobrem quæ ex his omnibus atque horum similibus accommodatissima in rem sunt, si fuerint collecta, quam facillime et de bello poteris et de pace disserere. (16) Reliquum est ut de reditibus comparandis jam agamus. Primum quidem considerandum est, si quid ex civitatis possessionibus neglectum sit, quod neque reditum afferat, neque diis dedicatum sit. Veluti sunt publici quidam loci jam neglecti, e quibus aliquis proventus, si privatis hominibus aut venditi, aut mercede culti fuerint, civitati fiat. Hujusmodi namque reditus omnium maxime sunt communes. Quodsi nihil sit hujusmodi, necesse erit pro singulorum copiis tributa imponantur, aut ut pauperibus quidem indictum sit, corpora adversus pericula præbere; locupletibus vero pecunias; opificibus denique arma. Omnino autem oportet de reditibus agentes dicere, esse eos æquales civibus, et diuturnos, et magnos; hostibus vero secus (17) Propositiones igitur, de quibus concionabimur, et harum partes, ex quibus orationem tam ad suasionem, quam ad dissuasionem componemus, ex dictis cognoscimus. Rursus autem deinceps genus orationum ad laudationem et vituperationem spectantium explicemus.

CAP. III.

De laudatione et vituperatione.

Συλλήβδην μὲν οὖν ἐστιν ἐγκωμιαστικὸν εἶδος προαιρέσεων καὶ πράξεων καὶ λόγων ἐνδόξων αὔξησις καὶ μὴ προσόντων συνοικείωσις· ψεκτικὸν δὲ τὸ ἐναντίον τούτῳ, τῶν μὲν ἐνδόξων ταπείνωσις, τῶν δὲ ἀδόξων αὔξησις. (2) Ἐπαινετὰ μὲν οὖν ἐστι πράγματα τὰ δίκαια καὶ τὰ νόμιμα καὶ τὰ συμφέροντα καὶ τὰ καλὰ καὶ τὰ ἡδέα καὶ τὰ [οὐ] ῥᾴδια πραχθῆναι. Ταῦτα δὲ αὐτά τε οἷά ἐστι, καὶ ὅθεν αὐτὰ πολλὰ ποιήσομεν, ἐν τοῖς πρὸ τούτων εἴρηται. (3) Δεῖ δὲ τὸν εὐλογοῦντα δεικνύειν τοῖς λόγοις ὡς τούτῳ τῷ ἀνθρώπῳ ἢ τοῖς πράγμασιν ὑπάρχει τι τούτων ὑπ' αὐτοῦ κατεργασθὲν ἢ δι' αὐτοῦ πορισθὲν ἢ ἐκ τούτου ἐπισυμβαῖνον ἢ ἕνεκεν τούτου γινόμενον ἢ οὐκ ἄνευ τούτου ἐπιτελούμενον· ὁμοιοτρόπως δὲ καὶ τῷ ψέγοντι τὰ ἐναντία τούτοις δεικτέον προσόντα τῷ ψεγομένῳ. (4) Τὸ μὲν ἐκ τούτου, οἷον ἐκ τοῦ φιλογυμναστεῖν τὸ σῶμα αἱ νῖκαι, καὶ ἐκ τοῦ μὴ φιλοπονεῖν ἐπ' ἀρρωστίαν ἐμπίπτειν, καὶ ἐκ τοῦ φιλοσοφεῖν δεινότερον εἶναι περὶ φρόνησιν, καὶ ἐκ τοῦ ἀμελεῖν ἐνδεᾶ τῶν ἀναγκαίων εἶναι· τὸ δ' ἕνεκα τούτου, οἷον ἕνεκα τοῦ στεφανωθῆναι ὑπὸ τῶν πολιτῶν πολλοὺς πόνους καὶ κινδύνους ὑπομένου-

Omnino quidem laudatio est consiliorum et rerum gestarum et verborum præclarorum amplificatio, et eorum, quæ absint, accommodatio. Vituperatio autem huic contraria est, præclarorum extenuatio, turpium vero exaggeratio. (2) Res laude dignæ sunt justa, et legitima, et utilia, et honesta, et jucunda, et quæ non facilia factu sunt. Quæ autem omnia cujusmodi sint, et quo pacto ea auctiora faciamus, in superioribus dictum est. (3) Oportet vero laudantem ostendere oratione, in hoc homine, sive in rebus ejus aliquid inesse, quod aut ipse gesserit, aut quod per ipsum comparatum sit, aut ex hoc contigerit, aut hujus gratia factum, aut sine hoc non patratum fuerit. Eodem modo et vituperatorem ostendere oportet, horum contraria inesse in illo, quem vituperatum velit. (4) Quod Ex hoc contigerit, *doceat* hoc modo : Ex studiosa corporis exercitatione victoriæ contingunt; ex desidia homines in ægritudinem incidunt; ex philosophiæ studio homines fiunt prudentiores; et ex negligentia rerum necessariarum indigentes. Quod autem Hujus gratia factum fuerit, hoc modo : Ut a civibus coronentur, multos labores multaque pericula homines per-

σιν, καὶ ἕνεκα τοῦ χαρίσασθαι τοῖς ἐρωμένοις τῶν ἄλλων οὐδὲν φροντίζουσιν· τὸ δὲ μὴ ἄνευ τούτου, οἷον οὐκ ἄνευ τῶν ναυτῶν ναυμαχιῶν νῖκαι, καὶ οὐκ ἄνευ τοῦ πίνειν αἱ παροινίαι. Τὰ τοιαῦτα δὲ τοῖς προειρη-5 μένοις ὁμοιοτρόπως μετιὼν ἐγκωμίων καὶ ψόγων πολλῶν εὐπορήσεις. (5) Αὐξήσεις δὲ καὶ ταπεινώσεις συλλήβδην ἅπαντα τὰ τοιαῦτα τόνδε τὸν τρόπον μετιών, πρῶτον μὲν ἀποφαίνων, ὥσπερ ἀρτίως μετῆλθον, ὑπὸ τουτουὶ πολλὰ γεγενῆσθαι ἢ κακὰ ἢ ἀγαθά. Εἷς 10 μὲν οὖν τρόπος τῆς αὐξήσεως οὗτος· δεύτερος δὲ κεκριμένον μεταφέρειν, ἂν μὲν ἐπαινῇς, ἀγαθόν, ἂν δὲ ψέγῃς, κακόν, εἶτα παριστάναι τὸ ὑπὸ σοῦ λεγόμενον, καὶ παραβάλλειν πρὸς ἄλληλα, τοῦ μὲν ὑπὸ σαυτοῦ λεγομένου τὰ μέγιστα διεξιών, τοῦ δ' ἑτέρου τὰ ἐλά-15 χιστα, καὶ οὕτω μέγα φανεῖται. Τρίτος δὲ πρὸς τὸ ὑπὸ σαυτοῦ λεγόμενον ἀντιπαραβάλλειν τοὐλάχιστον τῶν ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἰδέαν πιπτόντων· φανεῖται γὰρ οὕτω τὸ ὑπὸ σοῦ λεγόμενον μεῖζον, ὥσπερ οἱ μέτριοι τὰ μεγέθη φαίνονται μείζους ὅταν πρὸς βραχυτέρους 20 παραστῶσιν. (6) Ἔσται δὲ καὶ ὧδε πάντως αὔξειν· εἰ κέκριται μέγα ἀγαθὸν τοῦτο, τούτῳ τι ἐναντίον ἐὰν λέγῃς, μέγα κακὸν φανεῖται· ὡσαύτως δὲ εἰ νομίζεται μέγα κακόν, ἐὰν τούτῳ ἐναντίον λέγῃς, μέγα ἀγαθὸν φανεῖται. Ἔστι δὲ καὶ ὧδε μεγάλα ποιεῖν τἀγαθὰ 25 ἢ τὰ κακά, ἐὰν ἀποφαίνῃς αὐτὸν ἐκ διανοίας, συμβιβάζων ὡς ἐκ πολλοῦ προενόησεν, ὡς πολλὰ πράττειν ἐπεβάλετο, ὡς πολὺν χρόνον ἔπραττεν, ὡς οὐδεὶς ἄλλος πρότερον τούτοις ἐπεχείρησεν, ὡς μετὰ τούτων ἔπραξε μεθ' ὧν οὐδεὶς ἄλλος, ὡς ἐπὶ τούτοις μεθ' οὓς 30 οὐδεὶς ἕτερος, ὡς ἑκών, ὡς ἐκ προνοίας, ὡς εἰ πάντες τούτῳ ἴσως ποιοῖμεν, εὐδαιμονοῖμεν ἂν ἢ φαύλως πράττοιμεν. (7) Χρὴ δὲ καὶ εἰκάζοντα συμβιβάζειν, καὶ ἐποικοδομοῦντα τὸ ἕτερον ὡς ἐπὶ τὸ ἕτερον αὔξειν τρόπῳ τοιῷδε· « ὅστις δὲ τῶν φίλων κήδεται, τοῦτον 35 εἰκὸς καὶ τοὺς αὐτοῦ γονεῖς τιμᾶν· ὃς δὲ τοὺς γονέας τιμᾷ, οὗτος καὶ τὴν πατρίδα τὴν ἑαυτοῦ εὖ ποιεῖν βουλήσεται. » Συλλήβδην δέ, ἐὰν πολλῶν αἴτιον ἀποφαίνῃς, ἐάν τε ἀγαθῶν ἐάν τε κακῶν, μεγάλα φανεῖται. Σκοπεῖν δὲ καὶ τὸ πρᾶγμα ὁποῖον φανεῖται κατὰ 40 μέρη διαιρούμενον καὶ καθόλου λεγόμενον, καὶ ὁποτέρως ἂν μεῖζον ᾖ, τόνδε τὸν τρόπον αὐτὸ λέγειν. Τὰς μὲν οὖν αὐξήσεις οὕτω μετιὼν πλείστας ποιήσεις καὶ μεγίστας· (8) ταπεινώσεις δὲ τοῖς λόγοις καὶ τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰ κακὰ τὸν ἐναντίον τρόπον μετιών, ὡς εἰρήκα-45 μεν ἐπὶ τῶν μεγάλων, καὶ μάλιστα μὲν ἂν μηδενὸς αἴτιον ἐπιδεικνύῃς, εἰ δὲ μή, ὡς ἐλαχίστων καὶ σμικροτάτων. Ὡς μὲν οὖν ἐγκωμιάζοντες καὶ ψέγοντες αὐξήσομεν καὶ ταπεινώσομεν ἅπερ ἂν ἐθέλωμεν, ἐκ τούτων ἴσμεν· χρήσιμοι δὲ αἱ τῶν αὐξήσεων ἀφορμαί 50 εἰσι καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις εἴδεσιν, ἀλλ' ἡ πλείστη δύναμις αὐτῶν ἐστιν ἐν τοῖς ἐγκωμίοις καὶ ἐν τοῖς ψόγοις. Περὶ μὲν οὖν τούτων ἐντεῦθεν εὐπορήσομεν.

ferunt; et, Ut gratificentur iis, quos diligunt, reliquos non curant. Quod autem Sine hoc non patratum sit, hoc modo: Non sine nautis navalium pugnarum victoriæ; neque sine potu ebrietates. Talia vero perinde ut ante dicta tractans et laudare et vituperare abunde poteris. (5) Amplificabis autem et extenuabis talia simul omnia hoc modo : primum quidem ostendens, ut modo docebam, ab hoc multa vel bona effecta esse vel mala. Unus igitur amplificandi modus hic est. Secundus est, judicatum afferre, si quid laudes, bonum ; si vero vituperes, malum; deinde conferas oportet quod abs te dictum sit, et ad invicem compares ex tuis maxima, ex adversarii vero dictis minima enarrando, et hoc modo magnum illud videbitur. Tertius modus est, ut ad illud, quod abs te dictum est, minimum quid ex iis, quæ sub eandem speciem cadunt, compares. Sic enim abs te dictum majus apparebit, veluti mediocris staturæ homines majores apparent, quando juxta minores stant. (6) Amplificare autem poteris etiam hoc modo : si magnum sit hoc bonum judicatum, ubi contrarium huic aliquid dixeris, magnum id appareat malum necesse est. Eodem vero modo si magnum malum existimatur, ubi huic contrarium dixeris, magnum bonum apparebit. Amplificabis autem et hoc pacto vel bona vel mala, si aliquem ostenderis consulto egisse, probans, quod præmeditatus jam diu fuerit, quod de industria multa gerere aggressus sit, quod per multum tempus gesserit, quod nullus alius prius hæc aggressus sit, quod cum iis gesserit, quibuscum nemo alius, quod post hos, post quos alius nemo, quod sponte, quod consulto, quod si omnes pariter atque hic fecerimus, profecto bene, aut contra male vixerimus. (7) Oportet vero etiam assimilatione comparare, et inædificando alterum super alterum amplificare hoc modo: « Quicumque amicorum curam habet, eum consentaneum est etiam parentes suos colere; quicumque autem parentes suos colit, is etiam patriæ suæ benefacere cupiet. » Summatim vero, si eum multarum rerum sive bonarum, sive malarum, causam ostenderis, magna videbuntur proferri. Considerandum est etiam, qualis res apparebit in partes divisa, et *qualis* universe dicta, et utro modo major fuerit, hoc modo dicenda est. Amplificationes igitur hoc pacto facies et plurimas et maximas. (8) Extenuabis autem dicendo et bona et mala, si contrario modo tractaveris, sicuti in magnis diximus; et maxime quidem, si nullius rei; sin minus hoc, si paucissimarum et minimarum eum auctorem demonstres. Quomodo igitur et laudando et vituperando amplificabimus atque extenuabimus, quæcumque voluerimus, ex his intelligimus. Utiles autem sunt amplificationum loci in aliis quoque speciebus; sed plurima ipsorum vis in laudationibus est atque in vituperationibus. De his igitur ex ante dictis copiam nobis comparabimus.

CAP. IV.

De genere judiciali.

Διέλθωμεν δὲ πάλιν ὁμοιοτρόπως τούτοις τό τε κατηγορικὸν καὶ τὸ ἀπολογητικὸν εἶδος, ὃ περὶ τὴν δικανικήν ἐστι πραγματείαν, αὐτά τε ἐξ ὧν συνέστηκε, καὶ ὡς δεῖ αὐτοῖς χρῆσθαι. (2) Ἔστι δὲ τὸ μὲν κατηγορικὸν συλλήβδην εἰπεῖν ἁμαρτημάτων καὶ ἀδικημάτων ἐξάγγελσις, τὸ δ' ἀπολογητικὸν ἁμαρτημάτων καὶ ἀδικημάτων κατηγορηθέντων ἢ καθυποπτευθέντων διάλυσις. (3) Ἑκατέρου δὲ τῶν εἰδῶν τὰς δυνάμεις τὰς αὐτὰς ἔχοντος, κατηγοροῦντα μὲν ἀναγκαῖον λέγειν, ὅταν μὲν εἰς πονηρίαν κατηγορῇ, ὡς αἱ τῶν ἐναντίων πράξεις ἄδικοι καὶ παράνομοι καὶ τῷ πλήθει τῶν πολιτῶν ἀσύμφοροι τυγχάνουσιν οὖσαι· ὅταν δὲ εἰς ἀβελτερίαν, ὡς αὐτῷ τε [καὶ] τῷ πράττοντι ἀσύμφοροι καὶ αἰσχραὶ καὶ ἀηδεῖς καὶ ἀδύνατοι ἐπιτελεσθῆναι. Ταῦτα μὲν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια κατά τε τῶν πονηρῶν καὶ τῶν ἀβελτέρων ἐπιχειρήματά ἐστιν. (4) Δεῖ δὲ καὶ τοῦτο παρατηρεῖν τοὺς κατηγοροῦντας, ἐπὶ ποίοις τῶν ἀδικημάτων οἱ νόμοι τὰς τιμωρίας τάττουσιν, καὶ περὶ ἃ τῶν ἀδικημάτων οἱ δικασταὶ τὰς ζημίας ὁρίζουσιν. Ὅταν μὲν οὖν ᾖ ὁ νόμος διωρικώς, τοῦτο δεῖ μόνον σκοπεῖν τὸν κατήγορον, ὅπως ἐπιδείξῃ τὸ πρᾶγμα γεγενημένον. Ὅταν δὲ οἱ δικασταὶ τὸ κατηγορούμενον εἰδῶσιν, αὐξητέον ἐστὶ τὰ ἀδικήματα καὶ τὰ τῶν ἐναντίων ἁμαρτήματα, καὶ μάλιστα μὲν δεικτέον ὡς ἑκὼν καὶ ἐκ προνοίας οὐ τῆς τυχούσης ἀλλὰ μετὰ παρασκευῆς πλείστης ἠδίκησεν. (5) Ἐὰν δὲ μὴ δυνατὸν ᾖ τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ νομίζῃς δείξειν τὸν ἐναντίον ὡς ἥμαρτε τρόπον τινὰ ἢ ὅτι ταῦτα πρᾶξαι διανοηθεὶς καλῶς ἠτύχησε, περιαιρετέον τὴν συγγνώμην, λέγοντα τοῖς ἀκούουσιν ὡς οὐ δεῖ πράξαντας ἡμαρτηκέναι φάσκειν, ἀλλὰ πρὶν πράττειν εὐλαβεῖσθαι· ἔπειθ' ὡς εἰ καὶ ἐξήμαρτεν ἢ ἠτύχησεν ἐκεῖνος, δεῖ διὰ τὰς ἀτυχίας καὶ τὰς ἁμαρτίας ζημιωθῆναι μᾶλλον αὐτὸν ἢ τὸν μηδέτερον τούτων ποιήσαντα. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὁ νομοθέτης οὐκ ἀφῆκε τοὺς ἐξαμαρτάνοντας, ἀλλ' ὑποδίκους ἐποίησεν, ἵνα μὴ πάντες ἐξαμαρτάνωσιν. Λέγε δὲ καὶ ὡς εἰ τὸν τὰ τοιαῦτα ἀπολογούμενον ἀποδέξονται, πολλοὺς τοὺς ἀδικεῖν προαιρουμένους ἕξουσιν· κατορθώσαντες μὲν γὰρ ἅπερ ἂν ἐθέλωσι πράξουσιν, ἀποτυχόντες δὲ φάσκοντες ἠτυχηκέναι τιμωρίαν οὐχ ὑφέξουσιν. Τοῖς μὲν οὖν κατηγοροῦσιν ἐκ τῶν τοιούτων ἡ συγγνώμη περιαιρετέα, καὶ ὡς πρότερον εἴρηται, διὰ τῶν αὐξήσεων πολλῶν αἴτια κακῶν τὰ τῶν ἐναντίων ἔργα δεικτέον. Τὸ μὲν οὖν κατηγορικὸν εἶδος διὰ τῶν μερῶν ἀποτελεῖται τούτων· (6) τὸ δὲ ἀπολογητικὸν διὰ τριῶν μεθόδων συνίσταται, [πόθεν ἄν τις ἀπολογήσαιτο]· ἢ γὰρ ἀποδεικτέον τῷ ἀπολογουμένῳ ὡς οὐδὲν τῶν κατηγορουμένων ἔπραξεν· ἢ ἐὰν ἀναγκάζηται ὁμολογεῖν, πειρατέον δεικνύναι ἔννομον καὶ δίκαιον καὶ καλὸν καὶ συμφέρον τῇ πόλει τὸ πεπραγμένον· ἐὰν δὲ μὴ τοῦτο δύνηται ἀποδεῖξαι, εἰς ἁμάρτημα ἢ εἰς ἀτύχημα

Rursus autem pertractemus simili modo accusationis et defensionis species, quæ ad genus judiciale spectant, tum ex quibus constent, tum quomodo iis uti conveniat. (2) Est vero accusatio, ut summatim dicam, injuriarum delictorumque expositio; defensio est injuriarum et delictorum, quæ aut in accusationem, aut in suspicionem venerint, dissolutio. (3) Quum utraque species eandem vim habeat, accusatori quidem dicendum est, si improbitatis adversarios criminetur, esse eorum facinora injusta et iniqua, ac civium multitudini perniciosa; si vero stultitiæ criminetur, esse ea ipsi agenti inutilia, et turpia, et injucunda, nec perfici ullo modo posse. Hæ similesque adversus improbos et stultos argumentationes sunt. (4) Est præterea et hoc accusatoribus observandum, adversus cujusmodi crimina supplicia sint a legibus constituta, et circa quæ ipsi judices mulctas definiant. Quum lex itaque pœnam definierit, hoc solum est accusatori considerandum, ut demonstret, facinus perpetratum esse. Quum autem judices accusationem sciunt injuriæ et delicta adversariorum amplificanda sunt et maxime quidem ostendendum est, eos sponte, et consilio non fortuito quodam, sed dedita vehementer opera injuriam intulisse. (5) Quod si fieri non poterit, sed putas tu, ab adversario demonstratum iri, se quodammodo peccasse, aut sibi prcbe meditato rem minus prospere successisse, veniæ apud auditores aditum intercludere debes, monens eos, nequaquam adversarios decere, ut post patratum facinus se imprudentes erravisse dicant, sed potius, ut ante caveant, quam gerant. Deinde, quamvis aliquis imprudenter gesserit, aut ei adverse successerit, oportere ipsum tam ob casus adversos, quam ob imprudentiam longe mulctari magis, quam qui horum neutrum perpetraverit. Præterea legumlatorem eos, qui imprudenter deliquissent, non pœnæ immunes, sed judicio obnoxios fecisse, ne omnes errando noceant. Dicendum est etiam, quod, ita se defendentem si admiserint, multos sint habituri ad injuriam quam promptissimos. Nacti namque occasionem, quæcumque voluerint, efficient: si vero aberraverint, rem in fortunam rejicientes, supplicio se liberabunt. Accusatores igitur per hujusmodi argumenta veniæ locum auferre oportet, et, ut antea diximus, adversariorum facinora multorum malorum causas esse, demonstrandum est. Accusatio quidem his partibus perficitur. (6) Ad defensionem autem tria præcepta dari possunt. Aut enim defensori ostendendum est, se nihil eorum, quorum accusatur, patravisse; aut si cogatur fateri, annitendum est, ut rem a se factam esse legitimam et justam et honestam et civitati utilem demonstret. Sin vero hoc ostendere nequiverit, ad errorem, aut ad infortunium actiones suas

ἄγοντα τὰς πράξεις, καὶ μικρὰς τὰς βλάβας ἀπ' αὐτῶν γενομένας ἀποφαίνοντα, συγγνώμης τυχεῖν πειρατέον. (7) Ἀδικίαν δὲ καὶ ἁμάρτημα καὶ ἀτυχίαν ἂν διορίζῃς, τὸ μὲν ἐκ προνοίας κακόν τι ποιεῖν ἀδικίαν τίθει, καὶ 5 φάθι δεῖν τιμωρίαν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις τὴν μεγίστην λαμβάνειν· τὸ δὲ δι' ἄγνοιαν βλαβερόν τι πράττειν ἁμαρτίαν εἶναι φατέον. Τὸ δὲ μὴ δι' ἑαυτὸν ἀλλὰ δι' ἑτέρους τινὰς ἢ διὰ τύχην μηδὲν ἐπιτελεῖν τῶν βουλευθέντων καλῶς ἀτυχίαν τίθει, καὶ φάθι τὸ μὲν ἀδι-10 κεῖν εἶναι τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων ἴδιον, τὸ δ' ἐξαμαρτεῖν καὶ περὶ τὰς πράξεις ἀτυχεῖν οὐ μόνον εἶναι ἑαυτῷ ἴδιον, ἀλλὰ καὶ κοινὸν καὶ τῶν δικαζόντων καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ἀξίου δὲ συγγνώμην ἔχειν ἀναγκασθείς τι ὁμολογεῖν τῶν τοιούτων αἰτιῶν, κοινὸν τοῖς 15 ἀκούουσι ποιῶν τὸ ἁμαρτάνειν καὶ τὸ ἀτυχεῖν. (8) Δεῖ δὲ τὸν ἀπολογούμενον πάντα θεωρεῖν ἐφ' οἷς τῶν ἀδικημάτων οἵ τε νόμοι τὰς τιμωρίας ἔταξαν καὶ οἱ δικασταὶ ζημίας τιμῶσιν· καὶ ὅταν ὁ νόμος ὁρίζῃ τὰς τιμωρίας, δεικτέον ὡς οὐκ ἐποίησε τὸ παράπαν ἢ ὡς 20 ἔννομα καὶ δίκαια ἐποίησεν· ὅτε δὲ οἱ δικασταὶ καθεστήκασι τιμηταὶ τῆς ζημίας, ὁμοίως πάλιν οὐ φατέον ὅτι ταῦτα οὐκ ἐποίησεν, ἀλλὰ μικρὰ βεβλαμμένον τὸν ἐναντίον καὶ ἀκούσια ἀποφαίνειν πειρατέον. Ἐκ τούτων μὲν οὖν καὶ τῶν τούτοις ὁμοιοτρόπων ἐν ταῖς κατηγο-25 ρίαις καὶ ταῖς ἀπολογίαις εὐπορήσομεν· λείπεται δ' ἡμῖν ἔτι διεξελθεῖν τὸ ἐξεταστικὸν εἶδος.

referendo, et facturam ab his profectam parvam esse declarando, ut sibi ignoscatur opera danda est. (7) Injuriam autem et imprudentiam et casum si definias, consulto mali quid facere dic injuriam esse, et adde, oportere judices pœnas maximas in hujusmodi rebus capere. Per ignorantiam vero noxium quid agere, imprudentiam esse dicendum est. Quod autem aliquis non sponte, sed aliena quadam vi, aut fortuna quadam nihil eorum, quæ rectis consiliis cœpta sunt, perficit, casum esse ponendum est, dicitoque, injuriam inferre malorum esse hominum proprium; imprudenter vero delinquere et circa rem gerendam adversam fortunam pati, non esse sibi soli proprium, sed etiam commune et judicibus et reliquis hominibus. Precare autem veniam, si coactus fueris ex hujusmodi criminibus quid fateri, et per imprudentiam casumque delinquere tibi cum ipsis auditoribus commune esse ostende. (8) Oportet vero defensorem undique intueri, quibus criminibus leges supplicia statuere, et quibus judices ipsi mulctas æstimant. Et quando lex supplicia statuerit, demonstrandum erit, reum aut omnino facinus non patravisse, aut legitime justeque fecisse. Quando judices vero constituti fuerint pœnæ æstimatores, rursus eodem modo non dicendum est quod hæc non fecerit, sed ostendendum est potius, se parvo damno adversarium affecisse, et invitum deliquisse. Ex his igitur atque similibus in accusationibus et defensionibus argumenta nobis suppetent. Reliquum est ut jam quæstionis speciem pertractemus.

CAP. V

De quæstione.

Ἐν κεφαλαίῳ μὲν οὖν εἰπεῖν, ἡ ἐξέτασίς ἐστι προαιρέσεων ἢ πράξεων ἢ λόγων πρὸς ἄλληλα ἢ πρὸς τὸν ἄλλον βίον ἐναντιουμένων ἐμφάνισις· (2) δεῖ δὲ τὸν 30 ἐξετάζοντα ζητεῖν εἴ που ἢ ὁ λόγος ὃν ἐξετάζει ἢ αἱ πράξεις τοῦ ἐξεταζομένου ἢ αἱ προαιρέσεις ἐναντιοῦνται ἀλλήλαις. Ἡ δὲ μέθοδος ἥδε, σκοπεῖν ἐν τῷ παροιχομένῳ χρόνῳ εἴ τῳ πρῶτόν τις φίλος γενόμενος πάλιν ἐχθρὸς ἐγένετο καὶ πάλιν φίλος τῷ αὐτῷ τούτῳ, 35 ἤ τι ἄλλο ἐναντίον εἰς μοχθηρίαν φέρον ἔπραξεν, ἢ ἔτι πράξειεν, εἰ καιροὶ παραπέσοιεν αὐτῷ, ἐναντίον τοῖς πρότερον ὑπ' αὐτοῦ πεπραγμένοις. (3) Ὡσαύτως δὲ ὅρα καὶ εἴ τι εἰπὼν νῦν λέγει ἐναντίον τοῖς πρότερον αὐτῷ εἰρημένοις, ἢ εἴ τι εἴποι ἐναντίον τοῖς λεγομένοις 40 ἢ τοῖς πρότερον εἰρημένοις. Ὡσαύτως δὲ καὶ εἴ τι προείλετο ἐναντίον τοῖς πρότερον προῃρημένοις ὑπ' αὐτοῦ, ἢ προέλοιτ' ἂν καιρῶν παραπεσόντων. Ὁμοιοτρόπως δὲ τούτοις λαμβάνειν καὶ πρὸς τὰ ἄλλα ἔνδοξα ἐπιτηδεύματα τὰς ἐν τῷ τοῦ ἐξεταζομένου βίῳ ἐναντιώσεις. 45 Τὸ μὲν οὖν ἐξεταστικὸν εἶδος οὕτω μετιὼν οὐδένα παραλείψεις τρόπον τῆς ἐξετάσεως. (4) Ἁπάντων δὲ τῶν εἰδῶν ἤδη διῃρημένων, δεῖ καὶ χωρὶς τούτων ἑκάστῳ, ὅταν ἁρμόττῃ, χρῆσθαι, καὶ κοινῇ, συμμιγνύντα τὰς δυνάμεις αὐτῶν. Ταῦτα γὰρ ἔχει μὲν διαφορὰς εὐμε-50 γέθεις, ἐπικοινωνοῦσι μέντοι κατὰ τὰς χρήσεις ἀλλήλοις, καὶ ταὐτὸ πεπόνθασι τοῖς τῶν ἀνθρώπων εἴδεσιν·

Ut summatim quidem dicam, est quæstio consiliorum, aut actionum, aut verborum inter se invicem, et a reliqua hominis vita dissentientium declaratio. (2) Oportet autem inquirentem quærere, sicubi aut verba, quæ inquirit, aut actiones ejus, qui inquiritur, aut consilia inter se discrepant. Ratio vero hæc est: Considerare oportet in tempore præterito, si cui quis antea amicus quum esset, rursum inimicus, et iterum huic ipsi amicus fuerit, aut aliud quid contrarium, quod flagitium ferat, fecerit, aut facturus sit, si quando ipsi detur occasio, quod ante actis rebus ejus contrarium sit. (3) Similiter vero etiam vide, si quid dicendo contrarium nunc iis dicat, quæ prius ab eo dicta fuerint, aut si quid iis, quæ dicuntur, aut quæ antea dicta sunt, *contrarium dixerit*. Eodemque modo, si quid prætulit iis contrarium, quæ ab ipso antea prælata sunt, aut prælaturus sit opportunitate oblata. Identidem vero assumendæ sunt ad alia insignia studia contrarietates in vita ejus, qui inquiritur. Inquirendi ergo speciem si hoc modo tractaveris, nullum relinques inquirendi modum. (4) Harum autem omnium specierum jam expositarum oportet et sigillatim qualibet pro commodo uti, et communiter, ipsarum proprietates commiscendo. Habent enim differentias permagnas; communis tamen earum est ad invicem usus, et simili ratione se habent, qua hominum species:

καὶ γὰρ οὗτοι τῇ μὲν ὅμοιοι τῇ δὲ ἀνόμοιοι τὰς ὄψεις καὶ τὰς αἰσθήσεις εἰσίν. Οὕτω δὲ τῶν εἰδῶν διωρισμένων, καὶ ὧν προσδέονται κοινῇ πάλιν ἐξαριθμήσωμεν, καὶ διεξέλθωμεν ὡς αὐτοῖς δεῖ χρῆσθαι.

nam hi quoque partim similes sunt, partim dissimiles quoad adspectum et sensus. Sic autem determinatis speciebus, rursum quibus indigent, communiter enumerabimus, et quomodo his uti conveniat, exponemus.

CAP. VI.

Quænam sint communia omnibus generibus.

6 Πρῶτον μὲν οὖν καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ νόμιμον καὶ τὸ συμφέρον καὶ τὸ καλὸν καὶ τὸ ἡδὺ καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα, καθάπερ ἐν ἀρχῇ διειλόμην, κοινὰ πᾶσι τοῖς εἴδεσίν ἐστι, μάλιστα δ' αὐτοῖς τὸ προτρεπτικὸν προσχρῆται. (2) Δεύτερον δὲ τὰς αὐξήσεις καὶ ταπεινώσεις 10 χρησίμους ἀναγκαῖον εἶναι παρὰ [τὰ λοιπὰ] πάντα, μάλιστα δ' αὐτῶν ἐν τῷ ἐγκωμίῳ καὶ τοῖς ψόγοις αἱ χρήσεις. (3) Τρίτον δὲ πίστεις, αἷς ἀνάγκη μὲν πρὸς πάντα τὰ μέρη τῶν λόγων χρῆσθαι, χρησιμώταται δ' εἰσὶν ἐν ταῖς κατηγορίαις καὶ ταῖς ἀπολογίαις· αὗται 15 γὰρ πλείστης ἀντιλογίας δέονται. Πρὸς δὲ τούτοις προκαταλήψεις καὶ αἰτήματα καὶ παλιλλογίαι καὶ μῆκος λόγου καὶ μετριότης μήκους καὶ βραχυλογία καὶ ἑρμηνεία· ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τούτοις ὅμοια κοινὰς ἔχει πᾶσι τοῖς εἴδεσι τὰς χρήσεις. Περὶ μὲν οὖν τῶν 20 δικαίων καὶ τῶν νομίμων καὶ τῶν τούτοις ὁμοιοτρόπων πρότερον διωρισάμην καὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν διεξῆλθον, καὶ περὶ μὲν τῶν αὐξήσεων καὶ ταπεινώσεων εἶπον.

Primum quidem et justum, et legitimum, et utile, et honestum, et jucundum, et reliqua deinceps, quemadmodum initio distinxi, communia sunt omnibus speciebus; maxime tamen in suasionibus (et dissuasionibus) iis utimur. (2) Secundo autem loco amplificationes et extenuationes necesse est utiles esse in omnibus; harum vero præcipuus usus est in laudatione ac vituperatione. (3) Tertio loco probationes numerandæ sunt, quibus necesse quidem est in omnibus causarum partibus (et speciebus) uti; utilissimæ autem sunt in accusationibus et defensionibus; hæ namque plurimis controversiis indigent. Sunt præterea et præoccupationes, et postulata, et iterationes, et orationis prolixitas, et modus longitudinis, et orationis brevitas, et enarratio. Harum enim et his similium in speciebus omnibus communis usus est. De justis quidem, et legitimis, hisque similibus, prius egi, eorumque usum declaravi; dixi quoque de amplificationibus et extenuationibus.

CAP. VII.

De probationibus et maxime de Probabili.

Νῦν δὲ περὶ τῶν ἄλλων δηλώσω, πρῶτον ἀπὸ τῶν πίστεων ἀρξάμενος. Εἰσὶ δὲ δύο τρόποι τῶν πίστεων· 25 γίνονται γὰρ αἱ μὲν ἐξ αὐτῶν τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν ἀνθρώπων, αἱ δ' ἐπίθετοι τοῖς λεγομένοις καὶ τοῖς πραττομένοις· τὰ μὲν γὰρ εἰκότα καὶ παραδείγματα καὶ τεκμήρια καὶ ἐνθυμήματα καὶ γνῶμαι καὶ τὰ σημεῖα καὶ οἱ ἔλεγχοι πίστεις ἐξ αὐτῶν 30 τῶν λόγων καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων εἰσίν, ἐπίθετοι δὲ μαρτυρίαι, ὅρκοι, βάσανοι. (2) Δεῖ δὲ τούτων ἑκάστην αὐτήν τε συνιέναι ποία τίς ἐστι, καὶ πόθεν τῶν εἰς αὐτὴν λόγων εὐπορήσομεν, καὶ τί ἀλλήλων διαφέρουσιν. Εἰκὸς μὲν οὖν ἐστίν, οὗ λεγομένου πα- 35 ραδείγματα ἐν ταῖς διανοίαις ἔχουσιν οἱ ἀκούοντες· λέγω δ' οἷον εἴ τις φαίη τὴν πατρίδα βούλεσθαι μεγάλην εἶναι καὶ τοὺς οἰκείους εὖ πράττειν καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἀτυχεῖν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια συλλήβδην, εἰκότα δόξειεν ἄν· ἕκαστος γὰρ τῶν ἀκουόντων σύνοιδεν αὐτὸς αὑτῷ 40 περὶ τούτων καὶ τῶν τούτοις ὁμοιοτρόπων ἔχοντι τοιαύτας ἐπιθυμίας. Ὥστε τοῦτο δεῖ παρατηρεῖν ἡμᾶς ἐν τοῖς λόγοις ἀεί, εἰ τοὺς ἀκούοντας συνειδότας ληψόμεθα περὶ τοῦ πράγματος οὗ λέγομεν· τούτοις γὰρ αὐτοὺς εἰκός ἐστι μάλιστα πιστεύειν. Τὸ μὲν οὖν εἰκὸς 45 τοιαύτην ἔχει φύσιν· (3) διαιροῦμεν δὲ αὐτὸ εἰς τρεῖς ἰδέας. Μία μὲν οὖν ἐστὶ τὸ τὰ πάθη τὰ κατὰ φύσιν ἀκολουθοῦντα τοῖς ἀνθρώποις τοῖς λόγοις συμπαραλαμβάνειν ἐν τῷ κατηγορεῖν ἢ ἀπολογεῖσθαι· οἷον ἐὰν τύ-

Nunc autem reliqua declarabo, primum a probationibus initium faciens. Sunt vero duo probationum genera. Ducuntur enim aliæ quidem ex ipsis verbis, et factis, et hominibus; aliæ conjunctæ sunt cum iis, quæ dicuntur et geruntur. Nam probabilia, et exempla, et tecmeria, et enthymemata, et sententiæ, et signa, et elenchi, probationes ex ipsis verbis, et hominibus, et factis sunt. Conjunctæ vero *cum dictis et factis probationes sunt* (opinio dicentis,) testimonia, juramenta, quæstiones. (2) Opus est autem, harum unamquamque probationum intelligere, qualis sit, et unde idonea ad eam argumenta nobis suppetant; et quo inter se differant. Jam vero Probabile est, quo dicto auditores ejus exempla in mente habent; puta autem, veluti si quis dicat, velle se patriam magnam esse, et populares rebus secundis uti, hostes vero adversis, atque his similia, omnino probabilia videantur. Quilibet enim auditorum ipse sibi hisce de rebus similibusque conscius est, se ejusmodi desideriis teneri. Quamobrem hoc nos semper in dicendo observare oportet, ut auditores conscios faciamus rei, de qua dicimus. Iis enim probabile est, eos maxime credere. Hæc ergo vis Probabili inest. (3) Ipsum autem in tres dividimus species. Una quidem est, quæ perturbationes, quibus homines natura afficiuntur, accusando aut defendendo verbis comprehendit; velut si quem nonnulli floccipenderint, aut

χωσί τινες καταφρονήσαντές τινος ἢ δείσαντες, ἢ καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ πρᾶγμα πολλάκις πεποιηκότες, ἢ πάλιν ἡσθέντες ἢ λυπηθέντες, ἢ ἐπιθυμήσαντες ἢ πεπαυμένοι τῆς ἐπιθυμίας, ἤ τι τοιοῦτον ἕτερον πεπονθότες πάθος 5 ταῖς ψυχαῖς ἢ τοῖς σώμασιν ἤ τινι τῶν ἄλλων αἰσθήσεων, οἷς συμπάσχομεν· ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, κοινὰ τῆς ἀνθρωπείας φύσεως ὄντα πάθη, γνώριμα τοῖς ἀκούουσίν ἐστιν. Τὰ μὲν οὖν κατὰ φύσιν εἰθισμένα τοῖς ἀνθρώποις γίνεσθαι τοιαῦτά ἐστιν· 10 ἅ φαμεν δεῖν συμπαραλαμβάνειν ἐν τοῖς λόγοις. Ἕτερον δὲ μέρος ἐστὶ τῶν εἰκότων ἔθος, ὃ κατὰ συνήθειαν ἕκαστοι ποιοῦμεν· τρίτον δὲ κέρδος· πολλάκις γὰρ διὰ τούτου τὴν φύσιν βιασάμενοι καὶ τὰ ἤθη προειλόμεθα πράττειν. (4) Οὕτω δὲ τούτων διωρι-15 σμένων, ἐν μὲν ταῖς προτροπαῖς καὶ ταῖς ἀποτροπαῖς δεικτέον ὑπὲρ τῶν ζητουμένων, ὅτι τοῦτο τὸ πρᾶγμα ἐφ' ὃ ἡμεῖς παρακαλοῦμεν ἢ ᾧ ἀντιλέγομεν, οὕτως ὡς ἡμεῖς φαμὲν γίνεται· εἰ δὲ μή, ὅτι τὰ τούτῳ τῷ πράγματι ὅμοια τοῦτον τὸν τρόπον γίνεται ὃν ἡμεῖς 20 φαμέν, ἢ τὰ πλεῖστα ἢ τὰ πάντα. (5) Κατὰ μὲν οὖν τῶν πραγμάτων οὕτω τὸ εἰκὸς ληπτέον· κατὰ δὲ τῶν ἀνθρώπων ἐν μὲν ταῖς κατηγορίαις, ἐὰν ἔχῃς, ἐπιδείκνυε τὸ αὐτὸ τοῦτο πρᾶγμα πολλάκις πεποιηκότα πρότερον, εἰ δὲ μή, ὅμοια τούτῳ. Πειρῶ δὲ ἀποφαί-25 νειν καὶ ὡς λυσιτελὲς ἦν αὐτῷ ταῦτα ποιεῖν· οἱ γὰρ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων αὐτοὶ τὸ λυσιτελὲς μάλιστα προτιμῶντες καὶ τοὺς ἄλλους νομίζουσιν ἕνεκα τούτου πάντα πράττειν. Ἂν μὲν οὖν ἔχῃς ἀπὸ τῶν ἀντιδίκων αὐτῶν τὸ εἰκὸς λαμβάνειν, οὕτως αὐτὸ συνάγαγε· εἰ δὲ 30 μή, ἀπὸ τῶν ὁμοίων τὰ εἰθισμένα φέρε· λέγω δ' οἷον νέος ἐστὶν οὗ κατηγορεῖς, ἃ οἱ περὶ τὴν ἡλικίαν ταύτην ὄντες πράττουσιν, ταῦτα λέγε πεποιηκέναι αὐτόν· πιστευθήσεται γὰρ κατὰ τὴν ὁμοιότητα καὶ τὰ κατὰ τούτου λεγόμενα. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐὰν 35 τοὺς ἑταίρους αὐτοῦ δεικνύῃς τοιούτους ὄντας οἷον σὺ τοῦτον φῄς· καὶ γὰρ διὰ τὴν πρὸς ἐκείνους συνήθειαν δόξει τὰ αὐτὰ τοῖς φίλοις ἐπιτηδεύειν. (6) Τοὺς μὲν οὖν κατηγοροῦντας οὕτω χρὴ μετιέναι τὸ εἰκός· τοῖς δὲ ἀπολογουμένοις μάλιστα δεικτέον ὡς οὐδεπώποτε 40 τῶν κατηγορουμένων τι πρότερον οὔτε αὐτοὶ οὔτε τῶν φίλων οὐδεὶς οὔτε τῶν ὁμοίων αὐτοῖς ἔπραξέ τις, οὐδ' ἐλυσιτέλησε τοιαῦτα πράττειν. Ἂν δὲ φανερὸς ᾖς ταὐτὸ τοῦτο πρότερον πεποιηκώς, αἰτιατέον τὴν ἡλικίαν, ἤ τινα πρόφασιν ἄλλην οἰστέον, δι' ἣν εἰκότως 45 ἐξήμαρτες τότε. Λέγε δὲ καὶ ὡς οὔτε ταῦτα τότε σοι πράξαντι συνήνεγκεν, οὔτε νῦν ἐλυσιτέλησεν ἄν. Ἂν δέ σοι μηδὲν ᾖ πεπραγμένον τοιοῦτον, τῶν δὲ φίλων σού τινες τυγχάνωσι τοιαῦτα πεποιηκότες, χρὴ λέγειν ὡς οὐ δίκαιόν ἐστι δι' ἐκείνους σαυτὸν διαβάλλεσθαι, 50 καὶ δεικνύναι τῶν σαυτῷ συνήθων ἑτέρους ἐπιεικεῖς ὄντας· οὕτω γὰρ ἀμφίβολον ποιήσεις τὸ κατηγορούμενον. Ἂν δὲ τῶν ὁμοίων δεικνύωσί τινας ταὐτὰ πεποιηκότας, ἄτοπον εἶναι φάσκε (εἰ) διότι ἕτεροί τινες ἐξαμαρτάνοντες φαίνονται, πίστιν εἶναι ὅτι τῶν ἐγκα-

timuerint, aut rem eandem sæpe fecerint, aut rursus si voluptate, vel dolore, vel libidine affecti fuerint, aut cupiditate vacarint, aut aliam hujusmodi perturbationem sive animis, sive corporibus, sive aliquo sensuum, passi fuerint: quibus *hominibus* nostri affines sunt affectus. Hæc enim et his similia, quæ communes sunt humanæ naturæ perturbationes, auditoribus nota sunt. Quæ igitur secundum naturam hominibus accidere consuevere, hujusmodi sunt; quæ quidem oratione comprehendi oportere diximus. Altera vero Probabilis pars est mos, quem pro consuetudine singuli sequi solemus; tertia vero *species*, lucrum. Nam sæpe lucri gratia naturæ vim facimus, et consulto mores induimus. (4) His autem sic determinatis, in suasionibus quidem et dissuasionibus demonstrandum est, hanc rem, ad quam exhortamur, vel cui adversamur, ita, ut dicimus, se habere. Sin minus hoc, rei similia eo modo, quo dicimus, se habere, aut plurima, aut omnia. (5) Quoad rés igitur hoc pacto Probabile est adhibendum; quoad homines vero in accusationibus quidem, si possis, demonstra, eandem rem adversarium sæpe antea patrasse; sin id minus poteris, huic similia. Da autem operam ut ostendas etiam, fuisse utile illi hæc facere. Nam plurimi hominum, quoniam ipsi utile maxime præferunt, alios quoque hujus gratia omnia facere putant. Si igitur ab ipsis adversariis probabile ducere potueris, hac ratione illo utere. Sin minus, a similibus, quæ homines consuevere, argumenta tibi inferenda sunt. Puta autem, ut, *si* juvenis est, quem accusas; quæ in hac ætate constituti agere solent, hæc ipsum fecisse dicito; nam credentur pro similitudine etiam quæ adversus hunc dicuntur. Eodem vero modo, si ejus socios quoque tales ostenderis, qualem hunc esse dicis; nam ob consuetudinem, quæ huic cum illis est, videbitur iisdem rebus, quibus amici, indulgere. (6) Accusantibus igitur Probabile sic tractandum est; defendentes autem maxime ostendere oportet, nequaquam aliquid eorum, quorum insimulentur, ipsos, aut amicos, aut aliquem ex similibus ipsis fecisse, neque utilitatem habiturum fuisse, hæc facere. Quodsi autem liquidum sit, te hoc idem antea patrasse, causam in ætatem rejicies, aut prætextum hujusmodi alium afferes, cur tunc erraveris. Dic vero etiam, ea neque eo tempore, quo feceris, conduxisse tibi, neque nunc conducere potuisse. Sin autem nihil hujusmodi abs te patratum sit, sed ex tuis amicis nonnulli talia quædam fecerint, dicendum est, non justum esse, si quis te propter illos calumnietur, et demonstrandum, alios socios tibi consuetudine junctos esse honestos. Sic enim insimulationem ambiguam reddes. Quodsi autem ex similibus quosdam demonstrarint eadem patravisse, dic, absurdum esse, si, quod alii quidam videantur peccasse, inde probare aliquis velit, te quoque eorum aliquid, quibus

λουμένων τι καὶ σὺ πεποίηκας. Ἂν μὲν οὖν ἔξαρνος ᾖς μὴ πεποιηκέναι τὴν κατηγορουμένην πρᾶξιν, οὕτως ἐκ τῶν εἰκότων χρή σε ἀπολογεῖσθαι· ἀπίθανον γὰρ ποιήσεις τὴν κατηγορίαν. (7) Ἂν δὲ ὁμολογεῖν ἀναγ-
5 κάζῃ, τοῖς τῶν πολλῶν ἤθεσιν ἀφομοίου τὰς σαυτοῦ πράξεις ὅτι μάλιστα, λέγων ὡς οἱ πλεῖστοι καὶ οἱ πάντες τοῦτο καὶ τὰ τοιαῦτα πράττουσιν οὕτως ὡς σοὶ τυγχάνει πεποιημένον. Ἂν δὲ μὴ δυνατὸν ᾖ τοῦτο δεῖξαι, καταφευκτέον ἐπὶ τὰς ἀτυχίας ἢ τὰς ἁμαρτίας,
10 καὶ συγγνώμης πειρατέον τυγχάνειν, παραλαμβάνοντα τὰ κοινὰ τῶν ἀνθρώπων γινόμενα πάθη, δι' ὧν ἐξιστάμεθα τοῦ λογισμοῦ, ταῦτα δ' ἐστὶν ἔρως, ὀργή, μέθη, φιλοτιμία καὶ τὰ τούτοις ὁμοιότροπα. Τὸ μὲν οὖν εἰκὸς διὰ ταύτης τῆς μεθόδου τεχνικώτατα μέτιμεν.

in judicium arcesseris, fecisse. Si igitur infitiatus fueris, te fecisse, cujus accusaris, sic te ex probabilibus respondere oportet: nam accusationis verisimilitudinem infirmabis. (7) Si vero fateri cogaris, de multorum consuetudine similitudinem actionibus tuis vindica, dicens maxime, plurimos vel omnes et hoc et similia agere, quæ abs te facta sint. Quod si ostendi nequeat, confugiendum est ad fortunæ casum, aut imprudentiam, et ut tibi ignoscatur enitendum, communesque hominum perturbationes, quibus ratione deficimur, assumendæ sunt. Hæ autem sunt amor, ira, vinolentia, ambitio, et his similia. Probabile itaque hoc pacto optime tractabimus.

CAP. VIII.

De exemplis.

15 Παραδείγματα δ' ἐστὶ πράξεις ὅμοιαι γεγενημέναι καὶ ἐναντίαι τοῖς νῦν ὑφ' ἡμῶν λεγομένοις. Τότε δὲ χρηστέον αὐτοῖς ἐστίν, ὅτε ἄπιστον ὂν τὸ ὑπὸ σοῦ λεγόμενον εἶναι φανερὸν ποιῆσαι θέλεις, ἐὰν διὰ τοῦ εἰκότος μὴ πιστεύηται, ὅπως πρᾶξιν ὁμοίαν ἑτέραν τῇ ὑπὸ
20 σοῦ λεγομένῃ καταμαθόντες οὕτω πεπραγμένην ὡς σὺ φῇς πεπρᾶχθαι, μᾶλλον πιστεύσωσι τοῖς ὑπὸ σοῦ λεγομένοις. (2) Εἰσὶ δὲ τῶν παραδειγμάτων δύο τρόποι· τὰ μὲν γὰρ τῶν παραδειγμάτων γίνεται κατὰ λόγον, τὰ δὲ παρὰ λόγον. Ποιεῖ δὲ τὰ μὲν κατὰ λόγον γινό-
25 μενα πιστεύεσθαι, τὰ δὲ μὴ κατὰ λόγον ἀπιστεῖσθαι. Λέγω δ' οἷον, εἴ τις φάσκοι τοὺς πλουσίους δικαιοτέρους εἶναι τῶν πενομένων, καὶ φέροι τινὰς πράξεις πλουσίων ἀνδρῶν δικαίας· τὰ μὲν οὖν τοιαῦτα τῶν παραδειγμάτων κατὰ λόγον εἶναι δοκεῖ· τοὺς γὰρ πλείστους ἔστιν
30 ἰδεῖν νομίζοντας τοὺς πλουτοῦντας δικαιοτέρους εἶναι τῶν πενομένων. Εἰ δέ τις πάλιν ἀποφαίνοι τινὰς τῶν πλουσίων ἐπὶ χρήμασιν ἀδικήσαντας, τῷ παρὰ τὸ εἰκὸς γεγενημένῳ παραδείγματι χρώμενος ἀπίστους ἂν ποιοῖ τοὺς πλουτοῦντας. Ὡσαύτως δὲ καὶ εἴ τις φέροι πα-
35 ράδειγμα τῶν κατὰ λόγον εἶναι δοκούντων, διότι Λακεδαιμόνιοί ποτε ἢ Ἀθηναῖοι πολλῷ πλήθει χρώμενοι συμμάχων κατεπολέμησαν τοὺς ἐναντίους, καὶ προτρέποι τοὺς ἀκούοντας πολλοὺς συμμάχους ποιεῖσθαι. (3) Τὰ μὲν οὖν τοιαῦτα παραδείγματα κατὰ λόγον ἐστίν·
40 ἅπαντες γὰρ νομίζουσιν ἐν τοῖς πολέμοις τὸ πλῆθος οὐ μικρὰν ῥοπὴν ἔχειν πρὸς τὴν νίκην. Εἰ δέ τις ἀποφαίνειν ἐθέλοι μὴ τοῦτ' αἴτιον τοῦ νικᾶν, τοῖς παρὰ τὸ εἰκὸς γεγενημένοις πράγμασι χρήσαιτ' ἂν παραδείγμασι, λέγων ὡς οἱ μὲν Ἀθήνησι φυγάδες τὸ πρῶτον
45 μετὰ πεντήκοντα ἀνδρῶν Φυλήν τε καταλαβόντες καὶ πρὸς τοὺς ἐν ἄστει πολλῷ πλείους ὄντας καὶ συμμάχοις Λακεδαιμονίοις χρωμένους πολεμήσαντες κατῆλθον εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν, Θηβαῖοι δὲ Λακεδαιμονίων καὶ σχεδὸν ἁπάντων Πελοποννησίων εἰς τὴν Βοιωτίαν ἐμ-
50 βαλόντων μόνοι περὶ τὰ Λεῦκτρα παραταξάμενοι τὴν Λακεδαιμονίων δύναμιν ἐνίκησαν, Δίων δὲ ὁ Συρακού-

Exempla autem sunt res gestæ, similes et contrariæ illis, de quibus jam loquimur. Utendum vero illis est, quum minus verisimile a te dictum manifestum facere velis, nec per probabile fidem ei præstare possis, ut, ubi intellexerint *auditores*, rem aliam ei similem, de qua loqueris, sic factam esse, ut tu hanc dicis, magis credant verbis tuis. (2) Sunt autem exemplorum duo genera; alia enim sunt secundum rationem, alia præter rationem. Quæ secundum rationem fiunt, facile creduntur; quæ præter rationem, non creduntur. Puta autem, veluti si quis dicat, divites esse pauperibus justiores, adducatque justas aliquas virorum divitum actiones; talia exempla secundum rationem videntur esse. Plurimi enim arbitrantur, divites esse pauperibus justiores. Quodsi quis contra enuntiet, divitum quosdam ob pecunias injuriam intulisse, usus exemplo, quod præter rationem sit, plane efficiat, ut locupletes minorem fidem habeant. Similiter vero etiam, si quis ab iis exemplum petat, quæ secundum rationem esse videntur; quod Lacedæmonii aliquando, aut Athenienses, magna usi sociorum manu, hostes expugnaverint; et sic auditoribus persuadet, multos socios esse faciendos. (3) Talia igitur exempla secundum rationem sunt. Omnes enim putant, in bellis multitudinem haud leve momentum ad victoriam ferre. Si quis autem ostendere voluerit, non hanc esse victoriæ causam, earum rerum utatur exemplis, quæ præter rationem gestæ fuerint, dicens, Athenarum exules primo cum quinquaginta viris Phylen occupasse, et pugnantes adversus majores numero in urbe, et Lacedæmoniorum auxiliis adjutos, in patriam tamen urbem rediisse; Thebanos autem, Lacedæmoniis et omnibus fere Peloponnesiis Bœotiam armis aggredientibus, solos prœlio ad Leuctra commisso, Lacedæmoniorum

σιος μετὰ τρισχιλίων ὁπλιτῶν εἰς Συρακούσας πλεύσας Διονύσιον πολλαπλασίονα ἔχοντα δύναμιν κατεπολέμησεν, ὡσαύτως δὲ Κορίνθιοι Συρακουσίοις ἐννέα τριήρεσι βοηθήσαντες Καρχηδονίους ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα ναυσὶν ἐπὶ τοῖς λιμέσι τῶν Συρακουσίων ἐφορμοῦντας, τὴν δὲ πόλιν ἅπασαν πλὴν τῆς ἀκροπόλεως ἔχοντας, οὐδὲν ἧττον κατεπολέμησαν. Συλλήβδην δὲ ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια παρὰ λόγον πραχθέντα τὰς κατὰ τὸ εἰκὸς γινομένας συμβουλὰς ἀπίστους ποιεῖν εἴωθεν. Τῶν μὲν οὖν παραδειγμάτων τοιαύτη τις ἡ φύσις ἐστί· (4) χρηστέον δ' αὐτῶν ἑκατέρῳ τρόπῳ, ὅταν μὲν ἡμεῖς λέγωμεν τὰ κατὰ λόγον γινόμενα, δεικνύντας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοῦτον τὸν τρόπον ἐπιτελουμένας τὰς πράξεις· ὅταν δὲ τὰ παρὰ λόγον γινόμενα, φέροντας ὅσα παρὰ λόγον δοκοῦντα γενέσθαι τῶν πραγμάτων εὐλόγως ἀποβέβηκεν. Ὅταν δ' οἱ ἐναντίοι λέγωσι τοῦτο, χρὴ δεικνύειν ὡς εὐτυχήματα ταῦτα συνέβη, καὶ λέγειν ὅτι αἱ τοιαῦται πράξεις ἐν τῷ σπανίῳ γεγόνασιν, οἵας δὲ σὺ λέγεις, πολλάκις. Τοῖς μὲν οὖν παραδείγμασιν οὕτω χρηστέον· ὅταν γε μὴν τὰ παρὰ λόγον γινόμενα φέρωμεν, χρὴ συνάγειν αὐτῶν ὅτι πλεῖστα, καὶ καταλέγειν ὡς οὐδὲν μᾶλλον ἐκεῖνα τούτων εἴωθε γίνεσθαι. (5) Δεῖ δὲ χρῆσθαι τοῖς παραδείγμασιν οὐ μόνον ἐκ τούτων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων. Λέγω δ' οἷον ἐὰν ἀποφαίνῃς τινὰς πλεονεκτικῶς τοῖς συμμάχοις χρωμένους καὶ διὰ τοῦτο λυθεῖσαν αὐτῶν τὴν φιλίαν, καὶ [λέγῃς] « ἡμεῖς δέ, ἂν ἴσως καὶ κοινῶς πρὸς αὐτοὺς προσφερώμεθα, πολὺν χρόνον τὴν συμμαχίαν φυλάξομεν. » Καὶ πάλιν, ἄν τινας ἑτέρους ἀπαρασκευάστως πολεμήσαντας καὶ διὰ τοῦτο καταπολεμηθέντας ἀποφαίνῃς, εἶτα λέγῃς « ἂν παρασκευασάμενοι πολεμῶμεν, βελτίους ἂν περὶ τῆς νίκης τὰς ἐλπίδας ἔχοιμεν. » (6) Πολλὰ δὲ λήψῃ παραδείγματα διὰ τῶν προγεγενημένων πράξεων καὶ διὰ τῶν νῦν γινομένων· τὰ γὰρ πλεῖστα τῶν ἔργων τῇ μὲν ὅμοια τῇ δὲ ἀνόμοια ἀλλήλοις ἐστίν, ὥστε διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην καὶ παραδειγμάτων εὐπορήσομεν καὶ τοῖς ὑπὸ τῶν ἄλλων λεγομένοις οὐ χαλεπῶς ἀντεροῦμεν. Τῶν μὲν οὖν παραδειγμάτων τούς τε τρόπους ἴσμεν, καὶ ὡς αὐτοῖς χρησόμεθα, καὶ ὅθεν πολλὰ ληψόμεθα.

vim fregisse; Dionem porro Syracusanum, postquam cum militibus ter millibus Syracusas trajecisset, Dionysium longe majore vi fretum debellasse; sic denique Corinthios Syracusanis novem triremibus auxilium ferentes, Carthaginienses centum et quinquaginta navibus portus Syracusanorum occupantes, urbemque totam præter arcem tenentes, nihilo tamen minus vicisse. Omnino autem hæc atque his similia, quæ præter rationem sint gesta, consilia secundum rationem data infirmare solent. Exemplorum igitur natura est hujusmodi. (4) Utendum vero iis est utroque modo, quum res, quæ secundum rationem fiunt, dixerimus, ut ostendamus, sæpissime hoc pacto res perfici; quum autem res, quæ præter rationem fiunt, dixerimus, afferre oportet quæ facta temere suscepta præclare cesserint. Adversarii vero si hoc dicant, ostendendum est, ea fortunæ casu ita evenisse, et monendum, ejusmodi facta rarissime contigisse; quæ autem a te proponantur, sæpe. Exemplis igitur sic utendum est. Ceterum quando ea, quæ præter rationem facta sunt, in medium afferimus, oportet nos eorum quamplurima complecti, et dicere, nihilo ea magis, quam hæc, fieri solere. (5) Utendum autem est exemplis non ex his solum, verum etiam ex contrariis. Puta, veluti si ostendas, avare quosdam usos sociis, et propterea ipsorum solutam amicitiam; et addas: « Nos vero, si æqualiter et communiter cum ipsis rem gesserimus, societatem eam multum temporis conservabimus. » Et rursus, si quos alios, quoniam imparati descendissent in bellum, devictos superatosque ostendas, posteaque dicas: « Si bene instructi bellum aggrediamur, meliorem certe spem de victoria habuerimus. » (6) Multa vero assumes exempla tum ex rebus præteritis, tum ex iis quæ nunc fiunt. Nam plurimæ res gestæ partim similes, partim dissimiles inter se sunt. Ideo etiam exemplis abundabimus, et, quæ ab aliis proferuntur, haud difficile refellemus. Exemplorum ergo genera, et quomodo iis uti oporteat, et unde multa capienda sint, intelligimus.

CAP. IX.

De tecmeriis.

Τεκμήρια δ' ἐστὶν ὅσ' ἂν ἐναντίως ᾖ πεπραγμένα τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος, καὶ ὅσα ὁ λόγος αὐτὸς ἑαυτῷ ἐναντιοῦται. Τῶν γὰρ ἀκουόντων οἱ πλεῖστοι τοῖς συμβαίνουσι περὶ τὸν λόγον ἢ τὴν πρᾶξιν ἐναντιώμασι τεκμαίρονται μηδὲν ὑγιὲς εἶναι μήτε τῶν λεγομένων μήτε τῶν πραττομένων. Πολλὰ δὲ λήψῃ τεκμήρια σκοπῶν εἴτε ὁ λόγος τοῦ ἐναντίου αὐτὸς αὑτῷ (τῷ πράγματι) ἐναντιοῦται, εἴτε ἡ πρᾶξις αὐτὴ ἐναντία τῷ λόγῳ ἐστίν. Τὰ μὲν οὖν τεκμήρια τοιαῦτά ἐστι, καὶ οὕτως αὐτὰ πλεῖστα ποιήσεις.

Tecmeria autem sunt, quæcumque contrario modo facta sunt ei, de quo sermo est, et in quibus ipsa sibi oratio repugnat. Nam plurimi auditorum ex repugnantiis in dicendo agendove conjectant, nihil sani inesse neque in dictis, neque in factis. Multa vero capies tecmeria considerando, sive ipsa sibi adversarii contradicat oratio, sive res ipsa sit orationi contraria. Tecmeria igitur hujusmodi sunt, et hac ratione plurima usurpabis.

CAP. X.

De enthymematibus.

Ἐνθυμήματα δ' ἐστὶν οὐ μόνον τὰ τῷ λόγῳ καὶ τῇ πράξει ἐναντιούμενα, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν. Λήψῃ δὲ πολλὰ μετιὼν ὡς ἐν τῷ ἐξεταστικῷ εἴδει εἴρηται, καὶ σκοπῶν εἴ πη ὁ λόγος ἑαυτῷ ἐναντιοῦται, ἢ τὰ 5 πεπραγμένα τοῖς δικαίοις ἢ τῷ νόμῳ ἢ τῷ συμφέροντι ἢ τῷ καλῷ ἢ τῷ δυνατῷ ἢ τῷ ῥᾳδίῳ ἢ τῷ εἰκότι ἢ τῷ ἤθει τοῦ λέγοντος ἢ τῷ ἔθει τῶν πραγμάτων. Τὰ μὲν οὖν τοιαῦτα τῶν ἐνθυμημάτων κατὰ τῶν ἐναντίων ἐκληπτέον· (2) τὰ δ' ἐναντία τούτοις ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν 10 δεῖ λέγειν, ἀποφαίνοντας τὰς πράξεις τὰς ἡμετέρας καὶ τοὺς λόγους ἐναντιουμένους τοῖς ἀδίκοις καὶ τοῖς ἀνόμοις καὶ τοῖς ἀσυμφόροις καὶ τοῖς τῶν ἀνθρώπων τῶν πονηρῶν ἤθεσι καὶ συλλήβδην τοῖς μοχθηροῖς νομιζομένοις εἶναι. Δεῖ δὲ τούτων ἑκάστοις συνηγορεῖν ὡς εἰς βρα- 15 χύτατα, καὶ φράζειν ὅτι μάλιστα ἐν ὀλιγίστοις ὀνόμασιν. Τὰ μὲν οὖν ἐνθυμήματα τοῦτον τὸν τρόπον πολλὰ ποιήσομεν, καὶ οὕτως αὐτοῖς ἄριστα χρησόμεθα.

Enthymemata autem sunt non ea modo, quæ orationi et rei adversantur, sed et quæ aliis rebus omnibus; assumes autem multa, eaque tractabis, quemadmodum in capite de quæstione dictum est, considerans etiam, sicubi ipsa sibi repugnat oratio, aut si res gestæ justis, vel legi, vel utili, vel honesto, vel possibili, vel facili, vel probabili, vel moribus dicentis, vel rerum consuetudini adversantur. Talia igitur enthymemata contra adversarios assumenda sunt. (2) His vero contraria pro nobis dicere oportet, ita ut ostendamus, actiones nostras et verba injustis, et illegitimis, et inutilibus, et improborum hominum moribus, omninoque iis, quæ mala censentur, adversari. Oportet autem horum singula quàm brevissime tueri, et verbis quam paucissimis eloqui. Enthymemata igitur hoc modo multa comparare, iisque optime uti poterimus.

CAP. XI.

De sententia.

Γνώμη δ' ἐστὶ μὲν ὡς ἐν κεφαλαίῳ καθ' ὅλων τῶν πραγμάτων δόγματος ἰδίου δήλωσις· δύο δὲ τρόποι τῶν 20 γνωμῶν εἰσίν, ὁ μὲν ἔνδοξος, ὁ δὲ παράδοξος. Ὅταν μὲν οὖν ἔνδοξον λέγῃς, οὐδὲν δεῖ τὰς αἰτίας φέρειν· οὔτε γὰρ ἀγνοεῖται τὸ λεγόμενον οὔτ' ἀπιστεῖται· ὅταν δὲ παράδοξον λέγῃς, χρὴ φράζειν τὰς αἰτίας συντόμως, ἵνα τὴν ἀδολεσχίαν καὶ τὴν ἀπιστίαν διαφύγῃς. (2) Δεῖ δὲ τὰς 25 γνώμας οἰκείας φέρειν τῶν πραγμάτων, ἵνα μὴ σκαιὸν καὶ ἀπηρτημένον φαίνηται τὸ λεγόμενον. Πολλὰς δὲ ποιήσομεν αὐτὰς ἢ ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως ἢ ἐξ ὑπερβολῆς ἢ ἐκ παρομοιώσεως. Αἱ μὲν οὖν ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως τοιαίδε τινές εἰσιν· « οὐκ εἶναί μοι δοκεῖ δεινὸν γενέσθαι 30 στρατηγὸν πραγμάτων ἄπειρον ὄντα. » Ἑτέρα δ' ἐστὶν ἥδε· « νοῦν ἐχόντων ἀνδρῶν ἐστὶ τοῖς τῶν προγεγενημένων παραδείγμασι χρωμένους πειρᾶσθαι διαφυγεῖν τὰς ἐκ τῆς ἀβουλίας ἁμαρτίας. » Ἐκ μὲν οὖν τῆς ἰδίας φύσεως τοιαύτας ποιήσομεν γνώμας· (3) ἐξ ὑπερβολῆς 35 δὲ τοιάσδε· « δεινότερά μοι δοκοῦσιν οἱ κλέπτοντες τῶν ληϊζομένων ποιεῖν· οἱ μὲν γὰρ λαθραίως οἱ δὲ φανερῶς τὰ χρήματα περιαιροῦνται. » Τὰς μὲν οὖν ἐξ ὑπερβολῆς γνώμας τὸν τρόπον τοῦτον πολλὰς ποιήσομεν· (4) αἱ δ' ἐκ παρομοιώσεως τοιαίδε εἰσίν· « ὁμοιότατόν 40 μοι δοκοῦσιν οἱ τὰ χρήματα ἀποστεροῦντες τοῖς τὰς πόλεις προδιδοῦσι ποιεῖν· πιστευθέντες γὰρ ἀμφότεροι τοὺς πιστεύσαντας ἀδικοῦσιν. » Ἑτέρα δέ « παραπλήσιόν μοι δοκοῦσι ποιεῖν οἱ ἀντίδικοι τοῖς τυράννοις· ἐκεῖνοί τε γὰρ ὧν μὲν αὐτοὶ ἀδικοῦσιν, οὐκ ἀξιοῦσι διδόναι 45 δίκας, ὧν δὲ τοῖς ἄλλοις ἐγκαλοῦσιν, ἀνυπερβλήτως τιμωροῦνται· οὗτοί τε εἰ μέν τι αὐτοὶ τῶν ἐμῶν ἔχουσιν, οὐκ ἀποδιδόασιν, εἰ δέ τι ἐγὼ τούτων ἔλαβον, καὶ αὐτὸ καὶ τοὺς τόκους οἴονται δεῖν κομίσασθαι. » Γνώμας μὲν οὖν τοῦτον τὸν τρόπον μετιόντες πολλὰς ποιήσομεν.

Sententia quidem est, ut summatim dicam, de rebus omnino opinionis propriæ declaratio. Duo autem genera sunt sententiarum: unum earum, quæ cum vulgari opinione consentiunt; alterum earum, quæ ab hac discrepant. Quodsi igitur proferas sententiam vulgarem, non necesse est rationes addere. Nam neque ignoratur quod dicitur, neque ei fides deest. Quodsi vero proferas sententiam a vulgari opinione diversam, rationes necesse est explicare breviter, ut loquacitatem et incredibilitatem evites. (2) Sententiæ autem afferendæ sunt rebus consentaneæ, ne quod dicitur ineptum et inconcinnum videatur. Multas vero nobis comparabimus aut ex propria *rerum* natura, aut ex superlatione, aut ex assimilatione. Sententiæ quidem ex propria *rerum* natura hujusmodi sunt: « Videtur mihi impossibile, fieri strenuum imperatorem, qui rerum sit imperitus. » Alia est hæcce: « Prudentium est virorum, rebus præteritis tanquam exemplis ita uti, ut errores ex temeritate consiliorum commissos evitent. » Ex propria igitur *rerum* natura tales sententias eliciemus. (3) Ex superlatione vero tales: « Acerbiora mihi videntur fures, quam latrones, facere. Nam illi clanculum, hi palam pecunias eripiunt. » Sententias igitur ex superlatione hoc modo multas faciemus. (4) Sententiæ ex assimilatione hujusmodi sunt: « Pecunias surripientes plane idem mihi videntur facere, quod qui urbes produnt. Utrique enim, quum iis fides habeatur, fidem habentes injuria afficiunt. » Alia vero hæc: « Videntur mihi adversarii causæ simile committere, quod tyranni. Nam illi quidem earum, quas aliis faciunt injurias, pœnas dare indignum putant; quorum autem alios accusant, ea vehementissime ulciscuntur: hi vero, si quidem ipsi aliquid mihi debent, haud reddunt; si quid ipsis ego debeo, et hoc et fœnora restitui sibi oportere arbitrantur. » Sententias igitur hoc modo agentes multas comparabimus.

CAP. XII.

De signis.

Σημεῖον δ' ἐστὶν ἄλλο ἄλλου, οὐ τὸ τυχὸν τοῦ τυχόντος οὐδ' ἅπαν παντός, ἀλλὰ τό γ' εἰθισμένον γίνεσθαι πρὸ τοῦ πράγματος ἢ ἅμα τῷ πράγματι ἢ μετὰ τὸ πρᾶγμα. Ἔστι δὲ σημεῖον τό τε γενόμενον οὐ μόνον τοῦ γενομένου ἀλλὰ καὶ τοῦ μὴ γενομένου, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ μὴ γεγονὸς οὐ μόνον τοῦ μὴ ὄντος ἀλλὰ καὶ τοῦ ὄντος. (2) Ποιεῖ δὲ τῶν σημείων τὸ μὲν οἴεσθαι τὸ δ' εἰδέναι· κάλλιστον δὲ τὸ εἰδέναι ποιοῦν, δεύτερον δὲ τὸ δόξαν πιθανωτάτην ἐργαζόμενον. (3) Πολλὰ δὲ ποιήσομεν σημεῖα συλλήβδην εἰπεῖν ἐξ ἑκάστου τῶν πεπραγμένων καὶ λεγομένων καὶ ὁρωμένων, καθ' ἓν ἕκαστον λαμβάνοντες, ἔκ τε τοῦ μεγέθους καὶ τῆς σμικρότητος τῶν ἀποβαινόντων κακῶν ἢ ἀγαθῶν, ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῶν μαρτύρων καὶ ἐκ τῶν μαρτυρουμένων, καὶ ἐκ τῶν συμπαρόντων ἡμῖν ἢ τοῖς ἐναντίοις, καὶ ἐξ αὐτῶν ἐκείνων καὶ ἐκ τῶν προκλήσεων, καὶ ἐκ τῶν χρόνων, καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν. Τῶν μὲν οὖν σημείων ἐντεῦθεν εὐπορήσομεν.

Signum autem est alterius aliud, non quodvis cujusvis, neque quodque cujusque, sed quod aut ante rem, aut simul cum re, aut post rem fieri consuevit. Est vero signum factum non solum facti, sed et non facti. Identidem et non factum non solum non facti, verum et facti. (2) Signa autem efficiunt alia quidem opinionem, alia vero scientiam. Optimum est scientiam efficiens; secundo loco, quod opinionem maxime verisimilem efficit. (3) Signorum copia nobis erit, ut summatim dicam, ex eorum singulis, quæ fiunt, et dicuntur, et cernuntur, singula deinceps assumendo, tum ex magnitudine, tum ex parvitate eorum, quæ nobis mala bonave contingunt. Præterea vero ex testibus et testimoniis, ex nostris, aut adversariorum fautoribus, ex illis ipsis, ex provocationibus, ex temporibus, et ex aliis multis. Hinc igitur signorum multitudine abundabimus.

CAP. XIII.

De elencho.

Ἔλεγχος δ' ἐστὶ μὲν ὃ μὴ δυνατὸν ἄλλως ἔχειν, ἀλλ' οὕτως ὡς ἡμεῖς λέγομεν. Λαμβάνεται δὲ ἐκ τῶν φύσει ἀναγκαίων, [ἢ ἀναγκαίων] ὡς ἡμεῖς λέγομεν ἢ ὁ ἀντιλέγων, καὶ ἐκ τῶν κατὰ φύσιν ἀδυνάτων ἢ ἀδυνάτων ὡς οἱ ἐναντίοι λέγουσιν. (2) Κατὰ φύσιν μὲν οὖν ἀναγκαῖόν ἐστιν οἷον τοὺς ζῶντας σιτίων δεῖσθαι, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια· ὡς δ' ἡμεῖς λέγομεν, ἔστιν ἀναγκαῖον τοὺς μεμαστιγωμένους ὁμολογεῖν ἅπερ οἱ μαστιγοῦντες κελεύουσιν. Κατὰ φύσιν δὲ πάλιν ἀδύνατόν ἐστι παιδάριον μικρὸν κλέψαι τοσοῦτον ἀργύριον ὅσον μὴ δυνατὸν φέρειν, καὶ οἴχεσθαι τοῦτο φέρον· ὡς δ' ἂν ὁ ἐναντίος λέγοι, ἔσται ἀδύνατον, ἂν φάσκῃ μὲν ἐν χρόνοις τισὶν Ἀθήνησι ποιήσασθαι τὸ συμβόλαιον, ἡμεῖς δ' ἔχωμεν ἐπιδεῖξαι τοῖς ἀκούουσιν ὡς κατὰ τοὺς τότε καιροὺς ἀπεδημοῦμεν ἐν ἑτέρᾳ πόλει τινί. Τοὺς μὲν οὖν ἐλέγχους ἐκ τούτων καὶ ἐκ τῶν τούτοις ὁμοιοτρόπων ποιησόμεθα. Συλλήβδην δὲ τὰς ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου καὶ τῶν πράξεων καὶ τῶν ἀνθρώπων πίστεις ἁπάσας διεληλύθαμεν. Σκεψώμεθα δὲ καὶ τί ἀλλήλων διαφέρουσιν.

Elenchus autem est, quod aliter se habere non potest, atque ipsi dicimus. Assumitur ex necessariis natura, aut ex necessariis *pro eo* ut nos dicimus, aut adversarius, et ex iis, quæ *aut* natura fieri non possunt, aut non possunt fieri *pro eo* ut adversarii dicunt. (2) Natura quidem necessarium est, velut vivos cibis indigere, et his similia. Ut nos vero dicimus, necessarium est, affectos verberibus ea confiteri, quæ cædentes jusserint. Rursus autem natura fieri non potest, ut puerulus argenti tantum furto subripiat, quantum ferre, quantoque onustus abire nequeat; ut vero adversarius forte dixerit, fieri non poterit, si quidem dicat, certis temporibus se Athenis *nobiscum* negotium pecuniarium fecisse; ipsi autem possimus auditoribus demonstrare, quod eodem tempore in alia quadam urbe abessemus. Elenchos igitur ex his et ex similibus eorum faciemus. Omnino autem probationes omnes et ex ipsis verbis, et ex factis, et ex hominibus persecuti sumus. Consideremus vero etiam, quid illæ invicem differant.

CAP. XIV.

De probationum differentiis, et de probationibus adjunctis.

Τὸ μὲν τοίνυν εἰκὸς τοῦ παραδείγματος ταύτῃ διαφέρει, διότι τοῦ μὲν εἰκότος ἔχουσιν αὐτοὶ οἱ ἀκούοντες ἔννοιαν, τὰ δὲ παραδείγματα ** καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων καὶ ἐκ τῶν ὁμοίων φέρειν ἔστι, τὰ δὲ τεκμήρια μόνον ἐκ τῶν περὶ τὸν λόγον καὶ τὴν πρᾶξιν ἐναντίων συντίθεται. Καὶ μὴν ἐνθύμημα τεκμηρίου ταύτην τὴν διαφορὰν ἔσχηκεν, ὅτι τὸ μὲν τεκμήριον περὶ τὸν λόγον καὶ τὴν πρᾶξιν ἐναντίωσίς ἐστι, τὸ δ' ἐνθύμημα καὶ τὰς περὶ τὰς ἄλλας ἰδέας ἐναντιώσεις ἐξείληφεν, ἢ καὶ διότι τὸ μὲν τε-

Probabile quidem ab Exemplo eo differt, quod Probabilis ipsi auditores notionem habent; Exempla vero *ex nobis percipiunt. Porro differunt Tecmeria ab Exemplis eo quod hæc* et ex contrariis et ex similibus, ducere licet; Tecmeria autem ex dictionibus et actionibus contrariis constant. Et Enthymema quidem a Tecmerio hanc habet differentiam, quod Tecmerion est contrarietas circa actionem dictionemque; Enthymema vero et circa reliquas species contrarietates excipit; aut quod Tecmerion non licet

κμήριον οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ λαμβάνειν, ἂν μὴ περὶ τὰ πράγματα καὶ τοὺς λόγους ἐναντίωσίς τις ὑπάρχῃ, τὸ δ' ἐνθύμημα πολλαχόθεν οἷόντε πορίζεσθαι τοῖς λέγουσιν. Γνῶμαι δ' ἐνθυμημάτων διαφέρουσιν, ᾗ τὰ μὲν ἐνθυ-5 μήματα μόνον ἐκ τῶν ἐναντιώσεων σύγκειται, τὰς δὲ γνώμας καὶ μετὰ τῶν ἐναντιώσεων καὶ ἁπλῶς αὐτὰς καθ' αὑτὰς δυνατόν ἐστιν ἐμφανίζειν. Τὰ δὲ σημεῖα τῶν γνωμῶν καὶ τῶν προειρημένων ἁπάντων ταύτῃ διαφέρουσιν, ὅτι τὰ μὲν ἄλλα πάντα οἴησιν ἐμποιεῖ 10 τοῖς ἀκούουσιν, τῶν δὲ σημείων ἔνια καὶ σαφῶς εἰδέναι ποιήσει τοὺς κρίνοντας, καὶ διότι τῶν μὲν ἑτέρων οὐκ ἔστιν αὐτοὺς πορίσασθαι τὰ πλεῖστα, τῶν δὲ σημείων πολλὰ ῥᾳδίως ἔστι ποιήσασθαι. Καὶ μὴν ἔλεγχος σημείου ταύτῃ διαφέρει, διότι τῶν μὲν σημείων ἔνια μό-15 νον οἴεσθαι ποιεῖ τοὺς ἀκούοντας, ἔλεγχος δὲ πᾶς τὴν ἀλήθειαν διδάσκει τοὺς κρίνοντας. Ὥστε τὰς μὲν τῶν λόγων καὶ τῶν πράξεων πίστεις, οἷαί τ' εἰσὶ καὶ ὅθεν αὐτῶν εὐπορήσομεν καὶ τίνι ἀλλήλων διαφέρουσιν, ἐκ τῶν προειρημένων ἴσμεν· τῶν δ' ἐπιθέτων ἑκάστην πά-20 λιν διέλθωμεν.

2. Ἡ μὲν οὖν δόξα τοῦ λέγοντός ἐστι τὸ τὴν αὑτοῦ διάνοιαν ἐμφανίζειν κατὰ τῶν πραγμάτων. Δεῖ δ' ἔμπειρον ἀποφαίνειν ἑαυτὸν περὶ ὧν ἂν λέγῃ, καὶ ἐπιδεικνύναι ὡς συμφέρει σοι τἀληθῆ λέγειν περὶ τούτων, τὸν 25 δ' ἀντιλέγοντα μάλιστα δεικνύναι μηδεμίαν ἐμπειρίαν ἔχοντα τὸν ἐναντίον περὶ ὧν ἀποφαίνεται, τήν τε δόξαν ὁμοίως. Ἂν δὲ τοῦτο μὴ δυνατὸν ᾖ, δεικτέον ὡς καὶ οἱ ἔμπειροι πολλάκις ἐξαμαρτάνουσιν. Ἂν δὲ τοῦτο μὴ ἐνδέχηται, λέγειν ὡς ἀσύμφορόν ἐστι τοῖς ἐναντίοις 30 τἀληθῆ περὶ τούτων εἰπεῖν. Ταῖς μὲν οὖν δόξαις τοῦ λέγοντος οὕτω χρησόμεθα, καὶ αὐτοὶ ἀποφαινόμενοι καὶ ἑτέροις ἀντιλέγοντες.

nobis assumere, nisi circa res et verba repugnantia quædam fuerit; Enthymema vero e multis locis a dicentibus peti potest. Sententiæ autem ab Enthymematibus differunt, quod Enthymemata solum ex contrarietatibus constant; Sententias vero et cum repugnantiis, et simpliciter ipsas per se proferre possumus. Signa autem a Sententiis et ab omnibus ante dictis eo differunt, quod reliqua quidem omnia opinionem faciunt apud auditores; Signorum vero quædam, ut etiam perspicue cognoscant judicantes, efficiunt; et quod reliquorum non licet permulta comparare; Signa vero multa facile fieri possunt. Item Elenchus a Signo eo differt, quod Signorum quædam opinionem dumtaxat faciunt apud auditores; Elenchus vero omnem veritatem judices edocet. Verborum igitur et actionum probationes cujusmodi sint, et unde iis abundemus, quidque inter se differant, ex ante dictis intelligimus. Jam vere adjunctas probationes singulas percurramus.

2. Opinio quidem dicentis est, suam ipsius de rebus sententiam declarare. Oportet autem earum rerum, de quibus orationem habeat, peritum se ostendere, et demonstrare, sibi conducere, ut veritatem de his loquatur. Adversarium vero demonstrare oportet eorum, de quibus contra enuntiet, nullam prorsus habere peritiam, neque hac ejus opinionem esse suffultam. Sin hoc fieri non poterit, dicendum est, etiam rerum peritos sæpe errare. Si hoc autem dici nequeat, dicatur, perniciosum adversariis esse, de his vere loqui. Sic utemur itaque dicentis opinionibus, et nostra asserendo, et adversariis contradicendo.

CAP. XV.

De testimoniis et testibus.

Μαρτυρία δ' ἐστὶν ὁμολογία συνειδότος ἑκόντος. Ἀναγκαῖον δ' εἶναι τὸ μαρτυρούμενον ἢ πιθανὸν ἢ ἀπίθα-35 νον ἢ ἀμφίβολον πρὸς πίστιν, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸν μάρτυρα πιστὸν ἢ ἄπιστον ἢ ἀμφίδοξον. (2) Ὅταν μὲν οὖν τὸ μαρτυρούμενον ᾖ πιθανὸν καὶ ὁ μάρτυς ἀληθινός, οὐδὲν δέονται αἱ μαρτυρίαι ἐπιλόγων, ἐὰν μὴ βούλῃ γνώμην ἢ ἐνθύμημα συντόμως εἰπεῖν τοῦ ἀστείου ἕνε-40 κεν. Ὅταν δὲ ὑποπτεύηται ὁ μάρτυς, ἀποδεικνύειν δεῖ ὡς οὔτε χάριτος ἕνεκεν οὔτε τιμωρίας ἢ κέρδους ὁ τοιοῦτος ἂν τὰ ψευδῆ μαρτυρήσειεν. Δεῖ δὲ καὶ διδάσκειν ὅτι οὐ συμφέρει τὸ ψεῦδος μαρτυρεῖν· αἱ μὲν γὰρ ὠφέλειαι μικραί, τὸ δ' ἐξελεγχθῆναι χαλεπόν, 45 γνωσθέντα δ' οὐ μόνον εἰς ἀργύριον οἱ νόμοι ζημιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς δόξαν καὶ εἰς ἀπιστίαν. Τοὺς μὲν οὖν μάρτυρας οὕτω πιστοὺς ποιήσομεν· (3) ἀντιλέγοντας δὲ μαρτυρίᾳ δεῖ τὸν τρόπον τοῦ μάρτυρος διαβάλλειν, ἂν ᾖ πονηρός, ἢ τὸ μαρτυρούμενον ἐξετάζειν, ἂν ἀπίθανον 50 τυγχάνῃ, ἢ καὶ συναμφοτέροις τούτοις ἀντιλέγειν, συνάγοντας τὰ φαυλότατα τῶν ἐναντίων εἰς ταὐτό. Σκεπτέον δὲ

Testimonium autem est rei cognitæ voluntaria confessio. Necesse vero est, testificatum esse aut verisimile, aut non verisimile, aut dubiæ fidei. Similiter vero etiam, testem aut probabilem, aut improbabilem, aut ambiguum esse. (2) Quando ergo testificatum verisimile fuerit, et testis verax, testimonia epilogis minime indigent, nisi forte decoris gratia vel sententiam vel enthymema breviter proferre volueris. Quando autem suspectus fuerit testis, demonstrare oportet, quod neque ut gratiam ineat, neque pœnæ aut lucri causa mendacia vir talis testificaturus sit. Docendum est etiam, ne conducere quidem mendosum testimonium. Nam utilitatem esse parvam, et argui periculosum; deprehensum autem non solum argento, verum etiam bonæ famæ et fidei jactura leges punire. Testes igitur hoc modo fide dignos faciemus. (3) Testimonio autem contradicentes oportet testis moribus detrahere, si improbus fuerit; aut in testificatum inquirere, si minus probabilitatis habuerit; aut horum utrique contradicere, et in unum omnia adversariorum flagitia congerere. Considerandum est etiam, an testis

καὶ εἰ φίλος ἐστὶν ὁ μάρτυς ᾧ μαρτυρεῖ, ἢ εἰ μέτεστιν αὐτῷ πόθεν τοῦ πράγματος, ἢ ἐχθρός ἐστιν οὗ καταμαρτυρεῖ, ἢ πένης· τούτων γὰρ οἱ μὲν διὰ χάριν, οἱ δὲ διὰ τιμωρίαν, οἱ δὲ διὰ κέρδος ὑποπτεύονται τὰ ψευδῆ 5 μαρτυρεῖν. Καὶ τὸν τῶν ψευδομαρτυριῶν νόμον ἐπὶ τούτοις τεθεικέναι φήσομεν τὸν νομοθέτην· ἄτοπον οὖν εἶναι τοῦ νομοθέτου τοῖς μάρτυσι μὴ πιστεύσαντος τοὺς κρίνοντας πιστεύειν αὐτοῖς, κατὰ τοὺς νόμους κρινεῖν ὀμωμοκότας. Τοὺς μὲν οὖν μάρτυρας οὕτως ἀπιθάνους 10 ποιήσομεν. (4) Ἔστι δὲ καὶ κλέπτειν τὴν μαρτυρίαν τρόπῳ τοιῷδε· « Μαρτύρησόν μοι, ὦ Καλλίκλεις. — Μὰ τοὺς θεοὺς οὔκουν ἔγωγε· κωλύοντος γὰρ ἐμοῦ ταῦτ' ἔπραξεν οὗτος. » Καὶ διὰ τούτου ἐν ἀποφάσει ψευδομαρτυρήσας ψευδομαρτυρίου δίκην οὐχ ὑφέξει. Τοιγαροῦν 15 ὅταν μὲν ἡμῖν συμφέρῃ κλέπτειν τὴν μαρτυρίαν, οὕτως αὐτῇ χρησόμεθα· ἐὰν δὲ οἱ ἐναντίοι τοιοῦτόν τι ποιήσωσιν, ἐμφανιοῦμεν τὴν κακοποιίαν αὐτῶν καὶ συγγραψαμένους μαρτυρεῖν κελεύσομεν. Μάρτυσι μὲν οὖν καὶ μαρτυρίαις ἐκ τούτων ἴσμεν ὡς δεῖ χρήσασθαι.

ei, cui testimonium dicit, amicus sit, aut an rei aliunde si particeps, aut inimicus sit ejus, contra quem testificatur, aut pauper: horum enim alii propter gratiam, alii ob pœnæ metum, alii lucri causa suspicionem incurrunt mendacis testimonii. Etiam de falsis testibus legem tulisse legumlatorem, de his dicemus. Proinde absurdum esse, quum legumlator testibus non crediderit, judices secundum leges judicare juratos illis credere. Hoc igitur modo testium fidem infirmabimus. (4) Licet vero etiam testimonium subducere hoc pacto: « Sis mihi testis, o Callicles. — Per deos immortales, non ego; nam me prohibente, hæc patravit. » Et ob id, negando falsus testis, falsi testimonii pœnæ non erit obnoxius. Quum igitur testimonium subducere e re nostra fuerit, sic eo utemur. Quodsi autem adversarii tale quid fecerint, demonstrabimus eorum versutiam, et scriptis testimonium dicere jubebimus. Quomodo igitur et testibus et testimoniis uti conveniat, ex his intelligimus.

CAP. XVI.

De quæstione.

20 Βάσανος δ' ἐστὶ μὲν ὁμολογία παρὰ συνειδότος, ἄκοντος δέ. Ὅταν μὲν οὖν συμφέρῃ ἡμῖν αὐτὴν ποιεῖν ἰσχυράν, λεκτέον ὡς οἵ τε ἰδιῶται περὶ τῶν σπουδαιοτάτων καὶ αἱ πόλεις περὶ τῶν μεγίστων ἐκ βασάνων τὰς πίστεις λαμβάνουσι, καὶ διότι πιστότερόν ἐστι βάσανος 25 μαρτύρων· τοῖς μὲν γὰρ μάρτυσι συμφέρει πολλάκις ψεύσασθαι, τοῖς δὲ βασανιζομένοις λυσιτελεῖ τἀληθῆ λέγειν· οὕτω γὰρ παύσονται τάχιστα τῆς κακοπαθείας. (2) Ὅταν δὲ βούλῃ τὰς βασάνους ἀπίστους ποιεῖν, πρῶτον μὲν λεκτέον ὡς οἱ βασανιζόμενοι τοῖς ἐκδιδοῦσι πο- 30 λέμιοι γίνονται καὶ διὰ τοῦτο πολλοὶ τῶν δεσποτῶν καταψεύδονται, ἔπειθ' ὅτι πολλάκις τοῖς βασανίζουσιν ὁμολογοῦσιν οὐ τὰς ἀληθείας, ἵν' ὡς τάχιστα τῶν κακῶν παύσωνται. Δεικτέον δ' ὅτι καὶ τῶν ἐλευθέρων πολλοὶ ἤδη βασανιζόμενοι καθ' ἑαυτῶν ἐψεύσαντο, 35 βουλόμενοι τὴν παραυτίκα κακοπάθειαν ἐκφυγεῖν, ὥστε πολὺ μᾶλλον εὔλογον τοὺς δούλους ψευσαμένους κατὰ τῶν δεσποτῶν βούλεσθαι τὴν αὑτῶν τιμωρίαν ἐκφυγεῖν, ἢ πολλὰς κακοπαθείας τοῖς σώμασι καὶ ταῖς ψυχαῖς ὑπομείναντας, ἵν' ἕτεροι μηδὲν πάθωσιν, αὐτοὺς 40 βούλεσθαι μὴ ψεῦδος εἰπεῖν. Τὰς μὲν οὖν βασάνους ἐκ τῶν τοιούτων καὶ τῶν τούτοις ὁμοιοτρόπων πιθανὰς καὶ ἀπιθάνους καταστήσομεν.

Quæstio autem est invita conscii hominis confessio. Quando igitur nobis utile fuerit eam roborare, dicendum est, privatos homines de rebus gravissimis, et civitates de maximis, ex quæstionibus probationes sumere, et fide digniorem esse quæstionem testibus. Nam testibus mentiri conducit sæpe; iis autem, quibus quæstiones admotæ sint, utile est vera dicere: sic enim cruciatu celerrime liberantur. (2) Ubi vero volueris quæstiones infirmas facere, primum quidem dicendum est, quæstionibus cruciatos iis, a quibus traditi sunt, hostes fieri, et propterea multos in heros mentiri. Deinde, eos quærentibus sæpe non vera confiteri, quo citius doloribus sese eximant. Erit etiam demonstrandum, multos liberos homines, tormentis affectos, quo celerius supplicium effugerent, adversum semetipsos ementitos esse. Quamobrem magis consentaneum esse, servos adversus dominos, quo suum effugiant cruciatum, ementiri, quam multos dolores et corporibus et animis tolerantes, quo ceteri nihil mali patiantur, ipsos non mentiri. Quæstiones igitur ex his atque similibus probabiles et improbabiles faciemus.

CAP. XVII.

De jurejurando.

Ὅρκος δ' ἐστὶ μετὰ θείας παραλήψεως φάσις ἀναπόδεικτος. Δεῖ δ' αὐτὸν ὅταν μὲν αὔξειν θέλωμεν, λέγειν 45 οὕτως· « οὐδεὶς ἂν ἐπιορκεῖν βούλοιτο, φοβούμενος τήν τε παρὰ τῶν θεῶν τιμωρίαν καὶ τὴν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις αἰσχύνην, » καὶ διεξιέναι ὅτι τοὺς μὲν ἀνθρώπους λαθεῖν ἔστι, τοὺς δὲ θεοὺς οὐκ ἔστιν. Ὅταν δὲ οἱ ἐναντίοι καταφύγωσιν εἰς ὅρκον καὶ βουλώμεθα ταπεινοῦν αὐτόν,

Jusjurandum est declaratio cum deorum invocatione probationis expers. Quum illud roborare voluerimus, ita dicendum erit: « Nemo certe pejerare velit, metuens pœnam a diis, et nominis infamiam apud homines; » eritque subdendum, latere aliquem homines posse, deos autem non posse. Ubi adversarii vero ad jusjurandum confugerint, si extenuare id voluerimus, demonstrandum est, eorundem esse

δεικτέον ὡς τῶν αὐτῶν ἐστὶν ἀνθρώπων τὰ πονηρὰ πράττειν καὶ μὴ φροντίζειν ἐπιορκοῦντας· ὅστις γὰρ κακουργῶν οἴεται λανθάνειν τοὺς θεούς, οὗτος οὐδὲ ἐπιορκῶν τιμωρίας οἴεται τεύξεσθαι. Καὶ περὶ μὲν 5 τῶν ὅρκων ὁμοιοτρόπως τοῖς προειρημένοις μετιόντες λέγειν εὐπορήσομεν ὑπὲρ αὐτῶν. (2) Συλλήβδην δὲ τὰς πάσας πίστεις ἤδη, καθάπερ ὑπεθέμεθα, διεξεληλύθαμεν, καὶ δεδηλώκαμεν οὐ μόνον ἣν ἑκάστη αὐτῶν δύναμιν ἔσχηκεν, ἀλλὰ καὶ τί ἀλλήλων διαφέρουσι καὶ πῶς 10 αὐταῖς χρηστέον. Νῦν δ' ὑπὲρ τῶν ὑπολοίπων, ἃ τῶν τριῶν εἰδῶν ἐστὶ καὶ παρὰ πάντας τοὺς λόγους χρήσιμα γίνεται, διδάσκειν ἐπιχειρήσομεν.

hominum, ut male agant, nec pejerare curent. Nam quicumque facinorosus deos latere putat, hic neque pejerans supplicium se ire sortitum putat. Et jusjurandum igitur eodem modo tractantibus nobis, quo reliqua, dicendi materia suppetet. (2) Omnino autem omnes jam probationes, quemadmodum proposuimus, persecuti sumus, et explicavimus, non solum quam vim quælibet earum habeat, verum etiam quid inter se differant, et quomodo iis utendum sit. Nunc vero reliqua, quæ ad tres (*septem?*) species pertinent, et ad omnia orationis genera utilitatem habent, edocere aggrediemur.

CAP. XVIII.

De præoccupatione.

Προκατάληψις μὲν οὖν ἐστί, δι' ἧς τά τε τῶν ἀκουόντων ἐπιτιμήματα καὶ τοὺς τῶν ἀντιλέγειν μελ- 15 λόντων λόγους προκαταλαμβάνοντες ὑπεξαιρήσομεν τὰς ἐπιφερομένας δυσχερείας. (2) Καὶ τὰς μὲν τῶν ἀκουόντων ἐπιτιμήσεις ὧδε χρὴ προκαταλαμβάνειν· « ἴσως δέ τινες ὑμῶν θαυμάζουσιν ὅτι νέος ὢν οὕτω περὶ μεγάλων πραγμάτων ἐπεχείρησα δημηγορεῖν. » Καὶ πά- 20 λιν· « μηδεὶς ἀπαντήσῃ μοι δύσκολος, ὅτι μέλλω συμβουλεύειν ὑμῖν περὶ ὧν ὀκνοῦσί τινες ἄλλοι παρρησιάζεσθαι πρὸς ὑμᾶς. » Περὶ μὲν οὖν τῶν μελλόντων δυσχεραίνεσθαι τοῖς ἀκούουσιν οὕτω δεῖ προκαταλαμβάνοντα φέρειν αἰτίας, παρ' ἃς ὀρθῶς ποιεῖν δόξεις συμ- 25 βουλεύων, δεικνύντα τὴν ἐρημίαν τῶν λεγόντων, τὸ μέγεθος τῶν κινδύνων, ἢ τὸ τῷ κοινῷ συμφέρον, ἢ ἄλλην τοιαύτην αἰτίαν δι' ἧς λύσεις τὴν ἐπιφερομένην δυσχέρειαν. Ἂν δὲ μηδὲν ἧττον θορυβῶσιν οἱ ἀκούοντες, χρὴ λέγειν συντόμως, ἢ ὡς ἐν γνώμης ἢ ὡς ἐν- 30 θυμήματος σχήματι, διότι πάντων ἀτοπώτατόν ἐστιν ἥκειν μὲν ὡς περὶ τῶν πραγμάτων βουλευσομένους τὰ κράτιστα, νῦν δὲ μὴ βουλομένους ἀκούειν τῶν λεγόντων οἴεσθαι καλῶς ἂν βουλεύσασθαι· καὶ πάλιν, ὅτι καλόν ἐστιν ἢ αὐτοὺς ἀνισταμένους συμβουλεύειν, ἢ τῶν 35 συμβουλευόντων ἀκούσαντας, ἅπερ ἂν αὐτοῖς δοκῇ, χειροτονεῖν. Ἐν μὲν οὖν ταῖς δημηγορίαις οὕτω καὶ ταῖς προκαταλήψεσι χρηστέον καὶ τοῖς θορύβοις ἀπαντητέον· (3) ἐν δὲ ταῖς δικαιολογίαις προκαταληψόμεθα μὲν ὁμοιοτρόπως τοῖς προειρημένοις, ἀπαντήσομεν δὲ 40 τοῖς θορύβοις, ἐὰν μὲν ἐν ἀρχαῖς γίνωνται τῶν λόγων, ὧδε· « πῶς οὐκ ἄλογον οὖν ἐστὶ τὸν μὲν νομοθέτην προστάξαι δύο λόγους τῶν ἀντιδίκων ἑκάστῳ ἀποδοῦναι, τοὺς δὲ δικάζοντας ὑμᾶς ὀμωμοκέναι κατὰ τὸν νόμον κρινεῖν, εἶτα μηδὲ τὸν ἕνα λόγον ἀκοῦσαι βούλεσθαι; 45 κἀκεῖνον μὲν ὑμῶν τοσαύτην πρόνοιαν ἔχειν ὅπως ἀκούσαντες πάντων τῶν λεγομένων εὐόρκως θῆσθε τὴν ψῆφον, ὑμᾶς δὲ περὶ τούτων οὕτως ὀλιγώρως ἔχειν, ὥστε μηδὲ τὰς ἀρχὰς ὑπομείναντας αὐτὰς τῶν λόγων ἤδη νομίζειν ἀκριβῶς ἅπαντα γινώσκειν; » καὶ ἄλλως· 50 « πῶς οὐκ ἄλογόν ἐστι τὸν μὲν νομοθέτην τάξαι τῶν ψήφων ἴσων γινομένων τὸν φεύγοντα νικᾶν, ὑμᾶς δὲ οὕτως ἐναντίως γινώσκειν περὶ τούτων, ὡς μηδὲ ἀπολο-

Præoccupatio quidem est, qua et auditorum opiniones sinistras, et eorum, qui contradicturi sunt, verba prævenientes, obvias difficultates removebimus. (2) Auditorum autem opiniones hoc modo sunt præoccupandæ: « Fortasse autem mirantur vestrûm nonnulli, quod ipse juvenis ita de rebus magnis verba facere aggressus fuerim. » Et rursus: « Nemo mihi morosus obveniat, quod de his rebus vobis sim consultaturus, de quibus alii quidam libere apud vos loqui cunctantur. » Quæ igitur moleste auditores laturi sint, eorum sic præoccupando causas afferre oportet, quibus recte facere consultando videare, demonstrando oratorum deficientiam, periculorum magnitudinem, aut publicam utilitatem, aut aliam hujusmodi causam, qua auditorum indignationem soluturus sis. Quodsi nihilominus auditores tumultuentur, breviter dicendum est, aut per sententiam, aut per enthymema, esse omnium absurdissimum, quod conveniant tanquam hisce de rebus optime deliberaturi; nunc autem, quamvis nolint dicentes audire, credant, se præclare deliberasse. Et rursus: decere aut ipsos assurgentes sententiam dicere, aut dicentibus auditis, suffragiis approbare, quæcumque ipsi censuerint. In concionibus igitur sic præoccupatione utendum, et turbantibus occurrendum est. (3) In orationibus judicialibus autem præoccupabimus quidem simili ac dictum est modo. Occurremus vero tumultibus, si quidem in orationum principiis fiant, hoc modo: « Nonne absurdum est, legumlatorem quidem jussisse, duas orationes cuique adversariorum concedi oportere; vos autem judices ex lege judicare jurejurando adstrictos esse; deinde ne unam quidem orationem audire velle? et illum tantam vestrûm curam habuisse, ut, auditis omnibus quæ dicenda sint, ad jurisjurandi fidem sententiam ferretis; vos vero in his adeo negligentes esse, ut quum neque ipsa orationum initia sustinueritis, jam omnia accurate cognoscere arbitremini? » Et alio modo: « Nonne absurdum est, legumlatorem quidem decrevisse, paribus sententiis reum absolvi; vos autem usque adeo contrarium de his sentire, ut neque reos ab insimulatione

γουμένων τῶν διαβεβλημένων ἀκούειν; κἀκεῖνον μὲν διὰ τὸ μᾶλλον κινδυνεύειν τοὺς φεύγοντας ἀπονεῖμαι ταύτην τὴν πλεονεξίαν αὐτοῖς ἐν ταῖς ψήφοις, ὑμᾶς δὲ τοῖς μὲν ἀκινδύνως κατηγοροῦσι μὴ φιλονεικεῖν, τοὺς δὲ μετὰ φόβων καὶ κινδύνων περὶ τῶν κατηγορουμένων ἀπολογουμένους ὡς θορυβοῦντας ἐκπλήττειν; » Ἐὰν μὲν οὖν ἐν ἀρχαῖς οἱ θόρυβοι γίνωνται, τοῦτον τὸν τρόπον αὐτοῖς ἀπαντητέον· ἐὰν δὲ προεληλυθότος τοῦ λόγου θορυβῶσιν, ἐὰν μὲν ὀλίγοι τινὲς τοῦτο ποιῶσιν, ἐπιτιμητέον τοῖς θορυβοῦσι καὶ πρὸς αὐτοὺς λεκτέον ὅτι δίκαιον νῦν μὲν αὐτοὺς ἀκούειν ἐστίν, ἵνα μὴ κωλύσωσι τοὺς ἄλλους ὀρθῶς δικάζειν, ἐπὰν δὲ ἀκούσωσι, τότε ποιεῖν ὅ τι ἂν ἐθέλωσιν. Ἐὰν δὲ τὸ πλῆθος θορυβῇ, μὴ τοῖς κρίνουσιν ἀλλὰ σαυτῷ ἐπίπληξον· τὸ μὲν γὰρ ἐκείνοις ἐπιτιμᾶν ὀργὴν ἐργάζεται, τὸ δὲ ἑαυτῷ ἐπιπλῆξαι καὶ λέγειν ἐν τῷ λέγειν ἡμαρτηκέναι συγγνώμης ποιήσει τυχεῖν. Δεῖ δὲ καὶ δεῖσθαι τῶν κρινόντων εὐμενῶς αὐτοὺς ἀκοῦσαι τοῦ λόγου, καὶ μὴ περὶ ὧν μέλλουσι κρύβδην τὴν ψῆφον φέρειν, ἤδη τὴν διάνοιαν φανερὰν τίθεσθαι. Συλλήβδην δὲ τοῖς θορύβοις ἀπαντήσομεν κεφαλαιωδῶς ἢ γνώμαις ἢ ἐνθυμήμασι, δεικνύντες τοὺς θορυβοῦντας ἢ τοῖς δικαίοις ἢ τοῖς νόμοις ἢ τῷ συμφέροντι τῆς πόλεως ἢ τῷ καλῷ ἐναντιουμένους· ἐκ γὰρ τῶν τοιούτων ἔστιν ὅτι μάλιστα παῦσαι τοὺς ἀκούοντας θορυβοῦντας. Ταῖς μὲν οὖν πρὸς τοὺς ἀκροατὰς προκαταλήψεσιν ὡς δεῖ χρῆσθαι, καὶ ὅπως τοῖς θορύβοις ἀπαντητέον, ἐκ τῶν προειρημένων ἴσμεν· (4) τὰ δὲ ὑπὸ τῶν ἀνταγωνιστῶν ἐπίδοξα λέγεσθαι πάλιν ὡς δεῖ προκαταλαμβάνειν, ὑποδείξω. « Ἴσως οὖν ὀδυρεῖται τὴν αὑτοῦ πενίαν, ἧς οὐκ ἐγὼ ἀλλ' ὁ τούτου τρόπος ὑπαίτιός ἐστι· » καὶ πάλιν « πυνθάνομαι αὐτὸν τὸ καὶ τὸ μέλλειν λέγειν. » Ἐν μὲν οὖν τοῖς προτέροις λόγοις οὕτω δεῖ τὰ ἐπίδοξα λέγεσθαι ὑπὸ τῶν ἐναντίων προκαταλαμβάνοντα διαλύειν καὶ ἀσθενῆ ποιεῖν· καὶ γὰρ κἂν πάνυ ἰσχυρὰ ᾖ τὰ (προ)διαβεβλημένα, οὐχ ὁμοίως φαίνεται μεγάλα τοῖς ἤδη προακηκοόσιν. (5) Ἐὰν δὲ τοὺς ὑστέρους λόγους ἔχωμεν καὶ οἱ ἐναντίοι προκατειληφότες ὦσιν ἃ μέλλομεν λέγειν, ἀντιπροκαταληπτέον ἐστὶν αὐτὰ λύοντας τόνδε τὸν τρόπον· « οὗτος δ' οὐ μόνον μου κατέψευσται πολλὰ πρὸς ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ σαφῶς εἰδὼς ὅτι ἐξελέγξω αὐτόν, προκατέλαβέ μου τὸν λόγον καὶ προδιέβαλεν, ἵν' ὑμεῖς μὴ ὁμοίως αὐτῷ προσέχητε, ἢ ἐγὼ μὴ εἴπω πρὸς ὑμᾶς αὐτὸν διὰ τὸ διασεσύρθαι πρότερον ὑπὸ τούτου. Ἐγὼ δ' οἶμαι δεῖν τοὺς ἐμοὺς λόγους παρ' ἐμοῦ πυνθάνεσθαι ὑμᾶς, ἀλλὰ μὴ παρὰ τούτου, εἰ καὶ ταῦθ' οὗτος προδιέσυρε λέγων, ἅ φημι οὐ μικρὰ σημεῖα εἶναι τοῦ μηδὲν ὑγιὲς τοῦτον λέγειν. » Κέχρηται δὲ καὶ Εὐριπίδης ἐν Φιλοκτήτῃ τεχνικῶς τούτῳ τῷ εἴδει διὰ τοῦδε·

> Λέξω δ' ἐγώ, κἂν μου διαφθείρας δοκῇ
> λόγους, ὑποστὰς αὐτὸς ἠδικηκέναι·
> ἀλλ' ἐξ ἐμοῦ γὰρ τἀμὰ μαθήσῃ κλύων,
> ὁ δ' αὐτὸς αὑτὸν ἐμφανῆ θήσει λέγων.

Ταῖς μὲν οὖν προκαταλήψεσιν ὡς δεῖ χρῆσθαι καὶ πρὸς τοὺς κριτὰς καὶ πρὸς τοὺς ἐναντίους, ἴσμεν διὰ τούτων.

se defendentes audiatis? et illum quidem, ob majus reorum periculum hanc ipsis prærogativam quoad sententias impertitum esse; vos vero erga eos, qui sine ullo periculo accusatum veniunt, non esse contentiosos; eos contra, qui cum metu et periculo criminibus respondent, clamoribus perterrere? » Si igitur in orationum initiis turbæ fiant, hoc modo iis erit occurrendum. Quodsi in orationis progressu dicentem turbaverint, si quidem pauci id agant, erunt hi corripiendi, dicendumque, justum nunc esse eos audire, ne aliis recte judicandi impedimento sint; quum vero audierint, licere illis quidquid libuerit facere. Si autem multitudo omnis tumultuetur, non judices, sed te ipsum corripere oportet. Nam illos quidem si reprehenderis, iram in te contrahes; si te vero accusaris, ac dixeris te in dicendo peccasse, veniam consequeris Opus est etiam judices deprecari, ut nos dicentes benevole audiant, et quarum rerum clam sententiam sint laturi, ne de iis jam nunc quam mentem gerant manifestent. Omnino autem turbis occurrendum est breviter vel sententiis, vel enthymematibus, ostendendumque, perturbantes aut justo, aut legibus, aut utilitati publicæ, aut honesto repugnare. Ex hisce namque maxime fit, ut auditores a tumultibus requiescant. Quomodo igitur præoccupationibus apud auditores utendum sit, et quo pacto turbis occurrendum, ex ante dictis intelligimus. (4) Quæ autem ab adversariis verisimiliter dici poterunt, rursum quomodo prævenienda sunt, demonstrabo: « Fortasse suam deflebit inopiam, cujus non ego, sed hujus mos est causa; » et rursus: « Audio, ipsum et hoc et illud dicturum esse. » Si igitur prius oraverimus, quæ adversarii dicturi videantur, sic præoccupando et solvere et infirmare oportet. Tametsi enim gravissima sint, quorum insimulamur, non itidem gravia iis, qui jam antea audierint, videntur. (5) Si autem secundæ in dicendo partes nobis datæ fuerint, et adversarii, quæ dicturi sumus, præoccuparint, ea rursum contra anticipando ita a nobis solvenda sunt: « Hic autem non solum multa de me mentitus est apud vos, sed bene gnarus, se a me redargutum iri, meam orationem præoccupando calumniæ dedit, ne vos *mihi* aures æque atque ipsi attentas præbeatis; vel ne ipse eum depingam apud vos, prius ab eo traductus. Sed puto ego, oportere vos rationes meas ex me ipso potius, quam ex adversario meo cognoscere, etsi hæc prius ab eo sunt dicendo traductæ, quod haud leve dico signum esse, eum nihil sani dicere. » Usus autem scite est Euripides quoque in Philocteta hac specie hisce versibus:

> Dicam, ille quanquam fuerit in me injurius,
> Destruere dum sic verba præproperat mea;
> Verum ego te ut a me res meas discas rogo ·
> Ipse inde quis sit fatibus prodest suis. HGR

Quemadmodum igitur præoccupationibus et erga judices (*auditores?*), et erga adversarios sit utendum, ex his intelligimus.

CAP. XIX.

De postulatis.

Αἰτήματα δ' ἐστὶν ἐν τοῖς λόγοις ἃ παρὰ τῶν ἀκουόντων οἱ λέγοντες αἰτοῦνται. Τούτων δ' ἐστὶ τὰ μὲν ἄδικα, τὰ δὲ δίκαια. Δίκαιον μὲν οὖν ἐστὶ τό τε προσέχειν τοῖς λεγομένοις αἰτεῖσθαι καὶ μετ' εὐνοίας ἀκούειν, δίκαιον δὲ καὶ τὸ κατὰ τοὺς νόμους αὐτῷ βοηθῆσαι, καὶ τὸ μηδὲν παρὰ τοὺς νόμους ψηφίσασθαι, καὶ τὸ τοῖς ἀτυχήμασι συγγνώμην ἔχειν. Ἐὰν δὲ ᾖ παρὰ τοὺς νόμους ἄδικον, (ἐὰν δὲ μή, δίκαιον). Τὰ μὲν οὖν αἰτήματα ταῦτά ἐστι· (2) διειλόμεθα δ' αὐτῶν τὰς διαφοράς, ἵν' εἰδότες τό τε δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον χρώμεθα κατὰ τὸν καιρόν, καὶ μὴ λανθάνωσιν ἡμᾶς οἱ ἐναντίοι ἄδικόν τι αἰτοῦντες τοὺς δικάζοντας. Καὶ περὶ μὲν τούτων ἐκ τῶν εἰρημένων οὐκ ἀγνοήσομεν.

Postulata autem in orationibus sunt quæ ab auditoribus dicentes postulant. Horum alia sunt justa, alia injusta. Justum quidem est, quo dicenda attente et benevole audiri petimus. Justum porro est, quo secundum leges juvari, ac nihil præter leges decerni, et fortunæ casibus ignosci postulamus. Si autem *postulatum* præter leges fuerit, injustum dicitur. Postulata igitur hæc sunt. (2) Divisimus autem eorum differentias, ut, et justum et injustum *postulatum* dignoscentes, apte iis utamur, nec lateant nos adversarii, injustum quidquam a judicibus postulantes. Et hæc quidem ex dictis intelligemus.

CAP. XX.

De iteratione.

Παλιλλογία δ' ἐστὶ μὲν σύντομος ἀνάμνησις, δεῖ δ' αὐτῇ χρῆσθαι καὶ περὶ τῶν μερῶν καὶ περὶ τῶν ὅλων λόγων τὰς τελευτάς. Παλιλλογήσομεν δὲ ἐν κεφαλαίοις ἢ διαλογιζόμενοι ἢ προαιρούμενοι ἢ προσερωτῶντες ἢ ἀπολογιζόμενοι. Δείξω δ' αὐτῶν οἷον ἕκαστόν ἐστιν. (2) Τὸ μὲν οὖν διαλογίζεσθαι τοιόνδε τι ἐστίν· « ἀπορῶ δ' ἔγωγε τί ἂν ἐποίησαν οὗτοι, εἰ μὴ φανεροὶ μὲν ἦσαν ἡμᾶς πρότερον ἐγκαταλελοιπότες, ἐξηλέγχοντο δὲ ἐπὶ τὴν πόλιν ἡμῶν στρατεύσαντες, οὐδὲν δὲ πώποτε ὧν ὡμολογήκασι ποιήσαντες. » Τὸ μὲν οὖν διαλογίζεσθαι τοιοῦτόν ἐστι· (3) τὸ δὲ ἀπολογίζεσθαι τοιοῦτον· « ἀπέδειξα δ' αὐτοὺς διαλύσαντας προτέρους τὴν συμμαχίαν, καὶ πρῶτον ἐπιθεμένους ἡμῖν ὅτε πρὸς Λακεδαιμονίους ἐπολεμοῦμεν, καὶ μάλιστα σπουδάσαντας ἐξανδραποδίσασθαι τὴν πόλιν ἡμῶν. » Τὸ μὲν οὖν ἀπολογίζεσθαι τοιόνδε ἐστί· (4) τὸ δ' ἐκ προαιρέσεως ἀναμιμνήσκειν τοιόνδε· « ἐνθυμεῖσθαι δὲ δεῖ ὅτι συμβέβηκεν ἡμῖν, ἐξ ὅτου τὴν φιλίαν πρὸς τούτους ἐποιησάμεθα, μηδέποτε κακὸν ὑπὸ τῶν πολεμίων παθεῖν· βοηθήσαντες γὰρ ἡμῖν πολλάκις ἐκώλυσαν Λακεδαιμονίους τὴν χώραν ἡμῶν διαφθεῖραι, χρήματα δὲ πολλὰ καὶ νῦν φέροντες διατελοῦσιν. » Ἐκ προαιρέσεως μὲν οὕτως ἀναμνήσομεν· (5) ἐξ ἐπερωτήσεως δὲ τόνδε τὸν τρόπον· « ἡδέως δ' ἂν αὐτῶν πυθοίμην διὰ τί τὰς συντάξεις ἡμῖν οὐκ ἀποδιδόασιν. Οὐ γὰρ ὡς ἀποροῦσιν εἰπεῖν ἂν τολμήσαιεν, οἳ τοσαῦτα χρήματα καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἐκ τῆς χώρας ἐπιδεικνύονται λαμβάνοντες, οὐδ' αὖ φήσουσιν εἰς τὴν τῆς πόλεως διοίκησιν πολλὰ δαπανᾶν· παντελῶς γὰρ ἐλάχιστα τῶν νησιωτῶν ἀναλίσκοντες φαίνονται. » Ἐκ μὲν οὖν ἐπερωτήσεως οὕτω παλιλλογήσομεν.

Iteratio autem est brevis commonefactio; oportet vero ea uti tum circa partium, tum circa totius orationis exitum. Iterabimus autem summatim vel ratiocinando, vel eligendo, vel interrogando, vel enumerando. Horum vero unumquodque quale sit, demonstrabo. (2) Ratiocinari quidem est hujusmodi: « Ambigo ipse, quid hi fecerint, nisi nos manifesto antea reliquissent; arguebantur autem adversus hanc urbem nostram cum exercitu processisse; nihil præterea unquam eorum, quæ spoponderunt, effecere. » Ratiocinari itaque est hujusmodi. (3) Enumerare autem tale est: « Demonstravi, eos priores societatem solvisse, et primum nos adortos esse, quo tempore adversus Lacedæmonios bellum gerebamus, et maxime studuisse urbem nostram in prædam vertere. » Enumerare igitur est hujusmodi. (4) Eligendo autem commonefacere tale est: » Recordari oportet, contigisse nobis, ut postquam societatem cum his iniissemus, nihil unquam mali ab hostibus passi simus. Nam quum sæpenumero nobis auxilio venissent, Lacedæmonios agrum nostrum devastantes propulsarunt; pecunias vero multas etiamnum ad nos deferunt. » Eligendo igitur sic commonefaciemus. (5) Interrogando vero hoc modo: « Libenter ex ipsis cognoscerem, cur tributa nobis non solvant? Neque enim indigentes se dicerę ausint, quippe quos tantum pecuniarum ex agro quotannis accipere demonstrari possit; neque dixerint sane, se multa in civitatis usum consumpsisse: prorsus enim minores impensas, quam reliqui omnes insularum incolæ, pertulerunt. » Interrogando itaque sic iterabimus.

CAP. XXI.

De ironia.

Εἰρωνεία δ' ἐστὶ λέγειν τι προσποιούμενον μὴ λέγειν, ἢ ἐν τοῖς ἐναντίοις ὀνόμασι τὰ πράγματα προσαγορεύειν. Εἴη δ' ἂν αὐτῆς τὸ σχῆμα τοιοῦτον ἐν τῷ περὶ τῶν εἰρημένων συντόμως ἀναμιμνήσκειν· « οὐδὲν δ' οἶμαι δεῖν λέγειν ὅτι οὗτοι μὲν οἱ φάσκοντες πολλὰ ἀγαθὰ πεποιηκέναι πλεῖστα φαίνονται τὴν πόλιν κεκακουργηκότες, ἡμεῖς δ' οὓς οὗτοί φασιν ἀχαρίστους εἶναι, τούτοις τε πολλάκις βοηθήσαντες καὶ τοὺς ἄλλους οὐδὲν ἀδικοῦντες. » Τὸ μὲν οὖν ἐν προσποιήσει παραλείψεως λέγοντα συντόμως ἀναμιμνήσκειν τοιοῦτόν ἐστι· (2) τὸ δὲ τοῖς ἐναντίοις ὀνόμασι προσαγορεύειν τὰ πράγματα πάλιν τοιοῦτον· « οὗτοι μὲν οἱ χρηστοὶ πολλὰ φαίνονται τοὺς συμμάχους κακὰ πεποιηκότες, ἡμεῖς δ' οἱ φαῦλοι πολλῶν ἀγαθῶν αὐτοῖς αἴτιοι καταστάντες. » Διὰ τούτων μὲν οὖν συντόμως ἀναμιμνήσκοντες ταῖς παλιλλογίαις χρησόμεθα καὶ περὶ τῶν μερῶν καὶ περὶ τῶν ὅλων λόγων τὰς τελευτάς.

Ironia est, quum aliud dicimus, aliud dicere simulamus aut contrariis nominibus res appellamus. Ejus autem forma fuerit hujusmodi in ante dictis breviter in memoriam revocandis : « Nequaquam vero dicere oportet mea sententia hos, multa se bona fecisse prædicantes, malis plurimis civitatem affecisse ; nos vero, quos hi aiunt ingratos esse, his sæpe auxilio venisse, nec aliis injuriam intulisse. » Commonefacere igitur breviter dicendo, quum aliquid nos omisisse simulamus, hujusmodi est. (2) Res vero contrariis nominibus appellare ita fit : « Hi quidem probi viri socios multis malis videntur affecisse ; nos autem ignavi plurimorum fuimus bonorum auctores. » Ex his igitur breviter commonefacientes iterationibus utemur et circa singularum partium et circa totius orationis exitum.

CAP. XXII.

De urbanitate et de prolixa, brevi, media oratione.

Ὅθεν δ' ἔστιν ἀστεῖα λέγειν καὶ τὰ μήκη τῶν λόγων ποιεῖν ὅπως ἄν τις θέλῃ, τοῦτο διέξιμεν πάλιν. Ἀστεῖα μὲν οὖν λέγειν ἐκ τούτου τοῦ τρόπου ἔστιν, οἷον τὰ ἐνθυμήματα λέγοντας (ὅλα ἢ) ἡμίση, ὥστε τὸ ἥμισυ αὐτοὺς ὑπολαμβάνειν τοὺς ἀκούοντας. Δεῖ δὲ καὶ γνώμας συμπαραλαμβάνειν. Χρὴ δὲ τούτων κατὰ πάντα τὰ μέρη συγκαταλέγειν διαλλάττοντα τοὺς λόγους, καὶ μηδέποτε ὅμοια εἰς τὸ αὐτὸ πολλὰ τιθέντα· καὶ οὕτως ἀστεῖος ὁ λόγος φανεῖται. (2) Μηκύνειν δὲ τοὺς λόγους βουλόμενον δεῖ μερίζειν τὸ πρᾶγμα καὶ ἐν ἑκάστῳ μέρει τὰ ἐνόντα οἷά τέ ἐστι τὴν φύσιν διδάσκειν, καὶ τὴν χρῆσιν καὶ ἰδίᾳ καὶ κοινῇ καὶ τὰς προφάσεις αὐτῶν ἐκδιηγεῖσθαι. Ἂν δὲ καὶ ἔτι μακρότερον θελήσωμεν τὸν λόγον ποιεῖν, δεῖ πολλοῖς ὀνόμασι περὶ ἑκάστου χρῆσθαι. Χρὴ δὲ καὶ παρὰ μέρος ἕκαστον τοῦ λόγου παλιλλογεῖν, καὶ τὴν παλιλλογίαν σύντομον ποιεῖσθαι. Ἐν δὲ τῇ τελευτῇ τοῦ λόγου ταῦτα περὶ ὧν καθ' ἓν ἕκαστον εἴρηκας ἀθρόα συντιθέναι, καὶ περὶ ὅλων τῶν πραγμάτων λέγειν. Τοῦτον μὲν οὖν τὸν τρόπον μῆκος ἕξουσιν οἱ λόγοι· (3) βραχυλογεῖν δὲ βουλόμενον ὅλον τὸ πρᾶγμα ἑνὶ ὀνόματι περιλαμβάνειν, καὶ τούτῳ ὃ ἂν ὑπάρχῃ βραχύτατον τῷ πράγματι. Χρὴ δὲ καὶ συνδέσμους ὀλίγους ποιεῖν, τὰ πλεῖστα δὲ ζευγνύναι· ὀνομάζειν μὲν οὕτω, τῇ δὲ λέξει εἰς δύο χρῆσθαι, καὶ παλιλλογίαν τὴν σύντομον ἐκ τῶν μερῶν ἀφαιρεῖν, ἐν δὲ ταῖς τελευταῖς μόνον παλιλλογεῖν. Καὶ τοῦτον μὲν τὸν τρόπον βραχεῖς τοὺς λόγους ποιήσομεν· (4) ἐὰν δὲ βούλῃ μέσως λέγειν, τὰ μέγιστα τῶν μερῶν ἐκλέγων περὶ τούτων ποιεῖσθαι τοὺς λόγους. Χρὴ δὲ καὶ τοῖς ὀνόμασι τοῖς μέσοις χρῆσθαι, καὶ μήτε τοῖς μακροτάτοις μήτε τοῖς βραχυτάτοις μήτε πολλοῖς περί γε ἑνὸς ἀλλὰ μετρίοις.

Unde autem urbane dicere, et pro arbitrio prolixam orationem facere aliquis possit, rursus exponemus. Urbane quidem dicere hoc modo licet, ut si enthymemata dicamus dimidia, ita ut reliquum auditores ipsi comprehendant. Convenit etiam sententias una assumere. Oportet vero de talibus in omnes *orationis* partes inserere; adeoque sunt verba commutanda, nec multa similia in eadem sententia usurpanda ; et sic urbana videbitur oratio. (2) Prolixam autem orationem facere volentem necesse est rem dividere, et quæ qualibet in parte insint, quamque naturam habeant, edocere, eorumque usum tam proprium quam communem, et causas enarrare. Quodsi longiorem adhuc facere orationem voluerimus, pluribus nominibus de singulis rebus utendum est. Oportet vero etiam in singulis orationis partibus iterare, et iterationem paucis complecti. In fine autem orationis ea, de quibus sigillatim dixisti, una congerere, et de rebus universe dicere. Hoc igitur modo prolixiores fieri orationes poterunt. (3) Qui autem breviter dicere voluerit, eum oportet totam rem uno vocabulo complecti, et eo, quod ipsi rei sit brevissimum. Oportet vero etiam paucis uti copulis, plurima vero connectere; nominibus quidem ita uti, ut una dictio duabus serviat rebus, et iterationem brevem e partibus amovere, et in *orationis* dumtaxat fine iterare. Et hoc quidem modo breves orationes faciemus. (4) Si autem volueris mediocritate in dicendo uti, maximas partes eligens, de his facere verba *oportet*. Est vero etiam mediis utendum nominibus, quæ neque longissima sint, neque brevissima, neque multa de una quidem re, sed mediis. Oportet et epilogos ex intermediis

Χρὴ δὲ καὶ τοὺς ἐπιλόγους ἐκ τῶν ἀνὰ μέσον μερῶν μήτε παντελῶς ἐξαιρεῖν, μήτε πᾶσι τοῖς μέρεσιν ἐπιφέρειν, ἀλλ' ἅπερ ἂν μάλιστα βούλῃ κατανοῆσαι τοὺς ἀκούοντας, ἐπὶ τούτων μάλιστα παλιλλογεῖν ἐπὶ τῇ 5 τελευτῇ. Τὰ μὲν οὖν μήκη τῶν λόγων ἐκ τούτων ποιήσομεν, ἡνίκ' ἂν θέλωμεν· (5) ἂν δὲ ἀστεῖον γράφειν θέλῃς λόγον, παραφύλαττε ὡς μάλιστα ὅπως τὰ ἤθη τῶν λόγων ὁμοιοῦν τοῖς ἀνθρώποις δυνήσῃ. Τοῦτο δὲ ποιήσεις, ἂν ἐπιθεωρῇς τὰ μεγάλα τῶν ἠθῶν καὶ τὰ 10 ἀκριβῆ καὶ τὰ μέτρια. Περὶ μὲν οὖν τούτων ἐντεῦθεν οὐκ ἀγνοήσεις, περὶ δὲ ὀνομάτων συνθέσεως δηλώσομεν· καὶ γὰρ τοῦτο τῶν ἀναγκαίων ἐστίν.

partibus neque omnino tollere, neque in omnes partes inferre; sed quæ maxime auditoribus nota esse volueris, hæc maxime repetere in fine convenit. Prolixas igitur orationes (et breves et medias) ex his pro lubitu faciemus. (5) Si vero urbanam scribere volueris orationem, maxime tibi observandum est, ut orationis mores hominibus similes reddere possis. Id autem efficies, si consideraveris, quid sit magnum, quid exquisitum, quid mediocre in moribus. De his igitur hinc poteris cognoscere. De nominum vero compositione jam agemus : est enim hoc quoque apprime necessarium.

CAP. XXIII.

De nominum compositione.

Πρῶτον μὲν οὖν τρόποι ὀνομάτων εἰσὶ τρεῖς, ἁπλοῦς ἢ σύνθετος ἢ μεταφέρων. Ὡσαύτως δὲ καὶ συνθέσεις 15 τρεῖς, μία μὲν εἰς φωνήεντα τελευτᾶν ταῖς συλλαβαῖς καὶ ἀπὸ φωνήεντος ἄρχεσθαι, δευτέρα δὲ ἀπὸ ἀφώνου ἀρξάμενον εἰς ἄφωνον τελευτᾶν, τρίτη δὲ τὰ ἄφωνα πρὸς τὰ φωνήεντα συνδεῖν. Τάξεις δὲ τέσσαρες, μία μὲν τὰ ὅμοια τῶν ὀνομάτων ἢ παράλληλα τιθέναι ἢ δια-20 σπείρειν, ἄλλη δὲ τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασι χρῆσθαι ἢ μεταβάλλειν εἰς ἕτερα, τρίτη δὲ ἑνὶ ἢ πολλοῖς ὀνόμασι τὸ πρᾶγμα προσαγορεύειν, τετάρτη δὲ ἑξῆς τὰ πραχθέντα ὀνομάζειν ἢ ὑπερβιβάζειν. Ὅπως δὲ καλλίστην ποιήσεις τὴν ἑρμηνείαν, νῦν δηλώσομεν.

Primum quidem formæ nominum sunt tres, simplex, aut composita, aut translata. Sic etiam compositiones tres sunt : una, quæ in vocalem syllabis desinit, et a vocali incipit; altera a muta incipiens et in mutam desinens; tertia mutas cum vocalibus jungens. Ordines autem sunt quattuor, quorum unus similia nomina aut invicem collocat aut dispergit; secundus iisdem nominibus utitur, aut cum aliis permutat; tertius uno aut multis nominibus rem appellat; quartus denique deinceps res gestas nominat aut prætcrit. Quomodo autem optimam facies interpretationem, nunc declarabimus.

CAP. XXIV.

De interpretatione.

25 Πρῶτον μὲν οὖν εἰς δύο ἑρμηνεύειν, εἶτα σαφῶς δεῖ λέγειν. Σχήματα δ' ἐστὶ τοῦ εἰς δύο λέγειν τάδε, ἓν μὲν ὅτι αὐτὸς δύναται καὶ τοῦτο καὶ ἕτερον, δεύτερον δὲ ὅτι οὗτος οὐ δύναται ἕτερος δὲ δύναται, τρίτον δὲ ὅτι οὗτος καὶ τοῦτο καὶ ἕτερον δύναται, τέταρτον δὲ 30 ὅτι οὔτ' αὐτὸς οὔθ' ἕτερος δύναται, πέμπτον δὲ ὅτι αὐτὸς μὲν δύναται ἕτερος δὲ οὐ δύναται, ἕκτον δὲ ὅτι αὐτὸς μὲν ἕτερον δύναται, ἐκεῖνος δὲ οὐ δύναται ἕτερον. (2) Ἕκαστον δὲ τούτων ἐπὶ τῶνδε θεωρήσεις. Ὅτι μὲν γὰρ αὐτὸς δύναται καὶ τοῦτο καὶ ἕτερον, τοιόνδε ἐστίν· 35 « ἐγὼ δὲ οὐ μόνον τούτων αἴτιος ὑμῖν ἐγενόμην, ἀλλὰ καὶ Τιμόθεον μέλλοντα στρατεύειν ἐφ' ὑμᾶς διεκώλυσα. » Ὅτι δὲ οὗτος μὲν οὐ δύναται ἕτερος δὲ δύναται, τοιόνδε· « αὐτὸς μὲν οὖν ἀδυνάτως ἔχει πρεσβεύειν ὑπὲρ ἡμῶν, οὗτος δὲ φίλος ἐστὶ τῇ πόλει [τῶν] Σπαρτιατῶν, καὶ μά-40 λιστ' ἂν δυνηθείη πρᾶξαι ἃ βούλεσθε. » Τὸ δὲ ὅτι οὗτος καὶ τοῦτο καὶ ἕτερον δύναται, τοιόνδε· « οὐ μόνον δὲ ἐν τοῖς πολέμοις εὔρωστον αὑτὸν παρέσχεν, ἀλλὰ καὶ βουλεύσασθαι τῶν πολιτῶν οὐχ ἥκιστα δύναται. » Τὸ δὲ ὅτι οὔτ' αὐτὸς οὔθ' ἕτερος δύναται, τοιόνδε· « οὔτ' 45 ἂν αὐτὸς δυνηθείην ὀλίγην δύναμιν ἔχων καταπολεμῆσαι τοὺς ἐναντίους, οὔτ' ἄλλος οὐδεὶς τῶν πολιτῶν. » Τὸ δὲ ὅτι ἐκεῖνος μὲν δύναται αὐτὸς δὲ οὐ δύναται, τοιόνδε· « οὗτος μὲν γὰρ ἔρρωται τῷ σώματι, ἐγὼ δ' ἀσθενῶ

Primum quidem in duas partes distribuere, deinde dilucide dicere oportet. Modi autem in duas partes distribuendi hi sunt : unus, quod ipse potest et hoc et aliud; secundus, quod hic non potest, alter vero potest; tertius, quod hic potest et hoc et aliud; quartus, quod neque ipse, neque alius potest; quintus, quod ipse quidem potest, alter vero non potest; sextus denique, quod ipse quidem aliud potest, alter vero aliud non potest. (2) Unumquemque autem horum ex hisce perspicies. Quod enim ille potest et hoc et aliud, ita se habet : « Ego vero non harum tantum rerum auctor vobis fui, verum etiam Timotheum adversus vos exercitum ducturum impedivi. » Quod autem hic quidem non potest, alter vero potest, ita : « Ipse quidem non potest pro nobis legatione fungi; hic vero, utpote Spartanorum civitati amicus, maxime poterit efficere quæ vultis. » Quod autem hic potest et hoc et aliud, ita : « Non solum in bellis hic se præstitit fortissimum, sed etiam consiliis civium nemini cedit. » Quod autem neque ipse, neque alius potest, ita : « Neque ipse parva munitus manu hostes possim debellare, neque alius quisquam civium. » Quod autem ille quidem potest, ipse vero non potest, ita : « Hic corporis valet viribus, ego vero sum corpore imbecillus. » Quod autem ipse

τυγχάνω. » Τὸ δὲ ὅτι αὐτὸς μὲν ἕτερον δύναται, ἐκεῖνος δὲ οὐ δύναται ἕτερον, τοιόνδε· « ἐγὼ μὲν γὰρ κυβερνῆσαι δυνατός εἰμι, οὗτος δὲ οὐδὲ κωπηλατῆσαι δύναται. » Σχήματα μὲν οὖν τοῦ εἰς δύο ἑρμηνεύειν 5 ὧδε ποιήσεις ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἁπάντων τὸν αὐτὸν τρόπον μετιών· σαφῶς δὲ ὅθεν δηλώσεις, τοῦτο πάλιν σκεπτέον.

aliud potest, ille vero aliud non potest, ita : « Ego quidem gubernaculum navis dirigere, ille ne remis quidem uti potest. » Figuras igitur interpretationis per duas partes sic facies, eundem modum in omnibus rebus servando. Quibus autem rebus dilucida fiat oratio, id rursus est considerandum.

CAP. XXV.

De oratione dilucida.

Πρῶτον μὲν οὖν ὀνόμαζε τοῖς οἰκείοις ὀνόμασιν ὅ τι ἂν λέγῃς, διαφεύγων τὸ ἀμφίβολον. Εὐλαβοῦ δὲ περὶ 10 τὰ φωνήεντα τῶν γραμμάτων, ὅπως μὴ ἑξῆς τεθήσονται. Πρόσεχε δὲ καὶ τοῖς καλουμένοις ἄρθροις, ὅπως ἐν τῷ δέοντι προστιθῆται. Σκόπει δὲ καὶ τὴν σύνθεσιν τῶν ὀνομάτων, ὅπως μήτε συγκεχυμένη μήθ' ὑπερβατὴ ἔσται· τὰ γὰρ οὕτω λεγόμενα δύσγνωστα συμβαί-15 νει. Μετὰ δὲ συνδέσμους οὓς ἂν προείπῃς, ἀποδίδου τοὺς ἀκολουθοῦντας. (2) Τὸ μὲν οὖν συνδέσμους ἀποδιδόναι τοὺς ἀκολουθοῦντας τοιόνδε ἐστίν· « ἐγὼ μὲν παρεγενόμην οὗ ἔφην, σὺ δὲ φάσκων ἥξειν οὐχ ἧλθες. » Πάλιν ὅταν ὁ αὐτὸς συνακόλουθος ᾖ, οἷον « σὺ γὰρ κά-20 κείνων αἴτιος ἐγένου καὶ τούτων αἴτιος σύ. » Περὶ μὲν οὖν τῶν συνδέσμων εἴρηται, καὶ ἀπὸ τούτων τεκμαίρεσθαι δεῖ καὶ περὶ τῶν ἄλλων. (3) Δεῖ δὲ καὶ τὴν σύνθεσιν τῶν ὀνομάτων μήτε συγκεχυμένην μήτε ὑπερβατὴν εἶναι. Τὸ μὲν γὰρ συγκεχυμένως τοιόνδε ἐστίν, 25 ὡς ὅταν εἴπῃς « δεινόν ἐστι τοῦτον τοῦτον τύπτειν· » ἄδηλον γὰρ ἦν ὁπότερος ἦν ὁ τύπτων. Ἐὰν δὲ εἴπῃς οὕτως, δῆλον ποιήσεις « δεινόν ἐστι τοῦτον ὑπὸ τούτου τύπτεσθαι. » Τὸ μὲν οὖν συγχεῖν τὴν σύνθεσιν τῶν ὀνομάτων τοιόνδε ἐστίν· (4) τὸ δὲ προσέχειν τοῖς ἄρθροις, 30 ὅπως ἐν τῷ δέοντι προστιθῆται, ἐπὶ τῶνδε ὅρα· « οὗτος ὁ ἄνθρωπος τοῦτον τὸν ἄνθρωπον ἀδικεῖ. » Νῦν μὲν οὖν ἐγγινόμενα τὰ ἄρθρα σαφῆ ποιεῖ τὴν λέξιν, ἐξαιρεθέντα δὲ ἀσαφῆ ποιήσει. Ἔσθ' ὅτε δὲ συμβαίνει καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Τὰ μὲν οὖν ἐν τοῖς ἄρθροις τοιαῦτά 35 ἐστιν· τὰ δὲ φωνήεντα μὴ τίθει παράλληλα, ἂν μή ποτε ἄλλως ἀδύνατον ᾖ δηλῶσαι, ἢ ἀνάπτυξις ᾖ τις ἢ ἄλλη διαίρεσις. (5) Τὸ δὲ τὰ ἀμφίβολα διαφεύγειν τοιόνδε ἐστίν· ἔνια τῶν ὀνομάτων ταὐτὰ ἐπὶ πλείοσι πράγμασι κεῖται, οἷον ὀδὸς τῶν θυρῶν καὶ ὁδὸς ἣν βα-40 δίζουσιν· δεῖ δὲ ἐπὶ τοῖς τοιούτοις τὸ ἴδιον ἀεὶ συμπαραλαμβάνειν. Καὶ σαφῶς μὲν ἐν τοῖς ὀνόμασιν, ἂν ταῦτα ποιῶμεν, διαλεξόμεθα· εἰς δύο δ' ἑρμηνεύσομεν διὰ τῆς προτέρας μεθόδου.

Primum quidem quodcumque dixeris propriis nominibus appella, et ambiguum evitato. Caveas etiam oportet, ne vocales deinceps ponas. Advertendum est etiam, ut, quos articulos vocant, opportune et apte loces. Considera compositionem quoque nominum, ne confusa sit, neque distracta. Talis enim oratio obscura fit. Conjunctionibus vero, quascumque ante dixeris, consequentes reddito copulas. (2) Conjunctionibus autem consequentes reddere ita fit : « Ego quidem adfui, quo tempore dixeram; tu autem, qui te venturum dixeras, non venisti. » Item quum eadem conjunctio consequens sit; velut : « Tu etenim et illorum auctor exstitisti, et horum auctor ipse Tu. » De conjunctionibus igitur dictum est, et ex his licet reliqua quoque conjectari. (3) Oportet vero etiam nominum compositionem neque confusam, neque distractam esse. Confusa quidem est hujusmodi, ut si dixeris : « Atrox est facinus, hunc hunc verberare. » Nam obscurum esset, uter esset verberans. Si vero dixeris sic, perspicuum facies : « Atrox est facinus, hunc ab hoc verberari. » Compositionem igitur nominum confundere hoc est. (4) Ut autem advertas, quomodo articuli tempestive addantur, vide sis hæc : « Homo hic hominem hunc injuria afficit. » Nunc enim interjecti articuli dilucidam faciunt dictionem; exempti vero obscuram efficient *in sermone Græco.* Contingit autem aliquando etiam contrarium. De articulis igitur res sic se habet. Vocales vero juxta invicem ponendæ non sunt, nisi aliter omnino dilucide loqui non poteris, aut replicatio quædam, aliave segregatio fiat. (5) Ambigua autem evitare tale est : quædam nomina pluribus rebus imposita sunt, velut, ὀδός (*limen*) januæ, et ὁδός, via qua imus. Oportet vero in hujusmodi nominibus semper adhibere proprium significatum. Et dilucide quidem in nominibus, si hæc fecerimus, loquemur; in duas autem partes interpretabimur methodo ante dicta.

CAP. XXVI.

De oppositis.

Περὶ δὲ ἀντιθέτων καὶ παρισώσεων καὶ ὁμοιοτήτων 45 λέγωμεν ἤδη· δεησόμεθα γὰρ καὶ τούτων. (2) Ἀντίθετον μὲν οὖν ἐστὶ τὸ ἐναντίαν τὴν ὀνομασίαν ἅμα καὶ τὴν δύναμιν τοῖς ἀντικειμένοις ἔχον, ἢ τὸ ἕτερον τούτων. Τοῖς μὲν οὖν ὀνόμασιν εἴη ἂν ἐναντίον ἅμα καὶ τῇ δυ-

De oppositis autem, et comparibus, et assimilationibus jam dicamus; nam his quoque nobis opus erit. (2) Oppositum igitur exsistit, quando oppositis rebus est contraria denominatio simul et vis, aut horum alterum. Nominibus quidem fuerit contrarium simul et vi hocce : « Non justum

νάμει τόδε· « οὐ γὰρ δίκαιον τοῦτον μὲν τὰ ἐμὰ ἔχοντα πλουτεῖν, ἐμὲ δὲ τὰ ὄντα προϊέμενον οὕτω πτωχεύειν. » Τοῖς δ' ὀνόμασι μόνοις· « διδότω γὰρ ὁ πλούσιος καὶ εὐδαίμων τῷ πένητι καὶ ἐνδεεῖ. » Τῇ δὲ δυνάμει· 5 « ἐγὼ μὲν τοῦτον νοσοῦντα ἐθεράπευσα, οὗτος δ' ἐμοὶ μεγίστων κακῶν αἴτιος γέγονεν. » Ἐνταῦθα μὲν γὰρ τὰ ὀνόματα οὐκ ἐναντία, αἱ δὲ πράξεις ἐναντίαι. Κάλλιστον μὲν οὖν εἴη ἂν τὸ κατ' ἀμφότερα ἀντίθετον, καὶ κατὰ τὴν δύναμιν καὶ κατὰ τὴν ὀνομασίαν· ἔστι δὲ καὶ 10 τὰ λοιπὰ δύο ἀντίθετα.

est, hunc meis rebus usurpatis locupletari, me vero meis privatum rebus sic pauperie premi. » Nominibus vero solis hocce : « Det enim locuples ac felix pauperi et egeno. » Vi sola hocce : « Ego quidem hunc adversa valetudine laborantem curavi; hic autem mihi maximorum malorum auctor exstitit. » Hic enim nomina non sunt contraria, sed res contrariæ sunt. Optimum sane est oppositum per utrumque, secundum vim et secundum nomen : reliqua vero duo et ipsa sunt opposita.

CAP. XXVII.

De compari.

Παρίσωσις δ' ἐστὶ μὲν ὅταν δύο ἴσα λέγηται κῶλα, εἴη δ' ἂν ἴσα καὶ πολλὰ μικρὰ ὀλίγοις μεγάλοις καὶ ἴσα τὸ μέγεθος ἴσοις τὸν ἀριθμόν. Ἔχει δὲ τοιόνδε τὸ σχῆμα ἡ παρίσωσις· « ἢ διὰ χρημάτων ἀπορίαν ἢ διὰ 15 πολέμου μέγεθος. » Ταῦτα γὰρ οὔτε ὅμοια οὔτε ἐναντία, ἀλλ' ἴσα μόνον ἀλλήλοις.

Compar autem est, quando duo paria enuntiantur commatia. Poterunt vero esse paria multa parva paucis magnis, et paria magnitudine paribus numero. Figuram habet compar hujusmodi : « Aut propter pecuniarum inopiam, aut propter belli magnitudinem. » Hæc enim neque similia, neque contraria, sed tantum inter se paria sunt.

CAP. XXVIII.

De assimilatione.

Παρομοίωσις δ' ἐστὶν ἡ μείζων τῆς παρισώσεως. Οὐ γὰρ μόνον ἴσα τὰ κῶλα ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ ὅμοια ἐξ ὁμοίων ὀνομάτων· « ὅσον δεῖ σε λόγου μίμημα, φέρε 20 πόθου τέχνασμα. » Μάλιστα δὲ ποίει ὅμοια τὰ τελευταῖα τῶν ὀνομάτων· ταῦτα γὰρ μάλιστα ποιεῖ τὴν ὁμοίωσιν. (2) Ὅμοια δ' ἐστὶν ὀνόματα τὰ ἐξ ὁμοίων συλλαβῶν, ἐν αἷς πλεῖστα γράμματα τὰ αὐτά ἐστιν, οἷον « πλήθει μὲν ἐνδεῶς, δυνάμει δὲ ἐντελῶς. »

25 3. Ὅσα δὲ ἔξω τέχνης κεῖται, τὸ αὐτόματον αὐτὸ δείξει. Περὶ μὲν οὖν τούτων ἀπόχρη· καὶ γὰρ τὸ δίκαιον καὶ τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον καὶ τὰ λοιπὰ αὐτά τε ἴσμεν ἅ ἐστι, καὶ ὅθεν αὐτὰ πολλὰ ποιήσομεν. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰς αὐξήσεις καὶ τὰς ταπεινώσεις γινώσκο-30 μεν, αἵτινές τ' εἰσὶ καὶ ὅθεν αὐτῶν εἰς τοὺς λόγους εὐπορήσομεν. Ὁμοιοτρόπως δὲ τούτοις τάς τε προκαταλήψεις καὶ τὰ παρὰ τῶν ἀκουόντων αἰτήματα καὶ τὰς παλιλλογίας καὶ τὰς ἀστειολογίας καὶ τὰ μήκη τῶν λόγων καὶ τῆς ἑρμηνείας τὴν σύνθεσιν ἅπασαν ἴσμεν, 35 ὥστε τὰς κοινὰς δυνάμεις ἁπάντων τῶν εἰδῶν καὶ τὰς διαφορὰς καὶ τὰς χρήσεις αὐτῶν ἐκ τῶν προειρημένων εἰδότες, ἂν ἐθίσωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ γυμνάσωμεν ἀναλαμβάνειν αὐτὰς κατὰ τὰ προγυμνάσματα, πολλὴν εὐπορίαν καὶ λέγοντες καὶ γράφοντες ἐξ αὐτῶν ἕξομεν. (4) 40 Κατὰ μέρη μὲν οὖν οὕτως ἀκριβέστατα ἂν διέλθοις τὰς τῶν λόγων μεθόδους· ὡς δ' ἐπὶ τοῖς εἴδεσι χρὴ τάττειν τοὺς λόγους σωματοειδῶς, τίσι τε πρώτοις τῶν μερῶν χρῆσθαι, καὶ πῶς τούτοις αὐτοῖς, ταῦτα πάλιν δηλώσω. Προοίμια μὲν οὖν προτάττω· κοινὸν δ' ἐστὶ τῶν ἑπτὰ 45 εἰδῶν, καὶ ἐπὶ πᾶσι τοῖς πράγμασιν ἁρμόσει λεγόμενον.

Assimilatio autem est major compari. Non solum enim paria commatia efficit, sed etiam similia ex similibus nominibus : ὅσον δεῖ σε λόγου μίμημα, φέρε πόθου τέχνασμα. Maxime vero similia facias postrema nomina. Hæc namque præcipue efficiunt assimilationem. (2) Similia autem nomina sunt ex similibus syllabis, in quibus plurimæ literæ eædem sunt; ut πλήθει μὲν ἐνδεῶς, δυνάμει δὲ ἐντελῶς.

3. Quæcumque autem extra artem posita sunt, ipsa res docebit. Sed de his hactenus satis. Etenim justum, et honestum, et utile, et reliqua, ipsa quæ sint tenemus, et unde his affluamus. Similiter vero etiam et amplificationes et extenuationes cognoscimus, quænam sint, et quibus ex locis peti queant. Eodem modo etiam (probationes,) præoccupationes, et postulata ab auditoribus, et iterationes, et urbanitatem, et prolixitatem orationum, et compositionem omnem interpretationis intelligimus. Quamobrem communem omnium specierum vim atque differentiam, et usum si ex ante dictis tenuerimus, et assuefecerimus nos atque exercitati fuerimus eas secundum præcepta illa tractare, plurimum adjumenti ex iis tum dicendo, tum scribendo consequemur. (4) Per partes igitur sic optime orationum methodos pertractaveris. Quemadmodum autem in singulis orationum speciebus oporteat verba in corporis unius formam componere, quænam partes primo loco sint ponendæ, et quomodo iis utendum sit, hæc rursus explicabo. De exordiis quidem primum dicam. Communia vero sunt septem speciebus, et omnibus in rebus convenienter adhiberi possunt.

CAP. XXIX.

De exordio.

Ἔστι δὲ προοίμιον καθόλου μὲν εἰπεῖν ἀκροατῶν παρασκευὴ καὶ τοῦ πράγματος ἐν κεφαλαίῳ μὴ εἰδόσι δήλωσις, ἵνα γινώσκωσι περὶ ὧν ὁ λόγος παρακολουθῶσί τε τῇ ὑποθέσει, καὶ ἐπὶ τὸ προσέχειν παρακαλέσαι, καὶ καθ' ὅσον τῷ λόγῳ δυνατόν, εὔνους ἡμῖν αὐτοὺς ποιῆσαι. Τούτων μὲν οὖν εἶναι δεῖ τὸ προοίμιον παρασκευαστικόν· (2) ὡς δὲ αὐτῷ χρησόμεθα, πρῶτον μὲν ἐπὶ τῶν δημηγορικῶν καὶ προτρεπτικῶν, τοῦτο δείξω. Τὸ μὲν οὖν προεκτιθέναι τὸ πρᾶγμα τοῖς ἀκούουσι καὶ φανερὸν ποιεῖν τοιόνδε ἐστίν· « ἀνέστην συμβουλεύσων ὡς χρὴ πολεμεῖν ἡμᾶς ὑπὲρ Συρακουσίων ». « Ἀνέστην ἀποφανούμενος ὡς οὐ χρὴ βοηθεῖν ἡμᾶς Συρακουσίοις. » Τὸ μὲν οὖν φράζειν ἐν κεφαλαίῳ τὸ πρᾶγμα τοιόνδε ἐστίν· (3) προσέχειν δὲ παρακαλεῖν ἐκ τούτων ἂν εἰδείημεν, εἰ κατανοήσαιμεν αὐτοὶ ποίοις μάλιστα καὶ λόγοις καὶ πράγμασι βουλευόμενοι προσέχομεν. Ἆρ' οὖν οὐ τούτοις, ὅταν ἢ ὑπὲρ μεγάλων ἢ φοβερῶν ἢ τῶν ἡμῖν οἰκείων βουλευώμεθα, ἢ φάσκωσιν (ἐπιδείξειν) οἱ λέγοντες ὡς δίκαια καὶ καλὰ καὶ συμφέροντα καὶ ῥάδια καὶ ἀληθινὰ ἐπιδείξουσιν ἡμῖν ἐφ' ἃ πράττειν παρακαλοῦσιν; ἢ δεηθῶσιν ἡμῶν ἀκοῦσαι αὐτῶν προσέχοντας τὸν νοῦν; Ὥσπερ οὖν αὐτοὶ τοῖς ἄλλοις, οὕτω καὶ ἡμεῖς τὰ οἰκειότατα τῶν προειρημένων τοῖς ὑφ' ἡμῶν πράγμασι λεγομένοις λαμβάνοντες καὶ τοῖς ἀκούουσιν ἐνδεικνύμενοι προσέχειν αὐτοῖς ποιήσομεν. Ἐπὶ μὲν οὖν τὸ προσέχειν διὰ τούτων παρακαλοῦμεν· (4) τὴν εὔνοιαν δὲ παρασκευασόμεθα διασκεψάμενοι πρῶτον πῶς πρὸς ἡμᾶς αὐτοὶ τυγχάνουσιν ἔχοντες, εὐνοϊκῶς ἢ δυσμενῶς ἢ μήτε εὖ μήτε κακῶς. Ἐὰν μὲν οὖν εὖνοι τυγχάνωσιν ὄντες, περίεργον λέγειν περὶ εὐνοίας· ἐὰν δὲ πάντως βουλώμεθα, χρὴ συντόμως μετ' εἰρωνείας εἰπεῖν τοῦτον τὸν τρόπον· « ὅτι μὲν οὖν εὔνους εἰμὶ τῇ πόλει, καὶ πολλάκις μοι πεισθέντες συμφερόντως ἐπράξατε, καὶ διότι πρὸς τὰ κοινὰ δίκαιον ἐμαυτὸν παρέχω καὶ μᾶλλόν τι τῶν ἰδίων προϊέμενον ἢ ἀπὸ τῶν δημοσίων ὠφελούμενον, περίεργον εἶναι νομίζω πρὸς ὑμᾶς τοῦτό γε σαφῶς εἰδότας λέγειν· ὡς δὲ εἰ καὶ νῦν μοι πεισθείητε καλῶς βουλεύσεσθε, τοῦτο πειράσομαι διδάσκειν. » Τοῦτον μὲν οὖν τὸν τρόπον τοῖς εὖ διακειμένοις ἐν ταῖς δημηγορίαις τῆς εὐμενείας ὑπομνηστέον· τοῖς δὲ μήτε διαβεβλημένοις μήτε εὖ διακειμένοις ῥητέον ὡς δίκαιόν ἐστι καὶ συμφέρον τοῖς πεῖραν μὴ δεδωκόσι τῶν πολιτῶν εὔνους ἀκροατὰς γενέσθαι, ἔπειτα τοὺς ἀκούοντας ἐπαίνῳ θεραπευτέον, δικαίως καὶ νουνεχῶς τοὺς λόγους ὡς εἰώθασι δοκιμάζειν· ἔτι δὲ τὰς ἐλαττώσεις οἰστέον, λέγοντας ὡς « οὐ δεινότητι πιστεύων ἀνέστην, ἀλλὰ νομίζων τῷ κοινῷ τὸ συμφέρον εἰσηγήσασθαι. » Καὶ τοῖς μὲν μήτε εὖ μήτε κακῶς διακειμένοις ἐκ τῶν τοιούτων τὴν εὔνοιαν ποριστέον· (5) τοὺς δὲ διαβεβλημένους ἀναγκαῖον τὰς διαβολὰς ἢ αὐτοὺς ἔχειν, ἢ τὰ πράγματα ὑπὲρ ὧν λέγουσιν, ἢ τὸν λόγον. Αὐτῶν δὲ αἱ διαβολαὶ γίνονται

Est autem exordium, ut summatim loquar, præparatio auditorum, et rei declaratio universa, ut cognoscant auditores ignari, de quibus sermo futurus sit, et argumentum animo sequantur; et exhortatio ad attentionem, et captatio benevolentiæ, quanta in oratione locum habere potest. Hæc enim exordio effici debent. (2) Quomodo autem eo utamur, hoc primum in genere orationum concionalium et suasoriarum (et dissuasoriarum) ostendam. Prævia expositio quidem rei in auditorum gratiam et declaratio hoc modo fieri potest : « Surrexi, ut pro Syracusanis bellandum nobis esse consulam. » — « Surrexi, ut sententiam dicam, non decere, nos Syracusanis auxilium ferre. » Hoc igitur modo summatim rem exponemus. (3) Quomodo ad attentionem exhortemur, ex hisce intelligere poterimus, si animadverterimus ipsi, quibus potissimum et verbis et rebus deliberantes attenti simus. Nonne sumus attenti, quando vel de magnis, vel terribilibus, vel ad nos pertinentibus rebus consultamus? aut quum orantes demonstraturos se dixerint, justa illa esse, et honesta, et utilia, et facilia, et vera, ad quæ gerenda nos exhortentur? aut quum nos rogaverint, ut attente se audiamus? Quemadmodum igitur ipsi aliis solemus, ita et nos, si quæ ex ante dictis maxime spectant ad res de quibus sermo nobis est, sumpserimus, eaque auditoribus demonstraverimus, attentos eos nobis faciemus. Ad attentionem itaque ex his exhortamur. (4) Benevolentiam autem comparabimus, si consideraverimus primum, quo in nos animo ipsi sint, benevolo, an infesto, aut neque bono neque malo. Si benevoli quidem fuerint, de benevolentia dicere supervacaneum est; verumtamen si omnino *de ea loqui* voluerimus, oportet nos paucis cum dissimulatione loqui hoc modo : « Quanta sit mea in hanc civitatem benevolentia, utque sæpenumero suasu meo utilia gesseritis, et quod me ad communia commoda præbeam justum, et civitatis magis quam mearum rerum rationem habendam esse censeam, a me dici non opus esse existimo, quippe quæ vobis cognita sunt. Verum quod etiamnum, si fidem mihi habere volueritis, optime consulturi sitis, hoc ut vos edoceam, operam dabo. » Hoc igitur modo eos, qui bono in nos animo sunt, in concionibus benevolentiæ admonebimus. Si vero auditores neque nobis infesti fuerint, neque benevoli, dicendum est, et justum esse et utile, ut auditores benevoli sint iis civibus, qui nullumdum sui dederint experimentum. Deinde oportet laude auditores demulcere, quod juste et graviter orationes dijudicare consueverint. Præterea extenuandum est, ut si dicatur : « Surrexi non tam ulla dicendi vi confisus, sed existimans ea a me monitum iri, quæ ad communem utilitatem spectant. » Quum igitur auditores neque a nobis alieni, neque benevoli nobis sunt, ex hujusmodi locis benevolentia captanda est. (5) Sin autem calumniæ obnoxii apud auditores fuerint, necesse est, aut ipsos in sese, aut res, de quibus dicunt, aut ipsam orationem calumnias continere. In ipsos calumniæ aut ex

ἢ ἐκ τοῦ παρόντος ἢ ἐκ τοῦ παροιχομένου χρόνου. Ἐκ μὲν οὖν τοῦ παροιχομένου χρόνου, ἐάν τις ὑποπτεύηται εἰς πονηρίαν τινά, πρῶτον μὲν τῇ πρὸς τοὺς ἀκροατὰς προκαταλήψει χρῆσθαι, καὶ λέγειν ὡς « οὐδ᾽ αὐτὸς ἀγνοῶ διαβεβλημένος, ἀλλ᾽ ἐπιδείξω ψευδεῖς οὔσας τὰς διαβολάς. » Ἔπειτα κεφαλαιωδῶς ἐν τοῖς προοιμίοις ἀπολογητέον, ἂν ἔχῃς τι λέγειν ὑπὲρ σαυτοῦ, ἢ τὰς κρίσεις ψεκτέον· ἀναγκαῖον γάρ, ἄν τε πρὸς τὸ δημόσιον ἢ τις διαβεβλημένος ἄν τε πρὸς τοὺς ἰδιώτας, ἢ γεγενῆσθαι κρίσιν ἢ μέλλειν γενήσεσθαι ἢ μὴ βούλεσθαι τοὺς τὴν αἰτίαν ἐπενεγκόντας λαβεῖν κρίσιν, καὶ ῥητέον ὡς ἀδίκως ἡ κρίσις ἐγένετο καὶ ὡς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν κατεστασιάσθημεν· ἢ ἐὰν τοῦτο μὴ ἐνδέχηται, λέγε ὡς ἱκανὸν ἡμῖν ἀτυχήσασι τότε, καὶ ὡς δίκαιόν ἐστιν ἤδη τῶν πραγμάτων κεχριμένων μὴ περὶ τῶν αὐτῶν ἔτι διαβολὰς ἔχειν. Ἂν δ᾽ ἐπίδοξος ἡ κρίσις ᾖ γενέσθαι, λεκτέον ὡς ἕτοιμος εἶ περὶ τῶν διαβολῶν ἐν τοῖς καθημένοις ἤδη κρίνεσθαι· κἂν ἐλεγχθῇς τι τὴν πόλιν ἀδικῶν, ἀποθνήσκειν ὑποτιμῶ. Ἐὰν δὲ οἱ ἐγκαλέσαντες μὴ ἐπεξίωσιν, αὐτὸ τοῦτο χρὴ σημεῖον ποιεῖσθαι διότι τὴν διαβολὴν ψευδῶς ἡμῶν κατήνεγκαν· οὐ γὰρ εἰκὸς εἶναι δόξει τοὺς ἀληθῶς ἐγκαλοῦντας μὴ βούλεσθαι κρίσιν λαβεῖν. Ἀεὶ δὲ κατηγορεῖν χρὴ διαβολῆς, καὶ λέγειν ὡς δεινὸν καὶ κοινὸν καὶ πολλῶν κακῶν αἴτιον. Ἐμφανιστέον δ᾽ ὅτι καὶ πολλοὶ ἤδη διεφθάρησαν ἀδίκως διαβληθέντες. Χρὴ δὲ καὶ διδάσκειν ὡς εὔηθές ἐστιν ὑπὲρ τῶν κοινῶν βουλευομένους μὴ παρὰ πάντων τοὺς λόγους ἀκούοντας τὸ συμφέρον σκοπεῖν, ἀλλὰ ταῖς ἐνίων διαβολαῖς δυσχεραίνειν. Δεῖ δὲ καὶ ἐπαγγέλλεσθαι καὶ ὑπισχνεῖσθαι δίκαια καὶ συμφέροντα καὶ καλὰ ἐπιδείξειν ἃ ὑπέσχου συμβουλεύειν. Τοὺς μὲν οὖν ἐκ τοῦ παροιχομένου χρόνου διαβεβλημένους τοῦτον τὸν τρόπον ἐν ταῖς δημηγορίαις τὰς διαβολὰς λυτέον· ἐκ δὲ τοῦ παρόντος χρόνου διαβάλλει τοὺς λέγοντας πρῶτον μὲν εἰς ἡλικίαν. Ἐάν τε γὰρ νέος παντελῶς ἐάν τε πρεσβύτης δημηγορῇ, δυσχεραίνεται· τῷ μὲν γὰρ οὔπω ἦρχθαι τῷ δὲ ἤδη πεπαῦσθαι προσήκειν οἴονται. Ἔπειτα ἐὰν συνεχῶς εἰώθῃ λέγειν· πολυπράγμων γὰρ εἶναι δοκεῖ οὗτος. Καὶ εἰ μηδέπω πρότερον εἰρήκει· καὶ γὰρ οὗτος ἕνεκά τινος ἰδίου δοκεῖ παρὰ τὸ ἔθος δημηγορεῖν. Ἐκ μὲν οὖν τοῦ παρόντος χρόνου διαβολαὶ περὶ τὸν δημηγοροῦντα τοιαῦται γενήσονται. Προφασίζεσθαι δὲ ὑπὲρ αὐτῶν δεῖ τὸν μὲν νεώτερον ἐκ τῆς ἐρημίας τῶν συμβουλευόντων καὶ ἐκ τοῦ προσήκοντος τούτῳ, λέγω δ᾽ οἷον ὑπὲρ λαμπαδαρχίας ἢ ὑπὲρ γυμνασίου ἢ ὑπὲρ ὅπλων ἢ ἵππων ἢ περὶ πολέμου· τούτων γὰρ οὐχ ἐλάχιστον μέρος τῷ νέῳ μέτεστιν. Ῥητέον δὲ καὶ ὡς εἰ μήπω καθ᾽ ἡλικίαν τὸ φρονεῖν, ἀλλὰ κατὰ φύσιν καὶ ἐπιμέλειαν. Ἐμφανιστέον δὲ καὶ ὡς ἁμαρτόντι μὲν ἴδιον τὸ ἀτύχημα, κατορθώσαντι δὲ κοινὴ ἡ ὠφέλεια. Τῷ μὲν οὖν νέῳ ἐκ τῶν τοιούτων προφασιστέον· γέροντι δὲ προφασιστέον λέγοντι ἔκ τε τῆς ἐρημίας τῶν συμβουλευόντων καὶ ἐκ τῆς εὐπορίας αὐτοῦ, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἐκ τοῦ μεγέ-

præsente, aut ex præterito tempore trahuntur. Ex præterito quidem tempore, si qua improbitatis suspicio de aliquo habeatur, primum præoccupatione auditorum utendum est, atque dicendum : « Neque ipse quidem ignarus sum, me apud vos calumnia affectum esse, sed omnes ego de me insimulationes falsas esse demonstrabo. » Postea summatim in exordiis defendendum est, si quid pro te dicere possis; aut judicia reprehendenda sunt. Nam necesse est, sive publice, sive privatim calumnia de quopiam facta sit, vel fuisse, vel fore judicium, vel nolle accusatores rem ad judicium deferre; eritque dicendum, judicatum injuste fuisse, et inimicos homines nobis nocuisse. Aut si minus hoc possit fieri, dic, satis id esse debere, quod tunc non ex sententia nobis cesserit, et justum esse, quum res judicatæ jam fuerint, non easdem rursus calumniari. Si vero probabile est judicium fore, te paratum plane dicito, qui ad calumnias nunc in hoc ipso consessu respondeas, et si quid adversus civitatem per injuriam patravisse demonstreris, te ipse capitis damna. Sin autem accusatores minus in causa persistant, hoc ipsum oportet signum facere, quod falsam de nobis calumniam detulerint. Non enim consentaneum videbitur, nolle eos ad judicium rem deferri, qui vere accusent. Semper vero acerrime in calumnias est invehendum, dicendumque, quam truces et communes, multorumque malorum causæ sint. Ostendendum est etiam, multos jam injuste per calumnias periisse. Nec non monere oportet, stultum esse, deliberantes de republica non auditis omnium sententiis utile spectare, sed aliquorum calumniis commoveri. Oportet etiam profiteri atque polliceri, te justa et utilia et honesta de iis propositurum esse, de quibus promisisti te consulturum. Eos igitur, quibus ex præterito tempore calumniæ adspersæ sint, hoc modo convenit in concionibus eas solvere. Ex præsente vero tempore orantibus potest calumniam afferre primum quidem ætas ipsa. Nam sive omnino juvenis, sive senex concionetur, auditores moleste ferunt. Huic enim nondum incipere, illi vero jam desivisse decorum esse putant. Deinde, si nimis crebro oret aliquis; nam videtur importunus esse talis; porro si nunquam antea oraverit; nam videtur alicujus privati commodi gratia præter consuetudinem concionari. Ex præsente igitur tempore tales poterunt in concionantem insimulationes fieri. Sed amovendæ illæ sunt, a juniore quidem ex consultantium inopia, et ex eo, quod huic convenit, dico autem, si deliberetur de lampadarchia, vel de gymnasio, vel de armis, aut equis, aut de bello : horum enim non minima pars juvenis interest. Dicendum vero est etiam, tametsi per ætatem juvenis esse prudens non possit, eum tamen natura quadam et diligentia sapere posse. Ostendendum est præterea, si male consuluerit, noxam se solum subire; si vero bene, utilitatem esse communem. Juveni igitur ex talibus argumentandum est. Senex autem argumentabitur et ex inopia consultantium, et ex facultate sua; præterea quoque ex magnitudine et ex novitate pericu-

θους καὶ ἐκ τῆς καινότητος τῶν κινδύνων καὶ ἐκ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων. Τῷ δὲ λίαν εἰθισμένῳ ἐκ τῆς ἐμπειρίας καὶ ἐκ τοῦ αἰσχρὸν εἶναι πρότερον ἀεὶ λέγοντα νῦν μὴ ἀποφαίνεσθαι γνώμας. Τῷ δὲ μὴ εἰθισμένῳ 5 ἔκ τε τοῦ μεγέθους τῶν κινδύνων καὶ ἐκ τοῦ ἀναγκαῖον εἶναι πάντα τινά, ᾧ τῆς πόλεως μέτεστιν, ὑπὲρ τῶν νῦν προκειμένων ἀποφαίνεσθαι γνώμην. Τὰς μὲν οὖν περὶ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον διαβολὰς ἐν ταῖς δημηγορίαις ἐκ τῶν τοιούτων ἐπιχειρήσομεν λύειν· (6) αἱ δὲ περὶ τὸ 10 πρᾶγμα γίνονται μέν, ὅταν τις ἡσυχίαν πρὸς τοὺς (μηδὲν) ἀδικοῦντας ἢ πρὸς τοὺς κρείττονας συμβουλεύῃ, ἢ εἰρήνην ποιεῖσθαι αἰσχράν, ἢ παραινῇ περὶ τὰς θυσίας μικρὰ συντελεῖν, ἤ τι τοιοῦτον εἰσηγῆται. Δεῖ δὲ περὶ τῶν τοιούτων πρότερον μὲν πρὸς τοὺς ἀκροατὰς προκα- 15 ταλήψει χρῆσθαι, ἔπειτα τὴν αἰτίαν εἰς τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν τύχην καὶ τοὺς καιροὺς καὶ τὸ συμφέρον ἀναφέρειν, καὶ λέγειν ὡς οὐχ οἱ συμβουλεύοντες τῶν τοιούτων ἀλλὰ τὰ πράγματά ἐστιν αἴτια. Καὶ τὰς μὲν περὶ τὸ πρᾶγμα διαβολὰς ἐκ τῶν τοιούτων ἀπὸ τῶν 20 συμβουλευόντων ἀπάξομεν· (7) ὁ δὲ λόγος ἐν ταῖς δημηγορίαις διαβάλλεται, ὅταν ἢ μακρὸς ἢ ἀρχαῖος ἢ ἄπιστος λέγηται. Ἐὰν μὲν οὖν μακρὸς ᾖ, τὸ πλῆθος αἰτιατέον τῶν πραγμάτων· ἐὰν δὲ ἀρχαῖος, διδακτέον ὅτι νῦν καιρὸς αὐτοῦ εἴη· εἰ δὲ ἀπίθανος, ὑπισχνεῖσθαι δεῖ 25 ὡς ἀληθῆ ἐπιδείξεις ἐπὶ τοῦ λόγου. Τὰς μὲν οὖν δημηγορίας ἐκ τούτων καταστησόμεθα· (8) τάξομεν δὲ πῶς; ἐὰν μὲν μηδεμίαν διαβολὴν ἔχωμεν μήτε αὐτοὶ μήτε ὁ λόγος μήτε τὸ πρᾶγμα, τὴν πρόθεσιν ἐν ἀρχῇ εὐθέως ἐκθήσομεν, ἐπὶ δὲ τὸ προσέχειν καὶ τοῦ λόγου 30 εὐμενῶς ἀκούειν ὕστερον παρακαλέσομεν· ἐὰν δὲ διαβολή τις ᾖ τῶν προειρημένων περὶ ἡμᾶς, προκαταλαβόντες τοὺς ἀκροατάς, καὶ περὶ τῶν διαβολῶν τὰς ἀπολογίας καὶ τὰς προφάσεις συντόμως ἐνεγκόντες, οὕτω προθήσομεν καὶ τοὺς ἀκροατὰς ἐπὶ τὸ προσέχειν πα- 35 ρακαλέσομεν. Τοῦτον μὲν οὖν τὸν τρόπον τὰς καταστάσεις τῶν δημηγοριῶν ποιητέον.

lorum, et ex ceteris hujusmodi. Nimis crebro autem orare solito *excusatio petenda est* ab experientia, et ab eo, quod turpe sit, non eum sententiam nunc dicere, qui antea semper consueverit. Qui autem nondum orare consueverit, *præsidium petet* a magnitudine periculorum, et ab eo, quod necesse sit, quemcunque, cujus civitas intersit, de iis, quæ in præsentia aguntur, sententiam dicere. Calumnias igitur oratorem ipsum attinentes in concionibus ex hisce solvere conabimur. (6) Fiunt autem de re *calumniæ,* si quis quietem commendet erga eos, qui nos injuria lacessant, vel qui sunt fortiores, aut si pacem inire turpem suadeat, aut sacrificiis exiguos sumptus impendi velit, aut hujusmodi quid proponat. Oportet vero in hujusmodi rebus primum auditores præoccupare; deinde causam in necessitatem, et fortunam, et tempora, et commodum publicum referre, et dicere, non consultantes horum consiliorum, sed res potius causas esse. Calumnias igitur de re ex his a consultantibus amovebimus. (7) Oratio autem in concionibus solet insimulari, quando aut prolixa est, aut nimis prisca, aut minus probabilis. Si quidem prolixa fuerit, in rerum copiam causa est conferenda; sin vero prisca sit, docendum est, esse nunc eam tempestivam; sin non probabilis, asseverare oportet, te vera demonstraturum in oratione esse. Consultationes publicas igitur ex his constituemus. (8) Quonam autem utendum est ordine? Si nulla quidem calumnia adsit, neque ipsis nobis, neque orationi, neque rei, a propositione rei statim est inchoandum; ut vero attente et benevole audiant auditores, quæ dicuntur, ad hoc postea exhortabimur. Sin autem adsit nobis aliqua calumnia ex ante dictis, præoccupatis auditoribus, et breviter allatis eorum, quorum insimulati fuerimus, præsidiis et causis, tum demum rem proponemus, et auditores ad attentionem exhortabimur. Hoc igitur modo consultationes publicæ instituendæ sunt.

CAP. XXX.

De narratione.

Μετὰ δὲ τοῦτο ἀναγκαῖον ἡμᾶς ἐστιν ἢ τὰς προγεγενημένας πράξεις ἀπαγγέλλειν ἢ ἀναμιμνήσκειν, ἢ τὰς νῦν οὔσας μερίζοντας δηλοῦν, ἢ τὰς μελλούσας γενήσε- 40 σθαι προλέγειν. (2) Ὅταν μὲν οὖν πρεσβείαν ἀπαγγέλλωμεν, πάντα δεῖ τὰ ῥηθέντα καθαρῶς διεξελθεῖν, ἵνα πρῶτον μὲν μέγεθος ὁ λόγος ἔχῃ (ἀπαγγελία γὰρ μόνον ἔσται ἡ τοιαύτη, καὶ οὐδὲν ἄλλο λόγου σχῆμα παρεμπεσεῖται), ἔπειθ' ὅπως, ἂν μὲν ἀποτετυχηκότες 45 ὦμεν, μὴ διὰ τὴν ἡμετέραν ῥᾳθυμίαν οἱ ἀκούοντες οἴωνται διαμαρτάνειν τῆς πράξεως, ἀλλὰ δι' ἄλλην τινὰ αἰτίαν· ἂν δὲ ἐπιτύχωμεν, μὴ διὰ τύχην ὑπολάβωσι τοῦτο γεγενῆσθαι, ἀλλὰ διὰ τὴν ἡμετέραν προθυμίαν. Ταῦτα δὲ πιστεύουσιν, ἐπειδὴ τοῖς πράγμασιν οὐ πα- 50 ρεγένοντο πραττομένοις, ἐὰν ἐπὶ τοῦ λόγου τὴν προθυμίαν ἡμῶν θεωρῶσι μηδὲν παραλειπόντων ἀλλ' ἀκρι-

Postea vero necesse est, nos aut res gestas exponere aut in memoriam revocare, aut præsentes res dividendo enarrare, aut futuras prædicere. (2) Quando igitur de legatione nobis renuntiandum est, omnia dicenda dilucide enarrare oportet, quo primum quidem gravitatem oratio præ se ferat (hæc enim renuntiatio solum erit talis, nec ulla alia orationis figura incidet); deinde, si quidem nobis minus res ex voto contigerit, ut non ulla id negligentia nostra, sed alia quadam causa accidisse auditores existiment; sin vero ex voto contigerit, non casu aliquo, sed nostra diligentia et industria id factum esse opinentur. Hæc autem eo facilius credunt, si, quoniam rebus gestis ipsi non interfuerint, nostram in oratione diligentiam perspexerint, utpote qui nihil omittamus, sed singula accurate referamus. Quodsi

ἕως ἕκαστα ἀπαγγελλόντων. Ὅταν μὲν οὖν πρεσβείαν ἀπαγγέλλωμεν, διὰ τὰς αἰτίας ταύτας ἕκαστα ὃν τρόπον ἐγένετο ἀπαγγελτέον. (3) Ὅταν δὲ αὐτοὶ δημηγοροῦντες τῶν παρεληλυθότων τι διεξίωμεν ἢ καὶ τὰ παρόντα δηλῶμεν ἢ τὰ μέλλοντα προλέγωμεν, δεῖ τούτων ἕκαστον ποιεῖν βραχέως καὶ σαφῶς καὶ μὴ ἀπίστως, σαφῶς μὲν ὅπως καταμάθωσι τὰ λεγόμενα πράγματα, συντόμως δὲ ἵνα μνημονεύωσι τὰ ῥηθέντα, πιστῶς δὲ ὅπως μὴ πρὸ τοῦ ταῖς πίστεσι καὶ ταῖς δικαιολογίαις βεβαιῶσαι τὸν λόγον ἡμᾶς τὰς ἐξηγήσεις ἡμῶν οἱ ἀκούοντες ἀποδοκιμάσωσιν. (4) Σαφῶς μὲν οὖν δηλώσομεν ἀπὸ τῶν ὀνομάτων ἢ ἀπὸ τῶν πραγμάτων. Ἀπὸ μὲν οὖν τῶν πραγμάτων, ἐὰν μὴ ὑπερβατῶς αὐτὰ δηλῶμεν, ἀλλὰ τὰ πρῶτα πραχθέντα ἢ πραττόμενα ἢ πραχθησόμενα πρῶτα λέγωμεν, τὰ δὲ λοιπὰ ἐφεξῆς τάττωμεν, καὶ ἐὰν μὴ προαπολιπόντες τὴν πρᾶξιν, περὶ ἧς ἂν ἐγχειρήσωμεν λέγειν, πάλιν ἑτέραν ἐξαγγείλωμεν. Ἀπὸ μὲν οὖν τῶν πραγμάτων σαφῶς οὕτως ἐροῦμεν· (5) ἀπὸ δὲ τῶν ὀνομάτων, ἐὰν ὅτι μάλιστα τοῖς οἰκείοις τῶν πραγμάτων ὀνόμασι τὰς πράξεις προσαγορεύωμεν, καὶ ἐὰν τοῖς κοινοῖς, καὶ μὴ ὑπερβατῶς αὐτὰ τιθῶμεν, ἀλλ' ἀεὶ τὰ ἐχόμενα ἑξῆς τάττωμεν. Σαφῶς μὲν οὖν δηλώσομεν ταῦτα διαφυλάττοντες· (6) συντόμως δέ, ἐὰν ἀπὸ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ὀνομάτων περιαιρῶμεν τὰ μὴ ἀναγκαῖα ῥηθῆναι, ταῦτα μόνα καταλείποντες ὧν ἀφαιρεθέντων ἀσαφὴς ἔσται ὁ λόγος.* Καὶ συντόμως μὲν τοῦτον τὸν τρόπον δηλώσομεν· (7) οὐκ ἀπίστως δέ, ἂν περὶ τὰς ἀπιθάνους πράξεις αἰτίας φέρωμεν, παρ' ἃς εἰκότως τὰ λεγόμενα δόξει πραχθῆναι. Ὅσα δ' ἂν λίαν ἄπιστα συμβαίνῃ, δεῖ παραλείπειν. Ἐὰν δὲ ἀναγκαῖον ᾖ λέγειν, εἰδότα δεῖ φαίνεσθαι, καὶ ἐπιπλέξαντα αὐτὰ τῷ τῆς παραλείψεως σχήματι ὑπερβάλλεσθαι, καὶ προϊόντος τοῦ λόγου ἐπιδείξειν ἀληθῆ ὑπισχνεῖσθαι, προφασισάμενον ὅτι τὰ προειρημένα πρῶτον βούλει ἀποδεῖξαι ἀληθῆ ὄντα καὶ δίκαια ἤ τι τῶν τοιούτων. Καὶ τοῦτον μὲν τὸν τρόπον τὰς ἀπιστίας ἰασόμεθα· συλλήβδην δὲ τὰς ἀπαγγελίας καὶ τὰς δηλώσεις καὶ τὰς προρρήσεις ἐξ ἁπάντων τῶν εἰρημένων σαφεῖς καὶ βραχείας καὶ οὐκ ἀπίστους ποιήσομεν.

igitur legationem renuntiemus, propter has causas singula, quomodo gesta sint, enarrare oportet. (3) Quando vero ipsi concionantes aliquid præteritum enarramus, aut præsentia exponimus, aut futura prædicimus, necesse est ut horum unumquodque et breviter, et dilucide, nec sine probabilitate faciamus. Dilucide quidem, ut res intelligant *auditores*, quæ narrantur; breviter autem, ut dicta possint memoria tenere; probabiliter vero, ne antequam probationibus et rationibus legitimis nostram orationem confirmaverimus, nostras jam narrationes, ut falsas, reprobent auditores. (4) Dilucide autem exponemus vel quoad verba, vel quoad res. Quoad res, si non inordinate eas exponamus, sed temporum ordine in rebus gestis referendis servato; singula deinceps collocemus; et si non relicta re, quam narrare cœperamus, ad aliam rursus subito convertamus narrationem. Quoad res igitur sic dilucide narrabimus. (5) Quoad verba vero, si quammaxime propriis nominibus res appellemus; et si communi usu receptis utamur, nec confuse ea collocemus, sed semper cohærentia deinceps ponamus. His igitur observatis, dilucide exponemus. (6) Breviter autem *narrare poterimus*, si quum a rebus, tum a verbis removerimus quæ dictu non sint necessaria, ea solum relinquentes, sine quibus obscura oratio futura sit. Et breviter quidem hoc modo exponemus. (7) Probabiliter vero *a nobis narrabitur*, si actionum minus verisimilium causas afferamus, propter quas, quæ narrantur, facta esse videri possint. Quæcumque autem nimis improbabilia contigerint, ea omittenda sunt. Si vero necessarium sit dicere, te oportet eorum gnarum ostendere te, eaque intexere orationi tuæ, quasi ea nunc quidem mittere et differre velis, et in orationis progressu polliceri, verum te demonstraturum esse, simulando, quod, quæ prius abs te dicta fuerint, vera esse et justa, vel aliud hujusmodi quidquam, ante demonstrare velis. Et hoc quidem modo incredulitati medebimur. Omnino autem renuntiationes et expositiones et prædictiones ex his omnibus, quæ ante diximus, dilucidas et breves et probabiles faciemus.

CAP. XXXI.

De ordine narrationum.

Τάξομεν δὲ αὐτὰς διὰ τριῶν τρόπων. Ὅταν μὲν γὰρ ὦσιν ὀλίγα τὰ πράγματα περὶ ὧν λέγομεν καὶ γνώριμα τοῖς ἀκούουσι, τῷ προοιμίῳ συνάψομεν, ἵνα μὴ βραχὺ τοῦτο τὸ μέρος καθ' ἑαυτὸ τεθὲν γένηται. Ὅταν δὲ λίαν ὦσιν αἱ πράξεις πολλαὶ καὶ μὴ γνώριμοι, παρ' ἕκαστον συναπτὰς ποιήσομεν, καὶ δικαίας καὶ συμφερούσας καὶ καλὰς ἀποφανοῦμεν, ἵνα μὴ μόνον πραγματολογοῦντες ἁπλοῦν τὸν λόγον καὶ μὴ ποικίλον ποιῶμεν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀκουόντων τὰς διανοίας ἀναλαμβάνωμεν. Ἂν δ' ὦσιν αἱ πράξεις μέτριαι καὶ ἀγνοούμεναι, τὴν ἀπαγγελίαν ἢ τὴν δήλωσιν ἢ τὴν πρόρρησιν ἐπὶ τῷ προοιμίῳ δεῖ σωματοειδῆ τάττειν. Τοῦτο δὲ ποιή-

Ordinabimus autem eas tribus modis. Nam si paucæ fuerint res, de quibus dicimus, et notæ auditoribus, prœmio narrationem adjungemus, ne pars hæc separatim posita nimis brevis fiat. Si vero res permultæ fuerint et incognitæ, deinceps eas connectemus, easque justas et utiles et honestas ostendemus, ut non in narrandis modo rebus occupati simplicem nec variam orationem faciamus, sed etiam auditorum animos capiamus. Sin denique res fuerint mediocres et ignotæ, renuntiationem, vel expositionem, vel prædictionem in exordio uno et eodem quasi corpore collo-

σομεν, ἐὰν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν πραγμάτων ἐπὶ τὸ τέλος διέλθωμεν, μηδὲν ἄλλο συμπεριλαμβάνοντες, ἀλλ' ἢ τὰς πράξεις αὐτὰς ψιλὰς φράζοντες. Καὶ τὰς μὲν διηγήσεις ἐπὶ τοῖς προοιμίοις ὡς δεῖ τάττειν, οὕτως εἰ-
5 σόμεθα.

cemus. Hoc autem faciemus, si a rerum initio ad extremum usque narrando prosequamur, et nihil aliud complectamur, sed ipsas res nudas declaremus. Quemadmodum igitur sub exordiis narrationes ordinandæ sunt, ita scire poterimus.

CAP. XXXII.

De confirmatione.

Μετὰ δὲ ταύτας ἐστὶ βεβαίωσις, δι' ἧς τὰς προειρημένας πράξεις ἐκ τῶν πίστεων καὶ τῶν δικαίων καὶ τῶν συμφερόντων, οἵας ὑπεθέμεθα δείξειν, βεβαιώσομεν. (2) Ὅταν μὲν οὖν συναπτὰς ποιῇς, οἰκειόταται ταῖς
10 δημηγορίαις εἰσὶ πίστεις τά τε τῶν πραγμάτων ἔθη καὶ τὰ παραδείγματα καὶ τὰ ἐπενθυμήματα καὶ ἡ δόξα τοῦ λέγοντος. Χρηστέον δὲ καὶ ἄν τις τῶν ἄλλων πίστεων παρεμπέσῃ. Τάττειν δὲ αὐτὰς ὧδε δεῖ· πρῶτον μὲν τὴν τοῦ λέγοντος δόξαν, εἰ δὲ μή, τὰ τῶν πρα-
15 γμάτων ἔθη, δεικνύντας ὅτι ταῦθ' ἃ λέγομεν ἢ τὰ τούτοις ὅμοια οὕτως εἴθισται γίνεσθαι. Ἐπὶ δὲ τούτοις παραδείγματα οἰστέον, καὶ εἰ ὁμοιότης τις ἐστί, πρὸς τὰ ὑφ' ἡμῶν λεγόμενα προσακτέον. Λαμβάνειν δὲ δεῖ τὰ παραδείγματα οἰκεῖα τῷ πράγματι, καὶ τὰ ἐγ-
20 γύτατα τοῖς ἀκούουσι χρόνῳ ἢ τόπῳ· ἐὰν δὲ μὴ ὑπάρχῃ τοιαῦτα, τῶν ἄλλων τὰ μέγιστα καὶ γνωριμώτατα. Μετὰ δὲ ταῦτα γνωμολογητέον. Δεῖ δὲ καὶ περὶ τὰ μέρη τῶν εἰκότων καὶ τῶν παραδειγμάτων ἐπὶ τελευτῆς ἐνθυμηματώδεις καὶ γνωμολογικὰς τὰς τελευτὰς ποιεῖσθαι.
25 Καὶ τὰς μὲν πίστεις οὕτως ἐπὶ ταῖς πράξεσι προσακτέον· (3) ἐὰν δὲ πιστεύηται τὰ πράγματα εὐθέως ῥηθέντα, τὰς μὲν πίστεις παραλειπτέον, τῷ δὲ δικαίῳ καὶ τῷ νομίμῳ καὶ τῷ συμφέροντι καὶ τῷ καλῷ καὶ τῷ ἡδεῖ καὶ τῷ ῥᾳδίῳ καὶ τῷ δυνατῷ καὶ τῷ ἀναγκαίῳ τὰς προειρημέ-
30 νας πράξεις βεβαιωτέον. Καὶ εἰ μὲν ὑπάρχει, πρῶτον τὸ δίκαιον τακτέον, διεξιόντας διὰ τούτου τε τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ὁμοίου τῷ δικαίῳ καὶ τοῦ ἐναντίου καὶ τοῦ κεκριμένου δικαίου. Δεῖ δὲ καὶ τὰ παραδείγματα τοῖς ὑπὸ σοῦ λεγομένοις δικαίοις ὅμοια φέρειν. Πολλὰ δὲ
35 ἕξεις λέγειν ἔκ τε τῶν ἰδίᾳ παρ' ἑκάστοις δικαίων ὑπολαμβανομένων, καὶ ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ἐν ᾗ λέγεις, καὶ ἐκ τῶν ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν. (4) Ὅταν δὲ ἅπαντα τοῦτον τὸν τρόπον μετιόντες διέλθωμεν, ἐπὶ τελευτῆς αὐτοῦ γνώμας καὶ ἐνθυμήματα μέτρια καὶ ἀλλήλοις ἀνό-
40 μοια ἐνεγκόντες, ἐὰν μὲν μακρὸν ᾖ τὸ μέρος καὶ βουλώμεθα μνημονεύεσθαι, συντόμως παλιλλογήσομεν· ἐὰν δὲ μέτριον ᾖ καὶ μνημονεύηται, αὐτὸ τὸ μέρος ὁρισάμενοι πάλιν ἕτερον προθησόμεθα. Ἔστι δὲ ὃ λέγω τοιόνδε· « ὡς μὲν δίκαιόν ἐστιν ἡμᾶς βοηθεῖν Συρακου-
45 σίοις, ἐκ τῶν εἰρημένων ἱκανῶς ἀποδεδεῖχθαι νομίζω· ὡς δὲ καὶ συμφέρει ταῦτα πράττειν, ἐπιχειρήσω διδάσκειν. » (5) Πάλιν δὲ περὶ τοῦ συμφέροντος ὁμοιοτρόπως τοῖς προειρημένοις ἐπὶ τοῦ δικαίου μετιών, καὶ ἐπὶ τῇ τελευτῇ τοῦ μέρους ἢ παλιλλογίαν ἢ ὁρισμὸν ἐπιθείς,
50 πάλιν ἕτερον ὅ τι ἂν ὑπάρχῃ σοι προτίθει. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἄλλο ἄλλῳ συνάπτειν μέρει καὶ συνυφαίνειν

Deinceps autem sequitur Confirmatio, per quam prædictas res, quas demonstrare polliciti sumus, ex probationibus, et justis, et utilibus confirmabimus. (2) Quodsi igitur *confirmationes* connexas facere velis, aptissimæ concionibus sunt probationes, rerum consuetudo, et exempla, et epenthymemata, et existimatio dicentis. Utendum est etiam, si qua ex ceteris probatio inciderit. Eæ vero sic sunt collocandæ : primum quidem dicentis existimatio; sin hac uti non poterimus, rerum consuetudo, ut ostendamus, ea quæ dicimus, vel his similia, isto modo fieri consuesse. Deinde exempla afferenda sunt, et similitudo adducenda, si qua est cum his, quæ a nobis dicuntur. Oportet vero exempla sumere rei congruentia, et auditoribus vel loco vel tempore proxima. Si autem talia non sint, ex aliis maxima et notissima. Post hæc sententiis utendum est. Oportet etiam partes, quibus probabilia et exempla propinata fuerint, in fine enthymematibus et sententiis terminare. Et probationes quidem sic rebus a nobis enarratis adjungemus. (3) Si vero narratis rebus continuo sit fides, probationes omittendæ sunt; justo autem, et legitimo, et utili, et honesto, et dulci, et facili, et possibili, et necessario, res prædictas confirmare oportet. Et si quidem justum inest, id primum collocabimus, aut hoc ipso justo, aut simili justo, aut contrario, aut judicato justo utentes. Oportet vero etiam exempla dictis a te justis similia afferre. Habebis autem permulta tum ex his, quæ privatim a singulis justa existimantur, tum etiam ex iis, quæ in ipsa civitate, in qua orationem habes, et in aliis civitatibus justa duci solent. (4) Quum vero omnia hoc modo percurrentes narraverimus, et in fine justi sententias et enthymemata modica, et sibi invicem dissimilia attulerimus, si quidem ea pars longa fuerit, eamque memoria tenere auditores voluerimus, paucis iterabimus. Sin autem sit modica et facile memoria retinenda, ipsa hac parte definita, aliam proponemus. Est, quod dico, hujusmodi : « Quod justum quidem est, auxiliari nos Syracusanis, ex dictis satis constare arbitror; quod autem id utile quoque nobis futurum sit, edocere conabor. » (5) Rursus quum eodem modo, quo in ante dictis justum, utile percurreris, ejusque extremam partem vel iterando vel finiendo absolveris, itidem aliam partem, quæcumque tibi adfuerit, propone. Hoc igitur modo aliam alii partem addere, et orationem contexere opus est. Quum omnia

τὸν λόγον. Ὅταν δὲ πάντα διεξέλθῃς ἐξ ὧν ἐνδέχεταί σοι βεβαιῶσαι τὴν προτροπήν, ἐπὶ τούτοις ἅπασι κεφαλαιωδῶς μετὰ ἐνθυμημάτων καὶ γνωμῶν ἢ σχημάτων δείκνυε ὡς ἄδικον καὶ ἀσύμφορον καὶ αἰσχρὸν καὶ ἀηδὲς 5 μὴ ποιεῖν ταῦτα, καὶ ἀντιτίθει κεφαλαιωδῶς ὡς δίκαιον καὶ συμφέρον καὶ καλὸν καὶ ἡδὺ πράττειν ἐφ' ἃ παρακαλεῖς. Ὅταν δὲ ἱκανῶς ἤδη ᾖς ἐγνωμολογηκώς, τὴν προτροπὴν πέρατι ὅρισαι. Καὶ τοῦτον μὲν τὸν τρόπον βεβαιώσομεν τὰ προτεθέντα· μετὰ δὲ τοῦτο τὸ μέρος 10 λέξομεν τὴν προκατάληψιν.

vero persecutus fueris, quibus propositionem tuam confirmare possis, ad hæc omnia summatim per enthymemata et sententias aut figuras demonstra, quod injustum, et inutile, et turpe, et injucundum sit, hæc non facere; contra vero oppone summatim, quod justum, et utile, et honestum, et jucundum sit facere, ad quod exhortaris. Quum vero satis jam sententiis usus fueris, propositio conclusione terminanda est. Et hoc quidem modo proposita confirmabimus. Post hanc vero partem de præoccupatione dicemus.

CAP. XXXIII.

De præoccupatione.

Αὕτη δ' ἐστὶ δι' ἧς τὰς ἐνδεχομένας ἀντιλογίας ῥηθῆναι τοῖς ὑπὸ σοῦ εἰρημένοις προκαταλαμβάνων διασύρεις. Δεῖ δὲ τὰ μὲν ἐκείνων μικρὰ ποιεῖν, τὰ δὲ σαυτοῦ αὔξειν, ὡς ἐν ταῖς αὐξήσεσι προακήκοας. Χρὴ δὲ 15 παρατιθέναι καὶ ἓν πρὸς ἕν, ὅταν τὸ σὸν μεῖζον ᾖ, καὶ πρὸς πλείω, καὶ ἓν πρὸς πολλά, καὶ πολλὰ πρὸς ἕν, διαλλάττοντα κατὰ πάντας τοὺς τρόπους, τὰ μὲν σαυτοῦ αὔξοντα, τὰ δὲ τῶν ἐναντίων ἀσθενῆ καὶ μικρὰ ποιοῦντα. Καὶ τοῦτον μὲν τὸν τρόπον ταῖς προκαταλήψεσι χρη-20 σόμεθα. Ταῦτα δὲ διελθόντες ἐπὶ τελευτῇ παλιλλογήσομεν τὰ προειρημένα, σχῆμα διαλογισμοῦ λαβόντες ἢ ἀπολογισμοῦ ἢ προαιρέσεως ἢ ἐξ ἐπερωτήσεως ἢ εἰρωνείας.

Est autem præoccupatio eorum, quæ adversus dicta a te proferri possint, præoccupans reprehensio. Oportet autem adversariorum res extenuare, tuas vero amplificare, quemadmodum in loco de amplificationibus audiisti. Oportet etiam unum uni conferre, quando tuum majus sit, et plura pluribus, et unum multis, et multa uni, et sic adhibere varietatem secundum omnes modos, tua quidem augendo, adversariorum autem res infirmando atque deprimendo. Et hoc quidem modo præoccupationibus utemur. Hæc autem ubi fuerimus persecuti, in fine iterabimus ante dicta, assumentes figuram vel ratiocinationis, vel enumerationis, vel electionis, vel interrogationis, vel ironiæ.

CAP. XXXIV.

De genere orationum suasorio et dissuasorio.

Ἐὰν δὲ ἐπὶ τὸ βοηθεῖν τισὶ προτρέπωμεν, ἢ ἰδιώταις 25 ἢ πόλεσιν, ἁρμόσει συντόμως εἰπεῖν καὶ εἴ τις προϋπάρχει τούτοις πρὸς τοὺς ἐκκλησιάζοντας φιλία ἢ χάρις ἢ ἔλεος· μάλιστα γὰρ τοῖς οὕτω διακειμένοις ἐθέλουσιν ἐπαμύνειν. (2) Φιλοῦσι μὲν οὖν πάντες ὑφ' ὧν οἴονται κατὰ τὸ προσῆκον εὖ πεπονθέναι ἢ πάσχειν ἢ πείσε-30 σθαι, ἢ ὑπ' αὐτῶν ἢ τῶν φίλων, ἢ αὐτοὶ ἢ ὧν κηδόμενοι τυγχάνουσι· χάριν δ' ἔχουσι τούτοις ὑφ' ὧν οἴονται παρὰ τὸ προσῆκον ἀγαθόν τι πεπονθέναι ἢ πάσχειν ἢ πείσεσθαι, ἢ ὑπ' αὐτῶν ἢ τῶν φίλων, ἢ αὐτοὶ ἢ ὧν κηδόμενοι τυγχάνουσιν. Τούτων μὲν οὖν ἄν τι ἐνῇ, χρὴ συν-35 τόμως διδάσκειν, καὶ ἐπὶ τὸν ἔλεον ἄγειν. Εὐπορήσομεν δὲ ἐλεεινὰ ποιεῖν ἅπερ ἂν ἐθέλωμεν, ἐὰν συνειδῶμεν ὅτι πάντες ἐλεοῦσι τούτους οὓς οἰκείως ἔχειν αὐτοῖς ὑπειλήφασιν ἢ οἴονται ἀναξίους εἶναι δυστυχεῖν. Δεῖ δὴ ταῦτα ἀποφαίνειν ἔχοντας οὓς ἐθέλεις ἐλεεινοὺς ποιεῖν, 40 καὶ ἐπιδεικνύειν αὐτοὺς ἢ κακῶς πεπονθότας ἢ πάσχοντας, ἢ πεισομένους ἐὰν μὴ οἱ ἀκούοντες αὐτοῖς βοηθῶσιν. Ἐὰν δὲ ταῦτα μὴ ἐνῇ, δεικτέον ὑπὲρ ὧν λέγεις ἀγαθῶν ἐστερημένους, ὧν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἢ τοῖς πλείστοις μέτεστιν, ἢ ἀγαθοῦ μηδέποτε τετυχηκότας ἢ μὴ 45 τυγχάνοντας, ἢ μὴ τευξομένους ἐὰν μὴ νῦν οἱ ἀκούοντες οἰκτείρωσιν. Ἐκ τούτων μὲν οὖν ἐπὶ τὸν ἔλεον ἄξομεν· (3) τὰς δὲ ἀποτροπὰς ἐκ τῶν ἐναντίων τούτοις ποιήσομεν, τὸν αὐτὸν τρόπον φροιμιαζόμενοι καὶ τὰ πρά-

Quodsi ad ferendum aliquibus auxilium suaserimus, sive privatis hominibus, sive civitatibus, paucis dicere conveniet, et si qua erga hos apud auditores sit amicitia, sive gratia, sive misericordia, *eam in medium referre*. Maxime enim omnes his auxilio esse volunt, qui tali animo præditi sint. (2) Diligunt quidem eos, a quibus vel ipsis, vel ipsorum amicis, aliquid beneficii sive ipsos, sive alios, qui eis curæ sint, vel opportune suscepisse, vel suscipere, vel suscepturos esse crediderint. Gratiam autem habent his, qui sive ipsi, sive ipsorum amici, aut in eos, aut in eorum necessarios boni quidpiam opportune vel contulisse, vel conferre, collaturive putentur. Si horum igitur aliquid adsit, id breviter docere, et *auditores* ad misericordiam redigere oportet. Id autem facile efficere poterimus, si cognoverimus, solere omnes in eos misericordia commoveri, quos familiari erga se animo esse opinentur, aut indignos calamitate suspicentur. Hæc autem in iis esse ostendes, quos misericordia dignos velis demonstrare, estque demonstrandum, eos inique passos, vel pati, vel passuros, nisi his auxilio auditores fuerint. Sin vero hæc in illis non sunt, demonstrabis, eos, quos tueris, omnibus bonis privatos esse, quorum ceteri omnes aut plurimi sint participes, nec unquam quidquam boni vel nactos esse, vel nancisci, nacturosve esse, nisi auditores hoc tempore ad misericordiam moveantur. Ex his igitur auditores ad misericordiam ducemus. (3) Dissuadere autem ex contrariis locis poterimus, eodemque modo exordiemur, et res enar-

γματα διεξιόντες, ταῖς τε πίστεσι χρώμενοι, καὶ τοῖς ἀκούουσι δεικνύντες ὡς ἐστὶν ἃ πράττειν ἐπιχειροῦσιν ἄνομα καὶ ἄδικα καὶ ἀσύμφορα καὶ αἰσχρὰ καὶ ἀηδῆ καὶ ἀδύνατα καὶ ἐργώδη καὶ οὐκ ἀναγκαῖα. Ἡ δὲ
5 τάξις ὁμοιότροπος ἔσται, οἵα καὶ τῷ προτρέποντι. Τοῖς μὲν οὖν καθ' αὑτοὺς ἀποτρέπουσιν οὕτω τὰς τάξεις ποιητέον· (4) τοὺς δὲ πρὸς τὰς ὑφ' ἑτέρων εἰρημένας προτροπὰς ἀντιλέγοντας πρῶτον μὲν ἐν τῷ προοιμίῳ δεῖ οἷς μέλλουσιν ἀντιλέγειν προθέσθαι, τὰ δ' ἄλλα καθ'
10 αὑτὰ προοιμιάζεσθαι· μετὰ δὲ τὰ προοίμια μάλιστα μὲν ἕκαστα τῶν προειρημένων καθ' ἓν ἕκαστον προτιθέμενον ἐπιδεικνύειν ὡς οὐκ ἔστι δίκαια οὐδὲ νόμιμα οὐδὲ συμφέροντα οὐδὲ τούτοις ἀκόλουθα, ἐφ' ἃ παρακαλεῖ ὁ ἐναντίος. Τοῦτο δὲ ποιήσεις ἀποφαίνων ἢ ἄδικα ὄντα
15 ἃ λέγει ἢ ἀσύμφορα, ἢ τούτοις ὅμοια, ἢ ἐναντία τοῖς δικαίοις καὶ τοῖς συμφέρουσι καὶ τοῖς κεκριμένοις εἶναι τοιούτοις. Ὁμοιοτρόπως δὲ καὶ τῶν ἄλλων τὰ ὑπάρχοντα μέτιθι. Κράτιστος μὲν οὖν ὁ τρόπος τῆς ἀποτροπῆς οὗτος ἐστίν· ἐὰν δὲ μὴ ἐνδέχηται τοῦτο ποιεῖν, ἐκ τοῦ
20 παραλελειμμένου τρόπου ἀπότρεπε λέγων· οἷον ἐὰν ὁ ἐναντίος δίκαιον ἀποφήνῃ, σὺ ἐπιχείρει δεικνύναι ὡς ἐστὶν αἰσχρὸν ἢ ἀσύμφορον ἢ ἐργῶδες ἢ ἀδύνατον ἢ ὅ τι ἂν ἔχῃς τοιοῦτον· ἐὰν δὲ ἐκεῖνος ἔχῃ τὸ συμφέρον, σὺ ἐπιδείκνυε ὡς ἄδικον, κἄν τι ἄλλο ἔχῃς πρὸς τούτῳ.
25 Δεῖ δὲ καὶ τὰ μὲν αὑτοῦ αὔξειν, τὰ δὲ τοὐναντίου ταπεινοῦν, ποιοῦντα ὡς ἐν τῷ προτρεπτικῷ εἴρηται. Χρὴ δὲ καὶ γνώμας φέρειν καὶ ἐνθυμήματα καθάπερ ἐκεῖσε, καὶ τὰς προκαταλήψεις λύειν, καὶ ἐπὶ τελευτῇ παλιλλογεῖν. Πρὸς δὲ τούτοις ἐν μὲν ταῖς προτροπαῖς ἀπο-
30 φαίνειν ἢ φιλίαν ὑπάρχουσαν οἷς βοηθεῖν προτρέπομεν, ἢ χάριν τοὺς προτρεπομένους ὀφείλοντας ἔχειν τοῖς δεομένοις· οἷς δ' οὐκ ἐῶμεν βοηθεῖν, ἢ ὀργῆς ἢ φθόνου ἢ ἔχθρας ἀξίους ὑπάρχοντας. (5) Ἔχθραν μὲν οὖν ἐμποιήσομεν ὑπ' ἐκείνων οὐ προσηκόντως τοὺς ἀποτρεπο-
35 μένους ἀποφαίνοντες κακῶς πεπονθότας, ἢ τῶν φίλων, ἢ αὐτοὺς ἢ ὧν κηδόμενοι τυγχάνουσιν· ὀργὴν δέ, ἐὰν ἐπιδεικνύωμεν παρὰ τὸ προσῆκον ὠλιγωρημένους, ἢ ἠδικημένους, ἢ τῶν φίλων ἐκείνοις, ἢ αὐτοὺς ἢ ὧν κηδόμενοι τυγχάνουσιν αὐτοί. Φθόνον δὲ παρασκευάσο-
40 μεν συλλήβδην πρὸς τούτους οὓς ἀποφαίνομεν ἀναξίως εὖ πεπραχότας ἢ πράττοντας ἢ πράξοντας, ἢ ἀγαθοῦ μηδέποτε ἐστερημένους ἢ μὴ στερουμένους, ἢ κακοῦ μηδέποτε τετυχηκότας ἢ μὴ τυγχάνοντας ἢ μὴ τευξομένους. Φθόνον μὲν οὖν καὶ ἔχθραν καὶ ὀργὴν τοῦτον τὸν
45 τρόπον ἐμποιήσομεν, φιλίαν δὲ καὶ χάριν καὶ ἔλεον ἐκ τῶν ἐν ταῖς προτροπαῖς. Συνθήσομεν δὲ καὶ τάξομεν ἐξ ἁπάντων τῶν προειρημένων αὐτὰς τόνδε τὸν τρόπον. Τὸ μὲν οὖν προτρεπτικὸν εἶδος αὐτό τε ἴσμεν, οἷόν ἐστι, καὶ ἐξ ὧν συνέστηκε καὶ ὡς αὐτῷ χρηστέον.

rabimus, et probationibus utemur, auditoribusque ostendemus, quæ facere aggrediantur esse præter leges, et injusta, et perniciosa, et turpia, et injucunda, et impossibilia, et difficilia, ac minime necessaria. Ordo vero similis erit, qui in genere suasorio. Quamobrem ultro dissuadentes disponere ita poterunt. (4) Qui autem aliorum suasionibus contradicere voluerint, primum quidem ea in exordio proponere debent, quibus sint contradicturi; quoad reliqua vero sigillatim est exordiendum. Post procemia autem est secundum unumquodque propositum maxime demonstrandum, non esse ea, ad quæ adversarius exhortetur, justa, neque legitima, neque utilia, neque cetera ejusmodi. Hoc vero facies, ostendens vel injusta esse, quæ ille narrat, vel inutilia, vel his similia, vel justis contraria, aut utilibus, aut his quæ talia judicantur. Eodem modo et cetera, quæ adsint, tractare debebis. Optimus igitur dissuadendi modus hic est. Quodsi minus hoc facere potueris, neglecto *ab adversariis* modo dissuadere orando poteris; ut, si quidem adversarius justum esse ostenderit, tu vel turpe esse, vel inutile, vel difficile, vel impossibile, vel aliud quidvis hujusmodi enitere demonstrare. Sin utile adversarius esse ostenderit, injustum ipse esse, et si quid aliud opportunum ad id habueris, demonstrabis. Tua præterea augendo, et adversarii res deprimendo facies, quemadmodum in loco de suasionibus dictum est Decet etiam sententias atque enthymemata afferre, ut illic, et præoccupationes refellere, ac in fine breviter iterare. Præterea quoque in suasionibus ostendendum est, aut eos, quibus auxilium ferendum suademus, *auditorum* amicos esse aut eos, quos ad id faciendum exhortamur, gratias debere supplicantibus. Quibus autem auxilium ferre dissuaserimus, vel ira, vel invidia, vel odio dignos ostendemus. (5) In odium quidem adducemus, si ab illis eos, quos dehortamur, aut ipsos, aut amicos eorum mali quidpiam inique passos esse demonstrabimus, aut *ab ipsis illis, aut* ab eorum amicis. In iram autem rapiemus, si vel auditores ipsos, vel alios, qui iis curæ sint, indigne neglectos injuriave affectos ostendemus aut *ab illis aut* amicis eorum. Invidiam autem omnino erga hos excitabimus, quos indigne fortunatos fuisse, aut esse, aut fore; vel quos nullius unquam boni fuisse inopes, aut esse, aut fore; vel quos nunquam quidpiam malorum passos esse, aut pati, aut passuros esse demonstrabimus. Invidiam igitur et odium et iram hoc modo concitabimus. Amicitiam vero et gratiam et misericordiam ex his poterimus comparare, quæ in loco de suasionibus dicta sunt. Contexere autem et ordinare hæc quoque secundum ante dicta poterimus. Species igitur orationum suasoria *et dissuasoria* et qualis ipsa sit, et ex quibus constet, et quomodo ea utendum sit, jam intelligimus.

CAP. XXXV.

De laudatione et vituperatione.

Τὸ δὲ ἐγκωμιαστικὸν καὶ τὸ κακολογικὸν πάλιν προθέμενοι σκοπῶμεν. Φροιμιαστέον οὖν καὶ περὶ τούτων πρῶτον προθεμένους τὰς προθέσεις, καὶ τὰς διαβολὰς ἀπολύσομεν ὁμοίως ὥσπερ ἐν τοῖς προτρεπτικοῖς. 5 Ἐπὶ τὸ προσέχειν δὲ παρακαλοῦμεν ἔκ τε τῶν ἄλλων τῶν ἐν ταῖς δημηγορίαις εἰρημένων, καὶ ἐκ τοῦ θαυμαστὰ καὶ περιφανῆ φάσκειν, καὶ αὐτὸν ἴσα καὶ τοὺς ἐγκωμιαζομένους καὶ τοὺς ψεγομένους ἀποφαίνειν πεπραγότας. Ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολὺ [ἐκ] τῶν τοιούτων εἰδῶν 10 οὐκ ἀγῶνος ἀλλ' ἐπιδείξεως ἕνεκα λέγομεν. Τάξομεν δὲ πρῶτον τὰ προοίμια τὸν αὐτὸν τρόπον ὅνπερ ἐπὶ τῶν προτροπῶν καὶ ἀποτροπῶν. (2) Μετὰ δὲ τὸ προοίμιον δεῖ διελόμενον τὰ ἔξω τῆς ἀρετῆς ἀγαθὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀρετῇ ὄντα ποιεῖν οὕτως. Τὰ μὲν οὖν ἔξω τῆς ἀρετῆς 15 εἰς εὐγένειαν καὶ ῥώμην καὶ κάλλος καὶ πλοῦτον, τὴν δ' ἀρετὴν εἰς σοφίαν καὶ δικαιοσύνην καὶ ἀνδρείαν καὶ ἐπιτηδεύματα ἔνδοξα. Τούτων δὲ τὰ μὲν τῆς ἀρετῆς δικαίως ἐγκωμιάζεται, τὰ δ' ἔξω κλέπτεται· τοὺς γὰρ ἰσχυροὺς καὶ τοὺς καλοὺς καὶ τοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς 20 πλουσίους οὐκ ἐπαινεῖν ἀλλὰ μακαρίζειν προσήκει. (3) Ταῦτα δὴ διαλογισάμενοι μετὰ τὰ προοίμια πρώτην τὴν γενεαλογίαν τάξομεν· πρῶτον γὰρ τοῖς ἀνθρώποις καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις τοῦθ' ὑπάρχει ἔνδοξον ἢ ἄδοξον. Τοιγαροῦν τὸν μὲν ἄνθρωπον ἤ τι ἄλλο τοιοῦτο ζῷον εὐλό- 25 γως γενεαλογήσομεν· ὅταν δὲ πάθος ἢ πρᾶγμα ἢ λόγον ἢ κτῆμα, ἀπ' αὐτῶν εὐθὺς τῶν προσόντων ἐνδόξων ἐπαινέσομεν. (4) Γενεαλογεῖν δὲ ὧδε δεῖ· ἐὰν μὲν ὦσιν οἱ πρόγονοι σπουδαῖοι, πάντας ἐξ ἀρχῆς ἀναλαβόντας μέχρι πρὸς τὸν ἐγκωμιαζόμενον, ἐφ' ἑκάστῳ τῶν προ- 30 γόνων κεφαλαιωδῶς ἔνδοξόν τι περιτιθέναι. Ἐὰν δὲ οἱ πρῶτοι μὲν ὦσι σπουδαῖοι, τοὺς δὲ λοιποὺς συμβέβηκε μηδὲν ἀξιόλογον πρᾶξαι, τοὺς μὲν πρώτους τὸν αὐτὸν τρόπον διεξελθεῖν, τοὺς δὲ φαύλους παραλιπεῖν, προφασισάμενον ὅτι διὰ πλῆθος τῶν προγόνων οὐ θέλεις λέ- 35 γων αὐτοὺς μακρολογεῖν, ἔτι δὲ οὐκ ἄδηλον εἶναι πᾶσιν ὅτι τοὺς ἐξ ἀγαθῶν γενομένους εἰκός ἐστι τοῖς προγόνοις ὁμοιοῦσθαι. Ἐὰν δὲ οἱ παλαιοὶ πρόγονοι φαῦλοι τυγχάνωσιν ὄντες, οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν ἔνδοξοι, τούτοις δεῖ γενεαλογεῖν, καὶ λέγειν ὅτι περὶ μὲν ἐκείνων περίερ- 40 γον ἂν εἴη μακρολογεῖν, τοὺς δὲ πλησίον γεγονότας τῶν ἐπαινουμένων, τούτους ὄντας ἀγαθοὺς ἐπιδείξεις. Καὶ δῆλον ὡς οἵ γε τούτων πρόγονοι σπουδαῖοί τινες ἦσαν· οὐ γὰρ εἰκὸς φανῆναι τοὺς τοιούτους καλοὺς κἀγαθοὺς εἶναι ἐκ μοχθηρῶν προγεγονότας. Ἐὰν δὲ μηδὲν ἀπὸ 45 τῶν προγόνων ἔνδοξον ὑπάρχῃ, λέγε ὡς αὐτός ἐστι γενναῖος, συμβιβάζων ὡς εὖ γεγόνασι πάντες οἱ πρὸς τὴν ἀρετὴν εὖ πεφυκότες. Ἐπιτιμᾶν δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅσοι τοὺς προγόνους ἐπαινοῦσι, λέγων ὅτι πολλοὶ προγόνων ἐνδόξων τυχόντες ἀνάξιοι γεγόνασιν. Λέγε δὲ καὶ 50 ὅτι τοῦτον, οὐ τοὺς προγόνους πρόκειται νῦν ἐγκωμιάζειν. Ὁμοιοτρόπως δὲ καὶ κακολογοῦντα ἐπὶ τῶν

Laudationes autem et vituperationes deinceps consideremus. Exordiendum est etiam in his propositis primum propositionibus; tum dissolvendæ sunt insimulationes similiter, quemadmodum in orationibus suasoriis. Præterea ad attentionem exhortari oportet tum ex aliis in loco de concionibus dictis, tum ex eo, quod mirabilia atque insignia dicturi, et eos, quos vel laudamus, vel vituperamus, ejusmodi quid patrasse demonstraturi simus. In talibus enim causis utplurimum non disceptationis, sed ostentationis potius gratia dicere solemus. Primum autem exordia eodem modo ordinabimus, quo in orationibus suasoriis et dissuasoriis. (2) Post exordium vero partiri debemus et ea, quæ extra virtutem sunt, et ea, quæ in ipsa virtute bona considerantur, hoc modo. Externa quidem bona in nobilitatem, et robur, et pulchritudinem, et divitias. Virtutem autem in sapientiam, et justitiam, et fortitudinem, et negotia insignia. Horum quæ in virtute posita sunt, jure laudantur; externa autem subducuntur. Nam robustos, et pulchros, et nobiles, et divites, non laudare, sed beatos dicere convenit. (3) His autem diligenter expositis, post proœmium de genere dicemus. Hoc enim primum hominibus et reliquis animalibus clarum est vel obscurum. Proinde recte quidem hominis, aut alius talis animalis genus enarrabimus. Quum vero aut indolem, aut rem, aut orationem, possessionemve laudare voluerimus, statim ex iis, quæ honesta adsunt, laudabimus. (4) A genere autem laudare, ita convenit: si quidem majores insignes fuerint, debemus omnes a primo ad eum usque, quem laudatum volumus, resumere, et de singulis progenitoribus clarum aliquid breviter apponere. Quodsi primi insignes fuerint, reliquos vero nihil oratione dignum gessisse contigerit, primos quidem illos eodem modo prosequemur, ignavos autem omittemus, ea usi cavillatione, quod in hac majorum multitudine nolimus fuse nimis loqui. Deinde *dicemus*, omnibus notum esse, ex claris parentibus natos majoribus similes fieri. Sin autem veteres progenitores ignavi fuerint, proximi vero illustres, ab his est laus generis instituenda, dicendumque, de illis quidem longam repetere orationem, supervacaneum esse, sed proximos iis, qui laudantur, præclaros viros fuisse, demonstrari oportere. Et manifestum esse, horum majores insignes fuisse. Non enim verisimile videri, hujusmodi homines honestos et bonos esse, qui ex improbis prognati fuerint. Ubi vero nullus majorum sit splendor, dices, ipsum esse generosum, colligens simul, omnes ingenue natos esse, qui ingenitam sibi virtutem habeant. Reprehendere etiam te oportet alios, qui majores laudant, dicendo, multos claris majoribus natos degenerasse. Dic etiam, tibi jam propositum esse, hunc, non majores, laudibus exornare. Eodem autem modo in vituperationibus quoque

μοχθηρῶν προγόνων ποιητέον τὴν γενεαλογίαν. Καὶ τοῦτον μὲν τὸν τρόπον ἐν τοῖς ἐπαίνοις καὶ ταῖς κακολογίαις τὰς γενεαλογίας τακτέον. (5) Εἴ τι δὲ ἔνδοξον αὐτῷ διὰ τὴν ψυχὴν ὑπῆρξε, τοῦτο μόνον δεῖ φυλάττειν, ὅπως [τὰ] πρέποντα ταῖς ἡλικίαις ἐρεῖς καὶ μὴ μακρά· τοὺς γὰρ παῖδας οὐχ οὕτω δι' αὐτοὺς ὡς διὰ τοὺς ἐφεστῶτας οἴονται κοσμίους εἶναι καὶ σώφρονας, διὸ βραχυλογητέον περὶ αὐτῶν. (6) Ὅταν δὲ τοῦτον τὸν τρόπον διέλθῃς, ἐπὶ τῇ τελευτῇ τοῦ μέρους ἐνθύμημα καὶ γνώμην εἰπὼν ὅρισαι τοῦτο τὸ μέρος ἐπὶ τῇ τοῦ νεανίσκου ἡλικίᾳ, καὶ τὴν πρόθεσιν ποιήσας, καὶ προτιθέμενος ἢ τὰ ἔργα τοῦ ἐπαινουμένου ἢ τὸν τρόπον ἢ τὰ ἐπιτηδεύματα, αὔξειν καθάπερ εἴπομεν πρότερον ἐν ἀρχαῖς ἐπὶ τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ εἴδους, διεξιὼν ὅτι ὑπὸ τούτου τοῦ ἐπαινουμένου ἐν ταύτῃ τῇ ἡλικίᾳ ὄντος τὸ καὶ τὸ γέγονεν ἔνδοξον, ἢ ὅτι διὰ τούτου, ἢ ὅτι διὰ τοῦ ἐπιτηδεύματος, ἢ ἐκ τούτου, ἢ ἕνεκα τούτου. Δεῖ δὲ καὶ ἑτέρων νέων ἐνδόξους πράξεις παριστάναι, καὶ ὑπερβάλλειν ταύτας ἐκείνων, τοῦ μὲν ἑτέρου τἀλάχιστα τῶν ὑπαρχόντων λέγοντα, τοῦ δ' ὑπὸ σοῦ ἐπαινουμένου τὰ μέγιστα. Χρὴ δὲ καὶ παρ' ἄλλοις μικρὰ ἔνδοξα πράγματα παριστάναι τοῖς ὑπὸ σοῦ λεγομένοις, καὶ οὕτω μεγάλα φαίνεσθαι. Δεῖ δὲ καὶ εἰκάζοντα τὰς πράξεις αὔξειν ὧδε, καὶ ποῖ, καὶ ποῖός τις νέος οὕτω φιλόσοφος ἐγένετο, ὃς πρεσβύτερος γενόμενος μεγάλην ἂν ἐπίδοσιν ἔσχεν. Καὶ τοιοῦτος ὅστις ἐρρωμένως τοὺς ἐν τοῖς γυμνασίοις ὑπομένει πόνους, σφόδρα τὴν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ φιλοπονίαν ἀγαπήσει. Τοῦτον μὲν οὖν τὸν τρόπον εἰκάζοντες αὐξήσομεν. (7) Ὅταν δὲ καὶ τὰ περὶ τὴν ἡλικίαν τοῦ νεανίσκου διέλθωμεν καὶ ἐπὶ τῇ τελευτῇ τούτου τοῦ μέρους γνώμας καὶ ἐνθυμήματα τάξωμεν, ἢ παλιλλογήσαντες συντόμως τὰ προειρημένα ἢ αὐτὸ τὸ μέρος τελευταῖον ὁρισάμενοι, πάλιν ἃ διεπράξατο ὁ ὑφ' ἡμῶν ἐγκωμιαζόμενος ἀνὴρ προθέμενοι, τὴν δικαιοσύνην [τάξομεν] πρῶτον, καὶ ὁμοιοτρόπως τοῖς προειρημένοις αὐξήσαντες ἥξομεν ἐπὶ τὴν σοφίαν, ἐὰν ὑπάρχῃ· καὶ ταύτην τὸν αὐτὸν τρόπον διελθόντες, προθέμενοι τὴν ἀνδρείαν, ἐὰν ᾖ, καὶ τὴν αὔξησιν ταύτης πάλιν διαδραμόντες, ὅταν ἐπὶ τῇ τελευτῇ τοῦ μέρους τούτου γενώμεθα καὶ πάντα τὰ εἴδη διεξεληλυθότες ὦμεν, παλιλλογήσαντες ἐν κεφαλαίῳ τὰ προειρημένα, τελευτὴν ἤτοι γνώμην ἢ ἐνθύμημα παντὶ τῷ λόγῳ ἐπιθήσομεν. (8) Ἁρμόσει δ' ἐν τοῖς ἐπαίνοις καὶ πολλοῖς ὀνόμασι περὶ ἕκαστον χρησάμενον μεγαλοπρεπῆ τὴν λέξιν ποιῆσαι. Τὸν δ' αὐτὸν τρόπον ἐπὶ τῶν μοχθηρῶν πραγμάτων κακολογοῦντες τὰς κατηγορίας συστήσομεν. Δεῖ δὲ μὴ σκώπτειν ὃν ἂν κακολογῶμεν, ἀλλὰ διεξιέναι τὸν βίον αὐτοῦ· μᾶλλον γὰρ οἱ λόγοι τῶν σκωμμάτων καὶ τοὺς ἀκούοντας πείθουσι καὶ τοὺς κακολογουμένους λυποῦσιν. Τὰ μὲν γὰρ σκώμματα στοχάζεται τῆς ἰδέας ἢ τῆς οὐσίας, οἱ δὲ λόγοι τῶν ἠθῶν καὶ τῶν τρόπων εἰσὶν οἷον εἰκόνες. Φυλάττου δὲ καὶ τὰς αἰσχρὰς πράξεις μὴ αἰσχροῖς ὀνόμασι λέγειν, ἵνα μὴ διαβάλῃς τὸ ἦθος, ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα αἰνιγματωδῶς ἑρμηνεύειν,

origo generis ad improbos majores referenda est. Et ita in laudando ac vituperando ea, quæ ad genus pertinent, ordinabimus. (5) Et si quid illi, *de quo sermo est*, ob animum cesserit præclarum, hoc solum tueberis, ut ea, quæ ætati conveniunt, enarres, neque prolixe tamen; nam pueros non tam suo ingenio, quam eorum, qui illis præfuerunt, diligentia, honestos et probos esse opinantur; quare paucis de iis dicendum est. (6) Quum autem hoc modo percurreris, in fine hujus partis enthymemate et sententia addita, terminato hanc partem cum adolescentis ætate, et propositione facta, aut ejus, qui laudatur, res gestas, aut mores, aut studia amplificato, quemadmodum diximus initio in loco de laudatione, exponens, ab hoc, quem laudas, in hac ætate, hoc vel illud præclarum factum esse, aut per hunc, aut per ejus studium, aut ex hoc, aut hujus gratia. Oportet aliorum quoque juvenum præclara facinora commemorare, et *dicere*, hujus longe iis majora esse, illorum quidem, quæ minima sunt, hujus autem, quem laudas, quæ maxima sunt, enarrando. Convenit etiam, aliorum claras, sed minoris momenti res cum iis, quas tu narras, componere, atque has ita dicendo magnas ostendere. Oportet etiam res augere comparando, ut et ubi, et quis juvenis ita philosophus fuerit, qui vel senior magnum adeo incrementum habuerit, appareat. Et qui adeo robuste gymnasiorum labores perfert, vehementer is in philosophiæ studiis industriam collocabit. Et hoc quidem modo comparando amplificabimus. (7) Quum vero de ætate adolescentis locuti fuerimus, et in fine hujus partis sententias et enthymemata collocaverimus, aut, quæ dicta sunt, breviter iterantes, aut ipsa parte postrema definita, rursus ubi proposuerimus, quæ gesta sint ab ipso viro, quem laudamus, de justitia primum dicere aggrediemur. Quam eodem modo, ut in superioribus, exornantes, ad prudentiam, si ea adfuerit, descendemus; et hanc quoque eodem modo absolventes, fortitudinem, si ea adfuerit, proponemus; quam quum item amplificaverimus, ipsiusque finem partis attigerimus, omniaque genera prosecuti fuerimus, summatim ante dicta iterantes, finem vel sententia, vel enthymemate, toti orationi faciemus. (8) Congruet autem laudibus etiam, nominibus multis circa unumquodque uti, et splendidam facere dictionem atque magnificam. Eodem modo etiam, quum de nequam hominibus sermo nobis erit, vituperationes instituemus. Oportet vero non cavillari eum, quem carpimus, sed vitam ejus enarrare. Narrationes enim longe magis, quam cavillationes, auditoribus persuadent, et ægritudine, quos vituperamus, afficiunt. Nam cavillationes ingenium, vel hominem omnino, attinent; narrationes vero sunt morum et indolis veluti imagines. Cavendum est etiam, ne actiones turpes nominibus appelles turpibus, ne calumniari videaris mores; sed hujusmodi res tanquam per ænigma significandæ, et aliarum

καὶ ἑτέρων πραγμάτων ὀνόμασι χρωμένους δηλοῦν τὸ πρᾶγμα. Χρὴ δὲ καὶ ἐν ταῖς κακολογίαις εἰρωνεύεσθαι καὶ καταγελᾶν τοῦ ἐναντίου, ἐφ' οἷς σεμνύνεται, καὶ ἰδίᾳ μὲν καὶ ὀλίγων παρόντων ἀτιμάζειν αὐτόν, ἐν δὲ τοῖς ὄχλοις κοινὰς μάλιστα κατηγορίας λοιδορεῖν· αὔξειν δὲ καὶ ταπεινοῦν τὸν αὐτὸν τρόπον τὰς κακολογίας ὅνπερ καὶ τὰ ἐγκώμια. Περὶ μὲν οὖν τούτων τῶν εἰδῶν ἐντεῦθεν εἰδήσομεν τὴν χρῆσιν.

actionum nominibus actiones ipsæ manifestandæ sunt. Debemus autem etiam in vituperationibus ironia uti, et adversarium deridere in iis, in quibus ille maxime se effert, et privatim quidem paucisque præsentibus eum dehonestare, in vulgus vero communes maxime vituperationes proferre, easque eodem modo et augere et extenuare, quo præconia. Harum igitur specierum ex dictis usum intelligemus.

CAP. XXXVI.

De accusatione et defensione.

Λοιπὸν δ' ἐστὶν ἡμῖν εἶδος τό τε κατηγορικὸν καὶ τὸ ἀπολογητικὸν καὶ τὸ ἐξεταστικόν. Ταῦτα πάλιν ὡς ἐν τῷ δικανικῷ γένει συνθήσομεν καὶ τάξομεν, διέλθωμεν. (2) Πρῶτον μὲν οὖν ἐν τοῖς προοιμίοις προθήσομεν τὸ πρᾶγμα περὶ οὗ κατηγορήσομεν ἢ ἀπολογησόμεθα, ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων εἰδῶν. (3) Προσέχειν δὲ παρακαλέσομεν ἐκ τῶν αὐτῶν ὧν ἐν τῷ προτρεπτικῷ καὶ ἐν τῷ ἀποτρεπτικῷ. (4) Ἔτι δὲ καὶ περὶ τῆς εὐμενείας, τῷ μὲν εὖ διακειμένῳ ἐκ τοῦ παροιχομένου χρόνου ἢ τοῦ παρόντος, καὶ μηδὲ διαβεβλημένῳ τῷ πρὸς αὐτὸν ἢ πρὸς τὸ πρᾶγμα ἢ πρὸς τὸν λόγον τοὺς ἀκούοντας δυσχεραίνειν, τὸν αὐτὸν τρόπον ὡς περὶ ἐκείνων εἴρηται τὴν εὐμένειαν ποριστέον· δὲ τῷ μήτε εὖ μήτε κακῶς διακειμένῳ [τὴν εὐμένειαν παρασκευαστέον] ἢ ἐκ τοῦ παροιχομένου χρόνου ἢ ἐκ τοῦ παρόντος, ἢ δι' ἑαυτὸν ἢ τὸ πρᾶγμα ἢ τὸν λόγον· [τῷ δὲ] διαβεβλημένῳ ἔνια μὲν μεμιγμένως ἔνια δ' ἰδίως [πρὸς εὐμένειαν ποριστέον]. Οὗτος μὲν οὖν ὁ τρόπος ἔσται δι' οὗ τὴν εὐμένειαν παρασκευαστέον. Τοὺς μὲν γὰρ μήτε εὖ μήτε κακῶς διακειμένους αὐτοὺς μὲν συντόμως ἐπαινετέον, καὶ τοὺς ἐναντίους κακολογητέον· δεῖ δὲ αὐτοὺς ἐκ τούτων ἐπαινεῖν ὧν μάλιστα μέτεστι τοῖς ἀκούουσιν, λέγω δὲ φιλόπολιν, φιλέταιρον, ἐλεήμονα καὶ τὰ τοιαῦτα· τὸν δ' ἐναντίον κακολογεῖν ἐκ τούτων ἐφ' οἷς οἱ ἀκούοντες ὀργιοῦνται, ταῦτα δ' ἐστὶ μισόπολιν, μισόφιλον, ἀχάριστον, ἀνελεήμονα καὶ τὰ τοιαῦτα. (5) Χρὴ δὲ καὶ τοὺς δικαστὰς ἐπαίνῳ θεραπεῦσαι, ὡς δικασταὶ δίκαιοι καὶ δεινοί εἰσιν. Συμπαραληπτέον δὲ καὶ τὰς ἐλαττώσεις, εἴ που τῶν ἀντιδίκων καταδεεστέρως ἔχει πρὸς τὸ λέγειν ἢ πράττειν ἢ ἄλλο τι τῶν περὶ τὸν ἀγῶνα. Πρὸς δὲ τούτοις ἐμβλητέον τό τε δίκαιον καὶ τὸ νόμιμον καὶ τὸ συμφέρον καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα. Τῷ μὲν οὖν μήτε εὖ μήτε κακῶς διακειμένῳ ἐκ τούτων ἐν τοῖς δικασταῖς τὴν εὔνοιαν ποριστέον· τῷ δὲ διαβεβλημένῳ, ἐὰν μὲν ἐκ τοῦ παροιχομένου χρόνου αἱ διαβολαὶ ὦσι περὶ τὸν λόγον, ἴσμεν ὡς δεῖ ταῦτα λύειν ἐκ τῶν προτέρων· (6) ἐὰν δὲ ἐκ τοῦ παρόντος χρόνου, περὶ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον ἀναγκαῖον διαβεβλῆσθαι, ἐὰν ἀπρεπὴς ᾖ τῷ παρόντι ἀγῶνι ἢ ὑπεναντίος τοῖς ἐγκλήμασιν ἢ ὁμολογούμενος τῇ κατηγορίᾳ. Ἀπρεπὴς μὲν οὖν γένοιτ' ἄν, ἐὰν ἀγωνίζηται νεώτερος ἢ πρεσβύτερος ὑπὲρ ἄλλου· ὑπεναντίος δέ, ἐάν τις ἰσχυρὸς ὢν ἀσθενεῖ δικάζηται αἰκίας, ἢ ἐάν τις ὑβριστὴς ὢν ὕβριν ἐγκαλῇ σώφρονι, ἢ ἐάν τις πάνυ πλουσίῳ δικάζηται πάνυ πέ-

Reliquum est ut accusationis et defensionis et quæstionis præcepta peragamus. Hæc rursus quemadmodum in judiciali genere compositurì et ordinaturi simus, jam exponemus. (2) Primum quidem in exordiis proponemus rem, de qua fit accusatio, vel defensio, ut in ceteris speciebus. (3) Ad attentionem autem ex iisdem locis exhortabimur, ex quibus in genere suasorio et dissuasorio. (4) Eodem modo erit benevolentia concilianda; nam is, cui auditores benevoli sunt, ex tempore præterito, aut præsente, et is, qui calumniam non expertus est, ne auditores vel in se, vel in rem ipsam, vel in orationem irritentur, benevolentiam captabit eodem modo, ut illic docuimus. Is vero, in quem neque benevoli auditores, neque infensi fuerint, benevolentiam captare poterit aut ex præterito aut ex præsente tempore vel per se ipsum, vel per rem, vel per orationem. Ille autem, qui apud auditores calumniæ obnoxius factus fuerit, partim mixtim, partim peculiari ratione benevolentiam captabit. Hic igitur modus erit, quo benevolentia comparabitur. Nam hi quidem adversus quos neque bono neque malo animo auditores fuerint, paucis sunt laudandi, et adversarii vituperandi. Oportet autem eos ab iis laudare, quæ videntur maxime auditorum interesse; dico, civitatis et amicorum studiosum, misericordem, et similia; adversarium vero ab iis vituperare, quibus auditores ad iram irritantur; hæc autem sunt, civitatis et amicorum hostis, ingratus, immitis, et talia. (5) Opus est etiam laude judices delinire, quod judices sint graves et justi. Adversariis præterea quæ deficiunt, sicubi debiliores exstiterint sive ad dicendum, sive ad agendum, sive ad aliud quidquam, quod in disceptatione versetur, erunt oratione complectenda; ad hæc justum, et legitimum, et utile, et quæ deinceps sequuntur, inducenda. Quum judices igitur neque bono neque malo animo in nos fuerint, ex his eorum benevolentiam captabimus. Si quis autem male audiat, et calumnia ex præterito tempore orationem attineat, scimus ex supra dictis, quomodo insimulationes solvendæ sint. (6) Quodsi ex præsente tempore calumnia fuerit, necesse est ipsum hominem eam attinere, si ineptus sit præsenti controversiæ, aut si criminibus subcontrarius, aut si pro confesso accusationi obnoxius videatur. Ineptus quidem fuerit, si aut junior, aut senior pro alio disceptet; subcontrarius vero, si qui robustus imbecillum verberationis accuset; aut si quis contumeliosus contumeliæ temperantem insimulet; aut si quis admodum pauper hominem

νης χρημάτων ἐγκαλῶν. Οἱ μὲν οὖν τοιοῦτοι ὑπεναντίοι εἰσὶ τοῖς ἐγκλήμασιν· ὁμολογούμενος δ' ἔσται, ἐάν τις ἰσχυρὸς ὢν ὑπὸ ἀσθενοῦς αἰκίας διώκηται, ἢ ἐάν τις κλέπτης δοκῶν εἶναι κλοπῆς δίκην φεύγῃ. Ὅλως δὲ οἱ τὰς περὶ αὐτῶν δόξας ὁμοιοτρόπους αὐτοῖς ἔχοντες ὁμολογούμενοι τοῖς ἐγκλήμασι δόξουσιν εἶναι. Περὶ μὲν οὖν αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ παρόντος χρόνου τοιαῦται γενήσονται διαβολαί· (7) αἱ δὲ περὶ τὸ πρᾶγμα συμβαίνουσαι, ἐάν τις πραγματεύηται πρὸς οἰκείους φίλους ἢ ξένους ἢ ἰδίους, ἢ περὶ μικρῶν ἢ αἰσχρῶν· ταῦτα γὰρ ἀδοξίαν τοῖς δικαζομένοις ποιεῖ. (8) Πῶς οὖν τὰς διαβολὰς τὰς προειρημένας ἀπολύσομεν, τοῦτο δηλώσω. Δύο μὲν δὴ στοιχεῖα λέγω κοινὰ κατὰ πάντων, τὸ μέν, οἷς ἂν νομίζῃς τοὺς κριτὰς ἐπιπλήξειν, προκαταλάμβανε αὐτοὺς καὶ ἐπίπληττε· τὸ δὲ ἕτερον, εἰ τὰς πράξεις μάλιστα μὲν εἰς τοὺς ἀντιδίκους ἀποστρέψεις, εἰ δὲ μή, εἰς ἄλλους τινάς, προφάσει χρώμενος ὅτι οὐχ ἑκὼν ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἀνταγωνιστῶν ἀναγκαζόμενος εἰς τὸν ἀγῶνα κατέστης. (9) Καθ' ἑκάστην δὲ τὴν διαβολὴν τάδε χρὴ προφασίζεσθαι, τὸν μὲν νεώτερον πρεσβυτέρων φίλων ἀπορίαν τῶν ἀγωνιουμένων ὑπὲρ αὐτοῦ, ἢ μέγεθος ἀδικημάτων, ἢ προθεσμίαν χρόνου, ἢ πλῆθος, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον. Ἐὰν δὲ ὑπὲρ ἄλλου λέγῃς, ῥητέον ὡς διὰ φιλίαν συνηγορεῖς, ἢ δι' ἔχθραν τοῦ ἀντιδίκου, ἢ διὰ τὸ τοῖς πράγμασι παραγενέσθαι, ἢ διὰ τὸ τῷ κοινῷ συμφέρον, ἢ διὰ τὸ ἔρημον εἶναι καὶ ἀδικεῖσθαι ᾧ συνηγορεῖς. Ἐὰν δὲ ὁμολογούμενος τῷ ἐγκλήματι ἢ ὑπεναντίος τῇ κατηγορίᾳ γένηται, τῇ τε προκαταλήψει χρῆσθαι, καὶ λέγειν ὡς οὐ δίκαιον καὶ νόμιμον οὐδὲ συμφέρον ἐκ τῆς ὑπολήψεως ἢ τῆς ὑποψίας καταχρίνειν πρὶν τοῦ πράγματος ἀκοῦσαι. Τὰς μὲν οὖν περὶ τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν διαβολὰς οὕτω λύσομεν· (10) τὰς δὲ περὶ τὸ πρᾶγμα οὕτως ἀπωσόμεθα, τὴν αἰτίαν εἰς τὸν ἐναντίον τρέποντες, ἢ λοιδορίαν ἐγκαλοῦντες αὐτοῖς ἢ ἀδικίαν ἢ πλεονεξίαν ἢ φιλονεικίαν, ἢ ὀργὴν προφασιζόμενοι, ὅτι τοῦ δικαίου δι' ἄλλου τρόπου τυχεῖν ἀδύνατον. Τὰς μὲν οὖν ἰδίας διαβολὰς ἐπὶ τῶν δικαστῶν οὕτω λύσομεν, τὰς δὲ κοινὰς πᾶσι τοῖς εἴδεσιν, ὡς ἐπὶ τῶν προτέρων εἰδῶν εἴρηται. (11) Τάξομεν δὲ τὰ δικανικὰ προοίμια τὸν αὐτὸν τρόπον ὅνπερ καὶ τὰ δημηγορικά. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ τὰς ἀπαγγελίας συνάψομεν τῷ προοιμίῳ, καὶ ἢ παρὰ τὰ μέρη πιστὰς καὶ δικαίας ἀποφανοῦμεν, ἢ αὐτὰς ὑφ' ἑαυτῶν σωματοειδεῖς ποιησόμεθα. (12) Τὰ δὲ μετὰ ταῦτα ἔσται βεβαίωσις, ἂν μὲν ἀντιλέγηται τὰ πράγματα ὑπὸ τῶν ἀντιδίκων, ἐκ τῶν πίστεων, ἂν δὲ ὁμολογῆται, ἐκ τῶν δικαίων καὶ τῶν συμφερόντων καὶ ἐκ τῶν τούτοις ἀκολούθων. Τάττειν δὲ δεῖ τῶν μὲν πίστεων πρώτας τὰς μαρτυρίας καὶ τὰ τῶν βασάνων ἡμῖν ὁμολογηθέντα, ἂν ὑπάρχῃ. Ἔπειτα βεβαιοῦν, ἂν μὲν πιθανὰ ᾖ, γνώμαις καὶ ἐνθυμήμασιν, ἐὰν δὲ μὴ παντελῶς πιθανὰ ᾖ, τῷ εἰκότι, ἔπειτα τοῖς παραδείγμασι καὶ τοῖς τεκμηρίοις καὶ τοῖς σημείοις καὶ τοῖς ἐλέγχοις, τελευταῖον δὲ τοῖς ἐν-

ditissimum ob pecuniarum ereptionem in judicium vocet. Tales igitur homines subcontrarii criminibus sunt. Pro confesso autem erit, si quis robustus ab infirmo et imbecillo verberationis accusetur; aut si quis fur existimatus furti accusetur. Omnino autem videbuntur criminibus esse obnoxii, quorum mores cum opinionibus hominum de iis conveniunt. Circa ipsum ergo hominem ex præsente tempore calumniæ hujusmodi fieri poterunt. (7) Circa rem autem contingent, si quis adversus proprios amicos, aut hospites, aut suos, aut de minutiis, vel de turpibus rebus calumnietur. Hæc enim malam famam disceptantibus faciunt. (8) Quomodo vero has insimulationes dissoluturi simus, jam ostendam. Duo quidem principia communia in omnibus esse dico; alterum, ut quibus rebus adversarios putes abrepturos esse animos judicum, his illos præveniens abripias ipse; alterum vero, si rerum culpam in adversarios quidem maxime, et sin minus, in alios quosdam transferas, eo utens prætextu, quod non sponte, sed ab adversariis coactus in certamen descenderis. (9) In unamquamque autem calumniam hæc argumentari convenit; junior quidem causabitur aut seniorum amicorum, qui pro se disceptent, inopiam, aut criminum magnitudinem vel multitudinem, aut temporis præscriptionem, aut aliud quid hujusmodi. Si vero pro alio orationem habeas, dicendum est, te amicitiæ gratia causam illius juvare, aut propter inimicitiam adversarii, aut quia rebus interfueris, aut ob utilitatem publicam, aut quia is, cui patronus venis, ab omnibus sit desertus, et injuria prematur. Quod si crimini pro confesso obnoxius, vel subcontrarius accusationi effici videatur, præoccupatione utendum est, et dicendum, neque justum, neque legitimum, neque utile esse ex opinione vel suspicione prius ferre sententiam, quam res fuerit audita. Calumnias igitur ipsum hominem attinentes hoc pacto dissolvemus. (10) Eas vero, quæ circa rem sunt, hoc modo repellemus, ut culpam in adversarium rejiciamus, aut maledictum, vel injuriam, vel aviditatem, vel pertinaciam, vel iram ei crimini demus; præ nobis ferentes, nos nullo alio modo jus consequi posse. Privatas igitur calumnias apud judices sic diluemus; communes vero ex omnibus locis solvere poterimus, quemadmodum in superioribus speciebus dictum est. (11) Exordia autem in genere judiciali eodem modo collocabimus, quo etiam in concionali. Eadem quoque ratione narrationes exordio conjungemus, quas aut secundum partes probabiles justasque ostendemus, aut separatim tanquam in unum corpus ordinabimus. (12) Hæc autem sequetur confirmatio, ex probationibus quidem, si rebus ab adversariis contradicatur; sin vero consentiatur, ex justis, et utilibus, et his similibus. Collocanda sunt ex probationibus primo quidem loco testimonia, et si quæ nobis ex quæstionibus confessiones fuerint. Deinde, si verisimilia fuerint, sententiis et enthymematibus confirmanda sunt; sin autem non omnino verisimilia, probabili; tum exemplis, et tecmeriis, et signis, et elenchis, enthymema-

θυμήμασι καὶ ταῖς γνωμολογίαις. Ἐὰν δὲ ὁμολογῆται τὰ πράγματα, τὰς μὲν πίστεις ἐατέον, τῇ δὲ δικαιολογίᾳ ὥσπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρηστέον. Καὶ τοῦτον μὲν τὸν τρόπον βεβαιώσομεν. (13) Μετὰ δὲ τὴν βεβαίωσιν τὰ πρὸς τοὺς ἀντιδίκους τάττοντες προκαταληψόμεθα αὐτῶν τὰ ἐπίδοξα λέγεσθαι. Ἐὰν μὲν οὖν ἐξαρνῶνται τὸ πρᾶγμα, τὰς μὲν ὑφ' ἡμῶν πίστεις εἰρημένας αὐξητέον, τὰς δ' ὑπ' ἐκείνων μελλούσας λέγεσθαι διασυρτέον καὶ ταπεινωτέον. Ἐὰν δὲ ὁμολογοῦντες ὦσιν, ἔννομα καὶ δίκαια ἀποφαίνειν κατὰ τοὺς γεγραμμένους νόμους· οὓς [μὲν] ἡμεῖς παρεχόμεθα, καὶ τοὺς ὁμοίους τούτοις, δικαίους καὶ καλοὺς καὶ συμφέροντας τῷ κοινῷ τῆς πόλεως [καὶ] κεχριμένους ὑπὸ τῶν πολλῶν τοιούτους εἶναι πειρατέον ἐπιδεικνύειν, τοὺς δὲ τῶν ἀντιδίκων τὰ ἐναντία. (14) Ἐὰν δὲ μὴ ἐνδέχηται ταῦτα λέγειν, ὑπομίμνησκε τοὺς δικαστὰς ὅτι οὐχ ὑπὲρ τοῦ νόμου ἀλλὰ τοῦ πράγματος δικάζουσιν, ὀμόσαντες κατὰ τοὺς νόμους τοὺς κειμένους τὴν ψῆφον οἴσειν, καὶ δίδασκε ὅτι οὐ νῦν νομοθετεῖν προσήκει, ἀλλ' ἐν ταῖς περὶ τούτων κυρίαις ἡμέραις. Ἂν δ' ἡμῖν συμβαίνῃ τὸ παρὰ μοχθηροὺς δοκοῦντας εἶναι νόμους τὸ πρᾶγμα πεπρᾶχθαι, ῥητέον ὡς οὐ νόμος ἀλλ' ἀνομία τὸ τοιοῦτόν ἐστιν· ὁ μὲν γὰρ νόμος ἐπὶ τῷ ὠφελεῖν τίθεται, οὗτος δὲ βλάπτει τὴν πόλιν. Ῥητέον δὲ καὶ ὡς οὐ παρανομήσουσιν, ἂν τούτῳ τῷ νόμῳ ἐναντίαν ψῆφον θῶνται, ἀλλὰ νομοθετήσουσιν, ὥστε μὴ χρῆσθαι δόγμασι πονηροῖς καὶ παρανόμοις. Δεῖ δὲ καὶ τοῦτο συμβιβάζειν, ὡς οὐδεὶς νόμος κωλύει τὸ κοινὸν εὖ ποιεῖν, τοὺς δὲ φαύλους νόμους ἀκύρους ποιεῖν εὐεργετεῖν τὴν πόλιν ἐστίν. (15) Περὶ μὲν οὖν τῶν σαφῶς εἰρημένων νόμων, ὁποίους ἂν αὐτῶν ἔχωμεν, ἐκ τῶν τοιούτων προκαταλαμβάνοντες ἀντιλέγειν εὐπορήσομεν. Περὶ δὲ τῶν ἀμφιβόλων ἐὰν οὕτως ὑπολαμβάνωσιν ὡς σοὶ συμφέρει, δεῖ ταῦτα ὑποδεικνύειν· ἂν δ' ὡς ὁ ἐναντίος λέγει, χρὴ διδάσκειν ὡς ὁ νομοθέτης (οὐ) τοῦτο διενοεῖτο ὃ σὺ λέγεις, καὶ ὅτι συμφέρει αὐτοῖς οὕτω λέγειν τὸν νόμον. Ἐὰν δὲ μὴ δυνατὸς ᾖς ἐπὶ τὸ ἐναντίον μεθιστάναι, δείκνυε ὡς οὐδὲν ἄλλο λέγειν ὁ ἐναντίος δύναται νόμος ἢ ὃ σύ. Καὶ περὶ μὲν νόμων, ὡς δεῖ χρῆσθαι, τοῦτον τὸν τρόπον μετιὼν εὐπορήσεις. (16) Καθόλου δέ, ἂν ὁμολογήσαντες ἐκ τῶν δικαίων καὶ τῶν νομίμων τὴν ἀπολογίαν ποιεῖσθαι μέλλωσιν, ἐκ τούτων τὰ ἐπίδοξα ῥηθήσεσθαι προκαταληπτέον. (17) Ἐὰν δὲ ὁμολογήσαντες συγγνώμης ἀξιῶσι τυχεῖν, ὧδε χρὴ περιαιρεῖσθαι τὰ τοιαῦτα τῶν ἀντιδίκων. Πρῶτον μὲν λεκτέον ὡς κακοηθέστερον ἦν, καὶ ὡς τὰ τοιαῦτα ἐξαμαρτάνειν φασὶν ὅταν γνωσθῶσιν, ὥστε εἰ τούτῳ συγγνώμην ἔχετε, καὶ τοὺς ἄλλους πάντας τῶν τιμωριῶν ἀφήσετε. Ἔτι δὲ λέγε ὡς « εἰ τῶν ὁμολογούντων ἐξαμαρτάνειν ἀποψηφιεῖσθε, πῶς τῶν μὴ ὁμολογούντων καταψηφιεῖσθε; » λεκτέον δὲ ὅτι « εἰ καὶ ἐξήμαρτεν, οὐκ ἐμὲ δεῖ διὰ τὴν τούτου ἁμαρτίαν ζημιοῦσθαι. » Πρὸς δὲ τούτοις ῥητέον ὡς οὐδὲ ὁ νομοθέτης τοῖς ἁμαρτάνουσι συγγνώμην ἔχει· οὐκοῦν δίκαιον οὐδὲ τοὺς δικαστὰς κατὰ τοὺς νόμους κρίνοντας.

tibus denique et sententiis. Quodsi autem res pro confessis fuerint, probationes quidem omittemus, justis autem, quemadmodum in ante dictis, utemur. Et hoc quidem modo confirmabimus. (13) Post confirmationem autem, ubi ea, quæ contra adversarios pugnant, collocaverimus, præoccupabimus ea, quæ verisimile fuerit adversarios dicturos esse. Et si quidem *adversarii* rem negarint, probationes a nobis dictas amplificabimus; quas autem illi dicturi sunt, eas reprehendemus et extenuabimus. Si vero fateantur, et legitima et justa esse, secundum scriptas leges ostendemus; et citatas ab nobis leges et justas, et honestas, et utiles universæ civitati, et tales a plurimis judicatas esse, enitendum est ut demonstremus; quas autem adversarii induxerunt, contra se habere demonstremus. (14) Quodsi hæc dici non poterint, judices commonefaciendi sunt, ipsos non de lege, sed de re judicare, quippe juratos se secundum leges latas sententiam latum ire, docendumque est, non hoc tempore decere leges ferre, sed constitutis ad hanc rem diebus. Sin vero contigerit, rem ex his legibus agitari, quæ iniquæ videantur, dicendum erit, non ex lege rem hujusmodi fieri, sed ex iniquitate. Nam legem quidem ad utilitatem spectare oportere; hanc vero afferre civitati perniciem. Dicendum etiam est, haud contra leges facturos esse, si huic legi contrariam sententiam tulerint, sed legem potius laturos esse, ne sit improbis atque iniquis decretis utendum. Oportet simul hoc quoque monere, quod nulla lex prohibet civitati benefacere; improbas vero leges auctoritate privare aliud nihil esse, quam civitatem beneficio afficere. (15) Quascumque igitur ex non ambiguis legibus habuerimus, ex talibus prævenientes abunde contradicere poterimus. De ambiguis autem legibus si *judices* ita senserint, ut tibi expedit, hæc demonstrare oportet. Quodsi *judex* dixerit quemadmodum adversarius, commonefaciendus est, legislatorem ita sensisse, ut ab te dicitur, et conducere ipsis, legem sic interpretari. Sin vero nullo modo poteris in contrariam sententiam traducere, ostende, aliud nihil posse contrariam legem dicere, atque ipse dicas. Et quo quidem pacto oporteat uti legibus, ex his, quæ diximus, earum tractationem colliges. (16) Omnino vero si peccasse se fateantur, in justis tamen et legitimis defensionis præsidium quærant, ex his confutatione sunt prævenienda, quæ illi dictori esse videantur. (17) Sin autem peccasse se fateantur, sibi tamen ignosci postulaverint, sic adversarios oportet confutare. Primum quidem dicendum est, hunc deteriorem esse morem, eosque tunc crimen in imprudentiam rejicere, quum se deprehensos videant; proinde, si his ignoscatis, alios quoque omnes suppliciis liberabitis. Dic vero præterea, « Si eos, qui peccasse se confitentur, absolveritis, quomodo infitiantes condemnabitis? » Dicendum porro est, « Etiamsi ille imprudenter erravit, non tamen decet me ob hujus imprudentiam detrimento affici. » Potest insuper moneri, quum neque legislator per imprudentiam delinquentibus ignoscat, neque judices secundum leges judicantes jure ignoscere posse. Ex his igitur atque si-

Ἐκ μὲν οὖν τῶν τοιούτων τὰς συγγνώμας περιαιρησόμεθα, καθάπερ καὶ ἐν ἀρχαῖς δεδηλώκαμεν, συλλήβδην δὲ τὰ ὑπὸ τῶν ἀντιδίκων μέλλοντα λέγεσθαι καὶ πρὸς πίστιν καὶ δικαιολογίαν καὶ συγγνώμην ἐκ τῶν προειρημένων προκαταληψόμεθα. (18) Μετὰ δὲ ταύτην τὴν αἰτίαν ἀναλογητέον ἐν κεφαλαίῳ τὸν λόγον ὅλον, καὶ συντόμως, ἐὰν ἐνδέχηται, πρὸς μὲν τοὺς ἐναντίους ἔχθραν ἢ ὀργὴν ἢ φθόνον τοῖς δικασταῖς ἐμποιητέον, πρὸς δ' ἡμᾶς φιλίαν ἢ χάριν ἢ ἔλεον. Ὅθεν δὲ ταῦτα γίνεται, ἐν τῷ δημηγορικῷ καὶ ἐπὶ τῶν προτροπῶν καὶ ἀποτροπῶν εἰρήκαμεν, καὶ ἐν τῷ ἀπολογητικῷ εἴδει πάλιν ἐπὶ τελευτῆς διέξιμεν. (19) Τὸν μὲν οὖν πρῶτον λόγον, ἐὰν κατηγορῶμεν ἐν τοῖς δικανικοῖς, οὕτω [καὶ] συνθήσομεν καὶ τάξομεν· ἐὰν δὲ ἀπολογώμεθα, τὸ μὲν προοίμιον ὁμοιοτρόπως τῷ κατηγοροῦντι συστήσομεν, τῶν δὲ κατηγορουμένων ἃ μὲν εἰδέναι τοὺς ἀκούοντας ἐποίησε, παραλείψομεν, ἃ δὲ δοξάζειν, ταῦτα προθέμενοι μετὰ τὸ προοίμιον διαλύσομεν, τούς τε μάρτυρας καὶ τὰς βασάνους καὶ τοὺς ὅρκους ἀπίστους ποιήσομεν, ὡς προακήκοας, εἰ μὲν τὰ πράγματα πιστὰ ᾖ, τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀπολογίαν ἐπὶ τὸν ἐκ τοῦ παραλειπομένου τόπον μεταβιβάζοντες, εἰ δ' εἶεν οἱ μάρτυρες [ἢ] οἱ βασανισθέντες πιστοί, ἐπὶ τὸν λόγον ἢ τὴν πρᾶξιν, ἢ ὅ τι ἂν ἄλλο ἔχῃς ἐπὶ τῶν ἐναντίων πιστότατον. (20) Ἂν δὲ τὸ λυσιτελὲς ἢ τὸ ἔθος ἐπιφέρων σοῦ κατηγορήσῃ, ἀπολογοῦ μάλιστα μὲν ὡς ἀλυσιτελές ἐστι τὸ κατηγορούμενον, εἰ δὲ μή, ὅτι οὐκ εἰθισαι τὰ τοιαῦτα πράττειν οὔτε σὺ οὔτε οἱ σοὶ ὅμοιοι, ἢ ὅτι οὐ τοῦτον τὸν τρόπον. Τὸ μὲν οὖν εἰκὸς οὕτω λύσεις· τὸ δὲ παράδειγμα πρῶτον μέν, ἂν δύνῃ, δείκνυε ὡς οὐχ ὅμοιόν ἐστι τῷ ἐγκαλουμένῳ, εἰ δὲ μή, ἕτερον φέρε αὐτὸς παράδειγμα ἐκ τῶν ἐναντίων παρὰ τὸ εἰκὸς γενόμενον. Τὸ δὲ τεκμήριον λύε, φράζων παρ' ἃς αἰτίας ἐναντιωθῆναι συνέβη. Τὰς δὲ γνώμας καὶ τὰ ἐνθυμήματα ἢ παράδοξα ἀπόφαινε ἢ ἀμφίβολα. Τὰ δὲ σημεῖα πλειόνων ὄντα ἀπόφαινε σημεῖα, καὶ μὴ μόνου τοῦ σοὶ ἐγκαλουμένου. Καὶ τὰ μὲν τῶν ἐναντίων ἐπὶ τὸ ἐναντίον ἄγοντες ἢ ἐπὶ τὸ ἀμφίβολον ἀπίθανα τοῦτον τὸν τρόπον καταστήσομεν· (21) ἂν δὲ ὁμολογῶμεν τὰ ἐγκαλούμενα πεποιηκέναι, ἐκ τῶν δικαίων καὶ νομίμων μετιόντες ἐννομώτερα καὶ δικαιότερα τὰ ἡμέτερα ἀποδεικνύναι πειρασόμεθα. Ἐὰν δὲ μὴ τοῦτ' ἐνδέχηται, εἰς ἁμάρτημα ἢ ἀτύχημα καταφεύγοντας, καὶ μικρὰς τὰς βλάβας ἀποφαίνοντας συγγνώμης τυγχάνειν πειρατέον, τὸ μὲν ἁμαρτάνειν κοινὸν πάντων ἀνθρώπων ἐπιδεικνύοντας, τὸ δ' ἀδικεῖν ἴδιον τῶν πονηρῶν. Λέγε δὲ ὅτι καὶ ἐπιεικὲς καὶ δίκαιον καὶ συμφέρον ἐστὶ συγγνώμην ἔχειν ταῖς ἁμαρτίαις· οὐδεὶς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων εἴ τι τοιοῦτον αὐτῷ συνεμπέσοι. Ἀπόφαινε καὶ τὸν ἐναντίον, εἴ τι ἐξήμαρτεν, συγγνώμης τυχεῖν ἀξιώσαντα. Μετὰ [δὲ] ταῦτα αἱ προκαταλήψεις αἱ ὑπὸ τῶν ἐναντίων εἰρημέναι. Τὰς μὲν οὖν ἄλλας ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων εὐπορήσομεν λύειν· (22) ἐὰν δὲ διαβάλλωσιν ἡμᾶς ὡς γεγραμμένους λόγους λέγομεν ἢ λέγειν μελε-

milibus sibi ignosci postulantes confutare poterimus, sicut ab initio declaravimus. Omnino autem, quæcumque adversarii dicturi sint et ad probationem, et ad jus suum ostendendum, et ad veniam postulandam, ex ante dictis præoccupabimus. (18) Post hanc autem causæ expositionem tota est oratio summatim repetenda; et breviter quidem, si fieri possit, judicum animi in adversarios vel ad odium, vel ad iram, vel ad invidiam; in nos vero ad benevolentiam, vel gratiam, vel misericordiam commovendi sunt. Quibus autem rebus hoc fiat, in loco de genere concionali, et de suasionibus et dissuasionibus diximus, et in loco de defensione rursus in fine percurremus. (19) Orationis igitur principium in judiciali genere, si quidem accusemus, ita componemus et ordinabimus. Si vero defendamus, exordium, quemadmodum et in accusando, constituemus; res autem, quarum accusamur, et quas accusator auditoribus exposuit, relinquemus; de quibus tamen opinionem reliquerit, ea post exordium proposita dissolvemus, testesque, et quæstiones, et juramenta refellemus, quemadmodum audisti; si quidem res probabiles fuerint, poterimus ad eas responsionem in ejus, quod relictum sit, locum transferre; si vero testes aut quæstioni subjecti fidem fecerint, aut in orationem, aut in negotium, aut in quodcumque aliud contrariorum fuerit maxime verisimile, responsio est transferenda. (20) Si vero aut contra utilitatem publicam, aut contra consuetudinem accusator te fecisse criminetur, defendere maxime oportet, inutile futurum fuisse quod ab eo crimini datur. Sin id non potueris, *dices*, neque te, neque tui similes talia gerere solitos esse, aut non hoc modo. Probabile quidem ita dissolves. Exemplum autem debes primum si poteris, demonstrare, haudquaquam esse criminationi simile. Sin non poteris, aliud exemplum ex contrariis præter verisimilitudinem tibi afferendum est. Tecmerion vero solvere potes, si dicas, quibus de causis contraria significare contigerit; sententias autem atque enthymemata aut improbabilia aut ambigua ostendere te oportet. Signa vero non ejus solum, cujus ipse sis accusatus, sed rerum plurimarum signa esse ostende. Et ea quidem, quæ ab adversariis dicta fuerint, in contrarium aut ambiguum convertentes poterimus hoc modo improbare. (21) Si vero ea, quorum nos accusator criminatur, fecisse fateamur, ex justo et legitimo defendentes, magis legitimas res nostras justioresque demonstrare elaborabimus. Quod si minus commode fieri poterit, ad imprudentiam vel fortunæ casum defugiemus; jacturamque parvam esse ostendendo nobis ignoscendum esse probare conabimur; simulque demonstrabimus, omnium quidem hominum per imprudentiam delinquere commune esse; sed afficere injuria improbis esse proprium. Dicendum est etiam et bonum et justum et utile esse, his ignoscere, qui per imprudentiam deliquerint: neminem enim scire, si quid hujusmodi aliquando sibi eventurum sit. Ostendendum est etiam, si quid adversarius ipse aberraverit, et veniam tamen consecutus sit. Post hæc vero præoccupationes sequuntur eorum, quæ adversarii dicturi sint. Alias quidem *adversariorum objectiones* ex ipsis rebus facile solvere poterimus. (22) Si vero nos calumnientur *adversarii*, scriptas nos orationes

τῶμεν ἢ ὡς ἐπὶ μισθῷ τινὶ συνηγοροῦμεν, χρὴ πρὸς τὰ τοιαῦτα ὁμόσε βαδίζοντας εἰρωνεύεσθαι, καὶ περὶ μὲν τῆς γραφῆς λέγειν μὴ κωλύειν τὸν νόμον ἢ αὐτὸν γεγραμμένα λέγειν ἢ ἐκεῖνον ἄγραφα· τὸν γὰρ νόμον οὐκ ἐᾶν τοιαῦτα πράττειν, λέγειν δὲ ὅπως ἄν τις βούληται συγχωρεῖν. Ῥητέον δὲ καὶ ὅτι « οὕτως ὁ ἐναντίος οἴεται μεγάλα ἠδικηκέναι, ὥστ' οὐ νομίζει με κατ' ἀξίαν κατηγορῆσαι, εἰ μὴ γράφοιμι καὶ πολὺν χρόνον σκεψαίμην. » Περὶ μὲν οὖν τὰς τῶν γεγραμμένων λόγων διαβολὰς οὕτως ἀπαντητέον· (23) ἂν δὲ φάσκωσιν ἡμᾶς λέγειν μανθάνειν καὶ μελετᾶν, ὁμολογήσαντες ἐροῦμεν « ἡμεῖς μὲν οἱ μανθάνοντες, ὡς φής, οὐ φιλόδικοί ἐσμεν, σὺ δὲ ὁ λέγειν μὴ ἐπιστάμενος καὶ νῦν ἡμᾶς καὶ πρότερον ἑάλως συκοφαντῶν, » ὥστε λυσιτελὲς φανεῖται τοῖς πολίταις κἀκεῖνον μανθάνειν ῥητορεύειν· οὐ γὰρ οὕτω πονηρὸν οὐδὲ συκοφάντην αὐτὸν εἶναι. (24) Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον κἂν ἡμᾶς ἐπὶ μισθῷ συνηγορεῖν λέγῃ τις, ὁμολογήσαντες εἰρωνευσόμεθα, καὶ τὸν αἰτιώμενον ἡμᾶς ἐπιδείξομεν τοῦτο ποιοῦντα, καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας. Τῶν δὲ μισθῶν [δεῖ] διαιρεῖν τὰ εἴδη, καὶ λέγειν ὡς οἱ μὲν ἐπὶ χρήμασιν οἱ δ' ἐπὶ χάρισιν, οἱ δ' ἐπὶ τιμωρίαις οἱ δ' ἐπὶ τιμαῖς συνηγοροῦσιν. Αὐτὸν μὲν οὖν ἀπόφαινε διὰ χάριν συνηγοροῦντα, τὸν δ' ἐναντίον λέγε οὐδ' ἐπὶ μικρῷ μισθῷ συνηγορεῖν· ὅπως γὰρ λάβῃ ἀργύριον ἀδίκως, οὐχ ὅπως μὴ ἐκτίσῃ, δικάζεται. Τῷ αὐτῷ δὲ τρόπῳ καὶ ἐάν τις ἡμᾶς δικάζεσθαί τινας λέγῃ διδάσκειν, ἢ λόγους δικανικοὺς συγγράφειν· ἀπόφαινε γὰρ καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας, καθ' ὅσον δύνανται, τοὺς φίλους ὠφελεῖν καὶ διδάσκοντας καὶ συμβουλεύοντας. Καὶ οὕτως ἐντέχνως περὶ τῶν τοιούτων ἀπαντήσεις. (25) Χρὴ δὲ καὶ περὶ τὰς ἐρωτήσεις καὶ τὰς ἀποκρίσεις, ὁπόσαι πίπτουσιν εἰς τὰ τοιαῦτα εἴδη, μὴ ῥαθύμως ἔχειν, ἀλλὰ διακρίνειν τὰς ὁμολογίας καὶ τὰς ἀρνήσεις ἐν ταῖς ἀποκρίσεσιν. Ὁμολογίαι μὲν οὖν εἰσὶν αἱ τοιαίδε· « Ἀπέκτεινάς μου τὸν υἱόν; » ἀπέκτεινα πρότερον ἐπ' ἐμὲ σίδηρον αἰρόμενον. « Συνέκοψάς μου τὸν υἱόν; » ἔγωγε ἀδίκων χειρῶν ἄρχοντα. « Κατέαξάς μου τὴν κεφαλήν; » ἐγὼ βιαζομένου σου νύκτωρ εἰς τὴν ἐμὴν οἰκίαν εἰσιέναι. Αἱ μὲν οὖν τοιαῦται ὁμολογίαι τῷ νομίμῳ πιστεύουσαι ὁμολογοῦνται· αἱ δὲ τοιαίδ' ἀρνήσεις παρεγκλίνουσι τὸν νόμον· « Ἀπέκτεινάς μου τὸν υἱόν; » οὐκ ἔγωγε ἀλλ' ὁ νόμος. Τὰ δὲ τοιαῦτα πάντα οὕτω δεῖ ὑποκρίνεσθαι, ὅταν τῶν νόμων ὁ μὲν κελεύῃ τοῦτο ποιεῖν ὁ δὲ κωλύῃ. Τὰ μὲν οὖν πρὸς τοὺς ἀντιδίκους ἐκ τούτων ἁπάντων συνάξεις. (26) Μετὰ δὲ ταῦτα παλιλλογία τῶν εἰρημένων ἤδη σύντομος ἀνάμνησις. Χρήσιμος δ' ἐστὶ παρὰ πάντας τοὺς καιρούς, ὥστε καὶ παρὰ μέρος καὶ παρὰ εἶδος τῇ παλιλλογίᾳ χρηστέον. Μάλιστα δ' ἁρμόττει πρὸς τὰς κατηγορίας καὶ τὰς ἀπολογίας, ἔτι δὲ παρὰ τὰς προτροπὰς καὶ ἀποτροπάς. Οὐ γὰρ μόνον ἀναμνῆσαι δεῖν φαμὲν περὶ τῶν εἰρημένων ἐνταῦθα, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἐγκωμίων καὶ τῶν κακολογιῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἡμᾶς τοὺς κριτὰς εὖ διαθεῖναι καὶ πρὸς τοὺς ἐναντίους κακῶς· διὸ

recitare, aut post multam meditationem dicere, aut mercede conductos patronos fieri, his ironia obviam ire oportet, et dicere nequaquam lege prohiberi, quominus nos scripta loquamur, aut illi non scripta proferant. Lege namque talia patrare non permitti; loqui vero, ut quisque velit, fas esse. Dicendum quoque est, « usque adeo adversarii delicta vel ipsius ejus sententia permagna esse, ut existimemus nos nunquam satis digne accusare posse, nisi quæ dicturi essemus et antea scripsissemus et multum temporis meditati essemus. » Calumniis igitur de scriptis orationibus sic occurrere poterimus. (23) Si vero dixerint, nos discere meditarique dicendi facultatem, confitebimur id quidem, dicemusque : « Nos, quos ais discere, neque calumniatores, neque contentiosi certe sumus; tu vero, qui dicere nescis, quum hoc tempore, tum sæpe alias nos calumniis circumvenire deprehensus es; quare conducere civibus videbitur, ut et tu dicere discas; non enim tam malus neque sycophanta futurus es. » (24) Eodem vero modo, si quis non mercede conductos causarum patronos esse dicat, et fatebimur, et cavillabimur, idemque facere accusatorem nostrum et reliquos omnes demonstrabimus. Mercedis autem species dividemus, dicemusque, alios pecuniis, alios gratis, alios suppliciis, alios honoribus advocatos assistere. Te igitur gratis id obire muneris ostende; adversarium vero dicito ne parvo quidem pretio advocatum assistere. Eum namque, ut argentum injuste capiat, non ut ne reddat, in judicium ire. Idem etiam modus observandus est, si quis nos incusaverit alios docere, quomodo causam dicant, aut orationes judiciales conscribant. Nam et alios omnes ostendes pro viribus amicis adjumento esse et docendo, et consulendo; et sic artificiose in hujusmodi rebus occurres. (25) Oportet autem et circa interrogationes atque responsiones, quotquot in hujusmodi species inciderint, non negligenter versari, sed distinguere confessiones et negationes in responsionibus. Confessiones quidem sunt hujusmodi : « Enecasti filium meum »; Enecavi equidem; nam ille in me prius distrinxit gladium. « Pulsasti filium meum; » Pulsavi equidem; injuria enim in me prius manus injecit. « Contudisti mihi caput; » Contudi equidem; nam noctu impetum in meam fecisti domum. Tales quidem confessiones legibus fretæ conceduntur. Hujusmodi vero negationes legem declinant : « Occidisti filium meum »; Non equidem, sed lex occidit. Hæc autem omnia tum oportet respondere, quum duarum legum altera jubet hoc facere, altera vetat. Quæ igitur in adversarios dicenda sunt, ex his omnibus colliges. (26) Post hæc autem, iterantes ea, quæ ante diximus, breviter admonebimus. Utilis vero est admonitio omni tempore; quamobrem et singulis in partibus et speciebus iteratione utendum est. Maxime in accusationibus et defensionibus ea conducit; præterea etiam in suasionibus et dissuasionibus. Non solum enim hic dicimus debere commemorari quæ ante diximus, quemadmodum et in laudando et vituperando, verum etiam judicum benevolentiam conciliare, eosque in adversarios concitare. Ideo etiam hanc

καὶ τελευταῖον τοῦτο τῶν ἐν τῷ λόγῳ μερῶν τάττομεν. (27) Ἔστι δὲ μνημονικὸν ποιεῖν ἐν κεφαλαίῳ ἀπολογιζόμενον περὶ τῶν εἰρημένων, ἢ διαλογιζόμενον, ἢ προσερωτῶντα τῶν μὲν σαυτοῦ τὰ βέλτιστα τῶν δ' ἐναντίων τὰ φαυλότατα, εἰ δὲ βούλει, εἰρωνείας σχῆμα ποιησάμενον. Οἷον δὲ τούτων ἕκαστόν ἐστιν, ἐκ τῶν προτέρων ἴσμεν. (28) Εὖ δὲ διαθήσομεν ἡμᾶς καὶ τοὺς ἐναντίους κακῶς, ὥσπερ ἐπὶ τῶν προτροπῶν καὶ ἀποτροπῶν, ἀποφαίνοντες κεφαλαιωδῶς ἐφ' οἷς εὖ πεποιήκαμεν τοὺς ἀδικοῦντας ἢ ποιοῦμεν ἢ ποιήσομεν, ἢ αὐτοὶ ἢ οἱ ἡμέτεροι φίλοι, ἢ αὐτοὺς ἢ ὧν κηδόμενοι τυγχάνουσιν, ἢ πάλιν τοὺς κρίνοντας αὐτοὺς ἢ ὧν κηδόμενοι τυγχάνουσιν, καὶ διεξιόντες αὐτοῖς ὡς νῦν καιρὸς χάριτας ἡμῖν τῶν ὑπηργμένων ἀποδοῦναι, καὶ πρὸς τούτοις ἐλεεινοὺς ἡμᾶς αὐτοὺς καθιστάντες, ἐὰν ἐνδέχηται. Τοῦτο δὲ ποιήσομεν ἐπιδεικνύντες ὡς πρὸς τοὺς ἀκούοντας οἰκείως ἔχομεν καὶ ἀναξίως δυστυχοῦμεν, κακῶς πρότερον πεπονθότες ἢ νῦν πάσχοντες, ἢ πεισόμενοι ἐὰν μὴ βοηθῶσιν ἡμῖν οὗτοι· ἐὰν δὲ μὴ τοιαῦτα ὑπάρχῃ, διεξιόντες τίνων ἀγαθῶν ἐστερήμεθα ἢ στερισκόμεθα ἢ στερησόμεθα ὀλιγωρηθέντες ὑπὸ τῶν κρινόντων, ἢ ὡς ἀγαθοῦ μηδέποτε ἐτύχομεν ἢ μὴ ἐπιτυγχάνομεν, ἢ μὴ ἐπιτευξόμεθα μὴ τούτων ἡμῖν συμβοηθησάντων· ἐκ γὰρ τούτων ἐλεεινοὺς καταστήσομεν ἡμᾶς αὐτούς, καὶ πρὸς τοὺς ἀκούοντας εὖ διαθήσομεν. (29) Διαβαλοῦμεν δὲ τοὺς ἀντιδίκους καὶ φθονεῖσθαι ποιήσομεν ἐκ τῶν ἐναντίων τούτοις, ἀποφαίνοντες ὑπὸ τούτων ἢ τῶν τούτοις φίλων τοὺς ἀκούοντας, ἢ ὧν αὐτοὶ κήδονται, κακῶς πεπονθότας ἢ πάσχοντας ἢ πεισομένους παρὰ τὸ προσῆκον· ἐκ γὰρ τῶν τοιούτων καὶ μῖσος καὶ ὀργὴν πρὸς αὐτοὺς ἕξουσιν. Ἂν δὲ μὴ ταῦτα ἐνδέχηται, συνάξομεν ἐξ ὧν φθόνον τοῖς ἀκούουσι κατὰ τῶν ἐναντίων ἐργασόμεθα· τὸ γὰρ φθονεῖν πλησίον τοῦ μισεῖν ἐστίν. Φθονήσονται δὲ συλλήβδην, ἐὰν ἀναξίως αὐτοὺς εὖ πράττοντας ἀποφαίνωμεν καὶ πρὸς τοὺς ἀκούοντας ἀλλοτρίως ἔχοντας, διεξιόντες ὡς ἀγαθὰ πολλὰ πεπόνθασιν ἀδίκως ἢ πάσχουσιν ἢ μέλλουσι πείσεσθαι, ἢ ἀγαθοῦ οὐδέπω πρότερον ἐστερήθησαν ἢ νῦν οὐ στερίσκονται ἢ οὐ στερήσονται, ἢ κακοῦ οὐδέπω τετυχηκότες ἢ νῦν οὐ τυγχάνοντες ἢ οὐ τευξόμενοι, ἐὰν μὴ νῦν αὐτοὺς οἱ κριταὶ κολάσωσιν. Ἐκ τούτων μὲν οὖν ἐν τοῖς ἐπιλόγοις εὐμενῶς μὲν αὐτοὺς κακῶς δὲ τοὺς ἐναντίους διαθήσομεν, ἐκ δὲ τῶν προειρημένων ἁπάντων ἐντέχνως καὶ τὰς κατηγορίας καὶ τὰς ἀπολογίας τάξομεν.

partem orationis (*iterationem*) postremam collocamus. (27) Revocare autem in memoriam licet omnino, vel si enumeres quæ dicta sunt, vel si ea defendas, vel si interroges, ex tuis quidem eorum, quæ optima sunt, mentionem faciens, ex rebus adversariorum vero eorum, quæ nequissima sunt; sin volueris, ironiæ figura uti poteris. Cujusmodi unumquodque horum sit, ex ante dictis scimus. (28) Benevolentiam autem nobis conciliabimus, et invidiam adversariis excitabimus, quemadmodum in suasionibus et dissuasionibus, si summatim declaremus, quibus beneficiis nos, aut amici nostri, eos, a quibus injuriam suscepimus, eorumve necessarios, seu judices ipsos, vel eos, qui illis curæ sunt, sive affecerimus, sive afficiamus, sive affecturi simus; et si dicamus, nunc gratiarum nobis referendarum pro susceptis beneficiis tempus esse; et præterea, si nobis ipsis commiserationem, prout liceat, conciliemus. Hoc vero faciemus, demonstrando nostram erga auditores benevolentiam, et quam indigne ob ea, quæ male passi fuerimus, aut nunc patimur, passurive sumus, miseria premimur, nisi hi nobis adjumento fuerint. Si vero nihil nobis adsit hujusmodi, commemorabimus, quibus bonis privati fuerimus, aut privemur, aut privatum eamus, ubi judices nos neglexerint, seu quod nunquam boni quid nacti fuerimus, aut nanciscamur, aut nacturi simus, nisi ab his auxilium meruerimus. Ex his enim commiseratione nos dignos faciemus, et auditores nobis conciliabimus. (29) Adversarios vero calumniis circumventos in invidiam et odium apud auditores ex horum contrariis adducemus, quum ostenderimus, ab ipsis, aut eorum amicis auditores *vel ipsos*, vel ipsorum necessarios mali quidpiam indigne passos, aut pati, aut passuros esse. Ex hujusmodi enim rebus ad odium et iram in adversarios rapientur. Sin autem hæc fieri non poterint, ea in unum cogemus, quibus auditorum invidiam adversariis excitemus: nam invidia propinqua est odio. Invidebunt autem omnino, si eos immerito fortunatos, et ab auditoribus animo alienos ostenderimus, enumerantes, quam multa bona injuste passi fuerint, aut patiantur, passurive sint; aut quam nunquam ullum bonum desiderarint, vel nunc desiderent, vel desideraturi sint; aut quam nihil unquam mali susceperint, vel nunc suscipiant, vel suscepturi sint, nisi nunc a judicibus puniantur. Ex his igitur in epilogis auditores nobis benevolos, et adversariis contrarios faciemus. Ex omnibus vero supra dictis accusationes et defensiones ex artis norma ordinabimus.

CAP. XXXVII.

De quæstionis speciebus.

Τὸ δ' ἐξεταστικὸν εἶδος αὐτὸ μὲν καθ' ἑαυτὸ οὐ πολλάκις συνίσταται, τοῖς δὲ ἄλλοις εἴδεσι μίγνυται, καὶ μάλιστα πρὸς τὰς ἀντιλογίας χρήσιμόν ἐστιν. Οὐ μὴν ἀλλ' ὅπως μηδὲ τούτου τὴν τάξιν ἀγνοῶμεν, ἄν ποθ' ἡμῖν λόγον ἢ βίον ἢ πρᾶξιν ἀνθρώπων ἢ διοίκησιν πόλεως ἐξετάζειν συμβῇ, δίεξειμι καὶ περὶ τούτου κεφαλαιωδῶς. (2) Φροιμιαστέον μὲν οὖν σχεδὸν ὁμοιοτρό-

Quæstionis autem species separatim quidem ipsa non sæpe occurrit, sed ceteris speciebus commiscetur, et maxime adversus contradictiones utilis est. Verumtamen ne ordo ejus lateat nos, si quando vel in sermonem vel in vitam vel in actiones hominum, vel civitatis administrationem inquirendum est, eam quoque breviter pertractabo. (2) Est igitur inquirentibus eodem modo exordiendum, quo etiam calu-

πως τοῖς διαβεβλημένοις καὶ τοῖς ἐξετάζουσι ταῦτα, ὥστε προφάσεις ἐν ἀρχαῖς εὐλόγους ἐνεγκόντες, δι' ἃς δόξομεν εἰκότως τοῦτο ποιεῖν, οὕτως ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν ἥξομεν. Αἱ τοιαίδε δὲ ἁρμόζουσιν ἐν μὲν τοῖς πολι- 5 τικοῖς συλλόγοις, ὡς οὐ φιλονεικίᾳ τὸ τοιοῦτο ποιοῦμεν, ἀλλ' ὅπως μὴ λάθῃ τοὺς ἀκούοντας, εἶτα ὅτι ἡμᾶς οὗτοι πρότεροι ἠνώχλησαν· ἐν δὲ τοῖς ἰδίοις ἢ ἔχθραν, ἢ τὰ ἔθη τῶν ἐξεταζομένων φαῦλα ὄντα, ἢ φιλίαν πρὸς τοὺς ἐξεταζομένους, ὅπως ἀνέντες ἃ πράττουσι μηκέτι ταῦτα 10 ποιήσωσιν· ἐν δὲ τοῖς δημοσίοις τὸ νόμιμον, τὸ δίκαιον, τὸ τῷ κοινῷ συμφέρον. (3) Φροιμιασάμενοι δ' ἐκ τούτων καὶ τῶν τούτοις ὁμοιοτρόπων, ἐφεξῆς ἕκαστον προτιθέμενοι τῶν ῥηθέντων ἢ πραχθέντων ἢ διανοηθέντων ἐξετάσομεν, ἐνδεικνύντες αὐτὰ καὶ τοῖς 15 δικαίοις καὶ τοῖς νομίμοις καὶ τοῖς ἰδίᾳ καὶ κοινῇ συμφέρουσιν ἐναντιούμενα, καὶ πάντα σκοποῦντες, εἴ που αὐτὰ αὑτοῖς ἐστιν ἐναντία ἢ τοῖς ἤθεσι τῶν χρηστῶν ἀνθρώπων ἢ τοῖς εἰκόσιν. (4) Ἵνα δὲ μὴ μηκύνωμεν [τὸν λόγον] καθ' ἓν ἕκαστον λέγοντες, ὅσῳ ἂν πλείοσι τῶν 20 ἐνδόξων ἐπιτηδευμάτων ἢ πραγμάτων ἢ λόγων ἢ ἐθῶν ἐναντιούμενα τὰ τῶν ἐξεταζομένων ἀποφαίνωμεν τοῖς ἀκούουσι, τοσούτῳ μᾶλλον οἱ ἐξεταζόμενοι ἀδοξήσουσιν. (5) Δεῖ δὲ πικρῷ τῷ ἤθει μὴ ἐξετάζειν, ἀλλὰ πραεῖ· τοῦτον γὰρ τὸν τρόπον οἱ λόγοι γιγνόμενοι πιθανώτεροι 25 φανήσονται τοῖς ἀκούουσιν, οἱ δὲ λέγοντες αὑτοὺς ἥκιστα διαβαλοῦσιν. (6) Ὅταν δὲ πάντα ἀκριβῶς ἐξηταχὼς αὐξήσῃς αὐτά, παλιλλογίαν ἐπὶ τῇ τελευτῇ σύντομον ποίησον καὶ τοὺς ἀκροατὰς περὶ τῶν εἰρημένων ἀνάμνησον. Τὰ μὲν οὖν εἴδη πάντα τοῦτον τὸν τρόπον 30 τάττοντες ἐντέχνως αὐτοῖς χρησόμεθα.

mnia circumventos oportere docuimus. Quare quum idoneas in principiis causas attulerimus, ob quas id recte facere videbimur, ita ad quæstionem pergemus. Convenient autem in civilibus (*judicialibus*) quidem conventibus causæ tales, quod non contentione quadam hoc faciamus, sed potius, ne res auditores lateat; deinde, quod nobis hi prius molesti fuerint; in rebus privatis vero vel ad inimicitiam, vel ad pravos eorum, qui exquiruntur, mores, vel ad amicitiam erga quæstioni obnoxios, ut, quæ agunt remittentes, non amplius hæc faciant, provocare oportet; in publicis denique rebus, si legitimum, et justum, et communem utilitatem prætendamus. (3) Exordio autem ex his et similibus constituto ac singulis deinceps propositis aut dictis, aut factis, aut cogitatis, inquiremus, eaque et justis, et legitimis, et tam privatæ quam publicæ utilitati adversari demonstrabimus, et considerabimus omnia, sicubi ipsa sibi, vel proborum hominum moribus officiisve repugnent. (4) Ne vero in singulis enarrandis nimis longa utamur narratione, quo magis res eorum, in quos inquirimus, adversari ostenderimus quibuscumque studiis præclaris, aut factis, aut verbis, aut moribus, eo pejorem famam apud auditores illi sibi contrahent. (5) Opus est autem, non tristi et acerbo quodam, sed miti mansuetoque vultu inquiramus. Hoc enim modo verisimiliores reddentur auditoribus orationes; oratores vero ipsi minime videbuntur calumniari. (6) Ubi vero diligenter omnia exquisiveris atque amplificaveris, in orationis fine breviter iterato, et ut eorum, quæ dicta fuerint, auditores reminiscantur, efficito. Cunctis igitur speciebus sic constitutis ex artis norma uti poterimus.

CAP. XXXVIII.

Epilogus.

Δεῖ δὲ καὶ λέγοντας καὶ γράφοντας ὅτι μάλιστα πειρᾶσθαι κατὰ τὰ πεπραγμένα τοὺς λόγους ἀποδιδόναι, καὶ συνεθίζειν αὑτοὺς τούτοις ἅπασιν ἐξ ἑτοίμου χρῆσθαι. Καὶ περὶ μὲν τοῦ λέγειν ἐντέχνως καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις καὶ 35 ἐν τοῖς κοινοῖς ἀγῶσι κἂν ταῖς πρὸς τοὺς ἄλλους ὁμιλίαις ἐντεῦθεν πλείστας καὶ τεχνικωτάτας ἀφορμὰς ἕξομεν· (2) χρὴ δὲ καὶ τὴν ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι μὴ μόνον περὶ τοὺς λόγους ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν βίον τὸν αὑτοῦ, διακοσμοῦντα ταῖς ἰδέαις ταῖς εἰρημέναις· συμβάλλεται γὰρ 40 ἡ περὶ τὸν βίον παρασκευὴ καὶ πρὸς τὸ πείθειν καὶ πρὸς τὸ δόξης ἐπιεικοῦς τυγχάνειν. (3) Πρῶτον μὲν οὖν διελέσθαι χρὴ τὰ πράγματα κατὰ τὴν ὅλην τοῦ παιδεύματος διαίρεσιν, ὅ τι πρῶτον ἢ δεύτερον ἢ τρίτον ἢ τέταρτον μεταχειριστέον, εἶτα σαυτοῦ ποιεῖσθαι πα- 45 ρασκευήν, ὥσπερ ἐν τοῖς προοιμίοις διήλθομεν τὰ περὶ τῶν ἀκροατῶν. (4) Εὐμενῆ μὲν οὖν τὰ περὶ σεαυτὸν ποιήσεις, ἐὰν οἷς ὁμολογεῖς ἐμμένῃς, καὶ διαφυλάττῃς φίλους τοὺς αὐτοὺς διὰ παντὸς τοῦ βίου, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων φαίνῃ μὴ μεθιστάμενος ἀλλ' ἀεὶ 50 τοῖς αὐτοῖς χρώμενος. Προσέξουσι δέ σοι, ἐὰν μεγάλας καὶ καλὰς μεταχειρίζῃ τὰς πράξεις, καὶ τοῖς πολλοῖς

Oportet vero etiam in orando et scribendo quammaxime allaborare, ut res propriis verbis explicemus, nosque exercere, ut illa semper in promptu sint. Atque ut apte quidem dicere possimus, tum in privatis publicisque disceptationibus, tum in confabulationibus cum aliis, plurima hinc et artificiosissima adjumenta petere licet. (2) Deinde oportet exornare non solum orandi facultatem, sed etiam vitam, secundum ante dictas species. Nam vitæ ratio multum confert ad persuadendum et ad bonam existimationem. (3) Primum igitur dividendæ sunt res secundum omnem disciplinæ divisionem, quid primum, quid secundum, quid tertium, quid quartum tractandum sit; tum demum tibi sunt præparanda, quæ ad auditores spectant, ut in loco de exordiis docuimus. (4) Benevolentiam tibi quidem conciliabis, si promissis insistas, eosdemque amicos per omnem vitam tuearis, neque in aliis negotiis sis inconstans, sed iisdem semper uti videare. Attenti autem fient auditores, si in magnis et honestis negotiis verseris, et quæ mul-

συμφερούσας. Εὐμενεῖς δὲ γενόμενοι, ὅταν ἐπὶ τῶν
πράξεων γένῃ, ὅσαι τῶν κακῶν ἀποτροπὴν ἔχουσι τῶν
δ' ἀγαθῶν παρουσίαν, ταύτας μὲν ὡς συμφερούσας αὐ-
τοῖς ἀποδέξονται, ὅσαι δὲ τἀναντία παρασκευάζουσιν
5 αὐτοῖς, ταύτας ἀποδοκιμάσουσιν. (5) Ἀντὶ δὲ τοῦ τα-
χεῖαν καὶ σαφῆ καὶ μὴ ἄπιστον τὴν διήγησιν λέγεσθαι,
τὰς πράξεις δεῖ τοιαύτας ποιεῖσθαι. Ταχέως μὲν οὖν
ἐπιτελέσεις, ἂν μὴ πάντα πράττειν ἅμα βούλῃ, ἀλλὰ
πρότερον τὸ πρῶτον, ἔπειτα τὸ ἑξῆς· καθαρῶς δέ, ἂν
10 μὴ ταχὺ τῆς πράξεως παυόμενος ἄλλα πράγματα με-
ταχειρίζῃ πρὶν ταύτην ἐπιτελέσαι. Μὴ ἀπίστως δέ,
ἂν μὴ παρὰ τὸ ἦθος τὸ σαυτοῦ πράττῃς· πρὸς δὲ τού-
τοις, ἂν μὴ προσποιῇ τοὺς αὐτοὺς ἐχθροὺς καὶ φίλους
εἶναί σοι. (6) Ἐκ δὲ τῶν πίστεων ληψόμεθα, περὶ ὧν
15 μὲν ἐπιστήμην ἔχομεν, κατὰ τὴν ταύτης ἐξήγησιν τὰς
πράξεις ἐπιτελεῖν· περὶ ὧν δὲ τυγχάνομεν ἀγνοοῦντες,
κατὰ τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ συμβαῖνον· ἀσφαλέστατον γὰρ
πράττειν περὶ τῶν οὕτως ἐχόντων πρὸς τὸ εἰωθὸς ἀπο-
βλέποντας. Εἰς δὲ τὸν πρὸς τοὺς ἀντιδίκους ἀγῶνα ἐν
20 μὲν τοῖς λόγοις ἐκ τῶν λελεγμένων ποιήσομεν βεβαιότητα
περὶ ἡμῶν· ἐν δὲ τοῖς συμβολαίοις τοῦτο ποιήσομεν, ἐὰν
κατὰ τοὺς νόμους αὐτὰ μεταχειριζώμεθα τοὺς ἀγράφους
καὶ τοὺς γεγραμμένους μετὰ μαρτύρων ὡς βελτίστων
ὁριζομένοις χρόνοις. (7) Ἐκ δὲ τοῦ ἐπιλόγου περὶ μὲν
25 τῶν λελεγμένων ἀναμνήσομεν τοὺς ἀκροατάς, τὰ πρα-
χθέντα ἐν κεφαλαίῳ αὖθις εἰπόντες· ἐξ ὧν δὲ πράττο-
μεν, ἀναμνήσομεν οὕτως, ἐπειδὰν τὰς αὐτὰς πράξεις ἢ
τὰς ὁμοίας μεταχειριζώμεθα ταῖς προτέραις. Φιλικῶς
δὲ διακείσονται πρὸς ἡμᾶς, ἐὰν πράττωμεν ἐξ ὧν εὖ
30 πεπονθέναι δόξουσιν ἢ πάσχειν ἢ πείσεσθαι. Μεγάλα
δὲ πράξομεν, ἐὰν πολλῶν αἰτίους καὶ καλῶν πράξεις
μεταχειριζώμεθα. Καὶ τοῦτον μὲν τὸν τρόπον χρὴ τὰ
κατὰ τὸν βίον [αὐτοῦ] παρασκευάζειν, ἐκ δὲ τῆς προ-
τέρας συντάξεως περὶ τοὺς λόγους γυμνάζεσθαι.

35 [Τὰς δὲ θυσίας δεῖ ποιεῖν ὡς προείρηται, πρὸς μὲν
θεοὺς ὁσίως, πρὸς δὲ τὰς δαπάνας μετρίως, πρὸς δὲ τὰς
θεωρίας λαμπρῶς, πρὸς δὲ τοὺς πολίτας ὠφελίμως. Καὶ
πρὸς μὲν θεοὺς ὁσίως ἕξουσιν, ἐὰν κατὰ τὰ πάτρια θύω-
μεν· πρὸς δὲ τὰς δαπάνας μετρίως, ἐὰν μὴ τὰ πεμπό-
40 μενα πάντα τοῖς δαπανωμένοις συναναλίσκηται· πρὸς
δὲ τὰς θεωρίας λαμπρῶς, ἐὰν μεγαλοπρεπῶς ὦσι κα-
τεσκευασμένα· πρὸς δὲ τοὺς πολίτας ὠφελίμως, ἐὰν
ἱππεῖς καὶ ὁπλῖται διεσκευασμένοι συμπέμπωσιν. Τὰ
μὲν δὴ πρὸς τοὺς θεοὺς οὕτω γινόμενα ὁσίως ἂν ἔχοι·
45 φιλίαν δὲ συστησόμεθα πρὸς τοὺς ὁμοιοτρόπους ἡμῖν,
καὶ οἷς ταὐτὰ συμφέρει, καὶ οἷς περὶ τὰ μέγιστα ἀναγ-
καῖόν ἐστιν ἡμῖν κοινωνεῖν· ἡ γὰρ τοιαύτη μάλιστα
συμμένει φιλία. Συμμάχους δὲ δεῖ ποιεῖσθαι τοὺς δι-
καιοτάτους καὶ τοὺς δύναμιν πολλὴν ἔχοντας καὶ τοὺς
50 πλησίον κατοικοῦντας, ἐχθροὺς δὲ τοὺς ἐναντίους τού-
τοις. Πόλεμον δὲ αἱρεῖσθαι πρὸς τοὺς ἀδικεῖν ἐπιχει-
ροῦντας τὴν πόλιν ἢ τοὺς φίλους ἢ τοὺς συμμάχους αὐ-
τῆς. Τὰς δὲ φυλακὰς ἀναγκαῖον ἔχειν ἢ δι' αὐτῶν ἢ
διὰ τῶν συμμάχων ἢ διὰ ξένων, καὶ κράτιστον μὲν δι'

tis conducant. Quum vero benevolos auditores reddideris, ubi ad ipsam rerum expositionem deveneris, quæcumque propulsationem malorum et bonorum exhibitionem continent, ea, ut sibi utilia, facile admittent; quæcumque autem secus sunt, ea rejicient. (5) Neque tantum narratio celer, et aperta, et verisimilis est facienda, sed ipsæ res tali modo fieri debent. Celeriter quidem absolves, si non omnia volueris simul agere, sed prius primo, et reliqua deinceps. Dilucide vero, si non statim relicta re in alias res prius transieris, quam illam absolveris. Verisimiliter denique, si nihil a tuo more alienum agas. Præterea, si non eosdem finxeris et inimicos tibi et amicos esse. (6) Ex probationibus autem eas assumemus, quarum quidem scientiam habemus, ita ut ea duce negotia absolvere possimus. Quarum scientiam non habemus, agamus secundum id quod plerumque accidere solet. Tutissime enim in hujusmodi rebus egeris, si ad consuetudinem respicias. In certamine vero cum adversariis, si quidem oratione contenditur, ex dictis nostra confirmabimus. In contractibus vero hoc assequemur, si secundum leges et non scriptas et scriptas eos fecerimus cum testibus quam optimis et tempore præfinito. (7) Ex epilogo autem eorum, quæ dicta fuerint, reminisci auditores faciemus, si, quæ gesta sint, summatim rursus dixerimus. Ex his autem, quæ agimus, ita commonebimus, quandocumque eadem negotia, vel prioribus similia tractamus. Benevoli vero nobis erunt auditores, si ea gesserimus, unde aliquid beneficii suscepisse, aut suscipere, aut suscepturi videbuntur. Magnas autem res geremus, si ea negotia tractaverimus, quæ multorum sint bonorum causæ. Et hoc quidem modo ea, quæ ad vitam pertinent, præparanda sunt; ex priore vero instituto circa orationem est exercitatio adhibenda.

[Sacrificia vero, uti præmissum est, faciemus ad deos quidem pie, ad sumptus autem moderate, ad spectacula vero splendide, ad cives autem utiliter. Et adversus immortales quidem deos ea habebunt pie, si patrio more sacrificemus. Ad sumptus autem moderate, si non quæcumque missa fuerint, ab his qui sumptibus præsunt, consumantur. Ad spectacula vero splendide, si magnifico sint apparatu constituta. Ad cives autem utiliter, si et equites et gravioris armaturæ pedites belle instructi pompam celebrent. Quæ igitur hoc modo mortales in deos fecerint, pie certe fecerint. Eos autem amicos comparabimus, qui sint nobis moribus non dissimiles, et quibus eadem quæ etiam nobis conducant, et quibus magnis in rebus necessario communis nobiscum fortuna sit: talis enim amicitia perdurat maxime. Socios autem eos facere debemus, qui et justissimi sint, et non mediocri valeant potentia, et in proximo habitent: hostes autem faciemus, qui horum sint contrarii. Suscipiendum autem bellum in eos est qui rempublicam aut ejus sive amicos sive socios injuria violare moliuntur. Præsidia autem habeamus oportet, aut nostra, aut sociorum aut ho-

ἑαυτῶν, δεύτερον δὲ διὰ τῶν συμμάχων, τρίτον δὲ διὰ ξένων. Περὶ δὲ πόρου χρημάτων, κράτιστον μὲν ἀπὸ τῶν ἰδίων προσόδων ἢ κτημάτων, δεύτερον δὲ ἀπὸ τῶν τιμημάτων, τρίτον δὲ τῶν πενήτων τὰ σώματα παρε-
5 χόντων λειτουργεῖν, τῶν δὲ τεχνιτῶν ὅπλα, τῶν δὲ πλουσίων χρήματα. Περὶ πολιτείας δέ, δημοκρατία μὲν ἀρίστη ἐν ᾗ οἱ νόμοι τοῖς ἀρίστοις τὰς τιμὰς ἀπονέμουσι, τὸ δὲ πλῆθος μήτε χειροτονίας μήτε ψηφοφορίας ἐστέρηται, κακίστη δὲ ἐν ᾗ τῷ πλήθει παραδιδόασιν οἱ
10 νόμοι τοὺς πλουτοῦντας ὑβρίζειν. Ὀλιγαρχιῶν δ' εἰσὶ δύο τρόποι· ἢ γὰρ ἐξ ἑταιρείας ἢ ἀπὸ τῶν τιμημάτων. Ποιεῖσθαι δὲ συμμάχους ἀναγκαῖόν ἐστιν, ὅταν οἱ πολῖται μὴ τυγχάνωσι δι' ἑαυτῶν δυνατοὶ τὴν χώραν καὶ τὰ φρούρια φυλάττειν ἢ τοὺς πολεμίους ἀμύνεσθαι. Πα-
15 ρίεσθαι δὲ δεῖ συμμαχίαν, ὅταν μὴ ἀνάγκη τις ᾖ ποιεῖσθαι αὐτήν, ἢ μακρὰν τοῖς τόποις ἀπέχωσι καὶ ἀδύνατοι ὦσι κατὰ τοὺς προσήκοντας παραγίνεσθαι καιρούς. Πολίτης δὲ ἀγαθός ἐστιν, ὅστις φίλους μὲν χρησιμωτάτους τῇ πόλει παρασκευάζει, ἐχθροὺς δὲ ἐλαχίστους καὶ ἀσθε-
20 νεστάτους, καὶ ὅστις προσόδους παρασκευάζει πλείστας, τῶν ἰδιωτῶν μηδένα δημεύων, καὶ ὅστις ἑαυτὸν δίκαιον παρέχων τοὺς ἀδικοῦντάς τι τῶν κοινῶν ἐξετάζει. Δωροῦνται δὲ πάντες ἐλπίζοντες ὠφεληθήσεσθαι, ἢ τῶν προτέρων εὐεργεσιῶν χάριν ἀποδιδόντες. Ὑπηρετοῦσι
25 δὲ πάντες κέρδους ἕνεκεν ἢ τιμῆς ἢ ἡδονῆς ἢ φόβου. Συναλλάττουσι δὲ πάντες ἢ κατὰ προαίρεσιν ἢ ἀκουσίως· αἱ γὰρ πράξεις ἐπιτελοῦνται πᾶσαι ἢ διὰ βίας ἢ διὰ πειθοῦς ἢ δι' ἀπάτης ἢ διὰ προφάσεως. Ἐν δὲ πολέμῳ περιγίνονται πολεμοῦντες ἢ διὰ τύχην, ἢ διὰ
30 σωμάτων πλῆθος ἢ ῥώμην, ἢ διὰ χρημάτων εὐπορίαν, ἢ διὰ τόπων εὐφυΐαν, ἢ δι' ἀρετὴν συμμάχων, ἢ διὰ στρατηγοῦ γνώμην. Ἐγκαταλιπεῖν δὲ τοὺς συμμάχους ὑπολαμβάνουσι δεῖν ἢ διὰ τὸ μᾶλλον συμφέρειν τοῦτο ἢ διὰ τὸ παραλύσασθαι τὸν πόλεμον. Δίκαια δὲ πράττειν
35 ἐστὶ τὸ τοῖς κοινοῖς τῆς πόλεως ἤθεσιν ἕπεσθαι, τοῖς νόμοις πείθεσθαι καὶ ταῖς ἰδίαις ὁμολογίαις ἐμμένειν. Συμφέρει δὲ σώματι μὲν εὐεξία καὶ κάλλος καὶ ῥώμη καὶ ὑγίεια, ψυχῇ δὲ σοφία, φρόνησις, ἀνδρία, σωφροσύνη, δικαιοσύνη· συναμφοτέροις δὲ τούτοις χρήματα
40 καὶ φίλοι. Ἀσύμφορα δὲ τἀναντία τούτων. Πόλει δὲ συμφέρον πλῆθος πολιτῶν ἀγαθῶν.]

spitum causa : et maxime quidem nostra, deinde sociorum, tertio vero hospitum. De tributis autem id quidem est optimum, quod a privatis proventibus aut possessionibus proficiscitur; secundum vero a censibus; tertium autem a pauperibus, qui sua corpora ministeriis præbent: ab opificibus autem arma; a locupletibus vero pecuniæ. De administratione autem reipublicæ popularis quidem principatus est optimus, in quo leges optimatibus honores distribuunt; plebs vero neque dandis privatur suffragiis, neque ferendis sententiis : pessima vero illa est in qua leges a ditioribus affici contumelia plebem sinunt. Principatus autem paucorum duo sunt genera : aut enim est ex amicitia et societate quadam, aut a censibus. Necesse autem est socios faciamus, quum cives minus ex se potentes sunt, qui tum solum, tum oppida tuantur, aut hostibus repugnent. Est autem societas omittenda, quum aut eam facere non sit opus, aut socii longe a nobis distent, neque valeant opportuno tempore adesse. Civis autem bonus est, qui amicos civitati utilissimos comparat, inimicos vero et paucissimos et infirmissimos, quique sine ulla privatorum bonorum publicatione proventus comparat quamplurimos, et qui, sese justissimum præbens, eos in quæstionem agit, qui rerum publicarum aliquid per injustitiam violant. Largitionibus vero utuntur omnes, aut quoniam aliquid inde sperent commodorum, aut quo susceptorum beneficiorum gratiam referant. Obsequuntur autem omnes aut lucri, aut honoris, aut voluptatis, aut timoris gratia. Commutationibus vero utuntur omnes aut sponte aut inviti. Omnes enim actiones aut vi, aut persuasione, aut fraude, aut occasione perficiuntur. In bello autem vincitur aut fortuna, aut corporum multitudine vel robustitate, aut pecuniarum copia, aut opportunitate locorum, aut virtute sociorum, aut consilio imperatoris. Socios vero derelinquendos putant, aut ad majorem utilitatem, aut belli solutione. Juste autem agere est, communes sequi civitatis consuetudines, parere legibus, privataque pacta servare. Conducit autem corpori quidem bona habitudo, et formæ dignitas, aut vires, et bona valetudo; animo vero sapientia, prudentia, fortitudo, temperantia, justitia : his autem utrisque pecuniæ et amici. Inutilia vero sunt horum contraria. Civitati denique plurimum utilitatis affert bonorum civium multitudo.]

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΠΕΡΙ ΠΟΙΗΤΙΚΗΣ.

ARISTOTELIS LIBER DE POETICA.

CAP. I.

De consilio operis.

Περὶ ποιητικῆς αὐτῆς τε καὶ τῶν εἰδῶν αὐτῆς, ἥντινα δύναμιν ἕκαστον ἔχει, καὶ πῶς δεῖ συνίστασθαι τοὺς μύθους, εἰ μέλλει καλῶς ἕξειν ἡ ποίησις, ἔτι δὲ ἐκ πόσων καὶ ποίων ἐστὶ μορίων, ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὅσα τῆς αὐτῆς ἐστι μεθόδου, λέγωμεν, ἀρξάμενοι κατὰ φύσιν πρῶτον ἀπὸ τῶν πρώτων. (2) Ἐποποιία δὴ καὶ ἡ τῆς τραγῳδίας ποίησις, ἔτι δὲ κωμῳδία καὶ ἡ διθυραμβοποιητικὴ καὶ τῆς αὐλητικῆς ἡ πλείστη καὶ κιθαριστικῆς, πᾶσαι τυγχάνουσιν οὖσαι μιμήσεις τὸ σύνολον. (3) Διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων τρισίν· ἢ γὰρ τῷ γένει ἑτέροις μιμεῖσθαι, ἢ τῷ ἕτερα, ἢ τῷ ἑτέρως καὶ μὴ τὸν αὐτὸν τρόπον. (4) Ὥσπερ γὰρ καὶ χρώμασι καὶ σχήμασι πολλὰ μιμοῦνταί τινες ἀπεικάζοντες, οἱ μὲν διὰ τέχνης, οἱ δὲ διὰ συνηθείας, ἕτεροι δὲ διὰ τῆς φωνῆς, οὕτω κἂν ταῖς εἰρημέναις τέχναις, ἅπασαι μὲν ποιοῦνται τὴν μίμησιν ἐν ῥυθμῷ καὶ λόγῳ καὶ ἁρμονίᾳ, τούτοις δ' ἢ χωρὶς ἢ μεμιγμένοις, (5) οἷον ἁρμονίᾳ μὲν καὶ ῥυθμῷ χρώμεναι μόνον ἥ τε αὐλητικὴ καὶ ἡ κιθαριστική, κἂν εἴ τινες ἕτεραι τυγχάνωσιν οὖσαι τοιαῦται τὴν δύναμιν, οἷον ἡ τῶν συρίγγων. (6) Αὐτῷ δὲ τῷ ῥυθμῷ μιμοῦνται χωρὶς ἁρμονίας οἱ τῶν ὀρχηστῶν· καὶ γὰρ οὗτοι διὰ τῶν σχηματιζομένων ῥυθμῶν μιμοῦνται καὶ ἤθη καὶ πάθη καὶ πράξεις. (7) Ἡ δὲ ἐποποιία μόνον τοῖς λόγοις ψιλοῖς ἢ τοῖς μέτροις, καὶ τούτοις εἴτε μιγνῦσα μετ' ἀλλήλων, εἴθ' ἑνί τινι γένει χρωμένη τῶν μέτρων τυγχάνουσα μέχρι τοῦ νῦν. (8) Οὐδὲν γὰρ ἂν ἔχοιμεν ὀνομάσαι κοινὸν τοὺς Σώφρονος καὶ Ξενάρχου μίμους καὶ τοὺς Σωκρατικοὺς λόγους, (9) οὐδὲ εἴ τις διὰ τριμέτρων ἢ ἐλεγείων ἢ τῶν ἄλλων τινῶν τῶν τοιούτων ποιοῖτο τὴν μίμησιν· (10) πλὴν οἱ ἄνθρωποί γε συνάπτοντες τῷ μέτρῳ τὸ ποιεῖν ἐλεγειοποιοὺς τοὺς δὲ ἐποποιοὺς ὀνομάζουσιν, οὐχ ὡς τοὺς κατὰ μίμησιν ποιητὰς ἀλλὰ κοινῇ κατὰ τὸ μέτρον προσαγορεύοντες. (11) Καὶ γὰρ ἂν ἰατρικὸν ἢ μουσικόν τι διὰ τῶν μέτρων ἐκφέρωσιν, οὕτω καλεῖν εἰώθασιν. Οὐδὲν δὲ κοινόν ἐστιν Ὁμήρῳ καὶ Ἐμπεδοκλεῖ πλὴν τὸ μέτρον· διὸ τὸν μὲν ποιητὴν δίκαιον καλεῖν, τὸν δὲ φυσιολόγον μᾶλλον ἢ ποιητήν. (12) Ὁμοίως δὲ κἂν εἴ τις ἅπαντα τὰ μέτρα

De poetica et ipsa et formis ipsius, quam quæque vim habeat, et quomodo deceat componi fabulas, si recte se habitura sit poesis, præterea ex quot et quibus partibus constet, pariterque de ceteris quæ ejusdem disciplinæ sunt, dicamus, initio facto secundum naturam ab iis quæ prima sunt. (2) Epopœia igitur et tragœdiæ poesis, præterea comœdia et dithyrambopoetica, et auleticæ maxima pars citharisticæque, omnes sunt imitationes in universum. (3) Differunt autem inter sese tribus: aut quod genere diversis imitantur, aut quod diversa, aut quod diverse neque eodem modo. (4) Ut enim et coloribus et lineamentis sunt qui multa imitantur assimulando, alii per artem, alii per consuetudinem, alii autem per vocem, sic etiam in iis quas dixi artibus, cunctæ faciunt imitationem numero et sermone et concentu, iisque aut singulis aut mixtis, (5) quemadmodum uno concentu numeroque utuntur et auletica et citharistica, et si quæ sunt aliæ ejusdem potestatis, ut quæ fistulis canit. (6) Solo autem numero imitatur sine concentu ars saltatorum: etenim hi per figuratos numeros imitantur et mores et perturbationes et actiones. (7) Epopœia vero unis sermonibus nudis aut metris, atque his dum ea sive miscet inter sese, sive uno aliquo genere metrorum utitur, usque ad hoc tempus. (8) Non enim communi nomine comprehendere possemus Sophronis et Xenarchi mimos et Socraticos sermones, (9) neque si quis trimetris vel elegis vel aliis quibusdam ejusmodi faceret imitationem; (10) nisi quod homines copulantes cum metro *verbum* facere Elegifices aut Epifices nominant, non tam qui secundum imitationem sunt poetas quam communiter secundum metrum appellantes. (11) Etenim si medicum quoddam vel musicum per metra efferant, sic vocare consueverunt. Nihil autem commune est Homero et Empedocli præter metrum; quamobrem illum justum est poetam vocare, hunc autem physiologum potius quam poetam. (12) Similiter vero etiam

μιγνύων ποιοῖτο τὴν μίμησιν, καθάπερ Χαιρήμων ἐποίησε Κένταυρον μικτὴν ῥαψῳδίαν ἐξ ἁπάντων τῶν μέτρων, καὶ ποιητὴν προσαγορευτέον. Περὶ μὲν οὖν τούτων διωρίσθω τοῦτον τὸν τρόπον. (13) Εἰσὶ δέ 5 τινες οἳ πᾶσι χρῶνται τοῖς εἰρημένοις, λέγω δὲ οἷον ῥυθμῷ καὶ μέλει καὶ μέτρῳ, ὥσπερ ἥ τε τῶν διθυραμβικῶν ποίησις καὶ ἡ τῶν νόμων καὶ ἥ τε τραγῳδία καὶ ἡ κωμῳδία· διαφέρουσι δέ, ὅτι αἱ μὲν ἅμα πᾶσιν αἱ δὲ κατὰ μέρος. (14) Ταύτας μὲν οὖν λέγω τὰς διαφορὰς 10 τῶν τεχνῶν, ἐν οἷς ποιοῦνται τὴν μίμησιν.

si quis omnia metra miscens faceret imitationem, quemadmodum Chæremo fecit Centaurum mixtam rhapsodiam ex omnibus metris, is quoque poeta dicendus erit. Atque de his hunc in modum expositum esto. (13) Sunt etiam artes quæ omnibus utuntur iis quæ dicta sunt, dico numero et concentu et metro, sicut dithyrambicorum poesis et nomorum et tragœdia comœdiaque: differunt autem, quod hæ simul omnibus, illæ per partes. (14) Has igitur dico differentias artium, in quibus faciunt imitationem.

CAP. II.

Quosnam oporteat imitari.

Ἐπεὶ δὲ μιμοῦνται οἱ μιμούμενοι πράττοντας, ἀνάγκη δὲ τούτους ἢ σπουδαίους ἢ φαύλους εἶναι (τὰ γὰρ ἤθη σχεδὸν ἀεὶ τούτοις ἀκολουθεῖ μόνοις· κακίᾳ γὰρ καὶ ἀρετῇ τὰ ἤθη διαφέρουσι πάντες), ἤτοι βελτίονας 15 ἢ καθ' ἡμᾶς ἢ χείρονας ἢ καὶ τοιούτους, (2) ὥσπερ οἱ γραφεῖς· Πολύγνωτος μὲν γὰρ κρείττους, Παύσων δὲ χείρους, Διονύσιος δὲ ὁμοίους εἴκαζεν· (3) δῆλον δὲ ὅτι καὶ τῶν λεχθεισῶν ἑκάστη μιμήσεων ἕξει ταύτας τὰς διαφοράς, καὶ ἔσται ἑτέρα τῷ ἕτερα μιμεῖσθαι τοῦ-20 τον τὸν τρόπον. (4) Καὶ γὰρ ἐν ὀρχήσει καὶ αὐλήσει καὶ κιθαρίσει ἔστι γενέσθαι ταύτας τὰς ἀνομοιότητας, (5) καὶ περὶ τοὺς λόγους δὲ καὶ τὴν ψιλομετρίαν, οἷον Ὅμηρος μὲν βελτίους, Κλεοφῶν δὲ ὁμοίους, Ἡγήμων δὲ ὁ Θάσιος ὁ τὰς παρῳδίας ποιήσας πρῶτος καὶ Νικο-25 χάρης ὁ τὴν Δηλιάδα χείρους. (6) Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοὺς διθυράμβους καὶ περὶ τοὺς νόμους, ὡς Πέρσας καὶ Κύκλωπας Τιμόθεος καὶ Φιλόξενος, μιμήσαιτο ἄν τις. (7) Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ διαφορᾷ καὶ ἡ τραγῳδία πρὸς τὴν κωμῳδίαν διέστηκεν· ἡ μὲν γὰρ χείρους ἡ δὲ βελτίους 30 μιμεῖσθαι βούλεται τῶν νῦν.

Quoniam autem qui imitantur agentes imitantur, eos autem necesse est aut graves esse aut viles (mores enim ferme hæc sequuntur sola: nequitia enim et virtute in moribus differunt omnes), aut meliores quam ipsi sumus aut pejores aut ejusdem moduli, (2) ut pictores: Polygnotus enim meliores, Pauso pejores, Dionysius similes pingebat. (3) Manifestum vero est etiam illarum quas dixi imitationum unamquamque habituram esse has differentias, diversamque futuram, prout diversa in hoc genere imitabitur. (4) Etenim in saltatione et in tibiarum citharæque cantu licet inesse hasce diversitates, (5) etiam in sermonibus et nudis metris, veluti Homerus meliores, Cleophon similes, Hegemo autem Thasius, qui parodias primus fecit, et Nicochares Deliadis auctor, pejores. (6) Pariterque circa dithyrambos et circa nomos, ut Persas et Cyclopes Timotheus et Philoxenus, possit aliquis imitari. (7) Ipsa hac differentia tragœdia discessit a comœdia: hæc enim pejores, illa autem meliores imitari vult quam qui nunc sunt.

CAP. III.

Quomodo sit imitandum.

Ἔτι δὲ τούτων τρίτη διαφορὰ τὸ ὡς ἕκαστα τούτων μιμήσαιτο ἄν τις. (2) Καὶ γὰρ ἐν τοῖς αὐτοῖς καὶ τὰ αὐτὰ μιμεῖσθαι ἔστιν ὁτὲ μὲν ἀπαγγέλλοντα ἢ ἕτερόν τι γιγνόμενον, ὥσπερ Ὅμηρος ποιεῖ, ἢ ὡς τὸν αὐτὸν 35 καὶ μὴ μεταβάλλοντα, ἢ πάντας ὡς πράττοντας καὶ ἐνεργοῦντας τοὺς μιμουμένους. (3) Ἐν τρισὶ δὴ ταύταις διαφοραῖς ἡ μίμησίς ἐστιν, ὡς εἴπομεν κατ' ἀρχάς, ἐν οἷς τε καὶ ἃ καὶ ὥς. (4) Ὥστε τῇ μὲν ὁ αὐτὸς ἂν εἴη μιμητὴς Ὁμήρῳ Σοφοκλῆς, μιμοῦνται γὰρ ἄμφω σπου-40 δαίους, τῇ δὲ Ἀριστοφάνει· πράττοντας γὰρ μιμοῦνται καὶ δρῶντας ἄμφω. Ὅθεν καὶ δράματα καλεῖσθαί τινες αὐτά φασιν, ὅτι μιμοῦνται δρῶντας. (5) Διὸ καὶ ἀντιποιοῦνται τῆς τε τραγῳδίας καὶ τῆς κωμῳδίας οἱ Δωριεῖς, τῆς μὲν κωμῳδίας οἱ Μεγαρεῖς, οἵ τε ἐνταῦθα ὡς 45 ἐπὶ τῆς παρ' αὐτοῖς δημοκρατίας γενομένης, καὶ οἱ ἐκ Σικελίας (ἐκεῖθεν γὰρ ἦν Ἐπίχαρμος ὁ ποιητής, πολλῷ πρότερος ὢν Χωνίδου καὶ Μάγνητος), καὶ τῆς τραγῳδίας ἔνιοι τῶν ἐν Πελοποννήσῳ, ποιούμενοι τὰ ὀνόματα

Etiam tertia horum differentia est: quomodo singula horum imitetur aliquis. (2) Nam eisdem et eadem imitari licet nunc quidem narrando nunc alia persona induenda, sicut Homerus facit, sive suam personam conservando nec mutando, aut ita ut omnes agendo et operando imitentur. (3) Tribus igitur his differentiis imitatio obnoxia est, ut ab initio diximus, per quæ et quæ et quomodo. (4) Quamobrem ab una idem imitator Sophocles est qui Homerus, quippe ambo graves imitantur; ab altera qui Aristophanes: agentes enim et operantes ambo imitantur. Unde etiam δράματα appellari ea quidam dicunt, quod imitantur δρῶντας (*agentes*). (5) Ideo etiam tragœdiam et comœdiam sibi vindicant Dorienses, comœdiam quidem Megarenses, tum qui hic, quo scilicet tempore populare imperium apud eos fuerit, tum qui ex Sicilia (inde enim erat Epicharmus poeta, multo prior Chonide et Magnete), et tragœdiam nonnulli eorum qui in

σημεῖον. (6) Οὗτοι μὲν γὰρ κώμας τὰς περιοικίδας καλεῖν φασίν, Ἀθηναῖοι δὲ δήμους, ὡς κωμῳδοὺς οὐκ ἀπὸ τοῦ κωμάζειν λεχθέντας, ἀλλὰ τῇ κατὰ κώμας πλάνῃ ἀτιμαζομένους ἐκ τοῦ ἄστεως· καὶ τὸ ποιεῖν αὐ-
5 τοὶ μὲν δρᾶν, Ἀθηναίους δὲ πράττειν προσαγορεύειν. (7) Περὶ μὲν οὖν τῶν διαφορῶν, καὶ πόσαι καὶ τίνες τῆς μιμήσεως, εἰρήσθω ταῦτα.

Peloponneso, ex nominibus indicium facientes. (6) Hi enim κώμας pagos se vocare dicunt, Athenienses autem δήμους; quippe comœdos non a κωμάζειν dictos esse, sed quod per κώμας vagarentur ab urbanis contempti; et ποιεῖν ipsos appellare δρᾶν, Athenienses autem πράττειν. (7) Jam de differentiis, quot et quæ in imitando sint, hæc dicta sunto.

CAP. IV.

De causis poeseos, et quomodo in diversas species abierit.

Ἐοίκασι δὲ γεννῆσαι μὲν ὅλως τὴν ποιητικὴν αἰτίαι δύο τινές, καὶ αὗται φυσικαί. (2) Τό τε γὰρ μιμεῖ-
10 σθαι σύμφυτον τοῖς ἀνθρώποις ἐκ παίδων ἐστί, καὶ τούτῳ διαφέρουσι τῶν ἄλλων ζῴων ὅτι μιμητικώτατόν ἐστι καὶ τὰς μαθήσεις ποιεῖται διὰ μιμήσεως τὰς πρώτας, καὶ τὸ χαίρειν τοῖς μιμήμασι πάντας. (3) Σημεῖον δὲ τούτου τὸ συμβαῖνον ἐπὶ τῶν ἔργων· ἃ γὰρ αὐτὰ λυπη-
15 ρῶς δρῶμεν, τούτων τὰς εἰκόνας τὰς μάλιστα ἠκριβωμένας χαίρομεν θεωροῦντες, οἷον θηρίων τε μορφὰς τῶν ἀτιμοτάτων καὶ νεκρῶν. (4) Αἴτιον δὲ καὶ τούτου, ὅτι μανθάνειν οὐ μόνον τοῖς φιλοσόφοις ἥδιστον ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ὁμοίως· ἀλλ' ἐπὶ βραχὺ κοινωνοῦσιν αὐτοῦ.
20 (5) Διὰ γὰρ τοῦτο χαίρουσι τὰς εἰκόνας ὁρῶντες, ὅτι συμβαίνει θεωροῦντας μανθάνειν καὶ συλλογίζεσθαι τί ἕκαστον, οἷον ὅτι οὗτος ἐκεῖνος, (6) ἐπεὶ ἐὰν μὴ τύχῃ προεωρακώς, οὐχ ᾗ μίμημα ποιήσει τὴν ἡδονὴν ἀλλὰ διὰ τὴν ἀπεργασίαν ἢ τὴν χροιὰν ἢ διὰ τοιαύτην τινὰ
25 ἄλλην αἰτίαν. (7) Κατὰ φύσιν δὲ ὄντος ἡμῖν τοῦ μιμεῖσθαι καὶ τῆς ἁρμονίας καὶ τοῦ ῥυθμοῦ (τὰ γὰρ μέτρα ὅτι μόρια τῶν ῥυθμῶν ἐστί, φανερόν) ἐξ ἀρχῆς οἱ πεφυκότες πρὸς αὐτὰ μάλιστα κατὰ μικρὸν προάγοντες ἐγέννησαν τὴν ποίησιν ἐκ τῶν αὐτοσχεδιασμάτων.
30 (8) Διεσπάσθη δὲ κατὰ τὰ οἰκεῖα ἤθη ἡ ποίησις· οἱ μὲν γὰρ σεμνότεροι τὰς καλὰς ἐμιμοῦντο πράξεις καὶ τὰς τῶν τοιούτων, οἱ δὲ εὐτελέστεροι τὰς τῶν φαύλων, πρῶτον ψόγους ποιοῦντες, ὥσπερ ἕτεροι ὕμνους καὶ ἐγκώμια. (9) Τῶν μὲν οὖν πρὸ Ὁμήρου οὐδενὸς ἔχομεν
35 εἰπεῖν τοιοῦτον ποίημα, εἰκὸς δὲ εἶναι πολλούς· (10) ἀπὸ δὲ Ὁμήρου ἀρξαμένοις ἔστιν, οἷον ἐκείνου ὁ Μαργίτης καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐν οἷς κατὰ τὸ ἁρμόττον ἰαμβεῖον ἦλθε μέτρον. Διὸ καὶ ἰαμβεῖον καλεῖται νῦν, ὅτι ἐν τῷ μέτρῳ τούτῳ ἰάμβιζον ἀλλήλους. (11) Καὶ ἐγένοντο τῶν
40 παλαιῶν οἱ μὲν ἡρωϊκῶν οἱ δὲ ἰάμβων ποιηταί. (12) Ὥσπερ δὲ καὶ τὰ σπουδαῖα μάλιστα ποιητὴς Ὅμηρος ἦν (μόνος γὰρ οὐχ ὅτι εὖ, ἀλλ' ὅτι καὶ μιμήσεις δραματικὰς ἐποίησεν), οὕτω καὶ τὰ τῆς κωμῳδίας σχήματα πρῶτος ὑπέδειξεν, οὐ ψόγον ἀλλὰ τὸ γελοῖον
45 δραματοποιήσας· ὁ γὰρ Μαργίτης ἀνάλογον ἔχει, ὥσπερ Ἰλιὰς καὶ Ὀδύσσεια πρὸς τὰς τραγῳδίας, οὕτω καὶ οὗτος πρὸς τὰς κωμῳδίας. (13) Παραφανείσης δὲ τῆς τραγῳδίας καὶ κωμῳδίας οἱ ἐφ' ἑκατέραν τὴν ποίησιν ὁρμῶντες κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, οἱ μὲν ἀντὶ τῶν ἰάμ-
50 βων κωμῳδοποιοὶ ἐγένοντο, οἱ δὲ ἀντὶ τῶν ἐπῶν τραγῳδοδιδάσκαλοι, διὰ τὸ μείζω καὶ ἐντιμότερα τὰ σχή-

Genuisse autem videntur omnino poeticam causæ duæ quædam, eæque naturales. (2) Nam et imitari innatum est hominibus a pueris (eoque differunt a ceteris animalibus, quod hoc ad imitandum aptissimum est primasque discendi vias imitando ingreditur), et ut imitamentis gaudeant omnes. (3) Hujus rei signum est quod in operibus evenit: quæ enim ipsa ægre cernimus, horum imagines accuratissime factas libenter spectamus, veluti bestiarum formas quamvis contemptissimarum et cadaverum. (4) Causa autem est hujus ipsius rei, quod discere non solum philosophis jucundissimum, sed item ceteris, nisi quod hi ad breve tempus animum attendunt. (5) Nam ob hoc cum gaudio imagines vident, quod contingit ut contemplantes discant et ratiocinentur quid unumquodque sit, veluti quod hic ille, (6) siquidem nisi prius viderit, non qua imitamentum voluptatem faciet, sed per artificium vel colorem vel aliam aliquam ejusmodi causam. (7) Sed quum naturæ nostræ consentaneum sit imitari, simulque concentus et numerus (metra enim partes numerorum esse manifestum), a principio ævum agentes et illa potissimum sensim sensimque promoventes poesin procreaverunt ex subitis conaminibus. (8) Divisa est autem secundum proprios mores poesis: nam qui graviores, ii honestas imitabantur actiones et honestorum; qui autem leviores, ea quæ pravi faciebant, primum convicia pangentes, sicut alii hymnos et encomia. (9) Sane eorum qui ante Homerum fuere nullius nominare possumus hujusmodi poema, sed verisimile est fuisse multos: (10) ab Homero autem exorsi possumus, ut est illius Margites et talia, in quibus etiam apte iambicum prodiit metrum. Ideo etiam iambicum appellatur nunc, quia hoc metro sese ἰάμβιζον, *hoc est* maledictis petebant. (11) Itaque inter priscos hi quidem heroicorum, illi autem iamborum poetæ exstiterunt. (12) Sed quemadmodum in gravibus argumentis præ ceteris poeta fuit Homerus (unus non modo quod recte, sed quod etiam dramaticas fecit imitationes), sic etiam comœdiæ formas primus submonstravit, non convicia, sed quod ridiculum dramatice exhibendo: nam Margites se habet, sicut Ilias et Odyssea ad tragœdias, eadem ratione et ipse ad comœdias. (13) Quum autem apparuisset tragœdia et comœdia, qui ad utramque poesin natura sua ferebantur, hi pro iambis comœdias, illi pro epicis carminibus tragœdias docere cœperunt, quod celsiores quam illæ atque

ματα εἶναι ταῦτα ἐκείνων. (14) Τὸ μὲν οὖν ἐπισκοπεῖν εἰ ἄρα ἔχει ἤδη ἡ τραγῳδία τοῖς εἴδεσιν ἱκανῶς ἢ οὔ, αὐτό τε καθ' αὑτὸ κρίνεται ἢ καὶ πρὸς τὰ θέατρα, ἄλλος λόγος. (15) Γενομένη δ' οὖν ἀπ' ἀρχῆς αὐτοσχεδιαστικὴ καὶ αὐτὴ καὶ ἡ κωμῳδία, καὶ ἡ μὲν ἀπὸ τῶν ἐξαρχόντων τὸν διθύραμβον, ἡ δὲ ἀπὸ τῶν τὰ φαλλικά, ἃ ἔτι καὶ νῦν ἐν πολλαῖς τῶν πόλεων διαμένει νομιζόμενα, κατὰ μικρὸν ηὐξήθη προαγόντων ὅσον ἐγίγνετο φανερὸν αὐτῆς, (16) καὶ πολλὰς μεταβολὰς μεταβαλοῦσα ἡ τραγῳδία ἐπαύσατο, ἐπεὶ ἔσχε τὴν αὑτῆς φύσιν. (17) Καὶ τό τε τῶν ὑποκριτῶν πλῆθος ἐξ ἑνὸς εἰς δύο πρῶτος Αἰσχύλος ἤγαγε, καὶ τὰ τοῦ χοροῦ ἠλάττωσε, καὶ τὸν λόγον πρωταγωνιστὴν παρεσκεύασεν· τρεῖς δὲ καὶ σκηνογραφίαν Σοφοκλῆς. (18) Ἔτι δὲ τὸ μέγεθος ἐκ μικρῶν μύθων καὶ λέξεως γελοίας, διὰ τὸ ἐκ σατυρικοῦ μεταβαλεῖν, ὀψὲ ἀπεσεμνύνθη, τό τε μέτρον ἐκ τετραμέτρου ἰαμβεῖον ἐγένετο· (19) τὸ μὲν γὰρ πρῶτον τετραμέτρῳ ἐχρῶντο διὰ τὸ σατυρικὴν καὶ ὀρχηστικωτέραν εἶναι τὴν ποίησιν, λέξεως δὲ γενομένης αὐτὴ ἡ φύσις τὸ οἰκεῖον μέτρον εὗρεν· μάλιστα γὰρ λεκτικὸν τῶν μέτρων τὸ ἰαμβεῖόν ἐστιν. (20) Σημεῖον δὲ τούτου· πλεῖστα γὰρ ἰαμβεῖα λέγομεν ἐν τῇ διαλέκτῳ τῇ πρὸς ἀλλήλους, ἑξάμετρα δὲ ὀλιγάκις καὶ ἐκβαίνοντες τῆς λεκτικῆς ἁρμονίας. (21) Ἔτι δὲ ἐπεισοδίων πλήθη καὶ τὰ ἄλλα ὡς ἕκαστα κοσμηθῆναι λέγεται. (22) Περὶ μὲν οὖν τούτων τοσαῦτα ἔστω ἡμῖν εἰρημένα· πολὺ γὰρ ἂν ἴσως ἔργον εἴη διεξιέναι καθ' ἕκαστον.

honoratiores hæ species erant. (14) Dispicere vero, an jam sufficiat tragœdia formis poeticæ necne, sive hoc ipsum per se spectatur sive theatris adhibitis, alius est disputationis. (15) Ab initio igitur quum extemporalis esset et ipsa et comœdia, hæc ab iis qui dithyrambum præibant, illa ab iis qui phallica, quæ etiamnum in multis civitatibus usus tenet, paulatim aucta est, promoventibus quantum de ipsa innotuit, (16) atque quum multas passa esset tragœdia mutationes substitit, postquam assecuta erat suam naturam. (17) Ac numerum histrionum ex uno ad duos primus produxit Æschylus, et partes chori minuit, et actorem primarum partium instruxit; tres autem *actores* et scenæ picturam Sophocles. (18) Præterea mensura ex brevibus fabulis et dictione ridicula, quoniam ex satyrorum ludicris mutavit, sero gravior facta est, et metrum ex tetrametro iambicum evasit; (19) nam primum tetrametro utebantur propterea quod satyrica et magis saltatoria erat poesis, sermone autem exorto ipsa natura proprium metrum invenit: nam ex omnibus metris sermoni maxime aptum est iambicum. (20) Cujus rei signum est quod sæpissime iambića pronuntiamus in mutuo sermone, hexametros autem raro et excedentes communis sermonis modulationem. (21) Præterea episodiorum copia *accessisse* et cetera quæque exornata esse referuntur. (22) De his igitur hæc a nobis exposita sunto: magnum enim forsitan opus fuerit singula percurrere.

CAP. V.

De comœdia et de differentia epopœiæ et tragœdiæ.

Ἡ δὲ κωμῳδία ἐστίν, ὥσπερ εἴπομεν, μίμησις φαυλοτέρων μέν, οὐ μέντοι κατὰ πᾶσαν κακίαν, ἀλλὰ τοῦ αἰσχροῦ ἐστὶ τὸ γελοῖον μόριον. (2) Τὸ γὰρ γελοῖόν ἐστιν ἁμάρτημά τι καὶ αἶσχος ἀνώδυνον καὶ οὐ φθαρτικόν, οἷον εὐθὺς τὸ γελοῖον πρόσωπον αἰσχρόν τι καὶ διεστραμμένον ἄνευ ὀδύνης. (3) Αἱ μὲν οὖν τῆς τραγῳδίας μεταβάσεις, καὶ δι' ὧν ἐγένοντο, οὐ λελήθασιν, ἡ δὲ κωμῳδία διὰ τὸ μὴ σπουδάζεσθαι ἐξ ἀρχῆς ἔλαθεν· καὶ γὰρ χορὸν κωμῳδῶν ὀψέ ποτε ὁ ἄρχων ἔδωκεν, ἀλλ' ἐθελονταὶ ἦσαν. (4) Ἤδη δὲ σχήματά τινα αὐτῆς ἐχούσης οἱ λεγόμενοι αὐτῆς ποιηταὶ μνημονεύονται. Τίς δὲ πρόσωπα ἀπέδωκεν ἢ προλόγους ἢ πλήθη ὑποκριτῶν καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἠγνόηται· (5) τὸ δὲ μύθους ποιεῖν Ἐπίχαρμος καὶ Φόρμις. Τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς ἐκ Σικελίας ἦλθεν, (6) τῶν δὲ Ἀθήνησιν Κράτης πρῶτος ἦρξεν ἀφέμενος τῆς ἰαμβικῆς ἰδέας καθόλου ποιεῖν λόγους καὶ μύθους. (7) Ἡ μὲν οὖν ἐποποιία τῇ τραγῳδίᾳ μέχρι μόνου μέτρου μετὰ λόγου μίμησις εἶναι σπουδαίων ἠκολούθησεν· τῷ δὲ τὸ μέτρον ἁπλοῦν ἔχειν καὶ ἀπαγγελίαν εἶναι, ταύτῃ διαφέρουσιν. (8) Ἔτι δὲ τῷ μήκει· ἡ μὲν γὰρ ὅτι μάλιστα πειρᾶται ὑπὸ μίαν περίοδον ἡλίου εἶναι ἢ μικρὸν ἐξαλλάττειν, ἡ δὲ ἐποποιία ἀόριστος τῷ χρόνῳ, καὶ τούτῳ διαφέρει. (9) Καίτοι τὸ πρῶτον ὁμοίως ἐν ταῖς τραγῳδίαις τοῦτο ἐποίουν

Comœdia autem est, ut diximus, imitatio deteriorum quidem, non tamen ad plenitudinem vitii, sed turpitudinis nonnisi pars est ridiculum. (2) Nam ridiculum est peccatum quoddam et turpitudo doloris expers neque perniciosa, sicut statim ridicula persona est turpe quid et distortum sine doloris significatione. (3) Jam tragœdiæ immutationes, etiam a quibus factæ sint, non latuerunt, comœdia autem, quod primo minus existimabatur, delituit: etenim chorum comœdorum sero tandem archon dedit, sed voluntarii erant. (4) Sed postquam jam formas quasdam nacta est, ejus poetarum nomina memorantur. Quis vero *comœdiæ* personas dederit aut prologos aut numerum et multitudinem histrionum et quæcumque sunt hujusmodi, non compertum est: (5) fabulas autem fingendi *auctores erant* Epicharmus et Phormis. Hoc quidem primum ex Sicilia venit; (6) sed Atheniensium Crates primus cœpit missa forma invectiva, generatim argumenta pangere et fabulas. (7) Epopœia vero cum tragœdia ita consentit ut sit per solum metrum cum verbis imitatio rerum gravium: sed quod *epos* metrum simplex habet et narratio est, eo discrepant. (8) Præterea longitudine: etenim hæc quam maxime studet intra unum solis circuitum versari vel paulum excedere, epopœia autem temporis definitionem non admittit, et hoc differt. (9) Quanquam primo æque

καὶ ἐν τοῖς ἔπεσιν. (10) Μέρη δ' ἐστὶ τὰ μὲν ταὐτά, τὰ δὲ ἴδια τῆς τραγῳδίας. (11) Διόπερ ὅστις περὶ τραγῳδίας οἶδε σπουδαίας καὶ φαύλης, οἶδε καὶ περὶ ἐπῶν· ἃ μὲν γὰρ ἐποποιία ἔχει, ὑπάρχει τῇ τραγῳδίᾳ, ἃ δὲ αὐτῇ, οὐ πάντα ἐν τῇ ἐποποιίᾳ. (12) Περὶ μὲν οὖν τῆς ἐν ἑξαμέτροις μιμητικῆς καὶ περὶ κωμῳδίας ὕστερον ἐροῦμεν.

in tragœdiis hoc faciebant atque in carminibus epicis. (10) Partes autem aliæ sunt communes, aliæ tragœdiæ peculiares. (11) Quamobrem quicumque tragœdiam gravem et vilem compertam habet, idem sapit in epicis : quæ enim epopœia habet, insunt in tragœdia; quæ autem hæc, non omnia in epopœia. (12) Itaque de imitatione per hexametros et de comœdia posterius disseremus.

CAP. VI.

De tragœdia ejusque partibus.

Περὶ δὲ τραγῳδίας λέγωμεν, ἀπολαβόντες αὐτῆς ἐκ τῶν εἰρημένων τὸν γινόμενον ὅρον τῆς οὐσίας. (2) Ἔστιν οὖν τραγῳδία μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας, μέγεθος ἐχούσης, ἡδυσμένῳ λόγῳ, χωρὶς ἑκάστου τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἐλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν. (3) Λέγω δὲ ἡδυσμένον μὲν λόγον τὸν ἔχοντα ῥυθμὸν καὶ ἁρμονίαν καὶ μέλος, (4) τὸ δὲ χωρὶς τοῖς εἴδεσι τὸ διὰ μέτρων ἔνια μόνον περαίνεσθαι καὶ πάλιν ἕτερα διὰ μέλους. (5) Ἐπεὶ δὲ πράττοντες ποιοῦνται τὴν μίμησιν, πρῶτον μὲν ἐξ ἀνάγκης ἂν εἴη τι μόριον τραγῳδίας ὁ τῆς ὄψεως κόσμος, εἶτα μελοποιία καὶ λέξις· (6) ἐν τούτοις γὰρ ποιοῦνται τὴν μίμησιν. Λέγω δὲ λέξιν μὲν αὐτὴν τὴν τῶν μέτρων σύνθεσιν, μελοποιίαν δὲ ὃ τὴν δύναμιν φανερὰν ἔχει πᾶσαν. (7) Ἐπεὶ δὲ πράξεώς ἐστι μίμησις, πράττεται δὲ ὑπό τινων πραττόντων, οὓς ἀνάγκη ποιούς τινας εἶναι κατά τε τὸ ἦθος καὶ τὴν διάνοιαν (διὰ γὰρ τούτων καὶ τὰς πράξεις εἶναί φαμεν ποιάς τινας), πέφυκεν αἴτια δύο τῶν πράξεων εἶναι, διάνοια καὶ ἦθος, καὶ κατὰ ταύτας καὶ τυγχάνουσι καὶ ἀποτυγχάνουσι πάντες. (8) Ἔστι δὲ τῆς μὲν πράξεως ὁ μῦθος ἡ μίμησις· λέγω γὰρ μῦθον τοῦτον τὴν σύνθεσιν τῶν πραγμάτων, τὰ δὲ ἤθη, καθ' ἃ ποιούς τινας εἶναί φαμεν τοὺς πράττοντας, διάνοιαν δέ, ἐν ὅσοις λέγοντες ἀποδεικνύασί τι ἢ καὶ ἀποφαίνονται γνώμην. (9) Ἀνάγκη οὖν πάσης τραγῳδίας μέρη εἶναι ἕξ, καθ' ἃ ποιά τις ἐστὶν ἡ τραγῳδία· ταῦτα δ' ἐστὶ μῦθος καὶ ἤθη καὶ λέξις καὶ διάνοια καὶ ὄψις καὶ μελοποιία. (10) Οἷς μὲν γὰρ μιμοῦνται, δύο μέρη ἐστίν, ὡς δὲ μιμοῦνται, ἕν, ἃ δὲ μιμοῦνται, τρία, καὶ παρὰ ταῦτα οὐδέν. (11) Τούτοις μὲν οὖν οὐκ ὀλίγοι αὐτῶν ὡς εἰπεῖν κέχρηνται τοῖς εἴδεσιν· καὶ γὰρ ὄψεις ἔχει πᾶν καὶ ἦθος καὶ μῦθον καὶ λέξιν καὶ μέλος καὶ διάνοιαν ὡσαύτως. (12) Μέγιστον δὲ τούτων ἐστὶν ἡ τῶν πραγμάτων σύστασις· ἡ γὰρ τραγῳδία μίμησίς ἐστιν οὐκ ἀνθρώπων ἀλλὰ πράξεως καὶ βίου καὶ εὐδαιμονίας (καὶ ἡ κακοδαιμονία ἐν πράξει ἐστί), καὶ τὸ τέλος πρᾶξίς τις ἐστίν, οὐ ποιότης· εἰσὶ δὲ κατὰ μὲν τὰ ἤθη ποιοί τινες, κατὰ δὲ τὰς πράξεις εὐδαίμονες ἢ τοὐναντίον. (13) Οὔκουν ὅπως τὰ ἤθη μιμήσωνται πράττουσιν, ἀλλὰ τὰ ἤθη συμπεριλαμβάνουσι διὰ τὰς πράξεις. Ὥστε τὰ πράγματα καὶ ὁ μῦθος τέλος τῆς τραγῳδίας· τὸ δὲ τέλος μέγιστον ἁπάντων. (14) Ἔτι ἄνευ μὲν πράξεως

De tragœdia autem dicamus, colligentes ejus ex ante dictis consectariam definitionem ingenii. (2) Est igitur tragœdia imitatio actionis gravis et absolutæ, magnitudinem habentis, condito sermone, distinctis singulis formis in partibus, agentium nec per narrationem, miseratione ac metu perficiens talium perturbationum purgationem. (3) Dico autem conditum sermonem qui numerum habet et modulationem cantumque; (4) illud autem separatum secundum formas, quod nonnulla solis metris absolvuntur et alia rursus per cantum. (5) Sed quoniam agentes imitationem faciunt, primum necessario erit quædam pars tragœdiæ ornatus spectaculi, deinde modorum confectio et dictio : (6) his enim faciunt imitationem. Dico autem dictionem ipsam metrorum compositionem; modorum confectionem *ex vulgari loquendi usu*, cujus omnis vis in aperto est. (7) Sed quoniam actionis est imitatio, agitur autem a quibusdam agentibus, quos qualitatis cujusdam esse oportet pro morali habitu et animi sententia (nam ob hæc etiam actiones qualitatis cujusdam esse dicimus), duas consentaneum est actionum causas esse, sententiam et moralem habitum, et secundum hæc omnes finem et attingunt et ab eo aberrant. (8) Est autem fabula actionis imitatio : dico enim fabulam hanc compositionem factorum, mores autem, secundum quos qualitatis cujusdam esse agentes dicimus; sententiam denique, in quibus dicentes aliquid demonstrant aut etiam quid existiment declarant. (9) Itaque necesse est ut cujusque tragœdiæ partes sint sex, quibus qualitatem quandam nanciscitur tragœdia : hæ autem sunt fabula et mores et dictio et sententia et spectaculum et melopœia. (10) Quibus enim imitantur, duae partes sunt; quomodo imitantur, una; quae imitantur, tres, et præter hæc nulla. (11) His igitur non pauci eorum, ut ita dicam, usi sunt formis : namque spectacula habet quodcumque et mores et fabulam et dictionem et cantum et sententiam eodem modo. (12) Summum vero ex his est factorum compositio : tragœdia enim imitatio est non hominum, sed actionis et vitæ et felicitatis, (etiam infelicitas actione continetur,) et finis *tragœdiæ* actio est aliqua, non qualitas : sunt autem pro moribus qualitate quadam prædit, pro actionibus felices aut contra. (13) Non igitur ut mores imitentur agunt, sed mores una complectuntur propter actiones. Itaque facta et fabula sunt finis tragœdiæ : finis autem omnium summum est.

οὐκ ἂν γένοιτο τραγῳδία, ἄνευ δὲ ἠθῶν γένοιτ' ἄν· (15) αἱ γὰρ τῶν νέων τῶν πλείστων ἀήθεις τραγῳδίαι εἰσί, καὶ ὅλως ποιηταὶ πολλοὶ τοιοῦτοι, οἷον καὶ τῶν γραφέων Ζεῦξις πρὸς Πολύγνωτον πέπονθεν· ὁ μὲν γὰρ 5 Πολύγνωτος ἀγαθὸς ἠθογράφος, ἡ δὲ Ζεύξιδος γραφὴ οὐδὲν ἔχει ἦθος. (16) Ἔτι ἐάν τις ἐφεξῆς θῇ ῥήσεις ἠθικὰς καὶ λέξεις καὶ διανοίας εὖ πεποιημένας, ποιήσει ὃ ἦν τῆς τραγῳδίας ἔργον, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἡ καταδεεστέροις τούτοις κεχρημένη τραγῳδία, ἔχουσα δὲ 10 μῦθον καὶ σύστασιν πραγμάτων. (17) Πρὸς δὲ τούτοις τὰ μέγιστα οἷς ψυχαγωγεῖ ἡ τραγῳδία, τοῦ μύθου μέρη ἐστίν, αἵ τε περιπέτειαι καὶ ἀναγνωρίσεις. (18) Ἔτι σημεῖον ὅτι καὶ οἱ ἐγχειροῦντες ποιεῖν πρότερον δύνανται τῇ λέξει καὶ τοῖς ἤθεσιν ἀκριβοῦν ἢ τὰ πράγματα 15 συνίστασθαι, οἷον καὶ οἱ πρῶτοι ποιηταὶ σχεδὸν ἅπαντες. (19) Ἀρχὴ μὲν οὖν καὶ οἷον ψυχὴ ὁ μῦθος τῆς τραγῳδίας, δεύτερον δὲ τὰ ἤθη. (20) Παραπλήσιον γάρ ἐστι καὶ ἐπὶ τῆς γραφικῆς· εἰ γάρ τις ἐναλείψειε τοῖς καλλίστοις φαρμάκοις χύδην, οὐκ ἂν ὁμοίως εὐ20 φράνειεν καὶ λευκογραφήσας εἰκόνα. (21) Ἔστι τε μίμησις πράξεως, καὶ διὰ ταύτην μάλιστα τῶν πραττόντων. (22) Τρίτον δὲ ἡ διάνοια. Τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ λέγειν δύνασθαι τὰ ἐνόντα καὶ τὰ ἁρμόττοντα, ὅπερ ἐπὶ τῶν λόγων τῆς πολιτικῆς καὶ ῥητορικῆς ἔργον ἐστίν· 25 (23) οἱ μὲν γὰρ ἀρχαῖοι πολιτικῶς ἐποίουν λέγοντας, οἱ δὲ νῦν ῥητορικῶς. (24) Ἔστι δὲ ἦθος μὲν τὸ τοιοῦτον ὃ δηλοῖ τὴν προαίρεσιν ὁποία τις· διόπερ οὐκ ἔχουσιν ἦθος τῶν λόγων ἐν οἷς μηδ' ὅλως ἔστιν ὅ τι προαιρεῖται ἢ φεύγει ὁ λέγων. (25) Διάνοια δέ, ἐν οἷς 30 ἀποδεικνύουσί τι ὡς ἔστιν ἢ ὡς οὐκ ἔστιν, ἢ καθόλου τι ἀποφαίνονται. (26) Τέταρτον δὲ τῶν μὲν λόγων ἡ λέξις· λέγω δέ, ὥσπερ πρότερον εἴρηται, λέξιν εἶναι τὴν διὰ τῆς ὀνομασίας ἑρμηνείαν, ὃ καὶ ἐπὶ τῶν ἐμμέτρων καὶ ἐπὶ τῶν λόγων ἔχει τὴν αὐτὴν δύναμιν. 35 (27) Τῶν δὲ λοιπῶν πέντε ἡ μελοποιία μέγιστον τῶν ἡδυσμάτων. (28) Ἡ δὲ ὄψις ψυχαγωγικὸν μέν, ἀτεχνότατον δὲ καὶ ἥκιστα οἰκεῖον τῆς ποιητικῆς· ἡ γὰρ τῆς τραγῳδίας δύναμις καὶ ἄνευ ἀγῶνος καὶ ὑποκριτῶν ἐστίν. Ἔτι δὲ κυριωτέρα περὶ τὴν ἀπεργασίαν τῶν 40 ὄψεων ἡ τοῦ σκευοποιοῦ τέχνη τῆς τῶν ποιητῶν ἐστίν.

(14) Præterea sine actione non fiat tragœdia, sed sine moribus fiat: (15) nam tragœdiæ recentiorum plerorumque moribus carent, et omnino poetæ multi tales, quod etiam ex pictoribus Zeuxidi ad Polygnotum comparato accidit: Polygnotus enim bonus morum pictor, sed Zeuxidis pictura nullos habet mores. (16) Porro si quis deinceps ponat sermones moratos et dictiones et sententias bene factas, faciet is quidem quod tragœdiæ officium erat, sed multo magis *faciet* ea tragœdia quæ his parcius usa fabulam tamen habet et compositionem factorum. (17) Accedit quod quibus maxime animos tenet tragœdia, fabulæ partes sunt, peripetiæ et agnitiones. (18) Etiam hoc signum est, quod qui poesin aggrediuntur, prius dictioni et moribus juste possunt respondere quam facta componere, quemadmodum etiam primi poetæ fere omnes. (19) Principium igitur et quasi anima tragœdiæ est fabula, proxime autem sequuntur mores. (20) Simile enim quoddam evenit etiam in arte pingendi: nam si quis illeverit pulcherrimis pigmentis fuse, non perinde delectaverit quam imagine alba delineata. (21) Estque imitatio actionis, atque per hanc potissimum agentium. (22) Tertium vero *est* sententia. Id autem est dicere posse quæ rei insunt quæque apta sunt, id quod in orationibus artis politicæ et rhetoricæ negotium est: (23) nam antiqui politice dicentes faciebant, hodierni rhetorice. (24) Morale autem est id quod declarat studium quale sit; quapropter non habent morale orationes ex illis, in quibus plane non est quod expetat aut fugiat qui loquitur. (25) Sententia autem, in quibus demonstrant aliquid quale sit aut non sit, aut generatim quid declarant. (26) Quartum est orationum elocutio: dico autem, ut ante monitum est, dictionem esse per vocabula elocutionem, id quod et in metricis et in orationibus eandem vim habet. (27) Ex reliquis autem quinque melopœia summum est condimentorum. (28) Spectaculum autem animos quidem tenet, sed artis maxime expers et minime proprium poeticæ: tragœdiæ enim vis etiam sine certamine et histrionibus est. Præterea circa confectionem spectaculorum opificis ars potius in suo munere versatur quam poetarum.

CAP. VII.

Qualis esse debeat actionum compositio.

Διωρισμένων δὲ τούτων, λέγωμεν μετὰ ταῦτα ποίαν 45 τινὰ δεῖ τὴν σύστασιν εἶναι τῶν πραγμάτων, ἐπειδὴ τοῦτο καὶ πρῶτον καὶ μέγιστον τῆς τραγῳδίας ἐστίν. (2) Κεῖται δ' ἡμῖν τὴν τραγῳδίαν τελείας καὶ ὅλης πράξεως εἶναι μίμησιν, ἐχούσης τι μέγεθος· ἔστι γὰρ ὅλον καὶ μηδὲν ἔχον μέγεθος. (3) Ὅλον δ' ἐστὶ τὸ 50 ἔχον ἀρχὴν καὶ μέσον καὶ τελευτήν. (4) Ἀρχὴ δ' ἐστὶν ὃ αὐτὸ μὲν μὴ ἐξ ἀνάγκης μετ' ἄλλο ἐστί, μετ' ἐκεῖνο δ' ἕτερον πέφυκεν εἶναι ἢ γίνεσθαι· (5) τελευτὴ δὲ τοὐναντίον ὃ αὐτὸ μετ' ἄλλο πέφυκεν εἶναι, ἢ ἐξ ἀνάγκης ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, μετὰ δὲ τοῦτο ἄλλο οὐδέν· (6) μέσον

Quibus expositis, dicamus jam qualem esse oporteat compositionem factorum, quandoquidem hoc et primum et maximum in tragœdia est. (2) Certum autem nobis est tragœdiam esse imitationem absolutæ et totius actionis, quæ aliquam magnitudinem habeat: est enim totum etiam quod nullam magnitudinem habeat. (3) Totum autem est quod habet principium et medium et finem. (4) Principium est quod ipsum quidem haud necessario post aliud est, post illud autem aliud oportet esse aut fieri; (5) finis autem contrarium, quod ipsum post aliud oportet esse, sive necessario sive utplurimum, post hoc autem aliud nihil; (6) me-

δὲ ὃ καὶ αὐτὸ μετ' ἐκεῖνο ἕτερον. (7) Δεῖ ἄρα τοὺς συνεστῶτας εὖ μύθους μήθ' ὁπόθεν ἔτυχεν ἄρχεσθαι μήθ' ὅπου ἔτυχε τελευτᾶν, ἀλλὰ κεχρῆσθαι ταῖς εἰρημέναις ἰδέαις. (8) Ἔτι δ' ἐπεὶ τὸ καλὸν καὶ ζῷον καὶ
5 ἅπαν πρᾶγμα ὃ συνέστηκεν ἔκ τινων, οὐ μόνον ταῦτα τεταγμένα δεῖ ἔχειν, ἀλλὰ καὶ μέγεθος ὑπάρχειν μὴ τὸ τυχόν· τὸ γὰρ καλὸν ἐν μεγέθει καὶ τάξει ἐστί, (9) διὸ οὔτε πάμμικρον ἄν τι γένοιτο καλὸν ζῷον (συγχεῖται γὰρ ἡ θεωρία ἐγγὺς τοῦ ἀναισθήτου χρόνου γινομένη)
10 οὔτε παμμέγεθες· οὐ γὰρ ἅμα ἡ θεωρία γίνεται, ἀλλ' οἴχεται τοῖς θεωροῦσι τὸ ἓν καὶ τὸ ὅλον ἐκ τῆς θεωρίας, οἷον εἰ μυρίων σταδίων εἴη ζῷον. (10) Ὥστε δεῖ καθάπερ ἐπὶ τῶν σωμάτων καὶ ἐπὶ τῶν ζῴων ἔχειν μὲν μέγεθος, τοῦτο δὲ εὐσύνοπτον εἶναι, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν
15 μύθων ἔχειν μὲν μῆκος, τοῦτο δ' εὐμνημόνευτον εἶναι. (11) Τοῦ δὲ μήκους ὅρος πρὸς μὲν τοὺς ἀγῶνας καὶ τὴν αἴσθησιν οὐ τῆς τέχνης ἐστίν· εἰ γὰρ ἔδει ἑκατὸν τραγῳδίας ἀγωνίζεσθαι, πρὸς κλεψύδραν ἂν ἠγωνίζοντο, ὥσπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε φασίν. (12) Ὁ δὲ κατ' αὐτὴν
20 τὴν φύσιν τοῦ πράγματος ὅρος, ἀεὶ μὲν ὁ μείζων μέχρι τοῦ σύνδηλος εἶναι καλλίων ἐστὶ κατὰ τὸ μέγεθος, ὡς δὲ ἁπλῶς διορίσαντας εἰπεῖν, ἐν ὅσῳ μεγέθει κατὰ τὸ εἰκὸς ἢ τὸ ἀναγκαῖον ἐφεξῆς γιγνομένων συμβαίνει εἰς εὐτυχίαν ἐκ δυστυχίας ἢ ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν
25 μεταβάλλειν, ἱκανὸς ὅρος ἐστὶ τοῦ μεγέθους.

dium autem, quod et ipsum post aliud et post illud aliud. (7) Oportet igitur fabulas bene compositas neque unde fors tulerit incipere neque ubicumque desinere, sed ex formis ante dictis constitutas esse. (8) Porro quoniam quod pulchrum sive animal sive quæcumque res quæ ex quibusdam partibus constat, non solum has dispositas habeat necesse est, sed etiam magnitudinem non quamcunque : pulchrum enim in magnitudine et ordine est, (9) ita ut neque perexiguum animal pulchrum fieri possit (confunditur enim contemplatio quum prope ad insensibile tempus accedit) neque permagnum : non enim simul contemplatio fit, sed elabitur contemplantibus unum et totum ex contemplatione, veluti si sexcentorum stadiorum esset animal. (10) Itaque quemadmodum oportet in corporibus et animalibus esse quidem magnitudinem, hanc vero facile conspiciendam esse; sic etiam in fabulis adesse quidem longitudinem, sed quæ facile memoria comprehendatur. (11) Sed longitudinis terminus ratione habita ad certamina et perceptionem, artis non est : si enim centum tragœdias committere oporteret, ad clepsydram sane certarent, quomodo Aliquando et Alias dicunt. (12) Sed qui ex ipsa natura facti consequitur terminus, semper quidem amplior, dummodo perspicuus sit, pulchrior est secundum magnitudinem; sed ut simpliciter definiendo dicamus, quo spatio temporis, secundum probabilitatem vel necessitatem rebus succedentibus, accidit in felicitatem ex infelicitate aut ex felicitate in infelicitatem mutationem fieri, sufficiens terminus est magnitudinis.

CAP. VIII.

De fabula.

Μῦθος δ' ἐστὶν εἷς, οὐχ ὥσπερ τινὲς οἴονται, ἐὰν περὶ ἕνα ᾖ· πολλὰ γὰρ καὶ ἄπειρα τῷ γένει συμβαίνει, ἐξ ὧν ἐνίων οὐδέν ἐστιν ἕν. Οὕτω δὲ καὶ πράξεις ἑνὸς πολλαί εἰσιν, ἐξ ὧν μία οὐδεμία γίνεται πρᾶξις. (2) Διὸ
30 πάντες ἐοίκασιν ἁμαρτάνειν, ὅσοι τῶν ποιητῶν Ἡρακληΐδα καὶ Θησηΐδα καὶ τὰ τοιαῦτα ποιήματα πεποιήκασιν· οἴονται γὰρ ἐπεὶ εἷς ἦν ὁ Ἡρακλῆς, ἕνα καὶ τὸν μῦθον εἶναι προσήκειν. (3) Ὁ δ' Ὅμηρος, ὥσπερ καὶ τὰ ἄλλα διαφέρει, καὶ τοῦτ' ἔοικε καλῶς ἰδεῖν, ἤτοι διὰ
35 τέχνην ἢ διὰ φύσιν· Ὀδύσσειαν γὰρ ποιῶν οὐκ ἐποίησεν ἅπαντα ὅσα αὐτῷ συνέβη, οἷον πληγῆναι μὲν ἐν τῷ Παρνασσῷ, μανῆναι δὲ προσποιήσασθαι ἐν τῷ ἀγερμῷ, ὧν οὐδὲν θατέρου γενομένου ἀναγκαῖον ἦν ἢ εἰκὸς θάτερον γενέσθαι, ἀλλὰ περὶ μίαν πρᾶξιν, οἵαν
40 λέγομεν, τὴν Ὀδύσσειαν συνέστησεν, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν Ἰλιάδα. (4) Χρὴ οὖν, καθάπερ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις μιμητικαῖς ἡ μία μίμησις ἑνός ἐστιν, οὕτω καὶ τὸν μῦθον, ἐπεὶ πράξεως μίμησίς ἐστι, μιᾶς τε εἶναι καὶ ταύτης ὅλης, καὶ τὰ μέρη συνεστάναι τῶν πραγμάτων οὕτως
45 ὥστε μετατιθεμένου τινὸς μέρους ἢ ἀφαιρουμένου διαφέρεσθαι καὶ κινεῖσθαι τὸ ὅλον· ὃ γὰρ προσὸν ἢ μὴ προσὸν μηδὲν ποιεῖ ἐπίδηλον, οὐδὲ μόριον τοῦ ὅλου ἐστίν.

Fabula autem est una, non ut nonnulli opinantur, si circa unum aliquem versatur : multa enim et infinita genere contingunt, ex quorum nonnullis nihil est unum. Sic etiam actiones unius cujusdam multæ sunt, ex quibus una nulla fit actio. (2) Quapropter omnes videntur errare, quicumque poetarum Heracleidem et Theseidem et ejusmodi poemata fecerunt : opinantur enim quoniam unus erat Hercules, unam etiam fabulam esse convenire. (3) Homerus autem, sicut etiam in ceteris eminet, hoc quoque videtur bene perspexisse, sive propter artem sive propter ingenium : Odysseam enim dum pangit, non omnia panxit quæcumque illi acciderunt, veluti morsu ictum esse in Parnasso, et insaniam simulasse in congregatione *ducum*; quorum neutrum, si alterum factum esset, necessarium erat vel probabile fieri alterum, sed circa unam actionem, qualem dicimus, Odysseam panxit, itemque Iliadem. (4) Oportet igitur, quemadmodum etiam in aliis artibus una imitatio unius rei est, sic etiam fabulam, quoniam actionis imitatio est, et unius esse et hujus totius, partesque factorum ita conjunctas esse, ut translata aliqua parte vel sublata totum quoque differatur moveaturque : nam quod additum aut non additum nihil efficit notabile, ne pars quidem totius est.

CAP. IX.

Quodnam sit poetæ munus et quid differat poeta ab historico.

Φανερὸν δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων καὶ ὅτι οὐ τὸ τὰ γενόμενα λέγειν, τοῦτο ποιητοῦ ἔργον ἐστίν, ἀλλ' οἷα ἂν γένοιτο, καὶ τὰ δυνατὰ κατὰ τὸ εἰκὸς ἢ τὸ ἀναγκαῖον. (2) Ὁ γὰρ ἱστορικὸς καὶ ὁ ποιητὴς οὐ τῷ ἢ ἔμμετρα λέγειν ἢ ἄμετρα διαφέρουσιν· εἴη γὰρ ἂν τὰ Ἡροδότου εἰς μέτρα τεθῆναι, καὶ οὐδὲν ἧττον ἂν εἴη ἱστορία τις μετὰ μέτρου ἢ ἄνευ μέτρων· ἀλλὰ τούτῳ διαφέρει, τῷ τὸν μὲν τὰ γενόμενα λέγειν, τὸν δὲ οἷα ἂν γένοιτο. (3) Διὸ καὶ φιλοσοφώτερον καὶ σπουδαιότερον ποίησις ἱστορίας ἐστίν· ἡ μὲν γὰρ ποίησις μᾶλλον τὰ καθόλου ἡ δ' ἱστορία τὰ καθ' ἕκαστον λέγει. (4) Ἔστι δὲ καθόλου μέν, τῷ ποίῳ τὰ ποῖ' ἄττα συμβαίνει λέγειν ἢ πράττειν κατὰ τὸ εἰκὸς ἢ τὸ ἀναγκαῖον, οὗ στοχάζεται ἡ ποίησις ὀνόματα ἐπιτιθεμένη· τὰ δὲ καθ' ἕκαστον, τί Ἀλκιβιάδης ἔπραξεν ἢ τί ἔπαθεν. (5) Ἐπὶ μὲν οὖν τῆς κωμῳδίας ἤδη τοῦτο δῆλον γέγονεν· συστήσαντες γὰρ τὸν μῦθον διὰ τῶν εἰκότων οὕτω τὰ τυχόντα ὀνόματα ἐπιτιθέασι, καὶ οὐχ ὥσπερ οἱ ἰαμβοποιοὶ περὶ τῶν καθ' ἕκαστον ποιοῦσιν. (6) Ἐπὶ δὲ τῆς τραγῳδίας τῶν γενομένων ὀνομάτων ἀντέχονται. Αἴτιον δ' ὅτι πιθανόν ἐστι τὸ δυνατόν· τὰ μὲν οὖν μὴ γενόμενα οὔπω πιστεύομεν εἶναι δυνατά, τὰ δὲ γενόμενα φανερὸν ὅτι δυνατά· οὐ γὰρ ἂν ἐγένετο, εἰ ἦν ἀδύνατα. (7) Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς τραγῳδίαις ἐνίαις μὲν ἓν ἢ δύο τῶν γνωρίμων ἐστὶν ὀνομάτων, τὰ δὲ ἄλλα πεποιημένα, ἐν ἐνίαις δὲ οὐθέν, οἷον ἐν τῷ Ἀγάθωνος Ἄνθει· ὁμοίως γὰρ ἐν τούτῳ τά τε πράγματα καὶ τὰ ὀνόματα πεποίηται, καὶ οὐδὲν ἧττον εὐφραίνει. (8) Ὥστ' οὐ πάντως εἶναι ζητητέον τῶν παραδεδομένων μύθων, περὶ οὓς αἱ τραγῳδίαι εἰσίν, ἀντέχεσθαι. Καὶ γὰρ γελοῖον τοῦτο ζητεῖν, ἐπεὶ καὶ τὰ γνώριμα ὀλίγοις γνώριμά ἐστιν, ἀλλ' ὅμως εὐφραίνει πάντας. (9) Δῆλον οὖν ἐκ τούτων ὅτι τὸν ποιητὴν μᾶλλον τῶν μύθων εἶναι δεῖ ποιητὴν ἢ τῶν μέτρων, ὅσῳ ποιητὴς κατὰ τὴν μίμησίν ἐστι, μιμεῖται δὲ τὰς πράξεις. (10) Κἂν ἄρα συμβῇ γενόμενα ποιεῖν, οὐθὲν ἧττον ποιητής ἐστιν· τῶν γὰρ γενομένων ἔνια οὐδὲν κωλύει τοιαῦτα εἶναι οἷα ἂν εἰκὸς γενέσθαι καὶ δυνατὰ γενέσθαι, καθ' ὃ ἐκεῖνος αὐτῶν ποιητής ἐστιν. (11) Τῶν δὲ ἁπλῶν μύθων καὶ πράξεων αἱ ἐπεισοδιώδεις εἰσὶ χείρισται· λέγω δ' ἐπεισοδιώδη μῦθον, ἐν ᾧ τὰ ἐπεισόδια μετ' ἄλληλα οὔτ' εἰκὸς οὔτ' ἀνάγκη εἶναι. (12) Τοιαῦται δὲ ποιοῦνται ὑπὸ μὲν τῶν φαύλων ποιητῶν δι' αὐτούς, ὑπὸ δὲ τῶν ἀγαθῶν διὰ τοὺς ὑποκριτάς· ἀγωνίσματα γὰρ ποιοῦντες, καὶ παρὰ τὴν δύναμιν παρατείναντες μῦθον, πολλάκις διαστρέφειν ἀναγκάζονται τὸ ἐφεξῆς. (13) Ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον τελείας ἐστὶ πράξεως ἡ μίμησις ἀλλὰ καὶ φοβερῶν καὶ ἐλεεινῶν, ταῦτα δὲ γίνεται καὶ μάλιστα, καὶ μᾶλλον ὅταν γένηται παρὰ τὴν δόξαν, δι' ἄλληλα· (14) τὸ γὰρ θαυμαστὸν οὕτως ἕξει μᾶλλον ἢ εἰ ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου καὶ τῆς τύχης, ἐπεὶ καὶ τῶν ἀπὸ τύχης ταῦτα θαυμασιώτατα δοκεῖ, ὅσα

Manifestum vero ex iis quæ disputavimus simul est, non quæ facta sunt dicere, id poetæ officium esse, sed quæ possint fieri, eaque quomodo fieri aut probabile sit aut necessarium. (2) Nam rerum scriptor et poeta non metricæ et prosæ orationis usu differunt : possent enim quæ Herodotus scripsit metris adstricta esse, nec minus foret historia quædam cum metro atque sine metris : sed hoc differunt, quod hic quæ facta sunt dicit, ille quæ possunt fieri. (3) Quamobrem et magis philosophicum et gravius est poesis quam historia : nam poesis potius quæ generalia, historia autem singularia dicit. (4) Sunt autem generalia, qualem qualia conveniat dicere vel facere secundum verisimilitudinem vel necessitatem, cui studet poesis nomina personis imponens; singularia autem, quid Alcibiades fecerit aut quid passus sit. (5) In comœdia quidem hoc jam perspicuum factum est : nam fabulam e probabilibus posteaquam componere cœperunt, jam nomina pro arbitrio imponunt neque ut iamborum scriptores circa singularia versantur. (6) In tragœdia vero impositis jam nominibus maxime utuntur. Causa est quod credibile videtur quod fieri potest; atqui quæ facta non sunt, nondum confidimus fieri posse; quæ autem facta sunt fieri posse liquet : non enim facta essent, si fieri non possent. (7) Verumtamen etiam in tragœdiis, in quibusdam unum vel duo ex notis nominibus sunt, cetera autem ficta, in quibusdam nullum, velut in Agathonis Flore : pariter enim in hoc et facta et nomina ficta sunt, et nihilominus oblectant. (8) Quare non omnino contendendum eo ut traditas fabulas, in quibus tragœdiæ versantur, teneamus. Etenim ridiculum sit eo contendere, siquidem etiam quæ nota, paucis nota sunt, et tamen oblectant omnes. (9) Perspicuum igitur ex his poetam potius fabulas pangere quam metra, quatenus poeta est secundum imitationem, imitando autem actiones exprimit. (10) Quamvis igitur eveniat eum pangere quæ facta sunt, nihilominus poeta est : nam quæ facta sunt, eorum nonnulla nihil obstat quominus talia sint, qualia facta esse verisimile sit et quæ facta esse possint, quo nomine ille hæc pangit. (11) Sed ex meris fabulis actionibusque pessimæ sunt quæ episodicæ. Dico autem episodicam fabulam, in qua episodia neque verisimiliter neque necessario sese subsequuntur. (12) Tales vero panguntur a malis quidem poetis sua ipsorum culpa, a bonis autem propter histriones : concertationes enim dum faciunt et ultra modum extendunt fabulam, sæpe distorquere coguntur rerum consecutionem. (13) Sed quoniam non solum absolutæ actionis est imitatio, sed etiam metuendorum et miserandorum, hæc autem accidunt maxime (magis, etiam si fiant contra exspectationem) propter se invicem; (14) admirabile enim sic *præter exspectationem factum* habebit magis quam si sua sponte et casu, quandoquidem etiam eorum quæ casu eveniunt ea maxime admirabilia videntur,

ὥσπερ ἐπίτηδες φαίνεται γεγονέναι, οἷον ὡς ὁ ἀνδριὰς ὁ τοῦ Μίτυος ἐν Ἄργει ἀπέκτεινε τὸν αἴτιον τοῦ θανάτου τῷ Μίτυϊ, θεωροῦντι ἐμπεσών· (15) ἔοικε γὰρ τὰ τοιαῦτα οὐκ εἰκῇ γενέσθαι, ὥστε ἀνάγκη τοὺς τοιούτους εἶναι 5 καλλίους μύθους.

quæ quasi consilio videntur facta esse, veluti quum statua Mityis Argis occidit eum qui cædis causa Mityi fuerat, incidens spectanti: (15) talia igitur non temere videntur fieri, quare fabulas esse pulchriores necesse est.

CAP. X.

De fabularum differentia.

Εἰσὶ δὲ τῶν μύθων οἱ μὲν ἁπλοῖ οἱ δὲ πεπλεγμένοι· καὶ γὰρ αἱ πράξεις, ὧν μιμήσεις οἱ μῦθοί εἰσιν, ὑπάρχουσιν εὐθὺς οὖσαι τοιαῦται. (2) Λέγω δὲ ἁπλῆν μὲν πρᾶξιν, ἧς γινομένης, ὥσπερ ὥρισται, συνεχοῦς καὶ 10 μιᾶς ἄνευ περιπετείας ἢ ἀναγνωρισμοῦ ἡ μετάβασις γίνεται· (3) πεπλεγμένην δέ, ἐξ ἧς μετ' ἀναγνωρισμοῦ ἢ περιπετείας ἢ ἀμφοῖν ἡ μετάβασίς ἐστιν. (4) Ταῦτα δὲ δεῖ γίνεσθαι ἐξ αὐτῆς τῆς συστάσεως τοῦ μύθου, ὥστε ἐκ τῶν προγεγενημένων συμβαίνειν ἢ ἐξ ἀνάγκης 15 ἢ κατὰ τὸ εἰκὸς γίνεσθαι ταῦτα· διαφέρει γὰρ πολὺ τὸ γίνεσθαι τάδε διὰ τάδε ἢ μετὰ τάδε.

Sunt autem fabularum aliæ simplices, aliæ implicatæ: nam actiones quoque, quarum imitationes fabulæ sunt, utique ita comparatæ sunt. (2) Dico autem simplicem actionem, cujus, dum, ut est definitum, continua evenit et una, sine peripetia vel agnitione mutatio fit; (3) implicatam autem, ex qua cum agnitione vel peripetia vel utraque mutatio fit. (4) Hæc vero ex ipsa compositione fabulæ evenire debent, ut ex anteactis sive necessario sive verisimiliter fieri videantur: differt enim multum, utrum hæc fiant ob hæc an post hæc.

CAP. XI.

De peripetia et agnitione.

Ἔστι δὲ περιπέτεια μὲν ἡ εἰς τὸ ἐναντίον τῶν πραττομένων μεταβολή, καθάπερ εἴρηται· καὶ τοῦτο δέ, ὥσπερ λέγομεν, κατὰ τὸ εἰκὸς ἢ ἀναγκαῖον, (2) ὥσπερ 20 ἐν τῷ Οἰδίποδι ἐλθὼν ὡς εὐφρανῶν τὸν Οἰδίπουν καὶ ἀπαλλάξων τοῦ πρὸς τὴν μητέρα φόβου, δηλώσας ὃς ἦν, τοὐναντίον ἐποίησεν· (3) καὶ ἐν τῷ Λυγκεῖ ὁ μὲν ἀγόμενος ὡς ἀποθανούμενος, ὁ δὲ Δαναὸς ἀκολουθῶν ὡς ἀποκτενῶν· τὸν μὲν συνέβη ἐκ τῶν πεπραγμένων 25 ἀποθανεῖν, τὸν δὲ σωθῆναι. (4) Ἀναγνώρισις δ' ἐστίν, ὥσπερ καὶ τοὔνομα σημαίνει, ἐξ ἀγνοίας εἰς γνῶσιν μεταβολὴ ἢ εἰς φιλίαν ἢ ἔχθραν τῶν πρὸς εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν ὡρισμένων. (5) Καλλίστη δὲ ἀναγνώρισις, ὅταν ἅμα περιπέτειαι γίνωνται, (6) οἷον ἔχει ἡ ἐν τῷ 30 Οἰδίποδι. Εἰσὶ μὲν οὖν καὶ ἄλλαι ἀναγνωρίσεις· καὶ γὰρ πρὸς ἄψυχα καὶ τὰ τυχόντα ἔστιν ὅτε, ὥσπερ εἴρηται, συμβαίνει, καὶ εἰ πέπραγέ τις ἢ μὴ πέπραγεν, ἔστιν ἀναγνωρίσαι· (7) ἀλλ' ἡ μάλιστα τοῦ μύθου καὶ ἡ μάλιστα τῆς πράξεως ἡ εἰρημένη ἐστίν. Ἡ γὰρ τοιαύτη 35 ἀναγνώρισις καὶ περιπέτεια ἢ ἔλεον ἕξει ἢ φόβον, οἵων πράξεων ἡ τραγῳδία μίμησις ὑπόκειται. Ἔτι δὲ καὶ τὸ ἀτυχεῖν καὶ τὸ εὐτυχεῖν ἐπὶ τῶν τοιούτων συμβήσεται. (8) Ἐπεὶ δ' ἡ ἀναγνώρισις τινῶν ἐστιν ἀναγνώρισις, αἱ μὲν θατέρου πρὸς τὸν ἕτερον μόνον, ὅταν ᾖ 40 δῆλος ἕτερος τίς ἐστιν, ὁτὲ δ' ἀμφοτέρους δεῖ ἀναγνωρίσαι, οἷον ἡ μὲν Ἰφιγένεια τῷ Ὀρέστῃ ἀνεγνωρίσθη ἐκ τῆς πέμψεως τῆς ἐπιστολῆς, ἐκείνῳ δὲ πρὸς τὴν Ἰφιγένειαν ἄλλης ἔδει ἀναγνωρίσεως.

9. Δύο μὲν οὖν τοῦ μύθου μέρη περὶ ταῦτ' ἐστί, πε- 45 ριπέτεια καὶ ἀναγνώρισις, τρίτον δὲ πάθος. Τούτων δὲ περιπέτεια μὲν καὶ ἀναγνώρισις εἴρηται, (10) πάθος δ' ἐστὶ πρᾶξις φθαρτικὴ ἢ ὀδυνηρά, οἷον οἵ τε ἐν τῷ

Est autem peripetia eorum quæ aguntur in contrarium mutatio, qualis descripta est: idque, ut dicimus, secundum verisimilitudinem vel necessitatem, (2) quemadmodum in Œdipo qui venit exhilaraturus Œdipum ac metu propter matrem liberaturus, declarando quis ille esset, contrarium effecit. (3) Et in Lynceo quum *Abas* duceretur moriturus, Danaus autem sequeretur occisurus, evenit ex iis quæ facta sunt ut hic moreretur, ille servaretur. (4) Agnitio est autem, ut ipsum nomen indicat, ex ignoratione ad cognitionem transitus, aut in amorem aut odium eorum qui ad felicitatem aut infelicitatem destinati sunt. (5) Pulcherrima autem agnitio est, quum simul peripetiæ accidunt, (6) ut se habet quæ in Œdipo. Sunt vero etiam aliæ agnitiones: nam etiam circa ea quæ anima carent et res vulgares est quum, ut expositum, contingat; et utrum fecerit aliquis an non fecerit, licet agnoscere: (7) sed quæ potissimum ad fabulam et potissimum ad actionem pertinet, ea est quam diximus. Talis enim agnitio et peripetia vel miserationem habebit vel metum, cujusmodi actionum imitationem esse tragœdiam posuimus. Præterea ut infelices atque felices sint in talibus rebus accidet. (8) Sed quoniam agnitio quorundam est agnitio, in nonnullis alterum tantummodo ab altero, ubi constat alter quis sit, interdum autem utrumque oportet agnosci, sicut Iphigenia ab Oreste agnita est ex mittenda epistola, illi autem ab Iphigenia alia opus erat agnitione.

9. Duæ igitur fabulæ partes circa hæc sunt, peripetia et agnitio; tertia autem est perpessio. Ex his peripetia quidem et agnitio dicta est; (10) sed perpessio est actio exitiabilis

φανερῷ θάνατοι καὶ αἱ περιωδυνίαι καὶ τρώσεις καὶ ὅσα τοιαῦτα.

vel cruciabilis, veluti cædes in conspectu et cruciatus et vulnerationes et quæcumque id genus.

CAP. XII.

De partibus tragœdiæ secundum quantitatem et in quasnam separatas dividitur.

Μέρη δὲ τραγῳδίας, οἷς μὲν ὡς εἴδεσι δεῖ χρῆσθαι, πρότερον εἴπομεν· κατὰ δὲ τὸ ποσόν, καὶ εἰς ἃ διαιρεῖται 5 κεχωρισμένα, τάδε ἐστί, πρόλογος, ἐπεισόδιον, ἔξοδος, χορικόν, (2) καὶ τούτου τὸ μὲν πάροδος τὸ δὲ στάσιμον, (3) κοινὰ μὲν ἁπάντων ταῦτα, ἴδια δὲ τὰ ἀπὸ τῆς σκηνῆς καὶ κόμμοι. (4) Ἔστι δὲ πρόλογος μὲν μέρος ὅλον τραγῳδίας τὸ πρὸ χοροῦ παρόδου, (5) ἐπεισόδιον δὲ μέ-10 ρος ὅλον τραγῳδίας τὸ μεταξὺ ὅλων χορικῶν μελῶν, (6) ἔξοδος δὲ μέρος ὅλον τραγῳδίας μεθ' ὃ οὐκ ἔστι χοροῦ μέλος, (7) χορικοῦ δὲ πάροδος μὲν ἡ πρώτη λέξις ὅλου χοροῦ, (8) στάσιμον δὲ μέλος χοροῦ τὸ ἄνευ ἀναπαίστου καὶ τροχαίου, (9) κόμμος δὲ θρῆνος κοινὸς χο-15 ροῦ καὶ ἀπὸ σκηνῆς. Μέρη δὲ τραγῳδίας, οἷς μὲν δεῖ χρῆσθαι, πρότερον εἴπαμεν, κατὰ δὲ τὸ ποσὸν καὶ εἰς ἃ διαιρεῖται κεχωρισμένα, ταῦτ' ἐστίν.

Partes autem tragœdiæ, quibus tanquam formis uti convenit, ante diximus: sed a quantitate atque in quas dividitur separatas, hæ sunt: prologus, episodium, exodus, choricum, (2) et hujus partim parodus, partim stasimum, (3) communia quidem omnium hæc, propria autem quæ ex scena et commi. (4) Est autem prologus pars tota tragœdiæ quæ ante chori parodum; (5) episodium autem pars tota tragœdiæ quæ intra duas integras chori cantiones; (6) exodus autem pars tota tragœdiæ post quam non est chori cantio; (7) chorici autem parodus prima oratio totius chori; (8) stasimum autem carmen chori quod fit sine anapæsto et trochæo; (9) commus denique lamentatio communis chori et ex scena. Partes autem tragœdiæ, quibus uti convenit, ante diximus; sed a quantitate et in quas dividitur separatas, hæ sunt.

CAP. XIII.

Quænam sint spectanda et cavenda in componendis fabulis, et quomodo perficiatur tragœdiæ opus.

Ὧν δὲ δεῖ στοχάζεσθαι καὶ ἃ δεῖ εὐλαβεῖσθαι συνιστάντας τοὺς μύθους, καὶ πόθεν ἔσται τὸ τῆς τραγῳδίας 20 ἔργον, ἐφεξῆς ἂν εἴη λεκτέον τοῖς νῦν εἰρημένοις. (2) Ἐπειδὴ οὖν δεῖ τὴν σύνθεσιν εἶναι τῆς καλλίστης τραγῳδίας μὴ ἁπλῆν ἀλλὰ πεπλεγμένην, καὶ ταύτην φοβερῶν καὶ ἐλεεινῶν εἶναι μιμητικήν (τοῦτο γὰρ ἴδιον τῆς τοιαύτης μιμήσεώς ἐστιν), πρῶτον μὲν δῆλον ὅτι 25 οὔτε τοὺς ἐπιεικεῖς ἄνδρας δεῖ μεταβάλλοντας φαίνεσθαι ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν (οὐ γὰρ φοβερὸν οὐδὲ ἐλεεινὸν τοῦτο, ἀλλὰ μιαρόν ἐστιν), (3) οὔτε τοὺς μοχθηροὺς ἐξ ἀτυχίας εἰς εὐτυχίαν (ἀτραγῳδότατον γὰρ τοῦτ' ἐστὶ πάντων· οὐδὲν γὰρ ἔχει ὧν δεῖ· οὔτε γὰρ φιλάνθρωπον 30 οὔτε ἐλεεινὸν οὔτε φοβερόν ἐστιν), (4) οὐδ' αὖ τὸν σφόδρα πονηρὸν ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν μεταπίπτειν. Τὸ μὲν γὰρ φιλάνθρωπον ἔχοι ἂν ἡ τοιαύτη σύστασις, ἀλλ' οὔτε ἔλεον οὔτε φόβον· ὁ μὲν γὰρ περὶ τὸν ἀνάξιόν ἐστι δυστυχοῦντα, ὁ δὲ περὶ τὸν ὅμοιον, ἔλεος μὲν περὶ 35 τὸν ἀνάξιον, φόβος δὲ περὶ τὸν ὅμοιον, ὥστε οὔτε ἐλεεινὸν οὔτε φοβερὸν ἔσται τὸ συμβαῖνον. (5) Ὁ μεταξὺ ἄρα τούτων λοιπός. Ἔστι δὲ τοιοῦτος ὁ μήτε ἀρετῇ διαφέρων καὶ δικαιοσύνῃ, μήτε διὰ κακίαν καὶ μοχθηρίαν μεταβάλλων εἰς τὴν δυστυχίαν, ἀλλὰ δι' ἁμαρτίαν 40 τινά, τῶν ἐν μεγάλῃ δόξῃ ὄντων καὶ εὐτυχίᾳ, οἷον Οἰδίπους καὶ Θυέστης καὶ οἱ ἐκ τῶν τοιούτων γενῶν ἐπιφανεῖς ἄνδρες. (6) Ἀνάγκη ἄρα τὸν καλῶς ἔχοντα μῦθον ἁπλοῦν εἶναι μᾶλλον ἢ διπλοῦν, ὥσπερ τινές φασιν, καὶ μεταβάλλειν οὐκ εἰς εὐτυχίαν ἐκ δυστυχίας 45 ἀλλὰ τοὐναντίον ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν, μὴ διὰ μοχθηρίαν ἀλλὰ δι' ἁμαρτίαν μεγάλην, ἢ οἵου εἴρηται, ἢ βελτίονος μᾶλλον ἢ χείρονος. (7) Σημεῖον δὲ καὶ τὸ

Quæ vero oporteat sectari et quæ cavere eos qui fabulas componunt, et unde futurum sit tragœdiæ opus, deinceps dicendum erit post ea quæ exposita sunt. (2) Quoniam igitur compositionem pulcherrimæ tragœdiæ non simplicem esse sed implexam oportet, eamque timendorum et miserandorum esse imitationem (hoc enim proprium ejusmodi imitationis est), primum liquet non debere probos viros ex secunda fortuna in adversam incidentes conspici (non enim timendum hoc neque miserandum est, sed fœdum), (3) neque improbos ex adversa in secundam (minime enim omnium tragicum hoc est: quippe nihil habet eorum quæ debet: neque enim humanitatis sensum movet neque miserandum neque timendum est), (4) neque rursus vehementer improbum ex rebus secundis in adversas incurrere. Nam humanum quidem talis compositio habitura est, sed neque miserationem neque timorem: illa enim circa innocentem miseriis conflictantem, hic circa similem versatur, miseratio circa innocentem, timor circa similem, ut neque miserandum neque timendum sit quod accidit. (5) Medius ergo inter hos reliquus est. Est vero ejusmodi qui neque virtute justitiaque excellat, neque ob nequitiam et improbitatem incidat in res adversas, sed ob peccatum aliquod, ex iis qui magna existimatione sunt et felicitate, sicut Œdipus et Thyestes et qui ex hujusmodi gentibus illustres viri. (6) Oportet igitur fabulam bene se habentem simplicem potius esse quam duplicem, ut nonnulli dicunt, et mutare non in fortunam secundam ex adversa, sed contra ex secunda in adversam, non propter improbitatem sed propter peccatum magnum, vel ejus quem diximus, vel melioris magis quam pejoris. (7) Signum est autem quod fieri solet: olim enim poetæ

γιγνόμενον· πρὸ τοῦ μὲν γὰρ οἱ ποιηταὶ τοὺς τυχόντας μύθους ἀπηρίθμουν, νῦν δὲ περὶ ὀλίγας οἰκίας αἱ κάλλισται τραγῳδίαι συντίθενται, οἷον περὶ Ἀλκμαίωνα καὶ Οἰδίπουν καὶ Ὀρέστην καὶ Μελέαγρον καὶ Θυέστην καὶ Τήλεφον, καὶ ὅσοις ἄλλοις συμβέβηκεν ἢ παθεῖν δεινὰ ἢ ποιῆσαι. (8) Ἡ μὲν οὖν κατὰ τὴν τέχνην καλλίστη τραγῳδία ἐκ ταύτης τῆς συστάσεώς ἐστιν. (9) Διὸ καὶ οἱ Εὐριπίδῃ ἐγκαλοῦντες τὸ αὐτὸ ἁμαρτάνουσιν, ὅτι τοῦτο δρᾷ ἐν ταῖς τραγῳδίαις καὶ πολλαὶ αὐτοῦ εἰς δυστυχίαν τελευτῶσιν. Τοῦτο γάρ ἐστιν, ὥσπερ εἴρηται, ὀρθόν. (10) Σημεῖον δὲ μέγιστον· ἐπὶ γὰρ τῶν σκηνῶν καὶ τῶν ἀγώνων τραγικώταται αἱ τοιαῦται φαίνονται, ἂν κατορθωθῶσιν, καὶ ὁ Εὐριπίδης, εἰ καὶ τὰ ἄλλα μὴ εὖ οἰκονομεῖ, ἀλλὰ τραγικώτατός γε τῶν ποιητῶν φαίνεται. (11) Δευτέρα δ' ἡ πρώτη λεγομένη ὑπὸ τινῶν ἐστὶ σύστασις, ἡ διπλῆν τε τὴν σύστασιν ἔχουσα, καθάπερ ἡ Ὀδύσσεια, καὶ τελευτῶσα ἐξ ἐναντίας τοῖς βελτίοσι καὶ χείροσιν. (12) Δοκεῖ δὲ εἶναι πρώτη διὰ τὴν τῶν θεάτρων ἀσθένειαν· ἀκολουθοῦσι γὰρ οἱ ποιηταὶ κατ' εὐχὴν ποιοῦντες τοῖς θεαταῖς. (13) Ἔστι δὲ οὐχ αὕτη ἀπὸ τραγῳδίας ἡδονή, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς κωμῳδίας οἰκεία· ἐκεῖ γάρ, ἂν οἱ ἔχθιστοι ὦσιν ἐν τῷ μύθῳ, οἷον Ὀρέστης καὶ Αἴγισθος, φίλοι γενόμενοι ἐπὶ τελευτῆς ἐξέρχονται, καὶ ἀποθνήσκει οὐδεὶς ὑπ' οὐδενός.

qualescumque fabulas referebant, sed jam circa paucas familias pulcherrimæ tragœdiæ componuntur, veluti circa Alcmæonem et Œdipum et Orestem et Meleagrum et Thyestem et Telephum, et quibuscumque aliis accidit ut aut paterentur gravia aut patrarent. (8) Itaque quæ secundum artem pulcherrima sit tragœdia hac est compositione. (9) Quapropter peccant qui Euripidi id ipsum vitio vertunt, quod hoc faciat in tragœdiis et multæ ex ejus tragœdiis in res adversas desinant. Hoc enim, ut dictum, recte se habet. (10) Magnum autem signum: nam in scenis et certaminibus maxime tragicæ tales videntur, si bene tractatæ sunt, et Euripides, quanquam cetera non bene disponit, at maxime tragicus inter poetas videtur. (11) Secunda autem est quæ prima a nonnullis dicitur compositio, quæ et duplicem compositionem habeat, sicut Odyssea, et finiatur iis qui meliores sunt contra quam deterioribus. (12) Videtur autem prima esse propter spectantium imbecillitatem: obsequuntur enim poetæ indulgentes spectatoribus. (13) Est vero ea non tragœdiæ voluptas, sed potius comœdiæ propria: illic enim, qui inimicissimi sunt in fabula, velut Orestes et Ægisthus, amicitia inita postremo discedunt, nec perit quisquam a quoquam.

CAP. XIV.

Terribile et miserabile quo pacto efficiatur.

Ἔστι μὲν οὖν τὸ φοβερὸν καὶ ἐλεεινὸν ἐκ τῆς ὄψεως γίνεσθαι, ἔστι δὲ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς συστάσεως τῶν πραγμάτων, ὅπερ ἐστὶ πρότερον καὶ ποιητοῦ ἀμείνονος. (2) Δεῖ γὰρ καὶ ἄνευ τοῦ ὁρᾶν οὕτω συνεστάναι τὸν μῦθον ὥστε τὸν ἀκούοντα τὰ πράγματα γινόμενα καὶ φρίττειν καὶ ἐλεεῖν ἐκ τῶν συμβαινόντων· ἅπερ ἂν πάθοι τις ἀκούων τὸν τοῦ Οἰδίποδος μῦθον. (3) Τὸ δὲ διὰ τῆς ὄψεως τοῦτο παρασκευάζειν ἀτεχνότερον καὶ χορηγίας δεόμενόν ἐστιν. (4) Οἱ δὲ μὴ τὸ φοβερὸν διὰ τῆς ὄψεως ἀλλὰ τὸ τερατῶδες μόνον παρασκευάζοντες οὐδὲν τραγῳδίᾳ κοινωνοῦσιν· οὐ γὰρ πᾶσαν δεῖ ζητεῖν ἡδονὴν ἀπὸ τραγῳδίας, ἀλλὰ τὴν οἰκείαν. (5) Ἐπεὶ δὲ τὴν ἀπὸ ἐλέου καὶ φόβου διὰ μιμήσεως δεῖ ἡδονὴν παρασκευάζειν τὸν ποιητήν, φανερὸν ὡς τοῦτο ἐν τοῖς πράγμασιν ἐμποιητέον. (6) Ποῖα οὖν δεινὰ ἢ ποῖα οἰκτρὰ φαίνεται τῶν συμπιπτόντων, λάβωμεν. Ἀνάγκη δὲ ἢ φίλων εἶναι πρὸς ἀλλήλους τὰς τοιαύτας πράξεις ἢ ἐχθρῶν ἢ μηδετέρων. (7) Ἂν μὲν οὖν ἐχθρὸς ἐχθρὸν ἀποκτείνῃ, οὐδὲν ἐλεεινὸν οὔτε ποιῶν οὔτε μέλλων δείκνυσι, πλὴν κατ' αὐτὸ τὸ πάθος· (8) οὐδ' ἂν μηδετέρως ἔχοντες. (9) Ὅταν δ' ἐν ταῖς φιλίαις ἐγγένηται τὰ πάθη, οἷον εἰ ἀδελφὸς ἀδελφὸν ἢ υἱὸς πατέρα ἢ μήτηρ υἱὸν ἢ υἱὸς μητέρα ἀποκτείνει ἢ μέλλει ἤ τι ἄλλο τοιοῦτον δρᾷ, ταῦτα ζητητέον. (10) Τοὺς μὲν οὖν παρειλημμένους μύθους λύειν οὐκ ἔστιν, λέγω δὲ οἷον τὴν Κλυταιμνήστραν ἀποθανοῦσαν ὑπὸ τοῦ Ὀρέστου καὶ

Ac potest quod timendum et miserandum ex aspectu nasci, potest etiam ex ipsa compositione factorum, quod est potius et poetæ melioris. (2) Oportet enim etiam sine spectatione ita constitutam esse fabulam, ut qui audiat quæ agantur fiantque et inhorrescat et misereatur propter ea quæ contingunt; id quod acciderit audienti Œdipi fabulam. (3) Spectatione autem hoc parare et ab arte magis alienum est et choregia indiget. (4) Qui vero non quod timendum est per spectationem, sed nonnisi quod portentosum comparant, nihil cum tragœdia negotii habent: non enim convenit quamcunque voluptatem exigere a tragœdia, sed quæ ei sit propria. (5) Quoniam autem ex miseratione et timore voluptatem per imitationem debet comparare poeta, hoc factis inserendum esse manifestum est. (6) Quæ igitur timenda quæve miseranda sint ex iis quæ accidunt, dispiciamus. Necesse autem est aut amicorum inter sese esse tales actiones, aut inimicorum, aut neutrorum. (7) Quodsi inimicus inimicum occidat, nihil quod miserandum neque dum facit neque dum facturus est exhibet, nisi quod ad ipsam perpessionem attinet; (8) neque qui neutro modo sese habent. (9) Verum quando in amicitiis atrocia acciderint, veluti si frater fratrem vel filius patrem vel mater filium vel filius matrem occidat vel in eo est ut occidat, vel aliud hujuscemodi committat, hæc consectanda sunt. (10) Ac quas accepimus fabulas, solvere eas non licet, veluti Clytæmne-

τὴν Ἐριφύλην ὑπὸ τοῦ Ἀλκμαίωνος· (11) αὐτὸν δὲ εὑρίσκειν δεῖ, καὶ τοῖς παραδεδομένοις χρῆσθαι καλῶς. Τὸ δὲ καλῶς τί λέγομεν, εἴπωμεν σαφέστερον. (12) Ἔστι μὲν γὰρ οὕτω γίνεσθαι τὴν πρᾶξιν ὥσπερ οἱ παλαιοὶ ἐποίουν, εἰδότας καὶ γινώσκοντας, καθάπερ καὶ Εὐριπίδης ἐποίησεν ἀποκτείνουσαν τοὺς παῖδας τὴν Μήδειαν· (13) ἔστι δὲ πρᾶξαι μέν, ἀγνοοῦντας δὲ πρᾶξαι τὸ δεινόν, εἶθ' ὕστερον ἀναγνωρίσαι τὴν φιλίαν, ὥσπερ ὁ Σοφοκλέους Οἰδίπους. Τοῦτο μὲν οὖν ἔξω τοῦ δράματος· ἐν δ' αὐτῇ τῇ τραγῳδίᾳ, οἷος ὁ Ἀλκμαίων ὁ Ἀστυδάμαντος ἢ ὁ Τηλέγονος ὁ ἐν τῷ τραυματίᾳ Ὀδυσσεῖ. (14) Ἔτι δὲ τρίτον παρὰ ταῦτα τὸν μέλλοντα ποιεῖν τι τῶν ἀνηκέστων δι' ἄγνοιαν ἀναγνωρίσαι πρὶν ποιῆσαι. Καὶ παρὰ ταῦτα οὐκ ἔστιν ἄλλως· (15) ἢ γὰρ πρᾶξαι ἀνάγκη ἢ μή, καὶ εἰδότας ἢ μὴ εἰδότας. (16) Τούτων δὲ τὸ μὲν γινώσκοντα μελλῆσαι καὶ μὴ πρᾶξαι χείριστον· τό τε γὰρ μιαρὸν ἔχει, καὶ οὐ τραγικόν· ἀπαθὲς γάρ. Διόπερ οὐδεὶς ποιεῖ ὁμοίως, εἰ μὴ ὀλιγάκις, οἷον ἐν Ἀντιγόνῃ τὸν Κρέοντα ὁ Αἵμων. (17) Τὸ δὲ πρᾶξαι δεύτερον. (18) Βέλτιον δὲ τὸ ἀγνοοῦντα μὲν πρᾶξαι, πράξαντα δὲ ἀναγνωρίσαι· τό τε γὰρ μιαρὸν οὐ πρόσεστι, καὶ ἡ ἀναγνώρισις ἐκπληκτικόν. (19) Κράτιστον δὲ τὸ τελευταῖον, λέγω δὲ οἷον ἐν τῷ Κρεσφόντῃ ἡ Μερόπη μέλλει τὸν υἱὸν ἀποκτείνειν, ἀποκτείνει δὲ οὒ ἀλλ' ἀνεγνώρισεν, καὶ ἐν τῇ Ἰφιγενείᾳ ἡ ἀδελφὴ τὸν ἀδελφόν, καὶ ἐν τῇ Ἕλλῃ ὁ υἱὸς τὴν μητέρα ἐκδιδόναι μέλλων ἀνεγνώρισεν. (20) Διὰ γὰρ τοῦτο, ὅπερ πάλαι εἴρηται, οὐ περὶ πολλὰ γένη αἱ τραγῳδίαι εἰσίν. Ζητοῦντες γὰρ οὐκ ἀπὸ τέχνης ἀλλ' ἀπὸ τύχης εὗρον τὸ τοιοῦτον παρασκευάζειν ἐν τοῖς μύθοις· ἀναγκάζονται οὖν ἐπὶ ταύτας τὰς οἰκίας ἀπαντᾶν, ὅσαις τὰ τοιαῦτα συμβέβηκε πάθη. (21) Περὶ μὲν οὖν τῆς τῶν πραγμάτων συστάσεως, καὶ ποίους τινὰς εἶναι δεῖ τοὺς μύθους, εἴρηται ἱκανῶς.

stram peremptam ab Oreste et Eriphylam ab Alcmæone : (11) ipsum vero invenire decet, et traditis recte uti. Sed illud Recte quid intelligamus, clarius dicamus. (12) Potest enim sic fieri actio ut veteres instituebant, a scientibus et intelligentibus, quemadmodum etiam Euripides fecit occidentem liberos Medeam : (13) possunt porro admisisse, sed nescientes sese admisisse quod horrendum, et postea agnoscere cognationem, ut Sophoclis Œdipus. Hoc quidem extra fabulam; in ipsa autem tragœdia, ut Alcmæo Astydamantis vel Telegonus ille in Vulnerato Ulixe. (14) Præter hæc tertium etiam, ut qui facturus est per ignorantiam aliquid inexpiabile, agnoscat ante facinus perpetratum. Ac præter hæc haud licet aliter : (15) aut enim oportet facere, aut non, et scientes aut non scientes (16) Ex his vero scientem facturum esse et non facere pessimum : habet enim quod fœdum est, tragicum non habet : quippe atroci malo caret. Quare nemo similiter agit, nisi raro, ut in Antigona in Creontem Hæmo. (17) Perpetrare secundum est. (18) Melius autem nescientem patrare, et post facinus agnoscere : abest enim fœdum, et agnitio ad percellendum facit. (19) Optimum vero postremum; hoc dico, ut in Cresphonte Meropa in eo est ut occidat filium, non autem occidit, sed agnovit; et in Iphigenia soror fratrem; et in Hella filius dum matrem tradere intendit agnovit. (20) Nam propter hanc causam, quod pridem dictum est, non circa multas gentes tragœdiæ versantur. Dispicientes enim non arte sed casu tale quid in fabulis instituere didicerunt : coguntur igitur ad has familias animum appellere, quibus ejusmodi calamitates acciderunt. (21) Jam de factorum compositione, et quales esse fabulas deceat, satis dictum est.

CAP. XV.

Quæ sint circa mores observanda.

Περὶ δὲ τὰ ἤθη τέτταρά ἐστιν ὧν δεῖ στοχάζεσθαι· (2) ἓν μὲν καὶ πρῶτον, ὅπως χρηστὰ ᾖ. Ἕξει δὲ ἦθος μέν, ἐὰν ὥσπερ ἐλέχθη ποιῇ φανερὰν ὁ λόγος ἢ ἡ πρᾶξις προαίρεσίν τινα, [φαῦλον μὲν ἐὰν φαύλην,] χρηστὸν δ' ἐὰν χρηστήν. (3) Ἔστι δὲ ἐν ἑκάστῳ γένει· καὶ γὰρ γυνή ἐστι χρηστὴ καὶ δοῦλος· καίτοι γε ἴσως τούτων τὸ μὲν χεῖρον, τὸ δὲ ὅλως φαῦλόν ἐστιν. (4) Δεύτερον δὲ τὰ ἁρμόττοντα· ἔστι γὰρ ἀνδρεῖον μὲν τὸ ἦθος, ἀλλ' οὐχ ἁρμόττον γυναικὶ τὸ ἀνδρείαν ἢ δεινὴν εἶναι. (5) Τρίτον δὲ τὸ ὅμοιον· τοῦτο γὰρ ἕτερον τοῦ χρηστὸν τὸ ἦθος καὶ ἁρμόττον ποιῆσαι, ὥσπερ εἴρηται. (6) Τέταρτον δὲ τὸ ὁμαλόν· κἂν γὰρ ἀνώμαλός τις ᾖ ὁ τὴν μίμησιν παρέχων καὶ τοιοῦτον ἦθος ὑποτιθείς, ὅμως ὁμαλῶς ἀνώμαλον δεῖ εἶναι. (7) Ἔστι δὲ παράδειγμα πονηρίας μὲν ἤθους μὴ ἀναγκαῖον οἷον ὁ Μενέλαος ὁ ἐν τῷ Ὀρέστῃ, (8) τοῦ δὲ ἀπρεποῦς καὶ μὴ ἁρμόττοντος ὅ τε θρῆνος Ὀδυσσέως ἐν τῇ Σκύλλῃ καὶ

In moribus autem quattuor sunt quæ oportet sectari: (2) unum ac primum, ut boni sint. Habebit autem mores, si, ut dictum est, manifestum faciat oratio vel actio studium quoddam, et malos quidem, si malum; bonos vero, si bonum. (3) Inest autem hoc in quovis genere : nam et mulier est bona et servus; quamquam fortasse alterum genus deterius; alterum omnino vile est. (4) Secundum vero ut apti sint : sunt enim viriles quidem mores, sed non aptum mulieri esse virilem vel terribilem. (5) Tertium ut verisimiles : hoc enim aliud est atque bonos mores et aptos facere, de quibus dictum est. (6) Quartum vero ut sibi constent : etenim quamvis inconstans sit qui imitationem præbet et ejusmodi mores suppeditat, tamen constanter inconstantem esse oportet. (7) Est autem exemplum pravitatis morum haud necessarium Menelaus in Oreste; (8) absurdi et non apti tam lamentatio Ulixis in Scylla, quam Me-

ἡ τῆς Μελανίππης ῥῆσις, (9) τοῦ δὲ ἀνωμάλου ἡ ἐν Αὐλίδι Ἰφιγένεια· οὐδὲν γὰρ ἔοικεν ἡ ἱκετεύουσα τῇ ὑστέρᾳ. (10) Χρὴ δὲ καὶ ἐν τοῖς ἤθεσιν, ὥσπερ καὶ ἐν τῇ τῶν πραγμάτων συστάσει, ἀεὶ ζητεῖν ἢ τὸ ἀναγ-
5 καῖον ἢ τὸ εἰκός, ὥστε τὸν τοιοῦτον τὰ τοιαῦτα λέγειν ἢ πράττειν ἢ ἀναγκαῖον ἢ εἰκός, καὶ τοῦτο μετὰ τοῦτο γίνεσθαι ἢ ἀναγκαῖον ἢ εἰκός. (11) Φανερὸν οὖν ὅτι καὶ τὰς λύσεις τῶν μύθων ἐξ αὐτοῦ δεῖ τοῦ μύθου συμβαίνειν, καὶ μὴ ὥσπερ ἐν τῇ Μηδείᾳ ἀπὸ μηχανῆς
10 καὶ ἐν τῇ Ἰλιάδι τὰ περὶ τὸν ἀπόπλουν· (12) ἀλλὰ μηχανῇ χρηστέον ἐπὶ τὰ ἔξω τοῦ δράματος ἢ ὅσα πρὸ τοῦ γέγονεν, ἃ οὐχ οἷόντε ἄνθρωπον εἰδέναι, ἢ ὅσα ὕστερον, ἃ δεῖται προαγορεύσεως καὶ ἀγγελίας· ἅπαντα γὰρ ἀποδίδομεν τοῖς θεοῖς ὁρᾶν. (13) Ἄλογον δὲ μη-
15 δὲν εἶναι ἐν τοῖς πράγμασιν, εἰ δὲ μή, ἔξω τῆς τραγῳδίας, οἷον τὰ ἐν τῷ Οἰδίποδι τῷ Σοφοκλέους. (14) Ἐπεὶ δὲ μίμησίς ἐστιν ἡ τραγῳδία βελτιόνων, ἡμᾶς δεῖ μιμεῖσθαι τοὺς ἀγαθοὺς εἰκονογράφους· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἀποδιδόντες τὴν ἰδίαν μορφήν, ὁμοίους ποιοῦντες, καλ-
20 λίους γράφουσιν· οὕτω καὶ τὸν ποιητὴν μιμούμενον καὶ ὀργίλους καὶ ῥαθύμους καὶ τἆλλα τὰ τοιαῦτα ἔχοντας ἐπὶ τῶν ἠθῶν, τοιούτους ὄντας ἐπιεικεῖς ποιεῖν· παράδειγμα σκληρότητος, οἷον τὸν Ἀχιλλέα Ἀγάθων καὶ Ὅμηρος. (15) Ταῦτα δὴ δεῖ διατηρεῖν, καὶ πρὸς
25 τούτοις τὰ παρὰ τὰς ἐξ ἀνάγκης ἀκολουθούσας αἰσθήσεις τῇ ποιητικῇ· καὶ γὰρ κατ' αὐτὰς ἔστιν ἁμαρτάνειν πολλάκις. Εἴρηται δὲ περὶ αὐτῶν ἐν τοῖς ἐκδεδομένοις λόγοις ἱκανῶς.

lanippæ oratio; (9) eorum qui sibi non constant Iphigenia Aulidensis: nam quæ supplicat nihil similis videtur ei quæ postea est. (10) Decet autem etiam in moribus, ut in factorum compositione, semper sectari sive quod necessarium sive quod verisimile, ut talem talia dicere vel facere sive necessarium sive verisimile sit, utque hoc post illud fieri sive necessarium sive verisimile sit. (11) Itaque manifestum est etiam solutiones fabularum ex ipsa fabula debere contingere, et non sicuti in Medea ex machina et in Iliade quæ pertinent ad discessum. (12) Sed machina utendum in iis quæ extra fabulam sunt, sive quæ ante acciderunt, quæ homo scire non potest, sive quæ postea, quæ indigent prædictione et expositione: omnia enim cernere diis tribuimus. (13) Quod ratione careat nihil inesse in factis decet, sin minus, extra tragœdiam, ut quæ sunt in Œdipo Sophoclis. (14) Sed quoniam tragœdia imitatio est meliorum, imitari nos decet bonos pictores: etenim illi propriam cujusque speciem dum præbent, similes exhibentes, meliores pingunt; sic etiam poeta dum imitatur iracundos et inertes et qui cetera hujusmodi in moribus habent, eos qui tales sunt bonos facere debet; exemplum asperitatis qualem Achillem *fecerunt* Agatho et Homerus. (15) Hæc igitur decet observare, et insuper eas perceptiones quæ præter necessarias poesin comitantur: nam in his quoque peccari sæpe solet. Dictum autem de iis in libris editis quantum est satis.

CAP. XVI.

Agnitionis species.

30 Ἀναγνώρισις δὲ τί μέν ἐστιν, εἴρηται πρότερον· εἴδη δὲ ἀναγνωρίσεως, πρώτη μὲν ἡ ἀτεχνοτάτη, καὶ ᾗ πλεῖστοι χρῶνται δι' ἀπορίαν, ἡ διὰ τῶν σημείων. (2) Τούτων δὲ τὰ μὲν σύμφυτα, οἷον « λόγχην ἣν φοροῦσι Γηγενεῖς » ἢ ἀστέρας οἵους ἐν τῷ Θυέστῃ Καρ-
35 κίνος· (3) τὰ δὲ ἐπίκτητα, καὶ τούτων τὰ μὲν ἐν τῷ σώματι, οἷον οὐλαί, τὰ δὲ ἐκτός, τὰ περιδέραια, καὶ οἷον ἐν τῇ Τυροῖ διὰ τῆς σκάφης. (4) Ἔστι δὲ καὶ τούτοις χρῆσθαι ἢ βέλτιον ἢ χεῖρον, οἷον Ὀδυσσεὺς διὰ τῆς οὐλῆς ἄλλως ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῆς τροφοῦ καὶ ἄλ-
40 λως ὑπὸ τῶν συβοτῶν· (5) εἰσὶ γὰρ αἱ μὲν πίστεως ἕνεκα ἀτεχνότεραι, καὶ αἱ τοιαῦται πᾶσαι, αἱ δὲ ἐκ περιπετείας, ὥσπερ ἡ ἐν τοῖς Νίπτροις, βελτίους. (6) Δεύτεραι δὲ αἱ πεποιημέναι ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, διὸ ἄτεχνοι· οἷον Ὀρέστης ἐν τῇ Ἰφιγενείᾳ ἀνεγνώρισεν
45 ὅτι Ὀρέστης· ἐκείνη μὲν γὰρ διὰ τῆς ἐπιστολῆς, ἐκεῖνος δὲ αὐτὸς λέγει ἃ βούλεται ὁ ποιητής, ἀλλ' οὐχ ὁ μῦθος. (7) Διὸ ἐγγὺς τῆς εἰρημένης ἁμαρτίας ἐστίν· ἐξῆν γὰρ ἂν ἔνια καὶ ἐνεγκεῖν. Καὶ ἐν τῷ Σοφοκλέους Τηρεῖ ἡ τῆς κερκίδος φωνή. (8) Τρίτη δὲ
50 ἡ διὰ μνήμης, τῷ αἰσθέσθαι τι ἰδόντα, ὥσπερ ἡ ἐν Κυπρίοις τοῖς Δικαιογένους, ἰδὼν γὰρ τὴν γραφὴν ἔκλαυσεν, καὶ ἡ ἐν Ἀλκίνου ἀπολόγῳ, ἀκούων γὰρ τοῦ

Agnitio quid sit, ante dictum est: species autem sunt agnitionis, prima quidem maxime rudis et qua plerique utuntur propter inventionis inopiam, quæ fit per signa. (2) Horum autem alia innata sunt, ut *poetæ fecerunt* « hastam quam gestant Terrigenæ », vel stellas quales in Thyeste Carcinus; (3) alia adquisita, et horum alia in corpore, ut cicatrices, alia extra, monilia, et quemadmodum in Tyrone per scapham. (4) Licet vero etiam his uti aut melius aut pejus, sicut Ulixes per cicatricem aliter agnitus est a nutrice et aliter a subulcis: (5) sunt enim quæ fidei causa fiunt rudiores, et quæcumque hujusmodi, sed quæ ex inopinato casu, ut quæ in Niptris, meliores. (6) Secundæ autem sunt quæ fictæ a poeta, quare rudes; sic Orestes in Iphigenia notum fecit se esse Orestem: illa enim per epistolam, ille autem ipse dicit quæ vult poeta, sed non fabula. (7) Quapropter prope abest a dicto peccato: nam nonnulla etiam *signa* gestare poterat. Atque in Sophoclis Tereo radii vox. (8) Tertia autem quæ recordatione fit, quum aliquid conspiciens commovetur, quemadmodum illa in Cypriis Dicæogenis, conspiciens enim picturam lacrimavit, et illa in Alcini apologo, audiens enim

κιθαριστοῦ καὶ μνησθεὶς ἐδάκρυσεν· ὅθεν ἀνεγνωρίσθησαν. (9) Τετάρτη δὲ ἡ ἐκ συλλογισμοῦ, οἷον ἐν Χοηφόροις, ὅτι ὅμοιός τις ἐλήλυθεν, ὅμοιος δὲ οὐθεὶς ἀλλ' ἢ Ὀρέστης· οὗτος ἄρα ἐλήλυθεν. Καὶ ἡ Πολυείδου τοῦ σοφιστοῦ περὶ τῆς Ἰφιγενείας· εἰκὸς γὰρ τὸν Ὀρέστην συλλογίσασθαι ὅτι ἥ τ' ἀδελφὴ ἐτύθη καὶ αὐτῷ συμβαίνει θύεσθαι. Καὶ ἡ ἐν τῷ τοῦ Θεοδέκτου Τυδεῖ, ὅτι ἐλθὼν ὡς εὑρήσων υἱὸν αὐτὸς ἀπόλλυται. Καὶ ἡ τοῖς Φινείδαις· ἰδοῦσαι γὰρ τὸν τόπον συνελογίσαντο τὴν εἱμαρμένην, ὅτι ἐν τούτῳ εἵμαρτο ἀποθανεῖν αὐταῖς· καὶ γὰρ ἐξετέθησαν ἐνταῦθα. (10) Ἔστι δέ τις καὶ συνθετὴ ἐκ παραλογισμοῦ τοῦ θεάτρου, οἷον ἐν τῷ Ὀδυσσεῖ τῷ ψευδαγγέλῳ· τὸ μὲν γὰρ τόξον ἔφη γνώσεσθαι ὃ οὐχ ἑωράκει, τὸ δέ, ὡς δι' ἐκείνου ἀναγνωριοῦντος, διὰ τούτου ἐποίησε παραλογισμόν. (11) Πασῶν δὲ βελτίστη ἀναγνώρισις ἡ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, τῆς ἐκπλήξεως γιγνομένης δι' εἰκότων, οἷον ἡ ἐν τῷ Σοφοκλέους Οἰδίποδι καὶ τῇ Ἰφιγενείᾳ· εἰκὸς γὰρ βούλεσθαι ἐπιθεῖναι γράμματα. Αἱ γὰρ τοιαῦται μόναι ἄνευ τῶν πεποιημένων σημείων καὶ περιδεραίων. (12) Δεύτεραι δὲ αἱ ἐκ συλλογισμοῦ.

citharœdum et recordatus lacrimas fudit; inde noti facti sunt. (9) Quarta autem quæ fit per conclusionem, sicut in Choephoris: scilicet similis aliquis venit, similis autem nemo nisi Orestes: is igitur venit. Et illa Polyidi sophistæ circa Iphigeniam: verisimile enim Orestem concludere, quoniam soror mactata esset, se quoque mactatum iri. Et quæ in Theodectis Tydeo, quoniam venerit filium inventurus, se ipsum interiturum esse. Et quæ in Phinidis; conspicatæ enim locum, quod fatale erat collegerunt, scilicet in hoc sibi moriendum esset: ibi enim etiam expositæ erant. (10) Est vero etiam quædam composita ex falsa ratiocinatione theatri, ut in Ulixe mendace nuntio: arcum enim aiebat se agniturum esse quem non viderat; illud autem, quasi per hoc agniturus esset, sic falsam rationem iniit. (11) Omnium autem optima agnitio est quæ fit ex ipsis factis, stupore per verisimilia excitato, quemadmodum illa in Sophoclis Œdipo atque in Iphigenia: nam verimile est tradere velle literas. Tales enim solæ sunt sine fictis signis et monilibus. (12) Proximæ autem sunt quæ fiunt ex conclusione.

CAP. XVII.

Poetam oportere in constituenda fabula spectatoris personam, et in fingenda oratione affectum personarum loquentium assumere.

Δεῖ δὲ τοὺς μύθους συνιστάναι καὶ τῇ λέξει συναπεργάζεσθαι ὅτι μάλιστα πρὸ ὀμμάτων τιθέμενον· οὕτω γὰρ ἂν ἐναργέστατα ὁρῶν, ὥσπερ παρ' αὐτοῖς γιγνόμενος τοῖς πραττομένοις, εὑρίσκοι τὸ πρέπον, καὶ ἥκιστ' ἂν λανθάνοιτο τὰ ὑπεναντία. (2) Σημεῖον δὲ τούτου ὃ ἐπετιμᾶτο Καρκίνῳ· ὁ γὰρ Ἀμφιάραος ἐξ ἱεροῦ ἀνῄει, ὃ μὴ ὁρῶντα τὸν θεατὴν ἐλάνθανεν, ἐπὶ δὲ τῆς σκηνῆς ἐξέπεσε, δυσχερανάντων τοῦτο τῶν θεατῶν. (3) Ὅσα δὲ δυνατόν, καὶ τοῖς σχήμασι συναπεργαζόμενον. Πιθανώτατοι γὰρ ἀπὸ τῆς αὐτῆς φύσεως οἱ ἐν τοῖς πάθεσίν εἰσι, καὶ χειμαίνει ὁ χειμαζόμενος καὶ χαλεπαίνει ὁ ὀργιζόμενος ἀληθινώτατα. (4) Διὸ εὐφυοῦς ἡ ποιητική ἐστιν ἢ μανικοῦ· τούτων γὰρ οἱ μὲν εὔπλαστοι οἱ δὲ ἐξεταστικοί εἰσιν. (5) Τούτους τε λόγους καὶ τοὺς πεποιημένους δεῖ καὶ αὐτὸν ποιοῦντα ἐκτίθεσθαι καθόλου, εἶθ' οὕτως ἐπεισοδιοῦν καὶ παρατείνειν. (6) Λέγω δὲ οὕτως ἂν θεωρεῖσθαι τὸ καθόλου, οἷον τῆς Ἰφιγενείας. Τυθείσης τινὸς κόρης καὶ ἀφανισθείσης ἀδήλως τοῖς θύσασιν, ἱδρυνθείσης δὲ εἰς ἄλλην χώραν, ἐν ᾗ νόμος ἦν τοὺς ξένους θύειν τῇ θεῷ, ταύτην ἔσχε τὴν ἱερωσύνην. Χρόνῳ δ' ὕστερον τῷ ἀδελφῷ συνέβη ἐλθεῖν τῆς ἱερείας. Τὸ δὲ ὅτι ἀνεῖλεν ὁ θεὸς διά τιν' αἰτίαν ἔξω τοῦ καθόλου ἐλθεῖν ἐκεῖ, καὶ ἐφ' ὅ τι δέ, ἔξω τοῦ μύθου. Ἐλθὼν δὲ καὶ ληφθεὶς θύεσθαι μέλλων ἀνεγνώρισεν, εἴθ' ὡς Εὐριπίδης εἴθ' ὡς Πολύειδος ἐποίησεν, κατὰ τὸ εἰκὸς εἰπὼν ὅτι οὐκ ἄρα μόνον τὴν ἀδελφὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἔδει τυθῆναι· καὶ ἐντεῦθεν ἡ σωτηρία. (7) Μετὰ ταῦτα δὲ ἤδη ὑποθέντα τὰ ὀνόματα ἐπεισοδιοῦν, (8) ὅπως δὲ ἔσται οἰκεῖα τὰ ἐπεισόδια σκοπεῖν, οἷον ἐν τῷ Ὀρέστῃ ἡ μανία δι' ἧς ἐλήφθη, καὶ ἡ σωτηρία διὰ τῆς καθάρ-

Oportet autem fabulas componere et oratione simul elaborare rem quammaxime oculis suis subjicientem: sic enim, evidentissime dispiciens, quasi præsens in ipsis quæ aguntur, inveniet quod deceat, et minime latebunt contraria. (2) Signum autem hujus rei est quod Carcino vitio dabatur: Amphiaraus enim ex delubro rediebat, id quod spectatorem non adspicientem latebat; et in scena conspectus exsibilatus est, ægre hoc spectatoribus ferentibus. (3) Quantum autem fieri potest, etiam toto habitu simul operari decet. Nam proxime ad verum accedunt qui animo commoti sunt ex ipsa natura *hoc sentiente et suppeditante,* ac perturbat perturbatus et exacerbat iratus proxime verum. (4) Quamobrem solertis est poetica aut ejus qui animo commotus: horum enim hi facile flectuntur, illi ad inquirendum proclives sunt. (5) Tam hæc argumenta quam ea quæ ficta sunt debet et ipse fingens sibi explicare generatim, deinde jam episodiis instruere atque extendere. (6) Dico autem sic ferme spectari quod generale est, velut in Iphigenia. Quum immolata quædam puella esset et sublata e conspectu immolantibus, collocataque in alia regione, ubi mos erat hospites mactare deæ, hoc tenuit illa sacerdotium. Interjecto autem tempore accidit ut veniret frater sacerdotis. Id autem, quod respondit deus, propter aliquam causam venturum esse illuc, et quam ob rem, extra fabulam est. Sed quum venisset et captus in eo jam esset ut immolaretur, agnovit, sive ut Euripides sive ut Polyidus instituit, id quod verisimile prolocutus, non ergo sororem tantum sed ipsum etiam immolari fatale fuisse; atque inde ratio salutis. (7) Post hæc autem quum jam subjecerit nomina, episodia instruere debet, (8) sed ut sint propria episodia videre, quemadmodum in Oreste furor

σεως. (9) Ἐν μὲν οὖν τοῖς δράμασι τὰ ἐπεισόδια σύντομα, ἡ δ' ἐποποιία τούτοις μηκύνεται. (10) Τῆς γὰρ Ὀδυσσείας μακρὸς ὁ λόγος ἐστίν, ἀποδημοῦντός τινος ἔτη πολλὰ καὶ παραφυλαττομένου ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος 5 καὶ μόνου ὄντος, ἔτι δὲ τῶν οἴκοι οὕτως ἐχόντων ὥστε τὰ χρήματα ὑπὸ μνηστήρων ἀναλίσκεσθαι καὶ τὸν υἱὸν ἐπιβουλεύεσθαι· αὐτὸς δὲ ἀφικνεῖται χειμασθείς, καὶ ἀναγνωρίσας τινὰς αὐτοῖς ἐπιθέμενος αὐτὸς μὲν ἐσώθη, τοὺς δ' ἐχθροὺς διέφθειρεν. Τὸ μὲν οὖν ἴδιον τοῦτο, τὰ 10 δ' ἄλλα ἐπεισόδια.

quo captus est, et salus per lustrationem. (9) Atque in fabulis scenicis episodia brevia, epopœia autem iis dilatatur. (10) Odysseæ enim magnum est argumentum: dum quidam per multos annos peregrinatur et observatur a Neptuno et solus est, præterea res domesticæ sic se habent, ut opes a procis consumantur filiusque insidiis objiciatur; ipse autem tempestatibus jactatus venit et, quum aliquos agnovisset, illos aggressus ipse quidem servatus est, inimicos autem perdidit. Proprium igitur hoc, cetera sunt episodia.

CAP. XVIII.

De nodo et solutione, de argumento et de choro tragœdiæ.

Ἔστι δὲ πάσης τραγῳδίας τὸ μὲν δέσις τὸ δὲ λύσις, τὰ μὲν ἔξωθεν καὶ ἔνια τῶν ἔσωθεν πολλάκις ἡ δέσις, τὸ δὲ λοιπὸν ἡ λύσις. (2) Λέγω δὲ δέσιν μὲν εἶναι τὴν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τούτου τοῦ μέρους ὃ ἔσχατόν ἐστιν, ἐξ 15 οὗ μεταβαίνει εἰς εὐτυχίαν, λύσιν δὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς μεταβάσεως μέχρι τέλους, (3) ὥσπερ ἐν τῷ Λυγκεῖ τῷ Θεοδέκτου δέσις μὲν τά τε προπεπραγμένα καὶ ἡ τοῦ παιδίου λῆψις, λύσις δ' ἡ ἀπὸ τῆς αἰτιάσεως τοῦ θανάτου μέχρι τοῦ τέλους.

Constat autem omnis tragœdia partim convinctione, partim solutione. Externa scilicet et quædam ex internis sæpe sunt convinctio; quod autem reliquum solutio. (2) Dico autem convinctionem esse quæ a principio usque ad eam partem quæ postrema est, ex qua transitus ad felicitatem (vel infelicitatem); solutionem autem quæ a principio transitus usque ad finem, (3) quemadmodum in Lynceo Theodectis convinctio est quæ ante acta sunt et pueri captio, solutio autem quæ ab accusatione capitis usque ad finem.

20 4. Τραγῳδίας δὲ εἴδη εἰσὶ τέσσαρα· τοσαῦτα γὰρ καὶ τὰ μέρη ἐλέχθη· (5) ἡ μὲν πεπλεγμένη, ἧς τὸ ὅλον ἐστὶ περιπέτεια καὶ ἀναγνώρισις· (6) ἡ δὲ παθητική, οἷον οἵ τε Αἴαντες καὶ οἱ Ἰξίονες· (7) ἡ δὲ ἠθική, οἷον αἱ Φθιώτιδες καὶ ὁ Πηλεύς· (8) τὸ δὲ τέταρτον, οἷον αἵ 25 τε Φορκίδες καὶ Προμηθεὺς καὶ ὅσα ἐν ᾅδου. (9) Μάλιστα μὲν οὖν ἅπαντα δεῖ πειρᾶσθαι ἔχειν, εἰ δὲ μή, τὰ μέγιστα καὶ πλεῖστα, ἄλλως τε καὶ ὡς νῦν συκοφαντοῦσι τοὺς ποιητάς· γεγονότων γὰρ καθ' ἕκαστον μέρος ἀγαθῶν ποιητῶν, ἕκαστον τοῦ ἰδίου ἀγαθοῦ ἀξιοῦσι τὸν 30 ἕνα ὑπερβάλλειν. (10) Δίκαιον δὲ καὶ τραγῳδίαν ἄλλην καὶ τὴν αὐτὴν λέγειν οὐδὲν ἴσως τῷ μύθῳ· τοῦτο δέ, ὧν ἡ αὐτὴ πλοκὴ καὶ λύσις. (11) Πολλοὶ δὲ πλέξαντες εὖ λύουσι κακῶς· δεῖ δὲ ἄμφω ἀεὶ κροτεῖσθαι.

4. Tragœdiæ autem species quattuor sunt: tot enim etiam partes dictæ sunt. (5) Alia implicata, cujus totum est peripetia et agnitio; (6) alia pathetica, ut Ajaces et Ixiones; (7) alia moralis, ut Phthiotides et Peleus; (8) quartum autem, ut Phorcides et Prometheus et quot in Orco. (9) Præcipue igitur enitendum est ut omnia habeas; sin minus, maxima et plurima, præsertim ut nunc calumniantur poetas: nam quum in unaquaque specie boni poetæ exstiterint, unumquemque in eo quo ipse excellit ab uno superari postulant. (10) Justum vero etiam tragœdiam aliam et eandem dicere, non fortasse ob fabulam, sed hoc, quarum eadem est convinctio et solutio. (11) Multi autem convinctione bene facta male solvunt. Decet autem utrumque semper cum plausu exeipi.

12. Χρὴ δέ, ὥσπερ εἴρηται πολλάκις, μεμνῆσθαι καὶ 35 μὴ ποιεῖν ἐποποιικὸν σύστημα τραγῳδίαν. Ἐποποιικὸν δὲ λέγω τὸ πολύμυθον, οἷον εἴ τις τὸν τῆς Ἰλιάδος ὅλον ποιοῖ μῦθον. (13) Ἐκεῖ μὲν γὰρ διὰ τὸ μῆκος λαμβάνει τὰ μέρη τὸ πρέπον μέγεθος, ἐν δὲ τοῖς δράμασι πολὺ παρὰ τὴν ὑπόληψιν ἀποβαίνει. (14) Σημεῖον δέ, 40 ὅσοι πέρσιν Ἰλίου ὅλην ἐποίησαν καὶ μὴ κατὰ μέρος, ὥσπερ Εὐριπίδης Νιόβην, καὶ μὴ ὥσπερ Αἰσχύλος, ἢ ἐκπίπτουσιν ἢ κακῶς ἀγωνίζονται, ἐπεὶ καὶ Ἀγάθων ἐξέπεσεν ἐν τούτῳ μόνῳ. (15) Ἐν δὲ ταῖς περιπετείαις καὶ ἐν τοῖς ἁπλοῖς πράγμασι στοχάζονται ὧν βούλονται 45 θαυμαστῶς· τραγικὸν γὰρ τοῦτο καὶ φιλάνθρωπον. (16) Ἔστι δὲ τοῦτο, ὅταν ὁ σοφὸς μὲν μετὰ πονηρίας δὲ ἐξαπατηθῇ, ὥσπερ Σίσυφος, καὶ ὁ ἀνδρεῖος μὲν ἄδικος δὲ ἡττηθῇ. (17) Ἔστι δὲ τοῦτο εἰκός, ὥσπερ Ἀγάθων λέγει· εἰκὸς γὰρ γίνεσθαι πολλὰ καὶ παρὰ τὸ εἰκός. 50 (18) Καὶ τὸν χορὸν δὲ ἕνα δεῖ ὑπολαβεῖν τῶν ὑποκριτῶν, καὶ μόριον εἶναι τοῦ ὅλου, καὶ συναγωνίζεσθαι μὴ

12. Oportet autem, quod sæpe dictum est, meminisse nec committere ut tragœdia epica fiat compositio. Epicam autem dico quæ multis fabulis constet, ut si quis Iliadis totam fabulam tractaret. (13) Illic enim propter longitudinem partes aptam magnitudinem accipiunt; sed in scenicis fabulis multum a probabilitate discedunt. (14) Signum autem, quod quicumque excidium Ilii totum tractaverunt; et non ex parte, ut Euripides Niobam, ac non ut Æschylus, aut non stant aut male certant, quandoquidem etiam Agatho in hoc uno non stetit. (15) Sed in peripetiis et simplicibus factis quod volunt mirifice consectantur: tragicum enim hoc est et humanum sensum tangit. (16) Est autem hoc, quum prudens quidem sed pravitate infectus decipitur, sicut Sisyphus, et fortis quidem sed injustus vincitur. (17) Est autem id verisimile, quemadmodum Agatho dicit: nam verisimile est fieri multa etiam præter similitudinem veri. (18) Atque chorum existimare debet unum ex actoribus, et partem esse totius, et una agere non ut apud

ὥσπερ παρ' Εὐριπίδῃ ἀλλ' ὥσπερ παρὰ Σοφοκλεῖ. (19) Τοῖς δὲ λοιποῖς τὰ διδόμενα μᾶλλον τοῦ μύθου ἢ ἄλλης τραγῳδίας ἐστίν· διὸ ἐμβόλιμα ᾄδουσιν, πρώτου ἄρξαντος Ἀγάθωνος τοῦ τοιούτου. Καίτοι τί διαφέρει 5 ἢ ἐμβόλιμα ᾄδειν ἢ ῥῆσιν ἐξ ἄλλου εἰς ἄλλο ἁρμόττειν ἢ ἐπεισόδιον ὅλον;

Euripidem, sed ut apud Sophoclem. (19) Apud reliquos autem quæ præbentur non magis ad fabulam quam ad aliam tragœdiam pertinent; quapropter exodia canunt, posteaquam primus hæc fecit Agatho. Quanquam quid interest utrum exodia canas an orationem ex alia fabula alii inseras vel episodium totum?

CAP. XIX.

De sententia et ejus partibus.

Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων ἤδη εἴρηται, λοιπὸν δὲ περὶ λέξεως ἢ διανοίας εἰπεῖν. (2) Τὰ μὲν οὖν περὶ τὴν διάνοιαν ἐν τοῖς περὶ ῥητορικῆς κείσθω· τοῦτο γὰρ ἴδιον μᾶλλον ἐκείνης τῆς μεθόδου. (3) Ἔστι δὲ κατὰ τὴν 10 διάνοιαν ταῦτα, ὅσα ὑπὸ τοῦ λόγου δεῖ παρασκευασθῆναι. (4) Μέρη δὲ τούτων τό τε ἀποδεικνύναι καὶ τὸ λύειν καὶ τὸ πάθη παρασκευάζειν, οἷον ἔλεον ἢ φόβον ἢ ὀργὴν καὶ ὅσα τοιαῦτα, καὶ ἔτι μέγεθος καὶ μικρότητα. (5) Δῆλον δὲ ὅτι καὶ ἐν τοῖς πράγμασιν ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἰδεῶν 15 δεῖ χρῆσθαι, ὅταν ἢ ἐλεεινὰ ἢ δεινὰ ἢ μεγάλα ἢ εἰκότα δέῃ παρασκευάζειν. (6) Πλὴν τοσοῦτον διαφέρει, ὅτι τὰ μὲν δεῖ φαίνεσθαι ἄνευ διδασκαλίας, τὰ δὲ ἐν τῷ λόγῳ ὑπὸ τοῦ λέγοντος παρασκευάζεσθαι καὶ παρὰ τὸν λόγον γίγνεσθαι. Τί γὰρ ἂν εἴη τοῦ λέγοντος ἔργον, 20 εἰ φανοῖτο ἡδέα καὶ μὴ διὰ τὸν λόγον; (7) Τῶν δὲ περὶ τὴν λέξιν ἓν μέν ἐστιν εἶδος θεωρίας τὰ σχήματα τῆς λέξεως, ἅ ἐστιν εἰδέναι τῆς ὑποκριτικῆς καὶ τοῦ τὴν τοιαύτην ἔχοντος ἀρχιτεκτονικήν, οἷον τί ἐντολὴ καὶ τί εὐχὴ καὶ διήγησις καὶ ἀπειλὴ καὶ ἐρώτησις καὶ ἀπόκρι- 25 σις, καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον. (8) Παρὰ γὰρ τὴν τούτων γνῶσιν ἢ ἄγνοιαν οὐδὲν εἰς τὴν ποιητικὴν ἐπιτίμημα φέρεται, ὅ τι καὶ ἄξιον σπουδῆς. Τί γὰρ ἄν τις ὑπολάβοι ἡμαρτῆσθαι ἃ Πρωταγόρας ἐπιτιμᾷ, ὅτι εὔχεσθαι οἰόμενος ἐπιτάττει εἰπὼν « μῆνιν ἄειδε θεά; » τὸ γὰρ κελεῦσαι, 30 φησί, ποιεῖν τι ἢ μὴ ἐπίταξίς ἐστιν. (9) Διὸ παρείσθω ὡς ἄλλης καὶ οὐ τῆς ποιητικῆς ὂν θεώρημα.

De ceteris jam expositum est, restat autem ut de dictione vel sententia dicamus. (2) Sed quæ ad sententiam pertinent in libris de Rhetorica exprompta sunto : hoc enim proprium est magis disputationis illius. (3) Pertinent autem ad sententiam hæc, quæcumque oratione parari debent. (4) Partes eorum sunt demonstrare et solvere et motus animi excitare, veluti miserationem vel timorem vel iram et quæ sunt ejusdem generis, ac præterea exaggerationem et extenuationem. (5) Patet vero etiam in factis hauriendum esse ex iisdem locis, quum sive miseranda sive timenda sive exaggerata sive verisimilia afferenda sunt. (6) Nisi quod hoc intercedit discrimen, quod alia prodire debent sine expositione, alia per orationem a dicente parari et secundum orationem fieri. Nam quid dicente opus esset, si jucunda comparerent etiam sine oratione? (7) Ex iis autem quæ ad dictionem pertinent, unum est genus contemplationis quod figuras dictionis complectitur, quas cognitas habere est artis histrionalis et ejus qui talem architecturam profitetur, veluti quid sit mandatum et quid precatio et enarratio et comminatio et interrogatio et responsio; et si quid aliud ejusdem generis. (8) Nam ex horum intellectu aut ignoratione nulla in poeticam vituperatio manat, quæ quidem operæ pretium sit. Quid enim est quod quis existimet peccatum esse in iis quæ reprehendit Protagoras, quod precari se opinatus *Homerus* imperet dicens « iram cane dea? » Jubere enim, inquit, facere aliquid, aut non, imperium est. (9) Quare mittatur hæc ratio, ut quæ ad aliam artem et non ad poeticam pertineat.

CAP. XX.

De sermone et ejus partibus.

Τῆς δὲ λέξεως ἁπάσης τάδ' ἐστὶ τὰ μέρη, στοιχεῖον, συλλαβή, σύνδεσμος, ὄνομα, ῥῆμα, ἄρθρον, πτῶσις, λόγος. (2) Στοιχεῖον μὲν οὖν ἐστὶ φωνὴ ἀδιαίρετος, 35 οὐ πᾶσα δέ, ἀλλ' ἐξ ἧς πέφυκε συνετὴ γίνεσθαι φωνή· καὶ γὰρ τῶν θηρίων εἰσὶν ἀδιαίρετοι φωναί, ὧν οὐδεμίαν λέγω στοιχεῖον. (3) Ταύτης δὲ μέρη τό τε φωνῆεν καὶ τὸ ἡμίφωνον καὶ ἄφωνον. Ἔστι δὲ φωνῆεν μὲν ἄνευ προσβολῆς ἔχον φωνὴν ἀκουστήν, οἷον τὸ Α 40 καὶ τὸ Ω, ἡμίφωνον δὲ τὸ μετὰ προσβολῆς ἔχον φωνὴν ἀκουστήν, οἷον τὸ Σ καὶ τὸ Ρ, ἄφωνον δὲ τὸ μετὰ προσβολῆς καθ' αὑτὸ μὲν οὐδεμίαν ἔχον φωνήν, μετὰ δὲ τῶν ἐχόντων τινὰ φωνὴν γινόμενον ἀκουστόν, οἷον τὸ Γ καὶ τὸ Δ. (4) Ταῦτα δὲ διαφέρει σχήμασί τε τοῦ 45 στόματος καὶ τόποις καὶ δασύτητι καὶ ψιλότητι καὶ μήκει καὶ βραχύτητι, ἔτι δὲ ὀξύτητι καὶ βαρύτητι καὶ τῷ μέσῳ· περὶ ὧν καθ' ἕκαστον ἐν τοῖς μετρικοῖς προσ-

Totius autem sermonis hæ sunt partes : elementum, syllaba, conjunctio, nomen, verbum, articulus, casus, oratio. (2) Elementum est vox indivisa, non tamen omnis, sed ex qua potest intelligibilis fieri vox : nam bestiarum sunt indivisæ voces, quarum nullam dico elementum. (3) Hujus autem partes sunt vocale et semivocale et mutum. Est autem vocale quod sine allisu vocem habet quæ audiri potest, ut A et O; semivocale autem, quod cum allisu vocem habet quæ audiri potest, ut S et R; mutum autem, quod cum allisu per se quidem nullam habet vocem, sed conjunctum iis quæ habent vocem quandam audiri potest, ut G et D. (4) Hæc autem differunt et oris habitu et locis et densitate et tenuitate et longitudine et brevitate, præterea acuto accentu et gravi et medio : de quibus singulis in metricis dispicere convenit. (5) Syllaba autem est vox

ἥκει θεωρεῖν. (5) Συλλαβὴ δ' ἐστὶ φωνὴ ἄσημος, συνθετὴ ἐξ ἀφώνου καὶ φωνὴν ἔχοντος· καὶ γὰρ τὸ ΓΡ ἄνευ τοῦ Α συλλαβή, καὶ μετὰ τοῦ Α, οἷον τὸ ΓΡΑ. Ἀλλὰ καὶ τούτων θεωρῆσαι τὰς διαφορὰς τῆς μετρικῆς ἐστίν. (6) Σύνδεσμος δ' ἐστὶ φωνὴ ἄσημος, ἣ οὔτε κωλύει οὔτε ποιεῖ φωνὴν μίαν σημαντικήν, ἐκ πλειόνων φωνῶν πεφυκυῖαν συντίθεσθαι, καὶ ἐπὶ τῶν ἄκρων καὶ ἐπὶ τοῦ μέσου, ἣν μὴ ἁρμόττῃ ἐν ἀρχῇ λόγου τιθέναι καθ' αὑτόν, οἷον μέν, ἤτοι, δή. Ἢ φωνὴ ἄσημος ἐκ πλειόνων μὲν φωνῶν μιᾶς, σημαντικῶν δέ, ποιεῖν πεφυκυῖα μίαν σημαντικὴν φωνήν. (7) Ἄρθρον δ' ἐστὶ φωνὴ ἄσημος, ἣ λόγου ἀρχὴν ἢ τέλος ἢ διορισμὸν δηλοῖ, οἷον τὸ φημί καὶ τὸ περί καὶ τὰ ἄλλα. Ἢ φωνὴ ἄσημος, ἣ οὔτε κωλύει οὔτε ποιεῖ φωνὴν μίαν σημαντικὴν ἐκ πλειόνων φωνῶν, πεφυκυῖα τίθεσθαι καὶ ἐπὶ τῶν ἄκρων καὶ ἐπὶ τοῦ μέσου. (8) Ὄνομα δ' ἐστὶ φωνὴ συνθετή, σημαντικὴ ἄνευ χρόνου, ἧς μέρος οὐδέν ἐστι καθ' αὑτὸ σημαντικόν· ἐν γὰρ τοῖς διπλοῖς οὐ χρώμεθα, ὡς καὶ αὐτὸ καθ' αὑτὸ σημαῖνον, οἷον ἐν τῷ Θεοδώρῳ τὸ δῶρον οὐ σημαίνει. (9) Ῥῆμα δὲ φωνὴ συνθετή, σημαντικὴ μετὰ χρόνου, ἧς οὐδὲν μέρος σημαίνει καθ' αὑτό, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ὀνομάτων· τὸ μὲν γὰρ ἄνθρωπος ἢ λευκὸν οὐ σημαίνει τὸ πότε, τὸ δὲ βαδίζει ἢ βεβάδικε προσσημαίνει τὸ μὲν τὸν παρόντα χρόνον τὸ δὲ τὸν παρεληλυθότα. (10) Πτῶσις δ' ἐστὶν ὀνόματος ἢ ῥήματος ἡ μὲν τὸ κατὰ τούτου ἢ τούτῳ σημαίνουσα καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἡ δὲ τὸ κατὰ τὸ ἑνὶ ἢ πολλοῖς, οἷον ἄνθρωποι ἢ ἄνθρωπος, ἡ δὲ κατὰ τὰ ὑποκριτικά, οἷον κατ' ἐρώτησιν ἢ ἐπίταξιν· τὸ γὰρ ἐβάδισεν ἢ βάδιζε πτῶσις ῥήματος κατὰ ταῦτα τὰ εἴδη ἐστίν. (11) Λόγος δὲ φωνὴ συνθετὴ σημαντική, ἧς ἔνια μέρη καθ' αὑτὰ σημαίνει τι· (12) οὐ γὰρ ἅπας λόγος ἐκ ῥημάτων καὶ ὀνομάτων σύγκειται, οἷον ὁ τοῦ ἀνθρώπου ὁρισμός, ἀλλ' ἐνδέχεται ἄνευ ῥημάτων εἶναι λόγον. Μέρος μέντοι ἀεί τι σημαῖνον ἕξει, οἷον ἐν τῷ βαδίζει Κλέων ὁ Κλέων. (13) Εἷς δ' ἐστὶ λόγος διχῶς· ἢ γὰρ ὁ ἓν σημαίνων, ἢ ὁ ἐκ πλειόνων συνδέσμων, οἷον ἡ Ἰλιὰς μὲν συνδέσμῳ εἷς, ὁ δὲ τοῦ ἀνθρώπου τῷ ἓν σημαίνειν.

significationis expers, componenda ex consonante et vocali: nam etiam GR sine A est syllaba, et cum A, ut GRA. Sed horum quoque discrepantias considerare metricæ doctrinæ est. (6) Conjunctio autem est vox significationis expers, quæ neque impedit neque facit vocem unam significativam, ex pluribus vocibus componi aptam, et in extremitatibus et in medio, si non conveniat in principio enuntiati ponere per se, ut μέν, ἤτοι, δή. Sive vox significationis expers, ex pluribus quidem vocibus quam una, sed significativis, facere apta unam significativam vocem. (7) Articulus autem est vox significationis expers, quæ enuntiati principium vel finem vel distinctionem declarat, ut τὸ φημί et τὸ περί et cetera. Sive vox significationis expers, quæ neque impedit neque facit vocem unam significativam ex pluribus vocibus, apta ut ponatur et in extremitatibus et in medio. (8) Nomen autem est vox composita, significativa sine tempore, cujus pars nulla per se est significativa: nam in duplicibus non ita utimur, ut ipsa per se significet, velut in Theodoro illud δῶρον non significat. (9) Verbum autem vox composita, significativa cum tempore, cujus nulla pars significat per se, ut etiam in nominibus nomen enim Homo vel Album non significat Quando, sed Ambulat vel Ambulavit simul significat, illud præsens tempus, hoc præteritum. (10) Casus autem est nominis vel verbi, alius quod hujus vel huic est significans et quæ sunt ejusmodi, alius quod unius est vel multorum, ut Homo vel Homines; alius qui pertinet ad pronuntiationem, ut ad interrogationem vel mandatum: nam Ambulavit vel Ambula casus verbi secundum has formas est. (11) Oratio autem est vox composita significativa, cujus nonnullæ partes per se significant aliquid: (12) non enim omnis oratio ex verbis et nominibus constat, vel ut hominis definitio, sed potest sine verbis esse oratio. Partem tamen semper aliquam rem significantem habebit, quemadmodum in illo, Cleo ambulat, Cleo. (13) Una autem est oratio dupliciter: aut quæ unum significat, aut quæ ex pluribus per conjunctionem, velut Ilias per conjunctionem una, sed hominis notio eo quod unum significat.

CAP. XXI.

De nomine.

Ὀνόματος δὲ εἴδη τὸ μὲν ἁπλοῦν (ἁπλοῦν δὲ λέγω ὃ μὴ ἐκ σημαινόντων σύγκειται, οἷον γῆ), (2) τὸ δὲ διπλοῦν· τούτου δὲ τὸ μὲν ἐκ σημαίνοντος καὶ ἀσήμου, τὸ δὲ ἐκ σημαινόντων σύγκειται. (3) Εἴη δ' ἂν καὶ τριπλοῦν καὶ τετραπλοῦν καὶ πολλαπλοῦν ὄνομα, οἷον τὰ πολλὰ τῶν Μεγαλιωτῶν Ἑρμοκαϊκόξανθος. (4) Ἅπαν δ' ὄνομά ἐστιν ἢ κύριον ἢ γλῶττα ἢ μεταφορὰ ἢ κόσμος ἢ πεποιημένον ἢ ἐπεκτεταμένον ἢ ὑφῃρημένον ἢ ἐξηλλαγμένον. (5) Λέγω δὲ κύριον μὲν ᾧ χρῶνται ἕκαστοι, (6) γλῶτταν δὲ ᾧ ἕτεροι, ὥστε φανερὸν ὅτι καὶ γλῶτταν καὶ κύριον εἶναι δυνατὸν τὸ αὐτό, μὴ τοῖς αὐτοῖς δέ· τὸ γὰρ σίγυνον Κυπρίοις μὲν κύριον, ἡμῖν δὲ γλῶττα. (7) Μεταφορὰ δ' ἐστὶν ὀνόματος ἀλλοτρίου ἐπιφορὰ ἢ ἀπὸ τοῦ

Nominis autem generum aliud simplex est (simplex dico quod non ex significantibus constat, ut Terra), (2) aliud duplex. Hujus aliud ex significante et significationis experte, aliud ex significantibus constat. (3) Potest autem etiam triplex et quadruplex et multiplex nomen esse, ut, πολλαπλομεγάλωπος (?) Ἑρμοκαϊκόξανθος. (4) Omne autem nomen est aut proprium aut glossa aut translatio aut ornatus aut factum aut extensum aut decurtatum aut commutatum. (5) Dico proprium quo utuntur omnes; (6) glossam qua alii, ut manifesto idem et glossa et proprium esse possit, non autem apud eosdem: nam σίγυνον Cypriis est proprium, nobis autem glossa. (7) Translatio autem est nominis alieni traductio vel a genere ad speciem, vel a specie ad genus,

γένους ἐπὶ εἶδος, ἢ ἀπὸ τοῦ εἴδους ἐπὶ γένος, ἢ ἀπὸ τοῦ εἴδους ἐπὶ εἶδος, ἢ κατὰ τὸ ἀνάλογον. (8) Λέγω δὲ ἀπὸ γένους μὲν ἐπὶ εἶδος, οἷον « νηῦς δέ μοι ἥδ' ἕστηκε· » τὸ γὰρ ὁρμεῖν ἐστιν ἑστάναι τι. (9) Ἀπ' εἴδους δὲ ἐπὶ γένος· « ἦ δὴ μυρί' Ὀδυσσεὺς ἐσθλὰ ἔοργεν· » τὸ γὰρ μυρίον πολύ ἐστιν, ᾧ νῦν ἀντὶ τοῦ πολλοῦ κέχρηται. (10) Ἀπ' εἴδους δὲ ἐπὶ εἶδος, οἷον « χαλκῷ ἀπὸ ψυχὴν ἀρύσας » καὶ « τεμὼν ἀτειρέϊ χαλκῷ· » ἐνταῦθα γὰρ τὸ μὲν ἀρύσαι ταμεῖν, τὸ δὲ ταμεῖν ἀρύσαι εἴρηκεν· ἄμφω γὰρ ἀφελεῖν τι ἐστίν. (11) Τὸ δὲ ἀνάλογον λέγω, ὅταν ὁμοίως ἔχῃ τὸ δεύτερον πρὸς τὸ πρῶτον καὶ τὸ τέταρτον πρὸς τὸ τρίτον· ἐρεῖ γὰρ ἀντὶ τοῦ δευτέρου τὸ τέταρτον ἢ ἀντὶ τοῦ τετάρτου τὸ δεύτερον.. (12) Καὶ ἐνίοτε προστιθέασιν ἀνθ' οὗ λέγει πρὸς ὅ ἐστιν. Λέγω δὲ οἷον ὁμοίως ἔχει φιάλη πρὸς Διόνυσον καὶ ἀσπὶς πρὸς Ἄρην· ἐρεῖ τοίνυν τὴν φιάλην ἀσπίδα Διονύσου καὶ τὴν ἀσπίδα φιάλην Ἄρεως. (13) Ἢ ὃ γῆρας πρὸς βίον, καὶ ἑσπέρα πρὸς ἡμέραν· ἐρεῖ τοίνυν τὴν ἑσπέραν γῆρας ἡμέρας καὶ τὸ γῆρας ἑσπέραν βίου ἢ ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς δυσμὰς βίου. Ἐνίοις δ' οὐκ ἔστιν ὄνομα κείμενον τὸ ἀνάλογον. (14) Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ὁμοίως λεχθήσεται· οἷον τὸ τὸν καρπὸν μὲν ἀφιέναι σπείρειν, τὸ δὲ τὴν φλόγα ἀπὸ τοῦ ἡλίου ἀνώνυμον· ἀλλ' ὁμοίως ἔχει τοῦτο πρὸς τὸν ἥλιον καὶ τὸ σπείρειν πρὸς τὸν καρπόν, διὸ εἴρηται « σπείρων θεοκτίσταν φλόγα. » (15) Ἔστι δὲ τῷ τρόπῳ τούτῳ τῆς μεταφορᾶς χρῆσθαι καὶ ἄλλως, προσαγορεύσαντα τὸ ἀλλότριον ἀποφῆσαι τῶν οἰκείων τι, οἷον εἰ τὴν ἀσπίδα εἴποι φιάλην μὴ Ἄρεως ἀλλ' ἄοινον. (17) Πεποιημένον δ' ἐστὶν ὃ ὅλως μὴ καλούμενον ὑπό τινων αὐτὸς τίθεται ὁ ποιητής· δοκεῖ γὰρ ἔνια εἶναι τοιαῦτα, οἷον τὰ κέρατα ἔρνυγας καὶ τὸν ἱερέα ἀρητῆρα. (18) Ἐπεκτεταμένον δ' ἐστὶν ἢ ἀφῃρημένον τὸ μέν, ἐὰν φωνήεντι μακροτέρῳ κεχρημένον ἢ τοῦ οἰκείου ἢ συλλαβῇ ἐμβεβλημένῃ, τὸ δ' ἐὰν ἀφῃρημένον τι ᾖ αὐτοῦ, (19) ἐπεκτεταμένον μὲν οἷον τὸ πόλεως πόληος καὶ τὸ Πηλείδου Πηληϊάδεω, ἀφῃρημένον δὲ οἷον τὸ κρῖ καὶ τὸ δῶ καὶ « μία γίνεται ἀμφοτέρων ὄψ. » (20) Ἐξηλλαγμένον δ' ἐστίν, ὅταν τοῦ ὀνομαζομένου τὸ μὲν καταλείπῃ τὸ δὲ ποιῇ, οἷον τὸ « δεξιτερὸν κατὰ μαζόν » ἀντὶ τοῦ δεξιόν. (21) Αὐτῶν δὲ τῶν ὀνομάτων τὰ μὲν ἄρρενα τὰ δὲ θήλεα τὰ δὲ μεταξύ, (22) ἄρρενα μὲν ὅσα τελευτᾷ εἰς τὸ Ν καὶ Ρ καὶ Σ καὶ ὅσα ἐκ τούτου (ταῦτα δ' ἐστὶ δύο, Ψ καὶ Ξ), (23) θήλεα δὲ ὅσα ἐκ τῶν φωνηέντων εἴς τε τὰ ἀεὶ μακρά, οἷον εἰς Η καὶ Ω, καὶ τῶν ἐπεκτεινομένων εἰς Α· (24) ὥστε ἴσα συμβαίνει πλήθει εἰς ὅσα τὰ ἄρρενα καὶ τὰ θήλεα· τὸ γὰρ Ψ καὶ τὸ Ξ ταὐτά ἐστιν. (25) Εἰς δὲ ἄφωνον οὐδὲν ὄνομα τελευτᾷ, οὐδὲ εἰς φωνῆεν βραχύ. (26) Εἰς δὲ τὸ Ι τρία μόνα, μέλι, κόμμι, πέπερι. Εἰς δὲ τὸ Υ πέντε, τὸ πῶϋ, τὸ νᾶπυ, τὸ γόνυ, τὸ δόρυ, τὸ ἄστυ. Τὰ δὲ μεταξὺ εἰς ταῦτα καὶ Ν καὶ Σ.

vel a specie ad speciem, vel secundum analogiam. (8) Dico autem a genere ad speciem, ut « navis autem mihi hæc stetit : » nam teneri ancoris est Stare quoddam. (9) A specie autem ad genus : « sane mille præclara Ulixes exegit. » Mille enim multum est, quo nunc pro multo usus est. (10) A specie autem ad speciem, ut « ære animam hauriens », et « secans duro ære. » Hic enim pro haurire Secare, pro secare Haurire posuit : nam utrumque est demere aliquid. (11) Analogum autem dico, si similiter se habet secundum ad primum atque quartum ad tertium : dicet enim pro secundo quartum vel pro quarto secundum. (12) Et interdum addunt, pro quo quid dicitur, ad quid id referatur. Hoc dico, similiter se habet patera ad Bacchum atque scutum ad Martem : dicet igitur pateram scutum Bacchi, et scutum pateram Martis. (13) Vel quod senectus ad vitam est, idem vespera ad diem : dicet ergo vesperam senectutem diei, et senectutem vesperam vitæ, sive ut Empedocles, occasum vitæ. Nonnullis autem non subest nomen analogum; (14) sed nihilo minus similiter dicetur : sic fruges demittere est Serere, sed flammam a sole sine nomine est : sed similiter se habet hoc ad solem atque serere ad fruges, ideoque dictum est, « serens divinitus conditam flammam. » (15) Licet autem hoc genere translationis etiam aliter uti, ut dum prædicas alienum, neges aliquid de propriis, veluti si scutum dicas pateram non Martis sed vini expertem. (17) Factum est quod omnino non dictum a quibusdam ipse ponit poeta : videntur enim nonnulla esse ejusmodi, ut cornua ἔρνυγας (*ramulos*) et sacerdotem ἀρητῆρα (*precatorem*). (18) Extensum autem est vel decurtatum, alterum si vocale longius admisit quam proprium est, vel syllabam interjectam; alterum si quid detractum sit; (19) extensum quidem, ut pro πόλεως πόληος et pro Πηλείδου Πηληϊάδεω, decurtatum autem ut κρῖ et δῶ et μία γίνεται ἀμφοτέρων ὄψ. (20) Commutatum autem est, si quis usitati nominis hoc relinquat, illud ipse faciat, ut illud δεξιτερὸν κατὰ μαζόν pro eo quod δεξιόν. (21) Ipsorum autem nominum alia masculina, alia feminina, alia media : (22) masculina quæcumque desinunt in N et R et S et quot ex hoc (hæc autem duo sunt, Ψ et Ξ); (23) feminina autem quæ in vocales semper longas, ut in H et Ω, et ex ancipitibus in *A* : (24) ut idem numerus sit earum in quas masculina et feminina : nam Ψ et Ξ eædem sunt. (25) In mutam vero nullum nomen desinit, neque in vocalem brevem. (26) Sed in I tria solum, μέλι, κόμμι, πέπερι. Sed in Υ quinque, πῶϋ, νᾶπυ, γόνυ, δόρυ, ἄστυ. Media in hæc et N et S.

CAP. XXII.

De elocutionis virtute.

Λέξεως δὲ ἀρετὴ σαφῆ καὶ μὴ ταπεινὴν εἶναι. (2) Σαφεστάτη μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ἐκ τῶν κυρίων ὀνομάτων, ἀλλὰ ταπεινή· παράδειγμα δὲ ἡ Κλεοφῶντος ποίησις καὶ ἡ Σθενέλου. (3) Σεμνὴ δὲ καὶ ἐξαλλάττουσα τὸ 5 ἰδιωτικὸν ἡ τοῖς ξενικοῖς κεχρημένη. Ξενικὸν δὲ λέγω γλῶτταν καὶ μεταφορὰν καὶ ἐπέκτασιν καὶ πᾶν τὸ παρὰ τὸ κύριον. (4) Ἀλλ' ἄν τις ἅπαντα τοιαῦτα ποιήσῃ, ἢ αἴνιγμα ἔσται ἢ βαρβαρισμός. Ἂν μὲν οὖν ἐκ μεταφορῶν, αἴνιγμα, ἐὰν δὲ ἐκ γλωττῶν, βαρβαρισμός. 10 (5) Αἰνίγματος γὰρ ἰδέα αὕτη ἐστί, τὸ λέγοντα ὑπάρχοντα ἀδύνατα συνάψαι. Κατὰ μὲν οὖν τὴν τῶν ὀνομάτων σύνθεσιν οὐχ οἷόντε τοῦτο ποιῆσαι, κατὰ δὲ τὴν μεταφορὰν ἐνδέχεται, οἷον « ἄνδρ' εἶδον πυρὶ χαλκὸν ἐπ' ἀνέρι κολλήσαντα, » καὶ τὰ τοιαῦτα. (6) Ἐκ 15 δὲ τῶν γλωττῶν ὁ βαρβαρισμός. Δεῖ ἄρα κεκρᾶσθαί πως τούτοις· (7) τὸ μὲν γὰρ μὴ ἰδιωτικὸν ποιήσει μηδὲ ταπεινὸν ἡ γλῶττα καὶ ἡ μεταφορὰ καὶ ὁ κόσμος καὶ τἆλλα τὰ εἰρημένα εἴδη, τὸ δὲ κύριον τὴν σαφήνειαν. (8) Οὐκ ἐλάχιστον δὲ μέρος συμβάλλονται εἰς τὸ σαφὲς 20 τῆς λέξεως καὶ μὴ ἰδιωτικὸν αἱ ἐπεκτάσεις καὶ ἀποκοπαὶ καὶ ἐξαλλαγαὶ τῶν ὀνομάτων· διὰ μὲν γὰρ τὸ ἄλλως ἔχειν ἢ ὡς τὸ κύριον παρὰ τὸ εἰωθὸς γιγνόμενον τὸ μὴ ἰδιωτικὸν ποιήσει, διὰ δὲ τὸ κοινωνεῖν τοῦ εἰωθότος τὸ σαφὲς ἔσται. (9) Ὥστε οὐκ ὀρθῶς ψέγουσιν οἱ ἐπι- 25 τιμῶντες τῷ τοιούτῳ τρόπῳ τῆς διαλέκτου καὶ διακωμῳδοῦντες τὸν ποιητήν, οἷον Εὐκλείδης ὁ ἀρχαῖος, ὡς ῥᾴδιον ποιεῖν, εἴ τις δώσει ἐκτείνειν ἐφ' ὁπόσον βούλεται, ἰαμβοποιήσας ἐν αὐτῇ τῇ λέξει· « ἠτίχαριν εἶδον Μαραθῶνάδε βαδίζοντα, » καὶ « οὐκ ἂν γεράμενος τὸν ἐκείνου ἐλλέβορον. » (10) Τὸ μὲν οὖν φαίνεσθαί πως 30 χρώμενον τούτῳ τῷ τρόπῳ γελοῖον, τὸ δὲ μέτρον κοινὸν ἁπάντων ἐστὶ τῶν μερῶν· (11) καὶ γὰρ μεταφοραῖς καὶ γλώτταις καὶ τοῖς ἄλλοις εἴδεσι χρώμενος ἀπρεπῶς καὶ ἐπίτηδες ἐπὶ τὰ γελοῖα τὸ αὐτὸ ἂν ἀπεργάσαιτο. (12) Τὸ δὲ ἁρμόττον ὅσον διαφέρει, ἐπὶ τῶν ἐπῶν θεω- 35 ρείσθω, ἐντιθεμένων τῶν ὀνομάτων εἰς τὸ μέτρον. (13) Καὶ ἐπὶ τῆς γλώττης δὲ καὶ ἐπὶ τῶν μεταφορῶν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἰδεῶν μετατιθεὶς ἄν τις τὰ κύρια ὀνόματα κατίδοι ὅτι ἀληθῆ λέγομεν· οἷον τὸ αὐτὸ ποιήσαντος ἰαμβεῖον Αἰσχύλου καὶ Εὐριπίδου, ἓν δὲ μόνον 40 ὄνομα μεταθέντος, ἀντὶ κυρίου εἰωθότος γλῶτταν, τὸ μὲν φαίνεται καλὸν τὸ δ' εὐτελές. Αἰσχύλος μὲν γὰρ ἐν τῷ Φιλοκτήτῃ ἐποίησε

φαγέδαιναν, ἥ μου σάρκας ἐσθίει ποδός,

45 ὁ δὲ ἀντὶ τοῦ ἐσθίει τὸ θοινᾶται μετέθηκεν. Καὶ

νῦν δέ μ' ἐὼν ὀλίγος τε καὶ οὐτιδανὸς καὶ ἄκικυς,

εἴ τις λέγοι τὰ κύρια μετατιθεὶς

νῦν δέ μ' ἐὼν μικρός τε καὶ ἀσθενικὸς καὶ ἀειδής.

Dictionis autem virtus est ut perspicua neque exilis sit. (2) Maxime quidem perspicua est quæ ex propriis nominibus, sed exilis : exemplo est Cleophontis poesis et Stheneli. (3) Gravis autem et vulgaria devitans quæ peregrinis utitur. In peregrinis refero glossam et translationem et extensionem et quidquid a proprio discedit. (4) Sed si quis omnia ejusmodi posuerit, aut ænigma erit aut barbarismus : si quidem ex translationibus, ænigma; sin ex glossis, barbarismus. (5) Ænigmatis enim forma hæc est, ut, dum dicis quæ sunt, conjungas quæ non possunt esse. Atque per nominum conjunctionem hoc fieri non potest, sed per translationem potest, velut « virum vidi igne æs viro agglutinantem, » et quæ sunt ejusdem generis. (6) Ex glossis est barbarismus. Oportet igitur mixtam esse orationem ex his quodammodo : (7) nam quod non est vulgare neque exile, id glossa afferet et translatio et ornatus et ceteræ formæ quas enumeravimus, proprium autem perspicuitatem. (8) Nec minimam partem conferunt ad perspicuitatem orationis et amovenda vulgaria extensiones et abscissiones et commutationes nominum : nam eo quo aliter se habent ac propria, id quod fit præter consuetum faciet ad vitanda vulgaria, sed eo quod commune habent cum vulgaribus afferent perspicuitatem. (9) Quamobrem non recte vituperant qui reprehendunt hoc genus dictionis et irrident poetam, ut Euclides ille antiquus, quasi facile sit poema condere, si quis dederit extendere in quantum velit, irridens ipsa dictione : ἠνίκ' Ἄρην εἶδον Μαραθῶνάδε βαδίζοντα (*quando Martem vidi Marathonem versus euntem*), et οὐκ ἂν γεράμενος τὸν ἐκείνου ἐλλέβορον (*non illius elleborum*).... (10) Ac deprehendi quodammodo utentem hoc genere ridiculum est; metrum autem commune omnium est partium, (11) quippe etiam translationibus et glossis et ceteris formis qui utitur inepte et accommodate ad risum, is idem efficeret. (12) Sed justus modus quantum excellat, in epicis consideretur, eo quod nomina metro adstringantur. (13) Et in glossa et in translationibus et in aliis formis si quis reposuerit propria nomina, invenerit vera nos dicere; veluti quum eundem trimetrum fecerit Æschylus atque Euripides, sed hic unum tantum nomen mutaret, pro proprio solitoque glossam, alter versus pulcher apparet, alter exilis. Æschylus enim in Philocteta posuit

Furibunda tabes, quæ meum vorat pedem,

ille autem pro Vorat reposuit Cœnat. Et

Nunc me parvus homo vilisque et roboris expers,

si quis diceret repositis propriis,

Nunc me infirmus homo, nihilique adeoque pusillus.

Καὶ

δίφρον ἀεικέλιον καταθεὶς ὀλίγην τε τράπεζαν·
δίφρον μοχθηρὸν καταθεὶς μικράν τε τράπεζαν.

Καὶ τὸ « ἠϊόνες βοόωσιν » ἠϊόνες κράζουσιν.

14. Ἔτι δὲ Ἀρειφράδης τοὺς τραγῳδοὺς ἐκωμῴδει,
5 ὅτι ἃ οὐδεὶς ἂν εἴποι ἐν τῇ διαλέκτῳ, τούτοις χρῶνται, οἷον τὸ δωμάτων ἄπο ἀλλὰ μὴ ἀπὸ δωμάτων, καὶ τὸ σέθεν, καὶ τὸ ἐγὼ δέ νιν, καὶ τὸ Ἀχιλλέως πέρι ἀλλὰ μὴ περὶ Ἀχιλλέως, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. (15) Διὰ γὰρ τὸ μὴ εἶναι ἐν τοῖς κυρίοις ποιεῖ τὸ μὴ ἰδιωτικὸν ἐν τῇ
10 λέξει ἅπαντα τὰ τοιαῦτα· ἐκεῖνος δὲ τοῦτο ἠγνόει.

16. Ἔστι δὲ μέγα μὲν τὸ ἑκάστῳ τῶν εἰρημένων πρεπόντως χρῆσθαι, καὶ διπλοῖς ὀνόμασι καὶ γλώτταις, πολὺ δὲ μέγιστον τὸ μεταφορικὸν εἶναι. (17) Μόνον γὰρ τοῦτο οὔτε παρ' ἄλλου ἐστὶ λαβεῖν εὐφυΐας τε ση-
15 μεῖόν ἐστιν· τὸ γὰρ εὖ μεταφέρειν τὸ τὸ ὅμοιον θεωρεῖν ἐστίν. (18) Τῶν δ' ὀνομάτων τὰ μὲν διπλᾶ μάλιστα ἁρμόττει τοῖς διθυράμβοις, αἱ δὲ γλῶτται τοῖς ἡρωϊκοῖς, αἱ δὲ μεταφοραὶ τοῖς ἰαμβείοις. (19) Καὶ ἐν μὲν τοῖς ἡρωϊκοῖς ἅπαντα χρήσιμα τὰ εἰρημένα· ἐν δὲ τοῖς
20 ἰαμβείοις, διὰ τὸ ὅτι μάλιστα λέξιν μιμεῖσθαι, ταῦτα ἁρμόττει τῶν ὀνομάτων ὅσοις κἂν ἐν λόγοις τις χρήσαιτο· ἔστι δὲ τὰ τοιαῦτα τὸ κύριον καὶ μεταφορὰ καὶ κόσμος. (20) Περὶ μὲν οὖν τραγῳδίας καὶ τῆς ἐν τῷ πράττειν μιμήσεως ἔστω ἡμῖν ἱκανὰ τὰ εἰρημένα.

Atque

Apponens sellam vilem mensamque malignam; *sic :*
Apponensque malam sellam mensamque minutam.

Atque « littora clamant », littora crociunt.

14. Præterea Ariphrades tragœdos irridebat, quod quæ nemo diceret in sermone, iis uterentur, veluti illud δωμάτων ἄπο ac non ἀπὸ δωμάτων, et σέθεν, et ἐγὼ δέ νιν, et Ἀχιλλέως πέρι ac non περὶ Ἀχιλλέως, quæ sunt alia hujusmodi. (15) Nam quia non sunt in propriis, faciunt hæc omnia ne vulgaris sit dictio : ille autem hoc ignorabat.

16. Est vero magnum unoquoque eorum quæ diximus uti quemadmodum decet, tam duplicibus nominibus quam glossis; multo autem maximum, ad translationes promptum esse. (17) Hoc enim unum neque ab alio sumere licet felicisque ingenii signum est : bene enim transferre est similia animadvertere. (18) Ex nominibus autem duplicia potissimum conveniunt dithyrambis, glossæ heroicis, translationes iambicis carminibus. (19) Atque in heroicis omnia quæ dixi utilia sunt; sed in iambicis, quippe quæ maxime sermonem imitentur, ea apta sunt nomina quibus etiam in orationibus quis utatur : sunt vero ejusmodi nomina propria et translationes et ornatus. (20) Jam de tragœdia et per agendum imitatione sufficiant nobis quæ dicta sunt.

CAP. XXIII.

De poesi narrativa et epica.

25 Περὶ δὲ τῆς διηγηματικῆς καὶ ἐν μέτρῳ μιμητικῆς, ὅτι δεῖ τοὺς μύθους καθάπερ ἐν ταῖς τραγῳδίαις συνιστάναι δραματικούς, καὶ περὶ μίαν πρᾶξιν ὅλην καὶ τελείαν, ἔχουσαν ἀρχὴν καὶ μέσον καὶ τέλος, ἵν' ὥσπερ ζῷον ἓν ὅλον ποιῇ τὴν οἰκείαν ἡδονήν, δῆλον, (2) καὶ
30 μὴ ὁμοίας ἱστορίας τὰς συνήθεις εἶναι, ἐν αἷς ἀνάγκη οὐχὶ μιᾶς πράξεως ποιεῖσθαι δήλωσιν ἀλλ' ἑνὸς χρόνου, ὅσα ἐν τούτῳ συνέβη περὶ ἕνα ἢ πλείους, ὧν ἕκαστον ὡς ἔτυχεν ἔχει πρὸς ἄλληλα. (3) Ὥσπερ γὰρ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἥ τ' ἐν Σαλαμῖνι ἐγένετο ναυμα-
35 χία καὶ ἡ ἐν Σικελίᾳ Καρχηδονίων μάχη, οὐδὲν πρὸς τὸ αὐτὸ συντείνουσαι τέλος, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς χρόνοις ἐνίοτε γίνεται θάτερον μετὰ θατέρου, ἐξ ὧν ἓν οὐδὲν γίνεται τέλος. (4) Σχεδὸν δὲ οἱ πολλοὶ τῶν ποιητῶν τοῦτο δρῶσιν. (5) Διό, ὥσπερ εἴπομεν ἤδη, καὶ
40 ταύτῃ θεσπέσιος ἂν φανείη Ὅμηρος παρὰ τοὺς ἄλλους, τῷ μηδὲ τὸν πόλεμον, καίπερ ἔχοντα ἀρχὴν καὶ τέλος, ἐπιχειρῆσαι ποιεῖν ὅλον· λίαν γὰρ ἂν μέγας καὶ οὐκ εὐσύνοπτος ἔμελλεν ἔσεσθαι· ἢ τῷ μεγέθει μετριάζοντα καταπεπλεγμένον τῇ ποικιλίᾳ. Νῦν δ' ἓν μέρος ἀπο-
45 λαβὼν ἐπεισοδίοις κέχρηται αὐτῶν πολλοῖς, οἷον νεῶν καταλόγῳ καὶ ἄλλοις ἐπεισοδίοις, οἷς διαλαμβάνει τὴν ποίησιν. (6) Οἱ δ' ἄλλοι περὶ ἕνα ποιοῦσι καὶ περὶ ἕνα χρόνον, καὶ μίαν πρᾶξιν πολυμερῆ, οἷον ὁ τὰ Κύπρια ποιήσας καὶ τὴν μικρὰν Ἰλιάδα. (7) Τοιγαροῦν

Quod attinet ad artem narrativam metrisque imitativam, opus esse ut fabulas sicut in tragœdiis componas dramaticas, ac circa unam actionem totam et absolutam, quæ habeat principium et medium et finem, ut tanquam animal unum ac totum propriam suam faciat voluptatem, perspicuum est, (2) neque vulgares historias ei similes esse licere, in quibus necesse non est unius actionis proponere explicationem, sed unius temporis, quæcumque intra hoc acciderunt circa unum aut plures, quorum singula ut casus fert sese contingunt. (3) Nam quemadmodum iisdem temporibus ad Salaminem pugna navalis facta est et Carthaginiensium in Sicilia prœlium, nihil ad eundem finem contendentia, sic etiam in temporibus succedentibus interdum accidit unum cum altero, ex quibus unus non fit finis. (4) Fere autem plerique poetarum hoc committunt. (5) Quare, ut jam diximus, etiam in hoc genere divinus videatur Homerus præ ceteris, propterea quod neque bellum illud, quamvis præditum principio et fine, aggressus est pangere totum; (quippe nimis magnum nec facile contuendum futurum erat; aut, si magnitudine mediocri esset, varietate satis implicatum. Nunc vero una parte delecta, episodiis usus est ipsarum multis, ut navium indice et aliis episodiis, quibus distinguit poesin. (6) Ceteri autem circa unum canunt et circa unum tempus, et unam actionem pluribus partibus constantem, ut qui Cypria fecit et parvam Iliadem.

ἐκ μὲν Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας μία τραγῳδία ποιεῖται ἑκατέρας ἢ δύο μόναι, ἐκ δὲ Κυπρίων πολλαί, καὶ ἐκ τῆς μικρᾶς Ἰλιάδος πλέον ὀκτώ, οἷον ὅπλων κρίσις, Φιλοκτήτης, Νεοπτόλεμος, Εὐρύπυλος, πτωχεία, Λά-
5 καιναι, Ἰλίου πέρσις καὶ ἀπόπλους καὶ Σίνων καὶ Τρῳάδες.

(7) Itaque ex Iliade et Odyssea una tragœdia conficitur ex utravis vel duæ solæ, ex Cypriis autem multæ, et ex parva Iliade plus quam octo, veluti armorum judicium, Philoctetes, Neoptolemus, Eurypylus, mendicitas, Lacænæ, Ilii excidium et discessio et Sinon et Troades.

CAP. XXIV.

De discrimine inter epopœiam et tragœdiam.

Ἔτι δὲ τὰ εἴδη ταὐτὰ δεῖ ἔχειν τὴν ἐποποιίαν τῇ τραγῳδίᾳ· ἢ γὰρ ἁπλῆν ἢ πεπλεγμένην ἢ ἠθικὴν ἢ παθητικὴν δεῖ εἶναι. (2) Καὶ τὰ μέρη ἔξω μελοποιίας
10 καὶ ὄψεως ταὐτά· καὶ γὰρ περιπετειῶν δεῖ καὶ ἀναγνωρίσεων καὶ παθημάτων. Ἔτι τὰς διανοίας καὶ τὴν λέξιν ἔχειν καλῶς. (3) Οἷς ἅπασιν Ὅμηρος κέχρηται καὶ πρῶτος καὶ ἱκανῶς. Καὶ γὰρ καὶ τῶν ποιημάτων ἑκάτερον συνέστηκεν ἡ μὲν Ἰλιὰς ἁπλοῦν καὶ παθητι-
15 κόν, ἡ δὲ Ὀδύσσεια πεπλεγμένον· ἀναγνώρισις γὰρ διόλου· καὶ ἠθική. Πρὸς δὲ τούτοις λέξει καὶ διανοίᾳ πάντας ὑπερβέβληκεν. (4) Διαφέρει δὲ κατά τε τῆς συστάσεως τὸ μῆκος ἡ ἐποποιία καὶ τὸ μέτρον. (5) Τοῦ μὲν οὖν μήκους ὅρος ἱκανὸς ὁ εἰρημένος· δύνασθαι γὰρ
20 δεῖ συνορᾶσθαι τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος. Εἴη δ' ἂν τοῦτο, εἰ τῶν μὲν ἀρχαίων ἐλάττους αἱ συστάσεις εἶεν, πρὸς δὲ τὸ πλῆθος τῶν τραγῳδιῶν τῶν εἰς μίαν ἀκρόασιν τιθεμένων παρήκοιεν. (6) Ἔχει δὲ πρὸς τὸ ἐπεκτείνεσθαι τὸ μέγεθος πολύ τι ἡ ἐποποιία ἴδιον διὰ τὸ
25 ἐν μὲν τῇ τραγῳδίᾳ μὴ ἐνδέχεσθαι ἅμα πραττόμενα πολλὰ μέρη μιμεῖσθαι, ἀλλὰ τὸ ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ τῶν ὑποκριτῶν μέρος μόνον· ἐν δὲ τῇ ἐποποιίᾳ, διὰ τὸ διήγησιν εἶναι, ἔστι πολλὰ μέρη ἅμα ποιεῖν περαινόμενα, ὑφ' ὧν οἰκείων ὄντων αὔξεται ὁ τοῦ ποιήματος
30 ὄγκος. (7) Ὥστε τοῦτ' ἔχει τὸ ἀγαθὸν εἰς μεγαλοπρέπειαν καὶ τὸ μεταβάλλειν τὸν ἀκούοντα καὶ ἐπεισοδιοῦν ἀνομοίοις ἐπεισοδίοις· τὸ γὰρ ὅμοιον ταχὺ πληροῦν ἐκπίπτειν ποιεῖ τὰς τραγῳδίας. (8) Τὸ δὲ μέτρον τὸ ἡρωϊκὸν ἀπὸ τῆς πείρας ἥρμοκεν. Εἰ γάρ τις ἐν ἄλλῳ
35 τινὶ μέτρῳ διηγηματικὴν μίμησιν ποιοῖτο ἢ ἐν πολλοῖς, ἀπρεπὲς ἂν φαίνοιτο· (9) τὸ γὰρ ἡρωϊκὸν στασιμώτατον καὶ ὀγκωδέστατον τῶν μέτρων ἐστίν, διὸ καὶ γλώττας καὶ μεταφορὰς δέχεται μάλιστα· περιττὴ γὰρ καὶ ἡ διηγηματικὴ μίμησις τῶν ἄλλων. (10) Τὸ
40 δὲ ἰαμβικὸν καὶ τετράμετρον κινητικά, τὸ μὲν ὀρχηστικόν, τὸ δὲ πρακτικόν. (11) Ἔτι δὲ ἀτοπώτερον εἰ μιγνύοι τις αὐτά, ὥσπερ Χαιρήμων. (12) Διὸ οὐδεὶς μακρὰν σύστασιν ἐν ἄλλῳ πεποίηκεν ἢ τῷ ἡρῴῳ, ἀλλ' ὥσπερ εἴπομεν, αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει τὸ ἁρμόττον
45 αὐτῇ διαιρεῖσθαι.

Porro formas easdem habere epopœia debet quas tragœdia : nam aut simplex aut implicata aut moralis aut pathetica esse debet. (2) Ac partes eædem sunt, exceptis melopœia et spectaculo : nam et peripetiis opus est et agnitionibus et perpessionibus. Præterea sententias et dictionem bene conformatam habere debet. (3) Quibus omnibus Homerus usus est et primus et apte. Etenim ex poematis utrumvis conformatum est, Ilias quidem simplex ac patheticum, Odyssea autem implicatum (agnitio enim fere tota est) atque moralis. Ad hæc dictione et sententia omnes superavit. (4) Differt autem compositionis ambitu epopœia et metro. (5) Ambitus definitio sufficit quæ posita est : scilicet animo oportet comprehendi posse initium et finem. Fiat hoc fere, si antiquis minores compositiones sint, sed ad multitudinem tragœdiarum, quæ in unam auditionem committuntur, accedant. (6) Habet autem ad extendendam magnitudinem multa propria epopœia, propterea quod in tragœdia non licet multas partes quæ simul aguntur imitari, sed illam in scena et histrionum partem solam : in epopœia autem, quia narratio est, licet multas partes quæ simul peraguntur tractare, quibus, si ad rem pertinent, augetur poematis magnificentia. (7) Quare hoc habet commodi ad splendorem, ut et varie afficiat audientem et dissimilia episodia interjiciat : quod enim simile est celeriter satietatem afferendo facit ut exigantur tragœdiæ. (8) Metrum autem heroicum ab experientia aptum visum est. Nam si quis alio quodam metro narrativam imitationem faceret vel multis, ineptum id videretur : (9) heroicum enim maxime inter metra æquabile et magnificum est; quamobrem etiam glossas et translationes potissimum recipit : abundantior enim etiam narrativa poesis est ceteris. (10) Iambicum autem et tetrametrum metra sunt motoria, hoc saltatorium, illud aptum rebus agendis. (11) Magis etiam ineptum esset si quis misceret illa, ut Chæremo. (12) Itaque nemo longam compositionem in alio fecit quam heroico metro; sed, ut diximus, ipsa natura docet quid aptum sibi sit discernere.

CAP. XXV.

Quomodo dicere oporteat falsa.

Ὅμηρος δὲ ἄλλα τε πολλὰ ἄξιος ἐπαινεῖσθαι, καὶ δὴ καὶ ὅτι μόνος τῶν ποιητῶν οὐκ ἀγνοεῖ ὃ δεῖ ποιεῖν αὐτόν. (2) Αὐτὸν γὰρ δεῖ τὸν ποιητὴν ἐλάχιστα λέγειν· οὐ γάρ ἐστι κατὰ ταῦτα μιμητής. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι αὐτοὶ μὲν δι' ὅλου ἀγωνίζονται, μιμοῦνται δὲ ὀλίγα καὶ ὀλιγάκις· ὁ δὲ ὀλίγα φροιμιασάμενος εὐθὺς εἰσάγει ἄνδρα ἢ γυναῖκα ἢ ἄλλο τι ἦθος, καὶ οὐδὲν ἄηθες, ἀλλ' ἔχοντα ἤθη. (3) Δεῖ μὲν οὖν ἐν ταῖς τραγῳδίαις ποιεῖν τὸ θαυμαστόν, μᾶλλον δ' ἐνδέχεται ἐν τῇ ἐποποιίᾳ τὸ ἄλογον. Διὸ συμβαίνει μάλιστα τὸ θαυμαστόν, διὰ τὸ μὴ ὁρᾶν εἰς τὸν πράττοντα, (4) ἐπεὶ τὰ περὶ τὴν Ἕκτορος δίωξιν ἐπὶ σκηνῆς ὄντα γελοῖα ἂν φανείη, οἱ μὲν ἑστῶτες καὶ οὐ διώκοντες, ὁ δὲ ἀνανεύων· ἐν δὲ τοῖς ἔπεσι λανθάνει. (5) Τὸ δὲ θαυμαστὸν ἡδύ· σημεῖον δέ, πάντες γὰρ προστιθέντες ἀπαγγέλλουσιν ὡς χαριζόμενοι. (6) Δεδίδαχε δὲ μάλιστα Ὅμηρος καὶ τοὺς ἄλλους ψευδῆ λέγειν ὡς δεῖ. Ἔστι δὲ τοῦτο παραλογισμός. Οἴονται γὰρ ἄνθρωποι, ὅταν τουδὶ ὄντος τοδὶ ᾖ ἢ γινομένου γίνηται, εἰ τὸ ὕστερόν ἐστι, καὶ τὸ πρότερον εἶναι ἢ γίνεσθαι· τοῦτο δ' ἐστὶ ψεῦδος. Διὸ δή, ἂν τὸ πρῶτον ψεῦδος, ἄλλου δὲ τούτου ὄντος, ἀνάγκη εἶναι ἢ γενέσθαι ἢ προσθεῖναι· διὰ γὰρ τὸ τοῦτο εἰδέναι ἀληθὲς ὄν, παραλογίζεται ἡμῶν ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πρῶτον ὡς ὄν. Παράδειγμα δὲ τούτου ἐκ τῶν Νίπτρων (7) Προαιρεῖσθαί τε δεῖ ἀδύνατα εἰκότα μᾶλλον ἢ δυνατὰ ἀπίθανα· (8) τούς τε λόγους μὴ συνίστασθαι ἐκ μερῶν ἀλόγων, ἀλλὰ μάλιστα μὲν μηδὲν ἔχειν ἄλογον, εἰ δὲ μή, ἔξω τοῦ μυθεύματος, ὥσπερ Οἰδίπους τὸ μὴ εἰδέναι πῶς ὁ Λάϊος ἀπέθανεν, ἀλλὰ μὴ ἐν τῷ δράματι, ὥσπερ ἐν Ἠλέκτρᾳ οἱ τὰ Πύθια ἀπαγγέλλοντες, ἢ ἐν Μυσοῖς ὁ ἄφωνος ἐκ Τεγέας εἰς τὴν Μυσίαν ἥκων. (9) Ὥστε τὸ λέγειν ὅτι ἀνῄρητο ἂν ὁ μῦθος γελοῖον· ἐξ ἀρχῆς γὰρ οὐ δεῖ συνίστασθαι τοιούτους· ἂν δὲ θῇ, καὶ φαίνηται εὐλογώτερον, ἀποδέχεσθαι καὶ ἄτοπον, (10) ἐπεὶ καὶ τὰ ἐν Ὀδυσσείᾳ ἄλογα τὰ περὶ τὴν ἔκθεσιν, ὡς οὐκ ἂν ἦν ἀνεκτά, δῆλον ἂν γένοιτο, εἰ αὐτὰ φαῦλος ποιητὴς ποιήσειεν· νῦν δὲ τοῖς ἄλλοις ἀγαθοῖς ὁ ποιητὴς ἀφανίζει ἡδύνων τὸ ἄτοπον. (11) Τῇ δὲ λέξει δεῖ διαπονεῖν ἐν τοῖς ἀργοῖς μέρεσι καὶ μήτε ἠθικοῖς μήτε διανοητικοῖς· ἀποκρύπτει γὰρ πάλιν ἡ λίαν λαμπρὰ λέξις τά τε ἤθη καὶ τὰς διανοίας.

Homerus vero quum ob alia multa laude dignus, tum quod unus ex poetis non ignorat quid deceat facere ipsum. (2) Ipsum enim decet poetam paucissima loqui : non enim est secundum hæc imitator. Ceteri igitur ipsi ubique agunt, imitantur autem pauca et paucis locis : ille autem pauca præfatus statim inducit virum vel mulierem vel aliud quid moribus præditum, ac nihil moribus destitutum, sed habentia mores. (3) Decet quidem in tragœdiis effingere quod mirabile, magis autem admitti potest in epopœia quod ratione caret. Inde maxime nascitur quod mirabile, propterea quod non conspicimus eum qui agit, (4) quandoquidem illa circa Hectoris persecutionem in scena posita ridicula viderentur, hi stantes et non persequentes, ille autem renuens : sed in epicis latent. (5) Mirabile autem jucundum est ; signum quod omnes dum narrant augent ut gratum facturi.* (6) Docuit autem potissimum Homerus etiam ceteros quomodo mendacia loqui deceat. Est vero hoc falsa ratiocinatio. Opinantur enim homines, quum, si hoc est, illud sit; vel si hoc fit, illud fiat, ubi posterius est, etiam prius esse vel fieri. Sed hoc falsum est. Quare, si prius falsum, dum alterum hoc verum est, necesse est id aut esse aut factum esse aut ut id cogitando adjiciamus. Scilicet quia hoc scimus verum esse, falso concludit anima nostra etiam illud prius esse. Exemplum autem hujus rei *petendum* ex Niptris. (7) Atque præferre decet impossibilia eademque verisimilia potius quam possibilia eademque incredibilia; (8) neque argumenta componere ex particulis ratione destitutis, sed potissimum nihil habere a ratione absurdum, sin minus, extra fabulam. ut Œdipus quod nescit quomodo Laius occiderit, sed non in dramate, ut in Electra qui Pythia renuntiant, vel in Mysis ille qui tacens ex Tegea in Mysiam venit; (9) itaque dicere sublatum iri fabulam ridiculum est : nam ab initio non oportet componere tales : sed si quis posuerit, idque probabilius videatur, etiam quod a ratione absurdum non reprobare, (10) quandoquidem etiam illa in Odyssea circa expositionem absurda quam non ferenda essent manifestum foret, si illa malus poeta fecisset : nunc vero ceteris bonis poeta obscurat condiendo id quod absurdum. (11) Dictione autem decet elaborare in inertibus locis, qui neque moribus neque sententiis instructi sunt ; occultat enim rursus nimis splendida dictio et mores et sententias.

CAP. XXVI.

Problemata et solutiones.

Περὶ δὲ προβλημάτων καὶ λύσεων, ἐκ πόσων τε καὶ ποίων ἂν εἰδῶν εἴη, ὧδ' ἂν θεωροῦσι γένοιτ' ἂν φανερόν. (2) Ἐπεὶ γάρ ἐστι μιμητὴς ὁ ποιητής, ὥσπερ ἂν εἰ ζωγράφος ἤ τις ἄλλος εἰκονοποιός, ἀνάγκη μιμεῖσθαι τριῶν ὄντων τὸν ἀριθμὸν ἕν τι ἀεί· ἢ γὰρ οἷα ἦν ἢ ἔστιν, ἢ οἷά φασι καὶ δοκεῖ, ἢ οἷα εἶναι δεῖ. (3) Ταῦτα δ' ἐξαγγέλλεται λέξει ἢ καὶ γλώτταις καὶ

De quæstionibus autem et solutionibus, ex quot et quibus formis sint, sic fere considerantibus manifestum fiet. (2) Nam quia imitator est poeta, quasi si pictor vel alius imaginum opifex, necesse est ut imitetur, quum numero tria sint, unum ex iis semper : aut quæ erant sive sunt, aut quæ dicunt et credunt, aut quæ esse oportet. (3) Hæc autem enuntiantur usitata oratione vel etiam glossis et translationi-

μεταφοραῖς. Καὶ πολλὰ πάθη τῆς λέξεώς ἐστιν· δίδομεν γὰρ ταῦτα τοῖς ποιηταῖς. (4) Πρὸς δὲ τούτοις οὐχ ἡ αὐτὴ ὀρθότης ἐστὶ τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ποιητικῆς, οὐδὲ ἄλλης τέχνης καὶ ποιητικῆς. (5) Αὐτῆς δὲ
5 τῆς ποιητικῆς διττὴ ἡ ἁμαρτία· ἡ μὲν γὰρ καθ' αὑτήν, ἡ δὲ κατὰ συμβεβηκός. (6) Εἰ μὲν γὰρ προείλετο μιμήσασθαι ἀδυναμίαν, αὐτῆς ἡ ἁμαρτία· εἰ δὲ τὸ προελέσθαι μὴ ὀρθῶς, ἀλλὰ τὸν ἵππον ἄμφω τὰ δεξιὰ προβεβληκότα ἢ τὸ καθ' ἑκάστην τέχνην ἁμάρτημα, οἷον
10 τὸ κατ' ἰατρικὴν ἢ ἄλλην τέχνην, ἢ ἀδύνατα πεποίηται, ὁποιανοῦν, οὐ καθ' ἑαυτήν. (7) Ὥστε δεῖ τὰ ἐπιτιμήματα ἐν τοῖς προβλήμασιν ἐκ τούτων ἐπισκοποῦντα λύειν. Πρῶτον μέν, ἂν τὰ πρὸς αὐτὴν τὴν τέχνην ἀδύνατα πεποίηται, ἡμάρτηται. (8) Ἀλλ' ὀρ-
15 θῶς ἔχει, εἰ τυγχάνει τοῦ τέλους τοῦ αὑτῆς· τὸ γὰρ τέλος εἴρηται, εἰ οὕτως ἐκπληκτικώτερον ἢ αὐτὸ ἢ ἄλλο ποιεῖ μέρος. Παράδειγμα ἡ τοῦ Ἕκτορος δίωξις. (9) Εἰ μέντοι τὸ τέλος ἢ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐνεδέχετο ὑπάρχειν καὶ κατὰ τὴν περὶ τούτων τέχνην, ἡμάρτηται οὐκ ὀρ-
20 θῶς· δεῖ γάρ, εἰ ἐνδέχεται, ὅλως μηδαμῇ ἡμαρτῆσθαι. (10) Ἔτι ποτέρων ἐστὶ τὸ ἁμάρτημα, τῶν κατὰ τὴν τέχνην ἢ κατ' ἄλλο συμβεβηκός; ἔλαττον γάρ, εἰ μὴ ᾔδει ὅτι ἔλαφος θήλεια κέρατα οὐκ ἔχει, ἢ εἰ κακομιμήτως ἔγραψεν. (11) Πρὸς δὲ τούτοις ἐὰν ἐπιτιμᾶται
25 ὅτι οὐκ ἀληθῆ, ἀλλ' οἷα δεῖ, οἷον καὶ Σοφοκλῆς ἔφη αὐτὸς μὲν οἵους δεῖ ποιεῖν, Εὐριπίδην δὲ οἷοι εἰσί, ταύτῃ λυτέον. (12) Εἰ δὲ μηδετέρως, ὅτι οὕτω φασίν, οἷον τὰ περὶ θεῶν. (13) Ἴσως γὰρ οὔτε βέλτιον οὕτω λέγειν οὔτ' ἀληθῆ, ἀλλ' ἔτυχεν, ὥσπερ Ξενοφάνης·
30 ἀλλ' οὐ φασι τάδε. (14) Ἴσως δὲ οὐ βέλτιον μέν, ἀλλ' οὕτως εἶχεν, οἷον τὰ περὶ τῶν ὅπλων, « ἔγχεα δέ σφιν ὄρθ' ἐπὶ σαυρωτῆρος· » οὕτω γὰρ τότ' ἐνόμιζον, ὥσπερ καὶ νῦν Ἰλλυριοί. (15) Περὶ δὲ τοῦ καλῶς ἢ μὴ καλῶς ἢ εἴρηταί τινι ἢ πέπρακται, οὐ μόνον σκεπτέον
35 εἰς αὐτὸ τὸ πεπραγμένον ἢ εἰρημένον βλέποντα, εἰ σπουδαῖον ἢ φαῦλον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν πράττοντα ἢ λέγοντα πρὸς ὃν ἢ ὅτε ἢ ὅτῳ ἢ οὗ ἕνεκεν, οἷον ἢ μείζονος ἀγαθοῦ, ἵνα γένηται, ἢ μείζονος κακοῦ, ἵνα ἀπογένηται. (16) Τὰ δὲ πρὸς τὴν λέξιν ὁρῶντα δεῖ διαλύειν,
40 οἷον γλώττῃ « οὐρῆας μὲν πρῶτον· » ἴσως γὰρ οὐ τοὺς ἡμιόνους λέγει ἀλλὰ τοὺς φύλακας. Καὶ τὸν Δόλωνα « ὅς δή τοι εἶδος μὲν ἔην κακός, » οὐ τὸ σῶμα ἀσύμμετρον, ἀλλὰ τὸ πρόσωπον αἰσχρόν· τὸ γὰρ εὐειδὲς οἱ Κρῆτες εὐπρόσωπον καλοῦσιν. Καὶ τὸ « ζωρότε-
45 ρον δὲ κέραιε » οὐ τὸ ἄκρατον ὡς οἰνόφλυξιν, ἀλλὰ τὸ θᾶττον. (17) Τὸ δὲ κατὰ μεταφορὰν εἴρηται, οἷον « ἄλλοι μέν ῥα θεοί τε καὶ ἀνέρες εὗδον παννύχιοι· » ἅμα δέ φησιν « ἤτοι ὅτ' ἐς πεδίον τὸ Τρωϊκὸν ἀθρήσειεν, αὐλῶν συρίγγων θ' ὁμαδόν· » τὸ γὰρ πάντες
50 ἀντὶ τοῦ πολλοὶ κατὰ μεταφορὰν εἴρηται· τὸ γὰρ πᾶν πολύ τι. Καὶ τὸ « οἴη δ' ἄμμορος » κατὰ μεταφοράν· τὸ γὰρ γνωριμώτατον μόνον. (18) Κατὰ δὲ προσῳδίαν, ὥσπερ Ἱππίας ἔλυεν ὁ Θάσιος τὸ « δίδομεν δέ οἱ » καὶ « τὸ μὲν οὗ καταπύθεται ὄμβρῳ. » (19) Τὰ δὲ

bus. Atque multæ affectiones orationis sunt : has enim damus poetis. (4) Ad hæc non eadem recti norma est politicæ artis atque poeticæ, neque alius artis atque poeticæ. (5) Ipsius autem poeticæ duplex est peccatum : alterum quod ad ipsam pertinet, alterum quod ad accidens. (6) Nam si delegit imitari quod fieri nequit, ipsius est peccatum : sin autem delectio non recte instituta, sed equum utroque pede dextro projecto sive quidquid secundum quamque artem peccatum, veluti quod pertinet ad medicinam vel aliam artem, quæ impossibilia admisit, quæcumque est, non ipsius est peccatum. (7) Decet igitur reprehensiones in quæstionibus hinc considerando solvere. Primum, si quæ ad ipsam artem pertinent impossibilia posita sunt, peccatum est. (8) Sed bene se habet, si consequitur finem suum : finis enim expositus est, si hic admirabiliorem aut eam aut aliam reddat partem. Exemplum Hectoris persecutio. (9) Si tamen finis aut magis aut minus potuit subesse etiam secundum hujus rei artem, peccatum est non recte : oportet enim, si licet, omnino nusquam vitium admissum esse. (10) Porro quorum est peccatum, eorum quæ ad artem in hac re pertinent aut ad aliud quod est accidens? minus enim est, si ignorabat cervam cornua non habere, quam si male imitando descripsit. (11) Ad hæc autem si reprehenditur non vera esse, at quæ oportet, ut etiam Sophocles dixit se quos oporteret facere, Euripides autem qui essent, ita solvendum est. (12) Sin autem neutra ratione, quod sic dicunt, veluti illa de dis. (13) Fortasse enim neque melius sic dicere nec vera sunt, sed evenere, ut ait Xenophanes : at ea non dicunt. (14) Fortasse non melius quidem, sic se habuere, velut illa de armis, « hastæque iis rectæ in cuspide : » sic enim tum consueverunt, quemadmodum etiamnum Illyrii. (15) De illo autem, utrum bene an non bene dictum ab aliquo sit factumve, non solum quærendum est ipsius facti dictive ratione habita, utrum honestum an malum, sed etiam ejus qui facit aut dicit ad quem vel quando vel cui vel cujus causa, velut an majoris boni, ut id fiat, an majoris mali, ut id vitetur. (16) Alia dictionis ratione habita solvere decet, ut per glossam οὐρῆας μὲν πρῶτον. Fortasse enim non mulos dicit, sed vigiles. Atque Dolonem. ὅς δή τοι εἶδος μὲν ἔην κακός, non corpore indecorum, sed facie turpem : nam quod εὐειδές, id Cretenses εὐπρόσωπον vocant. Atque illud ζωρότερον δὲ κέραιε non merum ut vinosis, sed idem quod velocius. (17) Alia per translationem dicta sunt, ut ἄλλοι μέν ῥα θεοί τε καὶ ἀνέρες εὗδον παννύχιοι : simulque ait ἤτοι ὅτ' ἐς πεδίον τὸ Τρωϊκὸν ἀθρήσειεν, αὐλῶν συρίγγων θ' ὁμαδόν. Scilicet illud πάντες pro πολλοί secundum translationem dictum est : omne enim multum quid. Atque illud οἴη δ' ἄμμορος secundum translationem : quod enim nobilissimum unum est. (18) Per accentum vero, ut Hippias Thasius solvebat illud δίδομεν δέ οἱ et τὸ μὲν οὗ καταπύθεται ὄμβρῳ. (19) Alia per distinctionem ut Empedocles αἶψα δὲ θνήτ'

διαιρέσει, οἷον Ἐμπεδοκλῆς « αἶψα δὲ θνήτ' ἐφύοντο, τὰ πρὶν μάθον ἀθάνατα ζῷά τε πρὶν κέκριτο. » (20) Τὰ δὲ ἀμφιβολίᾳ, « παρῴχηκεν δὲ πλέων νύξ· » τὸ γὰρ πλέων ἀμφίβολόν ἐστιν. (21) Τὰ δὲ κατὰ τὸ ἔθος τῆς 5 λέξεως, οἷον τὸν κεκραμένον οἰνόν φασιν εἶναι, ὅθεν πεποίηται « κνημὶς νεοτεύκτου κασσιτέροιο, » καὶ χαλκέας τοὺς τὸν σίδηρον ἐργαζομένους, ὅθεν εἴρηται ὁ Γανυμήδης Διὶ οἰνοχοεύειν, οὐ πινόντων οἶνον. Εἴη δ' ἂν τοῦτό γε κατὰ μεταφοράν. (22) Δεῖ δὲ καὶ ὅταν 10 ὄνομά τι ὑπεναντίωμά τι δοκῇ σημαίνειν, ἐπισκοπεῖν ποσαχῶς ἂν σημήνειε τοῦτο ἐν τῷ εἰρημένῳ, οἷον « τῇ ῥ' ἔσχετο χάλκεον ἔγχος, » τῷ ταύτῃ κωλυθῆναι. (23) Τὸ δὲ ποσαχῶς ἐνδέχεται ὡδί πως μάλιστ' ἄν τις ὑπολάβοι κατὰ τὴν καταντικρὺ ἢ ὡς Γλαύκων λέγει, 15 (24) ὅτ' ἔνιοι ἀλόγως προϋπολαμβάνουσι, καὶ αὐτοὶ καταψηφισάμενοι συλλογίζονται, καὶ ὡς εἰρηκότες ὅτι δοκεῖ ἐπιτιμῶσιν, ἂν ὑπεναντίον ᾖ τῇ αὑτῶν οἰήσει. (25) Τοῦτο δὲ πέπονθε τὰ περὶ Ἰκάριον. Οἴονται γὰρ αὐτὸν Λάκωνα εἶναι· ἄτοπον οὖν τὸ μὴ ἐντυχεῖν τὸν 20 Τηλέμαχον αὐτῷ εἰς Λακεδαίμονα ἐλθόντα. Τὸ δ' ἴσως ἔχει ὥσπερ οἱ Κεφαλλῆνές φασιν· παρ' αὐτῶν γὰρ γῆμαι λέγουσι τὸν Ὀδυσσέα, καὶ εἶναι Ἰκάδιον ἀλλ' οὐκ Ἰκάριον. Διαμάρτημα δὲ τὸ πρόβλημα εἰκός ἐστιν. (26) Ὅλως δὲ τὸ ἀδύνατον μὲν ἢ πρὸς τὴν ποίησιν 25 ἢ πρὸς τὸ βέλτιον ἢ πρὸς τὴν δόξαν δεῖ ἀνάγειν. (27) Πρός τε γὰρ τὴν ποίησιν αἱρετώτερον πιθανὸν ἀδύνατον ἢ ἀπίθανον καὶ δυνατόν· τοιούτους δ' εἶναι οἵους Ζεῦξις ἔγραφεν. (28) Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ βέλτιον· τὸ γὰρ παράδειγμα δεῖ ὑπερέχειν πρὸς ἅ φασι τἄλογα. 30 (29) Οὕτω τε καὶ ὅτι ποτὲ οὐκ ἄλογόν ἐστιν· εἰκὸς γὰρ καὶ παρὰ τὸ εἰκὸς γίνεσθαι. (30) Τὰ δ' ὑπεναντία ὡς εἰρημένα οὕτω σκοπεῖν, ὥσπερ οἱ ἐν τοῖς λόγοις ἔλεγχοι, εἰ τὸ αὐτὸ καὶ πρὸς τὸ αὐτὸ καὶ ὡσαύτως, ὥστε καὶ αὐτὸν ἢ πρὸς ἃ αὐτὸς λέγει ἢ ὃ ἂν φρόνιμος ὑπο- 35 θῆται. (31) Ὀρθὴ δ' ἐπιτίμησις καὶ ἀλογία καὶ μοχθηρία, ὅταν μὴ ἀνάγκης οὔσης μηδὲν χρήσηται τῷ ἀλόγῳ, ὥσπερ Εὐριπίδης ἐν τῷ Αἰγεῖ, ἢ τῇ πονηρίᾳ, ὥσπερ ἐν Ὀρέστῃ τοῦ Μενελάου. (32) Τὰ μὲν οὖν ἐπιτιμήματα ἐκ πέντε εἰδῶν φέρουσιν· ἢ γὰρ ὡς ἀδύ- 40 νατα ἢ ὡς ἄλογα ἢ ὡς βλαβερὰ ἢ ὡς ὑπεναντία ἢ ὡς παρὰ τὴν ὀρθότητα τὴν κατὰ τέχνην· αἱ δὲ λύσεις ἐκ τῶν εἰρημένων ἀριθμῶν σκεπτέαι, εἰσὶ δὲ δώδεκα.

ἐφύοντο, τὰ πρὶν μάθον ἀθάνατα ζῷά τε πρὶν κέκριτο. (20) Alia per ambiguitatem, παρῴχηκεν δὲ πλέων νύξ : nam πλέων ambiguum est. (21) Alia ex consuetudine sermonis, unde quod mixtum vinum esse aiunt, unde factum « ocrea recens facti stanni, » et ærarios eos qui ferrum cudunt; unde dictus Ganymedes Jovi vinum infundere, quanquam non bibunt vinum. Fortasse hoc fuerit secundum translationem. (22) Oportet autem, etiam si nomen quoddam repugnantiam aliquam videatur significare, considerare quot modis significare hoc possit in eo loco, velut τῇ ῥ' ἔσχετο χάλκεον ἔγχος, h. e. ibi impeditam hastam esse. (23) Quot modis autem fieri possit, sic fere maxime quis perceperit, contraria ratione ac Glauco dicit, (24) scilicet nonnullos temere præconcipere opiniones, et ipsos, quum damnassent, ratiocinari, et quasi pronuntiassent « ita videri » reprehendere, si contrarium sit ipsorum opinioni. (25) Hoc autem accidit illis circa Icarium. Opinantur enim illum Laconem esse : absurdum igitur quod cum eo non convenit Telemachus ubi Lacedæmonem accessit. Hoc autem fortasse se habet ut Cephalenenses aiunt : ab se enim uxorem duxisse dicunt Ulixem, et esse Icadium, sed non Icarium. Aberratio vero ea quæstio est, ut videtur (26) Omnino autem quod fieri nequit aut ad poesin aut ad id quod melius aut ad opinionem decet revocare. (27) Etenim ad poesin præferendum credibile idemque impossibile quam incredibile et possibile; tales quippe esse quales Zeuxis pingebat. (28) Sed etiam ad id quod melius : exemplar enim debet eminere præ iis quæ tradunt absurda. (29) Sic quoque quod interdum non absurdum est. verisimile enim etiam præter similitudinem veri fieri. (30) Quæ autem repugnantia dicta, sic considerare, quemadmodum in orationibus confutationes, an idem et ad idem et eodem modo, ita ut ipsum vel ob quæ is dicat vel quod prudens subjiciat. (31) Justa vero reprehensio et absurditas et pravitas, si nulla necessitate cogente absurdo utatur, ut Euripides in Ægeo, vel pravitate, ut in Oreste Menelai. (32) Reprehensiones itaque ex quinque formis ferunt : aut enim quod impossibilia, aut quod absurda, aut quod noxia, aut quod repugnantia, aut quod præter recti normam ab arte præscriptam : solutiones vero ex dictis numeris considerandæ; sunt autem duodecim.

CAP. XXVII.

Poesin tragicam esse epica præstantiorem.

Πότερον δὲ βελτίων ἡ ἐποποιικὴ μίμησις ἢ ἡ τραγική, διαπορήσειεν ἄν τις. (2) Εἰ γὰρ ἡ ἧττον φορτικὴ 45 βελτίων, τοιαύτη δ' ἡ πρὸς βελτίους θεατάς ἐστι, δῆλον ὅτι ἡ ἅπαντα μιμουμένη φορτική. (3) Ὡς γὰρ οὐκ αἰσθανομένων, ἂν μὴ αὐτὸς προσθῇ, πολλὴν κίνησιν κινοῦνται, οἷον οἱ φαῦλοι αὐληταὶ κυλιόμενοι, ἂν δίσκον δέῃ μιμεῖσθαι, καὶ ἕλκοντες τὸν κορυφαῖον, ἂν 50 Σκύλλαν αὐλῶσιν. (4) Ἡ μὲν οὖν τραγῳδία τοιαύτη ἐστίν, ὡς καὶ οἱ πρότερον τοὺς ὑστέρους αὐτῶν ᾤοντο

Utrum vero melior epica imitatio an tragica, aliquis hæsitare possit. (2) Nam si minus molesta melior, (talis autem est quæ melioribus spectatoribus placet,) in aperto est eam quæ omnia imitatur molestam esse. (3) Nam quasi non sentiant, nisi ipse augeat, multo motu moventur, ut mali tibicines sese volutantes, ubi discum imitari necesse est, et trahentes coryphæum, quum Scyllam canunt. (4) Jam vero tragœdia talis est, ut etiam priores de actoribus sibi ætate

ὑποκριτάς· ὡς λίαν γὰρ ὑπερβάλλοντα, πίθηκον ὁ Μυνίσκος τὸν Καλλιππίδην ἐκάλει. Τοιαύτη δὲ δόξα καὶ περὶ Πινδάρου ἦν. Ὡς δ' οὗτοι ἔχουσι πρὸς αὐτούς, ἡ ὅλη τέχνη πρὸς τὴν ἐποποιίαν ἔχει. (5) Τὴν μὲν οὖν πρὸς θεατὰς ἐπιεικεῖς φασὶν εἶναι, διὸ οὐδὲν δέονται τῶν σχημάτων, τὴν δὲ τραγικὴν πρὸς φαύλους. Ἡ οὖν φορτικὴ χείρων δῆλον ὅτι ἂν εἴη. (6) Πρῶτον μὲν οὐ τῆς ποιητικῆς ἡ κατηγορία ἀλλὰ τῆς ὑποκριτικῆς, ἐπεὶ ἔστι περιεργάζεσθαι τοῖς σημείοις καὶ ῥαψῳδοῦντα, ὅπερ ἐποίει Σωσίστρατος, καὶ διᾴδοντα, ὅπερ ἐποίει Μνασίθεος Ὀπούντιος. (7) Εἶτα οὐδὲ κίνησις ἅπασα ἀποδοκιμαστέα, εἴπερ μηδ' ὄρχησις, ἀλλ' ἡ φαύλων, ὅπερ καὶ Καλλιππίδῃ ἐπετιμᾶτο καὶ νῦν ἄλλοις, ὡς οὐκ ἐλευθέρας γυναῖκας μιμουμένων. (8) Ἔτι ἡ τραγῳδία καὶ ἄνευ κινήσεως ποιεῖ τὸ αὑτῆς, ὥσπερ ἡ ἐποποιία· διὰ γὰρ τοῦ ἀναγινώσκειν φανερὰ ὁποία τις ἐστίν. Εἰ οὖν ἐστὶ τἆλλα κρείττων, τοῦτό γε οὐκ ἀναγκαῖον αὐτῇ ὑπάρχειν. (9) Ἔπειτα διότι πάντ' ἔχει ὅσαπερ ἡ ἐποποιία· (10) καὶ γὰρ τῷ μέτρῳ ἔξεστι χρῆσθαι· καὶ ἔτι οὐ μικρὸν μέρος τὴν μουσικὴν καὶ τὴν ὄψιν [ἔχει], δι' ἧς αἱ ἡδοναὶ συνίστανται ἐναργέστατα. (11) Εἶτα καὶ τὸ ἐναργὲς ἔχει καὶ ἐν τῇ ἀναγνωρίσει καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων. (12) Ἔτι τῷ ἐν ἐλάττονι μήκει τὸ τέλος τῆς μιμήσεως εἶναι· τὸ γὰρ ἀθροώτερον ἥδιον ἢ πολλῷ κεκραμένον τῷ χρόνῳ, λέγω δὲ οἷον εἴ τις τὸν Οἰδίπουν θείη τὸν Σοφοκλέους ἐν ἔπεσιν ὅσοις ἡ Ἰλιάς. (13) Ἔτι ἧττον ἡ μία ὁποιαοῦν μίμησις ἡ τῶν ἐποποιῶν. Σημεῖον δέ· ἐκ γὰρ ὁποιασοῦν μιμήσεως πλείους τραγῳδίαι γίνονται. Ὥστ' ἐὰν μὲν ἕνα μῦθον ποιῶσιν, ἀνάγκη ἢ βραχέα δεικνύμενον μύουρον φαίνεσθαι, ἢ ἀκολουθοῦντα τῷ τοῦ μέτρου μήκει ὑδαρῆ. Ἐὰν δὲ πλείους, λέγω δὲ οἷον ἐὰν ἐκ πλειόνων πράξεων ᾖ συγκειμένη, οὐ μία· (14) ὥσπερ ἡ Ἰλιὰς ἔχει πολλὰ τοιαῦτα μέρη καὶ ἡ Ὀδύσσεια, ἃ καὶ καθ' ἑαυτὰ ἔχει μέγεθος· καίτοι ταῦτα τὰ ποιήματα συνέστηκεν ὡς ἐνδέχεται ἄριστα, καὶ ὅτι μάλιστα μιᾶς πράξεως μίμησίς ἐστιν. (15) Εἰ οὖν τούτοις τε διαφέρει πᾶσι καὶ ἔτι τῷ τῆς τέχνης ἔργῳ (δεῖ γὰρ οὐ τὴν τυχοῦσαν ἡδονὴν ποιεῖν αὐτὰς ἀλλὰ τὴν εἰρημένην), φανερὸν ὅτι κρείττων ἂν εἴη μᾶλλον τοῦ τέλους τυγχάνουσα τῆς ἐποποιίας. (16) Περὶ μὲν οὖν τραγῳδίας καὶ ἐποποιίας, καὶ αὐτῶν καὶ τῶν εἰδῶν καὶ τῶν μερῶν αὐτῶν, καὶ πόσα, καὶ τί διαφέρει, καὶ τοῦ εὖ ἢ μὴ τίνες αἰτίαι, καὶ περὶ ἐπιτιμήσεων καὶ λύσεων, εἰρήσθω τοσαῦτα.

supparibus sentiebant: nam ut nimium excedentem, simium Myniscus Callippidem vocabat. Talis autem opinio etiam de Pindaro *actore*. Sed ut hi se habent ad sese, tota ars ad epopœiam se habet. (5) Hanc igitur pertinere aiunt ad bonos spectatores; quare nihil indigent figuris; tragicam autem ad pravos. Molesta igitur haud dubie pejor erit. (6) Primum ea non est poeticæ artis accusatio, sed histrionalis, quoniam egredi modum in signis potest et rhapsodus, quod faciebat Sosistratus, et is qui canendo certat, quod faciebat Mnasitheus Opuntius. (7) Deinde ne motus quidem omnis despiciendus, si ne saltatio quidem, sed deteriorum, quod etiam Callippidi vitio dabatur et nunc aliis, ut non liberas mulieres imitantibus. (8) Porro tragœdia etiam sine motu facit quæ ipsius sunt, ut epopœia: nam lectione manifesta fit qualis sit. Quodsi in ceteris præstantior est, hoc saltem ei adesse non opus est. (9) Tum quia omnia habet quæ epopœia: (10) nam et metro licet uti; ac porro non exiguam partem musicam et spectaculum habet, per quod voluptates exsistunt evidentissime. (11) Deinde etiam id quod est evidens habet et in agnitione et in factis. (12) Insuper quod intra minorem longitudinem finis imitationis est: nam quod est magis confertum, dulcius est quam multo diffusum tempore, id dico, ut si Œdipum aliquis posuerit Sophoclis in tot hexametris quot habet Ilias. (13) Porro minus una qualicumque imitatio, epicorum dico. Signum autem: nam ex quavis imitatione plures tragœdiæ fiunt. Itaque si unam fabulam faciant, necessario aut breviter proposita truncata videbitur, aut secuta mensuræ longitudinem diluta. Si autem plures, dico ut si ex pluribus actionibus constet, non una: (14) quemadmodum Ilias multas ejusmodi partes habet et Odyssea, quæ etiam per sese habent magnitudinem: quanquam hæc poemata composita sunt quantum licet optima, et quammaxime unius sunt actionis imitatio. (15) Si igitur et his excellit omnibus et insuper artis opere (oportet enim non quamlibet voluptatem ipsas afferre, sed eam quam diximus), manifestum est meliorem esse, ut quæ magis finem consequatur quam epopœia. (16) De tragœdia igitur et epopœia, et ipsis et formis singulis partibusque earum, et quot sint et quid differant, et recti ac non recti quæ sint causæ, et de reprehensionibus et solutionibus, hæc dicta sunto.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΝ Α

ARISTOTELIS

POLITICA.

LIBER I.

CAP. I.

Ἐπειδὴ πᾶσαν πόλιν ὁρῶμεν κοινωνίαν τινὰ οὖσαν καὶ πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινὸς ἕνεκεν συνεστηκυῖαν (τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες), δῆλον ὡς πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινὸς στοχάζονται, μάλιστα δέ, καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων, ἡ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας· αὕτη δ' ἐστὶν ἡ καλουμένη πόλις καὶ ἡ κοινωνία ἡ πολιτική. (2) Ὅσοι μὲν οὖν οἴονται πολιτικὸν καὶ βασιλικὸν καὶ οἰκονομικὸν καὶ δεσποτικὸν εἶναι τὸν αὐτόν, οὐ καλῶς λέγουσιν· πλήθει γὰρ καὶ ὀλιγότητι νομίζουσι διαφέρειν, ἀλλ' οὐχ εἴδει τούτων ἕκαστον, οἷον ἂν μὲν ὀλίγων, δεσπότην, ἂν δὲ πλειόνων, οἰκονόμον, ἂν δ' ἔτι πλειόνων, πολιτικὸν ἢ βασιλικόν, ὡς οὐδὲν διαφέρουσαν μεγάλην οἰκίαν ἢ μικρὰν πόλιν, καὶ πολιτικὸν δὲ καὶ βασιλικόν, ὅταν μὲν αὐτὸς ἐφεστήκῃ, βασιλικόν, ὅταν δὲ κατὰ λόγους τῆς ἐπιστήμης τῆς τοιαύτης, κατὰ μέρος ἄρχων καὶ ἀρχόμενος, πολιτικόν. (3) Ταῦτα δ' οὐκ ἔστιν ἀληθῆ. Δῆλον δ' ἔσται τὸ λεγόμενον ἐπισκοποῦσι κατὰ τὴν ὑφηγημένην μέθοδον. Ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ σύνθετον μέχρι τῶν ἀσυνθέτων ἀνάγκη διαιρεῖν (ταῦτα γὰρ ἐλάχιστα μόρια τοῦ παντός), οὕτω καὶ πόλιν ἐξ ὧν σύγκειται σκοποῦντες ὀψόμεθα καὶ περὶ τούτων μᾶλλον, τί τε διαφέρουσιν ἀλλήλων, καὶ εἴ τι τεχνικὸν ἐνδέχεται λαβεῖν περὶ ἕκαστον τῶν ῥηθέντων.

[II.] Εἰ δή τις ἐξ ἀρχῆς τὰ πράγματα φυόμενα βλέψειεν, ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐν τούτοις κάλλιστ' ἂν οὕτω θεωρήσειεν. (4) Ἀνάγκη δὴ πρῶτον συνδυάζεσθαι τοὺς ἄνευ ἀλλήλων μὴ δυναμένους εἶναι, οἷον θῆλυ μὲν καὶ ἄρρεν τῆς γενέσεως ἕνεκεν (καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ προαιρέσεως, ἀλλ' ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ζῴοις καὶ φυτοῖς φυσικὸν τὸ ἐφίεσθαι, οἷον αὐτό, τοιοῦτον καταλιπεῖν ἕτερον), ἄρχον δὲ φύσει καὶ ἀρχόμενον διὰ τὴν σωτηρίαν· τὸ μὲν γὰρ δυνάμενον τῇ διανοίᾳ προορᾶν ἄρχον φύσει καὶ δεσπόζον φύσει, τὸ δὲ δυνάμενον τῷ σώματι ταῦτα ποιεῖν ἀρχόμενον καὶ φύσει δοῦλον. Διὸ δεσπότῃ καὶ δούλῳ ταὐτὸ συμφέρει. (5) Φύσει μὲν οὖν διώρισται τὸ θῆλυ καὶ τὸ δοῦλον. Οὐθὲν γὰρ ἡ φύσις ποιεῖ τοιοῦτον οἷον χαλκοτύποι τὴν Δελφικὴν μάχαιραν πενιχρῶς, ἀλλ' ἓν πρὸς ἕν· οὕτω γὰρ ἂν ἀποτελοῖτο κάλλιστα τῶν ὀργάνων ἕκαστον, μὴ πολλοῖς ἔργοις ἀλλ' ἑνὶ δουλεῦον.

Quandoquidem videmus omnem civitatem societatem quandam esse, omnemque societatem boni alicujus gratia coiri; (ejus enim, quod boni speciem præ se fert, causa agunt omnes omnia:) apparet omnes quidem societates bonum aliquod sibi proponere ut finem; eam vero, quæ est omnium princeps, quæque ceteras continet, id sibi bonum proponere, quod sit omnium summum ac præstantissimum. Hæc autem est ea, quæ civitas appellatur, et societas civilis. (2) Hi igitur omnes, qui existimant, hominem politicum, (ad civitatem moderandam idoneum) et basilicum (ad regalem potestatem aptum), et œconomicum (rei familiaris tuendæ facultate præditum), et despoticum (qui servis imperare sciat), eundem esse, minus recte dicunt. Putant enim unumquemque horum multitudine et paucitate, non genere aut specie, differre: verbi gratia, si paucis præesse atque imperare possit, esse herum; si pluribus, œconomum: si aliquanto pluribus, vel politicum (ad civitatem moderandam aptum,) vel basilicum, (ad regalem potestatem idoneum): quasi vero nihil intersit inter magnam domum et parvam civitatem. Et politicum quidem et basilicum ita inter se differre putant: quum ipse quidem solus et semper civitati præest, ad regalem potestatem idoneum; ubi vero ex rationibus talis scientiæ vicissim imperat ac paret, politicum appellant. (3) Sed hæc non sunt vera: atque id quod a nobis dicitur, iis planum fiet, qui hoc spectabunt ex ea institutione ac docendi ratione, quam nos antea secuti atque ingressi sumus. Quemadmodum enim in aliis rebus compositum usque ad simplicia dividere necesse est (hæ enim sunt particulæ totius minimæ), sic et si, quibus ex partibus constet civitas, videamus, eadem opera et quid hæc inter se differant, cognoscemus, et fierine possit, ut quippiam eorum, quæ dicta sunt, arte tractari atque explicari possit, intelligemus.

[II.] Itaque si quis a principio res orientes ac nascentes inspexerit, quemadmodum in ceteris, sic et in his hoc modo optime rei veritatem perspexerit. (4) Necesse igitur est primum eos conjungi et copulari, quorum alter sine altero esse non potest, ut marem et feminam procreationis causa; atque hoc non ex consilio proficiscitur, sed, quemadmodum et in ceteris animantibus et stirpibus naturale est, tale alterum, quale ipsum sit, cupere relinquere. Copulantur item natura id, quod imperat, et id quod imperio paret, propter salutem. Nam quod mentis agitatione providere potest, imperandi jus habet natura, et dominatur natura: quod autem potest corpore imperata facere, id imperio alterius parere et servire debet natura. Quapropter domino et servo idem expedit. (5) Femina igitur et servus distincta sunt natura. Nihil enim tale efficit natura, quale fabri ferrarii gladium Delphicum, parce et tenuiter; sed singula ad singulos usus: sic enim absolutissimum et perfectissimum fuerit unumquodque instrumentum, si non multis operibus sed uni serviat. Apud

Ἐν δὲ τοῖς βαρβάροις τὸ θῆλυ καὶ δοῦλον τὴν αὐτὴν ἔχει τάξιν. Αἴτιον δ' ὅτι τὸ φύσει ἄρχον οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ γίνεται ἡ κοινωνία αὐτῶν δούλης καὶ δούλου. Διό φασιν οἱ ποιηταὶ « βαρβάρων δ' Ἕλληνας ἄρχειν εἰκός, » ὡς ταὐτὸ φύσει βάρβαρον καὶ δοῦλον ὄν. (6) Ἐκ μὲν οὖν τούτων τῶν δύο κοινωνιῶν οἰκία πρώτη, καὶ ὀρθῶς Ἡσίοδος εἶπε ποιήσας « οἶκον μὲν πρώτιστα γυναῖκά τε βοῦν τ' ἀροτῆρα· » ὁ γὰρ βοῦς ἀντ' οἰκέτου τοῖς πένησίν ἐστιν. Ἡ μὲν οὖν εἰς πᾶσαν ἡμέραν συνεστηκυῖα κοινωνία κατὰ φύσιν οἶκός ἐστιν, οὓς Χαρώνδας μὲν καλεῖ ὁμοσιπύους, Ἐπιμενίδης δὲ ὁ Κρὴς ὁμοκάπους. (7) Ἡ δ' ἐκ πλειόνων οἰκιῶν κοινωνία πρώτη χρήσεως ἕνεκεν μὴ ἐφημέρου κώμη. Μάλιστα δὲ κατὰ φύσιν ἔοικεν ἡ κώμη ἀποικία οἰκίας εἶναι· οὓς καλοῦσί τινες ὁμογάλακτας παῖδάς τε καὶ παίδων παῖδας. Διὸ καὶ τὸ πρῶτον ἐβασιλεύοντο αἱ πόλεις, καὶ νῦν ἔτι τὰ ἔθνη· ἐκ βασιλευομένων γὰρ συνῆλθον. Πᾶσα γὰρ οἰκία βασιλεύεται ὑπὸ τοῦ πρεσβυτάτου, ὥστε καὶ αἱ ἀποικίαι διὰ τὴν συγγένειαν. Καὶ τοῦτ' ἐστὶν ὃ λέγει Ὅμηρος, « θεμιστεύει δὲ ἕκαστος παίδων ἠδ' ἀλόχων. » Σποράδες γάρ· καὶ οὕτω τὸ ἀρχαῖον ᾤκουν. Καὶ τοὺς θεοὺς δὲ διὰ τοῦτο πάντες φασὶ βασιλεύεσθαι, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ μὲν ἔτι καὶ νῦν, οἱ δὲ τὸ ἀρχαῖον ἐβασιλεύοντο· ὥσπερ δὲ καὶ τὰ εἴδη ἑαυτοῖς ἀφομοιοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ τοὺς βίους τῶν θεῶν. (8) Ἡ δ' ἐκ πλειόνων κωμῶν κοινωνία τέλειος πόλις, ἡ δὴ πάσης ἔχουσα πέρας τῆς αὐταρκείας ὡς ἔπος εἰπεῖν, γινομένη μὲν οὖν τοῦ ζῆν ἕνεκεν, οὖσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν. Διὸ πᾶσα πόλις φύσει ἐστίν, εἴπερ καὶ αἱ πρῶται κοινωνίαι· τέλος γὰρ αὕτη ἐκείνων, ἡ δὲ φύσις τέλος ἐστίν· οἷον γὰρ ἕκαστόν ἐστι τῆς γενέσεως τελεσθείσης, ταύτην φαμὲν τὴν φύσιν εἶναι ἑκάστου, ὥσπερ ἀνθρώπου, ἵππου, οἰκίας. Ἔτι τὸ οὗ ἕνεκα καὶ τὸ τέλος βέλτιστον· ἡ δ' αὐτάρκεια τέλος καὶ βέλτιστον. (9) Ἐκ τούτων οὖν φανερὸν ὅτι τῶν φύσει ἡ πόλις ἐστί, καὶ ὅτι ἄνθρωπος φύσει πολιτικὸν ζῷον, καὶ ὁ ἄπολις διὰ φύσιν καὶ οὐ διὰ τύχην ἤτοι φαῦλός ἐστιν ἢ κρείττων ἢ ἄνθρωπος, ὥσπερ καὶ ὁ ὑφ' Ὁμήρου λοιδορηθεὶς « ἀφρήτωρ, ἀθέμιστος, ἀνέστιος. » Ἅμα γὰρ φύσει τοιοῦτος καὶ πολέμου ἐπιθυμητής, ἅτε περ ἄζυξ ὢν ὥσπερ ἐν πεττοῖς. (10) Διότι δὲ πολιτικὸν ὁ ἄνθρωπος ζῷον πάσης μελίττης καὶ παντὸς ἀγελαίου ζῴου μᾶλλον, δῆλον. Οὐθὲν γάρ, ὡς φαμέν, μάτην ἡ φύσις ποιεῖ, λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζῴων. Ἡ μὲν οὖν φωνὴ τοῦ λυπηροῦ καὶ ἡδέος ἐστὶ σημεῖον, διὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ζῴοις· μέχρι γὰρ τούτου ἡ φύσις αὐτῶν ἐλήλυθεν, ὥστε αἰσθάνεσθαι τοῦ λυπηροῦ καὶ ἡδέος καὶ ταῦτα σημαίνειν ἀλλήλοις. Ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἐστὶ τὸ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερόν, ὥστε καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον. (11) Τοῦτο γὰρ πρὸς τἆλλα ζῷα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καὶ τῶν ἄλλων αἴσθησιν ἔχειν. Ἡ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν. Καὶ πρότερον δὴ τῇ φύσει πόλις ἢ οἰκία καὶ ἕκαστος ἡμῶν ἐστίν. Τὸ γὰρ

barbaros autem femina et servus eodem sunt ordine et loco. Cujus rei causa est, quod non habent quod imperet natura, sed eorum societas ex servo et ancilla constat. Quocirca par esse aiunt poetæ, « Barbaris Græcos imperare; » proinde quasi idem sit barbarus et servus natura. (6) Ex his igitur duabus societatibus prima domus constituitur; recteque Hesiodus scripsit : « Esto domus primum, et mulier tibi, bos et arator : » bos enim pauperibus pro servo est. Societas igitur in omnes vitæ dies constituta naturæ conveniens, domus est : cujus societatis participes et consortes ὁμοσιπύους Charondas appellat (id est, ex eodem panario victum sumentes); Epimenides autem Cretensis ὁμοκάπους (id est, uno et communi præsepi vel mensa utentes). (7) Societas autem prima ex pluribus domibus conflata, non diurni usus gratia, vicus est seu vicinitas. Maxime vero videtur esse naturæ consentanea vicinitas, veluti quædam domus colonia, quos nonnulli collactaneos appellant, et filios et filiorum filios. Itaque et principio civitates sub regum imperio erant, et nunc etiam populi; quia ex iis, qui sub regno vivebant, convenerunt. Omnes enim domus ejus, qui ætate antecedit, regno subjecta est; ergo et coloniæ (id est familiæ plures, quæ ab una domo fluxerunt), propter cognationem. Atque hoc illud est, quod ait Homerus : « Jura autem uxoribus unusquisque dat et natis. » Nam per agros dispersi erant, et sic primis illis temporibus vitam colebant. Atque idcirco omnes aiunt deos sub regno ætatem agere; quia partim ipsi quoque etiam nunc, partim primis illis et priscis temporibus sub regibus erant. Quemadmodum enim formas, ita et vivendi genera deorum sibi similia faciunt homines. (8) Perfecta autem societas, ex pluribus vicis conflata, civitas est, quæ ad summum jam, ut ita dicam, omnis copiæ culmen pervasit, sibi plane sufficiens: orta quidem vivendi causa, constans autem bene vivendi gratia. Quapropter civitas omnis natura constat, siquidem et primæ societates constant natura. Finis enim illarum hæc est. At natura finis est. Quale enim quidque est ortu ejus absoluto atque perfecto, hanc cujusque naturam esse dicimus, ut hominis, equi, domus. Præterea id, cujus gratia res fit, et cujusque rei finis, optimum quiddam est. At copia ipsa suis opibus pollens et contenta, et nihil extra se desiderans, finis est, et optimum. (9) Ex his igitur perspicuum est, civitatem in iis rebus, quæ natura constant, esse numerandam : et hominem civile animal esse natura : et eum, qui naturæ impulsu, non fortunæ culpa, civitatis sit expers, aut esse improbum, aut homine meliorem : ut is, in quem ab Homero hoc maledictum conjectum est, « Cui neque curia, nec lex est, neque Vesta Laresque. » Non enim potest quisquam talis esse, quin uno eodemque tempore sit etiam belli cupidus, tanquam solitaria *aquila* in cacuminibus [?] (10) Hominem autem esse animal civile magis, quam apem et quodvis animal congregabile, perspicuum est. Nihil enim frustra facit natura, ut dicimus. Homini autem soli ex animantibus sermo tributus est. Vox quidem igitur jucundi et molesti signum est. Quapropter etiam aliis animantibus suppetit. Nam hucusque progressa est eorum natura, ut molestum et jucundum sentiant, et inter se hæc significent. Sermo autem ad id quod prodest, et id quod nocet, declarandum, valet : ergo etiam ad id quod justum atque injustum est. (11) Hoc enim præter ceteras animantes hominis est proprium, ut solus boni et mali, justi et injusti, et reliquorum similium sensum habeat. At horum societas et communio domum facit et civitatem. Prius igitur natura est civitas, quam domus et unusquisque nostrûm. Totum enim parte prius esse ne-

ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους· ἀναιρουμένου γὰρ τοῦ ὅλου οὐκ ἔσται ποὺς οὐδὲ χείρ, εἰ μὴ ὁμωνύμως, ὥσπερ εἴ τις λέγει τὴν λιθίνην· διαφθαρεῖσα γὰρ ἔσται τοιαύτη. Πάντα δὲ τῷ ἔργῳ ὥρισται καὶ 5 τῇ δυνάμει, ὥστε μηκέτι τοιαῦτα ὄντα οὐ λεκτέον τὰ αὐτὰ εἶναι, ἀλλ' ὁμώνυμα. (12) Ὅτι μὲν οὖν ἡ πόλις καὶ φύσει καὶ πρότερον ἢ ἕκαστος, δῆλον· εἰ γὰρ μὴ αὐτάρκης ἕκαστος χωρισθείς, ὁμοίως τοῖς ἄλλοις μέρεσιν ἕξει πρὸς τὸ ὅλον· ὁ δὲ μὴ δυνάμενος κοινωνεῖν, ἢ 10 μηθὲν δεόμενος δι' αὐτάρκειαν, οὐθὲν μέρος πόλεως, ὥστε ἢ θηρίον ἢ θεός. Φύσει μὲν οὖν ἡ ὁρμὴ ἐν πᾶσιν ἐπὶ τὴν τοιαύτην κοινωνίαν· ὁ δὲ πρῶτος συστήσας μεγίστων ἀγαθῶν αἴτιος. Ὥσπερ γὰρ καὶ τελεωθὲν βέλτιστον τῶν ζῴων ἄνθρωπός ἐστιν, οὕτω καὶ χωρι- 15 σθὲν νόμου καὶ δίκης χείριστον πάντων. Χαλεπωτάτη γὰρ ἀδικία ἔχουσα ὅπλα· ὁ δ' ἄνθρωπος ὅπλα ἔχων φύεται φρονήσει καὶ ἀρετῇ, οἷς ἐπὶ τἀναντία ἔστι χρῆσθαι μάλιστα. Διὸ ἀνοσιώτατον καὶ ἀγριώτατον ἄνευ ἀρετῆς, καὶ πρὸς ἀφροδίσια καὶ ἐδωδὴν χείριστον. Ἡ 20 δὲ δικαιοσύνη πολιτικόν· ἡ γὰρ δίκη πολιτικῆς κοινωνίας τάξις ἐστίν· ἡ δὲ δίκη τοῦ δικαίου κρίσις.

esse est. Nam si homo, qui totum quiddam est, intereat, neque pes neque manus erit, nisi forte ex communione nominis, quemadmodum si quis manum lapideam manum esse dicat : corrupta enim manus, talis erit. Omnia autem opere definita sunt et potestate. Quare posteaquam talia esse desierunt, non jam sunt re eadem dicenda, sed homonyma, id est, nominis communitate tantum similia. (13) Civitatem igitur et natura esse, et singulis hominibus esse priorem, perspicuum est. Si enim singuli sejuncti non sunt instructi copia ad bene vivendum sufficiente, similiter atque aliæ partes a suo toto separatæ, ad civitatem, quæ est totum, erunt affecti. Qui autem non potest res suas communicare aut societatem contrahere cum aliis, aut qui non eget communicatione, propterea quod ipse sibi sufficiet, nulla pars civitatis est: itaque aut fera aut deus est. Omnes igitur ad hanc societatem animi impetu feruntur natura. Qui autem primus eam instituit, maximorum bonorum auctor et causa fuit. Quemadmodum enim homo suis omnibus numeris absolutus, animal est animalium optimum : ita a lege et jure semotus, omnium deterrimum. Sævissima enim injustitia est armis instructa. At homo armis instructus nascitur, prudentia et virtute : quibus ad res contrarias maxime uti licet. Quapropter sceleratissimum et immanissimum animal est sine virtute, et ad res venereas cibumque profligatissimum. Justitia vero civilis res est. Nam judicium societatis civilis ordo est. Juris autem disceptatio judicium est.

CAP. II. [III.]

Ἐπεὶ δὲ φανερὸν ἐξ ὧν μορίων ἡ πόλις συνέστηκεν, ἀναγκαῖον περὶ οἰκονομίας εἰπεῖν πρότερον· πᾶσα γὰρ 25 πόλις ἐξ οἰκιῶν σύγκειται. Οἰκίας δὲ μέρη, ἐξ ὧν αὖθις οἰκία συνίσταται· οἰκία δὲ τέλειος ἐκ δούλων καὶ ἐλευθέρων. Ἐπεὶ δ' ἐν τοῖς ἐλαχίστοις πρῶτον ἕκαστον ζητητέον, πρῶτα δὲ καὶ ἐλάχιστα μέρη οἰκίας δεσπότης καὶ δοῦλος, καὶ πόσις καὶ ἄλοχος, καὶ πατὴρ καὶ 30 τέκνα, περὶ τριῶν ἂν τούτων σκεπτέον εἴη τί ἕκαστον καὶ ποῖον δεῖ εἶναι. (2) Ταῦτα δ' ἐστὶ δεσποτικὴ καὶ γαμικὴ (ἀνώνυμον γὰρ ἡ γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς σύζευξις) καὶ τρίτον τεκνοποιητική· καὶ γὰρ αὕτη οὐκ ὠνόμασται ἰδίῳ ὀνόματι. Ἔστωσαν δ' αὗται τρεῖς ἃς εἴ- 35 πομεν. Ἔστι δέ τι μέρος ὃ δοκεῖ τοῖς μὲν εἶναι οἰκονομία, τοῖς δὲ μέγιστον μέρος αὐτῆς· ὅπως δ' ἔχει, θεωρητέον. Λέγω δὲ περὶ τῆς καλουμένης χρηματιστικῆς. Πρῶτον δὲ περὶ δεσπότου καὶ δούλου εἴπωμεν, ἵνα τά τε πρὸς τὴν ἀναγκαίαν χρείαν ἴδωμεν, κἂν εἴ τι 40 πρὸς τὸ εἰδέναι περὶ αὐτῶν δυναίμεθα λαβεῖν βέλτιον τῶν νῦν ὑπολαμβανομένων. (3) Τοῖς μὲν γὰρ δοκεῖ ἐπιστήμη τέ τις εἶναι ἡ δεσποτεία, καὶ ἡ αὐτὴ οἰκονομία καὶ δεσποτεία καὶ πολιτικὴ καὶ βασιλική, καθάπερ εἴπομεν ἀρχόμενοι· τοῖς δὲ παρὰ φύσιν τὸ δεσπό- 45 ζειν. Νόμῳ γὰρ τὸν μὲν δοῦλον εἶναι τὸν δ' ἐλεύθερον, φύσει δ' οὐθὲν διαφέρειν. Διόπερ οὐδὲ δίκαιον· βίαιον γάρ. [IV.] Ἐπεὶ οὖν ἡ κτῆσις μέρος τῆς οἰκίας ἐστί, καὶ ἡ κτητικὴ μέρος τῆς οἰκονομίας (ἄνευ γὰρ τῶν ἀναγκαίων ἀδύνατον καὶ ζῆν καὶ εὖ ζῆν). (4) Ὥσπερ δὲ ἐν 50 ταῖς ὡρισμέναις τέχναις ἀναγκαῖον ἂν εἴη ὑπάρχειν τὰ οἰκεῖα ὄργανα, εἰ μέλλει ἀποτελεσθήσεσθαι τὸ ἔργον, οὕτω καὶ τῶν οἰκονομικῶν. Τῶν δ' ὀργάνων τὰ μὲν ἄψυχα τὰ δ' ἔμψυχα, οἷον τῷ κυβερνήτῃ ὁ μὲν οἴαξ

Quando autem perspicuum est, quibus ex partibus constet civitas, necessario de domus administrandæ ratione prius dicendum est. Omnis enim civitas ex domibus et familiis componitur. Domus autem partes habet, ex quibus rursus domus constituitur. At domus perfecta atque integra ex servis et liberis constat. Quoniam autem primum quidque in unaquaque re explicanda in minimis partibus quærendum est, ab iisque initium ducendum : primæ autem et minimæ domus partes sunt dominus et servus, vir et uxor, pater et liberi : de his tribus, quid et quale unumquidque esse debeat, considerandum videtur. (2) Sunt autem hæc : herilis ratio, seu disciplina servis præcipiendi; et nuptialis (nomine enim vacat uxoris et viri conjugatio), et ea, quæ ad imperium patris in liberos a se procreatos pertinet : nam neque huic proprium nomen impositum est. Atque hæ tres rationes sunto, quas diximus. Est quædam præterea pars, quæ videtur aliis quidem rei familiaris administratio; aliis vero pars ejus maxima. Quomodo autem res se habeat, deinceps erit dispiciendum. Dico autem de ea, quæ appellatur rei numerariæ parandæ ratio, græce Chrematistica. Sed primum de domino et servo dicamus : ut et quæ ad necessarium usum pertinent, videamus, et ad scientiam, si quid de iis melius quam quæ nunc in communi hominum opinione versantur, concipere possimus. (3) Quibusdam enim scientia quædam videtur esse domini imperium seu herilis potestas, eademque domus administrandæ ratio et herilis potestas, et civilis et regia, quemadmodum initio diximus : aliis præter naturam esse, in alterum dominari. Lege enim alium esse servum, alium liberum : natura autem nihil interesse. Quocirca neque justum esse, quia sit violentum. [IV.] Quoniam igitur rerum partarum possessio, pars domus est : ergo et ratio rei quærendæ, rationis rei familiaris administrandæ pars est. Nam sine rebus ad victum necessariis neque vivere neque bene vivere fas est. (4) Quemadmodum autem artibus definitis instrumenta accommodata suppetere necesse est, si futurum est ut opus ab artifice absolvatur : ita et rei familiaris administrandæ rationi sua præsto debent esse instrumenta. Jam instrumentorum alia sunt inanima, alia animata : verbi gratia, navis gubernatori clavus quidem instrumentum est ina-

ἄψυχον, ὁ δὲ πρῳρεὺς ἔμψυχον· ὁ γὰρ ὑπηρέτης ἐν ὀργάνου εἴδει ταῖς τέχναις ἐστίν. Οὕτω καὶ τὸ κτῆμα ὄργανον πρὸς ζωήν ἐστι, καὶ ἡ κτῆσις πλῆθος ὀργάνων ἐστί, καὶ ὁ δοῦλος κτῆμά τι ἔμψυχον, καὶ ὥσπερ ὄργανον πρὸ ὀργάνων, πᾶς ὁ ὑπηρέτης. (5) Εἰ γὰρ ἠδύνατο ἕκαστον τῶν ὀργάνων κελευσθὲν ἢ προαισθανόμενον ἀποτελεῖν τὸ αὑτοῦ ἔργον, ὥσπερ τὰ Δαιδάλου φασὶν ἢ τοὺς τοῦ Ἡφαίστου τρίποδας, οὕς φησιν ὁ ποιητὴς « αὐτομάτους θεῖον δύεσθαι ἀγῶνα, » οὕτως αἱ κερκίδες ἐκέρκιζον αὐταὶ καὶ τὰ πλῆκτρα ἐκιθάριζεν, οὐδὲν ἂν ἔδει οὔτε τοῖς ἀρχιτέκτοσιν ὑπηρετῶν οὔτε τοῖς δεσπόταις δούλων. Τὰ μὲν οὖν λεγόμενα ὄργανα ποιητικὰ ὄργανά ἐστι, τὸ δὲ κτῆμα πρακτικόν· ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς κερκίδος ἕτερόν τι γίνεται παρὰ τὴν χρῆσιν αὐτῆς, ἀπὸ δὲ τῆς ἐσθῆτος καὶ τῆς κλίνης ἡ χρῆσις μόνον. (6) Ἔτι δ' ἐπεὶ διαφέρει ἡ ποίησις εἴδει καὶ ἡ πρᾶξις, δέονται δ' ἀμφότεραι ὀργάνων, ἀνάγκη καὶ ταῦτα τὴν αὐτὴν ἔχειν διαφοράν. Ὁ δὲ βίος πρᾶξις, οὐ ποίησίς ἐστιν· διὸ καὶ ὁ δοῦλος ὑπηρέτης τῶν πρὸς τὴν πρᾶξιν. Τὸ δὲ κτῆμα λέγεται ὥσπερ καὶ τὸ μόριον. Τό τε γὰρ μόριον οὐ μόνον ἄλλου ἐστὶ μόριον, ἀλλὰ καὶ ὅλως ἄλλου· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ κτῆμα. Διὸ ὁ μὲν δεσπότης τοῦ δούλου δεσπότης μόνον, ἐκείνου δ' οὐκ ἔστιν· ὁ δὲ δοῦλος οὐ μόνον δεσπότου δοῦλός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ὅλως ἐκείνου. (7) Τίς μὲν οὖν ἡ φύσις τοῦ δούλου καὶ τίς ἡ δύναμις, ἐκ τούτων δῆλον· ὁ γὰρ μὴ αὑτοῦ φύσει ἀλλ' ἄλλου, ἄνθρωπος δέ, οὗτος φύσει δοῦλός ἐστιν. Ἄλλου δ' ἐστὶν ἄνθρωπος, ὃς ἂν κτῆμα ᾖ ἄνθρωπος ὤν. Κτῆμα δὲ ὄργανον πρακτικὸν καὶ χωριστόν. [V.] Πότερον δ' ἐστί τις φύσει τοιοῦτος ἢ οὔ, καὶ πότερον βέλτιον καὶ δίκαιόν τινι δουλεύειν ἢ οὔ, ἀλλὰ πᾶσα δουλεία παρὰ φύσιν ἐστί, μετὰ ταῦτα σκεπτέον. (8) Οὐ χαλεπὸν δὲ καὶ τῷ λόγῳ θεωρῆσαι καὶ ἐκ τῶν γινομένων καταμαθεῖν. Τὸ γὰρ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι οὐ μόνον τῶν ἀναγκαίων ἀλλὰ καὶ τῶν συμφερόντων ἐστί, καὶ εὐθὺς ἐκ γενετῆς ἔνια διέστηκε τὰ μὲν ἐπὶ τὸ ἄρχεσθαι τὰ δ' ἐπὶ τὸ ἄρχειν. Καὶ εἴδη πολλὰ καὶ ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων ἐστίν, καὶ ἀεὶ βελτίων ἡ ἀρχὴ ἡ τῶν βελτιόνων ἀρχομένων, οἷον ἀνθρώπου ἢ θηρίου. Τὸ γὰρ ἀποτελούμενον ἀπὸ τῶν βελτιόνων βέλτιον ἔργον· ὅπου δὲ τὸ μὲν ἄρχει τὸ δ' ἄρχεται, ἐστί τι τούτων ἔργον. (9) Ὅσα γὰρ ἐκ πλειόνων συνέστηκε καὶ γίνεται ἕν τι κοινόν, εἴτ' ἐκ συνεχῶν εἴτ' ἐκ διῃρημένων, ἐν ἅπασιν ἐμφαίνεται τὸ ἄρχον καὶ τὸ ἀρχόμενον. Καὶ τοῦτο ἐκ τῆς ἁπάσης φύσεως ἐνυπάρχει τοῖς ἐμψύχοις· καὶ γὰρ ἐν τοῖς μὴ μετέχουσι ζωῆς ἐστί τις ἀρχή, οἷον ἁρμονίας. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἴσως ἐξωτερικωτέρας ἐστὶ σκέψεως. (10) Τὸ δὲ ζῷον πρῶτον συνέστηκεν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ὧν τὸ μὲν ἄρχον ἐστὶ φύσει τὸ δ' ἀρχόμενον. Δεῖ δὲ σκοπεῖν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσι μᾶλλον τὸ φύσει, καὶ μὴ ἐν τοῖς διεφθαρμένοις. Διὸ καὶ τὸν βέλτιστα διακείμενον καὶ κατὰ σῶμα καὶ κατὰ ψυχὴν ἄνθρωπον θεωρητέον, ἐν ᾧ τοῦτο δῆλον· τῶν γὰρ μοχθηρῶν ἢ μοχθηρῶς ἐχόντων δόξειεν

nimum, proræ præfectus vero animatum. Minister enim artibus est pro instrumento. Sic et res parta instrumentum est ad vitam degendam comparatum. Rerum autem partarum possessio, multitudo instrumentorum est : et servus, res quædam possessa animata est : et minister omnis veluti instrumentum est instrumenta cetera antecellens. (5) Nam si, ut ferunt Dædali simulacra, aut Vulcani tripodas, quos ait poeta « divinum vel sponte sua collegium inisse, » ita et unumquodque instrumentorum vel artificis dominive jussu, vel præsentiens domini voluntatem et ultro, suum opus posset absolvere; et si radii textoris per se texerent, et plectra citharam pulsarent, non opus esset neque opificibus opera ministrorum, neque dominis servorum. Instrumenta igitur quæ appellantur, instrumenta sunt ad efficiendum valentia : res parta et possessa vero ad agendum valet. Nam a radio aliud quiddam efficitur præter usum ejus : ex veste autem et lecto usus duntaxat proficiscitur. (6) Præterea quoniam effectio et actio inter se specie differunt, et utrique instrumentis opus est : necesse est etiam hæc eodem modo inter se differre. Vita porro actio, non effectio est. Quocirca et servus eorum, quæ ad actionem pertinent, minister est. Jam res possessa sic dicitur, ut et pars. Nam et pars non solum alterius est pars, sed etiam simpliciter alterius est. Et res possessa similiter. Quapropter dominus servi quidem dominus est tantum, sed illius non est. Servus vero non modo domini servus est, sed etiam absolute et omnino illius est. (7) Quæ sit igitur servi natura, quæque vis ac potestas, ex his perspicuum est. Nam qui non est suus natura, sed alterius, præterea vero homo est, hic servus est natura. Alterius porro homo est, qui quum homo sit, res possessa est. Jam vero res possessa, instrumentum est ad agendum accommodatum et separabile. [V.] Utrum autem sit aliquis talis natura, necne, et utrum præstet et justum sit alicui servire, necne, sed potius omnis servitus sit præter naturam, posterius erit considerandum. (8) Verumtamen non est difficile et ratione hoc consequi et ex iis quæ fiunt intelligere. Imperare enim et imperio parere non solum ex numero rerum necessariarum sunt, verum etiam ex utilium. Et statim ab ortu primo nonnulla sic inter se distant, alia ut pareant imperio, alia ut imperent. Tum plura sunt et imperantium et imperio subjectorum genera : semperque id melius imperium est, quo melius ac præstantius aliquid regitur : verbi gratia, melius est imperium in hominem, quam in feram. Nam quo unumquodque opus ex melioribus absolvitur, eo est melius. Ubi autem aliud imperat, aliud imperio paret, aliquod horum opus exstat. (9) Quæcumque enim ex pluribus constant et unum quiddam commune fiunt, sive ex continuis sive ex disjunctis, in iis omnibus elucet id quod imperat, et id quod imperio subjectum est. Atque hoc ex omni natura in animatis inest. Nam etiam in iis, quæ sunt vitæ expertia, aliquod imperium est velut harmoniæ seu concentus. Sed hæc fortasse minus sunt hujus quæstionis propria atque aliquanto alieniora. (10) Animal autem primum ex animo et corpore constat : quorum alter imperium gerit natura, alterum imperio paret. Oportet autem spectare vim naturæ in iis, quæ natura sunt optima, non in corruptis ac depravatis. Quare contemplari debemus hominem et animo et corpore optime affectum : in quo hoc apparet. Nam vitiosorum aut vitiose affectorum sæpenumero videtur corpus animo præesse atque im-

ἂν ἄρχειν πολλάκις τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς διὰ τὸ φαύλως καὶ παρὰ φύσιν ἔχειν. (11) Ἔστι δ' οὖν, ὥσπερ λέγομεν, πρῶτον ἐν ζῴῳ θεωρῆσαι καὶ δεσποτικὴν ἀρχὴν καὶ πολιτικήν· ἡ μὲν γὰρ ψυχὴ τοῦ σώματος ἄρχει δεσποτικὴν ἀρχήν, ὁ δὲ νοῦς τῆς ὀρέξεως πολιτικὴν καὶ βασιλικήν· ἐν οἷς φανερόν ἐστιν ὅτι κατὰ φύσιν καὶ συμφέρον τὸ ἄρχεσθαι τῷ σώματι ὑπὸ τῆς ψυχῆς καὶ τῷ παθητικῷ μορίῳ ὑπὸ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ μορίου τοῦ λόγον ἔχοντος, τὸ δ' ἐξ ἴσου ἢ ἀνάπαλιν βλαβερὸν πᾶσιν. (12) Πάλιν ἐν ἀνθρώπῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ζῴοις ὡσαύτως· τὰ μὲν γὰρ ἥμερα τῶν ἀγρίων βελτίω τὴν φύσιν, τούτοις δὲ πᾶσι βέλτιον ἄρχεσθαι ὑπ' ἀνθρώπου· τυγχάνει γὰρ σωτηρίας οὕτως. Ἔτι δὲ τὸ ἄρρεν πρὸς τὸ θῆλυ φύσει τὸ μὲν κρεῖττον τὸ δὲ χεῖρον, τὸ μὲν ἄρχον τὸ δ' ἀρχόμενον. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἀναγκαῖον εἶναι καὶ ἐπὶ πάντων ἀνθρώπων. (13) Ὅσοι μὲν οὖν τοσοῦτον διεστᾶσιν ὅσον ψυχὴ σώματος καὶ ἄνθρωπος θηρίου (διάκεινται δὲ τοῦτον τὸν τρόπον, ὅσων ἐστὶν ἔργον ἡ τοῦ σώματος χρῆσις, καὶ τοῦτ' ἔστ' ἀπ' αὐτῶν βέλτιστον) οὗτοι μέν εἰσι φύσει δοῦλοι, οἷς βέλτιόν ἐστιν ἄρχεσθαι ταύτην τὴν ἀρχήν, εἴπερ καὶ τοῖς εἰρημένοις. Ἔστι γὰρ φύσει δοῦλος ὁ δυνάμενος ἄλλου εἶναι (διὸ καὶ ἄλλου ἐστίν) καὶ ὁ κοινωνῶν λόγου τοσοῦτον ὅσον αἰσθάνεσθαι ἀλλὰ μὴ ἔχειν· τὰ γὰρ ἄλλα ζῷα οὐ λόγου αἰσθανόμενα, ἀλλὰ παθήμασιν ὑπηρετεῖ. (14) Καὶ ἡ χρεία δὲ παραλλάττει μικρόν· ἡ γὰρ πρὸς τἀναγκαῖα τῷ σώματι βοήθεια γίνεται παρ' ἀμφοῖν, παρά τε τῶν δούλων καὶ παρὰ τῶν ἡμέρων ζῴων. Βούλεται μὲν οὖν ἡ φύσις καὶ τὰ σώματα διαφέροντα ποιεῖν τὰ τῶν ἐλευθέρων καὶ τῶν δούλων, τὰ μὲν ἰσχυρὰ πρὸς τὴν ἀναγκαίαν χρῆσιν, τὰ δ' ὀρθὰ καὶ ἄχρηστα πρὸς τὰς τοιαύτας ἐργασίας, ἀλλὰ χρήσιμα πρὸς πολιτικὸν βίον (οὗτος δὲ καὶ γίνεται διῃρημένος εἴς τε τὴν πολεμικὴν χρείαν καὶ τὴν εἰρηνικήν), συμβαίνει δὲ πολλάκις καὶ τοὐναντίον, τοὺς μὲν τὰ σώματ' ἔχειν ἐλευθέρων τοὺς δὲ τὰς ψυχάς· (15) ἐπεὶ τοῦτό γε φανερόν, ὡς εἰ τοσοῦτον γένοιντο διάφοροι τὸ σῶμα μόνον ὅσον αἱ τῶν θεῶν εἰκόνες, τοὺς ὑπολειπομένους πάντες φαῖεν ἂν ἀξίους εἶναι τούτοις δουλεύειν. Εἰ δ' ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦτ' ἀληθές, πολὺ δικαιότερον ἐπὶ τῆς ψυχῆς τοῦτο διωρίσθαι· ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ῥᾴδιον ἰδεῖν τό τε τῆς ψυχῆς κάλλος καὶ τὸ τοῦ σώματος. Ὅτι μὲν τοίνυν εἰσὶ φύσει τινὲς οἱ μὲν ἐλεύθεροι οἱ δὲ δοῦλοι, φανερόν, οἷς καὶ συμφέρει τὸ δουλεύειν καὶ δίκαιόν ἐστιν.

[VI.] (16) Ὅτι δὲ καὶ οἱ τἀναντία φάσκοντες τρόπον τινὰ λέγουσιν ὀρθῶς, οὐ χαλεπὸν ἰδεῖν. Διχῶς γὰρ λέγεται τὸ δουλεύειν καὶ ὁ δοῦλος. Ἔστι γάρ τις καὶ κατὰ νόμον δοῦλος καὶ δουλεύων· ὁ γὰρ νόμος ὁμολογία τίς ἐστιν, ἐν ᾧ τὰ κατὰ πόλεμον κρατούμενα τῶν κρατούντων εἶναί φασιν. Τοῦτο δὴ τὸ δίκαιον πολλοὶ τῶν ἐν τοῖς νόμοις ὥσπερ ῥήτορα γράφονται παρανόμων, ὡς δεινὸν εἰ τοῦ βιάσασθαι δυναμένου καὶ κατὰ δύναμιν κρείττονος ἔσται δοῦλον καὶ ἀρχόμενον τὸ βιασθέν. Καὶ

perare, propterea quod male et præter naturam affecti sunt. (11) Licet igitur, quemadmodum diximus, in animali primum cernere et herile imperium et civile. Animus enim in corpus imperium herile obtinet, mens autem in appetitum civile et regium. In quibus perspicuum est, consentaneum esse naturæ, atque expedire etiam corpori, animo servire, et ei animi particulæ, quæ ad motus suscipiendos valet, mentis ejusque particulæ quæ ratione prædita est, imperio parere: juris æqualitatem autem, aut contrarium ejus quod diximus, omnibus esse detrimentosum. (12) Rursum in homine et in ceteris animantibus similiter se res habet. Cicures enim bestiæ feris sunt meliores natura. His autem omnibus melius est, hominis imperio subjecta esse: ita enim salutem adipiscuntur. Præterea mas cum femina comparatus, melior est, hæc autem deterior: et ille quidem imperare, hæc autem imperio parere debet. Eodem modo se res habeat etiam in omnibus hominibus necesse est. (13) Quicumque igitur tanto ceteris hominibus sunt inferiores ac deteriores, quanto animus corpori, et homo feræ præstat, (tales autem sunt ii, quorum opera usu corporis constat, quorumque hoc unum est, quod ab iis optimum proficisci potest,) hi sunt servi natura; quibus melius est huic imperio parere: siquidem etiam supra dictis. Natura enim servus est is, qui alterius esse potest: ideoque et alterius est: et qui eo usque rationis est particeps, quoad eam sentiat quidem, sed ipse non habeat. Nam cetera animalia rationis sensum non habent, sed affectibus serviunt. (14) Et vero servorum et animantium mutorum usus parum inter se differt; ab utrisque enim, a servis et a bestiis cicuribus, ad res necessarias adjumenta corpore afferuntur. Vult autem natura quidem etiam corpora liberorum et servorum dissimilia efficere: hæc quidem ad usum necessarium valida, illa autem erecta, et ad tales operas inutilia, sed ad vitam civilem utilia; (hæc autem divisa est in usum pacis et belli;) accidit autem sæpenumero etiam contrarium, nempe alios quidem corpora, alios autem animos habere liberorum. (15) Nam hoc quidem in promptu est, si qui nascantur tanto aliis corpore excellentiores, quanto antecellunt deorum imagines: reliquos ab omnibus dignos pronunciatum iri, qui his serviant. Quodsi in corpore hoc verum, multo justius est hoc in animo definitum esse. Sed non æque facile est, animi pulchritudinem atque corporis cernere. Esse igitur natura alios liberos, alios servos, quibus expediat quosque justum sit servire, perspicuum hinc est.

[VI.] (16) Verum eos etiam, qui contra dicunt, quodammodo recte dicere, non est difficile videre. Duobus enim modis dicuntur servire et servus. Est enim aliquis lege servus et homo serviens. Lex enim pactum conventum quoddam est, qua lege bello capta eorum, qui vicerunt eaque ceperunt, esse dicunt. Hoc igitur jus multi ex iis, qui in legibus versantur, tanquam rhetorem vocant in judicium et crimen rogationis contra leges latæ: quasi grave sit minimeque ferendum, si ei, qui vim afferre possit, quique viribus antecellat, servire et parere cogatur is, cui vis al-

τοῖς μὲν οὕτω δοκεῖ τοῖς δ' ἐκείνως, καὶ τῶν σοφῶν. (17) Αἴτιον δὲ ταύτης τῆς ἀμφισβητήσεως, καὶ ὃ ποιεῖ τοὺς λόγους ἐπαλλάττειν, ὅτι τρόπον τινὰ ἀρετὴ τυγχάνουσα χορηγίας καὶ βιάζεσθαι δύναται μάλιστα, καὶ ἔστιν ἀεὶ τὸ κρατοῦν ἐν ὑπεροχῇ ἀγαθοῦ τινός, ὥστε δοκεῖν μὴ ἄνευ ἀρετῆς εἶναι τὴν βίαν, ἀλλὰ περὶ τοῦ δικαίου μόνον εἶναι τὴν ἀμφισβήτησιν. Διὰ γὰρ τοῦτο τοῖς μὲν εὔνοια δοκεῖ τὸ δίκαιον εἶναι, τοῖς δ' αὐτὸ τοῦτο δίκαιον, τὸ τὸν κρείττονα ἄρχειν, ἐπεὶ διαστάντων γε χωρὶς τούτων τῶν λόγων οὔτ' ἰσχυρὸν οὐθὲν ἔχουσιν οὔτε πιθανὸν ἅτεροι λόγοι, ὡς οὐ δεῖ τὸ βέλτιον κατ' ἀρετὴν ἄρχειν καὶ δεσπόζειν. (18) Ὅλως δ' ἀντεχόμενοί τινες, ὡς οἴονται, δικαίου τινός (ὁ γὰρ νόμος δίκαιόν τι) τὴν κατὰ πόλεμον δουλείαν τιθέασι δικαίαν, ἅμα δ' οὔ φασιν. Τήν τε γὰρ ἀρχὴν ἐνδέχεται μὴ δικαίαν εἶναι τῶν πολέμων, καὶ τὸν ἀνάξιον δουλεύειν οὐδαμῶς ἂν φαίη τις δοῦλον εἶναι· εἰ δὲ μή, συμβήσεται τοὺς εὐγενεστάτους εἶναι δοκοῦντας δούλους εἶναι καὶ ἐκ δούλων, ἐὰν συμβῇ πραθῆναι ληφθέντας. Διόπερ αὐτοὺς οὐ βούλονται λέγειν δούλους, ἀλλὰ τοὺς βαρβάρους. Καίτοι ὅταν τοῦτο λέγωσιν, οὐθὲν ἄλλο ζητοῦσιν ἢ τὸ φύσει δοῦλον, ὅπερ ἐξ ἀρχῆς εἴπομεν· ἀνάγκη γὰρ εἶναί τινας φάναι τοὺς μὲν πανταχοῦ δούλους τοὺς δ' οὐδαμοῦ. (19) Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ εὐγενείας· αὐτοὺς μὲν γὰρ οὐ μόνον παρ' αὐτοῖς εὐγενεῖς ἀλλὰ πανταχοῦ νομίζουσιν, τοὺς δὲ βαρβάρους οἴκοι μόνον, ὡς ὄν τι τὸ μὲν ἁπλῶς εὐγενὲς καὶ ἐλεύθερον τὸ δ' οὐχ ἁπλῶς, ὥσπερ ἡ Θεοδέκτου Ἑλένη φησὶ

> Θείων δ' ἀπ' ἀμφοῖν ἔκγονον ῥιζωμάτων
> τίς ἂν προσειπεῖν ἀξιώσειεν λάτριν;

Ὅταν δὲ τοῦτο λέγωσιν, οὐθενὶ ἀλλ' ἢ ἀρετῇ καὶ κακίᾳ διορίζουσι τὸ δοῦλον καὶ ἐλεύθερον καὶ τοὺς εὐγενεῖς καὶ τοὺς δυσγενεῖς. Ἀξιοῦσι γάρ, ὥσπερ ἐξ ἀνθρώπου ἄνθρωπον καὶ ἐκ θηρίων γίνεσθαι θηρίον, οὕτω καὶ ἐξ ἀγαθῶν ἀγαθόν· ἡ δὲ φύσις βούλεται μὲν τοῦτο ποιεῖν πολλάκις, οὐ μέντοι δύναται. Ὅτι μὲν οὖν ἔχει τινὰ λόγον ἡ ἀμφισβήτησις, καὶ οὐκ εἰσὶν οἱ μὲν φύσει δοῦλοι οἱ δ' ἐλεύθεροι, δῆλον· (20) καὶ ὅτι ἔν τισι διώρισται τὸ τοιοῦτον, ὧν συμφέρει τῷ μὲν τὸ δουλεύειν τῷ δὲ τὸ δεσπόζειν, καὶ δίκαιον, καὶ δεῖ τὸ μὲν ἄρχεσθαι τὸ δ' ἄρχειν, ἣν πεφύκασιν ἀρχὴν ἄρχειν, ὥστε καὶ δεσπόζειν. Τὸ δὲ κακῶς ἀσυμφόρως ἐστὶν ἀμφοῖν· τὸ γὰρ αὐτὸ συμφέρει τῷ μέρει καὶ τῷ ὅλῳ καὶ σώματι καὶ ψυχῇ, ὁ δὲ δοῦλος μέρος τι τοῦ δεσπότου, οἷον ἔμψυχόν τι τοῦ σώματος κεχωρισμένον δὲ μέρος. (21) Διὸ καὶ συμφέρον ἐστί τι καὶ φιλία δούλῳ καὶ δεσπότῃ πρὸς ἀλλήλους τοῖς φύσει τούτων ἠξιωμένοις· τοῖς δὲ μὴ τοῦτον τὸν τρόπον, ἀλλὰ κατὰ νόμον καὶ βιασθεῖσι, τοὐναντίον.

[VII.] Φανερὸν δὲ καὶ ἐκ τούτων ὅτι οὐ ταὐτόν ἐστι δεσποτεία καὶ πολιτική, οὐδὲ πᾶσαι ἀλλήλαις αἱ ἀρχαί, ὥσπερ τινές φασιν. Ἡ μὲν γὰρ ἐλευθέρων φύσει ἡ δὲ δούλων ἐστίν, καὶ ἡ μὲν οἰκονομικὴ μοναρχία

lata fuerit. Atque his quidem ita videtur, aliter aliis, etiam ex numero sapientum. (17) Hujus autem controversiæ origo et causa, et quod facit ut argumentis disputatio in utramque partem trahi et variari possit, est, quia, quum virtus quodammodo commeatu instructa et adjumentis freta vim afferre maxime possit, tum id, quod victoria potitur, bono aliquo semper antecellit: quo fit ut non sine virtute vis esse, sed de jure tantum ambigi videatur. Propterea alii putant jus esse cum benevolentia conjunctum: aliis hoc ipsum jus esse videtur, ut, qui viribus sit superior, is imperet. Nam, si separentur a se rationes hæ, neutra neque firmum quicquam neque probabile habet, quin oporteat, id quod virtute præstat, dominari atque imperare. (18) In summa autem nonnulli jure quodam, ut arbitrantur, nitentes (lex enim jus quoddam est) servitutem bellicam statuunt esse justam: simul autem *simpliciter et absolute* justam esse negant. Nam primum contingere potest, ut principium bellorum non sit justum: deinde indignum qui serviat, nemo ullo modo dixerit esse servum. Alioqui eveniet ut, qui honestissimo et clarissimo loco nati existimentur, servi sint et ex servis nati, si forte acciderit ut capti venierint. Quapropter non eos dicere servos volunt, sed barbaros. Atqui quum hoc dicunt, nihil aliud quærunt, quam natura servum: qua de re nobis initio sermo institutus est. Necesse enim est fateri, aliquos esse ubique locorum servos, alios nusquam. (19) Eodem autem modo et de nobilitate sentiendum. Se ipsos enim non solum domi nobiles, sed ubique gentium claros arbitrantur; barbaros vero domi tantum; proinde quasi aliquid sit simpliciter nobile et liberum, aliud non simpliciter: quemadmodum ait Theodectæ Helena:

> Divina ab utraque stirpe prognatam, quis hanc
> servam vocare non iniquum censeat?

Quum autem hoc dicunt, nulla alia re quam virtute et vitio servum et liberum, nobilesque et ignobiles definiunt. Par enim esse censent, ut ex homine homo, et ex fera fera nascitur, sic ex bonis bonum nasci. Natura autem vult illa quidem hoc facere; sed sæpenumero non potest. Hanc igitur controversiam suis rationibus non destitui et esse alios natura servos, alios liberos, ex iis, quæ supra explicata sunt, intelligere licet. (20) Neque obscurum est, hoc in quibusdam esse definitum ac distinctum: quorum huic quidem expedit servire, illi autem imperare; et justum est, atque oportet hunc imperio alterius parere, illum imperium obtinere, id imperium scilicet, quod utriusque naturæ convenit; ergo et dominari. Male autem *imperare*, est utrique inutile et noxium. Idem enim expedit parti et toti, idemque corpori et animo. At servus pars quædam domini est, veluti animata corporis ejus sed tamen separata pars. (21) Quare etiam utilitas quædam et amicitia servo et domino inter ipsos intercedit, iis quidem quibus hæc contigerunt natura: iis autem, qui non ita dominantur et serviunt, sed lege et vi coacti, contraria.

[VII.] Perspicuum est autem etiam ex his, non idem esse dominium seu herile imperium, atque civilem principatum: neque omnia imperia inter se esse paria, aut eadem, quemadmodum aiunt quidam. Civilis enim principatus est liberorum natura; herile imperium vero servorum.

(μοναρχεῖται γὰρ πᾶς οἶκος), ἡ δὲ πολιτικὴ ἐλευθέρων καὶ ἴσων ἀρχή. (22) Ὁ μὲν οὖν δεσπότης οὐ λέγεται κατ' ἐπιστήμην, ἀλλὰ τῷ τοιόσδ' εἶναι· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ δοῦλος καὶ ὁ ἐλεύθερος. Ἐπιστήμη δ' ἂν εἴη καὶ δεσποτικὴ καὶ δουλική, δουλικὴ μὲν οἵαν περ ὁ ἐν Συρακούσαις ἐπαίδευεν· ἐκεῖ γὰρ λαμβάνων τις μισθὸν ἐδίδασκε τὰ ἐγκύκλια διακονήματα τοὺς παῖδας. Εἴη δ' ἂν καὶ ἐπὶ πλεῖον τῶν τοιούτων μάθησις, οἷον ὀψοποιικὴ καὶ τἆλλα τὰ τοιαῦτα γένη τῆς διακονίας. Ἔστι γὰρ ἕτερα ἑτέρων τὰ μὲν ἐντιμότερα ἔργα τὰ δ' ἀναγκαιότερα, καὶ κατὰ τὴν παροιμίαν « δοῦλος πρὸ δούλου, δεσπότης πρὸ δεσπότου. » (23) Αἱ μὲν οὖν τοιαῦται πᾶσαι δουλικαὶ ἐπιστῆμαί εἰσι, δεσποτικὴ δ' ἐπιστήμη ἐστὶν ἡ χρηστικὴ δούλων· ὁ γὰρ δεσπότης οὐχ ἐν τῷ κτᾶσθαι τοὺς δούλους, ἀλλ' ἐν τῷ χρῆσθαι δούλοις. Ἔστι δ' αὕτη ἡ ἐπιστήμη οὐδὲν μέγα ἔχουσα οὐδὲ σεμνόν· ἃ γὰρ τὸν δοῦλον ἐπίστασθαι δεῖ ποιεῖν, ἐκεῖνον δεῖ ταῦτα ἐπίστασθαι ἐπιτάττειν. Διὸ ὅσοις ἐξουσία μὴ αὐτοὺς κακοπαθεῖν, ἐπίτροπος λαμβάνει ταύτην τὴν τιμήν, αὐτοὶ δὲ πολιτεύονται ἢ φιλοσοφοῦσιν. Ἡ δὲ κτητικὴ ἑτέρα ἀμφοτέρων τούτων, οἷον ἡ δικαία, πολεμική τις οὖσα ἢ θηρευτική. Περὶ μὲν οὖν δούλου καὶ δεσπότου τοῦτον διωρίσθω τὸν τρόπον.

Et domesticum quidem imperium, monarchia, id est unius principatus est : domus enim omnis unius imperio regitur : civilis principatus autem liberorum et æqualium imperium est. (22) Dominus igitur non appellatur ex eo, quod scientiam aliquam habeat, sed quod talis sit : itemque servus et liber. Scientia tamen aliqua esse videtur et herilis et servilis. Servilis quidem, qualis ea, quam ille Syracusanus tradebat. Illic enim quidam mercede accepta pueros usitata et vulgaria ministeria docebat. Possit autem etiam latius manare talium ministeriorum disciplina : ut ea quæ ad obsonia apparanda pertinet, et cetera hujusmodi ministerii genera. Sunt enim munera alia aliis honoratiora, alia magis necessaria, et, ut est in proverbio, « Dominus domino, servusque præstat servulo. » (23) Tales igitur sunt omnes scientiæ serviles. Herilis autem scientia est, quæ ad usum servorum pertinet. Dominus enim non in possessione, sed in usu servorum cernitur. Hæc porro scientia nihil habet magnum, nihil amplum. Nam quæ servum scire facere oportet, hæc illum scire præcipere convenit. Quapropter quibus licet hac molestia solutis et vacuis esse, apud eos curator rei domesticæ has partes agit : ipsi autem domini rempublicam administrant aut philosophantur. Ars porro quærendæ et augendæ possessionis ab utraque hac diversa est, quæ quidem naturalis est et justa; qualis est ars belli gerendi et venatoria. De servo igitur et domino hoc modo explicatum sit.

CAP. III. [VIII.]

Ὅλως δὲ περὶ πάσης κτήσεως καὶ χρηματιστικῆς θεωρήσωμεν κατὰ τὸν ὑφηγημένον τρόπον, ἐπείπερ καὶ ὁ δοῦλος τῆς κτήσεως μέρος τι ἦν. Πρῶτον μὲν οὖν ἀπορήσειεν ἄν τις πότερον ἡ χρηματιστικὴ ἡ αὐτὴ τῇ οἰκονομικῇ ἐστὶν ἢ μέρος τι ἢ ὑπηρετική, καὶ εἰ ὑπηρετική, πότερον ὡς ἡ κερκιδοποιικὴ τῇ ὑφαντικῇ ἢ ὡς ἡ χαλκουργικὴ τῇ ἀνδριαντοποιίᾳ· οὐ γὰρ ὡσαύτως ὑπηρετοῦσιν, ἀλλ' ἡ μὲν ὄργανα παρέχει, ἡ δὲ τὴν ὕλην· λέγω δὲ ὕλην τὸ ὑποκείμενον, ἐξ οὗ τι ἀποτελεῖται ἔργον, οἷον ὑφάντῃ μὲν ἔρια, ἀνδριαντοποιῷ δὲ χαλκόν. (2) Ὅτι μὲν οὖν οὐχ ἡ αὐτὴ ἡ οἰκονομικὴ τῇ χρηματιστικῇ, δῆλον. Τῆς μὲν γὰρ τὸ πορίσασθαι, τῆς δὲ τὸ χρήσασθαι· τίς γὰρ ἔσται ἡ χρησομένη τοῖς κατὰ τὴν οἰκίαν παρὰ τὴν οἰκονομικήν; Πότερον δὲ μέρος αὐτῆς ἐστί τι ἢ ἕτερον εἶδος, ἔχει διαμφισβήτησιν. Εἰ γάρ ἐστι τοῦ χρηματιστικοῦ θεωρῆσαι πόθεν χρήματα καὶ κτῆσις ἔσται, ἡ δὲ κτῆσις πολλὰ περιείληφε μέρη καὶ ὁ πλοῦτος, ὥστε πρῶτον ἡ γεωργικὴ πότερον μέρος τι τῆς χρηματιστικῆς ἢ ἕτερόν τι γένος, καὶ καθόλου ἡ περὶ τὴν τροφὴν ἐπιμέλεια καὶ κτῆσις; (3) Ἀλλὰ μὴν εἴδη γε πολλὰ τροφῆς, διὸ καὶ βίοι πολλοὶ καὶ τῶν ζῴων καὶ τῶν ἀνθρώπων εἰσίν· οὐ γὰρ οἷόντε ζῆν ἄνευ τροφῆς, ὥστε αἱ διαφοραὶ τῆς τροφῆς τοὺς βίους πεποιήκασι διαφέροντας τῶν ζῴων. Τῶν τε γὰρ θηρίων τὰ μὲν ἀγελαῖα τὰ δὲ σποραδικά ἐστιν, ὁποτέρως συμφέρει πρὸς τὴν τροφὴν αὐτοῖς, διὰ τὸ τὰ μὲν ζῳοφάγα τὰ δὲ καρποφάγα τὰ δὲ παμφάγα αὐτῶν εἶναι· ὥστε πρὸς τὰς ῥᾳστώνας καὶ τὴν αἵρεσιν τὴν τούτων ἡ φύσις τοὺς βίους αὐτῶν διώ-

Universe autem de omni possessione reique nummariæ quærendæ ratione, quemadmodum instituimus, videamus : quandoquidem etiam servum possessionis partem quandam esse diximus. Primum igitur dubitaverit aliquis, utrum ratio pecuniæ quærendæ eadem sit atque rei familiaris tuendæ ratio, an pars aliqua, an ejus administra : et si administra, utrum ut ars conficiendorum radiorum textoriæ seu textrinæ, an ut ars æraria statuariæ ; non enim eodem modo hæ ministrant; sed illa quidem arti textoriæ instrumenta præbet, hæc statuariæ materiam : materiam autem appello rem subjectam, unde opus aliquod efficitur, ut est textori quidem lana, statuario autem æs. (2) Non esse igitur idem rationem tuendæ rei familiaris atque artem pecuniæ quærendæ, hinc apparet. Hujus enim est suppeditare, illius uti. Quæ enim alia erit ars, quæ usura sit rebus domesticis, præter rationem tuendæ rei familiaris? Sed utrum pars ejus sit, an alia forma seu species, controversia est. Nam si est ejus, qui ad pecuniam quærendam aptus sit, providere unde pecunia et possessio suppetat ; possessio autem et divitiæ multas partes complectuntur ; ergo quærendum est primum, utrum agricultura, et universe utrum curatio in victu parando occupata, et possessio ad eam pertinens, pars aliqua sit rationis tuendæ rei familiaris, an alia quædam species. (3) Atqui multa sunt victus seu alimenti genera. Quapropter etiam multa sunt et varia vitæ colendæ genera et in animantibus et in hominibus ; sine alimento enim vivi non potest. Itaque alimenti victusque differentiæ, vitæ colendæ rationes in animantibus effecerunt diversas. Bestiarum enim aliæ gregatim, aliæ sparsim et vage vivunt, utrocumque modo iis ad pastum expedit : propterea quod earum aliæ animantibus, aliæ fructibus, aliæ omni pabuli genere vescuntur. Itaque ad facilitatem commoditatemque victus, et harum rerum electionem, earum vitæ genera natura dis-

ρισεν. Ἐπεὶ δ' οὐ ταὐτὸ ἑκάστῳ ἡδὺ κατὰ φύσιν ἀλλ' ἕτερα ἑτέροις, καὶ αὐτῶν τῶν ζῳοφάγων καὶ τῶν καρποφάγων οἱ βίοι πρὸς ἄλληλα διεστᾶσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀνθρώπων· (4) πολὺ γὰρ διαφέρουσιν οἱ τούτων βίοι. Οἱ μὲν οὖν ἀργότατοι νομάδες εἰσίν· ἡ γὰρ ἀπὸ τῶν ἡμέρων τροφὴ ζῴων ἄνευ πόνου γίνεται σχολάζουσιν· ἀναγκαίου δ' ὄντος μεταβάλλειν τοῖς κτήνεσι διὰ τὰς νομὰς καὶ αὐτοὶ ἀναγκάζονται συνακολουθεῖν, ὥσπερ γεωργίαν ζῶσαν γεωργοῦντες. Οἱ δ' ἀπὸ θήρας ζῶσι, καὶ θήρας ἕτεροι ἑτέρας, οἷον οἱ μὲν ἀπὸ λῃστείας, οἱ δ' ἀφ' ἁλιείας, ὅσοι λίμνας καὶ ἕλη καὶ ποταμοὺς ἢ θάλατταν τοιαύτην προσοικοῦσιν, οἱ δ' ἀπ' ὀρνίθων ἢ θηρίων ἀγρίων. Τὸ δὲ πλεῖστον γένος τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῆς γῆς ζῇ καὶ τῶν ἡμέρων καρπῶν. (5) Οἱ μὲν οὖν βίοι τοσοῦτοι σχεδόν εἰσιν, ὅσοι γε αὐτόφυτον ἔχουσι τὴν ἐργασίαν καὶ μὴ δι' ἀλλαγῆς καὶ καπηλείας πορίζονται τὴν τροφήν, νομαδικός, γεωργικός, λῃστρικός, ἁλιευτικός, θηρευτικός· οἱ δὲ καὶ μιγνύντες ἐκ τούτων ἡδέως ζῶσι, προσαναπληροῦντες τὸν ἐνδεέστατον βίον, ᾗ τυγχάνει ἐλλείπων πρὸς τὸ αὐτάρκης εἶναι, οἷον οἱ μὲν νομαδικὸν ἅμα καὶ λῃστρικόν, οἱ δὲ γεωργικὸν καὶ θηρευτικόν. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοὺς ἄλλους, ὡς ἂν ἡ χρεία συναναγκάζῃ, τοῦτον τὸν τρόπον διάγουσιν. (6) Ἡ μὲν οὖν τοιαύτη κτῆσις ὑπ' αὐτῆς φαίνεται τῆς φύσεως διδομένη πᾶσιν, ὥσπερ κατὰ τὴν πρώτην γένεσιν εὐθύς, οὕτω καὶ τελειωθεῖσιν. Καὶ γὰρ κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς γένεσιν τὰ μὲν συνεκτίκτει τῶν ζῴων τοσαύτην τροφὴν ὡς ἱκανὴν εἶναι μέχρις οὗ ἂν δύνηται αὐτὸ αὑτῷ πορίζειν τὸ γεννηθέν, οἷον ὅσα σκωληκοτοκεῖ ἢ ᾠοτοκεῖ· ὅσα δὲ ζῳοτοκεῖ, τοῖς γενομένοις ἔχει τροφὴν ἐν αὑτοῖς μέχρι τινός, τὴν τοῦ καλουμένου γάλακτος φύσιν. (7) Ὥστε ὁμοίως δῆλον ὅτι καὶ γενομένοις * οἰητέον τά τε φυτὰ τῶν ζῴων ἕνεκεν εἶναι καὶ τἆλλα ζῷα τῶν ἀνθρώπων χάριν, τὰ μὲν ἥμερα καὶ διὰ τὴν χρῆσιν καὶ διὰ τὴν τροφήν, τῶν δ' ἀγρίων, εἰ μὴ πάντα, ἀλλὰ τά γε πλεῖστα τῆς τροφῆς καὶ ἄλλης βοηθείας ἕνεκεν, ἵνα καὶ ἐσθὴς καὶ ἄλλα ὄργανα γίνηται ἐξ αὐτῶν. Εἰ οὖν ἡ φύσις μηθὲν μήτε ἀτελὲς ποιεῖ μήτε μάτην, ἀναγκαῖον τῶν ἀνθρώπων ἕνεκεν αὐτὰ πάντα πεποιηκέναι τὴν φύσιν. (8) Διὸ καὶ ἡ πολεμικὴ φύσει κτητική πως ἔσται. Ἡ γὰρ θηρευτικὴ μέρος αὐτῆς, ᾗ δεῖ χρῆσθαι πρός τε τὰ θηρία, καὶ τῶν ἀνθρώπων ὅσοι πεφυκότες ἄρχεσθαι μὴ θέλουσιν, ὡς φύσει δίκαιον τοῦτον ὄντα τὸν πόλεμον. Ἓν μὲν οὖν εἶδος κτητικῆς κατὰ φύσιν τῆς οἰκονομικῆς μέρος ἐστίν· ὃ δεῖ ἤτοι ὑπάρχειν ἢ πορίζειν αὐτὴν ὅπως ὑπάρχῃ, ὧν ἐστὶ θησαυρισμὸς χρημάτων πρὸς ζωὴν ἀναγκαίων καὶ χρησίμων εἰς κοινωνίαν πόλεως ἢ οἰκίας. (9) Καὶ ἔοικεν ὅ γ' ἀληθινὸς πλοῦτος ἐκ τούτων εἶναι. Ἡ γὰρ τῆς τοιαύτης κτήσεως αὐτάρκεια πρὸς ἀγαθὴν ζωὴν οὐκ ἄπειρός ἐστιν, ὥσπερ Σόλων φησὶ ποιήσας « πλούτου δ' οὐθὲν τέρμα πεφασμένον ἀνδράσι κεῖται. » Κεῖται γὰρ ὥσπερ καὶ ταῖς ἄλλαις τέχναις· οὐδὲν γὰρ ὄργανον ἄπειρον οὐδεμιᾶς ἐστὶ τέχνης οὔτε πλήθει οὔτε μεγέ-

tinxit. Quoniam autem non est idem cuique jucundum natura, sed alia aliis : etiam bestiarum tum earum, quæ animantibus vescuntur, tum earum, quæ fructibus, vivendi genera inter se distant; itemque hominum : (4) multis enim rebus differunt horum vitæ genera. Omnium pigerrimi ac desidiosissimi sunt nomades. Victus enim ab animantibus cicuribus sine labore iis contingit et cessantibus. Quum porro necesse sit pecoribus locum mutare propter pascua, ipsi quoque una sequi coguntur, veluti vivæ agriculturæ operam dantes. Alii ex venatione vivunt; sed alii ex alia : velut hi ex latrocinio, illi ex piscatu, quicumque lacus et paludes et fluvios aut mare piscationi opportunum accolunt : alii ex aucupio, aut præda ferarum bestiarum. Plerique autem homines e terra vivunt et ex fructibus mansuetis. (5) Vivendi igitur genera, quæ quidem opera nativa constent, et non permutatione aut cauponatione victum suppeditent, hæc fere sunt : nomadum, agricolarum, latronum, piscatorum, venatorum. Nonnulli porro hæc inter se miscentes jucunde vivunt; ut quæque vita egentissima est, ita eam, qua parte ei aliqua desunt, supplentes, quo sibi sufficiant : verbi gratia, hi pecuariam vitam cum latrocinio conjungunt; illi agriculturam cum venatione. Itemque alia vitæ genera, quemadmodum usus flagitaverit, tractant ac persequuntur. (6) Talis igitur rerum partarum possessio ab ipsa natura videtur omnibus tribui, ut statim ab ortu primo, sic etiam adultis ac perfectis. Etenim principio et ab ipsa origine prima aliæ quidem animantes tantum victum una cum fœtu pariunt, ut satis esse possit ad alendum id quod natum est, donec ipsum sibi suppeditare alimentum possit; velut quæ vermes aut ova pariunt. Quæ vero animal edunt, ea genitis alimenti genus in se ipsis habent et præbent usque ad aliquod tempus, quod lac appellatur. (7) Itaque similiter etiam adultis et perfectis alimentum a natura comparatum esse debet : atque existimare oportet herbas quidem ac stirpes animalium causa esse natas, hominum vero gratia cetera animalia : mansueta quidem quum propter usum, tum propter victum; fera autem et agrestia, si non omnia, at certe plurima, victus et ceteri subsidii atque alimenti causa, ut et vestitus et alia instrumenta ex iis comparentur. Si igitur natura nihil neque imperfectum neque frustra facit, necesse est ea omnia hominum causa fecisse naturam. (8) Quapropter etiam scientia belli gerendi quodammodo pertinet ad artem possessionis augendæ *a natura assignatam homini*. Venatoria enim pars ejus est, qua utendum est et in feras, et in eos homines, qui ad parendum imperio natura facti parere nolunt : hoc enim bellum justum est natura. Una igitur species artis acquirendæ possessionis quæ naturæ congruat, œconomicæ scientiæ et rationis pars est : cui quidem aut suppetere oportet res necessarias, aut ipsam suppeditare, ut eæ res præsto sint, quæ recondi ac reponi solent, tanquam ad vitam degendam necessariæ, et ad communionem civitatis aut domus utiles. (9) Et vero ex his veræ divitiæ videntur constare. Talis enim possessionis copia ea, quæ sufficiat ad bene vivendum, non est infinita, quemadmodum ait Solon hoc versu : « Nulla homini finis certa hæret divitiarum. » Hæret enim divitiis certus aliquis finis, quemadmodum et reliquis artibus. Nullum enim cujusquam artis instrumentum nec multitudine

θει, ὁ δὲ πλοῦτος ὀργάνων πλῆθός ἐστιν οἰκονομικῶν
καὶ πολιτικῶν. Ὅτι μὲν τοίνυν ἔστι τις κτητικὴ κατὰ
φύσιν τοῖς οἰκονόμοις καὶ τοῖς πολιτικοῖς, καὶ δι' ἣν
αἰτίαν, δῆλον.

5 [IX.] (10) Ἔστι δὲ γένος ἄλλο κτητικῆς, ἣν μάλιστα
καλοῦσι, καὶ δίκαιον αὐτὸ καλεῖν, χρηματιστικήν, δι' ἣν
οὐδὲν δοκεῖ πέρας εἶναι πλούτου καὶ κτήσεως· ἣν ὡς
μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τῇ λεχθείσῃ πολλοὶ νομίζουσι διὰ
τὴν γειτνίασιν. Ἔστι δ' οὔτε ἡ αὐτὴ τῇ εἰρημένῃ
10 οὔτε πόρρω ἐκείνης. Ἔστι δ' ἡ μὲν φύσει ἡ δ' οὐ
φύσει αὐτῶν, ἀλλὰ δι' ἐμπειρίας τινὸς καὶ τέχνης γίνε-
ται μᾶλλον. Λάβωμεν δὲ περὶ αὐτῆς τὴν ἀρχὴν ἐν-
τεῦθεν. (11) Ἑκάστου γὰρ κτήματος διττὴ ἡ χρῆσίς
ἐστιν, ἀμφότεραι δὲ καθ' αὑτὸ μὲν ἀλλ' οὐχ ὁμοίως
15 καθ' αὑτό, ἀλλ' ἡ μὲν οἰκεία ἡ δ' οὐκ οἰκεία τοῦ πρά-
γματος, οἷον ὑποδήματος ἥ τε ὑπόδεσις καὶ ἡ μετα-
βλητική. Ἀμφότεραι γὰρ ὑποδήματος χρήσεις· καὶ
γὰρ ὁ ἀλλαττόμενος τῷ δεομένῳ ὑποδήματος ἀντὶ νο-
μίσματος ἢ τροφῆς χρῆται τῷ ὑποδήματι ᾗ ὑπόδημα,
20 ἀλλ' οὐ τὴν οἰκείαν χρῆσιν· οὐ γὰρ ἀλλαγῆς ἕνεκεν γέ-
γονεν. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἔχει καὶ περὶ τῶν ἄλλων
κτημάτων. Ἔστι γὰρ ἡ μεταβλητικὴ πάντων, ἀρ-
ξαμένη τὸ μὲν πρῶτον ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν, τῷ τὰ μὲν
πλείω τὰ δὲ ἐλάττω τῶν ἱκανῶν ἔχειν τοὺς ἀνθρώπους.
25 (12) Ἧ καὶ δῆλον ὅτι οὐκ ἔστι φύσει τῆς χρηματιστι-
κῆς ἡ καπηλική· ὅσον γὰρ ἱκανὸν αὐτοῖς, ἀναγκαῖον
ἦν ποιεῖσθαι τὴν ἀλλαγήν. Ἐν μὲν οὖν τῇ πρώτῃ
κοινωνίᾳ (τοῦτο δ' ἐστὶν οἰκία) φανερὸν ὅτι οὐδέν ἐστιν
ἔργον αὐτῆς, ἀλλ' ἤδη πλείονος τῆς κοινωνίας οὔσης.
30 Οἱ μὲν γὰρ τῶν αὐτῶν ἐκοινώνουν πάντων, οἱ δὲ κε-
χωρισμένοι πολλῶν πάλιν καὶ ἑτέρων· ὧν κατὰ τὰς
δεήσεις ἀναγκαῖον ποιεῖσθαι τὰς μεταδόσεις, καθάπερ
ἔτι πολλὰ ποιεῖ καὶ τῶν βαρβαρικῶν ἐθνῶν, κατὰ τὴν
ἀλλαγήν. Αὐτὰ γὰρ τὰ χρήσιμα πρὸς αὑτὰ καταλ-
35 λάττονται, ἐπὶ πλέον δ' οὐθέν, οἷον οἶνον πρὸς σῖτον
διδόντες καὶ λαμβάνοντες, καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιού-
των ἕκαστον. (13) Ἡ μὲν οὖν τοιαύτη μεταβλητικὴ
οὔτε παρὰ φύσιν οὔτε χρηματιστικῆς ἐστὶν εἶδος οὐδέν·
εἰς ἀναπλήρωσιν γὰρ τῆς κατὰ φύσιν αὐταρκείας ἦν.
40 Ἐκ μέντοι ταύτης ἐγένετ' ἐκείνη κατὰ λόγον. Ξενικω-
τέρας γὰρ γινομένης τῆς βοηθείας τῷ εἰσάγεσθαι ὧν
ἐνδεεῖς καὶ ἐκπέμπειν ὧν ἐπλεόναζον, ἐξ ἀνάγκης ἡ τοῦ
νομίσματος ἐπορίσθη χρῆσις. Οὐ γὰρ εὐβάστακτον
ἕκαστον τῶν κατὰ φύσιν ἀναγκαίων· (14) διὸ πρὸς τὰς
45 ἀλλαγὰς τοιοῦτόν τι συνέθεντο πρὸς σφᾶς αὐτοὺς διδό-
ναι καὶ λαμβάνειν, ὃ τῶν χρησίμων αὐτὸ ὂν εἶχε τὴν
χρείαν εὐμεταχείριστον πρὸς τὸ ζῆν, οἷον σίδηρος καὶ
ἄργυρος, κἂν εἴ τι τοιοῦτον ἕτερον, τὸ μὲν πρῶτον
ἁπλῶς ὁρισθὲν μεγέθει καὶ σταθμῷ, τὸ δὲ τελευταῖον
50 καὶ χαρακτῆρα ἐπιβαλλόντων, ἵνα ἀπολύσῃ τῆς με-
τρήσεως αὐτούς· ὁ γὰρ χαρακτὴρ ἐτέθη τοῦ ποσοῦ
σημεῖον. (15) Πορισθέντος οὖν ἤδη νομίσματος ἐκ τῆς
ἀναγκαίας ἀλλαγῆς θάτερον εἶδος τῆς χρηματιστικῆς
δύνωνται πορίζειν, δι' ἄλλης αἰτίας τοῦτο πειρῶνται,

est nec magnitudine infinitum; divitiæ autem instrumentorum domesticorum et civilium sunt multitudo. Esse igitur genus aliquod artis possessionis augendæ naturæ congruens, quod pertineat ad œconomos et ad reipublicæ administrandæ peritos et propter quam causam, apparet.

[IX.] (10) Est autem genus aliud artis quærendi et possessionis augendæ, quam appellant maxime et meritissimo artem pecuniæ quærendæ, propter quam nullus videtur divitiarum et rei familiaris finis esse: quam unam et eandem esse atque eam, quæ a nobis modo dicta est, multi existimant, propter similitudinem ac vicinitatem. Sed neque eadem est atque ea, quam diximus; neque longo ab illa distat intervallo. Constat autem earum altera natura, altera non natura, sed usu quodam potius et arte tractatur. Atque de ea disputandi exordium hinc sumamus. (11) Uniuscujusque rei, quæ paratur ac possidetur, duplex usus est. Uterque autem per se quidem est, verum non similiter per se: sed alter rei proprius, alter non proprius; verbi gratia, calceum induere, et calceum permutare. Utroque enim modo calceo uti licet: nam etiam qui calceum numo aut victu permutat cum eo, qui eget calceo, utitur ille quidem calceo, qua calceus est; sed non ex usu proprio; non enim permutationis causa factus calceus est. Idemque de ceteris rebus quæ parantur ac possidentur, sentiendum. Nam permutandi ratio omnibus in rebus locum habet: eaque primum quidem duxit initium ex eo, quod est naturæ consentaneum; quia homines aliarum rerum majorem, aliarum minorem copiam, quam satis esset, habebant. (12) Ex quo patet, cauponariam, quam profitentur atque exercent ii qui ab aliis emunt, quod pluris revendant, non esse partem artis pecuniæ quærendæ natura. Nam quoad eis satis esset, eatenus rerum commutationem necessario fecerunt. In prima igitur societate, hæc autem est domus, perspicuum est commutatione non opus esse, sed tum denique, quum jam major societas facta est. Inter illos enim eorundem omnium erat communio: hi autem segregati multis aliis indigebant, quæ pro cujusque egestate necesse erat inter se impertiri, quemadmodum etiam nunc multæ faciunt barbaræ quoque nationes: ipsa enim utilia cum utilibus commutant, nihil amplius; ut vinum pro frumento dantes et accipientes; et unumquidquid aliud tale. (13) Talis igitur permutandi ratio neque aversa a natura est, neque ulla est artis pecuniæ quærendæ species: ad supplendam enim copiam necessariam sufficientemque usibus et naturæ consentaneam valebat. Ex hac tamen nata illa est convenienter rationi. Quum enim subsidium illud fieret magis ac magis externum ac longinquum, partim supportandis iis quibus egebant, partim exportandis quibus abundabant: necessario numi usus repertus et introductus est. Non enim facilis est ad portandum unaquæque earum rerum, quæ sunt necessariæ natura. (14) Quapropter ad res contrahendas tale quiddam de communi sententia constituerunt inter se dare et accipere, quod quum esset e numero rerum utilium, usum haberet tractabilem ac facilem ad vitam degendam: quale est ferrum et argentum, et si quid tale aliud est: primo quidem simpliciter magnitudine et pondere definitum; ad extremum vero etiam ab iis nota signatum, ut labore metiendi ac ponderandi liberarentur. Nota enim impressa est ad quantum significandum. (15) Numo igitur ex necessaria permutatione comparato ac suppeditato, alia species artis

ἐγένετο, τὸ καπηλικόν, τὸ μὲν πρῶτον ἁπλῶς ἴσως γινόμενον, εἶτα δι' ἐμπειρίας ἤδη τεχνικώτερον, πόθεν καὶ πῶς μεταβαλλόμενον πλεῖστον ποιήσει κέρδος. Διὸ δοκεῖ ἡ χρηματιστικὴ μάλιστα περὶ τὸ νόμισμα εἶναι
5 καὶ ἔργον αὐτῆς τὸ δύνασθαι θεωρῆσαι πόθεν ἔσται πλῆθος χρημάτων· ποιητικὴ γὰρ εἶναι τοῦ πλούτου καὶ χρημάτων. (16) Καὶ γὰρ τὸν πλοῦτον πολλάκις τιθέασι νομίσματος πλῆθος, διὰ τὸ περὶ τοῦτ' εἶναι τὴν χρηματιστικὴν καὶ τὴν καπηλικήν. Ὁτὲ δὲ πάλιν
10 λῆρος εἶναι δοκεῖ τὸ νόμισμα καὶ νόμος παντάπασι, φύσει δ' οὐθέν, ὅτι μεταθεμένων τε τῶν χρωμένων οὐθενὸς ἄξιον οὐδὲ χρήσιμον πρὸς οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων ἐστί, καὶ νομίσματος πλουτῶν πολλάκις ἀπορήσει τῆς ἀναγκαίας τροφῆς· καίτοι ἄτοπον τοιοῦτον εἶναι πλοῦ-
15 τον οὗ εὐπορῶν λιμῷ ἀπολεῖται, καθάπερ καὶ τὸν Μίδαν ἐκεῖνον μυθολογοῦσι διὰ τὴν ἀπληστίαν τῆς εὐχῆς πάντων αὐτῷ γιγνομένων τῶν παρατιθεμένων χρυσῶν. (17) Διὸ ζητοῦσιν ἕτερόν τι τὸν πλοῦτον καὶ τὴν χρηματιστικήν, ὀρθῶς ζητοῦντες. Ἔστι γὰρ ἑτέρα ἡ χρη-
20 ματιστικὴ καὶ ὁ πλοῦτος ὁ κατὰ φύσιν, καὶ αὕτη μὲν οἰκονομική, ἡ δὲ καπηλικὴ ποιητικὴ χρημάτων, οὐ πάντως ἀλλ' ἢ διὰ χρημάτων μεταβολῆς. Καὶ δοκεῖ περὶ τὸ νόμισμα αὕτη εἶναι· τὸ γὰρ νόμισμα στοιχεῖον καὶ πέρας τῆς ἀλλαγῆς ἐστίν. Καὶ ἄπειρος δὴ
25 οὗτος ὁ πλοῦτος ὁ ἀπὸ ταύτης τῆς χρηματιστικῆς. Ὥσπερ γὰρ ἡ ἰατρικὴ τοῦ ὑγιαίνειν εἰς ἄπειρόν ἐστι καὶ ἑκάστη τῶν τεχνῶν τοῦ τέλους εἰς ἄπειρον (ὅτι μάλιστα γὰρ ἐκεῖνο βούλονται ποιεῖν), τῶν δὲ πρὸς τὸ τέλος οὐκ εἰς ἄπειρον (πέρας γὰρ τὸ τέλος πάσαις),
30 οὕτω καὶ ταύτης τῆς χρηματιστικῆς οὐκ ἔστι τοῦ τέλους πέρας, τέλος δὲ ὁ τοιοῦτος πλοῦτος καὶ χρημάτων κτῆσις. (18) Τῆς δ' οἰκονομικῆς, οὐ χρηματιστικῆς ἔστι πέρας· οὐ γὰρ τοῦτο τῆς οἰκονομικῆς ἔργον. Διὸ τῇ μὲν φαίνεται ἀναγκαῖον εἶναι παντὸς πλούτου πέρας,
35 ἐπὶ δὲ τῶν γινομένων ὁρῶμεν συμβαῖνον τοὐναντίον· πάντες γὰρ εἰς ἄπειρον αὔξουσιν οἱ χρηματιζόμενοι τὸ νόμισμα. Αἴτιον δὲ τὸ σύνεγγυς αὐτῶν. Ἐπαλλάττει γὰρ ἡ χρῆσις, τοῦ αὐτοῦ οὖσα ἑκατέρα τῆς χρηματιστικῆς. Τῆς γὰρ αὐτῆς ἐστὶ χρήσεως κτῆσις, ἀλλ' οὐ
40 κατὰ ταὐτόν, ἀλλὰ τῆς μὲν ἕτερον τέλος, τῆς δ' ἡ αὔξησις. Ὥστε δοκεῖ τισὶ τοῦτ' εἶναι τῆς οἰκονομικῆς ἔργον, καὶ διατελοῦσιν ἢ σώζειν οἰόμενοι δεῖν ἢ αὔξειν τὴν τοῦ νομίσματος οὐσίαν εἰς ἄπειρον. (19) Αἴτιον δὲ ταύτης τῆς διαθέσεως τὸ σπουδάζειν περὶ τὸ ζῆν, ἀλλὰ
45 μὴ τὸ εὖ ζῆν· εἰς ἄπειρον οὖν ἐκείνης τῆς ἐπιθυμίας οὔσης, καὶ τῶν ποιητικῶν ἀπείρων ἐπιθυμοῦσιν. Ὅσοι δὲ καὶ τοῦ εὖ ζῆν ἐπιβάλλονται, τὸ πρὸς τὰς ἀπολαύσεις τὰς σωματικὰς ζητοῦσιν, ὥστ' ἐπεὶ καὶ τοῦτ' ἐν τῇ κτήσει φαίνεται ὑπάρχειν, πᾶσα ἡ διατριβὴ περὶ τὸν
50 χρηματισμόν ἐστι, καὶ τὸ ἕτερον εἶδος τῆς χρηματιστικῆς διὰ τοῦτ' ἐλήλυθεν. Ἐν ὑπερβολῇ γὰρ οὔσης τῆς ἀπολαύσεως, τὴν τῆς ἀπολαυστικῆς ὑπερβολῆς ποιητικὴν ζητοῦσιν· κἂν μὴ διὰ τῆς χρηματιστικῆς ἑκάστῃ χρώμενοι τῶν δυνάμεων οὐ κατὰ φύσιν. (20) Ἀν-

pecuniæ quærendæ orta est, mercatura cauponaria: quæ initio quidem fortasse simpliciter factitabatur; postea vero propter usum et peritiam callidius jam atque artificiosius, quum quæreret unde et quomodo permutando plurimum lucri faceret. Quocirca videtur ars quærendæ et augendæ rei maxime circa numos versari, et ejus esse munus, unde maxima vis pecuniæ suppetat, videre ac dispicere posse. Existimatur enim divitiarum et pecuniarum causa efficiens esse. (16) Divitias enim sæpenumero statuunt numorum multitudinem, propterea quod ars pecuniæ quærendæ, et mercatura cauponaria in hac re versentur. Interdum vero contra nugatorium quiddam videtur esse numus, et lege prorsus constare, nullus autem natura; quia, ubi qui eo utuntur, eum immutarunt, nihil est, neque ad ullam rem necessariam parandam est utilis, et sæpe evenire potest, ut is, qui numis circumfluit, rebus ad victum necessariis egeat. Atqui absurdum est tales esse divitias, quibus qui abundat, fame periturus est: quemadmodum Midam illum fabulantur, quum omnia quæ ei apponebantur, propter votum inexplebile, aurea fierent. (17) Quocirca quærunt aliudne sint divitiæ ac pecuniæ quærendæ ratio, recte. Alia enim pecuniæ quærendæ ratio est, aliæque divitiæ, naturæ congruentes. Atque hæc quidem ad rationem rei familiaris tuendæ pertinet: alia autem cauponaria est, quæ pecuniæ effectrix est, non omni modo, sed pecuniæ permutatione: et videtur hæc in numo versari. Numus enim elementum et extremum est permutationis. Hæ igitur divitiæ sunt infinitæ, quæ ab hac pecuniæ quærendæ ratione proficiscuntur. Quemadmodum enim medicina sanandi, et unaquæque ars finem suum expetit et prosequitur in infinitum; quammaxime enim illum consequi et efficere vult; ea autem, quæ ad finem pertinent, non persequitur infinite; (omnibus enim artibus finis est extremum:) ita et hujus rationis pecuniæ quærendæ finis nullum habet extremum; finis autem ejus sunt tales divitiæ et pecuniarum possessio. (18) Rationis autem tuendæ rei familiaris, non rationis pecuniæ quærendæ, aliquod est extremum. Non enim est hoc rationis tuendæ rei familiaris munus, rem augere. Quapropter sic quidem necessarius videtur esse omnium divitiarum terminus: sed in iis, quæ in vita quotidiana fiunt, contrarium videmus usu venire. Omnes enim ii qui pecuniæ quærendæ student, numum augent infinite. Causa autem hujus rei est, quæstuum istorum inter se affinitas. Alternat enim ejusdem rei usus, quum sit utriusque rationis ad pecuniam quærendam pertinentis. Ad eundem enim usum pertinet bonorum possessio, verum non eodem modo: sed hujus quidem alius finis est (ipsa nempe possessio), illius autem amplificatio. Itaque videtur quibusdam hoc esse rationis tuendæ rei familiaris munus: et in hac sententia perseverant, ut servari aut augeri infinite copiam numariam oportere putent. (19) Causa autem hujus affectionis est quod vivendi studio ducantur, non bene vivendi. Quum sit igitur infinita cupiditas illa, fit ut etiam ea, quibus vitam conservari existimant, infinita concupiscant. Quicumque autem etiam ad bene vivendum curam suam conferunt, quærunt unde suas cupiditates explere et voluptatibus corporis perfrui possint. Itaque quoniam hoc quoque in bonorum possessione inesse videtur, omnis eorum opera atque adeo tota ætas in pecunia quærenda consumitur; et propter hanc causam altera pecuniæ quærendæ ratio introducta est. Nam quum fruendæ voluptatis nullus sit modus, rationem, quæ efficiat immoderationem voluptatum fruendarum, conquirunt. Quod si per artem pecuniæ quærendæ comparare non possunt, alia experiuntur via, unaquaque facultate ad quæstum abutentes. (20) For-

δρίας γὰρ οὐ χρήματα ποιεῖν ἐστὶν ἀλλὰ θάρσος, οὐδὲ στρατηγικῆς καὶ ἰατρικῆς, ἀλλὰ τῆς μὲν νίκην τῆς δ' ὑγίειαν. Οἱ δὲ πάσας ποιοῦσι χρηματιστικάς, ὡς τοῦτο τέλος ὄν, πρὸς δὲ τὸ τέλος ἅπαντα δέον ἀπαντᾶν.
5 Περὶ μὲν οὖν τῆς τε μὴ ἀναγκαίας χρηματιστικῆς, καὶ τίς, καὶ δι' αἰτίαν τίνα ἐν χρείᾳ ἐσμὲν αὐτῆς, εἴρηται· καὶ περὶ τῆς ἀναγκαίας, ὅτι ἑτέρα μὲν αὐτῆς οἰκονομικὴ δὲ κατὰ φύσιν ἡ περὶ τὴν τροφήν, οὐχ ὥσπερ αὐτὴ ἄπειρος, ἀλλ' ἔχουσα ὅρον.

10 [X.] 21. Δῆλον δὲ καὶ τὸ ἀπορούμενον ἐξ ἀρχῆς, πότερον τοῦ οἰκονομικοῦ καὶ πολιτικοῦ ἐστὶν ἡ χρηματιστικὴ ἢ οὔ, ἀλλὰ δεῖ τοῦτο μὲν ὑπάρχειν· ὥσπερ γὰρ καὶ ἀνθρώπους οὐ ποιεῖ ἡ πολιτική, ἀλλὰ λαβοῦσα παρὰ τῆς φύσεως χρῆται αὐτοῖς, οὕτω καὶ τροφὴν τὴν φύσιν δεῖ
15 παραδοῦναι γῆν ἢ θάλατταν ἢ ἄλλο τι· ἐκ δὲ τούτων, ὡς δεῖ, ταῦτα διαθεῖναι προσήκει τὸν οἰκονόμον. Οὐ γὰρ τῆς ὑφαντικῆς ἔρια ποιῆσαι, ἀλλὰ χρήσασθαι αὐτοῖς, καὶ γνῶναι δὲ τὸ ποῖον χρηστὸν καὶ ἐπιτήδειον ἢ φαῦλον καὶ ἀνεπιτήδειον. (22) Καὶ γὰρ ἀπορήσειεν
20 ἄν τις διὰ τί ἡ μὲν χρηματιστικὴ μόριον τῆς οἰκονομίας, ἡ δ' ἰατρικὴ οὐ μόριον· καίτοι δεῖ ὑγιαίνειν τοὺς κατὰ τὴν οἰκίαν, ὥσπερ ζῆν ἢ ἄλλο τι τῶν ἀναγκαίων. Ἐπεὶ δ' ἔστι μὲν ὡς τοῦ οἰκονόμου καὶ τοῦ ἄρχοντος καὶ περὶ ὑγιείας ἰδεῖν, ἔστι δ' ὡς οὔ, ἀλλὰ τοῦ ἰατροῦ,
25 οὕτω καὶ περὶ τῶν χρημάτων ἔστι μὲν ὡς τοῦ οἰκονόμου, ἔστι δ' ὡς οὔ, ἀλλὰ τῆς ὑπηρετικῆς· μάλιστα δέ, καθάπερ εἴρηται πρότερον, δεῖ φύσει τοῦτο ὑπάρχειν. Φύσεως γάρ ἐστιν ἔργον τροφὴν τῷ γεννηθέντι παρέχειν· παντὶ γὰρ ἐξ οὗ γίνεται, τροφὴ τὸ λειπόμενόν ἐστιν.
30 Διὸ κατὰ φύσιν ἐστὶν ἡ χρηματιστικὴ πᾶσιν ἀπὸ τῶν καρπῶν καὶ τῶν ζῴων. (23) Διπλῆς δ' οὔσης αὐτῆς, ὥσπερ εἴπομεν, καὶ τῆς μὲν καπηλικῆς τῆς δ' οἰκονομικῆς, καὶ ταύτης μὲν ἀναγκαίας καὶ ἐπαινουμένης, τῆς δὲ μεταβλητικῆς ψεγομένης δικαίως (οὐ γὰρ κατὰ
35 φύσιν ἀλλ' ἀπ' ἀλλήλων ἐστίν), εὐλογώτατα μισεῖται ἡ ὀβολοστατικὴ διὰ τὸ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ νομίσματος εἶναι τὴν κτῆσιν καὶ οὐκ ἐφ' ὅπερ ἐπορίσθη. Μεταβολῆς γὰρ ἐγένετο χάριν, ὁ δὲ τόκος αὐτὸ ποιεῖ πλέον. Ὅθεν καὶ τοὔνομα τοῦτ' εἴληφεν· ὅμοια γὰρ τὰ τικτόμενα
40 τοῖς γεννῶσιν αὐτά ἐστιν, ὁ δὲ τόκος γίνεται νόμισμα νομίσματος· ὥστε καὶ μάλιστα παρὰ φύσιν οὗτος τῶν χρηματισμῶν ἐστίν.

titudinis enim est non pecuniam conficere, sed fiduciam gignere; neque artis imperatoriæ aut medicinæ: sed illius quidem victoriam, hujus autem bonam valetudinem efficere. Homines autem hās omnes virtutes ac facultates cogunt quæstui servire suo, proinde ac si hic sit finis, ad finem autem omnia referri oporteat. De ratione igitur pecuniæ quærendæ tum non necessaria, quæ sit, et quam ob causam eam requiramus: tum de necessaria, hanc quidem esse ab ea diversam: eam autem, quæ ad rem familiarem tuendam pertinet, in rebus ad victum necessariis parandis occupata, esse naturæ consentaneam, neque ut illam, infinitam, sed fine suo terminatam, dictum est.

[X.] (21) Perspicuum autem est etiam illud, de quo initio quærebatur, utrum ars pecuniæ quærendæ sit hominis ad rem familiarem administrandam apti, et viri reipublicæ administrandæ periti, necne: nempe hoc oportet præsto esse: (quemadmodum enim homines non procreat scientia reipublicæ administrandæ, sed iis a natura acceptis utitur; ita et victum natura subministret oportet, nempe terra aut mare aut aliud quippiam:) quomodo autem hæc sint tractanda, ad partes ejus, qui rem domesticam administrat, pertinet. Non est enim artis textoriæ, lanam facere, sed ea uti, et præterea qualis sit bona et apta, qualisve mala atque inepta, cognoscere. (22) Etenim dubitare possit aliquis, quam ob rem ars pecuniæ quærendæ quidem rei domesticæ administrationis particula sit, medicina autem non sit. Atqui bene valere oportet eos qui domi sunt, quemadmodum vivere, aut aliud quippiam necessarium. Quoniam autem aliquo modo est ejus qui rem domesticam administrat, et ejus qui civitati præest, etiam bonæ valetudinis suorum curam habere, aliquo modo non est, sed medici: sic et videre ut pecunia suppetat, aliqua ratione est ejus qui rem familiarem tuetur, aliqua ratione non est, sed artis ministræ et subservientis. Maxime autem, quemadmodum ante dictum est, eam præsto esse oportet natura. Naturæ enim munus est, victum ei, quod procreatum est, præbere. Omni enim ejus, unde oritur, reliquum victus est. Quare ea pecuniæ quærendæ ratio naturæ consentanea omnibus est, quæ est a fructibus et animalibus. (23) Quum sit autem ea duplex, quemadmodum diximus, et altera quidem sit cauponaria, altera ad rem familiarem tuendam pertinens: et hæc quidem necessaria sit, et laudetur; illa autem, quæ in permutatione numi consistit, merito vituperetur, (non enim naturæ consentanea est, sed in ea alter ab altero lucrum aucupatur,) optima ratione omnibus in odio est ratio fœneratoria, quod ab ipso numo quæstus fiat, et non ad quam rem paratus est usurpetur. Permutationis enim gratia factus est: fœnus autem eum auget et multiplicat: unde etiam apud Græcos hoc nomen reperit, τόκος, a pariendo, τεκεῖν. Similia enim sunt ea quæ pariuntur, iis quæ gignunt et procreant: in fœnere autem pecunia pecuniæ partus ac fœtus est. Quapropter maxime omnium quærendæ pecuniæ rationum abhorret hæc a natura.

CAP. IV. [XI.]

Ἐπεὶ δὲ τὰ πρὸς τὴν γνῶσιν διωρίκαμεν ἱκανῶς, τὰ πρὸς τὴν χρῆσιν δεῖ διελθεῖν. Πάντα δὲ τὰ τοιαῦτα
45 τὴν μὲν θεωρίαν ἐλεύθερον ἔχει, τὴν δ' ἐμπειρίαν ἀναγκαίαν. Ἔστι δὲ χρηματιστικῆς μέρη χρήσιμα τὸ περὶ τὰ κτήματα ἔμπειρον εἶναι, ποῖα λυσιτελέστατα καὶ ποῦ καὶ πῶς, οἷον ἵππων κτῆσις ποία τις ἢ βοῶν ἢ προβάτων, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν λοιπῶν ζῴων. Δεῖ γὰρ
50 ἔμπειρον εἶναι πρὸς ἄλληλά τε τούτων τίνα λυσιτελέστατα, καὶ ποῖα ἐν ποίοις τόποις· ἄλλα γὰρ ἐν ἄλ-

Quoniam autem, quæ ad scientiam pertinent, satis explicavimus ac distinximus; quæ ad usum referuntur, persequi nos oportet. Omnia porro hæc hujusmodi cognitionem quidem et contemplationem habent liberalem, peritiam vero necessariam. Sunt igitur rationis pecuniæ quærendæ partes utiles hæ, primùm usu atque experientia didicisse, quales res possessæ sint utilissimæ, et ubi, et quomodo; velut equorum aut boum aut pecorum qualis sit possessio, itemque ceterorum animalium. Oportet enim usu didicisse, et quænam horum inter se comparata sint utilissima, et qualia qualibus in locis: aliorum enim aliis

λαις εὐθηνεῖ χώραις. Εἶτα περὶ γεωργίας, καὶ ταύτης
ἤδη ψιλῆς τε καὶ πεφυτευμένης, καὶ μελιττουργίας,
καὶ τῶν ἄλλων ζώων τῶν πλωτῶν ἢ πτηνῶν, ἀφ' ὅσον
ἔστι τυγχάνειν βοηθείας. (2) Τῆς μὲν οὖν οἰκειοτάτης
5 χρηματιστικῆς ταῦτα μόρια καὶ πρῶτα, τῆς δὲ μετα-
βλητικῆς μέγιστον μὲν ἐμπορία (καὶ ταύτης μέρη τρία,
ναυκληρία, φορτηγία, παράστασις· διαφέρει δὲ τούτων
ἕτερα ἑτέρων τῷ τὰ μὲν ἀσφαλέστερα εἶναι, τὰ δὲ πλείω
πορίζειν τὴν ἐπικαρπίαν), δεύτερον δὲ τοκισμός, τρί-
10 τον δὲ μισθαρνία. Ταύτης δ' ἡ μὲν τῶν βαναύσων
τεχνῶν, ἡ δὲ τῶν ἀτέχνων καὶ τῷ σώματι μόνῳ χρη-
σίμων. Τρίτον δὲ εἶδος χρηματιστικῆς μεταξὺ ταύ-
της καὶ τῆς πρώτης. Ἔχει γὰρ καὶ τῆς κατὰ φύσιν
τι μέρος καὶ τῆς μεταβλητικῆς, ὅσα ἀπὸ γῆς καὶ τῶν
15 ἀπὸ γῆς γινομένων, ἀκάρπων μὲν χρησίμων δέ, οἷον
ὑλοτομία τε καὶ πᾶσα μεταλλευτική. Αὕτη δὲ πολλὰ
ἤδη περιείληφε γένη· πολλὰ γὰρ εἴδη τῶν ἐκ γῆς μεταλ-
λευομένων ἐστίν. (3) Περὶ ἑκάστου δὲ τούτων καθό-
λου μὲν εἴρηται καὶ νῦν, τὸ δὲ κατὰ μέρος ἀκριβολο-
20 γεῖσθαι χρήσιμον μὲν πρὸς τὰς ἐργασίας, φορτικὸν δὲ
τὸ ἐνδιατρίβειν. Εἰσὶ δὲ τεχνικώταται μὲν τῶν ἐργα-
σιῶν ὅπου ἐλάχιστον τῆς τύχης, βαναυσόταται δ' ἐν αἷς
τὰ σώματα λωβῶνται μάλιστα, δουλικώταται δὲ ὅπου
τοῦ σώματος πλεῖσται χρήσεις, ἀγεννέσταται δὲ ὅπου
25 ἐλάχιστον προσδεῖ ἀρετῆς. (4) Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἐνίοις
γεγραμμένα περὶ τούτων, οἷον Χάρητι δὴ τῷ Παρίῳ
καὶ Ἀπολλοδώρῳ τῷ Λημνίῳ περὶ γεωργίας καὶ ψιλῆς
καὶ πεφυτευμένης, ὁμοίως δὲ καὶ ἄλλοις περὶ ἄλλων,
ταῦτα μὲν ἐκ τούτων θεωρείτω ὅτῳ ἐπιμελές· ἔτι δὲ καὶ
30 τὰ λεγόμενα σποράδην, δι' ὧν ἐπιτετυχήκασιν ἔνιοι
χρηματιζόμενοι, δεῖ συλλέγειν. Πάντα γὰρ ὠφέλιμα
ταῦτ' ἐστὶ τοῖς τιμῶσι τὴν χρηματιστικήν. (5) Οἷον
καὶ τὸ Θάλεω τοῦ Μιλησίου· τοῦτο γάρ ἐστι κατανόημά
τι χρηματιστικόν, ἀλλ' ἐκείνῳ μὲν διὰ τὴν σοφίαν
35 προσάπτουσι, τυγχάνει δὲ καθόλου τι ὄν. Ὀνειδιζόν-
των γὰρ αὐτῷ διὰ τὴν πενίαν ὡς ἀνωφελοῦς τῆς φιλο-
σοφίας οὔσης, κατανοήσαντά φασιν αὐτὸν ἐλαιῶν φορὰν
ἐσομένην ἐκ τῆς ἀστρολογίας, ἔτι χειμῶνος ὄντος, εὐ-
πορήσαντα χρημάτων ὀλίγων ἀρραβῶνας διαδοῦναι τῶν
40 ἐλαιουργίων τῶν τ' ἐν Μιλήτῳ καὶ Χίῳ πάντων, ὀλίγου
μισθωσάμενον ἅτ' οὐθενὸς ἐπιβάλλοντος· ἐπειδὴ δ' ὁ
καιρὸς ἧκε, πολλῶν ζητουμένων ἅμα καὶ ἐξαίφνης,
ἐκμισθοῦντα ὃν τρόπον ἠβούλετο, πολλὰ χρήματα συλ-
λέξαντα ἐπιδεῖξαι ὅτι ῥᾴδιόν ἐστι πλουτεῖν τοῖς φιλοσό-
45 φοις, ἂν βούλωνται, ἀλλ' οὐ τοῦτ' ἐστὶ περὶ ὃ σπουδά-
ζουσιν. (6) Θαλῆς μὲν οὖν λέγεται τοῦτον τὸν τρόπον
ἐπίδειξιν ποιήσασθαι τῆς σοφίας· ἔστι δ', ὥσπερ εἴπο-
μεν, καθόλου τὸ τοιοῦτον χρηματιστικόν, ἐάν τις δύνη-
ται μονοπωλίαν αὑτῷ κατασκευάζειν. Διὸ καὶ τῶν
50 πόλεων ἔνιαι τοῦτον ποιοῦνται τὸν πόρον, ὅταν ἀπορῶσι
χρημάτων· μονοπωλίαν γὰρ τῶν ὠνίων ποιοῦσιν. (7) Ἐν
Σικελίᾳ δέ τις τεθέντος παρ' αὐτῷ νομίσματος συνε-
πρίατο πάντα τὸν σίδηρον ἐκ τῶν σιδηρείων, μετὰ δὲ
ταῦτα ὡς ἀφίκοντο ἐκ τῶν ἐμπορίων οἱ ἔμποροι, ἐπώ-

in locis ubertas et prosperitas est. Deinde de agricultura cognovisse, eaque tum nuda, tum consita: et de apum curandarum, aliarumque animantium aut aquatilium aut volatilium, ex quibus aliquid opis aut adjumenti consequi licet, ratione. (2) Artis igitur pecuniæ quærendæ, nobis conjunctissimæ maximeque propriæ, hæ sunt partes, primaque primordia. Ejus autem pecuniæ quærendæ rationis, quæ in permutatione posita est, pars prima et maxima est mercatura. (Atque hujus partes sunt tres, una quæ fit navibus: altera, quæ plaustris aut jumentis: tertia, quæ iisdem in locis, ubi merx nata est, factitatur. Differunt autem hæ inter se; quod aliæ aliis sint tutiores minusque periculosæ, aliæ majorem fructum ferant.) Secunda pars est fœneratio: tertia operæ locatio, sive opera mercenaria. Hujus autem duæ sunt partes, altera artium sordidarum atque illiberalium: altera earum, quæ sunt artis expertes, et corpore dumtaxat utiles sunt. Tertia autem rationis pecuniæ quærendæ species inter hanc et primam interjecta est. Habet enim et partem aliquam ejus, quæ consentanea naturæ est, et ejus, quæ permutatione constat. Eam dico, quæ pecuniam e terra atque ex iis, quæ terra nata sunt, quærit, fructu carentibus quidem illis, sed tamen utilibus: qualis est silvæ sive materiæ excisio, et ars omnis, quæ ad metallorum effossionem pertinet. Hæc autem multa jam complectitur genera: multæ enim sunt earum, quæ e terra effodiuntur, rerum species. (3) De unaquaque porro harum dictum quidem est universe etiam nunc; subtiliter autem et tenuiter singulas partes persequendo de iis disputare utile illud quidem est ad opera et usum, sed in iis immorari putidum. Sunt autem ea opera artificiosissima, in quibus minimum fortunæ relictum est loci: sordidissima vero, in quibus corpora maxime deformantur et corrumpuntur: servilissima porro, in quibus corporum plurimus est usus: ignobilissima denique, in quibus minimum præterea virtutis requiritur. (4) Quoniam autem his de rebus a nonnullis scriptum est, ut a Charete Pario et ab Apollodoro Lemnio de agricultura tum nuda tum consita, itemque ab aliis de aliis: hæc quidem ex his cognoscat, cui ea scire curæ est: præterea vero etiam quæ passim narrantur, quibus aliqui pecuniæ quærendæ studentes rem suam bene et ex sententia gesserunt, ea colligere oportet. Hæc enim omnia iis utilia sunt, qui studium pecuniæ quærendæ magni faciunt. (5) Cujus modi est etiam illud Thaletis Milesii (nam hoc inventum quoddam acutum est ad pecuniam quærendam accommodatum, quanquam illi quidem id propter sapientiam attribuunt; verumtamen aliquod est generale præceptum). Quum enim ei propter paupertatem exprobrarent sapientiæ studium tanquam inutile: aiunt eum, quum ex astrologia intellexisset olearum ubertatem fore, hieme nondum exacta, paucorum numorum copia instructum, omnes molas et cellas olearias, quæ Mileti et in Chio essent, datis arrhabonibus parvo conduxisse; quippe quum licitator nullus, qui mercedem augeret, exstitisset. Ubi autem tempus venit, quum multæ simul et subito quærerentur molæ, illis suo arbitratu, et quanti vellet, elocatis et traditis, multas pecunias coegisse, atque ita ostendisse, facile esse philosophis, si velint, ditescere; sed hoc non esse id, in quod studium suum conferant. (6) Thales igitur hoc modo dicitur sapientiæ suæ specimen edidisse. Est autem, quemadmodum diximus, universe hoc tale genus ad pecuniam faciendam accommodatum, si quis possit privam sibi rei vel mercis vendendæ facultatem comparare. Quare et nonnullæ civitates hac ratione pecuniæ parandæ, quum ejus indigent, utuntur: sibi enim vindicant privatim rerum venalium vendendarum facultatem. (7) In Sicilia autem quidam numis apud eum depositis ferrum omne ex ferrariis officinis coemit. Postea, ubi ex emporiis convenerunt mercatores, ferrum omne

λει μόνος, οὐ πολλὴν ποιήσας ὑπερβολὴν τῆς τιμῆς· ἀλλ' ὅμως ἐπὶ τοῖς πεντήκοντα ταλάντοις ἐπέλαβεν ἑκατόν. (8) Τοῦτο μὲν οὖν ὁ Διονύσιος αἰσθόμενος τὰ μὲν χρήματα ἐκέλευσεν ἐκκομίσασθαι, μὴ μέντοι γ' ἔτι 5 μένειν ἐν Συρακούσαις, ὡς πόρους εὑρίσκοντα τοῖς αὑτοῦ πράγμασιν ἀσυμφόρους. Τὸ μέντοι ὅραμα Θάλεω καὶ τοῦτο ταὐτόν ἐστιν· ἀμφότεροι γὰρ ἑαυτοῖς ἐτέχνασαν γενέσθαι μονοπωλίαν. Χρήσιμον δὲ γνωρίζειν ταῦτα καὶ τοῖς πολιτικοῖς· πολλαῖς γὰρ πόλεσι δεῖ χρη-10 ματισμοῦ καὶ τοιούτων πόρων, ὥσπερ οἰκίᾳ, μᾶλλον δέ. Διόπερ τινὲς καὶ πολιτεύονται τῶν πολιτευομένων ταῦτα μόνον.

solus vendebat, non ita immoderate aucto pretio : verumtamen talentis quinquaginta expensis, centum lucri fecit. (8) Quod quum audisset Dionysius, pecuniæ quidem secum exportandæ ei potestatem fecit, verum Syracusis eum excedere jussit, tanquam qui vias pecuniæ faciendæ reperisset suis rebus ac rationibus inutiles. Thaletis quidem inventum, et hoc, de quo proxime locuti sumus, idem est; uterque enim callide excogitavit, quo pacto solus vendendi potestatem haberet. Utile autem est hæc cognoscere etiam civitatum rectoribus: multis enim civitatibus opus est hac et hujusmodi pecuniæ faciendæ ratione, quemadmódum et domui, atque adeo magis. Quapropter nonnulli ex iis, qui rempublicam gerunt, hæc dumtaxat provident ac procurant.

CAP. V. [XII.]

Ἐπεὶ δὲ τρία μέρη τῆς οἰκονομικῆς ἦν, ἓν μὲν δεσποτική, περὶ ἧς εἴρηται πρότερον, ἓν δὲ πατρική, τρί-15 τον δὲ γαμική· καὶ γὰρ γυναικὸς ἄρχειν καὶ τέκνων, ὡς ἐλευθέρων μὲν ἀμφοῖν, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον τῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ γυναικὸς μὲν πολιτικῶς, τέκνων δὲ βασιλικῶς· τό τε γὰρ ἄρρεν φύσει τοῦ θήλεος ἡγεμονικώτερον, εἰ μή που συνέστηκε παρὰ φύσιν, καὶ τὸ πρεσβύ-20 τερον καὶ τέλειον τοῦ νεωτέρου καὶ ἀτελοῦς. (2) Ἐν μὲν οὖν ταῖς πολιτικαῖς ἀρχαῖς ταῖς πλείσταις μεταβάλλει τὸ ἄρχον καὶ τὸ ἀρχόμενον· ἐξ ἴσου γὰρ εἶναι βούλεται τὴν φύσιν καὶ διαφέρειν μηθέν. Ὅμως δέ, ὅταν τὸ μὲν ἄρχῃ τὸ δ' ἄρχηται, ζητεῖ διαφορὰν εἶναι 25 καὶ σχήμασι καὶ λόγοις καὶ τιμαῖς, ὥσπερ καὶ Ἄμασις εἶπε τὸν περὶ τοῦ ποδανιπτῆρος λόγον. Τὸ δ' ἄρρεν ἀεὶ πρὸς τὸ θῆλυ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Ἡ δὲ τῶν τέκνων ἀρχὴ βασιλική· τὸ γὰρ γεννῆσαν καὶ κατὰ φιλίαν ἄρχον καὶ κατὰ πρεσβείαν ἐστίν, ὅπερ ἐστὶ βα-30 σιλικῆς εἶδος ἀρχῆς. Διὸ καλῶς Ὅμηρος τὸν Δία προσηγόρευσεν εἰπὼν « πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, » τὸν βασιλέα τούτων ἁπάντων. Φύσει γὰρ τὸν βασιλέα διαφέρειν μὲν δεῖ, τῷ γένει δ' εἶναι τὸν αὐτόν· ὅπερ πέπονθε τὸ πρεσβύτερον πρὸς τὸ νεώτερον καὶ ὁ γεννή-35 σας πρὸς τὸ τέκνον.

[XIII.] (3) Φανερὸν τοίνυν ὅτι πλείων ἡ σπουδὴ τῆς οἰκονομίας περὶ τοὺς ἀνθρώπους ἢ περὶ τὴν τῶν ἀψύχων κτῆσιν, καὶ περὶ τὴν ἀρετὴν τούτων ἢ περὶ τὴν τῆς κτήσεως, ὃν καλοῦμεν πλοῦτον, καὶ τῶν ἐλευθέρων μᾶλλον ἢ 40 δούλων. Πρῶτον μὲν οὖν περὶ δούλων ἀπορήσειεν ἄν τις, πότερόν ἐστιν ἀρετή τις δούλου παρὰ τὰς ὀργανικὰς ἄλλη τιμιωτέρα τούτων, οἷον σωφροσύνη καὶ ἀνδρία καὶ δικαιοσύνη καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ἕξεων, ἢ οὐκ ἔστιν οὐδεμία παρὰ τὰς σωματικὰς ὑπηρεσίας. 45 Ἔχει γὰρ ἀπορίαν ἀμφοτέρως. Εἴτε γὰρ ἔστι, τί διοίσουσι τῶν ἐλευθέρων; εἴτε μὴ ἔστιν ὄντων ἀνθρώπων καὶ λόγου κοινωνούντων, ἄτοπον. (4) Σχεδὸν δὲ ταὐτόν ἐστι τὸ ζητούμενον καὶ περὶ γυναικὸς καὶ παιδός, πότερα καὶ τούτων εἰσὶν ἀρεταί, καὶ δεῖ τὴν γυ-50 ναῖκα εἶναι σώφρονα καὶ ἀνδρείαν καὶ δικαίαν, καὶ παῖς ἐστι καὶ ἀκόλαστος καὶ σώφρων, ἢ οὔ; καὶ καθόλου δὴ τοῦτ' ἐστὶν ἐπισκεπτέον περὶ ἀρχομένου φύσει

Quoniam autem tres partes rationis tuendæ rei familiaris esse diximus : unam, rationem herilem (seu ad imperium domini in servos pertinentem), de qua antea dictum est; alteram patriam (quæ spectat ad auctoritatem patris in liberos); tertiam nuptialem (quæ refertur ad principatum viri in uxorem) : etenim vir in uxorem et in filios imperium habet, in utrosque ut in personas liberas, verum non eodem genere imperii : sed in uxorem quidem civili, in filios vero regio. Nam et mas ad principatum aptior est, quam femina, natura : nisi forte ita comparatus est, ut a natura desciverit : et natu grandior, et qui est ætate corroborata, quam junior et adolescens ætate immatura. (2) In civilibus igitur magistratibus mutatur et alternat id quod imperat, et quod imperio paret. Civis enim æqualis vult esse natura, nihilque differre. Verumtamen quum aliud imperat, aliud imperio paret, postulant ut inter se differant et vestitu et sermonibus et honoribus; quemadmodum Amasis sermone de vase, in quo lavabantur pedes, declaravit. At mas ad feminam semper hoc modo se habet. Imperium autem in liberos est regium. Nam quod procreavit, tum amoris abundantia, tum temporis antiquitate debet imperare : quod est regii imperii genus. Quocirca præclare Homerus Jovem appellavit his verbis : « Hominum pater atque deorum; » qui horum omnium rex est. Regem enim natura quidem differre oportet, sed genere eundem esse; quod accidit grandiori natu cum eo qui junior sit, comparato, et ei qui procreavit, cum filio.

[XIII.] (3) Perspicuum igitur est, domus administrationem plus studii ponere debere in hominibus, quam in inanimorum possessione : et in horum virtute, quam in possessionis, quas divitias appellamus; et in liberis, quam in servis. Primum igitur de servis dubitare possit aliquis, sitne servi virtus aliqua alia præter eas, quæ ad instrumenta et ministeria pertinent, his honoratior : verbi gratia, temperantia et fortitudo et justitia et aliquis ex aliis talibus animi habitibus : an vero nulla sit, præter ministeria quæ corporis usu continentur. Dubitationem enim habet, utrumcunque dixeris. Nam sive est, quid a liberis different? sive non est, quum sint homines et rationis participes, dictu absurdum est. (4) Propemodum autem idem est, quod quæritur in uxore et filio, utrum etiam horum sint virtutes, et oporteatne uxorem esse temperantem et fortem et justam : et utrum puer sit intemperans et temperans, necne. Et universe hoc est considerandum de eo qui paret imperio natura,

καὶ ἄρχοντος, πότερον ἡ αὐτὴ ἀρετὴ ἢ ἑτέρα. Εἰ μὲν γὰρ δεῖ ἀμφοτέρους μετέχειν καλοκἀγαθίας, διὰ τί τὸν μὲν ἄρχειν δέοι ἂν τὸν δὲ ἄρχεσθαι καθάπαξ; οὐδὲ γὰρ τῷ μᾶλλον καὶ ἧττον οἷόντε διαφέρειν· τὸ μὲν γὰρ 5 ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν εἴδει διαφέρει, τὸ δὲ μᾶλλον καὶ ἧττον οὐδέν. (5) Εἰ δὲ τὸν μὲν δεῖ τὸν δὲ μή, θαυμαστόν. Εἴτε γὰρ ὁ ἄρχων μὴ ἔσται σώφρων καὶ δίκαιος, πῶς ἄρξει καλῶς; εἴθ' ὁ ἀρχόμενος, πῶς ἀρχθήσεται καλῶς; ἀκόλαστος γὰρ ὢν καὶ δειλὸς οὐθὲν ποιή-10 σει τῶν προσηκόντων. Φανερὸν τοίνυν ὅτι ἀνάγκη μὲν μετέχειν ἀμφοτέρους ἀρετῆς, ταύτης δ' εἶναι διαφοράς, ὥσπερ καὶ τῶν φύσει ἀρχομένων. Καὶ τοῦτο εὐθὺς ὑφήγηται περὶ τὴν ψυχήν· ἐν ταύτῃ γάρ ἐστι φύσει τὸ μὲν ἄρχον τὸ δὲ ἀρχόμενον, ὧν ἑτέραν φαμὲν 15 εἶναι ἀρετήν, οἷον τοῦ λόγον ἔχοντος καὶ τοῦ ἀλόγου. (6) Δῆλον τοίνυν ὅτι τὸν αὐτὸν τρόπον ἔχει καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ὥστε φύσει τὰ πλείω ἄρχοντα καὶ ἀρχόμενα. Ἄλλον γὰρ τρόπον τὸ ἐλεύθερον τοῦ δούλου ἄρχει καὶ τὸ ἄρρεν τοῦ θήλεος καὶ ἀνὴρ παιδός· καὶ πᾶσιν ἐνυ-20 πάρχει μὲν τὰ μόρια τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐνυπάρχει διαφερόντως. Ὁ μὲν γὰρ δοῦλος ὅλως οὐκ ἔχει τὸ βουλευτικόν, τὸ δὲ θῆλυ ἔχει μέν, ἀλλ' ἄκυρον· ὁ δὲ παῖς ἔχει μέν, ἀλλ' ἀτελές. (7) Ὁμοίως τοίνυν ἀναγκαῖον ἔχειν καὶ περὶ τὰς ἠθικὰς ἀρετάς· ὑποληπτέον δεῖν μὲν 25 μετέχειν πάντας, ἀλλ' οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλ' ὅσον ἑκάστῳ πρὸς τὸ αὑτοῦ ἔργον. Διὸ τὸν μὲν ἄρχοντα τελέαν ἔχειν δεῖ τὴν ἠθικὴν ἀρετήν (τὸ γὰρ ἔργον ἐστὶν ἁπλῶς τοῦ ἀρχιτέκτονος, ὁ δὲ λόγος ἀρχιτέκτων), τῶν δ' ἄλλων ἕκαστον, ὅσον ἐπιβάλλει αὐτοῖς. (8) Ὥστε 30 φανερὸν ὅτι ἐστὶν ἠθικὴ ἀρετὴ τῶν εἰρημένων πάντων, καὶ οὐχ ἡ αὐτὴ σωφροσύνη γυναικὸς καὶ ἀνδρός, οὐδ' ἀνδρία καὶ δικαιοσύνη, καθάπερ ᾤετο Σωκράτης, ἀλλ' ἡ μὲν ἀρχικὴ ἀνδρία, ἡ δ' ὑπηρετική. Ὁμοίως δ' ἔχει καὶ περὶ τὰς ἄλλας. Δῆλον δὲ τοῦτο καὶ κατὰ 35 μέρος μᾶλλον ἐπισκοποῦσιν· καθόλου γὰρ οἱ λέγοντες ἐξαπατῶσιν ἑαυτούς, ὅτι τὸ εὖ ἔχειν τὴν ψυχὴν ἀρετή, ἢ τὸ ὀρθοπραγεῖν, ἤ τι τῶν τοιούτων· πολὺ γὰρ ἄμεινον λέγουσιν οἱ ἐξαριθμοῦντες τὰς ἀρετάς, ὥσπερ Γοργίας, τῶν οὕτως ὁριζομένων. Διὸ δεῖ, ὥσπερ ὁ ποιητὴς 40 εἴρηκε περὶ γυναικός, οὕτω νομίζειν ἔχειν περὶ πάντων· « γυναικὶ κόσμον ἡ σιγὴ φέρει, » ἀλλ' ἀνδρὶ οὐκέτι τοῦτο. (9) Ἐπεὶ δ' ὁ παῖς ἀτελής, δῆλον ὅτι τούτου μὲν καὶ ἡ ἀρετὴ οὐκ αὐτοῦ πρὸς αὐτόν ἐστιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν τέλειον καὶ τὸν ἡγούμενον. Ὁμοίως δὲ καὶ 45 δούλου πρὸς δεσπότην. Ἔθεμεν δὲ πρὸς τἀναγκαῖα χρήσιμον εἶναι τὸν δοῦλον, ὥστε δῆλον ὅτι καὶ ἀρετῆς δεῖται μικρᾶς, καὶ τοσαύτης ὅπως μήτε δι' ἀκολασίαν μήτε διὰ δειλίαν ἐλλείψῃ τῶν ἔργων. (10) Ἀπορήσειε δ' ἄν τις, τὸ νῦν εἰρημένον εἰ ἀληθές, ἆρα καὶ τοὺς 50 τεχνίτας δεήσει ἔχειν ἀρετήν· πολλάκις γὰρ δι' ἀκολασίαν ἐλλείπουσι τῶν ἔργων. Ἢ διαφέρει τοῦτο πλεῖστον. Ὁ μὲν γὰρ δοῦλος κοινωνὸς ζωῆς, ὁ δὲ πορρώτερον, καὶ τοσοῦτον ἐπιβάλλει ἀρετῆς ὅσον περ καὶ δουλείας· ὁ γὰρ βάναυσος τεχνίτης ἀφωρισμένην τινὰ ἔχει

et eo qui imperat, utrum sit eadem utriusque virtus, an alia. Nam si utrumque oportet præstantis probitatis esse participem, quid est cur oporteat modis omnibus et perpetuo hunc præsse, illum imperio subjectum esse? Neque enim fieri potest ut eo inter se differant, quod magis et minus probitatis sint participes. Parere imperio enim et imperare, specie differunt : magis et minus autem nihil specie differunt. (5) Quodsi alterum quidem probitatis esse participem oportet, alterum non oportet, dictu mirum. Nam sive is qui debet imperare, non erit temperans et justus, quomodo bene imperabit? sive qui imperio subjectus esse debet, non erit, quomodo imperio bene parebit? Si enim intemperans et nequam, nihil faciet eorum quæ facere convenit. Perspicuum igitur est, necessario utrumque virtutis participem esse debere : sed ejus esse quasdam differentias, quemadmodum et subjecti imperio natura inter se differunt. Atque hoc statim in animo promptum est. In eo enim alterum est, quod præsit natura : alterum, quod imperio subjectum sit : quorum virtutes dispares inter se esse dicimus, videlicet ejus quod rationis est compos, et ejus quod rationis expers est. (6) Licet igitur intelligere, ita rem se habere etiam in ceteris. Quare natura fit ut pleraque imperent vel imperio pareant. Alio enim modo liber servo præest, et mas feminæ, et vir puero : et in omnibus insunt animi particulæ, sed dissimili modo insunt. Servus enim omnino et universe non habet consultandi facultatem : femina habet illa quidem, sed irritam et imbecillam : puer habet ille quidem, sed imperfectam. (7) Similiter igitur et in virtutibus moralibus rem se habere necesse est : atque existimandum est, omnes quidem earum participes esse oportere, verum non eodem modo, sed quantum quisque opus habet ad munus suum obeundum. Quapropter eum quidem, qui præesse debet, virtute morali perfecta præditum esse oportet : (nam opus susceptum simpliciter et absolute est architecti, ratio autem est architectus :) aliorum vero unumquemque tanta, quanta in eos cadit. (8) Itaque perspicuum est, ad eos omnes, qui a nobis dicti sunt, virtutem moralem pertinere : neque eandem mulieris et viri esse temperantiam, neque fortitudinem, neque justitiam, quemadmodum putabat Socrates : sed hanc quidem fortitudinem esse ad imperandum accommodatam, illam ad ministrandum. Similiter porro se res habet et in ceteris virtutibus. Hoc autem iis erit manifestum, qui sigillatim potius et per partes rem considerabunt. Nam qui universe dicunt, virtutem esse bonum animi habitum, aut recte faciendi rationem, aut aliquid tale, ii se ipsi fallunt. Contra multo rectius, qui virtutes enumerant, quemadmodum Gorgias, quam qui hoc modo definiunt. Quapropter existimare oportet, quemadmodum de muliere dixit poeta, item rem se habere de omnibus; « Affert decus omni feminæ silentium; » sed non hoc idem viro etiam convenit. (9) Quoniam autem puer imperfectus est, hujus virtus scilicet non in ipso ad ipsum relata cernitur, sed ad perfectum seu adultum, et moderatorem ejus : itemque virtus servi ad dominum refertur. Posuimus autem, servum ad res necessarias esse utilem : ex quo intelligere licet, ei exigua virtute opus esse : nimirum tanta, quanta fretus neque propter intemperantiam neque propter ignaviam munus sibi a domino assignatum male expleat. (10) Dubitare autem possit aliquis, si id quod a nobis est dictum, verum est, utrum etiam artifices virtute præditos esse oporteat, necne. Sæpenumero enim propter intemperantiam minus accurate munus suum explent. Imo plurimum inter hos interest : nam servus quidem vitæ socius est : ille autem distat longius, et tantum ad eum virtutis attinet, quantum et servitutis. Nam sordidus et illiberalis artifex definitam quandam servit servitutem; tum servus

δουλείαν· καὶ ὁ μὲν δοῦλος τῶν φύσει, σκυτοτόμος δ' οὐθείς, οὐδὲ τῶν ἄλλων τεχνιτῶν. (11) Φανερὸν τοίνυν ὅτι τῆς τοιαύτης ἀρετῆς αἴτιον εἶναι δεῖ τῷ δούλῳ τὸν δεσπότην, ἀλλ' οὐ τὴν διδασκαλικὴν ἔχοντα τῶν ἔργων 5 δεσποτικήν. Διὸ λέγουσιν οὐ καλῶς οἱ λόγου τοὺς δούλους ἀποστεροῦντες καὶ φάσκοντες ἐπιτάξει χρῆσθαι μόνον· νουθετητέον γὰρ μᾶλλον τοὺς δούλους ἢ τοὺς παῖδας.

Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον· 10 περὶ δὲ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς καὶ τέκνων καὶ πατρός, τῆς τε περὶ ἕκαστον αὐτῶν ἀρετῆς, καὶ τῆς πρὸς σφᾶς αὐτοὺς ὁμιλίας, τί τὸ καλῶς καὶ μὴ καλῶς ἐστί, καὶ πῶς δεῖ τὸ μὲν εὖ διώκειν τὸ δὲ κακῶς φεύγειν, ἐν τοῖς περὶ τὰς πολιτείας ἀναγκαῖον ἐπελθεῖν· (12) ἐπεὶ γὰρ 15 οἰκία μὲν πᾶσα μέρος πόλεως, ταῦτα δ' οἰκίας, τὴν δὲ τοῦ μέρους πρὸς τὴν τοῦ ὅλου δεῖ βλέπειν ἀρετήν, ἀναγκαῖον πρὸς τὴν πολιτείαν βλέποντας παιδεύειν καὶ τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας, εἴπερ τι διαφέρει πρὸς τὸ τὴν πόλιν εἶναι σπουδαίαν καὶ τοὺς παῖδας εἶναι 20 σπουδαίους καὶ τὰς γυναῖκας σπουδαίας. Ἀναγκαῖον δὲ διαφέρειν· αἱ μὲν γὰρ γυναῖκες ἥμισυ μέρος τῶν ἐλευθέρων, ἐκ δὲ τῶν παίδων οἱ κοινωνοὶ γίνονται τῆς πολιτείας. Ὥστ' ἐπεὶ περὶ μὲν τούτων διώρισται, περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἐν ἄλλοις λεκτέον, ἀφέντες ὡς τέ- 25 λος ἔχοντας τοὺς νῦν λόγους, ἄλλην ἀρχὴν ποιησάμενοι λέγωμεν, καὶ πρῶτον ἐπισκεψώμεθα περὶ τῶν ἀποφηναμένων περὶ τῆς πολιτείας τῆς ἀρίστης.

ex eorum numero est, quæ natura constant : at nullus sutor, neque quisquam alius artifex, natura est artifex. (11) Perspicuum igitur est, talis virtutis effectorem et causam servo dominum esse oportere; non quenquam, qui habeat scientiam quandam herilem, ad docenda munera servilia accommodatam. Quapropter non recte dicunt, qui servos omni colloquio privant, et dominum tantum imperio uti volunt: monendi enim sunt servi multo magis quam pueri.

Sed hæc quidem hoc modo distincta atque explicata sint. De uxore autem et viro, de liberis et patre, et cujusque eorum virtute, et quomodo alter cum altero versari et congredi debeat; quid pulchre, quid non pulchre fiat; et quo pacto virtutem quidem persequi, vitium autem fugere oporteat, in eis, quæ ad rerumpublicarum formas pertinent, necesse erit disputare. (12) Quoniam enim domus quidem omnis pars civitatis est, hæc autem domus : partis autem ad totius virtutem intueri oportet : necesse est ad civitatis statum intuentes, pueros et mulieres erudire : siquidem refert ad id, ut civitas bona et bene morata sit, tum pueros bonos esse, tum mulieres bonas. At necessario refert. Nam mulieres quidem hominum liberorum pars dimidia sunt; ex pueris vero participes et socii fiunt reipublicæ et civitatis. Quare quoniam de his quidem explicatum ac distinctum est, de reliquis autem in aliis dicendum est : omissa hac disputatione, tanquam absoluta atque ad finem perducta, aliud dicendi initium faciamus; et primum eorum, qui aliquid de optimo reipublicæ administrandæ genere dixerunt aut tradiderunt, sententias videamus.

LIBER II.

CAP. I.

Ἐπεὶ δὲ προαιρούμεθα θεωρῆσαι περὶ τῆς κοινωνίας τῆς πολιτικῆς, ἣ κρατίστη πασῶν τοῖς δυναμένοις ζῆν 30 ὅτι μάλιστα κατ' εὐχήν, δεῖ καὶ τὰς ἄλλας ἐπισκέψασθαι πολιτείας, αἷς τε χρῶνταί τινες τῶν πόλεων τῶν εὐνομεῖσθαι λεγομένων, κἂν εἴ τινες ἕτεραι τυγχάνωσιν ὑπό τινων εἰρημέναι καὶ δοκοῦσαι καλῶς ἔχειν, ἵνα τό τ' ὀρθῶς ἔχον ὀφθῇ καὶ τὸ χρήσιμον, ἔτι δὲ τὸ ζητεῖν 35 τι παρ' αὐτὰς ἕτερον μὴ δοκῇ πάντως εἶναι σοφίζεσθαι βουλομένων, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ καλῶς ἔχειν ταύτας τὰς νῦν ὑπαρχούσας, διὰ τοῦτο ταύτην δοκῶμεν ἐπιβαλέσθαι τὴν μέθοδον. (2) Ἀρχὴν δὲ πρῶτον ποιητέον ἥπερ πέφυκεν ἀρχὴ ταύτης τῆς σκέψεως. Ἀνάγκη 40 γὰρ ἤτοι πάντας πάντων κοινωνεῖν τοὺς πολίτας, ἢ μηδενός, ἢ τινῶν μὲν τινῶν δὲ μή. Τὸ μὲν οὖν μηδενὸς κοινωνεῖν φανερὸν ὡς ἀδύνατον· ἡ γὰρ πολιτεία κοινωνία τίς ἐστι, καὶ πρῶτον ἀνάγκη τοῦ τόπου κοινωνεῖν· ὁ μὲν γὰρ τόπος εἷς ὁ τῆς μιᾶς πόλεως, οἱ δὲ 45 πολῖται κοινωνοὶ τῆς μιᾶς πόλεως. Ἀλλὰ πότερον ὅσων ἐνδέχεται κοινωνῆσαι, πάντων βέλτιον κοινωνεῖν τὴν μέλλουσαν οἰκήσεσθαι πόλιν καλῶς, ἢ τινῶν μὲν τινῶν δ' οὐ βέλτιον; ἐνδέχεται γὰρ καὶ τέκνων καὶ γυναικῶν καὶ κτημάτων κοινωνεῖν τοὺς πολίτας ἀλλήλοις,

Quoniam consilium nostrum est, de societate civili considerare, quænam sit omnium optima iis qui possunt quammaxime ex sententia vivere : oportet nos etiam alias reipublicæ administrandæ formas inspicere, et quibus utuntur nonnullæ civitates, quæ bene moratæ bonisque legibus temperatæ dicuntur, et si quæ forte aliæ ab aliquibus excogitatæ et dictæ sint, quæ videntur esse bonæ : primum ut et id quod rectum, et id quod utile est, sit in oculis omnium positum : deinde ut aliquid ab iis diversum quærere, non prorsus hominum ingenium suum ostentare volentium esse videantur : sed propterea, quod hæ, quæ nunc sunt, minus bonæ ac rectæ sint, idcirco hanc disputationem instituisse videamur. (2) Sumendum autem initium est, quod est hujus disputationis maxime proprium natura. Necesse igitur est, aut cives omnes omnium rerum esse participes ac socios, aut nullius, aut quorundam esse, quorundam non. Atque ut nullius quidem rei inter eos sit communio, fieri non posse, in promptu est : civitatis enim et civis notio communione quadam continetur et societate. Ac primum sane necesse est, loci inter eos esse communionem. Locus enim unus civitatis unius est. At cives unius urbis ac civitatis participes et socii sunt. Sed utrum præstat, quorumcunque communitas esse potest, ea omnia esse communia in ea civitate, quæ sit bonis institutis usura civesque bonos ac beatos habitura, an aliqua esse, aliqua non esse communia, melius est? Fieri enim potest ut liberi et uxores et possessiones sint civibus inter ipsos communes,

ὥσπερ ἐν τῇ πολιτείᾳ τῇ Πλάτωνος· ἐκεῖ γὰρ ὁ Σωκράτης φησὶ δεῖν κοινὰ τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας εἶναι καὶ τὰς κτήσεις. Τοῦτο δὴ πότερον ὡς νῦν οὕτω βέλτιον ἔχειν, ἢ κατὰ τὸν ἐν τῇ πολιτείᾳ γεγραμμένον νόμον;
5 [II.] (3) Ἔχει δὲ δυσχερείας ἄλλας τε πολλὰς τὸ πάντων εἶναι τὰς γυναῖκας κοινάς, καὶ δι' ἣν αἰτίαν φησὶ δεῖν νενομοθετῆσθαι τὸν τρόπον τοῦτον ὁ Σωκράτης, οὐ φαίνεται συμβαῖνον ἐκ τῶν λόγων. Ἔτι δὲ πρὸς τὸ τέλος ὅ φησι τῇ πόλει δεῖν ὑπάρχειν, ὡς μὲν
10 εἴρηται νῦν, ἀδύνατον, πῶς δὲ δεῖ διελεῖν, οὐδὲν διώρισται. Λέγω δὲ τὸ μίαν εἶναι τὴν πόλιν πᾶσαν ὡς ἄριστον ὅτι μάλιστα· λαμβάνει γὰρ ταύτην ὑπόθεσιν ὁ Σωκράτης. (4) Καίτοι φανερόν ἐστιν ὡς προϊοῦσα καὶ γινομένη μία μᾶλλον οὐδὲ πόλις ἔσται· πλῆθος γάρ τι
15 τὴν φύσιν ἐστὶν ἡ πόλις, γινομένη τε μία μᾶλλον οἰκία μὲν ἐκ πόλεως, ἄνθρωπος δ' ἐξ οἰκίας ἔσται· μᾶλλον γὰρ μίαν τὴν οἰκίαν τῆς πόλεως φαίημεν ἄν, καὶ τὸν ἕνα τῆς οἰκίας· ὥστ' εἰ καὶ δυνατός τις εἴη τοῦτο δρᾶν, οὐ ποιητέον· ἀναιρήσει γὰρ τὴν πόλιν. Οὐ μόνον δ' ἐκ
20 πλειόνων ἀνθρώπων ἐστὶν ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ ἐξ εἴδει διαφερόντων· οὐ γὰρ γίνεται πόλις ἐξ ὁμοίων. Ἕτερον γὰρ συμμαχία καὶ πόλις· τὸ μὲν γὰρ τῷ ποσῷ χρήσιμον, κἂν ᾖ τὸ αὐτὸ τῷ εἴδει· βοηθείας γὰρ χάριν ἡ συμμαχία πέφυκεν, ὥσπερ ἂν εἰ σταθμὸς πλεῖον ἑλκύσῃ.
25 (5) Διοίσει δὲ τῷ τοιούτῳ καὶ πόλις ἔθνους, ὅταν μὴ κατὰ κώμας ὦσι κεχωρισμένοι τὸ πλῆθος, ἀλλ' οἷον Ἀρκάδες. Ἐξ ὧν δὲ δεῖ ἓν γενέσθαι, εἴδει διαφέρει. Διόπερ τὸ ἴσον τὸ ἀντιπεπονθὸς σώζει τὰς πόλεις, ὥσπερ ἐν τοῖς Ἠθικοῖς εἴρηται πρότερον· ἐπεὶ καὶ ἐν τοῖς ἐλευθέ-
30 ροις καὶ ἴσοις ἀνάγκη τοῦτ' εἶναι· ἅμα γὰρ οὐχ οἷόντε πάντας ἄρχειν, ἀλλ' ἢ κατ' ἐνιαυτὸν ἢ κατά τινα ἄλλην τάξιν ἢ χρόνον. Καὶ συμβαίνει δὴ τὸν τρόπον τοῦτον ὥστε πάντας ἄρχειν, ὥσπερ ἂν εἰ μετέβαλλον οἱ σκυτεῖς καὶ οἱ τέκτονες καὶ μὴ οἱ αὐτοὶ ἀεὶ σκυτοτόμοι
35 καὶ τέκτονες ἦσαν. (6) Ἐπεὶ δὲ βέλτιον οὕτως ἔχειν καὶ τὰ περὶ τὴν κοινωνίαν τὴν πολιτικήν, δῆλον ὡς τοὺς αὐτοὺς ἀεὶ βέλτιον ἄρχειν, εἰ δυνατόν· ἐν οἷς δὲ μὴ δυνατὸν διὰ τὸ τὴν φύσιν ἴσους εἶναι πάντας, ἅμα δὲ καὶ δίκαιον, εἴτ' ἀγαθὸν εἴτε φαῦλον τὸ ἄρχειν, πάντας αὐ-
40 τοῦ μετέχειν, ἐν τούτοις δὲ μιμεῖσθαι τὸ ἐν μέρει τοὺς ἴσους εἴκειν ὁμοίως τοῖς ἐξ ἀρχῆς. Οἱ μὲν γὰρ ἄρχουσιν οἱ δ' ἄρχονται παρὰ μέρος, ὥσπερ ἂν ἄλλοι γενόμενοι. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον ἀρχόντων ἕτεροι ἑτέρας ἄρχουσιν ἀρχάς. (7) Φανερὸν τοίνυν ἐκ τούτων ὡς
45 οὔτε πέφυκε μίαν οὕτως εἶναι τὴν πόλιν ὥσπερ λέγουσί τινες, καὶ τὸ λεχθὲν ὡς μέγιστον ἀγαθὸν ἐν ταῖς πόλεσιν ὅτι τὰς πόλεις ἀναιρεῖ· καίτοι τό γε ἑκάστου ἀγαθὸν σώζει ἕκαστον. Ἔστι δὲ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον φανερὸν ὅτι τὸ λίαν ἑνοῦν ζητεῖν τὴν πόλιν οὐκ ἔστιν
50 ἄμεινον. Οἰκία μὲν γὰρ αὐταρκέστερον ἑνός, πόλις δ' οἰκίας· καὶ βούλεταί γ' ἤδη τότε εἶναι πόλις, ὅταν αὐτάρκη συμβαίνῃ τὴν κοινωνίαν εἶναι τοῦ πλήθους. Εἴπερ οὖν αἱρετώτερον τὸ αὐταρκέστερον, καὶ τὸ ἧττον ἓν τοῦ μᾶλλον αἱρετώτερον.

quemadmodum in republica Platonis. Ait enim ibi Socrates, oportere liberos et uxores et rei familiaris facultates ac fortunas esse communes. Hoc igitur utrum, ut nunc usurpatur, ita esse melius est, an ad legem in libris Platonis scriptam accommodate? [II.] (3) Quum multas autem alias habeat difficultates uxorum inter omnes cives communitas, tum id, propter quod ait oportere Socrates hujusmodi legem esse latam, non efficitur neque evenit ex rationibus ibi positis. Praeterea ad eum finem, quem ait civitatibus propositum esse oportere, quemadmodum nunc quidem dictum est, hoc institutum nullo modo pervenire potest. Quomodo autem hoc sit sigillatim intelligendum, nihil est definitum. Dico autem eum finem, quem civitati putat longe esse optimum, ut una sit tota civitas: hoc enim a se suppositum sumit Socrates. (4) Atqui perspicuum est, civitatem longius progressam, et magis ac magis unam effectam, ne civitatem quidem futuram. Multitudo enim quaedam est civitas naturâ. Quodsi magis fiat una, ex civitate domus, et ex domo homo exsistet. Domum enim magis unam, quam civitatem, et hominem magis unum, quam domum dixerimus. Itaque ut possit aliquis hoc efficere, non est faciendum tamen. Civitatem enim tollet. Non enim solum ex pluribus hominibus constat civitas, sed etiam specie (instituto vitae) differentibus. Nam non fit civitas ex similibus. Aliud enim est belli societas, aliud civitas. Illa enim magnitudine et numero utilis est, etiam si specie sit eadem: auxilii enim causa belli societas comparata est naturâ: quemadmodum in statera majus pondus plus trahit. (5) Tali autem re differet et civitas a gente, ubi unius gentis multitudo non per vicos divisa erit, sed Arcadum more. Ex quibus autem rebus unum fieri oportet, eae res specie inter se differunt. Quapropter aequalitas mutua et reciproca civitates tuetur et conservat incolumes, quemadmodum in libris de Moribus antea dictum est: quoniam et in liberis hominibusque aequalibus necesse est hoc inesse. Fieri enim non potest ut simul omnes gerant magistratus, sed aut singuli annuos, aut alio quodam ordine aut tempore. Atque hoc modo evenit ut omnes reipublicae praesint; quemadmodum si sutores et fabri inter se permutarent vices, et non semper sutores essent et fabri. (6) Quoniam autem praestat artifices omnes ita esse, ut sunt: in iis quoque, quae ad societatem civilem pertinent, nimirum satius est, eosdem semper praeesse, si fieri possit. Apud quos autem hoc fieri non potest (quia omnes sunt aequales natura: simulque quia justum est, sive bonum sive malum sit, reipublicae praeesse et magistratum gerere, omnes ejus esse participes), apud eos praestat aequalitatem imitari introducta vicissitudine, ut aequales vicissim cedant novis magistratibus, similiter atque ii, qui initio praefuerunt, aliis concesserunt: alii enim gerunt magistratum, alii parent vicissim, veluti alii facti. Ad eundem igitur modum eorum, qui reipublicae praesunt, alii alios magistratus gerunt. (7) Licet igitur ex his intelligere, neque civitatis naturam ferre ut ita fiat una, quemadmodum dicunt quidam: et id quod ab illis tanquam maximum bonum civitatis praedicatur, civitatem perdere. Atqui cujusque rei bonum unamquanque rem conservat. Perspicuum etiam ex alia ratione est, operam inutilem dare, qui studet civitatem plus nimio unam facere. Domus enim res quaedam est suis ipsa copiis magis instructa, quam homo unus: civitas quam domus. Et vero videtur tum demum proprie civitas esse, quum evenit ut multitudinis societas suis ipsa opibus et copiis cumulata vivat. Si igitur quod sibi magis sufficere possit, optabilius eo est, quod est minus; ergo et quod minùs est unum, eo, quod est magis, optabilius est.

[III.] (8). Ἀλλὰ μὴν οὐδ' εἰ τοῦτο ἄριστόν ἐστι, τὸ μίαν ὅτι μάλιστ' εἶναι τὴν κοινωνίαν, οὐδὲ τοῦτ' ἀποδείκνυσθαι φαίνεται κατὰ τὸν λόγον, ἐὰν πάντες ἅμα λέγωσι τὸ ἐμὸν καὶ τὸ μὴ ἐμόν· τοῦτο γὰρ οἴεται ὁ Σωκράτης σημεῖον εἶναι τοῦ τὴν πόλιν τελέως εἶναι μίαν. Τὸ γὰρ πάντες διττόν. Εἰ μὲν οὖν ὡς ἕκαστος, τάχ' ἂν εἴη μᾶλλον ὃ βούλεται ποιεῖν ὁ Σωκράτης· ἕκαστος γὰρ υἱὸν ἑαυτοῦ φήσει τὸν αὐτὸν καὶ γυναῖκα δὴ τὴν αὐτήν, καὶ περὶ τῆς οὐσίας καὶ περὶ ἑκάστου δὴ τῶν συμβαινόντων ὡσαύτως. (9) Νῦν δ' οὐχ οὕτω φήσουσιν οἱ κοιναῖς χρώμενοι ταῖς γυναιξὶ καὶ τοῖς τέκνοις, ἀλλὰ πάντες μέν, οὐχ ὡς ἕκαστος δ' αὐτῶν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὴν οὐσίαν πάντες μέν, οὐχ ὡς ἕκαστος δ' αὐτῶν. Ὅτι μὲν τοίνυν παραλογισμός τίς ἐστι τὸ λέγειν πάντας, φανερόν. Τὸ γὰρ πάντες καὶ ἀμφότερα καὶ περιττὰ καὶ ἄρτια διὰ τὸ διττὸν καὶ ἐν τοῖς λόγοις ἐριστικοὺς ποιεῖ συλλογισμούς· διὸ ἐστὶ τὸ πάντας τὸ αὐτὸ λέγειν ὡδὶ μὲν καλόν, ἀλλ' οὐ δυνατόν, ὡδὶ δ' οὐδὲν ὁμονοητικόν. (10) Πρὸς δὲ τούτοις ἑτέραν ἔχει βλάβην τὸ λεγόμενον· ἥκιστα γὰρ ἐπιμελείας τυγχάνει τὸ πλείστων κοινόν· τῶν γὰρ ἰδίων μάλιστα φροντίζουσιν, τῶν δὲ κοινῶν ἧττον, ἢ ὅσον ἑκάστῳ ἐπιβάλλει. Πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις ὡς ἑτέρου φροντίζοντος ὀλιγωροῦσι μᾶλλον ὥσπερ ἐν ταῖς οἰκετικαῖς διακονίαις οἱ πολλοὶ θεράποντες ἐνίοτε χεῖρον ὑπηρετοῦσι τῶν ἐλαττόνων. (11) Γίνονται δ' ἑκάστῳ χίλιοι τῶν πολιτῶν υἱοί, καὶ οὗτοι οὐχ ὡς ἑκάστου, ἀλλὰ τοῦ τυχόντος ὁ τυχὼν ὁμοίως ἐστὶν υἱός· ὥστε πάντες ὁμοίως ὀλιγωρήσουσιν. Ἔτι οὕτως ἕκαστος ἐμὸς λέγει τὸν εὖ πράττοντα τῶν πολιτῶν ἢ κακῶς, ὁπόστος τυγχάνει τὸν ἀριθμὸν ὤν, οἷον ἐμὸς ἢ τοῦ δεῖνος, τοῦτον τὸν τρόπον λέγων καθ' ἕκαστον τῶν χιλίων, ἢ ὅσων ἡ πόλις ἐστί, καὶ τοῦτο διστάζων· ἄδηλον γὰρ ᾧ συνέβη γενέσθαι τέκνον καὶ σωθῆναι γενόμενον. (12) Καίτοι πότερον οὕτω κρεῖττον τὸ ἐμὸν λέγειν ἕκαστον, τὸ αὐτὸ μὲν προσαγορεύοντας δισχιλίων καὶ μυρίων, ἢ μᾶλλον ὡς νῦν ἐν ταῖς πόλεσι τὸ ἐμὸν λέγουσιν; ὁ μὲν γὰρ υἱὸν αὑτοῦ ὁ δ' ἀδελφὸν αὑτοῦ προσαγορεύει τὸν αὐτόν, ὁ δ' ἀνεψιόν, ἢ κατ' ἄλλην τινὰ συγγένειαν, ἢ πρὸς αἵματος, ἢ κατ' οἰκειότητα καὶ κηδείαν αὑτοῦ πρῶτον ἢ τῶν αὑτοῦ, πρὸς δὲ τούτοις ἕτερον φράτορα ἢ φυλέτην· κρεῖττον γὰρ ἴδιον ἀνεψιὸν εἶναι ἢ τὸν τρόπον τοῦτον υἱόν. (13) Οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ διαφυγεῖν δυνατὸν τὸ μή τινας ὑπολαμβάνειν ἑαυτῶν ἀδελφούς τε καὶ παῖδας καὶ πατέρας καὶ μητέρας· κατὰ γὰρ τὰς ὁμοιότητας αἳ γίνονται τοῖς τέκνοις πρὸς τοὺς γεννήσαντας, ἀναγκαῖον λαμβάνειν περὶ ἀλλήλων τὰς πίστεις. Ὅπερ φασὶ καὶ συμβαίνειν τινὲς τῶν τὰς τῆς γῆς περιόδους πραγματευομένων· εἶναι γάρ τισι τῶν ἄνω Λιβύων κοινὰς τὰς γυναῖκας, τὰ μέντοι γενόμενα τέκνα διαιρεῖσθαι κατὰ τὰς ὁμοιότητας. Εἰσὶ δέ τινες καὶ γυναῖκες καὶ τῶν ἄλλων ζῴων, οἷον ἵπποι καὶ βόες, αἳ σφόδρα πεφύκασιν ὅμοια ἀποδιδόναι τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσιν, ὥσπερ ἡ ἐν Φαρσάλῳ κληθεῖσα Δικαία ἵππος. [IV.] (14) Ἔτι δὲ καὶ τὰς τοιαύτας δυσχερείας οὐ ῥᾴ-

[III.] (8) Neque porro, si demus hoc esse optimum, societatem esse quammaxime unam, hoc ea ratione videtur demonstrari, si omnes simul dicant meum, et non meum. Hoc enim signum atque argumentum esse putat Socrates, civitatem perfecte esse unam. Nam vox Omnes, duobus modis intelligi potest. Si igitur ita accipiatur, ut singuli seu unusquisque, fortasse magis id fuerit, quod vult efficere Socrates. Unusquisque enim filium suum dicet eundem, et uxorem suam eandem : et de facultatibus ac fortunis, deque iis, quæ hominibus evenire solent, similiter sentiet. (9) Nunc autem non ita dicent, qui communibus uxoribus et liberis utuntur : verum omnes quidem dicent, sed non singuli : itemque rem familiarem omnes quidem suam esse dicent, sed non unusquisque eorum singulatim. Esse igitur fallacem ratiocinationem in voce Omnes, apparet. Omnes enim et Utrumque, et paria et imparia sunt, propterea quod dupliciter dicuntur; et in disputationibus ac sermonibus rationes gignunt litigiosas ac fallaces. Quapropter Omnes dicere eandem vocem mittere, uno quidem modo præclarum est, sed non est fas : altero autem modo nihil valet ad concordiam conciliandam. (10) Præterea aliud malum inest in eo quod a Socrate dicitur. Nam quod plurimorum commune est, in eo procurando minima diligentia adhibetur. Rerum enim propriarum maximam curam habent, communium aut minorem, aut quanta ad quemque attinet. Nam præter alias causas, eo sunt in rebus communibus negligentiores, quod eas aliis curæ esse existiment : quemadmodum evenire solet in ministeriis servilibus : multi enim famuli interdum deterius ministrant, quam pauciores. (11) Fiunt autem unicuique civi mille filii : atque hi non ut uniuscujusque filii sunt, sed cujuslibet quilibet æque filius est. Itaque omnes similiter liberos negligent. Præterea unusquisque civem sive bene rem suam gerentem sive male, quotuscumque numero sit, filium suum esse dicet, verbi gratia, hic filius meus aut illius est : atque hoc modo appellat unum quemque ex mille civibus, aut quotquot civibus constat civitas, idque dubitans et hæsitans : obscurum enim est, cui contigerit ut procrearetur ab eo filius; et quum procreatus esset, etiam servaretur. (12) Atqui utrum melius est, ita meum dicere unumquemque idem appellantes, quod sit unum de duobus aut decem hominum millibus, an potius ut nunc in civitatibus meum dicunt? Alius enim filium suum, alius fratrem suum eundem appellat, alius patruelem seu consobrinum, aut alio quodam cognationis seu propinquitatis nomine, vel ex sanguine vel ex alia conjunctione et affinitate primum sua, deinde suorum; præterea alium curialem aut tribulem : satius est enim aliquem mihi privum consobrinum esse, quam hoc modo filium. (13) Verumtamen ne hoc quidem effugi potest, quin nonnulli videantur sibi agnoscere suos fratres et filios et patres et matres. Ex similitudinibus enim filiorum cum parentibus necesse est eis fidem fieri mutuæ cognationis. Quod etiam fieri narrant quidam eorum, qui terræ circuitus et descriptiones conscribunt : esse enim quibusdam superioris Libyæ gentibus communes uxores tradunt; filios porro natos dividere inter se ex formarum similitudine. Sunt autem nonnullæ etiam aliarum animantium feminæ, ut equæ et vaccæ, quæ valde similes patribus filios edere solent suapte natura : quemadmodum equa illa Pharsalica, quæ Justa appellata est. [IV.] (14) Præterea etiam hujusmodi incom-

διον εὐλαβηθῆναι τοῖς ταύτην κατασκευάζουσι τὴν κοι-
νωνίαν, οἷον αἰκίας καὶ φόνους ἀκουσίους, τοὺς δὲ ἑκου-
σίους, καὶ μάχας καὶ λοιδορίας· ὧν οὐδὲν ὅσιόν ἐστι γί-
νεσθαι πρὸς πατέρας καὶ μητέρας καὶ τοὺς μὴ πόρρω
5 τῆς συγγενείας ὄντας, ὥσπερ πρὸς τοὺς ἄπωθεν· ἀλλὰ
καὶ πλεῖον συμβαίνειν ἀναγκαῖον ἀγνοούντων ἢ γνωριζόν-
των, καὶ γενομένων τῶν μὲν γνωριζόντων ἐνδέχεται τὰς
νομιζομένας γίνεσθαι λύσεις, τῶν δὲ μηδεμίαν. (15) Ἄτο-
πον δὲ καὶ τὸ κοινοὺς ποιήσαντα τοὺς υἱοὺς τὸ συνεῖναι
10 μόνον ἀφελεῖν τῶν ἐρώντων, τὸ δ' ἐρᾶν μὴ κωλῦσαι,
μηδὲ τὰς χρήσεις τὰς ἄλλας, ἃς πατρὶ πρὸς υἱὸν εἶναι
πάντων ἐστὶν ἀπρεπέστατον καὶ ἀδελφῷ πρὸς ἀδελφόν·
ἐπεὶ καὶ τὸ ἐρᾶν μόνον. Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ τὴν συν-
ουσίαν ἀφελεῖν δι' ἄλλην μὲν αἰτίαν μηδεμίαν, ὡς
15 λίαν δ' ἰσχυρᾶς τῆς ἡδονῆς γινομένης· ὅτι δ' ὁ μὲν πα-
τὴρ ἢ υἱός, οἱ δ' ἀδελφοὶ ἀλλήλων, μηθὲν οἴεσθαι δια-
φέρειν. Ἔοικε δὲ μᾶλλον τοῖς γεωργοῖς εἶναι χρήσιμον
τὸ κοινὰς εἶναι τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας ἢ τοῖς φύ-
λαξιν· ἧττον γὰρ ἔσται φιλία κοινῶν ὄντων τῶν τέκνων
20 καὶ τῶν γυναικῶν, δεῖ δὲ τοιούτους εἶναι τοὺς ἀρχομέ-
νους πρὸς τὸ πειθαρχεῖν καὶ μὴ νεωτερίζειν. (16) Ὅλως
δὲ συμβαίνειν ἀνάγκη τοὐναντίον διὰ τὸν τοιοῦτον νό-
μον ὧν προσήκει τοὺς ὀρθῶς κειμένους νόμους αἰτίους
γίνεσθαι, καὶ δι' ἣν αἰτίαν ὁ Σωκράτης οὕτως οἴεται
25 δεῖν τάττειν τὰ περὶ τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας. Φι-
λίαν τε γὰρ οἰόμεθα μέγιστον εἶναι τῶν ἀγαθῶν ταῖς
πόλεσιν (οὕτω γὰρ ἂν ἥκιστα στασιάζοιεν), καὶ τὸ
μίαν εἶναι τὴν πόλιν ἐπαινεῖ μάλισθ' ὁ Σωκράτης·
ὃ καὶ δοκεῖ κἀκεῖνος εἶναί φησι τῆς φιλίας ἔργον, καθάπερ
30 ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς λόγοις ἴσμεν λέγοντα τὸν Ἀριστοφά-
νην ὡς τῶν ἐρώντων διὰ τὸ σφόδρα φιλεῖν ἐπιθυμούντων
συμφῦναι καὶ γενέσθαι ἐκ δύο ὄντων ἀμφοτέρους ἕνα.
(17) Ἐνταῦθα μὲν οὖν ἀνάγκη ἀμφοτέρους ἐφθάρθαι ἢ
τὸν ἕνα· ἐν δὲ τῇ πόλει τὴν φιλίαν ἀναγκαῖον ὑδαρῆ γί-
35 νεσθαι διὰ τὴν κοινωνίαν τὴν τοιαύτην, καὶ ἥκιστα λέ-
γειν τὸν ἐμὸν ἢ υἱὸν πατέρα ἢ πατέρα υἱόν. Ὥσπερ
γὰρ μικρὸν γλυκὺ εἰς πολὺ ὕδωρ μιχθὲν ἀναίσθητον
ποιεῖ τὴν κρᾶσιν, οὕτω συμβαίνει καὶ τὴν οἰκειότητα
τὴν πρὸς ἀλλήλους τὴν ἀπὸ τῶν ὀνομάτων τούτων δια-
40 φροντίζειν ἥκιστα ἀναγκαῖον ὂν ἐν τῇ πολιτείᾳ τῇ
τοιαύτῃ, ἢ πατέρα ὡς υἱῶν ἢ υἱὸν ὡς πατρός, ἢ ὡς
ἀδελφοὺς ἀλλήλων. Δύο γάρ ἐστιν ἃ μάλιστα ποιεῖ
κήδεσθαι τοὺς ἀνθρώπους καὶ φιλεῖν, τό τε ἴδιον καὶ τὸ
ἀγαπητόν· ὧν οὐδέτερον οἷόντε ὑπάρχειν τοῖς οὕτω πο-
45 λιτευομένοις. (18) Ἀλλὰ μὴν καὶ περὶ τοῦ μεταφέρειν
τὰ γινόμενα τέκνα, τὰ μὲν ἐκ τῶν γεωργῶν καὶ τεχνι-
τῶν εἰς τοὺς φύλακας, τὰ δ' ἐκ τούτων εἰς ἐκείνους,
πολλὴν ἔχει ταραχήν, τίνα ἔσται τρόπον· καὶ γινώσκειν
ἀναγκαῖον τοὺς διδόντας καὶ μεταφέροντας τίσι τίνας
50 διδόασιν. Ἔτι δὲ καὶ τὰ πάλαι λεχθέντα μᾶλλον ἐπὶ
τούτων ἀναγκαῖον συμβαίνειν, οἷον αἰκίας, ἔρωτας, φό-
νους· οὐ γὰρ ἔτι προσαγορεύουσιν ἀδελφοὺς καὶ τέκνα
καὶ πατέρας καὶ μητέρας τοὺς φύλακας οἵ τε εἰς τοὺς
ἄλλους πολίτας δοθέντες καὶ πάλιν οἱ παρὰ τοῖς φύ-

moda et noxas non est facile vitare iis qui hanc communitatem introducunt: verbi gratia, verberationes et cædes, alias invite admissas, alias sponte, rixas et verborum contumelias: quorum aliquid fieri in patres et matres, et eos qui non longe absunt a cognatione et communione sanguinis, nefarium est, non item in eos qui longius remoti sunt. Quin etiam necesse est hujusmodi facinora esse crebriora apud eos qui inter se ignorant, quam apud eos qui inter se noti sunt. Et quum admissa sunt, apud eos quidem, qui inter se noti sunt, natura rerum fert ut expiationes et satisfactiones usitatæ legibusque ac moribus receptæ fiant; apud eos vero, qui inter se ignoti sunt, nulla. (15) Absurdum vero est etiam, eum qui filios fecit communes, concubitum solum amantibus ademisse: neque amandi licentiam, et alios usus aliasque consuetudines patri cum filio, fratrique cum fratre et sorore, omnium maxime indecoras, quoniam et amare solum turpissimum est, vetuisse ac prohibuisse. Absurdum illud quoque, concubitum quidem ademisse nullam aliam ob causam, quam quod vehemens nimis ex re venerea nascatur voluptas: ceterum utrum hic sit pater, aut filius; utrum hi fratres inter se, necne, nihil referre existimans. Videtur porro expedire agricolis potius communes esse inter ipsos uxores et liberos, quam custodibus. Minus enim contrahetur inter eos amicitia, si communes sint liberi et uxores. At tales oportet esse eos, qui imperio subjecti sunt, ut pareant, et ne rebus novis studeant. (16) Omnino autem necesse est contrarium earum rerum, quarum effectrices convenit esse leges recte constitutas, contrariumque ejus causæ, propter quam causam Socrates putat oportere ea quæ ad liberos et uxores pertinent, ita esse edicenda ac statuenda ex tali lege evenire. Nam et amicitiam bonorum maximum esse civitatibus arbitramur (sic enim ad seditionem faciendam minime impelluntur); et civitatem esse unam maxime laudat Socrates: quod et videtur et ille dicit amicitiam efficere: quemadmodum in sermone amatorio scimus dicere Aristophanem (in Platonico Convivio) amantes, propterea quod vehementer amant, cupere coalescere et ambos ex duobus unum effici. (17) Necesse igitur est hic quidem vel ambos vel unum interire: in civitate vero amicitiam quasi nimia aqua dilutam esse, propter talem communionem; minimeque dicere aut meum filium, patrem, aut meum patrem, filium. Quemadmodum enim exiguum dulce ad multam aquam admixtum temperationem efficit vix percipiendam sensu: sic evenit ut propter conjunctionem et propinquitatem mutuam ex his nominibus proficiscentem, minimam curam habeat in tali reipublicæ administrandæ forma aut pater tanquam filiorum, aut filius tanquam patris, aut fratres tanquam fratrum: quum sit hoc tamen necessarium. Duo enim sunt quæ homines ad curandum atque amandum maxime impellunt, proprietas et amor: quorum neutrum iis suppetere potest, qui in republica ita instituta versantur. (18) Jam vero de filiis qui nascuntur, aliis quidem ab agricolis et opificibus ad custodes, aliis autem a custodibus ad opifices transferendis, magnam habet confusionem ac perturbationem, quonam modo hoc sit futurum. Tum necesse est eos qui tradunt ac transferunt, quibus quos tradant, non ignorare. Præterea quæ jam pridem dicta sunt, in his magis eveniant necesse est, nempe verbera, contumeliæ, amores, cædes. Non enim amplius fratres et liberos et patres et matres appellant ii qui aliis civibus traditi sunt,

λαξιν εἰς τοὺς ἄλλους πολίτας, ὥστ' εὐλαβεῖσθαι τῶν τοιούτων τι πράττειν διὰ τὴν συγγένειαν. Περὶ μὲν οὖν τῆς περὶ τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας κοινωνίας διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

puta custodibus; neque rursus ii qui apud custodes nati sunt aliis civibus traditi; ut vereantur aut caveant ne quid tale admittant propter cognationem. De liberorum igitur et uxorum communione hoc modo explicatum sit.

CAP. II. [V.]

Ἐχόμενον δὲ τούτων ἐστὶν ἐπισκέψασθαι περὶ τῆς κτήσεως, τίνα τρόπον δεῖ κατασκευάζεσθαι τοῖς μέλλουσι πολιτεύεσθαι τὴν ἀρίστην πολιτείαν, πότερον κοινὴν ἢ μὴ κοινὴν εἶναι τὴν κτῆσιν. Τοῦτο δ' ἄν τις καὶ χωρὶς σκέψαιτο ἀπὸ τῶν περὶ τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας νενομοθετημένων, λέγω δὲ τὰ περὶ τὴν κτῆσιν, πότερον κἂν ᾖ ἐκεῖνα χωρίς, καθ' ὃν νῦν τρόπον ἔχει πᾶσι, τάς τε κτήσεις κοινὰς εἶναι βέλτιον καὶ τὰς χρήσεις, οἷον τὰ μὲν γήπεδα χωρίς, τοὺς δὲ καρποὺς εἰς τὸ κοινὸν φέροντας ἀναλίσκειν (ὅπερ ἔνια ποιεῖ τῶν ἐθνῶν), ἢ τοὐναντίον τὴν μὲν γῆν κοινὴν εἶναι καὶ γεωργεῖν κοινῇ, τοὺς δὲ καρποὺς διαιρεῖσθαι πρὸς τὰς ἰδίας χρήσεις (λέγονται δέ τινες καὶ τοῦτον τὸν τρόπον κοινωνεῖν τῶν βαρβάρων), ἢ καὶ τὰ γήπεδα καὶ τοὺς καρποὺς κοινούς. (2) Ἑτέρων μὲν οὖν ὄντων τῶν γεωργούντων ἄλλος ἂν εἴη τρόπος καὶ ῥᾴων, αὐτῶν δ' αὐτοῖς διαπονούντων τὰ περὶ τὰς κτήσεις πλείους ἂν παρέχοι δυσκολίας· καὶ γὰρ ἐν ταῖς ἀπολαύσεσι καὶ ἐν τοῖς ἔργοις μὴ γινομένων ἴσων ἀναγκαῖον ἐγκλήματα γίνεσθαι πρὸς τοὺς ἀπολαύοντας μὲν ἢ λαμβάνοντας πολλά, ὀλίγα δὲ πονοῦντας, τοῖς ἐλάττω μὲν λαμβάνουσι πλείω δὲ πονοῦσιν. (3) Ὅλως δὲ τὸ συζῆν καὶ κοινωνεῖν τῶν ἀνθρωπικῶν πάντων χαλεπόν, καὶ μάλιστα τῶν τοιούτων. Δηλοῦσι δ' αἱ τῶν συναποδήμων κοινωνίαι· σχεδὸν γὰρ οἱ πλεῖστοι διαφερόμενοι ἐκ τῶν ἐν ποσὶ καὶ ἐκ μικρῶν προσκρούοντες ἀλλήλοις. Ἔτι δὲ τῶν θεραπόντων τούτοις μάλιστα προσκρούομεν, οἷς πλεῖστα προσχρώμεθα πρὸς τὰς διακονίας τὰς ἐγκυκλίους. Τὸ μὲν οὖν κοινὰς εἶναι τὰς κτήσεις ταύτας τε καὶ ἄλλας τοιαύτας ἔχει δυσχερείας· (4) ὃν δὲ νῦν τρόπον ἔχει καὶ ἐπικοσμηθὲν ἤθεσι καὶ τάξει νόμων ὀρθῶν, οὐ μικρὸν ἂν διενέγκαι· ἕξει γὰρ τὸ ἐξ ἀμφοτέρων ἀγαθόν· λέγω δὲ τὸ ἐξ ἀμφοτέρων τὸ ἐκ τοῦ κοινὰς εἶναι τὰς κτήσεις καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἰδίας. Δεῖ γὰρ πῶς μὲν εἶναι κοινάς, ὅλως δ' ἰδίας. Αἱ μὲν γὰρ ἐπιμέλειαι διῃρημέναι τὰ ἐγκλήματα πρὸς ἀλλήλους οὐ ποιήσουσιν, μᾶλλον δ' ἐπιδώσουσιν ὡς πρὸς ἴδιον ἑκάστου προσεδρεύοντος· δι' ἀρετὴν δ' ἔσται πρὸς τὸ χρῆσθαι κατὰ τὴν παροιμίαν κοινὰ τὰ φίλων. (5) Ἔστι δὲ καὶ νῦν τὸν τρόπον τοῦτον ἐν ἐνίαις πόλεσιν οὕτως ὑπογεγραμμένον ὡς οὐκ ὂν ἀδύνατον, καὶ μάλιστα ἐν ταῖς καλῶς οἰκουμέναις τὰ μὲν ἔστι τὰ δὲ γένοιτ' ἄν. Ἰδίαν γὰρ ἕκαστος τὴν κτῆσιν ἔχων τὰ μὲν χρήσιμα ποιεῖ τοῖς φίλοις, τοῖς δὲ χρῆται κοινοῖς, οἷον καὶ ἐν Λακεδαίμονι τοῖς τε δούλοις χρῶνται τοῖς ἀλλήλων ὡς εἰπεῖν ἰδίοις, ἔτι δ' ἵπποις καὶ κυσίν, κἂν δεηθῶσιν ἐφοδίων ἐν τοῖς ἀγροῖς κατὰ τὴν χώραν. Φανερὸν τοίνυν ὅτι βέλτιον εἶναι μὲν ἰδίας τὰς κτήσεις, τῇ δὲ χρήσει ποιεῖν κοινάς. Ὅπως δὲ γίνωνται τοιοῦτοι, τοῦ νομοθέτου τοῦτ' ἔργον ἴδιόν ἐστιν. (6) Ἔτι δὲ καὶ πρὸς

Sequitur deinceps ut de civium bonis ac facultatibus rei familiaris videamus, quomodo eas constitui oporteat iis qui optima reipublicæ administratione usuri sunt, utrum communes necne. Possit autem hæc aliquis etiam seorsum ab iis quæ sunt de liberis et uxoribus lege Socratis sancita, considerare: ea dico, quæ ad facultates et fortunas pertinent, utrum etiam, si propria et separata sint illa de uxoribus et liberis, quemadmodum nunc sunt apud omnes, possessiones et usumfructum communes esse melius sit; verbi gratia agros et fundos seorsum possideri, fructus autem in commune collatos consumi (quod nonnullæ nationes faciunt); an contra, agros quidem esse communes, et arari communiter, fructus autem dividi ad proprios cujusque usus (dicuntur autem nonnulli barbari etiam hoc modo inter se res communicare); an et fundos et fructus esse communes. (2) Si igitur alii sint qui agros colant, alius modus fuerit, isque facilior; sin ipsi sibi colant et laborent in iis quæ ad agros et ceteras possessiones pertinent, plures hoc afferet difficultates. Nam quum in fruendo, et in opere faciendo laboreque sufferendo, non est æqualitas, necesse est criminationes et querelas oriri adversus eos qui fruuntur quidem multis, aut percipiunt multa, parvos autem labores capiunt, ab iis qui pauciora quidem percipiunt, plures autem labores sufferunt. (3) In summa vero, quum una vivere et rerum omnium humanarum communionem habere difficile sit, tum maxime talium; id quod declarant eorum, qui una peregrinantur, communitates. Propemodum enim plurimi dissidentes de rebus ante pedes positis et parvis, inimicitias inter se suscipiunt. Præterea vero e famulis maxime offendunt ii, quorum opera ad ministeria quotidiana plurimum utimur. Bonorum igitur, quæ possidentur, communicatio et has et alias habet difficultates. (4) Quomodo autem nunc vivitur, hoc si et bonis moribus ornatum et in ordinem adductum et rectis legibus temperatum fuerit, non paullo præstiterit. Habebit enim id, quod ex utroque proficiscitur, commodi. Commodum autem ex utroque proficiscens dico, et quod ex bonorum communione, et quod ex proprietate oritur. Oportet enim bona quodam modo esse communia, simpliciter et universe propria. Curationes enim bonorum divisæ criminationes et querelas inter eos non gignent: sed potius illæ amplificabuntur et crescent, quum unusquisque rei propriæ assiduam curam impendet. Propter virtutem vero ad utendi facultatem bona, ut est in proverbio, amicorum erunt communia. (5) Est autem jam nunc in quibusdam civitatibus hujuscemodi consuetudinis informata descriptio, quo fit manifestum, hoc non fieri non posse: tum vero maxime in civitates, quæ bene gubernantur, partim hujuscemodi vivendi consuetudo introducta est, partim introduci possit. Proprio enim quisque et privato jure bona possidens partim ea fruenda permittit amicis, partim iis utitur, ut communibus: veluti Lacedæmonii etiam servis utuntur alter alterius, ut suis, et præterea equis et canibus et penu, si quis forte rure in agris opus habeat. Perspicuum igitur est, esse præstabilius, bona quidem esse propria, usum autem eorum communem. Quomodo autem cives sic animati reddi possint, hæc sunt partes latoris legum. (6) Præterea nemo dicendo

ἡδονὴν ἀμύθητον ὅσον διαφέρει τὸ νομίζειν ἴδιόν τι· μὴ γὰρ οὐ μάτην τὴν πρὸς αὐτὸν αὐτὸς ἔχει φιλίαν ἕκαστος, ἀλλ' ἔστι τοῦτο φυσικόν. Τὸ δὲ φίλαυτον εἶναι ψέγεται δικαίως· οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο τὸ φιλεῖν ἑαυτόν, ἀλλὰ 5 τὸ μᾶλλον ἢ δεῖ φιλεῖν, καθάπερ καὶ τὸ φιλοχρήματον, ἐπεὶ φιλοῦσί γε πάντες ὡς εἰπεῖν ἕκαστον τῶν τοιούτων. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ χαρίσασθαι καὶ βοηθῆσαι φίλοις ἢ ξένοις ἢ ἑταίροις ἥδιστον· ὃ γίνεται τῆς κτήσεως ἰδίας οὔσης. (7) Ταῦτά τε δὴ οὐ συμβαίνει τοῖς λίαν ἓν 10 ποιοῦσι τὴν πόλιν, καὶ πρὸς τούτοις ἀναιροῦσιν ἔργα δυοῖν ἀρεταῖν φανερῶς, σωφροσύνης μὲν τὸ περὶ τὰς γυναῖκας (ἔργον γὰρ ἀλλοτρίας οὔσης ἀπέχεσθαι διὰ σωφροσύνην), ἐλευθεριότητος δὲ τὸ περὶ τὰς κτήσεις· οὔτε γὰρ ἔσται φανερὸς ἐλευθέριος ὤν, οὔτε πράξει 15 πρᾶξιν ἐλευθέριον οὐδεμίαν· ἐν γὰρ τῇ χρήσει τῶν κτημάτων τὸ τῆς ἐλευθεριότητος ἔργον ἐστίν.

8. Εὐπρόσωπος μὲν οὖν ἡ τοιαύτη νομοθεσία καὶ φιλάνθρωπος ἂν εἶναι δόξειεν· ὁ γὰρ ἀκροώμενος ἄσμενος ἀποδέχεται, νομίζων ἔσεσθαι φιλίαν τινὰ θαυμα- 20 στὴν πᾶσι πρὸς ἅπαντας, ἄλλως τε καὶ ὅταν κατηγορῇ τις τῶν νῦν ὑπαρχόντων ἐν ταῖς πολιτείαις κακῶν ὡς γινομένων διὰ τὸ μὴ κοινὴν εἶναι τὴν οὐσίαν, λέγω δὲ δίκας τε πρὸς ἀλλήλους περὶ συμβολαίων καὶ ψευδομαρτυριῶν κρίσεις καὶ πλουσίων κολακείας. Ὧν οὐ- 25 δὲν γίνεται διὰ τὴν ἀκοινωνησίαν ἀλλὰ διὰ τὴν μοχθηρίαν, (9) ἐπεὶ καὶ τοὺς κοινὰ κεκτημένους καὶ κοινωνοῦντας πολλῷ διαφερομένους μᾶλλον ὁρῶμεν ἢ τοὺς χωρὶς τὰς οὐσίας ἔχοντας· ἀλλὰ θεωροῦμεν ὀλίγους τοὺς ἐκ τῶν κοινωνιῶν διαφερομένους πρὸς πολλοὺς συμ- 30 βάλλοντες τοὺς κεκτημένους ἰδίᾳ τὰς κτήσεις. Ἔτι δὲ δίκαιον μὴ μόνον λέγειν ὅσων στερήσονται κακῶν κοινωνήσαντες, ἀλλὰ καὶ ὅσων ἀγαθῶν. Φαίνεται δ' εἶναι πάμπαν ἀδύνατος ὁ βίος. Αἴτιον δὲ τῷ Σωκράτει τῆς παρακρούσεως χρὴ νομίζειν τὴν ὑπόθεσιν 35 οὐκ οὖσαν ὀρθήν. Δεῖ μὲν γὰρ εἶναί πως μίαν καὶ τὴν οἰκίαν καὶ τὴν πόλιν, ἀλλ' οὐ πάντως. Ἔστι μὲν γὰρ ὡς οὐκ ἔσται προϊοῦσα πόλις, ἔστι δ' ὡς ἔσται μέν, ἐγγὺς δ' οὖσα τοῦ μὴ πόλις εἶναι ἔσται χείρων πόλις, ὥσπερ κἂν εἴ τις τὴν συμφωνίαν ποιήσειεν ὁμοφωνίαν 40 ἢ τὸν ῥυθμὸν βάσιν μίαν. (10) Ἀλλὰ δεῖ πλῆθος ὄν, ὥσπερ εἴρηται πρότερον, διὰ τὴν παιδείαν κοινὴν καὶ μίαν ποιεῖν· καὶ τόν γε μέλλοντα παιδείαν εἰσάγειν, καὶ νομίζοντα διὰ ταύτης ἔσεσθαι τὴν πόλιν σπουδαίαν, ἄτοπον τοῖς τοιούτοις οἴεσθαι διορθοῦν, ἀλλὰ μὴ 45 τοῖς ἔθεσι καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τοῖς νόμοις, ὥσπερ τὰ περὶ τὰς κτήσεις ἐν Λακεδαίμονι καὶ Κρήτῃ τοῖς συσσιτίοις ὁ νομοθέτης ἐκοίνωσεν. Δεῖ δὲ μηδὲ τοῦτο αὐτὸ ἀγνοεῖν, ὅτι χρὴ προσέχειν τῷ πολλῷ χρόνῳ καὶ τοῖς πολλοῖς ἔτεσιν, ἐν οἷς οὐκ ἂν ἔλαθεν εἰ ταῦτα καλῶς 50 εἶχεν· πάντα γὰρ σχεδὸν εὕρηται μέν, ἀλλὰ τὰ μὲν οὐ συνῆκται, τοῖς δ' οὐ χρῶνται γινώσκοντες. (11) Μάλιστα δ' ἂν γένοιτο φανερόν, εἴ τις τοῖς ἔργοις ἴδοι τὴν τοιαύτην πολιτείαν κατασκευαζομένην· οὐ γὰρ δυνήσεται μὴ μερίζων αὐτὰ καὶ χωρίζων ποιῆσαι τὴν πό-

consequi possit, quantum referat ad voluptatem, existimare aliquid esse proprie suum. Non enim frustra ipse erga se amicitiam unusquisque gerit; sed hoc a natura est insitum. Esse autem sui amantem, quem dicunt Græci φίλαυτον, merito vituperatur. At non est hoc se ipsum amare, sed magis, quam oportet, amare : quemadmodum pecuniæ esse amantem; namque amant fere omnes unumquidque talium rerum. Verum etiam munificentiam conferre in amicos, iisque opem ferre, aut hospitibus, aut sodalibus, jucundissimum est : quod tum fit, quum bona proprie a singulis possidentur. (7) Hæc igitur non consequentur, qui (cum Platone) civitatis nimiam unitatem efficere conantur. Præterea tollunt etiam duarum virtutum munera; quod ad uxores quidem attinet, temperantiæ (nam virtutis opus est, ab aliena uxore propter temperantiam abstinere); quod ad fortunas autem, liberalitatis. Nam neque apparebit, quis sit liberalis, neque ullam actionem expromet liberalem. In usu enim bonorum quæ possidentur, liberalitatis munus situm est.

8. Hujus igitur legis rogatio speciosa quidem et humana videri possit : nam qui eam audit, libenter et cupide amplectitur, existimans admirabilem quandam omnibus inter omnes amicitiam futuram : præsertim si quis mala, quæ nunc sunt in his reipublicæ administrandæ formis, accuset, quasi ex eo nascantur, quod non sint omnium civium facultates communes : dico autem lites et controversias inter ipsos de rebus contractis, et falsorum testimoniorum judicia, et divitum assentationes; quorum nihil fit propterea quod bonorum non sit communicatio, sed propter improbitatem. (9) Nam etiam eos qui bona communiter possident et inter se communicant, multo magis inter se dissidere videmus, quam qui seorsum facultates habent. Sed paucos conspicimus ex communicatione bonorum inter se dissidentes, cum multis proprie sibi rem familiarem possidentibus comparantes. Præterea æquum est, non solum quot malis cariturи sint qui bonorum communicationem fecerint, sed etiam quot bonis, exponere. Videtur autem prorsus fieri non posse ut hæc vitæ ratio consistat. Originem autem fraudis et erroris Socrati fuisse existimare oportet id, quod ab eo suppositum est quasi verum ac rectum, quum aliter sit. Debet enim quadam ex parte et quodam modo una esse et domus et civitas, sed non omni ex parte et modis omnibus. Futurum enim est ut longius progressa quodam modo non sit civitas : aliquo modo erit illa quidem civitas, sed quum parum ab eo abfuerit ut non sit civitas, deterior erit civitas : quemadmodum si quis concentum ex multis vocibus constantem eo redigat ut sit unius vocis sonus; et rhythmum ad unam basin deducat. (10) Verum oportet civitatem, quum sit multitudo, ut antea dictum est, disciplina et institutione communem atque unam efficere. Et vero eum, qui disciplinam sit introducturus, existimans ejus opera atque adjumento civitatem bonam futuram, absurdum est sperare, se talibus institutis eam corrigere et meliorem facere posse, et non moribus et philosophia et legibus : quemadmodum quæ ad fortunas et rem familiarem pertinent, Lacedæmone et in Creta convictibus introductis legislator communia fecit. Ne hoc quidem ignorare oportet, ad longum tempus et ad multos annos animum esse attendendum; quibus hæc, si bene et recte fieri possent, non latuissent. Omnia enim propemodum reperta sunt, quanquam alia non sunt in unum collecta, aliis etiam cognitis et notis non utuntur. (11) Maxime autem tota res in promptu sit, si quis talem reipublicæ administrandæ formam re ipsa institui et ad usum hominum deduci cernat. Non enim poterit, nisi bona partiatur et

λιν, τὰ μὲν εἰς συσσίτια, τὰ δὲ εἰς φρατρίας καὶ φυλάς. Ὥστε οὐδὲν ἄλλο συμβήσεται νενομοθετημένον πλὴν μὴ γεωργεῖν τοὺς φύλακας· ὅπερ καὶ νῦν Λακεδαιμόνιοι ποιεῖν ἐπιχειροῦσιν. Οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ ὁ τρόπος τῆς ὅλης πολιτείας τίς ἔσται τοῖς κοινωνοῦσιν, οὔτ' εἴρηκεν ὁ Σωκράτης οὔτε ῥᾴδιον εἰπεῖν. Καίτοι σχεδὸν τό γε πλῆθος τῆς πόλεως τὸ τῶν ἄλλων πολιτῶν γίνεται πλῆθος, περὶ ὧν οὐδὲν διώρισται, πότερον καὶ τοῖς γεωργοῖς κοινὰς εἶναι δεῖ τὰς κτήσεις ἢ καὶ καθ' ἕκαστον ἰδίας, ἔτι δὲ καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας ἰδίους ἢ κοινούς. (12) Εἰ μὲν γὰρ τὸν αὐτὸν τρόπον κοινὰ πάντα πάντων, τί διοίσουσιν οὗτοι ἐκείνων τῶν φυλάκων; ἢ τί πλεῖον τοῖς ὑπομένουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ἢ τί μαθόντες ὑπομενοῦσι τὴν ἀρχήν, ἐὰν μή τι σοφίζωνται τοιοῦτον οἷον Κρῆτες; ἐκεῖνοι γὰρ τἆλλα ταὐτὰ τοῖς δούλοις ἐφέντες μόνον ἀπειρήκασι τὰ γυμνάσια καὶ τὴν τῶν ὅπλων κτῆσιν. Εἰ δέ, καθάπερ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι, καὶ παρ' ἐκείνοις ἔσται τὰ τοιαῦτα, τίς ὁ τρόπος ἔσται τῆς κοινωνίας; ἐν μιᾷ γὰρ πόλει δύο πόλεις ἀναγκαῖον εἶναι, καὶ ταύτας ὑπεναντίας ἀλλήλαις. Ποιεῖ γὰρ τοὺς μὲν φύλακας οἷον φρουρούς, τοὺς δὲ γεωργοὺς καὶ τοὺς τεχνίτας καὶ τοὺς ἄλλους πολίτας. (13) Ἐγκλήματα δὲ καὶ δίκαι, καὶ ὅσα ἄλλα ταῖς πόλεσιν ὑπάρχειν φησὶ κακά, πάνθ' ὑπάρξει καὶ τούτοις. Καίτοι λέγει ὁ Σωκράτης ὡς οὐ πολλῶν δεήσονται νομίμων διὰ τὴν παιδείαν, οἷον ἀστυνομικῶν καὶ ἀγορανομικῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων, ἀποδιδοὺς μόνον τὴν παιδείαν τοῖς φύλαξιν. Ἔτι δὲ κυρίους ποιεῖ τῶν κτημάτων τοὺς γεωργοὺς ἀποφορὰν φέροντας· ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον εἰκὸς εἶναι χαλεποὺς καὶ φρονημάτων πλήρεις ἢ τὰς παρ' ἐνίοις εἱλωτείας τε καὶ πενεστείας καὶ δουλείας. (14) Ἀλλὰ γὰρ εἴτ' ἀναγκαῖα ταῦθ' ὁμοίως εἴτε μή, νῦν γ' οὐδὲν διώρισται· καὶ περὶ τῶν ἐχομένων, τίς ἥ τούτων τε πολιτεία καὶ παιδεία καὶ νόμοι τίνες. Ἔστι δ' οὔθ' εὑρεῖν ῥᾴδιον, οὔτε τὸ διαφέρον μικρόν, τὸ ποιούς τινας εἶναι τούτους πρὸς τὸ σώζεσθαι τὴν τῶν φυλάκων κοινωνίαν. Ἀλλὰ μὴν εἴ γε τὰς μὲν γυναῖκας ποιήσει κοινὰς τὰς δὲ κτήσεις ἰδίας, τίς οἰκονομήσει ὥσπερ τὰ ἐπὶ τῶν ἀγρῶν οἱ ἄνδρες αὐτῶν; [κἂν εἰ κοιναὶ αἱ κτήσεις καὶ αἱ τῶν γεωργῶν γυναῖκες.] (15) Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ ἐκ τῶν θηρίων ποιεῖσθαι τὴν παραβολήν, ὅτι δεῖ τὰ αὐτὰ ἐπιτηδεύειν τὰς γυναῖκας τοῖς ἀνδράσιν, οἷς οἰκονομίας οὐδὲν μέτεστιν. Ἐπισφαλὲς δὲ καὶ τοὺς ἄρχοντας ὡς καθίστησιν ὁ Σωκράτης· ἀεὶ γὰρ ποιεῖ τοὺς αὐτοὺς ἄρχοντας. Τοῦτο δὲ στάσεως αἴτιον γίνεται καὶ παρὰ τοῖς μηδὲν ἀξίωμα κεκτημένοις, ἤ πού γε δὴ παρά γε θυμοειδέσι καὶ πολεμικοῖς ἀνδράσιν. Ὅτι δ' ἀναγκαῖον αὐτῷ ποιεῖν τοὺς αὐτοὺς ἄρχοντας, φανερόν· οὐ γὰρ ὁτὲ μὲν ἄλλοις ὁτὲ δὲ ἄλλοις μέμικται ταῖς ψυχαῖς ὁ παρὰ τοῦ θεοῦ χρυσός, ἀλλ' ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς. Φησὶ δὲ τοῖς μὲν εὐθὺ γινομένοις μῖξαι χρυσόν, τοῖς δ' ἄργυρον, χαλκὸν δὲ καὶ σίδηρον τοῖς τεχνίταις μέλλουσιν ἔσεσθαι καὶ γεωργοῖς. (16) Ἔτι δὲ καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἀφαιρούμενος

separet, partim in convictus publicos, partim in curias et tribus, facere civitatem. Itaque eveniet ut nihil aliud lege Socratis sit institutum, nisi ut ne custodes agros colant: quod et nunc Lacedæmonii facere conantur. Verum enim vero quis totius reipublicæ administrandæ modus sit futurus bona omnia inter se communicantibus, neque exposuit Socrates, neque facile explicari potest. Atqui complectur fere tota civitas e multitudine civium reliquorum, de quibus nihil distinctum neque decisum est, utrum etiam agricolis inter ipsos communes esse facultates oporteat, an prive propriæ; et præterea, utrum uxores et liberos esse proprios, an communes. (12) Nam si eodem modo communia erunt omnium omnia, quid agricolæ different a custodibus? aut quomodo compensabitur obsequium agricolarum erga ipsos, aut qua disciplina adducentur ut maneant in officio? nisi forte aliquid tale callide excogitent, quale Cretes. Illi enim cetera eadem servis concedentes ac permittentes, dumtaxat iis exercitationum usu et armorum possessione interdixerunt. Quodsi qualia in aliis civitatibus, talia etiam apud illos erunt, quis erit communionis modus? In una enim civitate duas esse civitates erit necesse, easque sibi contrarias. Facit enim custodes quidem veluti præsidiarios milites et propugnatores; agricolas autem et artifices et reliquos, cives. (13) Criminationes autem et judicia seu actiones, et quæcumque alia in civitatibus hærere mala dicit, ea omnia his etiam civibus inerunt. Atqui ait idem Socrates, suis civibus paucis omnino legibus opus futurum propter disciplinam atque institutionem: verbi gratia, ædilitiis et forensibus, et aliis talibus, quum disciplinam custodibus tantum assignaverit. Præterea vero agricolas bonorum et possessionum sinit esse dominos, dummodo vectigal impositum pensitent. At multo probabilius est, eos asperos et superbos fore magis quam apud Lacedæmonios Helotes, apud Thessalos Penestæ, et similia apud alios servitia. (14) Sed enim utrum sint hæc æque necessaria, necne, nunc quidem nihil ab eo definitum est. Tum neque de ceteris proximis et deinceps sequentibus, quæ sit horum reipublicæ administrandæ ratio et disciplina, quæ leges. Neque est autem ad inveniendum facile, neque parum refert, quomodo sint conformati, ut custodum communitas conservetur. Jam porro si mulieres quidem faciet communes, possessiones autem et facultates proprias, quis rem familiarem domi administrabit ac procurabit, quemadmodum rure eam viri administrant? (15) Absurdum autem etiam est, facta cum bestiis comparatione probare, eadem studia sequi eademque munera obire mulieres atque viros oportere: quum ad bestias nullum rei domesticæ studium attineat. Periculosa porro est etiam magistratuum creandorum ratio, quomodo quidem Socrates creat. Perpetuo enim vult ab eisdem obtineri magistratus. At hinc seditionis causa oritur etiam apud homines contemptissimos atque abjectissimos: multo magis apud animosos et bellicosos viros. Necesse autem habuit perpetuos et semper eosdem facere magistratus, quoniam non interdum horum, mox illorum animis admistum est aurum illud divinum, sed semper iisdem. Ait enim Deum aliis statim nascentibus aurum admiscuisse, aliis argentum; æs autem et ferrum iis, qui futuri sunt artifices et agricolæ. (16) Præterea vero quum

τῶν φυλάκων, ὅλην φησὶ δεῖν εὐδαίμονα ποιεῖν τὴν πόλιν τὸν νομοθέτην. Ἀδύνατον δὲ εὐδαιμονεῖν ὅλην, μὴ τῶν πλείστων ἢ μὴ πάντων μερῶν ἢ τινῶν ἐχόντων τὴν εὐδαιμονίαν. Οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν τὸ εὐδαιμονεῖν 5 ὧνπερ τὸ ἄρτιον· τοῦτο μὲν γὰρ ἐνδέχεται τῷ ὅλῳ ὑπάρχειν, τῶν δὲ μερῶν μηδετέρῳ, τὸ δὲ εὐδαιμονεῖν ἀδύνατον. Ἀλλὰ μὴν εἰ οἱ φύλακες μὴ εὐδαίμονες, τίνες ἕτεροι; οὐ γὰρ δὴ οἵ γε τεχνῖται καὶ τὸ πλῆθος τὸ τῶν βαναύσων. Ἡ μὲν οὖν πολιτεία περὶ ἧς ὁ Σωκράτης 10 εἴρηκεν, ταύτας τε τὰς ἀπορίας ἔχει καὶ τούτων οὐκ ἐλάττους ἑτέρας.

beatitudinem custodibus adimat, ait latorem legis totam civitatem efficere beatam oportere. Atqui fieri non potest ut tota civitas sit beata, nisi aut plurimi, si non omnes, aut nonnulli beatitudinem sint consecuti. Non enim est beata vita ex earum rerum numero, quarum est numerus par. Contingere enim potest, ut totum quidem aliquod numero pari constet, neutra tamen ejus pars; sed ut totum aliquod sit beatum, partes autem ejus non sint beatæ, fieri non potest. Atqui si custodes non erunt beati, quinam alii erunt? non enim artifices et opificum illiberalium ac sordidorum multitudo. Respublica igitur illa, quam exposuit Socrates, tales habet difficultates inexplicabiles, et his alias non pauciores.

CAP. III. [VI.]

Σχεδὸν δὲ παραπλησίως καὶ περὶ τοὺς νόμους ἔχει τοὺς ὕστερον γραφέντας· διὸ καὶ περὶ τῆς ἐνταῦθα πολιτείας ἐπισκέψασθαι μικρὰ βέλτιον. Καὶ γὰρ ἐν τῇ 15 πολιτείᾳ περὶ ὀλίγων πάμπαν διώρικεν ὁ Σωκράτης, περί τε γυναικῶν καὶ τέκνων κοινωνίας, πῶς ἔχειν δεῖ, καὶ περὶ κτήσεως, καὶ τῆς πολιτείας τὴν τάξιν. Διαιρεῖται γὰρ εἰς δύο μέρη τὸ πλῆθος τῶν οἰκούντων, τὸ μὲν εἰς τοὺς γεωργούς, τὸ δὲ εἰς τὸ προπολεμοῦν μέρος· 20 τρίτον δ' ἐκ τούτων τὸ βουλευόμενον καὶ κύριον τῆς πόλεως. Περὶ δὲ τῶν γεωργῶν καὶ τῶν τεχνιτῶν, πότερον οὐδεμιᾶς ἢ μετέχουσί τινος ἀρχῆς, καὶ πότερον ὅπλα δεῖ κεκτῆσθαι καὶ τούτους καὶ συμπολεμεῖν ἢ μή, περὶ τούτων οὐδὲν διώρικεν ὁ Σωκράτης, 25 ἀλλὰ τὰς μὲν γυναῖκας οἴεται δεῖν συμπολεμεῖν καὶ παιδείας μετέχειν τῆς αὐτῆς τοῖς φύλαξιν, τὰ δ' ἄλλα τοῖς ἔξωθεν λόγοις πεπλήρωκε τὸν λόγον καὶ περὶ τῆς παιδείας, ποίαν τινὰ δεῖ γίνεσθαι τῶν φυλάκων. (2) Τῶν δὲ νόμων τὸ μὲν πλεῖστον μέρος νόμοι τυγχά- 30 νουσιν ὄντες, ὀλίγα δὲ περὶ τῆς πολιτείας εἴρηκεν. Καὶ ταύτην βουλόμενος κοινοτέραν ποιεῖν ταῖς πόλεσι, κατὰ μικρὸν περιάγει πάλιν πρὸς τὴν ἑτέραν πολιτείαν. Ἔξω γὰρ τῆς τῶν γυναικῶν κοινωνίας καὶ τῆς κτήσεως, τὰ ἄλλα ταὐτὰ ἀποδίδωσιν ἀμφοτέραις 35 ταῖς πολιτείαις· καὶ γὰρ παιδείαν τὴν αὐτήν, καὶ τὸ τῶν ἔργων τῶν ἀναγκαίων ἀπεχομένους ζῆν, καὶ περὶ συσσιτίων ὡσαύτως· πλὴν ἐν ταύτῃ φησὶ δεῖν εἶναι συσσίτια καὶ γυναικῶν, καὶ τὴν μὲν χιλίων τῶν ὅπλα κεκτημένων, ταύτην δὲ πεντακισχιλίων. (3) Τὸ μὲν 40 οὖν περιττὸν ἔχουσι πάντες οἱ τοῦ Σωκράτους λόγοι καὶ τὸ κομψὸν καὶ τὸ καινοτόμον καὶ τὸ ζητητικόν, καλῶς δὲ πάντα ἴσως χαλεπόν, ἐπεὶ καὶ τὸ νῦν εἰρημένον πλῆθος δεῖ μὴ λανθάνειν ὅτι χώρας δεήσει τοῖς τοσούτοις Βαβυλωνίας ἤ τινος ἄλλης ἀπεράντου τὸ πλῆθος, ἐξ 45 ἧς ἀργοὶ πεντακισχίλιοι θρέψονται, καὶ περὶ τούτους γυναικῶν καὶ θεραπόντων ἕτερος ὄχλος πολλαπλάσιος. Δεῖ μὲν οὖν ὑποτίθεσθαι κατ' εὐχήν, μηδὲν μέντοι ἀδύνατον· (4) λέγεται δ', ὡς δεῖ τὸν νομοθέτην πρὸς δύο βλέποντα τιθέναι τοὺς νόμους, πρός τε τὴν χώραν 50 καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ἔτι δὲ καλῶς ἔχει προσθεῖναι καὶ πρὸς τοὺς γειτνιῶντας τόπους, εἰ δεῖ τὴν πόλιν ζῆν βίον πολιτικόν· οὐ γὰρ μόνον ἀναγκαῖόν ἐστιν αὐτὴν

Propemodum autem similiter se habet res de Legibus posterius scriptis: quapropter et de republica hic descripta a Platone pauca disserere convenit. Nam in libris de Republica de paucis omnino decidit Socrates, nempe de uxorum et liberorum communione, quomodo se res tota habere debeat, et de facultatibus communicandis, et de tota republica ordinanda. Dividit autem in duas partes habitatorum multitudinem, alteram agricolarum, alteram propugnatorum: tertiam ex his eam quæ consultat, quæque totius civitatis dominatum et potestatem obtinet. De agricolis autem et artificibus, utrum nullius magistratus, an alicujus sint participes; et utrum hos quoque arma gestare et belli gerendi communiter onus sustinere oporteat, necne, his de rebus nihil distincte explicavit: sed mulieres quidem existimat una cum viris belli munus sustinere, et ejusdem atque custodes institutionis participes esse oportere; ceteroqui sermonibus a re alienis disputationem totam refersit, et qualis debeat esse custodum disciplina, exposuit. (2) Libri autem de Legibus maxima ex parte leges continent: pauca in eis de reipublicæ administrandæ ratione verba facit. Atque hanc dum vult communiorem et usitatis nunc civitatum formis similiorem efficere, paulatim eam ad alteram reipublicæ formam circumagens detorquet. Excepta enim uxorum et liberorum et facultatum communione, cetera eadem utrique reipublicæ attribuit. Namque quum utrique adscribat eandem disciplinam, tum immunitatem necessariorum dat operum, vitamque ab omni operis functione vacuam, et de convictibus eodem modo statuit: nisi quod in hac ait mulierum quoque convictus esse oportere. Et in illa quidem mille homines, qui arma gerant, esse vult; in hac quinque millia. (3) Exquisitum igitur quiddam habent omnes Socratis sermones, comptumque et politum et novitatis plenum et cum subtilitate quærendi et disputandi conjunctum: verum ut omnia recte in iis traderentur, fortasse fieri non potuit. Etenim quod ad illam, quæ nunc a me inde dicta est, multitudinem attinet, nemini obscurum esse debet, tot hominibus agro Babylonio aut aliquo alio immenso opus futurum, unde quinque millia virorum otiosorum alantur, et præter hos cetera mulierum et famulorum turba multoties major. Oportet igitur optatum quoddam supponi, nihil tamen ejusmodi, quod fieri non possit. (4) Dicitur autem ab eo, latorem legis in scribendis et ferendis legibus duo spectare debere, locum et homines. Præterea vero par est addere etiam loca finitima ac vicina, si civitas civilem vitæ cultum retinere debet. Non enim necesse solum est, eam talibus ad bellum gerendum armis

τοιούτοις χρῆσθαι πρὸς τὸν πόλεμον ὅπλοις ἃ χρήσιμα κατὰ τὴν οἰκείαν χώραν ἐστίν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἔξω τόπους. Εἰ δέ τις μὴ τοιοῦτον ἀποδέχεται βίον, μήτε τὸν ἴδιον μήτε τὸν κοινὸν τῆς πόλεως, ὅμως οὐδὲν ἧττον 5 δεῖ φοβεροὺς εἶναι τοῖς πολεμίοις, μὴ μόνον ἐλθοῦσιν εἰς τὴν χώραν, ἀλλὰ καὶ ἀπελθοῦσιν. (5) Καὶ τὸ πλῆθος δὲ τῆς κτήσεως ὁρᾶν δεῖ, μήποτε βέλτιον ἑτέρως διορίσαι τῷ σαφῶς μᾶλλον· τοσαύτην γὰρ εἶναί φησι δεῖν ὥστε ζῆν σωφρόνως, ὥσπερ ἂν εἴ τις εἶπεν ὥστε ζῆν εὖ· 10 τοῦτο γάρ ἐστι καθόλου μᾶλλον. Ἔτι δ' ἔστι σωφρόνως μὲν ταλαιπώρως δὲ ζῆν. Ἀλλὰ βελτίων ὅρος τὸ σωφρόνως καὶ ἐλευθερίως (χωρὶς γὰρ ἑκάτερον τὸ μὲν τῷ τρυφᾶν ἀκολουθήσει, τὸ δὲ τῷ ἐπιπόνως), ἐπεὶ μόναι γ' εἰσὶν ἕξεις αἱρεταὶ περὶ τὴν τῆς οὐσίας χρῆσιν 15 αὗται, οἷον οὐσίᾳ πρᾴως ἢ ἀνδρείως χρῆσθαι οὐκ ἔστιν, σωφρόνως δὲ καὶ ἐλευθερίως ἔστιν, ὥστε καὶ τὰς χρήσεις ἀναγκαῖον περὶ αὐτὴν εἶναι ταύτας. (6) Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ τὰς κτήσεις ἰσάζοντα τὸ περὶ τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν μὴ κατασκευάζειν, ἀλλ' ἀφεῖναι τὴν τεκνοποιίαν 20 ἀόριστον ὡς ἱκανῶς ἂν ὁμαλισθησομένην εἰς τὸ αὐτὸ πλῆθος διὰ τὰς ἀτεκνίας ὁσωνοῦν γεννωμένων, ὅτι δοκεῖ τοῦτο καὶ νῦν συμβαίνειν περὶ τὰς πόλεις. Δεῖ δὲ τοῦτ' οὐχ ὁμοίως ἀκριβῶς ἔχειν περὶ τὰς πόλεις τότε καὶ νῦν· νῦν μὲν γὰρ οὐδεὶς ἀπορεῖ διὰ τὸ μερίζεσθαι 25 τὰς οὐσίας εἰς ὁποσονοῦν πλῆθος, τότε δ' ἀδιαιρέτων οὐσῶν ἀνάγκη τοὺς παράζυγας μηδὲν ἔχειν, ἐάν τ' ἐλάττους ὦσι τὸ πλῆθος ἐάν τε πλείους. (7) Μᾶλλον δὲ δεῖν ὑπολάβοι τις ἂν ὡρίσθαι τῆς οὐσίας τὴν τεκνοποιίαν, ὥστε ἀριθμοῦ τινὸς μὴ πλείονα γεννᾶν· τοῦτο 30 δὲ τιθέναι τὸ πλῆθος ἀποβλέποντα πρὸς τὰς τύχας, ἂν συμβαίνῃ τελευτᾶν τινὰς τῶν γεννηθέντων, καὶ πρὸς τὴν τῶν ἄλλων ἀτεκνίαν. Τὸ δ' ἀφεῖσθαι, καθάπερ ἐν ταῖς πλείσταις πόλεσι, πενίας ἀναγκαῖον αἴτιον γίνεσθαι τοῖς πολίταις, ἡ δὲ πενία στάσιν ἐμποιεῖ καὶ 35 κακουργίαν. Φείδων μὲν οὖν ὁ Κορίνθιος, ὢν νομοθέτης τῶν ἀρχαιοτάτων, τοὺς οἴκους ἴσους ᾠήθη δεῖν διαμένειν καὶ τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν, καὶ εἰ τὸ πρῶτον τοὺς κλήρους ἀνίσους εἶχον πάντες κατὰ μέγεθος· ἐν δὲ τοῖς νόμοις τούτοις τοὐναντίον ἐστίν. Ἀλλὰ περὶ μὲν 40 τούτων πῶς οἰόμεθα βέλτιον ἂν ἔχειν, λεκτέον ὕστερον· (8) ἐλλέλειπται δὲ τοῖς νόμοις τούτοις καὶ τὰ περὶ τοὺς ἄρχοντας, ὅπως ἔσονται διαφέροντες τῶν ἀρχομένων· φησὶ γὰρ δεῖν, ὥσπερ ἐξ ἑτέρου τὸ στημόνιον ἐρίου γίνεται τῆς κρόκης, οὕτω καὶ τοὺς ἄρχοντας ἔχειν δεῖν 45 πρὸς τοὺς ἀρχομένους. Ἐπεὶ δὲ τὴν πᾶσαν οὐσίαν ἐφίησι γίνεσθαι μείζονα μέχρι πενταπλασίας, διὰ τί τοῦτ' οὐκ ἂν εἴη ἐπὶ τῆς γῆς μέχρι τινός; καὶ τὴν τῶν οἰκοπέδων δὲ διαίρεσιν δεῖ σκοπεῖν, μή ποτ' οὐ συμφέρῃ πρὸς οἰκονομίαν· δύο γὰρ οἰκόπεδα ἑκάστῳ ἔνειμε 50 διελὼν χωρίς, χαλεπὸν δὲ οἰκίας δύο οἰκεῖν. (9) Ἡ δὲ σύνταξις ὅλη βούλεται μὲν εἶναι μήτε δημοκρατία μήτε ὀλιγαρχία, μέση δὲ τούτων, ἣν καλοῦσι πολιτείαν· ἐκ γὰρ τῶν ὁπλιτευόντων ἐστίν. Εἰ μὲν οὖν ὡς κοινοτάτην ταύτην κατασκευάζει ταῖς πόλεσι τῶν ἄλλων

uti, quæ in domesticis finibus utilia sint; verum etiam quæ in externis locis. Quodsi quis talem vitæ rationem neque privatam neque publicam et communem civitatis probat, nihilominus tamen formidolosos et horribiles esse oportet hostibus, non solum in proprios fines incurrentibus, sed etiam posteaquam discesserunt. (5) Tum multitudinem bonorum et magnitudinem rei familiaris videndum est num quid melius fuerit aliter definire, hoc est, planius atque apertius. Tantas enim cuique rei familiaris facultates suppetere dicit oportere, ut frugaliter vivere queat: proinde ac si quis diceret, ut bene vivere queat: hoc enim magis universale est. Præterea vero licet vivere frugaliter, et tamen ærumnose. At melior erat definitio, ut frugaliter et liberaliter vivere queat. Utrumque enim separatim positum, alterum luxuriam, alterum egestatem vel molestiam sequetur. Namque hi soli habitus animi in usu rei familiaris spectantur; verbi gratia, re familiari non licet leniter uti aut fortiter; frugaliter vero et liberaliter licet. Quare et hos usus in facultatibus et pecunia versari necesse est. (6) Absurdum porro est, quum æquationem bonorum introducat, de iis, quæ ad civium multitudinem pertinent, nihil statuere, sed liberorum procreationem indefinitam relinquere; proinde quasi futurum sit, ut satis exæquetur cum eadem multitudine, quæ initio fuerit, propter orbitates, quantumvis multi nascantur; quia hoc videtur etiam nunc in civitatibus usu venire. Sed deberet hæc res longe accuratioribus mensuris in civitatibus definiri, servata lege Socratis, quam nunc. Nunc enim nemo egestate laborat, quia bona multitudini divisa sunt, quantacumque illa sit: tunc autem, quum divisa non fuerint, necesse esset eos, qui præter numerum et extra ordinem accessissent, nihil habere, sive pauciores essent numero, sive plures. (7) Existimarit autem aliquis debuisse procreandis liberis certum modum constitui magis, quam facultatibus, ut ne quis constituto numero plures filios procrearet. In hac autem multitudine prætinienda et varios mortis casus considerandos esse, si qui forte eorum, qui procreati sunt, moriantur, et aliorum civium orbitatis habendam esse rationem. Hoc vero si cuique relinquatur liberum, ut fit plerumque, paupertatis causam civibus afferat necesse est. At paupertas seditionem generat et maleficium. Itaque Phidon Corinthius, lator legum cum primis antiquus, et domos æquales permanere oportere existimavit, et multitudinem civium: quamvis omnibus ab initio sortito obtigissent partes bonorum magnitudine inæquales. At in his legibus contrarium est. Sed his quidem de rebus, quonam modo se melius esse habituras arbitremur, posterius erit disserendum. (8) Omissa vero sunt in his legibus etiam ea quæ ad magistratus pertinent, quomodo iis, qui sub imperio sunt, præstituri sint. Ait enim quemadmodum ex alia lana sit stamen, quam subtemen: sic et magistratus et reipublicæ præfectos ab iis, qui imperio subjecti sunt, differre oportere. Quoniam autem rem omnem familiarem amplificare permittit usque ad quincuplum, cur non hoc idem in terra valeat aliquatenus? Tum vero videndum etiam est, ne areæ ædificiorum non satis utiliter aut accommodate ad rei domesticæ administrationem divisæ sint. Binas enim ædium areas cuique tribuit, seorsum divisas ac distinctas. At difficile est binas domos unum habitare et curare. (9) Tota autem reipublicæ descriptio videtur eo referri, ut neque sit potestas popularis (democratia), neque paucorum principatus (oligarchia): sed harum media reipublicæ administrandæ forma, quam peculiariter politiam nominant sive rempublicam, constat enim graviter armatis civibus. Si igitur hanc reipublicæ administrandæ rationem ut cæterarum

πολιτείαν, καλῶς εἴρηκεν ἴσως, εἰ δ' ὡς ἀρίστην μετὰ τὴν πρώτην πολιτείαν, οὐ καλῶς· τάχα γὰρ τὴν τῶν Λακώνων ἄν τις ἐπαινέσειε μᾶλλον, ἢ κἂν ἄλλην τινὰ ἀριστοκρατικωτέραν. (10) Ἔνιοι μὲν οὖν λέγουσιν ὡς 5 δεῖ τὴν ἀρίστην πολιτείαν ἐξ ἁπασῶν εἶναι τῶν πολιτειῶν μεμιγμένην, διὸ καὶ τὴν τῶν Λακεδαιμονίων ἐπαινοῦσιν· εἶναι γὰρ αὐτὴν οἱ μὲν ἐξ ὀλιγαρχίας καὶ μοναρχίας καὶ δημοκρατίας φασίν, λέγοντες τὴν μὲν βασιλείαν μοναρχίαν, τὴν δὲ τῶν γερόντων ἀρχὴν ὀλιγαρχίαν, 10 δημοκρατεῖσθαι δὲ κατὰ τὴν τῶν ἐφόρων ἀρχὴν διὰ τὸ ἐκ τοῦ δήμου εἶναι τοὺς ἐφόρους· οἱ δὲ τὴν μὲν ἐφορείαν εἶναι τυραννίδα, δημοκρατεῖσθαι δὲ κατά τε τὰ συσσίτια καὶ τὸν ἄλλον βίον τὸν καθ' ἡμέραν. Ἐν δὲ τοῖς νόμοις εἴρηται τούτοις ὡς δέον συγκεῖσθαι τὴν 15 ἀρίστην πολιτείαν ἐκ δημοκρατίας καὶ τυραννίδος, ἃς ἢ τὸ παράπαν οὐκ ἄν τις θείη πολιτείας ἢ χειρίστας πασῶν. (11) Βέλτιον οὖν λέγουσιν οἱ πλείους μιγνύντες· ἡ γὰρ ἐκ πλειόνων συγκειμένη πολιτεία βελτίων. Ἔπειτ' οὐδ' ἔχουσα φαίνεται μοναρχικὸν οὐδέν, ἀλλ' 20 ὀλιγαρχικὰ καὶ δημοκρατικά· μᾶλλον δ' ἐγκλίνειν βούλεται πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν. Δῆλον δ' ἐκ τῆς τῶν ἀρχόντων καταστάσεως· τὸ μὲν γὰρ ἐξ αἱρετῶν κληρωτοὺς κοινὸν ἀμφοῖν, τὸ δὲ τοῖς μὲν εὐπορωτέροις ἐπάναγκες ἐκκλησιάζειν εἶναι καὶ φέρειν ἄρχοντας ἤ τι ποιεῖν ἄλλο 25 τῶν πολιτικῶν, τοὺς δ' ἀφεῖσθαι, τοῦτο δ' ὀλιγαρχικόν, καὶ τὸ πειρᾶσθαι πλείους ἐκ τῶν εὐπόρων εἶναι τοὺς ἄρχοντας, καὶ τὰς μεγίστας ἐκ τῶν μεγίστων τιμημάτων. (12) Ὀλιγαρχικὴν δὲ ποιεῖ καὶ τὴν τῆς βουλῆς αἵρεσιν· αἱροῦνται μὲν γὰρ πάντες ἐπάναγκες, 30 ἀλλ' ἐκ τοῦ πρώτου τιμήματος, εἶτα πάλιν ἴσους ἐκ τοῦ δευτέρου, εἶτ' ἐκ τῶν τρίτων· πλὴν οὐ πᾶσιν ἐπάναγκες ἦν τοῖς ἐκ τῶν τρίτων ἢ τετάρτων, ἐκ δὲ τοῦ τετάρτου τῶν τετάρτων μόνοις ἐπάναγκες τοῖς πρώτοις καὶ τοῖς δευτέροις. Εἶτ' ἐκ τούτων ἴσον ἀφ' ἑκά- 35 στου τιμήματος ἀποδεῖξαί φησι δεῖν ἀριθμόν. Ἔσονται δὴ πλείους οἱ ἐκ μεγίστων τιμημάτων καὶ βελτίους διὰ τὸ ἐνίους μὴ αἱρεῖσθαι τῶν δημοτικῶν διὰ τὸ μὴ ἐπάναγκες. (13) Ὡς μὲν οὖν οὐκ ἐκ δημοκρατίας καὶ μοναρχίας δεῖ συνιστάναι τὴν τοιαύτην πολιτείαν, ἐκ 40 τούτων φανερὸν καὶ τῶν ὕστερον ῥηθησομένων, ὅταν ἐπιβάλλῃ περὶ τῆς τοιαύτης πολιτείας ἡ σκέψις· ἔχει δὲ καὶ περὶ τὴν αἵρεσιν τῶν ἀρχόντων τὸ ἐξ αἱρετῶν αἱρετοὺς ἐπικίνδυνον· εἰ γάρ τινες συστῆναι θέλουσι καὶ μέτριοι τὸ πλῆθος, ἀεὶ κατὰ τὴν τούτων αἱρεθή- 45 σονται βούλησιν. Τὰ μὲν οὖν περὶ τὴν πολιτείαν τὴν ἐν τοῖς νόμοις τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον.

omnium maxime civitatibus communem probat, fortasse recte dixit: sin ut omnium optimam secundum primam, non recte. Fortasse enim aliquis Laconicam reipublicæ administrandæ rationem, aut aliquam aliam, in qua magis optimatium principatus vigeat, prætulerit. (10) Quidam igitur dicunt optimam reipublicæ administrandæ formam ex omnibus reipublicæ administrandæ generibus temperatam esse oportere. Idcirco Lacedæmoniorum rempublicam laudant. Alii enim aiunt, eam ex paucorum potentatu (oligarchia) et unius dominatu (monarchia), et populi potestate (democratia) constare. Regum enim potestatem cum monarchia, senatorum auctoritatem cum oligarchia, ephororum autem magistratum cum democratia comparant; ephori enim e plebe sumuntur. Alii autem ephororum magistratum cum tyrannide componunt, populare autem imperium obtinere per convictus publicos reliquamque vitam quotidianam. Contra in libris his de legibus scriptum est, optimam reipublicæ administrandæ formam ex democratia et tyrannide compositam esse debere, quas aut omnino reipublicæ administrandæ formas esse negaveris, aut omnium deterrimas esse pronuntiaris. (11) Dicunt igitur ii rectius, qui plures inter se permiscent. Ex pluribus enim temperata reipublicæ administrandæ forma præstabilior est. Deinde Socratica ista respublica nihil, quod ad monarchiam pertineat, habere reperitur, sed omnia oligarchiæ, et democratiæ propria: et tum ad paucorum principatum magis propendere videtur naturâ. Quod ex magistratuum constituendorum ratione intelligere licet. Nam electionem ad sortem revocari, lectosque sorti permitti, utriusque commune est: sed locupletioribus necesse esse, concionibus interesse, et magistratus renunciare, aut aliud aliquod munus civile obire, ceteros autem esse ab his muneribus liberos ac solutos, hoc paucorum potentatus proprium est: item hoc, quod vult operam dari, ut major pars eorum, qui civitati præsunt, sumatur ex locupletibus, et ut iis, quorum census est maximus, magistratus amplissimi mandentur. (12) Facit vero et senatus electionem paucorum principatui consentaneam. Eligunt enim omnes quidem necessario, sed primum ex primo censu; deinde iterum æquales numero ex secundo; deinde ex classe tertii et quarti census: nisi quod non iis omnibus, qui sunt tertii aut quarti census, imposita necessitas est eligendi, sed ex iis, qui sunt quarti census, primis tantum et secundis. Deinde ex his parem ex unoquoque censu efficere numerum ait oportere. Erunt igitur plures ex maximis censibus, et meliores, quia nonnulli ex popularibus non eligunt: non eligunt autem, quia non est iis imposita necessitas eligendi. (13) Talem igitur reipublicæ formam ex democratia et monarchia constare, non esse dicendum, quum ex his perspicuum est, tum ex iis quæ posterius dicentur, intelligere licebit, ubi de tali reipublicæ administrandæ forma erit disputandi locus. Jam vero illud quod ad electionem magistratuum pertinet, ubi electos ad aliam electionem revocat, periculo non vacat. Si qui enim vel mediocri numero coire et conspirare volent, semper ex eorum voluntate et pro eorum arbitratu eligentur. Quæ igitur ad rempublicam Platonicis in libris de legibus expositam pertinent, hujusmodi sunt.

CAP. IV. [VII.]

Εἰσὶ δέ τινες πολιτεῖαι καὶ ἄλλαι, αἱ μὲν ἰδιωτῶν, αἱ 50 δὲ φιλοσόφων καὶ πολιτικῶν, πᾶσαι δὲ τῶν καθεστηκυιῶν, καὶ καθ' ἃς πολιτεύονται νῦν, ἐγγύτερόν εἰσι τούτων ἀμφοτέρων· οὐδεὶς γὰρ οὔτε τὴν περὶ τὰ τέκνα καινότητα καὶ τὰς γυναῖκας ἄλλος κεκαινοτόμηκεν, οὔτε περὶ τὰ συσσίτια τῶν γυναικῶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀναγ-

Sunt autem quædam præterea reipublicæ administrandæ formæ, aliæ a privatis hominibus, aliæ a philosophis et a viris in republica administranda versatis inventæ: quæ quidem omnes propius, quam hæ ambæ Socraticæ, ad eas, quibus nunc utuntur, accedunt. Nullus enim neque novum istud de communione liberorum et uxorum, neque alterum de convictibus mulierum com-

καίων ἄρχονται μᾶλλον. Δοκεῖ γάρ τισι τὸ περὶ τὰς οὐσίας εἶναι μέγιστον τετάχθαι καλῶς· περὶ γὰρ τούτων ποιεῖσθαί φασι τὰς στάσεις πάντας. Διὸ Φαλέας ὁ Χαλκηδόνιος τοῦτ' εἰσήνεγκε πρῶτος· φησὶ γὰρ δεῖν 5 ἴσας εἶναι τὰς κτήσεις τῶν πολιτῶν. (2) Τοῦτο δὲ κατοικιζομέναις μὲν εὐθὺς οὐ χαλεπὸν ᾤετο ποιεῖν, τὰς δ' ἤδη κατοικουμένας ἐργωδέστερον μέν, ὅμως δὲ τάχιστ' ἂν ὁμαλισθῆναι τῷ τὰς προῖκας τοὺς μὲν πλουσίους διδόναι μὲν λαμβάνειν δὲ μή, τοὺς δὲ πένητας μὴ δι-10 δόναι μὲν λαμβάνειν δέ. Πλάτων δὲ τοὺς νόμους γράφων μέχρι μέν τινος ᾤετο δεῖν ἐᾶν, πλεῖον δὲ τοῦ πενταπλασίαν εἶναι τῆς ἐλαχίστης μηδενὶ τῶν πολιτῶν ἐξουσίαν εἶναι κτήσασθαι, καθάπερ εἴρηται καὶ πρότερον. (3) Δεῖ δὲ μηδὲ τοῦτο λανθάνειν τοὺς οὕτω νομο-15 θετοῦντας, ὃ λανθάνει νῦν, ὅτι τὸ τῆς οὐσίας τάττοντας πλῆθος προσήκει καὶ τῶν τέκνων τὸ πλῆθος τάττειν· ἐὰν γὰρ ὑπεραίρῃ τῆς οὐσίας τὸ μέγεθος ὁ τῶν τέκνων ἀριθμός, ἀνάγκη τόν γε νόμον λύεσθαι, καὶ χωρὶς τῆς λύσεως φαῦλον τὸ πολλοὺς ἐκ πλουσίων γίνεσθαι πένη-20 τας· ἔργον γὰρ μὴ νεωτεροποιοὺς εἶναι τοὺς τοιούτους. (4) Διότι μὲν οὖν ἔχει τινὰ δύναμιν εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν ἡ τῆς οὐσίας ὁμαλότης, καὶ τῶν πάλαι τινὲς φαίνονται διεγνωκότες, οἷον καὶ Σόλων ἐνομοθέτησεν, καὶ παρ' ἄλλοις ἐστὶ νόμος ὃς κωλύει κτᾶσθαι γῆν ὁπό-25 σην ἂν βούληταί τις. Ὁμοίως δὲ καὶ τὴν οὐσίαν πωλεῖν οἱ νόμοι κωλύουσιν, ὥσπερ ἐν Λοκροῖς νόμος ἐστὶ μὴ πωλεῖν, ἐὰν μὴ φανερὰν ἀτυχίαν δείξῃ συμβεβηκυῖαν. Ἔτι δὲ τοὺς παλαιοὺς κλήρους διασώζειν. Τοῦτο δὲ λυθὲν καὶ περὶ Λευκάδα δημοτικὴν ἐποίησε λίαν τὴν 30 πολιτείαν αὐτῶν· οὐ γὰρ ἔτι συνέβαινεν ἀπὸ τῶν ὡρισμένων τιμημάτων εἰς τὰς ἀρχὰς βαδίζειν. (5) Ἀλλ' ἔστι τὴν ἰσότητα μὲν ὑπάρχειν τῆς οὐσίας, ταύτην δ' ἢ λίαν εἶναι πολλήν, ὥστε τρυφᾶν, ἢ λίαν ὀλίγην, ὥστε ζῆν γλίσχρως. Δῆλον οὖν ὡς οὐχ ἱκανὸν τὸ τὰς οὐσίας 35 ἴσας ποιῆσαι τὸν νομοθέτην, ἀλλὰ τοῦ μέσου στοχαστέον. Ἔτι δ' εἴ τις καὶ τὴν μετρίαν τάξειεν οὐσίαν πᾶσιν, οὐδὲν ὄφελος· μᾶλλον γὰρ δεῖ τὰς ἐπιθυμίας ὁμαλίζειν ἢ τὰς οὐσίας, τοῦτο δ' οὐκ ἔστι μὴ παιδευομένοις ἱκανῶς ὑπὸ τῶν νόμων. (6) Ἀλλ' ἴσως εἴποι ἂν ὁ Φα-40 λέας ὅτι ταῦτα τυγχάνει λέγων αὐτός· οἴεται γὰρ δυοῖν τούτοιν ἰσότητα δεῖν ὑπάρχειν ταῖς πόλεσιν, κτήσεως καὶ παιδείας. Ἀλλὰ τήν τε παιδείαν ἥτις ἔσται δεῖ λέγειν, καὶ τὸ μίαν εἶναι καὶ τὴν αὐτὴν οὐδὲν ὄφελος· ἔστι γὰρ τὴν αὐτὴν μὲν εἶναι καὶ μίαν, ἀλλὰ ταύτην 45 εἶναι τοιαύτην ἐξ ἧς ἔσονται προαιρετικοὶ τοῦ πλεονεκτεῖν ἢ χρημάτων ἢ τιμῆς ἢ συναμφοτέρων. (7) Ἔτι στασιάζουσιν οὐ μόνον διὰ τὴν ἀνισότητα τῆς κτήσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τῶν τιμῶν· τοὐναντίον δὲ περὶ ἑκάτερον· οἱ μὲν γὰρ πολλοὶ διὰ τὸ περὶ τὰς κτήσεις 50 ἄνισον, οἱ δὲ χαρίεντες περὶ τῶν τιμῶν, ἐὰν ἴσαι· ὅθεν καὶ « ἐν δὲ ἰῇ τιμῇ ἠμὲν κακὸς ἠδὲ καὶ ἐσθλός. » Οὐ μόνον δ' οἱ ἄνθρωποι διὰ τἀναγκαῖα ἀδικοῦσιν, ὧν ἄκος εἶναι νομίζει τὴν ἰσότητα τῆς οὐσίας, ὥστε μὴ λωποδυτεῖν διὰ τὸ ῥιγοῦν ἢ πεινῆν, ἀλλὰ καὶ ὅπως χαίρωσι

mentum adhibuit, sed a necessariis ordiuntur potius. Videtur enim quibusdam esse maximum, ea quæ ad facultates rei familiaris pertinent, bene esse ordinata : de his enim seditiones inter omnes maxime oriri dicunt. Quapropter Phaleas Chalcedonius hoc induxit primus : ait enim, civium bona æqualia esse oportere. (2) Atque hoc quidem eo statim tempore, quo primum urbes conduntur et habitantur, facere non difficile esse existimabat : conditis autem jam urbibus et constitutis civitatibus, majoris hoc quidem fore negotii, sed tamen celerrime facultates civium ad æqualitatem redactum iri, si divites quidem filias suas collocantes dent dotes, ipsi vero uxorem ducentes non accipiant; et contra pauperes non dent, accipiant ipsi. Plato vero, Leges scribens, quadamtenus existimabat facultates augere sinere oportere : amplius autem augere quærendo, quam ut essent quincuplæ minimarum, nemini ex civibus licere, ut et antea dictum est. (3) Non debent autem hoc ignorare, qui tales leges ferunt, quod nunc ignorare videntur, eos, qui facultatum magnitudinem præfiniunt, etiam liberorum numerum præfinire debere. Si enim facultatum magnitudinem superet liberorum numerus, lex ipsa antiquetur necesse est : nam præter legis antiquationem, multos ex divitibus pauperes fieri malum est. Fieri enim vix potest, quin tales homines res novas moliantur. (4) Bonorum igitur æqualitatem vim aliquam habere ad societatem civilem, nonnulli ex veteribus videntur intellexisse : cujusmodi et Solon legem composuit : et apud alios lex exstat, quæ vetat tantum agri comparare, quantum quisque velit. Itemque rem suam familiarem vendere leges vetant : ut apud Locros lege sancitum est, ne quis patrimonium suum vendat, nisi manifestam calamitatem sibi ostendat accidisse. Præterea vero jubet patrimonia, quæ cuique sortitione facta obvenerunt, servari. Hoc autem Leucade convulsum ac sublatum rempublicam nimis popularem reddidit : non enim jam amplius eveniebat ut ex censibus præfinitis ad magistratus accederent. (5) Sed fieri potest ut bonorum quidem sit æqualitas, verum hæc aut sint nimis multa, ut profuse ac luxuriose vivant; aut nimis pauca, ut tenuiter et sordide. Perspicuum igitur est, non satis esse latorem legis bona civium æquare, sed medium animo esse destinandum. Præterea vero etiam, si quis certas omnibus rei familiaris facultates præfinierit, nihil proficiet. Cupiditates enim exæquandæ sunt potius quam facultates. Hoc autem esse non potest, nisi cives tantum, quantum satis est, fuerint a legibus eruditi. (6) Sed fortasse dicat Phaleas, hæc a se ipso commemorari ac provideri. Existimat enim horum duorum civitatibus æqualitatem esse oportere, possessionis et institutionis. Sed primum quæ sit futura institutio, dicendum erat. Deinde nihil prodest unam et eandem esse. Fieri enim potest ut una quidem et eadem sit, sed hæc sit talis tamen, ut ex ea facile consilium capiant appetendi sibique arrogandi vel pecunias, vel honores, vel utraque justo ampliora. (7) Præterea seditionem solent facere cives propter inæqualitatem non solum bonorum, verum etiam honorum : sed contrario utrumque modo. Vulgus enim propter fortunarum et rei familiaris inæqualitatem concitatur : politiores homines de honoribus contendunt, si sint æquales. Ex quo et illud, « Fortis et ignavus parili afficiuntur honore. » Non solum autem propter res ad victum necessarias homines injuriam faciunt · cujus remedium esse putat fortunarum æqualitatem, ut ne quem frigore aut fame coacti vestitu bonisque spolient : verum etiam ut et voluptatibus perfruantur, et doloribus cu-

καὶ μὴ ἐπιθυμῶσιν· ἐὰν γὰρ μείζω ἔχωσιν ἐπιθυμίαν τῶν ἀναγκαίων, διὰ τὴν ταύτης ἰατρείαν ἀδικήσουσιν. Οὐ τοίνυν διὰ ταύτην μόνον, ἀλλὰ καὶ ἂν ἐπιθυμοῖεν, ἵνα χαίρωσι ταῖς ἄνευ λυπῶν ἡδοναῖς. (8) Τί οὖν ἄκος 5 τῶν τριῶν τούτων; τοῖς μὲν οὐσία βραχεῖα καὶ ἐργασία, τοῖς δὲ σωφροσύνη· τρίτον δ', εἴ τινες βούλοιντο δι' αὑτῶν χαίρειν, οὐκ ἂν ἐπιζητοῖεν εἰ μὴ παρὰ φιλοσοφίας ἄκος· αἱ γὰρ ἄλλαι ἀνθρώπων δέονται. Ἐπεὶ ἀδικοῦσί γε τὰ μέγιστα διὰ τὰς ὑπερβολάς, ἀλλ' οὐ 10 διὰ τὰ ἀναγκαῖα, οἷον τυραννοῦσιν οὐχ ἵνα μὴ ῥιγῶσι. Διὸ καὶ αἱ τιμαὶ μεγάλαι, ἂν ἀποκτείνῃ τις οὐ κλέπτην ἀλλὰ τύραννον. Ὥστε πρὸς τὰς μικρὰς ἀδικίας βοηθητικὸς μόνον ὁ τρόπος τῆς Φαλέου πολιτείας. (9) Ἔτι τὰ πολλὰ βούλεται κατασκευάζειν ἐξ ὧν τὰ πρὸς αὑτοὺς 15 πολιτεύσονται καλῶς, δεῖ δὲ καὶ πρὸς τοὺς γειτνιῶντας καὶ τοὺς ἔξωθεν πάντας. Ἀναγκαῖον ἄρα τὴν πολιτείαν συντετάχθαι πρὸς τὴν πολεμικὴν ἰσχύν, περὶ ἧς ἐκεῖνος οὐδὲν εἴρηκεν. Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῆς κτήσεως· δεῖ γὰρ οὐ μόνον πρὸς τὰς πολιτικὰς χρήσεις 20 ἱκανὴν ὑπάρχειν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἔξωθεν κινδύνους. Διόπερ οὔτε τοσοῦτον δεῖ πλῆθος ὑπάρχειν ὧν οἱ πλησίον καὶ κρείττους ἐπιθυμήσουσιν, οἱ δ' ἔχοντες ἀμύνειν οὐ δυνήσονται τοὺς ἐπιόντας, οὔθ' οὕτως ὀλίγην ὥστε μὴ δύνασθαι πόλεμον ὑπενεγκεῖν μηδὲ τῶν ἴσων καὶ 25 τῶν ὁμοίων. (10) Ἐκεῖνος μὲν οὖν οὐδὲν διώρικεν, δεῖ δὲ τοῦτο μὴ λανθάνειν, ὅτι συμφέρει πλῆθος οὐσίας. Ἴσως οὖν ἄριστος ὅρος τὸ μὴ λυσιτελεῖν τοῖς κρείττοσι διὰ τὴν ὑπερβολὴν πολεμεῖν, ἀλλ' οὕτως ὡς ἂν καὶ μὴ ἐχόντων τοσαύτην οὐσίαν. Οἷον Εὔβουλος Αὐτοφρα-30 δάτου μέλλοντος Ἀταρνέα πολιορκεῖν ἐκέλευσεν αὐτόν, σκεψάμενον ἐν πόσῳ χρόνῳ λήψεται τὸ χωρίον, λογίσασθαι τοῦ χρόνου τούτου τὴν δαπάνην· ἐθέλειν γὰρ ἔλαττον τούτου λαβὼν ἐκλιπεῖν ἤδη τὸν Ἀταρνέα. Ταῦτα δ' εἰπὼν ἐποίησε τὸν Αὐτοφραδάτην σύννουν 35 γενόμενον παύσασθαι τῆς πολιορκίας. (11) Ἔστι μὲν οὖν τι τῶν συμφερόντων τὸ τὰς οὐσίας εἶναι ἴσας τοῖς πολίταις πρὸς τὸ μὴ στασιάζειν πρὸς ἀλλήλους, οὐ μὴν μέγ' οὐδὲν ὡς εἰπεῖν. Καὶ γὰρ ἂν οἱ χαρίεντες ἀγανακτοῖεν ἂν ὡς οὐκ ἴσων ὄντες ἄξιοι, διὸ καὶ φαίνονται 40 πολλάκις ἐπιτιθέμενοι καὶ στασιάζοντες. Ἔτι δ' ἡ πονηρία τῶν ἀνθρώπων ἄπληστον, καὶ τὸ πρῶτον μὲν ἱκανὸν διωβολία μόνον, ὅταν δ' ἤδη τοῦτ' ᾖ πάτριον, ἀεὶ δέονται τοῦ πλείονος, ἕως εἰς ἄπειρον ἔλθωσιν· ἄπειρος γὰρ ἡ τῆς ἐπιθυμίας φύσις, ἧς πρὸς τὴν ἀναπλή-45 ρωσιν οἱ πολλοὶ ζῶσιν. (12) Τῶν οὖν τοιούτων ἀρχή, μᾶλλον τοῦ τὰς οὐσίας ὁμαλίζειν, τὸ τοὺς μὲν ἐπιεικεῖς τῇ φύσει τοιούτους παρασκευάζειν ὥστε μὴ βούλεσθαι πλεονεκτεῖν, τοὺς δὲ φαύλους ὥστε μὴ δύνασθαι· τοῦτο δ' ἐστίν, ἂν ἥττους τε ὦσι καὶ μὴ ἀδικῶνται. Οὐ κα-50 λῶς δ' οὐδὲ τὴν ἰσότητα τῆς οὐσίας εἴρηκεν· περὶ γὰρ τὴν τῆς γῆς κτῆσιν ἰσάζει μόνον, ἔστι δὲ καὶ δούλων καὶ βοσκημάτων πλοῦτος καὶ νομίσματος, καὶ κατασκευὴ πολλὴ τῶν καλουμένων ἐπίπλων. Ἢ πάντων οὖν τούτων ἰσότητα ζητητέον ἢ τάξιν τινὰ μετρίαν, ἢ πάντα

piditatum careant libidinesque suas expleant. Nam si cupiditatem majorem habeant, quam res necessariæ postulent, ut huic cupiditati medeantur, injuriam facient. Neque propter hanc tantum ad injuriam inferendam adducuntur, verum etiam si *non* concupiscant, ut voluptates percipiant dolorum expertes. (8) Quodnam igitur horum trium malorum remedium? Illis quidem, rem familiarem exiguam habere, et ex labore quæstum facere; alteris, autem temperantia: tertium porro remedium, si qui per se gaudere velint, non est quod aliunde quam a philosophia requirant. Nam ceteræ voluptates sine hominum opera contingere non possunt. Enimvero maximas injurias inferunt homines propter cupiditates immoderatas, et non propter res necessarias; verbi gratia, tyrannidem occupant non ideo, ut ne algeant. Idcirco magna præmia proposita sunt non ei, qui furem, sed ei, qui tyrannum occiderit. Quare ad parvas levesque injurias defendendas solum vim habet reipublicæ administrandæ modus a Phalea inventus. (9) Præterea multa ex iis quæ ab eo excogitata sunt, eo spectant, ut cives quidem inter se civitatem habeant bene constitutam: sed oportebat etiam adversus finitimos et externos omnes. Nimirum necesse est, omnem reipublicæ administrandæ formam ita esse descriptam atque ordinatam, ut viribus et copiis bellicis instructa sit: de quibus ille nihil dixit. Similiter vero et de facultatibus rei familiaris. Non enim satis magnas suppetere oportet ad usus civiles tantum, verum etiam ad pericula externa. Quapropter neque tanta bonorum copia præsto esse debet, ut ea finitimi quidem et potentiores concupiscant; qui possident autem, ab injuria incurrentium hostium defendere non possint: neque tantæ angustiæ, ut bellum sustinere non queant, ne a paribus quidem et similibus illatum. (10) Ille igitur de his nihil definivit. At obscurum esse non debet, quantæ rei familiaris copiæ civitati conducant. Fortassis igitur definitio fuerit earum optima hæc, ut finitimorum potentiorum non intersit, propter facultatum magnitudinem immensam bellum his inferre, sed potius abstinere ab iis, quippe qui ne belli quidem sumptus compensare possint. Quemadmodum Eubulus, quum Autophradates Atarnea oppugnare cogitaret, suasit ei, ut complexus animo temporis spatium, quod in urbe capienda consumpturus esset, hujus temporis sumptus rationem subduceret: minore enim pecunia accepta velle se relinquere et tradere Atarnea. Hac oratione fecit ut Autophradates, re diligenter considerata, urbis oppugnandæ consilium abjiceret. (11) Aliquantum igitur utile est, facultates rei familiaris civibus inter ipsos æquales esse, ne seditionem inter se faciant; non tamen admodum magna hæc utilitas est, ut id quod sentio dicam. Nam politi homines et qui dici solent optimates, hoc indigne ferent, et querentur, quasi digni sint bonis amplioribus, non æqualibus. Quapropter etiam eos sæpe videmus in alios cives invadere et seditionem excitare. Præterea vero inexplebile quiddam est hominum improbitas: et primum satis habent duos obolos dumtaxat accipere: ubi autem hoc patrium et avitum fuerit, semper eo amplius desiderant, donec in immensum progressi fuerint. Infinita enim est cupiditatis natura: ad quam explendam plerique homines omne studium et omnes vitæ rationes conferunt. (12) Talium igitur malorum medela multo melior, quam si bona civium exæquare conemur, hæc est, ut eos quidem, qui natura modesti et boni sunt, tales efficiamus, ut plus justo habere nolint: malos autem et improbos, ut non possint: non poterunt autem, si et numero vel potestate sint inferiores, et non afficiantur injuria. Sed ne hanc quidem bonorum æquationem recte exposuit. Nam in agrorum possessione dumtaxat bona vult æquari. Atqui et in servis et in pecoribus et in numis divitiæ consistunt: sunt et in multo supellectilis quæ appellatur apparatu, multoque instrumento. Aut horum igitur omnium quærenda æqualitas est, aut hæc in aliquem ordinem moderatum redigenda sunt, aut omnia

ἐατέον. (13) Φαίνεται δ' ἐκ τῆς νομοθεσίας κατασκευάζων τὴν πόλιν μικράν, εἴ γ' οἱ τεχνῖται πάντες δημόσιοι ἔσονται καὶ μὴ πλήρωμά τι παρέξονται τῆς πόλεως. Ἀλλ' εἴπερ δεῖ δημοσίους εἶναι τοὺς τὰ κοινὰ 5 ἐργαζομένους, δεῖ καθάπερ ἐν Ἐπιδάμνῳ τε, καὶ ὡς Διόφαντός ποτε κατεσκεύαζεν Ἀθήνησι, τοῦτον ἔχειν τὸν τρόπον. Περὶ μὲν οὖν τῆς Φαλέου πολιτείας σχεδὸν ἐκ τούτων ἄν τις θεωρήσειεν, εἴ τι τυγχάνει καλῶς εἰρηκὼς ἢ μὴ καλῶς.

sunt prætermittenda. (13) Apparet autem ex legibus ab eo positis, parvam eum civitatem efficere voluisse, si quidem opifices omnes erunt servi publici, neque partis ullius, qua expleatur civitas, locum obtinebunt. Quodsi publicos esse oportet eos, qui communia artificia exercent, debet hoc ita se habere, ut Epidamni (Dyrrhachii), et ut aliquando Diophantus Athenis instituit. De Phaleæ igitur republica, aliquidne ille recte dixerit, an secus, propemodum ex his intelligere licet.

CAP. V. [VIII.]

10 Ἱππόδαμος δὲ Εὐρυφῶντος Μιλήσιος, ὃς καὶ τὴν τῶν πόλεων διαίρεσιν εὗρε καὶ τὸν Πειραιᾶ κατέτεμεν, γενόμενος καὶ περὶ τὸν ἄλλον βίον περιττότερος διὰ φιλοτιμίαν οὕτως ὥστε δοκεῖν ἐνίοις ζῆν περιεργότερον τριχῶν τε πλήθει καὶ κόσμῳ πολυτελεῖ, ἔτι δὲ ἐσθῆτος 15 εὐτελοῦς μὲν ἀλεεινῆς δὲ οὐκ ἐν τῷ χειμῶνι μόνον ἀλλὰ καὶ περὶ τοὺς θερινοὺς χρόνους, λόγιος δὲ καὶ περὶ τὴν ὅλην φύσιν εἶναι βουλόμενος, πρῶτος τῶν μὴ πολιτευομένων ἐνεχείρησέ τι περὶ πολιτείας εἰπεῖν τῆς ἀρίστης. (2) Κατεσκεύαζε δὲ τὴν πόλιν τῷ πλήθει μὲν μυρίαν-20 δρον, εἰς τρία δὲ μέρη διῃρημένην· ἐποίει γὰρ ἓν μὲν μέρος τεχνίτας, ἓν δὲ γεωργούς, τρίτον δὲ τὸ προπολεμοῦν καὶ τὰ ὅπλα ἔχον. Διῄρει δ' εἰς τρία μέρη τὴν χώραν, τὴν μὲν ἱεράν, τὴν δὲ δημοσίαν, τὴν δ' ἰδίαν· ὅθεν μὲν τὰ νομιζόμενα ποιήσουσι πρὸς τοὺς θεούς, ἱε-25 ράν, ἀφ' ὧν δ' οἱ προπολεμοῦντες βιώσονται, κοινήν, τὴν δὲ τῶν γεωργῶν ἰδίαν. Ὤετο δ' εἴδη καὶ τῶν νόμων εἶναι τρία μόνον· περὶ ὧν γὰρ αἱ δίκαι γίνονται, τρία ταῦτ' εἶναι τὸν ἀριθμόν, ὕβριν, βλάβην, θάνατον. (3) Ἐνομοθέτει δὲ καὶ δικαστήριον ἓν τὸ κύριον, εἰς 30 ὃ πάσας ἀνάγεσθαι δεῖν τὰς μὴ καλῶς κεκρίσθαι δοκούσας· τοῦτο δὲ κατεσκεύαζεν ἐκ τινῶν γερόντων αἱρετῶν. Τὰς δὲ κρίσεις ἐν τοῖς δικαστηρίοις οὐ διὰ ψηφοφορίας ᾤετο γίνεσθαι δεῖν, ἀλλὰ φέρειν ἕκαστον πινάκιον, ἐν ᾧ γράφειν, εἰ καταδικάζοι ἁπλῶς τὴν δίκην, εἰ δ' ἀπο-35 λύοι ἁπλῶς, κενόν· εἰ δὲ τὸ μὲν τὸ δὲ μή, τοῦτο διορίζειν. Νῦν γὰρ οὐκ ᾤετο νενομοθετῆσθαι καλῶς· ἀναγκάζειν γὰρ ἐπιορκεῖν ἢ ταῦτα ἢ ταῦτα δικάζοντας. (4) Ἐτίθει δὲ νόμον περὶ τῶν εὑρισκόντων τι τῇ πόλει συμφέρον, ὅπως τυγχάνωσι τιμῆς, καὶ τοῖς παισὶ τῶν 40 ἐν τῷ πολέμῳ τελευτώντων ἐκ δημοσίου γίνεσθαι τὴν τροφήν, ὡς οὔπω τοῦτο παρ' ἄλλοις νενομοθετημένον· ἔστι δὲ καὶ ἐν Ἀθήναις οὗτος ὁ νόμος νῦν καὶ ἐν ἑτέραις τῶν πόλεων. Τοὺς δ' ἄρχοντας αἱρετοὺς ὑπὸ τοῦ δήμου εἶναι πάντας· δῆμον δ' ἐποίει τὰ τρία μέρη τῆς 45 πόλεως· τοὺς δ' αἱρεθέντας ἐπιμελεῖσθαι κοινῶν καὶ ξενικῶν καὶ ὀρφανικῶν. Τὰ μὲν οὖν πλεῖστα καὶ τὰ μάλιστα ἀξιόλογα τῆς Ἱπποδάμου τάξεως ταῦτ' ἐστίν. (5) Ἀπορήσειε δ' ἄν τις πρῶτον μὲν τὴν διαίρεσιν τοῦ πλήθους τῶν πολιτῶν. Οἵ τε γὰρ τεχνῖται καὶ οἱ 50 γεωργοὶ καὶ οἱ τὰ ὅπλα ἔχοντες κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας πάντες, οἱ μὲν γεωργοὶ οὐκ ἔχοντες ὅπλα, οἱ δὲ τεχνῖται οὔτε γῆν οὔτε ὅπλα, ὥστε γίνονται σχεδὸν

Hippodamus autem, Euryphontis filius, Milesius, qui et oppidorum in plateas divisionem reperit, et Piræeum partitus descripsit, vir quum in reliqua vita propter ambitionem aliquanto plus quam satis esset elegans atque exquisitus, usque adeo ut nonnullis lautius et splendidius vivere existimaretur, tum capillo denso ac promisso, ornatuque vestis satis quidem vilis, sed calidæ, qua non solum per hiemem sed æstate etiam utebatur; hic igitur Hippodamus, quum alioqui in totius naturæ explicatione eruditus esse vellet, primus eorum, qui rempublicam non administrarunt, conatus est aliquid de optima reipublicæ administrandæ forma dicere. (2) Civitatem autem ita componebat, ut ex decem millibus hominum numero constaret, in tres vero partes esset divisa. Unam enim partem efficiebat ex artificibus, alteram ex agricolis, tertiam ex propugnatoribus et armatis hominibus. Jam vero agrum tres in partes secabat, unam sacram, alteram publicam, tertiam privatam: eam quidem, unde sacra legitima et consuetudine recepta diis fierent, sacram; eam autem, unde civitatis propugnatores viverent, communem et publicam; eam denique, quæ agricolis esset attributa, propriam ac privatam. Existimabat autem etiam tria legum genera dumtaxat esse oportere. Nam quibus de rebus judicia fiunt, eas res numero tres esse, contumeliam, damnum injuria illatum, mortem. (3) Lege autem sua etiam unum judicum consessum faciebat, cujus summa esset potestas, et ad quem referri oporteret eas res, quæ minus bene judicatæ viderentur. Hunc autem constituebat ex quibusdam senibus selectis. Sententias porro in foris judicialibus non per calculos ferri debere existimabat, sed dari unicuique tabellam, in qua scriberet, si plane condemnaret; si absolveret, inanem relinqueret; sin neque damnaret neque absolveret, aut partim damnaret, partim absolveret, hoc ipsum scriptura declararet. Nunc enim hoc non recte legibus esse institutum putabat: cogi enim judices pejerare, quum aut hanc aut illam ferre sententiam jubentur. (4) Legem etiam tulit de iis, qui aliquid utile civitati invenissent, ut honore ac præmio afficerentur: et ut liberis eorum, qui in bello occubuissent, de publico victus præberetur; quia scilicet nondum hæc lex apud alios esset lata. Nunc autem et Athenis, et in aliis civitatibus posita est. Tum ut magistratus omnes a populo eligerentur. Populum autem faciebat tres illas partes civitatis. Deinde ut qui lecti essent, curam haberent et rerum civitatis communium, et extranearum, et earum quæ ad pupillos pertinerent. Hæc igitur maxima ex parte sunt et commemoratu dignissima, quæ Hippodamus de republica ordinanda exposuit. (5) Vocare autem in dubium possit aliquis primum quidem civium multitudinis partitionem. Nam et artifices et agricolæ et qui arma gerunt, omnes reipublicæ sunt participes: sed ita, ut agricolæ quidem sint inermes, artifices autem et sine armis sint et sine agris. Quo fit ut propemodum servi sint eorum, qui

δοῦλοι τῶν τὰ ὅπλα κεκτημένων. Μετέχειν μὲν οὖν πασῶν τῶν τιμῶν ἀδύνατον· ἀνάγκη γὰρ ἐκ τῶν τὰ ὅπλα ἐχόντων καθίστασθαι καὶ στρατηγοὺς καὶ πολιτοφύλακας καὶ τὰς κυριωτάτας ἀρχὰς ὡς εἰπεῖν· μὴ
5 μετέχοντας δὲ τῆς πολιτείας πῶς οἷόν τε φιλικῶς ἔχειν πρὸς τὴν πολιτείαν; (6) Ἀλλὰ δεῖ κρείττους εἶναι τοὺς τὰ ὅπλα γε κεκτημένους ἀμφοτέρων τῶν μερῶν· τοῦτο δ' οὐ ῥᾴδιον μὴ πολλοὺς ὄντας. Εἰ δὲ τοῦτ' ἔσται, τί δεῖ τοὺς ἄλλους μετέχειν τῆς πολιτείας καὶ κυρίους
10 εἶναι τῆς τῶν ἀρχόντων καταστάσεως; Ἔτι οἱ γεωργοὶ τί χρήσιμοι τῇ πόλει; τεχνίτας μὲν γὰρ ἀναγκαῖον εἶναι· πᾶσα γὰρ δεῖται πόλις τεχνιτῶν, καὶ δύνανται διαγίγνεσθαι καθάπερ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν ἀπὸ τῆς τέχνης· οἱ δὲ γεωργοὶ πορίζοντες μὲν τοῖς τὰ ὅπλα
15 κεκτημένοις τὴν τροφὴν εὐλόγως ἂν ἦσάν τι τῆς πόλεως μέρος, νῦν δ' ἰδίαν ἔχουσιν, καὶ ταύτην ἰδίᾳ γεωργοῦσιν. (7) Ἔτι δὲ τὴν κοινήν, ἀφ' ἧς οἱ προπολεμοῦντες ἕξουσι τὴν τροφήν, εἰ μὲν αὐτοὶ γεωργήσουσιν, οὐκ ἂν εἴη τὸ μάχιμον ἕτερον καὶ τὸ γεωργοῦν, βούλεται δ' ὁ
20 νομοθέτης· εἰ δ' ἕτεροί τινες ἔσονται τῶν τε τὰ ἴδια γεωργούντων καὶ τῶν μαχίμων, τέταρτον αὖ μόριον ἔσται τοῦτο τῆς πόλεως, οὐδενὸς μετέχον, ἀλλ' ἀλλότριον τῆς πολιτείας. Ἀλλὰ μὴν εἴ τις τοὺς αὐτοὺς θήσει τούς τε τὴν ἰδίαν καὶ τοὺς τὴν κοινὴν γεωργοῦν-
25 τας, τό τε πλῆθος ἄπορον ἔσται τῶν καρπῶν ἐξ ὧν ἕκαστος γεωργήσει δύο οἰκίας, καὶ τίνος ἕνεκεν οὐκ εὐθὺς ἀπὸ τῆς γῆς καὶ τῶν αὐτῶν κλήρων αὑτοῖς τε τὴν τροφὴν λήψονται καὶ τοῖς μαχίμοις παρέξουσιν; (8) Ταῦτα δὴ πάντα πολλὴν ἔχει ταραχήν. Οὐ καλῶς δ' οὐδ' ὁ
30 περὶ τῆς κρίσεως ἔχει νόμος, τὸ κρίνειν ἀξιοῦν διαιροῦντα τῆς κρίσεως ἁπλῶς γεγραμμένης, καὶ γίνεσθαι τὸν δικαστὴν διαιτητήν. Τοῦτο δ' ἐν μὲν τῇ διαίτῃ καὶ πλείοσιν ἐνδέχεται (κοινολογοῦνται γὰρ ἀλλήλοις περὶ τῆς κρίσεως), ἐν δὲ τοῖς δικαστηρίοις οὐκ ἔστιν,
35 ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον τούτῳ τῶν νομοθετῶν οἱ πολλοὶ παρασκευάζουσιν ὅπως οἱ δικασταὶ μὴ κοινολογῶνται πρὸς ἀλλήλους. (9) Ἔπειτα πῶς οὐκ ἔσται ταραχώδης ἡ κρίσις, ὅταν ὀφείλειν μὲν ὁ δικαστὴς οἴηται, μὴ τοσοῦτον δ' ὅσον ὁ δικαζόμενος; ὁ μὲν γὰρ εἴκοσι
40 μνᾶς, ὁ δὲ δικαστὴς κρίνει δέκα μνᾶς, ἢ ὁ μὲν πλέον, ὁ δ' ἔλασσον, ἄλλος δὲ πέντε, ὁ δὲ τέτταρας· καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον δῆλον ὅτι μεριοῦσιν, οἱ δὲ πάντα καταδικάσουσιν, οἱ δ' οὐδέν. Τίς οὖν ὁ τρόπος ἔσται τῆς διαλογῆς τῶν ψήφων; Ἔτι δ' οὐδεὶς ἐπιορκεῖν ἀναγκά-
45 ζει τὸν ἁπλῶς ἀποδικάσαντα ἢ καταδικάσαντα, εἴπερ ἁπλῶς τὸ ἔγκλημα γέγραπται δικαίως· οὐ γὰρ μηδὲν ὀφείλειν ὁ ἀποδικάσας κρίνει, ἀλλὰ τὰς εἴκοσι μνᾶς· ἀλλ' ἐκεῖνος ἤδη ἐπιορκεῖ ὁ καταδικάσας μὴ νομίζων ὀφείλειν τὰς εἴκοσι μνᾶς. (10) Περὶ δὲ τοῦ τοῖς εὑρί-
50 σκουσί τι τῇ πόλει συμφέρον ὡς δεῖ γίνεσθαί τινα τιμήν, οὐκ ἔστιν ἀσφαλὲς τὸ νομοθετεῖν, ἀλλ' εὐόφθαλμον ἀκοῦσαι μόνον· ἔχει γὰρ συκοφαντίας καὶ κινήσεις, ἂν τύχῃ, πολιτείας. Ἐμπίπτει δ' εἰς ἄλλο πρόβλημα καὶ σκέψιν ἑτέραν· ἀποροῦσι γάρ τινες πότερον βλαβερὸν ἢ

arma tenent. Quare omnium honorum participes esse non possunt. Necesse enim est ex iis, qui arma tenent, creari et imperatores et civium custodes, et summos, pæne dicam, amplissimosque magistratus. Qui autem rei publicæ non sunt participes, qui fieri potest ut ii benevolo et amico in rempublicam sint animo? (6) Jam vero superiores sint viribus necesse est ii qui arma tenent, utraque parte. Hoc autem non est factu facile, nisi multi sint. At si hoc erit, quid attinet alios rempublicam participare, et creandorum magistratuum potestatem habere? Præterea agricolæ qua in re civitati sunt utiles? Nam artifices quidem esse necesse est. Omnis enim civitas artificibus eget: et possunt ex artificio suo vitam tolerare, quemadmodum in aliis civitatibus. Agricolæ vero, si civibus arma tenentibus victum suppeditant, non immerito in partibus civitatis numerentur: nunc autem proprios agros habent, et hos privatim colunt. (7) Præterea, si communes agros, ex quibus civitatis propugnatores victum sument, ipsi milites arabunt, non differet pars civitatis militaris ab ea quæ agris colendis præposita est. At vult lator legis duas dissimiles esse partes. Quodsi alii quidam erunt præter eos qui privatos agros colunt, et civitatis propugnatores, quarta rursum hæc erit pars civitatis, nullius rei particeps, sed a reipublicæ statu aliena. Quodsi quis eosdem esse ponet, et qui proprios agros colunt, et qui publicos et communes: tunc fructuum copia immensa erit opus, ut ex iis quisque victum duabus familiis subministrare possit. Tum quamobrem non statim ex eadem terra et ex iisdem agris, qui sorte cuique obtigerint, et sibi victum sument, et bellatoribus præbebunt? (8) Hæc igitur omnia magnam habent confusionem. Ne lex quidem ea, quæ est de sententia a judice pronuntianda, admodum probanda est: postulat enim, ut actione simpliciter instituta, in judicando sententiam dividat, fiatque ex judice arbiter. At hoc in arbitrio etiam pluribus de compromisso facto disceptantibus facere licet, et contingere potest; inter se enim de sententia ferenda communicant: in judiciis vero non potest; quin etiam multi legum scriptores, contra atque hic, dant operam, ne judices inter se communicent. (9) Deinde vero nonne erit hæc judicatio turbulenta et confusa, si judex quidem deberi petitori arbitretur, sed non tantum, quantum petitor sibi debere dicit? Hic enim minas viginti petit, ille autem decem adjudicat: aut hic quidem plus, ille vero minus, alius autem quinque, alius porro quattuor: atque hoc scilicet modo summam pecuniæ divident, aliique omni ex parte contra petitorem sententiam ferent, alii nulla ex parte. Quis igitur erit modus sententiarum discernendarum? Præterea vero nemo cogit eum pejerare, qui simpliciter absolverit, aut damnarit, si lis simpliciter, ut debet, fuerit intenta. Non enim qui reum absolvit, nihil eum debere judicat, sed viginti minas non debere. Verum ille jam pejerat, qui non putans reum debere viginti minas, nihilominus eum damnat. (10) De præmio autem et honore aliquo iis decernendo, qui aliquid utile civitati reppererunt, non est tutum legem ferre: sed est auditu speciosum tantum. Habet enim calumnias, et reipublicæ, si ita cadat, commutationes. Incurrit autem in aliam quæstionem et disputationem. Dubitant enim quidam, utrumne

συμφέρον ταῖς πόλεσι τὸ κινεῖν τοὺς πατρίους νόμους, ἂν ᾖ τις ἄλλος βελτίων. Διόπερ οὐ ῥᾴδιον τῷ λεχθέντι ταχὺ συγχωρεῖν, εἴπερ μὴ συμφέρει κινεῖν. Ἐνδέχεται δ' εἰσηγεῖσθαί τινας νόμων λύσιν ἢ πολιτείας ὡς κοινὸν ἀγαθόν. (11) Ἐπεὶ δὲ πεποιήμεθα μνείαν, ἔτι μικρὰ περὶ αὐτοῦ διαστείλασθαι βέλτιον. Ἔχει γάρ, ὥσπερ εἴπομεν, ἀπορίαν, καὶ δόξειεν ἂν βέλτιον εἶναι τὸ κινεῖν· ἐπὶ γοῦν τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν τοῦτο συνενήνοχεν, οἷον ἰατρικὴ κινηθεῖσα παρὰ τὰ πάτρια καὶ γυμναστικὴ καὶ ὅλως αἱ τέχναι πᾶσαι καὶ αἱ δυνάμεις, ὥστ' ἐπεὶ μίαν τούτων θετέον καὶ τὴν πολιτικήν, δῆλον ὅτι καὶ περὶ ταύτην ἀναγκαῖον ὁμοίως ἔχειν. Σημεῖον δ' ἂν γεγονέναι φαίη τις ἐπ' αὐτῶν τῶν ἔργων· τοὺς γὰρ ἀρχαίους νόμους λίαν ἁπλοῦς εἶναι καὶ βαρβαρικούς. (12) Ἐσιδηροφοροῦντό τε γὰρ οἱ Ἕλληνες, καὶ τὰς γυναῖκας ἐωνοῦντο παρ' ἀλλήλων. Ὅσα τε λοιπὰ τῶν ἀρχαίων ἐστί που νομίμων, εὐήθη πάμπαν ἐστίν, οἷον ἐν Κύμῃ περὶ τὰ φονικὰ νόμος ἐστίν, ἂν πλῆθός τι παράσχηται μαρτύρων ὁ διώκων τὸν φόνον τῶν αὑτοῦ συγγενῶν, ἔνοχον εἶναι τῷ φόνῳ τὸν φεύγοντα. Ζητοῦσι δ' ὅλως οὐ τὸ πάτριον ἀλλὰ τἀγαθὸν πάντες· εἰκός τε τοὺς πρώτους, εἴτε γηγενεῖς ἦσαν εἴτ' ἐκ φθορᾶς τινὸς ἐσώθησαν, ὁμοίους εἶναι καὶ τοὺς τυχόντας καὶ τοὺς ἀνοήτους, ὥσπερ καὶ λέγεται κατὰ τῶν γηγενῶν, ὥστ' ἄτοπον τὸ μένειν ἐν τοῖς τούτων δόγμασιν. Πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲ τοὺς γεγραμμένους ἐᾶν ἀκινήτους βέλτιον. Ὥσπερ γὰρ καὶ περὶ τὰς ἄλλας τέχνας, καὶ τὴν πολιτικὴν τάξιν ἀδύνατον ἀκριβῶς πάντα γραφῆναι· καθόλου γὰρ ἀναγκαῖον γραφῆναι, αἱ δὲ πράξεις περὶ τῶν καθ' ἕκαστόν εἰσιν. Ἐκ μὲν οὖν τούτων φανερὸν ὅτι κινητέοι καὶ τινὲς καὶ ποτὲ τῶν νόμων εἰσίν. (13) Ἄλλον δὲ τρόπον ἐπισκοποῦσιν εὐλαβείας ἂν δόξειεν εἶναι πολλῆς. Ὅταν γὰρ ᾖ τὸ μὲν βέλτιον μικρόν, τὸ δ' ἐθίζειν εὐχερῶς λύειν τοὺς νόμους φαῦλον, φανερὸν ὡς ἐατέον ἐνίας ἁμαρτίας καὶ τῶν νομοθετῶν καὶ τῶν ἀρχόντων· οὐ γὰρ τοσοῦτον ὠφελήσεται κινήσας, ὅσον βλαβήσεται τοῖς ἄρχουσιν ἀπειθεῖν ἐθισθείς. (14) Ψεῦδος δὲ καὶ τὸ παράδειγμα τὸ περὶ τῶν τεχνῶν· οὐ γὰρ ὅμοιον τὸ κινεῖν τέχνην καὶ νόμον. Ὁ γὰρ νόμος ἰσχὺν οὐδεμίαν ἔχει πρὸς τὸ πείθεσθαι πλὴν παρὰ τὸ ἔθος, τοῦτο δ' οὐ γίνεται εἰ μὴ διὰ χρόνου πλῆθος, ὥστε τὸ ῥᾳδίως μεταβάλλειν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων νόμων εἰς ἑτέρους νόμους καινοὺς ἀσθενῆ ποιεῖν ἐστὶ τὴν τοῦ νόμου δύναμιν. Ἔτι δ' εἰ καὶ κινητέοι, πότερον καὶ πάντες καὶ ἐν πάσῃ πολιτείᾳ, ἢ οὔ; καὶ πότερον τῷ τυχόντι ἢ τισίν; ταῦτα γὰρ ἔχει μεγάλην διαφοράν. Διὸ νῦν μὲν ἀφῶμεν ταύτην τὴν σκέψιν· ἄλλων γάρ ἐστι καιρῶν.

detrimentosum an utile sit, leges patrias mutare, si qua sit alia melior. Itaque non est facile ei quod dictum est de præmio iis decernendo, qui aliquid ex usu civitatis invenerint, assentiri et concedere, si non expedit reipublicæ quicquam immutare. Evenire autem potest ut aliqui suadeant vel legum abrogationem, vel reipublicæ administrandæ formæ commutationem, tanquam commune bonum. (11) Sed quoniam in hunc sermonem incidimus, præstiterit pauca etiam disputare de hac re. Habet enim, ut diximus, dubitationem. Et videri possit sane satius esse commutare. In ceteris enim scientiis hoc profuit: ut medicina commutata a patriis institutis, et ars corporum exercendorum, omnes denique artes et facultates mutatæ magnas rebuspublicis utilitates attulerunt. Quare quoniam et civilis prudentia in his numeranda est, nimirum de ea quoque necessario idem est sentiendum. Argumentum eorum quæ dicimus, ex factis et eventis sumere possit aliquis: leges enim antiquas valde simplices esse et barbaricas. (12) Nam cum armis incedere, et uxores alter ab altero emere Græci tunc solebant. Supersunt etiam nunc antiqua quædam instituta, stolida prorsus; verbi gratia, lex est Cumis de cæde, si quis accusator aliquem testium numerum produxerit, qui sibi cognati sint, reum cædis pœna teneri. Præterea quærunt omnes non quod est patrium, sed quod bonum. Et verisimile est, primos illos homines, sive terrigenæ erant, sive ex calamitate et interitione aliqua salvi evaserant, similes fuisse hominum, qui vulgo nobis occurrunt, et insipientium ac stultorum: id quod etiam de terrigenis dici solet. Quare absurdum sit in horum decretis permanere. Præterea ne leges quidem scriptas relinquere immutabiles præstiterit. Quemadmodum enim se res habet in ceteris artibus, sic et in prudentia civili, fieri non posse ut omnia, quæ ad ordinationem reipublicæ administrandæ pertinent, subtiliter et perfecte scripta sint. Universe enim scripta sint necesse est: at actiones in singularibus versantur. Ex his igitur perspicuum est, et aliquas leges et aliquando esse mutandas. (13) Contra vero si alio modo rem consideremus, multæ cautionis esse videtur. Ubi enim utilitas quidem, quæ ad mutandas leges adducit, parva est, assuefacere autem cives legibus facile mutandis, malum: procul dubio nonnulla peccata et latorum legis et magistratuum intacta relinquenda sunt. Non enim tanto erit ei mutasse leges emolumento, quanto assuevisse magistratibus non parere detrimento. (14) Præterea fallax et captiosum est illud ab artibus et scientiis sumptum exemplum. Non enim simile est artem atque legem commutare. Lex enim nullam vim habet ad parendum impellentem, nisi eam quam a more accepit. Hic autem non nisi ex temporis longinquitate nascitur. Itaque a legibus receptis et usitatis ad alias et novas leges facile migrare, vim legis infirmare ac debilitare est. Præterea, si demus etiam esse mutandas, utrum et omnes, et in omni republica necne? et utrum a quolibet mutandas, an a quibusdam? Magnum enim inter hæc discrimen est. Quapropter nunc quidem hanc quæstionem omittamus, in aliud tempus magis proprium reservandam.

CAP. VI. [IX.]

Περὶ δὲ τῆς Λακεδαιμονίων πολιτείας καὶ τῆς Κρητικῆς, σχεδὸν δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων πολιτειῶν, δύο εἰσὶν αἱ σκέψεις, μία μὲν εἴ τι καλῶς ἢ μὴ καλῶς πρὸς τὴν ἀρίστην νενομοθέτηται τάξιν, ἑτέρα δ' εἴ τι πρὸς 5 τὴν ὑπόθεσιν καὶ τὸν τρόπον ὑπεναντίως τῆς προκειμένης αὐτοῖς πολιτείας. (2) Ὅτι μὲν οὖν δεῖ τῇ μελλούσῃ καλῶς πολιτεύεσθαι τὴν τῶν ἀναγκαίων ὑπάρχειν σχολήν, ὁμολογούμενόν ἐστιν· τίνα δὲ τρόπον ὑπάρχειν, οὐ ῥᾴδιον λαβεῖν. Ἥ τε γὰρ Θετταλῶν 10 πενεστεία πολλάκις ἐπέθετο τοῖς Θετταλοῖς, ὁμοίως δὲ καὶ τοῖς Λάκωσιν οἱ Εἵλωτες· ὥσπερ γὰρ ἐφεδρεύοντες τοῖς ἀτυχήμασι διατελοῦσιν. (3) Περὶ δὲ τοὺς Κρῆτας οὐδέν πω τοιοῦτον συμβέβηκεν· αἴτιον δ' ἴσως τὸ τὰς γειτνιώσας πόλεις, καίπερ πολεμούσας ἀλλήλαις, μη- 15 δεμίαν εἶναι σύμμαχον τοῖς ἀφισταμένοις διὰ τὸ μὴ συμφέρειν καὶ αὐταῖς κεκτημέναις περιοίκους· τοῖς δὲ Λάκωσιν οἱ γειτνιῶντες ἐχθροὶ πάντες ἦσαν, Ἀργεῖοι καὶ Μεσσήνιοι καὶ Ἀρκάδες, ἐπεὶ καὶ τοῖς Θετταλοῖς κατ' ἀρχὰς ἀφίσταντο διὰ τὸ πολεμεῖν ἔτι τοῖς προσ- 20 χώροις, Ἀχαιοῖς καὶ Περραιβοῖς καὶ Μάγνησιν. (4) Ἔοικε δὲ καὶ εἰ μηδὲν ἕτερον, ἀλλὰ τό γε τῆς ἐπιμελείας ἐργῶδες εἶναι, τίνα δεῖ πρὸς αὐτοὺς ὁμιλῆσαι τρόπον· ἀνιέμενοί τε γὰρ ὑβρίζουσι καὶ τῶν ἴσων ἀξιοῦσιν ἑαυτοὺς τοῖς κυρίοις, καὶ κακοπαθῶς ζῶντες ἐπι- 25 βουλεύουσι καὶ μισοῦσιν. Δῆλον οὖν ὡς οὐκ ἐξευρίσκουσι τὸν βέλτιστον τρόπον, οἷς τοῦτο συμβαίνει περὶ τὴν εἱλωτείαν. (5) Ἔτι δ' ἡ περὶ τὰς γυναῖκας ἄνεσις καὶ πρὸς τὴν προαίρεσιν τῆς πολιτείας βλαβερὰ καὶ πρὸς εὐδαιμονίαν πόλεως. Ὥσπερ γὰρ οἰκίας μέρος 30 ἀνὴρ καὶ γυνή, δῆλον ὅτι καὶ πόλιν ἐγγὺς τοῦ δίχα διῃρῆσθαι δεῖ νομίζειν εἴς τε τὸ τῶν ἀνδρῶν πλῆθος καὶ τὸ τῶν γυναικῶν, ὥστ' ἐν ὅσαις πολιτείαις φαύλως ἔχει τὸ περὶ τὰς γυναῖκας, τὸ ἥμισυ τῆς πόλεως εἶναι δεῖ νομίζειν ἀνομοθέτητον. Ὅπερ ἐκεῖ συμβέβηκεν· 35 ὅλην γὰρ τὴν πόλιν ὁ νομοθέτης εἶναι βουλόμενος καρτερικήν, κατὰ μὲν τοὺς ἄνδρας φανερός ἐστι τοιοῦτος ὤν, ἐπὶ δὲ τῶν γυναικῶν ἐξημέληκεν· ζῶσι γὰρ ἀκολάστως πρὸς ἅπασαν ἀκολασίαν καὶ τρυφερῶς. (6) Ὥστ' ἀναγκαῖον ἐν τῇ τοιαύτῃ πολιτείᾳ τιμᾶσθαι τὸν πλοῦ- 40 τον, ἄλλως τε κἂν τύχωσι γυναικοκρατούμενοι, καθάπερ τὰ πολλὰ τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολεμικῶν γενῶν, ἔξω Κελτῶν ἢ κἂν εἴ τινες ἕτεροι φανερῶς τετιμήκασι τὴν πρὸς τοὺς ἄρρενας συνουσίαν. Ἔοικε γὰρ ὁ μυθολογήσας πρῶτος οὐκ ἀλόγως συζεῦξαι τὸν Ἄρη πρὸς 45 τὴν Ἀφροδίτην· ἢ γὰρ πρὸς τὴν τῶν ἀρρένων ὁμιλίαν ἢ πρὸς τὴν τῶν γυναικῶν φαίνονται κατακώχιμοι πάντες οἱ τοιοῦτοι. (7) Διὸ παρὰ τοῖς Λάκωσι τοῦθ' ὑπῆρχεν, καὶ πολλὰ διῳκεῖτο ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν. Καίτοι τί διαφέρει γυναῖκας ἄρχειν ἢ 50 τοὺς ἄρχοντας ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἄρχεσθαι; ταὐτὸ γὰρ συμβαίνει. Χρησίμου δ' οὔσης τῆς θρασύτητος πρὸς οὐδὲν τῶν ἐγκυκλίων, ἀλλ' εἴπερ πρὸς τὸν πόλεμον,

De Lacedæmoniorum autem et Cretensium republica et fere etiam de ceteris duo sunt videnda : quorum unum est, sitne aliquid in eis recte, an secus, ad optimam reipublicæ administrandæ descriptionem legibus constitutum; alterum, sitne aliquid convenienter reipublicæ proposito et modo constitutum, an ei repugnet. (2) Ei igitur civitati, cujus administratio recta sit futura, a necessariorum ad vitam sustentandam cura vacationem esse oportere convenit inter omnes : sed quomodo hoc possit effici, non est facile excogitare. Nam et Thessalici penestæ sæpe in Thessalos invaserunt, itemque Helotes in Lacedæmonios. Nam perpetuo veluti casibus eorum adversis insidiantes imminent. (3) Cretensibus autem nihildum tale accidit. Causa autem hujus rei fortasse est, quod nulla finitimarum civitatum, quamvis inter se bellum gerant, præbeat se belli sociam, auxiliumve ferat servis a civitate deficientibus : ideo quod sibi non expediat illis auxilium ferre, ut quæ etiam similes servos habent, quos periœcos vocant. Lacedæmoniis autem finitimi omnes erant inimici, Argivi, Messenii, Arcades. Nam et Thessalis initio servi desciverant, propterea quod bellum etiam tum cum accolis Achæis, Perrhæbis, Magnetibus gerebant. (4) Videtur autem, etsi nihil aliud, certe regimen et inspectio horum hominum magni negotii esse, magnæ prudentiæ, quomodo se adversus eos gerere oporteat. Nam si agatur cum iis liberalius ac remissius, petulanter exsultant, et cum dominis de dignitate contendunt : sin tractentur asperius vivantque misere, in dominos perniciem moliuntur, eosque oderunt. Ex his igitur intelligere licet, eos qui in hæc mala incidunt propter servitium, quam Helotiam appellant, non optimo modo vacationem a cura necessariorum sibi procurasse. (5) Præterea vero remissio et indulgentia in mulieres, et ad consilium reipublicæ et ad beatitudinem civitatis damnosa est. Quemadmodum enim domus partes sunt vir et mulier : ita scilicet et civitatem existimare oportet in duas partes ferme æquales esse divisam, in virorum et mulierum multitudinem. Quare quibuscumque in rebuspublicis disciplina mulierum male habet, in iis dimidium civitatis existimandum est non esse legibus temperatum : quod illic evenit. Nam quum totam civitatem lator legum vellet ad tolerandos labores esse robustam, in viris quidem perspicue quod volebat assecutus est; in mulieribus vero negligentem se præbuit. Vivunt enim intemperanter et luxuriose, ad omne scilicet intemperantiæ genus solutæ atque effusæ. (6) Itaque necesse in tali reipublicæ forma plurimi fieri divitias, maxime si viri sub potestate mulierum sint : quemadmodum multæ militares et bellicosæ nationes, præter Celtas, et si qui alii palam consuetudinem cum masculis comprobarunt. Videtur enim is qui primus fabulam composuit, non temere cum Marte Venerem copulasse : aut enim ad masculorum congressum aut ad feminarum tales homines videntur esse proclives. (7) Idcirco hoc apud Lacedæmonios locum obtinebat, et multa, quamdiu Græciæ imperium obtinebant, a mulieribus administrabantur. Atqui quid interest, utrum mulieres reipublicæ præsint, an reipublicæ præfecti mulierum arbitratu rempublicam gerant? idem enim utrimque evenit. Quum autem audacia ad nullam rem quotidianam atque usitatam sit utilis, sed, si forte, in bello usui esse possit, etiam in rebus bellicis

βλαβερώταται καὶ πρὸς ταῦθ' αἱ τῶν Λακώνων ἦσαν. Ἐδήλωσαν δ' ἐπὶ τῆς Θηβαίων ἐμβολῆς· χρήσιμοι μὲν γὰρ οὐδὲν ἦσαν, ὥσπερ ἐν ἑτέραις πόλεσιν, θόρυβον δὲ παρεῖχον πλείω τῶν πολεμίων. (8) Ἐξ ἀρχῆς μὲν οὖν ἔοικε συμβεβηκέναι τοῖς Λάκωσιν εὐλόγως ἡ τῶν γυναικῶν ἄνεσις. Ἔξω γὰρ τῆς οἰκείας διὰ τὰς στρατείας ἀπεξενοῦντο πολὺν χρόνον, πολεμοῦντες τόν τε πρὸς Ἀργείους πόλεμον καὶ πάλιν τὸν πρὸς Ἀρκάδας καὶ Μεσσηνίους· σχολάσαντες δὲ αὐτοὺς μὲν παρεῖχον τῷ νομοθέτῃ προῳδοπεποιημένους διὰ τὸν στρατιωτικὸν βίον (πολλὰ γὰρ ἔχει μέρη τῆς ἀρετῆς), τὰς δὲ γυναῖκας φασὶ μὲν ἄγειν ἐπιχειρῆσαι τὸν Λυκοῦργον ἐπὶ τοὺς νόμους, ὡς δ' ἀντέκρουον, ἀποστῆναι πάλιν. (9) Αἰτίαι μὲν οὖν εἰσὶν αὗται τῶν γενομένων, ὥστε δῆλον ὅτι καὶ ταύτης τῆς ἁμαρτίας. Ἀλλ' ἡμεῖς οὐ τοῦτο σκοποῦμεν, τίνι δεῖ συγγνώμην ἔχειν ἢ μὴ ἔχειν, ἀλλὰ περὶ τοῦ ὀρθῶς καὶ μὴ ὀρθῶς. Τὰ δὲ περὶ τὰς γυναῖκας ἔχοντα μὴ καλῶς ἔοικεν, ὥσπερ ἐλέχθη καὶ πρότερον, οὐ μόνον ἀπρέπειάν τινα ποιεῖν τῆς πολιτείας αὐτῆς καθ' αὑτήν, ἀλλὰ συμβάλλεσθαί τι πρὸς τὴν φιλοχρηματίαν. (10) Μετὰ γὰρ τὰ νῦν ῥηθέντα τοῖς περὶ τὴν ἀνωμαλίαν τῆς κτήσεως ἐπιτιμήσειεν ἄν τις. Τοῖς μὲν γὰρ αὐτῶν συμβέβηκε κεκτῆσθαι πολλὴν λίαν οὐσίαν, τοῖς δὲ πάμπαν μικράν· διόπερ εἰς ὀλίγους ἧκεν ἡ χώρα. Τοῦτο δὲ καὶ διὰ τῶν νόμων τέτακται φαύλως· ὠνεῖσθαι μὲν γὰρ ἢ πωλεῖν τὴν ὑπάρχουσαν ἐποίησεν οὐ καλόν, ὀρθῶς ποιήσας, διδόναι δὲ καὶ καταλείπειν ἐξουσίαν ἔδωκε τοῖς βουλομένοις· καίτοι τοῦτο συμβαίνειν ἀναγκαῖον ἐκείνως τε καὶ οὕτως. (11) Ἔστι δὲ καὶ τῶν γυναικῶν σχεδὸν τῆς πάσης χώρας τῶν πέντε μερῶν τὰ δύο, τῶν τ' ἐπικλήρων πολλῶν γινομένων, καὶ διὰ τὸ προῖκας διδόναι μεγάλας. Καίτοι βέλτιον ἦν μηδεμίαν ἢ ὀλίγην ἢ καὶ μετρίαν τετάχθαι. Νῦν δ' ἔξεστι δοῦναί τε τὴν ἐπίκληρον ὅτῳ ἂν βούληται· κἂν ἀποθάνῃ μὴ διαθέμενος, ὃν ἂν καταλίπῃ κληρονόμον, οὗτος ᾧ ἂν θέλῃ δίδωσιν. Τοιγαροῦν δυναμένης τῆς χώρας χιλίους ἱππεῖς τρέφειν καὶ πεντακοσίους καὶ ὁπλίτας τρισμυρίους, οὐδὲ χίλιοι τὸ πλῆθος ἦσαν. (12) Γέγονε δὲ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν δῆλον ὅτι φαύλως αὐτοῖς εἶχε τὰ περὶ τὴν τάξιν ταύτην· μίαν γὰρ πληγὴν οὐχ ὑπήνεγκεν ἡ πόλις, ἀλλ' ἀπώλετο διὰ τὴν ὀλιγανθρωπίαν. Λέγουσι δ' ὡς ἐπὶ μὲν τῶν προτέρων βασιλέων μετεδίδοσαν τῆς πολιτείας, ὥστ' οὐ γίνεσθαι τότε ὀλιγανθρωπίαν πολεμούντων πολὺν χρόνον· καί φασιν εἶναί ποτε τοῖς Σπαρτιάταις καὶ μυρίους. Οὐ μὴν ἀλλ' εἴτ' ἐστὶν ἀληθῆ ταῦτα εἴτε μή, βέλτιον τὸ διὰ τῆς κτήσεως ὡμαλισμένης πληθύειν ἀνδρῶν τὴν πόλιν. (13) Ὑπεναντίος δὲ καὶ ὁ περὶ τὴν τεκνοποιίαν νόμος πρὸς ταύτην τὴν διόρθωσιν. Βουλόμενος γὰρ ὁ νομοθέτης ὡς πλείστους εἶναι τοὺς Σπαρτιάτας, προάγεται τοὺς πολίτας ὅτι πλείστους ποιεῖσθαι παῖδας· ἔστι γὰρ αὐτοῖς νόμος τὸν μὲν γεννήσαντα τρεῖς υἱοὺς ἄφρουρον εἶναι, τὸν δὲ τέτταρας ἀτελῆ πάντων. Καίτοι φανερὸν ὅτι

maximo damno fuerunt Lacedæmoniorum feminæ : idque in incursione Thebanorum declararunt. Nam utilitatem quidem nullam attulerunt, quemadmodum in aliis civitatibus; sed trepidationem et tumultum civitati incusserunt majorem quam hostes. (8) Initio igitur non immerito hanc licentiam videntur Lacedæmonii mulieribus permisisse. Nam procul a domo propter militiam multo tempore peregrinabantur, nunc bellum Argivum, nunc rursus Arcadicum et Messeniacum gerentes. Otium autem nacti, se ipsos quidem propter vitam militarem latori legis quasi præparatos faciles præbebant; multas enim virtutis partes continet illa vita; feminas autem aiunt Lycurgum sub legum jugum adducere conatum, quum illæ contra niterentur, ab incepto destitisse. (9) Eorum igitur, quæ acciderunt, causa hæc fuit : quare etiam hujus peccati scilicet. Nos autem non hoc quærimus, cui sit ignoscendum, cui non : sed quid sit recte, quid secus institutum. Verum ea quæ ad feminas pertinent, non bene instituta videntur, ut et antea dictum est, non solum ipsam per se rempublicam dedecorare, sed etiam ad immoderatum pecuniæ studium conferre. (10) Nam præter ea quæ dicta sunt, bonorum inæqualitas etiam reprehendi potest. Accidit enim, ut eorum alii rem familiarem amplissimam possideant, alii tenuissimam atque angustissimam. Quapropter ad paucos redactus est ager Spartanus. Hoc autem etiam legibus constitutum est perperam. Fecit enim lator legis, ut patrimonium aut suum vendere, aut alienum emere haberetur non honestum : atque hoc recte. Donandi autem et testamento relinquendi potestatem licentiamque permisit, qui vellent. Atqui idem evenire necesse est et hoc et illo modo. (11) Jam vero ex quinque totius agri partibus duæ fere sunt mulierum, tum quia multæ puellæ orbæ fiunt, ad quas omnium paternorum bonorum pervenit hæreditas, tum quia magnæ sunt puellarum nubentium dotes. Atqui præstabat vel nullam vel exiguam vel mediocrem dotem esse præfinitam. Nunc autem et patri filiam paternorum honorum hæredem futuram, cuilibet in matrimonium collocare licet : et si pater mortuus sit intestatus, aut non expresserit testamento, cui filiam suam collocari velit; quem hæredem reliquerit, hic cui velit collocat. Itaque quum possit ager Spartanus mille et quingentos equites et triginta millia gravioris armaturæ peditum alere, ne mille quidem numero erant. (12) Re autem et eventu planum factum est, hoc ab iis perperam esse institutum. Non enim unam plagam hæc civitas ferre potuit, sed ea funditus interiit propter hominum penuriam. Dicuntur autem superioribus regibus regnum obtinentibus jus civitatis impertivisse peregrinis, itaque factum ut in hominum penuriam non inciderent, diuturnis bellis conflictati : aiuntque quondam Spartæ cives fuisse vel decies mille. Veruntamen sive hæc vera sunt, sive secus, præstat urbem esse frequentem et refertam civium multitudine per bonorum æquationem. (13) Jam vero lex, quæ ad liberorum procreationem pertinet, huic correctioni adversatur. Nam quum vellet lator legis quamplurimos esse Spartiatas, allexit cives ad quamplurimos liberos procreandos. Est enim lex apud eos, si quis tres filios procrearit, eum vacationem habere militiæ : si quattuor, ab omnibus publicis muneribus immunem esse. Atqui perspicuum est, si multi na-

πολλῶν γινομένων, τῆς δὲ χώρας οὕτω διῃρημένης, ἀναγκαῖον πολλοὺς γίνεσθαι πένητας. (14) Ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ περὶ τὴν ἐφορείαν ἔχει φαύλως· ἡ γὰρ ἀρχὴ κυρία μὲν αὐτὴ τῶν μεγίστων αὐτοῖς ἐστίν, γίνονται δ' 5 ἐκ τοῦ δήμου πάντες, ὥστε πολλάκις ἐμπίπτουσιν ἄνθρωποι σφόδρα πένητες εἰς τὸ ἀρχεῖον, οἳ διὰ τὴν ἀπορίαν ὤνιοι ἦσαν. Ἐδήλωσαν δὲ πολλάκις μὲν καὶ πρότερον, καὶ νῦν δὲ ἐν τοῖς ἀνδρίοις· διαφθαρέντες γὰρ ἀργυρίῳ τινές, ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς, ὅλην τὴν πόλιν ἀπώ- 10 λεσαν. Καὶ διὰ τὸ τὴν ἀρχὴν εἶναι λίαν μεγάλην καὶ ἰσοτύραννον δημαγωγεῖν αὐτοὺς ἠναγκάζοντο καὶ οἱ βασιλεῖς, ὥστε καὶ ταύτῃ συνεπιβλάπτεσθαι τὴν πολιτείαν· δημοκρατία γὰρ ἐξ ἀριστοκρατίας συνέβαινεν. (15) Συνέχει μὲν οὖν τὴν πολιτείαν τὸ ἀρχεῖον 15 τοῦτο· ἡσυχάζει γὰρ ὁ δῆμος διὰ τὸ μετέχειν τῆς μεγίστης ἀρχῆς, ὥστ' εἴτε διὰ τὸν νομοθέτην εἴτε διὰ τύχην τοῦτο συμπέπτωκεν, συμφερόντως ἔχει τοῖς πράγμασιν. Δεῖ γὰρ τὴν πολιτείαν τὴν μέλλουσαν σώζεσθαι πάντα βούλεσθαι τὰ μέρη τῆς πόλεως εἶναι 20 καὶ διαμένειν ταὐτά· οἱ μὲν οὖν βασιλεῖς διὰ τὴν αὐτῶν τιμὴν οὕτως ἔχουσιν, οἱ δὲ καλοὶ κἀγαθοὶ διὰ τὴν γερουσίαν (ἆθλον γὰρ ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς ἀρετῆς ἐστίν), ὁ δὲ δῆμος διὰ τὴν ἐφορείαν· καθίσταται γὰρ ἐξ ἁπάντων. (16) Ἀλλ' αἱρετὴν ἔδει τὴν ἀρχὴν εἶναι ταύτην 25 ἐξ ἁπάντων μέν, μὴ τὸν τρόπον δὲ τοῦτον ὃν νῦν· παιδαριώδης γάρ ἐστι λίαν. Ἔτι δὲ καὶ κρίσεών εἰσι μεγάλων κύριοι, ὄντες οἱ τυχόντες, διόπερ οὐκ αὐτογνώμονας βέλτιον κρίνειν ἀλλὰ κατὰ τὰ γράμματα καὶ τοὺς νόμους. Ἔστι δὲ καὶ ἡ δίαιτα τῶν ἐφόρων οὐχ 30 ὁμολογουμένη τῷ βουλήματι τῆς πόλεως· αὐτὴ μὲν γὰρ ἀνειμένη λίαν ἐστίν, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις μᾶλλον ὑπερβάλλει ἐπὶ τὸ σκληρόν, ὥστε μὴ δύνασθαι καρτερεῖν ἀλλὰ λάθρᾳ τὸν νόμον ἀποδιδράσκοντας ἀπολαύειν τῶν σωματικῶν ἡδονῶν. (17) Ἔχει δὲ καὶ τὰ περὶ 35 τὴν τῶν γερόντων ἀρχὴν οὐ καλῶς αὐτοῖς. Ἐπιεικῶν μὲν γὰρ ὄντων καὶ πεπαιδευμένων ἱκανῶς πρὸς ἀνδραγαθίαν τάχ' ἂν εἴπειέ τις συμφέρειν τῇ πόλει· καίτοι τό γε διὰ βίου κυρίους εἶναι κρίσεων μεγάλων ἀμφισβητήσιμον· ἔστι γάρ, ὥσπερ καὶ σώματος, καὶ διανοίας 40 γῆρας. Τὸν τρόπον δὲ τοῦτον πεπαιδευμένων ὥστε καὶ τὸν νομοθέτην αὐτὸν ἀπιστεῖν ὡς οὐκ ἀγαθοῖς ἀνδράσιν, οὐκ ἀσφαλές. (18) Φαίνονται δὲ καὶ καταδωροδοκούμενοι καὶ καταχαριζόμενοι πολλὰ τῶν κοινῶν οἱ κεκοινωνηκότες τῆς ἀρχῆς ταύτης. Διόπερ βέλ- 45 τιον αὐτοὺς μὴ ἀνευθύνους εἶναι· νῦν δ' εἰσίν. Δόξειε δ' ἂν ἡ τῶν ἐφόρων ἀρχὴ πάσας εὐθύνειν τὰς ἀρχάς· τοῦτο δὲ τῇ ἐφορείᾳ μέγα λίαν τὸ δῶρον, καὶ τὸν τρόπον οὐ τοῦτον λέγομεν διδόναι δεῖν τὰς εὐθύνας. Ἔτι δὲ καὶ τὴν αἵρεσιν ἣν ποιοῦνται τῶν γερόντων, κατά 50 τε τὴν κρίσιν ἐστὶ παιδαριώδης, καὶ τὸ αὐτὸν αἰτεῖσθαι τὸν ἀξιωθησόμενον τῆς ἀρχῆς οὐκ ὀρθῶς ἔχει· δεῖ γὰρ καὶ βουλόμενον καὶ μὴ βουλόμενον ἄρχειν τὸν ἄξιον τῆς ἀρχῆς. (19) Νῦν δ' ὅπερ καὶ περὶ τὴν ἄλλην πολιτείαν ὁ νομοθέτης φαίνεται ποιῶν· φιλοτίμους γὰρ κα-

scantur, quum ager ita sit divisus, necessario multos pauperes futuros. (14) At porro etiam ea, quæ ad Ephoriam pertinent, minus bene se habent. Quum enim imperium Ephororum ipsum potestatem habeat rerum maximarum, Ephori omnes de plebe creantur. Itaque sæpenumero homines valde pauperes atque egentes in hanc potestatem ingruunt, qui propter egestatem venales erant. Quum autem sæpe antea hoc declararint, tum vero etiam nuperrime in Andriis : corrupti enim pecunia nonnulli Ephori, quantum in iis fuit, totam civitatem perdiderunt. Et propterea, quod hic magistratus erat admodum potens et cum tyrannide comparandus, etiam reges eorum benevolentiam blanditiis et assentatione quærere cogebantur : usque adeo, ut hinc quoque respublica detrimento afficeretur. Populi enim potentatus ex optimatium principatu exsistebat. (15) Reipublicæ statum igitur continet hic magistratus. Quiescit enim populus, propterea quod maximi imperii est particeps. Itaque sive latoris legis consilio, sive fortuito hoc evenit, rationibus civitatis conducit. Oportet enim eam rempublicam quæ sit salva et diuturna futura, velle omnes civitatis partes et esse et manere easdem. Reges igitur, propter honorem quo ornati sunt, ita animis affecti sunt : honesti autem et boni viri, propter senatoriam dignitatem; præmium enim virtutis hic magistratus est; populus vero propter Ephoriam : ex omnibus enim fiunt Ephori. (16) At hunc magistratum delectu habito deferri oportebat ex omnibus quidem, sed non eo quo nunc modo : valde enim puerilis est. Præterea rebus maximis judicandis præsunt, quum sint homines forte oblati et nihil ab aliis differentes. Quocirca non suo arbitratu melius erat eos judicare, sed ex præscripto juris scripti et legum. Tum Ephororum vita et victus non consentit cum voluntate civitatis. Is enim valde dissolutus est : in ceteris autem duritie et asperitate modum superat, ita ut eam tolerare non possint, sed clam a legibus transfugientes corporis voluptatibus cupide perfruantur. (17) Jam vero neque ea quæ ad senatorum magistratum pertinent, videntur bene esse iis instituta. Nam si sint viri boni, et tantum, quantum satis est, ad honestatem cum probitate conjunctam eruditi, fortasse quis eos e re civitatis esse dixerit : quanquam eos per totam vitam rerum maximarum judicandarum esse dominos, ambigi potest, utrum sit utile, necne. Est enim sua, ut corporis, sic et mentis senectus. Sed quum ita sint instituti, ut lator ipse legis iis non omnia credat, tanquam non bonis viris, non est hoc tutum. (18) Reperiuntur autem qui hunc magistratum consecuti sunt, multa ad rempublicam pertinentia et pretii et gratiæ causa deserere ac prodere. Quocirca satius erat eos non esse immunes a rationibus factorum suorum reddendis, uti nunc sunt. Videtur autem Ephororum potestas omnes magistratus ad judicium referendarum rationum apud se subeundum adigere. Nimis vero magnum hoc Ephoriæ munus datum est : et negamus hoc modo reddere rationes oportere. Præterea vero ipsa electio senatorum et modus judicandi puerilis est : tum eum qui omnium judicio dignus magistratu futurus est, petere magistratum, non est rectum. Oportet enim eum qui dignus est magistratu, sive velit, sive nolit, magistratum gerere. (19) Nunc autem id quod et in reliqua civitatis administrandæ ratione, lator legis

τασκευάζων τοὺς πολίτας, τούτοις κέχρηται πρὸς τὴν αἵρεσιν τῶν γερόντων. Οὐδεὶς γὰρ ἂν ἄρχειν αἰτήσαιτο μὴ φιλότιμος ὤν. Καίτοι τῶν γ' ἀδικημάτων ἑκουσίων τὰ πλεῖστα συμβαίνει σχεδὸν διὰ φιλοτιμίαν καὶ διὰ φιλοχρηματίαν τοῖς ἀνθρώποις. (20) Περὶ δὲ βασιλείας, εἰ μὲν μὴ βέλτιόν ἐστιν ὑπάρχειν ταῖς πόλεσιν ἢ βέλτιον, ἄλλος ἔστω λόγος. Ἀλλὰ μὴν βέλτιόν γε μὴ καθάπερ νῦν, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ βίον ἕκαστον κρίνεσθαι τῶν βασιλέων. Ὅτι δ' ὁ νομοθέτης οὐδ' αὐτὸς οἴεται δύνασθαι ποιεῖν καλοὺς κἀγαθούς, δῆλον· ἀπιστεῖ γοῦν ὡς οὐκ οὖσιν ἱκανῶς ἀγαθοῖς ἀνδράσιν· διόπερ ἐξέπεμπον συμπρεσβευτὰς τοὺς ἐχθρούς, καὶ σωτηρίαν ἐνόμιζον τῇ πόλει εἶναι τὸ στασιάζειν τοὺς βασιλεῖς. (21) Οὐ καλῶς δ' οὐδὲ περὶ τὰ συσσίτια τὰ καλούμενα φιδίτια νενομοθέτηται τῷ καταστήσαντι πρῶτον. Ἔδει γὰρ ἀπὸ κοινοῦ μᾶλλον εἶναι τὴν σύνοδον, καθάπερ ἐν Κρήτῃ· παρὰ δὲ τοῖς Λάκωσιν ἕκαστον δεῖ φέρειν, καὶ σφόδρα πενήτων ἐνίων ὄντων καὶ τοῦτο τὸ ἀνάλωμα οὐ δυναμένων δαπανᾶν, ὥστε συμβαίνειν τοὐναντίον τῷ νομοθέτῃ τῆς προαιρέσεως. Βούλεται μὲν γὰρ δημοκρατικὸν εἶναι τὸ κατασκεύασμα τῶν συσσιτίων, γίνεται δ' ἥκιστα δημοκρατικὸν οὕτω νενομοθετημένον· μετέχειν μὲν γὰρ οὐ ῥᾴδιον τοῖς λίαν πένησιν, ὅρος δὲ τῆς πολιτείας οὗτός ἐστιν αὐτοῖς ὁ πάτριος, τὸν μὴ δυνάμενον τοῦτο τὸ τέλος φέρειν μὴ μετέχειν αὐτῆς. (22) Τῷ δὲ περὶ τοὺς ναυάρχους νόμῳ καὶ ἕτεροί τινες ἐπιτετιμήκασιν, ὀρθῶς ἐπιτιμῶντες· στάσεως γὰρ γίνεται αἴτιος. Ἐπὶ γὰρ τοῖς βασιλεῦσιν οὖσι στρατηγοῖς ἀΐδιος ἡ ναυαρχία σχεδὸν ἑτέρα βασιλεία καθέστηκεν. Καὶ ὡδὶ δὲ τῇ ὑποθέσει τοῦ νομοθέτου ἐπιτιμήσειεν ἄν τις, ὅπερ καὶ Πλάτων ἐν τοῖς νόμοις ἐπιτετίμηκεν· πρὸς γὰρ μέρος ἀρετῆς ἡ πᾶσα σύνταξις τῶν νόμων ἐστί, τὴν πολεμικήν· αὕτη γὰρ χρησίμη πρὸς τὸ κρατεῖν. Τοιγαροῦν ἐσῴζοντο μὲν πολεμοῦντες, ἀπώλλυντο δὲ ἄρξαντες διὰ τὸ μὴ ἐπίστασθαι σχολάζειν μηδὲ ἠσκηκέναι μηδεμίαν ἄσκησιν ἑτέραν κυριωτέραν τῆς πολεμικῆς. (23) Τούτου δὲ ἁμάρτημα οὐκ ἔλαττον· νομίζουσι μὲν γὰρ γίνεσθαι τἀγαθὰ τὰ περιμάχητα δι' ἀρετῆς μᾶλλον ἢ κακίας· καὶ τοῦτο μὲν καλῶς· ὅτι μέντοι ταῦτα κρείττω τῆς ἀρετῆς ὑπολαμβάνουσιν, οὐ καλῶς. Φαύλως δ' ἔχει καὶ περὶ τὰ κοινὰ χρήματα τοῖς Σπαρτιάταις. Οὔτε γὰρ ἐν τῷ κοινῷ τῆς πόλεώς ἐστιν οὐδὲν πολέμους μεγάλους ἀναγκαζομένοις πολεμεῖν, εἰσφέρουσί τε κακῶς· διὰ γὰρ τὸ τῶν Σπαρτιατῶν εἶναι τὴν πλείστην γῆν οὐκ ἐξετάζουσιν ἀλλήλων τὰς εἰσφοράς. Ἀποβέβηκέ τε τοὐναντίον τῷ νομοθέτῃ τοῦ συμφέροντος· τὴν μὲν γὰρ πόλιν πεποίηκεν ἀχρήματον, τοὺς δ' ἰδιώτας φιλοχρημάτους. Περὶ μὲν οὖν τῆς Λακεδαιμονίων πολιτείας ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω· ταῦτα γάρ ἐστιν ἃ μάλιστ' ἄν τις ἐπιτιμήσειεν.

hic facere reperitur: cives enim ambitiosos efficit, iisque utitur in senatoribus eligendis. Nemo enim magistratum petierit, qui non sit ambitiosus. Atqui earum injuriarum, quæ sponte inferuntur, plurimæ aut propter immoderatum honoris studium, aut propter avaritiam et pecuniæ cupiditatem ab hominibus inferuntur. (20) De regno autem, utrum non præstet civitates regibus parere, an præstet, alius erit disputandi locus. Veruntamen satius fuerit non, quemadmodum nunc fit, sed ex suis factis et vita unumquemque regum spectari regnumque obtinere. In promptu autem est, ne ipsum quidem latorem legis putavisse, posse se eos efficere viros omni virtute præstantes. Iis enim diffidit, neque omnia credit, ut non satis bonis viris. Quapropter una cum rege legatos mittere solebant eos qui cum eo inimicitias gererent; et salutare civitati esse existimabant, reges inter se committere. (21) Ne id quidem, quod ad convictus, quæ Phiditia appellantur, pertinet, ab eo qui constituit primum, recte institutum est. Oportebat enim sumptu publico potius conventum illum fieri, quemadmodum in Creta. Apud Lacedæmonios autem unumquemque conferre oportet, etiam si nonnulli valde pauperes sint neque hunc sumptum facere possint. Ita contrarium evenit latori legis, atque consilium ejus est. Vult enim concœnationum illud inventum ad formam reipublicæ popularem seu democratiam pertinere: sed fit minime formæ reipublicæ populari consentaneum, ita a latore legis institutum. Non enim facile est valde pauperibus ea participare. Hic autem reipublicæ finis et quasi terminus patrius atque avitus ipsis constitutus est, ut is qui hoc vectigal pensitare non potest, ne sit ejus particeps. (22) Jam legem de navium præfectis, quos Navarchos appellant, alii quoque reprehenderunt, idque merito: seditionis enim causa exsistit. Classis enim præfectura regibus, qui sunt belli duces atque imperatores sempiterni, addita alterum propemodum regnum evadit. Et vero etiam ipsum propositum latoris legis reprehendat aliquis: quod quidem et Plato in libris De legibus fecit. Tota enim legum descriptio ad unam virtutis partem, artem militarem, refertur. Hæc enim ad potiundum rerum utilis est. Itaque salvi quidem erant bellum gerentes, interibant autem imperium adepti: quia otiari et quiescere non didicerant, neque ullam aliam artem militari præstabiliorem exercuerant. (23) Hoc autem peccato non levius illud, quod quum bona hominibus maxime omnium exoptata virtute potius quam vitio parari putent, et recte quidem, tamen male hæc ipsa virtuti præferunt. Tum ea quæ ad pecuniam publicam pertinent, perperam sunt apud Lacedæmonios constituta. Nam neque ærarium est apud eos, quum tamen civitas magna bella gerere necessitate cogatur, et tributum male conferunt. Nam quia Spartiatæ maximam agrorum partem possident, quantum quisque tributi conferat, non admodum accurate inter se exquirunt: et hoc modo contrarium evenit latori legis, atque civitati expedit. Civitatem enim fecit pecuniæ egenam, cives autem et privatos pecuniæ cupidos atque avaros. De Lacedæmoniorum igitur republica hactenus dictum sit. Hæc enim sunt quæ quis maxime in ea reprehendat.

CAP. VII. [X.]

Ἡ δὲ Κρητικὴ πολιτεία πάρεγγυς μέν ἐστι ταύτης, ἔχει δὲ μικρὰ μὲν οὐ χεῖρον, τὸ δὲ πλεῖον ἧττον γλαφυρῶς. Καὶ γὰρ ἔοικε καὶ λέγεται δὲ τὰ πλεῖστα μεμιμῆσθαι τὴν Κρητικὴν πολιτείαν ἡ τῶν Λακώνων, τὰ δὲ πλεῖστα τῶν ἀρχαίων ἧττον διήρθρωται τῶν νεωτέρων. Φασὶ γὰρ τὸν Λυκοῦργον, ὅτε τὴν ἐπιτροπείαν τὴν Χαρίλλου τοῦ βασιλέως καταλιπὼν ἀπεδήμησεν, τότε τὸν πλεῖστον διατρῖψαι χρόνον περὶ τὴν Κρήτην διὰ τὴν συγγένειαν· ἄποικοι γὰρ οἱ Λύκτιοι τῶν Λακώνων ἦσαν, κατέλαβον δ' οἱ πρὸς τὴν ἀποικίαν ἐλθόντες τὴν τάξιν τῶν νόμων ὑπάρχουσαν ἐν τοῖς τότε κατοικοῦσιν. Διὸ καὶ νῦν οἱ περίοικοι τὸν αὐτὸν τρόπον χρῶνται αὐτοῖς, ὡς κατασκευάσαντος Μίνω πρώτου τὴν τάξιν τῶν νόμων. (2) Δοκεῖ δ' ἡ νῆσος καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν τὴν Ἑλληνικὴν πεφυκέναι καὶ κεῖσθαι καλῶς· πάσῃ γὰρ ἐπίκειται τῇ θαλάσσῃ, σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων ἱδρυμένων περὶ τὴν θάλασσαν πάντων· ἀπέχει γὰρ τῇ μὲν τῆς Πελοποννήσου μικρόν, τῇ δὲ τῆς Ἀσίας τοῦ περὶ Τριόπιον τόπου καὶ Ῥόδον. Διὸ καὶ τὴν τῆς θαλάσσης ἀρχὴν κατέσχεν ὁ Μίνως, καὶ τὰς νήσους τὰς μὲν ἐχειρώσατο τὰς δ' ᾤκισεν, τέλος δὲ ἐπιθέμενος τῇ Σικελίᾳ τὸν βίον ἐτελεύτησεν ἐκεῖ περὶ Κάμικον. (3) Ἔχει δ' ἀνάλογον ἡ Κρητικὴ τάξις πρὸς τὴν Λακωνικήν. Γεωργοῦσί τε γὰρ τοῖς μὲν εἵλωτες, τοῖς δὲ Κρησὶν οἱ περίοικοι, καὶ συσσίτια παρ' ἀμφοτέροις ἐστίν· καὶ τό γε ἀρχαῖον ἐκάλουν οἱ Λάκωνες οὐ φιδίτια ἀλλ' ἄνδρια, καθάπερ οἱ Κρῆτες, ᾗ καὶ δῆλον ὅτι ἐκεῖθεν ἐλήλυθεν. Ἔτι δὲ τῆς πολιτείας ἡ τάξις. Οἱ μὲν γὰρ ἔφοροι τὴν αὐτὴν ἔχουσι δύναμιν τοῖς ἐν τῇ Κρήτῃ καλουμένοις κόσμοις, πλὴν οἱ μὲν ἔφοροι πέντε τὸν ἀριθμὸν οἱ δὲ κόσμοι δέκα εἰσίν· οἱ δὲ γέροντες τοῖς γέρουσιν, οὓς καλοῦσιν οἱ Κρῆτες βουλήν, ἴσοι. Βασιλεία δὲ πρότερον μὲν ἦν, εἶτα κατέλυσαν οἱ Κρῆτες, καὶ τὴν ἡγεμονίαν οἱ κόσμοι τὴν κατὰ πόλεμον ἔχουσιν. (4) Ἐκκλησίας δὲ μετέχουσι πάντες· κυρία δ' οὐδενός ἐστιν ἀλλ' ἢ συνεπιψηφίσαι τὰ δόξαντα τοῖς γέρουσι καὶ τοῖς κόσμοις. Τὰ μὲν οὖν τῶν συσσιτίων ἔχει βέλτιον τοῖς Κρησὶν ἢ τοῖς Λάκωσιν. Ἐν μὲν γὰρ Λακεδαίμονι κατὰ κεφαλὴν ἕκαστος εἰσφέρει τὸ τεταγμένον· εἰ δὲ μή, μετέχειν νόμος κωλύει τῆς πολιτείας, καθάπερ εἴρηται καὶ πρότερον. Ἐν δὲ Κρήτῃ κοινοτέρως· ἀπὸ πάντων γὰρ τῶν γινομένων καρπῶν τε καὶ βοσκημάτων καὶ ἐκ τῶν δημοσίων καὶ φόρων οὓς φέρουσιν οἱ περίοικοι, τέτακται μέρος τὸ μὲν πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ τὰς κοινὰς λειτουργίας, τὸ δὲ τοῖς συσσιτίοις, ὥστ' ἐκ κοινοῦ τρέφεσθαι πάντας, καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας καὶ ἄνδρας. Πρὸς δὲ τὴν ὀλιγοσιτίαν ὡς ὠφέλιμον πολλὰ πεφιλοσόφηκεν ὁ νομοθέτης, καὶ πρὸς τὴν διάζευξιν τῶν γυναικῶν, ἵνα μὴ πολυτεκνῶσι, τὴν πρὸς τοὺς ἄρρενας ποιήσας ὁμιλίαν, περὶ ἧς εἰ φαύλως ἢ μὴ φαύλως, ἕτερος ἔσται τοῦ διασκέψασθαι καιρός. (5) Ὅτι δὲ τὰ περὶ τὰ συσσίτια

Cretensium autem respublica ad hanc proxime quidem accedit; sed quum habeat pauca quædam non deteriora, tum plurima habet minus exculta. Videtur enim, et vero ita dicitur, Lacedæmoniorum respublica plerisque in rebus Cretensem esse æmulata. Antiquitas autem utplurimum minus est elaborata et perfecta, quam recentiora solent esse. Aiunt enim Lycurgum, quum relicta Charilli regis tutela peregre abiisset, plurimum temporis in insula Creta commoratum esse propter cognationem. Coloni enim erant Lyctii a Lacedæmoniis profecti. Repererunt autem ii qui in coloniam deducti sunt, incolas tum legibus et institutis utentes, quibus res eorum primus Minos ordinaverat: quocirca etiam nunc vicini eodem modo iis utuntur. (2) Videtur autem insula et ad imperium Græciæ facta naturâ et commode admodum sita. Omni enim mari propinqua imminet, et Græci fere omnes circa mare sedes fixerunt. Abest enim hac parte quidem non longe a Peloponneso, illa autem ab Asia et regione quæ est circa Triopium et Rhodum. Quapropter et maris imperium obtinuit Minos, et insulas alias cepit, alias colonis frequentavit. Ad extremum autem bello Siciliæ illato, illic ad Camicum obiit. (3) Cretensis autem reipublicæ ordinatio Laconicæ proportione quadam respondet. Agros enim colunt his quidem Helotes, illis autem Periœci quos appellant: et convivia publica fiunt apud utrosque. Ac priscis sane temporibus nominabant illa Lacones non Phiditia, uti nunc, sed Andria, quemadmodum Cretenses: ex quo etiam perspicuum est, ab his orta esse. Præterea et reipublicæ administrandæ descriptio. Ephori enim eandem Lacedæmone potestatem obtinent, atque in Creta ii qui dicuntur Cosmi: nisi quod Ephori numero sunt quinque, Cosmi decem. Senatores autem senatoribus, quos Cretes Bulan (hoc est, consilium) appellant, numero sunt pares. Jam vero regibus antea Cretenses paruerunt: postea regalem potestatem sustulerunt, et Cosmi in bello imperium obeunt. (4) Concionis porro omnes sunt quidem participes, sed penes illam nullius rei gerendæ potestas est, præterquam earum rerum, quæ Senatoribus et Cosmis decretæ sunt, suffragio comprobandarum. Jam vero quod ad convivia publica attinet, melius illa sunt instituta apud Cretenses, quam apud Lacones. Lacedæmone enim confert quisque per capita id quod præfinitum est: quod si non fecerit, per legem reipublicæ esse particeps non potest, ut et ante dictum est. In Creta vero communius id est et popularius: nam ex omnibus fructibus, et pecoribus natis, et ex vectigalibus reipublicæ et tributis, quæ Periœci pensitant, pars certa præfinita est ad res divinas faciendas et publicorum munerum functiones; altera ad convivia publica, ita ut de publico omnes et mulieres et pueri et viri alantur. Jam vero ad victus parcimoniam cibique paucitatem, ut rem utilem, et ad feminarum disjunctionem, ne nimis multos filios pariant, masculorum consuetudine introducta (recte, an secus, alius erit disputandi locus,) multa sapienter et acute excogitavit lator legis. (5) Quod igitur attinet ad convivia

βέλτιον τέτακται τοῖς Κρησὶν ἢ τοῖς Λάκωσι, φανερόν. Τὰ δὲ περὶ τοὺς κόσμους ἔτι χεῖρον τῶν ἐφόρων. Ὃ μὲν γὰρ ἔχει κακὸν τὸ τῶν ἐφόρων ἀρχεῖον, ὑπάρχει καὶ τούτοις· γίνονται γὰρ οἱ τυχόντες· ὃ δ' ἐκεῖ συμφέρει πρὸς τὴν πολιτείαν, ἐνταῦθ' οὐκ ἔστιν. Ἐκεῖ μὲν γάρ, διὰ τὸ τὴν αἵρεσιν ἐκ πάντων εἶναι, μετέχων ὁ δῆμος τῆς μεγίστης ἀρχῆς βούλεται μένειν τὴν πολιτείαν· ἐνταῦθα δ' οὐκ ἐξ ἁπάντων αἱροῦνται τοὺς κόσμους ἀλλ' ἐκ τινῶν γενῶν, καὶ τοὺς γέροντας ἐκ τῶν κεκοσμηκότων. (6) Περὶ ὧν τοὺς αὐτοὺς ἄν τις εἴπειε λόγους καὶ περὶ τῶν ἐν Λακεδαίμονι γινομένων· τὸ γὰρ ἀνυπεύθυνον καὶ τὸ διὰ βίου μεῖζόν ἐστι γέρας τῆς ἀξίας αὐτοῖς, καὶ τὸ μὴ κατὰ γράμματα ἄρχειν ἀλλ' αὐτογνώμονας ἐπισφαλές. Τὸ δ' ἡσυχάζειν μὴ μετέχοντα τὸν δῆμον οὐδὲν σημεῖον τοῦ τετάχθαι καλῶς· οὐδὲ γὰρ λήμματός τι τοῖς κόσμοις ὥσπερ τοῖς ἐφόροις, πόρρω γ' ἀποικοῦσιν ἐν νήσῳ τῶν διαφθερούντων. Ἣν δὲ ποιοῦνται τῆς ἁμαρτίας ταύτης ἰατρείαν, ἄτοπος καὶ οὐ πολιτική, ἀλλὰ δυναστευτική· πολλάκις γὰρ ἐκβάλλουσι συστάντες τινὲς τοὺς κόσμους ἢ τῶν συναρχόντων αὐτῶν ἢ τῶν ἰδιωτῶν, ἔξεστι δὲ καὶ μεταξὺ τοῖς κόσμοις ἀπειπεῖν τὴν ἀρχήν. (7) Ταῦτα δὴ πάντα βέλτιον γίνεσθαι κατὰ νόμον ἢ κατ' ἀνθρώπων βούλησιν· οὐ γὰρ ἀσφαλὴς ὁ κανών. Πάντων δὲ φαυλότατον τὸ τῆς ἀκοσμίας τῶν δυνατῶν, ἣν καθιστᾶσι πολλάκις ὅταν μὴ δίκας βούλωνται δοῦναι· ᾗ καὶ δῆλον ὡς ἔχει τι πολιτείας ἡ τάξις, ἀλλ' οὐ πολιτεία ἐστὶν ἀλλὰ δυναστεία μᾶλλον. Εἰώθασι δὲ διαλαμβάνοντες τὸν δῆμον καὶ τοὺς φίλους μοναρχίαν ποιεῖν καὶ στασιάζειν καὶ μάχεσθαι πρὸς ἀλλήλους. (8) Καίτοι τί διαφέρει τὸ τοιοῦτον ἢ διά τινος χρόνου μηκέτι πόλιν εἶναι τὴν τοιαύτην, ἀλλὰ λύεσθαι τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν; Ἔστι δ' ἐπικίνδυνος οὕτως ἔχουσα πόλις τῶν βουλομένων ἐπιτίθεσθαι καὶ δυναμένων. Ἀλλὰ καθάπερ εἴρηται, σώζεται διὰ τὸν τόπον· ξενηλασίας γὰρ τὸ πόρρω πεποίηκεν. Διὸ καὶ τὸ τῶν περιοίκων μένει τοῖς Κρησίν, οἱ δ' εἵλωτες ἀφίστανται πολλάκις· οὔτε γὰρ ἐξωτερικῆς ἀρχῆς κοινωνοῦσιν οἱ Κρῆτες, νεωστί τε πόλεμος ξενικὸς διαβέβηκεν εἰς τὴν νῆσον, ὃς πεποίηκε φανερὸν τὴν ἀσθένειαν τῶν ἐκεῖ νόμων. Περὶ μὲν οὖν ταύτης εἰρήσθω τοσαῦθ' ἡμῖν τῆς πολιτείας.

publica, melius ea esse ordinata apud Cretenses, quam apud Lacedæmonios, perspicuum est. Sed quæ ad Cosmos spectant, ea etiam deterius habent, quam Ephororum institutio. Nam quod mali inest Ephororum imperio, hoc inest etiam in horum potestate: creantur enim homines e vulgo: quod autem illic ad reipublicæ statum utile est, hic non est. Illic enim propterea, quod electio fit ex omnibus, populus, qui imperii maximi fit particeps, rempublicam manere studet: hic autem non ex omnibus eliguntur Cosmi, sed ex quibusdam generibus; senatores autem ex iis qui Cosmorum munere functi sunt. (6) De quibus eadem qui dicere possit, ac de iis qui Lacedæmone creantur. Nam rationum referendarum judicio non teneri, et per totam vitam gerere magistratum, major est honos, quam pro eorum dignitate; eumque non ex præscripto juris scripti imperare, sed suo arbitratu periculosum est. Quod autem quiescit populus, etiamsi magistratus non sit particeps, nullum est argumentum reipublicæ bene ordinatæ. Nam neque ulla Cosmis, ut Ephoris, quæstus faciendi ex magistratu facultas datur, ut qui in insula longe absint ab iis qui corrupturi sint. Quam autem adhibent ad hoc erratum corrigendum medicinam, quum absurda sit, tum ne civilis quidem est, sed potentiæ unius aut paucorum consentanea. Sæpenumero enim nonnulli aut ex collegis aut ex privatis coitione facta Cosmos ejiciunt. Licet etiam iis ante tempus abdicare se magistratu. (7) Hæc igitur omnia præstat fieri ex lege, quam ex hominum voluntate: non est enim tuta hæc regula. Omnium autem remediorum pessimum est magistratus hujus amplissimi vacuitas, quam sæpenumero potentes inducunt, quum judicium subire aut pœnas dare nolunt. Ex quo intelligere licet, in hac reipublicæ administrandæ descriptione aliquid esse politiæ, quanquam hæc non est politia, sed potius dynastia. Consueverunt autem populo in partes distracto et assumptis amicis sub unius imperium totam rempublicam subjungere, et seditionem excitare, et inter se decertare. (8) At quid hoc aliud esse dicas, nisi per aliquod tempus civitatem plane tollere et civilem societatem dissolvere? Est autem periculo proxima sic affecta civitas, quum qui volunt in reipublicæ statum invadere, ii etiam possunt. Sed, uti dictum est, natura loci eam tuetur: insulæ enim longinquitas peregrinos melius arcet, quam lex apud Lacedæmonios. Itaque Periœci manent in officio apud Cretas; Helotes vero sæpenumero a Lacedæmoniis desciscunt. Nam neque cum ullo imperio externo habent commune quidquam Cretes: et non ita pridem bellum externum in insulam translatum est, quod infirmitatem legum, quæ ibi sunt, patefecit. De hac igitur republica hactenus a nobis dictum sit

CAP. VIII. [XI.]

Πολιτεύεσθαι δὲ δοκοῦσι καὶ Καρχηδόνιοι καλῶς καὶ πολλὰ περιττῶς πρὸς τοὺς ἄλλους, μάλιστα δ' ἔνια παραπλησίως τοῖς Λάκωσιν. Αὗται γὰρ αἱ πολιτεῖαι τρεῖς ἀλλήλαις τε σύνεγγύς πώς εἰσι καὶ τῶν ἄλλων πολὺ διαφέρουσιν, ἥ τε Κρητικὴ καὶ ἡ Λακωνικὴ καὶ τρίτη τούτων ἡ Καρχηδονίων, καὶ πολλὰ τῶν τεταγμένων ἔχει παρ' αὐτοῖς καλῶς. Σημεῖον δὲ πολιτείας [εὖ] συντεταγμένης τὸ τὸν δῆμον ἔχουσαν διαμένειν ἐν τῇ τάξει τῆς πολιτείας, καὶ μήτε στάσιν, ὅ τι καὶ ἄξιον εἰπεῖν, γεγενῆσθαι μήτε τύραννον. (2) Ἔχει δὲ παραπλήσια τῇ Λακωνικῇ πολιτείᾳ τὰ μὲν συσσίτια

Existimantur autem etiam Carthaginienses reipublicæ administrandæ ratione uti recta et multis in rebus eximia præ aliis; in nonnullis autem Lacedæmoniorum reipublicæ simillima. Hæ enim tres respublicæ quum inter se quodammodo sint propinquæ, tum aliis longe præstant: Cretensis, inquam, et Laconica, et tertia Carthaginiensis. Multaque eorum, quæ apud Carthaginienses constituta sunt, præclare se habent. Argumento autem est, hanc rempublicam bene esse descriptam, quod quum populum habeat rerum compotem, maneat in statu reipublicæ, neque aut seditio unquam in ea coorta sit, memoratu quidem illa digna, aut tyrannus exstiterit. (2) Habet autem hæc Laconicæ reipublicæ similia: primum sodalitiorum con-

τῶν ἑταιριῶν τοῖς φιδιτίοις, τὴν δὲ τῶν ἑκατὸν καὶ τεττάρων ἀρχὴν τοῖς ἐφόροις (πλὴν οὐ χεῖρον οἱ μὲν ἐκ τῶν τυχόντων εἰσί, ταύτην δ' αἱροῦνται τὴν ἀρχὴν ἀριστίνδην), τοὺς δὲ βασιλεῖς καὶ τὴν γερουσίαν ἀνά-
5 λογον τοῖς ἐκεῖ βασιλεῦσι καὶ γέρουσιν. Καὶ βέλτιον δὲ τοὺς βασιλεῖς μήτε κατὰ τὸ αὐτὸ εἶναι γένος, μηδὲ τοῦτο τὸ τυχόν, εἴτε διαφέρον ἐκ τούτων αἱρετοὺς μᾶλλον ἢ καθ' ἡλικίαν· μεγάλων γὰρ κύριοι καθεστῶτες, ἂν εὐτελεῖς ὦσι, μεγάλα βλάπτουσι καὶ ἔβλαψαν ἤδη
10 τὴν πόλιν τὴν τῶν Λακεδαιμονίων. (3) Τὰ μὲν οὖν πλεῖστα τῶν ἐπιτιμηθέντων ἂν διὰ τὰς παρεκβάσεις κοινὰ τυγχάνει πάσαις ὄντα ταῖς εἰρημέναις πολιτείαις· τῶν δὲ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀριστοκρατίας καὶ τῆς πολιτείας τὰ μὲν εἰς δῆμον ἐκκλίνει μᾶλλον, τὰ δ' εἰς
15 ὀλιγαρχίαν. Τοῦ μὲν γὰρ τὸ μὲν προσάγειν τὸ δὲ μὴ προσάγειν πρὸς τὸν δῆμον οἱ βασιλεῖς κύριοι μετὰ τῶν γερόντων, ἂν ὁμογνωμονῶσι πάντες· εἰ δὲ μή, καὶ τούτων ὁ δῆμος. Ἃ δ' ἂν εἰσφέρωσιν οὗτοι, οὐ διακοῦσαι μόνον ἀποδιδόασι τῷ δήμῳ τὰ δόξαντα τοῖς ἄρχουσιν,
20 ἀλλὰ κύριοι κρίνειν εἰσὶ καὶ τῷ βουλομένῳ τοῖς εἰσφερομένοις ἀντειπεῖν ἔξεστιν, ὅπερ ἐν ταῖς ἑτέραις πολιτείαις οὐκ ἔστιν. (4) Τὸ δὲ τὰς πενταρχίας κυρίας οὔσας πολλῶν καὶ μεγάλων ὑφ' αὑτῶν αἱρετὰς εἶναι, καὶ τὴν τῶν ἑκατὸν ταύτας αἱρεῖσθαι τὴν μεγίστην ἀρ-
25 χήν, ἔτι δὲ ταύτας πλείονα ἄρχειν χρόνον τῶν ἄλλων (καὶ γὰρ ἐξεληλυθότες ἄρχουσι καὶ μένοντες) ὀλιγαρχικόν, τὸ δ' ἀμίσθους καὶ μὴ κληρωτὰς ἀριστοκρατικὸν θετέον, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἕτερον· καὶ τὸ τὰς δίκας ὑπὸ τῶν ἀρχείων δικάζεσθαι πάσας, καὶ μὴ ἄλλας
30 ὑπ' ἄλλων, καθάπερ ἐν Λακεδαίμονι. (5) Παρεκβαίνει δὲ τῆς ἀριστοκρατίας ἡ τάξις τῶν Καρχηδονίων μάλιστα πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν κατά τινα διάνοιαν ἣ συνδοκεῖ τοῖς πολλοῖς· οὐ γὰρ μόνον ἀριστίνδην ἀλλὰ καὶ πλουτίνδην οἴονται δεῖν αἱρεῖσθαι τοὺς ἄρχοντας· ἀδύ-
35 νατον γὰρ τὸν ἀποροῦντα καλῶς ἄρχειν καὶ σχολάζειν. Εἴπερ οὖν τὸ μὲν αἱρεῖσθαι πλουτίνδην ὀλιγαρχικόν, τὸ δὲ κατ' ἀρετὴν ἀριστοκρατικόν, αὕτη τις ἂν εἴη τάξις τρίτη, καθ' ἥνπερ συντέτακται καὶ τοῖς Καρχηδονίοις τὰ περὶ τὴν πολιτείαν· αἱροῦνται γὰρ εἰς δύο ταῦτα
40 βλέποντες, καὶ μάλιστα τὰς μεγίστας, τούς τε βασιλεῖς καὶ τοὺς στρατηγούς. (6) Δεῖ δὲ νομίζειν ἁμάρτημα νομοθέτου τὴν παρέκβασιν εἶναι τῆς ἀριστοκρατίας ταύτην· ἐξ ἀρχῆς γὰρ τοῦθ' ὁρᾶν ἐστὶ τῶν ἀναγκαιοτάτων, ὅπως οἱ βέλτιστοι δύνωνται σχολάζειν καὶ μη-
45 δὲν ἀσχημονεῖν, μὴ μόνον ἄρχοντες ἀλλὰ μηδ' ἰδιωτεύοντες. Εἰ δὲ δεῖ βλέπειν καὶ πρὸς εὐπορίαν χάριν σχολῆς, φαῦλον τὸ τὰς μεγίστας ὠνητὰς εἶναι τῶν ἀρχῶν, τήν τε βασιλείαν καὶ τὴν στρατηγίαν. Ἔντιμον γὰρ ὁ νόμος οὗτος ποιεῖ τὸν πλοῦτον μᾶλλον τῆς
50 ἀρετῆς, καὶ τὴν πόλιν ὅλην φιλοχρήματον. (7) Ὅ τι δ' ἂν ὑπολάβῃ τίμιον εἶναι τὸ κύριον, ἀνάγκη καὶ τὴν τῶν ἄλλων πολιτῶν δόξαν ἀκολουθεῖν τούτοις. Ὅπου δὲ μὴ μάλιστα ἀρετὴ τιμᾶται, ταύτην οὐχ οἷόν τ' εἶναι βεβαίως ἀριστοκρατικὴν πολιτείαν. Ἐθίζεσθαι

vivia, Phiditiis : deinde centum et quattuor virûm imperium Ephororum potestati, (et melius quidem institutum : illi enim e vulgo sunt, hi autem ad hoc imperium eliguntur, ut quisque virtute et dignitate præstat;) postremo reges et senatum habet Lacedæmoniorum regibus et senatui respondentes. Et vero reges quidem rectius creant, *quia* neque ex eodem perpetuo genere, neque ex quovis fortuna oblato; *senatores autem* electio, non ætas facit. Nam magnarum rerum domini et compotes effecti, si sint vulgares homines atque abjecti, magna damna inferunt, et magna jam intulerunt Lacedæmoniorum civitati. (3) Plurima igitur eorum quæ reprehendi possunt propter declinationem a recta republica, communia sunt omnibus his rebuspublicis, quas commemoravimus. Eorum autem quæ optimatium principatum et politiam finem sibi propositum habent, partim quidem ad populi potentiam, alia vero ad paucorum dominatum magis declinant. Reges enim cum senatoribus potestatem habent aliud ad populum deferendi, aliud non deferendi, si quidem omnes inter se consenserint; sin minus, penes populum arbitrium et potestas est. Quæ autem hi afferunt ad populum, non modo renuntiant populo, ut audiat quæ fuerint a principibus civitatis decreta, verum etiam cuivis de populo contra ea quæ afferuntur, dicere licet : quod non fit in alteris duabus rebuspublicis. (4) Quod autem Pentarchiæ, id est quinqueviratus, qui sunt multarum magnarumque rerum arbitri, et a se ipsi leguntur, et centum virûm magistratum, qui amplissimus est, eligunt; prætereaque quod pentarchæ diutius gerunt magistratum, quam ceteri (nam et extra et domi manentes magistratum gerunt) hoc ad potentatum paucorum pertinet. Quod autem sine mercede et sine sortitione fiunt, hoc ad optimatium principatum pertinere statuendum est, et si quid simile aliud est. Tum lites et controversias omnes ab iis qui magistratum gerunt, disceptari, non alias ab aliis, ut Lacedæmone, hoc quoque optimatium principatum attingit. (5) Deflectit autem maxime ab optimatium principatu ad paucorum potentatum Carthaginiensium reipublicæ constitutio ex quadam cogitatione et opinione vulgi. Non enim virtutem solum, verum etiam divitias in eligendis magistratibus putant spectari oportere : fieri enim non posse arbitrantur, ut is, cui desunt rei familiaris facultates, otio necessario fruatur et recte fungatur magistratu. Si igitur magistratuum electio e censu facta ad paucorum potentatum pertinet; ex virtute vero, ad optimatium principatum : hæc tertia fuerit reipublicæ administrandæ ratio ac descriptio, qua Carthaginienses utuntur. In eligendis enim magistratibus, iisque maximis, regibus scilicet et imperatoribus, hæc duo simul spectant. (6) Hæc autem ab optimatium principatu declinatio latoris legis peccato culpaque accidisse existimanda est. Nam statim ab initio hoc inprimis provideri debet, ut viri optimi otiari possint cum aliqua dignitate, aut certe sine specie indecora : idque non solum quamdiu magistratum gerunt, verum etiam in vita privata. Quodsi otii gratia etiam ad facultates rei familiaris attendendus animus est, summos magistratus, regnum et imperium bellicum, esse venales, malum est. Efficit enim hæc lex, ut majore in pretio atque honore sint divitiæ, quam virtus, et ut tota civitas immoderato pecuniæ studio sit dedita. (7) Quicquid autem honoratum principes civitatis existimarint, idem et reliquis civibus tale videatur necesse est. Qua autem in republica non maximo in honore virtus est, hæc respublica ad stabilem optimatium principatum nullo modo pervenire potest. Con-

δ' εὔλογον κερδαίνειν τοὺς ὠνουμένους, ὅταν δαπανήσαντες ἄρχωσιν· ἄτοπον γὰρ εἰ πένης μὲν ὢν ἐπιεικὴς δὲ βουλήσεται κερδαίνειν, φαυλότερος δ' ὢν οὐ βουλήσεται δαπανήσας. Διὸ δεῖ τοὺς δυναμένους ἀριστ-
5 αρχεῖν, τούτους ἄρχειν. Βέλτιον δ', εἰ καὶ προεῖτο τὴν ἀπορίαν τῶν ἐπιεικῶν ὁ νομοθέτης, ἀλλ' ἀρχόντων γε ἐπιμελεῖσθαι τῆς σχολῆς. (8) Φαῦλον δ' ἂν δόξειεν εἶναι καὶ τὸ πλείους ἀρχὰς τὸν αὐτὸν ἄρχειν· ὅπερ εὐδοκιμεῖ παρὰ τοῖς Καρχηδονίοις. Ἓν γὰρ ὑφ' ἑνὸς
10 ἔργον ἄριστ' ἀποτελεῖται. Δεῖ δ' ὅπως γίνηται τοῦθ' ὁρᾶν τὸν νομοθέτην, καὶ μὴ προστάττειν τὸν αὐτὸν αὐλεῖν καὶ σκυτοτομεῖν. Ὥσθ' ὅπου μὴ μικρὰ πόλις, πολιτικώτερον πλείονας μετέχειν τῶν ἀρχῶν, καὶ δημοτικώτερον· κοινότερόν τε γάρ, καθάπερ εἴπομεν, καὶ
15 κάλλιον ἕκαστον ἀποτελεῖται τῶν αὐτῶν καὶ θᾶττον. Δῆλον δὲ τοῦτο ἐπὶ τῶν πολεμικῶν καὶ τῶν ναυτικῶν· ἐν τούτοις γὰρ ἀμφοτέροις διὰ πάντων ὡς εἰπεῖν διελήλυθε τὸ ἄρχειν καὶ τὸ ἄρχεσθαι. (9) Ὀλιγαρχικῆς δ' οὔσης τῆς πολιτείας ἄριστα ἐκφεύγουσι τῷ πλουτί-
20 ζειν ἀεί τι τοῦ δήμου μέρος ἐκπέμποντες ἐπὶ τὰς πόλεις. Τούτῳ γὰρ ἰῶνται καὶ ποιοῦσι μόνιμον τὴν πολιτείαν. Ἀλλὰ τουτί ἐστι τύχης ἔργον, δεῖ δὲ ἀστασιάστους εἶναι διὰ τὸν νομοθέτην. Νῦν δ', ἂν ἀτυχία γένηταί τις καὶ τὸ πλῆθος ἀποστῇ τῶν ἀρχομένων, οὐδέν ἐστι
25 φάρμακον διὰ τῶν νόμων τῆς ἡσυχίας. Περὶ μὲν οὖν τῆς Λακεδαιμονίων πολιτείας καὶ Κρητικῆς καὶ τῆς Καρχηδονίων, αἵπερ δικαίως εὐδοκιμοῦσι, τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον.

sentaneum est porro, eos qui magistratus emerunt, quum impensam fecerint in magistratum, assuescere quæstum facere. Omnium enim minime probabile est, si pauper quidem, sed tamen vir bonus, quæstus faciendi voluntatem habeat, hominem deteriorem, qui sumptum fecerit, lucrari nolle. Quapropter oportet eos qui optime præesse reipublicæ possunt, hos præesse. Præstabat autem, etsi virorum bonorum indigentiæ nullam curam legislator habuerit, at certe magistratuum otio consulere. (8) Malum autem esse videtur etiam hoc, eundem hominem plures magistratus gerere: quod quidem apud Carthaginienses honorificum est. Nam unum opus ab uno optime perficitur. Oportet vero latorem legis, ut hoc fiat, operam dare; non ut idem et tibia canat et sutoriam faciat, negotium dare. Itaque ubi non est parva civitas, civilius est, plures esse magistratuum participes, et magis populare. Nam quum hoc communius sit, ut diximus, tum unaquæque res et melius fit a singulis et citius. Licet autem hoc cernere in rebus bellicis et nauticis: in his enim utrisque per omnes fere pervadit imperandi jus et parendi necessitas. (9) Quum autem eorum reipublicæ administrandæ ratio sit oligarchica, optime tamen hoc incommodum effugiunt eo, quod semper aliquam partem populi ditant in oppida (minora) emittentes. Hac enim re medentur huic malo, et reipublicæ statum stabiliunt. Sed hoc fortunæ acceptum referendum est: at oportebat eos a seditione tutos esse consilio legum latoris. Nunc autem, si quid adversi acciderit, et multitudo civium imperio subjectorum defecerit, nullum est in legibus tranquillitatis retinendæ præsidium. De Lacedæmoniorum igitur reipublicæ administrandæ forma et de Cretensi et Carthaginiensi, quæ quidem merito ab omnibus laudantur, hæc habui quæ dicerem.

CAP. IX. [XII.]

Τῶν δὲ ἀποφηναμένων τι περὶ πολιτείας ἔνιοι μὲν
30 οὐκ ἐκοινώνησαν πράξεων πολιτικῶν οὐδ' ὡντινωνοῦν, ἀλλὰ διετέλεσαν ἰδιωτεύοντες τὸν βίον· περὶ ὧν εἴ τι ἀξιόλογον, εἴρηται σχεδὸν περὶ πάντων· ἔνιοι δὲ νομοθέται γεγόνασιν οἱ μὲν ταῖς οἰκείαις πόλεσιν, οἱ δὲ καὶ τῶν ὀθνείων τισί, πολιτευθέντες αὐτοί· καὶ τούτων οἱ
35 μὲν νόμων ἐγένοντο δημιουργοὶ μόνον, οἱ δὲ καὶ πολιτείας, οἷον καὶ Λυκοῦργος καὶ Σόλων· οὗτοι γὰρ καὶ νόμους καὶ πολιτείας κατέστησαν. (2) Περὶ μὲν οὖν τῆς Λακεδαιμονίων εἴρηται. Σόλωνα δ' ἔνιοι μὲν οἴονται νομοθέτην γενέσθαι σπουδαῖον· ὀλιγαρχίαν τε γὰρ
40 καταλῦσαι λίαν ἄκρατον οὖσαν, καὶ δουλεύοντα τὸν δῆμον παῦσαι, καὶ δημοκρατίαν καταστῆσαι τὴν πάτριον, μίξαντα καλῶς τὴν πολιτείαν· εἶναι γὰρ τὴν μὲν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλὴν ὀλιγαρχικόν, τὸ δὲ τὰς ἀρχὰς αἱρετὰς ἀριστοκρατικόν, τὰ δὲ δικαστήρια δημοτικόν.
45 Ἔοικε δὲ Σόλων ἐκεῖνα μὲν ὑπάρχοντα πρότερον οὐ καταλῦσαι, τήν τε βουλὴν καὶ τὴν τῶν ἀρχῶν αἵρεσιν, τὸν δὲ δῆμον καταστῆσαι, τὰ δικαστήρια ποιήσας ἐκ πάντων. (3) Διὸ καὶ μέμφονταί τινες αὐτῷ· λῦσαι γὰρ θάτερον, κύριον ποιήσαντα τὸ δικαστήριον πάντων,
50 κληρωτὸν ὄν. Ἐπεὶ γὰρ τοῦτ' ἴσχυεν, ὥσπερ τυράννῳ τῷ δήμῳ χαριζόμενοι τὴν πολιτείαν εἰς τὴν νῦν δημοκρατίαν κατέστησαν, καὶ τὴν μὲν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βου-

Eorum autem qui de republica aliquid pronuntiarunt, quidam nullis omnino muneribus civilibus functi sunt, sed vitam privatam perpetuo traduxerunt; de quibus fere omnibus, si quid est sermone dignum, dictum antea a nobis est. Quidam vero latores legum fuerunt partim suis civitatibus, alii externis quibusdam populis, ipsi quoque in republica administranda versati. Atque horum alii quidem legum auctores fuerunt dumtaxat, alii etiam reipublicæ administrandæ rationem et formam descripserunt, ut Lycurgus et Solon. Hi enim et leges condiderunt, et reipublicæ formam instituerunt. (2) De Lacedæmoniorum igitur republica a nobis dictum est. Solonem autem nonnulli quidem latorem legum fuisse bonum putant: nam et paucorum dominatum sustulisse, qui erat immoderatus; et populum servientem liberasse; et democratiam patriam, bene inter se permistis variis reipublicæ administrandæ generibus, constituisse. Senatum enim Areopagiticum ad paucorum principatum pertinere; magistratus electione creari more aristocratiæ; judicia vero esse popularia. Videtur autem Solon illa quidem, quæ ante fuerant, non sustulisse, senatum et magistratuum electionem; populi vero libertatem de integro constituisse, rerum judicandarum omnibus civibus, si sortiti essent, potestate facta. (3) Quapropter etiam reprehendunt eum nonnulli: alteram enim reipublicæ partem dissolvisse, ad judicium, quod sorti permittitur, omnium rerum potestate delata. Posteaquam enim hoc valuit, populo, tanquam tyranno, gratiæ causa omnia largientes, reipublicæ statum in eam quæ nunc est populi potentiam redegerunt. Et senatum quidem Areopagiticum Ephialtes et Pericles

λὴν Ἐφιάλτης ἐκόλουσε καὶ Περικλῆς, τὰ δὲ δικαστήρια μισθοφόρα κατέστησε Περικλῆς, καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἕκαστος τῶν δημαγωγῶν προήγαγεν αὔξων εἰς τὴν νῦν δημοκρατίαν. Φαίνεται δ' οὐ κατὰ τὴν 5 Σόλωνος γενέσθαι τοῦτο προαίρεσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπὸ συμπτώματος· (4) τῆς ναυαρχίας γὰρ ἐν τοῖς Μηδικοῖς ὁ δῆμος αἴτιος γενόμενος ἐφρονηματίσθη, καὶ δημαγωγοὺς ἔλαβε φαύλους ἀντιπολιτευομένων τῶν ἐπιεικῶν, ἐπεὶ Σόλων γε ἔοικε τὴν ἀναγκαιοτάτην ἀποδι- 10 δόναι τῷ δήμῳ δύναμιν, τὸ τὰς ἀρχὰς αἱρεῖσθαι καὶ εὐθύνειν· μηδὲ γὰρ τούτου κύριος ὢν ὁ δῆμος δοῦλος ἂν εἴη καὶ πολέμιος. Τὰς δ' ἀρχὰς ἐκ τῶν γνωρίμων καὶ τῶν εὐπόρων κατέστησε πάσας, ἐκ τῶν πεντακοσιομεδίμνων καὶ ζευγιτῶν καὶ τρίτου τέλους τῆς καλου- 15 μένης ἱππάδος· τὸ δὲ τέταρτον θητικόν, οἷς οὐδεμιᾶς ἀρχῆς μετῆν. (5) Νομοθέται δ' ἐγένοντο Ζάλευκός τε Λοκροῖς τοῖς Ἐπιζεφυρίοις, καὶ Χαρώνδας ὁ Καταναῖος τοῖς αὐτοῦ πολίταις καὶ ταῖς ἄλλαις ταῖς Χαλκιδικαῖς πόλεσι ταῖς περὶ Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν. Πειρῶνται 20 δέ τινες καὶ συνάγειν ὡς Ὀνομακρίτου μὲν γενομένου πρώτου δεινοῦ περὶ νομοθεσίαν, γυμνασθῆναι δ' αὐτὸν ἐν Κρήτῃ Λοκρὸν ὄντα καὶ ἐπιδημοῦντα κατὰ τέχνην μαντικήν· τούτου δὲ γενέσθαι Θάλητα ἑταῖρον, Θάλητος δ' ἀκροατὴν Λυκοῦργον καὶ Ζάλευκον, Ζαλεύκου 25 δὲ Χαρώνδαν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν λέγουσιν ἀσκεπτότερον τῷ χρόνῳ λέγοντες. (6) Ἐγένετο δὲ καὶ Φιλόλαος ὁ Κορίνθιος νομοθέτης Θηβαίοις. Ἦν δ' ὁ Φιλόλαος τὸ μὲν γένος τῶν Βακχιαδῶν, ἐραστὴς δὲ γενόμενος Διοκλέους τοῦ νικήσαντος Ὀλυμπίασιν, ὡς ἐκεῖνος τὴν 30 πόλιν ἔλιπε διαμισήσας τὸν ἔρωτα τὸν τῆς μητρὸς Ἀλκυόνης, ἀπῆλθεν εἰς Θήβας, κἀκεῖ τὸν βίον ἐτελεύτησαν ἀμφότεροι. Καὶ νῦν ἔτι δεικνύουσι τοὺς τάφους αὐτῶν ἀλλήλοις μὲν εὐσυνόπτους ὄντας, πρὸς δὲ τὴν τῶν Κορινθίων χώραν τοῦ μὲν συνόπτου τοῦ δ' οὐ συν- 35 όπτου· (7) μυθολογοῦσι γὰρ αὐτοὺς οὕτω τάξασθαι τὴν ταφήν, τὸν μὲν Διοκλέα διὰ τὴν ἀπέχθειαν τοῦ πάθους, ὅπως μὴ ἄποπτος ἔσται ἡ Κορινθία ἀπὸ τοῦ χώματος, τὸν δὲ Φιλόλαον, ὅπως ἄποπτος. Ὤκησαν μὲν οὖν διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν παρὰ τοῖς Θηβαίοις, νομοθέ- 40 της δ' αὐτοῖς ἐγένετο Φιλόλαος περί τ' ἄλλων τινῶν καὶ περὶ τῆς παιδοποιίας, οὓς καλοῦσιν ἐκεῖνοι νόμους θετικούς· καὶ τοῦτ' ἐστὶν ἰδίως ὑπ' ἐκείνου νενομοθετημένον, ὅπως ὁ ἀριθμὸς σώζηται τῶν κλήρων. (8) Χαρώνδου δ' ἴδιον μὲν οὐδέν ἐστι πλὴν αἱ δίκαι τῶν ψευ- 45 δομαρτυριῶν (πρῶτος γὰρ ἐποίησε τὴν ἐπίσκηψιν), τῇ δ' ἀκριβείᾳ τῶν νόμων ἐστὶ γλαφυρώτερος καὶ τῶν νῦν νομοθετῶν. Φαλέου δ' ἴδιον ἡ τῶν οὐσιῶν ἀνομάλωσις, Πλάτωνος δ' ἥ τε τῶν γυναικῶν καὶ παίδων καὶ τῆς οὐσίας κοινότης καὶ τὰ συσσίτια τῶν γυναικῶν, ἔτι δ' ὁ 50 περὶ τὴν μέθην νόμος, τὸ τοὺς νήφοντας συμποσιαρχεῖν, καὶ τὴν ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἄσκησιν ὅπως ἀμφιδέξιοι γίνωνται κατὰ τὴν μελέτην, ὡς δέον μὴ τὴν μὲν χρήσιμον εἶναι τοῖν χεροῖν τὴν δὲ ἄχρηστον. (9) Δράκοντος δὲ νόμοι μέν εἰσι, πολιτείᾳ δ' ὑπαρχούσῃ τοὺς νόμους

auctoritate sua spoliarunt; judicia autem mercenaria reddidit Pericles. Atque hoc sane modo unusquisque demagogorum populi majestatem augens, ad eum qui nunc est popularis potentiæ statum promovit. Videtur autem hoc non ex consilio Solonis factum esse, sed potius casu evenisse. (4) Nam quod populus imperii et victoriæ navalis causa bello Persico fuisset, majores solito spiritus sumpsit, et improbos oratores ac magistros amplexus est pro bonis et moderatis administratoribus. Nam Solon quidem maxime necessariam populo potestatem tribuisse videtur magistratuum eligendorum et rationum ab eis reposcendarum. Si enim ne hujus quidem rei potestas sit penes populum, præterquam quod servus, etiam hostis est. Magistratus autem omnes ex illustribus et locupletibus civibus creavit, nempe ex iis qui quingenta medimna quotannis ex agris suis perciperent, et ex iis qui Zeugitæ dicuntur, et ex equestri ordine, qui tertii census est. Quartæ autem classis cives, mercenarii et operarii, sunt nullius magistratus participes. (5) Latores porro legum fuerunt Zaleucus Locris Epizephyriis, et Charondas Catinensis suis civibus et aliis Chalcidicis per Italiam et Siciliam civitatibus. Conantur porro quidam collectis argumentis demonstrare, Onomacritum primum fuisse in legibus scribendis callidum ac sollertem; eum autem in Creta exercitatum esse, quum Locrensis esset, in eaque insula peregrinus commoraretur propter divinandi scientiam: hujus autem sodalem fuisse Thaletem; Thaletis auditorem Lycurgum et Zaleucum, Zaleuci Charondam. Sed hæc inconsideratius loquuntur temporibus repugnantia. (6) Fuit et Philolaus Corinthius Thebanis legum auctor. Erat autem Philolaus ex Bacchiadarum genere; sed quum Dioclis, ejus qui vicit Olympia, amator esset, ille autem insanum matris Halcyonæ amorem detestatus urbem suam reliquisset, Thebas una cum eo profectus est, ibique ambo mortui sunt: atque etiam nunc eorum sepulcra ostendunt, ita posita, ut alterum quidem ex altero facile conspici possit; sed Corinthiorum agro alterum sit in conspectu positum, alterum non sit. (7) Fabulantur enim, ipsos ita sua sepulcra fieri ac locari jussisse: Dioclem quidem propter odium casus infandi, ut ne ex sepulcri aggere ager Corinthius prospici posset, Philolaum autem ut posset. Habitabant igitur propter talem causam apud Thebanos. Leges autem iis scripsit Philolaus, quum de quibusdam aliis rebus, tum de adoptione liberorum, quas vocant illi leges adoptivas. Atque hoc proprie legibus illis constitutum est, ut bonorum, quæ cuique sorte obtigissent, numerus servaretur. (8) Charondæ autem legum nihil proprium est, præterquam falsorum testimoniorum judicia. Primus enim falsi testimonii actionem instituit. Subtilitate autem et diligentia legum scribendarum latoribus legum iis, qui hodie sunt, cultior ac politior fuit. Phaleæ autem propria est bonorum et rei familiaris adæquatio. Platonis uxorum et liberorum et rei familiaris communitas, et publica mulierum convivia; præterea lex ad compotationes pertinens, ut ad sobrios conviviorum magisterium transferatur, et lex de exercitatione rerum bellicarum, ut ambidextri fiant meditando: quoniam oporteat utramque manum esse utilem, neutram inutilem. (9) Draconis autem leges quidem sunt aliquæ, sed illæ constitutæ jam reipublicæ datæ. Proprium autem in

ἔθηκεν· ἴδιον δ' ἐν τοῖς νόμοις οὐδέν ἐστιν ὅ τι καὶ μνείας ἄξιον, πλὴν ἡ χαλεπότης διὰ τὸ τῆς ζημίας μέγεθος. Ἐγένετο δὲ καὶ Πιττακὸς νόμων δημιουργὸς ἀλλ' οὐ πολιτείας· νόμος δ' ἴδιος αὐτοῦ τὸ τοὺς μεθύοντας, ἂν 5 τυπτήσωσι, πλείω ζημίαν ἀποτίνειν τῶν νηφόντων· διὰ γὰρ τὸ πλείους ὑβρίζειν μεθύοντας ἢ νήφοντας οὐ πρὸς τὴν συγγνώμην ἀπέβλεψεν, ὅτι δεῖ μεθύουσιν ἔχειν μᾶλλον, ἀλλὰ πρὸς τὸ συμφέρον. Ἐγένετο δὲ καὶ Ἀνδροδάμας Ῥηγῖνος νομοθέτης Χαλκιδεῦσι τοῖς 10 ἐπὶ Θρᾴκης, οὗ περί τε τὰ φονικὰ καὶ τὰς ἐπικλήρους ἐστίν· οὐ μὴν ἀλλ' ἴδιόν γε οὐδὲν αὐτοῦ λέγειν ἔχοι τις ἄν. Τὰ μὲν οὖν περὶ τὰς πολιτείας, τάς τε κυρίας καὶ τὰς ὑπὸ τινῶν εἰρημένας, ἔστω τεθεωρημένα τὸν τρόπον τοῦτον.

his legibus nihil est, quod quidem commemoratione dignum sit, præter sævitiam et pœnæ magnitudinem. Fuit etiam Pittacus legum quidem opifex, sed non reipublicæ administrandæ. Lex autem ejus propria est, ut si quid ebrius peccaverit, graviores pœnas det, quam si siccus. Propterea enim quod frequentior temulentorum petulantia et contumelia sit quam sobriorum, non tam ignoscendi rationem ab ebrietate repetendam spectavit quam utilitatem. Androdamas etiam Rheginus Chalcidensibus Thraciis leges condidit, veluti de cædibus et de puellis orbis, ad quas venit omnis paterna hæreditas. Nihil tamen quisquam ejus proprium referre possit. Quæ igitur ad respublicas pertinent, tum eas quæ hodie servantur ratæ, tum eas quæ a quibusdam expositæ et traditæ sunt, hoc modo sint a nobis disputata.

LIBER III.

CAP. I.

15 Τῷ περὶ πολιτείας ἐπισκοποῦντι, καὶ τίς ἑκάστη καὶ ποία τις, σχεδὸν πρώτη σκέψις περὶ πόλεως ἰδεῖν, τί ποτ' ἐστὶν ἡ πόλις· νῦν γὰρ ἀμφισβητοῦσιν, οἱ μὲν φάσκοντες τὴν πόλιν πεπραχέναι τὴν πρᾶξιν, οἱ δ' οὐ τὴν πόλιν ἀλλὰ τὴν ὀλιγαρχίαν ἢ τὸν τύραννον. Τοῦ 20 δὲ πολιτικοῦ καὶ τοῦ νομοθέτου πᾶσαν ὁρῶμεν τὴν πραγματείαν οὖσαν περὶ πόλιν· ἡ δὲ πολιτεία τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων ἐστὶ τάξις τις. (2) Ἐπεὶ δ' ἡ πόλις τῶν συγκειμένων, καθάπερ ἄλλο τι τῶν ὅλων μὲν συνεστώτων δ' ἐκ πολλῶν μορίων, δῆλον ὅτι πρότερον ὁ πολί-25 της ζητητέος· ἡ γὰρ πόλις πολιτῶν τι πλῆθός ἐστιν, ὥστε τίνα χρὴ καλεῖν πολίτην καὶ τίς ὁ πολίτης ἐστί, σκεπτέον. Καὶ γὰρ ὁ πολίτης ἀμφισβητεῖται πολλάκις· οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν ὁμολογοῦσι πάντες εἶναι πολίτην· ἔστι γάρ τις ὃς ἐν δημοκρατίᾳ πολίτης ὢν ἐν ὀλιγαρχίᾳ 30 πολλάκις οὐκ ἔστι πολίτης. (3) Τοὺς μὲν οὖν ἄλλως πως τυγχάνοντας ταύτης τῆς προσηγορίας, οἷον τοὺς ποιητοὺς πολίτας, ἀφετέον. Ὁ δὲ πολίτης οὐ τῷ οἰκεῖν που πολίτης ἐστίν· καὶ γὰρ μέτοικοι καὶ δοῦλοι κοινωνοῦσι τῆς οἰκήσεως. Οὐδ' οἱ τῶν δικαίων μετέ-35 χοντες οὕτως ὥστε καὶ δίκην ὑπέχειν καὶ δικάζεσθαι· τοῦτο γὰρ ὑπάρχει καὶ τοῖς ἀπὸ συμβόλων κοινωνοῦσιν· καὶ γὰρ ταῦτα τούτοις ὑπάρχει. Πολλαχοῦ μὲν οὖν οὐδὲ τούτων τελέως οἱ μέτοικοι μετέχουσιν, ἀλλὰ νέμειν ἀνάγκη προστάτην. Διὸ ἀτελῶς πως μετέχουσι τῆς 40 τοιαύτης κοινωνίας· (4) ἀλλὰ καθάπερ καὶ παῖδας τοὺς μήπω δι' ἡλικίαν ἐγγεγραμμένους καὶ τοὺς γέροντας τοὺς ἀφειμένους, φατέον εἶναι μέν πως πολίτας, οὐχ ἁπλῶς δὲ λίαν, ἀλλὰ προστιθέντας τοὺς μὲν ἀτελεῖς τοὺς δὲ παρηκμακότας ἤ τι τοιοῦτον ἕτερον· οὐδὲν γὰρ δια-45 φέρει· δῆλον γὰρ τὸ λεγόμενον· ζητοῦμεν γὰρ τὸν ἁπλῶς πολίτην καὶ μηδὲν ἔχοντα τοιοῦτον ἔγκλημα διορθώσεως δεόμενον, ἐπεὶ καὶ περὶ τῶν ἀτίμων καὶ φυγάδων ἔστι τὰ τοιαῦτα καὶ διαπορεῖν καὶ λύειν.

Ei, qui de republica, quæ et qualis sit, considerat, primo fere loco quidnam sit civitas videndum. Nunc enim ambigunt et in controversiam vocant, dum alii rem a civitate actam ac transactam esse dicunt, alii non a civitate, sed a paucis potentibus aut tyranno. Hominis autem regendæ civitatis periti et legum scriptoris curam atque operam omnem videmus in civitate consumi. Jam vero reipublicæ seu civitatis administrandæ ratio, quam Politiam Græci appellant, eorum, qui urbem incolunt, descriptio atque ordinatio est. (2) Quoniam autem civitas compositum et concretum quiddam est, quemadmodum et aliquod aliud totum ex multis partibus conflatum: nimirum quærendum ante omnia de cive est. Civitas enim civium multitudo quædam est. Quare quis civis appellari debeat, et quis sit civis, videndum. Etenim de cive sæpenumero ambigitur: nec omnes eundem esse civem consentiunt. Est enim aliquis, qui quum in civitate libera seu republica populari civis sit, in paucorum principatu sæpenumero non est civis. (3) Atque ii quidem, qui aliquo alio modo hanc appellationem consecuti sunt, veluti civitate donati, missi faciendi sunt. Civis autem non eo, quod urbem aliquam incolat, civis est; etenim inquilini et servi habitationis sunt participes: neque ii, quibuscum jura ita communicata sunt, ut et judicium accipere necesse habeant, et litem intendere possint, cives sunt: hoc enim tribuitur etiam iis qui vel ex fœdere vel ex pacto convento inter se res contrahunt. Quin sæpenumero neque inquilini horum plane sunt participes, sed coguntur auctorem sibi sumere aliquem civium. Quamobrem imperfecte et quodam modo talis communitatis sunt participes. (4) Verum quemadmodum pueri, qui nondum per ætatem in numerum civium adscripti sunt, et senes, qui vacationem consecuti sunt a muneribus civilibus, dicendi quidem sunt aliquo modo cives, non simpliciter tamen et absolute, sed cum adjectione, illi quidem imperfecti, hi autem confecti, aut simili alia ratione: nihil enim refert, quando planum est quod dicimus: quærimus enim eum, qui sit civis simpliciter, sine ulla exceptione aut vitio ejusmodi admonitum postulante. Nam etiam de iis qui ignominia notati civitatis jus amiserunt, et de exulibus talia quædam dubitari possunt, ad quæ eadem est respon-

Πολίτης δ' ἁπλῶς οὐδενὶ τῶν ἄλλων ὁρίζεται μᾶλλον ἢ τῷ μετέχειν κρίσεως καὶ ἀρχῆς. Τῶν δ' ἀρχῶν αἱ μέν εἰσι διῃρημέναι κατὰ χρόνον, ὥστ' ἐνίας μὲν ὅλως δὶς τὸν αὐτὸν οὐκ ἔξεστιν ἄρχειν, ἢ διά τινων ὡρισμένων χρόνων· ὁ δ' ἀόριστος, οἷον ὁ δικαστὴς καὶ ἐκκλησιαστής. (5) Τάχα μὲν οὖν ἂν φαίη τις οὐδ' ἄρχοντας εἶναι τοὺς τοιούτους, οὐδὲ μετέχειν διὰ ταῦτ' ἀρχῆς· καίτοι γελοῖον τοὺς κυριωτάτους ἀποστερεῖν ἀρχῆς. Ἀλλὰ διαφερέτω μηδέν· περὶ ὀνόματος γὰρ ὁ λόγος· ἀνώνυμον γὰρ τὸ κοινὸν ἐπὶ δικαστοῦ καὶ ἐκκλησιαστοῦ, τί δεῖ ταῦτ' ἄμφω καλεῖν. Ἔστω δὴ διορισμοῦ χάριν ἀόριστος ἀρχή. Τίθεμεν δὴ πολίτας τοὺς οὕτω μετέχοντας. Ὁ μὲν οὖν μάλιστ' ἂν ἐφαρμόσας πολίτης ἐπὶ πάντας τοὺς λεγομένους πολίτας σχεδὸν τοιοῦτός ἐστιν. (6) Δεῖ δὲ μὴ λανθάνειν ὅτι τῶν πραγμάτων ἐν οἷς τὰ ὑποκείμενα διαφέρει τῷ εἴδει, καὶ τὸ μὲν αὐτῶν ἐστὶ πρῶτον τὸ δὲ δεύτερον τὸ δ' ἐχόμενον, ἢ τὸ παράπαν οὐδέν ἐστιν, ᾗ τοιαῦτα, τὸ κοινόν, ἢ γλίσχρως. Τὰς δὲ πολιτείας ὁρῶμεν εἴδει διαφερούσας ἀλλήλων, καὶ τὰς μὲν ὑστέρας τὰς δὲ προτέρας οὔσας· τὰς γὰρ ἡμαρτημένας καὶ παρεκβεβηκυίας ἀναγκαῖον ὑστέρας εἶναι τῶν ἀναμαρτήτων. Τὰς δὲ παρεκβεβηκυίας πῶς λέγομεν, ὕστερον ἔσται φανερόν. Ὥστε καὶ τὸν πολίτην ἕτερον ἀναγκαῖον εἶναι τὸν καθ' ἑκάστην πολιτείαν. Διόπερ ὁ λεχθεὶς ἐν μὲν δημοκρατίᾳ μάλιστ' ἐστὶ πολίτης, ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις ἐνδέχεται μέν, οὐ μὴν ἀναγκαῖον. (7) Ἐνίαις γὰρ οὐκ ἔστι δῆμος, οὐδ' ἐκκλησίαν νομίζουσιν ἀλλὰ συγκλήτους, καὶ τὰς δίκας δικάζουσι κατὰ μέρος, οἷον ἐν Λακεδαίμονι τὰς τῶν συμβολαίων δικάζει τῶν ἐφόρων ἄλλος ἄλλας, οἱ δὲ γέροντες τὰς φονικάς, ἑτέρα δ' ἴσως ἀρχή τις ἑτέρας. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ Καρχηδόνα· πάσας γὰρ ἀρχαί τινες κρίνουσι τὰς δίκας. (8) Ἀλλ' ἔχει γὰρ διόρθωσιν ὁ τοῦ πολίτου διορισμός. Ἐν γὰρ ταῖς ἄλλαις πολιτείαις οὐχ ὁ ἀόριστος ἄρχων ἐκκλησιαστής ἐστι καὶ δικαστής, ἀλλ' ὁ κατὰ τὴν ἀρχὴν ὡρισμένος· τούτων γὰρ ἢ πᾶσιν ἢ τισὶν ἀποδέδοται τὸ βουλεύεσθαι καὶ δικάζειν ἢ περὶ πάντων ἢ περὶ τινῶν. Τίς μὲν οὖν ἐστὶν ὁ πολίτης, ἐκ τούτων φανερόν· ᾧ γὰρ ἐξουσία κοινωνεῖν ἀρχῆς βουλευτικῆς ἢ κριτικῆς, πολίτην ἤδη λέγομεν εἶναι ταύτης τῆς πόλεως, πόλιν δὲ τὸ τῶν τοιούτων πλῆθος ἱκανὸν πρὸς αὐτάρκειαν ζωῆς, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν. [II.] (9) Ὁρίζονται δὴ πρὸς τὴν χρῆσιν πολίτην τὸν ἐξ ἀμφοτέρων πολιτῶν καὶ μὴ θατέρου μόνον, οἷον πατρὸς ἢ μητρός· οἱ δὲ καὶ τοῦτ' ἐπὶ πλέον ζητοῦσιν, οἷον ἐπὶ πάππους δύο ἢ τρεῖς ἢ πλείους. Οὕτω δὴ ὁριζομένων πολιτικῶς καὶ παχέως, ἀποροῦσί τινες τὸν τρίτον ἐκεῖνον ἢ τέταρτον, πῶς ἔσται πολίτης. Γοργίας μὲν οὖν ὁ Λεοντῖνος, τὰ μὲν ἴσως ἀπορῶν τὰ δ' εἰρωνευόμενος, ἔφη, καθάπερ ὅλμους εἶναι τοὺς ὑπὸ τῶν ὁλμοποιῶν πεποιημένους, οὕτω καὶ Λαρισσαίους τοὺς ὑπὸ τῶν δημιουργῶν πεποιημένους· εἶναι γάρ τινας λαρισσοποιούς. Ἔστι δ' ἁπλοῦν· εἰ γὰρ μετεῖχον κατὰ τὸν ῥηθέντα

sio. Civis igitur simpliciter dicendus nulla alia re definitur magis, quam quod sit judiciorum et magistratuum particeps. Magistratuum autem alii quidem tempore sunt distincti ac divisi : itaque nonnullos bis eidem gerere omnino non licet, aut certis ac præfinitis temporibus licet : alii vero non definiti, exempli gratia judex et qui in concione deliberat. (5) Fortassis autem dixerit aliquis, nec magistratus dicendos esse tales cives, neque propterea imperii participes esse. Atqui ridiculum sit iis qui in civitate plurimum possunt, imperium denegare. Sed statuamus nihil interesse : de nomine enim agitur : ea enim potestas, quæ judici cum eo qui in concione deliberat, communis est, nomine vacat; nec satis est in promptu quo nomine communi hæc duo civilia munera sint appellanda. Esto igitur, distinctionis causa, magistratus non definitus. Eos itaque, qui ita reipublicæ sunt participes, cives statuimus. Quare civis definitio, quæ ad eos omnes, qui cives appellantur, maxime quadrare possit, talis fere est. (6) Nemini autem obscurum esse debet, quibus in rebus subjecta specie differunt, ita ut eorum aliud sit primum, aliud secundum, aliud deinceps subsequens, earum rerum aut nihil prorsus esse commune, qua ratione sunt tales, aut perquam tenuiter et anguste At respublicas differre inter se specie videmus : et earum alias esse priores, alias posteriores. Eæ enim, quæ depravatæ sunt, quæque deflexerunt a recto, rectis minimeque depravatis posteriores sint necesse est. Degressas autem a recto quomodo dicamus, posterius planum fiet. Ergo etiam civis in quaque republica sit alius ac dissimilis necesse est. Quare is qui supra a nobis dictus est, in civitate libera, in qua penes populum potestas est, maxime civis est : in aliis vero evenire potest ut sit, non tamen necesse est. (7) Nonnullæ enim civitates neque populum habent, neque concionem usu receperunt, sed conventum civium convocatorum, et lites alias alii disceptant : ut Lacedæmone lites de rebus contractis dijudicant Ephororum alii alias, senatores autem judicia de cædibus exercent, alius porro aliquis magistratus fortassis alia. Idemque fit Carthagine; certi enim magistratus rebus omnibus judicandis præsunt. (8) Sed enim correctionem habet civis definitio. Nam in aliis rebus publicis non magistratus infinitus consultator et judex est, sed pro genere imperii definitus. His enim omnibus aut nonnullis eorum permissa est consultandi ac judicandi potestas aut de rebus omnibus aut de quibusdam. Quis igitur sit civis, ex his perspicuum est. Qui enim potest magistratus ad consultandum et judicandum pertinentis esse particeps, eum jam hujus civitatis dicimus esse civem : civitatem autem, ut simpliciter dicam, talium hominum multitudinem tantam, quanta satis sit ad copiam plenam nihilque foris requirentem rerum ad vitam degendam necessariarum. [II.] (9) Definiunt autem quidam civem ad usum vitæ communis, qui ex utroque parente cive natus est, non ex altero tantum, velut ex patre aut matre. Alii autem etiam longius progressi requirunt, verbi gratia, avos duos aut tres aut plures. Quum igitur cives sic definiuntur civili more et pingui Minerva, dubitant nonnulli de tertio illo aut quarto (majorum retro), quomodo civis futurus sit. Gorgias igitur Leontinus, partim fortasse dubitans, partim dissimulanter loquens, dicebat : quemadmodum mortaria sunt, quæ a mortariorum opificibus effecta sunt; sic et Larissæos eos esse, quos Larissæi fecerint : esse enim aliquos Larissæorum opifices. Sed simplex res est. Si enim ex ea definitione, quam exposuimus,

διορισμὸν τῆς πολιτείας, ἦσαν ἂν πολῖται· καὶ γὰρ οὐ δυνατὸν ἐφαρμόττειν τὸ ἐκ πολίτου ἢ ἐκ πολίτιδος ἐπὶ τῶν πρώτων οἰκησάντων ἢ κτισάντων. (10) Ἀλλ' ἴσως ἐκεῖνοι μᾶλλον ἔχουσιν ἀπορίαν, ὅσοι μετέσχον μεταβολῆς γενομένης πολιτείας, οἷον Ἀθήνησιν ἐποίησε Κλεισθένης μετὰ τὴν τῶν τυράννων ἐκβολήν· πολλοὺς γὰρ ἐφυλέτευσε ξένους καὶ δούλους μετοίκους. Τὸ δ' ἀμφισβήτημα πρὸς τούτους ἐστὶν οὐ τίς πολίτης, ἀλλὰ πότερον ἀδίκως ἢ δικαίως. Καίτοι καὶ τοῦτό τι ἔτι προσαπορήσειεν, ἆρ' εἰ μὴ δικαίως πολίτης, οὐ πολίτης, ὡς ταὐτὸ δυναμένου τοῦ τ' ἀδίκου καὶ τοῦ ψευδοῦς. Ἐπεὶ δ' ὁρῶμεν καὶ ἄρχοντάς τινας ἀδίκως, οὓς ἄρχειν μὲν φήσομεν ἀλλ' οὐ δικαίως, ὁ δὲ πολίτης ἀρχῇ τινὶ διωρισμένος ἐστίν (ὁ γὰρ κοινωνῶν τῆς τοιᾶσδε ἀρχῆς πολίτης ἐστίν, ὡς ἔφαμεν), δῆλον ὅτι πολίτας μὲν εἶναι φατέον καὶ τούτους. [III.] Περὶ δὲ τοῦ δικαίως ἢ μὴ δικαίως συνάπτει πρὸς τὴν εἰρημένην πρότερον ἀμφισβήτησιν. Ἀποροῦσι γάρ τινες πόθ' ἡ πόλις ἔπραξε καὶ πότε οὐχ ἡ πόλις, οἷον ὅταν ἐξ ὀλιγαρχίας ἢ τυραννίδος γένηται δημοκρατία. Τότε γὰρ οὔτε τὰ συμβόλαια ἔνιοι βούλονται διαλύειν, ὡς οὐ τῆς πόλεως ἀλλὰ τοῦ τυράννου λαβόντος, οὔτ' ἄλλα πολλὰ τῶν τοιούτων, ὡς ἐνίας τῶν πολιτειῶν τῷ κρατεῖν οὔσας, ἀλλ' οὐ διὰ τὸ κοινῇ συμφέρον. (11) Εἴπερ οὖν καὶ δημοκρατοῦνταί τινες, κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ὁμοίως τῆς πόλεως φατέον εἶναι ταύτης τὰς τῆς πολιτείας ταύτης πράξεις καὶ τὰς τῆς ὀλιγαρχίας καὶ τῆς τυραννίδος. Ἔοικε δ' οἰκεῖος ὁ λόγος εἶναι τῆς ἀπορίας ταύτης, πῶς ποτὲ χρὴ λέγειν τὴν πόλιν εἶναι τὴν αὐτὴν ἢ μὴ τὴν αὐτὴν ἀλλ' ἑτέραν. Ἡ μὲν οὖν ἐπιπολαιοτάτη τῆς ἀπορίας ζήτησις περὶ τὸν τόπον καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐστίν· ἐνδέχεται γὰρ διαζευχθῆναι τὸν τόπον καὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τοὺς μὲν ἕτερον τοὺς δ' ἕτερον οἰκῆσαι τόπον. Ταύτην μὲν οὖν πραοτέραν θετέον τὴν ἀπορίαν· πολλαχῶς γὰρ τῆς πόλεως λεγομένης ἐστί πως εὐμάρεια τῆς τοιαύτης ζητήσεως. (12) Ὁμοίως δὲ καὶ τῶν τὸν αὐτὸν τόπον κατοικούντων ἀνθρώπων πότε δεῖ νομίζειν μίαν εἶναι τὴν πόλιν. Οὐ γὰρ δὴ τοῖς τείχεσιν· εἴη γὰρ ἂν Πελοποννήσῳ περιβαλεῖν ἓν τεῖχος. Τοιαύτη δ' ἴσως ἐστὶ καὶ Βαβυλὼν καὶ πᾶσα ἥτις ἔχει περιγραφὴν μᾶλλον ἔθνους ἢ πόλεως· ἧς γέ φασιν ἑαλωκυίας τρίτην ἡμέραν οὐκ αἰσθέσθαι τι μέρος τῆς πόλεως. Ἀλλὰ περὶ μὲν ταύτης τῆς ἀπορίας εἰς ἄλλον καιρὸν χρήσιμος ἡ σκέψις· περὶ γὰρ μεγέθους τῆς πόλεως, τό τε πόσον καὶ πότερον ἔθνος ἓν ἢ πλείω συμφέρει, δεῖ μὴ λανθάνειν τὸν πολιτικόν· (13) Ἀλλὰ τῶν αὐτῶν κατοικούντων τὸν αὐτὸν τόπον, πότερον ἕως ἂν ᾖ τὸ γένος ταὐτὸ τῶν κατοικούντων, τὴν αὐτὴν εἶναι φατέον πόλιν, καίπερ ἀεὶ τῶν μὲν φθειρομένων τῶν δὲ γινομένων, ὥσπερ καὶ ποταμοὺς εἰώθαμεν λέγειν τοὺς αὐτοὺς καὶ κρήνας τὰς αὐτάς, καίπερ ἀεὶ τοῦ μὲν ἐπιγινομένου νάματος τοῦ δ' ὑπεξιόντος, ἢ τοὺς μὲν ἀνθρώπους φατέον εἶναι τοὺς αὐτοὺς διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν, τὴν δὲ πόλιν ἑτέραν; Εἴπερ γάρ ἐστι κοι-

participes erant reipublicæ, cives sane erant: sin minus, non erant cives. Nam ne fieri quidem potest ut definitio illa civis, qui sit ex cive patre aut matre natus, ad eos qui primi urbem aliquam habitarunt aut condiderunt, accommodetur. (10) Sed fortasse magis de his dubitari potest, qui reipublicæ fuerunt participes, cujus deinde status fuit mutatus: cujusmodi est id quod fecit Clisthenes post tyrannos exactos. Multos enim peregrinos et servos et inquilinos in tribus adscripsit. Controversia autem, quæ de his est, non est de nomine, sed potius de jure, utrum sic factus civis juste an injuste sit civis. Atqui de hoc quoque præterea dubitaverit aliquis, utrumne, qui juste non est civis, non sit civis: quoniam idem valet injustum ac falsum. Verum videmus, nonnullos etiam injuste magistratum aut imperium gerere, quos magistratum tamen gerere fatebimur, sed non juste: civis autem imperio quodam definitus est; (nam qui talis imperii particeps est, civis est, ut diximus;) in promptu igitur est etiam hos dicendos esse cives. [III.] Quæstio autem de jure ad controversiam prius a nobis expositam pertinet. Dubitant enim quidam, quando civitas aliquid egisse dicenda sit, quando non civitas: verbi gratia, quum ex paucorum imperio aut tyrannide populi potestas exstiterit. Tunc enim neque ea quæ ex pactis conventis debentur, solvere volunt, quasi non civitas, sed tyrannus pecuniam acceperit; neque multa alia hujusmodi servare: proinde quasi nonnullæ respublicæ potestate atque imperio unius vel plurium, non utilitate communi constent. (11) Si qui etiam in populari statu vivunt (subito vero deinde mutatio reipublicæ facta est), propter eandem rationem similiter dicendum est, hujus rei publicæ acta esse, uti oligarchiæ et tyrannidis. Videtur autem disputatio hæc pertinere ad eam dubitationem, quum quæritur quomodo tandem eadem civitas sit dicenda, aut non eadem, sed alia. Cujus quæstionis explicatio ea quidem, quæ maxima sit in promptu, de loco et hominibus est. Evenire enim potest ut locus et homines disjungantur, et hi quidem alium, illi autem alium locum incolant. Hæc igitur quæstio facilior statuenda est. Nam quum civitas multis modis dicatur, ad explicandum prompta est ratio. (12) Item quum de hominibus eundem locum incolentibus quæritur, quando unam esse civitatem existimare oporteat. Non enim muris communibus definienda una civitas est. Liceat enim totum Peloponnesum muro complecti. Talis autem fortasse est Babylon, omnisque quæ gentis potius quam urbis aut civitatis circumscriptione continetur: qua quidem tertium jam diem capta, partem quandam urbis non sensisse dicunt. Verum de hac quidem dubitatione utilius erit disputationem ad aliud tempus reservari. Nam de magnitudine civitatis, quanta debeat esse, et utrum gentem unam, an plures esse expediat, hominem politicum ignorare non oportet. (13) Sed iisdem hominibus in eodem loco habitantibus, utrum, quamdiu sit idem genus hominum in urbe habitantium, eadem civitas dicenda est, quamvis aliis intereuntibus, aliis nascentibus: quemadmodum et fluvios eosdem dicere solemus et fontes eosdem, quamvis alia semper aqua affluente, alia effluente: an homines quidem iidem esse dicendi sunt propter talem causam, civitas autem alia? Nam si civitas societas quædam

ωνία τις ἡ πόλις, ἔστι δὲ κοινωνία πολιτῶν, πολιτείας γιγνομένης ἑτέρας τῷ εἴδει καὶ διαφερούσης τῆς πολιτείας ἀναγκαῖον εἶναι δόξειεν ἂν καὶ τὴν πόλιν εἶναι μὴ τὴν αὐτήν, ὥσπερ γε καὶ χορὸν ὁτὲ μὲν κωμικὸν 5 ὁτὲ δὲ τραγικὸν ἕτερον εἶναί φαμεν, τῶν αὐτῶν πολλάκις ἀνθρώπων ὄντων. (14) Ὁμοίως δὲ καὶ πᾶσαν ἄλλην κοινωνίαν καὶ σύνθεσιν ἑτέραν, ἂν εἶδος ἕτερον ᾖ τῆς συνθέσεως, οἷον ἁρμονίαν τῶν αὐτῶν φθόγγων ἑτέραν εἶναι λέγομεν, ἂν ὁτὲ μὲν ᾖ Δώριος ὁτὲ δὲ 10 Φρύγιος. Εἰ δὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, φανερὸν ὅτι μάλιστα λεκτέον τὴν αὐτὴν πόλιν εἰς τὴν πολιτείαν βλέποντας· ὄνομα δὲ καλεῖν ἕτερον ἢ ταὐτὸν ἔξεστι καὶ τῶν αὐτῶν κατοικούντων αὐτὴν καὶ πάμπαν ἑτέρων ἀνθρώπων. Εἰ δὲ δίκαιον διαλύειν ἢ μὴ διαλύειν, 15 ὅταν εἰς ἑτέραν μεταβάλλῃ πολιτείαν ἡ πόλις, λόγος ἕτερος.

est, in qua cives reipublicæ et vitæ civilis communionem inter se habent; ubi civitatis administrandæ ratio specie sit dispar ac dissimilis, necesse esse videtur etiam civitatem non esse eandem: quemadmodum chorum nunc comicum nunc tragicum vocamus, aliumque esse dicimus, quum sæpenumero iidem homines sint. (14) Similiter autem quamlibet societatem aliam dicere debemus, si compositionis species sit alia: veluti harmoniam dicimus aliam Doricam, aliam Phrygiam, quamvis ex iisdem sonis compositam. Si igitur hoc modo se res habet, perspicuum est, eandem civitatem maxime esse dicendam, spectata civitatis administrandæ ratione: nomine autem vel alio vel eodem licere eam appellare, et iisdem in ea habitantibus hominibus, et prorsus aliis. Sitne autem justum necne, id quod ex conventione debetur, dissolvere, quum in aliam reipublicæ administrandæ formam civitas traducta sit, non est hujus loci disputare.

CAP. II. [IV.]

Τῶν δὲ νῦν εἰρημένων ἐχόμενόν ἐστιν ἐπισκέψασθαι πότερον τὴν αὐτὴν ἀρετὴν ἀνδρὸς ἀγαθοῦ καὶ πολίτου σπουδαίου θετέον, ἢ μὴ τὴν αὐτήν. Ἀλλὰ μὴν εἴ γε 20 τοῦτο τυχεῖν δεῖ ζητήσεως, τὴν τοῦ πολίτου τύπῳ τινὶ πρῶτον ληπτέον. Ὥσπερ οὖν ὁ πλωτὴρ εἷς τις τῶν κοινωνῶν ἐστίν, οὕτω καὶ τὸν πολίτην φαμέν. Τῶν δὲ πλωτήρων καίπερ ἀνομοίων ὄντων τὴν δύναμιν (ὁ μὲν γάρ ἐστιν ἐρέτης, ὁ δὲ κυβερνήτης, ὁ δὲ πρῳρεύς, 25 ὁ δ' ἄλλην τιν' ἔχων τοιαύτην ἐπωνυμίαν) δῆλον ὡς ὁ μὲν ἀκριβέστατος ἑκάστου λόγος ἴδιος ἔσται τῆς ἀρετῆς, ὁμοίως δὲ καὶ κοινός τις ἐφαρμόσει πᾶσιν. Ἡ γὰρ σωτηρία τῆς ναυτιλίας ἔργον ἐστὶν αὐτῶν πάντων· τούτου γὰρ ἕκαστος ὀρέγεται τῶν πλωτήρων. (2) Ὁμοίως 30 τοίνυν καὶ τῶν πολιτῶν, καίπερ ἀνομοίων ὄντων, ἡ σωτηρία τῆς κοινωνίας ἔργον ἐστί, κοινωνία δ' ἐστὶν ἡ πολιτεία· διὸ τὴν ἀρετὴν ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ πολίτου πρὸς τὴν πολιτείαν. Εἴπερ οὖν ἐστὶ πλείω πολιτείας εἴδη, δῆλον ὡς οὐκ ἐνδέχεται τοῦ σπουδαίου πολίτου 35 μίαν ἀρετὴν εἶναι τὴν τελείαν· τὸν δ' ἀγαθὸν ἄνδρα φαμὲν εἶναι κατ' ἀρετὴν τελείαν. Ὅτι μὲν οὖν ἐνδέχεται πολίτην ὄντα σπουδαῖον μὴ κεκτῆσθαι τὴν ἀρετὴν καθ' ἣν σπουδαῖος ἀνήρ, φανερόν. (3) Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ἔστι διαποροῦντας ἐπελ-40 θεῖν τὸν αὐτὸν λόγον περὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας. Εἰ γὰρ ἀδύνατον ἐξ ἁπάντων σπουδαίων ὄντων εἶναι πόλιν, δεῖ δ' ἕκαστον τὸ καθ' αὑτὸν ἔργον εὖ ποιεῖν, τοῦτο δ' ἀπ' ἀρετῆς· ἐπεὶ δ' ἀδύνατον ὁμοίους εἶναι πάντας τοὺς πολίτας, οὐκ ἂν εἴη μία ἀρετὴ πολίτου καὶ ἀνδρὸς 45 ἀγαθοῦ. Τὴν μὲν γὰρ τοῦ σπουδαίου πολίτου δεῖ πᾶσιν ὑπάρχειν (οὕτω γὰρ ἀρίστην ἀναγκαῖον εἶναι τὴν πόλιν), τὴν δὲ τοῦ ἀνδρὸς τοῦ ἀγαθοῦ ἀδύνατον, εἰ μὴ πάντας ἀναγκαῖον ἀγαθοὺς εἶναι τοὺς ἐν τῇ σπουδαίᾳ πόλει πολίτας. (4) Ἔτι ἐπεὶ ἐξ ἀνομοίων ἡ πόλις, 50 ὥσπερ ζῷον εὐθὺς ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ ψυχὴ ἐκ λόγου καὶ ὀρέξεως, καὶ οἰκία ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικός, καὶ κτῆσις ἐκ δεσπότου καὶ δούλου, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ

Iis porro, quæ nunc exposita sunt, proximum est ut videamus, utrum eandem esse virtutem viri boni et boni civis statuere debeamus, necne. Verum enim vero si hoc anquirendum est, civis virtus primum, rudi quadam imagine informata, cognoscenda est. Quemadmodum igitur nauta unus quidam est ex sociis navigationis, sic et civis est membrum societatis civilis. Quamvis autem nautæ sint inter se vi et facultate dissimiles; (alius enim est remex, alius gubernator, alius proræ præfectus, alius alio nomine a munere appellatur:) perspicuum tamen est uniuscujusque eorum subtilissimam ac perfectissimam definitionem e virtute cujusque propriam sumi; similiter autem et communem aliquam ad omnes apte quadrantem. Nam salus navigii eorum omnium commune opus et munus est. Hanc enim, tanquam finem, nautarum unusquisque expetit. (2) Sic igitur et civium cujusque quantumvis inter se dissimilium salus societatis communitate efficitur. Societas autem civili vita continetur: quocirca virtus civis ad vitam civilem et rempublicam referatur necesse est. Si igitur plura sunt reipublicæ administrationis genera, nimirum fieri non potest ut boni civis virtus sit una aliqua eaque perfecta. At virum bonum a virtute perfecta appellamus. Evenire igitur posse ut, qui sit bonus civis, eam virtutem non sit consecutus, a qua vir bonus appellatur, ex his intelligere licet. (3) Veruntamen etiam alio modo eandem rationem pertractare licet, si de optima reipublicæ administrandæ forma quærimus. Si enim fieri non potest ut ex omnibus bonis viris constet civitas; suis autem quemque munere probe fungi oportet; hoc autem a virtute proficiscitur: quandoquidem non possunt cives omnes inter se esse similes, una boni civis et boni viri virtus esse nequit. Nam boni quidem civis virtus in omnibus inesse debet; (sic enim civitas necessario futura est optima:) boni viri autem virtus in omnibus inesse nequit: si non necesse est omnes viros bonos esse, qui sunt in bona civitate cives. (4) Præterea quoniam ex dissimilibus constat civitas: quemadmodum, verbi gratia, animans ex animo et corpore, animus humanus ex ratione et appetitione, domus ex viro et uxore; (rei familiaris)

πόλις ἐξ ἁπάντων τε τούτων καὶ πρὸς τούτοις ἐξ ἄλλων ἀνομοίων συνέστηκεν εἰδῶν, ἀνάγκη μὴ μίαν εἶναι τὴν τῶν πολιτῶν πάντων ἀρετήν, ὥσπερ οὐδὲ τῶν χορευτῶν κορυφαίου καὶ παραστάτου. (5) Διότι μὲν τοίνυν 5 ἁπλῶς οὐχ ἡ αὐτή, φανερὸν ἐκ τούτων· ἀλλ' ἆρα ἔσται τινὸς ἡ αὐτὴ ἀρετὴ πολίτου τε σπουδαίου καὶ ἀνδρὸς σπουδαίου; Φαμὲν δὴ τὸν ἄρχοντα τὸν σπουδαῖον ἀγαθὸν εἶναι καὶ φρόνιμον, τὸν δὲ πολιτικὸν ἀναγκαῖον εἶναι φρόνιμον. Καὶ τὴν παιδείαν δ' εὐθὺς ἑτέραν εἶναι λέ-10 γουσί τινες τοῦ ἄρχοντος, ὥσπερ καὶ φαίνονται οἱ τῶν βασιλέων υἱεῖς ἱππικὴν καὶ πολεμικὴν παιδευόμενοι, καὶ Εὐριπίδης φησὶ « μή μοι τὰ κόμψ', ἀλλ' ὧν πόλει δεῖ, » ὡς οὖσάν τινα ἄρχοντος παιδείαν. (6) Εἰ δὲ ἡ αὐτὴ ἀρετὴ ἄρχοντός τε ἀγαθοῦ καὶ ἀνδρὸς ἀγαθοῦ, 15 πολίτης δ' ἐστὶ καὶ ὁ ἀρχόμενος, οὐχ ἡ αὐτὴ ἁπλῶς ἂν εἴη πολίτου καὶ ἀνδρός, τινὸς μέντοι πολίτου· οὐ γὰρ ἡ αὐτὴ ἄρχοντος καὶ πολίτου, καὶ διὰ τοῦτ' ἴσως Ἰάσων ἔφη πεινῆν, ὅτε μὴ τυραννοῖ, ὡς οὐκ ἐπιστάμενος ἰδιώτης εἶναι. (7) Ἀλλὰ μὴν ἐπαινεῖταί γε τὸ 20 δύνασθαι ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι, καὶ πολίτου δοκίμου ἡ ἀρετὴ εἶναι τὸ δύνασθαι καὶ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι καλῶς. Εἰ οὖν τὴν μὲν τοῦ ἀγαθοῦ ἀνδρὸς τίθεμεν ἀρχικήν, τὴν δὲ τοῦ πολίτου ἄμφω, οὐκ ἂν εἴη ἄμφω ἐπαινετὰ ὁμοίως. Ἐπεὶ οὖν ποτὲ δοκεῖ ἀμφότερα καὶ οὐ 25 ταὐτὰ δεῖν τὸν ἄρχοντα μανθάνειν καὶ τὸν ἀρχόμενον, τὸν δὲ πολίτην ἀμφότερ' ἐπίστασθαι καὶ μετέχειν ἀμφοῖν, τοὐντεῦθεν ἂν κατίδοι τις. (8) Ἔστι γὰρ ἀρχὴ δεσποτική· ταύτην δὲ τὴν περὶ τἀναγκαῖα λέγομεν, ἃ ποιεῖν ἐπίστασθαι τὸν ἄρχοντ' οὐκ ἀναγκαῖον, ἀλλὰ χρῆσθαι 30 μᾶλλον· θάτερον δὲ καὶ ἀνδραποδῶδες· λέγω δὲ θάτερον τὸ δύνασθαι καὶ ὑπηρετεῖν τὰς διακονικὰς πράξεις. Δούλου δ' εἴδη πλείω λέγομεν· αἱ γὰρ ἐργασίαι πλείους. Ὧν ἓν μέρος κατέχουσιν οἱ χερνῆτες· οὗτοι δ' εἰσίν, ὥσπερ σημαίνει καὶ τοὔνομ' αὐτούς, οἱ ζῶντες 35 ἀπὸ τῶν χειρῶν, ἐν οἷς ὁ βάναυσος τεχνίτης ἐστίν. Διὸ παρ' ἐνίοις οὐ μετεῖχον οἱ δημιουργοὶ τὸ παλαιὸν ἀρχῶν, πρὶν δῆμον γενέσθαι τὸν ἔσχατον. (9) Τὰ μὲν οὖν ἔργα τῶν ἀρχομένων οὕτως οὐ δεῖ τὸν ἀγαθὸν οὐδὲ τὸν πολιτικὸν οὐδὲ τὸν πολίτην τὸν ἀγαθὸν μανθά-40 νειν, εἰ μή ποτε χρείας χάριν αὐτῷ πρὸς αὑτόν· οὐ γὰρ ἔτι συμβαίνει γίνεσθαι τὸν μὲν δεσπότην τὸν δὲ δοῦλον. Ἀλλ' ἔστι τις ἀρχὴ καθ' ἣν ἄρχει τῶν ὁμοίων τῷ γένει καὶ τῶν ἐλευθέρων. Ταύτην γὰρ λέγομεν εἶναι τὴν πολιτικὴν ἀρχήν, ἣν δεῖ τὸν ἄρχοντα ἀρχόμενον μαθεῖν, 45 οἷον ἱππαρχεῖν ἱππαρχηθέντα, στρατηγεῖν στρατηγηθέντα καὶ ταξιαρχήσαντα καὶ λοχαγήσαντα. Διὸ καὶ λέγεται καὶ τοῦτο καλῶς, ὡς οὐκ ἔστιν εὖ ἄρξαι μὴ ἀρχθέντα. (10) Τούτων δὲ ἀρετὴ μὲν ἑτέρα, δεῖ δὲ τὸν πολίτην τὸν ἀγαθὸν ἐπίστασθαι καὶ δύνασθαι καὶ ἄρ-50 χεσθαι καὶ ἄρχειν, καὶ αὕτη ἀρετὴ πολίτου, τὸ τὴν τῶν ἐλευθέρων ἀρχὴν ἐπίστασθαι ἐπ' ἀμφότερα. Καὶ ἀνδρὸς δὴ ἀγαθοῦ ἄμφω, καὶ εἰ ἕτερον εἶδος σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης ἀρχικῆς· καὶ γὰρ ἀρχομένου μὲν ἐλευθέρου δὲ δῆλον ὅτι οὐ μία ἂν εἴη τοῦ ἀγαθοῦ ἀρετή, οἷον

possessio ex domino et servo : eodem autem modo et civitas tum ex his omnibus, tum præterea ex aliis dissimilibus generibus concreta est : necesse est non unam esse omnium civium virtutem, quemadmodum nec in choro præsultoris et ejus qui ei proximus adstat. (5) Boni viri igitur et boni civis virtutem non esse eandem, ex his cognoscere licet. Sed utrumne alicujus boni civis et boni viri eadem virtus erit, necne? Dicimus utique bonum magistratum esse virum bonum et prudentem. Virum autem civitatis regendæ facultate præditum necesse est esse prudentem. Tum quidam dicunt, ejus qui civitati præest, institutionem ab institutione privatorum diversam esse oportere : quemadmodum regum filios arte equestri et militari erudiri cernimus; et Euripides dicit, « ne mi ista gloriosa, sed quæ civitas desiderat; » proinde quasi aliqua sit futuri rectoris disciplina. (6) Si igitur boni principis seu magistratus et boni viri virtus eadem est; et si is etiam, qui paret imperio, civis est : non eadem simpliciter et absolute fuerit civis et viri virtus, sed tamen alicujus civis : non enim eadem est ejus qui civitati præest, et civis. Atque idcirco fortasse Iason se dicebat esurire, quando non regnaret, utpote qui privatus esse non didicerat. (7) Veruntamen laudatur sane posse et imperare et imperio parere : tum probi et spectati civis virtus esse perhibetur, posse et imperio bene præesse et imperio recte parere. Si igitur boni quidem viri virtutem ad imperandum aptam esse ponimus, boni civis autem ad imperandum et parendum : non fuerit utrumque similiter laudabile. Quoniam igitur interdum utrumque horum laudatur, et quoniam videtur non necesse esse ut eadem discat is qui imperat et is qui paret : civem autem utrumque scire oportere, tum præesse, tum imperio parere, atque utriusque facultatis participem esse debere, quid hinc consequatur, intelligere licet. (8) Est enim imperium aliquod domini proprium, quod supra herile appellavimus : hoc dico, quod versatur in iis quæ necessaria dicuntur : quæ scire facere eum qui imperat, necesse non est, sed uti potius : facere vero, id est ministrare et operas serviles præstare, mancipiis convenit. Servorum autem genera plura esse dicimus : operæ enim serviles sunt plures. Unum genus est eorum qui operarii et opifices dicuntur : hi autem sunt, quod et nomen significat, qui manibus vitam tolerant : in quibus etiam illiberalis numeratur artifex. Quocirca apud quosdam priscis illis temporibus magistatuum non erant participes opifices, antequam democratia hæc novissima exstitisset. (9) Opera igitur et munera talium civium imperio subjectorum nec virum bonum, neque hominem ad regendam civitatem idoneum, neque bonum civem discere oportet, nisi forte sua ipsius causa, et ut aliquando sibi ipse utatur. Non enim jam amplius inter dominum et servum res agitur; sed est genus imperii, quod in similes genere et liberos homines exercetur. Hoc enim civile imperium esse dicimus : quod oportet eum qui civitati præest, parendo didicisse : veluti qui equitatui præesse vult, antea magistro seu præfecto equitum paruisse; qui dux exercitui esse, miles imperatori paruisse debet. Quapropter dicitur hoc quoque præclare, non posse quenquam bene imperare, qui non paruerit. (10) Horum autem virtus quidem diversa est. Sed oportet bonum civem et scire et posse tum imperio parere, tum imperare : et hæc civis virtus est, imperium liberorum scire in utramque partem. Tum viri boni est utrumque : quamvis specie differat temperantia et justitia ea quæ ad imperandum pertinet : ejus enim boni viri, qui paret imperio, simulque liber est, in promptu est non posse esse unam eandemque virtu-

δικαιοσύνη, ἀλλ' εἴδη ἔχουσα καθ' ἃ ἄρξει καὶ ἄρξεται, ὥσπερ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἑτέρα σωφροσύνη καὶ ἀνδρία. Δόξαι γὰρ ἂν εἶναι δειλὸς ἀνήρ, εἰ οὕτως ἀνδρεῖος εἴη ὥσπερ γυνὴ ἀνδρεία, καὶ γυνὴ λάλος, εἰ οὕτω 5 κοσμία εἴη ὥσπερ ὁ ἀνὴρ ὁ ἀγαθός, ἐπεὶ καὶ οἰκονομία ἑτέρα ἀνδρὸς καὶ γυναικός· τοῦ μὲν γὰρ κτᾶσθαι, τῆς δὲ φυλάττειν ἔργον ἐστίν. (11) Ἡ δὲ φρόνησις ἄρχοντος ἴδιος ἀρετὴ μόνη· τὰς γὰρ ἄλλας ἔοικεν ἀναγκαῖον εἶναι κοινὰς καὶ τῶν ἀρχομένων καὶ τῶν ἀρχόντων. 10 Ἀρχομένου δέ γε οὐκ ἔστιν ἀρετὴ φρόνησις, ἀλλὰ δόξα ἀληθής· ὥσπερ αὐλοποιὸς γὰρ ὁ ἀρχόμενος, ὁ δ' ἄρχων αὐλητὴς ὁ χρώμενος. Πότερον μὲν οὖν ἡ αὐτὴ ἀρετὴ ἀνδρὸς ἀγαθοῦ καὶ πολίτου σπουδαίου ἢ ἑτέρα, καὶ πῶς ἡ αὐτὴ καὶ πῶς ἑτέρα, φανερὸν ἐκ τούτων.

tem: verbi gratia, justitiam: sed eam duas formas habere, quarum altera ad imperandum, altera ad parendum facta est, quemadmodum viri et mulieris diversa temperantia et fortitudo est. Vir enim ignavus esse videatur, si sit ita fortis, ut mulierem fortem esse decet: et mulier loquax, si sit ita temperans et modesta, ut vir is qui bonus est. Nam et administratio rei familiaris alia est viri, alia uxoris: illius enim munus est quærere, hujus custodire. (11) Prudentia autem ejus qui præest sola virtus propria est: ceteras enim, ut apparet, necesse est esse communes et imperio subjectorum et imperantium. Ejus autem qui sub imperio est, virtus non est prudentia, sed opinio vera. Nam qui est sub imperio, est tanquam tibiarum artifex: qui præest autem, tanquam tibicen qui tibiis utitur. Utrum igitur eadem sit virtus boni viri et boni civis, an alia et diversa, et quomodo sit eadem et quomodo diversa, ex his cognoscere licet.

CAP. III. [V.]

15 Περὶ δὲ τὸν πολίτην ἔτι λείπεταί τις τῶν ἀποριῶν· ὡς ἀληθῶς γὰρ πότερον πολίτης ἐστὶν ᾧ κοινωνεῖν ἔξεστιν ἀρχῆς, ἢ καὶ τοὺς βαναύσους πολίτας θετέον; Εἰ μὲν οὖν καὶ τούτους θετέον οἷς μὴ μέτεστιν ἀρχῶν, οὐχ οἷόντε παντὸς εἶναι πολίτου τὴν τοιαύτην ἀρετήν· 20 οὗτος γὰρ πολίτης. Εἰ δὲ μηδεὶς τῶν τοιούτων πολίτης, ἐν τίνι μέρει θετέος ἕκαστος; οὐδὲ γὰρ μέτοικος οὐδὲ ξένος. (2) Ἢ διά γε τοῦτον τὸν λόγον οὐδὲν φήσομεν συμβαίνειν ἄτοπον; οὐδὲ γὰρ οἱ δοῦλοι τῶν εἰρημένων οὐδέν, οὐδ' οἱ ἀπελεύθεροι. Τοῦτο γὰρ ἀλη- 25 θές, ὡς οὐ πάντας θετέον πολίτας ὧν ἄνευ οὐκ ἂν εἴη πόλις, ἐπεὶ οὐδ' οἱ παῖδες ὡσαύτως πολῖται καὶ οἱ ἄνδρες, ἀλλ' οἱ μὲν ἁπλῶς οἱ δ' ἐξ ὑποθέσεως· πολῖται μὲν γάρ εἰσιν, ἀλλ' ἀτελεῖς. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις παρ' ἐνίοις ἦν δοῦλον τὸ βάναυσον ἢ ξενικόν· 30 διόπερ οἱ πολλοὶ τοιοῦτοι καὶ νῦν. Ἡ δὲ βελτίστη πόλις οὐ ποιήσει βάναυσον πολίτην· εἰ δὲ καὶ οὗτος πολίτης, ἀλλὰ πολίτου ἀρετὴν ἣν εἴπομεν λεκτέον οὐ παντός, οὐδ' ἐλευθέρου μόνον, ἀλλ' ὅσοι τῶν ἔργων εἰσὶν ἀφειμένοι τῶν ἀναγκαίων. (3) Τῶν δ' ἀναγκαίων 35 οἱ μὲν ἑνὶ λειτουργοῦντες τὰ τοιαῦτα δοῦλοι, οἱ δὲ κοινοὶ βάναυσοι καὶ θῆτες. Φανερὸν δ' ἐντεῦθεν μικρὸν ἐπισκεψαμένοις πῶς ἔχει περὶ αὐτῶν· αὐτὸ γὰρ φανὲν τὸ λεχθὲν ποιεῖ δῆλον. Ἐπεὶ γὰρ πλείους εἰσὶν αἱ πολιτεῖαι, καὶ εἴδη πολίτου ἀναγκαῖον εἶναι πλείω, 40 καὶ μάλιστα τοῦ ἀρχομένου πολίτου, ὥστ' ἐν μέν τινι πολιτείᾳ τὸν βάναυσον ἀναγκαῖον εἶναι καὶ τὸν θῆτα πολίτας, ἐν τισὶ δ' ἀδύνατον, οἷον εἴ τίς ἐστιν ἣν καλοῦσιν ἀριστοκρατικὴν καὶ ἐν ᾗ κατ' ἀρετὴν αἱ τιμαὶ δίδονται καὶ κατ' ἀξίαν· οὐ γὰρ οἷόντ' ἐπιτηδεῦσαι τὰ 45 τῆς ἀρετῆς ζῶντα βίον βάναυσον ἢ θητικόν. (4) Ἐν δὲ ταῖς ὀλιγαρχίαις θῆτα μὲν οὐκ ἐνδέχεται εἶναι πολίτην (ἀπὸ τιμημάτων γὰρ μακρῶν αἱ μεθέξεις τῶν ἀρχῶν), βάναυσον δ' ἐνδέχεται· πλουτοῦσι γὰρ καὶ οἱ πολλοὶ τῶν τεχνιτῶν. Ἐν Θήβαις δὲ νόμος ἦν τὸν 50 δέκα ἐτῶν μὴ ἀπεσχημένον τῆς ἀγορᾶς μὴ μετέχειν ἀρχῆς. Ἐν πολλαῖς δὲ πολιτείαις προσεφέλκεται καὶ τῶν ξένων ὁ νόμος· ὁ γὰρ ἐκ πολίτιδος ἔν τισι δημο-

Sed quod ad civem attinet, dubitatio quædam reliqua est, utrum revera civis sit, qui magistratum capere potest, an etiam ii qui artes illiberales et sordidas exercent, cives numerandi sint. Si igitur etiam ii qui honorum non sunt participes, cives numerandi sunt, fieri non potest ut omnium civium sit talis (*id est* civilis) virtus. Hic enim civis est. Sin horum nullus civis est, quo in loco quisque locandus atque habendus est? neque enim inquilinus neque peregrinus est. (2) An propter hanc rationem nihil inde absurdi effici dicemus? nam neque servi neque liberti quicquam eorum, quæ diximus, sunt. Hoc enim verum est, non omnes in numero civium esse habendos, sine quibus civitas non potest consistere. Nam ne pueri quidem eodem modo sunt cives, atque viri: sed hi quidem simpliciter, illi autem ex conditione et cum adjectione. Sunt enim cives quidem illi, sed imperfecti. Priscis igitur temporibus apud nonnullos opifices illiberales aut peregrini aut servi erant: quocirca etiam nunc plurimi tales sunt. Optima autem civitas non faciet artificem illiberalem ac sordidum civem. Quodsi etiam hic civis est, attamen virtus ea, quam commemoravimus, dicenda est esse non cujuslibet civis; nec liberi tantum, sed eorum qui ab operibus necessariis vacui ac soluti sunt. (3) Eorum autem qui operibus necessariis operam dant, ii quidem qui unius commodis inserviunt, servi sunt: qui multorum et publicis, opifices illiberales et mercenarii. Id vero, quod ex iis quæ jam diximus, consequitur, si paulo diligentius consideremus, statim manifestum fiet, quomodo de hoc genere civium statuendum sit. Res enim ipsa, tantummodo verbis prolata, per se apparet et quæstionem explicat. Quoniam enim plures sunt reipublicæ administrandæ formæ, etiam civis genera sint plura necesse est, et maxime ejus civis qui imperio paret. Itaque in aliqua reipublicæ administrandæ forma artificem illiberalem et mercenarium cives esse necesse est; in aliquibus non potest fieri ut sint: exempli gratia, si qua est quam aristocraticam vocamus, in qua ex virtute et dignitate honores deferuntur. Non enim potest fieri ut is qui vitam colit illiberalem aut mercenariam, in ea quæ sunt virtutis, studium conferat. (4) In paucorum potentatu autem ut mercenarius sit civis, contingere non potest; (nam ex magno et amplo censu magistratus imperiaque obtinentur;) artifex autem illiberalis potest: plerique enim artifices sunt locupletes. Thebis autem lex erat, ne, qui non decem annos foro rerum venalium abstinuisset, magistratum capere posset. In multis autem rebuspublicis lex etiam peregrinos ad civitatem allicit atque invitat; nam qui ex matre cive natus est, in nonnullis

κρατίαις πολίτης ἐστίν. (5) Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἔχει καὶ τὰ περὶ τοὺς νόθους παρὰ πολλοῖς. Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπεὶ δι' ἔνδειαν τῶν γνησίων πολιτῶν ποιοῦνται πολίτας τοὺς τοιούτους (διὰ γὰρ ὀλιγανθρωπίαν οὕτω χρῶνται τοῖς νόμοις), εὐποροῦντες δ' ὄχλου κατὰ μικρὸν παραιροῦνται τοὺς ἐκ δούλου πρῶτον ἢ δούλης, εἶτα τοὺς ἀπὸ γυναικῶν· τέλος δὲ μόνον τοὺς ἐξ ἀμφοῖν ἀστῶν πολίτας ποιοῦσιν. (6) Ὅτι μὲν οὖν εἴδη πλείω πολίτου, φανερὸν ἐκ τούτων, καὶ ὅτι λέγεται μάλιστα πολίτης ὁ μετέχων τῶν τιμῶν, ὥσπερ καὶ Ὅμηρος ἐποίησεν « ὡσεί τιν' ἀτίμητον μετανάστην· » ὥσπερ μέτοικος γάρ ἐστιν ὁ τῶν τιμῶν μὴ μετέχων. Ἀλλ' ὅπου τὸ τοιοῦτον ἐπικεκρυμμένον ἐστίν, ἀπάτης χάριν τῶν συνοικούντων ἐστίν. Πότερον μὲν οὖν ἑτέραν ἢ τὴν αὐτὴν θετέον καθ' ἣν ἀνὴρ ἀγαθός ἐστι καὶ πολίτης σπουδαῖος, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι τινὸς μὲν πόλεως ὁ αὐτὸς τινὸς δ' ἕτερος, κἀκεῖνος οὐ πᾶς ἀλλ' ὁ πολιτικὸς καὶ κύριος ἢ δυνάμενος εἶναι κύριος, ἢ καθ' αὑτὸν ἢ μετ' ἄλλων, τῆς τῶν κοινῶν ἐπιμελείας.

democratiis civis est. (5) Eadem autem apud multos etiam eorum qui ex justis nuptiis procreati non sunt, ratio est. Veruntamen quoniam civium germanorum penuria coacti tales homines cives efficiunt, (nam propter hominum paucitatem talibus legibus utuntur;) ubi primum turba abundare cœperunt, paulatim de civitate excipiunt primum eos qui ex servo aut ancilla, deinde eos qui ex feminis, non etiam e viris civibus nati sunt: ad extremum eos dumtaxat, qui ex utroque parente cive orti sunt, cives faciunt. (6) Quum plura igitur civis esse genera ex his intelligere liceat, tum etiam hoc, eum maxime dici civem, qui honorum est particeps, ut et Homerus Achillem loquentem fecit: « Tanti ab eo factus, quanti advena honoribus expers; » est enim tanquam inquilinus atque advena, qui honorum particeps non est. Verum ubi res celatur, id fit eorum qui una habitant, fallendorum gratia. Utrum igitur alia an eadem virtus sit habenda, ex qua vir bonus et bonus civis est, ex dictis perspicuum est: et alicujus civitatis eundem esse bonum civem et bonum virum; alicujus alium ac diversum: illumque non omnem, sed eum qui civitatis administrandæ scientiam habeat, et penes quem reipublicæ administrandæ sit aut possit esse potestas, aut solum aut cum aliis.

CAP. IV. [VI.]

Ἐπεὶ δὲ ταῦτα διώρισται, τὸ μετὰ ταῦτα σκεπτέον πότερον μίαν θετέον πολιτείαν ἢ πλείους, κἂν εἰ πλείους, τίνες καὶ πόσαι, καὶ διαφοραὶ τίνες αὐτῶν εἰσίν. Ἔστι δὲ πολιτεία πόλεως τάξις τῶν τε ἄλλων ἀρχῶν καὶ μάλιστα τῆς κυρίας πάντων. Κύριον μὲν γὰρ πανταχοῦ τὸ πολίτευμα τῆς πόλεως, πολίτευμα δ' ἐστὶν ἡ πολιτεία. Λέγω δ' οἷον ἐν μὲν ταῖς δημοκρατικαῖς κύριος ὁ δῆμος, οἱ δ' ὀλίγοι τοὐναντίον ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις· φαμὲν δὲ καὶ πολιτείαν ἑτέραν εἶναι τούτων. Τὸν αὐτὸν δὲ τοῦτον ἐροῦμεν λόγον καὶ περὶ τῶν ἄλλων. (2) Ὑποθετέον δὲ πρῶτον τίνος χάριν συνέστηκε πόλις, καὶ τῆς ἀρχῆς εἴδη πόσα τῆς περὶ ἄνθρωπον καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς ζωῆς. Εἴρηται δὴ καὶ κατὰ τοὺς πρώτους λόγους, ἐν οἷς περὶ οἰκονομίας διωρίσθη καὶ δεσποτείας, ὅτι φύσει μέν ἐστιν ἄνθρωπος ζῷον πολιτικόν· διὸ καὶ μηδὲν δεόμενοι τῆς παρ' ἀλλήλων βοηθείας οὐκ ἔλαττον ὀρέγονται τοῦ συζῆν· (3) οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ κοινῇ συμφέρον συνάγει, καθ' ὅσον ἐπιβάλλει μέρος ἑκάστῳ τοῦ ζῆν καλῶς. Μάλιστα μὲν οὖν τοῦτ' ἐστὶ τέλος, καὶ κοινῇ πᾶσι καὶ χωρίς· συνέρχονται δὲ καὶ τοῦ ζῆν ἕνεκεν αὐτοῦ (ἴσως γὰρ ἔνεστί τι τοῦ καλοῦ μόριον), καὶ συνέχουσι τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν καὶ κατὰ τὸ ζῆν αὐτὸ μόνον, ἂν μὴ τοῖς χαλεποῖς κατὰ τὸν βίον ὑπερβάλλῃ λίαν. Δῆλον δ' ὡς καρτεροῦσι πολλὴν κακοπάθειαν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων γλιχόμενοι τοῦ ζῆν, ὡς ἐνούσης τινὸς εὐημερίας ἐν αὐτῷ καὶ γλυκύτητος φυσικῆς. (4) Ἀλλὰ μὴν καὶ τῆς ἀρχῆς τοὺς λεγομένους τρόπους ῥᾴδιον διελεῖν· καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις διοριζόμεθα περὶ αὐτῶν πολλάκις. Ἡ μὲν γὰρ δεσποτεία, καίπερ ὄντος κατ' ἀλήθειαν τῷ τε φύσει δούλῳ καὶ τῷ φύσει δεσπότῃ ταὐτοῦ συμφέροντος, ὅμως ἄρχει πρὸς τὸ τοῦ δεσπότου συμφέρον οὐδὲν ἧττον, πρὸς δὲ τὸ τοῦ δούλου κατὰ συμβε-

Postquam autem hæc explicata sunt, deinceps videndum est, utrum una civitatis administrandæ forma statuenda sit, an plures: et si plures, quæ et quot, et quæ sint earum differentiæ. Est autem reipublicæ administrandæ forma, ordinatio quum aliorum civitatis imperiorum, tum ejus maxime, quod potestatem et auctoritatem in civitate habet omnium maximam. Administratio enim et gubernatio civitatis ubique potestatem et auctoritatem obtinet. Civitatis autem administrandæ forma administratione seu gubernatione civitatis continetur: verbi gratia, in democratiis summa imperii potestas penes populum est; in oligarchiis contra penes paucos: et dicimus horum rempublicam esse diversam. Eadem est ratio de ceteris formis. (2) Supponendum autem primum est, cujus rei gratia constituta fuerit civitas, et quot sint imperii genera ad hominem et ad vitæ societatem pertinentis. Dictum igitur est etiam primo libro, in quo de ratione tuendæ rei familiaris et herili imperio explicavimus, hominem animal quidem esse ad civilem vitæ cultum factum a natura: quo fit ut, etiamsi mutuo auxilio non egeant, nihilominus societatem et communitatem vitæ appetant. (3) Veruntamen communis etiam utilitatis ratio eos congregat ad bene beateque pro sua cujusque parte vivendum. Hic igitur maxime propositus finis est et communiter omnibus et proprie singulis. Conveniunt autem etiam ejus ipsius rei causa, ut vivant; et civilem societatem continent atque conservant: videtur enim in ipsa per se vita pars beatitudinis inesse, nisi res adversæ in vita valde modum superent. Perspicuum enim est, plerosque homines, vivendi cupiditate captos, multas ærumnas patienter ferre, quoniam quædam in vivendo dulcedo naturalis inest. (4) Jam vero etiam imperii modos qui dicuntur distincte explicare facile est. Nam etiam in exotericis libris sæpenumero iis de rebus disserimus. Domini enim imperium, quamvis re vera naturâ servo et naturâ domino idem expediat, nihilominus tamen domini utilitatem spectat per se, servi autem ex eventu. Fieri enim non potest ut servo

βηκός· οὐ γὰρ ἐνδέχεται φθειρομένου τοῦ δούλου σώζεσθαι τὴν δεσποτείαν. (5) Ἡ δὲ τέκνων ἀρχὴ καὶ γυναικὸς καὶ τῆς οἰκίας πάσης, ἣν δὴ καλοῦμεν οἰκονομικήν, ἤτοι τῶν ἀρχομένων χάριν ἐστὶν ἢ κοινοῦ τινὸς ἀμφοῖν, καθ' αὑτὸ μὲν τῶν ἀρχομένων, ὥσπερ ὁρῶμεν καὶ τὰς ἄλλας τέχνας, οἷον ἰατρικὴν καὶ γυμναστικήν, κατὰ συμβεβηκὸς δὲ κἂν αὐτῶν εἶεν· οὐδὲν γὰρ κωλύει τὸν παιδοτρίβην ἕνα τῶν γυμναζομένων ἐνίοτ' εἶναι καὶ αὐτόν, ὥσπερ ὁ κυβερνήτης εἷς ἐστιν ἀεὶ τῶν πλωτήρων. Ὁ μὲν οὖν παιδοτρίβης ἢ κυβερνήτης σκοπεῖ τὸ τῶν ἀρχομένων ἀγαθόν· ὅταν δὲ τούτων εἷς γένηται καὶ αὐτός, κατὰ συμβεβηκὸς μετέχει τῆς ὠφελείας· ὁ μὲν γὰρ πλωτήρ, ὁ δὲ τῶν γυμναζομένων εἷς γίνεται παιδοτρίβης ὤν. (6) Διὸ καὶ τὰς πολιτικὰς ἀρχάς, ὅταν ᾖ κατ' ἰσότητα τῶν πολιτῶν συνεστηκυῖα καὶ καθ' ὁμοιότητα, κατὰ μέρος ἀξιοῦσιν ἄρχειν, πρότερον μέν, ᾗ πέφυκεν, ἀξιοῦντες ἐν μέρει λειτουργεῖν, καὶ σκοπεῖν τινὰ πάλιν τὸ αὐτοῦ ἀγαθόν, ὥσπερ πρότερον αὐτὸς ἄρχων ἐσκόπει τὸ ἐκείνου συμφέρον· νῦν δὲ διὰ τὰς ὠφελείας τὰς ἀπὸ τῶν κοινῶν καὶ τὰς ἐκ τῆς ἀρχῆς βούλονται συνεχῶς ἄρχειν, οἷον εἰ συνέβαινεν ὑγιαίνειν ἀεὶ τοῖς ἄρχουσι νοσακεροῖς οὖσιν· καὶ γὰρ ἂν οὕτως ἴσως ἐδίωκον τὰς ἀρχάς. (7) Φανερὸν τοίνυν ὡς ὅσαι μὲν πολιτεῖαι τὸ κοινῇ συμφέρον σκοποῦσιν, αὗται μὲν ὀρθαὶ τυγχάνουσιν οὖσαι κατὰ τὸ ἁπλῶς δίκαιον, ὅσαι δὲ τὸ σφέτερον μόνον τῶν ἀρχόντων, ἡμαρτημέναι πᾶσαι καὶ παρεκβάσεις τῶν ὀρθῶν πολιτειῶν· δεσποτικαὶ γάρ, ἡ δὲ πόλις κοινωνία τῶν ἐλευθέρων ἐστίν.

intereunte imperium domini sit salvum. (5) Imperium autem patris in liberos et in uxorem et in omnem domum, quod appellamus œconomicum, aut eorum quibus imperatur gratia est, aut communem quandam utrorumque utilitatem spectat. Per se quidem eorum qui parent imperio gratia, ut et alias artes videmus, verbi gratia, artem medendi et artem corporum exercendorum, quæ quidem ex eventu etiam ipsorum gratia esse possunt. Nihil enim obstat quominus is qui puerorum corpora exercet, unus sit interdum etiam ipse ex iis qui exercentur, velut navis gubernator semper unus est e numero nautarum. Pædotriba igitur aut gubernator eorum qui imperio parent bonum intuetur: quum autem ipse unus ex horum numero est, communis etiam utilitatis et salutis ex eventu fit particeps: hic enim simul nauta est, pædotriba autem eorum qui exercentur fit unus. (6) Quapropter et civilia imperia, quum civitas juxta æqualitatem et similitudinem civium constituta est, æquum esse putant se vicissim gerere. Atque olim quidem pro rei natura æquum esse existimabant se pro sua virili parte muneribus fungi, et contra aliquem alium ipsius bonum procurare, ut ipse antea, magistratum gerens, illius utilitati consulebat. Nunc autem propter emolumenta quæ ex republica et imperio proficiscuntur, perpetuo cupiunt magistratum gerere, quasi eveniret ut, qui magistratum gerunt, semper bene valerent, si sint infirma valetudine: tum enim fortasse (merito) imperia et magistratus consectarentur. (7) Perspicuum igitur est, quæcumque respublicæ communem utilitatem spectant, eas rectas esse et ei juri quod simpliciter dicitur consentaneas: quæcumque vero imperantium dumtaxat utilitati consulunt, omnes esse depravatas et a recta reipublicæ forma detortas. Sunt enim dominorum in servos imperio similes, quum civitas sit liberorum societas.

CAP. V. [VII.]

Διωρισμένων δὲ τούτων ἐχόμενόν ἐστι τὰς πολιτείας ἐπισκέψασθαι, πόσαι τὸν ἀριθμὸν καὶ τίνες εἰσί, καὶ πρῶτον τὰς ὀρθὰς αὐτῶν· καὶ γὰρ αἱ παρεκβάσεις ἔσονται φανεραὶ τούτων διορισθεισῶν. Ἐπεὶ δὲ πολιτεία μὲν καὶ πολίτευμα σημαίνει ταὐτόν, πολίτευμα δ' ἐστὶ τὸ κύριον τῶν πόλεων, ἀνάγκη δ' εἶναι κύριον ἢ ἕνα ἢ ὀλίγους ἢ τοὺς πολλούς, ὅταν μὲν ὁ εἷς ἢ οἱ ὀλίγοι ἢ οἱ πολλοὶ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἄρχωσι, ταύτας μὲν ὀρθὰς ἀναγκαῖον εἶναι τὰς πολιτείας, τὰς δὲ πρὸς τὸ ἴδιον ἢ τοῦ ἑνὸς ἢ τῶν ὀλίγων ἢ τοῦ πλήθους παρεκβάσεις· ἢ γὰρ οὐ πολίτας φατέον εἶναι τοὺς μετέχοντας, ἢ δεῖ κοινωνεῖν τοῦ συμφέροντος. (2) Καλεῖν δ' εἰώθαμεν τῶν μὲν μοναρχιῶν τὴν πρὸς τὸ κοινὸν ἀποβλέπουσαν συμφέρον βασιλείαν, τὴν δὲ τῶν ὀλίγων μὲν πλειόνων δ' ἑνὸς ἀριστοκρατίαν, ἢ διὰ τὸ τοὺς ἀρίστους ἄρχειν, ἢ διὰ τὸ πρὸς τὸ ἄριστον τῇ πόλει καὶ τοῖς κοινωνοῦσιν αὐτῆς· ὅταν δὲ τὸ πλῆθος πρὸς τὸ κοινὸν πολιτεύηται συμφέρον, καλεῖται τὸ κοινὸν ὄνομα πασῶν τῶν πολιτειῶν, πολιτεία. (3) Συμβαίνει δ' εὐλόγως· ἕνα μὲν γὰρ διαφέρειν κατ' ἀρετὴν ἢ ὀλίγους ἐνδέχεται, πλείους δ' ἤδη χαλεπὸν ἠκριβῶσθαι πρὸς πᾶσαν ἀρετήν, ἀλλὰ μάλιστα τὴν πολεμικήν· αὕτη γὰρ ἐν πλήθει γίγνεται. Διόπερ κατὰ ταύτην τὴν πολιτείαν κυριώτατον τὸ προπολεμοῦν, καὶ μετέχουσιν αὐτῆς οἱ κεκτημένοι τὰ ὅπλα.

His autem explicatis, consequens est ut politias sive civitatis administrandæ formas consideremus, quot sint numero, et quæ sint: et primum rectas videamus; his enim explicatis, eæ quæ a rectis deflexerunt, erunt in promptu. Quoniam autem politia et civitatis administrandæ ratio idem significant, civitatis autem administrandæ ratio est id quod in civitatibus dominatur, necesse vero est dominatum obtinere aut unum aut paucos aut multos: ubi quidem aut unus aut pauci aut multi, qui præsunt civitati, spectant utilitatem communem, has quidem respublicas rectas esse necesse est: ubi vero propria vel unius vel paucorum vel multitudinis utilitas spectatur, hæ a vero deflectunt. Nam aut cives dicendi non sunt, qui sunt unius civitatis participes, aut utilitatis inter eos debet esse communitas. (2) Consuevimus autem appellare unius principatum eum qui utilitati communi consulit, regnum: potestatem autem paucorum virtute præditorum quidem, sed plurium uno, aristocratiam, hoc est optimatium potentatum, vel quia optimi viri reipublicæ præsunt, vel quia ita præsunt, ut omnia ad id quod est civitati, iisque quibuscum ea communicatur, utile, referunt: ubi vero multitudo civitatis administrationem ad communem utilitatem confert, communi omnium civitatis administrandæ formarum nomine appellatur græce Politia. (3) Hoc autem probabili ratione evenit. Nam ut unus aut plures virtute excellant, fieri potest: plures vero perfecte omni virtute instructos esse, difficile est, sed si qua, maxime bellica valent: hæc enim in multitudine nasci atque inesse solet. Quocirca in hac reipublicæ administrandæ forma maxime dominatur ea pars civitatis, quæ pro reliquis civibus propugnat: maximeque

(4) Παρεκβάσεις δὲ τῶν εἰρημένων τυραννὶς μὲν βασιλείας, ὀλιγαρχία δὲ ἀριστοκρατίας, δημοκρατία δὲ πολιτείας. Ἡ μὲν γὰρ τυραννίς ἐστι μοναρχία πρὸς τὸ συμφέρον τὸ τοῦ μοναρχοῦντος, ἡ δ' ὀλιγαρχία πρὸς τὸ 5 τῶν εὐπόρων, ἡ δὲ δημοκρατία πρὸς τὸ συμφέρον τὸ τῶν ἀπόρων· πρὸς δὲ τὸ τῷ κοινῷ λυσιτελοῦν οὐδεμία αὐτῶν.

[VIII.] Δεῖ δὲ μικρῷ διὰ μακροτέρων εἰπεῖν τίς ἑκάστη τούτων τῶν πολιτειῶν ἐστίν· καὶ γὰρ ἔχει τινὰς 10 ἀπορίας, τῷ δὲ περὶ ἑκάστην μέθοδον φιλοσοφοῦντι καὶ μὴ μόνον ἀποβλέποντι πρὸς τὸ πράττειν οἰκεῖόν ἐστι τὸ μὴ παρορᾶν μηδέ τι καταλείπειν, ἀλλὰ δηλοῦν τὴν περὶ ἕκαστον ἀλήθειαν. (5) Ἔστι δὲ τυραννὶς μὲν μοναρχία, καθάπερ εἴρηται, δεσποτικὴ τῆς πολιτικῆς 15 κοινωνίας, ὀλιγαρχία δ' ὅταν ὦσι κύριοι τῆς πολιτείας οἱ τὰς οὐσίας ἔχοντες, δημοκρατία δὲ τοὐναντίον ὅταν οἱ μὴ κεκτημένοι πλῆθος οὐσίας ἀλλ' ἄποροι. Πρώτη δ' ἀπορία πρὸς τὸν διορισμόν ἐστίν. Εἰ γὰρ εἶεν οἱ πλείους ὄντες εὔποροι κύριοι τῆς πόλεως, δημοκρατία δ' 20 ἐστὶν ὅταν ᾖ κύριον τὸ πλῆθος, ὁμοίως δὲ πάλιν κἂν εἴ που συμβαίνῃ τοὺς ἀπόρους ἐλάττους μὲν εἶναι τῶν εὐπόρων, κρείττους δ' ὄντας κυρίους εἶναι τῆς πολιτείας, ὅπου δ' ὀλίγον κύριον πλῆθος, ὀλιγαρχίαν εἶναί φασιν, οὐκ ἂν καλῶς δόξειεν διωρίσθαι περὶ τῶν πολιτειῶν. 25 (6) Ἀλλὰ μὴν κἄν τις συνθεὶς τῇ μὲν εὐπορίᾳ τὴν ὀλιγότητα τῇ δ' ἀπορίᾳ τὸ πλῆθος οὕτω προσαγορεύῃ τὰς πολιτείας, ὀλιγαρχίαν μὲν ἐν ᾗ τὰς ἀρχὰς ἔχουσιν οἱ εὔποροι ὀλίγοι τὸ πλῆθος ὄντες, δημοκρατίαν δὲ ἐν ᾗ οἱ ἄποροι πολλοὶ τὸ πλῆθος ὄντες, ἄλλην ἀπορίαν ἔχει. 30 Τίνας γὰρ ἐροῦμεν τὰς ἄρτι λεχθείσας πολιτείας, τὴν ἐν ᾗ πλείους οἱ εὔποροι καὶ ἐν ᾗ ἐλάττους οἱ ἄποροι, κύριοι δ' ἑκάτεροι τῶν πολιτειῶν, εἴπερ μηδεμία ἄλλη πολιτεία παρὰ τὰς εἰρημένας ἐστίν; (7) Ἔοικε τοίνυν ὁ λόγος ποιεῖν δῆλον ὅτι τὸ μὲν ὀλίγους ἢ πολλοὺς εἶναι 35 κυρίους συμβεβηκός ἐστιν, τὸ μὲν ταῖς ὀλιγαρχίαις, τὸ δὲ ταῖς δημοκρατίαις, διὰ τὸ τοὺς μὲν εὐπόρους ὀλίγους, πολλοὺς δ' εἶναι τοὺς ἀπόρους πανταχοῦ· διὸ καὶ οὐ συμβαίνει τὰς ῥηθείσας αἰτίας γίνεσθαι διαφορᾶς. Ὧ δὲ διαφέρουσιν ἥ τε δημοκρατία καὶ ἡ ὀλιγαρχία ἀλλήλων, 40 πενία καὶ πλοῦτός ἐστιν. Καὶ ἀναγκαῖον μέν, ὅπου ἂν ἄρχωσι διὰ πλοῦτον ἄν τ' ἐλάττους ἄν τε πλείους, εἶναι ταύτην ὀλιγαρχίαν, ὅπου δ' οἱ ἄποροι, δημοκρατίαν. Ἀλλὰ συμβαίνει, καθάπερ εἴπομεν, τοὺς μὲν ὀλίγους εἶναι τοὺς δὲ πολλούς· εὐποροῦσι μὲν γὰρ ὀλί- 45 γοι, τῆς δ' ἐλευθερίας μετέχουσι πάντες· δι' ἃς αἰτίας ἀμφισβητοῦσιν ἀμφότεροι τῆς πολιτείας.

[IX.] (8) Ληπτέον δὲ πρῶτον τίνας ὅρους λέγουσι τῆς ὀλιγαρχίας καὶ δημοκρατίας, καὶ τί τὸ δίκαιον τό τε ὀλιγαρχικὸν καὶ δημοκρατικόν. Πάντες γὰρ ἅπτονται 50 δικαίου τινός, ἀλλὰ μέχρι τινὸς προέρχονται, καὶ λέγουσιν οὐ πᾶν τὸ κυρίως δίκαιον. Οἷον δοκεῖ ἴσον τὸ δίκαιον εἶναι, καὶ ἔστιν, ἀλλ' οὐ πᾶσιν ἀλλὰ τοῖς ἴσοις. Καὶ τὸ ἄνισον δοκεῖ δίκαιον εἶναι· καὶ γάρ ἐστιν, ἀλλ' οὐ πᾶσιν ἀλλὰ τοῖς ἀνίσοις. Οἱ δὲ τοῦτ' ἀφαιροῦσι, τὸ

ejus sunt participes, qui arma tenent. (4) Digressiones autem ab iis quæ dictæ sunt reipublicæ administrandæ formis, sunt tyrannis quidem a regno, oligarchia autem ab aristocratia, democratia vero a politia. Tyrannis enim monarchia est ad ejus qui solus imperat utilitatem spectans; oligarchia ad commoda divitum; democratia ad egentium: reipublicæ utilitatem nulla earum habet sibi propositam.

[VIII.] Jam vero oportet paullo pluribus verbis, quæ sit unaquæque harum rerumpublicarum, exponere: habet enim hoc difficultates quasdam; ei autem qui disciplinam quamvis philosophice tractat, neque ad vitæ usum solum cogitationes suas confert, convenit acriter rem, de qua agitur, intueri, neque quicquam prætermittere, sed patefacere id quod in quaque re verum inest. (5) Est igitur tyrannis quidem imperium unius herile, ut dictum est, in societatem civilem; oligarchia autem, quum ii quorum res familiaris ampla est, dominatum obtinent in republica; democratia contra, quum ii quibus non ampla, sed angusta et tenuis est res familiaris, rempublicam administrant. Prima autem dubitatio ad superiorem distinctionem pertinens est hæc, quod, si plures, qui sunt locupletes, dominatum in civitate obtineant; democratia autem est, ubi multitudo dominatum in civitate obtinet; similiter vero, si forte contra alibi eveniat ut inopes numero sint locupletibus pauciores, et tamen, quum viribus præstent, dominatum in civitatis administratione obtineant; ubi autem exigua multitudo dominatum obtinet, oligarchiam esse dicunt: non recte videri possunt reipublicæ administrandæ formæ esse definitæ. (6) At porro si quis etiam copulata quidem cum abundantia rei familiaris hominum paucitate, cum angustiis autem civium multitudine, ita nomina rebuspublicis imponat, et oligarchiam quidem appellet in ea civitate, in qua imperia gerunt pauci numero locupletes; democratiam autem, in qua egentes numero multi reipublicæ administrandæ præsunt: aliam hæc res difficultatem habet. Quas enim dicemus eas, quæ modo a nobis commemoratæ sunt, reipublicæ administrandæ formas, eam dico, in qua plures sunt locupletes, et eam, in qua egentes pauciores, dominatum autem in republica administranda utrique obtinent? si quidem nulla alia est reipublicæ administrandæ forma præter eas quas diximus. (7) Videtur igitur disputatio hæc planum facere, majorem vel minorem numerum eorum qui dominatum in civitate obtinent, esse e rebus accidentibus potius, quam pertinere ad vim et naturam oligarchiæ et democratiæ; propterea quod locupletes quidem pauci, pauperes autem multi sunt ubique gentium. Quare non efficitur ut sint illæ, quæ dictæ sunt, diversitatis causæ. Sed quibus rebus oligarchia et democratia inter se differunt, eæ sunt paupertas et divitiæ. Ac necesse quidem est, ubi magistratus gerunt propter divitias, sive sint pauciores, sive plures, hanc esse oligarchiam; ubi vero egentes, democratiam. Sed e rebus accidentibus est, ut diximus, ut illi quidem sint pauci, hi vero multi. Abundant enim rei familiaris copiis pauci; libertatis autem sunt participes omnes: propter quas causas vindicant sibi utrique reipublicæ administrationem.

[IX.] (8) Explicandum autem est primum quos fines et quasi terminos oligarchiæ et democratiæ constituant, et quod sit jus oligarchiæ et democratiæ proprium. Omnes enim aliquod jus obtinent, sed aliquatenus procedunt, nec omne quod absolute jus est dicunt; velut, jus videtur esse æqualitas: et vero est, verum non omnibus, sed æqualibus. Tum inæqualitas jus videtur esse; et vero est, verum non omnibus, sed inæqualibus. Hi vero sublato per-

οἷς, καὶ κρίνουσι κακῶς. Τὸ δ' αἴτιον ὅτι περὶ αὑτῶν ἡ κρίσις· σχεδὸν δ' οἱ πλεῖστοι φαῦλοι κριταὶ περὶ τῶν οἰκείων. (9) Ὥστ' ἐπεὶ τὸ δίκαιον τισίν, καὶ διῄρηται τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπί τε τῶν πραγμάτων καὶ οἷς, καθάπερ εἴρηται πρότερον ἐν τοῖς Ἠθικοῖς, τὴν μὲν τοῦ πράγματος ἰσότητα ὁμολογοῦσι, τὴν δὲ οἷς ἀμφισβητοῦσι, μάλιστα μὲν διὰ τὸ λεχθὲν ἄρτι, διότι κρίνουσι τὰ περὶ αὑτοὺς κακῶς, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τὸ λέγειν μέχρι τινὸς ἑκατέρους δίκαιόν τι νομίζουσι δίκαιον λέγειν ἁπλῶς. Οἱ μὲν γὰρ ἂν κατά τι ἄνισοι ὦσιν, οἷον χρήμασιν, ὅλως οἴονται ἄνισοι εἶναι, οἱ δ' ἂν κατά τι ἴσοι, οἷον ἐλευθερίᾳ, ὅλως ἴσοι. Τὸ δὲ κυριώτατον οὐ λέγουσιν. (10) Εἰ μὲν γὰρ τῶν κτημάτων χάριν ἐκοινώνησαν καὶ συνῆλθον, τοσοῦτον μετέχουσι τῆς πόλεως ὅσονπερ καὶ τῆς κτήσεως, ὥσθ' ὁ τῶν ὀλιγαρχικῶν λόγος δόξειεν ἂν ἰσχύειν· οὐ γὰρ εἶναι δίκαιον ἴσον μετέχειν τῶν ἑκατὸν μνῶν τὸν εἰσενέγκαντα μίαν μνᾶν τῷ δόντι τὸ λοιπὸν πᾶν, οὔτε τῶν ἐξ ἀρχῆς οὔτε τῶν ἐπιγινομένων. Εἰ δὲ μήτε τοῦ ζῆν μόνον ἕνεκεν ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ εὖ ζῆν (καὶ γὰρ ἂν δούλων καὶ τῶν ἄλλων ζῴων ἦν πόλις· νῦν δ' οὐκ ἔστι διὰ τὸ μὴ μετέχειν εὐδαιμονίας μηδὲ τοῦ ζῆν κατὰ προαίρεσιν), μήτε συμμαχίας ἕνεκεν, ὅπως ὑπὸ μηδενὸς ἀδικῶνται, μήτε διὰ τὰς ἀλλαγὰς καὶ τὴν χρῆσιν τὴν πρὸς ἀλλήλους· καὶ γὰρ ἂν Τυρρηνοὶ καὶ Καρχηδόνιοι, καὶ πάντες οἷς ἐστὶ σύμβολα πρὸς ἀλλήλους, ὡς μιᾶς ἂν πολῖται πόλεως ἦσαν· (11) εἰσὶ γοῦν αὐτοῖς συνθῆκαι περὶ τῶν εἰσαγωγίμων καὶ σύμβολα περὶ τοῦ μὴ ἀδικεῖν καὶ γραφαὶ περὶ συμμαχίας. Ἀλλ' οὔτ' ἀρχαὶ πᾶσιν ἐπὶ τούτοις κοιναὶ καθεστᾶσιν, ἀλλ' ἕτεραι παρ' ἑκατέροις, οὔτε τοῦ ποίους τινὰς εἶναι δεῖ φροντίζουσιν ἅτεροι τοὺς ἑτέρους, οὐδ' ὅπως μηδεὶς ἄδικος ἔσται τῶν ὑπὸ τὰς συνθήκας μηδὲ μοχθηρίαν ἕξει μηδεμίαν, ἀλλὰ μόνον ὅπως μηδὲν ἀδικήσουσιν ἀλλήλους. Περὶ δ' ἀρετῆς καὶ κακίας πολιτικῆς διασκοποῦσιν ὅσοι φροντίζουσιν εὐνομίας. Ἧι καὶ φανερὸν ὅτι δεῖ περὶ ἀρετῆς ἐπιμελὲς εἶναι τῇ γ' ὡς ἀληθῶς ὀνομαζομένῃ πόλει, μὴ λόγου χάριν. Γίνεται γὰρ ἡ κοινωνία συμμαχία τῶν ἄλλων τόπῳ διαφέρουσα μόνον τῶν ἄποθεν συμμάχων· καὶ ὁ νόμος συνθήκη, καὶ καθάπερ ἔφη Λυκόφρων ὁ σοφιστής, ἐγγυητὴς ἀλλήλοις τῶν δικαίων, ἀλλ' οὐχ οἷος ποιεῖν ἀγαθοὺς καὶ δικαίους τοὺς πολίτας. (12) Ὅτι δὲ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, φανερόν. Εἰ γάρ τις καὶ συνάγοι τοὺς τόπους εἰς ἕν, ὥστε ἅπτεσθαι τὴν Μεγαρέων πόλιν καὶ Κορινθίων τοῖς τείχεσιν, ὅμως οὐ μία πόλις· οὐδ' εἰ πρὸς ἀλλήλους ἐπιγαμίας ποιήσαιντο· καίτοι τοῦτο τῶν ἰδίων ταῖς πόλεσι κοινωνημάτων ἐστίν. Ὁμοίως δ' οὐδ' εἴ τινες οἰκοῖεν χωρὶς μέν, μὴ μέντοι τοσοῦτον ἄποθεν ὥστε μὴ κοινωνεῖν, ἀλλ' εἴησαν αὐτοῖς νόμοι τοῦ μὴ σφᾶς αὐτοὺς ἀδικεῖν περὶ τὰς μεταδόσεις, οἷον εἰ ὁ μὲν εἴη τέκτων ὁ δὲ γεωργὸς ὁ δὲ σκυτοτόμος ὁ δ' ἄλλο τι τοιοῦτον, καὶ τὸ πλῆθος εἶεν μύριοι, μὴ μέντοι κοινωνοῖεν ἄλλου μηδενὸς ἢ τῶν τοιούτων, οἷον ἀλλαγῆς καὶ συμμαχίας, οὐδ' οὕτω πω

sonarum discrimine male judicant. Cujus rei hæc causa est, quia de se ipsis judicant: fere autem plurimi de rebus suis mali sunt judices. (9) Quare quoniam justum aliquibus est justum, eademque distinctio abhibenda est in rebus atque in personis, quemadmodum antea a nobis dictum est in libris De moribus: rei quidem æqualitatem concedunt, personarum vero in controversiam vocant: maxime quidem propter causam antea dictam, quia res suas male judicant; secundo loco vero etiam propterea, quod, quum utrique juris aliquam partem obtineant, existimant se jus omne ac simpliciter obtinere. Hi enim, si aliqua re sint inæquales, verbi gratia pecunia, putant se omnino esse inæquales: illi vero si qua re sint æquales, veluti libertate, se prorsus esse æquales. Sed id, quod caput rei est, prætermittunt. (10) Si enim bonorum et facultatum gratia societatem coierunt, tam sunt participes civitatis, quantum et facultatum rei familiaris habent. Itaque eorum qui paucorum imperio favent, ratio valere videtur: non enim justum esse, æquam partem ferre centum minarum eum qui unam minam attulit, atque eum qui reliquum omne contulit, neque eorum quæ in societatem initio collata sunt, neque eorum quæ postea accesserunt. Sin non solum vivendi gratia convenerunt, sed potius bene vivendi; (esset enim alioqui servorum etiam et aliorum animantium civitas: nunc autem non est, quia non sunt beatitudinis, nec vitæ ex consilio degendæ participes:) neque belli societatis causa, ut ne a quoquam injuste læderentur; neque ut res inter se contraherent et commutarent, neque ut mutua consuetudine atque opera uterentur: nam Tusci et Carthaginienses et omnes quibus sunt inter se commercia, essent tanquam unius civitatis cives: (11) sunt enim eis pacta de rebus importandis, et conventa de non inferenda inter se injuria, et fœdera de belli societate. Verum neque magistratus idcirco creati sunt omnibus inter ipsos communes, sed alii apud utrosque; neque quales alteros esse oporteat, alteri laborant, neque ut ne quis eorum qui communibus pactis et fœderibus continentur, injustus sit, et ne ullo vitio sit affectus, solliciti sunt: sed hoc tantum iis curæ est, ut ne alteris ab alteris injuria inferatur. Atqui de virtute et vitio civium diligenter cogitant, quibus curæ est ut civitas bonis legibus sit temperata. Ex quo etiam intelligere licet, civitatem eam, quæ revera nominetur civitas, et non ita dicatur verbotenus, virtutis curam habere debere. Alioqui civium societas fit belli gerendi societas ab aliis belli sociis longe distantibus loco tantum differens. Tum lex fœdus est, quemadmodum dixit Lycophron sophista, quo spondetur eis inter ipsos jura servatum iri: sed non potest cives efficere viros bonos et justos. (12) Ita autem rem se habere perspicuum est. Si quis enim loca inter se disjuncta etiam in unum contrahat, ut urbs Megarensium urbem Corinthiorum mœnibus tangat: non erit tamen una civitas; neque, si connubii jura inter se pepigerint. Atqui genus hoc communionis, quæ fit per connubia, civitatibus est peculiare. Similiter vero neque si qui seorsum quidem habitarent, non tamen ita longe, ut inter se non communicarent, sed si essent iis leges, ne inter se injuria afficerent in rerum permutationibus et communicationibus: verbi gratia, si alius quidem esset faber, alius agricola, alius sutor, alius aliud quippiam tale, numero autem essent decies mille: non tamen quicquam aliud inter se commune haberent præter permutationem et belli socie-

πόλις. (13) Διὰ τίνα δή ποτ' αἰτίαν; οὐ γὰρ δὴ διὰ τὸ μὴ σύνεγγυς τῆς κοινωνίας. Εἰ γὰρ καὶ συνέλθοιεν οὕτω κοινωνοῦντες, ἕκαστος μέντοι χρῷτο τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ ὥσπερ πόλει καὶ σφίσιν αὐτοῖς ὡς ἐπιμαχίας οὔσης
5 βοηθοῦντες ἐπὶ τοὺς ἀδικοῦντας μόνον, οὐδ' οὕτως ἂν εἶναι δόξειε πόλις τοῖς ἀκριβῶς θεωροῦσιν, εἴπερ ὁμοίως ὁμιλοῖεν συνελθόντες καὶ χωρίς. Φανερὸν τοίνυν ὅτι ἡ πόλις οὐκ ἔστι κοινωνία τόπου καὶ τοῦ μὴ ἀδικεῖν σφᾶς αὐτοὺς καὶ τῆς μεταδόσεως χάριν· ἀλλὰ ταῦτα
10 μὲν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν, εἴπερ ἔσται πόλις, οὐ μὴν οὐδ' ὑπαρχόντων τούτων ἁπάντων ἤδη πόλις, ἀλλ' ἡ τοῦ εὖ ζῆν κοινωνία καὶ ταῖς οἰκίαις καὶ τοῖς γένεσι, ζωῆς τελείας χάριν καὶ αὐτάρκους. (14) Οὐκ ἔσται μέντοι τοῦτο μὴ τὸν αὐτὸν καὶ ἕνα κατοικούντων τόπον καὶ
15 χρωμένων ἐπιγαμίαις. Διὸ κηδεῖαί τ' ἐγένοντο κατὰ τὰς πόλεις καὶ φρατρίαι καὶ θυσίαι καὶ διαγωγαὶ τοῦ συζῆν. Τὸ δὲ τοιοῦτον φιλίας ἔργον· ἡ γὰρ τοῦ συζῆν προαίρεσις φιλία. Τέλος μὲν οὖν πόλεως τὸ εὖ ζῆν, ταῦτα δὲ τοῦ τέλους χάριν. Πόλις δὲ ἡ γενῶν καὶ κω-
20 μῶν κοινωνία ζωῆς τελείας καὶ αὐτάρκους. Τοῦτο δ' ἐστίν, ὡς φαμέν, τὸ ζῆν εὐδαιμόνως καὶ καλῶς. Τῶν καλῶν ἄρα πράξεων χάριν θετέον εἶναι τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν, ἀλλ' οὐ τοῦ συζῆν. (15) Διόπερ ὅσοι συμβάλλονται πλεῖστον εἰς τὴν τοιαύτην κοινωνίαν, τούτοις
25 τῆς πόλεως μέτεστι πλεῖον ἢ τοῖς κατὰ μὲν ἐλευθερίαν καὶ γένος ἴσοις ἢ μείζοσι, κατὰ δὲ τὴν πολιτικὴν ἀρετὴν ἀνίσοις, ἢ τοῖς κατὰ πλοῦτον ὑπερέχουσι, κατ' ἀρετὴν δ' ὑπερεχομένοις. Ὅτι μὲν οὖν πάντες οἱ περὶ τῶν πολιτειῶν ἀμφισβητοῦντες μέρος τι τοῦ δικαίου λέγουσι,
30 φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων.

tatem, ne sic quidem esset una civitas. (13) Cur tandem? non enim propterea, quod non sit propinquitas et conjunctio communionis. Nam etiamsi unum in locum convenirent ita communicantes, et adversus eos, a quibus injuria lacesserentur, auxilio alter alterum juvarent tantum, tanquam belli societate conjuncti, unusquisque tamen domo sua tanquam civitate uteretur : ne sic quidem civitas esse acute intuentibus videbitur, si quidem similiter inter se communicarent congregati atque disparati. Perspicuum igitur est, civitatem non esse loci communionem, securitatis mutuique auxilii atque usus causa initam; sed hæc quidem præsto sint necesse est, si quidem civitas futura est : non tamen, etiamsi hæc omnia adsint, jam civitas est; sed ea demum societas civitas est, quæ bene vivendi, et tum domibus seu familiis, tum generibus seu gentibus, vitæ perfectæ et contentæ gratia, comparata est. (14) Non est autem hoc futurum, nisi unum et eundem locum incolant, et connubiis utantur. Quapropter et affinitates in civitatibus institutæ sunt, et curialium sodalitates et sacrificia, et quæ sunt aliæ vitæ socialis consuetudines et oblectationes. Hæc autem omnia amicitia efficit; consilium enim una vivendi amicitia est. Finis igitur civitatis est bene vivere : hæc autem finis gratia sunt. Civitas porro est quando inter genera seu gentes et vicos est communio vitæ perfectæ et bonis omnibus necessariis instructæ. Hoc autem est, ut dicimus, beate et bene vivere. Statuendum igitur est societatem civilem actionum honestarum, non una vivendi causa, esse comparatam. (15) Quocirca quicumque in talem societatem plurimum conferunt, hi plus civitatis participant, quam qui libertate quidem et genere sunt pares aut majores, virtute vero civili impares : aut qui divitiis quidem sunt superiores, virtute vero inferiores. Omnes igitur eos qui de reipublicæ administrandæ formis inter se ambigunt, partem aliquam juris dicere, ex iis quæ dicta sunt perspicuum est.

CAP. VI. [X.]

Ἔχει δ' ἀπορίαν, τί δεῖ τὸ κύριον εἶναι τῆς πόλεως. Ἢ γάρ τοι τὸ πλῆθος, ἢ τοὺς πλουσίους, ἢ τοὺς ἐπιεικεῖς, ἢ τὸν βέλτιστον ἕνα πάντων, ἢ τύραννον. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἔχειν φαίνεται δυσκολίαν. Τί γάρ;
35 ἂν οἱ πένητες διὰ τὸ πλείους εἶναι διανέμωνται τὰ τῶν πλουσίων, τοῦτ' οὐκ ἄδικόν ἐστιν; ἔδοξε γὰρ νὴ Δία τῷ κυρίῳ δικαίως. Τὴν οὖν ἀδικίαν τί χρὴ λέγειν τὴν ἐσχάτην; Πάλιν τε πάντων ληφθέντων, οἱ πλείους τὰ τῶν ἐλαττόνων ἂν διανέμωνται, φανερὸν
40 ὅτι φθείρουσι τὴν πόλιν. Ἀλλὰ μὴν οὐχ ἥ γ' ἀρετὴ φθείρει τὸ ἔχον αὐτήν, οὐδὲ τὸ δίκαιον πόλεως φθαρτικόν· ὥστε δῆλον ὅτι καὶ τὸν νόμον τοῦτον οὐχ οἷόν τ' εἶναι δίκαιον. (2) Ἔτι καὶ τὰς πράξεις ὅσας ὁ τύραννος ἔπραξεν, ἀναγκαῖον εἶναι πάσας δικαίας· βιάζεται
45 γὰρ ὢν κρείττων, ὥσπερ καὶ τὸ πλῆθος τοὺς πλουσίους. Ἀλλ' ἆρα τοὺς ἐλάττους δίκαιον ἄρχειν καὶ τοὺς πλουσίους; ἂν οὖν κἀκεῖνοι ταὐτὰ ποιῶσι καὶ διαρπάζωσι καὶ τὰ κτήματα ἀφαιρῶνται τοῦ πλήθους, τοῦτ' ἐστὶ δίκαιον; καὶ θάτερον ἄρα. Ταῦτα μὲν τοίνυν ὅτι πάντα
50 φαῦλα καὶ οὐ δίκαια, φανερόν. (3) Ἀλλὰ τοὺς ἐπιεικεῖς ἄρχειν δεῖ καὶ κυρίους εἶναι πάντων; οὐκοῦν ἀνάγκη τοὺς ἄλλους ἀτίμους εἶναι πάντας, μὴ τιμωμένους ταῖς

In hoc autem dubitatio est, quos oporteat dominationem ac summam auctoritatem in civitate obtinere : nam aut multitudinem, aut divites, aut viros bonos et æquos, aut unum omnium optimum, aut tyrannum. At hæc omnia videntur habere difficultatem. Quid enim, si pauperes propterea quod sint plures, bona divitum inter se distribuant? nonne hoc sit injustum? At enimvero visum est civium parti ei quæ dominatum obtinet, juste hoc fieri. Quo igitur nomine extrema injuria appellanda est? Rursus si ex omnibus civibus plures bona paucorum inter se partiti fuerint, perspicuum est eos perdere civitatem. Atqui neque virtus ei rei, in qua ea est, interitum afferre solet : neque jus perdendæ aut extinguendæ civitatis vim habet. Quare intelligere licet etiam hanc legem justam esse non posse. (2) Præterea res quæ a tyranno actæ sunt, necesse est injustas esse omnes. Nam quum sit potentior ac valentior viribus, vim affert reipublicæ, quemadmodum multitudo divitibus. Utrum igitur pauciores et divites imperare justum est? Si igitur illi eadem faciant, et bona civium diripiant, et facultates multitudinis auferant, hoccine est justum? At si hoc, ergo et alterum. Hæc igitur omnia esse mala et non justa, in promptu est. (3) At viros bonos oportetne imperare et omnium rerum dominos esse? Ergo ceteri omnes honoris expertes et ignominia notati int necesse est, quum civilibus magistratibus non or-

πολιτικαῖς ἀρχαῖς· τιμὰς γὰρ λέγομεν εἶναι τὰς ἀρχάς, ἀρχόντων δ' ἀεὶ τῶν αὐτῶν ἀναγκαῖον εἶναι τοὺς ἄλλους ἀτίμους. Ἀλλ' ἕνα τὸν σπουδαιότατον ἄρχειν βέλτιον; ἀλλ' ἔτι τοῦτο ὀλιγαρχικώτερον· οἱ γὰρ ἄτιμοι πλείους. Ἀλλ' ἴσως φαίη τις ἂν τὸ κύριον ὅλως ἄνθρωπον εἶναι ἀλλὰ μὴ νόμον φαῦλον, ἔχοντά γε τὰ συμβαίνοντα πάθη περὶ τὴν ψυχήν. Ἂν οὖν ᾖ νόμος μὲν ὀλιγαρχικὸς δὲ ἢ δημοκρατικός, τί διοίσει περὶ τῶν ἠπορημένων; συμβήσεται γὰρ ὁμοίως τὰ λεχθέντα πρότερον.

[XI.] (4) Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων ἔστω τις ἕτερος λόγος· ὅτι δὲ δεῖ κύριον εἶναι μᾶλλον τὸ πλῆθος ἢ τοὺς ἀρίστους μὲν ὀλίγους δέ, δόξειεν ἂν λύεσθαι καί τιν' ἔχειν ἀπορίαν, τάχα δὲ κἂν ἀλήθειαν. Τοὺς γὰρ πολλούς, ὧν ἕκαστός ἐστιν οὐ σπουδαῖος ἀνήρ, ὅμως ἐνδέχεται συνελθόντας εἶναι βελτίους ἐκείνων, οὐχ ὡς ἕκαστον ἀλλ' ὡς σύμπαντας, οἷον τὰ συμφορητὰ δεῖπνα τῶν ἐκ μιᾶς δαπάνης χορηγηθέντων· πολλῶν γὰρ ὄντων ἕκαστον μόριον ἔχειν ἀρετῆς καὶ φρονήσεως, καὶ γίνεσθαι συνελθόντας ὥσπερ ἕνα ἄνθρωπον τὸ πλῆθος πολύποδα καὶ πολύχειρα καὶ πολλὰς ἔχοντ' αἰσθήσεις· οὕτω καὶ περὶ τὰ ἤθη καὶ τὴν διάνοιαν. Διὸ καὶ κρίνουσιν ἄμεινον οἱ πολλοὶ καὶ τὰ τῆς μουσικῆς ἔργα καὶ τὰ τῶν ποιητῶν· ἄλλοι γὰρ ἄλλο τι μόριον, πάντα δὲ πάντες. (5) Ἀλλὰ τούτῳ διαφέρουσιν οἱ σπουδαῖοι τῶν ἀνδρῶν ἑκάστου τῶν πολλῶν, ὥσπερ καὶ τῶν μὴ καλῶν τοὺς καλούς φασι καὶ τὰ γεγραμμένα διὰ τέχνης τῶν ἀληθινῶν, τῷ συνῆχθαι τὰ διεσπαρμένα χωρὶς εἰς ἕν, ἐπεὶ κεχωρισμένων γε κάλλιον ἔχειν τοῦ γεγραμμένου τουδὶ μὲν τὸν ὀφθαλμόν, ἑτέρου δέ τινος ἕτερον μόριον. Εἰ μὲν οὖν περὶ πάντα δῆμον καὶ περὶ πᾶν πλῆθος ἐνδέχεται ταύτην εἶναι τὴν διαφορὰν τῶν πολλῶν πρὸς τοὺς ὀλίγους σπουδαίους, ἄδηλον· ἴσως δὲ νὴ Δία δῆλον ὅτι περὶ ἐνίων ἀδύνατον. Ὁ γὰρ αὐτὸς κἂν ἐπὶ τῶν θηρίων ἁρμόσειε λόγος. Καίτοι τί διαφέρουσιν ἔνιοι τῶν θηρίων ὡς ἔπος εἰπεῖν; ἀλλὰ περί τι πλῆθος οὐδὲν εἶναι κωλύει τὸ λεχθὲν ἀληθές. (6) Διὸ καὶ τὴν πρότερον εἰρημένην ἀπορίαν λύσειεν ἄν τις διὰ τούτων καὶ τὴν ἐχομένην αὐτῆς, τίνων δεῖ κυρίους εἶναι τοὺς ἐλευθέρους καὶ τὸ πλῆθος τῶν πολιτῶν. Τοιοῦτοι δ' εἰσὶν ὅσοι μήτε πλούσιοι μήτε ἀξίωμα ἔχουσιν ἀρετῆς μηδέν. Τὸ μὲν γὰρ μετέχειν αὐτοὺς τῶν ἀρχῶν τῶν μεγίστων οὐκ ἀσφαλές (διά τε γὰρ ἀδικίαν καὶ δι' ἀφροσύνην τὰ μὲν ἀδικεῖν ἂν τὰ δ' ἁμαρτάνειν αὐτούς), τὸ δὲ μὴ μεταδιδόναι μηδὲ μετέχειν φοβερόν· ὅταν γὰρ ἄτιμοι πολλοὶ καὶ πένητες ὑπάρχωσι, πολεμίων ἀναγκαῖον εἶναι πλήρη τὴν πόλιν ταύτην. Λείπεται δὴ τοῦ βουλεύεσθαι καὶ κρίνειν μετέχειν αὐτούς. (7) Διόπερ καὶ Σόλων καὶ τῶν ἄλλων τινὲς νομοθετῶν τάττουσιν ἐπί τε τὰς ἀρχαιρεσίας καὶ τὰς εὐθύνας τῶν ἀρχόντων, ἄρχειν δὲ κατὰ μόνας οὐκ ἐῶσιν. Πάντες μὲν γὰρ ἔχουσι συνελθόντες ἱκανὴν αἴσθησιν, καὶ μιγνύμενοι τοῖς βελτίοσι τὰς πόλεις ὠφελοῦσιν, καθάπερ ἡ μὴ καθαρὰ τροφὴ μετὰ τῆς καθαρᾶς τὴν πᾶσαν ποιεῖ χρη-

nentur : honores enim dicimus esse magistratus. Ubi autem iidem semper gerunt magistratus, alios honoris expertes et ignominia notatos esse necesse est. At unum virtute præstantissimum reipublicæ præesse melius est? Sed hoc etiam magis ad oligarchiam pertinet; honoris enim expertes erunt plures. Verum dixerit fortasse quispiam, omnino hominem dominatum in republica obtinere non debere, qui quidem eos affectus habeat qui in hominis animum cadunt, sed legem. At si lex quidem sit, sed lex ad imperium paucorum aut ad populi potentiam accommodata, quod ad ea attinet de quibus dubitatum est, quid intererit? nam quæ ante dicta sunt, similiter evenient.

[XI.] (4) De aliis igitur erit alibi sermo. Multitudinem autem dominatum atque auctoritatem debere obtinere potius, quam optimates quidem illos, sed tamen paucos, hoc veluti problema solvendum videtur; et nonnullam habere quidem dubitationem, fortasse vero etiam veritatem. Fieri enim potest ut multi, quorum unusquisque vir non bonus est, tamen congregati et congressi paucis illis sint meliores, non ut singuli, sed ut universi : quemadmodum cœnæ, in quas singuli symbolam contulerunt, iis, quarum sumptus ab uno suppeditatus et, sunt copiosiores et lautiores. Nam quum sunt multi, suam quemque virtutis et prudentiæ partem habere, iisque congregatis, multitudinem illam fieri tanquam unum hominem multorum pedum et multarum manuum et multis sensibus instructum, itemque multis moribus et cogitationibus præditum. Quapropter etiam de musicorum et poetarum operibus melius judicat multitudo : alii enim de alia aliqua particula, omnes autem de omnibus. (5) Verum hoc antecellunt viri boni et virtute præstantes unicuique de multis, quemadmodum pulchros a non pulchris differre dicunt, et picta ex arte a veris : eo nempe, quod dispersa et separatim posita in unum collecta sint. Nam seorsum hujus quidem oculus picto potest esse pulchrior, illius autem alia quædam pars. Utrum igitur in omni populo atque in omni multitudine possit evenire hæc differentia multorum a paucis virtute præditis, obscurum est : videtur tamen mehercule in nonnullis locum habere non posse. Eadem enim etiam in feras ratio conveniret. Atqui nonne videmus quosdam homines nihil pæne a feris differre? Veruntamen in aliqua multitudine nihil obstat quin id quod dictum est, verum sit. (6) Quocirca et eam, quæ antea exposita est, dubitationem possit quis his rationibus solvere atque expedire, et eam quæ est huic proxima, quarum rerum penes liberos et multitudinem civium potestatem esse oporteat : eos dico, quicumque neque divites sunt neque ullam virtutis dignitatem habent. Hos enim imperia obtinere maxima, non est tutum : namque et propter injustitiam et propter imprudentiam partim injuriam facerent, partim peccarent. Nullos autem iis mandare magistratus, periculosum est. Quum enim multi honoris expertes et pauperes sunt, plena hostium sit civitas necesse est. Reliquum est igitur ut consultandi sint et judicandi participes. (7) Quocirca et Solon et nonnulli alii latores legum eos comitiis magistratuum creandorum, et rationibus ab iis qui gesserunt magistratus, repetendis præficiunt; gerere autem magistratum per se et solos non sinunt. Omnes enim collecti et congregati satis multum sensum habent, et permixti cum melioribus prosunt civitatibus : quemadmodum victus non purus cum puro con-

σιμωτέραν τῆς ὀλίγης· χωρὶς δ' ἕκαστος ἀτελὴς περὶ
τὸ κρίνειν ἐστίν. (8) Ἔχει δ' ἡ τάξις αὕτη τῆς πολι-
τείας ἀπορίαν πρώτην μὲν ὅτι δόξειεν ἂν τοῦ αὐτοῦ
εἶναι τὸ κρῖναι τίς ὀρθῶς ἰάτρευκεν, οὗπερ καὶ τὸ
5 ἰατρεῦσαι καὶ ποιῆσαι ὑγιᾶ τὸν κάμνοντα τῆς νόσου
τῆς παρούσης· οὗτος δ' ἐστὶν ἰατρός. Ὁμοίως δὲ τοῦτο
καὶ περὶ τὰς ἄλλας ἐμπειρίας καὶ τέχνας. Ὥσπερ
οὖν ἰατρὸν δεῖ διδόναι τὰς εὐθύνας ἐν ἰατροῖς, οὕτω καὶ
τοὺς ἄλλους ἐν τοῖς ὁμοίοις. Ἰατρὸς δ' ὅ τε δημιουρ-
10 γὸς καὶ ὁ ἀρχιτεκτονικὸς καὶ τρίτος ὁ πεπαιδευμένος
περὶ τὴν τέχνην· εἰσὶ γάρ τινες τοιοῦτοι καὶ περὶ πάσας
ὡς εἰπεῖν τὰς τέχνας, ἀποδίδομεν δὲ τὸ κρίνειν οὐδὲν
ἧττον τοῖς πεπαιδευμένοις ἢ τοῖς εἰδόσιν. (9) Ἔπειτα
καὶ περὶ τὴν αἵρεσιν τὸν αὐτὸν ἂν δόξειεν ἔχειν τρό-
15 πον· καὶ γὰρ τὸ ἑλέσθαι ὀρθῶς τῶν εἰδότων ἔργον ἐστίν,
οἷον γεωμέτρην τε τῶν γεωμετρικῶν καὶ κυβερνήτην
τῶν κυβερνητικῶν. Εἰ γὰρ καὶ περὶ ἐνίων ἔργων καὶ
τεχνῶν μετέχουσι καὶ τῶν ἰδιωτῶν τινές, ἀλλ' οὔ τι
τῶν εἰδότων γε μᾶλλον. Ὥστε κατὰ μὲν τοῦτον τὸν
20 λόγον οὐκ ἂν εἴη τὸ πλῆθος ποιητέον κύριον οὔτε τῶν
ἀρχαιρεσιῶν οὔτε τῶν εὐθυνῶν. (10) Ἀλλ' ἴσως οὐ
πάντα ταῦτα λέγεται καλῶς διά τε τὸν πάλαι λόγον,
ἂν ᾖ τὸ πλῆθος μὴ λίαν ἀνδραποδῶδες (ἔσται γὰρ
ἕκαστος μὲν χείρων κριτὴς τῶν εἰδότων, ἅπαντες δὲ
25 συνελθόντες ἢ βελτίους ἢ οὐ χείρους), καὶ ὅτι περὶ
ἐνίων οὔτε μόνον ὁ ποιήσας οὔτ' ἄριστ' ἂν κρίνειεν,
ὅσων τἄργα γιγνώσκουσι καὶ οἱ μὴ ἔχοντες τὴν τέχνην,
οἷον οἰκίαν οὐ μόνον ἐστὶ γνῶναι τοῦ ποιήσαντος, ἀλλὰ
καὶ βέλτιον ὁ χρώμενος αὐτῇ κρινεῖ (χρῆται δ' ὁ οἰκο-
30 νόμος), καὶ πηδάλιον κυβερνήτης τέκτονος, καὶ θοίνην
ὁ δαιτυμὼν ἀλλ' οὐχ ὁ μάγειρος. Ταύτην μὲν οὖν τὴν
ἀπορίαν τάχα δόξειέ τις ἂν οὕτω λύειν ἱκανῶς· (11) ἄλλη
δ' ἐστὶν ἐχομένη ταύτης. Δοκεῖ γὰρ ἄτοπον εἶναι τὸ
μειζόνων εἶναι κυρίους τοὺς φαύλους τῶν ἐπιεικῶν, αἱ
35 δ' εὐθῦναι καὶ αἱ τῶν ἀρχῶν αἱρέσεις εἰσὶ μέγιστον·
ἃς ἐν ἐνίαις πολιτείαις, ὥσπερ εἴρηται, τοῖς δήμοις
ἀποδιδόασιν· ἡ γὰρ ἐκκλησία κυρία πάντων τῶν τοιού-
των ἐστίν. Καίτοι τῆς μὲν ἐκκλησίας μετέχουσι καὶ
βουλεύουσι καὶ δικάζουσιν ἀπὸ μικρῶν τιμημάτων καὶ
40 τῆς τυχούσης ἡλικίας, ταμιεύουσι δὲ καὶ στρατηγοῦσι
καὶ τὰς μεγίστας ἀρχὰς ἄρχουσιν ἀπὸ μεγάλων. (12)
Ὁμοίως δή τις ἂν λύσειε καὶ ταύτην τὴν ἀπορίαν·
ἴσως γὰρ ἔχει καὶ ταῦτ' ὀρθῶς. Οὐ γὰρ ὁ δικαστὴς
οὐδ' ὁ βουλευτὴς οὐδ' ὁ ἐκκλησιαστὴς ἄρχων ἐστίν,
45 ἀλλὰ τὸ δικαστήριον καὶ ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος· τῶν
δὲ ῥηθέντων ἕκαστος μόριόν ἐστι τούτων· λέγω δὲ
μόριον τὸν βουλευτὴν καὶ τὸν ἐκκλησιαστὴν καὶ τὸν
δικαστήν. Ὥστε δικαίως κύριον μειζόνων τὸ πλῆθος·
ἐκ γὰρ πολλῶν ὁ δῆμος καὶ ἡ βουλὴ καὶ τὸ δικαστή-
50 ριον. Καὶ τὸ τίμημα δὲ πλεῖον τὸ πάντων τούτων
ἢ τὸ τῶν καθ' ἕνα καὶ κατ' ὀλίγους μεγάλας ἀρχὰς
ἀρχόντων. (13) Ταῦτα μὲν οὖν διωρίσθω τοῦτον τὸν
τρόπον· ἡ δὲ πρώτη λεχθεῖσα ἀπορία ποιεῖ φανερὸν
οὐδὲν οὕτως ἕτερον ὡς ὅτι δεῖ τοὺς νόμους εἶναι κυρίους

junctus totam efficit utiliorem pauco : unusquisque autem seorsum in judicando imperfectus et mancus est. (8) Sunt autem in hac republicæ administrandæ ordinatione dubitationes duæ : quarum hæc prima. Videtur enim esse ejusdem hominis de medici cura judicare, cujus et mederi ægrumque morbo liberare. Hic autem medicus est. Atque hoc similiter etiam in aliis facultatibus longo usu partis atque artibus locum habet. Quemadmodum igitur medicus apud medicos judicium rationum referendarum subire debet : sic et alii artifices apud artis peritos. Medicus autem est et is qui alio præscribente medicinam facit, et is qui docet ac præscribit quomodo medicina sit facienda, et tertius, artis medicæ intelligens. Sunt enim tales quidam in omnibus, pæne dicam, artibus. Tribuimus autem judicandi auctoritatem nihilo minus intelligentibus artium, quam eruditis ac scientibus. (9) Præterea et in eligendo eodem modo se res habere videtur. Etenim recte eligere nisi docti et scientes non possunt, verbi gratia, geometram nisi geometriæ periti; gubernatorem, nisi qui artem gubernandi tenent. Etsi enim de quibusdam operibus et artibus judicandi facultatem habeant nonnulli etiam idiotæ et imperiti, at non majorem, quam qui sciunt. Itaque ex hac ratione comitiorum et rationum repetendarum potestas multitudini non fuerit mandanda. (10) Verum fortasse non omnia hæc recte dicuntur, tum propter rationem illam, quam multo ante exposuimus, nisi multitudo sit admodum servilis; (erunt enim singuli quidem judices scientibus deteriores, omnes vero congressi aut meliores, aut non deteriores :) tum quod de nonnullis rebus neque solus neque optime judicat artifex qui eas efficit : eos omnes dico artifices, quorum opera judicant etiam ii qui artem ignorant : verbi gratia, domum judicare non solum ejus est qui fecit, sed etiam eo melius is qui ea utitur, judicabit : utitur autem is qui domum administrat, sive paterfamilias : et de gubernaculo melius judicabit gubernator navis, quam faber; et de epulis convivæ melius, quam coquus. Hanc igitur dubitationem fortasse aliquis sat bene sic solvere queat. (11) Altera porro est huic proxima. Videtur enim absurdum esse, penes malos rerum majorum auctoritatem esse, quam penes viros bonos et æquos. At rationum referendarum judicia et magistratuum creandorum comitia sunt maximi momenti : quæ in quibusdam rebuspublicis, ut dictum est, populo tribuunt. Concio enim talium rerum omnium auctoritatem habet. Atqui concionis quidem sunt participes et consultant et judicant ii quibus est census exiguus, et cujusvis ætatis homines : ærario autem publico et exercitibus præsunt, et amplissimos magistratus gerunt ii quibus magnus census est. (12) Similiter autem aliquis etiam hanc dubitationem solverit. Fortassis enim hæc quoque recte sunt instituta. Non enim judex neque senator, neque is qui in concione deliberat, præest aut imperat, sed consessus judicum et senatus et populus; dictorum vero unusquisque horum particula est : particulam dico senatorem, deliberatorem concionalem et judicem. Quare merito penes multitudinem majorum rerum potestas est : ex multis enim constat populus et senatus et judicium. Et vero census horum omnium amplior est, quam eorum qui vel viritim vel cum paucis collegis maximos magistratus gerunt. (13) Hæc igitur hoc modo distincta sint. Ea autem quæ primo loco exposita dubitatio est, declarat nihil aliud ita ratum et firmum esse oportere, ut leges rectas ac

κειμένους ὀρθῶς, τὸν ἄρχοντα δέ, ἄν τε εἷς ἄν τε πλείους ὦσι, περὶ τούτων εἶναι κυρίους περὶ ὅσων ἐξαδυνατοῦσιν οἱ νόμοι λέγειν ἀκριβῶς διὰ τὸ μὴ ῥᾴδιον εἶναι καθόλου δηλῶσαι περὶ πάντων. Ὁποίους μέντοι τινὰς εἶναι δεῖ 5 τοὺς ὀρθῶς κειμένους νόμους, οὐδέν πω δῆλον, ἀλλ' ἔτι μένει τὸ πάλαι διαπορηθέν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ὁμοίως ταῖς πολιτείαις ἀνάγκη καὶ τοὺς νόμους φαύλους ἢ σπουδαίους εἶναι καὶ δικαίους ἢ ἀδίκους. Πλὴν τοῦτό γε φανερόν, ὅτι δεῖ πρὸς τὴν πολιτείαν κεῖσθαι τοὺς νό-10 μους. Ἀλλὰ μὴν εἰ τοῦτο, δῆλον ὅτι τοὺς μὲν κατὰ τὰς ὀρθὰς πολιτείας ἀναγκαῖον εἶναι δικαίους, τοὺς δὲ κατὰ τὰς παρεκβεβηκυίας οὐ δικαίους.

salutares : penes eum autem, qui præest reipublicæ, sive sit unus sive plures, iis de rebus statuendi arbitrium et potestatem esse, de quibus leges accurate loqui non possunt, propterea quod non est facile universe statuendo omnia plane persequi. Quales porro esse oporteat leges rectas, nondum planum factum est : sed etiam nunc manet id quod supra multo ante dubitatum est : veruntamen hoc certe perspicuum est, leges accommodate ad reipublicæ formam positas esse oportere malas aut bonas, justas aut injustas. At si hoc verum est, patet eas quidem leges quæ sunt reipublicæ formis rectis consentaneæ, necessario esse justas : eas autem quæ perversis conveniunt, non justas.

CAP. VII. [XII.]

Ἐπεὶ δ' ἐν πάσαις μὲν ταῖς ἐπιστήμαις καὶ τέχναις ἀγαθὸν τὸ τέλος, μέγιστον δὲ καὶ μάλιστα ἐν τῇ κυ-15 ριωτάτῃ πασῶν, αὕτη δ' ἐστὶν ἡ πολιτικὴ δύναμις, ἔστι δὲ πολιτικὸν ἀγαθὸν τὸ δίκαιον, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ κοινῇ συμφέρον, δοκεῖ δὲ πᾶσιν ἴσον τι τὸ δίκαιον εἶναι, καὶ μέχρι γέ τινος ὁμολογοῦσι τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν λόγοις, ἐν οἷς διώρισται περὶ τῶν ἠθικῶν· τὶ γὰρ 20 καὶ τισὶ τὸ δίκαιον, καὶ δεῖν τοῖς ἴσοις ἴσον εἶναί φασιν. Ποίων δ' ἰσότης ἐστὶ καὶ ποίων ἀνισότης, δεῖ μὴ λανθάνειν· ἔχει γὰρ τοῦτ' ἀπορίαν καὶ φιλοσοφίαν πολιτικήν. (2) Ἴσως γὰρ ἂν φαίη τις κατὰ παντὸς ὑπεροχὴν ἀγαθοῦ δεῖν ἀνίσως νενεμῆσθαι τὰς ἀρχάς, εἰ πάντα 25 τὰ λοιπὰ μηδὲν διαφέροιεν ἀλλ' ὅμοιοι τυγχάνοιεν ὄντες· τοῖς γὰρ διαφέρουσιν ἕτερον εἶναι τὸ δίκαιον καὶ τὸ κατ' ἀξίαν. Ἀλλὰ μὴν εἰ τοῦτ' ἀληθές, ἔσται καὶ κατὰ χρῶμα καὶ κατὰ μέγεθος καὶ καθ' ὁτιοῦν τῶν ἀγαθῶν πλεονεξία τις τῶν πολιτικῶν δικαίων τοῖς ὑπερ-30 έχουσιν. Ἢ τοῦτο ἐπιπόλαιον τὸ ψεῦδος; φανερὸν δ' ἐπὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ δυνάμεων· τῶν γὰρ ὁμοίων αὐλητῶν τὴν τέχνην οὐ δοτέον πλεονεξίαν τῶν αὐλῶν τοῖς εὐγενεστέροις· οὐδὲν γὰρ αὐλήσουσι βέλτιον, δεῖ δὲ τῷ κατὰ τὸ ἔργον ὑπερέχοντι 35 διδόναι καὶ τῶν ὀργάνων τὴν ὑπεροχήν. (3) Εἰ δὲ μήπω δῆλον τὸ λεγόμενον, ἔτι μᾶλλον αὐτὸ προαγαγοῦσιν ἔσται φανερόν. Εἰ γὰρ εἴη τις ὑπερέχων μὲν κατὰ τὴν αὐλητικήν, πολὺ δ' ἐλλείπων κατ' εὐγένειαν ἢ κάλλος, εἰ καὶ μεῖζον ἕκαστον ἐκείνων ἀγαθόν ἐστι 40 τῆς αὐλητικῆς (λέγω δὲ τήν τ' εὐγένειαν καὶ τὸ κάλλος) καὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαν ὑπερέχουσι πλέον τῆς αὐλητικῆς ἢ ἐκεῖνος κατὰ τὴν αὐλητικήν, ὅμως τούτῳ δοτέον τοὺς διαφέροντας τῶν αὐλῶν· δεῖ γὰρ εἰς τὸ ἔργον συμβάλλεσθαι τὴν ὑπεροχὴν καὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐ-45 γενείας, συμβάλλονται δ' οὐδέν. (4) Ἔτι κατά γε τοῦτον τὸν λόγον πᾶν ἂν εἴη συμβλητόν. Εἰ γὰρ μᾶλλον τὸ τὶ μέγεθος, καὶ ὅλως ἂν τὸ μέγεθος ἐνάμιλλον εἴη καὶ πρὸς πλοῦτον καὶ πρὸς ἐλευθερίαν. Ὥστ' εἰ πλεῖον ὁδὶ διαφέρει κατὰ μέγεθος ἢ ὁδὶ κατ' ἀρετήν, 50 καὶ πλεῖον ὑπερέχει ὅλως ἀρετῆς μέγεθος, εἴη ἂν συμβλητὰ πάντα· τοσόνδε γὰρ μέγεθος εἰ κρεῖττον τοσοῦδε, τοσόνδε δῆλον ὡς ἴσον. (5) Ἐπεὶ δὲ τοῦτ' ἀδύνατον,

Quoniam autem in omnibus quidem scientiis atque artibus, finis bonum est; maximum autem bonum et maxime est in ea cujus est omnium maxima auctoritas; hæc autem est politica scientia; jus porro est bonum civile; hoc autem est, quod communiter omnibus expedit; omnibus autem jus videtur esse æqualitas quædam, et aliquatenus consentiunt et congruunt sermonibus philosophorum, in quibus de iis, quæ ad mores pertinent, explicatum est : (aliquod enim et aliquibus esse jus, et æqualibus æquale esse oportere dicunt :) qualium igitur rerum sit æqualitas, qualiumque inæqualitas, non est ignorandum : hoc enim habet dubitationem et pertinet ad philosophiam civilem. (2) Fortassis enim dixerit aliquis ex omnis boni præstantia magistratus et imperia tribui inæqualiter oportere, si ceteris rebus omnibus nihil inter se differant, sed sint similes : iis enim, qui inter se differunt, et jus et dignitatem diversa esse. At si hoc verum est, ergo et ex coloris præstantia et ex proceritatis et ex qualiscumque boni ii qui rebus illis præstabunt, plus jurium civilium obtinere debebunt. An hoc perspicue falsum est? declarant autem aliæ scientiæ et facultates. Nam ex tibicinibus, qui sint inter se arte pares ac similes, non sunt nobilioribus dandæ tibiæ meliores : nihilo enim melius tibia canent. Oportet autem ei qui opus efficit melius, etiam instrumentorum præstantiam tribuere. (3) Quodsi nondum satis planum est quod dicitur, paullo longius exemplum id prosequentibus erit manifestum. Si quis enim exsistat, qui arte quidem tibia canendi excellat, nobilitate autem aut pulchritudine sit inferior, etiamsi unumquodque bonorum illorum majus bonum sit quam ars tibia canendi, (dico autem nobilitatem et pulchritudinem,) et quamvis illa arti tibia canendi proportione præstent plus quam ille arte tibia canendi ceteris antecellit : huic tamen dandæ sunt tibiæ præstantiores. Oportet enim ad opus conferre et valere præstantiam et divitiarum et nobilitatis : at nihil conferunt. (4) Præterea hac ratione omne bonum cum omni bono comparari posset. Nam si magis est tale, quod aliqua magnitudine tale est, quam illud quod aliis rebus præstat, ergo et omnino magnitudo contendat cum divitiis et cum libertate. Quare si hic magnitudine præstat plus quam ille virtute, et si omnino virtuti magnitudo antecellit, omnia inter se comparari possint. Si enim tanta magnitudo major est tanta magnitudine, licet intelligere, tantam æqualem fore. (5) Quoniam autem hoc fieri non

δῆλον ὡς καὶ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν εὐλόγως οὐ κατὰ πᾶσαν
ἀνισότητ' ἀμφισβητοῦσι τῶν ἀρχῶν. Εἰ γὰρ οἱ μὲν
βραδεῖς οἱ δὲ ταχεῖς, οὐδὲν διὰ τοῦτο δεῖ τοὺς μὲν
πλεῖον τοὺς δ' ἔλαττον ἔχειν, ἀλλ' ἐν τοῖς γυμνικοῖς
5 ἀγῶσιν ἡ τούτων διαφορὰ λαμβάνει τὴν τιμήν. Ἀλλ'
ἐξ ὧν πόλις συνέστηκεν, ἐν τούτοις ἀναγκαῖον ποιεῖσθαι
τὴν ἀμφισβήτησιν. Διόπερ εὐλόγως ἀντιποιοῦνται
τῆς τιμῆς οἱ εὐγενεῖς καὶ ἐλεύθεροι καὶ πλούσιοι. Δεῖ
γὰρ ἐλευθέρους τ' εἶναι καὶ τίμημα φέροντας· οὐ γὰρ ἂν
10 εἴη πόλις ἐξ ἀπόρων πάντων, ὥσπερ οὐδ' ἐκ δούλων.
(6) Ἀλλὰ μὴν εἰ δεῖ τούτων, δῆλον ὅτι καὶ δικαιοσύνης
καὶ τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς· οὐδὲ γὰρ ἄνευ τούτων οἰ-
κεῖσθαι πόλιν δυνατόν, πλὴν ἄνευ μὲν τῶν προτέρων
ἀδύνατον εἶναι πόλιν, ἄνευ δὲ τούτων οἰκεῖσθαι καλῶς.
15 [XIII.] Πρὸς μὲν οὖν τὸ πόλιν εἶναι δόξειεν ἂν ἢ
πάντα ἢ ἔνιά γε τούτων ὀρθῶς ἀμφισβητεῖν, πρὸς
μέντοι ζωὴν ἀγαθὴν ἡ παιδεία καὶ ἡ ἀρετὴ μάλιστα
δικαίως ἂν ἀμφισβητοίησαν, καθάπερ εἴρηται καὶ πρό-
τερον. (7) Ἐπεὶ δ' οὔτε πάντων ἴσον ἔχειν δεῖ τοὺς
20 ἴσους ἕν τι μόνον ὄντας οὔτε ἄνισον τοὺς ἀνίσους καθ'
ἕν, ἀνάγκη πάσας εἶναι τὰς τοιαύτας πολιτείας παρεκ-
βάσεις. Εἴρηται μὲν οὖν καὶ πρότερον ὅτι διαμφισ-
βητοῦσι τρόπον τινὰ δικαίως πάντες, ἁπλῶς δ' οὐ
πάντες δικαίως, οἱ πλούσιοι μὲν ὅτι πλεῖον μέτεστι τῆς
25 χώρας αὐτοῖς, ἡ δὲ χώρα κοινόν· ἔτι πρὸς τὰ συμ-
βόλαια πιστοὶ μᾶλλον ὡς ἐπὶ τὸ πλέον· οἱ δ' ἐλεύθε-
ροι καὶ εὐγενεῖς ὡς ἐγγὺς ἀλλήλων· πολῖται γὰρ μᾶλ-
λον οἱ γενναιότεροι τῶν ἀγεννῶν, ἡ δ' εὐγένεια παρ'
ἑκάστοις οἴκοι τίμιος· ἔτι διότι βελτίους εἰκὸς
30 τοὺς ἐκ βελτιόνων· εὐγένεια γάρ ἐστιν ἀρετὴ γένους.
(8) Ὁμοίως δὴ φήσομεν δικαίως καὶ τὴν ἀρετὴν ἀμ-
φισβητεῖν· κοινωνικὴν γὰρ ἀρετὴν εἶναί φαμεν τὴν δι-
καιοσύνην, ᾗ πάσας ἀναγκαῖον ἀκολουθεῖν τὰς ἄλλας.
Ἀλλὰ μὴν καὶ οἱ πλείους πρὸς τοὺς ἐλάττους· καὶ γὰρ
35 κρείττους καὶ πλουσιώτεροι καὶ βελτίους εἰσίν, ὡς
λαμβανομένων τῶν πλειόνων πρὸς τοὺς ἐλάττους. Ἆρ'
οὖν εἰ πάντες εἶεν ἐν μιᾷ πόλει, λέγω δ' οἷον οἵ τ' ἀγα-
θοὶ καὶ οἱ πλούσιοι καὶ εὐγενεῖς, ἔτι δὲ πλῆθος ἄλλο τι
πολιτικόν, πότερον ἀμφισβήτησις ἔσται τίνας ἄρχειν
40 δεῖ, ἢ οὐκ ἔσται; (9) Καθ' ἑκάστην μὲν οὖν πολιτείαν
τῶν εἰρημένων ἀναμφισβήτητος ἡ κρίσις τίνας ἄρχειν
δεῖ· τοῖς γὰρ κυρίοις διαφέρουσιν ἀλλήλων, οἷον ἡ μὲν
τῷ διὰ πλουσίων, ἡ δὲ τῷ διὰ τῶν σπουδαίων ἀνδρῶν
εἶναι, καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστη τὸν αὐτὸν τρόπον. Ἀλλ'
45 ὅμως σκοποῦμεν, ὅταν περὶ τὸν αὐτὸν ταῦθ' ὑπάρχῃ
χρόνον, πῶς διοριστέον. (10) Εἰ δὴ τὸν ἀριθμὸν εἶεν
ὀλίγοι πάμπαν οἱ τὴν ἀρετὴν ἔχοντες, τίνα δεῖ διελεῖν
τὸν τρόπον; ἢ τὸ ὀλίγοι πρὸς τὸ ἔργον δεῖ σκοπεῖν, εἰ
δυνατοὶ διοικεῖν τὴν πόλιν ἢ τοσοῦτοι τὸ πλῆθος
50 ὥστ' εἶναι πόλιν ἐξ αὐτῶν; Ἔστι δὲ ἀπορία τις πρὸς
ἅπαντας τοὺς διαμφισβητοῦντας περὶ τῶν πολιτικῶν
τιμῶν. Δόξαιεν γὰρ οὐδὲν λέγειν δίκαιον οἱ διὰ τὸν
πλοῦτον ἀξιοῦντες ἄρχειν, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ κατὰ γένος·
δῆλον γὰρ ὡς εἴ τις πάλιν εἷς πλουσιώτερος ἁπάντων

potest, perspicuum est, homines etiam in rebus civilibus probabili ratione non ex omni inæqualitate de magistratibus et imperiis contendere. Nam si alii quidem tardi sint, alii celeres, nihilo plus oportet idcirco hos quidem plus habere, illos vero minus; sed in certaminibus quidem gymnicis huic præstantiæ tribuitur honos. Quibus rebus vero constat civitas, his de rebus controversiam esse necesse est. Quapropter probabilem causam habent nobiles et liberi et divites, quamobrem honorem sibi arrogent. Oportet enim in civitate esse homines liberos et locupletes, qui pro censu tributum conferant. Non enim ex omnibus egentibus constare possit civitas, quemadmodum neque ex servis. (6) At porro si his opus est civitati, etiam justitia scilicet et bellica virtute opus est: nam nec sine his urbs habitari atque administrari potest: veruntamen sine prioribus quidem illis non potest omnino esse civitas; sine his vero bene administrari non potest. [XIII.] Ad hoc igitur, ut sit civitas, aut hæc omnia aut nonnulla certe ex his merito conferre videntur: ad vitam honestam vero doctrina et virtus plurimum, ut et antea dictum est. (7) Quoniam autem neque omnium rerum æqualem partem ferre debent, qui sunt una quadam re tantum æquales, neque inæqualem, qui sunt una re inæquales, necesse est tales omnes respublicas a rectis deflectere. Dictum autem est etiam antea, omnes quodammodo jure ambigere; simpliciter vero et absolute non omnes jure: divites quidem, quia agri plus eis suppetit; at ager communis est: præterea in rebus contrahendis magnam partem sunt fideliores. Liberos autem et nobiles, ut inter se finitimos. Magis enim cives sunt generosi, quam humili genere nati: nobilitas autem apud singulas nationes domi est honorata: præterea quia verisimile est, eos qui ex melioribus nati sunt, esse meliores; nobilitas enim generis virtus est. (8) Similiter igitur dicemus etiam virtutem jure ambigere: virtutem enim dicimus ad omne genus societatis accommodatam atque utilem esse justitiam, quam necessario ceteræ subsequantur. Quin et plures cum paucioribus non immerito contendunt: nam etiam potentiores et ditiores et meliores sunt, si plures ita sumantur, ut cum paucioribus conferantur. Utrum igitur, si isti omnes sint in una civitate, boni inquam et divites et nobiles, et præterea alia multitudo civilis, controversia aliqua inter hos et multitudinem futura est, quos reipublicæ præesse oporteat, necne? (9) In unaquaque igitur rerumpublicarum, quæ ante dictæ sunt, incontroversum judicium est, quos reipublicæ præesse oporteat. Illarum enim inter se differentia ex eorum, qui dominationem in civitate obtinent, differentia nascitur: verbi gratia, alia quod penes divites summa sit potestas, alia quod penes viros bonos: idemque de unaquaque reliquarum sentiendum. Veruntamen videmus, quum uno eodemque tempore hæc præsto sunt, quomodo sint definienda. (10) Si igitur ii qui virtute præditi sunt, pauci sint omnino numero, quænam distinctio adhibenda est? an paucitas ex opere spectanda est, possintne hi administrare civitatem? an tot numero esse debent, ut ex his possit constare civitas? Dubitatio autem quædam est in omnibus iis qui de civilibus honoribus inter se contendunt. Videantur enim nullam justam causam afferre, qui se propter divitias imperare postulant: itemque qui propter genus. Apparet enim, si quis rursus unus ceteris omnibus ditior sit,

ἐστί, δῆλον ὅτι κατὰ τὸ αὐτὸ δίκαιον τοῦτον ἄρχειν τὸν ἕνα ἁπάντων δεήσει, ὁμοίως δὲ καὶ τὸν εὐγενείᾳ διαφέροντα τῶν ἀμφισβητούντων δι' ἐλευθερίαν. (11) Ταὐτὸ δὲ τοῦτ' ἴσως συμβήσεται καὶ περὶ τὰς ἀριστοκρατίας ἐπὶ τῆς ἀρετῆς· εἰ γάρ τις εἷς ἀμείνων ἀνὴρ εἴη τῶν ἄλλων τῶν ἐν τῷ πολιτεύματι σπουδαίων ὄντων, τοῦτον εἶναι δεῖ κύριον κατὰ ταὐτὸ δίκαιον. Οὐκοῦν εἰ καὶ τὸ πλῆθος εἶναί γε δεῖ κύριον διότι κρείττους εἰσὶ τῶν ὀλίγων, κἂν εἷς ἢ πλείους μὲν τοῦ ἑνὸς ἐλάττους δὲ τῶν πολλῶν κρείττους ὦσι τῶν ἄλλων, τούτους ἂν δέοι κυρίους εἶναι μᾶλλον ἢ τὸ πλῆθος. (12) Πάντα δὴ ἔοικε φανερὸν ποιεῖν ὅτι τούτων τῶν ὅρων οὐδεὶς ὀρθός ἐστι, καθ' ὃν ἀξιοῦσιν αὐτοὶ μὲν ἄρχειν τοὺς δ' ἄλλους ὑπὸ σφῶν ἄρχεσθαι πάντας. Καὶ γὰρ δὴ καὶ πρὸς τοὺς κατ' ἀρετὴν ἀξιοῦντας κυρίους εἶναι τοῦ πολιτεύματος, ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς κατὰ πλοῦτον, ἔχοιεν ἂν λέγειν τὰ πλήθη λόγον τινὰ δίκαιον· οὐδὲν γὰρ κωλύει ποτὲ τὸ πλῆθος εἶναι βέλτιον τῶν ὀλίγων καὶ πλουσιώτερον, οὐχ ὡς καθ' ἕκαστον ἀλλ' ὡς ἀθρόους. (13) Διὸ καὶ πρὸς τὴν ἀπορίαν, ἣν ζητοῦσι καὶ προβάλλουσί τινες, ἐνδέχεται τοῦτον τὸν τρόπον ἀπαντᾶν. Ἀποροῦσι γάρ τινες πότερον τῷ νομοθέτῃ νομοθετητέον, βουλομένῳ τίθεσθαι τοὺς ὀρθοτάτους νόμους, πρὸς τὸ τῶν βελτιόνων συμφέρον ἢ πρὸς τὸ τῶν πλειόνων, ὅταν συμβαίνῃ τὸ λεχθέν. Τὸ δ' ὀρθὸν ληπτέον ἴσως· τὸ δ' ἴσως ὀρθὸν πρὸς τὸ τῆς πόλεως ὅλης συμφέρον καὶ πρὸς τὸ κοινὸν τὸ τῶν πολιτῶν. Πολίτης δὲ κοινῇ μὲν ὁ μετέχων τοῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαί ἐστι, καθ' ἑκάστην δὲ πολιτείαν ἕτερος, πρὸς δὲ τὴν ἀρίστην ὁ δυνάμενος καὶ προαιρούμενος ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν πρὸς τὸν βίον τὸν κατ' ἀρετήν.

propter eandem rationem scilicet fore ut unus in omnes imperium habeat : similiterque si quis generis nobilitate excellat, iis imperet, qui propter libertatem de imperio ambigunt. (11) Hoc idem autem fortasse eveniet etiam in ea republica, in qua optimi viri rerum potiuntur ; nam si quis unus aliis omnibus, qui in administratione reipublicæ boni sunt, virtute antecellat et sit optimus, penes hunc esse potestatem oportet eodem jure. Ergo si etiam penes multitudinem summam potestatem esse oportet, propterea quod multi plus possint quam pauci : consequens est ut, si unus, aut plures quidem uno, sed pauciores multis, plus possint quam alii, penes hos potius, quam penes multitudinem, summam potestatem esse oporteat. (12) Hæc igitur omnia videntur planum facere, harum terminationum nullam esse rectam, ex qua ii se quidem reipublicæ præesse et imperare, alios autem omnes suo imperio subjectos esse postulant. Nam ad eos qui virtutis nomine postulent se in republica administranda dominatum obtinere, similiter et ad eos qui ob divitias, possit plebs et multitudo rationem quandam justam opponere. Nihil enim obstat quominus interdum multitudo paucis et melior sit et locupletior, non ut singuli, sed ut conferti et universi. (13) Quocirca etiam ad dubitationem et quæstionem, quam proponunt quidam, licet hoc modo respondendo occurrere. Dubitant enim nonnulli, utrum scriptor legis, qui leges optimas ferre velit, in legibus scribendis utilitatem meliorum an plurium intueri debeat, quum id quod dictum est evenit. Rectum autem æqualiter accipiendum est : quod vero est æqualiter rectum, id ad totius civitatis utilitatem et ad communem omnium civium pertinet. Civis porro est communiter quidem is qui imperandi et parendi est particeps; in unaquaque autem republica diversus est : in optima vero is qui potest et vult parere et imperare proponens sibi vitam ex virtute degendam.

CAP. VIII. [XIII.]

Εἰ δέ τίς ἐστιν εἷς τοσοῦτον διαφέρων κατ' ἀρετῆς ὑπερβολήν, ἢ πλείους μὲν ἑνὸς μὴ μέντοι δυνατοὶ πλήρωμα παρασχέσθαι πόλεως, ὥστε μὴ συμβλητὴν εἶναι τὴν τῶν ἄλλων ἀρετὴν πάντων μηδὲ τὴν δύναμιν αὐτῶν τὴν πολιτικὴν πρὸς τὴν ἐκείνων, εἰ πλείους, εἰ δ' εἷς, τὴν ἐκείνου μόνον, οὐκέτι θετέον τούτους μέρος πόλεως· ἀδικήσονται γὰρ ἀξιούμενοι τῶν ἴσων, ἄνισοι τοσοῦτον κατ' ἀρετὴν ὄντες καὶ τὴν πολιτικὴν δύναμιν· ὥσπερ γὰρ θεὸν ἐν ἀνθρώποις εἰκὸς εἶναι τὸν τοιοῦτον. (2) Ὅθεν δῆλον ὅτι καὶ τὴν νομοθεσίαν ἀναγκαῖον εἶναι περὶ τοὺς ἴσους καὶ τῷ γένει καὶ τῇ δυνάμει. Κατὰ δὲ τῶν τοιούτων οὐκ ἔστι νόμος· αὐτοὶ γάρ εἰσι νόμος. Καὶ γὰρ γελοῖος ἂν εἴη νομοθετεῖν τις πειρώμενος κατ' αὐτῶν· λέγοιεν γὰρ ἂν ἴσως ἅπερ Ἀντισθένης ἔφη τοὺς λέοντας δημηγορούντων τῶν δασυπόδων καὶ τὸ ἴσον ἀξιούντων πάντας ἔχειν. Διὸ καὶ τίθενται τὸν ὀστρακισμὸν αἱ δημοκρατούμεναι πόλεις, διὰ τὴν τοιαύτην αἰτίαν· αὗται γὰρ δὴ δοκοῦσι διώκειν τὴν ἰσότητα μάλιστα πάντων, ὥστε τοὺς δοκοῦντας ὑπερέχειν δυνάμει διὰ πλοῦτον ἢ πολυφιλίαν ἤ τινα ἄλλην πολιτικὴν ἰσχὺν ὠστράκιζον καὶ μεθίστασαν ἐκ τῆς πόλεως χρό-

Si quis autem unus, aut plures quidem uno, non tamen ita multi, ut justam civitatis magnitudinem explere possint, tantopere aliis antecellant præstantia atque exsuperantia virtutis, ut aliorum omnium neque virtus neque potentia civilis, si sint plures, cum illorum virtute et potentia sit comparanda; sin unus, cum illius tantum : non jam hi sunt in partibus civitatis numerandi : injuria enim afficientur, si æqualia mereri judicabuntur et non ampliora, qui tantopere sint virtute et potentia civili inæquales ac superiores. Talis enim quasi deus aliquis inter homines esse videri debet. (2) Ex quo intelligere licet, et totam rationem legum ferendarum ad æquales et genere et potentia pertinere : in tales autem viros legem non esse; ipsi enim sunt lex. Etenim ridiculus sit, qui conetur in eos leges ferre : dicerent enim fortasse, quod Antisthenes ait leones dixisse in concione, ubi lepores æqualitatem rerum omnium oratione introducere conabantur. Quapropter et decernunt ostracismum eæ civitates, in quibus populus rerum potitur, propter hujusmodi causam : hæ enim maxime omnium æqualitatem persequi videntur. Itaque qui videbantur potentia excellere propter divitias aut amicorum multitudinem aut alias aliquas vires civiles, eos exilio per testarum suffragia ex patria pellebant et ad definitum tempus e civitate

νους ὡρισμένους. (3) Μυθολογεῖται δὲ καὶ τοὺς Ἀργοναύτας τὸν Ἡρακλέα καταλιπεῖν διὰ τοιαύτην αἰτίαν· οὐ γὰρ ἐθέλειν αὐτὸν ἄγειν τὴν Ἀργὼ μετὰ τῶν ἄλλων ὡς ὑπερβάλλοντα πολὺ τῶν πλωτήρων. Διὸ καὶ τοὺς 5 ψέγοντας τὴν τυραννίδα καὶ τὴν Περιάνδρου Θρασυβούλῳ συμβουλίαν οὐχ ἁπλῶς οἰητέον ὀρθῶς ἐπιτιμᾶν. Φασὶ γὰρ τὸν Περίανδρον εἰπεῖν μὲν οὐδὲν πρὸς τὸν πεμφθέντα κήρυκα περὶ τῆς συμβουλίας, ἀφαιροῦντα δὲ τοὺς ὑπερέχοντας τῶν σταχύων ὁμαλῦναι τὴν ἄρουραν· 10 ὅθεν ἀγνοοῦντος μὲν τοῦ κήρυκος τοῦ γινομένου τὴν αἰτίαν, ἀπαγγείλαντος δὲ τὸ συμπεσόν, συννοῆσαι τὸν Θρασύβουλον ὅτι δεῖ τοὺς ὑπερέχοντας ἄνδρας ἀναιρεῖν. (4) Τοῦτο γὰρ οὐ μόνον συμφέρει τοῖς τυράννοις, οὐδὲ μόνον οἱ τύραννοι ποιοῦσιν, ἀλλ' ὁμοίως ἔχει καὶ περὶ τὰς 15 ὀλιγαρχίας καὶ τὰς δημοκρατίας· ὁ γὰρ ὀστρακισμὸς τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν τρόπον τινὰ τῷ κολούειν τοὺς ὑπερέχοντας καὶ φυγαδεύειν. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ τὰς πόλεις καὶ τὰ ἔθνη ποιοῦσιν οἱ κύριοι τῆς δυνάμεως, οἷον Ἀθηναῖοι μὲν περὶ Σαμίους καὶ Χίους καὶ Λε- 20 σβίους (ἐπεὶ γὰρ θᾶττον ἐγκρατῶς ἔσχον τὴν ἀρχήν, ἐταπείνωσαν αὐτοὺς παρὰ τὰς συνθήκας), ὁ δὲ Περσῶν βασιλεὺς Μήδους καὶ Βαβυλωνίους καὶ τῶν ἄλλων τοὺς πεφρονηματισμένους διὰ τὸ γενέσθαι ποτ' ἐπ' ἀρχῆς ἐπέκοπτε πολλάκις. (5) Τὸ δὲ πρόβλημα καθόλου περὶ 25 πάσας ἐστὶ τὰς πολιτείας, καὶ τὰς ὀρθάς· αἱ μὲν γὰρ παρεκβεβηκυῖαι πρὸς τὸ ἴδιον ἀποσκοποῦσαι τοῦτο δρῶσιν, οὐ μὴν ἀλλὰ περὶ τὰς τὸ κοινὸν ἀγαθὸν ἐπισκοπούσας τὸν αὐτὸν ἔχει τρόπον. Δῆλον δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν· οὔτε γὰρ γραφεὺς 30 ἐάσειεν ἂν τὸν ὑπερβάλλοντα πόδα τῆς συμμετρίας ἔχειν τὸ ζῷον, οὐδ' εἰ διαφέροι τὸ κάλλος, οὔτε ναυπηγὸς πρύμναν ἢ τῶν ἄλλων τι μορίων τῶν τῆς νεώς· οὐδὲ δὴ χοροδιδάσκαλος τὸν μεῖζον καὶ κάλλιον τοῦ παντὸς χοροῦ φθεγγόμενον ἐάσει συγχορεύειν. (6) Ὥστε διὰ 35 τοῦτο μὲν οὐδὲν κωλύει τοὺς μονάρχους συμφωνεῖν ταῖς πόλεσιν, εἰ τῆς οἰκείας ἀρχῆς ὠφελίμου ταῖς πόλεσιν οὔσης τοῦτο δρῶσιν. Διὸ κατὰ τὰς ὁμολογουμένας ὑπεροχὰς ἔχει τι δίκαιον πολιτικὸν ὁ λόγος ὁ περὶ τὸν ὀστρακισμόν. Βέλτιον μὲν οὖν τὸν νομοθέτην ἐξ ἀρχῆς 40 οὕτω συστῆσαι τὴν πολιτείαν ὥστε μὴ δεῖσθαι τοιαύτης ἰατρείας· δεύτερος δὲ πλοῦς, ἂν συμβῇ, πειρᾶσθαι τοιούτῳ τινὶ διορθώματι διορθοῦν. Ὅπερ οὐκ ἐγίνετο περὶ τὰς πόλεις· οὐ γὰρ ἔβλεπον πρὸς τὸ τῆς πολιτείας τῆς οἰκείας συμφέρον, ἀλλὰ στασιαστικῶς ἐχρῶντο τοῖς 45 ὀστρακισμοῖς. Ἐν μὲν οὖν ταῖς παρεκβεβηκυίαις πολιτείαις ὅτι μὲν ἰδίᾳ συμφέρει καὶ δίκαιόν ἐστι, φανερόν· ἴσως δὲ καὶ ὅτι οὐχ ἁπλῶς δίκαιον, καὶ τοῦτο φανερόν. (7) Ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας ἔχει πολλὴν ἀπορίαν, οὐ κατὰ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν τὴν ὑπερο- 50 χήν, οἷον ἰσχύος καὶ πλούτου καὶ πολυφιλίας, ἀλλ' ἄν τις γένηται διαφέρων κατ' ἀρετήν, τί χρὴ ποιεῖν· οὐ γὰρ δὴ φαῖεν ἂν δεῖν ἐκβάλλειν καὶ μεθιστάναι τὸν τοιοῦτον. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἄρχειν γε τοῦ τοιούτου· παραπλήσιον γὰρ κἂν εἰ τοῦ Διὸς ἄρχειν ἀξιοῖεν, μερίζον-

summovebant. (3) Fabulantur autem etiam Argonautas Herculem propter talem causam reliquisse: noluisse enim Argo navim eum cum aliis vehere, ut longe ceteros vectores superantem. Quocirca et ii qui tyrannidem consiliumque, quod dedit Periander Thrasybulo, vituperant, non sunt existimandi simpliciter id recte reprehendere. Aiunt enim Periandrum nihil illum quidem ei nuntio, qui missus fuerat, de eo quod consuleretur respondisse; sed spicas eminentes demendo segetem adæquasse, ex quo, quum facti causam nuntius ignoraret, id autem quod accidisset renuntiasset, intellexisse Thrasybulum, viros supereminentes de medio esse tollendos. (4) Hoc enim non solum tyrannis expedit, neque hoc tyranni tantum faciunt, sed similis etiam in oligarchiis et democratiis ratio locum habet. Nam ostracismus idem valet quodammodo atque decurtare supereminentes viros eosque solum vertere jubere. Idem autem faciunt etiam in civitatibus et gentibus ii penes quos summa est potestas: exempli gratia, Athenienses in Samiis et Chiis et Lesbiis. Nam ubi primum imperii compotes fuerunt, contra pacta eos humiles reddiderunt. Jam rex Persarum Medis et Babyloniis et ex reliquis qui majores spiritus gerebant, eo quod aliquando imperium gessissent, sæpenumero vires amputavit. (5) Quæstio autem a nobis posita universe ad omnes respublicas rectas pertinet. Nam eæ sane quæ a rectis deflexerunt utilitatem privatam spectantes hoc agunt; veruntamen in iis etiam, quæ utilitatem reipublicæ intuentur, eodem modo se res habet. Apparet hoc etiam in aliis artibus ac scientiis: nam neque pictor pedem esse majorem sinat, quam partium inter se commensus postulat, ne si pulchritudine quidem excellat; neque navium opifex puppim aliamve navis partem reliquis justo majorem esse patiatur; neque vel chori magister eum qui vocis sonum majorem et meliorem quam chorus universus edat, in chorum recipiat. (6) Itaque nihil obstat quominus monarchæ hac quidem de causa cum civitatibus concordent, si, quum proprium eorum imperium civitatibus utile sit, hoc faciant. Quocirca in excellentiis incontroversis civilis quadam juris specie defendi potest ostracismi ratio. Præstat igitur latorem quidem legis statim ab initio rempublicam ita instituere, ut non opus sit tali remedio: sin minus, peccatum tali quodam remedio adhibito emendandum est. Quod in civitatibus factum non est, quoniam reipublicæ suæ utilitatem non spectabant, sed seditiose ostracismis utebantur. In rebuspublicis igitur iis quæ a recta forma deflexerunt, hoc privatim expedire et justum esse, perspicuum est. Fortasse vero etiam non simpliciter esse justum, ne hoc quidem obscurum est. (7) Sed in aristocratia multam habet difficultatem, non si sit in aliquo aliorum bonorum excellentia, verbi gratia, virium et divitiarum et amicorum multitudinis, sed si quis virtute omnibus præstet, quid sit opus facto. Non enim jam dixerint, talem virum esse e patria exterminandum. Neque vero tali viro imperandum; simile enim fuerit, atque si imperia partientes se Jovi imperare postula-

τες τὰς ἀρχάς. Λείπεται τοίνυν, ὅπερ ἔοικε πεφυκέναι, πείθεσθαι τῷ τοιούτῳ πάντας ἀσμένως, ὥστε βασιλέας εἶναι τοὺς τοιούτους ἀϊδίους ἐν ταῖς πόλεσιν.

rent. Reliquum igitur est, quod videtur ita comparatum esse natura, ut omnes huic ultro pareant ac libenter : itaque tales viri in civitatibus perpetui reges esse videntur.

CAP. IX. [XIV.]

Ἴσως δὲ καλῶς ἔχει μετὰ τοὺς εἰρημένους λόγους μεταβῆναι καὶ σκέψασθαι περὶ βασιλείας· φαμὲν γὰρ τῶν ὀρθῶν πολιτειῶν μίαν εἶναι ταύτην. Σκεπτέον δὲ πότερον συμφέρει τῇ μελλούσῃ καλῶς οἰκήσεσθαι καὶ πόλει καὶ χώρᾳ βασιλεύεσθαι, ἢ οὔ, ἀλλ' ἄλλη τις πολιτεία μᾶλλον, ἢ τισὶ μὲν συμφέρει τισὶ δ' οὐ συμφέρει. Δεῖ δὲ πρῶτον διελέσθαι πότερον ἓν τὸ γένος ἐστὶν αὐτῆς ἢ πλείους ἔχει διαφοράς. (2) Ῥᾴδιον δὴ τοῦτό γε καταμαθεῖν, ὅτι πλείω τε γένη περιέχει καὶ τῆς ἀρχῆς ὁ τρόπος ἐστὶν οὐχ εἷς πασῶν. Ἡ γὰρ ἐν τῇ Λακωνικῇ πολιτείᾳ δοκεῖ μὲν εἶναι βασιλεία μάλιστα τῶν κατὰ νόμον, οὐκ ἔστι δὲ κυρία πάντων, ἀλλ' ὅταν ἐξέλθῃ τὴν χώραν, ἡγεμών ἐστι τῶν πρὸς τὸν πόλεμον· ἔτι δὲ τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ἀποδέδοται τοῖς βασιλεῦσιν. Αὕτη μὲν οὖν ἡ βασιλεία οἷον στρατηγία τις αὐτοκρατόρων καὶ ἀΐδιός ἐστιν· κτεῖναι γὰρ οὐ κύριος, εἰ μὴ ἔν τινι βασιλείᾳ, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἐν ταῖς πολεμικαῖς ἐξόδοις ἐν χειρὸς νόμῳ. Δηλοῖ δ' Ὅμηρος· ὁ γὰρ Ἀγαμέμνων κακῶς μὲν ἀκούων ἠνείχετο ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἐξελθόντων δὲ καὶ κτεῖναι κύριος ἦν. Λέγει γοῦν « ὃν δέ κ' ἐγὼν ἀπάνευθε μάχης, οὔ οἱ ἄρκιον ἐσσεῖται φυγέειν κύνας ἠδ' οἰωνούς· πὰρ γὰρ ἐμοὶ θάνατος. » (3) Ἓν μὲν οὖν τοῦτ' εἶδος βασιλείας στρατηγία διὰ βίου· τούτων δ' αἱ μὲν κατὰ γένος εἰσίν, αἱ δ' αἱρεταί. Παρὰ ταύτην δ' ἄλλο μοναρχίας εἶδος, οἷαι παρ' ἐνίοις εἰσὶ βασιλεῖαι τῶν βαρβάρων. Ἔχουσι δ' αὗται τὴν δύναμιν πᾶσαι παραπλησίαν τυραννικῇ, εἰσὶ δ' ὅμως κατὰ νόμον καὶ πατρικαί· διὰ γὰρ τὸ δουλικώτεροι εἶναι τὰ ἤθη φύσει οἱ μὲν βάρβαροι τῶν Ἑλλήνων, οἱ δὲ περὶ τὴν Ἀσίαν τῶν περὶ τὴν Εὐρώπην, ὑπομένουσι τὴν δεσποτικὴν ἀρχὴν οὐδὲν δυσχεραίνοντες. Τυραννικαὶ μὲν οὖν διὰ τὸ τοιοῦτόν εἰσιν, ἀσφαλεῖς δὲ διὰ τὸ πάτριαι καὶ κατὰ νόμον εἶναι. (4) Καὶ ἡ φυλακὴ δὲ βασιλικὴ καὶ οὐ τυραννικὴ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν· οἱ γὰρ πολῖται φυλάττουσιν ὅπλοις τοὺς βασιλεῖς, τοὺς δὲ τυράννους ξενικόν. Οἱ μὲν γὰρ κατὰ νόμον καὶ ἑκόντων, οἱ δ' ἀκόντων ἄρχουσιν, ὥσθ' οἱ μὲν παρὰ τῶν πολιτῶν οἱ δ' ἐπὶ τοὺς πολίτας ἔχουσι τὴν φυλακήν. Δύο μὲν οὖν εἴδη ταῦτα μοναρχίας· (5) ἕτερον δ' ὅπερ ἦν ἐν τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν, οὓς καλοῦσιν αἰσυμνήτας. Ἔστι δὲ τοῦθ' ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν αἱρετὴ τυραννίς, διαφέρουσα δὲ τῆς βαρβαρικῆς οὐ τῷ μὴ κατὰ νόμον ἀλλὰ τῷ μὴ πάτριος εἶναι μόνον. Ἦρχον δ' οἱ μὲν διὰ βίου τὴν ἀρχὴν ταύτην, οἱ δὲ μέχρι τινῶν ὡρισμένων χρόνων ἢ πράξεων, οἷον εἵλοντό ποτε Μυτιληναῖοι Πιττακὸν πρὸς τοὺς φυγάδας ὧν προειστήκεσαν Ἀντιμενίδης καὶ Ἀλκαῖος ὁ ποιητής. (6) Δηλοῖ δ' Ἀλκαῖος ὅτι τύραννον εἵλοντο τὸν Πιττακὸν ἔν τινι τῶν σκολιῶν μελῶν· ἐπιτιμᾷ γὰρ ὅτι τὸν κακοπάτριδα Πιττακὸν πόλεως τᾶς

Fortasse autem his expositis alio transire et de regno considerare convenit. Hanc enim reipublicæ formam in rectis numerandam esse dicimus. Videndum autem est, utrum expediat et civitati et regioni, in qua futurum est ut omnes bene et beate vivant, regis imperio parere, an alia aliqua potius reipublicæ forma uti : an aliquibus regali imperio parere conducat, aliquibus non conducat. Sed primum videndum, utrum regni genus unum sit, an plura genera diversa. (2) Facile igitur hoc quidem est intelligere, complura esse regnorum genera, neque omnium imperii modum esse unum. Reipublicæ enim Laconicæ regnum videtur quidem esse omnium maxime legitimum, verum penes regem non est summa rerum omnium potestas : sed ubi extra fines Lacedæmonios prodierit, dux et princeps est eorum quæ ad bellum pertinent; præterea rerum divinarum cura regibus mandata est. Hoc igitur regnum instar est summi et perpetui imperii militaris. Necis enim potestatem non habet, nisi in expeditionibus bellicis, si quem manu sua occiderit; quemadmodum apud antiquos factum est : quod declarat Homerus. Agamemnon enim maledicta et contumelias verborum patienter audiebat in concionibus; extra concionem autem etiam necandi potestatem habebat; sic enim ait : « Quem longe a pugna ad naves discedere cernam, Non tamen ille ideo volucres fugisse canesque Se putet... Mortis me penes arbitrium est et summa potestas. » (3) Hoc igitur unum regni genus est, imperium bellicum per totam vitam. Atque horum alia sunt hæreditaria et quasi gentilia, alia optiva. Aliud est præter hoc monarchiæ genus, cujusmodi regna sunt apud nonnullos barbaros. Habent autem hæc omnia vim et potestatem tyrannico imperio persimilem, veruntamen legi sunt consentanea et paterna. Nam propterea quod et barbari moribus sunt servilioribus quam Græci, et Asiani quam Europæi, herile imperium patienter ferunt. Sunt igitur hæc regna tyrannica, propter talem causam : et tamen stabilia, tum quia sunt patria, tum quia legitima. (4) Et vero custodia regia est, non tyrannica, propter eandem causam. Reges enim septi sunt armis civium, tyranni externorum. Illi enim ex lege et hominibus sponte parentibus, hi præter legem et invitis imperant. Itaque illi a civibus acceptam, hi in cives comparatam habent corporis custodiam. Duo igitur sunt hæc monarchiarum genera. (5) Aliud fuit apud priscos Græcos, quos Æsymnetas appellabant. Est autem hoc monarchiæ genus plane tyrannis optiva, quæ a barbarica tyrannide differt non eo, quod non sit legi consentanea, sed eo tantum, quod non sit patria. Hoc autem imperium obtinebant alii per omnem vitam, alii usque ad præfinitum tempus aut ad certas res gerendas : ut optarunt quondam Mytilenæi Pittacum adversus exules, quorum duces erant Antimenides et Alcæus poeta. (6) Declarat autem ipse Alcæus in quodam carmine scolio Pittacum a Mytilenæis tyrannum esse sumptum; iis enim vitio vertit, quod perniciosum Pittacum, laudibus in cœlum ferentes, universi affli-

ἀχόλω καὶ βαρυδαίμονος ἐστάσαντο τύραννον μέγ' ἐπαινέοντες ἀολλέες. Αὗται μὲν οὖν εἰσί τε καὶ ἦσαν διὰ μὲν τὸ τυραννικαὶ εἶναι δεσποτικαί, διὰ δὲ τὸ αἱρεταὶ καὶ ἑκόντων βασιλικαί. (7) Τέταρτον δ' εἶδος μοναρ-
5 χίας βασιλικῆς αἱ κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους ἑκούσιαί τε καὶ πάτριαι γιγνόμεναι κατὰ νόμον. Διὰ γὰρ τὸ τοὺς πρώτους γενέσθαι τοῦ πλήθους εὐεργέτας κατὰ τέχνας ἢ πόλεμον, ἢ διὰ τὸ συναγαγεῖν ἢ πορίσαι χώραν, ἐγίγνοντο βασιλεῖς ἑκόντων καὶ τοῖς παραλαμβά-
10 νουσι πάτριοι. Κύριοι δ' ἦσαν τῆς τε κατὰ πόλεμον ἡγεμονίας καὶ τῶν θυσιῶν, ὅσαι μὴ ἱερατικαί, πρὸς τούτοις τὰς δίκας ἔκρινον. Τοῦτο δ' ἐποίουν οἱ μὲν οὐχ ὀμνύοντες, οἱ δ' ὀμνύοντες· ὁ δ' ὅρκος ἦν τοῦ σκήπτρου ἐπανάτασις. (8) Οἱ μὲν οὖν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων
15 καὶ τὰ κατὰ πόλιν καὶ τὰ ἔνδημα καὶ τὰ ὑπερόρια συνεχῶς ἦρχον· ὕστερον δὲ τὰ μὲν αὐτῶν παριέντων τῶν βασιλέων, τὰ δὲ τῶν ὄχλων παραιρουμένων, ἐν μὲν ταῖς ἄλλαις πόλεσι θυσίαι κατελείφθησαν τοῖς βασιλεῦσι μόνον, ὅπου δ' ἄξιον εἰπεῖν εἶναι βασιλείαν, ἐν τοῖς ὑπερο-
20 ρίοις τῶν πολεμικῶν τὴν ἡγεμονίαν μόνον εἶχον.

ctæ et infelici civitati tyrannum imposuerint. Hæ igitur monarchiæ et sunt et erant tyrannicæ, propterea quia sunt herili in servos imperio similes; sed quia sunt optivæ, et quia in voluntarios usurpantur, regio imperio similes. (7) Quartum autem genus monarchiæ regalis complectitur illas, quæ temporibus heroicis floruerunt, quibus populi sponte sua parebant, quæque erant et patriæ et legitimæ. Quia enim primi de multitudine bene meriti fuissent vel tradendis artibus, vel bellis gerendis, aut quia dispersos congregassent, aut quia solum præbuissent, reges a voluntariis creabantur, regnumque id suis posteris tradebant. Erat autem penes eos et imperii bellici, et sacrificiorum, quæ modo ad sacerdotum partes non pertinebant, potestas: tum præterea controversias disceptabant. Hoc autem faciebant alii jurati, alii injurati. Jusjurandum porro erat sceptri sublatio. (8) Reges igitur qui priscis temporibus fuerunt, et in urbe et in agro et extra fines perpetuum imperium gerebant; posterius autem partim sponte sua dimittentibus regibus, partim plebe detrahente, in aliis quidem civitatibus sacrificia dumtaxat regibus relicta sunt; in iis vero, in quibus merito regnum appellari poterat, extra regni fines rei militaris dumtaxat principatum obtinebant.

CAP. X. [XIV.]

Βασιλείας μὲν οὖν εἴδη ταῦτα, τέτταρα τὸν ἀριθμόν, μία μὲν ἡ περὶ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους (αὕτη δ' ἦν ἑκόντων μέν, ἐπί τισι δ' ὡρισμένοις· στρατηγὸς γὰρ ἦν καὶ δικαστὴς ὁ βασιλεύς, καὶ τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς
25 κύριος), δευτέρα δ' ἡ βαρβαρική (αὕτη δ' ἐστὶν ἐκ γένους ἀρχὴ δεσποτικὴ κατὰ νόμον), τρίτη δ' ἣν αἰσυμνητείαν προσαγορεύουσιν (αὕτη δ' ἐστὶν αἱρετὴ τυραννίς), τετάρτη δ' ἡ Λακωνικὴ τούτων· αὕτη δ' ἐστὶν ὡς εἰπεῖν ἁπλῶς στρατηγία κατὰ γένος ἀΐδιος. Αὗται
30 μὲν οὖν τοῦτον τὸν τρόπον διαφέρουσιν ἀλλήλων. (2) Πέμπτον δ' εἶδος βασιλείας, ὅταν ᾖ πάντων κύριος εἷς ὤν, ὥσπερ ἕκαστον ἔθνος καὶ πόλις ἑκάστη τῶν κοινῶν, τεταγμένη κατὰ τὴν οἰκονομικήν· ὥσπερ γὰρ ἡ οἰκονομικὴ βασιλεία τις οἰκίας ἐστίν, οὕτως ἡ βασιλεία πό-
35 λεως καὶ ἔθνους ἑνὸς ἢ πλειόνων οἰκονομία. [XV.] Σχεδὸν δὴ δύο ἐστὶν ὡς εἰπεῖν εἴδη βασιλείας περὶ ὧν σκεπτέον, αὕτη τε καὶ ἡ Λακωνική. Τῶν γὰρ ἄλλων αἱ πολλαὶ μεταξὺ τούτων εἰσίν· ἐλαττόνων μὲν γὰρ κύριοι τῆς παμβασιλείας, πλειόνων δ' εἰσὶ τῆς Λακω-
40 νικῆς. Ὥστε τὸ σκέμμα σχεδὸν περὶ δυοῖν ἐστίν, ἓν μὲν πότερον συμφέρει ταῖς πόλεσι στρατηγὸν ἀΐδιον εἶναι, καὶ τοῦτον ἢ κατὰ γένος ἢ κατὰ μέρος, ἢ οὐ συμφέρει· ἓν δὲ πότερον ἕνα συμφέρει κύριον εἶναι πάντων, ἢ οὐ συμφέρει. (3) Τὸ μὲν οὖν περὶ τῆς τοιαύ-
45 της στρατηγίας ἐπισκοπεῖν νόμων ἔχει μᾶλλον εἶδος ἢ πολιτείας· ἐν ἁπάσαις γὰρ ἐνδέχεται γίγνεσθαι τοῦτο ταῖς πολιτείαις· ὥστ' ἀφείσθω τὴν πρώτην. Ὁ δὲ λοιπὸς τρόπος τῆς βασιλείας πολιτείας εἶδός ἐστιν, ὥστε περὶ τούτου δεῖ θεωρῆσαι καὶ τὰς ἀπορίας ἐπιδρα-
50 μεῖν τὰς ἐνούσας. Ἀρχὴ δ' ἐστὶ τῆς ζητήσεως αὕτη, πότερον συμφέρει μᾶλλον ὑπὸ τοῦ ἀρίστου ἀνδρὸς ἄρχεσθαι ἢ ὑπὸ τῶν ἀρίστων νόμων. (4) Δοκοῦσι δὴ

Regni igitur hæc sunt genera, quattuor numero: unum quod viguit heroicis temporibus; hoc autem fiebat in sponte parentes, sed ad res certas ac præfinitas: rex enim erat imperator, et judex, et rerum divinarum arbiter et procurator; secundum barbaricum; (hoc autem gentile imperium est, herili simile, sed legitimum;) tertium; quod æsymnetiam nominant; (hoc autem est tyrannis optiva;) quartum est Laconicum; hoc autem est, ut verbo dicam, imperium militare perpetuum. Hæc igitur hoc modo inter se differunt. (2) Quintum autem regni genus est, quum penes unum omnium rerum est potestas, quemadmodum unaquæque gens et unaquæque civitas reipublicæ compos et domina est: quod regnum rei familiaris administrandæ rationem descriptione et ordine imitatur. Ut enim rei familiaris tuendæ procuratio regnum quoddam domus est: sic regnum civitatis et gentis unius aut plurium administrandarum ratio est. [XV.] Duo igitur fere sunt regni genera, de quibus considerandum sit, hoc, et Laconicum. Alia enim pleraque inter hæc sunt interjecta. Nam aut pauciorum rerum penes reges est potestas, quam in regno perfecto, aut plurium, quam in Laconico. Quare in duobus propemodum omnis quæstio posita est: quorum unum est, utrum expediat civitatibus imperatorem esse perpetuum; et hunc utrum ex stirpe an virtute: an non expediat. Alterum, utrum utile sit penes unum rerum omnium esse potestatem, necne. (3) De tali igitur belli imperio considerare, ad legum rationem potius quam ad aliquam reipublicæ administrandæ formam pertinet. In omnibus enim reipublicæ formis hoc fieri potest. Quare in præsens hoc omittamus. Alter autem reliquus regni modus reipublicæ administrandæ genus est. Itaque de hoc considerandum est, et dubitationes quæ in eo insunt percurrendæ sunt. Principium autem quæstionis est hoc, utrum utilius sit ab uno eoque optimo viro civitatem seu gentem gubernari, an ab optimis legibus. (4) Igitur qui arbitrantur civitatibus ex-

τοῖς νομίζουσι συμφέρειν βασιλεύεσθαι τὸ καθόλου μόνον οἱ νόμοι λέγειν, ἀλλ' οὐ πρὸς τὰ προσπίπτοντα ἐπιτάττειν, ὥστ' ἐν ὁποιαοῦν τέχνῃ τὸ κατὰ γράμματ' ἄρχειν ἠλίθιον· καὶ ἐν Αἰγύπτῳ μετὰ τὴν τετρήμερον
5 κινεῖν ἔξεστι τοῖς ἰατροῖς, ἐὰν δὲ πρότερον, ἐπὶ τῷ αὐτοῦ κινδύνῳ. Φανερὸν τοίνυν ὡς οὐκ ἔστιν ἡ κατὰ γράμματα καὶ νόμους ἀρίστη πολιτεία διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Ἀλλὰ μὴν κἀκεῖνον δεῖ ὑπάρχειν τὸν λόγον τὸν καθόλου τοῖς ἄρχουσιν· κρεῖττον δ' ᾧ μὴ πρόσεστι
10 τὸ παθητικὸν ὅλως ἢ ᾧ συμφυές. Τῷ μὲν οὖν νόμῳ τοῦτο οὐχ ὑπάρχει, ψυχὴν δ' ἀνθρωπίνην ἀνάγκη τοῦτ' ἔχειν πᾶσαν. (5) Ἀλλ' ἴσως ἂν φαίη τις ὡς ἀντὶ τούτου βουλεύσεται περὶ τῶν καθ' ἕκαστα κάλλιον. Ὅτι μὲν τοίνυν ἀνάγκη νομοθέτην αὐτὸν εἶναι, δῆλον, καὶ κεῖ-
15 σθαι νόμους, ἀλλὰ μὴ κυρίους ᾗ παρεκβαίνουσιν, ἐπεὶ περὶ τῶν γ' ἄλλων εἶναι δεῖ κυρίους. Ὅσα δὲ μὴ δυνατὸν τὸν νόμον κρίνειν ἢ ὅλως ἢ εὖ, πότερον ἕνα τὸν ἄριστον δεῖ ἄρχειν ἢ πάντας; καὶ γὰρ νῦν συνιόντες δικάζουσι καὶ βουλεύονται καὶ κρίνουσιν, αὗται δ' αἱ
20 κρίσεις εἰσὶ πᾶσαι περὶ τῶν καθ' ἕκαστον. Καθ' ἕνα μὲν οὖν συμβαλλόμενος ὁστισοῦν ἴσως χείρων· ἀλλ' ἐστὶν ἡ πόλις ἐκ πολλῶν, ὥσπερ ἑστίασις συμφορητὸς καλλίων μιᾶς καὶ ἁπλῆς. Διὰ τοῦτο καὶ κρίνει ἄμεινον ὄχλος πολλὰ ἢ εἷς ὁστισοῦν. (6) Ἔτι μᾶλλον ἀδιά-
25 φθορον τὸ πολύ· καθάπερ ὕδωρ τὸ πλεῖον, οὕτω καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὀλίγων ἀδιαφθορώτερον· τοῦ δ' ἑνὸς ὑπ' ὀργῆς κρατηθέντος ἤ τινος ἑτέρου πάθους τοιούτου ἀναγκαῖον διεφθάρθαι τὴν κρίσιν· ἐκεῖ δ' ἔργον ἅμα πάντας ὀργισθῆναι καὶ ἁμαρτεῖν. Ἔστω δὲ τὸ πλῆθος οἱ ἐλεύ-
30 θεροι, μηδὲν παρὰ τὸν νόμον πράττοντες, ἀλλ' ἢ περὶ ὧν ἐκλείπειν ἀναγκαῖον αὐτόν. Εἰ δὲ δὴ τοῦτο μὴ ῥᾴδιον ἐν πολλοῖς, ἀλλ' εἰ πλείους εἶεν ἀγαθοὶ καὶ ἄνδρες καὶ πολῖται, πότερον ὁ εἷς ἀδιαφθορώτερος ἄρχων, ἢ μᾶλλον οἱ πλείους μὲν τὸν ἀριθμὸν ἀγαθοὶ δὲ πάντες; ἢ δῆλον
35 ὡς οἱ πλείους; Ἀλλ' οἱ μὲν στασιάζουσιν, ὁ δ' εἷς ἀστασίαστος. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτ' ἀντιθετέον ἴσως ὅτι σπουδαῖοι τὴν ψυχήν, ὥσπερ κἀκεῖνος ὁ εἷς. (7) Εἰ δὴ τὴν μὲν τῶν πλειόνων ἀρχὴν ἀγαθῶν πάντων ἀριστοκρατίαν θετέον, τὴν δὲ τοῦ ἑνὸς βασιλείαν, αἱρετώτερον ἂν
40 εἴη ταῖς πόλεσιν ἀριστοκρατία βασιλείας, καὶ μετὰ δυνάμεως καὶ χωρὶς δυνάμεως οὔσης τῆς ἀρχῆς, ἂν ᾖ λαβεῖν πλείους ὁμοίους. Καὶ διὰ τοῦτ' ἴσως ἐβασιλεύοντο πρότερον, ὅτι σπάνιον ἦν εὑρεῖν ἄνδρας πολὺ διαφέροντας κατ' ἀρετήν, ἄλλως τε καὶ τότε μικρὰς οἰκοῦν-
45 τας πόλεις. Ἔτι δ' ἀπ' εὐεργεσίας καθίστασαν τοὺς βασιλεῖς, ὅπερ ἐστὶν ἔργον τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν. Ἐπεὶ δὲ συνέβαινε γίγνεσθαι πολλοὺς ὁμοίους πρὸς ἀρετήν, οὐκέτι ὑπέμενον, ἀλλ' ἐζήτουν κοινόν τι καὶ πολιτείαν καθίστασαν. (8) Ἐπεὶ δὲ χείρους γιγνόμενοι ἐχρηματ-
50 ίζοντο ἀπὸ τῶν κοινῶν, ἐντεῦθέν ποθεν εὔλογον γενέσθαι τὰς ὀλιγαρχίας· ἔντιμον γὰρ ἐποίησαν τὸν πλοῦτον. Ἐκ δὲ τούτων πρῶτον εἰς τυραννίδας μετέβαλλον, ἐκ δὲ τῶν τυραννίδων εἰς δημοκρατίαν· ἀεὶ γὰρ εἰς ἐλάττους ἄγοντες δι' αἰσχροκέρδειαν ἰσχυρότερον τὸ

pedire a rege gubernari, ii existimant legem universe tantum de rebus loqui, et non accommodate ad ea quæ eveniunt jubere. Itaque in quavis arte e scripto imperare, stultum esse. Et in Ægypto post diem quartum movere licet medicis : quodsi ante id tempus facere conentur, suo periculo faciunt. Perspicuum igitur est, non esse illam optimam reipublicæ administrandæ rationem, quæ litteras et leges sequitur, propter eandem causam. Veruntamen etiam universa illa ratio iis qui civitates moderantur, suppetere debet. Melius autem est id, in quo nulli insunt animorum affectus, quam id, cum quo una nati sunt. At enim vero animus humanus omnis hos habet necessario; quod in lege contra est. (5) Sed fortasse dixerit aliquis, hominem de rebus singularibus melius consulturum, quam leges. Necesse quidem esse, eum latorem legum esse, et leges esse scriptas, in promptu est, non tamen ratas, qua ex parte a recto aberrant : nam quod ad reliqua attinet, in iis oportet esse ratas. Quæcumque autem lex non potest aut omnino aut bene dijudicare, utrum arbitrio et imperio unius ejusque optimi viri, an omnibus permittenda sunt? Nunc enim congregati disceptant et consultant et judicant. Omnia autem hæc judicia sunt de rebus singularibus. Unusquisque igitur per se, quisquis fuerit, si cum multis comparetur, fortasse deterior est : at civitas ex multis constat, eoque pluris est; ut convivii apparatus multiplex, et in quem multi symbolam contulerunt, splendidior est quam unus et simplex. Idcirco melius judicat hominum cœtus, quam unus, quisquis sit. (6) Præterea tutior est a periculo corruptionis multitudo : et ut uberior aqua minus facile corrumpi potest, sic et multitudo paucitate incorruptior est. Jam vero unius illius, si ab ira aut ab alia aliqua tali animi perturbatione superetur, judicium corrumpi necesse est : illic autem fieri vix potest ut omnes ira occæcati peccent. Fingamus autem esse multitudinem civium liberorum, qui nihil agant præter legem, nisi quibus de rebus ei aliquid deesse necesse est. Quodsi hoc non est facile reperire in multis, sed si plures sint boni et viri et cives, utrum unus reipublicæ moderator incorruptior est, an potius plures quidem numero, boni autem omnes? An perspicue plures? At hi quidem discordant inter se : quod ab uno illo abest. Verum responderi potest fortasse, plures illos animo integro ac sano esse, similiter atque ille unus. (7) Si igitur plurium quidem imperium, eorumque omnium bonorum virorum, aristocratiam esse statuere oportet; unius autem viri boni regnum : optabilius quiddam sit civitatibus aristocratia, quam regnum, sive cum potestate (*præsidio*) sive sine potestate sit imperium, si plures similes sibi viros bonos legere liceat. Atque idcirco fortasse sub regibus antea vivebant, quia raro reperire licebat viros plures longe ceteris virtute præstantes, præsertim quum etiamtum in parvis urbibus habitarent. Præterea vero ob beneficentiam reges creabant : quod virorum bonorum munus est. Posteaquam vero multi virtute similes exsistere cœperunt, ferre jam regum dominatum non potuerunt, sed commune quiddam quæsiverunt et politiam instituerunt. (8) Ubi autem deteriores effecti quæstum e republica facere cœperunt, hinc probabile est natam esse oligarchiam. Habebant enim in honore divitias. Ex his autem in tyrannidas primum mutarunt : ex tyrannidibus vero in democratiam. Nam quum propter turpis lucri studium rempublicam semper ad pauciores redigerent, multitudinem robustiorem

πλῆθος κατέστησαν, ὥστ' ἐπιθέσθαι καὶ γενέσθαι δημοκρατίας. Ἐπεὶ δὲ καὶ μείζους εἶναι συμβέβηκε τὰς πόλεις, ἴσως οὐδὲ ῥᾴδιον ἔτι γίγνεσθαι πολιτείαν ἑτέραν παρὰ δημοκρατίαν. (9) Εἰ δὲ δή τις ἄριστον θείη τὸ 5 βασιλεύεσθαι ταῖς πόλεσιν, πῶς ἕξει τὰ περὶ τῶν τέκνων; πότερον καὶ τὸ γένος δεῖ βασιλεύειν; ἀλλὰ γιγνομένων ὁποῖοί τινες ἔτυχον, βλαβερόν. Ἀλλ' οὐ παραδώσει κύριος ὢν τοῖς τέκνοις. Ἀλλ' οὐκέτι τοῦτο ῥᾴδιον πιστεῦσαι· χαλεπὸν γάρ, καὶ μείζονος ἀρετῆς ἢ 10 κατ' ἀνθρωπίνην φύσιν. (10) Ἔχει δ' ἀπορίαν καὶ περὶ τῆς δυνάμεως, πότερον ἔχειν δεῖ τὸν μέλλοντα βασιλεύειν ἰσχύν τινα περὶ αὑτόν, ᾗ δυνήσεται βιάζεσθαι τοὺς μὴ βουλομένους πειθαρχεῖν, ἢ πῶς ἐνδέχεται τὴν ἀρχὴν διοικεῖν; εἰ γὰρ καὶ κατὰ νόμον εἴη κύριος, μη-15 δὲν πράττων κατὰ τὴν αὑτοῦ βούλησιν παρὰ τὸν νόμον, ὅμως ἀναγκαῖον ὑπάρχειν αὐτῷ δύναμιν, ᾗ φυλάξει τοὺς νόμους. Τάχα μὲν οὖν τὰ περὶ τὸν βασιλέα τὸν τοιοῦτον οὐ χαλεπὸν διορίσαι· δεῖ γὰρ αὐτὸν μὲν ἔχειν ἰσχύν, εἶναι δὲ τοσαύτην τὴν ἰσχὺν ὥστε ἑκάστου μὲν καὶ ἑνὸς 20 καὶ συμπλειόνων κρείττω, τοῦ δὲ πλήθους ἥττω, καθάπερ οἵ τ' ἀρχαῖοι τὰς φυλακὰς ἐδίδοσαν, ὅτε καθισταῖέν τινα τῆς πόλεως ὃν ἐκάλουν αἰσυμνήτην ἢ τύραννον, καὶ Διονυσίῳ τις, ὅτ' ᾔτει τοὺς φύλακας, συνεβούλευε τοῖς Συρακουσίοις διδόναι τοσούτους τοὺς φύλακας.

ac validiorem reddiderunt, ita ut ea imperium tandem arripuerit, et democratia nata sit. Posteaquam autem accidit ut civitates amplificarentur, fortasse ne facile quidem est aliam exsistere reipublicæ formam, quam democratiam. (9) Si quis autem civitatibus optimum esse statuat a regibus gubernari, quid fiet eorum filiis? an etiam genus ac sobolem regnare oportet? Atqui, si nascentur filii futiles, perniciosum est eos regnare. At non relinquet rex tales filios regni successores, quum sit in ejus potestate positum hoc facere. At hoc non jam facile est ei credere. Difficile est enim hoc et majoris virtutis quam capere possit humana natura. (10) Inest autem etiam in hoc dubitatio, quod ad potentiam (*præsidium*) attinet, utrum eum qui regnaturus est, aliqua vi succinctum esse oporteat, qua poterit imperio suo obtemperare recusantibus vim afferre: aut quomodo ei imperium administrare licebit? Nam etiamsi penes eum summa sit potestas ex lege, nihilque ex sua voluntate præter legem agat, potentia tamen, qua leges custodiat, ei suppetat necesse est. Fortasse igitur, quod ad talem regem attinet, non est difficile hanc quæstionem definire. Oportet enim ei vim quidem præsto esse, sed talem, ut validior sit quam singuli et unus et complures, imbecillior tamen quam universa multitudo. Quod faciebant olim, si quem civitatis æsymneten ut vocabant aut tyrannum constituebant: item Syracusanis, Dionysio custodes petenti tot numero ut darent, quidam suadebat.

CAP. XI. [XVI.]

25 Περὶ δὲ τοῦ βασιλέως τοῦ κατὰ τὴν αὑτοῦ βούλησιν πάντα πράττοντος ὅ τε λόγος ἐφέστηκε νῦν καὶ ποιητέον τὴν σκέψιν. Ὁ μὲν γὰρ κατὰ νόμον λεγόμενος βασιλεὺς οὐκ ἔστιν εἶδος, καθάπερ εἴπομεν, πολιτείας· ἐν πάσαις γὰρ ὑπάρχειν ἐνδέχεται στρατηγίαν ἀΐδιον, οἷον 30 ἐν δημοκρατίᾳ καὶ ἀριστοκρατίᾳ, καὶ πολλοὶ ποιοῦσιν ἕνα κύριον τῆς διοικήσεως· τοιαύτη γὰρ ἀρχή τίς ἐστι καὶ περὶ Ἐπίδαμνον, καὶ περὶ Ὀποῦντα δὲ κατά τι μέρος ἔλαττον. (2) Περὶ δὲ τῆς παμβασιλείας καλουμένης, αὕτη δ' ἐστὶ καθ' ἣν ἄρχει πάντων κατὰ τὴν 35 ἑαυτοῦ βούλησιν ὁ βασιλεύς, δοκεῖ δέ τισιν οὐδὲ κατὰ φύσιν εἶναι τὸ κύριον ἕνα πάντων εἶναι τῶν πολιτῶν, ὅπου συνέστηκεν ἐξ ὁμοίων ἡ πόλις· τοῖς γὰρ ὁμοίοις φύσει τὸ αὐτὸ δίκαιον ἀναγκαῖον καὶ τὴν αὐτὴν ἀξίαν κατὰ φύσιν εἶναι, ὥστ' εἴπερ καὶ τὸ ἴσην ἔχειν τοὺς 40 ἀνίσους τροφὴν ἢ ἐσθῆτα βλαβερὸν τοῖς σώμασιν, οὕτως ἔχει καὶ τὸ περὶ τὰς τιμάς. Ὁμοίως τοίνυν καὶ τὸ ἄνισον τοὺς ἴσους· (3) διόπερ οὐδὲν μᾶλλον ἄρχειν ἢ ἄρχεσθαι δίκαιον. Καὶ τὸ ἀνὰ μέρος τοίνυν ὡσαύτως. Τοῦτο δ' ἤδη νόμος· ἡ γὰρ τάξις νόμος. Τὸν 45 ἄρα νόμον ἄρχειν αἱρετώτερον μᾶλλον ἢ τῶν πολιτῶν ἕνα τινά. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον τοῦτον, κἂν εἴ τινας ἄρχειν βέλτιον, τούτους καταστατέον νομοφύλακας καὶ ὑπηρέτας τοῖς νόμοις· ἀναγκαῖον γὰρ εἶναί τινας ἀρχάς, ἀλλ' οὐχ ἕνα τοῦτον εἶναί φασι δίκαιον ὁμοίων 50 γε ὄντων πάντων. (4) Ἀλλὰ μὴν ὅσα γε μὴ δοκεῖ δύνασθαι διορίζειν ὁ νόμος, οὐδ' ἄνθρωπος ἂν δύναιτο γνωρίζειν. Ἀλλ' ἐπίτηδες παιδεύσας ὁ νόμος ἐφίστησι

Sequitur nunc de eo rege, qui omnia suo nutu atque arbitratu gerit, ut dispiciamus. Nam qui ex lege imperat et rex appellatur, is non efficit, ut diximus, reipublicæ administrandæ peculiarem aliquam speciem. In omnibus enim rebuspublicis contingere potest ut sit imperium belli perpetuum, veluti in democratia et aristocratia: et multi uni totius rei bellicæ administrandæ potestatem deferunt. Tale enim quoddam imperium habet civitas Epidamniorum, et Opuntiorum, aliqua tamen ex parte angustius. (2) Verum id regnum, quod suis omnibus partibus absolutum παμβασιλεία græce appellatur, (hoc autem est, ubi rex omnia suo arbitratu moderatur,) existimant aliqui non esse naturæ consentaneum, ut unus omnium civium sit dominus, ubi ex similibus constat civitas. Iis enim qui sunt similes natura, idem jus eandemque dignitatem esse necesse est natura. Quare si, quemadmodum victum et cultum æqualem hominibus inæqualibus tribui, lædit corpora: ita et de honoribus existimandum est. Similiter igitur et æqualibus inæquales tribui perniciosum est. (3) Quocirca nihilo magis eos imperare quam imperio parere justum est. Vicissim igitur imperare, similiter et parere justum est. Hoc autem jam lex est. Ordinis enim descriptio lex est. Legem igitur imperare optabilius est quam unum aliquem civium. Atque ex hac ipsa ratione, etiamsi aliquos imperare præstet, hi tamen faciendi sunt legum custodes ac ministri. Magistratus enim esse aliquos necesse est: sed hunc unum esse, justum esse negant, si quidem sint omnes similes. (4) Verum enim vero quæcumque non videtur posse lex definire, nec homo queat dignoscere. At lex universe et studiose quum docuit,

τὰ λοιπὰ τῇ δικαιοτάτῃ γνώμῃ κρίνειν καὶ διοικεῖν τοὺς ἄρχοντας. Ἔτι δ' ἐπανορθοῦσθαι δίδωσιν, ὅ τι ἂν δόξῃ πειρωμένοις ἄμεινον εἶναι τῶν κειμένων. Ὁ μὲν οὖν τὸν νόμον κελεύων ἄρχειν δοκεῖ κελεύειν ἄρχειν τὸν 5 θεὸν καὶ τὸν νοῦν μόνους, ὁ δ' ἄνθρωπον κελεύων προστίθησι καὶ θηρίον· ἥ τε γὰρ ἐπιθυμία τοιοῦτον, καὶ ὁ θυμὸς ἄρχοντας διαστρέφει καὶ τοὺς ἀρίστους ἄνδρας. Διόπερ ἄνευ ὀρέξεως νοῦς ὁ νόμος ἐστίν. (5) Τὸ δὲ τῶν τεχνῶν εἶναι δοκεῖ παράδειγμα ψεῦδος, ὅτι τὸ κατὰ 10 γράμματα ἰατρεύεσθαι φαῦλον, ἀλλὰ καὶ αἱρετώτερον χρῆσθαι τοῖς ἔχουσι τὰς τέχνας. Οἱ μὲν γὰρ οὐδὲν διὰ φιλίαν παρὰ τὸν λόγον ποιοῦσιν, ἀλλ' ἄρνυνται τὸν μισθὸν τοὺς κάμνοντας ὑγιάσαντες· οἱ δ' ἐν ταῖς πολιτικαῖς ἀρχαῖς πολλὰ πρὸς ἐπήρειαν καὶ χάριν εἰώθασι 15 πράττειν, ἐπεὶ καὶ τοὺς ἰατροὺς ὅταν ὑποπτεύωσι πιστευθέντας τοῖς ἐχθροῖς διαφθείρειν διὰ κέρδος, τότε τὴν ἐκ τῶν γραμμάτων θεραπείαν ζητήσαιεν ἂν μᾶλλον. (6) Ἀλλὰ μὴν εἰσάγονταί γ' ἐφ' ἑαυτοὺς οἱ ἰατροὶ κάμνοντες ἄλλους ἰατροὺς καὶ οἱ παιδοτρίβαι γυμναζόμενοι 20 παιδοτρίβας, ὡς οὐ δυνάμενοι κρίνειν τὸ ἀληθὲς διὰ τὸ κρίνειν περί τε οἰκείων καὶ ἐν πάθει ὄντες. Ὥστε δῆλον ὅτι τὸ δίκαιον ζητοῦντες τὸ μέσον ζητοῦσιν· ὁ γὰρ νόμος τὸ μέσον. Ἔτι κυριώτεροι καὶ περὶ κυριωτέρων τῶν κατὰ γράμματα νόμων οἱ κατὰ τὰ ἔθη εἰσίν, ὥστε 25 τῶν κατὰ γράμματα ἄνθρωπος ἄρχων ἀσφαλέστερος, ἀλλ' οὐ τῶν κατὰ τὸ ἔθος. (7) Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ῥᾴδιον ἐφορᾶν πολλὰ τὸν ἕνα· δεήσει ἄρα πλείονας εἶναι τοὺς ὑπ' αὐτοῦ καθισταμένους ἄρχοντας, ὥστε τί διαφέρει τοῦτο ἐξ ἀρχῆς εὐθὺς ὑπάρχειν ἢ τὸν ἕνα καταστῆσαι 30 τοῦτον τὸν τρόπον; Ἔτι, ὃ καὶ πρότερον εἰρημένον ἐστίν, εἴπερ ὁ ἀνὴρ ὁ σπουδαῖος, διότι βελτίων, ἄρχειν δίκαιος, τοῦ δὲ ἑνὸς οἱ δύο ἀγαθοὶ βελτίους· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ « σύν τε δύ' ἐρχομένω » καὶ ἡ εὐχὴ τοῦ Ἀγαμέμνονος, « τοιοῦτοι δέκα μοι συμφράδμονες. » Εἰσὶ 35 δὲ καὶ νῦν περὶ ἐνίων αἱ ἀρχαὶ κύριαι κρίνειν, ὥσπερ ὁ δικαστής, περὶ ὧν ὁ νόμος ἀδυνατεῖ διορίζειν, ἐπεὶ περὶ ὧν δυνατός, οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ περὶ τούτων ὡς οὐκ ἂν ἄριστα ὁ νόμος ἄρξειε καὶ κρίνειεν. (8) Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ μὲν ἐνδέχεται περιληφθῆναι τοῖς νόμοις τὰ 40 δ' ἀδύνατα, ταῦτ' ἐστὶν ἃ ποιεῖ διαπορεῖν καὶ ζητεῖν πότερον τὸν ἄριστον νόμον ἄρχειν αἱρετώτερον ἢ τὸν ἄνδρα τὸν ἄριστον. Περὶ ὧν γὰρ βουλεύονται νομοθετῆσαι τῶν ἀδυνάτων ἐστίν. Οὐ τοίνυν τοῦτό γ' ἀντιλέγουσιν, ὡς οὐκ ἀναγκαῖον ἄνθρωπον εἶναι τὸν κρι- 45 νοῦντα περὶ τῶν τοιούτων, ἀλλ' ὅτι οὐχ ἕνα μόνον ἀλλὰ πολλούς. Κρίνει γὰρ ἕκαστος ἄρχων πεπαιδευμένος ὑπὸ τοῦ νόμου καλῶς. (9) Ἄτοπον δ' ἴσως ἂν εἶναι δόξειεν εἰ βέλτιον ἴδοι τις δυοῖν ὄμμασι, καὶ δυσὶν ἀκοαῖς κρίνων, καὶ πράττων δυσὶ ποσὶ καὶ χερσίν, ἢ πολλοὶ 50 πολλοῖς, ἐπεὶ καὶ νῦν ὀφθαλμοὺς πολλοὺς οἱ μόναρχοι ποιοῦσιν αὐτῶν καὶ ὦτα καὶ χεῖρας καὶ πόδας. Τοὺς γὰρ τῇ ἀρχῇ καὶ αὑτοῦ φίλους ποιοῦνται συνάρχους. Μὴ φίλοι μὲν οὖν ὄντες οὐ ποιήσουσι κατὰ τὴν τοῦ μονάρχου προαίρεσιν· εἰ δὲ φίλοι κἀκείνου καὶ τῆς ἀρ-

reliqua mandat magistratibus institutis sententia ac mente justissima judicanda atque administranda. Præterea vero quicquid hominibus periculum facientibus melius, quam leges scriptæ, visum fuerit, corrigere permittit. Qui igitur legem præesse atque imperare jubet, is deum et mentem tantum imperare videtur velle : qui vero hominem jubet, addit et feram. Huic enim similis est cupiditas; atque iracundia viros etiam optimos, quum imperium habent, depravat. Quocirca lex mens est appetitione vacans. (5) Exemplum porro ab artibus sumptum falsum videtur esse, velut ægros curare ex libris, de arte medendi scriptis esse malum : quin optabilius esse peritos medicos adhibere. Hi enim nihil, quod a ratione abhorreat, propter amicitiam faciunt, sed ægris sanatis mercedem accipiunt. At qui magistratus civiles gerunt, multa præter legem et per gratiam agere solent. Nam et medicos si suspicentur ab inimicis inductos non salutem sed interitum afferre propter quæstum, tum ex libris curari maluerint. (6) Atqui medici quum ægrotant, ipsi alios medicos arcessunt; et pædotribæ quum ipsi exercentur, alios exercendi magistros adhibent, quasi verum judicare non possint, tum quia de sua re judicant, tum quia perturbate judicant. Itaque perspicuum est, eos qui jus quærunt, medium quærere : lex enim medium est. Præterea majorem auctoritatem habent et sunt de rebus majoribus leges in moribus positæ, quam leges scriptæ : quare homo qui reipublicæ præest, minus ille quidem labitur, quam leges scriptæ, sed non quam leges moribus comparatæ et confirmatæ. (7) Jam vero ne facile quidem est unum multa inspicere et curare. Plures igitur magistratus ab eo constitui oportebit. Quare quid interest, utrum hoc statim ab initio instituatur, an unus hoc modo plures alios rebus agendis præficiat? Præterea si vir bonus, quod et antea dictum est, quia aliis melior est, dignus est qui imperet; uno autem viro bono duo viri boni sunt meliores; hoc enim est apud Homerum illud : « Namque duo quum una carpunt iter : » et quod optat Agamemnon : « O si consilii tales socii mihi deni! » etiam ita perspicuum est, unum imperare non debere. Sunt autem etiam nunc magistratus cum arbitrio, velut judex, iis de rebus judicandi, quas lex non potest definire. Nam quas res lex definire potest, de his nemo ambigit quin optime judicare et imperare valeat. (8) Sed quoniam alia quidem legibus comprehendi possunt, alia non possunt, hæc sunt quæ dubitationem et quæstionem afferunt, utrum præstabilius sit legem optimam, an virum optimum imperare. Nam quibus de rebus consultant homines, de iis rebus lex ferri non potest. Nemo igitur contradicit, quin necesse sit, hominem esse qui de talibus rebus judicet : verum unum solum esse nolunt, sed multos. Bene enim quisque magistratus judicat a lege eruditus. (9) Absurdum vero fortasse videatur, quenquam duobus oculis acutius videre, et duabus auribus acrius audire judicantem, et melius agere duobus pedibus duabusque manibus nitentem, quam multos multis. Nam etiam nunc monarchæ dant operam ut multos habeant oculos et multas aures et multas manus et multos pedes. Nam qui eorum imperio et ipsis sunt amici, hos imperii collegas faciunt. Si igitur amici non sint, non erunt eorum facta monarchæ consilio consentanea : si amici erunt et ipsi et ejus imperio; sane

χῆς, ὅ γε φίλος ἴσος καὶ ὅμοιος. Ὥστ' εἰ τούτους οἴεται δεῖν ἄρχειν, τοὺς ἴσους καὶ ὁμοίους ἄρχειν οἴεται δεῖν ὁμοίως. Ἃ μὲν οὖν οἱ διαμφισβητοῦντες πρὸς τὴν βασιλείαν λέγουσι, σχεδὸν ταῦτ' ἐστίν. [XVII.]
5 (10) Ἀλλ' ἴσως ταῦτ' ἐπὶ μέν τινων ἔχει τὸν τρόπον τοῦτον, ἐπὶ δέ τινων οὐχ οὕτως. Ἔστι γάρ τι φύσει δεσποστὸν καὶ ἄλλο βασιλευτὸν καὶ ἄλλο πολιτικὸν καὶ δίκαιον καὶ συμφέρον· τυραννικὸν δ' οὐκ ἔστι κατὰ φύσιν, οὐδὲ τῶν ἄλλων πολιτειῶν ὅσαι παρεκβάσεις
10 εἰσίν· ταῦτα γὰρ γίγνεται παρὰ φύσιν. Ἀλλ' ἐκ τῶν εἰρημένων γε φανερὸν ὡς ἐν μὲν τοῖς ὁμοίοις καὶ ἴσοις οὔτε συμφέρον ἐστὶν οὔτε δίκαιον ἕνα κύριον εἶναι πάντων, οὔτε μὴ νόμων ὄντων, ἀλλ' αὐτὸν ὡς ὄντα νόμον, οὔτε νόμων ὄντων, οὔτε ἀγαθὸν ἀγαθῶν οὔτε μὴ ἀγα-
15 θῶν μὴ ἀγαθόν, οὐδ' ἂν κατ' ἀρετὴν ἀμείνων ᾖ, εἰ μὴ τρόπον τινά. Τίς δ' ὁ τρόπος, λεκτέον· εἴρηται δέ πως ἤδη καὶ πρότερον. (11) Πρῶτον δὲ διοριστέον τί τὸ βασιλευτὸν καὶ τί τὸ ἀριστοκρατικὸν καὶ τί τὸ πολιτικόν. Βασιλευτὸν μὲν οὖν τὸ τοιοῦτόν ἐστι πλῆθος ὃ πέφυκε φέρειν
20 γένος ὑπερέχον κατ' ἀρετὴν πρὸς ἡγεμονίαν πολιτικήν, ἀριστοκρατικὸν δὲ πλῆθος ὃ πέφυκε φέρειν πλῆθος ἄρχεσθαι δυνάμενον τὴν τῶν ἐλευθέρων ἀρχὴν ὑπὸ τῶν κατ' ἀρετὴν ἡγεμονικῶν πρὸς πολιτικὴν ἀρχήν, πολιτικὸν δὲ πλῆθος ἐν ᾧ πέφυκε [καὶ ἐν] ἐγγίνεσθαι πλῆθος
25 πολεμικόν, δυνάμενον ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν κατὰ νόμον τὸν κατ' ἀξίαν διανέμοντα τοῖς εὐπόροις τὰς ἀρχάς. (12) Ὅταν οὖν ἢ γένος ὅλον ἢ καὶ τῶν ἄλλων ἕνα τινὰ συμβῇ διαφέροντα γενέσθαι κατ' ἀρετὴν τοσοῦτον ὥσθ' ὑπερέχειν τὴν ἐκείνου τῆς τῶν ἄλλων πάντων,
30 τότε δίκαιον τὸ γένος εἶναι τοῦτο βασιλικὸν καὶ κύριον πάντων καὶ βασιλέα τὸν ἕνα τοῦτον. Καθάπερ γὰρ εἴρηται πρότερον, οὐ μόνον οὕτως ἔχει κατὰ τὸ δίκαιον, ὃ προφέρειν εἰώθασιν οἱ τὰς πολιτείας καθιστάντες, οἵ τε τὰς ἀριστοκρατικὰς καὶ οἱ τὰς ὀλιγαρχικὰς καὶ πά-
35 λιν οἱ τὰς δημοκρατικάς· πάντες γὰρ καθ' ὑπεροχὴν ἀξιοῦσιν, ἀλλ' ὑπεροχὴν οὐ τὴν αὐτὴν ἀλλὰ κατὰ τὸ πρότερον λεχθέν. (13) Οὔτε γὰρ κτείνειν ἢ φυγαδεύειν οὐδ' ὀστρακίζειν δή που τὸν τοιοῦτον πρέπον ἐστίν, οὔτ' ἀξιοῦν ἄρχεσθαι κατὰ μέρος· οὐ γὰρ πέφυκε τὸ μέρος
40 ὑπερέχειν τοῦ παντός, τῷ δὲ τηλικαύτην ὑπερβολὴν ἔχοντι τοῦτο συμβέβηκεν. Ὥστε λείπεται μόνον τὸ πείθεσθαι τῷ τοιούτῳ, καὶ κύριον εἶναι μὴ κατὰ μέρος τοῦτον ἀλλ' ἁπλῶς. Περὶ μὲν οὖν βασιλείας, τίνας ἔχει διαφοράς, καὶ πότερον οὐ συμφέρει ταῖς πόλεσιν ἢ συμ-
45 φέρει, καὶ τίσι, καὶ πῶς, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

amicus par et similis est. Quare si hos imperare putat oportere, pares et similes similiter imperare putat oportere. Quæ igitur quidam ab aliis dissentientes contra regnum disputant, hæc fere sunt. [XVII.] (10) Sed fortassis hæc in nonnullis vera sunt, in aliis non item. Est enim aliquod genus hominum ad imperium domini ferendum aptum natura, aliud ad regium, aliudque ad politiam: et cuique horum aliud est jus, aliudque utile. Tyrannicum autem non est naturæ consentaneum, neque ulla aliarum reipublicæ formarum, quæ a recto deflexerunt. Hæc enim fiunt præter naturam. Verum ex iis quæ dicta sunt perspicuum est, inter similes et æquales neque utile esse neque justum, penes unum esse omnium rerum potestatem, neque si non sint leges, sed ipse sit tanquam lex, neque si sint leges; neque penes unum virum bonum bonorum, neque penes unum non bonum non bonorum; neque denique si virtute ceteris præstet, nisi certo quodam modo. Quis autem sit hic modus, exponendum est; quanquam dictum est quodammodo jam a nobis antea. (11) Sed definiendum est primum genus, quod sit aptum ad imperium regium, quod ad aristocraticum, quod ad politicum. Apta igitur est ad imperium regium subeundum multitudo hujusmodi, quæ sic est comparata naturâ, ut genus ferre possit virtute præstans ad civilem principatum. Aristocratica multitudo est, si qui liberi comparati sunt ita a natura, ut ferre possint imperium hominum virtute superiorum et quasi ad principatum civilem natorum. Politica autem multitudo est, in qua solet esse naturâ multitudo militaris et bellica, quæ potest parere atque imperare ex lege, pro dignitate et meritis imperia et magistratus victum liberalem habentibus tribuente. (12) Quum igitur acciderit ut aut genus totum aut etiam aliorum aliquis unus exoriatur, ita ceteris virtute præstans, ut illius virtus aliorum omnium virtuti antecellat, tunc justum est hoc genus esse regium et in omnes potestatem obtinere, et hunc unum regem esse. Ut enim antea dictum est, non modo sic se res habet ex ratione juris ejus, quod proponere solent ii qui respublicas instituunt, tum qui aristocraticas, tum qui oligarchicas, et rursum qui democraticas; omnes enim pro ratione præstantiæ honores et magistratus censent esse deferendos: non tamen præstantiam eandem omnes dicunt, sed eo jure, quod ante dictum est. (13) Nam neque talem virum interficere, neque in exilium pellere, neque ostracismo ejicere, neque, ut vicissim et pro virili parte imperio pareat, postulare decet scilicet. Non enim natura comparatum est ut pars totum superet: at ei, cujus tanta præstantia est, hoc contingeret. Quare reliquum est tantum, ut tali viro ceteri pareant, et penes hunc sit arbitrium rerum omnium, non pro virili parte aut vicissim, sed simpliciter. De regno igitur, quot sint ejus differentiæ, et utrum conducat civitatibus necne, et quibus conducat, e quomodo, sit a nobis definitum hoc modo.

CAP. XII. [XVIII.]

Ἐπεὶ δὲ τρεῖς φαμὲν εἶναι τὰς ὀρθὰς πολιτείας, τούτων δ' ἀναγκαῖον ἀρίστην εἶναι τὴν ὑπὸ τῶν ἀρίστων οἰκονομουμένην, τοιαύτη δ' ἐστὶν ἐν ᾗ συμβέβηκεν ἢ ἕνα τινὰ συμπάντων ἢ γένος ὅλον ἢ πλῆθος ὑπερέχον εἶναι
50 κατ' ἀρετήν, τῶν μὲν ἄρχεσθαι δυναμένων τῶν δ' ἄρχειν πρὸς τὴν αἱρετωτάτην ζωήν, ἐν δὲ τοῖς πρώτοις ἐδείχθη λόγοις ὅτι τὴν αὐτὴν ἀναγκαῖον ἀνδρὸς ἀρετὴν

Quoniam autem tres dicimus esse rectas reipublicæ administrandæ formas; harum autem eam necesse est optimam esse, quæ ab optimis viris administratur; talis autem est ea, in qua contigit ut vel unus aliquis universis, vel genus totum, vel multitudo virtute præstet, ex qua multitudine alii parendi alii imperandi facultatem habent, eo consilio, ut optime vivant: libris autem superioribus demonstratum

εἶναι καὶ πολίτου τῆς πόλεως τῆς ἀρίστης, φανερὸν ὅτι τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἀνήρ τε γίνεται σπουδαῖος καὶ πόλιν συστήσειεν ἄν τις ἀριστοκρατουμένην ἢ βασιλευομένην, (2) ὥστ' ἔσται καὶ παιδεία καὶ ἔθη ταὐτὰ σχεδὸν τὰ ποιοῦντα σπουδαῖον ἄνδρα καὶ τὰ ποιοῦντα πολιτικὸν καὶ βασιλικόν. Διωρισμένων δὲ τούτων, περὶ τῆς πολιτείας ἤδη πειρατέον λέγειν τῆς ἀρίστης, τίνα πέφυκε γίνεσθαι τρόπον καὶ καθίστασθαι πῶς. Ἀνάγκη δὴ τὸν μέλλοντα περὶ αὐτῆς ποιήσασθαι τὴν προσήκουσαν σκέψιν...

est nobis, eandem necessario esse viri boni virtutem et boni civis in civitate optima: perspicuum est, eodem modo iisdemque artibus et fieri virum bonum et civitatem constitui posse vel aristocraticam vel regiam. (2) Quare eadem fere instituta et iidem mores erunt, quæ virum bonum efficient, et quæ politicum et ad regnandum aptum. His autem definitis, de optima jam reipublicæ administrandæ forma dicere conandum est, et quonam pacto oriri soleat natura, et quomodo institui. Necesse igitur est, qui de ea convenienter, et ita ut res postulat, disputare vult.....

LIBER IV.

CAP. I.

Ἐν ἁπάσαις ταῖς τέχναις καὶ ταῖς ἐπιστήμαις ταῖς μὴ κατὰ μόριον γινομέναις, ἀλλὰ περὶ γένος ἕν τι τελείαις οὔσαις, μιᾶς ἐστὶ θεωρῆσαι τὸ περὶ ἕκαστον γένος ἁρμόττον, οἷον ἄσκησις σώματι ποία τε ποίῳ συμφέρει καὶ τίς ἀρίστη (τῷ γὰρ κάλλιστα πεφυκότι καὶ κεχορηγημένῳ τὴν ἀρίστην ἀναγκαῖον ἁρμόττειν), καὶ τίς τοῖς πλείστοις μία πᾶσιν· καὶ γὰρ τοῦτο τῆς γυμναστικῆς ἐστίν. Ἔτι δ' ἐάν τις μὴ τῆς ἱκνουμένης ἐπιθυμῇ μήθ' ἕξεως μήτ' ἐπιστήμης τῶν περὶ τὴν ἀγωνίαν, μηδὲν ἧττον τοῦ παιδοτρίβου καὶ τοῦ γυμναστικοῦ παρασκευάσαι τε καὶ ταύτην ἐστὶ τὴν δύναμιν. (2) Ὁμοίως δὲ τοῦτο καὶ περὶ ἰατρικὴν καὶ περὶ ναυπηγίαν καὶ ἐσθῆτα καὶ περὶ πᾶσαν ἄλλην τέχνην δρῶμεν συμβαῖνον. Ὥστε δῆλον ὅτι καὶ πολιτείαν τῆς αὐτῆς ἐστὶν ἐπιστήμης τὴν ἀρίστην θεωρῆσαι τίς ἐστι, καὶ ποία τις ἂν οὖσα μάλιστ' εἴη κατ' εὐχήν, μηδενὸς ἐμποδίζοντος τῶν ἐκτός, καὶ τίς τίσιν ἁρμόττουσα· πολλαῖς γὰρ τῆς ἀρίστης τυχεῖν ἴσως ἀδύνατον, ὥστε τὴν κρατίστην τε ἁπλῶς καὶ τὴν ἐκ τῶν ὑποκειμένων ἀρίστην οὐ δεῖ λεληθέναι τὸν νομοθέτην καὶ τὸν ὡς ἀληθῶς πολιτικόν. Ἔτι δὲ τρίτην τὴν ἐξ ὑποθέσεως· δεῖ γὰρ καὶ τὴν δοθεῖσαν δύνασθαι θεωρεῖν, ἐξ ἀρχῆς τε πῶς ἂν γένοιτο, καὶ γενομένη τίνα τρόπον ἂν σώζοιτο πλεῖστον χρόνον· λέγω δ' οἷον εἴ τινι πόλει συμβέβηκε μήτε τὴν ἀρίστην πολιτεύεσθαι πολιτείαν ἀχορήγητόν τε εἶναι καὶ τῶν ἀναγκαίων, μήτε τὴν ἐνδεχομένην ἐκ τῶν ὑπαρχόντων, ἀλλά τινα φαυλοτέραν. (3) Παρὰ πάντα δὲ ταῦτα τὴν μάλιστα πάσαις ταῖς πόλεσιν ἁρμόττουσαν δεῖ γνωρίζειν, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν ἀποφαινομένων περὶ πολιτείας, καὶ εἰ τἆλλα λέγουσι καλῶς, τῶν γε χρησίμων διαμαρτάνουσιν. Οὐ γὰρ μόνον τὴν ἀρίστην δεῖ θεωρεῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν δυνατήν, ὁμοίως δὲ καὶ τὴν κοινοτέραν ἁπάσαις. Νῦν δ' οἱ μὲν τὴν ἀκροτάτην καὶ δεομένην πολλῆς χορηγίας ζητοῦσι μόνον· οἱ δὲ μᾶλλον κοινήν τινα λέγοντες, τὰς ὑπαρχούσας ἀναιροῦντες πολιτείας, τὴν Λακωνικὴν ἤ τινα ἄλλην ἐπαινοῦσιν. (4) Χρὴ δὲ τοιαύτην εἰσηγεῖσθαι τάξιν, ἣν ῥᾳδίως ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν καὶ πεισθήσονται καὶ δυ-

In omnibus artibus et scientiis, quæ non in parte aliqua hærent, sed in uno aliquo genere versantur et sunt absolutæ, unius ejusdemque doctrinæ est, quid cuique generi conveniat, videre: ut, qualis exercitatio quali corpori conducat, et quæ sit optima; (ei enim, qui optime sit natura informatus et maximis adjumentis instructus, necesse est optimam convenire:) et quæ plerisque una omnibus conducat; namque hoc artis gymnasticæ proprium est. Præterea etiam si quis neque habitum justum et perfectum concupiscant, neque perfectam scientiam eorum quæ ad artem gymnasticam pertinent, expetat, nihilominus tamen pædotribæ et exercitiorum magistri est, etiam hanc facultatem posse tradere. (2) Atque hoc similiter et in scientia medendi, et in arte navium ædificandarum, et in ea quæ ad rem vestiariam pertinet, in omni alia denique arte videmus evenire. Quare perspicuum etiam est, ejusdem esse scientiæ, et quæ sit optima reipublicæ administrandæ forma, et quæ qualisve maxime sit optabilis, nulla re externa impediente, et quæ quibus apta, pervidere. Multi enim optimam consequi fortasse non possunt. Quocirca nec eam, quæ simpliciter est præstantissima, nec eam quæ pro rebus subjectis est optima, ignorare debet lator legum, quique vere moderandæ civitatis peritus, et, ut Græci appellant, politicus est. Postremo ne eam quidem oportet ei esse ignotam, quæ ex suppositione, hoc est, quæ cuilibet fini proposito sit consentanea. Oportet enim etiam datam quamcunque videre posse, et quomodo ab initio constituatur, et quomodo constituta diutissime conservetur. Dico autem verbi gratia, si cui civitati contigit, ut neque optima administrandæ reipublicæ forma utatur, neque sit instructa rebus necessariis, neque talem administrationem reipublicæ adhibeat, qualem rerum quæ præsto sunt natura fert, sed aliquam deteriorem. (3) Præter hæc omnia autem eam quæ omnibus civitatibus maxime apta est, cognoscere oportet. Nam plurimi ex iis qui de civitatis administratione aliquid prodiderunt, etiamsi cetera præclara dicant, attamen ab utilitate aberrant. Non enim videnda est optima tantum, sed etiam ea quæ potest esse; similiter vero et quæ facilior est atque omnibus communior. Nunc autem alii quidem reipublicæ administrandæ formam in summo præstantiæ gradu positam et multo apparatu egentem quærunt; alii communem aliquam commemorantes potius, ceteras, quæ usu receptæ sunt, reipublicæ administrandæ formas tollentes, Laconicam aut aliam aliquam laudant. (4) Atqui ea ordinatio suadenda hominibus est, quam facile possint et velint pro copiis præsentibus recipere et ad

νήσονται κοινωνεῖν, ὡς ἔστιν οὐκ ἔλαττον ἔργον τὸ ἐπανορθῶσαι πολιτείαν ἢ κατασκευάζειν ἐξ ἀρχῆς, ὥσπερ καὶ τὸ μεταμανθάνειν τοῦ μανθάνειν ἐξ ἀρχῆς. Διὸ πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ ταῖς ὑπαρχούσαις πολιτείαις δεῖ δύνασθαι βοηθεῖν τὸν πολιτικόν, καθάπερ ἐλέχθη καὶ πρότερον, τοῦτο δὲ ἀδύνατον ἀγνοοῦντα πόσα πολιτείας ἐστὶν εἴδη. Νῦν δὲ μίαν δημοκρατίαν οἴονταί τινες εἶναι καὶ μίαν ὀλιγαρχίαν· οὐκ ἔστι δὲ τοῦτ' ἀληθές. (5) Ὥστε δεῖ τὰς διαφορὰς μὴ λανθάνειν τὰς τῶν πολιτειῶν, πόσαι, καὶ συντίθενται ποσαχῶς. Μετὰ δὲ τῆς αὐτῆς φρονήσεως ταύτης καὶ νόμους τοὺς ἀρίστους ἰδεῖν καὶ τοὺς ἑκάστῃ τῶν πολιτειῶν ἁρμόττοντας· πρὸς γὰρ τὰς πολιτείας τοὺς νόμους δεῖ τίθεσθαι καὶ τίθενται πάντες, ἀλλ' οὐ τὰς πολιτείας πρὸς τοὺς νόμους. Πολιτεία μὲν γάρ ἐστι τάξις ταῖς πόλεσιν ἡ περὶ τὰς ἀρχάς, τίνα τρόπον νενέμηνται, καὶ τί τὸ κύριον τῆς πολιτείας καὶ τί τὸ τέλος ἑκάστης τῆς κοινωνίας ἐστίν· νόμοι δὲ κεχωρισμένοι τῶν δηλούντων τὴν πολιτείαν, καθ' οὓς δεῖ τοὺς ἄρχοντας ἄρχειν καὶ φυλάττειν τοὺς παραβαίνοντας αὐτούς. (6) Ὥστε δῆλον ὅτι τὰς διαφορὰς ἀναγκαῖον καὶ τὸν ἀριθμὸν ἔχειν τῆς πολιτείας ἑκάστης καὶ πρὸς τὰς τῶν νόμων θέσεις· οὐ γὰρ οἷόν τε τοὺς αὐτοὺς νόμους συμφέρειν ταῖς ὀλιγαρχίαις οὐδὲ ταῖς δημοκρατίαις πάσαις, εἴπερ δὴ πλείους καὶ μὴ μία δημοκρατία μηδὲ ὀλιγαρχία μόνον ἐστίν.

usum communem transferre. Nam non minoris operis est reipublicæ formam corrigere, quam ab initio novam aliquam instituere : quemadmodum et dediscere non facilius quam a principio discere. Quocirca præter ea quæ dicta sunt, etiam rebuspublicis, quæ sunt usu receptæ, debet mederi posse homo politicus, ut et ante dictum est. Hoc autem is præstare non potest, qui ignorat quot sint reipublicæ administrandæ genera. At nunc unam democratiam quidam esse putant, unamque oligarchiam; sed non est ita. (5) Quare ignorare non oportet, quot sint formarum differentiæ, et quot modis componantur. Cum hac autem eadem prudentia etiam leges optimæ et unicuique reipublicæ formæ convenientes cognoscendæ sunt. Nam pro reipublicæ rationibus leges et ferendæ sunt, et ab omnibus feruntur; sed non pro legibus reipublicæ forma instituitur. Reipublicæ enim administrandæ ratio est descriptio ordinis in civitatibus, ad magistratus pertinens, quomodo distributi sint, et quid sit id quod in reipublicæ administratione summam potestatem obtineat; quis denique cujusque societatis sit finis. Leges autem, ex quibus magistratus reipublicæ præesse, et eos qui contra leges committunt, coercere debent, separatæ sunt ab ea norma, quæ reipublicæ administrandæ formam definit. (6) Quare perspicuum est, necesse esse etiam ad leges scribendas, cujusque reipublicæ administrandæ formæ differentias et numerum earum tenere. Non enim fieri potest ut eædem leges aut oligarchiis aut democratiis omnibus sint utiles, siquidem plura sunt earum genera, neque una dumtaxat democratia aut oligarchia.

CAP. II.

Ἐπεὶ δ' ἐν τῇ πρώτῃ μεθόδῳ περὶ τῶν πολιτειῶν διειλόμεθα τρεῖς μὲν τὰς ὀρθὰς πολιτείας, βασιλείαν, ἀριστοκρατίαν, πολιτείαν, τρεῖς δὲ τὰς τούτων παρεκβάσεις, τυραννίδα μὲν βασιλείας, ὀλιγαρχίαν δὲ ἀριστοκρατίας, δημοκρατίαν δὲ πολιτείας, καὶ περὶ μὲν ἀριστοκρατίας καὶ βασιλείας εἴρηται (τὸ γὰρ περὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας θεωρῆσαι ταὐτὸ καὶ περὶ τούτων ἐστὶν εἰπεῖν τῶν ὀνομάτων· βούλεται γὰρ ἑκατέρα κατ' ἀρετὴν συνεστάναι κεχορηγημένην), ἔτι δὲ τί διαφέρουσιν ἀλλήλων ἀριστοκρατία καὶ βασιλεία, καὶ πότε δεῖ βασιλείαν νομίζειν, διώρισται πρότερον, λοιπὸν περὶ πολιτείας διελθεῖν τῆς τῷ κοινῷ προσαγορευομένης ὀνόματι, καὶ περὶ τῶν ἄλλων πολιτειῶν, ὀλιγαρχίας τε καὶ δημοκρατίας καὶ τυραννίδος. (2) Φανερὸν μὲν οὖν καὶ τούτων τῶν παρεκβάσεων τίς χειρίστη καὶ δευτέρα τίς. Ἀνάγκη γὰρ τὴν μὲν τῆς πρώτης καὶ θειοτάτης παρέκβασιν εἶναι χειρίστην· τὴν δὲ βασιλείαν ἀναγκαῖον ἢ τοὔνομα μόνον ἔχειν οὐκ οὖσαν, ἢ διὰ πολλὴν ὑπεροχὴν εἶναι τὴν τοῦ βασιλεύοντος, ὥστε τὴν τυραννίδα χειρίστην οὖσαν πλεῖστον ἀπέχειν πολιτείας, δεύτερον δὲ τὴν ὀλιγαρχίαν (ἡ γὰρ ἀριστοκρατία διέστηκεν ἀπὸ ταύτης πολὺ τῆς πολιτείας), μετριωτάτην δὲ τὴν δημοκρατίαν. (3) Ἤδη μὲν οὖν τις ἀπεφήνατο καὶ τῶν πρότερον οὕτως, οὐ μὴν εἰς ταὐτὸ βλέψας ἡμῖν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἔκρινε πασῶν μὲν οὐσῶν ἐπιεικῶν, οἷον ὀλιγαρχίας τε χρηστῆς καὶ τῶν ἄλλων, χειρίστην δη-

Quoniam autem in disputatione superiore de reipublicæ formis tali partitione usi disseruimus, ut tres reipublicæ administrandæ formas rectas poneremus, regnum, aristocratiam et politiam, et tres ab his degressiones, a regno quidem tyrannidem, ab aristocratia oligarchiam, a politia democratiam; et de aristocratia quidem et regno dictum est; (nam de optima republica commentari, idem est atque de his nominibus considerare : debet enim utraque convenienter virtuti, rebus necessariis instructæ, esse constituta;) præterea vero quid inter se differant regnum et aristocratia, et quando regnum sit existimandum, antea explicatum est : reliquum est ut de politia disseramus ea, quæ communi nomine sic appellatur, et de aliis reipublicæ administrandæ formis, oligarchia et democratia et tyrannide. (2) Perpicuum igitur est, etiam harum degressionum a rectis administrationibus quænam sit pessima, et quænam secunda. Necesse est enim declinationem a prima et divinissima esse deterrimam. Regnum autem necessario aut nomen habet tantum, aut propter magnam ejus qui regnat excellentiam constat. Quocirca et tyrannis, quæ deterrima est, a reipublicæ administrandæ forma longissime distat. Secundo loco longe abest oligarchia. Nam aristocratia longe distat ab hac reipublicæ forma. Moderatissima autem democratia est. (3) Jam quidam ex iis qui ante nos scripserunt, in eadem sententia fuit, non tamen idem atque nos spectans. Ille enim censuit, omnium reipublicæ administrandæ formarum quæ bonæ sunt, qualis est oligarchia laudabilis (sive aristocratia) et aliæ similes, earum pessimam esse democratiam, malarum

μοκρατίαν, φαύλων δὲ ἀρίστην· (4) ἡμεῖς δὲ ὅλως ταύτας ἐξημαρτημένας εἶναί φαμεν, καὶ βελτίω μὲν ὀλιγαρχίαν ἄλλην ἄλλης οὐ καλῶς ἔχει λέγειν, ἧττον δὲ φαύλην. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς τοιαύτης κρίσεως ἀφείσθω τὰ νῦν· ἡμῖν δὲ πρῶτον μὲν διαιρετέον πόσαι διαφοραὶ τῶν πολιτειῶν, εἴπερ ἔστιν εἴδη πλείονα τῆς τε δημοκρατίας καὶ τῆς ὀλιγαρχίας, ἔπειτα τίς κοινοτάτη καὶ τίς αἱρετωτάτη μετὰ τὴν ἀρίστην πολιτείαν, κἂν εἴ τις ἄλλη τετύχηκεν ἀριστοκρατικὴ καὶ συνεστῶσα καλῶς· ἀλλὰ ταῖς πλείσταις ἁρμόττουσα πόλεσι τίς ἐστιν. Ἔπειτα καὶ τῶν ἄλλων τίς τίσιν αἱρετή· τάχα γὰρ τοῖς μὲν ἀναγκαία δημοκρατία μᾶλλον ὀλιγαρχίας, τοῖς δ᾽ αὕτη μᾶλλον ἐκείνης. (5) Μετὰ δὲ ταῦτα τίνα τρόπον δεῖ καθιστάναι τὸν βουλόμενον ταύτας τὰς πολιτείας, λέγω δὲ δημοκρατίας τε καθ᾽ ἕκαστον εἶδος καὶ πάλιν ὀλιγαρχίας. Τέλος δὲ πάντων τούτων, ὅταν ποιησώμεθα συντόμως τὴν ἐνδεχομένην μνείαν, πειρατέον ἐπελθεῖν τίνες φθοραὶ καὶ τίνες σωτηρίαι τῶν πολιτειῶν καὶ κοινῇ καὶ χωρὶς ἑκάστης, καὶ διὰ τίνας αἰτίας ταῦτα μάλιστα γίνεσθαι πέφυκεν.

autem optimam. (4) Nos autem omnino has depravatas esse discimus; et meliorem quidem esse oligarchiam aliam alia, neque convenit dicere neque rectum est, sed minus malam. Verum de tali quidem sententia omittamus in præsenti dicere. Nobis autem primum distinguendum est, quot sint reipublicæ administrandæ formarum differentiæ, siquidem plura sunt et democratiæ et oligarchiæ genera; deinde quæ sit communissima, et quæ maxime optabilis post optimam reipublicæ formam; et si qua alia reipublicæ administratio est aristocratica et bene ab initio instituta; denique plurimis civitatibus apta quænam sit. Deinde et aliarum quæ quibus sit expetenda: fortasse enim his quidem magis necessaria democratia quam oligarchia est, illis autem hæc magis quam illa. (5) Deinde vero, quonam modo has reipublicæ formas instituere oporteat eum qui hoc facere velit; dico autem unumquodque genus democratiæ et iterum oligarchiæ. Postremo, ubi de his omnibus ita, ut res postulat, breviter exposuerimus, conandum nobis erit persequi, quæ res sint rebuspublicis letales et quæ salutares quum communiter tum separatim singulis; et quibus de causis maxime hæc evenire soleant.

CAP. III.

Τοῦ μὲν οὖν εἶναι πλείους πολιτείας αἴτιον ὅτι πάσης ἐστὶ μέρη πλείω πόλεως τὸν ἀριθμόν. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐξ οἰκιῶν συγκειμένας πάσας ὁρῶμεν τὰς πόλεις, ἔπειτα πάλιν τούτου τοῦ πλήθους τοὺς μὲν εὐπόρους ἀναγκαῖον εἶναι, τοὺς δ᾽ ἀπόρους, τοὺς δὲ μέσους, καὶ τῶν εὐπόρων δὲ καὶ τῶν ἀπόρων τὸ μὲν ὁπλιτικὸν τὸ δὲ ἄνοπλον. Καὶ τὸν μὲν γεωργικὸν δῆμον ὁρῶμεν ὄντα, τὸν δ᾽ ἀγοραῖον, τὸν δὲ βάναυσον. Καὶ τῶν γνωρίμων εἰσὶ διαφοραὶ καὶ κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὰ μεγέθη τῆς οὐσίας, οἷον ἱπποτροφίας· τοῦτο γὰρ οὐ ῥᾴδιον μὴ πλουτοῦντας ποιεῖν. (2) Διόπερ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων χρόνων ὅσαις πόλεσιν ἐν τοῖς ἵπποις ἡ δύναμις ἦν, ὀλιγαρχίαι παρὰ τούτοις ἦσαν. Ἐχρῶντο δὲ πρὸς τοὺς πολεμίους ἵπποις πρὸς τοὺς ἀστυγείτονας, οἷον Ἐρετριεῖς καὶ Χαλκιδεῖς καὶ Μάγνητες οἱ ἐπὶ Μαιάνδρῳ καὶ τῶν ἄλλων πολλοὶ περὶ τὴν Ἀσίαν. Ἔτι πρὸς ταῖς κατὰ πλοῦτον διαφοραῖς ἐστὶν ἡ μὲν κατὰ γένος, ἡ δὲ κατ᾽ ἀρετήν, κἂν εἴ τι δὴ τοιοῦτον ἕτερον εἴρηται πόλεως εἶναι μέρος ἐν τοῖς περὶ τὴν ἀριστοκρατίαν· ἐκεῖ γὰρ διειλόμεθα ἐκ πόσων μερῶν ἀναγκαίων ἐστὶ πᾶσα πόλις· τούτων γὰρ τῶν μερῶν ὁτὲ μὲν πάντα μετέχει τῆς πολιτείας, ὁτὲ δ᾽ ἐλάττω, ὁτὲ δὲ πλείω. (3) Φανερὸν τοίνυν ὅτι πλείους ἀναγκαῖον εἶναι πολιτείας, εἴδει διαφερούσας ἀλλήλων· καὶ γὰρ ταῦτ᾽ εἴδει διαφέρει τὰ μέρη σφῶν αὐτῶν. Πολιτεία μὲν γὰρ ἡ τῶν ἀρχῶν τάξις ἐστί, ταύτην δὲ διανέμονται πάντες ἢ κατὰ τὴν δύναμιν τῶν μετεχόντων ἢ κατά τιν᾽ αὐτῶν ἰσότητα κοινήν, λέγω δ᾽ οἷον τῶν ἀπόρων ἢ τῶν εὐπόρων, ἢ κοινήν τιν᾽ ἀμφοῖν. Ἀναγκαῖον ἄρα πολιτείας εἶναι τοσαύτας ὅσαι περ τάξεις κατὰ τὰς ὑπεροχάς εἰσι καὶ κατὰ τὰς διαφορὰς τῶν μορίων. (4) Μάλιστα δὲ δοκοῦσιν εἶναι δύο, καθάπερ ἐπὶ τῶν

Cur igitur plures sint reipublicæ administrandæ formæ, causa est, quod omnis civitatis plures sunt numero partes. Primum enim civitates omnes ex domibus videmus constare: deinde rursum hujus multitudinis alios esse locupletes necesse est, alios inopes, alios medios; locupletium vero atque egentium alios esse armis gravibus instructos, alios inermes; et de populo alios esse agricolas videmus, alios mercatores et in foro occupatos, alios artifices illiberales et operarios. Nobilium quoque sunt differentiæ ex divitiis et amplitudine rei familiaris: verbi gratia, ex facultate equorum alendorum: hoc enim non facile est iis facere, qui non sint locupletes. (2) Quocirca priscis illis temporibus, quibus civitatibus potentia in equitatu consistebat, apud has erant oligarchiæ. Utebantur autem equis in hostes quos habebant finitimos: verbi gratia Eretrienses et Chalcidenses, et Magnetes qui Mæandrum accolebant, et multi alii Asiæ populi. Tum præter eas quæ in divitiis consistunt differentias, alia est ex genere, alia ex virtute, et si qua talis alia pars civitatis esse dicta est in disputatione de aristocratia. Illic enim exposuimus, quot ex partibus necessariis constet omnis civitas. Harum enim partium interdum omnes sunt reipublicæ administrationis participes, interdum potiores, interdum plures. (3) Perspicuum igitur est, necessario plures esse reipublicæ administrandæ formas genere inter se differentes. Etenim hæ partes genere differunt inter se. Nam civitatis administratio magistratuum descriptio atque ordinatio est: hanc autem distribuunt omnes aut ex vi et potentia eorum qui sunt hujus ordinationis participes; dico autem, verbi gratia, egentium aut locupletium: aut ex aliqua eorum æqualitate communi ambobus. Necesse igitur est tot esse reipublicæ administrandæ formas, quot sunt ordines seu ordinationes pro exsuperantiis et pro differentiis partium. (4) Vi-

πνευμάτων λέγεται τὰ μὲν βόρεια τὰ δὲ νότια, τὰ δ' ἄλλα τούτων παρεκβάσεις· οὕτω καὶ τῶν πολιτειῶν δύο, δῆμος καὶ ὀλιγαρχία. Τὴν γὰρ ἀριστοκρατίαν τῆς ὀλιγαρχίας εἶδος τιθέασιν ὡς οὖσαν ὀλιγαρχίαν τινά,
5 καὶ τὴν καλουμένην πολιτείαν δημοκρατίαν, ὥσπερ ἐν τοῖς πνεύμασι τὸν μὲν ζέφυρον τοῦ βορέου, τοῦ δὲ νότου τὸν εὖρον. Ὁμοίως δ' ἔχει καὶ περὶ τὰς ἁρμονίας, ὥς φασί τινες· καὶ γὰρ ἐκεῖ τίθενται εἴδη δύο, τὴν δωριστὶ καὶ τὴν φρυγιστί, τὰ δὲ ἄλλα συντάγματα τὰ
10 μὲν Δώρια τὰ δὲ Φρύγια καλοῦσιν. (5) Μάλιστα μὲν οὖν εἰώθασιν οὕτως ὑπολαμβάνειν περὶ τῶν πολιτειῶν· ἀληθέστερον δὲ καὶ βέλτιον ὡς ἡμεῖς διείλομεν, δυοῖν ἢ μιᾶς οὔσης τῆς καλῶς συνεστηκυίας τὰς ἄλλας εἶναι παρεκβάσεις, τὰς μὲν τῆς εὖ κεκραμένης ἁρμο-
15 νίας, τὰς δὲ τῆς ἀρίστης πολιτείας, ὀλιγαρχικὰς μὲν τὰς συντονωτέρας καὶ δεσποτικωτέρας, τὰς δ' ἀνειμένας καὶ μαλακὰς δημοτικάς.

[IV.] 6. Οὐ δεῖ δὲ τιθέναι δημοκρατίαν, καθάπερ εἰώθασί τινες νῦν ἁπλῶς οὕτως, ὅπου κύριον τὸ πλῆθος· καὶ
20 γὰρ ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις καὶ πανταχοῦ τὸ πλέον μέρος κύριον· οὐδ' ὀλιγαρχίαν, ὅπου κύριοι ὀλίγοι τῆς πολιτείας. Εἰ γὰρ εἴησαν οἱ πάντες χίλιοι καὶ τριακόσιοι, καὶ τούτων οἱ χίλιοι πλούσιοι, καὶ μὴ μεταδιδοῖεν ἀρχῆς τοῖς τριακοσίοις καὶ πένησιν ἐλευθέροις οὖσι καὶ
25 τἄλλα ὁμοίοις, οὐθεὶς ἂν φαίη δημοκρατεῖσθαι τούτους. Ὁμοίως δὲ καὶ εἰ πένητες μὲν ὀλίγοι εἶεν, κρείττους δὲ τῶν εὐπόρων πλειόνων ὄντων, οὐδεὶς ἂν ὀλιγαρχίαν προσαγορεύσειεν οὐδὲ τὴν τοιαύτην, εἰ τοῖς ἄλλοις οὖσι πλουσίοις μὴ μετείη τῶν τιμῶν. (7) Μᾶλλον τοίνυν
30 λεκτέον ὅτι δῆμος μέν ἐστιν ὅταν οἱ ἐλεύθεροι κύριοι ὦσιν, ὀλιγαρχία δ' ὅταν οἱ πλούσιοι. Ἀλλὰ συμβαίνει τοὺς μὲν πολλοὺς εἶναι τοὺς δ' ὀλίγους· ἐλεύθεροι μὲν γὰρ πολλοί, πλούσιοι δ' ὀλίγοι. Καὶ γὰρ ἂν εἰ κατὰ μέγεθος διενέμοντο τὰς ἀρχάς, ὥσπερ ἐν Αἰθιο-
35 πίᾳ φασί τινες, ἢ κατὰ κάλλος, ὀλιγαρχία ἦν ἄν· ὀλίγον γὰρ τὸ πλῆθος καὶ τὸ τῶν καλῶν καὶ τὸ τῶν μεγάλων. (8) Οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ τούτοις μόνον ἱκανῶς ἔχει διωρίσθαι τὰς πολιτείας ταύτας· ἀλλ' ἐπεὶ πλείονα μόρια καὶ τοῦ δήμου καὶ τῆς ὀλιγαρχίας εἰσίν, ἔτι δια-
40 ληπτέον ὡς οὔτ' ἂν οἱ ἐλεύθεροι ὀλίγοι ὄντες πλειόνων καὶ μὴ ἐλευθέρων ἄρχωσι δῆμος, οἷον ἐν Ἀπολλωνίᾳ τῇ ἐν τῷ Ἰονίῳ καὶ ἐν Θήρᾳ (ἐν τούτων γὰρ ἑκατέρᾳ τῶν πόλεων ἐν ταῖς τιμαῖς ἦσαν οἱ διαφέροντες κατ' εὐγένειαν καὶ πρῶτοι κατασχόντες τὰς ἀποικίας, ὀλίγοι
45 ὄντες πολλῶν), οὔτ' ἂν οἱ πλούσιοι διὰ τὸ κατὰ πλῆθος ὑπερέχειν, δῆμος, οἷον ἐν Κολοφῶνι τὸ παλαιόν· ἐκεῖ γὰρ ἐκέκτηντο μακρὰν οὐσίαν οἱ πλείους πρὶν γενέσθαι τὸν πόλεμον τὸν πρὸς Λυδούς. Ἀλλ' ἔστι δημοκρατία μὲν ὅταν οἱ ἐλεύθεροι καὶ ἄποροι πλείους ὄντες
50 κύριοι τῆς ἀρχῆς ὦσιν, ὀλιγαρχία δ' ὅταν οἱ πλούσιοι καὶ εὐγενέστεροι ὀλίγοι ὄντες.

9. Ὅτι μὲν οὖν πολιτεῖαι πλείους, καὶ δι' ἣν αἰτίαν, εἴρηται· διότι δὲ πλείους τῶν εἰρημένων, καὶ τίνες καὶ διὰ τί, λέγωμεν ἀρχὴν λαβόντες τὴν εἰρημένην

dentur autem duæ esse maxime; quemadmodum ventorum alii dicuntur esse aquilonares, alii australes, alii vero horum degressiones: sic et reipublicæ formarum duæ, democratia et oligarchia. Aristocratiam enim oligarchiæ speciem ponunt, quasi sit oligarchia quædam, et eam quæ politia dicitur, democratiæ: velut in ventis Favonium quidem Aquilonis, Vulturnum autem Austri partem esse volunt. Similisque harmoniarum seu concentuum ratio est, ut aiunt quidam: nam etiam illic duo earum genera faciunt, Dorum et Phrygum: ceteros modos ut ex his temperatos, appellant Doricos vel Phrygios. (5) Hoc igitur modo de reipublicæ administrandæ formis consueverunt maxime existimare. Sed verius et melius est ita dicere, ut nos partientes exposuimus, aut duas aut unam esse reipublicæ administrandæ formam recte institutam, unamque harmoniam rectam et perfectam, ceteras esse ab rectis aberrationes ac deflexiones, has quidem ab harmonia bene temperata, illas vero ab optima reipublicæ forma: oligarchicas eas, quæ sunt contentiores et domini imperio similiores; populares eas, quæ sunt remissiores et molliores.

[IV.] 6. Non oportet autem democratiam statuere ita simpliciter, ut nunc solent quidam, eam, in qua penes multitudinem arbitrium et auctoritas est: nam etiam in oligarchiis et ubique penes majorem partem potestas est; neque oligarchiam, ubi penes paucos reipublicæ potestas est. Si enim essent universi cives mille trecenti, et ex his mille divites, neque imperii participes facerent trecentos et pauperes, quantumvis liberos et cetera similes, nemo hos dixerit popularem reipublicæ administrandæ formam usurpare. Itemque si pauperes pauci essent, et tamen locupletibus pluribus superiores ac potentiores, nemo hanc reipublicæ formam oligarchiam appellarit; neque hanc talem, in qua honores cum aliis, qui divites essent, communicarentur. (7) Dicendum igitur potius est, democratiam esse, quum penes liberos summa rerum potestas est; oligarchiam, quum penes divites. Quod autem illi multi sunt, hi pauci, hoc ita forte evenit: nam liberi quidem homines multi, locupletes autem pauci. Etenim si pro magnitudine et proceritate corporis mandarentur honores, ut in Æthiopia aiunt quidam fieri solere, aut pro pulchritudine, esset oligarchia: exiguus enim pulchrorum et procerorum numerus est. (8) Veruntamen neque his tantum has reipublicæ formas definiri satis est; sed quia particulæ plures democratiæ et oligarchiæ sunt, præterea distinguendum et statuendum est, neque si liberi, qui pauci sint, in plures et non liberos imperium obtineant, democratiam esse; quod genus erat Apolloniæ ad mare Ionium, et Theræ. In utraque enim harum civitatum florebant honoribus qui nobilitate præstabant, quique primi colonias occuparant, quum hi essent pauci in multis. Neque si divites præsint, propterea quod numero sint superiores, democratiam similiter esse habendam; quemadmodum olim Colophone: illic enim, antequam bellum adversus Lydos ortum esset, major pars civium magnas facultates possidebat. Sed democratia est, quum liberi et pauperes, numero plures, summæ rei sunt compotes; oligarchia, quum divites et nobiliores, numero pauci.

9. Plures igitur esse reipublicæ formas, et quam ob causam sint plures, expositum a nobis est. Plures autem esse, quam quæ expositæ sunt, et quæ, et quam ob causam,

πρότερον. Ὁμολογοῦμεν γὰρ οὐχ ἓν μέρος ἀλλὰ πλείω πᾶσαν ἔχειν πόλιν. Ὥσπερ οὖν εἰ ζῴου προῃρούμεθα λαβεῖν εἴδη, πρῶτον ἂν ἀποδιωρίζομεν ὅπερ ἀναγκαῖον πᾶν ἔχειν ζῷον, οἷον ἔνιά τε τῶν αἰσθητηρίων καὶ τὸ τῆς τροφῆς ἐργαστικὸν καὶ δεκτικόν, οἷον στόμα καὶ κοιλίαν, πρὸς δὲ τούτοις, οἷς κινεῖται μορίοις ἕκαστον αὐτῶν· (10) εἰ δὴ τοσαῦτα εἴδη μόνον, τούτων δ' εἶεν διαφοραί, λέγω δ' οἷον στόματός τινα πλείω γένη καὶ κοιλίας καὶ τῶν αἰσθητηρίων, ἔτι δὲ καὶ τῶν κινητικῶν μορίων, ὁ τῆς συζεύξεως τῆς τούτων ἀριθμὸς ἐξ ἀνάγκης ποιήσει πλείω γένη ζῴων (οὐ γὰρ οἷόντε ταὐτὸν ζῷον ἔχειν πλείους στόματος διαφοράς, ὁμοίως δὲ οὐδ' ὤτων), ὥσθ' ὅταν ληφθῶσι τούτων πάντες οἱ ἐνδεχόμενοι συνδυασμοί, ποιήσουσιν εἴδη ζῴου, καὶ τοσαῦτ' εἴδη τοῦ ζῴου ὅσαιπερ αἱ συζεύξεις τῶν ἀναγκαίων μορίων εἰσίν. (11) Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τῶν εἰρημένων πολιτειῶν· καὶ γὰρ αἱ πόλεις οὐκ ἐξ ἑνὸς ἀλλ' ἐκ πολλῶν σύγκεινται μερῶν, ὥσπερ εἴρηται πολλάκις. Ἓν μὲν οὖν ἐστὶ τὸ περὶ τὴν τροφὴν πλῆθος, οἱ καλούμενοι γεωργοί, δεύτερον δὲ τὸ καλούμενον βάναυσον· ἔστι δὲ τοῦτο περὶ τὰς τέχνας ὧν ἄνευ πόλιν ἀδύνατον οἰκεῖσθαι· τούτων δὲ τῶν τεχνῶν τὰς μὲν ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν δεῖ, τὰς δὲ εἰς τρυφὴν ἢ τὸ καλῶς ζῆν. Τρίτον δ' ἀγοραῖον· λέγω δ' ἀγοραῖον τὸ περὶ τὰς πράσεις καὶ τὰς ὠνὰς καὶ τὰς ἐμπορίας καὶ καπηλείας διατρῖβον. Τέταρτον δὲ τὸ θητικόν. Πέμπτον δὲ γένος τὸ προπολεμῆσον· ὃ τούτων οὐθὲν ἧττόν ἐστιν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν, εἰ μέλλουσι μὴ δουλεύσειν τοῖς ἐπιοῦσιν. Μὴ γὰρ ἓν τῶν ἀδυνάτων ᾖ πόλιν ἄξιον εἶναι καλεῖν τὴν φύσει δούλην· αὐτάρκης γὰρ ἡ πόλις, τὸ δὲ δοῦλον οὐκ αὔταρκες. (12) Διόπερ ἐν τῇ πολιτείᾳ κομψῶς τοῦτο, οὐχ ἱκανῶς δὲ εἴρηται· φησὶ γὰρ ὁ Σωκράτης ἐκ τεττάρων τῶν ἀναγκαιοτάτων πόλιν συγκεῖσθαι, λέγει δὲ τούτους ὑφάντην καὶ γεωργὸν καὶ σκυτοτόμον καὶ οἰκοδόμον· πάλιν δὲ προστίθησιν, ὡς οὐχ αὐτάρκων τούτων, χαλκέα καὶ τοὺς ἐπὶ τοῖς ἀναγκαίοις βοσκήμασιν, ἔτι δ' ἔμπορόν τε καὶ κάπηλον, καὶ ταῦτα πάντα γίνεται πλήρωμα τῆς πρώτης πόλεως, ὡς τῶν ἀναγκαίων γε χάριν πᾶσαν πόλιν συνεστηκυῖαν, ἀλλ' οὐ τοῦ καλοῦ μᾶλλον, ἴσον τε δεομένην σκυτέων τε καὶ γεωργῶν. (13) Τὸ δὲ προπολεμοῦν οὐ πρότερον ἀποδίδωσι μέρος πρὶν ἢ τῆς χώρας αὐξομένης καὶ τῆς τῶν πλησίον ἁπτομένης εἰς πόλεμον καταστῶσιν. Ἀλλὰ μὴν καὶ ἐν τοῖς τέτταρσι καὶ τοῖς ὁποσοισοῦν κοινωνοῖς ἀναγκαῖον εἶναί τινα τὸν ἀποδώσοντα καὶ κοινοῦντα τὸ δίκαιον. Εἴπερ οὖν καὶ ψυχὴν ἄν τις θείη ζῴου μόριον μᾶλλον ἢ σῶμα, καὶ πόλεων τὰ τοιαῦτα μᾶλλον θετέον τῶν εἰς τὴν ἀναγκαίαν χρῆσιν συντεινόντων, τὸ πολεμικὸν καὶ τὸ μετέχον δικαιοσύνης δικαστικῆς, πρὸς δὲ τούτοις τὸ βουλευόμενον, ὅπερ ἐστὶ συνέσεως πολιτικῆς ἔργον. Καὶ ταῦτ' εἴτε κεχωρισμένως ὑπάρχει τισὶν εἴτε τοῖς αὐτοῖς, οὐθὲν διαφέρει πρὸς τὸν λόγον· καὶ γὰρ ὁπλιτεύειν καὶ γεωργεῖν συμβαίνει τοῖς αὐτοῖς πολλάκις. (14) Ὥστε εἴπερ καὶ ταῦτα καὶ

nunc dicamus, repetito eodem, quod antea sumpsimus, principio. Convenit enim, civitatis omnis non unam sed plures esse partes. Velut igitur, si consilium cepissemus species animalis describere, primum id omne secerneremus, quod necessario omne animal habet, ut quædam sensus instrumenta, et partes eas quæ valent ad conficiendum aut recipiendum alimentum, ut os et ventriculum; deinde quibus particulis unumquodque animal movetur. (10) Si igitur ponamus has esse dumtaxat partium species et non plures, sed tamen sint aliquot harum differentiæ, oris dico et ventriculi, et sentiendi instrumentorum plura quædam genera; præterea vero et partium quæ movendi vim habent; harum partium copulationis numerus plura necessario animantium genera efficiet. Non enim fieri potest ut in eodem animali plures insint oris differentiæ: neque item, ut aurium. Quare ubi sumptæ fuerint omnes quæ esse possunt harum partium conjugationes, tot species animalis constituent, quot sunt partium necessariarum copulationes. (11) Sic et de iis reipublicæ formis, quas diximus, sentiendum. Nam et civitates non ex una, sed ex multis partibus constant, ut sæpe a nobis dictum est. Atque una sane pars est ea quæ in alimento parando occupata multitudo est, qui agricolæ nominantur; altera, ea quæ appellatur sedentaria et illiberalis: est autem hæc, quæ artes eas exercet, sine quibus urbs habitari et coli non potest. Harum porro artium alias necessario suppetere oportet; aliæ ad delicias et luxum aut ad bene vivendum pertinent. Tertia est forensium: eos dico, qui in vendendo et emendo, in mercatura, et in redimendis mercibus quas pluris revendant, versantur. Quarta est mercenariorum. Quinta natio militum et eorum qui propugnaturi sunt: eam nihilo minus, quam has quas diximus, præsto esse necesse est, nisi volunt cives exteris bellum inferentibus servire. Nimirum fieri nullo modo potest ut civitas naturâ serva civitatis nomen mereatur. Civitas enim suis ipsa viribus pollet et sibi sufficit; at quod servum est, contra. (12) Quapropter in libris Platonis de Republica scite hoc quidem, sed anguste dictum est, quum Socrates ait, ex quattuor generibus hominum maxime necessariis civitatem constare. Dicit autem hos, textores et agricolas et sutores et fabros lignarios; rursumque addit, quasi hi non sint satis, fabros ærarios ac ferrarios, et præterea eos qui pecoribus necessariis præfecti sunt, præterea mercatores et caupones. Atque hæc omnia valent ad explendam primam civitatem; tanquam civitas omnis necessariarum rerum, et non potius boni et honesti causa initio instituatur et consistat, quasique sutoribus æque atque aratoribus egeat. (13) Partem autem propugnantem non prius civitati repræsentat, quam agri finibus propagatis et ad finitimorum agros usque perductis, ad belli suscipiendi necessitatem redacti fuerint. Jam vero et in quattuor hominum generibus, et in quamlibet multis sociis, necesse est aliquem intercedere, qui jus suum cuique tribuat, rebusque judicandis præsit. Si quis igitur et animum animalis partem facere debet potius quam corpus, ergo et hujusmodi partes, nempe militaris, justitiæque judicialis particeps, civitatis partes existimandæ sunt potius, quam quæ ad usum necessarium pertinent. Ad quas accedere etiam debet ea, cujus est consultare de rebus ad totam civitatem pertinentibus; quod munus est prudentiæ civilis. Atque hæc utrum insint separatim in quibusdam, an in iisdem, ad disputationem nihil refert: nam sæpenumero evenit ut iidem et gravioris armaturæ sint milites, et in agris colendis versentur. (14) Quare si et has et illas

ἐκεῖνα θετέα μόρια τῆς πόλεως, φανερὸν ὅτι τό γε ὁπλιτικὸν ἀναγκαῖόν ἐστι μόριον τῆς πόλεως. Ἕβδομον δὲ τὸ ταῖς οὐσίαις λειτουργοῦν, ὃ καλοῦμεν εὐπόρους. Ὄγδοον δὲ τὸ δημιουργικὸν καὶ τὸ περὶ τὰς ἀρχὰς λειτουργοῦν, εἴπερ ἄνευ ἀρχόντων ἀδύνατον εἶναι πόλιν. Ἀναγκαῖον οὖν εἶναί τινας τοὺς δυναμένους ἄρχειν καὶ λειτουργοῦντας ἢ συνεχῶς ἢ κατὰ μέρος τῇ πόλει ταύτην τὴν λειτουργίαν. Λοιπὰ δὲ περὶ ὧν τυγχάνομεν διωρικότες ἀρτίως, τὸ βουλευόμενον καὶ κρῖνον περὶ τῶν δικαίων τοῖς ἀμφισβητοῦσιν. Εἴπερ οὖν ταῦτα δεῖ γενέσθαι ταῖς πόλεσι καὶ καλῶς γίνεσθαι καὶ δικαίως, ἀναγκαῖον καὶ μετέχοντας εἶναί τινας ἀρετῆς τῶν πολιτικῶν. (15) Τὰς μὲν οὖν ἄλλας δυνάμεις τοῖς αὐτοῖς ὑπάρχειν ἐνδέχεσθαι δοκεῖ πολλοῖς, οἷον τοὺς αὐτοὺς εἶναι τοὺς προπολεμοῦντας καὶ γεωργοῦντας καὶ τεχνίτας, ἔτι δὲ τοὺς βουλευομένους τε καὶ κρίνοντας· ἀντιποιοῦνται δὲ καὶ τῆς ἀρετῆς πάντες, καὶ τὰς πλείστας ἀρχὰς ἄρχειν οἴονται δύνασθαι. Ἀλλὰ πένεσθαι καὶ πλουτεῖν τοὺς αὐτοὺς ἀδύνατον. Διὸ ταῦτα μέρη μάλιστα εἶναι δοκεῖ πόλεως, οἱ εὔποροι καὶ οἱ ἄποροι. Ἔτι δὲ διὰ τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τοὺς μὲν ὀλίγους εἶναι τοὺς δὲ πολλούς, ταῦτα ἐναντία μέρη φαίνεται τῶν τῆς πόλεως μορίων. Ὥστε καὶ τὰς πολιτείας κατὰ τὰς ὑπεροχὰς τούτων καθιστᾶσι, καὶ δύο πολιτεῖαι δοκοῦσιν εἶναι, δημοκρατία καὶ ὀλιγαρχία.

Ὅτι μὲν οὖν εἰσὶ πολιτεῖαι πλείους, καὶ διὰ τίνας αἰτίας, εἴρηται πρότερον· ὅτι δ' ἐστὶ καὶ δημοκρατίας εἴδη πλείω καὶ ὀλιγαρχίας, λέγωμεν.

civitatis partes numerare convenit, perspicuum est, id genus hominum, quod armis instructum est, partem civitatis esse necessariam. Septima est ea quæ facultatibus rei familiaris munera et onera publica subit, quos locupletes appellamus. Octava est ea quæ rempublicam administrat, quæque in gerendis magistratibus reipublicæ dat operam; siquidem sine magistratibus civitas constare non potest. Necesse igitur est aliquos esse, qui possint imperare, quique in gerendis magistratibus civitati serviant aut assidue aut alternis. Tum reliquæ partes præsto esse debent, de quibus paullo ante distincte explicavimus; eam dico, quæ consultandi munere fungatur, eamque, quæ litigantibus jus dicat. Si igitur oportet hæc suppetere civitatibus, et si recte justeque administrari debent; necesse est aliquos esse, qui virtute ad res civiles pertinente et virorum politicorum propria sint instructi. (15) Multi igitur posse contingere existimant, ut aliæ facultates iisdem suppetant, verbi gratia, ut iidem sint propugnatores civitatis et agricolæ et artifices : præterea ut iidem consultent et judicent. Tum vero virtutem paullo antea dictam sibi omnes vindicant, plurimosque magistratus se gerere posse autumant : sed ut iidem sint pauperes et divites, fieri non potest. Quapropter hæ partes maxime videntur esse civitatis, locupletes et egentes. Præterea quia fere illi quidem pauci sunt, hi vero multi, hæ potissimum partes videntur esse contrariæ ex omnibus partibus civitatis. Itaque et reipublicæ administrandæ formas pro harum partium exsuperantiis constituunt : duæque videntur esse civitatis administrandæ formæ, democratia et oligarchia.

Esse igitur plures reipublicæ administrandæ formas, et quas ob causas sint plures, dictum est antea : nunc autem et democratiæ et oligarchiæ plura esse genera ostendamus.

CAP. IV.

Φανερὸν δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων. Εἴδη γὰρ πλείω τοῦ τε δήμου καὶ τῶν λεγομένων γνωρίμων ἐστίν, οἷον δήμου μὲν εἴδη, ἓν μὲν οἱ γεωργοί, ἕτερον δὲ τὸ περὶ τὰς τέχνας, ἄλλο δὲ τὸ ἀγοραῖον τὸ περὶ ὠνὴν καὶ πρᾶσιν διατρῖβον, ἄλλο δὲ τὸ περὶ θάλατταν, καὶ τούτου τὸ μὲν πολεμικόν, τὸ δὲ χρηματιστικόν, τὸ δὲ πορθμευτικόν, τὸ δ' ἁλιευτικόν (πολλαχοῦ γὰρ ἕκαστα τούτων πολύοχλα, οἷον ἁλιεῖς μὲν ἐν Τάραντι καὶ Βυζαντίῳ, τριηρικὸν δὲ Ἀθήνησιν, ἐμπορικὸν δὲ ἐν Αἰγίνῃ καὶ Χίῳ, πορθμευτικὸν ἐν Τενέδῳ), πρὸς δὲ τούτοις τὸ χερνητικὸν καὶ τὸ μικρὰν ἔχον οὐσίαν ὥστε μὴ δύνασθαι σχολάζειν, ἔτι τὸ μὴ ἐξ ἀμφοτέρων πολιτῶν ἐλεύθερον, κἂν εἴ τι τοιοῦτον ἑτέρου πλήθους εἶδος. Τῶν δὲ γνωρίμων πλοῦτος, εὐγένεια, ἀρετή, παιδεία, καὶ τὰ τούτοις λεγόμενα κατὰ τὴν αὐτὴν διαφοράν. (2) Δημοκρατία μὲν οὖν ἐστὶ πρώτη μὲν ἡ λεγομένη μάλιστα κατὰ τὸ ἴσον. Ἴσον γάρ φησιν ὁ νόμος ὁ τῆς τοιαύτης δημοκρατίας τὸ μηδὲν μᾶλλον ὑπάρχειν τοὺς ἀπόρους ἢ τοὺς εὐπόρους, μηδὲ κυρίους εἶναι ὁποτερουσοῦν, ἀλλ' ὁμοίους ἀμφοτέρους. Εἴπερ γὰρ ἐλευθερία μάλιστ' ἐστὶν ἐν δημοκρατίᾳ, καθάπερ ὑπολαμβάνουσί τινες, καὶ ἰσότης, οὕτως ἂν εἴη μάλιστα, κοινωνούντων ἁπάντων μάλιστα τῆς πολιτείας ὁμοίως. Ἐπεὶ δὲ πλείων ὁ δῆμος, κύριον δὲ τὸ δόξαν τοῖς πλείοσιν,

Licet vero hoc intelligere etiam ex iis quæ dicta sunt. Plura enim genera sunt et populi et eorum, qui clari nobilesque dicuntur : ut populi genus unum constituunt agricolæ, aliud artifices, aliud forenses qui in emendo et vendendo vitam conterunt; aliud, qui in mari assidue versantur. Atque hujus generis alii sunt militares, alii pecuniæ faciendæ studio dediti; alii portitores ac trajectores, alii piscatores. Multis enim in locis horum generum singulorum magna turba est, ut piscatorum Tarenti et Byzantii, hominum in triremibus occupatorum Athenis, mercatorum in Ægina et Chio, portitorum in Tenedo. Præter hos autem sunt ii qui operis et manibus suis victum parant, et quorum ita tenuis res familiaris est, ut non liceat eis otiosam vitam degere. Præterea aliqui sunt non ex utroque cive liberi, et si quid tale ceteræ multitudinis genus est. Nobilium autem et clarorum virorum alii ex divitiis claritatem consecuti sunt, alii ex præstantia generis, alii ex virtute, alii ex doctrina, et similibus quæ ex eadem differentia dicuntur. (2) Democratia igitur prima est ea quæ ex æqualitate maxime sic appellatur. Æqualitatem enim edicit lex quæ hujusmodi democratiæ est, nempe ut nihilo plus imperent locupletes quam egentes, neutrique habeant summam potestatem, sed utrique ut similes similiter. Nam si libertas in democratia est maxime (ut quidam existimant) et æqualitas : hac maxime ratione fuerit, si inter omnes pariter fuerit reipublicæ administratio communis maxime. Quoniam autem populus multitudine et numero superat; id autem, quod a pluribus decretum est, ratum est : hanc

ἀνάγκη δημοκρατίαν εἶναι ταύτην. Ἓν μὲν οὖν εἶδος δημοκρατίας τοῦτο· (3) ἄλλο δὲ τὸ τὰς ἀρχὰς ἀπὸ τιμημάτων εἶναι, βραχέων δὲ τούτων ὄντων· δεῖ δὲ τῷ κτωμένῳ ἐξουσίαν εἶναι μετέχειν, καὶ τὸν ἀποβάλλοντα μὴ μετέχειν. Ἕτερον εἶδος δημοκρατίας τὸ μετέχειν ἅπαντας τοὺς πολίτας ὅσοι ἀνυπεύθυνοι, ἄρχειν δὲ τὸν νόμον. Ἕτερον δὲ εἶδος δημοκρατίας τὸ πᾶσι μετεῖναι τῶν ἀρχῶν, ἐὰν μόνον ᾖ πολίτης, ἄρχειν δὲ τὸν νόμον. Ἕτερον εἶδος δημοκρατίας τἆλλα μὲν εἶναι ταὐτά, κύριον δ' εἶναι τὸ πλῆθος καὶ μὴ τὸν νόμον· (4) τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν τὰ ψηφίσματα κύρια ᾖ ἀλλὰ μὴ ὁ νόμος. Συμβαίνει δὲ τοῦτο διὰ τοὺς δημαγωγούς. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς κατὰ νόμον δημοκρατουμέναις οὐ γίνεται δημαγωγός, ἀλλ' οἱ βέλτιστοι τῶν πολιτῶν εἰσὶν ἐν προεδρίᾳ· ὅπου δ' οἱ νόμοι μή εἰσι κύριοι, ἐνταῦθα γίνονται δημαγωγοί. Μόναρχος γὰρ ὁ δῆμος γίνεται, σύνθετος εἷς ἐκ πολλῶν· οἱ γὰρ πολλοὶ κύριοί εἰσιν οὐχ ὡς ἕκαστος ἀλλὰ πάντες. Ὅμηρος δὲ ποίαν λέγει οὐκ ἀγαθὸν εἶναι πολυκοιρανίην, πότερον ταύτην ἢ ὅταν πλείους ὦσιν οἱ ἄρχοντες ὡς ἕκαστος, ἄδηλον. (5) Ὁ δ' οὖν τοιοῦτος δῆμος, ἅτε μόναρχος ὤν, ζητεῖ μοναρχεῖν διὰ τὸ μὴ ἄρχεσθαι ὑπὸ νόμου, καὶ γίνεται δεσποτικός, ὥστε οἱ κόλακες ἔντιμοι· καὶ ἔστιν ὁ τοιοῦτος δῆμος ἀνάλογον τῶν μοναρχιῶν τῇ τυραννίδι. Διὸ καὶ τὸ ἦθος τὸ αὐτό, καὶ ἄμφω δεσποτικὰ τῶν βελτιόνων, καὶ τὰ ψηφίσματα ὥσπερ ἐκεῖ τὰ ἐπιτάγματα, καὶ ὁ δημαγωγὸς καὶ ὁ κόλαξ οἱ αὐτοὶ καὶ ἀνάλογον· καὶ μάλιστα δ' ἑκάτεροι παρ' ἑκατέροις ἰσχύουσιν, οἱ μὲν κόλακες παρὰ τυράννοις, οἱ δὲ δημαγωγοὶ παρὰ τοῖς δήμοις τοῖς τοιούτοις. (6) Αἴτιοι δ' εἰσὶ τοῦ εἶναι τὰ ψηφίσματα κύρια ἀλλὰ μὴ τοὺς νόμους οὗτοι, πάντα ἀνάγοντες εἰς τὸν δῆμον· συμβαίνει γὰρ αὐτοῖς γίνεσθαι μεγάλοις διὰ τὸ τὸν μὲν δῆμον πάντων εἶναι κύριον, τῆς δὲ τοῦ δήμου δόξης τούτους· πείθεται γὰρ τὸ πλῆθος τούτοις. Ἔτι δ' οἱ ταῖς ἀρχαῖς ἐγκαλοῦντες τὸν δῆμόν φασι δεῖν κρίνειν· ὁ δὲ ἀσμένως δέχεται τὴν πρόκλησιν, ὥστε καταλύονται πᾶσαι αἱ ἀρχαί. (7) Εὐλόγως δὲ ἂν δόξειεν ἐπιτιμᾶν ὁ φάσκων τὴν τοιαύτην εἶναι δημοκρατίαν οὐ πολιτείαν· ὅπου γὰρ μὴ νόμοι ἄρχουσιν, οὐκ ἔστι πολιτεία. Δεῖ γὰρ τὸν μὲν νόμον ἄρχειν πάντων, τῶν δὲ καθ' ἕκαστα τὰς ἀρχὰς καὶ τὴν πολιτείαν κρίνειν. Ὥστ' εἴπερ ἐστὶ δημοκρατία μία τῶν πολιτειῶν, φανερὸν ὡς ἡ τοιαύτη κατάστασις, ἐν ᾗ ψηφίσμασι πάντα διοικεῖται, οὐδὲ δημοκρατία κυρίως· οὐδὲν γὰρ ἐνδέχεται ψήφισμα εἶναι καθόλου. Τὰ μὲν οὖν τῆς δημοκρατίας εἴδη διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

esse democratiam necesse est. Unum igitur democratiæ genus hoc est. (3) Aliud est, ubi magistratus ex censibus, qui tamen sint angusti, deferuntur. Oportet autem ei qui censum justum acquisiverit, magistratum gerere licere; qui amiserit, non obtinere. Aliud genus democratiæ, ubi cives omnes, qui modo ab omni culpa et vitio liberi sint, reipublicæ administrationis sunt participes, ita tamen ut lex dominetur. Aliud genus, ut omnibus, si quis modo sit civis, jus sit obtinendi magistratus, ita tamen ut lex imperet. Aliud genus, ubi cetera quidem sunt eadem, penes multitudinem vero summa est rerum potestas, non penes legem. (4) Hoc autem fit, quum multitudinis decreta rata sunt, non lex. Atque hoc propter oratores populares, quos demagogos Græci nominant, evenit. Nam in civitatibus quæ ex lege a populo reguntur, demagogus non exsistit, sed optimus quisque civis principem in republica locum obtinet. Ubi vero leges non sunt ratæ neque summam auctoritatem habent, hic exoriuntur demagogi. Fit enim monarcha populus unus ex multis conflatus. Nam penes multos summa reipublicæ potestas est, non ut singulos, sed ut omnes. Qualem porro dicat Homerus non esse bonam multorum dominationem, utrum hanc, an ubi plures sunt qui imperant ut singuli, obscurum est. (5) Talis igitur populus, utpote qui sit monarcha, studet solus imperare, quia legum imperio non paret; et tale sibi jus imperiumque assumit in totam rempublicam, quale dominus in servos. Itaque assentatores apud eum honorati sunt: et talis populus proportione ex monarchiis tyrannidi respondet. Quocirca et iidem sunt mores, et uterque domini imperium in meliores usurpat; et hic sunt psephismata velut illic edicta; et demagogus et assentator sunt iidem et proportione inter se respondent. Et vero utrique apud utrosque valent plurimum, assentatores apud tyrannos, demagogi apud tales populos. (6) Quam ob rem autem rata sint psephismata et non leges, hi causam sustinent, qui omnia ad populum referunt. Evenit enim ut crescant et magni fiant, propterea quod populus quidem omnium rerum sit dominus, hi vero populi opinionis. His enim fidem habet multitudo. Præterea qui magistratus criminantur, populum judicare dicunt oportere; hic autem libenter provocationem recipit: quo fit ut magistratus omnes infirmentur. (7) Merito autem videtur reprehendere, qui dicit, hanc talem esse democratiam, non civitatis administrationem. Ubi enim leges non imperant, non est civitas vel politia. Oportet enim legem quidem civibus omnibus imperare, magistratus vero de singularibus, et rempublicam judicare. Quare, si democratia in reipublicæ administrandæ formis numeranda est, perspicuum est, talem reipublicæ statum, in quo psephismate omnia administrantur, ne democratiam quidem esse proprie. Contingere enim non potest, ut ullum psephisma universum complectatur. Democratiæ igitur genera hoc modo sint explicata ac distincta.

CAP. V.

Ὀλιγαρχίας δὲ εἴδη, ἓν μὲν τὸ ἀπὸ τιμημάτων εἶναι τὰς ἀρχὰς τηλικούτων ὥστε τοὺς ἀπόρους μὴ μετέχειν πλείους ὄντας, ἐξεῖναι δὲ τῷ κτωμένῳ μετέχειν τῆς πολιτείας. Ἄλλο δέ, ὅταν ἀπὸ τιμημάτων μακρῶν ὦσιν αἱ ἀρχαὶ καὶ αἱρῶνται αὐτοὶ τοὺς ἐλλείποντας. Ἂν μὲν οὖν ἐκ πάντων τούτων τοῦτο ποιῶσι, δοκεῖ

Oligarchiæ autem genera quum sint plura, unum est, in quo magistratus mandatur ex censibus tam magnis, ut egentes, numero plures, eorum participes non sint, sed ei qui tantam rem acquisiverit, reipublicæ administrationis participi esse liceat. Aliud, quum ex amplis censibus creantur magistratus, et ipsi eos qui desunt cooptant. Si igitur ex his omnibus, qui censu sunt æquales, hoc fa-

τοῦτ' εἶναι μᾶλλον ἀριστοκρατικόν· ἐὰν δὲ ἐκ τινῶν ἀφωρισμένων, ὀλιγαρχικόν. Ἕτερον εἶδος ὀλιγαρχίας, ὅταν παῖς ἀντὶ πατρὸς εἰσίῃ. Τέταρτον δ', ὅταν ὑπάρχῃ τό τε νῦν λεχθὲν καὶ ἄρχῃ μὴ ὁ νόμος ἀλλ' οἱ
5 ἄρχοντες. Καὶ ἔστιν ἀντίστροφος αὕτη ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις ὥσπερ ἡ τυραννὶς ἐν ταῖς μοναρχίαις καὶ περὶ ἧς τελευταίας εἴπαμεν δημοκρατίας ἐν ταῖς δημοκρατίαις· καὶ καλοῦσι δὴ τὴν τοιαύτην ὀλιγαρχίαν δυναστείαν.

10 2. Ὀλιγαρχίας μὲν οὖν εἴδη τοσαῦτα καὶ δημοκρατίας. Οὐ δεῖ δὲ λανθάνειν ὅτι πολλαχοῦ συμβέβηκεν ὥστε τὴν μὲν πολιτείαν τὴν κατὰ τοὺς νόμους μὴ δημοτικὴν εἶναι, διὰ δὲ τὸ ἦθος καὶ τὴν ἀγωγὴν πολιτεύεσθαι δημοτικῶς, ὁμοίως δὲ πάλιν παρ' ἄλλοις τὴν μὲν κατὰ
15 τοὺς νόμους εἶναι πολιτείαν δημοτικωτέραν, τῇ δ' ἀγωγῇ καὶ τοῖς ἔθεσιν ὀλιγαρχεῖσθαι μᾶλλον. Συμβαίνει δὲ τοῦτο μάλιστα μετὰ τὰς μεταβολὰς τῶν πολιτειῶν· οὐ γὰρ εὐθὺς μεταβαίνουσιν, ἀλλ' ἀγαπῶσι τὰ πρῶτα μικρὰ πλεονεκτοῦντες παρ' ἀλλήλων, ὥσθ' οἱ μὲν νόμοι
20 διαμένουσιν οἱ προϋπάρχοντες, κρατοῦσι δ' οἱ μεταβάλλοντες τὴν πολιτείαν.

[VI.] (3) Ὅτι δ' ἐστὶ τοσαῦτα εἴδη δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας, ἐξ αὐτῶν τῶν εἰρημένων φανερόν ἐστιν. Ἀνάγκη γὰρ ἢ πάντα τὰ εἰρημένα μέρη τοῦ δήμου κοι-
25 νωνεῖν τῆς πολιτείας, ἢ τὰ μὲν τὰ δὲ μή. Ὅταν μὲν οὖν τὸ γεωργικὸν καὶ τὸ κεκτημένον μετρίαν οὐσίαν κύριον ᾖ τῆς πολιτείας, πολιτεύονται κατὰ νόμους· ἔχουσι γὰρ ἐργαζόμενοι ζῆν, οὐ δύνανται δὲ σχολάζειν, ὥστε τὸν νόμον ἐπιστήσαντες ἐκκλησιάζουσι τὰς ἀναγ-
30 καίας ἐκκλησίας· τοῖς δὲ ἄλλοις μετέχειν ἔξεστιν, ὅταν κτήσωνται τὸ τίμημα τὸ διωρισμένον ὑπὸ τῶν νόμων. [Διὸ πᾶσι τοῖς κτωμένοις ἔξεστι μετέχειν.] Ὅλως μὲν γὰρ τὸ μὲν μὴ ἐξεῖναι πᾶσιν ὀλιγαρχικόν, τὸ δὲ δὴ ἐξεῖναι σχολάζειν ἀδύνατον μὴ προσόδων οὐσῶν. Τοῦτο
35 μὲν οὖν εἶδος ἓν δημοκρατίας, διὰ ταύτας τὰς αἰτίας· (4) ἕτερον δὲ εἶδος διὰ τὴν ἐχομένην αἵρεσιν· ἔστι γὰρ καὶ πᾶσιν ἐξεῖναι τοῖς ἀνυπευθύνοις κατὰ τὸ γένος, μετέχειν μέντοι δυναμένοις σχολάζειν. Διόπερ ἐν τῇ τοιαύτῃ δημοκρατίᾳ οἱ νόμοι ἄρχουσι, διὰ τὸ μὴ εἶναι
40 πρόσοδον. Τρίτον δ' εἶδος τὸ πᾶσιν ἐξεῖναι, ὅσοι ἂν ἐλεύθεροι ὦσι, μετέχειν τῆς πολιτείας, μὴ μέντοι μετέχειν διὰ τὴν προειρημένην αἰτίαν, ὥστ' ἀναγκαῖον καὶ ἐν ταύτῃ ἄρχειν τὸν νόμον. Τέταρτον δὲ εἶδος δημοκρατίας ἡ τελευταία τοῖς χρόνοις ἐν ταῖς πόλεσι
45 γεγενημένη. (5) Διὰ γὰρ τὸ μείζους γεγονέναι πολὺ τὰς πόλεις τῶν ἐξ ὑπαρχῆς καὶ προσόδων ὑπάρχειν εὐπορίας, μετέχουσι μὲν πάντες τῆς πολιτείας διὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πλήθους, κοινωνοῦσι δὲ καὶ πολιτεύονται διὰ τὸ δύνασθαι σχολάζειν καὶ τοὺς ἀπόρους λαμβά-
50 νοντας μισθόν. Καὶ μάλιστα δὲ σχολάζει τὸ τοιοῦτον πλῆθος· οὐ γὰρ ἐμποδίζει αὐτοὺς οὐθὲν ἡ τῶν ἰδίων ἐπιμέλεια, τοὺς δὲ πλουσίους ἐμποδίζει, ὥστε πολλάκις οὐ κοινωνοῦσι τῆς ἐκκλησίας οὐδὲ τοῦ δικάζειν. Διὸ γίνεται τὸ τῶν ἀπόρων πλῆθος κύριον τῆς πολιτείας,

ciant, videtur hoc esse potius aristocraticum : si vero ex quibusdam certis, oligarchicum. Aliud autem oligarchiæ genus est, quum filius in locum patris succedens magistratum capit. Quartum, quum et id quod nunc dictum est, usurpatur, et magistratus imperant, non leges : atque hoc genus in oligarchiis altera ex parte veluti tyrannidi respondet in monarchiis, et eidemocratiæ, de qua postremo loco diximus, in democratiis; talemque oligarchiam dynastiam, id est potentatum, appellant.

2. Oligarchiæ igitur et democratiæ tot sunt genera. Ignorare autem non oportet, multis in locis evenire ut reipublicæ administrandæ ratio consentanea cum suis legibus non sit, illa quidem non popularis, sed propter mores et vitæ rationem populariter civitas administretur. Itemque rursus apud alios, ut administratio civitatis, quæ consentiat legibus, sit aliquantum popularis, institutis vitæ et moribus sit oligarchia potius. Evenit autem hoc maxime mutatis reipublicæ administrandæ formis. Non enim statim consueverunt homines immutari et in alios mores migrare; sed satis habent primo, si pauca alii ab aliis, quasi plus habere cupientes, detrahant sibique assumant. Itaque leges quidem manent, quæ erant antea, sed superiores sunt qui reipublicæ administrandæ formam immutarunt.

[VI.] (3) Tot autem esse democratiæ et oligarchiæ genera, ex iis ipsis, quæ dicta sunt, intelligere licet. Necesse enim est, aut cum omnibus illis populi partibus, quæ a nobis commemoratæ sunt, reipublicæ administrationem communicari; aut cum his communicari, cum illis non. Quum igitur pars quæ agriculturæ operam dat, quæque mediocres rei familiaris facultates possidet, in sua potestate habet reipublicæ administrationem, ex legum præscripto rempublicam administrant : habent enim unde vitam tolerare queant opere rustico faciendo, neque tamen iis otiosis esse licet. Itaque lege adhibita, in concione de rebus necessariis deliberant. Aliis autem ad rempublicam patet aditus, ubi acquisiverint censum a legibus præstitutum. Omnino enim non omnes esse reipublicæ administrationis participes, oligarchiæ proprium est. Otiandi autem licentia constare non potest, nisi reditus suppetant. Hoc igitur unum democratiæ genus est propter has causas. (4) Alterum est propter eam, quæ deinceps sequitur, eligendorum magistratuum rationem. Fit enim ut liceat omnibus, quos modo generis exceptio non repellat, ad rempublicam accedere, si quidem otiari possint. Quocirca in tali democratia leges imperant, quia vectigal non suppetat. Tertium genus est, ubi licet omnibus, qui modo liberi sunt, ad rempublicam administrandam accedere, sed non administrant rempublicam propter eam causam, quæ ante dicta est. Quare etiam in hac legem imperare necesse est. Quartum democratiæ genus est ea quæ postrema omnium in civitatibus nata est. (5) Nam propterea quod civitates omnes multo majores factæ sunt, quam erant ab initio, et quia vectigalium copia abundare cœperunt, patet quidem omnibus ad rempublicam administrandam aditus propter ingentem multitudinem, in societatem autem et communionem reipublicæ gerendæ recipiuntur etiam pauperes, propterea quia otiari possunt, dum mercedem accipiunt. Et vero maxime otiatur talis multitudo : non enim eos impedit rei familiaris procuratio : at divites impedit. Quare sæpenumero neque in conciones cum reliquo populo conveniunt, neque judicandi munere communiter cum aliis civibus funguntur. Ex quo in multitudinis

ἀλλ' οὐχ οἱ νόμοι. Τὰ μὲν οὖν τῆς δημοκρατίας εἴδη τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα διὰ ταύτας τὰς ἀνάγκας ἐστίν· (6) τὰ δὲ τῆς ὀλιγαρχίας, ὅταν μὲν πλείους ἔχωσιν οὐσίαν, ἐλάττω δὲ καὶ μὴ πολλὴν λίαν, τὸ τῆς πρώτης ὀλιγαρχίας εἶδός ἐστιν· ποιοῦσι γὰρ ἐξουσίαν μετέχειν τῷ κτωμένῳ. Καὶ διὰ τὸ πλῆθος εἶναι τῶν μετεχόντων τοῦ πολιτεύματος ἀνάγκη μὴ τοὺς ἀνθρώπους ἀλλὰ τὸν νόμον εἶναι κύριον· ὅσῳ γὰρ ἂν πλεῖον ἀπέχωσι τῆς μοναρχίας, καὶ μήτε τοσαύτην ἔχωσιν οὐσίαν ὥστε σχολάζειν ἀμελοῦντας, μήθ' οὕτως ὀλίγην ὥστε τρέφεσθαι ἀπὸ τῆς πόλεως, ἀνάγκη τὸν νόμον ἀξιοῦν αὐτοῖς ἄρχειν, ἀλλὰ μὴ αὐτούς. (7) Ἐὰν δὲ δὴ ἐλάττους ὦσιν οἱ τὰς οὐσίας ἔχοντες ἢ οἱ τὸ πρότερον, πλείω δέ, τὸ τῆς δευτέρας ὀλιγαρχίας γίνεται εἶδος· μᾶλλον γὰρ ἰσχύοντες πλεονεκτεῖν ἀξιοῦσιν. Διὸ αὐτοὶ μὲν αἱροῦνται ἐκ τῶν ἄλλων τοὺς εἰς τὸ πολίτευμα βαδίζοντας, διὰ δὲ τὸ μήπω οὕτως ἰσχυροὶ εἶναι ὥστ' ἄνευ νόμου ἄρχειν, τὸν νόμον τίθενται τοιοῦτον. (8) Ἐὰν δ' ἐπιτείνωσι τῷ ἐλάττονες ὄντες μείζονας οὐσίας ἔχειν, ἡ τρίτη ἐπίδοσις γίνεται τῆς ὀλιγαρχίας, τὸ δι' αὑτῶν μὲν τὰς ἀρχὰς ἔχειν, κατὰ νόμον δὲ τὸν κελεύοντα τῶν τελευτώντων διαδέχεσθαι τοὺς υἱεῖς. Ὅταν δὲ ἤδη πολὺ ὑπερτείνωσι ταῖς οὐσίαις καὶ ταῖς πολυφιλίαις, ἐγγὺς ἡ τοιαύτη δυναστεία μοναρχίας ἐστίν, καὶ κύριοι γίνονται οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' οὐχ ὁ νόμος· καὶ τὸ τέταρτον εἶδος τῆς ὀλιγαρχίας τοῦτ' ἐστίν, ἀντίστροφον τῷ τελευταίῳ τῆς δημοκρατίας.

[VII.] (9) Ἔτι δ' εἰσὶ δύο πολιτεῖαι παρὰ δημοκρατίαν τε καὶ ὀλιγαρχίαν, ὧν τὴν μὲν ἑτέραν λέγουσί τε πάντες καὶ εἴρηται τῶν τεττάρων πολιτειῶν εἶδος ἕν· λέγουσι δὲ τέτταρας μοναρχίαν, ὀλιγαρχίαν, δημοκρατίαν, τέταρτον δὲ τὴν καλουμένην ἀριστοκρατίαν· πέμπτη δ' ἐστὶν ἣ προσαγορεύεται τὸ κοινὸν ὄνομα πασῶν (πολιτείαν γὰρ καλοῦσιν), ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ πολλάκις γίνεσθαι λανθάνει τοὺς πειρωμένους ἀριθμεῖν τὰ τῶν πολιτειῶν εἴδη, καὶ χρῶνται ταῖς τέτταρσι μόνον, ὥσπερ Πλάτων ἐν ταῖς Πολιτείαις. (10) Ἀριστοκρατίαν μὲν οὖν καλῶς ἔχει καλεῖν περὶ ἧς διήλθομεν ἐν τοῖς πρώτοις λόγοις· τὴν γὰρ ἐκ τῶν ἀρίστων ἁπλῶς κατ' ἀρετὴν πολιτείαν, καὶ μὴ πρὸς ὑπόθεσίν τινα ἀγαθῶν ἀνδρῶν, μόνην δίκαιον προσαγορεύειν ἀριστοκρατίαν. Ἐν μόνῃ γὰρ ἁπλῶς ὁ αὐτὸς ἀνὴρ καὶ πολίτης ἀγαθός ἐστιν· οἱ δ' ἐν ταῖς ἄλλαις ἀγαθοὶ πρὸς τὴν πολιτείαν εἰσὶ τὴν αὑτῶν. Οὐ μὴν ἀλλ' εἰσί τινες αἳ πρός τε τὰς ὀλιγαρχουμένας ἔχουσι διαφοράς, καὶ καλοῦνται ἀριστοκρατίαι, καὶ πρὸς τὴν καλουμένην πολιτείαν, ὅπου γε μὴ μόνον πλουτίνδην ἀλλὰ καὶ ἀριστίνδην αἱροῦνται τὰς ἀρχάς. Αὕτη ἡ πολιτεία διαφέρει τε ἀμφοῖν καὶ ἀριστοκρατικὴ καλεῖται. (11) Καὶ γὰρ ἐν ταῖς μὴ ποιουμέναις κοινὴν ἐπιμέλειαν ἀρετῆς εἰσὶν ὅμως τινὲς οἱ εὐδοκιμοῦντες καὶ δοκοῦντες εἶναι ἐπιεικεῖς. Ὅπου οὖν ἡ πολιτεία βλέπει εἴς τε πλοῦτον καὶ ἀρετὴν καὶ δῆμον, οἷον ἐν Καρχηδόνι, αὕτη ἀριστοκρατική ἐστιν· καὶ ἐν αἷς εἰς τὰ δύο μόνον, οἷον ἡ Λακεδαιμονίων εἰς ἀρετήν τε καὶ δῆμον, καὶ ἔστι μίξις τῶν δύο τούτων,

egentium potestatem reipublicæ administratio redigitur, non in legum est. Democratiæ igitur genera tot et talia sunt propter has necessitates. (6) Quod ad oligarchiæ autem genera attinet, ubi plures rem habent, sed angustiorem neque admodum amplam, hoc primum oligarchiæ genus est. Faciunt enim potestatem reipublicæ administrandæ ei qui rem acquisiverit. Et propterea quod multi sunt reipublicæ administrationis participes, necesse est, non penes homines, sed penes legem reipublicæ summam esse potestatem. Quanto enim longius abeunt a monarchia, neque tantas facultates habent rei familiaris, ut omni cura soluti otiari possint, neque rursum ita tenues, ut eos alere debeat civitas: necesse est iis æquum videri, legem imperare, non ipsos. (7) Quodsi sint pauciores qui rem habeant, quam qui prius dicti sunt, sed ampliorem habeant, secundum fit oligarchiæ genus. Nam quia plus valent, superiora omnia habere volunt. Quapropter ex aliis civibus ipsi legunt eos qui rempublicam sint gesturi: propterea autem quod nondum ita opibus valent, ut sine lege imperare possint, talem legem ferunt. (8) Quodsi magis etiam suam potentiam intendant, eo quod, quum sint pauciores, ampliores rei familiaris copias habeant, tertium oligarchiæ fit incrementum, in quo per se quidem magistratus obtinent, sed ex lege tamen, quæ jubet magistratuum filios in patrum demortuorum locum succedere. Ubi vero jam et rei familiaris copiis et amicorum multitudine supra modum aucti fuerint, ad monarchiam talis potentatus prope accedit; et tum penes homines, non penes legem, summæ rei potestas est. Atque hoc est quartum oligarchiæ genus, quod ultimo democratiæ generi altera ex parte respondet.

[VII.] (9) Præterea vero præter democratiam et oligarchiam duæ sunt reipublicæ formæ, quarum alteram omnes commemorant, et ex quattuor reipublicæ administrandæ formis hæc quarta numeratur, unumque genus est. Quattuor autem has dicunt monarchiam, oligarchiam, democratiam, et quartam, eam quæ aristocratia nominatur. Quinta autem est ea quæ communi omnium nomine appellatur politia. Sed quia non sæpe usurpatur, ignoratur ab iis qui reipublicæ formas et genera enumerare conantur: igitur quattuor duntaxat numerant, quemadmodum Plato in libris de Republica. (10) Aristocratia igitur merito appellatur ea, de qua supra disputavimus. Ea enim reipublicæ administrandæ forma, quæ constat ex optimis viris simpliciter et ex virtute, non ad aliquem sibi propositum finem bonis, sola appellanda aristocratia est. In hac sola enim simpliciter idem est vir bonus et bonus civis. Atqui in ceteris boni sunt, hi spectata eorum ipsorum reipublicæ forma boni sunt. Veruntamen nonnullæ sunt reipublicæ formæ, quæ et a civitatibus paucorum imperio parentibus differunt, et ab ea quæ communi nomine appellatur politia: atque hæ aristocratiæ nominantur, in quibus quidem magistratus leguntur habita non solum divitiarum, verum etiam virtutis ratione. Hæc reipublicæ administrandæ forma et a duabus illis differt, et aristocratica appellatur. (11) Nam etiam in iis civitatibus, in quibus non est publica virtutis cura, sunt tamen aliqui, de quibus bene existimant reliqui cives, et qui habentur viri boni. Ubi igitur reipublicæ administrandæ ratio spectat et ad divitias et ad virtutem et ad populum, ut Carthagine, hæc optimatum potentiæ seu aristocratiæ convenit: etiam ea quæ ad duo tantum, virtutem et populum, ut Lacedæmoniorum civitatis administrandæ ratio. Horum enim duorum Lacedæmone confusio est, democratiæ et virtutis.

δημοκρατίας τε καὶ ἀρετῆς. Ἀριστοκρατίας μὲν οὖν παρὰ τὴν πρώτην τὴν ἀρίστην πολιτείαν ταῦτα δύο εἴδη· καὶ τρίτον ὅσαι τῆς καλουμένης πολιτείας ῥέπουσι πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν μᾶλλον.

Aristocratiæ igitur præter illam primam, optimam nempe omnium reipublicæ administrandæ formam, hæc duo genera sunt. In tertio genere locandæ sunt quæcumque ab ea reipublicæ forma, quæ politia nominatur, deflectentes ad oligarchiam magis propendent.

CAP. VI. [VIII.]

Λοιπὸν δ' ἐστὶν ἡμῖν περί τε τῆς νομιζομένης πολιτείας εἰπεῖν καὶ περὶ τυραννίδος· ἐτάξαμεν δ' οὕτως οὐχ οὖσαν οὔτε ταύτην παρέκβασιν οὔτε τὰς ἄρτι ῥηθείσας ἀριστοκρατίας, ὅτι τὸ μὲν ἀληθὲς πᾶσαι διημαρτήκασι τῆς ὀρθοτάτης πολιτείας, ἔπειτα καταριθμοῦνται μετὰ τούτων, εἰσί τ' αὐτῶν αὗται παρεκβάσεις, ὥσπερ ἐν τοῖς κατ' ἀρχὴν εἴπομεν. Τελευταῖον δὲ περὶ τυραννίδος εὔλογόν ἐστι ποιήσασθαι μνείαν διὰ τὸ πασῶν ἥκιστα ταύτην εἶναι πολιτείαν, ἡμῖν δὲ τὴν μέθοδον εἶναι περὶ πολιτείας. Δι' ἣν μὲν οὖν αἰτίαν τέτακται τὸν τρόπον τοῦτον, εἴρηται· νῦν δὲ δεικτέον ἡμῖν περὶ πολιτείας. (2) Φανερωτέρα γὰρ ἡ δύναμις αὐτῆς διωρισμένων τῶν περὶ ὀλιγαρχίας καὶ δημοκρατίας. Ἔστι γὰρ ἡ πολιτεία ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν μίξις ὀλιγαρχίας καὶ δημοκρατίας, εἰώθασι δὲ καλεῖν τὰς μὲν ἀποκλινούσας ὡς πρὸς τὴν δημοκρατίαν πολιτείας, τὰς δὲ πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν μᾶλλον ἀριστοκρατίας διὰ τὸ μᾶλλον ἀκολουθεῖν παιδείαν καὶ εὐγένειαν τοῖς εὐπορωτέροις. Ἔτι δὲ δοκοῦσιν ἔχειν οἱ εὔποροι ὧν ἕνεκεν οἱ ἀδικοῦντες ἀδικοῦσιν· ὅθεν καὶ καλοὺς κἀγαθοὺς καὶ γνωρίμους τούτους προσαγορεύουσιν. (3) Ἐπεὶ οὖν ἡ ἀριστοκρατία βούλεται τὴν ὑπεροχὴν ἀπονέμειν τοῖς ἀρίστοις τῶν πολιτῶν, καὶ τὰς ὀλιγαρχίας εἶναί φασιν ἐκ τῶν καλῶν κἀγαθῶν μᾶλλον. Δοκεῖ δ' εἶναι τῶν ἀδυνάτων τὸ μὴ εὐνομεῖσθαι τὴν ἀριστοκρατουμένην πόλιν, ἀλλὰ πονηροκρατουμένην, ὁμοίως δὲ καὶ ἀριστοκρατεῖσθαι τὴν μὴ εὐνομουμένην. Οὐκ ἔστι δὲ εὐνομία τὸ εὖ κεῖσθαι τοὺς νόμους, μὴ πείθεσθαι δέ. Διὸ μίαν μὲν εὐνομίαν ὑποληπτέον εἶναι τὸ πείθεσθαι τοῖς κειμένοις νόμοις, ἑτέραν δὲ τὸ καλῶς κεῖσθαι τοὺς νόμους οἷς ἐμμένουσιν· ἔστι γὰρ πείθεσθαι καὶ κακῶς κειμένοις. Τοῦτο δ' ἐνδέχεται διχῶς· ἢ γὰρ τοῖς ἀρίστοις τῶν ἐνδεχομένων αὐτοῖς, ἢ τοῖς ἁπλῶς ἀρίστοις. (4) Δοκεῖ δὲ ἀριστοκρατία μὲν εἶναι μάλιστα τὸ τὰς τιμὰς νενεμῆσθαι κατ' ἀρετήν· ἀριστοκρατίας μὲν γὰρ ὅρος ἀρετή, ὀλιγαρχίας δὲ πλοῦτος, δήμου δ' ἐλευθερία· τὸ δ' ὅ τι ἂν δόξῃ τοῖς πλείοσιν, ἐν πάσαις ὑπάρχει· καὶ γὰρ ἐν ὀλιγαρχίᾳ καὶ ἐν ἀριστοκρατίᾳ καὶ ἐν δήμοις, ὅ τι ἂν δόξῃ τῷ πλείονι μέρει τῶν μετεχόντων τῆς πολιτείας, τοῦτ' ἐστὶ κύριον. Ἐν μὲν οὖν ταῖς πλείσταις πόλεσι τὸ τῆς πολιτείας εἶδος καλεῖται· μόνον γὰρ ἡ μίξις στοχάζεται τῶν εὐπόρων καὶ τῶν ἀπόρων πλούτου καὶ ἐλευθερίας· σχεδὸν γὰρ παρὰ τοῖς πλείστοις οἱ εὔποροι τῶν καλῶν κἀγαθῶν δοκοῦσι κατέχειν χώραν. (5) Ἐπεὶ δὲ τρία ἐστὶ τὰ ἀμφισβητοῦντα τῆς ἰσότητος τῆς πολιτείας, ἐλευθερία, πλοῦτος, ἀρετή (τὸ γὰρ τέταρτον, ὃ καλοῦσιν εὐγένειαν, ἀκολουθεῖ τοῖς δυσίν· ἡ γὰρ εὐγένειά ἐστιν ἀρχαῖος πλοῦτος καὶ ἀρετή), φανερὸν ὅτι τὴν μὲν τοῖν

Reliquum nobis est de ea quæ politia vulgo nominatur, disserere, et de tyrannide. Hoc autem ordine politiam posuimus, quia tametsi neque hæc videatur declinatio a recta republica, neque eæ quæ paullo ante expositæ sunt; tamen, si verum fateri volumus, omnes deerrarunt a rectissima reipublicæ forma; præterea cum his numerantur, etsi sunt earum degressiones, quemadmodum initio diximus. Ad extremum autem ut de tyrannide mentionem faciamus, ratio postulat, propterea quod, quamvis hæc minime omnium sit reipublicæ administrandæ forma, a nobis tamen suscepta sit civitatis administrandæ institutio. Quamobrem igitur talem ordinem secuti simus, dictum est. Nunc autem quæ ad politiam pertinent, demonstranda sunt. (2) Explicatis enim iis quæ ad oligarchiam et democratiam pertinent, planior et apertior vis ejus futura est. Politia enim, ut simpliciter dicam, cinnus quidam ex oligarchia et democratia est. Solent autem eas quæ ad democratiam magis inclinant, politias appellare; quæ vero ad oligarchiam, aristocratiam potius; quia doctrina et generis amplitudo magis comitatur locupletiores. Præterea vero eas res locupletes videntur habere, quibus homines invidi et mali ad injuriam alteri inferendam impelluntur. Ex quo hos viros bonos atque honestos et claros homines appellant. (3) Quoniam igitur hoc aristocratiæ proprium est, ut civium optimis summa omnia tribuat, idcirco et oligarchias magis ex viris bonis atque honestis constare dicunt. Videtur autem unum quiddam esse ex iis quæ fieri non possunt, civitatem quæ ab optimatibus gubernetur, bonis legibus non uti, sed a malis gubernari; itemque, quæ bonis legibus non utatur, ab optimatibus gubernari. Non est porro status rerum bene legibus ordinatus, ubi leges quidem sunt bene scriptæ, sed iis non paretur. Quocirca unus quidem modus status legibus bene ordinati est existimandus ille, ubi legibus parent: alter vero, ubi bene scriptæ sunt eæ leges, quas servant. Nihil obstat enim, quominus etiam legibus male latis pareant. Hoc autem duobus modis contingere potest. Parent enim legibus aut omnium, quas talis reipublicæ forma capere ac ferre potest, optimis, aut simpliciter optimis. (4) Videtur porro aristocratia quidem illa esse maxime, ubi honores ex virtute deferuntur. Aristocratiæ enim terminus ac finis est virtus, oligarchiæ divitiæ, democratiæ libertas: id autem valere et ratum esse, quod pluribus probetur, hoc in omnibus reipublicæ formis inest. Etenim in oligarchia et in aristocratia et in democratia quod visum fuerit majori parti eorum qui reipublicæ administrationis sunt participes, hoc ratum est. In plurimis igitur civitatibus reipublicæ administrandæ forma politiæ, quæ generis nomine appellatur, speciem quandam habet: permistio enim ex locupletibus et pauperibus divitias et libertatem tanquam propositum intuetur tantum. Nam fere apud plerosque virorum bonorum atque honestorum locum videntur obtinere locupletes. (5) Quoniam autem tria sunt quæ de reipublicæ administrationis æqualitate contendunt, libertas, divitiæ, virtus; (quartum enim, quod nobilitatem vocant, comitatur duobus: nam generis præstantia seu nobilitas nihil aliud est, quam divitiæ antiquæ et virtus,) perspicuum est,

δυοῖν μίξιν, τῶν εὐπόρων καὶ τῶν ἀπόρων, πολιτείαν λεκτέον, τὴν δὲ τῶν τριῶν ἀριστοκρατίαν μάλιστα τῶν ἄλλων παρὰ τὴν ἀληθινὴν καὶ πρώτην. Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶ καὶ ἕτερα πολιτείας εἴδη παρὰ μοναρχίαν τε καὶ 5 δημοκρατίαν καὶ ὀλιγαρχίαν, εἴρηται, καὶ ποῖα ταῦτα, καὶ τί διαφέρουσιν ἀλλήλων αἵ τ' ἀριστοκρατίαι καὶ αἱ πολιτεῖαι τῆς ἀριστοκρατίας, καὶ ὅτι οὐ πόρρω αὗται ἀλλήλων, φανερόν.

amborum permistionem, locupletium et pauperum, politiam dici debere: temperationem autem ex tribus aristocratiam maxime ex aliis esse appellandam, præter illam veram et primam. Esse igitur alia reipublicæ administrationis genera præter monarchiam et democratiam et oligarchiam, dictum est; tum qualia hæc sint, et quid inter se differant aristocratiæ, et quid politia ab aristocratia; et non longe admodum has inter se distare perspicuum est.

CAP. VII. [IX.]

Τίνα δὲ τρόπον γίνεται παρὰ δημοκρατίαν καὶ ὀλι-10 γαρχίαν ἡ καλουμένη πολιτεία, καὶ πῶς αὐτὴν δεῖ καθιστάναι, λέγωμεν ἐφεξῆς τοῖς εἰρημένοις. Ἅμα δὲ δῆλον ἔσται καὶ οἷς ὁρίζονται τὴν δημοκρατίαν καὶ τὴν ὀλιγαρχίαν· ληπτέον γὰρ τὴν τούτων διαίρεσιν, εἶτα ἐκ τούτων ἀφ' ἑκατέρας ὥσπερ σύμβολον λαμβάνοντας 15 συνθετέον. (2) Εἰσὶ δὲ ὅροι τρεῖς τῆς συνθέσεως καὶ μίξεως. Ἢ γὰρ ἀμφότερα ληπτέον ὧν ἑκάτεραι νομοθετοῦσιν, οἷον περὶ τοῦ δικάζειν. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς ὀλιγαρχίαις τοῖς εὐπόροις ζημίαν τάττουσιν, ἂν μὴ δικάζωσι, τοῖς δ' ἀπόροις οὐδένα μισθόν, ἐν δὲ ταῖς δη-20 μοκρατίαις τοῖς μὲν ἀπόροις μισθόν, τοῖς δ' εὐπόροις οὐδεμίαν ζημίαν. Κοινὸν δὲ καὶ μέσον τούτων ἀμφότερα ταῦτα· διὸ καὶ πολιτικόν· μέμικται γὰρ ἐξ ἀμφοῖν. Εἷς μὲν οὖν οὗτος τοῦ συνδυασμοῦ τρόπος· (3) ἕτερος δὲ τὸ μέσον λαμβάνειν ὧν ἑκάτεροι τάττουσιν, οἷον ἐκ-25 κλησιάζειν οἱ μὲν ἀπὸ τιμήματος οὐθενὸς ἢ μικροῦ πάμπαν, οἱ δ' ἀπὸ μακροῦ τιμήματος· κοινὸν δέ γε οὐδέτερον, ἀλλὰ τὸ μέσον ἑκατέρου τιμήματος τούτων. Τρίτον δ' ἐκ δυοῖν ταγμάτοιν, τὰ μὲν ἐκ τοῦ ὀλιγαρχικοῦ νόμου, τὰ δ' ἐκ τοῦ δημοκρατικοῦ. Λέγω δ' οἷον 30 δοκεῖ δημοκρατικὸν μὲν εἶναι τὸ κληρωτὰς εἶναι τὰς ἀρχάς, τὸ δ' αἱρετὰς ὀλιγαρχικόν, καὶ δημοκρατικὸν μὲν τὸ μὴ ἀπὸ τιμήματος, ὀλιγαρχικὸν δὲ τὸ ἀπὸ τιμήματος. Ἀριστοκρατικὸν τοίνυν καὶ πολιτικὸν τὸ ἐξ ἑκατέρας ἑκάτερον λαβεῖν, ἐκ μὲν τῆς ὀλιγαρχίας τὸ αἱρετὰς ποιεῖν 35 τὰς ἀρχάς, ἐκ δὲ τῆς δημοκρατίας τὸ μὴ ἀπὸ τιμήματος. Ὁ μὲν οὖν τρόπος τῆς μίξεως οὗτος· (4) τοῦ δ' εὖ μεμῖχθαι δημοκρατίαν καὶ ὀλιγαρχίαν ὅρος, ὅταν ἐνδέχηται λέγειν τὴν αὐτὴν πολιτείαν δημοκρατίαν καὶ ὀλιγαρχίαν· δῆλον γὰρ ὅτι τοῦτο πάσχουσιν οἱ λέγοντες 40 διὰ τὸ μεμῖχθαι καλῶς. Πέπονθε δὲ τοῦτο καὶ τὸ μέσον· ἐμφαίνεται γὰρ ἑκάτερον ἐν αὐτῷ τῶν ἄκρων· ὅπερ συμβαίνει περὶ τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν. (5) Πολλοὶ γὰρ ἐγχειροῦσι λέγειν ὡς δημοκρατίας οὔσης διὰ τὸ δημοκρατικὰ πολλὰ τὴν τάξιν ἔχειν, οἷον 45 πρῶτον τὸ περὶ τὴν τροφὴν τῶν παίδων· ὁμοίως γὰρ οἱ τῶν πλουσίων τρέφονται τοῖς τῶν πενήτων, καὶ παιδεύονται τὸν τρόπον τοῦτον ὃν ἂν δύναιντο καὶ τῶν πενήτων οἱ παῖδες. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἐχομένης ἡλικίας, καὶ ὅταν ἄνδρες γένωνται, τὸν αὐτὸν τρόπον· 50 οὐθὲν γὰρ διάδηλος ὁ πλούσιος καὶ ὁ πένης. Οὕτω τὰ περὶ τὴν τροφὴν ταὐτὰ πᾶσιν ἐν τοῖς συσσιτίοις, καὶ τὴν ἐσθῆτα οἱ πλούσιοι τοιαύτην οἵαν ἄν τις παρα-

Quonam autem modo præter democratiam et oligarchiam fiat ea quæ politia nominatur, et quomodo eam constituere oporteat, deinceps post ea quæ ante dicta sunt, exponemus. Simul autem planum fiet, quibus rebus definiantur democratia et oligarchia. Harum enim primum sumenda partitio est; dein ex his, ab utraque veluti symbolum (*dimidium*) accipientes, componere oportebit. (2) Sunt autem tres compositionis et permistionis termini. Nam vel ambo illa simul sumenda sunt, quæ utraque reipublicæ forma lege instituit, verbi gratia, de rebus judicandis. In oligarchiis enim mulctam locupletibus irrogant, nisi judicandi munus obeant, pauperibus nullam mercedem constituunt. At in democratiis pauperibus quidem mercedem decernunt, locupletibus vero nullam mulctam irrogant. Commune autem et medium horum est, hoc utrumque junctum; quapropter et politicum seu politiæ conveniens. Ex ambobus enim temperatum est. Unus igitur hic est conjugandi modus. (3) Alter ut medium sumatur eorum quæ utraque forma instituit: verbi gratia, habet hoc institutum altera, ut ad concionem pateat aditus civibus aut nullius census aut perquam exigui; altera, ut iis solis, qui magnum habent censum. Commune est autem neque hoc neque illud, sed quod medium est inter utrumque horum censuum. Tertius est, ut ex duobus duarum reipublicæ formarum institutis fiat una reipublicæ administrandæ forma: nempe partim ex lege oligarchica, partim ex democratica: verbi gratia, videtur democratiæ esse proprium, magistratus sortito capi; oligarchiæ, electione vero creari; et democratiæ, non ex censu magistratus creari; oligarchiæ, ex censu. Aristocratiæ igitur est proprium et politiæ ex utraque reipublicæ forma utrumque sumere; ex oligarchia, ut magistratus electione deferantur; ex democratia, ut ne ex censu. Permistionis igitur modus hic est. (4) Certus autem bene permistæ democratiæ et oligarchiæ terminus erit, ubi licebit eandem reipublicæ administrandæ formam democratiam et oligarchiam appellare. Perspicuum enim est, iis qui ita loquuntur, id ex eo accidere, quod bene sint permistæ. Idem porro et medio accidit. In eo enim utrumque extremorum apparet: quod evenit in Lacedæmoniorum republica (5). Multi enim eam esse democratiam dicere conantur, propterea quia hujus reipublicæ ordinatio multa habeat democratiæ propria: verbi gratia, primum id quod ad puerorum educationem pertinet: similiter enim aluntur divitum atque pauperum filii; et eodem modo instituuntur, quomodo et pauperum filii erudiri possint. Similis vero ratio etiam in proxima ætate adhibetur; et quum ad ætatem virilem pervenerint, eadem. Nulla enim re insignior est dives quam pauper. Ita quæ ad victum pertinent, eadem sunt omnibus in conviviis illis, quæ phiditia apud eos nominantur. Denique tali veste utuntur divites, qualem quivis ex pauperibus

σκευάσαι δύναιτο καὶ τῶν πενήτων ὁστισοῦν. Ἔτι τῷ δύο τὰς μεγίστας ἀρχὰς τὴν μὲν αἱρεῖσθαι τὸν δῆμον, τῆς δὲ μετέχειν· τοὺς μὲν γὰρ γέροντας αἱροῦνται, τῆς δ' ἐφορείας μετέχουσιν. Οἱ δ' ὀλιγαρχίαν διὰ τὸ
5 πολλὰ ἔχειν ὀλιγαρχικά, οἷον τὸ πάσας αἱρετὰς εἶναι καὶ μηδεμίαν κληρωτήν, καὶ ὀλίγους εἶναι κυρίους θανάτου καὶ φυγῆς, καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά. (6) Δεῖ δ' ἐν τῇ πολιτείᾳ τῇ μεμιγμένῃ καλῶς ἀμφότερα δοκεῖν εἶναι καὶ μηδέτερον, καὶ σώζεσθαι δι' αὑτῆς καὶ μὴ
10 ἔξωθεν, καὶ δι' αὑτῆς μὴ τῷ πλείους ἔξωθεν εἶναι τοὺς βουλομένους (εἴη γὰρ ἂν καὶ πονηρᾷ πολιτείᾳ τοῦθ' ὑπάρχον), ἀλλὰ τῷ μηδ' ἂν βούλεσθαι πολιτείαν ἑτέραν μηθὲν τῶν τῆς πόλεως μορίων ὅλως. Τίνα μὲν οὖν τρόπον δεῖ καθιστάναι πολιτείαν, ὁμοίως δὲ καὶ τὰς
15 ὀνομαζομένας ἀριστοκρατίας, νῦν εἴρηται.

parare queat. Deinde propterea, quod ex duobus maximis imperiis alterum quidem populus optat et legit, alterius vero est particeps. Nam senatores a populo leguntur; ephoratum populo licet obtinere. Nonnulli autem oligarchiam esse volunt, propterea quod multa habeat oligarchiæ propria: verbi gratia, magistratus omnes electione mandari, nullum sortito obvenire; et penes paucos esse necis et exilii potestatem, et alia multa hujusmodi. (6) Oportet autem in reipublicæ administrandæ forma bene permista utrumque videri inesse et neutrum: tum eam per se et suis viribus servari, non extrinsecus; et per se servari, non quod plures sint extra, qui eam salvam esse velint (hoc enim etiam malæ reipublicæ formæ suppetat), sed eo quod nulla prorsus pars civitatis ullam aliam reipublicæ administrandæ formam velit. Quonam igitur modo politia sit constituenda, itemque eæ quæ aristocratiæ nominantur, nunc expositum est.

CAP. VIII. [X.]

Περὶ δὲ τυραννίδος ἦν ἡμῖν λοιπὸν εἰπεῖν, οὐχ ὡς ἐνούσης πολυλογίας περὶ αὐτήν, ἀλλ' ὅπως λάβῃ τῆς μεθόδου τὸ μέρος, ἐπειδὴ καὶ ταύτην τίθεμεν τῶν πολιτειῶν τι μέρος. Περὶ μὲν οὖν βασιλείας διωρίσαμεν
20 ἐν τοῖς πρώτοις λόγοις, ἐν οἷς περὶ τῆς μάλιστα λεγομένης βασιλείας ἐποιούμεθα τὴν σκέψιν, πότερον ἀσύμφορον ἢ συμφέρει ταῖς πόλεσιν, καὶ τίνα καὶ πόθεν δεῖ καθιστάναι, καὶ πῶς. (2) Τυραννίδος δ' εἴδη δύο μὲν διείλομεν ἐν οἷς περὶ βασιλείας ἐπεσκοποῦμεν,
25 διὰ τὸ τὴν δύναμιν ἐπαλλάττειν πως αὐτῶν καὶ πρὸς τὴν βασιλείαν, διὰ τὸ κατὰ νόμον εἶναι ἀμφοτέρας ταύτας τὰς ἀρχάς· ἔν τε γὰρ τῶν βαρβάρων τισὶν αἱροῦνται αὐτοκράτορας μονάρχους, καὶ τὸ παλαιὸν ἐν τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἐγίγνοντό τινες μόναρχοι τὸν
30 τρόπον τοῦτον, οὓς ἐκάλουν αἰσυμνήτας. Ἔχουσι δέ τινας πρὸς ἀλλήλας αὗται διαφοράς. Ἦσαν δὲ διὰ μὲν τὸ κατὰ νόμον βασιλικαὶ καὶ διὰ τὸ μοναρχεῖν ἑκόντων, τυραννικαὶ δὲ διὰ τὸ δεσποτικῶς ἄρχειν κατὰ τὴν αὑτῶν γνώμην. (3) Τρίτον δὲ εἶδος τυραννίδος,
35 ἥπερ μάλιστ' εἶναι δοκεῖ τυραννίς, ἀντίστροφος οὖσα τῇ παμβασιλείᾳ. Τοιαύτην δ' ἀναγκαῖον εἶναι τυραννίδα τὴν μοναρχίαν, ἥτις ἀνυπεύθυνος ἄρχει τῶν ὁμοίων καὶ βελτιόνων πάντων πρὸς τὸ σφέτερον αὐτῆς συμφέρον, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ τῶν ἀρχομένων. Διόπερ
40 ἀκούσιος· οὐθεὶς γὰρ ἑκὼν ὑπομένει τῶν ἐλευθέρων τὴν τοιαύτην ἀρχήν. Τυραννίδος μὲν οὖν εἴδη ταῦτα καὶ τοσαῦτα διὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας.

De tyrannide autem nobis reliquum erat dicere, non quod longus de ea sermo habendus sit, sed ut suam hujus institutionis partem consequatur, quoniam etiam hanc in reipublicæ administrandæ formis numeramus. De regno igitur in libris superioribus explicuimus, in quibus de eo quod maxime regnum dicitur, commentabamur, quum quærebamus, utrum sit inutile an expediat civitatibus; et quem regem et unde et quomodo constituere oporteat. (2) Tyrannidem porro, quo loco de regno disputabamus, in duas partes divisimus, propterea quod utriusque harum vis ac potestas similitudinem quandam habet cum regno; idque quia hoc utrumque imperium legitimum est. Nam et apud nonnullas barbarorum nationes principes, penes quos solos summa sit omnium rerum potestas, eliguntur: et olim apud priscos Græcos fiebant hoc modo quidam principes, soli imperium obtinentes, quos æsymnetas appellabant. Differunt autem hæc imperia nonnihil inter se. Ac propterea quidem, quod lege vigebant ac valebant, et quia volentibus imperabant, erant regia: sed propterea quod dominorum in morem imperabant arbitrio suo, tyrannica. (3) Tertium autem tyrannidis genus est id quod maxime tyrannis videtur esse, quum ex altera parte regno absoluto et summo respondeat. Talem autem monarchiam tyrannidem esse necesse est, quæ quum referendarum rationum judicio non teneatur, imperium exercet in similes eosque omnes meliores, ad suam ipsius utilitatem omnia referens, non ad eorum qui parent imperio. Quapropter invitis imperat: nemo enim ingenuus tale imperium æquo animo ferre potest. Tyrannidis igitur hæc et tot genera sunt, propter eas quas diximus causas.

CAP. IX. [XI.]

Τίς δ' ἀρίστη πολιτεία καὶ τίς ἄριστος βίος ταῖς πλείσταις πόλεσι καὶ τοῖς πλείστοις τῶν ἀνθρώπων,
45 μήτε πρὸς ἀρετὴν συγκρίνουσι τὴν ὑπὲρ τοὺς ἰδιώτας, μήτε πρὸς παιδείαν ἣ φύσεως δεῖται καὶ χορηγίας τυχηρᾶς, μήτε πρὸς πολιτείαν τὴν κατ' εὐχὴν γινομένην, ἀλλὰ βίον τε τὸν τοῖς πλείστοις κοινωνῆσαι δυνατὸν καὶ πολιτείαν ἧς τὰς πλείστας πόλεις ἐνδέχεται μετα-
50 σχεῖν; (2) Καὶ γὰρ ἃς καλοῦσιν ἀριστοκρατίας, περὶ

Sed quænam est optima reipublicæ administrandæ forma, et quænam plerisque civitatibus et plerisque hominibus vita optima est, si quis neque cum virtute captum idiotarum superante, neque cum doctrina et naturæ bonitatem et adjumentum fortunæ desiderante, neque cum reipublicæ forma optanda magis quam ad usurpandum facili, sed cum vita ad communicandum expedita plerisque, et cum ea reipublicæ forma, cujus bona pars civitatum possit esse particeps, hæc conferre velit? (2) Etenim quas aristocratias ap-

ὧν νῦν εἴπομεν, τὰ μὲν ἐξωτέρω πίπτουσι ταῖς πλείσταις τῶν πόλεων, τὰ δὲ γειτνιῶσι τῇ καλουμένῃ πολιτείᾳ· διὸ περὶ ἀμφοῖν ὡς μιᾶς λεκτέον. Ἡ δὲ δὴ κρίσις περὶ ἁπάντων τούτων ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων ἐστίν. Εἰ γὰρ καλῶς ἐν τοῖς Ἠθικοῖς εἴρηται τὸ τὸν εὐδαίμονα βίον εἶναι τὸν κατ' ἀρετὴν ἀνεμπόδιστον, μεσότητα δὲ τὴν ἀρετήν, τὸν μέσον ἀναγκαῖον βίον εἶναι βέλτιστον, τῆς ἑκάστοις ἐνδεχομένης τυχεῖν μεσότητος. (3) Τοὺς δὲ αὐτοὺς τούτους ὅρους ἀναγκαῖον εἶναι καὶ πόλεως ἀρετῆς καὶ κακίας καὶ πολιτείας· ἡ γὰρ πολιτεία βίος τίς ἐστι πόλεως. Ἐν ἁπάσαις δὴ ταῖς πόλεσίν ἐστι τρία μέρη τῆς πόλεως, οἱ μὲν εὔποροι σφόδρα, οἱ δὲ ἄποροι σφόδρα, οἱ δὲ τρίτοι οἱ μέσοι τούτων. Ἐπεὶ τοίνυν ὁμολογεῖται τὸ μέτριον ἄριστον καὶ τὸ μέσον, φανερὸν ὅτι καὶ τῶν εὐτυχημάτων ἡ κτῆσις ἡ μέση βελτίστη πάντων· ῥᾴστη γὰρ τῷ λόγῳ πειθαρχεῖν. (4) Ὑπέρκαλον δὲ ἢ ὑπερίσχυρον ἢ ὑπερευγενῆ ἢ ὑπερπλούσιον, ἢ τἀναντία τούτοις, ὑπέρπτωχον ἢ ὑπερασθενῆ καὶ σφόδρα ἄτιμον, χαλεπὸν τῷ λόγῳ ἀκολουθεῖν. Γίγνονται γὰρ οἱ μὲν ὑβρισταὶ καὶ μεγαλοπόνηροι μᾶλλον, οἱ δὲ κακοῦργοι καὶ μικροπόνηροι λίαν· τῶν δ' ἀδικημάτων τὰ μὲν γίγνεται δι' ὕβριν, τὰ δὲ διὰ κακουργίαν. Ἔτι δ' ἥκισθ' οὗτοι φυλαρχοῦσι καὶ βουλαρχοῦσιν· ταῦτα δ' ἀμφότερα βλαβερὰ ταῖς πόλεσιν. (5) Πρὸς δὲ τούτοις οἱ μὲν ἐν ὑπεροχαῖς εὐτυχημάτων ὄντες, ἰσχύος καὶ πλούτου καὶ φίλων καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων, ἄρχεσθαι οὔτε βούλονται οὔτε ἐπίστανται (καὶ τοῦτ' εὐθὺς οἴκοθεν ὑπάρχει παισὶν οὖσιν· διὰ γὰρ τὴν τρυφὴν οὐδ' ἐν τοῖς διδασκαλείοις ἄρχεσθαι σύνηθες αὐτοῖς), οἱ δὲ καθ' ὑπερβολὴν ἐν ἐνδείᾳ τούτων ταπεινοὶ λίαν. Ὥσθ' οἱ μὲν ἄρχειν οὐκ ἐπίστανται ἀλλ' ἄρχεσθαι δουλικὴν ἀρχήν, οἱ δ' ἄρχεσθαι μὲν οὐδεμιᾷ ἀρχῇ, ἄρχειν δὲ δεσποτικὴν ἀρχήν. (6) Γίγνεται οὖν καὶ δούλων καὶ δεσποτῶν πόλις, ἀλλ' οὐκ ἐλευθέρων, καὶ τῶν μὲν φθονούντων, τῶν δὲ καταφρονούντων· ἃ πλεῖστον ἀπέχει φιλίας καὶ κοινωνίας πολιτικῆς· ἡ γὰρ κοινωνία φιλικόν· οὐδὲ γὰρ ὁδοῦ βούλονται κοινωνεῖν τοῖς ἐχθροῖς. Βούλεται δέ γε ἡ πόλις ἐξ ἴσων εἶναι καὶ ὁμοίων μάλιστα, τοῦτο δ' ὑπάρχει μάλιστα τοῖς μέσοις· ὥστ' ἀναγκαῖον ἄριστα πολιτεύεσθαι ταύτην τὴν πόλιν ἐστὶν ἐξ ὧν φαμὲν φύσει τὴν σύστασιν εἶναι τῆς πόλεως. (7) Καὶ σώζονται δ' ἐν ταῖς πόλεσιν οὗτοι μάλιστα τῶν πολιτῶν. Οὔτε γὰρ αὐτοὶ τῶν ἀλλοτρίων ὥσπερ οἱ πένητες ἐπιθυμοῦσιν, οὔτε τῆς τούτων ἕτεροι, καθάπερ τῆς τῶν πλουσίων οἱ πένητες ἐπιθυμοῦσιν· καὶ διὰ τὸ μήτ' ἐπιβουλεύεσθαι μήτ' ἐπιβουλεύειν ἀκινδύνως διάγουσιν. Διὰ τοῦτο καλῶς ηὔξατο Φωκυλίδης « πολλὰ μέσοισιν ἄριστα· μέσος θέλω ἐν πόλει εἶναι. » (8) Δῆλον ἄρα ὅτι καὶ ἡ κοινωνία ἡ πολιτικὴ ἀρίστη ἡ διὰ τῶν μέσων, καὶ τὰς τοιαύτας ἐνδέχεται εὖ πολιτεύεσθαι πόλεις ἐν αἷς δὴ πολὺ τὸ μέσον, καὶ κρεῖττον μάλιστα μὲν ἀμφοῖν, εἰ δὲ μή, θατέρου μέρους· προστιθέμενον γὰρ ποιεῖ ῥοπὴν καὶ κωλύει γίνεσθαι τὰς ἐναντίας ὑπερβολάς. Διόπερ εὐτυχία μεγίστη τοὺς

pellant, de quibus nunc diximus, partim a plerisque civitatibus sunt remotiores; partim ei quæ politia nominatur, finitimæ sunt. Quocirca de ambabus ut de una dicendum est. Judicium autem de his omnibus ex iisdem elementis pendet. Nam si recte dictum est in libris de Moribus, vitam beatam esse quæ virtuti congruit non impeditæ; virtutem autem mediocritatem : vita media optima sit necesse est, ex ea, quam quisque consequi potest, mediocritate. (3) Atque his iisdem finibus et civitatis vel reipublicæ administrationis virtutem ac vitium terminari necesse est. Respublica enim vita quædam civitatis est. In omnibus igitur urbibus tres sunt partes civitatis : alii valde locupletes, alii egentissimi; tertii inter hos medii. Itaque quoniam convenit inter omnes, id quod est mediocre et medium, esse optimum; perspicuum etiam est, rerum secundarum possessionem mediam omnium esse optimam. Facile enim adduci potest ut rationi obtemperet. (4) At qui pulchritudinis aut virium corporis aut nobilitatis aut divitiarum modum superat, aut contra qui supra modum pauper aut supramodum infirmus aut inhonoratus est, difficile est eum rationi obsequi. Fiunt enim illi quidem petulantes et contumeliosi et insigniter magnisque in facinoribus improbi : hi vero malitiosi ac fraudulenti et levibus in factis mali. At injuriarum aliæ nascuntur ex contumelia ac petulantia : aliæ ex calliditate et malitia. Præterea hi minime tribubus et senatui præesse possunt. Atqui hoc utrumque his concessum civitatibus est pestiferum. (5) Præterea qui rebus secundis et viribus corporis et divitiis et amicis et aliis hujusmodi rebus excellunt, imperium ferre neque volunt neque sciunt. Atque hoc malum dominatum statim a pueris habent : nam propter luxuriam et delicias ne in ludis quidem imperio magistri parere consueverunt. At qui supra modum harum rerum penuria conflictantur, nimis sunt humiles atque abjecti. Itaque hi imperare quidem nesciunt, sed imperium servile subire sciunt : illi nulli quidem imperio parere didicerunt, sed ita imperare sciunt, quomodo domini servis imperant. (6) Fit igitur servorum et dominorum civitas, non liberorum : et hominum partim invidentium, partim contemnentium; quæ ab amicitia et societate communioneque civili distant plurimum. Societas enim et communio ad amicitiam pertinent : nam ne itineris quidem cum inimicis societatem inire volumus. Ea autem natura civitatis est, ut ex paribus et similibus, quam maxime fieri possit, constare debeat. Hoc autem mediis suppetit maxime. Quare necesse est hanc civitatem optime administrari, quæ ex iis partibus constet, ex quibus conflatam constitutionem civitatis dicimus esse optimam natura. (7) Et vero ex civibus hi in civitatibus salvi sunt maxime. Nam neque ipsi, ut pauperes, aliena appetunt; neque rem horum familiarem, ut rem divitum, pauperes concupiscunt : et quia neque insidiis oppugnantur, neque aliis insidiantur, ab omni periculo tuti vivunt. Itaque præclare optavit Phocylides : « Esse volo civis medius : namque optima multa Sunt mediis. » (8) Perspicuum igitur est, societatem civilem illam esse optimam, quæ ex mediis constet; talesque civitates bene administrari licere, in quibus media pars multa est et plus potest, maxime quidem quam ambæ, secundo loco vero, quam alterutra. Accrescens enim aliquid momenti affert inclinationemque quandam facit, et obstat ne accidant contrariæ exsuperantiæ. Quapropter summæ felicitatis est, eos qui in civitatis administratione versan-

πολιτευομένους οὐσίαν ἔχειν μέσην καὶ ἱκανήν, ὡς ὅπου οἱ μὲν πολλὰ σφόδρα κέκτηνται οἱ δὲ μηθέν, ἢ δῆμος ἔσχατος γίγνεται ἢ ὀλιγαρχία ἄκρατος ἢ τυραννὶς δι' ἀμφοτέρας τὰς ὑπερβολάς· καὶ γὰρ ἐκ δημοκρατίας 5 τῆς νεανικωτάτης καὶ ἐξ ὀλιγαρχίας γίνεται τυραννίς, ἐκ δὲ τῶν μέσων καὶ τῶν σύνεγγυς πολὺ ἧττον. Τὴν δ' αἰτίαν ὕστερον ἐν τοῖς περὶ τὰς μεταβολὰς τῶν πολιτειῶν ἐροῦμεν. (9) Ὅτι δ' ἡ μέση βελτίστη, φανερόν· μόνη γὰρ ἀστασίαστος· ὅπου γὰρ πολὺ τὸ διὰ μέσου, 10 ἥκιστα στάσεις καὶ διαστάσεις γίγνονται τῶν πολιτειῶν. Καὶ αἱ μεγάλαι πόλεις ἀστασιαστότεραι διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ὅτι πολὺ τὸ μέσον· ἐν δὲ ταῖς μικραῖς ῥᾴδιόν τε διαλαβεῖν εἰς δύο πάντας, ὥστε μηθὲν καταλιπεῖν μέσον, καὶ πάντες σχεδὸν ἄποροι ἢ εὔποροί εἰσιν. Καὶ 15 αἱ δημοκρατίαι δὲ ἀσφαλέστεραι τῶν ὀλιγαρχιῶν εἰσὶ καὶ πολυχρονιώτεραι διὰ τοὺς μέσους· πλείους τε γάρ εἰσι καὶ μᾶλλον μετέχουσι τῶν τιμῶν ἐν ταῖς δημοκρατίαις ἢ ταῖς ὀλιγαρχίαις, ἐπεὶ ὅταν ἄνευ τούτων τῷ πλήθει ὑπερτείνωσιν οἱ ἄποροι, κακοπραγία γίνεται καὶ 20 ἀπόλλυνται ταχέως. (10) Σημεῖον δὲ δεῖ νομίζειν καὶ τὸ τοὺς βελτίστους νομοθέτας εἶναι τῶν μέσων πολιτῶν· Σόλων τε γὰρ ἦν τούτων (δηλοῖ δ' ἐκ τῆς ποιήσεως) καὶ Λυκοῦργος (οὐ γὰρ ἦν βασιλεύς) καὶ Χαρώνδας καὶ σχεδὸν οἱ πλεῖστοι τῶν ἄλλων. Φανερὸν δ' ἐκ τούτων 25 καὶ διότι αἱ πλεῖσται πολιτεῖαι αἱ μὲν δημοκρατικαί εἰσιν αἱ δ' ὀλιγαρχικαί· διὰ γὰρ τὸ ἐν ταύταις πολλάκις ὀλίγον εἶναι τὸ μέσον, ἀεὶ ὁπότεροι ἂν ὑπερέχωσιν, εἴθ' οἱ τὰς οὐσίας ἔχοντες εἴθ' ὁ δῆμος, οἱ τὸ μέσον ἐκβαίνοντες καθ' αὑτοὺς ἄγουσι τὴν πολιτείαν, ὥστε 30 ἢ δῆμος γίγνεται ἢ ὀλιγαρχία. (11) Πρὸς δὲ τούτοις διὰ τὸ στάσεις γίνεσθαι καὶ μάχας πρὸς ἀλλήλους τῷ δήμῳ καὶ τοῖς εὐπόροις, ὁποτέροις ἂν μᾶλλον συμβῇ κρατῆσαι τῶν ἐναντίων, οὐ καθιστᾶσι κοινὴν πολιτείαν, οὐδ' ἴσην, ἀλλὰ τῆς νίκης ἆθλον τὴν ὑπεροχὴν τῆς πο-35 λιτείας λαμβάνουσιν, καὶ οἱ μὲν δημοκρατίαν οἱ δ' ὀλιγαρχίαν ποιοῦσιν. Ἔτι δὲ καὶ τῶν ἐν ἡγεμονίᾳ γενομένων τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν παρ' αὑτοῖς ἑκάτεροι πολιτείαν ἀποβλέποντες οἱ μὲν δημοκρατίας ἐν ταῖς πόλεσι καθίστασαν, οἱ δ' ὀλιγαρχίας, οὐ πρὸς τὸ τῶν 40 πόλεων συμφέρον σκοποῦντες, ἀλλὰ πρὸς τὸ σφέτερον αὐτῶν. (12) Ὥστε διὰ ταύτας τὰς αἰτίας ἢ μηδέποτε τὴν μέσην γίνεσθαι πολιτείαν ἢ ὀλιγάκις καὶ παρ' ὀλίγοις· εἷς γὰρ ἀνὴρ συνεπείσθη μόνος τῶν πρότερον ἐφ' ἡγεμονίᾳ γενομένων ταύτην ἀποδοῦναι τὴν τάξιν. 45 Ἤδη δὲ καὶ τοῖς ἐν ταῖς πόλεσιν ἔθος καθέστηκε μηδὲ βούλεσθαι τὸ ἴσον, ἀλλ' ἢ ἄρχειν ζητεῖν ἢ κρατουμένους ὑπομένειν. Τίς μὲν οὖν ἀρίστη πολιτεία, καὶ διὰ τίν' αἰτίαν, ἐκ τούτων φανερόν· (13) τῶν δ' ἄλλων πολιτειῶν, ἐπειδὴ πλείους δημοκρατίας καὶ πλείους ὀλι-50 γαρχίας φαμὲν εἶναι, ποίαν πρώτην θετέον καὶ δευτέραν καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἐχομένην τῷ τὴν μὲν εἶναι βελτίω τὴν δὲ χείρω, διωρισμένης τῆς ἀρίστης οὐ χαλεπὸν ἰδεῖν. Δεῖ γὰρ ἀναγκαῖον εἶναι βελτίω τὴν ἐγγύτατα ταύτης, χείρω δὲ τὴν ἀφεστηκυῖαν τοῦ μέσου

tur, rem familiarem et mediocrem et justam habere. Nam ubi alii valde amplam habent, alii nullam, aut democratia fit postrema et deterrima, aut mera oligarchia, aut tyrannis, propter utramque exsuperantiam. Nam ex democratia acerrima et ex oligarchia nascitur tyrannis; ex mediis vero et affinibus multo minus: cujus rei causam posterius in disputatione de rerum publicarum mutationibus et conversionibus exponemus. (9) Mediam autem reipublicæ administrandæ formam esse optimam, perspicuum est: sola enim seditionibus non est infesta. Ubi enim late patet id quod interjectum medium est, minime coitiones civium et seditiones oriuntur. Atque ob eandem causam magnæ civitates minus sunt seditionibus opportunæ, nempe quia id quod medium est late patet. In parvis vero quum facile sit omnes in duas partes dirimere, ut nihil reliquatur medium, tum omnes fere aut egentes sunt aut locupletes. Præterea democratiæ oligarchiis sunt a ruinæ periculo tutiores et ad diuturnitatem stabiliores propter medios. Nam et plures sunt, et honorum fiunt participes in democratiis magis quam in oligarchiis. Quum enim sine his egentes multitudine superant, male rem suam gerit civitas, et in pessimum locum deducti cives cito intereunt. (10) Argumento autem huic rei esse existimare oportet, quod optimi latores legum de mediocrium civium grege fuerunt. Nam et Solon ex hoc numero fuit, ut declarat ipsius poesis; et Lycurgus (non enim rex fuit) et Charondas, et fere plerique alii. Perspicuum autem etiam ex his est, quamobrem plurimæ reipublicæ administrandæ formæ sint aut democraticæ aut oligarchicæ: propterea enim quod in his sæpenumero quod medium est, exiguum est, semper utricumque excellant, sive locupletes sive plebecula, qui medium locum exsuperant, hi reipublicæ administrationem secum trahunt. Itaque aut democratia fit aut oligarchia. (11) Præterea vero quia seditiones et contentiones inter plebem et locupletes exsistunt, utriscumque acciderit ut adversariis superiores evadant, ii non communem reipublicæ administrandæ formam constituunt, neque æqualem, sed exsuperantiam prioris reipublicæ administrationis, tanquam victoriæ præmium, accipiunt; et hi quidem democratiam, illi oligarchiam efficiunt. Præterea vero et eorum qui principatum Græciæ obtinuerunt, utrique ad reipublicæ formam quæ apud se vigebat, intuentes, alteri democratias in civitatibus constituerunt, alteri oligarchias, non utilitatem civium spectantes, sed suam ipsorum: (12) ita ut propter has causas aut nunquam media reipublicæ forma exsistat, aut raro et apud paucos. Unus vir enim solus ex iis qui olim fuerunt cum imperio, adductus est ut hanc reipublicæ administrandæ descriptionem redderet. Nunc autem apud eos qui in civitatibus versantur, hæc consuetudo serpere cœpit, ut nolint æqualitatem, sed aut imperare studeant, aut victi æquo animo onus imperii subeant ac perferant. Quæ sit optima reipublicæ administrandæ forma, et propter quam causam, ex his intelligere licet. (13) Aliarum autem reipublicæ formarum (quoniam plures democratias et oligarchias esse dicimus) quæ prima sit locanda, quæ secunda, et quæ ad eundem modum deinceps proxima, quia alia sit melior, alia deterior, quum ea quæ optima est, distincta ac definita sit, non est difficile intelligere. Oportet enim necessario eam esse meliorem, quæ ad hanc proxime accedit; deteriorem eam quæ a medio remotissima est, nisi quis in judicio faciendo finem civitati

πλεῖον, ἂν μὴ πρὸς ὑπόθεσιν κρίνῃ τις· λέγω δὲ τὸ πρὸς ὑπόθεσιν, ὅτι πολλάκις οὔσης ἄλλης πολιτείας αἱρετωτέρας ἐνίοις οὐθὲν κωλύσει συμφέρειν ἑτέραν μᾶλλον εἶναι πολιτείαν.

propositum intueatur : dico autem finem civitati propositum, quia sæpenumero, quamvis sit alia reipublicæ administrandæ forma præstabilior, nihil obstat tamen quominus aliquibus magis expediat, aliam esse apud eos reipublicæ administrationem.

CAP. X. [XII.]

5 Τίς δὲ πολιτεία τίσι καὶ ποία συμφέρει ποίοις, ἐχόμενόν ἐστι τῶν εἰρημένων διελθεῖν. Ληπτέον δὴ πρῶτον περὶ πασῶν καθόλου ταὐτόν· δεῖ γὰρ κρεῖττον εἶναι τὸ βουλόμενον μέρος τῆς πόλεως τοῦ μὴ βουλομένου μένειν τὴν πολιτείαν. Ἔστι δὲ πᾶσα πόλις ἔκ 10 τε τοῦ ποιοῦ καὶ ποσοῦ. Λέγω δὲ ποιὸν μὲν ἐλευθερίαν, πλοῦτον, παιδείαν, εὐγένειαν, ποσὸν δὲ τὴν τοῦ πλήθους ὑπεροχήν. (2) Ἐνδέχεται δὲ τὸ μὲν ποιὸν ὑπάρχειν ἑτέρῳ μέρει τῆς πόλεως, ἐξ ὧν συνέστηκε μερῶν ἡ πόλις, ἄλλῳ δὲ μέρει τὸ ποσόν, οἷον πλείους τὸν ἀριθμὸν 15 εἶναι τῶν γενναίων τοὺς ἀγεννεῖς ἢ τῶν πλουσίων τοὺς ἀπόρους, μὴ μέντοι τοσοῦτον ὑπερέχειν τῷ ποσῷ ὅσον λείπεσθαι τῷ ποιῷ. Διὸ ταῦτα πρὸς ἄλληλα συγκριτέον. Ὅπου μὲν οὖν ὑπερέχει τὸ τῶν ἀπόρων πλῆθος τὴν εἰρημένην ἀναλογίαν, ἐνταῦθα πέφυκεν εἶναι δημο- 20 κρατίαν, καὶ ἕκαστον εἶδος δημοκρατίας κατὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ δήμου ἑκάστου, οἷον ἐὰν μὲν τὸ τῶν γεωργῶν ὑπερτείνῃ πλῆθος, τὴν πρώτην δημοκρατίαν, ἐὰν δὲ τὸ τῶν βαναύσων καὶ μισθαρνούντων, τὴν τελευταίαν, ὁμοίως δὲ καὶ τὰς ἄλλας τὰς μεταξὺ τούτων· (3) ὅπου 25 δὲ τὸ τῶν εὐπόρων καὶ γνωρίμων μᾶλλον ὑπερτείνει τῷ ποιῷ ἢ λείπεται τῷ ποσῷ, ἐνταῦθα δὲ ὀλιγαρχίαν, καὶ τῆς ὀλιγαρχίας τὸν αὐτὸν τρόπον ἕκαστον εἶδος κατὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ὀλιγαρχικοῦ πλήθους. Δεῖ δ' ἀεὶ τὸν νομοθέτην ἐν τῇ πολιτείᾳ προσλαμβάνειν τοὺς μέ- 30 σους· ἄν τε γὰρ ὀλιγαρχικοὺς τοὺς νόμους τιθῇ, στοχάζεσθαι χρὴ τῶν μέσων, ἐάν τε δημοκρατικούς, προσάγεσθαι τοῖς νόμοις τούτους. (4) Ὅπου δὲ τὸ τῶν μέσων ὑπερτείνει πλῆθος ἢ συναμφοτέρων τῶν ἄκρων ἢ καὶ θατέρου μόνον, ἐνταῦθ' ἐνδέχεται πολιτείαν εἶναι 35 μόνιμον. Οὐθὲν γὰρ φοβερὸν μή ποτε συμφωνήσωσιν οἱ πλούσιοι τοῖς πένησιν ἐπὶ τούτους· οὐδέποτε γὰρ ἅτεροι βουλήσονται δουλεύειν τοῖς ἑτέροις, κοινοτέραν δ' ἂν ζητῶσιν, οὐδεμίαν εὑρήσουσιν ἄλλην ταύτης. Ἐν μέρει γὰρ ἄρχειν οὐκ ἂν ὑπομείνειαν διὰ τὴν 40 ἀπιστίαν τὴν πρὸς ἀλλήλους. Πανταχοῦ δὲ πιστότατος ὁ διαιτητής, διαιτητὴς δ' ὁ μέσος. Ὅσῳ δ' ἂν ἄμεινον ἡ πολιτεία μιχθῇ, τοσούτῳ μονιμωτέρα. (5) Διαμαρτάνουσι δὲ πολλοὶ καὶ τῶν τὰς ἀριστοκρατικὰς βουλομένων ποιεῖν πολιτείας, οὐ μόνον ἐν τῷ πλεῖον νέμειν 45 τοῖς εὐπόροις, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ παρακρούεσθαι τὸν δῆμον. Ἀνάγκη γὰρ χρόνῳ ποτὲ ἐκ τῶν ψευδῶν ἀγαθῶν ἀληθὲς συμβῆναι κακόν· αἱ γὰρ πλεονεξίαι τῶν πλουσίων ἀπολλύουσι μᾶλλον τὴν πολιτείαν ἢ αἱ τοῦ δήμου.

[XIII.] (6) Ἔστι δ' ὅσα προφάσεως χάριν ἐν ταῖς πο- 50 λιτείαις σοφίζονται πρὸς τὸν δῆμον πέντε τὸν ἀριθμόν, περὶ ἐκκλησίαν, περὶ τὰς ἀρχάς, περὶ δικαστήρια, περὶ ὅπλισιν, περὶ γυμνασίαν. Περὶ ἐκκλησίαν μὲν τὸ

Quæ autem reipublicæ administrandæ forma quibus et qualis qualibus expediat, consequens est deinceps iis quæ dicta sunt exponere. Primum igitur, quod idem universe de omnibus vere dicitur, sumendum est. Oportet enim plus valere eam partem civitatis, quæ vult reipublicæ formam manere, quam quæ non vult. Constat autem civitas omnis ex quali et quanto. Quale dico libertatem, divitias, disciplinam, nobilitatem; quantum, multitudinis exsuperantiam. (2) Contingere autem potest ut earum partium, ex quibus constat civitas, parti alteri adjunctum sit quale, alteri quantum : verbi gratia, ut plures numero sint homines obscuri et humili loco nati, quam generosi; aut plures egentes quam locupletes; non tam superent tamen quanto, quam superentur quali. Quapropter hæc sunt inter se comparanda. Ubi igitur egentium multitudo alteram partem superat ea proportione, quam diximus, hic democratia oriri solet naturâ, et unumquodque genus democratiæ pro cujusque populi exsuperantia; verbi gratia, si agricolarum superet multitudo, prima exsistit democratia; sin artificum illiberalium et mercenariorum, postrema. Similiterque aliæ inter has interjectæ. (3) Ubi vero locupletium et nobilium multitudo magis superat quanto, hic nascitur oligarchia; et eodem modo unumquodque oligarchiæ genus pro exsuperantia multitudinis oligarchicæ. Oportet porro latorem legis semper in reipublicæ administratione medios assumere. Nam sive leges oligarchiæ convenientes ferat, ad medios leges dirigere debet; sive democratiæ congruentes, hi legibus adjungendi sunt. (4) Ubi vero mediorum multitudo superat aut utrosque extremos, aut alterutrum tantum : hic fieri potest ut reipublicæ forma sit firma et stabilis. Non est enim metuendum, ne unquam divites cum pauperibus in hos consentiant et conspirent; nam nunquam alteri alteris servire volent. Quodsi communiorem reipublicæ administrationem quærant, nullam aliam reperient hac communiorem. Nam vicissim præesse atque imperare non facile inducent animum, propter diffidentiam quæ inter eos intercedit. Ubique gentium autem arbiter fidissimus est : at medius, arbiter est. Quanto autem melius reipublicæ administratio temperata fuerit, tanto firmior et diuturnior est. (5) Vehementer autem errant multi etiam ex iis qui reipublicæ administrandæ formas aristocraticas efficere volunt, non in eo solum, quod plus tribuunt locupletibus, quam oportet, verum etiam quod populum circumveniunt. Necesse est enim, temporis progressu aliquando ex falsis bonis nasci verum malum. Nam immoderatæ divitum cupiditates rempublicam perdunt potius, quam populi.

[XIII.] (6) Quinque autem res numero sunt, quas in reipublicæ administrationibus per speciem quandam honestam callide excogitant in populum : ea quæ versantur in concione, in magistratibus, in judiciis, in armandis civibus, in

ἐξεῖναι ἐκκλησιάζειν πᾶσι, ζημίαν δὲ ἐπικεῖσθαι τοῖς εὐπόροις ἐὰν μὴ ἐκκλησιάζωσιν, ἢ μόνοις ἢ μείζω πολλῷ. Περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς τὸ τοῖς μὲν ἔχουσι τίμημα μὴ ἐξεῖναι ἐξόμνυσθαι, τοῖς δ' ἀπόροις ἐξεῖναι. Καὶ
5 περὶ τὰ δικαστήρια τοῖς μὲν εὐπόροις εἶναι ζημίαν ἂν μὴ δικάζωσι, τοῖς δ' ἀπόροις ἄδειαν, ἢ τοῖς μὲν μεγάλην τοῖς δὲ μικράν, ὥσπερ ἐν τοῖς Χαρώνδου νόμοις. (7) Ἐνιαχοῦ δ' ἔξεστι μὲν πᾶσιν ἀπογραψαμένοις ἐκκλησιάζειν καὶ δικάζειν, ἐὰν δὲ ἀπογραψάμενοι μήτ' ἐκκλη-
10 σιάζωσι μήτε δικάζωσιν, ἐπίκεινται μεγάλαι ζημίαι τούτοις, ἵνα διὰ μὲν τὴν ζημίαν φεύγωσι τὸ ἀπογράφεσθαι, διὰ δὲ τὸ μὴ ἀπογράφεσθαι μὴ δικάζωσι μηδ' ἐκκλησιάζωσιν. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ τοῦ ὅπλα κεκτῆσθαι καὶ τοῦ γυμνάζεσθαι νομοθετοῦσιν·
15 τοῖς μὲν γὰρ ἀπόροις ἔξεστι μὴ κεκτῆσθαι, τοῖς δ' εὐπόροις ἐπιζήμιον μὴ κεκτημένοις· κἂν μὴ γυμνάζωνται, τοῖς μὲν οὐδεμία ζημία, τοῖς δ' εὐπόροις ἐπιζήμιον, ὅπως οἱ μὲν διὰ τὴν ζημίαν μετέχωσιν, οἱ δὲ διὰ τὸ μὴ φοβεῖσθαι μὴ μετέχωσιν. Ταῦτα μὲν οὖν ὀλιγαρχικὰ
20 σοφίσματα τῆς νομοθεσίας· (8) ἐν δὲ ταῖς δημοκρατίαις πρὸς ταῦτ' ἀντισοφίζονται· τοῖς μὲν γὰρ ἀπόροις μισθὸν πορίζουσιν ἐκκλησιάζουσι καὶ δικάζουσιν, τοῖς δ' εὐπόροις οὐδεμίαν τάττουσι ζημίαν. Ὥστε φανερὸν ὅτι εἴ τις βούλεται μιγνύναι δικαίως, δεῖ τὰ παρ' ἑκατέροις
25 συνάγειν καὶ τοῖς μὲν μισθὸν πορίζειν τοῖς δὲ ζημίαν· οὕτω γὰρ ἂν κοινωνοῖεν ἅπαντες, ἐκείνως δ' ἡ πολιτεία γίγνεται τῶν ἑτέρων μόνον. (9) Δεῖ δὲ τὴν πολιτείαν εἶναι μὲν ἐκ τῶν τὰ ὅπλα ἐχόντων μόνον· τοῦ δὲ τιμήματος τὸ πλῆθος ἁπλῶς μὲν ὁρισαμένους οὐκ ἔστιν εἰ-
30 πεῖν τοσοῦτον ὑπάρχειν, ἀλλὰ σκεψαμένους τὸ ποῖον ἐπιβάλλει μακρότατον ὥστε τοὺς μετέχοντας τῆς πολιτείας εἶναι πλείους τῶν μὴ μετεχόντων, τοῦτο τάττειν. Ἐθέλουσι γὰρ οἱ πένητες καὶ μὴ μετέχοντες τῶν τιμῶν ἡσυχίαν ἔχειν, ἐὰν μὴ ὑβρίζῃ τις αὐτοὺς μήτε ἀφαιρῆ-
35 ται μηθὲν τῆς οὐσίας. (10) Ἀλλὰ τοῦτο οὐ ῥᾴδιον· οὐ γὰρ ἀεὶ συμβαίνει χαρίεντας εἶναι τοὺς μετέχοντας τοῦ πολιτεύματος. Καὶ εἰώθασι δέ, ὅταν πόλεμος ᾖ, ὀκνεῖν, ἂν μὴ λαμβάνωσι τροφήν, ἄποροι δὲ ὦσιν· ἐὰν δὲ πορίζῃ τις τροφήν, βούλονται πολεμεῖν. Ἔστι δ' ἡ
40 πολιτεία παρ' ἐνίοις οὐ μόνον ἐκ τῶν ὁπλιτευόντων ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὡπλιτευκότων· ἐν Μαλιεῦσι δὲ ἡ μὲν πολιτεία ἦν ἐκ τούτων, τὰς δὲ ἀρχὰς ᾑροῦντο ἐκ τῶν στρατευομένων. Καὶ ἡ πρώτη δὲ πολιτεία ἐν τοῖς Ἕλλησιν ἐγένετο μετὰ τὰς βασιλείας ἐκ τῶν πολεμούν-
45 των, ἡ μὲν ἐξ ἀρχῆς ἐκ τῶν ἱππέων (τὴν γὰρ ἰσχὺν καὶ τὴν ὑπεροχὴν ἐν τοῖς ἱππεῦσιν ὁ πόλεμος εἶχεν· ἄνευ μὲν γὰρ συντάξεως ἄχρηστον τὸ ὁπλιτικόν, αἱ δὲ περὶ τῶν τοιούτων ἐμπειρίαι καὶ τάξεις ἐν τοῖς ἀρχαίοις οὐχ ὑπῆρχον, ὥστ' ἐν τοῖς ἱππεῦσιν εἶναι τὴν ἰσχύν),
50 (11) αὐξανομένων δὲ τῶν πόλεων καὶ τῶν ἐν τοῖς ὅπλοις ἰσχυσάντων μᾶλλον πλείους μετεῖχον τῆς πολιτείας. Διόπερ ἃς νῦν καλοῦμεν πολιτείας, οἱ πρότερον ἐκάλουν δημοκρατίας. Ἦσαν δὲ αἱ ἀρχαῖαι πολιτεῖαι εὐλόγως ὀλιγαρχικαὶ καὶ βασιλικαί· δι' ὀλιγανθρωπίαν γὰρ οὐκ

exercendis. In concionibus quidem, licere civibus in concione deliberandi causa interesse : mulctam autem esse constitutam in locupletes, si non interfuerint in concione; eamque aut in solos locupletes, aut multo majorem. In magistratibus, non licere iis qui censum habeant, ejurare magistratum : egentibus et tenuibus licere. In judiciis mulctam esse constitutam in locupletes, nisi judicandi munere fungantur; egentibus licere impune rebus judicandis non præesse : aut in illos quidem gravem mulctam esse constitutam, in hos levem, quemadmodum in Charondæ legibus. (7) Alicubi autem licet quidem omnibus, qui modo professi fuerint, in concione consultandi gratia interesse, et res judicare : quodsi posteaquam professi fuerint, neque in concionem veniant, neque judicandi munus obeant, magnæ sunt his pœnæ irrogatæ, ut propter mulctæ irrogationem professionem fugiant, propterea autem quod nomen perscribendum non dederint, judicandi munus non obeant, neque in concione deliberandi causa intersint. Eodem modo et de armis domi habendis et corporibus exercendis lege lata constituunt. Egentibus enim licet arma non habere; locupletes vero si non habeant, pecunia mulctantur : et illis licet impune corpus non exercere, his, si corpus non exerceant, mulcta irrogata est : ut hi quidem propter mulctam corpori exercendo dent operam, illi propter impunitatem corporis exercitationem negligant. Hæc igitur sunt callida legum ferendarum artificia, ad oligarchiam accommodata. (8) In democratiis vero alias machinas excogitant, quas his opponant. Egentibus enim mercedem præbent in concionem deliberandi causa euntibus, et judicandi munus obeuntibus : locupletibus utrumque munus defugientibus nullam mulctam irrogant. Itaque perspicuum est, si quis vult juste permiscere quæ sunt apud utrosque, in unum esse conducenda : et illis quidem mercedem esse præbendam, his vero mulctam irrogandam. Sic enim omnes reipublicæ administrationis fuerint participes : illo modo autem in alterorum potestatem venit respublica. (9) Oportet autem reipublicæ formam ex his sane constare tantum, qui habent arma, census vero magnitudine non licet simpliciter definiendo edicere tantam suppetere debere : sed considerato, qualis et quantus amplissimus quadret ad id, ut ii qui reipublicæ administrandæ sunt participes, plures sint iis qui non sunt participes, tantum præfinire ac præscribere oportet. Pauperes enim, etiamsi honorum non sint participes, quiescere volunt, modo ne quis eos contumeliose vexet, neque de re familiari quicquam detrahat. (10) Sed hoc facile non est : non enim semper contingit ut sint ii humanitate politi, qui reipublicæ administrationis sunt participes. Et pauperes, ubi bellum ortum fuerit, solent esse tardiores, nisi alantur : quodsi quis victum suppeditet, militiam non detrectant. Constat autem respublica apud nonnullos non solum ex iis peditibus, qui arma gerunt, verum etiam ex iis qui gesserunt. Apud Malienses autem respublica quidem ex his constabat, magistratus vero ex iis qui militabant legebantur. Ac prima sane reipublicæ administrandæ forma apud Græcos, posteaquam regibus uti desierunt, ex iis qui arma ferebant fuit : principio quidem ex equitibus : viribus enim belli superabant qui equitatu præstabant. Nam sine arte instruendi exercitus peditatus gravioris armaturæ inutilis est. At talium rerum usus et ordinis disciplina non erat apud veteres; quare in equitatu robur belli erat. (11) Crescentibus autem civitatibus, auctisque eorum qui arma tractabant viribus, cum pluribus reipublicæ administratio communicata est. Quapropter quas nunc politias appellamus, majores democratias nominabant. Erant autem veteres reipublicæ administrandæ formæ non sine ratione oligarchicæ aut regiæ. Nam propter hominum

εἶχον πολὺ τὸ μέσον, ὥστ' ὀλίγοι τε ὄντες τὸ πλῆθος
καὶ κατὰ τὴν σύνταξιν μᾶλλον ὑπέμενον τὸ ἄρχεσθαι.
Διὰ τίνα μὲν οὖν εἰσὶν αἰτίαν αἱ πολιτεῖαι πλείους,
καὶ διὰ τί παρὰ τὰς λεγομένας ἕτεραι (δημοκρατία τε
5 γὰρ οὐ μία τὸν ἀριθμόν ἐστι, καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως),
ἔτι δὲ τίνες αἱ διαφοραὶ καὶ διὰ τίνα αἰτίαν συμβαίνει,
πρὸς δὲ τούτοις τίς ἀρίστη τῶν πολιτειῶν ὡς ἐπὶ τὸ
πλεῖστον εἰπεῖν, καὶ τῶν ἄλλων ποία ποίοις ἁρμόττει
τῶν πολιτειῶν, εἴρηται.

paucitatem non admodum multos habebant qui medii essent. Itaque quum et numero pauci essent, et ordinis descriptione, magis imperium perferebant. Quam ob causam igitur reipublicæ administrandæ formæ sint plures, et quam ob rem præter eas quæ commemoratæ sunt, aliæ, (nam et democratia una numero non est, et de aliis idem sentiendum,) præterea vero quid inter se differant, et quam ob causam hoc eveniat; et præter hæc, quæ sit optima reipublicæ administrandæ forma, ut universe dicamus; et aliarum reipublicæ formarum qualis qualibus conveniat, exposuimus.

CAP. XI. [XIV.]

10 Πάλιν δὲ καὶ κοινῇ καὶ χωρὶς περὶ ἑκάστης λέγωμεν περὶ τῶν ἐφεξῆς, λαβόντες ἀρχὴν τὴν προσήκουσαν αὐτῶν. Ἔστι δὴ τρία μόρια τῶν πολιτειῶν πασῶν, περὶ ὧν δεῖ θεωρεῖν τὸν σπουδαῖον νομοθέτην ἑκάστῃ τὸ συμφέρον· ὧν ἐχόντων καλῶς ἀνάγκη
15 τὴν πολιτείαν ἔχειν καλῶς, καὶ τὰς πολιτείας ἀλλήλων διαφέρειν ἐν τῷ διαφέρειν ἕκαστον τούτων. Ἔστι δὲ τῶν τριῶν τούτων ἓν μέν τι τὸ βουλευόμενον περὶ τῶν κοινῶν, δεύτερον δὲ τὸ περὶ τὰς ἀρχάς (τοῦτο δ' ἐστὶν ἃς δεῖ καὶ τίνων εἶναι κυρίας, καὶ ποίαν τινὰ δεῖ γίγνε-
20 σθαι τὴν αἵρεσιν αὐτῶν), τρίτον δὲ τί τὸ δικάζον. Κύριον δ' ἐστὶ τὸ βουλευόμενον περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης καὶ συμμαχίας καὶ διαλύσεως, καὶ περὶ νόμων, καὶ περὶ θανάτου καὶ φυγῆς καὶ δημεύσεως, καὶ τῶν εὐθυνῶν. (2) Ἀναγκαῖον δ' ἤτοι πᾶσι τοῖς πολίταις
25 ἀποδεδόσθαι πάσας ταύτας τὰς κρίσεις ἢ τισὶ πάσας, οἷον ἀρχῇ τινὶ μιᾷ ἢ πλείοσιν, ἢ ἑτέραις ἑτέρας, ἢ τινὰς μὲν αὐτῶν πᾶσι τινὰς δὲ τισίν. Τὸ μὲν οὖν πάντας καὶ περὶ ἁπάντων δημοτικόν· τὴν τοιαύτην γὰρ ἰσότητα ζητεῖ ὁ δῆμος· (3) εἰσὶ δὲ οἱ τρόποι τοῦ πάντας
30 πλείους, εἷς μὲν τὸ κατὰ μέρος ἀλλὰ μὴ πάντας ἀθρόους, ὥσπερ ἐν τῇ πολιτείᾳ τῇ Τηλεκλέους ἐστὶ τοῦ Μιλησίου (καὶ ἐν ἄλλαις δὲ πολιτείαις βουλεύονται αἱ συναρχίαι συνιοῦσαι, εἰς δὲ τὰς ἀρχὰς βαδίζουσι πάντες κατὰ μέρος ἐκ τῶν φυλῶν καὶ τῶν μορίων τῶν ἐλαχί-
35 στων παντελῶς, ἕως ἂν διέλθῃ διὰ πάντων), συνιέναι δὲ μόνον περί τε νόμων θέσεως καὶ τῶν περὶ τῆς πολιτείας, καὶ τὰ παραγγελλόμενα ἀκουσομένους ὑπὸ τῶν ἀρχόντων. (4) Ἄλλος δὲ τρόπος τὸ πάντας ἀθρόους, συνιέναι δὲ μόνον πρός τε τὰς ἀρχαιρεσίας αἱρησομέ-
40 νους καὶ πρὸς τὰς νομοθεσίας καὶ περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης καὶ πρὸς εὐθύνας, τὰ δ' ἄλλα τὰς ἀρχὰς βουλεύεσθαι τὰς ἐφ' ἑκάστοις τεταγμένας, αἱρετὰς οὔσας ἐξ ἁπάντων ἢ κληρωτάς. Ἄλλος δὲ τρόπος τὸ περὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς εὐθύνας ἀπαντᾶν τοὺς πολίτας, καὶ
45 περὶ πολέμου βουλευσομένους καὶ συμμαχίας, τὰ δ' ἄλλα τὰς ἀρχὰς διοικεῖν αἱρετὰς οὔσας, ὅσας ἐνδέχεται· τοιαῦται δ' εἰσὶν ὅσας ἄρχειν ἀναγκαῖον τοὺς ἐπισταμένους. (5) Τέταρτος δὲ τρόπος τὸ πάντας περὶ πάντων βουλεύεσθαι συνιόντας, τὰς δ' ἀρχὰς περὶ μηθενὸς
50 κρίνειν ἀλλὰ μόνον προανακρίνειν· ὅνπερ ἡ τελευταία δημοκρατία νῦν διοικεῖται τρόπον, ἣν ἀνάλογόν φαμεν εἶναι ὀλιγαρχίᾳ τε δυναστευτικῇ καὶ μοναρχίᾳ τυραν-

Rursus autem postquam universe de omnibus, et proprie de unaquaque explicavimus, de iis quæ deinceps sequuntur, dicamus, eorum principio apto et conveniente sumpto. Omnium igitur reipublicæ administrandæ formarum tres partes sunt, quarum quid cuique expediat, bonum scriptorem legum diligenter attendere et considerare oportet: quibus partibus bene affectis, reipublicæ formam bene affectam esse, et pro uniuscujusque harum partium differentia reipublicæ formas inter se differre necesse est. Harum autem partium una quædam est, quæ de republica consultat: altera, quæ in magistratibus versatur, hoc est, quos magistratus esse, et quarum rerum potestatem eos habere, et qualem eorum electionem esse oporteat: tertia ad judices pertinet. Summam autem potestatem habet ea pars, quæ de bello et pace, et de societate et de fœderibus et de legibus, et de morte et exilio, et publicatione bonorum et de rationibus referendis consultat. (2) Necesse est autem, vel civibus omnibus omnia hæc judicia esse tradita, vel nonnullis omnia: verbi gratia, uni cuidam magistratui, aut pluribus, vel aliis alia; vel nonnulla eorum omnibus, nonnulla vero nonnullis. Omnes igitur cives de omnibus rebus statuere, populare est; talem enim æqualitatem requirit populus. (3) Sunt autem modi, quibus omnes de rebus omnibus statuant, complures: unus, ut singuli vicissim, non omnes simul, statuant: ut fit in republica a Telecle Milesio instituta; (et vero in aliis rebuspublicis consultant magistratuum collegia in unum coacta; magistratus autem obtinent omnes vicissim cives ex tribubus et particulis civitatis prorsus minimis, donec ad omnes perventum sit :) conveniant autem omnes solum de legibus ferendis, et iis de rebus, quæ ad reipublicæ administrationem pertinent; et ut ea audiant, quæ a magistratibus edicuntur. (4) Alius modus, ut omnes conferti statuant, sed conveniant tantum comitiorum diebus, et ad magistratus creandos, et ad leges sciscendas, et quum de bello et pace agendum est, et ad rationes rerum in magistratu gestarum repetendas: de ceteris autem magistratus, ut cuique negotio propositi sunt, sive lecti ex omnibus, sive sortito capti, deliberent. Alius modus, ut cives ad magistratus creandos, et rationes a magistratibus repetendas conveniant, et quum de bello ac societate belli deliberaturi sunt: cetera a magistratibus transigantur; qui quidem magistratus a populo sint electi, tot, quot eliguntur rectius. Tales autem sunt ii qui non nisi a scientibus et usu peritis geri possunt. (5) Quartus modus est, ut omnes de rebus omnibus congregati deliberent; magistratus vero nulla de re decernant, sed tantum sententiam suam anquirendi causa ante interponant: quo modo potentatui et monarchiæ tyrannicæ pro-

νικῇ. Οὗτοι μὲν οὖν οἱ τρόποι δημοκρατικοὶ πάντες· (6) τὸ δὲ τινὰς περὶ πάντων ὀλιγαρχικόν. Ἔχει δὲ καὶ τοῦτο διαφορὰς πλείους. Ὅταν μὲν γὰρ ἀπὸ τιμημάτων μετριωτέρων αἱρετοί τε ὦσι καὶ πλείους διὰ τὴν μετριότητα τοῦ τιμήματος, καὶ περὶ ὧν ὁ νόμος ἀπαγορεύει μὴ κινῶσιν ἀλλ' ἀκολουθῶσι, καὶ ἐξῇ κτωμένῳ τὸ τίμημα μετέχειν, ὀλιγαρχία μὲν πολιτικὴ δ' ἐστὶν ἡ τοιαύτη διὰ τὸ μετριάζειν· ὅταν δὲ μὴ πάντες τοῦ βουλεύεσθαι μετέχωσιν ἀλλ' αἱρετοί, κατὰ νόμον δ' ἄρχωσιν ὥσπερ καὶ πρότερον, ὀλιγαρχικόν. Ὅταν δὲ καὶ αἱρῶνται αὐτοὶ αὑτοὺς οἱ κύριοι τοῦ βουλεύεσθαι, καὶ ὅταν παῖς ἀντὶ πατρὸς εἰσίῃ καὶ κύριοι τῶν νόμων ὦσιν, ὀλιγαρχικὴν ἀναγκαῖον εἶναι τὴν τάξιν ταύτην. (7) Ὅταν δὲ τινῶν τινές, οἷον πολέμου μὲν καὶ εἰρήνης καὶ εὐθυνῶν πάντες, τῶν δὲ ἄλλων ἄρχοντες, καὶ οὗτοι αἱρετοὶ ἢ κληρωτοί, ἀριστοκρατία μὲν ἡ πολιτεία· ἐὰν δ' ἐνίων μὲν αἱρετοὶ ἐνίων δὲ κληρωτοί, καὶ κληρωτοὶ ἢ ἁπλῶς ἢ ἐκ προκρίτων, ἢ κοινῇ αἱρετοὶ καὶ κληρωτοί, τὰ μὲν πολιτείας ἀριστοκρατικῆς ἐστὶ τούτων, τὸ δὲ πολιτείας αὐτῆς. Διῄρηται μὲν οὖν τὸ βουλευόμενον πρὸς τὰς πολιτείας τοῦτον τὸν τρόπον, καὶ διοικεῖ ἑκάστη πολιτεία κατὰ τὸν εἰρημένον διορισμόν. (8) Συμφέρει δὲ δημοκρατίᾳ τε τῇ μάλιστ' εἶναι δοκούσῃ δημοκρατίᾳ νῦν (λέγω δὲ τοιαύτην ἐν ᾗ κύριος ὁ δῆμος καὶ τῶν νόμων ἐστίν) πρὸς τὸ βουλεύεσθαι βέλτιον τὸ αὐτὸ ποιεῖν ὅπερ ἐπὶ τῶν δικαστηρίων ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις (τάττουσι γὰρ ζημίαν τούτοις οὓς βούλονται δικάζειν, ἵνα δικάζωσιν, οἱ δὲ δημοτικοὶ μισθὸν τοῖς ἀπόροις), τοῦτο δὲ καὶ περὶ τὰς ἐκκλησίας ποιεῖν· βουλεύσονται γὰρ βέλτιον κοινῇ βουλευόμενοι πάντες, ὁ μὲν δῆμος μετὰ τῶν γνωρίμων, οὗτοι δὲ μετὰ τοῦ πλήθους. Συμφέρει δὲ καὶ τὸ αἱρετοὺς εἶναι τοὺς βουλευομένους ἢ κληρωτοὺς ἴσως ἐκ τῶν μορίων. Συμφέρει δὲ κἂν ὑπερβάλλωσι πολὺ κατὰ τὸ πλῆθος οἱ δημοτικοὶ τῶν πολιτικῶν, ἢ μὴ πᾶσι διδόναι μισθόν, ἀλλ' ὅσοι σύμμετροι πρὸς τὸ τῶν γνωρίμων πλῆθος, ἢ ἀποκληροῦν τοὺς πλείους. (9) Ἐν δὲ ταῖς ὀλιγαρχίαις ἢ προαιρεῖσθαί τινας ἐκ τοῦ πλήθους, ἢ κατασκευάσαντας ἀρχεῖον οἷον ἐν ἐνίαις πολιτείαις ἐστὶν οὓς καλοῦσι προβούλους καὶ νομοφύλακας, καὶ περὶ τούτων χρηματίζειν περὶ ὧν ἂν οὗτοι προβουλεύσωσιν· οὕτω γὰρ μεθέξει ὁ δῆμος τοῦ βουλεύεσθαι, καὶ λύειν οὐθὲν δυνήσεται τῶν περὶ τὴν πολιτείαν. Ἔτι ἢ ταὐτὰ ψηφίζεσθαι τὸν δῆμον ἢ μηθὲν ἐναντίον τοῖς εἰσφερομένοις, ἢ τῆς συμβουλῆς μὲν μεταδιδόναι πᾶσι, βουλεύεσθαι δὲ τοὺς ἄρχοντας. (10) Καὶ τὸ ἀντικείμενον δὲ τοῦ ἐν ταῖς πολιτείαις γιγνομένου δεῖ ποιεῖν· ἀποψηφιζόμενον μὲν γὰρ κύριον δεῖ ποιεῖν τὸ πλῆθος, καταψηφιζόμενον δὲ μὴ κύριον, ἀλλ' ἐπαναγέσθω πάλιν ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας. Ἐν γὰρ ταῖς πολιτείαις ἀντεστραμμένως ποιοῦσιν· οἱ γὰρ ὀλίγοι ἀποψηφισάμενοι μὲν κύριοι, καταψηφισάμενοι δὲ οὐ κύριοι· ἀλλ' ἐπανάγεται εἰς τοὺς πλείστους ἀεί. Περὶ μὲν οὖν τοῦ βουλευομένου καὶ τοῦ κυρίου δὴ τῆς πολιτείας τοῦτον διωρίσθω τὸν τρόπον.

portione respondere dicimus. Hi igitur omnes modi sunt democratici. (6) Quosdam vero de omnibus statuere, oligarchiæ proprium est. Habet porro etiam hoc differentias plures. Quum enim ex mediocribus censibus et deliguntur magistratus, et sunt plures propter census mediocritatem, neque quicquam eorum, quæ vetat lex, movent, sed legem sequuntur ducem; et ei, qui censum lege præfinitum habeat, licet ad rempublicam accedere : oligarchia hæc talis quidem est, sed politiæ similis, quia modum servat. Quum vero non omnes consilii publici sunt participes, sed eliguntur, et tamen ex lege imperant, hoc ita, ut et superius, ad oligarchiam pertinet. At quum ii, penes quos est consultandi potestas, se ipsi legunt et creant, quumque filius in locum patris succedit, et quum leges sibi subjungunt, non se legibus : hæc reipublicæ ordinatio oligarchia sit necesse est. (7) Quum autem partitione quadam facta de nonnullis rebus statuendi potestatem et jus habent nonnulli, verbi gratia, de bello et pace et de rationibus repetendis omnes; de ceteris rebus magistratus, hique electi aut sortito facti : hæc quidem reipublicæ forma aristocratia est. Sed si de aliquibus rebus statuere possint magistratus electi, de aliquibus sortito facti; et qui sortito fiunt, vel simpliciter sumantur ex omnibus, vel ex iis qui ante meliores judicati sunt; vel communiter et electione et sorte fiant : hæc reipublicæ administratio partim aristocratia est, partim ipsa politia. Distinctum igitur hoc modo est id quod in civitate consultationi præest, spectatis reipublicæ administrandæ formis; et gubernatur unaquæque reipublicæ forma, ut supra dictum est. (8) Conducit autem ei democratiæ, quæ maxime hoc nomine digna videtur, (talem democratiam dico, in qua populus habet potestatem et dominium etiam in leges,) quo melius in senatu deliberent, facere id quod fit in oligarchiis de judiciorum ratione : mulctam enim iis irrogant, quos judicandi munere fungi volunt, ut eo fungantur; at democratia egentibus mercedem decernit : et hoc idem in concionibus facere. Melius enim consultabunt, si consultent omnes communiter, multitudo quidem cum optimatibus, hi vero cum multitudine. Expedit autem, eos qui consultandi munus obibunt, aut suffragiis creari, aut sortito fieri æqualiter ex membris civitatis. Expedit porro illud quoque, si cives populares politicos longe numero superent, aut non omnibus mercedem dare, sed tam multis, quam multi cum multitudine nobilium commensu quodam comparari queant, aut plures sorte eligere. (9) In oligarchiis autem utile est aut nonnullos ex multitudine eligere, aut curiam aliquam constituere talem, qualis est in quibusbam rebuspublicis, quos probulos (præconsultatóres) et nomophylacas (legum custodes) appellant : et de iis statuere ac decernere, de quibus hi ante consultarint. Sic enim populus erit consultandi consors et particeps, neque quicquam eorum rescindere poterit, quæ ad reipublicæ administrationem pertinent. Præterea aut eadem decernere populum, aut nihil contrarium iis decernere, quæ ad eum referentur : aut cum omnibus quidem deliberationem in concione communicare, sed solis magistratibus consultandi potestatem facere. (10) Et contrarium ejus quod fit in politiis, faciendum est. Populi enim in absolvendo rata debet esse auctoritas, in condemnando non debet esse rata : sed provocatio sit ad eos magistratus, qui reipublicæ præsunt. Nam in politiis faciunt ordine inverso : paucorum enim, si quidem absolverunt, rata est auctoritas : sin condemnarunt, rata non est; sed provocatio semper est ad plurimos. De ea igitur civitatis parte, quæ consultat, et de ea penes quam est moderandæ atque administrandæ civitatis potestas, ita sit a nobis explicatum.

CAP. XII. [XV]

Ἐχομένη δὲ τούτων ἐστὶν ἡ περὶ τὰς ἀρχὰς διαίρεσις· ἔχει γὰρ καὶ τοῦτο τὸ μόριον τῆς πολιτείας πολλὰς διαφοράς, πόσαι τε ἀρχαί, καὶ κύριαι τίνων, καὶ περὶ χρόνου, πόσος ἑκάστης ἀρχῆς (οἱ μὲν γὰρ ἑξαμήνους, οἱ δὲ δι' ἐλάττονος, οἱ δ' ἐνιαυσίας, οἱ δὲ πολυχρονιωτέρας ποιοῦσι τὰς ἀρχάς), καὶ πότερον εἶναι δεῖ τὰς ἀρχὰς ἀϊδίους ἢ πολυχρονίους ἢ μηδέτερον ἀλλὰ πλεονάκις τοὺς αὐτούς, ἢ μὴ τὸν αὐτὸν δὶς ἀλλ' ἅπαξ μόνον· (2) ἔτι δὲ περὶ τὴν κατάστασιν τῶν ἀρχῶν, ἐκ τίνων δεῖ γίνεσθαι καὶ ὑπὸ τίνων καὶ πῶς. Περὶ πάντων γὰρ τούτων δεῖ δύνασθαι διελεῖν κατὰ πόσους ἐνδέχεται γενέσθαι τρόπους, κἄπειτα προσαρμόσαι, ποίαις ποῖαι πολιτείαι συμφέρουσιν. Ἔστι δὲ οὐδὲ τοῦτο διορίσαι ῥᾴδιον, ποίας δεῖ καλεῖν ἀρχάς· πολλῶν γὰρ ἐπιστατῶν ἡ πολιτικὴ κοινωνία δεῖται, διόπερ πάντας οὔτε τοὺς αἱρετοὺς οὔτε τοὺς κληρωτοὺς ἄρχοντας θετέον, οἷον τοὺς ἱερεῖς πρῶτον· τοῦτο γὰρ ἕτερόν τι παρὰ τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς θετέον· ἔτι δὲ χορηγοὶ καὶ κήρυκες· αἱροῦνται δὲ καὶ πρεσβευταί. (3) Εἰσὶ δὲ αἱ μὲν πολιτικαὶ τῶν ἐπιμελειῶν, ἢ πάντων τῶν πολιτῶν πρός τινα πρᾶξιν, οἷον στρατηγὸς στρατευομένων, ἢ κατὰ μέρος, οἷον ὁ γυναικονόμος ἢ παιδονόμος· αἱ δ' οἰκονομικαί (πολλάκις γὰρ αἱροῦνται σιτομέτρας), αἱ δ' ὑπηρετικαί, πρὸς ἅς, ἂν εὐπορῶσι, τάττουσι δούλους. Μάλιστα δ' ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν ἀρχὰς λεκτέον ταύτας, ὅσαις ἀποδέδοται βουλεύσασθαί τε περὶ τινῶν καὶ κρῖναι καὶ ἐπιτάξαι, καὶ μάλιστα τοῦτο· τὸ γὰρ ἐπιτάττειν ἀρχικώτερόν ἐστιν. Ἀλλὰ ταῦτα διαφέρει πρὸς μὲν τὰς χρήσεις οὐθὲν ὡς εἰπεῖν· οὐ γάρ πω κρίσις γέγονεν ἀμφισβητούντων περὶ τοῦ ὀνόματος· ἔχει δέ τιν' ἄλλην διανοητικὴν πραγματείαν. (4) Ποῖαι δ' ἀρχαὶ καὶ πόσαι ἀναγκαῖαι εἰ ἔσται πόλις, καὶ ποῖαι ἀναγκαῖαι μὲν οὔ χρήσιμοι δὲ πρὸς σπουδαίαν πολιτείαν, μᾶλλον ἄν τις ἀπορήσειε πρὸς ἅπασάν τε δὴ πολιτείαν καὶ δὴ καὶ τὰς μικρὰς πόλεις. Ἐν μὲν γὰρ δὴ ταῖς μεγάλαις ἐνδέχεταί τε καὶ δεῖ μίαν τετάχθαι πρὸς ἓν ἔργον· πολλούς τε γὰρ εἰς τὰ ἀρχεῖα ἐνδέχεται βαδίζειν διὰ τὸ πολλοὺς εἶναι τοὺς πολίτας, ὥστε τὰς μὲν διαλείπειν πολὺν χρόνον τὰς δ' ἅπαξ ἄρχειν, καὶ βέλτιον ἕκαστον ἔργον τυγχάνει τῆς ἐπιμελείας μονοπραγματούσης ἢ πολυπραγματούσης. (5) Ἐν δὲ ταῖς μικραῖς ἀνάγκη συνάγειν εἰς ὀλίγους πολλὰς ἀρχάς· διὰ γὰρ ὀλιγανθρωπίαν οὐ ῥᾴδιόν ἐστι πολλοὺς ἐν ταῖς ἀρχαῖς εἶναι· τίνες γὰρ οἱ τούτους ἐσονται διαδεξόμενοι πάλιν; Δέονται δ' ἐνίοτε τῶν αὐτῶν ἀρχῶν καὶ νόμων αἱ μικραὶ ταῖς μεγάλαις· πλὴν αἱ μὲν δέονται πολλάκις τῶν αὐτῶν, ταῖς δ' ἐν πολλῷ χρόνῳ τοῦτο συμβαίνει. Διόπερ οὐθὲν κωλύει πολλὰς ἐπιμελείας ἅμα προστάττειν· οὐ γὰρ ἐμποδιοῦσιν ἀλλήλαις, καὶ πρὸς τὴν ὀλιγανθρωπίαν ἀναγκαῖον τὰ ἀρχεῖα οἷον ὀβελισκολύχνια ποιεῖν. (6) Ἐὰν οὖν ἔχωμεν λέγειν πόσας ἀναγκαῖον ὑπάρχειν πάσῃ πόλει, καὶ πόσας

His autem proxime consequens est magistratuum distincta atque explicata partitio. Insunt enim in hac reipublicæ administrationis parte multæ differentiæ, quot magistratus esse debeant, et quarum rerum penes eos potestas esse debeat; et de tempore, quam diuturnum quemque esse oporteat; (alii enim semestres, alii breviore temporis spatio circumscriptos; alii annuos, alii diuturniores magistratus faciunt:) et utrum magistratus perpetuos esse oporteat an diuturnos, an neutrum, sed sæpe eosdem magistratum gerere; an non eundem bis magistratu fungi, sed semel dumtaxat. (2) Præterea, quod ad rationem constituendorum magistratuum attinet, ex quibus fieri oporteat, et a quibus, et quomodo. Nam de his omnibus oportet primum distinguere atque explicare posse, quot modis contingat ut fieri possint: deinde videre, quales magistratus qualibus reipublicæ formis sint utiles, et singulos ad singulas accommodare. Sed ne hoc quidem definire facile est, quales magistratus appellandi sint: multis enim præfectis civilis societas eget. Quapropter non omnes ii sunt in magistratibus numerandi, neque qui suffragiis creantur, neque qui sortito fiunt; ut primum sacerdotes; hoc enim genus hominum aliud esse a civilibus magistratibus statuendum est: deinde chororum duces ac magistri, et præcones; eliguntur et legati. (3) Sunt autem curationes aliæ civiles, et hæ vel omnium civium ad aliquam actionem, ut imperator iis omnibus qui militant præest: vel partis civitatis, ut mulierum præfectus aut puerorum: aliæ sunt œconomicæ; sæpenumero enim frumenti mensores leguntur: aliæ in ministerio consistunt, quibus, si copia suppetat, servos præficiunt. Maxime igitur, ut simpliciter et generaliter dicam, magistratus hi dicendi sunt, quibus de aliquibus rebus consultandi et judicandi et imperandi, et quidem hujus rei maxime, munus assignatum est. Imperare enim magistratus proprium magis est quam illa superiora. Sed quibus nominibus hæc appellentur nihil propemodum refert ad vitæ usum: nondum enim eorum qui de nomine ambigunt, controversia in judicium venit: verum habet aliam scientiæ ipsi necessariam cognitionem. (4) Quales autem magistratus, et quam multi sint necessarii ad id, ut sit civitas; tum quales non necessarii quidem sint, sed utiles ad bonam reipublicæ formam: magis dubitare possit aliquis, quum in omni reipublicæ forma, tum in parvis civitatibus. Nam in magnis fieri et potest et debet, ut unus magistratus uni rei præpositus sit; fieri enim potest ut multi accedant ad magistratus et imperia, quia multi sunt cives: ita ut alios magistratus diu intermittere, alios semel gerere liceat. Tum præstat unicuique actioni curationem obtingere in uno negotio occupatam, quam multis districtam. (5) In parvis vero multos magistratus ad paucos homines conferre necesse est. Nam propter hominum paucitatem non est facile multos in magistratibus esse. Qui erunt enim ii qui his rursum successuri sunt? Egent autem interdum iisdem magistratibus et legibus parvæ civitates atque magnæ; nisi quod hæ quidem sæpenumero egent iisdem, illis vero longo temporis spatio hoc evenit. Quare nihil obstat quominus multæ curationes uni simul mandentur; non enim sibi erunt mutuo impedimento: et propter hominum penuriam necesse est magistratus facere similes instrumentis illis, quæ candelabri et verriculi usum simul præbent. (6) Si possimus igitur, quot omni civitati magistratus esse necesse sit, et quot non sit quidem necesse, sed tamen esse

οὐκ ἀναγκαῖον μὲν δεῖ δ' ὑπάρχειν, ῥᾷον ἄν τις εἰδὼς ταῦτα συνάγοι ποίας ἁρμόττει συνάγειν ἀρχὰς εἰς μίαν ἀρχήν. Ἁρμόττει δὲ καὶ τοῦτο μὴ λεληθέναι, ποῖα δεῖ κατὰ τόπον ἀρχεῖα πολλῶν ἐπιμελεῖσθαι καὶ ποίων 5 πανταχοῦ μίαν ἀρχὴν εἶναι κυρίαν, οἷον εὐκοσμίας πότερον ἐν ἀγορᾷ μὲν ἀγορανόμον, ἄλλον δὲ κατ' ἄλλον τόπον, ἢ πανταχοῦ τὸν αὐτόν· καὶ πότερον κατὰ τὸ πρᾶγμα δεῖ διαιρεῖν ἢ κατὰ τοὺς ἀνθρώπους, λέγω δ' οἷον ἕνα τῆς εὐκοσμίας, ἢ παίδων ἄλλον καὶ γυναι-10 κῶν. (7) Καὶ κατὰ τὰς πολιτείας δέ, πότερον διαφέρει καθ' ἑκάστην καὶ τὸ τῶν ἀρχῶν γένος ἢ οὐθέν, οἷον ἐν δημοκρατίᾳ καὶ ὀλιγαρχίᾳ καὶ ἀριστοκρατίᾳ καὶ μοναρχίᾳ πότερον αἱ αὐταὶ μέν εἰσιν ἀρχαὶ κύριαι, οὐκ ἐξ ἴσων δ' οὐδ' ἐξ ὁμοίων, ἀλλ' ἕτεραι ἐν ἑτέραις, οἷον 15 ἐν μὲν ταῖς ἀριστοκρατίαις ἐκ πεπαιδευμένων, ἐν δὲ ταῖς ὀλιγαρχίαις ἐκ τῶν πλουσίων, ἐν δὲ ταῖς δημοκρατίαις ἐκ τῶν ἐλευθέρων, ἢ τυγχάνουσι μέν τινες οὖσαι καὶ κατ' αὐτὰς τὰς διαφορὰς τῶν ἀρχῶν, ἔστι δ' ὅπου συμφέρουσιν αἱ αὐταὶ καὶ ὅπου διαφέρουσιν· ἔνθα μὲν 20 γὰρ ἁρμόττει μεγάλας, ἔνθα δ' εἶναι μικρὰς τὰς αὐτάς. (8) Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἴδιαί τινές εἰσιν, οἷον ἡ τῶν προβούλων· αὕτη γὰρ οὐ δημοκρατική, βουλὴ δὲ δημοτικόν. Δεῖ μὲν γὰρ εἶναί τι τοιοῦτον ᾧ ἐπιμελὲς ἔσται τοῦ δήμου προβουλεύειν, ὅπως ἀσχολῶν ἔσται· τοῦτο 25 δ', ἐὰν ὀλίγοι τὸν ἀριθμὸν ὦσιν, ὀλιγαρχικόν· τοὺς δὲ προβούλους ὀλίγους ἀναγκαῖον εἶναι τὸ πλῆθος, ὥστ' ὀλιγαρχικόν. Ἀλλ' ὅπου ἄμφω αὗται αἱ ἀρχαί, οἱ πρόβουλοι καθεστᾶσιν ἐπὶ τοῖς βουλευταῖς· ὁ μὲν γὰρ βουλευτὴς δημοτικόν, ὁ δὲ πρόβουλος ὀλιγαρχικόν. 30 (9) Καταλύεται δὲ καὶ τῆς βουλῆς ἡ δύναμις ἐν ταῖς τοιαύταις δημοκρατίαις ἐν αἷς αὐτὸς συνιὼν ὁ δῆμος χρηματίζει περὶ πάντων. Τοῦτο δὲ συμβαίνειν εἴωθεν, ὅταν εὐπορία τις ᾖ ἢ μισθὸς τοῖς ἐκκλησιάζουσιν· σχολάζοντες γὰρ συλλέγονταί τε πολλάκις καὶ ἅπαντα αὐ-35 τοὶ κρίνουσιν. Παιδονόμος δὲ καὶ γυναικονόμος, καὶ εἴ τις ἄλλος ἄρχων κύριός ἐστι τοιαύτης ἐπιμελείας, ἀριστοκρατικόν, δημοκρατικὸν δ' οὔ· πῶς γὰρ οἷόντε κωλύειν ἐξιέναι τὰς τῶν ἀπόρων; οὐδ' ὀλιγαρχικόν· τρυφῶσι γὰρ αἱ τῶν ὀλιγαρχούντων. (10) Ἀλλὰ περὶ μὲν 40 τούτων ἐπὶ τοσοῦτον εἰρήσθω νῦν· περὶ δὲ τὰς τῶν ἀρχῶν καταστάσεις πειρατέον ἐξ ἀρχῆς διελθεῖν. Εἰσὶ δ' αἱ διαφοραὶ ἐν τρισὶν ὅροις, ὧν συντιθεμένων ἀναγκαῖον πάντας εἰλῆφθαι τοὺς τρόπους. Ἔστι δὲ τῶν τριῶν τούτων ἓν μὲν τίνες οἱ καθιστάντες τὰς ἀρχάς, 45 δεύτερον δ' ἐκ τίνων, λοιπὸν δὲ τίνα τρόπον. Ἑκάστου δὲ τῶν τριῶν τούτων διαφοραὶ τρεῖς εἰσίν· ἢ γὰρ πάντες οἱ πολῖται καθιστᾶσιν ἢ τινές, καὶ ἢ ἐκ πάντων ἢ ἐκ τινῶν ἀφωρισμένων, οἷον ἢ τιμήματι ἢ γένει ἢ ἀρετῇ ἤ τινι τοιούτῳ ἄλλῳ, ὥσπερ ἐν Μεγάροις ἐκ τῶν συγ-50 κατελθόντων καὶ συμμαχεσαμένων πρὸς τὸν δῆμον, καὶ ταῦτα ἢ αἱρέσει ἢ κλήρῳ. (11) Πάλιν ταῦτα συνδυαζόμενα, λέγω δὲ τὰς μὲν τινὲς τὰς δὲ πάντες, καὶ τὰς μὲν ἐκ πάντων τὰς δ' ἐκ τινῶν, καὶ τὰς μὲν αἱρέσει τὰς δὲ κλήρῳ. Τούτων δ' ἑκάστης ἔσονται τῆς διαφο-

utile sit, dicere : facilius quis his cognitis contrahat, qui magistratus in unum contrahi commode possunt. Oportet autem ne hoc quidem ignorare, qualis magistratus pro ratione loci multarum rerum curam habere possit, et qualium rerum ubique penes unum magistratum auctoritas ac potestas esse debeat; verbi gratia, modestiæ hominum in officio continendorum utrum in foro quidem penes ædilem, in alio loco penes alium, an ubique penes eundem : et rerumne ex rebus facienda sit divisio, an ex hominibus; dico, utrum debeat unus esse præfectus disciplinæ publicæ, an alius puerorum, alius mulierum. (7) Et vero ex reipublicæ formis, utrum in unaquaque etiam magistratuum genus differat, an nihil differat; verbi gratia, in democratia et oligarchia et aristocratia et monarchia utrum penes eosdem magistratus sit summa potestas, sed non ex paribus neque ex similibus, verum in aliis rebuspublicis penes alios sit potestas : verbi gratia, in aristocratiis ex hominibus eruditis; in oligarchiis ex divitibus; in democratiis ex liberis. An sint reipublicæ formæ ipsi quædam magistratuum differentiæ consentaneæ, sed alicubi tamen eosdem magistratus esse expediat, alibi inter se differre : hic enim convenit magnos esse magistratus, illic eosdem esse parvos. (8) Veruntamen sunt quidam et proprii, ut eorum quos probulos (præconsultatores sive provisores) vocant : hic enim magistratus democratiæ non convenit; senatus vero consultatio populare quiddam est. Oportet enim tales quosdam esse, quibus sit cura populo prospicere, ut ei liceat esse in suis negotiis occupata. Quodsi erunt pauci numero, hoc ad oligarchiam pertinebit. At præconsultatores seu provisores paucos esse numero necesse est : quare hi oligarchiæ proprii sunt. Ubi autem sunt hi magistratus utrique, præconsultatores senatoribus præsunt : nam senator populare quiddam est; præconsultator vero oligarchiæ proprium. (9) Frangitur autem etiam consultationis publicæ, id est senatus, potestas in talibus democratiis, in quibus ipse populus congregatus omnibus de rebus transigit. Hoc porro solet evenire, quum vel copiis rei familiaris abundat populus, vel iis qui in concionem eunt deliberandi gratia, merces datur. Nam quum otiantur ac negotiis soluti sunt, sæpe congrediuntur, et omnia ipsi disceptantes decernunt. Puerorum præfectus autem et mulierum, et si quis est alius magistratus, penes quem talis curationis sit potestas, ad aristocratiam pertinet, non ad democratiam. Quonam modo enim fieri possit ut pauperum uxores prohibeantur in publicum prodire? Neque eum fert oligarchia : luxuria enim diffluunt paucorum qui reipublicæ præsunt uxores. (10) Sed de his quidem rebus hactenus dictum sit : nunc quæ ad magistratuum creationes pertinent, ab initio persequi conandum est. Tribus autem finibus harum differentiæ circumscriptæ sunt : qui si componantur, modos omnes comprehendi necesse est. Horum autem trium unum est, qui sint ii qui magistratus faciunt; alterum, ex quibus; tertium, quomodo. Uniuscujusque porro horum trium tres sunt differentiæ. Nam aut omnes cives constituunt magistratus, aut aliqui; et aut ex omnibus, aut ex quibusdam certis ac definitis, verbi gratia, aut a censu, aut a genere, aut a virtute, aut tali alia re aliqua, ut Megaris ex iis qui una ab exilio reverterunt, unaque adversus populum decertarunt : atque hæc aut electione, aut sorte. (11) Rursus hæc duplicari possunt : hoc est, alios magistratus aliqui constituunt, alios omnes : alios ex omnibus civibus, alios ex quibusdam; et alios suffragiis, alios sorte. Harum au-

ρας τρόποι τέσσαρες. Ἢ γὰρ πάντες ἐκ πάντων αἱρέσει, ἢ πάντες ἐκ πάντων κλήρῳ, καὶ ἢ ἐξ ἁπάντων ἢ ὡς ἀνὰ μέρος, οἷον κατὰ φυλὰς καὶ δήμους καὶ φρατρίας, ἕως ἂν διέλθῃ διὰ πάντων τῶν πολιτῶν, ἢ ἀεὶ 5 ἐξ ἁπάντων, καὶ τὰ μὲν οὕτω τὰ δὲ ἐκείνως. Πάλιν εἰ τινὲς οἱ καθιστάντες, ἢ ἐκ πάντων αἱρέσει ἢ ἐκ πάντων κλήρῳ, ἢ ἐκ τινῶν αἱρέσει ἢ ἐκ τινῶν κλήρῳ, ἢ τὰ μὲν οὕτω τὰ δ' ἐκείνως, λέγω δὲ τὰ μὲν ἐκ πάντων αἱρέσει τὰ δὲ κλήρῳ. Ὥστε δώδεκα οἱ τρόποι 10 γίνονται χωρὶς τῶν δύο συνδυασμῶν. (12) Τούτων δ' αἱ μὲν δύο καταστάσεις δημοτικαί, τὸ πάντας ἐκ πάντων αἱρέσει ἢ κλήρῳ γίνεσθαι ἢ ἀμφοῖν, τὰς μὲν κλήρῳ τὰς δ' αἱρέσει τῶν ἀρχῶν· τὸ δὲ μὴ πάντας ἅμα μὲν καθιστάναι, ἐξ ἁπάντων δ' ἢ ἐκ τινῶν, ἢ κλήρῳ ἢ αἱ- 15 ρέσει ἢ ἀμφοῖν, ἢ τὰς μὲν ἐκ πάντων τὰς δ' ἐκ τινῶν ἀμφοῖν (τὸ δὲ ἀμφοῖν λέγω τὰς μὲν κλήρῳ τὰς δ' αἱρέσει), πολιτικόν. Καὶ τὸ τινὰς ἐκ πάντων τὰς μὲν αἱρέσει καθιστάναι τὰς δὲ κλήρῳ ἢ ἀμφοῖν, τὰς μὲν κλήρῳ τὰς δ' αἱρέσει, ὀλιγαρχικόν· ὀλιγαρχικώτερον δὲ 20 καὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν. (13) Τὸ δὲ τὰς μὲν ἐκ πάντων τὰς δ' ἐκ τινῶν πολιτικὸν ἀριστοκρατικῶς, ἢ τὰς μὲν αἱρέσει τὰς δὲ κλήρῳ. Τὸ δὲ τινὰς ἐκ τινῶν ὀλιγαρχικόν, καὶ τὸ τινὰς ἐκ τινῶν κλήρῳ, [μὴ γενόμενον δ' ὁμοίως,] καὶ τὸ τινὰς ἐκ τινῶν ἀμφοῖν, τὸ δὲ τινὰς ἐξ ἁπάντων. 25 Τὸ δὲ ἐκ τινῶν αἱρέσει πάντας ἀριστοκρατικόν. Οἱ μὲν οὖν τρόποι τῶν περὶ τὰς ἀρχὰς τοσοῦτοι τὸν ἀριθμόν εἰσι, καὶ διῄρηνται κατὰ τὰς πολιτείας οὕτως· τίνα δὲ τίσι συμφέρει καὶ πῶς δεῖ γίνεσθαι τὰς καταστάσεις, ἅμα ταῖς δυνάμεσι τῶν ἀρχῶν, καὶ τίνες εἰσίν, ἔσται 30 φανερόν. Λέγω δὲ δύναμιν ἀρχῆς, οἷον τὴν κυρίαν τῶν προσόδων καὶ τὴν κυρίαν τῆς φυλακῆς· ἄλλο γὰρ εἶδος δυνάμεως οἷον στρατηγίας καὶ τῆς τῶν περὶ τὴν ἀγορὰν συμβολαίων κυρίας.

tem differentiarum uniuscujusque quattuor erunt modi. Aut enim omnes ex omnibus electione fiunt, aut omnes ex omnibus sorte; et aut ex universis, aut ex omnibus in partes distributis, verbi gratia, in tribus, aut pagos, aut curias, donec ad omnes cives perventum et per omnes itum fuerit: aut semper ex omnibus, et partim hoc, partium illo modo. Rursum si certi aliqui sint qui constituant vel ex omnibus electione, vel ex omnibus sorte; vel ex aliquibus electione, vel ex aliquibus sorte; vel partim hoc modo, partim illo: hoc est, partim ex omnibus electione, partim sorte. Itaque duodecim modi sunt, præter duas copulationes. (12) Harum autem constituendi magistratus rationum duæ sunt populares, nempe omnes ex omnibus aut suffragiis aut sorte fieri, aut utroque: alios quidem magistratus sorte, alios electione. Constitui porro non omnes quidem magistratus simul, sed tamen ex omnibus, aut ex quibusdam, aut sorte, aut electione, aut utroque: aut alios ex omnibus, alios ex quibusdam utroque, (dico autem utroque, alios quidem sorte, alios suffragio;) hoc politiæ est proprium. Et nonnullos magistratus ex omnibus constitui, partim electione, partim sorte, aut utroque, (hoc est, alios sorte, alios electione,) oligarchiæ proprium est: et multo magis, si utroque. (13) Alios vero ex omnibus, alios ex quibusdam, ad politiam pertinet cum aristocratia conjunctam: aut alios electione, alios sorte. At quosdam ex quibusdam electione fieri, oligarchiæ convenit: et quosdam ex quibusdam sorte, et item quosdam ex quibusdam utroque; quosdam denique ex omnibus. At omnes ex quibusdam fieri electione, ad aristocratiam pertinet. Tot igitur numero modi sunt ii qui in constitutione magistratuum vertuntur: et hoc modo pro reipublicæ ratione et natura distincti sunt. Quæ porro quibus conducant, et quomodo constituendi sint magistratus, una cum eorum potestate, quæ cujusque sit, planum fiet. Dico autem potestatem magistratus, verbi gratia, si quis vectigalibus aut custodiæ præsit. Non enim eadem sunt potestatis genera, uti nec eadem est ejus qui exercitui præest, potestas, atque ejus penes quem arbitrium est de rebus in foro contractis disceptandi.

CAP. XIII. [XVI.]

Λοιπὸν δὲ τῶν τριῶν τὸ δικαστικὸν εἰπεῖν. Ληπτέον 35 δὲ καὶ τούτων τοὺς τρόπους κατὰ τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν. Ἔστι δὲ διαφορὰ τῶν δικαστηρίων ἐν τρισὶν ὅροις, ἐξ ὧν τε καὶ περὶ ὧν καὶ πῶς. Λέγω δὲ ἐξ ὧν μέν, πότερον ἐκ πάντων ἢ ἐκ τινῶν· περὶ ὧν δέ, πόσα εἴδη δικαστηρίων· τὸ δὲ πῶς, πότερον κλήρῳ 40 ἢ αἱρέσει. Πρῶτον οὖν διαιρείσθω πόσα εἴδη δικαστηρίων. Ἔστι δὲ τὸν ἀριθμὸν ὀκτώ, ἓν μὲν εὐθυντικόν, ἄλλο δὲ εἴ τίς τι τῶν κοινῶν ἀδικεῖ, ἕτερον ὅσα εἰς τὴν πολιτείαν φέρει, τέταρτον καὶ ἄρχουσι καὶ ἰδιώταις ὅσα περὶ ζημιώσεων ἀμφισβητοῦσιν, πέμπτον τὸ περὶ τῶν 45 ἰδίων συναλλαγμάτων καὶ ἐχόντων μέγεθος, καὶ παρὰ ταῦτα τό τε φονικὸν καὶ τὸ ξενικόν. (2) Φονικοῦ μὲν οὖν εἴδη, ἄν τ' ἐν τοῖς αὐτοῖς δικασταῖς ἄν τ' ἐν ἄλλοις, περί τε τῶν ἐκ προνοίας καὶ περὶ τῶν ἀκουσίων, καὶ ὅσα ὁμολογεῖται μέν, ἀμφισβητεῖται δὲ περὶ τοῦ δι- 50 καίου, τέταρτον δὲ ὅσα τοῖς φεύγουσι φόνου ἐπὶ καθόδῳ ἐπιφέρεται, οἷον Ἀθήνησι λέγεται καὶ τὸ ἐν Φρεαττοῖ δικαστήριον· συμβαίνει δὲ τὰ τοιαῦτα ἐν τῷ παντὶ

Reliqua est ex tribus civitatis partibus, ea quæ rebus judicandis præest; itaque nunc de judiciis disseramus. Atque horum modi exquirendi sunt eadem methodo, qua sumus hactenus usi. Judiciorum autem differentia tribus finibus continetur, ex quibus, de quibus, quomodo. Ex quibus, hoc est, utrum ex omnibus, an ex quibusdam judices sumantur. De quibus, quot sint genera judiciorum. Quomodo, utrum sorte, an suffragio judices fiant. Ac primum sane exponamus, quot sint judiciorum genera. Octo igitur sunt numero: unum quidem, quod ad repetendas rationes a magistratibus pertinet; alterum, quod ad delicta publica, tertium, quod ad peccata in reipublicæ statum; quartum, de controversiis et magistratuum et privatorum, quum ambigunt de mulctarum irrogationibus; quintum, de privatis rerum magnarum contractibus, et præterea de cædibus, et de peregrinis. (2) Maleficiorum autem ad cædes pertinentium genera, sive apud eosdem judices res agatur, sive apud diversos, alia sunt sponte et consulto admissa, alia inconsulto; et alia conceduntur illa quidem, sed de jure ambigitur: quartum maleficium est, cujus crimen iis infertur, qui ob cædem non voluntariam exulabant, ab exilio revocatis, ut capitis causam dicerent: quale dicitur Athenis esse etiam id judicium, quod exercetur in Phreattone. Sed talia hæc in omni ævo pauca eveniunt, eaque

χρόνῳ ὀλίγα καὶ ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσιν. Τοῦ δὲ ξενικοῦ ἓν μὲν ξένοις πρὸς ξένους, ἄλλο ξένοις πρὸς ἀστούς. Ἔτι δὲ παρὰ πάντα ταῦτα περὶ τῶν μικρῶν συναλλαγμάτων, ὅσα δραχμιαῖα καὶ πεντάδραχμα καὶ 5 μικρῷ πλείονος· δεῖ μὲν γὰρ καὶ περὶ τούτων γίνεσθαι κρίσιν, οὐκ ἐμπίπτει δὲ εἰς δικαστῶν πλῆθος. (3) Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἀφείσθω καὶ τῶν φονικῶν καὶ τῶν ξενικῶν, περὶ δὲ τῶν πολιτικῶν λέγωμεν, περὶ ὧν μὴ γινομένων καλῶς διαστάσεις γίνονται καὶ τῶν πολιτειῶν 10 αἱ κινήσεις. Ἀνάγκη δ' ἤτοι πάντας περὶ πάντων κρίνειν τῶν διῃρημένων αἱρέσει ἢ κλήρῳ, ἢ πάντας περὶ πάντων τὰ μὲν κλήρῳ τὰ δ' αἱρέσει, ἢ περὶ ἐνίων τῶν αὐτῶν τοὺς μὲν κλήρῳ τοὺς δ' αἱρετούς. Οὗτοι μὲν οὖν οἱ τρόποι τέτταρες τὸν ἀριθμόν, τοσοῦτοι δ' 15 ἕτεροι καὶ οἱ κατὰ μέρος· πάλιν γὰρ ἐκ τινῶν καὶ οἱ δικάζοντες περὶ πάντων αἱρέσει, ἢ ἐκ τινῶν περὶ πάντων κλήρῳ, ἢ τὰ μὲν κλήρῳ τὰ δὲ αἱρέσει, ἢ ἔνια δικαστήρια περὶ τῶν αὐτῶν ἐκ κληρωτῶν καὶ αἱρετῶν. Οὗτοι μὲν οὖν, ὥσπερ ἐλέχθησαν, οἱ τρόποι τοῖς εἰρη- 20 μένοις. (4) Ἔτι δὲ τὰ αὐτὰ συνδυαζόμενα, λέγω δ' οἷον τὰ μὲν ἐκ πάντων τὰ δ' ἐκ τινῶν τὰ δ' ἐξ ἀμφοῖν, οἷον εἰ τοῦ αὐτοῦ δικαστηρίου εἶεν οἱ μὲν ἐκ πάντων οἱ δ' ἐκ τινῶν, καὶ ἢ κλήρῳ ἢ αἱρέσει ἢ ἀμφοῖν. Ὅσους μὲν οὖν ἐνδέχεται τρόπους εἶναι τὰ δικαστήρια, εἴρη- 25 ται· τούτων δὲ τὰ μὲν πρῶτα δημοτικά, ὅσα ἐκ πάντων ἢ περὶ πάντων, τὰ δὲ δεύτερα ὀλιγαρχικά, ὅσα ἐκ τινῶν περὶ πάντων, τὰ δὲ τρίτα ἀριστοκρατικὰ καὶ πολιτικά, ὅσα τὰ μὲν ἐκ πάντων τὰ δ' ἐκ τινῶν.

in magnis civitatibus. Judiciorum autem de peregrinis unum genus est, quo peregrinus cum peregrino litigat; alterum, quo peregrinus cum cive. Præter hæc autem omnia sunt judicia de parvis contractibus, ab una drachma usque ad quinque, et paullo amplius. Oportet enim de his judicari, neque tamen cadunt in judicum multitudinem. (3) Sed de his quidem judiciis, et de iis quæ ad cædem pertinent, et de peregrinorum controversiis disputare omittamus : de civilibus vero dicamus, de quibus, quum neque recte neque ordine fiunt, seditiones et reipublicæ commutationes oriuntur. Necesse autem est aut omnes de omnibus illis, quæ supra partite enumerata sunt, judicare, vel suffragio vel sorte : aut omnes de omnibus partim sortitione, partim electione : aut de aliquibus iisdem alios sortito factos, alios suffragio electos. Sunt igitur hi modi numero quattuor. Totidem autem sunt alteri, quum judicia ex parte constituuntur. Rursus enim aut ex quibusdam sumuntur, qui de rebus omnibus judicent, electione; aut ex quibusdam qui de rebus omnibus judicent, sortitione; aut partim sortitione, partim electione; aut nonnulli sunt judicum consessus iisdem de rebus ex judicibus sortito factis et suffragio creatis. Hi igitur modi, quemadmodum expositi sunt, iis quos supra diximus, consimiles sunt. (4) Præterea vero hæc eadem judicia duplicari possunt. Dico autem, verbi gratia, si alia quidem ex omnibus, alia ex aliquibus, alia ex utrisque: exempli causa, si ejusdem judicum consessus alii sint ex omnibus, alii ex quibusdam; aut sortitione, aut electione, aut utroque modo. Quot igitur modis possint esse judicum consessus, expositum est. Horum autem primi quidem sunt populares, qui aut constant ex omnibus, aut sunt de omnibus : secundi ad oligarchiam pertinent, nempe qui ex quibusdam sumuntur, et de omnibus judicant : tertii aristocratiam et politiam attingunt, videlicet qui partim ex omnibus, partim ex quibusdam sumuntur.

LIBER V.

CAP. I.

Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων ὧν προειλόμεθα σχεδὸν 30 εἴρηται περὶ πάντων· ἐκ τίνων δὲ μεταβάλλουσιν αἱ πολιτεῖαι καὶ πόσων καὶ ποίων, καὶ τίνες ἑκάστης πολιτείας φθοραί, καὶ ἐκ ποίων εἰς ποίας μάλιστα μεθίστανται, ἔτι δὲ σωτηρίαι τίνες καὶ κοινῇ καὶ χωρὶς ἑκάστης εἰσίν, ἔτι δὲ διὰ τίνων ἂν μάλιστα σώζοιτο τῶν 35 πολιτειῶν ἑκάστη, σκεπτέον ἐφεξῆς τοῖς εἰρημένοις. (2) Δεῖ δὲ πρῶτον ὑπολαβεῖν τὴν ἀρχήν, ὅτι πολλαὶ γεγένηνται πολιτεῖαι πάντων μὲν ὁμολογούντων τὸ δίκαιον καὶ τὸ κατ' ἀναλογίαν ἴσον, τούτου δ' ἁμαρτανόντων, ὥσπερ εἴρηται καὶ πρότερον. Δῆμος μὲν γὰρ 40 ἐγένετο ἐκ τοῦ ἴσους ὁτιοῦν ὄντας οἴεσθαι ἁπλῶς ἴσους εἶναι (ὅτι γὰρ ἐλεύθεροι πάντες ὁμοίως, ἁπλῶς ἴσοι εἶναι νομίζουσιν), ὀλιγαρχία δὲ ἐκ τοῦ ἀνίσους ἕν τι ὄντας ὅλως εἶναι ἀνίσους ὑπολαμβάνειν (κατ' οὐσίαν γὰρ ἄνισοι ὄντες ἁπλῶς ἄνισοι ὑπολαμβάνουσιν εἶναι)· 45 εἶτα οἱ μὲν ὡς ἴσοι ὄντες πάντων τῶν ἴσων ἀξιοῦσι μετέχειν, οἱ δ' ὡς ἄνισοι ὄντες πλεονεκτεῖν ζητοῦσιν· τὸ γὰρ πλεῖον ἄνισον. (3) Ἔχουσι μὲν οὖν τι πᾶσαι δίκαιον, ἡμαρτημέναι δ' ἁπλῶς εἰσίν· καὶ διὰ ταύτην τὴν

De aliis igitur rebus, de quibus disputare consilium cepimus, fere omnibus diximus : quibus autem ex causis rerumpublicarum formæ mutentur, et ex quam multis et ex qualibus, et quæ sint cujusque reipublicæ pestes atque interitiones, et ex qualibus reipublicæ formis in quales fiat conversio; præterea quæ res sint et communiter omnibus et seorsum singulis salutares; (*præterea vero quibus maxime rebus unaquæque respublica conservari possit;*) deinceps post illa quæ supra dicta sunt, considerandum. (2) Primum autem existimare oportet, multas initio reipublicæ administrandæ formas exstitisse, quum inter omnes quidem conveniret de eo quod justum et quod proportione æquale est, sed ab hoc aberrarent, quemadmodum et prius dictum est. Democratia enim orta ex eo est, quod qui una aliqua re pares essent, se simpliciter pares esse existimarent. Nam quia similiter liberi sunt, se simpliciter æquales esse putant. Oligarchia autem ex eo nata est, quod qui sunt una aliqua re inæquales et superiores, se omnino inæquales esse putant. Quia enim copiis rei familiaris alios superant, idcirco se simpliciter inæquales esse autumant. Inde fit ut illi quidem proinde ac si sint æquales, omnia æqualia sibi tribui æquum esse censeant; hi proinde quasi sint inæquales, superiora omnia habere studeant. Nam quod superat, inæquale est. (3) Habent igitur omnes hæ reipublicæ formæ aliquid juris, sed simpliciter pravæ sunt. Et propter hanc causam,

αἰτίαν, ὅταν μὴ κατὰ τὴν ὑπόληψιν ἣν ἑκάτεροι τυγχάνουσιν ἔχοντες μετέχωσι τῆς πολιτείας, στασιάζουσιν. Πάντων δὲ δικαιότατα μὲν ἂν στρασιάζοιεν, ἥκιστα δὲ τοῦτο πράττουσιν οἱ κατ' ἀρετὴν διαφέροντες· μάλιστα 5 γὰρ εὔλογον ἀνίσους ἁπλῶς εἶναι τούτους μόνον. Εἰσὶ δέ τινες οἳ κατὰ γένος ὑπερέχοντες οὐκ ἀξιοῦσι τῶν ἴσων αὑτοὺς διὰ τὴν ἀνισότητα ταύτην· εὐγενεῖς γὰρ εἶναι δοκοῦσιν οἷς ὑπάρχει προγόνων ἀρετὴ καὶ πλοῦτος. (4) Ἀρχαὶ μὲν οὖν ὡς εἰπεῖν αὗται καὶ πηγαὶ τῶν στά-10 σεών εἰσιν, ὅθεν στασιάζουσιν. Διὸ καὶ αἱ μεταβολαὶ γίγνονται διχῶς· ὁτὲ μὲν γὰρ πρὸς τὴν πολιτείαν, ὅπως ἐκ τῆς καθεστηκυίας ἄλλην μεταστήσωσιν, οἷον ἐκ δημοκρατίας ὀλιγαρχίαν ἢ δημοκρατίαν ἐξ ὀλιγαρχίας, ἢ πολιτείαν καὶ ἀριστοκρατίαν ἐκ τούτων, ἢ ταύτας ἐξ 15 ἐκείνων· ὁτὲ δ' οὐ πρὸς τὴν καθεστηκυῖαν πολιτείαν, ἀλλὰ τὴν μὲν κατάστασιν προαιροῦνται τὴν αὐτήν, δι' αὑτῶν δ' εἶναι βούλονται ταύτην, οἷον τὴν ὀλιγαρχίαν ἢ τὴν μοναρχίαν. (5) Ἔτι περὶ τοῦ μᾶλλον καὶ ἧττον, οἷον ἢ ὀλιγαρχίαν οὖσαν εἰς τὸ μᾶλλον ὀλιγαρχεῖσθαι ἢ 20 εἰς τὸ ἧττον, ἢ δημοκρατίαν οὖσαν εἰς τὸ μᾶλλον δημοκρατεῖσθαι ἢ εἰς τὸ ἧττον· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν πολιτειῶν, ἢ ἵνα ἐπιταθῶσιν ἢ ἀνεθῶσιν. Ἔτι πρὸς τὸ μέρος τι κινῆσαι τῆς πολιτείας, οἷον ἀρχήν τινα καταστῆσαι ἢ ἀνελεῖν, ὥσπερ ἐν Λακεδαίμονί φασι Λύσαν-25 δρόν τινες ἐπιχειρῆσαι καταλῦσαι τὴν βασιλείαν καὶ Παυσανίαν τὸν βασιλέα τὴν ἐφορείαν. (6) Καὶ ἐν Ἐπιδάμνῳ δὲ μετέβαλεν ἡ πολιτεία κατὰ μόριον· ἀντὶ γὰρ τῶν φυλάρχων βουλὴν ἐποίησαν. Εἰς δὲ τὴν Ἡλιαίαν ἐπάναγκές ἐστιν ἔτι τῶν ἐν τῷ πολιτεύματι 30 βαδίζειν τὰς ἀρχάς, ὅταν ἐπιψηφίζηταί ἀρχή τις. Ὀλιγαρχικὸν δὲ καὶ ὁ ἄρχων ὁ εἷς ἦν ἐν τῇ πολιτείᾳ ταύτῃ· πανταχοῦ γὰρ διὰ τὸ ἄνισον ἡ στάσις· οὐ μὴν τοῖς ἀνίσοις ὑπάρχει ἀνάλογον· ἀΐδιος γὰρ βασιλεία ἄνισος, ἐὰν ᾖ ἐν ἴσοις· ὅλως γὰρ τὸ ἴσον ζητοῦντες 35 στασιάζουσιν. (7) Ἔστι δὲ διττὸν τὸ ἴσον· τὸ μὲν γὰρ ἀριθμῷ τὸ δὲ κατ' ἀξίαν ἐστίν. Λέγω δὲ ἀριθμῷ μὲν τὸ πλήθει ἢ μεγέθει ταὐτὸ καὶ ἴσον, κατ' ἀξίαν δὲ τὸ τῷ λόγῳ, οἷον ὑπερέχει κατ' ἀριθμὸν μὲν ἴσον τὰ τρία τοῖν δυοῖν καὶ ταῦτα τοῦ ἑνός, λόγῳ δὲ τέτταρα τοῖν 40 δυοῖν καὶ ταῦτα τοῦ ἑνός· ἴσον γὰρ μέρος τὰ δύο τῶν τεττάρων καὶ τὸ ἓν τῶν δυοῖν· ἄμφω γὰρ ἡμίση. Ὁμολογοῦντες δὲ τὸ ἁπλῶς εἶναι δίκαιον, ἐν τῷ κατ' ἀξίαν διαφέρονται, καθάπερ ἐλέχθη πρότερον, οἱ μὲν ὅτι, ἐὰν κατά τι ἴσοι ὦσιν, ὅλως ἴσοι νομίζουσιν εἶναι, οἱ 45 δ' ὅτι, ἐὰν κατά τι ἄνισοι, πάντων ἀνίσων ἀξιοῦσιν ἑαυτούς. (8) Διὸ καὶ μάλιστα δύο γίνονται πολιτεῖαι, δῆμος καὶ ὀλιγαρχία· εὐγένεια γὰρ καὶ ἀρετὴ ἐν ὀλίγοις, ταῦτα δ' ἐν πλείοσιν· εὐγενεῖς γὰρ καὶ ἀγαθοὶ οὐδαμοῦ ἑκατόν, ἄποροι δὲ πολλοὶ πολλαχοῦ. Τὸ δὲ 50 ἁπλῶς πάντῃ καθ' ἑκατέραν τετάχθαι τὴν ἰσότητα φαῦλον. Φανερὸν δ' ἐκ τοῦ συμβαίνοντος· οὐδεμία γὰρ μόνιμος ἐκ τῶν τοιούτων πολιτειῶν. Τούτου δ' αἴτιον ὅτι ἀδύνατον ἀπὸ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ἡμαρτημένου μὴ ἀπαντᾶν εἰς τὸ τέλος κακόν τι. Διὸ

quum utrique non pro sua opinione reipublicæ administrationis sunt participes, seditiones inter eos commoventur. Quum autem omnium justissime seditiones excitent ii qui virtute excellunt, tum minime hoc faciunt. Maxime enim rationi consentaneum est, hos tantum simpliciter esse inæquales. Sunt autem quidam, qui quum genere præstent, dignos se putant amplioribus propter hanc inæqualitatem: videntur enim ii esse generosi, quibus majorum virtus et divitiæ suppetunt. (4) Principia igitur hæc sunt fere seditionum, hi fontes et hæ causæ, quibus impulsi seditiones concitant. Quocirca conversiones et commutationes reipublicæ administrationum duobus modis fiunt. Aliquando enim ipsam reipublicæ administrandæ formam oppugnant, ut ex eo reipublicæ statu, qui nunc est, alium constituant, velut ex democratia oligarchiam, aut ex oligarchia democratiam, aut ex his politiam, aut aristocratiam, aut has ex illis. Interdum non quod præsentem reipublicæ statum immutare conentur, dissident: sed statum reipublicæ eum quidem qui nunc est, omnibus aliis anteponunt; verum se moderatores civitatis et administrationis reipublicæ compotes esse volunt, ut oligarchiæ aut monarchiæ. (5) Præterea interdum certant de intendenda aut remittenda reipublicæ administrandæ forma; verbi gratia, ut, quæ reipublicæ administratio oligarchica est, sit aut acrior, aut minus acris; aut, quæ democratica est, vel intentior vel remissior fiat: itemque de reliquis reipublicæ formis id pugnant, ut vel intentæ sint vel remissæ. Præterea contendunt partem aliquam reipublicæ administrationis movere, velut magistratum aliquem constituere, aut tollere: ita aiunt quidam Lysandrum Lacedæmone regnum tollere esse conatum, et Pausaniam regem ephororum imperium. (6) Et Epidamni mutata est reipublicæ administrandæ forma ex parte quadam: nam pro phylarchis (tribunis plebis) senatum fecerant. Jam vero in Heliæam necesse est etiam magistratus ex iis qui in reipublicæ administratione versantur, venire, quum aliquis magistratus in demortui locum suffragio sufficiendus est. Oligarchiæ autem conveniebat etiam prætor seu archon unus in hac republica: ubique enim propter inæqualitatem seditio oritur, ubi imparibus non tribuitur id quod proportione debetur. Regnum enim perpetuum inæquale (*iniquum*) est inter æquales. Omnino enim homines æquale seu æquum quærentes inter se dissident. (7) Est autem æquale duplex: unum numero, alterum dignitate. Æquale numero dico, quod est multitudine aut magnitudine idem et æquale; dignitate, quod ratione: verbi gratia, æquali numero tria superant duo, et duo unum; æquali vero ratione quattuor duo, et duo unum: uterque enim numerus, qui superatur, eorum numerorum, qui superant, dimidius est. Quum inter eos autem conveniat de eo quod propter æqualitatem justum est simpliciter, de eo quod justum est proportione, dissident, ut ante dictum est. Alii enim, si aliqua re sint æquales, existimant se esse omnibus rebus æquales; alii, si aliqua re sint inæquales et superiores, omnibus majoribus se dignos esse putant. (8) Quapropter et duæ reipublicæ administrandæ formæ maxime exsistere solent, democratia et oligarchia. Nobilitas enim et virtus in paucis cernuntur; horum contraria autem in pluribus. Nam nobiles quidem et viros bonos nusquam gentium centum reperias; egentes vero (*et improbos*) multos multis locis. Simpliciter autem et omni ex parte ex alterutra æqualitate constitutam esse reipublicæ administrationem, vitiosum est: quod ex eventu intelligere licet. Nulla enim ex talibus reipublicæ formis ad diuturnitatem stabilis est. Hujus rei hæc causa est, quod fieri non potest ut ex eo quod primum et ab initio peccatum est, non exsistat ad extremum insigne aliquod malum.

δεῖ τὰ μὲν ἀριθμητικῇ ἰσότητι χρῆσθαι, τὰ δὲ τῇ κατ' ἀξίαν. (9) Ὅμως δὲ ἀσφαλεστέρα καὶ ἀστασίαστος μᾶλλον ἡ δημοκρατία τῆς ὀλιγαρχίας. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς ὀλιγαρχίαις ἐγγίνονται δύο, ἥ τε πρὸς ἀλλήλους 5 στάσις καὶ ἔτι ἡ πρὸς τὸν δῆμον, ἐν δὲ ταῖς δημοκρατίαις ἡ πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν μόνον· αὐτῷ δὲ πρὸς αὑτόν, ὅ τι καὶ ἄξιον εἰπεῖν, οὐκ ἐγγίγνεται τῷ δήμῳ στάσις. Ἔτι δὲ ἡ ἐκ τῶν μέσων πολιτεία ἐγγυτέρω τοῦ δήμου ἢ ἡ τῶν ὀλίγων, ἥπερ ἐστὶν ἀσφαλεστάτη 10 τῶν τοιούτων πολιτειῶν.

Quocirca oportet partim æqualitate arithmetica, partim ea quæ est ex dignitate, uti. (9) Veruntamen tutior et a seditionum periculo munitior democratia quam oligarchia est. Nam in oligarchiis duo mala oriri solent, seditio paucorum potentium inter ipsos et præterea adversus populum: in statu vero populari cum paucorum dumtaxat potentia dissidetur; populus autem inter se aut nihil aut perparum dissentit. Præterea reipublicæ administrandæ forma ex mediocribus concreta, propius accedit ad democratiam quam ad paucorum imperium: atque hæc omnium hujusmodi rerumpublicarum tutissima est.

CAP. II.

Ἐπεὶ δὲ σκοποῦμεν ἐκ τίνων αἵ τε στάσεις γίγνονται καὶ αἱ μεταβολαὶ περὶ τὰς πολιτείας, ληπτέον καθόλου πρῶτον τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας αὐτῶν. Εἰσὶ δὴ σχεδὸν ὡς εἰπεῖν τρεῖς τὸν ἀριθμόν, ἃς διοριστέον καθ' αὑ- 15 τὰς τύπῳ πρῶτον. Δεῖ γὰρ λαβεῖν πῶς τε ἔχοντες στασιάζουσι καὶ τίνων ἕνεκεν, καὶ τρίτον τίνες ἀρχαὶ γίνονται τῶν πολιτικῶν ταραχῶν καὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους στάσεων. Τοῦ μὲν οὖν αὐτοὺς ἔχειν πως πρὸς τὴν μεταβολὴν αἰτίαν καθόλου μάλιστα θετέον περὶ ἧς ἤδη 20 τυγχάνομεν εἰρηκότες. Οἱ μὲν γὰρ ἰσότητος ἐφιέμενοι στασιάζουσιν, ἂν νομίζωσιν ἔλαττον ἔχειν ὄντες ἴσοι τοῖς πλεονεκτοῦσιν, οἱ δὲ τῆς ἀνισότητος καὶ τῆς ὑπεροχῆς, ἂν ὑπολαμβάνωσιν ὄντες ἄνισοι μὴ πλέον ἔχειν ἀλλ' ἴσον ἢ ἔλαττον. (2) Τούτων δ' ἔστι μὲν 25 ὀρέγεσθαι δικαίως, ἔστι δὲ καὶ ἀδίκως· ἐλάττους τε γὰρ ὄντες ὅπως ἴσοι ὦσι στασιάζουσι, καὶ ἴσοι ὄντες ὅπως μείζους. Πῶς μὲν οὖν ἔχοντες στασιάζουσιν, εἴρηται. Περὶ ὧν δὲ στασιάζουσιν, ἐστὶ κέρδος καὶ τιμὴ καὶ τἀναντία τούτοις· καὶ γὰρ ἀτιμίαν φεύγοντες καὶ ζημίαν, 30 ἢ ὑπὲρ αὑτῶν ἢ τῶν φίλων, στασιάζουσιν ἐν ταῖς πόλεσιν. (3) Αἱ δ' αἰτίαι καὶ ἀρχαὶ τῶν κινήσεων, ὅθεν αὐτοί τε διατίθενται τὸν εἰρημένον τρόπον καὶ περὶ τῶν λεχθέντων, ἔστι μὲν ὡς τὸν ἀριθμὸν ἑπτὰ τυγχάνουσιν οὖσαι, ἔστι δ' ὡς πλείους. Ὧν δύο μέν ἐστι ταὐτὰ τοῖς 35 εἰρημένοις, ἀλλ' οὐχ ὡσαύτως· διὰ κέρδος γὰρ καὶ διὰ τιμὴν παροξύνονται πρὸς ἀλλήλους οὐχ ἵνα κτήσωνται σφίσιν αὐτοῖς, ὥσπερ εἴρηται πρότερον, ἀλλ' ἑτέρους ὁρῶντες τοὺς μὲν δικαίως τοὺς δ' ἀδίκως πλεονεκτοῦντας τούτων. Ἔτι διὰ ὕβριν, διὰ φόβον, διὰ ὑπεροχήν, 40 διὰ καταφρόνησιν, διὰ αὔξησιν τὴν παρὰ τὸ ἀνάλογον. Ἔτι δὲ ἄλλον τρόπον δι' ἐριθείαν, δι' ὀλιγωρίαν, διὰ μικρότητα, δι' ἀνομοιότητα. [III.] (4) Τούτων δὲ ὕβρις μὲν καὶ κέρδος τίνα ἔχουσι δύναμιν καὶ πῶς αἴτια, σχεδόν ἐστι φανερόν· ὑβριζόντων τε γὰρ τῶν ἐν ταῖς 45 ἀρχαῖς καὶ πλεονεκτούντων στασιάζουσι καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τὰς πολιτείας τὰς διδούσας τὴν ἐξουσίαν· ἡ δὲ πλεονεξία γίνεται ὁτὲ μὲν ἀπὸ τῶν ἰδίων, ὁτὲ δὲ ἀπὸ τῶν κοινῶν. Δῆλον δὲ καὶ ἡ τιμή, καὶ τί δύναται καὶ πῶς αἰτία στάσεως· καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀτιμαζόμενοι 50 καὶ ἄλλους ὁρῶντες τιμωμένους στασιάζουσιν· ταῦτα δὲ ἀδίκως μὲν γίνεται, ὅταν παρὰ τὴν ἀξίαν ἢ τιμῶνταί τινες ἢ ἀτιμάζωνται, δικαίως δέ, ὅταν κατὰ τὴν

Quoniam autem quibus e rebus seditiones in civitatibus et commutationes rerumpublicarum oriantur, considerare instituimus, universe primum origines et causas earum intelligere nos oportet. Sunt autem fere numero tres, quæ primum rudi quadam descriptione per se sunt explicandæ. Oportet enim comprehendere et quomodo affecti homines dissideant inter se, et quarum rerum causa; et quod tertium est, quæ sint principia perturbationum civilium et seditionum inter cives ortarum. Quam ob rem igitur affecti sint ipsi quodammodo ad mutationem, ea universe causa statuenda est, de qua jam diximus. Alii enim æqualitatis cupiditate inflammati discordant inter se, si se putent deteriore esse conditione, quum sint iis qui superiora habent omnia, pares. Alii inæqualitatem et præstantiam concupiscentes, si, quum sint inæquales et superiores, existiment se non ferre partes priores, sed æquale habere aut minus. (2) Potest autem evenire ut hæc juste expetantur: potest etiam, ut injuste. Nam et quum sint inferiores, ut sint æquales, seditionem concitant: et quum æquales, ut sint majores. Quomodo igitur affecti seditionem concitent, expositum est. Ea autem quorum causa dissident, sunt lucrum et honos, et his contraria. Nam ignominiam et mulctam seu damnum fugientes, quæ vel se vel amicos attingat, seditiones in civitatibus commovent. (3) Causæ autem et origines motuum, a quibus et ipsi hoc modo afficiuntur, et de rebus quas ante diximus dissident, aliquo modo sunt numero septem, aliquo modo plures: quarum duæ quidem sunt eædem atque eæ res quæ a nobis commemoratæ sunt, sed non eodem modo. Propter lucrum enim et propter honorem inter se excandescunt, non ut illa sibi comparent, ut ante dictum est, sed quod alios videant partim juste partim injuste his rebus magis auctos. Præterea propter contumeliam, propter metum, propter excellentiam, propter contemptum, propter incrementum a proportione aversum. Præterea vero alio modo propter ambitum, propter negligentiam, propter parvitatem, propter dissimilitudinem. [III.] (4) Harum autem rerum contumelia et lucrum, quam vim habeant, et quomodo sint seditionum causæ, propemodum apparet. Nam quum ii qui magistratus gerunt, contumeliosi sunt in privatos, et ampliora omnia per injuriam et avaritiam sibi sumunt: seditionem concitant illi tum inter se, tum in eas reipublicæ formas, quæ hanc illis licentiam præbent. Jam vero avaritia interdum in res privatorum, interdum in rem communem et publicam grassatur. In promptu est etiam quid valeat honos, et quomodo seditionis sit causa. Nam et quum ipsi ignominia afficiuntur, et quum alios honorari vident, dissident. Fiunt autem hæc injuste, quum præter dignitatem aut honore afficiuntur, aut infamia notantur: juste

ἀξίαν. Δι' ὑπεροχὴν δέ, ὅταν τις ᾖ τῇ δυνάμει μείζων, ἢ εἷς ἢ πλείους, ἢ κατὰ τὴν πόλιν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ πολιτεύματος· γίνεσθαι γὰρ εἴωθεν ἐκ τῶν τοιούτων μοναρχία ἢ δυναστεία. (5) Διὸ ἐνιαχοῦ εἰώθασιν ὀστρα-
5 κίζειν, οἷον ἐν Ἄργει καὶ Ἀθήνησιν· καίτοι βέλτιον ἐξ ἀρχῆς ὁρᾶν ὅπως μὴ ἐνέσονται τοσοῦτον ὑπερέχοντες, ἢ ἐάσαντας γενέσθαι ἰᾶσθαι ὕστερον. Διὰ δὲ φόβον στασιάζουσιν οἵ τε ἠδικηκότες, δεδιότες μὴ δῶσι δίκην, καὶ οἱ μέλλοντες ἀδικεῖσθαι, βουλόμενοι φθάσαι πρὶν ἀδι-
10 κηθῆναι, ὥσπερ ἐν Ῥόδῳ συνέστησαν οἱ γνώριμοι ἐπὶ τὸν δῆμον διὰ τὰς ἐπιφερομένας δίκας. (6) Διὰ καταφρόνησιν δὲ καὶ στασιάζουσι καὶ ἐπιτίθενται, οἷον ἔν τε ταῖς ὀλιγαρχίαις, ὅταν πλείους ὦσιν οἱ μὴ μετέχοντες τῆς πολιτείας (κρείττους γὰρ οἴονται εἶναι), καὶ ἐν ταῖς
15 δημοκρατίαις οἱ εὔποροι καταφρονήσαντες τῆς ἀταξίας καὶ ἀναρχίας, οἷον καὶ ἐν Θήβαις μετὰ τὴν ἐν Οἰνοφύτοις μάχην κακῶς πολιτευομένων ἡ δημοκρατία διεφθάρη, καὶ ἡ Μεγαρέων δι' ἀταξίαν καὶ ἀναρχίαν ἡττηθέντων, καὶ ἐν Συρακούσαις πρὸ τῆς Γέλωνος τυραν-
20 νίδος, καὶ ἐν Ῥόδῳ ὁ δῆμος πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως. (7) Γίνονται δὲ καὶ δι' αὔξησιν τὴν παρὰ τὸ ἀνάλογον μεταβολαὶ τῶν πολιτειῶν. Ὥσπερ γὰρ σῶμα ἐκ μερῶν σύγκειται καὶ δεῖ αὐξάνεσθαι ἀνάλογον, ἵνα μένῃ συμμετρία, εἰ δὲ μή, φθείρεται, ὅταν ὁ μὲν πους τεττά-
25 ρων πηχῶν ᾖ τὸ δ' ἄλλο σῶμα δυοῖν σπιθαμαῖν, ἐνίοτε δὲ κἂν εἰς ἄλλου ζῴου μεταβάλλοι μορφήν, εἰ μὴ μόνον κατὰ τὸ ποσὸν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ποιὸν αὐξάνοιτο παρὰ τὸ ἀνάλογον, οὕτω καὶ πόλις σύγκειται ἐκ μερῶν, ὧν πολλάκις λανθάνει τι αὐξανόμενον, οἷον τὸ τῶν ἀπό-
30 ρων πλῆθος ἐν ταῖς δημοκρατίαις καὶ πολιτείαις. (8) Συμβαίνει δ' ἐνίοτε τοῦτο καὶ διὰ τύχας, οἷον ἐν Τάραντι ἡττηθέντων καὶ ἀπολομένων πολλῶν γνωρίμων ὑπὸ τῶν Ἰαπύγων μικρὸν ὕστερον τῶν Μηδικῶν δημοκρατία ἐγένετο ἐκ πολιτείας, καὶ ἐν Ἄργει τῶν ἐν
35 τῇ ἑβδόμῃ ἀπολομένων ὑπὸ Κλεομένους τοῦ Λάκωνος ἠναγκάσθησαν παραδέξασθαι τῶν περιοίκων τινάς, καὶ ἐν Ἀθήναις ἀτυχούντων πεζῇ οἱ γνώριμοι ἐλάττους ἐγένοντο διὰ τὸ ἐκ καταλόγου στρατεύεσθαι ὑπὸ τὸν Λακωνικὸν πόλεμον. Συμβαίνει δὲ τοῦτο καὶ ἐν ταῖς δημο-
40 κρατίαις, ἧττον δέ· πλειόνων γὰρ τῶν ἀπόρων γινομένων ἢ τῶν οὐσιῶν αὐξανομένων μεταβάλλουσιν εἰς ὀλιγαρχίας καὶ δυναστείας. (9) Μεταβάλλουσι δ' αἱ πολιτεῖαι καὶ ἄνευ στάσεως διά τε τὰς ἐριθείας, ὥσπερ ἐν Ἡραίᾳ (ἐξ αἱρετῶν γὰρ διὰ τοῦτο ἐποίησαν κληρω-
45 τάς, ὅτι ᾕρουντο τοὺς ἐριθευομένους), καὶ δι' ὀλιγωρίαν, ὅταν ἐάσωσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τὰς κυρίας παριέναι τοὺς μὴ τῆς πολιτείας φίλους, ὥσπερ ἐν Ὠρεῷ κατελύθη ἡ ὀλιγαρχία τῶν ἀρχόντων γενομένου Ἡρακλεοδώρου, ὃς ἐξ ὀλιγαρχίας πολιτείαν καὶ δημοκρατίαν κατεσκεύασεν.
50 Ἔτι διὰ τὸ παρὰ μικρόν· λέγω δὲ παρὰ μικρόν, ὅτι πολλάκις λανθάνει μεγάλη γινομένη μετάβασις τῶν νομίμων, ὅταν παρορῶσι τὸ μικρόν, ὥσπερ ἐν Ἀμβρακίᾳ μικρὸν ἦν τὸ τίμημα, τέλος δ' οὐθενὸς ἦρχον, ὡς ἐγγὺς ἢ μηθὲν διαφέρον τοῦ μηθὲν τὸ μικρόν. (10) Στα-

quum ex dignitate. Propter excellentiam porro seditio oritur, quum aliquis unus aut plures ampliores opes obtinent, quam pro ratione civitatis et virium reipublicæ: ex talibus enim rebus monarchia aut dynastia nasci solet. (2) Quocirca in nonnullis locis solent præstantiores viros ostracismo ad certum tempus relegare, ut Argis et Athenis. Atqui præstat ab initio providere ne viri adeo præcellentes possint in civitate exsistere, quam malo ex negligentia nato posterius mederi. Propter metum autem seditionem commovent et qui injuriam fecerunt, ne dent pœnas, et qui suspicantur futurum ut injuria afficiantur, volentes antevertere, priusquam injuste lædantur; ut Rhodi nobiles in populum conspirarunt propter judiciorum et pœnarum quæ intentabantur metum. (6) Propter contemptum autem seditionem excitant et impetu facto in alios invadunt, ut in oligarchiis, quum plures sunt ii qui a reipublicæ administratione excluduntur; meliores enim esse se putant: et in democratiis locupletes contempta confusione et perturbatione rerum imperiique; cujusmodi quiddam et Thebis accidit post pugnam in Œnophytis commissam: quo tempore, quod respublica male administraretur a populo, democratia funditus oppressa est. Etiam Megarensium democratia, quum propter eandem rerum et imperii perturbationem superati essent, deleta est. Syracusis quoque ante Gelonis tyrannidem, Rhodi denique popularis status ante rebellionem. (7) Oriuntur et propter incrementum quorundam a proportione aversum reipublicæ commutationes. Sicut enim corpus ex partibus constat, idque oportet proportione crescere, ut maneat totius et partium commensus; sin minus, interit, quum pes quidem quattuor est cubitorum, reliquum vero corpus duorum palmorum; interdum vero etiam in alterius animantis figuram vertitur, si non solum quantitate, verum etiam qualitate augeatur et crescat præter proportionem: ita et civitas ex partibus coagmentata est, quarum sæpe aliqua occulte augescit: velut egentium multitudo in democratiis et politiis. (8) Accidit autem hoc interdum et fortuito, ut Tarenti superata et exstincta magna parte optimatium ab Iapygibus, non ita multo post bellum Medicum tempore, democratia ex politia facta est. Et Argis, quum ii qui erant in Hebdoma, a Cleomene Lacedæmonio essent interfecti, coacti sunt Argivi nonnullos ex vicinis imperio suo subditis, quos periœcos nominant, in civitatem assumere. Et Athenis, quum infeliciter terra pugnatum esset, optimates pauciores facti sunt, quod ex delectu milites mittebantur, sub bellum Lacedæmonium. Accidit autem hoc etiam in democratiis, sed minus sæpe: pluribus enim locupletibus exorientibus, aut copiis rei familiaris crescentibus, mutantur in oligarchias aut dynastias. (9) Mutantur porro reipublicæ etiam sine seditione per ambitum: sic in Heræa. Nam idcirco ibi magistratus, qui antea suffragio deferebantur, sortito mandari cœpti sunt, quia eligebant homines ambitu grassantes. Etiam propter negligentiam seditiones oriuntur, quum eos qui a reipublicæ forma alieno sunt animo, ad amplissimos magistratus pervenire sinunt: sic Orei sublata oligarchia est, eo quod Heracleodorus in prætorum collegium cooptatus fuerat: qui ex oligarchia politiam et democratiam fecit. Præterea mutatio obrepit paullatim: dico autem paullatim, quum sæpe fallit civium animadversionem magna institutorum reipublicæ mutatio, quæ fit, dum in re parva connivent et negligentes se præbent: sicut Ambraciæ census erat parvus eorum qui reipublicæ præerant; ad extremum autem nullius census homines ad magistratus provehebantur: proinde quasi parvum censum habere proximum sit aut nihil plane differat ab eo, quod est nullum habere. (10) Ad seditio-

σιωτικὸν δὲ καὶ τὸ μὴ ὁμόφυλον, ἕως ἂν συμπνεύσῃ· ὥσπερ γὰρ οὐδ' ἐκ τοῦ τυχόντος πλήθους πόλις γίγνεται, οὕτως οὐδ' ἐν τῷ τυχόντι χρόνῳ. Διὸ ὅσοι ἤδη συνοίκους ἐδέξαντο ἢ ἐποίκους, οἱ πλεῖστοι ἐστασίασαν, οἷον 5 Τροιζηνίοις Ἀχαιοὶ συνῴκησαν Σύβαρον, εἶτα πλείους οἱ Ἀχαιοὶ γενόμενοι ἐξέβαλον τοὺς Τροιζηνίους· ὅθεν τὸ ἄγος συνέβη τοῖς Συβαρίταις. Καὶ ἐν Θουρίοις Συβαρῖται τοῖς συνοικήσασιν· πλεονεκτεῖν γὰρ ἀξιοῦντες ὡς σφετέρας τῆς χώρας ἐξέπεσον. Καὶ Βυζαντίοις οἱ 10 ἔποικοι ἐπιβουλεύοντες φωραθέντες ἐξέπεσον διὰ μάχης, καὶ Ἀντισσαῖοι τοὺς Χίων φυγάδας εἰσδεξάμενοι διὰ μάχης ἐξέβαλον, Ζαγκλαῖοι δὲ Σαμίους ὑποδεξάμενοι ἐξέπεσον καὶ αὐτοί. (11) Καὶ Ἀπολλωνιᾶται οἱ ἐν τῷ Εὐξείνῳ πόντῳ ἐποίκους ἐπαγαγόμενοι ἐστασίασαν, καὶ 15 Συρακούσιοι μετὰ τὰ τυραννικὰ τοὺς ξένους καὶ τοὺς μισθοφόρους πολίτας ποιησάμενοι ἐστασίασαν καὶ εἰς μάχην ἦλθον, καὶ Ἀμφιπολῖται δεξάμενοι Χαλκιδέων ἀποίκους ἐξέπεσον ὑπὸ τούτων οἱ πλεῖστοι αὐτῶν. Στασιάζουσι δ' ἐν μὲν ταῖς ὀλιγαρχίαις οἱ πολλοὶ ὡς 20 ἀδικούμενοι, ὅτι οὐ μετέχουσι τῶν ἴσων, καθάπερ εἴρηται πρότερον, ἴσοι ὄντες, ἐν δὲ ταῖς δημοκρατίαις οἱ γνώριμοι, ὅτι μετέχουσι τῶν ἴσων οὐκ ἴσοι ὄντες. (12) Στασιάζουσι δὲ ἐνίοτε αἱ πόλεις καὶ διὰ τοὺς τόπους, ὅταν μὴ εὐφυῶς ἔχῃ ἡ χώρα πρὸς τὸ μίαν εἶναι πόλιν, οἷον 25 ἐν Κλαζομεναῖς οἱ ἐπὶ Χύτρῳ πρὸς τοὺς ἐν νήσῳ, καὶ Κολοφώνιοι καὶ Νοτιεῖς· καὶ Ἀθήνησιν οὐχ ὁμοίως εἰσίν, ἀλλὰ μᾶλλον δημοτικοὶ οἱ τὸν Πειραιᾶ οἰκοῦντες τῶν τὸ ἄστυ. Ὥσπερ γὰρ ἐν τοῖς πολέμοις αἱ διαβάσεις τῶν ὀχετῶν, καὶ τῶν πάνυ σμικρῶν, διασπῶσι 30 τὰς φάλαγγας, οὕτως ἔοικε πᾶσα διαφορὰ ποιεῖν διάστασιν. Μεγίστη μὲν οὖν ἴσως διάστασις ἀρετὴ καὶ μοχθηρία, εἶτα πλοῦτος καὶ πενία, καὶ οὕτω δὴ ἑτέρας μᾶλλον· ὧν μία καὶ ἡ εἰρημένη ἐστίν.

nem excitandam valet etiam diversitas gentis et generis, donec animi consenserint. Ut enim non ex qualibet et fortuito oblata multitudine fit civitas, sic neque quovis tempore. Quapropter qui inquilinos aut advenas in civitatem receperunt, plerique seditionibus conflictati sunt: exempli causa, cum Trœzeniis Achivi Sybarim condiderunt atque incoluerunt; deinde Achivi numero aucti Trœzenios ejecerunt: unde illud piaculum Sybaritis evenit. Et Thuriis quum Sybaritæ populos una secum habitantes injuste læderent, et majorem agri, tanquam sui, partem, superioraque adeo omnia sibi assumerent, exacti sunt. Et quum Byzantii advenas receptos sibi insidiari comperissent, eos prœlio commisso superatos exterminarunt. Et Antissæi Chiorum exules in civitatem receptos, quum eos res novas moliri sensissent, signis collatis ejecerunt. Et Zanclæi, quum Samios in civitatem suam recepissent, ipsi ab eis victi et expulsi sunt. (11) Et Apolloniatæ qui in Ponto Euxino habitant, quum advenas quosdam invitassent, seditionem inter se concitarunt. Et Syracusani post tyrannos exactos, peregrinis et mercenariis militibus civibus factis, dissenserunt inter se, donec ad pugnam ventum est. Et Amphipolitæ, Chalcidensium colonis receptis, ab his ejecti sunt eorum plerique. Seditiones autem concitat in oligarchiis quidem plebs et multitudo, tanquam injuriam recipiens, quod æqualium non sit particeps, quum sit æqualis, ut ante dictum est. In democratiis vero optimates, quoniam æqualia consequuntur, quum æquales non sint, sed superiores. (12) Seditiones oriuntur interdum in civitatibus etiam de sedibus, quum loci natura parum est ad urbem et civitatem unam constituendam idonea: ut Clazomenis inter eos qui Chytrum incolebant, et insulanos; et inter Colophonios et Notienses. Quin etiam Athenis non similiter sunt omnes populares, sed magis sunt ii qui in Piræeo habitant, quam qui in urbe. Sicut enim in bellis fossarum vel minimarum transitus ordines militum divellunt: sic omnis dissimilitudo dissidium parere videtur. Ac maxima fortasse dissensio est ea quæ est virtuti cum vitio: proxima divitiarum et paupertatis: et ita scilicet alia quam alia major dissensio est: quarum una est etiam ea quæ a nobis dicta est.

CAP. III.

Γίγνονται μὲν οὖν αἱ στάσεις οὐ περὶ μικρῶν ἀλλ' 35 ἐκ μικρῶν, στασιάζουσι δὲ περὶ μεγάλων. Μάλιστα δὲ καὶ αἱ μικραὶ ἰσχύουσιν, ὅταν ἐν τοῖς κυρίοις γένωνται, οἷον συνέβη καὶ ἐν Συρακούσαις ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις· μετέβαλε γὰρ ἡ πολιτεία ἐκ δύο νεανίσκων στασιασάντων, ἐν ταῖς ἀρχαῖς ὄντων, περὶ ἐρωτικὴν 40 αἰτίαν. Θατέρου γὰρ ἀποδημοῦντος ἑταῖρος ὤν τις τὸν ἐρώμενον αὐτοῦ ὑπεποιήσατο, πάλιν δ' ἐκεῖνος τούτῳ χαλεπήνας τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἀνέπεισεν ὡς αὐτὸν ἐλθεῖν· ὅθεν προσλαμβάνοντες τοὺς ἐν τῷ πολιτεύματι διεστασίασαν πάντας. (2) Διόπερ ἀρχομένων εὐλα-45 βεῖσθαι δεῖ τῶν τοιούτων, καὶ διαλύειν τὰς τῶν ἡγεμόνων καὶ δυναμένων στάσεις· ἐν ἀρχῇ γὰρ γίγνεται τὸ ἁμάρτημα, ἡ δ' ἀρχὴ λέγεται ἥμισυ εἶναι παντός, ὥστε καὶ τὸ ἐν αὐτῇ μικρὸν ἁμάρτημα ἀνάλογόν ἐστι πρὸς τὰ ἐν τοῖς ἄλλοις μέρεσιν. Ὅλως δὲ αἱ τῶν 50 γνωρίμων στάσεις συναπολαύειν ποιοῦσι καὶ τὴν ὅλην πόλιν, οἷον ἐν Ἑστιαίᾳ συνέβη μετὰ τὰ Μηδικά, δύο ἀδελφῶν περὶ τῆς τῶν πατρῴων νομῆς διενεχθέντων·

Oriuntur igitur seditiones non de parvis rebus, sed ex parvis: seditiones enim excitant homines de rebus magnis. Maxime tamen acres sunt etiam parvæ, quum in iis, qui rempublicam moderantur, exsistunt: cujusmodi res olim accidit et Syracusis. Mutata enim est reipublicæ forma ex duobus juvenibus magistratus gerentibus, quum inter eos ex amoribus dissensio orta esset. Altero enim absente quidam ejus sodalis puerum, ejus delicias, ad se pellexerat; ille autem reversus, huic iratus, contra ejus uxorem induxerat, ut ad se veniret: ex quo adjunctis sibi qui in republica versabantur, omnes cives ad seditionem concitarunt. (2) Quapropter talibus offensionibus nascentibus adhibenda cautio est, et ducum ac potentium discordiæ componendæ ac dirimendæ sunt: nam in principio peccatum consistit; at principium dimidium totius esse dicitur. Itaque et quod peccatum in eo commissum parvum est, iis peccatis, quæ in ceteris partibus admittuntur, proportione respondet. Omnino autem optimatium seditiones totam civitatem secum trahunt: quale illud est, quod Hestiææ accidit post bellum Medicum, nato inter duos fratres de bonorum paternorum divisione dissidio. Nam is, cujus res familiaris erat angu-

ὁ μὲν γὰρ ἀπορώτερος, ὡς οὐκ ἀποφαίνοντος θατέρου τὴν οὐσίαν οὐδὲ τὸν θησαυρὸν ὃν εὗρεν ὁ πατήρ, προσήγετο τοὺς δημοτικούς, ὁ δ' ἕτερος ἔχων οὐσίαν πολλὴν τοὺς εὐπόρους. (3) Καὶ ἐν Δελφοῖς ἐκ κηδείας γε-
5 νομένης διαφορᾶς ἀρχὴ πασῶν ἐγένετο τῶν στάσεων τῶν ὕστερον· ὁ μὲν γὰρ οἰωνισάμενός τι σύμπτωμα, ὡς ἦλθεν ἐπὶ τὴν νύμφην, οὐ λαβὼν ἀπῆλθεν, οἱ δ' ὡς ὑβρισθέντες ἐνέβαλον τῶν ἱερῶν χρημάτων θύοντος, κἄπειτα ὡς ἱερόσυλον ἀπέκτειναν. Καὶ περὶ Μυτιλή-
10 νην δὲ ἐξ ἐπικλήρων στάσεως γενομένης πολλῶν ἐγένετο ἀρχὴ κακῶν καὶ τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς Ἀθηναίους, ἐν ᾧ Πάχης ἔλαβε τὴν πόλιν αὐτῶν· Τιμοφάνους γὰρ τῶν εὐπόρων τινὸς καταλιπόντος δύο θυγατέρας, ὁ περιωσθεὶς καὶ οὐ λαβὼν τοῖς υἱέσιν αὐτοῦ Δόξανδρος
15 ἦρξε τῆς στάσεως καὶ τοὺς Ἀθηναίους παρώξυνε, πρόξενος ὢν τῆς πόλεως. (4) Καὶ ἐν Φωκεῦσιν ἐξ ἐπικλήρου στάσεως γενομένης περὶ Μνασέαν τὸν Μνήσωνος πατέρα καὶ Εὐθυκράτη τὸν Ὀνομάρχου, ἡ στάσις αὕτη ἀρχὴ τοῦ ἱεροῦ πολέμου κατέστη τοῖς Φωκεῦσιν.
20 Μετέβαλε δὲ καὶ ἐν Ἐπιδάμνῳ ἡ πολιτεία ἐκ γαμικῶν· ὑπομνηστευσάμενος γάρ τις θυγατέρα, ὡς ἐζημίωσεν αὐτὸν ὁ τοῦ ὑπομνηστευθέντος πατὴρ γενόμενος τῶν ἀρχόντων, ἅτερος συμπαρέλαβε τοὺς ἐκτὸς τῆς πολιτείας ὡς ἐπηρεασθείς. (5) Μεταβάλλουσι δὲ καὶ εἰς
25 ὀλιγαρχίαν καὶ εἰς δῆμον καὶ εἰς πολιτείαν ἐκ τοῦ εὐδοκιμῆσαί τι ἢ αὐξηθῆναι ἢ ἀρχεῖον ἢ μόριον τῆς πόλεως, οἷον ἡ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλὴ εὐδοκιμήσασα ἐν τοῖς Μηδικοῖς ἔδοξε συντονωτέραν ποιῆσαι τὴν πολιτείαν, καὶ πάλιν ὁ ναυτικὸς ὄχλος γενόμενος αἴτιος τῆς
30 περὶ Σαλαμῖνα νίκης καὶ διὰ ταύτης τῆς ἡγεμονίας διὰ τὴν κατὰ θάλατταν δύναμιν τὴν δημοκρατίαν ἰσχυροτέραν ἐποίησεν. Καὶ ἐν Ἄργει οἱ γνώριμοι εὐδοκιμήσαντες περὶ τὴν ἐν Μαντινείᾳ μάχην τὴν πρὸς Λακεδαιμονίους ἐπεχείρησαν καταλύειν τὸν δῆμον, (6) καὶ
35 ἐν Συρακούσαις ὁ δῆμος αἴτιος γενόμενος τῆς νίκης τοῦ πολέμου τοῦ πρὸς Ἀθηναίους ἐκ πολιτείας εἰς δημοκρατίαν μετέβαλεν, καὶ ἐν Χαλκίδι Φόξον τὸν τύραννον μετὰ τῶν γνωρίμων ὁ δῆμος ἀνελὼν εὐθὺς εἴχετο τῆς πολιτείας, καὶ ἐν Ἀμβρακίᾳ πάλιν ὡσαύτως Περίαν-
40 δρον συνεκβαλὼν τοῖς ἐπιθεμένοις ὁ δῆμος τὸν τύραννον εἰς ἑαυτὸν περιέστησε τὴν πολιτείαν. (7) Καὶ ὅλως δὴ δεῖ τοῦτο μὴ λανθάνειν, ὡς οἱ δυνάμεως αἴτιοι γενόμενοι, καὶ ἰδιῶται καὶ ἀρχαὶ καὶ φυλαὶ καὶ ὅλως μέρος καὶ ὁποιονοῦν πλῆθος, στάσιν κινοῦσιν· ἢ γὰρ οἱ
45 τούτοις φθονοῦντες τιμωμένοις ἄρχουσι τῆς στάσεως, ἢ οὗτοι διὰ τὴν ὑπεροχὴν οὐ θέλουσι μένειν ἐπὶ τῶν ἴσων. Κινοῦνται δ' αἱ πολιτεῖαι καὶ ὅταν τἀναντία εἶναι δοκοῦντα μέρη τῆς πόλεως ἰσάζῃ ἀλλήλοις, οἷον οἱ πλούσιοι καὶ ὁ δῆμος, μέσον δ' ᾖ μικρὸν ἢ μηθὲν
50 πάμπαν· ἂν γὰρ πολὺ ὑπερέχῃ ὁποτερονοῦν τῶν μερῶν πρὸς τὸ φανερῶς κρεῖττον, τὸ λοιπὸν οὐ θέλει κινδυνεύειν. Διὸ καὶ οἱ κατ' ἀρετὴν διαφέροντες οὐ ποιοῦσι στάσιν ὡς εἰπεῖν· ὀλίγοι γὰρ γίγνονται πρὸς πολλούς. Καθόλου μὲν οὖν περὶ πάσας τὰς πολιτείας αἱ ἀρχαὶ

tior, quum alter rem a patre relictam non exhiberet, neque thesaurum quem pater invenerat, proferret, populares sibi adjunxit; alter rei familiaris copiis abundans, locupletes. (3) Et Delphis orta ex affinitate dissensio fons et principium omnium, quæ posterius coortæ sunt, seditionum fuit. Sponsus enim nescio quid sinistri sibi portendi omine forte oblato auguratus, quum ad sponsam venisset, ea repudiata discessit. Illi vero, ut contumeliam acceptam ulciscerentur, interea dum ille sacrificaret, de supellectile sacra aliquid in canistra ejus occulte conjecerunt; deinde eum, ut sacrilegum, necaverunt. Et Mytileneis nata ex puellis orbis et patrum locupletium hæredibus seditio, multorum malorum et belli cum Atheniensibus suscepti, in quo Paches eorum urbem cepit, principium fuit. Nam quum Timophanes quidam, unus ex locupletibus, duas filias superstites reliquisset, Doxanderque, qui eas filiis suis uxores poposcisset, repulsam tulisset, seditionis auctor fuit, et Athenienses contra patriam concitavit, quorum civitatis erat hospes. (4) Et quum apud Phocenses ex puella patri diviti superstite inter Mnaseam Mnesonis patrem et Euthycratem Onomarchi seditio coorta esset, hæc seditio belli sacri Phocensibus origo fuit. Mutatus est et Epidamni reipublicæ status ex causa nuptiali. Quum enim quidam filiam suam cuidam despondisset, et sponsi pater magistratum gerens mulctam ei irrogasset, ille alter, tanquam contumelia affectus, eos adjunxit sibi, qui reipublicæ administratione exclusi erant. (5) Mutatur autem reipublicæ status etiam in oligarchiam, aut in democratiam, aut in politiam, ex eo quod vel ii qui reipublicæ præsunt, vel aliqua pars civitatis opinionem virtutis præcipuam adepta vel viribus aucta fuerit: quomodo senatus Areopagiticus, quum magnam laudem adeptus esset temporibus belli Medici, visus est reipublicæ rationem severiorem fecisse; et rursus turba nautica, quum illius ad Salaminem victoriæ, et ob hanc victoriam et propter potentiam maritimam totius Græciæ principatus causa fuisset, democratiam roboravit. Et Argis optimates magna in prœlio adversus Lacedæmonios ad Mantineam commisso parta gloria, conati sunt democratiam de medio tollere. (6) Et Syracusis, quum in populo causa victoriæ belli cum Atheniensibus gesti constitisset, politia in democratiam mutata est. Et Chalcide populus, quum Phoxum tyrannum cum nobilibus sustulisset, continuo se ad politiam applicavit. Et Ambraciæ rursum eodem modo populus Periandro tyranno una cum iis qui primi invaserant exacto, ad se reipublicæ administrationem pertraxit. (7) In summa intelligendum est, eos, per quos civitati potentia parta est, tum privatos, tum magistratus, tum tribus, partem denique et multitudinem quamlibet, quantacumque illisit, seditionem commovere. Nam aut qui his honorem habitum invident, seditionis initium faciunt: aut hi propter excellentiam æquali sorte contenti esse nolunt. Mutatur etiam reipublicæ forma, quum quæ videntur esse inter se contrariæ partes, exæquantur, ut divites et multitudo, medium autem aut nihil est aut admodum parvum. Quamdiu enim pars alterutra longe præstat, reliqua cum parte manifesto superiore non vult cum periculo contendere. Quapropter etiam qui virtute præstant, seditionem fere non faciunt: tales enim pauci sunt, si cum vulgo comparantur. Universe igitur in

καὶ αἰτίαι τῶν στάσεων καὶ τῶν μεταβολῶν τοῦτον ἔχουσι τὸν τρόπον. (8) Κινοῦσι δὲ τὰς πολιτείας ὁτὲ μὲν διὰ βίας ὁτὲ δὲ δι' ἀπάτης, διὰ βίας μὲν ἢ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἢ ὕστερον ἀναγκάζοντες. Καὶ γὰρ ἡ ἀπάτη 5 διττή· ὁτὲ μὲν γὰρ ἐξαπατήσαντες τὸ πρῶτον ἑκόντων μεταβάλλουσι τὴν πολιτείαν, εἶθ' ὕστερον βίᾳ κατέχουσιν ἀκόντων, οἷον ἐπὶ τῶν τετρακοσίων τὸν δῆμον ἐξηπάτησαν, φάσκοντες τὸν βασιλέα χρήματα παρέξειν πρὸς τὸν πόλεμον τὸν πρὸς Λακεδαιμονίους, ψευσάμε- 10 νοι δὲ κατέχειν ἐπειρῶντο τὴν πολιτείαν· ὁτὲ δὲ ἐξ ἀρχῆς τε πείσαντες καὶ ὕστερον πάλιν πεισθέντων ἑκόντων ἄρχουσιν αὐτῶν. Ἁπλῶς μὲν οὖν περὶ πάσας τὰς πολιτείας ἐκ τῶν εἰρημένων συμβέβηκε γίγνεσθαι τὰς μεταβολάς.

omnibus rebus publicis seditionum et mutationum principia et causæ hoc modo se habent. (8) Movent autem rempublicam interdum vi, interdum dolo et fallacia. Vi, aut statim ab initio, aut posterius vim afferentes. Nam dolus duplex est : aliquando enim dolis primum usi, adversariorum voluntate reipublicæ statum mutant, deinde posterius iis invitis per vim retinent : exempli gratia, temporibus quadringentûm virûm, populum deceperunt, quum dicerent regem Persarum pecuniam ad bellum cum Lacedæmoniis susceptum suppeditaturum, et per hoc mendacium rempublicam retinere in sua potestate conati sunt. Aliquando et ab initio persuadent, et rursus postea persuasis et libentibus imperant. Ex causis igitur memoratis in universum omnes respublicæ mutari solent.

CAP. IV. [V.]

15 Καθ' ἕκαστον δ' εἶδος πολιτείας ἐκ τούτων μερίζοντας τὰ συμβαίνοντα δεῖ θεωρεῖν. Αἱ μὲν οὖν δημοκρατίαι μάλιστα μεταβάλλουσι διὰ τὴν τῶν δημαγωγῶν ἀσέλγειαν· τὰ μὲν γὰρ ἰδίᾳ συκοφαντοῦντες τοὺς τὰς οὐσίας ἔχοντας συστρέφουσιν αὐτούς (συνάγει γὰρ 20 καὶ τοὺς ἐχθίστους ὁ κοινὸς φόβος), τὰ δὲ κοινῇ τὸ πλῆθος ἐπάγοντες. Καὶ τοῦτο ἐπὶ πολλῶν ἄν τις ἴδοι γιγνόμενον οὕτως. (2) Καὶ γὰρ ἐν Κῷ ἡ δημοκρατία μετέβαλε πονηρῶν ἐγγενομένων δημαγωγῶν (οἱ γὰρ γνώριμοι συνέστησαν) καὶ ἐν Ῥόδῳ· μισθοφοράν 25 τε γὰρ οἱ δημαγωγοὶ ἐπόριζον, καὶ ἐκώλυον ἀποδιδόναι τὰ ὀφειλόμενα τοῖς τριηράρχοις· οἱ δὲ διὰ τὰς ἐπιφερομένας δίκας ἠναγκάσθησαν συστάντες καταλῦσαι τὸν δῆμον. Κατελύθη δὲ καὶ ἐν Ἡρακλείᾳ ὁ δῆμος μετὰ τὸν ἀποικισμὸν εὐθὺς διὰ τοὺς δημαγωγούς· ἀδι- 30 κούμενοι γὰρ ὑπ' αὐτῶν οἱ γνώριμοι ἐξέπιπτον, ἔπειτα ἀθροισθέντες οἱ ἐκπίπτοντες καὶ κατελθόντες κατέλυσαν τὸν δῆμον. (3) Παραπλησίως δὲ καὶ ἡ ἐν Μεγάροις κατελύθη δημοκρατία· οἱ γὰρ δημαγωγοί, ἵνα χρήματα ἔχωσι δημεύειν, ἐξέβαλλον πολλοὺς τῶν γνωρί- 35 μων, ἕως πολλοὺς ἐποίησαν τοὺς φεύγοντας· οἱ δὲ κατιόντες ἐνίκησαν μαχόμενοι τὸν δῆμον καὶ κατέστησαν τὴν ὀλιγαρχίαν. Συνέβη δὲ ταὐτὸν καὶ περὶ Κύμην ἐπὶ τῆς δημοκρατίας ἣν κατέλυσε Θρασύμαχος. Σχεδὸν δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἄν τις ἴδοι θεωρῶν τὰς μετα- 40 βολὰς τοῦτον ἐχούσας τὸν τρόπον. Ὁτὲ μὲν γάρ, ἵνα χαρίζωνται, ἀδικοῦντες τοὺς γνωρίμους συνιστᾶσιν, ἢ τὰς οὐσίας ἀναδάστους ποιοῦντες ἢ τὰς προσόδους ταῖς λειτουργίαις· ὁτὲ δὲ διαβάλλοντες, ἵν' ἔχωσι δημεύειν τὰ κτήματα τῶν πλουσίων. (4) Ἐπὶ δὲ τῶν 45 ἀρχαίων, ὅτε γένοιτο ὁ αὐτὸς δημαγωγὸς καὶ στρατηγός, εἰς τυραννίδα μετέβαλλον· σχεδὸν γὰρ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχαίων τυράννων ἐκ δημαγωγῶν γεγόνασιν. Αἴτιον δὲ τοῦ τότε μὲν γίγνεσθαι νῦν δὲ μή, ὅτι τότε μὲν οἱ δημαγωγοὶ ἦσαν ἐκ τῶν στρατηγούντων (οὐ γάρ πω 50 δεινοὶ ἦσαν λέγειν), νῦν δὲ τῆς ῥητορικῆς ηὐξημένης οἱ δυνάμενοι λέγειν δημαγωγοῦσι μέν, δι' ἀπειρίαν δὲ τῶν πολεμικῶν οὐκ ἐπιτίθενται, πλὴν εἴ που βραχύ τι

In unoquoque autem reipublicæ genere oportet ex his facta partitione eventa considerare. Democratiæ igitur mutantur maxime propter demagogorum petulantiam. Nam partim locupletes privatim calumniando eos coire et conspirare cogunt; (conciliat enim et conjungit vel inimicissimos communis metus;) partim publice plebem in eos incitant, quarum rerum exempla multis in civitatibus videre licet. (2) Nam in insula Co mutata democratia est, exortis in ea improbis demagogis; nobiles enim coiverunt : item Rhodi : reditus enim ad mercedem (plebi tribuendam) demagogi transferebant, et triremium præfectis justa persolvere vetabant. Illi autem judiciorum intentato metu coacti sunt, coitione facta, populi potentiam evertere. Heracleæ quoque popularis status dissolutus est statim post coloniam eo missam, culpa demagogorum. Nobiles enim injuria affecti exire e civitate coacti sunt; deinde qui ejecti fuerant, in unum contractis copiis, in civitatem ab exilio reversi, democratiam sustulerunt. (3) Similiter et quæ Megaris erat democratia, dissoluta est : nam demagogi, ut bona privatorum publicare possent, multos nobiles e civitate exterminarunt, usque eo, donec magnum exulum numerum fecerunt. Illi autem in civitatem ab exilio reversi signis collatis populum superarunt, et oligarchiam constituerunt. Idem porro et Cumis accidit; qua in urbe democratiam Thrasymachus funditus delevit. Atque in aliis etiam civitatibus, si quis animadvertere velit, rerumpublicarum conversiones hoc fere modo fieri videre potest. Interdum enim, ut a populo gratiam ineant, nobilibus injuriam inferentes, eos ad coitionem faciendam impellunt, dum aut eorum bona legibus agrariis populo dividunt, bonorumque æquationem inducunt, aut vectigalia impensis et sumptibus munerum publicorum exhauriunt : interdum calumniando causam quærunt bona locupletium publicandi. (4) Priscis porro temporibus, quum idem demagogus seu populi ductor esset et imperator, democratia in tyrannidem vertebatur : fere enim plerique tyranni antiqui ex demagogis facti sunt. Causa autem quamobrem tunc quidem hoc fieret, nunc vero non item, est, quod demagogi erant ex numero eorum qui præerant exercitui : nondum enim eloquentia præstabant. Nunc autem arte et facultate dicendi aucta, qui dicendo valent, fiunt demagogi; sed quum sint rei militaris imperiti, rempublicam non invadunt, nisi sicubi leviter quippiam tale tentatum est.

γέγονε τοιοῦτον. (5) Ἐγίγνοντο δὲ τυραννίδες πρότερον μᾶλλον ἢ νῦν καὶ διὰ τὸ μεγάλας ἀρχὰς ἐγχειρίζεσθαί τισιν, ὥσπερ ἐν Μιλήτῳ ἐκ τῆς πρυτανείας· πολλῶν γὰρ ἦν καὶ μεγάλων κύριος ὁ πρύτανις. Ἔτι δὲ διὰ 5 τὸ μὴ μεγάλας εἶναι τότε τὰς πόλεις, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀγρῶν οἰκεῖν τὸν δῆμον ἄσχολον ὄντα πρὸς τοῖς ἔργοις, οἱ προστάται τοῦ δήμου, ὅτε πολεμικοὶ γένοιντο, τυραννίδι ἐπετίθεντο. Πάντες δὲ τοῦτο ἔδρων ὑπὸ τοῦ δήμου πιστευθέντες, ἡ δὲ πίστις ἦν ἡ ἀπέχθεια ἡ πρὸς 10 τοὺς πλουσίους, οἷον Ἀθήνησί τε Πεισίστρατος στασιάσας πρὸς τοὺς πεδιακούς, καὶ Θεαγένης ἐν Μεγάροις τῶν εὐπόρων τὰ κτήνη ἀποσφάξας, λαβὼν παρὰ τὸν ποταμὸν ἐπινέμοντας. Καὶ Διονύσιος κατηγορῶν Δαφναίου καὶ τῶν πλουσίων ἠξιώθη τῆς τυραννίδος, διὰ 15 τὴν ἔχθραν πιστευθεὶς ὡς δημοτικὸς ὤν. (6) Μεταβάλλουσι δὲ καὶ ἐκ τῆς πατρίας δημοκρατίας εἰς τὴν νεωτάτην· ὅπου γὰρ αἱρεταὶ μὲν αἱ ἀρχαί, μὴ ἀπὸ τιμημάτων δέ, αἱρεῖται δὲ ὁ δῆμος, δημαγωγοῦντες οἱ σπουδαρχιῶντες εἰς τοῦτο καθιστᾶσιν ὡς κύριον εἶναι 20 τὸν δῆμον καὶ τῶν νόμων. Ἄκος δὲ τοῦ ἢ μὴ γίνεσθαι ἢ τοῦ γίνεσθαι ἧττον τὸ τὰς φυλὰς φέρειν τοὺς ἄρχοντας, ἀλλὰ μὴ πάντα τὸν δῆμον. Τῶν μὲν οὖν δημοκρατιῶν αἱ μεταβολαὶ γίγνονται πᾶσαι σχεδὸν διὰ ταύτας τὰς αἰτίας.

(5) Exsistebant autem tyrannides antea magis quam nunc, etiam quia magna imperia certis hominibus tradebantur: ut Mileti tyrannis ex prytania facta est; multarum enim et magnarum rerum penes prytanin potestas érat. Præterea tunc urbes non erant ita magnæ, sed populus in agris commorabatur, in opere rustico occupatus: idcirco populi ductores, usum rei militaris adepti, tyrannidem occupabant. Quod omnes faciebant, dum eis a populo fides haberetur. Fidem autem faciebant odium et inimicitiæ, quas illi cum divitibus gerebant: quod Pisistrato Athenis accidit, simultates gerenti cum Pediacis, et Theageni Megaris, quum is locupletium pecora ad fluvium pascentia et pascuorum fines transgressa deprehendisset ac jugulasset: et Dionysius, quum Daphnæum et ceteros locupletes accusasset, dignus tyrannide existimatus est; propter inimicitias cum illis susceptas fidem apud populum consecutus, quasi popularis esset. (6) Fit autem etiam mutatio ex democratia patria et antiqua in novissimam: nam ubi magistratus per electionem deferuntur, non ex censibus, et populus eligendi jus habet, in iis ambitiosi homines populo assentantes eo rem deducunt, ut populus etiam legum sit arbiter ac dominus. Quod malum ut ne accidat, vel minus accidat, remedium est in eo, ut magistratus a tribubus, non a populo universo creentur. Democratiarum igitur mutationes fere omnes proptèr has causas fiunt.

CAP. V. [VI.]

25 Αἱ δ' ὀλιγαρχίαι μεταβάλλουσι διὰ δύο μάλιστα τρόπους τοὺς φανερωτάτους, ἕνα μὲν ἐὰν ἀδικῶσι τὸ πλῆθος· πᾶς γὰρ ἱκανὸς γίνεται προστάτης, μάλιστα δ' ὅταν ἐξ αὐτῆς συμβῇ τῆς ὀλιγαρχίας γίνεσθαι τὸν ἡγεμόνα, καθάπερ ἐν Νάξῳ Λύγδαμις, ὃς καὶ ἐτυράν- 30 νησεν ὕστερον τῶν Ναξίων. (2) Ἔχει δὲ καὶ ἡ ἐξ ἄλλων ἀρχὴ στάσεως διαφοράς. Ὁτὲ μὲν γὰρ ἐξ αὐτῶν τῶν εὐπόρων, οὐ τῶν ὄντων δ' ἐν ταῖς ἀρχαῖς, γίγνεται κατάλυσις, ὅταν ὀλίγοι σφόδρα ὦσιν οἱ ἐν ταῖς τιμαῖς, οἷον ἐν Μασσαλίᾳ καὶ ἐν Ἴστρῳ καὶ ἐν Ἡρακλείᾳ καὶ 35 ἐν ἄλλαις πόλεσι συμβέβηκεν. Οἱ γὰρ μὴ μετέχοντες τῶν ἀρχῶν ἐκίνουν, ἕως μετέλαβον οἱ πρεσβύτεροι πρότερον τῶν ἀδελφῶν, ὕστερον δ' οἱ νεώτεροι πάλιν· οὐ γὰρ ἄρχουσιν ἐνιαχοῦ μὲν ἅμα πατήρ τε καὶ υἱός, ἐνιαχοῦ δὲ ὁ πρεσβύτερος καὶ ὁ νεώτερος ἀδελφός. Καὶ 40 ἔνθα μὲν πολιτικωτέρα ἐγένετο ἡ ὀλιγαρχία, ἐν Ἴστρῳ δ' εἰς δῆμον ἀπετελεύτησεν, ἐν Ἡρακλείᾳ δ' ἐξ ἐλαττόνων εἰς ἑξακοσίους ἦλθεν. (3) Μετέβαλε δὲ καὶ ἐν Κνίδῳ ἡ ὀλιγαρχία στασιασάντων τῶν γνωρίμων αὐτῶν πρὸς αὑτοὺς διὰ τὸ ὀλίγους μετέχειν καὶ καθάπερ εἴρη- 45 ται, εἰ πατήρ, υἱὸν μὴ μετέχειν, μηδ' εἰ πλείους ἀδελφοί, ἀλλ' ἢ τὸν πρεσβύτατον· ἐπιλαβόμενος γὰρ στασιαζόντων ὁ δῆμος, καὶ λαβὼν προστάτην ἐκ τῶν γνωρίμων, ἐπιθέμενος ἐκράτησεν· ἀσθενὲς γὰρ τὸ στασιάζον. (4) Καὶ ἐν Ἐρυθραῖς δὲ ἐπὶ τῆς τῶν Βασι- 50 λιδῶν ὀλιγαρχίας ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις, καίπερ καλῶς ἐπιμελομένων τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ, ὅμως διὰ τὸ ὑπ' ὀλίγων ἄρχεσθαι ἀγανακτῶν ὁ δῆμος μετέβαλε τὴν

Oligarchiæ autem commutantur duobus maxime modis manifestissimis: uno quidem, si multitudini injuriam inferant. Quivis enim ad ducendum populum est idoneus, præsertim si quis ex ipsis paucis imperantibus se ducem præbeat: ut in insula Naxo Lygdamis, qui postea Naxiorum tyrannus fuit. (2) Habet autem et seditionis principium ab ipsis paucis imperantibus profectum differentias quasdam. Interdum enim ab ipsis divitibus, non iis tamen qui sunt in magistratu, nascitur oligarchiæ interitus, quum valde pauci sunt ii qui honoribus fungantur: ut Massiliæ et Istri et Heracleæ et in aliis urbibus accidit. Nam qui magistratuum participes non erant, rebus novandis studuerunt, donec ipsi etiam participes facti sunt, fratres quidem majores natu prius, posterius etiam minores. Non enim magistratum simul obtinent in nonnullis locis pater et filius; in quibusdam frater natu major et minor. Atque illic quidem reipublicæ administratio politiæ similior facta est, Istri vero in democratiam evasit. At Heracleæ a paucioribus potentibus ad sexcentos translata est. (3) Mutata etiam in Cnido oligarchia est, quum optimates ipsi inter se dissedissent, propterea quod pauci reipublicæ administrationis participes erant, et, ut dictum est, si pater magistratum obtinebat, filius a magistratu excludebatur; et, si plures fratres erant, soli natu maximo aditus ad magistratus patebat. Nam quum populus eos inter se dissidentes occupasset, et ex optimatium numero ducem cepisset, impetu facto eos adortus profligavit: imbecillum enim est id omne, quod discordat. (4) Et Erythris, Basilidis oligarchiam obtinentibus, priscis illis temporibus, quamvis rempublicam bene procurarent, indigne ferens tamen populus, quod

πολιτείαν. Κινοῦνται δ' αἱ ὀλιγαρχίαι ἐξ αὐτῶν καὶ διὰ φιλονεικίαν δημαγωγούντων. Ἡ δημαγωγία δὲ διττή, ἡ μὲν ἐν αὐτοῖς τοῖς ὀλίγοις (ἐγγίνεται γὰρ δημαγωγὸς κἂν πάνυ ὀλίγοι ὦσιν, οἷον ἐν τοῖς τριάκοντα 5 Ἀθήνησιν οἱ περὶ Χαρικλέα ἴσχυσαν τοὺς τριάκοντα δημαγωγοῦντες, καὶ ἐν τοῖς τετρακοσίοις οἱ περὶ Φρύνιχον τὸν αὐτὸν τρόπον), (5) ἡ ὅταν τὸν ὄχλον δημαγωγῶσιν οἱ ἐν τῇ ὀλιγαρχίᾳ ὄντες, οἷον ἐν Λαρίσσῃ οἱ πολιτοφύλακες διὰ τὸ αἱρεῖσθαι αὐτοὺς τὸν ὄχλον ἐδη- 10 μαγώγουν· καὶ ἐν ὅσαις ὀλιγαρχίαις οὐχ οὗτοι αἱροῦνται τὰς ἀρχὰς ἐξ ὧν οἱ ἄρχοντές εἰσιν, ἀλλ' αἱ μὲν ἀρχαὶ ἐκ τιμημάτων μεγάλων εἰσὶν ἢ ἑταιριῶν, αἱροῦνται δ' οἱ ὁπλῖται ἢ ὁ δῆμος, ὅπερ ἐν Ἀβύδῳ συνέβαινεν. Καὶ ὅπου τὰ δικαστήρια μὴ ἐκ τοῦ πολιτεύ- 15 ματός ἐστιν· δημαγωγοῦντες γὰρ πρὸς τὰς κρίσεις μεταβάλλουσι τὴν πολιτείαν, ὅπερ καὶ ἐν Ἡρακλείᾳ ἐγένετο τῇ ἐν τῷ Πόντῳ. (6) Ἔτι δ' ὅταν ἔνιοι εἰς ἐλάττους ἕλκωσι τὴν ὀλιγαρχίαν· οἱ γὰρ τὸ ἴσον ζητοῦντες ἀναγκάζονται βοηθὸν ἐπαγαγέσθαι τὸν δῆμον. 20 Γίγνονται δὲ μεταβολαὶ τῆς ὀλιγαρχίας καὶ ὅταν ἀναλώσωσι τὰ ἴδια ζῶντες ἀσελγῶς· καὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι καινοτομεῖν ζητοῦσι, καὶ ἢ τυραννίδι ἐπιτίθενται αὐτοὶ ἢ κατασκευάζουσιν ἕτερον, ὥσπερ Ἱππαρῖνος Διονύσιον ἐν Συρακούσαις. Καὶ ἐν Ἀμφιπόλει, ᾧ ὄνομα 25 ἦν Κλεότιμος, τοὺς ἐποίκους τοὺς Χαλκιδέων ἤγαγε, καὶ ἐλθόντων διεστασίασεν αὐτοὺς πρὸς τοὺς εὐπόρους. Καὶ ἐν Αἰγίνῃ ὁ τὴν πρᾶξιν τὴν πρὸς Χάρητα πράξας ἐνεχείρησε μεταβαλεῖν τὴν πολιτείαν διὰ τοιαύτην αἰτίαν. (7) Ὁτὲ μὲν οὖν ἐπιχειροῦσί τι κινεῖν, ὁτὲ δὲ 30 κλέπτουσι τὰ κοινά· ὅθεν πρὸς αὐτοὺς στασιάζουσιν ἢ οὗτοι ἢ οἱ πρὸς τούτους μαχόμενοι κλέπτοντας, ὅπερ ἐν Ἀπολλωνίᾳ συνέβη τῇ ἐν τῷ Πόντῳ. Ὁμονοοῦσα δὲ ὀλιγαρχία οὐκ εὐδιάφθορος ἐξ αὑτῆς. Σημεῖον δὲ ἡ ἐν Φαρσάλῳ πολιτεία· ἐκεῖνοι γὰρ ὀλίγοι ὄντες πολ- 35 λῶν κύριοί εἰσι διὰ τὸ χρῆσθαι σφίσιν αὐτοῖς καλῶς. (8) Καταλύονται δὲ καὶ ὅταν ἐν τῇ ὀλιγαρχίᾳ ἑτέραν ὀλιγαρχίαν ἐμποιῶσιν. Τοῦτο δ' ἐστὶν ὅταν τοῦ παντὸς πολιτεύματος ὀλίγου ὄντος τῶν μεγίστων ἀρχῶν μὴ μετέχωσιν οἱ ὀλίγοι πάντες, ὅπερ ἐν Ἤλιδι συνέβη 40 ποτέ· τῆς πολιτείας γὰρ δι' ὀλίγων οὔσης τῶν γερόντων ὀλίγοι πάμπαν ἐγίνοντο διὰ τὸ ἀϊδίους εἶναι ἐνενήκοντα ὄντας, τὴν δ' αἵρεσιν δυναστευτικὴν εἶναι καὶ ὁμοίαν τῇ τῶν ἐν Λακεδαίμονι γερόντων. (9) Γίγνεται δὲ μεταβολὴ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν εἰρήνῃ, 45 ἐν μὲν πολέμῳ διὰ τὴν πρὸς τὸν δῆμον ἀπιστίαν στρατιώταις ἀναγκαζομένων χρῆσθαι (ᾧ γὰρ ἂν ἐγχειρίσωσιν, οὗτος πολλάκις γίγνεται τύραννος, ὥσπερ ἐν Κορίνθῳ Τιμοφάνης· ἂν δὲ πλείους, οὗτοι αὑτοῖς περιποιοῦνται δυναστείαν)· ὁτὲ δὲ ταῦτα δεδιότες μεταδι- 50 δόασι τῷ πλήθει τῆς πολιτείας διὰ τὸ ἀναγκάζεσθαι τῷ δήμῳ χρῆσθαι. Ἐν δὲ τῇ εἰρήνῃ διὰ τὴν ἀπιστίαν τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐγχειρίζουσι τὴν φυλακὴν στρατιώταις καὶ ἄρχοντι μεσιδίῳ, ὃς ἐνίοτε γίνεται κύριος ἀμφοτέρων, ὅπερ συνέβη ἐν Λαρίσσῃ ἐπὶ τῆς τῶν Ἀλευαδῶν ἀρχῆς

paucorum imperio subjectus esset, reipublicæ statum mutavit. Mutantur autem oligarchiæ etiam ipsorum paucorum potentium culpa, quum per contentionem populo assentantur. Duplex autem popularis assentatio est: una, quæ in ipsis paucis potentibus vertitur: exsistit enim demagogus, etiam si pauci admodum sint quibus blandiatur: verbi gratia, Athenis in Triginta viris Charicles cum asseclis viguit ac valuit, dum triginta viris assentabatur; et in Quadringentis Phrynichus eodem modo. (5) Altera, quum plebi assentantur pauci dominantes; ut Larissæ politophylaces (*civium custodes*), quia ipsi a plebe legebantur, multitudini blandiebantur. Quod etiam fit in iis omnibus oligarchiis, in quibus non hi legendorum magistratuum jus habent, ex quorum ordine sumuntur magistratus, sed magistratus quidem fiunt ex magnis censibus aut sodalitatibus (*factionibus*), verum eligunt eos aut milites aut populus, quod Abydi contigit. Et ubi rebus judicandis non præsunt ii qui rempublicam administrant: colentes enim populum judiciorum gratia reipublicæ statum mutant: quod et Heracleæ quæ in Ponto est accidit. (6) Præterea quum aliqui ipsam paucorum potentiam ad pauciores trahunt. Nam qui æqualitatem quærunt, auxilium populi sibi adsciscere coguntur. Fiunt autem oligarchiæ conversiones etiam, quum pauci, qui rempublicam moderantur, patrimonia consumpserunt intemperanter vivendo. Etenim tales homines rebus novis student, et aut ipsi tyrannidem occupant, aut alium tyrannum parant, quemadmodum Hipparinus Dionysium Syracusis: et Amphipoli is cui nomen erat Cleotimo, Chalcidensium colonos in urbem adduxit, eosque in locupletes incitavit. Et in Ægina is qui negotium prodendæ urbis Chareti egerat, propter talem causam rempublicam mutare conatus est. (7) Interdum igitur aliquid novare conantur, interdum pecuniam publicam furantur, ex quo aut hi inter se dissident, aut qui his rempublicam depeculantibus adversantur: quod Apolloniæ Ponticæ accidit. Consentiens autem et conspirans oligarchia non facile ex se ipsa evertitur; argumento est respublica Pharsalica: ibi enim pauci in multos imperium tenent, quoniam se ipsi pauci bene gerunt. (8) Dissolvitur etiam status hic, quum in oligarchiam alteram oligarchiam inducunt: quod fit, quum, ad paucos contracta reipublicæ administratione, amplissimorum magistratuum omnes pauci non sunt participes; quod aliquando in Elide accidit. Nam quum respublica a paucis administraretur, pauci omnino fiebant senatores, et quia perpetui erant, numero nonaginta, et quia electio erat dynastica atque ei similis, qua senatores Lacedæmone leguntur. (9) Fit porro etiam in bello et in pace oligarchiarum mutatio: in bello quidem, dum propterea quod populi fidem habent suspectam, militibus externis coguntur uti; (cui enim exercitum tradiderint, hic sæpe tyrannus efficitur, ut Corinthi Timophanes; quodsi plures fuerint, hi sibi dynastiam vindicant;) interdum vero hæc veriti, cum multitudine reipublicæ administrationem communicant, quia necesse habent populo uti. In pace autem, quia mutuo fidem non habent, custodiam corporis externis militibus et principi inter eos medio committunt, qui fit interdum utriusque partis dominus. Quod Larissæ accidit, ex Aleua-

τῶν περὶ Σίμον καὶ ἐν Ἀβύδῳ ἐπὶ τῶν ἑταιριῶν ὧν ἦν μία ἡ Ἰφιάδου. (10) Γίνονται δὲ στάσεις καὶ ἐκ τοῦ περιωθεῖσθαι ἑτέρους ὑφ' ἑτέρων τῶν ἐν τῇ ὀλιγαρχίᾳ αὐτῶν καὶ καταστασιάζεσθαι κατὰ γάμους ἢ δίκας, οἷον ἐκ γαμικῆς μὲν αἰτίας αἱ εἰρημέναι πρότερον, καὶ τὴν ἐν Ἐρετρίᾳ δ' ὀλιγαρχίαν τὴν τῶν ἱππέων Διαγόρας [δὲ] κατέλυσεν ἀδικηθεὶς περὶ γάμον. Ἐκ δὲ δικαστηρίου κρίσεως ἡ ἐν Ἡρακλείᾳ στάσις ἐγένετο καὶ ἐν Θήβαις, ἐπ' αἰτίᾳ μοιχείας δικαίως μὲν στασιωτικῶς δὲ ποιησαμένων τὴν κόλασιν τῶν μὲν ἐν Ἡρακλείᾳ κατ' Εὐρυτίωνος, τῶν δ' ἐν Θήβαις κατ' Ἀρχίου· ἐφιλονείκησαν γὰρ αὐτοὺς οἱ ἐχθροὶ ὥστε δεθῆναι ἐν ἀγορᾷ ἐν τῷ κύφωνι. (11) Πολλαὶ δὲ καὶ διὰ τὸ ἄγαν δεσποτικὰς εἶναι τὰς ὀλιγαρχίας ὑπὸ τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ τινῶν δυσχερανάντων κατελύθησαν, ὥσπερ ἡ ἐν Κνίδῳ καὶ ἡ ἐν Χίῳ ὀλιγαρχία. Γίνονται δὲ καὶ ἀπὸ συμπτώματος μεταβολαὶ καὶ τῆς καλουμένης πολιτείας καὶ τῶν ὀλιγαρχιῶν ἐν ὅσαις ἀπὸ τιμήματος βουλεύουσι καὶ δικάζουσι καὶ τὰς ἄλλας ἀρχὰς ἄρχουσιν. Πολλάκις γὰρ τὸ ταχθὲν πρῶτον τίμημα πρὸς τοὺς παρόντας καιρούς, ὥστε μετέχειν ἐν μὲν τῇ ὀλιγαρχίᾳ ὀλίγους ἐν δὲ τῇ πολιτείᾳ τοὺς μέσους, εὐετηρίας γιγνομένης δι' εἰρήνην ἢ δι' ἄλλην τιν' εὐτυχίαν συμβαίνει πολλαπλασίου γίγνεσθαι τιμήματος ἀξίας τὰς αὐτὰς κτήσεις, ὥστε πάντας πάντων μετέχειν, ὁτὲ μὲν ἐκ προσαγωγῆς καὶ κατὰ μικρὸν γινομένης τῆς μεταβολῆς καὶ λανθανούσης, ὁτὲ δὲ καὶ θᾶττον. (12) Αἱ μὲν οὖν ὀλιγαρχίαι μεταβάλλουσι καὶ στασιάζουσι διὰ τοιαύτας αἰτίας. Ὅλως δὲ καὶ αἱ δημοκρατίαι καὶ ὀλιγαρχίαι ἐξίστανται ἐνίοτε οὐκ εἰς τὰς ἐναντίας πολιτείας ἀλλ' εἰς τὰς ἐν τῷ αὐτῷ γένει, οἷον ἐκ τῶν ἐννόμων δημοκρατιῶν καὶ ὀλιγαρχιῶν εἰς τὰς κυρίους καὶ ἐκ τούτων εἰς ἐκείνας.

darum familia Simo principatum obtinente; et Abydi, tempore sodalitiorum, quorum unum erat Iphiadæ (10) Oriuntur etiam seditiones ex mutuis offensis, quas pauci dominantes inter se exercent, dum matrimonii judiciorumve causa simultates per factiones suscipiunt : verbi gratia, ex causa nuptiali seditiones, quas ante diximus, ortæ sunt. Oligarchiam porro Eretriensem, quam equites obtinebant, Diagoras sustulit, accepta injuria in negotio matrimonii. Seditio vero quæ Heracleæ exarsit, ex judiciali sententia orta est; et ea quæ Thebis, ex eo quod ob crimen adulterii pœnas justas quidem, sed factiose sumpsissent, Heracleenses quidem de Eurytione, Thebani autem de Archia : odio enim suo pervicerunt ejus inimici, ut in foro vinctus numellæ adstringeretur. (11) Multæ denique oligarchiæ, quia nimis erant sævæ et dominorum in servos imperiis similes, a quibusdam rempublicam communiter administrantibus, talem dominatum ægre ferentibus, eversæ sunt : quod in Cnido et Chio accidit. Fiunt etiam casu mutationes quum politiæ quæ vocatur, tum oligarchiarum, in quibus ex censu lecti, consultandi et judicandi munere funguntur, aliosque magistratus gerunt. Sæpe enim qui primo fuit census præfinitus et ad præsentia tempora accommodatus, ut in oligarchia pauci, in politia medii magistratus obtinere possent, temporum felicitate propter pacem aut rebus prospere gestis contingit ut eædem possessiones pretio multo majore æstimentur, ita ut omnes omnium magistratuum participes fiant, mutatione modo paulatim ac latenter facta, modo celerius. (12) Oligarchiæ igitur convertuntur et seditionibus jactantur propter tales causas. Omnino autem etiam democratiæ et oligarchiæ interdum non in oppositas reipublicæ formas mutantur, sed in alias quæ genere continentur eodem, verbi gratia, ex democratiis et oligarchiis legitimis fiunt dominantes (hoc est, quæ in arbitrio nutuque paucorum et populi vertuntur), et ex his vicissim illæ.

CAP. VI. [VII.]

Ἐν δὲ ταῖς ἀριστοκρατίαις γίγνονται αἱ στάσεις αἱ μὲν διὰ τὸ ὀλίγους τῶν τιμῶν μετέχειν, ὅπερ εἴρηται κινεῖν καὶ τὰς ὀλιγαρχίας διὰ τὸ καὶ τὴν ἀριστοκρατίαν ὀλιγαρχίαν εἶναί πως· ἐν ἀμφοτέραις γὰρ ὀλίγοι οἱ ἄρχοντες, οὐ μέντοι διὰ ταὐτὸν ὀλίγοι, ἐπεὶ δοκεῖ γε διὰ ταῦτα καὶ ἡ ἀριστοκρατία ὀλιγαρχία εἶναι. Μάλιστα δὲ τοῦτο συμβαίνειν ἀναγκαῖον, ὅταν ᾖ τὸ πλῆθος τῶν πεφρονηματισμένων ὡς ὅμοιον κατ' ἀρετήν, οἷον ἐν Λακεδαίμονι οἱ λεγόμενοι Παρθενίαι (ἐκ τῶν ὁμοίων γὰρ ἦσαν), οὓς φωράσαντες ἐπιβουλεύσαντας ἀπέστειλαν Τάραντος οἰκιστάς. (2) Ἢ ὅταν τινὲς ἀτιμάζωνται μεγάλοι ὄντες καὶ μηθενὸς ἥττους κατ' ἀρετὴν ὑπό τινων ἐντιμοτέρων, οἷον Λύσανδρος ὑπὸ τῶν βασιλέων. Ἢ ὅταν ἀνδρώδης τις ὢν μὴ μετέχῃ τῶν τιμῶν, οἷον Κινάδων ὁ τὴν ἐπ' Ἀγησιλάῳ συστήσας ἐπίθεσιν ἐπὶ τοὺς Σπαρτιάτας. Ἔτι ὅταν οἱ μὲν ἀπορῶσι λίαν, οἱ δ' εὐπορῶσιν· καὶ μάλιστα ἐν τοῖς πολέμοις τοῦτο γίνεται. Συνέβη δὲ καὶ τοῦτο ἐν Λακεδαίμονι ὑπὸ τὸν Μεσσηνιακὸν πόλεμον. Δῆλον δὲ καὶ

In aristocratiis porro seditiones existunt, vel quia pauci honorum sunt participes, quod etiam oligarchias movere dictum est, quoniam aristocratia quodammodo sit oligarchia : in utraque enim pauci sunt qui imperent, non tamen eadem ratione : alioquin ob paucitatem moderantium aristocratia videri possit esse oligarchia. Hoc autem maxime evenire necesse est, quum aliquantus est numerus hominum magnos spiritus gerentium, quasi virtute similium : quales fuerunt Lacedæmone qui Partheniæ dicebantur : ex similibus enim orti erant : quos quum manifesto compe rissent reipublicæ insidiari, Tarentum miserunt in coloniam. (2) Vel quum aliqui viri magni et nihilo virtute inferiores indigne et cum dedecore ab honoratioribus tractantur, ut Lysander a regibus; vel quum aliquis fortitudine præstans ad honores non admittitur, ut Cinado, qui, Agesilao regnum obtinente, coitione facta in Spartiatas conspiravit. Præterea quum alii magna egestate premuntur, alii valde sunt locupletes, quod maxime in bellis fieri solet. Accidit autem etiam hoc Lacedæmone sub bellum Messeniacum : idque ex Tyrtæi poesi, quæ Eu-

τοῦτο ἐκ τῆς Τυρταίου ποιήσεως τῆς καλουμένης Εὐνομίας· θλιβόμενοι γάρ τινες διὰ τὸν πόλεμον ἠξίουν ἀνάδαστον ποιεῖν τὴν χώραν. Ἔτι ἐάν τις μέγας ᾖ καὶ δυνάμενος ἔτι μείζων εἶναι, ἵνα μοναρχῇ, ὥσπερ ἐν 5 Λακεδαίμονι δοκεῖ Παυσανίας ὁ στρατηγήσας κατὰ τὸν Μηδικὸν πόλεμον καὶ ἐν Καρχηδόνι Ἄννων. (3) Λύονται δὲ μάλιστα αἵ τε πολιτεῖαι καὶ αἱ ἀριστοκρατίαι διὰ τὴν ἐν αὐτῇ τῇ πολιτείᾳ τοῦ δικαίου παρέκβασιν. Ἀρχὴ γὰρ τὸ μὴ μεμῖχθαι καλῶς ἐν μὲν τῇ πολιτείᾳ 10 δημοκρατίαν καὶ ὀλιγαρχίαν, ἐν δὲ τῇ ἀριστοκρατίᾳ ταῦτά τε καὶ τὴν ἀρετήν, μάλιστα δὲ τὰ δύο· λέγω δὲ τὰ δύο δῆμον καὶ ὀλιγαρχίαν· ταῦτα γὰρ αἱ πολιτεῖαί τε πειρῶνται μιγνύναι καὶ αἱ πολλαὶ τῶν καλουμένων ἀριστοκρατιῶν. (4) Διαφέρουσι γὰρ τῶν ὀνομαζομένων 15 πολιτειῶν αἱ ἀριστοκρατίαι τούτῳ, καὶ διὰ τοῦτ' εἰσὶν αἱ μὲν ἧττον αἱ δὲ μᾶλλον μόνιμοι αὐτῶν. Τὰς γὰρ ἀποκλινούσας μᾶλλον πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν ἀριστοκρατίας καλοῦσιν, τὰς δὲ πρὸς τὸ πλῆθος πολιτείας. Διόπερ ἀσφαλέστεραι αἱ τοιαῦται τῶν ἑτέρων εἰσίν· κρεῖτ20 τόν τε γὰρ τὸ πλεῖον, καὶ μᾶλλον ἀγαπῶσιν ἴσον ἔχοντες. Οἱ δ' ἐν ταῖς εὐπορίαις, ἂν ἡ πολιτεία διδῷ τὴν ὑπεροχήν, ὑβρίζειν ζητοῦσι καὶ πλεονεκτεῖν. (5) Ὅλως δ' ἐφ' ὁπότερον ἂν ἐγκλίνῃ ἡ πολιτεία, ἐπὶ ταῦτα μεθίσταται ἑκατέρων τὸ σφέτερον αὐξανόντων, οἷον ἡ μὲν 25 πολιτεία εἰς δῆμον, ἀριστοκρατία δ' εἰς ὀλιγαρχίαν· ἢ εἰς τἀναντία, οἷον ἡ μὲν ἀριστοκρατία εἰς δῆμον (ὡς ἀδικούμενοι γὰρ περισπῶσιν εἰς τοὐναντίον οἱ ἀπορώτεροι), αἱ δὲ πολιτεῖαι εἰς ὀλιγαρχίαν· μόνον γὰρ μόνιμον τὸ κατ' ἀξίαν ἴσον καὶ τὸ ἔχειν τὰ αὑτῶν. 30 (6) Συνέβη δὲ τὸ εἰρημένον ἐν Θουρίοις· διὰ μὲν γὰρ τὸ ἀπὸ πλείονος τιμήματος εἶναι τὰς ἀρχὰς εἰς ἔλαττον μετέβη καὶ εἰς ἀρχεῖα πλείω, διὰ δὲ τὸ τὴν χώραν ὅλην τοὺς γνωρίμους συγκτήσασθαι παρὰ τὸν νόμον· ἡ γὰρ πολιτεία ὀλιγαρχικωτέρα ἦν, ὥστε ἐδύναντο πλεον35 εκτεῖν· ὁ δὲ δῆμος γυμνασθεὶς ἐν τῷ πολέμῳ τῶν φρουρῶν ἐγένετο κρείττων, ἕως ἀφεῖσαν τῆς χώρας ὅσοι πλείω ἦσαν ἔχοντες. (7) Ἔτι διὰ τὸ πάσας τὰς ἀριστοκρατικὰς πολιτείας ὀλιγαρχικὰς εἶναι μᾶλλον πλεονεκτοῦσιν οἱ γνώριμοι, οἷον καὶ ἐν Λακεδαίμονι εἰς ὀλί40 γους αἱ οὐσίαι ἔρχονται· καὶ ἔξεστι ποιεῖν ὅ τι ἂν θέλωσι τοῖς γνωρίμοις μᾶλλον, καὶ κηδεύειν ὅτῳ θέλωσιν. Διὸ καὶ ἡ Λοκρῶν πόλις ἀπώλετο ἐκ τῆς πρὸς Διονύσιον κηδείας· ὃ ἐν δημοκρατίᾳ οὐκ ἂν ἐγένετο, οὐδ' ἂν ἐν ἀριστοκρατίᾳ εὖ μεμιγμένῃ. Μάλιστα δὲ λανθάνουσιν 45 αἱ ἀριστοκρατίαι μεταβάλλουσαι τῷ λύεσθαι κατὰ μικρόν, ὅπερ εἴρηται ἐν τοῖς πρότερον καθόλου κατὰ πασῶν τῶν πολιτειῶν, ὅτι αἴτιον τῶν μεταβολῶν καὶ τὸ μικρόν ἐστιν· ὅταν γάρ τι προῶνται τῶν πρὸς τὴν πολιτείαν, μετὰ τοῦτο καὶ ἄλλο μικρῷ μεῖζον εὐχερέστε50 ρον κινοῦσιν, ἕως ἂν πάντα κινήσωσι τὸν κόσμον. (8) Συνέβη δὲ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς Θουρίων πολιτείας. Νόμου γὰρ ὄντος διὰ πέντε ἐτῶν στρατηγεῖν, γενόμενοί τινες πολεμικοὶ τῶν νεωτέρων καὶ παρὰ τῷ πλήθει τῶν φρουρῶν εὐδοκιμοῦντες, καταφρονήσαντες τῶν ἐν τοῖς

nomia appellatur, cognoscere licet. Quidam enim bello attriti postularunt ut bonorum æquatio fieret. Præterea si quis magnus sit, et qui major etiam fieri possit, ut solus reipublicæ præsit: quod molitus fuisse Lacedæmone videtur Pausanias, qui bello Medico dux fuerat, et Hanno Carthagine. (3) Convelluntur autem et intereunt maxime quum politiæ tum aristocratiæ propterea, quod in ipsa republica jus violetur. Principium autem mali est, quod non bene mixtæ sunt in politia quidem democratia et oligarchia, in aristocratia vero hæc duo et virtus; sed hæc duo maxime. Duo autem dico, populi et paucorum imperium: hæc enim et politiæ et multæ ex iis quæ aristocratiæ dicuntur, inter se miscere conantur. (4) Nam aristocratiæ a politiis quæ nominantur, hoc discrimine differunt; et propter hanc causam earum aliæ sunt minus firmæ minusque permanentes, aliæ stabiliores: eas enim quæ magis ad oligarchiam inclinant, aristocratias appellant; quæ magis ad multitudinem, politias. Quocirca tales aliarum omnium sunt stabilissimæ. Nam et quod numero superat, potentius est; et homines, quum æquales partes obtinent, æquiore animo sunt. Locupletes autem, si ceteris in republica præferantur, contumelias inferre et plus sibi vindicare conantur. (5) Omnino in utramcunque partem reipublicæ administrandæ ratio inclinarit, in eam traducitur, utrisque partem suam augere conantibus; verbi gratia, politia quidem in democratiam, aristocratia vero in oligarchiam; aut in contrarias, verbi causa, aristocratia quidem in democratiam (nam egentiores quasi injuriam accipientes rempublicam trahunt in contrarium), politia vero in oligarchiam: id enim solum firmat statum reipublicæ, si pro dignitate paria tribuantur, et quisque sua retineat. (6) Evenit autem id quod dictum est, in Thuriis. Nam quia magistratus deferebantur ex ampliore censu, res ad minorem redacta est, et ita ad plures magistratus. Jam vero quod nobiles totius regionis agros præter legem coemerant et possidebant (nam eorum respublica ad oligarchiam inclinabat, quare facile poterant superiora omnia habere), populus armis belloque exercitatus, potentior præsidio factus est, donec ii omnes qui plura possidebant, agris cesserunt. (7) Præterea quoniam omnes respublicæ aristocraticæ sunt oligarchicæ; magis solent et possunt nobiles plura sibi vindicare; ut Lacedæmone patrimonia in paucorum possessionem redacta sunt: et nobilibus licet magis quicquid libet facere, et affinitatem cum quo velint contrahere. Quapropter et Locrorum civitas interiit ex affinitate cum Dionysio contracta: quod neque in democratia, neque in aristocratia bene temperata contigisset. Maxime autem aristocratiæ latenter mutantur, quum paulatim dissolvuntur, quod universe de omnibus rebuspublicis ante dictum est, etiam exiguitatem mutationum esse causam. Quum enim aliquid eorum quæ ad rempublicam pertinent, neglexerint, postea etiam aliud paullo majus facilius mutant, donec omnem ordinem reipublicæ evertant. (8) Evenit hoc etiam in Thuriorum republica: nam quum lex esset, ne quis exercitui præesset nisi quinquennio intermisso: juvenes quidam bellicosi natura, et apud præsidiariam multitudinem virtutis opinionem

πράγμασι καὶ νομίζοντες ῥαδίως κατασχήσειν, τοῦτον τὸν νόμον λύειν ἐπεχείρησαν πρῶτον, ὥστ' ἐξεῖναι τοὺς αὐτοὺς συνεχῶς στρατηγεῖν, ὁρῶντες τὸν δῆμον αὐτοὺς χειροτονήσοντα προθύμως. Οἱ δ' ἐπὶ τούτῳ τεταγμέ-
5 νοι τῶν ἀρχόντων, οἱ καλούμενοι σύμβουλοι, ὁρμήσαντες τὸ πρῶτον ἐναντιοῦσθαι συνεπείσθησαν, ὑπολαμβάνοντες τοῦτον κινήσαντας τὸν νόμον ἐάσειν τὴν ἄλλην πολιτείαν, ὕστερον δὲ βουλόμενοι κωλύειν ἄλλων κινουμένων οὐκέτι πλέον ἐποίουν οὐθέν, ἀλλὰ μετέβαλεν
10 ἡ τάξις πᾶσα τῆς πολιτείας εἰς δυναστείαν τῶν ἐπιχειρησάντων νεωτερίζειν. (9) Πᾶσαι δ' αἱ πολιτεῖαι λύονται ὁτὲ μὲν ἐξ αὐτῶν ὁτὲ δ' ἔξωθεν, ὅταν ἐναντία πολιτεία ᾖ ἢ πλησίον ἢ πόρρω μὲν ἔχουσα δὲ δύναμιν. Ὅπερ συνέβαινεν ἐπ' Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων·
15 οἱ μὲν γὰρ Ἀθηναῖοι πανταχοῦ τὰς ὀλιγαρχίας, οἱ δὲ Λάκωνες τοὺς δήμους κατέλυον. Ὅθεν μὲν οὖν αἱ μεταβολαὶ γίγνονται τῶν πολιτειῶν καὶ αἱ στάσεις, εἴρηται σχεδόν.

nacti, contemptis iis qui rebus gerendis erant præpositi, et putantes fore ut, quod habebant in animo, facile obtinerent, hanc legem primum antiquare conati sunt, ita ut iisdem liceret perpetuo exercitum ducere, quum populum viderent sibi libenter suffragaturum. Magistratus autem qui rei hujus curam gerebant, qui symbuli (*consiliarii*) dicebantur, quum se primum illorum conatibus opposuissent, cesserunt tamen, existimantes fore ut ii hac lege sublata a cetera republica sibi temperarent. Postea vero, quum aliarum rerum mutationi vellent obsistere, nihil profecerunt, sed totus ordo reipublicæ in dominationem eorum qui res novas moliti fuerant, transiit. (9) Omnes autem respublicæ franguntur modo ex se, modo extrinsecus, quum prope est respublica contraria; aut procul quidem illa, sed potens : quod accidit Atheniensibus et Lacedæmoniis principatum Græciæ obtinentibus : nam Athenienses quidem ubique oligarchias tollebant, Lacones vero democratias. Unde igitur reipublicæ mutationes et seditiones oriantur, fere dictum est.

CAP. VII. [VIII.]

Περὶ δὲ σωτηρίας καὶ κοινῇ καὶ χωρὶς ἑκάστης
20 πολιτείας ἐχόμενόν ἐστιν εἰπεῖν. Πρῶτον μὲν οὖν δῆλον ὅτι, εἴπερ ἔχομεν δι' ὧν φθείρονται αἱ πολιτεῖαι, ἔχομεν καὶ δι' ὧν σώζονται· τῶν γὰρ ἐναντίων τἀναντία ποιητικά, φθορὰ δὲ σωτηρίᾳ ἐναντίον. Ἐν μὲν οὖν ταῖς εὖ κεκραμέναις πολιτείαις, ὥσπερ ἄλλο τι δεῖ τη-
25 ρεῖν ὅπως μηθὲν παρανομῶσι, καὶ μάλιστα τὸ μικρὸν φυλάττειν· (2) λανθάνει γὰρ ἐπεισδύουσα ἡ παράβασις, ὥσπερ τὰς οὐσίας αἱ μικραὶ δαπάναι δαπανῶσι πολλάκις γινόμεναι. Λανθάνει δὲ ἡ μετάβασις διὰ τὸ μὴ ἀθρόα γίγνεσθαι· παραλογίζεται γὰρ ἡ διάνοια ὑπ'
30 αὐτῶν, ὥσπερ ὁ σοφιστικὸς λόγος· εἰ ἕκαστον μικρόν, καὶ πάντα. Τοῦτο δ' ἔστι μὲν ὥς, ἔστι δ' ὡς οὔ· τὸ γὰρ ὅλον καὶ τὰ πάντα οὐ μικρόν, ἀλλὰ σύγκειται ἐκ μικρῶν. Μίαν μὲν οὖν φυλακὴν πρὸς ταύτην τὴν ἀρχὴν δεῖ ποιεῖσθαι, ἔπειτα μὴ πιστεύειν τοῖς σοφί-
35 σματος χάριν πρὸς τὸ πλῆθος συγκειμένοις· ἐξελέγχεται γὰρ ὑπὸ τῶν ἔργων. Ποῖα δὲ λέγομεν τῶν πολιτειῶν σοφίσματα, πρότερον εἴρηται. (3) Ἔτι δ' ὁρᾶν ὅτι ἔνιαι μένουσιν οὐ μόνον ἀριστοκρατίαι ἀλλὰ καὶ ὀλιγαρχίαι οὐ διὰ τὸ ἀσφαλεῖς εἶναι τὰς πολιτείας, ἀλλὰ
40 διὰ τὸ εὖ χρῆσθαι τοὺς ἐν ταῖς ἀρχαῖς γινομένους καὶ τοῖς ἔξω τῆς πολιτείας καὶ τοῖς ἐν τῷ πολιτεύματι, τοὺς μὲν μὴ μετέχοντας τῷ μὴ ἀδικεῖν καὶ τῷ τοὺς ἡγεμονικοὺς αὐτῶν εἰσάγειν εἰς τὴν πολιτείαν, καὶ τοὺς μὲν φιλοτίμους μὴ ἀδικεῖν εἰς ἀτιμίαν τοὺς δὲ πολλοὺς
45 εἰς κέρδος, πρὸς αὑτοὺς δὲ καὶ τοὺς μετέχοντας τῷ χρῆσθαι ἀλλήλοις δημοτικῶς. Ὃ γὰρ ἐπὶ τοῦ πλήθους ζητοῦσιν οἱ δημοτικοὶ τὸ ἴσον, τοῦτ' ἐπὶ τῶν ὁμοίων οὐ μόνον δίκαιον ἀλλὰ καὶ συμφέρον ἐστίν. (4) Διὸ ἐὰν πλείους ὦσιν ἐν τῷ πολιτεύματι, πολλὰ συμφέρει τῶν
50 δημοτικῶν νομοθετημάτων, οἷον τὸ ἑξαμήνους τὰς ἀρχὰς εἶναι, ἵνα πάντες οἱ ὅμοιοι μετέχωσιν· ἔστι γὰρ ὥσπερ δῆμος ἤδη οἱ ὅμοιοι, διὸ καὶ ἐν τούτοις ἐγγί-

De conservatione sequitur ut quum in genere tum separatim uniuscujusque reipublicæ dicamus. Primum igitur perspicuum est, si ea quæ sunt perniciosa reipublicæ teneamus, ea quoque nobis esse nota, quæ sunt his salutaria. Contrariorum enim effectus est contrarius. Interitus autem saluti contrarius est. In rebuspublicis igitur bene temperatis quum videndum sit, si quid aliud, ne quid cives præter instituta et leges faciant; tum maxime cavendum, ne res parvæ negligantur : (2) obrepit enim violandorum institutorum civitatis consuetudo : velut facultates rei familiaris parvi sumptus exhauriunt, si sæpe fiant. Non apparet autem mutatio, quia non simul fit universa : decipitur enim ab iis rebus mens; cujusmodi est sophistica ratio : si unumquidque parvum est, ergo et omnia. Hoc autem est quodammodo verum, quodammodo secus. Totum enim et omnia non sunt res parvæ, sed ex parvis componuntur. Huic igitur principio statim opponenda cautio est. Deinde ne fides habeatur commentis callide ad populum circumveniendum excogitatis, quippe quæ rebus ipsis convincuntur. Quæ autem commenta et sophismata rerumpublicarum dicamus, supra declaratum est. (3) Licet autem animadvertere, nonnullas non solum aristocratias, verum etiam oligarchias salvas manere, non quod stabiles et tutæ sint respublicæ, sed quoniam ii qui magistratus obtinent, recte se gerunt tum adversus eos qui sunt extra reipublicæ administrationem, tum adversus socios reipublicæ administrandæ, dum eos, quibuscum respublica non communicatur, injuria non afficiunt, et ipsorum primarios ad reipublicæ administrationem advocant, nec ambitiosos honore, nec multitudinem quæstu defraudant; ipsi vero qui rempublicam gerunt, inter se populariter tractant. Quam enim æqualitatem populares in multitudine quærunt, hanc similes inter se tenere non modo justum est, sed etiam utile. (4) Quocirca si plures rempublicam administrent, multa instituta popularia sunt utilia; (exempli gratia, ut semestres sint magistratus;) ut cum omnibus qui similes sunt communicentur. Similes enim jam instar populi sunt. Quo fit ut sæpe demagogi inter hos existant,

γνονται δημαγωγοὶ πολλάκις, ὥσπερ εἴρηται πρότερον. Ἔπειθ' ἧττον εἰς δυναστείας ἐμπίπτουσιν αἱ ὀλιγαρχίαι καὶ ἀριστοκρατίαι. Οὐ γὰρ ὁμοίως ῥᾴδιον κακουργῆσαι ὀλίγον χρόνον ἄρχοντας καὶ πολύν, ἐπεὶ διὰ τοῦτο ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις καὶ δημοκρατίαις γίγνονται τυραννίδες· ἢ γὰρ οἱ μέγιστοι ἐν ἑκατέρᾳ ἐπιτίθενται τυραννίδι, ἔνθα μὲν οἱ δημαγωγοὶ ἔνθα δ' οἱ δυνάσται, ἢ οἱ τὰς μεγίστας ἔχοντες ἀρχάς, ὅταν πολὺν χρόνον ἄρχωσιν. (5) Σώζονται δ' αἱ πολιτεῖαι οὐ μόνον διὰ τὸ πόρρω εἶναι τῶν διαφθειρόντων, ἀλλ' ἐνίοτε καὶ διὰ τὸ ἐγγύς· φοβούμενοι γὰρ διὰ χειρῶν ἔχουσι μᾶλλον τὴν πολιτείαν, ὥστε δεῖ τοὺς τῆς πολιτείας φροντίζοντας φόβους παρασκευάζειν, ἵνα φυλάττωσι καὶ μὴ καταλύωσιν ὥσπερ νυκτερινὴν φυλακὴν τὴν τῆς πολιτείας τήρησιν, καὶ τὸ πόρρω ἐγγὺς ποιεῖν. Ἔτι τὰς τῶν γνωρίμων φιλονεικίας καὶ στάσεις καὶ διὰ τῶν νόμων πειρᾶσθαι δεῖ φυλάττειν, καὶ τοὺς ἔξω τῆς φιλονεικίας ὄντας, πρὶν παρειληφέναι καὶ αὐτούς, ὡς τὸ ἐν ἀρχῇ γινόμενον κακὸν γνῶναι οὐ τοῦ τυχόντος ἀλλὰ πολιτικοῦ ἀνδρός. (6) Πρὸς δὲ τὴν διὰ τὰ τιμήματα γιγνομένην μεταβολὴν ἐξ ὀλιγαρχίας καὶ πολιτείας, ὅταν συμβαίνῃ τοῦτο μενόντων μὲν τῶν αὐτῶν τιμημάτων εὐπορίας δὲ νομίσματος γιγνομένης, συμφέρει τοῦ τιμήματος ἐπισκοπεῖν τοῦ κοινοῦ τὸ πλῆθος πρὸς τὸ παρελθὸν [κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον], ἐν ὅσαις μὲν πόλεσι τιμῶνται κατ' ἐνιαυτόν, ἐν δὲ ταῖς μείζοσι διὰ τριετηρίδος ἢ πενταετηρίδος· κἂν ᾖ πολλαπλάσιον ἢ πολλοστημόριον τοῦ πρότερον, ἐν ᾧ αἱ τιμήσεις κατέστησαν τῆς πολιτείας, νόμον εἶναι καὶ τὰ τιμήματα ἐπιτείνειν ἢ ἀνιέναι, ἐὰν μὲν ὑπερβάλλῃ, ἐπιτείνοντας κατὰ τὴν πολλαπλασίωσιν, ἐὰν δ' ἐλλείπῃ, ἀνιέντας καὶ ἐλάττω ποιοῦντας τὴν τίμησιν. (7) Ἐν μὲν γὰρ ταῖς ὀλιγαρχίαις καὶ ταῖς πολιτείαις μὴ ποιούντων μὲν οὕτως ἔνθα μὲν ὀλιγαρχίαν ἔνθα δὲ δυναστείαν γίγνεσθαι συμβαίνει, ἐκείνως δὲ ἐκ μὲν πολιτείας δημοκρατίαν, ἐκ δ' ὀλιγαρχίας πολιτείαν ἢ δῆμον. Κοινὸν δὲ καὶ ἐν δήμῳ καὶ ὀλιγαρχίᾳ [καὶ μοναρχίᾳ] καὶ πάσῃ πολιτείᾳ μήτ' αὐξάνειν λίαν μηθένα παρὰ τὴν συμμετρίαν, ἀλλὰ μᾶλλον πειρᾶσθαι μικρὰς καὶ πολυχρονίους διδόναι τιμὰς ἢ ταχὺ μεγάλας (διαφθείρονται γάρ, καὶ φέρειν οὐ παντὸς ἀνδρὸς εὐτυχίαν), εἰ δὲ μή, μή τοι γ' ἀθρόας δόντας ἀφαιρεῖσθαι πάλιν ἀθρόας, ἀλλ' ἐκ προσαγωγῆς· (8) καὶ μάλιστα μὲν πειρᾶσθαι τοῖς νόμοις οὕτως ἄγειν ὥστε μηθένα ἐγγίγνεσθαι πολὺ ὑπερέχοντα δυνάμει μήτε φίλων μήτε χρημάτων, εἰ δὲ μή, ἀποδημητικὰς ποιεῖσθαι τὰς παραστάσεις αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ καὶ διὰ τοὺς ἰδίους βίους νεωτερίζουσιν, δεῖ ἐμποιεῖν ἀρχήν τινα τὴν ἐποψομένην τοὺς ζῶντας ἀσυμφόρως πρὸς τὴν πολιτείαν, ἐν μὲν δημοκρατίᾳ πρὸς τὴν δημοκρατίαν, ἐν δὲ ὀλιγαρχίᾳ πρὸς τὴν ὀλιγαρχίαν· ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων πολιτειῶν ἑκάστῃ. Καὶ τὸ εὐημεροῦν δὲ τῆς πόλεως ἀνὰ μέρος φυλάττεσθαι διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας. Τούτου δ' ἄκος τὸ ἀεὶ τοῖς ἀντικειμένοις μορίοις ἐγχειρίζειν τὰς πράξεις καὶ τὰς ἀρχάς· λέγω δ' ἀντικεῖσθαι

ut ante dictum est. Deinde hoc pacto minus in dynastias oligarchiæ et aristocratiæ transeunt. Non enim similis est occasio male agendi, si brevi tempore, ac si diutinis magistratibus præsint. Nam propterea oligarchiis et democratiis tyrannides exsistunt : aut enim qui sunt in utraque republica maximi, in altera demagogi, in altera dynastæ, aut qui maximos magistratus gerunt, quum diu imperium obtinent, tyrannidem invadunt. (5) Servantur autem reipublicæ administrandæ formæ, non solum quum procul absunt ab iis quæ perniciem afferunt, verum etiam interdum, quia prope sunt. Dum metuunt enim, statum reipublicæ accuratius in manibus tenent. Itaque oportet eos quibus reipublicæ status cordi est, terrores quosdam civibus injicere, ut vigilantiores sint, nec reipublicæ custodiam tanquam excubias remittant, et pericula quæ procul absunt, velut impendentia denuntiare. Præterea ne contentiones ac discordiæ inter optimates oriantur, per leges oportet cavere, et eorum qui a contentione sunt alieni, priusquam eodem malo implicentur, occupare ac præmunire. Nam malum a principio oriens agnoscere, non est cujusvis hominis, sed politica intelligentia præditi. (6) Adversus eam autem mutationem, quæ propter census ex oligarchia et politia fieri solet, tum, quum manentibus quidem iisdem censibus ad honores obtinendos præfinitis augetur res nummaria, utile est census communis seu publici magnitudinem cum præterito censu conferre, in iis quidem civitatibus, in quibus quotannis cives censentur, quotannis; in majoribus vero tertio aut quinto quoque anno : et si census multis partibus aut major fuerit aut minor, quam eo tempore, quum ratio census ad capessendam rempublicam fuit instituta, legem ferri, qua census vel augeatur vel minuatur : augeatur, si præsens census antiquum superet; minuatur, si decreverit, pro ratione factæ accessionis aut decessionis. (7) Nam hoc prætermisso, in oligarchiis et politiis accidet ut hic quidem oligarchia, illic vero dynastia nascatur; altero vero modo eveniet ut ex politia democratia, ex oligarchia politia aut democratia fiat. Commune autem præceptum est et in democratia et in oligarchia [et in monarchia] et in omni denique republica, ne quem augeant ultra commensum, sed curent ut parvos et eosdem diuturnos honores potius quam breves et magnos deferant. Depravantur enim his cives : nec cujusvis hominis est secundam fortunam ferre. Quodsi aliter factum sit, ne, quum multos simul honores in unum aliquem effuderint, eosdem simul auferant, sed paulatim. (8) Ac primum omnium magna cura legibus est providendum, ne quis magnopere vel clientelis et amicitiis vel opibus potentior fiat : sin aliter evenerit, eos legatione e civitate summovere. Quoniam autem etiam per vitam privatam res novas moliuntur, magistratum in urbe constituere oportet, qui eos observet, quorum vita a reipublicæ rationibus abhorreat, democraticæ in democratia, oligarchicæ in oligarchia : et in ceteris rebuspublicis eodem modo. Tum partem civitatis mutatis vicibus prosperitate vitæ vigentem cavere propter easdem causas. Cujus mali primum remedium est, partibus civitatis contrariis rerum agendarum curam et magistratus tradere : dico

τοὺς ἐπιεικεῖς τῷ πλήθει καὶ τοὺς ἀπόρους τοῖς εὐπόροις. Καὶ τὸ πειρᾶσθαι ἢ συμμιγνύναι τὸ τῶν ἀπόρων πλῆθος καὶ τὸ τῶν εὐπόρων, ἢ τὸ μέσον αὔξειν· τοῦτο γὰρ διαλύει τὰς διὰ τὴν ἀνισότητα στάσεις. (9) Μέ-
5 γιστον δὲ ἐν πάσῃ πολιτείᾳ τὸ καὶ τοῖς νόμοις καὶ τῇ ἄλλῃ οἰκονομίᾳ οὕτω τετάχθαι ὥστε μὴ εἶναι τὰς ἀρχὰς κερδαίνειν. Τοῦτο δὲ μάλιστα ἐν ταῖς ὀλιγαρχικαῖς δεῖ τηρεῖν. Οὐ γὰρ οὕτως ἀγανακτοῦσιν εἰργόμενοι τοῦ ἄρχειν οἱ πολλοί, ἀλλὰ καὶ χαίρουσιν ἐάν
10 τις ἐᾷ πρὸς τοῖς ἰδίοις σχολάζειν, ὡς ἐὰν οἴωνται τὰ κοινὰ κλέπτειν τοὺς ἄρχοντας· τότε δ' ἀμφότερα λυπεῖ, τό τε τῶν τιμῶν μὴ μετέχειν καὶ τὸ τῶν κερδῶν. (10) Μοναχῶς δὲ καὶ ἐνδέχεται ἅμα εἶναι δημοκρατίαν καὶ ἀριστοκρατίαν, εἰ τοῦτο κατασκευάσειέ τις· ἐνδέχοιτο
15 γὰρ ἂν καὶ τοὺς γνωρίμους καὶ τὸ πλῆθος ἔχειν ἃ βούλονται ἀμφοτέρους. Τὸ μὲν γὰρ ἐξεῖναι πᾶσιν ἄρχειν δημοκρατικόν, τὸ δὲ τοὺς γνωρίμους εἶναι ἐν ταῖς ἀρχαῖς ἀριστοκρατικόν. Τοῦτο δ' ἔσται, ὅταν μὴ ᾖ κερδαίνειν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν. Οἱ γὰρ ἄποροι οὐ βου-
20 λήσονται ἄρχειν τῷ μηδὲν κερδαίνειν, ἀλλὰ πρὸς τοῖς ἰδίοις εἶναι μᾶλλον· οἱ δ' εὔποροι δυνήσονται διὰ τὸ μηδὲν προσδεῖσθαι τῶν κοινῶν, ὥστε συμβήσεται τοῖς μὲν ἀπόροις γίγνεσθαι εὐπόροις διὰ τὸ διατρίβειν πρὸς τοῖς ἔργοις, τοῖς δὲ γνωρίμοις μὴ ἄρχεσθαι ὑπὸ τῶν
25 τυχόντων. (11) Τοῦ μὲν οὖν μὴ κλέπτεσθαι τὰ κοινὰ ἡ παράδοσις γιγνέσθω τῶν χρημάτων παρόντων πάντων τῶν πολιτῶν, καὶ ἀντίγραφα κατὰ φρατρίας καὶ λόχους καὶ φυλὰς τιθέσθωσαν· τοῦ δὲ ἀκερδῶς ἄρχειν τιμὰς εἶναι δεῖ νενομοθετημένας τοῖς εὐδοκιμοῦσιν. Δεῖ
30 δ' ἐν μὲν ταῖς δημοκρατίαις τῶν εὐπόρων φείδεσθαι, μὴ μόνον τὰς κτήσεις μὴ ποιεῖν ἀναδάστους, ἀλλὰ μηδὲ τοὺς καρπούς, ὃ ἐν ἐνίαις τῶν πολιτειῶν λανθάνει γιγνόμενον· βέλτιον δὲ καὶ βουλομένους κωλύειν λειτουργεῖν τὰς δαπανηρὰς μὲν μὴ χρησίμους δὲ λειτουργίας,
35 οἷον χορηγίας καὶ λαμπαδαρχίας καὶ ὅσαι ἄλλαι τοιαῦται· (12) ἐν δ' ὀλιγαρχίᾳ τῶν ἀπόρων ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι πολλήν, καὶ τὰς ἀρχὰς ἀφ' ὧν λήμματα τούτοις ἀπονέμειν, κἄν τις ὑβρίσῃ τῶν εὐπόρων εἰς τούτους, μείζω τὰ ἐπιτίμια εἶναι ἢ ἂν σφῶν αὐτῶν, καὶ τὰς κλη-
40 ρονομίας μὴ κατὰ δόσιν εἶναι ἀλλὰ κατὰ γένος, μηδὲ πλειόνων ἢ μιᾶς τὸν αὐτὸν κληρονομεῖν· οὕτω γὰρ ἂν ὁμαλώτεραι αἱ οὐσίαι εἶεν καὶ τῶν ἀπόρων εἰς εὐπορίαν ἂν καθίσταιντο πλείους. (13) Συμφέρει δὲ καὶ ἐν δημοκρατίᾳ καὶ ἐν ὀλιγαρχίᾳ τῶν ἄλλων ἢ ἰσότητα ἢ προε-
45 δρίαν νέμειν τοῖς ἧττον κοινωνοῦσι τῆς πολιτείας, ἐν μὲν δήμῳ τοῖς εὐπόροις, ἐν δ' ὀλιγαρχίᾳ τοῖς ἀπόροις, πλὴν ὅσαι ἀρχαὶ κύριαι τῆς πολιτείας· ταύτας δὲ τοῖς ἐκ τῆς πολιτείας ἐγχειρίζειν μόνοις ἢ πλείοσιν.

[IX.] (14) Τρία δέ τινα χρὴ ἔχειν τοὺς μέλλοντας
50 ἄρξειν τὰς κυρίας ἀρχάς, πρῶτον μὲν φιλίαν πρὸς τὴν καθεστῶσαν πολιτείαν, ἔπειτα δύναμιν μεγίστην τῶν ἔργων τῆς ἀρχῆς, τρίτον δ' ἀρετὴν καὶ δικαιοσύνην ἐν ἑκάστῃ πολιτείᾳ τὴν πρὸς τὴν πολιτείαν· εἰ γὰρ μὴ ταὐτὸν τὸ δίκαιον κατὰ πάσας τὰς πολιτείας, ἀνάγκη

autem contrarios esse viros probos vulgo, egentes locupletibus. Deinde curandum ut egentium multitudo cum locupletibus misceatur, vel media pars augeatur. Hæc enim dirimit seditiones ex inæqualitate orientes. (9) Sed caput est in omni republica, ut legibus et reliqua institutione civitatis domestica provisum sit, ne qua facultas quæstus faciendi magistratibus relinquatur. Atque hoc maxime in oligarchiis observandum est. Non enim tam moleste fert multitudo se magistratibus gerendis excludi, quin lætatur potius, si suis rebus vacare permittatur, quam si putet eos qui reipublicæ præsunt, rempublicam depeculari et compilare. Tunc enim utrumque ei molestum est, quod neque honorum neque lucrorum particeps sit. (10) Uno autem modo contingere potest ut sit democratia simul et aristocratia, si quis hoc efficere ac præstare possit; fieri enim potest ut et nobiles et multitudo quod volunt utrique habeant. Omnibus enim licere reipublicæ præesse et gerere magistratus, populare est; nobilibus vero magistratus mandari, aristocratiæ proprium est. Hoc autem erit, quum ex magistratibus quæstum facere non licebit. Egentes enim magistratus gerere nolent, eo quod nullum ex iis quæstum facere licet; sed negotiis domesticis inservire malent. Poterunt autem locupletes, quia nulla pecunia publica præter domesticam egent. Ita fiet ut egentes quidem operibus vacantes ditescant, nobiles vero non sint imperio vulgarium hominum subjecti. (11) Ut ne igitur ærarium compiletur, pecunia publica tradatur præsentibus civibus omnibus, et rationum exempla per curias et centurias et tribus deponantur. Ut autem sine quæstu gerantur magistratus, iis quorum fides et industria fuerit probata et spectata, honores oportet lege lata esse decretos. Jam vero in democratiis quidem locupletibus parcendum est non solum eorum fundis et prædiis, sed etiam fructibus non dividendis viritim; quod in nonnullis rebuspublicis occulta aliqua fit ratione. Quin contra satius est vel eos prohibere, qui rem profundant in munera sumptuosa et inutilia, ut sunt ludorum scenicorum, chori, lampadum certaminis cura, et si quæ alia hujusmodi spectacula. (12) In oligarchia vero egentium maxima cura habenda est, hisque magistratus quæstuosi mandandi sunt : et graviore pœna sanciendum, si quis locupletium pauperibus, quam si quis ipsorum contumeliam inferat; et hæreditates non donatione, sed jure cognationis ad hæredes debent pervenire, neque ad eundem una plures hæreditates. Sic enim erunt magis æqualia patrimonia, et plures egentes possunt locupletes evadere. (13) Utile autem est quum in democratia tum in oligarchia, iis qui reipublicæ administrationis minus sunt participes, aliarum rerum aut æqualitatem aut primas partes dare, in democratia locupletibus, in oligarchia egentibus : verumtamen omnia imperia, in quibus totius reipublicæ consistit potestas, hæc solis iis, aut pluribus ex iis in quorum manu est respublica, committere.

[IX.] (14) Tria autem debent habere ii qui summos magistratus gesturi sunt : primum in præsentem reipublicæ statum benivolentiam; deinde ejus magistratus, quem gerunt, munerum obeundorum facultatem maximam : tertio loco virtutem et justitiam in unaquaque republica cujusque reipublicæ rationi accommodatam. Nam si non idem jus est in

καὶ τῆς δικαιοσύνης εἶναι διαφοράς. Ἔχει δ' ἀπορίαν, ὅταν μὴ συμβαίνῃ ταῦτα πάντα περὶ τὸν αὐτόν, πῶς χρὴ ποιεῖσθαι τὴν διαίρεσιν· οἷον εἰ στρατηγικὸς μέν τις εἴη, πονηρὸς δὲ καὶ μὴ τῇ πολιτείᾳ φίλος, ὁ δὲ
5 δίκαιος καὶ φίλος, πῶς δεῖ ποιεῖσθαι τὴν αἵρεσιν; (15) Ἔοικε δὲ δεῖν βλέπειν εἰς δύο, τίνος πλεῖον μετέχουσι πάντες καὶ τίνος ἔλαττον. Διὸ ἐν στρατηγίᾳ μὲν εἰς τὴν ἐμπειρίαν μᾶλλον τῆς ἀρετῆς· ἔλαττον γὰρ στρατηγίας μετέχουσι, τῆς δ' ἐπιεικείας πλεῖον· ἐν δὲ φυ-
10 λακῇ καὶ ταμείᾳ τἀναντία· πλείονος γὰρ ἀρετῆς δεῖται ἢ ὅσην οἱ πολλοὶ ἔχουσιν, ἡ δὲ ἐπιστήμη κοινὴ πᾶσιν. Ἀπορήσειε δ' ἄν τις κἂν δύναμις ὑπάρχῃ τῆς πολιτείας καὶ φιλία, τί δεῖ τῆς ἀρετῆς; ποιήσει γὰρ τὰ συμφέροντα καὶ τὰ δύο. Ἢ ὅτι ἐνδέχεται τοὺς τὰ δύο ταῦτα
15 ἔχοντας ἀκρατεῖς εἶναι, ὥστε καθάπερ καὶ αὑτοῖς οὐχ ὑπηρετοῦσιν εἰδότες καὶ φιλοῦντες αὑτούς, οὕτω καὶ πρὸς τὸ κοινὸν οὐθὲν κωλύει ἔχειν ἐνίους. (16) Ἁπλῶς δέ, ὅσα ἐν τοῖς νόμοις ὡς συμφέροντα λέγομεν ταῖς πολιτείαις, ἅπαντα ταῦτα σώζει τὰς πολιτείας. Καὶ
20 τὸ πολλάκις εἰρημένον μέγιστον στοιχεῖον, τὸ τηρεῖν ὅπως κρεῖττον ἔσται τὸ βουλόμενον τὴν πολιτείαν πλῆθος τοῦ μὴ βουλομένου. Παρὰ πάντα δὲ ταῦτα δεῖ μὴ λανθάνειν, ὃ νῦν λανθάνει τὰς παρεκβεβηκυίας πολιτείας, τὸ μέσον· πολλὰ γὰρ τῶν δοκούντων δημοτικῶν
25 λύει τὰς δημοκρατίας καὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν τὰς ὀλιγαρχίας. (17) Οἱ δ' οἰόμενοι ταύτην εἶναι μίαν ἀρετὴν ἕλκουσιν εἰς τὴν ὑπερβολήν, ἀγνοοῦντες ὅτι καθάπερ ῥίς ἐστι παρεκβεβηκυῖα μὲν τὴν εὐθύτητα τὴν καλλίστην πρὸς τὸ γρυπὸν ἢ τὸ σιμόν, ἀλλ' ὅμως ἔτι καλὴ καὶ χάριν
30 ἔχουσα πρὸς τὴν ὄψιν, οὐ μὴν ἀλλ' ἐὰν ἐπιτείνῃ τις ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν ὑπερβολήν, πρῶτον μὲν ἀποβαλεῖ τὴν μετριότητα τοῦ μορίου, τέλος δ' οὕτως ὥστε μηδὲ ῥῖνα ποιήσει φαίνεσθαι διὰ τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν ἔλλειψιν τῶν ἐναντίων· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἔχει καὶ περὶ τῶν ἄλλων
35 μορίων. Συμβαίνει δὴ τοῦτο καὶ περὶ τὰς ἄλλας πολιτείας. (18) Καὶ γὰρ ὀλιγαρχίαν καὶ δημοκρατίαν ἔστιν ὥστ' ἔχειν ἱκανῶς, καίπερ ἐξεστηκυίας τῆς βελτίστης τάξεως· ἐὰν δέ τις ἐπιτείνῃ μᾶλλον ἑκατέραν αὐτῶν, πρῶτον μὲν χείρω ποιήσει τὴν πολιτείαν, τέλος
40 δ' οὐδὲ πολιτείαν. Διὸ δεῖ τοῦτο μὴ ἀγνοεῖν τὸν νομοθέτην καὶ τὸν πολιτικόν, ποῖα σώζει τῶν δημοτικῶν καὶ ποῖα φθείρει τὴν δημοκρατίαν, καὶ ποῖα φθείρει τὴν ὀλιγαρχίαν. Οὐδετέραν μὲν γὰρ ἐνδέχεται αὐτῶν εἶναι καὶ διαμένειν ἄνευ τῶν εὐπόρων καὶ τοῦ πλήθους, ἀλλ'
45 ὅταν ὁμαλότης γένηται τῆς οὐσίας, ἄλλην ἀνάγκη εἶναι ταύτην τὴν πολιτείαν, ὥστε φθείροντες τοῖς καθ' ὑπεροχὴν νόμοις φθείρουσι τὰς πολιτείας. (19) Ἁμαρτάνουσι δὲ καὶ ἐν ταῖς δημοκρατίαις καὶ ἐν ταῖς ὀλιγαρχίαις, ἐν μὲν ταῖς δημοκρατίαις οἱ δημαγωγοί, ὅπου τὸ πλῆθος
50 κύριον τῶν νόμων· δύο γὰρ ποιοῦσιν ἀεὶ τὴν πόλιν, μαχόμενοι τοῖς εὐπόροις, δεῖ δὲ τοὐναντίον ἀεὶ δοκεῖν λέγειν ὑπὲρ εὐπόρων, ἐν δὲ ταῖς ὀλιγαρχίαις ὑπὲρ τοῦ δήμου τοὺς ὀλιγαρχικούς, καὶ τοὺς ὅρκους ἐναντίους ἢ νῦν ὀμνύναι τοὺς ὀλιγαρχικούς. Νῦν μὲν γὰρ ἐν ἐνίαις ὀμνύουσι

omnibus reipublicæ formis, justitia quoque differat necesse est. Habet autem res dubitationem, quando hæc omnia in eodem non concurrunt, qua ratione sit electio facienda; verbi gratia, si quis ad rem militarem administrandam aptus sit, sed improbus atque erga rempublicam non benevolus, alter vero et justus et benevolo in rempublicam animo, rei tamen militaris imperitus, quomodo facienda sit electio. (15) Duo igitur videntur esse intuenda: cujus rei soleant esse omnes homines magis participes, et cujus minus. Quare in imperatore deligendo peritia ususque rei militaris potius quam virtus spectari debet: rariores enim exsistunt boni imperatores, quam viri boni. In custodia vero et quæstura, contrarium: majorem enim virtutem requirunt, quam qua vulgus hominum præditum est. Scientia vero omnium communis est. Sed quærat aliquis, si suppetat alicui muneris obeundi facultas, et studium reipublicæ, quid opus est virtute? his enim duobus instructus, faciet quæ sunt e republica. An quia evenire potest, ut qui hæc duo habent, sint incontinentes? Itaque quemadmodum quidam, quamvis sciant et se ipsos ament, sibi tamen non consulunt, ita fieri potest ut eodem modo nonnulli erga rempublicam sint animati. (16) Ceterum universe quæ legibus sancita, reipublicæ commoda esse dicimus, his omnibus respublicæ conservantur. Sed quod sæpe dictum est, caput est providere ut multitudo, quæ præsenti statu reipublicæ contenta est, potentior sit quam diversa. Sed præter hæc omnia non est ignorandum medium illud, quod nunc ignorant eæ respublicæ, quæ a recto deflexerunt. Multa enim quæ popularia videntur, democratias labefactant; multaque quæ sunt oligarchiæ consentanea, oligarchias. (17) Qui vero hanc unam virtutem esse existimant, hi ad excessum trahunt, magno scilicet errore. Quemadmodum enim nasus, qui a pulcherrima rectitudine in aduncum aut simum deflexit, adhuc tamen pulcher est et visu non injucundus; si quis autem immodice producat, primum mediocritatem partis sustulerit, ad extremum eo deducet, ut ne speciem quidem nasi habeat propter excessum et defectum contrariorum: eodemque modo de ceteris partibus corporis se res habet. Ita igitur in omnibus rebus publicis accidit. (18) Etenim certo quodam modo fieri potest ut oligarchia et democratia sint tolerabiles, etiamsi discesserint ab optimo reipublicæ statu. Quodsi quis utramque earum magis intendat, primum quidem rempublicam deteriorem efficiet; ad extremum vero, ut nec respublica sit, efficiet. Quare non debet hæc ignorare scriptor legum et vir politicus, quales res populares conservent, qualesque perdant democratiam; eodemque modo quales res oligarchiæ convenientes, oligarchiam. Neutra enim earum potest sine locupletibus et plebe constare neque permanere: sed quum bonorum sit æquatio, alia respublica sit hæc necesse est. Itaque qui *alterutram partem* legibus modum excedentibus evertunt, ii respublicas evertunt. (19) Peccant autem et in democratiis et in oligarchiis: in democratiis quidem, ubi multitudo legum domina est, demagogi; nam dum locupletes oppugnant, ex una duas civitates faciunt; quum contrarium facere conveniat, ut semper pro divitibus dicere videantur, et vicissim pro populo in oligarchiis, qui student paucorum dominationi; atque hos quos dixi oligarchiæ fautores, jusjurandum ei, quod nunc jurant, contrarium jurare. Nunc enim in nonnullis oligarchiis

« καὶ τῷ δήμῳ κακόνους ἔσομαι καὶ βουλεύσω ὅ τι ἂν ἔχω κακόν· » χρὴ δὲ καὶ ὑπολαμβάνειν καὶ ὑποκρίνεσθαι τοὐναντίον, ἐπισημαινομένους ἐν τοῖς ὅρκοις ὅτι « οὐκ ἀδικήσω τὸν δῆμον. » (20) Μέγιστον δὲ πάντων τῶν εἰρημένων πρὸς τὸ διαμένειν τὰς πολιτείας, οὗ νῦν ὀλιγωροῦσι πάντες, τὸ παιδεύεσθαι πρὸς τὰς πολιτείας. Ὄφελος γὰρ οὐθὲν τῶν ὠφελιμωτάτων νόμων καὶ συνδεδοξασμένων ὑπὸ πάντων τῶν πολιτευομένων, εἰ μὴ ἔσονται εἰθισμένοι καὶ πεπαιδευμένοι ἐν τῇ πολιτείᾳ, εἰ μὲν οἱ νόμοι δημοτικοί, δημοτικῶς, εἰ δ' ὀλιγαρχικοί, ὀλιγαρχικῶς. Εἴπερ γάρ ἐστιν ἐφ' ἑνὸς ἀκρασία, ἔστι καὶ ἐπὶ πόλεως. (21) Ἔστι δὲ τὸ πεπαιδεῦσθαι πρὸς τὴν πολιτείαν οὐ τοῦτο, τὸ ποιεῖν οἷς χαίρουσιν οἱ ὀλιγαρχοῦντες ἢ οἱ δημοκρατίαν βουλόμενοι, ἀλλ' οἷς δυνήσονται οἱ μὲν ὀλιγαρχεῖν οἱ δὲ δημοκρατεῖσθαι. Νῦν δ' ἐν μὲν ταῖς ὀλιγαρχίαις οἱ τῶν ἀρχόντων υἱοὶ τρυφῶσιν, οἱ δὲ τῶν ἀπόρων γίγνονται γεγυμνασμένοι καὶ πεπονηκότες, ὥστε καὶ βούλονται μᾶλλον καὶ δύνανται νεωτερίζειν. (22) Ἐν δὲ ταῖς δημοκρατίαις ταῖς μάλιστα εἶναι δοκούσαις δημοκρατικαῖς τοὐναντίον τοῦ συμφέροντος καθέστηκεν. Αἴτιον δὲ τούτου ὅτι κακῶς ὁρίζονται τὸ ἐλεύθερον. Δύο γάρ ἐστιν οἷς ἡ δημοκρατία δοκεῖ ὡρίσθαι, τῷ τὸ πλεῖον εἶναι κύριον καὶ τῇ ἐλευθερίᾳ. Τὸ μὲν γὰρ δίκαιον ἴσον δοκεῖ εἶναι, ἴσον δ' ὅ τι ἂν δόξῃ τῷ πλήθει, τοῦτ' εἶναι κύριον, ἐλεύθερον δὲ καὶ ἴσον τὸ ὅ τι ἂν βούληταί τις ποιεῖν. Ὥστε ζῇ ἐν ταῖς τοιαύταις δημοκρατίαις ἕκαστος ὡς βούλεται, καὶ εἰς ὃ χρῄζων, ὥς φησιν Εὐριπίδης. Τοῦτο δ' ἐστὶ φαῦλον· οὐ γὰρ δεῖ οἴεσθαι δουλείαν εἶναι τὸ ζῆν πρὸς τὴν πολιτείαν, ἀλλὰ σωτηρίαν. Ἐξ ὧν μὲν οὖν αἱ πολιτεῖαι μεταβάλλουσι καὶ φθείρονται, καὶ διὰ τίνων σώζονται καὶ διαμένουσιν, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν τοσαῦτά ἐστιν.

ita jurant : « inimicus ero plebi ; et in eam quidquid mali potero moliar : » quum oppositum ostentare atque simulare conveniat, ac jurejurando nullam se in plebem injuriam illaturos profiteri. (20) Omnium autem eorum quæ dicta sunt, ad rerumpublicarum diuturnitatem maximum est id quod nunc omnes negligunt, puerorum nempe educatio reipublicæ consentanea. Legum enim vel utilissimarum et ab omnibus in republica viventibus comprobatarum nullus est usus, nisi cives erunt eis assuefacti atque ad eas eruditi in republica, si quidem leges sint populares, populariter; in oligarchia vero oligarchiæ convenienter. Nam si in singulos homines cadit incontinentia, etiam in civitatem cadit. (21) Educari autem et institui convenienter reipublicæ, non est ea facere, quibus delectantur pauci imperium obtinentes, aut ii quibus democratia cordi est ; sed hoc, ea didicisse et agere posse, quibus poterunt illi oligarchiam obtinere, hi in democratia vivere. Nunc autem in oligarchiis eorum qui reipublicæ præsunt liberi deliciis et luxuria diffluunt; egentium vero filii exercitati et laboribus durati sunt. Itaque eo magis et volunt res novas moliri et possunt. (22) In democratiis vero iis quæ maxime populares esse videntur, contrarium atque quod reipublicæ conducit, institutum est. Hujus rei causa est, quod male definiunt libertatem. Duo enim sunt quibus democratia definiri videtur : tum eo, quod summa potestas penes majorem partem sit ; tum libertate. Nam quod justum est, id videtur esse æquum : æquum autem, ut quidquid multitudini visum sit, id ratum sit; liberum autem et æquum, quidquid velis, facere. Itaque vivit unusquisque in talibus democratiis ut vult, et quo libido trahit, ut ait Euripides : quod vitiosum est. Nam vivere convenienter reipublicæ, non servitus, sed salus esse putari debet. Hæc igitur sunt, universum ut loquar, quibus mutantur respublicæ, et quibus intereunt, et quibus conservantur et permanent.

CAP. VIII. [X.]

Λείπεται δ' ἐπελθεῖν καὶ περὶ μοναρχίας, ἐξ ὧν τε φθείρεται καὶ δι' ὧν σώζεσθαι πέφυκεν. Σχεδὸν δὲ παραπλήσια τοῖς εἰρημένοις περὶ τὰς πολιτείας ἐστὶ καὶ τὰ συμβαίνοντα περὶ τὰς βασιλείας καὶ τὰς τυραννίδας. Ἡ μὲν γὰρ βασιλεία κατὰ τὴν ἀριστοκρατίαν ἐστίν, ἡ δὲ τυραννὶς ἐξ ὀλιγαρχίας τῆς ὑστάτης σύγκειται καὶ δημοκρατίας· διὸ δὴ καὶ βλαβερωτάτη τοῖς ἀρχομένοις ἐστίν, ἅτε ἐκ δυοῖν συγκειμένη κακῶν καὶ τὰς παρεκβάσεις καὶ τὰς ἁμαρτίας ἔχουσα τὰς παρ' ἀμφοτέρων τῶν πολιτειῶν. (2) Ὑπάρχει δ' ἡ γένεσις εὐθὺς ἐξ ἐναντίων ἑκατέρᾳ τῶν μοναρχιῶν· ἡ μὲν γὰρ βασιλεία πρὸς βοήθειαν τὴν ἀπὸ τοῦ δήμου τοῖς ἐπιεικέσι γέγονεν, καὶ καθίσταται βασιλεὺς ἐκ τῶν ἐπιεικῶν καθ' ὑπεροχὴν ἀρετῆς ἢ πράξεων τῶν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, ἢ καθ' ὑπεροχὴν τοιούτου γένους, ὁ δὲ τύραννος ἐκ τοῦ δήμου καὶ τοῦ πλήθους ἐπὶ τοὺς γνωρίμους, ὅπως ὁ δῆμος ἀδικῆται μηθὲν ὑπ' αὐτῶν. Φανερὸν δ' ἐκ τῶν συμβεβηκότων· (3) σχεδὸν γὰρ οἱ πλεῖστοι τῶν τυράννων γεγόνασιν ἐκ δημαγωγῶν ὡς εἰπεῖν, πιστευθέντες ἐκ τοῦ διαβάλλειν τοὺς γνωρίμους. Αἱ

Reliquum est ut etiam de monarchia disseramus, et quibus rebus soleat interire, et quibus conservari. Fere autem iis quæ diximus ceteris rebuspublicis evenire, similia sunt ea quæ regnis et tyrannidibus accidunt. Nam regnum quidem aristocratiam æmulatur, tyrannis vero ex oligarchia ultima et democratia componitur. Quapropter etiam iis qui sub imperio vivunt, perniciosissima est, utpote quæ ex duobus malis concreta sit, et aberrationes et peccata utriusque habeat. (2) Utriusque autem monarchiæ ortus statim ex contrariis rebus est. Regnum enim ad bonorum perfugium ac præsidium adversus populi injuriam comparatum est; et constituitur rex ex viris bonis, vel qui virtute aut rerum virtute gestarum magnitudine præstat, vel qui tali aliquo genere antecellat : tyrannus vero ex populo et multitudine adversus nobiles, ne quam populus ab iis injuriam accipiat : atque hoc ex eventis intelligere licet. (3) Nam plerique omnes fere tyranni ex demagogis facti sunt ; qui nobiles calumniando, ut sibi a populo fides haberetur, sunt assecuti. Aliæ enim tyrannides hoc modo exstiterunt, auctis

μὲν γὰρ τοῦτον τὸν τρόπον κατέστησαν τῶν τυραννίδων, ἤδη τῶν πόλεων ηὐξημένων, αἱ δὲ πρὸ τούτων ἔκ τε τῶν βασιλέων παρεκβαινόντων τὰ πάτρια καὶ δεσποτικωτέρας ἀρχῆς ὀρεγομένων, αἱ δ' ἐκ τῶν αἱρετῶν ἐπὶ τὰς κυρίας ἀρχάς (τὸ γὰρ ἀρχαῖον οἱ δῆμοι καθίστασαν πολυχρονίους τὰς δημιουργίας καὶ τὰς θεωρίας), αἱ δ' ἐκ τῶν ὀλιγαρχιῶν αἱρουμένων ἕνα τινὰ κύριον ἐπὶ τὰς μεγίστας ἀρχάς. (4) Πᾶσι γὰρ ὑπῆρχε τοῖς τρόποις τούτοις τὸ κατεργάζεσθαι ῥᾳδίως, εἰ μόνον βουληθεῖεν, διὰ τὸ δύναμιν προϋπάρχειν τοῖς μὲν βασιλικῆς ἀρχῆς, τοῖς δὲ τὴν τῆς τιμῆς, οἷον Φείδων μὲν περὶ Ἄργος καὶ ἕτεροι τύραννοι κατέστησαν βασιλείας ὑπαρχούσης, οἱ δὲ περὶ τὴν Ἰωνίαν καὶ Φάλαρις ἐκ τῶν τιμῶν, Παναίτιος δ' ἐν Λεοντίνοις καὶ Κύψελος ἐν Κορίνθῳ καὶ Πεισίστρατος Ἀθήνησι καὶ Διονύσιος ἐν Συρακούσαις καὶ ἕτεροι τὸν αὐτὸν τρόπον ἐκ δημαγωγίας. (5) Καθάπερ οὖν εἴπομεν, ἡ βασιλεία τέτακται κατὰ τὴν ἀριστοκρατίαν. Κατ' ἀξίαν γάρ ἐστιν, ἢ κατ' ἰδίαν ἀρετὴν ἢ κατὰ γένους, ἢ κατ' εὐεργεσίας, ἢ κατὰ ταῦτά τε καὶ δύναμιν. Ἅπαντες γὰρ εὐεργετήσαντες ἢ δυνάμενοι τὰς πόλεις ἢ τὰ ἔθνη εὐεργετεῖν ἐτύγχανον τῆς τιμῆς ταύτης, οἱ μὲν κατὰ πόλεμον κωλύσαντες δουλεύειν, ὥσπερ Κόδρος, οἱ δ' ἐλευθερώσαντες, ὥσπερ Κῦρος, ἢ κτίσαντες ἢ κτησάμενοι χώραν, ὥσπερ οἱ Λακεδαιμονίων βασιλεῖς καὶ Μακεδόνων καὶ Μολοττῶν. (6) Βούλεται δ' ὁ βασιλεὺς εἶναι φύλαξ, ὅπως οἱ μὲν κεκτημένοι τὰς οὐσίας μηθὲν ἄδικον πάσχωσιν, ὁ δὲ δῆμος μὴ ὑβρίζηται μηθέν. Ἡ δὲ τυραννίς, ὥσπερ εἴρηται πολλάκις, πρὸς οὐδὲν ἀποβλέπει κοινόν, εἰ μὴ τῆς ἰδίας ὠφελείας χάριν. Ἔστι δὲ σκοπὸς τυραννικὸς μὲν τὸ ἡδύ, βασιλικὸς δὲ τὸ καλόν. Διὸ καὶ τῶν πλεονεκτημάτων τὰ μὲν χρήματα τυραννικά, τὰ δ' εἰς τιμὴν βασιλικὰ μᾶλλον. Καὶ φυλακὴ βασιλικὴ μὲν πολιτική, τυραννικὴ δὲ διὰ ξένων. (7) Ὅτι δ' ἡ τυραννὶς ἔχει κακὰ καὶ τὰ τῆς δημοκρατίας καὶ τὰ τῆς ὀλιγαρχίας, φανερόν, ἐκ μὲν ὀλιγαρχίας τὸ τὸ τέλος εἶναι πλοῦτον (οὕτω γὰρ καὶ διαμένειν ἀναγκαῖον μόνως τήν τε φυλακὴν καὶ τὴν τρυφήν) καὶ τὸ τῷ πλήθει μηδὲν πιστεύειν, διὸ καὶ τὴν παραίρεσιν ποιοῦνται τῶν ὅπλων· καὶ τὸ κακοῦν τὸν ὄχλον καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἄστεος ἀπελαύνειν καὶ διοικίζειν ἀμφοτέρων κοινόν, καὶ τῆς ὀλιγαρχίας καὶ τῆς τυραννίδος. Ἐκ δημοκρατίας δὲ τὸ πολεμεῖν τοῖς γνωρίμοις καὶ διαφθείρειν λάθρᾳ καὶ φανερῶς καὶ φυγαδεύειν ὡς ἀντιτέχνους καὶ πρὸς τὴν ἀρχὴν ἐμποδίους· ἐκ γὰρ τούτων συμβαίνει γίγνεσθαι καὶ τὰς ἐπιβουλάς, τῶν μὲν ἄρχειν αὐτῶν βουλομένων, τῶν δὲ μὴ δουλεύειν. Ὅθεν καὶ τὸ Περιάνδρου πρὸς Θρασύβουλον συμβούλευμά ἐστιν, ἡ τῶν ὑπερεχόντων σταχύων κόλουσις, ὡς δέον ἀεὶ τοὺς ὑπερέχοντας τῶν πολιτῶν ἀναιρεῖν. (8) Καθάπερ οὖν σχεδὸν ἐλέχθη, τὰς αὐτὰς ἀρχὰς δεῖ νομίζειν περί τε τὰς πολιτείας εἶναι τῶν μεταβολῶν καὶ περὶ τὰς μοναρχίας· διά τε γὰρ ἀδικίαν καὶ διὰ φόβον καὶ διὰ καταφρόνησιν ἐπιτίθενται πολλοὶ τῶν ἀρχομένων ταῖς μοναρχίαις, τῆς

jam civitatibus : aliæ antea ex regibus, qui moribus et institutis majorum violatis imperium dominio simile concupierunt. Aliæ ex iis quibus electione summi magistratus mandati fuerant : olim enim munera publica et reipublicæ procurationes faciebant diuturniores. Quædam ex oligarchiis, unum aliquem summi imperii compotem ad maximos magistratus electione promoventibus. (4) His enim modis omnibus tyrannidis occupandæ, si modo vellent, facultatem habebant : quia aliis potestas erat ante delata imperii regii, aliis honoris. Ita Phidon Argis, et alii alibi regnum, quod prius erat, in tyrannidem converterunt. Qui vero in Ionia fuerunt, et Phalaris ex honoribus summis ad tyrannidem evaserunt. Panætius autem apud Leontinos, Cypselus Corinthi, Pisistratus Athenis, Dionysius Syracusis, et alii eodem modo, ex demagogis facti sunt tyranni. (5) Quemadmodum igitur diximus, regnum aristocratiam imitatur. Nam regnum dignitati, et aut propriæ virtuti aut generis, aut beneficiis aut his simul atque potentiæ acceptum refertur. Omnes enim hunc honorem sunt adepti, quod civitates aut populos beneficiis vel demeruissent vel demerendi facultatem haberent : quidam depulso per bellum servitutis periculo, ut Codrus : alii patria liberata, ut Cyrus : alii aut urbe condita, aut propagatis imperii finibus, quemadmodum Lacedæmoniorum et Macedonum et Molossorum reges. (6) Regis autem est officium providere ut nec divites injuria nec pauperes et plebs contumelia afficiantur. Tyrannis autem, quemadmodum sæpenumero dictum est, nullam boni publici rationem habet præterquam utilitatis privatæ gratia. Proposita autem est tyranno quidem voluptas, regi vero honestas. Itaque velle pecuniarum copiis excellere tyrannicum est, honoribus vero magis regium. Item custodia regia ex civibus et suis constat; tyrannica ex peregrinis et externis. (7) Tyrannidi porro mala inesse et democratiæ et oligarchiæ, perspicuum est. Ex oligarchia habet tyrannis, quod sibi divitias tanquam finem proponit; (aliter enim præsidium nec lautitia sustentari non potest;) et quod multitudinem suspectam habet : quæ causa est popularibus arma adimendi. Et plebem vexare, et ex urbe summovere et seorsum habitare cogere, commune est oligarchiæ et tyrannidis. Ex democratia autem habet, bellum gerere cum nobilibus, eosque et occulte et aperte de medio tollere, et in exilium pellere, tanquam æmulos et dominatui suo obstantes. Ab his enim insidiæ parari solent, dum quidam eorum ipsi imperare volunt, alii servire nolunt. Unde Periandri consilium Thrasybulo datum manavit, spicarum eminentium mutilatio, proinde quasi cives excellentes semper de medio tollere oporteat. (8) Eadem igitur principia easdemque fere causas mutationum esse in aliis rebuspublicis atque in monarchiis existimare oportet, ut fere dictum est. Nam injuria, timor et contemptus magna ex parte subjectos ad conspirandum in monarchias

δὲ ἀδικίας μάλιστα δι' ὕβριν, ἐνίοτε δὲ καὶ διὰ τὴν τῶν
ἰδίων στέρησιν. Ἔστι δὲ καὶ τὰ τέλη ταὐτά, καθάπερ
κἀκεῖ, καὶ περὶ τὰς τυραννίδας καὶ τὰς βασιλείας· μέ-
γεθος γὰρ ὑπάρχει πλούτου καὶ τιμῆς τοῖς μονάρχοις,
5 ὧν ἐφίενται πάντες. (9) Τῶν δ' ἐπιθέσεων αἱ μὲν ἐπὶ
τὸ σῶμα γίγνονται τῶν ἀρχόντων, αἱ δ' ἐπὶ τὴν ἀρχήν.
Αἱ μὲν οὖν δι' ὕβριν ἐπὶ τὸ σῶμα. Τῆς δ' ὕβρεως οὔ-
σης πολυμεροῦς, ἕκαστον αὐτῶν αἴτιον γίγνεται τῆς
ὀργῆς· τῶν δ' ὀργιζομένων σχεδὸν οἱ πλεῖστοι τιμωρίας
10 χάριν ἐπιτίθενται, ἀλλ' οὐχ ὑπεροχῆς, οἷον ἡ μὲν τῶν
Πεισιστρατιδῶν διὰ τὸ προπηλακίσαι μὲν τὴν Ἁρμο-
δίου ἀδελφήν, ἐπηρεάσαι δ' Ἁρμόδιον· ὁ μὲν γὰρ Ἁρ-
μόδιος διὰ τὴν ἀδελφήν, ὁ δ' Ἀριστογείτων διὰ τὸν
Ἁρμόδιον. Ἐπεβούλευσαν δὲ καὶ Περιάνδρῳ τῷ ἐν
15 Ἀμβρακίᾳ τυράννῳ διὰ τὸ συμπίνοντα μετὰ τῶν παι-
δικῶν ἐρωτῆσαι αὐτὸν εἰ ἤδη ἐξ αὐτοῦ κύει. (10) Ἡ δὲ
Φιλίππου ὑπὸ Παυσανίου διὰ τὸ ἐᾶσαι ὑβρισθῆναι
αὐτὸν ὑπὸ τῶν περὶ Ἄτταλον, καὶ ἡ Ἀμύντου τοῦ μι-
κροῦ ὑπὸ Δέρδα διὰ τὸ καυχήσασθαι εἰς τὴν ἡλικίαν
20 αὐτοῦ, καὶ ἡ τοῦ εὐνούχου Εὐαγόρᾳ τῷ Κυπρίῳ· διὰ
γὰρ τὸ τὴν γυναῖκα παρελέσθαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀπέκτει-
νεν ὡς ὑβρισμένος. (11) Πολλαὶ δ' ἐπιθέσεις γεγένην-
ται καὶ διὰ τὸ εἰς τὸ σῶμα αἰσχύνεσθαι τῶν μονάρχων
τινάς, οἷον καὶ ἡ Κραταίου εἰς Ἀρχέλαον· ἀεὶ γὰρ βα-
25 ρέως εἶχε πρὸς τὴν ὁμιλίαν, ὥστε ἱκανὴ καὶ ἐλάττων
ἐγένετο πρόφασις, διότι τῶν θυγατέρων οὐδεμίαν ἔδω-
κεν ὁμολογήσας αὐτῷ, ἀλλὰ τὴν μὲν προτέραν, κατε-
χόμενος ὑπὸ πολέμου πρὸς Σίρραν καὶ Ἀρράβαιον,
ἔδωκε τῷ βασιλεῖ τῷ τῆς Ἐλιμείας, τὴν δὲ νεωτέραν
30 τῷ υἱεῖ Ἀμύντα, οἰόμενος οὕτως ἂν ἐκεῖνον ἥκιστα δια-
φέρεσθαι καὶ τὸν ἐκ τῆς Κλεοπάτρας· ἀλλὰ τῆς γε
ἀλλοτριότητος ὑπῆρχεν ἀρχὴ τὸ βαρέως φέρειν πρὸς
τὴν ἀφροδισιαστικὴν χάριν. (12) Συνεπέθετο δὲ καὶ
Ἑλλανοκράτης ὁ Λαρισσαῖος διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν· ὡς
35 γὰρ χρώμενος αὐτοῦ τῇ ἡλικίᾳ οὐ κατῆγεν ὑποσχόμε-
νος, δι' ὕβριν καὶ οὐ δι' ἐρωτικὴν ἐπιθυμίαν ᾤετ' εἶναι
τὴν γεγενημένην ὁμιλίαν. Πάρρων δὲ καὶ Ἡρακλεί-
δης οἱ Αἴνιοι Κότυν διέφθειραν τῷ πατρὶ τιμωροῦντες,
Ἀδάμας δ' ἀπέστη Κότυος διὰ τὸ ἐκτμηθῆναι παῖς ὢν
40 ὑπ' αὐτοῦ ὡς ὑβρισμένος. (13) Πολλοὶ δὲ καὶ διὰ τὸ
εἰς τὸ σῶμα αἰκισθῆναι πληγαῖς ὀργισθέντες οἱ μὲν διέ-
φθειραν οἱ δ' ἐνεχείρησαν ὡς ὑβρισθέντες, καὶ τῶν περὶ
τὰς ἀρχὰς καὶ βασιλικὰς δυναστείας, οἷον ἐν Μυτιλήνῃ
τοὺς Πενθαλίδας Μεγακλῆς περιιόντας καὶ τύπτοντας
45 ταῖς κορύναις ἐπιθέμενος μετὰ τῶν φίλων ἀνεῖλεν, καὶ
ὕστερον Σμέρδις Πένθιλον πληγὰς λαβὼν καὶ παρὰ τῆς
γυναικὸς ἐξελκυσθεὶς διέφθειρεν. Καὶ τῆς Ἀρχελάου
δ' ἐπιθέσεως Δεκάμνιχος ἡγεμὼν ἐγένετο, παροξύνων
τοὺς ἐπιθεμένους πρῶτος· αἴτιον δὲ τῆς ὀργῆς ὅτι αὐτὸν
50 ἐξέδωκε μαστιγῶσαι Εὐριπίδῃ τῷ ποιητῇ· ὁ δ' Εὐρι-
πίδης ἐχαλέπαινεν εἰπόντος τι αὐτοῦ εἰς δυσωδίαν τοῦ
στόματος. (14) Καὶ ἄλλοι δὲ πολλοὶ διὰ τοιαύτας αἰ-
τίας οἱ μὲν ἀνῃρέθησαν οἱ δ' ἐπεβουλεύθησαν. Ὁμοίως
δὲ καὶ διὰ φόβον· ἓν γάρ τι τοῦτο τῶν αἰτίων ἦν, ὥσπερ

compellunt. Sed ex injuriis maxime contumelià, interdum tamen etiam, si quis fuerit fortunis spoliatus. Sunt autem iidem fines et tyrannidibus et regnis, qui et illis rebuspublicis propositi. Monarchis enim amplitudo divitiarum et honoris suppetit: quæ omnes homines concupiscunt. (9) Conspirationes autem quædam in caput principum, aliæ in principatum fiunt. Quæ igitur a contumelia proficiscuntur, hæ in caput fiunt. Sed quum multiplex sit contumelia, quælibet est iræ seu indignationis causa. Jam vero irati plerique fere omnes non præstantiæ, sed ulciscendæ injuriæ acceptæ gratia in alterum invadunt. Nam conspiratio quæ facta est in Pisistratidas, inde orsa est, quod Harmodii sororem contumelia affecerant, Harmodium offenderant. Itaque Harmodium sororis contumelia, Aristogitonem vero Harmodii injuria ad facinus impulerunt. Insidiæ etiam Periandro Ambraciæ tyranno structæ sunt propterea, quod inter compotandum, quum una esset puer, quem ille in deliciis habebat, quæsivisset ex eo, essetne jam ex se prægnans. (10) Jam Philippo a Pausania idcirco vis illata est, quia cum impune contumelia affici ab Attalo passus esset: et Amyntæ cognomento Parvo a Derda, qui in ejus pudicitiam gloriose aliquid jactaverat: et eunucho ab Evagora Cyprio. Nam quod uxor sibi ab illius filio adempta esset, eum interfecit, tanquam contumelia accepta. (11) Multæ etiam conspirationes factæ sunt in monarchas propter pudendas contumelias in corpus illatas, ut Cratæi in Archelaum. Semper enim graviter ferebat veneream illius consuetudinem; itaque vel levior causa satis idonea visa est illa, quod nullam sibi ex filiabus, ut erat pollicitus, in matrimonium dedisset, sed majorem natu quidem, bello, quod cum Sirrha et Arrhabæo gerebat, implicitus, Elimeæ regi despondit; minorem vero Amyntæ filio, existimans fore hoc pacto, ut minus ille dissentiret ab eo qui fuerat ex Cleopatra natus: sed alienationis origo fuit, quod graviter consuetudinem stupri tulisset. (12) Una cum eo illum adortus est etiam Hellanocrates Larissæus propter eandem causam. Ubi enim se ab illo, cui suæ ætatis florem fruendum dederat, ab exilio non reduci in patriam vidit, quod ille se facturum pollicitus erat, consuetudinem illam non ab amatoria cupiditate, sed a voluntate inferendi contumeliam profectam fuisse putavit. Jam Parrho et Heraclides Ænii Cotyn interemerunt, patris injuriam ulciscentes. Adamas autem a Cotye defecit, tanquam contumelia accepta: quod puer ab eo exsectus fuisset. (13) Multi porro etiam propterea quod corpore verbera pertulissent, irati, tanquam accepta contumelia, summos magistratus et principes cum regia potestate aut occiderunt aut adorti sunt. Ut Mytilenis Megacles, facta cum amicis conspiratione, Penthelidas, qui circumeuntes clavis obvium quemque cædebant, interemit. Et postea Smerdis Penthilum, plagis ab eo acceptis, et ab uxore extractus, necavit. Conspirationis autem in Archelaum factæ Decamnichus dux fuit, qui primus ceteros concitavit, iratus quod Euripidi poetæ traditus ab eo fuisset verberandus. Euripides autem succensebat, quod ille nescio quid de ore ejus graviter olente dixisset. (14) Alii denique multi propter tales causas partim de medio sublati sunt, partim insidiis excepti. Idem etiam fit propter metum: hæc enim erat ex causis

καὶ περὶ τὰς πολιτείας καὶ τὰς μοναρχίας· οἷον Ξέρξην Ἀρταπάνης φοβούμενος τὴν διαβολὴν τὴν περὶ Δαρεῖον, ὅτι ἐκρέμασεν οὐ κελεύσαντος Ξέρξου, ἀλλ' οἰόμενος συγγνώσεσθαι ὡς ἀμνημονοῦντα διὰ τὸ δειπνεῖν. Αἱ δὲ διὰ καταφρόνησιν, ὥσπερ Σαρδανάπαλλον ἰδών τις ξαίνοντα μετὰ τῶν γυναικῶν, εἰ ἀληθῆ ταῦτα οἱ μυθολογοῦντες λέγουσιν· εἰ δὲ μὴ ἐπ' ἐκείνου, ἀλλ' ἐπ' ἄλλου γε ἂν γένοιτο ἀληθές. Καὶ Διονυσίῳ τῷ ὑστέρῳ Δίων ἐπέθετο διὰ τὸ καταφρονεῖν, ὁρῶν τούς τε πολίτας οὕτως ἔχοντας καὶ αὐτὸν ἀεὶ μεθύοντα. (15) Καὶ τῶν φίλων δέ τινες ἐπιτίθενται διὰ καταφρόνησιν· διὰ γὰρ τὸ πιστεύεσθαι καταφρονοῦσιν ὡς λήσοντες. Καὶ οἱ οἰόμενοι δύνασθαι κατασχεῖν τὴν ἀρχὴν τρόπον τινὰ διὰ τὸ καταφρονεῖν ἐπιτίθενται· ὡς δυνάμενοι γὰρ καὶ καταφρονοῦντες τοῦ κινδύνου διὰ τὴν δύναμιν ἐπιχειροῦσι ῥᾳδίως, ὥσπερ οἱ στρατηγοῦντες τοῖς μονάρχοις, οἷον Κῦρος Ἀστυάγῃ καὶ τοῦ βίου καταφρονῶν καὶ τῆς δυνάμεως διὰ τὸ τὴν μὲν δύναμιν ἐξηργηκέναι, αὐτὸν δὲ τρυφᾶν, καὶ Σεύθης ὁ Θρᾷξ Ἀμαδόκῳ στρατηγὸς ὤν. Οἱ δὲ καὶ διὰ πλείω τούτων ἐπιτίθενται, οἷον καὶ καταφρονοῦντες καὶ διὰ κέρδος, ὥσπερ Ἀριοβαρζάνῃ Μιθριδάτης. Μάλιστα δὲ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐγχειροῦσιν οἱ τὴν φύσιν μὲν θρασεῖς, τιμὴν δ' ἔχοντες πολεμικὴν παρὰ τοῖς μονάρχοις· ἀνδρία γὰρ δύναμιν ἔχουσα θράσος ἐστίν· δι' ἃς ἀμφοτέρας, ὡς ῥᾳδίως κρατήσοντες, ποιοῦνται τὰς ἐπιθέσεις. (16) Τῶν δὲ διὰ φιλοτιμίαν ἐπιτιθεμένων ἕτερος τρόπος ἐστὶ τῆς αἰτίας παρὰ τοὺς εἰρημένους πρότερον. Οὐ γὰρ ὥσπερ ἔνιοι τοῖς τυράννοις ἐπιχειροῦσιν ὁρῶντες κέρδη τε μεγάλα καὶ τιμὰς μεγάλας οὔσας αὐτοῖς, οὕτω καὶ τῶν διὰ φιλοτιμίαν ἐπιτιθεμένων ἕκαστος προαιρεῖται κινδυνεύειν· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν, οὗτοι δ' ὥσπερ κἂν ἄλλης τινὸς γενομένης πράξεως περιττῆς, καὶ δι' ἣν ὀνομαστοὶ γίγνονται καὶ γνώριμοι τοῖς ἄλλοις, οὕτω καὶ τοῖς μονάρχοις ἐγχειροῦσιν, οὐ κτήσασθαι βουλόμενοι μοναρχίαν ἀλλὰ δόξαν. (17) Οὐ μὴν ἀλλ' ἐλάχιστοί γε τὸν ἀριθμόν εἰσιν οἱ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ὁρμῶντες· ὑποκεῖσθαι γὰρ δεῖ τὸ τοῦ σωθῆναι μηδὲν φροντίζειν, ἂν μὴ μέλλῃ κατασχήσειν τὴν πρᾶξιν. Οἷς ἀκολουθεῖν μὲν δεῖ τὴν Δίωνος ὑπόληψιν, οὐ ῥᾴδιον δ' αὐτὴν ἐγγενέσθαι πολλοῖς· ἐκεῖνος γὰρ μετ' ὀλίγων ἐστράτευσεν ἐπὶ Διονύσιον οὕτως ἔχειν φάσκων ὡς ὅπου περ ἂν δύνηται προελθεῖν, ἱκανὸν αὐτῷ τοσοῦτον μετασχεῖν τῆς πράξεως, οἷον εἰ μικρὸν ἐπιβάντα τῆς γῆς εὐθὺς συμβαίη τελευτῆσαι, τοῦτον καλῶς ἔχειν αὐτῷ τὸν θάνατον. (18) Φθείρεται δὲ τυραννὶς ἕνα μὲν τρόπον, ὥσπερ καὶ τῶν ἄλλων ἑκάστη πολιτειῶν, ἔξωθεν, ἐὰν ἐναντία τις ᾖ πολιτεία κρείττων. Τὸ μὲν γὰρ βούλεσθαι δῆλον ὡς ὑπάρξει διὰ τὴν ἐναντιότητα τῆς προαιρέσεως· ἃ δὲ βούλονται, δυνάμενοι πράττουσι πάντες. Ἐναντίαι δ' αἱ πολιτεῖαι, δῆμος μὲν τυραννίδι καθ' Ἡσίοδον ὡς κεραμεῖ κεραμεύς (καὶ γὰρ ἡ δημοκρατία ἡ τελευταία τυραννίς ἐστιν), βασιλεία δὲ καὶ ἀριστοκρατία διὰ τὴν ἐναντιότητα τῆς πολιτείας. Διὸ Λα-

una, ut in rebuspublicis, sic etiam in monarchiis. Ita Artabanes Xerxem adortus interemit, criminationem de Dario timens, quem injussu Xerxis suspenderat, putans tamen se impune laturum, velut oblito illo mandatum propter cœnam. Aliæ fiunt conspirationes contemptu, ut in Sardanapallum, quum quidam inter mulieres nentem conspexisset, si vera sunt hæc a fabularum scriptoribus tradita: sin aliter, in alio tamen vere potest accidere. Et in Dionysium posteriorem Dion propter contemptum invasit, quum et cives ita affectos, et ipsum semper esse ebrium videret. (15) Et vero nonnulli ex amicis adoriuntur propter contemptum: nam quia sibi fides habetur, tanquam improvisi facinus patrare valeant, contemnunt. Et qui putant fore ut possint principatum obtinere, quodammodo propterea quod contemnant, impressionem faciunt: quasi enim rem perficere valeant, periculum contemnentes propter potentiam sine timore aggrediuntur: ut faciunt belli duces in monarchas, quemadmodum Cyrus in Astyagem, dum ejus et vitam et exercitum contemnit: milites enim inertia corruperat, ipse vero mollitia diffluebat. Et Seuthes Thrax quum esset imperator, in Amadocum. Alii pluribus causis ad facinus impelluntur, exempli gratia, et contemptu et quæstu, ut Mithridates in Ariobarzanem. Maxime autem propter hanc causam adoriuntur ii qui, quum sint audaces natura, apud principes honore bellico funguntur. Fortitudo enim, potestatem nacta, audacia est: quibus ambabus rebus freti, tanquam facile victoria potituri, invadunt. (16) Eorum autem qui gloriæ studio inflammati aggrediuntur tyrannos, alius causæ modus est, ab iis qui ante dicti sunt, diversus. Non enim, ut nonnullos quæstus et magni honores tyrannicidis propositi impellunt, ita et gloriæ cupidi periculum subeunt: sed illi ob causam quam significavi, hi autem, tanquam aliud ingens facinus patretur, quo nobilitentur fiantque apud ceteros illustres, ita monarchas, non ut sibi vindicent regnum, invadunt, sed ut famam adipiscantur. (17) Veruntamen perpauci numero sunt quos hæc causa ad facinus impellat. Oportet enim hos ita esse animatos, ut, nisi facinus patraverint, vitam sibi acerbam esse putent: quorum comes esse debet Dionis opinio, quæ non facile multorum animis innascitur. Ille enim cum parva manu adversus Dionysium se contulit, quum hoc animo se esse diceret, ut quocumque progredi daretur, eatenus actionem susceptam perducere satis esset habiturus: hoc est, præclaram eam mortem non recusaturus vel si statim sibi mori accideret, quando paullum modo terram illius attigisset. (18) Interit autem tyrannis uno quidem modo, ut alia quæque respublica, extrinsecus, si qua contraria respublica potentior fit: voluntatem enim præsto futuram perspicuum est, propter instituti diversitatem. Quæ autem volunt, hæc omnes, si facultas adsit, faciunt. Contrariæ autem tyrannidi sunt respublicæ, democratia quidem, *ut figulus figulo*, quemadmodum ait Hesiodus: (nam democratia hæc postrema tyrannis est); regno vero aristocratia contraria est propter reipublicæ contrarietatem: quare

κεδαιμόνιοι πλείστας κατέλυσαν τυραννίδας καὶ Συρακούσιοι κατὰ τὸν χρόνον ὃν ἐπολιτεύοντο καλῶς. (19) Ἕνα δ' ἐξ αὑτῆς, ὅταν οἱ μετέχοντες στρασιάζωσιν, ὥσπερ ἡ τῶν περὶ Γέλωνα καὶ νῦν ἡ τῶν περὶ Διο-
5 νύσιον, ἡ μὲν Γέλωνος Θρασυβούλου τοῦ Ἱέρωνος ἀδελφοῦ τὸν υἱὸν τοῦ Γέλωνος δημαγωγοῦντος καὶ πρὸς ἡδονὰς ὁρμῶντος, ἵν' αὐτὸς ἄρχῃ, τῶν δ' οἰκείων συστάντων, ἵνα μὴ τυραννὶς ὅλως καταλυθῇ ἀλλὰ Θρασύβουλος· οἱ δὲ συστάντες αὐτῶν, ὡς καιρὸν ἔχοντες,
10 ἐξέβαλον ἅπαντας αὐτούς. Διονύσιον δὲ Δίων στρατεύσας, κηδεστὴς ὢν καὶ προσλαβὼν τὸν δῆμον, ἐκεῖνον ἐκβαλὼν διεφθάρη. (20) Δύο δὲ οὐσῶν αἰτιῶν δι' ἃς μάλιστ' ἐπιτίθενται ταῖς τυραννίσι, μίσους καὶ καταφρονήσεως, θάτερον μὲν δεῖ τούτων ὑπάρχειν τοῖς
15 τυράννοις, τὸ μῖσος, ἐκ δὲ τοῦ καταφρονεῖσθαι πολλαὶ γίνονται τῶν καταλύσεων. Σημεῖον δέ· τῶν μὲν γὰρ κτησαμένων οἱ πλεῖστοι καὶ διεφύλαξαν τὰς ἀρχάς, οἱ δὲ παραλαβόντες εὐθὺς ὡς εἰπεῖν ἀπολλύασι πάντες· ἀπολαυστικῶς γὰρ ζῶντες εὐκαταφρόνητοί τε γίγνονται
20 καὶ πολλοὺς καιροὺς παραδιδόασι τοῖς ἐπιτιθεμένοις. (21) Μόριον δέ τι τοῦ μίσους καὶ τὴν ὀργὴν δεῖ τιθέναι· τρόπον γάρ τινα τῶν αὐτῶν αἰτία γίνεται πράξεων. Πολλάκις δὲ καὶ πρακτικώτερον τοῦ μίσους· συντονώτερον γὰρ ἐπιτίθενται διὰ τὸ μὴ χρῆσθαι λογισμῷ τὸ
25 πάθος. Μάλιστα δὲ συμβαίνει τοῖς θυμοῖς ἀκολουθεῖν διὰ τὴν ὕβριν, δι' ἣν αἰτίαν ἥ τε τῶν Πεισιστρατιδῶν κατελύθη τυραννὶς καὶ πολλαὶ τῶν ἄλλων. Ἀλλὰ μᾶλλον τὸ μῖσος· ἡ μὲν γὰρ ὀργὴ μετὰ λύπης πάρεστιν, ὥστε οὐ ῥᾴδιον λογίζεσθαι, ἡ δ' ἔχθρα ἄνευ λύπης. Ὡς
30 δ' ἐν κεφαλαίοις εἰπεῖν, ὅσας αἰτίας εἰρήκαμεν τῆς τε ὀλιγαρχίας τῆς ἀκράτου καὶ τελευταίας καὶ τῆς δημοκρατίας τῆς ἐσχάτης, τοσαύτας καὶ τῆς τυραννίδος θετέον· καὶ γὰρ αὗται τυγχάνουσιν οὖσαι διαιρεταὶ τυραννίδες. (22) Βασιλεία δ' ὑπὸ μὲν τῶν ἔξωθεν ἥκιστα
35 φθείρεται, διὸ καὶ πολυχρόνιός ἐστιν· ἐξ αὑτῆς δ' αἱ πλεῖσται φθοραὶ συμβαίνουσιν. Φθείρεται δὲ κατὰ δύο τρόπους, ἕνα μὲν στασιασάντων τῶν μετεχόντων τῆς βασιλείας, ἄλλον δὲ τρόπον τυραννικώτερον πειρωμένων διοικεῖν, ὅταν εἶναι κύριοι πλειόνων ἀξιῶσι καὶ
40 παρὰ τὸν νόμον. Οὐ γίγνονται δ' ἔτι βασιλεῖαι νῦν, ἀλλ' ἄν περ γίγνωνται, μοναρχίαι καὶ τυραννίδες μᾶλλον, διὰ τὸ τὴν βασιλείαν ἑκούσιον μὲν ἀρχὴν εἶναι, μειζόνων δὲ κυρίαν, πολλοὺς δ' εἶναι τοὺς ὁμοίους, καὶ μηδένα διαφέροντα τοσοῦτον ὥστε ἀπαρτίζειν πρὸς τὸ
45 μέγεθος καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς ἀρχῆς. Ὥστε διὰ μὲν τοῦτο ἑκόντες οὐχ ὑπομένουσιν· ἂν δὲ δι' ἀπάτης ἄρξῃ τις ἢ βίας, ἤδη δοκεῖ τοῦτο εἶναι τυραννίς. (23) Ἐν δὲ ταῖς κατὰ γένος βασιλείαις τιθέναι δεῖ τῆς φθορᾶς αἰτίαν πρὸς ταῖς εἰρημέναις καὶ τὸ γίνεσθαι πολλοὺς εὐκαταφρονή-
50 τους, καὶ τὸ δύναμιν μὴ κεκτημένους τυραννικὴν ἀλλὰ βασιλικὴν τιμὴν ὑβρίζειν· ῥᾳδία γὰρ ἐγίνετο ἡ κατάλυσις· μὴ βουλομένων γὰρ εὐθὺς οὐκ ἔσται βασιλεύς, ἀλλ' ὁ τύραννος καὶ μὴ βουλομένων. Φθείρονται μὲν οὖν αἱ μοναρχίαι διὰ ταύτας καὶ τοιαύτας ἑτέρας αἰτίας.

Lacedæmonii plurimas tyrannidas sustulerunt, et item Syracusani, quo tempore rectum reipublicæ statum obtinebant. (19) Alio vero modo evertitur tyrrannis ex se ipsa, per sociorum seditionem : ut Gelonis et nuper Dionysii. Nam Gelonis quidem tyrrannis eo eversa est, quod Thrasybulus, Hieronis frater, Gelonis filium demagogorum more blanditiis deliniebat et ad voluptates incitabat, ut ipse imperaret : necessarii autem ita res composuerant, ut ne tyrannis funditus everteretur, sed solus Thrasybulus : cives et populus occasionem nacti, coitione facta, eos omnes exegerunt. Dionysium autem Dion, ejus affinis, coacta militum manu et populo sibi adjuncto, tyrannide dejecit et ipse interfectus est. (20) Quum sint autem causæ duæ, propter quas potissimum in tyrannidas conspiratur, odium et contemptus : horum quidem alterum, odium dico, tyrannis adesse necesse est : tamen ex contemptu tyrannides magna ex parte dissolvuntur. Argumento est, quod qui occuparunt imperia, eorum plerique eadem retinuerunt : qui vero tradita ab aliis acceperunt, hi statim fere omnes amiserunt. Nam quum se voluptatibus dedant, facile in contemptum veniunt et multas se opprimendi occasiones conantibus præbent. (21) Odii autem partem etiam iram ponere oportet : nam quodammodo earundem actionum causa esse solet. Quin sæpenumero etiam ad agendum majorem vim habet, quam odium ; vehementius enim inferuntur, quod perturbatio animi rationem in consilium non adhibeat. Potissimum autem homines ob contumeliam iræ indulgent : propter quam causam quum Pisistratidarum tyrannis sublata fuit, tum multæ aliæ ; sed magis propter odium. Nam ira quidem cum dolore conjuncta est : itaque uti ratione non est facile iratis ; inimicitia autem sine dolore est. Atque ut in summa dicamus, quot causas esse diximus et oligarchiæ meræ atque ultimæ, et democratiæ extremæ evertendæ, tot etiam tyrannidis statuendæ sunt ; quoniam formæ illæ reipublicæ tyrannides dividuæ sunt. (22) Regnum autem minime omnium a causis externis interit. Quocirca et diuturnum est. Sed plurimæ ei pernicies intrinsecus exsistunt, idque duobus modis, uno per regni sociorum seditionem, altero, si reges conantur magis tyrannice rempublicam administrare, quum plura suo arbitratu ac præter leges gerere volunt. Ceterum nostris temporibus regna jam non constituuntur, sed si qua fiunt, monarchiæ et tyrannides potius exsistunt, propterea quod regnum est imperium voluntarium, et rex majorum rerum summam habet potestatem, multi autem sunt ei similes, nec tantopere quisquam excellit, ut imperii magnitudinem et dignitatem exæquet. Itaque propter hanc causam homines sponte quidem sua regnum non sufferunt : quodsi quis dolo aut vi occupaverit, jam hoc tyrannis esse videtur. (23) Regnorum autem eorum quæ ex genere ad posteros perveniunt, interitionis hanc etiam causam, præter supra dictas, statuere oportet, quod multi succedunt tales ut facile contemnantur, et qui, quum dominatum tyrannicum non sint consecuti, sed honores regios obtineant, civibus contumeliam inferant. Tum enim facilis est regni eversio. Nam si nolentibus imperet, protinus desinet esset regnum : tyrannus autem etiam invitis dominatur. Igitur monarchiæ propter has et similes causas evertuntur.

CAP. IX. [XI.]

Σώζονται δὲ δῆλον ὡς ἁπλῶς μὲν εἰπεῖν ἐκ τῶν ἐναντίων, ὡς δὲ καθ' ἕκαστον τῷ τὰς μὲν βασιλείας ἄγειν ἐπὶ τὸ μετριώτερον. Ὅσῳ γὰρ ἂν ἐλαττόνων ὦσι κύριοι, πλείω χρόνον ἀναγκαῖον μένειν πᾶσαν τὴν ἀρχήν· αὐτοί 5 τε γὰρ ἧττον γίνονται δεσποτικοὶ καὶ τοῖς ἤθεσιν ἴσοι μᾶλλον, καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχομένων φθονοῦνται ἧττον. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἡ περὶ Μολοττοὺς πολὺν χρόνον βασιλεία διέμεινεν, καὶ ἡ Λακεδαιμονίων διὰ τὸ ἐξ ἀρχῆς τε εἰς δύο μέρη διαιρεθῆναι τὴν ἀρχήν, καὶ πάλιν Θεο-10 πόμπου μετριάσαντος τοῖς τε ἄλλοις καὶ τὴν τῶν ἐφόρων ἀρχὴν ἐπικαταστήσαντος· τῆς γὰρ δυνάμεως ἀφελὼν ηὔξησε τῷ χρόνῳ τὴν βασιλείαν, ὥστε τρόπον τινὰ ἐποίησεν οὐκ ἐλάττονα ἀλλὰ μείζονα αὐτήν. Ὅπερ καὶ πρὸς τὴν γυναῖκα ἀποκρίνασθαί φασιν αὐτόν, εἰ-15 ποῦσαν εἰ μηδὲν αἰσχύνεται τὴν βασιλείαν ἐλάττω παραδιδοὺς τοῖς υἱέσιν ἢ παρὰ τοῦ πατρὸς παρέλαβεν· « Οὐ δῆτα » φάναι· « παραδίδωμι γὰρ πολυχρονιωτέραν. » (2) Αἱ δὲ τυραννίδες σώζονται κατὰ δύο τρόπους τοὺς ἐναντιωτάτους, ὧν ἅτερός ἐστιν ὁ παραδεδομένος 20 καὶ καθ' ὃν διοικοῦσιν οἱ πλεῖστοι τῶν τυράννων τὴν ἀρχήν. Τούτων δὲ τὰ πολλά φασι καταστῆσαι Περίανδρον τὸν Κορίνθιον· πολλὰ δὲ καὶ παρὰ τῆς τῶν Περσῶν ἀρχῆς ἔστι τοιαῦτα λαβεῖν. Ἔστι δὲ τά τε πάλαι λεχθέντα πρὸς σωτηρίαν, ὡς οἷόν τε, τῆς τυραν-25 νίδος, τὸ τοὺς ὑπερέχοντας κολούειν καὶ τοὺς φρονηματίας ἀναιρεῖν, καὶ μήτε συσσίτια ἐᾶν μήτε ἑταιρίαν μήτε παιδείαν μήτε ἄλλο μηθὲν τοιοῦτον, ἀλλὰ πάντα φυλάττειν ὅθεν εἴωθε γίνεσθαι δύο, φρόνημά τε καὶ πίστις, καὶ μήτε σχολὰς μήτε ἄλλους συλλόγους ἐπι-30 τρέπειν γίνεσθαι σχολαστικούς, καὶ πάντα ποιεῖν ἐξ ὧν ὅτι μάλιστα ἀγνῶτες ἀλλήλοις ἔσονται πάντες· ἡ γὰρ γνῶσις πίστιν ποιεῖ μᾶλλον πρὸς ἀλλήλους. (3) Καὶ τὸ τοὺς ἐπιδημοῦντας ἀεὶ φανεροὺς εἶναι καὶ διατρίβειν περὶ θύρας· οὕτω γὰρ ἂν ἥκιστα λανθάνοιεν τί πράτ-35 τουσι, καὶ φρονεῖν ἂν ἐθίζοιντο μικρὸν ἀεὶ δουλεύοντες. Καὶ τἆλλα ὅσα τοιαῦτα Περσικὰ καὶ βάρβαρα τυραννικά ἐστιν· πάντα γὰρ ταὐτὸν δύναται. Καὶ τὸ μὴ λανθάνειν πειρᾶσθαι ὅσα τυγχάνει τις λέγων ἢ πράττων τῶν ἀρχομένων, ἀλλ' εἶναι κατασκόπους, οἷον περὶ 40 Συρακούσας αἱ ποταγωγίδες καλούμεναι, καὶ τοὺς ὠτακουστὰς ἐξέπεμπεν Ἱέρων, ὅπου τις εἴη συνουσία καὶ σύλλογος· παρρησιάζονταί τε γὰρ ἧττον, φοβούμενοι τοὺς τοιούτους, κἂν παρρησιάζωνται, λανθάνουσιν ἧττον. (4) Καὶ τὸ διαβάλλειν ἀλλήλοις καὶ συγκρούειν 45 καὶ φίλους φίλοις καὶ τὸν δῆμον τοῖς γνωρίμοις καὶ τοὺς πλουσίους ἑαυτοῖς, καὶ τὸ πένητας ποιεῖν τοὺς ἀρχομένους, τυραννικόν, ὅπως ἥ τε φυλακὴ τρέφηται καὶ πρὸς τῷ καθ' ἡμέραν ὄντες ἄσχολοι ὦσιν ἐπιβουλεύειν. Παράδειγμα δὲ τούτου αἵ τε πυραμίδες αἱ περὶ Αἴγυπτον 50 καὶ τὰ ἀναθήματα τῶν Κυψελιδῶν καὶ τοῦ Ὀλυμπίου ἡ οἰκοδόμησις ὑπὸ τῶν Πεισιστρατιδῶν, καὶ τῶν περὶ Σάμον ἔργα Πολυκράτεια· πάντα γὰρ ταῦτα δύναται

Servantur autem, ut universe dicam, contrariis: singulatim vero, regna quidem, si ad mediocritatem magis adducantur. Quanto enim pauciorum rerum penes principes est potestas, tanto diutius omnis principatus maneat necesse est. Nam quum ipsi minus fiant dominorum in morem imperiosi, tum moribus efficiuntur magis ad æqualitatem propensi, tum civibus minus sunt invidiosi. Propter hanc causam enim et regnum Molossorum diu incolume permansit; et regnum Lacedæmoniorum propterea, quod imperium et ab initio in duas partes divisum fuit, et postea Theopompus quum multis aliis in rebus tum in hoc moderatione usus est, ut Ephororum magistratum regno opponeret. Imminuta enim regni potestate diuturnitatem auxit. Itaque id quodammodo non minus, sed majus fecit. Quod ipsum ferunt uxori respondisse, qua exprobrante, quod minus regnum filiis tradere, quam accepisset a patre, ipsum non puderet: « Minime vero, inquit; trado enim diuturnius. » (2) Tyrannides autem duobus modis maxime contrariis servantur: quorum alter est is qui traditus est, et quo plerique tyranni imperium administrant. Atque ex his pleraque instituisse Periandrum Corinthium ferunt; multa etiam similia a Persarum imperio sumere licet. Sunt autem ea, quibus tyrannides quoad fieri potest conservari diximus, viros præstantes deprimere, et qui sunt elato animo de medio tollere, nec convivia publica ferre, neque sodalitates, neque doctrinam, neque quicquam tale aliud permittere: sed illa omnia, unde duo proficisci solent, spiritus animique elatio et fides, cavere; et cœtus vetare, et omnes alios otiosorum conventus prohibere: omnia denique facere, ut quammaxime inter se ignoti omnes sint. Notitiâ enim mutua fides firmatur. (3) Et dare operam ut cives, qui non absunt peregre, semper sint ante fores atque in oculis; sic enim et minime obscurum erit quid agant, quidque moliantur; et servitute semper pressi animos attollere non audebunt: et cetera quæcumque sunt hujusmodi, Persica et barbara, sunt tyrannica. Omnia enim idem valent. Tum perficere ut, quid subjectorum quisque dicat aut agat, non ignoretur, et exploratores habere, quales erant Syracusis, quæ Potagogides appellabantur, et Otacustæ (quasi delatrices et auscultatores dicas), quos Hiero submittebat, ubicumque civium cœtus et conventus erat: quippe talium hominum metu minus audent libere loqui, et si quid audent, minus latet. (4) Utile etiam est tyranno inter cives calumniando serere discordias, amicos cum amicis, populares cum nobilibus, et divites inter se ipsos committere. Etiam cives spoliare bonis tyrannicum est, quibus et præsidium alatur, et ne ab operibus quotidianis otium iis ad parandas insidias supersit. Hujus rei exemplum præbent pyramides Ægypti, Cypselidarum colossi donaque diis consecrata, et ædes Jovis Olympii a Pisistratidis ædificata, et opera publica Sami a Polycrate facta. Hæc enim omnia eodem pertinent, ut cives nec otium habeant et

ταὐτόν, ἀσχολίαν καὶ πενίαν τῶν ἀρχομένων. (5) Καὶ ἡ εἰσφορὰ τῶν τελῶν, οἷον ἐν Συρακούσαις· ἐν πέντε γὰρ ἔτεσιν ἐπὶ Διονυσίου τὴν οὐσίαν ἅπασαν εἰσενηνοχέναι συνέβαινεν. Ἔστι δὲ καὶ πολεμοποιὸς ὁ τύ-
5 ραννος, ὅπως ἄσχολοί τε ὦσι καὶ ἡγεμόνος ἐν χρείᾳ διατελῶσιν ὄντες. Καὶ ἡ μὲν βασιλεία σώζεται διὰ τῶν φίλων, τυραννικὸν δὲ τὸ μάλιστ' ἀπιστεῖν τοῖς φίλοις, ὡς βουλομένων μὲν πάντων, δυναμένων δὲ μάλιστα τούτων. (6) Καὶ τὰ περὶ τὴν δημοκρατίαν δὲ
10 γιγνόμενα τὴν τελευταίαν τυραννικὰ πάντα, γυναικοκρατία τε περὶ τὰς οἰκίας, ἵν' ἐξαγγέλλωσι κατὰ τῶν ἀνδρῶν, καὶ δούλων ἄνεσις διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν· οὔτε γὰρ ἐπιβουλεύουσιν οἱ δοῦλοι καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς τυράννοις, εὐημεροῦντάς τε ἀναγκαῖον εὔνους εἶναι καὶ
15 ταῖς τυραννίσι καὶ ταῖς δημοκρατίαις· καὶ γὰρ ὁ δῆμος εἶναι βούλεται μόναρχος. Διὸ καὶ ὁ κόλαξ παρ' ἀμφοτέροις ἔντιμος, παρὰ μὲν τοῖς δήμοις ὁ δημαγωγός (ἔστι γὰρ ὁ δημαγωγὸς τοῦ δήμου κόλαξ), παρὰ δὲ τοῖς τυράννοις οἱ ταπεινῶς ὁμιλοῦντες, ὅπερ ἐστὶν ἔργον
20 κολακείας. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο πονηρόφιλον ἡ τυραννίς· κολακευόμενοι γὰρ χαίρουσιν, τοῦτο δ' οὐδ' ἂν εἷς ποιήσειε φρόνημα ἔχων ἐλεύθερον, ἀλλὰ φιλοῦσιν οἱ ἐπιεικεῖς ἢ οὐ κολακεύουσιν. Καὶ χρήσιμοι οἱ πονηροὶ εἰς τὰ πονηρά· ἥλῳ γὰρ ὁ ἧλος, ὥσπερ ἡ παροιμία.
25 (7) Καὶ τὸ μηδενὶ χαίρειν σεμνῷ μηδ' ἐλευθέρῳ τυραννικόν· αὐτὸν γὰρ εἶναι μόνον ἀξιοῖ τοιοῦτον ὁ τύραννος, ὁ δ' ἀντισεμνυνόμενος καὶ ἐλευθεριάζων ἀφαιρεῖται τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὸ δεσποτικὸν τῆς τυραννίδος· μισοῦσιν οὖν ὥσπερ καταλύοντας τὴν ἀρχήν. Καὶ τὸ
30 χρῆσθαι συσσίτοις καὶ συνημερευταῖς ξενικοῖς μᾶλλον ἢ πολιτικοῖς τυραννικόν, ὡς τοὺς μὲν πολεμίους τοὺς δ' οὐχ ἀντιποιουμένους. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τυραννικὰ μὲν καὶ σωτήρια τῆς ἀρχῆς, οὐθὲν δ' ἐλλείπει μοχθηρίας. (8) Ἔστι δ' ὡς εἰπεῖν πάντα ταῦτα πε-
35 ριειλημμένα τρισὶν εἴδεσιν. Στοχάζεται γὰρ ἡ τυραννὶς τριῶν, ἑνὸς μὲν τοῦ μικρὰ φρονεῖν τοὺς ἀρχομένους (οὐδενὶ γὰρ ἂν μικρόψυχος ἐπιβουλεύσειεν), δευτέρου δὲ τοῦ διαπιστεῖν ἀλλήλοις· οὐ καταλύεται γὰρ πρότερον τυραννὶς πρὶν ἢ πιστεύσωσί τινες αὐτοῖς· διὸ καὶ
40 τοῖς ἐπιεικέσι πολεμοῦσιν ὡς βλαβεροῖς πρὸς τὴν ἀρχὴν οὐ μόνον διὰ τὸ μὴ ἀξιοῦν ἄρχεσθαι δεσποτικῶς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ πιστοὺς καὶ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις εἶναι καὶ μὴ καταγορεύειν μήτε ἑαυτῶν μήτε τῶν ἄλλων. Τρίτον δ' ἀδυναμία τῶν πραγμάτων· οὐθεὶς γὰρ
45 ἐπιχειρεῖ τοῖς ἀδυνάτοις, ὥστε οὐδὲ τυραννίδα καταλύειν μὴ δυνάμεως ὑπαρχούσης. (9) Εἰς οὓς μὲν οὖν ὅρους ἀνάγεται τὰ βουλήματα τῶν τυράννων, οὗτοι τρεῖς τυγχάνουσιν ὄντες· πάντα γὰρ ἀναγάγοι τις ἂν τὰ τυραννικὰ πρὸς ταύτας τὰς ὑποθέσεις, τὰ μὲν ὅπως μὴ
50 πιστεύωσιν ἀλλήλοις, τὰ δ' ὅπως μὴ δύνωνται, τὰ δ' ὅπως μικρὸν φρονῶσιν. Ὁ μὲν οὖν εἷς τρόπος δι' οὗ γίνεται σωτηρία ταῖς τυραννίσι τοιοῦτός ἐστιν· (10) ὁ δ' ἕτερος σχεδὸν ἐξ ἐναντίας ἔχει τοῖς εἰρημένοις τὴν ἐπιμέλειαν. Ἔστι δὲ λαβεῖν αὐτὸν ἐκ τῆς φθορᾶς

pauperes reddantur. (5) Quo item spectat tributorum exactio; ut Syracusis, ubi tyrannidem obtinente Dionysio civium opes universæ quinque annorum spatio tributi nomine collatæ fuerunt. Est etiam tyrannicum bella suscitare, ut sint occupati cives et semper duce indigeant. Præterea quum regnum quidem studio et opera amicorum servetur, tyranni contra proprium est maxime amicis diffidere: nam omnes quidem tyrannidem evertere volunt, hi tamen maxime possunt. (6) Ea quoque tyrannica omnia sunt, quæ in postrema democratia fiunt: mulierum licentia et dominatus in domibus, ut virorum consilia factaque enuntient; et servorum licentia propter eandem causam. Nam nec servi nec mulieres tyrannis insidiantur, et quum prospero fortunæ statu fruantur, bene cupiant tyrannidi et democratiæ necesse est. Nam etiam populus in democratia expetit esse monarcha. Itaque adulatores apud utrumque summo in honore sunt: apud populum quidem demagogus; hic enim populi assentator est: apud tyrannos vero ii qui se demisse in consuetudine gerunt; quod est assentatoris. Nam propter hanc causam tyrannis improborum amicitia jucunda est: gaudent enim assentatione tyranni. Hoc autem nemo fecerit, qui liberum animum gerat; nam viri probi aut amant, aut certe non blandiuntur. Tum improbi ad res improbas sunt utiles: clavus enim clavo *truditur,* ut in proverbio est. (7) Præterea tyrannicum est consuetudine viri gravis et liberi non delectari; se enim solum talem tyrannus esse postulat. Qui autem gravitate et libertate cum tyranno certat, is illud ipsum, quo tyrannis excellit, et dominatum ejus tollit. Tales igitur homines oderunt, tanquam imperii sui eversores. Præterea peregrinos ad convivium et quotidianam vitæ consuetudinem adhibere potius quam cives tyrannicum est: quasi hi quidem sint hostes, illi vero nec æmuli nec adversarii. Hæc igitur et talia tyrannica sunt quidem illa, et tyrannidem tuentia, quibus tamen nihil improbitatis abest. (8) Sed hæc omnia fere tribus generibus continentur. Tria enim sunt quæ tyrannis efficere conatur: primum ut subjecti demissos animos gerant. Nam qui angusto et parvo animo est, is nemini parat insidias. Deinde ne fidem habeant inter se; non enim prius evertitur tyrannis, quam aliqui inter se fidem habeant. Idcirco viros probos tanquam hostes insectantur, propterea quod obsint imperio, non solum quod dominationem recusent, sed etiam quia sunt et inter se et erga alios fideles, nec se nec alios produnt. Tertium est ut non habeant potestatem rerum agendarum. Nemo enim aggreditur ad eas res agendas, quæ effici non possunt; ergo neque ad tyrannidem evertendam, si desit agendi facultas. (9) [Hi sunt igitur tres fines ad quos spectant tyrannorum molitiones. Omnia enim tyrannorum consilia ad hæc proposita revocari possunt: partim ne cives fidem habeant inter se, partim ne quid possint, partim ne gerant animos elatos.] Hic est igitur modus unus tyrannidem tuendi. (10) Alter autem rationem et curam iis quæ diximus fere contrariam habet, et potest ex

τῆς τῶν βασιλειῶν· ὥσπερ γὰρ τῆς βασιλείας εἷς τρόπος τῆς φθορᾶς τὸ ποιεῖν τὴν ἀρχὴν τυραννικωτέραν, οὕτω τῆς τυραννίδος σωτηρία ποιεῖν αὐτὴν βασιλικωτέραν, ἓν φυλάττοντα μόνον, τὴν δύναμιν, ὅπως ἄρχῃ 5 μὴ μόνον βουλομένων ἀλλὰ καὶ μὴ βουλομένων· προϊέμενος γὰρ καὶ τοῦτο προΐεται καὶ τὸ τυραννεῖν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὥσπερ ὑπόθεσιν δεῖ μένειν, τὰ δ' ἄλλα τὰ μὲν ποιεῖν τὰ δὲ δοκεῖν ὑποκρινόμενον τὸ βασιλικὸν καλῶς, (11) πρῶτον μὲν δοκεῖν φροντίζειν τῶν κοινῶν, μήτε 10 δαπανῶντα δωρεὰς τοιαύτας ἐφ' αἷς τὰ πλήθη χαλεπαίνουσιν, ὅταν ἀπ' αὐτῶν μὲν λαμβάνωσιν ἐργαζομένων καὶ πονούντων γλίσχρως, διδῶσι δ' ἑταίραις καὶ ξένοις καὶ τεχνίταις ἀφθόνως, λόγον τε ἀποδιδόντα τῶν λαμβανομένων καὶ δαπανωμένων, ὅπερ ἤδη πεποιή- 15 κασί τινες τῶν τυράννων· οὕτω γὰρ ἄν τις διοικῶν οἰκονόμος ἀλλ' οὐ τύραννος εἶναι δόξει. Οὐ δεῖ δὲ φοβεῖσθαι μή ποτε ἀπορήσῃ χρημάτων κύριος ὢν τῆς πόλεως. (12) Ἀλλὰ τοῖς γ' ἐκτοπίζουσι τυράννοις ἀπὸ τῆς οἰκείας καὶ συμφέρει τοῦτο μᾶλλον ἢ καταλιπεῖν 20 ἀθροίσαντας· ἧττον γὰρ ἂν οἱ φυλάττοντες ἐπιτιθεῖντο τοῖς πράγμασιν. Εἰσὶ δὲ φοβερώτεροι τῶν τυράννων τοῖς ἀποδημοῦσιν οἱ φυλάττοντες τῶν πολιτῶν· οἱ μὲν γὰρ συναποδημοῦσιν, οἱ δὲ ὑπομένουσιν. Ἔπειτα τὰς εἰσφορὰς καὶ τὰς λειτουργίας δεῖ φαίνεσθαι τῆς τε οἰ- 25 κονομίας ἕνεκα συνάγοντα, κἄν ποτε δεηθῇ χρῆσθαι πρὸς τοὺς πολεμικοὺς καιρούς, ὅλως τε αὑτὸν παρασκευάζειν φύλακα καὶ ταμίαν ὡς κοινῶν ἀλλὰ μὴ ὡς ἰδίων. (13) Καὶ φαίνεσθαι μὴ χαλεπὸν ἀλλὰ σεμνόν, ἔτι δὲ τοιοῦτον ὥστε μὴ φοβεῖσθαι τοὺς ἐντυγχάνοντας 30 ἀλλὰ μᾶλλον αἰδεῖσθαι. Τούτου μέντοι τυγχάνειν οὐ ῥᾴδιον ὄντα εὐκαταφρόνητον· διὸ δεῖ κἂν μὴ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἐπιμέλειαν ποιῆται, ἀλλὰ τῆς πολιτικῆς, καὶ δόξαν ἐμποιεῖν περὶ αὑτοῦ τοιαύτην. Ἔτι δὲ μὴ μόνον αὐτὸν φαίνεσθαι μηθένα τῶν ἀρχομένων ὑβρίζοντα, 35 μήτε νέον μήτε νέαν, ἀλλὰ μηδ' ἄλλον μηδένα τῶν περὶ αὐτόν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰς οἰκείας ἔχειν γυναῖκας πρὸς τὰς ἄλλας, ὡς καὶ διὰ γυναικῶν ὕβρεις πολλαὶ τυραννίδες ἀπολώλασιν. (14) Περί τε τὰς ἀπολαύσεις τὰς σωματικὰς τοὐναντίον ποιεῖν ἢ νῦν τινὲς τῶν τυράννων 40 ποιοῦσιν· οὐ γὰρ μόνον εὐθὺς ἕωθεν τοῦτο δρῶσιν, καὶ συνεχῶς πολλὰς ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ φαίνεσθαι τοῖς ἄλλοις βούλονται τοῦτο πράττοντες, ἵν' ὡς εὐδαίμονας καὶ μακαρίους θαυμάσωσιν. Ἀλλὰ μάλιστα μὲν μετριάζειν τοῖς τοιούτοις, εἰ δὲ μή, τό γε φαίνεσθαι τοῖς ἄλλοις 45 διαφεύγειν· οὔτε γὰρ εὐεπίθετος οὔτ' εὐκαταφρόνητος ὁ νήφων, ἀλλ' ὁ μεθύων, οὐδ' ὁ ἄγρυπνος, ἀλλ' ὁ καθεύδων. (15) Τοὐναντίον τε ποιητέον τῶν πάλαι λεχθέντων σχεδὸν πάντων· κατασκευάζειν γὰρ δεῖ καὶ κοσμεῖν τὴν πόλιν ὡς ἐπίτροπον ὄντα καὶ μὴ τύραννον. 50 Ἔτι δὲ τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς φαίνεσθαι ἀεὶ σπουδάζοντα διαφερόντως· ἧττόν τε γὰρ φοβοῦνται τὸ παθεῖν τι παράνομον ὑπὸ τῶν τοιούτων, ἐὰν δεισιδαίμονα νομίζωσιν εἶναι τὸν ἄρχοντα καὶ φροντίζειν τῶν θεῶν, καὶ ἐπιβουλεύουσιν ἧττον ὡς συμμάχους ἔχοντι καὶ τοὺς θεούς.

interitu regnorum sumi. Quemadmodum enim regni evertendi modus unus est, si fiat imperium magis tyrannicum, sic tyrannidi est salutare, eam facere magis regiam, uno dumtaxat retento, potentiam dico, non modo volentibus, verum etiam invitis imperandi: quippe quo amisso tyrannis ipsa amittitur. Hoc igitur ut stabili fundamento jacto et conservato, cetera partim facere debet, partim speciem ostentare, callide regiam administrationem simulans; (11) primum quidem, ut reipublicæ curam habere videatur, ne sumptus faciat in eas donationes, quæ multitudinem offendunt, dum tyrannus a civibus exigit in opere et labore assidue versantibus et tenuiter victitantibus, scortis autem et peregrinis et artificibus effuse largitur. Item ut rationes acceptorum et expensorum referat; quod nonnulli jam tyranni fecerunt. Sic enim rempublicam administrans, potius dispensator quam tyrannus esse videbitur. Non est autem metuendum, ne quando pecuniæ eum deficiant, quum penes eum civitatis sit potestas. (12) Imo vero tyrannis, quum domo discesserint, hoc utilius est, quam congestas relinquere. Ita enim custodes imperium minus invadunt, qui tyrannis absentibus formidabiliores sunt quam cives. Nam cives comites peregrinationis fiunt, custodes remanent. Deinde tyrannum videri oportet tributa et exactiones ita imponere, ut providendi ac dispensandi gratia numos congerere videatur, et, ubi bellum inciderit, ad usum militarem: in summa sic se comparare, ut tanquam publicæ pecuniæ, non privatæ custodem et quæstorem agat. (13) Ut non difficilis et superbus, sed gravis esse videatur, et præterea talis, quem colloquentes non formident, sed potius venerentur: quod tamen ei non facile contingit, qui talis est ut facile contemnatur. Itaque curare debet, ut, si non ceteris virtutibus, at certe civilibus sit præditus, et talem de se opinionem faciat: utque non solum ipse, sed omnes ejus domestici a subjectorum contumeliis puerorum puellarumque abstinere videantur: ac suas mulieres eodem modo in officio contineant, ne sint in alias contumeliosæ. Nam propter uxorum contumelias multæ tyrannides interierunt. (14) De voluptatibus autem corporis contrarium eos facere oportet atque nunc quidam tyranni faciunt; qui non solum statim a mane et continenter per multos dies hoc agunt, ut voluptatibus perfruantur, verum etiam id notum ceteris esse volunt, ut se quasi beatos et felices admirentur. Sed maxime in his rebus se moderate gerere debet, aut saltem de se ceteris facere opinionem temperantiæ. Non enim is qui siccus ac sobrius est, sui invadendi aut contemnendi præbet occasionem, sed qui ebrius; non vigilans, sed somno deditus. (15) Contrarium denique iis omnibus, quæ supra dicta sunt, faciendum est. Urbem enim exædificare atque exornare debet, tanquam sit procurator, non tyrannus. Præterea curandum est ut deos religionesque semper egregie colere videatur. Nam minus injuriam homines a talibus hominibus metuunt, quum principem religiosum esse ac deos vereri putant; et minus insidiantur ei qui deos auxiliares habere videatur. Talis autem citra ineptitudinem videri debet.

Δεῖ δ' ἄνευ ἀβελτηρίας φαίνεσθαι τοιοῦτον. Τούς τε ἀγαθοὺς περί τι γιγνομένους τιμᾶν οὕτως ὥστε μὴ νομίζειν ἄν ποτε τιμηθῆναι μᾶλλον ὑπὸ τῶν πολιτῶν αὐτονόμων ὄντων. Καὶ τὰς μὲν τοιαύτας τιμὰς ἀπονέμειν
5 αὐτόν, τὰς δὲ κολάσεις δι' ἑτέρων ἀρχόντων καὶ δικαστηρίων. (16) Κοινὴ δὲ φυλακὴ πάσης μοναρχίας τὸ μηθένα ποιεῖν ἕνα μέγαν, ἀλλ' εἴπερ, πλείους· τηρήσουσι γὰρ ἀλλήλους. Ἐὰν δ' ἄρα τινὰ δέῃ ποιῆσαι μέγαν, μή τοι τό γε ἦθος θρασύν· ἐπιθετικώτατον γὰρ
10 τὸ τοιοῦτον ἦθος περὶ πάσας τὰς πράξεις. Κἂν τῆς δυνάμεώς τινα δοκῇ παραλύειν, ἐκ προσαγωγῆς τοῦτο δρᾶν καὶ μὴ πᾶσαν ἀθρόον ἀφαιρεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν. (17) Ἔτι δὲ πάσης μὲν ὕβρεως εἴργεσθαι, παρὰ πάσας δὲ δυοῖν, τῆς τε εἰς τὰ σώματα κολάσεως καὶ τῆς εἰς
15 τὴν ἡλικίαν. Μάλιστα δὲ ταύτην ποιητέον τὴν εὐλάβειαν περὶ τοὺς φιλοτίμους· τὴν μὲν γὰρ εἰς τὰ χρήματα ὀλιγωρίαν οἱ φιλοχρήματοι φέρουσι βαρέως, τὴν δ' εἰς ἀτιμίαν οἵ τε φιλότιμοι καὶ οἱ ἐπιεικεῖς τῶν ἀνθρώπων. Διόπερ ἢ μὴ χρῆσθαι δεῖ τοῖς τοιούτοις,
20 ἢ τὰς μὲν κολάσεις πατρικῶς φαίνεσθαι ποιούμενον καὶ μὴ δι' ὀλιγωρίαν, τὰς δὲ πρὸς τὴν ἡλικίαν ὁμιλίας δι' ἐρωτικὰς αἰτίας ἀλλὰ μὴ δι' ἐξουσίαν, ὅλως δὲ τὰς δοκούσας ἀτιμίας ἐξωνεῖσθαι μείζοσι τιμαῖς. (18) Τῶν δ' ἐπιχειρούντων ἐπὶ τὴν τοῦ σώματος διαφθορὰν οὗτοι
25 φοβερώτατοι καὶ δέονται πλείστης φυλακῆς, ὅσοι μὴ προαιροῦνται περιποιεῖσθαι τὸ ζῆν διαφθείραντες. Διὸ μάλιστα εὐλαβεῖσθαι δεῖ τοὺς ὑβρίζεσθαι νομίζοντας ἢ αὑτοὺς ἢ ὧν κηδόμενοι τυγχάνουσιν· ἀφειδῶς γὰρ ἑαυτῶν ἔχουσιν οἱ διὰ θυμὸν ἐπιχειροῦντες, καθάπερ
30 καὶ Ἡράκλειτος εἶπε, χαλεπὸν φάσκων εἶναι θυμῷ μάχεσθαι· ψυχῆς γὰρ ὠνεῖσθαι. (19) Ἐπεὶ δ' αἱ πόλεις ἐκ δύο συνεστήκασι μορίων, ἔκ τε τῶν ἀπόρων ἀνθρώπων καὶ τῶν εὐπόρων, μάλιστα μὲν ἀμφοτέρους ὑπολαμβάνειν δεῖ σώζεσθαι διὰ τὴν ἀρχήν, καὶ τοὺς
35 ἑτέρους ὑπὸ τῶν ἑτέρων ἀδικεῖσθαι μηδέν, ὁπότεροι δ' ἂν ὦσι κρείττους, τούτους ἰδίους μάλιστα ποιεῖσθαι τῆς ἀρχῆς, ὡς, ἂν ὑπάρξῃ τοῦτο τοῖς πράγμασιν, οὔτε δούλων ἐλευθέρωσιν ἀνάγκη ποιεῖσθαι τὸν τύραννον οὔτε ὅπλων παραίρεσιν· ἱκανὸν γὰρ θάτερον μέρος πρὸς τῇ
40 δυνάμει προστιθέμενον, ὥστε κρείττους εἶναι τῶν ἐπιτιθεμένων. (20) Περίεργον δὲ τὸ λέγειν καθ' ἕκαστον τῶν τοιούτων· ὁ γὰρ σκοπὸς φανερός, ὅτι δεῖ μὴ τυραννικὸν ἀλλ' οἰκονόμον καὶ βασιλικὸν εἶναι φαίνεσθαι τοῖς ἀρχομένοις καὶ μὴ σφετεριστὴν ἀλλ' ἐπίτροπον, καὶ
45 τὰς μετριότητας τοῦ βίου διώκειν, μὴ τὰς ὑπερβολάς, ἔτι δὲ τοὺς μὲν γνωρίμους καθομιλεῖν, τοὺς δὲ πολλοὺς δημαγωγεῖν. Ἐκ γὰρ τούτων ἀναγκαῖον οὐ μόνον τὴν ἀρχὴν εἶναι καλλίω καὶ ζηλωτοτέραν τῷ βελτιόνων ἄρχειν καὶ μὴ τεταπεινωμένων μηδὲ μισούμενον καὶ
50 φοβούμενον διατελεῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχὴν εἶναι πολυχρονιωτέραν. Ἔτι δ' αὐτὸν διακεῖσθαι κατὰ τὸ ἦθος ἤτοι καλῶς πρὸς ἀρετὴν ἢ ἡμίχρηστον ὄντα, καὶ μὴ πονηρὸν ἀλλ' ἡμιπόνηρον.

[XII.] 21. Καίτοι πασῶν ὀλιγοχρονιώτεραι τῶν πο-

Præterea eos qui aliqua virtute præstant, talibus honoribus afficere, ut non putent se unquam a civibus, si liberi essent, majores fuisse consecuturos: et hos quidem honores ipsum tribuere, supplicia vero per alios magistratus et per judices irrogare. (16) Est autem communis monarchiæ omnis cautio, neminem facere nimis magnum, aut certe plus quam unum facere: ipsi enim inter se, quid quisque agat, observabunt. Quodsi unum aliquem forte magnum facere oporteat, at ne eum, qui sit ingenio et moribus audax: nam tales mores in cunctis actionibus maxime sunt ad vim inferendam accommodati et proni. Et si cujus sit minuenda potentia, paulatim id faciendum est, non tota simul auferenda. (17) Præterea quum ab omni contumelia tyrannus debeat sibi temperare, tum maxime a duabus, ut ne quem plagis cædat, nec cujusquam ætatis flore contumeliose abutatur. Maxime autem hæc cautio est in hominibus ambitiosis adhibenda. Nam pecuniæ cupidi injuriam sibi per contemptum quendam illatam graviter ferunt, si detrimento; ambitiosi et probi homines, si dedecore sive infamia afficiantur. Quare aut a talibus factis abstinendum est, aut supplicia quidem videri oportet animo paterno irrogare, non per contemptum; consuetudinem autem veneream adolescentium appetere propter amorem, non propter potentiæ licentiam. Ad summam, si quid de honore detraxerit, debet id majoribus honoribus redimere atque sarcire. (18) Eorum autem, qui ipsam tyranni vitam et caput petunt, hi sunt maxime horribiles, et plurimam accuratissimamque custodiam desiderant, qui, modo tyrannum interficiant, nihil sunt de sua salute solliciti. Quocirca ii maxime cavendi sunt, qui aut se ipsos aut sibi caros contumelia affectos esse putant: nihil enim sibi parcunt qui ab ira impulsi in alterum irruunt, quemadmodum et Heraclitus dixit, « Difficile est cum ira pugnare; quippe quæ anima redimitur. » (19) Quoniam autem civitas ex duabus particulis constat, nempe ex egentibus et locupletibus, providere oportet ut utrique semper imperium conservari putent, nec alteri ab alteris injuria afficiantur: proxime vero, utri sint potentiores, hos imperio maxime conciliare. Nam si res tyranni hoc modo fuerint compositæ et firmatæ, neque servos necesse habebit tyrannus ad libertatem vocare, neque civibus arma demere: pars enim altera adjuncta tyranni potentiæ satis erit valida ad conatus impetentium superandos. (20) Sed supervacaneum est talia singula persequi. In promptu est enim quid monarchæ propositum esse debeat. Huc enim omnia redeunt, ut iis qui sub imperio sunt, non tyrannum, sed patremfamilias aut regem agere videantur, et rem non quasi dominus, sed quasi procurator administrare: tum in vita moderationem, nec quod nimium est consectari. Præterea nobiles quidem consuetudine et sermonibus sibi conciliare, multitudinem vero populari oratione demulcere. Ex his enim necessario fiet ut imperium non solum honestius ac fortunatius sit, quia melioribus imperat, nec animo dejectis, et ipse non erit civibus odio nec timori, sed etiam diuturnius. Præterea probis moribus esse oportet, aut certe semibonis, nec malis, sed semimalis.

[XII.] 21. Verum ex omnibus rebuspublicis oligarchia et

λιτειῶν εἰσὶν ὀλιγαρχία καὶ τυραννίς. Πλεῖστον γὰρ ἐγένετο χρόνον ἡ περὶ Σικυῶνα τυραννίς, ἡ τῶν Ὀρθαγόρου παίδων καὶ αὐτοῦ Ὀρθαγόρου· ἔτη δ' αὕτη διέμεινεν ἑκατόν. Τούτου δ' αἴτιον ὅτι τοῖς ἀρχομένοις 5 ἐχρῶντο μετρίως καὶ πολλὰ τοῖς νόμοις ἐδούλευον, καὶ διὰ τὸ πολεμικὸς γενέσθαι Κλεισθένης οὐκ ἦν εὐκαταφρόνητος, καὶ τὰ πολλὰ ταῖς ἐπιμελείαις ἐδημαγώγουν. Λέγεται γοῦν Κλεισθένης τὸν ἀποκρίναντα τῆς νίκης αὐτὸν ὡς ἐστεφάνωσεν· ἔνιοι δ' εἰκόνα φασὶν εἶναι τοῦ 10 κρίναντος οὕτω τὸν ἀνδριάντα τὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ καθήμενον. Φασὶ δὲ καὶ Πεισίστρατον ὑπομεῖναί ποτε προσκληθέντα δίκην εἰς Ἄρειον πάγον. (22) Δευτέρα δὲ περὶ Κόρινθον ἡ τῶν Κυψελιδῶν· καὶ γὰρ αὕτη διετέλεσεν ἔτη τρία καὶ ἑβδομήκοντα καὶ ἓξ μῆνας· Κύψε- 15 λος μὲν γὰρ ἐτυράννησεν ἔτη τριάκοντα, Περίανδρος δὲ τετταράκοντα καὶ τέτταρα, Ψαμμήτιχος δ' ὁ Γορδίου τρία ἔτη. Τὰ δ' αἴτια ταὐτὰ καὶ ταύτης· ὁ μὲν γὰρ Κύψελος δημαγωγὸς ἦν καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν διετέλεσεν ἀδορυφόρητος, Περίανδρος δ' ἐγένετο μὲν τυραν- 20 νικός, ἀλλὰ πολεμικός. (23) Τρίτη δ' ἡ τῶν Πεισιστρατιδῶν Ἀθήνησιν, οὐκ ἐγένετο δὲ συνεχής· δὶς γὰρ ἔφυγε Πεισίστρατος τυραννῶν, ὥστ' ἐν ἔτεσι τριάκοντα καὶ τρισὶν ἑπτακαίδεκα ἔτη τούτων ἐτυράννευσεν, ὀκτωκαίδεκα δὲ οἱ παῖδες, ὥστε τὰ πάντα ἐγένετο ἔτη τριά- 25 κοντα καὶ πέντε. Τῶν δὲ λοιπῶν ἡ περὶ Ἱέρωνα καὶ Γέλωνα ἐν Συρακούσαις. Ἔτη δ' οὐδ' αὕτη πολλὰ διέμεινεν, ἀλλὰ τὰ σύμπαντα δυοῖν δέοντα εἴκοσι· Γέλων μὲν γὰρ ἑπτὰ τυραννεύσας τῷ ὀγδόῳ τὸν βίον ἐτελεύτησεν, δέκα δ' Ἱέρων, Θρασύβουλος δὲ τῷ ἑνδεκάτῳ 30 μηνὶ ἐξέπεσεν. Αἱ δὲ πολλαὶ τῶν τυραννίδων ὀλιγοχρόνιαι πᾶσαι γεγόνασι παντελῶς.

Τὰ μὲν οὖν περὶ τὰς πολιτείας καὶ τὰ περὶ τὰς μοναρχίας, ἐξ ὧν τε φθείρονται καὶ πάλιν σώζονται, σχεδὸν εἴρηται περὶ πάντων.

tyrannis citissime delentur. Diutissime enim stetit ea quæ Sicyone fuit Orthagoræ liberorum et ipsius Orthagoræ tyrannis : annos enim centum permansit. Cujus rei causa est, quod subjectos moderate tractabant, et plurimum legibus serviebant. Et Clisthenes, quia bellicosus erat, non fuit contemptui habitus : item populares indulgenter habebant, ipsorum rebus consulendo. Dicitur enim Clisthenes eum qui victoriam ab ipso abjudicarat, corona donasse : nonnulli autem statuam illam in foro sedentem, ejus qui ita judicavit simulacrum esse dicunt. Aiunt etiam Pisistratum, quum ei dies dicta fuisset, judicium ad Areopagum subiisse. (22) Proxime diuturna fuit Cypselidarum tyrannis Corinthi : hæc enim firma permansit annos nonaginta tres et sex menses : nam Cypselus annos triginta regnavit : Periander, quadraginta [quattuor], Psammetichus Gordiæ filius, annos tres. Causæ autem hujus quoque sunt eædem : nam Cypselus quidem populum indulgenter tractabat, nec ab initio præsidio ad sui corporis custodiam usus est; Periander vero fuit ille quidem tyrannicus, sed tamen bellicosus. (23) Tertia Pisistratidarum Athenis, sed non fuit continua. Bis enim exulavit Pisistratus, quum tyrannidem obtineret. Itaque ex annis tribus et triginta, decem et septem tyrannidem obtinuit; decem et octo ejus filii : itaque anni omnes fuerunt quinque et triginta. Reliquarum autem maxime diuturna fuit Hieronis et Gelonis tyrannis Syracusis. Annos autem ne hæc quidem stabilis permansit multos; sed anni sunt omnino decem et octo : nam Gelo quum annos septem tyrannidem obtinuisset, octavo excessit e vita; Hiero decimo, Thrasybulus undecimo mense exactus est. Pleræque autem tyrannides breves omnes fuerunt omnino.

Ac respublicæ quidem et monarchiæ quibus rebus intereant, et quibus rursus conserventur, dictum fere est de omnibus.

CAP. X. [XII.]

35 Ἐν δὲ τῇ Πολιτείᾳ λέγεται μὲν περὶ τῶν μεταβολῶν ὑπὸ τοῦ Σωκράτους, οὐ μέντοι λέγεται καλῶς· τῆς τε γὰρ ἀρίστης πολιτείας καὶ πρώτης οὔσης οὐ λέγει τὴν μεταβολὴν ἰδίως. Φησὶ γὰρ αἴτιον εἶναι τὸ μὴ μένειν μηθὲν ἀλλ' ἔν τινι περιόδῳ μεταβάλλειν, ἀρχὴν δ' εἶναι 40 τούτων ὧν ἐπίτριτος πυθμὴν πεμπάδι συζυγεὶς δύο ἁρμονίας παρέχεται, λέγων ὅταν ὁ τοῦ διαγράμματος ἀριθμὸς τούτου γένηται στερεός, ὡς τῆς φύσεώς ποτε φυούσης φαύλους καὶ κρείττους τῆς παιδείας, τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ λέγων ἴσως οὐ κακῶς· ἐνδέχεται γὰρ εἶναί τι- 45 νας οὓς παιδευθῆναι καὶ γενέσθαι σπουδαίους ἄνδρας ἀδύνατον. Ἀλλ' αὕτη τί ἂν ἴδιος εἴη μεταβολὴ τῆς ὑπ' ἐκείνου λεγομένης ἀρίστης πολιτείας μᾶλλον ἢ τῶν ἄλλων πασῶν καὶ τῶν γιγνομένων πάντων; (2) Καὶ διά τε τοῦ χρόνου, δι' ὃν λέγει πάντα μεταβάλλειν, καὶ τὰ 50 μὴ ἅμα ἀρξάμενα γίγνεσθαι ἅμα μεταβάλλει, οἷον εἰ τῇ προτέρᾳ ἡμέρᾳ ἐγένετο τῆς τροπῆς, ἅμα ἄρα μεταβάλλει. Πρὸς δὲ τούτοις διὰ τίν' αἰτίαν ἐκ ταύτης εἰς τὴν

In Platonis autem libris de Republica disputatur quidem a Socrate de mutationibus rerumpublicarum, sed minus recte. Nec enim optimæ reipublicæ et primæ mutationem proprie exponit, qui causam esse tradit, quod nihil perpetuo maneat, sed omnia certo quodam temporis ambitu spatioque mutentur. Horum autem esse principium ea, quorum radix sesquitertia numero quinario juncta, duas harmonias (*concentus*) efficit, id est, quando hujus diagrammatis seu figuræ numerus solidus factus fuerit. Naturam enim interdum gignere homines, quorum pravitas disciplina emendari ac superari nequeat. Atque hoc quidem ipsum ille fortasse non male dixit : fieri enim potest ut existant nonnulli, qui nulla institutione erudiri bonique viri fieri queant. Hæc autem mutatio quid habet cur ejus reipublicæ, quæ ab illo dicitur optima, magis quam aliarum omnium, atque adeo rerum omnium, quæ oriuntur, propria dici debeat? (2) Tum quo temporis spatio dicit omnia mutari, etiam ea quæ non simul fieri cœpta sunt, simul mutantur : verbi gratia, si qua pridie conversionis facta sunt, ergo simul mutantur. Præterea quænam causa est

Λακωνικὴν μεταβάλλει; πλεονάκις γὰρ εἰς τὴν ἐναντίαν μεταβάλλουσι πᾶσαι αἱ πολιτεῖαι ἢ τὴν σύνεγγυς. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ περὶ τῶν ἄλλων μεταβολῶν· ἐκ γὰρ τῆς Λακωνικῆς, φησί, μεταβάλλει εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν, ἐκ δὲ ταύτης εἰς δημοκρατίαν, εἰς τυραννίδα δὲ ἐκ δημοκρατίας. Καίτοι καὶ ἀνάπαλιν μεταβάλλουσιν, οἷον ἐκ δήμου εἰς ὀλιγαρχίαν, καὶ μᾶλλον ἢ εἰς μοναρχίαν. (3) Ἔτι δὲ τυραννίδος οὐ λέγει οὔτ' εἰ ἔσται μεταβολὴ οὔτ' εἰ μὴ ἔσται, διὰ τίν' αἰτίαν καὶ εἰς ποίαν πολιτείαν. Τούτου δ' αἴτιον ὅτι οὐ ῥᾳδίως ἂν εἶχε λέγειν· ἀόριστον γάρ, ἐπεὶ κατ' ἐκεῖνον δεῖ εἰς τὴν πρώτην καὶ τὴν ἀρίστην· οὕτω γὰρ ἂν ἐγίγνετο συνεχὲς καὶ κύκλος. Ἀλλὰ μεταβάλλει καὶ εἰς τυραννίδα τυραννίς, ὥσπερ ἡ Σικυῶνος ἐκ τῆς Μύρωνος εἰς τὴν Κλεισθένους, καὶ εἰς ὀλιγαρχίαν, ὥσπερ ἡ ἐν Χαλκίδι ἡ Ἀντιλέοντος, καὶ εἰς δημοκρατίαν, ὥσπερ ἡ τῶν Γέλωνος ἐν Συρακούσαις, καὶ εἰς ἀριστοκρατίαν, ὥσπερ ἡ Χαριλάου ἐν Λακαιδαίμονι καὶ ἐν Καρχηδόνι. (4) Καὶ εἰς τυραννίδα μεταβάλλει ἐξ ὀλιγαρχίας, ὥσπερ ἐν Σικελίᾳ σχεδὸν αἱ πλεῖσται τῶν ἀρχαίων, ἐν Λεοντίνοις εἰς τὴν Παναιτίου τυραννίδα καὶ ἐν Γέλᾳ εἰς τὴν Κλεάνδρου καὶ ἐν Ῥηγίῳ εἰς τὴν Ἀναξιλάου καὶ ἐν ἄλλαις πολλαῖς πόλεσιν ὡσαύτως. Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ οἴεσθαι εἰς ὀλιγαρχίαν διὰ τοῦτο μεταβάλλειν ὅτι φιλοχρήματοι καὶ χρηματισταὶ οἱ ἐν ταῖς ἀρχαῖς, ἀλλ' οὐχ ὅτι οἱ πολλοὶ ὑπερέχοντες ταῖς οὐσίαις οὐ δίκαιον οἴονται εἶναι ἴσον μετέχειν τῆς πόλεως τοὺς κεκτημένους μηθὲν τοῖς κεκτημένοις· ἐν πολλαῖς τε ὀλιγαρχίαις οὐκ ἔξεστι χρηματίζεσθαι, ἀλλὰ νόμοι εἰσὶν οἱ κωλύοντες· ἐν Καρχηδόνι δὲ δημοκρατουμένῃ χρηματίζονται καὶ οὔπω μεταβεβλήκασιν. (5) Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ φάναι δύο πόλεις εἶναι τὴν ὀλιγαρχικήν, πλουσίων καὶ πενήτων. Τί γὰρ αὕτη μᾶλλον τῆς Λακωνικῆς πέπονθεν ἢ ὁποιασοῦν ἄλλης, οὗ μὴ πάντες κέκτηνται ἴσα ἢ μὴ πάντες ὁμοίως εἰσὶν ἀγαθοὶ ἄνδρες; οὐδενὸς δὲ πενεστέρου γενομένου ἢ πρότερον οὐθὲν ἧττον μεταβάλλουσιν εἰς δῆμον ἐξ ὀλιγαρχίας, ἂν γένωνται πλείους οἱ ἄποροι, καὶ ἐκ δήμου εἰς ὀλιγαρχίαν, ἐὰν κρεῖττον ᾖ τοῦ πλήθους τὸ εὔπορον καὶ οἱ μὲν ἀμελῶσιν οἱ δὲ προσέχωσι τὸν νοῦν. Πολλῶν τε οὐσῶν αἰτιῶν δι' ὧν γίγνονται μεταβολαί, οὐ λέγει ἀλλὰ μίαν, ὅτι ἀσωτευόμενοι κατατοκιζόμενοι γίγνονται πένητες, ὡς ἐξ ἀρχῆς πλουσίων ὄντων πάντων ἢ τῶν πλείστων. (6) Τοῦτο δ' ἐστὶ ψεῦδος, ἀλλ' ὅταν μὲν τῶν ἡγεμόνων τινὲς ἀπολέσωσι τὰς οὐσίας, καινοτομοῦσιν, ὅταν δὲ τῶν ἄλλων, οὐθὲν γίγνεται δεινόν. Καὶ μεταβάλλουσιν οὐθὲν μᾶλλον οὐδέποτε εἰς δῆμον ἢ εἰς ἄλλην πολιτείαν. Ἔτι δὲ κἂν τιμῶν μὴ μετέχωσιν, κἂν ἀδικῶνται ἢ ὑβρίζωνται, στασιάζουσι καὶ μεταβάλλουσι τὰς πολιτείας, κἂν μὴ καταδαπανήσωσι τὴν οὐσίαν διὰ τὸ ἐξεῖναι ὅ τι ἂν βούλωνται ποιεῖν· οὗ αἰτίαν τὴν ἄγαν ἐλευθερίαν εἶναί φησιν. Πλειόνων δ' οὐσῶν ὀλιγαρχιῶν καὶ δημοκρατιῶν, ὡς μιᾶς οὔσης ἑκάστης λέγει τὰς μεταβολὰς ὁ Σωκράτης.

quare ex hac republica in Laconicam fiat mutatio? quum omnes respublicæ sæpius in contrarias quam in proximam mutentur. Eadem est ratio ceterarum, quas dicit, mutationum. Nam ex Laconica republica, inquit, in oligarchiam fit conversio; ex hac in democratiam, ex democratia in tyrannidem. Atqui etiam contraria ratione mutantur: verbi gratia, democratia in oligarchiam, atque adeo magis quam in monarchiam. (3) Præterea vero neque si futura est tyrannidis mutatio, nec in quam formam mutatio futura sit, exponit, neque si futura non est, hujus rei causam explicat. Ratio est, quia non erat ei facilis explicatio. Hoc enim totum incertum minimeque definitum est. Nam illius quidem sententiâ, ejus commutatio in primam et optimam fieri deberet: ita enim continuum quiddam et circulus fieret. Verum sæpenumero mutatur in tyrannidem tyrannis, ut Sicyone a Myrone ad Clisthenem translata est: et in oligarchiam, ut in Chalcide, quam Antileo obtinuit: et in democratiam, ut Syracusana Gelonis: et in aristocratiam, ut Charilai Lacedæmonia, et Carthaginiensis. (4) Etiam in tyrannidem oligarchia vertitur, ut in Sicilia propemodum antiquæ pleræque, velut apud Leontinos in Panætii tyrannidem, Gelæ in Cleandri, Rhegii in Anaxilai et in aliis multis item civitatibus. Absurdum etiam illud est, existimare idcirco tyrannidem in oligarchiam mutari, quia, qui imperia obtinent, pecuniæ et quæstus cupidi sunt; et non potius quod ii qui sunt opibus multo superiores, non putant esse justum, ut egeni paria opulentis habeant in civitate. Atque in multis oligarchiis non licet quæstum e magistratibus facere, sed leges sunt quæ vetant. Carthagine vero, quæ civitas populariter administratur, quæstum faciunt; necdum tamen reipublicæ statum mutaverunt. (5) Jam vero etiam hoc absurdum est, dicere civitatem, in qua pauci imperium obtinent, ex duabus civitatibus constare, altera divitum, altera pauperum. Nam cur hæc magis, quam Laconica vel quævis alia, ubi non omnes habent paria patrimonia, vel non omnes similiter sunt viri probi? At, licet nemo fuerit pauperior factus, tamen, si creverit egenorum multitudo, in democratiam mutatur oligarchia; et vicissim in oligarchiam democratia, si locupletes fuerint plebe potentiores, et alteri quidem negligentes, alteri vero vigilantiores sint. Et quum sint multæ mutandarum rerumpublicarum causæ, unam dumtaxat commemorat, quod per sumptus immoderatos et usuras in egestatem redigantur: quasi vero omnes aut plerique ab initio divites fuerint; (6) quod falsum est. Verum quum aliqui ex principibus bona dissiparunt, ii res novas moliuntur; quum vero alius, nihil est quod sit magnopere inde metuendum; neque tunc magis commutatio fit oligarchiæ in democratiam, quam in aliam reipublicæ formam. Præterea sive honoribus excludantur, sive injuriam accipiant, sive afficiantur contumelia, seditiones movent et reipublicæ statum mutant, etiamsi patrimonia non absumpserint, quia licet eis facere quod volunt: cujus rei causam dicit esse nimiam libertatem. Denique quum sint plura oligarchiæ et democratiæ genera, Socrates tamen ita de mutationibus disserit, quasi unum dumtaxat cujusque genus habeatur.

LIBER VI.

CAP. I.

Πόσαι μὲν οὖν διαφοραὶ καὶ τίνες τοῦ τε βουλευτικοῦ καὶ κυρίου τῆς πολιτείας καὶ τῆς περὶ τὰς ἀρχὰς τάξεως, καὶ περὶ δικαστηρίων, καὶ ποῖα πρὸς ποίαν συντέτακται πολιτείαν, ἔτι δὲ περὶ φθορᾶς τε καὶ σωτηρίας τῶν πολιτειῶν, ἐκ ποίων τε γίνεται καὶ διὰ τίνας αἰτίας, εἴρηται πρότερον. Ἐπεὶ δὲ τετύχηκεν εἴδη πλείω δημοκρατίας ὄντα καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως πολιτειῶν, ἅμα τε περὶ ἐκείνων εἴ τι λοιπόν, οὐ χεῖρον ἐπισκέψασθαι, καὶ τὸν οἰκεῖον καὶ τὸν συμφέροντα τρόπον ἀποδοῦναι πρὸς ἑκάστην. (2) Ἔτι δὲ καὶ τὰς συναγωγὰς αὐτῶν τῶν εἰρημένων ἐπισκεπτέον πάντων τῶν τρόπων· ταῦτα γὰρ συνδυαζόμενα ποιεῖ τὰς πολιτείας ἐπαλλάττειν, ὥστε ἀριστοκρατίας τε ὀλιγαρχικὰς εἶναι καὶ πολιτείας δημοκρατικωτέρας. Λέγω δὲ τοὺς συνδυασμούς, οὓς δεῖ μὲν ἐπισκοπεῖν, οὐκ ἐσκεμμένοι δ' εἰσὶ νῦν, οἷον ἂν τὸ μὲν βουλευόμενον καὶ τὸ περὶ τὰς ἀρχαιρεσίας ὀλιγαρχικῶς ᾖ συντεταγμένον, τὰ δὲ περὶ τὰ δικαστήρια ἀριστοκρατικῶς, ἢ ταῦτα μὲν καὶ τὸ περὶ τὸ βουλευόμενον ὀλιγαρχικῶς, ἀριστοκρατικῶς δὲ τὸ περὶ τὰς ἀρχαιρεσίας, ἢ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον μὴ πάντα συντεθῇ τὰ τῆς πολιτείας οἰκεῖα. (3) Ποία μὲν οὖν δημοκρατία πρὸς ποίαν ἁρμόττει πόλιν, ὡσαύτως δὲ καὶ ποία τῶν ὀλιγαρχιῶν ποίῳ πλήθει, καὶ τῶν λοιπῶν δὲ πολιτειῶν τίς συμφέρει τίσιν, εἴρηται πρότερον. Ὅμως δὲ δεῖ γενέσθαι δῆλον μὴ μόνον ποία τούτων τῶν πολιτειῶν ἀρίστη ταῖς πόλεσιν, ἀλλὰ καὶ πῶς δεῖ κατασκευάζειν καὶ ταύτας καὶ τὰς ἄλλας, ἐπέλθωμεν συντόμως. Καὶ πρῶτον περὶ δημοκρατίας εἴπωμεν· ἅμα γὰρ καὶ περὶ τῆς ἀντικειμένης πολιτείας φανερόν, αὕτη δ' ἐστὶν ἣν καλοῦσί τινες ὀλιγαρχίαν. (4) Ληπτέον δὲ πρὸς ταύτην τὴν μέθοδον πάντα τὰ δημοτικὰ καὶ τὰ δοκοῦντα ταῖς δημοκρατίαις ἀκολουθεῖν· ἐκ γὰρ τούτων συντιθεμένων τὰ τῆς δημοκρατίας εἴδη γίνεσθαι συμβαίνει, καὶ πλείους δημοκρατίας μιᾶς εἶναι καὶ διαφόρους. Δύο γάρ εἰσιν αἰτίαι δ' ὥσπερ αἱ δημοκρατίαι πλείους εἰσί, πρῶτον μὲν ἡ λεχθεῖσα πρότερον, ὅτι διάφοροι οἱ δῆμοι· γίνεται γὰρ τὸ μὲν γεωργικὸν πλῆθος, τὸ δὲ βάναυσον καὶ θητικόν· ὧν τοῦ πρώτου τῷ δευτέρῳ προσλαμβανομένου, καὶ τοῦ τρίτου πάλιν τοῖς ἀμφοτέροις, οὐ μόνον διαφέρει τῷ βελτίω καὶ χείρω γίνεσθαι τὴν δημοκρατίαν, ἀλλὰ καὶ τῷ μὴ τὴν αὐτήν. (5) Δευτέρα δὲ περὶ ἧς νῦν λέγομεν· τὰ γὰρ ταῖς δημοκρατίαις ἀκολουθοῦντα καὶ δοκοῦντα εἶναι τῆς πολιτείας οἰκεῖα ταύτης ποιεῖ συντιθέμενα τὰς δημοκρατίας ἑτέρας· τῇ μὲν γὰρ ἐλάττω, τῇ δ' ἀκολουθήσει πλείονα, τῇ δ' ἅπαντα ταῦτα. Χρήσιμον δ' ἕκαστον αὐτῶν γνωρίζειν πρός τε τὸ κατασκευάζειν ἣν ἄν τις αὐτῶν τύχῃ βουλόμενος, καὶ πρὸς τὰς διορθώσεις. Ζητοῦσι μὲν γὰρ οἱ τὰς πολιτείας καθιστάντες

Quot igitur et quæ sint differentiæ ejus civitatis partis, quæ consultandi munere fungitur, quæque summam habet reipublicæ potestatem, et magistratuum descriptionis atque ordinis, deque tribunalibus et quæ cuique reipublicæ conveniant, supra disseruimus; præterea de interitu et conservatione rerumpublicarum, ex quibus et propter quas causas fiant, dispuiavimus. Quoniam autem plura sunt democratiæ et ceterarum rerumpublicarum genera, non fuerit ab re, simul de ipsis, si quid superest, disserere, ac proprium et cuique accommodatum modum exponere, (2) item conjugationes et copulationes omnium dictorum modorum explicare. Nam quot modis hæc inter se bina copulantur, tot pariunt rerumpublicarum varietates, ita ut aristocratiæ ad oligarchias, et politiæ ad democratias magis declinent. Copulationes autem seu conjugationes dico, de quibus disserere oportet, nec est hactenus disputatum, si consilium et item magistratuum creandorum ratio oligarchiæ convenienter sit descripta atque ordinata; tribunalia vero aristocratiæ: aut hæc quidem et consilium, oligarchiæ convenienter; ratio vero creandorum magistratuum aristocratiæ; aut alio aliquo modo non cuncta quæ reipublicæ propria sunt, plane conspirent. (3) Qualis igitur democratia quali civitati conveniat, atque eodem modo quæ oligarchia cui multitudini sit accommodata, et e ceteris rebuspublicis quæ quibus conducat, supra est dictum. Veruntamen oportet non solum ex his rebuspublicis quæ sit optima civitatibus, sed etiam quomodo sit constituenda, declarare. De his igitur ac ceteris rebuspublicis pauca disputemus, ac primum de democratia. Nam simul et ea quæ huic contraria est, quam nonnulli oligarchiam appellant, cognoscetur. (4) Ad hanc autem disserendi rationem sumenda sunt popularia omnia, et quæ popularibus statibus videntur esse adjuncta. Ex his enim copulatis species democratiæ exsistunt, efficiturque ut plures quam una sint et variæ democratiæ. Duæ enim causæ sunt, propter quas sunt plures democratiæ. Prima quidem, quam supra memoravimus, quoniam populi diversi sunt. Est enim una multitudo agricolarum, altera opificum, alia mercenariorum; quarum si prima addatur secundæ, et tertia rursum utrique, non solum in eo discrimen erit, quod democratia melior et deterior fiet, sed etiam in eo, quod non erit eadem. (5) Secunda autem causa est ea, quam in præsenti tractamus. Nam quæ democratiis adjuncta et consentanea esse videntur, ea si alio atque alio modo componantur, dissimiles ac diversas democratias faciunt. Hanc enim pauciora comitabuntur, illam plura, aliam hæc omnia: quorum singulorum cognitio quum ad constituendam, quam ex iis quis velit, rempublicam, tum etiam ad emendandam prodest. Nam qui respublicas con-

ἅπαντα τὰ οἰκεῖα συναγαγεῖν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, ἁμαρτάνουσι δὲ τοῦτο ποιοῦντες, καθάπερ ἐν τοῖς περὶ τὰς φθορὰς καὶ τὰς σωτηρίας τῶν πολιτειῶν εἴρηται πρότερον. Νυνὶ δὲ τὰ ἀξιώματα καὶ τὰ ἤθη καὶ ὧν ἐφίενται λέγωμεν.

[II.] 6. Ὑπόθεσις μὲν οὖν τῆς δημοκρατικῆς πολιτείας ἐλευθερία· τοῦτο γὰρ λέγειν εἰώθασιν, ὡς ἐν μόνῃ τῇ πολιτείᾳ ταύτῃ μετέχοντας ἐλευθερίας· τούτου γὰρ στοχάζεσθαί φασι πᾶσαν δημοκρατίαν. Ἐλευθερίας δὲ ἓν μὲν τὸ ἐν μέρει ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν. Καὶ γὰρ τὸ δίκαιον τὸ δημοτικὸν τὸ ἴσον ἔχειν ἐστὶ κατ' ἀριθμὸν ἀλλὰ μὴ κατ' ἀξίαν, τούτου δ' ὄντος τοῦ δικαίου τὸ πλῆθος ἀναγκαῖον εἶναι κύριον, καὶ ὅ τι ἂν δόξῃ τοῖς πλείοσι, τοῦτ' εἶναι καὶ τέλος καὶ τοῦτ' εἶναι τὸ δίκαιον· φασὶ γὰρ δεῖν ἴσον ἔχειν ἕκαστον τῶν πολιτῶν· ὥστε ἐν ταῖς δημοκρατίαις συμβαίνει κυριωτέρους εἶναι τοὺς ἀπόρους τῶν εὐπόρων· πλείους γάρ εἰσι, κύριον δὲ τὸ τοῖς πλείοσι δόξαν. (7) Ἓν μὲν οὖν τῆς ἐλευθερίας σημεῖον τοῦτο, ὃν τίθενται πάντες οἱ δημοτικοὶ τῆς πολιτείας ὅρον, ἓν δὲ τὸ ζῆν ὡς βούλεταί τις· τοῦτο γὰρ τῆς ἐλευθερίας ἔργον εἶναί φασιν, εἴπερ τοῦ δούλου ὄντος τὸ ζῆν μὴ ὡς βούλεται. Τῆς μὲν οὖν δημοκρατίας ὅρος οὗτος δεύτερος, ἐντεῦθεν δ' ἐλήλυθε τὸ μὴ ἄρχεσθαι, μάλιστα μὲν ὑπὸ μηθενός, εἰ δὲ μή, κατὰ μέρος. Καὶ συμβάλλεται ταύτῃ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τὴν κατὰ τὸ ἴσον. (8) Τούτων δ' ὑποκειμένων καὶ τοιαύτης οὔσης τῆς ἀρχῆς τὰ τοιαῦτα δημοτικά, τὸ αἱρεῖσθαι τὰς ἀρχὰς πάντας ἐκ πάντων, τὸ ἄρχειν πάντας μὲν ἑκάστου ἕκαστον δ' ἐν μέρει πάντων, τὸ κληρωτὰς εἶναι τὰς ἀρχὰς ἢ πάσας ἢ ὅσαι μὴ ἐμπειρίας δέονται καὶ τέχνης, τὸ μὴ ἀπὸ τιμήματος μηθενὸς εἶναι τὰς ἀρχὰς ἢ ὅτι μικροτάτου, τὸ μὴ δὶς τὸν αὐτὸν ἄρχειν μηδεμίαν ἢ ὀλιγάκις ἢ ὀλίγας ἔξω τῶν κατὰ πόλεμον, τὸ ὀλιγοχρονίους τὰς ἀρχὰς ἢ πάσας ἢ ὅσας ἐνδέχεται, τὸ δικάζειν πάντας καὶ ἐκ πάντων καὶ περὶ πάντων ἢ περὶ τῶν πλείστων καὶ τῶν μεγίστων καὶ τῶν κυριωτάτων, οἷον περὶ εὐθυνῶν καὶ πολιτείας καὶ τῶν ἰδίων συναλλαγμάτων, τὸ τὴν ἐκκλησίαν κυρίαν εἶναι πάντων, ἀρχὴν δὲ μηδεμίαν μηθενὸς ἢ ὅτι ὀλιγίστων ἢ τῶν μεγίστων κυρίαν. (9) Τῶν δ' ἀρχῶν δημοτικώτατον βουλή, ὅπου μὴ μισθοῦ εὐπορία πᾶσιν· ἐνταῦθα γὰρ ἀφαιροῦνται καὶ ταύτης τῆς ἀρχῆς τὴν δύναμιν· εἰς αὑτὸν γὰρ ἀνάγει τὰς κρίσεις πάσας ὁ δῆμος εὐπορῶν μισθοῦ, καθάπερ εἴρηται πρότερον ἐν τῇ μεθόδῳ τῇ πρὸ ταύτης. Ἔπειτα τὸ μισθοφορεῖν, μάλιστα μὲν πάντας, ἐκκλησίαν, δικαστήρια, ἀρχάς, εἰ δὲ μή, τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ δικαστήρια καὶ τὴν βουλὴν καὶ τὰς ἐκκλησίας τὰς κυρίας, ἢ τῶν ἀρχῶν ἃς ἀνάγκη συσσιτεῖν μετ' ἀλλήλων. Ἔτι ἐπειδὴ ὀλιγαρχία καὶ γένει καὶ πλούτῳ καὶ παιδείᾳ ὁρίζεται, τὰ δημοτικὰ δοκεῖ τἀναντία τούτων εἶναι, ἀγένεια, πενία, βαναυσία. (10) Ἐπὶ δὲ τῶν ἀρχῶν τὸ μηδεμίαν ἀΐδιον εἶναι· ἐὰν δέ τις καταλειφθῇ ἐξ ἀρχαίας μεταβολῆς, τότε περιαιρεῖσθαι τὴν δύναμιν αὐτῆς καὶ ἐξ αἱρετῶν κληρωτοὺς

stituunt, ii cuncta quæ propria sunt cujusque, ad propositum finem collecta conferre nituntur : qua in re vehementer errant, ut supra in quæstione de interitu et salute rerumpublicarum declaravimus. Nunc autem postulata, et mores, et quæ expetant, exponamus.

[II.] 6. Fundamentum igitur reipublicæ popularis est libertas : sic enim dici solet, in sola populari republica homines libertate frui. Huc enim spectare status omnis popularis dicitur. Jam vero unum libertatis argumentum est, si sit imperandi et parendi vicissitudo. Etenim jus populare est, ut æqualia quisque habeat numero, non dignitate. Hoc autem jure posito ac recepto necesse est, multitudinem esse dominum, et quicquid pluribus visum fuerit, hoc esse finem, et hoc esse jus. Nam civis quisque ut æquum habeat, oportere aiunt. Quo fit ut in democratiis plus auctoritatis ac potestatis habeant egentes, quam locupletes, quoniam numero plures sunt. Ratum autem est, quod pluribus visum est. (7) Hoc igitur est unum libertatis signum : quam quidem omnes popularis reipublicæ definitionem ponunt. Alterum signum est, vivere ut quisque vult. Hunc enim libertatis effectum esse dicunt, quum servitutis argumentum sit, ex alieno arbitrio vivere, non ex suo. Democratiæ igitur terminatio hæc est altera. Hinc autem natum est illud, nullius imperio parere velle, sin minus hoc liceat, at vicissim parere. Atque hac ratione ad libertatem confert eam, quæ in æqualitate posita est. (8) His igitur suppositis et tali principio jacto, hæc popularia sunt, ut omnes magistratus ex omnibus constituantur; ut omnes imperium in singulos et singuli vicissim in omnes teneant; ut magistratus sorte mandentur vel omnes, vel certe quicumque usum vel artem non requirunt; ut magistratus ex censu aut nullo aut minimo mandentur; ut nullum magistratum idem bis gerat, vel raro vel paucos, bellicis exceptis; ut brevis temporis sint magistratus vel omnes, vel certe ii quorum ratio id patitur : ut omnes judicia exerceant, et ex omnibus et de rebus omnibus, aut de plurimis et maximis, et in quibus vertitur summa rerum, verbi causa, de rationibus referendis, de statu reipublicæ, et de contractibus privatis : ut et conventus popularis summam rerum omnium potestatem, aut certe maximarum habeat, nullius autem magistratus arbitrio quicquam vel quam paucissima permittantur. (9) Ex magistratibus autem maxime populare est concilium et senatus, ubi non suppetit omnibus mercedis copia : hic enim hujus etiam magistratus potestatem minuunt : quoniam populus mercede suppetente ad se cuncta judicia trahit, quemadmodum in disputatione superiore dictum est. Præterea ut merces omnibus tribuatur, concioni, tribunalibus et magistratibus : sin hoc minus licet, at saltem magistratibus, tribunalibus, concilio, et concionibus principalibus, aut iis magistratibus, qui una cibum capere necesse habent. Præterea quum oligarchia genere, divitiis et doctrina definiatur, quæ his opposita sunt, ea popularia videntur esse, ignobilitas, paupertas, et sordida opificia. (10) Est etiam populare, nullum esse magistratum perpetuum : aut si quis ex antiqua reipublicæ mutatæ forma relictus sit, ut ejus potentia circumcidatur, utque ex suffragiis ad sortes revoce-

ποιεῖν. Τὰ μὲν οὖν κοινὰ ταῖς δημοκρατίαις ταῦτ' ἐστί, συμβαίνει δ' ἐκ τοῦ δικαίου τοῦ ὁμολογουμένου εἶναι δημοκρατικοῦ (τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἴσον ἔχειν ἅπαντας κατ' ἀριθμόν) ἡ μάλιστ' εἶναι δοκοῦσα δημοκρατία καὶ 5 δῆμος· ἴσον γὰρ τὸ μηθὲν μᾶλλον ἄρχειν τοὺς ἀπόρους ἢ τοὺς εὐπόρους, μηδὲ κυρίους εἶναι μόνους ἀλλὰ πάντας ἐξ ἴσου κατ' ἀριθμόν· οὕτω γὰρ ἂν ὑπάρχειν νομίζοιεν τήν τ' ἰσότητα τῇ πολιτείᾳ καὶ τὴν ἐλευθερίαν.

[III.] 11. Τὸ δὲ μετὰ τοῦτο ἀπορεῖται πῶς ἕξουσι 10 τὸ ἴσον, πότερον δεῖ τὰ τιμήματα διελεῖν χιλίοις τὰ τῶν πεντακοσίων καὶ τοὺς χιλίους ἴσον δύνασθαι τοῖς πεντακοσίοις, ἢ οὐχ οὕτω δεῖ τιθέναι τὴν κατὰ τοῦτο ἰσότητα, ἀλλὰ διελεῖν μὲν οὕτως, ἔπειτα ἐκ τῶν πεντακοσίων ἴσους λαβόντα καὶ ἐκ τῶν χιλίων, τούτους 15 κυρίους εἶναι τῶν διαιρέσεων καὶ τῶν δικαστηρίων. Πότερον οὖν αὕτη ἡ πολιτεία δικαιοτάτη κατὰ τὸ δημοτικὸν δίκαιον, ἢ μᾶλλον ἡ κατὰ τὸ πλῆθος; φασὶ γὰρ οἱ δημοτικοὶ τοῦτο δίκαιον ὅ τι ἂν δόξῃ τοῖς πλείοσιν, οἱ δ' ὀλιγαρχικοὶ ὅ τι ἂν δόξῃ τῇ πλείονι 20 οὐσίᾳ· κατὰ πλῆθος γὰρ οὐσίας φασὶ κρίνεσθαι δεῖν. (12) Ἔχει δ' ἀμφότερα ἀνισότητα καὶ ἀδικίαν· εἰ μὲν γὰρ ὅ τι ἂν οἱ ὀλίγοι, τυραννίς (καὶ γὰρ ἐὰν εἷς ἔχῃ πλείω τῶν ἄλλων εὐπόρων, κατὰ τὸ ὀλιγαρχικὸν δίκαιον ἄρχειν δίκαιος μόνος), εἰ δ' ὅ τι ἂν οἱ πλείους κατ' 25 ἀριθμόν, ἀδικήσουσι δημεύοντες τὰ τῶν πλουσίων καὶ ἐλαττόνων, καθάπερ εἴρηται πρότερον. Τίς ἂν οὖν εἴη ἰσότης ἣν ὁμολογήσουσιν ἀμφότεροι, σκεπτέον ἐξ ὧν ὁρίζονται δικαίων ἀμφότεροι. Λέγουσι γὰρ ὡς ὅ τι ἂν δόξῃ τοῖς πλείοσι τῶν πολιτῶν, τοῦτ' εἶναι δεῖ κύ- 30 ριον. (13) Ἔστω δὴ τοῦτο, μὴ μέντοι πάντως, ἀλλ' ἐπειδὴ δύο μέρη τετύχηκεν ἐξ ὧν ἡ πόλις, πλούσιοι καὶ πένητες, ὅ τι ἂν ἀμφοτέροις δόξῃ ἢ τοῖς πλείοσι, τοῦτο κύριον ἔστω, ἐὰν δὲ τἀναντία δόξῃ, ὅ τι ἂν οἱ πλείους καὶ ὧν τὸ τίμημα πλεῖον. Οἷον οἱ μὲν δέκα 35 οἱ δ' εἴκοσιν, ἔδοξε δὲ τῶν μὲν πλουσίων τοῖς ἕξ, τῶν δ' ἀπορωτέρων τοῖς πεντεκαίδεκα· προσγεγένηνται τοῖς μὲν πένησι τέτταρες τῶν πλουσίων, τοῖς δὲ πλουσίοις πέντε τῶν πενήτων. Ὁποτέρων οὖν τὸ τίμημα ὑπερτείνει συναριθμουμένων ἀμφοτέρων ἑκατέροις, τοῦτο 40 κύριον. (14) Ἐὰν δὲ ἴσοι συμπέσωσι, κοινὴν εἶναι ταύτην νομιστέον ἀπορίαν ὥσπερ νῦν, ἐὰν δίχα ἡ ἐκκλησία γένηται ἢ τὸ δικαστήριον· ἢ γὰρ ἀποκληρωτέον ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον ποιητέον. Ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ ἴσου καὶ τοῦ δικαίου, κἂν ᾖ πάνυ χαλεπὸν εὑρεῖν τὴν ἀλή- 45 θειαν περὶ αὐτῶν, ὅμως ῥᾷον τυχεῖν ἢ συμπεῖσαι τοὺς δυναμένους πλεονεκτεῖν· ἀεὶ γὰρ ζητοῦσι τὸ ἴσον καὶ τὸ δίκαιον οἱ ἥττους, οἱ δὲ κρατοῦντες οὐδὲν φροντίζουσιν.

tur. Hæc igitur sunt democratiarum communia. Jam vero ex eo jure, quod democratiæ proprium esse convenit inter omnes (hoc autem est, ut omnes æquale habeant secundum numerum), status is, qui maxime popularis dicitur et esse videtur, et populus exsistit. Æquale enim est, ut imperia nihilo magis locupletes teneant quam egeni, nec soli summam potestatem, sed omnes ex æquo secundum numerum (non pro dignitate) teneant. Sic enim demum reipublicæ æqualitatem et libertatem adesse putant.

[III.] 11. Quæritur nunc qua ratione futurum sit ut æqualitatem hanc obtineant : utrum quingentorum civium census oporteat mille hominibus partiri, utque ipsi mille tantum quantum quingenti valeant? an non sit hac ratione æqualitas ex numero constituenda, sed facta sic partitione, totidem ex quingentis quot ex mille hominibus sumere conveniat, et his summam creandorum magistratuum et judicandi potestatem tradere. Utrum igitur hæc respublica justissima est jure populari, an ea potius quæ multitudinem spectat? Populares enim aiunt hoc esse justum quod pluribus visum : at ii qui oligarchiæ student, id quod ampliora patrimonia habentibus placuerit : ex amplitudine enim opum judicium esse faciendum. (12) Sed habet utraque res inæqualitatem atque injustitiam. Nam si pro jure habendum est, quicquid pauci constituerint, tyrannis erit. Nam si quis unus plura quam ceteri divites possideat, is utique jure oligarchiæ debet solus imperare. Sin autem quod pluribus numero, injuriam inferent, bonis divitum et paucorum publicandis, ut supra dictum est. Quænam igitur sit æqualitas, de qua utrique consentiant, ex iis juribus, quæ utrique definiunt, videndum. Dicunt enim quicquid majori parti civium visum sit, id ratum esse oportere. (13) Demus ita esse, non tamen omni ratione : sed quum duæ sint partes, ex quibus constat civitas, divites et pauperes, id ratum sit, quod utrisque aut majori parti visum fuerit : sin contraria placuerint, id quod pluribus visum fuerit, et iis qui majorem censum habent : exempli causa, sint hi quidem decem, illi vero viginti : et ex divitum numero sex aliquid placuit, aliud quindecim ex pauperum multitudine. Accesserunt igitur ad pauperes quidem quindecim, divites quattuor; ad divites vero sex pauperes quinque : utrorumcunque igitur census superaverit alterum, utrisque connumeratis, horum sententia vincat. (14) Quodsi forte pares fuerint, communis et similis existimanda hæc dubitatio est, atque nunc, si concio aut judices in duas æquas partes scinduntur : aut enim sorti res permittenda est, aut alia ratio similis ineunda. Ceterum de æquo et jure quamvis verum invenire difficillimum sit, facilius tamen id continget, quam iis qui superiores esse possunt, idem persuadere. Semper enim æquum et justum quærunt infirmiores; potentiores vero minime id curant.

CAP. II. [IV.]

Δημοκρατιῶν δ' οὐσῶν τεττάρων βελτίστη μὲν ἡ πρώτη τάξει, καθάπερ ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἐλέχθη λόγοις· ἔστι δὲ καὶ ἀρχαιοτάτη πασῶν αὕτη. Λέγω δὲ πρώτην ὥσπερ ἄν τις διέλοι τοὺς δήμους· βέλτιστος γὰρ δῆμος ὁ γεωργικός ἐστιν, ὥστε καὶ ποιεῖν ἐνδέχεται δημοκρατίαν, ὅπου ζῇ τὸ πλῆθος ἀπὸ γεωργίας ἢ νομῆς. Διὰ μὲν γὰρ τὸ μὴ πολλὴν οὐσίαν ἔχειν ἄσχολος, ὥστε μὴ πολλάκις ἐκκλησιάζειν· διὰ δὲ τὸ μὴ ἔχειν τἀναγκαῖα πρὸς τοῖς ἔργοις διατρίβουσι καὶ τῶν ἀλλοτρίων οὐκ ἐπιθυμοῦσιν, ἀλλ' ἥδιον τὸ ἐργάζεσθαι τοῦ πολιτεύεσθαι καὶ ἄρχειν, ὅπου ἂν μὴ ᾖ λήμματα μεγάλα ἀπὸ τῶν ἀρχῶν. Οἱ γὰρ πολλοὶ μᾶλλον ὀρέγονται τοῦ κέρδους ἢ τῆς τιμῆς. (2) Σημεῖον δέ· καὶ γὰρ τὰς ἀρχαίας τυραννίδας ὑπέμενον καὶ τὰς ὀλιγαρχίας ὑπομένουσιν, ἐάν τις αὐτοὺς ἐργάζεσθαι μὴ κωλύῃ μηδ' ἀφαιρῆται μηθέν· ταχέως γὰρ οἱ μὲν πλουτοῦσιν αὐτῶν, οἱ δ' οὐκ ἀποροῦσιν. Ἔτι δὲ τὸ κυρίους εἶναι τοῦ ἑλέσθαι καὶ εὐθύνειν ἀναπληροῖ τὴν ἔνδειαν, εἴ τι φιλοτιμίας ἔχουσιν, ἐπεὶ παρ' ἐνίοις δήμοις, κἂν μὴ μετέχωσι τῆς αἱρέσεως τῶν ἀρχῶν, ἀλλά τινες αἱρετοὶ κατὰ μέρος ἐκ πάντων, ὥσπερ ἐν Μαντινείᾳ, τοῦ δὲ βουλεύεσθαι κύριοι ὦσιν, ἱκανῶς ἔχει τοῖς πολλοῖς. Καὶ δεῖ νομίζειν καὶ τοῦτ' εἶναι σχῆμά τι δημοκρατίας, ὥσπερ ἐν Μαντινείᾳ ποτ' ἦν. (3) Διὸ δὴ καὶ συμφέρον ἐστὶ τῇ πρότερον ῥηθείσῃ δημοκρατίᾳ καὶ ὑπάρχειν εἴωθεν, αἱρεῖσθαι μὲν τὰς ἀρχὰς καὶ εὐθύνειν καὶ δικάζειν πάντας, ἄρχειν δὲ τὰς μεγίστας αἱρετοὺς καὶ ἀπὸ τιμημάτων, τὰς μείζους ἀπὸ μειζόνων, ἢ καὶ ἀπὸ τιμημάτων μὲν μηδεμίαν, ἀλλὰ τοὺς δυναμένους. Ἀνάγκη δὲ πολιτευομένους οὕτω πολιτεύεσθαι καλῶς (αἵ τε γὰρ ἀρχαὶ ἀεὶ διὰ τῶν βελτίστων ἔσονται τοῦ δήμου βουλομένου καὶ τοῖς ἐπιεικέσιν οὐ φθονοῦντος) καὶ τοῖς ἐπιεικέσι καὶ γνωρίμοις ἀρκοῦσαν εἶναι ταύτην τὴν τάξιν· ἄρξονται γὰρ οὐχ ὑπ' ἄλλων χειρόνων, καὶ ἄρξουσι δικαίως διὰ τὸ τῶν εὐθυνῶν εἶναι κυρίους ἑτέρους. (4) Τὸ γὰρ ἐπαναχρέμασθαι, καὶ μὴ πᾶν ἐξεῖναι ποιεῖν ὅ τι ἂν δόξῃ, συμφέρον ἐστίν· ἡ γὰρ ἐξουσία τοῦ πράττειν ὅ τι ἂν ἐθέλῃ τις οὐ δύναται φυλάττειν τὸ ἐν ἑκάστῳ τῶν ἀνθρώπων φαῦλον. Ὥστε ἀναγκαῖον συμβαίνειν ὅπερ ἐστὶν ὠφελιμώτατον ἐν ταῖς πολιτείαις, ἄρχειν τοὺς ἐπιεικεῖς ἀναμαρτήτους ὄντας, μηδὲν ἐλαττουμένου τοῦ πλήθους. Ὅτι μὲν οὖν αὕτη τῶν δημοκρατιῶν ἀρίστη, φανερόν, καὶ διὰ τίν' αἰτίαν, ὅτι διὰ τὸ ποιόν τινα εἶναι τὸν δῆμον· (5) πρὸς δὲ τὸ κατασκευάζειν γεωργὸν τὸν δῆμον τῶν τε νόμων τινὲς τῶν παρὰ τοῖς πολλοῖς κειμένων τὸ ἀρχαῖον χρήσιμοι πάντες, ἢ τὸ ὅλως μὴ ἐξεῖναι κεκτῆσθαι πλείω γῆν μέτρου τινὸς ἢ ἀπό τινος τόπου πρὸς τὸ ἄστυ καὶ τὴν πόλιν. Ἦν δὲ τό γε ἀρχαῖον ἐν πολλαῖς πόλεσι νενομοθετημένον μηδὲ πωλεῖν ἐξεῖναι τοὺς πρώτους κλήρους. Ἔστι δὲ καὶ ὃν λέγουσιν Ὀξύλου νόμον εἶναι τοιοῦτόν τι δυνάμενος, τὸ μὴ δανείζειν εἴς τι μέρος τῆς ὑπαρχούσης

Quum sint autem democratiæ quattuor, optima quidem est ea quæ est ordine prima, ut superioribus libris expositum est. Et vero hæc eadem omnium est etiam antiquissima. Primam autem appello, velut si quis populorum divisionem faciat. Optimus enim populus est agricolarum. Itaque democratia constitui potest, ubi multitudo ex agricultura aut pecore pascendo vivit. Nam propter rei familiaris tenuitatem semper in opere occupata conciones frequentare nequit. Quod vero caret rebus ad victum necessariis, in opere faciendo assidue versatur, neque aliena appetit; sed magis opere rustico faciendo, quam rempublicam vel magistratum gerendo, quum magistratus non sunt admodum quæstuosi, delectatur. Nam vulgus quæstui studet magis quam honori. (2) Argumento est, quod et olim tyrannidas ferebant, et ferunt etiam nunc oligarchias, si nec ab opere faciendo prohibeantur, nec spolientur re familiari. Sic enim fit ut quidam eorum celeriter ditescant, alii non opprimantur egestate. Præterea si deligendi magistratus et rationum a magistratibus repetendarum potestatem habeant, hac ratione quod deest, si quid ambitione ducuntur, resarcietur. Nam apud nonnullos populos etiamsi non habeant universi jus mandandorum magistratuum, sed aliqui per vices lecti, ut Mantineæ: si modo penes eam consultandi sit potestas, hoc uno est contenta multitudo. Atque hanc figuram quandam esse democratiæ oportet existimare, qualis erat olim Mantineæ. (3) Quapropter et utile est ei democratiæ, quæ antea exposita est, et solet hoc in ea servari, ut omnes quidem cives et magistratus eligant, et rationes a magistratibus reposcant, et exerceant judicia. maxima tamen imperia et magistratus a majore censu, prout major erit quisque magistratus, delecti gerant; aut nullo census habita ratione gerant, qui gerendi facultatem habent. Hac autem ratione recte rempublicam administrari necesse est: nam semper magistratus ab optimis quibusque volente populo, nec viris probis invidente, gerentur; et hoc ordine probos et nobiles viros contentos esse necesse est, quoniam nec suberunt deteriorum imperio, et ipsi juste fungentur magistratu, quia aliis gesti magistratus rationes reddere coguntur. (4) Pendere enim ex aliorum judicio atque auctoritate, et quicquid velint facere iis non licere, utile est. Nam quidlibet agendi licentia non potest id quod in unoquoque homine mali inest, cavere. Itaque necessario id quod rebuspublicis utilissimum, fit, ut viri boni citra peccatum magistratus gerant, et sine ullo multitudinis detrimento. Hanc igitur democratiarum esse optimam, et propter quam causam, perspicuum est: nempe quia populus certo quodam modo affectus atque animatus est. (5) Ut autem populus ad agriculturæ studium inducatur, utiles omnino sunt leges quædam, quibus multi antiquitus utebantur, ut prorsus non liceat cuiquam agri plus certa mensura possidere, aut ne liceat a certo loco ad urbem et arcem. Antiquitus etiam in multis civitatibus primæ sortes lege vendi vetabantur. Est etiam lex, quam ab Oxylo latam esse dicunt, agrum foe-

ἑκάστῳ γῆς. (6) Νῦν δὲ δεῖ διορθοῦν καὶ τῷ Ἀφυταίων νόμῳ· πρὸς γὰρ ὃ λέγομεν ἐστὶ χρήσιμος. Ἐκεῖνοι γάρ, καίπερ ὄντες πολλοὶ κεκτημένοι δὲ γῆν ὀλίγην, ὅμως πάντες γεωργοῦσιν· τιμῶνται γὰρ οὐχ ὅλας τὰς κτήσεις, ἀλλὰ κατὰ τηλικαῦτα μόρια διαιροῦντες ὥστ' ἔχειν ὑπερβάλλειν ταῖς τιμήσεσι καὶ τοὺς πένητας. (7) Μετὰ δὲ τὸ γεωργικὸν πλῆθος βέλτιστος δῆμός ἐστιν ὅπου νομεῖς εἰσὶ καὶ ζῶσιν ἀπὸ βοσκημάτων· πολλὰ γὰρ ἔχει τῇ γεωργίᾳ παραπλησίως, καὶ τὰ πρὸς τὰς πολεμικὰς πράξεις μάλισθ' οὗτοι γεγυμνασμένοι τὰς ἕξεις καὶ χρήσιμοι τὰ σώματα καὶ δυνάμενοι θυραυλεῖν. Τὰ δ' ἄλλα πλήθη πάντα σχεδόν, ἐξ ὧν αἱ λοιπαὶ δημοκρατίαι συνεστᾶσι, πολλῷ φαυλότερα τούτων· ὁ γὰρ βίος φαῦλος, καὶ οὐθὲν ἔργον μετ' ἀρετῆς ὧν μεταχειρίζεται τὸ πλῆθος τό τε τῶν βαναύσων καὶ τὸ τῶν ἀγοραίων ἀνθρώπων καὶ τὸ θητικόν. Ἔτι δὲ διὰ τὸ περὶ τὴν ἀγορὰν καὶ τὸ ἄστυ κυλίεσθαι πᾶν τὸ τοιοῦτον γένος ὡς εἰπεῖν ῥᾳδίως ἐκκλησιάζει· οἱ δὲ γεωργοῦντες διὰ τὸ διεσπάρθαι κατὰ τὴν χώραν οὔτ' ἀπαντῶσιν οὔθ' ὁμοίως δέονται τῆς συνόδου ταύτης. (8) Ὅπου δὲ καὶ συμβαίνει τὴν χώραν τὴν θέσιν ἔχειν τοιαύτην ὥστε τὴν χώραν πολὺ τῆς πόλεως ἀπηρτῆσθαι, ῥᾴδιον καὶ δημοκρατίαν ποιεῖσθαι χρηστὴν καὶ πολιτείαν· ἀναγκάζεται γὰρ τὸ πλῆθος ἐπὶ τῶν ἀγρῶν ποιεῖσθαι τὰς ἀποικίας, ὥστε δεῖ, κἂν ἀγοραῖος ὄχλος ᾖ, μὴ ποιεῖν ἐν ταῖς δημοκρατίαις ἐκκλησίας ἄνευ τοῦ κατὰ τὴν χώραν πλήθους. Πῶς μὲν οὖν δεῖ κατασκευάζειν τὴν βελτίστην καὶ πρώτην δημοκρατίαν, εἴρηται· φανερὸν δὲ καὶ πῶς τὰς ἄλλας· ἑπομένως γὰρ δεῖ παρεκβαίνειν καὶ τὸ χεῖρον ἀεὶ πλῆθος χωρίζειν. (9) Τὴν δὲ τελευταίαν διὰ τὸ πάντας κοινωνεῖν, οὔτε πάσης ἐστὶ πόλεως φέρειν, οὔτε ῥᾴδιον διαμένειν μὴ τοῖς νόμοις καὶ τοῖς ἔθεσιν εὖ συγκειμένην· ἃ δὲ φθείρειν συμβαίνει καὶ ταύτην καὶ τὰς ἄλλας πολιτείας, εἴρηται πρότερον τὰ πλεῖστα σχεδόν. Πρὸς δὲ τὸ καθιστάναι ταύτην τὴν δημοκρατίαν, καὶ τὸν δῆμον ποιεῖν ἰσχυρὸν εἰώθασιν οἱ προεστῶτες τῷ προσλαμβάνειν ὡς πλείστους καὶ ποιεῖν πολίτας μὴ μόνον τοὺς γνησίους ἀλλὰ καὶ τοὺς νόθους καὶ τοὺς ἐξ ὁποτερουοῦν πολίτου, λέγω δὲ οἷον πατρὸς ἢ μητρός· ἅπαν γὰρ οἰκεῖον τοῦτο τῷ τοιούτῳ δήμῳ μᾶλλον. (10) Εἰώθασι μὲν οὖν οἱ δημαγωγοὶ κατασκευάζειν οὕτως, δεῖ μέντοι προσλαμβάνειν μέχρις ἂν ὑπερτείνῃ τὸ πλῆθος τῶν γνωρίμων καὶ τῶν μέσων, καὶ τούτου μὴ πέρα προβαίνειν· ὑπερβάλλοντες γὰρ ἀτακτοτέραν τε ποιοῦσι τὴν πολιτείαν, καὶ τοὺς γνωρίμους πρὸς τὸ χαλεπῶς ὑπομένειν τὴν δημοκρατίαν παροξύνουσι μᾶλλον, ὅπερ συνέβη τῆς στάσεως αἴτιον γενέσθαι περὶ Κυρήνην· ὀλίγον μὲν γὰρ πονηρὸν παροράται, πολὺ δὲ γινόμενον ἐν ὀφθαλμοῖς μᾶλλόν ἐστιν. (11) Ἔτι δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα κατασκευάσματα χρήσιμα πρὸς τὴν δημοκρατίαν τὴν τοιαύτην, οἷς Κλεισθένης τε Ἀθήνησιν ἐχρήσατο βουλόμενος αὐξῆσαι τὴν δημοκρατίαν, καὶ περὶ Κυρήνην οἱ τὸν δῆμον καθιστάντες. Φυλαί τε γὰρ ἕτεραι ποιητέαι πλείους καὶ φρατρίαι,

nori ad partem certam addicere vetans. (6) Nunc autem etiam Aphytæorum lege uti et prava instituta corrigere oportet : est enim ad id quod agimus utilis. Nam quum illi angustos fines pro multitudine hominum possideant, omnes tamen sunt agricolæ : non enim censentur totas possessiones, sed per tantas partes, ut possint etiam pauperes censibus superare, dividentes. (7) Post agricolas optimus est pastorum populus et qui e pecore vivunt. Multa enim habet agriculturæ similia res pecuaria, et hi maximos per exercitationem habitus nacti sunt bellicis muneribus accommodatos, et habent durata corpora, ut facile sub dio manere possint. Ceteræ multitudines, ex quibus aliæ democratiæ constant, his multo sunt deteriores. Vita enim est ignava, nec cum virtute fit opus ullum ex his quæ opificum et forensium et mercenariorum hominum multitudo tractat. Præterea quia hoc fere genus hominum in foro atque in urbe volutatur, facile conciones frequentat. Agricolæ vero, quia sunt per agros dispersi, neque ad tempus concionibus occurrere possunt, nec iis perinde hujusmodi conventus est cordi. (8) Verumtamen ubi talis est regionis situs, ut agri procul ab urbe distent, hic facile est optimam democratiam et politiam constituere : necesse enim habet multitudo in agris procul habitare. Itaque in democratiis etiamsi turba forensis adsit, tamen sine agresti concionem cogere non oportet. Quomodo igitur sit optima et prima democratia constituenda, dictum est. Non est autem obscurum quomodo sint ceteræ constituendæ. Nam ratione consentanea discedere oportet a primæ norma, et semper deteriorem multitudinem separare. (9) Postremam autem democratiam, in qua cives omnes reipublicæ administrationis sunt participes, neque cujusvis civitatis est ferre; neque ea facile conservari potest, nisi legibus et institutis bene sit constituta. Ceterum quæ res hanc et ceteras respublicas perdere atque evertere soleant, magna ex parte supra sunt expositæ. Ad constituendam autem hanc democratiam, populum validum efficere solent populi duces, quamplurimos adsciscendo non solum legitimos cives, sed etiam nothos et ex alterutro parente cive procreatos, hoc est, ex patre aut matre. Omne enim genus hoc hominum ad talem democratiam magis accommodatum est. (10) Solent igitur demagogi hæc excogitare et machinari : sed oportet assumere usque eo, dum multitudo nobiles et medios superet, nec tamen ultra procedere convenit. Nam si modum superent, statum reipublicæ magis perturbant, magisque nobiles ira incendunt, quominus statum popularem ferant : quod Cyrenis causa fuit seditionis. Nam exiguum malum non animadvertitur : idem si fiat majus, magis in oculos incurrit. (11) Præterea ad talem democratiam utilia sunt talia commenta atque inventa, quibus Clisthenes Athenis usus est, quum democratiam amplificare atque augere vellet, et ii qui Cyrenis democratiam constituerunt. Nam et aliæ pluresque tribus et curiæ faciendæ sunt, et sacra privata in pauca et

καὶ τὰ τῶν ἰδίων ἱερῶν συνακτέον εἰς ὀλίγα καὶ κοινά, καὶ πάντα σοφιστέον ὅπως ἂν ὅτι μάλιστα ἀναμιγνῶσι πάντες ἀλλήλοις, αἱ δὲ συνήθειαι διαζευχθῶσιν αἱ πρότερον. (12) Ἔτι δὲ καὶ τὰ τυραννικὰ κατασκευάσματα δημοτικὰ δοκεῖ πάντα, λέγω δ' οἷον ἀναρχία τε δούλων (αὕτη δ' ἂν εἴη μέχρι του συμφέρουσα) καὶ γυναικῶν καὶ παίδων, καὶ τὸ ζῆν ὅπως τις βούλεται παρορᾶν. Πολὺ γὰρ ἔσται τὸ τῇ τοιαύτῃ πολιτείᾳ βοηθοῦν· ἥδιον γὰρ τοῖς πολλοῖς τὸ ζῆν ἀτάκτως ἢ τὸ σωφρόνως.

communia contrahenda sunt : omnia denique artificia adhibenda sunt, ut quammaxime omnes inter se permisceantur, pristinæ autem consuetudines et societates disjungantur. (12) Præterea vero et commenta tyrannica popularia videntur omnia : ut servorum licentia (hæc autem quadamtenus fuerit utilis) et mulierum et puerorum; et sinere unumquemque ut velit, vivere. Ita enim magna erit tali reipublicæ faventium multitudo. Nam vulgo dissoluta gratior est quam temperata et modesta vita.

CAP. III. [V.]

Ἔστι δ' ἔργον τοῦ νομοθέτου καὶ τῶν βουλομένων συνιστάναι τινὰ τοιαύτην πολιτείαν οὐ τὸ καταστῆσαι μέγιστον ἔργον οὐδὲ μόνον, ἀλλ' ὅπως σώζηται μᾶλλον· μίαν γὰρ ἢ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας οὐ χαλεπὸν μεῖναι πολιτευομένους ὁπωσοῦν. Διὸ δεῖ, περὶ ὧν τεθεώρηται πρότερον, τίνες σωτηρίαι καὶ φθοραὶ τῶν πολιτειῶν, ἐκ τούτων πειρᾶσθαι κατασκευάζειν τὴν ἀσφάλειαν, εὐλαβουμένους μὲν τὰ φθείροντα, τιθεμένους δὲ τοιούτους νόμους καὶ τοὺς ἀγράφους καὶ τοὺς γεγραμμένους οἳ περιλήψονται μάλιστα τὰ σώζοντα τὰς πολιτείας, καὶ μὴ νομίζειν τοῦτ' εἶναι δημοτικὸν μηδ' ὀλιγαρχικὸν ὃ ποιήσει τὴν πόλιν ὅτι μάλιστα δημοκρατεῖσθαι ἢ ὀλιγαρχεῖσθαι, ἀλλ' ὃ πλεῖστον χρόνον. (2) Οἱ δὲ νῦν δημαγωγοὶ χαριζόμενοι τοῖς δήμοις πολλὰ δημεύουσι διὰ τῶν δικαστηρίων. Διὸ δεῖ πρὸς ταῦτα ἀντιπράττειν τοὺς κηδομένους τῆς πολιτείας, νομοθετοῦντας μηδὲν εἶναι δημόσιον τῶν καταδικαζομένων καὶ φερόντων πρὸς τὸ κοινόν, ἀλλ' ἱερόν· οἱ μὲν γὰρ ἀδικοῦντες οὐδὲν ἧττον εὐλαβεῖς ἔσονται (ζημιώσονται γὰρ ὁμοίως), ὁ δ' ὄχλος ἧττον καταψηφιεῖται τῶν κρινομένων, λήψεσθαι μηθὲν μέλλων. Ἔτι δὲ τὰς γινομένας δημοσίας δίκας ὡς ὀλιγίστας ἀεὶ ποιεῖν, μεγάλοις ἐπιτιμίοις τοὺς εἰκῇ γραφομένους κωλύοντας· οὐ γὰρ τοὺς δημοτικοὺς ἀλλὰ τοὺς γνωρίμους εἰώθασιν εἰσάγειν, δεῖ δὲ καὶ τῇ πολιτείᾳ πάντας μάλιστα μὲν εὔνους εἶναι τοὺς πολίτας, εἰ δὲ μή, μή τοί γε ὡς πολεμίους νομίζειν τοὺς κυρίους. (3) Ἐπεὶ δ' αἱ τελευταῖαι δημοκρατίαι πολυάνθρωποί τέ εἰσι καὶ χαλεπὸν ἐκκλησιάζειν ἀμίσθους, τοῦτο δ' ὅπου πρόσοδοι μὴ τυγχάνουσιν οὖσαι πολέμιον τοῖς γνωρίμοις (ἀπό τε γὰρ εἰσφορᾶς καὶ δημεύσεως ἀναγκαῖον γίνεσθαι καὶ δικαστηρίων φαύλων, ἃ πολλὰς ἤδη δημοκρατίας ἀνέτρεψεν), ὅπου μὲν οὖν πρόσοδοι μὴ τυγχάνουσιν οὖσαι, δεῖ ποιεῖν ὀλίγας ἐκκλησίας, καὶ δικαστήρια πολλῶν μὲν ὀλίγας δ' ἡμέρας. Τοῦτο γὰρ φέρει μὲν καὶ πρὸς τὸ μὴ φοβεῖσθαι τοὺς πλουσίους τὰς δαπάνας, ἐὰν οἱ μὲν εὔποροι μὴ λαμβάνωσι δικαστικόν, οἱ δ' ἄποροι, φέρει δὲ καὶ πρὸς τὸ κρίνεσθαι τὰς δίκας πολὺ βέλτιον· οἱ γὰρ εὔποροι πολλὰς μὲν ἡμέρας οὐκ ἐθέλουσιν ἀπὸ τῶν ἰδίων ἀπεῖναι, βραχὺν δὲ χρόνον ἐθέλουσιν. (4) Ὅπου δ' εἰσὶ πρόσοδοι, μὴ ποιεῖν ὃ νῦν οἱ δημαγωγοὶ ποιοῦσιν· τὰ γὰρ περιόντα νέμουσιν. Λαμβάνουσι δὲ ἅμα, καὶ πάλιν

Est autem legumlatoris et eorum qui talem quandam rempublicam constituendam susceperint, neque permagnum neque unum opus eam constituisse, sed potius ut conservetur, videre. Nam unum aut alterum tresve dies qualemcunque reipublicæ rationem conservari, non est difficile. Quapropter ex iis præceptis, quæ supra ad salutem vicissimque rerumpublicarum perniciem pertinentia dedimus, diligenter oportet præsidium, ut tutior sit respublica, comparare, vitandis iis quæ labefactare solent; et legibus quum scriptis tum non scriptis ferendis, quæ res maxime rebuspublicis salutares contineant; nec id populare esse aut oligarchiæ conveniens existimare, quod maxime faciet ut civitas populi aut paucorum imperio pareat, sed quod ut diutissimo pareat. (2) At demagogi qui nunc sunt, ut a populo gratiam ineant, multorum bonorum publicationem tribunalium occasione moliuntur. Quapropter oportet eos quibus cordi respublica est, his obviam ire, et lege sancire ut damnatorum quæ publicantur bona, non populo sed sacris adjudicentur. Nec enim minus homines ab injuria et peccato deterrebuntur, quum perinde mulctentur, et turba popularis nullo quæstu proposito minus cupide reos damnabit. Providendum est etiam ut judicia quæ fiunt publica quam paucissima sint, maximis pœnis in eos qui falso alterum accusaverint, constitutis : nec enim humiles et populares homines, sed nobiles et illustres viros criminari atque in judicium vocare solent. Oportet autem ut cives omnes reipublicæ sint amici, aut certe ne eos, penes quos summa est potestas, hostili odio prosequantur. (3) Sed quoniam postremæ democratiæ hominum frequentia ac multitudine celebrantur, et sine mercede conciones obire difficile est : quod quidem, ubi non suppetunt vectigalia, nobilibus est perniciosum, quum hoc ex collatione tributorum et publicatione bonorum et judiciis falsis fieri sit necesse; quæ res multas jam democratias evertit : ubi igitur vectigalia non suppetunt, raras conciones cogere, et judicia multis quidem de rebus, sed paucis diebus exerceri convenit. Hoc enim prodest, ut ne divites sumptus extimescant, si merces non divitibus, sed egenis tribuatur. Valet etiam eo, ut causæ melius judicentur, quoniam divitibus diutius abesse a re sua familiari molestum est, quod iidem paucis diebus non ægre ferunt. (4) Ubi vero vectigalia suppetunt, vitari id debet. quod nunc demagogi faciunt, qui quod superest, dividunt populo : ille autem accipit, et rursus eget iisdem.

δέονται τῶν αὐτῶν· ὁ τετρημένος γάρ ἐστι πίθος ἡ τοιαύτη βοήθεια τοῖς ἀπόροις. Ἀλλὰ δεῖ τὸν ἀληθινῶς δημοτικὸν ὁρᾶν ὅπως τὸ πλῆθος μὴ λίαν ἄπορον ᾖ· τοῦτο γὰρ αἴτιον τοῦ μοχθηρὰν εἶναι τὴν δημοκρατίαν. 5 Τεχναστέον οὖν ὅπως ἂν εὐπορία γένοιτο χρόνιος. Ἐπεὶ δὲ συμφέρει τοῦτο καὶ τοῖς εὐπόροις, τὰ μὲν ἀπὸ τῶν προσόδων γινόμενα συναθροίζοντας ἀθρόα χρὴ διανέμειν τοῖς ἀπόροις, μάλιστα μὲν εἴ τις δύναται τοσοῦτον ἀθροίζων ὅσον εἰς γηδίου κτῆσιν, εἰ δὲ μή, 10 πρὸς ἀφορμὴν ἐμπορίας καὶ γεωργίας. Καὶ εἰ μὴ πᾶσι δυνατόν, ἀλλὰ κατὰ φυλὰς ἤ τι μέρος ἕτερον ἐν μέρει διανέμειν· ἐν δὲ τούτῳ πρὸς τὰς ἀναγκαίας συνόδους τοὺς εὐπόρους εἰσφέρειν τὸν μισθόν, ἀφιεμένους τῶν ματαίων λειτουργιῶν. Τοιοῦτον δέ τινα τρόπον Καρχηδόνιοι 15 πολιτευόμενοι φίλον κέκτηνται τὸν δῆμον· ἀεὶ γάρ τινας ἐκπέμποντες τοῦ δήμου πρὸς τὰς περιοικίδας ποιοῦσιν εὐπόρους. (5) Χαριέντων δ' ἐστὶ καὶ νοῦν ἐχόντων γνωρίμων καὶ διαλαμβάνοντας τοὺς ἀπόρους ἀφορμὰς [μὲν] διδόντας τρέπειν ἐπ' ἐργασίας. Καλῶς δ' ἔχει 20 μιμεῖσθαι καὶ τὰ Ταραντίνων· ἐκεῖνοι γὰρ κοινὰ ποιοῦντες τὰ κτήματα τοῖς ἀπόροις ἐπὶ τὴν χρῆσιν εὔνουν παρασκευάζουσι τὸ πλῆθος. Ἔτι δὲ τὰς ἀρχὰς πάσας ἐποίησαν διττάς, τὰς μὲν αἱρετὰς τὰς δὲ κληρωτάς, τὰς μὲν κληρωτὰς ὅπως ὁ δῆμος αὐτῶν μετέχῃ, τὰς 25 δ' αἱρετὰς ἵνα πολιτεύωνται βέλτιον. Ἔστι δὲ τοῦτο ποιῆσαι καὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῆς μερίζοντας, τοὺς μὲν κληρωτοὺς τοὺς δ' αἱρετούς. Πῶς μὲν οὖν δεῖ τὰς δημοκρατίας κατασκευάζειν, εἴρηται.

Est enim dolium pertusum talis ad auxilium egentibus ferendum comparata largitio. Sed oportet eum qui vere popularis est, ne multitudo nimium egestate laboret, providere : hæc enim causa est, quare parva fit democratia. Excogitandum igitur aliquid, ut iis diutius copia suppetat. Quod quum sit etiam locupletibus utile, ea quæ ex vectigalibus supersunt, congerere et congesta pauperibus distribuere convenit universa, præsertim si tantum cogi possit, ut emendo agello sufficiat, sin minus, quod ad mercaturæ agriculturæve instrumentum et præsidium : et si cunctis non liceat, ut certe per tribus aut alias civitatis partes per vices fiat distributio. Atque interea locupletes ad necessarias conciones habendas mercedem conferre debent, sumptu et cura munerum inanium liberati. Hujusmodi quadam ratione Carthaginienses rempublicam administrantes populi benevolentiam colligunt. Semper enim aliquos de plebe ad urbes circumjectas (regendas) mittentes locupletant. (5) Est autem hoc quoque intelligentium et prudentium nobilium, egentibus inter se distributis suppeditato instrumento atque adjumento pecuniæ, eos ad opus et quæstum aliquem excitare. Est etiam honestum Tarentinos imitari, qui possessionum usu cum egentibus communicato multitudinis benevolentiam sibi comparant. Præterea magistratuum omnium duo genera fecerunt, ut alii suffragio, alii sortitione mandarentur : sortitione, ut plebs eorum esset particeps : suffragio, quo melius respublica administraretur. Licet autem hoc facere etiam in eodem magistratu, partitione ita facta, ut alii eum sorte, alii suffragio obtineant. Quomodo igitur democratiæ constituendæ sint, expositum est.

CAP. IV. [VI.]

Σχεδὸν δὲ καὶ περὶ τὰς ὀλιγαρχίας πῶς δεῖ, φανε- 30 ρὸν ἐκ τούτων. Ἐκ τῶν ἐναντίων γὰρ δεῖ συνάγειν ἑκάστην ὀλιγαρχίαν πρὸς τὴν ἐναντίαν δημοκρατίαν ἀναλογιζόμενον, τὴν μὲν εὔκρατον μάλιστα τῶν ὀλιγαρχιῶν καὶ πρώτην — αὕτη δ' ἐστὶν ἡ σύνεγγυς τῇ καλουμένῃ πολιτείᾳ, ᾗ δεῖ τὰ τιμήματα διαιρεῖν, τὰ 35 μὲν ἐλάττω τὰ δὲ μείζω ποιοῦντας, ἐλάττω μὲν ἀφ' ὧν τῶν ἀναγκαίων μεθέξουσιν ἀρχῶν, μείζω δ' ἀφ' ὧν τῶν κυριωτέρων· τῷ τε κτωμένῳ τὸ τίμημα μετέχειν ἐξεῖναι τῆς πολιτείας, τοσοῦτον εἰσαγομένου τοῦ δήμου πλῆθος διὰ τοῦ τιμήματος, μεθ' οὗ κρείττονες 40 ἔσονται τῶν μὴ μετεχόντων. Ἀεὶ δὲ δεῖ παραλαμβάνειν ἐκ τοῦ βελτίονος δήμου τοὺς κοινωνούς. (2) Ὁμοίως δὲ καὶ τὴν ἐχομένην ὀλιγαρχίαν ἐπιτείνοντας δεῖ μικρὸν κατασκευάζειν. Τῇ δ' ἀντικειμένῃ τῇ τελευταίᾳ δημοκρατίᾳ, τῇ δυναστικωτάτῃ καὶ τυραννικωτάτῃ τῶν 45 ὀλιγαρχιῶν, ὅσῳ περ χειρίστη, τοσούτῳ δεῖ πλείονος φυλακῆς. Ὥσπερ γὰρ τὰ μὲν σώματα εὖ διακείμενα πρὸς ὑγίειαν καὶ πλοῖα τὰ πρὸς ναυτιλίαν καλῶς ἔχοντα τοῖς πλωτῆρσιν ἐπιδέχεται πλείους ἁμαρτίας ὥστε μὴ φθείρεσθαι δι' αὐτάς, τὰ δὲ νοσερῶς ἔχοντα τῶν σωμά- 50 των καὶ τὰ τῶν πλοίων ἐκλελυμένα καὶ πλωτήρων τετυχηκότα φαύλων οὐδὲ τὰς μικρὰς δύναται φέρειν ἁμαρτίας, οὕτω καὶ τῶν πολιτειῶν αἱ χείρισται πλεί-

Quomodo autem oligarchiæ constituendæ sint, ex his fere intelligere licet. Ex oppositis enim quæque oligarchia conficienda est, ad contrariam democratiam spectantibus, præsertim quæ probe temperata et prima est oligarchiarum. Hæc autem est, quæ prope ad politiam vocatam accedit : in qua census partiri, et alios minores alios majores facere oportet; minores, a quibus necessarii magistratus, majores a quibus summi mandentur : et ut quicumque censum nactus fuerit, huic aditus ad gerendam rempublicam pateat; et eo numero populares per censum adsciscantur, ut qui gerunt rempublicam, reliquis sint superiores et potentiores. Semper autem ex meliore populo reipublicæ administrandæ socii assumendi sunt. (2) Atque oligarchiam huic proximam simili ratione oportet constituere, parum scilicet intendendo. Ea autem quæ democratiæ postremæ contraria est oligarchia, quæque dominio et tyrannidi simillima est, ut est omnium pessima, ita maxima cautione indiget. Quemadmodum enim corpora firmæ valetudinis, et navigia recte nautis ad navigandum instructa, plura errata citra interitum patiuntur; corpora vero morbosa et navigia fatiscentia, et pravis instructa nautis, ne parva quidem errata ferre possunt : sic pessima quæque respublica plurimam

στης δέονται φυλακῆς. (3) Τὰς μὲν οὖν δημοκρατίας ὅλως ἡ πολυανθρωπία σώζει· τοῦτο γὰρ ἀντίκειται πρὸς τὸ δίκαιον τὸ κατὰ τὴν ἀξίαν· τὴν δ' ὀλιγαρχίαν δῆλον· ὅτι τοὐναντίον ὑπὸ τῆς εὐταξίας δεῖ τυγχάνειν 5 τῆς σωτηρίας.

[VII.] Ἐπεὶ δὲ τέτταρα μέν ἐστι μέρη μάλιστα τοῦ πλήθους, γεωργικόν, βάναυσον, ἀγοραῖον, θητικόν, τέτταρα δὲ τὰ χρήσιμα πρὸς πόλεμον, ἱππικόν, ὁπλιτικόν, ψιλόν, ναυτικόν, ὅπου μὲν συμβέβηκε τὴν χώραν εἶναι 10 ἱππάσιμον, ἐνταῦθα μὲν εὐφυῶς ἔχει κατασκευάζειν τὴν ὀλιγαρχίαν ἰσχυράν (ἡ γὰρ σωτηρία τοῖς οἰκοῦσι διὰ ταύτης ἐστὶ τῆς δυνάμεως, αἱ δ' ἱπποτροφίαι τῶν μακρὰς οὐσίας κεκτημένων εἰσίν), ὅπου δ' ὁπλίτην, τὴν ἐχομένην ὀλιγαρχίαν· τὸ γὰρ ὁπλιτικὸν τῶν εὐπόρων 15 ἐστὶ μᾶλλον ἢ τῶν ἀπόρων· ἡ δὲ ψιλὴ δύναμις καὶ ναυτικὴ δημοκρατικὴ πάμπαν. (4) Νῦν μὲν οὖν ὅπου τοιοῦτον πολὺ πλῆθός ἐστιν, ὅταν διαστῶσι, πολλάκις ἀγωνίζονται χεῖρω· δεῖ δὲ πρὸς τοῦτο φάρμακον παρὰ τῶν πολεμικῶν λαμβάνειν στρατηγῶν, οἳ συνδυάζουσι 20 πρὸς τὴν ἱππικὴν δύναμιν καὶ τὴν ὁπλιτικὴν τὴν ἁρμόττουσαν τῶν ψιλῶν. Ταύτῃ δ' ἐπικρατοῦσιν ἐν ταῖς διαστάσεσιν οἱ δῆμοι τῶν εὐπόρων· ψιλοὶ γὰρ ὄντες πρὸς ἱππικὴν καὶ ὁπλιτικὴν ἀγωνίζονται ῥᾳδίως. (5) Τὸ μὲν οὖν ἐκ τούτων καθιστάναι ταύτην τὴν δύναμιν ἐφ' 25 ἑαυτούς ἐστι καθιστάναι, δεῖ δὲ διῃρημένης τῆς ἡλικίας, καὶ τῶν μὲν ὄντων πρεσβυτέρων τῶν δὲ νέων, ἔτι μὲν ὄντας νέους τοὺς αὐτῶν υἱεῖς διδάσκεσθαι τὰς κούφας καὶ τὰς ψιλὰς ἐργασίας, ἐκκεκριμένους δὲ ἐκ παίδων ἀθλητὰς εἶναι αὐτοὺς τῶν ἔργων. Τὴν δὲ μετά-30 δοσιν γίνεσθαι τῷ πλήθει τοῦ πολιτεύματος ἤτοι καθάπερ εἴρηται πρότερον, τοῖς τὸ τίμημα κτωμένοις, ἢ καθάπερ Θηβαίοις, ἀποσχομένοις χρόνον τινὰ τῶν βαναύσων ἔργων, ἢ καθάπερ ἐν Μασσαλίᾳ, κρίσιν ποιουμένους τῶν ἀξίων τῶν ἐν τῷ πολιτεύματι καὶ τῶν ἔξωθεν. 35 (6) Ἔτι δὲ καὶ ταῖς ἀρχαῖς ταῖς κυριωτάταις, ἃς δεῖ τοὺς ἐν τῇ πολιτείᾳ κατέχειν, δεῖ προσκεῖσθαι λειτουργίας, ἵν' ἑκὼν ὁ δῆμος μὴ μετέχῃ καὶ συγγνώμην ἔχῃ τοῖς ἄρχουσιν ὡς μισθὸν πολὺν διδοῦσι τῆς ἀρχῆς. Ἁρμόττει δὲ θυσίας τε εἰσιόντας ποιεῖσθαι μεγαλοπρεπεῖς 40 καὶ κατασκευάζειν τι τῶν κοινῶν, ἵνα τῶν περὶ τὰς ἑστιάσεις μετέχων ὁ δῆμος καὶ τὴν πόλιν ὁρῶν κοσμουμένην τὰ μὲν ἀναθήμασι τὰ δὲ οἰκοδομήμασιν ἄσμενος ὁρᾷ μένουσαν τὴν πολιτείαν· συμβήσεται δὲ καὶ τοῖς γνωρίμοις εἶναι μνημεῖα τῆς δαπάνης. Ἀλλὰ τοῦτο νῦν 45 οἱ περὶ τὰς ὀλιγαρχίας οὐ ποιοῦσιν, ἀλλὰ τοὐναντίον· τὰ λήμματα γὰρ ζητοῦσιν οὐχ ἧττον ἢ τὴν τιμήν, διόπερ εὖ ἔχει λέγειν ταύτας εἶναι δημοκρατίας μικράς. Πῶς μὲν οὖν χρὴ καθιστάναι τὰς δημοκρατίας καὶ τὰς ὀλιγαρχίας, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

cautionem desiderat. (3) Omnino igitur democratias magna hominum copia conservat : hoc enim oppositum est ei quod est pro dignitate justum : oligarchiæ contra in recti ordinis descriptione atque observatione salutem esse positam, perspicuum est.

[VII.] Quoniam autem quattuor sunt in primis multitudinis genera, agricolæ, opifices, forenses ac mercenarii, et item quattuor bellis gerendis utilia, equites, pedites gravioris armaturæ, ferentarii, et classici milites : ubi quidem ager campestris est equitatui accommodatus, situs natura est ad validam oligarchiam constituendam idoneus, quoniam salus incolarum in equestri manu consistit. Equos autem alere, nisi qui magna patrimonia possident, non possunt. Ubi vero ager est peditibus gravioris armaturæ accommodatus, hic locus proxime oligarchiæ conveniens est; quoniam gravis armatura locupletium potius quam egenorum est. Expeditorum autem et classicorum militum manus prorsus est democratiæ conveniens. (4) Nunc igitur ubi talium hominum multitudo magna est, exorta seditione sæpius deterius pugnant. Huic incommodo remedium a bellicis ducibus sumptum afferre convenit, qui cum equitatu et gravioris armaturæ peditibus convenientem ferentariorum numerum conjungunt : qua ratione in seditionibus populares locupletes vincunt. Nam quia sunt expediti, cum equitatu et peditatu gravioris armaturæ facile depugnant. (5) Has igitur copias ex his comparare, est contra se comparare. Sed quum duplex sit ætas, sintque alii seniores, alii adolescentes, filios suos in ætate puerili ad leves et expeditas pugnas erudire convenit; postea vero quam e pueris excesserint, curare ut sint militarium operum athletæ. Communicari autem cum multitudine reipublicæ administratio debet, aut, ut antea dictum est, cum iis qui censum justum nacti sint, aut more Thebanorum cum iis qui certo tempore ab opificiis abstinuerint; aut ritu Massiliensium, judicio dignorum facto, tum eorum qui rempublicam administrant, tum eorum qui a reipublicæ muneribus exclusi sunt. (6) Præterea magistratibus iis, penes quos maximarum rerum est potestas, quosque gerere debent ii qui in republica versantur, adjungendæ sunt sumptuosorum munerum functiones, ut populus libenter hujusmodi magistratu careat, nec iis invideat, quibus tam magna mercede contingit. Convenit autem ut ineuntes magistratus sacrificia magnifica faciant, et in opus aliquod publicum ædificent, ut populus epularum particeps factus, et urbem statuis, templis et publicis ædificiis ornatam cernens, rempublicam salvam esse velit. Huc accedit quod hæc nobilibus facti sumptus exstabunt monumenta. Quod nunc tam longe abest ab eorum qui oligarchias tenent consuetudine, ut faciant etiam contrarium : quippe qui non minus quæstui student quam honoribus; ut recte has possis parvas democratias nominare. Quomodo igitur democratiæ et oligarchiæ constituendæ sint, a nobis hunc in modum definitum esto.

CAP. V. [VIII.]

Ἀκόλουθον δὲ τοῖς εἰρημένοις ἐστὶ τὸ διῃρῆσθαι καλῶς τὰ περὶ τὰς ἀρχάς, πόσαι καὶ τίνες καὶ τίνων, καθάπερ εἴρηται καὶ πρότερον· τῶν μὲν γὰρ ἀναγκαίων ἀρχῶν χωρὶς ἀδύνατον εἶναι πόλιν, τῶν δὲ πρὸς εὐταξίαν καὶ κόσμον ἀδύνατον οἰκεῖσθαι καλῶς. Ἔτι δ' ἀναγκαῖον ἐν μὲν ταῖς μικραῖς ἐλάττους εἶναι τὰς ἀρχάς, ἐν δὲ ταῖς μεγάλαις πλείους, ὥσπερ τυγχάνει πρότερον εἰρημένον· ποίας οὖν ἁρμόττει συνάγειν καὶ ποίας χωρίζειν, δεῖ μὴ λανθάνειν. (2) Πρῶτον μὲν οὖν ἐπιμέλεια τῶν ἀναγκαίων ἡ περὶ τὴν ἀγοράν, ἐφ' ᾗ δεῖ τινὰ ἀρχὴν εἶναι τὴν ἐφορῶσαν περί τε τὰ συμβόλαια καὶ τὴν εὐκοσμίαν· σχεδὸν γὰρ ἀναγκαῖον πάσαις ταῖς πόλεσι τὰ μὲν ὠνεῖσθαι τὰ δὲ πωλεῖν πρὸς τὴν ἀλλήλων ἀναγκαίαν χρείαν, καὶ τοῦτ' ἐστὶν ὑπογυιότατον πρὸς αὐτάρκειαν, δι' ἣν δοκοῦσιν εἰς μίαν πολιτείαν συνελθεῖν. (3) Ἑτέρα δὲ ἐπιμέλεια ταύτης ἐχομένη καὶ σύνεγγυς ἡ τῶν περὶ τὸ ἄστυ δημοσίων καὶ ἰδίων, ὅπως εὐκοσμία ᾖ, καὶ τῶν πιπτόντων οἰκοδομημάτων καὶ ὁδῶν σωτηρία καὶ διόρθωσις, καὶ τῶν ὁρίων τῶν πρὸς ἀλλήλους, ὅπως ἀνεγκλήτως ἔχωσιν, καὶ ὅσα τούτοις ἄλλα τῆς ἐπιμελείας ὁμοιότροπα. Καλοῦσι δ' ἀστυνομίαν οἱ πλεῖστοι τὴν τοιαύτην ἀρχήν, ἔχει δὲ μόρια πλείω τὸν ἀριθμόν, ὧν ἑτέρους ἐφ' ἕτερα καθιστᾶσιν ἐν ταῖς πολυανθρωποτέραις πόλεσιν, οἷον τειχοποιοὺς καὶ κρηνῶν ἐπιμελητὰς καὶ λιμένων φύλακας. (4) Ἄλλη δ' ἀναγκαία τε καὶ παραπλησία ταύτῃ· περὶ τῶν αὐτῶν μὲν γάρ, ἀλλὰ περὶ τὴν χώραν ἐστὶ καὶ τὰ περὶ τὰ ἔξω τοῦ ἄστεος· καλοῦσι δὲ τοὺς ἄρχοντας τούτους οἱ μὲν ἀγρονόμους, οἱ δ' ὑλωρούς. Αὗται μὲν οὖν ἐπιμέλειαί εἰσι τούτων τρεῖς· ἄλλη δ' ἀρχὴ πρὸς ἣν αἱ πρόσοδοι τῶν κοινῶν ἀναφέρονται, παρ' ὧν φυλαττόντων μερίζονται πρὸς ἑκάστην διοίκησιν· καλοῦσι δ' ἀποδέκτας τούτους καὶ ταμίας. Ἑτέρα δ' ἀρχὴ πρὸς ἣν ἀναγράφεσθαι δεῖ τά τε ἴδια συμβόλαια καὶ τὰ κρίσεις ἐκ τῶν δικαστηρίων· παρὰ δὲ τοῖς αὐτοῖς τούτοις καὶ τὰς γραφὰς τῶν δικῶν γίνεσθαι δεῖ καὶ τὰς εἰσαγωγάς. Ἐνιαχοῦ μὲν οὖν μερίζουσι καὶ ταύτην εἰς πλείους, ἔστι δὲ μία κυρία τούτων πάντων· καλοῦνται δὲ ἱερομνήμονες καὶ ἐπιστάται καὶ μνήμονες καὶ τούτοις ἄλλα ὀνόματα σύνεγγυς. (5) Μετὰ δὲ ταύτην ἐχομένη μὲν ἀναγκαιοτάτη δὲ σχεδὸν καὶ χαλεπωτάτη τῶν ἀρχῶν ἐστὶν ἡ περὶ τὰς πράξεις τῶν καταδικασθέντων καὶ τῶν προτιθεμένων κατὰ τὰς ἐγγραφὰς καὶ περὶ τὰς φυλακὰς τῶν σωμάτων. Χαλεπὴ μὲν οὖν ἐστὶ διὰ τὸ πολλὴν ἔχειν ἀπέχθειαν, ὥστε ὅπου μὴ μεγάλα ἔστι κερδαίνειν, οὔτ' ἄρχειν ὑπομένουσιν αὐτὴν οὔθ' ὑπομείναντες ἐθέλουσι πράττειν κατὰ τοὺς νόμους· ἀναγκαία δ' ἐστίν, ὅτι οὐδὲν ὄφελος γίνεσθαι μὲν δίκας περὶ τῶν δικαίων, ταύτας δὲ μὴ λαμβάνειν τέλος, ὥστ' εἰ μὴ γιγνομένων κοινωνεῖν ἀδύνατον ἀλλήλοις, καὶ πράξεων μὴ γιγνομένων. (6) Διὸ βέλτιον μὴ μίαν εἶναι ταύτην τὴν ἀρχήν, ἀλλ' ἄλλους ἐξ ἄλλων δικαστηρίων. Καὶ περὶ

Sequitur ut recte de magistratibus, quot et qui sint, et quarum rerum, ut et supra dictum est, disseramus. Nam ut sine magistratibus necessariis civitas constare nequit, ita sine iis qui ad recti ordinis descriptionem atque observationem pertinent, civitas non potest recte administrari. Necesse autem est, in parvis quidem civitatibus pauciores, in magnis autem plures, esse magistratus, quemadmodum antea dictum est. Quales igitur magistratus in unum conferre, et quales sejungere conveniat, ignorare non decet. (2) Primum igitur ex necessariis procuratio est, quæ in foro versatur: cui muneri magistratum, qui commercia et decentiam dispiciat, præficere oportet. Nam fere omnibus civitatibus quædam emere, alia vendere, ad mutuos rerum necessariorum usus necesse est. Atque hoc in primis pertinet ad copiam bonis omnibus cumulatam atque instructam, cujus gratia in unam civitatem homines convenisse videntur. (3) Altera autem huic proxima procuratio est rerum urbanarum quum publicarum tum privatarum, ut cum decente ornatu ædificia et viæ tutæ conserventur, et collapsa reficiantur, et limites communes sine querimonia teneantur, et cetera quæ similem curam attingunt. Appellant autem plerique talem magistratum apud Græcos astynomiam (apud Romanos ædilitatem), quæ plures numero partes habet: atque harum aliis alios in urbibus magnis præficiunt, ut quosdam curandis mœnibus, alios fontibus et ductibus aquarum, nonnullos portubus tuendis. (4) Alia est necessaria, et huic consimilis: easdem enim res procurat, per agrum tamen et extra urbem: cui qui præsunt agrorum præfecti, et ab aliis silvarum inspectores dicti. Hæ igitur harum rerum procurationes tres sunt. Alius est magistratus, ad quem publica vectigalia referuntur, quique pecuniam publicam custodit et ad singulos reipublicæ usus depromit: hos autem receptores et dispensatores appellant. Alius, apud quem contractus privati et sententiæ judiciales perscribi debent: apud eosdem litium intentiones atque introductiones perscribi oportet. In nonnullis igitur civitatibus hic magistratus in plures dividitur; unus est tamen his omnibus præfectus, qui scribæ et tabelliones (*græce* hieromnemones, epistatæ, mnemones) et aliis similibus vocabulis appellantur. (5) Hunc deinceps sequitur qui idem et maxime omnium magistratuum necessarius est et difficillimus: cujus est pœnas a damnatis expetere, et mulctas ab iis qui in tabulas relati sunt exigere, corpora noxiorum custodia asservare. Itaque propter odium quod magnum incurrit, molestus est. Quamobrem ubi non est merces magna proposita, hunc magistratum homines recusant; nec qui susceperunt, fungi munere ex legis præscripto volunt: est tamen necessarius. Frustra enim exercentur judicia, nisi ad finem perducantur. Itaque si judiciorum usu sublato societas hominum constare non potest: ergo neque si nemo quod judicatum fuerit, exsequatur. (6) Quare præstat hunc magistratum non esse unum, sed alios ex aliis tribu-

τὰς προθέσεις τῶν ἀναγεγραμμένων ὡσαύτως πειρᾶσθαι διαιρεῖν. Ἔτι δ' ἔνια πράττεσθαι καὶ τὰς ἀρχὰς τάς τε ἄλλας καὶ τὰς τῶν νέων μᾶλλον τὰς νέας, καὶ τὰς τῶν ἐνεστώτων ἑτέρας καταδικασάσης ἑτέραν εἶναι τὴν
5 πραττομένην, οἷον ἀστυνόμους τὰς παρὰ τῶν ἀγορανόμων, τὰς δὲ παρὰ τούτων ἑτέρους. Ὅσῳ γὰρ ἂν ἐλάττων ἀπέχθεια ἐνῇ τοῖς πραττομένοις, τοσούτῳ μᾶλλον λήψονται τέλος αἱ πράξεις· τὸ μὲν οὖν τοὺς αὐτοὺς εἶναι τοὺς καταδικάσαντας καὶ πραττομένους ἀπέχθειαν ἔχει
10 διπλῆν, τὸ δὲ περὶ πάντων τοὺς αὐτοὺς πολεμίους πᾶσιν. (7) Πολλαχοῦ δὲ διῄρηται καὶ ἡ φυλάττουσα πρὸς τὴν πραττομένην, οἷον Ἀθήνησι τῶν ἕνδεκα καλουμένων. Διὸ βέλτιον καὶ ταύτην χωρίζειν, καὶ τὸ σόφισμα ζητεῖν καὶ περὶ ταύτην. Ἀναγκαία μὲν γάρ ἐστιν οὐχ
15 ἧττον τῆς εἰρημένης, συμβαίνει δὲ τοὺς μὲν ἐπιεικεῖς φεύγειν μάλιστα ταύτην τὴν ἀρχήν, τοὺς δὲ μοχθηροὺς οὐκ ἀσφαλὲς ποιεῖν κυρίους· αὐτοὶ γὰρ δέονται φυλακῆς μᾶλλον ἢ φυλάττειν ἄλλους δύνανται. Διὸ δεῖ μὴ μίαν ἀποτεταγμένην ἀρχὴν εἶναι πρὸς αὐτοῖς, μηδὲ
20 συνεχῶς τὴν αὐτήν, ἀλλὰ τῶν τε νέων, ὅπου τις ἐφήβων ἢ φρουρῶν ἐστὶ τάξις, καὶ τῶν ἀρχῶν δεῖ κατὰ μέρη ποιεῖσθαι τὴν ἐπιμέλειαν ἑτέρους. (8) Ταύτας μὲν οὖν τὰς ἀρχὰς ὡς ἀναγκαιοτάτας θετέον εἶναι πρώτας, μετὰ δὲ ταύτας τὰς ἀναγκαίας μὲν οὐθὲν ἧττον, ἐν σχήματι
25 δὲ μείζονι τεταγμένας· καὶ γὰρ ἐμπειρίας καὶ πίστεως δέονται πολλῆς. Τοιαῦται δ' εἶεν αἵ τε περὶ τὴν φυλακὴν τῆς πόλεως, καὶ ὅσαι τάττονται πρὸς τὰς πολεμικὰς χρείας. Δεῖ δὲ καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ πυλῶν τε καὶ τειχῶν φυλακῆς ὁμοίως ἐπιμελητὰς εἶναι,
30 καὶ ἐξετάσεως καὶ συντάξεως τῶν πολιτῶν. (9) Ἔνθα μὲν οὖν ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἀρχαὶ πλείους εἰσίν, ἔνθα δ' ἐλάττους, οἷον ἐν ταῖς μικραῖς πόλεσι μία περὶ πάντων. Καλοῦσι δὲ στρατηγοὺς καὶ πολεμάρχους τοὺς τοιούτους. Ἔτι δὲ κἂν ὦσιν ἱππεῖς ἢ ψιλοὶ ἢ τοξόται
35 ἢ ναυτικόν, καὶ ἐπὶ τούτων ἑκάστων ἐνίοτε καθίστανται ἀρχαί, αἳ καλοῦνται ναυαρχίαι καὶ ἱππαρχίαι καὶ ταξιαρχίαι, καὶ κατὰ μέρος δὲ αἱ ὑπὸ ταύτας τριηραρχίαι καὶ λοχαγίαι καὶ φυλαρχίαι καὶ ὅσα τούτων μόρια· τὸ δὲ πᾶν ἕν τι τούτων ἐστὶν εἶδος ἐπιμελείας πολεμικῶν.
40 (10) Περὶ μὲν οὖν ταύτην τὴν ἀρχὴν ἔχει τὸν τρόπον τοῦτον. Ἐπεὶ δὲ ἔνιαι τῶν ἀρχῶν, εἰ καὶ μὴ πᾶσαι, διαχειρίζουσι πολλὰ τῶν κοινῶν, ἀναγκαῖον ἑτέραν εἶναι τὴν ληψομένην λογισμὸν καὶ προσευθυνοῦσαν, αὐτὴν μηθὲν διαχειρίζουσαν ἕτερον· καλοῦσι δὲ τούτους οἱ μὲν
45 εὐθύνους, οἱ δὲ λογιστάς, οἱ δὲ ἐξεταστάς, οἱ δὲ συνηγόρους. Παρὰ πάσας δὲ ταύτας τὰς ἀρχὰς ἡ μάλιστα κυρία πάντων ἐστίν· ἡ γὰρ αὐτὴ πολλάκις ἔχει τὸ τέλος καὶ τὴν εἰσφοράν, ἢ προκάθηται τοῦ πλήθους, ὅπου κύριός ἐστιν ὁ δῆμος· δεῖ γὰρ εἶναι τὸ συνάγον τὸ κύριον
50 τῆς πολιτείας. Καλεῖται δὲ ἔνθα μὲν πρόβουλοι διὰ τὸ προβουλεύειν, ὅπου δὲ πλῆθός ἐστι, βουλὴ μᾶλλον. Αἱ μὲν οὖν πολιτικαὶ τῶν ἀρχῶν σχεδὸν τοσαῦταί τινές εἰσιν. (11) Ἄλλο δ' εἶδος ἐπιμελείας ἡ περὶ τοὺς θεούς, οἷον ἱερεῖς τε καὶ ἐπιμεληταὶ τῶν περὶ τὰ ἱερὰ τοῦ σώ-

nalibus. Eodemque modo promulgationes eorum qui ad ærarium delati sunt, dividere convenit. Præter ea quædam diversi magistratus exsequantur, et causas juniorum juniore potius magistratus; causas vero consistentium, quos unus magistratus condemnaverit, alius exsequatur: exempli gratia ea, quæ agoranomi seu annonæ præfecti vel ædiles judicaverint, astynomi seu ædiles majores exsequantur, et alii quæ ab aliis fuerint judicata. Nam quo minus odii executores contraxerint, hoc magis executiones ad finem perducentur. Igitur si condemnantes iidem sint et exsequentes, duplex odium contrahitur: si iidem de cunctis *rebus judicia exsequantur*, omnium hostile odium incurrant. (7) Multis autem in civitatibus custodiarum præfectus diversus est ab exsecutore, ut Athenis magistratus eorum qui Undecimviri dicuntur. Quocirca præstat etiam hunc magistratum separare, et commentum aliquod callidum etiam in hoc excogitare. Nihilo enim minus hic necessarius est quam qui proxime commemoratus est. Fieri autem solet ut viri boni hunc magistratum maxime fugiant: improbis vero non recte committitur, qui custodiri magis ipsi debent quam alios custodire. Quapropter non oportet unum separatum huic negotio præpositum esse magistratum, neque perpetuo eundem geri: sed et ex juvenibus, ubi aliquis est epheborum seu præsidiariorum militum ordo, et ex magistratibus alios atque alios sumi, qui vicissim hanc provinciam gerant. (8) Hi igitur magistratus, ut maxime omnium necessarii, primi statuendi sunt: sequuntur deinceps non minus illi quidem necessarii, sed in majore splendore collocati, quoniam peritiam et fidem magnam requirunt: cujusmodi sunt qui custodiam urbis et usus bellicos attingunt. Nam quum in pace tum in bello præfectos esse oportet, qui portarum atque murorum custodiæ simili modo præsint, et civium delectus habeant ipsorumque ordines constituant. (9) Ad hæc omnia munera administranda alibi plures creantur magistratus, alibi pauciores: ut in parvis civitatibus magistratus unus omnibus his negotiis gerendis præponitur. Tales autem appellant Græci strategos et polemarchos (imperatores. et belli principes). Præterea vero si sint equites aut pedites expediti, aut sagittarii, aut classiarii milites, harum cujusque manuum præfectus interdum constituitur, qui navarchi, hipparchi et taxiarchi nominantur, et per partes qui his subjecti sunt trierarchi, lochagi, phylarchi et quæcumque horum magistratuum partes sunt. Universum autem harum rerum unum quoddam genus est, rerum bellicarum procuratio. (10) Atque hæc quidem est hujus magistratus ratio. Quoniam autem magistratus si non omnes, certe aliqui bonam partem pecuniæ publicæ tractant, unum aliquem esse necesse est, qui nihil aliud ipse tractet, sed rationes ab illis repetat et de rebus ab illis gestis cognoscat: quos alii euthynos (correctores), quidam logistas (ratiocinatores), nonnulli exetastas (quæsitores), interdum etiam synegoros (cognitores *vel* procuratores) appellant. Est et alius præter hos omnes magistratus, qui potissimum summam omnium rerum potestatem habet; quoniam sæpenumero penes eundem est auctoritas et exitus rerum, de quibus referendi jus habet: qui multitudini præest, ubi res geritur arbitrio populi. Oportet enim aliquem esse, qui eos in unum cogat, qui summam habent reipublicæ potestatem: qui magistratus apud alios probuli (præconsultores) dicuntur, quoniam antea ipsi consultant: ubi autem multitudo dominatur, potius bule (senatus *seu* consilium) appellatur. Tot igitur fere sunt civiles magistratus. (11) Aliud porro procurationis genus est, quæ cultum deorum immortalium attingit, ut sacerdotes et qui curam gerunt templorum atque

ζεσθαί τε τὰ ὑπάρχοντα καὶ ἀνορθοῦσθαι τὰ πίπτοντα τῶν οἰκοδομημάτων καὶ τῶν ἄλλων ὅσα τέτακται πρὸς τοὺς θεούς. Συμβαίνει δὲ τὴν ἐπιμέλειαν ταύτην ἐνιαχοῦ μὲν εἶναι μίαν, οἷον ἐν ταῖς μικραῖς πόλεσιν, ἐνιαχοῦ δὲ πολλὰς καὶ κεχωρισμένας τῆς ἱερωσύνης, οἷον ἱεροποιοὺς καὶ ναοφύλακας καὶ ταμίας τῶν ἱερῶν χρημάτων. Ἐχομένη δὲ ταύτης ἡ πρὸς τὰς θυσίας ἀφωρισμένη τὰς κοινὰς πάσας, ὅσας μὴ τοῖς ἱερεῦσιν ἀποδίδωσιν ὁ νόμος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς κοινῆς ἑστίας ἔχουσι τὴν τιμήν· καλοῦσι δ' οἱ μὲν ἄρχοντας τούτους, οἱ δὲ βασιλεῖς, οἱ δὲ πρυτάνεις. (12) Αἱ μὲν οὖν ἀναγκαῖαι ἐπιμέλειαί εἰσι περὶ τούτων, ὡς εἰπεῖν συγκεφαλαιωσαμένους, περί τε τὰ δαιμόνια καὶ τὰ πολεμικὰ καὶ περὶ τὰς προσόδους καὶ περὶ τὰ ἀναλισκόμενα καὶ περὶ ἀγορὰν καὶ περὶ τὸ ἄστυ καὶ λιμένας καὶ τὴν χώραν, ἔτι τὰ περὶ τὰ δικαστήρια καὶ συναλλαγμάτων ἀναγραφὰς καὶ πράξεις καὶ φυλακὰς καὶ ἐπιλογισμούς τε καὶ ἐξετάσεις, καὶ πρὸς εὐθύνας τῶν ἀρχόντων, καὶ τέλος αἱ περὶ τὸ βουλευόμενόν εἰσι τῶν κοινῶν. (13) Ἰδίᾳ δὲ ταῖς σχολαστικωτέραις καὶ μᾶλλον εὐημερούσαις πόλεσιν, ἔτι δὲ φροντιζούσαις εὐκοσμίας, γυναικονομία, νομοφυλακία, παιδονομία, γυμνασιαρχία, πρὸς δὲ τούτοις περὶ ἀγῶνας ἐπιμέλεια γυμνικοὺς καὶ Διονυσιακούς, κἂν εἴ τινας ἑτέρας συμβαίνει τοιαύτας γίνεσθαι θεωρίας. Τούτων δ' ἔνιαι φανερῶς εἰσὶν οὐ δημοτικαὶ τῶν ἀρχῶν, οἷον γυναικονομία καὶ παιδονομία· τοῖς γὰρ ἀπόροις ἀνάγκη χρῆσθαι καὶ γυναιξὶ καὶ παισὶν ὥσπερ ἀκολούθοις διὰ τὴν ἀδουλίαν. Τριῶν δ' οὐσῶν ἀρχῶν καθ' ἃς αἱροῦνταί τινες ἀρχὰς τὰς κυρίους, νομοφυλάκων, προβούλων, βουλῆς, οἱ μὲν νομοφύλακες ἀριστοκρατικόν, ὀλιγαρχικὸν δ' οἱ πρόβουλοι, βουλὴ δὲ δημοτικόν. Περὶ μὲν οὖν τῶν ἀρχῶν, ὡς ἐν τύπῳ, σχεδὸν εἴρηται περὶ πασῶν.

ædium sacrarum, ut sarta tecta conserventur, ruinosa et labentia reficiantur, et cetera quæ divini cultus ratio postulat, procurant. Quæ procuratio apud quosdam una est, ut in parvis civitatibus; alibi multæ, et a sacerdotio separatæ, ut hieropœi (templorum ædificatores), naophylaces (æditui), et sacrarum pecuniarum quæstores. Huic proxima est procuratio sacrificiis publicis separatim destinata: ea dico, quæcumque lege non sunt sacerdotibus attributa, sed iis qui hunc honorem a communi civitatis foco et totius urbis lare habent, quos quidam archontes (principes), alii reges, alii prytanes appellant. (12) Necessariæ igitur procurationes, ut eorum quæ diximus summam faciamus, in his fere rebus versantur, in divinis, in bellicis, in vectigalibus, in sumptibus, in annona et rebus venalibus, in cura rerum urbanarum, portuum et agrorum: præterea in rebus judicialibus, in rerum contractarum perscriptionibus, in rerum judicatarum exsecutionibus, in custodiis, in rationibus putandis, in delectibus, in rationibus a magistratibus reposcendis, denique ii magistratus qui consilio publico præsunt. (13) Sed privatim in civitatibus quæ otio magis et prosperitate fruuntur, quæque curam habent modestiæ et decori publicam, hi quoque magistratus habentur, mulierum et puerorum præfecti, nomophylaces (legum custodes), et gymnasiarchi (gymnasiorum præfecti): præterea certaminum gymnicorum et ludorum scenicorum curatores, et si qua sunt alia id genus spectacula. Horum autem magistratuum nonnullos in promptu est non esse populares, ut mulierum et puerorum præfecturas. Tenuiores enim servorum inopia mulieribus et liberis ut famulis uti coguntur. Quum sint autem tres magistratus summa auctoritate ac potestate præditi, quos quidam suffragio creant, legum custodes, præconsultores et consilium, aristocratiæ quidem conveniunt legum custodes, oligarchiæ præconsultores, consilium vero democratiæ. Ac de magistratibus quidem fere omnibus summatim disseruimus.

LIBER VII.

CAP. I.

Περὶ πολιτείας ἀρίστης τὸν μέλλοντα ποιήσασθαι τὴν προσήκουσαν ζήτησιν ἀνάγκη διορίσασθαι πρῶτον τίς αἱρετώτατος βίος. Ἀδήλου γὰρ ὄντος τούτου καὶ τὴν ἀρίστην ἀναγκαῖον ἄδηλον εἶναι πολιτείαν· ἄριστα γὰρ πράττειν προσήκει τοὺς ἄριστα πολιτευομένους ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς, ἐὰν μή τι γίγνηται παράλογον. Διὸ δεῖ πρῶτον ὁμολογεῖσθαι τίς ὁ πᾶσιν ὡς εἰπεῖν αἱρετώτατος βίος, μετὰ δὲ τοῦτο πότερον κοινῇ καὶ χωρὶς ὁ αὐτὸς ἢ ἕτερος. (2) Νομίσαντας οὖν ἱκανῶς πολλὰ λέγεσθαι καὶ τῶν ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις περὶ τῆς ἀρίστης ζωῆς, καὶ νῦν χρηστέον αὐτοῖς. Ὡς ἀληθῶς γὰρ πρός γε μίαν διαίρεσιν οὐδεὶς ἀμφισβητήσειεν ἂν ὡς οὐ τριῶν οὐσῶν μερίδων, τῶν τε ἐκτὸς καὶ τῶν ἐν τῷ σώματι καὶ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ, πάντα ταῦτα ὑπάρχειν τοῖς μακαρίοις δεῖ. Οὐδεὶς γὰρ ἂν φαίη μακάριον

Qui de optimo reipublicæ statu conveniente ratione disputare vult, hic primum quæ sit vita maxime expetenda, statuat oportet. Nisi enim hoc bene cognitum sit, etiam optima reipublicæ forma incognita necessario futura est. Optime enim vivere consentaneum est eos qui optimo statu reipublicæ pro ratione rerum suppetentium utuntur, nisi si quid præter omnium opinionem et rationem accidat. Itaque primum omnium, quæ vivendi ratio sit maxime cunctis fere hominibus expetenda, constare debet: deinde num eadem publice sit quæ privatim optima vita, an diversa. (2) Quum igitur multa sint a nobis commode, ut existimamus, de optima vita in libris etiam exotericis disputata, eadem hoc quoque in loco usui nobis esse debent. Nemo enim profecto, quod ad unam quidem divisionem attinet, in controversiam vocarit, quin, quum tria sint bonorum genera, externa, corporis et animi, hæc omnia felicibus hominibus adesse debeant. Nemo enim beatum dixerit eum

τὸν μηθὲν μόριον ἔχοντα ἀνδρίας μηδὲ σωφροσύνης μηδὲ δικαιοσύνης μηδὲ φρονήσεως, ἀλλὰ δεδιότα μὲν τὰς παραπετομένας μυίας, ἀπεχόμενον δὲ μηθενός, ἂν ἐπιθυμήσῃ τοῦ φαγεῖν ἢ πιεῖν, τῶν ἐσχάτων, ἕνεκα δὲ τεταρτημορίου διαφθείροντα τοὺς φιλτάτους φίλους, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὴν διάνοιαν οὕτως ἄφρονα καὶ διεψευσμένον ὥσπερ τι παιδίον ἢ μαινόμενον. (3) Ἀλλὰ ταῦτα μὲν λεγόμενα ὥσπερ πάντες ἂν συγχωρήσειαν, διαφέρονται δ' ἐν τῷ ποσῷ καὶ ταῖς ὑπεροχαῖς. Τῆς μὲν γὰρ ἀρετῆς ἔχειν ἱκανὸν εἶναι νομίζουσιν ὁποσονοῦν, πλούτου δὲ καὶ χρημάτων καὶ δυνάμεως καὶ δόξης καὶ πάντων τῶν τοιούτων εἰς ἄπειρον ζητοῦσι τὴν ὑπερβολήν. Ἡμεῖς δὲ αὐτοῖς ἐροῦμεν ὅτι ῥᾴδιον μὲν περὶ τούτων καὶ διὰ τῶν ἔργων διαλαμβάνειν τὴν πίστιν, ὁρῶντας ὅτι κτῶνται καὶ φυλάττουσιν οὐ τὰς ἀρετὰς τοῖς ἐκτὸς ἀλλ' ἐκεῖνα ταύταις, καὶ τὸ ζῆν εὐδαιμόνως, εἴτ' ἐν τῷ χαίρειν ἐστὶν εἴτ' ἐν ἀρετῇ τοῖς ἀνθρώποις εἴτ' ἐν ἀμφοῖν, ὅτι μᾶλλον ὑπάρχει τοῖς τὸ ἦθος μὲν καὶ τὴν διάνοιαν κεκοσμημένοις εἰς ὑπερβολήν, περὶ δὲ τὴν ἔξω κτῆσιν τῶν ἀγαθῶν μετριάζουσιν, ἢ τοῖς ἐκεῖνα μὲν κεκτημένοις πλείω τῶν χρησίμων, ἐν δὲ τούτοις ἐλλείπουσιν· (4) οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν λόγον σκοπουμένοις εὐσύνοπτόν ἐστιν. Τὰ μὲν γὰρ ἐκτὸς ἔχει πέρας, ὥσπερ ὄργανόν τι· πᾶν δὲ τὸ χρήσιμόν ἐστιν, ὧν τὴν ὑπερβολὴν ἢ βλάπτειν ἀναγκαῖον ἢ μηθὲν ὄφελος εἶναι αὐτῶν τοῖς ἔχουσιν. Τῶν δὲ περὶ ψυχὴν ἕκαστον ἀγαθῶν, ὅσῳ περ ἂν ὑπερβάλλῃ, τοσούτῳ μᾶλλον χρήσιμον εἶναι, εἰ δεῖ καὶ τούτοις ἐπιλέγειν μὴ μόνον τὸ καλὸν ἀλλὰ καὶ τὸ χρήσιμον. Ὅλως τε δῆλον ὡς ἀκολουθεῖν φήσομεν τὴν διάθεσιν τὴν ἀρίστην ἑκάστου πράγματος πρὸς ἄλληλα κατὰ τὴν ὑπεροχήν, ἥνπερ εἴληφε διάστασιν ὧν φαμὲν αὐτὰς εἶναι διαθέσεις ταύτας. Ὥστ' εἴπερ ἐστὶν ἡ ψυχὴ καὶ τῆς κτήσεως καὶ τοῦ σώματος τιμιώτερον καὶ ἁπλῶς καὶ ἡμῖν, ἀνάγκη καὶ τὴν διάθεσιν τὴν ἀρίστην ἑκάστου ἀνάλογον τούτων ἔχειν. Ἔτι δὲ τῆς ψυχῆς ἕνεκεν ταῦτα πέφυκεν αἱρετὰ καὶ δεῖ πάντας αἱρεῖσθαι τοὺς εὖ φρονοῦντας, ἀλλ' οὐκ ἐκείνων ἕνεκεν τὴν ψυχήν. (5) Ὅτι μὲν οὖν ἑκάστῳ τῆς εὐδαιμονίας ἐπιβάλλει τοσοῦτον ὅσον περ ἀρετῆς καὶ φρονήσεως καὶ τοῦ πράττειν κατὰ ταύτας, ἔστω συνωμολογημένον ἡμῖν, μάρτυρι τῷ θεῷ χρωμένοις, ὃς εὐδαίμων μέν ἐστι καὶ μακάριος, δι' οὐθὲν δὲ τῶν ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ δι' αὑτὸν αὐτὸς καὶ τῷ ποιός τις εἶναι τὴν φύσιν, ἐπεὶ καὶ τὴν εὐτυχίαν τῆς εὐδαιμονίας διὰ ταῦτ' ἀναγκαῖον ἑτέραν εἶναι· τῶν μὲν γὰρ ἐκτὸς ἀγαθῶν τῆς ψυχῆς αἴτιον ταὐτόματον καὶ ἡ τύχη, δίκαιος δ' οὐδεὶς οὐδὲ σώφρων ἀπὸ τύχης οὐδὲ διὰ τὴν τύχην ἐστίν. Ἐχόμενον δ' ἐστὶ καὶ τῶν αὐτῶν λόγων δεόμενον καὶ πόλιν εὐδαίμονα τὴν ἀρίστην εἶναι καὶ πράττουσαν καλῶς. Ἀδύνατον δὲ καλῶς πράττειν τοῖς μὴ τὰ καλὰ πράττουσιν· οὐθὲν δὲ καλὸν ἔργον οὔτ' ἀνδρὸς οὔτε πόλεως χωρὶς ἀρετῆς καὶ φρονήσεως. Ἀνδρία δὲ πόλεως καὶ δικαιοσύνη καὶ φρόνησις τὴν αὐτὴν ἔχει δύναμιν καὶ μορφήν, ὧν μετασχὼν ἕκαστος τῶν

qui fortitudinis, temperantiæ, justitiæ et prudentiæ expers muscas circumvolitantes metuat, et si libido edendi aut bibendi eum incesserit, nullo probro abstineat; quique amicos carissimos propter quadrantem interimat; similiterque quod pertinet ad intelligentiam, si sit tam imprudens et mentis errore depravatus, quam puer aut furiosus. (3) Sed quum de his quæ modo diximus, inter omnes fere conveniat, tamen de modo et excellentia controversia est. Virtutis enim quantulumcunque adsit, hoc satis esse putant: divitias, opes, potentiam, gloriam sine fine quærunt, atque his excellere nituntur. Quorum errorem facile nobis erit rebus ipsis convincere, quum non virtutes rebus externis, sed has virtutibus parare homines atque tueri videamus. Deinde ipsa vita beata, sive in voluptate ea hominibus posita sit, sive in virtute, sive in utraque, tamen iis qui, quum morum probitate intelligentiaque excellant, externorum bonorum cupiditati temperant, magis adest, quam qui ex his plus habent quam ad usus satis est; illorum autem inopes habentur. (4) Ceterum qui animum advertit, hunc idem ratio quoque facile docebit. Nam bona externa, tanquam instrumentum quoddam, suo fine terminantur. Nam quæ res usui accommodantur, earum nimia magnitudo necessario aut nocet habentibus aut nihil prodest. Ex animi vero bonis quo magis quodque excellit, hoc habetur utilius, si hæc non tantum honesta, sed etiam utilia nominare licet. Ad summam dubium non est quin optimæ rerum affectiones inter ipsas sequantur excessum et excellentiam, qua res differunt inter se, quarum rerum has affectiones esse dicimus. Quare si animus quum opibus tum corpore et simpliciter per se nobis est potior, etiam optima cujusque horum affectio eandem proportionem inter se habeat necesse est. Præterea hæc animi gratia, non animus illorum causa, expetuntur, et a prudentibus cunctis expeti debent. (5) Maneat igitur constitutumque nobis sit, quantum cuique virtutis et prudentiæ, et quæ ab iis proficiscuntur actionum adest, tantum felicitatis adesse : ut Deus ipse testis est, qui, quum beatus felixque sit, nullo tamen externo bono, sed per se, et quia talis est natura, beatus habetur. Nam etiam propter hanc causam secunda fortuna a felicitate necessario differt : quia bona quæ extra animum sunt, casus et fortunæ beneficio contingunt, justus autem et prudens nemo neque a fortuna est neque propter fortunam. Quo fit, iisdemque rationibus concluditur, civitatem esse beatam, quæ optima est et recte agit. Ut autem recte agant, qui recta non agunt, fieri non potest. Nulla vero bona actio neque hominis neque civitatis sine virtute et prudentia esse potest. Fortitudo autem et justitia et prudentia civitatis eandem vim et speciem habent, quam ea quibus præditi singuli homines justi esse ac pru-

ἀνθρώπων λέγεται δίκαιος καὶ φρόνιμος καὶ σώφρων. (6) Ἀλλὰ γὰρ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον ἔστω πεφροιμιασμένα τῷ λόγῳ (οὔτε γὰρ μὴ θιγγάνειν αὐτῶν δυνατόν, οὔτε πάντας τοὺς οἰκείους ἐπεξελθεῖν ἐνδέχεται λόγους· ἑτέρας γάρ ἐστιν ἔργον σχολῆς ταῦτα)· νῦν δ' ὑποκείσθω τοσοῦτον, ὅτι βίος μὲν ἄριστος, καὶ χωρὶς ἑκάστῳ καὶ κοινῇ ταῖς πόλεσιν, ὁ μετὰ ἀρετῆς κεχορηγημένης ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε μετέχειν τῶν κατ' ἀρετὴν πράξεων. Πρὸς δὲ τοὺς ἀμφισβητοῦντας, ἐάσαντας ἐπὶ τῆς νῦν μεθόδου, διασκεπτέον ὕστερον, εἴ τις τοῖς εἰρημένοις τυγχάνει μὴ πειθόμενος.

dentes et temperantes dicuntur. (6) Sed hæc hactenus præfati sumus, quæ ut præterire non licuit, ita nec omnia quæ hanc quæstionem attingunt, quum hujus loci non sint, explicare convenit. Nunc autem hoc positum sit, vitam optimam privatim singulis hominibus et publice civitatibus esse, quæ cum virtute degitur, et hactenus est adjumentis bonorum instructa, ut virtutis officia possit obire. Iis autem, quorum est dubia sententia, si cui forte, quæ diximus, non satis probantur, omissa hoc in loco disputatione, postea respondebimus.

CAP. II.

Πότερον δὲ τὴν εὐδαιμονίαν τὴν αὐτὴν εἶναι φατέον ἑνός τε ἑκάστου τῶν ἀνθρώπων καὶ πόλεως ἢ μὴ τὴν αὐτήν, λοιπόν ἐστιν εἰπεῖν. Φανερὸν δὲ καὶ τοῦτο· πάντες γὰρ ἂν ὁμολογήσειαν εἶναι τὴν αὐτήν. Ὅσοι γὰρ ἐν πλούτῳ τὸ ζῆν εὖ τίθενται ἐφ' ἑνός, οὗτοι καὶ τὴν πόλιν ὅλην, ἐὰν ᾖ πλουσία, μακαρίζουσιν· ὅσοι τε τὸν τυραννικὸν βίον μάλιστα τιμῶσιν, οὗτοι καὶ πόλιν τὴν πλείστων ἄρχουσαν εὐδαιμονεστάτην ἂν εἶναι φαῖεν· εἴ τέ τις τὸν ἕνα δι' ἀρετὴν ἀποδέχεται, καὶ πόλιν εὐδαιμονεστέραν φήσει τὴν σπουδαιοτέραν. (2) Ἀλλὰ ταῦτ' ἤδη δύο ἐστὶν ἃ δεῖται σκέψεως, ἓν μὲν πότερος αἱρετώτερος βίος, ὁ διὰ τοῦ συμπολιτεύεσθαι καὶ κοινωνεῖν πόλεως ἢ μᾶλλον ὁ ξενικὸς καὶ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ἀπολελυμένος, ἔτι δὲ τίνα πολιτείαν θετέον καὶ ποίαν διάθεσιν πόλεως ἀρίστην, εἴτε πᾶσιν ὄντος αἱρετοῦ κοινωνεῖν πόλεως εἴτε καὶ τισὶ μὲν μὴ τοῖς δὲ πλείστοις. Ἐπεὶ δὲ τῆς πολιτικῆς διανοίας καὶ θεωρίας τοῦτ' ἐστὶν ἔργον, ἀλλ' οὐ τὸ περὶ ἕκαστον αἱρετόν, ἡμεῖς δὲ ταύτην προῃρήμεθα νῦν τὴν σκέψιν, ἐκεῖνο μὲν πάρεργον ἂν εἴη, τοῦτο δ' ἔργον τῆς μεθόδου ταύτης. (3) Ὅτι μὲν οὖν ἀναγκαῖον εἶναι πολιτείαν ἀρίστην ταύτην καθ' ἣν τάξιν κἂν ὁστισοῦν ἄριστα πράττοι καὶ ζῴη μακαρίως, φανερόν ἐστιν· ἀμφισβητεῖται δὲ παρ' αὐτῶν τῶν ὁμολογούντων τὸν μετ' ἀρετῆς εἶναι βίον αἱρετώτατον, πότερον ὁ πολιτικὸς καὶ πρακτικὸς βίος αἱρετὸς ἢ μᾶλλον ὁ πάντων τῶν ἐκτὸς ἀπολελυμένος, οἷον θεωρητικός τις, ὃν μόνον τινές φασιν εἶναι φιλόσοφον. Σχεδὸν γὰρ τούτους τοὺς δύο βίους τῶν ἀνθρώπων οἱ φιλοτιμότατοι πρὸς ἀρετὴν φαίνονται προαιρούμενοι, καὶ τῶν προτέρων καὶ τῶν νῦν· λέγω δὲ δύο τόν τε πολιτικὸν καὶ τὸν φιλόσοφον. (4) Διαφέρει δὲ οὐ μικρὸν ποτέρως ἔχει τὸ ἀληθές· ἀνάγκη γὰρ τόν τε εὖ φρονοῦντα πρὸς τὸν βελτίω σκοπὸν συντάττεσθαι καὶ τῶν ἀνθρώπων ἕκαστον καὶ κοινῇ τὴν πολιτείαν. Νομίζουσι δ' οἱ μὲν τὸ τῶν πέλας ἄρχειν δεσποτικῶς μὲν γιγνόμενον μετ' ἀδικίας τινὸς εἶναι τῆς μεγίστης, πολιτικῶς δὲ τὸ μὲν ἄδικον οὐκ ἔχειν, ἐμπόδιον δὲ ἔχειν τῇ περὶ αὐτὸν εὐημερίᾳ. Τούτων δ' ὥσπερ ἐξ ἐναντίας ἕτεροι τυγχάνουσι δοξάζοντες· μόνον γὰρ ἀνδρὸς τὸν πρακτικὸν εἶναι βίον καὶ πολιτικόν· ἐφ' ἑκάστης γὰρ ἀρετῆς οὐκ εἶναι πράξεις μᾶλλον τοῖς ἰδιώταις ἢ τοῖς τὰ κοινὰ πράττουσι καὶ πολιτευομένοις. Οἱ

Superest ut disseramus, utrum eadem singulorum hominum et civitatis felicitas dici debeat, an secus; quod tamen constituere in promptu est. Omnes enim eandem esse uno ore consentiunt. Nam qui singulorum hominum beatam vitam solis opibus metiuntur, hi etiam civitatem, si fuerit opulenta, felicem esse confirmabunt. Qui vero vitam tyrannicam ceteris omnibus anteponunt, hi civitatem plurimis imperantem felicissimam esse confitebuntur. Si quis autem singularem hominem propter virtutem maxime probat, is civitatem, quo magis virtute prædita sit, hoc feliciorem esse asseverabit. (2) Sed hæc jam duo sunt, quæ considerationis indigent : primum, utra sit magis expetenda vita, quæ in administratione reipublicæ et civitatis communione versatur, an quæ velut peregrini et hospitis vita est, et a civili communitate sejuncta. Deinde quæ ratio reipublicæ et status civitatibus optimus sit, sive omnibus reipublicæ administratio expetenda sit, sive quibusdam non, plerisque tamen. Hoc enim intelligentiæ et cognitionis civilis munus est, non quid singulis sit expetendum, videre : nos autem hanc disputationem nunc explicandam suscepimus. Ut igitur illud alienum a nostro instituto fuerit, ita hujus commentationis hoc proprium munus habetur. (3) Hæc igitur necessario est optima respublica, quæ ita instituta atque ordinata est, ut quisque optime agere et beate vivere possit. Quod uti non est dubium, ita inter eos ipsos, qui vitam quæ cum virtute degitur, maxime expetendam esse consentiunt, controversia est, utra sit magis expetenda, civilis et activa, an quæ a rebus omnibus exterioribus sejuncta, hoc est contemplativa; quam solam nonnulli vitam philosopho dignam esse censent. Has enim duas vitæ agendæ vias fere qui virtutem maximo studio et ambitione colunt, tum priores tum etiam nostra memoria sequi et probare videntur, vitam dico civilem et philosophorum. (4) Neque vero parvi refert, utri veriora dicant. Necesse enim est ut, qui intelligentia prudentiaque valent, quum singuli homines privatim tum respublica communiter, vitam instituant ad meliorem scopum spectantes. Quidam igitur sic existimant, finitimis imperare, si hoc dominorum more fiat, injustissimum esse : sin civiliter, abesse quidem injuriam, tamen impedimento esse, quominus liceat otio et prosperitate frui. Alii tanquam ex adverso solam activam civilemque vitam viro dignam esse putant. Nam quæ cujusque virtutis sunt officia et actiones, non magis ad privatos quam ad eos qui rempublicam gerunt, pertinere. Sic igitur quidam exi-

μὲν οὖν οὕτως ὑπολαμβάνουσιν· (5) οἱ δὲ τὸν δεσποτικὸν καὶ τυραννικὸν τρόπον τῆς πολιτείας εἶναι μόνον εὐδαίμονά φασιν. Παρ' ἐνίοις δὲ καὶ τῆς πολιτείας οὗτος ὅρος τῶν νόμων, ὅπως δεσπόζωσι τῶν πέλας. 5 Διὸ καὶ τῶν πλείστων νομίμων χύδην ὡς εἰπεῖν κειμένων παρὰ τοῖς πλείστοις, ὅμως εἴ πού τι πρὸς ἓν οἱ νόμοι βλέπουσι, τοῦ κρατεῖν στοχάζονται πάντες, ὥσπερ ἐν Λακεδαίμονι καὶ Κρήτῃ πρὸς τοὺς πολέμους συντέτακται σχεδὸν ἥ τε παιδεία καὶ τὸ τῶν νόμων 10 πλῆθος. Ἔτι δ' ἐν τοῖς ἔθνεσι πᾶσι τοῖς δυναμένοις πλεονεκτεῖν ἡ τοιαύτη τετίμηται δύναμις, οἷον ἐν Σκύθαις καὶ Πέρσαις καὶ Θρᾳξὶ καὶ Κελτοῖς. (6) Ἐν ἐνίοις γὰρ καὶ νόμοι τινές εἰσι παροξύνοντες πρὸς τὴν ἀρετὴν ταύτην, καθάπερ ἐν Καρχηδόνι φασὶ τὸν ἐκ τῶν 15 κρίκων κόσμον λαμβάνειν ὅσας ἂν στρατεύσωνται στρατείας. Ἦν δέ ποτε καὶ περὶ Μακεδονίαν νόμος τὸν μηθένα ἀπεκταγκότα πολέμιον ἄνδρα περιεζῶσθαι τὴν φορβειάν· ἐν δὲ Σκύθαις οὐκ ἐξῆν πίνειν ἐν ἑορτῇ τινὶ σκύφον περιφερόμενον τῷ μηθένα ἀπεκταγκότι πολέ20 μιον. Ἐν δὲ τοῖς Ἴβηρσιν, ἔθνει πολεμικῷ, τοσούτους τὸν ἀριθμὸν ὀβελίσκους καταπηγνύουσι περὶ τὸν τάφον ὅσους ἂν διαφθείρῃ τῶν πολεμίων. Καὶ ἕτερα δὴ παρ' ἑτέροις ἐστὶ τοιαῦτα πολλά, τὰ μὲν νόμοις κατειλημμένα, τὰ δὲ ἔθεσιν. (7) Καίτοι δόξειεν ἂν 25 ἄγαν ἄτοπον ἴσως εἶναι τοῖς βουλομένοις ἐπισκοπεῖν, εἰ τοῦτ' ἐστὶν ἔργον τοῦ πολιτικοῦ, τὸ δύνασθαι θεωρεῖν ὅπως ἄρχῃ καὶ δεσπόζῃ τῶν πλησίον καὶ βουλομένων καὶ μὴ βουλομένων. Πῶς γὰρ ἂν εἴη τοῦτο πολιτικὸν ἢ νομοθετικόν, ὅ γε μηδὲ νόμιμόν ἐστιν; οὐ νόμιμον 30 δὲ τὸ μὴ μόνον δικαίως ἀλλὰ καὶ ἀδίκως ἄρχειν, κρατεῖν δ' ἔστι καὶ μὴ δικαίως. (8) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμαις τοῦτο ὁρῶμεν· οὔτε γὰρ τοῦ ἰατροῦ οὔτε τοῦ κυβερνήτου ἔργον ἐστὶ τὸ ἢ πεῖσαι ἢ βιάσασθαι τοῦ μὲν τοὺς θεραπευομένους τοῦ δὲ τοὺς 35 πλωτῆρας. Ἀλλ' ἐοίκασιν οἱ πολλοὶ τὴν δεσποτικὴν οἴεσθαι εἶναι, καὶ ὅπερ αὐτοῖς ἕκαστοι οὔ φασιν εἶναι δίκαιον οὐδὲ συμφέρον, τοῦτ' οὐκ αἰσχύνονται πρὸς τοὺς ἄλλους ἀσκοῦντες· αὐτοὶ μὲν γὰρ παρ' αὐτοῖς τὸ δικαίως ἄρχειν ζητοῦσι, πρὸς δὲ τοὺς ἄλλους οὐδὲν 40 μέλει τῶν δικαίων. (9) Ἄτοπον δὲ εἰ μὴ φύσει τὸ μὲν δεσπόζον ἐστὶ τὸ δὲ οὐ δεσπόζον, ὥστε εἴπερ ἔχει τὸν τρόπον τοῦτον, οὐ δεῖ πάντων πειρᾶσθαι δεσπόζειν, ἀλλὰ τῶν δεσποστῶν, ὥσπερ οὐδὲ θηρεύειν ἐπὶ θοίνην ἢ θυσίαν ἀνθρώπους, ἀλλὰ τὸ πρὸς τοῦτο θηρευτόν· 45 ἔστι δὲ θηρευτὸν ὃ ἂν ἄγριον ᾖ ἐδεστὸν ζῷον. Ἀλλὰ μὴν εἴη γ' ἂν καὶ καθ' ἑαυτὴν μία πόλις εὐδαίμων, ἡ πολιτεύεται δηλονότι καλῶς, εἴπερ ἐνδέχεται πόλιν οἰκεῖσθαί που καθ' ἑαυτὴν νόμοις χρωμένην σπουδαίοις, ἧς τῆς πολιτείας ἡ σύνταξις οὐ πρὸς πόλεμον οὐδὲ πρὸς 50 τὸ κρατεῖν ἔσται τῶν πολεμίων· μηθὲν γὰρ ὑπαρχέτω τοιοῦτον. (10) Δῆλον ἄρα ὅτι πάσας τὰς πρὸς τὸν πόλεμον ἐπιμελείας καλὰς μὲν θετέον, οὐχ ὡς τέλος δὲ πάντων ἀκρότατον, ἀλλ' ἐκείνου χάριν ταύτας. Τοῦ δὲ νομοθέτου τοῦ σπουδαίου ἐστὶ τὸ θεάσασθαι πόλιν

stimant. (5) Alii solam reipublicæ administrandæ rationem dominio similem et tyrannicam felicem esse dicunt. Quin etiam apud nonnullos hic est reipublicæ finis, quo leges spectant, ut vicinis dominentur. Quapropter quamvis plurima plurimorum instituta inordinata sint et confusa, sicubi tamen leges ad unum aliquid spectant, hoc petunt, ut victoria et imperio potiantur: quemadmodum Lacedæmone et in Creta quum educatio tum legum summa fere bellis accommodantur. Præterea in cunctis nationibus, quæ possunt esse facultate rei gerendæ superiores, hujusmodi facultas in honore est, ut apud Scythas, Persas, Thraces et Celtas. (6) Apud quosdam enim etiam leges quædam sunt ad hanc virtutem excitantes, quemadmodum Carthagine aiunt annulorum ornatum cuique pro numero bellorum, quibus interfuerit, concedi. Et olim apud Macedones lex erat, ut capistro cingerentur, qui nullum hostem occidissent: et apud Scythas, qui nullum interemisset hostem, huic ex poculo, quod in solemni quodam epulo circumferebatur, bibere non licebat: et apud Hispanos, gentem bellicosam, tot numero obeliscos (*verucula vel fastigiatas bases*) circum cujusque tumulum defigebant (*erigebant*) quot hostes interemisset: et multa hujusmodi alia apud alios partim legibus sancita, partim moribus atque institutis sunt recepta. (7) Quanquam si considerare libeat, perabsurdum fortasse videatur, hominis civili scientia instructi officium esse, præcepta dare posse, quomodo in finitimos volentes juxta et invitos imperium dominatusque obtineatur. Nam qui potest hoc aut politici viri aut latoris legum officio convenire, quod ne legitimum quidem est? Legitimum autem non est, non solum juste, verum etiam injuste imperare. Fieri autem potest ut quis injuste vincat et superior evadat. (8) At neque in ceteris scientiis fieri hoc videmus. Neque enim medici aut gubernatoris munus est, ut hic nautis, ille ægrotantibus vel persuadeat vel vim inferat. Multi tamen rationem in servos dominandi scientiam civilem esse videntur existimare, et quod in se quisque neque justum esse neque utile dicunt, hoc idem eos in alios exercere non pudet. Ipsi enim inter se justum imperium quærunt, in alios autem quid justum sit, non curant. (9) Quod est absurdum, nisi est aliquid, quod natura factum est ad dominandum, aliud ad non dominandum. Quare, si ita se res habet, non est conandum in omnes dominari, sed in eos dumtaxat, qui ad domini imperium ferendum a natura facti sunt: quemadmodum ad epulas seu sacrificium non homines, sed quod est huic rei idoneum, venari oportet. Est autem idoneum animal silvestre, mensis accommodatum. At fieri potest ut civitas una, quæ recte scilicet administretur, separatim sita sit. Quid enim prohibet quominus alicubi seorsum habitetur, et justis legibus vivatur? cujus reipublicæ ratio nec ad bellum nec ad superandos hostes sit accommodata. Fingamus enim nihil adesse tale. (10) Perspicuum igitur est omnia bellica studia honesta quidem statui oportere, verum non ut summum rerum omnium finem, sed illa hujus esse gratia. Est autem boni legum latoris

καὶ γένος ἀνθρώπων καὶ πᾶσαν ἄλλην κοινωνίαν, ζωῆς ἀγαθῆς πῶς μεθέξουσι καὶ τῆς ἐνδεχομένης αὐτοῖς εὐδαιμονίας. Διοίσει μέντοι τῶν ταττομένων ἔνια νομίμων· καὶ τοῦτο τῆς νομοθετικῆς ἐστιν ἰδεῖν, ἐάν τινες 5 ὑπάρχωσι γειτνιῶντες, ποῖα πρὸς ποίους ἀσκητέον ἢ πῶς τοῖς καθήκουσι πρὸς ἑκάστους χρηστέον. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν κἂν ὕστερον τύχοι τῆς προσηκούσης σκέψεως, πρὸς τί τέλος δεῖ τὴν ἀρίστην πολιτείαν συντείνειν.

civitatem ac genus hominum, et omnem aliam communitatem intueri, et quomodo recta vita et felicitate, quæ in eos cadere possit, potiantur, considerare. Erit tamen in quibusdam legibus et institutis differentia. Illud quoque legum latoris officium est, si qui finitimi sunt, quo quique modo tractari debeant, et quæ in quosque sint officia servanda, dispicere. Sed hæc quidem quæstio, ad quem finem optimam rempublicam dirigere oporteat, postea suo loco explicabitur.

CAP. III.

Πρὸς δὲ τοὺς ὁμολογοῦντας μὲν τὸν μετ' ἀρετῆς εἶναι 10 βίον αἱρετώτατον, διαφερομένους δὲ περὶ τῆς χρήσεως αὐτοῦ, λεκτέον ἡμῖν πρὸς ἀμφοτέρους αὐτούς (οἱ μὲν γὰρ ἀποδοκιμάζουσι τὰς πολιτικὰς ἀρχάς, νομίζοντες τόν τε τοῦ ἐλευθέρου βίον ἕτερόν τινα εἶναι τοῦ πολιτικοῦ καὶ πάντων αἱρετώτατον, οἱ δὲ τοῦτον ἄριστον· 15 ἀδύνατον γὰρ τὸν μηθὲν πράττοντα πράττειν εὖ, τὴν δ' εὐπραγίαν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν εἶναι ταὐτόν) ὅτι τὰ μὲν ἀμφότεροι λέγουσιν ὀρθῶς τὰ δ' οὐκ ὀρθῶς, οἱ μὲν ὅτι ὁ τοῦ ἐλευθέρου βίος τοῦ δεσποτικοῦ ἀμείνων. Τοῦτο γὰρ ἀληθές· οὐθὲν γὰρ τό γε δούλῳ, ᾗ δοῦλος, 20 χρῆσθαι σεμνόν· ἡ γὰρ ἐπίταξις ἡ περὶ τῶν ἀναγκαίων οὐδενὸς μετέχει τῶν καλῶν. (2) Τὸ μέντοι νομίζειν πᾶσαν ἀρχὴν εἶναι δεσποτείαν οὐκ ὀρθόν· οὐ γὰρ ἔλαττον διέστηκεν ἡ τῶν ἐλευθέρων ἀρχὴ τῆς τῶν δούλων ἢ αὐτὸ τὸ φύσει ἐλεύθερον τοῦ φύσει δούλου. Διώρι-25 σται δὲ περὶ αὐτῶν ἱκανῶς ἐν τοῖς πρώτοις λόγοις. Τὸ δὲ μᾶλλον ἐπαινεῖν τὸ ἀπρακτεῖν τοῦ πράττειν οὐκ ἀληθές· ἡ γὰρ εὐδαιμονία πρᾶξίς ἐστιν. Ἔτι δὲ πολλῶν καὶ καλῶν τέλος ἔχουσιν αἱ τῶν δικαίων καὶ σωφρόνων πράξεις. (3) Καίτοι τάχ' ἂν ὑπολάβοι τις 30 τούτων οὕτω διωρισμένων ὅτι τὸ κύριον εἶναι πάντων ἄριστον· οὕτω γὰρ ἂν πλείστων καὶ καλλίστων κύριος εἴη πράξεων. Ὥστε οὐ δεῖ τὸν δυνάμενον ἄρχειν παριέναι τῷ πλησίον, ἀλλὰ μᾶλλον ἀφαιρεῖσθαι, καὶ μήτε πατέρα παίδων μήτε παῖδας πατρὸς μήθ' ὅλως 35 φίλον φίλου μηθένα ὑπολογεῖν μηδὲ πρὸς τοῦτο φροντίζειν· τὸ γὰρ ἄριστον αἱρετώτατον, τὸ δ' εὖ πράττειν ἄριστον. (4) Τοῦτο μὲν οὖν ἀληθῶς ἴσως λέγουσιν, εἴπερ ὑπάρξει τοῖς ἀποστεροῦσι καὶ βιαζομένοις τὸ τῶν ὄντων αἱρετώτατον. Ἀλλ' ἴσως οὐχ οἷόντε ὑπάρχειν, ἀλλ' 40 ὑποτίθενται τοῦτο ψεῦδος· οὐ γὰρ ἔτι καλὰς τὰς πράξεις ἐνδέχεται εἶναι τῷ μὴ διαφέροντι τοσοῦτον ὅσον ἀνὴρ γυναικὸς ἢ πατὴρ τέκνων ἢ δεσπότης δούλων. Ὥστε ὁ παραβαίνων οὐθὲν ἂν τηλικοῦτον κατορθώσειεν ὕστερον ὅσον ἤδη παρεκβέβηκε τῆς ἀρετῆς. Τοῖς γὰρ 45 ὁμοίοις τὸ καλὸν καὶ τὸ δίκαιον ἐν τῷ μέρει· τοῦτο γὰρ ἴσον καὶ ὅμοιον. Τὸ δὲ μὴ ἴσον τοῖς ἴσοις καὶ τὸ μὴ ὅμοιον τοῖς ὁμοίοις παρὰ φύσιν· οὐδὲν δὲ τῶν παρὰ φύσιν καλόν. Διὸ κἂν ἄλλος τις ᾖ κρείττων κατ' ἀρετὴν καὶ κατὰ δύναμιν τὴν πρακτικὴν τῶν ἀρίστων, 50 τούτῳ καλὸν ἀκολουθεῖν καὶ τούτῳ πείθεσθαι δίκαιον. Δεῖ δ' οὐ μόνον ἀρετὴν ἀλλὰ καὶ δύναμιν ὑπάρχειν, καθ' ἣν ἔσται πρακτικός. (5) Ἀλλ' εἰ ταῦτα λέ-

In eos autem utrosque, qui quum vitam quæ ex virtute degitur, omnibus anteferendam esse confiteantur, de usu tamen ejusdem dissentiunt, nobis disputandum est. Alteri enim civiles magistratus idcirco improbant, quoniam liberi hominis vitam a vita civili diversam et maxime omnium expetendam esse putant. Alteri hanc cunctarum optimam esse contendunt. Nam fieri posse negant ut is recte agat, qui nihil agit; felicitatem autem idem esse, quod recte agere, confirmant. Dicimus igitur utrosque partim recte, partim perperam statuere: quod enim alteri liberi hominis quam domini potiorem vitam esse dicunt, id a vero non abhorret: quoniam servo, qua servus est, uti nihil habet gloriatione dignum: nam res ad usum quotidianæ vitæ necessarias imperare nihil habet pulchrum aut præclarum. (2) Errat tamen, si quis omne imperium dominatum esse putat: nec enim minus liberorum imperium a servorum dominatione differt, quam liberi hominis natura a servili: qua de re libris superioribus satis explicatum est. Errat autem qui nihil agere potius esse dicit quam agere. Felicitas enim est in agendo, et justorum ac temperantium actiones multarum honestarum rerum finem sibi propositum habent. (3) Quibus rebus constitutis existimabit forsitan aliquis, summum bonum esse omnibus dominari. Sic enim fiet ut plurimas honestas actiones agendi potestatem habeat, prorsus ut cui licet imperare, is imperium alteri concedere non debeat, sed auferre potius: ita ut nec pater filiorum, nec filii patris hac in parte, ad summam, nec amicus amici rationem ducere debeat. Nam quod optimum est, id esse maxime omnium expetendum: recte autem agere, optimum esse. (4) Hoc igitur vere fortasse dicunt, si quidem futurum est ut qui alterum spoliant et vim afferunt, id quod omnium maxime est expetendum, consequantur. Sed id consequi posse non videntur, et hoc falso ponitur ab iis. Neque enim amplius honestis actionibus fungi potest, qui non tantum excellat, quantum vir mulieri, et pater liberis, dominusque præstat servis. Itaque qui semel a recto deflexit, non tantum postea poterit recte agendo procedere, quantum jam a virtute recessit. Similibus enim honestum et justum in vicissitudine positum est: hoc enim et æquum est et simile: non æquum autem inter pares, et non simile inter similes, præter naturam est. Nihil autem eorum quæ a natura aliena sunt, honestum est. Quocirca si quis alius virtute et agendi facultate optimis etiam præstet, huic obsequi honestum, et huic parere justum est. Oportet tamen non solum virtutem, verum etiam facultatem, qua sit ad agendum instructus, adesse. (5) Quæ si recte li-

γεται καλῶς καὶ τὴν εὐδαιμονίαν εὐπραγίαν θετέον, καὶ κοινῇ πάσης πόλεως ἂν εἴη καὶ καθ' ἕκαστον ἄριστος βίος ὁ πρακτικός. Ἀλλὰ τὸν πρακτικὸν οὐκ ἀναγκαῖον εἶναι πρὸς ἑτέρους, καθάπερ οἴονταί τινες, 5 οὐδὲ τὰς διανοίας εἶναι μόνας ταύτας πρακτικὰς τὰς τῶν ἀποβαινόντων χάριν γιγνομένας ἐκ τοῦ πράττειν, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον τὰς αὐτοτελεῖς καὶ τὰς αὑτῶν ἕνεκεν θεωρίας καὶ διανοήσεις· ἡ γὰρ εὐπραξία τέλος, ὥστε καὶ πρᾶξίς τις· μάλιστα δὲ καὶ πράττειν κυρίως 10 καὶ τῶν ἐξωτερικῶν πράξεων τοὺς ταῖς διανοίαις ἀρχιτέκτονας. (6) Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἀπρακτεῖν ἀναγκαῖον τὰς καθ' αὑτὰς πόλεις ἱδρυμένας καὶ ζῆν οὕτω προῃρημένας· ἐνδέχεται γὰρ κατὰ μέρη καὶ τοῦτο συμβαίνειν· πολλαὶ γὰρ κοινωνίαι πρὸς ἄλληλα τοῖς μέ-15 ρεσι τῆς πόλεώς εἰσιν. Ὁμοίως δὲ τοῦτο ὑπάρχει καὶ καθ' ἑνὸς ὁτουοῦν τῶν ἀνθρώπων· σχολῇ γὰρ ἂν ὁ θεὸς ἔχοι καλῶς καὶ πᾶς ὁ κόσμος, οἷς οὐκ εἰσὶν ἐξωτερικαὶ πράξεις παρὰ τὰς οἰκείας τὰς αὑτῶν. Ὅτι μὲν οὖν τὸν αὐτὸν βίον ἀναγκαῖον εἶναι τὸν ἄριστον ἑκάστῳ τε 20 τῶν ἀνθρώπων καὶ κοινῇ ταῖς πόλεσι καὶ τοῖς ἀνθρώποις, φανερόν ἐστιν.

cuntur, et felicitas in recte agendo consistit, efficitur ut vita actuosa quum publicæ civitatis cujusque tum etiam singulorum privatim optima sit. Verumtamen actuosam vitam ad alios referri, non est, ut quibusdam videtur, necessarium : nec eæ tantum cogitationes actuosæ sunt, quæ certarum actionum causa et eventuum, qui actiones subsequuntur, suscipiuntur : sed multo magis illas contemplationes et meditationes, quæ a mente profectæ ad eam redeunt, per se ipsas perfectas et sua ipsarum causa susceptas. Nam recte agere, ac proinde actio quædam, finis est. Maxime autem eos dicimus agere et externarum actionum dominos esse, qui mente et cogitationibus sunt architecti. (6) Jam vero quæ civitates seorsum sitæ sunt et vitam hujusmodi ceteris prætulerint, hos cessare et nihil agere non est necesse. Hoc enim per partes fieri potest, quoniam civitatis partibus inter ipsas multæ communitates sunt : quod ipsum eodem modo in unoquoque homine fit. Alioquin vix ipse Deus et mundus universus bene præclareque sese haberet, qui, præter suas et proprias, actionibus externis nullis funguntur. Eandem igitur vitam cuique hominum et publicæ civitati atque hominibus optimam esse, haud dubie necessarium est.

CAP. IV.

Ἐπεὶ δὲ πεφροιμίασται τὰ νῦν εἰρημένα περὶ αὐτῶν, καὶ περὶ τὰς ἄλλας πολιτείας ἡμῖν τεθεώρηται πρότερον, ἀρχὴ τῶν λοιπῶν εἰπεῖν πρῶτον ποίας τινὰς δεῖ 25 τὰς ὑποθέσεις εἶναι περὶ τῆς μελλούσης κατ' εὐχὴν συνεστάναι πόλεως. Οὐ γὰρ οἷόντε πολιτείαν γενέσθαι τὴν ἀρίστην ἄνευ συμμέτρου χορηγίας. Διὸ δεῖ πολλὰ προϋποτεθεῖσθαι καθάπερ εὐχομένους, εἶναι μέντοι μηθὲν τούτων ἀδύνατον. Λέγω δὲ οἷον περί τε πλήθους 30 πολιτῶν καὶ χώρας. (2) Ὥσπερ γὰρ καὶ τοῖς ἄλλοις δημιουργοῖς, οἷον ὑφάντῃ καὶ ναυπηγῷ, δεῖ τὴν ὕλην ὑπάρχειν ἐπιτηδείαν οὖσαν πρὸς τὴν ἐργασίαν (ὅσῳ γὰρ ἂν αὐτὴ τυγχάνῃ παρεσκευασμένη βέλτιον, ἀνάγκη καὶ τὸ γιγνόμενον ὑπὸ τῆς τέχνης εἶναι κάλλιον), 35 οὕτω καὶ τῷ πολιτικῷ καὶ τῷ νομοθέτῃ δεῖ τὴν οἰκείαν ὕλην ὑπάρχειν ἐπιτηδείως ἔχουσαν. Ἔστι δὲ πολιτικῆς χορηγίας πρῶτον τό τε πλῆθος τῶν ἀνθρώπων, πόσους τε καὶ ποίους τινὰς ὑπάρχειν δεῖ φύσει, καὶ κατὰ τὴν χώραν ὡσαύτως, ὅσην τε εἶναι καὶ ποίαν τινὰ 40 ταύτην. (3) Οἴονται μὲν οὖν οἱ πλεῖστοι προσήκειν μεγάλην εἶναι τὴν εὐδαίμονα πόλιν· εἰ δὲ τοῦτ' ἀληθές, ἀγνοοῦσι ποία μεγάλη καὶ ποία μικρὰ πόλις. Κατ' ἀριθμοῦ γὰρ πλῆθος τῶν ἐνοικούντων κρίνουσι τὴν μεγάλην, δεῖ δὲ μᾶλλον μὴ εἰς τὸ πλῆθος εἰς δὲ δύναμιν 45 ἀποβλέπειν. Ἔστι γάρ τι καὶ πόλεως ἔργον, ὥστε τὴν δυναμένην τοῦτο μάλιστ' ἀποτελεῖν, ταύτην οἰητέον εἶναι μεγίστην, οἷον Ἱπποκράτην οὐκ ἄνθρωπον ἀλλ' ἰατρὸν εἶναι μείζω φήσειεν ἄν τις τοῦ διαφέροντος κατὰ τὸ μέγεθος τοῦ σώματος. (4) Οὐ μὴν ἀλλὰ κἂν εἰ δεῖ 50 κρίνειν πρὸς τὸ πλῆθος ἀποβλέποντας, οὐ κατὰ τὸ τυχὸν πλῆθος τοῦτο οἰητέον (ἀναγκαῖον γὰρ ἐν ταῖς πόλεσιν ἴσως ὑπάρχειν καὶ δούλων ἀριθμὸν πολλῶν

Hæc postquam procemii loco exposuimus, supra vero de ceteris rebuspublicis disputavimus, transeundum jam est ad reliqua, quorum initium hinc capiendum censemus, ut exponamus primum quæ principia et quasi fundamenta civitatis ex animi sententia constituendæ debeant esse. Non enim potest fieri ut optima exsistat respublica, nisi copia rerum sit justa et conveniente instructa. Quocirca multa antea tanquam voto sumenda et supponenda sunt, quorum tamen nihil ejusmodi esse debet, ut fieri aut contingere non possit, ut civium multitudinem et magnitudinem agri. (2) Quemadmodum enim ceteris artificibus, ut textori et navium fabro, materia suppetat oportet operi conveniens, quæ quo fuerit commodius præparata, hoc artis opus necessario pulchrius exsistet : sic etiam homini politico legumque latori apta conveniensque materia adesse debet. Ad civilis autem rationis apparatum pertinet inprimis multitudo hominum, quot et quales natura adesse conveniat; deinde loci spatium, quantum et quæ conditio hujus esse debeat. (3) Plerique igitur felicem civitatem magnam esse oportere putant : quod si verum est, quæ civitas magna quæque parva sit dicenda, non intelligunt, habitantium numero civitatis magnitudinem metientes; quum tamen ad potentiam potius quam ad multitudinem spectare oporteat. Est enim civitatis etiam quoddam opus, quod quæ maxime potest efficere, hanc maximam civitatem existimare convenit; quemadmodum Hippocratem non hominem, sed medicum majorem dixeris altero, a quo corporis magnitudine superetur. (4) Verum etiamsi in æstimanda civitatis magnitudine sit multitudinis habenda ratio, non tamen oportet quamcunque multitudinem spectari : nam fortasse in civitatibus magnum servorum, inquilinorum et pere-

καὶ μετοίκων καὶ ξένων), ἀλλ' ὅσοι πόλεώς εἰσι μέρος καὶ ἐξ ὧν συνίσταται πόλις οἰκείων μορίων· ἡ γὰρ τούτων ὑπεροχὴ τοῦ πλήθους μεγάλης πόλεως σημεῖον, ἐξ ἧς δὲ βάναυσοι μὲν ἐξέρχονται πολλοὶ τὸν ἀριθμόν, ὁπλῖται δὲ ὀλίγοι, ταύτην ἀδύνατον εἶναι μεγάλην· οὐ γὰρ ταὐτὸν μεγάλη τε πόλις καὶ πολυάνθρωπος. (5) Ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦτό γε ἐκ τῶν ἔργων φανερὸν ὅτι χαλεπόν, ἴσως δ' ἀδύνατον, εὐνομεῖσθαι τὴν λίαν πολυάνθρωπον. Τῶν γοῦν δοκουσῶν πολιτεύεσθαι καλῶς οὐδεμίαν ὁρῶμεν οὖσαν ἀνειμένην πρὸς τὸ πλῆθος. Τοῦτο δὲ δῆλον καὶ διὰ τῆς τῶν λόγων πίστεως. Ὅ τε γὰρ νόμος τάξις τίς ἐστι, καὶ τὴν εὐνομίαν ἀναγκαῖον εὐταξίαν εἶναι, ὁ δὲ λίαν ὑπερβάλλων ἀριθμὸς οὐ δύναται μετέχειν τάξεως· (6) θείας γὰρ δὴ τοῦτο δυνάμεως ἔργον, ἥτις καὶ τόδε συνέχει τὸ πᾶν, ἐπεὶ τό γε καλὸν ἐν πλήθει καὶ μεγέθει εἴωθε γίνεσθαι. Διὸ καὶ πόλιν ἧς μετὰ μεγέθους ὁ λεχθεὶς ὅρος ὑπάρχει, ταύτην εἶναι καλλίστην ἀναγκαῖον. Ἀλλ' ἔστι τι καὶ πόλεσι μεγέθους μέτρον, ὥσπερ καὶ τῶν ἄλλων πάντων, ζῴων, φυτῶν, ὀργάνων. Καὶ γὰρ τούτων ἕκαστον οὔτε λίαν μικρὸν οὔτε κατὰ μέγεθος ὑπερβάλλον ἕξει τὴν αὑτοῦ δύναμιν, ἀλλ' ὁτὲ μὲν ὅλως ἐστερημένον ἔσται τῆς φύσεως, ὁτὲ δὲ φαύλως ἔχον, οἷον πλοῖον σπιθαμιαῖον μὲν οὐκ ἔσται πλοῖον ὅλως, οὐδὲ δυοῖν σταδίοιν, εἰς δέ τι μέγεθος ἐλθὸν ὁτὲ μὲν διὰ σμικρότητα φαύλην ποιήσει τὴν ναυτιλίαν, ὁτὲ δὲ διὰ τὴν ὑπερβολήν. (7) Ὁμοίως δὲ καὶ πόλις ἡ μὲν ἐξ ὀλίγων λίαν οὐκ αὐτάρκης (ἡ δὲ πόλις αὔταρκες), ἡ δὲ ἐκ πολλῶν ἄγαν ἐν τοῖς μὲν ἀναγκαίοις αὐτάρκης, ὥσπερ ἔθνος, ἀλλ' οὐ πόλις· πολιτείαν γὰρ οὐ ῥᾴδιον ὑπάρχειν· τίς γὰρ στρατηγὸς ἔσται τοῦ λίαν ὑπερβάλλοντος πλήθους, ἢ τίς κῆρυξ μὴ Στεντόρειος; Διὸ πρώτην μὲν εἶναι πόλιν ἀναγκαῖον τὴν ἐκ τοσούτου πλήθους ὃ πρῶτον πλῆθος αὔταρκες πρὸς τὸ εὖ ζῆν ἐστὶ κατὰ τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν. Ἐνδέχεται δὲ καὶ τὴν ταύτης ὑπερβάλλουσαν κατὰ πλῆθος εἶναι μείζω πόλιν· ἀλλὰ τοῦτ' οὐκ ἔστιν, ὥσπερ εἴπομεν, ἀόριστον. Τίς δ' ἐστὶν ὁ τῆς ὑπερβολῆς ὅρος, ἐκ τῶν ἔργων ἰδεῖν ῥᾴδιον. Εἰσὶ γὰρ αἱ πράξεις τῆς πόλεως τῶν μὲν ἀρχόντων τῶν δ' ἀρχομένων, ἄρχοντος δ' ἐπίταξις καὶ κρίσις ἔργον. Πρὸς δὲ τὸ κρίνειν περὶ τῶν δικαίων καὶ πρὸς τὸ τὰς ἀρχὰς διανέμειν κατ' ἀξίαν ἀναγκαῖον γνωρίζειν ἀλλήλους, ποῖοί τινές εἰσι, τοὺς πολίτας, ὡς ὅπου τοῦτο μὴ συμβαίνει γίγνεσθαι, φαύλως ἀνάγκη γίγνεσθαι τὰ περὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς κρίσεις· περὶ ἀμφότερα γὰρ οὐ δίκαιον αὐτοσχεδιάζειν, ὅπερ ἐν τῇ πολυανθρωπίᾳ τῇ λίαν ὑπάρχει φανερῶς. (8) Ἔτι δὲ ξένοις καὶ μετοίκοις ῥᾴδιον μεταλαμβάνειν τῆς πολιτείας· οὐ γὰρ χαλεπὸν τὸ λανθάνειν διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ πλήθους. Δῆλον τοίνυν ὡς οὗτός ἐστι πόλεως ὅρος ἄριστος, ἡ μεγίστη τοῦ πλήθους ὑπερβολὴ πρὸς αὐτάρκειαν ζωῆς εὐσύνοπτος. Περὶ μὲν οὖν μεγέθους πόλεως διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

grinorum numerum adesse necesse est : sed eorum multitudinem intueri, qui pars civitatis sunt, et ex quibus tanquam propriis partibus civitas consistit : quippe horum ingens multitudo magnæ civitatis esse argumentum. Ex qua vero civitate opifices plurimi numero, armati vero pauci prodeunt, hæc non potest esse magna. Nec enim magna civitas idem est ac civitas hominibus frequentissima. (5) Hoc vero etiam res ipsa declarat, difficile esse, fortasse vero ne fieri quidem posse, ut civitas nimium frequens hominibus bene legibus regatur. Earum certe, quæ recte administrari videntur, nullam esse videmus in multitudinem effusam. Hoc autem etiam rationibus demonstrari potest. Nam lex ordo quidam est : et recta legum institutio recta quædam ordinatio esse debet. At numerus modum excedens ab ordine fere alienus est. (6) Hoc enim divinæ potentiæ, quæ etiam hoc universum continet, munus est. Quin etiam pulchritudo in multitudine et magnitudine consistere solet : quare etiam cui civitati cum magnitudine memoratus multitudinis terminus adest, hæc est necessario pulcherrima. Sed ut ceterarum rerum, animalium, stirpium, instrumentorum, sic civitatis quidam est magnitudinis modus : horum enim quodque nec si valde exiguum sit, nec si magnitudine excedat, vim suam retinebit, sed modo prorsus naturam amittet, modo in statum incommodum delabetur : ut navigium prorsus non erit, nec si unius palmi sit, nec si pateat stadiis duobus, sed ad magnitudinem quandam progressum, modo propter exiguitatem modo propter exsuperantiam, incommodam navigationem reddet. (7) Eodem modo civitas, si ex admodum paucis consistat, sibi viribus suis non sufficiet; quod tamen civitatis proprium esse diximus; sin autem ex nimium multis, abundabit quidem necessariis adjumentis, sed quasi gens, non civitas erit; nec enim facile est rempublicam adesse. Quis enim dux nimiæ multitudinis erit, aut præco, nisi Stentori similis? Quare prima quidem civitas ea sit necesse est, quæ ex multitudine, quanta primum satis est ad recte vivendum in communitate civili, constat. Fieri autem potest ut etiam ea civitas, quæ hanc multitudinem superat, [major] sit civitas: hoc tamen, ut diximus, non est infinitum. Quis autem sit exsuperantis magnitudinis terminus, ex operibus intelligere in promptu est. Fiunt enim civitatis actiones, dum alii imperant, alii parent. Est autem imperantis munus præcipere et judicare. Ad judicandum porro de justis, et ad magistratus pro dignitate distribuendos, ut cives se, qualis quisque sit, inter se cognoscant, oportet; quod ubi fieri non potest, quæ ad magistratus et judicia pertinent, minus recte administrentur necesse est. In utrisque enim injustum est aliquid agere temere et inconsiderate : quod haud dubie in nimis frequenti civitate usu venit. (8) Præterea peregrini et inquilini haud magno negotio possunt ad rempublicam obrepere; quippe ubi latere propter nimiam multitudinem hominum non est difficile. Apparet igitur hanc esse civitatis optimam terminationem, ut maxima multitudinis exsuperantia sit tanta, quæ sibi suis viribus ad vivendum sufficiat, et inter se nosci possit. Sed de magnitudine civitatis ita definitum esto.

CAP. V.

Παραπλησίως δὲ καὶ τὰ περὶ τῆς χώρας ἔχει. Περὶ
μὲν γὰρ τοῦ ποίαν τινά, δῆλον ὅτι τὴν αὐταρκεστάτην
πᾶς τις ἂν ἐπαινέσειεν. Τοιαύτην δ' ἀναγκαῖον εἶναι
τὴν παντοφόρον· τὸ γὰρ πάντα ὑπάρχειν καὶ δεῖσθαι
5 μηθενὸς αὔταρκες. Πλήθει δὲ καὶ μεγέθει τοσαύτην
ὥστε δύνασθαι τοὺς οἰκοῦντας ζῆν σχολάζοντας ἐλευθε-
ρίως ἅμα καὶ σωφρόνως. Τοῦτον δὲ τὸν ὅρον εἰ καλῶς
ἢ μὴ καλῶς λέγομεν, ὕστερον ἐπισκεπτέον ἀκριβέστερον,
ὅταν ὅλως περὶ κτήσεως καὶ τῆς περὶ τὴν οὐσίαν εὐ-
10 πορίας συμβαίνῃ ποιεῖσθαι μνείαν, πῶς δεῖ καὶ τίνα
τρόπον ἔχειν πρὸς τὴν χρῆσιν αὐτήν· πολλαὶ γὰρ περὶ
τὴν σκέψιν ταύτην εἰσὶν ἀμφισβητήσεις διὰ τοὺς ἕλ-
κοντας ἐφ' ἑκατέραν τοῦ βίου τὴν ὑπερβολήν, τοὺς μὲν
ἐπὶ τὴν γλισχρότητα, τοὺς δὲ ἐπὶ τὴν τρυφήν. (2) Τὸ
15 δ' εἶδος τῆς χώρας οὐ χαλεπὸν εἰπεῖν, δεῖ δ' ἔνια πεί-
θεσθαι καὶ τοῖς περὶ στρατηγίαν ἐμπείροις, ὅτι χρὴ μὲν
τοῖς πολεμίοις εἶναι δυσέμβολον, αὐτοῖς δ' εὐέξοδον.
Ἔτι δ' ὥσπερ τὸ πλῆθος τὸ τῶν ἀνθρώπων εὐσύνοπτον
ἔφαμεν εἶναι δεῖν, οὕτω καὶ τὴν χώραν· τὸ δ' εὐσύν-
20 οπτον τὸ εὐβοήθητον εἶναι τὴν χώραν ἐστίν. Τῆς δὲ
πόλεως τὴν θέσιν εἰ χρὴ ποιεῖν κατ' εὐχήν, πρός τε τὴν
θάλατταν προσήκει κεῖσθαι καλῶς πρός τε τὴν χώραν.
Εἷς μὲν ὁ λεχθεὶς ὅρος· δεῖ γὰρ πρὸς τὰς ἐκβοηθείας
κοινὴν εἶναι τῶν τόπων ἁπάντων· ὁ δὲ λοιπὸς πρὸς τὰς
25 τῶν γιγνομένων καρπῶν παραπομπάς. Ἔτι δὲ τῆς
περὶ ξύλα ὕλης, κἂν εἴ τινα ἄλλην ἐργασίαν ἡ χώρα
τυγχάνοι κεκτημένη τοιαύτην, εὐπαρακόμιστον.

[VI.] 3. Περὶ δὲ τῆς πρὸς τὴν θάλατταν κοινωνίας,
πότερον ὠφέλιμος ταῖς εὐνομουμέναις πόλεσιν ἢ βλαβερά,
30 πολλὰ τυγχάνουσιν ἀμφισβητοῦντες· τό τε γὰρ ἐπιξε-
νοῦσθαί τινας ἐν ἄλλοις τεθραμμένους νόμοις ἀσύμφορον
εἶναί φασι πρὸς τὴν εὐνομίαν, καὶ τὴν πολυανθρωπίαν·
γίνεσθαι μὲν γὰρ ἐκ τοῦ χρῆσθαι τῇ θαλάσσῃ διαπέμ-
ποντας καὶ δεχομένους ἐμπόρων πλῆθος, ὑπεναντίαν
35 δ' εἶναι πρὸς τὸ πολιτεύεσθαι καλῶς. (4) Ὅτι μὲν
οὖν, εἰ ταῦτα μὴ συμβαίνει, βέλτιον καὶ πρὸς ἀσφά-
λειαν καὶ πρὸς εὐπορίαν τῶν ἀναγκαίων μετέχειν τὴν
πόλιν καὶ τὴν χώραν τῆς θαλάττης, οὐκ ἄδηλον. Καὶ
γὰρ πρὸς τὸ ῥᾶον φέρειν τοὺς πολέμους εὐβοηθήτους
40 εἶναι δεῖ κατ' ἀμφότερα τοὺς σωθησομένους, καὶ κατὰ
γῆν καὶ κατὰ θάλατταν· καὶ πρὸς τὸ βλάψαι τοὺς ἐπι-
τιθεμένους, εἰ μὴ κατ' ἄμφω δυνατόν, ἀλλὰ κατὰ θά-
τερον ὑπάρξει μᾶλλον ἀμφοτέρων μετέχουσιν. Ὅσα
τ' ἂν μὴ τυγχάνῃ παρ' αὐτοῖς ὄντα, δέξασθαι ταῦτα
45 καὶ τὰ πλεονάζοντα τῶν γιγνομένων ἐκπέμψασθαι τῶν
ἀναγκαίων ἐστίν· αὑτῇ γὰρ ἐμπορικήν, ἀλλ' οὐ τοῖς
ἄλλοις δεῖ εἶναι τὴν πόλιν. (5) Οἱ δὲ παρέχοντες σφᾶς
αὐτοὺς πᾶσιν ἀγορὰν προσόδου χάριν ταῦτα πράττου-
σιν· ἣν δὲ μὴ δεῖ πόλιν τοιαύτης μετέχειν πλεονεξίας,
50 οὐδ' ἐμπόριον δεῖ κεκτῆσθαι τοιοῦτον. Ἐπεὶ δὲ καὶ
νῦν ὁρῶμεν πολλαῖς ὑπάρχον καὶ χώραις καὶ πόλεσιν
ἐπίνεια καὶ λιμένας εὐφυῶς κείμενα πρὸς τὴν πόλιν,

Similis est regionis agrique ratio, de cujus qualitate non dubium est quin maxime natura instructus et copiosus cunctorum approbatione sit commendabilis; qualem esse necesse est rerum omnium feracem. Nam omnia suppetere, et nihil desiderari, hoc demum est natura et viribus esse instructissimum. Multitudine autem et magnitudine tanta esse debet, ut incolæ in otio et liberaliter et temperanter vivere possint. Hanc autem terminationem rectene an secus ponamus, postea erit accuratius considerandum, quum universe de possessionibus atque rei familiaris copiis mentionem faciemus, quomodo erga earum usum ipsum affectum esse oporteat. Hæc enim quæstio multas habet controversias, propter eos qui eum rei familiaris usum in contrariam utrimque partem, hi ad nimiam parcimoniam, illi ad luxuriam trahunt. (2) De forma vero regionis et agri non est difficile præcipere : sed nonnulla sunt, in quibus etiam rei militaris peritis habenda fides, qui aiunt eum esse debere hostibus quidem ad invadendum difficilem, ipsis autem ad eruptiones et excursiones faciendas facilem. Præterea ut hominum multitudinem ejusmodi esse oportere diximus, quæ facile cognosci possit, sic et agrum censemus; id est, ut facile et prompte possit subsidium ferri. Urbis vero situm, si votis sumere licet, convenit habere et vicini maris opportunitatem et soli. Terminatio una jam dicta est : nam ad submittenda auxilia undique locis omnibus communem esse oportet : altera, ut commode fructus agri subvehi possint. Præterea ut ligna seu materia, et si quid aliud id genus ager ferat, facile transferri possint.

[VI.] 3. Maris autem communio utrum civitatibus, quæ bene legibus constitutæ sunt, prosit an noceat, magna controversia est. Nam peregrinos in ea aliis legibus assuetos versari, rectæ legum institutioni atque observationi nocere aiunt, et urbem nimis frequentem facere. Nam ex usu maris, exportandis et importandis mercibus, mercatorum turbam infundi, quod rectæ reipublicæ administrationi adversari contendunt. (4) Quæ incommoda si vitari possint, tutius omnino et ad rerum necessariarum copiam commodius esse, ut urbs communi terræ et maris usu fruatur, non potest dubitari. Nam et ad hostium incursionem facilius sustinendam, oportet eis qui salvi esse volunt, utrimque et terra et mari auxilium in promptu esse : et ut hostibus invadentibus detrimentum inferre queant, si non utrimque, at certe ex altera parte nocendi majorem facultatem habebunt, qui terræ simul et maris opportunitate fruuntur. Præterea ex rebus necessariis, quæ apud eos desiderantur, invectas accipere, et vicissim, quæ de copiis nativis supersunt, has exportare licet. Sibi enim, non aliis civitas mercaturam exercere debet. (5) Qui vero civitatem suam emporium commune omnibus præbent, lucri et quæstus gratia id faciunt. At in qua civitate talis lucri cupiditas tolerari non debet, forum ejusmodi esse non oportet. Sed quum multis regionibus et oppidis esse videamus stationes et portus opportune ad oppida

ὥστε μήτε τὸ αὐτὸ νέμειν ἄστυ μήτε πόρρω λίαν, ἀλλὰ κρατεῖσθαι τείχεσι καὶ τοιούτοις ἄλλοις ἐρύμασι, φανερὸν ὡς εἰ μὲν ἀγαθόν τι συμβαίνει γίγνεσθαι διὰ τῆς κοινωνίας αὐτῶν, ὑπάρξει τῇ πόλει τοῦτο τὸ ἀγαθόν, εἰ 5 δέ τι βλαβερόν, φυλάξασθαι ῥᾴδιον τοῖς νόμοις φράζοντας καὶ διορίζοντας τίνας οὐ δεῖ καὶ τίνας ἐπιμίσγεσθαι δεῖ πρὸς ἀλλήλους. (6) Περὶ δὲ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ὅτι μὲν βέλτιστον ὑπάρχειν μέχρι τινὸς πλήθους, οὐκ ἄδηλον· οὐ γὰρ μόνον αὐτοῖς ἀλλὰ καὶ τῶν πλησίον τισὶ 10 δεῖ καὶ φοβεροὺς εἶναι καὶ δύνασθαι βοηθεῖν, ὥσπερ κατὰ γῆν, καὶ κατὰ θάλατταν. Περὶ δὲ πλήθους ἤδη καὶ μεγέθους τῆς δυνάμεως ταύτης πρὸς τὸν βίον ἀποσκεπτέον τῆς πόλεως· εἰ μὲν γὰρ ἡγεμονικὸν καὶ πολιτικὸν ζήσεται βίον, ἀναγκαῖον καὶ ταύτην τὴν δύναμιν 15 ὑπάρχειν πρὸς τὰς πράξεις σύμμετρον. (7) Τὴν δὲ πολυανθρωπίαν τὴν γιγνομένην περὶ τὸν ναυτικὸν ὄχλον οὐκ ἀναγκαῖον ὑπάρχειν ταῖς πόλεσιν· οὐθὲν γὰρ αὐτοὺς μέρος εἶναι δεῖ τῆς πόλεως. Τὸ μὲν γὰρ ἐπιβατικὸν ἐλεύθερον καὶ τῶν πεζευόντων ἐστίν, ὃ κύριόν ἐστι καὶ 20 κρατεῖ τῆς ναυτιλίας· πλήθους δὲ ὑπάρχοντος περιοίκων καὶ τῶν τὴν χώραν γεωργούντων, ἀφθονίαν ἀναγκαῖον εἶναι καὶ ναυτῶν. Ὁρῶμεν δὲ καὶ τοῦτο καὶ νῦν ὑπάρχον τισίν, οἷον τῇ πόλει τῶν Ἡρακλεωτῶν· πολλὰς γὰρ ἐκπληροῦσι τριήρεις κεκτημένοι τῷ μεγέθει πόλιν 25 ἑτέρων ἐμμελεστέραν.

Περὶ μὲν οὖν χώρας καὶ λιμένων καὶ πόλεων καὶ θαλάττης καὶ περὶ τῆς ναυτικῆς δυνάμεως ἔστω διωρισμένα τὸν τρόπον τοῦτον.

sitos, ut neque idem oppidum occupent, neque tamen procul absint, muris et aliis hujusmodi munitionibus septi et firmati, non dubium est, si commodum ex hac communione capitur, quin id bonum hujusmodi civitati sit affuturum; sin aliquid detrimenti, id facile erit legibus ferendis cavere, et definire quos liceat et quos inter se versari non oporteat. (6) Ceterum copiarum navalium aliquem numerum suppetere civitati haud dubie maximam habet utilitatem: quum non sibi solum, sed finitimorum etiam quibusdam præsidium habere paratum et timori esse conveniat, ut terra, sic item mari. Jam de multitudine et magnitudine harum copiarum pro ratione vitæ cujusque civitatis statuendum est: si enim bellicosa principatum affectaverit, necesse erit etiam has ei copias rei navalis suppetere, quæ rebus gerendis sint accommodatæ. (7) Ingens autem hominum multitudo, quæ ex turba navali exsistit, ut civitatibus adsit, non est necesse. Nec enim hoc hominum genus pars civitatis esse debet; quoniam vectores classicique milites, qui principatum tenent, et in quorum potestate turba navalis est, liberi sunt et ex pedestribus copiis. Quodsi accolarum et agros colentium multitudo adsit, nautarum etiam copiam abunde suppetere necesse est; ut hac quoque memoria quibusdam usu venire novimus, ut Heracleotarum civitati, qui licet minorem aliis urbem habitent, multas tamen triremes complent.

De regione igitur et portubus, [et urbibus,] et mari et copiis navalibus ad hunc modum disseruisse satis sit.

CAP. VI. [VII.]

Περὶ δὲ τοῦ πολιτικοῦ πλήθους, τίνα μὲν ὅρον ὑπάρ- 30 χειν χρή, πρότερον εἴπομεν· ποίους δέ τινας τὴν φύσιν εἶναι δεῖ, νῦν λέγωμεν. Σχεδὸν δὴ κατανοήσειεν ἄν τις τοῦτό γε, βλέψας ἐπί τε τὰς πόλεις τὰς εὐδοκιμούσας τῶν Ἑλλήνων καὶ πρὸς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, ὡς διείληπται τοῖς ἔθνεσιν. Τὰ μὲν γὰρ ἐν τοῖς ψυχροῖς τόποις 35 ἔθνη καὶ τὰ περὶ τὴν Εὐρώπην θυμοῦ μέν ἐστι πλήρη, διανοίας δὲ ἐνδεέστερα καὶ τέχνης· διόπερ ἐλεύθερα μὲν διατελεῖ μᾶλλον, ἀπολίτευτα δὲ καὶ τῶν πλησίον ἄρχειν οὐ δυνάμενα. Τὰ δὲ περὶ τὴν Ἀσίαν διανοητικὰ μὲν καὶ τεχνικὰ τὴν ψυχήν, ἄθυμα δέ· διόπερ ἀρχόμενα 40 καὶ δουλεύοντα διατελεῖ. Τὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων γένος ὥσπερ μεσεύει κατὰ τοὺς τόπους, οὕτως ἀμφοῖν μετέχει· καὶ γὰρ ἔνθυμον καὶ διανοητικόν ἐστιν· διόπερ ἐλεύθερόν τε διατελεῖ καὶ βέλτιστα πολιτευόμενον καὶ δυνάμενον ἄρχειν πάντων, μιᾶς τυγχάνον πολιτείας. 45 (2) Τὴν αὐτὴν δ᾽ ἔχει διαφορὰν καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων ἔθνη πρὸς ἄλληλα· τὰ μὲν γὰρ ἔχει τὴν φύσιν μονόκωλον, τὰ δὲ εὖ τε κέκραται πρὸς ἀμφοτέρας τὰς δυνάμεις ταύτας. Φανερὸν τοίνυν ὅτι δεῖ διανοητικούς τε εἶναι καὶ θυμοειδεῖς τὴν φύσιν τοὺς μέλλοντας εὐαγώ- 50 γους ἔσεσθαι τῷ νομοθέτῃ πρὸς τὴν ἀρετήν. Ὅπερ γάρ φασί τινες δεῖν ὑπάρχειν τοῖς φύλαξι, τὸ φιλητικοὺς μὲν εἶναι τῶν γνωρίμων, πρὸς δὲ τοὺς ἀγνῶτας ἀγρίους,

De civili vero multitudine, quis modus ei sit constituendus, antea diximus. Cujusmodi autem cives esse debeant, deinceps exponamus. Quod, si quis Græcorum celeberrimas civitates atque orbem terrarum, et gentium a quibus habitatur, discrimina consideret, haud erit intellectu difficile. Homines enim qui frigida loca Europamque inhabitant, sunt illi quidem animosi, intelligentia tamen et arte minus solertes habentur. Itaque quum libertatem constanter tueantur, tamen a societate civili et reipublicæ sunt alieni, nec finitimis imperare possunt. Qui vero Asiam incolunt, ut ingenio et artificiis præstant, sic parum animosi sunt. Itaque imperio semper subjecti sunt et servitute pressi. Græcorum autem natio, ut loca terrarum media inter illas gentes tenet, ita et ambarum naturæ est particeps: quippe animo simul et intelligentia valet. Quamobrem in libertate persistit, et optima reipublicæ ratione utitur, et si unam in rempublicam coierit, utique cunctis hominibus posset imperare. (2) Quanquam Græcorum gentes eandem inter se differentiam habent: quædam enim una tantum facultate valent, aliæ ad utrumque bene temperatam habent naturam. Igitur ut legum latori faciles docilesque se ad virtutem præbeant, intelligentes haud dubie et natura animosi esse debent. Nam quod quidam sic custodes affectos esse oportere aiunt, ut se notis amicos, ignotis autem infestos atque intractabiles exhibeant: animus est qui

ὁ θυμός ἐστιν ὁ ποιῶν τὸ φιλητικόν· αὕτη γάρ ἐστιν ἡ τῆς ψυχῆς δύναμις ᾗ φιλοῦμεν. (3) Σημεῖον δέ· πρὸς γὰρ τοὺς συνήθεις καὶ φίλους ὁ θυμὸς αἴρεται μᾶλλον ἢ πρὸς τοὺς ἀγνῶτας, ὀλιγωρεῖσθαι νομίσας. Διὸ καὶ Ἀρχίλο-
5 χος προσηκόντως τοῖς φίλοις ἐγκαλῶν διαλέγεται πρὸς τὸν θυμόν·

οὐ γὰρ δὴ περὶ φίλων ἀπάγχεο.

Καὶ τὸ ἄρχον δὲ καὶ τὸ ἐλεύθερον ἀπὸ τῆς δυνάμεως ταύτης ὑπάρχει πᾶσιν· ἀρχικὸν γὰρ καὶ ἀήττητον ὁ θυ-
10 μός. Οὐ καλῶς δ' ἔχει λέγειν χαλεποὺς εἶναι πρὸς τοὺς ἀγνῶτας· πρὸς οὐθένα γὰρ εἶναι χρὴ τοιοῦτον, οὐδ' εἰσὶν οἱ μεγαλόψυχοι τὴν φύσιν ἄγριοι, πλὴν πρὸς τοὺς ἀδικοῦντας. Τοῦτο δὲ μᾶλλον ἔτι πρὸς τοὺς συνήθεις πάσχουσιν, ὅπερ εἴρηται πρότερον, ἂν ἀδικεῖσθαι νομίσω-
15 σιν. (4) Καὶ τοῦτο συμβαίνει κατὰ λόγον· παρ' οἷς γὰρ ὀφείλεσθαι δεῖν τὴν εὐεργεσίαν ὑπολαμβάνουσι, πρὸς τῷ βλάβει καὶ ταύτης ἀποστερεῖσθαι νομίζουσιν. Ὅθεν εἴρηται « χαλεποὶ γὰρ πόλεμοι ἀδελφῶν » καὶ « οἵ τοι πέρα στέρξαντες, οἱ δὲ καὶ πέρα μισοῦσιν. »

20 Περὶ μὲν οὖν τῶν πολιτευομένων, πόσους τε ὑπάρχειν δεῖ καὶ ποίους τινὰς τὴν φύσιν, ἔτι δὲ τὴν χώραν πόσην τέ τινα καὶ ποίαν τινά, διώρισται σχεδόν· οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν ἀκρίβειαν δεῖ ζητεῖν διά τε τῶν λόγων καὶ τῶν γιγνομένων διὰ τῆς αἰσθήσεως.

vim amandi et bene volendi gignit. Hæc enim est animæ facultas qua amamus. (3) Argumento est, quod animus in familiares et amicos quam ignotos, quum se contemni putant homines, magis exasperatur. Recte igitur Archilochus amicos incusans cum animo suo colloquitur :

Non enim, *inquit*, propter amicos cruciabaris.

Item imperandi et libertatis amor ab hac omnino proficiscitur. Animus enim *iratus* imperiosus et invictus est. Neque vero recte præcipiunt, qui difficiles atque asperos ignotis esse oportere aiunt, quum erga neminem talem esse conveniat. Nec magnanimi sævi atque asperi sunt natura, nisi in eos a quibus injuria sunt affecti : quod tamen in familiares et amicos, ut supra diximus, si qua injuria ab iis se affici putent, magis usu venit; (4) idque non sine ratione. Quos enim sibi beneficium debere existimant, ab iis se præter detrimentum fructu beneficii et gratia fraudari arbitrantur. Ex quo illud dictum est : « Nam bella fratrum sæva, pugnæque asperæ », et, « Qui valde amarunt, odia gerunt acerrima. »

Cives igitur quot et quales esse natura, et regio quanta et qualis esse debeat, fere declaravimus : non enim eadem in iis quæ rationibus disputantur, atque in iis quæ sensu constant, subtilitas poscenda est.

CAP. VII. [VIII.]

25 Ἐπεὶ δ' ὥσπερ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ φύσιν συνεστώτων οὐ ταὐτά ἐστι μόρια τῆς ὅλης συστάσεως, ὧν ἄνευ τὸ ὅλον οὐκ ἂν εἴη, δῆλον ὡς οὐδὲ πόλεως μέρη θετέον ὅσα ταῖς πόλεσιν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν, οὐδ' ἄλλης κοινωνίας οὐδεμιᾶς, ἐξ ἧς ἕν τι τὸ γένος. Ἓν γάρ
30 τι καὶ κοινὸν εἶναι δεῖ καὶ ταὐτὸ τοῖς κοινωνοῖς, ἄν τε ἴσον ἄν τε ἄνισον μεταλαμβάνωσιν, οἷον εἴτε τροφὴ τοῦτό ἐστιν εἴτε χώρας πλῆθος εἴτ' ἄλλο τι τῶν τοιούτων ἐστίν. (2) Ὅταν δ' ᾖ τὸ μὲν τούτου ἕνεκεν τὸ δ' οὗ ἕνεκεν, οὐθὲν ἕν γε τούτοις κοινὸν ἀλλ' ἢ τῷ μὲν ποιῆ-
35 σαι τῷ δὲ λαβεῖν· λέγω δ' οἷον ὀργάνῳ τε παντὶ πρὸς τὸ γιγνόμενον ἔργον καὶ τοῖς δημιουργοῖς· οἰκίᾳ γὰρ πρὸς οἰκοδόμον οὐθέν ἐστιν ὃ γίνεται κοινόν, ἀλλ' ἔστι τῆς οἰκίας χάριν ἡ τῶν οἰκοδόμων τέχνη. Διὸ κτήσεως μὲν δεῖ ταῖς πόλεσιν, οὐδὲν δ' ἐστὶν ἡ κτῆσις μέρος τῆς
40 πόλεως. Πολλὰ δ' ἔμψυχα μέρη τῆς κτήσεώς ἐστιν. Ἡ δὲ πόλις κοινωνία τίς ἐστι τῶν ὁμοίων, ἕνεκεν δὲ ζωῆς τῆς ἐνδεχομένης ἀρίστης. (3) Ἐπεὶ δ' ἐστὶν εὐδαιμονία τὸ ἄριστον, αὕτη δὲ ἀρετῆς ἐνέργεια καὶ χρῆσίς τις τέλειος, συμβέβηκε δὲ οὕτως ὥστε τοὺς μὲν ἐνδέ-
45 χεσθαι μετέχειν αὐτῆς, τοὺς δὲ μικρὸν ἢ μηδέν, δῆλον ὡς τοῦτ' αἴτιον τοῦ γίγνεσθαι πόλεως εἴδη καὶ διαφορὰς καὶ πολιτείας πλείους· ἄλλον γὰρ τρόπον καὶ δι' ἄλλων ἕκαστοι τοῦτο θηρεύοντες τούς τε βίους ἑτέρους ποιοῦνται καὶ τὰς πολιτείας. Ἐπισκεπτέον δὲ καὶ πόσα ταυτί
50 ἐστιν ὧν ἄνευ πόλις οὐκ ἂν εἴη· καὶ γὰρ ἃ λέγομεν εἶναι μέρη πόλεως, ἐν τούτοις ἂν εἴη ἀναγκαῖον ὑπάρχειν.

Sed quemadmodum in rebus naturalibus ea, sine quibus totum consistere non potest, non sunt eadem aut simul etiam partes totius compositionis : sic haud dubie ne civitatis quidem partes esse existimari debent omnia, quæ necessario civitatibus adsunt; nec alterius cujuspiam communitatis, ex qua genus unum aliquod efficitur. Unum enim quiddam et commune et idem consortibus adesse debet, sive id æqualiter sive inæqualiter cum iis communicetur : verbi causa, alimentum, sive agri modus, sive aliud id genus quidquam. (2) Quarum vero rerum ea est conditio, ut hæc illius gratia sit, illa cujus gratia, in his nihil est commune, nisi quod hæc facit, illa accipit : ut instrumento et artifici nihil est cum opere, quod efficitur, commune. Nihil enim domui est cum fabro aut architecto commune : sed ars fabrica domus gratia comparata est. Ita, quum opes civitatibus suppetere debeant, ipsæ tamen in civitatis partibus non numerantur. Complures vero res animatæ divitiarum partes sunt : civitas autem similium (*hominum*) communio quædam est, vitæ, quoad ejus fieri potest, optimæ gratia constituta. (3) Sed quum summum bonum felicitas sit, hæc autem virtutis operatio et usus quidam perfectus, cujus quidam compotes sunt, alii parum aut nihil participes : hæc est perspicue causa, cur genera et discrimina civitatum et rerumpublicarum exsistant. Nam dum alii aliis modis aliisque viis hoc aucupantur, diversa etiam vitæ genera et rerumpublicarum inde exsistunt. Dispiciendum est autem, quam multa sint ea sine quibus civitas esse non potest. In his enim necessario insunt, quas civita-

(4) Ληπτέον τοίνυν τῶν ἔργων τὸν ἀριθμόν· ἐκ τούτων γὰρ ἔσται δῆλον. Πρῶτον μὲν οὖν ὑπάρχειν δεῖ τροφήν, ἔπειτα τέχνας (πολλῶν γὰρ ὀργάνων δεῖται τὸ ζῆν), τρίτον δὲ ὅπλα (τοὺς γὰρ κοινωνοῦντας ἀναγκαῖον καὶ 5 ἐν αὑτοῖς ἔχειν ὅπλα πρός τε τὴν ἀρχήν, τῶν ἀπειθούντων χάριν, καὶ πρὸς τοὺς ἔξωθεν ἀδικεῖν ἐπιχειροῦντας), ἔτι χρημάτων τινὰ εὐπορίαν, ὅπως ἔχωσι καὶ πρὸς τὰς καθ' αὑτοὺς χρείας καὶ πρὸς πολεμικάς, πέμπτον δὲ καὶ πρῶτον τὴν περὶ τὸ θεῖον ἐπιμέλειαν, ἣν καλοῦσιν 10 ἱερατείαν, ἕκτον δὲ τὸν ἀριθμὸν καὶ πάντων ἀναγκαιότατον κρίσιν περὶ τῶν συμφερόντων καὶ τῶν δικαίων τῶν πρὸς ἀλλήλους. (5) Τὰ μὲν οὖν ἔργα ταῦτ' ἐστὶν ὧν δεῖται πᾶσα πόλις ὡς εἰπεῖν. Ἡ γὰρ πόλις πλῆθός ἐστιν οὐ τὸ τυχόν, ἀλλὰ πρὸς ζωὴν αὔταρκες, ὡς φαμέν· 15 ἐὰν δέ τι τυγχάνῃ τούτων ἐκλεῖπον, ἀδύνατον ἁπλῶς αὐτάρκη τὴν κοινωνίαν εἶναι ταύτην. Ἀνάγκη τοίνυν κατὰ τὰς ἐργασίας ταύτας συνεστάναι πόλιν. Δεῖ ἄρα γεωργῶν τ' εἶναι πλῆθος, οἳ παρασκευάσουσι τὴν τροφήν, καὶ τεχνίτας, καὶ τὸ μάχιμον, καὶ τὸ εὔπορον, 20 καὶ ἱερεῖς, καὶ κριτὰς τῶν ἀναγκαίων καὶ συμφερόντων.

tis partes esse dicimus. (4) Ergo operum numerus capiendus est; ex his enim facile res intelligetur. Primum igitur alimentum, deinde artes suppetere debent: vita enim instrumentis indiget. Tertio loco arma desiderantur. Nam qui reipublicæ communionem inierunt, hos armis quum ad tuendum imperium, ut id detrectantes coerceantur, tum ad vim, si quis injuriam extrinsecus inferre conetur, propulsandam, instructos esse necesse est. Præterea pecuniarum copia quædam ad usus et civiles et militares adesse debet. Quinta est ea quæ primo loco ponenda fuit, rerum divinarum procuratio, quod sacerdotium appellatur. Sextum, omniumque maxime necessarium, judicium de commodis reipublicæ, et de juribus quæ inter cives disceptantur. (5) Hæc igitur fere sunt opera, quæ in omni civitate requiruntur. Civitas enim multitudo est non quævis, sed quæ sibi suis viribus sufficit ad vitam degendam. Quodsi quid horum forte desit, fieri non potest absolute, ut hæc societas sibi ipsa sufficiat. Quum igitur per has operationes civitatem consistere oporteat, agricolarum multitudinem, qui in cibo parando sunt occupati, artifices, milites, locupletes, sacerdotes, denique stricti juris et commodorum judices civitatibus adesse necesse est.

CAP. VIII. [IX.]

Διωρισμένων δὲ τούτων λοιπὸν σκέψασθαι πότερον πᾶσι κοινωνητέον πάντων τούτων (ἐνδέχεται γὰρ τοὺς αὐτοὺς ἅπαντας εἶναι καὶ γεωργοὺς καὶ τεχνίτας καὶ 25 τοὺς βουλευομένους καὶ δικάζοντας) ἢ καθ' ἕκαστον ἔργον τῶν εἰρημένων ἄλλους ὑποθετέον, ἢ τὰ μὲν ἴδια τὰ δὲ κοινὰ τούτων ἐξ ἀνάγκης ἐστίν. Οὐχ ἐν πάσῃ δὲ τοῦτο πολιτείᾳ. Καθάπερ γὰρ εἴπομεν, ἐνδέχεται καὶ πάντας κοινωνεῖν πάντων, καὶ μὴ πάντας πάντων 30 ἀλλὰ τινὰς τινῶν. Ταῦτα γὰρ καὶ ποιεῖ τὰς πολιτείας ἑτέρας· ἐν μὲν γὰρ ταῖς δημοκρατίαις μετέχουσι πάντες πάντων, ἐν δὲ ταῖς ὀλιγαρχίαις τοὐναντίον. (2) Ἐπεὶ δὲ τυγχάνομεν σκοποῦντες περὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας, αὕτη δ' ἐστὶ καθ' ἣν ἡ πόλις ἂν εἴη μάλιστ' εὐδαίμων, 35 τὴν δ' εὐδαιμονίαν ὅτι χωρὶς ἀρετῆς ἀδύνατον ὑπάρχειν εἴρηται πρότερον, φανερὸν ἐκ τούτων ὡς ἐν τῇ κάλλιστα πολιτευομένῃ πόλει καὶ τῇ κεκτημένῃ δικαίους ἄνδρας ἁπλῶς, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν, οὔτε βάναυσον βίον οὔτ' ἀγοραῖον δεῖ ζῆν τοὺς πολίτας· ἀγεννὴς γὰρ 40 ὁ τοιοῦτος βίος καὶ πρὸς ἀρετὴν ὑπεναντίος. Οὐδὲ δὴ γεωργοὺς εἶναι τοὺς μέλλοντας ἔσεσθαι· δεῖ γὰρ σχολῆς καὶ πρὸς τὴν γένεσιν τῆς ἀρετῆς καὶ πρὸς τὰς πράξεις τὰς πολιτικάς. (3) Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ πολεμικὸν καὶ τὸ βουλευόμενον περὶ τῶν συμφερόντων καὶ κρῖνον περὶ 45 τῶν δικαίων ἐνυπάρχει καὶ μέρη φαίνεται τῆς πόλεως μάλιστα ὄντα, πότερον ἕτερα καὶ ταῦτα θετέον ἢ τοῖς αὐτοῖς ἀποδοτέον ἄμφω; φανερὸν δὲ καὶ τοῦτο, διότι τρόπον μέν τινα τοῖς αὐτοῖς, τρόπον δέ τινα καὶ ἑτέροις. Ἧ μὲν γὰρ ἑτέρας ἀκμῆς ἑκάτερον τῶν ἔργων, καὶ τὸ 50 μὲν δεῖται φρονήσεως τὸ δὲ δυνάμεως, ἑτέροις· ᾗ δὲ τῶν ἀδυνάτων ἐστὶ τοὺς δυναμένους βιάζεσθαι καὶ κωλύειν, τούτους ὑπομένειν ἀρχομένους ἀεί, ταύτῃ δὲ τοῖς

His autem constitutis, reliquum est ut videamus, utrum hæc omnia debeant omnium esse communia; (fieri enim potest ut omnes agricolæ sint et iidem artifices et consultatores et judices:) an unicuique operi et muneri, quod a nobis commemoratum est, alii atque alii præficiendi sint, an quædam ex his propria, quædam necessario sint communia. Non tamen in omni republica hoc locum habet: quoniam, ut diximus, fieri potest ut ab omnibus omnia, et non omnia ab omnibus, sed quædam a quibusdam obeantur: unde rerumpublicarum diversitas exsistit. In democratiis enim cuncta munera ab omnibus obeuntur, quod contra fit in oligarchiis. (2) Sed quum nos de optimo reipublicæ statu, id est qui maxime omnium possit civitatem reddere felicem, disseramus; nec sine virtute queat, ut supra declaravimus, felicitas contingere: satis intelligitur oportere, ut in civitate quæ optimo reipublicæ statu fruitur, et viros simpliciter atque absolute, non cum conditione, justos possidet, civium vita nec forensis sit, nec in sordidis artibus versetur: talis enim vita parum ingenua et virtuti adversaria est. Sed nec agricultores esse convenit futuros cives: otium enim quum ad virtutem ingenerandam tum ad civilia munera obeunda requiritur. (3) Quoniam autem inest in civitate etiam genus militare, et item eorum qui de commodis reipublicæ deliberant, et qui de justis civium cognoscunt, quæ duo genera civitatis partes inprimis videntur esse: utrum etiam hæc diversa sunt statuenda, an iisdem utrumque munus assignandum? quod tamen dijudicare non est difficile. Quodam modo enim iisdem mandari oportet, quodam modo diversis. Nam quatenus utrumque munus diversum virium genus desiderat (alterum enim prudentiam, alterum virile robur requirit), hac quidem ratione diversis mandari debent: quatenus autem fieri non potest ut qui vim afferre et prohibere possunt, hi semper sub imperio contineantur, hac ratione iisdem. Nam quo-

αὐτοῖς· οἱ γὰρ τῶν ὅπλων κύριοι καὶ μένειν ἢ μὴ μένειν κύριοι τὴν πολιτείαν. (4) Λείπεται τοίνυν τοῖς αὐτοῖς μὲν ἀμφοτέροις ἀποδιδόναι τὴν πολιτείαν ταύτην, μὴ ἅμα δέ, ἀλλ' ὥσπερ πέφυκεν ἡ μὲν δύναμις ἐν νεωτέροις, ἡ δὲ φρόνησις ἐν πρεσβυτέροις ἐστίν. Οὐκοῦν οὕτως ἀμφοῖν νενεμῆσθαι συμφέρει καὶ δίκαιον εἶναι· ἔχει γὰρ αὕτη ἡ διαίρεσις τὸ κατ' ἀξίαν. (5) Ἀλλὰ μὴν καὶ τὰς κτήσεις δεῖ εἶναι περὶ τούτους· ἀναγκαῖον γὰρ εὐπορίαν ὑπάρχειν τοῖς πολίταις, πολῖται δὲ οὗτοι. Τὸ γὰρ βάναυσον οὐ μετέχει τῆς πόλεως, οὐδ' ἄλλο οὐθὲν γένος ὃ μὴ τῆς ἀρετῆς δημιουργόν ἐστιν. Τοῦτο δὲ δῆλον ἐκ τῆς ὑποθέσεως· τὸ μὲν γὰρ εὐδαιμονεῖν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν μετὰ τῆς ἀρετῆς, εὐδαίμονα δὲ πόλιν οὐκ εἰς μέρος τι βλέψαντας δεῖ λέγειν αὐτῆς, ἀλλ' εἰς πάντας τοὺς πολίτας. Φανερὸν δὲ καὶ ὅτι δεῖ τὰς κτήσεις εἶναι τούτων, εἴπερ ἀναγκαῖον εἶναι τοὺς γεωργοὺς δούλους ἢ βαρβάρους ἢ περιοίκους. (6) Λοιπὸν δ' ἐκ τῶν καταριθμηθέντων τὸ τῶν ἱερέων γένος. Φανερὰ δὲ καὶ ἡ τούτων τάξις. Οὔτε γὰρ γεωργὸν οὔτε βάναυσον ἱερέα καταστατέον· ὑπὸ γὰρ τῶν πολιτῶν πρέπει τιμᾶσθαι τοὺς θεούς· ἐπεὶ δὲ διῄρηται τὸ πολιτικὸν εἰς δύο μέρη, τοῦτ' ἔστι τό τε ὁπλιτικὸν καὶ τὸ βουλευτικόν, πρέπει δὲ τήν τε θεραπείαν ἀποδιδόναι τοῖς θεοῖς καὶ τὴν ἀνάπαυσιν ἔχειν περὶ αὐτοὺς τοὺς διὰ τὸν χρόνον ἀπειρηκότας, τούτους ἂν εἴη ταῖς ἱερωσύναις ἀποδοτέον. Ὧν μὲν τοίνυν ἄνευ πόλις οὐ συνίσταται, καὶ ὅσα μέρη πόλεως, εἴρηται. Γεωργοὶ μὲν γὰρ καὶ τεχνῖται καὶ πᾶν τὸ θητικὸν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν ταῖς πόλεσιν, μέρη δὲ τῆς πόλεως τό τε ὁπλιτικὸν καὶ βουλευτικόν. Καὶ κεχώρισται δὴ τούτων ἕκαστον, τὸ μὲν ἀεί, τὸ δὲ κατὰ μέρος.

rum in potestate sunt arma, horum arbitrium est, maneat an non maneat respublica. (4) Relinquitur igitur ut et utrisque et iisdem hæc utraque reipublicæ pars, non tamen eodem tempore sit committenda, sed prout ratio naturæ postulat, quæ ut junioribus vires, ita senioribus prudentiam largitur. Ad hunc igitur modum utrisque tribuere et expedit et justum esse videtur, quoniam hæc partitio rationem sequitur dignitatis. (5) Quin etiam quum civibus sit res familiaris necessaria, et ii sint cives, penes hos ipsos opes esse necessarium est. Nam id genus hominum, quod artes illiberales exercet, non est particeps civitatis, neque ullum aliud, quod non est virtutis opifex. Hoc autem ex eo quod positum est, planum fit. Nam vita beata necessario cum virtute contingit; beatam vero civitatem non dicimus a parte aliqua, sed ad cives omnes spectantes. Perspicuum autem etiam ex eo est, horum possessiones esse oportere, siquidem necesse est, agricultores servos aut barbaros esse, aut accolas. (6) Superest ex iis quæ supra recensuimus, sacerdotum genus, quorum descriptio nihil habet dubitationis. Nam quum deos immortales a civibus coli deceat, satis intelligitur, nec agricolam neque opificem sacerdotem esse constituendum. Omnem autem civium multitudinem in duas partes distribuimus, quorum alteri armis, alteri consultationibus vacant; decet autem et diis immortalibus cultum exhiberi, et in his colendis qui ætate confecta sunt requiescere: his itaque videntur sacerdotia esse deferenda. Quæ sunt igitur ea sine quibus civitas non consistit, et quæ civitatis partes, exposuimus. Nam agricultores et opifices et omne mercenariorum genus civitatibus adesse quidem debet, partes tamen civitatis milites et consultatores sunt; et horum quodque genus divisum est, aliud perpetuo, aliud per partes.

CAP. IX. [X.]

Ἔοικε δ' οὐ νῦν οὐδὲ νεωστὶ τοῦτ' εἶναι γνώριμον τοῖς περὶ πολιτείας φιλοσοφοῦσιν, ὅτι δεῖ διῃρῆσθαι χωρὶς κατὰ γένη τὴν πόλιν καὶ τό τε μάχιμον ἕτερον εἶναι καὶ τὸ γεωργοῦν· ἐν Αἰγύπτῳ τε γὰρ ἔχει τὸν τρόπον ἔτι καὶ νῦν, τά τε περὶ τὴν Κρήτην, τὰ μὲν οὖν περὶ Αἴγυπτον Σεσώστριος, ὥς φασίν, οὕτω νομοθετήσαντος, Μίνω δὲ τὰ περὶ Κρήτην. (2) Ἀρχαία δ' ἔοικεν εἶναι καὶ τῶν συσσιτίων ἡ τάξις, τὰ μὲν περὶ Κρήτην γενόμενα περὶ τὴν Μίνω βασιλείαν, τὰ δὲ περὶ τὴν Ἰταλίαν πολλῷ παλαιότερα τούτων. Φασὶ γὰρ οἱ λόγιοι τῶν ἐκεῖ κατοικούντων Ἰταλόν τινα γενέσθαι βασιλέα τῆς Οἰνωτρίας, ἀφ' οὗ τό τε ὄνομα μεταβαλόντας Ἰταλοὺς ἀντ' Οἰνωτρῶν κληθῆναι καὶ τὴν ἀκτὴν ταύτην τῆς Εὐρώπης Ἰταλίαν τοὔνομα λαβεῖν, ὅση τετύχηκεν ἐντὸς οὖσα τοῦ κόλπου τοῦ Σκυλλητικοῦ καὶ τοῦ Λαμητικοῦ· ἀπέχει γὰρ ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων ὁδὸν ἡμισείας ἡμέρας. (3) Τοῦτον δὴ λέγουσι τὸν Ἰταλὸν νομάδας τοὺς Οἰνωτροὺς ὄντας ποιῆσαι γεωργούς, καὶ νόμους ἄλλους τε αὐτοῖς θέσθαι καὶ τὰ συσσίτια καταστῆσαι πρῶτον. Διὸ καὶ νῦν ἔτι τῶν ἀπ' ἐκείνου τινὲς χρῶνται τοῖς συσσιτίοις καὶ τῶν νόμων ἐνίοις. Ὤικουν δὲ τὸ μὲν πρὸς τὴν Τυρρηνίαν

Neque vero nunc primum aut nuper hoc in eorum, qui de republica philosophantur, notitiam venisse videtur, civitatem per genera distingui, et militarem manum ab agricolis diversam esse oportere. Quippe hoc modo etiam nunc sese res habet quum in Ægypto, tum in Creta, illic quidem ex Sesostris, uti fertur, hic ex Minois instituto. (2) Convictuum etiam publicorum institutum antiquum esse videtur; in Creta quidem ab ipsis usque Minois regis temporibus usurpatur, in Italia vero multo vetustius est. Cujus gentis historici Italum quendam Œnotriæ regnum obtinuisse tradunt, a quo Itali nomine mutato pro Œnotriis fuerint appellati, et oram illam Europæ, quæ inter Scylleticum et Lameticum sinum dimidiati diei itinere distantes continetur, Italiam fuisse nominatam. (3) Hunc igitur Italum ferunt Œnotros e pastoribus agricolas fecisse, et quum alias iis leges tradidisse, tum vero convictus publicos primum instituisse. Itaque nonnulli e posteris illius concœnationibus etiam nunc et legibus quibusdam utuntur. Accolebant autem mare Tyrrhenum Opici, ut olim ita et nunc Ausones

Ὀπικοὶ καὶ πρότερον καὶ νῦν καλούμενοι τὴν ἐπωνυμίαν Αὔσονες, τὸ δὲ πρὸς τὴν Ἰαπυγίαν καὶ τὸν Ἰόνιον Χῶνες, τὴν καλουμένην Σῖριν· ἦσαν δὲ καὶ οἱ Χῶνες Οἰνωτροὶ τὸ γένος. (4) Ἡ μὲν οὖν τῶν συσσιτίων τάξις ἐντεῦθεν γέγονε πρῶτον· ὁ δὲ χωρισμὸς ὁ κατὰ γένος τοῦ πολιτικοῦ πλήθους ἐξ Αἰγύπτου· πολὺ γὰρ ὑπερτείνει τοῖς χρόνοις τὴν Μίνω βασιλείαν ἡ Σεσώστριος. Σχεδὸν μὲν οὖν καὶ τὰ ἄλλα δεῖ νομίζειν εὑρῆσθαι πολλάκις ἐν τῷ πολλῷ χρόνῳ, μᾶλλον δ' ἀπειράκις· τὰ μὲν γὰρ ἀναγκαῖα τὴν χρείαν διδάσκειν εἰκὸς αὐτήν, τὰ δ' εἰς εὐσχημοσύνην καὶ περιουσίαν ὑπαρχόντων ἤδη τούτων εὔλογον λαμβάνειν τὴν αὔξησιν. Ὥστε καὶ τὰ περὶ τὰς πολιτείας οἴεσθαι δεῖ τὸν αὐτὸν ἔχειν τρόπον. (5) Ὅτι δὲ πάντα ἀρχαῖα, σημεῖον τὰ περὶ Αἴγυπτόν ἐστιν· οὗτοι γὰρ ἀρχαιότατοι μὲν δοκοῦσιν εἶναι, νόμων δὲ τετυχήκασι καὶ τάξεως πολιτικῆς. Διὸ δεῖ τοῖς μὲν εἰρημένοις ἱκανῶς χρῆσθαι, τὰ δὲ παραλελειμμένα πειρᾶσθαι ζητεῖν.

Ὅτι μὲν οὖν δεῖ τὴν χώραν εἶναι τῶν ὅπλα κεκτημένων καὶ τῶν τῆς πολιτείας μετεχόντων, εἴρηται πρότερον, καὶ διότι τοὺς γεωργοῦντας αὐτῶν ἑτέρους εἶναι δεῖ, καὶ πόσην τινὰ χρὴ καὶ ποίαν εἶναι τὴν χώραν· (6) περὶ δὲ τῆς διανομῆς καὶ τῶν γεωργούντων, τίνας καὶ ποίους εἶναι χρή, λεκτέον πρῶτον, ἐπειδὴ οὔτε κοινήν φαμεν εἶναι δεῖν τὴν κτῆσιν, ὥσπερ τινὲς εἰρήκασιν, ἀλλὰ τῇ χρήσει φιλικῶς γινομένην κοινήν, οὔτ' ἀπορεῖν οὐθένα τῶν πολιτῶν τροφῆς. Περὶ συσσιτίων τε συνδοκεῖ πᾶσι χρήσιμον εἶναι ταῖς εὖ κατεσκευασμέναις πόλεσιν ὑπάρχειν· δι' ἣν δ' αἰτίαν συνδοκεῖ καὶ ἡμῖν, ὕστερον ἐροῦμεν. Δεῖ δὲ τούτων κοινωνεῖν πάντας τοὺς πολίτας, οὐ ῥᾴδιον δὲ τοὺς ἀπόρους ἀπὸ τῶν ἰδίων τε εἰσφέρειν τὸ συντεταγμένον καὶ διοικεῖν τὴν ἄλλην οἰκίαν. Ἔτι δὲ τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς δαπανήματα κοινὰ πάσης τῆς πόλεώς ἐστιν. (7) Ἀναγκαῖον τοίνυν εἰς δύο μέρη διῃρῆσθαι τὴν χώραν, καὶ τὴν μὲν εἶναι κοινὴν τὴν δὲ τῶν ἰδιωτῶν, καὶ τούτων ἑκατέραν διῃρῆσθαι δίχα πάλιν, τῆς μὲν κοινῆς τὸ μὲν ἕτερον μέρος εἰς τὰς πρὸς τοὺς θεοὺς λειτουργίας, τὸ δὲ ἕτερον εἰς τὴν τῶν συσσιτίων δαπάνην· τῆς δὲ τῶν ἰδιωτῶν τὸ ἕτερον μέρος τὸ πρὸς τὰς ἐσχατιάς, ἕτερον δὲ τὸ πρὸς τὴν πόλιν, ἵνα δύο κλήρων ἑκάστῳ νεμηθέντων, ἀμφοτέρων τῶν τόπων πάντες μετέχωσιν· (8) τό τε γὰρ ἴσον οὕτως ἔχει καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ πρὸς τοὺς ἀστυγείτονας πολέμους ὁμονοητικώτερον. Ὅπου γὰρ μὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, οἱ μὲν ὀλιγωροῦσι τῆς πρὸς τοὺς ὁμόρους ἔχθρας, οἱ δὲ λίαν φροντίζουσι καὶ παρὰ τὸ καλόν. Διὸ παρ' ἐνίοις νόμος ἐστὶ τοὺς γειτνιῶντας τοῖς ὁμόροις μὴ συμμετέχειν βουλῆς τῶν πρὸς αὐτοὺς πολέμων, ὡς διὰ τὸ ἴδιον οὐκ ἂν δυναμένους βουλεύσασθαι καλῶς. Τὴν μὲν οὖν χώραν ἀνάγκη διῃρῆσθαι τὸν τρόπον τοῦτον διὰ τὰς προειρημένας αἰτίας· (9) τοὺς δὲ γεωργήσοντας μάλιστα μέν, εἰ δεῖ κατ' εὐχήν, δούλους εἶναι, μήτε ὁμοφύλων πάντων μήτε θυμοειδῶν (οὕτω γὰρ ἂν πρός τε τὴν ἐργασίαν εἶεν χρήσιμοι καὶ πρὸς τὸ μηδὲν

cognominati. Ad Iapygiam vero et mare Ionium Chones Sirin vocatam in colebant: Chones autem et ipsi genere erant Œnotri. (4) Concœnationum igitur institutum hinc primum natum est. Multitudinis vero civilis per genera descriptio ex Ægypto. Sesostris enim regnum longo temporum intervallo regnum Minois antecessit. Ut igitur cetera fere longo tempore sæpius ac potius sæpissime inventa fuisse existimare convenit; (ratio enim vincit, res necessarias inveniendi magistram ipsam indigentiam fuisse: his autem suppetentibus, quæ ad ornatum et usus liberales pertinent, accrevisse:) sic in iis etiam rebus, quæ reipublicæ administrationem attingunt, accidisse probabile est. (5) Esse autem omnia vetusta, ab Ægyptiis argumentum sumi potest, qui vetustissimi esse videntur, respublica autem eorum jam legibus atque institutis fuit ordinata. Quocirca iis quidem, quæ satis exquisita esse videntur, utendum est; quæ vero prætermissa sunt, hæc ut exquirantur, curandum.

Agros igitur ab iis qui arma tenent, quique reipublicæ sunt participes, possideri oportere, et cur ab his agricolas diversos esse conveniat, et quantus qualisque ager esse debeat, supra declaravimus. (6) De distributione autem agri et quos qualesque agricolas esse conveniat, primo loco dicendum est. Nobis enim nec bona, ut quidam censuerunt, communia esse, sed per amicitiam usu fieri communia, nec quenquam civium alimento et victu indigere placet. Tum de concœnationibus publicis consentiunt omnes, eas esse civitatibus recte constitutis commodas: quam vero ob causam idem nobis quoque videatur, postea dicemus. Oportet autem inter omnes cives harum esse communionem: sed egeni non facile de suo præfinitam partem in eas conferre et ceteros sumptus rei familiaris sustinere possunt. Præterea vero sumptus in deorum cultum faciendi totius civitatis sunt communes. (7) Necesse igitur est agros in duas partes esse divisos, quarum altera publica, altera sit privata: et harum partium utramque rursus divisam esse bifariam, ut publicæ partis reditus partim in sacrificia cultumque deorum, partim in concœnationum sumptus impendantur. Ex privatorum autem agris altera pars in extremis finibus, altera ad urbem esse debet, ut quum binæ portiones singulis fuerint distributæ, omnes sint utriusque loci participes. (8) Sic enim pari jure continebuntur, et erunt ad finitimorum bella magis concordes. Nam ubi res sese aliter habet, alteri finitimorum inimicitiam parvi faciunt, alteri nimis ea et turpiter sollicitantur. Quare qui finitimis sunt vicini, apud quosdam lege a consiliis, quum de bello cum finitimis gerendo deliberatur, excluduntur, quasi recte, dum suis rationibus prospiciunt, consultare nequeant. Agros igitur in hunc modum propter memoratas causas divisos esse oportet. (9) Agrorum autem cultores ut servi sint, non tamen omnes ejusdem nationis, nec animosi, (sic enim et ad opus conficiendum commodi fuerint, et periculum

νεωτερίζειν ἀσφαλεῖς), δεύτερον δὲ βαρβάρους [ἢ] περιοίκους παραπλησίους τοῖς εἰρημένοις τὴν φύσιν. Τούτων δὲ τοὺς μὲν ἰδίους ἐν τοῖς ἰδίοις εἶναι τῶν κεκτημένων τὰς οὐσίας, τοὺς δ' ἐπὶ τῇ κοινῇ γῇ κοινούς. 5 Τίνα δὲ δεῖ τρόπον χρῆσθαι δούλοις, καὶ διότι βέλτιον πᾶσι τοῖς δούλοις ἆθλον προκεῖσθαι τὴν ἐλευθερίαν, ὕστερον ἐροῦμεν.

abest, ne quid novi moliantur,) maxime optabile est: sin minus, ut barbari aut periœci (*accolæ*), modo dictis natura similes: quorum privati sint in agris quos possident privati; publici vero in agris publicis. Quomodo autem servis utendum sit, et quamobrem servis omnibus libertatis præmium esse propositum conveniat, postea exponemus.

CAP. X. [XI.]

Τὴν δὲ πόλιν ὅτι μὲν δεῖ κοινὴν εἶναι τῆς ἠπείρου τε καὶ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς χώρας ἁπάσης ὁμοίως 10 ἐκ τῶν ἐνδεχομένων, εἴρηται πρότερον· αὐτῆς δὲ πρὸς αὑτὴν εἶναι τὴν θέσιν εὔχεσθαι δεῖ κατατυγχάνειν πρὸς τέτταρα βλέποντας, πρῶτον μέν, ὡς ἀναγκαῖον, πρὸς ὑγίειαν. Αἵ τε γὰρ πρὸς ἕω τὴν ἔγκλισιν ἔχουσαι καὶ πρὸς τὰ πνεύματα τὰ πνέοντα ἀπὸ τῆς 15 ἀνατολῆς ὑγιεινότεραι, δεύτερον δὲ κατὰ βορέαν· εὐχείμεροι γὰρ αὗται μᾶλλον. (2) Τῶν δὲ λοιπῶν πρός τε τὰς πολιτικὰς πράξεις καὶ πολεμικὰς καλῶς ἔχειν. Πρὸς μὲν οὖν τὰς πολεμικὰς αὐτοῖς μὲν εὐέξοδον εἶναι χρή, τοῖς δ' ἐναντίοις δυσπρόσοδον καὶ δυσπερίληπτον, 20 ὑδάτων τε καὶ ναμάτων μάλιστα μὲν ὑπάρχειν πλῆθος οἰκεῖον· εἰ δὲ μή, τοῦτό γ' εὕρηται διὰ τοῦ κατασκευάζειν ὑποδοχὰς ὀμβρίοις ὕδασιν ἀφθόνους καὶ μεγάλας, ὥστε μηδέποτε ὑπολείπειν εἰργομένους τῆς χώρας διὰ πόλεμον. (3) Ἐπεὶ δὲ δεῖ περὶ ὑγιείας φροντίζειν τῶν 25 ἐνοικούντων, τοῦτο δ' ἐστὶν ἐν τῷ κεῖσθαι τὸν τόπον ἔν τε τοιούτῳ καὶ πρὸς τοιοῦτον καλῶς, δεύτερον δὲ ὕδασιν ὑγιεινοῖς χρῆσθαι, καὶ τούτου τὴν ἐπιμέλειαν ἔχειν μὴ παρέργως. Οἷς γὰρ πλείστοις χρώμεθα πρὸς τὸ σῶμα καὶ πλειστάκις, ταῦτα πλεῖστον συμβάλλεται 30 πρὸς τὴν ὑγίειαν· ἡ δὲ τῶν ὑδάτων καὶ τοῦ πνεύματος δύναμις τοιαύτην ἔχει τὴν φύσιν. Διόπερ ἐν ταῖς εὖ φρονούσαις δεῖ διωρίσθαι πόλεσιν, ἐὰν μὴ πάνθ' ὅμοια μήτ' ἀφθονία τούτων ᾖ ναμάτων, χωρὶς τά τε εἰς τροφὴν ὕδατα καὶ τὰ πρὸς τὴν ἄλλην χρείαν. (4) Περὶ 35 δὲ τόπων τῶν ἐρυμνῶν, οὐ πάσαις ὁμοίως ἔχει τὸ συμφέρον ταῖς πολιτείαις· οἷον ἀκρόπολις ὀλιγαρχικὸν καὶ μοναρχικόν, δημοκρατικὸν δ' ὁμαλότης, ἀριστοκρατικὸν δ' οὐδέτερον, ἀλλὰ μᾶλλον ἰσχυροὶ τόποι πλείους. Ἡ δὲ τῶν ἰδίων οἰκήσεων διάθεσις ἡδίων μὲν νομίζεται 40 καὶ χρησιμωτέρα πρὸς τὰς ἄλλας πράξεις, ἂν εὔτομος ᾖ καὶ κατὰ τὸν νεώτερον καὶ τὸν Ἱπποδάμειον τρόπον, πρὸς δὲ τὰς πολεμικὰς ἀσφαλείας τοὐναντίον, ὡς εἶχον κατὰ τὸν ἀρχαῖον χρόνον· δυσέξοδος γὰρ ἐκείνη τοῖς ξενικοῖς καὶ δυσεξερεύνητος τοῖς ἐπιτιθεμένοις. (5) Διὸ 45 δεῖ τούτων ἀμφοτέρων μετέχειν (ἐνδέχεται γάρ, ἄν τις οὕτω κατασκευάζῃ καθάπερ ἐν τοῖς γεωργοῖς ἃς καλοῦσί τινες τῶν ἀμπέλων συστάδας) καὶ τὴν μὲν ὅλην μὴ ποιεῖν πόλιν εὔτομον, κατὰ μέρη δὲ καὶ τόπους· οὕτω γὰρ καὶ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ κόσμον ἕξει καλῶς. Περὶ 50 δὲ τειχῶν, οἱ μὴ φάσκοντες δεῖν ἔχειν τὰς τῆς ἀρετῆς ἀντιποιουμένας πόλεις λίαν ἀρχαίως ὑπολαμβάνουσιν, καὶ ταῦθ' ὁρῶντες ἐλεγχομένας ἔργῳ τὰς ἐκείνως καλ-

Urbem porro terræ continenti marique et perinde, quoad fieri potest, omni agro communem esse oportere, supra demonstratum est. Situm vero ipsius urbis, ad ipsam relatum, talem optandum censemus, ut quattuor res spectentur. Primum quidem valetudo inhabitantium, tanquam res plane necessaria. Urbes enim quæ in solem orientem vergunt, et ventis ab ortu flantibus expositæ sunt, salubriores habentur. Proximæ ab his, quæ aquilonem secundum habent: hæ namque hiemem commodius tolerant. (2) Quod vero ad reliqua attinet, videndum ut situs urbis sit ad civiles et bellicas actiones opportunus. Ad bellicas igitur, oportet ut oppidanis sit exitus facilis, hostibus aditus impeditus, difficulterque oppidum obsideri queat. Quod vero pertinet ad aquas et fontes, primum est ut aquarum suppetat domestica et nativa copia; quod si non contingat, huic incommodo medendi ratio adhibenda est per cisternas imbribus excipiendis comparatas et capaces, ita ut oppidanos, si bello intra oppidum compulsi usu agri prohibeantur, aqua nunquam deficiat. (3) Sed quoniam incolentium valetudinis habenda ratio est, hoc autem primum in loci natura et situ, deinde in salubrium aquarum usu consistit: hujus quoque rei cura est non negligenter adhibenda. Nam quibus rebus ad corporis curam et largissime et sæpissime utimur, hæ plurimum ad valetudinem conferunt. Quum igitur aquarum ventorumque vis talem naturam obtineant, in civitatibus quæ prudenter administrantur, aquas, nisi omnes similes sint, nec fontium puteorumque copia suppetat, divisas esse oportet, ut quæ potui sunt aptæ, separatæ sint ab his quæ aliis usibus accommodantur. (4) Quod autem pertinet ad loca munita, non sunt ea omnibus perinde reipublicæ generibus accommodata: ut arces paucorum potentiæ et unius principatui conveniunt; loci æqualitas statui populari apta est; quorum neutrum in aristocratia, sed loca natura munita plura desiderantur. Privatarum vero domorum dispositio gratior et ad ceteros vitæ usus commodior habetur, si sit bene divisa et directa more nunc recepto et Hippodamio: ad bellorum autem pericula diversa et antiqua ratio tutior est, ut exitus hostibus externis difficiles, et latebras inexplicabiles civibus insidiantibus habeat. (5) Quapropter utramque rationem in ædificando adhiberi convenit: quod fieri potest, si quis ita ædificet, ut imitetur vitium juga earum quas systadas rustici appellant. Totam igitur urbem non convenit ad directum concidere, sed per partes et loca: sic enim et munitior et ornatior simul fuerit. Muris autem qui negat urbes virtutis opinioni studentes cinctas esse oportere, hi nimis prisce sentiunt; præsertim quum earum civitatum, quæ illo modo sese iactant et ostentant, errorem

λωπισμένας. (6) Ἔστι δὲ πρὸς μὲν τοὺς ὁμοίους καὶ μὴ πολὺ τῷ πλήθει διαφέροντας οὐ καλὸν τὸ πειρᾶσθαι σώζεσθαι διὰ τῆς τῶν τειχῶν ἐρυμνότητος· ἐπεὶ δὲ καὶ συμβαίνει καὶ ἐνδέχεται πλείω τὴν ὑπεροχὴν γίγνεσθαι τῶν ἐπιόντων καὶ τῆς ἀνθρωπίνης καὶ τῆς ἐν τοῖς ὀλίγοις ἀρετῆς, εἰ δεῖ σώζεσθαι καὶ μὴ πάσχειν κακῶς μηδὲ ὑβρίζεσθαι, τὴν ἀσφαλεστάτην ἐρυμνότητα τῶν τειχῶν οἰητέον εἶναι πολεμικωτάτην, ἄλλως τε καὶ νῦν εὑρημένων τῶν περὶ τὰ βέλη καὶ τὰς μηχανὰς εἰς ἀκρίβειαν πρὸς τὰς πολιορκίας. (7) Ὅμοιον γὰρ τὸ τείχη μὴ περιβάλλειν ταῖς πόλεσιν ἀξιοῦν καὶ τὸ τὴν χώραν εὐέμβολον ζητεῖν καὶ περιαιρεῖν τοὺς ὀρεινοὺς τόπους· ὁμοίως δὲ καὶ ταῖς οἰκήσεσι ταῖς ἰδίαις μὴ περιβάλλειν τοίχους ὡς ἀνάνδρων ἐσομένων τῶν κατοικούντων. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ τοῦτό γε δεῖ λανθάνειν, ὅτι τοῖς μὲν περιβεβλημένοις τείχη περὶ τὴν πόλιν ἔξεστιν ἀμφοτέρως χρῆσθαι ταῖς πόλεσιν, καὶ ὡς ἐχούσαις τείχη καὶ ὡς μὴ ἐχούσαις, ταῖς δὲ μὴ κεκτημέναις οὐκ ἔξεστιν. (8) Εἰ δὴ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, οὐχ ὅτι τείχη μόνον περιβλητέον, ἀλλὰ καὶ τούτων ἐπιμελητέον, ὅπως καὶ πρὸς κόσμον ἔχῃ τῇ πόλει πρεπόντως καὶ πρὸς τὰς πολεμικὰς χρείας, τάς τε ἄλλας καὶ τὰς νῦν ἐπεξευρημένας. Ὥσπερ γὰρ τοῖς ἐπιτιθεμένοις ἐπιμελές ἐστι δι' ὧν τρόπων πλεονεκτήσουσιν, οὕτω τὰ μὲν εὕρηται τὰ δὲ δεῖ ζητεῖν καὶ φιλοσοφεῖν καὶ τοὺς φυλαττομένους· ἀρχὴν γὰρ οὐδ' ἐπιχειροῦσιν ἐπιτίθεσθαι τοῖς εὖ παρεσκευασμένοις.

rebus ipsis convictum esse videant. (6) Et vero adversus similes, neque admodum numero superiores velle sese murorum præsidio tueri turpe sit; tamen quoniam accidit fierique potest ut qui bellum inferunt tanto superiores sint, ut humana et paucorum virtute impetus eorum sustineri nequeat, idcirco, si saluti consulendum est, et injuriæ vitandæ, murorum præsidium quod est tutissimum, bellicis rationibus convenientissimum esse putari debet, præsertim hoc tempore, quum reperta sint telorum, tormentorum et machinarum genera ad urbium oppugnationes exquisitissima et perfectissima. (7) Simile enim est, urbes muris non esse cingendas censere, et regionem quærere incursionibus hostium opportunam, editioraque loca demoliri : eodemque modo domibus privatis parietes non circumdare, quo minus habitatores imbelles et ignavi fiant. Sed nec illud ignorare oportet, iis qui urbes incolunt muris circumvallatas, utroque modo urbibus uti licere, quasi muros habentibus, et quasi non habentibus : quod, si muris careant, fieri non potest (8) Hoc quum ita sit, non solum mœnibus urbes muniendæ sunt, sed danda etiam opera, ut quum ad urbis ornatum, tum ad bellicos usus præsertim adversus machinas nuper inventas. Quemadmodum enim qui bellum inferunt, rationes quærunt, quibus superiores evadant, ita quædam inventæ sunt, aliæ quærendæ et solerter investigandæ sunt his qui bellum propulsant. Nam qui recte instructi sunt et habent parata præsidia, in hos ne suscipere quidem bellum animum inducunt.

CAP. XI. [XII.]

Ἐπεὶ δὲ δεῖ τὸ μὲν πλῆθος τῶν πολιτῶν ἐν συσσιτίοις κατανενεμῆσθαι, τὰ δὲ τείχη διειλῆφθαι φυλακτηρίοις καὶ πύργοις κατὰ τόπους ἐπικαίρους, δῆλον ὡς αὐτὰ προκαλεῖται παρασκευάζειν ἔνια τῶν συσσιτίων ἐν τούτοις τοῖς φυλακτηρίοις. Καὶ ταῦτα μὲν δὴ τοῦτον ἄν τις διακοσμήσειε τὸν τρόπον· τὰς δὲ τοῖς θείοις ἀποδεδομένας οἰκήσεις καὶ τὰ κυριώτατα τῶν ἀρχείων συσσίτια ἁρμόττει τόπον ἐπιτήδειόν τε ἔχειν καὶ τὸν αὐτόν, ὅσα μὴ τῶν ἱερῶν ὁ νόμος ἀφορίζει χωρὶς ἤ τι μαντεῖον ἄλλο πυθόχρηστον. Εἴη δ' ἂν τοιοῦτος ὁ τόπος ὅστις ἐπιφάνειάν τε ἔχει πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς θέσιν ἱκανῶς καὶ πρὸς τὰ γειτνιῶντα μέρη τῆς πόλεως ἐρυμνοτέρως. (2) Πρέπει δ' ὑπὸ μὲν τοῦτον τὸν τόπον τοιαύτης ἀγορᾶς εἶναι κατασκευὴν οἵαν καὶ περὶ Θετταλίαν ὀνομάζουσιν, ἣν ἐλευθέραν καλοῦσιν. Αὕτη δ' ἐστὶν ἣν δεῖ καθαρὰν εἶναι τῶν ὠνίων πάντων, καὶ μήτε βάναυσον μήτε γεωργὸν μήτ' ἄλλον μηδένα τοιοῦτον παραβάλλειν μὴ καλούμενον ὑπὸ τῶν ἀρχόντων. Εἴη δ' ἂν εὔχαρις ὁ τόπος, εἰ καὶ τὰ γυμνάσια τῶν πρεσβυτέρων ἔχοι τὴν τάξιν ἐνταῦθα. Πρέπει γὰρ διῃρῆσθαι κατὰ τὰς ἡλικίας καὶ τοῦτον τὸν κόσμον, καὶ παρὰ μὲν τοῖς νεωτέροις ἄρχοντάς τινας διατρίβειν, τοὺς δὲ πρεσβυτέρους παρὰ τοῖς ἄρχουσιν· ἡ γὰρ ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν ἀρχόντων παρουσία μάλιστα ἐμποιεῖ τὴν ἀληθινὴν αἰδῶ καὶ τὸν τῶν ἐλευθέρων φόβον. Τὴν δὲ τῶν ὠνίων

Quoniam autem civium multitudo per sodalitates et concœnationes publicas distributa, muri vero propugnaculis et turribus in locis opportunis intercepti esse debent, res ipsa admonere videtur, ut nonnullæ concœnationes in his propugnaculis apparentur et constituantur. Atque hæc quidem ad hunc modum disponenda atque ordinanda esse videntur. Ædes vero diis immortalibus dicatæ, et præcipua magistratuum concœnationibus constituta conciliabula, locum opportunum et eundem habere debent, exceptis iis templis quæ lege aut aliquo Pythii Apollinis oraculo segregantur. Talis autem erit locus, si eminentiam probe ad virtutis situm accommodatam habeat, sitque adversus vicinas partes urbis munitior. (2) Sub hoc autem loco forum constituere oportet ei simile, quod in Thessalia liberum appellant. Hoc autem est hujusmodi, ut nec rebus venalibus inquinari, nec opificibus aut agricolis et ceteris id genus patere debeat, nisi si quis fuerit a magistratibus accersitus. Qui locus gratus etiam atque jucundus erit, si seniorum exercitationibus destinata gymnasia adjuncta habuerit. Decet enim etiam hoc civitatis decus atque ornamentum pro ætatibus esse divisum ac distinctum : et apud adolescentiam quosdam magistratus, apud magistratus autem seniores versari. Magistratuum enim præsentia ob oculos versantium verum pudorem ingenerat, et timorem ingenuum. Forum autem rerum venalium ab hoc diversum esse debet

ἀγορὰν ἑτέραν τε δεῖ ταύτης εἶναι καὶ χωρίς, ἔχουσαν τόπον εὐσυνάγωγον τοῖς τε ἀπὸ τῆς θαλάττης πεμπομένοις καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς χώρας πᾶσιν. (3) Ἐπεὶ δὲ τὸ πλῆθος διαιρεῖται τῆς πόλεως εἰς ἱερεῖς, εἰς ἄρχοντας, πρέπει καὶ τῶν ἱερέων συσσίτια περὶ τὴν τῶν ἱερῶν οἰκοδομημάτων ἔχειν τὴν τάξιν. Τῶν δ' ἀρχείων ὅσα περὶ τὰ συμβόλαια ποιεῖται τὴν ἐπιμέλειαν, περί τε γραφὰς δικῶν καὶ τὰς κλήσεις καὶ τὴν ἄλλην τὴν τοιαύτην διοίκησιν, ἔτι δὲ περὶ τὴν ἀγορανομίαν καὶ τὴν καλουμένην ἀστυνομίαν, πρὸς ἀγορᾷ μὲν δεῖ καὶ συνόδῳ τινὶ κοινῇ κατεσκευάσθαι, τοιοῦτος δ' ὁ περὶ τὴν ἀναγκαίαν ἀγοράν ἐστι τόπος· ἐνσχολάζειν μὲν γὰρ τὴν ἄνω τίθεμεν, ταύτην δὲ πρὸς τὰς ἀναγκαίας πράξεις. (4) Μεμιμῆσθαι δὲ χρὴ τὴν εἰρημένην τάξιν καὶ τὰ περὶ τὴν χώραν· καὶ γὰρ ἐκεῖ τοῖς ἄρχουσιν, οὓς καλοῦσιν οἱ μὲν ὑλωροὺς οἱ δὲ ἀγρονόμους, καὶ φυλακτήρια καὶ συσσίτια πρὸς φυλακὴν ἀναγκαῖον ὑπάρχειν· ἔτι δὲ ἱερὰ κατὰ τὴν χώραν εἶναι νενεμημένα, τὰ μὲν θεοῖς τὰ δὲ ἥρωσιν. Ἀλλὰ τὸ διατρίβειν νῦν ἀκριβολογουμένους καὶ λέγοντας περὶ τῶν τοιούτων ἀργόν ἐστιν. Οὐ γὰρ χαλεπόν ἐστι τὰ τοιαῦτα νοῆσαι, ἀλλὰ ποιῆσαι μᾶλλον· τὸ μὲν γὰρ λέγειν εὐχῆς ἔργον ἐστί, τὸ δὲ συμβῆναι τύχης. Διὸ περὶ μὲν τῶν τοιούτων τό γε ἐπὶ πλεῖον ἀφείσθω τὰ νῦν.

et loco sejunctum, et ad eas res quæ quum a mari advehuntur, tum ex agro mittuntur, colligendas atque excipiendas opportuno. (3) Jam vero quum civitatis multitudo in sacerdotes et magistratus dividatur, locum ad cœnam conveniendi sacerdotibus juxta sacras ædes constitutum esse decet. Magistratibus autem, quicumque rerum contractatarum judiciis, causarum subscriptionibus, in jus vocationibus, et talibus aliis procurationibus præsunt, item ædilibus et urbanorum ædificiorum præfectis, conviviorum publicorum locus circa forum aut publicum aliquem conventum debet esse constitutus. Cujusmodi est locus foro necessariarum rerum circumjectus : superius enim forum otio dedicatum, hoc autem negotiis necessariis servire volumus. (4) In agro autem memoratum ordinem imitari oportet, et ibi quoque magistratibus, quos quidam silvarum præfectos, alii agrorum præfectos appellant, propugnacula et ad custodiam idonea conviviorum publicorum loca suppetere necesse est. Fana quoque per agros esse debent, quum diis tum etiam heroibus distributa. Sed nunc tempus in his accuratius explicandis conterere otiosum est : nec enim talia excogitare et demonstrare, sed facere potius difficile est. Nam dicere optantis est opus, ut autem eveniat fortunæ beneficium. De his igitur nunc plura dicere omittamus.

CAP. XII. [XIII.]

Περὶ δὲ τῆς πολιτείας αὐτῆς, ἐκ τίνων καὶ ἐκ ποίων δεῖ συνεστάναι τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι πόλιν μακαρίαν καὶ πολιτεύεσθαι καλῶς, λεκτέον. Ἐπεὶ δὲ δύ' ἐστὶν ἐν οἷς γίγνεται τὸ εὖ πᾶσι, τούτοιν δ' ἐστὶν ἓν μὲν ἐν τῷ τὸν σκοπὸν κεῖσθαι καὶ τὸ τέλος τῶν πράξεων ὀρθῶς, ἓν δὲ τὰς πρὸς τὸ τέλος φερούσας πράξεις εὑρίσκειν· ἐνδέχεται γὰρ ταῦτα καὶ διαφωνεῖν ἀλλήλοις καὶ συμφωνεῖν· ἐνίοτε γὰρ ὁ μὲν σκοπὸς ἔκκειται καλῶς, ἐν δὲ τῷ πράττειν τοῦ τυχεῖν αὐτοῦ διαμαρτάνουσιν· ἐνίοτε δὲ τῶν μὲν πρὸς τὸ τέλος πάντων ἐπιτυγχάνουσιν, ἀλλὰ τὸ τέλος ἔθεντο φαῦλον· ὁτὲ δὲ ἑκατέρου διαμαρτάνουσιν, οἷον περὶ ἰατρικήν· οὔτε γὰρ ποῖόν τι δεῖ τὸ ὑγιαῖνον εἶναι σῶμα κρίνουσιν ἐνίοτε καλῶς, οὔτε πρὸς τὸν ὑποκείμενον αὐτοῖς ὅρον τυγχάνουσι τῶν ποιητικῶν· δεῖ δ' ἐν ταῖς τέχναις καὶ ἐπιστήμαις ταῦτα ἀμφότερα κρατεῖσθαι, τὸ τέλος καὶ τὰς εἰς τὸ τέλος πράξεις. (2) Ὅτι μὲν οὖν τοῦ τ' εὖ ζῆν καὶ τῆς εὐδαιμονίας ἐφίενται πάντες, φανερόν. Ἀλλὰ τούτων τοῖς μὲν ἐξουσία τυγχάνειν, τοῖς δὲ οὔ, διά τινα τύχην ἢ φύσιν· δεῖται γὰρ καὶ χορηγίας τινὸς τὸ ζῆν καλῶς, τούτου δὲ ἐλάττονος μὲν τοῖς ἄμεινον διακειμένοις, πλείονος δὲ τοῖς χεῖρον. Οἱ δ' εὐθὺς οὐκ ὀρθῶς ζητοῦσι τὴν εὐδαιμονίαν, ἐξουσίας ὑπαρχούσης. Ἐπεὶ δὲ τὸ προκείμενόν ἐστι τὴν ἀρίστην πολιτείαν ἰδεῖν, αὕτη δ' ἐστὶ καθ' ἣν ἄριστ' ἂν πολιτεύοιτο πόλις, ἄριστα δ' ἂν πολιτεύοιτο καθ' ἣν εὐδαιμονεῖν μάλιστα ἐνδέχεται τὴν πόλιν, δῆλον ὅτι τὴν εὐδαιμονίαν δεῖ, τί ἐστι, μὴ λανθάνειν. (3) Φαμὲν δὲ καὶ ἐν τοῖς ἠθικοῖς, εἴ τι τῶν λόγων ἐκείνων ὄφελος,

De ipsa autem republica, ex quibus et qualibus civitas constare debeat, ut sit beata, et recte administretur, dicendum est. Duo sunt quibus omnium rerum laus et bonitas continetur : unum, ut scopus et finis actionum sit recte constitutus; alterum, ut actiones ad finem tendentes inveniantur · fieri enim potest, ista ut dissonent et consonent. Interdum enim scopus quidem recte propositus est, sed homines agendo ipsum non assequuntur : modo cuncta quæ ducunt ad finem, faciunt, sed finis, quem sibi proposuerunt, est malus. Interdum in utroque peccatur : ut in medicina nonnunquam nec recte quale corpus sanum esse debeat judicant, nec ad eum quem sibi finem proposuerunt, apta remedia reperiunt atque adhibent. In artibus autem et scientiis ambo hæc obtineri debent, finis et ad finem tendentes actiones. (2) Hoc igitur perspicuum est, omnes et bene vivendi et beatitudinis cupiditate duci : sed alii eam assequi possunt, alii non possunt, obstante fortuna quapiam aut natura. Adjumenta enim quædam ad recte et bene vivendum desiderantur, pauciora melius affectis et constitutis, plura iis qui deterius. Sunt etiam qui statim ab initio vitam beatam, facultate suppetente, non recte quærunt. Sed quoniam propositum nobis est rempublicam optimam considerare, hæc autem est, ubi optime civitas administratur; hæc autem administratur optime, ex qua civitati maxime felici esse contingit : satis intelligitur, in quo vita beata posita sit, exploratum esse oportere. (3) Qua de re dicimus in libris de Moribus, (si quid operæ pretium in illis fecimus,) felicitatem contineri efficacitate

ἐνέργειαν εἶναι καὶ χρῆσιν ἀρετῆς τελείαν, καὶ ταύτην οὐκ ἐξ ὑποθέσεως ἀλλ' ἁπλῶς. Λέγω δ' ἐξ ὑποθέσεως τἀναγκαῖα, τὸ δ' ἁπλῶς τὸ καλῶς· οἷον τὰ περὶ τὰς δικαίας πράξεις αἱ δίκαιαι τιμωρίαι καὶ κολάσεις ἀπ' ἀρετῆς μέν εἰσιν, ἀναγκαῖαι δέ, καὶ τὸ καλῶς ἀναγκαίως ἔχουσιν (αἱρετώτερον μὲν γὰρ μηθενὸς δεῖσθαι τῶν τοιούτων μήτε τὸν ἄνδρα μήτε τὴν πόλιν), αἱ δ' ἐπὶ τὰς τιμὰς καὶ τὰς εὐπορίας ἁπλῶς εἰσὶ κάλλισται πράξεις. Τὸ μὲν γὰρ ἕτερον κακοῦ τινὸς αἵρεσίς ἐστιν, αἱ τοιαῦται δὲ πράξεις τοὐναντίον· κατασκευαὶ γὰρ ἀγαθῶν εἰσὶ καὶ γεννήσεις. (4) Χρήσαιτο δ' ἂν ὁ σπουδαῖος ἀνὴρ καὶ πενίᾳ καὶ νόσῳ καὶ ταῖς ἄλλαις τύχαις ταῖς φαύλαις καλῶς· ἀλλὰ τὸ μακάριον ἐν τοῖς ἐναντίοις ἐστίν. Καὶ γὰρ τοῦτο διώρισται κατὰ τοὺς ἠθικοὺς λόγους, ὅτι τοιοῦτός ἐστιν ὁ σπουδαῖος, ᾧ διὰ τὴν ἀρετὴν τὰ ἀγαθά ἐστι τὰ ἁπλῶς ἀγαθά. Δῆλον δ' ὅτι καὶ τὰς χρήσεις ἀναγκαῖον σπουδαίας καὶ καλὰς εἶναι ταύτας ἁπλῶς. Διὸ καὶ νομίζουσιν ἄνθρωποι τῆς εὐδαιμονίας αἴτια τὰ ἐκτὸς εἶναι τῶν ἀγαθῶν, ὥσπερ εἰ τοῦ κιθαρίζειν λαμπρὸν καὶ καλῶς αἰτιῷτο τὴν λύραν μᾶλλον τῆς τέχνης. Ἀναγκαῖον τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων τὰ μὲν ὑπάρχειν, τὰ δὲ παρασκευάσαι τὸν νομοθέτην. (5) Διὸ κατ' εὐχὴν εὐχόμεθα τὴν τῆς πόλεως σύστασιν, ὧν ἡ τύχη κυρία· κυρίαν γὰρ αὐτὴν ὑπάρχειν τίθεμεν· τὸ δὲ σπουδαίαν εἶναι τὴν πόλιν οὐκέτι τύχης ἔργον, ἀλλ' ἐπιστήμης καὶ προαιρέσεως. Ἀλλὰ μὴν σπουδαία πόλις ἐστὶ τῷ τοὺς πολίτας τοὺς μετέχοντας τῆς πολιτείας εἶναι σπουδαίους· ἡμῖν δὲ πάντες οἱ πολῖται μετέχουσι τῆς πολιτείας. Τοῦτ' ἄρα σκεπτέον, πῶς ἀνὴρ γίνεται σπουδαῖος. Καὶ γὰρ εἰ μὴ πάντας ἐνδέχεται σπουδαίους εἶναι, καθ' ἕκαστον δὲ τῶν πολιτῶν, οὕτως αἱρετώτερον· ἀκολουθεῖ γὰρ τῷ καθ' ἕκαστον καὶ τὸ πάντας. (6) Ἀλλὰ μὴν ἀγαθοί τε καὶ σπουδαῖοι γίγνονται διὰ τριῶν. Τὰ τρία δὲ ταῦτά ἐστι φύσις, ἔθος, λόγος. Καὶ γὰρ φῦναι δεῖ πρῶτον, οἷον ἄνθρωπον ἀλλὰ μὴ τῶν ἄλλων τι ζῴων, εἶτα καὶ ποιόν τινα τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν. Ἔνιά τε οὐθὲν ὄφελος φῦναι· τὰ γὰρ ἔθη μεταβαλεῖν ποιεῖ· ἔνια γάρ ἐστι διὰ τῆς φύσεως ἐπαμφοτερίζοντα διὰ τῶν ἐθῶν ἐπὶ τὸ χεῖρον καὶ τὸ βέλτιον. (7) Τὰ μὲν οὖν ἄλλα τῶν ζῴων μάλιστα μὲν τῇ φύσει ζῇ, μικρὰ δ' ἔνια καὶ τοῖς ἔθεσιν, ἄνθρωπος δὲ καὶ λόγῳ· μόνον γὰρ ἔχει λόγον. Ὥστε δεῖ ταῦτα συμφωνεῖν ἀλλήλοις· πολλὰ γὰρ παρὰ τοὺς ἐθισμοὺς καὶ τὴν φύσιν πράττουσι διὰ τὸν λόγον, ἐὰν πεισθῶσιν ἄλλως ἔχειν βέλτιον. Τὴν μὲν τοίνυν φύσιν οἵους εἶναι δεῖ τοὺς μέλλοντας εὐχειρώτους ἔσεσθαι τῷ νομοθέτῃ, διωρίσμεθα πρότερον, τὸ δὲ λοιπὸν ἔργον ἤδη παιδείας· τὰ μὲν γὰρ ἐθιζόμενοι μανθάνουσι, τὰ δ' ἀκούοντες.

atque usu virtutis perfecto, eoque non cum conditione, sed simpliciter. Conditionem quum dico, necessaria volo intelligi; simpliciter vero, quod laudabiliter fiat: ut in actionibus justitiæ justæ animadversiones et pœnæ proficiscuntur illæ quidem a virtute, sed necessariæ sunt, et honestas ipsarum necessitatem habet adjunctam. Satius enim erat ut neque singuli neque civitas quoquam horum indigeret. Quæ vero pertinent ad honores et rerum copiam actiones, eæ simpliciter sunt pulcherrimæ atque honestissimæ. Illud enim alterum est malum tollere: hujusmodi vero actiones e diverso præparationes bonorum effectionesque sunt. (4) Ceterum licet vir probus paupertate morboque et alia quapiam adversa atque gravi fortuna laudabiliter uti possit, felicitas tamen in rebus contrariis sita est. Nam et illud est in libris de Moribus declaratum, virum probum esse, cui propter ipsius virtutem bona sunt ea quæ simpliciter sunt bona; ut intelligatur necessarium esse, horum quoque bonorum usus esse laudabiles atque honestos simpliciter. Quo fit ut bona externa felicitatis causam homines esse putent, perinde ac si quis egregii citharistæ laudem non artificio sed lyræ assignet. Ex dictis igitur quædam suppetere a natura, alia a legum latore comparari necesse est. (5) Itaque urbis ac civitatis ex his rebus, quarum fortuna est domina, (eam enim dominam harum rerum nunc ponimus,) constitutionem precibus optamus: ut autem civitas probis moribus prædita sit, jam non fortunæ, sed scientiæ opus est atque consilii. Est autem proba civitas eo, quod cives omnes, qui reipublicæ sunt participes, probi sunt. Nos autem rempublicam cum civibus omnibus communicamus. Hoc igitur est considerandum, quomodo vir probus fiat. Nam si fieri non potest ut omnes sint viri probi, sed potest ut singuli aliqui: sic est optabilius; ex hoc enim illud subsequitur. (6) Fiunt autem boni et probi tribus rebus, natura, moribus et ratione. Nam primum nasci oportet, id est hominem esse, non ex alio genere animantium; tum ut certo quodam modo corpore et animo sit affectus. Atque naturæ dotes nonnullæ nil admodum faciunt; consuetudine enim mutantur; quum quædam ancipitis naturæ sint, quæ per consuetudinem nunc in pejus nunc in melius mutantur. (7) Cetera igitur animantia sic vivunt, ut naturam maxime sequantur; quædam nonnihil etiam assuetudinem; homo vero ducitur etiam ratione, qua solus ipse præditus est. Hæc igitur inter se congruere et consentire debent. Multa enim homines præter consuetudinem et naturam propter rationem faciunt, si sibi aliter esse melius persuaserint. Quales igitur cives esse natura oporteat, ut tractabiles se docilesque legum latori præbeant, supra declaravimus: reliquum est ut de disciplina educationeque disputemus: homines enim quædam assuescendo, quædam audiendo discunt.

CAP. XIII. [XIV.]

Ἐπεὶ δὲ πᾶσα πολιτικὴ κοινωνία συνέστηκεν ἐξ ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων, τοῦτο δὴ σκεπτέον, εἰ ἑτέρους εἶναι δεῖ τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς ἀρχομένους ἢ τοὺς αὐτοὺς διὰ βίου· δῆλον γὰρ ὡς ἀκολουθεῖν δεήσει καὶ τὴν 5 παιδείαν κατὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην. Εἰ μὲν τοίνυν εἴησαν τοσοῦτον διαφέροντες ἅτεροι τῶν ἄλλων ὅσον τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωας ἡγούμεθα τῶν ἀνθρώπων διαφέρειν, εὐθὺς πρῶτον κατὰ τὸ σῶμα πολλὴν ἔχοντας ὑπερβολήν, εἶτα κατὰ τὴν ψυχήν, ὥστε ἀναμφισβήτητον 10 εἶναι καὶ φανερὰν τὴν ὑπεροχὴν τοῖς ἀρχομένοις τὴν τῶν ἀρχόντων, δῆλον ὅτι βέλτιον ἀεὶ τοὺς αὐτοὺς τοὺς μὲν ἄρχειν τοὺς δ' ἄρχεσθαι καθάπαξ. (2) Ἐπεὶ δὲ τοῦτ' οὐ ῥᾴδιον λαβεῖν οὐδ' ἔστιν ὥσπερ ἐν Ἰνδοῖς φησὶ Σκύλαξ εἶναι τοὺς βασιλέας τοσοῦτον διαφέροντας τῶν 15 ἀρχομένων, φανερὸν ὅτι διὰ πολλὰς αἰτίας ἀναγκαῖον πάντας ὁμοίως κοινωνεῖν τοῦ κατὰ μέρος ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι. Τό τε γὰρ ἴσον ταὐτὸν τοῖς ὁμοίοις, καὶ χαλεπὸν μένειν τὴν πολιτείαν τὴν συνεστηκυῖαν παρὰ τὸ δίκαιον. Μετὰ γὰρ τῶν ἀρχομένων ὑπάρχουσι 20 νεωτερίζειν βουλόμενοι πάντες οἱ κατὰ τὴν χώραν· τοσούτους τε εἶναι τοὺς ἐν τῷ πολιτεύματι τὸ πλῆθος ὥστ' εἶναι κρείττους πάντων τούτων, ἕν τι τῶν ἀδυνάτων ἐστίν. (3) Ἀλλὰ μὴν ὅτι γε δεῖ τοὺς ἄρχοντας διαφέρειν τῶν ἀρχομένων, ἀναμφισβήτητον. Πῶς οὖν ταῦτ' 25 ἔσται καὶ πῶς μεθέξουσι, δεῖ σκέψασθαι τὸν νομοθέτην. Εἴρηται δὲ πρότερον περὶ αὐτοῦ. Ἡ γὰρ φύσις δέδωκε τὴν αἵρεσιν, ποιήσασα αὐτῷ τῷ γένει ταὐτὸν τὸ μὲν νεώτερον τὸ δὲ πρεσβύτερον, ὧν τοῖς μὲν ἄρχεσθαι πρέπει, τοῖς δ' ἄρχειν. Ἀγανακτεῖ δὲ οὐδεὶς καθ' ἡλι- 30 κίαν ἀρχόμενος, οὐδὲ νομίζει εἶναι κρείττων, ἄλλως τε καὶ μέλλων ἀντιλαμβάνειν τοῦτον τὸν ἔρανον, ὅταν τύχῃ τῆς ἱκνουμένης ἡλικίας. (4) Ἔστι μὲν ἄρα ὡς τοὺς αὐτοὺς ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι φατέον, ἔστι δὲ ὡς ἑτέρους. Ὥστε καὶ τὴν παιδείαν ἔστιν ὡς τὴν αὐτὴν 35 ἀναγκαῖον, ἔστι δ' ὡς ἑτέραν εἶναι. Τόν τε γὰρ μέλλοντα καλῶς ἄρχειν ἀρχθῆναί φασι δεῖν πρῶτον. Ἔστι δ' ἀρχή, καθάπερ ἐν τοῖς πρώτοις εἴρηται λόγοις, ἡ μὲν τοῦ ἄρχοντος χάριν, ἡ δὲ τοῦ ἀρχομένου. Τούτων δὲ τὴν μὲν δεσποτικὴν εἶναί φαμεν, τὴν δὲ τῶν ἐλευθέρων. 40 (5) Διαφέρει δ' ἔνια τῶν ἐπιταττομένων οὐ τοῖς ἔργοις ἀλλὰ τῷ τίνος ἕνεκα. Διὸ πολλὰ τῶν εἶναι δοκούντων διακονικῶν ἔργων καὶ τῶν νέων τοῖς ἐλευθέροις καλὸν διακονεῖν· πρὸς γὰρ τὸ καλὸν καὶ τὸ μὴ καλὸν οὐχ οὕτω διαφέρουσιν αἱ πράξεις καθ' αὑτὰς ὡς ἐν τῷ τέλει καὶ 45 τῷ τίνος ἕνεκεν. Ἐπεὶ δὲ πολίτου καὶ ἄρχοντος τὴν αὐτὴν ἀρετὴν εἶναί φαμεν καὶ τοῦ ἀρίστου ἀνδρός, τὸν δ' αὐτὸν ἀρχόμενόν τε δεῖν γίγνεσθαι πρότερον καὶ ἄρχοντα ὕστερον, τοῦτ' ἂν εἴη τῷ νομοθέτῃ πραγματευτέον, ὅπως ἄνδρες ἀγαθοὶ γίγνωνται, καὶ διὰ τίνων ἐπι- 50 τηδευμάτων, καὶ τί τὸ τέλος τῆς ἀρίστης ζωῆς. (6) Διῄρηται δὲ δύο μέρη τῆς ψυχῆς, ὧν τὸ μὲν ἔχει λόγον καθ' αὑτό, τὸ δ' οὐκ ἔχει μὲν καθ' αὑτό, λόγῳ δ' ὑπα-

Quoniam autem societas omnis civilis ex imperantibus atque imperio subjectis constat: videndum est num qui præsunt et qui parent diversos an perpetuo eosdem esse oporteat. Huic enim divisioni consentanea debet esse disciplina. Si ergo alteri alteris tantopere præstarent, quanto dii heroesque hominibus excellere putantur, primum ipso statim corpore, deinde animo longe superantes, ut indubitata esset manifestaque subjectis imperantium præstantia, haud dubie melius foret, eosdem semper imperare et eosdem semper esse subjectos. (2) Quando autem hoc sumere non est facile, neque id usu'venit, quod ait Scylax apud Indos fieri, reges esse tantopere iis qui sub eorum imperio sunt, præstantes: multis ex causis necesse esse intelligitur, ut cum omnibus similiter imperandi et parendi vicissitudo per partes communicetur. Æquum enim (et jus) idem est similibus: et rempublicam quæ sit præter jus constituta, difficile factu est permanere. Cum subjectis enim faciunt regionis *agrorum* incolæ, quicumque sunt rerum novarum studiosi: nec possunt tot numero esse qui rempublicam administrant, ut his omnibus sint potentiores. (3) Verum enimvero quin ii qui tenent imperium, subjectis antecellere debeant, nemo dubitare potest. Quæ qua ratione efficiantur, et quomodo sit respublica communicanda, legumlatoris est considerare: qua de re ipsi quoque supra memoravimus. Quippe ipsa natura delectum dedit, ex eodem genere alios juniores alios seniores efficiens: quorum illos imperio subesse, hos autem imperare decet. Neque vero quisquam, quod propter ætatem subjectus sit, indignatur, etiamsi se potiorem esse censeat; præsertim qui suam vicem sit imperaturus, quando convenientem ætatem attigerit. (4) Quodam igitur modo iidem esse dicendi sunt, qui imperant et qui parent, quodam modo diversi: ac proinde disciplinam quodam modo eandem esse necesse est, alias diversam. Nam qui recte imperium gesturus sit, eum aiunt prius imperio paruisse debere. Sed imperium, ut in superioribus libris memoravimus, alterum ad imperantis, alterum ad parentis commoda refertur: quorum illud domini in servos, hoc liberorum esse dicitur. (5) Differunt autem quædam imperata non ipsis operibus, sed fine. Itaque multa, quæ servilia opera esse videntur, honeste ab ingenuis adolescentibus obeuntur. Actiones enim honesti atque inhonesti discrimine non tam per se quam ex fine distinguuntur. Quoniam autem civis et imperantis eandem virtutem esse statuimus atque viri optimi, eundemque parere prius oportere, deinde imperio fungi; hoc legum latori providendum et considerandum est, quomodo et per quæ studia et exercitationes viri boni fiant, et qui sit optimæ vitæ finis. (6) Duæ autem animi partes distinctæ sunt: quarum altera per se rationis est compos, altera per se quidem ratione vacat, potest tamen rationi parere: quarum partium

κούειν δυνάμενον. Ὧν φαμὲν τὰς ἀρετὰς εἶναι καθ' ἃς ἀνὴρ ἀγαθὸς λέγεταί πως. Τούτων δ' ἐν ποτέρῳ μᾶλλον τὸ τέλος, τοῖς μὲν οὕτω διαιροῦσιν ὡς ἡμεῖς φαμὲν οὐκ ἄδηλον πῶς λεκτέον. Αἰεὶ γὰρ τὸ χεῖρον τοῦ βελτίονός ἐστιν ἕνεκεν, καὶ τοῦτο φανερὸν ὁμοίως ἔν τε τοῖς κατὰ τέχνην καὶ τοῖς κατὰ φύσιν, βέλτιον δὲ τὸ λόγον ἔχον· (7) διῄρηταί τε διχῇ, καθ' ὅνπερ εἰώθαμεν τρόπον διαιρεῖν· ὁ μὲν γὰρ πρακτικός ἐστι λόγος, ὁ δὲ θεωρητικός. Ὡσαύτως οὖν ἀνάγκη διῃρῆσθαι καὶ τοῦτο τὸ μέρος δῆλον ὅτι, καὶ τὰς πράξεις δ' ἀνάλογον ἐροῦμεν ἔχειν, καὶ δεῖ τὰς τοῦ φύσει βελτίονος αἱρετωτέρας εἶναι τοῖς δυναμένοις τυγχάνειν ἢ πασῶν ἢ τοῖν δυοῖν· (8) αἰεὶ γὰρ ἑκάστῳ τοῦθ' αἱρετώτατον, οὗ τυχεῖν ἔστιν ἀκροτάτου. Διῄρηται δὲ καὶ πᾶς ὁ βίος εἰς ἀσχολίαν καὶ εἰς σχολὴν καὶ πόλεμον καὶ εἰρήνην, καὶ τῶν πρακτῶν τὰ μὲν εἰς τὰ ἀναγκαῖα καὶ χρήσιμα, τὰ δὲ εἰς τὰ καλά. Περὶ ὧν ἀνάγκη τὴν αὐτὴν αἵρεσιν εἶναι καὶ τοῖς τῆς ψυχῆς μέρεσι καὶ ταῖς πράξεσιν αὐτῶν, πόλεμον μὲν εἰρήνης χάριν, ἀσχολίαν δὲ σχολῆς, τὰ δ' ἀναγκαῖα καὶ χρήσιμα τῶν καλῶν ἕνεκεν. (9) Πρὸς πάντα μὲν τοίνυν τῷ πολιτικῷ βλέποντι νομοθετητέον, καὶ κατὰ τὰ μέρη τῆς ψυχῆς καὶ κατὰ τὰς πράξεις αὐτῶν, μᾶλλον δὲ πρὸς τὰ βελτίω καὶ τὰ τέλη. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ περὶ τοὺς βίους καὶ τὰς τῶν πραγμάτων διαιρέσεις· δεῖ μὲν γὰρ ἀσχολεῖν δύνασθαι καὶ πολεμεῖν, μᾶλλον δ' εἰρήνην ἄγειν καὶ σχολάζειν· καὶ τἀναγκαῖα καὶ τὰ χρήσιμα δὲ πράττειν, τὰ δὲ καλὰ δεῖ μᾶλλον. Ὥστε πρὸς τούτους τοὺς σκοποὺς καὶ παῖδας ἔτι ὄντας παιδευτέον καὶ τὰς ἄλλας ἡλικίας, ὅσαι δέονται παιδείας. (10) Οἱ δὲ νῦν ἄριστα δοκοῦντες πολιτεύεσθαι τῶν Ἑλλήνων, καὶ τῶν νομοθετῶν οἱ ταύτας καταστήσαντες τὰς πολιτείας, οὔτε πρὸς τὸ βέλτιον τέλος φαίνονται συντάξαντες τὰ περὶ τὰς πολιτείας οὔτε πρὸς πάσας τὰς ἀρετὰς τοὺς νόμους καὶ τὴν παιδείαν, ἀλλὰ φορτικῶς ἀπέκλιναν πρὸς τὰς χρησίμους εἶναι δοκούσας καὶ πλεονεκτικωτέρας. (11) Παραπλησίως δὲ τούτοις καὶ τῶν ὕστερόν τινες γραψάντων ἀπεφήναντο τὴν αὐτὴν δόξαν· ἐπαινοῦντες γὰρ τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν ἄγανται τοῦ νομοθέτου τὸν σκοπόν, ὅτι πάντα πρὸς τὸ κρατεῖν καὶ πρὸς πόλεμον ἐνομοθέτησεν· ἃ καὶ κατὰ τὸν λόγον ἐστὶν εὐέλεγκτα καὶ τοῖς ἔργοις ἐξελήλεγκται νῦν. Ὥσπερ γὰρ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ζητοῦσι τῶν πολλῶν δεσπόζειν, ὅτι πολλὴ χορηγία γίγνεται τῶν εὐτυχημάτων, οὕτω καὶ Θίβρων ἀγάμενος φαίνεται τὸν τῶν Λακώνων νομοθέτην, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος τῶν γραφόντων περὶ πολιτείας αὐτῶν, ὅτι διὰ τὸ γεγυμνάσθαι πρὸς τοὺς κινδύνους πολλῶν ἦρχον. (12) Καίτοι δῆλον ὡς ἐπειδὴ νῦν γε οὐκέτι ὑπάρχει τοῖς Λάκωσι τὸ ἄρχειν, οὐχ εὐδαίμονες, οὐδ' ὁ νομοθέτης ἀγαθός. Ἔτι δὲ τοῦτο γελοῖον, εἰ μένοντες ἐν τοῖς νόμοις αὐτοῦ, καὶ μηδενὸς ἐμποδίζοντος πρὸς τὸ χρῆσθαι τοῖς νόμοις, ἀποβεβλήκασι τὸ ζῆν καλῶς. Οὐχ ὀρθῶς δ' ὑπολαμβάνουσιν οὐδὲ περὶ τῆς ἀρχῆς ἣν δεῖ τιμῶντα φαίνεσθαι τὸν νομοθέτην· τοῦ γὰρ δεσπο-

virtutes esse dicimus, per quas vir bonus quodammodo dicitur. In utra autem parte potius finis positus sit, dubium esse non potest iis qui nostram partitionem sequuntur. Semper enim deterius melioris gratia est, ut licet quum in iis quæ arte fiunt, tum in rebus naturalibus animadvertere. Est nempe potior pars rationis compos. (7) Rationis porro duæ sunt partes, quomodo nos quidem dividere consuevimus : quarum altera in agendo, altera in contemplando versatur. Itaque hanc quoque partem *animi rationis compotem* eodem modo secari est necesse, et similis est ratio actionum *ejus* dicenda : quarum quæ sunt partis naturâ melioris, hæ sunt iis qui omnes aut duas assequi possunt, optabiliores. (8) Semper enim id cuique maxime expetendum est, quo summo potiri potest. Præterea omnis etiam vita in negotium et otium, bellum et pacem divisa est. Et ex rebus agendis quædam necessariæ et utiles, quædam honestæ sunt; quarum eundem esse necesse est, quem de partibus animi et earum actionibus, delectum, ut bellum pacis, negotium otii, necessaria vero utiliaque honestorum causa suscipiantur. (9) Ad hæc igitur omnia quidem spectanti viro politico condendæ sunt leges quum per animi partes tum per ipsarum actiones, magis tamen ad meliora et fines spectare debet : eodemque modo vitæ et negotiorum vel studiorum discrimina et partitiones considerare. Facultas enim negotia atque bella gerendi adesse debet, magis tamen pace atque otio fruendi : item necessaria commodaque agendi, sed magis quæ honesta sunt obeundi. Ad hos igitur fines etiam puerorum educatio et ceterarum, quæ disciplina indigent, ætatum institutio dirigenda est. (10) Attamen qui ex Græcis optimam reipublicæ formam his temporibus habere putantur, ut legum latores qui has respublicas condiderunt, hi neque ad optimum finem earum rationem direxisse, nec ad omnes virtutes legibus disciplinaque tradendas spectasse videntur, sed ad eas inepte delapsi sunt, quæ utiles esse putantur et ad vincendum accommodatiores. (11) A quorum errore posterorum quorundam scriptorum sensus et præcepta non abhorrent, qui Lacedæmoniorum rempublicam laudantes propositum legum latoris probant, quod omnia ad victoriam et bellum dirigendo constituerit. Quæ quum ratione facile coargui ac refelli possint, tum rebus ipsis nuperrime convicta sunt. Nam quemadmodum plerique mortales late dominari felicitatem esse putant, propterea quod inde magna rerum commodarum copia suppeditatur : sic Thibro, et quicumque de Lacedæmoniorum republica scripserunt, eorum legum latorem laudant, quia, quum in periculis sint exercitati, multorum imperio sunt potiti. (12) Atqui dubitari non debet, quin Lacones, quoniam nunc quidem imperare desiverunt, nec amplius ipsi felices sint, nec probus legum lator. Præterea vero hoc dictu ridiculum est, Lacedæmonios in ejus institutis manentes, nullaque re legum usum impediente, rectam beatamque vitam amisisse. Sed neque de imperio récte existimant, quod legum lator in honore habere videri debet. Nam libe-

τικῶς ἄρχειν ἢ τῶν ἐλευθέρων ἀρχὴ καλλίων καὶ μᾶλλον μετ' ἀρετῆς. (13) Ἔτι δ' οὐ διὰ τοῦτο δεῖ τὴν πόλιν εὐδαίμονα νομίζειν καὶ τὸν νομοθέτην ἐπαινεῖν, ὅτι κρατεῖν ἤσκησεν ἐπὶ τὸ τῶν πέλας ἄρχειν· ταῦτα 5 γὰρ μεγάλην ἔχει βλάβην. Δῆλον γὰρ ὅτι καὶ τῶν πολιτῶν τῷ δυναμένῳ τοῦτο πειρατέον διώκειν, ὅπως δύνηται τῆς οἰκείας πόλεως ἄρχειν· ὅπερ ἐγκαλοῦσιν οἱ Λάκωνες Παυσανίᾳ τῷ βασιλεῖ, καίπερ ἔχοντι τηλικαύτην τιμήν. Οὔτε δὴ πολιτικὸς τῶν τοιούτων 10 λόγων καὶ νόμων οὐθεὶς οὔτε ὠφέλιμος οὔτε ἀληθής ἐστιν. Ταὐτὰ γὰρ ἄριστα καὶ ἰδίᾳ καὶ κοινῇ τὸν νομοθέτην ἐμποιεῖν δεῖ ταῦτα ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων. (14) Τήν τε τῶν πολεμικῶν ἄσκησιν οὐ τούτου χάριν δεῖ μελετᾶν, ἵνα καταδουλώσωνται τοὺς ἀναξίους, 15 ἀλλ' ἵνα πρῶτον μὲν αὐτοὶ μὴ δουλεύσωσιν ἑτέροις, ἔπειτα ὅπως ζητῶσι τὴν ἡγεμονίαν τῆς ὠφελείας ἕνεκα τῶν ἀρχομένων, ἀλλὰ μὴ πάντων δεσποτείας· τρίτον δὲ τὸ δεσπόζειν τῶν ἀξίων δουλεύειν. (15) Ὅτι δὲ δεῖ τὸν νομοθέτην μᾶλλον σπουδάζειν ὅπως καὶ τὴν 20 περὶ τὰ πολεμικὰ καὶ τὴν ἄλλην νομοθεσίαν τοῦ σχολάζειν ἕνεκεν τάξῃ καὶ τῆς εἰρήνης, μαρτυρεῖ τὰ γιγνόμενα τοῖς λόγοις· αἱ γὰρ πλεῖσται τῶν τοιούτων πόλεων πολεμοῦσαι μὲν σώζονται, καταχτησάμεναι δὲ τὴν ἀρχὴν ἀπόλλυνται. Τὴν γὰρ βαφὴν ἀφιᾶσιν, ὥσπερ 25 ὁ σίδηρος, εἰρήνην ἄγοντες Αἴτιος δ' ὁ νομοθέτης οὐ παιδεύσας δύνασθαι σχολάζειν.

[XV.] 16. Ἐπεὶ δὲ τὸ αὐτὸ τέλος εἶναι φαίνεται καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τὸν αὐτὸν ὅρον ἀναγκαῖον εἶναι τῷ τε ἀρίστῳ ἀνδρὶ καὶ τῇ ἀρίστῃ πολιτείᾳ, 30 φανερὸν ὅτι δεῖ τὰς εἰς τὴν σχολὴν ἀρετὰς ὑπάρχειν· τέλος γάρ, ὥσπερ εἴρηται πολλάκις, εἰρήνη μὲν πολέμου, σχολὴ δ' ἀσχολίας. Χρήσιμοι δὲ τῶν ἀρετῶν εἰσὶ πρὸς τὴν σχολὴν καὶ διαγωγήν, ὧν τε ἐν τῇ σχολῇ τὸ ἔργον καὶ ὧν ἐν τῇ ἀσχολίᾳ. (17) Δεῖ γὰρ πολλὰ τῶν ἀναγ- 35 καίων ὑπάρχειν, ὅπως ἐξῇ σχολάζειν. Διὸ σώφρονα τὴν πόλιν εἶναι προσήκει καὶ ἀνδρείαν καὶ καρτερικήν· κατὰ γὰρ τὴν παροιμίαν, οὐ σχολὴ δούλοις, οἱ δὲ μὴ δυνάμενοι κινδυνεύειν ἀνδρείως δοῦλοι τῶν ἐπιόντων εἰσίν. (18) Ἀνδρίας μὲν οὖν καὶ καρτερίας δεῖ πρὸς τὴν 40 ἀσχολίαν, φιλοσοφίας δὲ πρὸς τὴν σχολήν, σωφροσύνης δὲ καὶ δικαιοσύνης ἐν ἀμφοτέροις τοῖς χρόνοις, καὶ μᾶλλον εἰρήνην ἄγουσι καὶ σχολάζουσιν· ὁ μὲν γὰρ πόλεμος ἀναγκάζει δικαίους εἶναι καὶ σωφρονεῖν, ἡ δὲ τῆς εὐτυχίας ἀπόλαυσις καὶ τὸ σχολάζειν μετ' εἰρήνης 45 ὑβριστὰς ποιεῖ μᾶλλον. (19) Πολλῆς οὖν δεῖ δικαιοσύνης καὶ πολλῆς σωφροσύνης τοὺς ἄριστα δοκοῦντας πράττειν καὶ πάντων τῶν μακαριζομένων ἀπολαύοντας, οἷον εἴ τινές εἰσιν, ὥσπερ οἱ ποιηταί φασιν, ἐν μακάρων νήσοις· μάλιστα γὰρ οὗτοι δεήσονται φιλοσοφίας 50 καὶ σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης, ὅσῳ μᾶλλον σχολάζουσιν ἐν ἀφθονίᾳ τῶν τοιούτων ἀγαθῶν. Διότι μὲν οὖν τὴν μέλλουσαν εὐδαιμονήσειν καὶ σπουδαίαν ἔσεσθαι πόλιν τούτων δεῖ τῶν ἀρετῶν μετέχειν, φανερόν. Αἰσχροῦ γὰρ ὄντος μὴ δύνασθαι χρῆσθαι τοῖς ἀγαθοῖς,

rorum imperium quam dominatus in servos honestius est et magis cum virtute conjunctum. (13) Præterea nulla est causa cur beata putari civitas atque legum lator commendari debeat in eo, si finitimis imperandi gratia ad victoriam exercuit; quum in his rebus magnum insit nocumentum. Haud dubie enim suæ urbis cuique civi imperio, si facultas adsit, eandem scilicet rationem secutis, potiri conandum est : quod crimen Pausaniæ regi, quamvis talem honoris gradum obtinenti, Lacones objiciunt. Nulla igitur talis vel ratio vel lex nec civilis est, nec utilis, nec vera. Hæc enim eadem privatim ac publice optima esse legum lator persuadere debet, et talem opinionem in animis hominum ponere. (14) Bellicas autem exercitationes non idcirco meditari homines debent, ut in servitutem redigant ea conditione indignos : sed primum, ne ipsi aliis serviant; deinde ut principatum quærant, quo subjectorum utilitati consulant, non ut in omnes dominatum exerceant; tum ut servitute dignis dominentur. (15) Legum autem latori id potius elaborandum esse, ut quum leges quæ res bellicas attingunt, tum cetera instituta ad otium et pacem referantur, res ipsæ docent cum rationibus congruentes : quoniam tales civitates magna ex parte bellum gerentes conservantur, eædem imperio potitæ perduntur. Nam pacem agentes tanquam ferrum *jacens* aciem perdunt, idque legum latoris culpa, qui rationem, qua quiescere possint et otio frui, non docuerit.

[XV.] 16. Quum autem publice privatimque hominibus finis idem esse videatur, eodemque modo virum optimum quo rempublicam optimam definiri sit necesse, non dubium est quin virtutes ad otium facientes desiderentur. Ut enim sæpe diximus, belli pax, otium negotii finis est. Utiles autem sunt ad otium et vitam liberalem virtutes, tum quibus in otio tum quibus in negotiis utimur. (17) Multæ enim res necessariæ suppetant oportet, ut otiosi esse possint. Itaque temperans civitas et eadem fortis esse debet, et quæ laboribus et calamitatibus non succumbat. Nam servis, ut in proverbio est, otium non suppetit. Qui autem fortiter pericula subire nequeunt, hi servi fiunt invadentium. (18) Fortitudine igitur et tolerantia ad negotia, ad otium autem philosophia opus est. Temperantia vero et justitia utrisque quidem temporibus aptæ sunt, sed pacem agentibus et otiosis magis necessariæ. Nam bellum justos et temperantes esse cogit : secunda fortuna et otium cum pace petulantes et contumeliosos magis reddit. (19) Multa igitur justitia, multaque temperantia iis opus est, qui felices esse videntur, et rebus omnibus fruuntur, quæ vitam beatam efficere putantur, ut si qui sunt, quales a poetis esse in Fortunatis insulis memorantur. His enim maxime philosophia, temperantia et justitia opus est, quo magis in talium rerum copia otiose vivunt. Quamobrem igitur civitatem ad recte beateque vivendum his virtutibus præditam esse oporteat, in promptu est intelligere. Nam quum turpe sit bonis uti non posse, tum multo turpius est in otio non

ἔτι μᾶλλον μὴ δύνασθαι ἐν τῷ σχολάζειν χρῆσθαι, ἀλλ' ἀσχολοῦντας μὲν καὶ πολεμοῦντας φαίνεσθαι ἀγαθούς, εἰρήνην δ' ἄγοντας καὶ σχολάζοντας ἀνδραποδώδεις. (20) Διὸ δεῖ μὴ καθάπερ ἡ Λακεδαιμονίων 5 πόλις τὴν ἀρετὴν ἀσκεῖν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οὐ ταύτῃ διαφέρουσι τῶν ἄλλων, τῷ μὴ νομίζειν ταὐτὰ τοῖς ἄλλοις μέγιστα τῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ τῷ γενέσθαι ταῦτα μᾶλλον διά τινος ἀρετῆς. Ἐπεὶ δὲ μείζω τε ἀγαθὰ ταῦτα, καὶ τὴν ἀπόλαυσιν τὴν τούτων ἢ τὴν τῶν ἀρε-10 τῶν, καὶ ὅτι δι' αὑτήν, φανερὸν ἐκ τούτων· (21) πῶς δὲ καὶ διὰ τίνων ἔσται, τοῦτο δὴ θεωρητέον. Τυγχάνομεν δὴ διῃρημένοι πρότερον ὅτι φύσεως καὶ ἔθους καὶ λόγου δεῖ. Τούτων δὲ ποίους μέν τινας εἶναι χρὴ τὴν φύσιν, διώρισται πρότερον, λοιπὸν δὲ θεωρῆσαι πότερον 15 παιδευτέοι τῷ λόγῳ πρότερον ἢ τοῖς ἔθεσιν. Ταῦτα γὰρ δεῖ πρὸς ἄλληλα συμφωνεῖν συμφωνίαν τὴν ἀρίστην· ἐνδέχεται γὰρ διημαρτηκέναι καὶ τὸν λόγον τῆς βελτίστης ὑποθέσεως, καὶ διὰ τῶν ἐθῶν ὁμοίως ἦχθαι. (22) Φανερὸν δὴ τοῦτό γε πρῶτον μέν, καθάπερ ἐν τοῖς ἄλλοις, 20 ὡς ἡ γένεσις ἀπ' ἀρχῆς ἐστὶ καὶ τὸ τέλος ἀπό τινος ἀρχῆς ἄλλου τέλους. Ὁ δὲ λόγος ἡμῖν καὶ ὁ νοῦς τῆς φύσεως τέλος. Ὥστε πρὸς τούτους τὴν γένεσιν καὶ τὴν τῶν ἐθῶν δεῖ παρασκευάζειν μελέτην. (23) Ἔπειτα ὥσπερ ψυχὴ καὶ σῶμα δύ' ἐστίν, οὕτω καὶ τῆς ψυχῆς 25 ὁρῶμεν δύο μέρη, τό τε ἄλογον καὶ τὸ λόγον ἔχον, καὶ τὰς ἕξεις τὰς τούτων δύο τὸν ἀριθμόν, ὧν τὸ μέν ἐστιν ὄρεξις τὸ δὲ νοῦς. Ὥσπερ δὲ τὸ σῶμα πρότερον τῇ γενέσει τῆς ψυχῆς, οὕτω καὶ τὸ ἄλογον τοῦ λόγον ἔχοντος. Φανερὸν δὲ καὶ τοῦτο· θυμὸς γὰρ καὶ βούλησις, 30 ἔτι δὲ ἐπιθυμία καὶ γενομένοις εὐθὺς ὑπάρχει τοῖς παιδίοις, ὁ δὲ λογισμὸς καὶ ὁ νοῦς προϊοῦσιν ἐγγίνεσθαι πέφυκεν. Διὸ πρῶτον μὲν τοῦ σώματος τὴν ἐπιμέλειαν ἀναγκαῖον εἶναι προτέραν ἢ τὴν τῆς ψυχῆς, ἔπειτα τὴν τῆς ὀρέξεως, ἕνεκα μέντοι τοῦ νοῦ τὴν τῆς ὀρέξεως, 35 τὴν δὲ τοῦ σώματος τῆς ψυχῆς.

posse uti; sed negotia bellaque gerentes probos esse videri, pacem autem et otium agitantes mancipiorum vitam imitari. (20) Quapropter non quomodo Lacedæmonii colere virtutem oportet: qui non eo differunt a ceteris, quod non idem quod alii summum bonum esse existimant, sed quod id per unam aliquam virtutem parari putant. Quum autem hæc sint majora bona, *quam quæ bello contingunt*, hinc palam fit, his frui quam virtutibus bellicis præstare, et horum fruitionem propter se esse expetendam. (21) Sed quomodo et quibus id rebus contingat, considerare oportet. Natura igitur et consuetudine et ratione opus esse supra disseruimus. Atque ex his tribus, quales natura cives esse oporteat, ante est a nobis declaratum. Superest ut ratione prius an consuetudine instituendi sint, consideremus. Hæc enim oportet inter se concinere quam accuratissime. Fieri enim potest ut et ratio ab optimo fine aberret, et per consuetudinem similiter ducatur. (22) Perspicuum igitur primum hoc quidem est, ut in ceteris, sic et hac in re generationem a principio esse et finem a principio, quod est alterius finis. At ratio et intelligentia homini sunt naturæ finis: itaque ad has oportet generationem et consuetudinis meditationem atque exercitationem accommodare. (23) Deinde quemadmodum animus et corpus duo sunt: sic et animi duas esse partes videmus, alteram rationis expertem, alteram rationis compotem: et duos harum partium habitus. Harum partium altera est appetitus, altera intellectus. Ut autem corpus prius gignitur quam animus, ita et pars animi rationis expers, quam compos: argumento est quod ira et voluntas, itemque appetentia pueris etiam statim genitis adsunt, ratiocinatio autem et intelligentia ætate progredientibus innasci solet. Itaque necessario prior est corporis cura, quam animi; deinde appetitionis: verumtamen appetitûs cura ad intellectum, corporis ad animum referri debet.

CAP. XIV. [XVI.]

Εἴπερ οὖν ἀπ' ἀρχῆς τὸν νομοθέτην ὁρᾶν δεῖ ὅπως βέλτιστα τὰ σώματα γένηται τῶν τρεφομένων, πρῶτον μὲν ἐπιμελητέον περὶ τὴν σύζευξιν, πότε καὶ ποίους τινὰς ὄντας χρὴ ποιεῖσθαι πρὸς ἀλλήλους τὴν γαμικὴν 40 ὁμιλίαν. Δεῖ δ' ἀποβλέποντα νομοθετεῖν ταύτην τὴν κοινωνίαν πρὸς αὐτούς τε καὶ τὸν τοῦ ζῆν χρόνον, ἵνα συγκαταβαίνωσι ταῖς ἡλικίαις ἐπὶ τὸν αὐτὸν καιρὸν καὶ μὴ διαφωνῶσιν αἱ δυνάμεις τοῦ μὲν ἔτι δυναμένου γεννᾶν τῆς δὲ μὴ δυναμένης, ἢ ταύτης μὲν τοῦ δ' ἀνδρὸς 45 μή· ταῦτα γὰρ ποιεῖ καὶ στάσεις πρὸς ἀλλήλους καὶ διαφοράς. (2) Ἔπειτα καὶ πρὸς τὴν τῶν τέκνων διαδοχήν. Δεῖ γὰρ οὔτε λίαν ὑπολείπεσθαι ταῖς ἡλικίαις τὰ τέκνα τῶν πατέρων (ἀνόνητος γὰρ τοῖς μὲν πρεσβυτέροις ἡ χάρις παρὰ τῶν τέκνων, ἡ δὲ παρὰ τῶν 50 πατέρων βοήθεια τοῖς τέκνοις), οὔτε λίαν πάρεγγυς εἶναι. Πολλὴν γὰρ ἔχει δυσχέρειαν· ἥ τε γὰρ αἰδὼς ἧττον ὑπάρχει τοῖς τοιούτοις ὥσπερ ἡλικιώταις, καὶ

Si igitur legum latoris partes sunt, ut alendorum optima corpora generentur, ab initio providere, nimirum prima cura de matrimonio est adhibenda, quando et quales in maritalem consuetudinem convenire debeant. Oportet autem legum latorem in hac societate instituenda ad ipsos et vivendi tempus spectare, ut ætatibus ad eandem temporis opportunitatem congruant et conveniant, nec discrepent facultates, ut quum vir generare queat, uxor non possit, aut contra: quæ res discordias inter ipsos movent, et animos alienant. (2) Secundo loco spectanda est liberorum successio: quoniam liberi neque nimio ætatum intervallo subsequi parentes debent, (nam ut parentes natu grandiores nullum beneficii sui fructum a liberis vicissim percipere possunt: ita liberi a parentibus nulla re juvari aut sublevari queunt;) nec rursus prope nimis ad parentum ætatem accedere. Est enim hoc multifariam incommodum, tum quia tales liberi in minore verecundia parentes velut æquales suos ha-

περὶ τὴν οἰκονομίαν ἐγκληματικὸν τὸ πάρεγγυς. Ἔτι δ', ὅθεν ἀρχόμενοι δεῦρο μετέβημεν, ὅπως τὰ σώματα τῶν γεννωμένων ὑπάρχῃ πρὸς τὴν τοῦ νομοθέτου βούλησιν. (3) Σχεδὸν δὴ πάντα ταῦτα συμβαίνει κατὰ
5 μίαν ἐπιμέλειαν. Ἐπεὶ γὰρ ὥρισται τέλος τῆς γεννήσεως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰπεῖν ἀνδράσι μὲν ὁ τῶν ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἀριθμὸς ἔσχατος, πεντήκοντα δὲ γυναιξίν, δεῖ τὴν ἀρχὴν τῆς συζεύξεως κατὰ τὴν ἡλικίαν εἰς τοὺς χρόνους καταβαίνειν τούτους. (4) Ἔστι
10 δ' ὁ τῶν νέων συνδυασμὸς φαῦλος πρὸς τεκνοποιίαν· ἐν γὰρ πᾶσι ζῴοις ἀτελῆ τὰ τῶν νέων ἔγγονα καὶ θηλυτόκα μᾶλλον καὶ μικρὰ τὴν μορφήν, ὥστ' ἀναγκαῖον ταὐτὸ τοῦτο συμβαίνειν καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. Τεκμήριον δέ· ἐν ὅσαις γὰρ τῶν πόλεων ἐπιχωριάζεται
15 τὸ νέους συζευγνύναι καὶ νέας, ἀτελεῖς καὶ μικροὶ τὰ σώματά εἰσιν. Ἔτι δὲ ἐν τοῖς τόκοις αἱ νέαι πονοῦσί τε μᾶλλον καὶ διαφθείρονται πλείους· διὸ καὶ τὸν χρησμὸν γενέσθαι τινές φασι διὰ τοιαύτην αἰτίαν τοῖς Τροιζηνίοις, ὡς πολλῶν διαφθειρομένων διὰ τὸ γαμίσκεσθαι
20 τὰς νεωτέρας, ἀλλ' οὐ πρὸς τὴν τῶν καρπῶν κομιδήν. (5) Ἔτι δὲ καὶ πρὸς σωφροσύνην συμφέρει τὰς ἐκδόσεις ποιεῖσθαι πρεσβυτέραις· ἀκολαστότεραι γὰρ εἶναι δοκοῦσι νέαι χρησάμεναι ταῖς συνουσίαις. Καὶ τὰ τῶν ἀρρένων δὲ σώματα βλάπτεσθαι δοκεῖ πρὸς τὴν αὔξη-
25 σιν, ἐὰν ἔτι τοῦ σώματος αὐξανομένου ποιῶνται τὴν συνουσίαν· καὶ γὰρ τούτου τις ὡρισμένος χρόνος, ὃν οὐχ ὑπερβαίνει πληθύον ἔτι. (6) Διὸ τὰς μὲν ἁρμόττει περὶ τὴν τῶν ὀκτωκαίδεκα ἐτῶν ἡλικίαν συζευγνύναι, τοὺς δ' ἑπτὰ καὶ τριάκοντα, ἢ μικρόν· ἐν τοσούτῳ
30 γὰρ ἀκμάζουσί τε τοῖς σώμασι σύζευξις ἔσται, καὶ πρὸς τὴν παῦλαν τῆς τεκνοποιίας συγκαταβήσεται τοῖς χρόνοις εὐκαίρως. Ἔτι δὲ ἡ διαδοχὴ τῶν τέκνων τοῖς μὲν ἀρχομένης ἔσται τῆς ἀκμῆς, ἐὰν γίγνηται κατὰ λόγον εὐθὺς ἡ γένεσις, τοῖς δὲ ἤδη καταλελυμένης τῆς ἡλικίας
35 πρὸς τὸν τῶν ἑβδομήκοντα ἐτῶν ἀριθμόν. (7) Περὶ μὲν οὖν τοῦ πότε δεῖ ποιεῖσθαι τὴν σύζευξιν, εἴρηται· τοῖς δὲ περὶ τὴν ὥραν χρόνοις ὡς οἱ πολλοὶ χρῶνται καλῶς καὶ νῦν, ὁρίσαντες χειμῶνος τὴν συναυλίαν ποιεῖσθαι ταύτην. Δεῖ δὴ καὶ αὐτοὺς ἤδη θεωρεῖν πρὸς τὴν τε-
40 κνοποιίαν τά τε παρὰ τῶν ἰατρῶν λεγόμενα καὶ τὰ παρὰ τῶν φυσικῶν· οἵ τε γὰρ ἰατροὶ τοὺς καιροὺς τῶν σωμάτων ἱκανῶς λέγουσι, καὶ περὶ τῶν πνευμάτων οἱ φυσικοί, τὰ βόρεια τῶν νοτίων ἐπαινοῦντες μᾶλλον. (8) Ποίων δέ τινων τῶν σωμάτων ὑπαρχόντων μάλιστα
45 ὄφελος εἴη τοῖς γεννωμένοις, ἐπιστήσασι μὲν μᾶλλον λεκτέον ἐν τοῖς περὶ τῆς παιδονομίας, τύπῳ δὲ ἱκανὸν εἰπεῖν καὶ νῦν. Οὔτε γὰρ ἡ τῶν ἀθλητῶν χρήσιμος ἕξις πρὸς πολιτικὴν εὐεξίαν οὐδὲ πρὸς ὑγίειαν καὶ τεκνοποιίαν, οὔτε ἡ θεραπευτικὴ καὶ κακοπονητικὴ λίαν,
50 ἀλλ' ἡ μέση τούτων. Πεπονημένην μὲν οὖν ἔχειν δεῖ τὴν ἕξιν, πεπονημένην δὲ πόνοις μὴ βιαίοις, μηδὲ πρὸς ἕνα μόνον, ὥσπερ ἡ τῶν ἀθλητῶν ἕξις, ἀλλὰ πρὸς τὰς τῶν ἐλευθερίων πράξεις. Ὁμοίως δὲ δεῖ ταῦτα ὑπάρχειν ἀνδράσι καὶ γυναιξίν. (9) Χρὴ δὲ καὶ τὰς ἐγκύους

bent, et ætatum propinquitas familiarem administrationem contentiosam facit. Præterea ob id, unde huc digressi sumus, ut corpora procreandorum liberorum apta sint legum latoris voluntati. (3) Quæ cuncta fere una provisione contingent. Nam quum generandi finis magna ex parte viris sit annus ad summum septuagesimus, mulieribus quinquagesimus, debet initium conjunctionis ætati congruens in hæc tempora convenire. (4) Est autem adolescentulorum conjunctio ad liberos procreandos inepta. Nam quum in omni animantium genere fœtus novellorum imperfecti et feminei exiguaque forma sint, eodem modo in homine accidere necesse est: argumento, quod quibus in civitatibus adolescentulis solent puellulæ nubere, in his homines imperfecti et corporibus exigui nascuntur. Ad hæc in partu puellæ adolescentulæ magis laborant, et plures intereunt. Itaque ob talem causam Trœzeniis editum esse oraculum quidam interpretantur, proinde quasi multæ mulieres interirent, quia juniores nuptui traderentur, non propter fructuum perceptionem *intempestivam*. (5) Ad temperantiam quoque nuptui tradi grandiores conducit; nam quæ adolescentulæ rebus venereis usæ sunt, hæ minus temperantes esse videntur. Marium quoque corporibus ad incrementum obesse videtur, si coitus inter augescendum fiat. Nam hujus rei determinatum est tempus quoddam, ultra quod augmentum non progreditur. (6) Itaque mulieres annos decem et octo, viros autem circiter triginta septem natos matrimonio copulari convenit. Sic enim conjunctio vigentibus florentibusque corporibus fiet, et tempore opportuno filios procreare desinent: et illis ineunte ætatis robore filii, si statim pro ratione temporis generatio fiat, his ætate jam in annum septuagesimum deficiente succedent. (7) Ac conjunctio quidem maritalis quando fieri debeat, explicuimus. Anni vero tempore uti oportet, quo etiam nunc recte utuntur multi, hibernum tempus huic consuetudini destinantes. Ipsi etiam ad filios procreandos medicorum et physicorum philosophorum præcepta considerare debent. Medici enim corporum opportunitates bene docent, et naturales philosophi de ventis tradentes flatus aquilonios australibus anteponunt. (8) Ceterum qualia corpora fœtibus generandis maxime conducant, proprius erit disserendi locus, quum de puerorum præfectis disputabitur. Nunc rem summatim attigisse satis erit. Nam nec athletarum habitus ad rectam habitudinem civilem vel valetudinem vel filiorum procreationem utilis est, nec rursus imbecillus et delicatus nimis, sed horum medius desideratur. Habitum igitur laboribus exercitatum habere oportet, sed non violentis, nec ad unum modo opus, ut athletarum habitus, sed ad liberorum hominum actiones accommodatis. Atque hæc ad viros similiter et ad mulieres pertinent. (9) Gravidis autem mulieribus corporum est

ἐπιμελεῖσθαι τῶν σωμάτων, μὴ ῥαθυμούσας μηδ' ἀραιᾷ τροφῇ χρωμένας. Τοῦτο δὲ ῥᾴδιον τῷ νομοθέτῃ ποιῆσαι προστάξαντι καθ' ἡμέραν τινὰ ποιεῖσθαι πορείαν πρὸς θεῶν ἀποθεραπείαν τῶν εἰληχότων τὴν περὶ τῆς 5 γενέσεως τιμήν. Τὴν μέντοι διάνοιαν τοὐναντίον τῶν σωμάτων ῥαθυμοτέρως ἁρμόττει διάγειν· ἀπολαύοντα γὰρ φαίνεται τὰ γενόμενα τῆς ἐχούσης ὥσπερ καὶ τὰ φυόμενα τῆς γῆς. (10) Περὶ δὲ ἀποθέσεως καὶ τροφῆς τῶν γιγνομένων, ἔστω νόμος μηδὲν πεπηρωμένον τρέ- 10 φειν, διὰ δὲ πλῆθος τέκνων, ἐὰν ἡ τάξις τῶν ἐθῶν κωλύῃ, μηδὲν ἀποτίθεσθαι τῶν γιγνομένων· ὥρισται γὰρ δὴ τῆς τεκνοποιίας τὸ πλῆθος. Ἐὰν δέ τισι γίγνηται παρὰ ταῦτα συνδυασθέντων, πρὶν αἴσθησιν ἐγγενέσθαι καὶ ζωήν, ἐμποιεῖσθαι δεῖ τὴν ἄμβλωσιν· τὸ γὰρ ὅσιον 15 καὶ τὸ μὴ διωρισμένον τῇ αἰσθήσει καὶ τῷ ζῆν ἔσται. (11) Ἐπεὶ δ' ἡ μὲν ἀρχὴ τῆς ἡλικίας ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ διώρισται, πότε ἄρχεσθαι χρὴ τῆς συζεύξεως, καὶ πόσον χρόνον λειτουργεῖν ἁρμόττει πρὸς τεκνοποιίαν ὡρίσθω· τὰ γὰρ τῶν πρεσβυτέρων ἔκγονα, καθάπερ τὰ 20 τῶν νεωτέρων, ἀτελῆ γίνεται καὶ τοῖς σώμασι καὶ ταῖς διανοίαις, τὰ δὲ τῶν γεγηρακότων ἀσθενῆ. Διὸ κατὰ τὴν τῆς διανοίας ἀκμήν· αὕτη δ' ἐστὶν ἐν τοῖς πλείστοις ἥνπερ τῶν ποιητῶν τινὲς εἰρήκασιν οἱ μετροῦντες ταῖς ἑβδομάσι τὴν ἡλικίαν, περὶ τὸν χρόνον τὸν τῶν πεντή- 25 κοντα ἐτῶν. (12) Ὥστε τέτταρσιν ἢ πέντε ἔτεσιν ὑπερβάλλοντα τὴν ἡλικίαν ταύτην ἀφεῖσθαι δεῖ τῆς εἰς τὸ φανερὸν γεννήσεως· τὸ δὲ λοιπὸν ὑγιείας χάριν ἤ τινος ἄλλης τοιαύτης αἰτίας φαίνεσθαι δεῖ ποιουμένους τὴν ὁμιλίαν. Περὶ δὲ τῆς πρὸς ἄλλην ἢ πρὸς ἄλλον, 30 ἔστω μὲν ἁπλῶς μὴ καλὸν ἁπτόμενον φαίνεσθαι μηδαμῇ μηδαμῶς, ὅταν ᾖ καὶ προσαγορευθῇ πόσις, περὶ δὲ τὸν χρόνον τὸν τῆς τεκνοποιίας ἐάν τις φαίνηται τοιοῦτόν τι δρῶν, ἀτιμίᾳ ζημιούσθω πρεπούσῃ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν.

adhibenda cura, ut neque desidia torpeant, nec cibo utantur tenuiore: quod facile fuerit legum latori providere, si lege sanxerit, ut singulis diebus spatium aliquod deos, qui generationi præesse putantur, venerandi gratia conficiant. Mentem contra quam corpus tranquillam magis securamque gerere convenit. Ut enim quæ ex terra gignuntur, sic fœtus ex prægnante matre bona malaque contrahunt, et contagione quadam afficiuntur. (10) Abolendis autem alendisque fœtibus esto lex, ut nihil alatur mancum et debile. Propter multitudinem autem liberorum, (quosdam) fœtus abolere oportet, nisi gentis instituta id prohibeant: definitum enim esse oportet procreandorum liberorum numerum. Quodsi quibus fuerit aliquid præterea genitum, abortionem facere conveniet, antequam sensus et vita fœtui accesserit. Quatenus enim fas sit progredique liceat, sensu et vita terminabitur. (11) Sed quoniam ætatis initium viro et uxori, quando sit conjunctio maritalis ineunda, definitum est: illud quoque, quamdiu liberis procreandis operam dare conveniat, definiatur. Ut enim juniorum, sic et seniorum filii sunt imperfecti quum corpore tum etiam mente; confectorum autem ætate imbecilli generantur. Quum igitur ad eam ætatem fuerit processum, qua mens et intellectus maxime viget, hæc autem est in plerisque (ut poetæ quidam ætatem hebdomadibus metientes tradiderunt) circa quinquagesimum annum; (12) circa hanc igitur ætatem, quarto post vel quinto anno desistere a filiorum alendorum generatione tempestivum est. In posterum ita temperandum, ut valetudinis gratia vel ob aliquam hujusmodi causam consuetudinem cum uxore habere videantur Cum alio vero vel alia consuetudinem habere, dum conjuges erunt et vocabuntur, in rebus turpissimis habeatur. Intra tempus vero filios procreandi si quis tale quicquam visus fuerit admittere, infamia notetur, prout criminis magnitudo postulat.

CAP. XV. [XVII.]

35 Γενομένων δὲ τῶν τέκνων οἴεσθαι μεγάλην εἶναι διαφορὰν πρὸς τὴν τῶν σωμάτων δύναμιν τὴν τροφήν, ὁποία τις ἂν ᾖ. Φαίνεται δὲ διά τε τῶν ἄλλων ζῴων ἐπισκοποῦσι, καὶ διὰ τῶν ἐθνῶν οἷς ἐπιμελές ἐστιν εἰσάγειν τὴν πολεμικὴν ἕξιν, ἡ τοῦ γάλακτος πληθύουσα 40 τροφὴ μάλιστ' οἰκεία τοῖς σώμασιν· ἀοινοτέρα δὲ διὰ τὰ νοσήματα. (2) Ἔτι δὲ καὶ κινήσεις ὅσας ἐνδέχεται ποιεῖσθαι τηλικούτων συμφέρει. Πρὸς δὲ τὸ μὴ διαστρέφεσθαι τὰ μέλη δι' ἁπαλότητα χρῶνται καὶ νῦν ἔνια τῶν ἐθνῶν ὀργάνοις τισὶ μηχανικοῖς, ἃ τὸ σῶμα 45 ποιεῖ τῶν τοιούτων ἀστραβές. Συμφέρει δ' εὐθὺς καὶ πρὸς τὰ ψύχη συνεθίζειν ἐκ μικρῶν παίδων· τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς ὑγίειαν καὶ πρὸς πολεμικὰς πράξεις εὐχρηστότατον. Διὸ παρὰ πολλοῖς ἐστὶ τῶν βαρβάρων ἔθος τοῖς μὲν εἰς ποταμὸν ἀποβάπτειν τὰ γιγνόμενα ψυχρόν, 50 τοῖς δὲ σκέπασμα μικρὸν ἀμπίσχειν, οἷον Κελτοῖς. (3) Πάντα γὰρ ὅσα δυνατὸν ἐθίζειν, εὐθὺς ἀρχομένῳ βέλτιον μὲν ἐθίζειν, ἐκ προσαγωγῆς δ' ἐθίζειν. Εὐφυὴς

Liberis autem natis multum interesse existimandum est ad corporis vires, quali cibo alantur. Facile autem ex ceteris animalibus ac gentium consuetudine, quæ bellicæ habitudini semper student, si quis animum advertat, intelliget lactis copiosum cibum corporibus esse convenientissimum, sed qui sit vini expers propter morborum pericula. (2) Motibus etiam, qui cadere in hanc ætatem possunt, exerceri confert. Ceterum ne propter teneritatem membra torqueantur, nationes nonnullæ quibusdam artificiosis instrumentis utuntur, quæ tantillorum corpus tutum a torsionibus reddant. Est etiam utile et statim ab ineunte ætate frigoribus assuescere: hoc enim quum ad valetudinem tum ad munera militaria utilissimum est. Quamobrem multi barbari frigido flumine infantes mergere, alii parvis indumentis vestire consueverunt, ut Celtæ. (3) Nam quibuscumque rebus fieri potest, statim ab ineunte ætate assuescere commodius est,

δ' ἡ τῶν παίδων ἕξις διὰ θερμότητα πρὸς τὴν τῶν ψυχρῶν ἄσκησιν. Περὶ μὲν οὖν τὴν πρώτην συμφέρει ποιεῖσθαι τὴν ἐπιμέλειαν τοιαύτην τε καὶ τὴν ταύτῃ παραπλησίαν· (4) τὴν δ' ἐχομένην ταύτης ἡλικίαν μέχρι πέντε ἐτῶν, ἣν οὔτε πω πρὸς μάθησιν καλῶς ἔχει προσάγειν οὐδεμίαν οὔτε πρὸς ἀναγκαίους πόνους, ὅπως μὴ τὴν αὔξησιν ἐμποδίζωσιν, δεῖ τοσαύτης τυγχάνειν κινήσεως ὥστε διαφεύγειν τὴν ἀργίαν τῶν σωμάτων· ἣν χρὴ παρασκευάζειν καὶ δι' ἄλλων πράξεων καὶ διὰ τῆς παιδιᾶς. (5) Δεῖ δὲ καὶ τὰς παιδιὰς εἶναι μήτε ἀνελευθέρους μήτε ἐπιπόνους μήτε ἀνειμένας. Καὶ περὶ λόγων δὲ καὶ μύθων, ποίους τινὰς ἀκούειν δεῖ τοὺς τηλικούτους, ἐπιμελὲς ἔστω τοῖς ἄρχουσιν οὓς καλοῦσι παιδονόμους. Πάντα γὰρ δεῖ τὰ τοιαῦτα προοδοποιεῖν πρὸς τὰς ὕστερον διατριβάς. Διὸ τὰς παιδιὰς εἶναι δεῖ τὰς πολλὰς μιμήσεις τῶν ὕστερον σπουδαζομένων. (6) Τὰς δὲ διατάσεις τῶν παίδων καὶ κλαυθμοὺς οὐκ ὀρθῶς ἀπαγορεύουσιν οἱ κωλύοντες ἐν τοῖς νόμοις· συμφέρουσι γὰρ πρὸς αὔξησιν. Γίνεται γὰρ τρόπον τινὰ γυμνασία τοῖς σώμασιν· ἡ γὰρ τοῦ πνεύματος κάθεξις ποιεῖ τὴν ἰσχὺν τοῖς πονοῦσιν, ὃ συμβαίνει καὶ τοῖς παιδίοις διατεινομένοις. Ἐπισκεπτέον δὲ τοῖς παιδονόμοις τὴν τούτων διαγωγὴν τήν τ' ἄλλην, καὶ ὅπως ὅτι ἥκιστα μετὰ δούλων ἔσται. Ταύτην γὰρ τὴν ἡλικίαν, καὶ μέχρι τῶν ἑπτὰ ἐτῶν, ἀναγκαῖον οἴκοι τὴν τροφὴν ἔχειν. (7) Εὔλογον οὖν ἀπελαύνειν ἀπὸ τῶν ἀκουσμάτων καὶ τῶν δραμάτων ἀνελευθερίας καὶ τηλικούτους ὄντας. Ὅλως μὲν οὖν αἰσχρολογίαν ἐκ τῆς πόλεως, ὥσπερ ἄλλο τι, δεῖ τὸν νομοθέτην ἐξορίζειν· ἐκ τοῦ γὰρ εὐχερῶς λέγειν ὁτιοῦν τῶν αἰσχρῶν γίνεται καὶ τὸ ποιεῖν σύνεγγυς· μάλιστα μὲν οὖν ἐκ τῶν νέων, ὅπως μήτε λέγωσι μήτε ἀκούωσι μηδὲν τοιοῦτον. Ἐὰν δέ τις φαίνεταί τι λέγων ἢ πράττων τῶν ἀπηγορευμένων, τὸν μὲν ἐλεύθερον μήπω δὲ κατακλίσεως ἠξιωμένον ἐν τοῖς συσσιτίοις ἀτιμίαις κολάζειν καὶ πληγαῖς, τὸν δὲ πρεσβύτερον τῆς ἡλικίας ταύτης ἀτιμίαις ἀνελευθέροις ἀνδραποδωδίας χάριν. (8) Ἐπεὶ δὲ τὸ λέγειν τι τῶν τοιούτων ἐξορίζομεν, φανερὸν ὅτι καὶ τὸ θεωρεῖν ἢ γραφὰς ἢ λόγους ἀσχήμονας. Ἐπιμελὲς μὲν οὖν ἔστω τοῖς ἄρχουσι μηθὲν μήτε ἄγαλμα μήτε γραφὴν εἶναι τοιούτων πράξεων μίμησιν, εἰ μὴ παρά τισι θεοῖς τοιούτοις οἷς καὶ τὸν τωθασμὸν ἀποδίδωσιν ὁ νόμος· πρὸς δὲ τούτοις ἀφίησιν ὁ νόμος τοὺς ἔχοντας ἡλικίαν πλέον προήκουσαν καὶ ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τέκνων καὶ γυναικῶν τιμαλφεῖν τοὺς θεούς. (9) Τοὺς δὲ νεωτέρους οὔτ' ἰάμβων οὔτε κωμῳδίας θεατὰς νομοθετητέον, πρὶν ἢ τὴν ἡλικίαν λάβωσιν ἐν ᾗ καὶ κατακλίσεως ὑπάρξει κοινωνεῖν ἤδη καὶ μέθης καὶ τῆς ἀπὸ τῶν τοιούτων γιγνομένης βλάβης ἀπαθεῖς ἡ παιδεία ποιήσει πάντας. Νῦν μὲν οὖν τούτων ἐν παραδρομῇ πεποιήμεθα τὸν λόγον· ὕστερον δ' ἐπιστήσαντας δεῖ διορίσαι μᾶλλον, εἴτε μὴ δεῖ πρῶτον εἴτε δεῖ διαπορήσαντας, καὶ πῶς δεῖ· κατὰ δὲ τὸν παρόντα καιρὸν ἐμνήσθημεν ὡς ἀναγκαῖον. (10) Ἴσως γὰρ οὐ κακῶς

paulatim tamen. Est autem habitus puerorum aptus natura propter calorem, ut frigore perferendo exerceatur. In prima igitur ætate hæc et huic similis cura adhiberi debet. (4) Proxima vero ætas usque ad annum quintum, quam nec disciplinæ convenit nec laboribus necessariis tradi, quominus sint augescentibus impedimento, motu debet exerceri, sed quatenus modo corporis desidiam effugiat. Qui motus quum aliunde tum per ludos parandus est. (5) Ludi vero nec illiberales, nec laboriosi, nec dissoluti esse debent. Neque vero magistratibus, qui pædonomi nominantur, negligenda cura est, quales sermones et fabulas audire huic ætati conveniat. Hæc enim cuncta exordia posterioribus exercitationibus debent esse accommodata. Itaque ludi magna ex parte imitationes esse debent earum rerum, quæ serio postea sunt obeundæ et tractandæ. (6) Puerorum autem contentiones et ploratus qui legibus prohibent, non recte faciunt: conferunt enim ad augescendum, quia sunt quodammodo corporum exercitationes. Nam spiritus compressio vires suggerit laborantibus; quod pueris voce et viribus contendentibus contingit. Est autem pædonomorum officium quum reliquam horum vivendi rationum non negligere, tum providere ut servorum consuetudinem vitent. Hæc enim ætas usque ad septimum annum domi alatur necesse est. (7) Ratio igitur postulat ut jam hac ætate, ne quid illiberale vel audiant vel videant, prohibeantur. Ad summam, ut cetera mala, sic debet legum lator sermonis turpitudinem e civitate pellere: nam facile turpia loquendo efficitur ut homines proxime ea faciant; maxime autem eam removere a pueris, ne quid tale vel dicant vel audiant. Quodsi quis comperiatur dicere vel agere vetitorum quicquam, hunc oportet, si quidem liber sit, nondum tamen ad convivia publica admissus, ignominiæ genere aliquo affici, et verberibus puniri: sin autem hac ætate major, ignominia illiberali notari, propterea quod se servorum similem moribus præbuerit. (8) Quoniam autem, ne quis talia proloquatur vetamus, perspicuum est, etiam picturas et fabulas turpes spectare non licere. Dent igitur operam magistratus, ne qua sit nec ficta nec picta imago vel pictura, quæ tales actiones imitetur, præterquam apud deos quosdam, quibus lex irrisionem subobscœnam attribuit: apud quos lege pro se liberisque et uxoribus litare iis, qui paullo sunt ætate provectiores, permittitur. (9) Junioribus vero neque iambos neque comœdiam spectare lege permitti debet, priusquam eam ætatem attigerint, quæ ad convivia publica et compotationes admittitur: tunc enim educatio omnes ab hujusmodi rerum nocumentis tutos reddet. Nunc igitur hanc disputationis partem obiter attigimus; post autem accuratius erit disputandum, oporteatne an secus, et quomodo; nunc autem locus hic necessario fuit prælibandus. (10) Nam

ἔλεγε τὸ τοιοῦτον Θεόδωρος ὁ τῆς τραγῳδίας ὑποκριτής· οὐθενὶ γὰρ πώποτε παρῆκεν ἑαυτοῦ προεισάγειν, οὐδὲ τῶν εὐτελῶν ὑποκριτῶν, ὡς οἰκειουμένων τῶν θεατῶν ταῖς πρώταις ἀκοαῖς. Συμβαίνει δὲ ταὐτὸ τοῦτο καὶ
5 πρὸς τὰς τῶν ἀνθρώπων ὁμιλίας καὶ πρὸς τὰς τῶν πραγμάτων· πάντα γὰρ στέργομεν τὰ πρῶτα μᾶλλον. Διὸ δεῖ τοῖς νέοις πάντα ποιεῖν ξένα τὰ φαῦλα, μάλιστα δ' αὐτῶν ὅσα ἔχει ἢ μοχθηρίαν ἢ δυσμένειαν. Διελθόντων δὲ τῶν πέντε ἐτῶν τὰ δύο μέχρι τῶν ἑπτὰ δεῖ
10 θεωροὺς ἤδη γίγνεσθαι τῶν μαθήσεων, ἃς δεήσει μανθάνειν αὐτούς. (11) Δύο δ' εἰσὶν ἡλικίαι πρὸς ἃς ἀναγκαῖον διῃρῆσθαι τὴν παιδείαν, μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν ἑπτὰ μέχρι ἥβης, καὶ πάλιν μετὰ τὴν ἀφ' ἥβης μέχρι τῶν ἑνὸς καὶ εἴκοσιν ἐτῶν. Οἱ γὰρ ταῖς ἑβδομάσι
15 διαιροῦντες τὰς ἡλικίας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ λέγουσιν οὐ καλῶς, δεῖ δὲ τῇ διαιρέσει τῆς φύσεως ἐπακολουθεῖν· πᾶσα γὰρ τέχνη καὶ παιδεία τὸ προσλεῖπον βούλεται τῆς φύσεως ἀναπληροῦν. Πρῶτον μὲν οὖν σκεπτέον εἰ ποιητέον τάξιν τινὰ περὶ τοὺς παῖδας, ἔπειτα πότε-
20 ρον συμφέρει κοινῇ ποιεῖσθαι τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν ἢ κατ' ἴδιον τρόπον (ὃ γίνεται καὶ νῦν ἐν ταῖς πλείσταις τῶν πόλεων), τρίτον δὲ ποίαν τινὰ δεῖ ταύτην.

minime Theodorus errasse videtur in eo, quod nulli unquam ne postremo quidem actori, ut ante se in scenam prodiret, concedebat, propterea quod spectatorum animi et aures iis, quæ prima audiunt, occupentur. Quod idem in hominum atque in rerum consuetudine usu venit. Nam prima quæque magis delectant. Cuncta igitur mala, sed ea maxime, quæ pravitatem habent, vel odium pariunt, a pueris procul sunt removenda. Post quinquennium vero duobus annis usque ad septem, doctrinarum quibus aliquando institui debent, spectatores fiant oportet. (11) Sunt autem ætates duæ, in quas disciplinam dividere necessarium est: post septennium usque ad pubertatem; et rursus hinc ad annum unum et vigesimum. Nam qui hebdomadibus ætates partiuntur, hi magna ex parte non recte præcipiunt. Sed naturæ divisione utendum est; omnis enim ars omnisque disciplina naturæ defectus explere conatur. Primum igitur videndum erit, num quis ordo in puerorum institutione sit statuendus; deinde publice an privatim, ut nunc in plerisque fit civitatibus, curam puerorum adhibere oporteat; tertio, qualem demum eam esse oporteat.

LIBER VIII.

CAP. I.

25 Ὅτι μὲν οὖν τῷ νομοθέτῃ μάλιστα πραγματευτέον περὶ τὴν τῶν νέων παιδείαν, οὐδεὶς ἂν ἀμφισβητήσειεν· καὶ γὰρ ἐν ταῖς πόλεσιν οὐ γιγνόμενον τοῦτο βλάπτει τὰς πολιτείας. Δεῖ γὰρ πρὸς ἑκάστην πολιτεύεσθαι. Τὸ γὰρ ἦθος τῆς πολιτείας ἑκάστης τὸ οἰκεῖον καὶ φυ-
30 λάττειν εἴωθε τὴν πολιτείαν καὶ καθίστησιν ἐξ ἀρχῆς, οἷον τὸ μὲν δημοκρατικὸν δημοκρατίαν, τὸ δ' ὀλιγαρχικὸν ὀλιγαρχίαν· ἀεὶ δὲ τὸ βέλτιστον ἦθος βελτίονος αἴτιον πολιτείας. (2) Ἔτι δὲ πρὸς πάσας δυνάμεις καὶ τέχνας ἔστιν ἃ δεῖ προπαιδεύεσθαι καὶ προεθίζεσθαι
35 πρὸς τὰς ἑκάστων ἐργασίας, ὥστε δῆλον ὅτι καὶ πρὸς τὰς τῆς ἀρετῆς πράξεις. Ἐπεὶ δ' ἓν τὸ τέλος τῇ πόλει πάσῃ, φανερὸν ὅτι καὶ τὴν παιδείαν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀναγκαῖον εἶναι πάντων καὶ ταύτης τὴν ἐπιμέλειαν εἶναι κοινὴν καὶ μὴ κατ' ἰδίαν, ὃν τρόπον νῦν ἕκαστος
40 ἐπιμελεῖται τῶν αὐτοῦ τέκνων ἰδίᾳ τε καὶ μάθησιν ἰδίαν, ἣν ἂν δόξῃ, διδάσκων, δεῖ δὲ τῶν κοινῶν κοινὴν ποιεῖσθαι καὶ τὴν ἄσκησιν. Ἅμα δὲ οὐδὲ χρὴ νομίζειν αὐτὸν αὑτοῦ τινὰ εἶναι τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ πάντας τῆς πόλεως· μόριον γὰρ ἕκαστος τῆς πόλεως. Ἡ δ' ἐπιμέ-
45 λεια πέφυκεν ἑκάστου μορίου βλέπειν πρὸς τὴν τοῦ ὅλου ἐπιμέλειαν. (3) Ἐπαινέσειε δ' ἄν τις καὶ τοῦτο Λακεδαιμονίους· καὶ γὰρ πλείστην ποιοῦνται σπουδὴν περὶ τοὺς παῖδας καὶ κοινῇ ταύτην. Ὅτι μὲν οὖν νομοθετητέον περὶ παιδείας καὶ ταύτην κοινὴν ποιητέον, φα-
50 νερόν. [II.] Τίς δ' ἐστὶν ἡ παιδεία, καὶ πῶς χρὴ παιδεύεσθαι, δεῖ μὴ λανθάνειν. Νῦν γὰρ ἀμφισβητεῖται

Igitur nemo dubitaverit quin legum latori plurimum operæ ponendum sit in puerorum educatione; hoc enim prætermissum reipublicæ nocet. Vita enim civis ad reipublicæ formam est dirigenda: quum sui quamque mores et tueri et ab initio fundare soleant, hoc est, populares mores democratiam, et oligarchiam, qui sunt huic generi accommodati: semper tamen optimi quique mores melioris reipublicæ sunt causa. (2) Præterea quum ad omnes facultates et artes quædam sint exordia doctrinæ, et quibus antea assuescere conveniat, ut earum cujusque muneribus fungamur, dubium esse non potest quin idem fieri debeat ad virtutis actiones expromendas. Quoniam autem unus est omnis civitatis finis, perspicuum est, etiam unam et eandem omnium necessario esse educationem et disciplinam, hujusque procurationem publicam esse debere, non privatam, quemadmodum nunc suorum quisque filiorum curam gerit, et eos privatim, prout visum est, instituit, quum tamen communium communem esse exercitationem oporteat. Simulque civem neminem existimare oportet, se suum, sed omnes esse civitatis. Est enim unusquisque civitatis pars: cura vero cujusque partis curam totius lege naturæ spectare debet. (3) Quo nomine laudandi sunt Lacedæmonii, qui magnum studium in pueros et magnam curam eamque publice conferunt. De educatione igitur leges esse ferendas, eamque publicam esse oportere, perspicuum est.

[II.] Quæ sit autem educatio, et quomodo pueri institui debeant, cognitum esse oportet. Nunc enim de operibus

περὶ τῶν ἔργων· οὐ γὰρ ταὐτὰ πάντες ὑπολαμβάνουσι δεῖν μανθάνειν τοὺς νέους οὔτε πρὸς ἀρετὴν οὔτε πρὸς τὸν βίον τὸν ἄριστον· οὐδὲ φανερὸν πότερον πρὸς τὴν διάνοιαν πρέπει μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος.
5 (4) Ἔκ τε τῆς ἐμποδὼν παιδείας ταραχώδης ἡ σκέψις, καὶ δῆλον οὐδὲν πότερον ἀσκεῖν δεῖ τὰ χρήσιμα πρὸς τὸν βίον ἢ τὰ τείνοντα πρὸς ἀρετὴν ἢ τὰ περιττά· πάντα γὰρ εἴληφε ταῦτα κριτάς τινας. Περί τε τῶν πρὸς ἀρετὴν οὐθέν ἐστιν ὁμολογούμενον· καὶ γὰρ τὴν
10 ἀρετὴν οὐ τὴν αὐτὴν εὐθὺς πάντες τιμῶσιν, ὥστ' εὐλόγως διαφέρονται καὶ πρὸς τὴν ἄσκησιν αὐτῆς.

ambigitur, quum non eadem omnes pueris discenda esse existiment, neque ad virtutem neque ad optimam vitam comparandam. Sed neque illud satis constat, ad moresne animi an ad intelligentiam potius institutio sit dirigenda. (4) Tum hujus rei consideratio, ducta ex educatione usitata, turbulenta atque obscura est; neque apparet, num rebus ad vitam utilibus, an iis quæ ad virtutem pertinent, an studiis quibusdam exquisitis exerceri debeant. Nam hæc omnia quibusdam se judicibus tuentur. Nec vero magis de iis quæ virtutem attingunt, inter omnes convenit. Nam virtutem statim non eandem colunt omnes : ut merito de ipsius exercitatione dissentiant.

CAP. II.

Ὅτι μὲν οὖν τὰ ἀναγκαῖα δεῖ διδάσκεσθαι τῶν χρησίμων, οὐκ ἄδηλον· ὅτι δὲ οὐ πάντα, διῃρημένων τῶν τε ἐλευθέρων ἔργων καὶ τῶν ἀνελευθέρων, φανερὸν ὅτι
15 τῶν τοιούτων δεῖ μετέχειν ὅσα τῶν χρησίμων ποιήσει τὸν μετέχοντα μὴ βάναυσον. Βάναυσον δ' ἔργον εἶναι δεῖ τοῦτο νομίζειν καὶ τέχνην ταύτην καὶ μάθησιν, ὅσαι πρὸς τὰς χρήσεις καὶ τὰς πράξεις τὰς τῆς ἀρετῆς ἄχρηστον ἀπεργάζονται τὸ σῶμα τῶν ἐλευθέρων ἢ τὴν ψυχὴν
20 ἢ τὴν διάνοιαν. Διὸ τάς τε τοιαύτας τέχνας ὅσαι τὸ σῶμα παρασκευάζουσι χεῖρον διακεῖσθαι βαναύσους καλοῦμεν, καὶ τὰς μισθαρνικὰς ἐργασίας· ἄσχολον γὰρ ποιοῦσι τὴν διάνοιαν καὶ ταπεινήν. (2) Ἔστι δὲ καὶ τῶν ἐλευθερίων ἐπιστημῶν μέχρι μέν τινος ἐνίων με-
25 τέχειν οὐκ ἀνελεύθερον, προσεδρεύειν δὲ λίαν πρὸς τὸ ἐντελὲς ἔνοχον ταῖς εἰρημέναις βλάβαις. Ἔχει δὲ πολλὴν διαφορὰν καὶ τὸ τίνος χάριν πράττει τις ἢ μανθάνει· αὑτοῦ μὲν γὰρ χάριν ἢ φίλων ἢ δι' ἀρετὴν οὐκ ἀνελεύθερον, ὁ δὲ αὐτὸ τοῦτο πράττων δι' ἄλλους πολ-
30 λάκις θητικὸν καὶ δουλικὸν δόξειεν ἂν πράττειν. Αἱ μὲν οὖν καταβεβλημέναι νῦν μαθήσεις, καθάπερ ἐλέχθη πρότερον, ἐπαμφοτερίζουσιν. [III.] (3) Ἔστι δὲ τέτταρα σχεδὸν ἃ παιδεύειν εἰώθασι, γράμματα καὶ γυμναστικὴν καὶ μουσικὴν καὶ τέταρτον ἔνιοι γραφικήν, τὴν
35 μὲν γραμματικὴν καὶ γραφικὴν ὡς χρησίμους πρὸς τὸν βίον οὔσας καὶ πολυχρήστους, τὴν δὲ γυμναστικὴν ὡς συντείνουσαν πρὸς ἀνδρίαν· τὴν δὲ μουσικὴν ἤδη διαπορήσειεν ἄν τις. Νῦν μὲν γὰρ ὡς ἡδονῆς χάριν οἱ πλεῖστοι μετέχουσιν αὐτῆς· οἱ δ' ἐξ ἀρχῆς ἔταξαν ἐν
40 παιδείᾳ διὰ τὸ τὴν φύσιν αὐτὴν ζητεῖν, ὅπερ πολλάκις εἴρηται, μὴ μόνον ἀσχολεῖν ὀρθῶς ἀλλὰ καὶ σχολάζειν δύνασθαι καλῶς· αὕτη γὰρ ἀρχὴ πάντων, ἵνα καὶ πάλιν εἴπωμεν περὶ αὐτῆς. (4) Εἰ γὰρ ἄμφω μὲν δεῖ, μᾶλλον δὲ αἱρετὸν τὸ σχολάζειν τῆς ἀσχολίας, καὶ
45 ὅλως ζητητέον τί ποιοῦντας δεῖ σχολάζειν. Οὐ γὰρ δὴ παίζοντας· τέλος γὰρ ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ βίου τὴν παιδιὰν ἡμῖν. Εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνατον, καὶ μᾶλλον ἐν ταῖς ἀσχολίαις χρηστέον ταῖς παιδιαῖς (ὁ γὰρ πονῶν δεῖται τῆς ἀναπαύσεως, ἡ δὲ παιδιὰ χάριν ἀναπαύ-
50 σεώς ἐστιν· τὸ δ' ἀσχολεῖν συμβαίνει μετὰ πόνου καὶ συντονίας), διὰ τοῦτο δεῖ παιδιὰς εἰσάγεσθαι καιροφυλακτοῦντας τὴν χρῆσιν, ὡς προσάγοντας φαρμακείας

Ex operibus igitur utilibus necessaria esse discenda, certum est; sed non omnia : sunt enim partim liberalia, alia illiberalia. Itaque ea dumtaxat ex utilibus tractanda sunt, quæ tractantem non sordidum neque illiberalem sunt redditura. Sordidum autem opus et ars doctrinaque sordida putari debet quæcumque liberorum hominum corpus vel animum vel intellectum inutiles ad usus actionesque virtutis reddunt. Quamobrem quæcumque artes corpus in deteriorem habitum inducunt, mercenariasque operas, sordidas appellamus, propterea quod mentem impediunt abjectamque reddunt. (2) Sunt etiam quædam e scientiis liberalibus, quibus operam et studium quadamtenus impendere non est illiberale; sed eos qui nimis assidua cura in eas perdiscendas incumbunt, iisdem quibus illiberales, damnis afficiunt studiosum. Multum autem interest, cujus rei gratia quis aliquid agat aut discat : sua enim causa aut amicorum aut propter virtutem, non est illiberale; sed qui hoc facit aliorum causa, is sæpenumero mercenaria servilique opera fungi videri potest. Quæ igitur nunc usu receptæ sunt disciplinæ, quemadmodum supra dictum est, ancipites sunt, et in utramque partem trahi possunt. [III.] (3) Quattuor autem fere sunt quibus instituere pueros solent, literæ, palæstra, musica; quarto loco nonnulli pictoriam artem addunt. Grammaticam quidem et artem pingendi, ut ad vitam aliosque usus multifariam commodas, palæstram vero, ut ad fortitudinem utilem probant. Musica vero in controversam venire potest, utpote cui plerique nunc dant operam voluptatis gratia, quum tamen initio in disciplinæ parte poneretur, propterea quod ipsa natura, ut sæpe diximus, postulat ut non modo negotia recte gerendi, sed etiam otio honeste fruendi facultas adsit. Hæc enim omnium principium est, ut de hac iterum dicamus. (4) Nam si utrumque adhibendum quidem est, otium tamen negotio est anteponendum, etiam in universum dispicere debemus quid sit in otio faciendum; non enim ludendum : alioqui ludus nobis necessario finis esset vitæ. Quod si fieri non potest, potiusque inter negotia ludis est utendum : (nam qui laboribus exercetur, is alternam requiem desiderat; est autem ludus requiescendi gratia : negotium vero cum labore et contentione geritur :) eam ob rem inducendi sunt ludi occasionem usus observantibus ut tanquam medica-

χάριν· ἄνεσις γὰρ ἡ τοιαύτη κίνησις τῆς ψυχῆς, καὶ διὰ τὴν ἡδονὴν ἀνάπαυσις· (5) τὸ δὲ σχολάζειν ἔχειν αὐτὸ δοκεῖ τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὸ ζῆν μακαρίως. Τοῦτο δ' οὐ τοῖς ἀσχολοῦσιν ὑπάρχει ἀλλὰ τοῖς σχολάζουσιν. Ὁ μὲν γὰρ ἀσχολῶν ἕνεκά τινος ἀσχολεῖ τέλους ὡς οὐχ ὑπάρχοντος, ἡ δ' εὐδαιμονία τέλος ἐστίν, ἣν οὐ μετὰ λύπης ἀλλὰ μεθ' ἡδονῆς οἴονται πάντες εἶναι. Ταύτην μέντοι τὴν ἡδονὴν οὐκέτι τὴν αὐτὴν τιθέασιν, ἀλλὰ καθ' ἑαυτοὺς ἕκαστος καὶ τὴν ἕξιν τὴν αὑτῶν, ὁ δὲ ἄριστος τὴν ἀρίστην καὶ τὴν ἀπὸ τῶν καλλίστων. Ὥστε φανερὸν ὅτι δεῖ καὶ πρὸς τὴν ἐν τῇ διαγωγῇ σχολὴν μανθάνειν ἄττα καὶ παιδεύεσθαι, καὶ ταῦτα μὲν τὰ παιδεύματα καὶ ταύτας τὰς μαθήσεις ἑαυτῶν εἶναι χάριν, τὰς δὲ πρὸς τὴν ἀσχολίαν ὡς ἀναγκαίας καὶ χάριν ἄλλων. (6) Διὸ καὶ τὴν μουσικὴν οἱ πρότερον εἰς παιδείαν ἔταξαν οὐχ ὡς ἀναγκαῖον (οὐδὲν γὰρ ἔχει τοιοῦτον) οὐδ' ὡς χρήσιμον, ὥσπερ τὰ γράμματα πρὸς χρηματισμὸν καὶ πρὸς οἰκονομίαν καὶ πρὸς μάθησιν καὶ πρὸς πολιτικὰς πράξεις πολλάς· δοκεῖ δὲ καὶ γραφικὴ χρήσιμος εἶναι πρὸς τὸ κρίνειν τὰ τῶν τεχνιτῶν ἔργα κάλλιον· οὐδ' αὖ καθάπερ ἡ γυμναστικὴ πρὸς ὑγίειαν καὶ ἀλκήν· οὐδέτερον γὰρ τούτων ὁρῶμεν γιγνόμενον ἐκ τῆς μουσικῆς. Λείπεται τοίνυν πρὸς τὴν ἐν τῇ σχολῇ διαγωγήν, εἰς ὅπερ καὶ φαίνονται παράγοντες αὐτήν· ἣν γὰρ οἴονται διαγωγὴν εἶναι τῶν ἐλευθέρων, ἐν ταύτῃ τάττουσιν. Διόπερ Ὅμηρος οὕτως ἐποίησεν·

ἀλλ' οἷον μέν ἐστι καλεῖν ἐπὶ δαῖτα θαλείην·

καὶ οὕτω προειπὼν ἑτέρους τινὰς « οἳ καλέουσιν ἀοιδόν » φησίν, « ὅ κεν τέρπῃσιν ἅπαντας. » Καὶ ἐν ἄλλοις δέ φησιν Ὀδυσσεὺς ταύτην ἀρίστην εἶναι διαγωγήν, ὅταν εὐφραινομένων τῶν ἀνθρώπων « δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζωνται ἀοιδοῦ ἥμενοι ἑξείης. »

mentum adhiberi videantur: quoniam hic animi commoti remissio est, et propter voluptatem requies. (5) Otio autem ipso voluptas felicitasque et vita beata contineri videtur: quæ occupatis non suppetit, sed otiosis. Nam qui in negotio est, is cujuspiam finis gratia, tanquam is non adsit, negotiatur. Felicitas autem finis est, quam non cum dolore, sed cum voluptate contingere omnes existimant. Ceterum hanc voluptatem non eandem omnes statuunt, sed pro suo quisque sensu atque habitu fingit: optimus autem quisque optimam probat et quæ a rebus honestissimis proficiscitur. Quare perspicuum est, quædam ad otium vitæ liberalis esse discenda, atque has institutiones et disciplinas propter se, eas vero, quæ ad negotia pertinent, ut necessarias, etiam aliarum rerum causa esse. (6) Quocirca et musicam majores nostri inter disciplinas pueriles numerarunt, non quod sit necessaria, (nihil enim habet hujusmodi,) neque quod sit utilis, quemadmodum literæ sunt utiles ad rationem quæstuariam et rei familiaris administrationem, et ad doctrinam et ad opera multa civilia, (videtur vero etiam ars pingendi ad rectius opera artificum intelligenda et judicanda valere;) neque vero, ut gymnastica, valetudini viribusque confert: neutrum enim horum videmus a musica effici. Reliquum igitur est ut musica ad vitam in otio liberaliter degendam discenda sit, quo ipsam videmus a veteribus referri. Quam enim vitam liberorum hominum esse putant, huic musicam assignant. Itaque Homerus in carminibus ait: . .

Sed quale est (?) vocare ad cœnam abundantem;

et his præmissis alios quosdam introducit « vocantes cantorem qui cunctos gaudio afficiat. » Atque alio in loco Ulysses hanc esse optimam vitam confirmat, quum homines lætitia perfusi sunt « perque domum longa serie conviva residens cantorem auscultat. »

CAP. III.

Ὅτι μὲν τοίνυν ἐστὶ παιδεία τις ἣν οὐχ ὡς χρησίμην παιδευτέον τοὺς υἱεῖς οὐδ' ὡς ἀναγκαίαν ἀλλ' ὡς ἐλευθέριον καὶ καλήν, φανερόν ἐστιν· πότερον δὲ μία τὸν ἀριθμὸν ἢ πλείους, καὶ τίνες αὗται καὶ πῶς, ὕστερον λεκτέον περὶ αὐτῶν. Νῦν δὲ τοσοῦτον ἡμῖν εἶναι πρὸ ὁδοῦ γέγονεν, ὅτι καὶ παρὰ τῶν ἀρχαίων ἔχομέν τινα μαρτυρίαν ἐκ τῶν καταβεβλημένων παιδευμάτων· ἡ γὰρ μουσικὴ τοῦτο ποιεῖ δῆλον. Ἔτι δὲ καὶ τῶν χρησίμων ὅτι δεῖ τινὰ παιδεύεσθαι τοὺς παῖδας οὐ μόνον διὰ τὸ χρήσιμον, οἷον τὴν τῶν γραμμάτων μάθησιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ πολλὰς ἐνδέχεσθαι γίγνεσθαι δι' αὐτῶν μαθήσεις ἑτέρας. (2) Ὁμοίως δὲ καὶ τὴν γραφικὴν οὐχ ἵνα ἐν τοῖς ἰδίοις ὠνίοις μὴ διαμαρτάνωσιν, ἀλλ' ὦσιν ἀνεξαπάτητοι πρὸς τὴν τῶν σκευῶν ὠνήν τε καὶ πρᾶσιν, ἢ μᾶλλον ὅτι ποιεῖ θεωρητικὸν τοῦ περὶ τὰ σώματα κάλλους. Τὸ δὲ ζητεῖν πανταχοῦ τὸ χρήσιμον ἥκιστα ἁρμόττει τοῖς μεγαλοψύχοις καὶ τοῖς ἐλευθέροις. Ἐπεὶ δὲ φανερὸν πρότερον τοῖς ἔθεσιν ἢ τῷ λόγῳ παιδευτέον εἶναι, καὶ περὶ τὸ σῶμα πρότερον ἢ τὴν διάνοιαν

Disciplinam igitur esse aliquam, qua non ut utili aut necessaria, sed tanquam liberali atque honesta filii sint instituendi, perspicuum est. Ceterum una sit, an plures numero, et hæ quæ sint, et quomodo docendæ, postea disseremus. Nunc id tantum profecimus, quod nostram sententiam quodam veterum testimonio de disciplinis tunc in usum receptis confirmavimus. Hoc enim musica declarat. Nec dubitari potest quin ex utilibus aliqua doceri pueros conveniat, ut litteris erudiri, non solum propter utilitatem suam, sed etiam quod multæ aliæ disciplinæ earum adjumento percipi et comparari possunt. (2) Similiter et ars pingendi tradenda est, non quo minus in rebus privatis emendis errent, nec in supellectilis aut vestis emptione et venditione fallantur, sed potius quoniam hinc de corporum pulchritudine sensus et judicium acuitur. Ubique autem utilitatem quærere et fructum consectari, nec magnum animum decet nec ingenuum. Jam vero quum sit manifestum pueros moribus prius quam ratione sermoneque institui debere, et corpore prius quam mente exerceri, ex his palam

δῆλον ἐκ τούτων ὅτι παραδοτέον τοὺς παῖδας γυμναστικῇ καὶ παιδοτριβικῇ· τούτων γὰρ ἡ μὲν ποιάν τινα ποιεῖ τὴν ἕξιν τοῦ σώματος, ἡ δὲ τὰ ἔργα.

[IV.] 3. Νῦν μὲν οὖν αἱ μάλιστα δοκοῦσαι τῶν πόλεων ἐπιμελεῖσθαι τῶν παίδων αἱ μὲν ἀθλητικὴν ἕξιν ἐμποιοῦσι, λωβώμεναι τά τε εἴδη καὶ τὴν αὔξησιν τῶν σωμάτων, οἱ δὲ Λάκωνες ταύτην μὲν οὐχ ἥμαρτον τὴν ἁμαρτίαν, θηριώδεις δ' ἀπεργάζονται τοῖς πόνοις, ὡς τοῦτο πρὸς ἀνδρίαν μάλιστα συμφέρον. Καίτοι, καθάπερ εἴρηται πολλάκις, οὔτε πρὸς μίαν οὔτε πρὸς μάλιστα ταύτην βλέποντα ποιητέον τὴν ἐπιμέλειαν. Εἴ τε καὶ πρὸς ταύτην, οὐδὲ τοῦτο ἐξευρίσκουσιν· οὔτε γὰρ ἐν τοῖς ἄλλοις ζῴοις οὔτ' ἐπὶ τῶν ἐθνῶν δρῶμεν τὴν ἀνδρίαν ἀκολουθοῦσαν τοῖς ἀγριωτάτοις, ἀλλὰ μᾶλλον τοῖς ἡμερωτέροις καὶ λεοντώδεσιν ἤθεσιν. (4) Πολλὰ δ' ἐστὶ τῶν ἐθνῶν ἃ πρὸς τὸ κτείνειν καὶ πρὸς τὴν ἀνθρωποφαγίαν εὐχερῶς ἔχει, καθάπερ τῶν περὶ τὸν Πόντον Ἀχαιοί τε καὶ Ἡνίοχοι καὶ τῶν ἠπειρωτικῶν ἐθνῶν ἕτερα, τὰ μὲν ὁμοίως τούτοις τὰ δὲ μᾶλλον, ἃ ληστικὰ μέν ἐστιν, ἀνδρίας δ' οὐ μετειλήφασιν. Ἔτι δ' αὐτοὺς τοὺς Λάκωνας ἴσμεν, ἕως μὲν αὐτοὶ προσήδρευον ταῖς φιλοπονίαις, ὑπερέχοντας τῶν ἄλλων, νῦν δὲ καὶ τοῖς γυμνασίοις καὶ τοῖς πολεμικοῖς ἀγῶσι λειπομένους ἑτέρων· οὐ γὰρ τῷ τοὺς νέους γυμνάζειν τὸν τρόπον τοῦτον διέφερον, ἀλλὰ τῷ μόνον μὴ πρὸς ἀσκοῦντας ἀσκεῖν. (5) Ὥστε τὸ καλὸν ἀλλ' οὐ τὸ θηριῶδες δεῖ πρωταγωνιστεῖν· οὐ γὰρ λύκος οὐδὲ τῶν ἄλλων θηρίων τι ἀγωνίσαιτο ἂν οὐθένα καλὸν κίνδυνον, ἀλλὰ μᾶλλον ἀνὴρ ἀγαθός. Οἱ δὲ λίαν εἰς ταῦτα ἀνέντες τοὺς παῖδας, καὶ τῶν ἀναγκαίων ἀπαιδαγωγήτους ποιήσαντες, βαναύσους κατεργάζονται κατά γε τὸ ἀληθές, πρὸς ἕν τε μόνον ἔργον τῇ πολιτικῇ χρησίμους ποιήσαντες, καὶ πρὸς τοῦτο χεῖρον, ὥς φησιν ὁ λόγος, ἑτέρων. Δεῖ δὲ οὐκ ἐκ τῶν προτέρων ἔργων κρίνειν, ἀλλ' ἐκ τῶν νῦν· ἀνταγωνιστὰς γὰρ τῆς παιδείας νῦν ἔχουσι, πρότερον δ' οὐκ εἶχον.

fit, oportere pueros gymnasticæ et pædotribicæ arti tradi, quarum altera corporis membra conformat ad habitum aliquem, altera ad opera civilia et militaria corroborat.

[IV.] 3. Nunc igitur civitates quæ curam in pueros maxime conferre videntur, aliæ athletarum habitum corporibus conciliant, quæ res speciem deformat et obest corporum incremento; Lacones autem, licet hoc errore non labantur, tamen laboribus feros et immanes reddunt, tanquam hoc sit ad fortitudinem accommodatum. Atqui, quemadmodum sæpenumero dictum est, nec ad unam virtutem nec ad hanc maxime est ea cura referenda: et si ad hanc referri debet, tamen quia id ratione fiat, Lacones non reperierunt. Neque enim in ceteris animantibus, neque in gentibus fortitudinem comitem feritatis esse comperimus, sed potius mitiores et leonis similiores comitari mores. (4) Sunt autem multæ nationes ad cædes et ad humanarum carnium esum proclives, ut ex iis quæ Pontum accolunt, Achæi et Heniochi, et ex mediterraneis gentes aliæ quædam his similes, aliæ etiam immaniores, quæ quum latrociniis deditæ sint, a fortitudine tamen abhorrent. Præterea Lacones scimus, quamdiu soli ipsi assidue laboribus exercebantur, aliis præstitisse; nunc autem et gymnicis et bellicis certaminibus esse ceteris inferiores. Non enim idcirco præstabant, quod pueros ad eum modum exercerent, sed eo tantum, quod adversus non exercitatos exercebant. (5) Ad honestatem igitur primæ partes deferri debent, non ad feritatem. Non enim lupus nec alia ulla fera, sed vir probus aptus est honesto periculo subeundo. Qui vero pueros ad hæc certamina valde effuse ferri sinunt, nec eos rerum necessariarum disciplina imbuendos curant, pueros revera illiberalibus opificibus similes reddunt, et ad unum tantum opus civili ratione utiles, idque ipsum, ut ratio docet, deterius aliis. Oportet autem non ex superioribus factis judicium, sed ex præsentibus facere. Nunc enim adversarios disciplinæ æmulos habent, antea non habebant.

CAP. IV.

Ὅτι μὲν οὖν χρηστέον τῇ γυμναστικῇ, καὶ πῶς χρηστέον, ὁμολογούμενόν ἐστιν. Μέχρι μὲν γὰρ ἥβης κουφότερα γυμνάσια προσοιστέον, τὴν βίαιον τροφὴν καὶ τοὺς πρὸς ἀνάγκην πόνους ἀπείργοντας, ἵνα ἐμπόδιον ᾖ πρὸς τὴν αὔξησιν. Σημεῖον γὰρ οὐ μικρὸν ὅτι δύναται τοῦτο παρασκευάζειν· ἐν γὰρ τοῖς ὀλυμπιονίκαις δύο τις ἂν ἢ τρεῖς εὕροι τοὺς αὐτοὺς νενικηκότας ἄνδρας τε καὶ παῖδας, διὰ τὸ νέους ἀσκοῦντας ἀφαιρεῖσθαι τὴν δύναμιν ὑπὸ τῶν ἀναγκαίων γυμνασίων. (2) Ὅταν δ' ἀφ' ἥβης ἔτη τρία πρὸς τοῖς ἄλλοις μαθήμασι γένωνται, τότε ἁρμόττει καὶ τοῖς πόνοις καὶ ταῖς ἀναγκοφαγίαις καταλαμβάνειν τὴν ἐχομένην ἡλικίαν. Ἅμα γὰρ τῇ τε διανοίᾳ καὶ τῷ σώματι διαπονεῖν οὐ δεῖ· τοὐναντίον γὰρ ἑκάτερος ἀπεργάζεσθαι πέφυκε τῶν πόνων, ἐμποδίζων ὁ μὲν τοῦ σώματος πόνος τὴν διάνοιαν, ὁ δὲ ταύτης τὸ σῶμα.

Utendum igitur esse gymnastica, et quomodo, convenit inter omnes: debent enim ad pubertatem usque levioribus exercitationibus tradi, victu violento et laboribus necessariis remotis, ne incrementum impediant. Quas res hoc malum parere posse, non parvo argumento est, quod inter Olympionicas duos tresve ad summum reperias, qui viri et iidem adolescentes fuerint victoria potiti, propterea quod juniores, dum se necessariis exercitationibus dedunt, vires exhauriunt. (2) Sed quum tres annos a pubertate aliis disciplinis tribuerint, tunc convenit laboribus et certa ciborum necessitate proximam ætatem exercere. Nam simul mentem et corpus laboribus fatigare non convenit: quoniam hi labores contrarium uterque affectum habent. Labor enim corporis menti est impedimento, mentis autem corpori.

[V.] 3. Περὶ δὲ μουσικῆς ἔνια μὲν διηπορήσαμεν τῷ λόγῳ καὶ πρότερον, καλῶς δ' ἔχει καὶ νῦν ἀναλαβόντας αὐτὰ προαγαγεῖν, ἵνα ὥσπερ ἐνδόσιμον γένηται τοῖς λόγοις οὓς ἄν τις εἴπειεν ἀποφαινόμενος περὶ αὐτῆς. Οὔτε γὰρ τίνα ἔχει δύναμιν ῥᾴδιον περὶ αὐτῆς διελεῖν, οὔτε τίνος δεῖ χάριν μετέχειν αὐτῆς, πότερον παιδιᾶς καὶ ἀναπαύσεως, καθάπερ ὕπνου καὶ μέθης· ταῦτα γὰρ ἕνεκα καθ' αὑτὰ μὲν οὔτε τῶν σπουδαίων, ἀλλ' ἡδέα, καὶ ἅμα παύει μέριμναν, ὥς φησιν Εὐριπίδης. Διὸ καὶ τάττουσιν αὐτὴν καὶ χρῶνται πᾶσι τούτοις ὁμοίως, οἴνῳ καὶ μέθῃ καὶ μουσικῇ. Τιθέασι δὲ καὶ τὴν ὄρχησιν ἐν τούτοις. (4) Ἢ μᾶλλον οἰητέον πρὸς ἀρετήν τι τείνειν τὴν μουσικήν, ὡς δυναμένην, καθάπερ ἡ γυμναστικὴ τὸ σῶμα ποιόν τι παρασκευάζει, καὶ τὴν μουσικὴν τὸ ἦθος ποιόν τι ποιεῖν, ἐθίζουσαν δύνασθαι χαίρειν ὀρθῶς. Ἢ πρὸς διαγωγήν τι συμβάλλεται καὶ πρὸς φρόνησιν· καὶ γὰρ τοῦτο τρίτον θετέον τῶν εἰρημένων. Ὅτι μὲν οὖν δεῖ τοὺς νέους μὴ παιδιᾶς ἕνεκα παιδεύειν, οὐκ ἄδηλον· οὐ γὰρ παίζουσι μανθάνοντες· μετὰ λύπης γὰρ ἡ μάθησις. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ διαγωγήν τε παισὶν ἁρμόττει καὶ ταῖς ἡλικίαις ἀποδιδόναι ταῖς τοιαύταις· οὐθενὶ γὰρ ἀτελεῖ προσήκει τέλος. (5) Ἀλλ' ἴσως ἂν δόξειεν ἡ τῶν παίδων σπουδὴ παιδιᾶς εἶναι χάριν ἀνδράσι γενομένοις καὶ τελειωθεῖσιν. Ἀλλ' εἰ τοῦτ' ἐστὶ τοιοῦτον, τίνος ἂν ἕνεκα δέοι μανθάνειν αὐτούς, ἀλλὰ μὴ καθάπερ οἱ τῶν Περσῶν καὶ Μήδων βασιλεῖς, ἄλλων αὐτὸ ποιούντων μεταλαμβάνειν τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς μαθήσεως; καὶ γὰρ ἀναγκαῖον βέλτιον ἀπεργάζεσθαι τοὺς αὐτὸ τοῦτο πεποιημένους ἔργον καὶ τέχνην τῶν τοσοῦτον χρόνον ἐπιμελουμένων ὅσον πρὸς μάθησιν μόνον. Εἰ δὲ δεῖ τὰ τοιαῦτα διαπονεῖν αὐτούς, καὶ περὶ τὴν τῶν ὄψων πραγματείαν αὐτοὺς ἂν δέοι παρασκευάζειν· ἀλλ' ἄτοπον. (6) Τὴν δ' αὐτὴν ἀπορίαν ἔχει καὶ εἰ δύναται τὰ ἤθη βελτίω ποιεῖν· ταῦτα γὰρ τί δεῖ μανθάνειν αὐτούς, ἀλλ' οὐχ ἑτέρων ἀκούοντας ὀρθῶς τε χαίρειν καὶ δύνασθαι κρίνειν; ὥσπερ οἱ Λάκωνες· ἐκεῖνοι γὰρ οὐ μανθάνοντες ὅμως δύνανται κρίνειν ὀρθῶς, ὥς φασί, τὰ χρηστὰ καὶ τὰ μὴ χρηστὰ τῶν μελῶν. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος κἂν εἰ πρὸς εὐημερίαν καὶ διαγωγὴν ἐλευθέριον χρηστέον αὐτῇ· τί δεῖ μανθάνειν αὐτούς, ἀλλ' οὐχ ἑτέρων χρωμένων ἀπολαύειν; (7) Σκοπεῖν δ' ἔξεστι τὴν ὑπόληψιν ἣν ἔχομεν περὶ τῶν θεῶν· οὐ γὰρ ὁ Ζεὺς αὐτὸς ᾄδει καὶ κιθαρίζει τοῖς ποιηταῖς, ἀλλὰ καὶ βαναύσους καλοῦμεν τοὺς τοιούτους καὶ τὸ πράττειν οὐκ ἀνδρὸς μὴ μεθύοντος ἢ παίζοντος. Ἀλλ' ἴσως περὶ μὲν τούτων ὕστερον ἐπισκεπτέον.

[V.] 3. De musica etsi quaedam jam supra dubitaverimus, non tamen erit alienum ulterius eadem repetentes procedere, ut quaestioni ab aliis ad liquidum perducendae quasi proludamus. Nec enim facile est musica quam vim habeat, nec cujus gratia sit assumenda, constituere, num ludi et requiescendi causa, ut somnus et largior vini potus. Haec enim per se non rebus honestis, sed jucundis annumerantur, simulque sollicitudinem auctore Euripide excutiunt. Itaque musica in hunc ordinem redigitur, et his utuntur eodem modo, *somno* et vino et musica : saltationem quoque his rebus annumerant. (4) Aut fortasse potius putanda est musica nonnihil ad virtutem facere, ut, quemadmodum gymnastica corpus habilius et robustius reddit, sic ipsa mores atque animum conformet, ut recte laetitia perfrui possit; aut aliquid ad vitae institutum perfectum et animi elationem confert : hoc enim tertium eorum, quae memorata sunt, ponendum est. Palam est igitur, pueros non esse ludi causa instituendos : nec enim discere ludus est; nam cum molestia disciplina conjuncta est. Sed neque vitae institutum perfectum pueris decet ac tali aetati tribuere, quum finis imperfecto non conveniat. (5) At fortasse studium puerile ludi causa, quo viri et perfecta aetate fruantur, inductum esse videri possit. Quodsi ita est, quid tandem habent causae, cur ipsi doceantur, et non potius Persarum Medorumque regum more per alios, qui id faciant, et voluptate atque disciplina fruantur? quum sit necesse melius id fieri opus ab illis qui hanc ipsam artem profitentur, quam ab his qui tantum temporis et operae in eo, quantum modo in discendo, posuerunt. Quodsi ipsos in talibus rebus elaborare oportet, debeant iidem ipsi etiam condiendorum obsoniorum artem negotiumque discere : quod multum habet absurditatis. (6) Eadem est dubitatio, si ea vis musicae est, ut mores meliores efficiat. Nam quid attinet ipsos discere, et non potius audire alios, ut recte et oblectentur et judicare valeant, Laconum more, qui quamvis non discant *musicam*, tamen, ut ferunt, recte possunt de modis et cantibus, qui boni sint, qui non, judicare? Eadem est ratio, si ad jucundam liberalemque vitam adhiberi debet. Quid enim attinet ipsos discere et non aliis utentibus frui? (7) Licet autem hoc considerare ex opinione quam de diis habemus : neque enim Juppiter ipse cantare aut citharam pulsare a poetis memoratur; quin sordidos tales homines appellamus, atque actionem ipsam virum nisi ludentem aut bene potum decere non putamus. Sed de his rebus postea fortassis locus erit disserendi.

CAP. V.

Ἡ δὲ πρώτη ζήτησίς ἐστι πότερον οὐ θετέον εἰς παιδείαν τὴν μουσικὴν ἢ θετέον, καὶ τί δύναται τῶν διαπορηθέντων τριῶν, πότερον παιδείαν ἢ παιδιὰν ἢ διαγωγήν. Εὐλόγως δ' εἰς πάντα τάττεται καὶ φαίνεται μετέχειν. Ἥ τε γὰρ παιδιὰ χάριν ἀναπαύσεώς ἐστι, τὴν δ' ἀνάπαυσιν ἀναγκαῖον ἡδεῖαν εἶναι (τῆς γὰρ διὰ

Prima autem quaestio est, num musica sit ex disciplinarum ordine rejicienda an secus? et ex tribus illis, quae in dubium vocata sunt, cujus potissimum vim habeat, utrum disciplinae, an ludi, an vitae liberalis et perfectae? Merito autem omnibus annumeratur et omnium particeps esse videtur. Nam ludus requietis est causa : requies autem necessario

τῶν πόνων λύπης ἰατρεία τίς ἐστιν)· καὶ τὴν διαγωγὴν ὁμολογουμένως δεῖ μὴ μόνον ἔχειν τὸ καλὸν ἀλλὰ καὶ τὴν ἡδονήν· τὸ γὰρ εὐδαιμονεῖν ἐξ ἀμφοτέρων τούτων ἐστίν. Τὴν δὲ μουσικὴν πάντες εἶναί φαμεν τῶν ἡδί-
5 στων, καὶ ψιλὴν οὖσαν καὶ μετὰ μελῳδίας· φησὶ γοῦν καὶ Μουσαῖος εἶναι βροτοῖς ἥδιστον ἀείδειν. (2) Διὸ καὶ εἰς τὰς συνουσίας καὶ διαγωγὰς εὐλόγως παραλαμβάνουσιν αὐτὴν ὡς δυναμένην εὐφραίνειν· ὥστε καὶ ἐντεῦθεν ἄν τις ὑπολάβοι παιδεύεσθαι δεῖν αὐτὴν τοὺς
10 νεωτέρους. Ὅσα γὰρ ἀβλαβῆ τῶν ἡδέων, οὐ μόνον ἁρμόττει πρὸς τὸ τέλος ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀνάπαυσιν. Ἐπεὶ δ' ἐν μὲν τῷ τέλει συμβαίνει τοῖς ἀνθρώποις ὀλιγάκις γίγνεσθαι, πολλάκις δὲ ἀναπαύονται καὶ χρῶνται ταῖς παιδιαῖς οὐχ ὅσον ἐπὶ πλέον ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν
15 ἡδονήν, χρήσιμον ἂν εἴη διαναπαύειν ἐν ταῖς ἀπὸ ταύτης ἡδοναῖς. (3) Συμβέβηκε δὲ τοῖς ἀνθρώποις ποιεῖσθαι τὰς παιδιὰς τέλος· ἔχει γὰρ ἴσως ἡδονήν τινα καὶ τὸ τέλος, ἀλλ' οὐ τὴν τυχοῦσαν· ζητοῦντες δὲ ταύτην, λαμβάνουσιν ὡς ταύτην ἐκείνην, διὰ τὸ τῷ τέλει τῶν πρά-
20 ξεων ἔχειν ὁμοίωμά τι· τό τε γὰρ τέλος οὐθενὸς τῶν ἐσομένων χάριν αἱρετόν, καὶ αἱ τοιαῦται τῶν ἡδονῶν οὐθενός εἰσι τῶν ἐσομένων ἕνεκεν, ἀλλὰ τῶν γεγονότων, οἷον πόνων καὶ λύπης. Δι' ἣν μὲν οὖν αἰτίαν ζητοῦσι τὴν εὐδαιμονίαν γίγνεσθαι διὰ τούτων τῶν ἡδονῶν,
25 ταύτην ἄν τις εἰκότως ὑπολάβοι τὴν αἰτίαν· (4) περὶ δὲ τοῦ κοινωνεῖν τῆς μουσικῆς, οὐ διὰ ταύτην μόνην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ χρήσιμον εἶναι πρὸς τὰς ἀναπαύσεις, ὡς ἔοικεν. Οὐ μὴν ἀλλὰ ζητητέον μή ποτε τοῦτο μὲν συμβέβηκε, τιμιωτέρα δ' αὐτῆς ἡ φύσις ἐστὶν ἢ κατὰ
30 τὴν εἰρημένην χρείαν, καὶ δεῖ μὴ μόνον τῆς κοινῆς μετέχειν ἀπ' αὐτῆς, ἧς ἔχουσι πάντες αἴσθησιν (ἔχει γὰρ ἡ μουσικὴ τὴν ἡδονὴν φυσικήν, διὸ πάσαις ἡλικίαις καὶ πᾶσιν ἤθεσιν ἡ χρῆσις αὐτῆς ἐστὶ προσφιλής), ἀλλ' ὁρᾶν εἴ πη καὶ πρὸς τὸ ἦθος συντείνει καὶ πρὸς τὴν ψυ-
35 χήν. Τοῦτο δ' ἂν εἴη δῆλον, εἰ ποιοί τινες τὰ ἤθη γιγνόμεθα δι' αὐτῆς. (5) Ἀλλὰ μὴν ὅτι γιγνόμεθα ποιοί τινες, φανερὸν διὰ πολλῶν μὲν καὶ ἑτέρων, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ διὰ τῶν Ὀλύμπου μελῶν· ταῦτα γὰρ ὁμολογουμένως ποιεῖ τὰς ψυχὰς ἐνθουσιαστικάς, ὁ δ' ἐνθουσια-
40 σμὸς τοῦ περὶ τὴν ψυχὴν ἤθους πάθος ἐστίν. Ἔτι δὲ ἀκροώμενοι τῶν μιμήσεων γίγνονται πάντες συμπαθεῖς, καὶ χωρὶς τῶν ῥυθμῶν καὶ τῶν μελῶν αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ συμβέβηκεν εἶναι τὴν μουσικὴν τῶν ἡδέων, τὴν δ' ἀρετὴν περὶ τὸ χαίρειν ὀρθῶς καὶ φιλεῖν καὶ μισεῖν, δεῖ
45 δῆλον ὅτι μανθάνειν καὶ συνεθίζεσθαι μηθὲν οὕτως ὡς τὸ κρίνειν ὀρθῶς καὶ τὸ χαίρειν τοῖς ἐπιεικέσιν ἤθεσι καὶ ταῖς καλαῖς πράξεσιν. (6) Ἔτι δ' ὁμοιώματα μάλιστα παρὰ τὰς ἀληθινὰς φύσεις ἐν τοῖς ῥυθμοῖς καὶ τοῖς μέλεσιν ὀργῆς καὶ πραότητος, ἔτι δ' ἀνδρίας καὶ σωφρο-
50 σύνης καὶ πάντων τῶν ἐναντίων τούτοις καὶ τῶν ἄλλων ἠθικῶν. Δῆλον δὲ ἐκ τῶν ἔργων· μεταβάλλομεν γὰρ τὴν ψυχὴν ἀκροώμεναι τοιούτων. Ὁ δ' ἐν τοῖς ὁμοίοις ἐθισμὸς τοῦ λυπεῖσθαι καὶ χαίρειν ἐγγύς ἐστι τῷ πρὸς τὴν ἀλήθειαν τὸν αὐτὸν ἔχειν τρόπον· οἷον εἴ τις χαίρει

jucunda est, quum sit molestiæ, quam labores inferunt, medicina. Et vitæ perfectæ non solum honestatem, sed voluptatem etiam inesse oportere, inter omnes convenit : nam beatitudo ex hac utraque constat. Musicam vero de numero esse jucundissimarum rerum omnes consentimus, tum simplicem, tum eam quæ modulationem et cantum habet adjunctum. Quare Musæus « dulcius esse nihil cantu mortalibus » ait. (2) Itaque non temere musica in hominum cœtus et ad vitam beate degendam adhiberi solet, quasi vim habeat oblectandi. Unde etiam existimare possit aliquis, adolescentulos ac pueros eam discere oportere. Nam quæ sunt absque nocumento jucunda, hæc omnia non solum fini, sed etiam remissioni et quieti conveniunt. Verumtamen quum raro homines in ipso fine versentur, sæpius autem requiescant et ludis utantur non tam ob immodestiam quam propter voluptatem, commodum sit in jucunditatibus, quas musica præbet, requiescere. (3) Evenit autem ut homines ludos faciant sibi finem; idcirco fortassis, quod fini voluptas quædam inest, quanquam non vulgaris quæque. Hanc autem inquirentes, pro hac illam accipiunt, propterea quod quædam habet actionum fini similia. Nam ut finis nullius futuræ rei gratia expetendus est, sic hujusmodi voluptates nullius rei futuræ gratia petuntur, sed propter antecedentes, hoc est ob labores et molestiam. Cur igitur felicitatem per has voluptates comparare sibi studeant, hæc causa probabilis esse videtur; (4) quod autem attinet ad musicæ usum referendum non solum ad hanc voluptatem, sed etiam ad requiescendum, ut videtur, *alia*. At quærendum est utrum hoc ex accidente fiat, ipsius autem natura reconditior et dignior sit quam pro usu antea memorato, oporteatque non solum voluptate communi et vulgari ex ipsa perfrui, cujus omnes habent sensum (nam musicæ voluptas quædam naturalis inest, unde cunctis et ætatibus et moribus usus ejus est jucundus); sed etiam videre num quid ad mores quoque animumque pertineat. Quod facile intelligetur, si per musicam animus afficitur moresque finguntur. (5) Affici autem quum alia tum modi Olympi declarant, quibus animos constat in furorem rapi. Furor autem affectio est morum in animo residentium. Præterea qui audiunt imitationes *affectuum*, similiter iis afficiuntur etiam sine numeris et modis ipsis. Sed quoniam accidit ut musica sit e numero rerum jucundarum, virtus autem in eo spectetur, si quis recte gaudeat, amet et oderit; oportet haud dubie hoc discere, nec ulli rei æque assuescere atque ut recte judicemus, et probis moribus honestisque actionibus oblectemur. (6) In numeris autem et modis proxime ad veras naturas accedunt iræ, lenitatis, præterea fortitudinis et temperantiæ imitationes, et omnium quæ his rebus contraria sunt, ac ceterorum quæ mores attingunt. Atque hoc facta ipsa declarant : talibus enim audiendis animo mutamur. Cui autem res similes molestæ solent esse, ac vicissim jucundæ, hic prope est ut eodem modo sit ad res ipsas veras affectus. Si quis enim

τὴν εἰκόνα τινὸς θεώμενος μὴ δι' ἄλλην αἰτίαν ἀλλὰ διὰ τὴν μορφὴν αὐτήν, ἀναγκαῖον τούτῳ καὶ αὐτὴν ἐκείνην τὴν θεωρίαν, οὗ τὴν εἰκόνα θεωρεῖ, ἡδεῖαν εἶναι. (7) Συμβέβηκε δὲ τῶν αἰσθητῶν ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις μηδὲν ὑπάρχειν ὁμοίωμα τοῖς ἤθεσιν, οἷον ἐν τοῖς ἁπτοῖς καὶ τοῖς γευστοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς ὁρατοῖς ἠρέμα· σχήματα γάρ ἐστι τοιαῦτα, ἀλλ' ἐπὶ μικρόν, καὶ πάντες τῆς τοιαύτης αἰσθήσεως κοινωνοῦσιν. Ἔτι δὲ οὐκ ἔστι ταῦτα ὁμοιώματα τῶν ἠθῶν, ἀλλὰ σημεῖα μᾶλλον τὰ γιγνόμενα σχήματα καὶ χρώματα τῶν ἠθῶν. Καὶ ταῦτ' ἐστὶν ἐπὶ τοῦ σώματος ἐν τοῖς πάθεσιν. Οὐ μὴν ἀλλ' ὅσον διαφέρει καὶ περὶ τὴν τούτων θεωρίαν, δεῖ μὴ τὰ Παύσωνος θεωρεῖν τοὺς νέους, ἀλλὰ τὰ Πολυγνώτου κἂν εἴ τις ἄλλος τῶν γραφέων ἢ τῶν ἀγαλματοποιῶν ἐστὶν ἠθικός. (8) Ἐν δὲ τοῖς μέλεσιν αὐτοῖς ἐστὶ μιμήματα τῶν ἠθῶν. Καὶ τοῦτ' ἔστι φανερόν· εὐθὺς γὰρ ἡ τῶν ἁρμονιῶν διέστηκε φύσις ὥστε ἀκούοντας ἄλλως διατίθεσθαι καὶ μὴ τὸν αὐτὸν ἔχειν τρόπον πρὸς ἑκάστην αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς μὲν ἐνίας ὀδυρτικωτέρως καὶ συνεστηκότως μᾶλλον, οἷον πρὸς τὴν μιξολυδιστὶ καλουμένην, πρὸς δὲ τὰς μαλακωτέρως τὴν διάνοιαν, οἷον πρὸς τὰς ἀνειμένας· μέσως δὲ καὶ καθεστηκότως μάλιστα πρὸς ἑτέραν, οἷον δοκεῖ ποιεῖν ἡ δωριστὶ μόνη τῶν ἁρμονιῶν, ἐνθουσιαστικοὺς δ' ἡ φρυγιστί. (9) Ταῦτα γὰρ καλῶς λέγουσιν οἱ περὶ τὴν παιδείαν ταύτην πεφιλοσοφηκότες· λαμβάνουσι γὰρ τὰ μαρτύρια τῶν λόγων ἐξ αὐτῶν τῶν ἔργων. Τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον ἔχει καὶ τὰ περὶ τοὺς ῥυθμούς· οἱ μὲν γὰρ ἦθος ἔχουσι στασιμώτερον οἱ δὲ κινητικόν, καὶ τούτων οἱ μὲν φορτικωτέρας ἔχουσι τὰς κινήσεις, οἱ δὲ ἐλευθεριωτέρας. Ἐκ μὲν οὖν τούτων φανερὸν ὅτι δύναται ποιόν τι τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος ἡ μουσικὴ παρασκευάζειν. Εἰ δὲ τοῦτο δύναται ποιεῖν, δῆλον ὅτι προσακτέον καὶ παιδευτέον ἐν αὐτῇ τοὺς νέους. (10) Ἔστι δὲ ἁρμόττουσα πρὸς τὴν φύσιν τὴν τηλικαύτην ἡ διδασκαλία τῆς μουσικῆς· οἱ μὲν γὰρ νέοι διὰ τὴν ἡλικίαν ἀνήδυντον οὐδὲν ὑπομένουσιν ἑκόντες, ἡ δὲ μουσικὴ φύσει τῶν ἡδυσμένων ἐστίν. Καί τις ἔοικε συγγένεια ταῖς ἁρμονίαις καὶ τοῖς ῥυθμοῖς εἶναι· διὸ πολλοί φασι τῶν σοφῶν οἱ μὲν ἁρμονίαν εἶναι τὴν ψυχήν, οἱ δ' ἔχειν ἁρμονίαν.

inspicienda cujuspiam imagine non ob aliam causam quam propter formam ipsam delectatur, huic necesse est jucunda sit ipsius, cujus imaginem intuetur, contemplatio. (7) Natura autem ceterarum rerum, quæ sub sensum cadunt, ita fert, ut nulla illis insit morum imitatio, velut in iis quæ in tactum gustumque cadunt. Nam quæ in aspectum, in his exigua quædam inest imitatio : tales enim sunt figuræ, sed parum admodum; et omnibus est hujusmodi sensus communis. Præterea hæc non morum imitationes sunt, sed potius signa, figuras dico et colores, in corporibus expressos, quibus mores et affectus significantur *potius quam imitatione exprimuntur.* At enim *si cogitamus* quantum in harum rerum contemplatione intersit, adolescentes non Pausonis opera, sed Polygnoti, et si quis alius pictor statuariusve mores expressit, intueri debent. (8) In modis autem ipsis morum insunt imitationes : de quo non potest dubitari : quum ipsa statim concentuum natura tantum distet, ut audientes diversis modis afficiantur, nec similiter ad eorum quemque sese habeant; sed quibusdam ad fletum magis animo contracto moveantur, ut eo qui dicitur mixolydisti; aliis mente fiant molliores, ut remissioribus modis; alio concentu media et moderata et constanti ratione afficiantur : quod ex concentibus solus Doricus efficere videtur; qui vero Phrygius appellatur, furorem infert. (9) Hæc enim recte traduntur ab iis qui sunt in hac disciplina philosophati : quippe ipsarum rerum testimoniis rationes confirmant. Nam in numeris eodem modo se res habet. Quidam enim mores habent magis constantes, alii mobiliores : et ex his quidam motus importunos concitant, alii magis liberales : quo plane intelligitur, vim musicæ inesse mores animi fingendi. Quæ si hanc vim habet, dubium esse non debet quin hac adolescentes institui atque erudiri deceat. (10) Est autem ad hujus ætatis naturam accommodata musicæ doctrina. Pueri enim propter ætatem nihil injucundum non inviti ferunt. Musica vero suapte natura suavis est : et concentus atque numeri quandam *cum homine* cognationem habere videntur. Quocirca multi sapientes animum concentum esse asserunt, alii harmoniam habere.

CAP. VI.

Πότερον δὲ δεῖ μανθάνειν αὐτοὺς ᾄδοντάς τε καὶ χειρουργοῦντας ἢ μή, καθάπερ ἠπορήθη πρότερον, νῦν λεκτέον. Οὐκ ἄδηλον δὲ ὅτι πολλὴν ἔχει διαφορὰν πρὸς τὸ γίγνεσθαι ποιούς τινας, ἐάν τις αὐτὸς κοινωνῇ τῶν ἔργων· ἕν γάρ τι τῶν ἀδυνάτων ἢ χαλεπῶν ἐστὶ μὴ κοινωνήσαντας τῶν ἔργων κριτὰς γενέσθαι σπουδαίους. Ἅμα δὲ καὶ δεῖ τοὺς παῖδας ἔχειν τινὰ διατριβήν, καὶ τὴν Ἀρχύτου πλαταγὴν οἴεσθαι γενέσθαι καλῶς, ἣν διδόασι τοῖς παιδίοις ὅπως χρώμενοι ταύτῃ μηδὲν καταγνύωσι τῶν κατὰ τὴν οἰκίαν· οὐ γὰρ δύναται τὸ νέον ἡσυχάζειν. Αὕτη μὲν οὖν ἐστὶ τοῖς νηπίοις ἁρμόττουσα τῶν παιδιῶν, ἡ δὲ παιδεία πλαταγὴ τοῖς

Sed utrum sic discere oporteat, ut ipsi canant et manus adhibeant, an secus, (quam quæstionem supra proposuimus,) hic est locus disserendi. Neque vero dubium est quin multum intersit, ut quodam modo animati simus, an ipsi opus tractemus. Nequaquam enim aut vix fieri potest ut probi judices sint operum, qui ipsi ea non obierint. Huc accedit quod pueros oportet in re quapiam esse occupatos. Nec sine causa inventum esse putare convenit Archytæ, quod præbetur infantibus, crepitaculum, ut hoc utentes nihil ex rebus domesticis frangant. Ætas enim puerilis quiescere non potest. Hic igitur ludus infantibus convenit, grandioribus autem pro crepitaculo est disciplina.

μείζοσι τῶν νέων. Ὅτι μὲν οὖν παιδευτέον τὴν μουσικὴν οὕτως ὥστε καὶ κοινωνεῖν τῶν ἔργων, φανερὸν ἐκ τῶν τοιούτων· (2) τὸ δὲ πρέπον καὶ τὸ μὴ πρέπον ταῖς ἡλικίαις οὐ χαλεπὸν διορίσαι, καὶ λῦσαι πρὸς τοὺς φάσκοντας βάναυσον εἶναι τὴν ἐπιμέλειαν. Πρῶτον μὲν γάρ, ἐπεὶ τοῦ κρίνειν χάριν μετέχειν δεῖ τῶν ἔργων, διὰ τοῦτο χρὴ νέους μὲν ὄντας χρῆσθαι τοῖς ἔργοις, πρεσβυτέρους δὲ γινομένους τῶν μὲν ἔργων ἀφεῖσθαι, δύνασθαι δὲ τὰ καλὰ κρίνειν καὶ χαίρειν ὀρθῶς διὰ τὴν μάθησιν τὴν γενομένην ἐν τῇ νεότητι. (3) Περὶ δὲ τῆς ἐπιτιμήσεως ἥν τινες ἐπιτιμῶσιν ὡς ποιούσης τῆς μουσικῆς βαναύσους, οὐ χαλεπὸν λῦσαι σκεψαμένους μέχρι τε πόσου τῶν ἔργων κοινωνητέον τοῖς πρὸς ἀρετὴν παιδευομένοις πολιτικήν, καὶ ποίων μελῶν καὶ ποίων ῥυθμῶν κοινωνητέον, ἔτι δὲ ἐν ποίοις ὀργάνοις τὴν μάθησιν ποιητέον· καὶ γὰρ τοῦτο διαφέρειν εἰκός. Ἐν τούτοις γὰρ ἡ λύσις ἐστὶ τῆς ἐπιτιμήσεως· οὐθὲν γὰρ κωλύει τρόπους τινὰς τῆς μουσικῆς ἀπεργάζεσθαι τὸ λεχθέν. (4) Φανερὸν τοίνυν ὅτι δεῖ τὴν μάθησιν αὐτῆς μήτε ἐμποδίζειν πρὸς τὰς ὕστερον πράξεις, μήτε τὸ σῶμα ποιεῖν βάναυσον καὶ ἄχρηστον πρὸς τὰς πολεμικὰς καὶ πολιτικὰς ἀσκήσεις, πρὸς μὲν τὰς χρήσεις ἤδη, πρὸς δὲ τὰς μαθήσεις ὕστερον. Συμβαίνοι δ' ἂν περὶ τὴν μάθησιν, εἰ μήτε τὰ πρὸς τοὺς ἀγῶνας τοὺς τεχνικοὺς συντείνοντα διαπονοῖεν, μήτε τὰ θαυμάσια καὶ περιττὰ τῶν ἔργων, ἃ νῦν ἐλήλυθεν εἰς τοὺς ἀγῶνας, ἐκ δὲ τῶν ἀγώνων εἰς τὴν παιδείαν. Ἀλλὰ καὶ τὰ τοιαῦτα μέχρι περ ἂν δύνωνται χαίρειν τοῖς καλοῖς μέλεσι καὶ ῥυθμοῖς, καὶ μὴ μόνον τῷ κοινῷ τῆς μουσικῆς, ὥσπερ καὶ τῶν ἄλλων ἔνια ζῴων, ἔτι δὲ καὶ πλῆθος ἀνδραπόδων καὶ παιδίων. (5) Δῆλον δὲ ἐκ τούτων καὶ ποίοις ὀργάνοις χρηστέον. Οὔτε γὰρ αὐλοὺς εἰς παιδείαν ἀκτέον οὔτ' ἄλλο τεχνικὸν ὄργανον, οἷον κιθάραν κἂν εἴ τι τοιοῦτον ἕτερόν ἐστιν, ἀλλ' ὅσα ποιήσει αὐτῶν ἀκροατὰς ἀγαθοὺς ἢ τῆς μουσικῆς παιδείας ἢ τῆς ἄλλης. Ἔτι δ' οὐκ ἔστιν ὁ αὐλὸς ἠθικὸν ἀλλὰ μᾶλλον ὀργιαστικόν, ὥστε πρὸς τοὺς τοιούτους αὐτῷ καιροὺς χρηστέον ἐν οἷς ἡ θεωρία κάθαρσιν μᾶλλον δύναται ἢ μάθησιν. Προσθῶμεν δὲ ὅτι συμβέβηκεν ἐναντίον αὐτῷ πρὸς παιδείαν καὶ τὸ κωλύειν τῷ λόγῳ χρῆσθαι τὴν αὔλησιν. Διὸ καλῶς ἀπεδοκίμασαν αὐτοῦ οἱ πρότερον τὴν χρῆσιν ἐκ τῶν νέων καὶ τῶν ἐλευθέρων, καίπερ χρησάμενοι τὸ πρῶτον αὐτῷ. (6) Σχολαστικώτεροι γὰρ γιγνόμενοι διὰ τὰς εὐπορίας καὶ μεγαλοψυχότεροι πρὸς ἀρετήν, ἔτι τε πρότερον καὶ μετὰ τὰ Μηδικὰ φρονηματισθέντες ἐκ τῶν ἔργων, πάσης ἥπτοντο μαθήσεως, οὐδὲν διακρίνοντες ἀλλ' ἐπιζητοῦντες. Διὸ καὶ τὴν αὐλητικὴν ἤγαγον πρὸς τὰς μαθήσεις· καὶ γὰρ ἐν Λακεδαίμονί τις χορηγὸς αὐτὸς ηὔλησε τῷ χορῷ, καὶ περὶ Ἀθήνας οὕτως ἐπεχωρίασεν ὥστε σχεδὸν οἱ πολλοὶ τῶν ἐλευθέρων μετεῖχον αὐτῆς· δῆλον δὲ ἐκ τοῦ πίνακος ὃν ἀνέθηκε Θράσιππος Ἐκφαντίδῃ χορηγήσας. (7) Ὕστερον δ' ἀπεδοκιμάσθη διὰ τῆς πείρας αὐτῆς, βέλτιον δυναμένων κρίνειν τὸ πρὸς ἀρετὴν καὶ τὸ μὴ

Ex his igitur palam fit, sic musica pueros esse instituendos, ut ipsi musicæ operibus fungantur. (2) Quid autem ætates deceat, quid non deceat, constituere, et quæ contra dicuntur ab iis qui sordidum hoc studium esse affirmant, non est difficile refellere. Nam primum, quoniam judicandi gratia fungi operibus oportet, idcirco, dum juniores sunt, operibus fungi, majores vero natu operibus quidem abstinere debent, posse tamen, quæ sunt honesta, discernere, et recte propter disciplinam, qua in pueritia instituti fuerunt, oblectari. (3) Quod vero quidam musicam eo nomine vituperant, quod quasi opifices ac sordidos efficiat, non est eos refellere difficile, si ad civilem virtutem instituendis quatenus obeunda sint opera considerabimus, et qualibus modis qualibusque numeris utendum, præterea qualibus instrumentis discere conveniat. Nam qualibus id fiat, interesse probabile est. In his enim consistit incusationis confutatio. Nam fieri potest ut modi quidam musicæ id quod dictum est efficiant. (4) Perspicuum igitur est, oportere ejus studium ac disciplinam neque futuris actionibus obesse, nec corpus sordidum atque inutile ad bellicas et civiles exercitationes reddere: prius ad usus, postea vero ad disciplinas. Quod in doctrina continget, si non in iis elaboraverint, quæ ad artificiosa certamina pertinent, nec in admirandis ét exquisitis operibus, quæ nunc in certamina et ex his in disciplinam processerunt. Quin etiam in talibus tamdiu elaborandum, donec honestis modis et numeris oblectari queant, non solum communi musicæ *sensu* frui, ut quædam etiam ceterorum animalium, itemque servorum et puerorum turbæ. (5) Ex quibus rebus palam fit, qualibus instrumentis uti oporteat: non enim tibiæ ad disciplinam sunt adhibendæ, neque aliud artificiosum instrumentum, ut cithara, et si quod aliud est tale; sed quæ probos auditores (*judices*) musicæ vel alius disciplinæ faciant. Præterea tibia non ad mores inducendos, sed ad orgiorum enthusiasmum facit. Itaque iis temporibus utendum est tibia, in quibus spectaculum ad purgationem magis quam ad disciplinam valet. Adde quod tibiæ in usu accidit id quod disciplinæ contrarium est: nam ejus cantus uti ratione prohibet. Itaque merito ejus usus a majoribus in adolescentibus et ingenuis hominibus fuit improbatus, quamvis initio ipsi tibiarum cantu usi fuissent. (6) Quippe plus otii ex copia rerum suppeditante, et majorem animum ad virtutem nacti et ante bellum Medicum et post, quum ex rebus gestis majores spiritus sumpsissent, omne genus disciplinarum attigerunt, cuncta sine dilectu conquirentes. Itaque tibiarum quoque cantum in disciplinam *puerilem* induxerunt. Nam Lacedæmone quidam choragus ipse tibia succinit choro; et Athenis usque adeo venit in consuetudinem, ut magna fere pars ingenuorum tibia disceret. Declarat hoc tabula a Thrasippo dicata, qui Ecphantidæ *poetæ* choro sumptus impenderat. (7) Postea tamen ab expertis improbata est, quum melius possent, quæ

πρὸς ἀρετὴν συντεῖνον. Ὁμοίως δὲ καὶ πολλὰ τῶν ὀργάνων τῶν ἀρχαίων, οἷον πηκτίδες καὶ βάρβιτοι καὶ τὰ πρὸς ἡδονὴν συντείνοντα τοῖς ἀκούουσι τῶν χρωμένων, ἑπτάγωνα καὶ τρίγωνα καὶ σαμβῦκαι, καὶ πάντα τὰ δεόμενα χειρουργικῆς ἐπιστήμης. (8) Εὐλόγως δ' ἔχει καὶ τὸ περὶ τῶν αὐλῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μεμυθολογημένον· φασὶ γὰρ δὴ τὴν Ἀθηνᾶν εὑροῦσαν ἀποβαλεῖν τοὺς αὐλούς. Οὐ κακῶς μὲν οὖν ἔχει φάναι καὶ διὰ τὴν ἀσχημοσύνην τοῦ προσώπου τοῦτο ποιῆσαι δυσχεράνασαν τὴν θεόν· οὐ μὴν ἀλλὰ μᾶλλον εἰκὸς ὅτι πρὸς τὴν διάνοιαν οὐθέν ἐστι ἡ παιδεία τῆς αὐλήσεως· τῇ δὲ Ἀθηνᾷ τὴν ἐπιστήμην περιτίθεμεν καὶ τὴν τέχνην.

ad virtutem facerent, et contraria judicare. Eodem modo multa ex veteribus instrumentis rejecta sunt, ut pectides, barbiti, et quæ pertinent ad voluptatem audientium eos qui instrumentis utuntur, septangula, tringula, sambucæ, et quæcumque manuum operam scienter adhibitam postulant. (8) Neque vero sine causa veteres fabulam de tibiis commenti sunt. Has enim ferunt Minervam inventas abjecisse: quod factum esse ab ipsa non temere traditur oris deformitatem indignante: tamen probabilius est, id causæ secutam fuisse, quod tibiæ cantus nihil facit ad mentem et intelligentiam, quum scientiam et artem Minervæ tribuere soleamus.

CAP. VII.

Ἐπεὶ δὲ τῶν τε ὀργάνων καὶ τῆς ἐργασίας ἀποδοκιμάζομεν τὴν τεχνικὴν παιδείαν, τεχνικὴν δὲ τίθεμεν τὴν πρὸς τοὺς ἀγῶνας· ἐν ταύτῃ γὰρ ὁ πράττων οὐ τῆς αὑτοῦ μεταχειρίζεται χάριν ἀρετῆς, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀκουόντων ἡδονῆς, καὶ ταύτης φορτικῆς. Διόπερ οὐ τῶν ἐλευθέρων κρίνομεν εἶναι τὴν ἐργασίαν, ἀλλὰ θητικωτέραν. Καὶ βαναύσους δὴ συμβαίνει γίγνεσθαι· πονηρὸς γὰρ ὁ σκοπὸς πρὸς ὃν ποιοῦνται τὸ τέλος. Ὁ γὰρ θεατὴς φορτικὸς ὢν μεταβάλλειν εἴωθε τὴν μουσικήν, ὥστε καὶ τοὺς τεχνίτας τοὺς πρὸς αὐτὸν μελετῶντας αὐτούς τε ποιούς τινας ποιεῖ καὶ τὰ σώματα διὰ τὰς κινήσεις.

Sed quoniam instrumentorum et usus disciplinam artificiosam improbamus; (artificiosam autem ponimus eam, quæ ad certamina pertinet: ubi qui agit, non suæ virtuti, sed audientum voluptati, atque huic importunæ atque ineptæ, studet;) idcirco operis functionem non ingenuis hominibus dignam, sed mercenariam potius esse judicamus: et artifices ipsos illiberales fieri censemus. Nam finis quem intuentur malus et turpis est. Spectator enim indoctus et ineptus musicam mutare solet. Itaque et artifices, qui ad ipsum meditando se componunt, quum ipsos, tum corpora propter motus ad deteriorem modum conformat.

[VII.] 2. Σκεπτέον δ' ἔτι περί τε τὰς ἁρμονίας καὶ τοὺς ῥυθμούς, καὶ πρὸς παιδείαν πότερον πάσαις χρηστέον ταῖς ἁρμονίαις καὶ πᾶσι τοῖς ῥυθμοῖς ἢ διαιρετέον, ἔπειτα τοῖς πρὸς παιδείαν διαπονοῦσι πότερον τὸν αὐτὸν διορισμὸν θήσομεν ἢ τρίτον δεῖ τινὰ ἕτερον, ἐπειδὴ τὴν μὲν μουσικὴν ὁρῶμεν διὰ μελοποιίας καὶ ῥυθμῶν οὖσαν, τούτων δ' ἑκάτερον οὐ δεῖ λεληθέναι τίνα ἔχει δύναμιν πρὸς παιδείαν, καὶ πότερον προαιρετέον μᾶλλον τὴν εὐμελῆ μουσικὴν ἢ τὴν εὔρυθμον. (3) Νομίσαντες οὖν πολλὰ καλῶς λέγειν περὶ τούτων τῶν τε νῦν μουσικῶν ἐνίους καὶ τῶν ἐκ φιλοσοφίας ὅσοι τυγχάνουσιν ἐμπείρως ἔχοντες τῆς περὶ τὴν μουσικὴν παιδείας, τὴν μὲν καθ' ἕκαστον ἀκριβολογίαν ἀποδώσομεν ζητεῖν τοῖς βουλομένοις παρ' ἐκείνων, νῦν δὲ νομικῶς διέλωμεν, τοὺς τύπους μόνον εἰπόντες περὶ αὐτῶν. (4) Ἐπεὶ δὲ τὴν διαίρεσιν ἀποδεχόμεθα τῶν μελῶν ὡς διαιροῦσί τινες τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ, τὰ μὲν ἠθικὰ τὰ δὲ πρακτικὰ τὰ δ' ἐνθουσιαστικὰ τιθέντες, καὶ τῶν ἁρμονιῶν τὴν φύσιν πρὸς ἕκαστα τούτων οἰκείαν ἄλλην πρὸς ἄλλο μέρος τιθέασι, φαμὲν δ' οὐ μιᾶς ἕνεκεν ὠφελείας τῇ μουσικῇ χρῆσθαι δεῖν ἀλλὰ καὶ πλειόνων χάριν (καὶ γὰρ παιδείας ἕνεκεν καὶ καθάρσεως — τί δὲ λέγομεν τὴν κάθαρσιν, νῦν μὲν ἁπλῶς, πάλιν δ' ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς ἐροῦμεν σαφέστερον —, τρίτον δὲ πρὸς διαγωγήν, πρὸς ἄνεσίν τε καὶ πρὸς τὴν τῆς συντονίας ἀνάπαυσιν), (5) φανερὸν [illegible] μὲν πάσαις ταῖς ἁρμονίαις, οὐ [illegible]

[VII.] 2. De concentibus igitur et modis disseramus, et utrum omnibus concentibus et modis ad disciplinam, an quibusdam cum delectu uti conveniat. Deinde utrum iis qui in institutione puerorum elaborant, eandem terminationem ponamus, an tertiam quandam addere oporteat, quum musicam in cantus modulatione et numeris consistere videamus. Quorum utrumque quam vim habeat ad disciplinam, notum habere debemus: et utrum musica præferenda sit bene modulata an bene numerosa. (3) De quibus quoniam recte tum quosdam hujus memoriæ musicos, tum etiam philosophos doctrinæ musicæ peritos præcepisse putamus, idcirco qui de singulis accuratius edoceri voluerint, ad auctores illos rejicimus. Nunc autem quasi legem ferendo formulam dumtaxat et rerum summam trademus. (4) Quoniam autem modorum partitionem, quam philosophi quidam induxerunt, probamus, qui quosdam morales, alios activos, nonnullos instinctu divino mentem concitantes esse statuunt, et concentuum naturam ad horum quodque, aliam ad aliam partem accommodant; nec unius, sed complurium commoditatum gratia musica utendum esse dicimus: nam tum disciplinæ tum purgationis gratia musica utendum: (quid autem purgationem appellemus nunc quidem simpliciter, sed alio in loco dicemus apertius, quum de arte pœtica disseremus:) tum tertio ad vitam liberalem, remissionem et requiem: (5) hæc igitur quum ita sint, plane intelligitur, concentibus omnibus uti oportere, non tamen eodem modo, sed ad disci-

πάσαις χρηστέον, ἀλλὰ πρὸς μὲν τὴν παιδείαν ταῖς ἠθικωτάταις, πρὸς δὲ ἀκρόασιν ἑτέρων χειρουργούντων καὶ ταῖς πρακτικαῖς καὶ ταῖς ἐνθουσιαστικαῖς. Ὃ γὰρ περὶ ἐνίας συμβαίνει πάθος ψυχὰς ἰσχυρῶς, τοῦτο ἐν
5 πάσαις ὑπάρχει, τῷ δὲ ἧττον διαφέρει καὶ τῷ μᾶλλον, οἷον ἔλεος καὶ φόβος, ἔτι δ' ἐνθουσιασμός. Καὶ γὰρ ὑπὸ ταύτης τῆς κινήσεως κατακώχιμοί τινές εἰσιν· ἐκ δὲ τῶν ἱερῶν μελῶν ὁρῶμεν τούτους, ὅταν χρήσωνται τοῖς ἐξοργιάζουσι τὴν ψυχὴν μέλεσι, καθισταμένους
10 ὥσπερ ἰατρείας τυχόντας καὶ καθάρσεως. (6) Ταὐτὸ δὴ τοῦτο ἀναγκαῖον πάσχειν καὶ τοὺς ἐλεήμονας καὶ τοὺς φοβητικοὺς καὶ τοὺς ὅλως παθητικούς, τοὺς δ' ἄλλους καθ' ὅσον ἐπιβάλλει τῶν τοιούτων ἑκάστῳ, καὶ πᾶσι γίγνεσθαί τινα κάθαρσιν καὶ κουφίζεσθαι
15 μεθ' ἡδονῆς. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ μέλη τὰ καθαρτικὰ παρέχει χαρὰν ἀβλαβῆ τοῖς ἀνθρώποις. Διὸ ταῖς μὲν τοιαύταις ἁρμονίαις καὶ τοῖς τοιούτοις μέλεσι θετέον τοὺς τὴν θεατρικὴν μουσικὴν μεταχειριζομένους ἀγωνιστάς. (7) Ἐπεὶ δ' ὁ θεατὴς διττός, ὁ μὲν ἐλεύθερος
20 καὶ πεπαιδευμένος, ὁ δὲ φορτικὸς ἐκ βαναύσων καὶ θητῶν καὶ ἄλλων τοιούτων συγκείμενος, ἀποδοτέον ἀγῶνας καὶ θεωρίας καὶ τοῖς τοιούτοις πρὸς ἀνάπαυσιν. Εἰσὶ δ' ὥσπερ αὐτῶν αἱ ψυχαὶ παρεστραμμέναι τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως, οὕτω καὶ τῶν ἁρμονιῶν παρεκβά-
25 σεις εἰσὶ καὶ τῶν μελῶν τὰ σύντονα καὶ παρακεχρωσμένα. Ποιεῖ δὲ τὴν ἡδονὴν ἑκάστοις τὸ κατὰ φύσιν οἰκεῖον. Διόπερ ἀποδοτέον ἐξουσίαν τοῖς ἀγωνιζομένοις πρὸς τὸν θεατὴν τὸν τοιοῦτον τοιούτῳ τινὶ χρῆσθαι τῷ γένει τῆς μουσικῆς. (8) Πρὸς δὲ παιδείαν, ὥσπερ εἴ-
30 ρηται, τοῖς ἠθικοῖς τῶν μελῶν χρηστέον καὶ ταῖς ἁρμονίαις ταῖς τοιαύταις. Τοιαύτη δ' ἡ δωριστί, καθάπερ εἴπομεν πρότερον· δέχεσθαι δὲ δεῖ κἄν τινα ἄλλην ἡμῖν δοκιμάζωσιν οἱ κοινωνοὶ τῆς ἐν φιλοσοφίᾳ διατριβῆς καὶ τῆς περὶ τὴν μουσικὴν παιδείας. Ὁ δ' ἐν τῇ
35 πολιτείᾳ Σωκράτης οὐ καλῶς τὴν φρυγιστὶ μόνην καταλείπει μετὰ τῆς δωριστί, καὶ ταῦτα ἀποδοκιμάσας τῶν ὀργάνων τὸν αὐλόν. Ἔχει γὰρ τὴν αὐτὴν δύναμιν ἡ φρυγιστὶ τῶν ἁρμονιῶν ἥνπερ αὐλὸς ἐν τοῖς ὀργάνοις· ἄμφω γὰρ ὀργιαστικὰ καὶ παθητικά. Δηλοῖ
40 δ' ἡ ποίησις· (9) πᾶσα γὰρ βακχεία καὶ πᾶσα ἡ τοιαύτη κίνησις μάλιστα τῶν ὀργάνων ἐστὶν ἐν τοῖς αὐλοῖς, τῶν δ' ἁρμονιῶν ἐν τοῖς φρυγιστὶ μέλεσι λαμβάνει ταῦτα τὸ πρέπον, οἷον ὁ διθύραμβος ὁμολογουμένως εἶναι δοκεῖ Φρύγιον. Καὶ τούτου πολλὰ παραδείγματα λέγουσιν
45 οἱ περὶ τὴν σύνεσιν ταύτην ἄλλα τε, καὶ διότι Φιλόξενος ἐγχειρήσας ἐν τῇ δωριστὶ ποιῆσαι διθύραμβον τοὺς μύθους οὐχ οἷός τ' ἦν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς ἐξέπεσεν εἰς τὴν φρυγιστὶ τὴν προσήκουσαν ἁρμονίαν πάλιν. (10) Περὶ δὲ τῆς δωριστὶ πάντες ὁμολογοῦσιν
50 ὡς στασιμωτάτης οὔσης καὶ μάλιστ' ἦθος ἐχούσης ἀνδρεῖον. Ἔτι δὲ ἐπεὶ τὸ μέσον μὲν τῶν ὑπερβολῶν ἐπαινοῦμεν καὶ χρῆναι διώκειν φαμέν, ἡ δὲ δωριστὶ ταύτην ἔχει τὴν φύσιν πρὸς τὰς ἄλλας ἁρμονίας, φανερὸν ὅτι τὰ Δώρια μέλη πρέπει παιδεύεσθαι μᾶλλον

plinam iis qui maxime faciunt ad mores; ad audiendum vero, dum alii manus adhibent, tam activis quam enthusiasticis. Nam affectus qui quosdam animos vehementer commovet, cunctis animis inest, sed eo differt, quod alios magis alios minus exagitat, ut misericordia et metus, adde etiam instinctum divinum. Nam et huic motui nonnulli sunt obnoxii, quos modis et carminibus sacris sedari videmus, quum modis animum furore levantibus usi fuerint, velut medicina purgatos. (6) Quod idem accidere necesse est misericordibus et timidis; ad summam iis qui sunt affectibus obnoxii; ceteris autem, prouti commotiones hujusmodi ad quemque attinent: et omnes purgari quodammodo, et affectu cum quadam voluptate levari. Simili vero ratione modi, quibus inest purgandi vis, innocuam hominibus jucunditatem afferunt. Quamobrem hujusmodi concentuum et modorum certamine committendi sunt hi qui musicam theatralem tractant. (7) Sed quoniam spectator est duplex, alter ingenuus atque doctus, alter indoctus et stolidus, ex illiberalibus et mercenariis hominibus et hujusmodi aliis concretus et conflatus: his quoque certamina et spectacula sunt ad requiem et remissionem animorum exhibenda. Nam ut sunt ipsorum animi depravati et aversi ab habitu naturali, sic et concentuum et modorum quædam sunt depravationes; modos dico vehementes et infractos. Delectat autem quemque, quod proprium et aptum est ipsius naturæ. Itaque certantibus permittendum est, ut ad talem spectatorem hoc musicæ genere utantur. (8) Verum ad disciplinam moralibus modis oportet, ut diximus, et talibus concentibus uti. Talis est autem Doricus concentus, ut supra memoravimus. Recipiendus etiam est, si quem alium philosophi musicæ periti probaverint. Socrates autem, qui in libris de Republica disserit, non recte Phrygium concentum cum Dorico reliquit, præsertim quum tibias ex instrumentis rejecerit. Nam Phrygius ex concentibus eandem vim habet, quam tibia inter instrumenta; quoniam utrisque vis adest concitandi affectusque movendi, ut poesis declarat. (9) Omnis enim Bacchica concitatio et similis ei commotio ex instrumentis in tibiis maxime inest, ex concentibus autem modos Phrygios decet: ut Dithyrambus sine controversia Phrygius esse videtur. Quod qui se huic doctrinæ dediderunt quum multis aliis tum Philoxeni exemplo confirmant: qui Dorice dithyrambum, Fabulas [*Mysos?*] appellatum, canere conatus efficere non potuit, sed natura ipsa cogente ad Phrygium concentum huic generi convenientem rediens aberravit. (10) Doricum autem constantem esse et moderatum, et virilibus maxime motibus aptum, omnes consentiunt. Præterea quum extremorum medium commendemus atque expetendum affirmemus, et ejus naturæ Doricus sit inter concentus, satis intelligitur, decere ut adolescentes Doricis modis instruantur. Duo tamen spectanda sunt,

τοῖς νεωτέροις. Εἰσὶ δὲ δύο σκοποί, τό τε δυνατὸν καὶ τὸ πρέπον· καὶ γὰρ τὰ δυνατὰ δεῖ μεταχειρίζεσθαι μᾶλλον καὶ τὰ πρέποντα ἑκάστοις· ἔστι δὲ καὶ ταῦτα ὡρισμένα ταῖς ἡλικίαις, οἷον τοῖς ἀπειρηκόσι διὰ χρό-
5 νον οὐ ῥᾴδιον ᾄδειν τὰς συντόνους ἁρμονίας, ἀλλὰ τὰς ἀνειμένας ἡ φύσις ὑποβάλλει τοῖς τηλικούτοις. (11) Διὸ καλῶς ἐπιτιμῶσι καὶ τοῦτο Σωκράτει τῶν περὶ τὴν μουσικήν τινες, ὅτι τὰς ἀνειμένας ἁρμονίας ἀποδοκιμάσειεν εἰς τὴν παιδείαν, ὡς μεθυστικὰς λαμβάνων
10 αὐτάς, οὐ κατὰ τὴν τῆς μέθης δύναμιν (βακχευτικὸν γὰρ ἥ γε μέθη ποιεῖ μᾶλλον) ἀλλ' ἀπειρηκυίας. Ὥστε καὶ πρὸς τὴν ἐσομένην ἡλικίαν, τὴν τῶν πρεσβυτέρων, δεῖ καὶ τῶν τοιούτων ἁρμονιῶν ἅπτεσθαι καὶ τῶν μελῶν τῶν τοιούτων. Ἔτι δ' εἴ τίς ἐστι τοιαύτη τῶν
15 ἁρμονιῶν ἣ πρέπει τῇ τῶν παίδων ἡλικίᾳ διὰ τὸ δύνασθαι κόσμον τ' ἔχειν ἅμα καὶ παιδείαν, οἷον ἡ λυδιστὶ φαίνεται πεπονθέναι μάλιστα τῶν ἁρμονιῶν, δῆλον ὅτι τούτους ὅρους τρεῖς ποιητέον εἰς τὴν παιδείαν, τό τε μέσον καὶ τὸ δυνατὸν καὶ τὸ πρέπον.

quid fieri possit, et quid deceat. Nam quæ quisque potest, et quæ ipsum decent, tractare magis debet. Hæc autem ætatibus sunt definita et distincta, ut qui sunt affecta ætate, hi contentis vehementibusque concentibus uti non facile queunt, sed remissos huic ætati natura subjicit. (11) Recte igitur musicorum quidam in eo quoque Socratem reprehendunt, quod remissos concentus ad disciplinam improbaverit, dum eos temulentiæ convenire statuit, non secundum temulentiæ vim et potestatem, quæ potius Bacchicos motus concitare solet, interpretatus, sed deficientes et languidos. Itaque ad majorum natu futuram ætatem oportet tales concentus et modos adhibere. Præterea si quis talis est concentus, qui decet puerorum ætatem, propterea quod possit ornatum simul ac doctrinam afferre; qualis ex concentibus Lydius potissimum esse videtur. Manifestum *igitur* est, hæc tria ad disciplinam spectari oportere, ut medium teneatur, ut fieri possit, ut deceat.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΝ Α.

ARISTOTELIS

ŒCONOMICA.

LIBER I.

CAP. I.

(1343.)

Differentia inter Œconomicam et Politicam.

Ἡ οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ διαφέρει οὐ μόνον τοσοῦτον ὅσον οἰκία καὶ πόλις (ταῦτα μὲν γὰρ αὐταῖς ἐστὶ τὰ ὑποκείμενα) ἀλλὰ καὶ ὅτι καὶ ἡ μὲν πολιτικὴ ἐκ πολλῶν ἀρχόντων ἐστίν, ἡ οἰκονομικὴ δὲ μοναρχία. Ἔνιαι μὲν οὖν τῶν τεχνῶν διῄρηνται, καὶ οὐ τῆς αὐτῆς ἐστὶ ποιῆσαι καὶ χρήσασθαι τῷ ποιηθέντι, ὥσπερ λύρᾳ καὶ αὐλοῖς· τῆς δὲ πολιτικῆς ἐστὶ καὶ πόλιν ἐξ ἀρχῆς συστήσασθαι καὶ ὑπαρχούσῃ χρήσασθαι καλῶς· ὥστε δῆλον ὅτι καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἂν εἴη καὶ κτήσασθαι οἶκον καὶ χρήσασθαι αὐτῷ. (2) Πόλις μὲν οὖν οἰκιῶν πλῆθός ἐστι καὶ χώρας καὶ χρημάτων αὔταρκες πρὸς τὸ εὖ ζῆν. Φανερὸν δέ· ὅταν γὰρ μὴ δυνατοὶ ὦσι τούτου τυγχάνειν, διαλύεται καὶ ἡ κοινωνία. Ἔτι δ' ἕνεκα τούτου συνέρχονται· οὗ δὲ ἕνεκα ἕκαστόν ἐστι καὶ γέγονε, καὶ ἡ οὐσία αὐτοῦ αὕτη τυγχάνει οὖσα. Ὥστε δῆλον ὅτι πρότερον γενέσει ἡ οἰκονομικὴ πολιτικῆς ἐστίν. Καὶ γὰρ τὸ ἔργον· μόριον γὰρ οἰκία πόλεώς ἐστιν. Σκεπτέον οὖν περὶ τῆς οἰκονομικῆς, καὶ τί τὸ ἔργον αὐτῆς.

Administratio rei domesticæ, et publicæ seu civilis, differunt non eo tantum, quo domus ac civitas (quippe sunt iis hæc subjecta), sed eo quoque quod ratio civilis ex compluribus magistratibus constat, domestica principatum habet unius. Jam artium quædam inter se sunt distinctæ, neque ejusdem est semper effectus operis et usus; ut non etiam uti scit lyra atque tibiis, quisquis harum est fabricator: rationis autem civilis est et civitatem constituere ab initio, et præclare uti constituta. Unde patet, domesticæ esse hoc rationis, ut domus et paretur et usurpetur. (2) Atque est civitas ædium copia et regionis et facultatum, quæ satis sint ad bene vivendum. Idque ex eo manifestum fit, quod ubi ita contingere non possunt, ibi dissolvitur ipsa quoque communitas. Quin etiam horum gratia homines congregantur. Cujus autem unumquodque gratia est et exsistit, ea illius natura esse solet. Perspicuum itaque est domesticam rationem priorem esse origine, quam sit civilis. Et opus enim hujus prius est, quum pars sit urbis domus. Considerandum igitur est de ratione domestica, et quodnam sit ejus opus.

CAP. II.

Domus partes, homo et facultates : et de facultatum parandarum ratione.

Μέρη δὲ οἰκίας ἄνθρωπός τε καὶ κτῆσίς ἐστιν. Ἐπεὶ δὲ πρῶτον ἐν τοῖς ἐλαχίστοις ἡ φύσις ἑκάστου θεωρεῖται, καὶ περὶ οἰκίας ἂν ὁμοίως ἔχοι· ὥστε καθ' Ἡσίοδον δέοι ἂν ὑπάρχειν

οἶκον μὲν πρώτιστα γυναῖκά τε βοῦν τ' ἀροτῆρα·

τὸ μὲν γὰρ τῆς τροφῆς πρῶτον, τὸ δὲ τῶν ἐλευθέρων. Ὥστε δέοι ἂν τὰ περὶ τὴν τῆς γυναικὸς ὁμιλίαν οἰκονομήσασθαι καλῶς· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ποίαν τινὰ δεῖ ταύτην εἶναι παρασκευάσαι. (2) Κτήσεως δὲ πρώτη ἐπιμέλεια ἡ κατὰ φύσιν· κατὰ φύσιν δὲ γεωργικὴ προτέρα, καὶ δεύτεραι ὅσαι ἀπὸ τῆς γῆς, οἷον μεταλλευτικὴ καὶ εἴ τις ἄλλη τοιαύτη. Ἡ δὲ γεωργικὴ μάλιστα ὅτι δικαία· οὐ γὰρ ἀπ' ἀνθρώπων, οὔθ' ἑκόντων, ὥσπερ καπηλεία καὶ αἱ μισθαρνικαί, οὔτ' ἀκόντων, ὥσπερ αἱ πολεμικαί. Ἔτι δὲ καὶ τῶν κατὰ φύσιν· φύσει γὰρ ἀπὸ τῆς μητρὸς ἡ τροφὴ πᾶσίν ἐστιν, ὥστε καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἀπὸ τῆς γῆς. (3) Πρὸς δὲ τούτοις καὶ πρὸς ἀνδρίαν συμβάλλεται μεγάλα· οὐ γὰρ ὥσπερ αἱ

Sunt autem domus partes : homo et res familiaris seu facultates. Quia vero iis quæ minima sunt, cognitio singularum rerum continetur, nimirum et de domo pariter se res habebit. Et ideo, secundum Hesiodum, exstare oportebit

Principio domum et uxorem taurumque jugalem.

Horum enim primum illud ad nutrimentum, hoc ad homines liberos refertur. Quapropter quod ad consuetudinem uxoris pertinet, id ratione domestica recte ordinatum esse debebit. Hoc autem est, ut provisum sit qualem illam esse conveniat. (2) Facultatum vero ea cura prima est, quæ naturam sequitur. Naturæ autem ordine prior est agricultura, secundumque locum obtinent quæcumque e terra proferunt aliquid, qualis est metallorum ars, et si qua alia hujusmodi est. Maxime sane agricultura justa est : non enim pendet ab hominibus, vel volentibus, ut quorum sunt cauponæ, et qui mercede operas dant; vel nolentibus, qualis tota res bellica est. Maxime præterea naturalis est. Naturaliter enim a matre cunctis nutrimentum suppeditatur, itaque et hominibus a terra. (3) Ad hæc plurimum confert agricultura fortitu-

βάναυσοι τὰ σώματα ἀχρεῖα ποιοῦσιν, ἀλλὰ δυνάμενα θυραυλεῖν καὶ πονεῖν, ἔτι δὲ δυνάμενα κινδυνεύειν πρὸς τοὺς πολεμίους· μόνων γὰρ τούτων τὰ κτήματα ἔξω τῶν ἐρυμάτων ἐστίν.

dini. Non enim inutilia efficit corpora, sicut officina, sed ea quæ foris excubare valeant, et laborem ferre, atque etiam pericula adire ad hostes. Nam soli hi suas facultates extra munitiones habent.

CAP. III.

Altera domus pars: homo, et de officio mariti et uxoris.

5 Τῶν δὲ περὶ τοὺς ἀνθρώπους ἡ κατὰ γυναῖκα πρώτη ἐπιμέλεια. Κοινωνία γὰρ φύσει τῷ θήλει καὶ τῷ ἄρρενι μάλιστ' ἐστίν. Ὑπόκειται γὰρ ἡμῖν ἐν ἄλλοις ὅτι πολλὰ τοιαῦτα ἡ φύσις ἐφίεται ἀπεργάζεσθαι ὥσπερ καὶ τῶν ζῴων ἕκαστον· ἀδύνατον δὲ τὸ θῆλυ ἄνευ τοῦ ἄρρε-10 νος ἢ τὸ ἄρρεν ἄνευ τοῦ θήλεος ἀποτελεῖν τοῦτο, ὥστ' ἐξ ἀνάγκης αὐτῶν ἡ κοινωνία συνέστηκεν. (2) Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἄλλοις ζῴοις ἀλόγως τοῦτο ὑπάρχει, καὶ ἐφ' ὅσον μετέχουσι τῆς φύσεως, ἐπὶ τοσοῦτον, καὶ τεκνοποιίας μόνον χάριν· ἐν δὲ τοῖς ἡμέροις καὶ φρονιμω-15 τέροις διήρθρωται μᾶλλον· φαίνονται γὰρ μᾶλλον βοήθειαι γινόμεναι καὶ εὔνοιαι καὶ συνεργίαι ἀλλήλοις. (3) Ἐν ἀνθρώπῳ δὲ μάλιστα, ὅτι οὐ μόνον τοῦ εἶναι ἀλλὰ καὶ τοῦ εὖ εἶναι συνεργὰ ἀλλήλοις τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν ἐστίν. Καὶ ἡ τῶν τέκνων κτῆσις οὐ λειτουργίας 20 ἕνεκεν τῇ φύσει μόνον οὖσα τυγχάνει ἀλλὰ καὶ ὠφελείας· ἃ γὰρ ἂν δυνάμενοι εἰς ἀδυνάτους πονήσωσι, πάλιν κομίζονται παρὰ δυναμένων ἀδυνατοῦντες ἐν τῷ γήρᾳ. (4) Ἅμα δὲ καὶ ἡ φύσις ἀναπληροῖ ταύτῃ τῇ περιόδῳ τὸ ἀεὶ εἶναι, ἐπεὶ κατ' ἀριθμὸν οὐ δύναται, ἀλλά γε 25 κατὰ τὸ εἶδος· οὕτω προῳκονόμηται ὑπὸ τοῦ θείου ἑκατέρου ἡ φύσις, τοῦ τε ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός, πρὸς τὴν κοινωνίαν. Διείληπται γὰρ τῷ μὴ ἐπὶ ταὐτὰ πάντα χρήσιμον ἔχειν τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἔνια μὲν ἐπὶ τἀναντία, εἰς ταὐτὸ δὲ συντείνοντα· τὸ μὲν γὰρ ἰσχυ-30 ρότερον τὸ δ' ἀσθενέστερον ἐποίησεν, ἵνα τὸ μὲν φυλακτικώτερον ᾖ διὰ τὸν φόβον, τὸ δ' ἀμυντικώτερον διὰ τὴν ἀνδρίαν, καὶ τὸ μὲν πορίζῃ τὰ ἔξωθεν, τὸ δὲ σώζῃ τὰ ἔνδον· καὶ πρὸς τὴν ἐργασίαν τὸ μὲν δυνάμενον ἑδραῖον εἶναι, πρὸς δὲ τὰς ἔξωθεν θυραυλίας ἀσθε-35 νές, τὸ δὲ πρὸς μὲν τὰς ἡσυχίας χεῖρον, πρὸς δὲ τὰς κινήσεις ὑγιεινόν· καὶ περὶ τέκνων τὴν μὲν γένεσιν ἴδιον, τὴν δὲ ὠφέλειαν κοινήν· τῶν μὲν γὰρ τὸ θρέψαι, τῶν δὲ τὸ παιδεῦσαί ἐστιν.

Ex iis vero quæ ad homines pertinent, prima est cura complectens uxorem. Nam naturalis societas maxime est inter feminam et marem. Atque in aliis quoque nobis propositum est, quod talia multa expetat natura efficere, quemadmodum et singulas animantes. Fieri autem nequit ut hoc absolvat femina absque mare, aut mas absque femina. Unde necessaria est horum societatis constitutio. (2) In ceteris quidem animantibus exstat hoc sine ratione, et eatenus, quoad fert natura ipsarum, et procurandæ sobolis gratia tantum. In iis vero quæ mansuetæ sunt et magis callidæ atque prudentes, perfectius hoc est; apparentque in eis adjumenta mutua benevolentiæ, et operum communis labor. (3) Id quod maxime in hominum genere evidens est. Non enim in hoc tantum maris et feminæ conjunctio in eo efficax est, ut vita propagetur, sed ut bene etiam degatur. Et liberûm procreatio non pertinet tantum ad explendum munus naturæ, sed ad utilitatem quoque. Quem laborem enim valentiores infirmioribus impendunt, ejus fructum recipiunt effœti in senectute a valentioribus. (4) Simul etiam ipsa natura hoc circuitu complet perpetuitatem vitæ, specie nimirum, quum nequeat numero. Atque ista ratione dispositus est a numine divino tam maris quam feminæ sexus singillatim ad communionem. Sic enim divisa sunt omnia, ut non idem usus sit facultatis illorum, quum quædam in contraria vergant, quæ ipsa tamen contendant eodem. Etenim natura unum sexum fecit robustiorem, imbecilliorem alterum; ut ille ad custodiendas res propter timorem: hic propter fortitudinem ad propugnandum magis esset idoneus; itemque ut ille foris parta afferret, hic intus conservaret allata. Præterea voluit hunc ad opera facienda, assiduitatem habere, sed ad excubandum foris infirmum esse: illum ad quietem minus aptum, sed validum ad exercitationes et motus. Ad liberos etiam quod attinet, ut sit horum ortus peculiaris, utilitas autem communis: nam aliorum est educatio aliorum institutio.

CAP. IV.

Præcepta marito erga uxorem servanda.

Πρῶτον μὲν οὖν νόμοι πρὸς γυναῖκα, καὶ τὸ μὴ 40 ἀδικεῖν· οὕτως γὰρ ἂν οὐδ' αὐτὸς ἀδικοῖτο. Τοῦθ' ὑφηγεῖται δὲ καὶ ὁ κοινὸς νόμος, καθάπερ οἱ Πυθαγόρειοι λέγουσιν, ὥσπερ ἱκέτιν καὶ ἀφ' ἑστίας ἠγμένην, ὡς ἥκιστα δεῖν [δοκεῖν] ἀδικεῖν· ἀδικία δὲ ἀνδρὸς αἱ θύραζε συνουσίαι γινόμεναι. (2) Περὶ δὲ ὁμιλίας, μήθ' 45 ὥστε δεῖσθαι μήθ' ὡς ἀπόντων ἀδυνατεῖν ἡσυχάζειν, ἀλλ' οὕτως ἐθίζειν ὥστε ἱκανῶς ἔχειν παρόντος καὶ μὴ παρόντος. Εὖ δ' ἔχει καὶ τὸ τοῦ Ἡσιόδου,

παρθενικὴν δὲ γαμεῖν, ἵνα ἤθεα κεδνὰ διδάξῃς·

Primum igitur legibus defenduntur uxores, ne injuria illis inferatur. Sic enim ipse maritus quoque minime afficietur injuria. Huc etiam lex communis deducit, ut Pythagorici aiunt: Omnem injuriæ opinionem abesse debere ab ea quæ supplicis instar sit et tanquam a foco deducta. Est autem injuria, quam facit maritus, in consuetudine cum extraneis. (2) Ad usum vero congressumque quod attinet, ne ille desideretur, præstandum est, neu propter absentiam quieti locus non sit: sed assuescendo conciliabitur quod satis sit præsentibus et absentibus. Præclare autem se habet et hoc Hesiodi:

Sitque uxor, mores quæ discat, virgo, probatos.

αἱ γὰρ ἀνομοιότητες τῶν ἠθῶν ἥκιστα φιλικόν. (3) Περὶ δὲ κοσμήσεως, ὥσπερ οὐδὲ τὰ ἤθη δεῖ ἀλαζονευομένους ἀλλήλοις πλησιάζειν, οὕτως οὐδὲ τὰ σώματα· ἡ δὲ διὰ τῆς κοσμήσεως οὐδὲν διαφέρουσά ἐστι τῆς τῶν 5 τραγῳδῶν ἐν τῇ σκευῇ πρὸς ἀλλήλους ὁμιλία.

Nam morum dissimilitudo minime est amoris efficiens. (3) De ornatu hoc servetur, ut quemadmodum ineptiæ ostentationum in moribus, ita corpore quoque inter consuescendum fugiantur. Nam compta et ornata ista conjugum vita nihil differt a tragœdorum in scena versantium ornatu.

CAP. V.

De servis.

Τῶν δὲ κτημάτων πρῶτον μὲν καὶ ἀναγκαιότατον τὸ βέλτιστον καὶ ἡγεμονικώτατον· τοῦτο δ' ἦν ἄνθρωπος. Διὸ δεῖ πρῶτον δούλους παρασκευάζεσθαι σπουδαίους. Δούλων δὲ εἴδη δύο, ἐπίτροπος καὶ ἐργάτης. Ἐπεὶ 10 δὲ ὁρῶμεν ὅτι αἱ παιδεῖαι ποιούς τινας ποιοῦσι τοὺς νέους, ἀναγκαῖον καὶ παρασκευασάμενον τρέφειν οἷς τὰ ἐλευθέρια τῶν ἔργων προστακτέον. (2) Ὁμιλία δὲ πρὸς δούλους ὡς μήτε ὑβρίζειν ἐᾶν μήτε ἀνιέναι, καὶ τοῖς μὲν ἐλευθεριωτέροις τιμῆς μεταδιδόναι, τοῖς δ' ἐρ-15 γάταις τροφῆς πλῆθος. Καὶ ἐπειδὴ ἡ τοῦ οἴνου πόσις καὶ τοὺς ἐλευθέρους ὑβριστὰς ποιεῖ, καὶ πολλὰ ἔθνη ἀπέχεται καὶ τῶν ἐλευθέρων, οἷον Καρχηδόνιοι ἐπὶ στρατιᾶς, φανερὸν ὅτι τούτου ἢ μηδὲν ἢ ὀλιγάκις μεταδοτέον. (3) Ὄντων δὲ τριῶν, ἔργου καὶ κολάσεως καὶ 20 τροφῆς, τὸ μὲν μήτε κολάζεσθαι μήτ' ἐργάζεσθαι, τροφὴν δ' ἔχειν, ὕβριν ἐμποιεῖ, τὸ δὲ ἔργα μὲν ἔχειν καὶ κολάσεις, τροφὴν δὲ μή, βίαιον, καὶ ἀδυναμίαν ποιεῖ. Λείπεται δὴ ἔργα παρέχειν καὶ τροφὴν ἱκανήν· ἀμίσθων γὰρ οὐχ οἷόντε ἄρχειν, δούλῳ δὲ μισθὸς 25 τροφή. Ὥσπερ δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις ὅταν μὴ γίγνηται τοῖς βελτίοσι βέλτιον μηδὲ ἆθλα ᾖ ἀρετῆς καὶ κακίας, γίνονται χείρους, οὕτω καὶ περὶ οἰκέτας. (4) Διόπερ δεῖ ποιεῖσθαι σκέψιν, καὶ διανέμειν τε καὶ ἀνιέναι κατ' ἀξίαν ἕκαστα, καὶ τροφὴν καὶ ἐσθῆτα καὶ ἀργίαν καὶ 30 κολάσεις, λόγῳ καὶ ἔργῳ μιμουμένους τὴν τῶν ἰατρῶν δύναμιν, ἐν φαρμάκου λόγῳ, προσθεωροῦντας ὅτι ἡ τροφὴ οὐ φάρμακον διὰ τὸ συνεχές. (5) Γένη δ' ἂν εἴη δούλων πρὸς τὰ ἔργα βέλτιστα μήτε δειλὰ μήτ' ἀνδρεῖα ἄγαν. Ἀμφότερα γὰρ ἀδικοῦσιν· καὶ γὰρ οἱ ἄγαν δει-35 λοὶ οὐχ ὑπομένουσι καὶ οἱ θυμοειδεῖς οὐκ εὐαρχοι. (6) Χρὴ δὲ καὶ τέλος ὡρίσθαι πᾶσιν· δίκαιον γὰρ καὶ συμφέρον τὴν ἐλευθερίαν κεῖσθαι ἆθλον· βούλονται γὰρ πονεῖν, ὅταν ᾖ ἆθλον καὶ ὁ χρόνος ὡρισμένος. Δεῖ δὲ καὶ ἐξομηρεύειν ταῖς τεκνοποιίαις, καὶ μὴ κτᾶσθαι 40 ὁμοεθνεῖς πολλούς, ὥσπερ καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν, καὶ τὰς θυσίας καὶ τὰς ἀπολαύσεις μᾶλλον τῶν δούλων ἕνεκα ποιεῖσθαι ἢ τῶν ἐλευθέρων· πλείονα γὰρ ἔχουσιν οὗτοι οὗπερ ἕνεκα τὰ τοιαῦτα ἐνομίσθη.

In facultatibus autem primum et maxime necessarium est id quod optimum atque præstantissimum est. Is erat homo. Quapropter servi ante omnia probi sunt parandi. Horum genera sunt duo : procurator et operarius. Quia vero cernimus juniores disciplina modificari, necesse fuerit parare educando eos a quibus liberales operæ exigantur. (2) Sic autem erga servos dominus se geret, ut neque petulantes neque remissos esse patiatur, utque liberalioribus aliquid honoris habeat, et operariis cibi copiam præbeat. Quoniam autem vini potu etiam liberi petulantes effici solent, et in multis gentibus hoc liberi quoque homines abstinent, ut in castris Carthaginienses, patet quod servis vel nihil vini vel perquam parum contribuendum sit. (3) Jam tribus propositis, opere, animadversione et cibo, si cibus suppetat sine opere et animadversione, ita petulantia innascitur. Inter opera vero et animadversionem cibum non habere, et injustum atque violentum est, et elidit frangitque vires: Relinquitur ergo hoc, ut opera facere illi cogantur, et satis eis suppeditetur cibi. Nam non potest aliquis dominus esse eorum quibus merces nulla persolvatur : servi autem merces cibus est. Quod vero in aliis accidit ut deteriores fiant, si non melioribus sit melius, neque præmia virtutis atque vitiorum proposita sint, idem contingit in famulis. (4) Quamobrem consideratio adhibenda est, distribuenturque et remittentur singula pro eo ac illi merebuntur : cibus, vestes, otium, animadversio; imitabimurque verbo et re facultatem medicorum quoad medicamenta, hanc quidem cogitationem adjungentes : quod cibus non sit medicamentum propter continuum usum. (5) Ad opera facienda servorum natio maxime opportuna est ea quæ neque ignava neque nimis fortis sit. Ambæ enim hæ injustæ et improbæ sunt : nam nimis ignavi nihil tolerant, et animosi difficulter reguntur. (6) Finis etiam præscribendus est universis. Justum enim est et utile, præmium propositum esse libertatem. Libenter enim laboratur præmio proposito et tempore præfinito. Sunt etiam procreationibus liberûm tanquam pignoribus obsidum obstringendi. Non parabuntur autem servi multi populares, ut nec in urbibus. Et sacrificia, fructusque voluptatis ad servos magis quam liberos est referendus : nam plura sunt in illis, propter quæ hæc fuerunt instituta.

CAP. VI.

De procuratoris servi et diligentis heri officio.

Εἴδη δὲ τοῦ οἰκονόμου τέτταρα, ἃ δεῖ ἔχειν περὶ τὰ χρήματα. Καὶ γὰρ τὸ κτᾶσθαι δυνατὸν χρὴ εἶναι καὶ φυλάττειν· εἰ δὲ μή, οὐδὲν ὄφελος τοῦ κτᾶσθαι· τῷ γὰρ ἠθμῷ ἀντλεῖν τοῦτ' ἐστί, καὶ ὁ λεγόμενος τετρημένος πίθος. Ἔτι δὲ καὶ εἶναι κοσμητικὸν τῶν ὑπαρχόντων καὶ χρηστικόν· τούτων γὰρ ἕνεκα κἀκείνων δεόμεθα. (2) Διῃρῆσθαι δὲ δεῖ τῶν κτημάτων ἕκαστον, καὶ πλείω τὰ κάρπιμα εἶναι τῶν ἀκάρπων, καὶ τὰς ἐργασίας οὕτω νενεμῆσθαι ὅπως μὴ ἅμα κινδυνεύσωσιν ἅπασιν. Πρὸς δὲ φυλακὴν τοῖς τε Περσικοῖς συμφέρει χρῆσθαι καὶ τοῖς Λακωνικοῖς. Καὶ ἡ Ἀττικὴ δὲ οἰκονομία χρήσιμος· ἀποδιδόμενοι γὰρ ὠνοῦνται. Καὶ ἡ τοῦ ταμιείου θέσις οὐκ ἔστιν ἐν ταῖς μικροτέραις οἰκονομίαις. (3) Περσικὰ δὲ ἦν τὸ πάντα ἐπιτάττειν καὶ πάντ' ἐφορᾶν αὐτόν, καὶ ὃ ἔλεγε Δίων περὶ Διονυσίου· οὐθεὶς γὰρ ἐπιμελεῖται ὁμοίως τῶν ἀλλοτρίων καὶ τῶν οἰκείων, ὥστε ὅσα ἐνδέχεται, δι' αὑτοῦ ποιεῖσθαι χρὴ τὴν ἐπιμέλειαν. Καὶ τὸ τοῦ Πέρσου καὶ τὸ τοῦ Λίβυος ἀπόφθεγμα εὖ ἂν ἔχοι· ὁ μὲν γὰρ ἐρωτηθεὶς τί μάλιστα ἵππον πιαίνει, « ὁ τοῦ δεσπότου ὀφθαλμὸς » ἔφη· ὁ δὲ Λίβυς ἐρωτηθεὶς ποία κόπρος ἀρίστη, « τὰ τοῦ δεσπότου ἴχνη » ἔφη. (4) Ἐπισκεπτέον οὖν τὰ μὲν αὐτὸν τὰ δὲ τὴν γυναῖκα, ὡς ἑκατέροις διαιρεῖται τὰ ἔργα τῆς οἰκονομίας. Καὶ τοῦτο ποιητέον ἐν μικραῖς οἰκονομίαις ὀλιγάκις, ἐν δ' ἐπιτροπευομέναις πολλάκις. Οὐ γὰρ οἷόντε μὴ καλῶς ὑποδεικνύντος καλῶς μιμεῖσθαι, οὔτ' ἐν τοῖς ἄλλοις οὔτ' ἐν ἐπιτροπείᾳ· ὡς ἀδύνατον μὴ ἐπιμελῶν δεσποτῶν ἐπιμελεῖς εἶναι τοὺς ἐφεστῶτας. (5) Ἐπεὶ δὲ ταῦτα καὶ καλὰ πρὸς ἀρετὴν καὶ ὠφέλιμα πρὸς οἰκονομίαν, ἐγείρεσθαι χρὴ πρότερον δεσπότας οἰκετῶν καὶ καθεύδειν ὕστερον, καὶ μηδέποτε ἀφύλακτον οἰκίαν εἶναι ὥσπερ πόλιν, ὅσα τε δεῖ ποιεῖν, μήτε νυκτὸς μήτε ἡμέρας παριέναι· τό τε διανίστασθαι νύκτωρ· τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς ὑγίειαν καὶ οἰκονομίαν καὶ φιλοσοφίαν χρήσιμον. (6) Ἐν μὲν οὖν ταῖς μικραῖς κτήσεσιν ὁ Ἀττικὸς τρόπος τῆς διαθέσεως τῶν ἐπικαρπιῶν χρήσιμος· ἐν δὲ ταῖς μεγάλαις διαμερισθέντων καὶ τῶν πρὸς ἐνιαυτὸν καὶ τῶν κατὰ μῆνα δαπανωμένων, ὁμοίως δὲ καὶ περὶ σκευῶν χρήσεως τῶν καθ' ἡμέραν καὶ τῶν ὀλιγάκις, ταῦτα παραδοτέον τοῖς ἐφεστῶσιν. Ἐπὶ τούτοις καὶ τὴν ἐπίσκεψιν αὐτῶν διά τινος χρόνου ποιητέον, ἵνα μὴ λανθάνῃ τὸ σωζόμενον καὶ τὸ ἐλλεῖπον. (7) Οἰκίαν δὲ πρός τε τὰ κτήματα ἀποβλέποντα κατασκευαστέον καὶ πρὸς ὑγίειαν καὶ πρὸς εὐημερίαν αὐτῶν· λέγω δὲ κτήματα μέν, οἷον καρποῖς καὶ ἐσθῆτι ποία συμφέρει, καὶ τῶν καρπῶν ποία ξηροῖς καὶ ποία ὑγροῖς, καὶ τῶν ἄλλων κτημάτων ποία ἐμψύχοις καὶ ποία ἀψύχοις καὶ δούλοις καὶ ἐλευθέροις καὶ γυναιξὶ καὶ ἀνδράσι καὶ ξένοις καὶ ἀστοῖς. Καὶ πρὸς εὐημερίαν δὲ καὶ πρὸς ὑγίειαν δεῖ εἶναι, εὔπνουν μὲν τοῦ θέρους, εὐήλιον δὲ τοῦ χειμῶνος. (8) Εἴη δ' ἂν ἡ τοιαύτη

Genera autem orum qui rem domesticam dispensent quattuor sunt, eaque in pecuniarum ratione versantur. Oportet enim hos eos esse qui et parare et tueri possint. Si enim tueri nesciant, frustra paraverint; estque hoc aquam infundibulo haurire, et pertusum, quod dicitur, dolium. Oportet item esse eos qui ordinare exornareque bona, et his uti sciant. Has enim ob causas opus illis est. (2) Facultates etiam singillatim distinctas, et plures fructuosas quam infructuosas, itemque quæstus sic distributos esse convenit, ne simul universorum periculum adeatur. Ad custodiam vero profuerit uti Persicis et Laconicis institutis; estque etiam Attica rei domesticæ administratio utilis; vendentes enim emunt. Atque in rei exilis domestica administratione cellæ penuariæ non est locus. (3) Persica autem instituta sunt : omnia disposita ipsum dominum inspicere. Et quod de Dionysio aiebat Dion : nemo enim parem curam adhibet de alienis rebus atque familiaribus. Ideo per se unusquisque omnium rerum, quarum conceditur, curam suscipiat. Opportunumque fuerit dictum tam Persæ quam Afri. Ille enim interrogatus, quid equum maxime pinguem efficeret? « Domini, inquit, oculus. » At Afer interrogatus, quodnam stercus esset optimum? « Domini, inquit, vestigia. » (4) Inspicientur igitur quædam ab ipso viro, quædam ab uxore, pro eo atque divisa sunt opera administrationis domesticæ, suaque tributa utrique. Atque in exilis rei familiaris cura, hoc rarius; sed ubi procuratores sunt, sæpius faciendum est. Bona enim imitatio esse sine exemplo bono nequit, quum ceteris in rebus, tum in procuratione. Itaque præfecti diligentes et attenti non possunt effici omnino sine diligentia et attentione dominorum. (5) Quoniam vero hæc quum ad virtutem speciosa, tum ad rei familiaris curam utilia sunt, debent excitari de somno prius domini, quam familia, posterius cubitum ire. Domus autem sine custodia relinquetur tanquam urbs nullo tempore. Quæque fieri oportet, ea neque die neque noctu intermittentur. Atque etiam surgendum noctu : hoc enim et ad sanitatem et rei familiaris curam et studia sapientiæ conducit. (6) Ubi quidem facultates sunt exiguæ, utilis est Atticorum ratio in fructibus disponendis: in magna vero atque copiosa re, divisis impendiis annuis atque menstruis, itemque vasorum usu quotidiano et rariore : ita ista deinde præfectis tradentur. Ac post certum tempus etiam inspicientur, ne ignoretur quid salvum sit, et quid desideretur. (7) Domus vero accommodanda est respiciendo et ad facultates et ad sanitatem, et ad incolentium jucundum usum. Ad facultates, inquam, ut cujusmodi conveniant fructibus et vestimentis, itemque fructibus aridis et humidis, aliarumque facultatum quibus loca perflabilia, quibus non perflabilia, nec non quæ servis, quæ liberis, quæ mulieribus, quæ viris, quæ hospitibus, quæ civibus. Ad sanitatem vero et jucundum usum apta futura est domus æstate ventis exposita, et soli hieme. (8) Hæc fuerit scilicet ejusmodi

κατάβορρος οὖσα καὶ μὴ ἰσοπλατής. Δοκεῖ δὲ καὶ ἐν ταῖς μεγάλαις οἰκονομίαις χρήσιμος εἶναι θυρωρός, ὃς ἂν ᾖ ἄχρηστος τῶν ἄλλων ἔργων, πρὸς τὴν σωτηρίαν τῶν εἰσφερομένων καὶ ἐκφερομένων. Πρὸς εὐχρηστίαν δὲ σκευῶν τὸ Λακωνικόν· χρὴ γὰρ ἓν ἕκαστον ἐν τῇ αὑτοῦ χώρᾳ κεῖσθαι· οὕτω γὰρ ἂν ἕτοιμον ὂν οὐ ζητοῖτο.

ut aquilonem spectet, et non æquali latitudine. In re familiari magna existimatur utilis esse janitor quoque, ex eorum numero, qui non sunt utiles ad opera facienda, ut salva sint quæ inferuntur et efferuntur. Ad expeditum vero usum vasorum Laconica ratio profuerit. Nam quidque suo loco repositum esse debet: sic enim quum in promptu sit, minime requiretur.

LIBER II.

CAP. I.

Quattuor Œconomicæ genera describuntur.

Τὸν οἰκονομεῖν μέλλοντά τι κατὰ τρόπον δεῖ τῶν τε τόπων, περὶ οὓς πραγματεύεται, μὴ ἀπείρως ἔχειν καὶ τῇ φύσει εὐφυῆ εἶναι καὶ τῇ προαιρέσει φιλόπονόν τε καὶ δίκαιον· ὅ τι γὰρ ἂν ἀπῇ τούτων τῶν μερῶν, πολλὰ διαμαρτήσεται περὶ τὴν πραγματείαν ἣν μεταχειρίζεται. Οἰκονομίαι δέ εἰσι τέσσαρες, ὡς ἐν τύπῳ διελέσθαι (τὰς γὰρ ἄλλας εἰς τοῦτο ἐμπιπτούσας εὑρήσομεν), βασιλική, σατραπική, πολιτική, ἰδιωτική. (2) Τούτων δὲ μεγίστη μὲν καὶ ἁπλουστάτη ἡ βασιλική, ποικιλωτάτη δὲ καὶ ῥάστη ἡ πολιτική, ἐλαχίστη δὲ καὶ ποικιλωτάτη ἡ ἰδιωτική. Ἐπικοινωνεῖν μὲν τὰ πολλὰ ἀλλήλαις ἀναγκαῖόν ἐστιν· ὅσα δὲ μάλιστα δι' αὐτῶν ἑκάστῃ συμβαίνει, ταῦτα ἐπισκεπτέον ἡμῖν ἐστίν. Πρῶτον μὲν τοίνυν τὴν βασιλικὴν ἴδωμεν. Ἔστι δὲ αὕτη δυναμένη μὲν τὸ καθόλου, εἴδη δὲ ἔχουσα τέτταρα, περὶ νόμισμα, περὶ τὰ ἐξαγώγιμα, περὶ τὰ εἰσαγώγιμα, περὶ τὰ ἀναλώματα. (3) Τούτων δὲ ἕκαστον περὶ μὲν τὸ νόμισμα λέγω ποῖον καὶ πότε τίμιον ἢ εὔωνον ποιητέον, περὶ δὲ τὰ ἐξαγώγιμα καὶ εἰσαγώγιμα, πότε καὶ τίνα παρὰ τῶν σατραπῶν ἐν τῇ ταγῇ ἐκλαβόντι αὐτῷ λυσιτελήσει διατίθεσθαι, περὶ δὲ τὰ ἀναλώματα, τίνα περιαιρετέον καὶ πότε, καὶ πότερον δοτέον νόμισμα εἰς τὰς δαπάνας ἢ ἃ τῷ νομίσματι ὤνια. (4) Δεύτερον δὲ τὴν σατραπικήν. Ἔστι δὲ ταύτης εἴδη ἓξ τῶν προσόδων, ἀπὸ γῆς, ἀπὸ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἰδίων γινομένων, ἀπὸ ἐμπόρων, ἀπὸ τελῶν, ἀπὸ βοσκημάτων, ἀπὸ τῶν ἄλλων. Αὐτῶν δὲ τούτων πρώτη μὲν καὶ κρατίστη ἡ ἀπὸ τῆς γῆς (αὕτη δ' ἐστὶν ἥν οἱ μὲν ἐκφόριον οἱ δὲ δεκάτην προσαγορεύουσιν), δευτέρα ἡ ἀπὸ τῶν ἰδίων γινομένη, οὗ μὲν χρυσίον, οὗ δὲ ἀργύριον, οὗ δὲ χαλκός, οὗ δὲ ὁπόσα δύναται γίνεσθαι· τρίτη δὲ ἡ ἀπὸ τῶν ἐμποριῶν, τετάρτη δὲ ἡ ἀπὸ τῶν κατὰ γῆν τε καὶ ἀγοραίων τελῶν γινομένη, πέμπτη δὲ ἡ ἀπὸ τῶν βοσκημάτων, ἐπικαρπία τε καὶ δεκάτη καλουμένη· ἕκτη δὲ ἡ ἀπὸ τῶν ἄλλων, ἐπικεφάλαιόν τε καὶ χειρωνάξιον προσαγορευομένη. (5) Τρίτον δὲ τὴν πολιτικήν· ταύτης δὲ κρατίστη μὲν πρόσοδος ἡ ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐν τῇ χώρᾳ γινομένων, εἶτα ἡ ἀπὸ ἐμποριῶν καὶ διαγωγῶν, εἶτα ἡ ἀπὸ τῶν ἐγκυκλίων. (6) Τέταρτον δὲ καὶ τελευταῖον τὴν ἰδιωτικήν· αὕτη δ' ἐστὶν ἀνώμαλος μὲν διὰ τὸ δεῖν μὴ πρὸς ἕνα σκοπὸν οἰκονομεῖν, ἐλαχίστη δὲ διὰ τὸ καὶ τὰς προσόδους καὶ τὰ

Qui rem domesticam quampiam vero modo administraturus est, eum neque locorum, in quibus negotia geret, ignarum, et natura ingeniosum, et proposito laboriosum atque justum esse oportet. Ex his enim quicquid defuerit, in tractatione susceptorum negotiorum plurimum peccabitur. Sunt autem formæ administrationis domesticæ, ut informatione quadam res distinguatur, quattuor (nam ceteras in istas incidere reperiemus): regia, satrapica, civilis, privata. (2) Harum maxima et simplicissima est regia. Varia autem præ ceteris ac facillima, civilis. At privata, minima illa quidem est, sed et ipsa admodum varia. Atque esse multa inter has communia necesse est: quæ autem per se in singulis eveniant, ea nobis sunt consideranda. Primum itaque videamus de regia. Est autem hæc vi atque potestate generalis, sed habet formas quattuor, nummariam, exportandorum, importandorum, et impendiorum. (3) Hæc singula talia sunt. Nummaria, inquam, quales nummi et quando faciendum sit ut cari sint aut viles. Exportandorum autem importandorumque forma: quando aut quænam excepta ipsi de iis quæ satrapis constituta sunt, cum emolumento distrahantur: impendiorum vero seu sumptuaria forma considerat, quinam sumptus minuendi sint, et quando. Item nummine impendendi, an ea quæ nummis emi solent. (4) Secundo loco satrapicam videamus. Hujus fructuum genera sunt sex: agrorum; eorum quæ cujusque regionis sunt peculiaria; a mercatoribus; ex vectigalibus; pecuaria, et quæ alia reddunt. Est autem primus omnium et præstantissimus fructus quem agri reddunt; eumque alii tributum seu pensionem, alii decimam appellant. Secundus, eorum quæ propria sunt regionis, alicubi aurum, alicubi argentum, alicubi æs, alicubi alia quæ exsistere possunt. Tertius fructus est fori seu mercaturæ. Quartus, vectigalium tam ex agris quam rebus venalibus. Quintus, pecuariæ, quæ nominatur fructuum accessio et decima. Sextus, eorum quæ alia reddunt, quæ nomina habent facta a fœnore seu capite et officina. (5) Jam tertio loco civilem formam videamus. Hujus fructus præstantissimi sunt ab iis quæ fert proprietas cujusque regionis; proximi, mercaturæ et ludorum; postremi, rerum quotidianarum atque communium. (6) Restat quarta et ultima, privatorum domestica administratio. Ea est inæquabilis, eo quod non unum aliquod tanquam signum propositum in hac spectandum sit. Est et

πρὸς ἀρετὴν συντεῖνον. Ὁμοίως δὲ καὶ πολλὰ τῶν ὀργάνων τῶν ἀρχαίων, οἷον πηκτίδες καὶ βάρβιτοι καὶ τὰ πρὸς ἡδονὴν συντείνοντα τοῖς ἀκούουσι τῶν χρωμένων, ἑπτάγωνα καὶ τρίγωνα καὶ σαμβῦκαι, καὶ 5 πάντα τὰ δεόμενα χειρουργικῆς ἐπιστήμης. (8) Εὐλόγως δ' ἔχει καὶ τὸ περὶ τῶν αὐλῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μεμυθολογημένον· φασὶ γὰρ δὴ τὴν Ἀθηνᾶν εὑροῦσαν ἀποβαλεῖν τοὺς αὐλούς. Οὐ κακῶς μὲν οὖν ἔχει φάναι καὶ διὰ τὴν ἀσχημοσύνην τοῦ προσώπου τοῦτο ποιῆσαι 10 δυσχεράνασαν τὴν θεόν· οὐ μὴν ἀλλὰ μᾶλλον εἰκὸς ὅτι πρὸς τὴν διάνοιαν οὐθέν ἐστι ἡ παιδεία τῆς αὐλήσεως· τῇ δὲ Ἀθηνᾷ τὴν ἐπιστήμην περιτίθεμεν καὶ τὴν τέχνην.

ad virtutem facerent, et contraria judicare. Eodem modo multa ex veteribus instrumentis rejecta sunt, ut pectides, barbiti, et quæ pertinent ad voluptatem audientium eos qui instrumentis utuntur, septangula, tringula, sambucæ, et quæcumque manuum operam scienter adhibitam postulant. (8) Neque vero sine causa veteres fabulam de tibiis commenti sunt. Has enim ferunt Minervam inventas abjecisse: quod factum esse ab ipsa non temere traditur oris deformitatem indignante: tamen probabilius est, id causæ secutam fuisse, quod tibiæ cantus nihil facit ad mentem et intelligentiam, quum scientiam et artem Minervæ tribuere soleamus.

CAP. VII.

Ἐπεὶ δὲ τῶν τε ὀργάνων καὶ τῆς ἐργασίας ἀποδοκι-15 μάζομεν τὴν τεχνικὴν παιδείαν, τεχνικὴν δὲ τίθεμεν τὴν πρὸς τοὺς ἀγῶνας· ἐν ταύτῃ γὰρ ὁ πράττων οὐ τῆς αὑτοῦ μεταχειρίζεται χάριν ἀρετῆς, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀκουόντων ἡδονῆς, καὶ ταύτης φορτικῆς. Διόπερ οὐ τῶν ἐλευθέρων κρίνομεν εἶναι τὴν ἐργασίαν, ἀλλὰ θη-20 τικωτέραν. Καὶ βαναύσους δὴ συμβαίνει γίγνεσθαι· πονηρὸς γὰρ ὁ σκοπὸς πρὸς ὃν ποιοῦνται τὸ τέλος. Ὁ γὰρ θεατὴς φορτικὸς ὢν μεταβάλλειν εἴωθε τὴν μουσικήν, ὥστε καὶ τοὺς τεχνίτας τοὺς πρὸς αὐτὸν μελετῶντας αὐτούς τε ποιούς τινας ποιεῖ καὶ τὰ σώματα 25 διὰ τὰς κινήσεις.

Sed quoniam instrumentorum et usus disciplinam artificiosam improbamus; (artificiosam autem ponimus eam, quæ ad certamina pertinet: ubi qui agit, non suæ virtuti, sed audientum voluptati, atque huic importunæ atque ineptæ, studet;) idcirco operis functionem non ingenuis hominibus dignam, sed mercenariam potius esse judicamus: et artifices ipsos illiberales fieri censemus. Nam finis quem intuentur malus et turpis est. Spectator enim indoctus et ineptus musicam mutare solet. Itaque et artifices, qui ad ipsum meditando se componunt, quum ipsos, tum corpora propter motus ad deteriorem modum conformat.

[VII.] 2. Σκεπτέον δ' ἔτι περί τε τὰς ἁρμονίας καὶ τοὺς ῥυθμούς, καὶ πρὸς παιδείαν πότερον πάσαις χρηστέον ταῖς ἁρμονίαις καὶ πᾶσι τοῖς ῥυθμοῖς ἢ διαιρετέον, ἔπειτα τοῖς πρὸς παιδείαν διαπονοῦσι πότερον 30 τὸν αὐτὸν διορισμὸν θήσομεν ἢ τρίτον δεῖ τινὰ ἕτερον, ἐπειδὴ τὴν μὲν μουσικὴν ὁρῶμεν διὰ μελοποιίας καὶ ῥυθμῶν οὖσαν, τούτων δ' ἑκάτερον οὐ δεῖ λεληθέναι τίνα ἔχει δύναμιν πρὸς παιδείαν, καὶ πότερον προαιρετέον μᾶλλον τὴν εὐμελῆ μουσικὴν ἢ τὴν εὔρυθμον. 35 (3) Νομίσαντες οὖν πολλὰ καλῶς λέγειν περὶ τούτων τῶν τε νῦν μουσικῶν ἐνίους καὶ τῶν ἐκ φιλοσοφίας ὅσοι τυγχάνουσιν ἐμπείρως ἔχοντες τῆς περὶ τὴν μουσικὴν παιδείας, τὴν μὲν καθ' ἕκαστον ἀκριβολογίαν ἀποδώσομεν ζητεῖν τοῖς βουλομένοις παρ' ἐκείνων, νῦν δὲ νο-40 μικῶς διέλωμεν, τοὺς τύπους μόνον εἰπόντες περὶ αὐτῶν. (4) Ἐπεὶ δὲ τὴν διαίρεσιν ἀποδεχόμεθα τῶν μελῶν ὡς διαιροῦσί τινες τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ, τὰ μὲν ἠθικὰ τὰ δὲ πρακτικὰ τὰ δ' ἐνθουσιαστικὰ τιθέντες, καὶ τῶν ἁρμονιῶν τὴν φύσιν πρὸς ἕκαστα τούτων οἰ-45 κείαν ἄλλην πρὸς ἄλλο μέρος τιθέασι, φαμὲν δ' οὐ μιᾶς ἕνεκεν ὠφελείας τῇ μουσικῇ χρῆσθαι δεῖν ἀλλὰ καὶ πλειόνων χάριν (καὶ γὰρ παιδείας ἕνεκεν καὶ καθάρσεως — τί δὲ λέγομεν τὴν κάθαρσιν, νῦν μὲν ἁπλῶς, πάλιν δ' ἐν τοῖς περὶ ποιητικῆς ἐροῦμεν σαφέστερον —, 50 τρίτον δὲ πρὸς διαγωγήν, πρὸς ἄνεσίν τε καὶ πρὸς τὴν τῆς συντονίας ἀνάπαυσιν), (5) φανερὸν ὅτι χρηστέον μὲν πάσαις ταῖς ἁρμονίαις, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον

[VII.] 2. De concentibus igitur et modis disseramus, et utrum omnibus concentibus et modis ad disciplinam, an quibusdam cum delectu uti conveniat. Deinde utrum iis qui in institutione puerorum elaborant, eandem terminationem ponamus, an tertiam quandam addere oporteat, quum musicam in cantus modulatione et numeris consistere videamus Quorum utrumque quam vim habeat ad disciplinam, notum habere debemus: et utrum musica præferenda sit bene modulata an bene numerosa. (3) De quibus quoniam recte tum quosdam hujus memoriæ musicos, tum etiam philosophos doctrinæ musicæ peritos præcepisse putamus, idcirco qui de singulis accuratius edoceri voluerint, ad auctores illos rejicimus. Nunc autem quasi legem ferendo formulam dumtaxat et rerum summam trademus. (4) Quoniam autem modorum partitionem, quam philosophi quidam induxerunt, probamus, qui quosdam morales, alios activos, nonnullos instinctu divino mentem concitantes esse statuunt, et concentuum naturam ad horum quodque, aliam ad aliam partem accommodant; nec unius, sed complurium commoditatum gratia musica utendum esse dicimus: nam tum disciplinæ tum purgationis gratia musica utendum: (quid autem purgationem appellemus nunc quidem simpliciter, sed alio in loco dicemus apertius, quum de arte poetica disseremus:) tum tertio ad vitam liberalem, remissionem et requiem: (5) hæc igitur quum ita sint, plane intelligitur, concentibus omnibus uti oportere, non tamen eodem modo, sed ad disci-

πάσαις χρηστέον, ἀλλὰ πρὸς μὲν τὴν παιδείαν ταῖς ἠθικωτάταις, πρὸς δὲ ἀκρόασιν ἑτέρων χειρουργούντων καὶ ταῖς πρακτικαῖς καὶ ταῖς ἐνθουσιαστικαῖς. Ὃ γὰρ περὶ ἐνίας συμβαίνει πάθος ψυχὰς ἰσχυρῶς, τοῦτο ἐν 5 πάσαις ὑπάρχει, τῷ δὲ ἧττον διαφέρει καὶ τῷ μᾶλλον, οἷον ἔλεος καὶ φόβος, ἔτι δ' ἐνθουσιασμός. Καὶ γὰρ ὑπὸ ταύτης τῆς κινήσεως κατακώχιμοί τινές εἰσιν· ἐκ δὲ τῶν ἱερῶν μελῶν ὁρῶμεν τούτους, ὅταν χρήσωνται τοῖς ἐξοργιάζουσι τὴν ψυχὴν μέλεσι, καθισταμένους 10 ὥσπερ ἰατρείας τυχόντας καὶ καθάρσεως. (6) Ταὐτὸ δὴ τοῦτο ἀναγκαῖον πάσχειν καὶ τοὺς ἐλεήμονας καὶ τοὺς φοβητικοὺς καὶ τοὺς ὅλως παθητικούς, τοὺς δ' ἄλλους καθ' ὅσον ἐπιβάλλει τῶν τοιούτων ἑκάστῳ, καὶ πᾶσι γίγνεσθαί τινα κάθαρσιν καὶ κουφίζεσθαι 15 μεθ' ἡδονῆς. Ὁμοίως δὲ καὶ τὰ μέλη τὰ καθαρτικὰ παρέχει χαρὰν ἀβλαβῆ τοῖς ἀνθρώποις. Διὸ ταῖς μὲν τοιαύταις ἁρμονίαις καὶ τοῖς τοιούτοις μέλεσι θετέον τοὺς τὴν θεατρικὴν μουσικὴν μεταχειριζομένους ἀγωνιστάς. (7) Ἐπεὶ δ' ὁ θεατὴς διττός, ὁ μὲν ἐλεύθερος 20 καὶ πεπαιδευμένος, ὁ δὲ φορτικὸς ἐκ βαναύσων καὶ θητῶν καὶ ἄλλων τοιούτων συγκείμενος, ἀποδοτέον ἀγῶνας καὶ θεωρίας καὶ τοῖς τοιούτοις πρὸς ἀνάπαυσιν. Εἰσὶ δ' ὥσπερ αὐτῶν αἱ ψυχαὶ παρεστραμμέναι τῆς κατὰ φύσιν ἕξεως, οὕτω καὶ τῶν ἁρμονιῶν παρεκβά- 25 σεις εἰσὶ καὶ τῶν μελῶν τὰ σύντονα καὶ παρακεχρωσμένα. Ποιεῖ δὲ τὴν ἡδονὴν ἑκάστοις τὸ κατὰ φύσιν οἰκεῖον. Διόπερ ἀποδοτέον ἐξουσίαν τοῖς ἀγωνιζομένοις πρὸς τὸν θεατὴν τὸν τοιοῦτον τοιούτῳ τινὶ χρῆσθαι τῷ γένει τῆς μουσικῆς. (8) Πρὸς δὲ παιδείαν, ὥσπερ εἴ- 30 ρηται, τοῖς ἠθικοῖς τῶν μελῶν χρηστέον καὶ ταῖς ἁρμονίαις ταῖς τοιαύταις. Τοιαύτη δ' ἡ δωριστί, καθάπερ εἴπομεν πρότερον· δέχεσθαι δὲ δεῖ κἄν τινα ἄλλην ἡμῖν δοκιμάζωσιν οἱ κοινωνοὶ τῆς ἐν φιλοσοφίᾳ διατριβῆς καὶ τῆς περὶ τὴν μουσικὴν παιδείας. Ὁ δ' ἐν τῇ 35 πολιτείᾳ Σωκράτης οὐ καλῶς τὴν φρυγιστὶ μόνην καταλείπει μετὰ τῆς δωριστί, καὶ ταῦτα ἀποδοκιμάσας τῶν ὀργάνων τὸν αὐλόν. Ἔχει γὰρ τὴν αὐτὴν δύναμιν ἡ φρυγιστὶ τῶν ἁρμονιῶν ἥνπερ αὐλὸς ἐν τοῖς ὀργάνοις· ἄμφω γὰρ ὀργιαστικὰ καὶ παθητικά. Δηλοῖ 40 δ' ἡ ποίησις· (9) πᾶσα γὰρ βακχεία καὶ πᾶσα ἡ τοιαύτη κίνησις μάλιστα τῶν ὀργάνων ἐστὶν ἐν τοῖς αὐλοῖς, τῶν δ' ἁρμονιῶν ἐν τοῖς φρυγιστὶ μέλεσι λαμβάνει ταῦτα τὸ πρέπον, οἷον ὁ διθύραμβος ὁμολογουμένως εἶναι δοκεῖ Φρύγιον. Καὶ τούτου πολλὰ παραδείγματα λέγουσιν 45 οἱ περὶ τὴν σύνεσιν ταύτην ἄλλα τε, καὶ διότι Φιλόξενος ἐγχειρήσας ἐν τῇ δωριστὶ ποιῆσαι διθύραμβον τοὺς μύθους οὐχ οἷός τ' ἦν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς ἐξέπεσεν εἰς τὴν φρυγιστὶ τὴν προσήκουσαν ἁρμονίαν πάλιν. (10) Περὶ δὲ τῆς δωριστὶ πάντες ὁμολογοῦσιν 50 ὡς στασιμωτάτης οὔσης καὶ μάλιστ' ἦθος ἐχούσης ἀνδρεῖον. Ἔτι δὲ ἐπεὶ τὸ μέσον μὲν τῶν ὑπερβολῶν ἐπαινοῦμεν καὶ χρῆναι διώκειν φαμέν, ἡ δὲ δωριστὶ ταύτην ἔχει τὴν φύσιν πρὸς τὰς ἄλλας ἁρμονίας, φανερὸν ὅτι τὰ Δώρια μέλη πρέπει παιδεύεσθαι μᾶλλον

plinam iis qui maxime faciunt ad mores; ad audiendum vero, dum alii manus adhibent, tam activis quam enthusiasticis. Nam affectus qui quosdam animos vehementer commovet, cunctis animis inest, sed eo differt, quod alios magis alios minus exagitat, ut misericordia et metus, adde etiam instinctum divinum. Nam et huic motui nonnulli sunt obnoxii, quos modis et carminibus sacris sedari videmus, quum modis animum furore levantibus usi fuerint, velut medicina purgatos. (6) Quod idem accidere necesse est misericordibus et timidis; ad summam iis qui sunt affectibus obnoxii; ceteris autem, prouti commotiones hujusmodi ad quemque attinent: et omnes purgari quodammodo, et affectu cum quadam voluptate levari. Simili vero ratione modi, quibus inest purgandi vis, innocuam hominibus jucunditatem afferunt. Quamobrem hujusmodi concentuum et modorum certamine committendi sunt hi qui musicam theatralem tractant. (7) Sed quoniam spectator est duplex, alter ingenuus atque doctus, alter indoctus et stolidus, ex illiberalibus et mercenariis hominibus et hujusmodi aliis concretus et conflatus: his quoque certamina et spectacula sunt ad requiem et remissionem animorum exhibenda. Nam ut sunt ipsorum animi depravati et aversi ab habitu naturali, sic et concentuum et modorum quædam sunt depravationes; modos dico vehementes et infractos. Delectat autem quemque, quod proprium et aptum est ipsius naturæ. Itaque certantibus permittendum est, ut ad talem spectatorem hoc musicæ genere utantur. (8) Verum ad disciplinam moralibus modis oportet, ut diximus, et talibus concentibus uti. Talis est autem Doricus concentus, ut supra memoravimus. Recipiendus etiam est, si quem alium philosophi musicæ periti probaverint. Socrates autem, qui in libris de Republica disserit, non recte Phrygium concentum cum Dorico reliquit, præsertim quum tibias ex instrumentis rejecerit. Nam Phrygius ex concentibus eandem vim habet, quam tibia inter instrumenta; quoniam utrisque vis adest concitandi affectusque movendi, ut poesis declarat. (9) Omnis enim Bacchica concitatio et similis ei commotio ex instrumentis in tibiis maxime inest, ex concentibus autem modos Phrygios decet: ut Dithyrambus sine controversia Phrygius esse videtur. Quod qui se huic doctrinæ dediderunt quum multis aliis tum Philoxeni exemplo confirmant: qui Dorice dithyrambum, Fabulas [*Mysos?*] appellatum, canere conatus efficere non potuit, sed natura ipsa cogente ad Phrygium concentum huic generi convenientem rediens aberravit. (10) Doricum autem constantem esse et moderatum, et virilibus maxime motibus aptum, omnes consentiunt. Præterea quum extremorum medium commendemus atque expetendum affirmemus, et ejus naturæ Doricus sit inter concentus, satis intelligitur, decere ut adolescentes Doricis modis instruantur. Duo tamen spectanda sunt,

τοῖς νεωτέροις. Εἰσὶ δὲ δύο σκοποί, τό τε δυνατὸν καὶ τὸ πρέπον· καὶ γὰρ τὰ δυνατὰ δεῖ μεταχειρίζεσθαι μᾶλλον καὶ τὰ πρέποντα ἑκάστοις· ἔστι δὲ καὶ ταῦτα ὡρισμένα ταῖς ἡλικίαις, οἷον τοῖς ἀπειρηκόσι διὰ χρό-
5 νον οὐ ῥᾴδιον ᾄδειν τὰς συντόνους ἁρμονίας, ἀλλὰ τὰς ἀνειμένας ἡ φύσις ὑποβάλλει τοῖς τηλικούτοις. (11) Διὸ καλῶς ἐπιτιμῶσι καὶ τοῦτο Σωκράτει τῶν περὶ τὴν μουσικήν τινες, ὅτι τὰς ἀνειμένας ἁρμονίας ἀποδοκιμάσειεν εἰς τὴν παιδείαν, ὡς μεθυστικὰς λαμβάνων
10 αὐτάς, οὐ κατὰ τὴν τῆς μέθης δύναμιν (βακχευτικὸν γὰρ ἥ γε μέθη ποιεῖ μᾶλλον) ἀλλ' ἀπειρηκυίας. Ὥστε καὶ πρὸς τὴν ἐσομένην ἡλικίαν, τὴν τῶν πρεσβυτέρων, δεῖ καὶ τῶν τοιούτων ἁρμονιῶν ἅπτεσθαι καὶ τῶν μελῶν τῶν τοιούτων. Ἔτι δ' εἴ τίς ἐστι τοιαύτη τῶν
15 ἁρμονιῶν ἣ πρέπει τῇ τῶν παίδων ἡλικίᾳ διὰ τὸ δύνασθαι κόσμον τ' ἔχειν ἅμα καὶ παιδείαν, οἷον ἡ λυδιστὶ φαίνεται πεπονθέναι μάλιστα τῶν ἁρμονιῶν, δῆλον ὅτι τούτους ὅρους τρεῖς ποιητέον εἰς τὴν παιδείαν, τό τε μέσον καὶ τὸ δυνατὸν καὶ τὸ πρέπον.

quid fieri possit, et quid deceat. Nam quæ quisque potest, et quæ ipsum decent, tractare magis debet. Hæc autem ætatibus sunt definita et distincta, ut qui sunt affecta ætate, hi contentis vehementibusque concentibus uti non facile queunt, sed remissos huic ætati natura subjicit. (11) Recte igitur musicorum quidam in eo quoque Socratem reprehendunt, quod remissos concentus ad disciplinam improbaverit, dum eos temulentiæ convenire statuit, non secundum temulentiæ vim et potestatem, quæ potius Bacchicos motus concitare solet, interpretatus, sed deficientes et languidos. Itaque ad majorum natu futuram ætatem oportet tales concentus et modos adhibere. Præterea si quis talis est concentus, qui decet puerorum ætatem, propterea quod possit ornatum simul ac doctrinam afferre; qualis ex concentibus Lydius potissimum esse videtur. Manifestum *igitur* est, hæc tria ad disciplinam spectari oportere, ut medium teneatur, ut fieri possit, ut deceat.

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΝ Α.

ARISTOTELIS ŒCONOMICA.

LIBER I.

CAP. I.

(1343.)

Differentia inter Œconomicam et Politicam.

Ἡ οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ διαφέρει οὐ μόνον τοσοῦτον ὅσον οἰκία καὶ πόλις (ταῦτα μὲν γὰρ αὐταῖς ἐστὶ τὰ ὑποκείμενα) ἀλλὰ καὶ ὅτι καὶ ἡ μὲν πολιτικὴ ἐκ πολλῶν ἀρχόντων ἐστίν, ἡ οἰκονομικὴ δὲ μοναρχία. 5 Ἔνιαι μὲν οὖν τῶν τεχνῶν διῄρηνται, καὶ οὐ τῆς αὐτῆς ἐστὶ ποιῆσαι καὶ χρήσασθαι τῷ ποιηθέντι, ὥσπερ λύρᾳ καὶ αὐλοῖς· τῆς δὲ πολιτικῆς ἐστὶ καὶ πόλιν ἐξ ἀρχῆς συστήσασθαι καὶ ὑπαρχούσῃ χρήσασθαι καλῶς· ὥστε δῆλον ὅτι καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἂν εἴη καὶ κτήσα- 10 σθαι οἶκον καὶ χρήσασθαι αὐτῷ. (2) Πόλις μὲν οὖν οἰκιῶν πλῆθός ἐστι καὶ χώρας καὶ χρημάτων αὔταρκες πρὸς τὸ εὖ ζῆν. Φανερὸν δέ· ὅταν γὰρ μὴ δυνατοὶ ὦσι τούτου τυγχάνειν, διαλύεται καὶ ἡ κοινωνία. Ἔτι δ' ἕνεκα τούτου συνέρχονται· οὗ δὲ ἕνεκα ἕκαστόν 15 ἐστι καὶ γέγονε, καὶ ἡ οὐσία αὐτοῦ αὕτη τυγχάνει οὖσα. Ὥστε δῆλον ὅτι πρότερον γενέσει ἡ οἰκονομικὴ πολιτικῆς ἐστίν. Καὶ γὰρ τὸ ἔργον· μόριον γὰρ οἰκία πόλεώς ἐστιν. Σκεπτέον οὖν περὶ τῆς οἰκονομικῆς, καὶ τί τὸ ἔργον αὐτῆς.

Administratio rei domesticæ, et publicæ seu civilis, differunt non eo tantum, quo domus ac civitas (quippe sunt iis hæc subjecta), sed eo quoque quod ratio civilis ex compluribus magistratibus constat, domestica principatum habet unius. Jam artium quædam inter se sunt distinctæ, neque ejusdem est semper effectus operis et usus; ut non etiam uti scit lyra atque tibiis, quisquis harum est fabricator: rationis autem civilis est et civitatem constituere ab initio, et præclare uti constituta. Unde patet, domesticæ esse hoc rationis, ut domus et parętur et usurpetur. (2) Atque est civitas ædium copia et regionis et facultatum, quæ satis sint ad bene vivendum. Idque ex eo manifestum fit, quod ubi ita contingere non possunt, ibi dissolvitur ipsa quoque communitas. Quin etiam horum gratia homines congregantur. Cujus autem unumquodque gratia est et exsistit, ea illius natura esse solet. Perspicuum itaque est domesticam rationem priorem esse origine, quam sit civilis. Et opus enim hujus prius est, quum pars sit urbis domus. Considerandum igitur est de ratione domestica, et quodnam sit ejus opus.

CAP. II.

Domus partes, homo et facultates : et de facultatum parandarum ratione.

20 Μέρη δὲ οἰκίας ἄνθρωπός τε καὶ κτῆσίς ἐστιν. Ἐπεὶ δὲ πρῶτον ἐν τοῖς ἐλαχίστοις ἡ φύσις ἑκάστου θεωρεῖται, καὶ περὶ οἰκίας ἂν ὁμοίως ἔχοι· ὥστε καθ' Ἡσίοδον δέοι ἂν ὑπάρχειν

οἶκον μὲν πρώτιστα γυναῖκά τε βοῦν τ' ἀροτῆρα·

25 τὸ μὲν γὰρ τῆς τροφῆς πρῶτον, τὸ δὲ τῶν ἐλευθέρων. Ὥστε δέοι ἂν τὰ περὶ τὴν τῆς γυναικὸς ὁμιλίαν οἰκονομήσασθαι καλῶς· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ποίαν τινὰ δεῖ ταύτην εἶναι παρασκευάσαι. (2) Κτήσεως δὲ πρώτη ἐπιμέλεια ἡ κατὰ φύσιν· κατὰ φύσιν δὲ γεωργικὴ προ- 30 τέρα, καὶ δεύτεραι ὅσαι ἀπὸ τῆς γῆς, οἷον μεταλλευτικὴ καὶ εἴ τις ἄλλη τοιαύτη. Ἡ δὲ γεωργικὴ μάλιστα ὅτι δικαία· οὐ γὰρ ἀπ' ἀνθρώπων, οὔθ' ἑκόντων, ὥσπερ καπηλεία καὶ αἱ μισθαρνικαί, οὔτ' ἀκόντων, ὥσπερ αἱ πολεμικαί. Ἔτι δὲ καὶ τῶν κατὰ φύσιν· φύσει 35 γὰρ ἀπὸ τῆς μητρὸς ἡ τροφὴ πᾶσίν ἐστιν, ὥστε καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἀπὸ τῆς γῆς. (3) Πρὸς δὲ τούτοις καὶ πρὸς ἀνδρίαν συμβάλλεται μεγάλα· οὐ γὰρ ὥσπερ αἱ

Sunt autem domus partes : homo et res familiaris seu facultates. Quia vero iis quæ minima sunt, cognitio singularum rerum continetur, nimirum et de domo pariter se res habebit. Et ideo, secundum Hesiodum, exstare oportebit

Principio domum et uxorem taurumque jugalem.

Horum enim primum illud ad nutrimentum, hoc ad homines liberos refertur. Quapropter quod ad consuetudinem uxoris pertinet, id ratione domestica recte ordinatum esse debebit. Hoc autem est, ut provisum sit qualem illam esse conveniat. (2) Facultatum vero ea cura prima est, quæ naturam sequitur. Naturæ autem ordine prior est agricultura, secundumque locum obtinent quæcumque e terra proferunt aliquid, qualis est metallorum ars, et si qua alia hujusmodi est. Maxime sane agricultura justa est : non enim pendet ab hominibus, vel volentibus, ut quorum sunt cauponæ, et qui mercede operas dant; vel nolentibus, qualis tota res bellica est. Maxime præterea naturalis est. Naturaliter enim a matre cunctis nutrimentum suppeditatur, itaque et hominibus a terra. (3) Ad hæc plurimum confert agricultura fortitu-

βάναυσοι τὰ σώματα ἀχρεῖα ποιοῦσιν, ἀλλὰ δυνάμενα θυραυλεῖν καὶ πονεῖν, ἔτι δὲ δυνάμενα κινδυνεύειν πρὸς τοὺς πολεμίους· μόνων γὰρ τούτων τὰ κτήματα ἔξω τῶν ἐρυμάτων ἐστίν.

dini. Non enim inutilia efficit corpora, sicut officina, sed ea quæ foris excubare valeant, et laborem ferre, atque etiam pericula adire ad hostes. Nam soli hi suas facultates extra munitiones habent.

CAP. III.

Altera domus pars: homo, et de officio mariti et uxoris.

5 Τῶν δὲ περὶ τοὺς ἀνθρώπους ἡ κατὰ γυναῖκα πρώτη ἐπιμέλεια. Κοινωνία γὰρ φύσει τῷ θήλει καὶ τῷ ἄρρενι μάλιστ' ἐστίν. Ὑπόκειται γὰρ ἡμῖν ἐν ἄλλοις ὅτι πολλὰ τοιαῦτα ἡ φύσις ἐφίεται ἀπεργάζεσθαι ὥσπερ καὶ τῶν ζῴων ἕκαστον· ἀδύνατον δὲ τὸ θῆλυ ἄνευ τοῦ ἄρρε-10 νος ἢ τὸ ἄρρεν ἄνευ τοῦ θήλεος ἀποτελεῖν τοῦτο, ὥστ' ἐξ ἀνάγκης αὐτῶν ἡ κοινωνία συνέστηκεν. (2) Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἄλλοις ζῴοις ἀλόγως τοῦτο ὑπάρχει, καὶ ἐφ' ὅσον μετέχουσι τῆς φύσεως, ἐπὶ τοσοῦτον, καὶ τεκνοποιίας μόνον χάριν· ἐν δὲ τοῖς ἡμέροις καὶ φρονιμω-15 τέροις διήρθρωται μᾶλλον· φαίνονται γὰρ μᾶλλον βοήθειαι γινόμεναι καὶ εὖνοιαι καὶ συνεργίαι ἀλλήλοις. (3) Ἐν ἀνθρώπῳ δὲ μάλιστα, ὅτι οὐ μόνον τοῦ εἶναι ἀλλὰ καὶ τοῦ εὖ εἶναι συνεργὰ ἀλλήλοις τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν ἐστίν. Καὶ ἡ τῶν τέκνων κτῆσις οὐ λειτουργίας 20 ἕνεκεν τῇ φύσει μόνον οὖσα τυγχάνει ἀλλὰ καὶ ὠφελείας· ἃ γὰρ ἂν δυνάμενοι εἰς ἀδυνάτους πονήσωσι, πάλιν κομίζονται παρὰ δυναμένων ἀδυνατοῦντες ἐν τῷ γήρᾳ. (4) Ἅμα δὲ καὶ ἡ φύσις ἀναπληροῖ ταύτῃ τῇ περιόδῳ τὸ ἀεὶ εἶναι, ἐπεὶ κατ' ἀριθμὸν οὐ δύναται, ἀλλά γε 25 κατὰ τὸ εἶδος· οὕτω προῳκονόμηται ὑπὸ τοῦ θείου ἑκατέρου ἡ φύσις, τοῦ τε ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός, πρὸς τὴν κοινωνίαν. Διείληπται γὰρ τῷ μὴ ἐπὶ ταὐτὰ πάντα χρήσιμον ἔχειν τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἔνια μὲν ἐπὶ τἀναντία, εἰς ταὐτὸ δὲ συντείνοντα· τὸ μὲν γὰρ ἰσχυ-30 ρότερον τὸ δ' ἀσθενέστερον ἐποίησεν, ἵνα τὸ μὲν φυλακτικώτερον ᾖ διὰ τὸν φόβον, τὸ δ' ἀμυντικώτερον διὰ τὴν ἀνδρίαν, καὶ τὸ μὲν πορίζῃ τὰ ἔξωθεν, τὸ δὲ σώζῃ τὰ ἔνδον· καὶ πρὸς τὴν ἐργασίαν τὸ μὲν δυνάμενον ἑδραῖον εἶναι, πρὸς δὲ τὰς ἔξωθεν θυραυλίας ἀσθε-35 νές, τὸ δὲ πρὸς μὲν τὰς ἡσυχίας χεῖρον, πρὸς δὲ τὰς κινήσεις ὑγιεινόν· καὶ περὶ τέκνων τὴν μὲν γένεσιν ἴδιον, τὴν δὲ ὠφέλειαν κοινήν· τῶν μὲν γὰρ τὸ θρέψαι, τῶν δὲ τὸ παιδεῦσαί ἐστιν.

Ex iis vero quæ ad homines pertinent, prima est cura complectens uxorem. Nam naturalis societas maxime est inter feminam et marem. Atque in aliis quoque nobis propositum est, quod talia multa expetat natura efficere, quemadmodum et singulas animantes. Fieri autem nequit ut hoc absolvat femina absque mare, aut mas absque femina. Unde necessaria est horum societatis constitutio. (2) In ceteris quidem animantibus exstat hoc sine ratione, et eatenus, quoad fert natura ipsarum, et procurandæ sobolis gratia tantum. In iis vero quæ mansuetæ sunt et magis callidæ atque prudentes, perfectius hoc est; apparentque in eis adjumenta mutua benevolentiæ, et operum communis labor. (3) Id quod maxime in hominum genere evidens est. Non enim in hoc tantum maris et feminæ conjunctio in eo efficax est, ut vita propagetur, sed ut bene etiam degatur. Et liberûm procreatio non pertinet tantum ad explendum munus naturæ, sed ad utilitatem quoque. Quem laborem enim valentiores infirmioribus impendunt, ejus fructum recipiunt effœti in senectute a valentioribus. (4) Simul etiam ipsa natura hoc circuitu complet perpetuitatem vitæ, specie nimirum, quum nequeat numero. Atque ista ratione dispositus est a numine divino tam maris quam feminæ sexus singillatim ad communionem. Sic enim divisa sunt omnia, ut non idem usus sit facultatis illorum, quum quædam in contraria vergant, quæ ipsa tamen contendant eodem. Etenim natura unum sexum fecit robustiorem, imbecilliorem alterum; ut ille ad custodiendas res propter timorem: hic propter fortitudinem ad propugnandum magis esset idoneus; itemque ut ille foris parta afferret, hic intus conservaret allata. Præterea voluit hunc ad opera facienda, assiduitatem habere, sed ad excubandum foris infirmum esse: illum ad quietem minus aptum, sed validum ad exercitationes et motus. Ad liberos etiam quod attinet, ut sit horum ortus peculiaris, utilitas autem communis: nam aliorum est educatio aliorum institutio.

CAP. IV.

Præcepta marito erga uxorem servanda.

Πρῶτον μὲν οὖν νόμοι πρὸς γυναῖκα, καὶ τὸ μὴ 40 ἀδικεῖν· οὕτως γὰρ ἂν οὐδ' αὐτὸς ἀδικοῖτο. Τοῦθ' ὑφηγεῖται δὲ καὶ ὁ κοινὸς νόμος, καθάπερ οἱ Πυθαγόρειοι λέγουσιν, ὥσπερ ἱκέτιν καὶ ἀφ' ἑστίας ἠγμένην, ὡς ἥκιστα δεῖν [δοκεῖν] ἀδικεῖν· ἀδικία δὲ ἀνδρὸς αἱ θύραζε συνουσίαι γινόμεναι. (2) Περὶ δὲ ὁμιλίας, μήθ' 45 ὥστε δεῖσθαι μήθ' ὡς ἀπόντων ἀδυνατεῖν ἡσυχάζειν, ἀλλ' οὕτως ἐθίζειν ὥστε ἱκανῶς ἔχειν παρόντος καὶ μὴ παρόντος. Εὖ δ' ἔχει καὶ τὸ τοῦ Ἡσιόδου,

παρθενικὴν δὲ γαμεῖν, ἵνα ἤθεα κεδνὰ διδάξῃς·

Primum igitur legibus defenduntur uxores, ne injuria illis inferatur. Sic enim ipse maritus quoque minime afficietur injuria. Huc etiam lex communis deducit, ut Pythagorici aiunt: Omnem injuriæ opinionem abesse debere ab ea quæ supplicis instar sit et tanquam a foco deducta. Est autem injuria, quam facit maritus, in consuetudine cum extraneis. (2) Ad usum vero congressumque quod attinet, ne ille desideretur, præstandum est, neu propter absentiam quieti locus non sit: sed assuescendo conciliabitur quod satis sit præsentibus et absentibus. Præclare autem se habet et hoc Hesiodi:

Sitque uxor, mores quæ discat, virgo, probatos.

αἱ γὰρ ἀνομοιότητες τῶν ἠθῶν ἥκιστα φιλικόν. (3) Περὶ δὲ κοσμήσεως, ὥσπερ οὐδὲ τὰ ἤθη δεῖ ἀλαζονευομένους ἀλλήλοις πλησιάζειν, οὕτως οὐδὲ τὰ σώματα· ἡ δὲ διὰ τῆς κοσμήσεως οὐδὲν διαφέρουσά ἐστι τῆς τῶν 5 τραγῳδῶν ἐν τῇ σκευῇ πρὸς ἀλλήλους ὁμιλία.

Nam morum dissimilitudo minime est amoris efficiens. (3) De ornatu hoc servetur, ut quemadmodum ineptiæ ostentationum in moribus, ita corpore quoque inter consuesçendum fugiantur. Nam compta et ornata ista conjugum vita nihil differt a tragœdorum in scena versantium ornatu.

CAP. V.

De servis.

Τῶν δὲ κτημάτων πρῶτον μὲν καὶ ἀναγκαιότατον τὸ βέλτιστον καὶ ἡγεμονικώτατον· τοῦτο δ' ἦν ἄνθρωπος. Διὸ δεῖ πρῶτον δούλους παρασκευάζεσθαι σπουδαίους. Δούλων δὲ εἴδη δύο, ἐπίτροπος καὶ ἐργάτης. Ἐπεὶ 10 δὲ ὁρῶμεν ὅτι αἱ παιδεῖαι ποιούς τινας ποιοῦσι τοὺς νέους, ἀναγκαῖον καὶ παρασκευασάμενον τρέφειν οἷς τὰ ἐλευθέρια τῶν ἔργων προστακτέον. (2) Ὁμιλία δὲ πρὸς δούλους ὡς μήτε ὑβρίζειν ἐᾶν μήτε ἀνιέναι, καὶ τοῖς μὲν ἐλευθεριωτέροις τιμῆς μεταδιδόναι, τοῖς δ' ἐρ-15 γάταις τροφῆς πλῆθος. Καὶ ἐπειδὴ ἡ τοῦ οἴνου πόσις καὶ τοὺς ἐλευθέρους ὑβριστὰς ποιεῖ, καὶ πολλὰ ἔθνη ἀπέχεται καὶ τῶν ἐλευθέρων, οἷον Καρχηδόνιοι ἐπὶ στρατιᾶς, φανερὸν ὅτι τούτου ἢ μηδὲν ἢ ὀλιγάκις μεταδοτέον. (3) Ὄντων δὲ τριῶν, ἔργου καὶ κολάσεως καὶ 20 τροφῆς, τὸ μὲν μήτε κολάζεσθαι μήτ' ἐργάζεσθαι, τροφὴν δ' ἔχειν, ὕβριν ἐμποιεῖ, τὸ δὲ ἔργα μὲν ἔχειν καὶ κολάσεις, τροφὴν δὲ μή, βίαιον, καὶ ἀδυναμίαν ποιεῖ. Λείπεται δὴ ἔργα παρέχειν καὶ τροφὴν ἱκανήν· ἀμίσθων γὰρ οὐχ οἷόντε ἄρχειν, δούλῳ δὲ μισθὸς 25 τροφή. Ὥσπερ δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις ὅταν μὴ γίγνηται τοῖς βελτίοσι βέλτιον μηδὲ ἆθλα ᾖ ἀρετῆς καὶ κακίας, γίνονται χείρους, οὕτω καὶ περὶ οἰκέτας. (4) Διόπερ δεῖ ποιεῖσθαι σκέψιν, καὶ διανέμειν τε καὶ ἀνιέναι κατ' ἀξίαν ἕκαστα, καὶ τροφὴν καὶ ἐσθῆτα καὶ ἀργίαν καὶ 30 κολάσεις, λόγῳ καὶ ἔργῳ μιμουμένους τὴν τῶν ἰατρῶν δύναμιν, ἐν φαρμάκου λόγῳ, προσθεωροῦντας ὅτι ἡ τροφὴ οὐ φάρμακον διὰ τὸ συνεχές. (5) Γένη δ' ἂν εἴη δούλων πρὸς τὰ ἔργα βέλτιστα μήτε δειλὰ μήτ' ἀνδρεῖα ἄγαν. Ἀμφότερα γὰρ ἀδικοῦσιν· καὶ γὰρ οἱ ἄγαν δει-35 λοὶ οὐχ ὑπομένουσι καὶ οἱ θυμοειδεῖς οὐκ εὐαρχοι. (6) Χρὴ δὲ καὶ τέλος ὡρίσθαι πᾶσιν· δίκαιον γὰρ καὶ συμφέρον τὴν ἐλευθερίαν κεῖσθαι ἆθλον· βούλονται γὰρ πονεῖν, ὅταν ᾖ ἆθλον καὶ ὁ χρόνος ὡρισμένος. Δεῖ δὲ καὶ ἐξομηρεύειν ταῖς τεκνοποιίαις, καὶ μὴ κτᾶσθαι 40 ὁμοεθνεῖς πολλούς, ὥσπερ καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν, καὶ τὰς θυσίας καὶ τὰς ἀπολαύσεις μᾶλλον τῶν δούλων ἕνεκα ποιεῖσθαι ἢ τῶν ἐλευθέρων· πλείονα γὰρ ἔχουσιν οὗτοι οὗπερ ἕνεκα τὰ τοιαῦτα ἐνομίσθη.

In facultatibus autem primum et maxime necessarium est id quod optimum atque præstantissimum est. Is erat homo. Quapropter servi ante omnia probi sunt parandi. Horum genera sunt duo : procurator et operarius. Quia vero cernimus juniores disciplina modificari, necesse fuerit parare educando eos a quibus liberales operæ exigantur. (2) Sic autem erga servos dominus se geret, ut neque petulantes neque remissos esse patiatur, utque liberalioribus aliquid honoris habeat, et operariis cibi copiam præbeat. Quoniam autem vini potu etiam liberi petulantes effici solent, et in multis gentibus hoc liberi quoque homines abstinent, ut in castris Carthaginienses, patet quod servis vel nihil vini vel perquam parum contribuendum sit. (3) Jam tribus propositis, opere, animadversione et cibo, si cibus suppetat sine opere et animadversione, ita petulantia innascitur. Inter opera vero et animadversionem cibum non habere, et injustum atque violentum est, et elidit frangitque vires: Relinquitur ergo hoc, ut opera facere illi cogantur, et satis eis suppeditetur cibi. Nam non potest aliquis dominus esse eorum quibus merces nulla persolvatur : servi autem merces cibus est. Quod vero in aliis accidit ut deteriores fiant, si non melioribus sit melius, neque præmia virtutis atque vitiorum proposita sint, idem contingit in famulis. (4) Quamobrem consideratio adhibenda est, distribuenturque et remittentur singula pro eo ac illi merebuntur : cibus, vestes, otium, animadversio; imitabimurque verbo et re facultatem medicorum quoad medicamenta, hanc quidem cogitationem adjungentes : quod cibus non sit medicamentum propter continuum usum. (5) Ad opera facienda servorum natio maxime opportuna est ea quæ neque ignava neque nimis fortis sit. Ambæ enim hæ injustæ et improbæ sunt : nam nimis ignavi nihil tolerant, et animosi difficulter reguntur. (6) Finis etiam præscribendus est universis. Justum enim est et utile, præmium propositum esse libertatem. Libenter enim laboratur præmio proposito et tempore præfinito. Sunt etiam procreationibus liberûm tanquam pignoribus obsidum obstringendi. Non parabuntur autem servi multi populares, ut nec in urbibus. Et sacrificia, fructusque voluptatis ad servos magis quam liberos est referendus : nam plura sunt in illis, propter quæ hæc fuerunt instituta.

CAP. VI.

De procuratoris servi et diligentis heri officio.

Εἴδη δὲ τοῦ οἰκονόμου τέτταρα, ἃ δεῖ ἔχειν περὶ τὰ χρήματα. Καὶ γὰρ τὸ κτᾶσθαι δυνατὸν χρὴ εἶναι καὶ φυλάττειν· εἰ δὲ μή, οὐδὲν ὄφελος τοῦ κτᾶσθαι· τῷ γὰρ ἠθμῷ ἀντλεῖν τοῦτ' ἐστί, καὶ ὁ λεγόμενος τετρημένος 5 πίθος. Ἔτι δὲ καὶ εἶναι κοσμητικὸν τῶν ὑπαρχόντων καὶ χρηστικόν· τούτων γὰρ ἕνεκα κἀκείνων δεόμεθα. (2) Διῃρῆσθαι δὲ δεῖ τῶν κτημάτων ἕκαστον, καὶ πλείω τὰ κάρπιμα εἶναι τῶν ἀκάρπων, καὶ τὰς ἐργασίας οὕτω νενεμῆσθαι ὅπως μὴ ἅμα κινδυνεύσωσιν ἅπασιν. Πρὸς 10 δὲ φυλακὴν τοῖς τε Περσικοῖς συμφέρει χρῆσθαι καὶ τοῖς Λακωνικοῖς. Καὶ ἡ Ἀττικὴ δὲ οἰκονομία χρήσιμος· ἀποδιδόμενοι γὰρ ὠνοῦνται. Καὶ ἡ τοῦ ταμιείου θέσις οὐκ ἔστιν ἐν ταῖς μικροτέραις οἰκονομίαις. (3) Περσικὰ δὲ ἦν τὸ πάντα ἐπιτάττειν καὶ πάντ' ἐφορᾶν αὐ-15 τόν, καὶ ὃ ἔλεγε Δίων περὶ Διονυσίου· οὐθεὶς γὰρ ἐπιμελεῖται ὁμοίως τῶν ἀλλοτρίων καὶ τῶν οἰκείων, ὥστε ὅσα ἐνδέχεται, δι' αὑτοῦ ποιεῖσθαι χρὴ τὴν ἐπιμέλειαν. Καὶ τὸ τοῦ Πέρσου καὶ τὸ τοῦ Λίβυος ἀπόφθεγμα εὖ ἂν ἔχοι· ὁ μὲν γὰρ ἐρωτηθεὶς τί μάλιστα ἵππον πιαί-20 νει, « ὁ τοῦ δεσπότου ὀφθαλμὸς » ἔφη· ὁ δὲ Λίβυς ἐρωτηθεὶς ποία κόπρος ἀρίστη, « τὰ τοῦ δεσπότου ἴχνη » ἔφη. (4) Ἐπισκεπτέον οὖν τὰ μὲν αὐτὸν τὰ δὲ τὴν γυναῖκα, ὡς ἑκατέροις διαιρεῖται τὰ ἔργα τῆς οἰκονομίας. Καὶ τοῦτο ποιητέον ἐν μικραῖς οἰκονο-25 μίαις ὀλιγάκις, ἐν δ' ἐπιτροπευομέναις πολλάκις. Οὐ γὰρ οἷόντε μὴ καλῶς ὑποδεικνύντος καλῶς μιμεῖσθαι, οὔτ' ἐν τοῖς ἄλλοις οὔτ' ἐν ἐπιτροπείᾳ· ὡς ἀδύνατον μὴ ἐπιμελῶν δεσποτῶν ἐπιμελεῖς εἶναι τοὺς ἐφεστῶτας. (5) Ἐπεὶ δὲ ταῦτα καὶ καλὰ πρὸς ἀρετὴν καὶ ὠφέλιμα 30 πρὸς οἰκονομίαν, ἐγείρεσθαι χρὴ πρότερον δεσπότας οἰκετῶν καὶ καθεύδειν ὕστερον, καὶ μηδέποτε ἀφύλακτον οἰκίαν εἶναι ὥσπερ πόλιν, ὅσα τε δεῖ ποιεῖν, μήτε νυκτὸς μήτε ἡμέρας παριέναι· τό τε διανίστασθαι νύκτωρ· τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς ὑγίειαν καὶ οἰκονομίαν 35 καὶ φιλοσοφίαν χρήσιμον. (6) Ἐν μὲν οὖν ταῖς μικραῖς κτήσεσιν ὁ Ἀττικὸς τρόπος τῆς διαθέσεως τῶν ἐπικαρπιῶν χρήσιμος· ἐν δὲ ταῖς μεγάλαις διαμερισθέντων καὶ τῶν πρὸς ἐνιαυτὸν καὶ τῶν κατὰ μῆνα δαπανωμένων, ὁμοίως δὲ καὶ περὶ σκευῶν χρήσεως τῶν καθ' ἡμέ-40 ραν καὶ τῶν ὀλιγάκις, ταῦτα παραδοτέον τοῖς ἐφεστῶσιν. Ἐπὶ τούτοις καὶ τὴν ἐπίσκεψιν αὐτῶν διά τινος χρόνου ποιητέον, ἵνα μὴ λανθάνῃ τὸ σωζόμενον καὶ τὸ ἐλλεῖπον. (7) Οἰκίαν δὲ πρός τε τὰ κτήματα ἀποβλέποντα κατασκευαστέον καὶ πρὸς ὑγίειαν καὶ πρὸς 45 εὐημερίαν αὐτῶν· λέγω δὲ κτήματα μέν, οἷον καρποῖς καὶ ἐσθῆτι ποία συμφέρει, καὶ τῶν καρπῶν ποία ξηροῖς καὶ ποία ὑγροῖς, καὶ τῶν ἄλλων κτημάτων ποία ἐμψύχοις καὶ ποία ἀψύχοις καὶ δούλοις καὶ ἐλευθέροις καὶ γυναιξὶ καὶ ἀνδράσι καὶ ξένοις καὶ ἀστοῖς. Καὶ πρὸς 50 εὐημερίαν δὲ καὶ πρὸς ὑγίειαν δεῖ εἶναι, εὔπνουν μὲν τοῦ θέρους, εὐήλιον δὲ τοῦ χειμῶνος. (8) Εἴη δ' ἂν ἡ τοιαύτη

Genera autem orum qui rem domesticam dispensent quattuor sunt, eaque in pecuniarum ratione versantur. Oportet enim hos eos esse qui et parare et tueri possint. Si enim tueri nesciant, frustra paraverint; estque hoc aquam infundibulo haurire, et pertusum, quod dicitur, dolium. Oportet item esse eos qui ordinare exornareque bona, et his uti sciant. Has enim ob causas opus illis est. (2) Facultates etiam singillatim distinctas, et plures fructuosas quam infructuosas, itemque quæstus sic distributos esse convenit, ne simul universorum periculum adeatur. Ad custodiam vero profuerit uti Persicis et Laconicis institutis; estque etiam Attica rei domesticæ administratio utilis; vendentes enim emunt. Atque in rei exilis domestica administratione cellæ penuariæ non est locus. (3) Persica autem instituta sunt : omnia disposita ipsum dominum inspicere. Et quod de Dionysio aiebat Dion : nemo enim parem curam adhibet de alienis rebus atque familiaribus. Ideo per se unusquisque omnium rerum, quarum conceditur, curam suscipiat. Opportunumque fuerit dictum tam Persæ quam Afri. Ille enim interrogatus, quid equum maxime pinguem efficeret? « Domini, inquit, oculus. » At Afer interrogatus, quodnam stercus esset optimum? « Domini, inquit, vestigia. » (4) Inspicientur igitur quædam ab ipso viro, quædam ab uxore, pro eo atque divisa sunt opera administrationis domesticæ, suaque tributa utrique. Atque in exilis rei familiaris cura, hoc rarius; sed ubi procuratores sunt, sæpius faciendum est. Bona enim imitatio esse sine exemplo bono nequit, quum ceteris in rebus, tum in procuratione. Itaque præfecti diligentes et attenti non possunt effici omnino sine diligentia et attentione dominorum. (5) Quoniam vero hæc quum ad virtutem speciosa, tum ad rei familiaris curam utilia sunt, debent excitari de somno prius domini, quam familia, posterius cubitum ire. Domus autem sine custodia relinquetur tanquam urbs nullo tempore. Quæque fieri oportet, ea neque die neque noctu intermittentur. Atque etiam surgendum noctu : hoc enim et ad sanitatem et rei familiaris curam et studia sapientiæ conducit. (6) Ubi quidem facultates sunt exiguæ, utilis est Atticorum ratio in fructibus disponendis : in magna vero atque copiosa re, divisis impendiis annuis atque menstruis, itemque vasorum usu quotidiano et rariore : ita ista deinde præfectis tradentur. Ac post certum tempus etiam inspicientur, ne ignoretur quid salvum sit, et quid desideretur. (7) Domus vero accommodanda est respiciendo et ad facultates et ad sanitatem, et ad incolentium jucundum usum. Ad facultates, inquam, ut cujusmodi conveniant fructibus et vestimentis, itemque fructibus aridis et humidis, aliarumque facultatum quibus loca perflabilia, quibus non perflabilia, nec non quæ servis, quæ liberis, quæ mulieribus, quæ viris, quæ hospitibus, quæ civibus. Ad sanitatem vero et jucundum usum apta futura est domus æstate ventis exposita, et soli hieme. (8) Hæc fuerit scilicet ejusmodi

κατάβορρος οὖσα καὶ μὴ ἰσοπλατής. Δοκεῖ δὲ καὶ ἐν ταῖς μεγάλαις οἰκονομίαις χρήσιμος εἶναι θυρωρός, ὃς ἂν ᾖ ἄχρηστος τῶν ἄλλων ἔργων, πρὸς τὴν σωτηρίαν τῶν εἰσφερομένων καὶ ἐκφερομένων. Πρὸς εὐχρηστίαν δὲ σκευῶν τὸ Λακωνικόν· χρὴ γὰρ ἓν ἕκαστον ἐν τῇ αὑτοῦ χώρᾳ κεῖσθαι· οὕτω γὰρ ἂν ἕτοιμον ὂν οὐ ζητοῖτο.

ut aquilonem spectet, et non æquali latitudine. In re familiari magna existimatur utilis esse janitor quoque, ex eorum numero, qui non sunt utiles ad opera facienda, ut salva sint quæ inferuntur et efferuntur. Ad expeditum vero usum vasorum Laconica ratio profuerit. Nam quidque suo loco repositum esse debet: sic enim quum in promptu sit, minime requiretur.

LIBER II.

CAP. I.

Quattuor Œconomicæ genera describuntur.

Τὸν οἰκονομεῖν μέλλοντά τι κατὰ τρόπον δεῖ τῶν τε τόπων, περὶ οὓς πραγματεύεται, μὴ ἀπείρως ἔχειν καὶ τῇ φύσει εὐφυῆ εἶναι καὶ τῇ προαιρέσει φιλόπονόν τε καὶ δίκαιον· ὅ τι γὰρ ἂν ἀπῇ τούτων τῶν μερῶν, πολλὰ διαμαρτήσεται περὶ τὴν πραγματείαν ἣν μεταχειρίζεται. Οἰκονομίαι δέ εἰσι τέσσαρες, ὡς ἐν τύπῳ διελέσθαι (τὰς γὰρ ἄλλας εἰς τοῦτο ἐμπιπτούσας εὑρήσομεν), βασιλική, σατραπική, πολιτική, ἰδιωτική. (2) Τούτων δὲ μεγίστη μὲν καὶ ἁπλουστάτη ἡ βασιλική, ποικιλωτάτη δὲ καὶ ῥάστη ἡ πολιτική, ἐλαχίστη δὲ καὶ ποικιλωτάτη ἡ ἰδιωτική. Ἐπικοινωνεῖν μὲν τὰ πολλὰ ἀλλήλαις ἀναγκαῖόν ἐστιν· ὅσα δὲ μάλιστα δι' αὐτῶν ἑκάστῃ συμβαίνει, ταῦτα ἐπισκεπτέον ἡμῖν ἐστίν. Πρῶτον μὲν τοίνυν τὴν βασιλικὴν ἴδωμεν. Ἔστι δὲ αὕτη δυναμένη μὲν τὸ καθόλου, εἴδη δὲ ἔχουσα τέτταρα, περὶ νόμισμα, περὶ τὰ ἐξαγώγιμα, περὶ τὰ εἰσαγώγιμα, περὶ τὰ ἀναλώματα. (3) Τούτων δὲ ἕκαστον περὶ μὲν τὸ νόμισμα λέγω ποῖον καὶ πότε τίμιον ἢ εὔωνον ποιητέον, περὶ δὲ τὰ ἐξαγώγιμα καὶ εἰσαγώγιμα, πότε καὶ τίνα παρὰ τῶν σατραπῶν ἐν τῇ ταγῇ ἐκλαβόντι αὐτῷ λυσιτελήσει διατίθεσθαι, περὶ δὲ τὰ ἀναλώματα, τίνα περιαιρετέον καὶ πότε, καὶ πότερον δοτέον νόμισμα εἰς τὰς δαπάνας ἢ ἃ τῷ νομίσματι ὤνια. (4) Δεύτερον δὲ τὴν σατραπικήν. Ἔστι δὲ ταύτης εἴδη ἓξ τῶν προσόδων, ἀπὸ γῆς, ἀπὸ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ἰδίων γινομένων, ἀπὸ ἐμπόρων, ἀπὸ τελῶν, ἀπὸ βοσκημάτων, ἀπὸ τῶν ἄλλων. Αὐτῶν δὲ τούτων πρώτη μὲν καὶ κρατίστη ἡ ἀπὸ τῆς γῆς (αὕτη δ' ἐστὶν ἣν οἱ μὲν ἐκφόριον οἱ δὲ δεκάτην προσαγορεύουσιν), δευτέρα ἡ ἀπὸ τῶν ἰδίων γινομένη, οὗ μὲν χρυσίον, οὗ δὲ ἀργύριον, οὗ δὲ χαλκός, οὗ δὲ ὁπόσα δύναται γίνεσθαι· τρίτη δὲ ἡ ἀπὸ τῶν ἐμποριῶν, τετάρτη δὲ ἡ ἀπὸ τῶν κατὰ γῆν τε καὶ ἀγοραίων τελῶν γινομένη, πέμπτη δὲ ἡ ἀπὸ τῶν βοσκημάτων, ἐπικαρπία τε καὶ δεκάτη καλουμένη· ἕκτη δὲ ἡ ἀπὸ τῶν ἄλλων, ἐπικεφάλαιόν τε καὶ χειρωνάξιον προσαγορευομένη. (5) Τρίτον δὲ τὴν πολιτικήν· ταύτης δὲ κρατίστη μὲν πρόσοδος ἡ ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐν τῇ χώρᾳ γινομένων, εἶτα ἡ ἀπὸ ἐμποριῶν καὶ διαγωγῶν, εἶτα ἡ ἀπὸ τῶν ἐγκυκλίων. (6) Τέταρτον δὲ καὶ τελευταῖον τὴν ἰδιωτικήν· αὕτη δ' ἐστὶν ἀνώμαλος μὲν διὰ τὸ δεῖν μὴ πρὸς ἕνα σκοπὸν οἰκονομεῖν, ἐλαχίστη δὲ διὰ τὸ καὶ τὰς προσόδους καὶ τὰ

Qui rem domesticam quampiam vero modo administraturus est, eum neque locorum, in quibus negotia geret, ignarum, et natura ingeniosum, et proposito laboriosum atque justum esse oportet. Ex his enim quicquid defuerit, in tractatione susceptorum negotiorum plurimum peccabitur. Sunt autem formæ administrationis domesticæ, ut informatione quadam res distinguatur, quattuor (nam ceteras in istas incidere reperiemus): regia, satrapica, civilis, privata. (2) Harum maxima et simplicissima est regia. Varia autem præ ceteris ac facillima, civilis. At privata, minima illa quidem est, sed et ipsa admodum varia. Atque esse multa inter has communia necesse est: quæ autem per se in singulis eveniant, ea nobis sunt consideranda. Primum itaque videamus de regia. Est autem hæc vi atque potestate generalis, sed habet formas quattuor, nummariam, exportandorum, importandorum, et impendiorum. (3) Hæc singula talia sunt. Nummaria, inquam, quales nummi et quando faciendum sit ut cari sint aut viles. Exportandorum autem importandorumque forma: quando aut quænam excepta ipsi de iis quæ satrapis constituta sunt, cum emolumento distrahantur: impendiorum vero seu sumptuaria forma considerat, quinam sumptus minuendi sint, et quando. Item nummine impendendi, an ea quæ nummis emi solent. (4) Secundo loco satrapicam videamus. Hujus fructuum genera sunt sex: agrorum; eorum quæ cujusque regionis sunt peculiaria; a mercatoribus; ex vectigalibus; pecuaria, et quæ alia reddunt. Est autem primus omnium et præstantissimus fructus quem agri reddunt; eumque alii tributum seu pensionem, alii decimam appellant. Secundus, eorum quæ propria sunt regionis, alicubi aurum, alicubi argentum, alicubi æs, alicubi alia quæ exsistere possunt. Tertius fructus est fori seu mercaturæ. Quartus, vectigalium tam ex agris quam rebus venalibus. Quintus, pecuariæ, quæ nominatur fructuum accessio et decima. Sextus, eorum quæ alia reddunt, quæ nomina habent facta a fœnore seu capite et officina. (5) Jam tertio loco civilem formam videamus. Hujus fructus præstantissimi sunt ab iis quæ fert proprietas cujusque regionis; proximi, mercaturæ et ludorum; postremi, rerum quotidianarum atque communium. (6) Restat quarta et ultima, privatorum domestica administratio. Ea est inæquabilis, eo quod non unum aliquod tanquam signum propositum in hac spectandum sit. Est et

ἀναλώματα βραχέα γίνεσθαι. Αὐτῆς δὲ ταύτης κρατίστη μὲν πρόσοδος ἡ ἀπὸ γῆς γινομένη, δευτέρα δὲ ἡ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐγκυκλημάτων, τρίτη δὲ ἡ ἀπὸ ἀργυρίου. Χωρὶς δὲ τούτων ὃ πάσαις μὲν ἐποικονομεῖται 5 ταῖς οἰκονομίαις, καὶ προσήκει σκοπεῖν αὐτὸ μὴ παρέργως, μάλιστα δὲ ταύτῃ, τὸ τἀναλώματα μὴ μείζω τῶν προσόδων γίνεσθαι.

7. Ἐπεὶ τοίνυν τὰς διαιρέσεις εἰρήκαμεν, μετὰ τοῦτο πάλιν νοητέον ἡμῖν, ἡ σατραπεία περὶ ἣν ἂν πραγμα-10 τευώμεθα, ἢ πόλις, πότερον ἅπαντα ἃ ἄρτι διειλόμεθα ἢ τὰ μέγιστα τούτων δυνατὴ φέρειν ἐστὶ [τούτοις χρηστέον]· μετὰ δὲ τοῦτο ποῖαι τῶν προσόδων ἢ τὸ παράπαν οὐκ εἰσί, δυναταὶ δ' εἰσὶ γενέσθαι, ἢ μικραὶ νῦν οὖσαι μείζους οἷαί τινες κατασκευασθῆναι, ἢ τῶν 15 ἀναλωμάτων τῶν νῦν ἀναλουμένων τίνα τε καὶ πόσα περιαιρεθέντα ὅλα μηθὲν βλάψει.

minima, quia et fructus sunt modici, et non magni fiunt sumptus. In hac vero fructus præstantissimos reddunt agri; et secundum hos aliæ operæ; tertio loco, pecuniæ usura. Extra quoque ista quiddam omnium administrationis domesticæ generum commune, et in hoc præcipue, atque in primis considerandum est: ne impendia sint majora quam fructus.

7. Expositis autem divisionibus istis, nunc deinceps rursum et satraparum præfectura et civitas, ubi versabuntur tractatus nostri, contemplanda est: possitne ferre cuncta, quæ modo disseruimus, aut horum maxima. Et post hæc, quinam fructus aut non proveniant quum possint provenire, aut quum exigui sint, an augmentum admittant. Item ex sumptibus qui impenduntur, quinam et quam multi sublati, omnino nihil detrimenti attulerint.

CAP. II.

Pecuniæ conficiendæ modi a principibus et civitatibus excogitati.

Τὰ μὲν οὖν περὶ τὰς οἰκονομίας τε καὶ τὰ μέρη τὰ τούτων εἰρήκαμεν· ὅσα δέ τινες τῶν πρότερον πεπράγασιν εἰς πόρον χρημάτων ἢ τεχνικῶς τι διῴκησαν, 20 ἃ ὑπολαμβάνομεν ἀξιόλογα αὐτῶν εἶναι, συναγηόχαμεν. Οὐδὲ γὰρ ταύτην τὴν ἱστορίαν ἀχρεῖον ὑπολαμβάνομεν εἶναι· ἔστι γὰρ τούτων ἅ τις ἐφαρμόσει τοῖς οἷα ἂν αὐτὸς πραγματεύηται.

I. Κύψελος ὁ Κορίνθιος εὐξάμενος τῷ Διί, ἐὰν κύριος 25 γένηται τῆς πόλεως, τὰ ὄντα Κορινθίοις πάντα ἀναθήσειν, ἐκέλευσεν αὐτοὺς ἀπογράψασθαι, ἀπογραψαμένων δὲ τούτων τὸ δέκατον μέρος παρ' ἑκάστου ἔλαβε, τοῖς δὲ λοιποῖς ἐκέλευσεν ἐργάζεσθαι. Περιελθόντος δὲ τοῦ ἐνιαυτοῦ τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐποίησεν, ὥστε συνέ-30 βαινεν ἐν δέκα ἔτεσιν ἐκεῖνόν τε ἅπαντα ἔχειν ἅπερ ἀνιέρωσε, τούς τε Κορινθίους ἕτερα κεκτῆσθαι.

II. Λύγδαμις Νάξιος ἐκβαλὼν φυγάδας, ἐπειδὴ τὰ κτήματα αὐτῶν οὐθεὶς ἤθελησεν ἀλλ' ἢ βραχέος ἀγοράζειν, αὐτοῖς τοῖς φυγάσιν ἀπέδοτο. Τά τε ἀναθή-35 ματα, ὅσα ἦν αὐτῶν ἔν τισιν ἐργαστηρίοις ἡμίεργα ἀνακείμενα, ἐπώλει τοῖς τε φυγάσι καὶ τῶν ἄλλων τῷ βουλομένῳ ὥστ' ἐπιγραφῆναι τὸ τοῦ πριαμένου ὄνομα.

III. Βυζάντιοι δὲ δεηθέντες χρημάτων τὰ τεμένη τὰ δημόσια ἀπέδοντο, τὰ μὲν κάρπιμα χρόνον τινά, 40 τὰ δ' ἄκαρπα ἀεννάως, τά τε θιασωτικὰ καὶ τὰ πατριωτικά, ὡσαύτως καὶ ὅσα ἐν χωρίοις ἰδιωτικοῖς ἦν· ὠνοῦντο γὰρ πολλοῦ ὧν ἦν καὶ τὸ ἄλλο κτῆμα. Τοῖς δὲ θιασώταις ἕτερα χωρία τὰ δημόσια, ὅσα ἦν περὶ τὸ γυμνάσιον ἢ τὴν ἀγορὰν ἢ τὸν λιμένα. Τούς τε τόπους 45 τοὺς ἀγοραίους ἐν οἷς ἐπώλει τίς τι, καὶ τῆς θαλάττης τὴν ἁλιείαν, καὶ τὴν τῶν ἁλῶν ἁλατοπωλίαν, τῶν τ' ἐργαζομένων θαυματοποιῶν καὶ μάντεων καὶ φαρμακοπωλῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιουτοτρόπων· τὸ τρίτον δὲ μέρος τοῦ ἐργαζομένου ἀποτελεῖν ἔταξαν. (2) Τῶν τε 50 νομισμάτων τὴν καταλλαγὴν ἀπέδοντο μιᾷ τραπέζῃ· ἑτέρῳ δὲ οὐκ ἦν οὐθενὶ οὔτ' ἀποδόσθαι ἑτέρῳ οὔτε πρία-

Quæ igitur ad domesticas administrationes pertinent, itemque partes harum exposuimus. Actiones vero quasdam superiorum quorundam, quibus pecunias pepererunt, aut arte aliquid gerendo confecerunt, collegimus; quas quidem dignas commemoratione ducimus. Non enim hanc enarrationem inutilem esse arbitramur: nam nonnihil horum quadrare ad ea negotia poterit, quæ tractanda aliquis susceperit

1. Cypselus Corinthius, quum votum fecisset Jovi, si civitate illa potitus fuisset, Corinthiorum se dedicaturum facultates universas, jussit censum describi: illis autem professis, decimam bonorum partem abstulit a singulis, de reliquis jussit eos negotiari et rem facere. Annoque vertente fecit idem. Evenit itaque ut annis decem et ipse haberet omnia bona Corinthiorum, eaque consecraret, et Corinthii interea quærerent pararentque alia.

II. Lygdamis Naxius, quibusdam in exilium actis, quum facultates illorum nemo vellet, nisi admodum parvo, emere, vendidit ea ipsis exulibus Ea etiam quæ ut dona diis consecrarentur in officinis non prorsus elaborata jacebant, vendebat tam exulibus quam aliis, permittens ut emptoris nomen in unoquoque perscriberetur.

III. Byzantii in pecuniæ penuria publicos lucos et loca sacra vendiderunt, fructuosa quidem ad certum tempus, sed infructuosa ad proprietatem perpetuam. Itemque ea quæ sodalitates possidebant, et quæ ad sacra gentilitia pertinebant, quum alia, tum in agris privatis sita: nam hæc magno emebant ii, quorum reliqua erat possessio. Sodalitiis autem tradebant publica alia quæ erant circum gymnasium, aut forum, aut portum. Et locabant forensia loca, ubi aliquid vendebatur; præterea salinas maris, et salis mercaturam. Item ubi quæstus faciebant præstigiarum artifices, vates, et qui medicamenta vendebant, et hujus generis alii; constitueruntque ut tertiam partem quæstus penderent. (2) Jam permutandæ pecuniæ mensam tantummodo unam elocarunt. Neque licebat alio nummo vel de altero emere, vel alteri vendere quicquam; quod si quis fecisset, pecunia ea mulctabatur. Quum au-

σθαι παρ' ἑτέρου· εἰ δὲ μή, στέρησις ἦν. Ὄντος δὲ νόμου αὐτοῖς μὴ εἶναι πολίτην ὃς ἂν μὴ ἐξ ἀστῶν ἀμφοτέρων ᾖ, χρημάτων δεηθέντες ἐψηφίσαντο τὸν ἐξ ἑνὸς ὄντα αὐτοῦ καταβαλόντα μνᾶς τριάκοντα εἶναι πολίτην. (3) Ἐν σιτοδείᾳ δὲ γενόμενοι καὶ ἀποροῦντες χρημάτων κατήγαγον τὰ πλοῖα τὰ ἐκ τοῦ Πόντου· χρόνου δὲ γενομένου, τῶν ἐμπόρων ἀγανακτούντων ἐτέλουν αὐτοῖς τόκους ἐπιδεκάτους, τοῖς δὲ ὠνουμένοις τι ἔταξαν χωρὶς τῆς τιμῆς διδόναι τὸ ἐπιδέκατον. Μετοίκων δέ τινων ἐπιδεδανεικότων ἐπὶ κτήμασιν, οὐκ οὔσης αὐτοῖς ἐκτίσεως ἐψηφίσαντο τὸ τρίτον μέρος εἰσφέροντα τοῦ δανείου τὸν βουλόμενον κυρίως ἔχειν τὸ κτῆμα.

IV. Ἱππίας ὁ Ἀθηναῖος τὰ ὑπερέχοντα τῶν ὑπερῴων εἰς τὰς δημοσίας ὁδοὺς καὶ τοὺς ἀναβαθμοὺς καὶ τὰ προφράγματα καὶ τὰς θύρας τὰς ἀνοιγομένας ἔξω ἐπώλησεν· ὠνοῦντο οὖν ὧν τὰ κτήματα, καὶ συνελέγη χρήματα οὕτως συχνά. Τό τε νόμισμα τὸ ὂν Ἀθηναίοις ἀδόκιμον ἐποίησε, τάξας δὲ τιμὴν ἐκέλευσε πρὸς αὐτὸν ἀνακομίζειν· συνελθόντων δὲ ἐπὶ τῷ κόψαι ἕτερον χαρακτῆρα, ἐξέδωκε τὸ αὐτὸ ἀργύριον. (2) Ὅσοι τε τριηραρχεῖν ἢ φυλαρχεῖν ἢ χορηγεῖν ἤ τινα εἰς ἑτέραν τοιαύτην λειτουργίαν ἤμελλον δαπανᾶν, τίμημα τάξας μέτριον ἐκέλευσε τὸν βουλόμενον ἀποτίσαντα τοῦτο ἐγγράφεσθαι εἰς τοὺς λελειτουργηκότας. Τῇ τε ἱερείᾳ τῇ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς ἐν ἀκροπόλει ὑπὲρ τοῦ ἀποθανόντος φέρειν χοίνικα κριθῶν καὶ πυρῶν ἑτέραν καὶ ὀβολόν, καὶ ὅτῳ ἂν παιδάριον γένηται, τὸ αὐτὸ τοῦτο.

V. Ἀθηναῖοι δὲ οἱ ἐν Ποτιδαίᾳ οἰκοῦντες δεόμενοι χρημάτων εἰς τὸν πόλεμον ἀπογράψασθαι ἅπασι συνέταξαν τὰς οὐσίας, μὴ ἀθρόας εἰς τὸν αὐτοῦ δῆμον ἕκαστον, ἀλλὰ κατὰ κτῆμα ἐν ᾧ τόπῳ ἕκαστον εἴη, ἵνα οἱ πένητες δύνωνται ὑποτιμᾶσθαι· ὅτῳ δὲ μὴ ἦν κτῆμα μηθέν, τὸ σῶμα διμναῖον τιμήσασθαι. Ἀπὸ τούτων οὖν εἰσέφερον τὸ ἐπιγραφὲν ἕκαστος σῶον τῇ πόλει.

VI. Ἀντισσαῖος δέ, δεηθείσης τῆς πόλεως χρημάτων, εἰθισμένων αὐτῶν λαμπρῶς ἄγειν Διονύσια, ἐν οἷς ἄλλα τε πολλὰ ἀνήλισκον ἐξ ἐνιαυτοῦ παρασκευάζοντες καὶ ἱερεῖα πολυτελῆ· ὑπογύου δὲ οὔσης ταύτης τῆς ἑορτῆς ἔπεισεν αὐτοὺς τῷ μὲν Διονύσῳ εὔξασθαι ἐς νέωτα ἀποδώσειν διπλάσια, ταῦτα δὲ συναγαγόντας ἀποδόσθαι. Συνελέγη οὖν αὐτοῖς χρήματα οὐκ ὀλίγα πρὸς τὴν χρείαν.

VII. Λαμψακηνοὶ δὲ προσδοκίμων οὐσῶν τριήρων πολλῶν πρὸς αὐτούς, ὄντος μεδίμνου τῶν ἀλφίτων τετραδράχμου, προσέταξαν τοῖς ἀγοραίοις πωλεῖν ἑξαδράχμου, καὶ τοῦ ἐλαίου τὸν χοᾶ ὄντα δραχμῶν τεττάρων καὶ τριωβόλου, τοῦ τε οἴνου καὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως. Τὴν μὲν οὖν ἀρχαίαν τιμὴν ἐλάμβανεν ὁ ἰδιώτης, τὸ δὲ πλέον ἡ πόλις, καὶ εὐπόρησε χρημάτων.

VIII. Ἡρακλεῶται πέμποντες ναῦς τεσσαράκοντα ἐπὶ τοὺς ἐν Βοσπόρῳ τυράννους, οὐκ εὐποροῦμενοι χρημάτων παρὰ τῶν ἐμπόρων συνηγόρασαν τόν τε

tem apud illos lex esset, non habendum pro cive, qui non utroque parente cive natus fuisset, egentes pecunia scitum fecerunt : qui altero tantum parente cive natus esset, si persolvisset triginta minas, pro cive habendum. (3) In caritate vero annonæ quum pecuniæ inopia laborarent, deduxerunt navigia ex Ponto. Quod quum mercatores iniquo animo ferrent, usuras persolverunt eis decimas; qui emebant autem tunc, ab eis ultra pretium ipsum illas decimas exigebant. Quum autem ex inquilinis quidam fœnore collocassent pecunias, oppositis bonis, neque esset unde illæ persolverentur, scitum fecerunt, ut qui tertiam partem debiti seu pecuniæ mutuæ tributi nomine conferret, bona illa tanquam propria retineret.

IV. Hippias Atheniensis eminentia in superioribus partibus ædium, et projecta in publicas vias, itemque scalarum gradus, et præmunita vestibula, et januas quæ aperiendo extrorsum vertebantur, vendidit. Emebant igitur hæc illi prædiorum domini, et ita copiosa pecunia collecta est. Nummum etiam, qui tunc Athenis usurpabatur, improbum esse jussit, et pretio constituto ad se pecuniam omnem deferri imperavit. Quumque convenirent qui alio signo vellent cudere, idem illud argentum elocavit. (2) Præterea qui triremis aut tribus magistri, aut ludis suppeditare impensas, aut in aliud istiusmodi munus publicum sumptus facere deberent, constituta summa mediocri, ex his jussit eum qui illam pendere voluisset, inter perfunctos suo munere perscribi. Sacerdoti etiam Minervæ quæ in arce consecrata erat, præcepit de unoquoque mortuo afferri hordei chœnicem, et alium tritici, et obolum unum, ac tantumdem ab iis qui sobole essent aucti.

V. Athenienses qui inhabitabant Potidæam, indigentes pecunia ad bellum, jusserunt profiteri cunctos, censum bonorum non simul universorum in tribu sua singulos, sed ita, ut quoque loco quidque possideretur, ut pauperes æstimationem subjicere possent. Si quis vero prorsus nihil possideret, ejus capitis æstimatio erat minarum duarum. Hinc igitur tributum quod exigebatur, a singulis integrum conferebatur.

VI. Antissæus, quum pecuniæ inopia premeretur civitas ipsius, et morem haberent ut Dionysia seu Bacchanalia splendide celebrarent, (quibus magnos sumptus faciebant de totius anni apparatu, quum in alia, tum victimas pretiosas,) quod ille festus dies tunc instaret, persuasit eis ut votum nuncuparent, se proximo anno reddituros Baccho duplicia; et quæ parata habebant ut venderent universa simul. Atque ita pecuniæ non modicæ ad præsentem ipsis usum collectæ fuerunt.

VII. Lampsaceni quum adventus exspectaretur triremium multarum, et veniret polentæ medimnus drachmis quattuor, jusserunt in foro versantes vendere eos sex drachmis; et ad olei congium, qui veniret drachmis quattuor, adjicere tres obolos ; idemque facere de vino et ceteris. Privati igitur pretium accipiebant antiquum; quod autem superabat, id civitas retinens, copiam ita pecuniarum comparavit.

VIII. Heracleotæ, quum naves ablegarent quadraginta adversus tyrannos in Bosporo, neque pecunia abundarent, coemerunt de negotiatoribus et frumentum et oleum et

σῖτον πάντα καὶ τὸ ἔλαιον καὶ τὸν οἶνον καὶ τὴν ἄλλην ἀγοράν. Χρόνου δὲ ἱσταμένου ἐν ᾧ ἔμελλον ἀποδώσειν τὴν τιμήν, τοῖς τε δὴ ἐμπόροις καλῶς εἶχε μὴ κοτυλίζειν ἀλλ' ἀθρόα τὰ φορτία πεπρᾶσθαι, ἐκεῖνοί τε δι-
5 δόντες δι' ἄλλην οὐ μισθὸν παρῆγον ἀλλὰ τὴν ἀγορὰν ἐν ὁλκάσι, καὶ ἄνδρα ταμίαν ἐπέστησαν ἐφ' ἑκάστῃ τῶν νεῶν. Ἀφικομένων δ' εἰς τὴν πολεμίαν αὐτῶν ἠγόραζον οἱ στρατιῶται παρὰ τούτων ἅπαντα. Πρότερον συνελέγη ἢ ἀργύριον ἐδίδοσαν οἱ στρατηγοὶ πάλιν
10 τὸν μισθόν, ὥστε συνέβαινε ταὐτὸ τὸ ἀργύριον δίδοσθαι ἕως εἰς οἶκον ἀπῆλθον.

IX. Λακεδαιμόνιοι Σαμίων δεηθέντων χρήματ' αὐτοῖς εἰς τὴν κάθοδον δοῦναι, ἐψηφίσαντο μίαν ἡμέραν καὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς οἰκέτας καὶ τὰ ὑποζύγια νη-
15 στεῦσαι, ὅσον δὲ ἐδαπάνα ἕκαστος, τοσοῦτον δοῦναι τοῖς Σαμίοις.

X. Χαλκηδόνιοι δὲ ξένων ἐν τῇ πόλει συχνῶν παρ' αὐτοῖς γινομένων ὀφείλοντες αὐτοῖς μισθὸν οὐκ ἠδύναντο διαλῦσαι. Ἀνήγγειλαν οὖν, εἴ τις τῶν πολιτῶν ἢ με-
20 τοίκων σῦλον ἔχει κατὰ πόλεως ἢ ἰδιώτου ἢ βούλεται λαβεῖν, ἀπογράψασθαι. Ἀπογραψαμένων δὲ συχνῶν, τὰ πλοῖα τὰ πλέοντα εἰς τὸν Πόντον ἐσύλων μετὰ προφάσεως εὐλόγου. Ἔταξαν δὲ χρόνον ἐν ᾧ λόγον ὑπὲρ αὐτῶν ἔφασαν ποιήσασθαι. Συλλεγέντων δὲ
25 χρημάτων συχνῶν τοὺς μὲν στρατιώτας ἀπήλλαξαν, ὑπὲρ δὲ τῶν σύλων διεδικάσαντο. Τοῖς δὲ μὴ δικαίως συληθεῖσιν ἡ πόλις ἀπὸ τῶν προσόδων ἀπεδίδου.

XI. Κυζικηνοὶ δὲ στασιάσαντες πρὸς ἀλλήλους, ἐπικρατήσαντος τοῦ δήμου, τῶν δὲ πλουσίων συνειλημ-
30 μένων, ὀφείλοντες χρήματα στρατιώταις ἐψηφίσαντο μὴ θανατῶσαι τοὺς συνειλημμένους, ἀλλὰ χρήματα πραξαμένους φυγαδεῦσαι.

XII. Χῖοι δέ, νόμου ὄντος αὐτοῖς ἀπογράφεσθαι τὰ χρέα εἰς τὸ δημόσιον, δεηθέντες χρημάτων ἐψηφίσαντο
35 τοὺς μὲν ὀφείλοντας ἀποδοῦναι τῇ πόλει τὰ δάνεια, τὴν δὲ πόλιν ἐκ τῶν προσόδων τοὺς τόκους τοῖς δεδανεικόσι καταφέρειν, ἕως ἂν κατὰ τὸ ἀρχαῖον εὐπορήσωσιν.

XIII. Μαύσωλος ὁ Καρίας τύραννος, πέμποντος
40 βασιλέως πρὸς αὐτὸν ἐπὶ τῷ τοὺς φόρους δοῦναι, συναγαγὼν τοὺς εὐπορωτάτους ἐν τῇ χώρᾳ ἔλεγεν ὅτι βασιλεὺς αἰτεῖ τοὺς φόρους, αὐτὸς δὲ οὐκ εὐπορεῖται· κατασκευαστοὶ δ' ἄνδρες αὐτῷ εὐθέως ἐπηγγέλλοντο ὅσον εἰσοίσει ἕκαστος. Τούτων δὲ τοῦτο πραξάντων,
45 οἱ εὐπορώτεροι τὰ μὲν αἰσχυνόμενοι τὰ δὲ φοβούμενοι πολλῷ τούτων πλείω ἐπηγγέλλοντο καὶ εἰσέφερον. (2) Πάλιν δεηθεὶς χρημάτων, ἐξεκκλησιάσας τοῖς Μυλασεῦσιν ἔλεγεν ὅτι μητρόπολις οὖσα ἡ πόλις αὐτοῦ αὕτη ἀτείχιστός ἐστιν, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπ' αὐτὸν στρα-
50 τεύει· ἐκέλευσεν οὖν τοὺς Μυλασεῖς φέρειν ἕκαστον ὅτι πλεῖστα χρήματα, φάσκων αὐτοὺς τοῖς νῦν εἰσενεχθεῖσι καὶ τὰ λοιπὰ σώζειν. Εἰσενεχθέντων δὲ πολλῶν τὰ μὲν χρήματα εἶχε, τὸ δὲ τεῖχος οὐκ ἔφη τὸν θεὸν ἐν τῷ παρόντι οἰκοδομεῖν.

vinum, et res alias venales universas. Atque constituto tempore quo pretium persolveretur, et opportunum erat negotiatoribus, non ad heminam merces distrahi, sed venire simul universas, et ipsi quum darent..., non stipendia *ad milites* devehebant, sed res venales in onerariis navibus, et unum quæstorem singulis navibus præficiebant. Quumque jam in terram hostium ventum esset, emebant ab his omnia milites; et quod ita argentum collectum fuit, rursus stipendium dederunt ductores. Et ita accidit ut idem argentum daretur, donec domum redierunt.

IX. Lacedæmonii, quum Samii ab ipsis peterent ut pecunias sibi conferrent recuperaturis patriam, scitum fecerunt : uno die debere et dominos, et familiam, et jumenta jejunare, et quantum insumpsisset, si non jejunaretur, quisque, tantum tribuere Samiis.

X. Chalcedonii, quum militum apud ipsos externorum multitudo cresceret, non habebant unde eis debita stipendia persolverent. Præconium igitur factum est : si quis civium inquilinorumve jus haberet prehendendi vel civitatem vel privatum quempiam, sive vellet prehendere, ut profiteretur. Profitentibus autem permultis, ita navigia contendentia in Pontum comprehendebant, probabilem aliquam causam prætentantes, tempore quidem præfinito, quo de his causam dicturos se esse affirmarent. Copia vero tunc magna pecuniæ quum exstitisset, et milites illos dimiserunt, et de comprehensione disceptarunt. Et quibus comprehensione esset facta injuria, iis de vectigalibus suis satisfaciebat civitas.

XI. Cyziceni, seditione orta apud ipsos, et plebe superiore, oppressisque ac captis divitibus, quum deberetur militibus pecunia, scitum fecerunt, ne capti interficerentur, sed pecuniis exactis ut exularent.

XII. Chii, quum esset lex apud ipsos, ut debita publice perscriberentur; indigentes pecunia scitum fecerunt, ut debitores ipsi quidem mutuas pecunias numerarent civitati, civitas vero creditoribus fœnus ex suis vectigalibus penderet, donec res in antiquum fortunæ statum restitutæ essent.

XIII. Mausolus, Cariæ tyrannus, petente per legatos rege Persarum, ut tributa penderet, convocatis in illa terra opulentissimis, ostendit eis, Regem petere tributa, se autem nequaquam abundare pecunia. Ibi tum subornati quidam statim polliciti sunt se esse collaturos, et summam indicarunt. Hoc facto opulentiores, partim pudore, partim metu, et plura sunt polliciti, et contribuerunt. (2) Rursum pecunia indigens, Mylasensibus convocatis demonstravit oratione sua, eam civitatem principem regni non esse mœnibus septam, regem autem Persarum exercitum adversus illam adducere. Jussit igitur Mylasenses, quantum posset quisque pecuniæ conferre plurimum, affirmans iis quæ tunc contribuissent, ceteras ipsos suas facultates esse conservaturos. Collatis autem copiis magnis, ipse quidem retinuit pecunias; mœnia vero exstrui illo tempore deum velle negavit.

XIV. Κόνδαλος Μαυσώλου ὕπαρχος, ὁπότε διαπορευομένῳ αὐτῷ διὰ τῆς χώρας προσενέγκοι τις πρόβατον ἢ ὗν ἢ μόσχον, ἀπογραψάμενος τὸν δόντα καὶ τὸν χρόνον, ἀπαγαγόντα εἰς οἶκον ἐκέλευσε τρέφειν ἕως ἂν 5 ἐπανέλθοι· ὁπότε δὲ δοκοίη χρόνος ἱκανὸς εἶναι, αὐτό τε τὸ τραφὲν καὶ τὴν ἐπικαρπίαν λογισάμενος ἀπῄτει. Τῶν τε δένδρων τὰ ὑπερέχοντα ἢ πίπτοντα εἰς τὰς ὁδοὺς τὰς βασιλικὰς ἐπώλει τὰς ἐπικαρπίας. (2) Τῶν δὲ στρατιωτῶν εἴ τις τελευτήσειε, διαπύλιον ἐπώλει 10 δραχμὴν τοῦ σώματος· ἅμα τε οὖν ἐντεῦθεν καὶ ἀργύριον ἐλάμβανεν, ἅμα τε οἱ ἡγεμόνες οὐ παρεκρούοντο αὐτόν, πότε τετελεύτηκεν ὁ στρατιώτης. (3) Τούς τε Λυκίους ὁρῶν ἀγαπῶντας τὸ τρίχωμα φορεῖν ἔφη γράμματα ἥκειν παρὰ βασιλέως κόμας ἀποστεῖλαι εἰς 15 προκόμια, προστετάχθαι οὖν αὐτῷ ὑπὸ Μαυσώλου ἀποκεῖραι αὐτούς. Ἔφησεν οὖν, εἰ βούλονται ἐπικεφάλαιον ταχτὸν αὐτῷ δοῦναι, μεταπέμψεσθαι ἐκ τῆς Ἑλλάδος κόμην. Οἱ δὲ ἀσμένως ἔδοσαν ὃ ᾔτει, καὶ συνελέχθη χρήματα πολλὰ ἀπὸ ὄχλου πολλοῦ.

XIII. Condalus, Mausoli præfectus, si quando iter per regionem suam facienti sibi afferret aliquis donum ovis, aut porci, aut vituli, jussit perscripto nomine ejus qui donasset, et die, domum abduci, et ali donec reverteretur. Ac ubi tempus satis longum abiisse videbatur, repetiit quod ille aluerat, subductis fructus quoque rationibus. Arborum item eminentium aut procidentium in regias vias vendebat fructus. (2) Militum quoque si qui mortem obierant, copiam efferendi extra portam corpus drachma vendebat. Atque hinc simul argentum accipiebat, simul non fallebant eum duces indicio temporis, quo aliquis ex militibus esset mortuus. (3) Lycios etiam cernens capillis gestandis delectari, literas esse dixit allatas regias, quibus capilli ad crines mitti juberentur. Mandata igitur se habere a Mausolo, ut illi tonderentur. Atque promisit, si certam summam in capita contribuere vellent, ex Græcia capillos afferendos se esse curaturum. At illi libenter præbuerunt quod postulabat, collectaque est de magna multitudine pecunia copiosa.

20 XV. Ἀριστοτέλης Ῥόδιος ἄρχων Φωκαίας, ἀπορῶν χρημάτων, ὁρῶν στάσεις οὔσας δύο τῶν Φωκαέων, λόγους ἐποιήσατο πρὸς τὴν ἑτέραν στάσιν ἐν ἀπορρήτοις, φάσκων αὐτῷ διδόναι χρήματα τοὺς ἑτέρους ἐφ' ᾧ αὐτοῖς τὰ πράγματα ἐγκλῖναι, αὐτὸς δὲ μᾶλλον βούλε- 25 σθαι παρὰ τούτων λαβεῖν καὶ τὰ περὶ τὴν πόλιν τούτοις διοικεῖν παραδοῦναι. Ἀκούσαντες δὲ ταῦτα εὐθέως τὰ χρήματα οἱ παρόντες πορίσαντες ὅσα ἐκέλευσεν ἔδωκαν. Ὁ δὲ τοῖς ἑτέροις πάλιν ἔδειξεν ἃ εἰληφὼς εἴη παρὰ τῶν ἑτέρων· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ ἔφασαν οὐχ 30 ἐλάττω δώσειν. Λαβὼν δὲ παρ' ἀμφοτέρων κατήλλαξεν αὐτοὺς πρὸς ἀλλήλους. (2) Τοῖς τε πολίταις κατιδὼν οὔσας δίκας πολλὰς καὶ μεγάλας ἐκ πολλοῦ χρόνου ἀδικίας, τούτοις διὰ πολέμου δικαστήριον καθίσας προεῖπεν, ὅσοι ἂν μὴ δικάσωνται, νόμον δ' ἔθηκε μη- 35 κέτι εἶναι ὑπὲρ τῶν προτέρων ἐγκλημάτων κρίσεις. Τότε δὴ παραβολὴ πολλῶν δικῶν, καὶ τὰς ἐγκλήτους μετ' ἐπιτιμίων ἐφ' αὐτὸν ποιούμενος, καὶ παρ' ἑκατέρων δι' ἑτέρων ἀργύριον λαμβάνων, συνήγαγεν οὐκ ὀλίγα χρήματα.

XV. Aristoteles Rhodius Phocææ principatum obtinens, in pecuniarum inopia cernens duas esse Phocæensium factiones, verba uni illarum occulte fecit, indicans sibi dare alteros pecunias, ut rem ad ipsos inclinet: sese vero ab ipsis accipere malle, et administrationem civitatis eis tradere. Quibus auditis, statim tantum isti pecuniæ dederunt, quantum jusserat. At hic alteri factioni rursum ostendit quæ accepisset ab alteris. Hi vero dixerunt se ne ipsos quidem minus daturos. Atque ita accepta pecunia ab utrisque, gratiam inter eos reconciliavit. Quum animadvertisset autem inter cives multas esse controversias, et magnas ex multo tempore injurias, his per bellum judicio constituto edixit: si qui lege non egissent intra tempus præscriptum, non amplius de prioribus criminibus judicia iis datum iri. Tunc itaque in complurium causarum atque litium collatione, provocationes, mulctis propositis, ad se referens, et ab utrisque per diversos aliquid accipiens, non parum pecuniæ contraxit.

40 XVI. Κλαζομένιοι δ' ἐν σιτοδείᾳ ὄντες χρημάτων τε ἀποροῦντες ἐψηφίσαντο, παρ' οἷς ἔλαιόν ἐστι τῶν ἰδιωτῶν δανεῖσαι τῇ πόλει ἐπὶ τόκῳ· γίνεται δὲ πολὺς οὗτος ὁ καρπὸς ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν. Δανεισάντων δὲ μισθωσάμενοι πλοῖα ἀπέστειλαν εἰς τὰ ἐμπορεῖα, ὅθεν 45 αὐτοῖς ἧκε σῖτος ὑποθήκης γενομένης τῆς τοῦ ἐλαίου τιμῆς. Ὀφείλοντες στρατιώταις μισθὸν εἴκοσι τάλαντα, καὶ οὐ δυνάμενοι, τόκον ἔφερον τοῖς ἡγεμόσι τέτταρα τάλαντα τοῦ ἐνιαυτοῦ. (2) Ἐπεὶ δὲ τοῦ μὲν ἀρχαίου ἀπέκοπτον οὐθέν, ἀεὶ δὲ μάτην ἐδαπάνων, 50 νόμισμα ἔκοψαν σιδηροῦν εἰς ἀργυρίου λόγον εἴκοσι ταλάντων, εἶτα διδόντες τοῖς εὐπορωτάτοις ἐν τῇ πόλει κατὰ λόγον ἑκάστῳ, ἀργύριον παρ' ἐκείνων ἔλαβον ἴσον. Οἵ τε οὖν ἰδιῶται εἶχον εἰς τὰς καθ' ἡμέραν χρείας ἀναλίσκειν, καὶ ἡ πόλις τοῦ χρέους ἀπηλλάγη. Δεύ-

XVI. Clazomenii, in penuria annonæ quum pecunia deficerentur, scitum fecerunt: ut qui oleum haberent, commodarent hoc reipublicæ cum fœnore. Exsistit autem hic fructus in regione illorum copiosus. Quum igitur ita commodaretur oleum, conductis navigiis evehendum illud in ea loca curarunt, in quibus fora exercebantur, unde frumentum ipsis advenit, pignore dato olei pretio. Militibus quum deberent stipendii nomine viginti talenta, neque possent dissolvere, annis singulis fœnus pendebant ducibus quattuor talenta. (2) Quia vero hoc pacto de sorte nihil decedebat, et sumptus facere frustra ipsi pergebant, percusserunt nummum ferreum ad argenti rationem, talentorum viginti. Hanc deinde pecuniam dabant opulentissimis in civitate, pro ratione cuique, et tantumdem ab eis recipiebant argenti. Habebant igitur privati quod in quotidianos usus impenderent, et debito liberata fuit civitas.

τερον δ' ἐκ τῶν προσόδων ἐκείνοις τόν τε τόκον κατέφερον, αἰεί τε διαιροῦντες ἑκάστῳ πρὸς μέρος διεδίδοσαν, τοὺς δὲ σιδηροῦς ἐκομίζοντο.

XVII. Σηλυβριανοὶ δὲ δεηθέντες χρημάτων, νόμου 5 ὄντος αὐτοῖς σῖτον μὴ ἐξάγειν ἐν λιμῷ γενομένοις, ἐκείνοις δὲ ὑπάρχοντος σίτου παλαιοῦ, ἐψηφίσαντο τῇ πόλει παραδοῦναι τοὺς ἰδιώτας τὸν σῖτον τῆς τεταγμένης τιμῆς, ὑπολειπόμενον ἕκαστον ἐνιαυτοῦ τροφήν· εἶτα ἐξαγωγὴν ἔδωκαν τῷ βουλομένῳ, τάξαντες τιμὴν 10 ἣν ἐδόκει καλῶς ἔχειν αὐτοῖς.

XVIII. Ἀβυδηνοὶ δέ, διὰ στασιασμὸν τῆς χώρας ἀργοῦ γενομένης, καὶ τῶν μετοίκων οὐ προϊεμένων αὐτοῖς οὐδὲν διὰ τὸ καὶ ἔτι ὀφείλειν, ἐψηφίσαντο τὸν βουλόμενον τοῖς γεωργοῖς δανείζειν, ὡς ἐργάσωνται, 15 ὡς πρώτοις αὐτοῖς ἐσομένης τῆς κομιδῆς ἐκ τοῦ καρποῦ, τοῖς δὲ ἄλλοις ἐκ τῶν λειπομένων.

XIX. Ἐφέσιοι δεηθέντες χρημάτων νόμον ἔθεντο μὴ φορεῖν χρυσὸν τὰς γυναῖκας, ὅσον δὲ νῦν ἔχουσι, δανεῖσαι τῇ πόλει· τῶν τε κιόνων τῶν ἐν τῷ νεῷ τάξαν- 20 τες ἀργύριον ὃ δεῖ καταβαλεῖν, εἴων ἐπιγράφεσθαι τὸ ὄνομα τοῦ δόντος τὸ ἀργύριον ὡς ἀνατεθεικότος.

XX. Διονύσιος Συρακούσιος βουλόμενος χρήματα συναγαγεῖν, ἐκκλησίαν ποιήσας ἔφησεν ἑωρακέναι τὴν Δήμητραν, καὶ κελεύειν τὸν τῶν γυναικῶν κόσμον εἰς 25 τὸ ἱερὸν ἀποκομίζειν. Αὐτὸς μὲν οὖν τῶν παρ' αὑτῷ γυναικῶν τὸν κόσμον τοῦτο πεποιηκέναι, ἠξίου δὲ καὶ τοὺς ἄλλους, μή τι μήνιμα παρὰ τῆς θεοῦ γένηται. Τὸν δὲ μὴ τοῦτο ποιήσαντα ἔνοχον ἔφησεν ἱεροσυλίας ἔσεσθαι. (2) Ἀνενεγκάντων δὲ πάντων ἃ εἶχον διά τε 30 τὴν θεὸν καὶ δι' ἐκεῖνον, θύσας τῇ θεῷ τὸν κόσμον ἀπηνέγκατο ὡς παρὰ τῆς θεοῦ δεδανεισμένος. Προελθόντος δὲ χρόνου καὶ τῶν γυναικῶν πάλιν φορουσῶν, ἐκέλευσε τὴν βουλομένην χρυσοφορεῖν τάγμα τι ἀνατιθέναι εἰς τὸ ἱερόν. Τριήρεις τε ναυπηγεῖσθαι μέλλων ᾔδει ὅτι 35 δεήσοιτο χρημάτων. Ἐκκλησίαν οὖν συναγαγὼν ἔφη πόλιν αὐτῷ τινὰ προδίδοσθαι, εἰς ἣν δεῖσθαι χρημάτων, ἠξίου τε αὐτῷ τοὺς πολίτας εἰσενέγκαι δύο στατῆρας ἕκαστον· οἱ δ' εἰσήνεγκαν. (3) Διαλιπὼν δὲ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας, ὡς διημαρτηκὼς τῆς πράξεως, ἐπαινέσας αὐτοὺς 40 ἀπέδωκεν ἑκάστῳ ὃ εἰσήνεγκαν. Ποιήσας δὲ τοῦτο ἀνεκτήσατο τοὺς πολίτας. Εἶτα πάλιν οἰόμενοι ἀπολήψεσθαι εἰσήνεγκαν· ὁ δὲ λαβὼν εἶχεν εἰς τὴν ναυπηγίαν. Οὐκ εὐπορῶν δὲ ἀργυρίου νόμισμα ἔκοψε καττιτέρου, καὶ συναγαγὼν ἐκκλησίαν πολλὰ τοῦ κεκομμένου νομίσμα- 45 τος ὑπερεῖπεν· οἱ δὲ ἐψηφίσαντο καὶ μὴ βουλόμενοι ἕκαστος ὃ ἂν εἵλετο ἔχειν ὡς ἀργυροῦν ἀλλὰ μὴ καττιτέρινον. (4) Πάλιν τε δεηθεὶς χρημάτων ἠξίου τοὺς πολίτας εἰσενεγκεῖν αὐτῷ· οἱ δ' οὐκ ἔφασαν ἔχειν. Ἐξενέγκας οὖν τὰ σκεύη τὰ παρ' αὑτοῦ ἐπώλει ὡς δὴ δι' 50 ἀπορίαν τοῦτο ποιῶν, ἀγοραζόντων δὲ Συρακουσίων ἀπεγράφετο τί ἕκαστος ἀγοράσειεν· ἐπεὶ δὲ τὴν τιμὴν κατέβαλον, ἐκέλευσε τὸ σκεῦος ἀναφέρειν ἕκαστον ὃ ἠγόρασεν. (5) Τῶν τε πολιτῶν διὰ τὰς εἰσφορὰς οὐ τρεφόντων βοσκήματα εἶπεν ὅτι ἱκανὰ ἦν αὐτῷ πρὸς

Deinde ex vectigalibus et fœnus pendebant illis, et dividendo semper pro parte sua cuique distribuebant, nummosque ferreos recipiebant.

XVII. Selybriani, in pecuniarum inopia, quum lex esset ne frumentum exportaretur famis tempore, vetere illis frumento reliquo, scitum fecerunt : tradere privatos debere frumenta sua reipublicæ pretio constituto, sic ut quisque retineret victum sibi unius anni. Postea evehendi potestatem fecerunt volenti cuique constituto pretio, quod æquum videbatur.

XVIII. Abydeni, quod terra ipsorum per seditionem inculta esset, neque quicquam amplius impendentibus incolis, propterea quod alia adhuc deberentur, scitum fecerunt : qui pecuniam mutuam dedisset agricolis ut opus ruri facerent, eum percipere fructus natos primum debere, et ceteros ea demum quæ reliqua fuissent.

XIX. Ephesii, quum pecunia indigerent, tulerunt legem : non licere ut mulieres aurum gestarent ; quicquid eo tempore auri haberent, id ut commodarent civitati. Constituta etiam argenti summa quæ numeraretur, permisere ut in templi columnis nomen ejus qui argentum illud numerasset, tanquam ejus qui illam consecrasset, perscriberetur.

XX. Dionysius Syracusius, cumulare pecunias volens, concione advocata dixit : visam sibi Cererem esse, jubentem, mundum muliebrem in suum fanum deferri. Ac se quidem hoc de suarum mulierum mundo fecisse. Postulare igitur ut idem fieret ab aliis quoque, ne dea irasceretur. Qui non fecisset, eum sacrilegii reum fore pronuntiavit. (2) Quumque omnes, quæ habebant, attulissent, et deæ respectu et ipsius, re divina facta, abstulit mundum illum, tanquam commodatum sibi ab ipsa dea. Ubi vero temporis aliquid præteriisset, et mulieres iterum ornatus ferrent, edixit : ut quæ aurum gestare vellet, ea in templo constitutum aliquid dedicaret. Ædificaturus triremes, sciebat pecunia sibi opus fore : concione igitur advocata, sibi prodi quandam urbem dixit, et ad eam rem pecunia opus esse. Postulavitque ut singuli cives conferrent aureos duos. Hanc pecuniam illi contulerunt. (3) Spatio autem interposito dierum duûm triumve, quasi frustrata res ipsum esset, collaudatis civibus, id restituit unicuique quod contulerat. Quo facto voluntates illorum sibi reconciliavit. Postea simili spe, se esse recepturos, rursum contulerunt. Dionysius autem, quod tunc acceperat, retinuit ad triremium ædificationem. Quum non abundaret argento, nummum percussit ex stanno, advocataque concione, copiosa oratione nummum eum commendavit. Syracusii vero, quamvis inviti, illum scito suo approbaverunt, et unusquisque prætulit se habere argentum, non stannum. (4) Rursum in pecuniæ inopia postulavit a civibus, ut sibi contribuerent. Quibus negantibus se habere, protulit utensilia sua, et venalia, quasi per inopiam hoc faceret, proposuit. Hæc quum Syracusii emerent, quid quisque emisset, perscribebatur. Persoluto autem pretio, referre ad se utensile jussit, quod emisset, unumquemque. (5) Syracusii propter crebra tributa desierant pecudes alere. Ibi Dionysius satis sibi colla-

τοσοῦτον· τοὺς οὖν νῦν τι κτησαμένους ἀτελεῖς ἔσεσθαι. Πολλῶν δὲ ταχὺ κτησαμένων πολλὰ βοσκήματα ὡς ἀτελῆ ἑξόντων, ἐπεὶ καιρὸν ᾤετο εἶναι, τιμήσασθαι κελεύσας ἐπέβαλε τέλος. Οἱ οὖν πολῖται ἀγανακτήσαντες ἐπὶ τῷ ἐξηπατῆσθαι σφάζοντες ἐπώλουν. Ὡς δὲ πρὸς τοῦτο ἔταξε σφάζεσθαι ὅσα δεῖ τῆς ἡμέρας, οἱ δὲ πάλιν ἱερόθυτα ἐποίουν· ὁ δὲ ἀπεῖπε θῆλυ μὴ θύειν. (6) Πάλιν τε δεηθεὶς χρημάτων ἐκέλευσεν ἀπογράψασθαι χρήματα πρὸς αὐτὸν ὅσοι οἶκοί εἰσιν ὀρφανικοί· ἀπογραψαμένων δὲ ἄλλων, τὰ τούτων χρήματα ἀπεχρᾶτο, ἕως ἕκαστος εἰς ἡλικίαν ἔλθοι. Ῥήγιόν τε καταλαβών, ἐκκλησίαν συναγαγὼν εἶπε διότι δικαίως μὲν ἂν ἐξανδραποδισθεῖεν ὑπ' αὐτοῦ, νῦν μέντοι τὰ εἰς τὸν πόλεμον ἀνηλωμένα χρήματα κομισάμενος καὶ ὑπὲρ ἑκάστου σώματος τρεῖς μνᾶς ἀφήσειν αὐτούς. (7) Οἱ δὲ Ῥηγῖνοι, ὅσα ποτ' ἦν αὐτοῖς ἀποκεκρυμμένα, ἐμφανῆ ἐποίουν, καὶ οἱ ἄποροι παρὰ τῶν εὐπορωτέρων καὶ παρὰ τῶν ξένων δανειζόμενοι ἐπόρισαν ἃ ἐκέλευε χρήματα. Λαβὼν δὲ ταῦτα παρ' αὐτῶν τά τε σώματα πάντα οὐδὲν ἧττον ἀπέδοτο, τά τε σκεύη ἃ τότε ἦν ἀποκεκρυμμένα ἐμφανῆ ἅπαντα ἔλαβεν. (8) Δανεισάμενός τε παρὰ τῶν πολιτῶν χρήματα ἐπ' ἀποδόσει, ὡς ἀπῄτουν αὐτόν, ἐκέλευσεν ἀναφέρειν ὅσον ἔχει τις ἀργύριον πρὸς αὐτόν· εἰ δὲ μή, θάνατον ἔταξε τὸ ἐπιτίμιον. Ἀνενεχθέντος δὲ τοῦ ἀργυρίου, ἐπικόψας χαρακτῆρα ἐξέδωκε τὴν δραχμὴν δύο δυναμένην δραχμάς, καὶ τό τε ὀφειλόμενον πρότερον ἀνήνεγκαν πρὸς αὐτόν. (9) Εἰς Τυρρηνίαν τε πλεύσας ναυσὶν ἑκατὸν ἔλαβεν ἐκ τοῦ τῆς Λευκοθέας ἱεροῦ χρυσίον τε καὶ ἀργύριον πολὺ καὶ τὸν ἄλλον κόσμον οὐκ ὀλίγον. Εἰδὼς δὲ ὅτι καὶ οἱ ναῦται πολλὰ ἔχουσι, κήρυγμα ἐποιήσατο τὰ ἡμίσεα ὧν ἔχει ἕκαστος ἀναφέρειν πρὸς αὐτόν, τὰ δ' ἡμίσεα ἔχειν τὸν λαβόντα· τῷ δὲ μὴ ἀνενέγκαντι θάνατον ἔταξε τὸ ἐπιτίμιον. Ὑπολαβόντες δὲ οἱ ναῦται ἀνενέγκαντες τὰ ἡμίσεα τὰ κατάλοιπα ἕξειν ἀδεῶς, ἀνήνεγκαν. Ὁ δ' ἐπείπερ ἐκεῖνα ἔλαβεν, ἐκέλευσε πάλιν τὰ ἡμίσεα ἀναφέρειν.

XXI. Μενδαῖοι δὲ τὰ μὲν ἀπὸ λιμένων καὶ τῶν ἄλλων τελῶν αὐτοῖς προσπορευόμενα ἐχρῶντο εἰς διοίκησιν τῆς πόλεως, τὰ δὲ ἀπὸ τῆς γῆς καὶ οἰκιῶν τέλη οὐκ ἔπραττον, ἀλλ' ἀνέγραφον τοὺς ἔχοντας· ὁπότε δὲ δεηθεῖεν χρημάτων, ἀπεδίδοσαν ὀφείλοντες. Ἐκέρδαινον οὖν τὸν παρεληλυθότα χρόνον ἀτόκοις τοῖς χρήμασιν ἀποκεχρημένοι. (2) Πολεμοῦντες πρὸς Ὀλυνθίους καὶ δεόμενοι χρημάτων, ὄντων αὐτοῖς ἀνδραπόδων, ἐψηφίσαντο καταλειπομένων ἑνὶ ἑκάστῳ θήλεος καὶ ἄρρενος τἆλλα ἀποδόσθαι, τῇ πόλει ὡς ἐκδανεῖσαι τοὺς ἰδιώτας χρήματα.

XXII. Καλλίστρατος ἐν Μακεδονίᾳ πωλουμένου τοῦ ἐλλιμενίου ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἴκοσι ταλάντων ἐποίησεν εὑρεῖν τὸ διπλάσιον· κατιδὼν γὰρ ὠνουμένους τοὺς εὐπορωτέρους αἰεὶ διὰ τὸ δεῖν ταλαντιαίους καθιστάναι τοὺς ἐγγύους τῶν εἴκοσι ταλάντων, προεκήρυξεν ὠνεῖσθαι τὸν βουλόμενον καὶ τοὺς ἐγγύους καθιστάναι τοῦ

tum esse affirmavit ad tantum usum, quique posthac parassent pecudes, eos fore immunes. Quum multi autem multas pecudes immunitatis spe parassent, nactus opportunitatem, quid quisque haberet, æstimari jussit, et imposuit tributum seu pensionem. Ibi tum Syracusii ægre ferentes se esse deceptos, pecudes jugulare et vendere. Quum autem ad hæc Dionysius edicto definiisset jugulandarum pecudum in dies numerum, illi mactantes sacrificare: tunc Dionysius vetuit mactari pecudem feminam. (6) Rursum in pecuniæ inopia, professione apud sese describi jussit pecunias familiarum, quæcumque essent orbæ parentibus. Quo facto, ipse pecuniis illis abusus fuit, donec singuli in suam tutelam venissent. Rhegio occupato, advocata concione dixit: quod diripere urbem ipsorum jure posset, sed velle se, si modo auferat impensas factas in id bellum, et pro singulis capitibus tres minas, eos missos facere. (7) Tunc Rhegini, quicquid occultaverant, id protulerunt in conspectum. Et quum egeni quoque pecuniam mutuo ab opulentioribus et externis sumpsissent, ita illam summam persolverunt. At Dionysius, hac accepta, nihilominus et omnes sub corona vendidit, et supellectilem, quam occultatam protulerant, abstulit universam. (8) Mutuo sumpserat pecuniam a civibus quam redderet. Quumque illi repeterent, jussit afferri ad se argentum, quantum possideret unusquisque, proposita pœna mortis, nisi facerent. Allato autem argento, percussit nummum, ita ut denarius unus æstimaretur duobus, eoque, quod debebatur quodque attulerant ad se, persolvit. (9) Quum navibus centum in Tyrrheniam navigasset, abstulit ex fano Leucotheæ et auri argentique plurimum, et non parum ornamentorum ceterorum. Quod non fugeret autem ipsum, habere multa nautas quoque, præconium fieri jussit, ut dimidium eorum quæ quisque abstulisset, ad se referretur; alterum dimidium retinere posse eum qui abstulisset: qui non retulisset, ei mortis pœnam proposuit. Arbitrati autem nautæ, si dimidium retulissent, tuto se retenturos esse reliqua, illud retulerunt. At Dionysius, his acceptis, rursum dimidium referre eos jussit.

XXI. Mendæi fructibus quos redderent portus et alia vectigalia, utebantur ad civitatis administrationem; sed quod ex solo et ædificiis perciperetur, id non exigebant, ac nomina tantum occupantium perscribebant. Qui quoties civitati pecunia opus erat, persolvebant quantum debebatur. Lucrum faciebant igitur ex tempore præterito, abusi illis pecuniis sine fœnore. (2) Iidem in bello adversus Olynthios quum pecunia indigerent, et copia mancipiorum abundarent, scitum fecerunt, ut unusquisque tantum duo retineret, marem et feminam, et reliqua venderet ut haberent privati pecuniam, quam civitati mutuo darent.

XXII. Callistratus, veneunte in Macedonia portorio plerumque viginti talentis, perfecit ut perciperetur bis tantum. Nam quum animadvertisset opulentiores illud semper redimere, quod fidejussores oporteret talentum habentes de illis viginti talentis constitui; per præconem edixit: potestatem fieri emendi quicumque vellet, et constituendi

τρίτου μέρους καὶ καθ' ὁπόσον ἕκαστος δύνηται πείθειν.

XXIII. Τιμόθεος Ἀθηναῖος πολεμῶν πρὸς Ὀλυνθίους καὶ ἀπορούμενος ἀργυρίου, κόψας χαλκὸν διεδίδου τοῖς στρατιώταις. Ἀγανακτούντων δὲ τῶν στρατιωτῶν ἔφη αὐτοῖς τοὺς ἐμπόρους τε καὶ ἀγοραίους ἅπαντας ὡσαύτως πωλήσειν. Τοῖς δ' ἐμπόροις προεῖπεν, ὃν ἄν τις λάβῃ χαλκόν, τούτου πάλιν ἀγοράζειν τά τ' ἐκ τῆς χώρας ὤνια καὶ τὰ ἐκ τῶν λειῶν ἀγόμενα· ὃς δ' ἂν περιλειφθῇ αὐτοῖς χαλκός, πρὸς αὐτὸν ἀναφέροντας ἀργύριον λαμβάνειν. (2) Περὶ Κέρκυραν δὲ πολεμῶν καὶ ἀπόρως διακείμενος, καὶ τῶν στρατιωτῶν αἰτούντων τοὺς μισθοὺς καὶ ἀπειθούντων αὐτῷ καὶ πρὸς τοὺς ὑπεναντίους φασκόντων ἀποπορεύεσθαι, ἐκκλησίαν συναγαγὼν ἔφησεν οὐ δύνασθαι διὰ τοὺς χειμῶνας παραγενέσθαι αὐτῷ ἀργύριον, ἐπεὶ τοσαύτην εἶναι περὶ αὐτὸν εὐπορίαν ὥστε τὴν προδεδομένην τριμήνου σιταρχίαν δωρεὰν αὐτοῖς διδόναι. (3) Οἱ δὲ ὑπολαβόντες οὐχ ἄν ποτε προέσθαι τοσαῦτα χρήματα τὸν Τιμόθεον αὐτοῖς, εἰ μὴ τῇ ἀληθείᾳ προσδόκιμα ἦν τὰ χρήματα πρὸς αὐτόν, ἡσυχίαν εἶχον ὑπὲρ τῶν μισθῶν, ἕως ἐκεῖνος διῳκήσατο ἃ ἐβούλετο. (4) Σάμον δὲ πολιορκῶν τοὺς καρποὺς καὶ τὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγρῶν ἀπεδίδοτο αὐτοῖς τοῖς Σαμίοις, ὥστε εὐπόρησε χρημάτων εἰς μισθοὺς τοῖς στρατιώταις. Τῶν τ' ἐπιτηδείων ἐπεὶ σπάνις ἦν ἐν τῷ στρατοπέδῳ διὰ τοὺς ἀφικνουμένους, ἀπηγόρευσε μὴ πωλεῖν σῖτον ἀληλεσμένον, μηδὲ μέτρον ἔλασσον ἢ μέδιμνον, μηδὲ τῶν ὑγρῶν μηδὲν ἔλαττον ἢ μετρητήν. (5) Οἱ μὲν οὖν ταξίαρχοί τε καὶ λοχαγοὶ ἀγοράζοντες ἀθρόα διεδίδοσαν τοῖς στρατιώταις, οἱ δὲ εἰσαφικνούμενοι ἦγον αὐτοῖς τὰ ἐπιτήδεια· ὁπότε δὲ ἀπαλλάττοιντο, εἴ τι περίλοιπον εἴη αὐτοῖς, ἐπώλουν· ὥστε συνέβαινεν εὐπορεῖσθαι τοὺς στρατιώτας τῶν ἐπιτηδείων.

XXIV. Διδάλης Πέρσης ἔχων στρατιώτας τὰ μὲν καθ' ἡμέραν πορίζειν ἐδύνατο ἐκ τῆς πολεμίας αὐτοῖς, νόμισμα δὲ οὐκ ἔχων διδόναι, ἀπαιτούμενος δέ, χρόνου γενομένου οὗ ὤφειλε, τεχνάζει τοιόνδε. Ἐκκλησίαν συναγαγὼν ἔφη οὐκ ἀπορεῖσθαι χρημάτων, ἀλλ' εἶναι αὐτῷ ἐν χωρίῳ τινί, λέγων ἐν ᾧ εἴη. Καὶ ἀναζεύξας ἐβάδιζεν ἐπ' αὐτό· εἶτα ὡς ἐγγὺς τοῦ χωρίου ἐγένετο, προελθὼν εἰς αὐτὸ ἔλαβεν ἐκ τῶν ἐνόντων ἱερῶν ὅσος ἐνῆν κοῖλος ἄργυρος, εἶτ' ἐπισκευάσας τὰς ἡμιόνους ὡς ἀγούσας ἀργύριον παραφαινούσας τε ταῦτα ἐβάδιζεν. (2) Ἰδόντες δὲ οἱ στρατιῶται, καὶ νομίσαντες ἅπαντα εἶναι ἄργυρον τὸν ἀγόμενον, ἐθάρρησαν ὡς κομιούμενοι τὸν μισθόν. Ὁ δ' ἔφη δεῖν εἰς Ἀμισὸν ἐλθόντας ἐπισημήνασθαι, ἦν δ' εἰς τὴν Ἀμισὸν ὁδὸς πολλῶν τε ἡμερῶν καὶ χειμέριος· τὸν δὴ χρόνον τοῦτον ἀπεχρᾶτο τῷ στρατοπέδῳ τὰ ἐπιτήδεια μόνον διδούς. Τοὺς δὲ τεχνίτας τοὺς ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτὸς εἶχε καὶ τοὺς καπήλους τοὺς μεταβαλλομένους τι· ἄλλῳ δὲ οὐκ ἦν οὐθενὶ οὐθὲν τούτων ποιεῖν.

XXV. Χαβρίας Ἀθηναῖος Ταῷ τῷ Αἰγυπτίων βα-

fidejussores partis tertiæ, et quantæcumque summæ persuadendo habere aliquis posset.

XXIII. Timotheus Atheniensis, bellum gerens cum Olynthiis, in pecuniæ inopia æreum nummum percussit, et militibus distribuit. Quibus hoc ægre ferentibus, ostendit a mercatoribus omnia et in foro res venales eodem nummo ipsis venditum iri. Mercatoribus autem ostendit, quos nummos æreos accepissent, iisdem rursum eos emere et illa in regione venalia et prædam actam debere; et si quid æris superfuisset, id ad se referre, proque eo accipere argentum. (2) Ad Corcyram autem bellum gerens, et laborans inopia, militibusque flagitantibus stipendium, et recusantibus imperium ipsius, et minitantibus se esse ad hostes transituros, advocata concione illorum, dixit, impedientibus tempestatibus argentum ad se non potuisse deportari; nam tanta se copia abundare ut trimestre jam ante tempus persolutum stipendium dono eis dare velit. (3) Milites autem, rati nequaquam illum tantam facturum fuisse jacturam, nisi revera pecuniam exspectaret ad se esse perventuram, ita de stipendiis acquieverunt; donec Timotheus ea quæ volebat, gerendo expedivit. (5) Quum Samum oppugnaret, fructus, et quicquid in agris erat, ipsis Samiis vendebat, unde copia pecuniæ ad stipendia militibus persolvenda suppetebat. Postquam vero multis adventantibus necessariorum penuria esse cœpit in castris, edicto vetuit vendi frumenti farinam, et mensuram minorem modiis sex, et humida omnia mensura minore congiis decem. (5) Centuriones igitur et qui ordines ducebant, ementes copiosa omnia, ita militibus suis distribuebant Adventantes vero ipsi suum sibi victum apportabant, et discedentes, si quid reliquum erat, divendebant, ut jam victus copia abundarent milites.

XXIV. Didales [*Datames*] Persa militibus quos habebat, victum quotidianum suppeditare ille quidem poterat ex hostium terra, sed pecunia, quam penderet, ei non erat. Quumque posceretur et dies venisset solutionis, tale quiddam comminiscitur. Advocata concione militum, non esse se pecuniarum inopem dixit, sed habere pecunias quodam in loco, quem etiam indicavit. Et castris motis illuc perrexit. Deinde ubi appropinquavit regioni illi, in locum ipsum processit, deque fanis quæ ibi erant, abstulit quicquid vasorum argenteorum reperit. Mox onustis mulis, quasi illi nihil nisi argentum portarent, quum eminentia hi vasa ostentarent, ita facere iter. (2) Hoc cernentes milites, et arbitrati quicquid portaretur a mulis, id esse argentum universum, animum habuerunt bonum, tanquam stipendium accepturi. At ille Amisum perveniri, ibique signari argentum oportere dixit. Erat autem via Amisum usque complurium dierum, et difficilis propter frigus. Toto igitur illo tempore abusus est exercitu, quum nihil nisi victum præberet. Idem opifices in castris, et caupones, et permutantes aliquid penes se habebat omnes, neque licebat horum quicquam alteri exercere ulli.

XXV. Chabrias Atheniensis, quum Taos rex Ægyptiorum

σιλεῖ ἐκστρατεύοντι καὶ δεομένῳ χρημάτων συνεβούλευε τῶν τε ἱερῶν τινὰ καὶ τῶν ἱερέων τὸ πλῆθος φάναι πρὸς τοὺς ἱερεῖς δεῖν παραλυθῆναι διὰ τὴν δαπάνην. Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἱερεῖς, καὶ τὸ ἱερὸν παρ' αὐτοῖς ἕκαστοι βουλόμενοι εἶναι, καὶ ἴδια αὐτοῖς οἱ ἱερεῖς ἐδίδοσαν χρήματα. (2) Ἐπεὶ δὲ παρὰ πάντων εἰλήφει, προστάξαι αὐτοῖς ἐκέλευσεν εἰς μὲν τὸ ἱερὸν καὶ εἰς αὐτὸν τῆς δαπάνης ἧς πρότερον ἐποιοῦντο τὸ δέκατον μέρος ποιεῖσθαι, τὰ δὲ λοιπὰ αὐτῷ δανεῖσαι, ἕως ὁ πόλεμος ὁ πρὸς βασιλέα διαλυθῇ. Ἀπ' οἰκίας δὲ ἑκάστης ἐκέλευσεν ἅπαντας εἰσενέγκαι τάξαντα ὃ δεῖ, καὶ ἀπὸ τοῦ σώματος ὡσαύτως· τοῦ σίτου τε πωλουμένου χωρὶς τῆς τιμῆς διδόναι τὸν πωλοῦντα καὶ ὠνούμενον ἀπὸ τῆς ἀρτάβης τὸν ὀβολόν, ἀπὸ τῶν πλοίων τε καὶ ἐργαστηρίων καὶ τῶν ἄλλην τινὰ ἐργασίαν ἐχόντων τῆς ἐργασίας μέρος τὸ δέκατον κελεῦσαι ἀποτελεῖν. (3) Ἐκστρατεύειν δ' αὐτῷ μέλλοντι ἐκ τῆς χώρας, εἴ τίς τι ἔχοι ἄσημον ἀργύριον ἢ χρυσίον, κελεῦσαι ἐνέγκαι πρὸς αὐτόν· ἐνεγκάντων δὲ τῶν πλείστων ἐκέλευσε τούτῳ μὲν ἐκεῖνον χρῆσθαι, τοὺς δὲ δανείσαντας συστῆσαι τοῖς ναυάρχοις ὥστ' ἐκ τῶν φόρων αὐτοῖς ἀποδοῦναι.

XXVI. Ἰφικράτης Ἀθηναῖος, Κότυος συναγαγόντος στρατιώτας, ἐπόρισεν αὐτῷ χρήματα τρόπον τοιοῦτον. Ἐκέλευσε τῶν ἀνθρώπων ὧν ἦρχε προστάξαι κατασπεῖραι αὐτῷ γῆν τριῶν μεδίμνων· τούτου δὲ πραχθέντος συνελέγη σίτου πολὺ πλῆθος. Καταγαγὼν οὖν τὰ ἐμπόρια ἀπέδοτο, καὶ εὐπόρησε χρημάτων.

XXVII. Κότυς Θρᾷξ παρὰ Πειρινθίων ἐδανείζετο εἰς τὸ τοὺς στρατιώτας συναγαγεῖν· οἱ δὲ Πειρίνθιοι οὐκ ἐδίδοσαν αὐτῷ. Ἠξίωσεν οὖν αὐτοὺς ἄνδρας γε τῶν πολιτῶν φρουροὺς δοῦναι εἰς χωρία τινά, ἵνα τοῖς ἐκεῖ στρατιώταις νῦν φρουροῦσι σχῇ ἀποχρήσασθαι. Οἱ δὲ τοῦτο ταχέως ἐποίησαν, οἰόμενοι τῶν χωρίων κύριοι ἔσεσθαι. Ὁ δὲ Κότυς τοὺς ἀποσταλέντας εἰς φυλακὴν ποιήσας, τὰ χρήματα αὐτοὺς ἐκέλευσεν ἀποστείλαντας, ἃ ἐδανείζετο παρ' αὐτῶν, κομίσασθαι.

XXVIII. Μέντωρ υἱὸς Ἑρμείαν συλλαβὼν καὶ τὰ χωρία αὐτοῦ κατασχὼν τοὺς ἐπιμελητὰς εἴασε κατὰ χώραν τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἑρμείου καθεστηκότας. Ἐπεὶ δὲ ἐθάρρησάν τε ἅπαντες, καὶ εἴ τί ποτ' ἦν αὐτοῖς ἀποκεκρυμμένον ἢ ὑπεκκείμενον, μεθ' ἑαυτῶν εἶχον, συλλαβὼν αὐτοὺς πάντα παρείλετο ἃ εἶχον.

XXIX. Μέμνων Ῥόδιος κυριεύσας Λαμψάκου, δεηθεὶς χρημάτων ἐπέγραψε τοῖς πλουσιωτάτοις αὐτῶν πλῆθός τι ἀργυρίου, τούτοις δὲ τὴν κομιδὴν ἔσεσθαι παρὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν ἔφησεν· ἐπεὶ δὲ οἱ ἄλλοι πολῖται εἰσήνεγκαν, ἐκέλευσε καὶ ταῦτα αὐτῷ δανεῖσαι ἐν χρόνῳ διειπάμενος ἐν ᾧ πάλιν αὐτοῖς ἀποδώσει. Πάλιν τε δεηθεὶς χρημάτων ἠξίωσεν αὐτοὺς εἰσενέγκαι, κομίσασθαι δ' ἐκ τῶν προσόδων· οἱ δ' εἰσήνεγκαν ὡς διὰ ταχέων αὐτοῖς ἐσομένης τῆς κομιδῆς· ἐπεὶ δὲ καὶ αἱ καταβολαὶ τῶν προσόδων παρῆσαν, ἔφησεν ἐπ' αὐτῷ χρείαν εἶναι καὶ τούτων, ἐκείνοις δὲ ὕστερον ἀποδώσειν

educeret exercitum et pecunia deficeretur, suasit ut demonstraret sacerdotibus, sibi propter sumptus belli, sacra et quædam numerum sacerdotum diminuere necesse esse. His illi auditis, et quique sacrorum administrationem volentes esse, penes se ita singuli etiam suas pecunias regi dare. (2) Ita quum ab omnibus accepisset, suasit Chabrias regi, ut insuper juberet sacerdotes, quos sumptus eatenus fecissent in sacra et sese, eorum deinceps ut decimam tantum partem impenderent, et sibi reliquum darent mutuo, donec bellum adversus regem Persarum finiretur. De unaquaque etiam colonia suasit ut imperaret certam pecuniam tributi nomine, itemque de singulis corporibus: item de frumento quod veniret, ut exigerentur ultra pretium tam ab emptore quam venditore de singulis artabis obolus, nec non de navigiis et officinis, et aliis, quicquid negotii gereretur et fieret quæstus, quæstus illius pars decima. (3) Jamque copias extra terram educturo regi suasit, ut juberet; quod quisque argenti aut auri non signati haberet, id ad se afferret. Quumque esset allatum, suasit item, rex eo ut uteretur; et eos qui mutuo dedissent, commendaret navarchis, qui debita persolverent ex tributis.

XXVI. Iphicrates Atheniensis, cogente copias Cotye, ut ei pecunia suppeteret, effecit hoc modo: suasit ut imperaret omnibus suæ ditioni subjectis, ut consererent singuli soli partem exemptam regi tribus medimnis. Hoc facto magna frumenti copia fuit collecta. Qua in ea loca, ubi fora agebantur, exportata, multa pecunia est confecta.

XXVII Cotys, Thraciæ rex, pecuniam petebat mutuo ab Perinthiis ad contrahendos milites. Eam Perinthii dare nolebant. Petiit igitur ex ipsorum civibus aliquot saltem ad se mitterent, qui certis locis præsidio essent, ut militibus ea tunc custodientibus alibi uti posset. Id Perinthii cito fecerunt, rati illa ita loca in sua potestate fore. At Cotys eos qui ad se missi fuerant, captos detinuit, jussitque ad se mitti mutuo petitam pecuniam, et ita recipere suos cives.

XXVIII. Mentor filius, comprehenso Hermia, occupatis etiam iis locis quæ ille tenuerat, procuratores constitutos ab Hermia non removit. Itaque jam omnibus securis, et si quid dudum absconderant aut deposuerant apud externos, id rursum habentibus apud se, et ipsos comprehendit, et quicquid habebant penes se, id totum abstulit.

XXIX. Memno Rhodius, Lampsaco potitus, in penuria pecuniæ, magnam summam pecuniæ præscripsit, quam opulentissimi persolverent, eamque recepturos ipsos esse ostendit ex reliquorum civium tributo. Quum vero etiam ceteri contribuissent, jussit illam quoque summam mutuo sibi dari ad tempus, idque præfinivit, quo ea pecunia restitueretur. Rursum pecuniæ egens, contribuere eos jussit, et ex vectigalibus, quod dedissent, recipere. Illi, qui celeriter se recepturos sperarent, contribuerunt. Jamque aderat tempus ut vectigalia perciperentur: at Memno sibi pecunia tunc quoque opus esse ostendit, seque postea

σὺν τόκῳ. (2) Τῶν τε στρατευομένων παρ' αὐτῷ παρῃρεῖτο τὰς σιταρχίας καὶ τοὺς μισθοὺς ἓξ ἡμερῶν τὸν ἐνιαυτόν, φάσκων ταύταις ταῖς ἡμέραις οὔτε φυλακὴν αὐτοὺς οὐδεμίαν οὔτε πορείαν οὔτε δαπάνην ποιεῖσθαι, 5 τὰς ἐξαιρεσίμους λέγων. Τόν τε πρὸ τοῦ χρόνον διδοὺς τοῖς στρατιώταις τῇ δευτέρᾳ τῆς νουμηνίας τὴν σιταρχίαν, τῷ μὲν πρώτῳ μηνὶ παρέβη τρεῖς ἡμέρας, τῷ δ' ἐχομένῳ πέντε· τοῦτον δὲ τὸν τρόπον προῆγεν ἕως εἰς τὴν τριακάδα ἦλθεν.

10 XXX. Χαρίδημος Ὠρείτης ἔχων τῆς Αἰολίδος τινὰ χωρία, ἐπιστρατεύοντος ἐπ' αὐτὸν Ἀρταβάζου χρημάτων ἐδεῖτο εἰς τοὺς στρατιώτας. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον εἰσέφερον αὐτῷ, εἶτα οὐκέτι ἔφασαν ἔχειν. Ὁ δὲ Χαρίδημος, ὃ ᾤετο χωρίον εὐπορώτατον εἶναι, ἐκέλευσε, 15 καὶ εἴ τι νόμισμα ἔχουσιν ἤ τι ἄλλο σκεῦος ἀξιόλογον, εἰς ἕτερον χωρίον ἀποστέλλειν, παραπομπὴν δὲ δώσειν· ἅμα δὲ καὶ αὐτὸς τοῦτο ποιῶν φανερὸς ἦν. Πεισθέντων δὲ τῶν ἀνθρώπων, προαγαγὼν αὐτοὺς τῆς πόλεως μικρὸν καὶ ἐρευνήσας ἃ εἶχον, ἔλαβεν ὅσων ἐδεῖτο, 20 ἐκείνους δὲ πάλιν εἰς τὸ χωρίον ἀπῆγεν. (2) Κήρυγμά τε ποιησάμενος ἐν ταῖς πόλεσιν ὧν ἦρχε μηδένα μηδὲν ὅπλον κεκτῆσθαι ἐν τῇ οἰκίᾳ, εἰ δὲ μή, ἀποτίσειν ἀργύριον ὃ ἐπεκήρυξεν, ἠμέλει καὶ οὐδεμίαν ἐπιστροφὴν ἐποιεῖτο. Τῶν δὲ ἀνθρώπων οἰομένων τὸ κήρυγμα 25 μάτην αὐτὸν πεποιῆσθαι, εἶχον ἃ ἔτυχον ἕκαστοι κεκτημένοι κατὰ χώραν. Ὁ δ' ἔρευναν ἐξαίφνης ποιησάμενος τῶν οἰκιῶν, παρ' οἷς εὗρεν ὅπλον τι, ἐπράττετο τὸ ἐπιτίμιον.

XXXI. Φιλόξενός τις Μακεδὼν Καρίας σατραπεύων 30 δεηθεὶς χρημάτων Διονύσια ἔφασκε μέλλειν ἄγειν, καὶ χορηγοὺς προέγραψε τῶν Καρῶν τοὺς εὐπορωτάτους, καὶ προσέταττεν αὐτοῖς ἃ δεῖ παρασκευάζειν. Ὁρῶν δ' αὐτοὺς δυσχεραίνοντας, ὑποπέμπων τινὰς ἠρώτα τί βούλονται δόντες ἀπαλλαγῆναι τῆς λειτουργίας. Οἱ 35 δὲ πολλῷ πλέον ἢ ὅσον ᾤοντο ἀναλώσειν ἔφασαν δώσειν τοῦ μὴ ὀχλεῖσθαι καὶ ἀπὸ τῶν ἰδίων ἀπεῖναι. Ὁ δὲ παρὰ τούτων λαβὼν ὃ ἐδίδοσαν, ἑτέρους κατέγραψεν, ἕως ἔλαβε παρὰ τούτων ἃ ἐβούλετο· καὶ προσῆν παρ' ἑκάστοις.

40 XXXII. Εὐαίσης Σύρος Αἰγύπτου σατραπεύων, ἀφίστασθαι μελλόντων τῶν νομαρχῶν ἀπ' αὐτοῦ αἰσθόμενος, καλέσας αὐτοὺς εἰς τὰ βασίλεια ἐκρέμασεν ἅπαντας, πρὸς δὲ τοὺς οἰκείους ἐκέλευσε λέγειν ὅτι ἐν φυλακῇ εἰσίν. Ἕκαστος οὖν τῶν οἰκείων ἔπραττον ὑπὲρ 45 ἑκάστου, καὶ χρημάτων ἐξεωνοῦντο τοὺς συνειλημμένους. Ὁ δὲ διομολογησάμενος ὑπὲρ ἑκάστου καὶ λαβὼν τὰ ὁμολογηθέντα ἀπέδωκεν ἑκάστοις τὸν νεκρόν.

XXXIII. Κλεομένης Ἀλεξανδρεὺς Αἰγύπτου σατραπεύων, λιμοῦ γενομένου ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις τόποις σφόδρα, 50 ἐν Αἰγύπτῳ δὲ μετρίως, ἀπέκλεισε τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ σίτου. Τῶν δὲ νομαρχῶν φασκόντων οὐ δυνήσεσθαι τοὺς φόρους ἀποδοῦναι τῷ μὴ ἐξάγεσθαι τὸν σῖτον, ἐξαγωγὴν μὲν ἐποίησε, τέλος δὲ πολὺ τῷ σίτῳ ἐπέβαλεν, ὥστε συνέβαινεν αὐτῷ ἐξαγομένου ὀλίγου πολὺ τέ-

esse accepta redditurum cum fœnore. (2) Quos in exercitu apud se habebat, iis detraxit frumentum et stipendium dierum sex, per annum, pollicitus iis diebus ipsos neque vigilias neque itinera obituros, neque insumpturos quicquam, nimirum exemptis illis diebus. Superiore tempore quum metiretur frumentum militibus secunda post novam lunam die, primo quidem ille mense tres dies præteriit, sequente vero quinque, et hoc modo processit donec ad triginta perveniret.

XXX. Charidemus Orita, tenens loca quædam Æolidos, quum exercitum contra se adduceret Artabazus, pecunia deficiebatur, quæ militibus numeraretur. Ac primum contribuebant nonnihil. Mox non habere se quicquam amplius aiebant. At Charidemus, quem locum esse opulentissimum arbitrabantur, ex eo jussit incolas, si quid nummorum haberent, aut si qua vasa pretiosa, alio ablegare: additurumque se esse deductores. Ipsumque hoc agere erat manifestum. Itaque illis fidem habentibus, non longe eductos extra urbem excussit, si quid haberent, et quam multis opus erat, ea abstulit, ipsosque eundem in locum reduxit. (2) Per præconem etiam edixit: ne quis in ulla urbe suæ ditioni subjecta arma haberet domi suæ; quique habuisset, eum argentum debere persolvere, cujus summa fuit pronuntiata. Sed statim negligere ipse, neque respectum ad hæc habere. Illi vero homines præconium istud temere factum esse rati, retinebant ea quæ prius quisque habuerat loco suo. At Charidemus de improviso excussis domibus, ab iis, apud quos armorum aliquid reperisset, mulctam constitutam exegit.

XXXI. Philoxenus quispiam Macedo, satrapes in Caria, in pecuniæ inopia, ostendit se Dionysia celebraturum esse. Et Cariæ incolarum opulentissimos descripsit, qui choros instruerent, imperatis iis quæ appararentur. At cernens eos gravari, subornavit quosdam qui sciscitarentur, quid dare vellent, ut muneris vacationem haberent. At hi plus etiam se daturos esse quam impensuri viderentur, promittere, ne interpellarentur et abducerentur a suis negotiis. Ibi ille acceptis quæ isti dabant, descripsit alios, donec etiam ab his accepit quæ voluit: et ita accedebat ipsi aliquid a singulis.

XXXII. Euæses Syrus, satrapes in Ægypto, quum sensisset præfectos provinciis ab se velle desciscere, accersitos in regiam ipsos suspendit universos. Jussitque dici familiaribus eorum et propinquis, asservari illos. Singuli itaque laborabant pro suis, et redimere cupiebant pecunia captos. At ipse pactus de unoquoque, et acceptis de quibus convenisset, singulis mortuum restituit.

XXXIII. Cleomenes Alexandrinus, satrapes in Ægypto, quum fames aliis in locis esset magna, in Ægypto autem mediocris, præclusit exportandi frumenta licentiam. Provinciis autem præfecti negare se posse tributa pendere, si non liceret exportari frumenta. Tum ille ut exportare liceret, concessit, sed vectigal imposuit frumento magnum. Itaque eveniebat ut quum frumenti exportaretur non mul-

λος λαμβάνειν, αὐτούς τε τοὺς νομάρχας πεπαῦσθαι τῆς προφάσεως. (2) Διαπλέοντος δ' αὐτοῦ τὸν νομὸν οὗ ἐστὶ θεὸς ὁ κροκόδειλος, ἡρπάσθη τις τῶν παίδων αὐτοῦ· καλέσας οὖν τοὺς ἱερεῖς ἔφη πρότερος ἀδικηθεὶς 5 ἀμύνεσθαι τοὺς κροκοδείλους, καὶ προσέταξε θηρεύειν αὐτούς. Οἱ δὲ ἱερεῖς, ἵνα μὴ ὁ θεὸς αὐτῶν καταφρονηθῇ, συναγαγόντες ὅσον ἠδύναντο χρυσίον ἔδοσαν αὐτῷ, καὶ οὕτως ἐπαύσατο. (3) Ἀλεξάνδρου τοῦ βασιλέως ἐντειλαμένου αὐτῷ οἰκίσαι πόλιν πρὸς τῷ Φά-10 ρῳ καὶ τὸ ἐμπόριον τὸ πρότερον ὂν ἐπὶ τοῦ Κανώβου ἐνταῦθα ποιῆσαι, καταπλεύσας εἰς τὸν Κάνωβον πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς κτήματα ἔχοντας ἐκεῖ ἐπὶ τούτῳ ἥκειν ἔφη ὥστε μετοικίσαι αὐτούς. Οἱ δὲ ἱερεῖς καὶ οἱ κάτοικοι εἰσενέγκαντες χρήματα ἔδωκαν, ἵν' ἐᾷ κατὰ 15 χώραν αὐτοῖς τὸ ἐμπόριον. Ὁ δὲ λαβὼν τότε μὲν ἀπηλλάγη, εἶτα δὲ καταπλεύσας, ἐπεὶ ἦν εὐτρεπῆ αὐτῷ τὰ πρὸς τὴν οἰκοδομίαν, ᾔτει αὐτοὺς χρήματα ὑπερβαλὼν τῷ πλήθει· τοῦτο γὰρ αὐτῷ τὸ διάφορον εἶναι, τὸ αὐτοῦ εἶναι τὸ ἐμπόριον καὶ μὴ ἐκεῖ. Ἐπεὶ 20 δ' οὐκ ἂν ἔφασαν δύνασθαι δοῦναι, μετῴκισεν αὐτούς. (4) Ἀποστείλας τέ τινα ἐπ' ἀγόρασμά τι, αἰσθόμενος ὅτι εὐώνων ἐπιτετύχηκεν, αὐτῷ δὲ μέλλει ἐκτετιμημένα λογίζεσθαι, πρὸς τοὺς συνήθεις τοῦ ἀγοραστοῦ ἔλεγεν ὅτι ἀκηκοὼς εἴη τὰ ἀγοράσματα αὐτὸν ὑπερτίμια ἠγο-25 ρακέναι· αὐτὸς οὖν οὐ προσέξειν. Καὶ ἅμα τὴν ἀβελτηρίαν αὐτοῦ ἐλοιδόρει μετ' ὀργῆς προσποιήτου. Οἱ δὲ ταῦτ' ἀκούοντες οὐκ ἔφασαν δεῖν πιστεύειν αὐτὸν τοῖς λέγουσί τι κατ' ἐκείνου, ἕως αὐτὸς παραγενόμενος τὸν λόγον αὐτῷ δῷ. Ἀφικομένου δὲ τοῦ ἀγοραστοῦ 30 ἀπήγγειλαν αὐτῷ τὰ παρὰ τοῦ Κλεομένους· ὁ δ' ἐκείνοις τε βουλόμενος ἐνδείξασθαι καὶ τῷ Κλεομένει ἀνήνεγκε τὰς τιμὰς ὧνπερ ἦν ἠγορακώς. (5) Τοῦ τε σίτου πωλουμένου ἐν τῇ χώρᾳ δεκαδράχμου, καλέσας τοὺς ἐργαζομένους ἠρώτα πῶς βούλονται αὐτῷ ἐργάζεσθαι· 35 οἱ δ' ἔφασαν ἐλάσσονος ἢ ὅσου τοῖς ἐμπόροις ἐπώλουν. Ὁ δ' ἐκείνους μὲν ἐκέλευσεν αὐτῷ παραδιδόναι ὅσουπερ ἐπώλουν τοῖς ἄλλοις, αὐτὸς δὲ τάξας τριάκοντα καὶ δύο δραχμὰς τοῦ σίτου τὴν τιμὴν οὕτως ἐπώλει. (6) Τούς τε ἱερεῖς καλέσας ἔφησε πολὺ τὸ ἀνάλωμα ἐν τῇ 40 χώρᾳ γίνεσθαι εἰς τὰ ἱερά· δεῖν οὖν καὶ τῶν ἱερῶν τινὰ καὶ τῶν ἱερέων τὸ πλῆθος καταλυθῆναι. Οἱ δὲ ἱερεῖς καὶ ἰδίᾳ ἕκαστος καὶ κοινῇ τὰ ἱερὰ χρήματα ἐδίδοσαν, οἰόμενοί τε αὐτὸν τῇ ἀληθείᾳ μέλλειν τοῦτο ποιεῖν, καὶ ἕκαστος βουλόμενος τό τε ἱερὸν τὸ αὑτοῦ εἶναι κατὰ 45 χώραν καὐτὸς ἱερεύς.

XXXIV. Ἀντιμένης Ῥόδιος ἡμιόδιος γενόμενος Ἀλεξάνδρου περὶ Βαβυλῶνα ἐπόρισε χρήματα ὧδε. Νόμου ὄντος ἐν Βαβυλωνίᾳ παλαιοῦ δεκάτην εἶναι τῶν εἰσαγομένων, χρωμένου δὲ αὐτῷ οὐθενός, τηρήσας τούς 50 τε σατράπας ἅπαντας προσδοκίμους ὄντας καὶ στρατιώτας, οὐκ ὀλίγους τε πρέσβεις καὶ τεχνίτας κλητοὺς τοὺς ἄλλους ἄγοντας καὶ ἰδίᾳ ἀποδημοῦντας, καὶ δῶρα πολλὰ ἀναγόμενα, τὴν δεκάτην ἔπρασσε κατὰ τὸν νόμον τὸν κείμενον. (2) Πάλιν τε πορίζων τἀνδράποδα τὰ

tum, magnum vectigal acciperetur, et eriperetur præfectis id quod prætenderant. (2) Quum quodam tempore eam provinciam navigio transiret, in qua deus habetur crocodilus, correptus fuit a crocodilio unus ex pueris ipsius. Tum sacerdotibus convocatis : se qui prior affectus esset injuria, auctores illius crocodilos velle ulcisci ostendit. Et mandata dedit ut illi caperentur. At sacerdotes, ne deus ipsorum despiceretur, aurum quantum potuerunt colligere, ei tradiderunt, atque ita ipse acquievit. (3) Dederat huic mandata Alexander rex, ut conderet urbem ad Pharum, utque eo transferret forum rerum venalium, quod prius erat Canobi. Ibi ipse navigio accessit Canobum, et ostendit sacerdotibus eo in loco, ac locupletibus, ideo se advenisse ut traduceret eos alio. At sacerdotes et cives collatas pecunias ipsi dederunt, ut forum apud se sibi relinqueret. Quibus acceptis, tunc ille quidem abiit. Postea vero omnibus ad ædificandum præparatis, navigio iterum Canobum accessit, pecuniasque ab ipsis ingentes multitudine postulavit. Nam hoc jam interesse, ut ibi sit forum et non illic. Quumque se nullo modo tantum persolvere posse affirmarent, tum traduxit ipsos. (4) Ablegato quodam ad emptionem quampiam, quum sensisset eum nactum esse vilia, et velle expensum ferre quod pluris esset, dixit necessariis illius, audiisse se, quod ipsorum amicus merces emisset supra modum magno pretio : itaque se non esse assensurum; simulque inertiam ejus simulata iracundia insectari. At illi, his auditis, non debere aiebant ipsum fidem iis habere, qui contra absentem aliquid dicerent, donec reversus hic rationem redderet coram ipso. Qui postquam redierat, narraverunt ei quæ ex Cleomene cognoverant. At ipse his simul atque Cleomeni volens demonstrare omnia, retulit de pretio quod mercando expenderat. (5) Quum frumentum veniret in illa regione drachmis decem, accersitis iis qui vendendis frumentis faciebant quæstum, percunctatus est quantum a se accipere vellent. Qui quum dixissent, minoris ipsi se esse daturos quam ceteris mercatoribus, jussit quidem sibi tradi tanti frumentum quanti aliis : ipse vero pretium statuit frumenti drachmas triginta duas, et tanti vendebat. (6) Convocatis sacerdotibus, dixit perquam magnos sumptus in ea regione in sacrificia impendi, itaque et fanorum et sacerdotum numerum diminui oportere. At sacerdotes quum privatas suas tum publicas sacras pecunias illi dare, existimantes revera eum istud facturum esse, quod vellet suum quisque fanum salvum esse, et ipse sacerdos permanere.

XXXIV. Antimenes Rodius, curatione ei delata viarum (?) circum Babylona ab Alexandro, pecuniæ copiam ita confecit. Lex erat in Babyloniæ regione antiqua : decimam pendi de iis quæ importarentur debere. Ea nemo jamdudum utebatur. At ille tempus observavit, quo adventus satraparum omnium exspectabatur, itemque militum, nec non legatorum haud paucorum, præterea artificum accersitorum et alios adducentium; quique privato nomine peregrinarentur, quo tempore et munera multa solerent afferri. Tunc igitur decimam exegit secundum legem quæ exstabat. (2) Rursum laborans inopia, jussit, man-

ἐπὶ στρατοπέδῳ ὄντα ἐκέλευσε τὸν βουλόμενον ἀπογράφεσθαι ὁπόσου θέλοι, μέλλειν δὲ τοῦ ἐνιαυτοῦ ὀκτὼ δραχμὰς ἀποτίσαι, ἂν δὲ ἀποδρᾷ τὸ ἀνδράποδον, κομίζεσθαι τὴν τιμὴν ἣν ἀνεγράψατο. Ἀπογραφέντων 5 οὖν πολλῶν ἀνδραπόδων οὐκ ὀλίγον συντελεῖ ἀργύριον. Εἰ δέ τι ἀποδρώῃ ἀνδράποδον, ἐκέλευε τὸν σατράπην τῆς ἐν ᾗ ἐστι τὸ στρατόπεδον ἀνασώζειν ἢ τὴν τιμὴν τῷ κυρίῳ ἀποδοῦναι.

XXXV. Ὀφέλας Ὀλύνθιος καταστήσας ἐπιμελητὴν 10 εἰς τὸν νομὸν τὸν Ἀθριδίτην, ἐπεὶ προσελθόντες αὐτῷ οἱ νόμαρχοι οἱ ἐκ τοῦ τόπου τούτου ἔφασαν βούλεσθαι πλείω αὐτοὶ πολὺ φέρειν, τὸν δ' ἐπιμελητὴν τὸν νῦν καθεστηκότα ἀπαλλάξαι αὐτὸν ἠξίουν, ἐπερωτήσας αὐτοὺς εἰ δυνήσονται συντελεῖν ἅπερ ἐπαγγέλλονται, 15 φησάντων αὐτῶν τὸν μὲν ἐπιμελητὴν κατὰ χώραν εἶα, τοὺς δὲ φόρους πράσσεσθαι ἐκέλευεν ὅσους αὐτοὶ ὑπετιμήσαντο. Οὔτε οὖν ὃν κατέστησεν ἀτιμάσαι ἐδόκει, οὔτ' ἐκείνοις πλείους φόρους ἐπιβαλεῖν ἢ αὐτοὶ ἔταξαν, χρήματα δὲ πολλαπλάσια αὐτὸς ἐλάμβανεν.

20 XXXVI. Πυθοκλῆς Ἀθηναῖος Ἀθηναίοις συνεβούλευσε τὸν μόλυβδον τὸν ἐκ τῶν Τυρίων παραλαμβάνειν παρὰ τῶν ἰδιωτῶν τὴν πόλιν, ὥσπερ ἐπώλουν, δίδραχμον, εἶτα τάξαντας αὐτοὺς τιμὴν ἑξαδράχμου οὕτω πωλεῖν.

25 XXXVII. Χαβρίας πληρωμάτων τε κατειλεγμένων εἰς ἑκατὸν καὶ εἴκοσι ναῦς, τῷ δὲ Ταῷ ἑξήκοντα μόνον οὔσης χρείας, προσέταξε τοῖς ἐκ τῶν ἑξήκοντα νεῶν αὐτοῦ τῶν ὑπομενουσῶν τοὺς πλέοντας εἰς δίμηνον σιτηρεσιάσαι ἢ αὐτοὺς πλέειν. Οἱ δὲ βουλόμενοι 30 ἐπὶ τῶν ἰδίων εἶναι ἔδωκαν ἃ προσέταξεν.

XXXVIII. Ἀντιμένης τούς τε θησαυροὺς τοὺς παρὰ τὰς ὁδοὺς τὰς βασιλικὰς ἀναπληροῦν ἐκέλευε τοὺς σατράπας κατὰ τὸν νόμον τὸν τῆς χώρας· ὁπότε δὲ διαποροίη τὸ στρατόπεδον ἢ ἕτερος ὄχλος ἄνευ τοῦ βα-35 σιλέως, πέμψας τινὰ παρ' αὐτὸν ἐπώλει τὰ ἐκ τῶν θησαυρῶν.

XXXIX. Κλεομένης προσπορευομένης τε τῆς νουμηνίας καὶ δέον τοῖς στρατιώταις σιταρχίαν δοῦναι κατέπλευσεν ἐξεπίτηδες, προσπορευομένου δὲ τοῦ μη-40 νὸς ἀναπλεύσας διέδωκε τὴν σιταρχίαν, εἶτα τοῦ εἰσιόντος μηνὸς διέλιπεν ἕως τῆς νουμηνίας. Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται διὰ τὸ νεωστὶ εἰληφέναι τὴν σιταρχίαν ἡσυχίαν εἶχον, ἐκεῖνος δὲ παραλλάξας ἕνα μῆνα παρὰ τὸν ἐνιαυτὸν ἀφῄρει μισθὸν ἀεὶ μηνός.

45 XL. Σταβέλβιος ὁ Μυσῶν στρατιώταις μισθὸν συγκαλέσας ἔφησεν αὐτῷ τῶν μὲν ἰδιωτῶν οὐδεμίαν χρείαν εἶναι, τῶν δὲ ἡγεμόνων, ὅταν δέηται στρατιωτῶν, ἐκείνων ἑκάστῳ δοὺς ἀργύριον ἀποστέλλειν ἐπὶ ξενολογίαν, τούς τε μισθοὺς οὓς δεῖ ἐκείνοις δοῦναι, τοῖς ἡγε-50 μόσιν ἂν ἥδιον διδόναι· ἐκέλευεν οὖν αὐτοὺς ἀποστέλλειν ἕκαστον τοὺς αὑτῶν καταλόγους ἐκ τῆς χώρας. (2) Τῶν δὲ ἡγεμόνων ὑπολαβόντων χρηματισμὸν αὑτοῖς ἔσεσθαι, ἀπέστειλαν τοὺς στρατιώτας, καθάπερ ἐκεῖνος προσέταξεν. Διαλιπὼν δὲ ὀλίγον χρόνον καὶ συναγα-

cipiorum quæ erant in castris, nomina perscripta a volentibus, quanti videretur, æstimari; et de singulis anno uno eos persolvere drachmas octo. Quodsi cujus mancipium aufugisset, pretium illius restitutum iri promisit. Multorum igitur mancipiorum perscriptis nominibus, non parum argenti conflatum fuit. Si vero aufugisset aliquod, jussit satrapam in cujus loca pervenisset, vel reducendum illud in castra, vel pretium domino persolvendum curare.

XXXV. Ophellas Olynthius, constituto procuratore nomi Athribitæ, quum provinciis præfecti illius loci ipsum accederent, et multo plura se tributuros pollicerentur, et peterent ut procuratorem constitutum removeret: interrogavit eos, possentne facere promissum? Qui quum posse se affirmarent, non ille quidem loco movit procuratorem, tributa vero, quæ æstimatione ipsi sua subjecerant, exigi jussit. Neque igitur constituto abs se honorem detrahere videbatur, neque præfectis majora tributa imponere quam ipsi constituissent, quum ad sese multiplex pecunia perveniret.

XXXVI. Pythocles Atheniensis popularibus suis consilium dedit, ut plumbum Tyrium respublica a privatis ad se reciperet, eo pretio quo venibat, nimirum duabus drachmis, ut civitas deinde illud venderet, constituto pretio drachmarum sex.

XXXVII. Chabrias, coactis ad naves centum viginti quantum satis esset hominum, quum Tao non pluribus quam sexaginta opus esset, jussit ut reliqui iis qui in sexaginta navibus essent, duorum mensium stipendium solverent, aut navigare ipsos. At hi, cupientes remanere apud sua, dederunt quod imperaverat.

XXXVIII. Antimenes ea quæ condi solebant propter vias regias, a satrapis compleri jubebat, secundum regionis illius legem. Quoties autem inopia laborabat vel exercitus, vel alia multitudo, absque rege, aliquo abs se misso vendebat ea quæ condita erant.

XXXIX. Cleomenes, accedente luna nova, quum stipendium esset dandum militibus, accessit de industria navigio. Et deinde abeunte mense discedens navigio, stipendium persolvebat. Postea sequente mense differebat solutionem usque ad alteram novam lunam. Milites autem, quod paullo ante stipendium accepissent, quieti erant: itaque ille unum in anno mensem præteriens, unius mensis stipendium militibus subtrahebat.

XL. Stabelbius, *quum deberet* militibus stipendium, convocatis ductoribus, sibi privatis nihil prorsus opus esse dixit: et quoties indigeat militibus, si illorum cuique argentum dederit, ita ad conducendum externum militem eos posse ablegari: et ea stipendia quæ militibus persolvere cogatur, se eis libentius esse daturum. Jussit igitur dimittere suos unumquemque, ita ut manipulatim ex illa regione discedant. (2) Ductores quum ea ex re lucri aliquid se facturos esse arbitrarentur, milites ita, quemadmodum Stabelbius præceperat, dimiserunt. Modico

γῶν αὐτοὺς οὔτε αὐλητὴν ἄνευ χοροῦ οὔτε ἡγεμόνας ἄνευ ἰδιωτῶν οὐδὲν ἔφη χρησίμους εἶναι· ἐκέλευεν οὖν αὐτοὺς ἀπαλλάττεσθαι ἐκ τῆς χώρας.

XLI. Διονύσιος τὰ ἱερὰ περιπορευόμενος, εἰ μὲν 5 τράπεζαν ἴδοι παρακειμένην χρυσῆν ἢ ἀργυρᾶν, ἀγαθοῦ δαίμονος κελεύσας ἐγχέαι ἐκέλευεν ἀφαιρεῖν, ὅσα δὲ τῶν ἀγαλμάτων φιάλην εἶχε προτεταχότα, εἴπας ἂν ὅτι δέχομαι ἐξαιρεῖν ἐκέλευεν. Τά θ' ἱμάτια τά τε χρυσᾶ καὶ τοὺς στεφάνους περιῄρει τῶν ἀγαλμάτων, 10 φάσκων αὐτὸς καὶ κουφότερα καὶ εὐωδέστερα δοῦναι· εἶτα ἱμάτια μὲν λευκά, στεφάνους δὲ λευκίνους περιετίθει.

autem interposito tempore, congregatis ipsis, neque tibicinis absque cœtu musico, neque ductoris absque militibus usum esse dixit, jussitque eos regione illa excedere.

XLI. Dionysius, circum fana obiens, sicubi cerneret propositam mensulam auream aut argenteam, Boni eventus *poculum* quum infundere jussisset, præcipit illam auferri. Quæ simulacra autem erant ejusmodi, ut extensa manu præferrent pateram, eam adimere jussit, quod diceret se accipere. Pallia etiam aurea et coronas de simulacris detrahebat, dicebatque eis se et leviora et melius odorata dare velle, atque ita illis pallium linteum et coronas violaceas circumdabat.

ARGUMENTA

POLITICORUM ARISTOTELIS

SECUNDUM GALLICA BARTHELEMYI SAINT-HILAIRE.

LIBER I.

Cap. I. De civitate. Origo societatis ab natura profecta. Familia : vir, uxor; dominus, servus. Familiarum societas, vicus; vicorum, civitas, sibi sufficiens et finis. Homo, animal civile. Civitas homine superior, ut totum parte; jure et virtute constat.

II. De familia. Variæ opiniones de conditione servili. Eam natura ipsa monstravit, rei familiaris administrandæ instrumentum. Servus naturâ non suus, sed domini. Ut in homine animus naturâ imperans, corpus naturâ parens, ita in societate dominus et servus. Non est ex belli et victoris jure derivanda servitus. Scientia herilis, diversa a scientia servili.

III. De possessione. Ejus parandæ ratio alia est ac tuendæ et administrandæ, quæ posterior propria est œconomicæ arti. Ob varia vivendi genera varie etiam victus paratur. Nomades, agricolæ, venatores, piscatores, latrones, naturalem quendam acquirendi modum sequuntur. Sed artis est negotiatio sive commercia. Qua necessitate numorum usus sit repertus. Hinc nata improba cupiditas mercatorum et fœneratorum quæstus odiosus.

IV. Veri fontes divitiarum enumerantur universe : singula tractarunt alii scriptores. Modi quidam opum acquirendarum ingeniose excogitati, ut a Thalete Milesio, memorantur; in his de vendendarum rerum priva facultate.

V. De imperio domestico, viri in uxorem, patris in liberos. Quænam virtutes cadant in servum, uxorem, liberos. In his indicandis erravit Socrates, rectius statuit Gorgias. Artifices et opifices quales esse debeant. Mulieres et pueri diligenter erudiendi sunt.

LIBER II.

I. Sub examen vocatur quod Plato docuerat : « oportere liberos et uxores esse communes. » Quod dogma neque satis distincte expositum esse, neque posse sine summis incommodis in civitatem admitti, et naturales æque ac morales leges maxime violare demonstrat Aristoteles : quare prorsus esse abjiciendum.

II. Rei quoque familiaris facultates communes esse Plato voluerat. Contra quem primum observatur, communicationem bonorum omnem magnis implicatam esse difficultatibus; deinde civium in bene constituta republica benevolentiam mutuam ejusmodi communicationis vicariam esse; denique ipsam naturam insevisse amorem ejus quod quis proprie suum appellet, eumque nec posse evelli animis et evulsum nonnullas virtutes eradere. Igitur lex illa Platonica, specie humanissima, re ipsa vana est. Vituperantur alia ejusdem placita de custodibus et de magistratibus perpetuis.

III. Post *Rempublicam* a Platone scripti libri *de Legibus* cum illa comparantur et examini subjiciuntur. Insunt et alia incommoda et militum numerus nimius, externa bella non provisa, fluxa definitio possessionis, in æquatione bonorum non definita procreatio liberorum (de qua re prudentius statuerat Phido Corinthius). Denique oligarchiæ favet civitas in his libris a Platone proposita, quod ex magistratuum electione docetur.

IV. Examinatur lex Phaleæ Chalcedonii, qui primus edixit « civium bona æqualia esse oportere ». Quam legem imperfectam esse demonstratur, quum institutionis certe æqualitas simul postulanda fuisset; porro externa pericula plane neglecta esse a Phalea. In bonorum exæquatione non de fundis modo, sed de omni vitæ instrumento lege statuendum esset. Phaleæ decretum de opificibus.

V. Hippodami Milesii civitas exponitur et laudatur. Non recte tamen ille civium classes et singularum munera descripsisse videtur, neque sententiarum lationem in judicio supremo bene definivisse; porro novis rebus portam aperuisse, quod valde periculosum est, quippe qua re legum auctoritas maxima detrimenta capit.

VI. Lacedæmoniorum respublica sub examen vocatur. Helotia ibi non recte instituta; abest disciplina muliebris; agro in partes immutabiles diviso et procreatione liberorum præmiis ornata, pauperes plurimos fieri necesse est; nec ephororum, nec se-

natus, nec regum constitutio a gravibus vitiis immunis est; Phiditia apud Cretenses melius instituta sunt; navarchorum potestas seditiones adducit; tota legum descriptio ad unam virtutem militarem refertur; pecuniæ publicæ ordinatio plane neglecta.

VII. Cretensium respublica examinatur et cum Lacedæmonica, ab ipsa derivata, componitur. Situs insulæ egregius, sed civitatis incommoda similia ac Spartæ, maxime in Cosmorum summo magistratu, qui coitione facta facile obruitur.

VIII. Carthaginiensium civitas, Lacedæmonicæ aliquatenus similis, diutina firmitate et potentia commendatur. Magistratuum tamen potestas et optimatium principatus facile in paucorum tyrannidem deflectit; nimio in pretio sunt divitiæ, plures magistratus ab eodem viro geruntur, quod vitiosum; in adversis rebus nullum a legibus tranquillitatis præsidium.

IX. Post civitates præcipuas, de singulis legumlatoribus disseritur : Solone, Zaleuco, Charonda, Onomacrito, Philolao, Dracone, Pittaco, Androdama.

LIBER III.

I. De elementis civitatis. Civem quid constituat exponitur, et refutantur definitiones mancæ. Cives quum alii aliis succedant, quid constans et perpetuum in civitate sit habendum. Civitas ipsa mutatur, quando compositionis lex variatur.

II. Differt virtus viri boni et boni civis. Boni cives esse possunt qui non sunt boni viri, sed magistratui utrumque inesse debet. Diversæ etiam virtutes imperantis et parentis, quamvis ambabus instructus esse debeat civis perfectus. Prudentia virtus propria imperanti.

III. Opifices non possunt esse cives reipublicæ recte constitutæ. In nonnullis quomodo hoc fiat, et qua necessitate aliquando debeat fieri. Civitatis cujusque norma civem bonum definit.

IV. Civitatis formæ variæ. Societatis fons non tam necessitas quam lex naturæ humanæ. Imperium societatis bona et commoda omnium spectare debet, non imperantium tantum : in hac re cernitur recta et prava constitutio civitatium.

V. Civitatis administrandæ formæ rectæ : regnum, aristocratia, *politia* (status civilis); formæ depravatæ : tyrannis, oligarchia, democratia. Locupletium et pauperum de jure dissensio, unde pendet oligarchia et democratia. Solvitur hæc dissensio ex fine civitatis recte constituto, nimirum societatis civilis non tantum vivendi, sed etiam actionum honestarum causa junctæ.

VI. Quæritur quorum esse debeat summa auctoritas in civitate. Injuriæ multitudinis et divitum. Imperii popularis commoda et incommoda. Penes leges rectas summa reipublicæ esse debet.

VII. In summa auctoritate tribuenda non omnis præstantia nec omnia merita spectanda sunt, sed ea quibus maxime opus est civitati tuendæ. Æqualitas ad communem totius civitatis utilitatem referri debet.

VIII. Æqualitas per se justissima, injusta fit si exstat in civitate unus omnibus superior et fere divinus homo : qui jam non parere debet legi, sed ipse lex esse. Digressio de *ostracismo*, qui illustratur et judicatur.

IX. Regia potestas exponitur, ejusque commoda et incommoda referuntur, in quinque genera divisæ.

X. Quinque hæc genera ad duo reduci possunt principalia, et ad has quæstiones : utrum civitatibus expediat imperatorem esse perpetuum; et hunc utrum ex stirpe, an virtute. Quod ad prius attinet, haud dubie præferenda aristocratica constitutio. Exponitur origo potestatis regiæ et causæ regnorum eversionis. Hereditas ejus potestatis rejicitur. Præsidium regium ut necessarium, ita periculosum.

XI. Rege omnia suo arbitratu administrante melior est lex scripta, quanquam hæc non, ut homo, æquitatis rationem ubi oportet habere potest. Administri regis. Rejicitur regnum, nisi obeatur a viro qui propria virtute præcellit universis.

XII. De optima reipublicæ administrandæ forma... (*Lacuna*.)

LIBER IV (Editionum VII).

I. Quænam sit optima reipublicæ ratio quæritur. Primum igitur vita perfecta et beata constituitur : est ea quæ ex animi bonis manat. Quo major in aliquo virtus, eo est beatior.

II. Quæritur an ex iisdem rebus pendeat singulorum hominum et civitatis felicitas. Haud dubie ea respublica dicenda est optima, quæ ita instituta est ut quisque in ea et optime agere et beate vivere possit. Hoc eone efficitur, si civitas id spectat ut ceteris imperet? Non efficitur, neque talis esse debet scopus civitatis.

III. Felicitas est in agendo, et recte agendo, non in dominatione. Vita actuosa, præferenda contemplativæ, regi tamen debet contemplatione.

IV. Constitutio civitatis. Primum de modo sive mensura civitatis : satis magna esse debet, ut sibi sufficere possit, neque tamen tanta, ut regimen et custodia per amplitudinem invalida reddantur.

V. Deinde de agri ratione et qualitate. Situs talis, ne pateat hostibus. Optima est maris communio. De commerciis maritimis præcepta.